

[illegible]

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI

CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM

TOMVS TERTIVS.

QVI COMPLECTITVR SCRIPTA ADVERSVS HÆRESEIS, CVM SVIS ARGVMENTIS ET Adnotationibus, per Iacobum Pamelium.

Ad usum Collegii Rom.i

Ducis Bracciani ... Inscriptus

Ad Vsum Bibliothecæ ...

Kk

3.

IACOBI PAMELII DE LIBRORVM TERTII TOMI ORDINE

PRÆFATIO AD LECTOREM.

TOMI tertij operum Tertulliani aduersus hæreseis ordinis, vti iuxta promissum reddamus rationem: Primùm duo illi libri locum occupant, quos ante omnem errorem ab Auctore conscriptos constat; nempè: DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, ad quem in sequentibus frequens adlusio, &: DE BAPTISMO ADVERSVS QVINTILLAM. Secundum, alij tres; quum iam inciperet nonnihil ad errores inclinare, editi; ADVERSVS HERMOGENEM, ADVERSVS VALENTINIANOS, ac: DE ANIMA ADVERSVS PHILOSOPHOS ET HÆRETICOS; quorum duo posteriores, prioris, prout etiam libri de Anima qui sequuntur, mentionem faciunt. Tum deinde, libri septem, vno eodémque tempore, circa annum Seueri Cæsaris xv. sic elucubrati, vt nisi diuersi essent argumenti, sibi mutuò deberent interiici, vtpotè: DE CARNE CHRISTI ADVERSVS QVATVOR HÆRESEIS, ac: DE RESVRRECTIONE CARNIS, quos continuo stylo scriptos manifestum est; & ADVERSVS MARCIONEM LIBRI QVINQVE; quorum quartus citatur libro de Carne Christi, & vicissim quinto eius operis libro adlegatur de Resurrectione Carnis liber. Posthæc SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, in quo adludit Auctor ad libros aduersus Marcionem. Denique aduersus PRAXEAN liber, vbi paulo vehementiùs sui Paracleti mentionem facit. Quos, & potissimùm primum de Præscript. aduersus hæreticos librum, Lector candide, si diligenter perlegeris, muniens etiam aduersus huius tempestatis hæreseis; discésque verissimè esse illud Tertulliani, Hæreseis demonstrasse, vicisse est. Vale igitur, & iuxta Apostoli sententiam Hæreticum hominem post vnam atque alteram correptionem deuitans, memineris nihil prodesse cum hæreticis disceptationem.

Q· SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS Hæreses scripta.

ARGVMENTVM LIBRI DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS, PER Iacobum Pamelium.

ADVERSVS *hæreticos siue hæreseis tum temporis grassantes scripturus Tertullianus, videns disputationibus nihil aut parum profici, certis Præscriptionibus, siue doctrinarum retractatu (vti ipse alibi loquitur) reuincendos existimauit.*

Priusquàm autem ad propositum veniat, docet non oportere nos admirari super hæreseis, eo quòd prænuntiatæ fuerint. I.

Sed abominandas potius, & præcauendas, tanquam mortem æternam adferentes, nihil virium habentes, nisi apud eos qui in fide infirmi sunt. II.

Neque scandaliZari quemquam oportere, si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr lapsus à regula fuerit, quia ex personis non probatur fides, sed ex fide personæ. III.

Quinpotius memores simus tam Dominicarum quàm Apostolicarum litterarum, quæ futuras hæreseis prænuntiarunt, & fugiendas præfinierunt. IIII.

Non modò dissensionum & schismatum, sed etiam ipsarum hæreseon nomine. V.

Quippè quum Epistola ad Titum Apostolus hæreticum describens, hæreseis dictas insinuet Græca voce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas vtitur. VI.

Ipsas denique hæreseis quum à Philosophia subornentur, eo & curiositatis nomine etiam caueri oportere ab Apostolo præscriptum. VII.

Nihil autem obstare illud: Quærite & inuenietis; id enim dictum ad eos, quibus nondum agnitus Christus. VIII.

Nobis autem qui iam credidimus, aliud non quærendum. IX.

Alioqui si semper quærimus, numquam inueniemus, numquam credemus. X.

Nemo enim quærit, nisi qui aut non habuit, aut perdidit. XI.

Si tamen adhuc quærendum sit, non apud hæreticos, ad quos vetamur accedere, sed in nostro, à nostris, & de nostro quæramus. XII.

Regulam enim (seu symbolum) fidei nobis præscriptam, vt iam hinc quid credamus, profiteamur. XIII.

XIIII. *Hanc à Christo institutam nullas apud nos habere quæstiones, nisi quas hæreses inferunt; & quæ hæreticos faciunt.*

XV. *Porrò ad propositum veniens Tertullianus, præscribit non admittendos hæreticos ad vllam de scripturis disputationem.*

XVI. *Primùm, quòd fides nostra obsequium Apostolo debeat, disputationem prohibenti, dum post vnam correptionem conuenire hæreticum interdixit.*

XVII. *Deinde quòd nihil proficiat congressio scripturarum; quum hæreseis quasdam non recipiant; & si quas recipiant, adiectionibus & detractionibus interuertant, aut non recipiant integras; & si aliquatenus integras, diuersas expositiones comminiscantur.*

XVIII. *Ille etiam, cuius caussa in congressum scripturarum descendis, incertior discedet, de pari altercatione negandi & defendendi.*

XIX. *Illud itaque solum disputandum, quibus competat fides, cuius sint scripturæ, à quo, per quos, & quibus sit tradita disciplina quâ Christiani fiunt.*

XX. *Atqui à Christo vnam eiusdem fidei doctrinam Apostolis traditam, qui eam Nationibus promulgauerunt, & Ecclesias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus ceteræ Ecclesiæ quotidie mutuantur vt Ecclesiæ fiant; ita vt tot ac tantæ Ecclesiæ, vna sit illa ab Apostolis prima, ex qua omnes.*

XXI. *Hanc itaque dirigit alteram præscriptionem; Non alios recipiendos prędicatores, quàm quos Christus instituit, & proinde eam doctrinam recipiendam, id sine dubio tenentem, quod Ecclesia ab Apostolis tam viua voce quàm per Epistolas, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit: hoc itaque testimonium veritatis doctrinæ nostræ, quòd cum Ecclesiis Apostolicis communicemus.*

XXII. *Apostolos autem (quicquid in contrarium soleat dicere diuersa pars) omnia & scisse, & tradidisse: quibus & omnes scripturas edisserere dignatus est, & spiritum sanctum misit, qui eos deduceret in omnem veritatem.*

XXIII. *In Petro enim non reprehensam ignorantiam aliquam à Paulo, sed conuersationem.*

XXIIII. *Idque pro temporibus, personis, & caussis.*

XXV. *Neque verò occultum aliquod Euangelium prædicasse Apostolos.*

XXVI. *Quamquam non passim, nec inconsideratè omnibus.*

XXVII. *Vnam etiam Regulam fidei eos instituisse, tam ad Ecclesias correptas postea emendatas, quàm ad eas quas commendarunt.*

XXVIII. *Quod autem apud multos vnum inuenitur, non censeri erratum, sed traditum.*

XXIX. *Hæreseis potius errasse, quæ vera doctrina sunt posteriores.*

XXX. *Marcionem enim & Valentinum, in Catholicam primò doctrinam apud Ecclesiam Romanensem sub Episcopatu Eleutheri credidisse; donec ob inquietam curiositatem semel & iterum eiecti, nouissimè in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminarunt. Atque idem de aliis iudicium: qui virtutibus & miraculis nouos se Apostolos esse probare nequeunt.*

XXXI. *Id itaque esse verum & Dominicum, quod priùs sit traditum; falsum, quod posteriùs.*

XXXII. *Si interim quædam sint hæreseis iam inde ab ætate Apostolica: præscribendum vti euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis aut Apostolicis viris habeat antecessorem, quemadmodum Smyrnæorum & Romanorum Ecclesia: quod quum probare non possint, in communicationem non recipiantur.*

XXXIII. *Quid? quòd iam tum ab Apostolis & demonstratæ & eieratæ fuerint, ex quibus & reliquas hæreseis omnes sua semina sumpsisse.*

Atque adeò, quum habeant cum illis consortium suæ prædicationis, habere etiam damnationis consortium, maximè quum ab Apostolis prænuntiatæ fuerint. XXXIIII.

Nullam autem econtrariò dictarum præscriptionum competere aduersus nostram disciplinam. XXXV.

Percurrenti enim Ecclesias Apostolicas, apud quas adhuc ipsæ cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, & inter eas Romanam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est (vbi Petrus & Paulus coronati) constabit eandem ab Apostolis suam potasse fidem, per quam aqua signat, Spiritu sancto vestit, Eucharistia pascit. XXXVI.

Quum igitur iis veritas adiudicetur quicunque in ea Regula incedimus: quam Ecclesia ab Apostolis accepit; constare propositum suum, non esse admittendos hæreticos ad ineundam de scripturis prouocationem, quum Christiani non sint, & proinde exhæredati à possessione Christianarum litterarum. XXXVII.

Maximè quum illis non possit succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum, deprehensa in scripturis detractione vel adiectione vel transmutatione; & interpolatione, qua alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. XXXVIII.

In eo comparandi illis, qui Virgiliocentonas & Homerocentonas composuisse leguntur. XXXIX.

Fieri hæc autem eodem diaboli instinctu, qui ipsas quoque res Sacramentorum diuinorum in Idolorum mysteriis æmulatur; exempli gratia, qui quosdam tinguit, expiationem delictorum de lauacro repromittit, signat in frontibus, celebrat & panis oblationem. XL.

Non omittendam denique, qua contra eos præscribamus, ipsius etiam hæreticæ conuersationis descriptionem; vbi, quis catechumenus, quis fidelis, incertum; pariter enim adeunt, pariter audiunt, pariter orant; qui pacem cum omnibus miscent; quorum mulieres audeant exorcismos agere, forsitan & tinguere. Quorum ordinationes temerariæ; & alius hodie Episcopus, cras alius; hodie Diaconus, qui cras Lector; hodie presbyter, qui cras laicus: nam & laicis sacerdotalia munera iniungere. XLI.

In verbi quoque administratione negotium illis esse, non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi, nec suis Præsidibus reuerentiam præstent: & hinc apud eos schismata non parere, quantumuis tamen à regulis suis inter se variet, & etiam ab auctoribus suis. XLII.

Notata etiam fuisse eorum commercia cum Magis, Circulatoribus, Astrologis, Philosophis, vt adeò doctrinæ ipsorum non verè index sit disciplina non bona. XLIII.

Postremò, si fortè præscriptionibus his non moueantur, ad futuri iudicij metum & hæreticos prouocat, & eos qui aures hæreticis accommodant. XLIIII.

Porrò hoc institutum semel adgressus, etiam specialiter, initio facto à Iudaismo, hæreticos omnes ad sua vsque tēpora recenset, & imprimis Dositheum, Sadducæos, Pharisæos. XLV.

Deinde eos, qui ex Euangelio hæretici esse voluerunt, Simonem Magum, Menandrū, Saturninum, Basilidem, Nicolaum. XLVI.

Quibus adiungit Ophitas, Cainæos, Setthoitas. XLVII.

Præterea Cerdocratem, Cerinthum, Hebionem. XLVIII.

Valentinum deinceps, ac eius sequaces Ptolemæum, Secundum, Heracleonem. XLIX.

Marcum item & Colarbasum. L.

Post hæc Carbonem, Marcionem, eiúsque discipulos Lucanum & Apellem. LI.

Tatianum inde: & eos qui secundum Phrygas dicebantur, κατὰ Proclum, ac secundum Æschinem, Montanistas. LII.

Denique Blastum, Theodotum vtrumque, Praxean & Victorinum. LIII.

Ceterùm præterquàm quòd ad librum hunc adludat Auctor infrà initio librorum aduerſus Hermogenem, 4. aduerſ. Marcionem, & aduerſ. Praxean, eam repetens præſcriptionem, de qua c. 28 29 & 31. id verum eſſe quod priùs ſit traditum, falſum quod poſteriùs, certè etiam nominatim eius meminit lib. De carne Chriſti, & lib. 1. adu. Marcionem. Priori loco: Sed pleniùs (*inquit*) eiuſmodi Præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus. *Poſteriori:* Sed alius (*inquit*) libellus hunc gradum ſuſtinebit, aduerſus hæreticos, etiam ſine retractatu doctrinarum reuincendos, quòd hoc ſint de Præſcriptione nouitatis. *Vbi duos titulos huius libri indicat* DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRESES, *ſiue* ADVERSVS HÆRETICOS. *Minimè verò illum quem quidem breuitatis gratia legunt:* DE PRÆSCRIPTIONIBVS HÆRETICORVM, *quia ille argumento libri contradicit, in quo vti in noſtris Adnotationibus infrà latiùs, præſcriptionibus variis vtitur, non hæreticorum, ſed aduerſus hæreſeis. Atqui in codice Anglico MS. Ioannis Clementis, ſolùm liber hic reperitur vſque ad illud:* Quorum hæreticorum, *& in cod. Vatican. MS. ſeparatur à parte huius libri ſecunda. Quin etiam iam olim à Trithemio & Politiano non vnus, ſed duo libri recenſentur, vnus aduerſus omnes hæreſeis, alter de præſcriptionibus aduerſus hæreticos: & in prima editione ac ſæpiſſ. in Adnotationibus, Rhenanus* Catalogum hæreticorum *inſcripſit poſteriorem huius libri partem. Verùm rectè, meo iudicio, adnotauit Gelenius ad marginem, Hanc adpendicem malè reuulſam fuiſſe à reliquo corpore. Nimis enim abruptũ eſſet illud libri noui iam dictum auſpicium:* Quorum hæreticorum, &c. *maximè quum etiam libellis ſuis aliquam præfatiunculam ſoleat præmittere Tertullianus. Liberum interim iudicium relinquo cuiuis ſeparandi ſi velit, eo quòd ſeparatim pars citetur poſterior à Tertulliano Scorpiaco aduerſ. Gnoſticos, vbi dicit: Alibi ſe dimicaſſe de corpore hæreticæ cuiuſque doctrinæ, quod ego intelligendum puto de Tractatu, vbi ſingulas hæreticas doctrinas recenſet. Edidit autem primùm cum ſcholiis, & poſtea Adnotationibus Rhenanus; deinde caſtigauit Gelenius; poſtmodùm anno 1560. ſeorſum, ſaltem præcipuam libri partem, Adnotationibus illuſtrauit vir eruditiſſ. Dn. Ioannes Quintinus Hæduus, Decretorum apud Parriſios Profeſſor, meus quondam præceptor: denique & Gallicè integrum Audobertus Macereus, Parriſinus item Theologus, cum Scholiis aliquot, anno 1561. Nunc verò poſtremùm, præterquàm quòd librum hunc ex dictis MS. cod. & variis editionibus recens caſtigauimus, Adnotationes Quintini, & noſtras, ac Macerei aliquot, Adnotationibus Rhenani adiecimus, & nouo Argumento illuſtrauimus.*

A

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,[1] DE PRÆSCRIPTIONIBVS[2] ADVERSVS HÆRETICOS, LIBER.

CONDITIO[3] præsentium temporum, etiam hanc admonitionem prouocat nostram, non oportere nos mirari super hæreses istas, siue quia sunt; futuræ enim prænuntiabantur: siue quia fidem quorundam subuertunt; ad hoc enim sunt, vt fides habendo tentationem, habeat etiam probationem. Vanè ergo & inconsideratè plerique hoc ipso scandalizantur,[4] quòd tantum hæreses valeant, quantum sint: quum quid sortitũ est, vt omnimodo sit, sicut causam accipit ob quam sit, sic vim consequitur per quam sit, ne esse non possit. [[5] Febrem denique inter ceteros mortiferos & [6] cruciarios exitus [7] erogando homini deputatam, neque quia est miramur, est enim, neque quia erogat hominem, ad hoc enim est. Proinde hæreses ad languorem & interitum fidei productas, si expauescimus, hoc eas posse; prius est, vt expauescamus hoc eas esse; quæ dum sunt, habent posse, & dum possunt, habent esse. Sed enim febrem vt malum, & de causa & de potentia sua, vt notum est, abominamur potius quàm miramur, &, quantum in nobis est, præcauemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. Hæreses verò mortem æternam, & maioris ignis ardorem inferenteis, malunt quidam mirari quòd hoc possint, quàm deuitare ne possint: quum habeant deuitandi potestatem. Ceterùm nihil valebunt, si illas tantùm valere non mirentur. [8] Etenim dum mirantur, in scandalum subministrantur: aut quia scandalizantur, ideò mirantur quòd tantum valeant, quasi ex aliqua veritate veniant. Mirum scilicet vt malum vires suas habeat: nisi quòd hæreses apud eos multum valent, qui in fide non valent. In pugna pugilum & gladiatorum, plerumque non quia fortis est, vincit quis, aut quia non potest vinci, sed quoniam ille qui victus est, nullis viribus fuit: adeò idem ille victor benè valenti postea comparatus, etiam superatus recedit. Non aliter hæreses de quorundam infirmitatibus habent quod valent, nihil valentes si in benè valentem fidem incurrant. [[9] Solent quidem isti [10] miriones etiam de quibusdam personis ab hæresi captis, ædificari in ruinam. Quare illa vel ille fidelissimi, prudentissimi, & vsitatissimi in Ecclesia,[11] in illam partem transierunt? Quis hoc dicens, non ipse sibi respondet, neque prudentes, neque fideles, neque vsitatos æstimandos, quos hæreses potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) vt probatus aliquis retrò postea excidat? [a] Saul bonus præ ceteris; liuore postea euertitur. [b] Dauid vir bonus secundum cor Domini; [c] postea cædis & [12] stupri reus est. [d] Salomon omni gratia & sapientia donatus à Domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur. Soli enim Dei filio seruabatur sine delicto permanere. Quid ergo si Episcopus, si Diaconus, si vidua, si virgo, si doctor, si etiam martyr[13] lapsus à regula fuerit, ideò hæreses veritatem videbuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nisi fidelis; [14] nemo maior, nisi Christianus: nemo autem Christianus, nisi qui ad finem vsque perseuerauerit. Tu vt homo extrinsecus vnumquemque nosti: putas quod vides. Vides autem quousque oculos habes.[15] Sed [a] oculi, inquit, Domini alti. [b] Homo in faciem, [16] Deus in præcordia contemplatur. Et [c] ideò cognoscit Dominus qui sunt eius, &: [d] Plantam quam non

Margin: CAP. I. — Matth. 24. — 1. Cor. 11. — B — II. — C — III. — a 1. Reg. 10. — b 1. Reg. 13. — c 2. Reg. 12. — d 3. Reg. 3. & 11. — Matth. 10. — a 4. Esd. 8. — b 1. Reg. 16. — c 2. Tim. 2. — d Matth. 15.

e Matth.10. plantauit pater, eradicat: & [e] de primis nouissimos ostendit: & [17] palam [f] in manu portat D
f Matth.3. ad purgandam aream suam. Auolent quantum volent paleæ leuis fidei quocunque af-
Luc.3. flatu tentationum, eo purior massa frumenti in horrea Domini reponetur. Nónne ab
Joan.6. ipso Domino quidam discentium scandalizati deuerterunt? Nec tamen propterea cete-
ri quoque discedendum à vestigiis eius putauerunt: [18] sed qui scierunt illum vitæ esse
verbum, & à Deo venisse, perseuerauerunt in comitatu eius vsque ad finem: cùm illis, si
a 2.Tim.1. vellet & ipsi, discedere, placidè obtulisset. Minus est si & Apostolum eius, [19] aliqui [a] Phy-
b 2.Tim.2. gellus, & Hermogenes; & [b] Philetus, & Hymenæus reliquerunt: [c] ipse traditor Chri-
c Matth.26 sti de Apostolis fuit. Miramur de Ecclesiis eius, si à quibusdam deseruntur, quum ea nos
1.Joan.2. ostendunt Christianos, quæ patimur ad exemplum ipsius Christi: Ex nobis, inquit, pro-
dierunt, sed non fuerunt ex nobis. si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum.
IIII. [[20] Quin potius memores simus tam Dominicarum pronuntiationum, quàm Aposto-
licarum litterarum, quæ nobis & futuras hæreses pronuntiarunt, & fugiendas præfinie-
runt: vt sicut esse illas non expauescimus, ita & posse id propter quod fugiendæ sunt,
non miremur. [21] Instruit Dominus multos esse venturos, sub pellibus ouium rapaces lu-
Matth.24. pos. Quænam istæ sunt pelles ouium, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies?
Matth.7. Qui lupi rapaces, nisi sensus & spiritus subdoli, ad infestandum gregem Christi intrin-
Vbi suprà. secus delitescentes? Qui pseudoprophetæ sunt, nisi falsi prædicatores? [22] Qui pseudapo-
2.Cor.11. stoli, nisi adulteri euangelizatores? Qui antichristi interim & semper, nisi Christi rebel- E
1.Joan.2. les? Hoc erunt hæreses nō minus doctrinarum peruersitate Ecclesiam lacessentes, quam
tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quòd persecutio & marty-
1.Cor.11. ras facit, hæresis apostatas tantùm. Et ideò hæreses quoque oportebat esse, vt probabiles
quique manifestarentur, tam qui in persecutionibus steterint, quàm qui ad hæreses non
exorbitauerint. [23] Neque enim eos probabiles intelligi iuuat, qui in hæresim fidem de-
1.Thess.5. mutant: sicut ex diuerso sibi interpretantur, quia dixit alibi: [24] Omnia examinate, quod
V. bonum est tenete. Quasi non liceat omnibus malè examinatis in electionem alicuius
mali impingere per errorem. [[25] Porrò si dissensiones & schismata increpat, quæ sine
dubio mala sunt, & [26] incontinenti hæreses subiungit, quod malis adiungit, malum vti-
1.Cor.11. que profitetur, & quidem maius: cùm ideò credidisse se dicat, de schismatibus & dis-
sensionibus, quia sciret etiam hæreses oportere esse. Ostendit enim grauioris mali pro-
spectu de leuioribus se facilè credidisse, certè non vt ideò de malis crediderit, quia hæ-
reses bonæ essent, sed vti de peioris quoque notæ tentationibus præmoneret non esse
mirandum, quas diceret impendere ad probabiles quosque manifestandos, scilicet quos
non potuerint deprauare. Denique si totum capitulum ad vnitatem continendam, &
separationes coërcendas sapit: hæreses verò non minus ab vnitate diuellunt, quàm schis-
mata & dissensiones, sine dubio & hæreses in ea conditione reprehensionis constituir,
1.Cor.1. in qua schismata & dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hæreses
Rom.11. deuerterint, [27] quum maximè deuerti ab eiusmodi obiurgans, & docens, vnum omnes F
VI. loqui; & idipsum sapere, quod etiam hæreses non sinunt. [[28] Nec diutius de isto, si
Gal.5. idem est Paulus, qui & alibi hæreses inter carnalia crimina enumerat, [29] scribens ad Ga-
Tit.3. latas; & qui Tito suggerit, hominem hæreticum post primam correptionem recusan-
dum, quòd peruersus sit eiusmodi & delinquat, vt à semetipso damnatus. Sed & in
[30] omni penè epistola de [31] adulterinis doctrinis fugiendis inculcans, hæreses taxat, qua-
rum opera sunt adulteræ doctrinæ: [32] hæreses dictæ Græca voce ex interpretatione ele-
ctionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas vtitur. [34] Ideò & sibi dam-
natum dixit hæreticum, quia & in quo damnatur, sibi elegit. Nobis verò nihil ex nostro
arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos
Domini habemus auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, ele-
Gal.1. gerunt: sed acceptam à Christo disciplinam fideliter nationibus adsignauerunt. Itaque
etiamsi angelus de cœlis aliter euangelizaret, anathema diceretur à nobis. Prouiderat
2.Cor.11. iam tunc spiritus sanctus futurum [35] in virgine quadam Philumene angelum seductio-
VII. nis; transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis & præstigiis Apelles inductus,
a Coloss.2. nouam hæresim induxit. [[36] Hæ [a] sunt doctrinæ hominum & [b] dæmoniorum, [c] pru-
b 1.Tim.4. rientibus auribus natæ [37] de ingenio [d] sapientiæ seculi, quam Dominus stultitiam vo-
c 2.Tim.4. cans, [e] stulta mundi in confusionem etiam Philosophiæ ipsius elegit. Ea est enim mate-
d 1.Cor.3. ria sapientiæ secularis, temeraria interpres diuinæ naturæ & dispositionis. Ipsæ de-
e 1.Cor.1.
nique

A niquehæreses à Philosophia [38] subornantur. [39] Inde Æones & formæ, nescio quæ, & tri-
nitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. [40] Inde Marcionis Deus melior de
tranquillitate: à Stoicis venerat. [41] Et vti anima interire dicatur, ab Epicureis obseruatur.
Et vt [42] carnis restitutio negetur, de vna omnium Philosophorum schola sumitur. [43] Et
vbi materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est: [44] & vbi aliquid de igneo Deo al-
legatur, Heraclitus interuenit. Eædem materiæ apud hæreticos & Philosophos volutan-
tur, iidem retractatus implicantur. Vnde malum, & quare? & vnde homo, & quomodo?
Et quod proximè Valentinus proposuit, Vnde Deus? [45] Scilicet de enthymesi, & ectro-
mate. [46] Inserunt Aristotelem, qui illis Dialecticã instituit, artificem struendi & destruẽ-
di versipellem, in sententiis coactam, in coniecturis duram, in argumentis operariam cõ-
tentionum, molestam etiam sibiipsi, omnia retractantem, ne quid omninò tractauerit.
[47] Hinc illæ fabulæ & genealogiæ [48] indeterminabiles, & quæstiones infructuosæ, & ser- *1. Tim. 1.*
mones serpentes velut cancer; à quibus nos Apostolus refrenans, nominatim Philoso- *Tit. 3.*
phiam testatur caueri oportere, scribens ad Colossenses: Videte [49] ne quis vos circumue- *2. Tim. 2.*
niat per Philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominũ, præter *Coloss. 2.*
prouidentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, & istam sapientiã humanam, affectatricem, *Act. 17.*
& interpolatricem veritatis, de congressibus nouerat, ipsam quoq; in suas hæreses multi-
partitam [50] varietate sectarum inuicem repugnantium. Quid ergo Athenis & Hierosoly-
mis? quid Academiæ & Ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio [51] de por-
B ticu Salomonis est, [52] qui & ipse tradiderat: Dominũ in simplicitate cordis esse quæren- *Sap. 1.*
dum. Viderint qui Stoicum, & Platonicum, & Dialecticum, Christianismũ protulerunt.
[[53] Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, nec inquisitione post Euangeliũ. VIII.
Cùm credimus, nihil desideramus vltrà credere. Hoc enim priùs credimus, nõ esse quod
vltrà credere debeamus. Venio itaque ad illum articulum, quẽ & nostri prætendunt [54] ad
ineundam curiositatem, & hæretici inculcant ad importandam curiositatem. Scriptum
est, inquiunt: Quærite, & inuenietis. Quando hanc vocem Dominus emisit, recordemur. *Matth. 7.*
[55] Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ, cùm adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus "
esset. Et cùm adhuc nec Petrus illum Dei filium pronuntiasset, [56] cùm etiam Ioannes, de "
illo certus, esse desisset. Meritò ergo tunc dictum est, Quærite & inuenietis, quando quæ- *Matth. 16.*
rendus adhuc erat, qui adhuc agnitus non erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim *Matth. 11.*
pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant vbi quærerent Christum. [57] Ha-
bent, inquit, Moysen & Heliam, id est Legem & Prophetas Christum prædicantes: secũ- *Luc. 16.*
dum quod & alibi apertè: [58] Scrutamini, inquit, scripturas, in quibus salutem speratis. Illæ *Ioan. 5.*
enim de me loquuntur. Hoc erit, quærite & inuenietis. Nam & sequentia in Iudæos cõ- *Matth. 7.*
petere manifestum est, Pulsate & aperietur [59] vobis. Iudæi retrò penes Deum fuerãt, de-
hinc eiecti ob delicta, extra Deum esse cœperunt. [60] Nationes verò nunquam penes Deũ, *Isai. 40.*
[61] nisi stillicidiũ de situla, & puluis ex area; & [62] foris semper. Itaque qui foris semper, quo- *1. Cor. 15.*
modo pulsabit eò vbi nunquam fuit? quam ianuam nouit, in qua nec receptus nec eiectus *Matth. 7.*
C aliquando? an qui scit se intus fuisse & foris actum, is potius pulsabit, & ostium nouit?
Etiam: Petite & accipietis, ei competit, qui sciebat à quo esset petendum, à quo & erat
aliquid promissum, à Deo scilicet Abraham, Isaac & Iacob, quem nationes non magis *Exod. 3.*
nouerant quàm vllam repromissionem eius. Et ideò ad Israël loquebatur: Non sum, *Matth. 15.*
inquit, missus, nisi ad oues perditas domus Israëlis. Nondum canibus iactabat panem *Ibidem.*
filiorum: nondum in viam nationum ire mandabat. Siquidem in fine præcepit, vt va- *Matth. 10.*
derent ad docendas & tinguendas nationes; consequuturi mox spiritum sanctum para- *Matth. 28.*
cletum, qui illos deducturus esset in omnem veritatem. Et hoc erga illos facit. Quòd *Ioan. 16.*
si nationibus destinati doctores Apostoli, ipsi quoque doctorem consequuturi erant pa-
racletum; [63] multo magis vacabat erga nos: Quærite & inuenietis: quibus vltrò erat *Matth. 7.*
obuentura doctrina per Apostolos, & ipsis Apostolis per spiritum sanctum. Omnia qui- *Rom. 15.*
dem dicta Domini omnibus posita sunt, quæ per aures Iudæorum ad nos transierunt;
sed pleraque in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt,
sed exemplum. [[64] Cedo nunc sponte de gradu isto: omnibus dictum sit, Quærite & IX.
inuenietis: tamen & hic expetit sensus certæ interpretationis gubernaculum. [65] Nulla
vox diuina ita dissoluta est & diffusa, vt verba tantùm defendantur, & ratio verborum
non constituatur. Sed in primis hoc propono: [66] Vnum vtique & certum aliquid insti-
tutum esse à Christo, quod credere omni modo debeant nationes, & idcircò quærere, vt

possint cùm inuenerint credere. Vnius porrò & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse: quærendũ est donec inuenias, & credendum vbi inueneris: & nihil amplius, nisi custodiẽdum quod credidisti: dum hoc insuper credis, aliud nõ esse credendum, ideóque nec requirendum, cùm id inueneris & credideris quod ab eo institutum est, qui nõ aliud tibi mandat inquirendum, quàm quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat, cõstabit penes nos esse id quod à Christo institutũ est.[67] Interim ex fiducia probationis præuenio, admonens quosdam nihil esse quærendum vltra quod crediderunt, id esse quod quærere D

X. debuerunt: ne, Quærite & inuenietis, sine disciplina rationis interpretentur. [[68] Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit: In re, in tempore, in modo. In re, vt quid sit quærendum cõsideres. In tempore, vt quando. In modo, vt quousque. Igitur quærendum est quod Christus instituit, vtique quamdiu non inuenis, & vtique donec inuenias. Inuenisti autem cùm credidisti. nam non credidisses, si non inuenisses, sicut nec quæsisses, nisi vt inuenires. Ad hoc ergo quæris vt inuenias, & ad hoc inuenies vt credas. Omnem prolationẽ quærendi & inueniẽdi credendo fixisti, hunc tibi modũ statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinauit ipse qui te non vult aliud credere, quàm quod instituit, ideoq; nec quærere. Ceterùm si quia alia tanta ab aliis sunt instituta, propterea in tãtum quærere debemus, inquantum possumus inuenire, semper quæremus, &[69] nunquam omninò credemus. Vbi enim erit finis quærendi?[70] vbi statio credendi? vbi expunctio inueniendi? Apud Marcionem? sed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum? sed & Apelles hac me pronũtiatione pulsabit, & Hebion, & Simon, & omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuantes, me sibi adducant.[71] Ero itaque nusquam, dum vbiq; conuenior: Quærite & inuenietis: & velint me sic esse nusquã, quasi qui nunquã apprehenderim illud quod Christus instituit; quod quæri oportet, quod cre- E

XI. di necesse est. [[72] Impunè erratur, nisi delinquatur, quamuis errare delinquere est. Impunè, inquam, vagarur, qui nihil deserit. At enim si quod debui credere credidi, & aliud denuò puto requirendũ, spero vtique & aliud esse inueniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram qui videbar credidisse, aut desij credidisse. Ita fidem meã deserens,[73] negator inuenior. Semel dixerim, Nemo quærit, nisi qui aut non habuit,

Luc. 15. aut perdidit.[74] Perdiderat vnam ex decem didrachmis anus illa, & ideò quærebat: vbi ta-

Luc. 11. men inuenit, quærere desiit. Panem vicinus non habebat, & ideò pulsabat: vbi tamẽ aper-

Luc. 18. tum est ei, & vt accepit, pulsare cessauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia non admittebatur: sed vbi audita est, hactenus institit. Adeò finis est, & quærendi, & pulsandi, & pe-

Luc. 11. tendi. Petenti enim dabitur, inquit, & pulsanti aperietur, &[75] quærenti inuenietur.[76] Viderit qui quærit semper, quia non inuenit. Illic enim quærit, vbi non inuenietur. Viderit qui semper pulsat, quia nunquã aperietur. Illic enim pulsat, vbi nemo est. Viderit qui sem-

XII. per petit, quia nunquam audietur. Ab eo enim petit, qui non audit. [[77] Nobis etsi quærẽdum esset adhuc & semper, vbi tamen quæri oportet?[78] Apud hæreticos? vbi omnia ex-

2. Ioan. 1. tranea & aduersaria nostræ veritati; ad quos vetamur accedere. Quis seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus,[79] donatiuum & stipendium captat, nisi planè desertor & transfuga & F

Luc. 15. rebellis? Etiam anus illa intra tectum suũ dragmam requirebat: etiam pulsator ille vicini

Luc. 11. ianuam tundebat: etiã vidua illa non inimicũ, licet durum, iudicem interpellabat. Nemo

Luc. 18. inde strui potest, vnde destruitur.[80] Nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & à nostris, & de nostro: idq; dumtaxat quod salua regula fidei po-

XIII. test in quæstionem deuenire. [[81] Regula est autem fidei, vt iam hinc quid credamus pro-

a *Deut. 6.* fiteamur, illa scilicet qua creditur:[82] Vnum [a] omninò Deum esse; [b] nec alium præter mũdi

b *Isai. 40.* conditorem; [c] qui vniuersa de nihilo produxerit, [d] per verbum suũ primò omnium emis-

c *2. Mach. 7* sum: Id[83] verbum [e] filium eius appellatum, [f] in nomine Dei variè visum Patriarchis, [g] in

d *Ioan. 1.*

e *Ibidem.* Prophetis semper auditum,[84] postremò [h] delatũ ex spiritu Dei patris & virtute in virginẽ

f *Gen. 32.* Mariam, [i] carnem factum in vtero eius, & ex [k] ea natum hominem & esse Iesum Christũ:

g *Hebr. 1.* [l] exinde prædicasse nouam legem, & nouam promissionem regni cœlorum, [m] virtutes fe-

h *Math. 1.* cisse:[85] Fixum [n] cruci;[86] Tertia [o] die resurrexisse:[87] In [p] cœlos ereptum sedere ad dexte-

i *Ioan. 1.* ram patris:[88] Misisse [q] vicariam vim spiritus sancti qui credentes agat:[89] Venturum [r] cum

k *Math. 1.* claritate,[90] ad [s] sumendos sanctos in vitæ æternæ & promissorum cœlestium fructum, &

l *Math. 4.* ad prophanos iudicandos igni perpetuo,[91] facta [t] vtriusque partis resuscitatione cum car-

m *Matt. 9.*

n *Matt. 28.* nis

o *Ibidem.* p *Marc. 16.* q *Act. 2.* r *Math. 24.* s *Matth. 25.* t *Ioan. 5.*

A nis resurrectione. [[92] Hæc regula à Christo vt probabitur instituta, nullas habet apud nos quæstiones, nisi quas hæreses inferunt, & quæ hæreticos faciunt. Ceterùm manente forma eius in suo ordine, quantumlibet quæras & tractes, & omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendêre, vel obscuritate obumbrari: [93] est vtique frater aliquis doctor gratia scientiæ donatus: est aliquis inter exercitatos conuersatus; aliquis tecum curiosus, tecum tamen quærens: nouissimè ignorare melius est, ne quod non debeas, noris, quia quod debeas nosti. Fides, inquit, tua te saluum fecit: non exercitatio scripturarum. Fides [94] in regula posita est: habes legem, [95] & salutem ex obseruatione legis: exercitatio autem in curiositate consistit, habens gloriam solam de peritiæ studio. Cedat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certè aut non obstrepant, aut quiescant aduersus regulam. Nihil vltrà scire, omnia scire est. Vt non inimici essent veritatis hæretici, vt de refugiendis eis non præmoneremur, quale est conferre cum hominibus, qui & ipsi adhuc se quærere confitentur? Si enim verè adhuc quærunt, nihil adhuc certi deprehenderunt: & ideò quodcunque videntur interim tenere, dubitationem suam ostendunt quamdiu quærunt. Itaque tu qui proinde quæris, spectans ad eos qui & ipsi quærunt, dubius ad dubios, certus ad incertos, cæcus ad cæcos; in foueam deducaris necesse est. [96] Sed quum decipiendi gratia prætendunt se adhuc quærere, vt nobis per sollicitudinis iniectionem tractatus suos insinuent: denique vbi adierunt ad nos, statim quæ dicebant quærenda esse defendunt: iam illos sic debemus refutare, vt sciant nos nō Christo, sed sibi negatores esse. Cùm enim quærunt adhuc, nondum tenent: cùm autem non tenent, nondum crediderunt. Cùm autem nondum crediderunt, non sunt Christiani. At cùm tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt vt defendant: antequàm defendant, negant quod credunt, confitentes se nondum credidisse, dum quærunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quāto magis nobis? Qui per fallaciam veniunt, qualem fidem disputant? [97] cui veritati patrocinantur, qui eam à mendacio inducunt? [[98] Sed ipsi & de scripturis agunt, & de scripturis suadent. Aliunde scilicet loqui possent de rebus fidei, nisi ex litteris fidei. [99] Venimus igitur ad propositum: huc enim dirigebamus, & hoc præstruebamus, ad locutionis præfationem, vt iam hinc de eo congrediamur, de quo aduersarij prouocant. Scripturas obtendunt, & hac sua audacia statim quosdam mouent: in ipso verò congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt. Hunc igitur potissimùm gradum obstruimus, non admittendos eos ad vllam de scripturis disputationem: si hæ sunt vires eorum, ánne eas habere possint dispici debet, cui competat possessio scripturarum, ne is admittatur ad eas, cui nullo modo competit. [[100] Hoc de consilio diffidentiæ, aut de studio aliter ineundæ [101] cōstitutionis induxerim, nisi ratio constiterit, in primis illa, quòd fides nostra obsequium Apostolo debeat, [102] prohibenti quæstiones inire, nouis vocibus aures accommodare, hæreticum [103] post vnam correptionem conuenire, non post disputationem. Adeò interdixit disputationem, correptionem designans causam hæretici conueniendi: & hoc vnam, scilicet quia non est Christianus: ne more Christiani, semel & iterum, & sub duobus aut tribus testibus castigandus videretur: cùm ob hoc sit castigandus propter quod non sit cū illo disputandum. [[104] Deinde quoniam nihil proficiat congressio scripturarum, nisi planè vt aut stomachi quis ineat euersionem, aut cerebri. Ista [105] hæresis non recipit quasdam scripturas: & si quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad dispositionem instituti sui interuertit: & si recipit, non recipit integras: & si aliquatenus integras præstat, nihilominus diuersas expositiones commentata conuertit. Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum & corruptor stylus. Variæ præsumptiones necessariò nolunt agnoscere ea, per quæ reuincuntur: his [106] nituntur quæ ex falsò composuerunt, & quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promouebis exercitatissimè scripturarum, cùm si quid defenderis, negetur ex diuerso, si quid negaueris, defendatur. Et tu quidem nihil perdes, nisi vocem in contentione: nihil consequeris, nisi bilem de blasphematione. [[107] Ille verò, si quis est cuius causa in congressum descendis scripturarū, vt eum dubitantem confirmes, ad veritatem an magis ad hæreses deuerget? hoc ipso motus, quòd te videat nihil promouisse [108] æquo gradu negandi & defendendi, diuersa parte statutum: certè de pari altercatione incertior discedet, nesciens quam hæresin iudicet. Hæc [109] vtique & ipsi habent in nos retorquere. Necesse est enim & illos dicere à nobis potius adulteria scripturarū & expositionū mendacia inferri, qui proinde sibi defendant veritatem. [[110] Ergo non ad scripturas prouocandum

Margin: XIIII. (line 1); Luc. 18. (beside "fecit"); Math. 15. (beside "necesse est"); B (beside "sto, sed sibi"); XV. (beside "Sed ipsi &"); XVI. (beside "Hoc de consilio"); 1. Tim. 6. (beside "prohibenti"); Tit. 3. (beside "post vnam"); C (beside "Christianus"); Math. 18. (beside "castigandus"); XVII. (beside "Deinde quoniam"); XVIII. (beside "Ille verò"); XIX. (beside "Ergo non ad scripturas")

est:nec in his cõstituendum certamen,in quibus aut nulla aut incerta victoria est,aut parum certa. D
Nam etsi non ita euaderet conlatio scripturarum,vt vtramque partẽ parem sisteret,ordo rerũ desiderabat illud prius proponi,quod nunc solum disputãdum est: Quibus cõpetat fides ipsa,Cuius sint scripturæ: A quo,& per quos,& quando,& [111] quibus sit tradita disciplina quâ fiunt Christiani. [112] vbi enim apparuerit esse veritatem disciplinæ & fidei Christianæ,illic erit veritas scripturarũ & expositionũ,& omnium traditionũ Christianarum.

XX. [[113] Christus Iesus Dominus noster permittat dicere. [114] Interim quisquis est Christus,cuiuscunque Dei filius,cuiuscunque materię homo & Deus,cuiuscunque fidei
a Ioan. 9. præceptor,cuiuscunque mercedis promissor. [115] Quid [a] esset, quid [b] fuisset, [c] quam patris
b Ioan. 8. voluntatẽ administraret, [d] quid homini agendũ determinaret; quamdiu in terris agebat,
c Ioan. 6. ipse pronuntiabat, [e] siue populo palàm, [f] siue discẽtibus seorsum. Ex [g] quibus,duodecim
d Matth. 19. præcipuos lateri suo adlegerat destinatos Nationibus magistros. Itaque [h] vno eorum de-
e Matth. 5. cusso, [i] reliquos vndecim regrediens ad patrẽ post resurrectionẽ,iussit ire & docere Na-
f Matth. 12. tiones, [116] tinguẽdas in Patrem & in Filium & in Spiritũ sanctum. [k] Statim igitur [117] Apo-
g Matt. 10. h Matt. 27. stoli (quos hæc appellatio Missos interpretatur) assumpto per sortem duodecimo Mathia
i Matt. 28. in locũ Iudæ,ex [l] auctoritate prophetiæ,quæ est in Psalmo Dauid, [m] cõsecuti promissam
k Act. 1. vim spiritus sancti ad virtutes & eloquium, [118] primò [n] per Iudæam cõtestata fide in Iesum
l Psal. 108. Christum,& Ecclesiis institutis, [119] dehinc [o] in orbem profecti, eandem doctrinã eiusdem
m Act. 2. fidei Nationibus promulgauerũt,& proinde [120] Ecclesias [p] apud vnamquamq; ciuitatem E
n Act. 8. 9. 11. condiderunt,à quibus [121] traducem fidei & semina doctrinæ,ceteræ exinde Ecclesiæ mu-
o Act. 13. tuatæ sunt,& quotidie mutuantur vt Ecclesiæ fiant. Ac per hoc & ipsæ Apostolicę depu-
p Act. 14. tantur,vt soboles Apostolicarũ Ecclesiarũ. Omne genus ad originem suam censeatur,necesse est. [122] Itaque tot ac tantæ Ecclesiæ,vna est illa ab Apostolis prima, ex qua omnes. Sic omnes primæ,& omnes Apostolicæ,dum vnam omnes probant vnitatẽ. [123] Communicatio pacis,& [124] appellatio fraternitatis,& [125] contesseratio hospitalitatis,quæ iura non alia ratio regit,quàm [126] eiusdem sacramẽti vna traditio.

XXI. [[127] Hanc igitur dirigimus præ-
Matth. 10. scriptionẽ: Si Dominus Iesus Christus Apostolos misit ad prædicandum,alios nõ esse re-
Luc. 10. cipiẽdos prædicatores,quàm quos Christus instituit;quia nec alius patrẽ nouit nisi filius, & cui filius reuelauit,nec aliis videtur reuelasse filius,quàm Apostolis quos misit ad prędicandum,vtique quod illis reuelauit. Quid autẽ prædicauerint,id est,quid illis Christus reuelauerit,& hîc præscribam,nõ aliter probari debere,nisi per easdẽ Ecclesias,quas ipsi
2. Thess. 2. Apostoli condiderunt,ipsi eis prædicando,tam [128] viua (quod aiunt) voce,quàm per Epistolas postea. Si hæc ita sunt,cõstat proinde omnẽ doctrinam,quæ cũ illis Ecclesiis Apostolicis [129] matricibus & originalibus fidei cõspiret,veritati deputandam,id sine dubio tenentem, [130] quod Ecclesiæ ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit:reliquã verò omnem doctrinã de mendacio pręiudicandam,quę sapiat cõtra veritatẽ Ecclesiarũ,& Apostolorũ,& Christi,& Dei. Superest ergo vti demõstremus,an hæc nostra doctrina,cuius regulam suprà ædidimus,de Apostolorũ traditione cẽseatur, & ex hoc ipso, F
an ceteræ de mendacio veniant. Communicamus cum Ecclesiis Apostolicis,quòd nulla doctrina diuersa,hoc est testimoniũ veritatis.

XXII. [[131] Sed quoniã tam expedita probatio est, vt si statim proferatur,nihil iam sit retractandum,ac si prolata nõ sit à nobis,locũ interim demus diuersæ parti,si quid putant ad infirmandam hanc præscriptionẽ mouere se posse.
„ [132] Solent dicere: nõ omnia Apostolos scisse; eadẽ agitati dementia qua rursus cõuertunt:
„ omnia quidẽ Apostolos scisse,sed nõ omnia omnibus tradidisse;in vtroque Christum reprehensioni subiicientes,qui aut minus instructos,aut parum simplices Apostolos miserit.
Matth. 28. Quis enim integræ mentis, credere potest aliquid eos ignorasse, [133] quos magistros Dominus dedit,indiuiduos habitos in comitatu,in discipulatu,in conuictu; quibus obscura
Matth. 13. quæque seorsim disserebat,illis dicens datum esse cognoscere arcana,quę populo intelli-
Matth. 16. gere nõ liceret? Latuit aliquid [134] Petrum ædificandæ Ecclesiæ petrã dictum,claues regni
Ioan. 21. cœlorum cõsecutum,& soluẽdi & alligãdi in cœlis & in terris potestatem? Latuit & Ioã-
Ioan. 13. nem aliquid dilectissimũ Domino,pectori eius incubantẽ; cui soli Dominus Iudam tra-
Ioan. 19. ditorem præmõstrauit;quem loco suo filiũ Marię demãdauit? Quid eos ignorasse voluit,
Matth. 17. quibus etiam gloriam suam exhibuit,& Moysen,& Heliam,& insuper de cœlo patris vo-
Deut. 19. cem? non quasi ceteros reprobans,sed [135] quoniã in tristibus testibus stabit omne verbum.
Luc. 24. Ignorauerunt itaq; & illi,quibus post resurrectionem quoque in itinere omnes scriptu-
Ioan. 16. ras edisserere dignatus est. Dixerat planè aliquando: Multa habeo adhuc vobis loqui,
sed

A sed non potestis modò ea sustinere. tamē adiiciēs: Cùm venerit ille spiritus veritatis, ipse
vos deducet in omnem veritatem: ostendit illos nihil ignorasse, quos omnem veritatem
consecuturos per spiritum veritatis repromiserat; & vtique impleuit repromissum, pro-
bantibus Actis Apostolorum descensum spiritus sancti.[136] Quam scripturam qui non re- *Act. 2.*
cipiunt, nec spiritum sanctum possunt agnoscere discentibus missum; sed nec Ecclesiam
se dicant defendere, qui quādo, & quibus incunabulis institutum est hoc corpus, probare
non habent. Tanti enim est illis non habere probationes eorum quæ defendunt, ne pari-
ter admittantur[137] traductiones eorum quæ mentiuntur. [[138] Proponunt ergo ad sug- XXIII.
gillandam ignorantiam aliquam Apostolorum; quòd Petrus & qui cum eo erant, repre- *Gal. 2.*
hensi sint à Paulo. Adeò inquiūt, aliquid eis defuit. vt ex hoc etiam illud struant, potuisse "
postea pleniorem scientiam superuenire, qualis obuenerit Paulo reprehendenti antecest- "
sores. Possumus & hîc Acta Apostolorum repudiantibus dicere: Prius est vti ostendatis *Act. 9.*
quis iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus:[139] quatenus & alias ad *Gal. 1.*
quæstiones plurimùm eo vtuntur. Neque enim, si ipse se Apostolum de persecutore pro- *Ioan. 5.*
fitetur, sufficit vnicuique[140] examinatè credenti; quādo nec Dominus ipse de se testimo- *Gal. 2.*
nium dixerit. Sed credant sine scripturis, vt credant aduersus scripturas: tamen doceāt ex
eo, quod allegant Petrùm à Paulo reprehensum, aliā Euangelij formam à Paulo superin- *Act. 9.*
ductam, citra eam quam præmiserat Petrus & ceteri. Atquin demutatus in prædicatorem
de persequutore, deducitur ad fratres à fratribus, vt vnus ex fratribus, & ad illos ab illis
qui ab Apostolis fidem induerant. Dehinc, sicut ipse enarrat, ascendit Hierosolymam co- *Gal. 1.*
B gnoscēdi Petri causa, ex officio & iure scilicet eiusdem fidei & prædicationis. Nam & illi *Act. 9.*
non essent admirati de persecutore factum prædicatorem, si aliquid contrarium prædica- *Act. 21.*
ret; nec Dominum præterea magnificassent, quia aduersarius eius Paulus obuenerat. Ita- *Gal. 2.*
que & dexteram ei dederunt signum concordiæ & conuenientiæ: & inter se distributio-
nem officij ordinauerunt, non separationem Euangelij: nec vt aliud alter, sed vt aliis alter
prædicaret, Petrus in circūcisionem, Paulus in Nationes. Ceterùm si reprehensus est Pe-
trus, quòd cùm conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat personatū re-
spectu: vtique conuersationis fuit vitium, non prædicationis.[141] Non enim ex hoc alius
Deus quàm creator, & alius Christus, quàm ex Maria, & alia spes quàm resurrectio annū-
tiabatur. [[142] Non mihi tam benè est, immò non mihi tam malè est,[143] vt Apostolos XXIIII.
committam. Sed quoniam peruersissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, vt
suspectam faciant doctrinam superiorem, respondebo quasi pro Petro: ipsum Paulum di-
xisse, factum se omnibus esse omnia, Iudæis Iudæum, non Iudæis non Iudæum, vt om- *1. Cor. 9.*
nes lucrificaret. Adeò pro temporibus & personis & causis quædam reprehendebant, in
quæ & ipsi æquè pro temporibus & personis & causis cōmittebant: quemadmodum si & *Act. 6.*
Petrus reprehenderet Paulum, quòd prohibens circuncisionem, circūciderit ipse Timo- *Gal. 6.*
theum. Viderint qui de Apostolis iudicāt. Benè quòd[144] Petrus Paulo & in martyrio ad- *Act. 16.*
æquatur.[145] Sed & si in tertium vsque cœlum ereptus Paulus & in paradisum delatus au- *2. Cor. 12.*
diit quædam illic, non possunt videri ea fuisse, quæ illum in aliam doctrinam instructiorē
præstarent, cùm ita fuerit conditio eorum, vt nulli hominum proderentur.[146] Quòd si ad
C alicuius conscientiam manauit nescio quid illud, & hoc se aliqua hæresis sequi affirmat,
aut Paulus secreti proditi reus est, aut & alius postea in paradisum ereptus debet ostendi,
cui permissum sit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. [[147] Sed, vt diximus, eadem de- XXV.
mentia est; cùm cōfitentur quidem nihil Apostolos ignorasse, nec diuersa inter se prædi- "
casse, sed non omnia volūt illos omnibus reuelasse: quædā enim palàm, & vniuersis; quæ- "
dam secretò, & paucis demandasse: quia & hoc verbo vsus est Paulus ad Timotheum: "
O Timothee, depositum custodi. Et rursum: Bonum depositum custodi. Quod hoc "
depositum est, tam tacitum, vt alterius doctrinæ deputetur? An illius denuntiationis, *1. Tim. 1.*
de qua ait:[148] Hanc denuntiationem commendo apud te filiole Timothee. Item illius *Ibidem.*
præcepti, de quo ait: Denuntio tibi ante Deum,[149] qui viuificat omnia, & Iesum Chri- *1. Tim. 1.*
stum, qui testificatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem, vt custodias præce- *1. Tim. 6.*
ptum. Quod autem præceptum, quæ denuntiatio, ex suprà & infrà scriptis intelligetur;
non nescio quid subostendi hoc dicto de remotiore doctrina, sed potius inculcari de nō
admittenda alia præter eā, quam audierat ab ipso: & puto[150] corā multis, inquit, testibus. *2. Tim. 2.*
Quos multos testes si nolūt Ecclesiā intelligi, nihil interest quomodo nihil tacitū fuerit,
quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia monet illū: hæc fidelibus hominib9 *Ibidem.*

demandare, qui idonei sint & alios docere, id quoque argumẽtum occulti alicuius Euangelij interpretandũ est. Nam & cùm dicit Hæc, de eis dicit, de quibus in præsenti scribebat: de occultis autem vt de absentibus apud conscientiam, non hæc, sed illa dixisset. D
XXVI. [[151] Porrò consequens erat, vt cui demandabat Euangelij administrationem, non passim nec inconsideratè administrandã adiiceret, secundum Dominicam vocẽ, ne margaritam
Math.7. porcis, & sanctũ canibus iactaret. Dominus palàm edixit, sine vlla significatione alicuius
Math.10. taciti sacramenti; ipse præceperat: si [152] quid in tenebris & in abscondito audissent, in luce
Luc. 19. & in tectis prædicarent. Ipse per similitudinem præfigurauerat: ne [153] vnam mnam, id est,
Math. 5. vnum verbum eius, sine fructu in abdito reseruarent. Ipse docebat lucernam [154] non sub modio abstrui solere, sed in candelabrum constitui, vt luceat omnibus qui in domo sunt. Hæc Apostoli aut neglexerunt, aut minimè intellexerunt, si non adimpleuerunt, abscõ-
Act. 4. dentes aliquid de lumine, id est, de Dei verbo, & Christi sacramento. Neminẽ quod scio verebantur, non Iudæorum vim, non ethnicorum: quo magis [155] vtique in Ecclesia liberè prædicabant, qui in synagogis & in locis publicis non tacebant: immò neque Iudæos cõuertere, neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis volebãt, ordine exponerent. Multo magis iam credẽtibus Ecclesiis nihil subtraxissent, quod allis paucis seorsum demandarent: quanquam etsi quædam inter domesticos, vt ita dixerim, differebant, non tamen ea fuisse credendum est, quæ aliam regulam fidei superducerẽt, diuersam & contrariam illi, [1] quam catholicè in medium proferebant: [157] vt alium Deum in Ecclesia dicerent, alium in hospitio: & aliam Christi substantiam designarent in aperto, aliã in secreto: & aliam spem resurrectionis apud omnes annuntiarent, aliam apud paucos: cùm E
1.Cor.1. ipsi obsecrarent in epistolis suis: vt idipsum & vnũ loquerentur omnes, & nõ essent schismata & dissensiones in Ecclesia, quia siue Paulus, siue alij, eadem prædicarent. Alioquin
Math.5. meminerant: Sit sermo vester: est, est: non, non: quod amplius, hoc à malo est, ne scilicet E-
XXVII. uangelium in diuersitate tractarent. [[158] Si ergo incredibile est, vel ignorasse Apostolos plenitudinem prædicationis, vel nõ omnem ordinẽ regulæ omnibus ædidisse, videamus ne fortè Apostoli quidem simpliciter & plenè, Ecclesiæ autem suo vitio aliter acceperint „ quàm Apostoli proferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta inuenias prætẽdi ab
Gal 3. hæreticis. Tenẽt correptas ab Apostolo Ecclesias, O insensati Galatæ, quis vos fascina-
Gal.5. uit? &, [159] Tam benè currebatis, quis vos impediit? ipsũmque principiũ: Miror quòd sic tã
Gal.1. citò transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangeliũ. Item ad Corin-
1.Cor. 3. thios scriptum, quòd essent adhuc carnales qui lacte educarentur, nondum idonei ad pa-
1.Cor. 8. bulum; qui putarent se scire aliquid, quãdo nondum scirent, quemadmodum sciri opor-
Rom. 1. & 15. teret. Cùm correptas Ecclesias opponunt, credant emendatas. Sed & illas recognoscant,
Ephes.1. de [160] quarum fide & scientia & conuersatione Apostolus gaudet, & Deo gratias agit: quæ
Philipp.1. tamen hodie cum illis correptis vnius institutionis iura commiscent. [[161] Age nunc:
XXVIII. Omnes errauerint; deceptus sit & Apostolus de testimonio reddendo quibusdam: nullã
Ioan.14. & 16. respexerit spiritus sanctus vti eam in veritatẽ deduceret, ad hoc missus à Christo, ad hoc F postulatus de patre, vt esset doctor veritatis: neglexerit officiũ Dei villicus, Christi vica- „ rius, sinens Ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quàm ipse per Apostolos „ prædicabat. Ecquid verisimile est, vt tot ac tantæ in vnam fidem errauerint? Nullus inter multos euentus est vnus exitus: variasse debuerat error doctrinæ Ecclesiarum. Ceterùm quod apud multos vnum inuenitur, non est erratum, sed traditum. Audeat ergo aliquis
XXIX. dicere illos errasse qui tradiderunt? [[162] Quoquo modo sit erratum; tam diu vtique regnauit error, quàm diu hæreses non errant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat: interea perperàm euangelizabatur, perperàm credebatur, tot milia milium perperàm tincta, tot opera fidei perperàm administrata, tot virtutes, tot charismata perperàm operata, tot sacerdotia, tot ministeria perperàm functa, tot denique martyria perperàm coronata. Aut si nec perperàm nec in vacuũ, quale est vt antè res Dei currerent, quàm cuius Dei notum esset? antè Christiani, quàm Christus inuentus? antè hæreses, quàm vera doctrina? Sed enim in omnibus veritas imaginem antecedit: postremò, similitudo succedit. Ceterùm satis ineptum, vt prior in doctrina hæresis habeatur;
Math. 24. vel quoniam ipsa est quæ futuras hæreses & cauendas prænuntiauit. Ad eius doctrinæ
Gal. 1. Ecclesiam scriptum est, immò ipsa doctrina ad Ecclesiã suam scribit; Etsi angelus de cælo
XXX. aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema sit. [Vbi [163] tunc Marcion, [164] Ponticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Vbi tunc Valentinus Platonicæ sectator? Nam constat illos
[165] neque

A [165] neque adeò olim fuisse, Antonini ferè Principatu, & in [166] Catholicam primò doctrinā credidisse apud Ecclesiam Romanensem, donec [167] sub Episcopatu Eleutheri benedicti, ob inquietam semper eorum curiositatem, qua fratres quoque vitiabant, semel & iterum eiecti, Marcion quidem [168] cum ducentis sestertiis suis quæ [169] Ecclesiæ intulerat, [170] nouissimè in perpetuum discidium relegati, venena doctrinarū suarū disseminauerūt. Postmodùm Marcion pœnitentiam confessus, [171] cùm cōditioni datæ sibi occurrit, [172] ita pacem recepturus, si ceteros quoque, quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, morte præuentus est (oportebat enim hæreses esse) nec tamen ideò bonum hæreses, quia esse eas oportebat: quasi non & malum oportuerit esse. Nam & dominū tradi oportebat, sed væ traditori: ne quis etiam hinc hæresim defendat. [173] Si & Apellis stemma retractandum est, tam non vetus & ipse quàm Marcion institutor & præformator eius: sed lapsus in fœminam desertor [174] continentiæ Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexādriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantùm quâ iam nō Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen (quā suprà ædidimus) postea verò immane prostibulū & ipsam, [175] cuius energemate circūuentus, quæ ab ea didicit [176] Phanerosèis scripsit. Adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorum, etiam proprij discentes & successores ipsorum, ne posteriores negare possint. Quanquam & de operibus suis, vt dixit Dominus, reuincuntur. Si enim Marcion nouum Testamentū à vetere separauit, 1. Cor. 11. Marc. 14. Matth. 7.

B posterior est eo quod separauit, quia separare non posset, nisi quod vnitum fuit: vnitum ergo ante quàm separaretur, postea factum separatum, posteriorem ostendit separatorē. Item Valentinus, aliter exponens & sine dubio emendans hoc nomine, quicquid emendat, vt mendosum retrò alterius fuisse demonstrat. Hos vt insigniores, & frequentiores adulteros veritatis nominamus. Ceterùm & [177] Nigidius nescio qui & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant peruertentes vias Dei. Cupio ostendant mihi, ex qua auctoritate prodierunt. Si alium Deum prædicant, quomodo eius Dei rebus & litteris & nominibus vtuntur aduersus quem prædicant? si eundem, quomodo aliter? [178] Probent se nouos Apostolos esse: dicant Christum iterū descendisse, iterum ipsum docuisse, iterū crucifixum, iterū mortuum, iterum resuscitatū: sic enim Apostolos solet facere, dare illis præterea virtutem, eadem signa ædendi, quæ & ipse. Volo igitur & virtutes eorum proferre, nisi quòd agnosco maximā virtutem eorum, qua Apostolus in peruersum æmulātur. Illi [179] enim de mortuis viuos faciebant, isti de viuis mortuos faciunt. [Sed [180] ab excessu, reuertar ad principalitatem veritati, & posteritatem mendacitati deputandam, ex illius quoque parabolæ patrocinio, quæ bonum semen frumenti à Domino seminatum primò constituit, [181] auenarum autem sterilis fœni adulterium ab inimico diabolo postea superducit. Propriè enim doctrinarum distinctionem figurat, quia & alibi verbū Dei seminis similitudo est. Ita ex ipso ordine manifestatur, [182] id esse Dominicum & verum, quod sit priùs traditum: id autem extraneū & falsum, quod sit posteriùs immissum. Ea sentētia Marc. 16. xxxi. Matth. 13. Luc. 8.

C manebit aduersus posteriores quasq; hæreses, quibus nulla constantia de conscientia cōpetit ad defendendam sibi veritatem. [[183] Ceterùm si quæ audent interserere se ætati Apostolicæ, vt ideò videantur ab Apostolis traditæ, quia sub Apostolis fuerunt: possumus dicere: Ædant ergo origines Ecclesiarū suarum: euoluāt ordinē Episcoporum suorū, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, habuerit auctorem & antecessorē. Hoc enim modo Ecclesiæ Apostolicæ [184] census suos deferunt: [185] sicut Smyrnæorum Ecclesia habens Polycarpum ab Ioanne conlocatum refert: [186] sicut Romanorum Clementem à Petro ordinatum edit: proinde vtique & ceteræ exhibent, quos ab Apostolis in Episcopatum constitutos, Apostolici seminis traduces habeant. Confingant tale aliquid hæretici. Quid enim illis post blasphemiam inlicitum est? sed etsi cōfinxerint, nihil promouebūt. Ipsa enim doctrina eorum cum Apostolica comparata, ex diuersitate & contrarietate sua pronuntiabit, neq; Apostoli alicuius auctoris esse neque Apostolici: quia sicut Apostoli non diuersa inter se docuissent, ita & Apostolici nō cōtraria Apostolis ædidissent, nisi illi qui ab Apostolis desciuerūt, & aliter prædicauerunt. Ad hāc itaque formam prouocabuntur ab illis Ecclesiis, quæ licet nullum ex Apostolis vel Apostolicis auctorē suū proferant, vt multò posteriores, quæ denique quotidie instituuntur: tamē in eadem fide cōspirantes, nō minus Apostolicæ deputantur pro consanguinitate doctrinæ. Ita omnes hæreses [187] ad vtranque formā à nostris Ecclesiis prouocatæ, probēt se quaquà xxxii.

putant Apostolicas. Sed adeò nec sunt, nec possunt probare quòd non sunt: nec recipiun- D
tur in pacem & in communicationem ab Ecclesiis quoquo modo Apostolicis: [188] scilicet
XXXIII. ob diuersitatem sacramenti, nullo modo Apostolicæ. [[189] Adhibeo super hæc, ipsarum
doctrinarum recognitionem, quæ tunc sub Apostolis fuerunt, [190] ab iisdē Apostolis & de-
monstratæ & eieratæ. [191] Nam & sic faciliùs traducentur: dum aut iam tunc fuisse depre-
henduntur, aut ex illis quæ iam tunc fuerunt, semina sumpsisse. [192] Paulus in prima ad Co-
1.Cor.15. rinthios epistola, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hęc opinio prima Saddu-
cæorum: partem eius vsurpat Marciō, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionē
Gal.5. carnis infringunt. Ad Galatas scribens, inuehitur in obseruatores & defensores circūci-
1.Timot.4. sionis & legis. Hebionis hæresis est. Timotheum instruens, nuptiarum quoq; interdicto-
2.Tim.2. res suggillat: Ita instituūt Marcion, & Apelles eius secutor. Æquè tangit eos, qui dicerēt
Tit.3. factam iam resurrectionem: id de se Valentiniani adseuerant. Sed & cū genealogias inde-
terminatas nominat, Valentinus agnoscitur: apud quem [193] Æon ille nescio qui [194] noui
& non vnius nominis, generat è sua Charitate Sensum & Veritatem: & hi æquè procreāt
duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & isti generant Hominem & Ecclesiam: de qua prima
ogdoade æonum exinde decem alij, & duodecim reliqui æones, miris nominibus oriun-
Gal.4. tur, in meram fabulam triginta æonū. Idem Apostolus cùm improbat elemētis seruiētes,
aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natā introducens, Deo non nato eā
comparat, & ita matrem elementorum deam faciens, potest ei seruire quam Deo compa-
Apocal.2. rat. [195] Ioannes verò in Apocalypsi idolothyta edētes & stupra committentes iubetur ca- E
1.Ioan.1. stigare: Sunt & nunc alij Nicolaitæ, [196] Caiana hæresis dicitur. At in epistola eos maximè
antichristos vocat, qui Christum negarent in carne venisse, & qui non putarēt Iesum esse
Coloss.2. filium Dei: illud Marcion, hoc Hebion vindicauit. Simonianæ autem Magiæ disciplina
Act.8. [197] angelis seruiens, vtique & ipsa inter idololatrias deputabatur, & à Petro Apostolo in
XXXIIII. ipso Simone damnabatur. [[198] Hæc sunt, vt arbitror, genera doctrinarum adulterina-
rum, quæ sub Apostolis fuisse ab ipsis Apostolis discimus: & tamen nullam inuenimus in-
stitutionem, inter tot diuersitates peruersitatum, quæ de Deo creatore vniuersorum con-
trouersiam mouerit. [199] Nemo alterum Deum ausus est suspicari: faciliùs de filio quàm de
patre hæsitabatur, donec Marcion præter creatorem alium Deum solius bonitatis indu-
ceret: Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei, faceret Deum
legis & Israëlis, illum igneum affirmans: Valentinus æonas suos spargeret, & vnius æonis
vitium in originem deduceret Dei creatoris. His solis & his primis reuelata est veritas di-
uinitatis, maiorem scilicet dignationem & pleniorem gratiam à diabolo cōsecutis, [200] qui
Luc.6. Deum sic quoque voluerit æmulari; vt de doctrinis venenorum, quod Dominus negauit,
ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora vniuersæ hæreses quę
quando fuerint, dum non intersit quæ quando, dum de veritate non sint: vtique quæ sub
Apostolis non fuerunt, eas dicere fuisse non possunt. Si enim fuissent, nominarētur & ipsę
vt & ipsæ coërcendæ. Quæ verò sub Apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur.
Siue ergo eædem nunc sunt [201] aliquanto expolitiores, quæ sub Apostolis rudes, habent F
suam exinde damnationem: siue aliæ quidem illæ fuerunt, aliæ autē postea obortæ sunt,
& quasdam ex illis opiniones vsurpauerunt, [202] habendo cum eis consortium prædicatio-
nis, habeant necesse est etiam consortium damnationis: præcedente illo fine supradicto
posteritatis, quo etsi nihil de damnatitiis participarent, de ætate sola præiudicarētur, tan-
to magis adulteræ, quanto nec ab Apostolis nominatæ. Vnde firmius cōstat has esse, quæ
XXXV. adhuc tunc nuntiabantur futuræ. [[203] His definitionibus prouocatæ à nobis & reuictæ
hæreses omnes, siue quæ posteræ, siue quæ coætaneæ Apostolorum, dummodò diuersæ:
siue generaliter siue specialiter notatæ ab eis, dummodò prædamnatę; audeant respōdere
& ipsæ aliquas eiusmodi præscriptiones aduersus nostram disciplinam. Si enim negāt ve-
ritatem eius, debent probare illam quoque hæresim esse eadem forma reuictam qua ipsæ
reuincuntur: & ostendere simul vbinam quærenda sit veritas, quam apud illas non esse
iam constat. Posterior nostra res non est, immò omnibus prior est: [204] hoc erit testimoniū
veritatis vbique occupantis principatum. Quòd ab Apostolis non damnatur, immò de-
fenditur: hoc erit indicium proprietatis. [205] Quam enim damnant, quasi extraneam:
XXXVI. quámque non damnauerunt, suam ostendunt, ideóque & defendunt. [[206] Age iam qui
voles curiositatē melius exercere in negotio salutis tuæ, percurre Ecclesias Apostolicas,
[207] apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, apud quas
ipsæ

A ipsæ [208] authenticæ litteræ eorum recitantur, sonantes vocem, & repræsentantes faciem vniuscuiusque. [209] Proximè est tibi Achaia, habes Corinthum. Si non [210] longè es à Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si [211] potes in Asiam tendere, habes Ephesum: si [212] autem Italiæ adiaces, habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est. Statu [213] fœlix Ecclesia, [214] cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt: vbi Petrus passioni Dominicæ adæquatur, vbi Paulus Ioãnis exitu coronatur, vbi [215] Apostolus Ioãnes postea quàm in oleum igneũ demersus, nihil passus est, in insulã relegatur. Videamus quid dixerit, quid docuerit, quid cũ Aphricanis quoq; Ecclesiis cõtesserarit. vnum Deũ nouit creatorẽ vniuersitatis, & Christũ Iesum ex virgine Maria filiũ Dei creatoris, & carnis resurrectionem: Legẽ & Prophetas cũ Euãgelicis & Apostolicis litteris miscet, & inde potat fidẽ eam: [216] aqua signat, sancto spiritu vestit, Eucharistia pascit, [217] martyrio exhortatur, & ita aduersus hãc institutionẽ neminem recipit. Hæc est institutio, nõ dico iam quæ futuras hæreses prænuntiabat, sed de qua hæreses prodierunt. Sed nõ fue- *1. Ioan. 2.* runt ex illa, ex quo factæ sunt aduersus illã. Etiã de oliuæ nucleo mitis & opimæ & necessariæ asper oleaster exoritur, etiam de [218] papauere fici gratissimæ & suauissimæ, ventosa & vana caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificauerũt, non nostrę: degeneres veritatis grano & mendacio syluestres. [[219] Si hæc ita se habent, vt veritas nobis adiu- XXXVII. dicetur, quicunque in ea regula incedimus, quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo tradidit; constat ratio propositi nostri, definientis non esse admittendos hæreticos ad ineundã de scripturis prouocationẽ, quos [220] sine scripturis probamus B ad scripturas non pertinere. Si [221] enim hæretici sunt, Christiani esse non possunt, non à Christo habendo quod de sua electione sectati hæreticorum nomine admittunt. Ita non Christiani nullum ius capiunt Christianarum litterarum, ad quos meritò dicendum est, qui estis? quando, & vnde venistis? [222] quid in meo agitis non mei? quo denique Marcion iure syluã meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis? qua potestate Apelles limites meos cõmoues? Mea est possessio. quid hic ceteri ad voluntatẽ vestrã seminatis & pascitis? Mea est possessio, olim possideo, prior possideo, [223] habeo origines firmas, ab ipsis auctoribus quorũ fuit res. Ego sum hæres Apostolorũ. Sicut cauerunt testamẽto suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerũt, ita teneo. Vos certè exhæredauerunt semper & abdicauerunt, vt extraneos, vt inimicos. Vnde autem extranei & inimici Apostolis hęretici, nisi ex diuersitate doctrinæ, quam vnusquisque de suo arbitrio, aduersus Apostolos aut protulit, aut recepit? [Illic [224] igitur & scripturarum & expositionum adultera- XXXVIII. tio deputanda est, vbi diuersitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propositum aliter docẽdi, eos necessitas coëgit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Aliàs enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent hęresim. Sicut illis non potuisset succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumentorum eius, ita & nobis integritas doctrinæ non competisset sine integritate eorum, per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, vt aliquid contrarium ei & C in scripturis deprehensum, [225] detractione, vel adiectione, vel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt. Ab initio suo ex illis sumus, antequàm nihil aliter fuit quàm sumus. Quid denique fuit antequàm à nobis [226] interpolarentur? Cùm autem omnis interpolatio posterior credenda sit, [227] veniens vtique ex causa æmulationis, quæ neque prior neque domestica est eius vnquam quod æmulatur, tam incredibile est sapienti cuique, vt nos adulterum stylum intulisse videamur scripturis, qui sumus à principio & primi, quàm illos non intulisse qui sunt & posteri & aduersi. Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. [228] Neque enim si Valentinus integro instrumẽto vti videtur, non callidiore ingenio, quàm Marcion manus intulit veritati. Marcion enim exertè & palàm machæra, non stylo vsus est: quoniam ad materiã suam cædem scripturarũ confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitauit: & tamen plus abstulit, & plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum, & adiiciens dispositiones non comparentiũ rerum. [[229] Hæc XXXIX. sunt ingenia de [230] spiritalibus nequitiæ, cum quibus luctatio est nobis fratres; meritò *Ephes. 6.* contemplandæ fidei necessaria, vt electi manifestentur, vt reprobi detegantur. Et ideò *1. Cor. 11.* habent vim & excogitandis instruendisque erroribus fœlicitatem: non adeò mirandam, quasi difficilem & inexplicabilem, cùm de secularibus quoque scripturis exemplum præsto sit eiusmodi facilitatis. [231] Vis hodie ex Vergilio fabulam, in totum aliam, com-

poni materia secundum versus, versibus secundũ materias concinnatis?[232] Denique Oui- D
dius Geta Medeam tragœdiam ex Vergilio plenissimè expressit.[233] Meus quidã propin-
quus ex eodem poëta, inter cetera styli sui otia Pinacem Cebetis explicuit.[234] Homero-
centonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera [235] more cento-
nario ex multis hinc inde compositis in vnum sarciunt corpus. Et [236] vtique fœcundior
diuina litteratura ad facultatẽ cuiuscunque materiæ. Nec periclitor dicere, ipsas [237] quo-
Vbi suprà. que scripturas sic esse ex Dei voluntate dispositas, vt hæreticis materias subministrarent,
XL. cùm legam: oportere hæreses esse, quæ sine scripturis esse non possent. [Sed [238] quæritur,
à quo intellectus interpretetur, eorũ quæ ad hæreses faciãt? A diabolo scilicet, cuius sunt
partes interuertendi veritatem, qui [239] ipsas quoq; res sacramentorum diuinorum, in ido-
lorũ mysteriis æmulatur. Tinguit [240] & ipse quosdã, vtique credẽtes & fideles suos: [241] ex-
piationem delictorũ de lauacro repromittit, & sic adhuc initiat [242] Mithræ: [243] signat illic
in frõtibus milites suos, [244] celebrat & panis oblationem, & [245] imaginẽ resurrectionis in-
ducit, & sub [246] gladio redimit coronã.[247] Quid? quòd & summum Pontificem [248] in vnis
nuptiis statuit?[249] Habet & virgines, habet & continentes? Ceterùm si [250] Numæ Põpilij
superstitiones reuoluamus, si sacerdotalia officia, insignia, & priuilegia, si sacrificalia mini-
steria, & instrumenta, & vasa ipsorum sacrificiorũ, ac piaculorũ & votorum curiositates
consideremus,[251] nónne manifestè diabolus morositatẽ illam Iudaicæ legis imitatus est?
Qui ergo ipsas res, de quibus sacramenta Christi administrantur, tam æmulanter affecta-
uit exprimere in negotiis idololatriæ, vtique & idem & eodem ingenio gestiit, & potuit
instrumenta quoque diuinarum rerũ & [252] sanctorũ Christianorum, sensum de sensibus, E
verba de verbis, parabolas de parabolis, prophanæ & [253] æmulæ fidei attẽperare. Et ideò,
Ephes.6. neque à diabolo immissa esse spiritalia nequitiæ, ex quibus etiam hæreses veniunt, dubi-
tare quis debet; neque [254] ab idololatria distare hæreses, quum & auctoris & operis eiusdẽ
sint, cuius & idololatria. Deũ aut fingunt alium aduersus creatorem; aut si vnicum crea-
torem cõfitentur, aliter eum disserunt, quàm in vero est. Itaque omne mendacium quod
XLI. de Deo dicunt, quodammodò genus est idololatriæ. [[255] Non omittã ipsius etiam con-
uersationis hæreticæ descriptionẽ, quàm futilis, quàm terrena, quàm humana sit, sine gra-
uitate, sine auctoritate, sine disciplina, vt fidei suæ cõgruens. In primis [256] quis catechume-
nus, quis fidelis, incertum est: pariter adeunt, pariter audiunt, pariter orant: etiam ethnici
Matth.7. si superuenerint, sanctũ canibus, & porcis margaritas, licet non veras, iactabunt. Simplici-
tatem volunt esse prostrationem disciplinæ, cuius penes nos curam lenociniũ vocant. pa-
cem [257] quoque passim cum omnibus miscẽt. Nihil enim interest illis, licet diuersa tractã-
tibus, dum ad vnius veritatis expugnationẽ conspirent.[258] Omnes tumẽt, omnes scientiã
pollicentur.[259] Antè sunt perfecti catechumeni, quàm edocti. Ipsæ [260] mulieres hæreticæ
quàm procaces, quæ audeant docere, cõtendere, [261] exorcismos agere, [262] curationes re-
promittere, [263] forsitan & tinguere. Ordinationes eorum temerariæ, leues, inconstantes:
[264] nunc neophytos conlocant, [265] nunc seculo obstrictos, nunc [266] apostatas nostros, vt F
gloria eos obligẽt, quia veritate nõ possunt. Nusquã faciliùs proficitur, quàm in castris re-
belliũ, vbi ipsum esse illic, promereri est.[267] Itaque alius hodie Episcopus, cras alius:[268] ho-
die Diaconus,[269] qui cras Lector:[270] hodie Presbyter, qui cras Laicus.[271] Nã & Laicis sa-
XLII. cerdotalia munera iniungunt. [[272] De verbi autem administratione quid dicam? cùm
hoc sit negotiũ illis, non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi? hâc magis gloriam
captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus eleuationem operentur: quoniam & ipsum
opus eorum nõ de suo proprio ædificio venit, sed de veritatis destructione. Nostra suffo-
diunt, vt sua ædificent. Adime [273] illis Legem Mosi, & Prophetas, & creatorem Deum; ac-
cusationem eloqui non habent. Ita fit vt ruinas faciliùs operentur stantium ædificiorum,
quàm exstructionis iacentium ruinarum. Ad hæc solummodò opera humiles, & blãdi, &
summissi agunt. Ceterùm nec suis Præsidibus reuerentiam nouerunt.[274] Et hoc est quòd
schismata apud hæreticos ferè non sunt: quia cùm sint, nõ pârent schismata; est enim vni-
tas ipsa. Mentior si non etiam à regulis suis variant inter se, dũ vnusquisq; proinde suo ar-
bitrio modulatur quæ accepit, quemadmodũ de suo arbitrio ea cõposuit ille qui tradidit.
Agnoscit naturam suam, & originis suæ morem, profectus rei. Idem licuit Valentinianis
quod Valentino, idem Marcionitis quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. De-
nique penitus inspectæ hæreses omnes in multis cum auctoribus suis dissentientes de-
prehenduntur.[275] Plerique nec Ecclesias habent, sine matre, sine sede, orba fide, extorres,

A quasi sibi, latè vagantur. [[276] Notata sunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quampluribus, [277] cum Circulatoribus, [278] cum Astrologis, [279] cum Philosophis, curiositati scilicet deditis. Quærite & inuenietis, vbique meminerunt. Adeò & de genere conuersationis qualitas fidei æstimari potest: [280] doctrinæ index disciplina est. [281] Negant Deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia & soluta. Vbi autem Deus non timetur, nisi vbi non est? Vbi Deus non est, nec veritas vlla est. Vbi veritas nulla est, meritò & talis disciplina est. At vbi Deus, ibi metus in Deum, qui est initium sapientiæ. Vbi metus in Deũ, ibi grauitas honesta, & diligentia attonita, & cura sollicita, & [282] adlectio explorata, & communicatio deliberata, & [283] promotio emerita, & subiectio religiosa, & [284] apparitio deuota, & [285] processio modesta, & Ecclesia vnita, & Dei omnia. XLIII.

[[286] Proinde hæc apud nos testimonia disciplinæ ad probationem veritatis accedunt: à qua deuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudicij: quo omnes nos necesse est apud Christi tribunal astare, reddentes rationem, in primis ipsius fidei. Quid ergo dicent [287] qui illam stuprauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Christo? Credo allegabunt, nihil vnquam sibi ab illo vel ab Apostolis eius, de sæuis & peruersis doctrinis futuris prænuntiatum, & de cauendis abominandisque præceptum. [288] Agnoscent suam potius culpam quàm suorum, qui nos non antè præstruxerunt. [289] Adiicient præterea multa de auctoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse, mortuos B suscitasse, debiles reformasse, futura significasse, vti meritò Apostoli crederentur: quasi nec hoc scriptum sit, venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent, ad fallaciam *Matth. 24.* muniendam corruptæ prædicationis. [290] Itaque veniam merebuntur. Si verò memores Dominicarum & Apostolicarum scripturarum & denuntiationum in fide integra steterint, credo de venia periclitabuntur, respondente Domino: Prænuntiaueram planè futuros fallaciæ magistros in meo nomine, & Prophetarum, & Apostolorum etiam; & discen- *Vbi suprà.* tibus meis eadem ad vos prædicare mandaueram, semel Euangelium, & eiusdem regulæ *Matth. 28.* doctrinam Apostolis meis delegaueram: sed quum vos non crederetis, libuit mihi postea aliqua inde mutare. [291] Resurrectionem promiseram etiam carnis; sed recogitaui ne im- *Joan. 6.* plere non possem. Natum me ostenderam ex virgine; sed postea turpe mihi visum est. Pa- *Matth. 1.* trem dixeram, qui solem & pluuias facit: sed alius me pater melior adoptauit. Prohibue- *Matth. 5.* ram vos aurem accommodare hæreticis, sed erraui. Talia [292] capit opinari eos qui exorbi- *Matth. 7.* tant, & fidei veritatis periculum nõ cauent. XLV.

[[293] Sed nunc quidem generaliter actum est à nobis aduersus hæreses omnes, certis & iustis & necessariis præscriptionibus repellendas à conlatione scripturarũ. De reliquo, si Dei gratia annuerit, [294] etiam specialiter quibusdam respõdebimus. Quorum hæreticorum, vt plura prætercam, pauca perstringam. Taceo [295] enim Iudaismi hæreticos. [296] Dositheum inquam Samaritanum, qui primus ausus est Prophetas, quasi non in spiritu sancto locutos repudiare. [297] Taceo Sadducæos, qui ex huius erroris radice surgẽtes, ausi sunt ad hanc hæresim etiam resurrectionẽ carnis nega- *Matth. 22.* C re. [298] Prætermitto Pharisæos, qui additamenta quædam Legi adstruendo à Iudæis diuisi *Matth. 16.* sunt: vnde etiam hoc accipere ipsum quod habent nomen, digni fuerunt: [299] cum his etiã Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt. XLVI.

[[300] Ad eos me conuerto, qui ex Euangelio hæretici esse voluerunt: ex quibus est [301] primus omnium Simon Magus, qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab Apostolo Petro iustámque sententiam. Hic *Act. 8.* ausus est summam se dicere virtutem, id est, summum Deum. Mundum autem ab angelis suis institutum: à dæmone se oberrante qui esset sapientia descendisse quærendum apud Iudæos: se in phantasmate Dei non passum, sed esse quasi passum. [302] Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter Magus, eadem dicens quæ Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, negans habere posse quemquã salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset. [303] Secutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicens, Innascibilem virtutem, id est Deũ, in summis & illis infinitis partibus & in superioribus manere, longè autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere, angelos curasse: hunc super terram iacuisse reptantẽ: cuius lumen illud & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam saluam esse, cetera hominis perire: Christum in substantia corporis nõ fuisse, & phantasmate tantùm quasi passum fuisse: resurrectionem carnis nullo modo futuram esse. [304] Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Deũ nomine Abraxan, à quo mentem creatam,

quam Græcè νοῦν appellat. Inde verbum. Ex illo prouidentia, ex prouidentia virtutem,& sapientiã: Ex ipsis inde principatus,& potestates,& angelos factos: deinde infinitas angelorum æditiones & probolas: ab istis angelis trecentos sexaginta quinque cœlos institutos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat numerum computatum. In vltimis quidem angelis,& qui hunc fecerũt mundum, nouissimum ponit Iudæorum Deum: id est, Deum Legis & Prophetarum: quem Deum negat, sed angelum dicit. Huic sortitò obtigisse semen Abrahæ, atq; ideò hunc de terra Ægypti filios Israel in terram Chanaan transtulisse. Hunc turbulentiorem præ cæteris angelis, atque ideò & seditiones frequenter & bella concutere, sed & humanum sanguinem fundere. Christum autem non ab hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum venisse in phantasmate: sine substantia carnis fuisse. Hunc passum à Iudæis non esse, sed vice ipsius Simonem crucifixum esse: vnde nec in eum credendum esse qui sit crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse facienda. Carnis resurrectionem grauiter impugnat, negans salutẽ corporibus repromissam. [105] Alter hæreticus Nicolaus emersit: hic de Act. 6. septem Diaconis, qui in Actis Apostolorum allecti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in cõcupiscentia luminis,& quidẽ fœda & obscœna fuisse: ex hac permixtione, pudor est dicere quæ fœtida & immunda. Sunt & cetera obscœna. Omnes enim refert quosdam turpitudinis natos,& complexus,& permixtiones execrabiles obscœnásque coniunctas,& quædam ex ipsis adhuc turpiora. Natos præterea dæmones, Deos,& spiritus septem,& alia satis sacrilega pariter & fœda: quæ referre erubescimus,& iam præterimus. Satis est nobis quòd totam istam hæresim Nicolaitarum, Apocalypsis Domini grauissima sententiæ Apocal. 2. auctoritate damnauit, dicendo: Quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam XLVII. & ego odi. [[106] Accesserunt his hæretici etiam illi, qui [107] Ophitæ nuncupantur. Nam serpentem magnificant in tantum, vt illum etiam ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquiunt, scientiæ nobis boni & mali originem dedit. Huius animaduertens potentiam & maiestatem Moyses, inquiunt, æreum posuit serpentem:& quicunque ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt præterea, Christus in Euangelio suo imitatur serpẽtis ipsius sacram potestatem, dicendo: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda Eucharistica sua. Sed tota istius erroris & scena & doctrina inde fluxit. Dicunt enim de illo summo primario æone complures alios æones extitisse inferiores; omnibus tamẽ istis æonem antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem conceptum esse ex altero æone æonibus inferioribus permixto: seq; postea cùm in superiora voluisset eniti, grauitate materiæ permixta sibi, non potuisse ad superiora peruenire, in medietate relictum, extendisse totum, effecisse sic cœlum. Ialdabaoth tamen inferiùs descendisse,& fecisse sibi filios septem: quem occlusisse superiora dilatatione; vt quia angeli quæ superiora essent, scire non possent, ipsum solum Deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem fecisse:& quia ab infirmioribus & mediocribus virtutibus institutus esset, quasi vermem iacuisse reptantem: Illum verò æonem ex quo Ialdabaoth processisset, inuidia commotũ, scintillam quandam iacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiam saperet,& intelligere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationem conuersum ex semetipso ædidisse virtutem & similitudinem serpentis:& hanc fuisse virtutẽ in paradiso, id est istum fuisse serpentem, cui Eua quasi filio Dei crediderat. Decerpsit, inquiunt, de fructu arboris, atque ideò generi humano scientiam bonorum & malorum cõtribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse: salutem carnis sperandam omninò non esse. [108] Necnon etiam erupit alia quoque hæresis, quæ dicitur Cainæorum. Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti virtute conceptum, quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore virtute conceptum, procreatum:& ideò inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnũ esse memorantes, propter vtilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidã enim ipsorum gratiarum actionem Iudæ propter hanc causam reddendam putant. Animaduertens enim, inquiunt, Iudas, quòd Christus vellet veritatem subuertere, tradidit illum, ne subuerti veritas posset. Et alij sic cõtrà disputant & dicunt: Quia potestates huius mũdi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti cõsulens generis humani, tradidit Christum, vt salus, quę impediebatur per Virtutes, quę obsistebãt ne pateretur Christus, impediri omninò non posset:& ideò per passionẽ Christi

Margin: Gen. 3. Num. 21. Ioan. 3. Gen. 3.

D E F

A sti non posset salus humani generis retardari. [309] Sed & illa hæresis processit, quæ dicitur Setthoitarum. Huius peruersitatis doctrina hæc est: Duos homines ab angelis constitutos, Cain & Abel: propter hos magnas inter angelos contentiones & discordias extitisse; ob hanc causam illam Virtutem quæ super omnes virtutes esset, quam matrem pronuntiant, dum Abel interfectum dicerent, voluisse concipi & nasci hunc Seth loco Abelis: vt euacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent, dum hoc semen mundum oritur & nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuisse: ob quam causam illā Virtutē, quam (sicut diximus) pronuntiant matrē, ad vindictā etiam cataclysmum inducere, vt & illud permixtionis semen tolleretur: & hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos qui seminis illos prioris instituissent, occultè & latenter, & ignorante illa matre Virtute, cum illis octo animabus in arcam misisse etiā semen Cain, quò semen malitiæ nō periret, sed cum ceteris conseruatum & post cataclysmum terris redditum, exemplo ceterorum excresceret, & effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Christo autē sic sentiunt, vt dicant illū tantummodò Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse. [[310] Carpocrates præterea hāc tulit sectam. [311] Vnam esse dicit Virtutem in superioribus principalem; ex hac prolatos angelos, atque virtutes: quos distantes longè à superioribus virtutibus, mundū istum in inferioribus partibus cōdidisse: Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph, hominem tantummodò genitum, sanè præ ceteris iustitiæ cultu, vitæ integritate meliorem: hunc apud Iudæos passum: solam animam ipsius in cœlo receptam, eo quòd & firmior & robustior ceteris fuerit: ex quo colligeret, tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. [312] Post hunc Cerinthus hæreticus erupit, similia docēs. Nam & ipse mundum institutum esse ab illis dicit: Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodò sine diuinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens: Iudæorum Deum non Dominum, sed angelum promens. [313] Huius successor Hebion fuit, Cerintho non in omni parte consentiens, quòd à Deo dicat mundum, non ab angelis factū: & quia scriptum sit, Nemo discipulus super magistrum, nec seruus super dominum, legem etiam proponit, scilicet ad excludendum Euāgelium, & vindicandum Iudaismum. [[314] Valentinus autē hæreticus multas introduxit fabulas: has ego circumducēs breuiter expediam. [315] Introducit enim Pleroma & Æones triginta: exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit in primis, esse Bythō & Silentiū; ex his processisse semen, mentem & veritatē: ex quibus erupisse verbum & vitam: de quibus rursum creatum hominē & Ecclesiam. Sed enim ex his quoque processisse duodecim æonas; de sermone autem & vita, æonas alios decem: hanc esse æonum triacōtada, quæ fit in Pleromate ex ogdoade & decade, ac dyodecade. Tricesimum autem æonem, Bython illum videre voluisse, & ad videndum illum ausum esse in superiora Pleromatis conscendere. Et quoniam ad magnitudinem ipsius videndam capax nō fuit, in defectione fuisse, & penè dissolutum esse, nisi quia missus ad constabiliendum illum, ille quem appellant Horon, confirmasset illum dicto Iao. Hoc pronuntiatio appellat. Istum autem Æonem in defectionem factū Achamoth, dicit in passionibus desiderij quibusdam fuisse, & ex passionibus materias ædidisse. Expauit enim, inquit, & extimuit, & cōtristata est, & ex his passionibus concepit & ædidit. Hinc fecit cœlum & terram, & mare, & omnia quæcunque sunt in eis, ob quam causam omnia infirma esse & fragilia, & caduca, & mortalia quæcunque sunt ab ipso facta: quoniā quidem ipse fuerit de aporiatione conceptus atque prolatus: hunc tamen instituisse istum mundum ex his materiis, quas Achamoth, vel pauendo, vel timendo, vel contristando, vel sudando præstiterat. Nam ex pauore, inquit, tenebræ factæ sunt: ex timore & ignorantia, spiritus nequitiæ & malignitatis: ex tristitia & lacrymis, humida fontium, fluminum materia, marisque. Christum autē missum ab illo propatore qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cœlo deferentem, quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginem transmeasse, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem. Resurrectionem huius carnis negat, sed alterius, Legis & Prophetarum quædam probat, quædam improbat: id est omnia improbat, dum quædam reprobat. Euangelium habet etiam suum, præter hæc nostra. [316] Post hunc extiterunt Ptolomæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam cùm Valentinus Æonas tantùm triginta finxisset, isti addiderunt alios complures; quatuor enim primùm, deinde alios

Margin: B (at "minem tantummodò genitum"); C (at "ne fuisse"); XLVIII. (at "tantummodò Seth"); XLIX. (at "Iudaismum").

quatuor aggregauerūt. Et quod dicit Valentinus æonē trigeſimū exceſſiſſe de Pleromate D
vt in defectionē, negant iſti. Non enim ex illa triacontade fuiſſe hunc qui fuerit in defectionem, propter deſiderium videndi propatoris.[317] Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria ſentit, ſed nouitate quadam pronuntiationis vult videri alia ſentire. Introducit enim in primis illud fuiſſe quod pronuntiat, & deinde ex illa mo-
L. nade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit totum Valentinum. [[318] Non defuerunt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus,[319] nouam hæreſim ex Græcorum alphabeto cōponentes. Negāt enim veritatem ſine iſtis poſſe litteris inueniri; immò totam plenitudinē & perfectionem veritatis, in iſtis litteris eſſe diſpoſitam. Propter hanc enim cauſam Chriſtum dixiſſe: Ego ſum α & ω. Denique Ieſum Chriſtum deſcēdiſſe, id eſt columbam in Ieſum veniſſe, quæ Græco nomine quum περιστερὰ pronūtietur, habere ſecūdum numerum, DCCCI. Percurrunt iſti ω, ψ, χ, φ, υ, τ, totum vſque ad Alpha Beta, & computant, ogdoadas & decadas, ita vt afferre illorum omnes vanitates ineptum ſit & ocioſum, quod tamen non tantùm iam vanum, ſed etiam periculoſum ſit. Alterum Deum fingunt præter creatorē: Chriſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe, negant carnis reſurre-
LI. ctionem futuram. [[320] Accedit his [321] Cerdon quidam; hic introducit initia duo, id eſt duos Deos, vnum bonū, & alterū ſæuum. Bonū ſuperiorem: ſæuū hunc, mundi creatorē. Hic Prophetias & Legem repudiat, Deo creatori renuntiat, ſuperioris Dei filium Chriſtum veniſſe tractat, hunc in ſubſtantia carnis negat, in phantaſmate ſolo fuiſſe pronun- E
tiat: nec omninò paſſum, ſed quaſi paſſum; nec ex virgine natum, ſed omninò nec natum. Reſurrectionem animę tantummodò probat, corporis negat. Solum Euangelium Lucæ, nec tamē totum recipit. Apoſtoli Pauli neque omnes, neque totas Epiſtolas ſumit. Acta Apoſtolorum & Apocalypſim quaſi falſa reiicit.[322] Poſt hunc diſcipulus ipſius emerſit Marciō quidam nomine, Ponticus genere, Epiſcopi filius, propter ſtuprum cuiuſdam vir-
Matth. 7. ginis ab Eccleſię communicatione abiectus. Hic ex occaſione qua dictum ſit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos, hæreſim Cerdonis approbare conatus eſt; eadē dicere, quę ille ſuperior hæreticus antè dixerat.[323] Exſtitit poſt hūc Lucanus quidam nomine, Marcionis ſectator atque diſcipulus: & hic per eadem vadens blaſphemiæ genera; eadem docet quę Marcion & Cerdon docuerāt.[324] Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis, qui poſtea quàm in carnem ſuam lapſus eſt, à Marcione ſegregatus eſt: hic introducit vnum Deum infinitis ſuperioribus partibus: hunc poteſtates multas, angeloſq; feciſſe: propterea & aliam virtutem quam dicit, Dominum dicit, ſed angelum ponit. Hoc vult videri mundum inſtitutum ad imitationem mundi ſuperioris, cui mundo permiſcuiſſe pœnitentiam, quia non illum tam perfectè feciſſet, quàm ille ſuperior mundus inſtitutus fuiſſet. Legem & Prophetas repudiat. Chriſtum neque in phantaſmate dicit fuiſſe ſicut Marcion, neque in ſubſtantia veri corporis, vt Euāgelium docet, ſed in eo quod è ſuperioribus partibus deſcēderet, ipſo deſcenſu ſideream ſibi carnem, & aëream contexuiſſe: hunc in reſurrectione ſingulis quibuſque elementis, quę in deſcenſu F
ſuo mutuata fuiſſent, in aſcēſu reddidiſſe, & ſic diſperſis quibuſque corporis ſui partibus, in cœlo ſpiritum tantùm reddidiſſe: hic carnis reſurrectionem negat; ſolo vtitur & Apoſtolo, ſed Marcionis, id eſt nō toto. Animarū ſolarū dicit ſalutem. Habet præterea priuatas, ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quā quaſi prophetiſſam ſequitur. Habet præterea ſuos libros, quos inſcripſit Syllogiſmorum, in quibus probare vult, quòd omnia quæcunque Moyſes de Deo ſcripſerit,
LII. vera non ſint, ſed falſa ſint. [[325] His hæreticis omnibus accedit [326] Tatianus quidam alter hæreticus. hic Iuſtini martyris diſcipulus fuit; poſt hunc diuiſa ſentire cœpit. Totus enim ſecundum Valentinum ſapit, adiiciens illud, Adam nec ſalutem conſequi poſſe, quaſi nō ſi rami ſalui fiunt, & radix ſalua ſit.[327] Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecundum Phrygas: ſed horum non vna doctrina eſt. Sunt enim qui Kata Proclum dicuntur, ſunt qui ſecūdum Æſchinem pronuntiātur. Hi habent aliam communem blaſphemiam, aliā blaſphemiam non communem, ſed peculiarem & ſuam: & communem quidem illam, qua in Apoſtolis quidem dicant ſpiritum ſanctum fuiſſe, paracletum nō fuiſſe: & qua dicant paracletum plura in Montano dixiſſe, quàm Chriſtum in Euāgelium protuliſſe; nec tantùm plura, ſed etiā meliora atque maiora. Priuatam autem blaſphemiam illi qui ſunt Kata Æſchinem, hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, vt dicant Chriſtum ipſum eſſe fi-
LIII. lium & patrem. [[328] Eſt præterea his omnibus etiam [329] Blaſtus accedens, qui latenter Iudaiſ-

Iudaiſmum vult introducere. Paſcha enim dicit non aliter cuſtodiendum eſſe, niſi ſecundum legem Moyſi XIIII. menſis. Quis autem neſciat, quoniam Euangelica gratia euacuatur, ſi ad legem Chriſtum redigit? [330] Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius: qui poſtea quàm Chriſti pro nomine comprehenſus negauit, in Chriſtum blaſphemare non deſtitit. doctrinam enim introduxit, qua Chriſtum hominem tantummodò diceret, Deum autem illum negaret: ex ſpiritu quidem ſancto natum ex virgine, ſed hominem ſolitarium atque nudum, nulla alia præ ceteris, niſi ſola iuſtitiæ auctoritate. [331] Alter poſt hunc Theodotus hæreticus erupit, qui & ipſe introduxit alteram ſectam, & ipſum hominem Chriſtum tantummodò dicit ex ſpiritu ſancto, ex virgine Maria conceptum pariter & natum; ſed hunc inferiorem eſſe quàm Melchiſedech, eo quòd dictum ſit de Chriſto: Tu es ſacerdos in æternum ſecũdum ordinem Melchiſedech. Nam *Pſal.109.*
illum Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem eſſe virtutem: eo quòd agat Chriſtus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipſorum factus, Melchiſedech facere pro cœleſtibus angelis atq; virtutibus. Nam eſſe illum vſqueadeò Chriſto meliorem, vt apator ſit, ametor ſit, agenealogitus ſit, cuius neque initium, neque finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. Sed [332] poſt hos omnes etiam Praxeas quidam hæreſim introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. hic Deum patrem omnipotentem Ieſum Chriſtum eſſe dicit; hunc crucifixum paſſúmque contendit; mortuum præterea ſeipſum ſibi ſedere ad dexteram ſuam, cum profana & ſacrilega temeritate proponit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PRÆSCRIPTIONIBVS aduerſus Hæreticos.

1. DE Præſcriptionibus.] Præſcriptionum, *&* Præſcribendi *vocibus frequenter vtitur Tertullianus, non modò locis ſupracitatis ſub finem Argumenti ex libr. aduerſ. Hermog. De Carne Chriſti, aduerſ. Marc. lib.1. & adu. Praxean, ſed & ſuprà Tomo præced.lib.de Patientia, cap.4.* quaſi (*inquit*) in præſcriptionis compendio & commendatio & exhortatio de patientia conſtituta eſt. *Atqui (iuxta quod adnotauit Quintinus) Tertullianum Romani Iuris, & in lege ciuili peritiſſimum fuiſſe paſſim deprehendas, eius operibus atque ſcriptis euoluendis.* Præſcribo, *&* Præſcriptio, *vocabula ſunt è tribunalibus, & à medio foro deſumpta. Qui ſe iudicio defendit, & qui crimen in aduerſarium transfert aut detorquet, eúmque refellit, is in foro dicitur aduerſario ſuo* præſcribere. *Si reus (inquit Marcellus lib.3. ff.de Præuar.) accuſatori ſuo* præſcribat. *id eſt, ſi reus accuſatorem ſuum repellat, & exceptione legitima ſe defendat. Vlpianus lib.4. ff.ad SC.Treb.non debet hæredi inſtituto* præſcribi *(hoc eſt opponi, vel obijci) cur hæreditatem non adeat. A verbo deſcendit verbale,* Præſcriptio, *id eſt repulſio, defenſio. Veluti l.2. §. Marito. ff. de adult.* Præſcriptio *lenocinij, quando vxor adulterij rea obijcit accuſatori marito lenocinium, ſeq́, ſic defendit & tuetur contra lenonem maritum.* Præſcriptio *fori, l.29. ff.de pactis, quando quis ſeſe dicit alterius eſſe iuriſdictionis, & aduerſarium ſuum reuocat ad alium iudicem.* Præſcriptio *nuncupatur aliter exceptio. Dicta eſt autem exceptio, quaſi excluſio; quæ rei cuiuſque actioni ſolet interponi ad id excludendum & remouendum, quod in controuerſiam deductum fuit, vt accipitur in eo titulo, qui primus eſt in Pandectarum lib. 44. De exceptio. ſeu* Præſcriptionibus. *Itaque* De Præſcriptionibus aduerſus hæreticos, *id eſt de confutationibus & expulſionibus & excluſionibus* hæreticorum, *& quomodo Catholici* præſcribant hæreticis, *id eſt, quonam modo propulſent hæreticos, quomodo ſeſe defendant* aduerſus *inſolentes actiones & inſultus hæreticorum. Quæ expoſitio ſummoperè placet; nam & Rhen. pro excipere accipit* Præſcribere *ſuprà Tomo 2. lib.de Veland.virg.cap.1. vbi inquit:* Hoc exigere veritatem, cui nemo præſcribere poteſt, *id eſt, contra quam non licet excipere.*

2. Aduerſus hæreticos.] *Quid* hæretici, *infrà videre eſt cap.6. ex definitione* hæreſeon, *quam illic Auctor adfert.*

CAP. I.

3. Conditio præſentium temporum, etiam hanc admonitionem, &c.] *In capitum diſtinctione Quintinum ſecuti (vti Lectori commodemus in citatione locorum huius libri à varijs Auctoribus facta) titulum huic capiti damus:* Quòd mirari ſuper hæreſes non oporteat. *Atqui ſecundum MS. Vaticanum codicem omittimus vocem:* Fratres, *vtpotè nuſquam initio libri Tertulliano vſitatam, & legimus cum MS. Anglico codice, ac Macereo:* habeat etiam probationem, *pro:* haberet.

4. quòd hæreſes tantum valeant, quantum ſint.] *Subſtituerat Rhenanus:* quantum ſi non fuiſſent, *quomodo legit etiam Vatic.codex, quod locupletarat hoc modo Gelenius:* quantum non valerent, ſi non fuiſſent. *Verùm placet prima illa lectio:* quantum ſint, *non mihi modò, ſed & Quintino, qui ſic hunc locum explicat:* Hæreſis (*inquit*) *ex quo nata eſt, ſtatim valet, hoc eſt vires habet. Nunquam certè fuit hæreſis vlla, quantum abſurda, quæ ſectatores non habuerit. Cui ſimilia Gallicè adnotauit Macereus. Siue autem legas cum vulgatis codicibus,* quum quid ſortitum eſt, *ſiue:* quia quid, *perinde eſt.*

CAP. II.

5. Febrem denique inter ceteros mortiferos, &c.] *Hoc caput inſcripſimus verbis pluribus Quintini in*

compendium cõtractis: Quòd vt malas deuitare oportcat hæresis.

6. cruciarios exitus.] *MS. Anglicum:* cruciatorios. *Verùm illud placet cum Quintino, cuius hæc sunt verba: Morbus (inquit) qui cum cruciatu adfert homini exitium, vocatur hîc noue* cruciarius, *quia torqueat, vexet, & cruciet plurimùm; velut est* febris, *quæ rabida nominari solet, acerba, dira, molesta.* Febris ergo, cruciarius *est* exitus. *Tertulliani conterraneus Apuleius paulo post principium* 10. *lib. sui de Asino, verberonem quendam seruum, herilis filij calumniatorem, vocauit* cruciarium, *quòd esset cruciatu siue cruce dignus. Vt carcerarius est, qui carcerem meritus habetur in publica custodia. Nonnulli* cruciarium *dici volunt auctorem cruciatus seu carnificem; sicuti Venenarius in Nerone Suetonij, vocatur is, qui venenum parat & consuit, id est, veneficus. Lucilius appellauit insuaue & acerbum vinum crucium, quia tormina gignat, & cruciet. Hoc significatu* febrem cruciarium *dicas. Non nouum autem esse Auctori* exitum, *pro:* exitio, *adnotauimus suprà lib. ad Scapulam, cap.* 3. *nu.* 20. *ad illud:* in illo exitu Byzantino.

7. erogando homini.] *Sic (inquit idem Quintinus) omnes legunt, & inferiùs:* erogat hominem. *Erogare significat impendere, distribuere, donare, quasi rogantibus: vt* erogare *de bonis,* erogare *aliquid in filium,* erogationes *quas pater in filium fecit. Quando verò pecunia, siue res alia sic distribuitur &* erogatur, *ea multipliciter partita perditur seu consumitur. Hic ideò capias* erogare, *pro minutim perdere siue paulatim consumere. Sed Metaphora mihi dura videtur. quid igitur? si legeremus* erodit hominem, & erodendo homini deputatam. *Febris enim rodit & exedit intus medullas. Edax propterea vocitatur à quodam Poëta. Placet interim magis vulgata lectio, maximè quum Gallica vox apud Macereum significet cõsumere. Placet etiam illa:* hoc eas esse, *vbi omiserat:* hoc. *Legat autem Lector aut:* expauescamus *cum vulgatis, aut:* expaueamus *cum Angl. aut:* expauescantur *cum Vatic. MS. cod.*

8. Etenim dum mirantur.] *Sic cum Quintino & Macereo, pro:* Aut enim. *Quorum vterque sic locum hunc explicat: Qui* miratur *hæreses, inde scandalizatur. At animo semel offensus & perturbatus aliquis, admirans offendiculi sui causam, iam vacillat & incipit dubitare, Num insit aliquid veritatis in ea re, per quam scandalizatur. Hinc lapsus est valde lubricus, & procliuus casus in id quod admiraris. Admiratio namque de duobus alterum facit. Aut enim rem quam mirabilem ducimus, habere tanquam nobis vtilem desideramus, aut si nequimus, eam certè veneramur & colimus, vt honorificam, dignam cui seruiamus, nósque subijciamus. Veluti si diuitias, honores, mulierum formas admiseris; aut eas procüldubiò venaris, aut certè venerariis. Vnde Poëta sapientiss. scribit:*

Nil admirari, propè res est vna, Numici,
Soláque, quæ possit facere & seruare beatum.

Sicut autem de peste nemo miratur, nec hominem peste correptum mori, vel inermem ab armato trucidari, quis etiam miratur, nihilominus hæreses aut hæreticos admirari debemus, tantummodò cauere, longéque fugere, ne nos inficiant. Ista perelegans est hæreseos comparatio cum pestifera febre, armentáque digladiatione. E contrariò retinemus: qui in fide non valent, *cum MS. cod. pro eo quod ille:* qui in fide parum valent.

CAP. III.

9. Solent quidem.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd non ideò scandalizari oporteat, quòd quidam prudentiss. ædificentur in ruinam.

10. isti Miriones.] Miriones *(inquit Rhenanus) vocat hîc simpliciter admiratores. Alioqui sic appellauit antiquitas, qui ob oris distorti deformitatem admirationi forent. Quibus addit Quintinus: Varro lib.* 6. *de ling. Latin. citat Accium dicentem personas deformes, & ore distorto vocari* miriones, *à miris, hoc est, monstris, eo quòd essent illæ monstrosæ. Tertullianus hîc per irrisionem vocat eos, qui morantur hæreticos, non miratores (quod erat proprium rei vocabulum) sed ridiculè* miriones, *quasi iam sint animis variis atque distortis, & qui penè assentiantur hæreticis; quandoquidem* mirari *est imitari. Retinemus autem cum illo & Macereo:* fideliss. & prudentiss. & vsitatiss. *pro eo quod MS. Vatic. &* 1. *editio:* vetustissimi, & *Latinius:* versatiss. *eo quòd sequatur:* neque vsitatos æstimandos.

11. in illam partem transierunt.] *Loquitur more veteribus Afris vsitato, quo hæreticorum aut schismaticorum conuentum, non Ecclesiam, sed* partem *appellabant, quemadmodum latiùs adnotauimus ad Epist.* 42. *B. Cypr. nu.* 6. *Eodem pertinet quòd Iudæos vocet* partiarios erroris eius, *infrà lib.* 3. *adu. Marcionem.*

12. & stupri reus est.] *Admonuit me sua Gallica versione Macereus,* stuprum *ab Auctore accipi pro adulterio. nam quod lib. de Idol. cap.* 2. *suprà Tom.* 2. *dixit:* Dominus adulterium etiã in concupiscentia designat, *infrà Tom.* 5. *lib. de Exhort. ad castit. sic expressit:* Interim Dominus ipse dicit: Qui viderit, inquit, mulierem ad cõcupiscendum eam, iam stuprauit eam in corde suo. *vbi etiam* stupri *voce, quater vtitur eadem hac significatione.*

13. lapsus à Regula fuerit.] *Iuxta quod adnotauit Macereus,* Regulam *seu symbolum fidei intelligit, de qua infrà cap.* 13.

14. nemo maior nisi Christianus.] *Sic lego secundum MS. Vatic. & Angl. cod. & Quintin. ac Macereum.* Maior *hîc (inquit Quintinus) non ad ætatem, vel qualitatem refertur. Sed qui dignitate, vel honore præcedit alios, simpliciter appellatur* maior. μείζων, μείζονος, *Græcè. Lucæ cap.* 22. ὁ μείζων ἐν ὑμῖν, *qui* maior *est in vobis, &c. cui Minor opponitur. Sic in Poëta: Tu* maior. *Tibi me est æquum parere, &c. Paradoxum autem Tertulliani venit obseruandum, quòd:* Nullus est sapiens, nullus est honore dignus, nisi fidelis, & Christianus. *Ab hoc non abhorruit D. Hieronymus, dum scriptum reliquit in Epitaphio Nepotiani: Ab eo tempore censemur, ex quo in Christo renascimur. Censemur, id est, alicuius nominis, census, atque dignationis haberi debemus. Quam adnotationem Gallicè etiam expressit Macereus, qui illud:* Putas quod vides, *sic interpretatur, ac si dicat: non aliud cogitas quàm quod vides.*

15. Sed oculi (inquit) Domini alti.] *Idem Macereus versione sua indicat, quoties ita loquitur Auctor, subintelligi:* inquit scriptura. *quod semel adnotasse sufficiat. Qui etiam ad marginem adnotauit locos scripturæ, tanquam ad quos hîc alludat Auctor* 2. *Paralip.* 16. & *Ecclesiastici* 23. *quem posteriorem citat etiam Quintinus: quibus addere liceret similes locos, Oculus Dei super omnem terram. Iob.* 34. *Psalm.* 65. *Hierem.* 16. & 32. *Verùm ego puto citari ab Auctore illud* 4. *Esdræ* 8. *pro more suo, quo etiam illum pro scriptura authentica citare solet: Domine qui inhabitas seculum,* cuius oculi eleuati in superna. *Similiter autem citatur à B. Cypriano locus* 3. *Esdr.* 4. *epist.* 74. *ad Pompeium. & lib. ad Demetrian. ex* 4. *Esdr.* 5. *sumpsit*

pſit illud: Mundum iam ſeneſcere, &c. Equidem tertium illum librum Græci non ſolum in Canonem recipiunt, ſed etiam ante duos libros priores collocant, & vti authenticũ citant Athan. contra Arrian. li. 3. ac Aug. lib. 18. de Ciuit. Dei. Quartum verò D. Ambr. etiam putat æditum ab ipſo Eſdra, non ſine diuina reuelatione, lib. de Bono mortis, & li. 2. in Lucam, atque adeò epiſt. 21. ad Horontium, hortatur ad eius lectionẽ. Denique ex eiuſdẽ li. 2. deſumpſit Eccleſia, feria tertia Pentecoſtes, Introitũ Miſſæ: Accipite iocũditatẽ gloriæ veſtræ; & in ſollẽnitatibus Martyrum ex eodẽ capite decantat illud: Modò coronantur, & accipiunt palmam. Vide autem plura apud Sixtum Senenſem Biblioth. ſanctâ.

16. Deus in præcordia contemplatur.] *Paraphraſticõs vertit:* præcordia, *pro* καρδίαν. *Alibi ad verbum, vbi ſuprà, lib. de Cult. fœmin. cap.* 13. Deus conſpector eſt cordis.

17. & palam in manu portat.] *Vatic. MS. & Quintinus:* ventilabrum. *Idem vtrumque ſignificat, niſi quòd illud magis placeat, eo quòd B. Cyprian. id legat epiſt. 51. ad Confeſſores, & 52. ad Antonianum, immò ipſe quoque Tertull. infrà Tom. 5. lib. de Fuga in perſec. & Hieron. aduerſ. Luciferianos, quemadmodum latiùs deduximus Adnotat. ad dictam epiſt. Cyprian. 51. num. 8. Atqui pro:* deuerterunt, *Vatic. MS. & Quintin. legunt:* diuerterunt; *ſed illud Tertullianicum eſſe infrà patebit lib. de Reſurr. carnis.*

18. ſed qui ſcierunt illum vitæ eſſe verbum.] *Cenſerem legendum eſſe:* apud illum, *eo quòd ita habeatur Ioan. 6.* verba vitæ æternæ habes, *ſed colligo non verba, ſed ſenſum voluiſſe exprimere Auctorem, eo quòd ſubiungat:* & à Deo veniſſe, *pro eo quod illic ſit: Quia tu es Chriſtus filius Dei. Legimus autem cum MS. Vatic. Quintino, & Macereo:* ſi vellent & ipſi, *pro eo quod corruptè erat:* ipſis.

19. aliqui Phygellus.] *Sic ex Macereo, & Apoſtolo 2. Timot. 1. pro eo quod legebatur:* Phygelus. *de cuius ac* Hermogenis *hæreſi, itẽ* Phyleti & Hymenæi, *1. Tim. 1. vide Commentarios veterum in Pauli Epiſtolas. Hinc autem addiſcamus (inquit Quintinus) quomodo Gnoſticis infœlicis huius æui noſtri reſpondeamus, qui de pleriſque magnatibus & populis miſerabiliter euerſis, ac ſibi conſentientibus, gloriantur. Regia, Tribunalia, Monaſteria, quin & Epiſcopia (ſedes hominum primæ) ſcatent hæreſiotis, in dies ab Eccleſia deficientibus, & ad gehennam rectà currentibus, non expectato carnifice, quippè qui iam ſunt ſuo iudicio damnati. Haud ideò veræ ſunt hæreſes. Nullum namque Deus elegit vnquam gradum, à quo decidere non permiſerit in eo ſtantem.* περὶ αὐτεξουσίας, *ex arbitrij liberi facultate eſt, aut ſtare firmiter, aut cadere miſerabiliter. Laus & præmium firmis. Væ cadentibus.* De Saule *quod hîc dicitur, habes 1. Reg. 10. 15. & ſubſequen. ibi cap. De* Dauide, *quem ſibi Dominus quæſiuerat iuxta cor ſuum, lege primi quoque Reg. cap. 13. & 2. Reg. 11. De* Salomone *traditur 3. Reg. 3. & 11. De* Phygello *&* Hermogene *Pauli perſequutoribus & aduerſariis, Apoſtolus ipſe meminit 2. Timoth. 1. Meminit* Hymenæi *&* Phyleti *Hæreticorum in cap. 1. eiuſdem epiſt. 1. De* Iuda Iſcariote, *qui fuit vnus de duodecim per Dominum ſelectiſ. ipſumq. Dominum poſtea prodidit, Euangeliſta Matthæus ſcribit 10. cap. ſimiliter & alij.*

Cap. IIII.

20. Quin potius memores ſimus tum Dominicarum pronuntiationum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd à Domino & Apoſtolis & prænuntiatæ ſint hæreſes, & fugiendas eſſe præfinitum. *Retinuimus autem communem lectionem:* pronuntiationum; *& mox:* prænuntiarunt, *pro eo quod priori loco:* prænuntiationum, *& Macereus:* pronuntiarunt.

21. Inſtruit Dominus, &c.] *Ad verbum ferè hunc locum imitatur B. Cyprian. lib. ad Nouatianum hæreticum, Prædixerat quidem (inquit)* Dominus multos eſſe venturos ſub pellibus ouium, rapaces lupos. Qui ſunt iſti rapaces lupi, niſi ſenſus ſubdoli (*ſic enim etiam ibi legendum cenſeo, pro eo quod hactenus:* ſenſu ſubdolo) conſpirantes ad infeſtandum gregem Chriſti? *Vterque autem videtur legiſſe Matth. 7. Attendite vobis* à Pſeudoprophetis, qui venient ad vos in pellibus ouium, *pro eo quod noſter interpres:* veniũt, *&* in veſtimentis ouium. *Mirum ſi non etiam hîc aliis exemplaribus Græcis vſi fuerint, quàm hodie exſtant.*

22. Qui Pſeudapoſtoli, &c.] *Prius illud ex Dominicis pronuntiationibus, hoc & quod ſequitur, ex Apoſtolicis litteris ſumpſit 2. Corint. 11. & 1. Ioan. 2. Illud autem:* interim & ſemper, *rectè explicat Macereus, non modò intermedio tempore, quo Antichriſtum illum præcipuum præſtolamur, ſed & omni alio tempore. Qui etiam illud:* niſi quòd perſecutio & martyras (*ſic enim lego ex MS. Anglico pro:* martyres) facit, *ita vertit, ac ſi dicat perſecutio non ſolùm apoſtatas, ſed & martyras facit;* Hæreſes *verò (ſiue* Hæreſis, *vti legit Vatic. cod. MS. & Quintinus) apoſtatas dumtaxat.*

23. Neque enim eos probabiles intelligi iuuat.] *Ita lego, pro:* probatos, *quia tum paulo antè in ſcripturæ citatione, tum iterum cap. ſeq. illud legitur. Item ex Vatic. MS. cod. & 1. edit.* iuuat, *pro:* iubet. *Nam eodem modo dixit lib. de Pall. ca. 1.* cum concordia iuuat. *Atqui rectè adnotauit Macereus, Hæreſeos nomen initio Eccleſiæ non tam odioſum fuiſſe, quippè quod in bonam partem acceptum ſit, Act. 24. & 26. atque adeò non veritos hæreticos id ſibi nomen adtribuere,* ex diuerſo ſibi interpretantes (*vt Tertulliani verbis vtar*) eos probabiles debere intelligi, qui in hæreſin fidem demutant, *ita prætexentes ad probationem hæreſeon. Quare non mirandum, ſi Tertullianus ſequ. capite hoc agat, vt* hæreſes *malas eſſe comprobet: Scripturæ autem ſenſum, quòd per hæreſes manifeſtentur* probabiles *quique, ſimilem eſſe; acſi dicat aduerſitate approbari conſtantiam hominis. Similiter autem adnotauit Quintinus interpretatam eſſe hanc ſcripturam à B. Ambroſ. & manifeſtè quid intelligat, indicat auctor infrà cap. 39. ſic hunc locum interpretatus:* vt electi manifeſtentur, & vt reprobi detegantur.

24. Omnia examinate.] *Hæretici (inquit Quintinus) nunquam non prætexuerunt, modóque non prætexunt opinionibus ſuis à ſolita Patrum regula variantibus, id quod ipſe Chriſtus, Chriſtíque diſcipuli, faciendũ præmonuerunt. Ille ſuis dicebat: Attendite à falſis Prophetis. Cauete à Scribis. A fermento Phariſæorum & Sadducæorũ cauete. Videte ne quis vos ſeducat, &c. Matth. 7. 16. 24. Subinde ſuos Apoſtoli monebant: Probate (diſcutite, dignoſcite, diiudicate) quid ſit beneplacitum Deo, ad Epheſ. cap. 5. Item: Prophetias (interpretationes puta ſcripturæ diuinæ, ac declarationes fidei veſtræ) nolite ſpernere, ſed omnia probate; quod autem bonum fuerit, ipſi tenete, 1. Theſſ. cap. vlt. Præterea: Nolite omni ſpiritui credere, ſed probate an ſpiritus ex Deo ſint, quoniam multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum. 1. Ioan. 4. &c. Probationis & examinis iſtius exempla cognoſcite. Apoſtoli prædicabant in carne veniſſe Chriſtum, qui Deus & homo pariter erat. Apoſtolorum con-*

temporanei Cerinthus & Hebion contradicebant. Hymenæus, & Philetus mortuorum resurrectionem esse iámque factam, quotidiéque fieri per continuas filiorum procreationes atque successiones asseuerabant: nec aliam sperari debere. Paulus verò contrà clamabat: Si resurrectio non est, neque Christus resurrexit, neque constitutus est iudex viuorum & mortuorum, 1. Cor. 15. Sic modò curiosi quidam maleferiati, ratiocinantur de Sacramentis omnibus Ecclesiæ, prisca sint ea, necne, de ritibus ac formis rixantes. Et explorare se velle dicunt (vt olim dicebant) vtri vera proferant; omnium scilicet, hinc inde rationibus excussis. Aiunt enim scriptum fuisse: Omnia probate. Sic sensim per superbiam nostram nimis quàm facili, & lubrico assensu labimur in hæreseis, dum Theologiæ studemus omnes, artibus etiam nostris propriis desertis. Nam quotusquisque Forensium (bone Deus) iam sese non profitetur esse Theologum summum? ne similes istis alias commemorem Stationes, Apothecas, Tonstrinas, & Officinas, aliud nihil quàm Theologizantes. Christiane Lector, haud quibusuis illud: Omnia probate, ceteráque superiora dicta fuere. Non enim puto ἰδιώτην quempiam, si velit ambulare cautè, posse hoc implere præceptum: quia sapientibus & non insipientibus imperatũ est. Hæc & alia eodem pertinentia Hieronymus, interpretans illud ad Ephes. 5. Videte quomodo cautè ambuletis: non vt insipientes, sed vt sapientes. Ambros. quoque legendus in illud ad Thess. mandatum: Omnia probate.

CAP. V.

25. Porrò si dissensiones & schismata increpat, &c.] Titulum huic capiti fecimus: Quòd non modò dissensiones & schismata, sed & hæreseis Apostolus increpet. Adludens ad cap. 5. epist. ad Galat. Atqui Apostolus (inquit Quintinus) inter Christianos perpetuam voluit esse tam verborum quàm voluntatum concordiam, scilicet, ipsos in eodem sensu, in eadémque sententia manere, & vnanimes omnes idem sapere, idémque sentire. Discordes & seditiosos de medio fratrum præcepit expelli. Rogo vos, fratres (ait) vt obseruetis (vt consideretis) eos, qui dissensiones & offendicula præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt, & declinate ab illis, Rom. cap. vlt. Prioris ad Corinth. cap. 1. Obsecro vos, fratres, per nomen Domini nostri Jesu Christi, vt non sint in vobis schismata. Rursus & in eiusdem epist. cap. 12. Ecclesiam Christi comparat humano corpori, dicens: Sic Deus temperauit corpus, vt non sit in eo schisma. Non debet igitur esse in Ecclesia. Reddit optimam causam paulopòst in c. 14. quia non est dissensionis Deus, sed pacis. Apostolus διχοστασίας & ἀκαταστασίας appellat, & etiam σχίσματα, quæ nostri dissensiones, dissidia, seditiones, Græcámque retinentes vocem, nominant schismata. Schisma significat alicuius rei dissectionem, rupturam, scissuram, fractionem, vt si pannus rudis assuatur veteri, tunc peior scissura fit. χεῖρον σχίσμα γίγνεται, Matth. 9. Transfertur ad opinionum seu sententiarum diuisionem. Joann. 9. Schisma erat inter eos, id est, non concordabant, non conueniebant opinionibus, in diuersa studia scindebantur, ac dissentiebant. Schismatis nomen in Ecclesia semper fuit ignominiosum, publicéque damnatum. Schisma est, quando quis ab Episcopo suo, vel Ecclesiæ communione, sine nouo tamen dogmate, secedit; nec regi pari iure cum ceteris assentit, vt in can. 31. Apostolico docebamus amplius. Quòd si nouam quoque doctrinam suæ rebellioni, ac superbiæ coniunxerit, istiusmodi secessio tunc appellatur Hæresis, in cap. sequ. Sanè malum grauius schismate. Vt in Tertulliano: Carnis opus vtrumque, quod qui perpetrarint, regnum Dei non consequentur, ad Galat. 5. vbi post διχοστασίας, id est, seditiones, recẽsentur αἱρέσεις. Quibus adde similes locos de distinctione inter schisma & hæresin, B. Augustini qu. 11. super Matt. lib. de Fid. & symb. c. 10. lib. 2. contra Cresc. Grammat. cap. 7. & epist. 164. Item B. Hieron. in cap. 3. epist. ad Titum.

26. incontinenti.] Id est, statim (inquit Rhenanus) Justinus solet dicere: excontinenti, ceu lib. 5. Vt excontinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent, & li. 7. Teneri non potuit, quin excontinenti acie decerneret. Legimus autem cum MS. Anglico cod. & Latinio: quod malis adiungit, pro: adiungat. Quod quum videret non conuenire, ex coniectura scripserat Quintinus: quòd hæreseis malis adiungat, has vtique malum profitetur. sed non placet. Item cum eodem cod. MS. & Macereo legimus: de leuioribus.

27. quum maximè diuerti (seu deuerti) ab eiusmodi obiurgans.] Ita ex vtroque MS. Vatic. & Angl. Verùm necdum mihi satisfactum puto, nisi legatur: deuertit. Neque verò etiam sensum satis adsecutus est Macereus, eo quòd legit vti priùs erat: ad eiusmodi. Fortaßis retineri posset illa lectio vt sit Græcismus: obiurgans deuerti ab eiusmodi, id est, vt diuertant.

CAP. VI.

28. Nec diutius de isto, &c.] Tractat hoc capite: Quid sint, & vnde dicantur hæreseis.

29. scribens ad Galatas.] Locus Apostoli, ad quem alludit, iste est: Manifesta sunt opera carnis, seu crimina carnalia, vti vertit Auctor, dissensiones, schismata, hæreses, pro eo quod noster interpres, contentiones, dissensiones, sectæ, & Græcè (vti etiam suprà adnotauimus ex Quintino) διχοστασίαι, αἱρέσεις.

30. in omni penè epistola.] Quum nusquam alibi reperiatur tale quid apud Apostolum nisi illud: Adulterantes verbum Dei, 2. Cor. 2. & 9. fit mihi magis verisimilis versio Macerei, qui pro adulterinis falsas vertit, & interpretatur de tota epist. ad Titum.

31. de adulterinis doctrinis.] Sic paulopòst etiam: quarum opera sunt adulteræ doctrinæ, & infrà cap. 34. doctrinarum adulterinarum, ac 38. adulterum stylum. Quod quomodo intelligat, explicat infrà cap. 44. qui illam stuprauerint adulterio heretico virginem traditam à Christo. Quicquid autem (inquit Quintinus) corruptum est, quod non est sincerum, quod in sua puritate non mansit, quod denique falsum est, id adulterum, vel adulterinum est. Vlpianus vocat in fi. l. 6. de extraordi. cri. l. 6. Ad leg. Corn. de fal. adulterinas stateras, & Aphricanus adulterinum testamentum. Hæreses hoc sensu vocantur adulteræ, vel adulterinæ doctrinæ; quia puram diuinarum scripturarum simplicitatem corrumpant. Apostolus gloriatur, quòd instar hæreticorum, non adulteret verbum Dei, sed prædicet illud in manifestatione veritatis, 2. Cor. 4. Adulterare, est rem quampiam corrumpere, seu falsificare, externa rei commixtione. Rem cum dolo tractare, veluti quum seruus dicitur: adulterare dominicas rationes, in fi. l. 1. de serui. corrupt. Igitur hæretici sunt Adulteratores scripturæ, non mitius puniendi, quàm lex puniat Adulteratores monetæ.

32. Hæreseis dictæ Græca voce.] Verba hæc ad

Ver

verbum ferè transſcripſerunt B. Iſid. Etym. li. 8. c. 3. & Hrabanus, tum opere de Vniuerſo, tum de Inſtit. cleric. li. 2. c. 58. Haud abſimiliter verò auctor infrà cap. 37. quod de ſua electione ſectati hæreticorum nomine admittunt, & li. 1. adu. Marc. vt hinc (inquit) iam deſtinari poſſit hæreticus, qui deſerto quod prius fuerat, id poſtea ſibi elegerit, quod retrò non erat. Item infrà dicto ca. 37. quam vnuſquiſque de ſuo arbitrio aduerſus Apoſtolos aut protulit, aut recepit. Item Scorpiaco adu. Gnoſticos: deſertam diſciplinā hæreticis impingit. Similiter li. 2. adu. Marc. quis (inquit) dubitabit Adæ illud delictum hæreſin pronuntiare, quod per electionem ſuæ potius quàm diuinæ ſententiæ admiſit? Atqui Αἵρεσις (inquit Quintinus) Græca quidem vox eſt, at Eccleſiæ Latinæ vſu creberrimo facta, iam Latina videtur Hæreſis, & Αἱρετικός, Hæreticus. Hæreſis eſt affectatio, delectus, voluntas, electio rei cuiuſpiam. Nunc appellatio omninò probroſa, quōdam minimè. Quam ſicut hic Tertullianus, ita bis definiuit Hieronymus in duobus locis per Tertullianum citatis, ad Galat. 5. ad Tit. 1. Hæreſis Græcè (ait) ab electione dicitur, quòd ſcilicet vnuſquiſque eam ſibi eligat diſciplinam, quam putat eſſe meliorem. Vt hoc in prophanis, & in ſecularibus diſciplinis facere cuique liceat, quum tamen de fide Chriſtiana, quum de noſtræ ſaluationis agitur doctrina, tunc nulli datur optio credendi; ſectam ſibi nullus eligere poteſt: Sed quod in Euangelio ſcriptum eſt, quod à ſanctis maioribus noſtris nobis traditum eſt, hoc tantum ſectandum eſt. Hæc noſtra ſola fides eſt; ſi quid additur, aut minuitur, Hæreſis eſt. Et Hæreticus eſt, qui aliter intelligit ſcripturam, quàm ſenſus Spiritusſancti flagitet, à Romana, & vniuerſali Eccleſia in fidei doctrina diſcordans. Qui interim perperàm legit: ad inſtruendas, pro eo quod alij omnes; inſtituendas. Intelligit enim Tertullianus Auctores Hæreſeon, ſicuti etiam rectè vertit Macereus. Eodem pertinet illud Irenæi aduerſ. hæreſ. lib. 3. cap. 2. Hanc (inquit) ſapientiam vnuſquiſque eorum eſſe dicit, quam à ſemetipſo adinuenerit, fictionem ſcilicet. Vnuſquiſque enim ipſorum omnimodo peruerſus, ſemetipſum Regulam Veritatis deprauans, prædicare non confunditur.

34. Ideò & ſibi damnatum dixit hæreticum.] Paulo priùs dixit: vt à ſemetipſo damnatus. Pro quo legitur hodie apud Apoſtolum: proprio iudicio condemnatus. Verùm illud & legit etiam, & declarat ſic (vti etiam adnotauit Quintinus) B. Hieronym. Hæreticus à ſemetipſo damnatus eſſe dicitur, propterea quòd adulter, fornicator, homicida, & cetera vitia per ſacerdotes ab Eccleſia propelluntur. Hæretici autem in ſemetipſos ſententiam ferunt, arbitrio ſuo de Eccleſia recedentes; quæ receſſio, propria conſcientiæ videtur eſſe damnatio. Legit autem eodem modo frequenter B. Cyprian. Atqui legimus cum Iſidoro & Hrabano, vbi ſuprà: Nobis verò nihil ex noſtro arbitrio inducere licet, pro eo quod erat: indulgere, eo quòd ſequatur: induxerit, &: quod inducerent. Rectè autem Macereus illud: adſignauerunt paulopòſt interpretatur de legitima Traditione. Siue autem legas: Etiamſi angelus aliter Euangelizaret, anathema diceretur; ſicuti vulgò legitur, ſiue cum MS. Anglico & Iſidoro: Euangelizauerit, &: dicetur, perinde eſt.

35. in virgine quadam Philumene, &c.] Quiſnam fuerit (inquit Quintinus) Apelles, & cuius auctor Hæreſeos, dicitur in cap. 30. Et in hæreticorum catalogo inferius, hæreſ. 19. Nunc de Philumena. Fuit hæc Alexandrina puella, ſicut exiſtimo. Apelles enim libidinoſus homo, quum propter mulieris amorem defeciſſet à magiſtro ſuo Marcione, qui ſectatores ſuos in continentia viuere, ſaltem continentiam fingere, volebat, etſi manerent aſſidui cum mulieribus (nec enim Marcion fuit abſque muliere, quam & Romam præmiſit ad animos decipiendorum ſibi præparandos, ait Hieronymus) Apelles (inquam) deſerens magiſtrum, quem riualem ſibi magiſter ferre non poterat, Alexandriam migrauit: vbi rurſus & in hanc fœminam impegit, vt à Tertulliano refertur cap. 30. iam dicto. Philumena verò dum iuuencula virgo foret adhuc, familiarem ſibi dæmonem habuit, cum qua perſeuerans dæmon, habitu pueri ſæpè ſe puellæ demonſtrabat, aliquando ſe Chriſtum, quandoque Paulum ſe mentiens eſſe; per quem futura multa vaticinabatur, ac diuinabat; ſed & miracula quædam, portentoſáque faciebat. Ita ſuis diuinationibus & præſagiis effectum, vt inſpirata videretur eſſe diuinitùs. Vnde reor ſibi datum nomen φιλουμένη, id eſt: Amans animi, furoris, atque potentiæ. Creſcentibus hæc annis, inſigne ſcortum fuit. Cum quo congreſſus Apelles, & eius Energemate circumuentus (vt Tertullianus ait) id eſt, eius vi, dæmonum vexatione, & efficacia magna deceptus, quaſi numine quodam meretrix afflata foret, omnes animi ſui motus, & impios æſtus ad eam mulierem referebat. Et hanc inde ſuarū doctrinarum perpetuam comitē ſemper habuit, infœlixque librum conſcripſit, quem Philumenæ Prophetias & Phanetoſeis inſcripſit: hoc eſt, Prædictiones, Apparitiones, Manifeſtationes atque Reuelationes. Chriſtiane Lector, Hæreſis nulla fuit vmquam, nec eſt hodie, cuius auctor, dux, & præcipua fautrix, impudica mulier aliqua non exſtiterit: nec eſt aut fuit hæreticus vmquam, qui ſuas non habeat & habuerit Philumenas. De Philumena autem tacuerunt Epiphanius, Philaſtrius, & Damaſcenus, Apellem deſcribentes. At meminerunt Euſeb. cap. 13. lib. 5. hiſtor. Auguſtinus Ad Quoduult Deum, de hæreſibus. Hieronym bis paulopoſt initium lib. contra Pelagianos ad Cteſiphontem, & ca. 1. ſuper epiſt. ad Gala. vbi iſta Tertulliani verba ipſa: Prouiderat iam tunc Spititus ſanctus, &c. integra penè refert, exponens Apoſtoli verbum hîc à Tertulliano citatum: Sed licet angelus de cœlo Euangelizet, &c. Meminit eiuſdem & Apellis iterum Auctor li. 3. adu. Marc. in hæc verba: Nam & Philumene illa magis perſuaſit Apelli, ceteriſque deſertoribus Marcionis. Apertiora ſunt interim verba ad quæ adludit Quintinus infrà c. 30. Inde (inquit) poſt annos regreſſus non melior, niſi tantùm qua iam nō Marcionites, in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen quam ſuprà ædidimus, &c. Cui ſimile eſt & illud infrà lib. de Carn. Chriſti: & dehinc in virgine Philumene ſpiritu euerſus, &c.

CAP. VII.

36. Hæ ſunt doctrinæ hominum, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd hæreſeō origo à Philoſophia. Id eſt enim quod paulopòſt dicit: Ipſæ denique hęreſes à Philoſophia ſubornātur. Cui ſimile eſt & illud infrà li. adu. Hermogen. Patriarchæ hęreticorum Philoſophi, & B. Hieron. initio lib. contra Pelagian. ad Cteſiphontem; vbi indicare etiam Auctorem videtur, his verbis: Pulcrè quidem noſtrum dixit: Philoſophi patriarchæ hæreticorū. Quod ante nos quoque adnotauit Quintinus, addens Tertullianum de eis Philoſophis loqui, quos Petrus graphicè deſcribit 2. Pet. 2. quos notauit & Seneca Epiſt. 89. Quibus etiam hæc addit: Tertullianus inſectatur vbique Philoſophos, quippè de quorum ingeniis omnis hæreſis animatur, vt ipſe dixit primo aduerſ. Marc.

libro, qui de certis incerta præiudicent, ad artis suæ propriæ gloriam. *Siquidem*: Philosophus est animal gloriæ, venaléque rumorum mancipium. *Sed quod huc attinet, ille de* Philosophis *ita loquitur in Apologetico Christianorum cap.* 47. Philosophi gloriæ solius & eloquentiæ libidinosi, si quid in sanctis scripturis offenderunt digestum, pro instituto curiositatis, ad propria verterunt. *Paulo suprà dixerat*: Philosophi affectant veritatem, & affectando corrumpunt; vt qui gloriam captent. *Hæc dicta puto de Gnosticis. Et verò similiter dixit Auctor aduers. Marc. lib.* 5. omnes hæreses ex subtiloquentiæ viribus & Philosophiæ regulis constare; *ac suprà T. 1. Apologet. cap.* 47. Ex horum (*Philosophorum*) semine & nostram hanc nouitiolam paraturam viri quidem suis opinionibus ad Philosophicas sententias adulterauerunt, & de vna via obliquos multos & inextricabiles tramites sciderunt. *Eodem pertinet & illud infrà lib. de Resurrect. carn.* Discede ab ethnico hæretice, redde illi sensus suos, quia nec ille de tuis instruitur. Quid cęco duci inniteris, &c. *Latissimè idipsum deducit B. Cyrillus Hierosol. cateth. mystag.* 18. *Similia etiam habet alicubi Lactantius. Quæ eo prolixiùs prosecuti sumus, quòd perperàm & Magdenburgenses inter Tertulliani, & quidam alius inter Lactantij errores collocarint: dicere: Ex Philosophia ortas hæreses Vt interim e contrariò nemo hinc existimet, omninò Christiano interdictum hîc omne Philosophiæ studium, seipsum interpretatur Tertullianus in hæc verba, vbi caussam reddens*: Eædem (*inquit*) materię apud hęreticos & Philosophos volutantur, iidem retractatus implicantur. *Alioqui necessariam esse aliquam Philosophiæ scientiam satis indicat infrà lib. de Resurrect. carnis, quum dicit*: Ita nos Rhetoricari quoque prouocant hęretici, sicut & Philosophari. *Est autem adnotandum, quòd* doctrinas hominum, *Col. 2. &*: doctrinas dęmoniorum, *1. Tim. 4. hæreseis interpretetur.*

37. de ingenio sapientię sęculi, quam Dominus stultitiam vocans.] *Ita ex MS. Anglico, pro*: sapientiæ sæcularis, *quia aduers. Marc. lib. 2. vertit Auctor*: sapientia mundi, *& sic etiam noster interpres. Paraphrasticωs autem* Domino *adscribit id quod Apostoli est, eo quòd addat Apostolus, 1. Cor. 3. Stultitia est apud Deum; more suo, etiam confundens illud cum eo quod 1. Cor. 1. dicitur: Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientes.*

38. subornantur.] *Hoc accipias (inquit Quintinus) non in vulgari significatu, quod est occultè, latenter, arte, vel pecunia seducere, per dolum sollicitare, sicuti vulgò dici consueuit de testibus. Hîc ad adparatum & instructionem & ornatum pertinet.* Hæreses à Philosophia subornantur, *id est, primùm quadamtenus ornantur, instruuntur, adparantur. Homo à natura* subornatus, *in vitam venit.* Subornatus, *id est, apparatus, ornatus iam ferè totus, apud Ciceron. 1. de Legibus.*

39. Inde Æones, & formæ, nescio quæ, & trinitas hominis, &c.] *Valentinus (inquit Quintinus) Timæum Platonis, & eius Epinomidem totam voluit in salutis nostræ negotium, religionémque transferre, numeris atque proportionibus omnia definiens, & horum cognitioni tribuens hominis absolutam fælicitatem. Ex vnitate nescio qua connexuit quindecim Dualitates. Ex his quendam Tricenarium deduxit. Quem rursus trifariam partitus est, in Octonarium, in Denarium, & in Duodenarium. Numeros istos appellauit* αἰῶνας, *id est, ætates, aut sæcula; quæ triginta dicebat esse. Cur autem suos numeros appellarit* Æonas, *& sæcula, non recordor me legisse rationem: Nisi quòd astutum nebulonem putem, quum nusquam videret in Ecclesia Christianæ mysteriis haberi numerorum rationem; Sæculorum verò sæcula* αἰῶνων αἰῶνας *subinde memorari cerneret: istos nobis* Æonas *pro numeris supposuit: De quibus intelligi volebat, vbiumque sæculum, vel sæcula nominantur in sacris. Insuper & integrum Parmenidem. Qui de vno omnium principio, siue de Ideis agit, ad nostra quoque salutis instrumentum, ceu necessarium quiddam, proferebat. Rerum dumtaxat intellectualium species quasdam seu formas* ἀκαταργήτας, *indesinenter operantes, & inabolibiles exponens. Alcibiadem quoque primum, qui de natura tractat hominis, Euangelio permiscebat. Ex tribus hominem componi dicitur ibidem, nonnullísque locis aliis, ex corpore, ex anima, ex mente siue spiritu. Valentinus hinc esse tres hominum docebat ordines, siue tria distinguebat hominum genera,* πνευματικῶν, ψυχικῶν, καὶ σαρκικῶν, *spiritalium, animalium, & carnalium, siue corporeorum. Pneumaticos, id est, spiritales, dicebat homines perfectos esse, quibus iam nullo labore foret opus, quibus intrepidè licebat agere quod volebant; nec enim peccare posse. Morientes in altissimum cælum rectà meare, cum suo quodam corpore spiritali, quod habere se somniabant & imaginabantur. Talem se dicebat, & Gnosticos omnes esse Psychicos autem, id est, animales (vt anima opponatur spiritui) minimè posse per sese saluari astruit; sed istis opus esse labore magno, & operatione aliqua iusta. Post quæ opera bona, si diu se talibus fatigarint, in medium nescio quod cælum feruntur, vbi Christus habitat vnà cum Angelis, nihil corporum terrenorum secum ferentes: ibíque despondentur Angelis. Tertium verò genus hominum, quod sarkicon & hylicon, carnale & materiale, & choicum, id est, terreum, nominabat, ab omni virtutis & veritatis cognitione remotum dicebat, etiamsi maximè vellet eam suscipere, sed vnà cum corpore & anima simul interire asseuerabat. Hæc est illa* Trinitas hominis, *quam notat hîc Tertullianus. de quibus nugis ampliorem tractatum videre quærens, adeat Irenæum, ipsum quoque Tertullianum contra Valentinianos. Legat & Epiphanium in Tom. 2. lib. 1. Panarij. Satis hæc ad loci præsentis explicationem.*

40. Inde Marcionis Deus melior, &c.] *Quum* Marcion (*inquit idem*) *didicisset homines à* Stoicis *in duo genera distingui, quorum dicerentur alij sapientes, & insipientes alij: Sapientes autem nemini vnquam nocere, vel inferre malum, sed qui summa viuant in euthymia, id est, in animi tranquillitate, quiete, pace, commodi & vtiles omnibus: Insipientes verò sæuos esse, nihil quàm noxia cogitantes: Ille protinus vlcisci se cupiens aduersus Ecclesiam, cuius communione priuatus fuerat, ob stupratam virginem quandam,* commentus est etiam duos esse Deos, alterum bonum, & sapientem Deũ, *tranquillum, quietum, sedatum, qui nemini per indicibilem naturæ suæ bonitatem nocere, neque velit, sed neque possit. Is est Christi pater.* Alterum *verò* Deum finxit esse malum, qui mundum creauerit, & omnium sit auctor malorum, *quæ fiunt & perpetrantur in mundo; propterea dixit hîc Tertullianus & in vlt. c. huius libri*: Deus melior de tranquillitate, &c. *Hunc ipsum videas in illis quinque lib. quos in Marcionem composuit Prædictos quoque sanctos Ecclesiæ Dei propugnatores aduersus hæreticos legito.*

41. &

41. & vti anima interire dicatur.] Epicurus (inquit idem) atque sui putarunt, hominis & pecudis idem bonum simpliciter esse, neque post mortem differre, sed animante dissoluto, sentiunt omnem pariter exstinctum dissolutúmque sensum. Tusculanam vide Quæstionem lib. 5. disputatam. Plinius Epicureus planè, qui scripsit: Omnibus à suprema die sunt eadem quæ ante primum, nec magis à morte sensus vllus est aut corpori aut animæ, quàm fuerit ante natalem, ca. 55. lib. 7. Eodem pertinet quod supra dixit Tom. 1. li. de Testim. Animæ, ca. 4. Christiana opinio, &c. Epicurea gratior; nam te ab interitu defendit. Item Apol. c. 47. Animam alij dissolubilem dicunt. Item quod infrà est li. de Resurr. carn. c. 1. Nihil esse post mortem Epicuri schola est. Atqui lego cum MS. Vat. 1. edit. & Quintino: ab Epicureis, pro eo quod Macereus & alij: Epicurus; nam Epicureorum nomine Sadducæos hæreticos intelligit, qui (Rhenano teste ad initium lib. de Resurr. carnis) etiam animarum interitum prædicabant. Verùm de his latiùs infrà lib. de Anima, vbi de immortalitate Animæ agit.

42. carnis restitutio, &c.] Impietas hæc fuit (inquit Quintinus) omnium penè Philosophorum communis, vt asseruerint, Deum non posse mortales æternitate donare, aut reuocare defunctos. In qua fuit & Plinius, animæ negans immortalitatem, nedum corporum. Vocat eorum vanitatem, qui se propagant in futurum, & in ipso mortis tempore vitam sibi somniant futuram. Vnum Democritum refert, qui tametsi Philosophus insignis fuerit, hac tamen reuiuiscendi vanitate laborarit, d. cap. 55. & cap. 7. lib. 2. Tertullianus lib. de Resurrect. carn. scripsit in istos opinatores.

43. Et vbi materia, &c.] Hermogenes (inquit idem) pictor arte sua derelicta, cœpit (vt prouerbio dicitur) vltra lineã Theologari, seu magis, philosophari; sicuti nunc etiam sartores, sutorésque faciunt vltra crepidam. Tertulliani coæuus erat in Aphrica, qui Zenonis in porticu somnia secutus, asseruit æternam, ac sine principio fuisse materiam quandam (Græci vocauerunt ὕλην) ex qua Deus omnia pòst formauerit, & creauerit. Vehementi, nec minus eleganti libello confutauit hunc Tertullianus. Verumtamen nescio, cur Zenoni magis, quàm ceteris quibusdam somniatoribus hæc opinio tribuatur. Nam Cleanthes duo ponit principia rerum, Deum, & materiam: Plato in Timæo tria; Deum, materiam, & Idæas, seu formas. Certè non videntur inferiorem tempore facere materiam, quæ semper fuerit, neque nata, neque facta, nec habens initium, neque finem, ex qua Deus omnia postea fecerit. Zenoni autem potius quàm aliis hanc opinionem adtribuit, quòd hæc communis sit Stoicorum opinio, quorum princeps Zeno. Hinc Martioni lib. 5. inter cetera obijcit, quòd cum Deo creatore materiam collocaret de porticu Stoicorum.

44. & vbi aliquid de Deo igneo, &c.] Philosophi (inquit idem) paucissimi, aut certè nulli, de rerum principiis inuicem concordarunt: alius aliud statuit. De quibus Hermiæ Diasyrmon (argutum sanè perelegantémque libellum) legas. Heraclitus inter alios apud Laërtium dicebat: Omnia ex igne constare, & in ignem cuncta resolui. Iuxta quam Philosophiam nonnulli verba Mosis Deuteron. cap. 4. & Apostoli ad Hebr. 12. interpretabantur: Dominus Deus tuus ignis consumens est. Atqui sic ignem faciebant Deum. Quomodo accipienda sint verba illa, reperies apud Hieronym. cap. 66. Isai. & in Augustino cap. 13. contra Adamantum Manichæum. Vide eiusdem scripturæ explicationem infrà Tom. 5. lib. de Trinitate. Eodem verò pertinet quod habet suprà Apologet. cap. 47. Deum alij ex igne adseuerant, vt Heraclito visum est. Item quod est infrà lib. 1. aduers. Marc. Deum pronuntiauerunt, Thales aquam, Heraclitus ignem. Vtrum autem etiam hæreticorum aliqui eò dementiæ venerint, vt ignem Deum dicerent, hactenus reperire non licuit. Certè quamproximè accedit Apelles, dum (vti est infrà cap. 34.) angelum superioris Dei creatorem mundi, igneum dixit; immò (sicuti lib. de Anima refert Auctor) eundem igneum angelum Deum Israëlis vocat. Atqui illis verbis: Vnde malum, ad Marcionis hæresin adludere de Deo malo, li. 1. adu. Marc. indicat: Languens enim (inquit) quod & nunc multi, & maximè hæretici, circa mali quæstionem: Vnde malum.

45. Scilicet & de Enthymesi & Ectromate.] Subaudias hîc (inquit idem Quintinus) Deus prouenit. In istiusmodi quæstionibus, auditor Christiane, non minus inest ineptiarum, quàm sit impietatum. Qui videre plenè volet, Irenæum legat, & hunc ipsum auctorem nostrum, & omnium diffusissimè Epiphanium contra Valentinianos. Hîc dixero tantùm, quòd in Æonum decuria postremi duo nominantur Æones, τελετὸς, καὶ σοφία, Teletus & Sophia, perfectus & sapientia. Masculus Æon semper habet fœminam secum. Nam per coniugia tractãt omnia sua mysteria, sic vt suo quoque Christo coniugem dederint. Obiter vobis omnium, qui fuerint, quique sunt, Gnosticorum legem referam, post Epiphanium contra Valentinianos ita scribentem, quod ab Irenæo sumpsit, c. 1. li. 1. Ὅς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος, γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτῆς κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν. id est. Qui genitus in mundo, mulierem nõ amauerit, vt ea potiatur, non est ex veritate, nec ad veritatem perueniet vnquam. Te quæso, Lector Christiane, num putas hac eos lege viuere, qui legem cœlibatus abrogãt? Sed ad rem. Sophia per incontinentiam suam vel (vt ait Tertullianus) mariti sui tædio, exarsit amore vidẽdi primi patris illius, vnde prognati forent Æones reliqui fratres sui. βυθὸς appellabatur. A cuius conspectu dum prohiberetur per Monogenem Æonum præcipuum, qui solus illo patre primo fruebatur, affecta maximo dolore propter hanc repulsam, diu iacuit; Indeque præ ardore, quo tota flagrabat in patrem, ex semetipsa sola concepit, quin & peperit, sed minimè vitalem fœtum, quia sine masculo. Propterea vocatus ille partus ἔκτρωμα, id est: Abortus, cui nec forma, nec facies, nec species vlla. Quia verò non conueniebat in centro pleromatis, id est, aliorum, perfectorũ Æonum, manere quid abortiuum, fuit informis ille partus in quædam sine lumine loca deiectus. Cuius tandem miserti fœlices Æones, eò precibus adductum misere suum nescio quem Christum cum sua coniuge παρακλήτῳ, quorum partes erant Æonum consummationẽ procurare, qui de sua magna virtute, parique misericordia, de suis indicibilibus viribus, informauit abortum illum. Propterea fuit ab actu nominata mola illa ἐνθύμησις, id est, inanimatio, animæ infusio, formæ impositio, quam formam Christus Æonicus illi molæ dederat. Ex qua pòst, omnium rerum substantia constitisse dicitur, ipsius etiam Demiurgi, id est, Dei nostri. Reliquos istius fabulæ si fortè cupias actus, in prædictis sanctis Auctoribus legito. Nimis multa sunt hæc ad huiusce loci declarationem. Satis habes quid rei sit Enthymesis, & quid Ectroma. Adlegat etiam Rhenanus D. Hieronym. Comm. lib. 11. in Amos prophetam, qui scribit Valentinum ex Æonibus suis postremum, id est, trigesimum, vocare ἔκτρωμα, hoc est:

abortiuum. Verùm de hoc latiùs infrà lib. aduers. Valentinianos.

46. Inserunt Aristotelem.] *Sic iterum legimus ex Vaticano codice, in quo mecum consentit Quintinus. In editione postrema (inquit) legitur*: miserum Aristotelem, qui illis, &c. *Aposiopesis est, vt subaudias Interiectionem quampiam ὦ, heu, ah, &c. aut congruens verbum, Dico, existimo, iudico, &c. In aliis omnibus est*: Inserunt Aristotelem, *quod magis placuit. Argutias autem nescio quas Dialecticas in sacris tractandis litteris damnati Tertulliano consonat Hieronymus, exponens hæc Prophetæ verba: Bruchus expansus est, &c. Nahum cap. vlt. Consideremus (ait) hæreticos, & Ecclesiæ multiplices hæreses, & videbimus quòd eorum dogmata, quum frigeant, & volare non possint, sedem sibi & requiem inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Inde nominatis aliquot hæreticis, paulopòst subiungit: Et vt simul breui cuncta concludam sermone, de fontibus illis vniuersa dogmata trahunt argumentationum suarum riuulos, ita vt ipsa quoque loca, de quibus argumenta sumuntur, τοπικὰ superscripserint. Hæc ibi. Atqui non Dialecticam artem Aristotelis, sed Sophisticam improbari ante me adnotauit Macereus, cui consentit Clemens Alexandrinus Stromatum lib. 1. vbi de Philosophia Christianis necessaria, ac de Sophistice improbanda latiss. disputat.*

47. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ.] *Propter Iudæos (inquit Quintinus) hoc admonitum putarunt, qui continuè progenitoribus suis Abraham, Isaac, Iacob, & aliis gloriabantur. Inutilis certè gloriatio, sed quæ nullam gignebat quæstionem, neque fabulas habebat. Nam verum suum quisque genus & maiores suos inter Iudæos habebat notissimos, & citra controuersiam. Nonnulli reprehendi Gentiles hîc dixerunt cum sua Theogonia. Tertullianus Hæreticos Æonum fabricatores notari credidit. In cellas enim varias distinguebant illi suos Æonas, ostendentes, quis à quo gigneretur; quibus omnem contineri diuinitatem fabulabantur. Apostolorum coæui Cerdon & Valentinus erant, qui non finiendis istis quæstionibus supra modum turbabant fideles. Inter quos ab Apostolo nominantur Hymenæus, Alexander, Philetus. Et meo quidem iudicio, totus ille locus ad hæreticorum confutationem spectat. Epiphanius etiam sic intelligit. Pro more calumniari mihi videtur, qui locum detorquet ad ceremonias, & hominum constitutiunculas (vt loquitur) & quæstiones scholasticas. Non sunt ista vana, non sunt inutiles, non generant lites: Impiè quis vocarit eas, ineptas & aniles* fabulas, *quum præstent ædificationem Dei, quæ est in fide. Non ergo Paulus ipsas designauit.*

48. indeterminabiles.] *Expressit quod Græcè est ἀπεράντοις, pro eo quod noster interpres*: interminatæ. *qui legisse videtur*: ἀπεράτοις. *quare illud malo, quàm cum Macereo legere*: interminabiles, *præsertim quum & infrà cap. 33.* Genealogias indeterminatas *nominet.*

49. ne quis vos circumueniat.] *Sic legimus ex MS. Anglico codice ad verbum cum Apostolo, pro*: ne quis sit circumueniens. *Illud verò*: præter prouidentiam sancti spiritus, *Auctoris est, non Apostoli, nisi quis velit esse paraphrasim eius quod subditur Coloss. 2.* & non secundum Christum.

50. varietate sectarum.] *Diogenes Laërtius (inquit Quintinus) de Philosophorum vitis, in Proœmio libri circa finem scribit, quòd Philosophorum decem fuerint αἱρέσεις id est,* sectæ, *quas ibi singulas enumerat. Alius vna minus ibidem recensuit easdem. In schola,, vulgus dumtaxat quatuor posuit. Ego tot fuisse putarim, quot vnquam Philosophi docuerunt in scholis cum auctoritate. Deprehendas ex ipso Laërtio me dicere verum. Secundus à primo dissentit, à secundo tertius: & in omnibus ferè consequentibus hoc ipsum videre licet. Nullus in ea Gentili Philosophia discipulus, qui non velit esse supra magistrum: secus in Euangelica facile est (aiunt) inuentis addere. Id est, profectò sectam nouam facere, prout de hæreticis dicemus in cap. 34. & 42.*

51. de porticu Salomonis est, &c.] *Quasi (inquit idem) dicere vellet: Non de* porticu *Zenonis.* Στοὰ *Græcis est, quæ Latinis appellatur* Porticus. *Athenis erant Stoæ complures: vna præ cæteris nominatissima, quam Polygnotus excellentibus picturis ornarat. Ideò ποικίλη cognominabatur, ob varietatem picturarum. In hanc facinoribus multis infamem, Zeno Citticus primùm diuertit, & conciones habuit: cui cesserunt omnes, nec eò, nisi Philosophandi causa, cœptum est coiri. Stoici sunt inde nuncupati ab ea* porticu, *quæ singulariter inter alias appellabatur Stoa. De* Στοᾷ *verò* Σολομῶνος, *id est*: de porticu Salomonis, *in quam post Christum præceptorem suum, sæpius vnanimiter Apostoli cum suis conueniebant, Euangelista meminere, Ioan. 10. Act. Apost. cap. 3. & 5.*

52. qui & ipse tradiderat: Dominum in simplicitate cordis esse quærendum. *Quum de Salomone loquatur, & citet hauddubiè (sicuti ante me etiam Quintinus adnotauit) illud Sapientiæ 1.* In simplicitate cordis quærite illum, *confirmatur hîc auctoritas eius libri, & insuper Salomoni ab Auctore tribuitur. Sicut etiam B. Cyprianus non vno loco, & alij quoque Patres tam Græci quàm Latini, quemadmodũ latè adnotauimus ad lib. Cypr. de Mort. n. 43. & ad lib. Test. 3. c. 53. vbi hunc eundem locum citat, n. 99. Eodem pertinet etiam illud lib. adu. Valent. c. 2.* Porrò facies Dei expectat in simplicitate quærentes, vt docet ipsa Sophia, non quidẽ Valentini, sed Salomonis. *Plures etiam locos huius libri tacito nomine ab Auctore citatos reperire est in Indice scripturarum, & aliorum similiter auctorum, apud Sixtũ Senensem Bibl. sanctæ lib. 1. cap. 8. vbi ex professo hoc argumentum tractat. Atqui paulopòst retinuimus* Christianismum protulerunt, *cum Macereo & cod. Vat pro eo quòd Rhenan. ex Gorziensi codice*: Christianis prætulerunt, *& Quintinus*: Christianum protulerunt.

CAP. VIII.

53. Nobis curiositate opus non est post Christum Iesum, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd curiositate Christianis non sit opus. *In quo & 2. sequentibus latiùs explicat, quod tribus verbis dixit Irenæus lib. 1. aduers. Hæret. cap. 1. Suadenter quidem illi illiciunt per verborum artem simpliciores ad* requirendi modum. *quæ etiam ipsa verba transscripsit Epiphanius. Eodem pertinet quod Cyrillus Alexandrinus non semel inculcat, procul relegandas à fidei rebus voces illas: Quare, & Quomodo. Adnotauit autem Macereus quosdam aduersarios nostros (Magdenburgenses nempè) locum hunc detorquere ad solam fidei nostræ comprobationem ex scripturis. Verùm non eam esse mentem Auctoris, vel inde conuinci, quòd non solùm dicat*: nec inquisitione post Euangelium, *sed etiam verba præcedentia. Christum autem Dominum nihil scripto commisisse, sed viua voce dumtaxat, neque verò etiam Apostolis, vt scriberent, mandasse, sed solùm ad prædicandum misisse, vti patet Matth. 28. Marci 16. Luc. 24. Ioan. 20. & ex Apostolo 2. Thessalonicensium 2. Quare* Euange

gelium *hîc accipi debere, non modò id quod ſcriptum eſt, ſed in genere, vt comprehendatur etiam illud quod viua voce traditum eſt: quemadmodum accipitur Matth. 4. & 9. Marc. 16. Act. 20. & 1. Corinth. 4. Hactenus ille, & rectè. Nam ſi omninò ad litteram verba hæc intelligamus, ſolum ergo Euangelium, non verò Epiſtolas Apoſtolorum, licebit ſuſcipere. Cui addi poteſt & illud, quòd quum ſimpliciter dicat:* poſt Euangelium, *ſi ſolùm de ſcripto Euãgelio intelligatur, iam in diſputatione fore, cuius Euangelium, Matthæine, Marci, Lucæ, an Ioannis, maximè quum quædam eorum à Marcione aliiſque hæreticis reiecta ſint. Certè etiam ipſe Auctor ſuprà lib. de Corona militis, Traditiones non ſcriptas agnoſcit; & infrà cap. 21.* eas Eccleſias *cõmendat,* quas Apoſtoli condiderunt, prædicando eis, tam viua voce, quàm per Epiſtolas.

54 ad ineundam curioſitatem.] *Similiter dixit infrà cap. 36.* Age iam qui voles curioſitatem, meliùs exercere. *infrà Tom. 5 lib de Pudicitia:* Huiuſmodi *(inquit)* curioſitates & ſuſpecta faciunt quædam, & cunctarum expoſitionem ſubtilitate plerumque deducunt à veritate. Inculcare *autem & hîc, & ſuprà cap. 6. propriè accipitur; alibi pro:* conculcare.

55. Puto in primitiis ipſis doctrinæ ſuæ.] Primitias doctrinæ *(inquit Quintinus) Tertullianus vocat, dum Chriſtus poſt Baptiſmum ac Deſerti tentationem, Ioanne iam vincto, cœpit Euangelium regni prædicare, Matth. 4. Sic* primitias *operum dicunt, opera prima; & Armorum* primitiæ.

56. quum etiam Ioannes, de illo certus, eſſe deſiſſet.] *Rectè ſic interpretatur Macereus de* Ioanne Baptiſta, *qui de Chriſto certus, vtpotè voce audita de cœlis: Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, Matth. 3.* iam eſſe deſierat, *id eſt*, obierat, *decollatus ab Herode, vti eſt apud Matth. 19. Sed magis placet ſenſus, quem indicat Latinius in libro ſequ. de Bapt. vt ſit idem quod ibi cap. 10. de Ioanne legitur:* vſque adeò ſpiritum prophetiæ in illo poſt totius ſpiritus in Dominum tranſlationem defeciſſe; vt quem prædicauerat, quem ipſe deſignauerat, poſtmodùm an ipſe eſſet, ſciſcitatum miſerit. *Cui ſimile eſt & illud infrà lib. adu. Marc. 4.* ipſo iam Domino virtutum ſermone & ſpiritu patris operante in terris & prædicante, neceſſe erat portionem ſancti ſpiritus iam abſcedere à Ioanne.

57. Habent Moyſen & Heliam, id eſt, Legem & Prophetas.] *Etiam hîc amplius quid legit quàm habeatur Luc. 16. vbi ſolùm legitur & Græcè & Latinè:* Habent Moyſen, & Prophetas. *fortaſſis cogitans, quum hæc ſcriberet, ſuper apparitione* Moyſis & Heliæ *in mõte Thabor, de qua alibi latiùs.*

58. Scrutamini ſcripturas, &c.] *Etiam hîc variat ab æditionibus vulgatis, quum vertit;* in quibus ſalutem ſperatis, *pro eo quod noſter interpres ex Græco:* in quibus putatis vos vitam æternam habere.

59. Iudæi retrò, &c.] Retrò *(inquit Quintinus) pro ſuo contrario, quod eſt: Antè, non ſemel acceptum reperies. Conſuetudo* retrò *obtinuit. ſic loquitur Vlpianus: id eſt, antè actis, & præteritis temporibus.* Retrò *principes, id eſt, anteriores principes. Et hîc* retrò *fuerant, hoc eſt, antea fuerant. l. 7. ff. de offic. pro. C. de no. conſ. & cod. compo.*

60. Nationes.] *Tertullianus (inquiunt Quint. & Macereus) cum ceteris ſcriptoribus Eccleſiaſticis,* Nationum *nomine intelligit ethnicos & Gentes, quæ Deum neſciunt. Act. Apoſt. cap. 10. Vetus interpres* τὰ ἔθνη, *tranſtulit in* Nationes. *Et obſtupuerunt, quia & in* Nationes *gratia Spiritusſancti effuſa eſt.*

61. niſi ſtillicidium de ſitula.] *Quintinus putat Auctorem adludere ad illud 4. Eſdr. 6. Quaſi* ſtillicidium *de vaſe ſimilaſti abundantiam eorum. Verùm eo quòd ſubiiciatur:* & puluis ex area, *quod ibi non legitur, magis placet Macerei ſententia, qui citari adnotat illud Eſai. 40. quod etiam citat ſuprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 1.* Gentes velut ſtillicidium ſitulæ, aut puluis ex area. *de quo ibi latiùs. Quintinus autem aptè ſic explicat:* Situla *eſt vas hauriendis & continendis aquis accommodatum, quod in hortis ad eos irrigandos habere ſolemus: In* ſitula *eſt etiam* ſtillicidium *ſcilicet vnde aqua ſtillet ac defluat guttatim. Sanè* ſtillicidium, *quamuis ſit in* ſitula, *tamen eſt* ſitulæ *contrarium. Illud enim ſpargit aquas, &* ſitula *continet. Nationes hoc modo ſunt* in Deo, *vel apud, ſeu* penes Deum.

62. & foris ſemper.] *Adludere videtur ad phraſin ſcripturæ, qua deſcribuntur Gentes hac periphraſi:* ij qui foris ſunt, *1. Corinth. 5. Coloſſ. 4. 1. Theſſal. 4. & 1. Tim. 3. fortaſſis etiam ad illud Apocal 22.* foris canes; *nam (ſicuti etiam Macereus adnotauit) canes appellat* Nationes *Chriſtus (quẽ etiam locũ paulopòſt citat) Matth. 15. Quibus conformiter paulopòſt legit MS. Vatic. cod.* & foris actum, *pro eo quod alij elegantiùs:* foras, *ſed illud placet. Mox autè legimus ex MS. duobus Vatic. & Anglico:* Nondum in viam Nationum ire mandabat, *omiſſis vocibus ſuperfluis:* Gentium vel.

63. multò magis vacabat erga nos.] *Id eſt (inquit Quintinus) vacuum, ſuperfluum. Ocioſum erat illud mandatum à Chriſto Iudæis:* Quærite & inuenietis. *Vſus iſtius imperſonalis & abſoluti verbi frequẽtiſſimus.*

CAP. IX.

64. Cedo nunc ſponte de gradu iſto, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd nihil quærendũ ſit vltrà quàm quærimus. *Atqui de illo Prouerbio;* **Cedere de gradu,** *latiùs inter Prolegomena.*

65. Nulla vox diuina, &c.] *Similem locum adlegat ad marginem Quintinus qui in Decretis citatur 1. qu. 1. c. Marcion: Non putemus in ſcripturarum verbis eſſe Euangelium, ſed in ſenſu; non in ſuperficie, ſed in medulla; non in ſermonum foliis, ſed in radice rationis.*

66. vnum vtique & certum aliquid inſtitutum eſſe à Chriſto, &c.] *Rectè hoc interpretatur Macereus de vna Regula ſeu ſymbolo fidei, cuius vnuſquiſque articulus vnus eſt, certus, & determinatus. Neque enim Eccleſia poſt Apoſtolos nouum aliquem fidei articulum credendum propoſuit. Etſi enim clariùs explicuerit quoſdam obſcuriores: qui ob ſui aut obſcuritatem, aut ambiguitatem poſſent contẽtionis cauſſa eſſe inter fideles, & diſtinxerit in plures, qui prius vno generali articulo comprehendebãtur; non propterea cenſendi ſunt plures reipſa articuli fidei, ſed diſtinctione & explicatione dumtaxat. Quod enim veteres in genere cognouerunt, nos diſtinctiùs & particulatim, creſcente indies hominum (hæreticorum nempè qui fidem impugnant) curioſitate, & gratia Dei in ſcripturis explicandis. Iuxta illud Apoſt. Epheſ. 3. Quod aliis generationibus nõ eſt agnitum filiis hominum, ſicuti nunc eſt reuelatum ſanctis Apoſtolis eius & Prophetis in ſpiritu. Paulopòſt autem ſic diſtinguo illud orationis comma:* & nihil amplius, niſi cuſtodiendum quod credidiſti. *Quomodo ſi legas, non opus erit Ioan. Harriſij coniecturam ſequi:* & nihil amplius cuſtodiendum, niſi quod credidiſti.

67. Interim ex fiducia probationis præuenio, &c.] *Sic lego cum Quintino & Macereo, pro eo quod erat obscurissime:* præuento. *Tertullianus enim (inquit idem Quintinus) dixerat se probaturum clarissimè* veram Christi religionem penes nos esse. *quod ostēdetur in cap. 20. & 21. Certus autem de promissa probatione (quam dictis in capp. & aliis nonnullis videbimus) illam præueniens, tamquam iamiam faciendam; præmonet interim quosdam, qui crediderant in Christum, ne sint amplius alterius inuestiganda rei curiosi. Inuento enim Christo, nihil est amplius quærendū. Quisquis autē simpliciter Euangelio credidit, vt à Catholicis maioribus nostris traditum, prædicatumq́, fuit, is clarissimè Christū inuenit.*

CAP. X.

68. Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit, &c.] *Quum caput hoc eiusdem sit materiæ, nouo titulo non est opus. Atqui* ratio *hic vocatur, adnotante Rhenano, quæ paulo antè:* probatio. *Magis autem placeret* consistit, *quod habet Quintinus & interpretatur Macereus, quàm quod erat:* constitit, *nisi infrà legeretur cap. 16.* nisi ratio constiterit. *Atqui de Prouerbiali formula:* Hanc tibi fossam determinauit, *inter Prolegomena ex Rhenano & Quintino.*

69. & numquā omninò credemus.] *Rectè vertit Macereus:* perfectè, *pro:* omninò. *Quia suprà Tom. 2. lib. de Veland. virg. sic loquitur Tertull. cap.* 8. siquidem omne totum est & integrum, & nulla sui parte defectum.

70. vbi statio credendi?] *Metaphora à* Stationibus *militum, à quibus vlteriùs progredi prohibentur. De voce* expunctionis *vide suprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 4 num. 15 & Tom 2. lib. de Cor. milit. cap. 1. num. 4. De* Marcione *autem,* Valentino, Apelle, Hebione, & Simone, *infrà sub finem huius libri. Lego autem cum MS. Vatic. cod* quo se mihi insinuantes, me sibi adducant, *pro eo quod erat:* insinuent & me.

71. Ero itaque nusquam, &c.] *Ex diuersissima 1. æditionis & Rhenani ac MS. & Quintini ac Macerei lectione, hanc tamquam genuinam collegisse mihi videor:* Ero itaque nusquā, dum vbique conuenior: Quærite & inuenietis: & velint me sic esse nusquam; quasi qui numquam adprehenderim illud quod Christus instituit, quod quæri oportet, quod credi necesse est. *Atqui rectè sic hunc locum interpretatur: Tibi statue, quid quærendum, quando quærendum, & quamdiu quærendum; quia semper addiscentes, & ad scientiam veritatis numquam peruenientes, improbat Apostolus. Dum clamatur vndique: Ecce hic est Christus, ecce illic est; plerique nunc huc, nunc illuc diuertunt, hæsitantes nunc vbi Christum adhuc inuenerint; admonitionis diuinæ parum memores, quæ prædixerat, Nolite credere. Hinc omnium fons ebullit hæresum, quaque suum sibi Christum fingente, subindéque refingente. Factitios istos Christos, variantésque de salute hominum sententias, è vestigio sequitur Epicurismus, in magna cœli cœlestiúmque securitate, & contemptu viuens. Quidam verò sese medios interserunt, quos non impropriè cum vulgo nostro sapientes mundi, seu sapientes mundanos vocaris. Academicum nescio quod ἐπέχειν priscis Ecclesiæ Decretis commiscent; Cunctari, Morari, Sustineri volunt ad futurum vsque Concilium: Nec interim Gnosticos puniri (quia delinquere non existimant) nec antiquæ communionis Ecclesiasticæ viros (quòd more maiorum viuant) interim vexari. Bone vir, si nescis (& certè quisquis es, nescire te puto) infamis præuaricator es, pœna simili, quā tuus ille Gnosticus, cuius caussa præuaricaris, afficiendus. O Solonis in ciuitate benè constituta tibi formidandam legem! quæ priuat honoribus eum, qui neutram factionem sequitur, orta seditione. Ceterùm, vt has hominum leges effugias, ineuitabilis est illa, quæ voluit, aut calidos nos, aut frigidos esse. Tepidos enim Dominus euomit.*

CAP. XI.

72. Impunè erratur, nisi delinquatur, &c.] *Eiusdem etiam quum argumenti sit hoc caput, titulo non indiget.* Errare *autem (inquit Quintinus) est otiosum & sine caussa vagari, & hac illac discurrere, dum nulla certa rectáque via tenetur, quæ nos ad destinatum quempiā locum ducat. Metaphoricōs inde factum, vt* errare *sit à vero labi, veritatem rectà non sequi; quod absque reprehēsione fieri nonnumquam potest. Et si per ignorantiam ac simplicitatem labamur,* impunè tunc erratur. *Homines etiam spiritales & sancti hoc modo frequenter errāt, ignorantes quid agant, aut dicant. Hieronymi celebratur verbum de optimo genere interpretandi: Humanum est* errare, *prudentis est errorem confiteri. Propiùs hic dictis accedit, quod Augustinus cap. 4. lib. 1. contra Academicos scriptum reliquit:* Errare *est semper quærere, & numquam inuenire. In Tertulliano sequitur:* Errare est delinquere. *Certè in via morum nullus error sine delicto. Nec error est vllus, qui non sit malum. Videas eundem August. cap. 17. ac tribus quatuórve subsequ. capp. in Enchiridio ad Laurentium. Adscribam quod est in cap. 19. Ipse per seipsum* error, *aut magnum in re magna, aut paruum in re parua, tamen semper est malum. Quis enim malum neget esse, adprobare falsa pro veris? aut improbare vera pro falsis? aut habere incerta pro certis? vel certa pro incertis?*

73. negator inuenior.] *In Christi (inquit idē) religione qui sint habendi Confessores, & qui* Negatores, *ex verbis Christi cognoscitur apud Luc. 12. c. Prolixè dicebamus in Apost. can. 62.* Negator *est, qui tritam veritatis viam semel inuentam, Christique fidem cū Catholicis acceptam, posteà deserit coram hominibus, innouat, aut immutat. Hunc etiam Christus deserturus ac negaturus est coram Angelis Dei. Propterea* Negatores *ab Ecclesiæ communicatione depellebantur, quia non sustinuissent in finem, sed ad Gentes aut hæreticos defecissent; quod ipse Tertull. adstruit in lib. de Monogamia. Vixq́, recipiebantur, dum pœnitentes postea redirent. Quæ res in Ecclesia prisca fecit olim controuersiam maximam. Quamobrem Tertullianus hic tamquam probrum grande, non tantùm deficientibus ad hæreticos plenè, sed ab hæreticis aliquid addiscere volentibus, obiicit, quòd sint* negatores.

74. Perdiderat vnā ex decem didragmis, &c.] *Similis planè locus infrà aduers. Marc. lib. 5.* Dragmam perditam quis requirit? Nónne qui perdidit? Quis autem perdidit? nónne qui habuit? *Atque adeò magis quidem placeret, vt secundum Quintinum, Macereum, & Latinium legeretur:* ex decem dragmis, *maximè quum etiam Græcè legatur* δραχμῶν, *& lib. quoque de Pœnit. suprà Tom. 2. & capite sequēti legatur:* dragmam, *nisi meminissem legi 2. Machab. 4. argenti* didragmas *trecentas, & Matth. 17. Accesserunt qui* didragma *accipiebant, &: Non soluit* didragma. *quorum posteriori loco etiam Græcè legitur* τὰ δίδραχμα. *Atqui* δίδραχμον, *siue* didragma, *duas* dragmas *Budæo significat, valentes iuxta illum 7. solidos Turonicos. Legimus autem mox ex Vatic. cod. MS.* & vt accepit. *Illud autem:* hactenus institit, *accipitur, ac si dicat: instare cessauit.*

75. &

75. & quærenti inuenietur.] *Sic vertit quod noster habet interpres:* & qui quærit, inuenit.

76. Viderit qui quærit semper, &c.] Semper quærere (*interpretatur Macereus*) *eius est qui incertus est:* semper pulsare, *eius qui auditus non est:* semper interpellare, *eius qui admissus non est. Nobis verò Dominus contrarium præcepit, vt nempe non dubiæ fidei simus, Matth.14. vt credamus nos exauditos iri, Matth. 7. & satis iam de veritate instructos, Ioan.4. & 16. Legimus autem mox:* Vbi non inuenietur, *ex cod. Vatic. MS. pro:* inuenitur, *eo quòd sequatur:* quia numquam aperietur.

CAP. XII.

77. Nobis etsi quærendum esset, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Si Christianis quærendum, non apud hæreticos, sed apud nostros. *Legimus autem ex Macereo:* esset, *pro:* est.

78. apud hæreticos? vbi omnia extranea.] *Omisimus negationem:* Non, *cum MS. Vatic. cod. & Quintino. De hoc autem loco sic Macereus:* Apud hæreticos *veritas non inuenitur, quia quæstiones præstant magis quàm ædificationem Dei, quæ est in fide, 1. Tim.1. & semper discentes, numquam ad scientiam veritatis peruenientes, 2. Tim. 3. & volunt euertere Euangelium Christi, Gal.2. Quia etiam Ecclesia apud eos non est (sed apud nostros) quæ dicitur columna & fundamentum veritatis, 1. Tim. 3. Neque Deus penes illos est, qui aperit ostium fidei, Act.14. qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit. Apocal.3. neque etiam S. Petrum agnoscit, suæ hæresis auctorem, cui traditæ sunt claues regni cælorum, Matth. 10. quorum etiam donare non est, quòd apud eos non sit pater luminum (à quo omne donum perfectum, Iacobi 1.)*

79. donatiuum & stipendium captat.] *De* Donatiuo *vide suprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 1. num. 2. quod Macereus non videtur adsecutus, quādo vertit Gallicè:* appoinctement. *Legimus autem cum Quintino & MS. Vatic. cod. paulò post:* vicini ianuam, *pro eo quod erat:* vicinam, *eo quòd id magis respondeat parabolæ Luc. 11. Et legit quidem MS. cod. Anglicus:* Nemo inde instrui potest. *sed Tertullianicum est:* strui.

80. Nemo ab eo illuminatur, à quo contenebratur.] *Et hoc & prius illud de hæreticis dictum:* vbi omnia aduersaria veritati, *seu* veritatis, *vti legit MS. Vatic. cod. pertinet ad errorem B. Cypriani, de quo latiùs infrà lib. de Baptismo, & inter Tertulliani dogmata in Prolegomenis. Legimus autem ex coniectura Rhenani & Latinij:* idque dumtaxat, *pro:* in quo dumtaxat.

CAP. XIII.

81. Regula est autem fidei, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quæ sit Regula seu symbolum fidei. Regulam *enim fidei nuncupat Symbolum, quod nos Apostolorum (& ipse quoque Auctor infrà cap. 21.) dicimus, idque non hîc modò, & cap. præced. & sequenti, sed & suprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 1. & infrà adu. Marc. lib. 1. & lib. adu. Praxean, cap. 2. Imitatus (vti rectè adnotauit noster Feu-ardentius) B. Irenæum li. 1. cap. 4. adu. hæres. & l. 3. c. 2. qui* Regulā fidei *vocat, seu* veritatis, *quam in Baptismo accepimus, alludens ad recitationem Symboli in Baptismo, de qua latiùs infrà initio libri de Baptismo Auctor. Hos autem etiam in ea appellatione* Symboli Apostolorum *sequuntur Nouatianus infrà Tom. 5. initio lib. de Trinitate, qui* Regulam veritatis *nuncupat, sequutus Tertull. initio lib. adu. Hermogenem; Origenes Præfat. in lib. Periarchon, August. li. 1. de fide & symbolo, & B. Chrysost. hom. 1. in Symbolum, & Rufinus initio suæ exposit. in Symb. Tom. 3. inter opera Cyprian.* Regulam *autem capias (inquit Quintinus) quam definit Isidorus apud Gratianum Dist. 3* Regula *dicta est, eo quòd rectè ducit, nec aliquem trahit aliorsum. Nostræ fidei symbolum, nostræ religionis articulos vocantur hîc* Regula. *Legimus autē cum MS. Vatic. cod. & Quintino ac Macereo:* vt iam hinc quid credamus profiteamur, *pro:* quid defendamus. *& mox:* de nihilo, *pro:* ex, *ac deinde:* ex spiritu Dei patris *cum Vatic. & Quintino.*

82. vnum omninò Deum esse, &c.] *Quod ad hunc* primum fidei articulum *adtinet. Imprimis de Deo vero & vnico, eóque eodem mundi conditore, exstant infrà duo integri libri Auctoris 1. & 2. adu. Marc. qui duos Deos, vti infrà patet cap. 51. commentus erat, & libri B. Cypriani ad Demetrianum, & de Idolorum vanitate. Quod autem hîc non additur:* omnipotentem, *id reperire est suprà lib. de Veland. virgin. in hæc verba; & infrà cap. vlt. huius libri, vbi de Praxeæ hæresi disputat:* Regula quidē fidei vna omninò est, sola immobilis & irreformabilis, credēdi scilicet in vnicū Deū omnipotentem, mundi conditorem. *Quod postremum pluribus verbis hisce exprimit:* qui vniuersa de nihilo produxerit, per verbum suum primò omnium emissum, *hoc est (vti interpretatur etiam Macereus) ante omnia sæcula genitum. Similiter quem Auctor imitatur, Irenæus lib. 1. cap. 2.* In vnum Deum patrem omnipotentem, qui fecit cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt. *Quomodo verò* omnipotens *dicatur, latè explicat Rufinus in Symbolo, qui addit omnes Orientis Ecclesias legere:* Credo in vnum Deum patrem omnipotentem.

83. Id verbum filium eius appellatum, &c.] *Sic hunc* secundum articulum *fidei restituimus ex MS. cod. Anglico, pro eo quod erat:* filius. *Quod autem hîc dicit:* filium appellatum, *suprà lib. de Veland. virgin. simpliciter dicit:* & filium eius Iesum Christum; *& infrà adu. Praxean apertiùs:* vnicum quidem (*inquit*) Deum credimus, sub hac tamen dispensatione, quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici Dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, per quē omnia facta sunt & sine quo factum est nihil. *B. Irenæus similiter:* & in vnum Iesum Christum filium Dei. *Rufinus verò:* & in vnum Dominum nostrum Iesum Christum, vnicum filium eius. *Et certè quòd Christus verè sit* Dei filius (*contra negantes eius diuinitatem) latè Auctor docuit Tom. 1. Apolog. cap. 20. & 21. & infrà lib. adu. Praxean paulo post medium. Omittimus autem cum MS. Vatic. cod. & Quintino, secundo loco voculam:* eius, *legentes dumtaxat:* in nomine Dei variè visum Patriarchis (*de quo etiam alibi latiùs*) in Prophetis semper auditū. *Pertinent autem huc quascunque citat scripturas B. Cyprian. lib. 2. Testim. adu. Iudæos, vsque ad cap. 6. titulo: Quòd Deus Christus; & Nouatianus infrà sub medium lib. de Trinit. Tomo 5.*

84. Postremò delatum ex spiritu Dei patris & virtute in virginem Mariam, &c.] Tertium fidei articulum *paucioribus expressit lib. de Veland. virgin.* natū ex Maria virgine; *& latiùs adu. Praxean:* Hunc missum (*inquit*) à patre in virginem, & ex ea natum, hominem & Deum, filium hominis & filium Dei & cognominatum Iesum Christum; *pro quo hîc apertiùs,* & esse Iesum Christum. *Rufinus autem:* Qui natus est de spiritusancto ex Maria virgine.

Quod etiam utrobique desideratur, hic suppletur: ex spiritu Dei patris. *Irenæus verò quàm breuiss.* incarnatum (*inquit*) pro nostra salute; *& mox:* & eam quæ ex virgine est generationem. *Præterquàm autē quod latissimè incarnationem Domini comprobat suprà Tom.1. contra Iudæos, cap. 7. & 9. totus liber adu. Marc. 3. de Christo est, quem contra illius hæresim, probat verè hominem fuisse, & quòd ex virgine nasceretur, etiam lib. de Carne Christi. Quem imitatur rursum B. Cyprian. loco citato à cap. 7. vsque ad 14. Cur autem &* Christus *dicatur, &* Iesus, *tractat Auctor suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. & infrà lib. 3. adu. Marc.*

85. Fixum cruci.] *Latiùs hunc* quartum articulum fidei *explicat lib. de Veland. Virgin.* Crucifixum sub Pontio Pilato, *& lib. adu. Praxean:* Hunc passum, hunc mortuum, & sepultum secundum scripturas. *Quæ Irenæus vnica voce expressit:* & passionē. *Atqui scripturas, ad quas alludit, videre est, tum lib. adu. Iud. cap. 8 10. & 11. ac iisdem penè verbis dicto lib. 3. adu. Marc. quem rursus imitatur B. Cyprianus dicti libri à cap. 14. vsque ad 24. & Rufinus in Symbolo, qui etiam disertis verbis sepulturam Christi prædicant, vt non dubitandum sit esse sic castigandum Symbolum Rufini:* Crucifixus sub Pontio Pilato, mortuus & sepultus.

86. Tertia die resurrexisse.] Quintum fidei articulum *istum sic reddit lib. de Veland. Virg.* Tertia die resuscitatum à mortuis, *& adu. Praxean:* & resuscitatum à patre. *Quæ tria solis his vocibus expressit Irenæus:* & resurrectionem à mortuis. *Scripturas, quibus ea prædicta fuit, habet B. Cyprian. vbi suprà cap. 24. & 25. ac Rufinus in Expositione Symboli. Qui his verbis præmittit:* Descendit in inferna, *etiam id scripturis comprobans, Psal. 15. 21. 29. ac 58. & Matth. 11. ac 1. Petri 3. quarum & plerasque citat Cyprianus dicto cap. 24. hoc titulo: Quòd à morte non vinceretur, nec apud inferos remansurus esset; cui similis & alterius cap. titulus: Quòd ab inferis tertia die resurgeret. Tertull. verò etiam descensum Christi ad inferos confitetur, lib. de Resurr. carn. dum eum scribit* portas adamantinas mortis & æneas seras inferorum confregisse; *& apertiùs lib. de Anima, vbi disputat,* an ad inferos omnes animæ compellantur.

87. In cœlos ereptum sedere ad dexteram Patris.] *Haud absimiliter* sextus fidei articulus *legitur li. de Veland. Virg.* Receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram patris. *ac adu. Praxean:* & in cœlos resumptum, sedere ad dexteram patris. *Quare etiam nos hic legimus ex MS. Vatic. cod. & Quintino:* sedere, *pro eo quod erat:* sedisse, *maximè quū legatur Marci vlt.* Assumptus est in cœlum, & sedet à dextris Dei, *non:* sedit; *& Coloss. 1. vbi Christus est* in dextera Dei sedens, *quod 1. Petri 3. iisdem verbis repetitur. Quæ scripturæ quum manifestæ sint, nescio quid Rhenano in mentem venerit, quòd exemerit illa verba,* sedere ad dexteram Patris, *quæ adeò rectè iterum sunt addita à Gelenio ex Anglico altero codice. Irenæus quidem non aliud legit quàm:* & in carne in cœlos ascēsionem dilecti Iesu Christi Domini nostri. *Sed Rufinus conformiter Auctori nostro:* Ascendit in cœlos, sedet ad dexteram patris: *quam etiam Prophetiis veteris Testamenti posteriorem clausulam confirmat. Eodem pertinet cap. 26. lib. Testim. B. Cypriani hoc titulo: Quòd quum resurrexisset, acciperet à Patre potestatem, & potestas eius æterna sit. Illud enim:* sedere ad dexteram Patris, *ad æqualem cum patre potestatem pertinere Theologi sciunt.*

88. Misisse vicariā vim Spiritussancti, qui credentes agat.] *Transpositi sunt iste & sequens articuli alio quàm apud Rufinum ordine, qui* octauum articulū ponit (*sicuti & alij omnes*) Et in Spiritum sanctum; *quem hic satis congruè, temporis habita ratione, septimum facit Auctor, & Irenæus quarto loco collocat, paulo latiùs in hæc verba:* Et in Spiritum sanctum, qui per Prophetas prædicauit dispositiones Dei. *Auctor quoque infrà lib. adu. Praxeā, loco postremo:* Qui exinde (*inquit*) miserit secundū promissionem suā à Patre spiritum sanctum paracletum, sanctificatorem fidei eorum, qui credunt in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum.

89. Venturum cum claritate, &c.] *Hic tres* fidei articulos, septimum, vndecimum, & duodecimum *quasi vno fasce compingit, imitatus in hoc Irenæum, qui sic habet:* Et de cœlis in gloria Patris aduentum eius ad recapitulanda vniuersa, &c. *quæ mox adferemus suo ordine. Auctor interim etiam distinguit lib. de Velan. Virgin.* Venturum (*inquit*) iudicare viuos & mortuos: *ac iisdem verbis lib. adu. Praxean. Quare non mirum est, eadem ipsa reperiri in Symbolo Rufini, qui insuper multis diuinarum scripturarum testimoniis idipsum comprobat, & iam olim ante illum B. Cyprian. lib. superiùs citatō cap. 28. & 30. quin verò etiam ipse Tertull. suprà Tom. 1. adu. Iudæos, cap. 14. & infrà lib. 3. adu. Marc.*

90. Ad sumendos sanctos in vitæ æternæ & promissorum cœlestium fructum, &c.] *Pertinet hoc ad* duodecimum articulum fidei *secundum communem distinctionem:* Et vitam æternam; *quem etiam in Explicatione Symboli Rufinus cum præcedenti coniunxit articulo, vti etiam Irenæus:* Vt iustis (*inquit*) & æquum & præcepta eius seruātibus (*quot Auctor* sanctos *nuncupat*) in dilectione eius perseuerantibus, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia vitam donans, incorruptelam loco muneris conferat, & claritatem æternam circumdet. *Qui etiam econtrariò addit:* Spiritalia verò nequitiæ & angelos transgressos atque apostatas factos atque impios & iniustos, & iniquos & blasphemos homines *in ignem æternum mittat, quemadmodum hic Tertull. locum imitatus:* & ad profanos iudicandos igni perpetuo. *De quo alibi latiùs.*

91. facta vtriusque partis resuscitatione cum carnis resurrectione.] *Istud denique ad* xi. *articulum fidei spectat, quem sic reddit Rufinus:* Huius carnis resurrectionem. *Immò ipse quoque Auctor iisdem penè verbis lib. de Veland. Virg.* per carnis etiam resurrectionem, *cui addit Irenæus:* à mortuis *Verùm de ea latiùs infrà lib.* de Resurrectione carnis. *Hic sufficiat quod adnotauit Quintinus ad illa verba:* partis vtriusque resuscitatione. *Non intelligas (inquit) corporis & animæ* resuscitatione; *quandoquidem Tertullianus Animam credidit, & vbique posuit immortalem; non ergo resuscitatur. Sed* vtriusque partis resuscitatione, *id est, partis Sanctorum & bonorum mortuorum,* partisque *malorum & profanorum mortuorum* suscitatione. *Deus enim suscitabit vtrosque. Plerique putabant impios, & peccatores hic morientes, animo, corporéque simul interire, nunquam resurrecturos. A Dauide nempè scriptum fuerat: Non resurgent impij in iudicio, Psal. 1. Resurgent quidem, sed non in iudicio; id est, vt iudicentur: quia iam iudicati sunt, & pœnis certissimis destinati. Sed omnibus, & carnem restituet Deus, & in*

omnibus

omnibus anima sociabitur carni. Porrò de reliquis duobus nono & decimo articulis fidei, *qui vel præcipuè à baptizandis exigi solent, libro de Baptismo infrà latiùs, vel ex ipso Tertulliano sub initium, vbi agemus de verbis illis:* Credis remissionem, *siue:* in remissionem peccatorum per sanctam Ecclesiam. *Quid enim aliud sonant illi apud Rufinum articuli:* Sanctam Ecclesiam Catholicam, *&* remissionem peccatorum?

CAP. XIIII.

92. Hæc Regula à Christo vt probabitur, instituta, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd de hac fidei Regula quæstiones non sint agitandæ. *Atqui ei quod hic dicit:* à Christo institutam hanc Regulam, *nihil obstat quod infrà cap. 21. videatur eã ad* Traditionem Apostolorum *referre, quia quemadmodum ibidem loquitur, & rursum cap. 30.* Id sine dubio tenendum, quod Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo suscepit. *Talem autem esse hanc* Regulam *seu Symbolum hoc, ipse Auctor adfirmat lib. adu. Praxean infrà dicens:* hanc regulã ab initio Euangelij decucurrisse. *Nec dissentit Irenæus:* Ecclesia enim (*inquit*) per vniuersum orbem vsque ad fines terræ seminata, & ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem. *Quæ eo diligentiùs adnotamus aduersus Erasmum, & eos qui an hoc* Symbolum Apostolicum *sit, dubitare non verentur. Adlegat præterea in Irenæum Feu-ardentius ex Clem. Rom. epist. 1. ad Iacobum seu Simeonem fratrem Domini, eadem penè verba quæ transscripsit Rufinus, ac ipsius Symboli verba ex Leiturgiis B. Iacobi Hierosf. Episcopi, citata à Dionysio Areopag. Ecclesf. hierarch. cap. 3. & nos suprà meminimus Tom. 2. initio lib. de Oratione, inter Missæ ceremonias; infrà idipsum probaturi de Baptismo, ex Patribus, atque ipso eodem Clemente Constit. Apost. lib. 7. Hic sufficiant loci ab eodem adnotati BB. Hieron. ad Pammach. Ambr. epist. 81. August. sermone 115. & 118. de tempore, Leonis Papæ serm. & epist. 13. ac Isidor. lib. 2. de Ecclesf. offic. cap. 23. vt omittam Hrabanum nostrum de Symbolo & regula fidei, cap. 56. & 57. lib. 2. de Instit. cleric. & in opere de Vniuerso.*

93. est vtique frater aliquis Doctor, &c.] Doctores (*inquit Quintinus*) *in Ecclesia Christi tertium locum tenent. Apostoli primum, Prophetæ secundum, Act. Apost. cap. 13. & 1. Corinth. 12. Quos & Euangelistas & pastores eosdem nominari puto, Eph. cap. 4. Tertull. autẽ nobis hic ostendit, quisnam sit Ecclesiæ* Doctor, *qui gratia scientiæ donatus est, puta; qui docet (vt ait Apostolus) & in doctrina perseuerans est, ad consummationem Sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi. Nullus igitur qui præstare superiora non potest, Ecclesiasticus* Doctor *est. Qui interim nimis liberè legit:* Fides, inquit ille, tua, *quum nusquam aliter loquatur Tertullianus quàm absolute:* inquit.

94. fides in regula posita est.] *Non (inquit Quintinus) in disputatione arguta, vel in magna aliqua scientia. Ex iisdem verbis infert Matereus, quandoquidem in regula sit posita, sequi eam oportere sine immutatione aut disputatione.*

95. & salutem ex obseruatione Legis.] *Colligit hinc idem Matereus nudam fidem sine obseruatione legis, atque adeò sine operibus, salutem non adferre, vti est epist. Iacobi cap. 2. de quo alibi latiùs. Qui etiam legit paulopost cum Quintino:* Nihil vltrà scire, omnia scire est, *pro eo quod alij:* Nihil scire. *Sine autem mox legas:* qui & ipsi adhuc se quærere confitentur *cum excusis, siue cum Anglico cod. MS.* profitentur, *perinde est. Lego deinceps cum Vatic. MS. cod.* spectans ad eos qui & ipsi quærunt, dubiis ad dubios, incertus ad incertos, cæcus ad cæcos, *pro eo quod alij:* à dubiis, ab incertis, à cæcis; *quam lectionem secuti videntur, solùm ea de causa quòd sequatur:* in foueam deducatis necesse est.

96. sed quum decipiendi gratia prætendunt se adhuc quærere, &c.] *Sic ex Vatic. MS. cod. & Quintino, maximè quum Latinius eundem sensum insinuãs, existimarit:* ad hoc, *quod prius erat, accipiendum pro:* adhuc, *& quòd sequatur:* Quum enim quærũt adhuc. *Atqui paribus (inquit Quintinus) strophis, vt olim Gnostici, nunc grassantur. Clàm suggerunt nescio quos Catechesium suarum, locorúmque communium libellos legẽdos; quibus perlectis (ni Deus intersit) tamquam diuini pectoris fonte epoto, delirus senex, anus garrula, verbosus sophista, causidicus, lanificus, iuridicus, panificus, (& quis non banausus?) derepentè summus orbi Theologus prodit, qui Ioannem, qui Paulum commentari possit. Dúmque mellita sua nobis Hyena venena propinant, ad ea bibenda nos voce blandissima prouocant, & monent, vt solummodò dispiciamus, an vera, nobísque salutaria narrent; à quouis enim sese paratos addiscere veritatem. Si vel nutu contradicas, in rabiosas mox incenduntur disputationes. Omnia siquidem se scire persuaserunt. Iam nihil se quærere, aut addiscere velle proclamant. Istos nobis graphicè designat hic Tertullianus.*

97. cui veritati patrocinantur, &c.] *Sicuti (inquit idem) meretrix, & adultera mulier apud Salomonem de votis & victimis sese iactat pro saluti iuuenis à se decepti factis & exolutis, Prouerb. cap. 7. sic & hæretici fingunt apud simplices, nihil se, quàm salutis viam munire ceteris. Nec aliud se, quàm veritatem quærere; quum tamen toti sint ex mendaciis conflati. Veteres sunt istæ diaboli techne.*

CAP. XV.

98. Sed ipsi & de scripturis agunt, & de scripturis suadent, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd proinde hæretici non sint admittendi ad scripturarum disputationem. *Qua de re Auctor vsque ad cap. 22. & à cap. 37. vsque ad 41. Tertullianum etiam imitatur Vincentius Lirinensis, toto libro De profana hæreseon nouitate, verè aureo, ad quem compendij gratia Lectorem remitto. Similiter iam antea B. Irenæus lib. 3. adu. hæres. postquàm cap. 2. docuit hæreticos & scripturis aduersari, & traditionibus, sequentibus capitibus, omissa disputatione ex scripturis, per Traditiones eos conuincendos putauit, quemadmodum & Tertull. infrà cap. 21. vbi de eo latiùs. Atque adeò Auctor libris sequentibus, dum aduersus hæreticos etiam nonnumquam ex scripturis disputat, addit aliquam excusatiunculam. Sic lib. de Baptismo:* Huius memores pronuntiationis tamquam præscriptionis, nihilominus, &c. *Item lib. de Carne Christi:* Post quas (*nempè præscriptiones*) etiam ex abundanti retractamus. *Et lib. de Resurr. carn.* Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationem. Atque adeò & hæretici ex conscientia infirmitatis numquam ordinariè tractãt. *Et lib. 1. adu. Marc.* Nunc quatenus admittenda est congressio interdum, ne compendium præscriptionis vbique aduocatum diffidentiæ deputetur. *Denique adu. Praxean:* Sed salua ista præscriptione, vbique tamen propter instructionem & munitionem quorumdam, dandus est etiam retractatibus

locus, vel ne videatur vnaquæque peruersitas, non examinata, sed præiudicata damnari. Non itaque omnem Auctor disputationem cum hæreticis damnat, sed imprimis (vti adnotat Macereus) eam quæ fit ab eis, qui dubitant apud quos sit futura victoria; ad quam refertur illud Matth. 4. Non tentabis Dominum Deum tuum. Item quando planè indurati sunt, & proprio iudicio damnati, iuxta Apostolum ad Titum 3. quales plerumque sunt ipsorum Ministri hæresiarchæ, quibus nec Aue dicendum, 2. Joan. 1.

99. Venimus igitur ad propositum, &c.] Tertullianus enim (inquit Quintinus) hoc vnum toto suo libro docendum proposuit, non esse de scripturis cum Gnosticis altercandum, sed neque loquendum. Nam disputationes huiusce modi vexant in fide firmos, conturbant, & vacillare faciunt, & aliò sæpè transferunt medios. In hæresin verò deturbant infirmos. Hæc veris veriora si non sunt, aduersus hæreticos altercari, disputare, scribere nō cessemus. Neque ieiunemus, & oremus in eos: interim tamen, & vbique memores, quòd hoc genus dæmoniorum non eiicietur, nisi in oratione & ieiunio. De Prouerbiali autem formula: gradum obstruere, vide nostra Prolegomena. Lego autem cum Quintino: non admittendos pro: admittendi, eo quòd infrà initio cap. 37. illud legatur. Atqui pro eo quod satis obscurè legitur: Si hæ sunt vires eorum, Latinius putat legendum: Sintne illæ iuris eorum. sed nihil putaui immutandum eo quòd illud etiam MS. legant, & constet sensus etiam legendo: ánne, quemadmodum ex versione Macerei constat: vt nihil sit opus cum Quintino legere: vt ne. Illud autem: ad eas, interpretatur Paraphrasticòs Macereus de disputatione ex eisdem scripturis.

CAP. XVI.

100. Hoc de consilio diffidentiæ, &c.] Caussam primam reddit hoc capite, cur cum hæreticis ex scripturis non sit disputandum: Quòd id Apostolus censuerit.

101. constitutionis.] Constitutio (vti suis ad me missis Scholiis adnotauit Latinius) pro conflictione videtur poni, vt apud Ciceron. lib. 2. de Jnuentione.

102. prohibenti quæstiones inire, nouis vocibus aures accommodare.] Alludit ad duo loca 1. Tim. 6. priorem: languens circa quæstiones, & pugnas verborum: alterum, deuitans prophanas vocum nouitates.

103. post vnam correptionem.] Sic etiam paulo pòst; pro eo quod suprà cap. 6. post primam. Atqui B. Hieron. (inquit Quintinus) in huiusce loci declaratione multus est. Imprimis νουθεσίαν, quæ lectio Græca est, commonitionem magis, atque doctrinam, quæ fit absque increpatione, melius dici, quàm correptionem, quæ non est sine austeritate verborum & mali comminatione, adstruit. Inde legit: hæreticum post vnam & alteram correptionem deuita, quod in Latinis codic. dicit esse scriptū; & addit, quòd hanc lectionem Papa quoque Anastasius adprobat. Mendosus est Hieronymi codex, in quo scribitur: Athanasius: nullus enim fuit hoc nomine Papa Romæ, sed quatuor fuerunt Anastasij, quorum primus ille fuit circiter annum Domini 400. dum fratres Arcadius & Honorius imperarent. Hieronymus postea subiungit admonitionis iterandæ causam, contrariam certè Tertulliano, dicens, quòd scilicet non sufficiat eum semel tantùm corripi vel commoueri, qui sit aliquo deprauatus errore. Sed & secunda sit ei adhibenda doctrina, vt in ore duorum vel trium stet omne verbum. Hæc Hieronymus à Tertulliano multum diuersa secutus videtur. Et equidem miror, quomodo pari iure Christianos & hæreticos regi velit, quum pro constanti ponat (vt etiam Tertullianus) hæreticos non esse Christianos. Ambrosius hunc explicans Apostoli locum, sequitur Auctorem nostrum: veruntamen aliam rationem reddit, quàm Tertullianus. Quum descripsisset hæreticos, & hæreticorum morem damnasset in scripturis interpretandis, subdidit: Idcirò huiusmodi homines vt inexcusabiles sint, semel corripi oportere. Frequentius enim correpti, exercitatiores fient in malo. Cogere autem illos videtur qui sæpè corripit, vt solicitiores fiant ad perditionem multorum. Ideò dimittendos, vt negligentiores effecti, soli fortè pereant. Hæc Ambrosius Tertulliano consentiens. Chrysostomus post admonitionem statim vitandos putat eos, quorum sanitatis spes nulla superest, quando quis videlicet apertus & manifestus veritatis aduersarius, τίνος ἕνεκεν (ait) πονεῖς εἰκῆ, τί τὸν ἀέρα δαίρεις; id est, cuius causa laboras incassum? quid aërem verberas? Suo namque iudicio damnatus est, qui post admonitionem persistit in infidelitate. Sed in quibus admonitionis spes est aliqua, tametsi nonnumquam reluctentur, sed simpliciter, & veritatis studio magis, quàm peruicaci & contentioso disputandi affectu, iam tum nobis in mentem veniat alterius Apostolicæ iussionis: Vt eos toleremus, & erudiamus continuè, qui resistunt veritati, siquando Deus det illis pœnitentiam, ad cognoscendam veritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem, 2. Tim. 2. Istas autem Christianorum admonitiones siue castigationes, vt loquitur Tertullianus, ad Christi constitutionem refero, Matth. 18. vt occultè priùs moneantur, inde coram testibus. Quòd si contemnant, ad Ecclesiam deferantur. Jncorrigibiles autem si non audierint Ecclesiam, iam pro publicanis & ethnicis habeantur. Atqui nulla cum talibus de scripturis communio Christianis intercessit vnquam. Hoc pio modo sancti Patres, Apostoli locum nobis explicant, non ridiculis & cauillis agentes, vt quidam cum suis nescio quibus Coletis adnotauit. Hæc prima ratio cur de scripturis disputare non oporteat cum hæreticis, quia prohibuit hoc Apostolus. Porrò Tertulliano, Ambrosio, & Chrysostomo consentit etiam B. Cyprianus, non vno in loco, quemadmodum nuper adnotauimus ad epist. eius 55. num. 108. & lib. Testim. 3. cap. 78. num. 142. item Lucifer Caralitanus, libro De non communicando cum hæreticis, & B. Jrenæus lib. 3. adu. hæres. cap. 3. contra quam sentiebat perperàm Quintinus; vti etiam in hoc videtur hallucinari Feu-ardentius, quod Chrysost. alteram lectionem adscribat, nisi fortè mendosum nactus fuerit codicem, quum supra citatus Commentarius contrarium conuincat. Legit autem sicut noster Auctor, B. Ambros. epist. 55. & secundū quosdam codices, B. August. epist. 162.

CAP. XVII.

104. Deinde quoniam nihil proficiat congressio scripturarum, &c.] Alteram hoc capite dictæ suæ præscriptionis caussam reddit: Quòd nihil proficiat ex scripturis disceptatio. Hæretici enim (inquit Quintinus) numquam fuerunt, neque modò sunt, in scripturis aut recipiendis, aut exponendis, concordes. Nec his vbique regi cum Catholicis, sed has priuatim pro suo quisque captu regere volunt, atque voluerunt. Hæc est ratio secundà, propter quam de scripturis congressus nullus debet esse Christianis, & hæreticis. Qualem Tertullianus hîc, talem demonstrat Ambrosius hæreticorum peruicaciam esse circa scripturarum auctoritatem. Sancti Doctoris verba subnectam ex eo capite ad Titum postremo, quod anteriore

cap.

cap. citabam. Sic Ambroſius: Hæretici ſunt, qui legem per verba legis impugnant. Proprium enim ſenſum verbis adſtruunt legis, vt prauitatem mentis ſuæ commendent legis auctoritate. Impietas enim ſciens auctoritatem multum valere, fallaciam ſub eius nomine componit: Vt quia res mala per ſemetipſam non poteſt acceptabilis eſſe, nomine boni commendetur. Hæc Ambroſ.

105. Iſta hæreſis non recipit quaſdam ſcripturas, &c.] *Huc pertinet quod habet B. Irenæus lib. 3. adu. hæreſ. cap. 5. Gloriantes emendatores ſe eſſe Apoſtolorum, & illud B. Cypriani lib. de Vnit. Eccleſ. Corruptores Euangelij atque interpretes falſi, extrema ponunt, & ſuperiora prætereunt, partis memores, & partem ſubdolè comprimentes. Vt ipſi ab Eccleſia ſciſſi ſunt, ita vnius capituli ſententiam ſcindunt. de quo ibidem latiùs Adnot. noſtris num. 38. Similiter B. Auguſt. de Geneſi ad litt. lib. 7. Hæreticis proprium eſſe dicit, vt falſas opiniones ſuas ſcripturis prauè detortis contra veritatem peruicaciter adſerat. Plura vide apud Vincentium Lirinenſem. Hic ſufficiat quod habet Macereus: Quum (inquit) aduerſus hæreticos ſcriptura ſacra adlegatur, euadere nituntur tribus modis; Aut dicendo apocryphum eſſe librum qui citatur, aut falſam eſſe lectionem & ſuppoſititiam, aut ex cerebro ſuo nouam quærentes, aliam quàm Eccleſiæ eſt, interpretationem. Legunt autem Quintinus & Macereus:* diuerſas expoſitiones commenta eas conuertit. *Sed placet excuſorum aliorum & MS. lectio:* commentata conuertit. *Huc pertinet etiam illud B. Auguſtini hær. 46. de Manichæis: Ipſius noui Teſtamenti* ſcripturas *ita legunt, vt quod voluerint, inde accipiant;* quod nolunt, reiiciant; *eiſque tanquam non totum verum habentibus Apocryphas anteponant. Et hær. 70. Priſcillianiſtæ (inquit) hoc verſutiores Manichæis, quòd nihil ſcripturarum Canonicarum repudiant, &c. ſed in ſuos ſenſus allegorizando vertentes quicquid in libris ſanctis eſt, quod eorum euertat errorem.*

106. his nituntur quæ ex falſo compoſuerunt, &c.] *Eodem pertinere adnotauit Latinius quod infrà habet auctor ſub finem cap. 22.* ne pariter admittantur traductiones eorum quæ mentiuntur; *vbi hac de re latiùs. Qui etiam rectè legit:* & quæ de ambiguitate cæperunt, *pro:* coeperunt.

Cap. XVIII.

107. Ille verò, ſiquis eſt cuius cauſſa in congreſſum deſcendis ſcripturarum, &c.] *Tertiam hîc reddit cauſſam, cur ex ſcripturis non diſputandum cum hæreticis:* Quòd faciat ad ſubuerſionem audientium.

108. æquo gradu negandi & defendendi.] *Magna certè (inquit Quintinus) ratio non congrediendi, non colloquendi, non denique diſputandi cum Gnoſticis; quia non diſputatur, niſi quando negandi ſimiliter & adfirmandi par eſt, & æqualis vtrique poteſtas; quod in ſacris fieri non poteſt, vbi ſolummodò dicere conuenit vtrinque, votis concordibus, Non, non, Eſt, eſt. Legimus autem cum MS. vtroque & Quintino:* hæreſin, *pro:* hæreſim.

109. Hæc vtique & ipſi habent, &c.] *Quod Catholici (inquit idem) verè dicunt in hæreticos (ſcilicet, ipſos non intelligere, ſed corrumpere ſcripturas) idipſum Catholicis obijciunt hæretici. Quæ poteſt igitur diſputationis cum talibus vtilitas eſſe? Quum (quod ab Hieronymo veriſſimè dictum fuit in fine libri contra Luciferianos) Hæretici quidem facilè vinci poſſint, perſuaderi numquam poſſint. Itaque diſputans, verba certè perdes, & auditoris animam fortaſsè, audiéſque demum, hæreticus. Res autem noua non eſt, Chriſti fidem & religionem ab aduerſariis* hæreſin *vocari per ignominiam. Cœpit hoc ab eius inſtitutione prima, quod Hieron. adteſtatur in prædicto cap. 3. ad Titum, ſic ſcribens: Quod autem magis mirum ſit, etiam illud de Act. Apoſt. videtur eſſe relegendum, fidem noſtram in Chriſto, & Eccleſiaſticam diſciplinam, iam tunc à peruerſis hominibus* hæreſin *nuncupatam. Act. cap. 28. ad Paulum Iudæi: De* hæreſi *iſta notum eſt nobis (aiunt) quia vbique ei contradicitur. Itaque Paulus ipſis erat* hæreticus. *Vt Catholici ſuas habent ac nominant Eccleſias; hæretici quoque ſe iactant Eccleſias habere. Et hoc etiam mirum. Sed quod Tertullianus reſpõdit Marcionitis, qui de ſuis multis atq; magnis gloriabantur ſodalitatibus, & Eccleſias appellabant, id in eos conuenientiſſimè retundamus, ac dicamus:* Faciunt fauos & veſpæ, faciunt Eccleſias & Marcionitæ. *Latent in ſuis Phygadenteriis, & obſcuris quibuſdam gurguſtiolis clauduntur. Eccleſiam tamen ſuam vocant Apoſtolicam & Catholicam: De Gnoſticis æui noſtri loquor.*

Cap. XIX.

110. Ergo non ad ſcripturas prouocandum eſt, &c.] *Epilogus eſt quidam hoc caput dictæ præſcriptionis, quem adeò inſcripſimus:* Quòd proinde non alia debeat cum hæreticis initi diſputatio, niſi an Chriſtiani ſint.

111. & quibus tradita ſit diſciplina quâ fiunt Chriſtiani.] *Macereus interpretatur* diſciplinam, *Regulam ſeu Symbolum fidei. Quòd ipſum comprobatur verbis ſequentibus.*

112. vbi enim apparuerit eſſe veritatem diſciplinæ & fidei Chriſtianæ, &c.] *Locus inſignis pro Catholicis, quòd apud eos ſit* veritas ſcripturarum & expoſitionum, & omnium traditionum Chriſtianarum. *Sic enim prorſus lego cum Quintino, pro eo quod alij:* Chriſtianorum; *quippe* qui eam fidem teneant, quam Eccleſia ab Apoſtolis, Apoſtoli à Chriſto, Chriſtus à Deo accepit, *vti proſequitur cap. ſequ. & apertiùs infrà loquitur Auctor cap. 21. Imitatus vtrobique B. Irenæum lib. 1. adu hær. cap. 2. & 3. ac lib. 3. quinque primis capitibus.*

Cap. XX.

113. Chriſtus Ieſus Dominus noſter permittat dicere.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd per Chriſtum Apoſtolis, per illos verò Eccleſiis Apoſtolicis fides ſit tradita.

114. Interim quiſquis eſt Chriſtus, &c.] *Ne putes (inquit Quintinus, & poſt eum Macereus) verba dubitantis eſſe. Sed quia Marcion cùm multis prædicabat eſſe duos Deos, alterum bonum, & alterum malum; ſic etiam duos introducebat Chriſtos, alterum boni Dei filium, putatiuæ carnis hominem, & alterum mali. Propterea dicit hîc:* Quiſquis eſt interim Chriſtus, &c. *Non quidem de vero & vnico Chriſto dubitans, ſed hanc interim diſputationem differens in alios tractatus. Vide 5. libros in Marcion.*

115. Quid eſſet, quid fuiſſet, quam Patris voluntatem adminiſtraret, &c.] *Alludit ad tres ſcripturas diuerſas: Ioann. 4. vbi* quid eſſet, *Meſſias nempe, pronuntiauit dicens: Ego ſum qui loquor tecum, & Ioan.* 8. Quid fuiſſet, *explicans: Ego à Patre*

processi, ac Ioann. 6. quam patris voluntatem administraret: *Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo, &c. Denique* quid homini agendum determinaret, *Matth. 19. Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Malo autem paulopòst retinere quod habent excusi:* regrediens ad Patrem, *quàm quod Anglicus MS. cod.* digrediens.

116. tinguendas in Patrem & Filium & in Spiritum sanctũ.] *Ita lego more Tertullianico, pro:* tingendas, *addens tertio loco* in *ex vtroque MS. & 1. edit. Atqui noua etiam est hæc versio Auctoris, pro eo quod alij omnes, Matth. 28.* in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti.

117. Apostoli, quos hæc appellatio missos interpretatur.] Ἀπόστολος *Græcè (inquit Quintinus) dicitur Latinè* Missus, *nuncius, legatus, qui cum mandatis aliquò mittitur.* Ἀποστέλλω *verbum significat mittere cum potestate & auctoritate aliqua. Dominus Iesus quum delegisset è suis discipulis præcipuos duodecim, hos nominauit* Apostolos, *Luc. cap. 6. De quorum nomine atque missione legas Hieron. in epist. ad Galatas salutatione.* Missi *multi, legatique multi fuere, sed illi duodecim per Antonomasiam dicti sunt* Apostoli. *Tertullianus hîc vocare videtur eos Legatos à latere:* Adlegerat *(inquiens)* duodecim lateri suo. *Non minus igitur honorandi, quàm sit is, cuius legatione funguntur. Qui vos audit, me audit; &: qui vos spernit, me spernit. Vnde Canonib. Ecclesiæ cauetur, A latere Papæ Legatum pro Papa venerandum esse; pars enim corporis eius est. Imitatur autem hunc locum B. Isidorus lib. 2. de Eccles. offic. cap. 5.*

118. primò per Iudæam, &c.] *Ecclesia* primò *(inquit idem) per Apostolos exstructa & fundata fuit in Hierusalem, & ex* Iudæis *congregata. De qua Iacobus, & ceteri loquuntur ad Paulum: Vides frater: quot millia sunt* Iudæorum *qui crediderunt? &c. Hæc autem Hierosolymitana Ecclesia prima, totius orbis Ecclesias postea seminauit. Hieronymus sic interpretatur illud Isai. cap. 2. De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Certè* Ecclesiæ *quæ erat Hierosolymis, disertè fit mentio Act. 8. deinde legitur Act. 9.* Ecclesia quidem per totam Iudæam *& Galilæam & Samariam habebat pacem. Et vti est Act. 11. Illi qui dispersi fuerant à tribulatione, quæ facta est sub Stephano, perambulauerunt vsque Phœnicen & Cyprum & Antiochiam, nemini loquentes verbum nisi solis Iudæis.*

119. dehinc in orbem profecti, &c.] *Erant autem (legitur ibidem) quidam ex eis viri Cyprij & Cyrenæi, qui quum venissent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos; ac paulopòst: Et annum totum conuersati sunt ibi Paulus & Barnabas. Ita vt cognominarentur primùm Antiochiæ discipuli Christiani. Dehinc apud Antiochiam Pisidiæ constanter ad Iudæos dixerunt Paulus & Barnabas, Act. 13. Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei; sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis vitæ æternæ, ecce conuertimur ad gentes.*

120. Ecclesias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt.] *Huc pertinet quod legitur Act. 14. Et quum constituissent eis per singulas Ecclesias Presbyteros. Item illud B. Cypriani epist. 52. ad Antonianum: Cúmque iampridem per omnes prouincias & per vrbes singulas ordinati sint Episcopi: & quæ suprà ex Hrabani adnotauimus epist. ad Regenbaldum, ad lib. de Cor. milit. cap. 4. num. 41.*

121. traducem fidei.] *Qui de re rustica (inquit Quintinus) Latinè scripsere,* Traduces *appellant, in vitibus maximè, quando ramusculi plures ex vno trunco, vel vno vitis brachio diffunduntur, & in alium locum deducuntur inuicem connexi. Non videntur à propaginibus admodum differre. Per Metaphoram elegantem sanè Tertullianus hîc vocat* traducem fidei, *translationem fidei de vna Ecclesia in aliam. Ecclesiæ nempè mutuo, quasique per manus, Apostolicam doctrinam sibi tradidere. Quod enim prima (videlicet ab Apostolis) acceperat, hoc docuit secundæ successionis Ecclesiam, inde secunda tertiam, sic ordine consequenti. Sunt ista* Traduces *& fidei nostræ propagines, vt in cap. 32. inferiùs, vbi dicit Apostolicas eas esse Ecclesias,* quæ exhibent, quos ab Apostolis in Episcopatum constitutos Apostolici seminis traduces habeant. *Siue autem legas:* Apostolicæ deputantur *cum excusis, siue:* deputabuntur *cum MS. Vatic. perinde est.*

122. Itaque tot ac tantæ Ecclesiæ, vna est, &c.] *B. Cyprianus (inquit Quintinus) hinc sumere potuit, quod ad Antonianum scripsit epist. 2. lib. 4. contra Nouatianum, dicens:* vna est *à Christo* Ecclesia, *per totum mundum in multa membra diuisa. Item Episcopatus vnus, Episcoporum multorum concordi numerositate diffusus, can. Nouatian. 7. quæstione 1. Apertior est adhuc Cypriani locus lib. de Vnitate Ecclesiæ: Episcopatus (inquit) vnus est, cuius à singulis in solidum pars tenetur.* Ecclesia *quoque* vna est, *quæ in multitudinem latiùs incremento fœcunditatis extenditur; quomodo solis multi radij, sed lumen vnum: & rami arboris multi, sed robur vnum tenaci radice fundatum. Et quum de fonte vno riui plurimi defluunt, numerositas licet diffusa videatur exundantis copiæ largitate, vnitas tamen seruatur in origine. Auelle radium solis à corpore, diuisionem lucis vnitas non capit; ab arbore frange ramum, fractus germinare non poterit; à fonte præcide riuum, præcisus arescet. Sic & Ecclesia Domini luce perfusa, per orbem totum radios suos porrigit;* vnum *tamen* lumen *est, quod vbique diffunditur, nec vnitas corporis separatur. Et reliqua quæ ibidem toto libro prosequitur, quò lectorem compendij gratia remittimus. Certè alibi Tertullianus* vnam Ecclesiam *confitetur. Sic infrà Tom. 5. etiam iam in hæresin lapsus:* Vnus Christus, & vna eius Ecclesia.

123. Communicatio pacis, &c.] Communicatio pacis *(inquit Quintinus) quod etiam Veteres, Dexteram dare, in pacem recipere, dare quoque pacem dixerunt; id est, in Ecclesiæ consortium admittere, & Eucharistiam præbere, quod est sanctum Domini corpus, vt Cyprianus exponit. Huc pertinet (etiam adnotante Rhenano) id quod infrà dicit cap. 23.* Itaque & dexteram ei dederunt signum concordiæ & conuenientiæ. *Item quod est cap. 32.* nec recipiuntur in pacem & in communicationem ab Ecclesiis quoquomodo Apostolicis. *Item quod legitur initio lib. aduers. Praxean:* cœpit & litteras pacis reuocare; *vbi de iis latiùs, quas* formulas *vocarunt Patres posteriores.*

124. appellatio fraternitatis. *Omnes Christiani (inquit Quintinus) quum sint ab eodem patre renati, fratres omnes inter sese debent appellari, quod fuit ab initio commune Christianorum nomen, vt hîc vides. Singuli sumus alter alterius membra, ministerium dilectionis inuicem exhibentes, ait Cyprianus; ergo fratres. Vide plura hac*

ra hac de re Adnotat. noſtris in Apolog. cap. 39. ſuprà Tom. 1. & Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 2. num. 23.

125. & conteſſeratio hoſpitalitatis.] Hoſpitalitas (inquit idem Quintinus) omnibus mandata Chriſtianis, vt pauperes & peregrinos excipiant, ac benignè tractent. A qua quidem (vt nec ab aliis duobus) neminem paupertas excuſat, quum vel in aqua frigidæ calice tantum ſubminiſtrando, ſit hoſpitalitas, quæ mercedem non perdet, Matth. 10. vbi Hieronymum legas. Eleganter autem, vti primus adnotauit Rhenanus, & poſt eum Quintinus & Macereus, à teſſera nouator vocabulorum Tertullianus verbum finxit conteſſerare; vnde conteſſeratio. Id ſignificat coniunctionem familiariorem, quæ per ſignum fiat. Nam teſſera ſignum erat apud Veteres hoſpitale, cuius oſtenſione ſi quem rediſſe contigiſſet, ſtatim agnoſcebatur. Vnde Plautinum illud: Confregiſti teſſeram. Atque haud ſcio an per primum ſalutatio, compellatio per ſecundum, denique per tertium ſacroſancta communio intelligantur. Nam conſtat ex Veterum monumentis, maiores noſtros peregrè aduenientibus hominibus probatæ religionis & fidei, corpus Domini mittere ſolitos. De qua obſeruatione etiam Romæ à ſummis Pontificibus vſurpata, latiùs, Deo fauente, in Aſſertione noſtra Communionis ſub altera ſpecie. Quare & placet etiam magis hæc lectio: & conteſſeratio, quàm: conteſtatio, quod habebat vetus æditio; maximè quum ſimili phraſi dixerit Auctor infrà cap. 36. de Eccleſia Romana: Videamus quid dixerit, quid docuerit, quid cum Africanis quoque Eccleſiis conteſſerarit.

126. eiuſdem ſacramenti vna traditio] Rectè hic Macereus ſacramentum vertit Gallicè iuramentum: alludit enim ad iuſiurandum, quo tanquam ſacramento militari in Baptiſmo nos adſtringimus, de quo infrà latiùs inter eiuſdem ceremonias, lib. de Baptiſmo.

CAP. XXI.

127. Hanc igitur dirigimus præſcriptionem, &c.] Inſcripſimus hoc caput: Quòd proinde alia doctrina non recipienda, quàm ab Apoſtolis viua voce aut per Epiſtolas tradita. Rectè autem ſic hunc locum interpretatur Quintinus, Aduerſarios, qui regulam ſuprà ſcriptam non ſequuntur, & ſe tamen contendunt eſſe Chriſtianos, ab iſta ſua intentione, vel actione ſic repellimus & excludimus; Si prædicta non prædicarunt Apoſtoli, ſi nec his ipſi creditis, iam Chriſtiani non eſtis. Vbique Tertullianum vides Iuris eſſe peritum. Vulgatiſſima iſta eſt exceptionum ſeu præſcriptionum formula in foro: Si non dolo metúve factum ſit. Si non legem prodidit. Si non conuenit vt ea res mihi pignori foret, &c. paſſim Romani conſulti Iuris ita loquuntur.

128. tam viua (quod aiunt) voce. Tertullianus (inquit idem) ſumpſit hoc ab Apoſtolo 2. Theſſ. 2. ſcribente: State fratres, ac tenete traditiones quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam. Per ſermonem, hoc eſt, per vocem viuā ἀγράφως καὶ ἐγγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι, vt Chryſoſt. Id eſt, præcepta ſine ſcriptura (ζώσης φωνῆς videlicet, id eſt, viuæ vocis) & cum ſcriptura tradiderunt Apoſtoli.

129. matricibus & originalibus fidei.] Vt in re ruſtica (inquit idem) matrix ea fœmina dicitur, ex qua pecudes aliæ progenerantur, & matrix arbor, de qua ſuccreuerunt arbores aliæ. Fiſtulæ matrices in aquæductibus, à quibus primis aqua fluit, & deducitur. Sic vrbs illa matrix appellatur, ex qua tanquam matre, proceſſerunt vrbes aliæ, ſeu filiæ, hoc eſt, deductæ ſunt coloniæ. Matrix Eccleſia, cui ſubſunt aliæ, velut ab ea genitæ & edoctæ. Nominantur Græcè μητροπόλεις, de quibus in Analectis noſtris nonnihil dicebam. Quòd huc autem ſolùm pertineat, Eccleſiæ matrices fidei vocantur, vnde fides Chriſti primùm venit ad nos: & originales fidei, à quibus diffuſa per orbem fides, originē ſumpſit. Exemplaria veræ fidei ſcilicet, vt fuit Hieroſolymitana, Antiochena, Corinthia, Philippenſis, Epheſina, Romana, & aliæ, de quibus inferiùs c. 36. Simili autem phraſi dixit infrà lib. 4. adu. Marcion. vt ſcirent Hieroſolymis eſſe & ſacerdotes & templum & matricem religionis. Et ſuprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 5. tuam appellat matricem generis fœminini. Alia verò ſignificatione Matrices beneficiariorū vſurpat infrà Tom. 5. lib. de Fuga in perſecut. quemadmodum ibi latiùs.

130. quod Eccleſiæ ab Apoſtolis, &c.] Eſt ſimilis infrà locus cap. 37. penè ad verbum. Adnotanda vtrobique vera Traditionum origo ab Apoſtolis, & proinde à Chriſto & Deo; quæ adeò quomodo reijci poſſint, non video. verùm latiùs de illis ſuprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 27. & ſequ. ac Feu-ardentius adnot. ad lib. 3. B. Iren. aduerſ. hæreſ. cap. 3. Quæ autem tales ſint, infrà ſignificat cap. 32. quæ ab iis Eccleſiis obſeruantur, quæ ordinem ſuorum Epiſcoporum ita per ſucceſſiones ab initio decurrentem poſſint demonſtrare, vt primus ille Epiſcopus aliquem ex Apoſtolis vel Apoſtolicis viris, habuerit anteceſſorem. Atque hoc eſt quod ſubiungit: Communicamus cum Eccleſiis Apoſtolicis, &: quod nulla doctrina ab iis nempè, diuerſa, hoc eſt teſtimonium veritatis. Vbi minus liberè legit Quintinus: quòd autem nulla ſit. Siue autem legamus cum excuſis: ſuſcepit, ſiue cum MS. Anglico: accepit, perinde eſt.

CAP. XXII.

131. Sed quoniam tam expedita probatio eſt, &c.] Titulum huic capiti damus: Quòd Apoſtoli nihil ignorarunt, & proinde nihil non docuerunt, quod ad ſalutem noſtram pertinet. Atqui legit Quintinus: ac ſi probata non ſit à nobis. Verùm magis placet vulgata lectio, ac ſi (pro quaſi) prolata non ſit à nobis; quam pulchrè ſic vertit Macereus, vt velit Auctor dicere: locum interim demus diuerſæ parti, ſi nunquam huius probationis mentionem feceremus. Siue autem legas cum excuſis: ad infirmandam hanc præſcriptionem, ſiue: ad infirmandum, vti MS. Vatic. idem eſt.

132. Solent dicere: non omnia ſciſſe Apoſtolos, &c.] Adnotat hic rectè idem Macereus, non aliter atque olim hæretici contendebant: non omnia ſciſſe Apoſtolos, ita huius tempeſtatis hæreticos idem adfirmare de Patribus, quorum ſcripta exſtant, ſibi ſolis adtribuêtes Spiritumſanctum & omnem ſcientiam. Qui etiam interpretatur paulopòſt: parum ſimplices, ac ſi dicat, duplices corde & ſeductores. Legat autem Lector quod volet: qui minus inſtructos cum excuſis, vel quia cum MS. Vatic. cod. & mox: ſeorſum, aut ſeorſim.

133. quos magiſtros Dominus dedit. Ad quam ſcripturam (nempè Matth. 28.) hic alludat, ipſe Auctor indicat his verbis infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos: & nobis magiſtros ordinauit cognoſcere arcana omnia vtique docturos. Atqui ibi: arcana vertit, quod eſt Græcè μυστήρια, quomodo etiam correctiores Latini codices Matth. 13. pro eo quod alij: myſterium.

134. Petrum ædificandæ Eccleſiæ petram dictum, &c.] Similiter etiam locum hunc interpretatur

Auctor infrà lib. 4. adu. Marc. & etiam post hæresin libris de Monogamia, & libro de Pudicitia, vbi hac de re latiùs, & maximè Adnot. nostris in B. Cyprian. epist. 55. ad Cornelium Papam, nu. 35. De clauibus Petro, & per illū Ecclesiæ commissis, idem repetit Scorpiaco aduers. Gnosticos. Non refert autem siue legas: præmonstrauit, *quod habent excusi, siue:* demonstrauit, *ex cod. Vatic. MS.*

135. quoniam in tribus testibus stabit omne verbum.] *Quum Deuter. 19. & Matth. 18. habeatur*: in ore duorum vel trium testium, *Auctor alterum tantum membrum enuntiat, eo quòd hic tres testes fuerint, Pater Deus, Moyses, & Helias. Quum etiam mox legit:* omnes scripturas edisserere dignatus est, *eas nempè quæcumque erant de Christo, vti est Luc. 24.*

136. Quam scripturam qui non recipiunt, &c.] *Manichæi (inquit Quintinus) prorsus eum noui Testamenti librum, qui Actus Apostolorum inscribitur, non recipiebant. In suum nempè Archimanichæum, non in Apostolos Christi, adjerebant venisse de cælo Spiritum sanctum, veritatis doctorem, quem Dominus missurum se suis Apostolis promiserat; indéque mundo fuisse communicatum per illum suum Manen, qui sub Aureliano veniens è Perside, primùm cœpit insanire, hoc est, annis penè trecentis, certè annis plusquàm ducentis sexaginta post illam stupendam & admirandam missionem, de qua in cap. 2. dictorum Act. Apostolic. Dúmque scriptura manifestò coargueret impudens istorum mendacium, negabant illud vnquam scriptum fuisse, librúmque damnabant. Augustinum lege c. 3. lib. de Vtilit. credendi, contra Manichæos. Montanus idem prius fecerat, immò se Paracletum nominabat. Hebion, Cerinthus, Marcion, & alij Tertulliano priores, non recipiebant. Quæ ipsa etiam Macereus repetit. De iisdem & cap. sequenti.* Possumus (*inquit*) & hic Acta Apostolorum repudiantibus dicere. *Atqui quum subdit Auctor:* quibus incunabulis institutum est hoc corpus, *rectè adnotat Rhenanus* corpus *accipi pro collegio seu congregatione, quam vulgò dicunt communitatem, nam de* Ecclesia *loquitur.*

137. Traductiones eorum quæ mentiuntur.] Traductiones (*inquit Rhenanus*) *opponit probationibus. Sunt autem deprauationes scripturarum infamationi non absimiles. Eodem pertinere suprà adnotauimus illud quod legitur cap. 19.* Tantum veritati obstrepit adulter sensus, quantum & corruptor stylus. *ac:* his nituntur quæ ex falso composuerunt.

CAP. XXIII.

138. Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam Apostolorum, &c.] *Inscribimus hoc caput:* Quòd Petri per Paulū reprehensio non prædicationis fuerit, sed conuersationis. *Quod ipsum argumentum eodem modo tractatur infrà li. 1. adu. Marc. vbi inter cetera sic simili obiectioni respondet.* Igitur si ferventer adhuc vt Neophytus aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, passiuum scilicet cōuictum, postmodùm & ipse vsu omnibus omnia futurus vt omnes lucrifaceret, Iudęis quasi Iudæus, & eis qui sub Lege tanquam sub Lege; tu illam solius conuersationis, placituræ postea accusatori suo reprehensionem, suspectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, quod suprà legimus, dextras iunxerant, & ipsa officij distributione de Euāgelij societate cōdixerant, &c. *Quæ ipsa repetit lib. adu. Marc. 4. Vide autem de hac controuersia epistolas aliquot BB. Hieronymi & Augustini in vtrisque operibus.*

139. quatenus & alias ad quæstiones plurimùm eo vtuntur.] *Alludit ad eos hæreticos, vti adnotauit Macereus, de quibus 2. Petri 3. Sicut & cariss. frater noster Paulus secundum datam sibi scientiam scripsit vobis: sicut & in omnibus epistolis, loquens in eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicuti & ceteras scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Potest etiam referri ad Marcionitas, qui potissimùm vtebantur Pauli testimoniis, ad quos dicit:* Si Acta (*inquit*) Apostolorum repudiatis; vnde ostendetis, quis iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus; *quippè quod nusquam scriptum reperitur, nisi Act. 9. quemadmodum paulopòst citatur.*

140. examinate credenti.] *Rectè hoc de eo interpretatur Macereus, qui nihil credere vult, nisi priùs* examinatum *exactiùs. Deinde illud:* doceant *accipit, ac si dicat: docere non potuit. Legimus autem paulopòst ex MS. duobus cod.* Atquin, *pro:* Atqui, *& (quomodo etiam Quintinus)* nec vt aliud alter, sed vt aliis alter prædicaret, *pro:* alij. *Si placeat etiam cum MS. Vatic. legere:* prædicarent *per me licet.*

141. Non enim ex hoc alius Deus quàm creator, &c.] *De duobus prioribus membris contra Marcionem agit lib. 1. 2. & 3. de posteriori, libro de Carne Christi, & Resurrectione carnis.*

CAP. XXIIII.

142. Non mihi tam benè est, &c.] *Huic capiti titulum damus:* Quòd pro temporibus & caussis quædam reprehenderit Paulus, non quòd esset instructior.

143. vt Apostolos committam.] Committuntur (*inquit Rhenanus*) *gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit:* in quæ & ipsi committebant, *id est, parabant. Sic lib. adu. Iudæos, ca. 10.* Sicuti cetera quæ in illum commissuri estetis, prædicta sunt, *pro:* admittebant, & admissuri. *De vtraque significatione vide suprà Tom. 2. nostras Adnot. priori lib. ad Mart. cap. 1. num. 11. posteriori lib. de Cor. milit. cap. 2. num. 22.*

144. Petrus Paulo & in martyrio adæquatur.] *Quasi diceret (inquit Quintinus:) Etiam (quod non est) si* Petrus & Paulus *Euangelij doctrina siue scientia dispares fuissent, in omnium tamen rerum maxima, hoc est, in* Martyrio *pro Christo pares fuerunt. Octaua postremáque mortalis hominis beatitudo, Matth. 5. terminatur* Martyrio, *cui merces in cælis copiosa promittitur. Ad* Martyres *plerique sanctorum scriptorum referunt illum centesimum fructum, de quo Matt. 13. Dignissima & maxima res est igitur* Martyrium, *quo Paulus non superauit Petrum. Vide plura de vtriusque* Martyrio *infrà cap. 36. Legimus autem:* non possunt videri ea fuisse, *ex MS. Anglico.*

145 Sed etsi in tertium vsque cœlū ereptus Paulus.] *Similiter suprà de Christi, c. 13.* In cœlos ereptum, *& mox:* aut & alius postea in paradisum ereptus. *ex quo proinde patet pro eodem haberi illud:* & in paradisum delatus, *vt* ereptus *&* delatus *idē sint Auctori.*

146. Quòd si ad alicuius conscientiam manauit nescio quid illud, &c.] *MS. cod. Angl.* emanauit. *sed vtrum volet, eligat Lector. Atqui hæretici (inquit Quintinus) semel omnia priùs mentiri, quàm quoquomodo à veritate vinci, semper apud se statuerunt. Aliquos hic vides adseuerantes se scire, & à Paulo descripta legere secreta illa, quæ Paulus audierat in cælo, & ea se prædicare,*

dicare, in litteráſque mittere ſe dicebant. In Can. Sancta Rom. 15. diſt. damnatur vt Apocrypha reuelatio, quæ appellatur Pauli. Apud Auguſtinum ſe nonnulli iactabant habere libros ab ipſo Chriſto compoſitos, & Apoſtolis ſuis Petro atque Paulo deſcriptos, vnde ſuam nouam doctrinam ſumebant. In primo de conſenſu Euangeliſtarum lib. cap. 7. & aliquammultis capitib. ſubſequ. Quid hîc agat? Apoſtolico can. 60. copioſius iſta tractabam. Imitatur autem hunc locum ferè verbotenus B. Auguſt. tractat. 98. in Ioan. qui Apocalypſin Pauli *nuncupat. Epiphanius verò lib. 1. Panarij: Caiani (inquit) & Iulianus librum finxerunt ex nomine Pauli, nefariis actionibus refertum, quo etiam Gnoſtici appellati vtuntur, quem* Aſcenſum Pauli *vocant, occaſione inuenta ab eo, quòd Apoſtolus dicit aſcendiſſe ſe in tertium cælum, & audiuiſſe arcana verba, quæ non licet homini loqui. Et hæc (inquiunt) ſunt arcana verba. Meminerunt etiam Chryſoſt. & alij in Comment. 2. Cor. 12. & tanquam fabulas reprobant.*

CAP. XXV.

147. Sed, vt diximus, eadem dementia eſt, &c.] *Hoc capite tractat:* Quòd non aliud docuerint Apoſtoli occultè quàm in publico. *Legimus autem ex MS. Vatic.* quædam enim palàm.

148. Hanc denuntiationem commendo apud te, &c.] *Ex propoſito Auctor hanc ſcripturam citat, vt oſtendat* depoſitum *Apoſtolo, nihil aliud eſſe, quàm quod* commendatur *cuſtodiendum; nam à voce Græca* παρατίθεμαι, *quæ hîc legitur, componitur vox Græca* παρακαταθήκην, *quam* depoſitum *vertit cum noſtro interprete; pro quo Auctor libri de Aleatoribus, B. Cypriani operum To. 3.* commendatum. *Deinde tranſtulit & hîc:* denuntiationem, *ac mox:* Denuntio, *ad verbum ex Græcis; nam ibi legitur: 1. Tim. 1.* παραγγελίαν, *& 1. Tim. 6.* παραγγέλλω σοὶ, *pro quo noſter interpres & ipſe Auctor paulopòſt:* præceptum, *ac* Præcipio, *eo quòd id etiam voces Græcæ impropriè ſignificent. E contrariò magis Græco exemplari correſpondet illud Latini interpretis:* commendo tibi, *quàm quod habet Auctor:* apud te.

149. qui viuificat omnia.] *Etiam hoc ex Græco* ζωοποιοῦντος *cum emendatioribus Latinis codicibus, pro eo quod alij:* qui iuſtificat; *& vnica voce expreſſit vocē* μαρτυρήσαντος, qui teſtificatus eſt, *pro eo quod noſter interpres:* teſtimonium reddidit.

150. coram multis teſtibus.] *Senſum magis hoc expreſſit, quàm quod ad verbum ex Græco Latinus interpres:* per multos teſtes. *Lego autem paulopòſt:* Sed nec quia monet, *nempè Paulus, pro eo quod vulgò legebatur:* volunt, *tā ex MS. cod. Vat. quàm Quintino & Macereo.*

CAP. XXVI.

151. Porrò conſequens erat, &c.] *Proſequitur hoc capite dictæ ſcripturæ Pauli interpretationem, & docet:* Cauendum ſemper fuiſſe, ne religionis myſteria propalarentur. *Quod ipſum etiam inculcauit ſuprà Tom. 1. in Apologetico; quippè quod cauſſam etiam dederit ſuſpicionum de Chriſtianorum conuiuio Euchariſtiæ, quod infamabant ethnici.*

152. Siquid in tenebris & in abſcondito audiſſent, &c.] *Sicuti multa alia, ſic & hoc paraphraſticōs citat, pro eo quod eſt Matth. 10. Quod dico vobis* in tenebris, *dicite* in lumine; *& quod* in aure *audiſtis, prædicate* ſuper tecta.

153. ne vnam mnam.] *Adnotat hîc Macereus* mnam, *ſiue* minam, *valuiſſe 10. coronatos, quod ex Budæo ſumpſit. Plin. li. 21. cap. 72.* Mna *(inquit) quam noſtri* minā *dicunt, pendet dragmas Atticas centum. Videtur verò vterque Euangeliſta & Lucas, qui* μνᾶν *legit, & Matthæus qui talentum, non pro certo aliquo genere nummorum intellexiſſe, ſed in genere; quum talentum, eodem Budæo teſte,* 60. mnas *valuerit, quæ* 600. *coronatos valent.*

154. non ſub modio abſtrui ſolere.] *Sic legendum, non verò:* abſtrudi, *aut:* obſtrui, *his verbis probat Rhenanus aduerſ. Marc. lib.* 4. Et negat (*inquit*) lucernam abſtruendam.

155. Vtique in Eccleſia liberè prædicabant.] *Adludit ad hoc Act. 4. Et loquebantur verbum Dei cum fiducia.*

156. quam Catholicè in medium proferebant.] *Illud:* Catholicè, *vertens Macereus, vno per omnia conſenſu, cāpum hîc nobis aperit explicandi, quid* Catholicū, *& proinde penes quos* Catholica *fides & Eccleſia, aduerſus quoſdam qui hodie non verentur nomen* Catholici *etiam hæreticis Caluiniſtis adplicare, contra expreſſam B. Auguſtini ſententiam, li. contra epiſt. Fundamenti, c. 4. de iis quæ eum tenebant in Eccleſia (quæ adeò prima eſt Eccleſiæ nota) ſic loquitur: Tenet poſtremò* Catholicę *nomen; quod non ſine cauſſa inter tam varias hæreſeis iſta Eccleſia ſola obtinuit. Immò contra ipſam* καθολικοῦ *etymologiam; quam pulcrè ſic reddit Vincentius Lirinenſis libro ſupracitato, cap. 38. In qua (inquit)* Catholicæ *Apoſtolicæq́; Eccleſiæ ſequantur neceſſe eſt* vniuerſitatem, *antiquitatem, conſenſionem. & apertiùs ca. 3. Id teneamus quod ab omnibus creditum eſt. Hoc etenim verè propriéque* Catholicum; *quod ipſa vis nominis ratióque declarat, quæ omnia verè vniuerſaliter comprehendit. Demonſtrent itaque ſuos errores vbique ſemper, & ab omnibus fuiſſe creditos, & tum primùm* Catholicos *ſeſe iactitent. Alioqui ſi ipſorum Synagoga hæretica,* Catholica *cenſeatur* Eccleſia, *vbi erit (vt verbis vtar B. Optati Mileuitani lib. 2. contra Parmen.)* proprietas Catholici nominis, quòd ſit vbique diffuſa? *Quòd autē* Catholica doctrina apud Romanēſem Eccleſiam fuerit *à Tertulliani tempore; & iam inde, infrà docebitur c. 30. n. 166. His adde, quòd B. Pacianus epiſt. 1. ad Sympronianum de* Catholico *nomine,* Catholicum *interpretatur, vbique vnum. Eo quòd tanti fecerit Tertullianus, vt iam in hæreſin lapſus, initio libri de Monogamia, prætendat (quamquam falsò) Montanū* ſuum Paracletum nihil docuiſſe, quod deputari poſſit aduerſus Catholicam veritatem.

157. vt alium Deum, &c.] *Rurſum hîc agit contra duos Deos, & duos Chriſtos Marcionis, ac Sadducæos, & eorum, vti libro de Reſurr. carn. loquitur, partiarios. Legūt autem paulopòſt Quintinus & Macereus:* ne ſcilicet Euangelium in diuerſitate tractarent, *ſed MS. non legunt illud:* ſcilicet.

CAP. XXVII.

158. Si ergo incredibile eſt, &c.] *Hoc caput inſcribimus:* Quòd vna fuit Apoſtoli Eccleſiarum inſtitutio, earum quas corripit, & quas commendat. *Legimus autem cum MS. Anglico cod.* ne fortè Apoſtoli. *Magis etiam placet vulgata MS. & excuſorum lectio:* ſimpliciter & plenè, *quàm quod Quintinus ſubſtituit:* planè. *Macereus vtrumque vertit.*

159. Tam benè currebatis.] *Etiam hoc nouum eſt:* Tam benè, *pro:* καλῶς. *Siue autem legas:* impediit: *ſiue:* impediuit, *perinde eſt. Item paulopòſt omiſit vocem:* Chriſto, *quæ Græcè eſt & Latinè, Gal. 1. legens dumtaxat:* in gratiam, *quomodo & B. Cypr. epiſt. 23. num. 19. Rurſum:* pabulum à lacte *diſtinguit, 1. Cor. 3. pro eo quod noſter interpres:* eſcam, *aut* cibum, *quod vtrum-*

que legit B. Cypr. variis locis.

160. de quarum fide & scientia & conuersatione Apostolus gaudet.] *De fide quidem & dilectione, quam hic* conuersationem *vocat, commendat Apostolus Romanos, Ephesios, Philippenses, suarum Epistolarum initio: de* scientia *verò peculiariter Romanos, ad quos ait cap. 15. Quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni* scientia.

CAP. XXVIII.

161. Age nunc: omnes errauerint, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd constans omnium consensus, non error sit, sed traditio. *Quò pertinet imprimis illud B. Augustini vbi suprà: In catholica (inquit) Ecclesia me tenet* consensio populorum *atque gentium, quæ adeò altera nota est Ecclesiæ catholicæ. Item illud Vincentij Lirinensis ca 34. Quicquid vel Patres omnes vel plures, vno eodémque sensu, manifestè, frequenter, perseueranter, velut quodam consentiente sibi magistrorum concilio, accipiendo, tenendo, tradendo, firmauerint, id pro indubitato, rato, certóque habeatur. Item illud cap. 3. Sequemur vniuersitatem hoc modo, si hanc vnam fidem veram esse fateamur, quam tota per orbem terrarum confitetur Ecclesia: Antiquitatem verò ita, si ab his nullatenus sensibus recedamus, quos sanctos maiores ac Patres nostros celebrasse manifestum est: Consensionem quoque itidem, si in ipsa vetustate omnium sacerdotum pariter & magistrorum definitiones sententiásque sectemur.*

CAP. XXIX.

162. Quoquo modo sit erratum, &c.] *Caput hoc inscribimus:* Quòd potius hæretici in errorem impegerint, vtpotè vera doctrina posteriores. *Cui quum similia prorsus tradat infrà cap. 31. illuc Lectorem remittimus. Possum autem optima ratione idipsum nostri temporis Aristarchis respondere, qui hactenus errasse Ecclesiam non verentur dicere: Si aliquos Lutheranos, aut Caluinistas, aut Anabaptistas* liberanda veritas exspectabat, tot ergo milia milium perperam tincta, tot opera fidei perperàm administrata, tot virtutes tot charismata perperàm operata; tot sacerdotia, tot ministeria perperàm functa, tot denique martyria perperàm coronata.

CAP. XXX.

163. Vbi tunc Marcion, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd vel ex eo comprobentur hæretici Marcion, Valentinus, Apelles, & alij similes, quòd vera doctrina posteriores sint.

164. Ponticus nauclerus.] Pontus *Asiæ minoris (vti adnotauit Matereus) prouincia, patria fuit Marcionis.* Nauclerum *autem fuisse idem existimat: verùm de eo latiùs infrà huius lib. cap. 51. & libris adu. eundem Marcionem. Vbi autem legitur:* Stoicæ studiosus, *& mox de* Valentino *(de quo etiam infrà cap. 49. & lib. adu. Valentinianos)* Platonicæ sectator, *vtrobique rectè subintelligitur: Philosophiæ.*

165 neque adeò olim fuisse Antonini ferè Principatu] *Tertullianus (inquit Quintinus) sub Imperatore Seuero vixit. Valentinianus & Marcion fuere sub Mario* Antonino *Philosopho, vel eius socero Ti. Aurelio* Antonino Pio. *Sub quibus & ille magnus impostor, à Luciano, & A. Gellio vocatus* Peregrinus, *cognominatus Proteus, cuius meminit etiam Tertullianus in libro quem scripsit ad Martyras cap. 4. Inter illos Principes Antoninos, & Seuerum, non intercesserunt anni quinquaginta. Propterea dixit hic:* Neque adeò olim. *Quibus addit Matereus, nos eandem obiectionem nostri temporis hæreticis obijcere posse, quòd non adeò olim fuerint, vtpotè ab annis circiter 60. dumtaxat. Atqui rectè addit* ferè, *quia Valentinus quidem, & Cerdo Marcionis magister, Romam venerunt sub Antonino Pio, & Hygino Papa, iuxta Eusebij Chronicon; verùm Marcion paulopòst sub Aniceto & Eleutherio Pontificibus, qui vixerunt sub Antonino Philosopho, alterius illius successore. Atqui* Antoninianis temporibus cœpisse Marcionem *etiam testatur Auctor infrà adu. Marc. lib. 4.*

166. in Catholicam primò doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam.] *Pulcher locus pro auctoritate* Ecclesiæ Romanæ *(quam* Romanensem *vocat, eodem stylo quo lib. de Pallio cap. 4. suprà T. 1.* Romanitatem *dixit) quòd apud eam* Catholica doctrina *fuerit, vti etiamnum. In qua adsertione sequitur B. Irenæum li. 3. adu. hæres. c. 3. Ad hanc (inquit) Ecclesiam propter potentiorem principalitatem, necesse est omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles* (Catholicos *nempè) in qua semper ab his qui sunt vndique (haud dubiè* Catholicis) *conseruata est ea, quæ ab Apostolis est traditio. Vtrumque autem expressioribus verbis imitatus B. Cypr. epist. 52. ad Antonianum: Vt deposita (inquit) omni sollicitudine sciret Cornelius (loquitur de Cornelio Papa primo)* te secum, id est cum Catholica Ecclesia, *communicare. Item B. Ambrosius Orat. funebri de Satyro fratre, dicit eum interrogasse Episcopum quempiam, vtrumnam cum* Catholicis Episcopis, id est, cum Romana Ecclesia, conueniret. *Verùm de hoc latiùs infrà cap. 32. vbi successio Romanorum Episcoporum nota tertia* Ecclesiæ Catholicæ *ostendetur, vel ex ipso Tertulliano.*

167. donec sub Episcopatu Eleutheri benedicti.] Benedictus *(inquit Quintinus) is hic à Tertulliano vocatur, id est, laudandus. Beatus atque sanctus* Eleutherus *Papa fuit à Petro tantùm duodecimus. Ita numerat Irenæus (cuius æuo sedebat) in c. 3. li. 3 Prima fuit hæc Apostolorum successio, qui sancti Iesu Apostoli sub Traiano (scilicet anno post Christum passum centesimo decimo, vel 12. circáve) desiderant in terris viuere. Tum crudeliter vltimo Apostolorum perempto Symone Cleophæ filio, Hierosolymitano Episcopo, quum centum & viginti annos ageret (auctore Eusebio hist. li. 3. cap 32.) Tum quoque Ioannes Euangelista, plus quàm nonagenarius, defunctus est vita. Inter hos duos Apostolos, &* Eleutherum *non intercesserunt anni sexaginta. Nam pontificatum gerere cœpit* Eleutherus *anno decimosexto Mar. Antonini Veri, qui fuit annus 177. Christi. Verùm & hoc pertinet magis ad dictum caput 32. infrà.* Eleuthero *autem (inquit Rhenanus) decimoquarto Romanæ Ecclesiæ Pontifici iam defuncto benè precans, addit:* benedicti. *Sic postea veteres, cuius memoria sit in* benedictione, *quoties viri sancti iam mortui meminissent. Hodie Sanctos dicimus; vulgus Germanorum, etiam quoslibet, Beatos ac Fælices. Ceterum meritò præclarum Christi martyrem ornat elogio* Benedicti *Tertullianus amantissimus Martyrij, quum ille sanguinem suum pro religione fuderit, in martyrum numerum relatus, quos etiam illa tempora summæ venerationi habuere. Vbi quum dissentiant Quintinus & Rhenanus in numero Romanorum Pontificum, locus hic erat tractandi de caussa dissensionis; verùm infrà id fiet aptiùs cap. 32. vbi de Clemente agit. Porrò quod hic dicit Marcionem cœpisse sub* Eleutheri Episcopatu, *infrà To. 3. lib. 3. adu. Marc. id temporibus tribuit Aniceti Papæ, vbi de his latiùs. Legimus autem necessariò transpositis vocibus aliquot:* donec sub Episcopatu Eleutheri benedicti,

nedicti, ob inquietam semper eorum curiositatem. Quia ex Irenæo lib. 3. cap. 3. & 4. ac Euseb. Eccles. hist. li. 4. cap. 13. constat, sub Eleuthero non amplius Catholicos fuisse Valentinum & Marcionem. Valentinum enim in hæresin prolapsum sub Hygino Papa, & Marcionem, vti dictum est, sub Aniceto. Quibus duobus, immò & Soteri intermedio quum successerit Eleutherus, sub eo primùm Romæ eiecti fuere in perpetuum discidium.

168. cum ducentis sestertiis.] Confiteor quidem cum Quintino antiquam Sestertiorum hanc HS. notam fuisse; quippe qui id etiam adnotauerim in B. Cypr. epist. 60. n. 5. Verùm vt cuiuis Lectori etiam simpliciori satisfiat, substitui ex vtroque MS. codice: sestertiis. Ducenta verò sestertia, vti adnotauit ille, supputatore Budæo, valere aureorū quinque milia. Quibus & hæc partim ex Rhenano subiungit: Gnostici calumniatores hic mihi respondeant, qui mentiri non erubescunt, Ecclesias illas primitiuas nostrarū Matrices adeò vixisse pauperes, immò tam tenues, indigas & mendicas exstitisse, támque nihil habuisse proprium vel suum, vt ostiatim penè compellerentur quæritare cibos. Hic vides auri pondo multa donata Ecclesiæ, atque reddita non cũctanter, sed mox atq; reposcit is qui donarat; & fortè non reposcebat, sed ab Ecclesia pellebatur, quæ nolebat aliquid illius retinere. Sic intelligimus Ecclesiam habuisse loculos, neque mendicasse, aut vorsuram fecisse, quum liberè donata sibi tam promptè restituit. Hoc fuit Ecclesiæ quasi nascentis initio factum. Eodem pertinet illud Cypriani Epist. 60. Misimus sestertia centum, aut, vt alij legunt: sestertium centum milia nummum.

169. quæ Ecclesiæ intulerat.] Quod hic dicitur (inquit idem) de 200. sestertiis Ecclesiæ illatis per Marcionem, id est, donatis & oblatis, quum ad eam venit, ac receptus est, ad antiquum Christianorum morem pertinet, qui non se tantùm, sed sua simul offerre solebant Ecclesiæ, in communi fratris sodalitio viuentes. De quo perantiquo more, déque diuitiis & loculis Ecclesiæ, respondens insansis nescio quibus Cineriastris per Galliam, Nigris, & Onagriis, iamdudum conabar, historia temporum fretus, & Patrum canonibus, disserere in Aristocratia nostra de rebus Ecclesiæ temporalibus agens, & in Canon. Apost. 40. & 41.

170. nouissimè in perpetuum discidium relegati.] Ita omninò lego cum MS. & excusis codicibus, pro eo quod substituerat Quintinus: dissidium. Nam illud magis conuenit cum perpetua ab Ecclesia scissione, quæ fit per excommunicationem tertiam, quam hauddubiè hic intelligi patet ex eo quod præiesit: semel & iterum eiecti. Certè similiter de quibusdam schismaticis dixit B. Cypr. epist. 55. ad Cornelium, & iterato quoque à pluribus nobis in Concilio anno priore abstenti. Atqui de Excommunicationis Ecclesiasticæ auctoritate latiùs suprà To. 1. ad Apolog. c. 39.

171. cùm conditioni sibi datæ occurrit.] MS. Vat. conditione sibi data. Verùm illud magis placet cum Rhenano; qui id explicuit, dum conditioni sibi datæ vellet occurrere. Quod quidem in malam partem vertit Macereus, ac si dicat: dum dubitaret an conditioni datæ vellet obedire. Verùm etiam de hoc infrà c. 51. aut alicubi, libris adu. Marcionem.

172. ita pacem recepturus, &c.] Hunc locum (inquit Quintinus) citaui in Proœmio Synodi Gangrensis, huc ipsius explicans Versum: Quòd si mentem mutarint. Agens de conuersis ab hæresi in Ecclesiam denuò recipiendis: Dogmatistes non admittitur, nisi contraria prædicet ac doceat, vt hic. Alij verò fidem suam prodere scripto publicè debent coram Ecclesia, túmque demum recipi. Decretum Gangrense videto. Atqui periodum illam: Oportebat enim hæreseis esse, &c. parenthesi conclusimus.

173. Si & Apellis stemma.] Id est (inquit Quintinus) ab Apelle designatum, patratúmque facinus insignis inter hæreticos Apellis ordo vel imago. Quum Tertullianus stemma dixit; &, continentiam Marcionensem, & sanctissimum magistrum vocant, εἰρωνικῶς loquutum putato. De Philumene dictum fuit in c. 6. De singulis istis hæreticis agetur in hæreticorum catalogo. Rhenanus & Macereus malunt Ironicõs ad generositatē eius referre; ac si dicat: Apellis originem, successionem, & antiquitatem.

174. continentiæ Marcionensis.] Interdicebat enim nuptias, vti adnotauit Rhenanus, & nos alibi latiùs, minimè tamen (vti adnotat Macereus) continentiæ obseruator, vti & suprà adnotauimus c. 6. n. 35.

175. cuius energemate circumuentus.] Istud explicatur verbis illis c. 6. cuius signis & præstigiis Apelles inductus, vbi hac de re latiùs num 35. Hoc sufficiat quod hic ἐνέργημα pro vi seu efficacia dæmonum accipiatur in malam partem.

176. Phanerosels inscripsit.] Expositiones (inquit Rhenanus) erant rerum secretarum, hoc est, insignium nugarum proculdubiò. φανερόω Græcis est manifesto. Vnde φανέρωσις, manifestatio. De hoc sic infrà c. 51. de Hæresibus. Habet præterea priuatas, sed extraordinarias lectiones suas, quas appellant Phaneroseis Philumenes cuiusdam puellæ, quam quasi Prophetissam sequitur. Quare rectè vertit Macereus Reuelationes. Atqui paulopòst ex MS. codice Vaticano lego: quia separare non posset, pro: separari, &: retrò alterius fuisse demonstrat (vti etiam Quintin. & Macereus) pro demonstret.

177. & Nigidius nescio qui & Hermogenes.] Sic etiam lego ex MS. Vatic. cod. secundum stylum Tertulliani, pro: nescio quis. Quemadmodum autem Nigidius Tertulliano, sic & nobis hactenus planè ignotus est. Verisimile est aut præceptorem fuisse Hermogenis, aut aliquem ex eius discipulis, quos Hermogenianos ab Hermogene vocat B. Augustinus. Verùm de his latiùs n. 1. lib. adu. Hermogenem, & alios multos, qui adhuc (vti hic loquitur) ambulabant peruertentes vias Dei. Hic sufficiat errorem eorumdem indicasse ex cap. infrà 33. Idē Apostolus (inquit Auctor) cùm improbat elementis seruiētes, aliquem Hermogenem ostēdit, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat, & ita matrem elementorum Deam faciens potest ei seruire quam Deo comparat. Aliquid etiam eadem de re suprà ex Quintino adtulimus cap. 7. num 43.

178. Probent se nouos Apostolos esse, &c.] Pulcrè hic Macereus philosophatur contra nouos huius sæculi Pseudoapostolos; quare putaui operæpretium verba eius Gallica in Latinum transferre: Extraordinarij (inquit) Apostoli aut Prophetæ bifariam agnosci solent. Per Prophetiam, quæ de illis prædicta est, quemadmodum suam vocationem comprobauit B. Ioannes Baptista ex verbis Isaiæ 40. vti legitur Ioan. 1. Aut per virtutem signa ædendi, siue miracula, sicuti Helias, Helisæus, Daniel, & Apostoli Christi. Neque tamen postremum hoc signum sufficiens esse, eo quòd prædixerit Christus, Matth. 24. etiā miracula facturos Pseudoprophetas & Pseudoapostolos. Verùm necessaria esse omnia hæc signa, vt de illis aliquis

prophetarit, vt edant miracula, vt habeant manusimpositionem ab Apostolis, aut eorum successoribus, quemadmodum Paulus & Barnabas ac Timotheus; vt denique ostendant successionem Episcoporum iam inde ab Apostolis aut Apostolicis viris, sicuti praescribit Auctor infrà c.32. Atqui hæc omnia paucissimis verbis cōcludit Auctor infrà li. de Carne Christi c.1. Ex qua (*inquit ad Marcionem*) orote auctoritate? Si Propheta es, prænuntia aliquid; si Apostolus, prædica publicè; si Apostolicus, cum Apostolis senti; si tātùm Christianus es, crede quod est traditum.

179. Illi enim de mortuis viuos faciebant, isti de viuis mortuos faciunt.] *MS. Vatic. cod. legit:* de mortuis suscitabant. *Verùm altera Antithesis placet. Quod autem Macereus de hæreticis ad mortem animæ refert, quam suis hæresibus inferunt, potest etiam ad litteram intelligi, quòd tantum absit, vt ætate Tertulliani, aut nostra,* de mortuis viuos faciant, *vt potiùs* de viuis mortuos faciant. *Certè nostra hac tempestate contigisse id Caluino, oculatus testis Hieronymus Bolsec in vita ipsius descripsit.*

Cap. XXXI.

180. Sed ab excessu, reuertar ad principalitatem veritati, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd falsa itaque sit, & à diabolo hæreticorum doctrina, quia veritate posterior. *Quid autem sit hîc (inquit Quintinus)* principalitas, *intelligere facilè potes ex eo, quod sequitur, verbo* posteritas; *nam ponitur vt contraria, quasi diceres:* Prioritas (*quæ principium est ac præcedit*) & posterioritas. *Successio* principalis *ab Irenæi interprete vocatur, quando serie continua velut à principio ducta, secundus primo, tertius secundo, quartus tertio, &c. succedit. A qua* principali *successione quisquis absistit, aut hæreticus, & malæ sententiæ, aut elatus & schismaticus est, in c. 43. li. 4. Hoc significatu sæpè leges* principalitatem *in Tertulliano. Tertulliani quoque sententiam diligenter obserua, primæ dumtaxat institutioni tribuentis veritatem, mendacem verò dicentis eam, quæcunque sequitur. Hoc est Euangelicæ doctrinæ proprium, solisque Dei mandatis ac legibus ad animarum salutem conuenit, vt quum dantur, vera sint, nec veriora, sanctiora, meliora postea dari possint, quibus addere, vel adimere quippiam, corrigere, supplere nefas & impium semper est iudicatum. Semel loquitur Deus, & secundum idipsum non repetit, Iob. 33. c. & in diuino Psalmorum vate: Semel loquutus est Deus, Psalm. 61. In hominum verò factis & cogitatis illud obtinere solet, quod prouerbio circumfertur: Posteriores cogitationes (aiunt) sapientiores esse solent. Hinc pœnitentia sibi locum fecit inter homines, dum perspiciunt aliter agendum sibi fuisse quàm prius egerint, & actorum propterea pœnitet. Atqui:* excessum *hîc accipit Auctor pro: egressione, seu digressione ab instituto; quod etiam sua versione expressit Macereus. Legimus autem ex Vatic. MS. cod. conformiter Quintino:* veritati, *ac:* mendacitati deputandam, *pro eo quod erat:* veritatis, &: mendacitatis. *Legunt etiam paulopòst Vat. & Angl. MS. cod.* quæ bonum semen frumenti à Domino seminatum in primore constituit. *verùm placet vulgata lectio:* primò constituit, *eo quòd sequatur:* postea: *pro quo dictus Vatic. MS. cod.* pro parte. *sed non satisfacit, nisi quis fortè legendum putet:* posteriori parte, *quod tamen etiam mihi non probatur.*

181. auenatum autem sterilis fœni adulterium.] *Haud absimiliter dixit infrà lib. adu. Praxean, c. 1.* Fructificauerunt auenæ Praxeanæ, hîc quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ. *Vtrobique sic circumloquutus, quæ Matth. 13. nūcupatur* zizania, *alludens, quantum adparet, ad illud Virgilij Georgicōn 1.*

Infœlix lolium & *steriles* dominantur *auenæ.*

182. id Dominicum & verum esse, quod sit priùs traditum, &c.] *Hanc aduersus hæreticos præscriptionem sæpissimè in medium adducit Tertullianus, non modò hoc libro suprà cap. 29. & infrà cap. 36. sed penè sub initio singulorum librorum aduersus hæreticos. Sic lib. adu. Hermogenem:* Solemus (*inquit*) hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. In quantum enim veritatis Regula prior, quæ etiam futuras hæreseis prænuntiauit, intantum posteriores quæque doctrinæ hæreseis præiudicabuntur. *Item lib. de Carne Christi:* Quod traditum erat, id erat verum; vt ab eis traditum, quorū erat tradere. Ergo quod erat traditum rescindens, quod erat verum rescidisti. *Et apertius lib. 1. aduers. Marc.* Non negabunt discipuli eius primam illis nobiscum fidem fuisse, ipsius litteris testibus; vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui, deserto quod priùs fuerat, id postea sibi elegerit, quod retrò non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea inducitur; inquantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum est. *Ac adu. eundem li. 4.* In summa si constat, id verius quod prius, id prius quod est ab initio, ab initio quod ab Apostolis; pariter vtique cōstabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolicas fuerit sacrosanctū. *Denique adu. Praxean.* Quo peræquè aduersus vniuersas hæreseis iam nunc præiudicatum sit; id esse verum quodcunque primum; id esse adulterum, quodcūque posterius. *Quos omnes locos adduximus, tum quòd in iis ad librum hunc adludatur, tum quòd hæc sententia totius huius libri sit scopus, tum etiam quòd magnoperè faciat ad retundendas nouellas omnes huius tempestatis hæreseis.*

Cap. XXXII.

183. Ceterùm si quæ audent interserere se, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd non habeant hæreseis suorū Episcoporū successionē, qua suas Ecclesias probēt Apostolicas. *Cui similia habet Auctor, Pontifices omnes vsque ad Anicetum, sub quo Marcion cœperit, enumerans lib. 3. Carminum adu. Marcionem, infrà Tom. 4. In quo ipse B. Irenæum imitatur lib. 3. aduers. hæres. c. 2. 3. ac li. 4. c. 43. 45. 46. vtrumque verò B. Cyprianus epist. 52. ad Anton. & 76. ad Magnum, Origenes lib. 1. Periarchon, B. Optatus Mileuitanus lib. 2. aduersus Parmenianum, B. Augustinus denique in Psal. contra partem Donati, & epist. 165. Qui omnes cum Tertulliano Ecclesiæ Catholicæ notam potissimùm faciunt, successionē Episcoporum à B. Petro Apostolo in Ecclesia Romana ad sua vsque tēpora; immò particulatim Tertullianus, Irenæus, Optatus, & Augustinus Pontifices Romanos omnes ad sua vsque tempora enumerant. Verba ipsa compendij gratia præterimus. Videat autem curiosus Lector tam Adnotationes Feu-ardentij nostri in dictum c. 3. li. 3. Irenæi, ac nostras in B. Cyprian. modò citat. epist. n. 4. prioris, & posterioris, n. 11. Illud denique B. Augustini catholicus Lector memoria non patiatur excidere lib. contra epist. Fundam. c. 4. Tenet me in Ecclesia catholica ab ipsa sede Petri Apostoli, cui pascendas oues suas post resurrectionem Dominus commendauit, vsque ad præsentem Episcopatum successio sacerdotum. Hæc paulo latiùs quàm Quinti-*

Quintinus aut Macereus. Legimus autem cum MS. Vatic. cod. qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, *pro:* perseuerauerit.

184. census suos deferunt.] *Similiter dixit li. adu. Marc.* 1. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census Ecclesiam, *& lib.* 4. Habet planè & illud (*Euangelium nempè Marcionis*) Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, faciliùs Apostaticum inuenias, quàm Apostolicum. *Non intelligas* (*inquit Quintinus*) *quòd Ecclesiæ censitæ forent, aut censerentur, id est, enumerarentur, ac recenserentur ad præstationem* census, *id est, tributi, seu pensionis alicuius annuæ. Sed accipe* censum *pro dignatione, existimatione (vulgò reputatione) in qua quis est. Res quidem censentur, id est, ciuium facultates & bona recognoscuntur, describuntur, æstimantur: vt Respubl. sciat, quantum quisque possit ad communes casus contribuere. Personæ quoque censentur, vt eadem cognoscat, quibus viris & ciuibus fulcita sit ac nitatur, atque sic recensitos, pro sua quemque virtute decorat, & dignatur honoribus. Vnde factum per translationem, vt* census *accipiatur pro pretio, in quo quis habetur.* Quis alius Dei census quàm æternitas? *adu. Hermog. c.* 4. *Sic idem loquitur:* Ecclesiæ deferunt census suos, *id est, eo se maiore putant auctoritate valere, ceterisque præcellere, quo propiùs ad Apostolos accedunt, & intemeratam earumdem doctrinam diligenter obseruant & obseruarunt. Quod metaphoricῶs hic habes,* Deferunt census suos, *Scæuola proprio verborum significatu dixit:* in censum deducere prædia, *l.* 64. *De acqu. re. domi. & Vlpianus, Lacus piscarios & portus* in censum deferre, *l.* 4. *ff. de censib. Vulgus nostrum; Dare per denumeramentum. Superiùs ostendimus Tertullianum Iuris admodum peritum fuisse, forensibúsque delectari verbis & locutionibus, quibus Auctoris scripta redundant. Atqui hoc eodem significatu est Auctori frequentissima vox* census. *Sic suprà Tom.* 1. *Apolog. c.* 7. Census (*inquit*) ~~istius disciplinæ~~, vt eam ædidimus à Tiberio est. *Item infrà dicto lib. adu. Hermog. c.* 33. Ex facto habet censum. *& aduers. Praxean:* totum cēsum Monarchiæ. *Cui similes etiam aliquot loci li. aduers. Valētinianos. & T.* 5. *lib. de Monogamia:* Atque ita census noster transfertur in Christum, &c. proinde videamus an idipsum debeas huic quoque censui secundo; *ac paulopòst:* in Christo nouans censum. *& iterum:* non enim passiuus tibi census in illo est.

185. sicut Smyrnæorum Ecclesia habens Polycarpum, &c.] *Sic B. Irenæus* (*vti etiam Quintinus adnotauit*) de Polycarpo *scribit. Et* Polycarpus *non solùm ab Apostolis edoctus, & conuersatus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt, sed etiam ab Apostolis in Asia, in ea quæ* Smyrnis est Ecclesia constitutus *Episcopus, quem & nos vidimus in prima nostra ætate. Multum enim perseuerauerat, & valde senex gloriosissimè & nobilissimè Martyrium faciens exiuit de hac vita, dicto c.* 3. *lib.* 3. *Quibus addit ibidem Feu-ardentius, locum hunc Irenæi reperiri apud Euseb. li.* 4. *Ecclesi. hist. c.* 13. *item alterum de eodem Irenæi fragmentum lib.* 5. *c.* 19. *Denique eiusdem Martyrium li.* 4. *c.* 15. *Meminisse itē eiusdem* Polycarpi *& Ignatium frequenter Epist. ad Antiochenses: immò & ad ipsum epistolam ab eo cōscriptam. His & ego superaddo, ad* Polycarpum *proinde pertinere admonitionem illam ad Angelum Ecclesiæ* Smyrnæ, *quæ habetur Apoc.* 2. *Hæc dicit primus & nouissimus, &c.*

186. sicut Romanorum Clementem à Petro ordinatum ædit.] *Etsi hîc tradat* Clementem à Petro ordinatum, *non tamen hinc sequitur* (*quod tamen adnotauere Quintinus & Macereus*) Clementem à B. Petro *fuisse primum Pontificem, quum* ordinatio Clementis *nihil obstet quo minus à B. Petro etiam Linus & Cletus ordinati fuerint, & sufficiat huic instituto, quòd* Clemens ab Apostolo Petro ordinatus sit. *Certè tertio dumtaxat loco illi Clementem successisse ipse Auctor testatur infrà T.* 4. *li.* 3. *Carminum aduersus Marcion, in hæc verba:*

Hac cathedra *Petrus*, qua sederat ipse, locatum
Maxima *Roma*, *Linum* primum considere iussit;
Post quem *Cletus* & ipse gregem suscepit ouilis,
Quem sequitur *Clemēs* is Apostolis benè notus.
Huius *Anacletus* successor sorte locatus:
Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem:
Sextus *Alexander*, *Sixto* commendat ouile.

Quæ omnia eò adduximus, vt magis constet de Tertulliani sententia, qui non modò omnes iam nominatos Pontifices, & eorum successores vsque ad Anicetum enumerat, sed disertis verbis Alexandrum à Petro Sextum *fuisse adserit; vt inde constet non solùm inter Episcopos, sed Papas Romanos qui in cathedra Petri successerunt, haberi debere Linum & Cletum, idque ante* Clementem, *quippè quū alioqui iis omissis Alexander nō sextus, sed quartus dumtaxat foret. In quo Auctorem sequuntur inter Græcos Epiphanius hær.* 27. *& Latinorum B. Damasus Papa, Pontific. c.* 2. 3. *ac* 4. *Rufinus Prologo in Epistolam Clementis ad fratrem Domini, & B. Hieronymus Catal. script. Ecclesi.* Clementem quartum à Petro *constituens, interpositis inter vtrumque Lino & Anacleto, iuxta versionē ex Sophronio, aut potiùs Lino & Cleto iuxta emendatiores Latinos codices MS. & Damasum, Auctorem Chronici chronicorum, ac Platinam, reliquos denique mediæ ætatis & posteriores Historicos Latinos. Quæ sententia quum confirmetur Martyrologiis Bedæ, Vsuardi, ac Romano (atque adeò verisimiliter Eusebij & Hieronymi, è quibus desumpta sunt) certè omninò Lectori Catholico, qui Romanam Ecclesiam matrem fidei suæ agnoscit, amplectenda videtur; vtpotè quæ festa æquè celebret Lini Papæ xxiij. Septembris, ac Cleti Papæ* 26. *Aprilis, atq;* Clementis *Papæ* 23. *Decembris. Pro qua etiam faciunt illi, qui cum Lino Anacletum præponunt* Clementi, *eidem substituentes Euaristum; quippè quum pro iisdem habeant Cletum & Anacletum: nempè B. Irenæus lib. adu. hær.* 3. *c.* 3. *Euseb. histor. Ecclesi. lib.* 3. *c.* 2. 4. *&* 13. *lib* 5 *c.* 6. *ipsis Irenæi verbis, ac in Chronico, & Nicephorus histor. Ecclesi. lib.* 3. *cap.* 2. *Partim denique B. Clemens* (*si emendati sint codices*) *Const. Apostol. li.* 7. *cap.* 45. *qui Lini ante se meminit, & B. Ignatius ad Mariam Cassibolitanam, qui Anacleti ante* Clementem *meminit. Quamquam interim & Epiphanius, & illi omnes, Græci existentes, atque adeò Latinæ Ecclesiæ successionis non tam prouidi examinatores in hoc fallantur, quòd vtrique vnum dumtaxat faciant, aut Cletum, vti ille, aut Anacletum, quemadmodum alij, cui* Clemēs *successerit. A quibus non multū dissentiunt BB. Optatus & Augustinus, qui Cleto prorsus omisso, Anacletum solummodo recensent, in hac tamen nostram, eámque probabiliorē adprobantes assertionem, quòd* Clementis *successorem faciant Anacletum, non prædecessorem. Verùm præter expressam Tertulliani eâde re assertionem, B. Damasus Pontific. cap.* 5. *Cletum ab Anacleto distinguit, quòd ille Romanus ex patre Æmiliano sederit an.* 12. *hic verò Græcus & Atheniensis, ac patre natus Antiocho, annis* 9. *Deinde Anacletus ipse vtraque sua*

Epistola Decretali suum antecessorem Clementẽ *vocat: denique Ecclesia Romana separatim festum Anacleti Papæ & martyris in Beda, Vsuardi, ac Romano Martyrologiis obseruat xiij. Iulij. Restat difficultas, quomodo hæc constare possint cum eo quod refert ipse Clemens epistola 2. ad Iacobum (Alphæi nempè, qui teste Dorotheo in Synopsi, idem fuit, qui Symeon cognominatus, Hierosolymorum Episcopus exstitit) fratrem Domini, se Romæ à Petro ordinatum his verbis:* Clementem *hunc vobis Episcopum ordino; Item cum eo quod B. Hieron. vbi suprà: Tametsi (inquit) plerique Latinorum secundum post Petrum Apostolum putent fuisse* Clementem. *Ad quam non aliud mihi videtur respondendum, quàm quod responderant partim B. Epiphanius loco supra citato, partim Rufinus Prologo in dictam Epist. & Ioannes Papa tertius, siue iuxta Marianum Scotum, Leo 2. epist. ad Episcopos German. & Gall. & Haymo de Christianarum rerum memoria, ac post eos Vincentius Bellouacensis, hist. lib. 10. cap. 22. & B. Antoninus, Summæ histor. part. 1. Tit. 6. §. 3. ac Auctor Chronici chronicorum: Nemini nempè mirum videri debere, quod* ante Clementem Linus & Cletus *Episcopatum adsumpserint, tum quia sicuti Clemens, sic & illi cõtemporanei fuerint Petri & Pauli Apostolorum, tum quòd non potuit vrbs Roma sine Episcopo esse: Atque adeò Linum & Cletum, non solùm Episcopali officio functos (vti hodie Romæ Episcopi Cardinales) sed B. Petro ad alias terras ablegato (quod mihi referri videtur ad Claudij tempora, quum exsulari Roma iussi sunt Judæi, è quorum numero Petrus) aut prædicationis gratia Pontum, Bithyniam, Galatiam, Cappadociam, Asiam subinde visitante, primò Linum, inde eo mortuo aut absente & Cletum, etiam Pontificis Summi Papæ Romani munia exercuisse: Deinde post SS. Petri & Pauli obitum,* Clemente *recusante, ac discedente, & secedente (iuxta quod, inquit Epiphanius, in quadam Epistola eius, & quibusdam Commentariis reperimus) aut vtrumque, aut certè Cletum in Romana cathedra sedisse, & post eorum obitum,* Clemẽtem *rursus coactum esse ad suscipiendum Romani Episcopatus onus. Hactenus ad verbum ferè ex Epiphanio, præterquàm quòd ego adserere non ausus fuerim, quod ille adseuerat, Linum Petro superuixisse, tum ob verba illa* Clementis *ipsius, Constit. Apostolicarum li. 7. c. 45. Post mortem verò Lini,* Clemens à me Petro constitutus est Episcopus, *si modò (de quo dubitare me facit vicinitas dictionum* λίνε, *&* ἐμῦ, *siue* ἐμὸν, *ac si verti debeat post mortem meam, quemadmodum legitur eiusdem Epistola 2. ad fratrem Domini) emendati sint codices Græci, è quibus translatio facta est; tum quòd non satis consentire cum Fastis Consularibus annos Consulum à B. Damaso recitatos, quibus sederint Linus, Cletus,* Clemẽs *& Anacletus, quidam adnotarint viri eruditi. Quamquam vt verum fatear, præter illud Clemẽtis nihil obstare videam, atque adeò totus eam in eorum sententiam, qui non Cletum modò Petro superuixisse existimant, sed & Linum. Nam præterquàm quòd exstent libri duo, Lini Papæ titulo, citati iam olim ab Antonino Summ. hist. part. 1. Tit. 6. c. 4. §. 1. & à Trithemio Abbate de Martyrio Apostolorum Petri & Pauli, quos non nisi post obitum eorum conscripsisse potuit (nam fortassis aliquis illos Egesippo potius adscripserit cuius eadem penè verba sunt lib. 7. de Excidio Hierosolymitano, eo quòd ibi nulla mentio certaminis B. Petri cum Simone Mago, ex quo Antoninus quædam adlegat, & quod potissimùm ab illo conscriptũ recitat Auctor Chronici chronicorum) certè B. Damasus & Epiphanius locis citatis mecum sentiunt. Immò etiam Eusebius in Chronico an. primùm Christi 70. Neronis 14. Linum Petro successisse tradit, & deinde Lino Anacletum (quem nos Cletum dicimus) non modò in Chronicis, sed etiam dicto c. 13. li. 3. eiusdémque anno 12. eidem successisse* Clementem. *Item Nicephorus Eccles. hist. li. 3. c. 2. & alij plerique historici, qui Linum sub Vespasiano, Cletum sub Domitiano,* Clemẽtẽ, *& Anacletũ ac Euaristum sub Traiano passos scribant. Quò etiã pertinere videtur illud B. Hier. Catal. Script. Illustrium, qui tertio anno Traiani passum scribit* Clemẽtem. *Pro eodem facit quod & Optatus & Aug. vtuntur his verbis: Sedit prior Petrus, cui successit Linus; non enim quis succedere dicitur, nisi iam destituto, aut defuncto. Denique quantumuis ob discrepantiam Consulum à reliquis differat, & præsertim de Cleto, Onuphrius in Platinam, & in Chronico, Petro superuixisse scribit Linum saltẽ ad menses tres, passum eodẽ anno quo Petrũ sub Nerone, Capitone & Rufo Coss. Verùm de hoc aliâs latiùs, si det otium Deus, aliquando conscribendi Chronica Ecclesiastica. Paulopòst autem siue legas cum excusis:* ab Apostolis desciuerũt, *siue cũ MS. Anglico:* discesserũt, *perinde est.*

187. ad vtrãque formã.] *Tertullianus (inquit Quintinus) hîc duas proponit exceptionum seu præscriptionum formulas aduersus hæreticos, in quas profectò Gnostici, ne nunc quidem quid habent quod replicare valeant. Altera ducitur à defectu successionis, & altera sumitur ab argumento mutuæ dissensionis. Signa sunt duo longè certissima per quæ mox omni procul dubitatione cognoscimus, vbinam sint* Ecclesiæ *constitutæ, quas* Apostolicas *& Catholicas habere, sequi, venerarique debemus, & extra quas non est salus. Imprimis* Ecclesia, *quæ seriem successionis Pastorũ Presbyterorumq́; suorum ad nos vsque continuam ducit ab Apostolis, aut Apostolicis viris, ea sola dicenda venit Apostolica & Catholica* Ecclesia. *Tã patẽs & euidens est hæc Tertulliana positio, vt nec ab hæresi cæcatis obscura sit. Quis enim negare possit Apostolicum, quod ab Apostolicis processit ordine continuo statutum? Sed apud hæreticos non est aliqua talis ordinatio succedanea, qui nec Episcopos, neque Presbyteros apud se ferunt, sed* laicis sacerdotalia munera iniungunt, *& laicos de Presbyteris faciunt. Inferiùs cap. 41. ponit hoc ipsum Tertullianus. Apostolica non est igitur istiusmodi concio, vel* Ecclesia. *Iam tamen Episcopi viderint, ne non sit in eis & inter eos Apostolica successio. Planè non esse, Lex Apostolica videtur pronuntiare in Can. Apost. 29. & 30. Instar edicti cuiusdam successorij, sunt in Ecclesia designati gradus & modi quidã succedendi; contra quos, immò præter quos, non succeditur, sed hæreditas inuaditur seu occupatur. Secunda Catholicæ & Apostolicæ fidei nota indubitabilis est, concors & vna omnium sanctorum Patrum sic sibi succedentiũ doctrina, dum diuersi sapiunt, & sentiũt vnum, idémque per omnia concorditer atque semper docuerunt. Quæ numquam fuit, nec est, in hæreticis concordia, vt nec in Philosophis Gentium de rerum principiis vna fuit vnquam sententia. Ista duo sibi vendicare quum non possint hæretici, ergo non sunt Christiani. Vnde sic vtraque forma præscribitur eis, Catholicæ societatis symbola tria vidimus in c. 20. suprà singulariter illa quẽque nostrum concernunt.*

188. scilicet ob diuersitatem sacramenti.] *Rectè intelligit istud Macereus de* sacramento *fidei in Baptismo, de quo latiùs infrà initio lib. de Baptismo: quod quum ab hæreticorum confessione fidei diuersum sit, rectè* diuersitas sacramenti *hæreticis hîc imputatur. Alioqui certè multa reperiuntur apud hæreticos & Catholicos easdem sacramenta.*

Cap.

CAP. XXXIII.

189. Adhibeo super hæc, ipsarum doctrinarum recognitionem &c.] *Titulum huius capitis ponimus:* Quòd ex hæresibus quas Apostoli damnarunt, reliquæ omnes exortæ sint.

190. ab iisdem Apostolis & demonstratæ & eieratæ.] *Sic omninò legendum pro:* deieratæ. *Præterquā enim quòd Tertullianus;* deierare, *pro abiurare vsurpat, vti diximus lib. de Idolol. suprà Tom. 2. n. 157. Vbicunque de abiuratione diaboli in baptismo, vti & hîc (nam à diabolo esse hæreseis infrà prosequitur cap. 40) vocabulo eierandi vtitur, quemadmodum latiùs suprà eodem Tom. li. de Spect. c. 24. n. 185. Neque verò id ego primùm, sed etiam ante me Quintinus:* Deierare (*inquit*) *significat hîc eierare, nisi legere vis* eieratæ. *Est autem* eierare, *siue eiurare, rei cuipiam renuntiare, rem repudiare, confutare, prorsus abiicere. Apud Ciceronem,* eierare *iniquum sibi forū, eiurare iniquam totam prouinciam, id est, recusare; sic* hæreseis eieratæ, *id est, propulsatæ, refutatæ, detestatæ. Nam & qui sancto aliquo iureiurando testatur aut detestatur aliquid, ille* deierare *dicitur.*

191. Nam & sic faciliùs traducerentur.] *Alia hîc significatione accipitur* traducere, *quā suprà* traductiones *c. 22. propriè nempè. Nam* traducere (*inquit Rhen.*) *propriè est ignominiæ causa aliquem publicè circumducere, li. 4. adu. Marc.* Vt traduceret (*inquit*) eas. Ergo illis traduxisse debuerat, &c. *Verùm* traducentur *hîc idem est ac si dicat: inanes ostendentur. Simili etiam significatione pro publicari dixit Auctor infrà Tom 5. lib. de Fuga in persecut.* Non traditus autem traduci habebas? Ergo dum nolēdo tradi, non vis traduci; nolendo negasti, quod te traduci noluisti.

192. Paulus in prima ad Corinthios Epistola, &c.] *Sic ex MS. Vat. cod. &:* Hæc opinio prima (*pro:* propria) Sadducæorum. *De quibus* aliisque, qui resurrectionem *carnis infringunt, latiùs infrà cap. 45. 49. 51. & lib. de Resurrect. carnis, quemadmodum de de*fensore Circumcisionis & legis Hebione, *c.* 48 de nuptiarum interdictoribus Marcione & Apelle, *rursum c.* 51. de dicētibus resurrectionem iam factā Valentinianis, & eorum Genealogiis, *cap. 49. de* Hermogene, *l. sequenti, vbi ex Isidoro & Hrabano ipsa hæc verba citabimus,* de Nicolaitarum & Simoniana Magia, *cap. 46. denique de* negante in carnem venisse Christum Marcione, & filium Dei Hebione non agnoscente, *vbi suprà.*

193. Æon ille nescio qui, &c.] *Etiam hîc retinui:* qui, *vocem Tertullianicam, pro eo quod Quintinus substituerat:* quis. *Qui sic in hunc locum scribit: Valentinianos istos Æonas iamque nos adtigimus in cap. 7. suprà. Tertulliani, nec non Irenæi diebus, Æonica ista fabula suprà modū vexabat Ecclesiam Christi; propterea necessum fuit, vt sancti scriptores indicarent ista nominatim: non enim potuissent aliter nugas refutare. quod Irenæus fecit integro primo libro, Tertullianus etiam lib. contra Valentinianos. Irenæus istum Octonarium primum, vnde processerunt* Æones *reliqui, declarauit in c. 5. dicti libri, quod vobis eius verbis apud Epiphanium referemus, vt vel hinc deridiculos homines deprehendatis. Huius* ogdoadis, *id est, octonarij dualitas primò est innominabilis (vt aiūt) & quicquid est eius, inenarrabile est. Istius tamen coniugationis primæ masculus ab eis nominatur* Βύθος, *fœmina* Σιγὴ, *id est, profundum & silentium. Si fœminam vis habere Latinam, dicas taciturnitatem. Secunda dualitas hinc emittitur,* Νοῦς *&* Ἀλήθεια, Sensus (*siue Mens, nisi mas primus esset*) *&* Veritas. *A duobus istis generantur* Λόγος *&* Ζωὴ, *id est, Sermo & Vita. Nec sunt infæcūdi isti, à quibus producuntur* Ἄνθρωπος *&* Ἐκκλησία, *Homo, & Ecclesia. Deinde Genealogia decem atque duodecim* Æonum *procedit ab istis. Quæ sunt istæ (quæso) genealogiæ? & vnde probantur? Cabalam vides nugacissimam, qualis nunc & in Gnosticis, quum de Sacramentis garriunt, nihil quàm Spiritus, & Ideas loquuntur.*

194. noui & non vnius nominis, &c.] *Hoc dixit quia vti infrà lib. adu. Valentinianos:* Βύθος ille primus Æon *vocatur etiam* τέλειος, ἡ ἀρχὴ, προαρχὴ, *&* προπάτωρ. *Quomodo etiam sua (vt ita loquar) vxor, non* σιγὴ *dumtaxat (quam nimis liberè substituit hîc Quintinus) sed &* charis. *quare placet communis lectio:* è sua charite, *quam etiam agnoscit & interpretatur Macereus.*

195. Ioannes verò in Apocalypsi, &c.] *Ex hoc libro, & eo quod sequitur mox:* At in Epistola, *indicat eundem esse auctorem & Epistolarum Ioan. 1. & 2. & Apocalypsis, atque adeò B. Ioannem Apostolum & Euāgelistam. Nam in secunda legitur:* Qui non confitetur Iesum Christum venisse in carne, hic est seductor & Antichristus. *& in prima cap. 2.* Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium. *Verùm quum planè sit similis locus infrà Scorpiaco adu. Gnosticos, illuc tractatū de Apocalypsi, & maximè in li. adu. Marc. differimus, hîc vero epistolam secundā eiusdem esse Ioānis cum Tertulliano adserimus, contra Erasmi opinionem contrariam. Nā imprimis in Canone sacrarum scripturarum tres Epistolæ recensentur à Synodis Apostolorum, can. vlt. Laodiceno c. 59. ac Carthaginiensi 3. cap. 47. & BB. Athanasio in Synopsi, Gregorio Nazianzeno inter pia carmina, August. de doct. Christ. l. 2. c. 8. Innocentio Papa 1. epist. ad Exuper. Gelasio, c. Sancta Romana Ecclesia, item Rufino in Exposit. Symboli, Cassiodoro diuinarum lectionum lib. 1. Damasc. de orthodoxa fide lib. 4. cap. 18. Isidoro Etymol. lib. 6. cap. 1. & Hrabano Mauro nostro de Instit. cleric. lib. 2. cap. 53. & lib. 3. cap. 7. Deinde citatur hæc 2. Ioannis Epistola à Patribus Carthaginiensis Synodi sub B. Cypriano, aliisque Patribus, & nominatim ipso B. Hieronymo epist. ad Gerontiam de Monogamia, vbi eundem Ioannem huius Epistolæ auctorem facit, & Apocalypseos: quam lib. 1. adu. Iouinianum disertis verbis adfirmat conscriptam à Ioanne Apostolo & Euangelista in Pathmos relegato, & Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. cap. 20. videtur agnoscere tamquam eiusdem Ioannis Apostoli æquè secundam & tertiam ac priorem epistolam. Quomodo etiā Origenes Præfat. in Matth. solummodò adiiciam dubitationem quorumdam. Atque adeò etiam intelligendum B. Hieronym. Catal. script. Eccles. tamquam qui ex aliena persona loquatur, patet tum ex eodem in Papia, tum maximè ex Prologo in Biblia ad Paulinum; vbi simpliciter sine hæsitatione aliqua inter reliquas noui Testamenti scripturas, tres Ioannis Epistolas commemorat. Quid? quod extant etiamnum Clementis Alexandrini in 1. & 2. interprete Cassiodoro, ac Didymi Alexandrini in tres Ioannis Epistolas breues Commentarij, quorum hic quædam secundæ Epistolæ dicta cum priori Epistola concordare velut ex proposito nititur.*

196. Caiana hæresis dicitur] *Quid* Caiana hæresis *Tertulliano, infrà etiam tractabimus latiùs lib. Scorpiaci initio, eo quòd B. Hieron. lib. adu. Vigilantium eam hæresin* Cainam, *seu potiùs* Caianam, *dictam adserat, potissimùm autem lib. de Baptismo cap. 1. vbi legitur:* quæ-

dam de Caiana hæresi vipera venenatissima.

197. angelis seruiens.] *Rectè hoc de Simoniana Magia dici patet infrà cap. 46. & latiùs multo, libro de Anima, vbi aduersus opinionem eius de Anima agit: atque adeò locus iste notandus, vt intelligat Lector, quam Angelorum seruitutem seu religionem impugnet Apostolus, Coloss. 2. contra calumnias hæreticorum nostri temporis. Quò etiam pertinet Apellis hæresis de angelo creatore.*

CAP. XXXIIII.

198. Hæc sunt, vt arbitror, genera doctrinarum, &c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* Quòd in primis illis hæresibus, etiam reliquæ posteriores prædamnatæ sint.

199. Nemo alterum Deum, &c.] *Hæreticorum prouectus (inquit Quintinus) siue progressum vides, de quibus illud è Philosophica schola dicitur quàm verissimè, Paruus error in principio maximus est in fine. Bis in Synodo Gangrêsi declarare conabamur, vulpes istas inuicem caudis colligari, scilicet, vnius alicuius hæreseos reum, paulatim fieri reum ceterarum, totúmque demum comburi. Sunt enim concatenatæ. Nostrorúmque temporum probabimus hoc exemplis, in Synodi Proœmio, versu: Et alia multa; & initio canonis 12. Verùm de Marcionis, Apellis, & Valentini hæresibus infrà latiùs. Hîc hoc solum duemus ex Quintino, quòd* vnius Æonis viriũ *intelligat Ectroma, de quo suprà cap. 7. & infrà latiùs lib. adu. Valentinianos. Quid autẽ cõtra eiusdem hæreseis teneat Ecclesia Romana, c. 36. infrà docet:* Vnum *(inquit)* Deum nouit creatorem vniuersitatis; & Christum Iesum ex virgine Maria filium Dei creatoris, & carnis resurrectionem.

200. qui Deum sic quoque voluerit æmulari.] *Quintinus substituerat:* noluerit, *quantum apparet, existimans:* æmulari *hîc accipi sicuti infrà cap. 38. num. 217. & cap. 40. quum dixit:* ipsas quoque res sacramẽtorum diuinorum diabolus æmulatur; *nempè pro imitari. Verùm accipitur hîc pro: per inuidiam contendere, eadem significatione qua alibi* æmulatio *accipitur ab Auctore pro inuidia, qua etiam dixit eodem capite* 40. profanæ & æmulæ fidei, *quemadmodum & alibi,* æmulus Deo. *Atqui ex Quintino & Macereo legimus paulopòst:* eas dicere fuisse non possunt, *pro eo quod alij dumtaxat:* fuisse non possunt.

201. aliquanto expolitiores, &c.] *Audis (inquit Quintinus)* hæreseis rudes primùm, deinde factas expolitiores. *Ab annis quadraginta sic etiam nouari cœperunt hæreses, vt quanto quis in Græcitate, & Latinitate nescio qua peritior exstiterit hæreticus, tanto plausibilior atque receptior fuerit. Purè, tersè, mundè loquitur. Inde sectatores istius eloquentiæ colligunt, Ergo pura, tersa, munda est hæresis. Admodum reprehensibile est graues etiam Theologos istis humanæ facundiæ verbis & elegantiolis efferri. Num bona sit dictio, quærunt. Atqui meminisse nos oportet, quòd nulla est in aliquo Christiano bona dictio, quæ pariter non sit in Christo Iesu benedictio. Bonas istas dictiones, & Rhetoricationes relinquamus Cresconiis Grammaticis, vt fecit Augustinus. Sacra sincerè tractantibus non conueniunt, vt neque matronæ cerussa, neque boui caroma.*

202. habendo cum eis consortium.] *Gelasius primus (inquit idem) Afer etiam simile cum Tertulliano scribit, inquiens: Quicumque in hæresin semel damnatam labitur, eius damnatione seipsum inuoluit,* 24. q. 1. c. 1. *Eodem pertinent definitiones Concilij Chalcedonensis & aliorum, vbi expressè cauetur de semel definitis ampliùs dubitare non licere, sed cum illis, quorum sectantur hæresin, esse condemnandos, &* participationem, *vti loquitur Auctor,* cum damnatitiis hæresibus, *id est, vti interpretatur Quintinus, iam damnatis, vt fictitium, quod fictum est, donatitium, dedititium, conductitium. Cum quo ac Macereo & MS. Vatic. codic. legimus:* nec ab Apostolis nominatæ.

CAP. XXXV.

203. His definitionibus prouocatæ, &c.] *Titulũ huic capiti damus:* Quòd hæreticæ dici non possint Ecclesiæ Apostolicæ, quæ nihil cum hæresibus habeant commune.

204. hoc erit testimonium veritatis, &c.] *Iterum repetit totius huius libri præscriptionem, quòd veritas prior sit, mendacium posterius; & proinde quum priores sint Ecclesiæ Catholicæ, etiam veritate niti, de quo suprà latiùs c. 29 & 31.*

205. Quam enim damnant, quasi extraneam &c.] *Rhenanus, Quintinus ac Macereus sic interpretantur, ac si velit dicere:* quasi extraneam damnant. *Sed non est opus, si illud quod sequitur:* ostendunt, *referatur ad vtrumque membrum, hoc sensu:* quam enim damnant, quasi extraneam ostendunt; quámque non damnauerunt, suam.

CAP. XXXVI.

206. Age iam qui voles curiositatem meliùs exercere, &c.] *Huius capitis inscriptio est:* Quòd illæ solæ Ecclesiæ sint veræ, quæ Romanæ aliarúmque Apostolicarum Ecclesiarum fidem sequuntur.

207. apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur.] *Facit hic locus contra eos, qui* Cathedræ Apostolicæ *in Romana Ecclesia nomen nolunt agnoscere, quam etiam in aliis Apostolicis Ecclesiis agnoscunt Tertullianus, & post eum B. Pacianus epist. 1. ad Sympronianum. Immò & in Romana tamquam aliarum matrice Veteres penè omnes, nominatim auctor lib. 3 carm. adu. Marc. vbi postquàm mentionẽ* cathedræ Petri *fecit,* in qua & ipse sedit, & alios post se sedere iussit, *hæc subiungit:*

Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ,
Composita à Petro.

Item D. Cyprianus epist. 40. de quinque Presbyteris: Deus (inquit) vnus est, & Christus vnus, & vna Ecclesia, & cathedra vna *super Petrum Domini voce fundata. & lib. de Vnit. Eccles.* vnam cathedram *constituit, & vnitatis eiusdem originem ab vno incipiente sua auctoritate disposuit. ac: Primatus Petro datur, vt vna Ecclesia &* cathedra vna *monstretur. &: qui* Petri cathedram *deserit, in Ecclesia non est. Et verò eandem etiam ad successores se extendere idem indicat, epistol. ad Antonian. Cùm Fabiani (inquit) locus, id est, cùm Petri locus & gradus sacerdotalis* cathedræ *vacaret. Quò pertinet etiam illud Epistol. 55. Ad* Petri cathedram *& Ecclesiam principalem, vnde vnitas sacerdotalis exorta est. Optatus item Mileuitanus lib. 2. aduers. Parmenian. Negare (inquit) non potes scire te, in vrbe Roma Petro primo Episcopalem* Cathedram *esse collocatam, in qua sederit omnium Apostolorum caput Petrus. & paulopòst:* Cathedra vnica, *quæ est prima de Ecclesiæ dotibus, sedit prior Petrus. Similiter autem* Cathedram *Petri, Romanam Ecclesiam appellant B. Hierony-*

ronymus epiſt. ad Damaſum, ac Catal. Script. Eccleſ. Prudentius in Laurentium, ac apud eundem B. Hippolytus, Proſper in Carmin. denique Leo 1. Romam (inquiens) caput orbis effectam per ſacram B. Petri ſedem. Quæ omnia eò adduximus, quia ad Petri, atque adeò Eccleſiæ Romanæ Primatum pertinent.

208. ipſæ authenticæ litteræ.] Authenticas (*inquit Quintinus*) litteras *Apoſtolorum vocat, Apoſtolorum manu ſcriptas aut ſubſcriptas, vt ab Vlpiano dicuntur* authenticæ *tabulæ*, authenticæ *rationes*, authenticum *teſtamentum, quod diſtinguitur ab exemplo teſtamenti, l. 4. ff. Fa. Erciſc. l. vlt. ff. de Teſtament. Vulgus appellat originalia. Non dubito primarias illas Apoſtolicas epiſtolas ab eccleſiis incredibili cura & religione fuiſſe conſeruatas, tantúmque non adoratas, vt etiam facilè durauerint annis Tertulliani. Siquidem medij non ſunt anni ſepties viginti inter Neronis imperium, ac regnum Seueri, quo Tertullianus florebat. Quintilianus ait epiſtolas Auguſti ſe vidiſſe, quas Auguſtus ſua manu ſcripſerat, aut emendauerat, in c. 13. li. 1. Labebatur (vt minimum) cêteſimus à deſcriptis annus; nam fuit ille ſub Domitiano. Plinius ſub Veſpaſiano manum Tiberij Caiíque Gracchorum vidit, annos ferè poſt ducentos, vt ait in lib. 13. ca. 12. nat. hiſt. Tertullianus igitur vidiſſe potuit Apoſtolorum manus, & autographa; ſaltem ſuo tempore exſtabant adhuc integerrima. Neque magnum quid eſt, quod Plinius de ducentis annis refert. In archeis & grammatophylaciis Collegiorum, atque ciuitatum publica viſuntur inſtrumenta trecentorum, & quadringentorum annorum. Sodalitatem noſtram ſcio ſeruare quædam ſupra quingentorum. Similis eſt autem locus infrà lib. 4. aduerſ. Marc.* Videamus (*inquit*) quod lac à Paulo Corinthij hauſerint, ad quam regulam Galatæ ſint recorrecti, quid legant Philippenſes, Theſſalonicenſes, Epheſij; quid etiam Romani de proximo ſonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus ſanguine quoque ſuo ſignatum reliquerunt, habemus & Ioannis alumnas Eccleſias. *Atqui (vti adnotat Macereus) non ſolùm per amanuenſes, ſed & propria manu pleraſque Apoſtoli Pauli epiſtolas ſcriptas fuiſſe conſtat, 1. Corinth. 16. Gal. 6. Coloſſ. 4. Theſſal. 3. & Philem. 1.*

209. Proximè eſt tibi Achaia, habes Corinthũ.] *Sic ex MS. Vatic. cod. pro:* proxima, *quia magis ad ſtylum Tertullianicum accedit.* Corinthum *in Achaia ſitam patet, Act. cap. 18. ac 19. & 1. Cor. 16. ac 2. Corin. 1. 9. ac 11. Medio autem interuallo (inquit Plinius lib. 4. cap. 4. & 5.) quod Iſthmõ appellamus, applicata colli, habitatur* Corinthus *colonia, antea Ephyra dicta, ſexagenis ab vtroque littore ſtadiis, è ſumma ſua arce quæ vocatur Acrocorinthus, in qua fons Pyrene, diuerſa duo maria proſpectans.* Achaiæ *verò prouinciæ nomen ab Iſthmo incipit.*

210. Si non longè es à Macedonia, habes Philippos.] *Etiam hoc patet Act. 16. Et inde (inquit) venimus* Philippos: *quæ eſt prima partis Macedoniæ ciuitas colonia.*

211. Si potes in Aſiam tendere, habes Epheſum.] *Idipſum etiam indicatur Apoc. 1. Et mitte (inquit angelus) ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in* Aſia, Epheſo, &c. *Quod hauddubiè intelligendam de* Aſia *minore.*

212. ſi autem Italiæ adiaces, habes Romam, &c.] *Vatic. cod. MS. & Quintinus* Romanam: *ſed placet magis illud, eo quòd priùs etiam ſint enarratæ tres ciuitates in vna Eccleſia. Atqui calumnia Magdenburgenſium, quâ hinc colligunt Romanæ Eccleſiæ non niſi in Italia iuriſdictionem eſſe, poteſt reſponderi vel ex ſolo eo quod ſequitur:* vnde nobis quoque auctoritas præſtò eſt; nobis, *inquam, aut Catholicis omnibus, aut certè Africanis, quâ nempe (vti interpretatur Macereus) noſtras Eccleſias defenſemus. Quare rectè Quintinus:* Eccleſiæ Romanæ *(inquit) mox vt inſtituta fuit, auctoritas ante omnes, & per omnes æquè gentes, maxima ſemper exſtitit, etiam gentium Regibus, quos perſequutores habebat, eidem multum deferentibus; quod ex hiſtoria, quam de Samoſateni peruerſitate retuli, circa finem verſus vltimi. Si verò quis non paruerit, in Proœmio dictæ Synodi Gangrenſis, apparet: Hunricus Attila, Genſericus Vandalus, Totila Gothicus, impietatum faces, & Flagella Dei verè nuncupata, nullo tamen non ſunt honore dignati Pontifices Vrbis. Illi duo Leonem primum circiter annum Domini 450. Vltimus Pelagium quoque primum, anno Domini 556. Quàm reuerenter loquatur hic Tertullianus de* Romana *ſede, videmus. Cyprianus hanc poſtea nominauit Eccleſiam principalem, vnde ſacerdotalis vnitas exorta eſt, epiſt. 3. lib. 1. quæ in noſtra editione eſt 55. Et cunctos ex Africa nauigantes hortabatur, vt Eccleſiæ Catholicæ matricem, & radicem* Romam *tenerent ac agnoſcerent, epiſt. 8. lib. 4. nunc 45. Hæc Africa de* Roma *ſenſit. Ireneus vtroque prior, pro ſua Gallia non minus magnificum teſtimonium reddidit Eccleſiæ* Romanæ, *in cap. 3. lib. 3. quod ſuperiùs iam citauimus in cap. 32. Irenæi verba ſunt: Maximæ, & antiquiſſimæ, & omnibus cognitæ, à glorioſiſſimis duobus Apoſtolis Petro & Paulo fundatæ & conſtitutæ Eccleſiæ, eam quam habet ab Apoſtolis traditionem, & adnunciatam hominibus fidem, per ſucceſſiones Epiſcoporum peruenientem vſque ad nos, indicantes, confundimus omnes eos, qui quoquo modo, vel per ſui placentiam malam, vel vanam gloriam, vel per cæcitatem & malam ſententiam, præterquàm oportet colligunt. Ad hanc enim Eccleſiam, propter potentiorem principalitatem, neceſſe eſt omnem conuenire Eccleſiam, hoc eſt, eos qui ſunt vndique fideles, in qua ſemper ab his, qui ſunt vndique, conſeruata eſt ea, quæ eſt ab Apoſtolis, traditio. Hæc Irenæus. Si non creditur his, vt antiquitate maximæ (fluxerunt anni plúſve minúſve, mille quadringenti) ſic & vita ſanctitate ſumma ſuſcipiendis & adorandis viris, fruſtrà producerem turbam ſanctiſſimorum clariſſimorúmque poſtea ſcriptorum, qui maioribus concinunt, & pro conſtantiſſimo tradunt, quod ab ipſis acceperunt, Petrum Romæ crucifixum, Paulum decollatum: Denique Romam eſſe caput omnium Eccleſiarum, qualem Iuſtinianus agnouit, & vbique prædicauit, epiſt. inter claras, cap. de Summa Trinitat. Et certè maiores illi viſa penè prodiderunt, vt meritò credendum ſit eis. Irenæus (quod ſuperiùs adnotabamus) ſcribebat anno Chriſti 177. dum* Romæ *præſideret Eleutherius. Petrus & Paulus vltimo Neronis anno paſſi ſunt: hoc eſt, anno poſt Chriſtum reſurgentem 39. poſt natum 69. Sic ab Apoſtolorum martyrio diſtabat Irenæus ſcribens annis tantum 138. nec iuuenis illa ſcribebat. Quadragenarius enim, vel maior, miſſus eſt* Romam *ad Victorem Papam per Eccleſiam Gallicanam. Quare non toti præterierant anni ſeptuaginta, vel octoginta, quum fuit Apoſtolus vterque* Romæ *trucidatus. Aliquanto priùs Egeſippus idem ſcripſerat ſub Aniceto & Sotere Pontificibus, circiter annum Domini 169. & 170. Soteri ſucceſſerat Eleutherius. Tertullianus ab hoc tempore non benè lapſis annis viginti docere cœpit in Africa. Recens erat igitur in ho-*

minibus Apostolici Martyrij memoria. Neque dubito superfuisse tum qui viderant, illud maximè, quod hic Tertullianus de sancto Ioanne Euangelista memorat, qui propter incredibilia, quæ per Asiam quotidie fiebant ab eo miracula, fuit ex Ephesò vinctus Romam perductus, imperante Domitiano. Sæpius ibi loci conuenisse fratres, & in Christi fide confirmasse, non est hæsitandum; sic vt Roma primam suam, perpetuámque fidem debeat primis tribus Apostolis Christi, Petro, Paulo, & Ioanni qui suo sollemni Martyrio sunt eandem Romæ contestati. Demum iussu Domitiani comprehensus Ioannes, ad Vrbis portam Latinam, tota Roma cum suo Rege, suóque Senatu spectante, tantam crudelitatem in hominem iam septuagenario maiorem, in feruentis olei dolium pridie Nonas Maij demersus est: vbi quum diu permansisset illæsus, ad miraculum cunctis stupentibus inde fuit extractus. Innumeros re tam prodigiosa conuersos ad Christum fuisse, & alios in fide corroboratos (quod est verissimum) existimemus. Inde Ioannes ob assiduum verbi diuini testimonium (Roma simul & Ephesò sibi interdictis) relegatus est in Insulam Pathmon, circa finem Imperij tam tetræ beluæ Domitiani, vt Irenæus testatur, quem refert Eusebius in capite 18. lib. 3. histor. Planè superstites erant inter fratres non pauci, qui Ioannem viderant in dolio. Iam Phanaticus aliquis heri natus, & à cunis ebrius totus, ex olenti nescio quo suo caput efferens æstuario, contra sanctissimos & purissimos, & antiquissimos istos sacrarum rerum tractatores atque scriptores (quorum testimonia hic citantur numer. 207. 208. 213. & 214.) exhalans eructat Petrum non fuisse Romæ, Babylonem esse Romanam Ecclesiam, meretricem sedentem super talentum, cathedram pestilentiæ, & alia nefanda, quæ de triumphantis in orbem tunc Vrbis incredibili magnitudine, miscellaneáque gentium confusione, vel de Romano ipso prædicuntur, & in dies magis, magísque vera videntur, Imperio, quod est illa terribilis & abhorrenda bestia quarta, Daniel. cap. 7. in Ioan. Apocalyp. rursus designatum. Quæ si quis in Ecclesiam Romanam torqueat & euomat, nauseáne totus tuus ad has putidissimas Mephyteis subuertitur stomachus? Si non iam certè præcordiis es infectissimis & corruptissimo corde, salutísque deperditissimæ. Hactenus ille.

213. Statu fœlix Ecclesia.] Sic nunc primùm legimus ex cod. Vatic. adiicientes vocem Statu. Atqui magna (inquit in Adnotationibus Rhenanus) laus Ecclesiæ Romanæ, quam omnes Veteres summè sunt venerati. Et in Argumento: Insigne (inquit) Epiphonema, cui simile est quod habet lib. 4. aduers. Marcionem, verbis nempè supracitatis num. 208. Ex quibus locis (eiusdem verbis vti pergo) liquet, vnde Apostolici cognomen Pontifici Romano aduenerit. Sed & in lib. aduers. Praxean, & aliis item locis non obscurè significat, quantum valuerit illo quoque æuo Romani Præsulis iudicium, aliquid aut agnoscentis aut reiicientis. Huius Ecclesiæ semper mansura auctoritas quantum orbi Christiano profuerit, dum dogmatum concordiam sartam tectam præstat, ac vndique pacem conseruat, hæc turbulenta tempora abundè docent. Quæ præcipuè causa veteres Imperatores olim mouit, vt istam sedem Fl. Constantinus priuilegiis, Iustinianus, & Gotthorum Principes, qui primi ex Germanis Romanorum Reges extitere, Italiæ & Prouinciarum Domini, atque hos sequuti Langobardi, prædiis amplissimit; Carolus Magnus, Ludouicus Pius, atque Rudolphus Habspurgius, terris ac profana ditione extulerint, auxerint, atque ordinarint. Denique idem Rhenanus initio lib. aduers. Praxean: vbi Episcopi Romani Tertullian. & litterarum pacis ab eo reuocatarum meminit: Adtende (inquit) summam Romani Pontificis auctoritatem, etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini lib. 15. de Constantio Augusto & Liberio Pontifice: Iam Auctoritate, qua potiores æternæ vrbis Episcopi firmari desiderio nitebantur ardenti. Quibus addit etiam verba ipsiss. B. Irenæi pauloantè numero 212. à Quintino adlegata. Quæ omnia huc transscribenda existimaui contra calumniam alteram Magdenburgensium, qua dicunt Fœlicem duntaxat hic dici Ecclesiam Romanam, non autem primam; atque adeò Primatum Ecclesiæ Romanæ non agnitum à Tertulliano. Verùm contra eos faciunt tum suprà verba illa: vnde nobis auctoritas præsto est, tum aduersus Praxean: reuocatio illa litterarum pacis, tum: cathedræ Petri appellatio, de qua suprà numer. 207. tum denique quòd etiam in hæresin lapsus, Pontificem Maximum Episcopum Episcoporum nuncupet, lib. de Pudicitia, Tom. 5. infrà. Et vt id ex Tertulliano disertis verbis haberi non possit, certè sufficere debet eadem ætate supradicta B. Irenæi, quem ille maximi fecit, sententia, & deinde B. Cypriani, etiam à Quintino adnotati loci. Quibus accedit apertissimus item locus lib. de Vnitate Ecclesiæ: Primatus Petro datur, & cæt. vti suprà à nobis citatus est num. 207. Ad quem Cypriani locum etiam aliorum Veterum locos similes citaui, Adnotation. num. 14. sicuti etiam in epistol. 45. num. 6. 55. num. 27. 35. ac 90. & in epist. 67. num. 11. 68. num. 17. 71. num. 19. 72. num. 3. 76. num. 29. Quarum si ipsa etiam verba quis requirat, præter Neotericos Auctores ibi citatos, licebit etiam consulere Feu-ardentium in dictum cap. 3. lib. 3. Irenæi, & Sanderum Anglum de Visibili Monarchia lib. 7. vbi etiam plura aliquot testimonia potissimùm mediæ ætatis & posteriorum sæculorum reperire est, atque Caluini aliorúmque nostri temporis hæreticorum, qui veritate conuicti negare non audent Romanum Episcopum primum omnium sacerdotum semper habitum fuisse. Eodem etiam pertinent quæcunque à nobis citata sunt Cypriani & aliorum Patrum testimonia hoc ipso capite suprà num. 207. 208. & 212 & quæ de hoc argumento scripta est eruditissima Illustriss. Cardinalis Hosij Epistola.

214. cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine profuderunt, &c.] Similis locus ad verbum penè ex lib. 4. aduers. Marc. supracitatus est num. 208. Infrà quoque Scorpiaco aduers. Gnosticos: Vitas (inquit) Cæsarum legimus, orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit. Tunc Petrus ab altero cingitur, cùm cruci astringitur. Tunc Paulus Romanæ ciuitatis consequitur facultatem, cùm illic martyrij renascitur generositate. Atqui eorum martyrij Romæ præterea meminerunt B. Linus Papa lib. duobus ea de re conscriptis, Clemens Papa non vno in loco, Egesippus lib. 7. de excid. Hierosolym. Dorotheus in Synopsi, Hieronym. Catal. Scriptor. Eccles. Ambrosius & Augustinus frequentissimè, Orosius lib. 7. cap. 6. Eusebius in Chronica & histor. Eccles. lib. 3 cap. 1. Vbi etiam martyrij genus explicans adserit, quòd ad extremum

tremum capite deorsum verso, (*sic enim perpeti cupiebat*) Petrus *cruci suffixus sit*; *quò adludit Auctor dicens*: vbi Petrus passioni Dominicæ coæquatur. *quem in hoc imitatur Nicephor. lib. 2. capite 36. vbi etiam quo supplicio Paulus affectus sit, adferens*: Paulum *verò* (*inquit*) *gladio feriens occidit eodem tempore eodémque die. quod ipsum his verbis significat Auctor*: vbi Paulus Ioannis exitu, *hoc est, vti rectè transtulit Matereus, eodem mortis quo Ioannes Baptista plexus est exitio. nam Auctori vsitatam vocem*: exitu, *pro exitio, suprà Tom.* 1. *adnotauimus lib. ad Scapulam, cap.* 3. *ad illud*: in illo exitu Byzantino. *De quo ad hunc locum adludens haudubiè, in hac verba latiùs Michaël Glyca hist. sua Byzant. part.* 3. *Nero* (*inquit*) *impuriss. Princeps, primus persequi Christianos cœpit, & duos summos viros interfecit, vt nonnulli quidem historici volunt, vno & eodem die, verùm* (*sicuti inter cetera Prudentius*) *diuersis annis, vt Eusebius autem Pamphili F. memoriæ prodidit, & anno eodem, & eadem die. Quinetiam Tertullianus, vir apud Romanos illustris, & Caius scriptor Ecclesiasticus, & Dionysius Corinthi Episcopus, simul & eodem tempore Petrum & Paulum Martyrio suo doctrinam Christianam obsignasse scribunt, anno videlicet Imperij Neronis* XIII. *aut, vt alij,* XIIII. *saltem anno Imperij eius vltimo. Quid? quòd etiam ante illos Nicephorus huc adludere videtur, quum dict. lib.* 2. *cap.* 37. *hæc verba, quæ in genere tantummodò Euseb. lib.* 3. *cap.* 24. *historiarum monumentis, ipse Tertulliano adscribit*: & *Paulus quidem Romæ capite plexus, Petrus autem crucifixus esse eodem tempore traduntur; quorum denique vterque Caij & Dionysij Corinthiorum modò citatorum etiam ipsa verba adlegant.*

215. vbi Apostolus Ioannes, posteaquam in oleum igneum demersus, &c.] *Addit* Apostolus, *ad distinctionem Ioannis Baptistæ, de quo priùs. Atqui huc adludit B. Hieronym. lib.* 1. *aduers. Iouinian. Refert* (*inquit*) *Tertullianus, quòd à Nerone missus* Ioannes Euangelista in feruentis olei dolium, *purior & vegetior exierit, quàm intrauerit. Quò pertinet etiam illud eiusdem de* Ioanne *in Matth. cap.* 20. *Sed si legamus Ecclesiasticas historias, in quibus fertur quòd ipse propter martyrium sit* missus in feruentis olei dolium, & *inde ad suscipiendam coronam Christi athleta processerit*, statimque relegatus sit in Pathmon insulam, *videbimus martyrio animum non defuisse, & bibisse* Ioannem *calicem confessionis, quem & tres pueri in camino ignis biberunt, licet persecutor non fuderit sanguinem. Legimus autem cum MS. Vatic. cod.* quid dixerir, *pro*: didicerit, & *addimus*: quid *tertio loco*: quid cum Africanis, &c.

216. aqua signat, spiritu sancto vestit, Eucharistia pascit.] *Primum hoc Baptismi, secundum Confirmationis, tertium Eucharistiæ, Sacramentorum efficientiam significat, de quibus mox latiùs cap.* 40.

217. martyrio exhortatur.] *Vat. MS. cod. & Quintinus* martyrium. *sed illud placet. Eius autem etiam facit mentionem Auctor* propter refragatores martyriorum Gnosticos; *aduersus quos scriptum est quod infrà est Scorpiacon.*

218. de papauere fici, &c.] *Quod Varro de re Rust. lib.* 1. *cap.* 4 *semen vocat & granum, hîc Auctori peculiariter* papauer fici *dixit. De* caprifico *denique, id est ficu siluestri, vide Plinium lib.* 15. *cap.* 19. *Atqui sic quæ sequuntur, distinguo*: degeneres veritatis (*adiectiua enim cum Genitiuis solet Auctor coniungere*) grano & mendacio siluestres, *siue, vti Quintin.* grano mendacij. *est enim perinde.*

Cap. XXXVII.

219. Sic hæc ita se habent, &c.] *Hoc caput inscribimus*: Quum scripturæ Christianorum sint, & hæreticis alienæ, minimè ex illis cum hæreticis disputandum. *De quo latiùs suprà cap.* 15. *sicuti etiam cap.* 21. *de* Regula fidei (*nempè eadem, de qua cap.* 13.) quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à Deo accepit. *Legimus enim omninò* accepit, *pro*: tradidit. *Item*: ad ineundam de scripturis prouocationem *ex MS. Anglico, pro eo quod substituerat Rhenanus* ad eandem. *Super quo monet Quintinus*: *Tertulliani* (*inquit*) *sententiam diligenter obserua. Hæresis non à Catholicarum scripturarum fide prouenit, sed à priuata superbi cuiuspiam hominis persuasione, qui credere sic vel sic elegit, in opinionem suam detorquens* scripturas, & *non se* scripturis *obedienter subijciens. Cum talibus ergo non est de* scripturis *aliquid agendum vel tractandum.*

220. sine scripturis.] *Reddit rationem Rhenanus, quia carent* scripturis, *propriis nempè. Ego verò refero ad* probationem sine scripturis; *quippe quum Auctor nullis ad hoc scripturis vtatur, sed solummodò ea præscriptione quæ sequitur.*

221. Si enim hæretici sunt, Christiani esse non possunt.] *Similiter dixit suprà cap.* 7. Quid hæreticis & Christianis? & 14. quum autem nondum crediderunt, non sunt Christiani. & 16. scilicet quia non est Christianus. *Similes autem locos reperire est BB. Cypriani lib. de Vnitat. Eccles. & Hieronymi initio libri contra Luciferianos. Quare & Theodosius Iunior ac Valentinianus tertius Legem tulere,* (*quæ exstat leg.* 6. *cap. de hæresibus*) *quæ vetant hæreticis Christianorum nomine vti, sed ab Auctore sceleris quod sequuntur, nomen sortiri volunt.*

222. quid in meo agitis non mei, &c.] *Tertullianus* (*inquit Quintinus*) *vbique se in Iure prodit exercitatissimum fuisse. Ipsissima Iuris verba sunt*: Quid in meo agitis, *quid seminatis, quid pasciitis in alieno? Cur* limites, *hoc est, terminos meos* moues? fontes meos: *aquam scilicet meam* transuertis? *Cur* syluam meam cædis? mea possessio, prior possideo. *Lego autem bis*: mea est possessio, *quod priori loco solus prætermisit Quintinus. Pulcrè autem adnotat Rhenanus omnia illa esse inuadentium, & aliena bona occupantium.*

223. habeo origines firmas ab ipsis auctoribus.] Auctor (*inquit idem Quintinus*) *apud Iureconsultos dicitur is, cuius res erat, à quo rem nobis emimus, aut alio modo quouis habemus. Hinc* Auctorem *laudare*, auctori *denuntiare*, & auctoritas, *ipsum ius Dominij. Instrumentum* auctoritatis, *id est, venditionis. Venditor est* auctoritatis *obligatus. Quæ verò sequuntur, pura sunt vltimarum voluntatum seu testamentorum verba*, Testamento cauere, fidei committere, exhæredare, &c. *Quibus adde etiam*: adiurare; *nam & hæredes* adiurari *solent ad testamenti executionem, &* abdicare. *Atqui de* fideicommisso *la-*

tius suprà lib. 1. ad Vxorem cap. 1. num. 6.

CAP. XXXVIII.

224. Illic igitur & Scripturarum, & expositionum adulteratio, &c.] *Capitis huius, quod materiæ eiusdem respectu paulo prius incipimus quàm Quintinus, hic est titulus:* Quòd scripturarum & expositionum adulteratio hæreticis, non catholicis tribuenda sit. *Atqui etiam phrasis est Iureconsultorum*: instrumenta doctrinæ, *sicut & *: corruptela instrumentorum.

225. detractione, vel adiectione vel transmutatione.] *Hic tres modos commemorat, quibus adulterare scripturas solent hæretici: de quibus latiùs suprà ca. 17. nu. 105. Atqui illud*: Quod sumus, hoc sunt, &c. *sic interpretatur Matereus: Vnam profitetur nobiscum scripturæ fidem, professionem & viuendi modum, idque ex quo illæ initium cœperunt, etiam antequàm aliter viueretur aut crederetur, quàm nos viuimus aut credimus.*

226. antequàm interpolarentur.] Interpolare *(inquit Quintinus) est formam nouam veteri cuipiam rei dare. Vestimenta noua, & vestimenta* interpola *siue* interpolata *opponuntur in Romanorum Legibus l. 45. De contrah. empt. l. 37. De adil. edi. ff. Hinc* interpolatio, *id est, antiqua forma renouatio & immutatio.* Scripturæ interpolantur, *quando lectio quæpiam noua & insolita proponitur, in Ecclesia non assueta; vel sensus alius adfertur, quem priùs catholica non audierit, nec admiserit Ecclesia. Qui pro ineffabili Deo, vel angelo, Iouam dicit, aut Genium, similiáque transformat, informatet* scripturam interpolat. *Omnium tamen deformissimè, qui verbum veritatis & substantialis, atque realis existentiæ, refert cum nefanda sensus inuersione ad externus quoddam rei signum seu significatum: Hoc est corpus meum: id est, significat. Apostolos non satis eruditos fuisse, neque disertos credunt, ad tradenda nobis mysteria, docendáque sacra quæ didicerant à Christo; propterea verborum proprietates, quin & ipsa verba commutant ac transponunt. Quædam quidam tradiderunt atque docuerunt Apostoli (sicut aiunt:) Hos tamen adiuuandi vel supplendi, vel etiam corrigendi gratia (prætorij cuiusdam Iuris instar) introducunt alias Sacramentorum formas, & nouos fidei traditæ modos. Modos autem tres* interpolandi *iam præmisit. Addit mox & alios duos*: Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit.

227. veniens vtique ex caussa æmulationis.] *Ideò (inquit Quintinus) Tertullianus adserit hîc hæreticos* æmulari *Apostolos, hoc est, ambitione plusquàm Sathanica tentare, & conari per temeritatem propriam facere, quod Apostoli, Christo iubente, fecerant in Sacramentis Christianæ religionis instituendis. Et quia se superiores Apostolis videbant esse humanæ sapientiæ verbis; in noua fidei regula docenda nolebant inferiores haberi, quamobrem dicuntur Apostolos* æmulati. *Quod autem quis* æmulatur, *id anterius est, &* æmulantem *præcedit, & vetus est quod* interpolatur. *Ergo traditiones Apostolicæ præcedunt* æmulatores & interpolatores *istos. Igitur illæ verissimæ. Fictitium est quicquid postea sequutum est. Hæc sincerè Catholica Tertulliani sententia, propter quam explicandam paulo longiùs digredi mihi visum est.*

228. Neque enim si Valentinus, &c.] *Diuersæ sunt (inquit idem Quintinus) istorum duorum hæresiarcharum sententiæ circa Biblicas & sanctas scripturas admittendas, de quibus commodiùs in tractanda hæreticorum historia dicetur. Marcion de vetere Testamento nihil recipiebat, & de nouo quædam decerpserat, ac in duos libros descripserat, ex Euangelio Lucæ, reiectis aliis, & ex aliquibus Epistolis Pauli Apostoli, resecans ex ipsis quicquid suæ doctrinæ non conueniebat. Hoc est omnia sine dubio negare. Propterea dicitur hîc quòd* Marcion machæra confecit cædem scripturarum. *Vi scilicet aperta & publica de medio repulit scripturas.* Machæra *enim est gladius magnus, & planè bellicus,* Stylus *instar est paruæ cuiusdam columnæ, acuminatus, & habens mucronem.* quo cultelli genere vsus est cautissimè Valentinus in scripturis omnibus configendis, *quarum paraphrasten quum pro libitu suo ageret, nihil non proponebat, quod scripturis suis non comprobaret. Ideò* stylo dicitur vsus in auferendis scripturis. *Inter Rhetoras verò (vt hîc scias nonnihil dici metaphoricè)* stylus *est ipsa structura sermonis & orationis. Addit autem Rhenanus, quas scripturas de Instrumentis sacris resecet, nempè Acta Apostolorum, Apocalypsin, Euangelij Lucæ & Paulianarum Epistolarum partem.*

CAP. XXXIX.

229. Hæc sunt ingenia, &c.] *Huius capitis inscriptionem fecimus*: Quòd in hoc Virgiliocentonas & Homerocentonas imitentur hæretici. *Imitatur autem B. Irenæum (quod etiam transscripsit Epiphanius) qui Valentini fabulas lib. 1. cap. 1. aduers. hæret.* Homerocentonas *appellat. Vti enim* Homerocentronibus *Tragici, sic varis scripturæ sacræ detortis sententiis abutuntur ad sua figmenta hæretici. Verùm de hoc infrà num. 231. & 234.*

230. de spiritalibus nequitiæ, &c.] *Paulus (inquit Quintinus) Ephesios armari iubet armatura Dei contra* spiritualia nequitiæ *in cœlestibus, Ephes. cap. vltim. Vocat autem* spiritualia nequitiæ *in cœlestibus, aërios quosdam malignos spiritus, nocendi nobis auidos atque potentes. Aër dicitur etiam cœlum. Dæmones autem quidam feruntur in aëre habitare. Sic Dæmonia vocantur hîc* spiritualia nequitiæ *in cœlestibus. Quod Ambrosius alicubi explicare volens, inuertit ac dixit: Aduersus nequitias spiritualium. Mentio fit de quamplurimis in scriptura spiritibus; malos hic intelligimus; è summo cœlo (de quo Dominus apud Esaiam cap. 66. Cœlum mihi thronus est) præcipitatos; alios in aëra, alios in terram. Appositissimi sunt isti ad errores & fraudes, è quibus hæreticorum ingenia procedere, docerique, Tertullianus adserit hîc, & in cap. sequ. Alios autem spiritus, rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit Deus cruciandos, 2. Pet. 2. Inferi sunt isti, & subterranei spiritus.*

231. Vis hodie ex Virgilio fabulam, &c.] *Quintinus*: Vides. *sed reliqui omnes rectiùs illud.* Siue *verò legas*: in totum, *an simpliciter*: totum aliam, *iuxta primam editionem, perinde est. Istud tamen probatur cum Rhenano, qui figuram esse Græcam adnotauit, quia stylus est Tertullianicus. Qui subiungit: Circumfertur (inquit) Probæ Falconiæ titulo opusculum huius generis ex Virgilio cõcinnatum (etiam excusum Basileæ an. 1576.) & alterum ex Homero incerti Auctoris Græcè. Quod quidam*

etiam

etiam Proba vindicare conantur. Refert etiam B. Iſidorus Hiſpalenſis, Pomponium quemdam nobilem Poëtam conſimili ſtudio multa ex Virgilianis verſibus adunaſſe, vti adnotat Sixtus Senenſis in Euang. Bibl. ſanctæ lib. 4. Verùm de omnibus his B. Hieronym. Prologo ad Paulinum in Biblia: Quaſi (inquit) non legerimus Homerocentonas & Virgiliocentonas, ac non ſic etiam Maronem ſine Chriſto poſſimus dicere Chriſtianum, quia ſcripſerit:

Iam redit & Virgo, redeunt Saturnia regna;
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.

Et patrem loquentem ad filium:

Nate meæ vires, mea magna potentia ſolus.

Et poſt verba Saluatoris in cruce:

Talia præſtabat memorans, fixúſque manebat.

Puerilia ſunt hæc (vnde & fabulam Auctor vocat) & Circulatorum ludo ſimilia. Atqui adeò rectè etiam damnatur ſcriptum illud Faltoniæ tanquam Apocryphum (vti ante me adnotauit Quintinus) cap. Sancta Romana Eccleſ. diſt. 15. quod Decretum eſt S. Gelaſij Papæ 1. Adnotat idem tolerabiliorem eſſe Auſonium, qui Theodoſij ſui nuptias (diu tamen poſt Tertullianum, contra quem ipſe ſentit) hoc otioſo compilationis genere celebrauit, etiam ſponſi cum ſponſa congreſſum, Virgilij metris exhibens.

232. Denique Ouidius Geta Medeam Tragœdiam, &c.] Prima editione legebat Rhenanus Ouidius; cui conſentit Politianus, hunc locum citans, antequàm excuſus eſſet, Miſcell. lib. 1. cap. 59. dicens eam laudari à Tacito & Quintiliano; quin etiam Geſnerus in Biblioth. & Lycoſthenes ac Smilerus in Epitome eiuſdem, Ouidio Medeam Tragœdiam adſcribunt; item Libellum de laudibus Cæſaris, lingua Getica conſcriptum: vnde non mirum ſi Geta vocetur ab Auctore, maximè quum è libris Triſtium & de Ponto conſtet illum exulaſſe in humo Getica, vbi & facit littoris Getici mentionem. Quò etiam accedit magis MS. Vatic. cod. lectio: Offidius. Solum hoc videtur obſtare, quod etiam adnotat Politianus, mirum videri quòd Ouidius Virgilio coætaneus, ex eo Medeam Tragœdiam expreſſiſſet. Sed quidni id faceret, qui argumentum librorum Æneidos 10. verſibus expreſſerit, quantúmque illum fecerit, hæc præfatiuncula indicat:

Quantum Virgilius magno conceſſit Homero,
Tantum ego Virgilio Naſo Poëta meo.

Locus Taciti eſt Dialogo de Claris Oratoribus: nec vllus (inquit) Aſinij aut Meſſalæ liber tam illuſtris eſt, quàm Medea Ouidij, aut Varij Thyeſtes. Quare non placet vulgata lectio Oſidius Geta, quam primus ſubſtituit Sigiſmundus Gelenius, quantumuis etiam ſic legant Quintinus & Macereus: atque adeò rurſus repoſui: Ouidius. Nam ſaltem Ouidij Medeam olim extitiſſe ex Tacito, & Quintiliano manifeſtum eſt. An verò Ouidij Naſonis, an alterius Ouidij Getæ, liberum relinquo Lectori iudicium: hoc vnum cenſeo, ſi diuerſus ſit, etiam librum illum Getica lingua conſcriptum, de quo ſuprà, non Ouidio Naſoni adſcribendum, ſed Ouidio Getæ.

233. Meus quidam propinquus ex eodem Poëta, &c.] Oportet fuiſſe hunc etiam Auctorem aliquem inſignem, quippè qui dicat explicatam ab eo Cebetis Pinacem (quod nos Latinè Tabulam dicimus) inter cetera ſtyli ſui otia: Hoc eſt (vti rectè interpretatur Macereus) vbi à reliquis maioris momenti ſcriptis otiatus eſt. Atqui Cebes Thebanus ſecta Pythagoricus ſcripſit Dialogos tres, è quibus primus Pinax ſeu Tabula inſcriptus, iam olim in Italia, Gallia, & Germania excuſus. & in pictura etiam expreſſus, in quo depingitur iter ad virtutem & voluptatem, & domus vtriuſque.

234. Hometocentonas etiam vocare ſolent.] Suprà num. 231 aliquid de his dicere cœpimus: Nunc hîc addimus, ab aliis adſcribi potius Eudoxiæ Iunioris Theodoſij coniugi, quæ (Zonara teſte) eaſdem priùs à Patricio quodam inceptas abſoluerit, & in ordinem redegerit. Qui liber excuſus iam olim fuit Baſileæ anno 1541. cum dictis Virgiliocentonibus, & poſtea ab Aldo, Græco dumtaxat titulo Ὁμηροκέντρωνες. Poſt deinde (inquit) dictiones & nomina diſperſim poſita colligentes transferunt; ſimilia facientes iis, qui controuerſias ſibimetipſis quaſlibet proponunt, pòſt deinde conantur & Homericis verſibus meditari eas; ita vt Idiotæ putent ex illa temporali declamata controuerſia Homerum verſus eos feciſſe, & multi abducuntur per compoſitam conſequentiam verſuum, ne fortè hæc Homerus fecerit, &c. Vbi etiam aliquot Homerocentonas recitat de cane infernali miſſo ab Euryſtheo ad Herculem, quos compendij gratia omittimus.

235. more centonario.] Quando quid (inquit Quintinus) ex benè connexis, probèque ſibi cohærentibus aliqua de re verbis (proſa, carménve ſit, haud refert) in fragmenta quædam disiungitur, atque diſtrahitur, ex quibus alterius pòſt argumenti coniungatur & connectatur oratio, diuerſiſſima prorſus à primi ſcribentis intentione; Latini vocant hoc genus conſarcinationis, Centonas. Vti puto, metaphoricôs, à genere quodam veſtis detritæ iam veteris, atque diſciſſæ, quæ variis ac rudibus diuerſorum pannorum aſſuturis poſtea reſarcita eſt. Hæc nominatur Centon. Orthographiam Græcam non moror, vna littera ρ productiorem. Nam κέντρωνας dicunt.

236. & vtique fœcundior diuina litteratura.] Obuius eſt omnibus (inquit idem Quintinus) ſimilis locus in generali B. Hieronymi Bibliorum Præfatione ad Paulinum, cuius initium: Frater Ambroſius; in quo ſcribit ille: Taceo de mei ſimilibus, qui ſi forte ad ſcripturas ſanctas poſt ſeculares litteras venerint, & ſermone compoſito aurem populi mulſerint, quicquid dixerint, hoc legem Dei putant, nec ſcire dignantur, quid Prophetæ, quid Apoſtoli ſenſerint, ſed ad ſenſum ſuum incongrua aptant teſtimonia, quaſi grande ſit, vt non vitioſiſſimum docendi genus, deprauare ſententias, & ad voluntatem ſuam ſcripturam trahere repugnantem. Quaſi non legerimus Homerocentonas & Virgiliocentonas, &c. vti ſuprà n. 231. Nos verò ferimus Rhetoriculos neſcio quos, & admiramur ac laudamus, vbi de Grãmaticorũ ſubſelliis duos pedes exilierint, ad exercendas quaſdam ſuas phantaſias nouas, impudenter & impiè detorquentes ſacratiſſima verba ſcripturæ. Gnoſticum pridem legi, qui de cibis, de votis, de Sacramentis, & in ſumma quicquid antea fuit, & hodie eſt controuerſum, de libris Aug. fruſtratim conſarcinarat, vt non aliud in Auguſtino legens, ita diceres Auguſtinum ſenſiſſe, loca verò conſulas, impoſturam deteſtaberis. Vlterius adhuc (inquit idem) iam non Scholiaſtes excurram, narrabóque vobis ab Epiphanio propoſitam (ſed ab Irenæo ſumptam cap. 1. lib. 1.) ſanè quàm maximè propriam, quámque conuenientiſſimam rei tam nefariæ comparationem; dicit ille contra Valentinianos: Prępotentem quempiam Regem mandaſſe fingas, vt ſua ſibi de gemmis electiſſimis & pretioſiſſimis exprimeretur imago. Per fidos autem gemmarios mox affabrè connexis, & inuicem compactis

lapillis, ad viuum sic expressa est; vt omnes in ea regem venerarentur. Artificio postea nouo, neque difficili, circulator quispiam gemmas illas immutauit, inuertit, atque transpositas in canem seu vulpem deformauit, interim vociferans: Hæc Regis imago. Certè qui Regiam nouere formam, præterquam quòd non adsentiuntur, Regis inde maiestatem lædi grauißimè contestantur, & impostorem quærunt ad supplicium, sed interim simpliciores falluntur, ac splendore viso gemmarum, necnon formæ nouæ pretio tam raro, quo perstringantur oculi videntium, facilè pro Rege, quicquid adornatum sic est, honorare se debere credunt. Hæretici gemmas Euangelicas & Apostolicas in suas Pseudeuangelicas Institutiones, & Catecheseis apostaticas, arte simili transferunt. In quibus nostros quidem lapillos regios (qui frons, aut oculus erant, os, aut nasus) loco suo motos agnoscimus planißimè, sed à sacrosancta Regis effigie per execrabiles istos inuersores, ac teterrimos interuersores ad illustrandam suæ vulpis, canísve caudam, iactatione plusquàm circulatoria, detractos. I nunc, & ab antiquis Ecclesiæ Christi patribus tam religiosè commonefactus, istos circumforaneos nebulones admirare, quæ sua sunt quærentes, atque prædicantes, blatterones attende, & per emendicata miserè procedentes suffragia (sicut est in Scholarum Prouerbio) sectare. Salutis homo quisquis es deploratißime, qui talia facis, viuens, videns, atque volens, te perditum cupis. Dominus noster Iesus Christus à tam fragroso & horribili præcipitio conseruet suos ac retrahat. Amen.

237. ipsas quoque scripturas sic esse, &c. dispositas, vt hæreticis materias subministratent, &c.] *Posteri (inquit idem Quintinus) grata sanè & pereleganti Metaphora, quæ huc respiciat,* scripturam *vocarunt ceream, eiúsque cereum nasum dixere, quia poßit ad libitum quocunque flecti. Tam facile est enim, immò facilius est, ad res profanas & impias probandas detorquere* sanctam scripturam, *quàm facile est ex pedibus ac semipedibus, aut penthemimeribus Vergilianis, epithalamia seu quiduis aliud, in vnum congerere.*

CAP. XL.

238. Sed quæritur, à quo intellectus, &c.] *Caput hoc inscribimus:* Quòd sicuti res Sacramentorum diuinorum Diabolus æmulatur, ita & sacras scripturas hæresibus attemperat, atque adeò ab Idololatria hæreseis non differant. *Atqui inter non numerabiles (inquit Quintinus) spiritualium πονηρίας, id est, astutias, fallacias, versutias, denique nequitias, quibus homines à Deô seducere conantur, vna est omnium fallacißima & insidiosißima, dum quicquid Dominus Deus in hominum salutem constituit, inuidus hoc spiritus æmulatur, & suos instituit. Hîc Tertullianus profert in exemplum tam veteris Testamenti ceremonias, quàm noui Mysteria atque sacramenta, quorum modos & operationes diabolicus iste Sannio diuinorum Simius operum, exercendis cultibus suis admiscere gestit.*

239. ipsas quoque res Sacramentorum diuinorum, &c.] *Quæ hic* Sacramenta diuina, *mox* Sacramenta Christi *nuncupat, vtpotè de noui Testamenti* Sacramentis *agens, de quibus paulopòst latiùs, vbi varias alias eius vocis acceptiones etiam apud ipsum Tertullianum indicauerimus. Alibi enim proprio significatu vtitur* (Sacramentum *enim Festo dicitur, quod iurisiurandi sacratione interposita geritur) pro iuramento quod Deo in baptismo præstamus; nempè Tom. præcedent. lib. ad Martyr. cap. 3. num. 32 lib. de Spectac. cap. 24. num. 185. lib. de Cor. milit. iisdem num. 3. & vlt. & suprà hoc ipso libro, vti num. 126. adnotauimus ad illud:* eiusdem Sacramenti vna traditio: *& num. 188. ad illud:* ob diuersitatem Sacramenti. *infrà quoque hoc Tomo lib. de Baptis. vbi de eo latiùs. Deinde pro signo quidem sacro, sed quod allegoricum sit, aut figura futurorum dumtaxat. Prioris generis est illud lib. 1. aduers. Marc. infrà:* Vtique manifestauit & Christianismi generositatem in filio Abrahæ ex libera nato allegoriæ habere sacramentum. *& lib. 3. adu. Marc.* Immò & in ipso nominis sacramento. *ac dicto lib. de Baptismo, c. 13.* fidei sacramenta. *Posterioris illud libri eiusdem:* Hęc figurarum sacramenta si tibi displicent. *item quod suprà est cap. 11. lib. adu. Iud.* Adhuc huius ligni Sacramentum in Regnorum legimus celebratum; *& infrà lib. 5. adu. Marc.* cuius rei figuram extranei sacramenti interpretatur. *Alibi quod propiùs huc accedit, more Scripturis veteris Testamenti vsitatißimo (vbi* Sacramentum *vertitur, quod Græcè est: μυστήριον) pro Mysterio, ídque non solùm Christiano, sed etiam ethnico, & Iudaico, & hæretico. Sicuti enim infrà lib. 2. aduers. Marc. dixit:* aridæ & ardentis naturæ (*solis nempè*) sacramenta Leones Mithræ: *sic lib. 4. adu. eundem:* Religionis Christianæ Sacramentum; *ac li. de Anima:* videt & audit sacramenta; *denique suprà Tom. 1. Apolog. cap. 19.* totius Iudaici sacramenti, ac inde etiam nostri. *Item Scorpiaco infrà:* arcana illa hæreticorum sacramenta; *& lib. adu. Valent. cap. 31.* Qui tantum sacramentum etiam eludendo prodiderint. *ac cap. vlt.* magno nomine sacramento. *Et verò etiam vt omittamus veteris Legis* Sacramenta (*quæ B. Augustino teste in Psal. 73. significabant dumtaxat Saluatorem, non verò, vti nouæ Legis, dabant salutem) poterat eodem modo verti à nostro interprete illud Apostoli Pauli 1. Cor. 4. Sic nos existimet homo vt ministros Christi, & dispensatores* Sacramentorum Dei; *pro eo quod voce Græca in Latinam Coloniam recepta legimus, Mysteriorum Dei, vtpotè ex quo loco peti debeat prima* Sacramentorum *noui Testamenti mentio, quia inde docent veteres Interpretes* Sacramentorum *noui Testamenti dispensatores fuisse Apostolos, eorúmque successores Episcopos & Presbyteros. Quò alludit haud dubiè, simul etiam nominis Mysterij rationem indicans Basilius lib. de Spiritu sancto, cap. 23. in hæc verba: Ad eundem profectò modum, & qui in primordiis Ecclesiæ certos ritus præscripserunt Apostoli & Patres, in occulto silentióque Mysteriis suam seruauerunt dignitatem. Neque enim omninò Mysteriū est, quod ad populares aut vulgares aures effertur. hæc est ratio cur quædam citra scriptum tradita sint. Nam & traditione sola acceptas ab iisdem Apostolis plerasque* Sacramentorum *formas nulli dubium est. Hinc factum est, vt quæ Græcis & quibusdam Latinis Patribus dicuntur Mysteria BB. Ambrosio, Basilio, ac Chrysostomo non semel, aut mystica symbola eidem Basilio hom. 13. ad populum, siue exhort. ad Baptismum, aut diuina mysteria Origeni, hom. 5. in Numer. aut Mystagogiæ Cyrillo Hierosol. Orationibus quinque, à Latinis Patribus vocentur* Sacramenta, *quemadmodum Tertulliano tum hoc loco, tum iis qui de* Sacramentis *separatim infrà citabuntur, & B. Cypriano, Hilario, Ambrosio, Augustino, Prospero locis paulopòst citatis. Quare rectè etiam Concil. Nicen. can. 14. &*

apud

apud Chryſoſt. Variis locis interpretes Sacramenta tranſtulerunt, vbi Græcè μυστήρια, aut ſimile quidpiam, ſituti & apud Dionyſ. Areopag. Hierarch. Eccleſ. 1. vbi Sacramentorum nouæ legis à Chriſto inſtitutionem ab Apoſtolis promulgatam inſinuat: Neceſſariò (inquit) primi illi noſtri Sacerdotalis Ordinis duces, quum ex ſumma ſuperſubſtantialique Deitate ipſi ſancti muneris plenitudinem percepiſſent, & idipſum deinceps proferre & propagare à diuina bonitate miſſi eſſent, ipſíque vt qui tranſiſſent in Deum, poſteros ad diuina prouehere paulatim cuperent, viſibilibus ſignis cœleſtia ſacramenta texerunt. Ex quibus proinde verbis conſtat non nuda eſſe myſteria ſeu ſigna, ſed diuina, ſed cœleſtia, id eſt, cœleſtem diuinámque gratiam conferentia. Vt proinde non noua, ſed iam ab Apoſtolis ipſis accepta ea Sacramenti definitio, quæ dicitur, non ſemel ab Auguſtino Sacramentum viſibile ſignum inuiſibilis gratiæ. Quamquam interim magis clarè vim Sacramentorum ſignificet, quod deſcripſit partim ex Auguſt. lib. 19. contra Fauſtum, partim ex B. Cypriano iam olim B. Iſidorus Etymol. lib. 6. cap. 18. & poſt eum Hrabanus lib. 1. Inſtit. Cleric. cap. 24. Ob id Sacramenta dici, quia ſub regumento rerum corporalium virtus diuina ſecretiùs operatur ſalutem, nempè à ſecretis virtutibus vel ſactis. Ita enim Auguſt. Sacramenti vis inenarrabiliter valet plurimùm. Et B. Cypr. ſerm. de Baptiſmo: Verborum (inquit) ſollemnitas, & ſacri inuocatio nominis, & ſigna inſtitutionibus Apoſtolorum ſacerdotum miniſteriis adtributa, viſibile celebrant Sacramentum. Rem verò ipſam Spiritusſanctus format & efficit, & conſecrationibus viſibilibus inuiſibiliter manū totius bonitatis auctor apponit; & plenitudinem gratię vnctionis diuinæ pinguedo ſanctificationibus officialibus infundit, & rem ſacramenti confirmat & perficit. Porrò quod habet Auguſt. Epiſt. 118. cap. 1. & alibi frequenter, Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Sacramentis numero pauciſſ. obſeruatione facillimis, ſignificatione præſtantiſſ. ſocietatem noui populi colligaſſe, referendum ad ſeptem Sacramenta Eccleſiæ, in quæ quum competat quicquid de Sacramentorum virtute diximus, oportet etiam vt verè ſint Sacramenta Chriſtiana. Horum ſex numero hic enumerantur ab Auctore: tinctio, id eſt, Baptiſmus; expiatio delictorum, quæ ad pœnitentiam ſpectat; ſignatio in frontibus, quæ in Confirmatione fit; panis oblatio Euchariſtica, ſummus Pontificatus ſiue Sacerdotium, reliquos in ſe ſeptem ſacros ordines continens, & nuptiæ ſiue Matrimonium. Quibus hauddubiè etiā Extremam vnctionem infirmorum adieciſſet, ſi ethnicis æquè atque præcedentia in vſu fuiſſet. Verùm de ſingulis adnotabimus veterum Patrum locos, à quibus Sacramenta ſeu myſteria nuncupantur, de virtute eorumdem ſuis quibuſque locis dicturi, vbi de illa ab Auctore tractatur latiùs. Hoc vnum adiiciam ex Quintino: Quòd Celſus Chriſtianis Mithræ ſacrificia obiecerit, tamquam qui inde omnes ſuos ritus ſumpſerint, iuxta Origenem lib. 6. contra eundem Celſum. Qui reſpondet illos à Chriſtianis potius deſumpſiſſe. Quid ſi & ille ad ſeptem Sacramenta Eccleſiæ alluſerit, ſeptenas obiiciens ſcalæ Mithriacæ portas?

240. Tinguit & ipſe quoſdam, &c.] Quòd tinctionis Baptiſmi Sacramentum diuinum Chriſtianúmque æmulabatur diabolus, tam in Iſidis, quàm in Mithræ myſteriis, vide infrà latiùs ab Auctore tractatum lib. de Baptiſmo, quò etiam tractatum differimus de locis Veterum, qui Sacramentum nuncupāt, ad illud Auctoris: Fœlix ſacramentum aquæ noſtræ. Atqui illis verbis: vtique credentes, imitatur illud B. Iuſtini Martyris adu. Tryphonem, vbi initiari ei credentes perhibent, loco ſupracitato ſuprà de Cor milit. nu. 207. qui ibidem etiam ad tinctionem alludit, quum eos imitatos ſcribit Prophetiam Iſaiæ 33. & aqua eius fidelis.

241. expiationem delictorū de lauacro repromittit, & ſic adhuc initiat.] Videtur hoc pertinere ad ſecundam initiationem Mithræ, eo quòd addat: & ſic adhuc; atque adeò intelligendum illud: de lauacro, more Tertullianico, pro: à lauacro, ſiue poſt lauacrū. Plura enim initiationis genera illic vſitata fuiſſe, ex ſequentibus patet. Maximè quum Iuſtinus Martyr contra Tryphonem, ex Iſaia etiā hæc verba citet, quæ illi ſunt imitati: Anima veſtra meditabitur timorem Domini, & populus vitioſus; quare & expiationem peccatorum repromittebant. Atqui de huius ſacramenti partibus & efficacia latè tractat Auctor infrà Tom. 2. lib. de Pœnit. vbi videat Lector totius libri Adnotationes noſtras. Etſi verò diſertis verbis rarò Sacramentum vocetur à Patribus, Tertulliano non niſi hoc loco, certè eodem pertinent hæc Synonyma: Salubre remedium, à B. Cyprian. lib. de Opere & eleem. ſalutaris medela, lib. eiuſdē de Lapſis; in qua nomen Dei æquè atque in Baptiſmate operatur, B. Ambroſ. lib. 2. de Pœnit. Eccleſiæ myſteriū, B. Auguſt. homil. 27. inter 50. hom. qui addit lib. de Adult. coniug. cap. 28. eandem eſſe reconciliationis & baptiſmatis cauſam. Similiter etiam coniungit B. Hieron epiſt. ad Heliod. poteſtatem clauium cum ea quæ eſt conficiundi corporis Chriſti, & trium Chariſmatum, Baptiſmi, Chriſmatis, & ligandi atque ſoluendi, B. Pacianus epiſt. 1. ad Sympronianum. Qui proinde etiam animarum medicos ſacerdotes vocat, tum ibi, tum libro de Pœnit. & confeſſ. cap. 10. imitatus in hoc Tertull. ſuprà lib. de Pœnit. & Origenem hom. 1. & 2. in Pſal. 37. Verùm pluribus hic non eſt opus, quòd & Confeſſioniſtæ & Calniniſtæ Sacramentum agnoſcunt Pœnitentiæ, hoc addito, quod etiam hîc manus impoſitio ſit ſignum viſibile, gratiæ inuiſibilis quæ per abſolutionem confertur.

242. Mithræ, &c.] D. Hieron. lib. 1. Comment. in Amos (inquit Rhenanus) Prophetam, ait: Mithram, ſub eodem numero aliarum litterarum ethnicis eſſe, quem Baſilides hæreticus portentoſo nomine vocet Abraxan, qui ſit omnipotens Deus ſecundum Græcas litteras, & annui curſus numerum in ſolis circulo contentum. Idem lib. 1. adu. Iouinianum, tradit Mithram & Erichthonium, iuxta Gentilium fabulas, vel in lapide vel in terra, de ſolo æſtu libidinis eſſe generatos. An idem ſit neſcio. Sed ceremonias, quibus aliquis initiaretur Mithræ, ſatis prolixè deſcribit Tertull. noſter in fine lib. de Corona milit. Tom. 2. Quum Mithræ miles (inquit) in ſpelæo in caſtris verè tenebratum initiatur, coronam interpoſito gladio ſibi oblatam quaſi mimū martyrij, dehinc capite ſuo accommodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum ſi fortè transferre, dicens Mithram eſſe coronam ſuam; atque exinde numquam coronatur. Id quod in ſignum habet ad probationem ſui, ſicubi tentatus fuerit de Sacramento; ſtatímque creditur Mithræ miles, ſi deiecerit coronam, ſi eam in Deo ſuo eſſe dixerit. Hæc illic. Quæ verba paulo prolixiùs citauimus, quo faciliùs intelligas quod hîc dicit: & ſub gladio redimit coronam. Porrò Mithræ leones adſi-

guabant. Vnde in lib. 1. adu. Marc. Sicut aridæ & ardentis (inquit) naturæ sacramenta Leones Mithræ philosophantur. De quo plura ex eodem Rhenano suprà Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. vlt. num. 106. cum adpendice nostra, num. 107. & 108. Item lib. adu. Marc. 1. infrà ad locum citatum num. 239. Quibus adde quod hîc habet Quintinus: Histrionatu pari (inquit) nescio quis Mithra prophanauit Euangelicæ fidei nostræ sacra. Non aliter enim Christiani suo Christo nomen dabant, quàm suo Mithræ milites initiabantur, hoc est, se dedicabant seu consecrabantur. Ibi, tamquam lauacri sancti baptismalis (addo: & confirmationis siue consignationis in fronte) & Eucharistiæ, & confessionis atque remissionis peccatorum, denique Martyrij mimos agebant, vt hîc Tertullianus, & in fine lib. de Cor. militis adstruit. Angelus tenebrarum sic se transformare solet in angelum lucis; atque ita suis sannis homines, & ipsum Deum ridet. In Synodo Gangrensi docebam continentias & abstinentias hæreticorum priscorum seueriores & austeriores olim fuisse, quàm verè Christianorum tunc erãt. Alcoran (id est, præceptorum collectio per infœlicem Machumeten datorum) nihil quàm ieiunia, orationes, eleemosynas, peregrinantium susceptiones, amorem Dei summum crepat, operum supplicia, præmiáque futura minitans. Et se modò Gnostici præ ceteris, innocentia morum, simplicitate vitæ, pura fide, multa in pauperes benignitate, (pauperes inquam sectæ suæ, sicuti suis iussit Machumetes) extollunt & iactant. Quid agas? Impostores & plani sic res vilissimas deaurant, sic floribus integunt olida sterquilinia, melléque prælinunt venenorum pocula. Christus à tam periculosis, & sine Christo non euitabilibus technis conseruet suos. Forte quis de Mithra scire cupiet, qualenam fuerit hoc dæmonis genus. Audi Suidam sic describentem: Μίθραν νομίζουσιν οἱ Πέρσαι εἶναι τὸν ἥλιον, καὶ τούτῳ θύουσι πολλὰς θυσίας. οὐκ ἂν οὖν εἰς αὐτὸν δυνήσαιτό τις τελεσθῆναι, εἰ μὴ διὰ τινῶν βαθμῶν παρελθὼν τῶν κολάσεων, δείξει ἑαυτὸν ὅσιον καὶ ἀπαθῆ. Id est: Mithram Persæ nominant solem, cui multas sacrificant hostias. Huic autem nemo potest initiari, nisi per quosdã gradus adfectionum, & adpetitionum suarum cohibitarum atque domitarum eò peruenerit, séque sanctum demonstrarit, & animi perturbationibus carentem. Non dissimilis Apathia quæritur in sacerdote Christiano. Sed hæc Mithriaca ludibria non se continuerunt in Perside sola. Poëtæ Latini meminere Mithræ non semel. Post tempora Constantini Magni colebatur adhuc in Alexandria, cuius templum dicebatur Mithrion. Ex Socrate cap. 2. lib. 3. & cap. 16. lib. 5.

243. Signat illic in frontibus milites suos.] Hoc ad imitationem pertinet Sacramenti consignationis siue confirmationis, de cuius variis nominibus, ritu, & efficacia infrà latius lib. de Baptis. cap. 8. ac lib. de Resurrect. carnis; hîc tantùm de Sacramenti, seu mysterij, seu spiritalis signaculi, siue mystagogiæ seu sigilli Dominici (quæ in idem recidunt) appellatione, quæ tam apud Patres frequens est, vt vix sit reperire tot locos de Baptismo aut Eucharistia, de quibus tamen nemo dubitat. Talis est imprimis locus ipsius Tertulliani infrà lib. adu. Praxean, vbi dicit: Christum dictum ab vnctione Sacramento; & alius similis, dicto cap. 8. de Baptis. Similia apud BB. Dionys. Areopag. Eccles. hierarch cap. 4. Pacianum lib de Baptis. August. lib. 1. contra Donat. cap. 19. ac 20. & super Psal. 141. Ambros. cap. 7. lib. de his qui initiantur mysteriis, ac lib. 3. de Sacram. cap. 2. item Cyrillum Hierosol. Cat mystag 3 B. Cornelium denique Papam, epist. ad Fabium Antioch. apud Euseb. lib. 6. cap. 36. & apertissimis verbis B. Cyprianum epist. 72. ad Stephanum Papã, vbi plures eiusmodi locos videre est Adnot. nostr. num. 4. Est verò his visibile signum, consignatio in fronte, inuisibilis gratiæ spiritussancti septiformis, qua confirmantur in fide per baptismum accepta fideles.

244. Celebrat & panis oblationem.] Habet idipsum Iustinus Martyr Apologia ad Anton. Pium. Quod quidem etiam in Mysteriis atque initiis Mythræ fieri docuerunt per imitationem praui dæmones: Quòd namque panis & poculum aquæ in sacrificiis eius qui initiatur, ponatur verbis quibusdã additis μετ' ἐυλόγων τινῶν, aut certè scitis, aut cognoscere potestis. Hoc verò illi etiam ex Isaiæ verbis sumpserunt citatis ab eodem Iustino adu. Tryphonem: Panis dabitur ei & aqua fidelis. Atqui de oblatione panis, eiúsque non communis, sed (teste priori loco Iustino) verè incarnati illius Iesu carnis & sanguinis, siue sacrificio Christiano, suprà latiss. Tom. 2 lib. de Orat. num. 1. & lib. de Cultu fœmin. cap. 11. num. 65. Atqui nemo vmquam dubitauit de Eucharistiæ sacramẽto, vti etiam adnotaui cap. 3. lib. de Cor. milit. To præced. sed infrà latius Tom. 5. adu. Marcionem.

245. & imaginem resurrectionis inducit.] Qua ceremonia vsi sint in Mysteriis Mithræ ad imaginẽ resurrectionis, nõ ita atque de reliquis constat. Habent interim etiam istud ex verbis Isaiæ 33. à B. Iustino citatis: Regem cum gloria videbitis, cùm hoc in resurrectione futurum Christus, Matth. 24. significet.

246. & sub gladio redimit coronam.] Ad intellectum huius facit quod habet suprà dicto li. de Cor. milit. quod etiam hoc eodem cap. adnotauit Rhenanus nu. 242. vbi facit mentionem Mithræ, quam vnà cum illo ego miror à nemine fuisse alio commemoratam.

247. Quid? quòd & Summum Pontificem.] Hoc (vti rectè adnotauit Quintinus) nõ ad Mithræ mysteria pertinet: sed ad leges Flaminis Dialis, vti ille; an verò ad eas quæ Pontifici Maximo præscribebãtur, respiciat Lector infrà latius Tom. 5. lib. de Exhort. ad cast. Hic sufficiat adnotasse, quòd etiam in hoc æmulatus sit diabolus diuina Sacramenta; Ordinis dico Sacramentum, cuius summus gradus est Pontificatus, seu Episcopatus, cui præscribitur ab Apostolo Paulo Monogamia, his verbis: Oportet Episcopum vnius vxoris esse virum. 1. Tim. 3. quippè quum in Episcopo etiam iuxta Ambros. in 1. Cor. 1. sit omnium Ordinationum dignitas: & Dionysio Areop. teste Eccl. Hierarch. c. 5. Ordinibus sacris initiandi solùm facultatem habeat per manusimpositionem. De qua idem Apostolus 1. Tim. 4. Noli negligere gratiam quæ in te est, quæ data est tibi per Prophetiam, & manusimpositionem presbyterij. ac 2. Tim. 1. Resuscita gratiam quæ in te est per impositionem manuum mearum. Quod non de solis Episcopis, sed etiam omnibus sacerdotibus (vt alibi diximus) interpretatur Gregor. Nyss. Orat. in sanctum Baptisma sacerdotum describens, qui inuisibili quadam gratia inuisibilem animam in melius transformatam gerit. Quum itaque hæc manusimpositio, sacrum sit signum inuisibilis gratiæ, quæ per eam confertur, quis dubitet sacramentum esse? Et verò nominatim sic appellatur à BB. Leone Papa epist. 81. ad Dioscorum Alexandr. & Augustino lib. de bono coniug. cap. 24. ac lib. 1. contra Donat. cap. 1. & apertissimè lib. 2. contra Epist. Parmen. Si enim (inquit de Baptismo & Ordinib. sacris) vtrumque Sacramentum est, quod nemo dubitat, cur illud non amittitur, & istud amittitur? Neutri Sacramento facienda

iniuria est. Similia reperire est inter Opera B. Cypriani, sermone de Ablut.pedum: Docetur (inquit) quæ sit Baptismi & ceterorum Sacramentorum stabilitas. Nam baptismum repeti Ecclesiastica prohibent regulæ, nemo sacros Ordines semel datos iterum renouat. Et eodem pertinent (etiam Luthero agnoscente) quæ de Mysteriis *consecrationis Pontificis & sacerdotis habet Areopagita cap.* 5. *& 6. suprà citato, vbi* Mysteriorum *seu* Sacramentorum *frequens fit mentio.*

248. in vnis nuptiis statuit.] *Sic ex MS. Anglico codice, pro:* vnius, *eo quòd prius illud reperiatur etiam li. de Monogam. infrà To. 5. Atqui etiam* in nuptiis diuina Sacramenta æmulatus est diabolus, *quas iisdē penè celebrarunt ethnici ceremoniis quibus Ecclesia, sicuti notius est quàm probatione indigeat. Atque adeò etiam* Matrimonij Sacramētum *à Tertulliano hìc agnitum colligitur, maximè quum ante me adnotarit Franciscus Turrianus, id sexies ab eo* Sacramentum *nuncupari, idq; conformiter Apostolo Ephes. 5. Quemadmodum patet ex eius lib. de Monogamia: Vnam (inquit de Christo) habens Ecclesiam sponsam, secundum Adam & Euæ figuram, quam Apostolus in illud magnum* Sacramentum *interpretatur in Christum & Ecclesiam competisse. Quò pertinet illud eiusdem eodem libro: Ab Episcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiusdem* Sacramenti. *Item illud lib. adu. Valentin.* Nam & celebrādorum coniugiorum gratia dicitur apud eos meditandum atque celebrandum semper Sacramentum. *In cuius confirmationem à Valentinianis adlegari dicta Apostoli verba adnotauit B. Irenæus li. 1. adu. hæres. cap. 1. Quam scripturam etiam tractans Auctor li. 5. adu. Marc. quinquies Matrimonium* Sacramentum *appellat. Neque verò solus ipse, sed & Ambros. ac Chrysostomus ita locum hunc interpretantur in Commentariis, Sixtus li. 3. de Castit. Method. Martyr Sympos. x. Virgin. Gregor. Nazianz. alicubi, August. de Bon. coniug. cap. 77. De nupt. & conc. cap. 10. Hieron. Epitaphio Fabiolæ, ac ad, Quæst. Amandi, & Origenes hom. 9. in Matth Quid? quòd etiam peculiariter* Sacramentum *appellent Matrimonium Leo Papa Epist. 92. ad Rusticum Narbonēsem, Isidor. lib. 2. de diuin. offic. cap. 19. & August præterea dicti lib. cap. 10. 18. ac 24. lib. de Gen. ad litt. 9. cap. 7. de Adult. coniug. lib. 2. cap. 5. De fide & operib. cap. 7. de Nupt. & concupisc. cap. 21. Quomodo autem sit sacrum signum inuisibilis gratiæ, ipse Tertullianus suprà lib. 2. ad Vxorem cap. vlt. non obscurè his verbis significauit.* Vnde (*inquit*) sufficiam, ad enarrandam fœlicitatem eius matrimonij, quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renuntiant, & pater (*cœlestis hauddubiè*) rato habet. Quale iugum fidelium duorum vnius spei, vnius voti, vnius disciplinæ? His Deus pacem suā mittit. Vbi duo, ibi & ipse; vbi & ipse, ibi malus non est. *Vides enim* iugum *siue coniunctionem fidelium signum esse visibile inuisibilis gratiæ, pacis nempè, & à malo seu diaboli tentatione immunitatis cuiusdam. Ceterùm ad Sacramentum Vnctionis extremæ non dubito etiam adlusurum fuisse Auctorem, si & illud æmulatus fuisset diabolus, de quo veterum etiam sufficientia testimonia in proximum caput distulimus ad illud:* curationes repromittere; *& non reticendus Petrus Damianus, qui serm. 1. de Dedic. Eccles. nominatim simul septem Ecclesiæ sacramenta recensuit, quæ alij separatim.*

249. Habet & virgines, habet & continentes.] *Christianos quoque (inquit Quintinus) suarum* virginum & continentum *exempla duxisse calumniabantur à Gentilium virginibus, & aliis quamplurimis in admiranda castitate propter suos Deos, & popularem famam, viuentibus, quum potius ècontrariò illi à Christianis sumpserint. De quibus Hieronymum legas in primo contra Iouinianum libro, & in ea ad Gerontiam Epistola. Ista quidem pro diaboli æmulatione Gentiles obseruabant. Vnde nos addiscamus (vt alibi Tertullianus admonet) quantum Deo sanctitas placeat, quum illam etiam inimicus adfectat; non vtique vt alicuius boni sit affinis ille, sed vt Domini Dei placita cum contumelia adfectans. In eo de Monog. libro. Præterea (quod Hieron. ait) hoc & Gentilitas obseruat, in condemnationem nostri, si hoc non exhibeat veritas Christo, quod mendacium tribuit Diabolo, qui & castitatem reperit penditricem, ad Geront. Atqui exempla Virginum & continentum habes suprà sub finem lib. 1. ad Vxorem, Tom. 2. & infrà Tom. 5. libris de Exhort. ad castit. & de Monogam. vtrobique c. vlt. vbi de singulis exemplis latiùs.*

250. si Numæ Pompilij superstitiones, &c.] *Pulcra est hìc adnotatio Audeberti Macerei, quam adeo ex Gallico idiomate transferendam duximus. Quidam (inquit) libro quodam non ita nuper excuso, cuius titulus Breuis commentarius de signis sacris, sacrificiis, & sacramentis à Deo institutis à creatione mundi, nobis obiicit, nostras ceremonias maiori ex parte desumptas à* Numa Pompilio, *& proinde reiiciendas & subsannandas. Fefellit eum (inquit idem) quòd non considerarit astutiam sui patris & magistri. Diabolus enim eas mutuauit ex veteri Testamento, &* Numæ *tradidit, vt per eas ab illo & suis honoraretur & adoraretur. Quod ad nos adtinet, quibus ad manum est vetus illud Testamentum (etiam si omittamus Traditionē Patrum) magis credibile est, desumpsisse nos inde, quàm è libris* Pompilij. *Interim etiā illud considerandum, quòd talium & similium ceremoniarum obseruatio Deo grata sit; quandoquidem eas tam studiosè affectet & æmuletur Diabolus. Eodem pertinet quod Apologetici c. 19. habet Auctor, de Moyse loquens:* Omnes (*inquit*) materias, origines, ordines, venas, veterani cuiusque styli vestri, historiarum caussas & memoriarum. Ipsos Deos vestros, ipsa templa, & oracula, & sacra vnius Prophetæ scrinium sæculis vincit, in quo thesaurus collocatur totius Iudaici Sacramenti, & inde etiam nostri. *Atque hinc est quod etiam hìc addat Auctor.*

251. nónne manifestè diabolus morositatem illam Iudaicæ legis imitatus est?] *Vbi rectè interpretatur Rhenanus* morositatem, *illam accuratam præscriptionem Instrumenti veteris etiam vsque ad minutias; & addit Quintinus: Per quot & quantas, quámque diligenter & operosè Dominus Deus à Iudæis hostias sibi offerri præceperit, in Leuitarum lib traditū videmus. Onera ista sacrificiorum, & negotiosas oblationum scrupulositates, ac penè totam* Iudaicæ legis morositatem (*vt hìc Tertullianus appellat) Ægeria callidissimus in spiritualibus Dæmon, suum quendam* Numam *Romæ postea docuit, ac instituit.*

252. & sanctorum Christianorum.] *Iterum sic legimus ex MS. 3. Vaticanis cum Rhenano in 1. aditione, & Adnotationibus,* sanctorum, *pro eo quod Gelenius substituit:* sacramentorum. *Si coniecturæ locus esset, malim legere:* scripturarum Christianarū. *quia hauddubiè à simili sic argumentatur Auctor:* Qui ipsas res de quibus sacramenta Christi administrantur, tam æmulanter affectauit exprimere, vtique & idem

instrumenta scripturarum Christianarum poterit profanæ fidei attemperare (*per hæreticos nempè*) sensum de sensibus, verba de verbis, imitando. *Maximè quum similiter omninò locutus sit suprà cap. 19. & alioqui ad propositum non ita aptè conueniret hic locus.*

253. æmulæ fidei.] *Solet dicere (inquit Rhenanus)* æmulus Deo, *in Datiuo. Sic etiã per Aduerbiũ,* æmulè Deo. *nam* fidei *hic in dandi casu dictum est. Similiter etiam in Gallicum transtulit Macereus.*

254. neque ab idololatria distare hæreseis.] *D. Hieronymus (inquit Quintinus) Ezech. cap.8. Per idola in parietibus templi depicta intelligit ea peccata, quibus hominum conscientiæ subiacent, quando varias in corde nostro pingimus imagines vitiorum; quibus tamquam diis nostris inseruimus, & obtemperamus. Apostolus hoc modo dixit, quòd auaritia est idolorum seruitus, ad Gal. 5. & auarus idolorum seruus, Ephes. 5. Sic* hæresis *est idolum (nam carnis operibus & peccatis adnumeratur) & hæreticus est idololatra. Sed hic Tertullianus in vero sensu capit idolum, & idololatram; vt sit idolum, falsi cuiuspiam Dei simulacrum; & idololatra est eiusmodi commẽtitij Dei cultor & adorator. Hoc ipse declarat, inquiens:* Valẽtinus & Marcion Deum quidem creatorem colebant, sed ipsum quoque creatum, & ex coëxistente materia creantem. *Veri ergo idololatræ, quum nullus sit eiusmodi creator Deus. Et breuiter omnes ferè, quotquot sunt ac fuerunt hæreseis, vnum quidem Deum dicunt, sed per malam sententiam immutant eum, sicut ait Irenæus c. 19. li.1. Absimile non est, quod subiungam. Impietas Turcica summo cultu veneratur & adorat vnũ Deum solum, qui creauit omnia, qui summè pius, bonus, & misericors est, omnium cognitor & iudex, &c. Insanis suis effictum nihil sustinet; impiissimi tamen sunt idololatræ. Deũ namque suum negant esse patrem, qui filium sibi coæternum genuerit, vnde coæternus & consubstãtialis procedat Spiritus. Atqui scripturæ talem Deum Turcicum non docuerunt, neque est aliquis; à Machumete, post hæreticos alios multos, introductus est. Igitur qui fictitium talem colunt, idololatræ sunt. Aliud ego referam, quod omnium modò patet oculis, & inculcatur auribus, vt intelligamus omnes hæreticos vt olim, sic & æuo nostro, verissimè dici & haberi idololatras. Vbique Gnostici clamosissimè buccinant vnigenitum Dei filium Dominum Deum nostrum Iesum Christum, hominem propter nos factum; hominum Deíque mediatorem solum, non pro nostris tantùm, sed pro totius mundi peccatis, vnicum pro tribunali Patris aduocatum, cuius vnius liuore sanati sumus, sanguine loti, morte redempti, similiáque de Christo sanè Christianis omnibus adoranda prædicant. Sed siquid vlteriùs dixeris (quod ipsemet, quod Apostoli sui præterea docuerunt) illum videlicet, exomologesin peccatorum nostrorum in Ecclesia sua quærere, dignos pænitentiæ fructus à nobis exigere, velle nos pro commissis animas nostras affligere, mærere, ieiunare, cibis abstinere, carnis voluptatibus omnibus temperare, nostra Deo vota reddere, nec infringere debere; certè quidem libertatis suæ carnalis mancipia non norunt istum Christum, qui sic in seruitutem suam redigi corpus nostrum mandet. Nec eum similiter nouere Christum, qui dextræ patris assidens in cælo, præsens pariter in terra sit in altaris mysterio: Nos corpore suo, sic ineffabiliter & incomprehensibiliter suis distributo, verè pascens, & sanguine potãs. Illi verò suum Christum cælo sic alligant, vt absens inde non possit, aut certè non velit, adesse corporaliter hic nobiscum vsque ad consummationem sæculi: Suos dumtaxat in terra visitans in signis atque figuris, prout singulorum sunt imaginationes & fantasiæ, recipere, vel excludere, vti, vel non vti volentium. Perierat Euangelium, si non isti summi Spiritualium nequitiæ Theologi in eius auxilium nescio quas Idæas Platonicas ab Orco nunc euocassent. In Præfatione Synodi Gangrensis ostendebamus, istorum Christum, non esse Christum Basilij, Nazianzeni, Chrysostomi, Hieronymi, Augustini, sanctorúmque nostrorum maiorũ. Ergo merum est idolum. Igitur, quum nouitium quẽdam commenti sint ex vetere, sibique finxerint Christum (sicuti suum sibi Turca Deum) quem summo cultu prosequantur, idololatræ planè sunt. Quisquis enim talem cogitat Deum, qualis non est Deus, alienum Deum vtique, & falsum in corde suo portat, & est idololatra. Hæc D. Aug. cap. 29. li. 6. quæst. super Iosue. D. Hieronymus, quoties Propheta detestantur idololatras, in hæreticos etiam dictum monet accipiendum. Quum autem iussu diuino debeat occidi idololatra, Exod. 22. ergo & hæreticus. Si non impiè, certè nimis incõsultè dolebat, qui nuper dolebat hanc ob idololatriã tam multos obstinatos, & iure, quondam necatos fuisse, quos in vitam sua ipsius vita lubens reuocaret, vt aiebat, & hoc amplius terreri gladio nolebat. Atqui Moyses talium sanguine putauit Leuitarum suorum manus consecratas iri, Exod. 32. quod & Phineæ ad iustitiam reputatum est vsque in sempiternum. Num. 25. Psal. 105. Propterea, princeps, vt benè tibi sit, auferas Prophetas istos, qui Deum prædicant alienum, de medio tui. Nec malum diutiùs viuere permittas. Hoc tibi Dominus tuus imperat. Deuteron. cap. 13. Hoc si feceritis, ô Reges Iuda, tenebitis pristinam potestatem, can. Reg. 23. quæst. 5. Hactenus ille. Atqui haud absimiles sunt loci apud B. Irenæum li.1. c. 19. Origenem hom. 12. super illud Hieremiæ c. 16. Si faciet homo sibi Deos. Hieronymus disertis verbis in Dan. c. 3. ac Oseæ c. 2. 8. ac 11. Denique Athanasius & Lucifer Caralitanus frequentissimè Arrij hæresin Idololatriam vocant. Ex MS. autem partim Vatic. partim Anglico legimus in huius c. calce:* Itaque omne mendacium quod de Deo (*pro: de eo*) dicunt, quodammodò (*id antea desiderabatur*) genus est Idololatriæ.

Cap. XLI.

255. Non omittam ipsius etiam conuersationis hæreticæ, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd nulla vmquam fuerit vitæ, sexus, ordinis apud hæreticos distinctio.

256. quis Catechumenus, quis fidelis, &c.] *Apud antiquos (inquit Quintinus) populus diuersis quatuor distinguebatur gradibus. Erant enim* συναιτέοντες, κατηχούμενοι, πιστεύοντες, & μετανοοῦντες: Competentes, Catechumeni, (*Ecclesia Latina retinuit Græcum*) Fideles *seu credentes &* Pœnitentes. *Altari verò ministrantium fuerunt ab ipsis etiam Christi discipulis ordines distincti.* Catechumenus *dicebatur is, qui post diuturnam baptismi petitionem, demum baptizandus, priùs catechizabatur, id est, instituebatur, erudiebatur, edocebatur, in articulis fidei nostræ, priùs quàm baptizaretur, & in Ecclesiam intromitteretur. Cui* fidelis *opponitur, qui iam plenè doctus & instructus erat in fide, iámque receptus & admissus erat ad nostra mysteria percipienda.* Catechumenus, & Catechizo, *sunt apud Apostolum hoc in sensu ad Gal. cap. 6. Eosdem* Audientes *siue* Auditores *nuncupari ab Auctore suprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 6. num. 39. & latiùs in Cyprian. Epist. 13. num. 4. & 24. num. 7.*

257. pacem quoque passim cum omnibus miscent.]

ſcent.] *In ſcriptoribus (inquit Quintinus) Eccleſiaſticis frequentiſſimus eſt iſte vocabuli* Pacis *vſus, apud Cyprianum ſæpè:* Dare pacem, *hic:* miſcere pacem; *hoc eſt in ius communionis recipere; in conſortium Eccleſiæ admittere; commiſſis facinoribus abſoluere; quod abſque ſatisfactione non debere fieri, nec ante conſcientiam purgatam ſacrificio & manu ſacerdotis, liquet ex eodem Cypriano ſæpius hoc adſerente:* Pax (*ait, id eſt, abſolutio*) *alioqui irrita & falſa eſt, periculoſa dantibus, & nihil accipientibus profutura. Nec communicationem tribuit, ſed impedit ad ſalutem. Vide ſermonem de Lapſis. Hæretici non morantur iſtas pœnitentias atque ſatisfactiones in Eccleſia noſtra, ſed* pacem, *id eſt, communicationem miſcent indiſcriminatim, cum quibuſuis ad eos accedentibus, & huiuſcemodi familiaritatem, ſiue doctrinæ communionem, vocant illi vitæ ſimplicitatem, quæ nihil occultet, ac ſit ſine ſupercilio. Eodem pertinent quæ ſuprà adnotauimus cap. 20. ad illud:* Communicatio pacis *num.* 123. & 32. *ad illud:* nec recipiuntur in pacem & communionem.

258. Omnes tument.] *Non ſemel (inquit idem Quintinus) in Synodo Gangrenſi demonſtrauimus, Hæreſeon cunctarum matrem & procreatricem ſingularum eſſe ſuperbiam. Hieronym. in cap. Oſee 5. ſic habet: Hæretici matrem habent iniquitatis ſuæ ſuperbiam, dum ſemper ſe ſcire altiora iactitant, & in Eccleſiæ contumeliam debacchantur. Itaque Tertullianus ait:* Omnes tument, *omnes ſcientiam pollicentur. Auctor eſt Epiphanius contra Valentinianos ſcribens: Omnes hæreticos ſeſe cognominaſſe* Gnoſticos, *id eſt, peritos, ſcientes, & rerum diſciplinarúmque multarum cognitores. Iſta nomine tenus ac fama tantùm; nam reuera nihil eſt imperitius. Cupido ſcientiæ perdidit ab annis quadraginta (prò dolor!) & indies perdit innumeram Gallicæ iuuentutis multitudinem. Quid enim ſcire ſibi non videntur, dum ſectam ſibi, vel hanc, vel illam nouam delegerint, & in eam ſe perditum coniecerint? Atqui de* Gnoſticorum *appellatione latiùs infrà ad titulum Scorpiaci aduerſus* Gnoſticos.

259. Antè ſunt perfecti Catechumeni quàm edocti.] *Sic legimus cum MS. Vatic. cod. pro eo quod erat:* educati; *nam non aliud* Catechumeni, *quàm* edocti, *vtpotè illi qui* catechizantur, *id eſt,* docentur. *Iſtud autem (inquit Quintinus) ij quotidie non ſiccis oculis videre coguntur. Heri Lutetiæ cerdo viliſſimus, triduo poſt inter Gnoſticos Euangelicæ vitæ prædicans, eſt admirandus. Nudius tertius ganeo proiectiſſimus, & luparum ſectator & aſſecla nequiſſimus, aut multis tranſactis lunis, etiam Commentaria ſcribit in Euangelia. Vides* Catechumenorum *Tertulliani perfectionem.*

260. Ipſæ mulieres hæreticæ, &c.] *Chriſtiane Lector (inquit idem) ſiquid vnquam certò credidiſti, certo certius hoc vnum credito, quacunque modò ſit, aut olim fuerit hæreſis (ab ea prima Simonis incantatoris, ad hæc vſque tempora noſtra, in quæ fines ſæculorum deuenerunt) in ea fuit, & eſt: Dux fœmina facti. Nulla eſt, inquam; (iam ſuperiùs adſirmabam) quæ ſuas Helenas & Philumenas non habeat, & Heu! Helenæ iſtæ (non poſſum me continere quin dicam, taciturus grauiora) miſeram modò Galliam noſtram complere ſatagunt, immò complerunt iſtis neſcio quibus barbatulis Gnoſticis, in gynæcio quidem prædicantibus ſuis (vt appellant) ad populum verò Secretariorum nomine tectis. Et eò iam nonnullæ deuenerunt abominationis, vt eos palàm circumducãt, quos amatoribus, & adſectatoribus ſuis facillimè, laſciuis autem mollibúſque maritis non magna cum difficultate ſeductrices inſinuant, eſúmque pomi deceptis, & incautis perſuadent. Apoſtolus dixit iſtiuſmodi Gnoſticorum ſororculas, onuſtas illas peccatis, non otioſas eſſe tantummodò: ſunt inſuper & curioſæ, loquaces, & garrulæ videlicet, loquentes quæ non oportet; quas Tertullianus propriè nominat hic:* Procaces, *id eſt, petulantes, inuerecundas, impudentes, & quæ* publicè docere non erubeſcant; *quum Paulus tamen ſcripſerit hoc eſſe turpe* mulieri, & *in Eccleſia loqui* mulierem *noluerit, ſed à viro domi diſcere. Nunc inter Gnoſticos illæ de ſacris & fide palàm concionantur, immò contendunt, vt ait hîc Tertullianus. Ab anno Domini* 1521. *quo paſſim Biblia ſacra profanari cœpere vernaculis populorum linguis, adeò quoque* mulieres *incœperunt, pro fuſis & colo, Theologari; vt inuentæ ſint, quæ de ſcriptis Pauli themata collegerint, de quibus eſſent illæ paratæ publicè quibuſuis diſceptantibus, & in quibuſcunque ſcholis, reſpondere. Noſtri temporis hiſtoriæ contentioſas iſtas, & diſputatrices fœminas nominatim produnt, & publicè cum talibus Doctricibus, ab eiſdem conſcripti libelli proſtant. Vnde ſatis intelligimus, quid hîc Tertullianus dicat: hæreticorum* mulieres *de ſacris* contendere, *id eſt, diſputare.*

261. Exorciſmos agere, &c.] *Montaniſtas (inquit idem) ſiue Pepuzianos arguit, apud quos etiam* mulieres *fungebantur ſacerdotio; quod Epiphanius, Auguſtinus, & alij teſtantur. Atqui (ſicut Epiphanius ait) ab æterno nulla* mulier *vnquam ſacrificauit Deo. Ne Eua quidem, nec eius filiæ. Denique nec ſuperbeata virgo Maria Dei mater. Atqui de* Exorciſmis *latiùs infrà initio libri de Baptiſmo.*

262. curationes repromittere.] *Quum nemo in* muliere *meritò reprehendere poſſit* curationes *infirmorum ſimplices, videtur adludere ad gratias* curationũ, *de quibus* 1. *Cor.* 12. *quas ſibi* mulieres hæreticæ *arrogabant, atque adeò ſicuti* tinguere (*de quo mox*) audebant, *id eſt, Baptiſmi ſacramentũ adminiſtrare, fortaſſis etiã* Sacramentũ extremæ vnctionis *prætextu curationis conferre. Vt vt fuerit, quum alibi de eo tractandi non melior in Tertulliano detur occaſio, quàm vbi de* gratiis curationum *agitur, etiam illud Eccleſiæ eſſe Sacramentum hîc comprobabimus, maximè quum* curationes repromittat. *Nam de eo Apoſtolus Iacobus ſic loquitur Epiſt. ſuæ cap.* 5. *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Eccleſiæ, & orent ſuper eum, vnguentes eum oleo in nomine Domini. Et oratio fidei ſaluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & ſi in peccatis ſit, remittentur ei. Quibus verbis quum profiteatur ſignum viſibile, olei nempè vnctionem, inuiſibilis gratiæ, vtpotè remiſſionis peccatorum, quidni Sacramentum dicatur? Quare Innocentius Papa* 1. *epiſt.* 1. *ad Decentium Eugubinum, de extrema vnctione loquens, quam quidam pœnitentibus conferebant: Quibus (inquit) reliqua Sacramenta negantur, quomodo vnum genus putatur poſſe concedi? Quæ ipſa verba tranſſcripta ſunt à Patribus Concilij VVormatienſis cap.* 72. *vbi diſertis verbis de Sacramento extremæ vnctionis locum illum B. Iacobi Apoſtoli interpretantur, quemadmodum etiam Beda in Comment. ſuper Marc. c.* 6. *P. Damianus ſermone* 1. *de Dedicat. Eccleſ. Nec abſimiliter, niſi quòd Sacramentum non appellent Concil. Meld. cap.* 1. *teſte Burchardo lib.* 4. *Decret. cap.* 75. *ac priore parte* 1. *cap.* 263. *Theophyl. in cap.* 6. *Marc. & B. Auguſt. ſerm.* 215. *de tempore, & libris qui eidẽ adſcribuntur de Rectit. cathol conuerſ. ac de Viſit. infirmorum lib.* 2. *cap.* 4. *Quò adludere videtur Cyrillus Alexandrin. lib.* 2. *in Leuitic. dum ſeptimam remiſſionem peccatorum vocat, quæ ſit*

iuxta praeceptum D. Iacobi Apostoli.

263. forsitan & tinguere.] *B. Epiphanius contra Collyridianos: Sed neque* mulieri Baptisma *dare concreditum est; alioqui potuisset Christus à matre baptizari potius quàm à Ioanne. Propterea (Vti adnotat Quintinus) Tertullianus hic, quasi prodigiosum quid & difficile creditu posuit in fine versus istius:* hæreticorum mulieres audent forsitan & tinguere, *id est, baptizare. Certè Gnosticorum mulieres nihil non audent in nocturnis suis coitionibus, quum discipulæ bonæ cum suis bonis magistris & præceptoribus congrediuntur, & ad suas phratrias conueniunt in occulta quædam triclinia. Ferunt à Damalide quadam, post habitam à se concionem, fuisse panem, vinumque (sanctam Domini cœnam vocant) adstantibus distributum & administratum. Sed hoc non est mirum, quum sint omnes apud eos presbyteri, atque sacerdotes. Nostra tempora nihil in hæreseon materia reliquerunt intentatum. Verùm de hoc latiùs infrà lib. de Baptis. dummodò hic adiiciamus illud Auctoris suprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap.* 9. Non permittitur mulieri in Ecclesia loqui, sed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum sacerdotalis officij sortem sibi vendicare. *Vbi aliquid etiam hac de re adnotauimus num.* 65. 66. 67. & 68.

264. nunc Neophytos conlocant.] *Propterea improbat* temerarias Ordinationes hæreticorum, *quòd contra interdictum Apostoli 2. Tim. 4. Non* νεόφυτον, *ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli; ipsi* Neophytos *in Ordine* conlocant. *Quid autem* Neophyti, *explicat eiusdem argumenti canon 2. Nicæni 1. Concilij. Qui nempè, ex vita Gentilium nuper admodum* catechizati, *statim ad spiritale baptisma venerant, quos adeò continuo quum baptizati sunt, interdicitur ad Episcopatum promouere. Cui similia habet etiam B. Hieronym. in fine Epist. ad Oceanum, & Innocentius Papa 1. epist. 12. ad Aurelium Carthag. Episcopum; ex qua constat non modò Tertulliani tempore, sed & diu postea in Aphrica hunc abusum perseuerasse.*

265. nunc sæculo obstrictos.] *Intelligit eos, qui cupiditatis pecuniæ gratia,* sæculo *adhuc* obstricti *permanent, contra interdictum Apostoli 2. Tim. 2. Nemo militans Deo* obligat se molestiis sæcularibus. *Quod quum de omnibus dictum sit (inquit B. Cyprian. epist. 65. ad Furnitanos) quanto magis* molestiis & laqueis sæcularibus obligati *non debent, qui diuinis rebus occupati, ab Ecclesia recedere, & ad seculares actus vacare nō possint? Videtur autem Auctor adludere ad Canon. 60. Apostolorum (in quem sua scholia citat Quintinus) qui habet: Ex Gentili vita conuersum recens baptizatum, id est,* Neophytum, *aut ex alio turpi vitæ instituto aduenientem, id est,* sæculo obstrictum, *non est iustum mox in Episcopum deligere.*

266. nunc Apostatas nostros.] *Similiter* Apostatam *hic modò describit Canon Apostolorum 62. (etiam à Quintino commemoratus) eidem qui Christum negauerit; quare meritò id nomen Iuliano Imperatori datum.*

267. Itaque alius hodie fit Episcopus, cras alius.] *Præterquàm quòd apud Montanistas (B. Hieron. teste epist. 5. ad Marcellam contra Montanum) tertium dumtaxat locum tenebant Episcopi, quale quid etiam narrat Epiph. de Arrio, hær. 75. videtur innuere quosdam hæreticos Auctor, qui frequentissimè ordinem Ecclesiasticum immutabant, & modò hunc, modò illum pro Episcopo habebant, aut ab eadem dignitate destituebant pro libito. Atqui* Episcoporum *mentio frequens apud Tertullian. hic suprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 9. vbi & veteris Testamenti & noui Hierarchas producit.* Quis *(inquit)* Patriarches, Prophetes, Leuites, sacerdos, Ἄρχων seu Iudex, vel postea Apostolus, Euangelizator, aut Episcopus inuenitur coronatus? *Itē lib. de Veland. virgin. cap.* 9. Cui siquid refrigerij debuerat Episcopus. *Item infrà lib. de Bap. cap.* 17. summus sacerdos, qui est Episcopus; *& Tom. 5. lib. de Pudicitia:* non Ecclesia numerus Episcoporum; *& lib. de Monogam.* ab Episcopo Monogamo; *& lib. de Fuga in persecut.* sed quum ipsi auctores, id est, Episcopi, fugiunt; *item lib. de ieiuniis:* Hæc erunt exempla & populo & Episcopis; *denique hoc eodem lib. suprà latissimè cap.* 32. Euoluant *(inquit)* ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, aut Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, habuerit auctorem & antecessorem. Hoc enim modo Ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt; sicut Smyrnæorum Ecclesia habens Polycarpum ab Ioanne collocatum refert, sicut Romanorum Clemētem à Petro ordinatum ædit; proinde vtique & ceteræ exhibent, quos ab Apostolis in Episcopatum constitutos, Apostolici seminis traduces habeant. *Vbi non modò* Episcopos *agnoscit ab Apostolorum ætate (quò etiam pertinet tractatio illius Apostoli Pauli 2. Tim. 4. Oportet* Episcopum *esse vnius vxoris virum) sed & Episcoporum successionem legitimam etiam cum auctoritate; quam certè summam profitetur in Romano Pontifice, dum li. de Pudicitia,* Episcopum Episcoporum *vocat. Eodem pertinet quod eosdem non semel* Præsidentes *nuncupat. Hinc illud Apolog. cap.* 39. Præsident probati quique seniores; *& lib. de Cor. milit. cap.* 3. nec de aliorum manu quàm Præsidentium sumimus; *denique sub finem lib. de Ieiuniis:* quòd duplex apud te Præsidentibus honor binis partibus deputatur, quum Apostolus duplicem honorem dederit, vt fratribus & Præpositis. *Quamquam interim postremis his locis etiam* Presbyteros Præsidentium *nomine intelligat, de quibus mox latiùs num.* 270. *Atqui vnde dicatur Episcopus, & quid à Presbytero differat, adnotauimus in B. Cyprian. epist. 65. ad Rogatianum, nu. 13. & de* Episcoporū auctoritate *in epist. eiusdem 55. ad Cornelium, num. 8. ac 27.*

268. hodie Diaconus.] Diaconorum *etiam alibi fit mentio ab Auctore, potissimùm locis supradictis de Monogamia, & Fuga in persecut. priori:* à Diaconis *(inquit)* eiusdem Sacramenti; *posteriori:* id est, ipsi Diaconi. *Porrò de* Diaconi *officio remitto Lectorem ad meas Adnotat. in B. Cypriani dictam epist. 65. num. 14. Cui etiam ius baptizandi adtribuit Auctor lib. sequ. de Baptismo cap. 17.*

269. qui cras Lector.] *Mirum est quid Magdenburgensibus venerit in mentem, dum B. Cypriani ætate primùm Clero additos fuisse audent scribere* Lectores, *quum hic disertis verbis* Lector *commemoretur: immò & ab ætate Apostolorum* Lectores *fuisse satis demonstrauimus in eiusdem Cypr. Epist. 33. de* Aurelio Lectore ordinato, *num. 5. Quo minus illis credēdum, dum etiam* Hypodiaconos *non ante Cyprianum agnitos fuisse in Ecclesia argumento negatiuo (quod nihil habet validitatis) comprobant, eo quòd Tertullianus nusquam* Hypo-

Hypodiaconorum meminerit. Verùm contrarium etiã de illis comprobauimus ad Epist Cypr. 24. de Saturo Lectore & Optato Hypodiacono factis, num. 5. E quo loco hoc vnum repetimus, quòd ne fortassè inde errorem suum adstruerent, commodum acciderit, quòd B. Ignatius, qui plerumque (epistolis nempè prioribus ad Mariam Cassobolitam, Trallianos, Magnesianos, Tharsenses, Philippenses, Philadelphienses, Smyrnenses) non meminerit, nisi Episcoporum, Diaconorum & Presbyterorum; Epistola ad Antiochenses, post mentionem eorundem sic subiungat (cui Græca editio etiam consentit) Saluto Subdiaconos, Lectores, Cantores, Ostiarios, Laborantes, Exorcistas atque Confessores. Vbi habes præterea 4. Ordines, quos minores seu non sacros nuncupamus, eo quòd matrimonium in illis contrahere licet, non item in sacris illis tribus, Hypodiaconatu, Diaconatu, & Presbyterio, & qui est caput omnium, Episcopatu.

270. hodie Presbyter, qui cras Laicus.] Presbyterorum frequentissimè quoque meminit Tertullianus, & imprimis duobus locis supracitatis lib. de Monog. & Fuga in persecut. à Presbyteris eiusdem Sacramenti. Deinde (vt omittam locos citatos suprà num. 268. qui eodem pertinent) suprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 9. vbi de Confessione agitur: Presbyteris aduolui, & caris Dei adgeniculari: vbi videat Lector Adnot. nostras num. 1. & 58. item infrà cap. 17. lib. de Baptismo, vbi ius baptizandi Presbyteris tribuit, & Tom. 5. lib. de Exhort. ad castit. Vsqueadeò (inquit) nisi laici ea obseruent, per quæ Presbyteri adleguntur, quomodo erunt Presbyteri qui de laicis adleguntur. & mox: dum Presbyter alius esse non potest, quàm laicus qui semel fuerit maritatus. Ad eosdem æquè atque ad Episcopos pertinent quæcunque variis locis de Sacerdotibus & Sacerdotio, & maximè eodem illo loco connumerat. Nequid dicam (de quo in vita eius latiùs) quòd etiam ipse Tertullianus Presbyter fuerit. Cetera prudens prætereo, remittens Lectorem ad Adnotat. nostras in B. Cyprian. supracitatas, in epist. 35 num 4.

271. Nam & laicis sacerdotalia munera iniungunt.] Quæ hîc sacerdotalia munera, pauloantè ordinationes dixit, & suprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. quemadmodum pauloantè citauimus, num. 263. sortem sacerdotalis officij, adludens haud dubiè ad Cleri deriuationem, vti illic adnotauimus, num. 68. id confirmantes etiam B. Cypriani testimonio, qui Ordinationes Clericas vocat. Eodem pertinet illa, de qua num. præced. adlectio Presbyterorum, de qua etiam suprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 7. num. 33. Adleguntur in ordinem Ecclesiasticum artifices idolorum. Omnium autem apertissimus locus est iste infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad castit. Differentiam (inquit) inter ordinem & plebem constituit Ecclesię auctoritas, & honor per Ordinis consessum sanctificatus à Deo. Interim etiam altiùs sacræ huius Hierarchiæ institutionem petit B. Dionys. Areop. Ecclesi. hierarch. cap. 5. à Christo nempè ipso: Quinetiam (inquit) diuinus ac primus Pontifex noster (hoc enim etiam caussa nostra humanissimus Iesus factus est) quum discipulos ad Sacerdotij honorem efferret, quamquam erat vt Deus auctor sacrorum, tamen sanctissimo Patri suo, diuinóque Spiritui, munus consecrationis adtribuit; præcipiens discipulis, vt scripta diuina loquuntur, ab Hierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris, quam audistis à me, quia baptizabimini Spiritusancto. Vbi indicat institutos quidem à Christo sacerdotes Apostolos (nempè in nouissima cœna, dum dixit: Hoc facite in meam commemorationem) sed à Spiritu sancto consecratos Episcopos in die Pentecostes; iuxta quod etiam B. Hieron. adserit Dial. supracitato contra Lucifer. Cui consecrationi factæ per Spiritumsanctum super capita Apostolorum in linguis igneis (vti adnotauit iam olim Ammonius Alexan. in Acta Apost.) successit Manusimpositio, quam signum esse visibile inuisibilis gratiæ, atque adeò Sacramentum, suprà demonstrauimus capite præced. 40. num. 247. Quare & sacras ordinationes plerumque vocare solent Veteres; immò & cum signo aliquo visibili seu miraculo, adhuc B. Cypriani tempore frequenter conferebantur sacri Ordines, immò & minores, vti adnotauimus ad Epist. eiusdem 35. de Numidico Presbytero ordinaro, num. 2.

CAP. XLII.

272. De verbi autem administratione, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quòd in verbi quoque administratione, ob mutuam discordiam nihil hæretici proficiant. Siue autem legas cum excusis: non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi, siue cum MS. Anglico: non ethnicis conuertendis, sed nostris euertendis, parum refert.

273. Adime illis Legem Moysi.] Sic ex MS. Vatic. pro: in Lege. Cui consentiunt Quintinus & Macereus. Quorum ille sic interpretatur hunc locum; id est: Ne sinas eos de Mose loqui, cuius libros improbare gaudent; Prophetis maledicere cessent, quos omnes etiam reiiciebant. de malo suo quodam Deo, mundi creatore, non ampliùs disputent. Hac tria (dico) suarum dissertationum argumenta remoueas ipsis; quid vltrà loquantur, aut quid in Christianis accusent, amplius non habent. Ac si quis modò prædicantibus Gnosticorum diceret, In Pontifices, & Presbyteros, in ceremonias, & ritus Ecclesiasticos desinite probra conijcere; sed aliud quoduis argumentum fidei nostræ vestris in concionibus tractare. Talibus hæc adimas (inquam) lædoria, mutos planè videbis conuiciatores istos, contumeliarum totos, & Euangelici Rhacæ venenis inflatos.

274. Et hoc est quod schismata apud hæreticos ferè non sunt, &c.] Schisma (inquit idem) quod iam superiùs dicebam, est quando quis à præfecto suo secedit, quando nouam cathedram statuit, & Ecclesiam quandam nouam priuatim congregat, vt est in Can. Apost. 31. Hoc autem non fit apud hæreticos, qui nullos morum suorum, vitæ, seu doctrinæ magistros & præsides habent; subinde pro libito singula mutantes & innouantes, quod sanè Schisma foret inter Catholicos. Lego autem rursus ex MS. cum Rhenano: quia quum sint, non parent (id est, non apparent) schismata; est enim vnitas ipsa: vt postremum istud Ironicos dictum intelligatur. Perinde est autem, seu legas cum excusis: quæ accepit, seu cum MS. quod accepir.

275. Plerique nec Ecclesias habent, &c.] Clarius explicat Macereus sequentia, sine matre, id est: matrice Ecclesia: sine sede, Episcopali nempè, orbi fide (sic enim rectiùs ipse & Quintinus, quàm alij: orba) extorres. Quemadmodum Quintinus rectè interpretatur illud: quasi sibi, larè vagantur (quod legit etiam MS. Vatic.) in hunc modum: id est, absque mandato, non missi, omni nunc obedientia soluti prædicant, quaquauersum discurrunt, aridam circuunt, & mare; trans Arcton nauigant, vt sibi proselytos faciant. olim tam vagè, & incerti per populos & regiones errabant hæretici;

modò quoque sic Gnostici viuunt, vt hæreticos inter se tam similes esse cognoscas, quàm viperæ nunc sint antiquorum seculorum viperis æquales.

CAP. XLIII.

276. Notata sunt etiam commercia hæreticorum cum Magis quampluribus, &c.] *Hoc caput (quod aliter paulò quàm Quintinus distinximus) inscriptione hac insigniumus:* Quòd ob commercia hæreticorum cum magis aliísque eius generis hominibus, disciplinæ apud eos neglectus, index sit doctrinæ peruersæ. *Atqui de* Magorum cum hæreticis communione *latiùs infrà lib. de Anima.*

277. cum Circulatoribus.] *Sibi familiares (inquit Quintinus) & amicos habent* circulatores, *id est, vagos & circumforaneos homines, qui serpentes & simias & vrsos, idque genus, per fora circumferunt; Histriones, qui cauillant in triuiis, & comœdias agunt, quos omnes tamen Cyprianus in Ecclesiam recipi noluit, ne pudor, & honor Ecclesiæ tam turpi contagione fœdaretur. Epist. 10. lib. 1. (quæ nunc est num. 61.) Contagiosæ tempestatis nostræ Gnostici tantum per istos, quantum per suas conciones proficiunt. Inter Prædicantes apud eos collocantur; actitandis enim suis mimis, nihil quàm rident Ecclesiæ nostræ Sacrificos, & execrandi sacra nostra traducunt.*

278. cum Astrologis.] Astrologos (*inquit idem*) *diuinos & ariolos intelligo; sibi familiares & amicos habent hæretici. Num tibi videtur* Astrologus *ille ter impius & hæreticus esse, qui genesin Christi (8. Cal. Ianuarij mensis) retulit ad astra, futurúmque dixit Biaothanaton, morte violenta periturum; quia Draco tum, cum cœlestibus aliis nescio quibus signis, traheret caudam, quod ait sinistræ prognosticon esse genituræ. Nos hæc inter Christianos, & à Christianis, publicari patimur. Num tibi quoque γνωσικώτερος ille videtur (aliis puta peritior & elegantior, quíque plus de fonte Castalio potarit) scripturæ cum sua Latinitate nouus interpolator, qui verba Christi, Marci 14. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de eo: Væ autem homini illi, per quem traditur; sic interpretatur, & ad marginem suæ nouæ traductionis interpretamentum suum adscribit (inquiens, & Christum loqui faciens:) Est quidem mihi fatale prodi, sed non idcircò feret impunè proditor. En? Christi mortem reuocat ad fata, sicut* Astrologus *ad astra. Totus orbis Gallicus insanit, & fornicatur modò post quendam Magum, quo quid hæreticius? In suis prognosticis nihil, quàm rasos, & de rasis loquitur (quas appellationes à sociis suis Gnosticis didicit) Ecclesiæ nostræ sacerdotes intelligens; quibus dum mala vaticinatur, ipsis optat & imprecatur, Hierarchiam nostram turbari cupiens; nec enim quicquam (Christo Iesu gratia) de prædictis suis accidit. Itaque magna est inter* Astrologos *& hæreticos, atque semper fuit, concordia. Sunt enim & isti (quamuis non profiteantur) hæretici, aut nihil quidem quàm sua somnia credentes, & Athei.*

279. cum Philosophis.] *Quàm benè (inquit idem)* Philosophis *& hæreticis conueniat, in cap. 7. dictum fuit. A Philosophis autem didicerunt isti pacem cum quibusuis miscere, sicuti proximè legistis.*

280. doctrinæ index disciplina est.] *Hoc etiam ex MS Vatic. cod. secundum lectionem Quintini & Macerei, pro eo quod contrario prorsus sensu legebatur:* Doctrina index disciplinæ, *eo quòd præcedat:* de genere conuersationis qualitas fidei æstimari potest. *Nam (vti rectè adnotat Quintinus) quales magistri, tales sunt etiam discipuli; mali corui malum est ouum.* Doctrinam *nominat à docendo, &* disciplinam *à discendo.*

281. Negant Deum timendum.] *Hæretici (inquit idem) dumtaxat amandum* Deum *docent, Catholici verò* timendum, *pariter & amandum. Qui solummodò putant amandum, solummodò putant esse bonum, quippe qui nemini per suam bonitatem valeat inferre malum. Quæ fuit opinio quondam Marcionitarum, modóque Gnosticorum. Vnde morum vitaque dissolutio maxima, scilicet, excluso metu damnationis. Hieronym. exponens illud in Osee cap. 4. Secundum multitudinem eorum, sic peccauerunt mihi, &c. scriptum reliquit, quòd huc maximè pertineat: idcircò referam, quamuis prolixè. De hæreticis facilis intelligentia est, quod quanto plures fuerint, tantò magis delinquunt Deo, & gloriantur in populis, & idcircò decipiunt infælices, vt peccata populi comedant, & per dulces sermones deuorent domos viduarum. Quum enim viderint aliquos delinquentes, aiunt: Nibil aliud quærit Deus, nisi fidei veritatem, quam si custodieritis, non curat quid agatis. Hæc enim dicentes, in iniquitatibus subleuant animas eorum, vt non solùm non agant pœnitentiam, nec humilientur, sed gaudeant in sceleribus suis, & erecta ceruice gradiantur. Si tempestatis nostræ Gnostici suis in congregationibus & libris eadem scriptitant, atque dictitant, ergo sunt hæretici; falsus est alioqui Hieronymus. Quod ethnici de Ioue suo cantant, idem quoque de suo Ioua Gnostici credunt:*

Iuppiter esse pium statuit, quodcumque iuuaret.

Deus quidem summè bonus est, ideóque super res omnes amandus. Sed etiam summè iustus est, reddens vnicuique iuxta opera sua; propterea summè timendus. *Quo ex timore maxima bona sequuntur in Ecclesia catholica, qualia per Tertullianum describuntur hic. Inter quæ sunt:*

282. adlectio explorata.] *Istud respicit Apostolicum can. 33. (eodem adnotante) qui iubet in fidelium societatem recipiendos ἀνακρίνεσθαι, id est,* explorari, *discuti, diligenter examinari, priusquàm recipiantur in consortium publicum. Verbum iuris est* Adlectio, *quando quis in aliquorum cœtum recipitur, adscribitur, cooptatur.* Adlectio, *sicut & origo, ciues facit, & immunitatem tribuit, vt est in leg. in fi. l. 5. ff. de in. im. & l. 7. De exco. lib. 10. C.*

283. promotio emerita.] *Idem (inquit Quintinus)* promoueri *quod proueht. Qui verò prouehitur, de minori ad maius prouehitur, vt est in Hieronymi canone, Legimus. 93. dist. Sic etiam Latini dicunt: ad dignitates* promoueri; *& in nostris* promotio *est ordinum sacrorum susceptio; prout hic* promotio *dicitur eius qui fit Episcopus, & aliis in Ecclesia præficitur. Quod fieri de solis* emeritis *in suis Ecclesiis Canones præcipiunt, cap. Nec* emeritis. *61. dist. Vnde hic Tertullianus ostendit* emeritam *esse debere* promotionem, *hoc est,* emeritos *ministros esse solos honoribus, ac dignitatibus euehendos.* Emeriti *milites appellantur, qui militiæ tempus impleuerunt. In iure quoque vox tritissima, l. 3 § ignominiæ. ff. De infa. & C. sicuti quæ sequitur.*

284. apparitio deuota.] *Id est (vti idem adnotat) Presbyteri, Diaconi, Hypodiaconi, Lectores, aliorúmque turba ministrorum, qui præstò solent Episcopo sacrificanti, vel in Ecclesia quid aliud agenti, adesse, officij caussa: tales (inquam) sacrorum ministri per Dei timorem fiunt obsequentes, & deuoti suo Præsuli. Leges dicunt Officiales (puta Scribas, viatores & nuncios publicos, & præcones,*

atque

atque ſimiles) apparere magiſtratui: propterea vocantur apparitores. Et apparitio, pro: apparitoribus in lege quadam legitur: apparitio iudiciaria. Vt & hic: Epiſcopalis apparitio, id eſt, Epiſcoporum miniſtri. Similiter autem & iſtud, & quod ſequitur, transfert Macereus in linguam Gallicam.

285. proceſſio modeſta.] Sic legimus ex MS. Vatic.cod. Quintino & Macereo, pro: moderata. Atqui, quando foras (inquit ille) aliquis, & in publicum progreditur, non ille ſolus & priuatim, ſed antecedentibus, ſeque ſequentibus multis, cum pompa & comitatu longo; Latini dicunt eum procedere. Sponſus & ſponſa procedunt ad nuptias. Quando mortui cuiuſpiam corpus effertur, apud Comicum procedit funus. Et purpuratus Imperator ab aula ſua procedit, quando cum ſuis anteambulonibus, & aliis circumcirca ſatellitibus & comitibus egreditur à regia. Sic & Epiſcopus infulis Pontificalibus ornatus, pedo pariter & mitra decoratus, elata cruce præcedente, cereis ac facibus prælucentibus, de templo, ſeu templi ſecretario progrediens, quem circumſtat vndiquaque Clerus, quem ſequitur populus, humi procumbens ad benedictionem, tum valde propriè dicitur ille procedere. Auguſt.cap. 8. lib. 22. de ciuit. Dei, circa finem capitis: Ad me curritur, vbi ſedebam, iam proceſſurus, paulóque pòſt: Procedimus ad populum, plena erat Eccleſia, &c. Frequenter alibi leges: Inde proceſſio venit, actus ipſe procedendi, qui debet abſque faſtu & ſuperbia fieri. Publicas Litanias, & Supplicationes, aptè quoque nunc appellamus Proceſſiones. In lege quadam Romana, l. 42. ff. De dona. inter vir. & vxo. Proceſſus viri nominantur, quando vir honoribus, ac dignitatibus euehitur & augetur. Hoc eſt: Procedit. Atqui aliquid etiam hac de re ex Rhenano ſuprà diximus lib. ad Vxorem 2. cap. 2. num. 25.

Cap. XLIIII.

286. Proinde hæc apud nos teſtimonia, &c.] Hoc peculiariter caput titulo inſigniuimus: Quòd vel metus futuri iudicij ab hæreſibus abſterrere nos debeat.

287. qui illam ſtuprauerint adulterio hæretico, virginem traditam à Chriſto.] Sæpè quidem (inquit Quintinus) immò ſemper ab impuris hæreticis & Idololatris tentata fuit Eccleſia Chriſti virginitas, ſed incorrupta manſit, & inuiolata virgo, ad ea vſque tempora, quibus ſacer Apoſtolorum chorus diuerſum finem ſortitus eſt, & ea tota generatio præteriit, quæ diuinam ſapientiam ſuis ipſius auribus audire meruerat, quod Traiano regnante contigit, ſub quo Simeon Cleophæ filius, Domini conſobrinus, centum viginti natus annos, Hieroſolymis grauia paſſus, demum fuit crucifixus, ſub quo etiam Traiano Ioannes vita functus eſt. Illo priore Apoſtolico ſæculo, quæ fuerunt hæreſes, latebant, neque palàm, dum præſentes adhuc eſſent Apoſtoli, quid audebant, aut moliebantur, ſed in angulis, & procul ab Apoſtolis deliteſcentes ganniebant. Poſtea verò nihil, effrontes aduerſus Eccleſiam Chriſti, non auſæ ſunt adtentare. καὶ γυμνῇ λοιπὸν ἤδη τῇ κεφαλῇ, Et aperto propterea tam nudóque capite nihil occultantes, contra veritatis prædicationem cœperunt falsò nominatam ſcientiam quandam ſuam prædicare. Hæc Egeſippus apud Euſebium cap. 32. Eccleſ. hiſt. lib. 3. Quæ retuli non inuitus, vt intelligamus hoc miſero ſæculo noſtro tam multos emerſiſſe ex abyſſo perfidos hæreticos, quia mundi principes atque potentatus demerſerunt Epiſcopos, hoc eſt: Quia nunc Eccleſia iam nullos habet Apoſtolorum ſucceſſores genuinos. Hinc intelligimus etiam quidnam Tertullianus dicere velit, quum ſtupratam ſcribit ab hæreticis Eccleſiam, quæ quum ſcribebat, anni nondum præterierant integri centum ſexaginta (vti ipſe adfirmat, lib. de Monogam.) poſt Apoſtolorum deceſſum, quod etiam ſuperiùs adnotabamus.

288. Agnoſcent ſuam potius, &c.] Quintin. & MS.Vatic.legunt: Agnoſcunt, & Quintin. addit: hic. ſed placet magis prior lectio: Agnoſcent, eo quòd præcedit allegabunt, & ſequatur: Adiicient. Lego autem cum Rhenano: quàm ſuorum. Quod rectiùs interpretatur Macereus de hæreticorum magiſtris, ſubſtituens cum Gelenio partim, & cum Quintino: qui ſuos non antè præſtruxerunt, quàm Rhenanus de Apoſtolis legens: qui nos antè præſtruxerunt. Atqui ſic in hunc locum ſcribit Quintinus: Chriſtũ, Chriſtique diſcipulos dicere nequeunt omnibus non denunciaſſe venturas, & ſummoperè cauendas hæreſeis eſſe. Denunciarunt enim quod hæreticorum magiſtri non fecerunt. Hic igitur, occæcati licet, diſcipuli vident cæcorum Doctorum ſuorum culpam, qui futura pericula non antè viderunt, & fugienda non admonuerunt.

289. Adiicient præterea, &c.] Stupendis (inquit idem) & mirabilibus præſtigiis hæretici nonnulli circumuenerunt atque deceperunt populos, vt Samarites ille Magus, qui dementaſſe homines magicis artibus ſuis dicitur, Act.cap. 8. Menander, atque ceteri. Legas Epiphanium. Quod eorundem ſectatores in erroris excuſationem prætendebant, quaſi tantis miraculis ad credendum fuiſſent inducti. Friuola ſanè defenſio, quam Chriſtus ipſe reiecit. Cui maximas hac parte gratias debemus, quòd in hoc hæreſeon tumultu, quo permittit Eccleſiam ſuam nimis agitari, non item ſpirituales illas nequitias permiſerit per Gnoſticos, ipſarum planè miniſtros, edi prodigia. Nam, ſi qui noua docent, etiam noua ſigna facerent (vt oportet in nouæ religionis inſtitutione) de Chriſti certè fide (ni fallor cum piis multis) actum foret in Gallia noſtra; quandoquidem turmatim currunt ad ignotos neſcio quos blaterones, ſermone quidem fallaces, opere nullo potentes, oſtentis atque miraculis deſtitutos, nulla denique virtute redemptos.

290. Itaque veniam merebuntur.] Et hoc, & quod ſequitur tertium genus excuſationis hæreticorum, Tertullianus totum per Ironiam tractat (vti adnotauit etiam Quintin.) Hæreticos ita ſeipſos fingens excuſare, dicereque: Satis ſciebamus hæreſeis futuras, nec hæreſibus propter hæreſiarcharum prodigia credidimus: attamen ex Euangelio conceptam primam fidem mutauimus, ideò quòd & Euangelium ſuum Deus mutauerit, & aliud nouum reuelauerit Ebioni, Cerintho, Marcioni, Valentino ceteriſque, cui nouo nunc Euangelio citra veniæ periculum credimus. Horribiles ac ſtupendas inſidias Satanæ, nihil non mouentis, vt nos à Chriſto dimoueat. Legimus autem ex cod. Anglico: reſpondente Domino, pro: Deo, quia illud magis Chriſto competit, quem loquentem ad hæreticos hîc introducit per Proſopopœiam. Deinde cum Quintino & Macereo verbis aliquot tranſpoſitis: & diſcentibus meis eadem ad vos prædicare mandaueram, ſemel Euangelium, & eiuſdem regulæ doctrinam Apoſtolis meis delegaueram, ſed quum vos non crederetis, libuit mihi, &c.

291. Reſurrectionem promiſeram, &c.] Rurſus vel Macereo adnotante, tres has hæreſeis ſimul coniungit,

vti antea hoc libro non semel, negantes Resurrectionem carnis, natiuitatem Christi ex virgine, *&*: facientes Deum meliorem.

292. Talia capit opinari.] *Verbum*: capit (*inquit Rhenanus*) *hoc modo solet vsurpare; id est, accidit vt alias adhuc opiniones habeant hæretici; aut: possunt adhuc alia* opinari *quæ exorbitant, vt vis verbi*: capit, *meliùs exprimatur li.1. aduers. Marc.* Si depreciari capit in creatore. *Addit autem ad explicationem Quintinus: Hic adstruit quod perpetuò videmus esse verum. Fieri solet (inquiens) vt qui semel à via veritatis contumaciter aberrarit, in profundissimum barathrum mendaciorum deuiet, & corruat, & aliena prorsus opinetur ac somniet. In Synodo Gangrensi probare conabar (& non refractariis probatum puto) quòd vnius hæreseω̃s reus, omnium simul reus est. Herculeo plusquàm nodo (sicut est in prouerbio) connexa sunt, & colligatæ simul hæreses, non minus arctè, quàm Samsonicarum vulpium caudæ. Qui Gnosticus est hoc æuo, Simonianus est, Manichæus est, Arrianus est, Atheus est, & quiuis alius est ex eo numero. Nihil enim tam impium commenti sunt illi, nihil vnquam tam ridiculum seu fabulosum mentiti sunt, quod sectatores non habuerit, & quod à Gnosticis in medium modò non proferatur.*

LIBRI DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS PARS ALTERA, QVÆ inscribi possit de Hæresibus.

CAP. XLV.

293. Sed nunc quidem generaliter actum est à nobis, &c.] *Addimus* à, *ex MS. Vatic. cod. Hucusque verò (inquit Quintinus) Tertullianus* de Præscriptionibus, *id est: Exceptionibus ac defensionibus, quibus Catholici valeant hæreticorum depellere calumniosas intentiones, in genere disseruit. Speciatim iam singulos proponit Hæreseω̃n Auctores, qui quasi iudicio contendere non verebantur in Ecclesiam Christi. Atque adeò alterum quendam ceu libellum post hunc subiexit, quo nominatim ad æuum suum perstrinxit hæreticos, qui seditiosis factionibus Ecclesiam Christi vexarant, & vexabant adhuc. Quare & nos prima facie iudicabamus distinguendum hunc librum in duos, sicuti sub calcem Argumenti adnotauimus, exemplo Quintini, & initio Rhenani ac Trithemij, qui posteriorem hanc partem,* Librum de Hæresibus *inscribunt, maximè quum in MS. Anglico nō reperiatur, & in Vaticano ita à priori distinctus sit, vt etiā anteponatur libro de Præscriptionibus aduersus hæreses. Verùm quia nimis abruptum foret exordium:* Quorum hæreticorum, *& quòd etiam Gelenius censebat malè reuulsam fuisse hanc partem à præcedenti, maluimus sequi vulgatas æditiones, & posteriores etiam ipsius Rhenani, in quibus Adnotationes in priorem libri partem à posterioribus non distinxit. Sufficit (siquis fortè in alia sit sententia) hic adnotasse distinctionem, & singulas hæreses numero quodam prætitulasse, vt si quis velit, possit citare aut per capita, aut per Hæreses, exemplum secuti Epiphanij & B. Augustini. Præter quos interim præterea exstant qui de hæresibus scripserunt antiquiores, B. Irenæus & Philaster, posteriores verò Theodoretus, Euthymius, Damascenus, B. Isidorus, Hrabanus, Honorius, ac Gratianus, & qui nostra tempestate scripserunt Bernardus Lutzemburgus, & Gabriel Prateolus, qui multum hic me iuuerunt; Ego verò etiam hac occasione multos in illis locos restitui. Ad quos etiam, quod ad reliquas hæreticorum blasphemias adtinet, Lectorem remitto: Vti etiam ad Nicolaum Sanderum Anglum de Visibili monarchia lib. 7. Vbi singulis singulorum hæreticorum hæresibus Antidotum ex Patribus adponit. Quarum interim eas quæ Iudaismi sunt, quatuor nempè, & eas quæ post Euangelium insurrexerunt, numero* XXXI. *separatim distinximus. Proinde capiti huic titulum damus:* De Iudaismi hæresibus IIII. Dosithei Samaritani, Sadducæorum, Pharisæorum, & Herodianorum. *Hoc adnotandum autem, antequàm ad singulas hæreses veniam, quòd Epiphanius & Damascenus libris de hæresibus ante Christum, quatuor genera hæreseω̃n ponant;* Barbarismum *nempè, ab Adami ætate vsque ad Noë;* Scythismum, *à Noë vsque ad Phalec & Ragau;* Hellenismum *siue Græcismum, à Saruch ad Abrahamum vsque, sub qua Philosophorum sectas comprehendit; &* Iudaismum, *à filij Iacob Iuda temporibus ad Christum vsque; quibus addit Epiphanius & Samaritismum, faciens 4. eiusdem sectas, Gorthenos, Sebuæos, Essenos, Dositheos. B. Honorius verò lib. de hæresibus, tria dumtaxat, Iudæorum, Paganorum, & qui in Ecclesiam irruperunt. Quorum quod ad Hellenismi seu Paganorum hæreses adtinet, rectius Epiphanius ac Damascenus quatuor dumtaxat Philosophorum sectas enumerant, nempè: Pythagoræorum seu Peripateticorum, Platonicorum, Stoicorum, & Epicureorum, quàm Honorius, qui Peripateticos à Pythagoræis, Academicos à Platonicis, & Cynicos ab Epicureis distinguit; addens interim non malè Gymnosophistas, quia &* Indorum Gymnosophistas *Tertullianus recenset infrà lib. aduers. Marc. 1. quibus addit, quorum ibidem meminit,* Persarum Magos, *&* Ægyptiorum Hierophantas, *itidem & Gallorum* Druidas. *Scribit autem ferè integrum librum de Anima Tertullian.* aduersus Platonicos.

294. etiam specialiter quibusdam respondebimus.] *Rectè hoc interpretatur Macereus, non de tractatu sequenti, quem* DE HÆRESIBVS *inscribere liceret, vti diximus, sed de libris, quibus aliás respondit aduersus hæreses quasdam* specialiter, *nempè iis qui toto hoc Tomo continentur, quorum catalogum habes suprà pagina prima.*

295. Taceo enim Iudaismi hæreticos.] *Præter Tertullianum,* Iudaismi hæreses *recensent ex superioribus veteribus, Philaster, Epiphanius, Damascenus, & Honorius, in hoc tamen diuersi, quòd primus 28. alter 12. tertius 8. Auctor denique quatuor dumtaxat enumeret, quantum adparet, ex professo prætermittens* Essenorum sectam, *quòd ea, vel Iosepho teste, ceteris sit probabilior, & neque hæresis dici possit, quòd secundum Eusebium ex Philone libro de Therapeutis, ad fidem Christi mox conuersi fuerint, atque adeò primi ex illis Christiani exorti Monachi. Habet id Iosephus tum lib. 2. de Bell. Iu-*

daico

daico cap. 7. tum Antiq. Iudaic. lib. 18. cap. 2. ubi præterea Pharisæorum & Sadducæorum, de quibus mox latius, & quartam Iudæ Galilæi sectam commemorat. Porrò à Philastro 28. Iudaismi hæretici recensentur: Ophitæ, Caiani, Sethiani, Dosithei, Sadducæi, Pharisæi, Samaritani, *Nazaræi, Esseni, Heliognosti, Ranarum cultores, Musoritæ, Musoaccaronitæ, Troglodytæ, Fortunæ cæli cultores, Bahalitæ, Assaritæ, Molochitæ, Tophet aræ cultores, Puteoritæ, Serpentis ærei cultores, Subterranei, Thamur cultores, Belitæ, Bahalitæ, Phytonissæ, Astharotitæ*, Herodiani. *Ab Epiphanio 7. Scribæ*, Pharisæi, Sadducæi, *Hemerobaptistæ, Ossæi, Nazaræi*, Herodiani. *A Damasceno*, Samaritani, *Corsheni, Iebussæi, Esseni*, Dosithei, *Scribæ*, Pharisæi, Sadducæi, *Hemerobaptistæ, Hossinij, Nazaræi*, Herodiani. *Ab Honorio*, Pharisæi, Sadducæi, *Esseni, Marbonæi, Genistæ, Meristæ*, Samaritæ, *Hemerobaptistæ. Ab Auctore denique:* Dositheni, Sadducæi, Pharisæi, Herodiani. *A Hrabano de Institut. cler. lib. 2. cap.* 58. Pharisæi, Sadducæi, *Esnæi, Marbonæi, Genistæ, Meristæi, Samaritæ, & Hemerobaptistæ. Quos omnes vt in concordiam quandam contrahamus, imprimis præter 9. priores & vltimum Philastri, reliqui sunt potius idololatræ quàm sectarij. Ophitæ, Caiani, Sethiani, post Euangelium ab Auctore recensentur. Esseni inter hæreticos deputandi non veniunt.* Samaritani Dosithei *erant discipuli, & proinde iidem, quemadmodum Corthenij & Iebussæi siue Gortheni & Nebuæi. Scribæ cum Pharisæis intelliguntur. Hemerobaptistæ, Hossenij, Nazaræi, Marbonæi & Meristæ, peculiarem quidem hæresim habebant, sed non ita noti. Genistæ verò potius schismatici censendi. Certè B. Hieron. Dialog. adu. Lucifer. iisdem penè verbis Auctorem imitatur:* Tacco (*inquit*) de Iudaismi hæreticis, *qui ante aduentum Christi legem traditam dissiparunt. Quòd* Dositheus Samaritanorum princeps Prophetas repudiauit. *Quòd* Sadducæi ex illius radice nascentes, *etiam* resurrectionem carnis *negauerunt, &c. ne hîc prolixiores simus.*

296. Dositheum inquam Samaritanum, &c.] *Alium hunc esse existimo à* Dositheo, *quem inter 7. primos Ecclesiæ hæreticos recenset Theodoretus fab. hæretic. lib. 1. cap. 3. & (si Prateoli æditio mendosa non sit) etiam Egesippus, in quo ego interim nihil tale repperi. Hunc enim* Samaritanum *fuisse non modò Auctor, sed & B. Hieronym. Dial. adu. Lucif. & Epiphanius ac Damascenus adfirmant; Philaster Iudæum vocat generali nomine, qui plures etiam eius errores recenset, quomodo & Damascenus, in hoc tamen consentientes cum Auctore & Hieron.* quòd primus ausus est Prophetas repudiare. *Vide plura apud Epiphanium hær. 13.*

297. Taceo Sadducæos, &c.] *Consentiunt Auctori Iosephus, Philaster, Epiphanius & Damascenus, quòd* ex Dosithei erroris radice surgentes, *vtpotè etiam* Prophetas repudiantes, *item posteriores quòd* ausi sint etiam ad hanc hæresin resurrectionem carnis negare, *addentes præter alia à Saddoc homine Iudæo sic appellatos, immò & à iustitia quam iactitabant, Epiphanius & Damascenus, vtpotè quum Saddic Hebraicè iustum significet. Patet autem illud de* negata carnis resurrectione, *Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. & Act. 23. Iosephus etiam satis consentit, dum ait eos cum corpore simul & animas extinguere.*

298. Prætermitto Phariseos, &c.] *Quòd hi* additamenta quædam legi (*nam sic lego, pro:* legis) adstruxerint, *patet Matth. 23. vbi* Pharisæos & *Scribas, graphicè suis depingit coloribus, & apertiùs Matth. 15. & Marc. 7. quum ad illos Christus dixit: Quare & vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem hominum, &c. Vel Honorio sic interpretante. Adludit eodem etiam Iosephus, dum ait ex horum præscripto & interpretatione, solere fieri quicquid ad precationes sollemnes ac cultum diuinum adtinet, & certiorem eos legalium rituum notitiam profiteri: Et Damascenus item, dum expiationes vrceorum & alia einsemodi illis tribuit. Denique magis dilucidè Epiphanius de Scribis, hæres. 16. (quos sub* Pharisæis *comprehendit Auctor) consuetudines (inquit) seruantes, quas non ex lege didicerant, & similia de* Pharisæis, *aliáque multò plura, hæres. 17.* Accepisse verò eos ipsum quod habent nomen, ab eo quod à Iudæis diuisi sunt, *præterquàm quòd ex etymologia nominis Hebraica manifestum est; adseritur etiam à Damasceno & Honorio, ac Hieron. vbi suprà.*

299. cum his etiam Herodianos, &c.] *Idipsum adfirmant Philaster, Epiphanius & Damascenus, quorum duo variant,* quum Herodem Christum esse dicerent: *Damascenus nempè, percussum ab angelo (vti legitur Act. 10.) eundem qui occidit Iacobum fratrem Ioannis gladio: Epiphanius verò alludens ad* Herodianos, *quorum fit mentio Matth. 22. & Marc. 3. ac 12. Herodem, sub quo Christus passus est; quod ipsum probatum ab illis scribit illa scriptura Gen. 49. Non deficiet princeps ex Iuda, &c. donec venerit cui restant quæ reseruantur ipsi. nam sic illi legebant. Plura vide apud eundem, hæres. 20.*

Cap. XLVI.

300. Ad eos me conuerto, qui ex Euangelio hæretici esse voluerunt, &c.] *Caput hoc inscribimus:* De I. II. III. IIII. & V. post Euangelium hæresibus, Simonis Magi, Menandri, Saturnini, Basilidis, & Nicolai: *in quo haudubiè, vti & in plerisque sequentibus, B. Irenæi librum primum aduers. hæres. est imitatus, de quibus priusquàm vlteriùs aliquid dicam, iniicienda est hîc mentio aliorum quorumdam hæreticorum, qui ab Apostolo Paulo recensentur. Sunt illi:* Phygellus & Hermogenes, *2. Tim. 1.* Hymenæus & Philetus, *2. Tim. 2. de quibus suprà cap. 3. Item* Alexander, *qui cum Hymenæo etiam coniungitur, 1. Tim. 1. ac Alexander ærarius nuncupatur, 2. Tim. 4. qui quum eandem sententiam ab Apostolo cum Hymenæo acceperit, videtur etiam idem cum illo sensisse: resurrectionem nondum esse factam. De quo plura reperire est in eius epist. Commentariis, & apud Theodoretum Præfat. in Polymorphum, vbi eum fabrum ærarium vocat. Deinde* Diotrephes, *de quo conqueritur B. Ioannes Apostolus Epist. 3. quòd amans Primatum gerere sese non reciperet, & plura Ven. Beda in eius loci Commentario. Porrò Pacianus coniungit tanquam primos tres hæreticos:* Simonem Magum, Menandrum, & Nicolaum.

Hær. I.

301. primus omnium Simon Magus, &c.] *Imprimis primam etiam hæresin post Christum* Simonis Magi *facit Epiphan. hæres. 21. vbi hæc omnia latissimè tractat, Simonem oriundum dicens à Gittharum ciuitate in Samaria. Similiter etiam Eusebius hist. Eccles. lib. 2. cap. 12. post eum Niceph. lib. 2. cap. 14. & ante*

hos omnes Ignatius Epist. ad Trallienses, item Cyrillus Hierosol. Catech. 6. Deinde quod paucis Auctor expressit: qui in Actis Apostolorum condignam meruit ab Apostolo Petro iustámque sententiam, prolixè ex cap. 8. Act. prosequuntur B. Irenæus lib. 1. cap. 20. Epiphan. & Theodoretus. Item quod hîc est: Hic ausus est summam se dicere virtutem, id est, summum Deum, iisdem penè verbis ille habet: Ipse se docuit sublimissimam virtutem, hoc est, eum qui sit super omnia pater, & sustinere se vocari quodcumque eum vocant homines, Deum nempè (vti apertius habet Cyrillus Hierosol.) nam hoc est quod præmisit: Hic igitur à multis quasi Deus glorificatus est. Idipsum habent etiam Philastrius, Epiphanius, Theodoretus immò & B. Lucas Act. 8 his verbis: Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna, & B. Hieron. adu. Lucifer. Quòd verò mundum ab angelis suis institutum diceret, adstruunt etiam B. Irenæus, Philastrius, Epiphanius, Theodoretus, vbi suprà: quò accedit etiam Damascenus dicens: Quòd Deum mundi effectorem negabat; & Isidorus Etymol. lib. 8. cap. 5. Honorius & Hrabanus vbi suprà, ac Gratianus, dum & hunc errorem adtribuunt: Creatorem non à Deo, sed à virtute quadam superna creatum. Rursum quòd adseruerit: à Dæmone se oberrante, qui esset sapientia, descendisse; quærendum apud Iudæos, se in phantasmate Dei, non passum, sed esse quasi passum, partim sic explicat Irenæus: Docuit semetipsum esse, qui inter Iudæos quasi filius apparuerit. Et Epiphanius: Error (inquit) ille seipsum redarguit. Quum enim dixerit, quòd ab ipso facti sunt angeli per ipsius intelligentiam, rursus dixit se transformatum esse per singulos cœlos, vt lateret ipsos in descendendo. Clarissimè verò Theodoretus. Mutatum descendisse, ne ab angelis agnosceretur, qui creationis officium administrant; & in Iudæa tamquam hominem apparuisse, quum non esset homo, & passum esse, quum non esset passus. Quibus quod ad posteriorem partem adtinet, consentit etiam B. August. hæres. 1. Porrò quomodo ipsi erecta fuerit statua Romæ, diximus suprà Tom. 1. Apolog. cap. 13 num. 200. & de Helena ipsius meretrice infrà dicemus, lib. de Anima, vbi agit nominatim aduersus opinionem Simonis hæretici. De eadem hæres. sic suprà Auctor cap. 33. Simonianæ autem Magiæ disciplina angelis seruiens, vtique & ipsa inter idololatrias deputabatur, & à Petro Apostolo in ipso Simone damnabatur. Sub Claudio autem & Nerone Cæsaribus claruisse constat. Addit præterea Theodoretus ex hac radice ortos Dosithinos, Cleobanos, Gorthrnos, Masbothas, Adriacistas, Eutychitas, & Canistas, hæreses septem Quorum Eutychitas Clemens Alexand. Strom. lib. 7. sub finem, dictas dicit ex iis quæ nefariè perpetrarunt.

HÆR. II.

302. Post hunc Menander discipulus eius, &c.] Quòd Menander eadem dixerit quæ Simon ipse, & quicquid se Simon dixerat, hoc se Menander esse dicebat, latiùs tradunt B. Irenæus lib. 1. cap. 21. Euseb. hist. Eccles. lib. 3 cap. 10. Philastrius, Epiphanius, & Theodoretus vbi suprà. Consentiunt etiam B. Augustinus, Isidorus, Honorius, Hrabanus, & Gratianus hæres. 2. dum illi & eius discipulis Menandrianis errorem adtribuunt, quòd mundus non à Deo, sed ab angelis conditus fuerit. quod etiam habet Damascenus; sed (si emendati sint codices) in hoc dissentit ab aliis & Auctore, quòd dicit Simonianos id negasse. Similiter confirmant Philastrius, Epiphanius, & Theodoretus, illud Auctoris: negans habere posse quemquam salutem, nisi in nomine suo baptizatus fuisset; & omnium latiss. Euseb. hist. Eccles. lib. 3. cap. 20. qui eundem multos Antiochiæ seduxisse tradit, ex Apolog. B. Iustini Martyris. Ille autem addit & ipsum Samaritanum fuisse in vico Capareteura ortum, qui sectatoribus suis minimè eos morituros esse persuasit. Fugiendum eundem Menandrum, & totam collectionem malignitatis eius monet B. Ignatius epist. ad Trallienses. Vixisse autem sub Vespasiano tradit Niceph. hist. Eccles. lib. 3. cap. 12. & aduersus eum scripsisse dicit Theodoretus B. Iustinum Martyrem, Irenæum, & postea etiam Origenem. Scripsit contra eundem caput integrum Auctor infrà lib. de Anima, & alterius capitis partem de vi mortis.

HÆR. III.

303. Secutus est post hæc & Saturninus, &c.] Saturninum patria etiam Antiochenum fuisse scribit Philastrius, ab ea (inquit Irenæus lib. 1. cap. 22.) quæ est apud Daphnem, addens eum in Syria sparsisse hæresis, quem Saturnilum vocant Epiphanius hæres. 23. & Theodoretus, ac eiusdem etiam meminit B. Hieron. vbi suprà. Cuius errores sequentes partim ipsi, partim alij enumerant Primum nempè: Innascibilem virtutem, id est, Deum in summis & illis infinitis partibus & in superioribus manere, longè autem distantes ab hoc angelos inferiores mundum fecisse, agnoscunt Irenæus, Philastrius, Epiphanius, & Theodoretus ipsis Irenæi verbis, Augustinus, Damascenus. quare adiiciendum est in versione Macerei secundum dicti commatis membrum. Illud verò: Quia splendor quidam luminis de sursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem instituere curasse, &c. (secundo enim loco vocem angelos omitti debere insinuat Macereus) latiùs explicatur ab Irenæo, Philastrio, Epiphanio, & Theodoreto, in hanc sententiam: Angelos desursum à summa potestate lucida imagine apparente, quum eam continere non possent, eo quòd statim recurrerit sursum, adhortatos esse semel ipsos dicentes: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Primóque (vt deinceps etiam Tertulliani ipsius verbis vtar ex libro de Anima, cap. 23.) opus fuisse futile & inualidum & instabile, in terra vermis instar palpitasse, quod consistendi vires deessent. Dehinc ex misericordia summæ potestatis, ad cuius effigiem nec tamen plenè perspectam temerè structus esset, scintillulam vitæ consecutũ, quæ illum exsuscitarit & erexerit, & constantiùs animarit, & post decessum vitæ ad matricem relatura sit. Deinde agnoscunt & illud eiusdem Christum in substantia corporis non fuisse, & phantasmate tantùm quasi passum esse, Philastrius, Epiphanius, & Theodoretus, addentes quòd seipsum Christum illum adseruerit. Denique quòd dixerit: resurrectionem carnis nullo modo futuram esse, colligitur ex supradicto secundo errore, vbi dixit: reliqua hominis perire. quare & ab illo id non repetitur. Sub Adriano autem hunc commemorat Euseb. hist. Eccles. lib. 4 cap. 7. quod magis placet, quàm quòd alij sub Traiano eum collocent, eo quòd constet simul cœpisse cum Basilide, quem etiam illi sub Adriano recensent; maximè quum mecum sentiat Theodoretus & Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. qui addit, quòd Glauciam sibi magistrum adscribat, contra quem alij, qui Menandri discipulum faciunt.

HÆR.

HÆR. IIII.

304. Poſtea Baſilides hæreticus erupit, &c.] Baſilidem *Alexandrinum in Ægypto virus ſuum ſparſiſſe, non modò Euſebius loco iam citato, ſed & B. Irenæus ſcribit li.1.c.23.(vbi titulus capitis, cum eo qui erat præcedẽtis, debet commutari; neque enim hic, ſed ibi de Saturnino egit) & meminerunt eiuſdem præterea B. Ignatius vbi ſuprà, Firmilianus epiſt.75. inter opera B. Cypriani. Et nominatim B. Hieron. adu. Lucifer breuibus expreſſit, quod latiùs Auctor. Tunc* Baſilides *(inquit)* ſummum Deum nomine Abraxas cum trecentis ſexaginta quinque æditionibus commentatus eſt; *qui & Comment. lib. 1. in Amos, Mithram ſub eodem aliarum litterarum numero ethnicis eſſe ſcribit, quem* Baſilides Abraxas *portentuoſo appellauit nomine. Similiter etiam BB. Irenæus vbi ſuprà, & Auguſtinus hæreſ. 4. per litteras ſeptem Græcas vocis* Ἀβραξὰς *explicat illud Auctoris:* cuius nomen hunc in ſe habeat numerum computatum. *Nam (inquit) α. & β. vnum & duo, ρ. & α. centum & vnum, ξ. & α. ſexaginta & vnum, & ς. ducenta faciunt, quæ ſunt in ſumma cclxv. Nec diſſentiunt Epiphanius, Theodoretus, & Damaſcenus, niſi quòd legant:* Abraſax, *vbi eædem ſunt etiam Græcæ litteræ. Hinc verò patet legi debere:* Abraxas *tribus in locis, pro eo quod erat:* Abraxan, &: Abraxæ, &: Abraxa, &: à quo mentem creatam, &c. *Vbi Latinè expreſſit* verbum, prouidentiam, virtutem, & ſapientiam, *quæ B. Irenæus* Logon, Phroneſin, Dynamin, & Sophiam. *Secundum quem & Epiphanium, Theodoretum ac Damaſcenum, omninò etiam lego:* Ex illo prouidẽtiam; ex prouidentia virtutem, & ſapientiam. *Interpretatur autem Macereus* angelorum probolas, *primas phalangis partes; nam ſingulis angelorum ordinibus ſingulos cœlos illi adſcribunt paulò apertiùs à primo vſque ad trecenteſimum ſexageſimum quintum. Mihi interim magis probatur, vt dicamus ſynonyma:* æditiones & probolas; *nam ſic ab Irenæo frequenter, & Auctore infrà li. adu. Praxean accipitur. Porrò Irenæus & Philaſtrius agnoſcunt etiam illud:* in vltimis quidem angelis, & qui hunc mundum fecerunt, nouiſſimum ponit Iudæorum Deum, &c. *ſed latiùs Epiphanius & Theodoretus. Item & illud:* Chriſtum autem veniſſe in phantaſmate, non ab hoc qui fecerit mundum, ſed ab illo Abraxas miſſum, *Irenæus, quibus præterea addunt Epiph. ac Theodoretus:* ſine ſubſtantia carnis fuiſſe. *Rurſum quod ſubiungit Auctor:* Hunc paſſum à Iudæis *(nam ſic lego ex MS. Vatic. pro:* apud Iudæos) non eſſe, ſed vice ipſius Simonem crucifixum eſſe, *Cyrenæum nempè, non ille modò, ſed etiam Auguſt. Iſidorus, Hrabanus & Gratianus. Priores etiam illi agnoſcunt illud:* Martyria negat eſſe facienda, *ſed latiùs. Illud denique quod* grauiter carnis reſurrectionem impugnabat, &c. *ſolus Irenæus, quamquam obſcuriùs, dum illi adtribuit:* Animæ ſoli eſſe ſalutem, corpus verò natura corruptibile exiſtere; *quod iterum repetit Auctor infrà lib. de Reſurrect. carnis ſub initium. Qui etiam li.1. Carm. adu. Marc. paucis hæreſin primariam Baſilidis expreſſit:*

Tantos eſſe Deos Baſilides credere iuſſit,
Quantos & dies annus habet, tot denique mundos.

Ceterùm, vti diximus, etiam hic ſub Adriano Cæſare vixit, & aduerſus eum ſcripſit(Euſebio ac Theodoreto teſtibus) Agrippa, cui cognomen Caſtor, Irenæus, Clemens Stromateus, id eſt, Alexandrinus, & Origenes. Meminit etiam filij eius Iſidori Theodoretus.

HÆR. V.

305. Alter hæreticus Nicolaus emerſit, &c.] *Etſi quinto hæc hæreſis ponatur loco ab omnibus Auctoribus prædictis, tamen ſecunda potius fuit, vtpotè Simoni Mago contemporanea, quam Auctor quidem adtribuit* Nicolao, qui de ſeptem Diaconis, qui in Actis Apoſtolorum adlecti ſunt, fuit; *quemadmodum etiam Philaſtrius, Epiphanius, Damaſcenus, & Hieron. ad Cteſiph. contra Pelagianos, ac epiſt de Fabiano lapſo, qui interim aduerſus Lucifer. non niſi* Nicolaitas *commemorat. Longè tamen aliter Clemens Alexandrinus Strom. lib. 3, & poſt eum Euſeb hiſt Eccl. li.3.c.23. Auguſt. hæreſ. 5. Theodoretus hær. fab. li.3. & Niceph. hiſt. Eccl. li.3. cap.15.* Nicolaum *excuſant; ſed dumtaxat ab illo dictos* Nicolaitas *accuſant. Hinc puto ſic legi debere apud B. Ignatium epiſt. ad Trallianos: Fugite quoque & immundiſſimos* Nicolaitas, *amatores libidinis, malos calumniatores; nam talis non fuit Apoſtolorum miniſter* Nicolaus. *B. denique Irenæus li.1. c.27. Honorius, Iſidorus, Hrabanus, & Gratianus dubiè loquuntur. Certè B. etiam Ioannes Apoſtolus Apocal. 2. non niſi* Nicolaitas *fugiendos mandat. Atqui illud:* Hic dicit tenebras in concupiſcentia luminis, & quidem fœda & obſcœna fuiſſe, &c. atque ex ipſis natos, dæmones, & Deos, & ſpiritus ſeptem, &c. *etiam habent Philaſtrius, Epiphanius; qui latiùs proſequuntur illos* quoſdam turpitudinis natos, & quædam ex illis turpiora; *quæ Auctor præterit. Barbara (inquam) quædam Principum nomina, quæ etiam Damaſcenus, Auguſtinus, commemorant. Reliqui verò Irenæus, Clemens Alexand. Euſeb. Theodoretus, Iſidorus, Honorius, Hrabanus, & Gratianus, quemadmodum Auctor ſuprà c.31.* Nicolaitas *non aliud faciunt, quàm* adſertores libidinis atque luxuriæ; *iuxta Apoſtolum Apocal. 2. qui eos comparat tenentibus doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere ſcandalum coram filiis Iſrael, edere & fornicari. Vixit* Nicolaus, *vti diximus, Apoſtolorum tempore, atque adeò Claudij aut Neronis.*

CAP. XLVII.

306. Acceſſerunt his etiam hæretici illi, &c.] *Titulum huius capitis facimus:* De VI. VII. & VIII. hæreſibus, Ophitarum, Caineorum & Sethoitarum. *quas longè pòſt recenſent Epiphanius Panarij lib.1. Tom. . Auguſtinus, Theodoretus, & Damaſcenus, præter Gnoſticos, quos hic primo loco ſubiiciunt illi. Illos quidam Auguſtino & Epiphanio teſtibus à* Nicolaitis *ortos volũt; alij, vti Irenæus, à* Carpocrate. *quem adeò cum* Cerintho & Hebione & *reliquis, de quibus infrà c.48.49. & 50. ad Cerdonem vſque iſti præmittunt. B. Irenæus verò adhuc ſeriùs, nempè poſt Marcionem, in titulo c. vlt. li. 1.* Ophitas & Cainos *collocat, nulla facta* Sethoitarum *mentione. Philaſtrius, vti ſuprà etiam adnotauimus, primo loco* Ophitas, Caianos, Sethianos. *Reliqui, Iſidorus nempè, Honorius, Hrabanus, & Gratianus,* Ophitas *poſt* Cerinthum *ante Valentinianos, & poſtea* Caianos & Sethianos. *Quo fit, vt certi nihil de tempore, quo ſuas hæreſes ſparſerunt, liceat definire. Ex eo interim quòd* Nicolao *ſubiungat Auctor, & Auguſt. à* Nicolaitis *ortos* Ophitas *ſcribit, certè eodem penè tẽpore fuiſſe conſtat. Et verò non inter Iudaiſmi hæreſes recenſendas, etiam patet ex B. Hieronym. aduerſ. Luciferian. qui* Ophitas *inter eos numerat, qui Euangelia laniarunt.*

HÆR. VI.

307. qui Ophitæ nuncupantur. Nam serpentem, &c.] Clemens Alexandrinus Stromat. lib. 7 hos Ophianos nuncupat. Eandem verò nominis Etymologiam reddunt Philastrius, Epiphanius, Augustinus, Isidorus, Honorius, Hrabanus, & Gratianus, quòd ὄφις Græcè, serpens seu coluber Latinè dicatur, quē Ophitæ Christo præferebant, & adorabant, quòd ipse (inquiunt) scientiæ nobis boni & mali originem dedit. Quò etiam alludit B. Irenæus li. 1. c. 36. supradicto (nam inde id debet incipi, vt constet cum titulo caput in hæc verba:) Quidam etiam ipsam Sophiam serpentem factam dicunt, quapropter & contrariam exstitisse factori Adæ, & agnitionem hominibus immisisse, & propter hoc dictum serpentem omnium sapientiorem. Quibus addit Auctor, ac post eum Epiphanius, & aliam scripturam Num. 21. de serpente æreo exaltato, qua moti, ipsum introducebant ad benedicenda Eucharistica sua: ita enim prorsus lego, quòd nusquam neutro & plurali numero Eucharistia legatur, & dicti Epiphanius, Theodoretus, Augustinus, eius loco transferunt mysteria, gratiarum actionem, seu oblationes in Eucharistia, quæ voces sacrificiis magis competunt, quæ Eucharistica rectè dicuntur, quàm simplici Eucharistiæ. Quod quomodo facerent, sic B. August. explicat. Habent (inquit) verum colubrum, quem nutriunt & venerantur. Qui & incantante sacerdote egreditur de caverna, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam, & ita confringunt oblationes in Eucharistiam, quasi à serpente Christo, vt illi putant, sanctificatas. Quæ ipsa verba etiam ante me citauit Rhenanus. Porrò quæ hîc habet de Ialdabaoth (quod nomen rectè interpretatur Feu-ardentius, Patres generans) partim conformia hæresi Saturnini, quod ad conditionem hominis adtinet, partim noua, B. Irenæus li. 1. c. 14. Gnosticis, Epiph hær. 25. & 26. Nicolaitis & Gnosticis, item hær. 45. Seuerianis tribuit; at idem Epiph. hær. 27. cum Tertulliano, Ophitis rursum, quomodo etiam (solo nomine Ialdabaoth omisso) Theodoretus, & Augustinus. Ad quos compendij gratia lectorem remittimus, quippe qui clariss. explicant quæ hîc Auctor paulo obscuriùs, maximè autem ad Irenæum & Epiphan. hær. 27. qui iisdem penè verbis vtuntur. Suspicor propterea vocari ab Auctore totam istius erroris scenam, quòd plures idem sentirent. Quædam dumtaxat adiiciam ad maiorem intellectum necessaria. Igitur illud: omnibus tamen istis Æonem antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth, ita reddit Irenæus: Eum qui à matre primus sit, Ialdabaoth vocare. quare haudubiè etiam apud Epiphanium legere oportet: Et priùs genitum esse Ialdabaoth, pro eo quod perperàm legitur: posteriùs. Deinde alterum Æonem inferioribus, siue aquis (vt Epiph. in.) æonibus permixtum, ex quo Ialdabaoth conceptus sit, vocant Prunicum siue Pronicum. Deinde filios septem interpretatur Epiphan. cælos septem siue Æonas, aut Deos, aut angelos, quos adeò Auctor postmodum virtutes nuncupat & angelos inferiores. Quos interim Irenæus & Theodoretus non omnes filios Ialdabaoth faciunt, sed ex illo ad septenarium vsque numerum processisse productiones. Lego autem mox: quem occlusisse superiora dilatatione, pro eo quod erat: dilatione; nam præcedit conformiter Epiphanio; seque, (quod, pro: illum, accipitur) in medietate relictum, extendisse totum. Et quod ab Auctore homo institutus dicitur, ab illius interprete vertitur, formatus; item excitatus, in pedes erectus, quomodo etiam transtulit Macereus; qui superiora (sicuti etiam vbique legimus cum Vatic. MS. cod. nō.) superna, cælestia interpretatur. Denique illud: Christum non in substantia carnis fuisse, ita intelligendum ex Irenæo & Theodoreto, quòd Christum putabant cælitùs in Iesum descendisse, deinde Christo discedente, in incorruptibilitatem solum Iesum passum fuisse. Quòd autem salutem carnis sperandam non esse etiam hi dicerent, Auctori peculiare est; verùm de hoc infrà latiùs lib. de Resurr. carn.

HÆR. VII.

308. Nec non etiam erupit alia quoque hæresis, quæ dicitur Cainæorum, &c.] Suprà sic loquitur Auctor c. 33. Sunt & nunc alij Nicolaitæ, Caiana hæresis dicitur; & infrà initio lib. de Baptismo: quædam de Caiana hæresi vipera venenatissima; quæ an eadem sit cum Cainæorum, in posteriorem locum differo. Certè etiam istos Caianos vocant Philastrius, Epiphanius, Augustinus, ac Damascenus; denique Hieron. adu. Lucifer. dum coniungit Ophitas, Caianos, Carpocratem, Cerinthum, Hebionem, Auctorem quàtum apparet, imitatus. Clemens verò Alexandr. Stromat li. 7. Caianistas Irenæus magis propriè, vti & Theodoretus, Cainos: quia nomen vno consensu inde omnes deriuant, quòd Cain magnificabant, quasi ex potenti quadam virtute cōceptum; sed & Iudam proditorem defendebant, vti cum Auctore iidem sentiunt. Alij secundum posteriorem quam hîc refert sententiam (præterquàm quòd Philastrius eam hæresin à Caiana distinguens subiungit post Nicolaum) & Epiphanius iisdem penè verbis secundum vtramque. Legimus autem ex MS. Vatic. cod. potestates huius mundi, pro: potestates hæ.

HÆR. VIII.

309. Sed & illa hæresis processit, quę dicitur Sethoitarum, &c.] Iidem Sethiani vocantur ab Epiphanio, Theodoreto, & Damasceno, dicti à Seth Adæ filio, qui loco Abelis natus est, quem etiam venerabātur, testibus Philastrio & Augustino; qui ferè iisdem verbis repetunt illud: Duos homines ab angelis constitutos, &c maximè Epiphanius, & multò prolixiùs. Huc verò alludunt haudubiè, dum scribunt quosdam sic sentire: vt dicant Christum Seth fuisse.

CAP. XLVIII.

310. Carpocrates præterea hanc tulit sectā, &c.] Inscriptionem huic capiti damus: De IX. X. & XI. hæresibus post Euangeliū, Carpocratis, Cerinthi, & Hebionis. Atqui has, vti suprà diximus, alij scriptores etiam coniungunt, sed iis longè præponunt, de quibus capite præcedenti actum est, & subiiciunt Nicolaitas & Gnosticos.

HÆR. IX.

311. Vnam esse dicit Virtutem, &c.] Quandoquidem non solùm nostro Auctori, sed & à B. Irenæo li. 1. c. 24. August. hær. 7 Theodoreto, Damasceno, Isidoro, Honorio, & Hrabano, Carpocratiani à Carpocrate dicuntur huius hæreseos sectatores, omninò puto legendum, & apud Philastrium, & apud Epiphanium, hær. 27. Carpocrates, non: Carpocras, maximè quum similiter appelletur à Clemente Alexandr. Strom. li. 3. Euseb. hist. Eccles. li. 4 c. 7. Hieronym. adu. Lucifer. Haymone libro 4. Memorabilium, & Niceph. Eccles. hist. lib. 4. c. 2. Atqui dixisse illum: vnam virtutem, ex qua prolatos angelos, mundum condidisse, agnoscunt Iren. Philastr. Theodoret. Epiphan. Augustin. Et iidem cum reliquis, Chri-

Chriſtum natum ex ſemine Ioſeph, hominem tãtummodò; *Item & priores illi*, ſolummodò animam Chriſti in cœlum receptam, ex quo colligeret tentata animarum ſola ſalute (*id eſt, vti rectè interpretatur Macereus, quandoquidem ſola animæ ſalus credatur*) nullas corporis reſurrectiones. *Porrò alterum eius errorem de* Metempſychoſi animarũ, *integro capite refutat Tertullianus infrà lib. de Anima, vbi de eo latiùs*; *item* de deſcenſu animæ à cœlis, & quòd Magus & fornicarius fuerit, *atque adeò de inceſtis & nefandis* Carpocratianorum myſteriis, *& ſocia eius Marcellina. Hoc vnum addam, quòd Gnoſticorum præcipuum Auctorem faciant* Carpocratem *Irenæus, Epiphanius, Euſebius & Nicephorus, Alexandrinum genere Theodoretus, qui etiam filium eius Epiphanem commemorat, & eodem tẽpore, ſub Adriano nempè Imperatore, cũ Baſilide vixiſſe ſcribũt Euſebius & Nicephorus. Aduerſus hunc ſcripſiſſe Egeſippum teſtatur Haymo.*

HAER. X.

312. Poſt hunc Cerinthus hæreticus erupit, &c.] *Iſtud intelligendum, vt: poſt, non ordinem temporis, ſed narrationis ſignificet, quum multò antè, & ſub Apoſtolis,* eruperit Cerinthus. *Nam imprimis Philaſtrius & Epiphanius dicunt à* Cerintho *ſeditionem motam, dicẽtes Gentes debere circumcidi; contra quam hæreſin Decretum contrarium promulgatum eſt in primo Concilio Hieroſolymitano, Act. 15. & addit Epiphan. etiam contra hunc ſcriptã Epiſt. 1. ad Corinth. ab Apoſtolo Paulo de reſurrectione mortuorum. Deinde de B. Apoſtolo Ioanne legimus apud Irenæum li. 3. cap. 3 ex relatione B. Polycarpi, quòd reperiens* Cerinthum *in balneo, ſtatim inde profugerit, quod ipſum etiam trãſcripſerunt, longè ante* Carpocratis *mẽtionem) Euſeb. li. 4 hiſt. Ec. c. 22. Theodoretus & Nicephorus li. 4. c. 14. & idipſum quidem refert Epiphan. hær. 30. contigiſſe ſub Traiano de Hebione, aut potiùs (vti corrigendum iudico) de* Cerintho. *Quorum quum nemo aliud narret quàm vocem Ioannis, Fugiamus ne balneum corruat, neſcio vnde deſumpſerit Prateolus, quòd Euſebium citans, dicat* Cerinthum *ruina eius domus extinctum: à quibus & B. Hieron. aduerſ. Lucifer. non diſſentit, addens inſuper Catal. Script. Eccleſ. quòd Ioannes Apoſtolus rogatus ab Aſiæ Epiſcopis, aduerſus* Cerinthum, *& maximè tunc Ebionitarũ dogma conſurgens, qui adſerebant Chriſtum ante Mariam non fuiſſe, Euangelium ſcripſerit: Imitatus hauddubiè ipſe Iren. li. 3. c. 11. Atqui eoſdem cum* Carpocrate *errores, de* mũdo ab angelis inſtituto, & Chriſto homine tantùm ſine diuinitate, *ei adtribuũt Irenæus li. 1. c. 25. Philaſtrius, Epiphanius, Auguſtinus, Theodoretus, & Damaſcenus. Verùm illud:* Legem ab angelis datam & Iudæorũ Deum, *eum nempè qui legem dedit,* angelum eſſe vnũ *ex iis qui mundum fecerunt,* nõ Dominum, *Epiphanius cæteris apertiùs tradit. Adtribuunt eidem præterea Auguſtinus, Theodoretus, Iſidorus, Honorius, & Hrabanus, poſt Euſebium Chiliaſtarũ errorem, à quo quum alieni non fuerint, Irenæus & Tertullianus ex propoſito omiſiſſe videtur; ſcripſerunt interim aduerſus eundem* Cerinthi *errorem Gaius & Dionyſius Alexandrinus. Quum autem omnes alij* Cerinthus *&* Cerinthiani *legãt, certè ita etiam caſtigandi ſunt Iſidorus & Honorius, pro:* Cirinthiani *à* Cirintho.

HAER. XI.

313. Huius ſucceſſor Hebion fuit, &c.] Succeſſorem Cerinthi Hebionem *ſiue* Ebionem, *vocant etiam Philaſtrius ac B. Hieronym. aduerſ. Lucifer. quibus conſentire videntur, qui cũ Auctore* Hebionem Cerintho *poſtponũt, B. Iren. li. 1. c. 26. Epiphanius, Auguſtinus, Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, & Hrabanus. Euſebius verò econtrariò* Hebionẽ Cerintho *præponit, quemadmodum etiam Theodoretus, ac Nicephorus lib. 3. c. 3. Vt vt ſit, eodem tempore vnà cum B. Ioanne Apoſtolo vixiſſe vtrumque conſtat ex ſupradicto teſtimonio B. Hieronymi Catal. Script. Eccl. ſub Traiano nempè, poſt Hieroſolymorum excidium, vti Epiphanius tradit. Nominis autem etymologiam, ac ſi dicas mentis inopem, ex Hebræo reddit Euſebius. Porrò differentiam, quam hîc* Hebionis *à* Cerintho *facit Auctor,* quòd à Deo dicit mundum, non ab angelis factum, *Philaſtrius conſtituit inter* Carpocratem *&* Cerinthum: *ſed emendatos non eſſe codices, patet ex Irenæo, qui idipſum* Ebioni *tribuit, tanquam diuerſum à* Cerinthi *hæreſi, &* Hebioni *idipſum tribuit etiam Theodoretus. Quòd denique* Legem propoſuerit cum Euangelio, *teſtantur Scriptores cæteri de hæreſibus ad B. Auguſtinum & Theodoretum vſque, ipſe Auctor ſuprà c. 30. & B. Hieron. in 10. c. Iſaiæ, vbi & Millenariorũ hæreſin ipſe adſcribit. De altero eius errore, quòd* Chriſtus nudus *homo fuerit, infrà latiùs li. de Carne Chriſti vbi illum Auctor redarguit.*

CAP. XLIX.

314. Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas, &c.] *Inſcribimus hoc caput:* De XII. XIII. XIIII hæreſibus poſt Euangelium, Valentini, Ptolomæi ac Secundi & Heracleonis. *Quos etiam enumerat B. Irenæus, nempè lib. 1. c. 5.* Secũdum, *ac cap. 6.* Ptolomæum, *& lib. 1. c. 5. ac lib. 2. c. 4.* Valentinum, *quem coniungit cum* Ptolomæo *&* Heracleone, *&* Marcum *cum* Colarbaſæis *cap. 8. Philaſtrius verò etiam ab inuicem diſtinguit* Ptolomæi, Secundi, Heracleonis, *&* Marci *hæreſes; Epiphanius, Auguſtinus, Damaſcenus,* Secundianos *à* Ptolomaitis, *&* Marcoſios *à* Colarbaſianis *&* Heracleonitis *diſtinguunt. Quos omnes* Collegium Valentinianorum *appellat lib. adu. eos Auctor verbis mox citandis.*

HAER. XII.

315. Introducit enim pleroma & Æones triginta.] *De* Valentini *&* Valentinianorum *hæreſi aliquid ſuprà diximus cap. 7. 30. 33. 38. & 43. tractatum verò præcipuum diſtulimus vſque ad initium lib. infrà aduerſus Valentinianos, vbi latiſſimè tractatur quicquid ad* pleroma, *id eſt, locum cœli altiſſ. à plenitudine ſic appellatum, &* Æones triginta *adtinet: hîc tantùm quædam adiiciemus ad loci huius caſtigationem & intellectum. Primùm itaque* Syzygias id eſt, coniugationes, *rectè interpretatur Macereus coniunctiones matrimoniales; nam ea Græca vox* συζυγία, *coniugium & coniugationem ſignificat; vnde & infrà lib. adu. Valent. c. 7. Auctor appellat* coniugationes maſculorum & fœminarum. *Deinde legiſſe etiam ipſe videtur, quod habet Vatic. cod* Sed enim ex his quoque proceſſiſſe, *pro:* ex eis; *nam refertur ad proxima,* hominem & Eccleſiam. *Et cum eodem & Philaſtrio lego:* hanc eſſe triacontada, *id eſt, tricenarium; nam Accuſatiui caſus eſt Græcũ* τριακοντάδα, *& ſingularis numeri, non pluralis; quare non conuenit illud quod erat priùs:* hæc. *Ibidem ex MS. Vat.* quæ fit in pleromate, *pro eo quod alij:* ſit: *& ex lib. adu. Valentinia.* Ogdoade, *pro:* Octoade. *Rurſum probè ille ad maiorem intellectum illius de* trigeſimo Æone (Sophia *nempè*) quòd niſus ſit aſcendere in ſuperiora, *addit:* pleromatis, *& illud:* penè diſſolutum eſſe, *interpretatur de diſſolutione ſubſtantiæ*

huius Æonis in substantiam vniuersi. Atqui lego cum Macereo, & partim Rhenano: nisi quia missus ad constabiliendum illum, ille quem adpellant Horon, confirmasset illum dicto Iao. Hoc pronuntiatio appellat; pro eo quod legebatur corruptiss. nisi quia misisset, &c. confirmasset illum dicto hoc, Pronuntiatio appellat; vt referatur ad Horon, qui ad instar exclamantis Iao proclamauit, non aliter atque fecit, quum posteà Sophiæ huius filia Achamoth eundem ascensum in pleroma tentaret, sicuti legitur infrà latiùs lib. adu. Valentin. & rectè interpretatur suis in hunc librum Adnotationibus Macereus. Addens rectiùs hic etiam legi: Iao, secundum & Irenæum & Epiphanium ac Tertullianum infrà, quàm Iaoth, quod legebat Rhenanus, quia illud nomen erat filij Ialdabaoth iuxta Irenæum, de quo ne somniabant quidem Valentiniani. Quid autem Iao significet, & Horos, ibi latiùs. Addens autem: Hoc pronuntiatio appellat, ac si dicat, tale sortitur nomen ille pleromatis custos, adludit ad Heracleonitarum & Marcosiorum hæresin, quæ (Irenæo lib. 1. cap. 9. & Epiphanio hær. 34. testibus) hoc adstruebat quòd primus ille pater, qui infrà vocatur Propator Bythos, pronũtiando & aperiendo os, verbum emisit, quod adstans, quemlibet Æonem nomine suo appellabat. Quare rectè Rhenanus Lectorem remisit ad illud infrà de Heracleone: sed nouitate quadam pronuntiationis vult videri alia sentire. Introducit enim imprimis illud fuisse quod pronũtiat. Rursum quod obscuriss dixit Auctor: Istum autem Æonem in defectionem factum Achamoth, dicit in passionibus desiderij quibusdam fuisse, transfert Macereus ac si dicat: ab isto Aeone factam in defectione Achamoth (ita vocat partum abortiuum fœmineum, quem suprà c. 7. Enthymesin & Ectroma dixit, de quo lib. adu. Valent. latiùs, vti & de nomine Achamoth) etiam ipsam in passionibus desiderij quibusdam fuisse. Oportet enim sic locum, alioqui corruptissimum, etiam in contextu emendari, vt correspondeat iis quæ habent Irenæus, Epiphanius, & Auctor vbi suprà. Cum quibus etiam omninò lego: Achamoth, pro: Achamothe, quia illud Græcè & Latinè legitur; & proinde etiam contristata est, pro; contristatus, quia Achamoth fœmina. Nisi malit quis sic legere: Istum autem Aeonem in defectionem factum, dicit, &c. & contristatus est, & ex his passionibus cõcepit & peperit Achamoth. Hinc fecit Demiurgus cœlum & terram. Vtut autem legatur, adijci debet vox; Demiurgus. Denique rectè etiam Rhenanus interpretatur: aporiationem, quam Græco nomine ἀπορίαν dicere solet Irenæus, desperationẽ; nam id Græca vox significat. Porrò alterum errorem Valentini (de quo etiam adu. Valentin. cap. 26.) de Christi spiritali corpore, qui quasi aqua per fistulam, ita per Mariæ corpus transmearit, Auctor infrà lib. de Carne Christi impugnat, vbi de eo latiùs; Quemadmodum etiam lib. de Resurr. carn. errorem eius tertium, quo Resurrectionem huius carnis negat, sed alterius; nam vti suprà dixit cap. 33. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio propria Sadducæorum; partem eius vsurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus. ac paulopòst: Timotheum instruens, tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem; id de se Valentiniani adseuerant. Atque hoc est quod addit: sed alterius, nempè carnis resurrectionem admittunt, vtpotè iam factam. Eius facit etiam mentionem B. Hier. adu. errores Ioan. Hierosol. ad Pãmachium. Præterea illud adnotatione dignum, quo nos hodie munire possumus aduersus modernos hæreticos: Legis & Prophetarũ quædam probat, quædã improbat, id est, omnia improbat, dũ quædam reprobat. Quod vsqueadeò verum agnouerunt alij scriptores, vt disertis verbis scribant, & inter cæteros Damascenus, quòd vetus Testamentum reprobauerit. Denique Euangelium Valentini præter hæc nostra, solus quantum hactenus indagare potui, commemorat Auctor. nam B. Irenæus lib. 3. c. 21. vbi probat quatuor tantùm esse recipienda Euangelia, plenissimè eos scribit vsos Euangelio Ioannis. Idem est iudicium de Psalmis Valentini, quorum facit mentionem Auctor infrà lib. de Resurr. carnis. Præterea Valentinum primò in Catholicam doctrinam apud Romanensem Ecclesiam credidisse, sub Episcopatu Eleutheri, Antonini principatu, suprà docuimus cum Auctore c. 30. Vbi de temporibus Valentini latiùs n. 165. sicuti & infrà lib. adu. Valentini. n. 1.

HÆR. XIII.

316. Post hunc exstiterunt Ptolomæus & Secundus hæretici, &c.] Quas alij distinguunt, vti suprà dictum est num. 314. Ptolomæi & Secundi hæreseis, & ipse quoque Auctor cap. 4. libri aduers. Valentin. hic tanquam vnam recenset, vtpotè illos solùm duos errores commemorans, qui vtrique communes sunt. Primùm, post Irenæum lib. 1. cap. 5. si clariùs explicat sub eiusdem libri finem cap. 38. Humanior (inquit) iam Secundus vt breuior, Ogdoadem in duas Tetradas diuidens, in dextram & sinistram, seu lumen & tenebras; quo sit vt hic dicat aggregatos ab istis quatuor primùm, deinde alios octo Aeonas, nam sic lego ex Vatic. cod. pro: Aeones, aut potius, quemadmodum legunt Philastrius, Augustinus, & ego, hic legendum censeo, conformiter superioribus verbis: quatuor primùm, deinde alios quatuor; nam eodem modo dixerunt etiam Irenæus & Epiphanius hær. 32. quaternionem dextram & quaternionem sinistram, quas vocabant lumen & tenebras. Philastrij verò illud, quod peculiariter Secundo adscribit, Secundum adseruisse infinitos Æonas, videtur referri ad id quod hic dicit Auctor: isti addiderunt alios complures; nisi quis malit ad Ptolomæum referri, quod Irenæus lib. 1. c. 6. & Epiphan. hær. 33. scribunt ab hoc Bytho duas vxores datas, Ennœam & Thelesin, id est, intelligentiam & voluntatem, aut vt Irenæum & Auctorem intelligamus cum Theodoreto, vt præter Octonarium, quem bipartitò diuisit, adiecerit Secundus lucem & tenebras. Alter eorumdem error (quem soli tamen Secundo ipse Auctor, Irenæus & Epiphanius adtribuunt) etiam paulo clarius recitatur vbi suprà: Desultricem (inquit) & defectricem illam virtutem, vtpotè Achamoth, non vult ab aliquo deducere triginta (nam id ibi addendum) Aeonum, sed à fructibus de substantia eorum venientibus, vtpote Epiphanio teste, ex illis Æonibus, qui post alterum Octonarium posterius facti sunt. Vixerunt autem Ptolomæus & Secundus sub Antonino Pio, & Marco Aurelio Imperatore eius filio.

HÆR. XIIII.

317. Exiitit præterea Heracleon alter hæreticus, &c.] De hoc similiter Auctor infrà, lib. adu. Valentin. cap. 4. Deduxit & Heracleon à Valentino tramites quosdam, & meminit etiam Irenæus li. 2. cap. 4. & Clemens Alexandrinus li. 4 Strom. præter Auctores alios initio huius libri citatos. Ad intellectum autem huius capitis maximè facit illud Philastrij: Post hunc Hera

racleon *diſcipulus ipſius, Valentini nempè, ſurrexit, dicens principium eſſe vnum, quem Dominum appellat, deinde de hoc natum aliud, de quo his duobus generationem multorum adſerit principiorum. Quo autem nomine vocarentur illa, habet Epiphanius hær. 36. Ex vniuerſorum patre Bytho vult eſſe vniuerſorum matrem, quàm & Silentium vocat & Veritatem, ex ipſa verò ſecundam matrem, quæ in obliuione genita eſt, quam & ipſe* Achamoth *vocat, ex qua de cetero omnia in defectu conſtituta ſint. Quibus conſentit etiam B. Auguſtinus hær. 16. Duo adſerunt (inquit) principia, vnum ex altero, & ex his duobus plura alia; ex quo colligitur hauddubiè, additis duabus vocibus ſic legi debere:* imprimis illud fuiſſe quod pronuntiat, ex ipſo Monadem, & deinde ex illa Monade duo. *Cur autem vocibus*, Pronuntiationis, *&* pronunriat, *vtatur Auctor, ſuprà diximus num.315. eo quòd Marcus, cuius & Colarbaſi diſcipulum facit Epiphanius* Heracleonem, *eo genere loquendi vterentur.*

C A P. L.

318. Non defuerũt poſt hos Marcus quidam & Colarbaſus, &c.] *Capiti huic titulum damus:* De X V. poſt Euangelium hæreſi Marci & Colarbaſi, *quos coniungit Auctor Irenæum imitatus, qui lib. 1. c. 8. & aliquot ſequentibus ſimul tractat, & in titulo, & in contextu.* Quæ ſit Colarbaſeorũ & Marci doctrina, *quemadmodũ etiam Philaſtrius. At Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, in duas ſectas diſtinguũt. Epiphanius (vti etiã ante me adnotauit Feu-ardētius) veluti nodum diſſoluens, primum ſcribit ſecutum Marci doctrinam* Colarbaſum, *vnámque hæreſin fuiſſe inſtar ſerpentis bicipitis, ſed poſtea de ſuo quoque nomine cœtus habuiſſe. Mirum autem quòd Irenæus* Marcum *ſuſceptorium vocet* Colarbaſi *ſilentij, tanquam eius diſcipulũ: verùm ego ſic intelligo quòd Marcus ſcripſerit, quæ priuatim cũ* Colarbaſo *ſuis diſcipulis tradenda ſimul concluſerant, quæ* Colarbaſi *ſilentio præteriuit. Porrò facit* Marcum Magum *iſtum etiam Valentini diſcipulum Tertullian. dicto c. 4. lib. adu. Valentin.*

H A E R. X V.

319. Nouam hæreſim ex Græcorum Alphabeto componenres, &c.] *Priuſquàm ad particulares horum duorum veniam errores, operæpretiũ videtur indicare, primum fuiſſe* Marcum, *qui Gallias & Hiſpanias penetrauit hæreticum. Ita enim habet B. Hieron. Epitaphio Lucinij Bætici. Refert Irenæus vir Apoſtolicorum temporum, & Papiæ auditoris Euangeliſtæ Ioannis diſcipulus, Epiſcopus Eccleſiæ Lugdunenſis: quòd* Marcus *quidam de Baſilidis Gnoſtici ſtirpe deſcendens, primus ad Gallias venerit, & eas partes, per quas Rhodanus & Garumna fluunt, ſua doctrina maculauerit: maximéque nobiles fœminas, quædam in occulto myſteria repromittens, hoc errore ſeduxerit, magicis artibus ex ſecreta corporum voluptate amorem ſui conciliãs; inde Pyrenæum tranſiens, Hiſpanias occuparit. Hoc (inquit) ille ſcripſit ante annos circiter trecentos in iis libris, quos aduerſus omnes hæreſes doctiſſimo & eloquentiſſimo ſermone agnoſcunt. Quum autem ſolùm ex parte repertiantur apud Irenæũ, puto mutilum adhuc eſſe 9. caput li. 1. adu. hæreſeis. Atqui primum illum errorem de* Græcorum Alphabero, *quemadmodum hîc Auctor, ſic etiam B. Irenæus lib. 1. c. 12. & 13.* Marco & Colarbaſo *adtribuit, ſoli verò* Marco *Philaſtrius, Epiphanius & Theodoretus. Quorum Philaſtrius indicat hîc legi debere:* Denique Chriſtum deſcẽdiſſe, *quum ſcribit* Chriſtum *deſcendiſſe in Ieſum, iuxta* Marci *opinionem, maximè quum idipſum etiam Irenæus non obſcurè ſignificarit. Epiphanius verò ipſis Irenæi verbis omnia latiſſimè explicat hær. 34. E quibus hæc præcipuè ad loci huius intellectum pertinent. Primum illud cap. 12. Quapropter etiam Alphabetũ Græcorũ habere monadas octo; decadas octo, hecatõtadas octo, (en quas Auctor vocat* ogdoadas *&* decadas) D C C C L X X X V I I I. *(nam ſic corrigẽdus Irenæus) numerum demonſtret; hoc eſt* Ieſum *ex omnibus numeris conflatum, &* propter hoc α & ω nominari eum, vt ſignificet ex omnibus eius generationem. *Item illud: Vbi verò veniſſet ipſe ad aquam,* deſcendiſſe in ipſum quaſi columbam: *Ipſam autem virtutem, quæ deſcendit, ſemen eſſe patris dicit, habens in ſe & patrem & filium. Cui coniungi debet, quod habetur cap. 10. Quem manifeſtauit ipſe veniendo ad baptiſmum columbæ deſcẽſus, quæ eſt ω & α.* Numerus enim ipſius vocis columbæ apud Græcos (*ſic ex Epiphanio*) nimirùm περιστερὰ, eſt vnũ & octoginta. *Atqui etiã ω & α tantumdem conficiunt. Quod ipſum indicat his verbis ex Irenæi cap. 12. Epiphanius. Et propter hoc ait eum α. & ω. vt περιστερὰν manifeſtet, quum hunc numerum habeat hæc auis. Quomodò verò περιστερὰ D C C C I. ſignificet, ſic poteſt explicari. π & ε valent 85. ρ & ι. 110. σ. 200. & τ. & ε 305. αρ & α. 101. vbi autem ita* afferre, *&c. hauddubiè locus corruptus eſt, niſi legatur,* ita vt aſſerre, &c. vanitates ineptum ſit, *& tunc ſenſum facilè Lector intelliget. Porrò ad illud:* Alterum Deum fingunt præter creatorem, *adludunt B. Auguſt. hær. 34. & Damaſcenus, dum dicunt* Marcum *duo ſibi opinatum eſſe principia, verùm quæ hæc præcipua Marcionis hæreſis, de ea latiſſ. diſputat adu. eum Auctor libris duobus prioribus. Illud autem* Chriſtum in ſubſtantia negant carnis fuiſſe, *dilucidiùs explicant Philaſtrius & Auguſtinus, dum* Marco *adtribuunt Chriſtum putatiuè appar uiſſe & paſſum eſſe. Ex quo proinde errore ſequitur aliud: quo* negabãt carnis reſurrectionẽ futuram. *Nam ſi verè in carne non fuit, Chriſtus ergo nec in carne reſurrexit: proinde nec nos reſurgemus: iuxta quod à contrario ſenſu argumentari poſſumus ex illo Apoſtoli, 1. Cor. 15. Si reſurrectio mortuorũ non eſt, ergo nec Chriſtus reſurrexit. Denique de* Marci *præſtigiis Magicis vide initium libri adu. Valentin. & lib. Carm. adu. Marcion. & de altero eius errore, quod ad corporis humani creationẽ adtinet, lib. de Carne Chriſti. Vixiſſe autem putantur* Marcus & Colarbaſus *tẽpore eodẽ ſub Antonino patre aut filio.*

C A P. L I.

320. Accedit his, &c.] *Hoc caput inſcribimus:* De XVI XVII. XVIII. & XIX. poſt Euãgelium hæreſibus, Cerdonis, Marcionis, Lucani & Apellis, *quos ſimul coniunximus, tum quòd eiuſdem ſectæ fuerint, tum quòd ſimiliter Cerdoni Marcionem ſubiiciant B. Irenæus lib. 1. cap. 28. & 29. Philaſtrius, Epiphanius, hæreſ. 41. & 42. B. Auguſt. hær. 21. & 22. Theod. Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, Hrab & Gratianus locis ſupracitatis, &* Lucanum *&* Apellem *Marcionis diſcipulos faciũt Philaſtrius, Epiphanius, & Damaſcenus, &* Apellem *ſimiliter Auguſtinus. Quò pertinet etiam illud Tertulliani infrà lib. 4. adu. Marc.* Sic nec Marcion aliquid boni de theſauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis.

H A E R. X V I.

321. Cerdon quidam, &c.] *De hoc lib. 1. Auctor Carmin. aduerſus Marcionem.*

Hæc vobis per Marcionem Cerdone magistro. *nec dissimiliter B. Cypr. epist. 74. ad Pompeium:* Marciõ, cuius magister Cerdon; *quare & mox rectè subiicitur,* Marcion ipsius discipulus, qui hæresin Cerdonis adprobare conatus est. *Eodem pertinet illud lib. 1. adu. Marc,* Habuit & Cerdonem quendam informatorem scandali huius *Quod ipsum certè constat ex erroribus sequentibus, quos confutatos reperire est libris quinque & carmine & prosa aduersus Marcionem conscriptis. Quorum primum:* De initiis, id est Deis duobus, *agnoscunt qui suprà scriptores de Hæresibus omnes. Commemorant & alterum,* quòd Prophetias & Legem repudiabat, *apertis verbis Epiphanius ac Damascenus, & ex consequenti Irenæus, Augustinus, Theodoretus, dum scribunt Deum malum eúmque creatorem Legis Mosaicæ legislatorem, & vetus Testamentum ab eo reprobatum dicunt. Tertium errorem,* quòd Christum in substantia carnis negabat, &c. *etiam recensent Philastrius, Epiphanius, Augustinus, immò & Damascenus his verbis à me castigatis, genitū Christum nolebat fuisse. Quare &* resurrectionem corporis ab illo fuisse negatam *fatentur etiam Epiphanius, Augustinus, & Damascenus. De reliquis illi quidem in* Cerdone *tacent, sed Marcioni omnes eos adtribuunt, vti mox latiùs. Atqui Irenæus loco citato, & rursum lib. 3. cap. 4. & post eum Cyprianus vbi suprà, Eusebius histor. Eccles. li. 4. cap 10. Epiphanius, Damascenus & Nicephorus Eccles. hist. li. 4. c. 3. de temporibus* Cerdonis *scriptum reliquerunt, quòd Romam venerit sub Hygino Papa, & proinde sub Antonino Pio.*

HAER. XVII.

322. Post hunc discipulus ipsius emersit Marcion, &c.] *Quandoquidem particulariter aduersus hunc scripsit Tertullianus libros quinque & carmine & prosa, longiorem de Marcione tractatum differimus ad initium libri 1. infrà hoc eodem Tomo. Hic tantùm dicemus occasionem hæreseos, tum ex hoc loco, tum ex cap. suprà 30. & quibus locis singuli refutentur eius errores. Prius itaque illud paulo sic explicat Epiphanius:* Marcion genere Ponticus *fuit ex vrbe Synope (quod ipsum habet ex Philastrio & Tertulliano tum suprà cap. 30. tum infrà lib. 1. adu. Marc.) qui prima vita sua virginitatē exercuit (solitarius enim vixit)* Episcopi *sanctæ Ecclesiæ nostræ* filius; *Tom. 5. lib. de exhort. ad castit. latiùs (ante Episcopatum & sacerdotium) nam & sequitur de patre, honestè Græcè viuens in Episcopatu. Progressu verò temporis,* circa virginem quandam corrumpitur, *& decepta virgine, seipsum atque illam à spe detraxit. Et quū illam corrupisset, à proprio patre ex Ecclesia eiicitur.* Marcion *autem multum supplicans, ac veniam precatus, eam à patre non impetrauit. Quum itaque adsequutus non esset ab illo per blanditias quæ petebat, non ferens multorum ludibria, ab vrbe sua fugit, & venit Romam, quum mortuus esset Hyginus Episcopus Romanus, & cum senibus adhuc superstitibus à discipulis Apostolorum congressus, petebat vt in congregationem reciperetur; & nemo id ipsi permittebat. Æmulatione igitur elatus, vbi non accepit præsidentiam & Ecclesiæ ingressum, ad impostoris Cerdonis sectam profugit. Quibus addit Philastrius, fugatum eundem etiam fuisse à B. Ioãne Euangelista, aliisque Presbyteris de ciuitate Ephesi, antequàm Romam veniret. Irenæus item lib. 3. cap. 3. & Epiphanius dicti lib. 4. cap. 13. quòd temporibus Aniceti Romæ existens, B. Polycarpus occurrenti sibi* Marcioni *rogantique num eum nosset, responderit: Noui primogenitum Sathanæ. Neque dissentit ab eo Epiphanius, quòd dicat, Post tempora Aniceti primùm venisse Marcionem, quia etsi antea priuatim esset pro hæretico à Polycarpo agnitus, certè non videtur antea declaratus fuisse pro tali. Atque hoc est quod suprà c. 30. adnotauimus de Eleutheri Episcopatu secundum Tertullianum. Auctori verò suprà cap. 30. peculiare est, quod legitur de* ducentis sestertiis à Marcione Ecclesiæ illatis, & eius pœnitentia, qua pacem erat recepturus; si ceteros quoque, quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, sed morte præuentus. *Atqui non rectè hic adsequitur mentem Auctoris Macerens, dū illud:* Hic ex occasione qua dictum sit: Omnis arbor bona, &c. *interpretatur: Hic vt demonstret verum esse: Omnis arbor, &c. quia Auctor vult potius illud (vti patet lib. 1. adu. Marc.)* quòd occasione illius scripturæ Marcion hæresin Cerdonis adprobare conatus est, *tamquam illa bonum Deum & malum Deum significaret, atque adeò duos Deos seu duo principia: quem errorem confutat latissimè totis duobus libris aduersus Marcionem, vbi etiam interim tertij principij, quod ipse adiecit suprà Cerdonem, fit mentio. Verùm de eo ibi latiùs. Secundum vtriusque errorem de reiectis Lege & Prophetis, similiter redarguit adu. Marc. lib. 4. Tertium verò errorem de* Christo, tum quòd Dei creatoris filius fuerit, tum quòd verè natus & passus, *toto lib 3. adu. Marc. & libro de Carne Christi. Item & tertium de* resurrectione carnis, *libro eiusdem argumenti, & sub finem li. 5. adu. Marcion. Quartum errorem item de* Euangelio Lucæ solo, *quod Marcionis appellabant, adu. Marc. lib.* 4. *Quintum de* Apostoli Pauli Epistolis quibusdam, iisque non totis, *lib. 5. Sextum de* Apocalypsi *ab eodem reiecta, recenset etiam dicto lib. 4. vbi de eo latiùs. Septimum denique de* Actis Apostolorum, *nemo quod sciam, præter Tertullianum, aut Cerdoni aut Marcioni adtribuit; fortassis id ex consequentia colligit, quòd quum non alias scripturas reperiret quàm* Euangelium Lucæ *&* Apostoli Pauli Epistolas vndecim, *necessariò sequatur, quòd & Acta Apostolorum cum Apocalypsi & veteri Testamento reiecerit. Veruntamen hunc errorem Philastrius Cerintho adscribit. Eusebius verò lib. 4. Eccles. hist. c. 29. & Niceph. lib. 4 cap. 4. tribuunt Tatiano, seu potius Seuero eius discipulo, à quo Seueriani dicti. Quum autē nemo alius de* Actis Apostolorum *dubitauerit, non opus est pluribus, eo magis, quòd Concilia omnia & Auctores, de quibus suprà c. 33. n. 195. qui catalogum scripturarum connexuerunt, nominatim illa inter scripturas noui Testamenti enumerant. Ceterùm rectè admonuit Rhenanus, ad verba illa:* eadem dicere, *Tertullianum solitum verbum præcedens etiam in sequente sequentia subaudire, vt hic conatus est* eadem dicere.

HAER. XVIII.

323. Exstitit post hunc Lucanus quidam nomine, &c.] Lucanum *etiam interiicit inter* Marcionem & Apellem *Philastrius; nec absimiliter Epiphanius & Damascenus, præterquàm quòd* Lucianum *nuncupent. Quorum Epiph. illi etiam adtribuit, quòd nuptias reprobaret. Ipse autem Auctor infrà initio libri de Resurr. carnis c. 2. etiam alium errorem de Anima:* Viderit (inquit) vnus aliqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ (*animæ nempè*) parcens; quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid pro ea subiicit; tertium quiddam resurrecturus, neque anima neque caro, id est, non homo, sed vrsus forsitan, quâ Lucanus. *Verùm de hoc errore, & potissimùm Aristotelis, quo animam dissolui dicebat, latiùs infrà lib. de Anima.*

HAER.

HÆR. XIX.

324. Poſt hos ſubſequitur Apelles diſcipulus Marcionis, &c.] *Huius* Apellis *frequẽtiſſima eſt apud Auctorẽ mentio; de quo etiam, ac* Philumene *eius ſcorto, ſuprà aliquid diximus ca.6.nu.35.& c.30.n.173.174.& 175.& latiùs infrà T.4.Vbi* Libri aduerſus Apellem, *qui deſideratur, fit mentio. Hîc dumtaxat ſubijciemus quæ ad loci huius intellectum pertinent. Imprimis autem ibi,* poſteaquàm in carnem ſuam lapſus eſt, *alludit ad illud* 1. *Cor.6. Qui fornicatur, in corpus ſuum peccat; nam idem eſt quod dixit ſuprà cap.30* Lapſus in fœminam, deſertor continentiæ Marcionenſis, ab oculis ſanctiſſimi (*ironicos*) magiſtri Alexandriam ſeceſſit. *Et rurſum infrà lib. de Carne Chriſti, cap. 6.* qui poſtquàm à diſciplina Marcionis in mulierẽ carne lapſus eſt. *Atqui* Apelles Marcionis de diſcipulo emendator *appellatur ab Auctore infrà lib. 4. adu. Marc. &* diſcipulus *poſtea* deſertor *vocatur eodem libro, eo quòd quum ille plures deos, hic hoc loco (inquit)* vnũ introducit Deum, &c. *Illud item:* Propterea & aliam virtutem quam dicit, Dominum dicit, ſed angelum ponit, *explicatiùs dixit ſuprà cap.34* donec (*inquit*) Apelles Creatorem angelum neſcio quem glorioſum ſuperioris Dei, faceret Deum Legis & Iſraëlis, illum igneum adfirmans. *Meminit autem etiam angeli ignei,* Dei Iſraëlis *& noſtri, infrà lib. de Anima, Vbi de eo, Vti & de* Anima ex ſupercœleſtibus ſedibus euocata, & de carne quoque ab igneo angelo exſtructa, *cuius meminit etiam initio lib. de Reſurrect. carnis. Legimus autem ſecundum interpretationem Rhenani & Macerei:* Ab hoc videri mundum inſtitutum, &c. *Quòd verò* Legem *&* Prophetas repudiabat, *à Marcione ſumpſit, de quo lib. 4. adu. Marc. Peculiaris error Apellis de* Chriſti carne ſiderea, *refutatur infrà lib. de Carne Chriſti, quemadmodum error de* animarum ſolarum ſalute, & negata reſurrectione carnis, *libro eiuſdem argumenti.* De ſolo Apoſtolo Marcionis, *infrà lib.5. adu. eundem.* De Phaneroſibus Philumenes puellæ, *ſuprà dictum eſt cap.6.nu.35.& cap.30.nu.176.* De ſyllogiſmis Apellis *denique, aliiſque ad eius hæreſin pertinentibus, infrà T. 5. inter fragmenta Tertulliani. Vixiſſe autem putatur Marco Antonino Philoſopho Imperat. & aduerſus eum ſcripſiſſe Rhodonem teſtatur Euſebius Eccleſ. hiſtor. lib.5. cap.3.*

CAP. LII.

325. His hæreticis omnibus accedit, &c.] *Caput hoc inſcribimus:* De xx. & xxi. poſt Euangelium hæreſibus, Tatiani, & eorum qui κατὰ φρυγὰς dicũtur: *quas non longè poſt Marcionis & Apellis hæreſes teſtatur B. Pacianus obortas, epiſt. 1. ad Sympronianum.*

HÆR. XX.

326. Tatianus quidam alter hæreticus, &c.] *Quòd* Tatianus, *ſiue Vt alij* Tacianus, diſcipulus Iuſtini Martyris poſt hunc, *id eſt poſt eius obitum,* diuiſa (*aut potius* diuerſa, *quomodo legendum cenſeo*) ſentire cœpit *habet B. Irenæus li. 1. c. 31. cuius ipſa verba transſcripſerunt Euſeb. hiſt. Eccleſ. lib.4.c.27. ac Nicephor. lib. 4. cap.4. item Philaſtrius, Epiphanius hær. 46. Theodor. lib. 1. Damaſcenus, ac Hieronymus Catal. Script. Eccl. Deinde* quòd totus ſecundũ Valentinũ ſapit, *idem partim apertè, partim ex eo quòd dicunt eum etiam quoſdam Æones finxiſſe; quos quum à Valentino ſumpſiſſe certum ſit, nõ à Marcione, legendum puto apud Philaſtrium: Æonas autẽ nuncians, ſicut Valentinus delirauit. Item apud Auguſtinum hæreſ. 25. lego:* Taciani à Taciano quodam, *pro eo quod hactenus legitur:* Tacio, *de quibus eadem phraſi qua Auctor ſubdit: prolationes quaſdam fabuloſas ſæculorum etiam ipſi* ſapiunt; *cuiuſmodi ſimilem etiam phraſin hanc Auctoris Rhenanus adnotàt libro eius argumenti:* ne de reſurrectione ad Sadducæos ſapere videamur. *Quod verò etiam adiecerit illud:* Adam nec ſalutem conſequi poſſe (*quomodo omninò cum Rhenano legere oportet, etiam refragante MS. cod. lectione, qui habent:* quod iam, *vel:* quodam) *tradunt etiam (Vel Rhenano adnotante) B. Irenæus, item Philaſtrius, Epiphanius, Euſebius, & Nicephorus. Hinc etiam Tertullianus* Adæ ſalutem *ex pœnitentia non ſemel tribuit. Sic ſuprà lib de Pœnit. cap. Vltim.* Adam exomologeſi reſtitutus in paradiſum ſuum; *& lib. 2. adu. Marcionem:* Ideóq; (*inquit*) nec maledixit ipſum Adam & Euam, vt reſtitutionis candidatos, vt confeſſione reuelatos. *Porrò faciunt hunc Encratitarum, id eſt qui ſe continentes vocabant, principem, damnantium nuptias, ſupradicti Irenæus lib. 1. cap. 30. Epiphanius hær. 46. & 47. Euſebius, B. Hieronym. Auguſt. Theodoretus, Damaſcenus, Iſidorus, Honorius, (nam legendum hauddubiè Encratita, pro eo quod eſt Creashita) Nicephorus, Hrabanus, & Graſianus locis ſupracitatis. Atqui Syrum fuiſſe* Tatianum *tradunt Clemens Alexandr. Strom. lib. 3. & Epiphanius, qui & hæc addit: Scholam ſuam (inquit) erexit ab initio in Meſopotamia circa xij. fermè annum Antonini Pij Cæſaris. Maximam verò partem prædicationis ſuæ in Antiochia quæ ad Daphnem ſita eſt, fecit, & in Cilicum partibus; multum autem & in Piſidia. Vbi cùm tempora, quibus vixit, ſignificet ſub Antonino, neceſſe eſt mendum eſſe in Philaſtrio illud: Poſt Decij perſecutionem; pro quo legendum cenſeo: Adriani; nam ſub illo paſſum B. Iuſtinum Martyrem teſtis eſt præter alios, etiam Epiphanius.*

HÆR. XXI.

327. Acceſſerunt alij hæretici, qui dicuntur ſecũdum Phrygas, &c.] *Rationẽ nominis, cur* κατὰ φρυγὰς *& Latinè* ſecũdum Phrygas, *Tertulliano & Interpreti Epiphanij, reddidimus ad Epiſt. 75. B. Cypr. nu. 27. ex B. Auguſtino hær. 26. & Epiph. hær. 48. quòd maximè in* Phrygia *verſarentur. Vnde etiam à Clemente Alexãdrino Strom li. 7.* Phrygum *hæreſis ex Gente nuncupatur, ſicuti Encratitarum, ex operatione. Quum autem* κατὰ *ſemper accuſatiuũ regat, cenſeo etiam legi debere* Cata Phrygas *apud Philaſtrium, Euſebium, li. 5. c. 14. & ſequentibus, B. Auguſtinum, Theodoretũ, Damaſcenum, Iſidorũ, Honoriũ, Hrabanũ & Nicephorũ, ac Gratianũ, pro eo quod legitur:* Cataphryges, *aut* Cataphrygis, *aut* Cataphrygiæ; *maximè quũ aut* Cataphrygas, *aut* Phrygas *nuncupet etiam B. Hier. Catal. Script. Eccl. in Apollinario & Rhodone, qui aduerſus eos ſcripſerunt; & iam antea* Cataphrygas *B. Optatus Mileuitanus appellet li. 1. adu. Parmenianum. Eorundem diſtinctio in eos, qui* κατὰ Proclum dicuntur, & qui ſecundum Æſchinẽ pronuntiantur (*ſic enim lego ex Vat. MS. cod. pro:* dicantur, *&:* pronũtiẽtur) *Tertulliano peculiaris eſt, cui interim eo magis hac in re credẽdũ, quòd poſtea in eandẽ hæreſin inciderit.* Procli *interim fit mentio apud Euſeb. Eccl. hiſt. li. 6. cap. 14. & Nicephorũ li. 4. c. 20. Diſputatio (inquit) Gaij viri eloquentiſſimi Romæ, Zepherino Eccleſiam regente, contra* Proclũ Phrygum erroris propugnatorẽ *habita, ad nos peruenit. Quod ipſum repetitur à Nicephoro lib. 4. ca. 12. & 34. Quæ etiã verba transſcripſit in Catal. Script. Eccl. Hier. in Gaio, præterquàm quòd* Proculũ *vocat* Montani ſecta-

torem, *addens hanc disputationem habitam sub Antonino Seueri filio. Meminit etiam Theodoretus his verbis, sicuti à me castigata sunt: Aduersus* Proclum *(antea perperàm* Patroclum*) qui huic hæresi præfuit, scripsit* Caius *(pro quo erat corruptiss.* Canius*) cuius etiam paulo antè meminimus. Vtrum legatur, perinde esse iudico, maximè quum MS. liber Vatic. legat:* Procolum, *quod magis accedit ad* Proculum. *An idem sit* Proculus, *quem tantoperè cōmendat auctor infrà lib. aduersus Valentinianos, nescio; sed de eo ibi latiùs. De eodem sic Pacianus vbi suprà: Ipsi illi* Phryges *nobiliores, qui se animatos mentiuntur à Leucio, institutos à* Proclo *gloriantur.* Montanum *&* Maximillam *secuti, quàm multiplices controuersias excitarunt* de Paschali die, de Paracleto, de Apostolis, de Prophetis, *multáque alia, sicut & de Catholico nomine, & de venia Pœnitentium. Porrò* communem illam blasphemiam, qua in Apostolis quidem *(sic lego ex MS. Vat. cod. pro:* quidā*)* dicūt Spiritūsanctū fuisse, Paracletum non fuisse, &c. *inter scriptores de hæresibus penè peculiare est Auctori. Nam alij distinctionem non facientes inter* Spiritumsanctum *&* Paracletum, *sentiunt quòd in Montano, non in Apostolis* Spiritumsanctum *agnouerint. Sic Philastrius. Addunt etiam plenitudinem* sancti Spiritus, *non per Apostolos Christo dante fuisse concessam, sed per illos suos Pseudoprophetas æstimant impartitam. Eodem pertinet quod Epiphanius Maximillæ adtribuit, quòd se* Spiritussancti *dona dare iactitaret. Et illud B. Augustin. Aduentum (inquit)* Spiritussancti *à Domino promissum in se potius quàm in Apostolis fuisse adserunt. Quæ ipsa verba etiam transscripserunt BB. Isidorus & Honorius, item Hrabanus & Gratianus. Solus Theodoretus propiùs accedit his verbis: Is (inquit, de Montano loquens) ambitione & primum locum obtinendi cupiditate motus,* seipsum Paracletum nominauit, *& duas fecit Prophetissas, Priscillam (quam* Priscam *vocare solent Auctor & Hieronymus) & Maximillam, & earum scripta, libros Propheticos appellauit. Quæ desumpsit ex Eusebio hist. Eccl. lib. 8. cap. 14. Et his consentit etiam B. Hieron. aduers. Vigilantium: Sicut (inquit) aliæ hæreses* Paracletum in Montanum *venisse contendunt. Quem ipsum errorem idem pulcrè refutat Epistol. ad Hedibiam quæst. 9. & latiùs Epistol. 54. ad Marcellam aduersus Montanum. Verùm de his omnibus latiùs partim in Vita, partim inter errores Tertulliani; nam B. Augustino teste, hæres. 86. ad Cataphrygas ille postea transiit, quos antea destruxerat, hauddubiè ad hunc locum adludens; vbi* blasphemiam *vocat, quàm tamen posterioribus libris suis nimis frequenter tanquam veritatem ipsam inculcat. Quid? quòd B. Hier. Catal. Script. Eccl. & post eum Sophronius ac Nicephorus hist. Eccl. li. 4. cap. 34. ante hæresin plura aduersus* Mōtani *dogma conscripsisse illum tradant, inter quæ etiam est liber infrà de Baptismo contra Quintillam, à qua quidam Montani sectatores Quintilliani appellabantur; quare & huic illum libro subiecimus, quòd inde constet ante omnem errorem ab auctore cōscriptum. Peculiare est etiam illud:* quòd plura dicant in Mōtano Paracletum dixisse, quàm Christum in Euangelium protulisse, &c. *Verùm latiùs etiam inculcatum ab auctore post hæresin, vt nullus de eo dubitandi sit locus. Apud neminē etiam reperire licuit illud:* Priuatam autem *(recèns addo* autē *ex MS. Vat. cod.)* illi qui sunt κατ' Æschinem, hanc habent, vti *(sic etiam ille, pro:* vt*)* dicant Christum ipsum esse Filium & Patrem. *quæ blasphemia quum ferè cōsentiat cum hæresi* xxv. Praxeæ, *c. sequenti adscribitur, & latè confutatur infrà li. adu. Praxean. Quum autem Eusebio teste Apollonius (aduersus quem scripsit Tertullianus, vti ex fragmentis constat infrà T. 5.) scribat non nisi 40. annis ante se obiisse Montanum, facile est Lectori colligere, verißimum esse quod scribit in Chronicis Eusebius, eodem penè tempore cum Tatiano sub Marco Antonino exortam hanc hæresin, quæ* κατὰ φρύγας *nominatur, auctore Montano & Priscilla, Maximillàque insanis vatibus.*

Cap. LIII.

328. Est præterea his omnibus, &c.] *Postremum hoc caput inscribimus:* De xxii. xxiii. xxiiii. & xxv. post Euangelium hæresibus, Blasti, Theodori Byzantij, Theodoti alterius, Praxeæ ac Victorini.

Hær. XXII.

329. Blastus accedens, &c.] *De hoc solus scribit Eusebius hist. Eccl. lib. 5. cap. 14. & post eum Nicephorus li. 4. c. 20. cuius hæc sunt verba: Primis hæresibus diuinorum virorū doctrina & virtute prorsus euulsis, zizaniorum sator alias insuper seminare non cessauit. Sed & priorum illarum multi adhuc restabant surculi, multæ etiam derepentè tum primùm initium sumentes producebantur. Nā quidam Romæ vigebant, vt Florinus &* Blastus, *qui & ipsi nouas opiniones de vero veritatis verbo induxerunt. Et Florinus quidem, quòd in petitione Presbyterij repulsam tulerat:* Blastus *autem non dissimilem ob caussam. Quilibet verò eorum officina seorsum contra veritatem instituta, permultos ex Ecclesia in errorem suum pertraxit. Contra quem c. 19. eiusdem libri Eusebius, pósts; eum B. Hier. Script. Eccl. Catalogo, B. Irenæum scripsisse dicunt librum de Schismate. Quum itaque de* Blasto *scribit hic Auctor,* quòd Pascha dixerit non aliter custodiendum esse, nisi secūdum legem Moysi xiiii. mensis, *coniicio post Concilia (quorum meminit Euseb. dicti lib. 5. c. 23. Romanum B. Victoris Papæ, Palæstinæ sub Theophilo Cæsariensi, Ponti Palma Præside, Galliæ sub Irenæo, item Ecclesiarum apud Osroēnam & Bachilli Corinthiorum Episcopi, quæ contrarium definierunt,* Blastum *hunc pro dicta sua hæresi tuenda schisma fecisse. Certè eius aut discipuli aut collegæ fuerunt Quartadecimani, seu Thessarescædecatitæ, seu Paschatitæ hæretici, ita dicti, quòd* xiiii. *mensis, more Iudæorum, Pascha custodiendum contenderent. Quos recenset Philastrius post Florianos, Epiphan. hæres. 50. B. Augusti. hæres. 29. Theodoretus hær. fab. lib. 3. & Damascenus post Quintillianos. Vixisse autem hunc sub Irenæo, & proinde paulo ante Tertullianum, ex prædictis patet.*

Hær. XXIII.

330. Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui postea quàm Christi pro nomine comprehensus negauit, &c.] *Sic ex MS. cod. Vat. pro eo quod erat:* apprehensus est *dumtaxat. Nam* negatorem *fuisse tradunt etiam Philastrius post Cataphrygas, Epiphanius hæres. 54. B. August. hæres. 33. (Vbi legendum cum ceteris:* à Theodoto *quodam, ac: quod dicitur quidem* Theodotus, *pro eo quod est:* Theodotione, *&* Theodotion) *& Damascenus post Samseos. Qui ad vnum omnes commemorant caussam erroris fuisse, vt ne diceretur Deum negasse, quum Christum negauit, quippè* quem hominem tantummodò diceret, nulla alia *(sic lego ex MS. Vatic. pro:* nullo alio*)* præ ceteris, nisi sola iustitiæ, auctoritate. *Meminit autem eiusdem* Theodoti hæretici Byzantini *coriarij Eusebius lib. 5. cap. 17. & Nicephorus lib. 4. cap. 20. ac 21. An idem sit cum illo* Theodoto admirabili,

qui primus commentitiæ doctrinæ Montani procurationem ſuſcepit, & ſicuti ille, & Maximilla ſuſpendio periit, neſcio; certè Euſebius diu antea, eiuſdem nempè libri cap. 15. illius meminit, ſed Nicephorus eodem tempore, nempè lib. 4. cap. 23. Illud autem Tertulliani, quòd agnouerit Theodotus Chriſtum ex virgine natum, *non eſt contrarium ei quod B. Hieronym. aduerſ. Heluidiam dicit,* Theodotum Byzantium *eadem cum illo ſenſiſſe, quia neque ille Chriſtum negabat ex Virgine natum, ſed dicebat ex Maria & Ioſeph, poſtea etiam alios natos, qui fratres Chriſti dicebantur. Qui omnes quum* Theodotum *hunc nominent, non placet quod legit vtrobique MS. Vatic. cod.* Theodocus. *Vixiſſe autem conſtat ex Euſebio & Theodor. hæret. fab. lib. 2. & aliis ſupracitatis, ſub Victore Romano Pontifice, atque adeò ſub Commodo Cæſare.*

HÆR. XXIIII.

331. Alter poſt hunc Theodotus hæreticus erupit, &c.] *Peculiare eſt hoc ferè Tertulliano, quòd primus Auctor hæreſis* Melchiſedechianorum Theodotus *fuerit, quum Epiphanius hæreſ. 55. magis eò videatur inclinare, quòd illi à prioribus prædictis illis* Theodotianis *orti, & poſtmodum auulſi fuerint, qui interim & ibi, & hær. 67. Hieracem auctorem facit. Conſentit tamen Theodoretus lib. 2. qui hunc* Theodotum *argentarium fuiſſe dicit. Certè his* Melchiſedechianis, *quòd* Chriſtum inferiorem eſſe quàm Melchiſedech *dicant, adtribuit præter Auctorem etiam Epiphanius. Reliqui, qui eodem ordine hanc hæreſin poſt præcedentem collocant, nempè Philaſtrius, Auguſtinus, Theodoretus, Damaſcenus, non aliud illis adſcribunt, quàm quod dixerint, vti etiam Auctor,* Melchiſedech præcipuæ gratiæ cœleſtem fuiſſe virtutem, *atque adeò neque hominem. Nam id eſt quod ſubiungit Auctor,* vt Apator ſit, ametor, *&* agenealogetus, &c. *adludens ad illud Hebr. 7.* ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων, *quod rectè vertit noſter Interpres: ſine patre, ſine matre, ſine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; pro quo ſic paraphraſticῶs Auctor:* cuius neque initium; neque finis comprehenſus ſit, aut comprehendi poſſit. *Quare adnotandus hic locus aduerſus eos, qui Epiſtolam Pauli ad Hebræos apocrypham facere non verentur. Verùm de hoc locus dicendi infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia, vbi Barnabæ (vel B. Hieronym. teſte Catal. Script. Eccleſ.) non Paulo eam adſcribere videtur. Atqui ex dictis Auctoribus conſtat* Melchiſedechianos, *atque adeò hunc* Theodotum, *anteceſſiſſe Tertullianum quamproximè, atque adeò non ſub Maximino, vti Prateolus, ſed ſub Seuero potiùs conſtituendos.*

HÆR. XXV.

332. Sed poſt hos omnes etiam Praxeas, &c.] *De* Praxea *& eius hæreſi infrà latiùs ad titulum libri aduerſ. Praxean, quò Lectorem remittimus; hîc dixiſſe contenti, quòd etiam hallucinetur Prateolus, dum hanc hæreſin primùm ortam dicit tempore Galieni & Stephani Cæſarum, qui diu poſt Tertullianum claruerunt. Quis autem* Victorinus, qui hæreſin illius corroborare curauit, *non perinde conſtat. Relinquo itaque Lectoris diligentiæ eius inquiſitionem, vt tandem aliquando huic libro finem imponamus.*

ARGVMENTVM LIBRI DE BAPTISMO ADVERSVS QVINTILLAM, PER Iacobum Pamelium.

ADVERSVS *hæreſeis ſpecialiter reſponſurus Tertullianus, ab ea incœpit, quæ maximi erat momenti, vtpotè quæ aquæ baptiſmum tolleret omninò ad ſalutem neceſſarium, eo abſurdior, quòd à Quintilla fœmina ſuam haberet originem.*

Imprimis autem, quum fœlix ſit aquæ ſacramentum baptiſmus, I.
quo ablutis delictis priſtinæ cæcitatis in vitam liberamur æternam, non otioſum fore iſtud digeſtum.

Nihil enim obſtare, aut ſimplicitatem ſine adparatu, quum ſtulta mundi Deus II.
elegerit; aut mirandam poteſtatem, qua lauacro mors diluitur, quòd opera diuina ſint ſuper omnem admirationem.

Maximè, quum à mundi primordio plurima fuerit aquæ auctoritas, vis, & III.
gratia, qua proinde animare & in baptiſmi Sacramento nouerunt.

Vtpotè quæ de priſtina originis prærogatiua (ſicuti tunc ſpiritus ſuperferebatur IIII.
ſuper aquam) ſacramentum ſanctificationis conſequantur inuocato Deo; & ſanctificatæ vim ſanctificandi combibant, atque adeò & ipſæ ſanctificent.

Si enim nationes extraneæ, Diabolo res Dei æmulante, in ſacris Iſidis aut Mithræ V.
aquis initiabantur, & purgatrice aqua ſe expiari putabant; quanto id magis præſtabũt aquæ per Dei viui auctoritatem, quæ adeò ſpiritui medentur, ſalutem æternam reformãt

& conseruant, deleta morte per ablutionem delictorum; quibus exempto reatu eximitur & pœna, ac homo ad similitudinem Dei, non ad imaginem solùm, in æternitate censetur.

VI. *Et verò in aqua emundatos ad maiora dona spiritus sancti præparari, per ablutionem delictorum; quam fides impetrat obsignata in Patre & Filio & Spiritu sancto; adiecta etiam in testatione fidei & sponsione salutis, Ecclesiæ mentione.*

VII. *Exinde egressos lauacro perungui benedicta vnctione, eo quòd Christus ab ea dicatur; quæ quidem etsi carnaliter fiat, spiritaliter proficit; quomodo baptismi carnalis actus, quòd in aqua mergimur, spiritalis effectus, quòd delictis liberamur.*

VIII. *Dehinc manusimpositionem fieri, qua per benedictionem (capiti impositis & intermutatis manibus, & transuersim obliquatis ad instar Ioseph, qui Christum ita deformabat) aduocatur spiritussanctus; qui tunc super emundata & benedicta corpora, specie columbæ in Dominum baptizatum à patre descendit.*

IX. *Atqui & plura alia religionem aquæ demonstrantia, naturæ patrocinia, priuilegia gratiæ, sollemnia disciplinæ, figuras, præstructiones, & precationes; ad confirmationem ac testimonium baptismi facere.*

X. *Porrò in hoc differre à nostro Ioannis baptismum, quòd pœnitentiæ esset baptismus in futuram remissionem peccatorum, & quasi candidatus remissionis & sanctificationis in Christo futuræ.*

XI. *Neque id obstare, quòd Christus ipse non tinxerit, quum Apostolos tinxisse constet baptismo eodem quo Ioannes, qui postea Christi.*

XII. *Apostolos verò aut baptismo Ioannis tinctos fuisse, aut si illoti, vel primæ adlectionis vel indiuiduæ familiaritatis prærogatiuam, compendium baptismi conferre potuisse.*

XIII. *Legem autem tinguendi impositam, & formam præscriptam à Christo, Ioannis 3. & Matth. 28. qua obstrinxit fidem ad baptismi necessitatem, post Domini passionem; post quam tincti credentes omnes.*

XIIII. *Etsi enim Apostolus Paulus ad prædicandum potius quàm ad tinguendum missus sit, tamen quosdam ab eo baptizatos; & aliis Apostolis id à Christo præceptum fuisse.*

XV. *Præterea vnum omninò esse aquæ baptismum, sicuti vnus Deus & vna Ecclesia, quo semel delicta diluuntur, quem iterari non oportet, de quo latiùs in Græco à se digestum esse.*

XVI. *Secundum etiam vnum & ipsum sanguinis baptismum, qui & lauacrum non acceptum repræsentat.*

XVII. *Dandi porrò baptismum ius esse Episcopo, ac Presbyteris & Diaconis cum Episcopi auctoritate, nisi in necessitatibus vt vtaris, aut loci, aut temporis, aut personæ conditio compellat.*

XVIII. *Neque verò temerè baptismum cuiuis credendum, sed pro cuiusque personæ conditione, ac dispositione.*

XIX. *Diem etiam baptismo sollemniorem Pascha præstare & Pentecosten ordinandis lauacris latissimum spatium.*

XX. *Denique ingressuros baptismum, orationibus crebris, ieiuniis, geniculationibus, & peruigiliis, cum confessione omnium retrò delictorum, præparari oportere; quibus gratulandum, si non publicè confitentur iniquitates.*

Cete

Ceterùm præterquàm quòd ſtylus libri huius ita Auctorem redoleat, vt dubitandi non ſit locus; certè à B. Hieronymo Catal. Script. Eccleſ. in Luca, citatur ex Tertulliano locus, de Periodis Pauli & Tecla; nempè Presbyterum quendam in Aſia σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioannem, quòd Auctor eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id loco excidiſſe. quod iiſdem penè verbis reperire eſt huius libri de Baptiſmo capite xvij. Alludit idem Hieronym. epiſtol. 83. ad Oceanum, agens de plena peccatorum in Baptiſmo remiſſione, ad verba illa primi capitis: Quædam de Caiana hæreſi vipera; *immò ibidem integra ferè 3. & 9. huius lib. capita deſcripſit. Hrabanus quoque noſter lib. 1. de Inſtitut. cler. cap. 3. multa deſumpſit ex cap. 8. & 9. Ante verò hæreſin omnem conſcriptum vel inde conſtat, quòd aduerſus Quintillam conſcriptus ſit, quæ Montani inſaniam ſecuta, etiam hunc errorem de Baptiſmo ſparſit; ſicuti Adnotationib. noſtris latiùs infrà nu. 2. Edidit hunc primus Gagnæus Pariſienſis Theologus, & poſtea etiam multis in locis caſtigauit ex Britannico Lælandi codice Sigiſmundus Gelenius. Nunc verò quum aliquot etiam loci à nobis iuxta ſententiam Dominorum Latinij & Harriſij reſtituti ſint, reliquis mederi non licuit ſine MS. codice, ſed coniecturas quaſdam Adnotationibus noſtris, quas cum Argumento hoc recens adiicimus, interiecimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE [1] BAPTISMO ADVERSVS [2] Quintillam Liber.

FOELIX [3] ſacramentum aquæ noſtræ, [4] quia ablutis delictis priſtinæ cæcitatis, [5] in vitam æternam liberamur. Non erit otioſum [6] digeſtum iſtud, inſtruens tam eos qui cùm maximè formantur, quàm & illos qui ſimpliciter credidiſſe contenti, non exploratis rationibus traditionum, intentatam probabilem fidem per imperitiam portant: atque adeò nuper conuerſata iſtic [7] quædam de Caiana hæreſi vipera venenatiſſima doctrina ſua pleroſque rapuit, imprimis baptiſmum deſtruens planè ſecundum naturam: [8] nam ferè viperæ, & aſpides, ipſique reguli ſerpentes arida & inaquoſa ſectantur. [9] Sed nos piſciculi ſecundum ἰχθὺν noſtrum Ieſum Chriſtum [10] in aqua naſcimur, Nec aliter quàm in aqua permanendo ſalui ſumus. Ita Quintilla monſtroſiſſima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens. CAP. I.

[[11] Sed enim quanta vis eſt peruerſitatis ad fidem labefactandam, vel in totum non recipiendam, vt ex his eam impugnet, ex quibus conſtat. Nihil adeò eſt quod obduret mentes hominum, quàm ſimplicitas diuinorum operum quæ in actu videntur, & magnificentia quæ in effectu repromittitur: vt hîc quoque quoniam tanta ſimplicitate ſine pompa, ſine apparatu nouo aliquo, denique ſine ſumptu homo in aqua demiſſus, & [12] inter pauca verba tinctus, non multo vel nihilo mundior reſurgit, eò incredibilis exiſtimetur conſecutio æternitatis. Mentior ſi non econtrariò Idolorum ſolemnia vel arcana de ſuggeſtu & apparatu, déque ſumptu fidem & auctoritatem ſibi extruunt. Prò miſera incredulitas, quæ denegas Deo proprietates ſuas, ſimplicitatem & poteſtatem. [13] Quid ergo? nónne mirandum & lauacro dilui mortem? Atquin eo magis credendum, ſi quia mirandum eſt, idcircò non creditur. qualia enim decet eſſe opera diuina, niſi ſuper omnem admirationem? Nos quoque ipſi miramur, ſed quia credimus. Ceterùm incredulitas miratur, non creditur. Miratur enim ſimplicia quaſi vana, magnifica, quaſi impoſſibilia. Et ſit planè vt putas, ſatis II.

1.Cor.1. ad vtrumque diuina pronuntiatio præcucurrit. Stulta mundi elegit Deus[14] vt cõfundat D
Matth.19. sapientiam eius,[15] & prædifficilia penes homines, facilia penes Deum. Nam si Deus & sapiens & potens, quòd etiam prætereuntes eum non negant; meritò in aduersariis sapiẽtię potẽtiæq;, id est in stultitia & impossibilitate materias operationis suæ instituit. Quoniã
III. virtus omnis ex his causam accipit, à quibus prouocatur. [[16] Huius memores pronuntiationis tanquam præscriptionis, nihilominus quàm stultum & impossibile sit aqua reformari tractamus, quid vtique ista materia tantæ dignationis meruerit officium, vt opinor, auctoritas liquidi elementi exigenda est. Atquin plurima suppetit, & quidẽ à primordio. Nam vnum ex his est, quæ ante omnem mundi suggestum impolita adhuc specie penes
Gen.1. Deum quiescebãt.[17] In primordio (inquit) fecit Deus cœlum & terrã. Terra autẽ erat inuisibilis & incomposita, & tenebræ erãt super abyssum,[18] & spiritus Dei super aquas ferebatur. Habes homo in primis ætatem venerari aquarum, quòd antiqua substãtia; dehinc dignationem, quòd diuini spiritus sedes, gratior scilicet ceteris tunc elementis. Nã & tenebræ totæ adhuc sine cultu siderum informes, & tristis abyssus, & terra imparata, & cœlum rude: solus liquor, semper materia perfecta, læta, simplex de suo pura, dignum vectaculum Deo subiiciebat. Quid quòd exinde dispositio mundi modulatricibus quodãmo-
Ibidem. dò aquis Deo constitit.[19] Nam vt firmamentũ cœleste suspenderet in medietate distin-
Prou.8. ctis aquis fecit,[20] & vt terram aridam suspẽderet, segregatis aquis expediit. ordinato de-
Gen.1. hinc per elementa mundo cùm incolæ darẽtur,[21] primis aquis præceptũ est animas proferre. Primus liquor quod viueret edidit, ne mirũ sit in baptismo, si aquæ animare noue- E
Gen.1. runt.[22] Nam ipsius quoque hominis figurandi opus sociãtibus aquis absolutũ est de terra materia, non tamen habili nisi humecta & succida, quam. s. ante quartũ diem segregatæ aquæ in stationem suam superstite humore limo temperarant. Si exinde vniuersa vel plura prosequar, quæ de elementi istius auctoritate commemorẽ, quãta vis eius aut gratia, quot ingenia, quot officia, quantum instrumentũ mũdo ferat: vereor ne laudes aquæ potius quàm baptismi rationes videar congregasse. Licet eo pleniùs docerẽ non esse dubitandum, si materiam, quam in omnibus rebus & operibus suis Deus disposuit, etiam in sacramentis propriis parere fecit, si quæ vitam ęternam gubernat, & in cœlesti procurat.
IIII. [[23] Sed ea satis erit præcerpsisse, in quibus & ratio baptismi recognoscitur prima illa, quæ
Gen.1. iam tunc etiam ipso habitu prænotabatur ad baptismi figurã, Dei spiritum, qui ab initio superuectabatur super aquas, intinctos reformaturũ. Sanctum autem vtique super sanctum ferebatur, aut ab eo quod superferebatur, id quod ferebat, sanctitatẽ mutuabatur. Quoniam subiecta quęque materia eius quę desuper imminet, qualitatem rapiat necesse est, maximè corporalis spiritalem, & penetrare & insidere facilem per substãtiæ suæ subtilitatem.[24] Ita de sancto sanctificata natura aquarum, & ipsa sanctificare cõcepit. Nemo dicat,[25] Nunquid ipsis enim aquis tinguimur quæ nunc in primordio fuerunt? nõ vtique ipsis nisi ex ea parte qua genus quidem vnum, species verò complures. Quod autẽ generi attributum est, etiam in specie redundat. Ideóq; nulla distinctio est, mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alueo diluatur,[26] nec quicquam refert inter eos quos Ioãnes in Iordane, & quos Petrus in Tiberi tinxit. Nisi & ille spado quem Philippus inter vias for- F tuita aqua tinxit, plus salutis aut minus retulit.[27] Igitur omnes aquæ de pristina originis prærogatiua sacramentũ sanctificationis consequuntur, inuocato Deo. Superuenit enim statim spiritus de cœlis, & aquis superest, sanctificans eas de semetipso, & ita sanctificatæ vim sanctificandi combibunt. Quanquam ad simplicem actum competat similitudo, vt quoniam vice sordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Sed delicta sicut nõ in carne comparent, quia nemo super cutem portat maculam Idololatrię, aut stupri, aut fraudis: ita eiusmodi in spiritu sordẽt qui est auctor delicti. Spiritus enim dominatur, caro famulatur: tamẽ vtrũque inter se cõmunicant reatum, spiritus ob imperium, caro ob ministerium. Igitur medicatis quodãmodò aquis per angeli interuentum, & spiritus in aquis
V. corporaliter diluitur, & caro in eisdem spiritaliter mundatur. [[28] Sed enim nationes extraneæ ab omni intellectu spiritalium potestatẽ eadem efficacia idolis suis subministrãt, sed viduis aquis sibi mẽtiũtur.[29] Nam & sacris quibusdam per lauacrum initiantur,[30] Isidis alicuius,[31] aut Mithrę,[32] ipsos etiam deos suos lauationibus efferũt.[33] Ceterũ villas, domos, tẽpla, totásq; vrbes aspergine circũlatę aquę expiãt passim,[34] certè ludis Apollinaribus & Pelusiis tinguũtur. Idq; se in regeneratiõẽ & impunitatẽ periuriorũ suorũ agere præsumũt. Itẽ penes veteres[35] quisquis se homicidio infecerat, purgatrice aqua se expiabat.

A bat.Igitur si de sola naturę aqua,quòd propria materia sit adlegēdi auspicij emūdationis,
blandiuntur,quantò id verius aquæ præstabunt per Dei auctoritatē,à quo omnis natura
earū constituta est? Si religione aquam medicari putant,quæ potior religio quàm Dei vi-
ui? quo agnito, hîc quoque studium diaboli recognoscimus res Dei æmulantis, cùm &
ipse baptismum in suis exercet. quid simile? Immundus emundat,perditor liberat,dam-
natus absoluit.suā videlicet operā destruet diluēs delicta,quæ inspirat ipse. Hæc quidem
in testimoniū posita sunt repellentibus fidem, si minimè credant rebus Dei,quarum ad-
fectationibus apud æmulum Dei credunt. an nō & aliàs sine vllo sacramento [36] immundi
spiritus aquis incubāt,adfectantes illam in primordio diuini spiritus gestationem? Sciunt *Gen. 1.*
opaci quique fontes,& auij quique riui,& in balneis piscinæ & euripi in domibus vel ci-
sternæ & putei,qui rapere dicuntur,scilicet per vim spiritus nocentis. [37] Nam & enectos
[38] & lymphatos & [39] hydrophobos vocāt,quos aquæ necauerūt,aut amentia vel formidi-
ne exercuerunt. Quorsum ista retulimus? ne quis duriùs credat angelū Dei sanctū aquis
in salutem hominis temperādis adesse,cùm angelus malus profanus commerciū eiusdem
elementi in perniciem hominis frequentat. Angelum aquis interuenire,si nouum vide- *Joan. 5.*
tur, exemplum futuri præcucurrit. piscinam Bethsaidam angelus interueniens commo-
uebat,obseruabant qui [40] valetudinem querebantur.Nam si quis præuenerat descendere
illuc,queri post lauacrum desinebat. Figura ista medicinæ corporalis spiritalem medici-
nam canebat,ea forma,qua semper carnalia in figura spiritalium antecedunt.Proficiente
itaque in hominibus gratia Dei plus aquis & angelo accessit: qui vitia corporis remedia-
B bant,nunc spiritum medentur:qui temporalem operabantur salutem,nunc æternam re-
formant: qui vnum semel anno liberabant, nunc quotidie populos conseruant, deleta
morte per ablutionem delictorum. [41] Exempto scilicet reatu,eximitur & pœna. [42] Ita re-
stituetur homo Deo ad similitudinem eius qui retrò ad imaginem Dei fuerat. imago in *Gen. 1.*
effigie,similitudo in æternitate censetur. [43] Recipit enim illum Dei spiritum,quem tunc
de afflatu eius acceperat,sed pòst amiserat per delictum. [[44] Non quòd in aquis spiritū VI.
sanctum consequamur,sed in aqua emundati sub angelo spiritui sancto pręparamur.Hîc
quoque figura præcessit. Sic enim Ioannes antepræcursor Domini fuit, præparans vias *Matth. 3.*
eius: ita & angelus baptismi arbiter superuēturo spiritui sancto vias dirigit ablutione de-
lictorum, quam fides impetrat [45] obsignata in Patre & Filio & Spiritu sancto. Nam si in *Matth. 28.*
tribus testibus stabit omne verbū, quantò magis dum habemus per benedictionem eos- *Ibid. 18.*
dem arbitros fidei,quos & sponsores salutis,sufficit ad fiduciam spei nostræ etiam nume-
rus nominum diuinorum. Quum autem sub tribus [46] & testatio fidei & sponsio salutis pi-
gnerentur, [47] necessariò adiicitur Ecclesiæ mentio:quoniam vbi tres,id est Pater & Filius
& Spiritus sanctus, ibi Ecclesia quæ trium corpus est. [[48] Exinde egressi de lauacro VII.
perunguimur benedicta vnctione [49] de pristina disciplina,qua vngui oleo de cornu in sa- *Leuit. 18.*
cerdotiū solebāt.Ex quo Aaron à Moyse vnctus est, [50] vnde Christus dicitur à [51] chrismate *1.Reg. 15.*
quod est vnctio,quæ Domino nomen accommodauit,facta spiritalis,quia spiritu vnctus
C est à Deo patre,sicut in Actis: [52] Collecti sunt enim verè in ista ciuitate aduersus sanctum *Act. 4.*
filium tuum,quem vnxisti. [53] Sic & in nobis carnaliter currit vnctio,sed spiritaliter pro-
ficit: quomodo & ipsius baptismi carnalis actus, quòd in aqua mergimur,spiritalis effe-
ctus,quòd delictis liberamur. [[54] Dehinc manus imponitur,per benedictionem aduo- VIII.
cans & inuitans spiritum sanctum. Sanè humano ingenio licebit spiritum in aquam ar-
cessere,& concorporationem eorum accommodatis desuper manibus alio spiritu tantæ
claritatis animare,Deo autem in suo organo non licebit per manus sanctas [55] sublimita-
tem modulari spiritalem? Sed est hoc quoque de veteri sacramento, [56] quo nepotes suos
ex Ioseph Efrem & Manassem Iacob capitibus impositis & intermutatis manibus bene- *Gen. 49.*
dixerit,& quidem ita transuersim obliquatis in se,vt Christū deformantes iam tunc por-
tenderent benedictionem in Christum futuram. [57] Tunc ille sanctissimus spiritus super
emundata & benedicta corpora libens à patre descendit, [58] super baptismi aquas tanquam *Matth. 3.*
pristinam sedem recognoscens conquiescit, columbæ figura delapsus in Dominum, vt
natura spiritus sancti declararetur per animal simplicitatis & innocentiæ: [59] quòd etiam
corporaliter ipso felle careat columba. Ideóque, Estote(inquit)simplices sicut columbæ, *Matth. 10.*
ne hoc quidem sine argumento præcedentis figuræ. [60] Quemadmodum enim post aquas *Gen. 8.*
diluuij,quibus iniquitas antiqua purgata est,post baptismū(vt ita dixerim)mundi pacem
cœlestis iræ præco columba terris adnunciauit dimissa ex arca,& cum olea reuersa:quod

signum etiam apud nationes paci prætenditur. Eadem dispositione spiritalis effectus ter- D
ræ, id est carni nostræ emergēti de lauacro post vetera delicta columba sancti spiritus ad-
uolat, pacem Dei adferens, emissa de cœlis, [61] vbi Ecclesia est arca figurata. Sed mundus
Luc. 3. rursus deliquit, quo malè comparetur baptismus diluuio. Itaque igni destinatur, sicut &
homo qui post baptismum delicta restaurat, vt hoc quoque in signū admonitionis nostræ
IX. debeat accipi. [[62] Quot igitur patrocinia naturæ, quot priuilegia gratiæ, quot solemnia
disciplinæ, figuræ, præstructiones, precationes religionem aquæ ordinauerunt? [63] Primò
Exod. 14. quidem quum populus de Ægypto liberè expeditus, vim regis Ægypti per aquam trans-
gressus euadit, ipsum regem cum totis copiis aqua extinxit. Quæ figura manifestior in
baptismi sacramento? Liberantur de seculo nationes per aquam scilicet, & diabolum
Exod. 15. dominatorem pristinum, in aqua oppressum derelinquunt. [64] Item aqua de amaritudinis
vitio in suum commodū suauitatis Mosei ligno remediatur. Lignum illud erat Christus
venenatæ & amaræ retrò naturæ venas insaluberrimas, aquas baptismi, scilicet ex sese re-
Exod. 7. Num. 20. medians. [65] Hæc est aqua, quæ de comite petra populo defluebat. Si enim petra Christus,
1.Cor. 10. sine dubio aqua in Christo baptismū videmus benedici. Quanta aquæ gratia penes Deū
a Matth. 3. & Christum eius est ad baptismi confirmationem. Nunquam sine aqua Christus; [66] siqui-
b Joan. 3. dem [a] & ipse aqua tinguitur. [67] Prima [b] rudimenta potestatis suæ vocatus ad nuptias aqua
c Joan. 7. auspicatur. Cùm sermonem facit, [68] sitientes [c] ad aquam suam inuitat sempiternam. Cùm
d Matt. 10. [d] de agape docet, [69] aquæ calicem fratri oblatum inter opera dilectionis probat. [70] Apud
Ioan. 4. puteum vires resumit; super aquā incedit libenter, transfretat; aquam discentibus mini-
Matth. 14. Joan. 13. strat; perseuerat testimoniū baptismi vsque ad passionem. quum deditur in crucem, aqua E
Matth. 27. interuenit, sciunt Pilati manus. [71] quum vulneratur, aqua de latere prorumpit, scit lancea
Ioan. 19. militis. [[72] Diximus quantum mediocritati nostræ licuit de vniuersis, quæ baptismi re-
X. ligionem struunt, nunc ad reliquum statum eius æquè vt potero progrediar de quæstiun-
Matth. 21. culis quibusdam. [73] Baptismus ab Ioanne denuntiatus iam tunc habuit quæstionem, ab
ipso quidem Domino propositam Pharisæis, cœlestis ne is baptismus esset, an verò terre-
nus? De quo illi non valuerunt constanter respondere, [74] vtpotè non intelligentes, quia
Isai. 7. nec credentes. Nos porrò quantula fide sumus, tantulo & intellectu possumus æstimare,
diuinum quidem eum baptismum fuisse, mandatu tamen non & potestate, quòd & Ioan-
nem à Domino missum legimus in hoc munus, ceterùm humanū conditione. Nihil enim
cœleste præstabat, sed cœlestibus præministrabat, [75] pœnitentiæ scilicet præpositus, quæ
est in hominis potestate. [76] Denique legis doctores & Pharisæi, qui credere noluerunt,
nec pœnitentiam egère. Quòd si pœnitentia humanum est, & baptismus ipsius eiusdem
conditionis fuerit necesse est, aut daret & spiritum sanctum & remissionem delictorum si
cœlestis fuisset. [77] Sed neque peccatum dimittit, neque spiritum indulget nisi Deus solus.
Marc. 3. Etiam ipse Dominus, nisi ipse priùs ascenderet ad patrem, aliter negauit spiritum descen-
Ioan. 16. surum. id quod Dominus nondum conferebat, seruus vtiq; præstare non posset. [78] Adeò
Act. 19. postea in Actis Apostolorum inuenimus, quoniam qui Ioannis baptismum habebant, nō
accepissent spiritum sanctum, quem ne auditu quidem nouerant: ergo non erat cœleste F
quod cœlestia non exhibebat: quum [79] ipsum quod cœleste in Ioāne fuerat spiritus Pro-
Ioan. 1. phetiæ; post totius spiritus in Dominū translationem vsqueadeò defecerit, vt quem præ-
Matth. 11. dicauerat, quem aduenientem designauerat, postmodum an ipse esset, miserit sciscitatum.
Agebatur itaq; baptismus pœnitentiæ quasi candidatus remissionis & sanctificationis in
Christo subsecuturæ. Nam quòd prædicabat [80] baptismum pœnitentiæ in remissionem
delictorum, in futuram remissionem enuntiatum est. Siquidem pœnitentia antecedit, re-
missio subsequitur, & hoc est viam præparare: qui autem præparat, nō idem ipse perficit,
sed alij perficiendum procurat. Ipse profitetur sua non esse cœlestia, sed Christi, dicendo,
Joan. 3. Qui de terra est, de terra loquitur: [81] qui de supernis venit, super omnes est. [82] Item sola se
Luc. 3. pœnitētia tinguere, venturū mox qui tingueret in spiritu & igni. Scilicet, quia vera & sta-
bilis aquæ fides qua tinguitur in salutē, simulata autē & infirma igni tinguitur in iudiciū.
XI. [[83] Sed ecce (inquiunt) venit Dominus, & non tinxit. Legimus enim: Et tamen is non
Ioan. 4. tinguebat, verùm discipuli eius: quia reuera ipsum suis manibus tincturum Ioannes præ-
Luc. 3. dicasset. Non vtique sic intelligendum est, sed simpliciter dictum more communi. Sicut
est (verbi gratia) Imperator proposuit edictum, aut præfectus fustibus cæcidit: nunquid
ipse proponit, aut nunquid ipse cædit? [84] semper is dicitur facere cui præministratur. Ita
erit accipiendum, Ipse vos tinguet, pro eo quod est, per ipsum tinguemini, vel in ipsum.
Sed

A Sed ne moueat quoſdam,quòd nō ipſe tinguebat. In quem enim tingueret? In pœnitentiam. quo ergo illi præcurſorem? in peccatorum remiſſionem,quam verbo dabat? in ſemetipſum,quem humilitate cælabat? in ſpiritum ſanctum,qui nondum à patre deſcenderat? in Eccleſiam,[81] quam nondum Apoſtoli ſtruxerant? Itaque tinguebant diſcipuli eius vt miniſtri,vt Ioannes antè præcurſor [86] eodem baptiſmo Ioannis, ne qui alio putet,quia nec exſtat alius niſi poſtea Chriſti,qui tunc vtique à diſcentibus dari non poterat,vtpotè nondum adimpleta gloria Domini,nec instructa efficacia lauacri per paſſionem & reſurrectionem: [87] quia nec mors noſtra diſſolui poſſet niſi Domini paſſione,nec vita reſtitui *Rom. 6.* ſine ſurrectione ipſius. [[88] Quum verò præſcribitur [89] nemini ſine baptiſmo competere XII. ſalutem,ex illa maximè pronuntiatione Domini,qui ait: Niſi natus ex aqua quis erit,non *Joan. 3.* habet vitam,ſuboriuntur ſcrupuloſi,immò temerarij retractatus quorundam,quomodo ex iſta præſcriptione Apoſtolis ſalus competat,[90] quos tinctos non inuenimus in Domino,præter Paulum. Immò quum Paulus ſolus ex illis baptiſmum Chriſti induerit, aut præiudicatum eſſe de ceterorū periculo,qui careant aqua Chriſti,vt præſcriptio ſalua ſit, aut reſcindi præſcriptionem,ſi etiam non tinctis ſalus ſtatuta eſt. Audiui,Domino teſte, eiuſmodi,ne quis me tam perditum exiſtimet,vt vltrò exagitem libidinem ſtyli,quæ aliis ſcrupulum incutiat. Et nunc illis,vt potero, reſpondebo,qui negant Apoſtolos tinctos. Nam ſi humanum Ioannis baptiſmum inierant, & Dominicum deſiderabant,quatenus vnum baptiſmum definierat ipſe Dominus,dicens Petro perfundi nolenti: [91] Qui ſemel *Joan. 13.* lauit,non habet neceſſe rurſum: quod vtique non tincto non omninò dixiſſet: & hæc eſt

B probatio exerta aduerſus illos,qui adimunt Apoſtolis etiā Ioannis baptiſmū,vt deſtruāt aquæ ſacramentum. An credibile videri poteſt, in his perſonis viam tunc Domini non præparatam,id eſt baptiſmum Ioannis,quæ ad viam Domini per totum orbem aperiendam deſtinabantur? Ipſe Dominus nullius pœnitentiæ debitor tinctus eſt,peccatoribus non fuit neceſſe? Quid ergo,alij tincti non ſunt? non tamen comites Chriſti,ſed æmuli fidei,legis doctores & Phariſæi. Vnde & ſuggeritur,quum aduerſantes Domino tingui noluerint,eos qui Dominum ſequebantur,tinctos fuiſſe,nec cum æmulis ſuis ſapuiſſe,maximè quando Dominus cui adhærebant, teſtimonio Ioannem extuliſſet, Nemo dicens *Matth. 11.* maior inter natos fœminarum Ioanne baptizatore. Alij planè ſatis coactè iniiciunt tunc Apoſtolos baptiſmi vicem impleſſe,quū in nauicula fluctibus adſperſi operti ſunt; ipſum *Matth. 8.* quoque Petrum per mare ingrediētem ſatis merſum. Vt opinor autem,aliud eſt adſpergi *Matth. 14.* vel intercipi violētia maris,aliud tingui diſciplina religionis. Ceterùm nauicula illa figuram Eccleſiæ præferebat,quòd in mari,id eſt,ſeculo, fluctibus,id eſt,perſecutionibus & *Matth. 8.* tentationibus inquietatur,Domino per patientiam velut dormiente,donec orationibus ſanctorum in vltimis ſuſcitatus compeſcat ſeculum,& tranquillitatem ſuis reddat. Nunc ſiue tincti quoquo modo fuerunt,ſiue inloti perſeuerauerunt,vt & illud dictum Domini de vno lauacro ſub Petri perſona ad nos tantummodò ſpectet,de ſalute tamen Apoſtolo- *Joan. 13.* rum ſatis temerarium eſt æſtimare,quia illis vel primæ adlectionis, & exinde indiuiduæ

C familiaritatis prærogatiua compendium baptiſmi conferre poſſet. Cum illo opinor, ſequebantur illum,qui credenti cuique ſalutem pollicebatur. Fides tua te (aiebat) ſaluum *Marc. 10.* fecit,& remittuntur tibi peccata,credenti vtique, nec tamen tincto. Id ſi Apoſtolis defuit,neſcio quorum fides.[92] vno verbo Domini ſuſcitatus teloneum dereliquit; patrem, *Matth. 9.* & nauem,& artem qua vitam ſuſtētabat,deſeruit; qui patris exequias deſpexit: ſummum *Matth. 4.* illius Domini præceptum:[93] Qui patrem aut matrem mihi prætulerit,non eſt me dignus, *Matth. 8.* antè perfecit quàm audiuit. [[94] Hîc ergo ſceleſtiſſimi illi prouocant quæſtiones. Adeò *Matth. 10.* XIII. dicunt,baptiſmus nō eſt neceſſarius,quibus fides ſatis eſt: nam & Abraham nullius aquæ *Gen. 15.* niſi fidei ſacramento Deo placuit. Sed in omnibus poſteriora concludunt, & ſequentia antecedentibus præualēt. Fuerit ſalus retrò per fidem nudam ante Domini paſſionem & reſurrectionem. At vbi fides aucta eſt credendi in natiuitatē,paſſionem,reſurrectionémque eius,addita eſt ampliatio ſacramento,[95] obſignatio baptiſmi,veſtimentum quodammodò fidei,quę retrò erat nuda,nec potentiā habuit ſine ſua lege.[96] Lex enim tinguendi impoſita eſt,& forma præſcripta. Ite (inquit) docete nationes, tinguentes eas in nomen *Matth. 28.* Patris & Filij & Spiritus ſancti. Huic [97] legi collata definitio illa: Niſi quis renatus fuerit *Ioan. 3.* ex aqua & ſpiritu,nō intrabit in regnū cœlorum,obſtrinxit fidem ad baptiſmi neceſſitatem. Itaque omnes exinde credentes tinguebantur. Tunc & Paulus vbi credidit,tinctus *Act. 9.* eſt. Et hoc eſt quod Dominus [98] in illa plaga orbationis præceperat,[99] Exurge,dicens,& *Ibidem.*

introi Damascum, illic tibi demõstrabitur quid debeas agere, scilicet tingui, quod solum D
ei deerat. Alioquin satis didicerat atque crediderat Nazarenum esse Dominũ Dei filiũ.
XIIII. [[100] Sed de ipso Apostolo reuoluunt, quòd dixerit, Non enim me ad tinguendum Chri-
1. Cor. 1. stus misit, quasi hoc argumento baptismus adimatur. Cur enim tinxit Gaium & Crispum
Ibidem. & Stephanæ domum? quamquam etsi non eum miserat Christus ad tinguendum, tamen
aliis Apostolis præceperat tinguere. Verùm hæc pro conditione tunc temporis ad Co-
Ibidem. rinthios scripta sunt, quoniã schismata & dissensiones inter illos mouebantur, dum alius
Paulo deputat, alius Apollo. Propter quod pacificus Apostolus, ne sibi omnia defendere
videretur, non ad tinguendum ait se missum, sed ad prædicandũ. Nam & prius est prædi-
care, posterius tinguere. Si prius prædicatum: puto autem licuit & tinguere, cui licuit prę-
XV. dicare. [[101] Nescio si quid amplius ad controuersiam baptismi ventilatur. Sanè retexam
Ioan. 3. quod suprà omisi, ne imminentes sensus videar intercidere: Vnus omninò baptismus est
Ephes. 4. nobis, [102] tam ex Domini Euangelio, quàm ex Apostoli litteris; [103] quoniam vnus Domi-
nus & [104] vnum baptismum & [105] vna Ecclesia in cœlis. [106] Sed circa hæreticos sanè quid
custodiendum sit, dignè quis retractet; ad nos enim æditum est. Hæretici autem nullum
habent cõsortium nostræ disciplinæ, quos extraneos vtique testatur ipsa ademptio com-
municationis. Non debeo in illis cognoscere quod mihi est præceptum, quia non idem
Deus est nobis & illis, nec vnus Christus, id est idem. Ideóque nec baptismus vnus, quia
nõ idem. Quem quum ritè nõ habeant, sine dubio nõ habent, nec capit numerari, quod
non habetur: ita nec possunt accipere, quia non habent. [107] Sed de isto pleniùs iam nobis
in Græco digestum est. [108] Semel ergo lauacrum inimus, semel delicta diluuntur, quia ea E
Marc. 7. iterari non oportet. [109] Ceterùm Israël Iudæus quotidie lauat, quia quotidie inquinatur.
Hebr. 6. Quod ne in nobis quoq; factitaretur, propterea de vno lauacro definitũ est. Fœlix aqua
quæ semel abluit, quæ ludibrio peccatoribus non est, quæ nõ assiduitate sordium infecta
XVI. rursus quos diluit, inquinat. [[110] Est quidem nobis etiam secundum lauacrum, vnum &
ipsum, sanguinis scilicet: de quo Dominus, [111] Habeo, inquit, baptismo tingui, quum iam
Luc. 12. tinctus fuisset. Venerat enim per aquam & sanguinem, sicut Ioannes scripsit, vt aqua
1. Ioan. 5. tingueretur, sanguine glorificaretur. [112] Proinde vt nos faceret aqua vocatos, sanguine
Ioan. 19. electos, hos duos baptismos de vulnere perfossi lateris emisit. Quia qui in sanguinẽ eius
crederent, aqua lauarentur: [113] qui aqua lauissent, etiam sanguinem potarent. Hic est ba-
XVII. ptismus, qui lauacrum & non acceptum repræsentat, & perditum reddit. [[114] Superest
ad concludendam materiolam de obseruatione quoque dandi & accipiendi baptismum
commonefacere. Dandi quidem habet ius summus sacerdos qui est Episcopus. [115] Dehinc
Presbyteri & Diaconi, non tamen sine Episcopi auctoritate propter Ecclesiæ honorem.
[116] Quo saluo, salua pax est. Alioquin etiam laicis ius est. Quod enim ex æquo accipitur,
ex æquo dari potest, nisi Episcopi iam aut Presbyteri, aut Diaconi vocãtur, dicentes, Do-
mini sermo non debet abscondi ab vllo. Proinde & baptismus æquè Dei census ab omni-
bus exerceri potest: sed quanto magis laicis disciplina verecundiæ & modestiæ incum-
bit, quum ea maioribus competat, ne sibi adsumãt dicatum Episcopi officium Episcopa- F
1. Cor. 6. tus. Æmulatio, schismatum mater est. Omnia licere dixit sanctissimus Apostolus, sed nõ
& 10. omnia expedire. Sufficiat scilicet in necessitatibus vt vtaris, sicubi aut loci, aut temporis,
aut personæ conditio compellit. Tunc enim constantia succurrentis excipitur, quum vr-
get circunstantia periclitantis. Quoniã reus erit perditi hominis, si supersederit præstare,
quod liberè potuit. [117] Petulantia autem mulierũ quæ vsurpauit docere, vtique nõ etiam
tinguendi ius sibi parier, nisi si quæ noua bestia euenerit similis pristinæ: vt quemadmodũ
illa baptismum auferebat, ita aliqua per se eum cõferat. [118] Quòd si quæ Pauli perperàm
scripta legunt, [119] exemplum Teclæ ad licentiam mulierum docendi tinguendiq; defen-
dunt; sciant in Asia Presbyterum qui eam scripturam construxit quasi titulo Pauli de suo
cumulans, conuictum atque confessum id se more Pauli fecisse, loco decessisse. Quàm
enim fidei proximum videretur, vt is docendi & tinguendi daret fœminæ potestatem,
1. Cor. 14. [120] qui ne discere quidem constanter mulieri permisit. Taceant, inquit, & domi maritos
XVIII. suos consulant. [[121] Ceterùm baptismum non temerè credendum esse sciunt, quorum
Luc. 6. officiũ est. Omni petenti te dato, suum habet titulum perinde ad eleemosynam pertinen-
Matth. 7. tem. Immò illud potius perspiciendum, Nolite dare sanctum canibus, & [122] porcis proii-
1. Tim. 5. cere margaritas vestras, & manus ne facilè imposueris, [123] ne participes aliena delicta. Si
Act. 8. Philippus tam facilè tinxit eunuchum, recogitemus manifestam & exertam dignationẽ
Domini

A Domini interceſſiſſe. Spiritus Philippo præceperat in eam viam prætendere; ſpado & ipſe inuentus eſt non otioſus, nec qui ſubitò tingui concupiſceret: ſed ad templum orādi gratia profectus ſcripturę diuinæ impreſſus. ſic oportebat deprendi, cui vltrò Deus Apoſtolum miſerat. ad [124] quem rurſus ſpiritus vt ſe curriculo eunuchi adiungeret iuſſit, ſcriptura ipſius fidei occurrit, in tempore exhortatus adſumitur, Dominus oſtenditur, fides non moratur, aqua nō expectatur, Apoſtolus perfecto negotio eripitur. [125] Sed & Paulus reuera citò tinctus eſt. Citò enim cognouerat Iudas hoſpes vas eum eſſe electionis conſtitutum. Dei dignatio ſuas præmittit prærogatiuas; omnis petitio & decipere & decipi poteſt. Itaque pro cuiuſque perſonæ conditione ac diſpoſitione, etiam ætate cunctatio baptiſmi vtilior eſt: præcipuè tamen circa paruulos. [126] Quid enim neceſſe eſt, ſi non tam neceſſe [127] ſponſores etiam periculo ingeri? qui & ipſi per mortalitatem deſtituere promiſſiones ſuas poſſunt, & prouentu malę indolis falli. Ait quidem Dominus, Nolite illos prohibere ad me venire. Veniant ergo dum adoleſcunt, veniant dum diſcunt, dum quò veniant docentur, fiant Chriſtiani quum Chriſtum noſſe potuerint. quid feſtinat innocens ætas ad remiſſionem peccatorum? cautiùs agetur in ſecularibus, vt cui ſubſtantia terrena non creditur, diuina credatur. norint petere ſalutem, vt petenti dediſſe videaris. [128] Non minore de cauſa innupti quoque procraſtinandi, in quibus tentatio præparata eſt tam virginibus per maturitatem, quàm viduis per vagationem, donec aut nubant, [129] aut continentiæ corroborentur. Si qui pondus intelligant baptiſmi, magis timebunt [130] conſecutionem quàm dilationem: fides integra ſecura eſt de ſalute. [[131] Diem baptiſ-

Act. 9.

Math. 19.

XIX.

B mo ſolenniorem Paſcha pręſtat, cùm & paſſio Domini in qua tinguimur, adimpleta eſt. nec incongruenter ad figuram interpretabitur, quòd cùm vltimum Paſcha Dominus eſſet acturus, miſſis diſcipulis ad præparandum, [132] Inuenietis, inquit, hominem aquam baiulantem. Paſchæ celebrandæ locum de ſigno aquæ oſtendit. [133] Exinde Pentecoſte ordinandis lauacris latiſſimum ſpatium eſt, quo & Domini reſurrectio inter diſcipulos frequentata eſt, & gratia ſpiritus ſancti dedicata, & ſpes aduentus Domini ſuboſtenſa, quòd tunc in cœlos recuperato eo, angeli ad Apoſtolos dixerunt ſic venturum quemadmodum & in cœlos conſcēdit, vtique in Pentecoſte. Sed enim Hieremias cùm dicit: [134] Et congregabo illos ab extremis terræ in die feſto, Paſchæ diem ſignificat & Pentecoſtes, qui eſt propriè dies feſtus. Ceterùm omnis dies Domini eſt, omnis hora, omne tempus habile baptiſmo: ſi de ſolennitate intereſt, de gratia nihil refert. [[135] Ingreſſuros baptiſmū, orationibus crebris, ieiuniis & geniculationibus, & peruigiliis orare oportet, & [136] cum confeſſione omnium retrò delictorum, [137] vt exponant etiam baptiſmum Ioānis, Tinguebantur, inquit, confitentes delicta ſua. Nobis gratulandum eſt, ſi non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines noſtras. [138] Simul enim & de priſtinis ſatisfacimus conflictatione carnis & ſpiritus, & ſubſecuturis tentationibus munimenta pręſtruimus. Vigilate & orate, inquit, ne incidatis in tentationem. Et ideò credo tentati ſunt, quoniam obdormierunt, vt adprehenſum Dominum deſtituerint, & qui cum eo perſtiterit, & gladio ſit vſus, ter etiam negauerit: [139] nam & præceſſerat dictum; Neminem in-

Marc. 14.

Act. 2.

Act. 1.

Hier. 31.

XX.

Math. 3.

Math. 26.

Luc. 22.

C tentatum regna cœleſtia conſecuturum. Ipſum Dominum poſt lauacrum ſtatim tentationes circumſteterunt quadraginta diebus ieiuniis functum. Ergo & nos, dicet aliquis, à lauacro potius ieiunare oportet. & quis enim prohibet, [140] niſi neceſſitas gaudij & gratulatio ſalutis? Sed Dominus, quantulum æſtimo, de figura Iſraëlis exprobrationem in ipſum retorſit. Namque populus mare tranſgreſſus, & in ſolitudine tranſlatus per quadraginta annos, illic cùm diuinis copiis aleretur, nihilominus ventris & gulæ meminerat, [141] quàm Dei. Deinde Dominus poſtaquam ſegregatus in deſerta quadraginta dierū ieiunia emenſus, oſtendit non pane viuere hominem Dei, ſed Dei verbo: tentationéſque plenitudini & immoderantiæ ventris adpoſitas abſtinentia elidi. Igitur benedicti quos gratia Dei expectat, cùm de illo ſanctiſſimo lauacro noui natalis aſcenditis, & primas manus apud matrem cum fratribus aperitis; petite de patre, petite de domino, peculia, gratias, diſtributiones chariſmatum ſubiiciente. Petite, & accipietis, inquit. Quæſiſtis enim, & inueniſtis; pulſaſtis, & apertum eſt vobis. Tantùm oro, vt cùm petitis, [142] etiam Tertulliani peccatoris memineritis.

Math. 4.

Math. 7.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE BAPTISMO.

1. De Baptismo.] *Vti Lectori Catholico, iuxta quod promisimus suprà Tom. 2. lib. de Cor. militis cap. 3. num. 30. hîc satisfaciamus, de singulis Baptismi ceremoniis, partim ex Rhenani in eum librum Adnotationibus, partim ex ipso Tertulliano, B. Cypriano, aliisque Patribus, breuissimo quo fieri poterit compendio tractabimus, sicuti de Missæ ceremoniis idipsum præstitimus initio libri de Oratione, & de Pœnitentiæ tribus partibus eiusdem tituli libro. Quum autem de baptizandi ritu (vti etiam Rhenanus adnotauit) qui apud Veteres & Tertullianum in vsu fuit, quædam consuetudo mutarit; plerasque tamen hodie etiã à nobis obseruari manifestum fiet, si eodem ordine quo celebrantur, singulas tractemus ceremonias, idque verbis potissimùm Tertulliani & Burchardi seu potius Alcuini, à Rhenano citatis, additione facta ex Sacramẽtario D. Gregorij à nobis Tom. 2. Leiturgicõn Latinorum adito, aut Ordine Romano antiquo vulgato, non ita nuper à Dn. Melchiore Hittorpio cum reliquis Officiorum Diuinorum Scriptoribus. Præmittemus interim aliquid de statis bis in anno (vti etiam ante me adnotauit Rhenanus) baptismi temporibus, & Ministro baptismi, ac Sponsoribus, quos Susceptores vocamus, item & de Catechumenis ac Competentibus, & de Scrutiniis quinque, differẽtes tractatum de Baptismo paruulorum vsque ad huius libri cap. 18.*

Imprimis itaque Pascha & Pentecosten sola antiquitùs extra necessitatem præscripta fuisse ad baptismum, *Tertullianus his verbis infrà cap. 19. (vbi de eo latiùs) significat:* Diem (*inquit*) baptismo sollemniorem Pascha præstat, quum & passio Domini, in qua tinguimur, adimpleta est. Exinde Pentecoste (*id est, vti loquitur cap. 3. lib. de Cor. milit.* à die Paschæ vsque ad Pentecosten) ordinandis lauacris latissimum spatium est; quo & Domini resurrectio inter discipulos frequentata est, & gratia Sancti spiritus dedicata. Ceterùm omnis alioqui dies Domini est, omnis hora, omne tempus habile baptismo. *Hactenus ille. Qui mos antiquus (inquit Rhenanus) etiam vsque ad tempora Caroli Magni & Ludouici Augusti seruatus est. Indicant hoc leges ab illis sancitæ, quibus cauetur ne quemquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquàm in Pascha & Pentecoste. Eas sanctiones complectitur volumen Legum Pipini, Caroli Magni, Ludouici Pij, & Lotharij, quas Ansegisus Abbas collegit, & exstant adhuc in multis Bibliothecis. Seletstadij sanè habentur apud Fidei, & Argentorati in Libraria templi maioris. Hoc sic accipiendum, vt sciamus post Pascha infantes natos ad baptismum Pentecostes reseruatos, & natos post Pentecosten ad Paschalem festum diem baptismo offerri solitos, excepta, ceu dixi, necessitate, vnà cum adultis Catechumenis, qui de externis nationibus Danorum, Nortmannorum, Sclauinorum, & similium populorum, Christianæ religioni initiabantur. Ex his enim gentibus propter continua Germanorum bella nunquam non in has regiones mancipia adferebantur. Quin ipsi maiores nostri propter Hunnorum, Auarùm, Vgrorum, assiduas & exitiabiles deuastationes suis interdum sacris priuabantur ad tempus. Quibus adde, quòd eius consuetudinis vestigium etiamnum seruetur in quibusdam antiquis cathedralibus Ecclesiis, & nominatim ante hos motus Vltraiectina, in quibus pridie Pascha & Pentecostes sollemnis baptismus per Episcopos celebrari solet: & eius obseruationis meminit Rupertus lib. 4. de Diu. offic. cap. 8. Quid? quòd etiam quotannis obseruatur Romæ apud S. Ioannem Lateranensem in baptisterio Constantini sollemnis baptismus Catechumenorum Iudæorum aut aliorum Infidelium. Hæc res animaduersa lucem adfert (eodem adnotante) ad intelligendas ceremonias & cantica, quibus adhuc vtimur, non solùm (vti ille) in Paschalibus ceremoniis, sed per multas etiam Quadragesimæ ferias, quibus propria dicabantur sollemnis illius baptismi, quod sub Pascha fiebat, singulæ quæque quæ præmitti solent, ceremoniæ.*

De Ministro baptismi *hæc loquitur Tertullianus infrà cap. 17.* Dandi baptismi ius habet summus sacerdos, qui est Episcopus. Dehinc Presbyteri & Diaconi, nõ tamen sine Episcopi auctoritate propter Ecclesiæ honorem. Sufficiat tamen in necessitatibus vt vtaris laico, sicubi aut loci, aut temporis, aut personæ conditio compellit. Tunc enim constantia succurrentis excipitur, quum vrget circumstantia periclitantis. *Vbi de hoc etiam latiùs.*

Sponsorum verò in baptismo *meminit infrà Tertullianus cap. 18.* Quid enim (*inquit*) necesse est, si non tam necesse est, sponsores etiam periculo ingeri? *Quos etiam Susceptores iam tum appellatos (vti & Rhenanus adnotauit) significauit, suprà dicto 3. cap. de Coron. militis:* Inde suscepti lactis & mellis concordiam prægustamus. *Sed etiam infrà de hoc plura.*

Ante omnia autem (inquit Alcuinus, quem nomine Burchardi citat Rhenanus) Paganus fit Catechumenus. *Ita enim illos à catechizando vocabant Veteres, sicuti etiam* Audientes siue Auditores, *de quibus suprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 6. num. 39. & libro præcedenti de Præscript. adu. hæret. cap. 41. num. 256. & latiùs in Cyprian. epist. 13. num. 4. ac 24. num. 7. Hîc sufficiant verba hæc Tertulliani ex loco priori:* Nemo sibi aduletur, quia inter Auditorum tyrocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. An alius est intinctis Christus, alius Audientibus? Num spes alia, vel merces; alia formido iudicij, alia necessitas pœnitentiæ? Hæc prima Audientis intinctio est, metus integer. *Vbi habes, quòd etiam pœnitentiam agere deberent ante baptismum Catechumeni præter fidei catechizationem in qua instruebantur, quamquam interim primas baptismi ceremonias, de quibus infrà, Ordo Romanus & B. Gregorij Sacramentarius inscribant* Ordinem ad faciendum Catechumenum, *eo quòd eo modo dumtaxat, sicut etiam hodie, catechizarentur paruuli; quum adulti multo antè in Catechumenorum fuissent numero.*

Hi verò iam baptismi tempore adpropinquante à BB. Paciano serm. de bapt. Augustino & Ambrosio sermonibus quamplurimis Competentes *vocantur (vti etiam lib. præced. num. 256. diximus) quòd simul baptismum peterent. Quò alludit his verbis Tertullianus dicto cap. 6. lib. de Pœnit.* Itaque Audiẽtes optare intinctionem, non præsumere oportet. Qui enim optat, honorat; qui præsumit, superbit. *Iidem ab eodem Augustino vbi suprà, & in Ordine Romano, ac Sacramentario B. Gregorij,* Electi *vocantur, quòd ad baptismum factis scrutiniis eligerentur.*

Scrutinia

Scrutinia denique ante Baptiſmum ſex fiebant *Quadrageſima tempore, & ſeptimum in Vigilia Paſcha, iuxta Ordinem Romanum, quem citant Alcuinus & Amalarius libris de Diuin. Officiis. Ita vt primum* ſcrutinium *incipiat à feria quarta Dominicæ tertiæ. Quæ frequentiùs iterabantur (Alcuino teſte, iuxta quod etiam ſub nomine Burchardi citauit Rhenanus) vt exploretur ſæpius, an poſt renuntiationem Sathanæ ſacra verba data fidei radicitùs corde defixerint. Ad quæ (quum ex Ordine Romano ſimilia in* ſcrutiniis *illis facta conſtet) alludit hauddubiè Tertullianus his verbis infrà cap.* XX. Ingreſſuros baptiſmum orationibus crebris, ieiuniis, & geniculationibus, & peruigiliis orare oportet. *Certè etiam Concilij Bracarenſis Patres eodem ſpectant cap. 3. Nos (inquiunt) omnimodè præcipimus, & antiqui Canones præcipiunt, vt ante Baptiſmum* XX. *dies ad purgationem exorciſmi Catechumeni veniant, & in illis* XX. *diebus iuxta canonicum præceptum erudiantur, & conſecrentur. Totidem enim dies computantur à Sabbatho Hebdomadæ* III. *Ad eadem, & potiſſimùm tertium, quod in apertione aurium dicebatur, alludit B. Ambroſius libro de iis qui myſteriis initiantur, capite 1. & de Sacramentis libro 1. capite 1. item B. Auguſtinum, Sermone ad Competentes, & loco citato ab Amalario de Diuinis officiis, libro 1. capite 8. & Rupertus de Diuinis officiis, libro 4. capite 18. 19. 20. & 21. verbis infrà citatis capite 20. huius libri.*

In Hiſpaniis præterea id peculiare fuit, vt infantium capita ante baptiſmum lauarentur, idque certo die, quem Capitilauij appellabant, vti patet ex B. Iſidori libro 6. Etymologiarum, capite 18. & libro 1. de offic. Eccleſiaſticis, cap. 27. Quod in Galliis quoque vſitatum patet ex Alcuino, libro de Eccleſiaſt. offic. qui id fieri ſolere ſcribit in Dominica Palmarum, cui ſimilia ſunt apud B. Cyrillum Hieroſolymitanum, Præfatione in Catecheſin.

Porrò quandoquidem omnes & ſingulæ ſeptem ſcrutiniorum, aliæque ceremoniæ repetebantur in Sabbatho ſancto quum baptizarentur, maximè ob paruulos recèns natos, qui prioribus non interfuerant (ſicuti patet ex Ordine Romano pag. 32. & 73. Amalario de Diuin. offic. lib. 1. cap. 16. ac ſequentibus, & Alcuino eiuſdem argumenti libro pag. 61. & ſequent.) quare & à Hrabano ſimul omnes recitantur lib. 1. de Inſtit. cleric. cap. 27. 28. 29. & 30. eo quo celebrabantur ordine omnes recitabimus, quas tribus quod aiunt verbis demonſtrabo eaſdem eſſe penè, quibus etiamnum vtimur.

Primùm itaque recitabantur nomina baptizandorum *in prioribus ſcrutiniis deſcripta (vti eſt in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij) quorum maſculi ſtabant ad dexteram, fœminæ ad ſiniſtram. Huc pertinet illud Concilij cuiuſdam Carthaginienſis can. 85. citatum à Burchardo Decret. libro 3. capite 1. Baptizandi nomen ſuum dent. & cuius fit apud Dionyſium Areopagitam Eccleſiaſtica hierarchia capite 2. mentio, nominum deſcriptio, tam eius qui baptizandus eſt, quàm ſuſceptoris; item illud B. Auguſtini libro de cura pro mortuis agenda: Dedit nomen inter alios Competentes. & verba ſimilia epiſtola 155. item quod habet B. Clemens Romanus epiſtola 3. Accedat qui baptiſmum vult, ad ſacerdotem, & nomen ſuum det. Meminit & Rhenanus citans caput Legum 1. quæſtion. 2. quod eſt ex Concilio Hincmari Remenſis Epiſcopi apud S. Medardum cap. 8. Atqui etiam hodie ante omnia* Nomina baptizandorum *reddi iubentur à Suſceptoribus, & poſtea ſæpius interrogantur, & citantur à Suſceptoribus, vti iam olim etiam Dionyſ. Areop. adnotauit.*

Poſthæc (Alcuino teſte lib. de Diuin. offic. quem ex Burchardi Decret. lib. 6. qui alius ſit oportet quàm hodie exſtat, citat Rhenanus) accedens ad baptiſmum, renuntiat maligno ſpiritui & omnibus damnoſis eius pompis. *Quod ipſum hodie fit, niſi quòd alio ordine, nempè immediatè ante baptiſmum, quum illud fieret olim bis, nempè & in ſcrutinio primo, & rurſum antequàm baptizaretur. Hinc eſt illud Tertulliani lib. de Corona militis, cap. 3.* Aquam adituri, ibidem, ſed & aliquanto priùs, in Eccleſia ſub Antiſtitis manu conteſtamur nos renunciare diabolo, & pompæ, & angelis eius. *Super quo loco Rhenanus. Hoc (inquit) fiebat ad Occidentem, teſte Hieronymo. Interpres Dionyſij de Eccleſ. hierarch. Deinde (inquit) Occidentem verſus illum ſtatuens intendentem, manuſque impingentem ad eandem regionem conuerſas, inſufflare illum ter Satanam iubet, ac præterea abrenuntiationem profiteri. Id ſequenti capite exponens, docet impulſione manuum baptizandum obſcuræ militiæ conſortia renuere & exſufflare. Quibus adiicienda præterea hæc verba Dionyſij Areopagitæ ibidem, nempè capite 2. ſequentia: Et quum poſt trinam* abrenuntiationis *conteſtationem tertiò ſe ille abrenuntiare profeſſus fuerit, ad Orientem illum traducit. Quæ omnia etiam repetit B. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 1. myſtagogica, clariùs appellans protenſionem manuum in renuntiatione. Eodem alludit etiam Auctor dicti libri capite 13.* Omnes (coronandi cauſæ) alienæ, prophanæ, illicitæ, ſemel iam in Sacramenti teſtatione eieratæ; hæ enim erant pompæ diaboli & angelorum eius. *Item quod eſt libro ad Martyras, capite 1.* Chriſtianus etiam extra carcerem ſeculo renuntiauit. *& libro de Spectaculis, capite 4.* Quum (*inquit*) renuntiaſſe nos diabolo & pompæ & angelis eius ore noſtro conteſtamur, quid erit ſummum ac præcipuum, in quo diabolus & pompæ & angeli eius cenſeantur, quàm Idololatria? Igitur ſi ex Idololatria vniuerſam Spectaculorum paraturam conſtare conſtiterit, indubitatè præiudicatum erit, etiam ad Spectacula pertinere renuntiationis noſtræ teſtimonium in lauacro; quæ diabolo & pompæ & angelis eius ſint emancipata. Siquid ex his non ad Idolum pertinuerit, id neque ad Idololatriam, neque ad noſtram eierationem pertinebit. *Ac capite 24.* Hoc erit pompa diaboli, aduerſus quam in ſignaculo fidei eieramus. Quod autem eieramus, neque facto, neque dicto, neque viſu, neque proſpectu participare debemus. Ceterùm nónne eieramus & reſcindimus ſignaculum, reſcindendo teſtationem eius? *Rurſum illud libro de Idololatria capite 6.* Quomodo (*inquit*) renuntiauimus diabolo & angelis eius, ſi eos facimus? Quod repudium diximus his, non dico cum quibus, ſed de quibus viuimus? *Libro item de Habitu muliebri, capite 2.* Hi ſunt angeli, quibus in lauacro renuntiamus. *Denique illud infrà libro de Anima:* Pactus es enim renuntiare ipſi, & pompæ,

Rr

& angelis eius. *Similia B. Cypriani testimonia & aliorum Patrum citata inueniet Lector Adnotat. nostris in epistol. eius 7. num. 15. & lib. de Orat. Dom. numer. 53. Quibus adde Origenem hom. 12. in Numeros, B. Pacianum lib. de baptismo, B. Ambrosium lib. de iis qui myst. initiantur, cap. 1. & lib. 1. de Sacrament. cap. 2. B. Seuerum Alexandr. in baptismi ritibus. Repetitam autem iterum immediatè ante baptismum interrogationem & abrenuntiationem diaboli, sicuti fit hodie, patet ex Sacramentario S. Gregorij, Ambrosio & Augustino locis ibi citatis.*

Exsufflatur *etiam (inquit apud Rhenanum Alcuinus) vt fugato diabolo, Christo Domino nostro paretur introitus. Ad* Exsufflationis *verò ritum adludit B. Dionys. Areopag. verbis citatis, praeterquàm quòd per ipsum baptizandum in sua Ecclesia id fieri solitum significet, quum dicit:* Insufflare, *seu potius* exsufflare illum ter Satanam *iubet. B. Gregorius in Sacramentario magis accedit ad Alcuini & nostram consuetudinem, qua sufflat ter in faciem Presbyter, dicens: Exi ab eo Satan, &c. quod in baptismo paruulorum per Susceptores & Presbyteros iam olim vsitatum significat locus paulopòst citandus. Eodem pertinet illud B. Cyrilli Hierosolym. Catech. mystag. 2. vbi loquitur de oleo exorcizato, in cuius etiam exorcismo, sicut & salis, de quibus infrà latiùs, fiebant exsufflationes.* Insufflationes *(inquit) sanctorum & nominis Dei inuocatio, tanquam vehementissima quaedam flamma vrit daemones, & in fugam conuertit. Meminerunt eiusdem Exsufflationis B. Isidorus lib. 2. de offic. Eccles. cap. 20. ac Hrabanus noster de Institut. cleric. lib. 1. cap. 27. Denique illis vetustior B. Augustinus lib. 2. de nuptiis & concupisc. cap. 18. ac 29. etiam BB. Cyprianum & Ambrosium citans lib. 2. de peccat. orig. lib. 3. contra Iulianum, lib. 3. contra Epist. Parm. lib. 2. contra Cresc. cap. 3. & lib. 1. de Symbolo ad Catechum. cap. 1. denique etiam B. Seuerus Alexandr. in Graecorum baptismi ritibus. Eodem denique pertinere existimant viri eruditi quidam illud Auctoris suprà lib. 2. ad Vxorem, cap. 5.* quum aliquid immundum flatu expuis.

Exorcizatur etiam *(inquit ibidem Alcuinus) id est, coniuratur malignus spiritus, vt exeat & recedat, dans locum Deo vero. Cuius Exorcismi eadem penè verba, quibus hodie vtimur, recensentur in Ordine Romano, & partim in Sacramentario B. Gregorij. Quid? Quod ad verba illa:* Da honorem Deo viuo & vero, *adludat B. Cyprianus alicubi. Similes autem exorcismos Graecorum habes apud B. Seuerum Patriarcham Alexandr. in dictis baptismi ritibus, qui exstant in Bibliotheca SS. Patrum. Alios quoque locos aliorum Patrum de exorcismo in baptismo citauimus in epist. Cypriani ad Magnum 76. num. 54. Sicuti & de potestate Exorcistarum in daemones, quam iisdem penè verbis amplificat ille, epist. 2. ad Donatum, num. 10. quibus Tertullianus suprà Tom. 1. Apolog. cap. 23. & 43. Quibus adde Optatum Mileuitanum contra Parm. lib. 4. & Iulium Firmicum lib. 2. Mathes. ean cap. 3. & 4. Auctor praeterea ad baptismi Exorcismum videtur adludere suprà lib. de Praescription. aduers. haeret. cap. 41.* Ipsae *(inquit)* mulieres haereticae quàm procaces, quae audeant docere, contendere, exorcismos agere, curationes repromittere, forsitan & tinguere. Exorcismus *autem, teste B. Isidoro lib. 2. de offic. Ecclesiast. cap. 20. sermo increpationis est contra immundum spiritum, in Energumenis siue Catechumenis factus, per quem ab illis diaboli nequissima virtus & inueterata malitia expulsa fugetur. Cui simile est illud Optati Mileuitani contra Parmenian. lib. 4. Hoc Exorcismus operatur, per quem spiritus immundus depellitur & fugatur.*

Imponit etiam manum *(inquit B. Gregorius in Sacramentario)* Presbyter in frontibus eorum, *dicendo: Signaculum Saluatoris Domini nostri Iesu Christi in frontem tuam pono, & similiter in pectus. Quam hauddubiè intelligit Vincentius à Thibari in Concil. Carthag. sub B. Cypriano, sententia 37. dicens:* Ergo primò per manusimpositionem in exorcismo, *secundò per baptismi regenerationem, possunt ad Christi pollicitationem venire. Et eodem adludit Tertullianus lib. de Spectac. cap. 4. & 24. dum baptismum* signaculum fidei *vocat, verbis suprà citatis. Quemadmodum & Theodoretus lib. 4. hist. Ecclesiast. cap. 8.* δεσποτικὴν, *& Dionys. li. Eccles. Hierarch. cap. 5.* θεοειδῆ σφραγῖδα, *baptismum nuncupant. Ceterorum Patrum de* signo Crucis in baptismo *vsitato testimonia habes partim suprà Tom. 2. lib. de Corona militis, num. 40. & latiùs Adnotat. nostris in B. Cypriani epist. 56. num. 31. & epist. 63. num. 39. His addemus illud Dionys. Areopag. Imponit eius capiti manum, consignánsque illum, sacerdotibus mandat virum susceptorémque describant. Et paulopòst: Rursúsque ille orans benedicit, eíque manus imponit. Et quod habet B. August. de Symbolo lib. 2. & lib. 4. cap. 1. Per sacratiss. signum crucis vos suscepit in vtero sancta mater Ecclesia, cuius etiam meminit in Psalm. 30. Orationes complures huc pertinentes, quae etiamnum recitantur, reperire est in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij.*

Accipit quoque Catechumenus sal *(inquit vbi suprà Alcuinus) vt putrida & fluxa eius peccata sapientiae sale diuino munere mundentur. Et verò* Exorcismum & Benedictionem salis *eandem, qua nunc vtimur, reperire est in Ordine Romano, & Sacramentario B. Gregorij. Deinde huius ceremoniae meminerunt praeterea Ven. Beda in 1. li. Regum, cap. 27. quemadmodum citatur ab Iuone, Decreti parte 1. de baptismo, cap. 100. & Gratiano de consecr. dist. 4. cap. Sal. B. Isidorus de Eccles. offic. lib. 2. cap. 20. & Hrabanus noster loco saepè citato, quomodo etiam B. Seuerus Alexandr. in bapt. ritibus. Eodem videtur pertinere quod legitur de* Sale Catechumenorum *Concil. Carthag. 3. can. 5. & illud B. Augustin. Confess. lib. 1. cap. 11. Signabar iam signo eius, & condiebar eius sale. Deinde (inquit idem Alcuinus)* Symboli Apostolici traditur ei fides; *vt vacua domus, & à prisco habitatore derelicta, fide ornetur, & vt praeparetur habitatio Deo. Quò adludit procul dubiò Tertullianus lib. de Corona militis, cap. 3. num. 30. quum dicit:* Amplius aliquid respondentes quàm Dominus in Euangelio determinauit. *Verùm de eo latiùs in adnotation. nostris in B. Cyprian. epist. 70. num. 15. & infrà cap. 6. Hic dumtaxat dicemus, quòd ex BB. Augustino & Ambrosio constet iterum repetitam Symboli interrogationem & professionem, sicuti fit hodie immediatè ante baptismum. Item illud quòd fidem suam Romae ex editiori loco in conspectu populi profiterentur Competentes, sicuti patet de Victorino Rhetore apud Augustinum lib. 8. Confess. cap. 2.*

Tanguntur

Tanguntur (*inquit Alcuinus Vbi suprà*) & nares, *Vt quamdiu spiritum naribus trahat, in fide accepta perseueret. De quo apertiùs secundum consuetudinem etiam hodie obseruatam in hæc verba Sacramentarius B. Gregorij* : Deinde verò tangat ei nares & aures cum digito de sputo, & dicat ad aurem dexteram, *Epheta, quod est: Adaperire; ad nares: In odorem suauitatis; ad aurem sinistram: Tu autem effugare diabole, &c. Ea autem omnia authentica esse patet ex B. Ambrosio lib. 1. de Sacrament. cap. 1. & lib. de iis qui myster. initiantur, cap. 1. Cuius mysterium ex illis in hæc Verba descripsit loco citato Hrabanus: Postea tanguntur ei nares & aures cum saliua, & dicitur ei verbum Euangelicum, quod Iesus, quando surdum & mutum sanauit, Marc. 7. Tangens cum sputo linguam eius, & mittens digitos suos in auriculas eius, dixit Epheta, quod est, Adaperire. Quod ipsum etiam repetit Beda homil. 19. id Euangelium tractans, quemadmodum ab Iuone in Decreto citatur. Fit etiam mentio tactus narium & aurium apud B. Cyrill. Hierosol. Catechesi 3. mystag. sed per Vnctionem. Adludit etiam B. Augustin. quodam Sermone, Vbi apertionis mysterij meminit, & expressè Amalarius lib de Eccles. offic. cap. 8. & ipse Alcuinus latiùs lib. de Diuin. offic. de Sabb. Paschæ.*

Pectus quoque (*inquit Alcuinus*) perungitur oleo, *Vt signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus.* Signantur & scapulæ, *vt Vndique muniatur. Item in pectoris & Scapularum (sic enim lego, pro: scapula) Vnctione signatur fidei firmitas, & operum bonorum perseuerantia. Quod explicatius tradit more etiamnum obseruato B. Gregorius in Sacramentario. Posthæc tangat ei pectus & inter scapulas de oleo sancto, crucem faciendo cum pollice dicens: Vngo te oleo sanctificato in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Cui similia Amalar. de Eccles. offic. lib. 1. cap. 23. & Hrabanus vbi suprà. Et Verò iam ab Apostolorum ætate B. Dionys. Areopag. Vbi suprà: Et quum illum ministrum perfectè exuerint, deferunt sacerdotes sanctum Vnctionis oleum, ac verò Pontifex trino crucis signaculo vnctionem inchoans. Cui similia de tota corporis Vnctione habet B. Cyrill. Hierosol. Catechesi mystag. 2. Chrysostom. hom. 6. in Epist. ad Coloss. ac B. Seuerus Alexandrinus in baptismi ritibus. Verùm in Ecclesia Latina, dumtaxat Vnctum caput & pectus satis indicat B. Ambros. li. de iis qui myster. initiantur, cap. 6. faciens itidem mentionem Vnctionis in genere lib. 1. de Sacrament. cap. 2. quomodo etiam B. Isidor. lib. 2. de Diuin. offic. cap. 20. Eodem pertinent quæ scribuntur in Ordine Romano, Sacramentario B. Gregorij, ac Amalario lib. 1. de Ecclesiast. offic. cap. 12. de Exorcismo olei, quod sanctum, sanctificatum, seu Catechumenorum, appellant, in die Cœnæ Domini. Nam sic loquitur Hrabanus vbi suprà: Vngetur illius tunc pectus de oleo sanctificato; & ante illum iamdudum B. Basilius lib. de Spiritusancto, cap. 27. Verbis mox citandis, immò & B. Clemens Romanus similia habet epist. 3.*

Deinde (inquit Hrabanus lib. 1. de Instit. cleric. cap. 28.) consecratur fons. *Quod etsi priori loco à Rhenano citato non habeatur, reperitur tamen eodem capite apud Alcuinum de Sabbatho sancto Paschæ, & præterea in Amalario lib. 1. cap. 26. in Ordine Romano, & B. Gregorij Sacramentario. Immò verò disertis Verbis B. Cyprianus Epist. 70. ad Ianuarium: Oportet (inquit) mundari & sanctificari aquam priùs à sacerdote: quò adludit etiam Tertullianus infrà huius lib. cap. 4.* Igitur omnes aquæ de pristina originis prærogatiua Sacramentum sanctificationis consequuntur, inuocato Deo. Superuenit enim statim spiritus de cœlis, & aquis superest, sanctificans eas de semetipso. *Vbi hæc de re latiùs, potissimùm propter Magdenburgenses, qui negant ea ætate aquam consecrari solere.*

Posthæc (inquit Alcuinus) in nomine sanctæ Trinitatis, trina submersione baptizatur. *Et rectè per inuocationem sanctæ Trinitatis (sic enim lego) homo ad imaginem sanctæ Trinitatis creatus, ad eandem renouatur imaginem, & qui tertio gradu peccati, id est, consensu, cecidit in mortem, tertiò eleuatus à fonte, per gratiam surgit ad Vitam. Similiter Tertullianus suprà lib. de Corona militis cap. 3.* Dehinc ter mergitamur. *quæ verba transscripsit B. Hieronym. lib. aduers. Lucifer. & infrà lib. aduers. Praxean (iuxta quod & Rhenanus ibi adnotauit) Vbi de Christo loquitur:* Et post resurrectionem (*inquit*) spondens missurum se discipulis promissionis Patris, & nouissimè mandans vt tinguerent in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, non in vnum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tinguimur. *Atqui baptismum in nomine Trinitatis necessarium esse ex Matth. cap. 28. & aliàs latè deduxit B. Cyprian. Epist. ad Iubaianum 73. num. 56. & 74. ad Pompeium, num. 18. quò pertinent quæ similia leguntur de trina mersione apud BB. Dionys. Areopag. Clementem Romanum, Basilium, Cyrillum Hierosoly. locis citatis in Canone Apost. 49. & apud Ambros. lib. 2. de Sacrament. cap. 5. Hieronym. in cap. 4. ad Ephesios, Isidor. lib. 2. de Ecclesiast. offic. cap. 24. & Seuerum Alexandrinum Vbi suprà, Chrysostom. hom. 24. in Ioannem, Didymum lib. 2. de Spiritu sancto, Basilium iterum lib. de Spiritusancto, cap. 15. Ambros. de Spiritusancto lib. 1. cap. 3. Denique Zachariam Papam epist. ad Bonifacium Episcopum.* Mersioni *Verò, quæ propriè baptismus est, successit nunc in Occidentali Ecclesia citra ætatem B. Gregorij primi* aspersio, *seu perfusio aquæ terna, quam etiam legitimam esse,* & *verum baptisma conficere, multis probat B. Cyprian. epist. 76. ad Magnum, vbi etiam aliquid diximus nu. 44. Ad quam etiam pertinet illud Auctoris suprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 6.* asperginem vnam cuiuslibet aquæ.

Tum (inquit Alcuinus Vbi suprà, quamquam ordine præpostero, postponens quod debebat præmittere, sicuti idem ipse eodem capite indicat) sacro chrismate caput perungitur, *& mystico tegitur velamine, Vt intelligat se diadema regni & sacerdotij dignitatem portare, iuxta Apostolum: Vos estis genus regale & sacerdotale, offerentes Vosmetipsos Deo Viuo hostiam sanctam & Deo placentem. Cui similia videre est apud B. Isidorum libro 2. cap. 26. Amalarium de Eccles. offic. lib. 1. cap. 27. & Hrabanum Vbi suprà; denique in Ordine Romano, & B. Gregorij Sacramentario. Quid? Quòd Tertullianus infrà cap. 7.* Exinde (*inquit*) egressi de lauacro perungimur benedicta vnctione, de pristina disciplina, qua vngi oleo de cornu in sacerdotium solebant, ex quo Aaron à Mose vnctus est. *Vbi & de hac Vnctione, & de* Chrismate, *ex Patribus eiusdem aut prioris ætatis, aduersus Magdenburgenses, qui ad Montani ceremonias referre non verentur.*

Denique (inquit idem Alcuinus) albis induitur vestibus. Cui correspondent Ordo Romanus, B. Gregorij Sacramentarius, Amalarius lib. 1. capite 29. & Hrabanus lib. 1. iisdem cap. 29. Atqui etiam eandem recenset consuetudinem B. Dionys. Areopag. loco sæpè citato: Assumentes autem illum (baptizatum nempè) sacerdotes, suique accessus duci consignant, & vnà cum ipso illum vestem baptizati munditiæ congruam induunt, sicque indutum rursum ad Pontificem ducunt. Vbi vides denuò mentionem Susceptorum. Meminit & B. Ambros. de iis qui mysteriis initiantur cap. 7. & Laurentius Presbyter serm. de Pænitent. His adde quæ habet Rhenanus in dictum librum Tertulliani de Cor. militis: Pontius Paulinus baptismum (inquit) his carminibus describit:

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
  Infantes niueos corpore, corde, habitu:
Circumdátque rudes festis altaribus agnos:
  Pura salutiferis imbuit ora cibis.
Hinc senior sociæ congaudet turba cateruæ,
  Alleluia nouis balat ouile choris.

Istius vestigium adhuc hodie seruatur, per hoc quòd vestis candida baptizati capiti imponitur post baptismum & vnctionem.

Quidam etiam (inquit B. Honorius in Gemma animæ, lib. 3. de Sabb. Paschæ) mox de fonte eleuatis lumen dare solent, quatenus splendidis operum lampadibus sponso venienti occurrant. Meminit etiam lucernarum ardentium, quæ dabantur in manus iam baptizatorum B. Gregor. Nazianz. serm. de baptis. & Gregor. Turonensis lib. 5. cap. 11. ac Niceph. hist. Eccles. lib. 3. cap. vltimo.

Sic corpore (inquit vbi suprà Alcuinus) & sanguine Domini confirmatur, vt illius sit capitis membrum, qui pro nobis passus est, & resurrexit. Cui similia habent Ordo Romanus, & Sacramentarius B. Gregorij, nisi quòd Communionem recensent post Manusimpositionis seu Confirmationis Sacramentum, quando Pontifex siue Episcopus baptismum celebrat. Quæ conditio etiam additur ab ipso Alcuino non multo post præcedentia, atque adeò etiam illa sic intelligenda veniunt. Nam & B. Dionys. Areopag. communionem post inunctionem Episcopalem collocat, itidem & B. Ambros. lib. 3. de Sacram. cap. 1. & lib. de iis qui myster. initiantur, cap. 7. & 8. Adludit ad hanc consuetudinem etiam Auctor lib. 4. aduers. Marcion. cùm dicit: nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens. Qui etiam interim post Manusimpositionem collocat Communionem, lib. de Resurr. carn. verbis infrà citatis cap. 8. Meminerunt eiusdem consuetudinis B. Hieronym. aduers. Lucifer. Paulinus verbis paulo antè citatis, August. lib. 5. Hypognosticωn. Hanc verò Communionem etiam à paruulis tunc vsitatam, manifestum fit ex Ordine Romano & Alcuino, vbi sic legitur: Illud autem etiam de paruulis prouidendum est, ne postquàm baptizati fuerint, vllum cibum accipiant, neque lactentur sine summa necessitate, antequàm communicent Sacramento corporis Domini. Quod iisdem verbis repetitur ab Alcuino. Verùm aliquid de paruulorum Communione diximus adnotationibus nostris in B. Cypriani lib. de Laps. num. 89 quæ haudubiè tum sublata est, quando cessauit adultorum baptismus, & certa illa baptizandi tempora ampliùs obseruata non sunt, ob periculum irreuerentiæ.

Nouissimè (inquit idem Alcuinus apud Rhenanum) per impositionem manus à summo sacerdote septiformis gratiæ spiritum accipit, vt roboretur per spiritum sanctum, ad prædicandum aliis, qui fuit in baptismo per gratiam vitæ donatus æternæ. Quod, sicuti diximus, intelligitur, vbi sacerdos baptizat in absentia Episcopi. Verùm de hoc latiùs infrà huius libri cap. 8. cuius initium: Dehinc manus imponitur, per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum sanctum.

Porrò (vti Tertullianus tradit sæpedicto capite 3. lib. de Corona militis) in Africa aliquid præterea seruabatur post dictam Confirmationem & Communionem: Inde suscepti (inquit, vbi rursus ad Susceptores alludit) lactis & mellis concordiam prægustamus. Et huius autem apud Veteres ceremoniæ meminit Hieronym. aduers. Lucifer. (vti etiam ante me adnotauit Rhenanus) in hæc verba: Deinde (inquit) egressos à baptismo lactis & mellis prægustare concordiam.

Quibus addit Rhenanus ex eodem Hieronymo etiam alteram consuetudinem in Occidentis Ecclesiis, qua recèns baptizatis vinum & lac dabatur. Explicans autem ille Isaiæ locum illum: Venite, emite sine argento & absque vlla commutatione vinum & lac: Quod (inquit) vinum miscuit & sapientia in cratere suo, omnes stultos sæculi mundíque sapientiam non habentes prouocans ad bibendum; & vt non solùm vinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam paruulorum.

Lotionem pedum quoque in Mediolanensi Ecclesia obseruatam significat his verbis D. Ambrosius lib. 3. de Sacram. cap. 1. Succinctus summus sacerdos pedes tibi lauit. Non ignoramus quòd Ecclesia Romana hanc consuetudinem non habeat, cuius typum in omnibus sequimur & formam. Vide ergo, ne fortè propter multitudinem declinauerit. Cuius etiam meminit lib. de iis qui myster. initiantur, cap. 6. Quod postea interdictum Concilij Elibertini capite 48. Fortaßis ea lotio pedum fiebat, quòd obseruaretur id quod sequitur dicto cap. 3. lib. de Corona militis, apud Tertullianum: Exque ea die, lauacro quotidiano per totam hebdomadam abstinemus. Super quo loco Rhenanus: Apud Veteres (inquit) frequens erat lauandi consuetudo, verùm recèns baptisati per hebdomadam abstinebant. Docet in Apologetico suo Tertullianus Christianos etiam vsos lauacris, sed tamen cauisse, ne ethnicorum ceremonias obseruare viderentur: Non lauor (inquit) diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem seruet.

Quando autem Hebdomadæ Paschatis incidit mentio, hoc & hic adiiciendum, quòd ea vocaretur antiquitùs Hebdomada in albis, vtpotè cuius Sabbatho siue Dominica sequenti Albas vestes deponerent baptizati, sicuti constat tum ex multis Veteribus, tum potißimùm ex B. Augustini sermone ad Competentes, Dominica in Octauis Paschæ. Quam consuetudinem etiam obseruatam tota Octaua Pentecostes patet ex Amalario lib. 1. de Eccles. offic. cap. 38.

Hæc res animaduersa (inquit vbi suprà Rhenanus) lucem adfert ad intelligendas ceremonias & cantica, quibus adhuc in Paschalibus feriis sollemniter vtimur (nam ipse Pascha dies peculiariter resurrectioni

dedicatus

dedicatus eſt) Qualia ſunt, Hymnus: Rex ſanctorum. Reſponſorium: Vidi aquam. Hymnus: Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ ſecundæ: Introduxit vos Dominus in terram fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ: Aqua ſapientiæ potauit eos; & huius Oratio: Deus qui Eccleſiam tuam nouo ſemper fœtu multiplicas. Introitus feriæ quartæ: Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ quintæ: Victricem manum tuam Domine laudauerunt. Et Oratio: Deus qui diuerſitatem gentium, in confeſſione tui nominis adunaſti, da vt renatis fonte baptiſmatis, vna ſit fides mentium, & pietas actionum. Secreta: Suſcipe quæſumus Domine munera populorum tuorum propitius, vt in confeſſione tui nominis, & baptiſmate renouati, ſempiternam beatitudinem conſequantur. Introitus feriæ ſextæ: Eduxit eos Dominus in ſpe. Secreta: Hoſtias quæſumus Domine placatus adſume, quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus, & pro acceleratione cœleſtis auxilij. Introitus Sabbati: Eduxit Dominus populum ſuum. Introitus quoque Dominicæ Diei: Quaſi modò geniti. Quæ propterea pluribus indicaui, quò res apertiùs cognoſceretur.

2. Adversvs Qvintillam] Quintilliani (*inquit Epiphan. hæreſ. 48. 49. & 52.) qui & Pepuziani appellantur, Artotyritæque, ac Priſcilliani, iidem ſunt cum Phrygibus, & ex ipſis originem ducunt; diuiduntur autem iuxta quendam modum. Tradunt enim hi in Pepuza, aut Quintillam, aut Priſcillam (non poſſum certò adfirmare, vnam autem ex ipſis) in Pepuza dormiuiſſe, & Chriſtum ad ipſam veniſſe, condormiuiſſéque ipſi hoc modo, velut illa deluſa dixit: In forma (inquit) mulieris formatus, in veſte ſplendida ad me venit Chriſtus, & immiſit in me ſapientiam, & reuelauit mihi hunc locum eſſe ſanctum, & huc Hieruſalem è cœlo deſcendiſſe. Quare etiam hucuſque dicunt, initiare ſic quaſdam mulieres in eo loco. Mulieres itaque apud ipſos vocantur Propheteſſæ.* Quintillam *verè ducem ac principem hi habent cum Priſcilla, quæ etiam eſt apud Phrygas. Epiſcopi quoque apud ipſos ſunt mulieres, & Presbyteri mulieres. Quod ipſum iiſdem penè verbis repetunt B. Auguſtinus hæreſ. 27. & Damaſcenus libro de hæreſibus; nulla interim mentione facta quòd baptiſmum negauerint; quem errorem adſcribunt Archonticis, quos contribuit Theodoretus Aſcodrutis vel Aſcrodupetis. Propiùs adtingere ad hanc hæreſin Seleucianos & Herminianos ſcribunt Philaſtrius & Auguſtinus hæreſ. 59. quos dicunt baptiſmum in aqua non recipere. Quos ſecuti ſunt Proclianitæ (ſicuti apud Philaſtrium legere oportet, pro: Prodianitæ) qui à quo Proclo dicti, infrà latiùs lib. aduerſ. Praxean ad hæc verba Auctoris:* ſecundum Valentinos & Proclos. *Atqui Tertullianus notat quidem ſuprà lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 41.* Mulieres hæreticas procaces, quæ audeant docere, contendere, exorciſmos agere, curationes repromittere, forſitan & tinguere. *Quò pertinet etiam illud Tom. 2. lib. de Veland. Virgin. cap. 9.* Non permittitur mulieri in Eccleſia loqui, ſed nec docere, nec tinguere, nec offerre, nec vllius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officij ſortem ſibi vendicare. *Et infrà illud capit. 17.* Petulantia autem mulierum quæ vſurpauit docere, vtique non etiam tinguendi ius ſibi pariet. *Verùm quum ibidem indicet nondum Quintillam eò tunc deueniſſe audaciæ, eo quòd ſubiungat:* niſi ſi quæ noua beſtia euenerit ſimilis priſtinæ, vt quemadmodum illa baptiſmum auferebat, ita aliqua per ſe eum conferat; *videtur Quintilla poſtea baptiſmum quidem admiſiſſe, ſed per mulieres dari voluiſſe, tamquam Presbyteras & Propheteſſas. Vt vt ſit, hinc patet, nondum conſenſiſſe, quum hæc ſcriberet Auctor, in Quintillam, aut Marcellam aut Priſcam tamquam Propheteſſas, atque adeò ante hæreſin omnem conſcriptum hunc librum. Quod etiam vt fiat manifeſtius, recens titulo addidimus:* Adversvs Qvintillam, *quippè quæ indicet aduerſus eam conſcriptum hunc Librum his verbis cap. 1.* Ita Quintilla monſtroſiſſima, cui nec integrè quidem docendi ius erat, optimè norat piſciculos necare, de aqua auferens.

Cap. I.

3. Fœlix Sacramentum aquæ noſtræ, &c.] *Caput hoc primum non aliud quàm* Præfatio *eſt totius libri.* Sacramentum *autem eſſe* baptiſmum *quum nemo vmquam dubitauerit, paucos dumtaxat locos Tertulliani adferemus; idque non ſolùm ea ſignificatione, qua* Sacramentum *pro iureiurando accipitur, quemadmodum interpretatur Rhenanus, (meo iudicio non rectè) illud ſuprà libri ad Martyras cap. 3.* quum in Sacramenti verba reſpondimus, *& debet intelligi illud eiuſdem Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 11.* Credimúſne humanum Sacramentum diuino ſuperduci licere? *Verùm etiam propriè pro myſterio diuino & Eccleſiæ Sacramento quale eſt illud lib. 4. aduerſ. Marc.* nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptiſmatis admittere, *& illud lib de Anima.* ſecuriſſimi atque tutiſſimi Sacramenti. *Item quod habet ſuprà lib. de Idolol. ca. 6.* De ipſo Sacramento noſtro interpretaremur, nobis aduerſas eſſe fidei eiuſmodi artes. *Et lib. de Veland. Virgin. cap. 2.* eadem lauacri Sacramenta. *Rurſum infrà hoc ipſo libro cap. 5.* an non & aliàs ſine vllo Sacramento, immundi ſpiritus aquis incubant; *& cap. 9.* Quæ figura manifeſtior in baptiſmi Sacramento? *Item infrà cap. 13* addita eſt ampliatio Sacramento. *Et lib. 1. aduerſ. Marc.* iam nec ipſis fidei Sacramentum; *& paulopòſt:* & in hoc totum ſalutis Sacramentum carnem mergit. *Similes B. Cypriani loci ſeptem à nobis adnotati ſunt in Indice. Siquis aliorum Veterum teſtimonia poſtulet, facile erit reperire apud modernos ſcriptores, & maximè inter Auctoritates quæ in Catechiſmo maiori Caniſij latiſſimè citantur. Nos hîc dumtaxat ob Caluinum & alios quoſdam aquæ neceſſitatem in baptiſmo adſerimus, prout etiam fecimus Adnotat. noſtris in B. Cyprian. Epiſtol. 2. num. 8. Vbi adnotauimus non nouam eſſe hanc hæreſin, ſed iam olim à Philaſtrio & B. Auguſtino hæreſ. 54. damnatam in Seleucianis & Herminianis, & ex profeſſo contra eundem conſcriptum eſſe hunc librum. Pro quo facit tum iſtud exordium, tum illud infrà cap. 12.* vt deſtruant aquæ Sacramentum; *& illud cap. 13.* nullius aquæ Sacramento, *quemadmodum etiam loquitur ipſum imitatus B. Hieronym. epiſt. 83. ad Oceanum, apud quem etiam* aquarum Sacramenta *leguntur; tum denique quòd capite 3. 4. 5. & 9. toties prærogatiuas* aquæ *inculcet. Vt non omittam quòd vox βάπτισμα, tinctionem ſignificat, quæ ſine aqua fieri nequit, & lauacri appellationem, omnibus Veteribus vſitatam, ipſique Auctori noſtro frequentiſſimam, infrà hoc libro, & aliis locis ſuprà citatis numer. 1. Quò pertinet etiam* trina, *de qua paulo-*

antè, mersio, quæ sine aqua fieri non potest, & ipsum Christi baptismi præceptum: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritusancto, non intrabit in regnum cælorum; quod infrà etiam vrget Auctor cap. 13 tum etiam benedictio aquæ, quæ baptismo præmittitur, cuius paulo antè etiam facta est mentio, & latior infrà cap. 4. Comprobat eandem aquæ necessitatem B. Chrysost. hom. 24. in Ioannem, ex baptismo familiæ Cornelij per B. Petrum Apostolum, Act. 10. vbi dicitur: Numquid aquam prohibere quis potest? &c. Atque adeò comprobari potest etiam verbis illis Eunuchi, Act. 8 Ecce aqua, quis prohibet me baptizari? B. Hieronym. similiter & Auctor serm. de Ablut. pedum, quantam vim habeat aqua in Christo sanctificata, iisdem scripturis comprobant, quibus Auctor infrà. Eodem etiam pertinet comparatio baptismi cum diluuio, 1. Petri 3. Item quòd cum Natatoria Siloe comparetur plerumque à Patribus. Rursum quòd Aspersionis aqua veteris Testamenti figuratum baptismum scribunt B. Cyprian. epist. ad Magnum 76. & B. August. quæst. 32. in Numeros. Denique illud 1. Cor. 6. sed abluti estis, sed sanctificati estis; & quod ad ipsum B. Paulum dicit Ananias, Act. 22. Exurge & baptizare, & ablue peccata tua. Et illud B. Cypriani epist. 63. ad Cæcil. Quotiescunque aqua sola in scripturis sanctis nominatur, baptisma prædicatur.

4. quia ablutis delictis pristinæ cæcitatis, &c.] Latinius censet legendum: qua, vti ad aquam referatur; sed illud placet. Similes autem sunt loci suprà lib. de Pœnit. Tom. 2. cap. 6. Neque ego renuo diuinum beneficium, id est, ablutionem delictorum, inituris aquam omninò saluum esse. Infrà quoque cap. 4. Quamquam ad simplicem actum competat similitudo, vt quoniam vice sordium delictis inquinamur, aquis abluamur. Et cap. 5. per ablutionem delictorum, ac: exempto reatu. Et cap. 6. ablutione delictorum. Item cap. 7. quòd delictis liberamur. Denique lib. 1. adu. Marc. agens contra Deum creatorem Marcionis: Cui enim (inquit) rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio peccatorum est? quomodo videtur delicta dimittere, qui non videtur retinere? Quæ omnia faciunt aduersus eos, qui dicere non verentur in baptismo peccata omnia non plenè deleri, sed reatum manere, contra quos etiam egimus Adnot. nostris in B. Cyprian. epist. 2. num. 14. Quibus adde locos Patrum sequentes B. Hieron. epist. 83. ad Oceanum, Clem. Alexand. lib. 1. Pædag. cap. 6. Chrysostomi hom. ad baptizandos, Reticij Augustud. episc. verbis à B. August. citatis lib. 1. contra Iulianum, cap. 2. & ipsius B. Augustini lib. 1. contra 2. Epist. Pelag. cap. 13. lib. 1. de nupt. & concupisc. cap. 23. Enchirid. cap. 119. lib. 3. de Symbolo cap. 10. ac 25. & lib. 1. Retract. cap. 15 Ambr. lib. 1. de Apolog. Dauid, cap. 12. denique Lactantij lib 3. Diuin. Instit. 26 cap. Eodem omninò pertinent verba B. Hieronymi paulopòst citata nu. 7. & hæc B. Optati Mileuitani lib. 5. contra Parm. Quis fidelis nesciat baptisma virtutum esse vitam, criminum mortem, peccatorum naufragium?

5. in vitam æternam liberamur.] En alterum effectum baptismi. Quò pertinet etiam illud infrà cap. 2. consecutio æternitatis; & cap. 5. Ita restituetur homo ad similitudinem eius, qui retrò ad imaginem Dei fuerat; imago in effigie, similitudo in æternitate censetur; item illud, quamquam subobscurum, cap. 3. de aqua: si, quæ vitam æternam gubernat, & in cœlesti procurat. Similia videre est apud B. Chrysost. hom. 13. quæ est exhortatio ad baptismum, Clem. Alexandr. Pædag. lib. 1. cap. 6. Ambros. lib. de Hel. & ieiun. cap. 22. & vbi hæredes Dei baptizatos esse probat ex Apostolo Paulo, Epist. 82. ad Vercell. Eccles. quod ipsum repetit Chrysostom. hom. de baptizatis, quemadmodum à B. Augustino citatur lib. 1. contra Iul. cap. 2. Eodem pertinet præceptum Christi: Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu, non intrabit in regnum cælorum; ergo à contrario sensu, qui renatus fuerit, hæres sit regni cælorum. Quibus adde locum ipsum Apostoli Pauli apertissimum Tit. 3. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis & renouationis Spiritusancti, quem effudit in nos abundè per Iesum Christum saluatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Et illud Optati Mileuit. loco dicto nu. præcedenti, vbi cœlestis regni comparationem, baptismum vocat.

6. digestum istud] Etiam hæc vox Iureconsultorum, vti patet ex titulo Digestorum Iuris ciuilis.

7. quædam de Caiana hæresi vipera venenatissima, &c imprimis baptismum destruens.] Omninò ita legendum, pro eo quod erat: Gaiana, inde colligitur, quòd nusquam Gaianæ hæreseos, aut similis appellationis, præterquàm tempore Zenonis Imperatoris, multis post Tertullianum seculis, Gainistarum fiat mentio, & Caianæ etiam meminerit Auctor suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 33. Sunt & nunc (inquit) alij Nicolaitæ, Caiana hæresis dicitur; vbi ad hæresin istius Quintillæ illum adludere adnotauimus num. 196. vtpotè quæ se Propheten esse diceret, non aliter atque Iezabel illa, contra quam B. Ioannes Apostolus Apocal. 2. Deinde confirmatur hæc mea castigatio ex B. Hieron. Epist. 83. ad Oceanum, vbi ad verbum ferè locum hunc imitatur: Et consurgit (inquit) mihi Caiana hæresis, atque olim emortua vipera contritum caput leuat; quæ non ex parte, vt antè consueuerat, sed totum Christi subruit Sacramentum. Dicit enim esse aliqua peccata, quæ Christus non possit purgare sanguine suo, & tam profundas scelerum pristinorum inhærere corporibus atque animis cicatrices, vt medicina illius adtenuari non queat. Quid aliud agit, nisi vt Christus frustrà mortuus sit? Frustrà autem mortuus est, si aliquos viuificare non potest. Cetera omitto, ne sim prolixior. Quid? quòd etiam hæresin, quòd non sint perpetienda Martyria, contra quam agit Auctor Scorpiaco aduersus Gnosticos, Caianam nuncupet B. Hieron li adu Vigilantium, de qua appellatione ibi latiùs. Hîc subiungam, confirmari meam opinionem ex dictis verbis eiusdem, quòd non omninò baptismum destrueret Quintilla, sed ex parte, id est, negaret aquæ baptismum, quem tamen imprimis necessarium ostendit Tertullianus. Cui congruit etiam sequens comparatio & Auctoris, & B. Hieronymi cum vipera, & quod paulopòst dicit: optimè norat pisciculos necare, de aqua auferens. Rectè autem dicit hanc viperam de Caiana hæresi ortam; nam Marcosij (quorum Caianos discipulos fuisse adnotauit Epiphan. vti diximus suprà l. de Præscrip. aduers. hæret cap. 47. num. 306. hær. 7.) seu Gnosticorum quidam, B. Irenæo teste lib. 1. cap. 18. etiam baptismi mysterium per visibiles creaturas, atque adeò per aquam fieri negabant.

8. Nam ferè viperæ & aspides, ipsique reguli serpentes arida & inaquosa sectantur.] Legimus hîc ferè aduerbialiter, ex coniectura Latinij, pro eo quod erat per diphthongum feræ; nam feris aliis non competit quod hic

hic habet Auctor. De vipera *& ſerpentibus (quorum ſpecies etiam* aſpides *) conſentit Plinius nat. hiſt. lib.* 8. *c.* 39. *his verbis:* Serpētium *ſola* vipera *terra dicitur condi, cetera arborum aut ſaxorum caueis. Nam inde colligitur eos* arida & inaquoſa ſectari. *De* Regulis, *id eſt Baſiliſcis, apertius habet B. Iſidorus Etymol. li.* 12. *c.* 4. Reguli (*inquit*) *ſicut ſcorpiones,* arentia quæque ſectantur. *Quod ad verbum ferè deſumpſit ex epiſt.* 83. *B. Hieronym. ad Oceanum, adludentis, quantum adparet, ad parabolam Chriſti de ſpiritu qui ambulat per loca arida & inaquoſa.*

9. Sed nos piſciculi ſecundū ἰχθῦν noſtrū.] *Facit ad intellectum huius loci B. Optatus Afer lib.* 3. *adu. Parmenian. (vti etiam ante me adnotarunt Latinius & Franciſcus Balduinus.) Hic (de Chriſto loquens, inquit) eſt* piſcis, *qui in baptiſmate per inuocationem fontalibus vndis inſeritur; vt quæ* aqua *fuerat, à* Piſce *etiam piſcina vocitetur. Cuius* piſcis *nomen, ſecundum appellationem Græcam, in vno nomine per ſingulas litteras turbam ſanctorum nominum continet.* ἰχθὺς *enim (ſic lego) Latinè eſt Ieſus, Chriſtus, Dei filius, ſaluator. Quod ipſum repetit B. Auguſt. li.* 18. *de ciuit. Dei, cap.* 23. *Voces autem Græcæ, quæ ſingulis vocis* ἰχθὺς *litteris indicantur, hæ ſunt* Ἰησῦς, χριςὸς, Θεῦ, ὑιὸς, σωτήρ.

10. in aqua naſcimur, &c.] *Sic rurſum ex caſtigatione Latinij lego, pro:* naſcamur; *nam ſequitur:* nec aliter quàm in aqua permanendo ſalui ſumus. *Quæ ipſa verba imprimis ſunt adnotanda contra eos, qui aquæ neceſſitatem in baptiſmo negant, contra quos egimus ſuprà n.* 3. *De* Quintilla, *item n.* 2.

Cap. II.

11. Sed enim quanta vis eſt peruerſitatis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd nihil nos mouere debeat baptiſmi ſimplicitas & admiranda poteſtas, immò tanto magis amplectendum.

12. inter pauca verba tinctus.] *Adludit ad formam baptiſmi in nomine Patris, & Filij, & Spiritusſancti, de qua ſuprà n.* 1. *vbi de trina merſione agitur, ad ſingula nomina & perſonas ſingulas.*

13. Quid ergo? nónne mirandum & lauacro dilui mortem?] *En tertium baptiſmi effectum, quo* mors diluitur, *non quidem temporalis, ſed æterna; quod ipſum repetit Auctor infrà c.* 5. deleta morte per ablutionem delictorùm; *item li.* 1. *adu. Marcion.* Si abſolutio mortis eſt, baptiſmus, quomodo abſolueret (Deus creator) à morte, qui non deuinxit ad mortem? *Eodem pertinet quod infrà c.* 3. *habetur:* ne mirum ſit in baptiſmo, ſi aquæ animare nouerunt. *quod imitatus B. Cyprian. epiſt.* 2. *ad Donatum: Lauacro (inquit) aquæ ſalutaris animatus. Prætermiſi autem quod ſecundò ſuperfluè repetebatur:* Atquin eo magis credendum eſt. *item cum Gagnæo iterum:* præcucurrit, *pro:* præcurrit.

14. vt confundat ſapientiam eius.] *Etiam hinc patet propriam habuiſſe tranſlationem Auctorem maximè noui Teſtamenti, quòd ipſe legat* ſapientiam eius, *mundi nempè, pro eo quod & Græcè, & Syriacè, & Latinè, & alij omnes non aliud quàm:* ſapiētes. *Et verò germanam hanc eſſe lectionem Auctoris patet ſuprà lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap.* 7. *vbi ſic legitur:* ſtulta mundi in confuſionem etiam Philoſophiæ ipſius elegit.

15. & prædifficilia penes homines, &c.] *Simile eſt iſtud, quod tamen paraphraſticos magis videtur citare, pro eo quod eſt Matth.* 19. *Apud homines hoc impoſſibile eſt, apud Deum autem omnia ſunt poſſibilia; nam* prædifficilia *interpretatur impoſſibilia, & poſſibilia, facilia.*

Cap. III.

16. Huius memores pronuntiationis, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd plurima in primordio mundi elemento aquæ auctoritas fuerit. *Probat autem hoc ſuum inſtitutum* ex aquarum antiqua ætate, dignatione *ſeu dignitate,* mundi modulatione, quæ & animas protulerint, ſine quibus etiam hominis opus abſolutum non ſit. *quæ omnia ad verbum ferè tranſſcripſit B. Hieron. epiſt.* 73. *ad Oceanum, verbis mox citandis.*

17. In primordio (*inquit*) fecit Deus, &c.] *Infrà lib. aduerſ. Hermogen. vertit:* in principio, *vbi idipſum latiſſimè explicat; ſed eiuſdem vtrumque ſignificationis eſt, & genuinum eſſe conſtat ex eo quod ſequitur infrà c.* 5. in primordio. *illud autem:* & tenebræ erant ſuper abyſſum, *paulopòſt declarat.*

18. & ſpiritus Dei ſuper aquas ferebatur.] *Hoc ipſum diuerſis verbis explicat. Mox hiſce:* aqua vectaculum Deo ſubiiciebar, *& c.* 4. Dei ſpiritus ſuperuectabatur ſuper aquas; *&:* ab eo quod ſuperferebatur, id quod ferebar, ſanctitatem mutuabatur; *&c.* 5. adfectantes illam diuini ſpiritus geſtationē. *ex quibus locis repoſuimus etiā hîc:* Dei, *pro eo quod erat:* Domini, *maximè qui & Græca vox* Θεῦ, *& Hebræa* אל *conſentiant, & ipſe B. Hieronym. vbi ſuprà. Rudis (inquit) mundus, necdum ſole rutilante, nec pallente luna, nec aſtris micantibus,* incompoſitam & inuiſibilem *(en verſionem Tertulliani) materiam abyſſi magnitudine & deformibus tenebris opprimebat. Solus* ſpiritus *Dei in aurigæ modum* ſuper aquas ferebatur, *& naſcentem mundum in figura baptiſmi parturiebat.*

19. Nam vt firmamentum cœleſte, &c.] *Hoc ſic expreſſit B. Hieronym. Inter cœlum & terram medium exſtruitur firmamentum; & iuxta Hebraici ſermonis* ἐτυμολογίαν, *cœlum Samaim ex aquis ſortitur vocabulum; & aquæ quæ ſuper cœlos ſunt, in laudes Dei ſeparantur.*

20. & vt terram aridam ſuſpenderet.] *Adludit ad illud Prouerb.* 8. *quando appendebat fundamenta terræ. cui ſimile eſt illud Iſaiæ* 40. *Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in ſtatera?*

21. primis aquis præceptum eſt, &c.] *Iſtud totidem ferè verbis B. Hieronym. repetit: Primum (inquit) de aquis quod viuit egreditur; & pennatos fideles de terra ad cœlum leuat.*

22. Nam ipſius quoque hominis figurandi opus, &c.] *Itidem & iſtud ſic tranſſcribit B. Hieronym. Fabricatur homo de limo, & inter manus Dei aquarum ſacramento verſantur. Limus enim deſcribitur ſic ab Auctore* humecta & ſuccida materia; *eadem nempè, ſicuti eleganter ſubiungit:* quam ante quartum diem ſegregatæ aquæ in ſtationem ſuam ſuperſtite humore limo temperarant. *Nam ſic lego cum Latinio, pro:* temperant.

Cap. IIII.

23. Sed ea ſatis erit præcerpſiſſe, &c.] *Inſcriptionem huius capitis fecimus:* De ſanctitate aquæ, quæ à Spirituſancto ſanctificata etiam ipſa ſanctificat.

24. Ita de ſancto ſanctificata natura aquarum,

& ipsa sanctificare concepit.] *Eodem pertinet quod mox subiungit:* superuenit enim statim spiritus de cœlis, & aquis superest, sanctificans eas de semetipso, & ita sanctificatæ vim sanctificandi combibunt. *Item quod infrà legitur c.* 10. candidatus remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ. *Adnotandi loci contra eos, qui negant sanctificationem quæ fit per baptismum, quæ tamen ex ipsis scripturis sacris confirmatur. Eò pertinet illud* 1. *Cor.* 6. *Abluti estis, sanctificati estis, iustificati estis. Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum tradidit pro ea, vt illam* sanctificaret, *mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ. Quare rectè etiam Chrysost. homil. ad Neophytos: Non enim fiunt tantùm liberi, sed & sancti, non tantùm sancti, sed & iusti, non solùm iusti, sed & filij, nec solùm filij, sed & hæredes, non solum hæredes, sed & fratres Christi, sed & cohæredes. Cui similia habet hom. ad baptizandos, locum illum priorem citans. Similibus aliorum Patrum testimoniis supersedeo, ne sim prolixior. Hic sufficiat locus B. Optati Mileuitani li.* 5. *contra Parmenian. vbi de vnico baptismo tractat:* Sacramenta per se esse sancta.

25. Numquid ipsis enim aquis, &c.] *Adnotat similem particulæ* enim *vsurpationem Latinius etiam infrà c.* 11. In quem enim tingueret? *& c.* 20. & quis enim prohibet.

26. Nec quidquam refert inter eos quos Ioannes in Iordane, &c.] *Quod hic crudè dixit, quo sensu id intelligat, infrà latè prosequitur c.* 8. *Atqui per illud:* & quos Petrus in Tiberi tinxit, *refutatur rursum eorum calumnia, qui Petrum Romæ fuisse negant, contra quos suprà vide Adnotat. nostras in lib. de Præscript. adu. hæret. c.* 24. *n.* 144. *c.* 32. *n.* 186. *& c.* 36. *n.* 214.

27. Igitur omnes aquæ, &c. sacramentum sanctificationis consequuntur, inuocato Deo.] Omnes (*inquam*) aquæ, *siue (vti paulopriùs locutus est)* mari quis an stagno, flumine an fonte, lacu an alueo diluatur. *Deinde dicit quidem* sanctificationem consequi de pristina originis prærogatiua, *sed non nisi,* inuocato Deo. *Quod adeò quantumuis id negent Centuriatores Magdenburgenses, ad consecrationem aquæ, quæ ante baptismum fit, omninò pertinet (vti etiam Cassander fatetur lib. de Baptis.) De qua apertiùs B. Cyprianus, immò Synodus Africana, Epist. ad Iamuar. Oportet (inquit) mundari & sanctificari aquam à sacerdote. Item Sedatus Episc. in Carthag. Concil. sentent.* 18. *Aqua sacerdotis prece in Ecclesia sanctificata, abluit delicta. Etiam his antiquior B. Dionys. Areop. Eccl. Hierarch. c.* 2. *At verò Pontifex (inquit) aquas baptismi prece ac inuocatione sanctificante, terque in eas ad crucis effigiem (vti etiamnum fit) sanctissimum fundens vnguentum, térque ad numerum sacræ effusionis, carmen quod Propheta Deo pleni diuinitúsque afflati, pronuntians. Quod idem repetit sub finem cap.* 4. *Etiam mediæ ætatis Auctores consuetudinis non scriptæ meminerunt, quæ* consecrabatur aqua baptismi, *B. Basilius li. de Spiritusancto cap.* 27. *Ambros. lib.* 1. *de Sacramentis c.* 5. *ac de iis qui myst. initiantur, c.* 3. *& B. Hieronym. sæpedicta Epist.* 73. *ad Oceanum. Recentiorum testimonia habes suprà n.* 1. *inter reliquas ceremonias baptismi. Etsi autem fateor plerumque consecratam primùm aquam baptismi tempore, tamen pro baptizandis in necessitate, sicuti & hodie, reseruari solere aquam consecratam in labro aliquo, satis indicare videntur B. Optat. Mileuit. li.* 5. *contra Parmenian. Cyrillus Hierosol. Catechesi* 5. *Origenes hom.* 12. *in Numeros, & Ambros. li.* 1. *&* 2. *de Sacramentis, c.* 5. *ac Prudent. Hymno nocturno, qui fontis baptismi mentionem faciunt. Idem ritus seruatus fuit à multis seculis & apud Græcos, ac apud Æthiopes, vti ex ritibus constat B. Seueri Patriarchæ Alexandrini, & Petri Albatis Æthiopici, qui inde ab Apostolorum temporibus, vti etiam constat ex dictis verbis Dionys. Areopag. Hierarch. Eccl. c.* 4. *Quid? quòd Iustinus respons. ad Orthod. qu.* 139. *Socrates hist. Eccl. cap.* 27. *& Zonaras in Leone Isaurico,* κολυμϐήθραν *vocant, & Ambr. de iis qui myst. initiantur, cap.* 11. *regenerationis sacrarium; Baptisterium etiam, vti hodie id vocamus, celebrat suis versibus Paulinus epist. quadam ad Seuerum. Auctores verò Diuinorum Officiorum peculiarem consecrationem fontis baptismatis faciunt, iisdem penè verbis, quibus hodie pridie Paschæ & Pentecostes. Quamquam interim in necessitate omnis aqua etiam non consecrata sufficiat.*

CAP. V.

28. Sed enim nationes, extraneæ ab omni, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Si nationes lauacro se initiantes, purgari se putabant, multo id magis baptismi aquas efficere. *Atqui huc etiam pertinet illud quod est infrà cap.* 8. Sanè humano ingenio licebit spiritum in aquam arcessere, & concorporationẽ eorum accommodaris desuper manibus alio spiritu tantæ claritatis animare.

29. Nam & sacris quibusdam per lauacrum initiantur.] *Desumpsisse istud videtur partim Auctor ex B. Iustino Martyre, qui Apolog.* 2. *ad Antonin. Pium ita loquitur: Porrò lauationem hanc quum audissent dæmones per Prophetam promulgatam, vt & ingressuri in delubra eorum, & accessuri ad illos, atque libationibus & adipis nidoribus offerendis operaturi, seipsos aqua adspersione lustrarent, effecerũt. Quin vt toto quoque corpore lauentur prodeuntes, priusquàm ad templa, vbi illi collocati sunt, veniant, instinctu & opera sua curant. Scribit & Seruius in* 4. *Æneid. Virgil. quòd qui superis sacrificabant, ablueretur; qui verò inferis, aspergerentur. De quo plura Gyraldus syntag.* 17. *quamquam hoc ad omnia sacrificia pertineat, quum Auctor solùm de quibusdam loquatur.*

30. Isidis alicuius.] *De* Iside *vide suprà Tom.* 2. *li. de Corona Milit. c.* 7. *n.* 77. *&* 84. *vbi ex Eusebij lib.* 3. *c.* 2. *de Demonstr. Euang. docuimus* Isidem *dictam non modò Cererem, sed & Iunonem, immò etiam Cybelen, quam Magnam matrem Deûm appellabant. Quod postremum fit probabile ex B. Hieron. li.* 2. *adu. Iouinian. vbi coniungit ieiunia castorum* Isidis *&* Cybeles, *de quibus infrà lib. de Ieiunio. Deinde omninò confirmatur ex carmine B. Cypriani, seu potius Tertulliani, ad Senatorem, vbi postquàm dixisset,*

Quis patiatur enim te Matrem credere magnã
Posse Deûm dici, rursúsque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit?

paulopòst subiungit,

Siquis ab Isiaco Consul procedit in vrbem,
Risus oris erit; quis te non rideat autem,
Qui fueris Consul, nunc Isidis esse ministrum?

Et quasi adludat ad lauacri initiationem quæ fiebat in sacris hisce, postea adfert:

Et pariter lædunt gelidum feruénsque lauacrũ.

Quandoquidem interim mox citandis verbis B. August. videtur indicare Cœlesti virgini *&* Berecynthiæ *similes fuisse Ludos exhibitos, & nos non semel adnotauimus, maximè Apolog. c.* 24. *n.* 383. *Cœlestem deam Africanam Cererem fuisse; potest etiam de illius sacris Auctor hic intelligi, quæ ipsa* Isis *dicta est, quippè in quibus certa*

certa quadam initiatio, Ariſtophane teſte, & purgatio erat neceſſaria. Aut certè de ſimilibus ſacris, quæ in Peluſio Iſidi *fiebant, ad eundem modum quo Romæ ſacra Matris Deûm.*

31. aut Mithræ.] *De lauacro in hiſce ſacris ſic ſuprà Auctor libro de Præſcript. adu. hæret. c.* 40. Tinguit & diabolus quoſdã vtique credentes ac fideles ſuos. *B. autem Iuſtinus Martyr adu. Tryphonem, indicat eos qui hiſce myſteriis initiabantur, in hoc imitatus verba quædam Iſaiæ* 33. *Aqua eius fidelis. Plura de myſteriis* Mithræ *vide tum ibi lib. de Præſcript. vbi ſuprà num.* 240. 241. 242. 243. 244. 245. *&* 246. *Item Tom.* 2. *lib. de Cor. milit. c. vlt. n.* 206. 207. *&* 208. *Quum interim Capella Martianus verbis vbi ſuprà citatis eundem faciat* Mithram *& Oſirin, ſiue Serapin, apud Ægyptios, cuius ſacra & Iſidis eadem, non mirum eſt ſi ſimilia dicit Auctor* Iſidis *&* Mithræ *ſacra. Porrò B. Hieron. li.* 2 *adu. Iouinian. citat Eubulum, qui hiſtoriam* Mithræ *multis voluminibus explicat.*

32. Ipſos etiam Deos ſuos lauationibus efferunt.] *Iſtud de ſacris Matris Deûm diſertis verbis tradit B. Auguſt. lib.* 2. *de ciuit. Dei, c.* 4. *Ludis (inquit) turpiſſimis, qui Diis Deabúſque exhibebantur, oblectabamur. Cæleſti Deæ & Berecynthiæ matri Deorũ omnium, ante eius lecticam,* die ſollemni lauationis eius, *talia per publicum cantitabantur à nequiſſimis ſcenicis, qualia non dico matrem Deorum, ſed nec matrem ipſorum ſcenicorum deceret audire. Ac paulopòſt: Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſacra?* aut quæ inquinatio, ſi illa lauatio? *Super quo loco Ludou. Viues tradit pridiè Idus Aprileis matrem Deûm, magna pompa à Gallis ad Almonem fluuiũ, qui non procul ab Vrbe Tiberi miſcetur, ibíque ad confluẽtem duorum amnium ablui ſolere eius ſimulacrum, idque ex Lucano lib.* 1. *Pharſal. Ouid. Faſtor. lib.* 4. *& B. Prudentio in Romano martyre. Citat etiam Gyrald. de Diis gentium, ſyntag.* 4 *Vibium Sequeſtrum ad Virgilianum filium, Ammianum li.* 23. *Valerium Flaccum lib.* 8. *Argonaut. & Claudianum. De Iſidis autem ſacris videtur accedere ad Auctoris ſententiam, quod ex Herodoto citat Athenagoras Oratione pro Chriſtianis. De lacu apud Saitas circulari forma ſolo ſaxeo exornato, in quo imagines erant defunctorum ligneæ pictura expreſſæ, quas oſtendebant in noctis ſacris & myſteriis.*

33. Ceterùm villas, &c. aſpergine circumlatæ aquæ expiant.] *Alludit haudubiè ad Luſtrationes, quibus* expiabantur, *tum aliis variis modis, tum etiam aliquando* aſpergine circumlatæ aquę villæ, domus, templa, & totæ vrbes; *quam adeò aquam luſtralem vocabant. Verùm de his latè Gyraldus* 17. *Syntag. hiſtor. Deorum, agens de ſacris Amburbalibus, Ambarvalibus, & Luſtralibus.*

34. certè Ludis Apollinaribus & Peluſiis tinguuntur, &c.] *Lego:* tinguuntur, *pro:* tinguntur, *more Tertullianico. Atqui puto* Apollinares ludos *hic dici qui fiebant in honorem* Mithræ: *quem eundem* Apollinem *dictum ſuprà adnotauimus lib. de Cor. milit. &* Peluſios *à* Peluſio *Ægypti oppido ſic dictos, qui celebrabantur* Iſidi, *vt quemadmodum in ſacris, ſic & in eorumdem* ludis tinguerentur. *Nam de* Apollinaribus Ludis *aut* Peluſiis *nihil tale quid alibi reperire potui.*

35. quiſquis ſe homicidio infecerat, purgatrice aqua ſe expiabat.] *Nota eſt, teſte Gyraldo vbi ſuprà, hiſtoria, nihil omninò notius apud Auctores, quo* quiſquis homicidio ſe infecerat, *bis ſepties ſe* purgatrice aqua, *veſtéſque aqua abluebat &* expiabat *plerumque apud flumina. Loqui autem addit ibidem Pauſaniam in Atticis de ſimili purgatione Theſei ob interfectos Pallantis filios, & in Corinthiis de Apollinis expiatione & Dianæ poſt cædem Pythonis. Item Herodotum li.* 1 *de Adraſto, qui Crœſum Regem adiit expiationis cauſa, ob interemptum incautè Regis filium. Atqui paulopòſt pro:* perditor liberat *(inquit Harriſius) legendum:* proditor. *Verùm illud placet.*

36. immundi ſpiritus aquis incubant, &c.] *Iſtud apertiùs explicat, quum ſubiungit de quibuſdam* fontibus, riuis, piſcinis, euripis, *(de quibus ſuprà li. de Spect. c.* 8. *n.* 77.) ciſternis, & puteis; qui rapere dicuntur per vim ſpiritus nocentis. *Huc autem pertinet quod Orpheus poëmate ad Muſæum, dæmonas diſtinguit in cæleſtes, aëreos, aqueos, terreſtres, ſubterraneos & vagos, quorum aqueos Deos Nymphas vocabant, de quibus mox latiùs. Pſellus lib. de Dæmonibus, quartum eorum genus facit aqueum, quòd humoribus ſe immergit, ac libenter circa lacus fluuióſque habitat, & multos perdit aquis. Porphyrius haud abſimiliter libro Reſponſ. ex Oraculo Apollinis.*

37. Nam & enectos.] *Qui ita dicantur ſubiungit, nempè:* quos aquæ necauerunt. *Cuiuſmodi virium aliquot recenſet aquas Plin. nat. hiſt. li.* 2. *c.* 103. *& li.* 31. *c.* 2. *Priori quidem loco, tres* fontes *in Beroſo Taurorum colle, & vnum in Carcinenſi Hiſpaniæ agro. Poſteriori verò aquas in Thracia apud Cychros, & Lycium in Leontinis tertio die, ſi quiſquam biberit; & circa Theſſalica tempe; vtrobique verò Nonacrin Arcadiæ, de qua latiùs li. de Anima, c.* 50 *infrà, vbi eius fit mentio.*

38. & lymphatos.] *Nempè eos (vti mox addit)* quos aquæ amentia exercuerunt. *Quod ipſum de* Colophone *ſcribit Auctor infrà lib. de Anima:* Lymphaticos *legens, de quo ibi latiùs. Adtribuit idipſum Plinius poſteriori loco iuxta Callimachum Gallo Phrygiæ fluuio, ſi in potando excedatur neceſſarius modus, & fonti rubro in Æthiopia ſecundum Cteſiam.* Lymphatos *autem à* Lymphis, *quo olim nomine Nymphæ nuncupabantur, dictos adnotauit Nonnius Miſcel. li.* 4. *p.* 107. *id comprobans ex Varrone de Re ruſtica li.* 1. *c.* 1. *vbi inter Deos agrorum enumerat* Lympham. *Quoniam (inquit) ſine aqua omnis arida ac miſera cultura. Græcis autem dicebantur hi* νυμφόληπτοι, *tamquam ex adſpectu Nymphæ alicuius territi, quam in aquis vidiſſent, quòd primum ab aquis abhorrentes, paulopòſt furere inciperent.*

39. & hydrophobos.] *Eos nimirùm,* quos aquæ *(vti ſequitur)* formidine exercuerunt. *Similiter autẽ B. Hieron. epiſt.* 83. *ad Oceanum: Reguli (inquit) & ſcorpiones poſtquàm ad aquas venerint,* ὑδροφόβοι *&* Lymphaticos *faciũt. Quæ B. Iſidorus ad verbum tranſcripſit Etym. li.* 12. *c.* 3. *& alibi iiſdem nominibus nuncupat, quæ à cane rabido morſi aquam metuunt, atque adeò aquæ marinæ immerſi ſanari ſolent. Quod haudubiè habet ex Plinio lib.* 29. *cap* 6. *vbi etiam aliud remedium indicans: Eſt limus (inquit) ſaliuæ ſub lingua rabioſi canis, qui datus in potu fieri* hydrophouos *non patitur. Multo tamen vtiliſſimè iecur eius, qui in rabiem momorderit, datur ſi poſſit fieri crudum, mandendum; ſi minus, quoquomodo coctum, aut ius coctis carnibus.*

40. qui valetudinem querebantur.] Valetudinem *adpellat, quam ſuprà Tom.* 1. *li. aduerſ. Iudæos cap.* 13. inualetudinem; *quippè quum illa etiam in malam partem accipiatur. Deinde* queri *cum Accuſatiuo vſitatum eſt etiam Ciceroni libro de Amicitia, & epiſt. ad*

Atticum lib. 5. epist. 95. ac Cæsari li. 1. de bello Gall. Quemadmodum & mederi cum Accusatiuo Terentio in Phorm. vt non miretur quis illud Auctoris iuxta lectionem Gagnæi, qui primus hunc librum edidit: nunc spiritum medentur, quæ adeò magis placet quàm ea quam substituit Gelenius: spiritui.

41. Exempto scilicet reatu, eximitur & pœna.] Facit hic locus contra eos, qui concupiscentiam post baptismum audent Peccatum dicere, quippè quum reatum exemptum dicat. Pœnam autem, quam eximi quoque dicit, æternam intellige; nam mors & aliæ pœnæ peccati originalis temporales manent in baptizato.

42. Ita restituetur homo Deo ad similitudinem eius qui retrò ad imaginem Dei fuerat, &c.] Facit ad huius loci intellectum, quod habet Origenes lib. 3. Periarch. cap. 6. Moses (inquit) ante omnes primam hominis conditionem enarrans, inquit: Et dixit Deus, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. tunc deinde addit: Et fecit Deus hominem ad Dei imaginem. Hoc ergo quod dixit: Ad imaginem Dei fecit eum, & de similitudine tacuit; non aliud indicat, nisi quòd imaginis dignitatem in prima conditione perceperit: similitudinis verò perfectio in consummatione seruata est. Scilicet vt ipse sibi propria industriæ studiis ex Dei imitatione consisceret; quum possibilitatem sibi perfectionis diuinitùs datam, per imaginis dignitatem, in fine demum, per operum expletionem perfectam sibi ipsi similitudinem consummaret. Id enim est quod addit Auctor, Imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Et infrà quoque li. de Resurr. carn. c. 6. legit dumtaxat: Et fecit hominem Deus; id vtique quod finxit, ad imaginem Dei fecit illum.

43. Recipit enim illum Dei spiritum, quem tunc de adflatu eius acceperat, &c.] Sensus iste illius Gen. 2. Et flauit Deus flatum vitæ in faciem hominis; quem sequitur etiam Cyrillus in hunc locum scribens. Allegoricus potiùs est quàm litteralis, vel B. Thoma Aquinate teste li. adu. errore Græcor. c. 27. immò eundem deridet B. August. lib. 15. de ciuit. Dei, c. 24. Quare ipse quoque verum & germanum sensum indicauit de spiritu vitæ, id est, ipsa anima, tum suprà lib. de Pœnit. cap. 3. quū dicit animam adflatu Dei consummatam, tum latiùs infrà lib. de Anima, vbi de eadem. Hic adiungam dumtaxat ex B. August. lib. de Hæres. quòd Philastrius multas hæreses recensuerit, quæ hæreses nō sunt; inter quas rectè Sixtus Senensis Bibl. Sanctæ lib. 5. adnot. 27. collocat eam, quæ (non erroneè, sed rectè) spiraculum vitæ suprà dictum de anima rationali interpretatur cum BB. Chrysostomo, Augustino, & ipso, vti iam dictum est, Tertulliano.

CAP. VI.

44. Non quòd in aquis spiritum sanctum consequamur, &c.] Huic capiti titulum damus: Quòd ad maiora dona Spiritus sancti per baptismum præparemur. Atqui quamquam hic crude loquatur Auctor, certè mentem suam indicat infrà cap. 10. quum baptismum Ioannis à baptismo Christi distinguit, quòd ille neque remissionem peccatorum, neque spiritum sanctum daret; agnoscit ergo in baptismo spiritum sanctum dari, non ibi modò, sed & apertiùs alibi, vbi baptismum dicit esse consecutionem spiritussancti. Alioqui enim constaret illud Christi, Ioan. 3. Nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu sancto, &c. Verùm hic loquitur more ipso scripturarum, secundum quem legitur Act. 8. de Petro & Ioanne in Samariam missis: Qui quum venissent, orauerunt pro ipsis vt acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantùm erant in nomine Domini Iesu. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum. Eò enim hauddubiè adludit Auctor infrà initio c. 8. vbi de sacramento agit Confirmationis, seu Manusimpositionis, quum dicit: Dehinc manus imponitur, per benedictionem aduocans & inuitans Spiritum sanctum. Et similiter loquuntur quotquot de baptismi ceremoniis scribunt; vocantes Manusimpositionem seu Vnctionem chrismatis Episcopalem, perfectionem baptismi, quæq; perficiēdi vim habeat, & Spiritumsanctum plenè conferat. de quo infrà latiùs. Hic sufficiat Patrum sententiæ explicatio, quam habet Hrabanus noster lib. 1. de Instit. cler. c. 30. Signatur (inquit) baptizatus cum chrismate per sacerdotem in capitis summitate, per Pontificem verò in fronte: vt priori vnctione significetur Spiritussancti descensio ad habitationem Deo consecrandam (hoc est enim quod hic dicit Auctor: Spiritusancto præparamur ablutione delictorum) in secunda quoque, vt eiusdem Spiritussancti septiformis gratia cum omni plenitudine sanctitatis & scientiæ & virtutis venire in hominem declaretur. Nec mirum (addit ibidem) si homo bis eodem chrismate ad accipiendum Spiritum sanctum vngatur, quum idem spiritus bis sit ipsis Apostolis datus. In terra semel, quādo post resurrectionem suā Dominus insufflauit in eos, & dixit: Accipite Spiritum sanctum, &c. Et de cœlis semel, quando post ascensionem Domini in die Pētecostes in linguis igneis super Apostolos venit, & omniū gentium linguis eos loqui concessit. Et posteà: Quòd autem gratia Spiritussancti aquas baptismi fœcundās illustret, insinuat Ioannes, quum ipsum Dominum in Spiritu sancto baptizare testatus est, dicens: Hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Numquam enim aqua baptismatis filios lucis generare posset, nisi priùs ipsa dono spiritussancti illuminata esset, vt in ipsa mirabiliter partum spiritalis lucis efficeret, idem spiritus, qui in primordio simul cum Patre & Filio illum purgationi aptum creauit. Siquis plura desideret, latiss. prosequitur B. Hieron. lib. adu. Luciferianos Baptismum sine spiritusancto non esse. Quò pertinet etiam illud B. Cypriani epist. 2. ad Donatum: Cœlitus spiritu hausto reparat secunda natiuitas; & epist. 63. ad Cæcilium: Per baptismum spiritussanctus accipitur. Et tamen idem epist. ad Ianuarium 70. ita loquitur: Vngi necesse est qui baptizatus sit, vt habere in se gratiam Dei possit. Quod hauddubiè de maiori gratia debet intelligi. Confertur itaque, vt tandem concludam, in baptismo spiritussanctus ad peccatorū remissionem, & in Confirmatione ad robur fidei. Huc pertinet etiam illud Melchiadis epist. ad Episc. Hispan. vbi dicit Spiritumsanctum in baptismo tribui ad innocentiam, in Cōfirmatione verò ad gratiā augmentum. Porrò legimus omninò cū Gagnæo: Spiritui sancto præparamur, pro: spiritu, eo quòd sequatur: superuenturo spiritui sancto vias diriget.

45 obsignata in Patre & Filio & Spiritu sancto.] Istud pertinet ad interrogationes & recitationes Symboli quæ fiunt ante baptismum, de quibus aliquid suprà diximus n. 1. & Adnot. in Cyprian. loco ibi citato. Hic adde, videri mihi desumptam hanc ceremoniam ex illa 1. Petri 3. Quod & vos nunc similis formæ saluos fecit baptisma, non carnis depositio sordium, sed bonæ conscientiæ interrogatio in Deum. Hinc est & illud Cyrilli Hierosolymitani Catech. 1. mystag. Tum admo-

monebaris vt diceres, Credo in Patrē, & Filium, & Spiritum ſanctum, de quo vide Optat. li.3. & Firmilianum inter Epiſt. Cypriani epiſt.75. ad Cæcilium, Concil. Carthag. Cypriani, Rufinum in Expoſitionem Symboli, & Origenem homil.5. in Numeros.

46. & teſtatio fidei & ſponſio ſalutis pignorentur.] Sic omninò lego, pro: pignerentur. Huc autem pertinent phraſeis hæ Tertulliani ſuprà Tom.2. lib. de Spectac. c.4. Quum aquam ingreſſi Chriſtianam fidem in legis ſuæ verba profitemur; & lib. de Coron. milit. c.11. Credimúſne humanum ſacramentum diuino ſuperduci licere, & in alium Dominum reſpōdere poſt Chriſtum? & illud eiuſdem lib. de Spectac. cap.24. Nónne eieramus & reſcindimus ſignaculum, reſcindendo teſtationem eius? Deinde etiam alij ſimiles loci, vbi de ſacramento ſeu iuramento (quod hîc teſtationem & ſponſionem vocat) agit, quod in baptiſmo præſtatur. Sic li. ad Martyr. c. 3. quum (inquit) in ſacramenti verba reſpondimus. Item hoc Tom.3. li. de Præſcript. adu. hær. c. 20 eiuſdem ſacramenti vna traditio; & infrà Scorpiaco adu. Gnoſticos: Præſcribitur mihi ne quem alium Deum dicam huic ſacramento militans ab hoſtibus prouocem. & mox: Quis hunc ſuo militi exitum voluit, niſi qui tali cum ſacramento conſignauit; vbi habes etiam conſignationis vocem, pro eo quod hîc obſignatam. Nec verò abſimiliter B. Hieron. ad Heliodorum: Recordare tyrocinij tui diem, quo Chriſto in baptiſmate cōſepultus in ſacramenti verba iuraſti.

47. neceſſariò adiicitur Eccleſiæ mentio.] iſtud ipſum habent BB. Cyprian. epiſt. 70. ſuprà citata ad Ianuarium, & 76. ad Magnum, Cyrill. Hieroſ. Catech.18. myſtag. Hieron. contra Lucifer. Auguſt. li. 5. contra Donatiſtas c. 20. ac homil. ad Neophytos. Quamquam enim nonnihil differant in forma huius interrogationis, ab omnibus certè adiicitur Eccleſiæ mētio. Apud BB. Cyprianum & Auguſtinum legitur illa: Credis in remiſſionem peccatorum & vitam æternam per ſanctam Eccleſiam. Apud Hieron. Credis ſanctam Eccleſiam, credis remiſſionē peccatorum. Cyrillus ſic: Credo in vnum Baptiſma, in remiſſionem peccatorum, & in vnam ſanctam Eccleſiam Catholicam. Rufinus: Credo ſanctam Eccleſiam Catholicam, remiſſionem peccatorum. Et huic ſatis conſentit Hrabanus noſter li.1. de Inſtit. cler. c. 23. Et exquiritur (inquit) ſi confiteatur vnam eſſe Catholicam Eccleſiam, &: ſi credat remiſſionem peccatorum. In Ordine Romano, vti etiamnum recitatur integrum Symbolum poſt trinam interrogationē, quarum vltima eſt: Credis in Spiritumſanctum, ſanctam Eccleſiam Catholicam, ſanctorum communionem, remiſſionem peccatorum, carnis reſurrectionem, & vitā æternam? quam eandem reperire eſt in Sacramentario B. Gregorij. Quæ omnia eo latiùs, vt ſuppleamus hîc quod deſiderabatur ſuprà li. de Præſcript. aduerſ. hær. cap.13. in Expoſitione Symboli Apoſtolici. Eodem pertinet quod infrà habet Auctor cap. 11. de Chriſto: In quem enim tingueret? In pœnitentiam. quò ergo illi præcurſorem? In peccatorum remiſſionem, quam verbo dabat? In ſemetipſum, quem humilitate cælabat? In Spiritum ſanctum, qui nondum à Patre deſcenderat? In Eccleſiam, quam nondum Apoſtoli ſtruxerant?

Cap. VII.

48. Exinde egreſſi de lauacro perunguimur, &c.] Inſcriptionem huic capiti dedimus: Quòd poſt baptiſmum Chriſmate perunguatur baptizatus. Cui ſimiles ſunt loci Tertulliani infrà lib. de Reſurr. carn. c. 8. Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur, caro vnguitur, vt anima conſecretur. & libro 1. adu. Marc. Sed ille quidem nec aquam reprobauit qua ſuos abluit, nec oleum quo ſuos vnguit. Meminerunt præterea huius vnctionis poſt baptiſmum (quam in vertice capitis per ſacerdotē fieri ſuprà diximus, num 44.) BB. Dionyſ. Areopag. Eccl. Hierarch. c. 2. & 3. Cyrill. Hieroſol. Catech. myſt.3. Baſilius li. de Spirituſancto, c. 27. Theophilus ad Autolycū li. 1. Iuſtinus Martyr quæſt. 137. Nazianzenus Orat. in ſanctum Baptiſma, Damaſcenus Orthod. fid. lib. 4. c. 10. & Seuerus Alexandr. in ritibus baptiſmi, Auctores Græci. Nec abſimiliter Latini BB. Cyprianus ſermone de vnctione Chriſm. Ambroſ. li.2. de Sacram. c.5. & li. de iis qui myſteriis initiantur, cap. 6. Auguſtin. li.15. de Trinit. c. 26. & li. 4. de Symbolo c.1. & Damaſus in Syluestro, Concil. Arauſic. c. 1. Adludit etiā B. Hieron. Epiſt. 4. ad Ruſticum ſub finem, ac Laurentius homil. de Pœnitent. Optatus denique Mileuitanus diſtinctionem indicat inter hanc vnctionem, & eam quæ poſtea fit per Manuſimpoſitionem, lib. 4. adu. Parmen. dum ad priorem hanc vnctionem refert deſcēſum columbæ in Chriſtum, ad manuſimpoſitionem verò vocem auditam de cœlo: Hic eſt filius meus dilectus. Quam diſtinctionem plerique non animaduertētes etiam viri eruditi (ſicuti & nos in Cypr. Epiſt. ad Ianua. n. 16.) veterum confundunt teſtimonia tanquam de vna, quum loquantur de tribus vnctionibus diuerſis; prima ante baptiſmum oleo, quod Catechumenorum vocant, in pectore & ſcapulis; ſecunda poſt baptiſmum chriſmate per ſacerdotem in vertice capitis (de quibus ſuprà n.1.) & tertia quæ fit in ſacramento Confirmationis in fronte per Epiſcopos, (de qua latiùs cap. ſequenti) Laodicenſis Concilij can. 48. ad vtramque vnctionem chriſmatis poſt baptiſmum eſt indifferens; ſic & Cyrill. Alexandr. lib. 9. in Leuiticum. Neque verò quia hæretici etiam opobalſamo vnguebant baptizatum, propterea in Catholicis id improbandum pulcrè deducit Feuardentius noſter in B. Irenæum lib. 1. c.18. n. 7.

49. de priſtina, &c.] Hunc locum penè ad verbum ſic deſcripſit Hrabanus noſter loco ſupracitato: Et hoc de priſtina diſciplina (ſic enim ibi lego, pro: vnctione) tractum eſt exemplum, qua vngui in ſacerdotium & regnum ſolebant antiqui. Vnde & Aaron & filij eius poſt lauacrum à Moyſe vncti ſunt, vt ſacerdotes Domini fierent. Et Salomon & ceteri Reges per Prophetas & ſacerdotes perfuſi ſunt cornu olei, vt regni gubernacula tenerent. Ex quo loco etiam hîc legimus: in ſacerdotium, pro: ſacerdorio.

50. Vnde Chriſtus dicitur, &c.] Similiter de Chriſti nomine lib.3. adu. Marc. & lib. adu. Praxean infrà, vbi de eo latiùs.

51. à chriſmate.] De Chriſmate, ſiue oleo in altari ſanctificato, quo poſt baptiſmum vnguuntur fideles, adnotauimus Veterum teſtimonia ad epiſt. 70. B. Cypriani ad Ianuarium, n. 17. Quibus adde B. Cyrill. Alexandr. li. 9. in Leuiticum, Cyrill. Hieroſ. Catech. myſt. 3. Pacianum lib. de bapt. & epiſt.1. ad Sympron. Amphiloch. in vita Baſil., Optat. Mileuit. contra Parmen. li.3. Eius autem conſecrationem ſolis Epiſcopis licitam definiunt Concil. Rom. ſub B. Sylueſtro c.5. Carthag. 3. c. 36. Carthag. 4. c. 36. Toletan. 1. c. 26. Plura vide de Chriſmate apud B. Iſidorum lib.2. de Eccleſ. offic. cap. 25. & Hrabanum noſtrum lib. 1. de Inſt. cleric. dicto 27. c. Hoc vnum addam, quòd Epiſcopis Conſecrationem Chriſmatis etiam ad-

tribuant BB. Dionys. Areopag. Eccl. Hier. c. 4. & Clemens Papa 1. Constit. Apost. lib. 7. vbi eandem pluribus prosequuntur.

52. Collecti sunt enim verè, &c.] Sic prorsus castigandus hic locus, pro eo quod erat: enimuerò. nam Graecè legitur Act. 4. συνήχθησαν γὰρ ἐπ' ἀληθείας; paraphrasticωs autem transtulit: filium tuũ, pro eo quod Graecè est παῖδά σου, id est, puerum tuum, sicut transtulit noster interpres; qui etiam rectè addit Iesum, quòd in Graecis & Syriacis exemplaribus legatur.

53. Sic & in nobis carnaliter, &c.] Etiam istud penè ad verbum trãscripsit Hrabanus vbi suprà: Quod (inquit) dum carnaliter fit, spiritaliter proficit, quomodo & ipsius (sic enim lego) baptismi gratia visibilis actus est, quòd in aqua mergimur, sed spiritalis effectus, quòd à delictis mundamur. Simile est autem illud B. Cyrilli Hierosol. Ceterùm vide (inquit) ne illud esse putes vnguentum tantùm. Quemadmodum enim panis Eucharistiae post sancti spiritus inuocationem non ampliùs est panis communis, sed est corpus Christi, sic & sanctum hoc vnguentum (quod paulo antè Chrisma nuncupauit) non ampliùs est nudum vnguentum, neque (siquis ita appellare malit) commune, postquàm iam consecratum est, sed est charisma Christi, quod aduentu spiritussancti per ipsius diuinitatem energiam habet. Nec absimiliter B. Cyprian. serm. de vnct. chrismatis, & aliis sacramentis. Non hac medendis corporibus est vnctio instituta, quia sanctificatis elementis, iam non propria natura praebet effectum, sed virtus diuina potentiùs operatur, & adest veritas signo, & spiritus sacramento, &c. ne prolixiores simus.

CAP. VIII.

54. Dehinc manus imponitur, per benedictionem aduocans & inuitans spiritum sanctum, &c.] Caput hoc inscripsimus: De manusimpositionis sacramento. Quod etsi pro veteri Ecclesiae more ita nuncupet, tamen etiam cum vnctione olei fieri solere satis indicat comparatio, quam subiungit spiritussancti, & columbae in arcam Noe cum olea reuersae. Immò & disertis verbis suprà Tom. 2. li. ad Martyras, de Christo, c. 3. qui vos (inquit) spiritu vnxit; cum quo conuenit illud li. de Praescrip. adu. haer. c. 36. aqua signat, spiritu sancto vestit. Item ad consignationem in fronte, quae fit in hoc sacramento, adludit eiusdem lib. c. 40. Signat illic in frõtibus milites suos. Quae quem effectum habeant, his verbis indicat infrà lib. de Resurr. carn. c. 8. Caro signatur, vt & anima muniatur; caro manusimpositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur. Quae omnia in hoc sacramento vsitata fuisse iam à tempore Apostolorum, locuples testis est B. Dionys. Areopag. Qui imprimis Eccles. Hierarch. c. 2. postquàm vnctionis meminisset duplicis ante & statim post baptismum, postea subiungit: Sicque indutum candida veste ad Pontificem ducunt. Ille diuino ac deifico prorsus vnguẽto virum signat. Deinde c. 4 eiusdem: Est (inquit) Synaxi finitimum Sacramentum, quod praeceptores nostri vnguenti mysterium nominant; etiam modum consecrationis latè deducens, & inter cetera adiiciens, quòd hoc diuinum vnguentũ in cuiusuis rei consecratione adhibetur; & paulopòst: Quinetiã ei qui sanctissimo regenerationis mysterio initiatur, diuini spiritus aduentum consummans, vnguenti datur perfusio. Quid? quòd Hrabanus vbi suprà de hoc sacramento interpretatur illud B. Ioannis Apostoli: Vos (inquit) vnctionem habetis à Spiritu sancto; item illud Apostoli 2. Cor. 1. Qui vnxit nos Deus, qui & consignauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Cui simile videtur etiam illud Ephes. 1. In quo credentes signati estis, spiritu promissionis sancto. Pluribus Veterum testimoniis supersedeo, remittens Lectorem ad Adnotat. nostras in B. Cyprian. epist. 72. ad Stephanum Papam n. 4. & 73. ad Iubaianum n. 37. item ad ea quae suprà diximus lib. de Praescript. adu. haer. c. 40. n. 243. vbi comprobauimus sacramentum esse, & huius libri cap. 6. n. 44. vbi quid à baptismo differat diximus. Hic adiiciemus dumtaxat, quod tribus verbis indicauimus ad epist. 70. Cyprian. n. 16. quòd etiam necessarium sit hoc sacramentum. Id autem imprimis vel ex eo constat, quòd non modò praedictis verbis Dionys. Areopag. perfici dicat hoc vnguento baptismi sacramentum, (quo genere loquendi vtitur etiam Concil. Eliber. c. 38. Aurel. c. 3. iuxta quod à Gratiano citatur de consecr. dist. 5. c. Vt ieiuni. Item Clemens 1. epist. 3. Fabianus epist. 2. Melchiades & Vrbanus Papae Romani locis infrà citatis.) Quod item & suprà c. 6. & hic Auctor satis indicat, hic primum plenitudinem conferri spiritussancti ad robur fidei, qualiter etiam loquitur B. Cyprianus dicta epist. ad Iubaianum. Quod nunc quoque (inquit) apud nos geritur, vt qui in Ecclesia baptizantur, praepositis Ecclesiae offerantur, & per nostram orationem & manusimpositionem Spiritum sanctum consequantur, & signaculo diuino consummentur; & B. Hieronym. aduers. Lucifer. Quòd si hoc loco quaeris, quare in Ecclesia baptizatus nisi per manus Episcopi non accipiat Spiritum sanctum, quem nos adserimus in vero baptismate tribui; disce hanc obseruationem ex ea auctoritate descendere, quòd post ascensum Domini Spiritussanctus ad Apostolos descendit. Apertiùs autem B. Cyprianus epist. 70. adu. Ianuar. Vngi quoque necesse est eum qui baptizatus sit, vt accepto Chrismate, id est, vnctione, esse vnctus Dei, & habere in se gratiam Christi possit. & Concil. Laodic. c. 48. Oportet baptizatos post baptismi sacratissimum Chrisma percipere, & regni caelestis participes fieri. & Canon B. Vrbani Papae: Omnes fideles per manusimpositionem Episcoporum Spiritum sanctum post baptismum accipere debent, vt plenè Christiani inueniantur. Et his antiquior B. Pacianus, serm. de baptis. Haec autem compleri aliàs nequeunt, nisi lauacri & chrismatis & Antistitis sacramento. Lauacro enim peccata purgantur, chrismate Spiritussanctus superfunditur, vtraque verò ista manu & ore Antistitis impetramus. Item Melchiades Papa epist. ad Episc. Hispaniae: Ita coniuncta sunt haec duo sacramenta, vt ab inuicem nisi morte praeueniẽte, nullatenus possint segregari, & vnum sine altero ritè perfici non potest; nam vnum praeueniente morte saluare sine altero potest, aliud autem non potest. Denique omnium horum antiquissimus B. Clemens Papa 1. Omnibus festinandum est sine mora renasci Deo, & demum consignari ab Episcopo, id est, septiformem Gratiam Spiritussancti percipere: quia aliter perfectus Christianus esse non poterit, si non necessitate, sed incuria vel voluntate sic remanserit. Quod à B. Petro accepimus, & ceteri Apostoli docuerunt. Qui etiam Apost. Constit. li. 3. c. 16. vnguentum istud sacrum vocat βεβαίωσιν τῆς ἐξομολογίας, id est, confirmationem confessionis fidei. Quod nomen etiam in hodiernum diem huic sacramento adscribitur, quòd confirmetur baptizatus in fide. Sed haec sufficiant, dummodò adiiciamus etiam formam, quali hodie vtimur, huius sacramenti, indicari à B. Ambrosio li. de iis qui myster. initiantur, c. 7. Signauit (inquit) te Deus pater, confirmauit te Christus Dominus, & dedit pignus Spiritus in cordibus tuis. Hoc etiam adiecto, quod tum ex locis citatis de Chrismate

suprà

ſuprà nu.51. & aliis hîc adductis, nominatim B. Hieronym. patet ordinariè non niſi ab Epiſcopis conferri hoc ſacramentum; cui conſentiunt BB. Pontifices Euſeb. epiſt. 3. Dama. epiſt. 4. Innoc. 1. epiſt. 1. & Leo 1. epiſt. 88.

55. ſublimitatem modulari ſpiritalem.] *Simili phraſi dixit ſuprà Auctor cap.* 3. modulatricibus quodammodò aquis: *& quod magis ad inſtitutum hoc pertinet, Tom. 2. lib. de Orat. cap.* 11. Nos vero non adtollimus tantùm manus, ſed etiam expandimus, dominica paſſione modulantes. *Metaphora deducta à canticis ad aliorum ſimilitudinem* modulatis. *Ac ſi dicat, Dominicam paſſionem expanſione manuum imitantes; quod hîc paulopòſt dixit:* Chriſtum deformantes.

56. quo nepotes ſuos, &c. Iacob capitibus impoſitis & intermutatis manibus benedixerit, &c.] *Pulcrè Auctor hanc benedictionem* Iacob, qua nepotes ſuos ex Ioſepho Ephrem & Manaſſem benedixit, *Gen.* 28. *figuram fuiſſe indicat huius ſacramenti* manuſimpoſitionis, *in qua &* manus imponuntur, *&* benedictio in Chriſtum *datur, per conſignationem nempè crucis, quæ ibi ſignificabatur* intermutatis manibus *in formam crucis. Cui ſimiliter infrà Tom. 5. Nouatianus lib. de Trinit. Iacob tranſuerſis ſuper capita puerorum manibus collocatis, Deus inquit, &c. Quod adeò etiam confirmat ſententiam Catholicorũ, qui omnem benedictionem cum B. Auguſtino tradunt per ſignum crucis fieri, vti iam nuper adnotauimus in B. Cypr. epiſtol. 63. ad Cæcil. numer. 39. & ſuprà etiam adtigimus Tom. 2. lib. de Corona militis, cap. 3. num. 40. & ſuprà hoc libro num. 1. Vbi de crucis ſigno inter baptiſmi ceremonias egimus; quò pertinet id etiam quod ſequitur.*

57. Tunc ille ſanctiſſimus ſpiritus, &c.] *Etiam hæc verba tranſſcripſit loco ſupracitato Hrabanus noſter:* Tunc (*inquit*) ipſe ſpiritus ſanctus poſt (*ſeu potiùs, ſuper*) mundata & benedicta (*nota benedictionem poſt baptiſma*) corpora, *atque animas,* libens à patre deſcendit. *Quibus præterea hîc addit Auctor.*

58. ſuper baptiſmi aquas tanquam priſtinam ſedem recognoſcens conquieſcit, columbæ figura delapſus in Dominum, &c.] *Similiter ferè B. Cyrillus Hieroſolymitanus Catecheſi 3. myſtagogica: Vt Chriſtus (inquit) poſtquàm in Iordane baptizatus eſt, aſcendit de aquis, & factus eſt ſuper eum ſubſtantialis aduentus Spirituſſancti, ſimili ſuper ſimilem aſcendente; ſic etiam nobis, poſtquam ex ſacro fonte aſcendimus, datum eſt* Chriſma, *quod imaginem gerit illius, quo vnctus eſt Chriſtus. Vbi etiam plures de hoc ſacramento Prophetias præceſſiſſe tradit in Veteri Teſtamento, Leuit.* 8. *3. Reg. 1. & prædictionem eiuſdem Iſaiæ 25. quum dicitur: Et vngentur vnguento. quod poſtremum etiam ſic interpretantur B. Cyrillus Alexandrin. in Commentar. & Theophanes Nicææ Epiſcop. lib. de Symphonia Veteris & noui Teſtamenti. Verùm hoc magis pertinet ad ea quæ ſuprà diximus, num. 54. Propiùs huc accedit B. Hieronym. aduerſus Luciferianos, & apertiùs adhuc B. Optatus Mileuitanus contra Parmen. lib. 4. Deſcendit (inquit) Chriſtus in aquam, non quia erat quod in Deo mundaretur, ſed venturum oleum aqua debuit antecedere, ad myſteria initianda & ordinanda & implenda baptiſmatis. Apertum eſt cœlum Deo Patre vngente, ſpiritale oleum* deſcendit in imagine columbæ, *& inſedit capiti eius, & perfudit eum. Cui ne impoſitio manus defuiſſe videretur, vox audita eſt Dei de nube dicentis: Hic eſt filius meus de quo benè ſenſi. Porrò de columbæ figura latiùs infrà lib. de Carne Chriſti.*

59. quòd etiam corporaliter felle ipſo careat, &c.] *Similiter B. Iſidorus Etymol. lib. 12. cap. 7. Columbæ aues manſuetæ, & in hominum multitudine conuerſantes, ac* ſine felle.

60. Quemadmodum enim poſt aquas diluuij, &c.] *B. Hieronym. hunc locum imitatus epiſtol. 83. ad Oceanum: Peccat (inquit) mundus, & ſine aquarum* diluuio *non purgatur. Statimque* columba ſpirituſſancti, *expulſo alite teterrimo, ita ad Noë, quaſi ad Chriſtum in Iordane deuolat, & ramo refectionis ac luminis (oleæ nempè)* pacem mundo adnuntiat. *Immò integram quam hîc habet comparationem Auctor, paucis ille repetit Dialog. aduerſus Lucifer. Emittitur (inquit) de arca coruus, & non redit; & poſtea* pacem terræ columba nuntiat: Ita & in baptiſmate Eccleſiæ, *teterrimo alite expulſo, id eſt diabolo,* pacem terræ noſtræ columba ſpirituſſancti nuntiat.

61. Vbi Eccleſia eſt arca figurata. *Idipſum latiùs expreſſit ibidem B. Hieronym. A xxx. (inquit) cubitis incipiens, & vſque ad vnum cubitum paulatim decreſcens* arca *conſtruitur. Similiter &* Eccleſia, *multis gradibus conſiſtens, ad extremum Diaconis, Preſbyteris, Epiſcopiſque finitur. Periclitata eſt* arca *in diluuio; periclitatur* Eccleſia *in mundo. Dies me deficiet, ſi omnia* arcæ *ſacramenta cum* Eccleſia *componens diſſeram. Porrò de baptiſmo ignis in iudicio, latiùs infrà cap.* 10.

Cap. IX.

62. Quot igitur patrocinia naturæ, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* De aliis multis aquæ priuilegiis. *Similiter autem laudes aquæ proſequitur B. Hieronym. Verbis mox citandis dicta epiſtol. ad Oceanum. Quibus addit præterea* aquæ priuilegia *ex ſcripturis & Pſal. 73. Gen. 21. 24. 26. & 29. Exod. 2. Item* prædictiones, *Cantic. 6. Mich. 7. Ezechiel. 36. & Iſai.* 42.

63. Primo quidem quum populus de Ægypto, &c.] *Iſtud paucioribus paulo verbis tranſſcripſit D. Hieron. Pharao (inquit) cum exercitu ſuo, nolens populum Dei exire de* Ægypto, *in typo baptiſmatis ſuffocatur.*

64. Item aqua de amaritudinis vitio, &c.] *Etiam hoc imitatus B. Hieronym. Mara (inquit) mutatur ſacramento crucis; hoc enim eſt quod hîc dicit Auctor:* ligno remediatur.

65. Hæc eſt aqua quæ de comite petra populo defluebat, &c.] *Paraphraſticôs hoc commemorat ex ſcripturis, partim Exod. 17. & Numer. 20. maximè verò 1. Corinth. 10. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos* petra; *quod hîc dicit:* comite petra. Petra autem erat Chriſtus. *Quum autem & Græcè & Latinè addatur apud Apoſtolum, ſpiritali, facilior eſt eius loci, alioqui difficilis, intellectus, vt fuerit Prophetia non modo baptiſmi, ſicuti hîc apud Auctorem & apud B. Auguſtinum Sermone 93. ſed etiam potiùs ſanguinis Chriſti in nouo Teſtamento, quemadmodum interpretatur B. Auguſtin. Serm. 108. de tempore, qui etiam vtrumque intellectum ſubindicat lib. 4. quæſt. ſuper Numer. cap.* 35.

66. Siquidem & ipſe aqua tinguitur.] *Id pluribus expreſſit B. Hieronym. Ipſe ſaluator (inquit) poſt baptiſma & ſanctificatas ſuo lauacro Iordanis aquas, re-*

gnum cœlorum incipit prædicare.

67. Prima rudimenta, &c.] *Paucioribus istud B. Hieron. Primum signum ex aquis facit.*

68. sitientes ad aquam suam, &c.] *Sic & B. Hieron. Sitiens vocatur ad potum.*

69. aquæ calicem fratri paruulo oblatum, &c.] *Omnino sic legendum, pro: patri. Nam nulla mentio patris Matth. 10. sed legitur & Græcè, Latinè, & Syriacè: Quicumque dederit potum vni ex* paruulis *seu minimis istis* calicem aquæ.

70. Apud puteum vires resumit.] *Eodem pertinet quod habet ex eodem cap. 4. Ioannis Hieronymus: Samaritanus vocatur ad* puteum. *Peculiariter autem citatur ab Auctore illud Matth. 24.* super aquam incedit libenter, *&c.*; transfretat. *Deinde (vbi* discentes *more suo accipit pro discipulis) illud Ioann* 13. aquam discentibus ministrat. *Denique quod addit de* aqua *& Pilati* manibus.

71. quum vulneratur, &c.] *Istud rursum sic repetit Hieronym. Quia ab* aquis *cœperat, finiuit ab* aquis. *Latus Christi percutitur lancea; & baptismi atque martyrij pariter sacramenta funduntur.*

Cap. X.

72. Diximus quantum mediocritati nostræ, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quid differat Ioannis baptismus à baptismo Christi. *In hoc nempè quòd* hic det spiritum sanctum, & remissionem delictorum, *ille verò dumtaxat* fuerit candidatus remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ, *vtpotè* baptismus pœnitentiæ in futuram peccatorum remissionem. *Cui similia habet vbi suprà B. Hieronymus, & Dial. aduersus Luciferian. iisdem Auctoris verbis: Ioannis baptisma non tam peccata dimisit, quàm* baptisma pœnitentiæ fuit in peccatorum remissionem, id est, in futuram remissionem, quæ esset postea per sanctificationem Christi subsecutura, &c. *ne prolixiores simus. Eadem videre est apud BB. Ambrosium lib. 2. super Luc. cap. 48. & in Psal. 37. Chrysostom. homil. 11. in Matth. Augustin. lib. 5. de Baptism. cap. 10. & Hilarium in Matth. Canon. 2. Quid? quòd ipse Apostolus Paulus Act. 19. Sic Ioannes (inquit) baptizauit baptismo pœnitentiæ in eum qui venturus est? Quæ omnia adnotanda contra Caluinum, Instit. cap. 17.*

73. Baptismus ab Ioanne denuntiatus, iam tunc habuit quæstionem, &c.] *Latiùs hanc scripturam Matth. 21. tractat Auctor infrà lib. 4. aduers. Marcionem, quò ad intellectum huius loci Lectorem remittimus.*

74. vtpotè non intelligentes, quia nec credentes.] *Adludit ad illud Isai. 7. iuxta edit. 70. Nisi credideritis, non intelligetis; notandum contra nostri temporis Aristarchos, qui intellectu volunt omnia metiri. Quò pertinet etiam titulus cap. 5. lib. 1. aduersus Iud. B. Cyprian. vbi & hanc scripturam ita citat: Nihil posse Iudæos intelligere de scripturis, nisi priùs in Christum crediderint. Item titulus lib. 3. cap. 42. tantùm nos posse quantum credimus. Quemadmodum autem hic dicit:* quantula fide sumus, *similiter etiam infrà cap.* 20. Sed Dominus quantulum æstimo.

75. pœnitentiæ scilicet præpositus, quæ est in hominis potestate.] *Facit locus ad adsertionem Liberi arbitrij, de quo latiùs infrà lib. 2. aduersus Marcion. Adiuti (inquam) à gratia Dei.*

76. denique Legis doctores, &c. nec pœnitentiam egere, &c.] *Ita lego ex castigatione Dn. Latinij & Harrisij, pro eo quod erat:* agere; *nam & infrà cap. 12. etiam in præterito de iisdem dicit:* tincti non sunt, sed æmuli fidei Legis doctores & Pharisæi.

77. Sed neque peccatum dimittit, &c.] *Adludit ad Marc. 2.* Quis potest peccata dimittere nisi solus Deus?

78. Adeò postea in Actis Apostolorum, &c.] *Ad eundem ferè modum B. Hieron. sæpedicta epistol. ad Oceanum:* Qui Ioannis acceperant baptisma, quia spiritum sanctum nesciebant, *iterum baptizarentur, ne quis putaret Gentibus ac Iudæis aquas sine spiritu sancto ad salutem posse sufficere. Qui locus contra eos adnotandus, qui Gentilibus & Iudæis salutem in sua fide adscribere non verentur.*

79. quum ipsum quod cœleste in Ioanne fuerat spiritus Prophetiæ, &c. defecerit, &c.] *Facit hic locus, quemadmodum etiam ibi monuimus, num. 56. ad intellectum eius quod legitur cap. 8. lib. de Præscript. aduersus hæreticos:* quum etiam Ioannes, de illo certus, esse desiisset. *Ita enim interpretatur illam sciscitationem B. Ioannis Baptistæ Matth. 11. per discipulos suos: Tu quis es? ac si reuera ignorasset, & ibi, & hic, & infrà quoque lib. 4. aduersus Marcion. Eodem videntur accedere B. Hieronym. in Matthæum, & post eum Beda in Luc. cap. 7. ac B. Gregorius Papa 1. homil. 6. & homil. 1. in Ezechielem. Verùm Chrysostomus homilia 38. in Matth. & post eum Theophylactus & Oecumenius, siue secundum quosdam Euthymius, eam opinionem oppugnant.*

80. Baptismum pœnitentiæ in remissionem delictorum, &c.] *Adludit ad illud Marc. 1. & Luc. 3. prædicans* baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum; in futuram *(inquit)* remissionem. *Vti latiùs suprà num. 72.*

81. qui de supernis venit, &c.] *Suprà lib. de Orat. cap. 1 legit:* qui de cœlis. *Vtrumque habetur Ioann. 3. illud priori loco ex Græco ad verbum:* ὁ ἄνωθεν, *hoc posteriori, præterquàm quòd & Latinè legatur singulari numero:* in cœlo.

82. Item sola se pœnitentia tinguere, &c.] *Paraphrasticôs istud citat. Nam Luc. 3. non aliud legitur, quàm:* ego quidem baptizo vos aqua. *Legimus autem more Tertullianico:* tinguere, *& mox:* tingueret, *ac* tinguitur. *& sic vbique hoc libro, tum antea tum postea, quod semel dixisse sufficiat.* Tinctionem *autem* in igni, *interpretatur, de* igni in extremo iudicio, *non hic modò, sed etiam suprà cap.* 8. Sed mundus *(inquit ibi)* rursus deliquit, quo malè comparetur baptismus diluuio. Itaque igni destinatur. *Quare etiam pergimus legere:* Simulata autem & infirma igni tinguitur in iudicium. *Mirum est autem quòd legat hic Auctor dumtaxat:* in spiritu, *quum exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quàm Latina legant:* spiritu sancto.

Cap. XI.

83. Sed ecce (inquiunt) venit Dominus, & non tinxit, &c.] *Inscripsimus istud caput:* Quòd Christus, si non per se, mandato suo per Apostolos tinxerit. *In quo Auctorem imitatur B. Augustinus epistol.* 108.

84. Semper is dicitur facere, cui præministratur.] *Hoc eius est, cuius* edicto proposito *obeditur. Hæc est au-*

eſt autem regula accommodatiſſima ad multas eiuſcemodi quæſtiones ſcripturæ decidendas, vti etiam ante me adnotauit Latinius.

85. quam nondum Apoſtoli ſtruxerant.] *Iſtud facit pro Traditionibus Eccleſiaſticis non ſcriptis, quòd non Chriſtum modò, ſed & Apoſtolos Eccleſiam ſtruxiſſe ſcribat; quanto magis illis aliquas ceremonias licuit Eccleſia ſuperſtruere, vti etiam ſuprà lib. de Orat. cap. 9. tradidit, quod* Orationi Dominicæ ius ſit ſuperſtruendi petitiones alias.

86. eodem baptiſmo Ioannis, ne qui alio putet.] *Peculiaris eſt Auctori ſententia, quòd Apoſtoli non niſi Ioannis baptiſmo baptizarint, & hic differens à communi Petri Lombardi ſententia.*

87. quia nec mors noſtra diſſolui poſſet, &c.] *Alludit ad illud Romanor. 6. Quicumque baptizati ſumus in Chriſto Ieſu, in morte ipſius baptizati ſumus, &c.*

Cap. XII.

88. Quum verò præſcribitur, &c.] *Inſcriptionem huic capiti damus:* Quòd Apoſtoli baptizati fuiſſe videantur.

89. nemini ſine baptiſmo competere ſalutem, &c.] *De hoc latiùs infrà cap. ſequ. quo is fidei articulus tractatur ex eadem ſcriptura Ioan. 3. Lego autem paulopòſt cum Latinio:* vt vltrò exagitem libidinem ſtyli, *pro:* & vltrò exagitet.

90. quos tinctos non inuenimus in Domino præter Paulum, &c.] *Similiter Beatus Auguſtinus dicta epiſtola 108. Scriptum eſt quando baptizatus ſit Apoſtolus Paulus, & ſcriptum non eſt quando baptizati ſint alij Apoſtoli; verumtamen etiam ipſos baptizatos intelligere debemus. Qui deinde quaſi conyciens eos à Chriſto baptizatos, quando dicitur Ioannis tertio: Poſthac exiit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, & baptizabat; tandem concludit ſaltem baptizaſſe per diſcipulos ſuos. Quo (inquit)* intelligimus iam fuiſſe baptizatos, ſiue baptiſmo Ioannis, *ſicut nonnulli arbitrantur (hauddubiè ad hunc Tertulliani locum alludens)* ſiue quod magis credibile eſt, baptiſmo Chriſti. *Porrò lego paulopòſt, num.* 91. quia illis vel primæ adlectionis, *pro:* quæ; *quod nullo ſenſu legebatur.*

91. Qui ſemel lauit, non habet neceſſe rurſum, &c.] *Etiam hic longè alia eſt, atque adeò paraphraſtica lectio Auctoris, pro eo quod omnia exemplaria Ioannis decimo tertio cap. tam Latina quàm Græca & Syriaca ſic legunt: Qui lotus eſt, non indiget niſi vt pedes lauet. Auctor verò addit:* ſemel, *& poſtremum illud per Eclypſin omittit, vt magis ad inſtitutum faciat, tam de non iterando baptiſmo, quod paulopòſt iterum repetit (de quo latiùs infrà capite 15.) quàm vt hinc probet* Apoſtolos antea tinctos fuiſſe, *ſaltem* Ioannis baptiſmo. *Priorem interpretationem ſequitur etiam B. Cyprianus ſermone de ablutione pedum. Poſteriorem B. Auguſtinus dicta epiſtol. 108. dicens disertis verbis ibi intelligi, quòd iam Petrus baptizatus fuerat. Lego autem paulopòſt, vt conſtet ſenſus:* Quid ergo, alij tincti non ſunt? non tamen comites Chriſti *& deinde:* ſed æmuli fidei, *phraſi Auctori vſitata ſuprà lib. de Præſcriptionibus aduerſus hæretic. cap. 40. numer. 253. Poſtea etiam nouè dixit:* Ioanne baptizatore, *quem nos Baptiſtam vocamus, & ipſe alibi ſemper* Ioannem *ſimpliciter nuncupat, alterum verò ſemper* Ioannem Apoſtolum.

92. Vno verbo Domini ſuſcitatus, &c.] *Iſtud refertur ad vtrumque membrum, tum de Matthæo qui telonium dereliquit, audito verbo Domini: Sequere me, Matth. 9. tum de alijs diſcipulis, Matth. 4. qui vocati à Domino, ſtatim relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum. Illud item:* Qui patris exequias deſpexit, *ad illum refertur, cui dixit Dominus, Matth. 8. Sequere me, & dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos. Quæ ipſa omnia iiſdem penè verbis habes ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 12.*

93. Qui patrem aut matrem mihi prætulerit, &c.] *Etiam hoc paraphraſticῶs tranſtulit:* mihi prætulerit, *pro eo quod tam Græcè & Syriacè quàm Latinè legitur: amauerit pluſquam me.*

Cap. XIII.

94. Hic ergo ſceleſtiſſimi illi, &c.] *Titulus huius capitis eſt:* Quòd poſt paſſionem Chriſti baptiſmus ſit neceſſarius. *Adnotandum autem, quòd vocet ſceleſtiſſimos, qui dicerent fidem ſatis eſſe, exemplo Abrahæ, contra quos ſcripta eſt 1. Iacobi epiſt. catholica.*

95. obſignatio baptiſmi, veſtimentum quodammodò fidei.] *Iiſdem penè verbis dixit ſuprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 6.* Lauacrum illud obſignatio eſt fidei.

96. Lex enim tinguendi impoſita eſt, & forma præſcripta, &c.] Formam baptiſmi *indicat præſcribi verbis illis Chriſti, Matth. vltim.* Ite, docete omnes nationes, tinguentes eas in nomen Patris, & Filij, & Spiritusſancti. *Quod ipſum fatentur Patres plerique locis ſupracitatis Adnotation. huius libri numer. 1. de trina merſione. Vertit autem illud:* in nomen, *ad verbum ex Græco,* εἰς τὸ ὄνομα, *pro quo ſuprà lib. de Præſcription. aduerſus hæret. cap. 20. paraphraſticῶs:* in Patrem, & in Filium, & in Spiritum ſanctum, *ſicuti & ibi adnotauimus, numer. 116.*

97. Huic legi collata definitio illa, &c.] *Eodem pertinet illud cap. præced.* Præſcribitur nemini ſine baptiſmo competere ſalutem, ex illa maximè pronuntiatione Domini, qui ait: Niſi natus ex aqua quis erit, non habet vitam; *vbi paucioribus dixit, quod hic pluribus, ipſis verbis Euangelicis, Ioan. 3. expreſſit:* Niſi quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non intrabit in regnum cœlorum; *præterquàm quòd legat:* regnum cœlorum, *pro eo quod & à Patribus alijs & Latinè, Græcè, & Syriacè legitur:* regnum Dei. *Quemadmodum etiam auctor ipſe infrà libro de Anima, cap. 39.* Alioquin meminerit Dominicæ definitionis: Niſi quis naſcatur ex aqua & ſpiritu, non introibit in regnum Dei. *Quo fit vt hic legendum putem:* regnum Dei. *Atqui hanc ſcripturam etiam ad baptiſmi neceſſitatem comprobandam adducunt BB. Clemens Roman. epiſt. 4. Auguſtin. lib. 6. de baptiſ. contra Donatum, capite 12. ac lib. 1. de Peccat. merit. & remiſſ. cap. 30. Cyprian. epiſtol. 72. ad Stephanum Papam, 73. ad Iubaianum, & libr. 3. Teſtimon. ad Quirinum cap. 25. Denique Patres reliqui omnes.*

98. in illa plaga orbationis.] *Nouè* orbationem *accipit pro orbatione visus.*

99. Exurge (dicens) & introi Damascum, &c.] *Etiam hic paraphrastices* Damascum *transtulit, pro eo quod Latinè & Graecè indefinitè*: ciuitatem; &: demonstrabitur, *pro eo quod Graecè est* λαληθήσεται, *& Latinè: dicetur, aut ficuti ex Syriaco vertitur, Sermo habebitur.*

Cap. XIIII.

100. Sed de ipso Apostolo reuoluunt, &c.] *Hoc caput inscribimus*: Quòd etiam Apostolus Paulus quosdam tinxerit. *Pulcrè autem redarguit eos qui contrarium adfirmabant, ex eodem ipso Apostoli loco 1. Corint. 1.*

Cap. XV.

101. Nescio si quid amplius ad controuersiam baptismi, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: Quòd baptismus aquae vnus sit. *Quod ipsum latissimè & sæpissimè tractatur à B. Cypriano, maximè verò Epistolis 70. ad Januarium, 71. ad Quintum, 73. ad Iubaianum, 74. ad Pompeium, & ante omnem errorem libro de Vnit. Ecclesiæ.*

102. tam ex Domini Euangelio.] *Adludit ad quod suprà dixit cap. 12.* quatenus vnum baptismum definierat ipse Dominus, dicens Petro perfundi nolenti: Qui semel lauit.

103. quoniam vnus Dominus, &c.] *Addidimus cum Harrisio & Latinio*: Dominus, *tum quòd ita legitur ab omnibus, Ephes. 4. Graecè, Latinè, & Syriacè, tum quòd alioqui imperfecta esset oratio*: quoniam vnus & vnum.

104. vnum baptismum.] Baptismum *vsurpatur ab Auctore neutro genere, sicut & Rufino loco infracitato num. 112.*

105. & vna Ecclesia in cœlis.] *Videtur hic desiderari*: & in terris, *quod tamen addere noluimus sine MS. cod. Etsi autem id apertè ad Ephes. 4. non habeatur, subindicatur tamen his verbis: Vnum corpus & vnus spiritus. Quemadmodum pulcrè explicat D. Cypr. lib. de Vnitat. Eccles. in hæc verba: Quando (inquit) & Apostolus Paulus hoc idem doceat, & sacramentum vnitatis ostendat, dicens: Vnum corpus & vnus spiritus, &c. vbi toto lib. & Adnotation. nostris in eundem latiss. tractatum videre est, vt pluribus non sit opus.*

106. Sed circa hæreticos sanè quid custodiendum sit, &c.] *Sic omninò legendum, pro eo quod erat*: quæ, *mendosiss. obscurissimum est autem illud*: Ad nos enim aditum est; *vti etiam sequentia*: *An velit ab hæreticis non posse conferri, an verò accipi non posse* baptismum. *de quo latiùs Tom. 4.*

107. Sed de isto pleniùs iam nobis in Græco digestum est.] *Patet hinc etiam Graecè scriptum ab Auctore librum de Baptismo*, in quo pleniùs digestum est de hæreticorum baptismo, *sicuti infrà dicemus latiùs Tomo 4. inter fragmenta Tertulliani,*

108. semel ergo lauacrum inimus, &c.] *Similiter infrà lib. 1. aduers. Marcion. de Baptismo loquens.* Iteratio enim (*inquit*) non competit ei. *& disertis verbis B. Cyprian. epistol. 63. ad Cæcilium*: *Quod semel sumitur, nec rursus iteratur; ad quem locum ex B. Augustin. causam reddidimus num. 27. Sic etiam sermon. de ablut. pedum: Quem sui reuerentia non patitur iterari. Similia videre est apud Clementem Romanum Constitut. Apostol. lib. 6. cap. 15. Optatum toto ferè libro 5. aduers. Parmenian. Basil. lib. de Spiritusancto cap. 15. Vnde & rebaptizationes prohibentur disertis verbis Carthaginiens. Concil. 1. cap. 1. à Leone 1. Epistol. 79. ad Nicetam, & 37. ad Leonem Rauennatem Episcopum. denique & ab Imperatoribus Honorio & Theodosio, iuxta quod à Iustiniano in Codicem relatum est lib. 1. titul. 6. Ne sanctum baptisma iteretur, l. 2.*

109. Ceterùm Israël Iudæus quotidie lauat, &c.] *Adludit partim ad lotiones crebras manuum, & baptismata quotidiana Iudæorum, quorum fit mentio Marci 7. maximè verò ad baptismatum doctrinam, quam reijcit Hebr. 6. etiam* de vno lauacro *definiens, quum subdit: Impossibile est enim eos, qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cœleste, & participes facti sunt spiritussancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutésque sæculi venturi, & prolapsi sunt; rursus renouari. Nam de baptismo locum illum interpretatur B. Ambros. tum in Comment. tum lib. 2. de Pœnitent. cap. 2. & alij Patres.*

Cap. XVI.

110. Est quidem nobis etiam secundum lauacrum, vnum & ipsum, sanguinis, &c.] *Titulum huic capiti damus*: De baptismo sanguinis; *quem & ipsum* vnum *rectè addit, ne quis putet contrariari baptismi vnitati. Meminit eiusdem baptismi* sanguinis *B. Cyprian. epistol. 73. ad Iubaianum, vbi aliquot Veterum similia testimonia adnotauimus; quibus addere licet eundem Cyprian. lib. de Orat. Domin. post num. 68. & lib. de Exhort. mart. vbi etiam* secundum *baptismum vocat, & sub finem serm. de Stella & Magis, Origenem lib. de Singular. cleric. num. 120. & omnibus his antiquiorem Clementem Roman. lib. 5. Constitut. Apostol. cap. 7.*

111. Habeo (inquit) baptismo tingui.] *Similiter hunc locum Luc. 12. interpretantur de baptismo sanguinis BB. Cyprianus dicta epistola ad Iubaianum, Ambrosius in Psal. 118. lit. 3. vers. 1. Gregorius quoque Nazianzenus hom. de secundis Epiphaniis. Legisse autem videtur Auctor* βαπτίσματι *pro eo quod legitur etiánum* βάπτισμα. *Illud legit æditio Syriaca, & B. Cyprianus ac Ambrosius; hoc verò B. Irenæus lib. 1. cap. 18. & B. Hieronymi versio.*

112. Proinde vt nos faceret aqua vocatos, &c.] *Omninò sic legendum, pro eo quod erat dumtaxat nullo sensu*: Proinde nos facere. *Porrò huc respexisse videtur Rufinus in Symbolum, numer. 94. quum locum illum Ioannis 19. de aqua & sanguine, quæ profluxerunt de latere Christi, inter cetera interpretatur. Potest tamen (inquit) etiam intelligi, quod duplicem gratiam baptismi figurauerit, vnam quæ datur per aquæ baptismum, aliam quæ per martyrium profusione sanguinis quæritur. Vtrumque enim baptismum nominatur.*

113. qui aqua lauissent, etiam sanguinem potarent.] *Huc videtur respexisse B. Cyprian. lib. 3. Testim.*

ſtimon. ad Quirin. cap. 25. quum illud : Ad regnum Dei niſi baptizatum non poſſe peruenire, probat non ſolùm ex ſupracitata ſcriptura, Ioan.3. ſed & ex illa Ioan. 6. Niſi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius ſanguinem, non habebitis vitam in vobis. Hinc etiam B. Auguſtin. lib. 3. de peccat. merit. & remiſſ. cap. 4. ſic idem illud interpretatur : Niſi participes facti fuerint corporis eius. Qui tamen conformiter reliquis Patribus etiam de ſacramentali eſu & potu corporis & ſanguinis Domini locum illum interpretantur. Cypriani loci ſunt Teſtimon. lib. 1. aduerſus Iudæos cap. 22. & ſerm. de Cœna Domini; Auguſtini verò ſerm. 2. de verbis Apoſtoli, & alij complures.

Cap. XVII.

114. Supereſt ad concludendam materiolam, &c.] *Inſcripſimus hoc caput :* De baptiſmi miniſtro.

115. Dehinc Presbyteri & Diaconi, non tamen ſine Epiſcopi auctoritate.] *Similia habet B. Ambroſius lib. 3. de Sacramentis cap. 1. Clemens Romanus Apoſtolic. Conſtitut. lib. 3. cap. 10. & 11. Verùm intelligendus vterque extra neceſſitatem. Nam ſubiungitur paulopòſt ab Auctore :* Sufficiat ſcilicet in neceſſitatibus vt vtaris (*ad laicum verba faciens*) ſicubi aut loci, aut temporis, aut perſonæ conditio compellit. *Hinc & B. Hieronym. Dial. aduerſ. Luciferian. in perſona Orthodoxi, primùm quidem dicit : Inde venit,* vt ſine Epiſcopi iuſſione neque Presbyter neque Diaconus ius habeant baptizandi ; *ſed addit :* quod frequenter, ſi tamen neceſſitas agit ſumma, etiam licere laicis. *Addens deinde exemplum baptiſmi per Diaconum, baptiſmum Eunuchi à Philippo Diacono, Act. 8. quem ipſum etiam adlegat B. Hilarius in Pſalm. 160. Quibus conſentit B. Iſidorus lib. 2. de offic. Eccleſ. cap. 24. verbis citatis de conſecr. diſt. 4. cap. Conſtat.*

116. Quo ſaluo, ſalua pax eſt, &c.] *Obſcurum eſſe hunc locum etiam Latinius adnotauit. Ego verò puto hunc ferè eſſe ſenſum :* Saluo honore Eccleſiæ, ſalua pax erit, *id eſt nulla controuerſia.* Alioquin etiam laicis ius eſt, *ſi nempè non reſpiciamus honorem Eccleſiæ.*

117. Petulantia autem mulierum, &c.] *De baptiſmo mulieribus interdicto diximus ſuprà Tom. 2. lib. de Velandis virginibus, cap. 9. ad illud :* Non permittitur mulieri tinguere, *numer. 65. 66. 67. & 68. item ad illud lib. de Præſcription. aduerſ. hæret. cap. 41.* Ipſæ mulieres hæreticæ audent, forſitan & tinguere, *num. 263. & ſuprà huius lib. num. 2. Hîc adijciemus dumtaxat ita Tertullianum & reliquos Patres hac in parte intelligendos, de mulieribus quæ baptizandi officium ſibi vſurpabant, non verò ita, vt neceſſitate baptizare non liceret. Nam (ſicuti paulopriùs ipſe Auctor dixit)* tunc conſtantia ſuccurrentis excipitur, quum vrget circumſtantia periclitantis. *Hinc iam olim legitur in Concil. Carthag. 4. can. 100. Mulier quamuis ſancta, baptizare non audeat, niſi neceſſitate cogente.*

118. Quòd ſi quæ Pauli perperàm ſcripta legunt, &c.] *Suprà in Argumento huius libri adduximus verba B. Hieronymi ex Catalogo Script. Eccleſ. quibus hunc locum citat, atque adeò librum inſcriptum* Periodos Pauli & Teclæ, *ſiue* Actus Pauli, *ſiue* Actus Pauli & Teclæ, *tanquam* perperàm ſcriptum : *id eſt, Apocryphum, ſicut hîc Auctor improbat, quemadmodum etiam Euſeb. Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 9. Gelaſius Papa in Decreto de ſcripturis quæ legendæ in Eccleſia, relato in Decretum Gratiani, diſt. 15. cap. Sancta Romana Eccleſia.*

119. exemplum Teclæ ad licentiam mulierum docendi tinguendíque defendunt.] *Huc propiùs reliquis accedit B. Hieronym. quum addit :* Et totam baptizati Leonis fabulam. *Etſi autem liber ille pro Apocrypho ſit habitus ob cauſſam hîc ab Auctore redditam, non tamen integra martyrij Teclæ hiſtoria propterea cenſebitur talis, quia eius disertè his verbis meminit Cyprian. Oratione, quam ſub die paſſionis ſuæ dixit : Sicuti (inquit) liberaſti* Teclam *de medio Amphitheatro. Meminit etiam eiuſdem Ambroſius epiſtol. 7. ac 81. & lib. 2. de Virgin. Chryſoſtomus homil. 35. in Acta Apoſtolorum, Nazianz. Orat. 12. 13. & 30. Epiphan. hæreſ. 78. Auguſtinus lib. 30. contra Fauſtum cap. 4. Seuerus vita Martini, lib. 2. cap. 16. & pluribus in locis Fortunatus, ſicuti ante me adnotauit doctiſſ. vir Dn. Doctor Ioann. Molanus, ad 23. Septemb. diem Martyrologij Vſuardi; & inſuper primam Martyrem eam dici in Græcorum Menologio. Hiſtoriam paucis ibi commemoratam videre eſt, & latiùs in Martyrologio Adonis inter vitas Sanctorum Surij noſtri, quarum ſumma eſt : Quòd* Tecla *in Seleucia ciuitate Iſauriæ ignem, beſtias, ſerpentes, alióſque vicerit cruciatus. Cui ibidem ob victoriam Zenoni Imperatori eius reuelatione ſibi promiſſam, poſtea templum erexit Zeno Imperator, vti refert Euagr. Eccleſ. hiſtor. lib. 3. cap. 8. Porrò ex B. Hieronymo hunc locum citante addidi ; à* Ioanne, *maximè quum etiam Sophronius legat* ἐπὶ Ἰωάννῃ.

120. qui ne diſcere quidem conſtanter mulieri permiſit, &c.] *Gagnæus habet :* ne docere quidem, *ſed iſtud magis placet. Alludit enim ad illud 1. Corinth. 14. Mulieres in Eccleſia taceant ; neque enim permittitur eis loqui, ſed ſubditas eſſe, ſicut & lex dicit : Si quid autem volunt* diſcere, *domi viros ſuos interrogent. Quod ipſum paucioribus hîc citatur :* Taceant (*inquit*) domi maritos ſuos conſulant.

Cap. XVIII.

121. Ceterùm baptiſmum non temerè credendum eſſe ſciunt, &c.] *Verba hæc titulum huius capitis indicant :* Quòd non temerè cuiuis credendus baptiſmus.

122. & porcis proiicere margaritas veſtras.] *Rurſum ſic lego ſecundum exemplaria omnia tam Græca & Syriaca, quàm Latina, Matth. 7. quæ plurali numero legunt, maximè quum ſic etiam legat Auctor ſuprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, cap. 5. & lib. præced. cap. 41. vbi disertè legitur :* & porcis margaritas, licet non veras, iactabant.

123. ne participes aliena delicta.] *Etiam hoc peculiare eſt Tertulliano, quum reliqui Patres, & aditiones omnes, tam Latinæ quàm Græcæ & Syriacæ legant :* neque. *Sedulius interim Comment. ſuo in Epiſtol. Pauli (qui B. Hieronymo etiam inſcribitur inter illius opera) ſimili modo interpretatur. Si enim (inquit) citò ante tempus (quod hîc tranſtulit Auctor* facilè *) manus cuidam impoſueris, peccatis eius communicabis.*

124. ad quem rurſus, &c.] *Sic iterum cum Gagnæo;*

nam in posterioribus æditionibus omissum erat: ad. *Pulcrè autem totam historiam Act.* 8. tincti spadonis *prosequitur.*

125. Sed & Paulus, &c. tinctus est. Citò enim cognouerat Iudas hospes, &c.] *Sic omninò legendum eo quòd Act. 9. quò hauddubiè adludit,* tinctus, *non* vnctus Paulus *Apostolus legatur, & quæri iubeatur ab Anania, in domo* Iudæ; *non ergo* Simon hospes, *sed:* Iudas. *Nisi fortè quis malit Auctori impingere memoriæ lapsum, vt hospitem Petri Simonem, pro hospite Pauli Iuda recensuerit. Legimus item cum Gagnæo:* cunctatio baptismi vtilior est.

126. Quid enim necesse est, si non tam necesse, &c.] *Ex eodem Gagnæo iterum adijcio:* si non tam necesse; *nam illud mitigat Auctoris opinionem, qua sentire videtur* circa paruulos cunctationem baptismi vtiliorem, *sed:* si non tam necesse est, *id est extra necessitatem. Fortassis loquitur de baptismo dumtaxat illorum paruulorum differendo, quorum parentes infideles sunt. Hoc enim per illud quod de* sponsorum periculo *subijcitur, videtur innuere. Vbi enim parentes Christiani sunt, non videntur* sponsores periculo ingeri *Videat itaque Lector de hoc etiam loco nostra Prolegomena. Hoc hic sufficiat, non propterea improbari ab Auctore* baptismum paruulorum, *sed saltem in necessitate adprobari, tum hoc loco, tum suprà cap.* 12. *vbi dicit:* Nemini sine baptismo competere salutem; *& cap.* 13. *vbi de necessitate baptismi ex professo tractat, tum infrà li. de Anima, vbi filios fidelium* sanctitatis *quidē* candidatos fatetur, *sed* sanctos negat, nisi renatos. *Paulo mitius adhuc sentiebat Fidus Episcopus Africæ, qui existimabat non ante octauum diem baptizandos infantes. Verùm latè respondet B. Cyprian. epist. 59. cum ceteris suis Collegis in Synodo Africana: Nulli hominum nato misericordiam Dei denegandam. Vbi in Adnotat. nostris num. 5. varia Veterum testimonia pro* baptismum paruulorum *adduximus. Quibus adde B. August. epist. 23. ad Bonifacium lib. 6. Hypognosticωn, lib. 3. de Anima & eius origine, cap. 9. lib. 1. de peccat. merit. & remiss. cap. 23. lib. 1. de nupt. & concupisc. cap. 20. & li. 2. cap. 7. & serm. 14. de Verbis Apost. lib. 10. super Genes. ad litt. & Enchiridij cap. 43. Item Ambros. lib. 2. de Abraham, cap.* 11.

127. sponsores.] *De* Sponsoribus *in baptismo paruulorum apertus hic locus; de susceptoribus adultorum intelligendum illud cap. 3. lib. de Coron. milit. etiam iuxta interpretationem Rhenani:* Inde suscepti, &c. *De prioribus disertè loquitur B. August. locis modò citatis, & alij veteres, quicumque de baptismo paruulorum loquuntur, ac B. Dionys. Eccles. Hierarch. cap. 7. De posterioribus idem Dionys. eiusdem lib. cap. 2. primùm his verbis: Iuxta quod à suo susceptore fuerat edoctus; deinde illis: Vt virum susceptorémque describant; denique: Assumentes illum sacerdotes, susceptoríque sui accessus duci consignant. Eodem pertinet illud B. Augustini de rectit. cath. conuers. Quos ex baptismo suscepistis, docete & castigate. Atque hoc est quod hic dicit Auctor:* sponsores periculo ingeri, & prouentu malæ indolis falli.

128. Non minore de caussa innupti quoque procrastinandi, &c.] *Etiam hoc inter errores, aut saltem næuos Tertulliani collocandum putaui in nostris Prolegomenis.*

129. aut continentiæ corroborentur.] *Facit istud pro* continentia *à matrimonio, de qua latius suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num. 51. lib. 1. ad Vxorem, cap. 6. num. 37. & 38. ac lib. de Veland. Virg. num. 1.*

130. consecutionem.] *Similiter* consecutionem, *pro baptismi consecutione accipit B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 97. sicut &* consequi, *pro baptisma consequi ibidem, cap. 43. num. 88.*

Cap. xix.

131. Diem baptismo sollemniorem Pascha præstat, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De temporibus sollemnis baptismi Pascha & Pentecoste. *quippè extra quæ non nisi infirmi, & qui mortis, ægritudinis, obsidionis vel naufragij necessitate periculóque vrgebantur, tingui olim consueuerint. Quinimò (vti etiam ante me adnotauit Brissonius in Obseru. diuini & humani Iuris) reliquis festiuitatibus baptismi celebrationem interdictam fuisse constat ex Conciliorum Gerundensis cap. 4. Compendiensis cap. 3. & Vvormat. cap. 11. quemadmodum à Burchardo citantur lib. 4. Decret. cap. 6. & 7. ab Iuone Panorm. cap. 60. & Gratiano de consecrat. distinct. 4. cap. de Catechumenis. Qui etiam adferunt in eandem rem Decreta Syricij ad Himerium Tarraconensem, Leonis ad Episcopos Siculos, & Gregorij ad Tarsenses, Burchard. nempè eiusdem lib. cap. 5. Iuo. cap. 58. 59. & 63. Gratianus de consecrat. dist. 4. cap. Non sine ratione, cap. Duo tempora, cap. Venerabilis, & cap. Baptizandi. Consentiunt præterea Tertulliano Ambrosius libro de Myster. Pascha, & Basilius hom. exhortatoria ad sacrum baptisma, & Concil. Matisc. 2. cap. 3. de Paschate, Nicephorus histor. Eccles. lib. 13. cap. 19. Aimonius lib. 3. de Gest. Franc. cap. 49. & Otho Frisingensis histor. lib. 6. cap. 1. De* Paschate *verò &* Pentecoste *B. Hieronym. epistol. ad Pammach. contra errores Ioannis Hierosolym. Gregor. Turon. histor. Franc. lib. 5. cap. 11. ac Scriptores de Eccles. offic. Alcuinus agens de Festo Epiphaniæ ac vigilia* Paschæ, *Amalarius alicubi, Hrabanus de Instit. cleric. lib. 2. cap. 38. & perdurasse vsque ad tempora Caroli & Ludouici Imperatorum suprà ostendimus num. 1. inter baptismi ceremonias. Caussam cur abrogata sit hæc consuetudo, subodorari licet ex Socrate lib. 5. histor. Eccles. cap. 19. vbi dicit in Thessalia plurimos absque baptismo mortuos, quòd diebus Paschæ dumtaxat baptismata fieri consueuissent. Eandem rationem mutasse etiam de toto tempore Pentecostes verisimile est ex negligentia subinde aut parentum, aut presbyterorum parochialium. Reddit Rupertus Tuitiensis & aliam caussam lib. 4. de Diuin. offic. cap. 18. propter auctam fidelium multitudinem. Certè necessitatem nunquam exclusam significat ipse Auctor his verbis, sub huius capitis finem:* Ceterùm omnis dies Domini est, omnis hora, omne tempus habile baptismo. Si de sollemnitate interest, de gratia nihil refert.

132. Inuenietis, inquit, hominem aquam baiulantem.] *Omninò lego:* Inuenietis, *pro:* Conuenietis, *eo quòd & Marc. 14. & Luc. 22. Occurret vobis homo aquæ lagenam siue amphoram baiulans; maximè consentientibus etiam Græcis & Syriaco exemplaribus. Et verò non iubebantur conuenire, id est, alloqui hominem aquam baiulantem, sed dominum domus quam ille ingrediebatur.*

133. Exinde Pentecoste.] *Quum & lib. de Idolol. cap. 14. (vt illic num. 110. adnotauimus) accipiat* Pentecosten, *pro tempore omni inter Pascha &* Pentecosten

recosten, *hic certè accipi dumtaxat pro ipso festo* Pentecostes, *patet ex supracitatis Patrum testimoniis, qui scribunt in vigilia* Pentecostes *baptismum celebrari solitum, cuius vestigium etiamnum retinemus in benedictione fontis, tam in dicta vigilia, quàm in vigiliis Paschæ. Nam & subiungit Auctor disertis verbis:* Paschæ diem significat & Pentecostes, qui est propriè dies festus.

134. Et congregabo illos ab extremis terræ in die festo.] *Illud citatur secundum editionem* 70. (*vti etiam adnotauit Latinius*) *ex Hierem. cap. 31. vbi legitur illud:* Et congregabo illos ab extremis terræ; *quod etiam Hebraicè ad verbum legitur, & subditur:* ἐν ἑορτῇ, *id est, in sollemnitate, siue, vt transfert Auctor:* in die festo, *pro eo quod ex Hebraico legitur pluribus longè verbis: inter quos erunt cæcus & claudus. Atqui ex interpretatione hac eius loci per Auctorem, constat in textum explicandi gratia additum, quod hodie præterea legitur Græcè* πάσχα, *& transfertur* Paschæ.

CAP. XX.

135. Ingressuros baptismum, orationibus crebris, ieiuniis & geniculationibus, & peruigiliis, &c.] *Inscriptionem huic postremo capiti dedimus:* De pœnitentia baptizandorum. *Exstat autem suprà Tom. 2. eadem de re integrum caput 6. lib. de Pœnit. hoc titulo:* Quòd etiam audientes pœnitentiam agere debeant. *Vbi etiam num. 28. plura ad eandem rem testimonia Patrum adduximus. Atqui ad verbum ferè istud descripsit B. Leo Papa epistola sua Decretal. ad Episcopos Siciliæ, citata iam olim ab Alcuino lib. de Ecclesi. offic. de baptizandis Electis, præterquàm quòd ad Apostolorum institutionem id referat: Qui (inquit) secundum Apostolicam regulam & exorcismis scrutandi, & ieiuniis sanctificandi, & frequentibus prædicationibus imbuendi sunt. Et magis huc accedit illud B. August. lib. 4. de Symbolo, cap. 1. Omnia sacramenta, quæ acta sunt & aguntur in vobis per ministerium seruorum Dei, exorcismis, orationibus, canticis spiritualibus, insufflationibus, cilicio, inclinatione ceruicum, humilitate pedum. Hic sufficiat adnotatum, quòd huc pertineant septem illa scrutinia, de quibus suprà num. 1. inter ceremonias baptismi, quippè in quibus frequentissimè vsitatæ* orationes, ieiunia, geniculationes, & peruigilia, *vti ex Ordine Romano, & aliis scriptoribus de Diuinis officiis illic citatis, manifestum est.*

136. & cum confessione omnium retrò delictorum.] *Si vllus locus faciat pro confessione peccatorum speciali & secreta, certè iste imprimis. Verùm de illo vide latissimum tractatum dicto libro de Pœnitentia, num. 1. 14. 54. 58. 59. & 62. Maximè autem facit huc id quod addit Auctor:* Nobis gratulandum est, si non publicè confitemur iniquitates aut turpitudines nostras.

137. vt exponant etiam baptismum Ioannis.] *Sanè hoc intelligendum, & per Parenthesin legendum, ne videatur etiam baptismum Ioannis inter peccata quæ confitenda erant, ante baptismum comprehendi.*

138. Simul etiam & de pristinis satisfacimus, conflictatione carnis & spiritus.] *Hoc similiter ad confirmandam* satisfactionem, *alteram pœnitentiæ partem pertinet, de qua etiam latissimè dicto lib. de Pœnit. cap. 5. num. 26.*

139. Nam & præcesserat dictum: Neminem intentatum regna cœlestia consecuturum.] *Videtur adludere ad illud Luc. 22. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et (ac si dicat, propterea) ego dispono vobis* regnum. *Alioqui certè non potest reperiri locus vbi negatiuè istud dicatur.*

140. nisi necessitas gaudij & gratulatio salutis.] *Videtur alludere ad Alleluya, quod in* signum gaudij & gratulationem salutis *recens baptizatorum, toto Paschali tempore in Ecclesia vsitatum est.*

141. quàm Dei.] *Rursus* quàm *vsurpat Auctor, pro, plus quàm. Paulopòst autem Latinius censet legendum:* Domino, &c. *subiiciente:* Petite & accipietis, *omisso* inquit, *pro eo quod legebatur:* subiacente: Petite & accipietis, inquit. *Cui & ego adsentior.*

142. etiam Tertulliani peccatoris memineritis.] *Vel hinc constat, contra quàm quidam perperàm censuerunt, alioqui viri eruditi, non esse dubitandum de hoc libro, quin Tertulliani sit. Atqui etiam* peccatorem *se ex humilitate nominat suprà Tom. 2. sæpedicto lib. de Pœnit. cap. vltimo.*

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS HERMOGENEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

Qvvm Hermogenes in Africa hæresin introduceret de Materia Deo coæterna, ex qua, non verò de nihilo, mundum creasset Deus, Librum hunc aduersus illum conscripsit Tertullianus.

Primùm autem nouellam eam se doctrinam tradit, & à Stoicis mutuatam. I.

Deinde hac argumentatione suam illum colorasse hæresin; quum ex semetipso facere mundum non potuerit, neque etiam ex nihilo, sicuti ille perperàm contendebat, proinde ex Materia fecisse. II.

Etsi autem Deus semper Deus fuerit, nō tamen semper Dominum fuisse, quòd Deus substantiæ nomen sit, Dominus potestatis. III.

Hinc institutam disputationem incipiens, docet Materiam Deo coæternam esse non posse, nisi duos Deos faciamus. IIII.

v. *Si enim innata & semper Materia, sunt innatus & semper Deus; ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiã auctores vniuersitatis; Materiæ illum eadẽ adscribere, quæ Deo.*

vi. *Frustrà adeò dicere illum, saluum esse Deo vt sit solus, & primus omnium auctor, & omnium Dominus; quum eadem Materiæ contra Dei ipsius contestationem adscribat.*

vii. *Si dicat minorem & inferiorem Materiam Deo, & idcircò illi incomparabilem, obstare Materiæ æternitatem, quæ neque diminutionem, neque subiectionem admittit.*

viii. *Proinde etiam Deo præponere Materiam, & Deum potius Materiæ Hermogenem subijcere; quũ de Materia cuncta fecisse illũ scribit, cuius proinde substãtia eguerit Deus.*

ix. *Non posse etiam dicere Deum vt Dominum Materia vsum; quum Dominus nondum esset, atque adeò aut vi, aut precario.*

x. *Neque excusari Hermogenem, quòd alioqui Deum mali auctorem dicere oporteat, nisi malum à Materia, non à creatore deducant; quia si non auctor, certè mali assentator, immò adsertor inuenietur Deus, qui malum Materiæ ante mundi constitutionem sustinuerit, quam vt mali æmulus emendasse debuerat.*

xi. *Maximè quum persuadere non possit malam esse Materiam, si æterna sit; aut si quod æternum sit, malum credi possit, insuperabile malum esse, & frustrà nos laborare de auferendo malo ex nobis ipsis.*

xii. *Deinde si mala sit, æternam esse non posse, quum Deus illam de malo in bonum demutarit, faciens bona omnia; id autem quod æternum est, sit indemutabile.*

xiii. *Sin verò nulla demutatio in illa sit facta, oportere Materiam & bonæ fuisse & malæ naturæ; & proinde neque etiã boni auctorẽ Deũ facere licebit, nisi ex occasione Materiæ.*

xiiii. *Quòd proinde Deus seruiat Materiæ iuxta illum, & ex necessitate quadam etiam mala producat.*

xv. *Porrò rectiùs dici creasse Deum ex nihilo omnia.*

xvi. *Igitur aut Deo adscribendum & bonum & malum quæ ex Materia fecerit, aut Materiæ, aut vtrumque vtrique; vt pares sint ambo, ex æquo mali & boni adfines; atque adeò non posse euadere Hermogenem, quin Deum auctorem mali faciat.*

xvii. *Iam verò non conuenire eius sententiam cum vnici Dei statu, à quo omnia, sine alterius cuiusquam consilio, vt scripturæ sanctæ ratio constet.*

xviii. *Solam enim Sophiam, id est Sermonem Dei filium, nempè vnigenitum & primogenitum, patri cooperatum, cui perperàm Hermogenes Materiam præponit.*

xix. *Occasiones quidem Hermogenẽ sumpsisse (vt hæreticis ferè mos est simplicia torquere) verborũ illorum: In principio Deus fecit cælum & terrã. Sed principiũ ibi esse inceptionis verbum, non alicuius substantiæ nomen, aut pro principatu & potestate positum.*

xx. *Posse interim intelligi & in Sophia sua condidisse omnia Deum, iuxta illud Euangelij: In principio erat sermo, & sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo; omnia per ipsum facta sunt.*

xxi. *Scripturã etiã eo ipso ex nihilo omnia facta significare, quòd nõ scribat ex aliquo facta.*

xxii. *Spiritum enim sanctum hanc rationem scripturæ constituere, vt quum quid ex aliquo fit, & quod fiat, & vnde fiat, referat.*

xxiii. *Argumentari equidem Hermogenem ex illis sequentibus scripturæ verbis: Terra erat inuisibilis & incomposita.*

xxiiii. *Verùm terræ nomen, Materiam non significare.*

xxv. *Neque duas proponi terras in scriptura, vnã quam Deus in principio fecerit, aliam ex qua fecerit.*

Sed

Sed vnam dumtaxat terram, quæ initio facta narretur, postmodùm verò etiã qualis fuerit facta describatur. XXVI.

Particulam item: Erat, non significare quasi infecta sit; quippè quæ etiam de omni re, nata dici possit. XXVII.

Etiam nihil pro eo facere particulas, Inuisibilis & Incomposita. XXVIII.

Siquidẽ omnia opera sua primùm inculta, postea suo ordine ornauit, & cõsummauit. XXIX.

Immò etiam sequentia illa: Et tenebræ super abyssum, & spiritus Dei ferebatur super aquas, potius illi contrariari quàm fauere. XXX.

Nihil quoque pro illo facere, quòd scriptura expressè solùm cæli & terræ mentionem faciat; sub illis enim & species omnes contineri. XXXI.

Quid? quòd & abyssum & tenebras à Deo conditas scriptura testetur, quæ adeò ad Materiam innatam pertinere nequeant. XXXII.

Constare proinde omnia à Deo facta, & ex Materia non facta; quæ etiamsi fuisset, à Deo facta crederetur. XXXIII.

Porrò ex nihilo omnia constitisse, inde suaderi, quòd diuina dispositio omnia, vti è scripturis patet, in nihilum redactura sit. XXXIIII.

Iam verò inde etiam agnosci contrarietates Hermogenis, quòd neque corporalis sit, neque incorporalis Materia. XXXV.

Neque etiã rationi rectæ cõuenire, quòd partim corporalem, partim incorporalẽ dicat. XXXVI.

Sibi quoque in hoc non consentire, quòd alibi boni & mali adfinem Materiam constituat, alibi nec bonam nec malam pronuntiet. XXXVII.

Quum autem etiam situm Materiæ adsignet, faciens illam subiacentem Deo in loco qui sit infra Deum; obduci eum & refelli, qui alibi eam infinitam fecerit. XXXVIII.

Definitiuam autem dici non posse, aut comprehensibilem, aut demutabilem, sicut tamen rectius illi videbatur, si (quod alibi adseruit) æterna sit. XXXIX.

Et iam in hoc etiam sibi non constare, quòd dicat in melius reformatam Materiam. XL.

Motum etiam Materiæ nequaquam adscribi posse. XLI.

Plurimas itaque colligi posse contrarietates Hermogenis. XLII.

Etiam de motu, quippè qui alibi certamen, alibi tarditatem motui adscribat. XLIII.

Denique dum disputat qualiter Deus mundum operatus sit, & à Stoicis Philosophis illum recedere, & à Prophetis. XLIIII.

Prophetas autem & Apostolos rectiùs tradere, non solùm visu & accessu Deum omnia creasse, sed in sermone & spiritu suo, modo ininuestigabili, ex nihilo. XLV.

*Ceterùm Libri huius aduersus Hermogenem hisce verbis mentionem facit Tertullianus libro sequenti aduersus Valentinianos cap.*14. Hæc (*inquit*) erit Materia, quæ nos commisit cum Hermogene, ceterísque, qui Deum ex Materia, non ex nihilo, operatum cuncta præsumunt. *Disertis etiã verbis scripti eius aduersus Hermogenem meminit Vincentius Lirinensis: & B.Hieron. lib. adu. Heluidium, ad verbum quædam citat ex huius libri cap.*1. *& lib. ad Ctesiphontem adu. Pelagianos illud:* Patriarchæ hæreticorum Philosophi. *Quare rectè etiam recensentur inter opera Tertulliani à Trithemio & Politiano, qui MS. viderunt. Publicauit autem primus Rhenanus, primùm Scholiis, deinde & Adnotationibus illustratum, & multis quidem locis egregiè castigauit. Nunc denuò verò eundem ex Vaticano vno MS. exemplari, & Latinij codice recognouimus, & Adnotationibus quoque nostris locupletauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS HERMOGENEM LIBER.

D

CAP. I.
Matth. 24.
1. Cor. 11.

OLEMVS[2] hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere. In-
quantum enim veritatis regula prior quæ etiam futuras hæreses præ-
nuntiauit, intantum posteriores quæque doctrinæ hæreses præiudica-
buntur, quia sunt quæ futuræ veritatis antiquiore regula prænuntia-
bantur. [3] Hermogenis autem doctrina tam nouella est, denique ad ho-
diernum homo in seculo, & [4] natura quoque hæreticus, etiam turbu-
lentus: qui loquacitatem, facundiam existimet: & impudentiam, constantiam depu-
tet: & maledicere singulis, officium bonæ conscientiæ iudicet. [6] Præterea pingit licitè,
[7] nubit assiduè: legem Dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius [8] &
cauterio & stylo: totus adulter, & prędicationis & carnis. siquidem & nubentium conta-
gio fœter, [9] nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseuerauit. Sed viderit perso-
na, cum doctrina mihi quæstio est: Christum Dominum nō alium videtur aliter cognos-
cere, alium tamen facit quem aliter cognoscit: immò totum quod est Deus aufert, no-
lens illum ex nihilo vniuersa fecisse.[10] A Christianis enim conuersus ad Philosophos, de
Ecclesia [11] in Academiam & Porticum, inde sumpsit à Stoicis Materiam cum Domino
ponere, quæ & ipsa semper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omninò E
II. nec finem, ex qua Dominus omnia postea fecerit. [[12] Hanc primam vmbram planè si-
ne lumine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit. Præstruens aut Dominum
„ de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: vt cùm ostenderit neque ex se-
„ metipso fecisse potuisse, neque ex nihilo, quod superest exinde confirmet, ex aliquo eum
„ fecisse, atque ita aliquid illud Materiam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse:
„ quia partes ipsius fuissent, quęcunque ex semetipso fecisset Dominus. Porrò in partes nō
„ deuenire, vt indiuisibilem & indemutabilem, & eundē semper quā Dominus. Ceterùm
„ si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret, & quod
„ faceret, imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut si totus to-
„ tum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse, & nō totum: quia oporteret & totum
„ esse, vt faceret semetipsum, & totum nō esse, vt fieret de semetipso. Porrò difficillimum.
„ Si enim esset, non fieret, esset enim: si verò non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum
„ autē qui semper sit nō fieri, sed esse illum in æuum æuorū. Igitur non de semetipso fecisse
„ illū [13] qui non eius fuerit conditionis, vt de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo
„ non potuisse eum facere, sic cōtendit, bonū & optimum definiens Dominum, qui bona
„ atque optima tam velit facere quàm sit, immò nihil non bonum atque optimum & velle
„ eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secūdum cōditionem
„ ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, vtique non ex arbitrio, nec ex voluntate: quia F
„ si ex arbitrio & voluntate, nihil incongruens & indignū sibi faceret. Quod ergo non ar-
„ bitrio suo fecerit, intelligi oportere ex vitio alicuius rei factum, ex Materia esse sine du-
III. bio. [[14] Adiicit & aliud: Deum semper Deum etiam Dominum fuisse, nunquam non
„ Deum Nullo porrò modo potuisse illum semper Dominum haberi, sicut & semper Deū,
„ si non fuisset aliquid retrò semper, cuius semper Dominus haberetur: fuisse itaque Mate-
„ riam semper Deo Domino. Hanc cōiecturam eius iam hinc destruere properabo, quam
hactenus propter nō intelligentes adiecisse duxi, vt sciāt, cetera quoque argumenta tam
intelligi quàm reuinci. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semet-
ipso, Dominum verò non semper: diuersa enim vtriusque conditio. Deus substantiæ
ipsius nomen, id est diuinitatis; Dominus verò nō substantiæ, sed potestatis: substantiam
semper fuisse cum suo nomine, quod est Deus, postea Dominus accedentis scilicet rei
mentio. Nam ex quo esse cœperūt in quę potestas Domini ageret, ex illo per accessionē
potestatis & factus & dictus est Dominus: quia & pater Deus est, & iudex Deus est, non
tamen ideò pater & iudex semper, quia Deus semper. Nam nec pater potuit esse ante fi-
lium, nec iudex ante delictum. [1] Fuit autem tempus, cùm & delictum & filius non fuit,
quod iudicem & qui patrem Dominum faceret. Sic & Dominus non ante ea, quorum
Dominus

A Dominus existeret, sed Dominus tantùm futurus quãdoque, sicut pater per filium, sicut iudex per delictum, ita & Dominus per ea, quæ sibi seruitura fecisset. Argumentari tibi videor Hermogenes. [16] Nauiter scriptura nobis patrocinatur, quæ vtrũque nomen ei distinxit, & suo tempore ostendit. Nam Deus quidẽ quod erat semper, statim nominat: In principio fecit Deus cœlum & terram. Ac deinceps quàm diu faciebat quorũ Dominus futurus erat, Deus solummodò ponit. [17] Et dixit Deus, & fecit Deus, & vidit Deus, & nusquam adhuc Dominus. At vbi vniuersa perfecit, ipsúmque vel maximè hominem qui propriè Dominum intellecturus erat, Dominus etiã cognominatur. Tunc etiam Dominus nomen adiunxit: [18] Et accepit Deus Dominus hominem quem finxit, Et præcepit Dominus Deus. Ac exinde Dominus qui retrò Deus tantùm, ex quo habuit cuius esset. Nam Deus sibi erat, rebus autẽ tunc Deus cùm & Dominus. Igitur inquantum putabit ideò Materiam semper fuisse, quia Dominus semper esset, intantum cõstabit nihil fuisse, quia constat Dominum non semper fuisse. Adiiciam & ego propter non intelligentes, [19] quorum Hermogenes extrema linea est, [20] & quidem ex pœnu etiam illius retorquebo aduersus illum. Cùm enim neget Materiã natam aut factam, sic quoque inuenio Domini nomen Deo non competisse in Materiam: quia libera fuerit necesse est, quæ originem non habendo, non habuit rem quod erat, nemini seruiens. Itaque ex quo Deus potestatem suam exercuit in eam faciendo ex Materia, ex illo Materia Dominum Deum passa, demõstrat, hoc illum tam diu non fuisse, quàm diu fuit hoc. [[21] Hinc denique incipiam IIII. de Materia retractare, quòd eam Deus sibi comparet proinde non natam, proinde non

Gen. 1.

B factam, proinde æternam: sine initio, sine fine propositam. Quis enim alius Dei census, quàm æternitas? quis alius æternitatis status, quàm semper fuisse & futurum esse, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc si Dei est proprium, solius Dei erit, cuius est proprium: quia etsi alij asscribatur, iam non erit Dei proprium, sed commune cum eo cui & asscribitur. [22] Nam: etsi sunt qui dicuntur Dei siue in cœlo, siue in terra nomine, ceterùm vnus Deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos solius Dei esse debeat, quod Dei proprium est: &, vt dixi, iam non proprium esset, quia alterius esset. Quòd si Deus est, vnicũ sit necesse est, vt vnius sit. Aut quid erit vnicum & singulare, nisi cui nihil adæquabitur? quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & ex quo omnia? Hæc Deus solus habendo est, & solus habendo, vnus est. Si & alius habuerit: tot iam erũt Dei, quot habuerint quæ Dei sunt. Ita Hermogenes duos Deos infert. Materiam parem Deo infert. Deum autem vnum esse oportet: quia quod summum sit, Deus est: summum autem non erit, nisi quod vnicum fuerit: vnicum autem esse non poterit, cui aliquid adæquabitur. Adæquabitur autem Deo Materia, cùm æterna cẽsetur. [[23] Sed Deus, Deus V. est: & Materia, Materia est. Quasi diuersitas nominum, comparationi resistat, si status idem vindicetur. Sit & natura diuersa, sit & forma non eadẽ, dummodò ipsius status vna sit ratio. Innatus Deus, an nõ & innata Materia? Semper Deus, an non semper & Materia? Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam auctores vniuersitatis: tam qui fecit, quàm

1. Cor. 8.

C de qua fecit. Neque enim potest non & Materia auctrix omnium deputari, de qua vniuersitas consistit. Quomodo respondebit? Non statim Materiam comparari Deo, si quid Dei habeat, quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis? Quid Deo reliquit amplius, vt non totum Dei, Materiæ dedisse videatur? Vel quâ, inquit, & sic habente Materia salua sit Deo & auctoritas & substantia, quâ solus & primus auctor est, & Dominus omnium censeatur. Veritas autem sic vnum Deum exigit defendendo, vt solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit si fuerit solius: & ex hoc alius Deus non possit admitti, dum nemini licet habere de Deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus Dei aliquid. Immò habemus, & habebimus, sed ab ipso, non à nobis. Nam & Dei erimus, si meruerimus illi esse de quibus prędicauit, Ego dixi, vos Dei estis; &: [24] Stetit Deus in Ecclesia Deorũ: sed ex gratia ipsius, nõ ex nostra proprietate: quia ipse est solus, qui Deos faciat. Materia autẽ proprium facit quod cum Deo habet: aut si à Deo accepit, quod est Dei, ordinem dico æternitatis, potest & credi & habere illam cum Deo aliquid, & Deum illam non esse. Quale est autẽ cùm confitetur ille aliquid cum Deo habere, & vult solius Dei esse, quod Materiam non negat habere? [[25] Dicit saluum Deo VI. esse, vt & solus sit & primus, & omnium auctor, & omnium Dominus, & nemini comparandus, quæ mox Materiæ quoque adscribit. [26] Ego quidem Deus, contestabitur Deus, & iurauit nonnunquã per semetipsum, quòd alius nõ sit qualis ipse: sed mendacem eum

Psal. 81.

Ibidem.

Isai. 45.

faciet Hermogenes: erit enim & Materia qualis Deus, infecta, innata, initium non ha- D
Isai. 41. bens, nec finem. [27] Dicet Deus: Ego primus, & quomodo primus, cui Materia coætanea est? Inter coætaneos autem & contemporales ordo non est, aut & Materia prima est.
Isai. 44. Extendi, inquit, cœlum solus: atquin non solus; cùm ea enim extendit, de qua & extendit. Cùm proponit: saluo Dei statu fuisse Materiã; vide ne irrideatur à nobis, proinde saluo statu Materiæ fuisse Deus, communi tamen statu amborũ. Saluum ergo erit & Materiæ, vt & ipsa fuerit, sed cum Deo; quia & Deus solus, sed cum illa. Et ipsa prima cũ Deo, quia & Deus primus cum illa: sed & illa incõparabilis cum Deo, quia & Deus incomparabilis cum illa, & auctrix cum Deo, & domina cum Deo. Sic aliquid & non totum Materiæ habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod non & Materiæ contulisset: vt non Materia Deo, sed Deus potius Materiæ cõparetur. Atque adeò cùm ea quæ propria Dei
Isai. 44. vindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse & solum, & omnium auctorem, Materiæ quoque competant: quæro quid diuersum & alienũ à Deo, ac per hoc priuatum Materia possederit, per quod Deo non compararetur? In qua omnia Dei pro-
VII. pria recensentur, satis præiudicant de reliqua comparatione. [[28] Si minorem & inferiorem Materiam Deo, & idcircò diuersam ab eo, & idcircò incomparabilem illi cõtendit, vt maiori, vt superiori: pręscribo non capere vllam diminutionẽ & humiliationem, quòd sit æternum & innatum: quia hoc & Deum faciat tantum, quantus est, nullo minorem, neque subiectiorẽ, immò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cetera quæ nascuntur, aut finiũt, & idcircò æterna nõ sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ Deus non capit, diminutionem dico interim & subiectionem: quia nata & facta E
sunt: Ita & Deus ideò ea non capit, quia nec natus omninò, nec factus est. Et Materiæ autẽ status talis est. Igitur & duobus æternis, vt innatis, vt infectis, Deo atque Materiæ, ob eandem rationem communis status, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec subiici admittit, id est æternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrum altero humiliorem, siue superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidæ & perfectæ fœlicitatis, quæ censetur æternitas. [29] Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum, quę si quando coguntur Deum confiteri, tamen & alios infra illum volunt. Diuinitas autem gradum non habet vtpotè vnica. Quæ si & in Materia erit, vt proinde innata & infecta, & æterna, aderit vtrobique: quia minor se nusquam poterit esse: quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atque ita subiicere Deo Materiam, æternam æterno, innatam innato, auctricem auctori? dicere audentem, & ego prima, & ego ante omnia, & ego à quõ omnia: pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine auctore, sine Deo, Quis me Deus subiicit contemporali, coætaneo? Si quia Deus dicitur, Habeo & ego meum nomẽ. Aut ego sum Deus, aut ille Materia: quia ambo sumus quod alter est nostrũ. Putas itaque Materiam Deo non com-
VIII. parasse, quam scilicet subiiciat illi? [[30] Atquin etiam præponit illam Deo, & Deum potius subiicit Materiæ; cùm vult eum de Materia cuncta fecisse. Si enim ex illa vsus est ad opera mundi: iam & Materia superior inuenitur, quæ illi copiam operandi subministrauit, & Deus subiectus Materiæ videtur, cuius substantiæ eguit. Nemo enim non eget eo F
[31] de cuius vtitur: nemo non subiicitur ei cuius eget, vt possit vti: sic & nemo de alieno vtendo nõ minor est eo de cuius vtitur. Et nemo qui præstat de suo vti, non in hoc superior est eo cui præstat vti. Itaque Materia ipsa quidem Deo nõ eguit, sed eguisse Deo præstitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quæ velit. Grande reuera beneficium Deo contulit, vt haberet hodie per quem Deus cognosceretur, & omnipotens vocaretur: nisi quòd iam non omnipotens: si non & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & sibi præstitit aliquid Materia, vt & ipsa cũ Deo possit agnosci coæqualis Deo, immò & adiutrix: nisi quòd solus eam Hermogenes cognouit, [32] & HÆRETICORVM PATRIARCHÆ PHILOSOPHI. Prophetis
IX. enim & Apostolis vsq; adhuc latuit, puto & Christo. [[33] Non potest dicere Deũ vt Dominum Materia vsum ad opera mundi: Dominus enim non potuit esse substantiæ coæqualis. [34] Sed precario forsitan vsus est: & ideò precario, non dominio, vt cũ ea mala esset, de mala tamẽ sustinuerit vti, scilicet ex necessitate mediocritatis suę, qua non valebat ex nihilo vti: non ex potestate, quam si habuisset omninò vt Deus in Materiam, quam malam norat, antè eam in bonum conuertisset vt Dominus & bonus, vt ita de bono, nõ de malo vteretur. Sed quia bonus quidem, Dominus autem non, ideò qualem habuit tali vsus,

A vsus, necessitatem suam ostendit cedentem conditioni materiæ: quam si dominus fuisset emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est, cùm ex dominio defendit Deum materia vsum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali si non auctor, quia nō effector, certè permissor, quia dominator. Si verò materia non & ipsius quā malum, Dei nō erit: de alieno ergo vsus, aut precario vsus est quâ egēs eius: aut & iniuria, quâ præualens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur: Iure, beneficio, impetu, id est dominio, precario, vi, dominio non suppetente. Eligat Hermogenes, quid Deo congruat, precario an vi de materia cuncta fecisset. Non ergo melius censuisset Deus nihil omninò faciendum quàm precario, aut vi faciendum, & quidem de malo? [[35] Nónne etiam si materia optima fuisset, æquè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? Fatuè satis, si ita gloriæ suæ causa molitus est mundum, vt debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo, inquit, ex nihilo faceret, vt mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna,[36] bona fide, cæcitas hæreticorū pro huiusmodi argumentatione, cùm ideò aut alium Deum bonum & optimum volunt credi, quia mali auctorem existiment Creatorem: aut materiam cum Creatore proponunt, vt malū à materia, non à Creatore deducant: quando nullus omninò Deus liberetur ista quæstione, vt non auctor mali videri proinde possit, quisquis ille est qui malum etsi nō ipse fecit, tamen à quocunque & vndevnde passus est fieri. Audiat igitur & Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoq; nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim etsi non auctor,[37] sed assentator mali inuenitur Deus, qui malum materiæ tantò sustinuit

X. (right margin, beside "Nónne etiam")

B de bono ante mundi constitutionem, quam vt bonus & mali æmulus emendasse debuerat.[38] Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut voluit quidem, verùm non potuit infirmus Deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius quod licet non instituerit, quia tamen si noluisset illud esse, non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? Si id voluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit, cùm & voluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod voluit esse. Quasi bonum voluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronuntiauit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: malè si per volūtatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali Deus aut amicus, cum materiæ malo conuersatus, nedum etiā de malo eius operatus. [[39] Et tamen vnde nobis persuadet Hermogenes, malam esse materiam? Non enim poterit non malum dicere, cui malum asscribit. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum,[40] vt alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subiici ex hoc possit, quod nullo modo potest subiici, quia æternum est. Sed cùm aliàs summum bonum constet esse quod sit æternum vt Deus, per quod solus est Deus, dum æternus est, & ita bonus, dum Deus: quomodo materiæ inerit malum, quam vt æternam, summum bonum credi necesse est? Aut si quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc

XI. (right margin, beside "Et tamen vnde")

C & in Deum credi: & sine causa gestiuit malum à Deo transferre, si competit & æterno, competendo materiæ. Iam verò si quod æternum est, malum potest credi, inuincibile & insuperabile erit malum vt æternum: & tamen nos frustrà laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cùm & Deus hoc frustrà mandat & præcipit:[41] immò & iudicium frustrà constituit Deus, in iustitia vtique puniturus, quibus contra malum finis, cùm præses eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi Deus & angelis eius,[42] priùs in puteum abyssi relegatus,[43] quum reuelatio filiorum Dei redemerit conditionem à malo, vtique vanitati subiectam; cùm restituta innocentia & integritate conditionis[44] pecora condixerint bestiis,[45] & paruuli de serpentibus luserint; cùm pater filio posuerit inimicos sub pedes, vtique operarios mali. Itaque si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum computantur. [[46] Age nunc malam ac pessimam credamus esse materiam vtique natura: sicut Deum bonum & optimum credimus proinde natura: porrò naturam certam & fixam haberi oportebit tam in malo perseuerantem apud materiam, quàm & in bono apud Deum inconuertibilem & indemutabilem. Scilicet quâ si demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit, & in Deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis:[47] Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscitabuntur, & genimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum,

Right margin references: 1. Cor. 5. (beside "de auferendo malo"); Matth. 24. (beside "immò & iudicium"); Apoc. 20. (beside "puteum abyssi"); Rom. 8. (beside "vtique vanitati"); Isai. 11. (beside "pecora condixerint"); Psal. 109. (beside "inimicos sub pedes"); XII. (beside "Age nunc"); Matth. 3. (beside "Ergo de lapidibus")

& filij iræ non fient filij pacis;si natura mutabilis non erit. Temerè ad ista exempla respicies ô homo:non enim competunt ad causam materiæ,quæ innata est,ea quæ nata sunt, D
lapides,& viperæ,& homines.horum enim natura habendo institutionem,habere poterit & cessationem. Materiam verò tene semel æternā determinatam,vt infectam,vt innatam:& ideò indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendam,ex ipsius etiam sententia Hermogenis,quam opponit cùm Deum negat ex semetipso facere potuisse:quia non demutetur quod sit æternum,amissurum scilicet quod fuerat, dum fit ex demutatione quod non erat,si nō esset æternum. Dominum verò æternum aliud esse non posse, quàm quod est semper. Hac & ego definitione meritò illum repercutiam. Materiam æquè re-
Gen. 1. prehendo,cùm ex illa mala,pessima etiam, bona atque optima à Deo fiunt: [48] Et vidit Deus quia bona,& benedixit ea Deus,vtique quà optima,nō certè quà mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia,& si ita est,statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti non potest:quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo
XIII. modo potest. [[49] Et quæretur,quomodo ex ea bona facta sint,quæ ex demutatione nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semē? Certè nec bona ar-
Math. 7. bor,fructus malos ædit:quia nec Deus nisi bonus:nec mala arbor, bonos: quia nec materia est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid,etiam boni germinis,iam nō erit vniformis naturæ,id est malæ in totum:sed iam tū duplex,id est bonæ & malæ naturæ. Et quæretur iterum,an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris,dulci & amaro. Aut si potuit vtriusque diuersitas boni & mali cōcurrisse,& duplex natura fuisse materiæ am- E
borum ferax fructuum,iam nec bona ipsa Deo deputabuntur,vt nec mala illi imputentur:sed vtraque species de materiæ proprietate sumpta,ad materiam pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum Deo debebimus,nec inuidiam malorum,quia nihil de suo
XIIII. operatus ingenio. [[50] Per quod probabitur manifestè materiæ deseruisse. Nam etsi dicatur,licet ex occasione materiæ,suo tamen arbitrio bona protulisse,quasi nactus bonum materiæ,quanquam & hoc turpe sit,certè cùm ex eadem etiam mala profert,vel hæc vtique non de suo arbitrio proferendo, seruit materiæ, aliud non habens facere quàm ex malo proferre,inuitus vtique quà bonus,ex necessitate vt inuitus,& ex seruitute vt ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condidisse mala, an ex voluntate? Si quidem ex necessitate condidit,si ex materia: ex voluntate, si ex nihilo. Iam enim sine causa laboras,ne malorum auctor constituatur Deus: quia etsi de materia fecit; ipsi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest vnde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest vnde fecerit, vt inde fecerit, vnde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex voluntate fecisse quàm ex necessitate. id est ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius est Deum etiam malorum auctorem liberum credere, quàm seruum. Quæcunque potestas ei, [51] quàm pusillitas competit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse,Dominum verò si quid boni ædidit,sua virtute ædidisse, aliæ æquè oborientur quæstiones. Primò si bonum in materia omninò non fuit,non ex materia bonum factum, quod materia scilicet non habuit. Dehinc si non F
ex materia,iam ergo ex Deo factum. Si nec ex Deo,iam ergo ex nihilo factum. Hoc e-
XV. nim superest secundum Hermogenis dispositionem. [[52] Porrò si bonum, neque ex materia factum est; quia non erat in illa vt in mala:neque ex Deo; quia nihil potuit ex Deo fieri,sicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, vt ex nullo factum,vt neque ex materia neque ex Deo. Et si bonum ex nihilo, cur non & malum? immò cur non omnia ex nihilo,si aliquid ex nihilo,nisi si insufficiēs fuit diuina virtus omnibus producendis,quæ aliquid protulerit ex nihilo: Aut si ex materia mala bonum processit,quia neque ex nihilo neque ex Deo;sequetur vt ex cōuersione processerit materię, contra denegatā æterni conuersionem. Ita vnde bonum cōstitit,iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Necesse est autē ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Ceterùm si ideò malum non ex nihilo,ne Dei fiat, de cuius arbitrio videbitur factum,sed ex materia,vt ipsius sit, de cuius substantia erit factum:& hîc vt dixi,auctor mali habebitur Deus,qui cū eadē virtute & voluntate debuisset omnia ex materia protulisse:aut tantùm bona(non omnia tamē bona)protulisset etiā mala, vtiq; aut volēs esse mala,si poterat efficere ne essent:aut non valēs efficere omnia bona,si voluit & nō fecit: dū nihil intersit per infirmitatē Dominus auctor mali extiterit,an per volūtatē.

Aut

A Aut quæ fuit ratio,vt cùm bona fecisset quasi bonus,etiam mala protulisset quasi nõ bo-
nus,cùm non congruentia sibi solummodò ædidit.Quid necesse erat suo opere prolato;
etiam materiæ negotium curare,proinde & malum proferendo, solus vt cognosceretur
bonus de bono, materia autem ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruisset
sine mali afflatu.Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumẽtationes,dicẽtium
mala necessaria fuisse ad inluminationem bonorum,ex cõtrariis intelligendorum.Ergo
aut nec propterea locus mali proferendi fuit:aut si qua alia ratio exegit illud induci, cur
non & ex nihilo potuerit induci,ipsa ratione excusatura Dominũ ne mali auctor existi-
maretur,quæ nunc cùm de materia operatur mala excusat,si excusat:adeò vbique & vn-
dique illuc compellitur quæstio quò nolunt,qui ipsam mali rationem non examinãdo,
nec dinoscendo,quomodo illud aut Deo adtribuant,aut à Deo separent,pluribus,& in-
dignioribus destructionibus Deum obiiciunt. [[53] Igitur in præstructione huius articuli, XVI.
& alibi forsitan retractandi,equidem definio, aut Deo adscribendum & bonũ & malũ,
quæ ex materia fecit:aut materiæ ipsi ex qua fecit:aut vtrunque vtrique, quia ambo sibi
obligantur,qui fecit,& de qua fecit:aut alterum alteri.Tertius enim præter materiam &
Deum,non est.Porrò si Deus erit vtrunque,videbitur Deus etiam mali auctor:Deus au-
tem vt bonus auctor mali non erit: si materia vtrunque; videbitur materia etiam boni
matrix,mala autem in totum materia boni non erit matrix.si vtriusque erit vtrunque: in
B hoc quoque comparabitur Deo materia,& pares erunt ambo, ex æquo [54] mali ac boni
adfines:æquari autem Deo materia non debet, ne duos Deos efficiat:si alterum alterius,
vtique Deo bonum,& materiæ malum:neque malum Deo,neque materiæ bonum ad-
scribetur: & bona autem & mala Deus de materia faciẽdo,cùm ea facit.Hæc si ita sunt,
nescio qua possit euadere sententia Hermogenes,qui Deum,quoquomodo de materia
malum condidit,siue voluntate,siue necessitate,siue ratione,non putet mali auctorem:
Porrò si mali auctor est ipse qui fecit, planè socia materia [55] per substantiæ suggestũ: ex-
cludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam Deus
auctor mali ostẽditur,si ideò materia præsumpta est,ne Deus mali auctor videretur.Ex-
clusa itaque materia dum excluditur causa eius,superest vti Deũ omnia ex nihilo fecisse
constet.Videbimus an & mala,cùm apparuerit quæ mala,& an mala interim ea quæ pu-
tas.Dignius enim de suo arbitrio produxit,hæc quoque producendo de nihilo,quàm de
præiudicio alieno, si de materia produxisset.Libertas,nõ necessitas,Deo cõpetit: malo
voluerit mala à semetipso condidisse,quàm nõ potuerit non condidisse. [[56] Vnici Dei XVII.
status hanc regulam vindicat:non aliter vnici,nisi quia solius:non aliter solius,nisi quia
nihil cum illo:sic & primus erit,quia omnia post illum:sic omnia post illũ,quia omnia ab
illo:sic ab illo,quia ex nihilo,vt illi quoq; scripturæ ratio cõstet,[57] Quis cognouit sensum *Isa.40.*
Domini?Aut quis illi cõsiliarius fuit?aut quem consultatus est?aut viam intelligentiæ &
sciẽtiæ quis demõstrauit illi?quis tradidit,& retribuetur ei?Nemo vtique:quia nulla vis,
C nulla materia,nulla natura substantiæ alterius aderat illi.Porrò si de aliquo operatus est, *Rom.11.*
necesse est ab ea ipsa acceperit & consilium & tractatum dispositionis,vt viã intelligẽtiæ
& scientiæ.Pro qualitate enim rei operari habuit,& secundum ingenium materiæ,nõ se-
cundũ suum arbitrium:adeò vt & mala pro natura non sua,sed substantiæ fecerit. [[58] Si XVIII.
necessaria est Deo materia ad opera mũdi,vt Hermogenes existimauit;habuit Deus ma-
teriã longè digniorem & idoneiorẽ non apud Philosophos ęstimandã,sed apud Prophe-
tas intelligẽdam,Sophiam suam scilicet.[59] Hæc denique sola cognouit sensum Domini.
Quis enim scit quæ sunt Dei,& quæ in ipso,nisi spiritus qui in ipso?Sophia autẽ spiritus, *1.Cor.2.*
hæc illic consiliarius fuit, via intelligentiæ & scientiæ ipsa est.Ex hac fecit,faciendo per *Isai.40.*
illam,& faciendo cum illa. [60] Quum pararet cœlum, inquit,aderam illi,& quum fortia *Prou.8.*
faciebat(super ventos)quæ sursum nubila,& cùm firmos ponebat fontes eius quæ sub
cœlo est,ego eram compingens cum ipso.Ego eram ad quam gaudebat,quotidie autem
oblectabar in persona eius. Quando oblectabatur,quum perfecisset orbem , & in-
oblectabatur in filiis hominum.Quis non hanc potius omnium fontem & originem com-
mendet,materiam verò materiarum,non sibi subditam, non statu diuersam, non mo-
tu inquietam, non habitu informem,sed insitam & propriam & compositam & deco-
ram,quali Deus potuit eguisse,sui magis quàm alieni egens? Denique vt necessariam
sensit ad opera mundi,statim eam condit & generat in semetipso.Dominus,inquit,con-
didit me initiũ viarũ suarũ in opera sua:[61] ante secula fundauit me:prius quã faceret ter- *Prou.8.*

ram, priusquàm montes collocarentur, ante omnes autem colles generauit me;[61] prior D
autem abysso genita sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcircò etiam Sophiã Dei natam
& conditam prædicari, ne quid innatum & inconditum præter solum Deũ crederemus.
Si enim intra Dominum quod ex ipso & in ipso fuit, sine initio non fuit: Sophia scilicet
ipsius exinde nata & condita, ex quo in sensu Dei ad opera mũdi disponenda cœpit agi-
tari: multo magis[62] non capit sine initio quicquam fuisse quod extra Dominum fuerit.
Ioan. 1. Si verò Sophia eadem Dei sermo est sensu sophia, & sine quo factũ est nihil, sicut & dis-
positũ sine sophia, quale est vt filio Dei sermone vnigenito & primogenito aliquid fue-
rit præter patrem antiquius: & hoc modo vtique generosius, nedum quod innatũ nato
fortius, & quod infectum facto validius? quia quod vt esset nullius eguit auctoris, mul-
to sublimius erit eo, quod vt esset, aliquem habuit auctorem. Proinde si malum quidem
innatum est, natus autem sermo Dei: eructauit enim, inquit, sermonem optimum, non
scio an à bono malum possit adduci, validius ab infirmo, vt innatum à nato. Ita & hoc
nomine materiam Deo præponit Hermogenes, præponendo eam filio. Filius enim ser-
mo, & Deus sermo: & ego & pater vnum sumus: nisi quòd sustinebit æquo animo fi-
XIX. lius eam præponi sibi, quæ patri adæquatur. [[64] Sed & ad originale instrumentũ Moysi
prouocabo, vnde & diuersa pars suspiciones suas ingratis fulcire conatur, ne scilicet non
„ inde instrui videretur vnde oportet. Itaque occasiones sibi sumpsit quorundam verbo-
Gen. 1. „ rum,[65] vt hæreticis ferè mos est simplicia quæque torquere. Nam & ipsum principium,
„ in quo Deus fecit cœlum & terram, aliquid volũt fuisse, quasi substantiuum & corpulẽ-
„ tum, quod in materiam interpretari possit. Nos autem vnicuique vocabulo proprieta- E
tem suam vindicamus, principium initium esse, & competisse ita poni rebus incipienti-
bus fieri. Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initium sit illi ipsum dũ incipit
fieri.[66] Ita principium siue initium inceptionis esse verbum: non alicuius substantiæ no-
men. Iam nunc si principalia Deo opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia Deus fecit
suorum esse propriè principium, quæ priora sunt facta, meritò sic præfatur scriptura, In
principio fecit Deus cœlum & terram, quemadmodum dixisset, In finem Deus fecit cœ-
lum & terrã: si post vniuersa fecisset. Aut si principium aliqua substantia est, erit & finis
aliqua materia. Planè licebit etiam substantiuum aliquid principium esse alij rei, quæ ex
ipso sit futura: vt argilla principium testæ, vt semen principiũ herbæ. Sed cùm ita vtimur
vocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis nomine: adiicimus & mentionem
ipsius rei specialiter, quam volumus principium alterius rei. De cetero si sic ponamus,
verbi gratia: In principio fecit figulus peluim vel vrnam: iam non materiam significabit
principium: non enim argillam nominaui principium, sed ordinem operis; quia figulus
ante cetera primùm peluim & vrnam fecit, exinde facturus & cetera, ad ordinationem
operum principij vocabulum pertinebit, non ad originem substãtiarũ. Possunt & aliter
principium interpretari, nõ ab re tamen:[67] nam & in Græco principij vocabulum, quod
Isai. 1. est ἀρχὴ, non tantùm ordinatiuũ, sed & potestatiuũ capit principatũ.[68] Vnde & ἄρχοντες
Psal. 2. dicunt principes & magistratus. Ergo secundum hanc quoque significationẽ principium F
pro principatu & potestate sumetur. In principatu enim & in potestate Deus fecit cœlũ
XX. & terram. [[69] Sed vt nihil aliud significet Græca vox, quàm principiũ; & principium ni-
Gen. 1. hil aliud capiat, quàm initiũ: habemus etiam illã initiũ agnoscere, quæ dicit:[70] Dominus
Sap. 8. cõdidit me initiũ viarum suarum in opera sua. Si enim per Sophiã Dei omnia facta sunt;
& cœlum ergo & terrã Deus faciens in principio, id est initio, in Sophia sua fecit. Deniq;
Gen. 1. si principium materiam significaret, nõ ita scriptura instruxisset, In principio Deus fecit,
sed ex principio. Nõ enim in materia, sed ex materia fecisset. De Sophia autẽ potuit dici,
in principio. In Sophia enim primò fecit, in qua cogitando & disponẽdo iã fecerat: quo-
niam etsi ex materia facturus fuisset, antè in Sophia cogitando & disponendo iã fecerat.
Prou. 8. Quoniam etsi erat initium viarũ, quia cogitatio & dispositio prima Sophię sit operatio,
de cogitatu viam operibus instituens, hanc & inde auctoritatem scripturæ mihi vindico,
quòd & Deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, vnde fecerit non proinde testatur. Nã
quum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo fit: tria no-
mina sunt ædẽda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma ma-
teriæ. Si materia non æditur.[71] vbi & opera & operæ operator æditur, apparet ex nihilo
eum operatũ. Proinde enim æderetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Denique Euã-
gelium vt supplementum instrumenti veteris adhibebo, in quo vel eo magis debuerat
ostendi

A ostendi Deus ex aliqua materia vniuersa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit reuelatur.[72] In principio erat sermo. In quo principio scilicet, Deus fecit cœlum & terram. Et sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo. Omnia per ipsum facta sunt, & sine illo factum est nihil. Cùm igitur & hic manifestetur & factor, id est Deus, & facta, id est omnia, & per quem, id est sermo, nónne & vnde omnia facta essent à Deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent? Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri. Et non profitendo, satis probauit nõ fuisse: quia profiteretur si fuisset. [[73] Ergo, inquis, si tu ideò præiudicas ex nihilo facta omnia, quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum quid, vide ne diuersa pars ideò contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè significatum sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædam facilè possunt: non statim & ex æquo admitti, vbi diuersitas causæ est. Dico enim etsi non apertè scriptura pronuntiauit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia; non tantam fuisse necessitatem apertè significandi de nihilo facta omnia, quanta esset si ex materia facta fuissent. Quoniam quod fit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum:[74] & nõ periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstretur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo fit, nisi hoc ipsum apertè declaratur ex aliquo factum, illud dum ex quo factum sit ostẽditur, periclitabitur primò videri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo sit factum. Dehinc etsi

Ioan. 1. Genes. 1. Ioan. 1.

XXI.

B ea sit conditione vt non possit videri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longè factum videri, quàm ex quo factum est, dum non proponitur vnde sit factum. Ita si ex nihilo Deus cuncta fecisse non potuit, scriptura nõ adiecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, licet ex materia fecisset: quia illud in toto habebat intelligi, etsi non significaretur: at istud in dubio, nisi significaretur. [[75] Atque adeò spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationem constituit, vt cùm quid ex aliquo fit, & quod fit, & vnde fit, referat.[76] Fruticet, inquit, terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et rursus: Et dixit Deus: Producant aquæ repentia animarũ viuarum, & volatilia volantia super terram[77] per firmamentum cœli. Et factum est sic. Et fecit Deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ produxerunt aquæ secundum genus ipsorum. Item post hæc. Et dixit Deus: Producat terra animã viuentem secundum genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secũdum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus alias res Deus proferens, ostendit per Prophetã, & dicit quid vnde protulerit:[78] (quanquam possimus vnde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erãt quædam ex quibus prolatæ videri possent:) si tantam curam instructionis nostræ insumpsit spiritus sanctus, vt sciremus quid vnde processerit, nónne

XXII.

Genes. 1.

Ibidem.

Ibidem.

C proinde nos & de cœlo & de terra cõpotes reddidisset, significãdo vnde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum? vt tanto magis ex nihilo ea videretur operatus, quanto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus videretur. Itaq; sicut ea quæ de aliquo prolata sunt, ostendit vnde prolata sint: ita quæ non ostendit vnde prolata sint, ex nihilo prolata cõfirmat. Igitur in principio Deus fecit cœlum & terram. Adoro scripturę plenitudinem, qua mihi & factorem manifestat & facta. In Euãgelio verò amplius & ministrũ atque arbitrum rectoris inuenio sermonem. An autem de reliqua subiacenti materia facta sint omnia, nusquam adhuc legi. Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si non est scriptũ, timeat[79] Væ illud adiicientibus aut detrahentibus destinatum. [[80] Sed ex sequentibus argumentatur; quia scriptum sit:[81] Terra autem erat inuisibilis & incomposita. Nam & terræ nomen redigit in materiã, quia terra sit quæ facta est ex illa. Et erat, in hoc dirigit, quasi quæ semper retrò fuerit innata & infecta. Inuisibilis autem & rudis; quia informem & confusam & inconditam vult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius sigillatim reuincam, sed interim volo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet, vel potius Hermogeni; potuit & fuisse, & tamen nihil Deus ex illa fecisse, vel quia non decebat Deum alicuius eguisse, certè quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non planè adeò sine causa. Nam etsi mundus non

Gen. 1. Ioan. 1.

Apoc. vlt.

XXIII.

Gene. 1.

est factus ex illa, sed hæresis facta est, & quidem hoc impudentior, quòd nō ex materia fa- D
XXIIII. cta est hæresis, sed materiā ipsam potius hæresis fecit. [[82] Reuertor nunc ad singulos ar-
„ ticulos, per quos putauit significatam esse materiā. Et primò de nominibus expostulabo.
Horum enim alterum legimus, quod est terræ: alterum nō inuenimus, quod est materiæ.
Gen. 1. Quæro ergo, Cùm materiæ nominatio nō extet in scriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio accommodetur in alio iam genere substantiæ nota? Quo magis materiæ quoque nominatio extitisse debuerat, consecuta etiā terræ appellationem, vt scirem terram commune cum materia esse nomē, ne illud ei soli substantiæ vindicarem, cuius & propriū, in qua magis notū est, vel ne illud in quācunque aliam speciē, nec vtique omni materiæ cōmunicare possem, si vellē. cùm enim non extat proprium vocabulum eius rei cui cōmune vocabulum adscribitur, quanto nō compâret cui adscribatur, cuicūque alij poterit adscribi. Ita Hermogenes, etsi materiam ostenderet nominatim, deberet eandē probare ter-
XXV. ram quoque cognominatim, vt ita vtrunque illi vocabulum vindicaret. [[83] Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura; vnam, quam in principio Deus fecit: Aliam, materiā,
„ ex qua fecit, de qua dictū sit, Terra autem erat inuisibilis & rudis. Vtique si quærā ex dua-
Gen. 1. „ bus quæ cui nomen terræ accommodare debeat? dicetur, hanc quæ facta sit ex illa ex qua facta est, vocabulū deriuasse, quia verisimilius sit ab origine sobolē potius, quàm originē à sobole vocitari. Hoc si ita est, alia nobis obuoluitur quæstio, an cōpetat terram hāc quā
„ Deus fecit, ex illa ex qua fecit, cognomentum deriuasse. Audio enim apud Hermogenē E
„ cæterósque Materiarios hæreticos, terram quidē illam informem & inuisibilem & rudē
„ fuisse: hanc verò nostrā proinde & formam, & conspectum, & cultum, à Deo consecutā.
„ Aliud ergo factā quàm erat ea ex qua facta est. Porrò aliud facta, nō potuit cū ea de nomine sociari, à cuius cōditione desciuerat. Si nomē propriū materiæ illius fuit terra, hæc quę non est materia, aliud scilicet facta, terræ quoq; nō capit nomē alienū, & statu suo extra-
„ neū. Sed materia facta, id est terra, habuit cū sua origine consortiū nominis, sicut & gene-
„ ris. Non audio. Nam & testam, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, sed testā: [84] & electrū, licet ex auro & argento fœderatū, nec argentū tamen nec aurū appellabo, sed electrū. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à vocatu eius recedit, appellationis sicut & cōditionis proprietate. Quàm autē trāsierit de statu terræ illius, id est materię, ista terra, vel eo palàm est, quòd hæc apud Genesim testimoniū boni accipit: Et vidit De[us] quia bonū: illa autē apud Hermogenē in originē & causam malorū deputatur. Postremò si ideò hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque, quia & illa? Immò iam &
„ cœlū & omnia, si ex materia cōstāt, & terræ & materiæ vocari debuerūt. Satis ista de terræ
„ nomine (in quo materiā intelligi voluit) quod nomen vnius elementi omnes sciunt, natura primùm, deinde scriptura docēte, [85] nisi & Sileno illi apud Midam regē adseueranti de alio orbe, credendum est, [86] auctore Theopompo. Sed & Deos multos idem refert.
XXVI. [[87] Nobis autem vnus Deus & vna est terra, quam in principio Deus fecit. Cuius ordinē
Gen. 1. incipiens scriptura decurrere, primò factam eam edicit, dehinc qualitatē ipsius edisserit. F
sicut & cœlum primò factū professa, In principio fecit Deus cœlum, dehinc dispositionē eius superinducit: [88] Et separauit inter aquam quæ erat infra firmamentum, & quæ super firmamentum, & vocauit Deus firmamentum cœlum, ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine, Et fecit Deus hominem, ad imaginē Dei fecit illū. Dehinc qualiter fecerit reddit: [89] Et finxit Deus hominem de limo terræ, & afflauit in faciem eius flatū vitæ, & factus est homo in animā viuā. Et vtique sic decet narrationē inire, primò præfari, postea prosequi, nominare, deinde describere. Alioquin vanum, si eius rei cuius nullā præmiserat mentionem, id est materiæ, ne ipsum quidem nomen, subitò formam & habitum promulgauit: antè enarrat qualis esset, antequàm an esset; ostēdit figuram deformati, nomen abscondit. At quanto credibilius secundū nos eius rei dispositionē scriptura subiunxit, cuius institutionem simúlque nominationem præmisit. Quàm deniq; integer sen-
vbi suprà. sus est: In principio Deus fecit cœlum & terram, terra autem erat inuisibilis & rudis, quā Deus scilicet fecit, de qua scriptura cùm maximè edixerat. [90] Nam & autem ipsum, velut fibula coniunctiuæ particulæ ad connexum narrationi appositum est, Terra autem. Hoc enim verbo reuertitur ad eā, de qua suprà dixerat, & alligat sensum. Adeò aufer hinc Autem, & soluta cōpago est, vt tunc possit de alia terra dictum videri, Terra erat inuisibilis &
XXVII. rudis. [[91] Sed tu supercilio capitis & nutu digiti accommodato altiùs tollēs, & quasi re-
„ trò iactans: Erat, inquis, quasi semper fuerit scilicet innata & infecta, & idcircò materia
credenda

A credenda. At ego sine vllo lenocinio pronuntiationis simpliciter respondebo, de omni rē posse dici, Erat, etiam de ea quę facta, quæ nata sit, quæ aliquãdo non fuerit, & quæ materia non sit. Omne enim quod habet esse, vnde habeat, siue per initium, siue sine initio, hoc ipso quod est, etiam Erat dicetur. Cui competit prima verbi positio in definitionem, eiusdem etiam declinatio verbi decurret in relationem. Est definitionis caput, Erat relationi facit. [92] Hæ sunt argutiæ & subtilitates hæreticorũ, simplicitatem communiũ verborum torquentes in quæstionem. Magna scilicet quæstio est, Si erat terra quæ facta est. Sanè discutiendum, an ei cõperat inuisibilem & rudem fuisse quæ facta est, an ei ex qua facta est, vt eiusdem sit erat, cuius & quod erat. [93] Atquin non tantùm probabimus istum habitũm huic terræ competisse, sed & illi alij nõ competisse. Nam si nuda materia Deo subiacebat, nullo scilicet elemẽto obstruente: siquidem nondum quicquam erat præter ipsam & Deum: vtique inuisibilis esse non poterat. Quia etsi tenebras volet in substantia fuisse materiæ ([94] cui articulo respondere debebimus suo ordine) etiam homini tenebræ visibiles sunt; hoc enim ipsum quod sunt, tenebrę videntur, nedum Deo. Et vtique si inuisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. [95] Vnde ergo compertus est Hermogenes informem & confusam & inconditam illam fuisse, quę vt inuisibilis latebat? [96] aut si hoc à Deo reuelatũ est, probare debet. Sic & an rudis dici potuerit, expostulo. Certè enim rude illud est quod imperfectum est? Certè imperfectum non potest esse, nisi quod factum est? Quod enim minus factum est, imperfectum est. Certè, inquis. Ergo materia quæ facta nõ B erat, in totum imperfecta esse non potuit. Quæ imperfecta non fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta non fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens est, rudimentum. Terra verò quæ facta est, meruit & rudis dici. Statim enim vt facta est, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem. [97] Siquidem omnia opera sua Deus ordine cõsummauit, incultis primò elementis [98] depalans quodammodò mũdum, dehinc exornatis velut dedicans. Nam & lumen nõ statim splendore solis impleuit, & tenebras non statim solatio lunę temperauit, & cœlum nõ statim sideribus stellísque signauit, & maria nõ statim beluis frequentauit, & ipsam terrã non statim varia fœcunditate dotauit: Sed primò esse ei contulit: dehinc nõ inuacuum esse suppleuit. Sic enim & Esaias: Non inuacuũ ait fecit illam, [99] sed inhabitari. Postea ergo quàm facta est, futura etiam perfecta, interim erat inuisibilis & rudis. Rudis quidem, hoc quoque ipso quòd inuisibilis, vt nec visui perfecta, simul & vt de reliquo nondũ instructa. Inuisibilis verò, vt adhuc aquis tanquã munimẽto genitalis humoris obducta. Qua forma, etiã adfinis eius caro nostra producitur. Nam & Dauid ita canit: Domini est terra & plenitudo eius, [100] orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super maria fundauit eam, & super flumina prępārauit eam. Segregatis enim aquis in cauatiorem sinum, emicantior facta est arida, quæ antehac aquis tegebatur. Exinde itaque & visibilis efficitur, dicente Deo: [101] Congregetur aqua in congregationem vnam, & videatur arida. Videatur, inquit, nõ fiat. Iam enim facta erat, sed inuisibilis vsque tunc videri sustinebat. Arida autem, quòd erat futura ex diuortio humoris, C tamen terra. Et vocauit Deus aridam terram, non materiam. Sic & perfectionem postea consecuta, desinit rudis haberi cùm pronuntiat Deus: Fruticet terra herbam fœni seminantem semen secundum genus & secundum similitudinem, & lignũ fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Item: Producat terra animã viuam secundum genus, & quadrupedia, & repentia, & bestias terræ secundum genus. Impleuit igitur ordinem suum scriptura diuina. Quam enim prædixerat inuisibilem & rudem, ei & visionem reddidit & perfectionem. Non alia autem materia erat inuisibilis & rudis. Ergo materia erit postea visibilis & perfecta. Volo itaque videre materiam; visibilis enim facta est. Volo & perfectam eam recognoscere, vt ex illa etiam fœni herbam, & ex illa decerpam lignum fructuosum, & ex illa animalia vsui meo famulẽtur. Sed materia quidem nusquã: terra verò hîc, id est coràm. Hãc video, hac perfruor, ex quo inuisibilis & rudis esse desiit, de qua manifestissimè Esaias: [102] Hæc dicit Dominus qui fecit cœlum. Iste Deus qui demonstrauit terram & fecit illam. Certè eandem demonstrauit, quam & fecit. Quomodo demonstrauit? Vtique dicendo: Videatur arida. Quare videri iubet, nisi quia retrò nõ videbatur? vt sic quoque eam non in vacuum fecisset faciẽdo visibilem, & ita habilem. Et sic per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus, eandem & factam esse à Deo & ostensam, nec aliam fuisse rudem & inuisibilem, quàm quæ & facta & ostensa est. atque ita: Terra autem erat inuisibilis & rudis, ad eam pertinet quam Deus cum cœlo separauit.

Marginalia: XXVIII. (beside "Atquin non tantùm…"); XXIX. (beside "Siquidem omnia opera…"); Isai. 45. (beside "Non inuacuũ"); Psal. 23. (beside "Domini est terra"); Gen. 1. (beside "Congregetur aqua"); Ibidem. (beside "Fruticet terra"); Ibidem. (beside "Producat terra"); Isai. 45. (beside "Hæc dicit Dominus"); Gene. 1. (beside "Videatur arida"); Isai. 45. (beside "non in vacuum"); Gen. 1. (beside "Terra autem erat")

XXX. [[103] Sic & sequentia coniecturam Hermogenis instruere videbuntur: Et tenebræ super D
Gen. 1. » abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur; quasi & hæ confusæ substantiæ, massalis
» illius molis argumenta portendant. Atquin singillatim definiens, tenebras, abyssum, spiritum Dei, aquas, nihil confusum, nec in confusione incertum æstimari facit tam diuisa relatio certorum & distinctorum elemenrorum. Hoc quidem amplius, quum situs proprios eis adscribit, tenebras super abyssum, spiritũ super aquas, negauit confusionem substantiarũ, quarum demonstrando dispositionẽ, demonstrauit etiã distinctionem. [104] Vanissimum denique, vt materia quæ informis inducitur, de tot formarum vocabulis informis adseueretur, non ædito quid sit illud corpus confusionis, quod vnicum vtique credendum est, si informe est: vniforme etenim quod informe est. Informe autem quod ex varietate confusum est, vnam habeat necesse est speciem: quod non habet speciem, dum ex multis vnam habet speciem. Ceterùm aut habebat in se species istas materia, de quarum vocabulis intelligendas esse tenebras dico, & abyssum, & spiritum, & aquas; aut non habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si non habebat, agnoscitur?

XXXI. [[105] Sed & illud vtique captabitur: de cœlo solo & de terra ista scri-
» pturam significasse, quòd eam in principio Deus fecerit: de speciebus autem supradictis
» nihil tale: & ideò eas quæ factæ non significentur, ad infectam materiam pertinere. Respondebimus huic quoque scrupulo. Scriptura diuina satis differeret, si summas ipsas rerum à Deo factas commendasset cœlum & terram, habentes vtique suggestus suos proprios, qui in ipsis summis intelligi possent. E Suggestus autem cœli & terrę primò tunc fuerint tenebræ, & abyssus, & spiritus, & aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. (Gen. 1.) Si enim abyssus infra terram, tenebræ autem super abyssum, sine dubio & tenebræ & abyssus infra terram. Cœlo verò spiritus & aquæ subiacebant: nam si aquæ super terram, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus & aquæ super terram. Quæ verò super terram, ea vtique infra cœlum. Et sicut terra abysso & tenebris, ita & cœlum spiritui & aquis incubabat, & complectebantur. Et ita nouum non est, vt id solum quod continet nominetur, quâ summale: in isto autem intelligatur & quod continetur, quâ portionale. Ecce si dicam, ciuitas extruxit theatrum, & circum, scena autem erat talis & talis, [106] & statuæ super euripum, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edixerim factas à ciuitate, non erunt ab ea cum circo & theatro? an ideò non adieci factas has quoque species, quâ inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse quibus inerant, intelligi poterant. Sed vacet hoc exemplum vt humanum: aliud de (Gen. 2.) auctoritate scripturæ ipsius arripiam. Fecit, inquit, Deus hominem de terra, & adflauit in faciem eius flatum vitæ, & factus est homo in animam viuam. Faciem quidem eius hîc (Gen. 2. 3. & 4.) nominat, sed nec ipsam factam à Deo dixit. [107] Costam verò & ossa, & carnem, & oculos, & sudorem, & sanguinem postea loquitur, quæ nec tunc facta à Deo significauit. Quid respondebit Hermogenes? Nunquid & membra hominis ad materiam pertinebunt, quia non nominatim facta referuntur? An & hæc in hominis [108] factitatione cen- F (Gen. 1.) sentur? Proinde membra erant cœli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur; Omnia autem elementa cœlo aut terra continentur.

XXXII. [[109] Hæc responderim pro scriptura præsenti, quatenus hîc solorum corporum factitationem commendare videtur cœli & terræ. Sciit esse qui vltrò in corporibus & membra cognoscerent, & ideò compendio vsa est. Prouidit tamen & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu, ipsis quoque membris verbum factitationis significatorium exigerent. Itaque & propter istos singulas species factas do- (Prou. 8.) cet aliis in locis. Habes Sophiam, Prior autem abysso genita sum, dicentem: vt credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur si materię sub- (Isai. 45.) iecta esset. De tenebris verò ipse Dominus per Esaiam: Ego, qui struxi lucem & feci te- (Amos 4.) nebras. De spiritu æquè Amos: [110] Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnuntiat in homines Christum suum: cum spiritum conditum ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator vniuersitatis: [111] non, vt quidam putant, ipsum Deum significari spiritum, quia Deus spiritus. Neque enim aquæ Dominum sustinere sufficerent; sed eum spiritum dicit, de quo etiã venti (Isai. 57.) constiterunt: vt ait per Esaiam: quia spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. Item de

A de aquis eadem Sophia. [111] Et cùm firmos ponebat fontes quæ sub cœlo est, ego erã modulans cũ ipso. Quum ergo & eas species probamus à Deo factas, etsi in Genesi tantummodò nominantur sine factitationis mentione; respondebitur fortasse ex diuerso: [112] Planè factas eas, sed ex materia. vt stilus quidem Moysi, Et tenebræ super abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur, materiam sonet: ceteræ verò scripturæ, quæ ex materia factæ sint, species in disperso demonstrent. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso, & tenebræ ex tenebris, & spiritus & aquæ ex spiritu & aquis cõstiterunt. Et sicut suprà diximus, non potuit informis fuisse materia, si species habebat, vt & aliæ ex ea sint confectæ, nisi quòd non aliæ, sed ipsæ ex semetipsis. Siquidem non capit diuersas fuisse quæ hisdem nominibus æduntur: quòd iam operatio diuina otiosa videri possit, si quę erant fecit: cùm generosiora essent, quæ non erant facta, quàm si fierent. Igitur vt concludam, aut materiam tunc significauit Moyses cùm scribit, Et tenebrę super abyssum, & spiritus Dei super aquas ferebatur; Aut quum hæ species alibi postea demõstrantur factę à Deo, debuerunt æquè demonstrari ex materia, quam Moyses præmiserat, factæ: Aut si species istas, & non materiam significauit Moyses, vbi materia demonstrata sit quæro. [[113] Sed dum illam XXXIII. Hermogenes inter colores suos inuenit [114] (inter scripturas enim Dei inuenire non potuerit) satis est quòd omnia & facta à Deo cõstat, & ex materia facta non cõstat: quæ etiãsi fuisset, ipsam quoque à Deo factam credidissemus: quia nihil innatum præter Deum pręscribentes, obtineremus. In hunc vsque articulum locus est retractatui, donec ad scripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita summa est: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factum inuenio, nõ fuisse cognosco. Etiam si quid ex aliquo factum est, ex facto habet censum, vt ex terra, herba, & fructus, & pecudes, & figuratio hominis ipsius: vt ex aquis natatiles & volatiles animæ. Huiusmodi origines rerũ ex his prolatarũ, potero materias appellare: sed factas à Deo & ipsas. [[116] Ceterùm omne ex nihilo constitisse, illa postremò diuina dispositio suadebit, quæ omnia in nihilum redactura est. Siquidem & cœlum cõuoluetur vt liber, immò nusquam fiet cum ipsa terra, cum qua primordio factum est. Cœlum & terra præteribunt, inquit, [117] Cœlum primum & terra prima abierunt, & locus nõ est inuẽtus illis: quia scilicet quod & finit, locum amittit. Sic & Dauid, Opera manuum tuarũ cœli, & ipsi peribunt. [118] Nam etsi mutabit illos velut opertorium, & mutabuntur, sed mutari, perire est pristino statui, quẽ dum mutantur, amittunt. [119] Et stellæ quidem de cœlo ruent, sicut fici arbor, quum valido commota vento acerba sua amittit. Montes verò tanquam cera liquescent, à conspectu Domini. [120] Quum surrexerit, scilicet confringere terram. Sed & paludes, inquit, arefaciam. [121] Et quærent aquã, nec inuenient; [122] etiam mare Oceanus. Quæ omnia etsi alter putauerit spiritaliter interpretanda, non tamen poterit auferre veritatem ita futurorum, quomodo scripta sunt. Si quæ enim figuræ sunt, ex rebus consistentibus fiant necesse est, non ex vacantibus: quia nihil potest ad similitudinẽ de suo præstare, nisi sit ipsum quod tali similitudine præstet.

Prou. 8. · XXXIIII. · Isai. 34. · Matth. 24. · Apoc. 21. · Psal. 101. · Apoc. 6. · Psal. 96. · Apoc. 6. · Isai. 2. · Isai. 41.

B (margin letter)

C Reuertor igitur ad causam definiẽtem omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex æterno enim, id est ex materia, nihil Deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora condidisset, cui magis congruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili æternum: quod & carni nostræ pollicetur, cuius virtutes & potestates suas, hunc iam arrabonem, voluit in nobis collocasse, vt credamus etiam illum vniuersitatem ex nihilo velut emortuam, quæ scilicet non erat, in hoc vt esset, suscitasse. [[123] De cetero verò statu materiæ, etsi nõ est retractandum, prius enim erat vt eam esse constaret, tamen ac si constiterit, persequendus est ordo: quo magis eam non esse constet, cuius nec reliquis status consistat, simul vt contrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie videtur nobis incorporalis esse materia: exquisita autem ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporalis. Quæ est ista ratio recta, quæ nihil rectè renuntiat, id est nihil certi? Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis sit necesse est: ([124] vt concedam interim esse aliquid incorporale de substantiis dumtaxat, cùm ipsa substantia corpus sit rei cuiusque) certè post corporale & incorporale nihil tertium. Age nunc sit & tertium quod illa recta ratio Hermogeniana compererit, quæ neque corporalem neque incorporalem materiam facit: vbi est, quale est, quid vocatur, quid describitur, quid intelligitur? Tantùm hoc ratio renuntiauit, nec corporalem materiam nec incorporalem. [[125] Sed XXXVI. ecce contrarium subiicit, aut alia fortasse ratio ei occurrit, ex parte corporalem renuntiãs materiam, & ex parte incorporalem. Iam ergo ne neutrum sit, vtrumq; materia censenda

XXXV.

est? Erit enim corporalis & incorporalis aduersus renuntiationẽ rectæ rationis illius pla- D
„ nè rationem non reddentis sententiæ suæ, sicut nec alia reddit. Corporale enim materiæ,
„ vult esse, de quo corpora ædantur: incorporale verò, inconditum motum eius. Si enim,
„ ait, corpus tantummodò esset, nihil ei incorporale appareret, id est motus. Si verò in totũ
„ incorporalis fuisset, nullum corpus ex ea fieret. [116] Quanto hæc rectior ratio, nisi quòd si
tam rectas lineas ducis Hermogenes quàm ratio ista, pictor te bardior nõ est. Quis enim
tibi concedit motum, in secundam partem substantiæ deputare: cùm substantiua res non
sit, quia nec corporalis, sed accidens, si fortè substantię & corpori, vt actus, & pulsus, vt la-
psus, vt casus, ita & motus. Nam siue à semetipso quid mouetur, actus eius est motus, certè
pars substantiæ non est, sicut tu motum substantiam facis materiæ incorporalem. Omnia
deniq; mouentur aut à semetipsis vt animalia, aut ab aliis [117] vt animalia, tamẽ nec homi-
nem, nec lapidem, & corporalem & incorporalem dicemus, quia & corpus habeat & mo-
tum, sed vnam omnibus formam solius corporalitatis, quæ substantię res est: si qua incor-
poralia eis adsunt, aut actus, aut passiones, aut officia, [118] aut libidines eorum, non portio-
nes deputamus. Quo ergo facit, portionẽ materiæ in motum disponere, qui non ad sub-
stantiã pertinet, sed ad substantiæ habitum? Quid enim si immobilem placuisset tibi in-
ducere materiã, nunquid immobilitas secunda pars formæ videretur? Sic itaque nec mo-
XXXVII. tus. [119] Sed de motu & alibi licebit. [[120] Nunc enim video te ad illam rursus rationem
reuerti, quę tibi nihil certi renuntiare consueuit. Nam si vt nec corporalem, nec incorpo-
ralem infert materiam, ita nec bonam nec malam adlegasset, proinde superargumẽtasset, E
„ Si enim, inquis, esset bona quę semper hoc fuerat, non desideraret compositionem Dei: si
„ esset natura mala, non accepisset translationem in melius: nec quicquam compositionis
„ suæ adplicuisset illi Deus tali natura: Inuacuũ enim laborasset. Verba hæc tua sunt: quo-
rum te & alibi meminisse oportuerat, ne quid his contrarium inferres. [121] Sed quoniam
de mali & boni ambiguitate super materiam in præteritis aliquid retractauimus, nunc ad
pręsentem, & solam propositionem & argumentationem tuam respondebo. Nec dicam,
& hîc te certum aliquid debuisse pronuntiasse: aut bona, aut mala, aut tertium aliquid:
sed nec hîc quod tibi libuit pronuntiasse, custodisse. Rescindis enim quod pronũriasti nec
bonam nec malam: quia cùm dicis, Si esset bona, nõ desideraret componi à Deo, malam
portendis: & cùm adponis, Si esset mala natura, non admitteret in melius translationem,
bonam subostendis: Atque ita & boni & mali adfinem constituisti, quam nec bonam nec
malam pronuntiasti. Vt autem & argumentationem, qua putasti te propositionem tuam
confirmaturum, retundam, oppono etiam illud, Si bona fuisset materia semper, quare nõ
desiderasset in melius reformari? Quod bonum non desiderat, aut non optat, aut non ca-
pit profectum, vt fiat de bono melius. Æquè si mala natura fuisset, quare non potuerit à
Matth. 3. Deo conuerti, vt à potentiore, vt ab eo qui lapidum quoque naturã conuertere valeat in
„ filios Abrahæ? Nempè ergo non tantùm comparas Dominum materiæ, sed & subiicis, à
„ quo natura materiæ deuinci & edomari in melius non potuisset. Sed & quam hîc non vis
XXXVIII. natura malam, alibi te confessum negabis. [[122] De situ materiæ id tracto, quod & de mo- F
tu, vt peruersitatem tuã traducat. Subiacentem facis Deo materiam, & vtique locum illi
qui sit infra Deum. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locum, ergo
determinatur à loco, intra quem est: si determinatur, habet lineam extremam, [123] quam
quantum propriè pictor, agnoscis finem esse omni rei cuius linea extrema est. Non ergo
erit infinita materia, quæ dum in loco est, à loco determinatur, & dum determinatur ab
„ illo, extrema eum linea patitur. At tu infinitã facis dicẽs: Infinita est autem, eo quòd sem-
per est. Etsi qui discipulorum tuorum voluerit argumẽtari, quasi infinitam æuo, nõ motu
corporis intelligi velis: atquin corporaliter infinitam, corporaliter immensam, & incir-
„ cumscriptam, sequẽtia ostendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeò
corpore infinita, non tempore est. [124] Et obduceris, corpore eam infinitam faciens, cùm
locum ei adscribens, intra locum & extremam loci lineam includis. Sed tamen cur non
totam eam formauerit Deus, nõ scio, nisi quâ aut inualidus, aut inuidus. Itaque dimidiũ
eius quę nõ tota formata sit quæro, vt qualis tota fuerit agnoscam. Debuerat enim Deus
XXXIX. vt [125] exemplarium antiquitatis ad gloriã operis palàm fecisse. [[126] Sit nunc definitiua, si-
„ cut rectius tibi videtur, per demutationes suas & translationes: sit & comprehensibilis, vt
„ quæ fabricatur, inquis, à Deo, quia & conuertibilis & demutabilis & dispartibilis. Demu-
„ tationes enim eius, inquis, dispartibilem eam ostendunt. [127] Et hîc à lineis tuis excidisti,
qui

A quibus circa personam Dei vsus es, præscribens Deum illam nō ex semetipso fecisse, quia in partes venire non posset qui sit æternus & manens in æuum, ac per hoc immutabilis & indiuisibilis. Si & materia eadem æternitate censetur, neque initium habēs neque finem, " eadem ratione non poterit pati dispertitionem & demutationem, qua nec Deus. In æter- " nitatis cōsortio posita, participet cum illo necesse est & vires, & leges, & cōditiones æternitatis. Atque cùm dicis, Partes autem eius omnia simul ex omnibus habent, vt ex parti- " bus totū dinoscatur: vtique eas partes intelligi vis, quæ ex illa prolatæ sunt, quæ hodie vi- " dentur à nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habēt, vtique ex pristinis, quādo quę hodie videntur, aliter habeant quàm pristina fuerunt? [[138] Dicis in melius reformatam XL. materiam, vtique de deterioribus: & vis meliora deteriorum exemplarium ferre. Confusa res erat, nūc verò composita est. Et vis ex compositis incomposita præberi. Nulla res spe- " culum alterius rei, id est non coæqualis. [139] Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in hac extructione mūdi, dispositæ iam & comptæ, informem & incultam materiā respōdere. Quid hodie informe in mūdo, quid retrò speciatum in materia, vt speculum sit mundus materiæ? Cùm ornamenti nomine sit penes Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginē refert, vt dicas totū eius ex partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiam hoc quod non venit in deformationem. Et suprà ædidisti, non totam eam fabricatam. Igitur vel hoc rude & confusum & incompositum nō potest

B in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quæ nec partes materiæ appellari conuenit, cùm à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. [[140] Reuertor ad motum, vt XLI. vbique te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ mo- " tus. Sic enim & ollæ vndique ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius " à te adfirmatur? Cùm enim vis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, " subiacens materia æqualis momenti habens motum, neque ad bonum, neque ad malum " plurimum vergit. Si æqualis momenti, iam non turbulentus, nec [141] cacabaceus, sed com- " positus, & temperatus, scilicet qui inter bonū & malum suo arbitrio agitatus, in neutram tamen partem pronus & præceps, [142] mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Hæc inquies non est, hæc turbulentia [143] & passiuitas non est, sed moderatio, & " modestia & iustitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè si huc & illuc aut in " alterum magis proclinaret, tunc inconcinnitatis, & inæqualitatis, & turbulentiæ denotari mereretur. Porrò si neque ad bonū, neque ad malum pronior erat motus, vtique inter bonum & malum agebatur: vt ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius motus [144] nec malo nec bono pronus, eo quòd in neutrum vergebat, intra vtrumque ab vtroque pendebat, & hoc nomine ab vtroque determinabatur. Sed & bonum & malum " in loco facis, cùm dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia " enim quę in loco erat, neq; huc neque illuc deuergens, in loca non deuergebat, in quibus erat bonum & malum. Dans autem locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo lo- "

C calia, quia quæ locum habent, prius est vt corporalia sint. Denique incorporalia propriū " locum non haberent, nisi in corpore, cùm corpori accedunt. Ad bonum autem & malum non deuergente materia, vt aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonum ergo & malum erras si substantias esse vis. Substantias enim facis quibus loca adsignas. Loca au- " tem adsignas, cùm materiæ motum ab vtraque regione suspendis. [[145] Dispersisti omnia, " XLII. ne de proximo quàm contraria sibi sint relucerent. At ego colligam singula & conferam. Inconditum adseueras motum materię, eámque adiicis sectari informitatem: dehinc ali- " bi, desiderare componi à Deo. Desiderat formationem quæ sectatur informitatem, aut se- " ctatur informitatem quę desiderat formationem? Non vis videri Deum æquari materiæ: " & subiicis, habere illam cum Deo communionem. Impossibile enim, inquis, non haben- " tem illam cōmune aliquid cum Deo, ornari eam ab ipso. atquin si commune aliquid ha- " bebat cum Deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet Dei per communionem. Aut & Deus poterat ornari à materia, habendo cum illa aliquid & ipse commune, & iam in hoc necessitati subiicis Deum, si fuit aliquid in materia propter quod eam formaret. Commune autē inter illos facis, quòd à semetipsis mouentur, & semper mouentur. Quid " minus materiæ quàm Deo adscribis? Totum consortium diuinitatis hoc erit, libertas & " æternitas motus. Sed Deus compositè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinum " proinde, motu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moueri quomodo Deo non licuit. [[146] De motu & illud notauerim. Nam secundum ollæ simi- XLIII.

„ litudinem, sic erat, inquis, materiæ motus, antequam disponeretur, concretus, inquietus, D
„ inadprehensibilis præ nimietate certaminis. Dehinc subiicis: Stetit autem in Dei com-
„ positionem, & inadprehensibilem habuit inconditum motum, præ tarditate inconditi motus.[147] Suprà, certamen motui adscribis, hîc tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipe. Suprà dicis: Si autem esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius: nec Deus aliquid compositionis accommodasset illi. Inuacuum enim laborasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec naturam eius à Deo potuisse conuerti. Horum immemor, postea infers: At vbi accepit compositionem à Deo & ornata est, cessauit à natura. Si in bonum reformata est, vtique de malo reformata est. Et si per compositionem Dei cessauit à natura mali, natura cessauit ergo, & mala fuit natura ante compositionẽ, & desinere potuit à natura post reformationem.

XLIIII. [[148] Sed & qualiter operatum facias Deum, sequitur vt ostendam. Planè à Philosophis recedis, sed tamen & à Prophetis. [149] Stoici enim volunt Deum sic per materiam decucurrisse, quomodo mel per fauos. At tu non, inquis, pertransiens illam facit mundum, sed solummodò adparens & adpropinquans ei, sicut facit[150] qui decor solummodò adparens, & Magnes lapis solummodò adpropinquans. Quid simile Deus fabricans mundum, & decor vulnerans animum,[151] aut Magnes adtrahens ferrum? Nam etsi adparuit Deus materiæ, sed non vulnerauit illam quod decor animum: & si adpropinquauit, sed non cohæsit illi, quod Magnes ferro. Puta nunc exempla tua competere. Certè si adparendo & adpropinquando materiæ, fecit ex illa Deus mundum, vtique ex quo adparuit fecit, & ex quo E adpropinquauit. Ergo quando non fecerat retrò, nec adparuerat illi, nec adpropinquauerat. Et cui credibile est, Deum non adparuisse materiæ, vel quà consubstantiali suæ per æternitatem: ab ea longè fuisse, quem credimus vbique esse, & vbique adparere?[152] cui etiam inanimalia & incorporalia laudes canunt apud Danielem. (Dan. 3.) Quantus hic locus, in quo Deus à materia tantum distabat, vt neque adpareret, neque adpropinquaret ante mundi molitionem? credo peregrinatus est ad illam de longinquo, cùm primùm ei voluit adparere & adpropinquare.

XLV. [[153] At enim Prophetæ & Apostoli non ita tradunt mundum à Deo factum, adparente solummodò & adpropinquante materiæ, quia nec materiam vllam nominauerunt: sed primò Sophiam conditam, initium viarum in opera ipsius: (Sap 8.) dehinc & sermonem prolatum, per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. (Ioan 1.) Denique sermone eius cœli confirmati sunt,[154] & spiritu ipsius vniuersæ virtutes eorum. (Psal. 32.) [155] Hic est Dei dextera, Dei & manus ambæ per quas operatus est, atque molitus est. (Isai. 48.) Opera enim manuum tuarum, inquit, cœli:[156] per quas & mensus est terram, & palmo cœlum. (Psal. 101. Isai. 48.) Noli ita Deo adulari, vt velis illum solo visu & solo accessu tot ac tantas substantias protulisse, & non propriis viribus instituisse. Sic enim & Hieremias commendat: Deus faciẽs (Hierem. 51.) terram[157] in valentia sua, parans orbem in intelligentia sua, & suo sensu extendit cœlos. (Psal. 64.) [158] Hæ sunt vires eius, quibus enixus, totum hoc condidit. Maior est gloria eius, si laborauit. (Gen. 1.) Denique septima die requieuit ab operibus. Vtrumque suo more. Aut si adparens solummodò & adpropinquans fecit hunc mundum, nunquid cùm facere desiit, rursus F adparere & adpropinquare cessauit? Atquin magis adparere cœpit & vbique conueniri Deus, ex quo factus est mundus. (Hierem. 51.) Vides ergo quemadmodum operatione Deus vniuersa constituit, valentia facientis terram, intelligentia parantis orbem, & sensu extendentis cœlum: non adparentis solummodò nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nisus, Sophiam, Valentiam, Sensum, Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant necessaria, vt adparendo tantummodò & adpropinquãdo profectus fuisset. (Rom. 1.) [159] Hæc autem sunt inuisibilia eius, quæ secundum Apostolum ab institutione mundi factis eius conspiciuntur, non materiæ nescio quæ, sed sensualia ipsius. (Rom. 11.) Quis enim cognouit sensum Domini? De quo exclamat, ô profundum diuitiarum & Sophiæ,[160] vt ininuentibilia iudicia eius, & ininuestigabiles viæ eius? Quid hæc magis sapiunt, quàm vt ex nihilo omnia facta sunt? quæ nec inueniri nec inuestigari nisi solo Deo possent, alioqui inuestigabilia, si ex materia sunt inuestigata & inuenta. Igitur inquantum constitit materiam nullam fuisse, ex hoc etiam quòd nec talem competat fuisse qualis inducitur, intantum probatur omnia à Deo ex nihilo facta, nisi quòd Hermogenes eundem statum describendo materiæ quo est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis & præcipitis & feruidi motus, documentum artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

ADNO

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS HERMOGENEM.

1 DVERSVS HERMOGENEM.] *Etsi* Hermogenis *in hæreticorum Catalogo sub finem lib. de Præscrip. adu. hæreticos non meminerit, ad hæresin tamen eius alludit, eiusdē lib. c. 7. in hæc verba:* Et vbi Materia cum Deo æquatur, Zenonis disciplina est; *vbi quædam huc pertinentia ex Quintino descripsimus nu. 43. & nominatim etiam eius meminit c. 30.* Ceterùm (*inquit*) & Nigidius nescio quis, & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant, peruertentes vias Dei. *vnde videtur Nigidius ille eiusdem cum illo sectæ fuisse, sicuti illic adnotauimus n. 177. Et verò iam dictam hæresin* Hermogeni *adscribit ca. 33.* Idem (*inquit*) Apostolus, quum improbat elementis seruientes, aliquem Hermogenem ostendit, qui Materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparat. *Eundem etiam errorem Marcioni impingens li. adu. eundem 5. c. penult.* Collocans (*inquit*) & cum Deo creatore Materiam de Porticu Stoicorum. *Meminit rursum infrà li. sequenti, verbis in Argumento citatis. Item libro de Anima, libri mētionem faciens,* De censu animæ aduersus Hermogenem, *de quo plura T. 4. inter Tertulliani Fragmenta. Rursum tacito nomine lib. de Resurr. carnis:* Igitur confido Deum totum hoc ex nihilo protulisse, & Deum nosti fidendo, quòd tantum Deus valeat. Nam & quidam infirmiores hoc priùs credere volunt, de Materia potius subiacenti ab illo vniuersitatem secundum Philosophos dedicatam. *Denique etiam Tom. 5. lib. de Monogam. verbis mox citandis cap. 1. num. 7. Quare fallitur Prateolus Catal. hæreseon, dum* Hermogenem *facit Sabellij assedam, atque adeò non nisi Galieni Imperatoris temporibus erupisse, quemadmodum etiam in eo quòd* Hermiam, *à quo* Hermiani, *confundit cum* Hermia *Massalianorum hæreticorum duce:* Hermiani (*inquit Aug. hær. 54.*) *ab* Hermia, *qui elementorum Materiam, de qua factus est mundus, non à Deo factam dicunt: sed Deo coæternam. Quæ quum eadem planè sit hæresis, omninò putarim illic legendum:* Hermogeniani *ab* Hermogene, *ni postea etiam* Hermogenem *&* Hermogenianos *recenseret, qui Patripassianorum hæresin sint secuti. Verùm quid obstat duos hæreticos eodem dici vocatos nomine, maximè quum conformiter Auctori nostro scribat Theodoretus hæret. fab. lib.* 1. Hermogenes (*inquit*) *ex subiecta Materia, & congenita dicit Deum omnia fabricatum. Existimabat enim stolidus fieri non posse, vt Deus vniuersorum ex iis quæ non sunt fabricaret; ita enim lego, pro: fabricaretur. Vbi etiam addit: Is dicebat corpus Domini in sole esse repositum: Diabolum autem & Dæmonas esse in Materiam refundendos. Theophilus Antiochenus Episcopus scripsit in eum, & similiter Origenes. Quod ipsum de Theophili libro adu. hæresin* Hermogenis *adtestatur B. Hier. Catal. Script. Eccl. quem adeò Auctorem imitatum esse verisimile est. Item Origenis ea de re fragmētum habetur apud Eusebium loco infrà citato. Quid? quod B. Isidorus Etymol. lib. 8. cap. 5. Rabanus lib. 2. Instit. cleric. cap. 58. & post eos Gratianus Can. Quidam autem 24. qu. 3.* Hermogeniani (*inquiunt*) *ab* Hermogene *vocati, qui Materiam non natam introducens, &c. verbis ipsis Auctoris vtentes paulopriùs citatis ex lib. de Præscript. hæret. cap. 33. apud quos interim legere oportet cum Tertulliano:* & Deum adseruit, *pro eo quod irrepserat:* Deam. *Quibus consentit etiam Honorius li. de hær.* Hermogeniani (*inquit*) *ab* Hermogene *quodam vocati. Hi Materiam mundi Deo æqualem faciunt. Quo fit vt legendum esse putem apud Philastrium li. de hær. in hunc modum:* Hermogeniani ab Hermogene, *qui fuerunt in Africa, qui & ita sentientes abiecti sunt ab Ecclesia Catholica. Est & hæc vanitas Galatarum Seleuci & Hermiæ hæreticorum; qui quum volūt Deum esse corporeum, Hylen etiam, id est, Materiam mundi coæternam esse cum Deo adserant. Eiusdem interim hæreseos sectatorem fuisse Sabellium non solùm ex Philastrio & Augustino patet, sed etiam Eusebio de Præpar. Euang. lib. 7. vbi contra Sabellium de Materia non ingenita, & quòd causa malorum non sit, c. 8. & 9. disputat; atque adeò ad intellectum huius libri facit, vt postea suis quibusdam locis adnotabimus, sicuti & ex Epiphanio quædam, hær. 66. Qui Maneti Manichæorum principi eundem errorem adscribit, quemadmodum etiam Gregorius Nyssenus lib. de Homine. Auctor infrà c. 25. hos vocat:* Materiarios hæreticos, *contra quos etiam agit Lactant. diuin. Instit. li. 2. c. 9. cuius verba adferemus infrà, partim ad illud c. 1. n. 10.* A Christianis conuersus ad Philosophos, *partim ad illud c. 8. nu. 32.* Patriarchæ hæreticorum Philosophi. *Ceterùm antequàm in hæresin incideret,* pictorem *fuisse* Hermogenem *infrà demonstrabitur ex Auctore num. 6.*

CAP. I.

2. Solemus hæreticis compendij gratia de posteritate præscribere, &c.] *Primum hoc caput inscripsimus:* Quòd nouella sit pictoris Hermogenis hæresis de Materia Deo coæterna. *Atqui* præscriptionem *aduersus hæreses de nouitate esse quamoptimam latè deduxit Auctor suprà eiusdem tituli & argumenti libro, maximè nu. 1. & 182. & totis capitibus 29. 30. ac 31. Alludit hîc ad scripturas easdem de prænuntiatis hæresibus, quæ ibi citatæ sunt c. 4. Matth. 7. ac 24. 1. Cor. 11. 2. Cor. 11. & 1. Ioann. 2.*

3. Hermogenis autem doctrina tam nouella est, &c.] *Hinc patet vixisse* Hermogenem *ætate Tertulliani, quòd addat;* ad hodiernum homo in sæculo.

4. natura quoque hæreticus etiam turbulentus.] *Hoc adnotatu dignum, quòd iam tum adseratur* hæreticus natura turbulentus: *quod, prò dolor, exemplis quàm manifestis plus satis hodie experimur.*

5. qui loquacitatem, facundiam existimet, &c.] *Locum hunc his verbis citat B. Hieron. lib. adu. Heluidium:* Homo (inquit) turbulentus. Qui, *vt ille ait (Tertullianum hauddubiè significans, quemadmodum me iam nuper monuit Dn. Harrisius)* loquacitatem facundiam existimat, & maledicere omnibus, bonæ conscientiæ signum arbitratur.

6. Præterea pingit licitè.] Hermogenes *iste (inquit Rhen.) Africanus, arte* pictor *erat. Nec verò prohibitum vsquam pingere, si obscœna ignominiosaque excipias. hoc est ergo quod dicit* pingit licitè. *Qui item illud quod mox sequitur:* in artem contemnit, *sic interpretatur. Nam (inquit) pictoriam deseruit, quæ ars ex se mala non est. Præcipit autem lex Dei, vt labore manuum viuamus. Ceterùm maluit otiosus esse seductor populi, quàm pictor. Eodē pertinent quæ habet infrà Auctor c. 2.* hanc pri-

mam vmbram planè fine lumine pessimus pictor colorauit. *& cap.* 33. Sed dum illam Hermogenes inter colores suos inuenit *& cap.* 36. nisi quòd si tam rectas lineas ducis Hermogenes, quàm ratio ista, pictor te bardior non est. *& cap.* 38. quam, quantum propriè pictor, agnoscis. *Eodem etiam adludit lib.* 1. *adu. Marc. quum dicit:* & pictoria licentia, *de duobus Deis agens.*

7. nubit assiduè, &c.] *Videtur (inquit Rhenanus)* Hermogenes *non solùm Polygamiam defendisse, sed dimissis aut mortuis vxoribus noua superducta matrimonium sæpius repetisse. Tertullianus autem adeò fauit castitati, vt Cataphrygarum tandem secutus delirium, secundas nuptias contra Apostolum Paulum damnarit, quæ res fecit, vt ipse postea abiectius sit extra consortium Ecclesiæ. Vnde & addit:* Legem Dei in libidinem defendit, *propter iteratas sæpius nuptias, quod negabat fieri Tertullianus. item:* totus adulter & prædicationis & carnis. *rursum:* nubentium contagio fœtet. *Vbi* nubentes *(inquit idem) appellat iteratores nuptiarum sine polygamos, à quibus fleuit, tùm exemplo, tum doctrina* Hermogenes. *Tertulliano Monogamia placebat. Sed Auctor opusculi de Bono viduitatis ad Julianam, quod inter lucubrationes D. Aurelij Augustini legitur, oppidoquàm sanctè inquit: Nec contra humanæ verecundiæ sensum audeo dicere, vt quoties voluerit, viris mortuis nubat fœmina; nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ auctoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit: Nec ipsam tam maritorum mulierem illa sua sententiæ significatione damnauit. Loquitur de Christo, qui locus est apud Matth. cap. 22. Eodem pertinet quod legitur infrà Tom. 5. lib. de Monogam.* Sed Hermogenem aliquem plures solitum mulieres ducere, quàm pingere. *Verùm de hoc Auctoris primùm errore, deinde hæresi, latiùs in Prolegomenis.*

8. & cauterio & stylo.] *Hæretici namque (inquit Rhenan.) multa delent eradúntque, deprauantes sacram scripturam violentis & coactis interpretationibus. Prodit Irenæus, morem fuisse Gnosticis, vt discipulos suos* cauterio *signarent in aure dextra. Idque Romæ sub Aniceto Marcellinam huius impietatis alumnam factitasse. An idem obseruarit* Hermogenes, *nescio.* Cauterij *quo sacra scriptura raditur, peruertitúrque, in præcedentibus libris meminit.*

9. nec ipse Apostolicus Hermogenes, &c.] *Paulinum (inquit idem)* Hermogenem *intelligit, cuius fit mentio Epistol. ad Timotheum posteriore. Sic enim Græcè scribit:* οἶδας τοῦτο, ὅτι ἀπεστράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὧν ἐστὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης; *id est: Nosti hoc, quòd auersati fuerint me omnes qui sunt in Asia, quorum est Phygellus &* Hermogenes. *De quo vide suprà lib. de Præscr. cap.* 3. *num.* 19. *& cap.* 46. *num.* 300. *Atqui MS. Vatic. paulopòst legit:* Christum Dominum non alium videtur agnoscere, *pro:* cognoscere, *omisso* aliter; *in illo perinde est quod sequaris, at:* aliter *retinendum censeo.*

10. A Christianis enim conuersus ad Philosophos, &c.] *Huc pertinet illud Lactant. loco supracitato num.* 1. *Poëtis facile est respondere, potestatem Dei non intelligentibus, quem credunt nihil efficere posse nisi ex materia subiacente. In quo errore etiam Philosophi fuerunt, & inter eos Cicero de Nat. Deorum disputans.*

11. in Academiam & Porticum.] *Similiter Auctor infrà li. de Anima:* Academiis & Porticibus Atticis. *Eodem adludebat etiam suprà lib. de Præscrip. aduersus hæret. cap.* 7. *quum inquit:* Quid Academiæ & Ecclesiæ; *& mox:* Nostra institutio de Porticu Salomonis est. *Vbi vide adnotat. Quintini de Stoa* Porticu Stoicorum *latiùs num.* 51. *Hic sufficiat quod ibidem paulopòst subiicit Lactantius: Sed concedamus hoc more & instituto* Academicorum, *vt liceat hominibus valde liberis dicere & sentire quæ velint. Eodem pertinet quod sequitur:* à Stoicis, *& quod suprà citauimus num.* 1 *de* porticu Stoicorum. *Addit verò & Rhenanus B. Augustini verba lib.* 20. *contra Faustum, de Hyle: In hoc (inquit) errant quidam Gentilium, quòd eam tanquam coæternam Deo coniungunt, vt hæc ab illo non sit, quamuis ab illo formetur. Eodem pertinet illud Auctoris li. sequ. adu. Valent nu.* 15. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, vnde Materia, quam innatam volunt, & originem & substantiam traxerit in omnem hanc struem mundi. *& cap.* 24. Materiæ illius scilicet Philosophicæ.

CAP. II.

12. Hanc primam vmbram planè fine lumine, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd dicat Hermogenes Deum neque ex seipso cuncta facere potuisse, neque ex nihilo. *Cuius verba aliis litteris hic & vbique excudi iussimus, aut saltem cum nota ", vt in margine. Porrò de Prouerbiali formula* vmbram fine lumine colorare, *inter Prolegomena latiùs.*

13. qui non eius fuerit conditionis.] *Ita rectè castigauit Latinius, pro:* fieret. *Est autem phrasis Tertullianica,* indignum sibi.

CAP. III.

14. Adiicit & aliud: Deum semper Deum etiam Dominum fuisse, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etsi Deus semper, non tamen Dominus semper fuerit, sed postquàm creaturam aliquam, cui dominaretur, condidit. *Sunt autem & hîc verba Hermogenis, vsque ad illud:* Hanc coniecturam, &c.

15. Fuit autem tempus, quum & delictum & filius non fuit, &c.] *Cautè locum hunc legendum adnotauit etiam Latinius, vnde fortassis Arriani occasionem suæ hæresis sumpserunt. Verùm de hoc errore Auctoris inter Prolegomena. Hoc addidisse sufficiat, rectiùs & cum Catholica Ecclesia consentire librum infrà de Trinitate T.* 5.

16. Nauiter scriptura nobis patrocinatur, &c.] Nauus, *teste Festo, celer & strenuus, à nauium velocitate dictus; hinc* nauiter, *pro strenuè. Rectè autem adnotat Rhenan. quòd ad illa verba:* nominat, ponit, adiunxit, *subaudiatur scriptura.*

17. Et dixit Deus, & fecit Deus, & vidit Deus] *Referuntur hæc ad diuersa membra cap.* 1. *Gen. Vbi frequenter legitur:* & dixit Deus, *ac:* & vidit Deus; *sed aliquoties dumtaxat:* & fecit Deus; *nusquam autem* Dominus, *vt rectè adnotauit Auctor.*

18 Et accepit Deus Dominus hominem, &c.] *Verum quidem est, quod adnotat Auctor,* Dominum *nõ vocari* Deum, *nisi vbi* vniuersa perfecit, ipsúmque vel maximè hominem. *Sed etiam ante scripturam hîc citatã, statim initio* 2. *c. non enim pluerat* Dominus Deus, *& Et plantauit* Dominus *Deus paradisum; tum verò demum istud:* Et accepit Dominus Deus hominem.

19. quorum Hermogenes extrema linea est, &c.] *Quum Tertullianus (inquit Rhenanus)* Hermogenem *hîc vocat* non intelligentium extremam lineam, *imperitiss. accipe, quemadmodum latiùs id producemus*

cemus Prolegomenis nostris inter Prouerbia: Simul tacitè alludit ad artem Hermogenis penicillo lineas ducere soliti: erat enim pictor. Sic infrà cap. 38. Si in loco (*inquit*) ergo intra locum; si intra locum, ergo determinatur à loco intra quem est; si determinatur, habet lineam extremam, quam, quantum propriè pictor, agnoscis finem esse omni rei, cuius linea extrema est. *& quæ sequuntur. In libro adu. Praxean vocat Deum*, extremam lineam vniuersitatis.

20. & quidem ex penu etiam illius.] *Sic partim ex castigatione Latinij, partim ex Vatic. cod. pro:* ex pœnitentia illius, *quod corruptissimè antea lectum etiam Rhenanus adnotauit: qui proinde coniiciebat legendum:* exorbitantia, *aut:* repetentia, *siue* reciprocantia, *aut denique:* euenientia, *seu:* euentitia. *Verum illud rectiùs Latinius. Est autem quantum apparet, adhuc corruptum:* non habui rem quod erat, nemini seruiens; *neque enim aliter habet Vatic. cod. nisi quòd legit:* ideóque nemini seruiens. *Etiam sequentia obscura sunt, quibus mederi ex MS. cod. non licuit, quòd in itinere Romano perierit integer huius libri ternio.*

CAP. IIII.

21. Hinc denique incipiam de Materia retractare, &c.] *Titulum huic capiti fecimus* Quòd Materia Deo coæterna esse non possit. *Quod ipsum etiam peculiariter tractat Euseb. de Præp. Euang. lib. 7. cap. 8. ex Dionysio Alexand. adu. Sabell. Origene adu. Hermog. Philone Iudæo, & Maximo quodam. Similiter Lactantius loco supracitato. Lego autem:* sine fine propositam *pro:* proposita.

22. Nam etsi sunt qui dicuntur Dei, &c.] *Legimus:* Dei, *pro:* Dij, *& hîc, & mox: & cap. sequ. (iuxta quod etiam alibi adnotauimus legendum vbique apud Auctorem ex lib. 5. adu. Marc. vbi illud 1. Cor. 8 citat. Rectiùs autem hîc:* siue in cœlo, siue in terra, *quod legunt editiones Græca, Latina, Syriaca, quàm quod ibi est:* siue in cœlis, siue in terris.

CAP. V.

23. Sed Deus, Deus est, & Materia, Materia, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd materiæ eadem adscribat quæ Deo. *Sunt autem iterum hæc verba Hermogenis, vti etiam ante me adnotauit Latinius; cum quo & hîc & alibi semper legendum censeo:* auctor, auctrix, auctores, *&* auctoritas, *pro eo quod hactenus legitur:* autor, autrix, autores *&* autoritas. *Sunt autem iterum illa verba Hermogenis:* Nũ statim materiam, &c. in plenitudinem comparationis? *Vbi interrogationis nota adiicienda est. & iterum:* Vel qua, inquit, & sic habente, &c. *Item:* ergo (inquis) nec nos habemus aliquid Dei.

24. Stetit Deus in Ecclesia Deorum.] *Similiter initium hoc Psalmi 81. citat infrà lib. 1. aduers. Marc. & lib. aduers. Praxean, pro eo quod & Græcè & Latinè 70. in* synagoga (*quomodo etiam B. Cyprian. li. 2. Testimon. aduers. Iudæos, cap. 6. Verùm voces Hebræa & Chaldaica simpliciter cœtum significant. Pro congregatione itaque* Ecclesia *hîc ab Auctore accipitur, sicuti etiam suprà lib. de Spectac. cap. 25. quum dicit:* in Ecclesiam diaboli tendere.

CAP. VI.

25. Dicit saluum Deo esse, vt & solus sit, &c.] *Dedimus huic capiti titulum:* Quòd saluo statu Materiæ Deus solus & primus omnium auctor dici non possit. *Sunt autem etiam hîc verba Hermogenis.*

26. Ego quidem Deus, contestabitur Deus, &c.] *Omninò sic legendum, pro:* Ille quidem, *nullo sensu. vt correspondeat scripturæ loco Isai. 45. Vbi* iurauit Deus per semetipsum, quòd alius non sit qualis ipse est. *Sic enim ibi legitur:* Ego sum Deus, & non est alius præter me. Per memetipsum iuro. *Latiùs autem de iuramento Dei infrà Auctor lib. 2. adu. Marc. quasi per illud ipsum significet* non esse alium, *qualis ipse est, quod* per semetipsum iurauit. *Hæc etiam omnia repetit, & pulcrè explicat infrà lib. aduers. Praxean.*

27. Dicet Deus: Ego primus.] *Ter istud habetur apud Isaiam cap. 41. 44. & 48. in hæc verba:* Ego primus *& nouissimus. Illud autem;* Extendi cœlum solus, *secundum 70. reperitur Isai. 44. vbi editio ex Hebræo habet:* Extendens, *cui præmittitur:* Ego Dominus complens aut faciens omnia. *Ad quod etiam alludit hîc auctor, quum* Deum omnium auctorem *dicit.*

CAP. VII.

28. Si minorem & inferiorem Materiam Deo, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd minor & inferior Deo Materia esse non possit, si æterna sit. *Quod ipsum iterum repetit cap. 11. Alludere autem Auctorem ad verba Hermogenis manifestum est. Atqui simile est illud Lactantij vbi suprà, à contrario sensu: Materia verò semper fuisse non potest, quia mutationem non caperet, si semper fuisset. Ita enim lego, addita voce: semper.*

29. Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum, &c.] *Quòd* nationes, siquando Deum coguntur confiteri, tamen & alios infra illum volunt, *his verbis indicauit Auctor suprà Apolog. cap. 11.* Imprimis quidem necesse est concedatis esse aliquem sublimiorem Deum, & mancipem quendã diuinitatis, qui ex hominibus Deos fecerit. *Item ca.* 24. Nónne conceditis de æstimatione communi aliquem esse sublimiorem & potentiorem velut principem mundi, perfectæ peritiæ & maiestatis? Nam & sic plerique disponunt diuinitatem, vt imperium summæ dominationis esse penes vnum, officia eius penes multos velint. Vt Plato Iouem magnum in cœlo, comitatum exercitu describit Deorum pariter & dæmonum. *Vbi vide Adnot. nostras num. 373. ac 374. Eodem alludit quum dicit infra li. 2. adu. Marc.* Si enim Deus, & quidem sublimior.

CAP. VIII.

30. Atquin etiam præponit illam Deo, &c.] *Titulum dedimus huic capiti:* Quòd etiam præponat Materiam Deo.

31. de cuius vtitur.] *Defectiua (inquit Rhenan.) locutio; subauditur rebus, aut aliquid simile. Huiusmodi formula sermonis etiam in aliis libris vsus est aduersus Marc. lib. 5.* Sin in creatoris (*inquit*) accipitur. *eodem libro:* Et à nostræ (*inquit*) partis possit opponi. *rursum mox sequitur:* Non minor est eo de cuius vtitur. *Græcorum est imitatio. Paulopòst citat Latinius legendum:* sed vbi de se Deo pręstitit; *verùm placet vulgata lectio:* sed eguisse Deo pręstitit, *eo quòd paulopriùs præcesserit:* Deus subiectus Materię videtur, cuius substantiæ eguit.

32. & hæreticorum Patriarchę Philosophi.] *Ex professo istud tractatum habet suprà ab Auctore lib. de Præscription. aduers. hæret. toto 7. cap. Vbi vide Adnot. nostras nu. 36. Hîc dumtaxat addam, quod habet Rhe-*

nan. *In Epistola (inquit) ad Ctesiphontem hunc Tertulliani locum citat D. Hieronymus. Idem in Nahum Prophetam exponens illud: Exiliuit quasi attelabus. Omnia enim (inquit) dogmata eorum (loquitur de hæreticis) quum frigeant, & volare non poßint, sedem sibi & requiem inter Aristotelis & Chrysippi spineta reperiunt. Atqui quòd Philosophorum fuerit hac hæresis, præterquàm quòd suprà docuimus num.* 10. *&* 11. *etiam Platonis opinionem fuisse, quòd duo rerum principia posuerit, Materiam vnum, & alterum Deum, patet ex Laërtij in vita eius, his verbis:* δύο δὲ τῶν πάντων ἀπέφηνεν ἀρχάς, θεὸν καὶ ὕλην; *contra quem disputat Lactantius vbi suprà, docens non posse constitui duo principia æterna: & refutantur etiam ab Epiph. hær.* 66. *adu. Manichæos.*

CAP. IX.

33. Non potest dicere Deum vt Dominum Materia vsum, &c.] *Huic capiti titulum fecimus:* Quòd si de Materia Deus mundum crearit, id non dominio fecerit, sed precario aut vi.

34. Sed precario forsan vsus est.] *Quid sit* precario vti, *explicat, quum subdit:* & ideò precario, non dominio. *Ad cuius maiorem declarationem facit quod paulopòst additur:* His enim tribus modis aliena sumuntur, Iure, beneficio, impetu, *id est:* dominio, precario, vi. *Quibus verbis significat* precarium *idem esse quod* beneficium, *id est (iuxta Vlpianum lib.* 43. *ff. De precario) quod precibus petenti vtendum conceditur, tamdiu quàm is qui concessit, patitur. Rectè itaque adnotauit Rhenanus:* Precario, dominio, vi, sumere aliena, *verba esse Iureconsultorum, & proinde Legum ciuilium peritiam in Tertulliano permagnam fuisse frequenter ostendi.*

CAP. X.

35. Nónne etiamsi Materia optima fuisset, &c.] *Inscriptionem hanc huius capitis damus:* Quòd proinde Deus mali aut auctor, aut adsentator dici debebit. *Cui simile est illud Eusebij lib. de Præpar. Euang. cap.* 9. *Ostendam (inquit) non esse possibile, quin malorum Deus auctor sit, si Materia ei aliunde ad creandum subiicitur. Legimus autem paulopòst cum Latinio & Rhenano:* fatue satis, si ita gloriæ suæ, *addita recens particula:* si. *Porrò sunt iterum illa verba Hermogenis:* Ergo (*inquit*) ex nihilo, *&c.*

36. bona fide.] *Id dixit (inquit Rhenan.) pro seriò, siue profectò. Q. D. nihil mentior. Sic aduersus Valentinianos cap.* 1. Si (*inquit*) bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio, Altum est, aiunt.

37. sed adsentator mali.] Adsentari (*inquit idem*) *etiam in libris superioribus, pro* assentire *siue consentire dixit.* Assentator *itaque hic dicitur, qui mox* assertor mali, *&* amicus mali; *vbi autem,* qui malum Materiæ tanto sustinuit, *puto aduerbialiter legendum* tãtò.

38. Aut enim potuit emendare, sed noluit, &c.] *Totidem penè verbis vbi suprà Eusebius: Cur igitur malas qualitates reliquit: vtrum quia euellere noluit, aut quia non potuit? Nam si noluit & potuit, necesse tibi erit caussam malorum Deo adtribuere, qui mutatione mundum creans, non destruxit neque mutauit in melius mala cùm potuerit. Nec poteris, si ita opinaris, Deum non culpare, qui malignitatem Materiæ non abstulit quum posset, sed ad perniciem creaturarum reliquit.*

CAP. XI.

39. Et tamen vnde nobis persuadet Hermogenes malam esse Materiam? &c.] *Titulum dedimus huic capiti:* Quòd Materia mala esse non possit si æterna, aut si æternum esse malum possit, proinde sit insuperabile. *Prius autem membrum latè etiã deducit vbi suprà Eusebius, quamquam paulò aliis argumentis, sicuti etiam partim Epiphanius aduersus Manichæos.*

40. vt aliis coæterno inferius deputetur.] Inferius *cum Datiuo adnotat Rhenan. etiam vsitatum Plinio lib.* 4. *cap.* 13. *Introrsus verò (inquit) nulli* inferius *nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.*

41. Immò & iudicium frustrà constituit Deus, &c.] *Quum frequentiß. scriptura meminerit* iudicij Dei, *videtur tamen propriè adludere ad Matth. ca.* 25. *quum sequantur illa verba, quæ præparauit illi Deus & angelis eius. Sunt autem verba illa obscuriß.* quibus contra malum finis, *quibus mederi non licuit, quod hîc adhuc deesset ternio Variarum lectionum Vaticani codicis.*

42. priùs in puteum abyssi relegatus.] *Adludit ad illud Apocal.* 20. *Et adprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum, siue* relegauit (*vti hîc Auctor loquitur*) in abyssum, *siue secundum Auctorem:* in puteum abyssi. *Nisi malit quis referre ad illud eiusdem capitis:* & diabolus, *qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis.*

43. quum reuelatio filiorum Dei, &c.] *Hîc illum locum respicit Rom.* 8. *Nam exspectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei exspectat; vanitati enim creatura subiecta est, non volens. Quam enim Interpres Latinus* creatutam, *Tertullianus,* conditionem *vocat suo more, non aliter atque dixit suprà Tom.* 2. *lib. de Cor. milit. cap.* 6. vniuersam conditionem *inuitam vanitati succedisse. Vbi & alios similes locos eius videre est num.* 59. *quò pertinet & illud quod sequitur:* & integritate conditionis. *Hîc autem paraphrasticῶs locum illum egregiè quasi aliud agens explicat.*

44. pecora condixerint bestiis.] *Rectè adnotauit Latinius citari hîc ab Auctore illud Isai.* 11. *Lupus cum agno & pardus simul accubabit cum hœdo, & vitulus & leo & taurus simul pascentur, &c. Agnum etiam, hœdum, vitulum, taurum, & bouem,* pecora *vocat Auctor; Lupum verò, pardum, leonem, & vrsum,* bestias. *Vt* condixerint (*nam coniectura:* conuixerint, *non placet*) *accipiatur pro, societatem inierint. Nam similiter infrà lib.* 1. *aduersus Marc. (quamquam paulò aliter interpretetur perperàm Rhenan.) dixit Auctor de Paulo & reliquis Apostolis:* dextras iunxerant, & ipsa officij distributione de Euangelij societate condixerunt; *nec absimiliter li. adu. Praxean,* condicente etiam scriptura, *hoc est (vel ipso Rhenano teste) consentiente scriptura. Aliter interim acceptum est suprà Tom.* 2. *lib. de Coron. milit. vti illic ex Rhenano diximus num.* 139.

45. & paruuli de serpentibus luserint.] *Pertinet hoc ad illud eiusdem capitis: Et puer paruulus in cauernam aspidum, &c. manum immittet. Vbi tamen videtur legisse aliquid amplius quàm hodie Græcè legatur, & magis consentire cum Hebræa B. Hieron. ac Chaldaica interpretatione, qua legit: Et delectabitur paruulus super foramine aspidum.*

CAP. XII.

46. Age nunc malam ac pessimam credamus esse Materiam, &c.] *Titulo hoc caput insigniuimus:* Quòd si mala creditur Materia, oporteat esse demutabilem, & proinde non æternam, quum Deus omnia bona fecerit.

47. Ergo

47. Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscitabuntur, &c.] *Obiectio hæc aut ipsius Hermogenis est, aut alicuius Hermogeniani. Sumptum est autem paraphrastice ex cap. 3. Matth. ordine immutato. Nam prius ibi habentur:* Genimina viperarum facere pœnitentiæ fructum, *&* filij iræ *fugere ab ira ventura; ac postremò additur: Potens est Deus* de lapidibus suscitare filios Abrahæ.

48. Et vidit Deus quia bona, & benedixit ea Deus.] *Ad verbum sic transtulit ex aditione 70. Vbi de creatis animantibus agit. nam Græcè legitur:* ὅτι καλὰ, *pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo, & Chaldæa paraphrasis:* quia bonum. *Eodem alludit infrà li. 2. adu. Marc. his verbis:* Sic & benedicebat quæ benè faciebat. *Similiter verò argumentum simile Manichæi dissoluit, & latius, Epiph. vbi suprà, qui interim maximè vrget postremum illud eiusdem cap. Et vidit Deus omnia quæ fecit, & ecce bona valde: cum additamento (inquit) vocis valdè, quod ipsum repetitur Eccl. 39. Legimus autem iuxta morem Tertullianicum:* quà optima, *&:* quà mala, *pro eo quod erat vtrobique:* quasi.

CAP. XIII.

49. Et quæretur, quomodo ex ea bona facta sint, &c.] *Caput hoc hanc sortitur inscriptionem:* Quòd si nulla demutatio fiat in Materia, oportuisse illam boni & mali capacem esse. *Vtitur autem etiam Prateolus argumento illius scripturæ:* Non potest arbor bona fructus malos facere, *adu. Hermiam, nescio ex quo Auctore.*

CAP. XIIII.

50. Per quod probabitur manifestè Materiæ deseruisse, &c.] *Hic non solùm noua periodus, sed & nonum caput incipiendum hoc titulo:* Quòd proinde Deus Materiæ deseruierit, ex ea proferens etiam mala. *Quare rectè adnotauit Rhenanus illud:* deseruisse *dici à deseruiendo, non à deserendo.*

51. quàm pusillitas competit.] *Duas voces has Tertulliano etiam alibi vsitatas rectè adnotauit Latinius.* quàm *enim frequentissimè pro potius quàm accipitur; &* pusillitas *lib. 2. adu Marc.* An hæ sint (*inquit*) pusillitates, *ac lib. 4.* ad Helisæi pusillitatem.

CAP. XV.

52. Porrò si bonum neque ex Materia factum est, &c] *Inscripsimus hoc caput:* Quòd si bonum ex nihilo factum probetur, consequéter etiam malum. *Rectè autem adnotauit ad marginem Rhenanus phrasin Tertullianicam:* expugnare argumentationes.

CAP. XVI.

53. Igitur in præstructione huius articuli & alibi fortitan retractandi, &c.] *Titulum huic capiti damus.* Quòd aut Deo adscribendum bonum & malum, aut Materiæ, aut alterum alteri. *Atqui de vocibus Auctori vsitatis:* præstruere, *&* retractare, *pro tractare, alibi latius, & de posteriori infrà li. adu. Praxean.*

54. mali ac boni adfines.] Adfinis (*inquit Rhen.*) *cum Genitiuo, vt alibi compluribus locis. Similiter infrà cap. 29.* adfinis eius cato nostra.

55. per substantiæ suggestum.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Christi cap. 16.* Et venturam (*inquit*) inde suggestu paternæ claritatis prædicemus. *Nos verò etiam alicubi suprà similes locos adnotauimus. Non aliter dixit infrà cap. 31.* habentes vtrique suggestus suos proprios, *&:* Suggestus autem cœli & terræ, *id est, ornatus.*

CAP. XVII.

56. Vnici Dei status hanc regulam vindicat, &c.] *Tractatur hoc capite:* Quòd repugnet Hermogenis sententia cum vnici Dei statu, qui fecit omnia solus.

57. Quis cognouit sensum Domini, &c.] *Locus hic partim reperitur Isai. 40. partim Rom. 11. more Apostoli Pauli, qui prima quæ hic habentur verba, ex Isaia desumpsit, posteriora autem illa: Quis prior dedit illi (siue vt hic habet Auctor)* quis tradidit, & retribuetur ei aliunde. *Deinde etiam in hoc illum imitatur Tertull. quòd non hic modò, sed & alibi frequenter quædam omittat, alia ponens, sicuti 1. Cor. 2. omittitur illud intermedium:* aut quis consiliarius eius fuit? *& additur quod prætermissum est & hic; & Rom. 11.* aut quis instruxit illum. *Immò infrà initio lib. 2. aduers. Marc. omnia hæc Apostolo adtribuit, quia potiorem habet partem, quum tamen illud:* aut viam intellectus & scientiæ quis demonstrauit illi? *solus habeat Isaias; apud quem tamen 70. non habent illud:* scientiæ, *cuius mentio in Hebræo. Quod semel adnotasse sufficiat. Atqui:* sensum *& Auctor, tum hic tum infrà lib. 2. & 5. adu. Marc. ac adu. Praxean, & interpres noster, epistolarum Pauli accipiunt pro:* mente, *sicuti vulgatus 70. interpres vertit ad verbum vocem Græcam:* νοῦν, *quæ tribus illis locis reperitur. Vertit etiam (vti adnotauit Rhenan.) noster Auctor* consultatus est *Deponentaliter, pro:* consuluit, *quod alij verterunt, &:* ad quem consuluit, *sicuti ipse legit dicto lib. 2. adu. Marc.*

CAP. XVIII.

58. Si necessaria est Deo Materia, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd nemo Deo cooperari potuerit nisi Sophia eius & sermo eius, id est: filius Dei, cui Hermogenes Materiam perperàm præponit. *Est autem planè similis huic locus infrà lib. aduersus Praxean, vbi plerasque easdem scripturas citat.*

59. Hæc denique sola cognouit sensum Domini, &c.] *Hic citat Auctor dictum locum Apostoli 1. Cor. 2. immutato tamen verborum ordine. Nam multo priùs ibi legitur, quod hic sequitur:* Quis enim scit quæ sunt Dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? *aut saltem illud cuius hic paraphrasin reddidit Auctor: Et quæ Dei sunt, nemo nouit nisi spiritus Dei; legens ex præcedenti commate, quod etiam subauditur:* nisi spiritus qui in ipso; non (*inquit aduersus Praxean*) qui extra ipsum est.

60. Quum pararet cœlum (inquit) aderam illi, &c.] *Scripta sunt hæc Prou. 8. & citantur etiam ab Irenæo li. 4 c. 37. sed paulo aliter ab Auctore translata, tum hic, tum li. adu. Praxean infrà, quàm hodie & Græcè & Latinè apud 70. exstant. Primum videtur non legisse* συμπαρήμην, *quod transfertur: simul aderam, pro quo Irenæus:* cum illo aderam, *quum ipse solùm legat conformiter B. Hieronym.* aderam, *tum hic tum infrà lib. aduersus Praxean. Deinde mittit quod illic est Græcè & Latinè: quando secernebat sedem suam super ventos, pro quo per parenthesin hic est dumtaxat:* super ventos. *Eleganter autem transfert:* & cùm fortia faciebat, quæ sursum nubila, *pro eo quod Latinus 70. Interpres, quãdo fortes faciebat quæ supra nubes; nã vox:* νέφη, nubila *æquè significat atque* nubes. *Omninò etiam legimus:* & cùm firmos *siue* tutos, *vt infrà*, ponebat fontes eius quæ sub cœlo est (*nempè aquæ, siue abyssi, vt Irenæus*) *ad verbum*

ex Græco,pro quo mendosissi.irrepserat:montes,*maximè quum etiam infrà c.32.sic legat, & illud significent voces Græcæ,Hebrææ,& Chaldææ.Porrò quod hic legitur*: ego eram compingens cum ipso, *ibi more suo legi* : modulans,*Irenæus*:aptans, *& Latinus interpres vterque*: componens.*Græcè est*:ἁρμόζȣσα. *Deinde vertit*,oblectabar in persona eius, *pro eo quod alius interpres* : *in facie eius. vtrumque significat Græca vox* προσώπȣ, *& rectiùs Tertullian. ac Iren.* quum perfecisset orbem, *quàm ille:habitabilem postquàm perfecit; nam* οἰκȣμένη orbem *terræ significat potius quàm habitabilem terram.*

61. ante sæcula fundauit me, &c.] *Hic rursum in hac scriptura eiusdem cap.9.Prouerb pauloante præcedentem variat à Græco textu,quum legit*: ante sæcula, *& ibi sit*: πρὸ τȣ̃ αἰῶνος, *omittens etiam repetitum illud* ἐν ἀρχῇ,*id est,ab initio*, *quod tamen Irenæus lib. 4. cap. 37.ac Hebræi & Chaldæi legunt. Cum quibus etiam magis,quàm cum Græca voce* ἐθεμελίωσε *conuenit illud* : collocarentur, *& quod habet Irenæus* : confirmarentur, *pro eo quod alij* : fierent. *item illud* : genetauit me, *pro* γεννᾷ με, *quod alter vertit, gignit me.*

62. prior autem abysso genita sum.] *Metaphrasis est hæc potius tum hic, tum infrà cap. 32. quàm ad verbum versio: & etiam magis conuenit cum Hebræo quàm Græco textu, quia legitur quidem Græcè* πρὸ τȣ̃ τὰς ἀβύσσȣς ποιῆσαι, *id est, antequàm abyssos faceret*; *sed additur ex Hebræo : Ego iam concepta eram, pro quo vtroque hic dixit* : Prior abysso genita sum. *Deinde alio hic ordine hoc citat quàm Prouerb.8.legatur.*

63. non capit fine initio quicquam fuisse.]Non capit, *id est (sicuti rectè interpretatur Rhenan.)fieri non potest,non datur,non conceditur,non est possibile.Verùm de hac phrasi latiùs suprà Apolog.num. 254. & infrà lib. 5. aduers.Marc.Hic sufficiat addidisse,similes esse locutiones infrà cap.* 20. & principium nihil aliud capiat quàm initium, *ac cap.*32.Siquidem non capit diuersas fuisse.

CAP. XIX.

64. Sed & ad originale instrumentum Moysi prouocabo,&c.] *Caput hoc inscribimus.*De loco Geneseos : In principio creauit Deus cœlum & terram,quòd in principio debeat intelligi : ante omnia,aut in principatu seu potestate.*Sine autem legas*: occasiones sibi sumpsit,*siue* : ibi, *id est*,in originali instrumento Moseos, *perinde esse adnotauit Rhenanus. Facit autem istud pro eorum sententia, qui Moysen Geneseos auctorem rectè dicunt.*

65. vt hæreticis ferè mos est simplicia quæque torquere.] *Istud abundè tractatum est ab Auctore suprà lib.de Præscript.adu.hæret. maximè cap. 17. 38. 39. & 40.vbi vide etiam adnotationes Quintini & nostras.*

66. Ita principium siue initium inceptionis esse verbum, &c.] *Verisimile est vt hanc significationem* principij *indicaret Auctor, propterea alibi ab eo verti solere, quum dictam scripturam citat* : In primordio fecit Deus cœlum & terram, *sicuti suprà lib. de Baptismo, cap. 3. num. 17. & cap. 5. & alicubi infrà. Quò pertinet etiam illud infrà cap.*34. Immò nusquam fiet (cœlum) cum terra , cum qua primordio factum est.

67. Nam & in Græco Principij vocabulum, quod est ἀρχὴ, &c.] *Consentiunt etiam Tertulliano in significatione* ἀρχὴ, *pro principatu , Xenophon lib. 1. de Imperio, Aristot. Polit.1.& Plato de Republica.*

68. vnde & ἄρχοντες dicunt Principes & Magistratus.] *Hoc adnotatu dignum , quòd vbi Græcè est* ἄρχοντες, *eam vocem in translatione scripturarum retinere soleat Auctor. Sicuti suprà lib. aduers. Iudæos cap. 9. & infrà lib.3.aduers. Marc.*Nam & ἄρχοντας (*inquit, Isaiam citans cap. 1.*) Sodomorum , appellat Archontas vestros. *Item lib. de Resurrectio. carnis,cap. 20. alium locum Isai. 3.sic vertit*: Venturum in iudicium cum Presbyteris & Archontibus populi; *quomodo etiam illud Psal.2.*Astiterunt Reges terræ, & Archontes congregati sunt in vnum.

CAP. XX.

69. Sed vt nihil aliud significet Græca vox, &c.] *Titulum huius capitis ponimus* : Quòd illud in principio, etiam de Sophia seu sermone , atque adeò filio Dei possit intelligi.*Quam interpretationem ferè sequi solet B. Augustin & nominatim lib.1. de Genes.ad litter.cap.2 Lib.1.contra aduers.Leg. & Proph.cap. 2.ac de Ciuit.Dei,lib. 11. cap.32. Hoc idem argumentum latiss quamplurimis scripturis deducit Theodoretus Epit. diu. dogmatum,nempè Deum cum filio omnia condidisse. Nec dissentiunt ab his B. Hilarius in Psalm. 2. & Auctor rursum infrà lib. aduersus Praxean, vbi de hoc latiùs.*

70. Dominus condidit me initium viarum suarum in opera sua.] *Addidi hic necessariò*: initiũ viarum suarum,*tum quòd cap.18.suprà, & infrà lib. adu. Praxean, id legatur,sicuti & in omnibus æditionibus Bibliorum, Hebræa, Chaldaica. Græca & Latina; tum quòd paulopòst idipsum his verbis*: Quoniam etsi erat initium viarum, &c. *Certè id etiam legit Athenagoras Oratione pro Christianis.*

71. vbi & opera & opere operator.] Opus (*inquit Rhenanus*) *fit per* operam. *Sed Tertullianus etiam in præcedentibus libris* operam *vsurpauit pro opere. Vult ergo dicere : Vbi & opus, & operis operator adsuntur.*

72. In principio erat sermo, &c.] *Non solùm Auctori istud & B.Cypriano vsitatum fuit, vt* sermo Dei *potius quàm Verbum appellaretur filius Dei. Hinc illud huius libri 2.Testimon. aduers. Iud. cap. 3.* Quòd Christus idem sit sermo Dei; *vbi id probat ex variis scripturis Psalm. 32. 44. & 106. Isai. 10. Ioann.1. & Apocal. 6. Antiquior his interpres Irenæi,lib. 2. cap. 2. magis voce* Verbi *vtitur, easdem scripturas citans.*

CAP. XXI.

73.Ergo inquis: Si tu ideò præiudicas, &c.]*Huic capiti inscriptionem dedimus* : Quòd ex nihilo omnia facta esse scriptura suo silentio indicat, dum non addit ex quo facta sint.*Sunt autem iterum hic verba Hermogenis, aut alterius Materiarij hæretici.*

74. & non periclitatur , &c.] *Hanc locutionem (inquit Rhenan.) per verbum* : Periclitor, *etiam alibi vsurpat imitatione Græcorum, qui verbo* : κινδυνεύω *sic vtuntur*: Non periclitatur, *hoc est, abest, non est periculum.Sic mox* : Periclitabitur primò videri ex nihilo factum. *Item* : Proinde periclitabitur, ex alio longè factum videri.Periclitabitur,*id est, propè erit vt videatur. Periculum erit.Non aliter accipi debet illud lib. de Carne Christi* : Omnia periclitabuntur aliter accipi quàm sunt,*& lib.de Præscrip.adu.hæret.ca. 39.* Nec periclitor dicere. *rursum infrà, cap. 44.* credo de venia periclitabuntur. *Hic loquendi modus admodum*

dum

dum Platoni familiaris, Plutarchus: κινδυνῶδὴς θεῶν ἐχθρὸς ὁ κόλαξ εἶναι. *Hoc est: verendum est, siue timendum, ne Deorum inimicus sit adulator.*

CAP. XXII.

75. Atque adeò Spiritussanctus hanc scripturæ suæ rationem, &c.] *Hoc caput titulo insigniuimus:* Quòd scriptura quum quid ex aliquo fit, referat vnde fiat.

76. Fruticet terra herbam virentem, &c.] *Sic iterum legimus tum hic, tum infrà cap. 29. ex admonitione Latinij, pro eo quod Rhenanus substituerat:* fructificet. *Idque eo magis, quòd vox Græca:* βλαστησάτω, *germinare & fruticare significet, non* fructificare, *quomodo etiam voces Hebræa & Chaldaica. Rectiùs autem vertit Auctor* lignum fructuosum, *pro eo quod Græcè est* κάρπιμον, *quàm Latinus 70. interpres pomiferum; nam correspondent etiam ex Hebræo & Chaldaico versiones, quæ habēt: Faciens fructum. Videtur etiam illius temporis æditio Græca semel dumtaxat legisse in hac scriptura:* secundum genus & secundum similitudinem, *& postea sicuti Auctor, modò:* in similitudinem, *modò:* secundum genus suum; *quippe quæ duo idem ferè significant, quemadmodum etiam B. Hieron. primò vertit:* secundum genus suum, *& deinde:* iuxta speciem suam. *Porrò cum Latinio prætermisimus id quod iterum superfluò repetebatur:* Factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem semen secundum genus, & lignum fructuosum faciēs fructum, cuius semen in ipso secundum genus.

77. per firmamentum cœli.] *In hac secunda dicti cap. 1. Gen. scriptura obscurius est istud, item quod & ex Græco* κατὰ *vertitur* secundum firmamentum; *pro quo apertiùs B. Hieron.* sub firmamento cœli. *Porrò quum subdit:* per Prophetam, *Moysen intelligit Geneseos Auctorem, quum suprà cap. 19. appellauit* originale instrumentum Moysi.

78. Quamquā possimus vnde, &c.] *Istud ad clariorem intellectum parenthesi inclusimus, vsque ad:* si tantam. *Atqui (vti rectè adnotauit Rhenan.)* vnde *Tertullianus solet vsurpare pro* vndevnde, *id est, vndelibet. Sic li. 3. adu. Marc.* Difficilius Deo mentiri, quàm carnis veritatem vnde producere, licet non natæ, *hoc est, vndelibet Lib. 4. adu. eundem:* Non erit (*inquit*) mirum quod ex dispositione est creatoris, sed vnde magis probetur quàm ex Legis & Prophetarū in Ioannem occasu; & exinde ortu, regnum Dei. *Cui addendum est & illud eiusdem li. 4.* qui neque vnde speraret, *ex adnotat. eiusdem in eundem locum.*

79. Væ illud, &c.] *Rectè idem adnotauit alludere Auctorem ad cap. vlt. Apocal. ita tamen vt Metaphrasticōs tantùm id faciat, paucissimis verbis integram periodum comprehendens.*

CAP. XXIII.

80. Sed ex sequentibus argumentatur, &c.] *Inscripsimus hoc caput:* De loco illo Geneseos: Terra autem erat inuisibilis & incomposita. *Atqui hausisse Hermogenem, cuius hic iterum verba sunt, ex Platone manifestum facit B. Iustinus Martyr Apol. 1. siue Orat. pro Christianis: Nec minus (inquit, de Platone loquens) itidem in cœlo & terra lapsum eum esse liquet. Quia enim Moses ita scripsit: In principio fecit Deus cœlū & terram, ac deinceps hæc adiungit, dicens:* Terra autem erat non aspectabilis & incondita; *existimauit hanc, de qua ille ait:* Terra autem erat, *præexistentem dici terram, quoniam Moyses dixerat:* Terra autē erat inaspectabilis & incondita. *De qua verò dicit:* Fecit Deus cœlum & terram, *eam illum designare putauit, quæ iuxta præexistentem Ideam, à Deo sensibilis est creata. In hoc tamen differt Hermogenes à Platone, quòd duo tantùm faceret principia rerum, Deum & Materiam, Plato verò Deum, Materiam, & Ideam.*

81. Terra autem erat inuisibilis & incomposita.] *Quæ hic & cap. 3. lib. de Baptismo suprà,* incomposita *dicitur, mox hic appellatur:* rudis, informis, confusa, & incondita. *Omnia enim hæc significat vox Græca* ἀκατασκεύαστος. *Vide ibi num. 18. verba B. Hieronymi.*

CAP. XXIIII.

82. Reuertor nunc ad singulos articulos, &c.] *Huic capiti titulum fecimus:* Quòd Terræ nomen Materiam non significet. *Sumpsit autem & istud ex Platonis verbis iam citatis num. 80. Hermogenes.*

CAP. XXV.

83. Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, &c.] *Inscriptionē huic capiti damus:* Quòd non duæ, sed vna terra recenseatur, Gen. 1. *In quo errore etiam Hermogenes dictum Platonem imitatus est.*

84. & electrum, licet ex auro & argento fœderatum, &c.] *Plinius lib. 33. hist. nat. cap. 4. Omni auro inest argentum; vbicunque quinta portio argenti est,* electrum *vocatur. Fit & cura* electrum *argento addito; quòd si quintam portionem excessit, incudibus non resistit. Et ipse quoque Auctor infrà lib. adu. Praxean:* Vt electrum ex auro & argento, & incipit nec aurum esse neque argentum, dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur. *Quos locos facere ad intellectum Vlpiani lege 4. de Legatis 1. adnotauit Reinardus Var. lib. 1. cap. 19. vbi & aliud genus* electri *commemorat ex Ambrosij Hexameron lib. 2. cap. 15.*

85. nisi & Sileno illi apud Midam Regē, &c.] *Simile est illud suprà cap. 2. lib. de Pallio:* Viderit si quis vspiam alius (*orbis nempè*) ad Meropas, vt Silenus penes aures Midæ blatit, aptas sanè grandioribus Fabulis. *Et quod habet Maximus Tyrius serm. 30. (si modò rectè citatur à Gyraldo de Diis Gentium)* Silenū *ebrium laqueis & vinculis constrictum* Midæ *prædixisse varia & diuersa. Vnde etiam facile colligere est Poëtam Virgilium suæ Ecloga* Sileni *argumentum sumsisse, & in prouerbium quoque abiisse* Silenis *Alcibiadeis magis ridiculum, quali nomine ob* grandiores fabulas, *Rhenanus alicubi Valentinianorum somnia appellat.*

86. auctore Theopompo.] Theopompus (*inquit Rhenan.*) *Historicus Græcus & vetustus. Ego verò magis puto referri oportere ad* Theopompum *antiquæ Comœdiæ Poëtam, qui 24. fabulas, teste Suida, conscripsit, è quibus vna fuisse videtur* Silenus *inscripta, quam adeò etiam imitatus videtur Virgilius in Ecloga* Sileno, *de qua iam diximus. Ibi autem:* Sed & Deos multos, idem refert, *videtur adludere ad alium aliquē* Theopompi *librum.*

CAP. XXVI.

87. Nobis autē vnus Deus & vna est terra, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd de terra dumtaxat vna loquatur scriptura, cuius dispositionem postea recenset iuxta ordinem etiam in aliis seruatum. *Quæ ipsa infrà paucis repetit cap. 29. Atqui vox:* decurrere, *frequentiss. Auctori, sicuti & alibi adnotauimus. Sic adnotante Rhenano lib. de Carne Christi, cap. 20.* Quod idē dicit Matthæus, originem Domini decurrens,

88. Et separauit inter aquam quæ erat infra firmamẽtum,&c.] Infra *omninò hic accipit Auctor pro: subter, aut sub; neque enim aliter accipi potest quod Græcè est: ὁ ὢν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, maximè quũ illud Hebr. 2. transferatur: sub pedibus eius, ficuti hic ab aliis Interpretibus:* sub firmamento. *Quod his verbis Tertullianus suprà lib. de Baptis. cap.* 3. Nam vt firmamentum cœleste suspenderet in medietate, distinctis aquis fecit. *Cui similiter B. Hieron. Vti ibi videre est num.* 19.

89. Et finxit Deus hominem de limo terræ,&c.] *Similiter citat hunc locum infrà cap.* 31. Fecit Deus hominem de terra. *ac suprà lib. de Baptis. cap.* 3. Figurandi hominis opus absolutum est de terra. *& lib.* 2. *adu. Marc.* Bonitas finxit hominem de limo. *Item lib.* 1. *adu. eundem:* Quis? vtique qui de limo. *Vbi tamen verba Gen.* 2. *citans legit:* Et fecit Deus hominem limũ de terra, *quomodo etiam li. de Resurr. carnis, c.* 5. *n.* 51. *Vbi de ea lectione latiùs. illud magis Hebrææ, hoc verò edit.* 70. *& paraphrasi Chaldaicæ respondet. Distinximus autem paulopòst sequentia ad hunc modum, vt illa:* antè enarrar, *&* ostendit, *per commata tantummodò, non per periodos distinguantur.*

90. Nam &, Autem, ipsum, velut fibula,&c.] *Pulcra interpretatio, quid particula:* Autem, *in scripturis sacris addita significet. Adnotatur autem à Rhenano similis huic locus ex lib. de Resurrectione carnis infrà, cap.* 40. Ita vocabulum Homo, consertarum substantiarũ duarum quodammodò fibula est.

CAP. XXVII.

91. Sed tu supercilio capitis & nutu digiti accommodato,&c.] *Titulum capiti huic damus:* Quòd particula: Erat, de omnibus dicatur quæ habent esse. *De Prouerbialibus autem his formulis,* supercilio capitis & nutu digiti accommodato altius vocem adtollere, *inter Prolegomena. Lego autem mox:* vnde habeat, *pro:* habet, *quòd sensus id necessariò exigat.*

92. Hæ sunt argutiæ & subtilitates hæreticorum, &c.] *Suprà etiam de* subtilitatibus *&* argutiis hæreticorum *abundè dictum est, lib. de Præscript. adu. hæret. non vno in loco.*

CAP. XXVIII.

93. Atquin non tantùm probabimus,&c.] *Huius capitis hæc est inscriptio:* Quòd contrarientur dictæ interpretationi Hermogenis voces illæ: Inuisibilis & rudis, quia proinde imperfectam fuisse Materiam oporteret.

94. Cui articulo respondere debebimus suo ordine.] *Infrà nempè cap.* 30.

95. vnde ergo compertus est,&c.] Compertus *(inquit Rhenan.) Deponentaliter, pro comperit, vt infrà lib.* 4. *adu. Marc.* Quo die *(inquit)* ipse compertus est veniam, ieiunij dico. *Loquitur illic de Dauid. Sic Cicero dixit: Elucubratus sum, pro elucubraui. Quin etiam (inquit) eam epistolam quam eram elucubratus ad te non dedi. ad Atticum lib.* 7. *Et Suetonius in August. multatus est, vsurpauit pro multauit. Item alibi Cicero, punitus es, pro puniuisti. Legendum autem censeo prorsus:* informem & confusam & inconditam illam fuisse, *pro eo quod est tertio loco:* & inquietam, *eo quòd similiter suprà c.* 23. *iisdem verbis illis sit vsus.*

96. aut si hoc à Deo reuelatum est, probare debet.] *Locus adnotandus aduersus hæreticos, quos spirituales quidam nuncupant, aut extaticos, qui etiam scriptura contempta solis reuelationibus nitendum docent; in quo non credendum illis docet hic Auctor, nisi* probent id à Deo reuelatum.

CAP. XXIX.

97. Siquidem omnia opera sua Deus,&c.] *Damus huic capiti titulum:* Quomodo terra primùm inuisibilis & rudis, postea visibilis & composita.

98. depalans quodammodò mundum.] Depalans *(inquit Rhenan.) hoc est manifestans, palàm ostendẽs. Adu. Marc. lib.* 5. *Paulum Apostolum vocat* depalatorem disciplinæ diuinæ, *id est, enarratorem, promulgatorémque. Nã* depalare *est Tertulliano* propalare.

99. sed inhabitari.] *Ad verbum vertit illud Isaiæ* 45. ἀλλὰ κατοικεῖσθαι, *pro: vt inhabitaretur.*

100. orbis terræ & omnes qui habitant in illa, &c.] *Veterem psalmorum aditionem veram esse, quam adidit Faber in Psalterio quintuplici, vel hinc patet, eámque ad verbum ex Græca* 70. *vbi legitur:* ἐν αὐτῇ, *& mox vtrobique* αὐτὴν, *pro eo quod B. Hieron. in vtraque adit. ex Hebræa & Gallica,* in eo, *& mox his:* eum. *Siue autem legatur cum Tertulliano:* orbis terræ, *siue cum aliis:* orbis terrarum, *perinde est; nam vnica vox Græca* οἰκουμένη *ad vtrumque est indifferens.*

101. Congregetur aqua in congregationem vnam,&c.] *Sic legimus cum Græcis, Hebræis, & Chaldæis ac Latinis vtriusque aditionis exemplaribus, pro:* in congregatione vna. *Mirum est autem, quòd sicuti illi habent, non addiderit* quæ sub cœlo est, *ad distinctionem alterius quæ super firmamẽtum. Legimus autem iterum cum Latinio:* Fruticet terra,&c.

102. Hæc dicit Dominus qui fecit cœlũ, &c.] *Etiam istud inuenitur iuxta* 70. *Isai.* 45 *in eadem periodo ante verba paulo antè citata. Variat interim ab hodierno textu Græco, quòd legat sicut adit. Hieron.* Hæc dicit Dominus, *quum sit Græcè:* οὕτως. *Legimus autem:* fecit, *pro:* facit, *cum Latinio, quia Græcè est:* ποιήσας.

CAP. XXX.

103. Sic & sequentia coniecturam Hermogenis, &c.] *Inscribimus caput istud:* Quòd neque illud: Et tenebræ super abyssum, pro Hermogene faciat. *Rectè autem (vti adnotauit Rhenan.) dixit:* instruere videbuntur, *quia reuera non instruunt. Lego necessariò, vt oratio sit congrua:* abyssum, spiritum Dei, aquas; *& mox:* spiritum super aquas, *pro eo quod erat* spiritus; *maximè quum postea sic legatur. Siue autem legas:* æstimare facit tam diuersa relatio, *cum Vatic. cod. MS. siue cum excusis:* æstimari facit tam diuisa relatio, *perinde est.*

104. Vanissimum denique, &c.] *Vatic. MS. cod. &* 1. *aditio, legunt:* vanitimum. *sed quia nusquam eam vocem reperi, placet vulgata lectio. Quas autem mox vocat* species; *paulopòst formas dicit. quare non arridet Vatic. cod. varia lectio:* formam. *Et legendum cum Latinio interrogatiuè:* si non habebat, agnoscitur?

CAP. XXXI.

105. Sed & illud vtique captabitur,&c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* Quòd sufficerit initio in genere id quod continet nominare, postea verò etiam contenta cœlo & terra. *Sunt autem etiam hæc verba Hermogenis. Atqui pro eo quod legitur:* & complectebantur, *Vatic. cod. MS.* & contemplabantur. *Neutrum placet.*

106. & statuæ super euripum.] Euripus *(inquit Rhenan.) fretum quod est ad Chalcidem, nomen dedit ob similitudinem. Fossæ erant, quibus ludi circumdabantur*

septorum

septorum loco. Factum deinde est, vt pro qualibet fossa aut canali cœperit Euripus *vsurpari. Plinius Nepos in epistola ad Caninium Rufum: Quid* Euripus viridis *& gemmeus? Vitruuius in libro 7. Finguntur enim portus, promontioria, littora, flumina, fontes,* Euripi*, fana, luci, montes, pecora, pastores. Vide plura, quæ magis ad loci huius declarationem faciunt de* Statuis super Euripum, & obelisco in Circo *suprà lib. de Spectac. cap. 8. n. 72. 73. 74. 75. 76. & 77.*

107. Costam verò & ossa, &c.] *Quum* cutem *non commemoret alicubi liber Geneseos in homine, prorsus* costam *lego; & verò tam mihi licet hoc ex coniectura substituere, atque illud Rhenanus, pro eo quod in prima ædit. legebatur* Enim verò, *maximè quum alludat magis lectio, quamquam mendosa MS. Vatic. cod.* cuitam. *Alludit autem ad has scripturas: Et tulit vnam* costarum *eius, &c. ac: Hoc nunc os ex* ossibus *meis, &* caro *de carne mea, Gen. 2. Itē: Aperientur* oculi vestri, *&*: in sudore *vultus tui, Gen. 3. denique: Vox* sanguinis *fratris tui, Gen. 4.*

108. factitatione.] Factitationis *(inquit Rhenanus) vocabulum à verbo frequentatiuo deductum neminem moueat. Nam in præcedentibus libris, non solùm in hoc opere,* factitationem *pro creatione, siue conditione accipit, lib. adu. Valentinian. cap. 21.* Ergo & factum *(inquit)* intelligebat, & factitatorem facti esse quemcumque. *Similiter etiā dixit suprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 311. & cap. 46. nu. 577.* Hunc enim Zeno determinauit factitatorē, *& infrà lib. aduers. Praxean:* ad idolorum factitatores. *Immò & hoc ipso iterum libro cap. sequ.* corporum factitationem, *ac:* verbum factitationis; *& item:* sine factitationis mentione.

CAP. XXXII.

109. Hæc responderim pro scriptura præsenti, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd etiam abyssus, tenebræ, spiritus & aquæ, quæ Hermogenes Materiam putat, à Deo facta sint. *Siue autem legas:* commendare *cum excus. siue* commentari *ex coniectura ad marg. 1. ædit. &*: Sciit esse *cum Rhenano, aut:* Scit esse *cum Vatic. MS. cod. & 1. æditione, perinde est.*

110. Qui solidat tonitruum, &c.] *Ad verbum hæc sunt ex ædit. 70. Amos 4. præterquàm quòd videatur legisse* ὅτι κύριος ἐστὶ στερεῶν: *Quia Dominus est* qui solidat tonitruum *(pro quo montes vertit Hieron. & Paraphrasis ex Hebræo & Chaldæis fontibus, sicuti etiam* ventum *pro eo quod 70.* spiritum*) vbi hodie est* ὁ στερεῶν, *hoc est, qui est firmans. Variat etiam in hoc ab Hebræo hæc lectio, quod vbi hic est:* Christum suum, *legat B. Hieron.* eloquium suum, *& Interpres Paraphrasis Chaldææ: quanta sint opera eius.*

111. Non, vt quidam putant, ipsum Deum significari spiritum, &c.] *Illud:* Spiritus Dei ferebatur super aquas, *Auctor suprà lib. de Baptis.* spiritui sancto *adscribit, quod hic* spiritui, *siue* flatui, *& rectiùs. Cur autem id faciat, infrà lib. de Anima cap. 11. (vbi partim ad hunc locum, partim ad lib. de Censu Animæ, contra hunc eundem Hermogenem alludit) significat:* Ceterùm *(inquit)* aduersus Hermogenem, qui animam ex Materia, non ex Dei flatu contendit, flatum propriè tuemur. *Ac si diceret se pro occasione aliter atque aliter interpretari. Vbi interim hac de re latiùs, quomodo & de scriptura sequenti, Isai. 57.* Spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. *Hic adiiciā dumtaxat, vtramque etiam expositionē inueniri, & de vento siue aëris diffusione, & de Spiritusancto, apud BB. Basiliū hom. 2. Hexameron, August. lib. imperf. de Gen. ad litter. cap. 4. Diodorum Tharsensem alicubi, Chrysost. hom. 3. in Genes. & Theodoretum quæst. 8. in Genes. Origenes denique lib. 1. Periarchon dicit, non nisi secundum Allegoriam de Spiritu sancto intelligi: sed ego magis accedo B. Basilij sententiæ. Certè quod verius est, & à nostris maioribus comprobatum,* Spiritus Dei, *hic Spiritussanctus appellatur.*

112. Et cùm firmos ponebat fontes eius quæ sub cœlo.] *Quum 1. æditio & Vatic. MS. cod. legant:* quæ sub cœlo, *pro quo Rhenan. substituit:* qui, *prorsus puto legendum sicuti suprà cap. 18. num. 60.* eius quæ sub cœlo est.

113. Planè factas eas, sed ex Materia, &c.] *Verba hæc sunt iterum Hermogenis, aut alicuius Materiarij hæretici, vsque ad illud:* Ergo sicut terra, *in quibus prorsus legi debet:* quæ ex Materia factæ sint species, *pro:* sunt. *Deinde paulopòst Vatic. cod. MS. legit:* quæ iisdem nominibus æduntur. *quod magis placet, quàm* iisdem, *eo quòd vetus sit Prisciani lectio, quam adeò cuperem in hoc Auctore vbique vsitatam.*

CAP. XXXIII.

114. Sed dum illam Hermogenes, &c.] *Hoc caput inscripsimus:* Quòd si Materia fuisset, etiam à Deo facta crederetur.

115. inter scripturas enim Dei inuenire non potuerit.] *Sic lego ex Vatic. MS. cod. pro:* potuerat. *Est autem verissimum quòd nulla in scripturis Dei Materiæ fiat mentio.*

CAP. XXXIIII.

116. Ceterùm omne ex nihilo constitisse, &c.] *Probatur hoc capite:* Quòd omnia ex nihilo constiterint, quia in nihilum redigenda sunt.

117. Cœlum primum & terra prima abierūt.] *Transtulit hoc Latinè magis quàm ad verbum, quia Apoc. 21. legitur:* παρῆλθεν, *id est, abiit; deinde legit:* Et locus non est inuentus illis, *pro eo quod Græcè est & Latinè: Et mare iam non est. Similiter ibi addit:* & *quod in nulla Psalm. 101. æditione legitur:* & ipsi peribunt.

118. Nam etsi mutabit illos, &c.] *Velut corrigentis esse istud Psalmistæ his verbis indicat Auctor. Quum enim dixisset:* Ipsi peribunt, *veluti volens indicare propriè non perituros, subiungit:* Et mutabis illos sicut opertorium, & mutabuntur. *Quod ipsum Auctor sic explicat:* sed *(omitto enim:* &, *cum Vat. MS. cod.)* mutari, perire est pristino statui, quem dum mutantur, amittunt; *sic etiam mitigans quod priùs satis crudè dixerat:* Immò nusquam fiet cum ipsa terra. *Locus proinde contra eos adnotandus, qui hos scripturæ locos, & alios similes Isai. 52. & 2. Petri 3. sic interpretantur, quasi cæli ipsi sub finem mundi conflagrationis igne omninò exurendi sint, & deinde renouandi, quum B. August. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 24. (quem plerique hodie sequuntur) solummodò id interpretetur de cœlo aëreo, ex eo quod B. Petrus præmittat: Cæli priùs & terra per aquam perierant. Quid? quòd Auctor dum mutatos iri dumtaxat dicit, videtur propendere magis ad Oecumenij in 2. Petri 3. Commentarium, qui cœlos nec perituros, nec abolendos, sed dumtaxat igne purificandos adfirmat.*

119. Et stellæ quidem de cœlo ruent, &c.] *Verba hæc (inquit Rhenanus) ex Apocalypsi desumpta sunt,*

vbi sic legitur: καὶ οἱ ἀςέρες τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσαν εἰς τὴν γῆν, ὡς συκῆ βάλλει τοὺς ὀλύνθους αὐτῆς, ὑπὸ μεγάλου ἀνέμου σειομένη. *Hoc est: Et stellæ de cælo ceciderunt in terram, sicut ficus abiicit grossos suos, cùm à magno vento mouetur. Porrò* ὄλυνθοι *Græcis sunt, quos Latini Grossos vocant, hoc est, fici nondum matura. Tertul. pro grossis vertit:* acerba sua; *editio Vulgata habet grossos suos. Est autem propemodū interpretatio, quod vertit Tertullianus. Nā nihil aliud est* ὄλυνθος *siue grossus, quàm ficus dura adhuc atque acerba. Theodorus Gaza in opere de Plantis,* ὄλυνθον *etiam caprificum reddit. Reperiuntur ea Apoc. 6. In hoc tamen variat Auctor, quòd vocem Propheticam in Præterito enuntiatam, in Futuro* ruent *verterit; sicuti etiam illud Psal. 96.* Montes verò tamquam cera liquescent; *vbi legitur ex Græco: fluxerunt.*

120. Cùm surrexerit scilicet confringere terrā.] *Istud noua periodo distinxi, quia sumptum est aliunde, ex Isai. nempè cap. 2.*

121. Et quærent aquam, nec inuenient.] *Similiter etiam istud, quia non reperitur Isai. 41. vbi illud est:* Et paludes arefaciam. *Nescio interim vnde sumptum, nisi fortè ad illud adludat Isai. 41.* Quærēt *enim* aquā, *& non erit.*

122. etiam mare Oceanus.] *Vatic. MS. legit:* nec inueniet etiam mare hactenus. *Si legeretur:* & non erit etiam mare Oceanus, *posset intelligi repetitum illud Apoc. 20.* & mare iam non erit; *certè id subaudiendum est. Alioqui magis placet legi:* nec inuenient; etiam mare hactenus, *Tertullianica phrasi, qua aliquando vtitur voce:* hactenus, *vt significet:* iam non est. *Nam ad quid adderetur ab Auctore:* Oceanus, *scripturas citante, quum nusquam ea vox ibi reperiatur? Nihil tamen volui immutare in contextu; eligat Lector quam volet lectionem. At cum Latinio lego:* Quæ omnia etsi alter, *pro:* aliter.

Cap. XXXV.

123. De cetero verò statu Materiæ, &c.] *Titulum damus huic capiti:* Quòd Materia neque corporalis sit, neque incorporalis. *Sunt autem iterum illa verba Hermogenis:* Prima facie videtur, &c. *vsque:* Quæ est ista ratio.

124. (vt concedam interim esse aliquid incorporale) &c.] *Parenthesi ista inclusimus, vsque ad illud* certè. *Quæ interim ad errorem Auctoris pertinent, quo & animæ & angelis, immò etiam Deo corpus videtur adtribuere, quemadmodum latiùs in Prolegomenis nostris. Atqui Latinius censet legendum:* Tamen hoc ratio, *pro:* Tantum, *& non debere esse interrogationem in fine eius periodi.*

Cap. XXXVI.

125. Sed ecce contrarium subiicit, &c.] *Istud caput inscribimus:* Quòd malè Hermogenes motum Materiæ incorporale eius esse dicat. *Retinuimus autem cum Rhenano & adit. Basiliensi:* Iā ergo ne neutrum sit, vtrumque Materia censenda est. *pro quo 1. adit. & Vatic. MS. cod.* nónne vtrum sit, vtrumque. *& Latinius censebat legendum:* Iam ergo nónne vtrumque; *sed illud significantius est. Quemadmodum etiam non placet quod MS. Vatic. cod. cum 2. adit. legit:* aduersus renuntiationem reciprocationis illius; *pro:* rectæ rationis illius; *quia adhuc ironicōs adludit ad* rectam rationem, *quam vrgebat cap. præced. Hermogenes, & rursum sequitur.*

126. Quanto hæc rectior ratio, nisi quòd tam rectas lineas ducis, &c.] *Vbi est adnotanda Prouerbialis formula à Pictorum arte, qualis erat Hermogenes, mutuata,* rectas lineas ducere; *qualis est etiā illa:* vltra lineam, *de qua vtraque latiùs in Prolegomenis nostris.*

127. vt inanimalia.] *Vatic. MS. cod.* inanimata; *sed illud nolui immutare, quòd eadem reperiantur infrà cap. 44. & eiusmodi obsoletis vocibus vti soleat Auctor; qualis est etiam illa:* corporalitatis, *&:* incorpora. *quæ sicuti legitur in 1. adit. & Vatic. Manuscripto cod. pro eo quod retinuimus ibi:* siqua incorporalia eis adsunt.

128. aut libidines eorum.] Libidines *(inquit Rhenan.) vocat appetitus & inclinationes. Sic & in lib. de Patientia, cap. 1.* vt quum *(inquit)* inter sese variis sectarū libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent. Libidinibus, *id est, studiis.*

129. Sed de motu & alibi licebit.] *Infrà scilicet cap. 42. 43. & 44. Subauditur (inquit Rhenanus) disputare. Nisi est:* licebit, *pro:* liquebit, *vt in præcedentibus libris* licuit, *pro* liquuit, *id est, liquidū euasit. Quod posteriùs magis placet. Nam Tom. 2. suprà lib. de Pœnit. cap. 6. legitur:* Tunc opinor emendatos licebit, *pro: liquebit, de quo ibi latiùs num. 34.*

Cap. XXXVII.

130. Nunc enim video te ad illam rursus rationem reuerti, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd nec bona, nec etiam mala Materia dici possit. *Adludit autem hîc rursus ad verba illa Hermogenis suprà cap. 36. de* ratione recta, *quum tamen Auctor* certi nihil renuntiare *dixit. Et proinde placet quòd à Rhenan. ibi,* nec corporalem nec incorporalem infert Materiam, *subaudiatur* ratio; *& rursum paulopòst:* ne quid his contrarium inferret, *nempè* ratio: *quæ adeò lectio magis placet, quàm quæ postea substituta est:* inferres, *maximè quum accedat quamproximè MS. Vatic. cod. Atqui adnotanda etiam vox:* superargumentasset, *pro: superargumentatus fuisset, more Auctori vsitato. Verba autem hic esse Hermogenis quædam ipse Auctor nominatim significat.*

131. Sed quoniam de boni & mali, &c.] *Intelligit quæ suprà tractauit cap. 12. 13. 14. ac 15. vbi inter cetera etiam citatur, sicuti hic paulopòst:* conuersio lapidum in filios Abrahæ Deo possibilis. *Ibi autem* nec hîc, &c. custodisse, *Rhenan. rectè subintelligit:* dicam, *quum priùs præcessit:* nec dicam.

Cap. XXXVIII.

132. De situ Materiæ id tracto, quod & de motu, &c.] *Capiti huic titulum damus:* Quòd si situm habeat Materia, infinita esse non possit. *Atqui omninò hîc lego:* de motu, *& similiter paulopòst:* quasi infinitam æuo; non motu corporis, *pro eo quod vtrobique legebatur:* modo; *quia etsi verum est quod adnotauit ad marginem Rhenan.* Modum *etiam molem, seu potius magnitudinem nonnumquam significare, tamen nulla aut antea aut postea molis Materiæ mentio; sed de* motu *habes cap. 36. suprà, & mox cap. 41. vbi etiam nominatim de* motu corporis *fit mentio. Est autem facile colligere, quæ hîc verba sint Hermogenis, quæ Auctoris.*

133. quam, quantum propriè pictor, agnoscis.] *Sic omninò hîc locus distinguendus; nam:* quantum, *capitur pro:* inquantum, *vt nihil sit opus eam vocem prætermittere.*

134. Et obduceris.] *Monuimus (inquit Rhenan.)*

non

non semel obducere, *& obduci*, *Tertulliano esse refellere & refelli, siue contraria ac inter se pugnantia adferentem captum tenere vel teneri. Loci similes adnotaui sunt suprà Tom.1. Apolog. cap. 46. num. 572. & cap. 50. num. 618. Quibus adiice etiam illud infrà lib. 1. aduers. Marc.* Exhibe aliquam Apostolici census, & obduceris, *& lib. adu Praxean*: vndique enim obducti.

135. exemplarium.] *Intelligit (inquit Rhenan.) exẽplar. Sic paulopòst*: Et vis meliora deteriorum exemplarium ferre. *Non aliter aduers. Valent. vsurpat*: Sigillarium, *pro sigillari.*

CAP. XXXIX.

136. Sit nunc definitiua, &c.] *Econtrariò hoc capite tractat*: Quòd nec definitiua esse possit Materia. *Est autem & hic facile verba Hermogenis & Auctoris discernere.*

137. Et hîc à lineis tuis excidisti.] *De hoc quoque prouerbio inter Prolegomena nostra latiùs. Siue autẽ mox legas*: dispertitionem *cum excusis, siue*: dispersionem *cum MS. Vatic. cod. perinde est.*

CAP. XL.

138. Dicis in melius reformatã Materiam, &c.] *Titulum huic capiti imponimus*: Quòd nec in melius reformata Materia dici possit. *Facile est verò etiam hic verba Hermogenis agnoscere. Legimus autem cum Rhenano & Latin.* vtique de deterioribus, *addita vocula*: de, *sicuti etiam ex Vatic. MS. cod.* rei, *vbi legitur*: nulla res speculum alterius rei, id est, non coæqualis.

139. Nemo se apud tonsorem pro homine mulum inspexit, &c.] *Ad morem respicit, quo speculo vti tonsores solent; nam & addit*: vt speculum sit mundus materiæ; *à quo etiam nouam vocem*: speciatum, *deriuauit Auctor, pro eo quod in speculo speciosum apparet: Nam &* speculum (*inquit Varro de ling. Lat. li. 4.*) *à speciendo, quòd ibi spectent. Legimus autem cum Latinio*: in hac exstructione mundi, dispositæ iam & comptæ, informem & incultam Materiam respondere, *pro*: disposita iam & compta. *Item paulopòst ex Vatic. MS. cod.* non totam eam fabricatam, *pro*: fabricatum. *Siue autem inter hæc vtraque verba legas*: imaginem refert *cum excusis, siue*: præfert *cum Vatic. MS. cod. perinde est.*

CAP. XLI.

140. Reuertor ad motum, &c.] *Hoc caput denuò inscribitur*: De motu materiæ. *Hermogenis est autem illa periodus*: Incond tus, &c. *nam & infrà cap. 42.* incorporali Materiæ inconditum motũ eius *dicit.*

141. nec cacabaceus.] *Ironicῶs ita* motum Materiæ *appellat, iuxta illud quod Hermogenem compellans dixit*: Sic enim & ollæ vndique ebullientis similitudinem opponis. *quod ipsum repetit cap. 43. Lego autem* cacabaceus *cum Latinio, pro*: cacabatius. *Atqui, pro*: temperatus *legit Vatic. MS. cod.* temporatus; *sed quòd insueta vox sit, nolui immutare, maximè quum etiam MS. 3 cod. Vatic. legant suprà Tom 1. lib. de Pallio, cap. 2.* & vicibus temporatus, *vbi potius alioqui conueniet* temperatus.

142. mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur] *In prima (inquit Rhenan.) æditione scripsimus, Oedipo opus esse, qui nobis indicaret qualenam Prouerbium sit, quo hic vsus est Tertullianus. Et variis tum apposuimus coniecturas quibus circumacti sumus, dum scrupulosè germanum prouerbium inquirimus. Verùm non semper fauet Apollo. Non destitimus tamen postea nihilo segniori studio indagare, donec successisset quod agebamus. Itaque deprehendimus scriptum fuisse*: mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. *Est autem* Agina, *foramen illud, in quo inseritur scapus trutinæ, hoc est, in quo agitur, id est, vertitur trutina, quemadmodum adnotat Festus Pompeius. Porrò quoties accidit æquipondium vt neutra pars propendeat, in media* agina *consistit trutina. Sed & in* media agina *scapus trutinæ inseritur, alioqui liberè moueri non posset. Vti poterimus hoc prouerbio, motum rei significantes, qui præcisè fiat per medium, non attactis extremitatibus. Illius autem coniectura confirmatur ex illo quod infrà Tõ. 5. lib. de Pudicit. legitur, (iuxta quod me Latinius admonuit.)* Non enim admittetur exemplorum adæquatio licet in agina congruentiss. *Plura si quis desideret de hoc Prouerbio, videat nostra Prolegomena.*

143. & passiuitas.] *Quid* passiuum *vocet Tertullian. infrà latiùs lib de Carne Christi, sub finem. Hic (inquit Rhenan.)* passiuitatem *vocat dissolutionem; siue inordinationem atque confusionem. Sic lib. adu Valentin. cap. 30.* Illi verò (*inquit*) & de passiuitate vitæ, & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent, *& li. adu. Marc. 4.* Passiuitatem (*inquit*) sententiæ meæ permisit, *id est, libertatem. Paulo clariùs idipsum dixit idem Rhenan. loco iam citato.* Passiuitatem (*inquit*) *vsurpat Tertullian. pro libertate in malam partem, qua homo fit inconstans, & nunc ad hoc, nunc ad illud versatilis. Cui ad verbum ferè eadem, ad illud lib. 4. adu. Marc. vbi & addit lib. aduers. Valentin. cap. 5. legi*: passiuorum discipulorum.

144. nec malo nec bono pronus.] *Hoc est (inquit Rhenanus, vti paulopriùs etiam scriptum est)* neque ad malum neque ad bonum, *vt construatur* Pronus *cum Datiuo. Quemadmodum autem priùs*: in alterum, *sic mox*: in neutrum; *&*: intra vtrumque, *sic accipit, sicuti priùs dixit*: neutram in partem. *Atqui corruptus adhuc est ille locus*: vt aut corporalia aut localia non deuergebat.

CAP. XLII.

145. Dispersisti omnia, &c.] *Titulum huic capiti damus*: De contrarietatibus Hermogenis, *quas quãquam facile ex contextu sit deprehendere, tamen etiam notam solitam verbis eius adiecimus.*

CAP. XLIII.

146. De motu & illud notauerim, &c.] *Eiusdem argumenti est hoc caput cum præcedenti, cui adeò idem titulus conuenit.*

147. Suprà, certamen motui adscribis, &c.] *Nempe quum* ollæ vndique ebulliẽri comparas motum, *suprà cap. 41. item quum* inconditum motum vocas, *atque adeò (sicuti in fine huius libri loquitur)* confusum, turbulentum, ancipitem, & præcipitem.

CAP. XLIIII.

148. Sed & qualiter operatũ facias Deũ, &c] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd quando operationem mundi Deo adscribit, & à Philosophis & à Prophetis dissentiat.

149. Stoici enim volunt, &c.] Stoicorum *hanc opinionem absurdam, qua* volunt Deum sic per Materiam decucurisse, quemadmodum mel per fauos, *reperire poterit, ni fallor, Lector curiosus apud Diogenem Laërtium in vitis Philosophorum.*

150. qui decor solummodò apparẽs, &c.] *Huic castigationi Rhenani consentit MS. cod. Vatic. Vsurpat*

autem (inquit Rhenanus) frequenter qui, *pro:* quis, *vt in hoc ipso lib. supra,* Nisi si qui putat. *Item:* Si qui discipulorum tuorum.

151. aut Magnes adtrahens ferrum.] *Quid ferri (inquit Plinius nat.hist. lib.36.cap.16.) natura pugnacius? sed cedit & patitur moras;* trahitur namque à Magnete *lapide. Vbi de eo plura. Legimus autem paulopòst ex Vatic. MS. cod.* quem credimus vbique esse, & vbique apparere.

152. cui etiam inanimalia & incorporalia laudes canunt apud Danielem.] *Alludit ad hymnum trium puerorum Dan. 3. iuxta aditionem Theodotionis; nam in Hebræo non haberi rectè adnotauit B. Hieron. Eundem etiam citat Exomologesis titulo, B. Cyprian. libris de Lapsis, & de Oratione Dominica. Qui loci adnotandi pro dicti hymni canonica auctoritate, quam etiam illi Ecclesia tribuit; in qua non nunc modò in Sabbatis Quatuor temporum, sed ab initio nascentis Ecclesiæ semper in omni sollemnitate in sacris fidelium decantatum fuisse trium puerorum hymnum testantur August. serm. 47. de tempore (qui eundem etiam nominatim citat epist. 186. de Ieiunio Sabbati) & Rufin. lib. 2 adu. Hieron. Cui idem Hieron. respondet, quicquid de eo scripserat sua in Danielem Præfatione, ex sententia Hebræorum dixisse. Quid? quòd idem Hieron. epist ad Demetriadem de Virgin. seruanda, citet ex ipsius huius hymni præmissis quæ similiter in Hebræo non habentur, illud: quòd succensus sit ignis 49. cubitorum. Quomodo etiam B. August. illud ex eiusdem Proœmio: Quoniam iustus es in omnibus quæ fecisti nobis, epist. 122.*

CAP. XLV.

153. At enim Prophetæ & Apostoli, &c.] *Postremum hoc caput titulo hoc insigniuimus:* Qualiter Prophetæ & Apostoli mundũ à Deo factum scribant. *Vbi iterum repetuntur eadem ferè scripturæ quæ suprà cap. 17. & 18. additis aliis quibusdam. Lego autem omninò:* Sophiam conditam initium viarum in opera eius. *quia sic vbique legit Auctor, pro:* initia.

154. & spiritu ipsius vniuersæ virtutes eorum.] *Infrà haud absimiliter lib. adu. Praxean:* & spiritu eius omnes vires eorum, *& postea:* & spiritu eius omnes virtutes eorum, *saltem secundum MS. Vatic. eius libri cod. Quare etsi hodie in Græcis & Latinis exemplaribus legatur:* virtus, *illud Auctoris esse constat. Differt autem non in eo solo, sed etiam quòd omittat:* oris eius. *& tamen B. Cyprian. Test. lib. 1. aduers. Iud. cap. 3. aliis consentit.*

155. Hîc est dextera Dei, & manus ambæ, per quas operatus est.] *Alludit ad illud Isai. 48. Manus mea fundauit terram, & dextera mea firmauit cœlum. Legendum autem putat Latinius:* ea quæ molitus est, *pro:* atque molitus est.

156. Per quas & mensus est terram, & palmo cœlum.] *Omninò sic lego; nam Isai. 40. legitur iuxta omnes æditiones:* & cœlum palmo, *quomodo etiam Tertullianus alibi, & Nouatianus lib. de Trinit. infrà Tom. 5. ac Auctor libri de Montibus Sina & Syon, Tom. 3. Oper. D. Cypriani Ex quo interim possit & alia lectio hîc colligi:* Per quas & mensus est cœlum palmo, & terram pugno, *seu* pugillo.

157. In valẽtia sua, &c.] *Hierem. 51. Voces Græcæ sunt* τῇ ἰσχύι, τῇ σοφίᾳ, τῇ συνέσει, *pro quibus transtulit & hîc, & paulopòst Auctor:* valẽtiam *(id est sicuti alibi adnotauimus) fortitudinem, intelligentiam, sensum.*

158. Hæ sunt vires eius, quibus enixus, totum hoc condidit.] *Videtur adludere ad illud Psalm. 64. Præparans montes in virtute tua, aut similem aliquam scripturam. Nam paulopòst inter animi nisus, quos Deus adhibuit ad mũdi compositionẽ, etiam* virtutem *enumerat, de qua alioqui hîc nulla mentio.*

159. Hæc autem sunt inuisibilia, &c.] *Clariùs istud transtulit Apost. Rom. 1. quàm vulgatus Latinus Interpres:* ab institutione mundi, *pro: à creatura mũdi; & ad verbum ex Græco:* factis eius, *pro eo quod alter apertiùs:* per ea quæ facta sunt; *omittens* intellecta, *pro quo tamen Græcè est* νοούμενα.

160. vt ininuentibilia iudicia eius, & ininuestigabiles viæ eius.] *Imprimis hîc* vt, *sicuti* ὡς *Græcum, pro: quàm, accipit Auctor, tum hîc, tum infrà initio lib. 2. adu. Marc. Vbi quũ legatur:* ininuestigabilia iudicia eius, & ininuestigabiles viæ eius, *necessariò visum fuit & hîc legere:* ininuentibilia, *ac:* ininuestigabiles; *& hoc postremum ita etiam lego lib. aduers. Marc. 5. Nam quod Rhenan. putauit:* inuestigabiles *accipi, pro: non vestigabiles, siue quæ inuestigari non possint, non videtur posse constare cum his sequentibus verbis Auctoris:* quæ nec inueniri nec inuestigari, *quia debuisset omittere negatiuam particulam* nec, *si negatiuè accepisset:* inuestigabiles; *maximè quum pro:* inuentibilibus *vsurpet ibi:* alioqui inuestigabilia, *& in propria etiam significatione adiiciat* inuestigata *&* inuenta. *Quare etiam apud B. Cyprian. Test. lib. 3. ad Quir. cap. 53. censeo legi debere:* & quàm ininuestigabiles viæ eius; *item apud August. epist. 105. Eadem porrò ratione* ininuentibilia *legendum. Nam similiter etiam dixit lib. sequ. aduersus Valentinianos cap. 14.* ininterpretabili nomine.

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS VALENTINIANOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

DVERSVS Valentinianos hæreticos scripturus Tertullianus, differens congreßionem, solam profitetur errorum, seu potius fabularum, cum risu narrationem, expugnatione transfunctoria contentus, sicubi indignitas meruerit suggillari; vtpotè quum multa sint sic digna reuinci, ne grauitate adorentur.

1. *Imprimis autem narrat, quòd Valentiniani, frequentißimum sanè inter hæreticos collegium, nihil magis curent, quàm occultare quod prædicant.*

Deinde

Deinde quum illi simplices nuncuparent Catholicos, scripturis simplicitatem probari docet. II.

Quantumuis interim se abscondant (quum Veritas econtrariò non erubescat) scire tamen simplices Christianos omnes eorum fabulas & genealogias, quas damnat Apostolus, indeterminatas, quas proinde solummodò demonstrare, destruere sit. III.

Notam etiam esse Valentinianorum originem à Valentino, licet ab eo abscesserint Ptolomæus, Heracleon, Secundus, Magus Marcus, ac Theotimus, ita vt nusquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani ab illo; quum solas integras eius regulas custodiret Antiochiæ Axionicus quidam. IIII.

Sibi interim cum Archetypis esse disceptationem, idque non confictis materiis, vtpote quas ipsius hæresiarchæ contemporales, instructiss. voluminibus prodiderint & retuderint Iustinus Martyr, Miltiades, Irenæus, & quidam Proculus. V.

Deinde verbis partim initio huius Argumenti adductis, partim illi infrà subiectis, demonstrationem solam arcani ipsorum promittens, methodum indicat qua vti statuit. VI.

Porrò à prima Ogdoade Æonum Valentinianorum siue Tetrade duplici, auspicatur, in qua ex Bytho ac Sige orti Nus & Veritas, Sermonem & Vitam procrearint, è quibus Homo & Ecclesia. VII.

Inde ex secunda illa Tetrade, Sermonem & Vitam decuriam Æonum simul fudisse, Hominem & Ecclesiam duodenarium numerum, quo sic impleretur tricenariæ diuinitatis Pleroma seu plenitudo. VIII.

Iam verò fœcunditate tota deficiente, à nouissimo Æone Sophia confirmata ab Horo ne dissolueretur, ex vi Passionis, nulla opera coniugij, abortiuum fœtum Enthymesin expositam esse. IX.

Tota interim propinquitate supplicante Sophiam coniugi suo Teleto restitutam, Enthymesin verò extra Pleroma relegatam. X.

Nequa igitur eiusmodi rursus concussio contingeret, Nun illum nouam edidisse copulationem, Christum & Spiritum sanctum. XI.

Deinde ex omnibus simul Æonibus compactum esse perfectũ Pleromatis fructũ Iesum, quem & Soterem, & Christum, & Sermonem nuncupant; & satellites eius Angelos. XII.

Atque hactenus (inquit ludens Auctor) prima Tragœdiæ scena; alia iam extra Pleroma cothurnatio. XIII.

Nam Enthymesin, siue iam nouo & interpretabili nomine Achamoth, in inane illud Epicuri explosam, quamquã à Christo non sine Spiritusancto è superioribus misso iã formatam; quia tamen ad lumen illud Pleromatis non potuit adtingere, ab Horo custodiẽte extremam eius lineam exclusa; adflictam mœrore, metu, consternatione, ignorantia. XIIII.

Atque ex his originem traxisse Materiam, quam Pythagorici, Stoici & Plato ipse innatam volunt, & elementa ipsa. XV.

Conuersam inde ad preces, quum ad se missus esset Paracletus Soter Iesus, eam denuò confirmatam, & ab omnibus iniuriis Passionis expumicatam, ex conuersione illa animales corpulentias produxisse. XVI.

Præ gaudio abhinc ex contemplatione illa Soteris & angelicorum qui vnà venerant luminum, spiritales produxisse, & sic factam Trinitatem generum. XVII.

Ex animali autem substantia productum deinde Demiurgum (quod cum horrore blasphemiæ pronuntiandum) Deum hunc nostrum, Regem vniuersorum. XVIII.

Quamquam hac de re inter eos non conueniat. XIX.

XX. *Porrò à Demiurgo extra Pleromatis limites cõstituto, hunc mũdum conditũ, ex animalibus & materialibus substantiis, ex incorporalibus verò septemplicem cœlorũ scenã.*

XXI. *Quibus iterum interserit varia Achamoth siue Sophiæ secundæ nomina.*

XXII. *Quid? quòd & Diabolum opus Demiurgi faciant, Munditenentem appellantes.*

XXIII. *Inde singularum potestatum situm interserens (qui infrà post nominum Græcorum & Latinorum varietatem subiicietur) etiam ignem his omnibus corporibus & elementis inflabellatum addit.*

XXIIII. *Demiurgum post hæc ad hominem manus contulisse, & carnem ei creasse, non ex limo terræ, sed Materia illa Philosophica.*

XXV. *Cui quum animam Demiurgus mox de adflatu suo communicaret, etiam ab Achamoth pariter in illum deriuatum semen spiritale, quod nuncupabant Ecclesiam.*

XXVI. *Hinc tria hominum genera describit, siue Trinitatem hominis, & quem exitum sortiantur.*

XXVII. *Emisisse etiam Demiurgum Christum filium suum naturalem per virginem (vide blasphemiam) non ex virgine æditum; & super hunc deuolasse Soterem in specie columbæ, eúmque mansisse in Christo impassibilem, passum verò animalem Christum.*

XXVIII. *Animas quoque meliores (vti ex Irenæo magis manifestum est) adlegi in Prophetas, Sacerdotes, ac Reges.*

XXIX. *Hominum verò tria genera ab eis constitui, choicum, animale, spiritale.*

XXX. *Spiritalibus autem (quos se esse iactitant) operationes non necessarias, sed nobis vtpotè Psychicis, id est animalibus hominibus, martyrij quoque necessitatem sic eludentes.*

XXXI. *Et verò in consummatione ita dispensari mercedem, vt Achamoth de medio tabulato in Pleroma transferatur, excepta à Sotere compactitio illo sponso; & Demiurgum de hebdomade sua cœlesti in vacuum matris locum.*

XXXII. *Humanam verò gentem in exitus tales iturã, choicæ quidẽ & materialis notæ totũ interitum (nam & anima mortalis apud illos, nisi quæ fide salutẽ inuenerit) Psychicorũ verò iustorũ animas (id est nostras) in medietatis illius receptacula transmitti, spiritualiũ denique ipsorum nempè, ad Pleromatis palatium traductas, in spõsas angelorum adsumi.*

XXXIII. *Verùm enimuerò ab Valentino in hoc dissentire emendatores Ptolemæi, quòd Bytho duas adfingant coniuges, Cogitationem & Voluntatem, atque ex Cogitatione ortam Veritatem, ex Voluntate Monogenen.*

XXXIIII. *Alios etiam qui aut nullum sexum Bytho deputant, aut Hermaphroditum faciunt.*

XXXV. *Esse item, qui Bytho non principatum, sed postumatum defendat, post Ogdoadem primam ex Tetrade quidem & ipsam, sed aliis nominibus deriuatam.*

XXXVI. *Quosdam qui ex patre Bytho, & Ennœa matre, integram Ogdoadem illam vno partu exclusam.*

XXXVII. *Item alium quendam, qui Monoteta & Henoteta parentes primos faciat, ex quibus Monas & Vnio, & ex illis reliquos Æones.*

XXXVIII. *Humaniorem denique Secundum, qui Tetradas duas diuidens in dextram & sinistram, lumen & tenebras, tantùm defectricem illam virtutem (Achamoth nempè) vult non ab aliquo Æonum deduci.*

XXXIX. *Postremò maiorem esse de ipso Iesu diuersitatem, quum Valentinus ex omnium Æonum flosculis; alij ex solis decem, aut solis duodecim, alij à Christo & Spiritusancto tantùm, alij aliundè eum confictum contendant. Atque ita doctrinas Valentinianorum in syluas iam exoleuisse Gnosticorum.*

Cæterùm

Ceterùm Tertulliani esse vel inde constat, quòd cap. 16. nominatim libri aduersus Hermogenem meminerit, quem eius esse constat. Et verò scripsisse illum aduersus Valentinianos luculenti sunt testes B. Optatus Mileuitanus lib. 1. aduersus Parmenian. Donatistam, & Vincentius Lirinensis lib. sæpecitato de Prophan. hæres. nouitate. Visus fuit etiam iam olim MS. à Trithemio & Politiano, & inter primos à Rhenano aditus, primùm Scholiis, deinde & Adnotationibus ita illustratus, vt nusquam diligentior fuerit. Non contemnendam tamen esse nostram postremam hanc recognitionem, idque ex B. Irenæi lib. 1. cap. 1. & aliquot sequentibus, eóque tam Græco apud Epiphanium, quàm Latino iuxta versiones varias, & tribus Vatic. MS. exemplaribus, colliget facilè Lector, ex iis quas maioris adhuc lucis gratia adiecimus Adnotationibus, Argumento, immò & Catalogo Æonum, ac situs ipsorum delineatione apertioribus.

NOMINA ÆONVM ET DEORVM VALENTINI, immò criminum potius quàm numinum, aliorúmque eodem pertinentium.

DE his nominibus infrà c. 6. sic Tertullianus: *Quorundam* (inquit) *de Græco interpretatio non occurrit, quorũdam nec de sexu genera conueniunt, quorundam vsitatior in Græco notitia est. Itaque plurimum Græco ponemus; significantiæ per paginarum limites aderunt; nec Latinis quidem deerũt Græca, sed in lineis desuper notabuntur.* Hactenus ille. Quod tamen quum in MS. codicibus neque Rhenanus, neque ego factum inuenerimus, expediebat ad intellectum maiorem, hunc Nominum Catalogum præfigere. Quem nunc & locupletaui, & in ordinem congruum redegi, adiecto maioris explicationis gratia capitum numero, vbi de singulis ipsorum agitur. Adnotaui etiam quæ hîc aut alibi Tertulliano vsitata, quæ Irenæo Latino lib. 1. adu. hæres. c. 1. quæ denique Epiphanio Græco hær. 31. aut eius Interpreti Latino; è quibus etiam nomina aliquot castigata sunt.

Generalia nomina, ad productionem, coniugia, & numerum Æonum pertinentia, ex cap. 7. 8. 12. 23. 30. & 31.

Æon, *Tertull. Iren.* Æones.	αἰών, *Epiph.* αἰῶνες.	Sæculum, *Interpr. Epiph.* Sæcula.
Syzygia.	συζυγία.	{ Coniugatio { Copulatio } *Tertull.*
Nymphon.	νυμφών.	{ Nuptiarum domus. { Thalamus.
Probole.	προβολή.	Emissio, *Tertull.*
Ogdoas.	ὀγδοάς.	{ Octonarius, *Tertull.* { Octonatio, *Iren.*
Tetras. *Tertull. Iren.*	τετράς, *Epiph.*	{ Quaternarius, *Int. Epiph.* { Quadriga, *Tertull.* { Quaternatio, *Iren.*

Decas.	δεκάς.	Denarius.
Dodecas.	δωδεκάς.	Duodenarius.
Triacontas.	τριακοντάς.	Tricenarius.
Ectroma.	ἔκτρωμα.	Partus abortiuus.

XXX. Æonum nomina.

Ogdoas, seu Quadriga duplex Æonum. c. 7.

1.	Bythos, *Tertull. Iren.*	βύθος, *Epiph.*	Profundum, *Int. Epiph.*
	Æon telios.	αἰὼν τέλειος.	Sæculum perfectum. / Æon perfectus, *Iren.*
	Arche.	ἡ ἀρχή.	Initium, *Iren.* / Principium.
	Proarche.	προαρχή, *Iren.*	Prior principio.
	Propator.	προπάτωρ, *Epiph.*	Primus / Immensus } Pater. *Tertull.*
	Pater.	πατήρ.	Pater.
	Pater panton.	πατὴρ πάντων.	Pater omnium.
	Proon.	προών.	Præexistens. / Qui antè fuit, *Iren.*
	Autopator, *Epiph.*	αὐτοπάτωρ.	Ipse per se pater.
	Anarchos, *Iren.*	ἄναρχος.	Carens principio.
	Risa, *Epiph.*	ῥίζα.	Radix.
2.	Sige, *Tertull. Iren.*	σιγή, *Epiph.*	Silentium, *Interp. Epiph.*
	Ennœa.	ἔννοια.	Intelligentia. / Cogitatio.
	Charis.	χάρις.	Gratia.
	Mater.	μήτηρ.	Mater.
3.	Nus.	νοῦς.	Mens.
	Monogenes.	μονογενής.	Vnigenitus.
	Protogenes, *Tertull.*	πρωτογενής.	Prior genitus, *Tertull.*
	Pater, *Tertull. Iren.*	πατήρ.	Pater.
	Arche ton panton.	ἀρχὴ τῶν πάντων.	Initium omnium.
4.	Alethia.	ἀλήθεια.	Veritas.
5.	Logos, *Iren.*	λόγος.	Sermo, *Tertull.* / Verbum.
6.	Zoe, *Tertull. Iren.*	ζωή.	Vita, *Tertull.*
7.	Anthropos, *Iren.*	ἄνθρωπος.	Homo, *Tertull.*
8.	Ecclesia, *Tertull. Iren.*	ἐκκλησία.	Ecclesia, *Tert. Iren.*

Decas Æonum. c. 8.

9.	Bythios, *Tertull. Iren.*	βύθιος, *Epiph.*	Profundus, *Interp. Epiph.*
10.	Mixis.	μίξις.	Mixtio.
11.	Ageratos.	ἀγήρατος.	Non senescens.
12.	Henosis.	ἕνωσις.	Vnio.
13.	Autophyes.	αὐτοφυής.	Per se naturalis.
14.	Hedone.	ἡδονή.	Voluptas.
15.	Acinetos.	ἀκίνητος.	Immobilis.
16.	Syncrasis, *Tertull.* / Homosyncrasis, *Iren.*	σύγκρασις. / ὁμοσύγκρασις.	Commixtio. / Similis commixtio.
17.	Monogenes.	μονογενής.	Vnigenitus.
18.	Macaria.	μακαρία.	Fortunata, *Tertull.* / Fœlicitas, *Interp. Iren.*

Dodecas

Dodecas Æonum, eodem cap. 8.

19.	Paracletus, *Tert. Iren.*	παράκλητος, *Epiph.*	Paracletus, *Interpr. Epiph.*
20.	Piſtis.	πίστις.	Fides.
21.	Patricos.	πατρικός.	Paternus.
22.	Elpis.	ἐλπίς.	Spes.
23.	Metricos.	μητρικός.	Maternus.
24.	Agape.	ἀγάπη.	Charitas.
25.	{ Ainos.	αἶνος.	Laus.
	{ Ainus, *Epiph.*	ἀεινοῦς.	Semper mens.
26.	{ Syneſis.	σύνεσις.	Intelligentia.
	{ Phroneſis, *Billio.*	φρόνησις, *Billio.*	Prudentia, *Bill.*
27.	Eccleſiaſticus.	ἐκκλησιαστικός.	Eccleſiaſticus.
28.	Macariotes.	μακαριότης.	Beatitudo.
29.	{ Teletus } *Tertull.*	τελετός.	{ Perfectus } *Tertull.*
	{ Philetus } *Tertull.*	φιλητός.	{ Amabilis } *Tertull.*
	{ Teletus, *Iren.*	θελητός, *Iren.*	{ Voluntas, *Inter. Epiph.*
			{ Voluntarius, *Int. Theod.*
30.	Sophia.	σοφία.	Sapientia.

Cuſtodis Pleromatis Hori ex Bytho ſolo producti nomina. cap. 9. & 10.

Horos, *Tertull. Iren.*	ὅρος, *Epiph.*	Terminus, *Interp. Epiph.*
Stauros, *Iren.*	σταυρός.	Crux, *Tertull.*
Lytrotes.	λυτρωτής.	Redemptor.
Carpiſtes.	καρπιστής.	Traductor.
Metagogeus.	μεταγωγεύς.	Circunductor, *Tertull.*
Horothetes.	ὁροθέτης.	{ Finitor, *ſeu*
		{ Finium deſignator.

Ectromatis, ſiue abortiui fœtus nomina, cap. 9. 14. & 21.

Enthymeſis, *Tertull. Iren.*	ἐνθύμησις, *Epiph.*	{ Animatio, *Tert.*
		{ Cogitatio, *Inter. Epiph.*
Achamoth, *Tert. Iren.*	ἀχαμώθ, *Epiph.*	Achamoth, *Int. Epiph.*
Sophia.	σοφία.	Sapientia
Ogdoas.	ὀγδοάς.	Octonarius.
Ge.	γῆ.	Terra.
Mater.	μήτηρ.	Mater.
Pneuma hagion.	πνεῦμα ἅγιον.	Spiritus ſanctus.
Hieruſalem, *Iren.*	ἱερουσαλήμ.	Hieruſalem.
Kyrios.	κύριος.	Dominus.

Nouorum ex primo Monogene duorum Æonum nomina, cap. 11.

Chriſtus, *Tertull. Iren.*	χριστός, *Epiph.*	Chriſtus, *Int. Epiph.*
Pneuma hagion.	πνεῦμα ἅγιον.	Spiritus ſanctus.

Æonis ex omnibus Æonibus concinnatis nomina.

Ieſus, *Tert. Iren.*	ἰησοῦς, *Epiph.*	Ieſus, *Interp. Epiph.*
Soter.	σωτήρ.	Saluator.
Chriſtus.	χριστός.	Chriſtus.

Logos.	λόγος.	Verbum.
Paracletus.	παράκλητος.	Paracletus.
Problema, *Iren.*	πρόβλημα.	Problema.

Angelorum ex iisdem productorum nomina, eodem cap. 12.

Angeli, *Tert. Iren.*	ἄγγελοι, *Epiph.*	Angeli, *Inter. Epiph.*
Doryphori, *Epiph.*	δορυφόροι.	Satellites.

Trinitatis generum ex Achamoth nomina, cap. 17. ac 18.

Hylicum, *Iren.*	ὑλικὸν, *Epiph.*	Materiale, *Tertull.*
Psychicum.	ψυχικὸν.	Animale.
Pneumaticum.	πνευματικὸν.	Spiritale.

Demiurgi ex Achamoth & animali substantia nomina, cap. 18. 19. & 20.

Demiurgus, *Tertull. Iren.*	δημιουργὸς, *Epiph.*	Opifex, *Inter. Epiph.*
Metropator.	μητροπάτωρ.	Mater & pater.
Apator.	ἀπάτωρ.	Sine patre.
Pater.	πατὴρ.	Pater.
Basileus.	βασιλεὺς.	Rex.
Hebdomas.	ἑβδομὰς.	Septenarius.
Archangelus, *Tertull.*	ἀρχάγγελος, *Tertull.*	Archangelus, *Tertull.*
Angelus, *Iren.*	ἄγγελος.	Angelus, *Inter. Epiph.*
Pantocrator, *Epiph.*	παντοκράτωρ.	Omnipotens.
Ctistes.	κτιστὴς.	Creator.

Christi filij Demiurgi nomina, cap. 26. & 27.

Christus, *Tertull. Iren.*	χριστὸς, *Epiph.*	Christus, *Interp. Epiph.*
Iesus, *Epiph.*	ἰησοῦς.	Iesus.
Soter.	σωτὴρ.	Saluator.
Phos.	φῶς.	Lux.
Logos.	λόγος.	Verbum.
Nus.	νοῦς.	Mens.

ARCIVM, QVIBVS SINGVLI ÆONES COLLOCATI sunt, nomina, cap. 23. 24. & 25.

Tricenarij aliorúmque aliquot Aeonum sedis nomina.

Pleroma, *Tertull. Iren.*	πλήρωμα, *Epiph.*	Vniuersitas, *Tert.* Plenitudo, *Tertull. Iren.* Complementum, *Int. Epip.*

Achamoth locus.

Cenoma, *Iren.*	κένωμα, *Epiph.*	Vacuum, *Iren. Tertull.*
Mesotetos topos, *Epiph.*	μεσότητος τόπος.	Locus / Regio medietatis.
Tabulatum medium / secundum *Tertull.*		

Demiurgi

Demiurgi locus ſuper Septemplici cælo.

Sabbatum, *Tertull. Iren.*	σάββατον, *Epiph.*	Sabbathum, *Inter. Epiph.*
Solium Demiurgi, *Tertull.*		
Topos ouranios, *Epiph.*	οὐράνιος τόπος, *Epiph.*	Subcœleſtis locus { *Tert.* *Iren.*

Diaboli & hominis locus.

κόσμος, *Tert.*	κόσμος, *Epiph.*	Mundus, *Tertull. Iren.*

CREATVRARVM à Demiurgo & Achamoth conditarum nomina, cap. 20. 22. & 25.

Spiritualium.

Hebdomas ouranon, *Epiph.*	ἑβδομὰς οὐρανῶν.	Cœlorũ { ſeptẽplex ſcena, *Te.* ſeptenarius, *Iren.*
{ Ourani, *Epiph.* Angeli, *Tertull. Iren.*	{ οὐρανοί, *Epiph.* ἄγγελοι.	{ Cœli, *Tertull. Iren.* Angeli, *Interpr. Epiph.*
Paradiſus.	παράδεισος.	Paradiſus.
{ Angelus. Archangelus quartus, *Tert.*	ἄγγελος.	Angelus.
{ Diabolus, *Tert. Iren.* Coſmocrator.	διάβολος, *Epiph.* κοσμοκράτωρ.	Diabolus, *Int. Epiph.* Mundi dominus. Munditenens, *Tert.*
Dæmonia.	δαιμόνια.	Dæmonia.
Pneumatica ponerias.	πνευματικὰ πονηρίας.	Spiritalia nequitiæ, *Tert. Iren.*

Materialium.

Hyle, *Epiph.*	ὕλη, *Epiph.*	Materia, *Tertull. Iren.*
Coſmos, *Tertull.*	κόσμος.	Mundus.
Stoichia, *Epiph.*	στοιχεῖα.	Elementa.
Pyr.	πῦρ.	Ignis.
Aër.	ἀήρ.	Aër.
Hydor.	ὕδωρ.	Aqua.
Ge.	γῆ.	Terra.

Animalium.

Anthropos, *Epiph.*	ἄνθρωπος, *Epiph.*	Homo, *Tert. Iren.*
Zoa.	ζῷα.	Animantia.

Trinitatis, ſiue trium generum hominis nomina, cap. 26. & 29.

Choicus, *Tertull. Iren.*	χοϊκός, *Epiph.*	Terreus, *Int. Epiph.*
Pſychicus.	ψυχικός.	Animalis.
Pneumaticus.	πνευματικός.	Spiritalis, *Tertull. Iren.*

Alterius Bythi coniugis ſecundum quoſdam nomen, cap. 33.

Theleſis, *Iren.*	θέλησις, *Epiph.*	Voluntas, *Tert.*

Ogdoadis alterius secundum quosdam Bytho anterioris nomina, cap. 35.

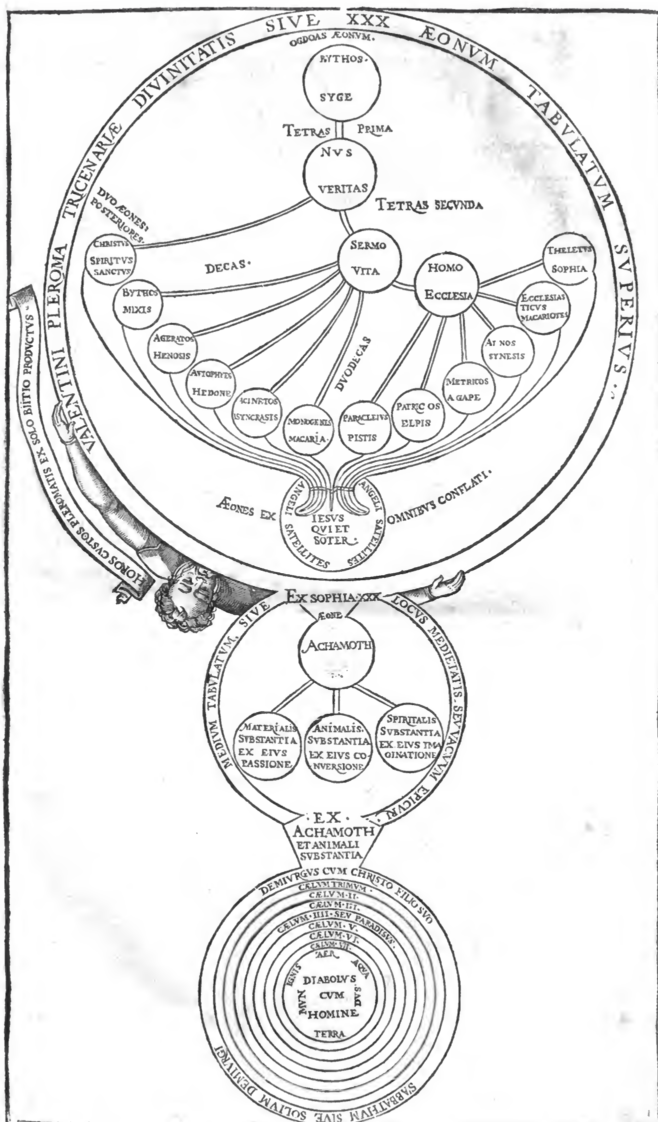
Proarche, *Tertull. Iren.*	προαρχὴ, *Epiph.*	Prior principio, *Int. Epiph.*
Anennoëtos.	ἀνεννόητος.	Incogitabilis.
Arrhetos.	ἄρρητος.	Inenarrabilis. Arcanus.
Aoratos.	ἀόρατος.	Inuisibilis.
Arche.	ἀρχὴ.	Principium.
Acataleptos.	ἀκατάληπτος.	Incomprehensibilis.
Anonomastos.	ἀνονόμαστος.	Innominatus.
Agennetos.	ἀγέννητος.	Ingenitus.

Tetras Æonum, quos alij omnium Æonum parentis faciunt nomina, cap. 37.

Monotes, *Tert. Iren.*	μονότης, *Epiph.*	Singularitas, *Tert.*
Henotes.	ἑνότης.	Vnitas.
Monas.	μονάς.	Solitas.
Hen.	ἕν.	Vnio.

ARCIVM SCHEMA, QVIBVS SINGVLÆ ÆONVM POTESTATES COLLOCABANTVR A Valentino, cum vniuersa Æonum Genealogia.

SCHEMA à Rhenano vnà cum libro aduersus Valentinianos in lucem æditum, etsi quidam non admodum probent, præstare existimantes istiusmodi curiositates ignotas nobis esse, quàm in tabella descriptas exhiberi, ego tamen retinendum censui, quòd ad intellectum magnoperè faciat, tum huius libri, tum Irenæi lib. 1. & 2. aduersus hæres. tum denique Epiphanij hæres. 31. 32. 33. ac 35. Si quis Antidotum aduersus hasce fabulas (fateor & ego) impiissimas desideret, longè latéque refutantur ab Irenæo, integro dicto lib. secundo, quod ipsum, singulis quibusque capitibus huius libri, vbi reperiri possit, adnotabimus. Certè ipse Tertullianus post Irenæum maxima ex parte huius Schematis Auctor est. Ita enim loquitur c. 23. *Singularium autem potestatum arces his finibus collocat. In summis summitatibus tricenarium Pleroma, Horo signante lineam extremam. Inferius illum, metatur medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in* (id est, super) *hebdomade sua. Magis Diabolus, in isto communi nobiscum mundo.* Porrò quod hîc commodè exprimi non potuit, hîc adiiciendum ex cap. 30. ac 31. *In consummatione* (inquit, iuxta eundem Valentinum) *ipsa Achamoth de regione medietatis, de tabulato secundo in summum transfertur, restituta Pleromati; & statim excipit compactitius ille Soter sponsus, scilicet ambo nouum coniugium. Et Demiurgus tunc de hebdomade subcælesti in superiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris. Humana verò gens in hos exitus ibit; choicæ & materialis notæ in totum interitum; Iustorum animæ*, id est, nostræ, *ad Demiurgum in medietatis receptacula transferentur. In Pleromatis verò palatium, spiritale examen Valentini. Quid deinde? Angelis distribuentur satellitibus Soteris in sponsas. Hæc erit spiritalium merces, hoc præmium credendi.* hactenus ille. Absurda quidem hæc omnia, sed tamen ad intellectum huius libri necessaria. Et verò (vt Auctoris verbis vti pergam) has Genealogias indeterminatas ab Apostolo damnatas demonstrasse, destruere est. Quare & nos in ordinem meliorem redegimus, iuxta ipsam Tertulliani dispositionem, trium Tabulatorum situm, & vniuersam Genealogiam Æonum ita concinnauimus, vt ex quibus quæque producantur, manifestum sit.

VALENTINI PLEROMA TRICENARIÆ DIVINITATIS SIVE XXX ÆONVM TABVLATVM SVPERIVS.
OGDOAS ÆONVM.
BYTHOS.
SYGE
TETRAS PRIMA
NVS
VERITAS
TETRAS SECVNDA
DVO ÆONES POSTERIORES.
CHRISTVS SPIRITVS SANCTVS
DECAS.
SERMO
VITA
HOMO
ECCLESIA
THELETVS
SOPHIA
BYTHOS
MIXIS
AGERATOS
HENOSIS
AVTOPHYES
HEDONE
ACINETOS
SYNCRASIS
MONOGENES
MACARIA.
DVODECAS
PARACLEIVS
PISTIS
PATRICOS
ELPIS
METRICOS
AGAPE
AINOS
SYNESIS
ECCLESIASTICVS
MACARIOTES
ÆONES EX OMNIBVS CONFLATI.
ANGELI SATELLITES
IESVS QVI ET SOTER.
ANGELI SATELLITES
HOROS CVSTOS PLEROMATIS EX SOLO BYTHO PRODVCTVS.
EX SOPHIA XXX ÆONE
ACHAMOTH
MEDIVM TABVLATVM, SIVE LOCVS MEDIETATIS, SEV VACVVM EPICVRI.
MATERIALIS SVBSTANTIA EX EIVS PASSIONE
ANIMALIS SVBSTANTIA EX EIVS CONVERSIONE
SPIRITALIS SVBSTANTIA EX EIVS IMAGINATIONE
EX ACHAMOTH ET ANIMALI SVBSTANTIA
DEMIVRGVS CVM CHRISTO FILIO SVO
CÆLVM TRIMVM.
CÆLVM II.
CÆLVM III.
CÆLVM IIII. SEV PARADISVS.
CÆLVM V.
CÆLVM VI.
CÆLVM VII.
AER
AQVA
IGNIS
MVNDVS
DIABOLVS CVM HOMINE
TERRA
SABBATHVM SIVE SOLIVM DEMIVRGI

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS VALENTINIANOS LIBER.

D

Cap. I. [1]ALENTINIANI[3] frequentissimum planè collegium inter hæreticos, quia plurimum ex apostatis veritatis, & ad fabulas facile est,[4] & disciplina non terretur. Nihil magis curant quàm occultare quod prædicant, si tamen prædicant qui occultant. Custodiæ officium, conscientiæ officium est. Confusio prædicatur, dum religio adseueratur.[5] Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacent pudor est. Idcircò & aditum priùs cruciant:[6] diutius initiant, quàm consignant: cùm & portas ante quinquennium instituunt, vt opinionem suspendio cognitionis ædificent: atque ita tantam maiestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem.[7] Sequitur iam silentij officium. adtentè custoditur quod tardè inuenitur. Ceterùm tota in adytis diuinitatis,[8] tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri virilis reuelatur. Sed naturæ venerandum nomen allegorica dispositio prætendens, patrocinio coactæ figuræ sacrilegium obscurat, & conuicium[9] falsis simulacris excusat. Proinde[10] quos nunc destinamus hæreticos, sanctis nominibus & titulis & argumentis veræ religionis, vanissima atque turpissima figmenta configurantes, facili claritati,[11] ex diuinæ copiæ occasione, quia de multis multa succedere est, Eleusiniana Valentiniana fecerunt lenocinia, sancta silentio magno, sola taciturnitate cœlestia. Si bona fide quæras, concreto vultu, suspenso supercilio,[12] Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes, per ambiguitates bilingues, communem fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cominus certes,[13] tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Ne discipulis quidem propriis antè committunt, quàm suos fecerint. Habent artificium quo priùs persuadeant, quàm edoceant. Veritas autem docendo persuadet, nō suadendo docet. E

II. [[14] Idcóque simplices notamur apud illos, vt hoc tantùm, non etiam sapientes: quasi statim deficere cogatur à simplicitate sapientia, Domino vtramque iungente: Estote prudentes vt serpentes, & simplices vt columbæ. Aut si nos propterea insipientes, quia simplices, num ergo & illi propterea nō simplices, quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi qui non sapientes. Et tamen malim in eam partē, meliori sumi vitio. Si fortè præstat minus sapere quàm peius, errare quàm fallere.[15] Porrò facies Dei expectat in simplicitate quærentes, vt docet ipsa Sophia, non quidem Valentini, sed Salomonis. Deinde[16] infantes testimonium Christi, sanguine litauerunt.[17] Pueros vocem qui crucem clamant? nec pueri erant, nec infantes, id est simplices, non erant. Repuerascere nos & Apostolus iubet secūdum Deum, vt malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus, diuinæ sapientiæ ordinem de simplicitate amando. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens verò tentare. Illa & à primordio diuinæ pacis præco.[18] Ille à primordio diuinæ imaginis prædo. Ita faciliùs simplicitas sola Deum & agnoscere poterit & ostendere, prudētia sola concutere potiùs & prodere. F

Matth. 10.

Sap. 1.

1. Cor. 14.

Matth. 3.

Gen. 2.

Gen. 9.

Gen. 2.

III. [[19] Abscondat itaque se serpens quantū potest, totamq; prudentiam in latebrarū ambagibus torqueat, altè habitet, in cæca detrudatur, per anfractus seriem suā euoluat, tortuosè procedat, nec semel totus, lucifuga bestia.[20] Nostræ columbæ domus simplex, etiam in æditis semper & apertis & ad lucem: amat figuram spiritus sancti,[21] Orientem Christi figuram. Nihil veritas erubescit, nisi solummodò abscondi: quia nec pudebit vllum aures ei dedere, eum Deum recognoscere, quem iam illi natura commisit, quē quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum, quòd vnicum nō putauit, quòd in numero nominauit, quòd in aliis adorauit. Alioquin[22] à turba eorū & aliam frequentiam suadere, à domestico principatu ad incognitum transmouere, à manifesto ad occultū retorquere, de limine fidem offendere est. Iam si & in totam fabulā initietur, nónne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates à nutricula audisse,[23] Lamiæ turres, & pectines Solis? Sed qui ex alia cōsciētia venerit fidei, si statim inueniat tot nomina Æonū, tot cōiugia, tot genimina, tot exitus, tot euētus, fœlicitates, infœlicitates, dispersæ atque concisæ diuinitatis, dubitabitne ibidem pronuntiare [24] has esse fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apostoli spiritus, his iam tunc pullulan

Zachar. 3. & 6.

1. Tim. 1.

A lulantibus feminibus hæreticis, damnare præuēnit? Meritò itaque non simplices, meritò tantummodò prudentes, qui talia neque facilè producunt, neque exertè defendunt, sed nec omnes quos edocent, perdocent: vtique astutè, vt pudenda: ceterùm inhumanè, si honesta. Et tamē simplices nos, omnia scimus. Denique hunc primum cuneum congressionis armauimus, detectorem & [25] designatorem totius conscientiæ illorum, primámque hanc victoriam auspicamur: quia quod tanto impendio absconditur, etiam solummodò demonstrare, destruere est. [[26] Nouimus, inquam, optimè originem quoque ipsorum, IIII. & scimus cur Valentinianos appellemus, licet non esse videantur. Abscesserunt enim à cōditore, sed minimè origo deletur: & si fortè mutatur, testatio est ipsa mutatio. Sperauerat Episcopatum Valentinus, [27] quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex martyrij prærogatiua loci potitum indignatus, de Ecclesia authenticę regulę abrupit (vt solēt animi pro prioratu exciti, præsumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuersus veritatem, [28] & cuiusdam veteris opinionis semini actu colubroso viā deliniauit. [29] Eam postmodùm Ptolomæus intrauit, nominibus & numeris Æonū distinctis in personales substantias, sed extra Deum determinatas, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis, vt sensus & adfectus motus incluserat. [30] Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, [31] & Secundus, [32] & Magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. [33] Ita nusquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinum. [34] Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini [35] integra custodia regularum B eius cōsolatur. [36] Alioquin tantum se huic hæresi suadere permissum est, quantū lupæ fœminæ formam quotidie supparare sollenne est. Quidni? quum spiritale illud semen suum sic in vno quoque recenseant. Si aliquid noui adstruxerint, reuelationē statim appellant præsumptionem, & charisma ingenium, [37] nec vnitatem, sed diuersitatem. Ideóque prospicimus seposita illa sollenni dissimulatione sua, plerosque diuidi, quibusdam articulis, etiam bona fide dictutos, Hoc ita non est, & Hoc aliter accipio, & Hoc nō agnosco. Varietate enim innouatur regularum facies, habet etiam colores ignorantiarum. [[38] Mihi V. autē cum Archetypis erit limes principalium magistrorum, nō cum [39] adfectatis ducibus passiuorum discipulorum. [40] Nec vndique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam viri sanctitate, & præstantia insignes, nec solùm nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharum contemporales, instructissimis voluminibus & prodiderunt & retuderunt, [41] vt Iustinus Philosophus & Martyr, [42] vt Miltiades Ecclesiarum sophista, [43] vt Irenæus omnium doctrinarum curiosissimus explorator, [44] vt Proculus nostræ virginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni opere fidei, quemadmodum in isto, optauerim assequi. Aut si in totum hæreses non sunt, vt qui eas pellunt, finxisse credātur, mē- 1.Cor.11. tietur Apostolus prædicator illarum. Porrò si sunt, non aliæ erunt quàm quæ retractantur. Nemo tam otiosus fertur stylo, vt materias habens, fingat. [[45] Igitur hoc libello, quo VI. demonstrationem solùm promittimus illius arcani, ne quem ex nominibus tam peregrinis, & coactis, & compactis, & ambiguis, caligo suffundat, quomodo eis vsuri simus, priùs C demandabo. Quorundam enim de Græco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formam, quorundam nec de sexu genera cōueniunt, quorundam vsitatior in Græco notitia est. [46] Itaque plurimum Græco ponemus, significantiæ per paginarum limites aderunt; nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur, vt signum hoc sit personalium nominum propter ambiguitates eorum quæ cum alia significatione communicant. [47] Quamquam autem distulerim congressionem, solam interim professus narrationem, sicubi tamen indignitas meruerit suggillari, non erit [48] deliberatione transfunctoria expugnatio. Congressionis lusionem deputa Lector ante pugnam: ostendam, sed non imprimā vulnera. Si & ridebitur alicubi, materiis ipsis satisfiet. Multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. [49] Vanitati propriè festiuitas cedit. Congruit & veritati ridere, quia lætans: de æmulis suis ludere, quia secura est. Curandum planè, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus. Ceterùm vbicunque dignus risus, officiū est. Denique hoc modo incipiam. [[50] Primus omnium Ennius poëta Romanus, VII.

—*Cœnacula maxima cœli*

simpliciter pronuntiauit, elati situs nomine, [51] vel quia Iouem illic epulātem legerat apud Homerum. Sed hæretici quantas supernitates supernitatum, & quantas sublimitates sublimitatum in habitaculum Dei sui cuiusque suspenderint, extulerint, expanderint, mirum est. Etiam creatori nostro Enniana [52] cœnacula in ædicularum disposita sunt forma,

[13] aliis atque aliis pergulis superstructis, & vnicuique Deo per totidem scalas distributis, D
quot hæreses fuerint.[14] Meritorium factus est mundus:[15] insulam Feliculam credas[16] tanta tabulata cœlorū, nescio vbi. Illic enim Valentinianorum Deus ad summas tegulas habitat. Hunc substātialiter quidem [17] αἰῶνα τέλειον appellant, personaliter verò προαρχὴν & τὴν ἀρχὴν,[18] etiā Bython,[19] quod in sublimibus habitanti minimè cōgruebat.[60] Innatum, immensum, infinitū, inuisibilem, æternúmque definiunt: quasi statim probent esse, si talem definiant qualem scimus esse debere, vt sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed vt sit expostulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, quàm quòd post omnia inueniuntur, qui ante omnia fuisse dicuntur, & quidem non sua. Sit itaque Bythos iste infinitis retrò æuis, in maxima & altissima quiete, in otio plurimo, placidæ[61] & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus. Et tamen quē solum volunt, dant ei secundam in ipso & cum ipso personam,[62] Ennœan,[63] quam & Charin [64] & Sigen insuper nominát.[65] Et fortè accedunt in illa cōmendatissima quiete mouere eum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Hoc vice seminis in Sigæ suæ velut in genitalibus vuluæ locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur,[66] & parit vtique silētio Sige, & quem parit Nus est, simillimū patri & parem per omnia. deniq; solus hic capere sufficit immensam illam & incomprehensibilem magnitudinē patris. Ita & ipse pater dicitur, & initium omnium, & propriè Monogenes. Atquin nō propriè, siquidem non solus agnascitur. Nam cum illo processit & fœmina,[67] cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quanto congruentiùs Protogenes vocaretur? Ergo Bythos & Sige, Nus & Veritas, prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorū. Namque ibidē Nus simul accepit[68] prolationis suæ officium,[69] emittit & ipse ex semetipso Sermonem & Vitam, quæ si retrò non erat, vtique nec in Bytho. Et quale est vt in Deo vita non fuerit? Sed & hæc soboles, ad initium[70] vniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructū,[71] Hominem & Ecclesiam procreat: habes Ogdoadem, Tetradem duplicem,[72] ex cōiugationibus masculorū & fœminarum, cellas vt ita dixerim, primordialium Æonum:[73] fraterna cōnubia Valentinianorum deorum: census omnes sanctitatis & maiestatis hæreticæ: nescio criminū an numinum turbam, certè fontem reliquæ fœcunditatis. [74] Ecce enim E

VIII. secūda Tetras, Sermo & Vita, Homo & Ecclesia, quòd in patris gloriā fruticasset.[75] Hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre, alios ebulliunt fœtus, proinde cōiugaleis, per copulam vtriusque naturæ:[76] Hac Sermo & Vita decuriam Æonum simul fundunt:[77] illac Homo & Ecclesia duos amplius, æquiparādo parētibus, quia & ipsi duo cum illis decem tot efficiunt, quot ipsi procreauerunt. Reddo nunc nomina quos decuriam dixi.[78] Bythios & Mixis:[79] Ageratos & Henosis:[80] Autophyes & Hedone:[81] Acinetos & Syncrasis:[82] Monogenes & Macaria. Contrà duodenarius numerus hi erunt:[83] Paracletus & Pistis: Patricos & Elpis:[84] Metricos & Agape:[85] Ainus & Synesis:[86] Ecclesiasticus & Macariotes:[87] Teletus & Sophia. Cogor hîc quid ista nomina desiderent, proferre de pari exemplo.[88] In scholis Carthaginiensibus fuit quidam rigidissimus Rhetor Latinus, Phosphorus nomine:[89] quum virum fortem perorarct, Venio, inquit, ad vos optimi F
ciues de prælio cum victoria mea, cum fœlicitate vestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, triūphalis. Et scholastici statim, familię Phosphori[90] φεῦ, acclamāt. Audisti Fortunatā, & Hedonē, & Acinetū, & Teletū. acclama,[91] familię Ptolomæi φεῦ. Hoc erit Pleroma illud arcanū, diuinitatis tricenarię plenitudo. Videamus[92] quę sint istorū priuilegia numerorū, quaternarij, & octonarij, & duodenarij. Interim in tricenario fœcunditas tota deficit, castrata est vis & potestas & libido genitalis Æonum, quasi nō & numerorum tāta adhuc coagula superessent,[93] & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinquaginta & centum procreātur? quare non &[94] sterceiæ & Syntrophi nominantur?

IX. [[95] Sed & hoc exceptio personarum est, quòd solus ille Nus ex omnibus immensi patris fruitur notione, gaudens & exultans, illis vtique mœrētibus. Planè Nus quantum in ipso fuit, & voluerat & tentauerat, ceteris quoque communicare quæ norat, quantus & quàm incomprehensibilis pater:[96] sed intercessit mater Sige, illa scilicet, quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit: etsi de patris nutu aiunt factum volentis omnes in desiderium sui accendi. Itaque dum macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrem vruntur, penè scelus factū est. Namque ex illis duodecim Æonibus, quos Homo & Ecclesia ediderant, nouissima natu Æon, viderit Solœcismus, Sophia enim nomen est, [97] incontinentia sui sine coniugis[98] Phileti societate prorumpit in patrem inquirere,[99] &
genus

A genus contrahit vitij,quod exorsum quidẽ fuerat in illis aliis qui circa Nũn, in hũc autẽ, id est,in Sophiam [100] deriuarat,vt solent vitia in corpore alibi connata,in aliud mẽbrum perniciem suam efflare.Sed enim sub prætexto dilectionis in patrẽ, æmulatio superabat in Nun solum de patre gaudentem.Vt verò impossibilia cõtendens Sophia frustrarat,& vincitur difficultate,& extenditur affectione,[101] modico abfuit præ vi dulcedinis & laboris deuorari,& in reliquam substantiam dissolui: nec aliâs quàm pereundo cessasset, [102] nisi bono fato in Horon incursasset,(quædam & huic vis est,fundamẽtum,vniuersitatis illius extrinsecus custos)[103] quem & Crucem appellãt,& Lytrotẽ,&[104] Carpisten. Ita Sophia periculo exempta &tardè persuasa,declinata inuestigatione patris conquieuit,& [105] totam Enthymesin,id est,animationẽ cum Passione quæ insuper acciderat, exposuit. [[106] Sed quidam exitum Sophię,& restitutionem,aliter somniauerunt.Post irritos conatus & spei deiectionem,deformatã eam pallore credo,& macie & incuria formæ,vti quæ patrem nõ minus denegatum dolebat quàm amissum.Dehinc in illo mœrore ex semetipsa sola,nulla opera cõiugij cõcepit,& procreat fœminã.Miraris hæc?Et gallina sortita est de suo parere.[107] Sed & vultures fœminas rãtùm parere aiunt,[108] & tamẽ sine masculo mater primò quidem contristari propter inconsummationem generationis, metuere postremo ne finis quoque insisteret,hærere de ratione casus,curare de occultatione.Remedia nusquã.[109] Vbi enim iam tragœdiæ & comœdiæ, à quibus forma mutuaretur exponendi,quod citra pudorem erat natum?Dum in malis res est, suspicit, [110] conuertit ad patrem:sed incassum enisa, & vires deserebant, in preces succidit. Tota etiam propin- X.

B quitas pro ea supplicat,vel maximè Nus.[111] quid ni?causa mali tanti.Nullus tamẽ Sophię exitus [112] vacuit:omnes ærumnæ eius operantur.Siquidem & illa tunc cõflictatio in Materiæ originem peruenit.[113] Ignorantia,pauor,mœror,substantiæ fiunt.Ibi demum pater aliquando motus,per Monogenen Nun,quem suprà diximus Horon, [114] in hæc promit in imagine sua [115] fœminamare,[116] quia de patris sexu ita variant. Adiiciunt autem,Horon etiam [117] Metagogea(id est,circumductorem) vocari,& Horotheten. Huius prædicant opera,& repressam ab illicitis,& purgatam à malis,& deinceps cõfirmatam Sophiam & coniugio restitutam,& ipsam quidem in Pleromatis cẽsu remansisse: [118] Enthymesin verò eius & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, [119] & extra æuum factam,Malum,quod aiunt,foras: spiritalem tamen substantiam illam,vt naturalem quendam impetum Æonis,sed informem & [120] inspeciatam, quatenus nihil apprehendisset:ideòque fructum infirmum,& fœminam pronunciatam. [[121] Igitur post Enthymesin extorrem,& matrem eius Sophiam coniugi reducem,ille iterum Monogenes, XII
ille Nus,otiosus planè de patris cura atque prospectu,solidãdis rebus,& Pleromati muniendo,iámque figendo,[122] ne qua eiusmodi rursus cõcussio incurreret, [123] nouam excludit copulationem,Christũ & Spiritum sanctum:turpissimũ putem,duorum masculorũ: aut fœmina erit Spiritus sanctus:& vulneratur à fœmina masculus. Numẽ his datur vnũ, procurare [124] concinnationem Æonum.Et ab eius officij societate,duę scholæ protinus, duæ cathedræ,inauguratio quædam diuidendæ doctrinæ Valẽtini. Christi erat, [125] indu-

C cere Æonas naturã coniugiorum(vides quàm rem piam) [126] & innati coniectationem,& idoneos efficere generandi in se agnitionem patris,quòd capere eum non sit neque comprehẽdere,non visu denique,non auditu compotiri eius,nisi per Monogenen. Et tamen tolerabo quòd ita discũt patrem nosse ne nossent.Illã magis doctrinæ denotabo peruersitatem,quòd docebantur [127] incomprehensibile quidẽ patris, causam esse perpetuitatis ipsorum:Comprehensibile verò eius,generationis illorum & formationis esse rationem. Hac enim dispositione illud opinor insinuatur,expedire Deum non apprehendi:siquidẽ inapprehensibile eius,perpetuitatis est causa:apprehensibile autem nõ perpetuitatis,sed natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis.Filium autem constituunt apprehẽsibilem patris.Quomodo tamen apprehendatur,tum prolatus Christus edocuit, Spiritus verò sancti propria vt de doctrinæ studio omnes peræquati,gratiarum actionẽ prosequi nossent,& veram inducerẽtur quietem. [[128] Itaque omnes forma & sententia peræquãtur,facti omnes quod vnusquisque:nemo aliud,quia alter.[129] Omnes refundũtur in Nũs, XIII.
in Sermones,omnes in Homines,in Christos:[130] & quę fœminę,in Alethias, in Zoas, in Ecclesias,in Spiritus:vt [131] Ouidius Metamorphoseis suas deleuisset,si hodie maiorem cognouisset.Exinde refecti sunt,& cõstabiliti sunt,& in requiẽ ex veritate cõpositi,magno cum gaudij fructu hymnis patrem concinunt.Diffundebatur & ipse lætitia,vtique benè

cantantibus filiis & nepotibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate,[132] Pleromate li- D
berato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lætatur?[133] Videmus quotidie nauticorum lasciuias gaudiorum. Itaq; vt nautę[134] ad symbolam semper exultant, tale aliquid & Æones vnum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conuenientibus ipsis quoque [135] nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu sancto, quod optimũ atque pulcherrimũ vnusquisque florebat, conferũt in medium. Vanè opinor. Si enim vnum erant omnes ex supradicta peræquatione, vacabat symbolę ratio, quæ fermè ex varietatis gratia constat. Vnum omnes bonũm conferebãt, quod omnes erãt. De modo forsitã fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peræquationis. Igitur[136] ex ære collatitio, quod aiunt, in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sidus fructúmq; perfectum cõpingunt, Iesum: Eum cognominãt Soterem, & Christum, & Sermonem,[137] de patruitis:[138] & omnia iam, vt ex omnium defloratione constructum,[139] graculum Æsopi,[140] Pandoram Hesiodi,[141] Acci Patinam,[142] Nestoris Cocetum,[143] Miscellaneam Ptolemæi.[144] Quam propius fuit [145] de Atticis historiis Pancarpiã vocari, à tam otiosis auctoribus nominum. Vt autem tãtùm[146] sigillariũ extrinsecus quoque inornassent,[147] satellites ei angelos proferũt: par genus, si inter se potest fieri. Si verò Soteri consubstantiuos (ambiguè enim positum inueni)

XIII. quæ erit eminentia eius inter satellites coæquales? [[148] Continet hic igitur ordo [149] primã processionem pariter & nascentium, & nubẽtium, & generantiũ Æonum: Sophię ex desiderio patris, periculosissimum casum, Hori opportunissimum auxilium,[150] Enthymeseos & cõiunctæ Passionis expiatũ,[151] Christi & Spiritus sancti pædagogatũ,[152] Æonum tutelarẽ reformatum,[153] Soteris Pauoninum ornatum,[154] Angelorum cõparatitium antistatum. Quod superest, inquis,[155] Vos valete & plaudite. Imò quod superest, inquam, vos audite & proiicite. Ceterùm hæc intra cœtũ Pleromatis decucurrisse dicũtur, prima tragœdiæ scena.[156] Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra Pleroma dico, & tamẽ si talis sub sinu patris intra ambitũ Hori custodis, qualis extra iam in libero vbi Deus E

XIIII. non erat. [[157] Namq; Enthymesis,[158] siue iã Achamoth (quod abhinc scriptũ, hoc solo in-interpretabili nomine) vt cũ vitio indiuiduæ Passionis explosa est[159] in loca luminis aliena,[160] quod Pleromatis res est,[161] in vacuũ atque inane illud Epicuri, miserabilis etiam de loco est. Certè nec forma nec facies vlla,[162] defectiua scilicet & abortiua genitura.[163] Dũ ita rerum habet,[164] flectitur à superioribus Christus,[165] deducitur per Horon,[166] aborsum vt illud informet de suis viribus,[167] solius substantiæ non etiam scientiæ forma.[168] Et tamen cũ aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibilitatis,[169] quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus nõ sine spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma.[170] Vsus est, rerũ ex liberalitatibus quoq; nomina accedere.[171] Enthymesis de actu fuit. Achamoth vnde, adhuc quęritur:[172] Sophia de matre manat.[173] Spiritus sanctus ex angelo accipit Christi, à quo derelicta statim senserat desideriũ. Itaque prosiluit & ipsa lumen eius inquirere: quem si omninò non nouerat, vt inuisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso requirebat? Tamẽ tẽtauit, & fortasse apprehendisset,[174] si nõ idem Horos qui matri eius tam prosperè venerat, nũc tam importunè filiæ occurrisset,[175] vt etiã inclamarit in eã Iao, quasi[176] Porrò Quirites, F
aut[177] Fidem Cęsaris,[178] inde inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa quo minus pergeret, [179] nec habens superuolare Crucẽ, id est, Horon.[180] quia nullum Catulli Laureolũ fuerit exercitata,[181] vt destituta Passioni illi suæ in tricha multiplici perplexa, omni genere eius cœpit adfligi: mœrore, quòd nõ perpetrasset inceptũ: metu, ne sicut luce, ita & vita orbaretur: cõsternatione, tum ignorãtia.[182] Nec vt mater eius. Illa enim scilicet Æon: at hæc pro conditione deterius: insurgente adhuc & alio fluctu cõuersionis in Christũ, à quo viuificata fuerat, & in hanc ipsam cõuersionem temperata.

XV. [[183] Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, vnde Materia, quam innatã volunt, & originem, & substantiam traxerit[184] in omnem hanc struem mundi, quod nec[185] Mercurius ille Trismegistus[186] magister omnium Physicorum recogitauit.[187] Audisti Conuersionẽ, genus aliud Passionis. Ex hac omnis anima huius mundi dicitur constitisse,[188] etiam ipsius Demiurgi, id est, Dei nostri.[189] Audisti mœrorem & timorem. Ex his initiata sunt cetera. Nam ex lacrymis eius vniuersa aquarum natura manauit. Hîc æstimandum quẽ exitũ duxerit, quãtis lacrymarum generibus inũdarit.[190] Habuit & salsas, habuit & amaras & dulces, & calidas & frigidas guttas, & bituminosas, & ferruginãtes, & sulphurãtes, vtique & venenatas, vt & Nonacris inde sudauerit quæ Alexandrũ occidit, & Lyncestarũ inde defluxerit

quæ

A quę ebrios efficit,[191] & Salmacis inde se soluerit quę masculos molles facit. Cœlestes imbres [192] pipiauit [193] Achamoth. Et nos in cisternis etiam alienos luctus & lacrymas seruare curamus. Proinde [194] ex cõsternatione & pauore corporalia elemẽta ducta sunt. Et tamẽ in tanta circumstãtia solitudinis,[195] in tanto circumspecto destitutionis, ridebat interdũ, quâ conspecti Christi recordans: eodem gaudio, risu lumẽ effulsit. Cuius hoc prouidẽtiæ beneficium quale illã ridere cogebat, idcircò ne semper nos in tenebris moraremur? Nec obstupescas, qui lætitia eius tam splendidum elementũ radiauerit mundo, cùm mœstitia quoque eius tam necessarium instrumentum defluxerit seculo. O risum illuminatorẽ, ô fletum rigatorem. Et tamẽ poterat remedio iam agere cũ illius loci horrore. Omnẽ enim obscuritatem eius discussit. [[196] Sed quoties ridere voluisset, vel ne cogeretur [197] desertores suos supplicare? Cõuertitur enim ad preces & ipsa [198] more materno.[199] Sed Christus, quẽ iam pigebat rursus extra Pleroma proficisci,[200] vicarium præfecit Paracletum Soterem (hic erit Iesus,[201] largito ei patre vniuersorum Æonum summam potestatẽ subiiciẽdis eis omnibus,[202] vti in ipso secundum Apostolum omnia conderentur) ad eam emittit [203] cum officio atque comitatu [204] coætaneorum angelorum,[205] credas & cum duodecim fascibus. Ibi demum aduentu pompatico eius cõcussa Achamoth, protinus [206] velamẽtũ sibi obduxit, ex officio primo venerationis & verecũdiæ: dehinc contemplatur eum, fructiferúmque suggestum.[207] Quibus inde conceperat viribus occurrit illi, χύεις χαῖρε. Hic opinor susceptam ille confirmat,[208] atq; confirmat agnitione iã,[209] & ab omnibus iniuriis Passionis expumicat,[210] non eadem negligentia in exterminium discretis, quæ acciderat XVI.

B in casibus matris. Sed enim exercitata vitia, & vsu viriosa cõfudit. Atque ita [211] massaliter solidata,[212] defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam,[213] commutãs ex incorporali passione indita habilitatem atque naturã, qua peruenire mox posset in ęmulas æquiparantias corpulentiarum,[214] vt duplex substantiarum cõditio ordinaretur: de vitiis, pessima: de cõuersione, passionalis.[215] HÆC ERIT MATERIA QVÆ NOS COMMISIT CVM HERMOGENE, ceterísque qui Deum ex materia, non ex nihilo operatum cũcta, præsumunt. [[216] Abhinc Achamoth expedita tandem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugescit. Præ gaudio enim tãti ex infœlicitate successus cõcalefacta, simúlque contemplatione ipsa angelicorum luminum, vt ita dixerim, subfermẽtata, pudet, sed aliter exprimere nõ est, quodammodò subauit intra & ipsa in illos. Et cõceptu statim intumuit spiritali ad imaginem ipsam, quam vis lætantis & lætitia prurientis intẽtionis, imbiberat,[217] & sibi intimarat. Peperit denique, & facta exinde trinitas generũ est, ex trinitate causarum. Vnũ materiale, quod ex passione. Aliud animale, quod ex cõuersione. Tertium spiritale, quod ex imaginatione. [[218] Hac auctoritate [219] trium scilicet liberorum agendis rebus exercitior facta, formare singula genera constituit. Sed spiritale quidem non ita potuit attingere, vt & ipsa spiritalis. Ferè enim paria & consubstantiua, in alterutrum valere societas naturæ negauit. Eo animo, vnum ad animale, cõuertit;[220] prolatis Soteris disciplinis. Et primũ (quod cum magno horrore blasphemiæ & pronũtiandum & legẽdum est & audiendũ)[221] Deum fingit hunc nostrum & omnium [222] præter hę- XVII. XVIII.

C reticorum patrẽ,[223] & Demiurgum, & regẽ vniuersorum quæ post illum.[224] Ab illo enim omnia, si tamẽ ab illo, & non ab ipsa potius Achamoth, à qua occultò nihil sentiens eius, & velut [225] singillario extrinsecus ductu, in omnem operationem mouebatur. denique ex hac personarum in operibus ambiguitate,[226] nomen illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus ceteris secundum status & situs operum: vt animalium quidem substantiarum quas ad dexteram cõmendant, patrem nuncupent: materialium verò quas ad læuam delegant, Demiurgum nominent: Regem autem communiter in vniuersitatem. [[227] Sed nec nominum proprietas competit proprietati operum, de quibus nomina omnia, cùm deberet illa hęc omnia vocitari, à qua res agebãtur, nisi quòd iã nec ab illa. Cùm enim dicãt Achamoth [228] in honorem Æonum imagines cõmentatam,[229] rursus hoc in Soterem auctorẽ detorquẽt, qui per illã sit operatus:[230] vt ipsam quidẽ, imaginem patris [231] inuisibilis & incogniti daret;[232] incognitã scilicet & inuisibilem Demiurgo,[233] eundem autem Demiurgũ N̄ȳn filiũ effingeret,[234] Archãgeli verò Demiurgi opus, reliquos Æonas exprimerẽt. Cùm imagines audio tantas triũ, quæro, nõ vis nunc vt imagines rideam peruersissimi pictoris illorum: fœminam Achamoth, imaginem patris & ignarum matris Demiurgum, multò magis patris,[235] imaginẽ N̄ȳ ignorãtis patrem,[236] & angelos famulos simulacra dominorum? Hoc est [237] mulũ de asino pingere,[238] & Ptolomæum describere XIX.

xx. de Valentino.[[239] Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites cõſtitutus,in ignominioſa D
æterni exilij vaſtitate [240] nouã prouinciã condidit,hunc mundum:repurgata confuſione
& diſtincta diuerſitate [241] duplicis ſubſtantiæ illius deſtruſæ,animalium & materiarũ.Ex
incorporalibus corpora ædificat,grauia,leuia,[242] ſublimantia atq; vergẽtia:cœleſtia atq;
terrena:[243] quum ipſam cœlorum ſeptemplicẽ ſcenã ſolio deſupẽr ſuo finit:vnde & ſab-
batum dictum,ab hebdomade ſedis ſuæ,[244] & Ogdoas mater Achamoth, ab argumento
Ogdoadis primogenitalis:[245] Cœlos autẽ noëros deputant,& interdũ angelos eos faciũt,
ſicut & ipſum Demiurgum,ſicut [246] & Paradiſum,archãgelum quartum,quoniã & hunc
ſupra cœlum tertium pangunt,ex cuius virtute ſumpſerit Adã deuerſatus illic inter nu-
beculas & arbuſculas.[247] Satis meminerat Ptolomæus puerilium dicibulorũ,in mari po-
ma naſci,& in arbore piſces:ſic &in cœleſtibus nuceta pręſumpſit.Operatur Demiurgus
ignorans,[248] & ideò fortaſſe non ſcit arbores in ſola terra inſtitui oportere. Planè mater
ſciebat.Quid ni ſuggerebat?[249] quæ & effectũ ſuum miniſtrabat. Sed tãtum faſtigiũ filio
exſtruens per ea opera quæ illum & patrẽ,& Deum,& regẽ,ante Valentinianorum inge-
xxi. nia teſtantur,[250] cur ſibi quoq; iſta noluit eſſe nota,poſtea quæram. [[251] Interim tenendũ,
Sophiam cognominari & Terram & Matrẽ,quaſi Matrem terram,& quod magis rideas,
etiam Spiritum ſanctum.Ita omnem illi honorem cõtulerunt fœminæ,[252] puto & barbã,
ne dixerim cetera.[253] Alioquin Demiurgus adeò rerũ nõ erat compos,de animalibus ſci-
licet cenſu inualitudinis ſpiritalia accedere,vt ſe ſolum ratus,cõcionaretur,Ego Deus,&
abſque me non eſt:certè tamẽ nõ fuiſſe ſe retrò ſciebat.[254] Ergo & factum intelligebat,&
factitatorem facti eſſe quencunque.Quomodo ergo ſolus ſibi videbatur, etſi nõ certus, E
xxii. ſaltẽ ſuſpectus de aliquo factitatore? [[255] Tolerabilior infamia eſt apud illos in diabolum,
vel quia origo ſordidior capit.Ex nequitia enim mœroris illius deputatur,ex qua ange-
lorũ & dæmonũ,& omniũ [256] ſpiritaliũ malitię genituras notant.Et tamẽ diabolum quo-
que opus Demiurgi affirmant,& Munditenentẽ appellant,[257] & ſuperiorum magis gna-
rum defendunt,vt ſpiritalem natura, quàm Demiurgum, vt animalem. Meretur ab illis
xxiii. prælationem,[258] cui omnes hæreſes procurantur.[[259] Singularium autem poteſtatum ar-
ces his finibus collocant.In ſummis ſummitatibus præſidet tricenarius Pleroma, Horo
ſignãte lineam extremã.Inferius illum [260] metatur medietatem Achamoth, filium cal-
cãs.ſubeſt enim Demiurgus in Hebdomade ſua,[261] magis diabolus, in iſto nobiſcũ com-
muni mũdo coëlemẽtato & cõcorporificato(vt ſuprà ęditum eſt)[262] ex Sophię vtiliſſimis
caſibus,quâ nec aërem haberet reciprocandi ſpiritus ſpatium,teneram omnium corpo-
rum veſtem,colorũ omnium indicem,organum temporum,ſi nõ & iſtum Sophiæ mœ-
ſtitia colaſſet:ſicut animalia metus,ſicut conuerſio eius,ipſum Demiurgum.[263] His om-
nibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus eſt.cuius originalẽ Sophiæ paſſio-
nem,quia nondum ædiderunt,ego interim argumentabor motiunculis eius excuſſum.
xxiiii. Credas enim illam in tantis vexationibus etiam febricitaſſe.[[264] Quum talia de Deo vel
de Deis,qualia de homine figmenta? [265] Molitus enim mundum Demiurgus, ad homi-
nem manus confert,& ſubſtãtiam ei capit non ex iſta,inquiunt, arida [266] quam nos vni-
cam nouimus terram(quaſi nõ etſi arida poſtmodùm,adhuc tamẽ tunc aquis ante ſegre- F
gatis ſuperſtite limo [267] ſiccauerit:)ſed ex inuiſibili corpore materiæ illius ſcilicet philo-
ſophicæ,de fluxili & fuſili eius:quod vnde fuerit,haud queo ęſtimare,quia nuſquã eſt.Si
enim fuſile & fluxile liquoris eſt qualitas,liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit,
ſequitur vt limum [268] ex pituitis & gramis Sophiæ cõſtitiſſe credamus, quæ lacrymarum
proinde ſunt fæces,ſicut aquarum quod deſidet limus eſt. [269] Figulat ita hominem De-
miurgus,[270] & de adflatu ſuo animat:ſic erit & choicus,& animalis,[271] ad imaginẽ & ſimi-
litudinẽ factus:quadruplex res:[272] vt imago quidẽ,choicus deputetur,materialis ſcilicet:
& ſi nõ ex materia,Demiurgus.[273] Similitudo autem,animalis:hoc enim & Demiurgus.
Habes duos interim.Carnalẽ ſuperficiem poſtea aiunt choico ſupertextam,[274] & hãc eſ-
xxv. ſe pelliceam tunicam obnoxiam ſenſui. [[275] Inerat autem in Achamoth ex ſubſtãtia So-
phiæ matris,[276] peculium quoddam ſeminis ſpiritalis:ſicut & ipſa Achamoth in filio De-
miurgo ſequeſtrauerat,ne hoc quidem gnaro.Accipe induſtriam clandeſtinæ prouiden-
tiæ huius.Ad hoc enim & depoſuerat & occultauerat,vt cùm Demiurgus animam mox
de ſuo adflatu in Adam communicaret,pariter & ſemẽ illud ſpiritale quaſi per canalem
animam deriuaretur in choicum:atque ita fœturatum in corpore materiali,velut in vte-
ro,& adultum illic, idoneum inueniretur ſuſcipiendo quandoque ſermoni perfecto.

Itaque

A Itaque cùm Demiurgus [277] traducem animæ suæ cōmittit in Adam,[278] latuit homo spiritalis flatu incertus,& pariter corpori inductus, quia non magis semen nouerat matris Demiurgus,quàm ipsam.Hoc semẽ Ecclesiam dicunt, Ecclesiæ supernæ speculū, & hominis censum:[279] proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum animalem à Demiurgo:choicum, substantia ἀρχῆς : Carnem,materia.[280] Habes nouum, id est quadruplum Geryonem. [[281] Sic & exitum singulis diuidunt.Materiali quidem, id est carnali,quem & sinistrum vocant,indubitatum interitum.Animali verò,quem & dextrum appellant,dubitatū euentum:vtpotè inter materialem spiritalémque nutanti,& illac debito quâ plurimùm adnuerit. Ceterùm spiritalem emitti in animalis comparationem, [282] vt erudiri cum eo,& exerceri in cōuersationibus possit. [283] Indiguisse enim animalem etiam sensibilium disciplinarum:[284] in hoc & paraturam mundi prospectam:[285] in hoc & Soterem animalem in mundo repræsentatum,in salutẽ scilicet animalis.Alia adhuc cōpositione mōstrosum,volunt illum prospicientias earum substantiarum induisse,[286] quarum summam saluti esset redacturus:vt spiritalẽ quidẽ susceperit ab Achamoth , [287] animalẽ verò,quem mox à Demiurgo induit Christum : ceterùm corporalem, ex animali substantia.Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam,[288] administrationis vi contulisse,quo [289] congressui,& conspectui,& cōtactui,& defunctui [290] ingratis subiaceret.[291] Materiale autem nihil in illo fuisse,vtpotè salutis alienum:quasi aliis fuerit necessarius quàm egentibus salute.Et totū hoc,vt carnis nostræ habitum alienando à Christo, à spe etiam salutis expellant. [[292] Nunc reddo de Christo:[293] In quem tanta licentia Ie- XXVII.

B sum inserunt quidam, quãta spiritale semen animali cū inflatu insulciunt,fartilia nescio quæ cōmenti,& hominum & deorum suorum.[294] Esse enim Demiurgo suum Christum filium naturalem:denique animalem prolatum ab ipso, promulgatum Prophetis : [295] in Præpositionum quæstionibus positum,[296] id est,per virginem , non ex virgine æditum : quia delatus in virginem transmeatorio potius quàm generatorio more processerit ; per ipsam,non ex ipsa;non matrẽ eam,sed viam passus.[297] Super hunc itaque Christum deuolasse tunc in baptismatis sacramento Soterẽ per effigiem columbæ.[298] Fuisse autem & in Christo etiam ex Achamoth spiritalis seminis condimentū,ne marcesceret scilicet reliqua farsura.[299] Nam in figuram principalis Tetradis, quatuor eum substantiis stipant, Spiritali , Achamothiana : Animali , Demiurgina : Corporali,Iesuaciana:& illa Sotericiana,id est,colūbina.[300] Et Soter quidẽ permãsit in Christo,impassibilis,inlęsibilis,inapprehensibilis.[301] Denique cùm ad apprehensiones venitur,discessit ab illo in cognitione Pilati.[302] Proinde nec matris semẽ admisit iniurias,æquè insubditiuum,& ne ipsi quidem Demiurgo compertum.[303] Patitur verò animalis & carneus Christus, in deliniationem superioris Christi,qui ad Achamoth formandam substantiuali non agnitionali forma, Cruci,id est Horo fuerat innixus.[304] Ita omnia in imagines vrgẽt,planè & ipsi imaginarij Christiani. [[305] Interea Demiurgus omnium adhuc nescius,etsi aliquid & ipse per Pro- XXVIII. phetas concionabitur,ne huius quidem operis sui intelligens:([306] diuidunt enim & prophetiale patrocinium in Achamoth,in semen,in Demiurgum)[307] vbi aduentum Soteris

C accepit,properè & ouanter accurrit,cum omnibus viribus suis,Centurio de Euangelio. *Matth.8.* Et de omnibus inluminatus,ab illo etiã spem suam discit,[308] quòd successurus sit in locū matris.Ita exinde securus,dispensationem mundi huius,vel maximè Ecclesiæ protegendæ nomine,quanto tempore oportuerit,insequitur. [[309] Colligam nunc ex disperso, ad XXIX. concludendum,quæ de totius generis humani dispositione disserant , Triformem naturam primordio professi,& tamen inunitam in Adam,[310] inde iam diuidunt per singulares generū proprietates,nacti occasionẽ distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adæ, moralibus quoque differentiis tripartitæ.Cain,Abel & Seth,fontes quodãmodò generis humani,in totidem deriuãt argumenta,naturæ atque essentiæ.[311] Choicum saluti degeneratum,ad Cain redigunt:[312] Animale mediæ spei deliberatum,ad Abel componunt: Spiritale certæ saluti præiudicatū,in Seth recondunt.[313] Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt,bonas & malas:secundum choicum statum ex Cain,& animalem ex Abel,spiritalem ex Seth.[314] De obuenientia superducunt iam non naturam,sed indulgẽtiam,vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat,id est,animali censui inscriptas.Choicum enim genus,id est,malas animas,nunquã capere salutaria.Immutabilẽ enim & irreformabilem naturæ naturam pronuntiauerunt.[315] Id ergo granum seminis spiritalis modicum & paruulum iactu,[316] sed eruditu huius fides augetur atq; proue-

hitur,[317] ceu suprà diximus: [318] animæque hoc ipso ita ceteris præuertunt, vt Demiurgus D
tunc ignorans magni eas fecerit.[319] Ex earum ergo Laterculo, & in reges, & in sacerdotes allegere consueuerat: Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum næniatum, naturificatæ iam spiritalis conditionis germinatæ, certam
XXX. obtinebunt salutem, imò omnimodò debitam. [[320] Ideóque nec operationes necessarias sibi existimant, nec vlla disciplinæ munia obseruãt: [321] martyrij quoque eludentes necessitatẽ qua volũt interpretatione. Hãc enim regulã Animali semini præstitutam, [322] vt salutem quam non de priuilegio status possidemus, de suffragio actus elaboremus. Nobis enim [323] inscriptura huius seminis, qui imperfectæ essentiæ sumus, [324] quia amoribus Phileti, & vtiq; abortui deputamur, quòd mater illorũ. Sed nobis quidẽ vę, si excesserimus in aliquo disciplinæ iugũ: si obtorpuerimus in operibus sanctitatis atque iustitię: si confitẽdũ alibi, nescio vbi, & non sub potestatibus istius seculi, apud tribunalia pręsidũ optauerimus. Illi verò & [325] de passiuitate vitæ, [326] & diligentia delictorum, generositatem suam vindicent, blãdiente suis Achamoth, [327] quoniam & ipsa delinquendo profecit. [328] Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratia dicitur apud illos meditandum atq;
Ephes. 5. celebrandum semper sacramentum, comiti, id est, fœminæ adhærendo. Alioquin degenerem [329] nec legitimum veritatis, qui [330] deuersatus in mundo non amauerit fœminam,
XXXI. nec se ei iunxerit.[331] Et quid facient spadones, quos videmus apud illos? [[332] Superest de consummatione, & dispensatione mercedis.[333] Vbi totam messem Achamoth seminis sui E
presserit, dein colligere in horreum cœperit, vel cùm ad molas delatũ,[334] & desarinatum, in conspersionis aluearia absconderit, donec totum confermentetur, [335] tunc consummatio vrgebit.[336] Igitur in primis ipsa Achamoth, [337] de regione medietatis, [338] de tabulato secundo in summum transfertur, restituta Pleromati:[339] & statim excipit compactitius ille Soter, sponsus: scilicet ambo coniugium nouum fiet. [340] Hic erit in scripturis sponsus: & sponsalis Pleroma. [341] Credas enim vbi de loco in locum transmigratur, leges quoque Iulias interuenire, [342] sicut & Cainam.[343] Et Demiurgus tunc de Hebdomade subcœlesti [344] in superiora mutabit, in vacuum iam cœnaculum matris,[345] sciens iam nec
XXXII. videns illam.[346] Nam si ita erat semper, ignorare maluisset. [[347] Humana verò gens in hos
Isai. 40. exitus ibit, [348] choicæ & materialis notæ in totum interitum: quia omnis caro fœnum. [349] Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide inuenerit. [350] Iustorum animæ, id est, nostræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum Deo nostro deputari, qua census, nihil animale in Pleromatis palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini.[351] Illic itaque primò despoliantur homines ipsi, id est, interiores. Despoliari est autem deponere animas, quibus induti videbantur, eásque Demiurgo suo reddent, quas ab eo auertant. Ipsi autem spiritus in totum fient intellectuales, neque detentui, neque conspectui obnoxij: atque ita inuisibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita est, quid deinde? Angelis distribuentur satellitibus Soteris. In filios putas? Non. Sed in apparitores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Vtinam vel hoc. In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. [352] Tunc illi Sabinas raptas iure matrimonij plaudent.[353] Hæc erit Spiritalium merces, hoc præmium credendi. Fabulæ tales vtiles, [354] vt Marcus, aut Caius in hanc carnem barbatus, [355] & hæc omnia seuerus maritus, pater, auus, proauus, certè quod sufficit masculus, [356] in Nymphone Pleromatis ab angelo, [357] tacendo iam dixi, & forsitan parias [358] aliquem Onesimum Æonem. His nuptiis rectè deducendis,[359] pro face & flammeo, [360] tunc credo ille ignis arcanus erumpet, & vniuersam substantiam depopulatus, ipse quoque decineratis omnibus in nihilum finietur: & nulla iam fabula.[361] Sed næ ego temerarius, qui tantum sacramentum etiam inludendo prodiderim. Verendum mihi est, ne Achamoth, quæ se nec filio agnitam voluit, insaniat:[362] ne Philetus irascatur; ne Fortunata acerbetur. Et tamen F
Matth. 22. homo sum Demiurgi, illuc habeo deuertere,[363] vbi post excessum omninò non nubitur:
2. Cor. 5. [364] vbi superindui potius quàm despoliari: vbi etsi despolior, [365] sexui meo deputor: angelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam faciet, quem & tunc masculum
XXXIII. inuenient. [[366] Producam denique [367] veluti epicitharisma post fabulam tantam, etiam illa quæ ne ordini obstreperent, & Lectoris intẽtionem interiectione dispargerent, hunc malui in locum distulisse, aliter atque aliter commendata [368] ab emendatoribus Ptolo-
Luc. 6. mæi. Extiterunt enim de schola ipsius discipuli super magistrum, [369] qui duplex coniugium Bytho suo adfingerent, Cogitationem & Voluntatem. Vna enim satis non erat

Cogi

A Cogitatio,qua nihil producere potuisset, ex duabus facillimo prolatu. Primum coniu-
gium,Monogenem & Veritatem : ad imaginem quidem Cogitationis,fœminam Veri-
tatem : ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem. Voluntatis enim vis, vti quæ
effectum præstat Cogitationi,maris obtinet censum. [[370] Pudiciores alij,honorem di- XXXIIII.
uinitatis recordati,vt etiam vnius coniugij dedecus ab eo auellerent,maluerunt nullum
Bytho sexum deputare : & fortasse Hoc Deum, non hic Deus, neutro genere pronun-
tiant. [371] Alij contrà magis & masculum & fœminam dicunt, ne apud solos [372] Lunenses
[373] Hermaphroditum existimet [374] Annalium commentator Fenestella. [[375] Sunt qui XXXV.
nec principatum Bytho defendant,sed [376] postumatum, [377] Ogdoaden ante omnia præ-
mittentes ex Tetrade quidem & ipsam,sed aliis nominibus deriuatam. Primo enim con-
stituunt Proarchen,secundo Anennoëton,tertio Arrheton,quarto Aoraton. Ex Proar-
che itaque processisse primo & quinto loco Archen : ex Anennoëto, secundo & sexto
loco Acatalepton:ex Arrheto,tertio & septimo loco Anonomaston:ex Inuisibili,quar-
to & octauo loco Agenneton. Hoc quæ ratio disponat vt singula binis locis,& quidem
tam intercisis nascantur,malo ignorare quàm discere. Quid enim recti habent,quæ tam
peruersè proferuntur? [[378] Quanto meliores qui totum hoc tædium de medio amoliri, XXXVI.
nullum Æonem voluerunt alium ex alio [379] per gradus reuera Gemonios [380] structum,
sed [381] mappa (quod aiunt) missa, [382] semel octoiugem istam ex patre & Ennœa eius ex-
clusam. Ex ipso denique eius motu nomina gerunt. Quum,inquiunt, [383] cogitauit pro-
ferre,hoc Pater dictus est. Quum protulit,quia vera protulit, hic Veritas appellata est.
B Quum semetipsum voluit [384] probari,hoc Homo pronuntiatus est. Quos autem præco-
gitauit cùm protulit,tunc Ecclesia nuncupata est. Sonuit Homo Sermonem,& hic est
primogenitus filius:& Sermoni accessit Vita:& Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tæ-
dium pusillum. [[385] Accipe alia insignia [386] Cicuria Enniana insignioris apud eos ma- XXXVII.
gistri,qui ex Pontificali sua auctoritate in hunc modum censuit : [387] Est,inquit,ante om-
nia Proarche,inexcogitabile, & inenarrabile , & innominabile,quod ego nomino Mo-
noteta. Cum hac erat alia virtus,quam & ipsam appello Henoteta. Monotes & Heno-
tes,id est, Solitas & Vnitas cùm vnum essent, protulerunt non proferentes initium om-
nium intellectuale , innascibile , inuisibile , quod sermo Monada vocauit. Huic adest
cõsubstantiua virtus,quam appellat Vnio. Hæ igitur virtutes Solitas, Singularitas, Vni-
tas, Vnio, ceteras prolationes Æonum propagarunt. O differentia. [388] Mutetur Vnio
& Vnitas : Singularitas & suum Solitas,quamque designaueris,vnum est. [[389] Huma- XXXVIII.
nior iam Secundus,vt breuior, [390] Ogdoaden in duas Tetradas diuidens,in dextram &
sinistram,in lumen & tenebras, [391] tantùm quòd desultricem & defectricem illam virtu-
tem non vult ab aliquo deducere triginta Æonum,sed à fructibus de substantia eorum
venientibus. [[392] De ipso iam Domino Iesu, quanta diuersitas scinditur? [393] Hi ex om- XXXIX.
nium Æonum flosculis eum construunt : [394] illi ex solis decem constitisse contendunt,
quos Sermo & Vita protulerunt. Inde & in ipsum Sermonis & Vitæ concurrerunt flo-
C sculi. [395] Illi ex duodecim potius,ex Hominis & Ecclesiæ fœtu : ideóque filium hominis
auitè pronuntiatum : [396] alij à Christo & Spiritu sancto constabiliendæ vniuersitati pro-
uisis, confictum : & iure, paternæ appellationis hæredem. [397] Sunt qui filium hominis
aliundè conceperint dicendum : quanquam ipsum Patrem pro magno nominis Sacra-
mento Hominem appellasse præsumpserint,vt quid amplius speres de eius Dei fide cui
nunc adæquaris? [398] Talia ingenia superfruticant apud illos ex materni seminis redun-
dantia. Atque ita insolescentes doctrinæ Valentinianorum, [399] in syluas iam exoleue-
runt Gnosticorum.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS VALENTINIANOS.

1. ADuersus Valentinianos.] *De Valentino, à quo dicti* Valentiniani, *quædam suprà videre est Adnotat. nostris in lib. de Præscript. aduers. hæretic. cap. 7. 30. 33. 34. 38. ac 49. Quibus adijcienda putauimus, quæ ad patriam, primam institutionem, ætatem qua vixit, occasionem hæresis & errores pertinent.*

Imprimis verò de patria eius Epiphan. hæres. 31. Dicunt, inquit, Valentinum *fuisse Phreboniten Ægypti maritimum, in Alexandria verò institutum esse Græcorum litteris. Vnde & imitatio Theogoniæ Hesiodi Deorum xxx. apud ipsum Hesiodum relatorum. Deinde de prima eius prædicatione Catholicæ fidei: Fecit autem hic prædicationem in Ægypto; vnde sanè velut reliquiæ viperæ ossium, adhuc in Ægypto sementis ipsius restat, in Atrabite, & Prosopite, & Arsenoite, & Thebaide, & inferioribus partibus regionis maritimæ & Alexandriopolite præfectura. Sed & Romæ reuersus prædicauit. Verùm ad Cyprum progressus (quod ipsum ex Philastrio sumpsit, lib. de hæres.) velut naufragium naturæ corporaliter passus, à fide defecit, & mente motus est. Antea enim pietatis ac rectæ fidei partem in prædictis locis habere putabatur. Verùm in Cypro deinceps ad extremam impietatem deuenit, & seipsum in ea quam prædicabat improbitate, penitus immersit. Hactenus ille. Vnde confirmatur illud Tertulliani suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 30. vbi dicit:* Valentinum in Catholicam primò doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam. *Atqui erroris occasionem significat Auctor infrà his verbis cap. 4.* Sperauerat Episcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed alium ex Martyrij prærogatiua loci potitum indignatus, de Ecclesia authēticæ regulæ abrupit (vt solet animi pro prioratu exciti, præsumptione vltionis accendi) ad expugnandam conuersus veritatem. *Exemplo certè non nouo, quippe quum plerique hodie hæresiarchæ simili penè ex causa hæreses suas disseminare cœperint. Iam ad ætatem qua vixit quod adtinet, præscribit eam disertis verbis (quemadmodum etiam adnotauimus suprà ad lib. de Præscript. aduers. hær. num. 166.) B. Irenæus lib. 3. cap. 4.* Valentinus, *inquit, Romam venit sub Hygino, increuit verò sub Pio, & prorogauit tempus vsque ad Anicetum. quæ ipsa verba transscripta sunt ab Euseb. Eccles. hist. lib. 4. cap. 11. & Niceph. lib. 4. cap. 3. Quæ tempora incidunt in tempora Antonini Cæsaris primi, sicuti etiam adnotauit Theodor. hær. fabul. lib. 1. cuius anno secundo iuxta Euseb. in Chronicis Romam venit. Eodem pertinet quod habet loco citato Tertullianus:* Nam constat illos (*de Valentino & Marcione loquitur*) neque adeò olim fuisse, Antonini ferè principatu. *Qui præterea superuixisse illum significat vsque ad Eleutherium dictorum Romanorum Pontificum & Soteris successorem; nam subijcit:* Donec sub Episcopatu Eleutheri benedicti, ob inquietam semper eorum curiositatem, qua fratres quoque vitiabant, semel & iterum eiecti; nouissimè in perpetuū discidium relegati, venena doctrinarum suarum disseminauerunt. *Nisi fortè malis quis illud prius membrum dumtaxat pertinere ad* Valentinum, *posterius verò ad Marcionem. Porrò eiusdem lib. cap. 49. hær. 12. (vti id paucis repetam) tres potissimùm hæreses Valentini recenset: primam de* Æonum xxx. Genealogiis & fabulis, *quā toto hoc libro latiss. pertractat; alteram de* Christi corpore per virginem, *non ex virgine edito, cuius etiā meminit infrà cap. 27. & latiùs lib. de Carne Christi; tertiam, quòd* resurrectionem huius carnis non agnoscat, *sed* alterius, *quem ad lib. de Resurr. carnis differimus. Hîc sufficiat tum ipsius Tertulliani, tum aliorum Patrum testimonia de primo illo errore subiungere. Auctoris pleraque suis quibusque locis infrà adducentur: hîc tantum quæ in genere de Æonibus scripsit, adferimus. Tale est illud infrà lib. de Anima cap. 18. vbi de Idæis Platonis loquens:* Relucéntne, *inquit,* iam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorum? *Et mox:* Contingentium veritatem illam arcanam & supernam, & apud Pleroma constitutam, hæreticarum Idæarùm sacramenta. Hoc enim sunt & αἰῶνες & Genealogiæ illorum. *Item cap. 21.* Iam nec triformis, vt adhuc Trinitas Valétiniana cædatur; *vbi hauddubiè ad lib. hunc adludit, quemadmodum ibi latiùs, nu. 269. sic etiam li. de Carne Christi, cap. 24.* Et cū aliàs idipsum eodem modo dicit: Ante me Deus nō fuit, nescio quas illas Valentinianorum Æonū Genealogias pulsat. *Et quod est lib. 1. adu. Marcion.* Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bythum & Sigen, quum vsque ad xxx. Æonum fœtus, tanquā Æoniæ scrophæ examen diuinitatis effudit. *Meminerunt etiam* Æonum Valentinianorum, *Philastrius, Augustinus, Theodoretus, Damascenus, Honorius, lib. de hæres. Hierony. locis infrà citatis, Isidorus Etymol. lib. 8. cap. 5. Hrabanus noster de Instit. cleric. lib. 2. cap. 28. & Gratian. Catal. hæres. ex eisdem Cap. Quidam. 24. qu. 3. Polycarpus denique omnibus his antiquior, epist. ad Philipp. Augustini verba sunt ista postmodùm ab Isidoro, Hrabano, & Gratiano repetita:* Valentiniani à Valentino *quodam Platonico vocati, qui αἰῶνας, id est, sæcula quædam in originem Dei creatoris induxit. quare etiam apud Isidorum sic legi debet, pro eo quod est corruptiss. Cones. Damascenus etiam sic castigandus: Alia quædam anilium ineptiarum nomina, vt* xxx. sæculorum *inducunt. Scripserunt denique ex professo contra hanc hæresin, vti refert Auctor infrà c. 5.* Iustinus *Martyr,* Miltiades, Irenæus, & Proculus; *& præterea Epiphanio teste hær. 31. Clemens & Hippolytus.*

Ceterùm libri Valentini *citantur ab Auctore:* Euangelium, Psalmi, & Sophiæ. *De illo sic dicit cap. 49. lib. de Præscript. aduers. hæret.* Euangelium habet etiam suum præter hæc nostra; *fortassis adludens ad lib. de Infantia Saluatoris, quo contineri scribit Sixtus Senensis Biblioth. sanctæ lib. 2.* Valentinorum *& Gnosticorum figmenta. De Psalmis verò lib. de Carne Christi, cap. 20.* Nobis quoque (*inquit*) ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatæ & hæretici, & Platonici Valentini. *Item de* Sophia *hoc ipso libro, cap. 2.* vt docet ipsa Sophia, non quidem Valentini. *Denique à Clemente Alexandr. Strom. lib. 2. & Epiphan. vbi suprà,* Epistolæ Valentini *adleganiur, & ex iisdem verba non pauca, quò Lectorem remittimus. Fuerunt & à discipulis* Valentini, *scripti* Commentarij, *quos adlegat, & refutare se dicit B. Irenæus*

Irenæus Præfat. lib. 1. & ex parte etiam citat Auctor infrà lib. de Carne Christi, cap. 15. 16. & 17. Vbi etiam recenseri videtur: Alexander Valentini *discipulus.*

CAP. I.

2. Valentiniani frequentiss. planè Collegiũ, &c.] *Caput hoc primum inscribimus:* Quòd Valentiniani hæresin suam occultare cupiunt. *In quo imitatur B. Irenæum, qui sic scribit lib. 1. cap. 1. Verbis etiam à Rhenano infrà citatis ad illud:* Altum est, &c. aiunt, &c. *Quò pertinet etiam illud in Præfat. eiusdem lib. Error enim secundum semetipsum non ostenditur, ne denudatus fiat comprehensibilis; suasorio autem cooperimento subdolè adornatus.*

3. Frequentiss. planè Collegiũ inter hæreticos.] Valentinianorum, id est, Valentini discipulorum, *plura nomina habes suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 49. & infrà cap. 4. Eorundem etiam & aliorum varios errores, quibus à* Valentino *dissentiunt, cap. 11. 20. 33. 34. & deinceps ad finem vsque, Vbi Epiphonematis loco subiungit:* Atque ita insolescentes doctrinæ Valentinianorum, in syluas iam exsoleuerunt Gnosticorũ. *De quibus omnibus suis quibusque locis latiùs.*

4. & disciplina non terretur.] Disciplina (*inquit Rhen.*) *iam olim vsurpari cœpit pro ordinatione & seueritate castigatrice. Vt quum apud Amm. Marcellinum Vadomarius Germanorum rex ad Constantium Augustum scribit de Iuliano: Cæsar tuus* disciplinam *non habet. & quum D. Cyprianus de Habitu virginum Commentarium auspicans:* Disciplina (*inquit*) *custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper. Dicit ergo hic* Valentinianos disciplina non terreri, *quo minus fabulis fidem habeant, aut iam inuentis credendo, aut comminiscendo nouas. Nam, vt paulopòst dicet, si aliquid noui adstruxerint, reuelationem statim appellant præsumptionem. Et quia deerat disciplina, cuius nulla munia obseruabant, vt infrà leges, non mirum est, si inter seipsos fuerint diuisi. Quemadmodum istis annis proximis sublata* disciplina *quid non vidimus ab audaculis quibusdam tentatum, quæ non schismata inter eos nata, dum vnusquisque somnium suum pro oraculo amplectitur? Vix enim ipsi* Valentiniani *ita inter se fuerunt diuisi, vt hodie sunt Anabaptistæ, excors hominum genus & inquietum. Sunt autem Christianæ* disciplinæ officia *siue* munia, *ceu Tertullianus appellat, Reuerentia sacrarum litterarum, reuerentia sacerdotum, Gratiarum actio, Exomologesis, Pœnitentia, Eleemosynæ, Ieiunia, & hoc genus alia. Alicubi etiam superiùs adnotauimus* disciplinam *ab Auctore vbique pro:* disciplina Christiana *accipi.*

5. Nam & illa Eleusinia.] *Istud iisdem penè verbis legitur suprà Apolog. cap. 7.* Samothracia (*inquit*) & Eleusinia reticentur, *vti de Eleusiniis sacris latiùs num. 98. hîc sufficiat illud Rhen. Hæc sacra in honorem* Eleusinæ *Cereris Eumolpus primus instituit, prohibuitque ne aduenam quemquam initiarent. Vnde propter Herculem admitti petentem, cui sanè denegare nõ licebat,* Eleusinij *nouum mysteriorum genus instituere, quæ parua vocant, quibus ille est initiatus, putans vetera esse & legitima, quorum Eumolpus auctor. Ab iisdem deriuato nomine paulopòst dixit:* Eleusiniana Valentiniani. *Cur addatur autem:* Atticæ superstitionis, *rectè idem rationem reddit, quia* Eleusis *vrbs est Atticæ. Rectè autem addit Auctor:* quod tacent pudor est, *quia paulopòst subiungitur:* Simulacrum membri virilis reuelatur, *vbi addit Rhen. quosdam addere etiam naturam muliebrem ostensam.*

6. diutius initiant, quàm consignant.] *Ad hæc enim sacra (inquit idem Rhenan.) nullus admittebatur nisi initiatus, præcone sceleratos atque prophanos publicè submouente. Vnde Virgilium illud mutuatum,*

Procul ô procul este prophani,

Seruius Grammaticus auctor est. Obscurius est autem & illud: quum & portas ante quinquennium instituant. *Saltem hoc videtur indicare, quòd ante quinquennium ad sacra Eleusinia non admitterentur.*

7. Sequitur iam silentij officium, &c.] Silentium (*inquit idem Rhenan.*) *initiandis indicebatur, cuius illi perpetuam fidem promittebant. Eam tamen non præstitit Numerius Philosophus, nec Alcibiades, qui prophanus irrepserat, insimulatus postea Athenis (vt Iustini verbis vtar) mysteria Cereris initiorum, sacra nullo magis quàm silentio sollemnia enunciauisse. Qui notat etiam sententiam esse quod sequitur:* Attentè custoditur quod tardè inuenitur; *& infrà addit illud:* signaculum linguæ, *esse silentij periphrasin.*

8. Tot siparia portarum.] *Quamquam (inquit ille) consentiunt exemplaria quæ vidimus omnia, tamen ausi sumus pro* suspiria, *scribere:* siparia. *Sunt autem* siparia, *vela quibus vtebantur in scenis fabularum actores, auctore Festo. De hac voce plura dicam infrà cap. 13. num. 156. locum illum explicaturus:* alia autem trans siparium cothurnatio est. *Ceterùm sacerdotes* Eleusinæ *Cereris portas adyti multiplicibus velis obtegebant, eas ante quinquennium instituere soliti. De hac* sipariorum *oppansione hic loquitur.*

9. falsis simulacris.] *Alludit hauddubiè ad Harpocratis Dei silentij simulacra. De quibus vide suprà To. 1. Apolog. cap. 6. num. 87.*

10. quos nunc destinamus.] *Hoc est (vti interpretatur Rhenan.) velut ad ictum propositos petimus. Qui etiam rectè illud:* facili claritati *explicat, quoniam orthodoxæ religionis fides tum facilis, tum clara est.*

11. ex diuinæ copiæ occasione.] *Alludit (inquit Rhenanus) ad trinitatem personarum in vna substantia, quam Christiani adoramus. Alludit item ad angelos, cœlos, paradisum, creaturas diuinas. Atque hoc est quod mox dixit:* sanctis nominibus & titulis, & argumentis veræ religionis figmenta configurantes.

12. Altum est, aiunt.] *Auctor est (inquit idem) Irenæus non fuisse Valentinianis eum candorem, vt portentosas nugas omnibus facilè communicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod numerarent. Sic enim scribit: Quæ etiam (inquit) conuenienter videntur mihi non omnes velle manifestò docere, sed solos illos, qui etiam grandes mercedes pro talibus mysteriis præstare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quibus Dominus dixit: Gratis accepistis, gratis date. Sed separata & portentuosa & alta mysteria, cum magno labore exquisita fallacibus.*

13. tuam simplicitatem sua cæde dispergunt.] *Vocabulum (eodem adnotante)* cædis, & cædendi *verbum, in eundem sensum vsurpat, vt quum in libro quem pro Martyribus scripsit, cap. 2.* Non clamoribus (*inquit*) spectaculorum, arrocitate, vel furore, vel impudicitia celebrantium cæderis. *Imitatus Tertullianum D. Hieronymus in vita Hilarionis eremitæ, dixit:* cæde *manus. Iratus itaque sibi (inquit) & pectus pugnis verberans, quasi cogitationes* cæde *manus posset excludere.*

CAP. II.

14. Ideòque simplices notamur apud illos,&c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd simplices ab iis vocentur Catholici. *Atqui paulopòst (vti etiam adnotauit Rhenanus) dixit:* meliori sumi vitio, *pro minori peccato, &:* si fortè, *pro forte.*

15. Porrò facies Dei exspectat in simplicitate quærentes,&c.] *Sic omninò legendum sensus requirit. Alludit autem ad illud Sap. 1.* Quærite Deum in simplicitate, *librum illum disertis verbis* Salomoni *adscribens, quemadmodum etiam suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 7. vbi de eo, & proinde etiam de auctoritate libri* Sapientiæ *latiùs nu. 52. Siue autem legas cum exc.* vt docet ipsa Sophia, *siue cum MS. 2. Vatic.* Sapientia, *perinde est. Porrò suprà num. 1. de* Valentini Sophia *aliquid adtigimus.*

16. infantes testimonium Christi sanguine litauerunt.] *Alludit ad martyrium pro* Christo, *quod hìc* testimonium Christi *dicit, Innocentum puerorum qui ab Herode occisi sunt. Atqui* litare *(inquit Rhenan.) cum Accusatiuo. Sic in libro de Patientia, cap. 10.* Quem autem *(inquit)* honorem litabimus Domino Deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus?

17. Pueros vocem, qui crucem clamant, &c.] *Videtur ad eos respicere, qui* clamabant: *Crucifige, in passione Domini, quos* simplices non fuisse *dicit. Sicuti & mox ad illud 1. Cor. 4.* malitia paruuli estote. *Ibi verò:* Serpens tentare, *partim ad Gen. cap. 3. vbi* serpens tentauit *Euam, partim ad Matth. cap. 3. vbi diabolus* serpens *ille antiquus* Christum tentauit.

18. Ille à primordio diuinæ imaginis prædo.] *Cautè locus hic intelligendus, ne fortè quis putet* imaginem diuinam *prorsus deprædatam fuisse à diabolo; nam obscuratam illam dumtaxat agnoscunt B. August. & alij Patres, non deperditam. Verùm de hoc latiùs inter errores seu næuos Tertulliani. Schema autem verborum adnotauit Rhenan. inter* præco, & prædo.

CAP. III.

19. Abscondat se itaque serpens quantum potest, &c.] *Titulum dedimus huic capiti:* Quòd licet abscondere sua serpentis in morem nitantur, omnia tamen æquè simplices norint Christiani. *Atqui pulcra est hìc descriptio* serpentis, *qui solet* se in latebrarum ambagibus torquere, altè, *id est profundè,* habitare, ac in cæca detrudi, per anfractus seriem suam euoluere, & tortuosè procedere, lucifuga bestia.

20. Nostræ columbæ domus simplex,&c.] *Hìc econtrariò* columbæ *vsitata describit domicilia, vtpotè quarum* domus simplex, in æditis semper & apertis & ad lucem; quæ amat, *id est frequenter gerit,* Spiritussancti figuram. *Et metaphoricῶs alludit ad Ecclesias Christianorum, etiam iuxta Rhenani sententiam, de quibus iam tum etiam vsitatis diximus suprà lib. de Idololatr. cap. 7. num. 29.*

21. Orientem Christi figuram.] *Subaudi (inquit Rhenan.) amat.* Orientis *enim vocabulo Christus sæpè intelligitur in sacris litteris, vt apud Zachariam: Ecce ego adducam seruum meum* Orientem. *Et paulopòst apud eundem: Ecce vir,* Oriens *nomen eius.* Oriens *autem appellatur, quia in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes, Christianos veteres ad* Orientem *versos precari solitos, quod etiamnum obseruamus. Atqui de oratione Christianorum ad* Orientem, *vide Adnotat. nostras in Apol. cap. 16. nu. 247. in illud:* ad Orientis regionem precari.

22. à turba eorum & aliam frequentiam suadere.] *Hoc est (vti adnotauit Rhenan.) à turba Deorum Gentilium. Aliam turbam Æonum siue sæculorum animalium hominibus persuadere, id quod faciunt Valentiniani. Atqui prouerbium:* de limine offendere, *explicatum inuenietur in Prolegomenis. Addimus interim cum MS. Rhenan. & Vatic. 3. cod.* fidem.

23. Lamiæ turres, & pectines solis? *Fabellæ (inquit idem) pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. Erant enim* Lamiæ *puerorum terriculamenta, stryges nempè ipsa, quæ credebantur sanguinem infantium sugere, de quibus latiùs Gyraldus de Diis Gentium.* Pectines *verò* Solis *dici videbantur, ob solarium radiorum lineas & internalla, quæ in arboribus etiam* pectines *vocat Plinius alicubi.*

24. has esse fabulas & Genealogias indeterminatas.] *Similis prorsus est locus suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 7.* Hinc *(inquit)* illæ fabulæ & Genealogiæ indeterminabiles; *vbi vide Adnot. nu. 47. & 48. Item alter apertior cap. 33.* Sed & quum Genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoscitur. *Imitatur autem sicuti in toto penè hoc libro, sic etiam hìc B. Irenæum, qui primum suum librum auspicatur:* Quatenus *(seu potius,* Quoniam*) veritatem refutantes quidam inducunt verba falsa, &* Genealogias infinitas.

25. designatorem.] *Resignatorem (inquit Rhenan.) intelligit, manifestatorémque. Qui etiam illud:* Et tamen simplices nos, *rectè de orthodoxis interpretatur. nam similiter infrà:* Dei nostri, *cap. 15. &:* Iustorum animæ; id est nostræ, *cap. 32.*

CAP. IIII.

26. Nouimus (inquam) optimè,&c.] *Inscriptionem huius capitis ipse Tertullianus hìc indicat:* De origine Valentinianorum, *nempè* Valentino. *De quo latiùs suprà num. 1. & lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 49. hær. 12. num. 314. & 315.*

27. quia & ingenio poterat & eloquio.] *Poterat (inquit Rhen.) absolutè cum Ablatiuo; & mox:* potitum loci, *cum Genitiuo; item:* abrupit, *absolutè.*

28. & cuiusdam veteris opinionis semini,&c.] *Nempè Basilidis, qui, vti patet suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 46. hær. 4. nu. 304.* summum Deum nomine Abraxas cum CCCLXV. æditionibus commentatus est. *Quò pertinet etiam illud B. Iren. cap. 5. ab ea quæ dicitur Gnostica hæresis, antiquas in suum characterem doctrinas transferens Valentinus. Item illud Theodoreti vbi suprà: Valentinus ex omnibus his hæresibus infinitas fabulas composuit.*

29. Eam postmodum Ptolomæus intrauit,&c.] *De* Ptolomæo *ibidem latiùs c. 49. hær. 13. n. 314. & 316. vbi interim* Ptolomæum *& Secũdum simul iungẽs, vtrique adtribuit quod infrà c. 38.* Secundo *soli. Mirum est itaque quid sibi velit hìc, dum dicit à* Ptolomæo personales substantias extra Deum determinari, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis incluserat; *quum B. Iren. Præfat. sua lib. 1. sententiam eorum qui sunt circa* Ptolomæum, *etiam Epiphan. Græcè & Latinè consentiente, ostendere se dicat, & rursum postea sub finem 2. cap. (saltem secundum Latinam æditionem; nam Græcè non est apud Epiph.) Et* Ptolomæus *quidem ita (quò etiã alludit lib. 2. c. 40.) quæ tamen sententia per omnia consentit cum iis quæ toto hoc libro Valentino verbis penè ipsis Irenæi adscribit Auctor. Nisi fortè, quod quum* Valentinus

tinus suos Æonas Deos faceret, Ptolomæus non nisi personales substantias. Exstat eiusdem epist. ad Florum contra legem Moysi, apud Epiphan. hær. 33. vbi eandem, eiusque Genealogias nunquam finiendas latè consutat.

30. Deduxit inde & tramites quosdam Heracleon.] De Heracleone videat Lector Adnot. nostras in dictum lib. eodem cap. hær. 14 nu. 314. & 317. Hoc solummodò hîc repetimus, quòd Irenæo magis correspondeat Auctor, qui Valentini, quàm Epiphan. hæres. 36. qui Colorbasi discipulum facit.

31. & Secundus.] De hoc ibidem hær. 13. nu. 314. & 316. ex Tertull. Iren. Epiph. August. & aliis qui de hæresibus scripserunt, infrà item aliquid cap. 38. num. 389.

32. & Magus Marcus.] De isto vide ibidem Adnot. nostras cap. 50. hær. 15. nu. 318. & 319. Quibus adijcio quæ hîc habet Rhenanus: Marcum Valentini magistri sui emendatorem tradit Irenæus, magicæ imposturæ peritissimum fuisse, per quam cùm viros multos, tum fœminas non paucas seduxerit, ad se conuersos velut scientissimum & perfectissimum, virtutémque maximam ab inuisibilibus Logis habentem. Ille verò totum hoc Anaxilai præstigiis & magica vanitate conficiebat, verus Antichristi præcursor. Nos vnum & alterum hominis perditissimi præstigiarũ ex eodem Auctore prodemus exemplum. Mixto vino pro calice simulans se gratias agere, siue εὐχαριςεῖν, quod hodie consecrare dicimus, post longam inuocationem, purpureum & rubeum apparere faciebat, vt putarent simpliciores diuinitùs in illius calicem destillasse sanguinem, & idcircò cuperent omnes ex eo poculo gustare, gratiæ cœlestis sic futuri participes. Alterum imposturæ genus. Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipsam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem, qui erat Eucharistia factus, magno videntiũ miraculo, quum maior non solùm impleretur, sed etiam superflueret. Præterea dæmonem paredrum habebat, vulgus spiritum familiarem hodie vocat. Mulieres honesto loco natas & opulentas maximè, circumueniebat, reddens eas Prophetidas, his verbis: Sume à me sponsum, & cape eum, & capere in eo. Ecce gratia descendit in te, aperi os tuum, & propheta. Multarum pudori etiam illusit. Certè quod constat, Diaconi cuiusdam in Asia vxorem forma haud quotidianæ clanculum abduxit. Quæ post multum temporis reuersa, non mente modò, verùm etiam corpore se à Marco isto corruptam adseruit, reliquúmque vitæ in exomologesi perpetua consumpsit. Vnde quidam sanctus vir, quem citat Irenæus, huiusmodi verbis præstigiatorem istum redarguit; Idolorum fabricator Marce, & portentorum inspector, Astrologiæ cognitor & Magicæ artis, per quæ confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur, Apostaticæ virtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater, Satanas per angelicam virtutem Azazel, habens te præcursorem contrariæ aduersus Deum nequitiæ. Hic Marcus somniis Valentini numerorum mysteria accommodasse se gloriabatur. Porrò de Theotimo nulla apud aliquem Auctorẽ quẽ hactenus vidi mentio; fortaßis legendum: Tacianus; nam de illo scripsit suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 52. hær. 20. quod totus secundum Valentinum sapit.

33. Ita nusquam iam Valentinus, & tamen Valentiniani.] Haud absimiliter Irenæus lib. 1. cap. 5. Videamus (inquit) nunc inconstantem eorũ sententiam, quum sint duo vel tres, quemadmodum de eisdem non eadem dicunt, sed & nominibus & rebus contraria respondent.

34. Solus ad hodiernũ Antiochiæ Axionicus.] Sic sæpè solere loqui Tertullianum adnotauit Rhenan. vti adu. Hermogenem cap. 1. denique ad hodiernum homo in sæculo. Pro Axionicus verò legunt MS. cod. 31 Arionicus. Verùm illud retinuimus, quantumuis nulla alterius eorum alibi fiat mentio.

35. integra custodia regularum eius.] Similiter etiam paulopòst: Varietate enim innouatur regularum facies: & suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 42. Mentior si nõ etiam à regulis suis inter se varient, &c. Idem licuit Valentinianis quod Valentino.

36. Alioquin tantum se huic hæresi suadere permissum est, &c.] Sensus est (vti adnotauit Rhenan.) Alioquin tantum licet huic Valentinianorum hæresi sese insinuare (hoc enim vult quod dicit: suadere se) quantum meretrici solitum est quotidie formam fucare. Nam Valentiniani non aliter figmentis, quæ indies comminiscuntur, homines incautos inescant, quàm scorta publica solent illito quotidie sibi fuco amatores ad se trahere. Proinde vt ve consentiant exemplaria MS. pro: superare, malo legere supparare. Est autem Tertulliano supparare, reficere & instaurare, à sub, & paro, compositum verbum. Hoc subinde vti solet, vt lib. 4. aduers. Marc. Hoc permittente (inquit) immò & præcipiente lege, quo si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi. Et in hoc libro paulopòst: Iteratur (inquit) odor incorruptibilitatis, quo compos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Plures alios locos videre est suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 7. num. 37. Porrò lupas (inquit idem) dici meretrices notissimum est. D. Hieronym. adu. Iouinian. lib. 1. Vereris (inquit) ne si virginitatem plures appetierint, cessent lupæ. Hæ veluti publicarum, vt ait Cyprianus, libidinum victimæ, cerussa ac aliis pigmentis se fucantes, formam suam quotidie supparant ac instaurant.

37. nec vnitatem, sed diuersitatem.] Expone (inquit Rhen.) Nec vnitatem, sed diuersitatem appellant charisma. Sensus est: Valentinianis vnitas non est charisma, sed diuersitas est charisma. Studio ergo inter se variant. Cui similia reperire est apud Tertullian. loco paulo antè citato, nu. 35. & in Adnot. nostris lib. de Præscript. adu. hær. nu. 274. Sunt autem adnotandi isti loci pro fidei Catholicæ vnitate, & hæresum inter se contrarietate maxima; quam haud difficile est cognoscere ex tabulis vigentium hodie hæreseon Reuerendiss. Dn. Guilielmi Lindani Ruremundensis Episcopi.

Cap. V.

38. Mihi autem cum Archetypis erit limes principalium magistrorum.] Huic capiti titulum damus: Quòd disceptet cum principalibus magistris, ex Iustino, Irenæo, Miltiade, & Proculo. Intelligit enim (inquit Rhen.) limitem disputationis. hoc est, mihi erit terminus disputationis cum Archetypis, id est, primario dogmate principalium magistrorum.

39. adfectatis ducibus.] Adfectatos (inquit idem) vocat, qui student vt sint à prioribus diuersi, nouantes indies doctrinam. Atqui de significatione passiuorum discipulorum, id est, dissolutorum, infrà ex Rhenano latiùs sub finem lib. de Carn. Christi.

40. nec vndique.] Vndique (eodem adnotante) pro vndecunque, siue vndelibet. Solet etiam ponere vnde pro: vnde vnde, vti infrà lib. 4. adu. Marc. qui neque vnde speraret.

41. vt Iustinus Philosophus & Martyr.] Adludit, quantum opinor, ad librum Iustini contra omnes hære-

feis, cuius facit mentionem (inquit Hieron. Catal. Script. Eccles.) in Apologetico, quem dedit Antonino Pio. His nempè verbis: Est autem nobis liber contra sectas & hæreses compositus.

42. vt Miltiades Ecclesiarum sophista.] *Hic scripsit (inquit Rhen.) aduersus Montanum, Priscillam, Maximillamque, aduersus Gentes, aduersus Iudæos, & pro Christianis Apologeticum Commodo & Seuero Cæsaribus obtulit. Auctor Hieronymus. Vocat autem* Sophistam Ecclesiarum, *non probroso nomine, sed quòd disputando de quibuslibet rebus & sacræ scripturæ locis, multum posset. Nam hoc veteribus* sophista *fuit. Hieronym. in epist. ad Antonium, de modestia: Contra* Sophistas *quoque sæculi, inquit, & sapientes mundi Petrus & Iacobus piscator mittuntur. Huiusmodi* Ecclesiarum sophista *fuit olim Beda Presbyter ille Anglosaxo, cuius tot exstant in omni disciplinarum genere monumenta Commentariorum, quà sacra, quà prophana, tametsi sacris magis deditus fuit. Peculiare est etiam hoc Auctori, quòd* aduersus Valentinianos *librum scripserit, & quòd* Miltiadem *præponat Irenæo, contra quem facit B. Hieronym. dicto Cat. Script. Eccles. qui interim scribit vixisse vtrumque sub Commodo Cæsare.*

43. vt Irenæus omnium doctrinarum curiosiss. explorator.] *Huius tantùm (inquit Rhenan.) exstant aduers. hæreses libri quinque, recogniti superioribus annis diligentia Erasmi nostri Roterodami, & Basileæ typis excusi. Magna verò laus* Irenæi, *quòd vocat eum* omnium doctrinarum curiosiss. exploratorem. *Attende hic Theologi officium esse, omnia explorare, & quod bonum est tenere. Nos præterea adijcimus dicti operis libro 1. & 2. immò & subinde etiam posterioribus tribus diligentissimè confutari* omnes Valentini doctrinas, *quarum fuit* curiosiss. explorator. *Quid? quòd (vti iam antea in Argumento adnotauerat Rhenan.) apparet, hanc totam huius libri narrationem ex illo desumptam, admixtis tantùm iocis & morsibus, quibus argui isti nugatores dignissimi sunt. Conducet itaque ad huius opusculi intelligentiam præcipuè duos priores Irenæi libros legisse. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus disputat, aliquanto clariùs, ni fallor, vtut Latinè balbutiat, vitio, censuto, versionis de verbo ad verbum è Græco factæ, quàm Tertullianus noster, qui velut adsectator est obscuritatis, etiam in rebus apertis & notis. Sed id temporis hæreticorum istorum somnia vulgus etiam tenebat. Etenim proh dolor, Galliam quoque, quæ Rhodano amni imminet, hoc virus adflauerat. Nos itaque iuxta illius admonitionem, exemplum etiam secuti Dominorum Billij & Feu-ardentij nostri suis in Irenæum postremò aditum Scholiis & Adnotationibus, non paucos locos ex illo Tertulliani castigauimus, & præterea Irenæi aliquot ex Tertulliano, & Epiphanio, tam Græco quàm Latino.*

44. Vt Proculus nostræ virginis senectæ, &c.] *An perpetuò (inquit Rhenan.) Tertullianus ex consensu vxoris abstinuerit ab opere coniugali, quod hæc verba videntur innuere, nescio. Forte* noster &, *versum est in* nostræ, *vt scripserit Tertullianus:* vt Proculus noster, & virginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas. *Nostrum vocat ob communem patriam. Ego verò imprimis continentiam cum sua coniunge, saltem post sacerdotium, seruasse suprà adnotaui Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem, num. 1. Deinde cum MS. & exc. omnibus retinui:* nostræ virginis senectæ. *Loqui autem eum de* Proculo *seu Proclo Montanista apparet, de quo suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 52. hæres. 21.* qui & Proclum dicuntur, *vbi paulò latiùs nostris Adnotat. num. 327. quantum apparet, antequàm in hæresin incideret. Potest itaque intelligi aut quòd* Proculus *ad senectam vsque virgo permanserit, aut virgo senecta accipi pro Ecclesia orthodoxa virgine, vtpote quam dicto lib. aduers. hæret. virginem vocet, quamquam constupratam adulterio hæretico. Tres itaque aut quatuor* Proculi *aut Procli mihi videntur commemorari à Tertulliano. Primus catholicus, quantum apparet, Presbyter, qui oleo Seuerum Imperatorem curauerat, de quo suprà Tom. 1. lib. ad Scapulam, cap. 5. nu. 33. Alter, de quo dicto loco libri de Præscr. aduers. hæret. Tertius, si non idem sit, cuius hic fit mentio. Denique alius Valentini sectator, de quo infrà Auctor lib. aduers. Praxean:* secundùm Valentinos & Proclos, *quemadmodum ibi latiùs.*

CAP. VI.

45. Igitur hoc libello, quo demonstrationem, &c.] *Inscriptionem huic capiti imponimus:* De methodo qua hoc libro vtitur. *Quum autem quadam hinc verba initio Argumenti descripserimus, & rursum alia eidem subiecerimus, ante Catalogum Nominum variorum Æonum, hic breuiores erimus.*

46. Itaque plurimùm Græco ponemus, &c.] Plurimùm *(inquit Rhenan.) Aduerbium est.* Græco, *id est, in* Græco *sermone. Quare non est opus substituere:* in Græca, *quod habet 1. editio in margine, maximè quum illud constanter legant MS. Vatic. 3. cod. Perinde est autem legere:* ambiguitates *cum exc. cod. aut:* ambiguitatem *cum 1. Vatic. MS. cod.*

47. Quamquam autem distulerim congressionem.] *MS. quidem omnes etiam quos vidit Rhenan. legunt:* congestionem, *sed retinuimus ex illius castigatione:* congressionem, *præmonito Lectore, quòd characterum dissimilitudo non videtur permittere vulgata ex coniectura eius:* consertionem, *maximè quum mox sequatur:* Congressionem *etiam in MS.*

48. deliberatione transfunctoria.] *Sic constanter MS. 3. Vatic. pro eo quod Rhenan. in Adnotat.* delibatione, *etiam non malè; qui ibidem subiungit: Adu. Marc. scribens appellauit* transfunctoria præcepta. *Quare hoc loco pro:* transpunctoria, *supposuimus:* transfunctoria. Transfunctorium *est Tertulliano, quod Iureconsulti* desunctorium *atque* perfunctorium *etiam vocant, quoties aliquid facimus tantum, non autem accuratè facimus, nec bona fide, aut ex animo. Sic aduers. Marc. lib. 1.* Hoc erit, *inquit,* bonitas imaginaria, disciplina, phantasma, & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. *Non item placet quod substituit:* haud pugnam, *sed lego cum MS. 1. Vatic.* an pugnam, *aut potius:* ante pugnam; *ac si intentionis fuerit aliquando etiam fabulas expugnare Valentinianas. Qui etiam sic interpretatur illud:* Materiis ipsis satisfiet; *nam ridiculæ sunt & risu digna.*

49. Vanitati propriè festiuitas cedit.] *Hoc est (inquit idem)* festiuitas *(quam à* festiuo, *id est iocoso deducit Auctor) pertinet ad vanitatem irridendam;* cedit, *id est, debetur vanitati. Verbum Iureconsultorum. Atqui subinde etiam ridet Irenæus, maximè sub finem cap. 5. lib. 1. vbi cucumeres vocat Valentinianos Æonas, pepones, & cucurbitas, verbis etiam ab Epiphan. citatis hæres. 32.*

CAP. VII.

50. Primus omniũ Ennius Poëta Romanus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De prima Æonum Valentinianorum

tinianorum Ogdoade, seu Tetrade duplici. *Quam Æonum productionem in Deo fieri non posse latè deducit Irenæus lib.2. cap.* 47. 48. *&* 49.

51. vel quia Iouem illic epulantem legerat apud Homerum.] *Reperitur istud apud Homerum Iliad. lib.1. sub finem, & alibi sæpe.*

52. cœnacula.] Cœnacula, *iam hîc secundò repetita, sunt (inquit Rhenan.) superiora domus. Vitruuius Architecturæ lib. 2. Quum enim (inquit) aucto mirum in modum Romano populo necesse fuisset in* cœnaculis *habitari (nam antè quum per vrbis laxitatem licebat, vnius tantùm contignationis erant ædificia) ad ædificiorum altitudines deuentum & ædium frequentiam. Vnde & in Prouerbium abiit: In superiori habitare cœnaculi parte. Est autem eo significatu hæc vox vsurpata ab Vlpiano Iureconsu. l. Æquissimum. §. Item si domus. ff. De vsufructu; & alibi frequenter.*

53. aliis atque aliis pergulis superstructis.] Pergula *(inquit Rhenan.) domus partem exporrectam significat.*

54. Meritorium] *Id accipit (inquit idem) pro taberna* meritoria. *Solent autem huiusmodi publica diuersoria ad capiendam multitudinem variis structuris ampliari. Est autem etiam hac Iureconsul. vox. l.5. dicti tituli Vlpiano vsitata.*

55. Insulam Feliculam credas.] *Dicuntur Rhenano per translationem* Insulæ, *etiam domus magnæ, circumquaque via publica cinctæ; hæ ferè solent tabernas institorias per omne latus habere. Hoc genus aliquam suspicor fuisse Romæ celebrem, aut certè Carthagini.* Feliculam *apparet dictam à Felice insulæ domino; nisi mauis à copia rerum venalium. Verum ego potius crediderim illum adludere ad insulam illam Platonicam, quam Æonem vocat tanquam fabulosam, suprà lib. de Pallio, Tom.1.cap. 2. scribens* etiam nunc quæri in mari Atlantico, quæ Libyam & Africam adæquat. *Quamquam interim non fabulosum esse ibidem ostendimus* 25. *& latiùs Apolog. cap.* 40. *num.* 528.

56. rama tabulata cœlorum.] *Hinc factum vt* Pleroma *in eius Schemate etiam appellauerim* superius tabulatum. *Addens enim nescio vbi, handdubiè ad* Pleroma, *cuius infrà non semel meminit, adludit.* Illic enim (*quod ex 3. Vatic. MS. cod. legimus; pro:* etiam) Valentinianorum Deus ad summas tegulas habitat. *Quæ adeò verba effecerunt; vt in summo Pleromatis loco à me collocatus sit.*

57. αἰῶνα τέλειον, προαρχὴν, & τὴν ἀρχὴν.] *Etiam lib.1. cap.1. Irenæus Græcus, seu potius Epiphanius Græcis Irenæi verbis, his nominibus appellat* Deum illum Valentinianorum; *præterea &* Propatora *nuncupans, vti & Tertullian. verbis mox citatis, quarum, & aliarum quarumcumque vocum Græcarum, quæ toto hoc libro continentur, Latinam interpretationem habes suprà Catalogo Nominum, quod semel, ne prolixiores simus, adnotasse sufficiat.*

58. etiam Bython, &c.] *Similiter Auctor suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap.*33. Valentinus agnoscitur. Apud quem Æon ille nescio qui, noui & non vnius nominis. *& cap.* 49. Nam dicit imprimis esse Bython, *& mox:* tricesimum autem Æonem Bython. *Item:* ab illo Propatore, qui est Bythos. *Vbi quum* Bython *legatur, &* Bythos *in 3. MS. cod. sicuti etiam lib.1 adu. Marcion. item Græcè & Latinè apud Irenæum & Epiphanium vbique, immò & apud Theodor. hæret. fabul. li.1 prorsus etiam hîc id substitui, pro eo quod erat:* Bythion, *maximè quum Interpres Latinus & Irenæi & Epiphanii profundum vertant neutro genere, quod vel ipso Rhenano teste* βυθὸς *significat. Quare etiam sic castigandus Auctor paulopòst, & infrà c.33.34.& 35. Vbi legitur* Bythos, *&* Bytho, *pro* Bythios, *&* Bythio.

59. quod in sublimibus habitanti minimè congruebat.] Βυθὸν, *seu potius* βυθὸς *(inquit Rhen.) dicunt Græci profundum. Qui autem à profundo conuenit nomen habere summum Valentinianorum Deum, habitantem non in profundo, sed in sublimibus, & ad summas cœlestium cœnaculorum tegulas, vt iocans scribit Tertullianus? Responsio in promptu est, quòd profundum nonnumquam pro alto accipiatur, iuxta illud Virgilij 1. Æneid.*

--Cœlúmque profundum.

60. Innatum, immensum, infinitum, inuisibilem, æternúmque.] *Haud absimiliter Irenæus: Esse autem illum inuisibilem, & quem nulla res capere posset (atque adeò* immensum.) *Quum autè à nullo caperetur, & esset* inuisibilis, sempiternus, & ingenitus. *Apud quem etiam legitur:* in immensis Æonibus, *pro eo quòd:* in infinitis retrò æuis, *& Interpr. Epiphanij per* infinita temporum sæcula. *Huc pertinet etiam illud Philastrij: Nihil, inquit Valentinus, aliud erat ante aliud in mundo, nisi profundum (omitto maris) & silentium.*

61. & (vt ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus.] Epicurus *enim (inquit Rhen.) hebetem Deum facit. Nam & id his verbis expressit Auctor infrà lib.5. adu. Marcion.* Sed Marcion principalem suæ fidei terminum de Epicuri Schola agnoscat, Deum inferēs hebetem, ne timeri dicat eum.

62. Ennœan.] *Ego* Ennœan *castigaui ex Irenæo, pro eo quod erat:* & notam; *quippe qui sic legat: Cum ipso autem fuisse &* Ennœan *(Græcè* ἔννοιαν) *quomodo & legit Theodoretus.*

63. quam & Charin.] *Similiter eam nuncupat suprà lib. de Præscrip. adu. hær. cap.* 33. *num.* 194. generat *(inquit)* è sua charite. *Nec aliter Irenæus & Theodoretus. Græcè* χάριν.

64. & Sigen.] *Sic etiam lib.1. adu. Marc.* qui simul ausus est duos cōcipere, Bython, & Sigen. *Nec aliter Irenæus Græcè* σιγὴν; *quare etiam sic legendum apud Theodoretum, pro eo quod est* σεπλὴν, *maximè quum & Auctor lib. de Præscript. adu. hær. cap.*49. *Philastrius, & Interpres tam Irenæi quàm Epiphanij,* silentium *transferant, alia autem vox venerandum significat. Certè non nisi ad* Sigen *referri potest illud Auctoris infrà cap.* 9. Sige illa scilicet, quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit. *vbi Græcè est* σιγὴ *apud Theodoretum.*

65. Et fortè, &c.] *Ridiculum (inquit Rhen.) quasi Valentiniani accesserint, & monuerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à semetipso: & præcessit,* dant & nominant. *Alioqui legi poterat:* Accidit moueri eum.

66. & parit vtique silentio.] *Iocus est (inquit idem) quòd dicit eam silentio peperisse. Puellæ enim vim passæ, nolentes hanc suam fortunam omnibus innotescere, latenter nonnumquam pariunt. Et quis strepitus fuisset in altissima quiete versante Bytho cum sua Charite siue Sige? Legimus autem cum Latinio:* siquidem non solus agnascitur, *pro:* agnoscitur.

67. cui Veritas.] *Subaudi (inquit idem) nomen est. Idipsum habes suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 33. generat è sua charite Sensum & Veritatem, *&* 49. ex his processisse *semen* Mentem & Veritatem. *Vbi vides* νοῦν *transferri modò* Sensum, *modò* Mē-

tem. *In posteriori consentiunt Interpretes Epiphanij & Theodoreti, & in priori Interp. Iren. lib. 2. cap. 16. & 17. ac magis conuenit*, sensum, *quod masculum faciat* Nun, *Philastrius* intellectum & veritatem *nuncupat. Absurdam autem ostendit hanc emissionem Iren. lib. 2. cap. 16. quod* Ennœa *potius debuerit adsignari filia* Nus *quàm mater, & c. 17. quòd* sensus *non potuerit* emittere, *qui* emittebat *cetera.*

68. prolationis suæ officium.] *Eodem pertinet quod paulo antè dixerat:* de proferendo tandem rerum initio, *& quod subdit:* emittit & ipse. *Nam videntes Valentiniani partus in diis suis Æonibus minus conuenire, velabantur* prolationis *seu* emissionis *nomine, quam* Probolam *appellabant, Basilidem Gnosticorum principem imitati; id enim ea voce significari ipse Auctor testis est infrà lib. adu. Praxean.* Siqui (*inquit*) putauerit me προβολὴν aliquam introducere, id est, productionem, quod facit Valentinus, alium atque alium Æonem de Æone producens, dicam tibi, non ideò non vtatur & veritas vocabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis vtitur; immò hæresis potius ex veritate accepit, quod ad mendacium suum seruaret. *Porrò emissionem magis hominibus conuenire quàm Deo, adnotat Iren. lib. 2. cap. 18. se ostendisse aduersus Basilidem.*

69. emittit & ipse ex semetipso Sermonem & Vitam.] *Similiter Auctor lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 33.* & hi æquè procreant duos, Sermonem & Vitam. *& cap. 49.* (*sicut & Philastrius*) ex quibus erupisse Verbum & Vitam. *Atqui deducit Iren. lib. 2. cap. 15. in eodem* Pleromate *non potuisse esse* Silentium *&* Verbum; *item absurditatem emissionis* verbi *&* vitæ, *cap. 18. ex quo loco illud desumpsit Tertull.* Et quale est vt in Deo vita non fuerit. *Etsi autem etiam* Logos *rationem significet, non tamen rectè pro* sermone *transtulit Interpres Theodoreti.*

70. vniuersitatis, & formati pleromatis.] *Prior vox:* vniuersitatis, *explicat posteriorem* pleromatis; *nam* vniuersitatem *vertere solet paraphrasticῶs ab* vniuersitate Æonum omnium, *quæ in* Pleromate *collocatur, quam Interp. Iren. & ipse aliquando Tertull.* plenitudinem *& Epiph.* complementum. *Simile est autem illud lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 49.* Introducit enim Pleroma & Æonas triginta. *Porrò instabile esse Pleroma Valentinianorum, prosequitur Iren. lib. 2. cap. 4. Et verò vocem hanc* Pleromatis *videntur mutuati ex Apostolo Coloss. 1. vbi pro eo quod Latinè legitur:* plenitudinem, *Græcè est:* πλήρωμα.

71. Hominem & Ecclesiam procreat.] *Similiter lib. de Præscr. aduers. hæret. cap. 33.* Dehinc & isti generant hominem & Ecclesiam; *ac cap. 49.* de quibus rursum creatum hominem & Ecclesiam. *Cui consentiunt Iren Epiphan. Theodoret. ac Philastrius. Hanc autem emissionem etiam à patribus Valentinianorum Gnosticis impugnari dicentibus ex homine verbum, non ex verbo hominem prolatum.*

72. ex coniugationibus masculorum & fœminarum.] *Rectè sic Rhenan. pro:* coniunctionibus; *nam Græcam vocem id significare ipse Auctor indicat lib. de Præscript. aduers. hæretic. cap. 49.* Exponit hoc (*inquit de 30. Æonibus*) per syzygias, id est, coniugationes. *Et verò eum in hoc imitantur Irenæi, Epiphan. Theodoreti Interpretes, quorum Epiphan.* xv. *dualitates ex his* coniugationibus *facit. Porrò impossibile esse, separatos ab inuicem, quæ infrà plenitudinum dicuntur coniugationes, ostendit Iren. lib. 2. cap. 14.*

73. Fraterna connubia.] *locus est* (*inquit Rhen.*) *nam huiusmodi* connubia *nullis legibus permittuntur. Atque hinc est quod subiungit:* criminum an numinum turbam.

Cap. VIII.

74. Ecce enim secunda Tetras, &c.] *Titulum huic capiti damus:* De Decade & Duodecade ex prima Ogdoade; atque adeò tricenario Æonum. *De quibus sic Auctor lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 33.* De qua prima Ogdoade Æonum, exinde decem alij, & duodecim reliqui Æones, miris nominibus oriuntur; in meram fabulam xxx. Æonum. *& cap. 49.* hanc esse Æonum Triacontada, quæ fit in Pleromate, ex Ogdoade & Decade & Duodecade. *Item Philastrius:* De Ogdoade ergo & Decade & Duodecade consistere xxx. Æonas. *Quibus consentiunt præter Irenæum etiam Epiphanius & Theodoretus. Porrò Iren. lib. 2. cap. 19. scribit, horum Æonum* x. *&* xii. *eos nec ostensionem, nec testimonium, nec verisimilitudinem habere, & proinde frustrà credi velle. Immò ipsos detrahere Æonibus suis huiusmodi appellationibus multis, quum ethnici suis Diis multa decentiora & magis potentia nomina imponunt, de quibus eodem cap. latiss. sicuti etiam priùs cap. 13. ac 14. de Triacontade, quod concidat, tam secundum id quod plus est, quàm secundum id quod minus. Nominatim quòd quum Bythos pater sit omnium, non nisi* xxix. *Æones reperiantur, & præter* xxx. *adhuc alij* iiii. *ab illis numerentur in Pleromate, quia etiam angeli satellites Soteris sine numero.*

75. Hinc numerò gestientes, &c.] Numerò (*inquit Rhenan.*) *Aduerbium est temporis, quo veteres Auctores sunt vsi, teste Festo Pompeio, pro citò ac celeriter. A numerata pecunia sumpta translatio. Plautus in Amphitryone:* Numerò mihi in mentem fuit. *Distingue ergo sic:* Hinc numerò gestiẽtes & ipsi tale quid patri de suo offerre, alios, &c.

76. Hac Sermo & Vita Decuriam Æonum simul fundunt.] *Haud absimiliter lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 49.* De Sermone autem & Vita Æonas alios decem; *quæ ipsa verba Philastrius repetit, nominatim verò etiam recensentur eorum nomina Græcè & Latinè ab Iren. Epiph. & Theodoreto.*

77. illac Homo & Ecclesia duos amplius.] *Nempè* xii. *Id est enim quod loco sæpecitato scripsit:* Sed enim ex his quoque processisse xii. Æonas, id est, sæcula. *Quorum nomina omnium habent conformiter Tertulliano Iren. Epiph. Theodoretus.*

78. Bythios & Mixis.] *Hic lectionem hanc tam excusorum quàm MS. 2. Vatic. cod. retinui, quòd Græcè etiam legatur:* βύθιος, *non* βυθός, *& ab Interprete Epiph. Latinè* profundus; *nam adiectiuè id* βύθιος *significat, quantum adparet ad differentiam primi Patris Bythi; vnde & Iren. sic castigandus tam lib. 1. cap. 1. quàm lib. 2. cap. 19. maximè quum etiam R. D. eruditissimúsque Michaël Billius sua libri primi eiusdem noua versione legat:* Bythius; *atque adeò etiam apud Theodoretum Græcum legi debere* βύθιον *censeo.*

79. Ageratos & Henosis.] *Ita nunc primùm ex Irenæo, Epiphanio & Theodoreto, tam Græcis quàm Latinis, pro eo quod* (*an Typographi qui primùm ita Irenæum excudit, an Rhenani negligentia, dubito*) *legebatur corruptiss.*

corruptiss. Henonis, cum addita etiam deductione nominis ab habenamentis. nam Græcè vbique legitur ἕνωσις, & Iren. lib. 1. cap. 1. Henosis, ac lib. 2. cap. 19. vnitionem, seu potius, vti legendum censeo, vnionem, quemadmodum etiam ibidem prorsus legendum: insenescibilem, pro eo quod est: innascibilem, maximè quum eodem accedat quàm proximè varia lectio à Feu-ardentio nostro ad marginem adposita: insensibilem, neque aliter possit transferri vox ἀγήρατος.

80. Autophyes & Hedone.] Sic malo (inquit Rhenan.) scribere quàm αὐτοφυῆ; nam semper mas cum fœmina copulatur. Et rectè: Græcè enim apud Epiphan. legitur: αὐτοφυὴς; quare etiam sic legi debere censeo apud Theodoretum. Quæ vox quum per se naturalem significet iuxta alios Interpretes, censeo Iren lib. 1. cap. 19. sic legendum esse. Hedone autem, siue vt plerisque voluptas, siue vt ab Interp. Iren. delectamentum vertatur, perinde est.

81. Acinetos & Syncrasis.] Rectè etiam sic Rhenan. pro eo quod erat corruptiss. Agne & Holiosyncrasis. Atqui σύγκρασις legitur apud Epiphan. ac legi debere apud Theodor. σύγκρασιν, pro: σύγκρισιν, ipse Interpres indicat, qui & conceptionem vertit. Solus Irenæi Interpres antiquus Homosyncrasis, lib. 1. cap. 2. cui tamen non correspondet, sed potius syncrasi quod idem vertit posteriori loco: contemperamentum.

82. Monogenes & Macaria.] Similiter μονογενὴς καὶ μακαρία recitantur Græcè ab Epiphanio & Theodoreto, pro quibus rectè interpretes transtulerunt vnigenitum, & fortunatam, vti mox Tertullianus, seu: beatam, vti Theodoreti Interpres, pro quo non rectè Epiphanij Interpres; fœlicitatem.

83. Paracletus & Pistis, Patricos & Elpis.] Primi hi quatuor ex 12. Æones, apud Iren. Epiph. ac Theodoretum Græcè: παράκλητος καὶ πίστις, πατρικὸς καὶ ἐλπίς, notiss. significationis.

84. Metricos & Agape.] Græcè apud Epiphan. & Theodo. μητρικὸς, id est: maternus, quomodo rectè transtulerunt Interpretes, non verò: μετρικὸς,, id est, moderatus, quod in Catalogo perperàm collocarat Rhenanus, vti ante me quoque adnotauit Paulus Leopardus Emend. lib. 6. cap. 4. quomodo etiam in eo quod sequitur, mecum consentit. ἀγάπη verò omnibus, quid significet, notum est.

85. Ainus & Synesis.] Sic prorsus lego, pro: Ainos ex Epiphan. vbi Græcè legitur, tum ex propria sua sententia, tum vbi Irenæum citat, αἰεινοῦς, & vertitur Latinè semper mens, maximè quum etiam posteriori toties citato Irenæi loco quamproximè accedant, quæ hodie exstant, Latinæ Irenæi editiones, legentes Ænon, pro quo proinde legendum Ainum, Græcè ἀεινοῦν; similiter & apud Theodoretum Græcè νοῦς legatur, pro quo Interpres mentem vertit, vbi etiam castigandus & legendus ἀεινοῦς. Videtur eodem respexisse Billius, dum sua versione substituit: Ainus, pro: Ainos. In quo tamen videtur irrepsisse Phronesis vna Æonum Basilidis, pro eo quod apud alios Græcè Synesis, & Latinè: intelligentia. In catalogo interim Nominum has 4. voces posuimus, vti relinquatur Lectori liberum eligendi iudicium.

86. Ecclesiasticus & Macariotes.] Similiter apud Iren. Epiphan. & Theodoretum, Græcè ἐκκλησιαστικὸς καὶ μακαριότης, & Latinè Ecclesiasticus & Beatitudo.

87. Teletus & Sophia.] Prima facie censebam legendum Theletus, eo quòd ita legeretur Latinè apud Iren. li. 1. cap. 1. non semel iuxta vtrumque Interpretem, & Græcè vbique θελητὸς, quod adeò Epiphanij Interpres vertit: voluntatem, & rectiùs Theodoreti: voluntarium. Verùm præterquàm quòd MS. 3. Vatic. codic. Teletus legant, quum etiam sit hæc vltima coniugatio Æonum, magis hoc nomen, quod perfectum sonat, huic loco conuenit. Quemadmodum etiam magis iudicibus conuenit nomen immobilis & perfecti, quàm: voluntarij. De quibus illud Scorpiaci: tunc confitendum apud veras potestates & veros homines, Teletos scilicet (nam & sic ibi legitur, non Theletos) & Acinetos Valentini Correspondet etiam magis, quæ mox sequitur, Teleti cum milite glorioso comparatio, quàm Theleti. Et verò etiam apud Iren. legitur: Teleton, siue Teletum, lib. 2. cap. 14. ac 24. Interim eligat Lector quod volet. In Catalogo Nominum vtrumque posuimus, addentes etiam Phileti, de quo latiùs sequ. cap. num. 98.

88. In Scholis Carthaginiensibus.] Ita prorsus cum Rhenan. pro: In Isclis; nam proximè accedit MS. Vatic. 3 lectio: In solis, & (vti ille) sequitur: Rhetor Latinus. Docuit itaque Rhetoricam publicè. Et fit mox scholasticorum mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationum propter adolescentes quos instituebat. Addit autem Latinus: nam Græcum quoque Rhetorem non arbitror defuisse; siquidem in vtraque lingua iuuentus erudiebatur. An verò fuerit talis Phosphorus aliquis, an sicuti in reliquis Auctor ludat in nomine, nescio; fortaßis quòd veluti Phosphorus, id est, Lucifer, Rhetor ille, quisquis sit, Scholis Carthaginiensibus affulserit.

89. quum virum fortem perorarett.] Argumentum (inquit idem) audis declamationis. Perorat cum Accusatiuo, vt in superioribus sæpè. D. Hieronym. pro Cornelio seditioso tribuno defensionem à Cicerone peroratam scribit in epist. ad Theophilum.

90. φεῦ adclamant.] Gratulantium (vti idem adnotat) atque laudantium, & ad tantam præceptoris sui eloquentiam obstupescentium scholasticorum hic vox φεῦ. Apud Græcos φεῦ non solùm dolentis est, sed & admirantis. Atqui etiam hic adludit ad verba Iren. lib. 1. cap. 5. Iu Iu, Pheu Pheu. Tragicum enim dicere oportet super hanc nominum fictionem. Quod illustrat Epiphan. addita hac Paraphrasi. Sed & sacer (inquit) Irenæus deridens ipsos ob prædicta, Tragicum illud in medium adduxit Iu Iu, & Pheu Pheu. Tragicum enim hoc reuera ob talem calamitatem licet proferre eorum, qui ridicula hæc nominum figmenta descripserunt, & eius qui tanta audacia citra omnem ruborem mendacio suo nomen imposuit. Ita autem legi debere apud Iren. (immò etiam meo iudicio apud Epiphan. Græcè & Latinè) comprobat Feu-ardentius ex Aristophane in Auibus, & Aiace Sophoclis.

91. Familiæ Ptolomæi.] Loquitur (inquit Rhen.) de Ptolomæo Valentini discipulo. Et rectè: nam vti supradictum est num. 29. præcipuè iis qui sunt circa Ptolomæum, hæc nominum figmenta adtribuit Irenæus, & infrà quoque cap. 20. Auctor: Satis (inquit) meminerat Ptolomæus.

92. quæ sint istorum priuilegia numerorum, &c.] Quæ Valentiniani priuilegia numerorum tricenarij, quaternarij, octonarij, & duodenarij ex elementorum scripturis allegauerint, habes apud Iren. li. 1. ca. 1. 14. ac 15. & eorundem confutationem lib. 2. cap. 36. 37. 39. 40. 42. ac 45. Vbi totam materiam ludens

ita concludit. *Pergat adhuc vt arenam numeret, & calculos terræ, & fluctus maris, & stellas cœli; & caussas excogitet numeri qui inuentus putatur. Atqui imitatos Valentinianos numeros Platonis suprà adnotauimus lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 7. num. 39. &* Irenæus quaternationem *eorum Pythagoricam nominat, cuius caussam explicat Billius suis Scholiis in lib. 1. Iren. cap. 1.*

93. & nulla alia de pædagogio nomina.] *Repetendum (inquit Rhenan.) iuxta morem Tertulliani verbum*: superessent: *&* nulla alia superessent de pædagogio nomina. *Alludit autem ad* pædagogia *Cæsarum. Nam sub Castrensi sacri Palatij legimus in libro, cui titulus: Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuisse* pædagogia, *Ministeriales dominicos, & Curas palatiorum. Vnde* pædagogianorum *mentio apud Am. Marcellinum. Per Metaphoram itaque aulici* pædagogij, *Æonum* pædagogium *illud cœleste hîc significat. Infrà rursum cap.* 13. Christi *(inquit)* & Spiritussancti pædagogatum; *Innuens eos Æonum* pædagogos *fuisse.*

94. Stereeiæ & Syntrophi.] *Quid (inquit idem)* Stereeiæ *sibi velit, ingenuè fateor me nescire. Arbitror aliquid esse à Græco verbo* στέργειν, *quod amare significat, cum Accusatiuo constructum. Vnde* φιλοστοργία. *Aut ergo* στέρξεις, *aut* σύνεργοι: *nam sequitur* σύντροφοι, *hoc est, coalumni. Nos nihil definimus. Atqui MS. Vatic. cod.* 2. Stercoiæ, *alter*: Stercee, *sed nec hoc satisfacit.*

Cap. IX.

95. Sed & hoc exceptio personarum est, &c.] *Inscripsimus hoc caput*: De Enthymesi abortiuo partu, procreata à Sophia trigesimo Æone, *ad verbum ferè ex Iren. lib. 1. cap. 1. quem etiam sequuntur Epiphan. & Theodoretus. Porrò errorem hunc peculiariter refellit Iren. lib. 2. cap. 4. 5. 14. 24. 25. 26. 27. 28. & 29. Est autem (vti adnotat Rhenan.)* exceptio personarum, *Iureconsultorum sermo.*

96. sed intercessit mater Sige.] Intercedere *iterum accipit pro obstare, quemadmodum lib. 2. aduers. Marc.* per quas intercessisse potuisset; *quam alibi adnotauimus vocem Iureconsultorum esse, qua tribuni dicebantur Senatusconsultis* intercedere, *id est, obstare, ne fierent. Græcè est apud Epiphan. & Theodor.* κατέσχε, *quod verterunt Interpretes: Continuit, detinuit, retinuit, inhibuit. Atqui, quòd quidem inuisibilis sit pater Deus, sed non incognitus, contra quàm hîc sentiebant Valentiniani, docet Iren. lib. 2. cap. 9. Legimus autem mox*: quos Homo & Ecclesia ediderant, *ex 3. Vat. MS. cod. pro*: ediderunt.

97. incontinentia sui sine coniugis Phileti societate.] *Hunc locum sic restitui ex Vatic. 3. MS. codic. pro eo quod Rhenanus*: incontinentia suive coniugis satietate. *Nam præterquàm quòd MS. Rhenan. codices præter Gorziensem legebant*: societate, *& ipse Auctor cap. sequ.* nulla opera coniugij, *Græcè est apud Epiph.* ἄνευ τῆς ἐπιπλοκῆς τοῦ συζύγου, *& Latinè apud Iren. lib. 1. cap. 1. ac 15.* sine complexu coniugis. *& lib. 2. cap. 14.* sine permixtione aut perplexione. *Quo etiam loco somnium hoc refutat, eo quòd quum coniugationes ponant Æonum, atque adeò vnionem quandam Valentiniani, impossibile sit eos separationem à semetipsis corripere.*

98. Phileti.] *Mirum est (inquit Rhenan.) cum quo etiam ego idem sentio, in MS. Tertulliani codicibus, pro* Teleto *hîc legi* Philetum. *Sed amatorium huic nomē fortassis maluit tribuere, vtpotè quum* φιλητὸς *amabilem significet. Relinquo interim Lectoris iudicio, an id legat, an verò* Teleti. *Videtur mihi esse genuinum ex illis verbis infrà cap.* 30. amoribus Phileti; *quo nomine rursus vtitur cap. 32.* ne Philetus irascatur.

99. & genus adtrahit vitij, quod exorsum quidem fuerat, &c.] *Vtrum hoc ignorantia patris potuisset contrahi à Sophia, neque* exoriri *in Logo, aut* illis aliis qui circa Nun & Veritatem *(vbi Hellenismus est, Rhenano teste) nisi dicamus etiam* Nun, *immò & Propatorem Bythum fecisse eam labem & ignorantiam, latè deducit Iren. lib. 2. cap. 24. & cap. 28. quòd hæc patris magnitudinis inuestigatio non labem aut passionem, sed potius perfectionem fecisset in Sophia. & cap. 29. quòd non conueniat Æonem intra Pleroma passione adfectum. Est autem hinc castigandus Iren. lib. 1. cap. 1. vt legatur:* quæ exorsa quidem fuerat, *pro*: exors. *nam ita & Græcè est, & vicissim ex illo Latino Epiph. Græco addimus*: & veritatem.

100. deriuarat.] *Istud pro*: *deriuatum est, passiuè accipitur, sicut & apud Irenæum, & explicatur verbis sequentibus, Græcè* ἀπέσχετο. *Siue autem legas*: conata, *sicuti excusi, siue*: enata *cum Billio, seu* conata *cum MS. 3. Vatic. perinde est; immò verò postremum magis placet, eo quòd similiter dixit Tom. 1. Apolog. cap. 40. num. 534. iuxta MS. codic.* siqua illic arborum poma conantur, *pro*: oriuntur, *& cap. 47.* dum nostra conantur, *ac lib. de Anima, cap. 19.* video & hederas ad superiora conari. *Ex iisdem MS. iterum restituimus*: sub prætexto dilectionis, *pro eo quod tanquam Latinius substitutum erat*: prætextu. *Nam suprà Tom. 1. lib. de Pœnitent. cap. 5. num. 23. vbi* prætextum *legitur, ipse Rhenan. sic hunc locum citat. Qui hîc etiam rectè*: superabat *interpretatur*: abundabat, *&* frustrarat, *pro*: *frustrata fuerat.*

101. modico abfuit, &c. deuorari. *Ex his verbis castigo apud Iren. lib. 1. cap. 1. ferè absorptum fuisse, pro*: fortè, *aut*: verè. *Atqui*: dissolui, *aut* deuorari *non potuisse Æonem, nisi & integrum Pleroma dissolueretur & interiret, docet idem Iren. lib. 2. cap. 26. & 27.*

102. nisi bono fato in Horon incursasset.] *Istud est quod legitur apertiùs suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 49.* Tricesimum autem Æonem, Bythum illum videre voluisse, & ad videndum illum ausum esse in superiora Pleromatis conscendere. Et quoniam ad magnitudinem eius videndam capax non fuit, in defectione fuisse, & penè dissolutum esse, nisi quia missus ad constabiliendum illum, ille quem appellant Horon, confirmasset illum. *De huius productione latiùs cap. sequ. Quod verò hîc dicit*: vniuersitatis illius, *Græcè* πληρώματος, extrinsecus custos, *infrà explicat cap. 23. his verbis*: Horo signante extremam lineam, *& ex Schemate Pleromatis suprà fit manifestius. Atque adeò inde &* Horos, *id est, terminus, dictus est, &* Horothetes, *id est, finium designator.*

103. quem & Crucem appellant.] *Similiter infrà cap. 14.* Crucem, id est Horon. *Caussam huius appellationis habes cap. sequ. vbi dicit* Passionem ab Horo crucifixam, & extra æuum factam; *item & aliam cap. 27. quòd* superior ille Christus ab Achamoth

moth cruci, id est, Horo, fuerat innixus; *sicuti etiam cur* Lyrrotes, *id est*, *redemptor dictus sit*, *quòd* purgatam à malis, & deinceps confirmatam Sophiam coniugi restiruerit. *Proinde & Græcè legi debet* ϛαῦρον λυτρωτὴν, *pro eo quod est* συλλυτρωτὴν, *aut* ϛήλην λυτρωτὴν, *quod legit Interpres Epiph.*

104. Carpisten.] *Græcè* καρπιστὴν. *Quam vocem rectiùs meo iudicio interpretatur Leopardus loco supracitato cap.* 84. *vindicem*, *assertorem*, *seu manumissorem*, *quàm Rhenanus*: fructificatorem, *& Epiphanij Interpres* fructuarium. *Nam fructum nullum constat aditum ab Horo, at vindicem fuisse Sophiæ ex eiusdem restitutione manifestum est. Adlegat ille pro nostra hac sententia illud Charisij veteris Grammatici*, *vindiciæ* καρπίσια. *Lego autem cum* 3. *MS. cod.* declinata inuestigatione patris, *pro*: de inclinata; *eo quòd legatur apud Iren. credentem iam quoniam incomprehensibilis est pater.*

105. totam Enthymesin, id est, animationem cum passione, &c.] Enthymesin cum passione *separatim non posse fieri*, *siue abiici*, *siue* exponi, *vt habet Auctor*, *deducit Iren. lib.* 2. *cap.* 25. *&* 26. *Neque enim* (*inquit*) *aliud erat* Enthymesis eius, *nisi* passio *incomprehensibilem comprehendere cogitantis*, *&* passio Enthymesis; *impossibilia enim sentiebat. Atque adeò rectè secundum sententiam Irenæi* Enthymesis *ab eius Interpretibus transfertur*: intentio *siue* cogitatio. *Sed explicatior est Tertulliani vox* (*quæ ex limitibus paginarum in contextum irrepsit*) animatio, *quippe quam accipit pro animi conceptu vehementi, secundum propriam significationem Græcæ vocis, vtpotè quæ à* θυμὸς *deriuetur*, *quam non aliud quàm animum vehementem significare adnotauimus ad B. Cyprian. lib. de Lap. num.* 79. *occasione illius Isai.* 42. *Et superduxit super eos iram* animationis *suæ*. *Adlusisse autem videtur ad illud Iren. lib.* 2. *cap.* 16. *Prima motio eius de aliquo Ennœa appellatur*; *perseuerans autem & aucta*, & vniuersam adprehendens animam, Enthymesis.

Cap. x.

106. Sed quidam exitum Sophiæ & restitutionem, &c.] *Quum eiusdem sit cum ca. præced. argumenti, istud inscripsimus*: De Hori productione, & (*vt loquitur Auctor libro de Præscript. adu. hær. cap.* 7.) de Enthymesi & Ectromate, secundum alios. *Pro eo quod habet Auctor* exitum, *apertiùs Iren.* passionem. *Accipi interim videtur etiam hic* exitus (*sicuti suprà Tom.* 1. *lib. ad Scapul. num.* 20. *adnotauimus*) *pro*: exitio, *cui Sophia, nisi restituta fuisset, erat quamproxima.*

107. Sed & vultures fœminas tantùm, parere aiunt.] *In* vulturum *enim* (*inquit Rhenan.*) *genere mas non nascitur*, *sed fœminæ omnes. Austrum ventum aut Eurum ore biante excipiunt, & sic vento vice seminis implentur. Auctor Ælianus.*

108. & tamen fine masculo mater metuere postremò.] *Sic lego*, *omisso*: &, *superfluo. Supplendum autem videtur* (*quod videtur desiderari ob illud* postremò) *ex Irenæo*: primo quidem contristari propter inconsummationem generationis, metuere postremò ne finis quoque insisteret; *hoc est*, *vti ille apertiùs*, *ne hoc ipsum finem habeat.*

109. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ, &c.] *His verbis explicat quomodo sub finem cap. præced. acceperit* exposuit, *vtpotè non simpliciter*, *pro*: *abiecit*, *sed pro*, *fœtum abiecit. Cuius rei plenæ sunt tum* Comœdiæ, *tum* Tragœdiæ. *Hinc illud Terentij ibidem à Rhenano citatum*: Erat hîc Corinthia *anus haud impura*, *ei dedi* exponendam. *Liuius lib.* 1. *dec.* 1. *paulopost initium*: *Ita velut defuncti* (*inquit*) *Regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est* (*Romularem vocatam ferunt*) *pueros* exponunt. *Vnde expositij dicti. Lego autem cum* 1. *MS. Vatic. cod.* citra pudorem, *pro eo quod alij* circa.

110. conuertit ad patrem, &c. in preces succidit.] Conuertit (*inquit idem*) *absolutè. Ita enim Irenæus latiùs explicans, sic habet*: *In iis autem passionibus factam accepisse regressionem*, *& in patrem regredi conatam*; *& aliquandiu ausam tamen defecisse*, *& supplicem patri factam. Proinde* in preces succidit, *pro succubuit*, *dixit phrasi sua*, *de qua suprà Tom.* 2. *lib. de Patient. cap.* 5. *num.* 37.

111. Quidni? causa tanti mali.] *Nam* (*inquit Rhen.*) Nus *tentauerat ceteris Æonibus aliquid de magnitudine & incomprehensibilitate patris communicare. Vnde Sophiæ eius rei cognoscendæ cupiditas.*

112. vacuit.] *Sicut* (*inquit idem*) *dicimus*: *decuit*, *decuisset*, *decuerat*, *sic Tertullianus vsurpare solet*, vacuit, vacuisset, vacuerat. *Sic lib. de vera Carne Christi*, *cap.* 7. Nisi quòd etsi vacuisset (*inquit*) tentatoris ingeniũ, &c. *Eodem lib. rursus*: Ausim (*inquit*) dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis vis Dei benefica vacuisset. *Item lib. de Pallio*, *cap.* 4. Quandoquidem (*inquit*) labiis vacuerat ab vberum gustu, *pro caruerat. loquitur de Achille. Arbitror vulgaris fuisse consuetudinis, huiusmodi verbi enuntiationem.*

113. Ignorantia, pauor, mœror.] *Quarto loco additur ab Irenæo stupor*, *siue admiratio*, *quam infrà auctor cap.* 15. consternationem *vocat*, *eam in Achamoth agnoscens*; *sed in Sophia non videtur eam agnouisse Auctor. Atqui quod hic dicitur*: substantiæ fiunt, *suprà lib. de Præscript. adu. hær. dixit*: ex passionibus materias edidisse; *sic etiam Iren. & Epiph. quod cùm infrà Achamoth adscribat Sophiæ partui abortiuo, contradicere sibi ipsi Valentinianos manifestum est. Lego autem paulopòst, ordine verborum nonnihil immutato*: Ibi demum pater aliquando motus per Monogenem Nun, quem suprà diximus Horon. *Neque enim vnius Hori duo patres esse possunt*: *quod significare videbatur prior lectio.*

114. In hæc promit.] In hæc, *pro super hæc*, *quemadmodum legit Irenæus Latinus. Atqui*: promit, *iterum lego cum MS.* 2. *Vatic. cod. pro eo quod Rhenan. substituerat*: præmittit; *nisi malit quis legere eodem significatu*: emittit, *quomodo hauddubiè legendum apud Irenæum lib.* 1. *cap.* 1. *Nam quod Græcè est apud Epiphan. & Theodoret. vertunt interpretes*, *producit*, *maximè quum sic loquatur Irenæus lib.* 2. *cap.* 15. Emissum *sicut & reliquos Æonas Horon. Qui interim duas quum sentẽtias recenseat, suspicor illud supradictum*, per Monogenem Nun, *ad marginem ab aliquo fuisse adscriptum*, *& inde in contextum irrepsisse. Ait enim ille*: *Hunc autem* Horon *quidam quidem à* Monogene emissum *dicunt*, *alij verò ab ipso* Propatore, (*quem patrem vocat Auctor*) in similitudine sua. *Confutat autem hinc ibidem Irenæus triacontadem Æonum*, *quòd Horos excedat illum numerum.*

115. fœminamare.] *Quod* fœminamare (*inquit Rhenan.*) *composita dictione Tertullianus dixit*, *est apud Iren.* masculofœmina; *atque adeò omninò apud*

illum legi debet, quod ad marginem adnotauit Feu-ardentius: sine coniuge, cui consentit illud Abbatis Billij: coniugij experte.

116. quia de patris sexu ita variant.] Explicat idipsum Rhenanus: Patrem enim (inquit) aliquando cum coniuge Sige, modò verò pro masculo & fœmina esse volunt. Huc enim pertinet quod habet infrà cap. 34. de Hermaphrodito.

117. Metagogea, id est: circumductorem.] Expositio hæc Græci vocabuli ex paginarum limitibus in contextum irrepsit; propriè interim (inquit Rhenan.) μεταγωγεὺς eum significat, qui in vlteriora ducit; hinc ab Interprete Epiph. traductor vertitur.

118. Enthymesin verò, &c.] Interpres (inquit Rhenan.) Irenæi quam solet intentionem reddere Enthymesin, hîc concupiscentiam vertit. Concupiscentiam verò eius (inquit) cum paßione ab Horo separatam & crucifixam. Erasmus Roterodamus in Irenæi recognitione ἐνθύμησιν pro inuentione siue commentatione interpretatus est. Apud eundem quum legatur sicuti hîc: crucifixam, rectè adnotauit Billius restituendum Græcè ἀποσταυρωθῆναι.

119. & extra æuum factam] Hoc est (inquit idem) extra Pleroma Æonum. Castiga locum Irenæi, vbi legitur: Extra eum factam. Tu scribe: Et extra æuum factam. De Prouerbio autem: Malum foras, in Prolegomenis nostris latiùs.

120. inspeciatam.] Id est (ait Rhenan.) sine specie; & rectè. nam suprà lib. præced. speciatim similiter dixit.

CAP. XI.

121. Igitur post Enthymesin extorrem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De noua generatione duorum Æonum, Christi & Spiritussancti. Atqui: extorrem dixit (vti etiam ante me adnotauit Rhenan.) quod priùs dixerat: relegatam, & Iren. separatam. item: patris cura & prospectu, quod ille: secundum prouidentiam patris.

122. ne qua eiusmodi rursus concussio incurreret.] MS. 3. Vatic. incuteret; sed illud placet. Apertiùs Epiph. Interpres ex Græco: ne quod Æon similiter vt ille afficeretur.

123. nouam excludit copulationem.] Excludunt (inquit Rhenan.) aues, dum incubando pullum emittunt. Plinius: Columbæ excludunt vigesimo die. Suprà autem dixit: Et gallina fortita est de suo parere. Monogenes quoque ex seipso Christum & Spiritum sanctum peperit. Itaque aptè hoc verbo vsus est. Porrò præterquàm quòd hîc faciat Monogenem masculofœminam, & Spiritum sanctum fœminam, aut nouum masculorum coniugium, nouam copulationem Christi & Spiritussancti, quàm etiam absurdum id esse dicit Irenæus lib. 2. cap. 15. quòd sic aut excedatur numerus tricenarius Æonum, aut Æones isti dici non possunt.

124. concinnationem Æonum.] apud Irenæum (inquit Rhenan.) legitur: A Christo & Spiritusancto consummatos esse Æonas. Quare fieri potest, vt Tertullianus scripserit consummationem, quod versum sit oscitantia librarij in concinnationem. Nam infrà: Exinde refecti sunt (inquit) & constabiliti sunt, & in requiem ex veritate compositi. Et tamen quia sequitur: Christi erat inducere Æonas in naturam coniugiorum, non malè quadrat hîc: concinnatio. Nisi fallor enim, quod Irenæus compaginem vocat, Tertullianus, concinnationem dicit. Hactenus ille. Ego verò quum Græcè sit καταρτισθῆναι, quod consummare seu omnibus numeris absoluere Interpretes transferunt, omninò lego: consummationem, maximè quum plura officia Christo & Spirituisancto hîc proponantur.

125. inducere Æonas naturam coniugiorum.) Irenæus: Docuisse eos naturam coniugationis. quare mihi videtur etiam hîc legendum: docere, pro inducere.

126. & innati coniectationem.] Irenæus: comprehensionem. Accipitur itaque coniectatio pro comprehensione: nam sequitur, quòd capere eum non sit nec comprehendere. Siue autem legas cum exc. Illam magis doctrinæ denotabo peruersitatem, siue cum MS. 3. Vatic. illud magis denotabo, doctrinæ peruersitatem, perinde est.

127. incomprehensibile.] Rectè Rhenan. adnotauit similiter accipiendum apud Irenæum incomprehensibile, pro: incomprehensibilem. nam ex Græco vertit Abbas Billius: in eo quod de patre Patris comprehendi nequit.

CAP. XII.

128. Itaque omnes forma & sententia peræquantur, &c.] Inscriptionem huic capiti damus: De nouo fructu ex omnibus Æonibus compacto, quem Iesum vocabant, & angelis satellitibus. Esse autem eandem absurditatem, quæ de præcedentibus, docet Iren. dicti lib. 2. cap. 15. quòd sic quatuor plures quàm XXX. constituantur Æones; quibus si addantur & angeli satellites, erunt sine numero. Lego autem ex Irenæo tam Græco quàm Latino: sententia, pro: scientia; nam mox iterum sequitur: vnum iam omnes, etiam forma; nedum sententia.

129. Omnes refunduntur in Nous, in sermones, omnes in homines, in Christos.] Sic prorsus castigandus est hic locus ex Irenæo tam Græco quàm Latino, tum vt correspondeant suis masculi coniugibus, tum quòd videatur eas dumtaxat Æonum coniugationes recensere, qui nouas productiones adiderint. Antea desiderabatur: in sermones, quod correspondet illi: in Zoas, & quarto loco legebatur: in Philetos.

130. & quæ fœminæ, in Alethias, in Zoas, in Ecclesias, in spiritus.] Similiter & iste; nam Sigas nullo pacto conuenit cum Nous, cuius vxor Alethia; deinde Christis correspondet spiritus; qui duo quum postremo producti sint loco, etiam in Græco & Latino Iren. & Epiph. censeo hoc modo voces: in Ecclesias, in spiritus, contrario ordine transponendas; neque verò Christi, immò nec Phileti coniugatio fuit fortunata. quare: in fortunatas mutauimus: in spiritus. Mutat autem (inquit Rhen.) non hîc tantùm, sed alibi frequenter, numerum elegantiæ risúsque causa.

131. Ouidius Metamorphoseis suas deleuisset, si hodie maiorem cognouisset.] Puta (inquit idem) Æonum istorum apud Valentinianos. Clariùs autem dicit Auctor: in requiem ex veritate compositi, quod in calce cap. præced. dixerat: & veram inducerentur quietem, pro: in quietem. Patrem verò iterum nuncupat, quem Irenæus: Propatora; ac filiorum & nepotum nomine, Nun intelligit, & ceteros Æonas ex illo eiúsve progenie productos.

132. Pleromate liberato.] Nam (inquit Rhenan.) Æones Pleroma concusserant, Bytho negotium facessituri. Nunc verò ordinatis & compositis, ac per Christum & Spiritum sanctum institutis Æonibus, nullum amplius periculum erat Pleromati. Effectum enim constabat

*stabat propter quod venerat. Nempè solidata res, & Ple*roma *munitum atque confirmatum, ne qua similis concussio rursus incurreret.*

133. Videmus quotidie, &c.] *Ex hoc loco (inquit idem) vides Tertullianum maris fuisse accolam, vt in Carthaginiensi agro versantem.*

134. ad symbolam.] *Collationem (adnotat idem)* symbolam *(pro quo corruptè Lugdunensis æditio:* cymbalam, *& mox:* cymbalæ) *vocat, quoties scilicet à singulis aliquid in commune confertur. Hinc* Asymbolus, *qui nihil in medium confert. Rectè itaque Turnebus lib. Adu. 28. cap. 4. etiam apud Terentium in Andria legendum:* symbolam *dedit, non:* symbolum, *quod quidē cod. hîc etiam perperàm legunt.*

135. nouis fratribus & magistris.] Nouos fratres *(iuxta eundem) appellat propter nouam & postremam copulationem à Monogene exclusam.* Magistros, *quia missi erant ad consummādos Æonas & instituendos. Lego verò ex 3. MS. Vatic. cod.* spiritu sancto, *pro:* spiritu.

136. ex ære collatitio quod aiunt.] *Quanquam hîc (inquit idē)* collationis *&* symbolæ *fit mentio (nā Tertullianus:* conferunt *(inquit)* in medium. *Et mox:* vnū *(inquit)* omnes bonū conferebant. *Item Irenæus Vnumquemque (inquit) eo quod habebat in se optimum florentissimum* conferentes, collationem *fecisse. Rursum mox: Et secundi Christi, quē Soterem dicunt, ex col*latione *composita fabricatio:) Nihilominus quando vetustà exemplaria constāter habent* ære collocatitio, *video non tam* collatitio *legi posse, quod omnibus obuium est, quàm* collocatitio; *pro:* ære *mutuatitio & alieno, quod* in vnum conferentes *boni viri, & apud amicum negotiationi intentum collocantes, sic illum cùm ornant, tum adiuuant, priùs ab eo sibi cauentes. Sanè apud Irenæū alio loco de hoc ipso Sotere legitur: In eum deponentibus velut florem suum;* vt collocatitium *sit hîc depositiium. Idem sensus erit, si* ære collatitio *legas, aut certè nō magnoperè diuersus. Equidem apud veteres multa fiebant* ære collato. *Quibus operibus inscribebantur hæ notulæ,* AER. COL. *Ad quem morem fortassis hîc adludit Tertullianus. Hactenus ille. Ego verò quamquam Vatic. 2. cod. legant:* collocatitio, *tamen retinui:* collatitio, *quòd ad id quamproximè accedat, quod habet alter Vatic.* collatio, *maximè quum præter citatos à Rhenano locos, etiam lib. 2. c. 37. verbis paulopòst citatis Irenæus consentiat. Ridet autem hîc Valentinianorum amentiam Tertullianus, qui Æonas Iesum velut ex ære collatitio produxisse statuunt, quum tamen eos vnum omnes effectos fuisse asserant. Sic Abbas Billius in Irenæum, apud quem in Græco cōtextu censeo legi debere* προβολὴν, *& apud Interpretem Latinum* probolam, *pro eo quod Græcè est* προβλήματα, *& Latinè problema, quò respexisse videtur Interpres Epiphanij, dum vertit:* problemata, *&* emissiones; *quippe quum hoc postremum significet* προβολὴ, *vti suprà adnotauimus n. 68.*

137. de patruitis.] *Irenæus:* patronymicè, *Græcè apud Epiph.* πατρονυμικῶς, *quod eleganter vertit Abbas Billius:* patrito nomine.

138. & omnia.] *Sic etiam Interpres Latinus Iren. quare & Græcè censet legēdum Billius,* καὶ πάντα; *quod ipsum confirmatur ex illo dicti cap. 37. quem* & omnia *nuncupant; quomodo proinde etiam transferendum videtur eiusdem lib. cap. 15. vbi legitur: quem etiam totum esse dicunt.*

139. graculum Æsopi.] *De hoc prouerbio inter Prolegomena.*

140. Pandoram Hesiodi.] *Irenæus (inquit Rhen.) lib. 2. cap. 19. impia. Valentinianorum somnia à Philosophis & Poëtis ostendens esse desumpta: Quòd autem, inquit,* saluatorem ex omnibus factum esse Æonibus *dicant, omnibus in eum deponentibus, velut florem suum, non extra* Hesiodi Pandoram *nouum aliquid afferunt. Quæ enim ait ille de illa, hæc hi de Saluatore insinuant,* Pandoram *introducentes eum, quasi vnusquisque Æonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem c. 37. eiusdem lib. Sed neque de Paulo quidem (inquit) tacendum est, sed exigendum ab his, in cuius Æonis typum Apostolus nobis traditus est, nisi fortè in Saluatoris compositi eorum, qui ex omnium collatione subsistit, quem & omnia nuncupant, eo quòd sit ex omnibus. De quo &* Hesiodus *poëta splendidè significauit:* Pandoram, *id est, omnium munus nominans eum, ob hoc quòd ex omnibus optimum munus in eo sit collatum. Et paulopòst: Et non solùm (inquit) per* Hesiodum *hoc operata est mater eorum mysterium dici, sed &* Pindari *lyrici sapienter valdè, vt calet Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est & ab omnibus Deis collecta, & allata, & compacta,* Pādoram *hoc modo significauit, ex qua & isti compuncti, eadem secundum eos dicentes, eiusdem generis & spiritus sunt cum illis. Rursum lib. 4. cap. 2. Valentinianos vocat peruersissimos* Pandoræ *Sophistas: Quem patrem (inquit) volunt vos audire hi qui sunt* Pandoræ *peruersissimi Sophistæ? vtrùmne Bythum, quem à semetipsis finxerunt, an matrem Æonum? (sic enim lego, pro: eorum) an Vnigenitum? Porrò fabulam* Pandoræ *habes apud* Hesiodum. *Et meminit eius Tertullian. lib. de Coron. milit.* Si fuerit *(inquit)* aliqua Pandora, quam primam fœminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatum est à Charitibus, quum ab omnibus muneraretur. *Vide de eadem adnotat. nostras in c. 7. dicti lib. de Cor. milit. n. 64.*

141. Acci patinam.] *Arbitror (inquit idem)* Accium *istum Apitio non fuisse dissimilem. Huiusmodi* patinæ *mentionem fecit Annæus Seneca lib. 15. epist. Memini (inquit) fuisse quondam in sermone nobilem* patinā, *in quam quicquid apud lautos solet diem deducere, properans in damnum suum, popina congesserat. Veneriæ spōdylique, & ostrea eatenus circumcisa qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine vllis ossibus mulli constrauerunt. Piget esse singula, coguntur in vnum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in ventre. Et paulopòst subdit: Graue est (inquit) luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporem versa ponantur. In eadem epist. paulo antè meminit Sosiorum gari; Quid illud (inquit) Sosiorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis vrere salsa tabe præcordia? hactenus ille. Talem* Acci *quoque* patinam *fuisse reor.*

142. Nestoris cocetum.] *Videtur (inquit idem) hîc* Nestor *scriptor aliquis fuisse, vel insignis gulæ magister. Proinde vel* Coccetum *fortassis legi poterit, quasi à Cocco, quod granum Græci dicunt, deducatur, vel Coccentum, quod esse edulij genus aiunt, ex melle & papauere commixtum. Potest etiam* Cocetum *vox esse deriuatiua à coco, vt intelligat varia cibariorum genera in vnum congesta.*

143. Miscellaneam Ptolomæi.] *Apparet (inquit idem) opus fuisse ex diuersis contextum. Verisimile est Angelum Politianum Adnotationibus suis hinc titulum mutuatum; nam constat eum lucubrationes Tertulliani legisse; tametsi hoc vocabulo Apuleius quoque vtitur. Vatic. verò MS. 3. cod. legunt, sed obscurè satis,* Pro-

lomæi phlonici; *fortè* Platonici. *ſed in contextu nihil immutandum duxi.*

144. Quam propius fuit.] *Sic Cicero (inquit Rhen.) loqui ſolet: Nihil* propius *factum eſt quàm vt ille occideretur, id eſt, paulum abfuit.*

145. de Atticis hiſtoriis Pancarpiam.] *Vatic. MS. 3. cod.* de aliquibus hiſtoriis. *Qui quamquam videantur legiſſe:* pancarpi pannitapiam, *ego cum Rhenano retinui* Pancarpiam. *Nam, auctore Feſto:* Pancarpiæ *dicuntur coronæ ex vario genere florum factæ. Secundinus Manichæus D. Auguſtinum irridens, qui veteri Inſtrumento ad litteram fidem haberet: Sed fortè (inquit) poſt Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipſius pammachiam expectare volueras? An numerum Amorreorum, an* Pancarpum *in Arca Noe conſpicere diſpoſueras? Significat Secundinus illud quod Geneſ. 6. c. legimus: Tolles igitur tecum ex omnibus eſcis quæ mandi poſſunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quàm illis in cibum. Hoc vocat ille* Pancarpum. *Porrò* Pancarpiæ *coronæ nomenclatura non malè competit Soteri Valentin. cùm ex omnium defloratione conſtet.*

146. ſigillarium.] *Feſtiuè (inquit Rhenan.) ludit in factitium iſtum Deum, imagunculam eum appellans; nam* ſigillaria *eo ſignificatu ab Auctore accipi adnotauimus ſuprà T. 2. lib. de Orat. c. 12. n. 49.*

147. ſatellites ei angelos.] *In hoc autem ſibi contrariantur Valentiniani, quòd hîc* angelos *productos faciant ex omnibus Æonibus, infrà verò c. 20. ex Demiurgo productos.*

CAP. XIII.

148. Continet hic igitur ordo primam proceſſionem, &c.] *Non aliud hoc eſt caput quàm* Epilogus præcedentium, & tranſitus ad nouas fabulas.

149. primam proceſſionem, &c.] *Hanc tractauit Auctor ſuprà c. 7. & 8.* Sophiæ verò caſum & Hori opportuniſſ. auxilium, *c. 9.*

150. Enthymeſeos & coniunctæ paſſionis expiatum.] *Id eſt (inquit Rhenan.) expiationem, liberationem, & purgationem, de qua c. 10.*

151. Chriſti & Spiritusſancti pædagogatum.] *Huc pertinet illud de iiſdem, c.* 11. Et ab eius officij ſocietate, duæ ſcholæ, duæ cathedræ.

152. Æonum tutelarem reformatum.] Reformatum *dixit pro reformatione. Hoc ſuprà vocat* conſummationem. *Metaphora eſt à tutoribus puerorum ſumpta. Fuere autem Chriſtus & ſpiritusſanctus, perinde ac tutores Æonibus præfecti. Habes antè:* Exinde refecti & conſtabiliti ſunt. *Tractatur verò iſtud eodem cap. 11. Atqui prorſus lego,* Æonum, *pro:* Æonem, *ex MS. 3. Vatic.*

153. Soteris pauoninum ornatum.] *Hoc cap. 12. Sicuti autem (inquit Rhenan.) pauo coloribus gemmantibus (vti alibi Tertullian.) inſignis eſt, ita Soter Valentinianorum ex omnium* Æonum *defloratione confectus.*

154 Angelorum comparatitium antiſtatum.] *De hoc item c. præced. Vſurpat autem (inquit idem)* antiſtatum, *iuxta quartam inflexionem, pro prælatione ſiue præeminentia. Quum autem dicit:* comparatitium antiſtatum, *coniungit contraria. Siquidem comparatio peræquationem ſecum adfert. Quid enim eſt aliud comparare, quàm æquare velle eum, qui comparatur ei ad quem fit comparatio? Et* antiſtatus *eminentiam ſignificat, ceu diximus, aduerſantem comparationi. Stulti itaque Valentiniani, qui angelos ſatellites paris generis Chriſto adſtruebant, quem ſumma fingebant excellentia præditum.*

155. Vos valete & plaudite.] *Hoc fine (vti idem adnotat) Comœdia apud veteres claudebatur in publico recitata.*

156. Alia autem trans ſiparium cothurnatio eſt.] *Eſt* ſiparium *(inquit idem) auctore Feſto, genus veli mimicum, quamuis in quibuſdam codicibus legitur inimicum, ſed perperàm. Itaque* ſipario *ſcena velabantur, ne ſpectatoribus omnia paterent. Et inde prodibant actores. Hoc vocabulo vſus eſt Iuuenalis Satyra octaua:*

Conſumptis opibus vocem Damaſippe locaſti
Sipario, clamoſum ageres vt Phaſma Catulli.

Sipario, *id eſt, ſcena, figuratè, vt pars pro toto accipiatur. Annæus Seneca lib. de Tranquillitate vitæ, c. 11. loquens de Publio Mimographo: Publius (inquit) Tragicis Comiciſque vehementior ingeniis, quoties mimicas ineptias, & verba ad ſummam caueam ſpectantia reliquit, inter multa alia* cothurno *non tantùm* ſipariis *fortiora, & hoc ait: Cuiuis poteſt accidere quod cuiquam. Vbi videre eſt* ſiparia *ad ſcenas Comœdiarum & Mimorum propriè pertinere, ſicut* cothurnus *Tragœdiarum eſt. Apuleius li. 1. de Aſino aureo: Oro te (inquam) aulæum tragicum dimoueto, &* ſiparium *ſcenicù complicato, & cedò verbis communibus. Idem alibi: Aulæo ſubducto, & complicitis* ſipariis *ſcena diſponitur. Tertullianus in principio huius libri:* Ceterùm *(inquit)* tota in adytis diuinitas, tot ſiparia portarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulacrum membri virilis reuelatur. *Sic enim caſtigauimus: quum antè legeretur:* tot ſuſpiria portarum. Siparij *meminere Donatus & Probus Grammatici. Legimus autem* ſuparum, *&* ſyparum. *Porrò Pleroma ipſum, quod Horos cuſtodit,* ſypatij *loco eſt. Velut exponens enim quod dixit* trans ſipariũ, *ſubiicit,* extra pleroma dico. *Eſt ergo ſenſus horum verborum:* Alia trãs ſipatiũ cothurnatio eſt. *hoc eſt: Alia longè atrocior Tragœdia eſt eorum, quæ extra ſeptum ac circulum pleromatis acciderunt. Tragœdiarum actores vtebantur* cothurno; *calciamenti genus eſt; Comœdiarum, ſocco. Vide aliquid etiam ſuprà n. 8.*

CAP. XIIII.

157. Namque Enthymeſis, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Enthymeſi ſiue Achamoth, quòd ob relegationem affecta ſit mœrore, metu, conſternatione, & ignorantia. *Quod ipſum habes etiam ſuprà lib. de Præſcript adu. hær. c. 49. & apud Irenæum, Epiphanium, ac Theodoretum.*

158. ſiue iam Achamoth.] *Similiter appellabatur ab Irenæo, & Græcè ab Epiphanio & Theodoreto* ἀχαμὼθ, *quod hîc nomen* ininterpretabile *vocat Auctor; & mox in eandem ſententiam inquit:* Achamoth vnde, adhuc quæritur. *Feu-ardentius interim vocis huius Etymol. ex Hebræa voce* Hachamoth *deducit, ac ſi Sapientiam dicas.*

159. in loca luminis aliena.] Alienus *(inquit Rhenan.) cum Genitiuo. vt in lib. de Reſurr. carnis:* In re *(inquit)* aliena ſalutis. *Similiter infrà cap. 26.* ſalutis alienum.

160. quod Pleromatis res eſt.] *Ergo (inquit idem) lux eſt intra* Pleroma, *& extra illud tenebræ, immò vacuum. Irenæus vmbratæ vanitatis loca vocat. quod ipſum in ſchemate* Pleromatis *obſeruauimus, vt illud lucidum, medium verò tabulatum obſcurum iuſſerimus excudi.*

161. in vacuum atque inane illud Epicuri.] Epicurus

curus (*eodem adnotante*) *vnà cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, adserit indiuidua quidem multitudine infinita*, inane *autem magnitudine infinitum.* Inane *autem vacuitatem esse corporis, auctor Plutarchus. Atqui istud latissimè refutat Iren. lib. 2. c. 3. 4. 7. ac* 8. Cenoma *vacuum illud appellans, quomodo etiam Græcè apud Theodoretũ* κένωμα. *quare rectè Abbas Billius etiã apud Iren. lib. 1. c. 1. censet legẽdum* κενώματος, *pro:* σκηνώματος, *maximè quum* loca luminis aliena, *Græci* σκιὰς *nuncupent. Et proinde etiam legendum Latinè apud Irenæum: in vmbris, ac vacuitatis locis; pro eo quod est: in vmbrosa vacuitatis locis. &: deferbuisse, magis ibidẽ placet, quàm: deseruisse. Idem Irenæus lib. 2. c. 19. disertis verbis scribit, Valentinianos vmbram &* vacuum *à Democrito & Epicuro sumpsisse.*

162. defectiua scilicet & abortiua genitura.] *MS. 3. Vatic. cod. & ceteri:* deuestiua. *sed lego cum Rhenano* defectiua; *quia (inquit) subauditur, exstitẽ. Siquidem Hellenismum refert oratio; & verba quæ præcedunt:* Nec forma, nec facies, *referuntur ad* genituram, *non* Enthymesin. *Significat autè hîc* genitura, *partum qui informis erat, nec vlla præditus specie. Quo vocabulo in superioribus libris non semel vsus est. Vt in lib. de Patientia:* Totius (*inquit*) genituræ tributa dignis simul & indignis patiatur occurrere; *& lib. de Resurr. carn. infrà:* Nam & exinde (*inquit*) à benedictione genituræ. *Alioqui Latini Horoscopum* genituram *vocant, vt apud Iul. Firmicum est videre, & genesim. Sueton. in Caligula. Consulenti (inquit) quoque de* genitura, *Sulla Mathematicus certissimam necem appropinquare affirmauit.*

163. Dum ita rerum habet.] *Hellenismus est iterum (vti idem adnotauit.) Nam Græci dicunt* καλῶς ἔχω τοῦ σώματος, *id est, benè habeo corporis.* μετρίως ἔχω τῶν χρημάτων, *id est, mediocriter habeo pecuniarum. Sic hîc Tertullian.* Dum ita rerum habet. ὅτι τῶν πραγμάτων οὕτως ἔχει. *Ætiologica siue Elliptica constructio est. Equidem quando Genitiuum regit verbum* ἔχω, *dispositionem significat,* ἀπλικῶς. *Philostratus in Iconib.* μάλα ἔχων τοῦ τρίβωνος. *Ceterùm nemo mirari debet Græcam loquendi consuetudinem Tertullianum imitari subinde. Nam id temporis nihil exstabat apud Latinos in sacris præter vtrumque Testamentum; tantùm Victor 13. Romanæ vrbis Episcopus opuscula quadam scripserat, & Apollonius, auctore Hieronymo. Legebat ergo Tertullian. feruens in studio sacrarum litterarum, Ignatium Antiochenum, Polycarpum, Papiam, Quadratum, Aristidem, Agrippam, Egesippum, Iustinum Philosophum & Martyrem, Melitonem Asianum, Theophilum Antiochenum, Apollinarium, Dionysium, Corinthium, Pinytum Cretensem, Tatianum, Philippum Cretensem, Musanum, Modestum, Bardesanem, Irenæum, Pantænum, Rhodonem, Clementem Pantæni discipulum, Miltiadem, Apollonium, Serapionem, Theophilum Cæsariensem, Bacchylum Corinthium, Polycratem Ephesinum, Heraclitum, Maximum, Candidum, Apionem, Sextum, Brabianum, & similes scriptores alios Græcos.*

164. flectitur à superioribus Christus.] Flectitur (*inquit idem*) *subaudi ex commiseratione. Et sequitur mox:* hac misericordia functus, non sine spiritussancti societate, recurrit Christus in Pleroma *Irenæus: Misertum autem (inquit) eius* superiorem Christum, &c.

165. deducitur per Horon.] *Hic fungitur (inquit idem) officio suo* Horos, *dictus etiam* μεταγωγεύς, *vt suprà relatum est. Verùm alia est Irenæi sententia, qui loco istius habet Christum per crucem (qui etiam* Horos) *extensum. Cui consentit etiam Theodoretus. Atque adeò hinc vides aliam rationem cur* Horos *crux dicatur.*

166. aborsum vt illud.] *Græcè apud Iren.* ἔκτρωμα, *Latinè* abortus. *Hinc illud Auctoris suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 7. de Enthymesi & Ectromate; *vbi de eo latiùs num.* 45. *ac locum Hieron. similem adduximus.*

167. solius substantiæ, non etiam scientiæ forma.] *Irenæus (Rhenano etiam citante) paulò clariùs, hac virtute formasse formam, quæ esset secundum* substantiam *tantùm, non etiam secundum agnitionem. Clarius fit autem istud ex eo quod paulopòst sequitur:* quem si omninò nõ nouerat, vt inuisibiliter operatũ, quomodo lumen eius ignotum cum ipso (*id est aquè atque ipse Christus illi ignotus erat*) requirebat?

168. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur.] *Vtitur quidem infrà cap. 25. simili phrasi, quum inquit,* peculium quoddam seminis spiritualis. *Verùm non ad illud hîc relatio est, vtpotè quod à matre Sophia illa habebat, at istud à Christo; nempè id quod sequitur:* odorem incorruptibilitatis.

169. quo compos casus sui, &c.] *Clarius (vti etiam adnotauit Rhenan.) Irenæus:* vti sentiens passionem, *quæ erga illam esset, per separationem Pleromatis, concupiscat eorum quæ meliora essent, habens aliquem odorationem immortalitatis relictam in semetipsa à Christo & Spiritusancto. Ergo quod Tertullianus* casum, *id Irenæus passionem vocat; vt sit* compos casus, *id est, passionis.*

170. Vsus est.] *Sensus est (inquit) idè vsuuenit vt rebus nomina tribuantur oppidò quàm liberaliter. Hic venit mihi in mentem Prouerbij illius veteris: Expedit habere multa cognomina. Quare etiam retinui vocem:* liberalitatibus, *pro eo quod Vatic.* 1. *MS.* libertatibus.

171. Enthymesis de actu fuit.] *Est enim (inquit idem)* Enthymesis *verbale nomen apud Græcos, nempè deriuatum ab* ἐνθυμέομαι.

172. Sophia de matre manat.] *Irenæus: Quapropter ipsam vocari duobus nominibus:* Sophiam *paternaliter. Pater enim eius* Sophia. *Vtraque lectio bona est; nã fuit* Sophia, *pater & mater Achamoth.*

173. Spiritus sanctus ex angelo accipit Christi.] *Sic lego, pro:* Christum, *quod nullo sensu habebatur. Ac si dicat:* Spiritussanctus *nomen* accipit *Achamoth* ex angelo Christi, *id est,* Spiritu sancto, *quem (vel Rhenano etiam adnotante) Valentiniani* Christo *adiungebant, tanquam angelum quendam. Debet enim istud correspondere ei quod habet Irenæus:* & spiritum sanctum, *nempè vocari, ab eo qui est erga* Christum *spiritu. sic enim ibi prorsus legendum, pro:* spiritus. *Omitto item cũ 3. Vatic. MS. vocẽ* sc. *vbi legebatur:* A quo derelicta se statim senserat desiderium.

174. si non idem Horos qui matri eius tam prosperè venerat] *Vtpotè quia* mater Sophia (*vti suprà est cap. 9. &* 10.) *nisi bono fato in eum incursasset, in reliquam substantiam fuisset dissoluta. Atqui restituendus hoc loco Irenæus, & non potuisse apprehendere illud, quoniam coërcebatur ab Horo, pro: non potuisset; nam similiter ex Græco transtulit Abbas Billius.*

175. vt etiam inclamarit in eam Iao.] *Apud Iren. legitur (inquit Rhenan.)* Iaioth. *Et sic Horon (inquit) coërcentem eam ne aduersarius irrueret, dixisse* Iaioth. *Verùm ego cum Iren. Epiph. & Theodoreti Græcis exemplaribus, puto ibi etiam legi debere:* Iao, *& omitti*

vocem: aduersarius, quæ Græcè non est, vti etiam vertit ex Græco Abbas Billius, nec dissentit Feu-ardentius, qui istud etiam adnotauit: Tertullianus (inquit) non aliter explicat, quàm si quis exclamaret: Porrò Quirites, aut Fidem Cæsaris. *Epiphan. contra hæres. 26.* Iao *principem in primo cælo ab illis collocatum scribit. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 18. inter plura alia & hoc nomen à Paganis adtributum fuisse Soli, probat hoc oraculo Apollinis: Intellige* Iao *esse omnium summum Deum. Diodorus Siculus lib. 5. Bibli. c. 5. ignorantia vocis Iehouæ deceptus, somniat, Moysen apud Iudæos, à Deo qui vocetur* Iao, *leges acceptas tulisse. Euseb. denique lib. 4. demonstr. Euang. cap. 29.* Iaho *(inquit) est salus, hoc est Dei salutare. Porrò cur* Iaioth *legi non debeat, etiam aliam rationem reddidi suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 49. num. 315. quòd* Iaioth *fuerit filius Ialdabaioth apud Basilidem, atque adeò illis potius quàm Valentinianis cognitus.*

176. Porrò Quirites.] *Sic (inquit Rhenan.) baiuli inclamabant populum, vt quisque sibi caueret, ne cui imprudentes sarcinam impingerent. Macereus interim in dictum 49. cap. lib. de Præscript. adu. hær. legit:* Prò Quirites; *eligat Lector quod volet.*

177. Fidem Cæsaris.] *Fortassis (inquit Rhenan.) hîc significat hoc ignotum vocabulum. Quasi Horos ille custos Pleromatis, videns Enthymesin tanta temeritate irruere, dum lumen illud amissum exquirit, quum in summo periculo non superesset aliud remedium, inclamauerit* Fidem Cæsaris, *quæ non solet implorari nisi in atroci casu.*

178. Inde inuenitur Iao in scripturis.] *Non existimo Auctorem de scripturis sacris loqui, sed non aliud velle quàm quod habet Irenæus: Vnde & nomen* Iao *factum dicunt.*

179. nec habens superuolare Crucem, id est, Horon.] *Iterum Hellenismus est (inquit Rhenan.) Græci enim* habere, *pro posse vsurpant. Philostratus in Iconibus* οὐκ ἔχων ἐπιλαβέσθαι, *id est, non habens apprehendere, id est, quum non posit apprehendere. Vide similes phrases suprà Apolog. cap. 37. num. 484. Irenæus nihil habet aliud quàm: quum non posset pertransire Horon. sed addidit:* crucem *Tertull. vt conueniret iocus quem subiungit.*

180. quia nullũ Catulli laureolum fuerit exercitata.] *Phrasis Tertullianica:* exercitata laureolum. *Atqui (inquit Rhenanus) Næuius poëta* Laureolum *fabulam, & Leontem in carcere scripsisse fertur. Post hunc* Catullus *Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos composuit, quorũ vni Phasmati nomen fuit, alteri* Laureolo. *Vtriusque meminit Iuuenalis Satyra 8. his versibus:*

Consumptis opibus vocem Damasippe locasti
Sipario, clamosum ageres vt Phasma *Catulli.*
Laureolum velox etiam benè Lentulus egit,
Iudice me dignus vera cruce.

Sic Laberius Mimum quendam, vt Auctor est Gell. Cophinum inscripsit, alium Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo *Mimo iudex agebatur in crucem: idque apud populum fictè repræsentabatur. At Domitianus sontem quendam capitalis noxæ conuictum ac damnatum seriò iussit in crucem suffigi, atque ab vrsa postea discerpi, spectaculum rei veræ populo exhibens. De quo facto perquàm elegans Epigramma apud Martial. exstat lib. 1. Id est huiusmodi:*

Qualiter in Scythica religatus rupe Prometheus
Assiduam viuo pectore pauit auem,
Nuda Calydonio sic pectora præbuit vrso,
Non falsa pendens in cruce, *Laureolus.*
Viuebant laceri membris stillantibus artus,
Inque omni nusquam corpore corpus erat.
Denique supplicium dederat necis ille paternæ,
Vel domini iugulum foderat ense nocens:
Templa vel arcano demens spoliauerat auro,
Subdiderat sæuos vel tibi Roma faces:
Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ,
In quo, quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli *Mimi Romæ repræsentati Suetonius mentionem facit in C. Caligula, Laureatum Mimum vocans; sic enim in quibusdam codicibus legitur. Et quum in Laureato Mimo (inquit) in quo actor proripiens se ruina (siue potius prorepens è ruina) sanguinem vomuit, vt plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. Iosephus Antiquitatum lib. 19. C. Caligulæ mortem describens, velut explicat argumentum* Laureoli *Mimi, dum inquit: In illo siquidem spectaculo, duo ei auguria prouenerunt. Mimus namque est introductus, quo actum est, vt iudex deprehensus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulam saltauit Cyniræ, in qua & ipse occisus, & eius filia Myrrha videbatur, atque sanguis Mimica arte diffusus, & circa iudicem crucifixum, & circa Cyniram atque Myrrham. Porrò Tertulliani, qui omnis antiquitatis peritissimus fuit, sensus hic est:* Enthymesin *non* fuisse exercitatam *in scena, in agenda fabula illa quam* Catullus *Mimographus* Laureolum *inscripsit, in qua iudex in crucem agebatur. Alioqui si illam scenicorum histrionum in repræsentanda in crucem acti præsidis fabula dexteritatem habuisset, fortassis crucem superuolasset, id est Horon.*

181. vt destituta passioni illi suæ in tricha multiplici perplexa.] *Sic prorsus legendum vt sensus constet, omissa coniunctione* atque. *Nam idem vult quod dixit Rhenan. quoniam complexa fuisset passionem, siue, vt vertit Billius, passionis multifaria, & quæ multis partibus constabat, implexa fuisset, omni genere eius (nempè passionis) cœpit adfligi. Illud autem* mœrore, quòd non perpetrasset inceptum, *intelligi debet ex Irenæo, quoniam non adprehendit lumen.*

182. Nec vt mater eius, &c.] *Sensus est (inquit Rhenan.) Aliter autem, & longè infelicius actum fuit cum Enthymesi filia, quàm cum matre eius Sophia, scrutatura maiestatem Bythi patris. Nam mater per Horum purgata à malis fuit, & deinceps confirmata. Atque hoc est quod Irenæus: Et non (inquit) quemadmodum mater eius, prima Sophia, Æon, demutationem in passionibus habuit, sed contrarietatem. Q. D. Passiones eius non sunt imminutæ, sed auctæ potiùs. Addimus autem mox ex 3. MS. Vatic. cod. vocem* scilicet.

CAP. XV.

183. Age nunc, discant Pythagorici, agnoscant Stoici, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ex his passionibus Materia mundi originem traxerit. *Atqui quòd* Stoicorum *& Platonis opinio fuerit, esse Materiam innatam omnium rerum principium, satis suprà dictum est lib. præced. adu. Hermogenem, (cuius & infrà cap. sequ. mentionem facit) maximè cap. 1. num. 10. ac 11. & cap. 8. num. 32. De* Pythagoricorum *simili opinione consentit Epiphan. hæres. 7. scribens Pythagoram & Peripateticos æqualia dixisse cum Stoicis, & Platonicis. Quòd autem Valentiniani imitati sunt Pythagoricos, vide Iren. lib. 2. cap. 19.*

184. in omnem hanc struem mundi.] Struem *(inquit*

(inquit Rhenan.) dixit pro structura, siue constructione, vt sæpè structus, pro constructus.

185. Mercurius ille Trismegistus.] De hoc, quem Mercurium Ægyptium ibi nuncupat, latiùs infrà lib. de Anima.

186. magister omnium Physicorum.] Physicorum (inquit Rhenan.) nomine Philosophos intelligit Sic lib. 1. adu. Marc. vt plerique Physicorum formidauerint initium ac finem mundo constare. Ego verò non quosuis Philosophos Physicorum nomine intelligi puto à Tertull. sed solùm eos, qui de Naturis scripserunt. Sic enim loquitur lib. 5. adu. Marc. Physicæ, id est, naturalis superstitionis elementum.

187. Audisti conuersionem genus aliud passionis.] Alludit ad id quod prædixit: Insurgente adhuc & alio fluctu, conuersionis in Christum, à quo viuificata fuerat. Verùm hoc genus passionis latiùs tractat cap. sequ. Ex qua, vt hìc subiungit: omnis anima mundi, id est, vt alibi loquitur: animale, seu animalis substantia, dicitur constitisse.

188. etiam ipsius Demiurgi, id est, Dei nostri.] De hoc latiùs cap. 18.

189. Audisti mœrorem & timorem, &c.] Simile est illud Iren. De timore autem & tristitia reliqua initium habuisse. Qui rectè addit: Et quidem enim Tragœdia hic multa est, & phantasia vniuscuiusque illorū aliter atque aliter grauiter exponentis, ex quali passione cuiuslibet elementi (sic enim lego) substantia generationem acceperit. Nam & auctor sæpè variat. Suprà enim c. 49. lib de Præscript. adu. hær. Ex pauore (inquit) tenebræ factæ sunt (quarū hìc nusquā mentio) ex timore & ignorantia (quod infrà cap. 22. appellat nequitiam mœroris) spiritus nequitiæ & malignitatis; ex tristitia & lacrymis (quod ipsum hìc latè prosequitur) humida fontium, fluminum materia, marisque; addens ibidem & sudores, è quibus quasdam dulces aquas ortas ex Irenæo mox dicemus. Quibus hìc paulopòst additur: ex consternatione & pauore corporalia elementa ducta sunt, aër nempè, vti arbitror, & aqua & terra, vt sit quædam ex parte repetitio. Addens & risum illuminatorem, ex quo lumen effulsit. Denique infrà c. 23. ridēs Auctor ignem, dicit: ex motiunculis eius excussum, quasi & febricitauerit Achamoth.

190. Habuit & salsas, habuit & amaras & dulces, &c.] Hìc Auctor varia aquarum genera recenset: de quibus paulo latiùs Irenæus, distinguēs vnde singula quæque orta dicerētur; Nempè (vt in summum contrahamus) aquas quæ in mari sunt, salsas à lacrymis, quoniam lacryma salsæ sunt qualitate; fontes verò & flumina, & siquæ sunt aliæ aquæ dulces, ex sudoribus. Addens: Quoniam autem & calidæ sunt aquæ austeræ, siue acres (quas Auctor vocat amaras & bituminosas & ferruginantes) intelligere debes (sic enim lego, pro: debemus, ex Græco; nam & Billius vertit, intelligendas tibi relinquo) quid faciens, & ex quo membro emisit. Addit his Auctor: Cœlestes imbres pipiauit Achamoth, de quo mox latiùs. Porrò de aqua venenata Nonacris & Lyncestarum, quæ ebrios efficit, infrà latiùs lib. de Anima, cap. 50. num. 557.

191. & Salmacis inde se soluerit, quæ masculos molles facit.] Sic ex 3. MS. Vatic. cod. pro: mollefacit. Atqui ob hunc (inquit Rhenan.) effectum Ouidius obscœnam vocat his carminibus, lib. 15. Metamorph.

Quódque magis mirum, sunt qui non corpora tantùm,
Verùm animos etiam valeant mutare liquores.
Cui non audita est obscœnæ Salmacis vnda?
Æthiopésq; lacus, quos siquis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporē.

Huius rei causam reddens Seneca: Similem (inquit) habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quēadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum; sic aquæ huius sulphurea vis habet quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Ceterùm vnde Salmacis dicta sit molles & impudicos reddere, qui ex ea biberint, quod hìc Tertull. vocat, masculos molles facere, docet M. Vitruuius Architecturæ lib. 2. Is, inquit, (de Salmacidis fonte loquitur) falsa opinione putatur venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per orbem terrarum falsò rumore sit propagata, non pigebit exponere. Non enim quòd dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id potest esse; sed est eius fontis potestas perlucida, sapórque egregius. Quum autem Melas & Areuanias ab Argis & Træzene coloniam communem eò loci deduxerunt, Barbaros Caras & Lelegas eiecerunt. Hi autem ad montes fugati se congregantes discurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos vastabant. Postea de colonis vnus ad eum fontem propter bonitatem aquæ, quæstus causa, tabernam omnibus copiis instruxit, eámque exercendo eos Barbaros allectabat. Ita singillatim discurrentes, & ad cœtus conuenientes, è duro feróque more commutati in Græcorum consuetudinem & suauitatem sua voluptate reducebantur. Ergo ea aqua non impudico morbi vitio, sed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorum, eam famā est adepta. hæc Vitruuius. Vbi interim id quod adiicitur ex Ouidio & Seneca, de aquis Sulphureis, quæ furore aut sopore opprimunt, non ad Salmacin pertinet, sed ad quosdam Æthiopiæ lacus. Quod ipsum Colophoni adtributum, suprà adnotauimus lib. de Baptism. n. 38. & de eodem latiùs lib. de Anima.

192. pipiauit.] Scribit Festus (inquit Rhenan.) pipiationem esse clamorem plorantis, lingua Oscorum. Pipiauit ergo cœlestes imbres Achamoth, id est: pipiando & plorando emisit. Factitiū verbum est à sono plorantium pi, pi. Similiter dixit Auctor infrà Tom. 5. lib. de Monog. infantes pipiantes.

193. Achamoth.] Ex MS. 3. Vatic. cod. lego Achamoth, pro: Achamothe; nam correspondent vbique & Græcè & Latinè Iren. Epiph. & Theodor. In quo nobiscum sentit Rhenan. nam eo quòd sic habebat Paterniacensis cod. censet legi debere Achamoth. Et nos; sicuti etiam lego.

194. Ex consternatione.] Irenæi vetus Interpres, qui similiter cap. præced. & postea vertit consternationem, hìc: inconstabilitatem; Abbas Billius: animi anxietatem, & stuporem; Epiph. Interpres: desperationem, Theodoreti verò: dubitationem; omnia enim hæc vox ἀπορία significat denique Auctor suprà cap. 49. lib. de Præscript. adu. hæret. aporiationem vocat.

195. in tanto circumspecto, &c. ridebat, &c.] Sic ex MS. 3. Vatic. pro: circumspectu, more Tertullianico, qui: prætexto suprà & alibi est vsus, vti etiam paulopòst: quale, pro: quæ. Atqui istud apertiùs expressit Irenæus iuxta Rhenanum: Aliquando autem (inquit) in cogitationem veniens eius quòd dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Idem interpretatur: nec obstupescas quî, id est, quomodo.

CAP. XVI.

196. Sed quoties ridere voluisset, &c.] Caput hoc

inscripsimus: Quòd ex conuersione ad Paracletum à Christo missum animale genus propagauit Achamoth. *Rectè autem hunc locum explicat Rhenanus:* Enthymesis, siue iam Achamoth, *tenebatur magno desiderio luminis amissi. Et quoties ridebat, non habebat quidem verum lumen, sed luminis recordationem. Et tamen hoc aliquid erat, vt quamlibet pusillum suffecturum fuerit; ne desertoribus suis Christo & Spiritui sancto supplex fieri cogeretur; valde superba & arrogans existens, quod commune mulierum vitium est.*

197. desertores suos.] Christum *scilicet (inquit Rhenan.)* & spiritum sanctum. *Nam suprà habes de* Christo *se subducente;* Hac *(inquit)* misericordia functus, non sine spiritussancti societate, recurrit Christus ad Pleroma.

198. more materno.] *Adludit ad illud cap.* 10. *de matre Sophia:* cõuertit ad patrem, in preces succidit. *quare etiam hic maluissem legere:* conuertit, *sed MS.* 3. *Vatic. habent:* conuertitur.

199. Sed Christus, quem iam pigebat rursus extra Pleroma proficisci.] *Legit Irenæus (vel teste Rhenano) qui pigritatus est secundò descendere. Suprà enim legitur cap.* 14. Flectitur à superioribus Christus. *Interim Abbas Billius conformiter Tertull. ex Græco vertit: quum rursus descendere* pigeret. *Ex Irenæo proinde adieci:* rursus.

200. vicarium præfecit Paracletum Soterem] *Sic ex MS* 3. *Vatic. cod. pro :* præficit. *Nam & Iren. (Rhenano etiam citante)* Paracletum *(inquit) misit ad eam, hoc est, saluatorem.*

201 largito ei patre, &c.] Largito, *pro:* largiente: *Græcè enim est apud Iren. præstante ei virtutem omnem patre. Atque adeò sic castigandus illius vetus interpres.*

202. vti in ipso secundum Apostolum omnia conderentur.] *Omninò legendum ex* 3. *MS. Vatic. cod.* conderentur, *pro :* consederentur. *Nam illud apud Iren. Epiph. & Theodor. legitur, iuxta illud Apostoli Coloss. primo; Quoniam in ipso* condita *sunt vniuersa: ad quẽ locum alludi inde patet, quod citentur etiam ab illis verba sequentia: visibilia, &c.*

203. cum officio.] *Iureconsultis (inquit Rhenan.)* officium *cœtus ipse est eorum qui magistratui inseruiunt. Vnde apud* officium *deponere, &* officio *tradere. In quẽ sensum & hic vsurpat Tertullianus.*

204. coætaneorum angelorum.] *Irenæus: (eodem adnotante) Mittitur autem (inquit) ad eam cum* coætaneis *suis* angelis. *Atque hoc est quod suprà dixit Tertullianus, de Sotere loquens, ex omnium Æonum defloratione conflato:* Vt autem *(inquit)* tantum sigillarium extrinsecus quoque inornassent, satellites ei angelos proferunt; par genus, si inter se potest fieri. *Igitur si Soteri additi sunt, de nouo creati; non sunt eo antiquiores, sed* coætanei.

205. credas & cum xii. fascibus.] *Huiusmodi pompa (inquit Rhenan.) Consules Romani incedebant.* Duodecim fasces *& totidem secures cum lictoribus L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis Coss. post exactos Reges sunt additi: Ita tamen vt penes vnum tantum essent, qui propterea Maior Consul vocabatur. De qua re etiam aliquid adtigimus Adnot. nostris in B. Cyprian. Epistol.* 16. *num.* 10.

206. velamentum sibi obduxit.] *Castiga (inquit idem) locum hunc apud Irenæum, & pro: eam, lege: eum, & pro: cooperationem, coopertionem, hoc modo: Hanc autẽ Achamoth reueritam eum dicunt, primò quidem coopertionem imposuisse ei, propter reuerentiam. Interpres Irenæi* ἑαυτῇ, *id est, sibi, vertit ei.*

207. Quibus inde conceperat, &c.] *Iren. (eodem adlegante:) Deinde autem (inquit) quum vidisset eum cum vniuersa fructificatione sua accurrisse (siue occurrisse) ei, virtute accepta de visu eius. Qui etiam rectè interpretatur illud,* κύριε, χαῖρε, *id est: Domine, salue.*

208. atque confirmat agnitione iam.] *Suprà enim Christus (vti est c.* 14.) eam confirmarat, *seu, vti apertiùs ibi*, informarat, solius substantiæ, non etiam scientiæ, *seu* agnitionis forma.

209. & ab omnibus iniuriis passionis expumicat, &c.] *Irenæus (inquit Rhen.) Et curationem passionum fecisse eius, separantem eas ab ea.* Expumicare *est expurgare, expolireque. Nam hic* pumicis *vsus & in chartis leuigandis, & sordibus pedum abradendis, in balneis.*

210. non eadem negligentia, &c.] *Irenæus (eodem teste:) Et non neglexisse eum (inquit:) nec enim erat possibile eas exterminari, quemadmodum priores, eo quòd iam habilia & possibilia essent.* Possibilia *dixit Interpres Irenæi, pro potentia & valida, quod Tertullianus:* exercitata & vsu viriosa *Pergimus enim legere cum Basil. edit. & MS.* 3. *ac Rhenano,* viriosa; *atque adeò etiam suprà lib. de Pallio c.* 4. *n.* 77. vestigia cestuum viriosa *legendum adnotauimus.*

211. massaliter solidata.] *Sic exponit (inquit idem) quod Irenæo est: coagulatum.*

212. desixit seorsum in materiæ corporalem paraturam.] *Hoc est (inquit idem) iuxta Irenæum: Segregauit separatim.* Paraturam *iterum vsurpat substantiuè, vt suprà sæpenumerò. Sic lib. de Carne Christi:* Debeo illos, *inquit*, de sua paratura repercutere. *Adu. Marc. lib.* 1. Nulla sibi prospexit agnoscendo paraturam. *& li.* 2. sic ædificat qui propria paratura caret. *lib.* 3. in tantùm paraturam desiderabat, vt credi posset. *In hoc ipso libro infrà:* In hoc, *inquit*, & paraturã mundi prospectam. *Vide etiam de* paratura *Adnot. nostras Apolog. c.* 22. *n.* 353.

213. commutans ex, &c. passione.] *Potest (inquit idem) esse figura Græca, vt sit sensus:* Commutans *ea vitia siue* passiones *ex incorporali* passione *indita secundum habilitatem atque naturam. Sed præstat totam sententiam, Irenæi verbis referre. Neque enim melior expositio inueniri potest: Sed segregantem (inquit) separatim (sic lego, pro: separauit) commiscuisse eas, & sic aptabilitatem & naturam fecisse in eas, vt in congregationes & corpora venirent. Atqui pro :* habilitatem, *reperitur noua vox in* 3. *MS. Vat.* habitabilitatem, *sed non placet.*

214. vt duplex substantiarum, &c.] *Irenæus (teste eodem:) Vti (inquit) fierent duæ* substantiæ, *vna quidem mala ex passionibus, altera autem conuersione, passionalis.*

215. HÆC ERIT MATERIA QVÆ NOS COMMISIT CVM HERMOGENE.] Cõmisit *(inquit idem) hoc est in certamen descendere fecit. Gladiatores propriè* committuntur, *quum ad digladiãdum componuntur, vt suprà adnotauimus, vbi dixit:* Absit vt Apostolos committam, *lib. de Præscript. adu. hær. Atqui hinc colligere est esse scriptum hoc libro priùs, librũ* aduersus Hermogenem; *quare & nos eum præposuimus.*

CAP. XVII.

216. Abhinc Achamoth expedita, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd ex imaginatione spiritale

genus

genus Achamoth produxerit. *Similiter autem Irenæus (vti etiam citat Rhenan.) satis obscurè iuxta editionem veterem, sed clariùs, si ex mea coniectura sic legatur: Hanc autem* Achamoth *extra passionem factam concepisse præ(pro: de) gratulatione, eorum quæcumque sunt luminum visione (antea erat: Visionem) id est, angelorum qui erant cum eo; & delectatam in conspectu (siue in conceptu, vti in margine est, & magis voci Græcæ correspondet, itémque Tertull. verbis obscœnis, quibus præfatur verba pudoris) eorum, peperisse fructus secundum imaginem dicunt partum spiritalem, secundum similitudinem factum satellitum Saluatoris. Quæ omnia paucioribus & clariùs expressit Theodoretus. Ipsam autem separatam ab affectionibus angelorum cœpit desiderium, & spiritalem fructum produxit angelis similem. Quare videtur mihi emēdari debere textus Græcus, ex quo vertunt quidam: congressam cum illis; neque enim id aut Auctor, aut Theodoretus habent, sed potius; intra seipsam concepisse ex sola contemplatione.*

217. & sibi intimarat.] Intimare *(inquit Rhenan.) pro intimum reddere. Sic in lib. de Habitu muliebri:* Nullus *(inquit)* clauus argentum intimat tabulis. *Vbi vide & Adnot. nostras cap. 5. num. 44. Siue autem legas:* Trinitas generum *cum excusis, siue:* generis *cum 3. MS. Vat. perinde est; ex quibus interim:* est, *addidi. Legendũ autem etiam cum Irenæo Græcè,* ὑλικὸν, *& Latinè:* materiale, *pro eo quod est:* ὕλη, *& materia.*

C A P. XVIII.

218. Hac auctoritate, &c.] *Inscriptionem damus huic capiti:* De Demiurgo per Achamoth ex animali substantia producto. *Atqui rectè addit Auctor:* quod cum magno horrore blasphemiæ & pronuntiandum & legendum est & audiendum. *Est enim blasphemia in* Deum nostrum, *ex Achamoth partu informi & animali substantia productum dicere,* qui *(vti ait Auctor initio lib. 5. adu. Marc.)* sine origine est, æternus, innatus, infectus, *sicut non semel repetit lib. adu. Hermog. Certè etiam huic errori* blasphemiam *adscribit Irenæus lib. 2. cap. 3. ac 9. & etiam impugnat cap. 44. 54 ac 55.*

219. trium, &c. liberorum.] *De Iure (inquit Rhen.)* trium liberorum *multa sunt passim in constitutionibus veterum Imperatorum. Vetus Interpres, hoc est, expositor Codicis Theodosiani, qui mutilus exstat, in cap. de Legitimis hæredibus, lib. 5. docet matrem habere ius* trium liberorum, *si ingenua tres partus viuos, & libertina quatuor ediderit. Hoc priuilegium etiam illis, qui nullos sustulerant liberos, interdum principum fauore concedebatur. Ius* triũ liberorum, *Suetonio Tranquillo, parum fœlix matrimonium experto, tribuit Traianus Cæsar; id rarissimè facere solitus, nec numerum excedens, quem apud amplissimum senatum sibi suffecturum dixerat. Porrò multum valebat ius* trium liberorum *ad hæreditates adeundas. Distinguo autem:* Eo animo, vnum ad animale, conuertit; *vt* vnum *ad* animale *referatur, &:* conuertit, *absolutè accipiatur.*

220. prolatis Soteris disciplinis.] *Interpres (inquit idem) Irenæi doctrinas vocat: Conuersam (inquit) in formationem eius quæ facta erat de conuersione eius animalis substantiæ, emisisse quoque à Saluatore doctrinas. Sensus est: Soter docuit Enthymesin, & adiuuit. Nam paulo antè dixit Irenæus: Virtutem Saluatorem fabricasse.*

221. Deum fingit hunc nostrum.] Fingit *accipi pro formauit, ex eodem Irenæo patet. Qui addit, sicuti etiam Theodor. & Epiphanius:* ex animali substantia. *Quam blasphemiam idem refutat lib. 2. cap. 53.*

222. præter hæreticorum.] *Iterum (vti etiam Rhenan. adnotat)* præter *iungit cum Genitiuo, vt infrà cum Ablatiuo adu. Marc. lib. 4.* Præter oneribus conspassionum offarcinatum eduxit ex Ægypto, *quemadmodum illic adnotauimus. Sumit enim* præter, *pro prætterquàm. Cicero ad Q. Fratrem: Atque etiam è Græcis ipsis cauendæ sunt quædam familiaritates,* præter *hominum perpaucorum; si qui sunt vetere Græcia digni. Sic Græci* τὸ πλὴν *vsurpant, cum Nominatiuo coniungentes, pro prætterquàm, siue: nisi. Similes etiam sunt loci eiusdem lib. 4. adu. Marc.* præter ex causa adulterij; *& suprà Tom. 1. Apolog. cap. 6. num. 79.* præter vnico digito.

223. & Demiurgum, & regem vniuersorum.] *Sic ex MS. 3. Vatic. cod. Nam non solùm* Regem, *sed &* Demiurgum, *id est,* opificem vniuersorum *dicebant. Quod nomen mutuarunt Valẽtiniani à* Demiurgo Platonico.

224. Ab illo enim omnia, si tamen ab illo, & non ab ipsa potius Achamoth, à qua, &c.] *Sic iterum ex MS. Vatic. & edit. 1. pro eo quod irrepserat,* in ipsa, *&* à quo. *addens ex Iren. Epiphan. & Theodor.* omnia. *Quia sicuti partim Rhen. adnotauit, Irenæus scribit: Omnia (nam sic ex Græco legendum, pro: Ea) quæ post ipsum sunt, eum formasse latenter (quod hîc dicit:* occultò) *motum à matre sua. Atqui ignorantiam istam Demiurgi impugnat Irenæus lib. 2. cap. 5.*

225. singillario extrinsecus ductu.] *Ita haudubiè legendum cum 2. Vat. MS. cod. aut:* singulario, *cum tertio Vat. MS. cod. pro eo quod erat:* sigillario. *Ac si dicat, nouo* extrinsecus *per singula* ductu. *Si legamus* singillario, *id deriuatum censebitur à singillatim, de quo vide Adn. nostras ad lib. B. Cypriani de Oratione Dominica, nu. 18. Si alterum, eodem significatu dixit Plautus in Captiuis: His indito cathenas* singularias.

226. nomen illi Metropatoris miscuerunt.] *Irenæus (vti etiam Rhen. adnotauit:) Vnde (inquit)* Metropatorem *& Apatorem, & Demiurgum eum & Patrem (sic enim castigandus est ex Græco, pro: Fratrem) vocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum, id est, Psychicorum; Sinistrorum verò, id est, Hylicorum, Demiurgũ; omnium autem Regem. Atqui quum* ὑλικῶν *legatur apud Iren. & Epiph. lego:* materialium, *pro eo quod corruptiss. erat:* maternarum. *nam & MS. 3. Vatic. quamproximè accedunt, & id etiam censet Abb. Billius Schol. in Irenæum.*

C A P. XIX.

227. Sed nec nominum proprietas, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De imaginibus seu similitudinibus, quas ignorante Demiurgo latẽter Soter operatus sit in Achamoth. *Pertinet autem etiam istud ad fabulas de Ideis Platonicis, quas pulcrè refutat Iren. li. 2. ca. 6. Vbi etiam paulo apertiùs totum hunc locum repetit quàm lib. 1. cap. 1. dicens inter cetera: Quonam modo ea quæ sunt creatura, sic varia & multa & innumerabilia Aeonum* xxx. *imagines esse possunt? &c. ne prolixiores simus.*

228. in honorem Æonum imagines commentatam.] *Quum & Græcè apud Epiphan. & hîc apud Tertull. & apud Iren. lib. 2. sic legatur; omninò etiam Iren. lib. 1. cap. 1 legendum:* imagines, *pro:* imaginem. *Facit autem ad intellectum, quòd posteriori loco Iren. similitudines vocet eorum qui intra Pleroma sunt* Æonum.

229. rursus hoc in Soterem, &c. detorquent.] *Clariùs (etiam Rhen. adnotante) Irenæus: Magis autem Saluatorem, per ipsam nempè, dicunt imagines fecisse; quod*

alio loco dicit : in conditione per matrem.

230. vt ipsam quidem (nempè Achamoth) imaginem patris.] Apertius est istud dicere Achamoth imaginem patris, & mox Nῦ filium, seu potius imaginem Nῦ filij, quàm sicuti apud Iren. lib. 1. cap. 1. legitur: in imagine; vbi adeò etiam sic castigandum & Græcum & Latinum textum apparet, ex eiusdem loco posteriori, vbi disertis verbis Demiurgum seu mundi fabricatorem imaginem vnigeniti vocat, non: in imagine.

231. inuisibilis & incogniti.] Quòd pater ille seu Propator inuisibilis quidem, sed non incognitus, pulcrè deducit Iren. lib. 2. cap. 3.

232. incognitam scilicet & inuisibilem Demiurgo.] Istud idem pulcrè ac tanquam blasphemiam impugnat ibidem cap. 5.

233. eundem autem Demiurgum Nῦ filium effingeret.] Nempè Soter. Atqui rectè Rhenan. Sensus est (inquit:) Demiurgum imaginem Nῦ filij Propatoris vnigeniti seu Monogenis effingeret; quod ipsum ibidem impugnat Iren.

234. Archangeli verò, Demiurgi opus, reliquos Æonas exprimerent.] Id est (eodem Rhenano interpretante) reliquorum Æonum essent imagines. At contrà rectè Iren. loco mox citato: Quum multi sint (inquit) & innumerabiles circa factorem angeli, quomodo Pleromatis angeli, angelos factoris imagines habebunt; iam non consequentibus xxx. Æonibus (sic lego, pro: Æonis) in multiformem conditionis varietatem, &c. quæ compendij gratia omittimus. Hoc interim inde patet, quòd Valentiniani præter angelos satellites Soteris in Pleromate, etiam angelos seu archangelos (vti vocat solus Tertullian. quantum apparet ad distinctionem cælorum) opus Demiurgi somniauerint; atque adeò etiam in Schemate nostro archangelos Demiurgo comites adieci. Atqui rectè Rhenan. ibi: multo magis patris subaudit: ignarum.

235. imaginem Nῦ ignorantis patrem.] Etiam hanc blasphemiam impugnat Iren. vbi suprà.

236. & angelos famulos simulacra dominorum.] Famulos appellat, quos suprà ca. 12. satellites; & simulacra, id est, imagines Dominorum, nempè, vti paulo antè: cæterorum Æonum.

237. mulum de asino pingere.] Vice (inquit Rhenan.) prouerbij vsurpat: mulum de asino pingere, id est: ad exemplar ineptiarum, similium ineptiarum exemplum repræsentare, aut ad mendacia, noua mendacia confingere. Nam subijcit:

238. & Ptolomæum describere de Valentino.] Portentosas istas nugas prior Valentinus commentus est, Ptolomæus aliquid de suo adiecit, ab Auctore nonnihil varians. Ergo Valentino hæreseos istius auctori, nomen asini competit, vt muli Ptolomæo discipulo. Ex asino & equa mulus gignitur mense 12. ait Plinius lib. 8. & mox addit: Obseruatum è duobus diuersis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum esse similia; eáque ipsa quæ ita nata sunt, non gignere in omni animalium genere. Vt non sine causa muli vocabulum Ptolomæo sit tribuendum.

CAP. XX.

239. Igitur Demiurgus extra Pleromatis limites constitutus, &c.] Hoc caput inscripsimus: Quòd Demiurgus mundum hunc & cælos condiderit. Atqui istud etiam impugnat Iren lib. 2. cap. 5. maximè quum dicat à Demiurgo extra Pleroma constituto mundum conditum.

240. nouam prouinciam.] Adludit (inquit Rhenan.) ad morem Imperatorum, qui prouincias subiugabant; & est Appositio. Hoc Irenæus his verbis refert: Patrem itaque & Deum dicunt factum eorum quæ sunt extra Pleroma, fabricatorem esse omnium Psychicorum & Hylicorum. Separantem enim duas substantias confusas, & de incorporalibus corporalia facientem, fabricasse quæ sunt cælestia & terrena; & factum Hylicorum & Psychicorum, dextrorum & sinistrorum fabricatorem, leuium & grauium, sursum aduolantium, & deorsum deuergentium; sic enim legendum pro: demergentium.

241. duplicis substantiæ illius destrusæ.] Hanc habent iterum vocem Tertullianicam 2. Vatic. MS. cod. & Rhen. pro: detrusæ. Respicit autem (inquit idem) ad id quod suprà dixit cap. 16. desixit seorsum in materiæ corporalem paraturam.

242. sublimantia.] Id absolutè dictum (eodem adnotante) pro: in sublime tendentia.

243. quum ipsam cælorum septemplicem scenam solio desuper suo finit, &c.] Lego ex 3. Vat. cod. quum. Hanc verò mox: hebdomadem sedis suæ vocat. Similiter Irenæus li. 1. ca. 1. & Epip. (etiam Rhenano citante) Septem quoque cælos fecisse, super quos Demiurgum esse dicunt, & propter hoc Hebdomadam vocant eum. Solium verò seu sedem vocat Demiurgi septemplicem scenam cælorum, quòd illis desuper insideat, non aliter atque Deum in cælo Empyreo super omnes cælos orthodoxi collocant. Pro eo autem quod Sabbatum dictum Demiurgum hîc habet Auctor, Iren. Hebdomada.

244. & Ogdoas mater Achamoth.] Omninò aut sic legendum, aut: Ogdoada matrem; alioqui enim non erit oratio Latina, quamquam etiam, si postremum hoc legamus, oportebit adijcere dicunt, quod habent Iren. & Epiphan. quare prius magis placet. Lego etiam iterum cum MS. 3. Vatic. primogenitalis, pro eo quod tanquam elegantius substitutum erat: primigenialis.

245. Cælos autem noëros.] Νοερὸς, id est, (inquit Rhenan.) intellectuales. Maluit enim vti Græca voce. Atque adeò omninò sic legendum, pro eo quod editio Lugdunensis: noëtos. Proinde etiam Græcum exemplar, Epiphan. sic castigandum, maximè quum illius Interpres verterit: intellectualis, nec absimiliter Irenæi Interpres vterque.

246. sicut & paradisum archangelum quartum.] Paulo aliter Iren. τέταρτον ἄγγελον δυνάμει ὑπάρχειν λέγουσι, quod rectè transtulit Epiph. Interpres, quartum angelum potentia esse dicunt. quare & apud Iren. Latinum legi debet virtute angelum quartum esse dicunt, pro eo quod est: virtutem. Atqui videntur Valentiniani in ea fuisse sententia, vt paradisum visibilem negauerint, quod (vti rectè adnotauit Feu-ardentius) hæresi adscribit Seleucianorum & Hermianorum August. li. de hæres. Verùm de hoc latiùs infrà Tom. 4. ad fragmenta lib. de Paradiso. Porrò impugnat etiam istud de Paradiso Iren. lib. 2. cap. 55.

247. Satis meminerat Ptolomæus puerilium discibulorum, &c.] Videtur (inquit Rhenan.) Ptolomæus Valentini sectator id commentus esse de Paradiso archangelo quarto supra cælum tertium extenso. Vocat autem puerilia discibula, fabulas pueriles, quæ solent pueris recitari à nutricibus aut aniculis. Nucetum autem, eodem interprete, locus est nucibus arboribus consitus, à nuce, vt Lauretum à lauro, Quercetum à quercu.

248. &

248. & ideò fortasse non scit.] *locus est* (*inquit idem*) *in* Demiurgum, *quem Valentiniani fabulabantur putasse omnia à semetipso fecisse, quum ea fecisset Achamoth. Cælum enim fecisse nescientem cælum, & hominem plasmasse ignorantem hominem, terram autem ostendisse non scientem terram. Et in omnibus sic dicunt ignorasse eum figuras eorum quæ faciebat, & ipsam etiam ignorasse matrem, at semetipsum putasse omnia esse. Irenæi verba sunt, quæ retuli idcircò, vt intelligatur hîc Tertull.*

249. quæ & effectum suum ministrabat.] *Irenæus*(*vti idem etiam adnotauit:*) *Causam* (*inquit*) *ei fuisse matrem eius talis opinionis suæ*(*sic enim lego cum Billio ex Græco, pro: operationis*) *dicunt, quæ sic voluerit inducere eum, caput quidem & initium suæ substantiæ, dominum autem vniuersæ operationis.*

250. cur sibi quoque ista noluit nota esse, &c] Sibi (*inquit idem*) *id est, Demiurgo.* sibi, *pro: ei. Cicero pro Lege Manilia: ex eodem* (*inquit*) *Ponto illa Medea quondam profugisse dicitur, quam prædicant in fuga fratris sui membra in iis locis, quà se parens prosequeretur, dissipauisse. sc, dixit, pro: eam. Lucanus in quinto Pharsaliæ:*

--Quæ nox sibi proxima venit,
Insomnis viduo tum primùm frigida lecto.

sibi, *posuit, pro ei.*

CAP. XXI.

251. Interim tenendum Sophiam cognominari, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De variis nominibus Achamoth. *Nam similiter* (*vti etiam adnotauit Rhenanus*) *Irenæus: Hanc autem* (*inquit*) *matrem & Ogdoadam vocant, &* Sophiam, *& Terram, & Hierusalem, & Spiritum sanctum, & Dominum masculiniter.*

252. Puto & barbam.] *Hoc ideò dicit*(*eodem adnotante*) *quia vocant eam Spiritum sanctum & Dominum masculinè, vt modò citauimus ex Irenæo; quum tamen illa fœmina sit, domina appellanda, non Dominus. Quæ addit per cetera, intelligi eam partem quæ viri sumus.*

253. Alioquin Demiurgus adeò rerum non erat compos, &c.] *Sensus est*(*inquit idem:*) Demiurgus nō erat compos accedere spiritalia, *id est, intelligere*, ipse de animalibus, *id est, animalis existens*, censu inualitudinis, *id est, propter inualetudinem. Irenæus*(*saltem iuxta castigationem Rhenani, cui consentit Iren. noua versio per Billium & Epiph.*) *clariùs paulo sic habet: Et propter hoc infirmiorem*(*antea malè: superiorem*) *illum existentem, nescire*(*priùs pessimè: præscire*) *quæ sunt spiritalia, & se putasse solum Deum, & per Prophetas edixisse*(*pro: se dixisse*) Ego Deus & absque me non est; *alludens ad istud Isai. cap. 45. pro quo Iren. &* præter me nemo.

254. Ergo & factum intelligebat.] *Nam & seipsum*(*vti rectè Rhen.*) *&* factitatorem facti, *vtpote sui ipsius*, esse quemcūque, *id est, aliquem quisquis ille est*, quomodo ergo solus sibi videbatur, saltem suspectus(*id est, suspicans*) de aliquo factitatore? *Sunt enim verba auctoris impugnantis iactantiam illam Demiurgi.*

CAP. XXII.

255. Tolerabilior infamia est apud illos, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De diaboli origine, partim ex Achamoth, partim ex Demiurgo.

256. & spiritalium malitiæ] *Sic omninò lego, pro:* malitiarum, *tum quòd dicat suprà lib. de Præscript. adu. hær c. 4 9* ex timore (*inquit*) & ignorantia spiritus nequitiæ & malignitatis, *tū quòd alludit ad illud Ephes. 6.* spiritalia nequitiæ. *Maximè quum sic Irenæus: De tristitia autem* (*inquit*) spiritalia malitiæ *dicunt facta Vnde & Diabolum genesin habuisse, quem Cosmocratorem vocant, & dæmonia & omnem* spiritalem malitiæ *substantiam. Atqui hanc varietatem, quæ modò ex lacrymis quæ ex tristitia oriuntur, factas aquas dicunt Iren. & Tertull. modò ex tristitia spiritales ortas substantias, difficile est in concordiam redigere; nisi fortè ex his Auctoris verbis:* ex mœroris nequitia; *quæ quid intelligatur, videtur suprà significare, quum dicit*: ex timore & ignorantia. *Certè cap. sequ. rursum de ea re loquitur:* si non & illum mœstitia.

257. & superiorum magis gnarum.] *Apertiùs Irenæus: Et* Cosmocratorem *quidem* (*inquit*) *intelligere dicunt ea quæ sunt super eum, quoniam sit spiritalis malitia: Demiurgum verò ignorare, cum sit animalis. Atqui videntur propterea* Cosmocratora *diabolum appellasse, quòd Ioan. 12. princeps huius mundi appelletur: seu potiùs ex Apostolo id desumpserunt, qui Eph. 6.* κοσμοκράτορας *vocat tenebrarum harum rectores.*

258. cui omnes hæreses procurantur.] Procurare, *&* procurari (*inquit Rhenan.*) *semper cum Datiuo construit Vide autem similes locos aliquot suprà T. 1. lib. ad Scapulam, cap. 4. num. 33.*

CAP. XXIII.

259. Singularium autem potestatum arces his finibus collocant, &c] *Caput hoc inscripsimus*: De arcibus quibus singuli quique Æones collocati sunt, & aëris ac ignis origine. *Nam Æonas hîc* potestates *appellat, quomodo etiam infrà cap. 30. & rursum lib. adu. Gnosticos*: tunc confitendum (*inquit Ironicῶς loquens*) apud veras potestates. *Hoc autem ordinè Auctor Æonas collocat, secundum quod etiam Schema Æonum castigauimus.*

In summis summitatibus præsidet Pleroma Tricenarius.] *Id est* (*vt illi*) *tricenaria Æonum diuinitatis plenitudo.*

Inferius.] *id est, infrà* Pleroma, Achamoth.

Infra Achamoth Demiurgus.

Infra Demiurgum Diabolus.

Hanc rem (*inquit Rhenan.*) *narrat Irenæus his verbis: Habere autem* (*inquit*) *medietatis locum eam, scilicet Achamoth, & esse quidem super Demiurgum, subtus autem, siue extra Pleroma, vsque ad finem. Et infrà: Habitare* (*inquit*) *matrem quidem ipsorum in eo qui sit cælestis locus; hoc est, in medietate; Demiurgum verò in eo qui sit sub cælo locus* (*nam & Billius vertit ex Græco; in subcælesti loco*) *hoc est, in Hebdomade: Cosmocratorem verò in eo qui sit secundum nos mundo.*

260. metatur medietatem.] *Propriè* (*inquit idem Rhen.*) Metari *est locum destinare demetirive figendis militum tentoriis: vnde dictum*, Castra metari. *De hoc suprà diximus.*

26[illegible]. magis Diabolus.] *Subaudi* (*inquit idem*) *subest. Nam hunc dicunt Valentiniani in nostro mundo habitare qui cælis subest.*

262. ex Sophiæ vtiliss. casibus.] *Intelligit hîc* (*inquit Rhenanus*) Sophiam *filiam, siue Secundam* (*nam hoc illi maternum nomen*) *quæ & Enthymesis & Achamoth dicitur. Posset etiam dici inferior* Sophia, *sicut mater eius Teleti coniunx* Sophia *superior. De qua etiam hæc sequentia intelligenda sunt*: Sophiæ mœstitia, *&*: Sophiæ passionem, *cap. sequen.* de Sophiæ fletibus, *item*, & gramis Sophię. *Qui etiam rectè adnotat*: reciprocandi spiritus spatium, *& quæ sequuntur, per Appositionem interpretanda, vtpote quibus* aër *circumscribatur.*

263. His omnibus elementis atque corporibus

ignis inflabellatus est.] *Iren.* Ignem *verò omnibus his inesse; mortem & corruptelam & ignorantiam omnibus tribus passionibus inabsconsam docent. Sic enim distinguendum puto, ut mors & corruptela & ignorantia tribus passionibus inabsconsa doceantur, non verò ignis sit mors aut corruptela, aut mortifer & exitiosus. Addit autem per iocum* febricitasse, *tanquam ex calore febrium* ignis inflabellatus sit.

CAP. XXIIII.

264. Quum talia de Deo vel de Deis, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: De hominis fabricatione per Demiurgum. *Legimus autem iterum* Deis, *pro*: Diis.

265. Molitus enim mundum Demiurgus, &c.] *Legimus*: enim *ex MS.3.Vatic.pro*: ergo. *Ireneus autem sic habet: Quum fabricasset igitur mundum (inquit) fecit & hominem Choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab inuisibili substantia, & ab effusibili & fluida materia accipientem.*

266. quam nos vnicam nouimus terram, &c.] *Istud addit contra errorem Hermogenis, (vti patet lib. praecedent. cap. 5.)* de duabus terris, *quarum Gen 1. fiat mentio; quò pertinet etiam illud*: Materiæ illius scilicet Philosophicæ.

267. siccauerit.] *Absolutè (inquit Rhenanus) pro, siccata fuerit.*

268. ex pituitis & gramis. *Sunt gramæ (inquit Rhenan.) oculorum vitia, auctore Festo. Nonius Marcellus* gramarum *vocabulo*, pituitas *oculorum accipiendas docet, Cacilium adlegant, qui alicubi dixerit*: Gramosis *oculis ipsas, atratis dentibus. Graci* γλάμας *vocant, &* gramiosos γλαμυρές.

269. Figulat ita hominem] Figulationis *(inquit idem) vocabulo in aliis libris vsus est etiam Tertullianus; vt in libro de Resurr. carn.* Bene autem *(inquit)* quòd & plures & duriores quoque doctrinæ, totam hominis figulationem Deo nostro cedunt.

270. & de adflatu suo animat.] *Clariùs hoc dixit Auctor quàm Ireneus*: in hunc insufflasse psychicum.

271. ad imaginem & similitudinem factus, &c.] *Similiter Iren. Et hunc esse secundum* imaginem & similitudinem factum. *Quomodo autem homo* quadruplex res, *latiùs sequ. cap.*

272. vt imago quidem, Choicus deputetur, materialis scilicet.] *Apertiùs Iren. Secundum imaginem quidem hylicum esse, proximum quidem, sed non eiusdem substantia Deo. Vbi Hylicum dixit, quod Auctor* Materialem, *tum ibi, tum postea sæpè; nam Auctori frequentior est vox* Choicus, *Ireneo rarior, frequentior Hylicus. Hinc est quod Paraphrasticeus adiungit Auctor, non ad verbum*, materialis scilicet. *Correspondet enim hac vox* hylico; *at* choicus *terrenum significat.*

273. similitudo autem, animalis.] *Ireneus iterum clariùs: Secundum similitudinem autem* psychicum. *Verùm de* psychico, *seu* animali homine, *latiùs infrà T. 5. lib. de Ieiunio adu.* Psychicos, *num.2.*

274. & hanc esse pelliceam tunicam.] *Sic vertit Auctor quod Gracè est* δερμάτινον, *& proinde etiam in veteri Interprete legi debet proculdubiò*: dermatinam, *non* Adamantinam, *aut*: Adamiticam, *aut quod legit Rhen* adamanticam. *Vide Adnotat. Feu-ardentij numer 77. Et quidem (inquit Rhenan.) lib. de Resurr. carn. cap.7. sic scribit Tertull. noster*: Neque enim *(inquit)* vt quidam volunt, illæ pelliceæ tunicæ, quas Adam & Eua paradisum exuti, induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio, &c. *Vbi indubiè notat Valentinianos. D. Hieronymus adu. errores Ioannis Hierosolymitani disputans, inter cetera arguit eum, quòd* tunicas pelliceas, *humana corpora interpretetur, quibus post offensam & eiectionem de paradiso Adam & Eua induti sunt, quasi antè in paradiso sine carne, neruis & ossibus fuerint. De quo plura infrà lib. iam citato cap. 7. num. 62.*

CAP. XXV.

275. Inerat autem in Achamoth, &c.] *Capiti huic hunc titulum damus*: De spiritali semine homini infuso, & proinde de hominis quadruplici substantia. *Nominatim autem istam opinionem recenset his verbis Auctor infrà lib. sequen. de Anima, cap. 11.* Nec diutius *(inquit)* de isto nisi propter hæreticos, qui nescio quod semen spiritale infulciunt animæ, de Sophiæ matris occulta liberalitate collatum, ignorante factore; quum scriptura factoris magis Dei sui conscia, nihil amplius promulgauerit, quàm Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ *(ac si dicat Deum, non Sophiam)* & hominem factum in animam viuam, per quam exinde spiret & viuat. *Quò pertinet etiam illud eiusdem lib. cap. 21.* Quid enim spiritale in Adam?

276. peculium quoddam seminis spiritalis.] *Hoc est (inquit Rhenan.) quod suprà dixit*: Et tamen cum aliquo peculio relinquitur. *Quale autem sit* semen spiritale, *latiùs indicat Ireneus his verbis: Partum verò matris ipsorum, quem ex angelorum qui sunt circa Saluatorem contemplatione concepit, existentem eiusdem substantia matris sua spiritalis; & ipsum enim ignorasse Demiurgum dicunt, & latenter depositum esse in eum nesciente eo, vti per eum in eam qua ab eo esset animam seminatum, & immateriale hoc corpus, gestatum quoque velut in vtero in his & amplificatum, paratum fiat ad susceptionem perfecta rationis. Quamquam interim Gracam vocem* λόγος *rectiùs interpretetur Tertullian. & Billius* sermonem, *quàm vetus Irenai Interpres*, rationem.

277. traducem animæ suæ.] *De* anima, an per traducem *nobis infundatur, latiùs sequ. libro de Anima, & in Prolegomenis inter Paradoxa Tertulliani.*

278. Latuit homo spiritalis flatu insertus, &c.] *Ireneus (citante etiam Rhenano:)* Latuit *igitur (inquit) quemadmodum dicunt, Demiurgum; consemmatus in sufflatione eius à Sophia, spiritalis homo, inenarrabili virtute & prouidentia. Atque hoc vltimum est quod Tertull. mox dixit*: Accipe industriam *(inquit)* clandestinæ prouidentiæ huius. *Quemadmodum enim (inquit) matrem suam ignorauit, sic & semen eius. Quòd etiam ipsam Ecclesiam esse dicunt exemplum (siue* speculum, *vti Tertull.) superioris Ecclesia.*

279. Proinde eum ab Achamoth deputantes, &c.] *Totius (inquit Rhenanus) sententia hic est sensus*: Eum, *censum nempè spiritalem*, ab Achamoth deputant *Valentiniani*, animalem à Demiurgo, Choicum à substantia ἀρχῆς, *hoc est, ab illa Materia Philosophica, in quam haretici quidam (Hermogeniani nempè, vti patet lib. praced.) principium illud, in quo fecerit Deus cœlum & terram, interpretantur*; carnem à materia. *Quod ipsum sic expressit Ireneus; Et hunc esse ex semetipsis (sic enim lego, pro: in, eò quòd Gracè sit, ex figmento suo) hominem volunt, vt habeat (sic etiam, pro: habeant) animam quidem à Demiurgo, corpus à limo, & carnem à materia, spiritalem verò hominem*

à matre

à matre Achamoth.

280. Habes nouum, id est, quadruplum Geryonem.] *Ex hoc (inquit Rhen.) quadruplici hominis censu, Spiritali, Animali, Choico, & Carnali,* nouum Geryonem *constituunt Valentiniani, non triformem, vt ille fuit, sed quadriformem.* Porrò Geryonem *ipsum non triplicis naturæ, vt fabulis proditur, fuisse ferunt, sed tres fratres tantæ concordiæ exstitisse, vt vno animo omnes regi viderentur. Ex Iustino. Vide & Adnotat. nostras suprà Tom. 1. lib. de Pallio cap. 4. num. 69.*

Cap. XXVI.

281. Sic & exitum singulis diuidunt, &c.] *Inscripsimus hoc caput:* De tribus hominum generibus quem exitum sortiantur, *siue:* De trinitate hominis, *quemadmodum loquitur Auctor suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 7. vbi vide Adnotat. nostras num. 39. Facit autem Auctor transitum à quadruplici censu ad tres hominum species, eo quòd (vti etiam adnotauit Abbas Billius) corpus & caro eadem sint. Eodem pertinet illud lib. sequen. de Anima cap. 21.* Iam nec triformis, vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur, quæ nec ipsa in Adam recognoscitur; *& paulopòst.* Idem enim conuertibilem negant naturam, vt Trinitatem suam in singulis proprietatibus figant. *Quibus locis & maximè illis verbis:* vt adhuc cædatur, *ad hunc lib. adludit, sicut etiam ibi adnotauimus num. 269. Irenæus idipsum sic explicat: Quum sint igitur tria (sic enim lego cum Abb. Billio, pro:* tres) *Materiale (quod etiam sinistrum vocant) ex necessitate perire dicunt; quippè quum nullam inspirationem, id est, spem, incorruptelæ recipere possit. Spiritale verò (ita etiam, pro: spiritalem) emissum esse, vt hîc animali coniunctum formetur; coërudirum ei in conuersationibus. Expone vt erudiri & exerceri, scilicet animalis censu possit cum eo, scilicet spiritali, in conuersationibus. Quibus addit quod Tertull. non habet: Et hoc esse dicunt salem (vti rursum lego cum Abb. Billio, pro: solem) & lumen mundi. Hactenus ille. Vnde patet* dubitatum euentum *hîc accipi pro dubio, &* comparationem, *pro præparationem ac formationem.*

282. vt erudiri cum eo, & exerceri in conuersationibus possit.] *Ex prædictis verbis patet legi debere:* possit, *pro:* potuit, *quemadmodum legendum etiam Rhenanus censuit. Porrò (inquit idem)* conuersationis *vocabulum, haud inelegans est. Iustinus lib. 44. Inde denique, inquit,* conuersatione *nutricis, eximia puero pernicitas fuit. Loquitur de expositio puero, quem cerua aluerat. Dixit autem etiam suprà Auctor Tom. 2. lib. ad Martyras, cap. 2.* conuersationem sæculi & carceris comparemus.

283. Indiguisse enim.] *Irenæus (inquit Rhenan.) Opus erat enim animali sensilibus disciplinis.*

284. in hoc & paraturam mundi prospectam.] *Et hîc (inquit idem)* paraturam *habes, pro creatione siue conditione mundi. Iren. Ob quam causam (inquit) & mundum fabricatum esse dicunt.*

285. In hoc & Soterem animalem in mundo repræsentatum, &c.] *Sic prorsus lego ex Iren. addens:* animalem. *Et saluatorem (inquit) ad hoc venisse animalem, suæ potestatis est vt id saluet. Hinc appellat* alia adhuc compositione monstrosum, *vtpotè quem Valentiniani non solùm ex omnibus Æonibus concinnatum suprà dixerint, cap. 12. sed &* tres induisse substantiarum conspicientias (*seu potiùs, quod malim legere cum Irenæo,* primitias, *quia Græcè est:* ἀπαρχὰς) spiritalem, animalem, & corporalem.

286. quarum summam saluti esset redacturus.] *Sic etiam alibi (adnotat Rhenanus) loqui solet Tertull. vtens* redigendi *verbo.*

287. animalem verò, quem mox, &c.] *Aut Appositio est (inquit idem) aut figura Græca, hoc est: Soter suscepit animalem substantiam, secundum Christum, quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quoque suum Christum filium naturalem adsignabant. Irenæus clariùs: A Demiurgo verò indutum psychicum, id est, animalem Christum. Addit autem* mox *Auctor, eo quòd* mox (*cap. nempè sequ.*) *de* Christo Demiurgi animali *sit tractaturus.*

288. administrationis vi, &c.] *Græcè* οἰκονομίας *tam apud Theodoretum quàm Epiph. quam rectiùs vertit Abb. Billius:* dispensationem. *quare & apud Vet. Iren. Interp. sic legendum censeo:* à dispensatione (*antea corruptè:* dispositione) *circumdatum corpus animalem habens substantiam, paratum verò inenarrabili arte, pro quo Auctor:* inenarrabili rationis ingenio, *pro quo Theodor. arcano quodam modo & ineffabili.*

289. quo congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui, &c. subiaceret.] *Hoc sic Irenæus: Vt & visibile & palpabile & passibile fieret. Igitur* defunctui (*inquit Rhenan.*) *hoc est, functioni cuilibet quam exercet homo.* Defunctus *enim iuxta quartam inflexionem, pro defunctione siue functione.*

290. ingratis.] *Hoc est (inquit idem) non sua sponte, & inuitus. Terentius in Eunucho: Opus faciam, vt defatiger vsque,* ingratis *vt dormiam.* Ingratis, *inquit Donatus, id est, non vltrò, quia nobis vltronea grata sunt:* ingrata, *quæ ab inuitis fiunt ac recusantibus. Hinc* ingratis *Aduerbium quibusdam vsurpatum. Atqui similiter, Auctor suprà lib. præced. adu. Hermog. cap. 19.* diuersa pars suspiciones suas ingratis fulcire conatur, ne scilicet non inde instrui videretur; *& li. de Anima c. 11.* & hic spiritum ingratis pronuntiamus.

291. Materiale autem, &c.] *Irenæus: Hylicon autem nihil omninò suscepit. Non enim Hylicon capax salutis.*

Cap. XXVII.

292. Nunc reddo de Christo, &c.] *Verba hæc capitis titulum indicant:* De Christo Demiurgi filio animali. *Verùm contra hanc blasphemiam latè Auctor scripsit infrà lib. de Carne Christi, agens contra tertiam hæresin.*

293. In quem tanta licentia Iesum inserunt, &c.] *Hunc reddit sensum Rhenan. Valentiniani inserunt Iesum illum ex omnium Æonum defloratione constantem Soterem, in animalem Demiurgi Christum, sartilem Christum constituentes. Et semen spiritale eodem modo in animale insulciunt, quemadmodum patebit in sequentibus.*

294. Esse enim Demiurgo Christum filium suum naturalem, &c.] *Lego:* enim, *pro:* etiam. *Atqui totidem penè verbis Iren. Sunt autem, inquit, qui dicat emisisse eum, scilicet* Demiurgum, *Christum* filium suũ, *sed Animalem. Et de hoc per Prophetas locutum esse.*

295. in Præpositionum quæstionibus positum.] *Hoc dicit (inquit Rhenan.) propter Præpositiones:* ex, *&* per. *Exponunt enim Christum ex virgine natum, id est, per virginem; hoc est enim quod subdit:*

296. id est, per virginem, non ex virgine æditum, &c.] *Huc pertinet illud suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 49. Hunc autem (Christum *nempè*) in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cœlo deferentem, quasi aquã per fistulam, sic per Mariam virginem trãsmeasse, nihil inde vel accipientem, vel mutuantem. *Hoc est enim quod hîc dicit*: transmeatorio potius quàm generatorio more. *& quod Iren. Esse autem hunc qui per Mariam transierit quasi aqua per tubum. De eadem hæresi sic etiam infrà Auctor lib. de Car. Christi cap.* 1. aut poterat (*inquit*) & carnem & natiuitatem confessus, aliter illas interpretari, vt condiscipulus & condesertor eius (*nempè Marcionis.*) *& rursum alibi*: Licuit (*inquit*) & Valentino ex priuilegio hæretico carnẽ Christi spiritalem comminisci, &c. *Vbi latè eandem confutat penè ad finem libri vsque, quò proinde Lectorem remittimus.*

297. Super hunc itaque Christum deuolasse, &c. Soterem per effigiem columbæ.] *Necessariò sic legere oportet, pro*: deuolasse Iesum, *quia præterquam quòd priùs dixit*: in quem tanta licentia inferunt Iesum, *etiam mox distinctè loquitur de substantiis*: Corporali Iesuaciana, & illa Sotericiana columbina. *Consentiunt etiam Iren. & Epiphan. Et in hunc (inquiunt) hoc est, in animalem Demiurgi Christum, in baptismate descendisse illum qui esset in Pleromate ex omnibus, Saluatorem in figura columbæ.*

298. Fuisse autem & in Christo etiam ex Achamoth, &c.] *Irenæus: Fuisse autem (inquit) in eo & illud quod est ab Achamoth, semen spiritale.*

299. Nam in figuram principalis Tetradis, &c.] *Irenæus: Dominum igitur nostrum (inquit) ex quatuor his compositum fuisse dicunt, seruantem typum primogenitæ & primæ quaternionis: de spiritali, quòd erat ab Achamoth; & de animali, quòd erat de Demiurgo; & de dispensatione, quòd erat factum inenarrabili arte; & de saluatore, quòd erat illa quæ descendit in eum columba. Qui vnà cum Epiphanio in hoc differt, quòd corporalem substantiam de* dispensatione (*sic iterum lego, pro: dispositione*) *dicat compositam; de qua suprà capite præcedenti, num.* 288. *pro eo quod Auctor* corporalem (*vti modò dictum est*) Iesuacianam *vocat. Certè vel hinc constat, quòd Valentiniani (quorum hi opiniones referunt) sibi non constarent, vtpotè quum priùs* dispensationem *hanc tam Irenæus quàm Auctor Soteri adscribat, hîc verò à* Sotericiana substantia *distinguat.*

300. Et Soter quidem, &c.] *Irenæus: Et hunc quidem (inquit)* impassibilem *perseuerasse; non enim possibile erat pati eum, quum sit incomprehensibilis & inuisibilis.*

301. Denique quum ad adprehensiones venitur, &c.] *Irenæus: Et propter hoc (inquit) ablatum esse, quum traderetur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi.*

302. Proinde nec matris semen, &c.] *Irenæus: Sed ne id quidem (inquit) quod à matre erat semen, passum esse dicunt. Impassibile enim & illud, quippè spiritale & inuisibile, etiam ipsi Demiurgo. Quod autem ille & Auctor* impassibile *hîc*; insubditiuum *dicit, quod etiam putat vsitatum Rhenan. lib. præced. adu. Hermogenem, mihi certè nunc non occurrit.*

303. Patitur verò animalis & carneus Christus, &c.] *Hanc sententiam (inquit Rhenan.) clarè exponit Irenæus, sic scribens: Passus est autem (inquit) secundum hos, animalis Christus, & ille qui ex dispensatione fabricatus in mysterio, vt ostendat per eum mater typum superioris Christi, illius qui extensus est cruci, & formauit Achamoth formationem secundum substantiam. Omnia enim hæc exempla illorum esse dicunt. hactenus ille. Atqui hinc etiam alia caussa significatur, cur* Horum crucem *nuncuparint, quòd nempè non solùm ab* Horo *Achamoth crucifixa sit, vti suprà est cap.* 10. *sed etiam quòd* superior Christus, qui ad Achamoth formandam venerat, cruci, id est, Horo fuerit innixus; *immò (vti legunt Iren. & Epiph.) in crucem* extensus; *sic illi suas blasphemias nitebantur ex historia vera crucifixi Christi colorare.*

304. Ita omnia in imagines vrgent.] *Vide hac de re suprà latiùs cap.* 19.

CAP. XXVIII.

305. Interea Demiurgus omnium adhuc nescius, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De animabus melioribus in Prophetas, & (*vti cap. sequen.*) in Reges & Sacerdotes adlectis. *Clariùs autem istud lineis aliquot interiectis, quas non habet auctor, sic explicat Irenæus: Eas verò quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores dicunt fuisse quàm reliquas. Quapropter & plus eas esse dilectas à Demiurgo, non sciente caussam, sed à semetipso putante esse tales. Quapropter & in Prophetas, ait, distribuebat & Sacerdotes & Reges; & multa de hoc semine dicta per Prophetas. Demiurgum autem (en ea quæ hîc adtingit auctor) quippè ignorantem quæ essent super eum, moueri quidem iis quæ dicuntur, contempsisse verò ea, aliam atque aliam caussam putantem, in spiritu qui prophetat (sic enim lego cum Billio & Interprete Epiphanii ex Græco) habentem & ipsum suam aliquam motionem, siue hominem, siue perplexionem peiorum; & sic ignorantem perseuerasse (ita lego, pro: conseruasse, cum Billio, quia Græcè est: διατετελεκέναι) vsque ad aduentum saluatoris.*

306. (diuidunt enim & Prophetiale patrocinium in Achamoth, in semẽ, in Demiurgum).] *Istud, quod Parenthesi ad maiorem loci intellectum inclusimus, idem Iren. verbis iam citatis interseruit: Deinceps (inquit) diuidunt Prophetias, aliquid quidem à matre dictum docentes, aliquid à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo.*

307. vbi aduentum Soteris accepit, &c.] *Quum venisset autem (inquit Iren.) Saluator, didicisse eum (scilicet Demiurgum) ab eo omnia dicunt, & in gaudium ei cessisse cum omni virtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centurionem, dicentem Saluatori: Et ego enim sub potestate mea habeo milites, & seruos, & quod iussero, faciunt. Siue autem legas*: occurrit *cum 1. Vat. cod. MS. siue cum reliquis*, accurrit, *perinde est.*

308. quòd successurus sit in locum matris, &c.] *Nempè secundum tabulatum cœnaculi matris, sicuti infrà latiùs cap.* 31. *Idipsum habet etiam Irenæus, sed verborum ordine nonnihil immutato: Perfecturum autem eum (inquit) eam quæ secundum ipsum est, mundi curationem (sic cum Billio lego, pro creationem; nam Græcè est οἰκονομίας quod auctor dispensationem vertit) vsque ad id tempus quod oportet, maximè autem propter Ecclesiæ diligentiam & curam, & propter agnitionem præparati præmii,* quoniam in locum matris transibit.

CAP. XXIX.

309. Colligam nunc ex disperso, &c.] *Inscriptionem*

nem huic capiti damus: De hominum & animarum tribus generibus adinstar tripartitæ Adæ posteritatis, Cain, Abel, & Seth. *Rectè autem dicit* Colligam nunc ex disperso, *quia alio ordine narrat, & sub finem huius capitis multa omittit, quæ habet Iren. nempè ea quæ habet de deprauata scripturarum citatione, fortasis quòd lib. de Præscript. aduers. hæret. id argumentum late tractasset, quò Lectorem remittimus, & ad Adnot. Feu-ardentij in Iren. lib. 1. cap. 1. num. 55. 56. & 57. Deinde etiam prætermittit Auctor scripturas, quas pro se citabant Valentiniani, quæ latissimè citantur ab Iren. lib. 1. cap. 1. & Epiph. hær. 31. Legi autem malim:* & tamen vnitam in Adam, *pro:* inunitam, *quia suprà cap. 25. & 26. disertis verbis indicauit Auctor,* Triformem naturam *illam in vno homine primo vnitam fuisse, maximè ob id quod sequitur:* inde iam diuidunt. *Nihil tamen volui immutare, quòd Rhenanus sic explicet:* inunita (*inquit*) *ab inuniendo, quod Græci dicunt* ἑνῶσαι.

310. inde iam diuidunt, &c.] *Similiter Iren. Hominum autem (inquit) tria genera dicunt: Spiritalem, Psychicum, Choicum, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth; vt ostendant & ex his tres naturas, iam non secundum vnumquemque, sed secundum genus.*

311. Choicum saluti degeneratum.] *Sicut (inquit Rhenan.) degenerem appellamus eum qui generosus non est, ita:* degeneratum saluti *vocat, quod ad salutem non est generatum. Irenæus enim sic istud reddit: Et* choicum *quidem in corruptelam abire.*

312. Animale mediæ spei deliberatum.] Deliberatum (*inquit Rhenan.*) *hoc est adiudicatum. Festus Pompeius auctor est,* deliberare, *à libella qua quid perpenditur, dictum. Et suprà dixit, vtens Metaphora aliquid in libra adpendentis, cùm de animali sensu loqueretur, cap. 26.* Animali verò (*inquit*) quem & dextrum appellant, dubitatum euentum, vtporè inter materialem, spiritalémque nutanti, & illac debito, quâ plurimum adnuerit. *Hinc videri potest non ineptè hoc vocabulum præsenti loco accommodasse. Iren. clariùs sic expressit: Animale verò (sic enim lego, pro: animalem) si meliora elegerit, in loco medietatis refrigeraturum. Hinc est, quia hic salus adhuc dubia, quòd* spiritale *dicat Auctor* certæ saluti præiudicatum.

313. Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt.] *Similiter Irenæus verbis aliquot interiectis: Et ipsas quidem animas rursus subdiuidentes, dicunt quasdam quidem natura bonas, quasdam autem natura malas: Et bonas quidem has esse, quæ capaces seminis sunt, alias verò naturâ nequam, numquam capere illud semen.*

314. De obuenientia.] *Vsurpat (inquit Rhenan.)* obuenientiam *substantiuè, ceu suprà delinquentiam, peccantiam, nocentiam, & proximè prospicientiam.* Obueniendi *verbo solent vti Iureconsulti. Nam propriè* obueniunt *nobis bona, quæ aliundè ad nos deferuntur. Vnde hæreditas* obuenire *dicitur. Eleganter Seneca: Philosophia homini (inquit)* non obuenit, *sed eam sibi quærere debet. Hinc* obuentiones *apud Vlpian. pro reditibus annuis.*

315. Id ergo granum seminis spiritalis, &c.] *Spiritalia verò (inquit Iren.) inseminat Achamoth, ex illo tempore vsque nunc; & iustorum animæ erudientur quidem hic, & semina enutrita, quia pusilla emittuntur, pòst deinde perfectione digna habita, &c. Vbi & iustorum animæ legimus, pro: propter quod & animæ, conformiter Billio & Epiph. Interpreti, quia Græcè est* δικαίων, *pro quo videtur legisse vetus Interpres* διὸ καὶ. *Atque istud est quod addit Auctor:*

316. Sed eruditu huius, &c.] Eruditu *dixit, pro eruditione. Nam gaudet (inquit Rhenan.) nominibus quartæ inflexionis. Sic infrà pro prolatione, prolatum vsurpat. Id quod etiam Tacito sollemne est, apud quem legis, accitu, concessu, obiectu, distinctu, subuectu, transpositu, prouisu, missu, lectu, aduectu, & indutui gerere. Vt apud Liuium: armatu & diuisui esse, & receptum habere. Porrò quod hic dicit Tertull.* eruditu huius fides augetur atque prouehitur, *cõsonat cum illo quod præcedit:* Spiritalem emitti in animalis comparationem, vt erudiri cum eo, & exerceri in conuersationibus possit. *Verbum* erudiri *in lib. de Carne Christi, eleganter vsurpat:* Quia per florem (*inquit*) & ex flore omnis arbor eruditur in fructum.

317. ceu suprà diximus.] *Sic ex MS. 3. Vat. cod. pro eo quod Rhenan.* ceu prædiximus. *Indicat autem (inquit idem) eum locum vbi suprà dixit, de semine loquens:* Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, vt quum Demiurgus animam mox de suo adflatu in Adam communicaret, pariter & semen illud spiritale quasi per canalem animam deriuaretur in Choicum, atque ita fœturatum in corpore materiali, velut in vtero, & adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. *Locus est suprà cap. 25.*

318. animæque hoc ipso ita ceteris præuertũt.] *Hoc est quod ab Iren. pauloantè num. 305. citatum est. Eas quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores esse dicunt quàm reliquas.* Præuertunt *autem, id est, anteuertunt, superant & excellunt ceteras. Tacitus lib. 7. Rhodij (inquit) impigrè præuerterunt. Quapropter & plus eas dilectas à Demiurgo non sciente caussam, sed à semetipso putante esse tales.*

319. Ex earum ergo laterculo.] *Est (inquit Rhenan.)* Laterculum, *libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuilium cognitio continebatur. Hic erat penes Primicerium notariorum. Sanè in volumine, quod descriptionem Imperialium officiorum cùm Orientis tum Occidentis cum imaginibus complectitur,* Laterculi *picturam cernere est, sed maioris. Vt etiam minus fuisse scias, cuius fit mentio in Codice, lib. 1. de Officio Quæst. l. Totius minoris* laterculi *curam. Sacrum* laterculum *Iustinianus adpellat in libris Authenticorum, in tractatu: Vt iudices sine quoquo suffragio fiant. Item in tractatu: De Mandatis principum, in principio: &* Laterculenses, laterculis *præfectos, in l. Comperimus, & in l. fin. C. de proximis sacrorum scriniorum, ceterísque qui in sacris scriniis militant, lib. 12. Porrò suspicor maius* Laterculum *dignitates ciuiles continuisse, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius, C. de offic. Quæst. lib. 1.*

Cap. xxx.

320. Ideóque nec operationes sibi necessarias, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd sibi operationes necessarias non existiment, sed nobis. *Hoc est (inquit Rhenanus) quod & Irenæus (sed multo antè) tradit: Quapropter & nobis quidem necessariam esse bonam conuersationem respondent; aliter enim impossibile esse saluari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quòd sunt naturaliter spiritales, saluari omninò dicunt. Quemadmodum enim Choicum impossibile est sa-*

lutem percipere (non enim esse illud capax salutis dicunt) sic iterum quod spiritale, (quod semetipsos esse volunt) impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunque fuerint facti. Quemadmodum enim aurum in cœno depositum non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cùm cœnum nihil nocere auro possit; sic & semetipsos dicunt, licet in quibuscumque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. Quapropter & intimoratè omnia quæ vetantur, hi qui sunt ipsorum perfecti, operantur; de quibus scripturæ confirmant, quoniam qui faciunt ea, regnum Dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducant, nihil inquinari ab eis putantes; & in omnem diem Festum ethnicorum pro voluntate in honore eorum factum, primi conueniunt, vt ne hoc quidem abstineant, quod est apud Deum & apud homines odiosum, muneris homicidiale spectaculum. Quidam autem & carnis voluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus, spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidam quidem ex ipsis clàm eas mulieres, quæ discunt ab eis doctrinam hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpè ab his suasæ, pòst conuersæ mulieres ad Ecclesiam Dei, cum reliquo errore & hoc confessæ sunt. Alij verò, ne manifestè quidem erubescentes, quascunque adamauerint mulieres, has à viris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij verò valdè modestè initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta. Et alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Hæc Irenæus. Cuius loci initium facit contra eos qui bona opera non necessaria audent adserere, vti rectè adnotauit Feu-ardentius num. 48. Pertinet autem huc illud Clementis Alexandrini lib. 2. Stromat. Valentiniani, *inquit, quum nobis quidem simplicibus fidem (addunt Iren. & Tertull. etiam opera) tribuerint, sibi qui natura salui fiunt, volunt esse cognitionem, ex excellentis abundantia seminis, dicentes esse eam longè magis à fide separatam, quàm spiritale ab animali. Quem ipsum errorem, quod natura ipsi salui fierent, iterum commemorat Clemens lib. 4. & 5. Stromatum.*

321. Martyrij quoque eludentes necessitatem.] *Tam amans (inquit Rhenanus)* Martyrij *fuit Tertullianus, quòd omnibus vbique persuadere nititur, non fugiendum, sed animosè & constanter Christiano sustinendum, vt à piis hic etiam atro calculo notari meruerit, propter necessitatem quam feruentiùs quàm cautiùs adstruebat. Hinc illæ* Martyrij *non vno loco commendationes, & fugæ in persecutione detestatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios qui in hoc volumine sequitur. Certè contra hos scripsit Auctor ex professo:* Scorpiacon aduersus Gnosticos.

322. vt salutem quam non de priuilegio status possidemus.] *Subaudi (inquit Rhenan.) nos orthodoxi. Igitur* Valentiniani de priuilegio status salutem possidebant, *ac seipsos appellabant spiritaleis, nos verò orthodoxos, animaleis. Quapropter (inquit Irenæus) nobis quidem, quos Psychicos vocant, & de seculo, esse dicunt necessariam continentiam, & bonam operationem, vti per eam veniamus in medietatis locum: sibi autem Spiritalibus & Perfectis vocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semen quod est inde pusillum emissum, hic autem perfectum factum. Item, vt est apud eundem, nos in vsu gratiam accipere dicunt, quapropter & auferri à nobis. Semetipsos autem propriè possidere desursum ab inenarrabili & innominabili Syzygia descendentem habere gratiam, & propterea adiici eis.*

323. inscriptura huius seminis.] *Subaudi (inquit idem) cōpetit secundum Valentinianos; aut, tribuitur nobis orthodoxis à Valentinianis. Suprà dixit:* vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, *id est: Animali censui inscriptas, sic hic vtitur inscripturæ vocabulo, pro nota siue censu seminis Animalis.*

324. qui amoribus Phileti, & vtique abortui.] *Alludit ad ea quæ suprà dixit cap. 9. de abortu Sophiæ cōiugis* Phileti, *seu Teleti; ex quo proinde & Demiurgus, & Animales homines, ac animæ (quales orthodoxos existimabant) ortum habuerint, vti patet suprà cap. 18.*

325. de passiuitate vitæ.] *Vide Adnot. in lib. præced. aduers. Hermog. cap. 41. num. 143. Quibus adde, quòd magis placeat sententia Abb. Billij, qui adnotat* passiuitatem *transferri à Tertulliano, quod Græcè est* ἐμπάθεια, *quàm quod alicubi Rhenan. putet hanc vocem dedu*ci *à passim. Atqui latissimè eorū* vitæ passiuitatem *seu licentiam prosequitur Irenæus, & adtingit de reliquis quoque hæreticis Feu-ardentius num. 52.*

326. & diligentia delictorum.] Diligentiam *(inquit Rhenan.)* delictorum, *vocat affectum & studium ad delinquendum siue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, vt est apud Irenæum, se non amittere spiritalem substātiam in quamlibet vitiosis criminibus versantes, quòd impossibile esset id quod Spiritale est, corruptionem sentire; auri instar, quod etiam in cœno suam naturam obtinet.*

327. quoniam & ipsa delinquendo profecit.] *Prorsus sic lego cum Rhenano, pro:* blandiendo. *Nam deliquit, inquit ille, Achamoth inquirendo lumen Christi superioris, ab Horo depulsa quò minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam.*

328. Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratia dicitur, &c. sacramentum.] *Etiam sic lego, pro:* gratiæ, *quod nullo sensu legebatur. Irenæus: Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos semper Syzygiæ (id est, coniugij) meditari mysterium. Atqui facit etiam hic locus pro* Matrimonio, *quòd* Sacramentum *sit: nam eodem recidit vox, quam habent Irenæus & Epiph.* mysterium, *sicuti suprà adnotauimus lib. de Præscript. adu hær c. 40. num. 248. maximè quum vterque adludat ad locum Apostoli Ephes. 5.*

329. nec legitimum veritatis.] Legitimus veritatis *(inquit Rhenan.) vt infrà adu. Marc. lib. 4. obnoxius confusionis.*

330. deuersatus.] Deuersatus *(inquit idem) pro: versatus. Sic & suprà cap. 20.* deuersatus illic inter arbusculas & nubeculas, *& infrà cap. 32.* illuc habeo deuertere. *Et aduersus Marc. lib. 2.* Quatenus & ipsi Deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deuersatum iam credidistis.

331. & quid facient spadones, quos videmus apud illos?] *Videtur quidem prima facie istud non conuenire cum Iren. sed ille non negat etiam apud Valentinianos inueniri spadones, sed dumtaxat non necessariam illis continentiam. Sic enim habet Iren. Nobis quidem, quos Psychicos vocant, necessariam esse continentiam, sibi autem spiritalibus & perfectis vocatis nullo modo.*

CAP. XXXI.

332. Superest de consummatione & dispensatione mercedis.] *Quum verba hæc titulum capitis indicent, alio non est opus. Latissimè autem impugnat Iren. quæcunque hoc & sequenti capite commemorantur ex Valentinianorum sententia, lib. 2. cap. 50. 51. 52. 53. & 54.*

333. Vbi

333. Vbi totam messem Achamoth sui seminis presserit.] *Vtitur (inquit Rhenan.) Metaphora fruges maturas demetentis, & quod demessum est, in horreū conuehentis, molentis deinde, & postremò in conspersionem temperantis, donec totum fermentetur. Iren. Quum autem vniuersum semen, inquit, perfectum fuerit. Hæc verba Tertull. per copiam extendit, sic dicens:* Messem presserit, *vt Virgilius:*

--& ruris opaci
Falce *premes* vmbram.- *& alibi:*
Quod superest, quæcumque *premes* virgulta per agros.

334. & defarinatum in conspersionis aluearia absconderit.] *Accipitur (inquit idem) alueare pro vase pistorio cauo, in quo fit conspersio, hoc est, farina aqua cōspergitur & temperatur. Porrò:* defarinatum, *eleganter dixit de semine per molarem comminuto.*

335. tunc consummatio vrgebit.] *Iren. paulò superius:* Consummationem *verò dicunt futurā, quum formatum & perfectum fuerit scientia omne spiritale, hoc est, homines qui perfectam agnitionem habent de Deo, & hi qui ab Achamoth initiati sunt mysteria. Esse autem hos semetipsos dicunt Valentiniani. Similiter etiam dicti lib. 2. cap. 5. In* consummatione *(sic lego, pro:* consummationem*) dicentes ipsorum matrem in Pleroma regredi, & recipere sponsum suum Saluatorem. Hoc est enim quod sequitur.*

336. Igitur imprimis ipsa Achamoth, &c.] *Dixit (inquit Rhenan.) de* consummatione, *nunc incipit agere de* dispensatione mercedis.

337. de regione medietatis.] *Nam, inquit idem, suprà (capite nempè 23. & in Schemate initio huius libri) habes de arcibus singularium potestatum, vbi disputat quibus finibus collocentur:* Inferius illum, *inquit, hoc est Tricenarium Pleromatis inhabitatorem,* metatur medietatem Achamoth.

338. de tabulato secundo in summum transfertur, &c.] Tabulati secundi, *inquit idem, nomenclatura, medietatis regionem intelligit, vt summi vocabulo ipsum Pleroma.*

339. & statim excipit compactitius ille Soter sponsus, &c.] *Scio, inquit idem (quale quid & ego de me velim Lector æquus iudicet) religiosè versandum esse in monumentis veterum Auctorum, nec temerè aut statim mutandum quod non intelligas, & hic meus est mos. Tamen non potui mihi temperare, quin hic pro:* comparcinus *scriberem:* compactitius ille Soter, *cùm quod Compingendi verbo suprà de Sotere loquens Tertull. vtitur cap. 12.* Pulcherrimum, *inquit,* Pleromatis sydus, fructúmque perfectum compingūt; *tum quòd Iren. Saluatorem, inquit, qui est ex omnibus factus. Quòd si cui magis adridet* comparcinus, *reponat id in libro suo. Nec sine caussa admoneo Lectorem. Ceterùm quod hic Tertull. narrat, exponit his verbis Iren. Quum autem, inquit, vniuersum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, & intra Pleroma introire, & recipere sponsum suum saluatorem, qui est ex omnibus factus, vti Syzygia fiat saluatoris & Sophiæ, quæ est Achamoth.*

340. Hic erit in scripturis sponsus, & sponsalis, Pleroma.] *Horum verborum rectè hunc sensum Rhenan. reddit: Quoties in sacris litteris* sponsi *mentio fiat, hunc Sotera venire intelligendum secundum nænias Valentini; præterea quoties* sponsalis *lecti siue Thalami nomen occurrat, ipsum* Pleroma *accipiendum. Verbi gratia, apud Psalmographum legimus:* Tamquam sponsus procedens de thalamo suo. *Hoc statim interpretarentur Valentin. de Sotere procedente de Pleromate. At apud Irenæum paulo aliter scriptum est: Et hoc, inquit, dicunt esse sponsum & sponsam, Nymphonem verò vniuersum Pleroma. Sed de* Nymphone *latiùs infrà c. sequ.*

341. Credas, &c. Leges Iulias interuenire.] *Locus est (inquit idem) Tertull. putantis, ni* Leges Iuliæ *de adulteriis, & de vi publica seu priuata obstitissent, verendum fuisse ne Achamothæ de tabulato inferiori in summum Pleromatis tabulatum transeunti, inter tam procaces angelos, vitium offerretur, siue stuprum accideret, aut vis aliqua inferretur. Nam quum puella nupturæ hinc inde deducuntur, etiam raptus periculum incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ, Francisci Ducis vnicæ filiæ, quæ Maximiliano Cæsari despōsata erat. Porrò* Lex Iulia *de adult. coërcendis, non solùm temeratores alienarum nuptiarum gladio punit; sed & eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem* Lege Iulia *etiam stupri flagitium punitur, quum quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viuentem stuprauerit. At* Lex Iulia *de vi publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Ex Institut. Iustiniani lib. 4. tit. de Publicis iudiciis. Idē habes C. lib. 9. tit. Ad* Legē Iuliam *de adult. & de stupro. Et alio tit. Ad* Legem Iuliam *de vi publica siue priuata.*

342. sicut & Cainam.] *Nescio, inquit idē, an significet legem Caij Pompeij Strabonis, quæ veteribus incolis Transpadanis, ius Latij dedit, quod ceteræ coloniæ Latinæ habebant, vt petendi magistratus, & ciuitatis Rom. ius adipiscerentur. Ceterùm Achamoth de exteriori inferiorique tabulato, quod sub Pleromate erat constitutum, intra ipsum Pleroma transiens, indigebat certè priuilegio aliquo, vt sublimioris digniorisque loci fieret capax: Alioqui pœna Legis Visselliæ ei timenda erat, de qua habes C. lib. 9. tit. ad Legem Visell. Atqui MS. 3. Vatic. cod. legunt:* Caniam.

343. Et Demiurgus tunc de hebdomade subcœlesti.] *Sic Tertull. hic & Iren. loco ibi citato, castigandum, pro:* cœlesti, *suprà monuimus c. 23. n. 259.*

344. in superiora mutabit.] Mutabit *(inquit Rhenan.) absolutè Irenæus: Demiurgum verò, inquit, trāsire dicunt, & ipsum in matris suæ Sophiæ locum, hoc est, medietatē. Addendo autem:* in vacuum cœnaculum matris, *exponit, quid intellexerit per illud:* in superiora. *Erat autem* vacuum, *nam mater Achamoth in Pleroma ascenderat. Quid? quòd etiam medietatis ille locus Cenoma, id est:* vacuum, *immò* vacuum Epicuri *appelletur ab Iren. & Tertull. vbi suprà est adnotatum cap. 14. num. 161.*

345. sciens iam nec videns illam.] *Sensus est (inquit Rhenan.) Antequam foret illuminatus à Sotere, & antequàm transisset in tabulatum Achamothæ matris Demiurgus, ignorabat eam matrem suam; sed post illam illuminationem, & ascensum in superius cœnaculum, tum primùm intellexit se habere matrem; quam tamen non videbat, quippè quæ se receperat iam intra Pleroma.*

346. Nam si ita erat semper, ignorare maluisset.] *Idem hunc huius sensum ita reddit: Si res in Demiurgi manu fuisset, maluisset matrem suam Achamotham semper ignorare. Valde enim sibi placebat, atque superbiebat, existimans se solum Deum esse, & quicquid faceret, à semetipso facere. Postquàm autem omnia à Sotere*

est edoctus, & in tabulatum matris Achamothæ ascēdit, cognouit se viribus matris adiutum, quā tamen non videbat in superius Pleromatis domicilium translatā. Inde demittebat animum, qui sola opinione beatissimus, potentissimus ac gloriosissimus antè Deus fuerat.

CAP. XXXII.

347. Humana verò gens, &c.] *Caput hoc inscriptum:* De exitu seu dispensatione mercedis triplicis hominis. *Repetitur autem pluribus, quod suprà tribus verbis dixerat cap. 26. & latè refutatur ab Iren. locus suprà citatus num.* 332.

348. Choicæ & materialis notæ in totum interitum.] *Sic lego, addito:* in, *quod subintelligi scripsit Rhenan. qui adnotat:* totum *dici propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantùm esset interitus. Iren. Et* Choicum *quidem in corruptelam abire dicunt. Nam fit mox &* corporis *&* animæ *mentio.*

349. Et anima mortalis apud illos, &c.] *Quòd* anima mortalis *non sit, non vno in loco tractat Auctor lib. sequ. de Anima, quò Lectorem remittimus.*

350. Iustorum animæ, id est, nostræ, &c.] *Irenæus:* Iustorum *quoque* animas *(inquit) refrigerare, & ipsas in medietatis loco. Nihil enim Psychicū intra Pleroma transire. Vbi Irenæi (inquit Rhenan.) Interpres verbū: Refrigerare, neutraliter accipit siue absolutè. Qui etiam rectè explicat illud:* qua censūs, &c. *id est, secundum eum* censum, *secundum quem* nihil animale in Pleromatis palatium admittitur.

351. Illic itaque primò despoliantur homines ipsi, &c.] *Hoc dicit (inquit idem) ne quis de spoliatione corporis intelligat. nam & subiungit:* despoliari est autem deponere animas, &c. *in quo Valentiniani, quod absurdum est,* animas à spiritibus distinguebant. *Verùm maximè illam blasphemiam impugnat Iren. libro 2. num. 52. & 53. quòd animas suas seu spiritus meliores facerent Demiurgo, id est, Deo creatore. Siue autem legas:* dispoliari *hîc & postea, siue:* despoliari, *perinde est; nam variant etiam 3. MS. Vatic. cod.*

352. Tunc illi Sabinas raptas, &c.] *Sensus est (inquit idem) Angelis fore animas, quòd iuuentuti Romanæ erant* Sabinæ, *videlicet vxorum loco. Liu. libro 1. Decad. 1. scribit, quum recens à Romulo condita vrbs Roma esset, & penuria mulierum laborarent, nolentibus finitimis sanguinem & genus miscere cum Romanis, quos timebant, ludos ex industria paratos Neptuno equestri sollemnes, ad quorum spectaculum* Sabinorum *(inquit) omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Quum ludi celebrabantur, deditaque eò mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis, signóque dato iuuentus Rom. ad capiendas virgines discurrit. Magna pars fortè, vt in quem quæque inciderat, raptæ; quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant.*

353. Hæc erit spiritalium merces.] Spiritalium *(interpretatur idem) hoc est, Valentinianorum, qui spiritale illud semen sibi solis vendicant. Est autem Ironia.*

354. vt Marcus aut Caius.] *Etiam hoc ad phrasin Iureconsultorum pertinet, de qua suprà Tom. 1. Apolog. cap. 3. num. 37. & cap. 48. num. 607. Quò pertinet etiam illud:* pater, auus, proauus.

355. & hæc omnia.] *Sensum hunc reddit Rhenan.* Fabulæ tales vtiles, vt tu qui Marcus vocaris aut Caius, *hoc tibi imminere post fata scias; vt quamquam in vita fueris barbatus (quod viri, non mulieris indicium est) & quamquam exstiteris seuerus maritus, osor videlicet libidinis, & castitatem suam vxorísque seruans; licet etiam fueris seuerus pater, seuerus auus, seuerus & grauis proauus, ad virtutem inquam institutis liberis atque nepotibus; licet præterea sis masculus, cuius concubitum omnium gentium leges prohibent, quod vnum ad excludendam istam contumeliam sufficere debebat; licet inquam hæc omnia quæ modò retulimus, fueris in vita, nihilominus futurum scias, vt intra Nymphonem Pleromatis, non obstante loci reuerentia ab angelo complectare, & forsitan ex eo complexu vterum ferens, parias aliquem nouellum Æonem, qui tibi vsui esse possit, & famuli obsequium præstare.*

356. in Nymphone Pleromatis.] *Omninò sic hunc locum castigaui ex Epiphanio, secundum quod etiam Feuardentius & Billius in Irenæo, pro eo quod erat:* Symphone. *Neque enim* cōcentus, *quod hæc vox significat, vllo modo ad institutum facit, sed optimè quadrat* νυμφῶνι, *id est, thalamus nuptialis, quippè quum adluderent Valentiniani ad illud Christi: Numquid possunt filij sponsi ieiunare? vbi legitur* νυμφῶνος.

357. tacendo iam dixi.] *Aposiopesis est (inquit Rhenan.) deest enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poëtam:* Nouimus & qui te.

358. aliquem Onesimum Æonem.] *Hoc est (eodem exponente) aliquem nouellum ac puellum Æonem vtilem tibi futurum ministrum; nam in Pleromate Valentiniano tantùm Æones generantur. Significat autem* ὀνήσιμος *Græcis, vtilem.*

359. pro face & flammeo.] *Iocatur (inquit idem) & adludit ad veterem Romanorum morem, quo nouam nuptam tres pueri patrimi & matrimi, id est, quorum pater & mater adhuc erant in vita, deducebant, vno* facem *ex spina alba præferente, duobus reliquis nubentem tenentibus. Auctor est Festus Pompeius,* facem *in nuptiis in honorem Cereris præferri solitam, & aqua spargi nouam nuptam, siue vt casta puráque ad virum veniret, siue vt ignem atque aquam cum viro communicaret. Amicitur autem, vt idem tradit,* flammeo *nubens, ominis boni caussa, quòd eo assiduè vtebatur* flaminica, *id est:* flaminis *vxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc esse nuptiarum & nuptæ vocabula nata, quòd nubentis caput* flammeo *obnuberetur, quod antiqui obnubere vocabant.*

360. Tunc credo ignis ille arcanus, &c.] *Iren. His autem factis ita, qui latet in mundo* ignis, *exardescens, comprehendens vniuersam materiam consumit. Et ipsum simul consumptum, abire dicunt in id, vt iam non sit. Adludebant ad ignem conflagrationis post iudicium, cuius mentio fit 2. Petri 2.*

361. Sed næ ego, &c.] Næ *(inquit Rhen.) Græcum adfirmandi Aduerbium, quo Latini Auctores etiam vti solēt, nempè, vti alibi etiam adnotauit, pro: certè, profectò.* Achamoth *autem* filius Demiurgus *intelligitur.*

362. ne Philetus irascatur, ne Fortunata acerbetur.] *De Æone, cui nomen* Teletus *seu* Philetus, *vide suprà nu. 87. & 98. De* Fortunata *siue Macaria secundi Monogenis coniuge, num. 86. quare etiam hîc lego:* Fortunata, *pro:* fortuna.

363. vbi post excessum omninò non nubitur.] *Siue* nubitur *legas cum exc. siue:* obnubitur *cum 3. MS. Vatic. cod. perinde est.* Excessus autem *(inquit Rhenan.)*

Rhenan.) pro morte. Sic & Sueton. loquitur. Cicero solet addere Ablat. vita, vel è vita. Vt cùm in Orat. dicit: Sed ad eos, si placet, qui vita excessere, reuertamur. Alludit autem ad illud Christi: In futuro sæculo neque nubent, neque nubentur.

364. vbi superindui potius, quàm despoliari.] *Hic adludit ad illud 2. Cor. 5. eo quod nolumus spoliari, sed superuestiri.*

365. sexui meo deputor, &c.] *Quòd sexum in resurrectione seruaturi simus, latiùs deducit infrà sub finem lib. de Resurrect. carnis; vbi huc etiam adludere videtur, his verbis inter cetera, cap.* 59. & ipsi Valentiniani hîc errare didicerunt, nec alia erit forma nationum credentium, nisi quæ & non credentium, de carne, de anima. *Quorum tacitè obiectioni postea respondet, cap. 62. dicens:* Non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret; sed tanquam angeli, vt homines conseruaret. *Hoc est enim quod hîc additur:* non angelus, non angela.

CAP. XXXIII.

366. Producam denique, &c.] *Caput hoc inscribimus:* De emendatoribus Ptolomæi, qui Bytho duas adtribuebant coniuges. *Quod ipsum etiam Auctor desumpsit ex Irenæo lib. 1. c. 6. Vbi magis placet illud vet. Interpretis:* Hi verò qui sunt circa Ptolomæum scientiores; *eo quod hîc sequatur:* ab emendatoribus Ptolomæi, *quàm quod Billius:* Ptolomæus verò *qui id ad verbum transtulit ex Epiphanio hær.* 33.

367. veluti Epicitharisma post fabulam.] *Quum* fabulæ *(inquit Rhenan.) recensebantur olim publicè, ad demulcendos spectatorum animos, qui tædio longæ narrationis iam languebant, in fine priusquàm dimitterentur,* citharœdus *aliquis prodibat. Sapit autem Prouerbium:* veluti Epicitharisma post fabulam. *Significat autem hîc* fabula *Comœdiam, seu Mimum. Dictum* ἐπικιθάρισμα, *sicut* ἐπιμύθιον, *aut* ἐπιφώνημα.

368. ab emendatoribus Ptolomæi, &c.] *Hinc patet verum esse quod suprà diximus cap. 4. num. 29. omnia quæcunque hoc libro hactenus conformiter Irenæo adducta sunt, fuisse ex sententia non tam Valentini, quàm* Ptolomæi; *atque adeò puto potius inscriptum hunc librum:* Aduersus Valentinianos, *quàm:* Aduersus Valentinum; *nam hîc qui aliter sentiunt* emendatores Ptolomæi, *vocat* discipulos super magistrum; *vbi adludit ad illud Christi (etiam adnotante Rhenano) Non est discipulus super magistrum.*

369. qui duplex coniugium Bytho suo adfingerent, &c.] *Rursum lego:* Bytho, *pro:* Bythio, *iuxta quod suprà latius adnotaui cap. 7. nu. 58. Similia autem ad loci huius intellectum Iren. verba hæc citat Rhen. Hi verò, inquit, qui sunt circa* Ptolomæum *scientiores, duas coniuges habere* Bython *dicunt, quas & Dispositiones vocant,* Ennœan & Thelesin. *Primò enim mente concepit quid emittere (id est: aliquid emittere) sicut dicunt, deinde voluit. Quapropter duobus his affectibus & virtutibus, id est, Ennœæ & Theleseos, velut commixtis inuicem, emissio Monogenis & Alethiæ secundum coniugationem facta est. Quos typos & imagines duorum affectuum Patris abgressas esse inuisibilium visibiles: Thelematis quidem Nun, Ennœas autem Alethiam. Et propter hoc aduentitiæ voluntatis masculus est imago, innatæ verò Ennœa fœmininus, quoniam Voluntas velut virtus facta est Ennœæ. Cogitabat enim Ennœa semper emissionem, non tamen & emittere ipsa per semetipsam poterat quæ cogitabat. Quum autem Voluntatis virtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit. Hactenus ille. Porrò vice commentarij ista nobis erunt ad intelligenda quæ Tertull. prosequitur. Lego autem cum Interpret. Epiphan. apud Irenæum:* mascula imago, *pro: masculus; &* fœminina, *pro: fœmininus.*

CAP. XXXIIII.

370. Pudiciores alij, &c.] *Titulum huic capiti damus:* De aliis qui aut nullum aut vtrumque sexum Bytho tribuunt. *Quod desumpsit Auctor ex calce 5. c. lib. 1. Iren. Siue autem legas cum excus.* Pudiciores, *siue cum 3 Vatic. MS. cod.* Pudiciciores, *perinde est. Lego verò ex iisdem:* coniugij, *pro:* coniugis, *& rursum* Bytho, *pro:* Bythio. *Nam & conformiter Irenæus: Etenim (inquit) de ipso* Bytho *variæ sunt sententiæ apud eos. Quidam enim sine coniugatione dicunt eum neque masculum neque fœminam, neque omninò aliquid esse. Quæ ipsius verba etiam descripsit Epiph. hær. 32. vbi de Secundianis agit.*

371. Alij contrà magis & masculum & fœminam, &c.] *Irenæus: Alij autem, inquit, &* masculum & fœminam *dicentes esse, Hermaphroditi genesim eidonant. Atque etiam istud ibi descripsit Epiphanius.*

372. Lunenses.] Luna, *oppidum Hetruriæ celebratur à Plinio, lib. 3. cap. 5. qui & alibi Lunense marmor commendat, etiam Ennio notum. A Ptolomæo etiam lib. 2. cap. 5. eiusdem nominis promontorium in Lusitania. Fortassis ab illo* Lunenses *vocantur populi illi, de quibus mox sequentia verba Plinij.*

373. Hermaphroditum.] *Plinius (inquit Rhenan.) lib. 7. cap. 3 de prodig. partubus: Gignuntur, inquit, & vtriusque sexus, quos* Hermaphroditos *vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc in deliciis. Idem in lib. 11. Contrà mulierum, inquit, paucis prodigiosa assimulatio. Sicut* Hermaphroditis *vtriusque sexus, quod etiam quadrupedum generi accidisse Neronis principatu primùm arbitror. Ostentabat certè* Hermaphroditas *subiuges carpento suo equas, in Treuerico Galliæ agro repertas; ceu planè visenda res esset, principem terrarum insidere portentis. Hactenus ille. Quibus adiunge quod suprà ad illud cap.* 10. fœminamare *adnotauit idem Rhenan. de Orphei versiculo apud Apul. lib. de Mundo.*

Iupiter & mas est, & nescia fœmina mortis.

Huc etiam adludit Damasc. lib. de hæres. Hermaphroditos *ex parte Vniuersa natos esse dicunt, quos etiam Deos ex seculo esse ponunt.*

374. Annalium Commentator Fenestella.] *Ex* Fenestella *(qui aliis L.* Fenesella*) multa desumpsisse se fatetur Plin. lib. 1. nat. hist. citat etiam nominatim lib. 33. cap. 1. &* Annales Fenestillæ *à Nonio citantur in vocabulo: Præsente. Meminit etiam Plutarchus in vita Syllæ, Gellius alicubi, & Vlpianus.*

CAP. XXXV.

375. Sunt qui nec principatum Bytho defendunt, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De aliis qui Bythum post Ogdoadem primam collocant. *Quod etiam habet ex Iren. sub finem cap. 5. lib. 1. Legimus autem rursum:* Bytho, *pro:* Bythio. *Solet autem (inquit Rhenan.) loqui Tertull.* Defendere aliquid alicui, *vt in lib. de Resurr. carn.* Corruptionem *(inquit)* perpetuam veteri defendat.

376. postumatum.] Postumus *est (inquit Rhen) qui patre iam humato, post mortem eius nascitur. Hinc* postumare *verbum ipse deduxit in lib. de Resurr. carn. pro: posteriorem esse, vt quum dicit:* ordine postumat.

Ab hoc postumatus *verbale nomen iuxta quartam declinationem, pro partibus non primis secundum tempus, siue posterioritate, vt vsurpem vulgare, sed barbarum vocabulum.*

377. Ogdoadem ante omnia præmittentes.] *Iren. Alij autem (inquit) rursus ipsorum primam & archegonon octonationem his nominibus nominauerunt. Primum* Proarchen, *deinde Anennoëton, tertiam autem Arrheton, & quartam Aoraton. Significat autem* ἄῤῥητος *ineffabilem Et de prima quidem Proarche emissum esse primo & quinto loco Archen; ex Anennoëto, secundo & sexto loco Acatalepton; & de Arrheto, tertio & septimo loco Anonomaston; de Aorato autem quarto & octauo loco Agenneton Pleroma hoc primæ* Ogdoadis. *Has volunt virtutes fuisse ante Bythum & Sigen, vt perfectorum perfectiores appareant, & Gnosticorum magis Gnostici viri. Vbi (inquit Rhenan.) Interpres Irenæi Genitiuos non mutauit in Ablatiuos, verbum ad verbum nimia religione exprimens. Atqui etsi etiam MS. 3. Vatic. cod. legant* Archeton, *rectè ex Irenæo substituit idem Rhen.* Arrheton. *Cuius & aliarum Græcarum vocum harum interpretationem Latinam habes suprà in Æonum Catalogo post Argumentum nostrū, potißimùm ex Interprete Epiphanij. Nam etiam hæc ex Iren. nominatim adfert hær. 32.*

Cap. XXXVI.

378. Quanto meliores qui totum hoc tædium amoliti, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* De iis qui vno partu Ogdoadem ex Bytho & Ennœa volunt productam. *Quod rursum desumpsit ex c. 6. lib. 1. Iren.* Qui autem (*inquit*) prudentiores, &c. *Porrò sua ex Græco versione Abb. Billius istam opinionem* Colorbaso *adtribuit, quemadmodum etiam Epiphan. hær. 35. etiam Colorbasum à Ptolomæi radice ortum hæc dixisse. Addit præterea Iren. quod Auctor non habet: Et iam non ex Logo & Zoe Anthropon & Ecclesiam, sed ex Anthropo & Ecclesia Logon & Zoën.*

379. per gradus reuera Gemonios] *Adludit (inquit Rhenan.) ad scalas* Gemonias *fontium supplicijs infames, quæ erant in Auentino, in decima tertia regione Vrbis.* Graduum Gemoniorum *meminit Plin. lib. 8. cap. 40. Sed suprà omnia in nostro æuo Actis populi Romani testatum, Appio Iunio & P. Silio Coss. quum animaduerteretur ex caussa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & seruitia eius, vnius ex his canem nec à carcere abigi potuisse, nec à corpore recessisse abiecto in* gradibus Gemoniis, *mæstos adentem vlulatus.*

380. structum.] Structum (*inquit idem*) *frequenter vsurpat pro constructo, siue extructo; vt in lib. de Carne Christi:* Caro igitur Christi de cœlestibus structa. *Item in lib. de Resurr. carn.* Ex quibus homo structus est. *Vide similes locos suprà Tom. 2. lib. de Patient. cap. 3. num. 22. Huc pertinet etiam verbale nomen* structus, *pro structione vsitatum Auctori infrà lib. de Anima, c. 18.* animæ suggestum & structum.

381. mappa (quod aiunt) missa.] *Vide hac de re suprà dicto Tom. 2. lib. de Spectac. c. 16. n. 143. & aliquid etiam in Prolegomenis, eo quod Auctor tanquam Prouerbiali formula vtatur.*

382. semel octoiugem istam ex Patre & Ennœa, &c.] *Iren. numerum certum non addit, Epiphan. rectiùs: semel sex seculorum emissionem, &c. Neque enim plures hic Æones quàm sex recenset à* Patre & Ennœa *productos. Tertull. verò illos vna numerat. Corrigendus autem Epiphanius, vt legatur: sed velut alij volunt, &c. pro: aut. Legimus autem* ex patre, *pro eo quod corruptiss. irrepserat:* ex parte, *non obstante Rhenani castigatione. Nam Iren. habet:* Ex Propatore, *& mox sequitur:* pater dictus est. Ennœan *verò etiam suprà cap. 7. n. 62. vocat Auctor Sigen Bythi coniugem, vt non sit opus, id nominis sectatoribus Ptolomæi dumtaxat adscribere, quibus hanc opinionem Iren. tribuit.*

383. Cogitauit proferre, hoc pater dictus est, &c.] *Iren. Quando aliquid voluit (inquit)* proferre, hoc pater *vocatus est. At vbi quæ emisit, vera fuerunt, hoc Alethia vocatum est. Quum autem voluit semetipsum ostendere, hoc Anthropos dictus est. Quo autem præcogitauit, posteaquàm emisit, hoc Ecclesia vocata est. Locutus est Anthropos Logon, hic est primogenitus filius. Subsequitur autem Logon Zoë. Et sic prima octonatio completa est.*

384. probari] Probari (*inquit Rhen.*) *pro approbari, id est: probabile ostendi, siue sentiri, percipique; quo verbo Cicero sic vti solet. Pro:* præcogitauit, *quod habent Iren. & Tertullian. legit Epiph. Interpres: prædelegit, Græcè est:* προελογίσατο. *Atqui MS. 3. Vatic. cod. legunt:* Sed hoc tædium non pusillum. *Verùm placet exc. lectio.*

Cap. XXXVII.

385. Accipe alia ingenia, &c.] *Titulum huic capiti damus:* De alio qui primo loco collocabat Solitatem & Vnitatem, Monada & Vnionem: *Quod rursum desumpsit ex cap. 5. l. 1. Iren. Alius verò quidam (inquit) qui & clarus est magister ipsorum, in maius sublime, & quasi in maiorum agnitionem extensus, primam quaternionem dixit sic. Quæ verba mirum est ab Abb. Billio prætermissa esse, quantum apparet, quòd mutilus esset Græcus codex. Atqui hunc quidem Epiphanem vocat Epiphanius, Carpocratis nempè filium, cui Secundus Valentinianus coniunctus fuit; sed tamen eius potius sectatoribus, quàm ipsi hanc opinionem tribuens. Tradunt præterea (inquit) etiam hi, velut ad maiorem cognitionem ex scientia progreßi, primam quaternionem sic, &c. Et certè quum addat Auctor:* qui ex sua Pontificali auctoritate; *puto potius eum loqui, & proinde etiam Irenæum, de aliquo Epiphanis sectatore, quàm de ipso Epiphane, vtpote qui (vel ipso Epiphanio teste) xvij. ætatis anno è viuis excesserit, & sic ad Pontificatum promoueri non potuerit.*

386. cicuria Enniana.] *Ita nunc primùm lego, pro* Circurianiana, *ex castigatione eruditiss. viri D. Io. Harrisij Angli, voce composita ex cicur, &* Ennianus; *vt Auctor hic noster ita appellauerit per Ironiam* ingenia *vafra & callida. In quam opinionem & ipsum & me adduxerunt hæc verba B. Hieronymi lib. 2. adu. Rufinum: Sed nos (inquit) simplices homines &* cicures Enniani, *nec illius sapientiam, nec tuam qui interpretatus es, intelligere possumus. Super quo loco Marianus Victorius ita dici putat, quòd rudes homines describat Ennius ex agrestibus primis illis temporibus mansuefactos, quales fuerunt Osci, quorum ipse linguam didicit; quam quum Græca Latinaq́; adiunxisset, propterea tria habere se corda (vt ait Gell.) gloriabatur. Forsitan (vt & meam coniecturam adiungā) ita loquitur Tertullianus, quòd stylo graui & sesquipedali, quali Ennius, vteretur is quem hic intelligit. Nolui interim prætermittere coniecturam Rhenani, qui sic habet: Fortaßis* Lyncuriana *scribi debet. Nam quum hic de ingenij perspicacitate fiat mentio, non ineptè prorsus* Lyncurianum *quadrabit, à Lyncurio lapide deductum vocabulum, quam gemmam carbunculo similem tradit esse Plinius,*

Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta alluſio quoque ſit ad Lynceum illum, ſaxa & arbores oculorum acie penetrare ſolitum. Non aliter enim Epiſcopus iſte, cuius nomen etiam Irenæus obiicet, ipſum Pleroma penitiùs inſpexit, quàm Lynceus terram viſu penetrabat, & remotiſſima quæque perinde ac ante ſe poſita cernebat. Hanc coniecturam (inquit ille) meam nolui ſtudioſos celare; tamen nihil eſt in contextu mutatum. Quo denique adiicit & illud: Ceterùm fieri poteſt vt ad Circurianum aliquem ſui temporis & regionis hominem adludat. Verùm prius illud magis placet, quòd ſuprà cap. 7. ſic loquatur: Primus omnium Ennius Poëta Romanus, cœnacula maxima cœli, ſimpliciter pronuntiauit.

387. Eſt (inquit) ante omnia Proarche, &c.] Iren. Eſt quidem ante omnia (ſic lego ex Græco Epiph. pro: omnes) Proarche pro anennoetos, & inenarrabilis, & innominabilis, quam ego Monoteten voco. Cum hac Monotete eſt virtus, quam & ipſam voco Henoteten. Henotes & Monotes quum ſint vnum, emiſerunt, quum nihil emiſerint. Principium omnium Noëton, & ageneton, aoraton. Quam Archen ſermo Monada vocat. Cum hac Monade eſt virtus eiuſdem ſubſtantiæ ei, quam & eam appello Hen. Hæ autem virtutes, id eſt, Monotes & Henotes, & Monas, & Hen, emiſerunt reliquas emiſſiones Æonum.

388. Mutetur Vnio & Vnitas, &c.] Iubet (inquit Rhenan) priorem ordinem inuerti. Et ſimul inuertit, nec dicit exſtare differentiam. Illud autem: & ſuum Solitas accipit ἀποφαντικῶς, vt ſit ſuum Solitas, id eſt, eius Epiſcopi vocabulum, de quo loquitur. Dicit autem: ſuum, propterea quòd hoc nomen ad Monoten (id enim ſignificat, non Monoda) exprimendam eſſet confictum.

Cap. xxxviii.

389. Humanior iam Secundus, vt breuior, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De Secundo, qui duas Tetradas diuiſit in dextram & ſiniſtram, lumen & tenebras. De quo, & item altera eius diuerſitate: de virtute defectrice vide ſuprà lib: de Præſcript. adu. hæret. cap. 49. hær. 13. num. 316. Deſumpſit autem etiam vtrumque hoc ex Iren. lib 1. cap. 5. paulo ante præcedentia. Cui correſpondent Epiph. hær. 32 & Theodoret. vbi ſuprà quorum ille latè refutat appellationes has dextræ & ſiniſtræ, ac luminis & tenebrarum. Facta eſt autem etiam Secundi mentio ſuprà cap. 4. num. 31.

390. Ogdoaden in duas, &c.] Iren. ſic: Secundus autem Ogdoadem (omitto: primam cum Billio & Tertull.) ſic tradidit, dicens: Quaternionem eſſe dextram, & quaternionem ſiniſtram, & lumen & tenebras.

391. Tantùm quòd deſultricem, &c.] Deſultricem (inquit Rhenan.) intelligit, inconſtantem & inſtabilem. Pro quo quum Iren. habeat: diſcedentem (ſaltem Græcè, & ſicuti caſtigandus eſt) expone etiam hîc deſultricem, id eſt, ſecedentem à reliquis Æonibus, & Sophiã accipe Teletis coniugem, quæ propter inquiſitionem patris magnum adiens diſcrimen, tandem nobis Enthymeſin ſeu Achamothãm peperit. Atqui lego ex eodem Iren. & Epiphan ac aliis: non vult ab aliquo xxx. Æonum deducere, ſed à fructibus de ſubſtantia eorum veniẽtibus, id eſt, à poſterioribus Æonibus, vti ſuprà etiam adnotauimus loco citato; addens proinde voces: triginta, &: eorum, quæ deſiderabantur. Porrò ſimiliter loquitur Apuleius Madaurenſis in initio Aſini ſui: Scientiam, id eſt, cognitionem linguæ Latinæ, quam è Græcia in Italiam tranſlatus didicerat, deſultoriam appellans: Videlicet, quòd de Græcis ſtudiis (inquit Rhenan.) in Latina deſiluiſſet, imperfectam, ac nondum ſatis confirmatam ſignificare volens. Metaphora ducta ab equitibus deſultoribus, qui de equo in equum tranſiliunt.

Cap. xxxix.

392. De ipſo iam Domino Ieſu, quanta diuerſitas, &c.] Verba hæc titulum huius capitis indicãt. Quod ipſum etiam deſumpſit ex Iren. cap. 7. lib. 1. ab Epiphanio verò peculiariter tribuitur Colorbaſis, hær. 35. ſimiliter & à Theodor. hæret. fab. lib. 1.

393. Hi ex omnium Æonum floſculis, &c.] Hanc blaſphemiam latè commemorauit Auctor, cap. 12. quò Lectorem remittimus; hîc adiicere contenti verba Irenæi: Quidam enim eum ex omnibus nempè Æonibus generatum dicunt; quapropter beneplacitum vocari, quia vniuerſum Pleroma benè ſenſit glorificare Patrem.

394. Illi ex ſolis decem, &c.] Iren. Alij autem ex ſolis decem Æonibus, qui ſunt à Logo & Zoe emiſſi, & propter hoc Logon & Zoen dici eum, parentum (ſeu potius, vti Billius auita) nomina cuſtodientem. Verùm & hæc blaſphemia eſt. Atqui de decem iſtis Æonibus vide ſuprà cap. 8.

395. Illi ex duodecim potius, &c.] Iren. Alij autem (inquit) ex duodecim Æonibus, his qui ſunt ab Anthropo & Eccleſia facti, & propter hoc filium hominis ſe profiteri, velut poſtgenitum Anthropi. Eſt verò etiam hæc blaſphemia. De duodecim porrò Æonibus vide ſuprà cap. 8.

396. Alij à Chriſto & Spirituſancto, &c.] Iren. Alij à Chriſto & Spirituſancto, iis (nam ſic lego, pro: eorum) qui ad firmamentum (vniuerſi; id enim addo) Pleromatis emiſſi ſunt, (de hac blaſphemia ſuprà latiùs cap. 14.) factum eum dicunt: & propter hoc Chriſtum vocari, patris ſui, à quo emiſſus eſt retinentem appellationem. Hoc eſt autem quod dicit Auctor: iure paternæ appellationis hæredem; qui hic vniuerſitatem vocat, quod ſuprà Pleroma.

397. Sunt qui filium hominis aliunde, &c.] Quandoquidem iſtam poſtremam blaſphemiam de Deo Patre homine impugnet Epiphan. hær. 35. puto eam potius propriè ad Colorbaſios pertinere, contra quos ibi agit; præcedentes verò aliorum eſſe Valentinianorum. Tertulliano ſufficit tribus, quod aiunt, verbis eius abſurditatem demonſtrare: Vt quid amplius ſperes (tu homo, inquam) de eius Dei fide, cui nunc adæquaris?

398. Talia ingenia ſuperfruticant, &c] ſiue ſic legas cum exc. ſiue cum 3. MS. Vatic. cod. & 1. edit. in margine ſuperfructificant, perinde eſt. Illud tamen magis placet quòd lib. ſequ. de Anima, cap. 27. ſic loquatur Auctor: pariter hominem ex vtraque ſubſtantia effruticent. Addens autem ex materni ſeminis redundantia, ſemen Achamothianum (inquit Rhenan.) intelligit, de quo multa antè dicta ſunt, præſertim cap. 25.

399. in ſyluas iam exoleuerunt Gnoſticorum.] Hinc patet Gnoſticorum principem fuiſſe Valentinum, de quibus latiùs infrà Scorp. adu. Gnoſticos, num. 2.

ARGVMENTVM LIBRI DE ANIMA, PER IACOBVM PAMELIVM.

TERTVLLIANVS *antea* DE *solo* CENSV *seu origine* ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI (*libro qui desideratur, cuius fragmenta habentur Tomo seq.*) *hunc de omni statu Animæ Librum conscripsit, vt plurimùm cum Philosophis dimicaturus.*

I. *Imprimis autem, non à Socrate immortalitatem Animæ, sed à Deo discendam. Cui enim veritas comperta sine* Deo, *cui Deus sine Christo, cui Christus sine Spiritusancto, cui Spiritussanctus accommodatus sine fidei Sacramento?*

II. *Etsi enim natura pleraque suggerantur, vt etiam ex Prophetis quædam hauserint Philosophi, tamen vera quæque aut aliundè ab eis commendari, aut aliorsum subornari, sententiis contrariis alicubi regulæ nostræ.*

III. *Atque vtinam nullas hæreses oportuisset existere; nihil enim omninò cum Philosophis Patriarchis hæreticorum experiendum foret: quum verò illi de nidoribus Philosophiæ diuersissimis opinionibus purum aërem veritatis infuscent; & illa quibus à Philosophia capiuntur, destruenda, & hæc quibus fideles ab hæresi concutiuntur, retundenda.*

IIII. *Deinde ad institutum accedens, primùm aduersus Platonem Animam natam & factam dicit, vtpotè ex Dei flatu.*

V. *Plures etiam Philosophos, etsi Aristotele & Platone corpulentiam ei auferentibus, corpus Animæ vindicasse.*

VI. *Quod paradoxon etiam Auctor hîc secutus, Platonicorum argumenta, quibus incorporalem Animam adserebant, satis friuolè refellit.*

VII. *Immò corporalitatem Animæ ex Euangelio perperàm probare nititur.*

VIII. *Ad alia iterum Platonicorum argumenta respondens.*

IX. *Quid? quòd effigiem quoque Platone nolente (refutante etiam B. Augustino) non vereatur Animæ quamtumuis immortali adfingere; eámque coloris aërei & lucidi.*

X. *Rectiùs deinceps vnum esse docet Animam & Spiritum, viuere & spirare; vel ex eo quod ad statum fidei pertinet, simplicem Animam determinare secundum Platonem.*

XI. *Ita tamen Spiritum Animam dici, vt neque Dei spiritus sit, quod videbatur Hermogenes sentire, neque spiritale nescio quod semen Valentinianorũ animæ collatum sit.*

XII. *Animum item ab Anima non separari, vtpotè qui non aliud quàm suggestus siue ornatus sit Animæ quo sapit: idque contra Anaxagoram & Aristotelem, quorum ille commiscibilem, iste passibilem animum negabat.*

XIII. *Quod etiam inde probat; quòd principalitas Animæ, non Animo tribuatur; etiam Animam Deus semper adloquatur, non Animum.*

XIIII. *Quum autem diuiditur Anima in partes à Platone aut aliis, vires & efficacias & operas diuersas intelligi, sicuti de quibusdam etiam Aristoteles iudicauit; vtpotè etiam ipse cum aliis plerisque vnitatem Animæ agnoscens.*

XV. *Hegemonicon interim, id est, summum in Anima gradum sapientialem, contra quàm sentiebant Asclepiades & Dicæarchus, cum Platone & Aristotele agnosci etiam à Christianis, idque in recessu cordis.*

XVI. *Ad fidem quoque pertinere, quòd Plato partitur Animam per rationalem & irrationalem; ita tamen vt naturæ primæuæ deputetur rationale, irrationale verò transgressioni; non tamen placere irrationalis distinctionem in indignatiuum & concupiscentiuum,* quòd

quòd vtrumque etiam Christo & rationali animæ competat.

Etiam in hoc non probari Platonem & Academicos, quòd sensualitatem quinque XVII.
sensuum irrationalem pronuntient: neque enim licere sensus istos in dubium reuocare, ne & in Christo de fide eorum deliberetur.

Neque audiendos hæreticos, qui non aliter quàm suas Plato Ideas, intellectualia XVIII.
faciunt veritates, sensualia verò imagines veritatis dumtaxat; sed perinde Animam per corpus corporalia sentire, quemadmodum per animum incorporalia intelligit; sic tamen vt etiam sentiat, quum intelligit.

Atque adeò intellectum semper Animæ inesse, vti etiam reliqua Animæ natu- XIX.
ralia.

Etsi autem vniformis Anima, fœtu tamen ingeniorum multiformem, pro condi- XX.
tione cœli & soli, pro ratione operis & curæ, pro temporum euentu, pro licentia casuum, & corporis, etiam valetudine; vt ne DE FATI NECESSITATE *quid dicatur, de qua suo titulo disseruerit.*

Proinde etiam Animam, contra quàm sentiunt Valentiniani, conuertibilem XXI.
fuisse liberi arbitrij potestate, IVXTA QVOD MARCIONI IAM ET HERMOGENI OSTENDERIT.

Quocirca animam definiri: Dei flatu natam; immortalem; corporalem (en ite- XXII.
rum paradoxon Auctoris) effigiatam; substantia simplicem, de suo patientem, variè procedentem, liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem, dominatricem, diuinatricem.

Dum deinceps quæritur, vnde Anima; hæreticos quosdam non rectè eam è cœlis XXIII.
deferre, atque eodem indubitatè redituram adserere, quorum omnium condimentarium Plato.

Nouum itaque Platonis argumentum elidit; discentias reminiscentias esse, hoc est, XXIIII.
venientes è cœlo animas obliuisci eorum in quibus fuerint priùs, dehinc ex his visibilibus recordari eorundem.

Agit deinde aduersus Stoicos, & ipsum interdum Platonem, qui post partum cor- XXV.
pori Animam inducunt, ex aëris frigidi pulsu, aut prima spiratione.

Eorum sententiam, etiam ex Scripturarum Christianarum fundamento, impugnãs. XXVI.

Definiens simul ambas Animæ corporisque substantias, & concipi, & XXVII.
confici, & perfici.

Porrò etiam Platonis secundum Pythagoram temerarium mendacium μετεμψύχωσιν XXVIII.
impugnat, id est, recidiuatum animarum, reuolubilem ex alterna mortuorum & viuorum suffectione.

Etsi enim ex viuis fiant mortui, non tamen ideò ex mortuis viuos. XXIX.

Dein, si ex mortuis semper viui, vnum omninò & eundem oportere fuisse homi- XXX.
num numerum; quum econtrariò inueniamus paulatim humanum genus exuberasse.

Etiam, si ita sit, singulas animas in singula corpora reuerti oportere; eadem ætate, XXXI.
eisdem institutis, ingeniis, artibus, & ex omni gente, sexu, dignitate; quod tamen ipse Pythagoras non admisit.

Delirare verò magis Empedoclem; qui μετενσωμάτωσιν *induxerit, bestias ex homi-* XXXII.
nibus, & homines ex bestiis reuoluentem.

Neque verò etiam iudicij nomine vindicari hoc dogma; euacuari enim, si crimina XXXIII.
non aliter puniantur, aut merces non alia bonis detur, quàm in animalia restitutio.

XXXIIII. *Eadem repercussione cadi, etiam Simonis Samaritæ hæretici similem opinionem, de sua Helena; quam per alios atque alios habitus fœmineos volutatam, etiam illam fuisse aiebat Priamo perniciosissimam.*

XXXV. *Immò etiam Carpocratis Animarum recorporationem, qua toties volebat Animam in corpora reuocari, quoties minus de delictis satisfecisset; qui etiam Heliæ reditum frustrà pro se interpretatus sit.*

XXXVI. *Reuersus inde ad prius institutum, etiam sexum (quem tamen D. Augustinus negat) Animæ & corporis simul oriri tradit.*

XXXVII. *Omnem autem hominis paraturam aliqua potestate diuinæ voluntatis ministra (ab angelo nempè aliquo) modulari; simul etiam crescere & proficere, Animam ingenio & sensu, corpus modulo & habitu.*

XXXVIII. *Pubertatem quoque, vti in corpore, ita & in Anima, simul exsurgere suggestu sensuum; & etiam ciborum concupiscentiam esse in Anima, sed necessitate corporis, non sui proprietate, ne quis hinc mortalem credat.*

XXXIX. *Item nullam fermè Animam sine dæmonia esse, saltem in ethnicis, donec in Christo nascantur.*

XL. *Tandiu enim Animam ex carnis societate in Adam immundam censeri; & peccatricem tam Animam, quàm carnem dici.*

XLI. *Atque adeò, malum Animæ non solùm ex obuentu spiritus nequam superstrui, sed & ex origine; quo obfuscatur bonum eius prius, donec reformetur per secundam eius natiuitatem ex aqua & superna Spiritussancti virtute: à quo ibi excipitur, sicuti à profano spiritu in pristina.*

XLII. *Atquin mortis quoque tractatum ad nos pertinere (secus quàm Epicurus sentit) in qua Anima consummat.*

XLIII. *Proinde etiam somnum mortis speculum; quem non supernaturalem, sed naturalem esse, tum aliis rationibus, tum scripturis sacris probat.*

XLIIII. *Nam quod de Hermotimo scribunt: Anima illum in somno caruisse, id subornatum; vti somnus, non otium Animæ, sed secessio crederetur.*

XLV. *De somniis quoque, & accidentibus somni, quatenus ab exstasi differunt, dicendum; quibus significatur Anima perpetuò negotiosa, quod immortalitatis est ratio; in quibus interim non magis ob stupri visionem damnabimur, quàm ob Martyrij coronabimur.*

XLVI. *Neque enim vana esse in totum somnia (vti iudicabat Epicurus) multis exemplis probari; & varios esse Commentatores, ac in hanc rem adfirmatores.*

XLVII. *Christianam verò eam esse sententiam: à dæmoniis plurimùm incuti somnia, etiam vera interdum; Deo interim deputanda, si quæ honesta, sancta, Prophetica, reuelatoria, ædificatoria, vocatoria; quædam etiam sibimetipsi Animam fingere ex intentione circumstantiarum; reliqua denique exstasi separanda.*

XLVIII. *Atque adeò ex ingenio magis quàm constantia, somnia à Platone æstimari: tamquam certiora ab extimo noctis, certis anni temporibus, quietis situ, aut ciborum distinctione, aut derogatione.*

XLIX. *Et verò etiam infantes ac Atlantes somniare; quum & somnia à Deo sint, nulláque iam gens Dei sit extranea, in omnes terminos orbis Euangelio coruscante.*

L. *Nunc ad mortem quod adtinet, debitum esse toto humano generi naturæ finem, quamtumuis Epicurus id neget, & Menander hæreticus ad suo baptismo initiatos pertinere neget, apud quem nec pro Deo mori Lex est; nam etiam Enoch & Heliam morituros, &*

ros, & Ioannem iam obiisse.

Opus autem mortis esse separationem corporis & animæ; quantumuis quidam Philosophi crediderint, post mortem quasdam animas hærere corporibus. LI.

Atque omnem mortem, siue ordinariam, siue extraordinariam non ex natura esse, sed ex culpa, nec ipsa naturali. LII.

Excedere porrò Animam, non deficere dilabentibus paulatim corporis instrumentis; iam clariorem obtutu ac si de somno emergentem instante morte; vtpotè, quæ tum exultat aut trepidat, prout paraturam deuersorij sui sentit, de ipsius angeli facie euocatoris Animarum. LIII.

Quò autem deducantur Animæ, varias esse Philosophorum sententias; inter quos Stoici Prudentum Animas in supernis mansionibus collocant, reliquas apud inferos; quos inferos Christiani non in gremio terræ, vt Plato, sed in intimis visceribus collocant. LIIII.

Suam verò eam esse sententiam (quæ interim ab Ecclesia non probatur) quòd in sinum Abrahæ seu Paradisum (de quo Librum ediderit) Martyrum solæ Animæ commigrent, reliquæ verò ad inferos. LV.

Atqui vanas eas esse opiniones, quibus putabant, tantisper in terris Animas detineri, donec iusta perceperint; aut immatura morte præuentas, isthic vagari, donec reliquatio compleatur ætatis. LVI.

Neque verò ab inferis Animas, ex imperio dæmonum per Magicam (cuius species aliquot recenset) aut ex arbitrio huc redire. LVII.

Atqui illic, interim dum corpus exspectant, Animas innocentium gaudere, & nocentum dolere ac puniri; vel ob cogitatus solos, quos censura diuina persequitur; maximè, quum etiam modica delicta ad nouissimum vsque quadrantem illic luenda, ex Euangelio intelligatur. LVIII.

Ceterùm contrà quàm etiam viri quidam eruditi censuerunt, nihil dubitandum, quin germanus sit hic Tertulliani fœtus. Vti enim stylum prorsus eundem omittam, & præterquàm quòd BB. Hieronymus & Augustinus multa hinc etiam ad verbum citarint locis infrà adductis; ipse Tertullianus non vno in loco id indicat. Sic enim Libro de Resurr. carn. cap. 2. Habet (*inquit, de Lucano hæretico loquens, qui Animam etiam dissoluendam putabat*) & iste à nobis plenissimum DE OMNI STATV ANIMÆ STYLVM. *Et cap. 17.* Nos autem ANIMAM corporalem & hîc profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS. *Rursum cap. 45.* Nam & exinde à benedictione geniture, caro atque Anima simul fiunt, &c. quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMÆ. *Est autem primùm editus à Gagnæo, cum nouem aliis, quos Trithemius reperire non potuerat; deinde castigatus à Sigismundo Gelenio, ad exemplar Lælandi Britannicum. Postremùm verò nunc, partim nostra, partim Latinij, Harrisij, & Carrionis opera (nam MS. deerant exemplaria) emendatior prodit; nouis etiam tum Argumento, tum Adnotationibus à nobis illustratus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI DE ANIMA, LIBER.

Cap. I. E[2] solo CENSV ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI, quatenus & istum ex materiæ potius [3] suggestu, quàm ex Dei flatu constitisse præsumpsit, nunc ad reliquas conuersus quæstiones, plurimùm videbor cum Philosophis dimicaturus.[4] Etiam in carcere Socratis de animę statu velitatum est: nescio iam hoc primum, an opportuno in tẽpore magistri, etsi nihil de loco interest. Quid enim liquidò saperet anima tunc Socratis,[5] iam sacro nauigio regresso,[6] iam cicutis damnationis exhaustis, iam morte præsente vtique consternata ad aliquem motum secundum naturam, aut externum, si non secundum naturam. Quamuis enim placida atque tranquilla, [7] quam nec coniugis fletus statim viduæ, nec liberorum conspectus exinde pupillorũ, lege pietatis inflexerat, vel in hoc tamen mota ne moueretur, ipsa constantia concussa est aduersus inconstantiæ concussionem. Quid autem aliud saperet vir quilibet iniuria damnatus præter iniurię solamẽ, nedũ Philosophus gloriæ animal, cui nec cõsolanda est iniuria, sed potius insultanda?[8] Denique post sententiam obuiæ coniugi & muliebriter inclamanti, iniustè dãnatus es Socrates, iam & de gratulatione responderat: Volebas autem iustè? Nihil mirandum, si & in carcere [9] lemniscatas Anyti & Meliti palmas gestiẽs infringere,[10] ipsa morte coram, E immortalitatem vindicat animæ necessaria præsumptione ad iniuriæ frustrationẽ. Adeò omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, nõ de fiducia compertæ veritatis.[11] Cui enim veritas comperta sine Deo, cui Deus cognitus sine Christo, cui Christus exploratus sine Spiritu sancto, cui Spiritus sãctus accõmodatus sine fidei sacramento? Sanè Socrates faciliùs diuerso spiritu agebatur. [12] Si quidem aiunt dæmonium illi à puero adhæsisse, pessimum reuera pædagogum, [13] etsi post Deos & cum Deis dæmonia deputantur penes Poëtas & Philosophos. Nondum enim Christianæ potestatis documenta processerant, quæ vim istam perniciosissimam, nec vnquam bonam, antiqui erroris artificem, omnis veritatis auocatricem sola traducit.[14] Quòd si idcircò sapientissimus Socrates secundum Pythij quoque dæmonis suffragium, scilicet negotium nauantis socio suo, quanto dignior atque constantiæ Christianæ, atque sapientiæ assertio, [15] cuius adflatui tota vis dæmonum cædit? Hæc sapientia de schola cœli Deos quidem sæculi negare liberior, [16] quæ nullum Æsculapio gallinaceum reddi iubens præuaricetur, [17] nec noua inferens dæmonia, sed vetera depellens: [18] nec adulescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans, ideóque non vnius vrbis, sed vniuersi orbis iniquam sententiam sustinens pro nomine veritatis, tanto scilicet perosioris quãto plenioris, vt & mortem non de poculo per habitum iocunditatis absorbeat, sed de patibulo & viuicomburio per omne ingenium crudelitatis exhauriat, interea in isto tenebrosiore carcere seculi [19] inter suos Cebetas & suos Phædonas, si quid de anima examinandum est, ad Dei regulas dirigat. Certè nullum alium potiorem animæ demonstratorem quàm auctorem à Deo discat, quod à Deo habeas, aut nec ab alio, si nec à Deo. F Quis enim reuelabit quod Deus texit? Vnde sciscitandum est? Vnde & ignorare tutissimũ est, præstat per Deũ nescire, quia non reuelauerit, quàm per hominem scire, quia ipse præsumpserit. [[20] Planè non negabimus aliquãdo Philosophos iuxta nostra sensisse; te-

II. stimoniũ est veritatis etiam inuentus ipsius. Nonnunquã & in procella confusis vestigiis cœli & freti aliqui portus offenditur prospero errore, nõnunquã & in tenebris aditus quidam & exitus deprehẽduntur cæca fœlicitate, sed & natura pleraq; suggeruntur quasi de publico sensu, quo animã Deus dotare dignatus est. Hũc nacta Philosophia ad gloriã proprię artis inflauit præ studio (nõ mirũ si istud ita dixerim) eloquij quiduis struere atq; destruere eruditi, magisq; dicẽdo persuadentis, quàm docendo. Formas rebus imponit, eas nũc peræquat, nunc priuat, de certis incerta pręiudicat, prouocat ad exẽpla, quasi comparãda, omnia pręscribit, propria ætatibus etiã inter similia diuersis, [21] nihil diuinæ licentiæ seruat, leges naturæ opiniones suas facit, ferrem si naturalis ipsa, vt compos naturæ de cõditionis consortio probaretur. Visa est quidem sibi & [22] ex sacris (quas putant) litteris hausisse, quia plerosq; auctores etiã Deos existimabit antiquitas, nedũ diuos: [23] vt Mercurium Ægyptium,

A Ægyptium,[24] cui pręcipuè Plato adsueuit:[25] vt Silenũ Phrygem,cui à pastoribus perdu-
cto ingentes aures suas Midas tradidit,[26] vt Hermotimum,cui Clazomenij mortuo tem-
plum contulerunt,[27] vt Orpheum, vt Musæũ,[28] vt Pherecydẽ Pythagorę magistrũ. Quid
autem si Philosophi etiam illa incursauerunt quæ penes nos apocryphorum confessione
damnantur,certos nihil recipiendum quod non conspiret germanæ,[29] & ipso iam æuo
pronatę prophetice paraturæ,quãdo & Pseudoprophetarũ meminerimus,& multo prius *Matth. 24.*
apostatarum spirituum,qui huiusmodi quoq; ingeniorum calliditate omnẽ faciem sęculi *Gen.6.*
instruxerint? Postremò si etiã ad ipsos Prophetas adisse credibile est indagatorẽ quemque
sapientiæ ex negotio curiositatis,tamẽ plus diuersitatis inuenias inter Philosophos quàm
societatis,cùm & in ipsa societate diuersitas eorum deprehendatur. Siquidẽ vera quęque
& consonantia Prophetis aut aliundè cõmendãt,aut aliorsum subornant, cum maxima
iniuria veritatis,quã efficiunt aut adiuuari falsis,aut patrocinari. Hoc itaq; cõmiscerit nos
& Philosophos in ista præsertim materia,quòd interdum communes sententias propriis
argumentationibus vestiant,contrariis alicubi regulæ nostrę: interdũ sententias proprias
communibus argumentationibus muniant,cõsentaneis alicubi regulę illorum: vt propè
exclusa sit veritas à Philosophia per veneficia in illã sua.& ideò vtroque titulo societatis
aduersario veritatis vrgemur,& communes sentẽtias ab argumẽtationibus Philosopho-
rum liberare,& communes argumentationes à sentẽtiis eorum separare, reuocãdo quę-
stiones ad Dei litteras,[30] exceptis planè quę sine laqueo alicuius pręiudicij ad simplex te-
stimonium licebit adsumere: quia & ex æmulis nonnũquam testimonium necessarium,si
non æmulis prosit. Nec ignoro quanta sit sylua materiæ istius apud Philosophos pro nu-
B mero etiam ipsorum commentatorum, quot varietates sentẽtiarũ,quot palæstrę opinio-
num,quot propagines quęstionum,quot implicationes expeditionum;[31] sed & Medicinã
inspexi sororem (vt aiunt) Philosophiæ,sibi quoq; hoc negotium vindicantem,vt ad quã
magis animæ ratio pertinere videatur per corporis curã. Vnde & plurimum sorori refra-
gatur,quòd animã quasi coràm in domicilio suo tractãdo magis norit. Sed viderit vtrius-
que pręstantię ambitio. Habuit & Philosophia libertatẽ ingenij,& Medicina necessitatẽ
artificij ad extendendos de anima retractatus; latè quæruntur incerta,latiùs disputantur
pręsumpta. Quanta difficultas probandi,tanta operositas suadendi; vt meritò [32] Heracli-
tus ille tenebrosus vastiores caligines animaduertens apud examinatores animæ, tædio
quæstionum pronunciarit,[33] terminos animæ nequaquam inuenisse omnem viam ingre-
diendo. Christiano autem paucis ad scientiam huius rei opus est: nam & certa semper in
paucis,& amplius illi quærere non licet,quàm quod inueniri licet.[34] infinitas enim quæ- *1.Tim. 1.*
stiones Apostolus prohibet. Porrò non amplius inueniri licet,quàm quod à Deo discitur.
Quod autem à Deo discitur, totum est. [[35] Atque vtinam nullas hæreses oportuisset exi- III.
stere,vt probabiles quiq; emicarent. Nihil omninò cum Philosophis super anima quoq; *1.Cor.11.*
experiremur,Patriarchis (vt ita dixerim) hæreticorum.[36] Siquidẽ & ab Apostolo iã tunc
Philosophia cõcussio veritatis prouidebatur. Athenis enim expertus linguatam ciuitatẽ, *Coloss.2.*
cùm omnes illic sapientię atq; facundię[37] caupones degustasset,inde concepit pręmoni-
torium illud edictum. Proinde enim & animę ratio per philosophatas doctrinas homi- *Isai.1.*
num miscentes aquas vino,[38] alij immortalem negant animam,[39] alij plusquam immorta-
lem adfirmãt,[40] alij de substantia,[41] alij de forma,[42] alij de vnaquaque dispositione disce-
C ptant,[43] hi statum eius aliundè ducunt,[44] hi exitum aliorsum abducunt,[45] prout aut Pla-
tonis honor,[46] aut Zenonis vigor,[47] aut Aristotelis tenor,[48] aut Epicuri stupor,[49] aut He-
racliti mœror,[50] aut Empedoclis furor persuaserunt. Deliquit, opinor,[51] diuina doctrina *Isai.2.*
ex Iudæa potius quàm ex Gręcia oriens.[52] Errauit & Christus piscatores citius quàm so- *Matth.4.*
phistam ad præconium emittens. Si qua igitur in hunc modũ de nidoribus Philosophiæ
candidum & purum aërem veritatis infuscant,ea erunt Christianis enubilanda,& percu-
tientibus argumentationes originales,id est,Philosophicas,& opponẽtibus definitiones
cœlestes,id est, Dominicas: vt & illa quibus ethnici à Philosophia capiũtur,destruãtur,&
hęc quibus fideles ab hæresi concutiuntur,retundantur,vna iam congressione decisa ad-
uersus Hermogenem,vt præfati sumus: quia animam ex Dei flatu,non ex materia vindi-
camus,muniti & illic diuinę determinationis inobscurabili regula, Et flauit,inquit,Deus
flatum vitæ in faciem hominis,& factus est homo in animam viuam,vtique ex Dei flatu.
De isto nihil amplius reuoluendum; habet suum titulum,& suum hęreticũ. Ceteris hinc
exordium inducam. [[1] Post definitionem census,quæstionem status patitur. Consequẽs IIII.

enim eſt, vt ex Dei flatu animam profeſſi, initium ei deputaremus.[54] Hoc Plato excludit, D
innatam & infectam animam volens: [55] & natam autem docemus & factam ex initij con-
ſtitutione. Nec ſtatim errauimus vtrumque dicentes, quia ſcilicet aliud ſit natũ, aliud fa-
ctum, vtpotè illud animalibus competens. Differẽtiæ autem ſua habendo loca & tempo-
ra, [56] haberit aliquando & paſſiuitatis commercia. Capit itaque & facturam pro naſci po-
ni; ſiquidem omne quod quoquo modo accipit eſſe, generatur. Nam & factor ipſe parẽs
facti poteſt dici; [57] ſic & Plato vtitur. Igitur quantũ ad fidem noſtrã factæ natæve animæ
V. depulſa eſt Philoſophi opinio, auctoritate Prophetiæ quoque. [[58] Accerſerit Eubulum
aliquem [59] & Critolaum [60] & Xenocratem, [61] & iſto in loco amicum Platonis [62] Ariſto-
telem fortaſſe.[63] An exſtruentur magis ad auferendam animæ corpulentiam? ſi non alios
econtrariò inſpexerint & quidem plures corpus animæ vindicantes, nec illos dico ſolos
[64] qui eam de manifeſtis corporalibus effingunt, [65] vt Hipparchus [66] & Heraclitus ex igni,
[67] vt Hippon [68] & Thales ex aqua, vt [69] Empedocles [70] & Critias ex ſanguine, vt [71] Epicu-
rus ex atomis, ſi & atomi corpulentias de coitu ſuo cogunt: vt [72] Critolaus & Peripatetici
eius, ex quinta neſcio qua ſubſtantia, ſi & illa corpus, quia corpora includit.[73] Sed etiam
Stoicos allego, qui ſpiritum prædicantes animam penè nobiſcum, quâ proxima inter ſe
flatus & ſpiritus, tamen corpus animã facilè perſuadebunt.[74] Denique Zeno conſitũ ſpi-
ritũ definiens animã, hoc modo inſtruit. Quo, inquit, digreſſo animal emoritur, corpus
eſt: Conſito autem ſpiritu digreſſo animal emoritur: ergo cõſitus ſpiritus corpus eſt: ergo E
corpus eſt anima.[75] Vult & Cleanthes nõ ſolùm corporis lineamentis, ſed & animæ notis
ſimilitudinem parentibus in filios reſpondere, de ſpeculo ſcilicet morum & ingeniorũ &
adfectuũ; corporis autẽ ſimilitudinem & diſſimilitudinẽ capere & animam. Itaque cor-
pus ſimilitudini vel diſſimilitudini obnoxium.[76] Item corporalium & incorporaliũ paſ-
ſiones inter ſe nõ communicare. Porrò & animam compati corpori, cui læſo ictibus, vul-
neribus, vlceribus condoleſcit: & corpus animæ, cui afflictę cura, angore, amore cohęre-
ſcit per detrimentum ſocij vigoris, cuius pudorẽ & pauorem rubore atque pallore teſte-
tur. Igitur anima corpus ex corporalium paſſionum communione. [77] Sed & Chryſippus
manum ei porrigit, conſtituens corporalia ab incorporalibus derelinqui omninò nõ poſ-
ſe, quia nec contingantur ab eis.[78] Vnde & Lucretius,

Tangere enim & tangi niſi corpus nulla poteſt res.

derelicto autem corpore ab anima affici morte. Igitur corpus anima, quæ niſi corporalis
VI. corpus non derelinqueret. [[79] Hæc Platonici ſubtilitate potius quàm veritate contur-
bant.[80] Omne inquiũt corpus, aut animale ſit neceſſe eſt, aut inanimale. Et ſiquidem ina-
nimale eſt, extrinſecus mouebitur: ſi verò animale, intrinſecus. Anima autẽ nec extrinſe-
cus mouebitur, vt quæ non ſit inanimalis, nec intrinſecus, vt quæ ipſa potius moueat cor-
pus. Itaque nõ videri eam corpus, quę non corporalium forma ex aliqua regione moueа-
tur. Ad hoc nos mirabimur incongruentiam primò definitionis prouocãtis ad ea quę in
animam non conueniunt. Non enim poteſt anima animale corpus dici, aut inanimale: F
cùm ipſa ſit quę aut faciat corp' animale, ſi adſit, aut inanimale, ſi abſit ab illo. Itaq; quod
facit, non poteſt eſſe ipſa, vt dicatur animale vel inanimale. Anima enim dicitur ſub-
ſtantiæ ſuæ nomine. Quòd ſi non capit animale corpus dici aut inanimale quod eſt
anima, quomodo prouocabitur ad animalium & inanimalium corporum formam?
Dehinc ſi corporis eſt moueri extrinſecus ab aliquo,[81] oſtendimus autem ſuprà moueri
animam & ab alio cùm vaticinatur, cùm furit, vtique extrinſecus cùm ab alio: meritò
quod mouebitur extrinſecus ab alio, ſecundum exempli propoſitionem corpus agno-
ſcam. Enimuerò ſi ab alio moueri corporis eſt, quanto magis mouere aliud? Anima
autem mouet corpus, & conatus eius extrinſecus foris parent. Ab illa eſt enim im-
pingi & pedes in inceſſum, & manus in contactum, & oculos in conſpectum, &
linguam in effatum, velut ſigillario motu ſuperficiem intus agitante. Vnde hæc viſio in-
corporali animæ, vnde vacuæ rei ſolida propellere. Sed quomodo diuiſi videntur in ho-
mine ſenſus corporales & intellectuales? [82] Corporalium aiũt rerum qualitates, vt terræ,
vt ignis, corporalibus ſenſibus renuntiari, vt tactui, vt viſui. Incorporalium verò intel-
lectualibus conueniri, vt benignitatis, vt malignitatis. Itaque incorporalem eſſe ani-
mam cõſtat, cuius qualitates non corporalibus, ſed intellectualibus ſenſibus comprehẽ-
dãtur. Planè, ſi non huius definitionis gradũ excluſero. Ecce enim incorporalia oſtendo
corporalibus ſenſibus ſubiici, ſonũ auditui, colorem conſpectui, odorẽ odoratui: quorũ
exem-

D exemplo etiã anima corpori accedit, ne dicas idcircò ea per corporales renũtiari sensus, quia corporalibus accedant. Igitur si constat incorporalia quoque à corporalibus cõprehẽdi, cur non & anima quæ corporalis, ab incorporalibus renũtietur? Certè definitio exclusa sit.[83] De insignioribus argumẽtationibus erit etiã illa, quòd omne corpus corporalibus ali iudicant. Animam verò vt incorporalẽ, incorporalibus, sapiẽtiæ scilicet studiis. Sed nec hic gradus stabit, etiã [84] Sorano methodicæ medicinæ instructissimo auctore respondente animã corporalibus quoq; ali: deniq; deficiẽtem à cibo plerũq; fulciri. Quidni? quo adempto in totũ dilabitur ex corpore. Ita etiã ipse Soranus plenissimè super anima commentatus quatuor voluminibus, & cum omnib' Philosophorũ sententiis expertus, corporalem animæ substantiam vindicat, etsi illã immortalitate fraudauit. Non enim omniũ est credere, quod Christianorum est. Sicut ergo Soranus ipse rebus ostẽdit animã corporalibus ali, proinde & Philosophus exhibeat illam incorporalibus pasci.[85] sed nemo vnquam cũctanti de exitu Animę mulsam aquam de eloquio Platonis infudit, aut micas de minutiloquio Aristotelis infersit. Quid autem facient tot ac tantæ animæ [86] Rupicum & barbarorũ, quibus alimenta sapientiæ desunt, tamen indocta prudentia pollẽt, & sine academiis & porticib' Atticis & carcerib' Socratis: deniq; ieiunãtes à Philosophia nihil lominus viuunt. Nõ enim substantię ipsi alimẽta proficiũt studiorũ, sed disciplinę,[87] quia nec opimiorem animam efficiũt, sed ornatiorem. Benè autem quod [88] & artes Stoici corporales adfirmant. Adeò sic quoq; anima corporalis, si & artibus ali creditur. sed enormis intentio Philosophiæ solet plerũq; nec prospicere pro pedibus.[89] Sic Thales in puteũ. solet & sententias suas non intelligendo, valetudinis corruptelam suspicari. Sic Chrysippus
E ad elleborum: tale aliquid opinor ei accidit,[90] quũ duo in vnũ corpora negauit, alienata à prospectu & recogitatu prægnantũ, quæ non singula quotidie corpora, sed & bina & terna in vnius vteri ambitu perferunt.[9] Inuenitur etiã in iure ciuili Græca quædã quinionẽ enixa filiorũ, semel omniũ mater, vnici fœtus parẽs multiplex, vnici vteri puerpera numerosa, quæ tot stipata corporibus, penè dixerim populo, sextũ ipsa corpus fuit. vniuersa cõditio testabitur corpora de corporibus processura iam illic esse vnde procedunt: secũdum sit necesse est quod ex alio fit. Nihil porrò ex alio est, nisi dum gignitur, sed tunc duo sunt.
[[2] Quantum ad Philosophos satis hæc, quia quantum ad nostros ex abundanti, quibus VII.
corporalitas animæ in ipso Euangelio relucebit.[3] Dolet apud inferos anima cuiusdam, & Luc. 16.
punitur in flamma, & cruciatur in lingua, & de digito animę fœlicioris implorat solatium roris. imaginem existimas exitum illum pauperis lętantis, & diuitis mœrentis?[94] & quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est? Sed etsi imago credenda est, testimoniũ erit veritatis. Si enim non haberet anima corpus, non caperet imago animę imaginem corporis: nec mentiretur de corporalibus membris scriptura, si non erant. Quid est autem illud quod ad inferna transfertur post diuortium corporis, quod detinetur illic, quod in diem iudicij reseruatur,[95] ad quod & Christus moriendo descendit, puto, ad animas Patriarcharum, sed quamobrem si nihil anima detinet sub terris?[96] Nihil enim si nõ corpus: incorporalitas enim ab omni genere custodiæ libera est, immunis à pœna & à fouela. Per quod enim punitur aut fouetur, hoc erit corpus;[97] reddã de isto plenius & opportunius. Igitur si quid tormenti siue solatij anima præcerpit in carcere seu diuersorio inferũm, in igni, vel in sinu Abrahæ, probata erit corporalitas animæ. Incorporalitas enim nihil patitur, non habens per quod pati possit: Aut si habet, hoc erit corpus.[98] Inquantũ enim om-
F nẽ corporale passibile est, intãtum quod passibile est, corporale est. [[9] Abruptũ alioquin VIII.
& absurdum idcircò quid de corporaliũ eximere censu,[100] quia ceteris corporalibus exẽplis non adæquet: vbi proprietatum priuata discrimina, per quæ magnificẽtia auctoris ex operum eorũdem diuersitate signatur, vt sint tã discreta quàm paria, tam amica quàm & æmula.[101] Siquidem & ipsi Philosophi ex contrariis vniuersa constare condicũt secundũ amicitiã & inimicitiã Empedoclis. Sic igitur etsi corporalia incorporalibus obiacẽt, ipsa quoq; ita inter se differũt, vt differẽtia species eorũ ampliet, nõ genus mutet: vt sint corporalia, sic multa in Dei gloria, dũ varia: sic varia, dũ diuersa: sic diuersa, dũ his alij qualitatũ sensus, alij illis: dũ his alia alimenta, alia illis: dũ hęc inuisibilia, illa visibilia: dum hęc grauia, illa leuia. Aiunt enim & idcircò animam incorporalem renũtiandam,[102] quia digressa ea, grauiora efficiantur corpora defunctorum, cũm leuiora esse deberẽt, vnius corporis pondere exempto, si anima corpus. Quid enim, inquit Soranus, si mare negent corpus, quia extra mare immobilis & grauis nauis efficitur? Quanto ergo validius corpus animæ,

quod tanti postea ponderis corpus leuissima mobilitate circũfert?[103] Ceterùm etsi inuisibilis anima, & pro conditione corporis sui, & pro proprietate substantiæ, & pro natura etiam eorum quibus inuisibilis esse sortita est.[104] Solem noctuæ nesciunt oculis:[105] aquilæ ita sustinent, vt natorum suorum generositatem de pupillarum audacia iudicent: alioqui nõ educabunt, vt degenerem, quem solis radius auerterit: est ideò alteri quid inuisibile, alteri non, quod nõ ideò incorporale sit, quia non ex æquo vis valet. Sol enim corpus, siquidem ignis: sed quod aquila cõfiteatur, neget noctua, non tamen præiudicans aquilę, tantundem & animę corpus inuisibile carni si fortè, spiritui verò visibile:[106] sic Ioannes in spiritu Dei factus, animas martyrum conspicit. [[107] Quum animæ corpus adserimus propriæ qualitatis & sui generis: iam hæc conditio proprietatis de ceteris accidentibus corpulentiæ præiudicauit, vt hæc adesse, quà corpus ostendamus, sed & ipsa sui generis pro corporis proprietate, aut etsi non adsint, hoc esse proprietatis non adesse corpori animæ, quæ corporibus & ceteris adsint. Et tamen non inconstanter profitebimur solenniora quæque,[108] & omnimodò debita corpulentiæ, adesse animæ quoque, vt habitum, vt terminum, vt illud trifariam distantium, longitudinem dico, & latitudinem, & sublimitatẽ, quibus metantur corpora Philosophi.[109] Quid nunc quòd & effigiem animæ damus,[110] Platone nolente, quasi periclitetur de animę immortalitate? Omne enim effigiatum compositum & structile adfirmat. Dissolubile autem omne composititiũ & structile: sed animam immortalẽ. Igitur indissolubilem quàm immortalẽ, & ineffigiatam quàm indissolubilem. Ceterùm compositiam & structilem, si effigiatam, tanquã alio eam modo effigians intellectualibus formis: pulchram iustitia & disciplinis Philosophię, deformem verò contrariis artibus. Sed nos corporales quoque illi inscribimus lineas, non tantùm ex fiducia corporalitatis per æstimationem, verùm & ex constantia gratię per reuelationem. Nam quia spiritalia charismata agnoscim⁹, post Ioannẽ quoque Prophetiam meruimus & consequi.[111] Est hodie soror apud nos reuelationum charismata sortita, quas[112] in Ecclesia[113] inter Dominica solennia per extasin in spiritu patitur, conuersatur cum angelis, aliquando etiam cum Domino, & videt & audit sacramenta, & quorundam corda dinoscit, & medicinas desiderantibus submittit. Iam verò[114] prout scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegãtur: ita inde materiæ visionibus subministrantur. fortè nescio quid de anima disseruetamus, cùm ea soror in spiritu esset.[115] Post transacta solẽnia dimissa plebe, quo vsu solet nobis renuntiare quę viderit (nam & diligentissimè digeruntur, vt etiam probentur) inter cetera, inquit, ostẽsa est mihi anima corporaliter, & spiritus videbatur, sed nõ inanis & vacuę qualitatis, immò quæ etiam teneri repromitteret[116] tenera & lucida & aërei coloris, & forma per omnia humana. hæc visio est. Deus testis, & Apostolus charismatum in Ecclesia futurorum idoneus sponsor; tu nisi res ipsa de singulis persuaserit, ne credas. Si enim corpus anima, sine dubio inter illa quę suprà sumus professi. Proinde & coloris proprietas omni corpori adhæret; quem igitur alium animæ æstimabis colorem, quàm aëreum ac lucidum?[117] non vt aër sit ipsa substantia eius, etsi hoc Ænesidemo visum est &[118] Anaximeni,[119] puto secundum quosdam & Heraclito:[120] nec vt lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi.[121] Nam & cerauneis gemmis non ideò substãtia ignita est, quòd coruscẽt rutilato rubore,[122] nec beryllis ideò aquosa materia est, quòd fluctuent colato nitore. Quãta enim & alia color sociat, natura dissociat? Sed quoniam omne tenue atque perlucidum aëris ęmulũ est, hoc erit anima quã flatus est & spiritus tradux. Siquidem præ ipsa tenuitatis subtilitate de fide corporalitatis periclitatur. Sic & effigiẽ de sensu iã tuo concipe, non aliã animę humanę deputandã præter humanam, & quidem eius corporis quod vnaquæque circumtulit. Hoc nos sapere interim primordij contemplatio inducat. Recogita enim, cùm De⁹ flasset in faciem hominis flatũ vitę, & factus esset homo in animam viuã, totum vtique per faciem statim flatum illum in interiora trãsmissum, & per vniuersa corporis spatia diffusum, simúlque diuina aspiratione densatum, omni intus linea expressum esse, quã densatum impleuerat,[123] & velut in forma gelasse. Inde igitur & corpulentia animæ ex densatione solidata est, & effigies expressione formata.[124] Hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter vnus: habẽs & ille oculos & aures suas, quibus populus Dominũ audire & videre debuerat, habẽs & ceteros artus, per ques & in cogitatibus vtitur, & in somnis fungitur. Sic & diuiti apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahę. Per has lineas & animæ martyrum sub altari intelligũtur. A primordio enim in Adam concreta &

Apocal. 6. ac 20. 11.

Apocal. 1.

1. Cor. 16.

Luc. 11. Apoc. 6. Gen. 1.

D E F

A & configurata corpori anima, vt totius substantiæ, ita & conditionis istius semen efficit. [[125] Pertinet ad statum fidei, simplicem animam determinare [126] secundum Platonem, id x. est, vniformem duntaxat substantię nomine. Viderint artes & disciplinæ, viderint & effigies.[127] Quidam enim volunt aliam illi substantiam naturalem inesse spiritum; quasi aliud sit viuere, quod venit ab anima; aliud spirare, quod fiat à spiritu. Nam & Animalibus non omnibus vtrũque adesse. Pleraque enim viuere solummodò, nõ etiam spirare, [128] eo quòd non habeant organa spiritus, pulmones & arterias. Quale est autem in examinatione humanæ animæ culicis atque formicæ argumenta respicere, quãdo & vitalia pro cuiusque generis dispositione, omnibus propria animalibus temperauerit artifex Deus, vt nulla inde cõiectura captãda sit. Nã neq; homo si pulmonib⁹ & arteriis struct⁹ est, idcircò aliũdè spirabit, aliundè viuet: [129] neq; formica, si mẽbris huiusmodi caret, idcircò negabitur spirare, quasi solũmodò viuens. Cui verò tantũ patuit in Dei opera, vt alicui hęc deesse pręsumpserit?[130] Herophilus ille medicus, aut lanius, qui sexcentos exsecuit vt naturam scrutaretur, qui hominẽ odiit vt nosset, nescio an omnia interna eius liquidò explorarit, ipsa morte mutante quę vixerant, & morte non simplici: sed ipsa inter artificia exectionis errantes Philosophi pro certo renuntiauerunt culicibus & formicis & tineis deesse pulmones & arterias. dic mihi inspector curiosissime, oculos habent ad videndum? Atquin & pergunt quò volunt, & vitant & adpetunt quæ videndo sciunt; [131] designa oculos, denota pupillas.[132] Sed & exedunt tineæ; demonstra mandibulas, deprome genuinos.[133] Sed & personant culices, ne in tenebris quidem aurium exæci; tubam pariter & hiantiam oris illius ostende. Quoduis animal vnius licet puncti, aliquo alatur necesse est; [134] exhibeas pa-

B buli transmittendi, decoquendi, defæcandíque membra. Quid ergo dicemus? Si per hæc viuitur, erunt hæc in omnibus vtique quæ viuent, etsi non videntur, etsi non adprehendũtur pro mediocritate: hoc magis credas, si Deum recogites tantum artificem in modicis, quantum & in maximis. Si verò non putas capere tam minuta corpuscula Dei ingenium, sic quoque magnificentiam eius agnoscas, quòd modicis animalibus, sine necessariis membris nihilominus viuere instruxerit, saluo etiam visu sine oculis, & esu sine denticulis, & digestu sine alueis, [135] quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus manante impetu, quod angues: & insurgẽte conatu, quod vermes: & spumante reptatu, quod limaces. Ita & spirari cur non putes sine pulmonum follibus, & sine fistulis arteriarum? vt pro magno amplectaris argumento, idcircò animæ humanæ spiritum accedere, quia sint quæ spiritu careant; & idcircò ea spiritu carere, quia flaturalibus artubus structa nõ sint. Viuere sine spiritu existimas aliquid, spirare sine pulmonibus non putas? Quid est, oro te, spirare? flatum, opinor, ex semetipso agere. Quid est non viuere? flatũ, opinor, ex semetipso non agere. Hoc enim respõdere debebo, si non idem est spirare quod viuere. Sed mortui erit non agere flatum: ergo viuentis est agere flatum. Sed & spirantis est agere flatum; ergo & spirare viuẽtis est. Vtrumque si sine anima decurrere potuisset, non fuisset animæ spirare, sed solummodò viuere. At enim viuere spirare est, si & spirare viuere. Sic ergo totum hoc & spirare & viuere, eius est cuius & viuere, id est, animę. Denique si separas spiritum, naturam separa, & opera. Agant in discreto aliquid ambo, seorsum anima, seorsum

C spirit⁹: anima sine spiritu viuat, spiritus sine anima spiret; alterum relinquat corpora, alterũ remaneat, mors & vita conueniant. Si enim duo sunt anima & spiritus, diuidi possunt, vt diuisione eorum alterius discedentis, alterius manentis, mortis & vitæ concursus eueniat. Sed nullo modo eueniet: ergo [136] duo non erunt quæ diuidi non possunt concreta. Si aliud est viuere, aliud spirare, distinguunt substantias opera: & quanto nunc firmius est, vt vnum credas, cùm distantiam non das, vt ipsa sit anima spiritus, dum ipsius est spirare, cuius & viuere. Quid enim si diem aliud haberi velis, aliud lucem quę accidat dici, cùm dies ipsa lux sit? Planè erunt & alia genera lucis, vt ex ignium ministerio: Erunt enim & aliæ spiritus species, vt ex Deo, vt ex diabolo. Ita cùm de anima & spiritu agitur, ipsa erit anima spiritus, sicut ipsa dies lux. Ipsum est enim quid, per quod est quid. [[137] Sed vt animam xi. spiritum dicam, præsentis quęstionis ratio compellit, quia spirare alij substantiæ adscribitur: hoc dum animæ vindicamus, quam vniformem & simplicem agnoscimus, spiritum necesse est certa conditione dicamus: non status nomine, sed actus, nec substantię titulo, sed operæ, quia spirat, non quia spiritus propriè est. nam & flare, spirare est. Ita & animã, quam flatum ex proprietate defendimus, spiritum nunc ex necessitate prouuntiamus. [138] Ceterùm aduersus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, fla-

tum propriè tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritũ vertit: vt D
dum incredibile est spiritum Dei in delictũ, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur quàm ex Dei spiritu. Idcircò nos & illic flatum eam defendimus, nõ spiritum, secũdum scripturam, & secundum spiritus distinctionem: & hîc spiritum ingratis pronuntiamus, secundum spirandi & flandi conditionem. illic de substantia quæstio est, spirare enim substantiæ actus est. Nec diutius de isto,[139] nisi propter hæreticos, qui nescio quod spiritale semen infulciunt animæ de Sophię matris occulta liberalitate conlatum, ignorante factore; quum scriptura factoris magis Dei sui conscia, nihil amplius promulgauerit, quàm [140] Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, & hominem factum in animam viuam, per quam exinde & viuat & spiret: satis declarans differentias spiritus
Esai. 57. & animę in sequentibus instrumentis, ipso Deo pronuntiante:[141] Spiritus ex me prodiuit,
Ibidem. 42 & flatum omnem ego feci. & anima enim flatus factus ex spiritu. Et rursus, [142] Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam. Primò enim anima, id est, flatus populo in terra incedenti, id est, in carne carnaliter agenti. Postea spiritus eis qui terram calcant, id est, opera carnis subigunt:[143] quia & Apostolus non primùm quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale.[144] Nam, etsi Adam statim prophetauit magnum illud
Ephes. 5. sacramẽtum in Christũ & Ecclesiam: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea:
Gen. 2. propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adglutinabit se vxori suæ, & erũt duo in vnam carnem: accidentiam spiritus passus est. cecidit enim extasis super illum, sancti spiritus vis operatrix Prophetię. Nam & malus spiritus accidens res est. Denique Saulem tam Dei spiritus postea vertit in alium virum, id est, in Propheten, cùm dictum est, Quid
1. Reg. 10. hoc filio Cis? an & Saul in Prophetis? quàm & malus spiritus postea euertit in alium vi- E
rum, in apostatam scilicet. Iudam quoque aliquandiu cum electis deputatum vsque ad loculorum officium, etsi iam fraudatorem, traditorem tandem nondum, postea diabolus intrauit. Igitur si neque Dei, neque diaboli spiritus ex natiuitate conseritur animæ, solam eam constat ante euentum spiritus vtriusque, si solam & simplicem & vniformem substã-
Cap. XII. tiæ nomine, atque ita non aliundè spirantem quàm ex substantiæ suæ sorte. [[145] Proinde & animum,[146] siue mens est, νοῦς apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quàm suggestum animæ ingenitum & insitum & natiuitùs, proprium, quo agit, quo sapit, quẽ secum habens ex semetipsa, se cõmoueat in semetipsa, atque ita moueri videatur ab illo tanquã substantia alia, vt volunt [147] qui etiam vniuersitatis motatorem animum decernunt,[148] illum Deum Socratis,[149] illum Valẽtini Monogenem ex patre βύθῳ, & matre ἐννοίᾳ,[150] quãuis Anaxagoræ turbata sententia est. Initium enim omnium commentatus animum,[151] & vniuersitatis oscillum de illius axe suspendens, purúmque eum adfirmãs, & simplicem & incommiscibilem, hoc vel maximè titulo segregat ab animæ cõmistione, & tamen eundẽ alibi animam edicit.[152] Hoc etiam Aristoteles denotauit, nescio an sua paratior implere quàm aliena inanire.[153] Denique & ipse definitionem animi quum differret, interim alterum animi genus pronuntiauit, illum diuinũ, quem rursus & impassibilem subostendens, abstulit & ipse eum à consortio animę. Cùm enim animam passibilem constet eorũ quæ sortita est pati, aut per animum, & cum animo patietur: si concreta est animo, non potest animus impassibilis induci: aut si nõ per animũ, nec cũ animo patietur anima, nõ erit cõcreta illi cũ qua nihil, & cui nihil patitur. Porrò si nihil per illũ, & cũ illo anima patietur, iam nec sentiet, nec sapiet, nec mouebitur per illũ, vt volũt.[154] Nã & sensus passiones facit F
Aristoteles. Quidni? & sentire enim pati est, quia pati sentire est. Proinde & sapere sentire est, & moueri sentire est: ita totũ pati est. Videmus autẽ nihil istorũ animã experiri, vt non & animo deputetur, quia per illum & cum illo transigitur. Iã ergo & cõmiscibilis est animus aduersus Anaxagoram, & passibilis aduersus Aristotelem. Ceterùm si discretio admittitur, vt substantia duę res sint, animus atque anima, alterius erit & passio, & sensus, & sapor omnis, & actus, & motus: alteri⁹ autẽ otium, & quies, & stupor, & nulla iã causa, & aut anim⁹ vacabit, aut anima. Quòd si cõstat ambobus hęc omnia reputari; ergo vnũ erũt vtrumque,[155] & Democritus obtinebit, differentiã tollens, & quæretur quomodo vnum vtrumque ex duarum substantiarum confusione, an ex vnius dispositione. Nos autẽ animum ita dicimus animæ concretum, non vt substantiæ alium, sed vt substantiæ officium.
Cap. XIII. [[156] Ad hoc dispicere superest, principalitas vbi sit, id est, qui cui præest, vt cuius principalitas apparuerit, illa sit substantię massa. Id autem cui massa substantiæ pręerit, in officium naturale substantiæ deputetur. Enimuerò quis non animæ dabit summam omnem, cuius

nomine

A nomine totius hominis mentio titulata est. [157] Quantas animas pasco (ait diues) non animos: Et animas saluas optat gubernator, nõ animos: Et rusticus in opere, & in prælio miles, animam se, non animum ponere adfirmat. Cuius nominatiora pericula aut vota sunt, animi an animæ? Quid autem agere dicũtur moribũdi, animum an animã? Ipsi postremò Philosophi ipsiq; Medici quãuis de animo quoq; disputarent, [158] faciẽ tamen operis frõtémq; materię de anima vnusquisq; proscripsit. Vt autem & à Deo discas, [159] animã Deus semper adloquitur, animã cõpellat atq; aduocat, vt animũ sibi aduertat. [160] Illam saluam venit facere Christus, illam perdere in gehẽnam cõminatur, illã pluris fieri vetat, illam & ipse bonus pastor pro pecudibus suis ponit. Habes animæ principalitatẽ, habes in illa & substãtiæ vnionem, cuius intelligam instrumẽtum esse animum, nõ patrociniũ. [[161] Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est nõ magis instructilis aliũdè quàm diuisibilis ex se, quia nec dissolubilis. [162] Si enim structilis, & dissolubilis: si dissolubilis, iam non immortalis. Itaq; quia iã nõ mortalis, neq; dissolubilis, neq; diuisibilis. Nam & diuidi dissolui est, & dissolui mori est. [163] Diuiditur autẽ in partes, [164] nũc in duas à Platone, [165] nũc in tres à Zenone, [166] nũc in quinq;, & in sex à Panætio, [167] & in septẽ à Sorano, [168] etiã in octo penes Chrysippũ, [169] etiã in nouẽ penes Apollophanẽ, [170] sed & in decẽ apud quosdã Stoicorum, [171] & in duas amplius apud Posidoniũ, qui à duobus exorsus titulis, principali quod aiũt ἡγεμονικόν, & à rationali, quod aiunt λογικόν, in duodecim exinde prosecuit: [172] ita in alias ex alijs species diuidunt animã. Huiusmodi autem nõ tam partes animæ habebũ- XIIII.

B tur, quàm vires & efficacię & operæ, [173] sicut de quibusdã & Aristoteles iudicauit. Nõ enim membra sunt substantiæ animalis, sed ingenia: vt motorium, vt actoriũ, vt cogitatorium, & si qua in hunc modum distinguũt, vt & ipsi illi quinq; notissimi sẽsus, visus, auditus, gustus, tactus, odoratus. Quibus omnibus etsi certa singulis domicilia in corpore determinauerunt, non idcirco hæc quoq; distributio animæ ad animæ sectiones pertinebit, quando ne ipsum quidem corpus ita diuidatur in membra, vt isti volunt animã. Atquin ex multitudine membrorũ vnũ corpus efficitur, vt cõcretio sit potius ipsa diuisio. [174] Specta portẽtosissimam Archimedis munificẽtiã, organum hydraulicum dico, tot membra, tot partes, tot cõpagines, tot itinera vocum, tot compendia sonorũ, tot cõmercia modorum, tot acies tibiarum, & vna moles erunt omnia. Sic & spiritus qui illic de tormento aquæ anhelat, non idcò separabitur in partes, quia per partes administratur, substãtia quidem solidus, opera verò diuisus. [175] Non longè hoc exemplum est à Stratone & Ænesidemo & Heraclito: [176] nam & ipsi vnitatem animæ tuentur, quæ in totum corpus diffusa, & vbique ipsa velut flatus in calamo per cauernas, ita per sensualia variis modis emicet, nõ tam concisa quàm dispensata. Hæc omnia quibus titulis nuncupentur, & quibus ex se diuisionibus deriuẽtur, & quibus in corpore metationibus sequestrẽtur, Medici potius tũ Philosophi considerabũt, nobis pauca conuenient. [[177] In primis an sit aliquis summus XV.
in anima gradus vitalis & sapientialis, quod ἡγεμονικόν appellant, id est principale, quia si negetur, totus animæ status periclitatur. Denique qui negant principale, ipsam priùs ani-

C mam nihil censuerunt, [178] Messenius aliquis Dicæarchus, [179] ex Medicis autem Andreas [180] & Asclepiades ita abstulerunt principale, dum in animo ipso volũt esse sensus, quorum vindicatur principale. Asclepiades etiam illa argumentatione vectatur, quòd pleraque animalia ademptis eis partibus corporis, in quibus plurimùm existimatur principale consistere, & insuper viuãt aliquatenus, & sapiant nihilominus: vt muscę & vespę & locustę, si capita decideris: vt capræ, & testudines, & anguillæ, si corda detraxeris: itaque principale nõ esse. Quod, si fuisset amissus cum suis sedibus vigor animę, nõ perseueraret. [181] Sed plures & Philosophi aduersus Dicæarchũ Plato, Strato, Epicurus, Democritus, Empedocles, [182] Socrates, [183] Aristoteles: & Medici aduersus Andream & Asclepiadẽ Herophilus, Erasistratus, [184] Diocles, Hippocrates, & ipse Soranus: [185] Iámq; omnibus plures Christiani, qui apud Deum de vtroque deducimur, & esse principale in anima, & certo in corporis recessu cõsecratum. [186] Si enim scrutatorem & dispectorem cordis Deum legimus; *Sap. 1.*
[187] si etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur, si Deus ipse recogitatus *Prouer. 24.*
cordis in populo pręuenit, [188] Quid cogitaris in cordibus vestris nequã? Si & Dauid: Cor *Psalm. 138.*
mundũ cõde in me Deus. Et Paulus, Corde, ait, credi in iustitiã. Et Ioã. Corde, ait, suo v- *Matth. 9.*
nũquenq; reprehẽdi. Si postremò, Qui viderit fœminã ad concupiscẽdũ, iam adulterauit *Psalm. 50.*
in corde: Simul vtrumque dilucet, & esse principale in anima, quòd intentio diuina *Rom. 10.*
conueniat, id est vim sapientialem atque vitalem: quod enim sapit, viuidum est: & in *1. Ioan 3.* *Matth. 5.*

eo theſauro corporis haberi, ad quem Deus reſpicit: [189] vt neque extrinſecus agitari putes D
principale iſtud ſecundum Heraclitum, [190] neque per totum corpus ventilari ſecundum
Moſchionem, [191] neque in capite concludi ſecundum Platonem, [192] neque in vertice potius
præſidere ſecundum Xenocratem, [193] neque in cerebro cubare ſecundum Hippocratem,
[194] ſed nec circa cerebri fundamentum vt Herophilus, [195] nec in membranulis
vt Strato [196] & Eraſiſtratus, [197] nec in ſuperciliorum meditullio vt Strato Phyſicus, [198] nec
in tota lorica pectoris vt Epicurus, [199] ſed & quod Ægyptij renuntiauerunt ei qui diuinarũ
commentatores videbantur, [200] & ille verſus Orphei vel Empedoclis: Nãq; hominis
ſanguis circumcordialis eſt ſẽſus, [201] etiam Protagoras, [202] etiam Apollodorus [203] &
Chryſippus hæc ſapiunt, vt vel ab iſtis retuſus Aſclepiades capras ſuas quærat ſine corde
balantes, & muſcas ſuas abigat ſine capite volitãtes: & omnes iam ſciãt ſe potius ſine corde
& cerebro viuere, qui diſpoſitionem animæ humanæ de conditione beſtiarũ præiu-
XVI. dicarint. [[204] Eſt & aliud ad fidem pertinens, [205] quòd Plato bifariam partitur animam,
per rationalem & irrationalem. Cui definitioni & nos quidem adplaudimus, [206] ſed non
vt naturæ deputetur vtrunque. Naturale enim rationale credendum eſt, quod animæ à
primordio ſit ingenitum, à rationali videlicet auctore. Quid enim non rationale, quod
Gen.1. Deus iuſſu quoque ediderit, nedũ id quod propriè adflatu ſuo emiſerit? Irrationale autẽ
poſterius intelligendum eſt, vt quod acciderit ex ſerpentis inſtinctu, ipſum illud trãſgreſ-
ſionis admiſſum, atque exinde inoleuerit & coadoleuerit in anima adinſtar iam naturali-
Gen.2. tatis, quia ſtatim in naturæ primordio accidit. [207] Ceterùm quum idem Plato ſolũ ratio-
nale dicat, vt in anima Dei ipſius, ſi nos etiam irrationale naturæ adſcripſerimus, quam à E
Deo anima noſtra ſortita eſt, æquè irrationale de Deo erit: vtpotè naturale, quia naturæ
Deus auctor eſt. Sed enim à diabolo immiſſio delicti: Irrationale autem omne delictum:
Igitur à diabolo irrationale à quo & delictũ, extraneum à Deo à quo eſt irrationale alie-
num. Proinde diuerſitas horum ex diſtãtia auctorum. Proinde cùm Plato ſoli Deo ſegre-
gans rationale, [208] duo genera ſubdiuidit ex irrationali: [209] indignatiuum quod adpellant
θυμικὸν, & concupiſcentiuum quod vocant, ἐπιθυμητικὸν: vt illud quidẽ commune ſit no-
bis & leonibus, iſtud verò cum muſcis, rationale porrò cum Deo: video & de hoc mihi
eſſe retractandum, propter ea quæ in Chriſto deprehendũtur. Ecce enim tota hæc trini-
tas & in Domino, & rationale quo docet quæ diſſerit, quo ſalutis vias ſternit: & indigna-
tiuum, quo inuehitur in Scribas & Phariſæos: & cõcupiſcentiuũ, quo Paſcha cum diſci-
pulis ſuis edere concupiſcit. [210] Igitur apud nos non ſemper ex irrationali cenſenda ſunt
indignatiuum & cõcupiſcentiuũ, quæ certi ſumus in Domino rationaliter decucurriſſe.
[211] Indignabitur Deus rationaliter, quibus ſcilicet debet, & cõcupiſcet Deus rationaliter
quæ digna ſunt ipſo. Nam & malo indignabitur, & bono concupiſcet ſalutẽ. Dat & Apo-
1.Tim.3. ſtolus nobis concupiſcentiã. Si quis Epiſcopatum cõcupiſcit, bonũ opus cõcupiſcit. Sed F
bonum opus dicens, rationalem concupiſcentiam oſtendit. Concedit & indignationem.
Gal.5. Quidni, quam & ipſe ſuſcepit? Vtinã & præcidãtur, inquit, qui vos ſubuertũt. Rationalis
Epheſ.2. eſt indignatio quæ ex affectu diſciplinę eſt. [212] At quum dicit: Fuimus aliquãdo natura fi-
lij iræ, irrationale indignatiuũ ſuggillat, quod nõ ſit ex ea natura quæ à Deo eſt, ſed ex il-
la quam diabolus induxit, dominus & ipſe dictus ſui ordinis, Non poteſtis duobus domi-
Matth.6. nis ſeruire: pater & ipſe cognominatus, Vos ex diabolo patre eſtis: ne timeas & illi pro-
Ioan.8. prietatem naturæ alterius adſcribere poſterioris & adulteræ, [213] quem legis auenarũ ſu-
Matth.13. perſeminatorem, & frumẽtariæ ſegetis nocturnum interpolatorem. [[214] Contingit nos
XVII. illorum etiam quinque ſenſuum quæſtio, quos in primis litteris diſcimus, quoniam &
hinc aliquid hæreticis procuratur. Viſus eſt, & auditus, & odoratus, & guſtus, & tactus.
[215] Horum fidem Academici duriùs damnan[illegible] ſecundum quoſdam, & Heraclitus &
Diocles [217] & Empedocles. [218] Certè Plato in [illegible]imæo irrationalẽ pronuntiat ſenſualitatẽ,
& opinioni cõplicitam. [219] Itaq; mendaciũ viſui obiicitur, quòd remos in aqua inflexos
vel infractos adſeuerat aduerſus conſcientiã integritatis, quòd turrẽ quadrangulatam de
longinquo rotundã perſuadeat, quòd æqualiſſimã porticũ anguſtiorẽ in vltimo infamet,
quòd cœlũ tanta ſublimitate ſuſpẽſum mari iungat. [220] Perinde auditus fallaciæ reus. Vt
cùm cœleſte murmur putam⁹, & plauſtrũ eſt: vel tonitru meditãte, pro certo de plauſtro
credimus ſonitũ. Sic & odoratus & guſtus arguũtur, ſiquidẽ eadẽ vnguẽta, eadémq; vina
poſteriore quoque vſu depreciantur. Sic & tactus reprehenditur; ſiquidem eadem paui-
menta manibus aſperiora, pedibus leuiora creduntur, & in lauacris idem calidus lacus
fer-

A feruentissimus primò, dehinc tẽperatissimus renũciatur. Adeò inquiunt, sic quoque fal-
limur sensibus, dum sententias vertimus. [221] Moderantiùs Stoici nõ omnem sensum, nec
semper, de mendacio onerãt. Epicurei constantiùs parem omnibus atque perpetuã de-
fendunt veritatem, sed alia via. Non enim sensum mentiri, sed opinionem. Sensum enim
pati, non opinari; animam enim opinari. Absciderunt & opinionem à sensu, & sensum ab
anima. Et vnde opinio, si non à sensu? Denique nisi visus rotundam senserit turrem, nulla
opinio rotunditatis. Et vnde sensus, si non ab anima? Denique carens anima corpus ca-
rebit & sensu. Ita & sensus ex anima est, & opinio ex sensu, & anima totũ. Ceterùm opti-
mè proponetur esse vtique aliquid, quod efficiat aliter quid à sẽsibus renuntiari, quàm sit
in rebus. Porrò si potest id renuntiari quod non sit in rebus, cur non perinde possit per id
renuntiari quod non sit in sensibus, sed in his rationibus quæ interueniant suo nomine?
Atque adeò licebit eas recognosci. [222] Nam vt in aqua remus inflexus vel infractus appa-
reat, aqua in causa est. Denique extra aquã integer visui remus. Teneritas autem substã-
tiæ illius, qua speculum ex lumine efficitur, prout icta seu mota est, ita & imaginẽ vibrãs
euertit lineam recti. Item vt turris habitus eludat, interualli cõditio compellit in aperto,
æqualitas enim circumfusi aëris pari luce vestiẽs angulos, oblitterat lineas. Sic & vnifor-
mitas porticus acuitur in fine, dum acies in concluso stipata illic tenuatur quò & extẽdi-
tur. Sic & cœlum mari vnitur, vbi visio absumitur; quæ quamdiu viget, tamdiu diuidit.
B [223] Auditum verò quid aliud decipiet, quàm sonorum similitudo? [224] Et, si postea minus
spirat vnguẽtũ, & minus sapit vinũ, & minus lacus feruet, in omnibus fermè prima vis to-
ta est. [225] Ceterũ de scabro ac læui merito manus ac pedes tenera scilicet & callosa mẽbra
dissentiũt. Igitur hoc modo nulla sẽsuũ frustratio causa carebit. Quòd si causæ fallũt sẽ-
sus, & per sensus opiniones: iã nec in sensibus cõstituẽda fallacia est qui causas sequũtur,
nec in opinionibus quæ à sensibus diriguntur sequentibus causas. Qui insaniunt, alios in
aliis vidẽt, [226] vt Orestes matrem in sorore, & [227] Aiax Vlyssem in armẽto, [228] vt Athamas
& Agaue in filiis bestias. Oculis ne hoc mẽdaciũ exprobrabis, an furiis? Qui redundãtia
fellis auruginant, amara sunt omnia. Num ergo gustui præuaricationem exprobrabis, an
valetudinem? Omnes itaque sensus euertuntur, vel circunueniuntur ad tempus, vt pro-
prietate fallaciæ careant. Immò iam ne ipsis quidem causis adscribendum est fallaciȩ elo-
gium. Si enim ratione hæc accidunt, ratio fallacia perhiberi non meretur. quod sic fie-
ri oportet, mendacium non est. Itaque si & ipsæ causæ infamia liberantur, quanto magis
sensus, quibus iam & causæ liberè præeunt: cùm hinc potissimùm & veritas & fides &
integritas sensibus vindicanda sit, quòd non aliter renuntient, quàm quod illa ratio mã-
dauit, quæ efficiat aliter quid à sensibus renuntiari, quàm sit in rebus. Quid agis Acade-
mice procacissime? totum vitæ statum euertis, omnem naturæ ordinẽ turbas, ipsius Dei
prouidentiam excæcas, qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis,
fruendísque fallaces, & mendaces dominos præfecerit sensus. An nõ istis vniuersa con-
C ditio subministratur? An non per istos secũda quoque mundo instructio accessit, tot ar-
tes, tot ingenia, tot studia, negotia, officia, commercia, remedia, cõsilia, solatia, victus, cul-
tus, ornatúsque: omnia totum vitæ saporem condierunt, dum per hos sensus solus om-
nium homo animal rationale dinoscitur intelligentiȩ & scientiæ capax, & ipsius Acade-
miæ. [229] Sed enim Plato ne quod testimonium sensibus signet, propterea & in Phædro ex
Socratis persona negat se cognoscere posse semetipsum, vt monet Delphica inscriptio.
[230] Et in Theæteto adimit sibi scire, atque sentire. [231] Et in Phædro post mortem differt
sententiam veritatis, postumam scilicet: & tamen nondum mortuus philosophabatur.
Non licet nobis in dubium sẽsus istos reuocare, ne & in Christo de fide eorum delibere-
tur: ne fortè dicatur, quòd falsò Satanam prospectarit de cœlo præcipitatum: aut falsò *Luc. 10.*
vocem patris audierit de ipso testificatam: aut deceptus sit cùm Petri socrum tetigit: aut *Matth. 3.*
alium postea vnguenti senserit spiritum, quod in sepulturam suam acceptauit: alium po- *Matth. 8.*
stea vini saporem, [232] quod in sanguinis sui memoriam consecrauit. Sic enim & Marcion *Matth. 26.*
phantasma eum maluit credere, totius corporis in illo dedignatus veritatem. Atquin
ne in Apostolis quidem eius ludificata natura est. Fidelis fuit & visus & auditus in
monte: fidelis & gustus vini illius, licet aquæ antè, in nuptiis Galilȩæ: fidelis & ta- *Matth. 17.*
ctus, exinde creduli Thomæ. Recita Ioannis testationem: [233] Quod vidimus, inquit, *Ioan. 2.*
quod audiuimus, oculis nostris vidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermo- *Ioan. 20.*
ne vitæ. Falsa vtique testatio, si oculorum & aurium & manuũ sensus natura mentitur. *Ioan. 1.*

XVIII. [[234] Conuertor ad intellectualium partem, quemadmodũ illam Plato à corporalibus separatam hæreticis commendauerit, agnitionem ante mortem consecutus. [235] Ait enim in Phædone: Quid tum erga ipsam prudentiæ possessionem? Vtrúmne impedimentum erit corpus, an non, siquis illud socium adsumpserit in quæstionem? Tale quid dico, habétne veritatem aliquam visio & auditio hominibus, an non? An non etiam Poëtæ hæc nobis semper obmussant, quòd neque audiamus certum, neque videamus? [236] Meminerat scilicet & Epicharmi Comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda & cæca sunt. [237] Itaque rursus: illum ergo ait supersapere, qui mente maximè sapiat, neque visionem proponens, neque vllum eiusmodi sensum attrahens animo, sed ipsa mente sincera vtens in recogitando ad capiendum sincerum quodque rerum, si egressus potissimùm ab oculis & auribus, & quo dicendum sit à toto corpore vt turbante, & non permittente animę possidere veritatem, atque prudentiam quando communicat. Videmus igitur aduersus sensus corporales aliam portendi paraturam, vt multò idoniorem, vires scilicet animæ, intellectum operantes eius veritatis, cuius res non sint coràm, nec subiaceant corporalibus sensibus, sed absint longè à communi conscientia in arcano, & in superioribus, & apud ipsum Deum. [238] Vult enim Plato esse quasdam substantias inuisibiles, incorporales, supermundiales, diuinas, & æternas: quas appellat Idæas, id est formas exẽplares, & causas naturalium istorum manifestorum, & subiacentium corporalibus sensibus, & illas quidem esse veritates, hęc autem imagines earum. [239] Relucéntne iam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorum? Hinc enim arripiunt differẽtiã D

Matth.24. corporalium sensuum, & intellectualium virium, [240] quam etiã parabolæ decẽ virginum adtemperant: vt quinque stultæ sensus corporales figurauerint, stultos videlicet, quia deceptui faciles: sapientes autem intellectualium viriũ notam expresserint, sapientium scilicet, quia contingentium veritatem, illam arcanam & supernam, [241] & apud pleroma cõstitutam hęreticarum Idæarum sacramenta: hoc enim sunt & αἰῶνες, & genealogiæ illorũ. Itaque & sensum diuidunt: Et intellectualibus quidem à spiritali suo semine: sensualibus verò ab animali, quia spiritalia nullo modo capiat. & illi' quidẽ esse inuisibilia: huius' verò visibilia, & humilia, & temporalia quæ sensu conueniãtur, in imaginibus cõstituta. [242] Ob hæc ergo præstruximus neque animum aliud quid esse, quàm animæ suggestũ & structũ: neque spiritum extraneum quid, quàm quod & ipsa per flatum. Ceterũ accessioni deputandum, quod aut Deus postea, aut diabolus adspiraret. Et nunc ad differentiã sensualiũ & intellectualium non aliud admittimus, quàm rerum diuersitates: corporalium & spiritalium, visibilium & inuisibilium, publicatarum & arcanarum, quòd illæ sẽsui, istæ intellectui attribuantur: apud animam tamen & istis & illis obsequio deputatis, quæ perinde per corpus corporalia sentiat, quemadmodum per animum incorporalia intelligat, saluo eo, vt etiã sentiat dum intelligit. Nõ enim & sẽtire intelligere est, & intelligere sẽtire est. At quid erit sensus, nisi eius rei quæ sentitur intellectus? quid erit intellectus, nisi eius rei quæ intelligitur sensus? Vnde ista tormenta cruciandę simplicitatis, & suspendẽdæ veritatis? Quis mihi exhibebit sensum non intelligentem quod sentit? aut intellectũ non sentientem quod intelligit, vt probet alterum sine altero posse? Si corporalia quidem sentiũtur, incorporalia verò intelligũtur: rerũ genera diuersa sũt, non domicilia sẽsus & intellectus, id est, non anima & animus. Deniq; à quo sentiuntur corporalia? Si ab anima, ergo iam & sensualis est animus, non tantùm intellectualis. Nam dum intelligit, sentit: quia si non sentit, nec intelligit. Si verò ab anima corporalia sentiuntur, iã ergo & intellectus est vis animæ, non tantùm sensualis. Nam dum sentit, intelligit: quia si non intelligit, nec sẽtit. Proinde à quo intelliguntur incorporalia? si ab animo, vbi erit anima? si ab anima, vbi erit animus? Quæ enim distant, abesse inuicem debent, cùm suis muneribus operãtur. Putabis quidem abesse animum ab anima, si quãdo. Nam ita efficiunt, vt nesciamus nos vidisse quid, vel audisse: nec non audisse, [243] quia alibi fuerit animus: adeò contendam, immò ipsam animam nec vidisse, nec audisse, quia alibi fuerit cũ sua vi, id est animo. Nã & quum dementit homo, dementit anima, non peregrinante, sed cõpatiente tunc animo. [244] Ceterùm animæ principaliter casus est. Hoc vnde firmatur? quòd anima digressa, nec animus in homine inueniatur. Ita illam vbique sequitur, à qua nec in fine subremanet. Quum verò sequitur & addicitur, perinde intellectus animæ addicitur, quam sequitur animus cui addicitur intellectus. sit nunc & potior sensu intellectus, & potior cognitor sacramentorum, dummodò & ipse propria vis animæ quod & sensus. Nihil E F

mea

A mea intereſt, niſi cùm idcircò præfertur ſenſui intellectus, vt ex hoc quoque ſeparatior habeatur, quo potior adfirmatur. Tunc mihi poſt differentiam etiam prælatio retundēda eſt, peruentura quoque vſque ad potioris Dei perſuaſionē. [245] Sed DE DEO SVO QVOQVE CAMPO EXPERIEMVR CVM HÆRETICIS. Nunc de anima titulus, & intellectu non inſidioſè præferendo locus. Nam etſi potiora ſunt quæ intellectu attingūtur vt ſpiritalia, quàm quæ ſenſu, vt corporalia, rerum erit prælatio, ſublimiorum ſcilicet aduerſus humiliores, nō intellectus aduerſus ſenſum. Quomodo enim præferatur ſenſui intellectus, à quo informatur ad cognitionem veritatum? Si enim veritates per imagines apprehenduntur, id eſt inuiſibilia per viſibilia noſcuntur, quia & Apoſtolus nobis ſcribit: [246] Inuiſibilia enim eius à conditione mundi de factitamentis intellecta viſuntur: [247] & Rom.1. Plato hęreticis, Facies occultorum ea quæ apparent, & neceſſe eſſe omninò hunc mūdū imaginem quandā eſſe alterius alicuius, & quòd ſibi videtur intellectus duce vti ſenſu & auctore & principali fundamēto, nec ſine illo veritates poſſe cōtingi: quomodo ergo potior erit eo per quem eſt, quo eget, cui debet totū quod attingit? Ita vtrumque concluditur: neque præferendum ſenſui intellectum; per quē enim quid conſtat, inferius ipſo eſt: neque ſeparandum à ſenſu; per quod enim quid eſt, cum ipſo eſt. [[248] Sed ne illi quidem XIX. prætereundi, qui vel modico temporis viduant animam intellectu. Proinde enim viam ſternunt poſtea inducendi eius, ſic vt in anima ſcilicet proueniat intellectus. Volūt infan-

B tiam ſola anima contineri: qua tantummodò viuat, non vt pariter ſapiat, quia nec omnia ſapiant quæ viuant. [249] Denique arbores viuere, nec tamen ſapere, ſecundum Ariſtotelē, [250] & ſi quis alius ſubſtantiam animalem in vniuerſa communicat, quæ apud nos in homine priuata res eſt, nō modò vt Dei opus quod & cetera, [251] ſed vt Dei flatus quod hæc ſola, quam dicimus cum omni inſtructu ſuo naſci. Et ſi ad arbores prouocamur, amplectemur exemplum. Siquidem & illis necdum arbuſculis, ſed ſtipitibus adhuc, & ſurculis etiam nunc, ſimul de ſcrobibus oriuntur, ineſt propria vis animæ. Verùm pro tēporis ratione remoratur coaleſcens & coaduleſcens robori ſuo, donec ætas adimpleat habitum quo natura fungatur. [252] Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, & folia formātur, & germina inflantur, & floſculi inornātur, & ſucci condiūtur: ſi non in ipſis omnis paratura generis quieſcit, & partibus promota grādeſcit? Inde igitur & ſapiunt vnde viuunt, tā viuendi quàm ſapiēdi proprietate, & quidem ab infantia & ipſæ ſua. [253] Video enim & vitā adhuc tenerā & impuberē, intelligentem tamē iam opera ſua, & volētē alicubi adhærere, cùm innixa & innexa proficiat. Deniq; nō expectata ruſtica diſciplina, ſine arūdine, [254] ſine corno, ſiquid attigerit, vltrò amabit, [255] & quidē vitioſiùs amplexabitur de ſuo ingenio quā de tuo arbitrio properat eſſe ſecura. Video & hederas, quātū velis premas, ſtatim ad ſuperna conari, & nullo præeunte ſuſpēdi, quòd malint parietib⁹ inuehi textili ſylua, quā humi teri voluntaria iniuria. Contrà quibus de ædificio malè eſt, vt creſcendo recedunt,

C vt refugium ſentias ramos alioſum deſtinatos, & animationē arboris de diuortio parietis intelligas, contentæ ſua paruitate, quam ex primordio prouidētiſſimi fruticis edidicit, timentis etiam ruinam. Has ego ſapientias & ſcientias arborum cur non contendam? Viuant vt Philoſophi volunt, ſapiant vt Philoſophi nolunt: intelligant & infantiam ligni, quo magis hominis, [256] cuius anima velut ſurculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, & genitalibus fœminę foueis commendata cū omni ſua paratura, pullulabit tam intellectu quàm & ſenſu. [257] Mentior, non ſtatim infans vt vitam vagitu ſalutauit, hoc ipſum ſe teſtatur ſenſiſſe atque intellexiſſe quod natus eſt, omnes ſimul ibidem dedicans ſenſus, & luce viſum, & ſono auditum, & humore guſtum, & aëre odoratū, & terra tactum. Ita prima illa vox de primis ſenſuum vocibus, & de primis intellectuum pulſibus cogitur. Plus eſt quod de proſpectu lacrymabilis vitæ quidam augurem incommodorum vocem illam flebilem interpretantur, quòd etiam præſciens habenda ſit ab ingreſſu natiuitatis, nedum intelligens. [258] Non enim exinde & matrem ſpiritu probat, & nutricē ſpiritu examinat, & gerulam ſpiritu agnoſcit, fugiens extranea vbera, & recuſans ignota cubilia, & neminem appetens niſi ex vſu? Vnde illi iudicium nouitatis, & moris, ſi non ſapit? vnde illi & offendi & demulceri, ſi non intelligit? Mirum ſatis, vt infantia naturaliter animoſa ſit, non habens animum: & naturaliter adfectioſa ſit, non habens intellectum. [259] At enim Chriſtus ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, nec pueritiam, nec infantiam hebetes pronuntiauit: quarum altera cum ſuffragio occurrens, teſtimonium ei potuit offerre, altera pro ipſo trucidata vtique vim ſenſit.

XX. [[260] Et hîc itaque concludimus, omnia naturalia animæ vt substantiua eius ipsi inesse, D
& cum ipsa procedere atque proficere, ex quo ipsa censetur. [261] Sicut & Seneca sæpè no-
ster; Insita sunt nobis omnium artium & ætatum semina: magistérque ex occulto Deus
producit ingenia, ex seminibus scilicet insitis, & occultis per infantiã, quæ sunt & intel-
lectus. Ex his enim producuntur ingenia. Porrò vt frugum seminibus vna generis cuius-
que forma est, processus tamen varij. Alia integro statu euadũt, alia etiam meliora respõ-
dent, alia degenerant pro cõditione cœli & soli, pro ratione operis & curæ, pro temporũ
euentu, pro licentia casuum: ita & animam licebit semine vniformẽ, fœtu multiformẽ:
nam & hîc etiam de locis interest. [262] Thebis hebetes & brutos nasci relatũ est: [263] Athe-
nis sapiendi dicendíque acutissimos, vbi penes Colytum pueri mense citiùs eloquuntur
præcoce lingua. [264] Siquidem & Plato in Timæo Mineruam adfirmat, cùm vrbem illam
moliretur, nihil aliud quàm regionis naturam prospexisse, talia ingenia pollicitam. [265] Vn-
de & ipse in Legibus Megillo & Cliniæ præcipit, condendæ ciuitati locum procurarẽt.
Sed Empedocles causam argutæ indolis & obtusæ in sanguinis qualitate cõstituit, perfe-
ctum ac profectum de doctrina disciplináque deducit. Tamen vulgata iam res est genti-
Tit. 1. lium proprietatum. Comici Phrygas timidos illudunt, [266] Sallustius vanos Mauros, & fe-
roces Dalmatas pulsat, mendaces Cretas etiam Apostolus inurit. Fortasse an & de corpo-
re & de valetudine aliquid accedat. Opimitas sapientiam impedit, exilitas expedit, para-
lysis mentem prodigit, phthisis seruat. quanto magis de accidentibus habebuntur, quæ
circa corpulentiam & valentiam vel acuunt, vel obtũdunt. Acuunt doctrinæ, disciplinæ,
artes, & experientia, negotia, studia: obtundunt inscitiæ, ignauia, desidiæ, libidines, inex- E
perientiæ, otia, vitia. Super hæc si & alia quæ præsunt potestates: enimuerò præsunt. Se-
cundum nos quidem Dominus Deus, & diabolus æmulus, secundum communem autẽ
opinionẽ & prouidẽtia & FATVM & necessitas & fortuna & arbitrij libertas. Nam hæc
& Philosophi distingũnt, [267] ET NOS SECVNDVM FIDEM DISSERENDA SVO
IAM NOVIMVS TITVLO. Apparet quanta sint quæ vnã animæ naturam variè col-
locarint, vt vulgò naturæ deputentur, quãdo nõ species sint, sed sortes naturæ, & substã-
tiæ vnius, illius scilicet quam Deus in Adam contulit, & matricem omnium fecit: atque
adeò sortes erunt, non species substantiæ vnius, id est varietas ista moralis quanta nũc est,
tanta non fuerit in ipso principe generis Adam. Debuerãt enim fuisse hæc omnia in illo,
vt in fonte naturæ: atque inde cum tota varietate manasse, si varietas naturæ fuisset.

XXI. [[268] Quòd si vniformis natura animæ ab initio in Adam ante tot ingenia: ergo non mul-
tiformis, quia vniformis per tot ingenia; iam nec triformis [269], vt adhuc trinitas Valenti-
niana cædatur, quæ nec ipsa in Adam recognoscitur. quid enim spiritale in illo? [270] si quia
Gen. 2. prophetauit magnum illud sacramentum in Christum & Ecclesiam: Hoc os ex ossibus
meis, & caro ex carne mea, vocabitur mulier: propterea relinquet homo patrem & ma-
trẽ, & agglutinabitur mulieri suæ, & erũt duo in carnẽ vnã: hoc postea obuenit, [271] quum
Genes. 3. in illum Deus amentiam immisit, spiritalem vim qua cõstat Prophetia. si & malum in eo F
apparuit transgressionis admissum, nec hoc naturale deputandum est, quod instinctu ser-
pentis operatus est. Tam non naturale, quàm nec materiale, [272] quia & materiæ fidẽ iam
exclusimus. Quòd si nec spiritale, nec quod dicitur materiale, propriũ in illo fuit. Et si ex
materia fuisset mali semen, superest vt solum in illo & vnicũ fuerit naturale, quod cẽsetur
animale: quod statu simplex, & vniforme defendimus. De hoc planè relinquitur quæri,
an demutabile debeat credi, quod naturale dicatur. [273] Iidem enim conuertibilem ne-
gant naturam, vt trinitatem suam in singulis proprietatibus figant: quia arbor bona ma-
los nõ ferat fructus, nec mala bonos, [274] & nemo de spinis metat ficus, & de tribulis vuas.
Matth 3. Ergo si ita est, neque de lapidibus filios Abrahæ suscitare poterit Deus, nec genimina vi-
Ephes. 5. perarum facere pœnitentiæ fructus. [275] Et errauit Apostolus scribens; Eratis & vos ali-
Ephes. 2. quando tenebræ, & fuimus & nos aliquando natura filij iræ, & in his vos quoque fuistis,
1. Cor. 6. sed abluti estis. [276] Sed nunquam discordabunt sententię sanctæ. [277] Non dabit enim ar-
Luc. 6. bor mala bonos fructus, si non inseratur: & bona malos dabit, si non colatur. Et lapides
Matth 3. filij Abrahę fient, si in fidem Abrahæ formentur. [278] Et genimina viperarũ fructum pœ-
Ibidem. nitentiæ facient, si venena malignitatis expuerint. Hæc erit vis diuinæ gratiæ, poten-
tior vtique natura, [279] habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem,
quod αὐτεξούσιον dicitur. quæ cùm sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur,
natura conuertitur. Inesse autẽ nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, IAM ET MARCIONI
OSTEN-

A OSTENDIMVS ET HERMOGENI. Quid nūc si & naturæ conditio sic erit definienda, vt duplex determinetur, natorum & innatorum, factorum & infectorum. Atque ita quod natum factúmque constiterit, eius natura capiet demutationem; & renasci enim poterit & refici. Innatum autem & infectum immobile stabit. [280] quod cùm soli Deo cōpetat, vt soli innato & infecto, & idcircò immortali & inconuertibili, absolutum est, ceterorum omnium natorum atque factorum cōuertibilem & demutabilem esse naturam, vt & si trinitas animæ asscribenda esset, ex mutatione accidentiæ, non ex institutione naturæ deputaretur. [[281] Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione & probatione, per quæ Dei potius quàm materiæ propinqua cognoscitur. Hîc solūmodò nominabuntur, ne præterita videantur. Dedimus enim illi & libertatem arbitrij, vt suprà scripsimus, & dominationem rerum, & diuinationem interdum, seposita quę per Dei gratiam obuenit ex Prophetia. Itaque iam ab isto dispositionis retractatu recedam, vt ordinem eius expungam. [282] Definimus animam, Dei flatu natam, [283] immortalem, [284] corporalem, [285] effigiatam, [286] substantia simplicem, [287] de suo patientem, [288] variè procedentem, [289] liberam arbitrij, [290] accidentis obnoxiam, [291] per ingenia mutabilem, [292] rationalem, dominatricem, [293] diuinatricem, [294] ex vna redundantem. Sequitur nunc, vt quomodo ex vna redundet, consideremus, id est vnde, & quando, & quâ ratione sumatur. [[295] Quidam de cœlis deuenisse se credunt, tanta persuasione, quanta illuc indubitatè regressuros repromittunt; [296] vt Saturninus Menandri XXII.

XXIII.

B Simoniani discipulus induxit, hominem affirmans ab angelis factum, primóque opus futile & inualidum, & instabile, in terra vermis instar palpitasse, quòd consistendi vires deessent. Dehinc ex misericordia summę potestatis, ad cuius effigiē nec tamē plenè perspectam temerè structus fuisset, scintillulam vitę consecutū, quæ illum exsuscitarit & erexerit, & cōstantiùs animarit, & post decessum vitę ad matricē relatura sit. [297] Sed & Carpocrates tantūdem sibi de superioribus vindicat, vt discipuli eius animas suas iā & Christo, nedum Apostolis & peræquent, & cùm volunt præferant: quas proinde de sublimi virtute conceperint despectrice mundi potentium principatuum. [298] Apelles sollicitatas refert animas terrenis escis de supercœlestibus sedibus ab igneo angelo Deo Israëlis & nostro, qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. [299] Examen Valentini semen Sophię infulcit animæ, per quod historias atque milesias æonum suorum ex imaginibus visibilium recognoscunt. Doleo bona fide, [300] Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum. [301] Illius est enim & in Phędone, quòd animæ hinc euntes sint illuc, & inde huc. [302] Item in Timæo, quòd germina Dei delegata sibi mortalium genitura accepto initio animæ immortali, [303] mortale ei circumgelauerint corpus. [304] Tum quòd mundus hic imago sit alterius alicuius, quæ omnia vt fidei commendet. [305] &: Animam retrò in superioribus cum Deo egisse in commercio Idæarum, & inde huc transuenire, &

C hîc quæ retrò norit de exemplaribus recensere, nouum elaborauit argumentū, [306] μαθήσεις ἀναμνήσεις, id est discentias reminiscentias esse. [307] Venientes enim huc inde animas obliuisci eorum in quibus priùs fuerint, dehinc ex his visibilibus recordari edoctas. Cùm igitur huiusmodi argumento illa insinuentur à Platone quæ hæretici mutuātur, satis hæreticos repercutiam, si argumentum Platonis elidam. [[308] Primò quidem obliuionis capacem animam non cedam, [309] quia tantam illi concessit diuinitatem, vt Deo adæquetur: innatam eam facit, quòd & solùm armare potuissem ad testimonium plenæ diuinitatis: adiicit immortalem, incorruptibilem, incorporalem, quia hoc & Deum credidit, inuisibilem, ineffigiabilem, vniformē, principalem, rationalem, intellectualem. Quid amplius proscriberet animam, si eam Deum nuncuparet? Nos autem qui nihil Deo appēdimus, hoc ipso animam longè infra Deum expendimus, [310] quòd natam eam agnoscimus, ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris fœlicitatis, vt flatum, non vt spiritum. Et si immortalem, vt hoc sit diuinitatis, tamē passibilem, vt hoc sit natiuitatis: ideóque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis affinem. [311] SATIS DE ISTO CVM HERMOGENE. Ceterū quæ vt Deus haberi meritò possit ex peræquatione omnium proprietatum, Deus nulli passioni subiacebit. Ita nec obliuioni, quum tāta sit iniuria obliuio, quanta est gloria eius cuius iniuria est, [312] memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuum & intellectuum salutem, [313] & Cicero thesaurum omnium studiorum prædicauit. Nec hoc iam in dubium deducetur, an tam diuina anima memoriam potuerit amittere, sed an quā amiserit, recuperare denuò possit. Quæ enim nō debuit obliuisci, si oblita XXIIII.

ſit, neſcio an valeat recordari: ita vtrunque meæ animæ non Platonicæ congruet. Secũdo gradu opponam: [314] Natura compotem animam facis Idæarum illarum, an non? immò natura, inquis. Nemo ergo concedet naturalem ſcientiam naturalium excidere artium, excidet ſtudiorum, excidet doctrinarum, diſciplinarum, excidet fortaſsè & ingeniorum & affectuum, quæ naturæ videntur, non tamen ſunt, [315] quia vt præmiſimus, & pro locis, & pro inſtitutionibus, & pro corpulentiis, ac valetudinibus, & pro poteſtatibus dominatricibus, & pro libertatibus arbitrij, ex accidentibus conſtant. Naturaliũ verò ſciẽtia ne in beſtiis quidem deficit. Planè obliuiſcetur feritatis leo, mãſuetudinis eruditione præuentus, & [316] cum toto ſuggeſtu ſubarum, delicium fiet Berenices alicuius reginæ, lingua genas eius emaculans: mores beſtiam relinquent, ſcientia naturalium permanebit. Non obliuiſcetur idem naturalium pabulorum, naturalium remediorum, naturalium terrorum; & ſi de piſcibus, & ſi de placentis regina ei obtulerit, carnem deſiderabit; [317] & ſi languenti theriacam compoſuerit, ſimiam leo requiret, & ſi nullum illi venabulũ obfirmabit, [318] gallum tamen formidabit. Perinde & homini omnium forſitan obliuioſiſſimo inoblitterata perſeuerabit ſola ſciẽtia naturalium, vt ſola ſcilicet naturalis, [319] memor ſemper manducandi in eſurie, & bibendi in ſiti; & oculis videndum, & auribus audiendum, & naribus odorandum, & ore guſtandum, & manu contrectandũ. Hi ſũt certè ſenſus, quos Philoſophia depreciat intellectualium prælatione. Igitur ſi naturalis ſciẽtia ſenſualium permanet, quomodo intellectualium, quæ potior habetur, intercidit? Vnde nunc ipſa vis obliuionis antecedentis recordationem? [320] ex multitudine (ait) temporis. E
Satis improſpectè. Quantitas enim temporis non pertinebit ad eam rem quæ innata dicatur, ac per hoc potiſſimùm æterna credatur. Quod enim æternum eſt, eo quia & innatum eſt, neque initium, neque finem temporis admittendo, nullum modum temporis patitur: cui temporis modus nullus eſt, nec vlla demutatione temporis ſubeſt, nec eadem multitudine temporis vis eſt. Si tempus in cauſa eſt obliuionis, cur ex quo anima corpori inducitur, memoria delabitur, quaſi exinde tẽpus anima ſuſtineat, quæ ſine dubio prior corpore, non fuit vtique ſine tempore? Ingreſſa verò corpus, ſtatímne obliuiſcitur, an aliquanto pòſt? Si ſtatim, & quæ erit temporis nondum ſupputandi multitudo? infantia ſcilicet. Si aliquanto pòſt, ergo illo in ſpatio ante tempora obliuionis memor adhuc aget anima. & quale eſt vt poſtea obliuiſcatur, & rurſus poſtea recordetur? Quoquo autẽ tẽpore illam obliuio inruerit, quantus hic etiam habebitur modus temporis, tota opinor vitæ decurſio ſatis non erit ad vertendam memoriam tanti ante corpus æui. [321] Sed rurſus Plato cauſam demutat in corpus, quaſi & hoc fide dignum, vt nata ſubſtantia innatæ vim extinguat. Magnæ autem & multæ differentiæ corporum pro gẽtilitate, pro magnitudine, pro habitudine, pro ætate, pro valetudine. Num ergo & obliuionum differentiæ æſtimabũtur? Sed vniformis obliuio eſt; ergo non erit corporalitas multiformis in cauſa exitus vniformis. [322] Multa item documenta, teſte ipſo Platone, diuinationẽ animæ probauerunt, [323] QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOGENI. Sed nec quiſquam hominum non & ipſe aliquando præſagam animam ſuam ſentit, aut ominis, aut periculi, aut F gaudij augurem. Si diuinationi non obſtrepit corpus, nec memoriæ opinor officiet. In eodem certè corpore & obliuiſcuntur animæ, & recordantur. Si qua corporis ratio incutit obliuionem, quomodo contrariam eius admittet recordationẽ? quia & ipſa poſt obliuionem recordatio, memoria recidiua eſt. Quod primæ memorię aduerſatur, cur non & ſecundę refragetur? Poſtremò qui magis reminiſcerentur quàm pueruli, vt recentiores animæ, vt nõdum immerſæ domeſticis ac publicis curis, vt ipſis ſolis deditæ ſtudiis, quorum diſcentiæ reminiſcentię fiunt? Immò cur non ex æquo omnes recordamur, cùm ex æquo omnes obliuiſcamur? Sed tantummodò Philoſophi, ne hi quidem omnes. [324] Plato ſcilicet ſolus in tanta gentium ſylua, in tanto ſapientium prato, Idæarũ & oblitus & recordatus eſt. Igitur ſi nullo modo conſiſtit argumentatio iſta pręcipua, totum illud pariter euerſum eſt, cui accommodata eſt, vt animæ & innatæ, & in cœleſtibus conuerſatæ, & conſciæ diuinorum illic, & inde delatæ, & hìc recordatæ crederentur, ad occaſiones
XXV. planè hæreticis ſubminiſtrandas. [[325] Iam nunc regrediar ad cauſam huius exceſſus, vt reddam quomodo animæ ex vna redundent, quando, & vbi, & ex qua ratione ſumantur, de qua ſpecie nihil refert, à Philoſopho, an ab hæretico, an à vulgo quæſtio occurrat. Nulla intereſt profeſſoribus veritatis de aduerſariis eius, maximè tam audacibus quàm ſunt primò iſti qui præſumunt, non in vtero concipi animam, nec cum carnis figulatione cõpingi

A pingi atque produci, [326] sed & effuso iam partu nōdum viuo infanti extrinsecus imprimi. Ceterùm semen ex concubitu muliebribus locis sequestratum, motúque naturali vegetatum compinguescere in solam substantiam carnis: eam editam, & de vteri fornace fumantem, & calore solutam vt ferrum ignitum, & ibidem frigidæ immersum, ita aëris rigore percussam, & vim animalem rapere, & vocalem sonum reddere. [327] Hoc Stoici cū Ænesidemo, [328] & ipse interdum Plato, quum dicit: perinde animam extraneam aliàs & extorrem vteri prima adspiratione nascētis infantis adduci, sicut exspiratione nouissimè duci. Videbimus an sententiam finxerit, [329] ne ex Medicis quidem defuit Hicesius, & naturæ & artis suæ præuaricator. Puduit opinor, illos hoc statuere, quod fœminæ agnoscerent. [330] At quanto roboratior exitus à fœminis reuinci, quàm probari. In ista namque specie nemo tam idoneus magister, arbiter, testis, quàm sexus ipsius. Respondete matres, vósque prægnantes, vósque puerperæ steriles & masculi taceant, vestræ naturæ veritas quæritur, vestræ passionis fides conuenitur, an aliquam in fœtu sentiatis viuacitatē alienam de vestro, de quo palpitent ilia, micent latera, tota ventris ambitio pulsetur, vbique ponderis regio mutetur: an hi motus gaudia vestra sint, & certa securitas, quòd ita infantem & viuere confidatis & ludere: an si desierit inquies eius, illi priùs pertimescatis: an & audiat iā in vobis, quum ad nouū sonum excutitur: an & ciborū vanitates illi desideretis, illi etiam fastidiatis: an & valetudinibus inuicem communicetis, ille quidem vsque contusionibus vestris, quibus & ipse intus per eadem membra signatur, rapiens sibi iniuB rias matris. Si liuor ac rubor sanguinis passio est, sine anima non erit sanguis: si valetudo omnis accessio est, sine anima non erit valetudo: si alimonia, inedia, crementa, decrementa, pauor, motus, tractatio est animæ, his qui fungitur, viuet. Denique definit viuere, qui desinit fungi. Denique & mortui eduntur, quomodo nisi & viui: qui autē & mortui, nisi qui priùs viui? [331] Atquin & in ipso adhuc vtero infans trucidatur necessaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida ni moriturus. Itaque & inter arma Medicorū & organa est, quo priùs patescere secreta coguntur tortili temperamento, cū anulo cultrato quo intus membra cædūtur anxio arbitrio, [332] cum hebete vnco quo totū pecus adtrahitur violento puerperio. [333] Est etiam æneum spiculū, quo iugulatio ipsa dirigitur cæco latrocinio: *ἐμβρυοσφάκτην appellāt de infanticidij officio, vtique viuētis infantis peremptorium. Hoc & Hippocrates habuit, & Asclepiades, & Erasistratus, & maiorum quoque prosector Herophilus, & mitior ipse Soranus, certi animal esse conceptū, atque ita miserati infœlicissimæ huiusmodi infantiæ, vt priùs occidatur, ne viua lanietur. De qua sceleris necessitate nec dubitabat credo Hicesius, iam natis animam superducens ex aëris frigidi pulsu, [334] quia & ipsum vocabulū animæ penes Græcos de refrigeratione respondens. Num ergo Barbaræ Romanæque gentes aliter animantur, [335] quia animā aliud quid, quàm ψυχὴν cognominauerūt? [336] Quātæ verò nationes sub feruentissimo axe censentur, colorē quoque excoctæ? Vnde illis anima quibus aëris rigor nullus. Taceo cubiC culares æstus, & omnem illic caloris paraturam enitentibus necessariam, quas adflari vel maximè periculum est. In ipsis penè balneis fœtus elabitur, & statim vagitus auditur. Ceterùm si aëris rigor thesaurus est animæ, [337] extra Germanias, & Scythas, & Alpes, & Argæos nemo debuit nasci. Atquin & populi frequentiores apud orientalem & meridialē temperaturam, & ingenia expeditiora omnibus Sarmatis etiam mente torpentibus. Et animi enim de rigoribus scitiores prouenirent, si animæ de frigusculis euenirēt. Cū substantia enim & vis. His ita præstructis, possumus illos quoque recogitare, [338] qui execto matris vtero viui aërem hauserunt, Liberi aliqui & Scipiones. [339] Quòd si qui, vt Plato, perinde non putat duas animas in vnum conuenire, sicut nec corpora, ego illi nō modò duas animas in vnum congestas ostendissem, sicut & corpora in fœtibus, verùm & alia multa cum anima conserta, [340] dæmonis scilicet, nec vnius, vt in Socrate ipso: [341] verùm & septenarij spiritus, vt in Magdalena: & legionarii numeri, vt in Geraseno: quò faciliùs anima cum anima conseretur ex societate substantiæ, quàm spiritus nequam ex diuersitate naturæ. [342] At idem in sexto Legum, monens cauere ne vitiatio seminis ex aliqua vilitate cōcubitus labem corpori & animæ supparet, nescio de pristina magis, an de ista sētentia sibi exciderit. Ostendit enim animam de semine induci, quod curari monet, nō de prima aspiratione nascentis. Vnde oro te, similitudine animę quoque parētibus de ingeniis respondemus [343] secundum Cleanthis testimonium, si non & ex animæ semine educimur? [344] Cur autem & veteres Astrologi genituram hominis ab initio conceptus di-

*ἐμβρυοσφάκτην.

Marc.16.

Marc.5.

XXVI. gerebant,si non exinde & anima est ad quam æquè pertinet,si quid est flatus. [[345] Sed D
omnis inęqualitas sentētiæ humanæ vsque ad Dei terminos:in nostras iam lineas gradū colligam, vt quod Philosophis Medicísque respondi,Christiano probem. De tuo frater fundamento fidem ædificem:Aspicę viuentes vteros sanctissimarum fœminarum, nec modò spirantes iam illic infantes, verùm etiam prophetantes. [346] Ecce viscera Rebeccæ
Gen. 25. inquietantur,& longè adhuc partus,& aëris nullus impulsus.Ecce duplex fœtus in locis matris tumultuatur,& nusquam adhuc populi duo.Portentosa forsitan petulantia infātiæ antè certantis quàm viuentis,antè animosæ quàm animatæ,si tantummodò matrem
Ibidem. subsultando turbasset.At cùm partus aperitur,& numerus inspicitur, & auguratus recognoscitur,puto iam non animæ solūmodò probantur infantium, sed & pugnæ. Detinebatur qui prǫuenerat nasci à præuento necdum pleniùs edito, tantùm manu nato. Et si ipse animam de prima spiratione potabat Platonico more, aut de aëris rigore carpebat Stoica forma,quid ille qui expectabatur, qui adhuc intus detinebatur, & foris iam detinebat?Nondū opinor spirans plantam fratris inuaserat,etiam nunc calens matre se priorem prodisse cupiebat.O infantem & æmulum & validum & olim contentiosum, credo
Luc. 1. quia viuum. [347] Aspice etiam singulares conceptus, & quidem monstrosiores, sterilis & virginis, quæ vel hoc ipso imperfectos edere potuissēt pro euersione naturæ,vt altera seminis stupida,altera intacta.Decebat si fortè sine anima nasci qui fuerant non ritè con-
Ibidem. cepti,sed & illi viuunt,in suo quisque vtero.Exultat Elizabeth,Ioannes intus impulerat: glorificat Dominum Maria,Christus intus instinxerat.Agnoscunt matres suos inuicem E
fœtus,agnitæ mutuò ab ipsis vtrique viuentibus,qui non tantùm animæ erant, verùm &
Hierem. 1. spiritus. [348] Sic & ad Hieremiam legis Dei vocem: Priusquàm te in vtero fingerem,noui
Gen. 1. te.Si fingit Deus in vtero,& afflat ex primordij forma,& finxit Deus hominem, & flauit
Hierem. 1. in eum flatum vitæ:nec nosset autem hominem Deus in vtero, nisi totū. Et priusquàm
Matth. 22. exires de vulua,sanctificaui te, & mortuum adhuc corpus?vtique nequaquā. Deus enim
XXVII. viuorum, non mortuorum. [[349] Quomodo igitur animal conceptum, simul ne cōflata vtriusque substantia corporis animæque,an altera earum præcedēte?immò simul ambas & concipi,& confici,& perfici dicimus,sicut & promi,nec vllum interuenire momentū in conceptu quo locus ordinetur.Recogita enim de nouissimis prima: [350] si mors non aliud determinatur, quàm disiunctio corporis animæque,contrarium morti vita nō aliud definietur quàm coniunctio corporis animæque.si disiunctio simul vtrique substātiæ accidit per mortem,hoc debet cōiunctionis forma mandasse pariter obuenientis per vitam vtrique substantiæ.Porrò vitam à cōceptu agnoscimus,quia animam à conceptu vindicamus. Exinde enim vita quo anima:pariter ergo in vitam compinguntur,quæ pariter in mortem separantur. [351] Tunc si alteri primatum damus,alteri secundatum, seminis quoque discernenda sunt tempora pro statu ordinis: & quando collocabitur corporis semē, quando animæ?immò si tempora seminum diuidentur,& materiæ diuersę habebuntur, ex distantia temporum.Nam etsi duas species confitebimur seminis, corporalem & animalem,indiscretas tamen vindicamus,& hoc modo contēporales eiusdémque momēti. F
Ne itaque pudeat necessariæ interpretationis.Natura veneranda est, non erubescenda. [352] Concubitum libido,non conditio fœdauit.Excessus,non status est impudicus. Siqui-
Gen. 1. dem benedictus status apud Deum:Crescite, & in multitudinē proficite.Excessus verò maledictus,adulteria,& stupra,& lupanaria. [353] In hoc itaque solēni sexuum officio,quod marem ac fœminam miscet,in concubitu dico communi, scimus & animam & carnem simul fungi,animam concupiscētia, carnem opera,animā instinctu,carnem actu. Vnico igitur impetu vtriusque,toto homine concusso despumat in semen totius hominis, habēs ex corporali substātia humorē, ex animali calorē.Et si frigidū nomē est anima Græcorum,quare corpus exempta ea friget? [354] Denique vt adhuc verecundia magis pericliter quàm probatione,in illo ipso voluptatis vltimæ æstu quo genitale virus expellitur, nónne aliquid de anima quoque sétimus exire,atque adeò marcescimus & deuigescimus cum lucis detrimento? Hoc erit semen animale protinus ex animæ distillatione,sicut &
Gen. 2. virus illud corporale semen ex carnis defæcatione. fidelissima primordij exēpla,de limo caro in Adam.Quid aliud limus quàm liquor opimus? Inde erit genitale virus, [355] ex adflatu Dei anima. Quid aliud adflatus Dei,quàm vapor spiritus?Inde erit quod per virus illud efflamus.Quum igitur in primordio duo diuersa atque diuisa limus & flatus vnum hominem coëgissent, confusæ substantiæ ambæ iam in vno semina quoque sua miscuerunt,

A runt,atque exinde generi propagando formam tradiderunt, vt & nūc duo licet diuersa,
etiam vnita pariter effluant, paritérque insinuata sulco & aruo suo,pariter hominem ex
vtraque substantia effruticent, in quo rursus semen suū insit secūdum genus, sicut omni
conditioni genitali pręstitutum est.Igitur ex vno homine tota hæc animarum redundā-
tia agitur,obseruante scilicet natura Dei edictum:Crescite,& in multitudinem proficite.
Nam & in ipsa præfatione operis vnius:Faciamus hominem, vniuersa posteritas plurali- *Gen. 1.*
ter prędicata est: [356] Et præsint piscibus maris.nihil mirum,repromissio segetis in semine.
[[357] Quis ille nūc vetus sermo apud memoriam Platonis de animarum reciproco discur- XXVIII.
su,quòd hinc abeuntes eant illuc,& rursus huc veniant & viuant,& dehinc è vita abeāt:
rursus ex mortuis effici viuos? [358] Pythagoricus vt volunt quidam diuinus, Albini vt exi-
stimo,aut Mercurij forsitan Ægyptij.Sed nullus sermo diuinus nisi Dei vnius, quo Pro-
phetæ, quo Apostoli,quo ipse Christus intonuit: [359] multò antiquior Moyses etiam Sa-
turno nongentis circiter annis,nedum pronepotibus eius,certè diuinior multò, qui de-
cursus generis humani ab exordio mundi quoq; per singulas natiuitates nominatim tē-
poratímq; digessit, satis probans diuinitatem operis ex diuinatione vocis. [360] Si verò Sa-
mius Sophista Platoni auctor est animarum de recidiuatu reuolubili semper ex alterna
mortuorum atque viuentium suffectione,certè ille Pythagoras etsi bonus cetera, tamen
vt hanc sententiam exstrueret,non turpi modò, verumetiam temerario mendacio incu-
B buit.Cognosce qui nescis, & crede nobiscum: mortem simulat,subterraneo latitat, se-
ptenni se illic patientia damnat,interea quæ de posteris defunctis ad fidem rerū esset re-
laturus,ab vnica conscia & ministra matre cognoscit: vt satis sibi visus est corpulentiam
interpolasse ad omnem mortui veteris honorem, de adytis fallaciæ emergit,vt ab inferis
redditus.quis non crederet reuixisse quem crediderat obisse?audiēs præsertim ab eo quæ
de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse.sic ex mortuis vi
uos effici senior sermo est.quid enim si & iunior?neque veritas desiderat vetustatem, ne-
que mendacium deuitat nouellitatem.Teneo planè falsum antiquitate generosum;quid
ni falsum,cuius testimonium quoque ex falso est?Quomodo credam non mētiri Pytha-
goram, qui mentitur vt credam? [361] quomodo mihi persuadebit Æthalidem, [362] & Eu-
phorbum, [363] & Pyrrhum piscatorem, [364] & Hermotimum, se retrò ante Pythagoram
fuisse,vt persuadeat viuos ex mortuis effici, qui iterum se Pythagoram peierauit? Quāto
enim credibilius ipse ex semetipso redisset in vitam,quàm totiens alius atque alius, tanto
& in durioribus fefellit,qui molliora mentitus est. Sed clypeum Euphorbi olim Delphis
consecratum recognouit, & suum dixit,& de signis vulgo ignotis probauit. [365] Respice
ad Hypogeum eius,& si capit,crede.Nam qui talem commentus est stropham, cū iniu-
ria bonæ valetudinis,cum fraude vitæ septennio excruciatæ infra terram inedia,ignauia,
vmbra, cui tanti fuit fastidium cœli, quam non accesserit temeritatem, quam non tēta-
uerit curiositatem, vt ad notam clypei illius perueniret? Quid autē si in historiis aliqui-
C bus occultioribus reperit?Quid si defectæ iam traditionis superstites aliquas famæ auru-
las hausit?Quid si ab æditue redempta clàm inspectione cognouit? [366] Scimus etiam Ma-
gos elicere explorādis occultis [367] per catabolicos [368] & paredros, [369] & pythonicos spiri-
tus.Non enim & Pherecydes Pythagoræ magister his forsan artibus diuinabat,ne dicam
somniabat.Quid si idē dæmon in illo fuit,qui & in Euphorbo res sanguinis gessit? Deni-
que qui se Euphorbum ex argumento clypei probarat,cur neminem Troianorum com-
militonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixissent,si viui ex mortuis fierent.
[[370] Mortuos quidē ex viuis effici constat,non ideò tamen & ex mortuis viuos. Ab initio XXIX.
enim viui priores,vnde ab initio æquè mortui posteriores: nō aliundè quàm ex viuis illi
habuerant vnde proficiscerētur,dum ne ex mortuis isti non habuerint vnde magis dedu-
cerētur.Igitur si ab initio viui non ex mortuis,cur postea ex mortuis? Defecerat ille qui-
cunque est originis fons?An formæ pœnituit?& quomodo in mortuis salua est? Nō quia
ab initio mortui ex viuis,idcircò semper ex viuis?Aut enim in vtraque parte forma initij
perseuerasset,aut in vtraque mutasset:vt si viuos ex mortuis postea fieri oportuerat, per-
inde oporteret etiā non ex viuis effici mortuos.Si nō peræquare deberet fides institutio-
nis,non vsquequaque contraria ex contrariis reformari alternant. Et nos enim oppone-
mus contrarietates nati & innati,visualitatis & cæcitatis,iuuentæ & senectæ,sapientiæ &
insipientiæ.Nec tamen ideò innatum de nato prouenire, quia contrarium ex contrario
fiat.Nec visualitatem iterū ex cæcitate,quia de visualitate cæcitas accidat:nec iuuentam

rursus de senecta reuiuiscere, quia ex iuuēta senecta marcescat: nec insipientiā ex sapientia denuò obtendi, quia ex insipientia sapientia acuatur. [371] Hæc & Albinus Platoni suo veritus subtiliter quærit contrarietatum genera distinguere, quasi non & hæc tam absolutè in contrarietatibus posita sint, quàm & illa quæ ad sententiam magistri sui interpretantur, vitam dico & mortem. Nec tamen ex morte vita reddatur, quia ex vita mors deferatur. D

XXX. [372] Quid autem ad cætera respondebimus? Primò enim si ex mortuis viui, sicut mortui ex viuis, vnus omninò & idem numerus semper hæsisset omnium hominum, ille scilicet numerus qui primus vitam introisset. Priores enim ex mortuis viui, dehinc mortui ex viuis, & rursus ex mortuis viui. Et dum hoc semper ex iisdem, ita totidē semper qui ex iisdem. Nam neque plures aut pauciores exissent, quàm redirent. Inuenimus autem apud Commētarios etiam humanarum antiquitatum paulatim humanum genus exuberasse, [373] dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, vt Scythæ Parthicas, vt Menidæ Peloponnesum, vt Atheniēses Asiam, vt Phryges Italiam, vt Phœnices Africam, dum solennes etiam migrationes, [374] quas μετοικίας appellāt, consilio exonerandæ popularitatis, in alios fines examina gentis eructant. Nam & origines nunc in suis sedibus permanent, & alibi amplius gentilitatē fœnerauerūt. Certè quidem ipse orbis in promptu est cultior de die, & instructior pristino. Omnia iam peruia, omnia nota, omnia negotiosa, solitudines famosas retrò fundi amœnissimi oblitterauerunt, syluas arua domuerunt, feras pecora fugauerunt, harenæ seruntur, saxa panguntur, paludes eliquantur, tantæ vrbes quantæ non casæ quondam. Iam nec insulæ horrent, nec scopuli terrent; vbique domus, vbique populus, vbique respublica, vbique vita. Summum testimonium frequentiæ humanæ. Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, & necessitates arctiores, & querelæ apud omnes, dum iam nos natura non sustinet. [375] Reuera lues, & fames, & bella, & voragines ciuitatum pro remedio deputanda, tanquam tonsura insolescentis generis humani: & tamen quum eiusmodi secures maximam mortalium vim semel cædant, nunquam restitutionem eius viuos ex mortuis reducentem [376] post mille annos semel orbis expauit. Et hoc enim sensibile fecisset æqua vis amissionis & restitutionis, si viui ex mortuis fierent. Cur autem mille annis pòst, & nō statim ex mortuis viui, quum si nō statim suppareetur quod erogatum in totum absumi periclitetur præueniente restitutionē defectione: quia nec pariasset cōmeatus hic vitæ miliario tempori longè scilicet breuior, & idcircò facilior antè extingui quàm redaccendi. Igitur quę hoc modo intercidisset, si viui ex mortuis fierent, quando non intercidit, non erit credēdum viuos ex mortuis fieri. E

XXXI. [377] Iam verò si ex mortuis viui, vtique singuli ex singulis. Singulorum ergo corporum animas, vt singulas in singula corpora reuerti oportuerat. [378] Porrò si & binæ & trinæ & quinæ vsque vno vtero resumuntur, non erunt ex mortuis viui, quia non singuli ex singulis. [379] Et hoc autem modo primordij forma signatur, quum & nunc plures animæ de vna proferuntur. Item quum varia ætate decedant animæ, cur vna reuertuntur? Omnes enim ab infantia imbuuntur, qua infās reuertatur. quale est autem vt senex defunctus infans reuertatur? si decrescit foris anima retrograda ætate, quāto magis erat vt progressior reuerteretur mille pòst annis? Certè vel coætanea suæ mortis, vt æuum quod reliquisset, iterum recepisset. Sed & si eædē semper reuoluerētur, licet non corporum quoque formas easdem, licet non flatorū: tamen quoque fortes easam vel ingeniorum & studiorum & adiectionum pristinas proprietates secū referre deberēt, quoniam temere eædem haberentur, carentes his per quę eadem probarentur. Vnde scias (inquis) an ita quidem fiat occultè, sed conditio miliarij æui interimat facultatem recensendi, qua ignorata & ibi reuertuntur. Atquin scio non ita fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum mihi opponis, ecce enim Euphorbum militarem & bellicam animam satis constat vel de ipsa gloria clypeorum consecratorū: Pythagoram verò tam residem & imbellem, vt prælia tūc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem Geometriæ & Astrologiæ & Musicæ deuotus, alienus studio & affectu Euphorbi. Sed & Pyrrhus ille fallēdis piscibus agebat, [380] Pythagoras contrà nec edendis, vt animalibus abstinēs. Æthalides autem & Hermotimus [381] fabā quoque in pabulis communibus inruerat: Pythagoras verò ne per fabalia quidem trāseundum discipulis suis tradidit. Quomodo ergo eædem animæ recuperantur, quæ nec ingeniis, nec institutis iam, nec victibus eædem probabuntur. Iam nunc de tanto Græciæ censu quatuor solæ animę recensentur. Sed & quid vtique de solo Græciæ censu, vt non ex omni gente, ex omni F

ætate

A ætate ac dignitate, ex omni denique ſexu, [382] & μετεμψύχωσις & μετενσωμάτωσις quotidie exiſtāt, cur ſolus Pythagoras alium atque alium ſe recognoſcat, non & ego? aut ſi priuilegium Philoſophorum eſt, & vtique Græcorum, [383] quaſi non & Scythę & Indi philoſophentur, cur neminem ſe retrò meminit Epicurus, neminem Chryſippus, neminem Zeno, ne ipſe quidem Plato, quem forſitan Neſtorem credidiſſemus ob mella facundiæ.

[[384] Sed enim Empedocles [385] quia ſe Deum delirarat, idcircò opinor dedignatus aliquem XXXII.
ſe heroum recordari, [386] Thamnus & piſcis fui, inquit. [387] cur non magis & pepo tam inſulſus, & chamæleon tam inflatus? Planè vt piſcis, ne aliqua ſepulturæ cōditio reputeſceret, aſſum ſe maluit in Ætnam præcipitando. Atque exinde in illo finita ſit metenſomatoſis, vt æſtiua cœna poſt aſſū. Perinde igitur & hîc dimicemus neceſſe eſt aduerſus portentoſiorem præſumptionem, beſtias ex hominibus & homines ex beſtiis reuoluentem. [388] Viderint thāni, licebit, & lapathi, ne plus ridere quàm docere cogamur. Dicimus animam humanam nullo modo in beſtias poſſe transferri, [389] etiamſi ſecūdum Philoſophos ex elementitiis ſubſtantiis cenſeretur. Siue enim ignis anima, ſiue aqua, ſiue ſanguis, ſiue ſpiritus, ſiue aër, ſiue lumen, recogitare debemus cōtraria quæque ſingulis ſpeciebus animalia: [390] igni quidem ea quæ rigent; colubros, ſtelliones, ſalamandras, etiam quæcunque de æmulo producentur elemento, de aqua ſcilicet, perinde contraria, atque illa quæ arida & exucida: denique ſiccitatibus gaudent locuſtæ, papiliunculi, chamælcōtes. [391] Itē
B contraria ſanguini quæ carent purpura eius, cochleas, vermiculos, & maiorem piſcium cenſum. [392] Spiritui verò contraria quæ ſpirare non videntur, carentia pulmonibus & arteriis, culices, formicas, tineas, & hoc genus minutalia. [393] Item aëri contraria, quæ ſemper ſubterraneum & ſubaquaneum viuentia carēt hauſtu eius. Res magis quàm nomina noueris. [394] Item contraria lumini, quæ cæca in totum, vel ſolis tenebris habent oculos, talpas, veſperugines, noctuas. Hæc vt ex apparentibus & manifeſtis ſubſtantiis doceam. [395] Ceterùm ſi & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, & Idæas Platonis offenderem, [396] & entelechias Ariſtotelis occuparem, inuenirem fors his quoque ſpeciebus animalia, quæ nomine contrarietatis opponerem. Contendo enim, ex quacunque ſubſtantia ſupradicta conſtitiſſet humana anima, non potuiſſe eā in tam cōtraria vnicuique ſubſtātiæ animalia reformari, & cenſum eis de ſua tranſlatione cōferre, à quibus excludi ac reſpui magis haberet, quàm admitti & capi nomine huius primę cōtrarietatis, quæ ſubſtantiui ſtatus diuerſitatem committit, tunc & reliquæ per cōſequentē ordinem cuiuſque naturæ. Nam & ſedes alias humana anima ſortita eſt, & victus, & inſtructus, & ſenſus, & adfectus, & cōcubitus, & fœtus. itē ingenia, tum opera, gaudia, tędia, vitia, cupidines, voluptates, valetudines, medicinas, ſuos poſtremò & vitæ modos, & exitus mortis. [397] Quomodo igitur illa anima quæ terris inhærebat, nullius ſublimitatis, nullius profūditatis intrepida, aſcenſu etiam ſcalarū fatigabilis, ſubmerſu etiā piſcinarū ſtrangulabilis, aëri poſtea inſultabit in aquila, aut mari poſtea deſultabit in anguilla? Quomodo itē pabulis liberalibus & delicatis atque curatis educata, nō dico paleas, ſed ſpinas, & agreſtes
C amaritudines frondiū, & beſtias ſterquiliniorū, vermiū etiā venena ruminabit, ſi in caprā trāſierit, vel in coturnicē, immò & cadauerinā, immò & humanā, ſui vtique memor in vrſo & leone? Sic & cetera ad incongruentiā rediges, ne ſingulis perorādis immoremur. [398] Ipſius animę humanę quiſquis modus, quęcūque mēſura, quid faciet in amplioribus lōgè vel minutioribus animalibus? Neceſſe eſt enī & corp⁹ omne anima cōpleri, & animā omnē corpore obduci. Quomodo ergo anima hominis cōplebit elephātum? quomodo item obducetur in culice? ſi tātū extēderetur aut cōtraheretur, profectò periclitabitur. Et ideò adiicio, quòd nulla ratione capax eſt huiuſmodi trāſlationis in animalia, nec modulis corporum, nec ceteris naturæ ſuæ legibus adęquātia. [399] Nunquid ergo demutabitur ſecundum qualitates generum, & vitā eorum cōtrariā humanæ vitæ, facta & ipſa cōtraria humanæ per demutationē? Enimuerò ſi demutationē capit amittēs quod fuit, non erit quæ fuit; & ſi quæ fuit, nō erit, ſoluta eſt [400] μετενσωμάτωσις, non adſcribenda ſcilicet ei animæ quæ ſi demutabitur, nō erit. Illius enim μετενσωμάτωσις dicetur, quęcūque eā in ſuo ſtatu permanēdo pateretur. Igitur ſi nec mutari poteſt, ne non ſit ipſa, nec permanere in ſtatu, quia cōtraria nō capit, quæro adhuc cauſā aliquā fide dignā huiuſmodi trāſlationis. [401] Nā etſi quidā homines beſtiis adęquātur, pro qualitatib⁹ morū, & ingeniorū, & adfectuū, quia & Deus, [402] Adſimilatus eſt, inquit, homo irrationabilibus iumētis: nō ideò milui ex rapaci Pſalm. 48.
bus fiēt, & canes ex ſpurcis, & pātherę ex acerbis, aut oues ex probis, & hirūdines ex gar-

rulis & columbæ ex pudicis, quaſi eadẽ ſubſtãtia animæ vbique naturã ſuã in animaliũ D
proprietatibus repetat. Aliud eſt autem ſubſtantia, aliud natura ſubſtantiæ. Si quidẽ ſubſtantia propria eſt rei cuiuſque, natura verò poteſt eſſe communis. Suſcipe exemplum. Subſtantia eſt lapis, ferrum: duritia lapidis & ferri, natura ſubſtantiæ eſt. Duritia communicat, ſubſtantia diſcordat. Mollitia lanæ, mollitia plumæ, pariant naturalia earum, ſubſtantiua non pariant. Sic & ſi ſæua beſtia vel proba vocetur homo, ſed non eadem anima. Nam & tunc naturæ ſimilitudo notatur, cùm ſubſtantiæ diſſimilitudo conſpicitur. Ipſũ enim quod hominem ſimilem beſtiæ iudicas, confiteris animam non eandem ſimilem, ſimilem dicendo non ipſam. ſic & diuina pronuntiatio ſapit, pecudibus adæquãs hominẽ natura, non ſubſtantia. Ceterùm nec Deus hominem hoc modo notaſſet, ſi pecudem de
XXXIII. ſubſtantia noſſet. [[403] Etiam quum iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quòd animæ humanæ pro vita & meritis genera animalium ſortiantur, iugulandæ quæque in occiſoriis, & ſubigendæ quæque in famulatoriis, & fatigandæ in operariis, & fœdandæ in immundis, proinde honorandæ, & diligendæ, & curandæ, & adpetendæ in ſpecioſiſſimis, & probiſſimis, & vtiliſſimis, & delicatiſſimis: & hîc dicam: ſi demutantur, non ipſæ diſpungentur quæ merebuntur. Et euacuabitur ratio iudicij, ſi meritorum deerit ſenſus. Deerit autem ſenſus meritorum, ſi ſtatus verterit animarum. Vertit autẽ ſtatus animarũ, ſi non eædem perſeuerauerint. Æquè ſi perſeuerauerint in iudicium, [404] quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicẽs animam digreſſam à corpore nõ refundi in animam vniuerſi, ſed manere determinatam, vti rationem (inquit) patri reddat eorum quæ in corpore geſſerit. Volo iudicij vtique diuini iuſtitiam, grauitatem, maieſtatem, dignitatem recenſere, ſi E
non ſublimiore faſtigio præſidet humana cenſura, plenior vtriuſque ſententiæ honore pœnarum & gratiarum, ſeuerior in vlciſcendo, & liberalior in largiendo. Quid putas futuram animam homicidæ? aliquod credo pecus lanienæ & macello deſtinatũ, vt perinde iuguletur, quia & ipſa iugulauerit; perinde decorietur, quia & ipſa deſpoliauerit; perinde in pabulũ proponatur, quia & ipſa beſtiis infecerit os, quas in ſyluis & aruis trucidauerit. Si ita iudicabitur, nónne illa anima plus ſolatij quàm ſupplicij relatura eſt? quòd funus inter coccos pretioſiſſimos inuenit, [405] quòd condimentis Apicianis & lurconianis humatur, quòd menſis Ciceronianis infertur, quòd lancibus ſplendidiſſimis Syllanis effertur, quòd exequias conuiuium patitur, quòd à coæqualibus deuoratur potius quàm à miluis, & lupis, vt in hominis corpore tumulata, & in ſuum genus regreſſa reſurrexiſſe videatur: exultans aduerſus humana iudicia, ſi ea experta eſt. [406] Namque illa ſicarium variis & exquiſitis, etiam præter naturam eruditis feris diſſipant, & quidem viuentem, immò nec facilè morientem, curata mora finis ad plenitudinem pœnæ. Sed etſi anima præfugerit, vltimo gladio, ne corpus quoque euaſerit ferrum, nihilominus iugulo vtroque cõfoſſis coſtiſque transfixis, compenſatio proprij facinoris exigitur. Inde in ignem datur, vt & ſepultura puniatur. Aliter denique non licet, nec tamen tanta eſt rogi cura vt reliquias aliæ beſtiæ inueniant: certè nec oſſibus parcitur, nec cineribus indulgetur, nuditate plectẽdis. F
Tanta eſt apud homines homicidij vindicta, quãta ipſa quæ vindicatur natura. Quis non
Rom.13. præferat ſeculi iuſtitiã, quã & Apoſtolus non fruſtrà gladio armata conteſtatur, quæ pro homine ſæuiẽdo religioſa eſt? Si ceterorum quoque ſcelerum mercedem cogitemus, patibula, viuicomburia, & culleos, & vncos, & ſcopulos, cui non expediat apud Pythagorã & Empedoclem ſententiam pati? Nam & qui laboribus atque ſeruitiis puniẽdi, in aſinos vtique & mulos recorporabuntur, quantum ſibi de piſtrinis & aquilegis rotis gratulabũtur, ſi metallorum, & ergaſtulorum, & operum publicorum, ipſorúmque carcerum licet otioſorum, recordentur. Perinde qui integrè morati commendauerint iudici vitam, quæro præmia, ſed potius inuenio ſupplicia. Nimirùm magna merces bonis in animalia quæcunque reſtitui. [407] Pauum ſe meminit Homerus Ennio ſomniãte: ſed Poëtis nec vigilãtibus credam. etſi pulcherrimus pauus, & quo velit colore cultiſſimus, ſed tacent pinnæ, ſed diſplicet vox. Et Poëtæ nihil aliud quàm cantare malunt. Dãnatus eſt igitur Homerus in pauum, non honoratus. Plus de ſeculi remuneratione gaudebit, pater habitus liberalium diſciplinarum, vt malit famæ ſuæ ornamenta, quàm gaudeat. Age nunc, vt Poëtæ in pauos vel in cycnos tranſeant, ſi vel cycnis decora vox eſt; [408] quod animal indues viro iuſto Deiocæ; quam beſtiam integræ fœminæ Didoni? quam volucrem patientia, quã pecudẽ ſanctimonia, quẽ piſcẽ innocẽtia ſortientur? Omnia famula ſunt hominis, omnia ſubiecta, omnia mãcipata. Si quid horũ futurus eſt, diminoratur illic ille cui ob merita

vitæ

A vitæ imagines,ſtatuæ,& tituli,honores publici,priuilegia rependuntur,cui curia, cui po-
pulus ſuffragiis immolat.O iudicia diuina poſt mortem humanis mendiciora , contem-
ptibilia de pœnis,faſtidibilia de gratiis,quæ nec peſſimi metuant , nec optimi cupiant:
atque magis ſcelesti , quàm ſancti quique.properabunt illi,vt iuſtitiam ſeculi citiùs eua-
dant,iſti vt tardiùs eam capiant.Benè Philoſophi docetis,vtiliter ſuadetis , leuiora poſt
mortem ſupplicia vel præmia.Cùm ſi quod iudicium animas manet,grauius debeat credi
in diſpunctione vitę,quàm in adminiſtratione:quia nihil plenius,quàm quod extremius:
nihil autem plenius,quàm quod diuinius. [409] Deus itaque iudicabit plenius , quia extre-
mius per ſentētiam æternam tam ſupplicij quàm refrigerij,nec in beſtias, ſed in ſua cor-
pora reuertentibus animabus.Et hoc ſemel & in eum diem quem ſolus pater nouit , vt
pendula expectatione ſollicitudo fidei probetur , ſemper diem obſeruans dum ſemper
ignorat,quotidie timens quod quotidie ſperat. [[410] Nulla quidem ad hodiernum de- XXXIIII.
mentiæ huiuſmodi ſententia erupit ſub nomine hęretico, quæ humanas animas refingat
in beſtias.Sed neceſſariè hāc quoque ſpeciem intulimus & excluſimus , vt ſuperioribus
cohærentem,quo perinde in pauone tunderetur Homerus , ſicut in Pythagora Euphor-
bus:atque ita hac etiam metempſychoſi ſiue metēſomatoſi repercuſſa,illa rurſus cæderे-
tur quæ aliquid hæreticis ſubminiſtrauit. [411] Nam & Simō Samarites in Actis Apoſtolo-
rum redemptor ſpiritus ſancti,poſteaquàm damnatus ab ipſo cum pecunia ſua , interitū
B fruſtrà fleuit,cōuerſus ad veritatis expugnationem,quaſi pro ſolatio vltionis , fultus etiā
artis ſuę viribus,ad præſtigias virtutis alicuius [412] Helenem quandam Tyriam de loco li-
bidinis publicæ eadem pecunia redemit,dignam ſibi mercedem pro ſpiritu ſancto : & ſe
quidem fingit ſummum patrem, [413] illam verò iniectionem ſuam primam qua iniecerat
angelos & archangelos condere : huius eam propoſiti compotem exiliſſe de patre , & in
inferiora deſultaſſe : atque illic præuento patris propoſito , angelicas poteſtates genuiſſe
ignaras patris artificis mundi huius , ab his perinde animo retentam,ne digreſſa ea alte-
rius genimina viderentur.Et idcircò omni contumeliæ addictam,vt nuſquam diſcedere
depreciatam liberet,humanæ quoque formæ ſuccidiſſe , velut vinculis carnis coërcen-
dam , ita multis æuis per alios atque alios habitus fœmininos volutatam etiam illam He-
lenam fuiſſe [414] exitioſiſſimam Priamo,& Steſichori poſtea oculis , quē & excæcaſſet ob
conuitium carminis,dehinc reluminaſſet ob ſatisfactionem laudis. Proinde migrantem
eam de corporibus in corpora,poſtrema dedecoratione ſub titulo proſtitiſſe Helenā vi-
liorem.Hanc igitur eſſe ouem perditam,ad quam deſcenderit pater ſummus , Simon ſci- *Luc.16.*
licet,& primùm recuperata ea & reuecta neſcio humeris an feminibus , exinde ad homi-
num reſpexit ſalutem,quaſi per vindictam liberandorum ex illis angelicis poteſtatibus,
quibus fallendis & ipſe configuratus æquè hominibus & hominem ementitus , in Iudęa
quidem filium,in Samaria verò patrem geſſerit.O Helenam inter poëtas & hæreticos la-
borantem , tunc adulterio,nunc ſtupro infamem,niſi quòd de Troia glorioſiùs eruitur
C quàm de lupanari,mille nauibus de Troia , nec mille denariis forſitan de lupanari. Eru-
beſce Simon tardior in requirendo,inconſtantior in retrahendo.At Menelaus ſtatim in-
ſequitur amiſſam,ſtatim repetit ereptam,decennij prælio extorquet,non latens,non fal-
lens,non cauillabundus.Vereor ne ille magis pater fuerit,qui circa Helenæ recuperatio-
nem & vigilantiùs & audentiùs & diutiùs laborauerit. [[415] Sed non tibi ſoli metem- XXXV.
pſychoſis hāc fabulam inſtruxit, inde etiam Carpocrates vtitur [416] pariter Magus , [417] pa-
riter fornicarius,etſi Helena minus,quid ni?cùm propter omnimodam diuinæ & huma-
næ diſciplinæ euerſionem conſtituendam recorporari animas adſeuerauerit.Nulli enim
vitam iſtam ratò fieri,niſi vniuerſis,quę arguunt eam,expunctis:quia nō natura quid ma-
lum habeatur,ſed opinione.Itaque metempſychoſin neceſſariè imminere,ſi nō in primo
quoq; vitæ huius cōmeatu omnibus inlicitis ſatisfiat.ſcilicet facinora tributa ſunt vitæ.
Ceterùm totiens animam reuocari habere,quotiēs minus quid intulerit,reliquatricē de-
lictorum [418] donec exoluat nouiſſimum quadrantem,detruſa idētidem in carcerem cor- *Matth.5.*
poris.Huc enim temperat totam illam allegoriā Domini certis interpretationibus relu-
centem,& primò quidē ſimpliciter intelligendā. [419] Nam & ethnicus homo aduerſarius
noſter eſt,incedens in eadem via vitæ cōmunis.Ceterùm oportebat nos de mūdo exire, *1.Cor.5.*
ſi cum illis conuerſari non liceret.Huic ergo bonum animi præſtes iubet. Diligite enim *Luc.6.*
inimicos veſtros(inquit) [420] orate pro maledicentibus vos , ne aliquo commercio ne- *Matth.5.*
gotiorum iniuria prouocatus, abſtrahat te ad ſuum iudicem , & in cuſtodiam delegatus

ad exſolutionem totius debiti arteris. [421] Tum ſi in diabolum transfertur aduerſarij men- D
tio ex obſeruatione comitante, cum illo quoque moneris eam inire cõcordiam, quæ de-
putetur ex fidei conuentione: pactus es enim renuntiare ipſi, & pompæ, & angelis eius.
Conuenit inter vos de iſto. Hæc erit amicitia obſeruatio ſponſionis, ne quid eius poſtea
reſumas, ex his quæ ei ierasti, quæ illi reddidiſti, ne te vt fraudatorem, vt pacti tranſgreſ-
Apoc.12. ſorem iudici Deo obiiciat, [422] (ſicuti eum legimus alibi ſanctorum criminatorem, [423] &
de ipſo etiam nomine diaboli delatorem) & iudex te tradat angelo executionis, & ille te
Matth.5. in carcerem mandet infernum, vnde non dimittaris, [424] niſi modico quoque delicto mo-
ra reſurrectionis expẽſo. Quid his ſenſibus aptius? quid his interpretationibus verius? Ce-
terùm apud Carpocratem ſi omnium facinorum debitrix anima eſt, quis erit inimicus &
aduerſarius eius intelligendus? credo mens melior, quæ illam in aliquid innocentiæ im-
pegerit, adigendam rurſus, ac rurſus in corpus, donec in nullo rea deprehendatur, bonæ
Matth.7. vitę. [425] Hoc eſt ex malis fructibus bonam arborem intelligi, id eſt, ex peſſimis præceptis
doctrinam veritatis agnoſci. Spero huiuſmodi hæreticos Heliæ quoque inuadere exem-
plum, tanquam in Ioanne ſic repræſentati, vt metempſychoſi patrocinetur pronuntiatio
Matth.17. Domini: Helias iam venit, & non cognouerunt eum. Et alibi: [426] Et ſi vultis audire, hic
ibid.11. eſt Helias qui venturus eſt. Nunquid ergo & Iudæi ex opinione Pythagorica conſulebãt
Ioan.1. Ioannem, Tu es Helias, & non ex prædicatione diuina: [427] Et ecce mittam vobis Heliam
Malach.4. Thesbiten. Sed enim metempſychoſis illorum reuocatio eſt animæ iampridẽ morte fun-
4.Reg.2. ctæ, & in aliud corpus iteratæ. Helias autem non ex deceſſione vitæ, ſed ex tranſlatione
venturus eſt, nec corpori reſtituendus, de quo non eſt exemptus, ſed mundo reddendus, E
de quo eſt tranſlatus, non ex poſtliminio vitæ, ſed ex ſupplemento Prophetiæ, idem &
ipſe & ſui nominis & ſui hominis. [428] Sed quomodo Helias Ioannes? habes angeli vocem:
Luc.1. Et ipſe (inquit) præcedet coram populo in virtute & in ſpiritu Heliæ, non in anima eius,
nec in carne. Hæc enim ſubſtãtię ſui cuiuſque ſunt hominis. Spiritus verò & virtus ex-
Num.11. trinſecus conferũtur ex Dei gratia, ita & transferri in alterũ poſſunt ex Dei volũtate, vt
XXXVI. factum eſt retrò de Moſei ſpiritu. [[429] In has quæſtiones inde opinor exceſſimus, quò
nunc reuertendum eſt. Conſtitueramus animam in ipſo, & ex ipſo ſeri homine, & vnum
eſſe à primordio ſemen, ſicut & carnis in totum generis examen, [430] propter æmulas ſcili-
cet opiniones Philoſophorum & hæreticorũ, & illum ſermonem Platonis veternoſum.
Nunc ordinem ſequentium exinde tractatuum teximus. Anima in vtero ſeminata pari-
ter cum carne, pariter cum ipſa ſortitur & ſexum, ita pariter vt in cauſa ſexus neutra ſub-
ſtantia teneatur. Si enim in ſeminibus vtriuſque ſubſtantiæ aliquam intercapedinem eo-
rum conceptus admitteret, vt aut caro, aut anima prior ſeminaretur, eſſet etiam ſexus
proprietatem alteri ſubſtantiæ aſcribere per temporalem intercapedinem ſeminum: vt
aut caro animæ, aut anima carni inſculperet ſexum: [431] quoniam & Apelles, non pictor,
ſed hæreticus, ante corpora conſtituens animas viriles ac muliebres, ſicut à Philome-
na didicit, vtique carnem vt poſteriorem ab anima facit accipere ſexum. Et qui animam F
poſt partum carni ſuperducũt, vtique antè formatæ marem aut fœminam de carne ſe-
xum præiudicant animæ. Vtriuſque autem ſubſtantiæ indiſcreta ſemina & vnita ſuffuſio
eorum communem ſubeunt generis euentum, [432] qua lineas duxerit quæcunque illa eſt
ratio naturæ. Certè & hîc ſe primordiorum forma teſtatur, quum maſculus temporiùs
Gen.1. effingitur, prior enim Adam: fœmina aliquanto ſeriùs, poſterior enim Eua. Ita diu caro
informis eſt, qualis ex Adæ latere decerpta eſt, animal tamen & ipſa iam, quia & il-
lam tunc Adæ portionem animal agnoſcam. [433] Ceterùm & ipſam Dei adflatus animaſ-
XXXVII. ſet, ſi non vt carnis, ita & animæ ex Adam tradux fuiſſet in fœmina. [[434] Omnem au-
tem hominis in vtero ferendi, ſtruendi, fingendi paraturam [435] aliqua vtique poteſtas
diuinæ voluntatis miniſtra modulatur, quamcunque illam rationem agitare ſortita.
Hæc æſtimando [436] etiam ſuperſtitio Romana Deam finxit Alemonam alendi in vte-
ro fœtus. Et Nonam & Decimam à ſollicitioribus menſibus, & Partulam, quæ par-
tum gubernet, & Lucinam, quæ producat in lucem: nos officia diuina angelos credi-
mus. Ex eo igitur fœtus in vtero homo, à quo forma completa eſt. [437] Nam & Moyſi
Exod.21. lex tunc aborſus reum talionibus iudicat, quum iam hominis eſt cauſa, quum iam illi
vitæ & mortis ſtatus deputatur, quum & fato iam inſcribitur, & ſi adhuc in matre
viuendo, cum matre plurimùm communicat ſortem. Dicam aliquid & de tempori-
bus animæ naſcentis, vt ordinem decurram: [438] legitima natiuitas fermè decimi men-
ſis

A sis ingressus est. Qui numeros ratiocinantur, & [439] decurialem numerum, vt exinde reli-
quorum parentum colunt, denique perfectorem natiuitatis humanæ. Ego ad Deum po-
tius argumentabor hunc modum temporis, vt decem menses decalogo magis inaugurēt *Exod.20.*
hominem, vt tanto temporis numero nascamur, quanto disciplinæ numero renascimur.
Sed & cùm septimo mense natiuitas plena est, faciliùs quàm octauo, honorem sabbati *Gen.2.*
agnoscam, vt quoto die dedicata Dei conditio, toto mense interdum producatur Dei
imago. Concessum est properare natiuitati, & tamen idoneè occurrere in hebdomadem,
in auspicia resurrectionis, & requietis, & regni: ideò ogdoas nos non creat, tunc enim nu- *Matth.22.*
ptiæ non erunt. Societatem carnis atque animæ iamdudum commendauimus à concre-
tione seminum ipsorum vsque ad figmēti perfectionem. Proinde nunc & à natiuitate de-
fendimus, imprimis quòd simul crescunt, sed diuersa ratione pro generum conditione,
caro modulo, anima ingenio, caro habitu, anima sensu. Ceterùm animā substantia cre-
scere negandum est, ne etiam decrescere substantia dicatur, atque ita & defectura creda-
tur. [440] Sed vis eius in qua naturalia peculia consita retinentur, saluo substantiæ modulo,
quo à primordio inflata est, paulatim cū carne producitur. Constitue certū pondus auri
vel argenti rudem adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, ta-
men continens intra lineam moduli totum quod natura est auri vel argenti. Dehinc cùm
in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non
per adiectionem, dum extenditur, non dum augetur. Et si sic quoque augetur dum exten-
B ditur: licet enim habitu augeri, cùm statu nō licet. Tunc & splendor ipse prouehitur auri
vel argenti; qui fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tūc & alij at-
que alij habitus accedūt pro facilitate materiæ, qua duxerit eam qui agit, nihil conferēs
modulo, nisi effigiem. Ita & animę crementa reputanda, non substātiua, sed prouocatiua.
[[441] Quāquam autē & retrò præstruxerimus omnia naturalia animæ ipsi substātiæ inesse XXXVIII.
pertinentia ad sensum & intellectum, & ex ingenito animæ cēsu, sed paulatim per ætatis
spatia procedere, & variè per accidentia euadere, pro artibus, pro institutis, pro locis, pro
dominatricibus potestatibus: quod tamen faciat ad carnis animæque propositam nunc
societatem, pubertatem quoque animalem cum carnali dicimus conuenire, paritérque
& illam suggestu sensuum, & istam processu mēbrorum exsurgere à quarto decimo ferè
anno: [442] non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, nec quia iura ciuilia abhinc
agendis rebus adtemperant, sed quòd & hæc de primordio ratio est. Si enim Adā & Eua *Gen.3.*
ex agnitione boni & mali pudenda tegere senserunt, ex quo idipsum sentimus, agnitio-
nem boni & mali profitemur. Ab his autem annis & suffusior & vestitior sexus est, & cō-
cupiscentia oculis arbitris vtitur, & communicat placitum, & intelligit quæ sint, & fines
suos adinstar ficulneæ contagionis prurigine accingit: & hominem de paradiso integri-
tatis educit, exinde scabida etiam in ceteras culpas & delinquendi nō naturales, cùm iā
non ex instituto naturæ, sed ex vitio. Ceterùm propriè naturalis cōcupiscentia vnica est
C alimentorum solummodò, quam Deus in primordio contulit. [443] Ex omni ligno, in- *Gen.2.*
quit, edetis. Et secundæ post diluuium genituræ supermensus est, Ecce dedi vobis om- *Gen.9.*
nia in escam tanquam olera fœni. prospectum non tam animæ quàm carni, etsi pro-
pter animam. [444] Auferenda est enim argumentatoris occasio, qui quòd anima deside-
rare videatur alimēta, hinc quoque mortalem eam intelligi cupit, quæ cibis sustineatur,
denique derogatis eis euigescat, postremò subtractis intercidat. Porrò non solùm pro-
ponendum est quisnam ea desideret, sed & cui, & si propter se, sed & cur, & quando, &
quonam vsque? tum quòd aliud est, natura desiderare, aliud necessitate, aliud secundum
proprietatem, aliud in causam. Desiderabit igitur cibos anima, sibi quidem ex causa ne-
cessitatis, carni verò ex natura proprietatis. Certè enim domus animæ caro est, & in-
quilinus carnis anima. Desiderabit itaque inquilinus ex causa, & necessitate huius nomi-
nis profutura domui, toto inquilinatus sui tempore, non vt ipse substruendus, nec vt ipse
gloriandus, nec vt ipse tibicinandus, sed tantummodò continendus: quia non aliter con-
tineri possit quàm domo fulta. Alioquin licebit animæ dilapsa domo ex destitutione
propriorum subsidiorum incolumi abire, habenti sua firmamenta & propriæ conditionis
alimenta, immortalitatem, rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatē, arbitrij liber-
tatem. [[445] Quæ omnia natiuitùs animæ conlata idem qui in primordio inuidit, nunc XXXIX.
quoque obumbrat atque deprauat, quo minus aut vltrò prospiciantur, aut quâ oportet
administrentur. Cui enim hominum non adhærebit spiritus nequam, ab ipsa etiam ianua

natiuitatis animas aucupabundus, vel quâ inuitatus, [446] tota illa puerperij superstitione? D
Ita omnes idololatria obstetrice nascũtur, dũ ipsi adhuc vteri infulis apud idola cõfectis
redimiti, genimina sua dæmoniorum candidata profitentur, [447] dum in partu Lucinæ &
Dianæ eiulatur, [448] dum per totam hebdomadam Iunoni mensa proponitur, [449] dum vltima die fata scribunda aduocantur, dum prima etiam constitutio infantis super terram
[450] Statinæ Deæ sacrum est. Quis non exinde aut totum filij caput reatui vouet, aut aliquem excipit crinem, aut tota nouacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro gẽtica, pro auita, pro publica, aut priuata deuotione? Sic igitur & Socratẽ puerũ
adhuc spiritus dæmonicus inuenit. Sic & omnibus genij deputantur [451] quod dæmonum
nomen est, adeò nulla fermè natiuitas mũda est, vtique ethnicorum. Hinc enim & Apostolus ex sanctificato alterutro sexu sanctos procreari ait, tã ex seminis prærogatiua quàm
ex institutionis disciplina. [452] Ceterùm (inquit) immundi nascerentur, quasi designatos
tamen sanctitatis, ac per hoc etiam salutis, intelligi volens fidelium filios: vt huius spei pignora matrimoniis quæ retinenda censuerat patrocinarentur. Alioquin meminerat Do-
Ioan.3. minicæ definitionis, Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei,
XL. id est non erit sanctus. [[453] Ita omnis anima eousque in Adam censetur, donec in Chri-
Rom.5. sto recenseatur: tamdiu immunda, quamdiu recenseatur. Peccatrix autem, quia immũda
recipiens ignominiam suam ex carnis societate. Nam etsi caro peccatrix, [454] secundum
quam incedere prohibemur, cuius opera damnantur concupiscentis aduersus spiritum,
ob quam carnales notantur infamia, [455] non tamen suo nomine caro infamis. Neque
enim de proprio sapit quid, aut sentit, ad suadendam vel imperandam peccatelã: quidni E
quæ ministerium est? Et ministerium, non quale seruus vel minor amicus animalis nomine, sed quale calix vel quid aliud eiusmodi corpus, non anima. Nam & calix ministerium
sitientis est; nisi tamen qui sitit, calicem sibi accommodarit, nihil calix ministrabit.
[456] Adeò nulla proprietas hominis in choico, nec ita caro homo tanquam alia vis animæ,
& alia persona, sed res est alterius planè substantiæ, & alterius conditionis, addicta tamen animæ vt suppellex, vt instrumẽtum in officina vitæ. Caro igitur increpatur in scripturis, quia nihil anima sine carne in operatione libidinis, gulæ, vinolentiæ, sæuitiæ,
idololatriæ, ceterísque carnalibus non sensibus, sed effectibus. [457] Denique sensus delictorum, etiam sine effectibus imputari solent animæ. Qui viderit mulierem ad concupiscentiam, iam adulterauit in corde. Ceterùm quid caro sine anima, perinde in operatio-
Matth.5. ne probitatis, iustitiæ, tolerantiæ, pudicitiæ. Porrò quale est, vt cui nec bona documenta
propria subscribas, ei crimina adpingas? sed ea per quam delinquitur, conuenitur, vt illa
à qua delinquitur, oneretur, etiam in ministerij accusationem. Grauior inuidia est in præsidem, cùm officia pulsantur: plus cæditur qui iubet, quando nec qui obsequitur, excu-
XLI. satur. [[458] Malum igitur animæ, præter quod ex obuentu spiritus nequam superstruitur,
ex originis vitio antecedit, [459] naturale quodam modo. Nam, vt diximus, naturæ corruptio alia natura est, habens suum Deum & patrem, ipsum scilicet corruptionis au- F
ctorem: vt tamen insit & bonum animæ, illud principale, illud diuinum atque germanum, & propriè naturale. Quod enim à Deo est, non tam extinguitur, quàm obumbratur. Potest enim obumbrari, quia non est Deus; extingui non potest, quia à Deo est.
Itaque sicut lumen aliquo obstaculo impeditum manet, sed non comparet, si tanta densitas obstaculi fuerit: Ita & bonum in anima à malo oppressum pro qualitate eius, aut
in totum vacat occulta salute, aut qua datur radiat inuenta libertate. Sic pessimi &
optimi quidam, & nihilominus vnum omnes animæ genus: sic & in pessimis aliquid
boni, & in optimis nonnihil pessimi. Solus enim Deus sine peccato, [460] & solus homo
sine peccato Christus, quia & Deus Christus. Sic & diuinitas animæ in præsagia erumpit ex bono priore, & conscientia Dei in testimonium prodit. [461] Deus bonus est, Deus
videt, & Deo commendo: propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Proinde cùm ad fidem peruenit reformata [462] per secundam natiuitatem ex aqua & superna virtute, detracto corruptionis pristinæ aulæo totam lucem suam conspicit. Excipitur etiam à spiritu sancto, sicut in pristina natiuitate à spiritu profano. Sequitur animam nubentem spiritui caro, vt dotale mancipium, & iam non animæ famula,
XLII. sed spiritus. O beatum connubium, si non admiserit adulterium! [[463] De morte iam superest, vt illic materia ponat, vbi ipsa anima consummat. [464] quanquam Epicurus vulgari satis opinione negatit mortem ad nos pertinere. Quod enim dissoluitur (inquit)
sensu

A sensu caret,& quod sensu caret,nihil ad nos. Dissoluitur autem & caret sensu, non ipsa mors,sed homo,qui eam patitur. At ille ei dedit passionem,cuius est actio. Quòd si hominis est pati mortem dissolutricem corporis,& peremptricem sensus,quàm ineptum vt tanta vis ad hominem non pertinere dicatur. [465] Multo coactiùs Seneca: Post mortem (ait)omnia finiuntur,etiam ipsa. Hoc si ita est, iam & mors ad semetipsam pertinebit,si & ipsa finitur. Eo magis ad hominem,in quo inter omnia finiendo,& ipsa finitur. Mors nihil ad nos,ergo & vita nihil ad nos. Si enim quo dissoluimur præter nos,etiam quo cōpingimur extra nos. Si ademptio sensus nihil ad nos, nec adeptio sensus quicquam ad nos: sed mortem quoque interimat,quia & animam in nobis vt depositum habitat.& vt de alia prouincia animæ, ita de morte tractabitur,ad quam vel ipsi pertinemus, si ad nos illa non pertinet. [466] Deniq; nec speculū eius somnus,aliena materia est. [[467] De somno priùs XLIII. disputemus;pòst,mortem qualiter anima decurrat. [468] Non vtique extranaturale est somnus,vt quibusdam Philosophis placet,cùm ex his eum deputāt causis, quæ præter naturā haberi videntur. [469] Stoici somnum resolutionem sensualis vigoris affirmant, [470] Epicurei diminutionem spiritus animalis, [471] Anaxagoras cum Xenophane defetiscentiam, [472] Empedocles & Parmenides refrigerationem, Strato segregationem consati spiritus, Democritus indigentiam spiritus, [473] Aristoteles marcorem circumcordialis caloris. Ego me nunquam ita dormisse præsumo,vt ex his aliquid agnoscam. Neque enim credendū B est,defetiscentiam esse somnum,contrarium potius defetiscentiæ,quam scilicet tollit. Siquidem homo somno magis reficitur quàm fatigatur. Porrò nec semper ex fatigatione concipitur somnus, & tamen cùm ex illa est,illa iam non est. Sed nec refrigescentiam admittam,aut marcorem aliquem caloris,cùm adeò corpora somno concalescant:& dispēsatio ciborum per somnum nō facilè procederet calore properabili,& rigore tardabili, si somno refrigeraremur. Plus est,quòd etiam sudor digestionis æstuantis est index. Deniq; concoquere dicimur,quod caloris non frigoris operatio est. Proinde deminutionem animalis spiritus,aut indigentiam spiritus,aut segregationem consati spiritus;immortalis anima non finit credi. Perit anima si minoratur. Superest si fortè cum Stoicis resolutionē sensualis vigoris somnum determinemus,quia corporis solius quietem procuret, non & animæ. Animam enim vt semper mobilē & semper exercitam,nūquam succedere quieti,alienæ scilicet à statu immortalitatis:nihil enim immortale finem operis sui admittit. somnus autem finis est operis. Denique corpori cui mortalitas competit,ei soli quies finē operis adulatur. Qui ergo de somni naturalitate dubitabit, habet quidem Dialecticos in dubium deducentes totam naturalium & extranaturalium discretionem,vt & quæ putauerit citra naturam esse naturæ vindicari sciat posse,à qua ita esse sortita sunt, vt citra eā haberi videantur,& vtique aut natura omnia,aut nulla natura. Apud nos autē id poterit audiri,quod Dei contemplatio suggerit auctoris omnium de quibus quæritur. Credimus enim si quid est natura,rationale aliquod opus Dei esse. [474] Porrò somnum ratio præit, C tam aptum,tam vtilem,tam necessarium,vt absque illo nulla anima sufficiat, recreatorē corporum,redintegratorem virium,probatorem valetudinum, pacatorem operū, medicum laborum,cui legitimè fruēdo dies cedit,nox legem facit,auferēs rerum etiam colorem. Quòd si vitale,salutare,auxiliare somnus,nihil eiusmodi nō rationale,nihil nō naturale. Sic & Medici omne contrariū vitali,salutari,auxiliari extra naturæ cardines relegant. [475] Nam & æmulas somno valetudines,phreneticam atque cardiacam,præter naturam iudicando,naturalem somnum præiudicauerunt: [476] etiam in lethargo non naturalē notantes,testimonio naturali respondēt,cùm in suo temperamento est. Omnis enim natura,aut defraudatione,aut enormitate rescinditur,proprietate mensuræ cōseruatur. Ita naturale erit statu,quod nō naturale effici potest decessu vel excessu. Quid si esum & potum de naturæ sortibus eximas? [477] nam & in his plurima somni paratura est. Certè his à primordio naturæ suæ homo imbutus est: si apud Deum discas, [478] ille fons generis Adā *Gen.2.* antè ebibit soporē,quàm sitiit quietē. Antè dormit quàm laborauit,immò quàm & edit, immò quàm & profatus est,vt videant naturalem indicem somnū omnibus naturalibus principaliorem. Inde deducimur etiam imaginem mortis iam tunc eum recensere. [479] Si enim Adam de Christo figurabat,somnus Adæ mors erat Christi dormituri in mortem, *Ioan.19.* vt de iniuria perinde lateris eius vera mater viuentium figuraretur Ecclesia. Ideò & somnus tam salutaris,tam rationalis etiam in publicæ & cōmunis iam mortis effingitur exēplar. Voluit enim Deus & aliàs nihil sine exēplaribus in sua dispositione molitus, [480] pa-

radigmate Platonico pleniùs humani vel maximè initij ac finis lineas quotidie agere nobiscum, manū porrigens fidei faciliùs adiuuandæ per imagines & parabolas, sicut sermonum, ita & rerum. Proponit igitur tibi corpus amica vi soporis elisum, blanda quietis necessitate prostratum, immobile situ, quale ante vitam iacuit, & quale post vitā iacebit, vt testationem plasticæ & sepulturæ, expectans animam quasi nondum conlatam, & quasi iam ereptā. Sed & illa sic patitur vt alibi agere videatur dissimulatione præsentiæ futurā absentiam ediscens: & tamen interim somniat, nec quiescit, nec ignauescit omninò, nec naturam immortalitatis seruam soporis addicit. Probat se mobilē semper; terra, mari peregrinatur, negotiatur, agitatur, laborat, ludit, dolet, gaudet, licita atque inlicita persequitur, ostendit quòd sine corpore etiā plurimum possit, quòd & suis instructa sit mēbris, sed nihilominus necessitatē habeat rursus corporis agitandi. Ita cùm euigilauerit corpus redditum officiis eius, [481] resurrectionem mortuorū tibi adfirmat. Hæc erit somni & ratio naturalis, & natura rationalis. Etiam per imaginem mortis fidem initiaris, spē meditaris, discis mori & viuere, discis vigilare dū dormis.

XLIIII. [[482] Ceterùm de Hermotimo, Anima (vt aiunt) in somno carebat, quasi per occasionem vagaturi hominis proficiscente de corpore. vxor hoc prodidit. inimici dormientem nacti pro defuncto cremauerunt. Regressa anima, tardiùs credo, homicidium sibi imputauit. Ciues Clazomenij Hermotimū templo consolantur. Mulier non adit, ob notā vxoris. quorsum istud? vt quia non facile est vulgo existimare [483] secessionem animæ esse somnum, hoc quoque Hermotimi argumento credulitas subornetur: genus fuerat grauioris aliquanto soporis, [484] vt de incubone præsumptio est, vel de ea valetudinis labe quam Soranus opponit, excludēs incubonē, aut tale quid vitij, [485] quod etiam Epimenidem in fabulam impegit quinquaginta penè annos somniculosum. Sed & Neronem Suetonius, & Thrasimedem [486] Theopōpus, negant vnquam somniasse: nisi vix Neronem in vltimo exitu post pauores suos. Quid si & Hermotimus ita fuit, vt otium animæ nihil operantis in somnis diuortium crederetur, omnia magis cōiectes, quàm istam licētiam animæ sine morte fugitiuæ, & quidem ex forma cōtinuam. Si enim tale quid semel accidere dicatur, vt deliquium solis aut lunæ, ita & animæ, sanè persuaderet diuinitùs factum. Congtuere enim hominē seu moneri, seu terreri, adeò velut fulgure rapido momentaneæ mortis ictu: si non magis in proximo esset, somnium credi, quod vigilanti potius accidere deberet, si non somniū magis credi oporteret.

XLV. [[487] Tenemur hîc de somniis quoque Christianam sentētiam expromere, vt de accidentibus somni, sed non modicis iactationibus animæ, quam ediximus negotiosam, & exercitā semper ex perpetuitate morationis, quod diuinitatis & immortalitatis est ratio. Igitur cùm quies corporibus euenit, quorum solatium proprium est, vacans illa à solatio alieno non quiescit, & si caret opera membrorum corporalium, suis vtitur. Concipe gladiatorem sine armis, vel aurigam sine curriculis, gesticulantes omnē habitū artis suæ atq; conatum: pugnatur, certatur, sed vacua iactatio est, nihilominus tamē fieri videntur, quę fieri tamen non videntur. Actu enim fiunt, effectu verò non fiunt. [488] Hanc vim extasin dicimus, excessum sensus, & amentiæ instar: sic & in primordio somnus cum extasi dedicatus. Et misit Deus extasin in Adam, & obdormiuit: somnus enim corpori prouenit in quietem, extasis animæ accessit aduersus quietem, & inde iam forma somnum extasi miscēs, & natura de forma. Denique & oblectamur, & cōtristamur, & conterremur in somniis, quàm adfectè & anxiè & passibiliter: cùm in nullo permoueremur à vacuis scilicet imaginibus, [489] si compotes somniaremus. Denique & bona facta gratuita sunt in somnis, & delicta secura: [490] non magis enim ob stupri visionē dānabimur, quàm ob martyrij coronabimur. Et quomodo, inquis, memor, est somniorum anima, scilicet quam compotē esse non licet? hoc erit proprietas amentiæ huius: quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, sed ex ratione naturæ: nec enim exterminat, sed auocat mentem. Aliud est cōcutere, aliud mouere, aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria suppetit, sanitas mētis est: quod sanitas mentis, salua memoria stupet, amentiæ genus est. Ideò non dicimur furere, sed somniare: ideò & prudentes, si quando sumus: sapere enim nostrum licet obūbretur, non tamen extinguitur, nisi quod & ipsum potest videri vacare tunc. Extasin autē hoc quoque operari de suo proprio, vt sic nobis sapientiæ imagines inferat, quemadmodum & erroris.

Gen. 2. (margin)

XLVI. [[491] Ecce rursus vrgemur etiam de ipsorum somniorū retractatu, quibus anima iactatur, exprimere: & quādo perueniemus ad mortem: & hîc dixerim, cùm Deus dederit: nullæ longæ moræ eius quod eueniet. [492] Vana in totū somnia Epicurus iudicauit,

A uit,liberans à negotiis diuinitatem,& dissoluens ordinem rerum,& in passiuitate omnia spargens,vt euentui exposita,& fortuita. Porrò si ita est,ergo erit aliquis & veritatis euentus,quia nō capit solam eam euentui omnibus debito eximi. [493] Homerus duas portas diuisit somniis,corneam veritatis,fallacię eburneam. Respicere est enim,inquiunt,per cornu,ebur autem cæcum est. [494] Aristoteles maiore sententiam mēdacio recitans, agnoscit & verum. [495] Telmessenses nulla somnia euacuant, imbecillitatem coniectationis incusant. [496] Quis autem tam extraneus humanitatis,vt non aliquam aliquādo visionem fidelem senserit?pauca de insignioribus perstringens,Epicuro pudorem imperabo. [497] Astyages Medorum regnator quòd filiæ Mandanę adhuc virginis vesicam in diluuionem Asię fluxisse somnio viderit,Herodotus refert. Item anno post nuptias eius ex hisdem locis vitem exortam toti Asiæ incubasse. [498] Hoc etiam Charon Lampsacenus Herodoto prior tradit,qui filium eius tanto operi interpretati sunt,non fefellerunt. Siquidem Asiam Cyrus & mersit & pressit. [499] Philippus Macedo nondum pater,Olympiadis vxoris naturam obsignasse viderat anulo,leo erat signū,crediderat præclusam genituram,opinor [500] quia leo semel pater est. [501] Aristodemus vel Aristophon coniectans,immò nihil vacuum obsignari,filium & quidem maximi impetus portendi. Alexādrum qui sciunt, leonem anuli recognoscunt: [502] Ephorus scribit. [503] Sed & Dionysij Siciliæ tyrannidem Himeræa quædam somniauit, [504] Heraclides prodidit. [505] Et Seleuco regnum Asiæ Laodice mater B nōdum eum enixa præuidit, Euphorion prouulgauit. [506] Mithridatem quoque ex somnio Ponti potitum à Strabone cognosco. [507] Et Balaridē Illyricū à Molossis vsque Macedoniam ex somnio dominatum de Callisthene disco. Nouerunt & Romani veritatis huiusmodi somnia. [508] Reformatorem imperij,puerulum adhuc & priuatum loci, & Iulium Octauium tātùm,& sibi ignotum Marcus Tullius iam & Augustum & ciuilium turbinū sepultorem de somnio norant. In Vitelliis commentariis conditum est. Nec hæc sola species erit summarum prædicatrix potestatum,sed & periculorum & exitiorū: [509] vt quum Cęsar in prælium perduellium Bruti & Cassij Philippis æger aliàs maiestatē, aliàs discrimen ab hostibus relaturus, Artorij visione destituto tabernaculo euadit: [510] vt quum Polycrati Samio filia crucem prospicit [511] de solis vnguine [512] & lauacro Iouis. Reuelantur & honores & ingenia per quietem: pręstantur & medelæ,produntur & furta, conferuntur & thesauri. [513] Ciceronis denique dignitatem,paruuli etiā nunc,gerula iam sua inspexerat. [514] Cycnus de sinu Socratis demulcens homines,discipulus Plato est. [515] Cleonymus Pyctes ab Achille curatur in somniis. [516] Coronam auream quum ex arce Athenæ perdidisset,Sophocles tragicus somniādo redinuenit. [517] Neoptolemus tragœdus,apud Rheteum Troiæ sepulchrum Aiacis,monitus in somnis,ab ipsa ruina liberatur,& quum lapidum senia deponit,diues inde auro redit. [518] Quanti autem Commentatores & adfirmatores in hanc rem, [519] Artemon, [520] Antiphon, [521] Strato, [522] Philochorus, [523] Epicharmus, [524] Serapion, [525] Cratippus,& [526] Dionysius Rhodius, [527] Hermippus,tota sæculi litteratura. Solum si fortè ridebo,qui se existimauit persuasurū quòd prior omnibus Satur- C nus somniarit:nisi si & prior omnibus vixit. Aristoteles, ignosce ridenti. Ceterùm Epicharmus etiam summum apicem inter diuinationes somniis extulit cum Philochoro Atheniensi. [528] Nam & oraculis hoc genus stipatus est orbis, [529] vt Amphiarai apud Oropum, [530] Amphilochi apud Mallum, [531] Sarpedonis in Troade, [532] Trophonij in Bœotia, [533] Mopsi in Cilicia, [534] Hermione in Macedonia, [535] Pasiphaæ in Laconica. Cetera cū suis & originibus & ritibus & relatoribus cum omni deinceps historia somniorū Hermippus Beritensis quinione voluminum satiatissimè exhibebit. [536] Sed & Stoici Deū malūt prouidentissimum humanæ institutioni inter cetera præsidia diuinatricum artiū & disciplinarum, somnia quoque nobis indidisse,peculiare solatium naturalis oraculi. Hæc quātū ad fidem somniorum à nobis quoque consignandam,& aliter interpretandam. [537] Nā de oraculis etiā ceteris,apud quæ nemo dormitat,quid aliud pronūtiabimus, quàm dęmonicam esse rationem eorū spirituum,qui iam tūc in ipsis hominibus habitauerint, vel ad memorias eorum affectauerint ad omnem malitiæ suæ scenā,in ista æquè specie diuinitatem mentientes,eadémque industria [538] etiam per beneficia fallentes medicinarum, & admonitionum, & prænuntiationum,quæ magis lædant iuuando, dum per ea quæ iuuant,ab inquisitione veræ diuinitatis abducunt ex insinuatione falsæ. & vtique non clausa vis est,nec sacrariorum circunscribitur terminis: vaga & peruolatica,& interim libera est: Quo nemo dubitauerit domus quoque dæmoniis patere,nec tantùm in adytis,sed in

XLVII. cubiculis homines imaginibus circũuenire. [[139] Definimus enim à dæmoniis plurimũ D
incuti somnia, etsi interdum vera & gratiosa, sed de qua industria diximus, affectãtia atq; captantia; quanto magis vana & frustratoria, & turbida, & ludibriosa, & immunda. Nec mirum si eorum sunt imagines, quorũ & res. [140] A Deo autem, [141] pollicito scilicet & gratiam spiritus sancti in omnem carnem, & sicut prophetaturos, ita & somniaturos seruos suos & ancillas suas, ea deputabuntur quæ ipsi gratiæ comparabũtur, si qua honesta, sancta, prophetica, reuelatoria, ædificatoria, vocatoria: quorum liberalitas soleat & in prophanos destillare, imbres etiam & soles suos peræquante Deo iustis & iniustis. Siquidem
Dan. 2. & Nabuchodonosor diuinitùs somniat: & maior penè vis hominũ [142] ex visionibus Deũ discunt. Sicut ergo dignatio Dei & in ethnicos, [143] ita & tentatio mali in sanctos, à quibus nec interdiu absistit, vt vel dormientibus obrepat quâ potest, si vigilantibus non potest. Tertia species erunt somnia, quæ sibimet ipsa anima videtur inducere ex intentione circunstantiarum. Porrò quam non est ex arbitrio somniare (nam & Epicharmus ita sentit) quomodo ipsa erit sibi causa alicuius visionis. Num ergo hæc species naturali formæ relinquenda est, seruans animæ etiam in ecstasi res suas perpeti? Ea autẽ quæ neque à Deo, neque à dæmonio, neque ab anima videbuntur accidere, & præter opinionem, & præter interpretationem, & præter enarrationem facultatis ipsi propriè ecstasi & rationi eius se-
XLVIII. parabuntur. [[144] Certiora & colatiora somniari affirmant sub extimis noctibus, quasi iam emergente animarum vigore prodacto sopore. [145] Ex temporibus autem anni verno magis quieta est, quòd dissoluat animas, & hyems quodammodò obduret, & autumnus E
tentator aliàs valetudinum succis pomorum vinosissimis diluat. Itẽ ex ipsius quietis situ, si neque resupina, neque dextero latere decumbat, neque cõresupinatis internis, quasi refusis loculis statio sensuum fluitet, aut compressu iecoris angina sit mẽtis. Sed hæc ingeniosè æstimari, potiùs quàm constanter probari putem, etsi Plato est qui ea æstimauit, & fortasse an casu procedant. Alioquin ex arbitrio erunt somnia, si dirigi poterunt. Nam quod & de cibis distinguendis vel derogandis, nunc præsumptio, nunc superstitio disciplinam somniis præscribit, examinanda est [146] superstitio, vt cùm apud oracula incubaturis ieiunium indicitur, vt castimoniam inducat: præsumptio, vt cùm Pythagorici ob hãc quoque speciem fabam respuunt, onerosum & inflatum pabulum. [147] Atquin trina illa cũ
Dan. 2. Daniele fraternitas legumine solo contenti, ne regis ferculis contaminarentur, præter sapientiam reliquam somniorum præcipuè gratiam à Deo redemerunt & impetrandorum & differendorum. Ieiuniis autem nescio an ego solus plurimùm ita somniem, vt me somniasse non sentiam. Nihil ergo sobrietas, inquis, ad hanc partem: immò tanto magis ad hanc, quantum & ad omnem; si & ad superstitionem, multo amplius ad religionem. Sic enim & dæmonia expostulant eam à suis somniatoribus, ad lenocinium scilicet diuinita-
Dan. 9. tis, quia familiarem Dei norunt: quia & Daniel rursus [148] triũ hebdomadũ statione aruit victu. Sed vt Deũ inliceret humiliationis officiis, nõ vt animæ somniaturæ sensum & sapiẽtiam strueret, quasi non in ecstasi acturę. ita non ad ecstasin submouẽdã sobrietas pro-
XLIX. ficiet, sed ad ipsam ecstasin commendandam, vt in Deo fiat. [[149] Infantes qui non pu- F
tant somniare, cùm omnia animæ pro modo ætatis expungantur in vita, animaduertant succussus, & nutus, & renidentias eorum per quietem, vt ex re comprehẽdant motus animæ somniantis facilè per carnis teneritatem erumpere in superficiem. [150] Sed & quòd Libyca gens Atlantes cæco somno noctem transigere dicuntur, animæ vtique natura taxatur. Porrò aut Herodoto fama mentita est, nonnunquam in Barbaros calũniosa, aut magna vis eiusmodi dæmonum in illo climate dominatur. Si enim & Aristoteles heroem quendam Sardiniæ notat, incubatores fani sui visionibus priuantẽ, erit & hoc in dæmonum libidinibus tã auferre somnia quàm inferre, [151] vt Neronis quoque feri somniatoris, [152] & Thrasimedis insigne inde processerit. Sed & à Deo deducimus somnia. Quid ergo nec à Deo Atlantes somniarent, vel [153] quia nulla iam gens Dei extranea est, in omnem terram & in terminos orbis Euangelio coruscante. Num ergo aut fama mentita est Aristoteli, aut dæmonũ adhuc ratio est, dum ne aliqua natura credatur immunis somniorũ?
L. [[154] Satis de speculo mortis, id est de somno, cùm etiam de negotiis somni, id est de somniis: nunc ad originem huius excessus, id est, ordinem mortis: quia nec ipsã sine quæstionibus, licet [155] finem omnium quæstionum. Publica totius generis humani sentẽtia mortẽ naturę debitum pronuntiamus. Hoc stipulata est Dei vox, hoc spopondit omne quod nascitur, vt iam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos pertine-

A tinere: [556] sed hæretici Magi Menandri Samaritani furor conspuatur, dicentis mortem
ad suos non modò non pertinere, verùm nec peruenire. In hoc scilicet se à superna & ar-
cana potestate legatum, vt immortales & incorruptibiles & statim resurrectionis cõpo-
tes fiant qui baptisma eius induerint. Legimus quidem pleraque aquarum genera mirã-
da. [557] Sed aut ebriosos reddit Lyncestarũ vena vinosa, [558] aut lymphaticos efficit Colo-
phonis scaturigo dæmonica, [559] aut Alexãdro accidit Nonacris Arcadiæ venenata: [560] fuit
& Iudææ lacus medicus ante Christum. [561] Planè Stygias paludes poëta tradidit mortem
diluentes. Sed & Thetis filium planxit. Quanquam si & Menander in Stygem mergit,
moriendum erit nihilominus, vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur: Quænã
& vbinam ista fœlicitas aquarũ, quas nec Ioannes baptizator præministrauit, nec Chri-
stus ipse discipulis demõstrauit? [562] Quod hoc Menãdri balneũ, Comicum credo, sed cur
tam infrequens, tã occultũ, quo paucissimi lauãt? Suspectã enim faciã tantã raritatem se-
curissimi atque tutisimi sacramẽti, [563] apud quod nec pro Deo ipso mori lex est, cùm cõ-
tra omnes iam nationes ascendant in montem Domini, & in ædem Dei Iacob, mortem
per martyrium quoque flagitãtis, quam de Christo etiam suo exegit: nec Magiæ tantum
dabit quisquam, vt eximat mortẽ aut repastinet vitis modo vitam ætate renouata. Hoc
enim ne Medeæ quidem licuit in hominem, etsi licuit in veruecem. [564] Trãnslatus est *Genes.5.*
Enoch & Helias, nec mors eorum reperta est, dilata scilicet. [565] Ceterùm morituri reser- *4.Reg.2.*
uantur, vt Antichristum sanguine suo extinguant. [566] Obiit & Ioannes, quem in aduen- *Apocal.11.*
B tum Domini remansurum frustrà fuerat spes. Ferè enim hæreses ad nostra exempla pro- *Ioan.21.*
siliunt, inde sumentes præsidia quò pugnant: postremò compendiũ est, vbi sunt illi quos
Menander ipse perfudit, quos in Stygem suam mersit? Apostoli perennes veniant, assistãt;
videat illos meus Thomas, audiat, contrectet, & credat. [[567] Opus autem mortis in me- LI.
dio est, [568] discretio corporis animæque. sed quidam ad immortalitatem animæ, quam
quidam non à Deo edocti infirmè tuentur, ita argumentationes emendicant, vt velint
credi etiam post mortem quasdam animas adhærere corporibus. [569] Ad hoc enim & Pla-
to, etsi, quas vult animas ad cœlum statim expedit, in Politia tamẽ cuiusdam insepulti ca-
dauer opponit, longo tempore sine vlla labe, præ animæ scilicet indiuiduitate, seruatum.
[570] Ad hoc & Democritus crementa vnguium, & comarum in sepulturis aliquanti tem-
poris denotat. Porrò & aëris qualitas corpori illi potuit tutela fuisse; quid si aridior aër, &
solum salsius? quid si & ipsius corporis substantia exsuccior? quid si & genus mortis antè
iam corruptrices materias erogarat? Vngues autem cùm exordia neruorum sint, meritò
neruis resolutione porrectis prouectiores, & quotidie deficiente carne expelli videntur.
Comæ quoque alimenta de cerebro, quod aliquãdiu durare prꝫstat secreta munitio. De-
nique in viuentibus etiam pro cerebri vbertate, vel affluit capillago, vel deserit. Habes
Medicos, si nec modicum quid animæ subsidere in corpore est decessurum quãdoque &
C ipsum, cùm totam corporis scenam tempus aboleuerit. Et hoc enim in opinione quorũ-
dam est: [571] propterea nec ignibus funerandum aiunt, parcẽtes superfluo animæ. Alia est
autem ratio pietatis istius, non reliquiis animæ adulatrix, sed crudelitatis etiã corporis
nomine auersatrix, quod & ipsum homo non vtique mereatur pœnali exitu impendi.
[572] Ceterùm anima indiuisibilis vt immortalis etiam mortem indiuisibilem exigit credi:
non quasi immortali, sed quasi indiuisibili animæ indiuisibiliter accidentem. Diuidetur
autem & mors si & anima, superfluo scilicet animę quãdoque moriturę: ita portio mor-
tis cum animæ portione remanebit. Nec ignoro aliquod esse vestigium opinionis istius.
De meo didici. Scio fœminam quandam vernaculã Ecclesiæ, forma & ætate integra fũ-
ctam: post vnicũ & breue matrimonium, cùm in pace dormisset, [573] & morante adhuc
sepultura, interim oratione presbyteri componeretur, ad primum habitũ orationis ma-
nus à lateribus dimotas in habitum supplicem cõformasse, rursúmque cõdita pace, situi
suo reddidisse. [574] Est & alia relatio apud nostros, in cœmiterio corpus corpori iuxta col-
locando spatium recessu cõmunicasse. Si & apud ethnicos tale quid traditur, vtiq; Deus
potestatis suę signa proponit, suis in solatium, extraneis in testimonium. Magis enim cre-
dam in testimonium ex Deo factum, quàm ex vllis animæ reliquiis: quæ si inessent, alia
quoque membra mouissent, & si manus tantùm, sed nõ in causam orationis: corpus etiã
illud non modò fratri cessisset, verùm & alias mutatione situs [575] sibimet ipsi refrigerasset.
Certè vnde sunt ista, [576] signis potius & ostentis deputanda, naturam facere non possunt:
mors si non semel tota est, non est; si quid animę remanserit, vita est: non magis vitę mi-

A tior lux rerum est. Proculdubiò cùm vi mortis exprimitur de concretione carnis, & ipsa expressione colatur, certè de oppanso corporis erumpit in apertum ad meram & puram & suam lucem, statim semetipsam in expeditione substantiæ recognoscit, & in diuinitatem ipsa libertate resipiscit, vt de somno emergens ab imaginibus ad veritates: tūc & enuntiat quæ videt, tunc exultat aut trepidat, [590] prout paraturam deuersorij sui sentit, [591] de ipsius statim angeli facie, [592] euocatoris animarum, Mercurij poëtarum. [[593] Quò LIIII.
igitur deducetur anima, iam hinc reddimus. [594] Omnes fermè Philosophi, qui immortalitatem animæ, qualiter volunt, tantum vindicant, vt Pythagoras, vt Empedocles, vt Plato, [595] quique aliquod illi tempus indulgent, ab excessu vsque in conflagrationem vniuersitatis, vt Stoici, suas solas, id est, sapientum animas, in supernis mansionibus collocant. [596] Plato quidem non temerè Philosophorum animabus hoc præstat, sed eorum qui Philosophiam scilicet exornauerint amore puerorum. Adeò etiam inter Philosophos magnum habet priuilegium impuritas: itaque apud illum in ætherem sublimantur animę sapientes: [597] apud Arium, in aërem; [598] apud Stoicos, sub lunam. Quos quidem miror, quòd imprudentes animas circa terram prosternant, cùm illas à sapientibus multo superioribus erudiri adfirment. Vbi erit Scholæ regio in tanta distantia deuersoriorū? qua ratione discipulæ ad magistras conuentabunt, tanto discrimine inuicem absentes? quis autem illis postumæ eruditionis vsus ac fructus, iamiam conflagratione perituris? Reliquas animas ad inferos deiiciunt. [599] Hos Plato velut gremium terræ describit in Phædone, quò omnes labes mundialium sordium confluendo, & ibidem desidendo exhalent, &
B quasi cœno immunditiarum suarum crassiorem haustum & priuatum illic aërem stipent. [[600] Nobis inferi, nō nuda cauositas, nec subdiualis aliqua mūdi sentina credūtur: [601] sed LV.
in fossa terræ & in alto vastitas, & in ipsis visceribus eius abstrusa profunditas. [602] Siquidē Christum in corde terrę triduum mortis legimus expunctū, id est, in recessu intimo, & interno, & in ipsa terra operto, & intra ipsam cauato, & inferiorib' adhuc abyssis superstructo. Quòd si Christus Deus, quia & homo, mortuus secundū scripturas, & sepultus secūdum easdem, hic quoque legi satisfecit, [603] forma humanæ mortis apud inferos functus, [604] nec antè ascendit in sublimiora cœlorum, quàm descēdit in inferiora terrarū, vt illic Patriarchas, & Prophetas compotes sui faceret: [605] habes, & regionem inferûm subterraneā credere, & illos cubito pellere, qui satis superbè non putent animas fidelium inferis dignas: serui super dominum, & discipuli super magistrum, [606] aspernati si fortè in Abrahę sinu, expectādæ resurrectionis solatium carpere. [607] Sed in hoc, inquiunt, Christus inferos adiit, ne nos adiremus. Ceterùm quod discrimen ethnicorum & Christianorum, si carcer mortuis idem? [608] quomodo ergo anima exhalabit in cœlum, Christo illic adhuc sedente ad dexteram patris, [609] nondum Dei iussu per tubam archangeli audito, nondum illis quos Domini aduētus in seculo inuenerit obuiam ei raptis in aërem, cum his qui mortui in Christo primi resurgent? Nulli patet cœlum, terra adhuc salua, ne dixerim clausa. Cum
C transactione enim mundi reserabuntur regna cœlorum. Sed in æthere dormitio nostra, cum pueris Platonis: aut in aëre, cum Ario: aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. [610] Immò, inquis, in paradiso, quò iam tunc & Patriarchæ & Prophetæ appendices Dominicę resurrectionis, ab inferis migrauerint. [611] Et, quomodo Ioāni in spiritu, paradisi regio reuelata, quæ subiicitur altari, nullas alias animas apud se præter martyrū ostendit? [612] Quomodo Perpetua fortissima martyr sub die passionis in reuelatione paradisi, solos illic cōmartyres suos vidit, nisi quia nullis rōphæa paradisi ianitrix cædit, nisi qui in Christo decesserint? [613] Non in Adam noua mors pro Deo, & extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospitio? Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte, si pro Deo occumbas vt Paracletus monet, non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyriis: si crucem tuam tollas, & sequaris Dominū, vt ipse præcepit. Tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam de paradiso à nobis libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini. [[614] Occurrit disceptatio, an hoc LVI.
ab excessu statim fiat, an quasdam animas aliqua ratio detineat hîc interim, an etiam receptas liceat postea ab inferis ex arbitrio vel ex imperio interuenire: nec harum enim opinionum suasoriæ desunt. [615] Creditum est insepultos non antè ad inferos redigi quàm iusta perceperint, secundum Homericum Patroclum, funus in somnis de Achille flagitantem, quòd non aliàs adire portas inferûm posset, arcentibus eum longè animabus sepultorum. Nouimus autem præter poëtica iura, pietatis quoque

Margin: *Matth.* 12. (beside "Christum in corde terrę"); *Ephes.* 4. (beside "nec antè ascendit"); *Matth.* 12. (beside "aspernati si fortè in Abrahę"); *Math.* 10. (beside "Tota paradisi clauis")

Homericæ industriam. Tanto magis enim curam sepulturæ collocauit, quanto etiam D moram eius iniuriosam animabus incusauit, simul & ne quis defunctum domi detinēs ipse amplius cum illo maceretur enormitate solatij dolore nutriti. Ita querelas animæ insepultæ ad vtrumque confinxit, vt instantia funeris & honor corporum seruetur, & mœror adfectuum temperetur. Ceterùm quàm vanum vt anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos auehat? Multo vanius si iniuria deputabitur animæ, cessatio sepulturæ, quam pro gratia deberet amplecti. Vtique enim tardiùs ad inferos abstrahi mallet, quæ nec mori voluit. Amabit impium hæredem, per quem adhuc pascitur luce: aut si qua pro certo iniuria est tardiùs sub terram detrudi, titulus autem iniuriæ cessatio est sepulturæ, perquàm iniquum eam iniuria adfici, cui non imputabitur cessatio sepulturæ, ad proximos scilicet pertinens.[616] Aiunt & immatura morte præuentas eousque vagari[617] isthic,[618] donec reliquatio compleatur ætatis, qua cum peruixissent, si non intempestiuè obiissent. Porrò aut constituta sunt tempora vnicuique,[619] & constituta præripi posse non credam. Aut si constituta sunt quidem, Dei tamē voluntate vel aliqua potestate mutilantur: frustrà mutilantur, si iam impleti sustinent. Aut si nō sunt constituta, nulla erit reliquatio temporum non constitutorum. Adhuc addam: Ecce obiit (verbi gratia) infans sub vberum fontibus, putà nunc puer inuestis, putà vesticeps,[620] qui tamen octoginta annos victurus fuisset, hos præreptos, vt anima eius hîc post mortem transigat, quale est? ætatem enim non potest capere sine corpore, quia per corpora operantur ætates. [621] Nostri autem illud quoque recogitent, corpora eadem recepturas in resurrectione animas, in quibus decesserunt. Iidem ergo sperabuntur & corporum moduli, & eædem E ætates quæ corporum modos faciunt. Quo ergo pacto potest infantis anima hîc transigere prærepta tempora, vt octogenaria resurgat in corpore mensis vnius? Aut si hîc necesse erit ea tempora impleti quæ fuerant destinata, num & ordinem vitæ, quem sortita sunt tempora pariter cum illis hîc destinatum, pariter hîc anima decurret, vt & studeat[622] ab infantia pueritiæ delegata, & militet ab adolescentia iuuenta excitata, & censeat à iuuenta senectæ ponderata, & fœnus exprimat, & agrum vrgeat, nauiget, litiget, nubat, laboret, ægritudines obeat, & quæcumque illam cum temporibus manebant tristia ac læta? Sed hæc sine corpore quomodo transigentur? vita sine vita. Sed vacua erunt tempora solo decursu adimplēda. Quid ergo prohibet apud inferos ea impleri, vbi perinde nullus est vsus illorum? Ita dicimus omnem animam quaqua ætate decesserit, in ea stare ad eum diem, vsquequò perfectum illud repromittitur ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum.[623] Proinde extorres inferûm habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, præcipuè per atrocitates suppliciorum, crucis dico, & securis, & gladij, & feræ. Nec isti porrò exitus violenti, quos iustitia decernit violentiæ vindex. Et ideò, inquies, scelestæ quæque animæ inferis exulant. Alterum ergo cōstituas compello, aut bonos inferos, aut malos. Si malos, placet: & iam præcipitari illuc animæ pessimæ debent. Si bonos; cur idem animas immaturas, & innuptas, & pro cōditione ætatis puras, & innocuas interim, dignas inferis

LVII. non iudicas? [[624] Aut optimum est hîc retineri,[625] secundum ahoros: aut pessimum, secūdum biæothanatos, vt ipsis iam vocabulis vtar, quibus auctrix opinionum istarū[626] Magica sonat,[627] Hostanes,[628] & Typhon,[629] & Dardanus, &[630] Damigeron,[631] & Nectabis,[632] & Berenice.[633] publica iam litteratura est, quæ animas etiam iusta ætate sopitas etiā proba morte disiūctas, etiam prompta humatione dispunctas, euocaturam se ab inferûm incolatu pollicetur. Quid ergo dicemus Magiā? quod omnes penè, fallaciā. sed ratio fallaciæ solos nō fugit Christianos, qui spiritalia nequitiæ, non quidē socia cōscientia, sed inimica sciētia nouimus, nec inuitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus multiformē luem mētis humanæ, totius erroris artificem, salutis pariter animæq; vastatorē. Sic etiam Magię, secūdę scilicet Idololatrię, in qua se dæmones perinde mortuos fingunt, quemadmodū in illa deos, quidni? cùm & dij mortui. Itaque inuocantur quidem ahori & biçothanati sub illo fidei argumēto, quòd credibile videatur eas potissimùm animas ad vim & iniuriā facere, quas per vim & iniuriam sæuus & immaturus finis extorsit, quasi ad vicem offensæ: sed dæmones operantur sub obtētu earum: & hi vel maximè, qui in ipsis tūc fuerunt cùm adiuierent, quique illas in huiusmodi impegerant exitus.[634] Nā & suggessimus nullum penè hominem carere dæmonio: & pluribus notum est dęmoniorum quoque opera & immaturas & atroces effici mortes, quas incursibus deputant. Hāc quoque fallaciam spiritus nequam sub personis defunctorum delitescentis, nisi fallor,

etiam

A etiam rebus probamus, [635] quum in exorcismis interdum aliquẽ se ex parentibus hominem sui affirmar, inrerdum gladiarorem vel bestiarium, sicut & alibi Deum, nihil magis curans, quàm hoc ipsum excludere quod prædicamus, ne facilè credamus animas vniuersas ad inferos redigi, vt & iudicij & resurrectionis fidem turbenr. Et tamen ille dęmõ postquàm circumstantes circumuenire tentauit, instantia diuinæ gratiæ victus, id quod in vero est inuitus confitetur. Sic & in illa alia specie Magiæ, quæ iam quiescẽres animas euellere ab inferis creditur, & conspectui exhibere, non alia fallaciæ vis est: operatior planè, quia & phantasma præstarur, quia & corpus adfingirur: nec magnum illi exteriores oculos circumscribere, cui interiorem mentis aciem excæcare perfacile est. [636] Corpora denique videbanrur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones: sed Mosei veritas mendacium deuorauit. Multa vtique & aduersus Apostolos [637] Simon dedit, & Elimas Magi: sed plaga cæciratis de præstigiis non fuit. quid noui, æmulatio veritatis à spiritu immundo? Ecce hodie eiusdem Simonis hæreticos tanta præsumptio artis extollit, vt etiam propherarum animas ab inferis mouere se spondeant. Er credo quia mendacio possunt: [638] nec enim pythonico tunc spiritui minus licuit animam Samuelis effingere, post Deum mortuos consulenre Saule. Absit alioquin vt animam cuiuslibet sancti, nedum Prophetæ, à dæmonio credamus extractam, edocti quòd ipse Sarhanas trãsfiguretur in angelum lucis, nedum in hominem lucis, etiam Deum se adseueraturus signáque portentosiora æditurus, ad euertendos, si fieri possit, electos. Dubitauit si fortè tunc Prophetam se Dei asseuerare, & vtique Sauli, in quo iam ipse morabatur: ne putes alium fuisse qui phantasma administrabar, alium qui commendabat, sed eundem spiritum & in pseudoprophetide, & in apostata facilè mentiri, quod fecerat credi, per quem Saulis thesaurus illic erat, vbi & cor ipsius, vbi scilicet Deus non erat. Et ideò per quem visurum se credidit, vidit: quia per quem vidit, & credidit. Si & de nocturnis imaginibus opponitur, sæpè non frustrari mortuos viuos: nam & [639] Nasammonas propria oracula apud parentum sepulcra mansitando captare, vt Heraclides scribir, [640] vel Nymphodorus, vel Herodotus: [641] & Celtas apud virorum fortium busta eadem de caussa abnoctare, [642] vt Nicãder adfirmat: non magis mortuos verè parimur in somnis quàm viuos, sed eadem ratione mortuos qua & viuos. At somnia quę vidẽtur vera sunt. Non enim quia videnrur vera sunr, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renunriatur. [643] Nulli aurem animæ omninò inferos patere, satis Dominus in argumenro illo pauperis requiescentis & diuitis ingemiscentis ex persona Abrahæ sanxit, non posse relegari renuntiatorem dispositionis infernæ; quod vel tunc licere potuisset, vt Moysi & Prophetis crederetur. Sed etsi quasdam reuocauir in corpora Dei virtus, in documenra iuris sui, non idcircò communicabitur fidei, & audaciæ Magorum, & fallaciæ somniorum, & licentiæ poëtarum. Arquin in resurrectionis exemplis, cùm Dei virtus, siue per Propheras, siue per Christum, siue per Apostolos in corpora animas repræsentar, solida & contrectabili, & satiata veritate, præiudicatum est hanc esse formam verirati, vt omnem mortuorum exhibitionem incorporalem præstigias iudices. [[644] Omnes ergo animæ penes inferos, inquis. Velis ac nolis & supplicia iam illic & refrigeria, habes pauperem & diuitem: & quia distuli nescio quid ad hanc partem, iam opportunè in clausulam reddam. [645] Cur enim non putes animam & puniri & foueri in inferis interim sub expectatione vrriusque iudicij in quadam vsurpatione & candida eius? quia saluum debet esse, inquis, in iudicio diuino negotium suum sine vlla prælibatione sententię: rum quia & carnis operienda est restitutio, vt consortis operarum arque mercedum. Quid ergo fiet in tempore isto? dormiemus? At enim animæ nec in viuentibus dormiũt: corporum enim est somnus, quorum & ipsa mors cum speculo suo somno. aut nihil vis agi illic, quò vniuersa humanitas trahitur, quò spes omnis sequestratur. Delibari putas iudicium, an incipi? præcipirari, an præministrari? Iam verò quàm iniquissimum etiam apud inferos, si & nocentibus adhuc illic benè est, & innocentibus nondum. Quid amplius vis esse post mortem, confusa spe & incerta expectarione ludentem, an vitæ recensum iam & ordinationem iudicij inhorrentem? semper autem expectat anima corpus, vt doleat aut gaudear? nónne & de suo sufficir sibi ad vtrumque titulum passionis, [646] quotiens illæso corpore anima sola torquetur bile, ira, tædio plerumque nec sibi noto, quotiens item corpore adflicto furtiuum sibi anima gaudium exquirit, & à corporis importuna tunc societate secedit? Mentior si non de ipsis cruciatibus corporis & glo-

Margin: *Exod. 7.* *Act. 13.* *1. Reg. 28.* *2. Cor. 11.* B *2. Thess. 2.* *Matth. 24.* *1. Reg. 28.* *Matth. 5.* C LVIII.

riari & gaudere sola consueuit.[647] Respice ad Mutij animam, cùm dexteram suam ignibus soluit. Respice ad Zenonis, cùm illam Dionysij tormenta prætereunt. Morsus ferarum ornamenta sunt iuuentutis,[649] vt in Cyro vrsi cicatrices. Adeò nouit & apud inferos Anima & dolere & gaudere sine carne, quia & in carne illæsa si velit dolet, & læsa si velit gaudet. Hoc si ex arbitrio suo in vita, quanto magis ex iudicio Dei post mortem? [650] Sed nec omnia opera cum carnis ministerio Anima partitur; nam & solos cogitatus
Matth. 5. & nudas voluntates censura diuina persequitur: Qui viderit ad concupiscendum, iam adulterauit in corde. Ergo propter hoc congruentissimum est animam, licet non exspectata carne, puniri, quod non sociata carne commisit. Sic & ob cogitatus pios & beneuolos, in quibus carne non eguit, sine carne recreabitur. Quid nunc, si & in carnalibus prior est, quæ concipit, quæ disponit, quæ mandat, quæ impellit? Et si quando inuita, prior tamen tractat, quod per corpus actura est; numquam denique conscientia posterior erit facto; ita huic quoque ordini competit etiam priorem pensare mercedes, cui
Matth. 5. priori debeantur.[651] In summa, quum carcerem illum, quod Euangelium demonstrat, inferos intelligimus, & nouissimum quadrantem, modicum quoque delictum mora resurrectionis illic luendum interpretamur; nemo dubitabit animam aliquid pensare penes inferos salua resurrectionis plenitudine, per carnem quoque.[652] Hoc etiam Paracletus frequentissimè commendauit, si quis sermones eius ex agnitione promissorum charismatum admiserit. Ad omnem, vt arbitror, humanam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi, iustæ dumtaxat ac necessariæ curiositatis satisfaciemus; Enormi autem & otiosæ tantum deerit discere, quantum libuerit inquirere.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE ANIMA.

1. DE ANIMA.] Animæ *definitionem habes infrà cap. 22. & vnde dicatur cap. 25. Multa etiam hoc libro latiùs tractantur, quæ suprà adtigit Tom. 1. lib. de Testimon. Animæ, adu. Idola.* De Anima *verò iam ante Tertullianum etiam scripsit (Hieronymo teste Catal. Script. Eccles.) B. Iustinus Martyr; aliquid etiam de eadem re tractant B. Irenæus, Clemens denique Alexandrinus locis infrà citatis, quos imitatus est Tertullianus. Post eum plures de eadem scripserunt, & imprimis eum imitatur non vno in loco Lactantius, peculiariter verò lib. de opificio Dei, cap. 15. 16. 17. 18. & 19. & lib 7. diuin. Institut. à ca. 8. vsque ad 23. Scripsit etiam complures huius argumenti libros B. Augustin. Contra Paganos quidem, De immortalitate Animæ, Cōtra Manichæos, de quantitate Animæ, de duabus Animabus, & lib. 83. qu. Vtrum Anima à seipsa sit, quæst. 1. Quæ propriè in animante Anima dicitur, quæst. 7. Vtrum per se Anima moueatur, quæst 8. Quemadmodum virtutes Animæ à Cicerone diuisa ac definitæ sint, quæst. 31. Aduersus Pelagianos, de Anima & eius origine, lib. 4. & Epistolam ad Optatum 55. Denique Epistol. 28. ad B. Hieronym. Eodem pertinent Epistol. B. Hieronymi ad eundem, ac Epistol. ad Marcellinum & Anapsychiam, de origine Animæ; & ab aliquo eorum successore, fortaßis Orosio, sub vtriusque persona ad eos Dialogus de origine Animæ, qui exstat Tom. 4. operum B. Hieronymi. Qui omnes ad intellectum huius libri faciunt, vti etiam quæ contra Metempsychosin scribit idem B. Augustin. lib. 12. de Trinitate, cap. 15. & quæ de Anima incorporea, contra ipsum Tertullianum, lib. 10. de Gen. ad litter. Verisimiliorem autem, quæ etiam hodie in scholis maximè obtinet, de Anima sententiam, sic explicat Auctor, quisquis est, libri Ecclesiasticorum dogmatum, qui reperitur Tom. 4. operum B. Augustin. Credimus (inquit) Animas hominum non esse ab initio inter cæteras intellectuales naturas simul creatas (sicut Origenes fingit) neque cum corporibus per coitum seminari (sicut Luciferiani, & Cyrillus, & aliqui Latinorum præsumptores; inter quos etiam hic Tertullianus, adfirmant) sed dicimus, creationem Animæ solum Creatorem omnium nosse, & corpus tantùm per coniugij copulam seminari, ac formato iam corpore Animam creari & infundi. Quibus addit Auctor lib. de Spiritu & Anima, inter Opera August. Tom. 3. (iuxta quosdam Hugo de S. Victore) cap. 48. Nec duas esse animas in vno corpore, sicut multi scribunt, vnam animalem, alteram spiritualem; sed vnam eandémque habentem in se libertatem arbitrij. Ceterum, vti manifestum fiat contra quos Liber ab Auctore conscriptus sit, Titulo addidimus:* ADVERSVS PHILOSOPHOS ET HÆRETICOS.

CAP. I.

2. DE solo CENSV ANIMÆ CONGRESSVS HERMOGENI, &c.] *Caput hoc primum inscripsimus:* Quòd de immortalitate Animæ non à Socrate, sed à Deo discendum sit. *Atqui de Libro Auctoris de* censû Animæ *aduersus* Hermogenem, *in quo tradit Animæ censum (id est) originem (sicuti vocem:* census *intelligendam suprà docuimus libr. de Præscript. aduers. hæret. cap. 32. num. 184.) ex flatu Dei, infrà latiùs Tom. sequent. vbi de eius libri Fragmentis & argumento. Hoc hic sufficiat, quòd eiusdem rursum fiat mentio infrà cap. 3. 21. 22. & 24. Qua adeò citatione etiam confirmatur liber hic esse Tertulliani germanus; vti etiam ex stylo & vocibus Tertulliano peculiaribus, qualis hic:* census.

3. sug-

3. suggestu.] *Etiam hæc vox Tertullianica, pro: ornatu, sicuti indicat illud suprà Tom. 2. lib. de Vel. Virg. cap. 12.* vno habitu negantes, quod toto suggestu profitentur. *Item illud lib. de Idolol. cap.* 18. de solo suggestu & apparatu honoris. *Vtitur autem eadem voce infrà non semel. Omisimus autem:* &c, *superfluum, ante illud:* plurimùm videbor.

4. Etiam in carcere Socratis de Animæ statu velitatum est.] *Adludit proculdubiò ad Platonis Phædonem, seu de Anima Dialogum, in quo latißimè prosequitur:* velitationem de Animæ statu factam in carcere Socratis *quam tamen ipsam, excepto eo quod de* immortalitate Animæ *disputatur, plerisque locis huius libri impugnat.*

5. iam sacro nauigio regresso.] *Huius, præterquàm quòd idem Plato meminit in Critone, vbi interrogat* Socrates: *Numquid nauis ex Delo iam rediit, qua reducta mihi moriẽdum? cur* sacrum nauigium *dicatur, explicat latiùs in Phædone: Pridie (inquit) quàm iudicaretur, ornari contigit puppim nauis eius, quam mittunt Athenienses in Delum. Id verò quidnam sibi vult? Hæc est illa nauis, vt aiunt Athenienses, in qua Theseus olim bis septem illos secum tulit in Cretam, seruauitque illos, & ipse seruatus est. Vouerat autem (vt fertur) Apollini, si seruarentur, quotannis in Delum spectaculum quoddam mittere. Quod quidem nunc etiam, ac semper ex illo tempore, singulis ad Delum (sic enim lego, pro: Deum) mittunt annis. Quum igitur spectaculi principium agitur, ex lege interim lustrant vrbem, neminémque eo tempore publicè necant, donec Delum perueniat nauis, rursúsque ex Delo reuertatur Athenas. Id verò nonnumquam longo peragitur tempore, quando eas occupant venti. Idem itaque vult hîc Auctor, quod paulopòst ibidem dicitur: Pridie namque eius diei vespere nauem ex Delo audiimus rediisse.*

6. iam cicutis damnationis exhaustis.] *Istud per præoccupationem dicitur ab Auctore; neque enim nisi post dictam velitationem de statu Animæ, cicutas exhausisse legitur ibidem Socrates. Legimus autem cum Latino:* ad aliquem motum, *pro:* modum, *eo quòd sequatur mox:* vel in hoc tamen motu, ne moueretur.

7. quam nec coniugis fletus statim viduæ, &c.] *Istud ibidem etiam recitatur: Xantippe (inquit) iuxta sedens, puerúmque in manibus tenens, quũ nos vidisset, eiulare cœpit, & qualia solent mulieres, exclamare: O Socrates, numquam amplius te adfabuntur tui familiares, neque tu illos. At Socrates Critonem intuitus; O Crito (inquit) deducat quis hanc domum.*

8. Denique post sententiam, &c.] *Istud Socratis Apophthegma quidam malè repetunt, scribentes ipsum hæc verba protulisse, damnatum vt ex superiori aliquo loco præcipitaretur: quin potius damnatus fuit, sicuti priùs indicatum est n.6. vt cicutam biberet.*

9. lemniscatas Anyti & Meliti palmas gestiens infringere.] *Ita ex Latinio, pro:* inuiscatas. *Similiter enim* lemniscatam palmam (*adludens ad triumphi auream coronam* lemniscatam, *de qua suprà Tom. 2. libro de Coron. milit. cap. 12. num. 157. 158. ac 159.) dixit Cicero Orat. pro Roscio. Nam verè dici poterat* palma lemniscata, *id est, præcipuo quodam splendore illustris* palma, *quæ contra tam rarum virtutis exemplum à viris improbis relata est. Erant enim tales eius accusatores* Anytus & Melitus, *sicut ex Apologia Socratis & Critone apud Platonem patet; quare & postea, vti dixit suprà Auctor Apolog. c. 14. ab Atheniensibus adflicti sunt.*

10. ipsa morte coram, immortalitatem vindicat Animæ.] *Sic etiam ex eodem Latinio, pro;* vindicas. *Atqui* immortalitatem Animæ *non hîc modò ex Socrate, sed etiam infrà non semel adserit Auctor hoc libro, ex sententia quidem Philosophorum iterum c. 3. 51. ac 54. ex sua verò cap. 22. 24. 51. ac 53. & lib. de Resurr. carn. non vno in loco, in eo imitatus B. Iustinum Martyr. lib. aduers. Tryphonem, & Apologetic. ad Antonin. Pium, Clementem Alexandrin lib. 4. Stromat. & Iren. lib. 2. cap. 64. vbi ostendit quomodo Animæ, quum sint generabiles, immortales tamen sint in futurum. Ipsum verò Auctorem Lactant. lib. 7. diuin. Institut. cap. 8. 9. 10. & eiusdem argumenti librum scripsit B. August. & Chrysostomus duos. Atqui siue legas illud:* immortalitatem Animæ, *siue cum Gagnæo:* immortalem animam, *non refert.* Æquanimitatem *verò iterum pro tolerantia accipit, sicuti suprà Tom. 2. lib de Patientia, cap. 2. num. 6.*

11. cui enim veritas comperta sine Deo, &c.] *Istud paulo mitiùs repetit de Platone, seu potius Socrate apud Platonem, Lactantius vbi suprà. Nam licet verum de* immortalitate Animæ *sentiret, tamen non ita de illa tamquam de summo disserebat. Nos igitur certioribus signis elicere possumus veritatem, qui eam non ancipiti suspicione collegimus, sed diuina traditione cognouimus.*

12. Siquidem aiunt dæmonium illi à puero adhæsisse, &c.] *Præterquàm quod istud etiam suprà dixerit Auctor Apolog. cap. 22. & 46. iterum id repetit his verbis infrà cap. 39.* Sic igitur & Socratem, puerum adhuc, spiritus dæmonicus inuenit. *Certè ipse id Socrates testatur his verbis Apologiæ suæ apud Platonem: Diuinum scilicet quiddam (inquit) atque* dæmonicum *in voce quadam mihi adesse audiuistis. Quod quidem Melitus in accusatione derisit;* sed mihi quidem ab ipsa pueritia hoc adest, *vox scilicet quædam, quæ, quoties fit, me prohibet agere quod acturus eram, prouocat verò numquam. Plura hac de re vide ad dict. 22. cap. Apolog. num. 340. & ad B. Cyprian lib. Quòd Idol. non sint Dij, num. 52.*

13. etsi post Deos & cum Deis dæmonia deputantur.] *Hoc ipsum sic expreßit in Apolog. Socrates: Omninò autem, vt confiteris, Dæmonia ego adsero:* Dæmones *autem numquid aut* Deos existimamus, aut Deorum filios? *Atqui legimus cum Latinio:* antiqui erroris artificem, *pro:* antiqui hominis erroris, *eo quòd infrà cap. 57. vocet:* totius erroris artificem.

14. Quòd si idcircò sapientiss. Socrates secundum Pythij quoque dæmonis suffragium, &c.] *Similiter suprà c. 46. Apolog. Auctor.* Socratem Apollo sapientiss. omnium cecinit. O Apollinem incõsideratum; sapientiæ testimonium reddidit ei viro, qui negabat Deos esse. *Certè Socrates ipse de se id recenset sæpedicta Apolog. Respondit (inquit)* Pythia sapientiorem esse neminem; *at aliam caussam ipse innuit eius appellationis: Quia (inquit) quæ nescio, neque scire me arbitror. quod expreßit clariùs Lactant. lib. 3. diuin. Instit. c. 25. quòd se nihil scire dixit, nisi hoc vnum quòd nihil sciret.*

15. cuius adflatui tota vis dæmonum cædit.] *De Christianæ constantia his viribus in dæmonas, suprà latiùs Tom. 1. Apolog. c. 23. n. 370. & hoc Tomo lib. de Baptism. n. 1. vbi de Exorcismis agitur.*

16. quæ nullum Æsculapio gallinaceum reddi iubens præuaricetur.] *Etiam hoc ex Platone, qui in Phædone sub finem scribit, Socrati vocem extremam fuisse: O Crito,* Æsculapio gallum *debemus, quem* reddite, *neque negligatis. Cui addit iocans Tertull. suprà Apologet. cap. 46.* Credo ob honorem patris eius, *nempè Apollinis.*

17. nec noua inferens dæmonia, &c.] *Vna pars erat hæc accusationis Socratis (vel ipso teste in Apolog.) quòd Deos quos ciuitas putat, ipse non æstimans, alia quædam noua adsereret dæmonia. Quod etiam confessum esse, pauloantè patet num. 12. Verùm aliò id refert Auctor Apologet. cap. 14. quum dicit:* qui in contumeliam Deorum quercum & hircum & canem deierabat; *ad quem locum num. 211. similes Patrum locos adduximus. quam sanè iuramenti formulam factam:* per canem, *frequentiss. reperire est apud Platonem vbicumque ferè Socratis persona introducitur.*

18. nec adulescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.] *Etiam hic ad ipsius Socratis in Apologet. verba hæc alludit: Me (inquit) corruptorem iuuentutis accusasti; ergo age iam dic qui meliores efficit, & quisnam sit ostende; vbi plus satis significat, corruptelam adolescentiæ non aliam obiectam, quàm quòd eos doceret noua quædam dæmonia. Quo magis admiror, quod Auctor suprà dict. cap. 46. Apologet.* Ceterùm (*inquit*) si de pudicitia prouocemus, lego partem sententiæ Atticæ in Socratem corruptorem adolescentium pronuntiatam; *idque eo magis, quum & cap. 14. & pauloantè dixisset:* condemnatum Socratem quia Deos destruebat. *Interim non solùm Auctorem in ea fuisse sententia, patet ex Comment. Marsilij Ficini in Platonis conuiuium, siue de Amore, cap. 2. disertis verbis de Socrate contrarium probantis.*

19. inter suos Cebetas & suos Phædonas.] *Ita loquitur Auctor, quòd in colloquio illo de immortalitate Animæ, cum Socrate* Phædo *&* Cebes *præcipuas ferè partes agerent; quid? quòd etiam inter Philosophos præcipuos enumerantur à Diogene Laërtio lib. 2.* Phædon *Heliensis, &* Cebes *Thebanus, Socratis discipuli. Cuius postremi* Pinacis *siue Tabulæ (vtpotè Dialogi ita inscripti) præter Laërtium meminit etiam Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 39. num. 233. Atqui lego prorsus:* dirigat, *pro* diriget, *quia præcedit:* absorbeat, *& sequitur mox:* discat.

Cap. II.

20. Planè non negabimus aliquando Philosophos, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd etsi quædam rectè iuxta nostra senserint Philosophi, aut natura, aut ex nostris litteris; ea tamen suis argumentationibus contrariis fidei regulæ vestiant. *Pertinent autem ad phrasin Tertullianicam:* inuentus *pro:* inuentio, aliqui portus, *pro:* aliquis; *item:* cæca fœlicitate, *&:* compos naturæ.

21. nihil diuinæ licentiæ seruat.] Licentiam, *pro licentia potestatis, hîc accipi rectè adnotauit Latinius: adlegans similes locos Arnobij lib. 1. sed maioris* licentia *potestatis; & lib. 2. neque illi hominum tantum potestatis adtribui* licentiæque *censemus; item post aliquot Paginas: Vt enim Dij certè certas habent apud vos tutelas,* licentias, *potestates: subindicans etiam apud B. Cyprianum alicubi sic vsurpari.*

22. ex sacris quas putant litteris.] *Rationem reddit, cur ita dicerentur,* quia plerosque Auctores etiam Deos existimauit antiquitas. Sacrum *enim dicebatur antiquitùs, quicquid Diis deputabatur.*

23. vt Mercurium Ægyptium.] *Citat hunc etiam infrà cap. 33. & suprà lib. Aduers. Valent. cap. 15.* Quod nec (*inquit*) Mercurius ille Trismegistus magister omnium Physicorum recogitauit. *De eodem B. Cyprian. lib. Quòd Idola non sint Dij:* Hermes *quoque* Trismegistus *vnum Deum loquitur; vbi & B. Augustinum citauimus num. 55. Vide item de eo Feu-ardentium ad B. Iren. libro 1. cap. 3. num. 4. Propiùs ad institutum huius loci facit, quod habet Lactant. libro 1. cap. 6. Apud Ciceronem (nempè libro 3. de natura Deor.) C. Cotta Pontifex, &c. quintum* Mercurium *ait fuisse, à quo Argus occisus sit, ob eámque caussam in Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges & litteras tradidisse. Hunc Ægyptij Thoth nuncupant, à quo apud eos primus anni sui mensis, id est, September nomen accepit; etiam & Sayta seruant & colunt eum religiosiss. Qui tametsi homo fuerit antiquiss. tamen instructiss. omni genere doctrinæ; adeò vt ei ob multarum rerum & artium scientiam,* Trismegisto *cognomen imponerent.*

24. cui præcipuè Plato adsueuit.] *Similiter B. August. lib. de Ciuitate Dei, à Trismegisto partim ea didicisse Platonem scribit, quæ de Deo rectè sensit. De eodem sic Clemens Alexandrin. libro 1. Stromatum: Plato in Phædro, Regem Ægyptium & Thayt (seu potius Theut) nobis ostendit sapientiorem, quem quidem nouit esse Mercurium. Reperiuntur certè etiamnum quædam in Phædro Platonis de Theut, sicuti & in Philebo, vbi sic legitur: Siue Deus aliquis, siue diuinus homo, qualis apud Ægyptios Theut fuisse fertur.*

25. vt Silenum Phrygem, cui à pastoribus perducto ingentes aures suas Midas tradidit.] *Posterioris huius intellectum habes suprà libro de Pallio, cap. 2.* vt Silenus penes aures Midæ blatit: *sic quodammodò fabulam de Mida auribus explicans, quòd ob hebetudinem ingenij* Midæ aures ingentes *adfinxerint*, quas *adeò* Sileno tradidisse *dicitur, dum ab illo à pastoribus ad se perducto de variis rebus institutus fertur. Quod ipsum repetit suprà Auctor lib. aduersus Hermogenem cap. 25. Atqui pro Deo habitum à Phrygibus, testantur Poëtæ, qui Patrem* Silenum *vocant, immò ab illo* Silenos *nuncupant Veteres prouectioris ætatis Satyros. Quandoquidem autem* Silenum *inter Auctores librorum Auctor numerat; fortassis illius liber est, qui citatur à Laërtio histor. lib. 1. & lib. 2. Aethnæ à Stephano. Citat etiam glossas* Sileni *Athenæus.*

26. vt Hermotimum, &c.] *Sic omninò legendum, pro eo quod erat:* Hermippum, *rectè adnotauit Paulus Leopardus Emendat. lib. 8. cap. 3. nam iisdem penè verbis infrà c. 44. legitur:* Ciues Clazomenij Hermotimum templo consolantur. *Vbi de eo latiùs.*

27. vt Orpheum, vt Musæum.] *De vtroque B. Iustinus Martyr Apologetic. 1. siue Orat. adu. Gentiles:* Orpheus *sanè (inquit) multitudinis Deorum primus auctor, qualia posterius ad filium suum* Musæum, *ac reliquos*

reliquos germanos verósque auditores, de vno eodémque solo Deo prædicauerit, necessarium est vobis exponere.

Solis canto piis, omnes procul esse prophani:
Tu *Musae* audi, Lunæ sate stirpe silentis.

Quos ipsos versus iterum repetit Apolog. 2. ad Antoninũ Pium, & Clemens quoque Alexandrin. adhort. aduers. Gentes. Eodem etiam alludunt Theophyl. lib. 3. ad Autolycum, & Cyrill. lib. 1. contra Iulian. Propterea fortaßis postea in Orgiis libri sacris, quæ ipse antea instituerat, dilaceratus & discerptus fertur, quemadmodum scribit Lactant. li. 1. cap. 22. addens fuisse eum per eadem tẽpora quibus Faunus. quare etiam Anaxagoras Apologia pro Christ. coataneum scribit fuisse Diis, quos primitus celebrabat: cui etiam consentit Lactant. eiusdem lib. cap. 5. Qui autem eum, aut Musæum, inter Deos numeret, hactenus non repperi; fortaßis id ei accidit postquàm discerptus est. Citat eiusdem quosdam versus etiam Arnobius, vbi vocatur Calliopes filius, quantum apparet, quòd Poëtarum primus, vti Iustinus adserit. Aliquot etiam eius carmina apud Proclum leguntur, & Clement. Alexandr. lib. 6. Strom. & eius tituli versus quidam infrà cap. 15. Porrò Orphei *Hymni, Argonautica, & de lapidibus libellus, Gracè iam olim exstant, quos ipsos libros citat Suidas; sed quòd ille alium faciat Auctorem Hymnorum, aliũ Argonauticõn, non probo; nam illum vnà cum Argonautis profectum tradit Lactant. vbi suprà. Illis autem etiam est additum* Musæi *carmen de amore Erus & Leandri, quamquam interim Lyl. Gyraldus & Suidas tres* Musæos *faciant.*

28. vt Pherecydem Pythagoræ magistrum.] *De eodem item Auctor infrà cap. 28. vbi de arte diuinandi eius agit. Eundem etiam citauit suprà lib. de Cor. milit. cap. 7 quo loco de eius Theogonia aliquid diximus. Diogenes verò Laërtius lib. de rerum principio illi adscribit, Suidas praterea Theocrasiam. De eodem sic Lactant. lib. 7. cap. 8.* Præceptor Pythagoræ Pherecydes, *quẽ Cicero tradit primum de æternitate Animarum disputauisse. Habet id ille Tuscul. quæst. lib. 1. vbi & addit: Antiquus sanè: fuit enim regnante meo gentili. vbi Seruium Tullium intelligit. Verùm neque de hoc quisquam praterea scribit, quòd pro Deo sit habitus.*

29. & ipso iam æuo pronatæ propheticæ paraturæ.] *Eo quòd addat* ipso æuo, *videtur adludere ad sui Paracleti Montani Prophetiam, de qua infrà c. 4.* auctoritate Prophetiæ quoque. *& c. 9.* post Ioannem quoque Prophetiam meruimus & consequi. *Sunt autem rursus phrases Tertullianicæ,* Paratura, *de qua mox latiùs, &:* subornant, *cuius explicatio suprà lib. de Præscr. adu. hær. cap. 7. num. 48.* commisetit nos & Philosophos, *de qua Tom. 2. lib. ad Martyr. num. 11.* regulæ nostræ, *de qua rursum lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 13. num. 81.*

30. exceptis planè, quæ sine laqueo, &c.] *His verbis explicat, quomodo non in totum reiicienda Philosophia, sed vti subiungit:* ex æmulis nonnumquam fit testimonium necessarium. *Est verò referendum in Prolegomena inter Prouerbiales formulas illud:* quanta sit sylua materiæ istius.

31. Sed & Medicinam inspexi sororem Philosophiæ, &c.] *Hinc infrà non semel ex Medicis Auctoribus de Anima tractat: vtpotè quum, vti subiungit:* ad Medicinam magis Animæ ratio pertinere videatur.

32. Heraclitus ille tenebrosus.] *Haud absimiliter B. Hieronymus initio lib. 1. adu. Iouinian. Heraclitum* σκοτινὸν *vocat, quem sudantes Philosophi vix intelligunt. Ipse enim, Laërtio teste, de industria librum suum de Natura obscuriùs scripsit, vt soli illum eruditi legerent: vnde & Craten quendam, quii illum librum Græcis inueheret, dixisse: Delio aliquo natatore opus esse, qui in illo non suffocaretur. Cur autem* Heraclito mœror *adscribatur, dicemus cap. sequ. num. 49. & de morte eius vide suprà lib. ad Mart. num. 49.*

33. terminos Animæ nequaquam inuenisse omnem viam ingrediendo.] *Istud Heracliti pronuntiatum sic clariùs explicat Laërtius: Dicitur & id de Animæ sensisse natura:* nunquam illam reperiri posse, quantalibet quis viæ conficiat spatia, *adeò profundam eius esse rationem. Effinxisse interim illum Animam ex igne, infrà dicetur cap. 5. non aliter atque Deum quoque ignem asseruisse suprà diximus lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 7. num. 44. Quòd etiam* vnitatem Animæ tueatur quę in totum corpus diffusa sit, *vide infrà cap. 14. num. 176.*

34. Infinitas enim quæstiones Apostolus prohibet.] *Quod sæpius alibi adnotaui, vel hinc patet: Metaphrasticῶs sæpè ab Auctore scripturas citari. Nusquam enim expressè* Apostolus prohibet quæstiones infinitas, *sed 1. Tim. 1. fabulas indeterminatas, quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem. Fortaßis autem quum alibi legat:* indeterminatas, *legi hîc debet:* indefinitas. *Verùm nihil immutare volui.*

C A P. III.

35. Atque vtinam nullas hæreses, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Quòd à Philosophis de Anima dissentientibus etiam hæretici suas hæreses de Anima mutuarint. *Seu potiùs:* Totius libri huius argumentum. *Atqui quòd* Philosophi hæreticorum Patriarchæ, *habes etiam suprà lib. adu. Hermogenem, cap. 8. de quo latiùs lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 7. in Adnot. nostris num. 36. Hic hanc esse caussam indicat, cur aduersus Philosophos etiam scribat.*

36. Siquidem & ab Apostolo, &c.] *Nullam hîc certam scripturam citat, sed alludit ad illud Coloss. 2. Ne quis vos deprædetur seu concutiat per Philosophiam. Siue autem legas:* præuideatur *cum Harrisio, siue:* prouideatur, *vti hactenus, perinde est.*

37. caupones, &c. miscentes aquam vino, &c.] *Totum hunc imitatur B. Hieron. initio lib. adu. Vigilant. his verbis: Iste* caupo *Calagurritanus* miscet aquam vino. *Alludit verò vterque ad illud Isai. 1. Vinum tuum mixtum est aqua. Quod quum etiam B. Hieron. in Comment. de hæreticis interpretetur, variæ quæ sequuntur sententiæ, ad hæreticos magis pertinent quàm Philosophos; quibus adeò velut aliud agens, Argumentum totius huius libri prosequitur.*

38. alij immortalem negant Animam.] *De hac opinione habes suprà Tom. 1. Apolog. cap. 47.* alij dissolubilem contendunt, *& lib. de Testim. Animæ, c. 1.* seu minimè diuina & æterna res es, vt scholæ Epicuri (*sic enim lego, pro:* soli Epicuro) videtur. *Item cap. 4.* Opinio Christiana, etsi Epicurea gratior, quia te ab interitu defendit. *Adtribuit autem istud Auctor non solùm Philosophis, sed etiam Sadducæis ex Iudaismo hæreticis, infrà lib. de Resurr. car. cap. 1.* Nihil (*inquit*) esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca: omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Si verò & apud Deum aliqua secta est, Epicureis magis adfinis quàm Prophetis; sciemus quid audiant à Christo Sadducæi. *Ad quos etiam alluditur*

suprà lib. de Præscript.adu hæret. cap. 7. quemadmodum ibi latiùs num. 41. A qua hæresi non abhorruisse etiam Valentinianos,indicat Auctor his verbis, c. 32. & Anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide inuenerit. *Eãdem aut adhuc viuo Tertull. aut saltem paulopòst renouarunt, quos Euseb. lib. 6. hist. Eccles. cap. 26. & B. August. hær. 83. Arabicos vocat, qui ex Origenis disputatione resipuerint. Contra hos autem agit Auctor tum hoc cap. tum infrà c. 51. & sequẽtibus, & propterea c. 22. definit* Animam immortalem.

39. alij plusquàm immortalem adfirmant.] *Hic hauddubiè eos notat hæreticos, qui Animam ex substantia Dei adserebãt, immò Dei partem dicebant, in hoc Zenonem secuti (si Epiphanio creditur hær. 5.) & reliquos Stoicos, qui vnam Deitatem in multas partiebantur substantias, solem, lunam, Animam, sydera, & alia. Quò pertinet etiam illud suprà Tom. 1. lib. de Testim. Animæ, cap. 1.* seu diuina & æterna res es secundum plures Philosophos, *& illud Apolog. cap. 47. de* animæ statu, quam alij diuinam & æternam. *Contra quam hæresin quum Manichæorum esset, frequentiss. disputat B. August. etiam Priscillianistis eam adscribens; quomodo etiam prædictis omnibus B. Hier. epist. ad Marcell. & Anapsychiam. Sunt & qui Carpocrati adscribunt; verùm de eo latiùs infrà cap. 24. Gnosticis certè, quorum ipse caput, plerique omnes adscribunt. Contra hos agit c. proximo, dum docet, & cap. 22. definit,* non innatam esse, sed natam Animam ex flatu Dei.

40. alij de substantia.] *Eos intelligit, qui* disceptant de substantia Animæ, an (*vt etiam est dicto 1. cap. lib. de Testim. Animæ*) numeris seu atomis concinnetur; *an verò iuxta alios:* ex igni, aqua, aëre, sanguine, lumine, aut quinta quadam substantia; *denique:* corporalis, an incorporalis. *Nam de omnibus his agit cap. 5. 6. 7. & 8. & in definitione Animæ c. 22. addit, quamquam non rectè:* corporalem.

41. alij de forma.] *Hic eos qui de* effigie Animæ disceptant, & longitudine, non latitudine eius, sublimitate, & colore; *de quibus tractatur infrà c. 9. & in definitione Animæ, cap. 22. cùm etiam perperam addit:* effigiatam.

42. alij de vnaquaque dispositione Animæ disceptant.] *Hi erant tum qui dicerent:* Animam & Spiritum vnum esse; *contra quos cap. 10. & 11.* aut non separari animum & animam, *vt cap. 12. & 13. tum qui* in plures Animam partes, non solùm vires ac potentias distinguebant, *de quibus cap. 14. aut qui* Hegemonicon in Anima negabant, *contra quos cap. 15.* aut in plura quàm rationale & irrationale Animam partiebantur, *de quibus cap. 16. Item qui* quinque sensibus fidẽ abrogabãt, & proinde Animę solum intellectum, non etiam sensum adtribuebant, aut intellectum, nõ semper Animę inesse *dicebant, de quibus cap. 17. 18. 19. denique etiam eos qui aut* pro varietate ingeniorum, non verò liberi arbitrij, *contra quos cap. 20. aut* pro materia diuersa, animali, materiali, & spirituali, sicuti Valentiniani, non vniformem, sed multiformem Animam *audebant adserere. Aduersum quos omnes Auctor definit cap. 22.* Animam substantia simplicem, de suo patientem, variè procedentem, liberam arbitrij, accidentis obnoxiam, per ingenia mutabilem, rationalem.

43. hi statum eius aliundè ducunt.] *Huc pertinet illud dict. lib. De Testim. Animæ, cap. 1.* seu de cœlo exciperis, seu de terra conciperis, seu cum corpore incœperis, seu post corpus induceris. *Intelligit itaque eos, contra quos agit infrà c. 23. & 24.* Saturninum, Carpocratem, Apellem, ac Valentinianos hæreticos, quorum (*inquit*) omnium Plato condimentarium, qui de cœlis Animam deferebant; *item eos, de quibus cap. 25. ac 26.* qui effuso iam partu secundum Stoicos Animam extrinsecus imprimi dicebãt; *de qua re sententiam suam exprimens, quamquam minus verisimilem, definit Animam cap. 22.* ex vna redũdantem, *sicuti latiùs explicat cap. 27.*

44. hi exitum aliorsum abducunt.] *Eos denique hic subindicat,* qui cũ Platone ex mortuis viuos fieri dicebant, *contra quos c. 28. 29. 30. atque adeò* Metempsychosin Pythagoricã introducebãt, aut Metensomatosin Empedoclis; *aduersum quos apertiùs c. 31. 32. 33. De qua postrema, suprà quoque lib. de Testim. Animæ, c. 4.* Opinio Christiana honestior multò Pythagorica, quæ te non in bestias transformat. *Ad has enim absurditates quamproximè etiam accessisse hæreticos* Simonem Magum *ac* Carpocratem, *indicat Auctor c. 34. ac 35. Suam verò sententiã concludens, postquam quædam alia aliquot capitibus ad Animam pertinentia interseruit c. 51. ac sequ. ad finẽ vsque latè tractat, quod paucis dixerat, loco iam citato Animam alloquens:* Adfirmamus te manere post vitæ dispunctionem, & exspectare diẽ iudicij; próque meritis aut cruciatui destinari, aut refrigerio, vtique sempiterno.

45. prout aut Platonis honor.] *Ad hunc potissimùm penultimus error pertinet de* Anima è cœlis deducta. *Cur autem* honor *ei adscribatur, non aliam rationem scio, quàm quòd diuinus à plerisque appelletur, ob diuinitatis cognitionem. De cuius varijs opinionibus infrà frequentissimè tum hoc libro, tum libris aduers. Marcionem. Cuius etiam sententiã de mundo videre est suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 19. & de Deo, in Apolog. cap. 46. num. 577. vti etiam quòd angelos non negauerit, Apolog. cap. 22. num. 343. Item de eius fastu, atque adeò superbis Platonis thoris, lib. de Pall. cap. 4. n. 83. & Apolog. c. 46. n. 582. Ibidem etiam quòd à Dionysio sit venditus, num. 586. Denique de nouis insulis à Platone celebratis, quas nunc Americas dicimus, li. de Pallio, c. 2. n. 25. & Apolog. cap. 40. num. 528.*

46. aut Zenonis vigor.] *Ex huius, atque adeò Stoicorum scholis desumpta erat eorum sententia, quæ* plus quàm immortalem Animã *dicebant. Cui* vigor *adtribui videtur ob ingenij subtilitatẽ, nisi quis malit* rigor *legi debere: nam præ ceteris Stoici rigidiores. Atqui de his cap. 5. latiùs.*

47. aut Aristotelis tenor.] *Ex hoc hausisse videtur qui de* vnaquaque dispositione Animæ disceptasse *iam dicti sunt. Cui* tenor *competit ob æquabilitatem in scribendo, quã vbique eandem seruat. Atqui huius dogmata varia infrà non semel etiam explicantur.*

48. aut Epicuri stupor.] *Ab hoc mutuati sunt suũ errorem, vti iam dictum est, qui* immortalem Animã negant. *Et proinde rectè* stupor *eidem adscribitur, ob eius sententiæ, aliarúmque eius opinionum summam stupiditatem: vsqueadeò vt etiam* Deum hebetem *faceret, vti suprà adnotatum est li. aduers. Valentin. cap. 7. num. 61. Cuius varias etiam alias opiniones infrà reperire est. Aliquid etiam de illo adtigimus Tom. 1. cap. 45. num. 569. Apologetici.*

49. aut Heracliti mœror.] Heracliti *lacrymæ perpetuæ omnibus notæ sunt, atque adeò &* mœror. *Atqui ab hoc*

ab hoc puto mutuatos suam sententiam, qui de substantia Animę disceptant, quippè qui sibi non constet, modò docens Animam ex igne, vti infrà cap. 5. modò ex aëre secundum Auctorem cap. 9. denique nihil certi definiens, vti suprà cap. 2. num. 33.

50. aut furor Empedoclis.] De furore Empedoclis, quo se in Æthnam, vti Deus haberetur, præcipitauit, suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. num. 83. Apolog. cap. 50. num. 621. & Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 4. num. 50. quò adludit etiam infrà Auctor cap. 32. his verbis: Empedocles quia se Deum delirarat. Vbi habes eius errorem de Animarum in bestias μετενσωματώσει, quem hic postremo loco paulo antè commemorauit; & aliis etiam pluribus locis varias reperire est eius sententias.

51. diuina doctrina ex Iudæa, &c.] Adludit ad illud Isai. 2. Ex Sion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem.

52. Errauit & Christus piscatores, &c. ad præconium emittens.] Hic verò ad illud: Venite, faciam vos fieri piscatores hominum, Matth. 4.

CAP. IIII.

53. Post definitionem census, quæstionem status patitur, &c.] Caput hoc antea secūdum in edit. excusis (quod nunc distinximus in IIII. V. VI. VII. & VIII. ad maiorem distinctionem) intitulabatur hoc vnico titulo: DE SVBSTANTIA ANIMÆ, & an corporalis; pro quo in textu omisso (nam sufficit hic mentionem fieri) singulis capitibus nouos titulos: huic verò hūc damus: Quòd innata non sit Anima; idque eo magis, quòd Gagnæus haberet similem: De innata Anima. Quam suam adsertionem pluribus non probat Auctor, quòd ex Dei flatu Animam professi (de quo librum peculiarem scriptum ab eo suprà diximus num. 2.) initium ei deputamus.

54. Hoc Plato excludit, &c.] Initium nempè Animæ. Ipse enim in Phædro, de immortalitate Animæ disputans, quemadmodum à Cicerone translatus est Tuscul. quæst. lib. 1. & de Rep. lib. 6. sic inquit: Si vna est ex omnibus Anima quæ seipsam moueat, (atque adeò principium motus sibi ipsi sit) neque nata certè est, & æterna est. Neque enim esset id principium, quod oriretur aliundè.

55. Et natam autem docemus, & factam, &c.] Non alio argumento quàm fidei nostræ depellit hāc Philosophi opinionem Auctor, quippè quæ ex verbis scripturæ paulo antè citatis, & aliis infrà adductis cap. 11. Animam factam pronunciet. Ne fortè autem aliquis Platonicus replicet: factam quidem dici, non natam docet (vti paulopòst loquitur) & facturam pro nasci poni. Ita enim prorsus lego, pro eo quod erat: pro inesse. Id enim conuincunt verba sequentia: siquidem omne quod quoquo modo accipit esse, generatur.

56. habent aliquando & passiuitatis commercia.] Passiuitas hic paulò aliter accipitur quàm suprà li. aduers. Hermog. cap. 41. vtpotè pro: communione: ac si dicat, Differentiæ aliquando suis locis & temporibus ita inter se communicant, vt nihil inter se differant: eadem significatione, qua passiuum ceteris, infrà dixit sub finem lib. de Car. Christi, vbi de eo latius.

57. Sic & Plato vtitur.] Videtur adludere ad illud Platonis in Sophista, siue de Ente: Quoties quod antea non erat, in esse quis deinde producit; quod agit, facere; quod agitur, fieri dicimus. Summatim itaque effectricem facultatem denominemus.

CAP. V.

58. Accersierit Eubulum aliquem, &c.] Titulū huic capiti damus: Quòd plures Philosophi corpus Animæ vindicarint. Atqui Eubuli nulla in Philosophorum Catalogo mentio apud Diogenem Laërtium; memorat interim quendam Eubulum, cuius seruus fuerit Hermias ille, postmodùm tyrannus, ab Aristotele interfectus. Sed magis ad institutum est, quod sub finem libri 9. scribit: Pyrrhonis Heliensis Philosophi discipulum fuisse inter reliquos Euphranorem Seleucium, quem Eubulus Alexādrinus audiuerit, cuius auditor Ptolomæus. Eum verò Sarpedo & Heraclides audiuere, porrò Heraclidem Ænesidemus.

59. & Critolaum.] Critolai meminit Cicero Tuscul. quæst. lib. 5. quem vnum fuisse adnotauit ibi Beroaldus ex tribus Philosophis vna legatione ab Atheniensibus Romam missis, etiam addens Peripateticū illum fuisse. Fit etiam hic paulopòst mentio Critolai Peripatetici. Quum autem ibi de illis loquatur qui animæ corpus vindicabant, hic verò de iis qui animæ corpulentiam auferunt; ego de duobus diuersis loqui Auctorem existimo. Quod vel hinc fit verisimile, quòd quendam Critolaum scribat Marsil. Ficinus (ni fallor, Theolog. sua de immort. Animæ) sensisse Animā esse instar puncti incorpoream; alter verò ille Critolaus Peripateticus, Tertull. teste, illam effingit ex quinta nescio quā substantia: de quo ibi latiùs.

60. & Xenocratem.] Xenocrati Chalcedonio Platonis discipulo adscribunt Aristoteles lib. 1. de Anim. cap. 2. & 4. & Plutarch. li. de Procreat. quòd Animam numerum dixerit, figuram & corpus esse negans; quorum prius impugnat, posterius adprobat Aristoteles. Cicero verò Academ. quæstion. lib. 4. apertiùs de illo sic scribit: An vt Xenocrates nullo corpore. Sed de eo plura infrà num. 189. Et verò argumentum eius adfert Nemesius, seu potius B. Gregor. Nyssen. lib. Philos. 2. qui est de Anima, cap. 1. Id enim opus Nysseno adscribendum, vel inde patet, quòd ex eo ad verbum multa desūmpserint B. Basilius in Hexamero, Helias Cretensis & Damascenus; & nominatim etiam illi adtribuant iam olim B. Thomas Aquinas in Summa Theologica, & Albertus Magn. libris de mirabili scientia Dei & de homine; maximè quū non modò Trithemius, sed & nos multis in locis volumen hoc de imagine & conditione hominis inscriptum Nysseno repererimus.

61. & isto in loco amicum Platonis.] Quum in multis aliis dissentiant Plato & Aristoteles; certè consentiunt de Anima incorporea. De locis Aristotelis mox dicetur. Platonis verò, præter alios complures manifestiores videntur in Timæo, lib. 10. de l. Epinomide sub med. & Axiocho, aliàs de morte, siue ipsius sit, siue vt alij volunt, prædicti Xenocratis, cuius verba compendij gratia omittimus, quum partim eius, partim Platonicorū aliorum argumenta recenseantur sequ. & 8. cap. quibus probat, non modò immortalem & incorruptibilem, sed etiam incorporalem; vti etiam repetit demùm cap. 24. & idipsum adtribuunt Platoni omnes. Nominatim Claudianus lib. 2. de Statu Animæ contra Faustum, cap. 8. vbi Platonem dicit id adserere in Phædro, Hipparcho, Lachete, Protagora, Symposio, Alcibiade, Gorgia, Critone, & Timæo.

62. Aristotelem fortassè.] Loci Aristotelis sunt lib. 1. de Anima, cap. 3. & 4. sed apertiss. c. 5. Nam quum Anima (inquit) sit in omnibus quæ sentiunt, necesse est in eodem duo esse corpora, si Anima quoddam corpus; quod argumentum Chrysippi nomine etiam Auctor commemorat sequent. cap. Quod ipsum repetit Aristoteles lib. 2.

cap.1.& 2. Cur autem addat fortasse, in caussa est, quòd (iuxta quod Cicero etiam commemorat Tuscul. quaest.li.1. & B. Gregor. Nyssen. vbi suprà) Animam, quintam quandam naturam, quam Entelechiam vocabat, faceret; de quo latius partim paulopòst num. 72. partim infrà c.32. ad illud: & Entelechias Aristotelis.

63. An exstruentur magis ad auferédam Animæ corpulentiam?] Præter iam numeratos, qui corpulentiam Animæ auferunt, enumerantur ab Aristotele, Cicerone, Plutarcho, & B. Gregor. Nyssen. vbi suprà, Thales, qui Animam irrequietam seu semper mobilem dixit; Pythagoras, qui numerum; Dicæarchus, qui harmoniam; & Asclepiades, qui sensuum exercitamentum. His addendus Heraclides Ponticus, qui iuxta quod Auctor etiam agnoscit cap. 9. lumen Animam dixit. Alij item, qui iuxta Iustinum Martyr. Apologet. 1. & Lactant. de Opific. Dei, cap. 17. Animam ventum dixerunt; de quibus infrà cap. 11.

64. qui eam de manifestis corporalibus effingunt.] Præter eos qui hîc recitantur, etiam habes infrà, cap. 9 Ænesidemum, Anaximenem, & secundum quosdam Heraclitum: iuxta quos sit aër substantia Animæ. Quibus addunt Macrob. & Aristoteles li.1. de Anima, cap.2. etiam Diogenē, & Plutarchus Anaxagoreos. Item Aristoteles, Plutarchus & Nemesius Democritum; & Cicer. Tuscul. quæst. li.1. Zenonem cum aliis Stoicis, qui ignem Animā dixerunt. Apud Plutarchum idem sensisse etiam dicitur Parmenides, qui ex terra & igne; Xenophanes, qui ex terra & aqua; denique Empedocles, qui ex quatuor elementis eam effingit; qui etiam plerique recensentur à Macrobio in Somnium Scipion. li. 1. cap 4. Qui interim, contra quàm Auctor hic noster, concludit. Obtinuit tamen de Anima incorporea sententia.

65. vt Hipparchus.] Hipparcho ex igne Animam adtribuit etiam Macrob vbi suprà, & Beroaldus in Cicer. Tuscul. quæst. Dissentit nonnihil Plinius libro 2. nat hist. cap 26. Hipparchus (inquit) numquam satis laudatus, vt quo nemo magis adprobauerit cognationem cum homine syderum, animásque nostras partem esse cœli dixit.

66. & Heraclitus ex igni.] Eidem, vti modò dictum est, infrà cap.9. ex aëre Animam adtribuit secundum quosdam. Auctor hîc videtur secutus regulā illam Aristotelis vbi suprà: Alij (inquit) vt de principiis senserunt, ita & de Anima sentiunt; quum itaque principium omnium & Deum ipsum (vti etiam Auctor suprà Apolog. cap. 47. adseruit, & infrà lib.1. aduers. Marc.) ignem dixerit, etiam idipsum de Anima illi adtribuit. Videtur accedere quamproximè Macrobius, iuxta quem Animam scintillam stellaris essentiæ dixit. Quid? quòd etiam aliorum sententia in idipsum recidet, si euaporationem, quam alij illi adtribuunt, calidam & siccam intellexerimus. Vide rursum de Heraclito aliquid infrà num.119. & 189.

67. vt Hippon.] Hipponi ex aqua Animam, adscribunt etiam Aristoteles, Macrobius, B. Gregorius Nyssen. & Beroaldus vbi suprà.

68. & Thales ex aqua.] Iterum hîc regulam illam Aristotelicam secutus est Auctor, quòd omnium rerum principium & Deum aquā diceret Thales, vti etiam est infrà aduers. Marc. li.1. Alij planè contrariam sententiam de Anima incorporea (vti suprà dictum est n. 63.) illi adtribuunt, & nominatim Aristoteles Hipponis importuniorem dicit esse Thaletis opinione. Conciliari possunt interim aliquo modo hi Auctores, quòd quo argumento Hippon colligit Animam esse aquam, eodem Thales aquam omnium rerum principium, apud Aristot. lib. 1. Metaphys. cap. 3.

69. Empedocles.] De Empedocle, quòd ex sanguine Animam dixerit, solus consentit nominatim Macrobius: Aristoteles verò ex quatuor elementis eius impugnat sententiam. Verùm etiam illorum non discrepat sententia, qui, vti infrà legitur c. 15. versum illi adscribunt de sanguine circumcordiali, vbi de hac opinione latiùs.

70. & Critias ex sanguine.] Idipsum adserunt Aristoteles, Plutarchus, Macrobius, Gregorius Nyssen. siue Nemesius, & Beroaldus.

71. Epicurus ex atomis.] In hoc consentiunt scriptores omnes; hausisse autem suam sententiam à Democrito & Leucippo, patet ex Aristotele & Cicerone. Adscribit idipsum Lucretio B. August. lib. de Vtilit. credend. cap. 1.

72. Critolaus & Peripatetici eius, ex quinta nescio qua substantia, &c.] Solus de Critolao consentit Macrobius: Critolaus (inquit) Peripateticus ex quinta quadam essentia: quandoquidem interim Aristoteles, Cicerone teste, quintam quandam naturam Animam dixerit, cuius discipuli Peripatetici rectè iisdem adscribitur. Quia tamen etiamnum disputatur (vti suprà num. 62. & infrà latiùs cap. 32. num. 396.) an Entelechia Aristotelis, atque adeò etiam Critolai, corporea fuerit, rectè addit Auctor: si & illa corpus, quia corpora includit.

73. Sed etiam Stoicos adlego, qui spiritū prædicantes animam penè nobiscum, &c. tamen corpus Animam, &c.] Haud absimiliter Gregorius Nyssen. vbi suprà: Omnis Stoicorum turba corpus Animam enunciant, Spiritum calidum & igneum esse dicentes; quorum posterius hoc etiam alij plerique illis adtribuunt. Facit pro eadem sententia quod Auctor suprà Apolog. cap. 47. dicat: Stoicos Deum corporalē adfirmasse, atque adeò etiam Animam.

74. Denique Zeno consitum spiritum definiens Animam, &c.] A Laërtio insitus siue ingenitus spiritus, adtribuitur Zenoni; ab aliis apertiùs spiritus corpori concretus. Vide plura de isto Zenone Cittico, nempè Apolog. cap. 21 num 311. & lib. de Pallio, cap. 5. num 99. de Zenone Eleate, Apol. cap. 50 num. 625. Meminit etiam Apolog. cap 46. num. 583. Zenonis, qui tyrannidem adfectarit apud Prienenses: sed ad vtrum referatur, incertum est. Ad Citticum verò etiam pertinet, quod habet Auctor suprà li. de Præscript. adu. hæret. c. 7 num. 43. & infrà lib. adu. Marcion 1. vbi Zenoni adtribuit, quòd Deum aërem & ætherem dixerit.

75. Vult & Cleanthes.] Similiter infrà Auctor cap. 25. Vnde oro te, similitudine Animæ quoque parentibus de ingeniis respondemus, secundum Cleanthis testimonium. Verùm refutatur istud, quia ex particularibus vniuersalia non probantur à Gregor. Nysseno lib. 2. de Philosoph. cap. 2. iisdem penè Auctoris verbis. Ex quo adeò supplendum est, quod subintelligens omisit Tertullianus: Corporis autem est similitudo & dissimilitudo, non incorporei; corpus igitur est Anima. Eodem verò etiam argumento vsus fuit Panætius Cleāthis consectaneus; verùm refellit Marcilius Ficinus Theol. Plato. lib. 10. cap. 8. Atqui de Cleanthe suprà aliquid diximus Tom 1. Apolog. c. 21. num. 312. cuius etiam meminit Lactantius li. 1. c. 5. & li. 3. c. 18. & Clemens Alexand. li. 6. Strom. Zenonis discipulum facit; prout etiam Laërtius, apud quem plura de eo inueniet Lector.

76. Item

76. Item corporalium & incorporalium,&c.] *Hoc quoque argumẽtum* Cleanthi *adtribuit, & refellit vbi suprà Gregor. Nyss. dicens: In adsumpto alteram partem falsitatem ipse continere, quæ corpori nullum incorporeum compati dicit.*

77. Sed & Chrysippus manũ ei porrigit, &c.] *Etiam istud* Chrysippi *argumentum adducit, & confutat ibidem Gregor. Nyss. Alterum eiusdem argumentum sub finem c. sequ. citat Auctor, de quo ibi: & quiddam etiam eodem c. 13. Fit eiusdem mentio tamquam insignis Philosophi, c. 31. De altera* Chrysippi *sententia, quæ dæmonia illudebat, vide Adnot. nostras Tomo 1. lib. de Testim. Animæ, cap. 3. num. 11. De eodem scribit ex Cicerone Lactantius lib. 7. cap. 23. quòd fulcierit porticum Stoicorum. Dialecticum interim potius, quàm Philosophũ fuisse, indicat Clemens Alexandr. Strom. lib. 7. quod confirmat Laërtius, qui Zenonis & Cleãthis discipulum faciens, libros Logicos eius enumerat 310. alibi interim citans Physicorum, seu Naturaliũ quæstionum libros. Porrò de* Chrysippo *medico vide infrà num. 203.*

78. Vnde & Lucretius, &c.] *Versus est* Lucretij *lib. 1. de rerum natura (vti etiam ante me adnotauit Latinius) pag. 10. linea 24. quem rursum citat Auctor infrà lib. 4. aduersus Marc. Huic B. August. lib. de Vtilit. credend. cap. 1. adtribuit, quòd ex atomis, sicut Epicurus, Animam constare dixerit. Nec mirum. Epicuri enim sunt omnia (inquit Lactant. li. de Opific. Dei, cap. 6.) quæ delirat* Lucretius? *qui etiam latiss. contra* Lucretij *de Anima corporea sententiam disputat lib. 7. diuinar. Instit. cap. 12. Legimus autẽ omninò:* quæ nisi corporalis corpus non derelinqueret, *pro:* derelinquet.

CAP. VI.

79. Hæc Platonici subtilitate, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De argumentis Platonicorum, quibus incorporalem Animam probãt, *quæ in alteram partem propensior Auctor, soluere nititur; sed frustrà, quum pleraque ex illis omninò concludere, etiam ante nos adnotauerit Gregor. Nyss. vbi suprà cap. 1.*

80. Omne, inquiunt, corpus, &c.] *Argumentum hoc Ammonio Plotini ac Numenij præceptori adscribit Nyss. nec dissentit Plotinus Ennead. 4. lib. 7. cap. 2. quamquam paulò aliis verbis. Eodem ferè pertinet quod ex Platone in Phædro ad hanc sententiam citat Claudianus li. 2. de Statu Animæ, cap. 8 7. contra Faustum: Anima semper à seipsa mouetur, corpus autem per se nõ mouetur; ergo Anima non est corpus.*

81. Ostẽdimus autẽ suprà moueri Animã, &c.] *Nescio ad quem locum alludit, nisi ad id quod obscuriùs dixit c. 1.* ad aliquem motum secundum naturam, aut externum, si non secundum naturam; *apertè alioqui non recitauit, quòd* Anima vaticinatur aut furit. *Lego autem etiam hic:* singillario motu, *quemadmodum suprà lib. adu. Valent. c. 18. nu. 225.*

82. Corporalium, aiunt, rerum qualitates, vt terræ, &c.] *Prorsus sic legendum, pro:* vt terra: *& mox:* per corporales renuntiari sensus, *pro:* census, *quod erat in ædit. Lugdunensi; quia præcedit*, corporalibus sensibus renuntiari. *Hoc autem etiam elegantiss. habetur apud Plotinum lib. 7. Ennead. 4. cap. 8. vnde desumpsisse videtur Tertullianus. Possit etiam idem argumentum colligi ex Aristot. lib. 1. de Anima, cap. 5. Atqui de prouerbiali formula:* Gradum definirionis excludere, *vide nostra Prolegomena; sicuti etiam de illa, quæ paulopòst subiungitur:* Sed nec hic gradus stabit.

83. De insignioribus argumentationibus, &c.] *Habet etiam hanc argumentationem Gregor. Nyssen. pro Anima incorporea, ex Ammonio. Haud absimiliter Marcilius Ficinus Theol. Platon. lib. 8. cap. 2. Animam pasci incorporea & æterna veritate, & proinde incorpoream esse. Quod ipsum iam olim ex Gregorio Nazianzeno citauit Claudian. lib. 2. de Stat. Animæ, cap. 9.*

84. Sorano Methodicæ medicinæ instructiss. auctore.] Sorani *iterum meminit Auctor infrà c. 8. & 14. 15. 25. ac 44 Hic autem addit, quòd* plenissimè super Anima commentatus sit quatuor voluminibus. *Meminit eiusdem B. Cypr. epist. 76. ad Magnum; Ephesium verò medicum fuisse scribit Suidas, qui Romæ claruerit Traiani & Adriani temporibus: qui etiam recenset alterum* Soranum *medicum iuniorem.*

85. sed nemo vnquam cunctanti de exitu Animæ, &c.] *Idem est ac si dicat: quòd nemo* Sorano *dubitanti de immortalitate Animæ, argumentis ex* Platone *aut* Aristotele *sumptis, id illi persuadere nisus sit; quumquam interim de sententia* Aristotelis *ipse Auctor, sicut & alij plerique, variè sentiant, vti latiùs sub initium lib. de Resurr. carnis, num. 23. De ipsis prouerbialibus formulis:* aquam mulsam infundere, *&* micas infarcire, *latiùs in Prolegomenis. Legimus autem cum Latinio:* de minutiloquio Aristotelis infersit, *pro:* interfit. *Rectiùs etiam Gelenius:* de minutiloquio Aristotelis, *quàm Gagnæus:* multiloquio; *quia opponit illud* eloquio, *id est, eloquentia* Platonis.

86. rupicum & barbarorum, quibus alimenta sapientiæ desunt.] *Sequentibus verbis, quid* rupicum *nomine intelligat, Auctor explicat; sicuti etiam suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap 4. Chironem appellat:* rupicem & syluicolam; *ac Apolog. cap. 21.* rupices, & adhuc feros homines. *Hauddubiè inde dictos, quòd in rupibus habitarent.*

87. quia nec opimiorem animã efficiunt, &c.] *Marsilius Ficinus li. 8. Philos. Platon. cap. 2. istud retorquet contra eos, qui dicebant Animam ali cibis corporalibus; quia alioqui (inquit) sicuti corpus, ita & Anima* opimior *redderetur.*

88. & artes, Stoici corporales adfirmañt.] *Quærat curiosus Lector Auctores, qui istud Stoicis adscribunt.*

89. Sic Thales in puteum, &c.] *De* Thalete *suprà vide Adnotat. nostras Apolog. cap. 46. num. 576. & huius lib. c. præced. num. 68. Verumtamen tum de hoc prouerbio, tum de illo:* Chrysippus ad elleborum, *latiùs in Prolegomenis.*

90. quum duo in vnum corpora negauit.] *Eodem argumento vtitur Aristoteles, vt Animam incorpoream probet lib. 1 de Anima, cap. 25. aduersus Empedoclem, qui eam ex elementis componebat; & similiter Plotinus loco citato. Legimus autem cum Gagnæo (secundum quod etiã Latinius admonuit)* sed & bina & terna; *pro eo quod irrepserat mendosiss.* terrena; *item:* perferunt, *pro:* præferunt.

91. Inuenitur etiam in Iure ciuili Græca quædam quinionem enixa filiorum.] *Sicuti hic:* quinionem filiorum, *sic infrà cap. 46.* quinionem voluminum *dixit Auctor. Atqui de hoc sic legitur (vti me admonuerunt Franciscus Balduinus & Latinius) Tit. Si pars hæred. petatur, Digest. l. 5. lege 3. Tradidere non leues Auctores, quinquies quaternos enixam Peloponensem. Ad quem quidem locum adlusisse Auctor non videtur, quum nondum in ius ciuile relatũ esset illud Pauli Iureconsulti Auctori coætanei responsum; non tamen propterea omitti debet (vti ille censuit) illud* in iure ciuili.

Nam, præterquàm quòd notum est ex Caio Jureconsulto D.l. 1. Tit. 2. leg. 1. ius ciuile iam multis sæculis ante Tertullianum eam nuncupationem sortitam fuisse, (Vnde Ius ciuile Papyrianum & Ælianum, etiam ante leges xij. Tabularum, & illud quod Q. Mucio tribuitur, qui primus illud in libros 18. digessit) etiam responsa prudentum Jus ciuile nuncupabantur; & verò illud Iulij Pauli responsum modò citatum, desumptum constat ex l. 17. ad Plautium, siue ex Plautio; qui Tertullianum hauddubiè præcessit, vtpotè sub Adriano Imperatore. Neque verò nouum esse Auctori, Jus ciuile citare, patet suprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, num. 51. 52. & 62. *libro de Velandis virginibus, cap.* 11. *num.* 100. *& hoc ipso libro infrà c. 38. num. 442. Porrò ibi:* vniuersa conditio testabitur: *accipitur more Tertullianico* conditio, *pro* creatura. *Ceterùm ex hoc Tertull. loco putarim castigandam dictam legem, vt legatur:* quinos quater, *pro:* quinquies quaternos; *& similiter apud Plin. li. 7. cap. 3. pro eo, quod vulgò legitur:* binos quater.

Cap. VII.

92. Quantum ad Philosophos, satis hæc, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd etiam apud Christianos Anima corporalis esse videatur. *Verùm etiã hoc caput ad paradoxa Tertulliani pertinet, de quibus inter Prolegomena.*

93. Dolet apud inferos Anima cuiusdam, &c.] *Hunc locum citat Auctor infrà lib. de Resurr. carnis: cap.* 17. Nos autem (*inquit*) animam corporalem & hîc profitemur, & in suo volumine probamus, habentem proprium genus substantiæ, soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. Nam & nunc animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exsules carnis, probauit Lazari exemplum. *Idipsum verò repetit infrà cap.* 9. Sic & diuiti (*inquit*) apud inferos lingua est, & pauperi digitus, & sinus Abrahæ. *Verùm ex hac scriptura Luc. 16. de Lazaro, non concludi Animam esse corpoream, latè deducit B. August. lib. 4. de Anima & eius origine ad Vincentium Victorem, qui in eodem quod aiunt luto hærebat; & post eum Claudianus lib. 3 de Statu Animæ cap. 9. adu. Faustum; asserentes, membra hæc Animæ, non corporaliter, sed spiritualiter intelligenda. Quomodo etiam illa membra interpretatur B. Gregor. Nyssen. lib. de Anima & resurr.*

94. & quid illic Lazari nomen, si non in veritate res est?] *Isto argumento vtuntur, qui historiam hãc esse putant, non parabolam, inter quos Euthymius etiam nomen diuitis adlegat ex traditione Hebræorum; verùm potest vera esse historia, nec propterea propriè debent accipi oculi, lingua, digitus. Hinc & Epiphan. modò parabolam, modò historiam nuncupat. At B. Justinus Martyr lib. quæst. & respons. qu.* 9. *neque parabolam esse, neque historiam, sed mixtum quid.*

95. Ad quod & Christus moriendo descendit, &c.] *De hoc etiam latiùs infrà cap.* 55. *Est autem obscurum illud:* si nihil Anima detinet sub terris; *& legendum quidem videretur prima facie:* Animam, *nisi adijceretur:* Nihil enim si non corpus, *atque adeò magis videtur legendum,* detinetur; *sed neutrum adhuc satisfacit.*

96. Nihil enim si non corpus.] *Ad hunc locum alludit B. August. lib. 10. de Gen. ad litt. Tertullianus* (*inquit*) *non ob aliud corpus esse Animam credidit, nisi quod eam incorpoream credere non potuit; & ideò timuit* ne nihil esset, si corpus non esset. *Et rursus sub finem eiusdem libri: Quis hunc crederet cum isto corde tam disertum esse potuisse; sed tremenda sunt ista, non ridenda; ad hoc enim nunquam cogeretur, si aliquid cogitare posset, quod sit, & quod corpus non sit.*

97. Reddã de isto plenius & opportunius, &c.] *Adludit ad cap. infrà* 51. 52. 53. 54. & 58. *Vbi agit tum de excessu & receptu Animarum post hanc vitam, tum de tormẽto siue solatio earumdem in diuersorio inferi, vel in igne, aut in sinu Abrahæ.*

98. Inquantum enim omne corporale passibile est, &c.] *Istud egregiè refutat B. August. loco supracitato statim post verba præcedentia. Qui sanè (inquit) quoniam acutus est, interdum contra opinionem suam visa veritate superatur. Quid enim verius dicere potuit, quàm id quod ait quodam loco:* omne (*sic enim lego, pro:* esse) corporale, passibile est: *Debuit ergo mutare sententiam, qua alibi dixerat:* etiam Deum corpus esse. *Neque enim arbitror eum ita desipuisse, vt etiam Dei naturam passibilem crederet.*

Cap. VIII.

99. Abruptum alioquin & absurdum, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* De aliis argumentis, quibus Animam probabant incorpoream; *quæ quamquam pleraque minus efficacia, non tamẽ satis aptè refellere ea potuit Auctor, qui ex proposito videtur omisisse alia quæ magis conuincunt.*

100. quia ceteris corporalibus exemplis non adæquet.] *Huc pertinet quod Plotinus vbi suprà, & Aristot. lib. 1. de Anima cap.* 5. Animam de corporalium censu adimunt (*vti verbis Auctoris vtar*) *quòd ab affectionibus corporum elementarium exempta sit, vtpotè non rara, vel densa, calida, frigida, alba, nigra, leuis, aspera.*

101. Siquidem & ipsi Philosophi, &c.] *Ad eãdem* Empedoclis amicitiam & inimicitiam *alludit Athenagor. Orat. pro Christ. qui dicit: Non quòd opinari possint contrarium quidquam esse Deo,* velut amicitiæ contentionem secundum Empedoclem. *De qua eius opinione vide Laërtium.*

102. quia digressa ea, grauiora efficiantur corpora defunctorum, &c.] *Istud argumentum hactenus apud Platonicos reperire non licuit, sed neque magni momenti est.*

103. Ceterùm etsi inuisibilis Anima, &c.] *Hanc argumentationem ipse suggerit Plato, tum in Epinomide, tum maximè in Phædone, siue de Anima: quum corpus dicit visibile, Animam inuisibilem.*

104. Solem noctuæ oculis nesciunt.] *Eodem pertinet quod infrà legitur Tom. 5. Epist. de cibis Iudaicis:* quando noctuam interdicit lucifugus veritatis; *vbi de differentia* noctuæ, *bubonis, & nycticoracis, ex Leuit. cap. 11. & Deuteron.* 14.

105. aquilæ ita sustinent, &c.] *De hoc Plinius in hæc verba lib. 10. cap. 3. Nat. hist. Haliæetus* (Aquilæ *genus*) *implumes etiamnum pullos suos percutiens subinde cogit aduersos intueri solis radios: & si flentem conniuẽtemque animaduertit, præcipitat è nido velut adulterinum & degenerẽ. Ad quẽ, more suo, adludit hic Auctor.*

106. Sic Ioannes in spiritu Dei factus, Animas Martyrum conspicit.] *Similiter dixit c. sequ.* Per has lineas & Animæ Martyrum sub altari intelliguntur. *Nihil tamen faciunt loci Apocal. pro anima corporea. Sic etiam suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap.* 5. Clamant ad Dominum in visu Animæ Martyrum. *Vtrobique*

autem

autem vnica voce, Martyrum vertit, pro eo quod ex Græco Latinè legitur Apocal. 6. Interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium quod habebant; & Apocal. 20. Decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei; propriè Martyras accipiens. Verùm de alia etiam eius vocis significatione, videat Lector Adnot. nostras suprà Tom. 2. lib. ad Martyras, num. 1.

CAP. IX.

107. Quum Animæ corpus adserimus, &c.] Titulum hic retinuimus antea excusum, qui ex margine in textum irrepserat: De effigie Animæ. Pertinet interim etiam hoc caput ad paradoxa Auctoris inter Prolegomena. Huc autem alludit B. Augustin. ad Quodvult-Deum, his verbis: Animæ corpus tribuit Tertullianus, sed sui generis. Quod aliquo sensu verum esse posse ibidem indicat, verbis vbi suprà à nobis citatis, ne hic prolixiores simus. Atqui lego: vt hæc adesse, quà corpus ostendamus, pro: quàm corpus.

108. & omnimodò debita corpulentiæ, adesse Animæ, &c.] Huc rursum respicit loco postremò citato B. August. dum inquit: Quamuis de Anima tale quid sentiat, nempè qualia sunt omnia quæ propriè dicimus corpora. Eodem pertinet quòd Tertulliano etiam adscribat Animæ extensionem. Quantitate tamen carere docet idem lib. de Animæ quantit. cap. 7. Pulcrè etiam istud quasi aliud agens refutat Nyssen. lib. 2. Philosoph. qui est de Anima, cap. 1. Essentialiter ipsi Animæ, & secundum seipsam tres non adesse dimensiones (longitudinem dico & latitudinem & sublimitatem cum Tertulliano) sed secundum accidens dumtaxat, quia videlicet in corpore sit dimensio.

109. Quid nunc quòd & effigiem Animæ damus, &c.] Istud etiam Tertulliano adscribit B. August. quòd Animam effigiatam dixerit. Hinc autem videre est, quàm verum illud Philosophi, vno inconuenienti dato, multa sequi.

110. Platone nolente, quasi periclitetur de Animæ immortalitate, &c.] Vide Platonem in Phædro, vbi disertis verbis effigiei expertem & coloris Animam facit, verbis citatis à Clement. Alex. lib. 5. Stromatum.

111. Est hodie soror apud nos reuelationum charismata sortita, &c.] Quamquam (vti suprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15 num. 121.) frequentes fuerint in primordio Ecclesiæ reuelationes apud orthodoxos; quia hic præcedit: post Ioannem quoque Prophetiam meruimus & consequi; certum est hic Auctorem de Priscilla loqui, Montani socia: non enim verisimile est, diuina aliqua reuelatione comprobatum esse, Animam modò corpoream, sed & aërei esse coloris; Deinde illud peculiare Priscillæ de extasi in spiritu conuersatione cum angelis & Domino, & quòd quorumdam corda dignoscere crederetur, vti latiùs in vita Auctoris. Contra eandem enim dixit ipse ante hæresin Auctor; lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 41. quòd curationes repromitteret, pro quo hic: medicinas desiderantibus sumit, aut potiùs (sicuti legendum conijcio) submittit. Neque interim propterea Montano etiam adscribendæ, quas hic recenset, Ecclesiastica ceremoniæ, quia, vti mox subiungitur; etiam alijs libris earundem meminit ante omnem errorem conscriptis.

112. in Ecclesia.] Quòd Ecclesiæ iam tum Christianis fuerint in vsu, suprà à nobis comprobatum est Tomo 2. lib. de Orat. num. 1. & dicto lib. de Idololat. cap. 7. num. 29.

113. inter Dominica sollemnia.] Similiter mox: post transacta sollemnia. De qua & alijs sacrificij Christiani periphrasibus à Tertull. vsitatis, dictis nostris adnotat. in lib. de Orat. immediatè post Tractatum de Ecclesijs.

114. prout scripturæ leguntur, aut Psalmi canuntur, aut adlocutiones proferuntur, aut petitiones delegantur.] De his quatuor, quæ etiamnum in Ecclesiæ sacrificio vsitata sunt, vide ibidem paulopòst Adnotat. nostras; & præterea de lectione scripturarum, Apolog. cap. 39. num. 501. de Psalmorum cantu ibidē, num. 520. De petitionibus quæ Deo delegantur, n. 499. & 500. Denique ad Adlocutiones quæ proferuntur pertinet, quod frequenter in Missa iteratur à sacerdote: Dominus vobiscum; & ab Episcopo: Pax vobis; item ab vtroque frequentissimè: Oremus; & in Præfationis initio: Sursum corda; ac: Gratias agamus Domino Deo nostro; de quibus ibidem lib. de Orat. num. 1. & adnot. nostris in B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica, num. 85. ac lib. de Exhortat. Mart. num. 32.

115. Post transacta sollemnia dimissa plebe.] De dimissione plebis post Missæ finem, quæ dicitur: Ite, Missa est; puto me etiam nonnihil ibidem adnotasse; certè eodem alludis B. Cypr. lib. de Spect. nu. 7. cùm dixit: Dimissus, & adhuc gerens secum, vt assolet, Eucharistiam.

116. tenera & lucida & aërei coloris.] Sic omninò legendum, pro: ætherei coloris, patet ex B. Augustino sub finem lib. 10. de Gen. ad litt. qui de Tertulliano ait: Item quum Animæ etiam colorem diceret aëreum ac lucidum. idque eo magis, quòd mox etiam sequatur: Quem igitur alium æstimabis Animæ colorem quàm aëreum (sic lego, pro: aërium) ac lucidum? Idem etiam paradoxò adscribit Origeni B. Hieron. alicubi. Quid autem respondeat August. vide infrà num. 124.

117. non vt aër sit ipsa substantia eius, etsi hoc Ænesidemo visum est.] Ænesidemi iterum fit mentio infrà cap. 14. vbi ipsi quoque adscribit, quòd Animæ vnitatem tueatur. Et cap. 25. de Animæ origine ex rigore aëris, num. 327. Suprà etiam ex Laërtio diximus, num. 58. quòd Heraclidis fuerit discipulus ex Pyrrhonis schola; quibus adde, quòd Pyrrhonicarum rationum libros octo ab eo conscriptos dicat.

118. & Anaximeni.] Huic adtribuunt, quòd aër sit substantia animæ, Macrobius in Somnium Scipionis, Marsil. Ficin. Theol. Plat. lib. 6. cap. 1. & Franciscus Picus lib. de Vanitate gentium, & Viues in B. August. lib. 11. cap. 10. vbi quorumdam Philosophorum eandem recenset sententiam. Quò alludit etiam quod infrà habet auctor lib. 1. aduers. Marc. Deum aërem dixit Anaximenes. Anaximandri hunc discipulum facit Suidas, etiam ipsum Milesium; cuius duo epistolia ad Pythagoram, reperiuntur apud Laërtium.

119. puto secundum quosdam & Heraclito.] Suprà cap. 5. dixit Heraclitum ex igni Animam effinxisse; quam opinionem præter alios Auctores ibi citatos num. 66. etiam sequitur Aristot. lib. 1. Metaphys. cap. 1. Qui interim etiam cap. 2. lib. 1. de Anima, cum Greg. Nyssen. & Plutarcho, locis suprà citatis, adtribuit illi, quòd exhalationem Animam dixerit; quæ si pro respiratione accipiatur, vti à Lud. Viue loco mox citato, ad hanc opinionem magis accedit. Nec mirum est de eius sententia differre Auctores, quum ob obscuritatem Scoticum dictum suprà adnotauerim cap. 2. num. 32.

120. nec vt lumen, etsi hoc placuit Pontico Heraclidi.] Ex hoc loco restituendus Macrobius in Som-

nium Scipionis cap. 4. (nam idipsum narrat) & scribendum: Ponticus Heraclides, *non:* Heraclitus; *neque enim vspiam mentio inuenitur* Heracliti Pontici, *sed* Heraclides Ponticus *Philosophus, Speusippi primùm, deinde Aristotelis auditor, commemoratur à Laërtio; qui nominatim de Mente, de Anima, & de Natura libros ediderint, maximè quum consentiat etiam Marsilius Ficinus Theol. Plat. lib. 6. cap. 1.*

121. Nam & ceraunicis gemmis, &c.] *De his vide supra Tom. 2. lib. de Hab. mulieb. cap. 1. num. 13. Hic autem solùm de eo agit genere, quod (teste Isidoro Etymol. lib. 16. cap. 13.) Hispania in Lusitaniæ littoribus gignit, cui color vt pyropo rubenti, & qualitas, vt ignis.*

122. nec beryllis ideò aquosa materia, &c.] *De* Beryllis *vide Plinium in Natur. histor. lib. 37. cap. 5. Videtur interim de postremo illorum hîc loqui genere, qui crystallus ferè sunt similes, ex verbis illis:* quòd fluctuent colato nitore, *id est, purgatissimo nitore, per Metaphoram.*

123. & velut in forma gelasse.] *Vide latiùs infrà sub finem cap. 23. de hoc paradoxo.*

124. Hic erit homo interior, &c.] *Etiam hunc locum citat B. Augustinus vbi suprà, lib. 10. de Gen. ad litt. cap. 25. ex quo reposuimus:* & in somnis fungitur, *pro:* in somniis, *maximè quum ibidem subiungat:* Ecce (*inquit*) quibus auribus & quibus oculis debuit audire & videre Deum populus, quibus Anima in somnis fungitur; *quum, si ipsum Tertullianum quisquã videret* in somnis, *numquam se diceret ab eo visum, & cum eo locutum, quem vicissim ipse non vidisset. Postremò si Anima seipsam videt* in somnis, *quum iacentibus vtique vno in loco membris corporis sui, ipsa per varias imagines euagatur quas videt; quis eam aliquando vidit* in somnis (*ita tacitè redarguens paradoxum, de quo suprà num. 116*) aërei coloris aut lucidi, *nisi fortè vt cetera, quæ similiter falsò videt? nam & hoc potest videre. Sed absit, vt eam talem, quum euigilauerit, credat. Alioquin, quando se aliter viderit, quod magis crebrum est, aut mutata erit Anima eius; aut nec tunc Anima videtur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Æthiops non penè semper nigrum se videt* in somnis; *aut si in alio colore se vidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria?* aëreo *tamen* colore aut lucido, *nescio vtrum se vnquam vidisset, si istum numquam legisset vel audisset.*

CAP. X.

125. Pertinet ad statum fidei, simplicem Animam determinare, &c.] *Etiam hic veterem titulum retinendum putaui:* Vnum esse Animam & spiritum. *In quo Auctori consentit B. August. lib. de fide & symb. cap. 10. & apertiùs Auctor lib. de Dogm. Eccles. inter illius opera, cap. 19. & 20. Non est (inquit) tertius in substantia hominis spiritus, sicut Didymus contendit, sed* spiritus ipsa est Anima; *quæ (id enim haud dubiè addi debet) pro spiritali natura, vel pro eo quod spiret in corpore,* spiritus *appellatur;* Anima *verò, ex eo, quòd ad viuendum & ad viuificandum animet corpus. Deinde ad tacitam illius obiectionem respondens: Tertium verò (inquit) qui ab Apostolo (quomodo etiam intelligendus venit D. Iren lib 5. cap. 6.) cum corpore & anima inducitur, spiritum, gratiam S. Spiritus intelligimus. Quæ ipsa verba quum repetat Auctor libri de Spiritu & Anima cap. 9. vel inde constat, Augustini non esse, sed potius, vti Trithemius censet, Hugonis à S. Victore. Atqui:* ad statum fidei pertinere *istud dicit, eo quòd ad confirmandam fidem nostram pertineat; nam & ex Genesi cap. sequ. probat:* Spiritum & Animam eadem esse.

126. secundum Platonem.] *Ita istud intelligendum, quòd* Plato simplicem Animam determinarit, *eo quòd senserit, non compositam ex Spiritu & Anima. Vti enim ex Timæo clarè constat, confundit respirationem cum perspiratione.*

127. Quidam enim volunt, &c.] *Agit contra Aristotelem lib. de Respirat. cap. 1. Hippocratem, & alios, qui non omnibus animalibus respirationem concedunt; quorum proinde sententiâ, diuersa erant Spiritus & Anima.*

128. eo quòd non habeant organa spiritus, pulmones, & arterias.] *Prius, de* non habentibus pulmones, *refert Aristoteles cap. 4. lib. de Respir. & lib. 3. de part. animal. cap. 6. vti & Galenus de partium vsu, lib. 6. cap. 9. ad insecta; qualia hic, & rursum ca. 32. enumerantur:* culices, formicæ, & tineæ; *posterius ad pisces, quibus* arterias deesse vult, *id est, interiores illas fistulas (vti Plinius describit lib. 11. cap. 37.) ad* pulmonem & cor *pertingentes. Cui etiam satis ibidem Plin. consentit, dicens pauca* pulmonem *habere aquatilia; & ibidem sub finem ca.* deesse arterias *molli piscium generi. Cui tamen contrarium tuetur ipse idem Plinius de Piscibus, lib. 9. cap. 7.*

129. neque formica, si membris huiusmodi caret, idcircò negabitur spirare.] *Videtur istud Auctor mutuatus ex postremo illo Plinij loco: Sine pulmone (inquit) nullum animal putatur spirare. In qua sententia fuisse Aristotelem video, & multis persuasisse doctrinæ indaginibus. Nec me tamen protinus huic opinioni eorum accedere haud dissimulo; quoniam pulmonum vice aliis possunt alia spirabilia inesse viscera, ita volente natura, sicut & pro sanguine multis alius humor. Quod ipsum repetit lib. 11. cap. 3. latiùs; vnde videtur multa mutuatus auctor: Imitatus Democritum, Anaxagoram, & Diogenem, qui (ipso Aristotele teste) omnia animantia spirare dixerunt.*

130. Herophilus ille Medicus, &c.] *De hoc* Herophilo *Plinius lib. 20. cap. 2. lib. 25. cap. 1. lib. 26. cap. 2. ac 3. & lib. 29. cap. 1. quorum postremo loco ait: Omnes eas (nempè Medicorum factiones) damnauit* Herophilus, *in Musicos pedes venarum pulsu discreto per ætatum gradus; deserta deinde & hæc secta est, quoniam necesse erat in ea litteras scire. Item lib. 11. cap. 37 quod propiùs ad institutum accedit. Arteriarum (inquit) pulsus, in cacumine maximè membrorum, euidens index ferè morborum, in modulos certos legesque metricas, per ætates, stabilis, aut citatus, aut tardus, descriptus ab* Herophilo (*sic enim lego, pro: descriptas ab* Eriphylo) medicinæ vate, *miranda arte, nimiam propter subtilitatem desertus; quem librum eius de Pulsibus citat Galenus alicubi. Meminit eiusdem Plutarchus de modo respirandi agens, li. 4 de placito Philos. cap. 22. & lib 5. cap. 2. ex cuius verbis etiam liquet, Anatomicum fuisse. Memio etiam eius fit (iuxta quod Latinius adnotauit) apud Celsum in Proœm. lib. 1. & Cicer. lib. 2. Academ. Qui quum nihil ea de re tradant, quam hic habet Auctor, parum referre puto, siue legas:* qui sexcentos exsecuit, *cum Gelenio, siue cum Gagnæo:* septingentos. *Infrà cap. 25.* maiorum profector, *vocatur. Citatur eiusdem sententia de* Hegemonico circa cerebri fundamentum, *infrà cap. 15.*

131. designa oculos, denota pupillas.] *Loquitur de* culicibus & formicis *&* tineis: *etsi verò* oculos *Plinius loco iam citato adtribuere videatur: sicuti insectis omnibus*

omnibus, pupillas *negat. Sed sufficit ad Auctoris intentionem, quòd non appareant eorum oculi, etsi habeant.*

132. Sed & exedunt tineæ; demonstra mandibulas, deprome genuinos.] *Conforme est illud Plinij eodem loco: Dentium vice aculei insectis; qui addit: homini nouissimos dentes*, genuinos *dici.*

133. Sed & personant culices, &c.] *Etiam hoc ex Plinio sumpsit lib. 11. cap. 2. & 51.*

134. exhibeas pabuli transmittendi, &c.] *Huc pertinet illud eiusdem lib. cap. 37. Sanguine carentibus venter nullus; intestinus enim quibusdam ab ore incipiens, quadam via eodem reflectitur.*

135. quemadmodum & incedunt quædam sine pedibus, &c.] *Pulcra distinctio inter incessum quorumdam sine pedibus*; vtpotè, manante impetu, quod angues; insurgente conatu, quod vermes: spumante reptatu, quod limaces.

136. ergo duo non erunt quæ diuidi non possunt concreta.] *Ita Gelenius, quantum apparet, ex Britannico Lalandi codice, pro eo quod pluribus verbis Gagnæus*: quæ diuidi non possent, & fuissent, sed licet duo esse concreta, sed non erunt concreta. *Neutrum placet, nec mederi licuit, quòd non esset ad manum MS. cod.*

CAP. XI.

137. Sed vt Animam spiritum dicam, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: Quomodo Anima spiritus, nempè quia spirat, non quia propriè spiritus est. *Verùm etiam hoc ad paradoxa eius pertinet, de quibus in Prolegomenis: alioqui enim si spiritus propriè esset, corpus non esset. Atque hoc est quod cap. praced. dixit*: Erunt & aliæ spiritus species, vt ex Deo, vt ex diabolo. *Propriè interim videtur sumpsisse lib. de Pœnit. cap. 3. quum* spiritum *dicit* afflatu Dei consummatum.

138. Ceterùm aduersus Hermogenem, &c.] *Videtur rursum adludere ad librum De censu Animæ* aduersus Hermogenem, *ex quo infrà Tom. 4. istud inter fragmenta eiusdem collocauimus; vbi de hac sententia latiùs.*

139. Nisi propter hæreticos, qui nescio quod spiritale semen infulciunt Animæ, &c.] *Aduersus Valentinianos agit, & ex scripturis hanc eorum hæresin (de qua suprà lib. aduers. eosdem cap. 25.) confutat.*

140. Deum flantem in faciem hominis flatum vitæ, &c.] *Adludit ad illud Gen. 2. supracitatum cap. 3. & lib. aduers. Hermog. cap. 31.* Et flauit Deus flatum vitæ in faciem hominis, & factus est homo in Animam viuam; flatum vitæ, *Animam vtrobique interpretatus; quam explicationem veram esse suprà ostendimus, lib. de Baptis. cap. 5. num. 43. Quibus addere visum est illud Theodoreti in Epit. diuin. dogm. Nomine* flatus *non intelligimus partem aliquam essentia diuina, secundum Cerdonis & Marcionis rabiem; sed* Animæ *naturam per id denotari, quòd Anima spiritus sit rationalis & intellectualis. Cui consentit etiam Prudent. in Hamartig. & ante Tertullianum B. Irenæus lib. 5. cap. 7. Quare malè inter hæreses recenset Philastrius, Animam Dei flatu dicere.*

141. Spiritus ex me prodiuit, & flatum omnem ego feci.] *Suprà lib. aduers. Hermog. cap. 32. nullam facit, citans hanc scripturam Isai. 57.* spiritus & flatus *differentiam; immò eam spiritum intelligi dicit, de quo etiam venti constiterunt: hic verò spiritum pro Spiritu sancto, flatum pro Anima; imitatus Irenæum lib. 5. aduers. hæret. cap. 12. ferè de verbo ad verbum, per citationem non solùm huius, sed & sequentium scripturarum. Aliud enim est (inquit)* adflatus *vita, qui & animalem efficit hominem; aliud* spiritus *viuificans, qui & spiritalem efficit eum. Propter quod ipse Isaias, distinguens ea quæ prædicta sunt, ait: Spiritus enim à me exiet, &c. ne prolixiores simus. Et verò, vti rectè adnotauit B. August. lib. 13. De ciuit. Dei, cap. 24. differentia vocabulorum Græcorum id indicat; nam priori loco* πνεῦμα *est, quomodo semper in scripturis spiritus sanctus appellatur; posteriori* πνοὴ, *quod variè (inquit ille) nostri interpretati sunt, aliquando flatum, aliquando spiritum, aliquando inspirationem vel aspirationem, aliquando etiam Animam. Vide plura huc pertinentia in doctiss. illo Commentario in Isaiam viri eruditiss. Dn. Leonis à Castro. Mirum est interim illud; quum omnes aditiones tam Hebraica quàm 70. & Chaldaica, item Patres omnes hunc locum citantes, legant in Futuro*: exiet, *quod solus Tertull. legat*: prodiuit; *quod tamen ipsius germanum esse patet ex eo, quòd haud absimiliter legatur lib. aduers. Hermog. vbi suprà*: Spiritus à me exiuit.

142. Qui dedit flatum populo super terram, & spiritum calcantibus eam, &c.] *Etiam hic ferè ad verbum imitatur B. Iren. vbi suprà, qui post recitata eadem Isai. 42. verba addit: Adflatum quidem communiter omni qui super terram est populo dicens daturum, spiritum autem his qui conculcant terrenas concupiscentias. Consentit etiam B. Basilius lib. de S. Spiritu, cap. 21.*

143. quia & Apostolus non primùm quod spiritale est, sed quod animale, postea spiritale.] *Istud quoque ad verbum ex eodem B. Irenæi loco.*

144. Nam, etsi Adam statim prophetauit magnum illud Sacramentum, &c.] *Etiam hic locus adiici poterat suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 40. num. 248. ad confirmationem Ecclesiastici dogmatis, quòd Matrimonium* Sacramentum *sit. item & similis locus infrà cap. 21. vbi de tota hac scriptura Gen. 2. &* Adæ extasi *latiùs.*

CAP. XII.

145. Proinde & animum, &c.] *Capitis huius inscriptionem Gelenij retinuimus*: Non separati animam & animum. *De quo in hac verba Lactantius lib de Opific. Dei, cap. 18. Sequitur alia, & ipsa inextricabilis quæstio: Idémne sit anima & animus, an verò (en exceptionem Auctori conformem, quid* animus & anima *propriè dicantur) aliud sit illud quo viuimus, aliud autem quo sentimus & sapimus. Non desunt argumenta in vtramque partem. Qui enim vnum esse dicunt, hanc rationem sequuntur (quæ hauddubiè ad intellectum loci huius facit) quòd neque viui sine sensu possit, nec sentiri sine vita, ideóque esse non posse diuersum id, quod non potest separari; sed quicquid est illud, & viuendi officium, & sentiendi habere rationem; idcircò animum & animam indifferenter appellant duo Epicurei Poëtæ. Vbi imprimis adludit ad illud Lucretij lib. 3.*

Nunc animũ atque animã dico cõiuncta teneri
Inter se, atque vnam naturam conficere ex se.

Reliqua omittimus, quia sunt pro contraria Auctori sententia, quam etiam magis amplectitur Lactantius, vti patet lib. 7. diuinar. Institut. cap. 12. Tertulliano verò consentit Hugo de S. Victore, seu quisquis auctor

est libri de Spiritu & Anima, cap. 34. Item (inquit) Animam & animum idem dicimus, sed anima vitæ, animus est consilij. *Ego verò, quandoquidem ad fidem non pertinet, aliis discutiendum relinquo, vtra verisimilior. Certè B. Augustin. & alij Patres indifferenter etiam nunc animam, nunc animum appellant. Auctor etiam non hîc agit, vt doceat idem esse omninò animum & animam, sed, vti in Argumento huius capitis, non separari à se mutuò, & mutua præstare officia.*

146. siue mens est, νοῦς apud Græcos.] *Quum animus Græcè (vti rectè hic Tertull.)* νοῦς apud Græcos *dicatur, anima verò* ψυχὴ; *non possum illis adsentire (vt hoc obiter adnotem) qui libris Aristotelis* περὶ τῆς ψυχῆς, *titulum dant: De animo, non de Anima, vti vulgatum est. Quod confirmatur etiam infrà num.* 150. *&* 156.

147. qui etiam vniuersitatis motatorem animum decernunt.] *Intelligere videtur Thaletem, qui Aristot. teste lib. 1. de Anima, cap. 5. totum vniuersum dicebat animatum, & animam eius Deum. Item ad Zenonem, qui (vti ipse Auctor inquit Apolog. cap. 21.)* Factiratorem vniuersitatis determinabat, & Deũ vocari, & Animum Iouis. *A quibus etiam non dissentiebat Pythagoras, qui Lactant. teste libro 1. cap. 5. Deum animum dicebat, qui per vniuersas mundi partes, omnémque naturam commeans atque diffusus; ex quo omnia quæ nascuntur animalia, vitam capiant. Et verò Aristoteles, Thaletis, Anaxagoræ, Diogenis, Heracliti, Alcmæonis similes opiniones recenset, lib. 1. de Anima, cap. 2.*

148. illum Deum Socratis.] *Quod Plato de* Deo *ex sententia* Socratis *scripsit, non modò Auctor, sed etiam B. Iustinus Apolog. 2.* Socrati tribuit; *at ille in Timæo, Iouis animam per vniuersum mundum diffusam etiam sensit; quem ipsum parentem & opificem vniuersorum inuentu difficilem pronunciauit; quemadmodum B. Augustin. citat lib. 13. de ciuit. Dei, cap. 17. Quò etiam pertinet illud Auctoris suprà Tom. 1. Apolog. cap. 47.* Platonici Deum intra mundum collocant, qui gubernatoris exemplo intra illud maneat quod regat. *Neque est quod obstet Animæ mundi appellatio apud Platonem; quia certum est, apud eum* νοῦν *&* ψυχὴν *frequenter pro iisdem accipi.*

149. illum Valentini Monogenem ex Patre βύθῳ, & matre ἐννοίᾳ.] *Quum me admonuisset Harrisius locum hunc corruptum esse, & ego id certò deprehendissem, eo quòd lib. adu. Valentin. cap. 7. (vbi de his latiùs)* Monogenis mater *appelletur aut* σιγὴ, *aut* χάρις, *aut* ἔννοια, *nusquam verò etiam apud aliquem alium Auctorem* εἰρήνη, *quod hic legebatur, omninò substitui* ἐννοίᾳ, *vocem qua maximè affinis sit.*

150. Quamuis Anaxagoræ turbata sententia est, &c.] Anaxagoras *(inquit loco iam citato Lactant.) Deum esse dixit infinitam mentem, quæ per se ipsa moueatur. Nec absimiliter B. Augustin. lib. 8. de ciuit. Dei:* Anaxagoras *(inquit) Anaximenis auditor, harum rerum omnium quas videmus, effectorem diuinum animum sensit. Idem est quod hîc Auctor de illo:* Initium omnium commentatus animum; *cui addit:* & tamen eundem alibi animam edicit. Anaxagoræ *autem etiam suprà fit mentio Tom. 1. Apolog. cap. 46. & infrà cap. 43. de quo vide Laërtium.*

151. & vniuersitatis oscillum de illius axe suspendens.] *De hac phrasi vide suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. num. 18. ad illud:* in oscillum penduli impetus.

152. Hoc etiam Aristoteles denotauit, &c.] *Adludit hauddubiè ad Aristot. lib. 1. de Anim. cap. 2. vbi iisdem penè verbis Anaxagoræ sententiam deducit, inter cetera his verbis: Anaxagoras autem minus de his sententiam suam explanat; multis enim locis boni rectique mentem caussam esse dicit, alibi autem animam ipsam mentem esse dicit, &c. quod rursum non ita multo pòst repetit; hoc vno addito, quòd ibi non possit transferri* animum, *quia animum & mentem pro eodem haberi patet huius capitis initio. Siue autem legas:* nescio an sua paratior implere, quàm aliena inanire, *cum Gelenio, sine damnare, cum Gagnæo, perinde est.*

153. Denique & ipse definitionem Animi quum differret, &c.] *Locus iste Aristotelis inuenitur eiusdem libri cap. 4. in hæc verba:* Mens autem diuinum quid est, passionéque vacat; *& proinde rectè addit Auctor:* abstulit & ipse eum à consortiò Animæ. *Verùm viuis rationibus eam sententiam confutat.*

154. Nam & sensus passiones facit Aristoteles, &c.] *Habet istud idem Aristoteles lib. 2. de Anima, cap. 5. Fit itaque (inquit) sensus, quum mouetur atque patitur aliquid; nam ipse sensus alteratio quædam esse videtur. Quod si verum est, inquit Auctor, quum nihil istorum Anima patiatur sine animo, iam ergo passibilis est animus, contra quàm sentit Aristoteles.*

155. & Democritus obtinebit, differentiam tollens, &c.] *Rectè id quidem; nam (vel ipso Aristotele teste lib. 1. de Anima. cap. 2.)* Democritus animam mentémque idem esse dixit. *Atqui* Democriti *sententiam de somno, infrà videre est cap. 43. & suprà Tom. 1. Apologet. cap. 46. Cur seipsum excæcauerit, diximus num. 581. ex Laërtio: apud quem & Suidam plura de eodem videre est. Hoc hic addemus dumtaxat, quòd libros scripserit* De mente, de sensibus, & de Anima, Democritus iste *Abderites. Infrà eidem etiam adscribitur capite 15. assertio Hegemonici.*

Cap. XIII.

156. Ad hoc dispicere superest, &c.] *Caput hoc à præcedenti dissectum inscripsimus:* Quòd circa animam, non animum, sit principalitas. *Per hoc enim confirmatam vult priorem suam sententiam contra Anaxagoram & Aristotelem; vt quandoquidem in Anima inuenitur principalitas, quam illi in animo constituebant, non habeantur proinde pro iisdem; immò, vti iam dixit,* animus sit animæ officium, *&, sicuti infrà cap. 18.* anima sit animi suggestus & structus. *Alij, vti Hugo de S. Victore lib. de spir. & Anim. cap. 11. dum mentem in anima eminere dicunt, eò respiciunt, quòd animi sit sapere, animæ viuere; econtrariò cum Auctore Animæ principalitatem tribuere licet, quòd nisi viuat, sapere anima non possit. Ipse interim alias adfert rationes: nempè,* quòd animæ nomine totius hominis mentio titulata sit, *&* quòd Animam Deus semper adloquitur.

157. Quantas animas pasco, ait diues.] *Istud ex Plauti Pluto, aut alio quopiam Comico, desumptum est. In eo autem quod addit:* animam agere, *videtur imitari*

tari Ciceronem lib. 1. *Tuscul. quæst. Vbi ait: Animam autem, etiam animum ferè nostri declarant nominari; nam & agere animam dicimus. Ipse autem animus ab anima dictus est.*

158. Faciem tamen operis frontémque materiæ de Anima vnusquisque proscripsit.] *Si hoc verum sit de Philosophis & Medicis, ergo necessariò titulus librorum Aristotelis* De Anima *verti debet, non de Animo, vti suprà quoque diximus num.* 145. *&* 146.

159. Animam Deus semper adloquitur, &c.] *Adludit ad eas scripturas frequentiss. in libris Leuitici & Numeri, ac alibi: Anima quæ peccauerit; & similes. Item ad illud Psalm.* 34. *Dic animæ meæ, salus tua ego sum.*

160. Illam saluam venit facere Christus, &c.] *Reliquæ scripturæ, quas hîc citat, satis notæ sunt, Luc.* 9. *Matth.* 10. *& Ioan.* 10. *Illud verò*: illam pluris fieri vetat, *paraphrasticῶs vertit, pro eo quod Luc.* 14. *iubetur Christianus odisse animam suam, hoc est non pluris facere quàm Deum.*

Cap. XIIII.

161. Singularis alioquin & simplex, & de suo tota est, &c.] *Inscriptionem huic capiti, quod etiam à præcedentibus separandum putauimus, dedimus*: Quòd Anima sit indiuisibilis præterquàm in potentias diuersas. *Quod ipsum repetit infrà cap.* 51. Ceterùm (*inquit*) anima indiuisibilis vt immortalis. *Et verò eandem esse sententiam non modò communem omnium Philosophorum, sed etiam B. Augustini constat lib.* 6. *de Trinit. cap.* 3.

162. Si enim structilis & dissolubilis, &c.] *Hîc quodammodò Tertull. seipsum conuincit; quum non structilem neque* dissolubilem *confitetur, atque adeò immortalem, cui opponitur.*

163. Diuiditur autem in partes, &c.] *Seipsum explicat paulopòst Auctor, quum dicit*: Huiusmodi autem non tam partes Animæ habebuntur, quàm vires, & efficaciæ, & operæ. *Vnde & Nyssen. lib.* 4. *Philos. cap.* 8. *Animam (inquit) in virtutes vel species vel partes diuidunt.*

164. nunc in duas à Platone.] Platoni *&* Pythagoræ *idipsum tribuit Plutarchus lib. de Placit. Philos.* 4. *cap.* 4. *& in Commentario de virtute Morali, nempè* λογικὸν, *&* ἄλογον, *quod quomodo constet cum eo, quod plerisque in locis tres partes Animæ faciat Plato, infrà dicemus latiùs cap.* 16. *vbi ex proposito de sententia Platonis disputat, num.* 208.

165. nunc in tres à Zenone.] *Quum* Zeno *Stoicorum princeps fuerit, & illis mox octo partes tribuantur; videtur aliquid aliud substituendum, pro* Zenone: *fortaßis* Varrone. *Nam Varro (inquit B. August. lib.* 7. *de ciuit. Dei, cap.* 23.) *in libro de Diis selectis, tres esse affirmat Animæ gradus, vegetatiuum nempè (vti in compendium verba eius contrahamus) sensitiuum, & rationalem; verùm codicibus MS. destitutus immutare nolui. Certè triplicem hanc animæ potentiam agnoscit B. Gregor. Nyssen. lib. de Creat. hom. cap.* 15. *& plerique omnes; etiam Aristoteles, vti paulopòst dicetur, quodam in loco.*

166. nunc in quinque & in sex à Panætio.] *De* quinque *partibus Animæ apud* Panætium, *hactenus nihil reperi; quare fortaßis desideratur nomen Auctoris qui* quinque *adseruerit, nempè* Aristotelis, *de quo mox, aut alterius. De* sex *enim consentit Gregor. Nyss. lib.* 4. *Philos. cap.* 8. *quum post enumeratas octo partes, quas adserebant Stoici, addit*: Panætius *verò Philosophus vocalem quidem vim, voluntarij motus partem esse censet, rectißimè dicens, per spermaticam virtutem (sic enim lego) non esse animæ partem, sed naturæ. Vbi quum duas reiicere illum dicit, agnoscere eum* sex *satis constat. Cicero, etsi frequentiss. omnium* Panætij *meminerit, nusquam tamen tale quid illi adtribuit, neque Plutarchus. Fortaßis fuit* Panætius *Rhodius senior, quum illi de iuniore loquantur.*

167. & in septem à Sorano.] *Quum* Soranus *à paucis. citetur Auctoribus, penes Auctorem huius rei fides esto.*

168. etiam in octo penes Chrysippum.] *Quum* Chrysippus, *vti suprà num.* 77. *diximus, Stoicus fuerit, huc pertinet hauddubiè, quod in hæc verba habet Nyssen. loco mox citato, Zeno Stoicus* octuplicem *ait esse* animam; *dirimens eam, in principalem vim, & quinque sensus, & in vocalem, & in virtutem spermaticam.*

169. etiam in nouem penes Apollophanem.] Apollophanem *medicum citat Plin. lib.* 22. *cap.* 21. *Comicum Suidas. Verùm Auctor intelligere videtur* Apollophanem *Stoicum Philosophum, cuius meminit Stephanus, & Physica citantur à Laërtio; quibus omnibus recentior videtur* Apollophanes *Sophista, qui cum Dionysio Areopagita, tempore paßionis Dominicæ, in Heliopoli Ægyptiaca Philosophiæ studiosus versabatur.*

170. sed & in decem apud quosdam Stoicorum.] *Quos hîc intelligat, hactenus reperire non licuit.*

171. & in duas amplius apud Posidonium, &c.] *Quum* duo amplius *quàm decem*, XII. *faciant dumtaxat, & de eodem loqui pergat; prorsus lego*: in duodecim exinde prosecuit, *pro eo quod erat*: in decem & septem. *facillimè enim in numeris error committitur. De* ἡγεμονικῷ *verò cap. sequ. & de* λογικῷ *cap.* 16. *Atqui Suidas* Posidonium *recenset & Alexandrinum, & Apamensem, vtrumque Stoicum Philosophum; quorum ille Zenonis Cittiei discipulus, hic Panætij successor. De vtro Auctor loquatur, nescio.*

172. ita in alias ex aliis species diuidunt Animam.] *Plures eiusmodi subdiuisiones reperire est apud Nyssen. dict. lib.* 4. *cap.* 8. 9. *&* 10. *quò compendij gratia Lectorem remitto.*

173. sicut de quibusdam & Aristoteles iudicauit.] *De huius sententia sic Nyssen. vbi suprà: Ceterùm* Aristoteles *in Physicis, (nempè lib.* 1. *de Anima, cap.* 5. *lib.* 2. *cap.* 2. 3. 4. *& ferè integro libro tertio) quinque dicit esse partes Animæ (seu potius, vti* Aristoteles *loquitur,* vires *& potentias) vegetatiuam, sensitiuam, motiuam secundum locum, concupiscitiuam, & excogitatiuam. At in Ethica (inquit idem paulopòst) in duo prima & generalißima diuidit naturam, in irrationale & rationale: subdiuidit autem irrationale in obediens rationi, & non obediens. Rursus obediens rationi in duas secatur; in appetitiuam vim, & irascibilem. Qui plura desiderat, ipsum* Aristotelem *consulat. Porrò paulopòst omittentes cum Gagnæo particulam*: in, *legimus*: vt & ipsi illi quinque notissimi sensus.

174. Specta portentosiss. Archimedis munificentiam, organum hydraulicum, & cæt.] Archimedis *instrumenti spherici meminerunt Plin. lib.* 7. *cap.* 37. *Cic. lib.* 1. *Tuscul. qu. Solinus cap.* 11. *& Claudianus poëta; denique Lactant. lib.* 2. *cap.* 5. *At (eodem Plinio ibidem teste) Ctesibius pneumatica ratio-*

ne & hydraulicis organis repertis, claruit. Simile organum hydraulicum Archimedi *peculiariter attribuit Auctor; ita dictum, quòd sicuti ratione pneumatica, id est, spiritu incluso, pleraque sonum adunt organa, ita illi generi aqua inclusa; Græcis enim* ὑδραυλὴς *dicitur, tibiis in aqua mersis canere doctus. Vnde & paulopòst addit:* Sic & spiritus qui illic de tormento aquæ anhelat.

175. Non longè hoc exemplum est à Stratone, &c.] Stratonis Physici *rursum meminit Auctor sequ. cap. tum quòd* hegemonicon aduersus Dicæarchum *adseruerit, tum quòd* in superciliorum meditullio illud statuerit. *Vbi quia etiam alterius* Stratonis *meminit, de vtroque latius.*

176. nam & ipsi vnitatem Animæ tuentur, &c.] *Imprimis non modò* Stratonis, Ænesidemi & Heracliti *hanc fuisse sententiam, sed etiam Aristotelis, docent Commentatores in lib. 2. de Anima, cap. 2. etiam B. Thomas Aquinas disput. de Anima, arg. 10. & li. 2. contra Gent. cap. 72. In eadem esse etiam B. August. ex compluribus eius locis patet, nominatim loco supracitato* 148. *Item lib. aduers. Epist. Fundam. contra Manich. cap. 16. Vbi adsimilat Deum in mundo Animæ per totum corpus diffusæ; denique etiam Epist. 28. ad B. Hieron. vbi hinc incorpoream Animam probat, quòd per totum corpus, quod animat quadam vitali intentione, porrigitur, in omnibus simul & in singulis particulis corporis tota. Quod ipsum etiam videre est apud B. Gregor. Nyss. lib. de creat. homin. cap. 16. Quid? quòd ipse etiam Tertullianus infrà cap. 32. hac ratione Metempsychosin impugnat, quòd* necesse sit corpus omne anima compleri. *Atqui de Metaphorica illa voce* metationibus, *suprà non semel dictum est.*

CAP. XV.

177. Imprimis an sit aliquis, &c.] *Veterem titulum huius capitis retinuimus:* De hegemonico, an sit, & vbi sit. *Quod ipsum imprimis ita describitur ab Auctore, vt pluribus non sit opus; nempè:* summus aliquis in Anima gradus vitalis & sapiẽtialis, quod ἡγεμονικὸν appellant, id est, principale. *Eodem pertinet etiam illud infrà lib. de Resurr. carn. quod paulopòst citabitur num. 185. & illud B. Augustin. lib. de fid. & symb. cap. 10. Principale nostrum, nempè partem Animæ rationalem, spiritum dici.*

178. Messenius aliquis Dicæarchus.] Dicæarchus *(inquit Cicero Tuscul. quæst. lib. 1.) in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, doctorum hominum disputantium, primo libro multos loquentes facit; duobus, Pherecratem quendam Phthiotam senem, quem ait à Deucalione ortum, disserentem inducit:* nihil omninò esse Animum, *& hoc esse totum nomen inane, frustráque & animantia & animantes appellari; neque in homine inesse animum vel animam, neque in bestia. Et verò eius eandem fuisse sententiam paulopòst indicat ibidem Cicero: Quid de* Dicæarcho *dicam, qui nihil omninò animum dicat esse?* Messenium *autem hunc fuisse etiam Suidas testatur, Aristotelis discipulum; cuius Plutarchus, Quintilianus, Musica citant; Gellius Pythagoram; Athenæus libros complures; B. Hieronym. lib. 2. aduers. Iouin. ex Antiquitatum libris descriptionem Græciæ; denique Cicero alibi Librum de diuinat. & Somniis.*

179. ex Medicis autem Andreas.] Andreas Medicus *frequenter citatur à Plinio, non modò inter Auctorum nomina, è quibus multa desumpsit, sed etiam lib. 22. cap. 23. & lib. 32. cap. 5. Vbi in quibusdam tamen exemplaribus perperàm legitur* Andrias, *pro:* Andreas. *Nam etiam à Dioscoride & Galeno citatur liber eius de Plantis.*

180. & Asclepiades.] *De* Asclepiade Medico *Prusiensi, præterquàm quòd ex eo multa se desumpsisse testatur inter Auctorum nomina, peculiariter agit Plin. lib. 26. cap. 3. Citantur etiam quædam eius scripta ab Aëtio & Galeno, qui interim duos eius nominis commemorat. Ridet autem eum his verbis paulopòst Auctor:* vt vel (*inquit*) ab istis retusus Asclepiades, capras suas quærat sine corde balantes, & muscas suas abigat sine capite volitantes; *tacitè significans absurditatem, qui illarum exemplo etiam ab homine hegemonicon auferre voluerit. Meminit iterum Auctor Asclepiadis, cap. 25. infrà. De eodem* Asclepiade *multa refert etiam Apul. lib. 4. de asin. aur. Distinguo autem paulopòst, vti sensus constet, periodum quandam in hunc modum:* Quod, *nempè principale Animæ,* si fuisset amissus cum suis sedibus vigor Animæ, non perseueraret.

181. Sed plures & Philosophi aduersus Dicæarchum, &c.] *Non quòd* aduersus Dicæarchum Philosophi *hic recensiti, aut* aduersus Andream & Asclepiadem Medici *isti, peculiariter scripserint, sed quòd contrariam sententiam tutati sint; sicuti paulopòst de eorum singulis demonstrabitur; exceptis quibusdam, de quibus hic; omnium interim Philosophorum volumina de Hegemonico referta sunt.*

182. Socrates.] *Quicquid habet Plato, ex Socratis ferè sententia loquitur; quare de eo nihil aliud adiiciendum.*

183. Aristoteles.] *Imprimis* Aristoteles *lib. 1. Ethic. cap. 13. nominatim* τοῦ ἡγεμονικοῦ *mentionem facit. Eodem etiam pertinent, quæ habet ille lib. 3. de Anima, cap. 4. & 5.*

184. Diocles.] Diocles *Caristius Medicus, secundus ab* Hippocrate *ætate famáque, Plinio celebratur lib. 26. cap. 2. qui præterea ab eodem citatur lib. 20. cap. 3. & 5. & lib. 21. cap. 1. & in Catalogo Medicorum, quorum opera vsus est; item à Galeno, Plutarcho, Scholiaste Nicandri, Athenæo, Paulo Ægineta, & Hierocle Hippiatro.*

185. Iámque omnibus plures Christiani, &c.] *Non hic dumtaxat, sed etiam lib. de Resurr. carn. cap. 15. ex scripturis compluribus probat:* Hegemonicon Animæ in corde consecratum esse. *Sic enim ibi:* Hanc denique carnis speciem, arcem Animæ, etiam Dominus in suggillatione cogitatuum taxat. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? Et: Qui conspexerit mulierem ad concupiscendum, iam adulterauit in corde. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, vel vbivbi Philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est; quod Hegemonicon appellatur, caro erit omne Animæ cogitatorium. *Consentiunt autem Auctori Philo Iudæus opuscul. De eo quòd deterius potiori insidietur, B. Hieronym. lib. 1. super Matth. cap. 14. ad illud Matth. 23. A corde exeunt cogitationes prauæ; Theodor. serm. 3. de prouidentia; Gregor. Nyssen. Orat. 1. de Resurr. Christi, & lib. Philos. 4. cap. 1. Solus Lactant. in dubio ponit, lib. de Opific. Dei, cap. 16. an in corde an in cerebro. Verùm posterius hoc nominatim impugnat vbi suprà B. Hieron. & scriptura sacra contrarium probant.*

186. Si enim scrutatorem & dispectorem cordis Deum

Deum legimus.] *Alludit ad scripturas* 1. *Paral.* 28. *Psal.* 7. *Hierem.* 17. *ac* 20. *&* *Roman.* 8. *Maximè autem ad illud Sapient.* 1. Cordis illius scrutator est verus; *&* *illud Prouerb.* 24. *qui* inspector est cordis.

187. si etiam Prophetes eius occulta cordis traducendo probatur.] *Videtur adludere ad illud Hier.* 12. *Et tu domine nosti me, vidisti me, & probasti cor meũ; aut potius ad illud Psal.* 138. *Proba me Deus, & scito cor meum, interroga me, & cognosce semitas (seu, sicut in Hebrao legitur, cogitationes) meas.*

188. Quid cogitaris in cordibus vestris nequã.] *Tam hîc quàm infrà lib. de Resurr. carn. sic hũc locum vertens, vsurpat:* nequam *plurali numero neutro, pro eo quod noster Interpres:* mala. *Lego autem omninò*: Si & Dauid, &c. *pro:* Sic, *quia & antea & postea* Si *legitur, non* Sic.

189. vt neque extrinsecus agitari putes principale istud secundum Heraclitum.] *Pertinere huc videtur quod de* Heraclito *habet Aristot. li.* 1. *de Anima, cap.* 2. *vbi* Heraclito *adscribit Animam semper moueri.*

190. neque per totum corpus ventilari secundum Moschionem.] *Rectè istud Auctor improbat, quia sicuti suprà ostendimus num.* 176. *etsi per totum corpus diffusa sit anima, in omnibus & singulis partibus totam esse; atque adeò* per corpus totum ventilari, *non rectè sensit* Moschion. *De quo an idem sit qui citatur secundum emendatiores codices à Plinio (pro eo quod alij Morchion)* Moschion *Græcus lib.* 19. *cap.* 5. *cuius quædam exstant scripta, an* Moschion *Comicus, qui adlegatur à Clemente Alexandrino lib.* 6. *Stromat. nescio. Istud interim Lactantius non* Moschioni, *sed* Xenocrati *tribuit, lib. de Opific. Dei, cap.* 16.

191. neque in capite concludi secundum Platonem.] *Habet istud* Plato *in Timao, quamquam satis obscurè, vbi postquàm dixit: Animam in summo corporis nostri (sic enim lego, pro: corpore nostro) mox subiungit: Illinc enim vnde primus animæ ortus prodiit, caput & radicem nostram, diuina species suspendit, & totum eò corpus erigit. Qui interim ibidem multo antè videtur potiùs in cerebro, quod* ἐγκέφαλον *vocat, collocare. quare non malè B. Hieronym. illi adtribuit vbi suprà, quòd in cerebro collocarit. Nec mirum, quum etiam Lactant. lib. de Opific. Dei, cap.* 16. *confundere videatur: in capite, in summo capite, in cerebro, & in medulla cerebri.*

192. neque in vertice potius præsidere secundum Xenocratem.] *Istam & sequentes aliquot horum opiniones videtur ad verbum desumpsisse ex Plutarcho lib.* 4. *de placit. Philos. cap.* 4. *quas etiam videre est apud Theodoretum lib.* 4. *de curand. Græc. affect. Scripsit autem* Xenocrates *Philosophus libros de Anima duos, tum de his quæ circa mentem sunt, primùm* 8. *deinde* 4. *demum* 2. *ex quibus hauddubiè tum hoc, tum illud, de quo suprà num.* 60. *desumptum est.*

193. neque in cerebro cubare secundum Hippocratem.] *Ad hanc non dubito adludere (præter Plutarchum, qui id illi expressè tribuit) Ciceron. lib.* 1. *Tuscul. quæst. & Lactant. loco mox citato. Cuius etiam sententiæ Plinius fuit lib.* 11. *cap.* 37. *quum in cerebro mentis regimen ponit. Atqui Plin. lib.* 26. *cap.* 2. Hippocratem *scribit primum medendi præcepta tradidisse multis voluminibus, addens lib.* 19. *cap.* 1. *ab ætate Æsculapij ad illum vsque medicinam in nocte densissima latuisse, donec ille in Peloponesiaco bello eam in lucem reuocaret, genitum in insula Coo Æsculapio sacra.*

194. sed nec circa cerebri fundamentum vt Herophilus.] *Etiam hoc ex Plutarcho; fortassis* cerebri fundamẽtum, *medullam cerebri, in qua etiam Plato cõstituere videtur, & cuius opinionis meminit Lactant. & Cicero, dum inquit Tuscul. quæst. lib.* 1. *Aliis pars quædam cerebri videtur mentis principatum tenere.*

195. nec in membranulis vt Strato.] *Hoc quoque ex Plutarcho. Loquitur autem de* Stratone *Medico* Erasistrati, *de quo mox, discipulo; qui subinde citatur à Galeno lib. contra* Erasistrateos.

196. & Erasistratus.] Erasistratum *quinto loco inter Medicos ponit Plinius, vbi suprà, ante* Herophilũ *&* Asclepiadem; *item li.* 14. *c.* 7. *vixisse scribit* CCCCL. *anno Vrbis Romæ, & scholæ eiusdem meminit lib.* 20. *cap.* 9. *denique lib.* 29. *cap.* 1. *Chrysippi (cuius mox mentio) discipulum facit, Aristotelis filia genitum, qui Rege Antiocho curato centum talentis donatus sit à Ptolomæo eius filio. Cuius rei meminit etiam Suidas, & plures eius libros citat libro citato Galenus. Citatur iterum ab Auctore cap.* 25.

197. nec in superciliorum meditullio vt Strato Physicus.] *Istud etiam ex Plutarcho. Vocatur autẽ* Strato Physicus, *tum ad distinctionem superioris* Stratonis Medici, *tum quod, Suida teste, præ ceteris naturæ cõtemplationi deditus fuerit, qui Lampsacenum facit Theophrasti discipulum, & multos libros scripsisse tradit. Inter quos recensentur à Laërtio De spiritu & de natura humana, è quibus desumptum videtur quod illius citatur ab Auctore nostro, suprà cap. præcedent. num.* 175. *Item De cœlo; in quo, vti est infrà lib.* 1. *aduers. Marc.* cœlum & terram Deum *dixit. Denique de Somno, vnde citatur eius fragmentum infrà cap.* 43 *quòd* somnum segregationem consati spiritus *affirmet, & de* insomniis, *iuxta quod etiam Auctor illi tribuit, cap.* 45.

198. nec in tota lorica pectoris vt Epicurus.] *Græcè conformiter apud Plutarchum legitur:* ἐν ὅλῳ τῷ θώρακι. *Quò pertinet etiam illud Lactantij vbi suprà: Quidam sedem mentis in pectore esse voluerunt. Addit verò Plutarchus, (quod magis ad sententiam Tertulliani Christianam accedit, de qua suprà num.* 185.) *Stoici ad vnum toto in corde, vel in cordi obuersante spiritum, Diogenes in arterico cordis ventriculo, qui spiritabilis est. Quò pertinet etiam illud Lucretij lib.* 3.

Consilium, quod nos animum mentémque vocamus,
Idque situm media regione in pectoris hæret.

In qua sententia etiam eos fuisse significat Cicero Tuscul. quæst lib 1. *qui prudentes cordatos vocabant, ex quo etiam (inquit) excordes, vecordes, concordésque dicuntur. Quam etiam sententiam potius sequitur Aristot. lib. de Sens. & sensib. & lib. de Respiratione.*

199. Sed & quod (*sic enim lego, pro*: quod &) Ægyptij renuntiauerunt ei, &c.] Renuntiare ei, *nempè Hegemonico, pro adtribuere, accipere hîc videtur Auctor eadem significatione, de qua infrà latius lib. de Carne Christi, cap.* 1. *Intelligere autem videtur Mercuriũ Trismegistum, Anebonem, & Abamonem,* Ægyptios diuinarum commentatores; *quos plerumque secuti sunt Plotinus, Iamblicus, & ipse Plato. Certè Mercurius ille, Pimandri Dialogo* 11. *&* 12. *latissimè disputat de Mente, quæ Deus sit in hominibus, atque adeò Hegemonicon ab illo agnosci patet.*

200. & ille versus Orphei vel Empedoclis: Namque hominis sanguis circumcordialis est sensus.] *In locum hunc rectè commentatus est Theodorus Canterus Variar. Lect. lib.* 1. *cap.* 6. *Quum (inquit)* Empedoclis *scripta iam vetustate & negligentia perierint,*

non iniucundum fore arbitror, si Graecū eius versum, quo hanc sententiam expressit, inuentum à me apud Etymologici Auctorem apposuero, qui ibi sic legitur:

Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Cui addit ibidem duos alios versus praecedētes ex Porphyry loco adducto à Stobaeo in Physicis; verùm quòd ad institutum non faciant, omisimus, eo contenti quod ex Cicerone adnotat Tuscul.qu.li.1. Empedocles animum esse censet cordi circumfusum sanguinem. *Adludit eodem Lact. vbi suprà, his verbis: Vt sensus ille incomprehensibilis aut in medulla cerebri haereat, aut in illo sanguine bipartito, qui est inclusus in corde. Et eodem pertinet quod suprà c.5.n.69.* Empedocli *tribuat Auctor, quòd* Animam ex sanguine *dixerit Quare etiam verisimilius est* Empedocli *versum hunc tribui debere quàm* Orpheo *(de quo suprà c.2.) maximè quum inter carmina quae circumferuntur eius nomine, non reperiatur hic versus. De* Empedocle *autem plura partim suprà c.3. partim infrà c.17. & 32. Atqui pulcrè docet Lactant. dict. lib. de Opific.Dei, cap. 17. Animam non propterea sanguinem dicendam, quòd sanguine effuso vel consumpto extingui, seu potius à corpore dissolui videatur. Et Epiphan. aduers. Bardesianistas haer. 56. animam sanguinem negat, sed sedem habere in sanguine non diffitetur. Neque verò idcircò quia per sanguinem in scripturis anima significatur, propterea animam sanguinem dicendam, non semel tradunt BB. Chrysost. & August. contra aduers. Leg. & Prophet. lib.2.cap.6. & lib. quaest. in Leuitic. c. 56. vtrobique dicens illud Leuitici 17. Anima omnis carnis sanguis est, eodem modo interpretari debere, sicut illud: Petra erat Christus, quia per sanguinem anima significatur. Et hoc quidem, si de Anima etiam hominis locus ille intelligatur, alioqui dicens non laborandum an anima pecoris sit sanguis, sicut in eum locum adnotauit Origenes.*

201. Etiam Protagoras.] *Etsi apud Laërtium reperiatur* Protagoras *Philosophus Abderites auditor Democriti; quia tamen inter libros eius de Anima nullus recensetur, & hic videtur iterum Medicos alios cōmittere cum Asclepiade, censeo quidem legi debere:* Praxagoras, *sed sine codicum MS. ope id in contextu mutare nolui. Certè* Praxagoras *Medicus à Plinio celebratur tertiò loco dicti lib.26.cap. 2. & praeterea citatur ab eodem lib.20.cap. 4. & 7. vt omittam catalogum Medicorum, è quibus sua desumpsit dict. lib.20 & sequentibus.*

202. etiā Apollodorus.] *Similiter & hic, quamuis à Laërtio recenseatur* Apollodorus *Athenensis Epicureus Philosophus; puto tamen potius loqui Auctorem de* Apollodoro, *altero illorum Medicorum, de quibus Plin.lib.20. cap. 4.* Apollodori *(inquit) duo, Scillaeus & Tarentinus, quorum prior tamen in eius libri Auctorū Catalogo Citiensis vocatur. Item lib.14.cap.7.* Apollodori *Medici volumen recenset, quo suasit Ptolomaeo Regi quae vina biberet. Vterque etiam citatur à Galeno, Dioscoride, & Alexandro.*

203. & Chrysippus.] *Hic quoque de* Chrysippo *Medico potius loqui censeo Auctorem, quàm de Philosopho, cuius suprà facta est mentio n. 77. Nam citatur is ipse à Plinio frequenter lib.20. & septem sequentibus, tum in contextu, tum in Auctorum Catalogo, & quarto loco* Chrysippum *inter Medicos collocat li.26.c.2.*

Cap. XVI.

204. Est & illud ad fidem pertinens,&c.] *Caput hoc inscribimus:* De Anima rationali & irrationali. *Cui similia prorsus habet Greg. Nysse. lib. de Anima. & Resurr.*

205. quòd Plato bifariam partitur Animā,&c.] *Similiter suprà dixit c.14.* Diuiditur autem in partes, nunc in duas à Platone. *Habet autem istud Plato Dial. 4. de Rep. Nō itaque absurdè (inquit) duplices has partes, & inter se diuersas esse, ita vt alterā qua ratiocinatur (vtpotè qua sit ratiocinij gubernatrix, & tanquam benigna & studiosa mater viam vitae rectam commonstrans)* rationalem animae partem *appellemus; alteram, qua amat & esurit, & sitit, & circa alias cupiditates velut consternata adficitur,* irrationalem.

206. sed non vt naturae deputetur vtrumque, &c.] Irrationale rationali posterius esse, & ex trāsgressione, *etiam latiss. prosequitur B. Greg. Nyssen lib. de Anima. & Resurr. ad Ma. rinam sororem, vbi loquitur de duobus generibus* irrationalis, *de quibus mox latiùs: Hanc (inquit) rationem iam à multis etiam aliis quaesitam consequenter ipse quoque requisiuisti, quidnam tandem haec esse oporteat, simulne insita in Anima natura, & quasi coëssentiata & consubstantiata, & ab initio cùm ea sint, atque à principio statim vna cum creatione & constitutione eius exstiterint; an etiā aliquid aliud atque ipsa sint, & posteriùs nobis accesserint. Respondet autem imprimis: Ergo quoniam eiusmodi nihil cum diuina cernitur natura, ne Animae quidem haec insita rectè quis existimauerit. Deinde idipsum probat, tum ex definitione hominis, quem etiam qui à ratione fidei nostrae alieni sunt, definiunt rationis particeps animal; (vnde etiam sentiendi, augendi, & nutriendi vis in hominis definitione poni non solent) tum quòd pugna quadam rationi aduersus haec sit, tum denique quòd quae ex aduerso Animae posita videntur, veluti timiditas, audacia, dolor, voluptas, metus & contemptus, cognata sint cum irascendi atque concupiscendi vi. Quare in hunc modum concludit: Omnia ergo haec, quum circa Animam sint, tum Anima non sunt, sed veluti quadam verrucae ex cogitatrice Animae parte enascentes; quae partes quidem ipsius esse, eo quòd agnatae sint, non tamen id esse existimantur, quòd Anima ex sui natura atque essentia est. Atqui hoc ipsum est quod hic dicit Auctor:* quòd irrationale inoleuerit & coadoleuerit in Anima adinstar iam naturalitatis; quia statim in primordio naturae accidit. *Facit autem iste locus imprimis ad assertionem peccati originalis, de quo alibi latiùs.*

207. Ceterùm quum idem Plato solum rationale dicat, vt in anima Dei ipsius.] *Idipsum mox repetit his verbis:* Plato soli Deo segregans rationale.

208. duo genera subdiuidit ex irrationali,&c.] *Quamquam non disertis verbis id habeat Plato, tamen eò pertinere videtur quod habet in Phaedro, (vel citante etiam B. Gregorio Nysseno vbi suprà) de biiugis pullis equorum, non eadem inter se affectione & impetu praeditis, iisque praefecto auriga. Equorum enim formam (inquit Plato) duas quadam species animae habent, auriga verò tertia species. Noster enim princeps (ratio nempè) bigas, id est, duo irrationalis genera moderatur. Atque adeò hoc pacto conciliandum est, quòd alibi vbique Plato tres animae partes faciat, nempè in Phadone, in Phaedro, lib.4. & 9. de Repub. quòd etsi tres sint, tamen vna sit vniformis pars rationalis, reliqua verò irrationalis in duas diuidatur. B. Iustin. Martyr Apolog.1. & alicubi B. August. & Hieron. in tres malunt diuidere, rationalem, irascibilem, & concupiscibilem.*

209. indi-

209. indignatiuum quod appellant θυμικὸν, & concupiscentiuum quod vocant ἐπιθυμητικόν.] *Haud absimiliter ibidē Nyssenus: τὸ ἐπιθυμητικὸν (pro quo malè æditio Lugdunēsis ἐπιθυμητικόν) vim cōcupiscendi appellat, verùm vim iræ concitatricem τὸ θυμοειδές, qua etiam voce vti potius Plato solet; verùm θυμικὸν eiusdem est significationis.*

210. Igitur apud nos non semper ex irrationali censenda sunt, &c.] *Similiter Nyssenus: Quòd si hæc ita sunt, neque virtutem, neque vitium per se esse, pronuntiabimus; quæ quum Animæ motus sint, in potestate & arbitrio vtentium situm est, rectène an praui sint. Sed quando motus eorum ad bonum inclinat, laudum materia existunt, vt Danieli cupiditas ad desiderium (vtpotè qui vir desideriorum appellatur) & ira Phineeso; sin autem ad deterius propendent, tunc hæ perturbationes & sunt & nominantur.*

211. Indignabitur Deus rationabiliter, &c.] *Si intelligatur istud hypotheticōs, sicuti scriptura loquitur, quòd indignatio Dei pro vindicta Dei sumatur; nihil obstat eam Deo adtribui. Alicubi tamen adnotauimus inter Paradoxa Tertulliani collocandum, quòd iram propriè Deo videatur adtribuere.*

212. At quum dicit: Fuimus aliquando natura filij iræ, &c.] *Pulchrè explicat* naturam, *hoc Apostoli loco, de* natura quam diabolus induxit, *id est, vti suprà dixit*, ex transgressionis admisso, quod accidit ex serpentis instinctu; à diabolo enim (*inquit ibidem*) immissio delicti, *quam proinde etiam mox rectè vocat:* posteriorem & adulteram. *Quamquam interim Metaphrasticōs eum locum citet.*

213. quem legis auenarum superseminatorem, &c.] *Rursum hic auenas vertit, quod Græcè est ζιζάνια, de quo suprà lib. de Præscript. aduersus Hæret. cap. 31. num. 181.*

CAP. XVII.

214. Contingit nos illorum etiam, &c.] *Retinuimus veterem huius capitis titulum:* De quinque sensibus; *legentes:* Contingit, *pro:* Contigit. *De phrasi autem Tertullianica:* hæreticis procuratur, *vide suprà T. 1. li. ad Scapulam, n. 34. Atqui de tota hac materia vide lib. 4. de Philosoph. Nyssen. & Aristotelis librum de Sensu & sensili.*

215. Horum fidem Academici duriùs damnāt.] *Perspicuum est* Academicos *nihil adserere solere, cuius rei caussam reddebant, quòd sensuum iudicium sit incertum, & plerumque fallax: quò quum adludat Auctor, illud:* secundum quosdam, *sequenti commati adiunximus; maximè quum sub finem huius capitis sic inuehatur Auctor:* Quid agis Academice procacissime, &c.

216. secundum quosdam & Heraclitus & Diocles.] *Quum horum opera non exstent, maximè* Heracliti, & Dioclis (*de quibus suprà latiùs*) *non licuit eorumdem verba adlegare, quæ fortassis nec ipse Auctor sua ætate vidit, atque adeò addidit;* secundum quosdam.

217. & Empedocles.] *Multas* Empedoclis *opiniones, quibus durius de quinque sensibus loquitur, videre est apud Aristotelem in Comment. lib. 2. de Anima, cap. 5. pag. 12. Huc magis spectat quod dicit lib. 3. cap. 3.* Empedoclem *& alios veteres idem facere: sapere & sentire; atque adeò, quæ sensibus insunt, intellectui tribuere.*

218. Certè Plato in Timæo irrationalem pronuntiat sensualitatem.] *In* Timæo Platonis *non aliud inuenio, quàm quòd dicat sensus principatum Animæ cohibere. Verùm magis huc pertinet illud eiusdem in Phædone, siue de Anima, quod ab ipso Auctore etiam citatur cap. sequ. initio, de quo infrà num. 235.*

219. Itaque mendacium visui obiicitur, &c.] *Caussa, quòd* remi in aqua infracti videantur, turris quadrangulata de longinquo rotunda, æqualiss. porticus angustior in vltimo, cœlum mari iungi; *explicatur ab Opticis, & ab Aristotele in 3 Meteoron. Reddit etiam varias rationes paulopòst Auctor.*

220. Perinde auditus fallaciæ reus, &c.] *Hæc tā de* auditu, *quàm de* odoratu, gustu & tactu, *etiam ludicra sunt apud Philosophos; non enim sensus errat in proprio sensili percipiendo, sed vis cogitatiua in iudicando; iuxta Aristot. li. 2. de Anima, cap 6. Et verò paulopòst, Auctor erroris caussas prosequitur de singulis.*

221. Moderantiùs Stoici, &c.] *Vide hac de re lib. 4. Academ quæst Ciceronis, vti & de præcedentibus ac sequentibus nonnihil interim dissentire videtur Lactant. lib. 3. cap. 4. Vbi Stoicis adtribuit, quod Auctor* Epicureis, *quòd nempè* opinionem repudiarint

222. Nam vt in aqua remus inflexus.] *Faciunt ad huius loci intellectum magnoperè quæ habet Nyss. lib. Philosoph. 4. cap. 3. Insuper fallitur (inquit)* visus, *quum per aquam agitatā intuemur; etenim remum in mari vt fractum videt: similiter quum per transparentem aliquam materiam aspicit, quod in speculis, vitro, & id genus aliis accidere solitum est: aut quādo à longè videt; turrim enim quadrangulam vt rotundam eminus intuetur. Neque est hic error visus, sed intellectus. Nam hic quidem vidit & annunciauit, intellectus autem repræsentatis non intendit. Postremò visus ad manifestam discretionem quatuor opus habet: illæso oculo, moderato motu, iusto spatio, & aëre puro atque claro. Vbi pulcherrimè tractat, quicquid ad sensum & organum visus pertinet.*

223. Auditum verò quid aliud decipiet, quàm sonorum similitudo?] *Rectè id Auctor. Nam auditus (eodem Nyss teste eiusdem lib. cap. 5.) sonorum & vocum est adprehensiuus; dinoscit itaque acuitatem grauitatémque, leuitatem & asperitatem atque magnitudinem. Vbi etiam organa* auditus *explicat.*

224. Et, si postea minus spirat vnguentum, &c.] *Etiam hoc pulcrè Tertull. nam & Philosophis tritum est, quòd* in omnibus prima vis tota est, *atque adeò in secunda perceptione viliora omnia iudicētur. De organis verò* odoratus & gustus, *vide ibidem Nyssen.*

225. Ceterùm de scabro ac læui, &c.] *Nec minus aptè etiam istud Auctor. Atqui de organo* tactus *in vniuerso animalis corpore, item quòd certissimum hunc sensum homo possideat, aliáque huc pertinentia, vide ibidem Nyssen cap. 4.*

226. vt Orestes matrem in sorore.] *Iphigeniam intelligit, quam* Orestes *furiis scelerum agitatus ob interfectam matrem, etsi suam sororem, matrem rediuiuam credidit, si confectis de eo Tragœdiis creditur.*

227. Aiax Vlyssem in armento.] Aiacem *quoque fabulantur, quum arma Achillis occisi* Vlysses *impetrasset, præ ira insanum armenta occidisse, credentem Vlyssem cum sociis se interfecisse.*

228. vt Athamas & Agaue in filiis bestias.] *De* Athamante, *vide Plutarch. in Superstitioso. Ab* Agaue *secundum Poëtas matre cum reliquis Mænadibus à Baccho in furorem conuersa, filius Pentheus membratim dilaniatus est, quum se putaret aprum interficere. Atqui de* elogio *vide suprà Tomum 1. Apologet. cap. 2. num. 22. & alibi.*

229. Sed enim Plato, &c. in Phædro ex persona

Socratis, &c.] *Verba* Socratis in Phædro Platonis *paulo post initium hæc sunt: Non possum adhuc, iuxta* Delphicum oraculũ (*nempè* γνῶθι σεαυτόν, *de quo suprà alicubi*) *nosse meipsum. Rectiùs interim vertit:* Delphicam inscriptionem *Auctor id, quod Græcè est* Δελφικὸν γράμμα.

230. Et in Theæteto adimit sibi scire atque sentire.] *Neque scientiam, neque sensum esse, quamquam satis obscurè, his verbis indicat Socrates Platonis* Theæteto. *Neque igitur videre magis quàm non videre quid dicendum est, neque aliũ magis sensum quàm non. Atqui sensus est scientia. Nihil igitur scientiam, magis quàm non scientiam, respondimus, dum quid sit scientia, interrogaremur.*

231. Et in Phædro, post mortem differt sententiam veritatis, &c.] *Peculiaria quidem verba apud Platonem in Phædro reperire non potui, sed eò pertinere mihi videtur, quod ibi philosophatur de animabus, quæ post hanc vitam in supercœlesti loco id quod reuera est (siue ipsam veritatem) intueri merentur, & his quæ reuera sunt, inspectis, rursus apud internam cœli partem reuertuntur; & quidem multo studio omnes teneri, videndi campum veritatis, vbinam sit.*

232. quod in sanguinis sui memoriam consecrauit.] *Etsi obscuriùs hîc loquatur, interim suam sententiam explicat; quum dicit infrà lib. 4. aduers. Marc.* Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit. *Vbi nõ modò* memoriam sanguinis sui, *sed* sanguinem suũ *propria locutione* consecratum *dicit.*

233. Quod vidimus (*inquit*) quod audiuimus, oculis nostris vidimus, &c.] *Paulo aliter fortassis, vt sensuum visus & auditus ordinem seruaret, & clariùs citat Auctor hunc locum, quàm Græcè aut Latinè aut Syriacè legitur, nēpè: Quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus.*

CAP. XVIII.

234. Conuertor ad intellectualium partem, &c.] *Etiam hic veterem titulum capitis retinere quis possit:* Quòd Philosophi & hæretici distinguant inter sensualia & intellectualia. *verùm clarior est:* Quòd etsi sensualia & intellectualia re separētur, apud animam tamen non ita; quippè quæ etiam sentiat, dum intelligit, & econtrariò.

235. Ait in Phædone, &c.] *Omninò ita legendum, pro:* in Phædro, *patet: nam quæcumque hic verba citat, leguntur in* Phædone; *idque iuxta vulgatam versionem sic. Quid verò circa ipsam sapientiæ adoptionem (siue vt Auctor* κτῆσιν *commodiùs transtulit,* possessionem) *num impedimento (pro quo ad verbum ex Græco* ἐμπόδιον *Auctor* impedimentum) *est corpus aut non, siquis ipsum in inquisitione simul socium adsumat; Tale verò est quod dico. Num veritatem aliquam habet visus & auditus in hominibus? Aut (seu potius, vt vertit illud* ἢ *Auctor,* An non) *talia etiam Poëtæ semper nobis occinunt (Græcè* θρυλλοῦσιν) *quòd neque audimus quid exactè neque videmus? Et quidem si hi circa corpus sensus non exacti sunt neque certi, multo minus alij: Omnes enim hi deteriores sunt. An tibi non videntur? Maximè, inquit.*

236. Meminerat scilicet & Epicharmi Comici. Animus cernit, animus audit, reliqua surda & cæca sunt.] *Adludit ad id Auctor quod Laërtio teste,* Epicharmus *Siculus (quem* Comicum *vocat ad distinctionem* Epicharmi *Medici Coi) præsagierit, quòd aliquis (nempè Plato) quæ ille metro conscripserat, mira verborum venustate, in solutam orationem verteret. Eundem cum Phorceo Comœdiam inuenisse tradunt Suidas & Stephanus, additis fabulis 52. aut, vt Lycon ait, 35. quarum aliquot nomina supersunt apud Athenæum; & citantur etiã apud Stobæum quædam eius carmina.*

237. Itaque rursus: illum ergo ait supersapere, &c.] *Nempè Plato. Ex eodem enim* Phædone (*non autem* Phædro) *hæc etiam verba desumpta sunt: Nónne (inquit iuxta vulgatam versionem) igitur purissimè hoc fecerit, qui ipsa cogitatione ad vnumquodque progressus fuerit, (pro quo Auctor,* qui mente maximè sapiat) *neque visum adhibens, neque vllum alium sensum (proinde & hic legi debet:* neque vllũ eiusmodi sensum) *cum ratiocinatione adtrahens; sed ipsa per seipsam sincera cogitatione (*διανοίᾳ *Græcè) vtens, vnamquamque rem per seipsam sinceram venari conatur, separatus quantum eius fieri poterit (pro qua sua phrasi Auctor:* si egressus potissimùm) *ab oculis & auribus, & vt ita dicam (pro quo hic:* & quo dicendum sit) *ab vniuerso corpore; vt quod conturbet, & non sinat animam adipisci veritatem ac sapientiam, si ad communionem admittatur? Porrò de voce Tertullianica:* paratura, *alibi suprà, & infrà frequenter.*

238. Vult enim Plato esse substantias quasdam, &c. quas appellat Idæas, &c.] *Eodem pertinet quod infrà cap. 32. legitur,* & Platonis Idæas offenderem. *Atqui de* Idæis Plato *dialogum Parmenidem inscripsit, vbi interim nõ aliud habere videtur huc pertinens, quàm:* Idæas, *id est (vti rectè interpretatur Auctor)* formas exemplares, *rerum, nobis ignotas esse. In Timæo verò addit:* incorporales & æternas *esse, siue ortus & interitus expertes, sed nec visui nec aliis sensibus expositas, id est, vti Auctor:* inuisibiles. *Quò pertinet etiã illud ipsius Timæi lib. de Anima mundi, vbi* Idæam *dicit esse ingenitam, immobilem, permanentem, & de Dei natura (quã* diuinam *dicit Auctor) intelligentiæ soli subiectum exēplar eorum quæ generantur. Hinc & Apuleius in Dogmat. Platonis illi adtribuit, quòd dixerit:* Idæas omniũ, simplices & æternas esse & incorporales. *Ad illud autem, vbi:* supermundiales *vocat Auctor, spectat quod habet Apologetic. 1. B. Iustinus Martyr. Plato (inquit) principia vniuersi esse adfirmat Deum, materiam, &* Idęam; *Deum quidem cōditorem omnium; materiam, caussam Deo creationis præbentem:* Idæam porrò, *creaturæ cuiusque exemplar. Qui etiam Principem Deum &* Idæas *in primo supremi cœli, neque immobili orbe collocat.*

239. Relucēftne iam hæretica semina Gnosticorum & Valentinianorũ?] *Simile est illud suprà lib. de Præscript. adu. hæret cap. 7.* Inde Æones & formæ nescio quæ apud Valentinum; Platonicus fuerat. *Vbi de* Valentinianorum *cũ Platone consensu latiùs, ex Quintino Heduo, n. 39. Vnde & hic subiicit:* Idæarum hæreticarum sacramenta: hoc enim sunt & αἰῶνες, & Genealogiæ illorum. *Atqui de* Gnosticis, *infrà Scorpiaco adu. Gnostic. de* Valentinianis *suprà, lib. aduers. eosdem, num. 1.*

240. quam etiam parabolæ decem virginum adtemperant, &c.] *Peculiare hic aliquid Valentinianis adtribuit, cuius suprà lib. aduers. eosdem conscripto nulla mentio; neque verò etiam apud B. Irenæum.*

241. & apud Pleroma constitutam.] *De* Pleromate *vide suprà lib. aduers. Valent. cap. 7. num. 70. de* Æonum *verò appellatione, lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 7. num. 39. Atqui, neque etiam id quod sequitur:* Itaque & sensum diuidunt, &c. *suprà inuenitur, nisi* quòd

quòd obscurè ex reliquis quæ tractantur cap. 25. & 29. lib. adu. Valent. colligi possint; Vbi tum de spiritali semine *agit, tum de* animali homine.

242. Ob hæc ergo præstruximus, neque Animum aliud quid esse, &c.] *Alludit ad cap. 12. suprà, sicuti etiam illis Verbis:* neque spiritum extraneum quid, &c. *ad cap.* 10.

243. quia alibi fuerit animus, &c.] *Huc pertinet ex parte illud B. Gregorij Nyss. lib. 4. Philos. cap. 3. Vel quũ mens aliis intendit; vt dum proposuit quis amicum conuenire, & iam allocuturus præterit eum, eo quòd mens aliis distrahatur; neque hic est error visus, sed intellectus.*

244. Ceterùm Animæ principaliter casus est.] *Verba hæc ex eorum sententia adferre videtur, qui ab Anima Animum distinguebant; sicuti etiam illa:* quòd Anima digressa, &c. *Verùm etiam illud argumentum suæ opinionis accommodat sequentibus Verbis:* Quum verò sequitur, &c.

245. Sed DE DEO SVO QVOQVE CAMPO EXPERIEMVR CVM HÆRETICIS, &c.] *Videtur indicare libros suos aduers. Marc. quos iam meditabatur, qui infrà habentur. Nam primus & secundus peculiariter* de Deo *disserunt. Vide infrà cap. 21. num.* 279.

246. Inuisibilia enim eius à conditione mundi de factitamentis intellecta visuntur.] *Rectè & apertè transtulit:* à conditione mundi, *quod Græcè est:* ἀπὸ κτίσεως κόσμου. *item:* factitamentis, *vnica voce Latina etiam Vocem Græcam:* τοῖς ποιήμασι.

247. & Plato hæreticis: Facies occultorum ea quæ apparent.] *Adfert similes Platonis locos, quos relinquo inquirendos curioso Lectori, vti ad alia pergamus citius.*

CAP. XIX.

248. Sed nec illi quidem prætereundi, &c.] *Hic Veterem titulum retinendum duximus;* Intellectum semper Animæ inesse. *Nam eorum argumentum refutat, qui* Infantiam sola Anima putabant contineri qua viuat, non qua sapiat; *idipsum Metaphoricῶs etiã in arboribus probans, quod etsi non propriè, scientiam tamẽ quandam etiam ex infantia sua adiunctam habeant.*

249. Denique arbores viuere, nec tamen sapere, secundum Aristotelem.] *Habet id* Aristoteles *li. 2. de Anima, cap. 2. Nulla (inquit) prorsus in plantis alia præter eam, qua viuit animæ potentia; & c. 3. Et plantis quidem nutritiuum est dumtaxat; denique ibidem sub finem: At à sensitiuo Vegetatiuum in plantis seiungitur.*

250. & siquis alius substantiam animalem in vniuersa communicat.] Substantiam animalem *pro potentia animali seu vegetatiua accipit. Nam ea (vti Aristoteles ibidem cap. 4. quem sequuntur in hoc etiam alij Philosophi) maximè communis animæ Vis est & potentia, qua cuncta viuentia viuunt.*

251. sed vt Dei flatus.] *De hoc suprà cap. 11. Atqui quod hic dicit:* cum omni instructu suo, *mox bis:* omnem paraturam *Vocat; & paulopòst (Vti etiam adnotauit Latin.)* simul *accipit, pro* simulac; *de qua phrasi infrà & suprà alicubi.*

252. Aut vnde mox illis & frutices inoculantur, &c.] *Pulcherrima* fruticum *iam germinare incipiẽtium descriptio.*

253. Video enim & vitem adhuc teneram, &c.] *Similis etiam* vitis adhuc teneræ & impuberis *adnotatu dignissima consideratio.*

254. sine corno.] *Gagnæi editio habebat:* orno, *pro quo puto substitutum fuisse* corno *à Gelenio, ex codice Britannico; Verùm Typographorum incuria subrepsisse:* ceruo: *quod quum planè absurdum sit, iterum reposui* corno, *nisi quis malit etiam* orno *retinere. Nam inter arbores, quas* vitis amat *(Vti Verbis Auctoris Vtar) vtramque recenseri à Plinio existimo lib. 17. nat. hist. cap. 23. vbi postquàm Vlmum & populum nigram tamquã amicas recensuisset, in hæc verba subiungit: Transpadana Italia, præter supradicta,* corno, *populo, tilia, acere,* orno *(neque enim repetenda* cornus) carpino, *quercu, arbustat agros.*

255. & quidem viriosius amplexabitur, &c.] *Vsitatam esse Auctori Vocem* viriosa, *pro Viribus efficacia siue potentia, suprà adnotauimus lib. adu. Valent. cap. 16. n. 110. & Tomo 1. li. de Pallio cap. 4. n. 77. De phrasi etiam illa* ad superna conari, *li. adu. Valent. c. 9. n. 100. & Apologet. cap. 40. numero 534. Lego verò cum Dn. Latinio:* ramos aliorsum destinatos, *pro:* destinatum *item:* timentis etiam ruinam, *pro:* timens, *quia præcedit* fruticis.

256. cuius anima velut surculus quidam ex matrice Adam, &c.] *Similiter cap. sequent.* illius scilicet quam Deus in Adam contulit, & matricem omnium fecit. *Verùm Vtrumque ad paradoxon, de redundantia Animarum ex vna, pertinet; de quo latiùs infrà cap. 25. & in Prolegomenis. Placet autem magis lectio vulgata:* pullulabit, *quàm Gagnæi* pullulauit.

257. Mentior, si non statim infans, &c.] *Paulo aliter B. Nyssen. lib. 2. Philosoph de Anim. c. cap. 8. Ceterum (inquit) quamuis infantibus in primis Vitæ rudimentis solus irrationalis motus adesse; Animam tamen rationalem habere eos dicimus, quoniam adulti rationis actum demonstrat. Tertullianus Verò hic, etiam motus quosdam rationales ab ipsa prima infantia in eis agnosci Vult. Atqui de Voce:* dedicans, *Vidé suprà Tom. 2. li. de Pœnitent. cap. 2. num. 8.*

258. Non enim exinde & matrem spiritu probat, &c.] *Sic iterum legimus ex Gagnæo, pro eo quod legebatur dumtaxat:* Exinde & matrem; *Vbi* Non, *more Tertullianico, pro:* Nónne, *accipitur.*

259. At enim Christus, ex ore lactentium & paruulorum expediendo laudem, &c.] *Alludit ad illud Matth. 21. Numquam legistis, Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem? quod ex Psalmo 8. desumpsit Christus; significat enim Vox Græca* καταρτίσω, *nõ solùm perficere, sed etiam expedire. Item illud:* quarum altera cum suffragio occurrens, *pertinet ad pueros clamantes, Hosanna filio Dauid; sicut illud:* altera pro ipso trucidata, *ad Innocentes pro Christo occisos, sicuti legitur Matth. 2.*

CAP. XX.

260. Et hic itaque concludimus, &c.] *Titulum antiquum huius capitis sic locupletauimus:* De ceteris naturalibus Animæ, quòd etiam semper adsint.

261. Sicut & Seneca sæpè noster: Insita sunt, &c.] *Sæpè nostrum Senecam appellat Auctor, quòd in multis cum Christianis consentiat. Quò pertinet illud Apolog. cap. 12.* Iidem estis qui Senecam aliquẽ pluribus & maioribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis; *Vbi vide Adnot. nostras num. 183. Certè etiã verbis hic citatis* magister Deus *ab illo agnoscitur. Ponit adeò eundẽ B. Hier. in Catalogo Scriptorũ Ecclesiasticorũ, eo quòd legantur (inquit) à multis Epistolæ Pauli ad* Senecã, *&* Senecæ *ad Paulum; cui potius cre-*

dendum, quàm Ludou. Viui, qui eas ab illis scriptas negat. Atqui mox legimus: Porrò vt frugum seminibus, &c. *pro:* Porrò &; *quia postea sequitur:* Ita & Animam licebit (*quod sicut alibi nō semel, pro:* liquebit *accipitur*) semine vniformem, &c.

262. Thebis hebetes & brutos nasci relatum est.] Thebas *Bœotiæ intelligit. Vsqueadeò autem id verum est, vt ex pinguedine ingenij quidam Bœotos dictos putent, & in Prouerbium abierint, Sus Bœotica, Auris Bœotica, & quod propiùs huc accedit, Bœoticum ingenium; de quibus latè Erasmus in Chiliadibus; qui etiam inde deriuatum putat, quòd* hebetes & brutos *homines, Germanica & Britannica lingua,* Bot, *id est, Bœotos appellemus.*

263. Athenis sapiendi dicendíque acutiss. &c.] *Huc pertinet illud Ciceronis in Orat. pro Flacco: Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur. Item quòd à Platone in Protagora: Athenæ prytaneum sapientiæ appellentur. Denique quòd idem Dial. 1. de Legibus, vocet ciuitatem eloquentiæ, & multi sermonis studiosam. Est autē peculiare Auctori quod addit:* penes Colytum pueros mense citiùs eloqui.

264. Siquidem & Plato in Timæo Mineruam, &c.] *Videtur aliud exēplar habuisse Auctor* Platonis, *quum vertit:* nihil aliud Mineruā quàm regionis naturā prospexisse, talia ingenia pollicitā; *nā hodie lōgè aliud habet Latinus Platonis Interpres; Dea (inquit) vobis habitationem designauit delecto loco in quo geniti estis, temporum anni temperiem in eo conspicata, quod sapientissimos viros producturus esset. Aut saltem Græcas voces* τὴν εὐκρασίαν τῶν ὅρων ἐν αὐτῷ κατιδοῦσα, *aliter vertit, acsi diceret: naturam, id est, habitudinem bonam regionis prospectans; nec malè.* ὅροι *enim Regionis fines siue limites significant magis propriè, quàm anni tempora.*

265. Vnde & ipse in Legibus, Megillo & Cliniæ præcipit, &c.] *Sunt 6. Dialogorum Platonis de* Legibus *interlocutores:* Megillus *Lacedæmonius,* Clinias *Cretensis, & Atheniensis hospes; nihil tamen eiusmodi hactenus in illis reperire potui. Quærat curiosus Lector, sicut etiam de sententia* Empedoclis, *ne sim prolixior; & loco apud* Comicos, qui timidos Phrygas illudunt.

266. Sallustius vanos Mauros, & feroces Dalmatas pulsat.] *Suspicor istud sumptum ex historiarum libris* Sallustij; *nam in libris hactenus aditis nō reperitur. Atqui illud;* Cretenses mendaces, *reperitur apud Apostolum, ad Titum 1. cap.*

267. ET NOS SECVNDVM FIDEM DISSERENDA SVO IAM NOVIMVS TITVLO.] *Adludit haudubiè ad librum de Fato, cuius fragmentum habetur infrà Tom. 4. Atqui de* Arbitrij libertate, *paulopòst latiùs cap. sequenti.*

CAP. XXI.

268. Quòd si vniformis natura Animæ, &c.] *Titulum huic capiti, à præcedenti separato, damus:* Quòd etsi vniformis, conuertibilis tamen sit Animæ natura, id est, liberi Arbitrij.

269. vt adhuc Trinitas Valentiniana cædatur.] *Adludit haudubiè ad* Trinitatem *hominis, quam suprà lib. præced. Valentinianis adscripsit, cap. 26. de qua ibi latiùs num. 281. Quum enim dicat,* vt adhuc cædatur, *videtur omninò indicare, quòd etiam iam priùs ab eo cæsa fuerit, id est, impugnata* Trinitas Valentini; *atque adeò vel hinc colligitur scriptum ante hunc, dictum librum aduers. Valentinianos.*

270. si quia prophetauit magnum illud Sacramentum, &c.] *Etiam iste locus facit ad adsertionem, quòd* matrimonium sit Sacramentum, *adludens ad illud Apostoli Ephes. cap. 5. sicut etiam suprà cap. 11. & alibi frequenter; quemadmodum latè adnotauimus suprà ad lib. de Præscript. hæret. cap. 40. num. 248. & lib. adu. Valentin. cap. 30. num. 328. & infrà rursus cap. vlt. lib. 5. adu. Marcion.*

271. quum in illum Deus amentiam immisit, &c.] *De hac latius Tom. sequent. inter fragmenta lib.* de Exstasi.

272. quia & materiæ fidem iam exclusimus.] *Manifestè hic adludit rursus ad librum adu. Hermogenem, c. 13. Atque adeò constat illum librum hoc priorem.*

273. Iidem enim conuertibilem negant naturam, vt Trinitatem suam in singulis proprietatibus figant.] *Istud quum libri aduersus Valent. cap. 29. adscripserit eis Auctor, dicens:* naturificatæ (*nempè animæ*) iam spiritalis conditionis, germinatæ, certam obtinebunt salutem, immò omnimodò debitam; *hic præterea argumentum adiicit, quo vtebantur ex scriptura, Matth. 7. de* arbore bona & mala; *quod ipsum aliis scripturis eludit, & egregiè confutat.*

274. & nemo de spinis metat ficus, & de tribulis vuas.] *Haudubiè istud citat ex Luc. cap. 6. nam ibi legitur:* neque de spinis colligunt ficus, *neque de* rubo vuam; *pro eo quod Matth. 7. Nūquid colligunt de spinis vuas, aut de tribulis ficus? Quum autem vtrobique Græcè legatur* συλλέγουσιν, *quod rectè vertit Interpres Vulgatus,* colligunt; *mirum est quòd* metat *legatur ab Auctore.*

275. Et errauit Apostolus scribens: Eratis & vos aliquando, &c.] *Haud absimiliter B. August. vnā scripturam ex altera interpretatus, lib. contra Adimant. cap. 26.* Fuistis enim aliquando tenebræ *(inquit Apostolus) nunc autem lux in Domino. Tamquam si diceret: Fuistis aliquando arbores malæ, & ideò non poteratis tunc nisi fructus malos facere; nunc autem lux in Domino, id est, etiam facti estis arbores bonæ.*

276. Sed numquam discordabunt sententiæ sanctæ.] *Elegans locus & Regula interpretandi scripturas sacras per se mutuò.*

277. Non dabit enim arbor mala bonos fructus, &c.] *Similiter ferè respondet B. Hieronym. Iouiniano, lib. 2. adu eundem, qui eadem hac scriptura nitebatur probare, quicumque baptizati essent, tentari, & peccare nō posse; atque adeò (sicut hic loquitur Auctor) negabat cō-* uertibilem naturam *in homine baptizato.* Arbor *(inquit)* mala fructus bonos nō facit, nec mala bonos. *Si hoc ita est, responde mihi, quomodo Paulus, quum esset arbor mala, persequens Ecclesiam Dei, postea fecit fructus bonos? & Iudas, quum esset arbor bona, signa faciens cum Apostolis, postea versus in proditorem fecerit fructus malos? Quæ ipsa & multò plura in eandem rem exempla adfert idem B. Hieronym. Comment. in Matth. concludens: Tamdiu ergo bona arbor fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis studio perseuerat: & mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quamdiu ad pœnitentiam non conuertitur. Quem locum hic adduximus, quòd etiam hodie quidam eandem hæresin velut ex orco resuscitare non vereantur.*

278. Et genimina viperarum fructum pœnitentiæ facient.] *Sic etiam paulopriùs:* nec genimina viperarū *(poterunt)* facere pœnitentiæ fructum; *& suprà lib. aduers. Hermogen. c. 12. n. 47. (quò adludit verbis*

mox sequentibus, iam ostendimus & Hermogeni) *similiter*: Ergo de lapidibus filij Abrahæ non suscitabuntur, & genimina viperarum non facient pœnitentiæ fructum, si de malo in bonum natura demutari non poterit. *Vertens etiam apud Matth.* genimina, *eo quòd eadem vox Græca* γεννήματα *tam apud illum quàm apud Lucam inueniatur. Hoc interim mirum quòd non legat*: dignos fructus, *quum tamen Græcè vtrobique legatur*: καρποὺς ἀξίους.

279. habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem, &c.] *Quomodo* libera arbitrij potestas subiaceat diuinæ gratiæ, *infrà latiùs lib. 2. adu. Marc. vbi ex professo de* Libero arbitrio *disputat; quò haud dubiè respicit, quum dicit*: Inesse autem nobis τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni ostendimus. *Etsi enim posterius prodierint libri aduersus Marcionem, eodem certè tempore saltem primum & secundum librum scripsisse videtur, quo hunc librum; sicuti suprà etiam adnotauimus cap. 18. num. 245. Atqui* αὐτεξούσιον *etiam Nazianzeno alicubi vsitatum est, quum homo scribitur* τῷ αὐτεξουσίῳ τιμηθεὶς, *id est, liberi arbitrij facultate donatus. Sic etiam Epiphan. contra Arioman.* τὸ αὐτεξούσιον *Deus Adæ dedit, & vnusquisque sibi ipsi fit peccati Auctor; & Macarius Ægyptius homil. 15.* τὸ αὐτεξούσιον, *quod primitùs homini dedit Deus. Item illud Clementis Alexandrini lib. 5. Stromat.* τὸ αὐτεξούσιον *etiam Plato per hæc ostendit: Virtus autem non paret alterius dominio, quàm prout vnusquisque honorauerit vel despexerit, erit eius particeps. Eius qui elegerit culpa, non potest in Deum caussa conferri. Deus enim numquam est caussa malorum. O Troiani bellicosi (inquit Lyricus) Iupiter regnator superûm, quia omnia aspicit, non est mortalibus caussa malorum. Sed omnibus hominibus in medio est propositum, vt adprehendant iustitiam castam. Quæ verba eò huc adlegauimus, vt si non ex scripturis, vel ex Ethnicis ipsis conuincatur Caluinus, Deum faciens caussam malorum. Verùm de hoc paulo latiùs Tom. sequ. inter fragmenta libri Tertulliani de Fato.*

280. Quòd quum soli Deo competat, &c.] *Nempè*: innatum infectúmque esse; *quo fit vt suprà cap. 4.* Animam natam factámque *adseruerit, quò tacitè adludit hoc loco.*

Cap. XXII.

281. Cetera animæ naturalia, &c.] *Caput hoc, etiam diuisum à duobus præcedentibus, inscribimus*: De Animæ definitione. *Nam postquàm mentionem fecit denuò eorum quæ tractauit in libro de Anima censu adu. Hermogenem, cuius fragmenta habentur Tomo sequenti, Animam definit verbis sequentibus; quibus adeò etiam paucis insinuat quæcumque toto hoc libro tractata sunt, & tractabuntur.*

282. Definimus Animam Dei flatu natam.] *De* Anima nata *habes suprà ca. 4. quòd ex* Dei flatu, *ca. 11.*

283. immortalem.] *Etsi istud ex professo non tractet, quod esset tum temporis extra controuersiam, frequens tamen eius hoc libro mentio, nempè c. 2. 3. 6. 9. 14. & infrà c. 24. 38. 45 51 53. & 54. vbi de opinionibus Philosophorum eam agnoscentium diximus, differentes Aristotelis hac de re opiniones vsque ad initium lib. de Resurr. carn.*

284. corporalem.] *De Anima, quòd* corporalis *sit, quamquam ad paradoxa eius istud pertineat, tractauit latè suprà cap. 5. 6. 7. & 8.*

285. effigiatam.] *Quòd* effigiata *sit, alterum paradoxon tractatum etiam habes suprà cap. 9.*

286. substantia simplicem.] *Istud tractatur cap. 10. quòd* vniformis *&* simplex *sit.*

287. de suo patientem.] *Quòd passibilis, atque adeò* de suo patiens *sit Anima, tractatum fuit cap. 12.*

288. variè procedentem.] *De variis Animæ partibus siue viribus & efficaciis, quibus* variè procedit, *vide suprà 13. cap.*

289. liberam arbitrij.] *De hoc cap. 20. ac 21.*

290. accidentis obnoxiam.] *Adludit ad id, quòd paulatim proficiat Anima in sapientia.*

291. per ingenia mutabilem.] *Hoc tractatur cap. 20.*

292. rationalem, dominatricem.] *Cap. 16. de* rationali Anima *tractatum est, quæ indignatiuo & concupiscentiuo dominatur.*

293. diuinatricem.] *Huc pertinet, tum quod suprà dixit cap. 19. vbi agit de* voce flebili infantum augure incommodorum, *tum infrà vbi de somniis tractatur cap. 45.*

294. ex vna redundantem.] *Deinceps istud tractatur cap. 23. 24. 25. 26. 27 sicuti immediatè sequitur*: nunc (*inquit*) vt quomodo ex vna redũdet, cõsideremus, id est, vnde, & quando, & qua ratione sumatur.

Cap. XXIII.

295. Quidam de cœlis deuenisse se credunt, &c.] *Titulum hîc antiquum retinuimus*: Vnde Anima, aduersus hæreticos qui eam de cœlis deferunt. *Agit autem etiam contra hanc hæresin (quippè quam & Origenes lib. 1. Periar. c. 7. tuebatur) B. Hier. non modò Epist. ad Marcell. & Anapsychiam, quæ exstat etiam inter epist. B. August. n. 27. verùm etiam epist. ad Demetriad. iuxta edit. Rom. nu. 8. in Epitaphio Paulæ. Epist. 59. ad Auitum, & 61. ad Pammach. Similiter etiam Epiph. Epist. aduers. Ioan. Hierosol. Eodem pertinet quod habet B. Grego. Nyssen. lib. de Anima & Resurr. de iis qui nationes quasdam animarum ponunt, in peculiari quadam ciuitate, antequàm ad corpoream vitam veniant, viuentes, cui similia recenset lib. de Hom. cap. 29. & quod habet idem Philos. lib. 2. qui de Anima inscribitur, cap. vlt. Gradus verò animarum & ascensiones & descensiones, quas Origenistæ inducunt, nihil diuinis scripturis conuenientes, neque Christianorum dogmatibus concordantes, relinquenda sunt.*

296. vt Saturninus Menandri Simoniani discipulus, &c.] *De hoc eiusdem hac hæresi latè suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 46. hær. 3. num. 303.*

297. Sed & Carpocrates.] *De hoc ibidem cap. 48. hær. 9. num. 310. & infrà latiùs cap. 35. Priori loco de* virtute sublimi despectrice mundipotentium principatuum, *quippè ex qua dicebat prolatos angelos qui mundum condidissent, hîc addens, quòd* Animas ex illa virtute conceperint; *infrà verò de Metempsychosi animarum. Atqui ad intellectum illius*: vt discipuli eius animas suas, iam & Christo nedum Apostolis, & peræquent, & quum volunt præferant; *videatur Epiph. hær. 27. adu. Carpocratem, vbi latè id prosequitur.*

298. Apelles sollicitatas refert Animas, &c.] *Huius etiam libro iam dicto facta est mentio ca. 51. hær. 19. n. 324 & infrà Tomo sequ. inter fragmenta Tertull. aduersus* Apellem. *Huc autem propius accedit quod illi adtribuit Epiph. hær. 44. quamquam paulò obscuriùs: de animabus ex supernis progressis, & in mundum dimissis à superno Deo, quò vbi venerunt, delapsæ sint ad malum. Item quod addit ibidem de animabus, quòd non ex volun-*

tate superioris Dei venerint, sed per tyrannidem raptoris. Huc etiam respicit ipse Auctor infrà lib. de Resurrect. carnis, cap. 5. quum dicit: Futile & friuolum istud corpusculum, quod malum denique appellare non horrent, etsi ignei alicuius exstructio æquè angeli, vt Apelles docet: sufficeret ad auctoritatem carnis.

299. Examen Valentini semen Sophiæ infulcit Animæ, &c.] *Istud habes latiùs suprà lib. adu. Valent. toto cap. 25.*

300. Platonem omnium hæreticorum condimentarium factum.] *Huc pertinet quod suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 7. docet Auctor,* originem hæreseon esse ex Philosophia, *vbi de hoc latiùs, num. 36. & illud li. adu. Hermog. cap. 8. num. 32.* Hæreticorum Patriarchæ Philosophi. *Peculiariter autem non solùm Pythagora ac Platoni, sed & reliquis Platonicis, hunc errorem adscribit B. Hieronym. Epist. ad Marcell. & Anapsych. ac ad Pammachium supracitatis; immò verò etiam ipsa verba Platonis, quibus id adserit, subiiciuntur ab Auctore.*

301. Illius est enim vt in Phædone, &c.] *Videtur respicere ad illa verba Socratis* in Phædone Platonis: *Vetus equidem sermo quispiam hic est, cuius nunc mentionem facimus,* quòd hinc abeuntes illuc (*sic enim lego ex Tertull. pro:* illic, *eo quòd vtrumque vox Græca* ἐκεῖ *significet*) sint, & rursus huc redeant. *& rursum: Fuerunt ergo, ô Simmia, Animæ nostræ etiam prius quàm in hominis specie essent, absque corporibus, & sapientiam habuerunt. Huc autem adlusit Saturninus hæret.*

302. Item in Timæo, quod germina, &c.] Germina Dei *vocat Auctor, quos, Deos filios, Plato. Sic enim habet* in Timæo, *ipsis hîc citatis verbis: Mortalium autem productionem filiis suis absoluendam demandauit. Hi verò illum imitantes, accepto immortali animæ principio, postea mortale corpus ei circumdederunt, &c. ne prolixiores simus. Istud autem ad hæresin Apellis proximè accedit, & ad Carpocratis, quantum ad mundi facturam adtinet.*

303. mortale ei circumgelauerint corpus.] *Verba illa loco mox citato Platonis, de influxu & defluxu animarum in corporibus cum conglutinatione, tribus his verbis Metaphoricôs expressit; tamquam si circumgelati essent illi fluctus seu defluxus, ad separationem vsque Animæ & corporis; maximè quum eodem libro diu postea etiã ipse Plato humores in corporibus grandiores congelari dicat. Neque verò istud hîc dumtaxat, sed etiam suprà, nimium suæ opinioni tribuens de Anima corporea, cap. 9. quum dicit:* Flatum illum Dei (*id est, Animam*) in interiora transmissum, & per vniuersa spatia corporis diffusum, simúlque diuina aspiratione densatum, omni intus linea expressum esse, quam densatum impleuerat, & velut in forma gelasse. Inde igitur & corpulentiam Animæ ex densatione solidatam esse.

304. Tum, quòd mundus hic imago sit alterius.] *Istud ita expressit vbi suprà Plato: His autem ita se habentibus, etiam necesse est* mundum imaginem alicuius esse. *Hinc verò videntur Valentiniani suas mutuati imagines.*

305. Et: Animam retrò in superioribus, &c.] *Nõ potui aliud reperire in Timæo Platonis huc pertinens, quàm quòd Deus summus opifex constituto vniuerso diuisit animas, æquali cum syderibus numero, & singulas singulis assignauit, & velut in vehiculum impositis vniuersi naturam ostendit, & leges fatales ipsis exposuit, quódque origo prima quidem futura esset ordinata vna omnibus, oporteret autem ipsas seminatas in singula conuenientia singulis temporibus instrumenta (corpora nempè) producere animal diuino cultu deditissimum. Quo libro quum nusquam dicit,* Animam hîc quæ retrò norit de exemplaribus recensere, *magis puto istud ad Phædonem referri, cuius etiam paulo priùs meminit, vbi vtrumque reperire est.*

306. Μαθήσεις ἀναμνήσεις, id est, discentias reminiscentias esse.] *Locus iste hauddubiè ex Phædone, nõ ex Timæo, Platonis desumptus est. Sic enim ibi legitur: Sed & secundum illum sermonem (inquit Cebes) si verus est, ô Socrates, quem tu frequenter referre soles,* ὅτι ἡμῖν ἡ μάθησις οὐκ ἄλλοτι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει ὄυσα; *id est, si ad verbum cum Tertulliano vertamus: quòd nobis* discentia *non aliud sit quàm* reminiscentia (*pro quo Interpres Platonis vertit; quòd discere nihil aliud sit nobis quàm recordari*) *& secundum hunc (inquam) necesse est nos in priore quodam tempore didicisse ea quæ nunc recordamur. Hoc autem fieri non posset, si non fuisset alicubi Anima nostra, prius quàm in hanc speciem deueniret. Atqui mox & Simmias idipsum ibidem confitetur, & multis rationibus, non modò Cebes, sed & Socrates ipse paradoxon hoc confirmare nituntur; verùm egregiè confutat Auctor cap. proximo.*

307. Venientes enim inde huc Animas obliuisci, &c.] *Etiam hoc ibidem paulo posteriùs adserit & probat Socrates; verùm hoc imprimis impugnat dicto sequenti capite Auctor.*

CAP. XXIIII.

308. Primò quidem obliuionis capacem Animam non cædam, &c.] *Veterem titulum huius capitis retinuimus:* Aduersus Platonis argumentum, quòd discentias reminiscentias vocat. *Quod ipsum Platonis paradoxon, etiam ante Tertull. impugnauit Irenæus lib. 2. aduers. hæret. cap. 29. & B. Gregor. Nyssenus Philosoph. lib. 4. cap. 7. ac etiam B. Augustinus lib. 7. de Gen. ad litt. cap. 9. 10. 11. ac lib 10. cap. 4. Item lib. 12. de Trinit. cap. 15. & lib. 1 Retract. cap. 4.*

309. quia tantam illi concessit diuinitatem, vt Deo adæquetur, &c.] *Pulcrè ex ipso Phædone confutationem auspicatur, vtpotè quum ibi legatur iisdem penè verbis quibus hîc Auctor vtitur: Aut non videtur tibi (inquit) diuinum quidem tale natura esse, vt imperet & principatum gerat; mortale verò, vt seruiat & subiectum sit? Mihi sanè. Vtri igitur* Anima similis est? *Nimirum, ô Socrates, Anima* diuino, *corpus mortali. Considera (inquit) itaque, ô Cebes, an ex omnibus relatis hæc nobis efficiantur.* Diuino *quidem, &* immortali, καὶ νοητῷ (*pro quo* intellectualem *vertit Auctor*) & vniformi, καὶ ἀδιαλύτῳ (*quod alibi ad verbum* indissolubilem, *hîc verò:* incorruptibilem *transtulit*) *& semper similiter & secundum eadem se habenti;* ὁμοιότατον, *id est, ita similem* vt adæquetur, esse Animam. *Et paulopòst:* ἡ δὲ ψυχὴ ἄρα τὸ ἀειδὲς, *id est, Anima verò quæ* inuisibilis *est. Atqui quibus locis* innatam *dicat, vide suprà num. 54. vbi* incorporalem, *nu. 61. vbi* ineffigiabilem, *nu. 110. vbi* principalem, *n. 191. vbi denique* rationalem, *num. 207. 208.*

310. quòd natam eam agnoscimus, &c.] *De hoc habes suprà cap. 4.*

311. SATIS DE ISTO CVM HERMOGENE.]

GENE.] *Iterum alludit ad librum De* Censu Animæ aduersus Hermogenem, *cuius fragmenta habes Tomo sequenti.*

312. memoria scilicet, quam & ipse Plato sensuum & intellectuum salutem.] *Iterum ex Platonis Philebo in Platonem argumentatur, quòd non modò* obliuionem, *iniuriam, seu potius* ἔξοδον Memoriæ *dicat, verùm etiam disertè* αἰσθήσεως σωτηρίαν, *pro quo plurali numero vertit Auctor* salutem sensuum & intellectuum, *eo quòd Græca vox & sensum, & intellectum significet.*

313. & Cicero thesaurum omnium studiorum prædicauit.] *Alludit opinor ad lib. 1. de Oratore* Ciceronis, *vbi* thesaurum rerum omnium memoriam vocat. *Citatus autem fuit etiam suprà* Cicero *in Tusculanis ab Auctore Tom. 1. cap. vlt. Apolog. & de* Ciceronianis mensis *infrà loquitur, cap. 33. & suprà lib. de Pal. cap. 5. num. 101. vbi* M. Tullium *vocat.*

314. Natura compotem Animam facis Idæarum illarum, an non?] *Respondet ex Platonis sententia:* Immò natura, inquis. *Et rectè; nam cap. præced. citatus fuit locus eiusdem, vbi dixit:* Animam retrò in superioribus cum Deo egisse in commercio Idæarum. *Porrò de* Idæis *vide suprà cap. 18. num. 238.*

315. quia vt præmisimus, & pro locis, &c.] *Suprà nempè cap. 19.*

316. cum toto suggestu iubarum, delicium fiet Berenices alicuius reginæ.] *Non semel adnotauimus* suggestum *pro ornatu accipi ab Auctore. Atqui quòd* alicuius Berenices Reginæ *mansuetudine eruditus* Leo delicium *fuerit, tradit Ælianus lib. 5. de Animal. cap. 39. Addit autem* alicuius, *tum pro more loquendi suo, tum quòd plures eius nominis fuerint. Præterquàm enim quòd, Plinio teste lib. 7. cap. 40. fama celeberrima fuerit* Berenice, *& filia, & soror, & mater Olympionicarum; celebratur etiam* Berenice *mater Philadelphi, & eiusdem filia; item apud Iosephum* Berenice *Herodis filia, & altera Salomes sororis eiusdem filia. Fortassis autem eodem pertinet, quod ait Plinius lib. 8. cap. 16. mulierum alloquiis mulceri solere leones.*

317. & si languenti theriacam composuerit, simiam Leo requiret.] *Alludit ad illud Plinij loco citato: Ægritudinem fastidij tantùm sentit; in qua medetur ei contumelia, in rabiem agente annexarum lasciuia* simiarum.

318. gallum tamen formidabit.] *Etiam hoc ex Plinio ibidem: Atque hoc (inquit) tale, támque sæuum animal, rotarum orbes circumacti, currúsque inanes, &* gallinaceorum cristæ, *cantúsque etiam magis terrent.*

319. memor semper manducandi, &c. & oculis videndum, &c.] *Variat casus in Gerundiuis; nam* memor, *&* memini, *non modò vt communiter, cum Genitiuo, sed & cum Accusatiuo construuntur. Atqui de eo quòd* sensus Philosophia depreciat, *vide suprà cap. 13.*

320. Ex multitudine, ait, temporis.] *Alludit ad verba illa Platonis in Phædone: Nónne recordatio est, maximè vbi alicui acciderit circa illa, quorum per tempus, & eo quod diu non conspexit? pro quo transtulit Auctor:* ex multitudine temporis. *Verùm etiam istud pulcrè Auctor refutat, ex eo quòd innatam Plato Animam dixerit, & proinde æternam, sine temporis initio.*

321. Sed rursus Plato caussam demutat in corpus, &c.] *Etsi non omninò disertis verbis istud in Phædone Platonis reperiatur, satis tamen id indicat, ex eo quòd dicit corpus impedire Animam quo minus sapiamus, tum inde, quòd, non ex quo nati sumus, sed diu postea, recordari, & proinde scire, incipiamus.*

322. Multa item documenta, teste ipso Platone, diuinationem Animæ probauerunt.] *Inter alios venit hic adnotandus locus ille Platonis in Phædro: Etiam Anima vaticinandi quandam vim habet. Eodem pertinent quæ infrà dicuntur cap. 45. de Somniis.*

323. QVÆ PROPOSVIMVS IAM HERMOGENI.] *Rursum alludit ad librum de Censu Animæ aduersus* Hermogenem, *cuius fragmenta de diuinatrice Anima habes Tom. sequenti.*

324. Plato scilicet solus, &c. Idæarum & oblitus & recordatus est.] *Locus est in Platone, qui primus* Idæarum *somnia in lucem emisit, scripto eius argumenti Dialogo, quem Parmenidem inscripsit, & frequentissima alibi earum mentione iniecta, quemadmodum etiam suprà adnotauimus cap. 18. num. 238.*

CAP. XXV.

325. Iam nunc regrediar ad caussam huius excessus, &c.] *Veterem titulum huius capitis sic locupletauimus:* De conceptu Animæ, aduersus eos, qui post partum corpori eam inducunt, ex respiratione infantis aut frigido aëre circumfuso. *Atqui Animam corpore non esse posteriorem multis argumentis probat etiam B. Nyss. lib. de Creat. homin. cap. 29. & sequent. ac lib. de Anim. & Resurrect. Id enim hic propriè tractatur; illud verò paradoxon quod hic tractandum etiam proponit:* quomodo omnes Animæ ex vna redundent, *tractatur infrà cap. 27.*

326. sed & effuso iam partu, nondum viuo infanti, extrinsecus imprimi, &c.] *Eandem hanc opinionem impugnat alicubi Plutarchus; & pulcherrimè Lactant. lib. de Opific. Dei, cap. 17. Varro (inquit) ita definit: Anima est aër conceptus ore, deferuefactus in pulmone, tepefactus in corde, diffusus in corpus. Hæc apertissimè falsa sunt. Anima non est aër ore conceptus, quia multo priùs gignitur Anima, quàm concipi aër ore possit. Non enim post partum insinuatur in corpus, vt quibusdam Philosophis placet: sed post conceptum protinus cum fœtu in vtero necessitas diuina formauit; quia adeò viuit in visceribus genitricis, vt & incremento augeatur, & crebris pulsibus gestiat emicare. Denique abortum fieri necesse est, si fuerit animal intus extinctum.*

327. Hoc Stoici cum Ænesidemo.] *Nempè (sicuti etiam infrà Auctor repetit cap. sequ.) quòd* de aëris rigore vim animalem anima rapiat. *De Ænesidemo verò vide suprà cap. 9. num. 117. Stoicorum autem hanc opinionem vide apud Plutarc. lib. 5. de Plac. Philosop. cap. 15.*

328. & ipse interdum Plato, quum dicit perinde animam extraneam, &c.] *Sic omninò legimus, pro eo quod incongruè legebatur:* anima. *Atqui Platonis locum, ad quem alludit (hactenus à me non inuentum) interpretatur Carpentarius in Alcinoi cap. 17. Institut. Platon. non de animatione, sed de*

perspiratione, idque ex Plotino, cap. 19. ac 33. lib. 1. de dubiis Animæ, & Marf. Ficin. Theol. Platon. lib. 18. cap. 3. Repetitur tamen idipsum ab Auctore cap. sequ. qui dicit: Etsi ipse Animam de prima spiratione potabat Platonico more.

329. Ne ex Medicis quidem defuit Hicesius, &c.] Apertiùs huius sententiam infrà hoc ipso capite sic explicat: Hicesius iam natis Animam superducens, ex aëris frigidi pulsu. Atqui vocatur Hicesius non paruæ auctoritatis Medicus à Plinio lib. 27. cap. 4. & ab eodem citatur lib. 20. & septem sequent. in Catalogo Auctorum, & in contextu lib. 14. cap. 19. ac lib. 22. cap. 16. Denique etiam ab Athenæo non procul ab initio lib. 7.

330. At quanto roboratior exitus, à fœminis reuinci, &c.] Sic iterum lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius substituit: Aut. Eleganter autem confutat horum sententiam per experimenta ipsa fœminarum, in quibus ita viuacitas sentitur infantis, vt palpitent ilia, micent, id est, quodam modo ludant, latera, tota ventris ambitio pulsetur. Legimus autem etiam omisso, &, cum Gagnæo: an & audiat iam in vobis.

331. Atquin & in ipso adhuc vtero infans trucidatur necessaria crudelitate, &c.] Hic tanquam Medicus adfert arma Medicorum peremptoria viuentis infantis, quibus infans (inquit) trucidatur necessaria crudelitate, ne matricida sit iamiam moriturus. Quæ interim verba ita sunt intelligenda, vt ex Medicorum illorum veterum Ethnicorum loquatur sententia, non sua. Si enim iuxta Aribidiac. & alios Summarum Auctores, non liceat pragnantibus potionem dare, vt abortiant ad præseruandum eas à morte; certè multo minus infantem in vtero per instrumenta illa, quorum hic fit mentio, licebit trucidare; maximè verò, quòd mors Animæ, nempè partus sine baptismo morientis, multo magis sit vitanda, quàm mors corporis matris prægnantis.

332. cum hebete vnco quo totum pecus adtrahitur, &c.] Nouè hic vsurpat pecus, pro fœtu in vtero mortuo, seu cadauere infantis, pro quo quidem Gagnæus legebat: facinus. sed non placet; eo quòd infrà lib. de Resurrect. carn. cap. 34. dicat: quod pecus totum est, loquens de homine composito ex anima, & carne.

333. Est etiam æneum spiculum, &c.] De huius vsu & ministerio vide Corn. Celsum, lib. 7. cap. 2. Vncus est medicinalis ad educendos fœtus, mortuos præsertim. Quibusdam videtur esse instrumentum, ὄνυξ siue πίεστρον dictum ab Hippocrate lib. de superfœt. & lib. περὶ γυναικείων: quod Galenus ἐμβρυοθλάστην exponit.

334. quia & ipsum vocabulum Animæ penes Græcos, &c.] Adludit ad Platonem in Cratylo, quem sequitur etiam Origenes in libris Periarchon: Arbitror (inquit Plato) illos qui sic ψυχὴν vocarunt, hoc potissimùm cogitasse, quòd hæc, quoties adest corpori, caussa est illi viuendi, respirandi, & refrigerandi, τοῦ ἀναψύχειν vim exhibens; & quum primùm desierit, quod refrigerat, dissoluit corpus & interit. Certè etiam ψυχάζω refrigerare significat. Impugnat autem etiam infrà Auctor cap. 27. Etsi (inquit) frigidum nomen est Anima Græcorum; quare & corpus exempta ea friget?

335. quia Animam aliud quid, &c. cognominauerunt?] Confirmat hic eorum sententiam Auctor, qui Animam, non ἀπὸ τοῦ ἀνέμου, id est, vento (nam concordaret parum præcedenti etymologiæ vocis Græcæ) sed Latinæ coloniæ faciunt, vti ipse Cicero in Tuscul. satis indicat. Quare rectè, post Lactant. loco suprà citato num. 326. eam definitionem impugnans Isidor. Etymol. lib. 11. cap. 1. subiungit: Sed Anima dicta propterea quòd viuit; quò pertinet etiam illud Nonij Marcelli: Anima qua viuimus; vt nempè ab animando dicatur.

336. Quantæ verò nationes sub feruentissimo axe, &c.] Intelligit nationes quæ sub Zona media viuere censentur, quam iuxta Pompon. Melam lib. 1. cap. 1. æstus infestat, cuius situs ob ardorem intercedentis plagæ incognitus.

337. extra Germanias, & Scythas & Alpes, & Argæos, &c.] De Germaniis & Scythis & Sarmatis vide suprà Adnotat. nostras Tom. 1. lib. aduersus Iud. cap. 7. num. 44. Alpes omnibus notæ sunt. Argæos verò quos nuncupet., hactenus reperire non licuit, neque apud Plinium, neque apud Ptolomæum, Melam, aut Solinum; quare suspicor mendum esse, aut antiquitùs ita vocatos, quos Ptolomæus Sarmaticos montes vocat, Geograph. lib. 2. cap. 11. Tabul. 4. Europæ, qui supra caput Danubij sunt, idem etiam cum Alpibus nomen habentes.

338. qui execto matris vtero viui aërem hauserunt, Liberi aliqui, & Scipiones.] De his ita Plinius quem imitari solet, lib. 7. cap. 9. Auspicatius enecta parente gignuntur. Sicut Scipio Africanus prior natus, primusque Cæsar à cæso matris vtero dictus. Qua de caussa & Cæsones appellati. Addens autem Liberi aliqui, adludit ad fabulam, cuius meminit etiam Plinius lib. 6. cap. 21. qua creditur ex Iouis semine natus, atque adeò exsectus Liber.

339. Quòd si qui, vt Plato, perinde non putat duas Animas in vnum conuenire, &c.] Suprà cap. 6. Chrysippo adscribit, non Platoni, quòd duo in vnum corpora negarit, vbi vide num. 90. In Platone autem, quòd duæ animæ in vnum conuenire non possint, hactenus reperire nequiui, relinquens id curioso Lectori inquirendum.

340. dæmonis scilicet, nec vnius, vt in Socrate.] De hoc vide suprà cap. 1. num. 12.

341. verùm & septenarij spiritus, vt in Magdalena, &c.] Adludit ad illud Marci 16. Maria Magdalenæ, de qua eiecerat septem dæmonia. Item id quod habetur Marc. 5. de dæmone Geraseno respondente: Legio mihi nomen est. Siue autem legas: conferetur, cum Gagnæo, siue: conseretur; perinde mihi videtur.

342. At idem in sexto Legum, &c.] Platonem iterum intelligit. Videtur autem ad illum locum sexti Legum libri eiusdem adludere, vbi dicit: Per hoc maximè tempus, quo quis generat, vereri oportet, & non facere vltrò quæ morbosa sunt, neque ea quæ cum contumelia aut iniuria coniuncta sunt. Nam in Animas, & corpora eorum qui generantur, imprimi ac efformari necesse est, & penitus deteriora gignere.

343. secundum Cleanthis testimonium.] Vide de hoc etiam suprà cap. 5. num. 75. Atqui supparare verbum Auctori vsitatissimum, quo etiam vtitur infrà cap. 30.

344. Cur autem & veteres Astrologi genituram hominis, &c.] Suprà etiam aliquid de Astrologis dictum est Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 9. num. 45. & infrà latiùs de geniturarum digestione, lib. 1. aduers. Marc.

CAP.

CAP. XXVI.

345. Sed omnis inæqualitas sententiæ humanę, &c.] *Caput hoc, maioris elucidationis gratia separatum, eiusdem est argumenti cũ præcedenti, nisi quòd ex scripturis sacris suam probet Auctor sententiam. Atqui de Prouerbiali formula:* in nostras iam lineas gradum colligã, *vide nostra Prolegomena. Malo autẽ legere cum Gagnæo:* De tuo frater (*id est, Christiane*) fundamento, fidem ædificem, *quàm cum Gelenio:* ædifica, *eo quòd præcedit:* probem.

346. Ecce viscera Rebeccæ, &c.] *Latè prosequitur historiam Gen. 20. de* Rebecca *& duobus eius filiis, tum in vtero, tum in partu, qui nisi iam animati non potuissent pugnas illas intentare.*

347. Aspice etiam singulares conceptus, &c.] *Similiter etiam hîc* conceptus Ioannis Baptistæ *&* Christi, *ac mutuam agnitionem infantium adhuc in vtero, de quibus Luc. 2. Pulcrè verò:* Exultat (*inquit*) Elizabeth, Ioãnes intus impulerat; glorificat Dominum Maria, Christus intus instinxerat.

348. Sic & ad Hieremiam, &c.] *Ad eiusdem rei comprobationem, etiam* Hieremiæ Prophetæ *ex cap. 1. testimonium adfert, idipsum conferens cum sæpissimè citato loco Gen. 1.*

CAP. XXVII.

349. Quomodo igitur animal conceptum, &c.] *Inscriptionem huic capiti, etiam à præcedentibus duobus distincto, damus:* Animã simul cum corpore concipi, confici, & perfici. *Quod ipsum repetitum ab Auctore tum suprà, tũ infrà c. 36. quũ ad paradoxa Tertulliani pertineat, longiorem ea de re tractatũ ad Prolegomena differimus, hîc adduxisse contenti illam Gennadij seu alterius cuiuspiam definitionem Ecclesiasticam: Animas hominum non cum corporibus seminari, sicut Luciferiani, Cyrillus, & aliqui Latinorum (inter quos haud dubiè Tertullianus) præsumentes affirmant: sed formato iã corpore Animã creari & infundi à Deo. Verùm hoc de Anima rationali intelligendum; nam quod Anima vegetatiua in Animalibus omnibus simul cum corpore seminetur, nemo dubitat.*

350. Si mors non aliud determinatur, quàm disiunctio corporis Animæque, &c.] *Latiùs hoc infrà deducit c. 42. Sed inde non colligitur, simul cum corpore Animam seminatam; sed sufficit, quòd Deo Animas creante, fiat eodem momento vita hominis per coniunctionẽ corporis & Animæ. Est enim falsissimum quod addit Auctor:* Porrò vitam à conceptu agnoscimus, *quia secundum Physicorum Medicorúmque sententiam, non nisi 40. die animatur masculus, fœmina verò die 80.*

351. Tunc si alteri primatum damus, alteri secundatum, &c.] *Addimus iterum:* Tunc, *ex Gagnæo, quia Tertullianicum est, sicut etiam voces* primatus *&* secundatus. *Atqui confutatur hoc argumentum per sui absurditatem, à B. August. Epist. 157. ad Optatum, de Origine Animæ: Nam (inquit) & illi qui Animas ex illa vna propagari asserunt, quam Deus primo homini dedit, atque ita ex parentibus eas trahi dicunt; si Tertulliani opinionem sequuntur, profectò eas non spiritus, sed corpora esse contendunt, &* corpulentis seminibus exoriri. *Quo peruersius quid dici potest? Quare etiam ipse Aristoteles lib. 2. de gen. animal. cap. 3. proposita sibi quæstione, an omnis Anima producatur à virtute seminis? respondit omnẽ produci, præter intellectiuam.*

352. Concubitum libido, non conditio fœdauit, &c.] *Pulcherrimus locus (sed qui nihil faciat ad confirmandum Tertulliani paradoxon) de matrimonij* statu benedicto apud Deum, *aduersus Marcionem, de quo latiùs infrà sub finem lib. 1. aduer. Marcionem.*

353. In hoc itaque sollemni sexuum officio, &c.] *Istud disertis verbis impugnat Lactant. libro de Opific. Dei, c. 19. Illud quoque (inquit) venire in quæstionem potest, Vtrùmne Anima ex patre, an potius ex matre, an verò ex vtroque generetur. Sed ego id meo iure ab ancipiti vendico. Nihil enim ex his tribus verum est; quia neque ex vtroque, neque ex alterutro seruntur Animæ corporibus. Corpus enim ex corporibus nasci potest, quoniam confertur aliquid ex vtroque; de Animis Anima nõ potest, quia ex re tenui & incomprehensibili nihil potest decedere. Itaque serendarum Animarum ratio vni ac soli Deo subiacet. Nam de mortalibus non potest quicquam, nisi mortale generari. Nec putari debet pater, qui transfudisse aut inspirasse de suo (directè contra Tertull. paradoxon) nullo modo sentit, nec si sentiat, quando, aut quomodo id fiat, animo comprehendit. Ex quo apparet, non à parentibus dari animas, sed ab vno eodémque patre omnium Deo, qui legem rationémque nascendi tenet solus, siquidem solus efficit.*

354. Denique vt adhuc verecundia magis periclitet quàm probatione.] *De hac phrasi vide suprà li. aduer. Hermogen. cap. 21. num. 74. Vtitur eadem etiam infrà cap. 30.*

355. ex adflatu Dei Anima.] *Sicuti veritas nunquam superari potest, sibi ipsi contradicit Auctor suprà cap. 3. ac 11. dum ex* adflatu Dei animam *probat; quippe quum ibi* adflatum Dei *spiritum interpretetur, hîc verò non aliud (absurdissimum profectò) quàm* vaporem spiritus. *Atqui de voce* effruticare, *Auctori etiam vsitata, vide suprà li. aduers. Valentin. Et adiicimus iterum vocem* agitur, *legentes cum Gagnæo:* tota hęc Animarum redundantia igitur.

356. Et præsint piscibus maris.] *Pluraliter vertit:* præsint, *ex Græco apud 70.* ἀρχέτωσαν; *quum Hebræi singulari id legant numero, & etiam B. Augustin. si modò emendati sint codices, lib. 1. de Gen. contra Manich. cap. 17. & 18. Verùm prorsus id est ad rem quæ hîc tractatur, impertinens.*

CAP. XXVIII.

357. Quis ille nunc vetus sermo, &c.] *Veterem titulum retinuimus huius capitis:* Aduersus Platonem, non ex mortuis fieri viuos. *Locus Platonis in Phædone est iste:* Vetus *equidem* sermo *quispiam hic est, quòd* hinc abeuntes illic sint: & rursus huc redeunt, & ex mortuis fiunt viuentes.

358. Pythagoricus, vt volunt, quidam diuinus, &c.] *Interpretatur Auctor cuiusnam fuerit ille* vetus sermo, *dicens secundum quosdam* Pythagoricum *putari, de quo mox latiùs, at sua sententia* Albino, *de quo latiùs infrà cap. 29. num. 371. adtribuendum, aut* Mercurio Ægyptio. *Addens:* forsitan, *quòd non nisi obscurè tale quid indicet; quum Pimandri cap. 13. dicat Animas malas in alia corpora, sed humana transire. Id enim est* ex mortuis viuos fieri. *Loquor de Herm. Trismegisto, quem Mercurium Ægyptium non semel vocari ab*

Auctore suprà adnotauimus, cap. 2. num. 23. vbi habet quod huc etiam facit: vt Mercurium Ægyptium, cui Plato adsueuit, *qui etiam infrà citatur cap. 33. num. 404.*

359. Multo antiquior Moses etiam Saturno, nongentis circiter annis.] *Siquis consideret quod habet Tertullianus Tomo 1. Apologet. cap. 19. non mirabitur quod hic* Mosen Saturno 900. circiter annis antiquiorem *dicat (ibi enim habet*: Mosen mille circiter annis cladem Priami antecessisse.) *Nam (vti iam olim respondi ad Epistolã hac de re Francisci Balduini I.C.) Eusebio, Beda, ac Hermanno Contracto testibus, non nisi 150. annis ante Æneæ in Italiam aduentũ* Saturnus *regnasse legitur. Si itaque mille annis cladem Priami antecessit* Moyses, Saturno *profectò antiquior est* 900. *circiter annis. Scio quidem alios in alia esse sententia, verùm à Iosepho hac sumpsisse nostrum Auctorem, vti suprà adnotauimus num. 280. dicti Apologetici.*

360. Si verò Samius Sophista, &c.] *Quis iste, Auctor indicat mox subiiciens*: Certè ille Pythagoras, *vtpotè qui* Samius *fuisse educatione & studio scribatur à Suida, etsi Tyrrhenus natiuitate. Atqui descensum eius ad inferos etiam Suidas credidit, quum (vt verbis Auctoris vtar) narret eum illic vidisse*, quæ de posteris mortuis nisi apud inferos non videretur cognoscere potuisse; *Hesiodi nempè animam æneæ columnæ alligatam stridentem, Homeri verò de arbore pendentem serpentibus circundatam, propter ea (scilicet) quæ de Diis dixissent. Mendacij etiam & vanitatis, quódque semper vanas fabulas tamquam infantibus credulas finxerit, notat* Pythagoram *Lactant. libro 3. cap. 18. & lib. 7. cap. 23. Verùm Auctori nostro peculiare est, quòd* Mortem simularit, subterraneo latitarit, septenni illic se patientia damnans, vnica matre conscia, & vbi satis visus est corpulentiam interpolasse (*hoc est corpori præ macilentia horrorem quendam conciliasse*) de adytis fallaciæ emersisse, vt ab inferis redditum.

361. quomodo mihi persuadebit Æthalidem.] *Omninò sic lego ex restitutione Pauli Leopardi, Emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat corruptissimè*: Ephalidem, *& similiter adeò etiam infrà cap. 31.* Æthalides autem, *pro*: Ephalides. *Nam Pythagoras se dicens ex mortuis viuum, & ex inferis reducem, vt μετεμψύχωσιν (de qua cap. 31. latiùs) statueret, iuxta Laërtium & Interpretem Apollonij*, Æthalidem, *non* Ephalidem, *Mercurij filium, primùm se fuisse adserebat; qui & præco fuit Argonautarum, Apollonio teste.*

362. & Euphorbum.] *Vt se ex* Æthalide in Euphorbum *transmutatum persuaderet (iuxta quod etiam Suidas & Philostratus scribunt) vti mox sequitur*: clypeum Euphorbi olim Delphis consecratum recognouit, & suum dixit, & de signis vulgo ignotis probauit. *De quo etiam sic Lactant. libro 3. cap. 18. Nisi fortè credamus inepto illi seni, qui se in priori vita* Euphorbum *fuisse mentitus est. Hic credo, quòd ignobili genere natus familiam sibi ex Homeri carmine adaptauerit; quippè qui* Euphorbum *à Menelao occisum scribat Iliad. 10. Verùm id his verbis refutat Auctor infrà cap. 31.* Atquin scio non ita fieri, quum Pythagoram, Euphorbum mihi opponis. Ecce enim Euphorbum militarem & bellicam Animam satis constat, vel de ipsa gloria clypeorum consecratorum; Pythagoram verò tam residem & imbellem, vt prælia tunc Græciæ vitans, Italiæ maluerit quietem, Geometriæ & Astrologiæ & Musicæ deuotus, alienus studio & adfectu Euphorbi. *Confutat etiam hic eundem paulopòst*: Denique (*inquit*) qui se Euphorbum ex argumento clypei probarat, cur neminem Troianorum commilitonum æquè recognouit? Nam & illi iam reuixissent, si viui ex mortuis fierent. *Meminit iterum his verbis cap. 34.* Sicut in Pythagora Euphorbus, *& rursum lib. de Resurrect. carn. cap. 1. num. 7.* vt Euphorbus in Pythagoram, pauus in Homerum: *Vbi de his latiùs ex Rhenano.*

363. & Pyrrhum piscatorem.] *Istud etiam sic infrà cap. 31. refellit*: Sed & Pyrrhus ille fallendis piscibus agebat: Pythagoras contrà nec edẽdis, vt animalibus abstinens. *Delium autem illum piscatorem fuisse scribit Laërtius.*

364. & Hermotimum.] *Rursum hanc castigationẽ Leopardo acceptam debeo, vt & suprà cap. 2. vt hic legatur*: Hermotimum, *pro eo quod legebatur mendosiss.* Hermippum. *Atque adeò etiam infrà legendum c. 31.* Æthalides autem & Hermotimus fabam quoque in pabulis cõmunibus inruerat; Pythagoras verò ne per fabalia quidem transeundum tradidit. *Comprobat autem idipsum Leopardus non modò ex Laërtio & Luciano, qui Dialogum titulo* Hermotimi *inscripsit, sed ipsius Tertull. infrà cap. 44. Vbi de eo latiùs.*

365. Respice ad Hypogeum, &c.] ὑπόγαιον *subterraneum significat: atque adeò videtur accipere* Hypogeum *pro sepulcro, ac si dicat: si idem sepulchrum capax sit corporis* Pythagoræ, *quod olim fuit* Euphorbi; *credendum esse, quòd idem fuerit* Pythagoras, *qui iamdudum* Euphorbus.

366. Scimus etiam Magos elicere explorandis occultis.] *Propterea* Magorum *meminisse hic videtur, quòd Plin. teste lib. 30. cap. 1. Pythagoras, Empedocles, Democritus ac Plato, ad* Magiam *addiscendam nauigauerint, reuersi prædicauerint, ac in arcanis habuerint. Atqui de* Magia *infrà latiùs cap. 56. & 57.*

367. per catabolicos.] *Sic cum Gagnæo iterum lego, pro eo quod Gelenius substituerat*: procatabolicos, *in hoc secutus Turnebum Aduers. lib. 26. cap. 21. vbi ab eo citatur ex Fulgentio Campeses Magus in* Catabolicis, *& additur*: catabolicos spiritus *infames dici, infaustósque genios, qui eum in quo sunt sæpius prosternunt, desciuntque per furorem. Quid verò, si sic dicantur tamquam calumniatores; quum* καταβολὴ *à Iamblicho inter versus Cleobuli pro calumnia vsurpetur?*

368. & Paredros.] Paredros spiritus *ab assidendo dici ibidem Turnebus adnotat; eósque dici, qui perpetuò alicui assident, & familiares sunt.*

369. & Pythonicos spiritus.] Pythonis, *seu* Pythonici spiritus *mali, frequentiss. est in scripturis mentio, Deuter. 18. Leuit. 20. 4. Reg. 11. 1. Paral. 10. Esai. 8. & Act. 16. Hoc interim notandum, quòd Interpres noster Latinus, Mulier Pythonem habens vertit 1. Reg. 29. quod Græcè est*: ἐγγαστρίμυθος γυνή: *ac si dicat, in ventre dæmonem habens, qui per os eius diuinare solet. Et rectè; nam etiam Plutarchus alicubi adnotauit* πύθωνα *suo tempore vocatum, quem olim* ἐγγαστρίμυθον *dicebant. Atqui de* Pherecyde Pythagoræ magistro *vide suprà cap. 2. num. 28.*

CAP.

CAP. XXIX.

370. Mortuos quidem ex viuis effici constat, &c.] *Titulum huic capiti, maioris elucidationis gratia, à priori disiuncto, damus:* Ad argumenta Platonis responsio: *Atqui refellit imprimis argumentum illud Platonis:* Mortuos ex viuis effici, ergo & ex mortuis viuos; quod *ille in Phadone probare nititur ex regula illa Philosophica:* contrarium ex contrario fieri. *Verùm etiam eam impugnat exemplis manifestis Auctor. Sunt autem voces Tertullianica:* alternant, visualitatis, obtrudi.

371. Hæc & Albinus Platoni suo veritus, &c.] *Mira est hæc phrasis, veritus cum Datiuo, Ciceroni tamen vsitata, quum 4. Academ dixit: Vos autē mihi veremini. Atqui* Albinus, *cuius etiā meminit cap. praeced.* Platonis magistri sui, *vt loquitur Auctor,* scripta interpretatus; *scripsit Isagogicum Dogmatum Platonis, & alterum librum de Ordine librorum eiusdem; qui Graecè exstant Romæ in Vaticano, & Venetiis ad S. Antonium.*

CAP. XXX.

372. Quid autem ad cetera respōdebimus, &c.] *Caput hoc, quum sit eiusdem argumenti cum praecedenti, nouo titulo opus non habet; attamen hunc addimus:* Quòd alioqui semper vnum fuisse oporteat hominum numerum. *Cuius tamen contrarium multis argumentis probat Auctor.*

373. dum aborigines, vel vagi, vel extorres, vel gloriosi quique occupant terras, &c.] Aborigines *vocari, qui primi in quaque regione sunt orti, notum est; de reliquis, similiter Auctor suprà Tom. 1. li. de Pallio, cap. 2.* Transuolauere redundantium gentium examina; Scythę exuberant in Persas (*pro quo hîc* Parthicas; *nam eosdem esse ibi diximus n. 34.*) Phoenices in Africam eructant; Romanos Phryges pariunt: Sic & Herculea posteritas (Menidæ *nempè*) qui Temeno pariter Peloponesum occupādo producunt. Sic & Iones Nilei comites (*quos rectè hîc* Athenienses *vocat*) Asiam nouis vrbibus instruunt. *De quibus omnibus ibi latiùs num. 34. 35. 38. & 39.*

374. quas μετοικίας appellant.] *Siue μετοικίας legas cum vulgatis excusis, siue ἀποικίας cum Gagnæo in margine, perinde est: nam vtraque vox pro* migrationibus, *seu coloniis, classicis Auctoribus vsitata est. Atqui facit etiam huc illud dict. li. de Pall.* vt inde velut ex surculis & propaginibus populi de populis, vrbes de vrbibus, per vbique orbis pangerentur.

375. Reuera lues, & fames, & bella, & voragines ciuitatum, &c. tamquam tonsura insolescentis generis humani.] *Simili phrasi vbi suprà dixit:* Denique si quid mare diluit, cœlum texit, terra subduxit, gladius detotondit. Vbi voragines ciuitatum *& insularum multas recenset Auctor, quemadmodum etiam Apolog. cap. 40.*

376. post mille annos.] *Alludit ad* mille annorum iter, *quod Plato recenset post hanc vitam, Dialogo 10. de Repub. & in Phadro; quos quum hîc tamquam fabulas refutat Auctor, mirum est quomodo postea in Millenariorum paradoxon inciderit, de quo inter Prolegomena latiùs. Atqui sunt hîc voces rursum & phrases Tertullianica,* supparetur, erogatum, absumi periclitetur, patiaslet, *&* commeatus; *de quibus alibi superiùs latiùs. Hîc dumtaxat adiiciam locos similes lib. adu. Praxean:* in isto commeatu, *& lib. adu. Gnosticos:* nec per hunc commeatum vitæ; *nouè etiam dixit:* miliario tempori, *pro mille annorum, sicut etiam cap. sequ.* miliarij æui.

CAP. XXXI.

377. Iam verò si ex mortuis viui, &c.] *Idem etiā hoc capite confutatur Platonis paradoxon, hoc argumento:* Quòd alioqui oporteret singulas Animas in singula corpora reuerti, eadem ætate, in eadem corporis aut ingeniorum proprietate. *Cuius tamē contrarium ipse Pythagoras in se conuincit, per μετεμψύχωσιν tot variorum ingeniorum.*

378. Porrò si binæ & trinæ & quinæ vsque vno vtero resumuntur, &c.] *Vel hinc patet suprà nos rectè emendasse cap. 6. num. 90.* sed bina & trina, *vbi etiam* quinionis filiorum *meminit, num. 91.*

379. Et hoc autem modo primordij forma signatur, &c.] *Gagnæus in prima æditione:* singulatur; *quæ fortassis vox retineri posset, quum similiter suprà alicubi dixerit:* singulario motu; *ac si velit dicere, singula, id est, vna, monstratur. Est autem paulopòst locus corruptus, cui sine MS. cod. mederi non licuit:* Sed etsi eædem semper reuoluerentur, licet non corporum quoque formas easdem, licet non flatorum (*quid hîc quæso:* flatorum, *nisi fortè accipiatur pro flatuum, id est, animarum?*) tamen quoque, fortes casam (*neque hîc quid sibi velit intelligo, nisi fortè* casuum *legendum sit, sed nec hoc satisfacit*) vel ingeniorum & studiorum, & adiectionum (*fortè:* actionum) pristinas proprietates secum referre deberent. *Lego autem mox:* qua ignorata & ibi reuertuntur, *pro:* quia.

380. Pythagoras contrà nec edendis vt animalibus abstinēs.] *Cur ab animalibus abstineret Pythagoras, alibi caussam reddit Auctor suprà Tom. 1. Apol. cap. 48.* ne fortè bubulam quis de aliquo proauo suo obsonet. *Huc pertinet etiam illud B. Hieronymi lib. 2. aduers. Iouinian. Et probabo, non Empedoclis & Pythagoræ nos dogma sectari, qui propter μετεμψύχωσιν, omne quod mouetur & viuit, edendum non putant. Quod Lactant. lib. 3. cap. 19. mitiùs interpretatus, dicit hanc animarum in corpora transmigrationem ab eo inuentam, vt vetaret homines animalibus vesci. Ex quo proinde constat à* Pythagora *non solum introductam μετεμψύχωσιν, de qua mox, sed etiam μετενσωμάτωσιν, de qua cap. sequ. latiùs. Porrò etiam hîc castigauimus:* Æthalides, *pro:* Ephalides, *vti suprà num. 361. &* Hermotimus, *pro:* Hermippus, *sicuti suprà n. 364.*

381. Fabam quoque in pabulis communibus intuerat.] *Caussā reddit Suidas, cur fabis non vteretur* Pythagoras, *quòd flatuosæ sint, & facultatis animalis maximè participes; quæ certè alis verisimilior est, quas reddunt alij, rationibus. Addit præterea Auctor:* quòd ne per fabalia quidē transeundum discipulis suis tradidit. *Quod vsque adeò verum esse adstruit Suidas, vt quum incensa domo persequerentur eum sui hostes, vbi ad agrum fabis plenum venisset, quiescens iugulatus sit.*

382. & μετεμψύχωσις.] *Castigari haud dubiè debet μετεμψύχωσις, quam præter Græcam etymologiam, etiam infrà semel cap. 34. & cap. 35. ter legitur:* Metempsychosis, *voce Græca in Latinam translata coloniam. Vbi pulcrè Auctor:* Sed enim Metempsychosis illorum reuocatio est Animæ iampridem morte functæ, & in aliud corpus iteratæ. *B. Augustinus vnica voce: transanimationem dicere maluit. Impugnatur autem hæc absurditas vel à Plutarcho lib. 2. de esu carn. quare nihil mirum si & ab Auctore, & ab aliis Patribus plerisque. Vide Iren. lib. 2. cap. 58. & sequ. Lactant.*

lib.3.cap.18.ac 19. & lib.7.cap.23. Gregor.Nyssen.lib.de Homine, Philos.lib.2.cap. 8. & lib. de An. ac resurr. Hieron. epist. 59. ad Auitum, August.de Ciuit. Dei, lib. 10.cap.30 Epiphan.aduers. Manich. hær. 66. & Chrysost.hom.quadam in 12.cap.Ioan. Item à Tatiano aduers. Gentes, Origen. lib. contra Celsum, Ambros. lib. contra Platonem, citato ab August. lib. 2. contra Iulian. & Cyrill.contra Iulian lib.7.

383. quasi non & Scythæ & Indi philosophētur.] *De Scythis ita suprà Tomo 1. lib.de Pallio, cap. 5.* An aliter mutauit Anacharsis, quum regno Scythiæ Philosophiam præuertit? *Vbi vide Adnot. nostrarum num. 65. De* Indorum *verò Gymnosophistis infrà lib.1.adu.Marc.Celebrem autem facundia fuisse significat mox Auctor &* Platonem, & Nestorem.

CAP. XXXII.

384. Sed enim Empedocles, &c.] *Capitis huius titulum veterem retinuimus, omissa* Metempsychosi, *de qua hic non tractat:* Aduersus Pythagoræ & Empedoclis opiniones de Metensomatosi. *Quam rectè* Pythagoræ *etiā adscribi ab Auctore, præterquàm quòd mox adnotaui num. 380. manifestum sit suprà Tom. 1. Apolog. cap.48. vbi dicit:* Age iam, siqui Philosophus adfirmet, vt ait Laberius, de sententia Pythagoræ, hominem fieri ex mulo, colubrum ex muliere. *Sic etiam Aristoteles lib. 1. de Anim. cap. 3. sub finem fabulas Pythagoricas vocat, vt dicatur quæuis anima sine vllo discrimine quoduis corpus ingredi. Nec absimiliter B. Hieron locis modò citatis, & ipse Diogenes Laërtius. Vnde & eundem errorem desumpsit Plato, tum in Phædro, tum lib. vlt. de Republ. quare rectè etiam illi adscribitur à B. Gregor. Nysseno, lib. 2. Philos. cap. 7. A quibus dissensisse addit cap. sequ. Iamblichum, & B. Augus. Porphyrium; quippè qui non nisi homines ex hominibus fieri voluerint. Aduersus autem istam scripsisse censentur iidē Patres, qui suprà, & insuper B. Iustinus Martyr lib. adu. Tryphonem.*

385. quia se Deum delirarat, &c.] *Huc pertinet illud Suidæ in Pythagoram & Empedoclem: Empedoclem quoque Agrigentinum, hanc complexum fuisse tradunt sapientiam (aut potius insipientiam.) Nam illud:* Valete, ego verò sum Deus immortalis, *non iam mortalis; &: Iam aliquando fui puella & puer, & bis Olympiæ è bellariis immolatus: eius sunt qui Pythagoream disciplinam probet Quinetiam Clem. Alexandr. Strom. lib. 3. eiusdem farinæ versum Empedoclis citat.*

Mortua nam ex viuis fecit, mutánsque vicissim.

386. thamnus & piscis fui, inquit, &c.] *Vox* thānus *in Latinam hîc ab Auctore transfertur coloniam, ex Græca* θάμνος, *quæ fruticem significat. Atque adeò ad* Empedoclem *rectè refert Scholiastes illud B. Gregor. Nyssen. lib. de An. & resurr. Alij verò etiam ad frutices huiusmodi deliramentum extendunt, vt etiam arborem, ac ligneam Animæ vitam conuenientem atque accommodatam esse putēt. Addit B. Hieron. epist. ad Auitum non solùm quadrupedum, sed &* piscium *corpora esse timenda.*

387. cur non magis & pepo tam insulsus.] *Similiter infrà lib. 4. adu. Marcion.* & non magis peponem, quem cordis loco Marcion habuit? *vbi de hoc latiùs; sicuti de* chamæleonte *suprà Tom. 1 lib. de Pallio, cap. 3. num. 49. & de* Empedocle in Æthnam præcipitato, *ibidem cap 4. num. 83. ac hoc ipso lib. cap. 3. num. 50. atque de prouerbiali formula:* æstiua cœna post assum, *in Prolegomenis nostris.*

388. Viderint thamni licebit, & lapathi.] *Sic ex coniectura Latinij, pro:* lapti, *vt rideat Auctor Empedoclis stultitiam hisce nominibus; qui eiusmodi fruticē credi se maluerit olim fuisse, quàm vel animal, vel plantam aliquam nobiliorem.* Thamnus *enim non modò fruticem in genere, sed rubum vilissimum significat surculaceum, qui vestimentis hæret; sicuti etiam haudubiè* lapathus *omnibus plus satis notus.*

389. etiamsi secundum Philosophos ex elementitiis substantiis censeretur, &c.] *De his* Philosophorum *sententiis vide suprà num. 64. vsque ad 70. & 117. 118. 119. ac 120. Confutat autem imprimis hanc opinionem ex contrariis corporibus, in qua animas transmigrare volunt.*

390. Igni quidem ea quæ rigēt; colubros, stelliones, salamandras.] *Rectè id Auctor; quia Isidoro teste lib. 12. Etymol. cap. 4. omnes serpentes natura frigidi sunt. Inter serpentum autem genera enumerat ipse ibidem* colubros, stilliones, salamandras, *quorum* salamandræ, *etiam Plinio consentiente lib. 10. cap. 67. contactu ignem extinguunt, & proinde rectè* igni *contraria hic dicuntur.* Chamæleontem *autem, cum* locustis & papiliunculis, siccitatibus gaudere, *vel versus Pacuuianus indicat, qui terrigenam vocat, & quod mirum est ab Auctore non adnotatum, e... im sanguine cassam.*

391. Item contraria sanguini, &c.] *Insecta omnia* sanguine carere, *& pisces plerosque, etiam Plin. testatur lib. 11. cap. 3. Atqui phrasis est Tertullianica:* maiorem piscium censum, *sicuti & paulopòst:* & censum eis de sua translatione conferre.

392. Spiritui verò contraria, &c.] *De his suprà cap. 10. num. 127. 128. 129.*

393. Item aëri contraria, &c.] *Sub terra & sub aqua viuentium, res (inquit Auctor) magis quàm nomina* noueris. *Sic enim lego cum Gagnæo, pro eo quod Gelenius substituit:* nouerim. *Neque enim aliqua eiusmodi Plinius nominat.*

394. Item contraria lumini, &c. vt talpas, vespertugines noctuas.] Vesperuginem *vocat, quem Plinius non semel vespertilionem.*

395. Cæterùm si & atomos Epicuri tenerem, & numeros Pythagoræ viderem, &c.] *De opinione* Epicuri *constituentis animam* ex Atomis, *vide suprà num. 71.* Numeros Pythagoræ *rectè adtribuit. Nam, vti scribit Nyssen. lib. Philos. 2. c. 1.* Pythagoras *Animam definiuit, seipsum mouentem* numerum; *contra quam opinionem ibidem latè disputat cap. 4. Hinc & Iren. lib. 1. cap. 1. & Auctor suprà lib. adu. Valent. c. 7. & 8.* Tetradem illam Valentinianorum Æonum, Pythagoricam *vocat. Atqui de* Idæis Platonis *vide suprà num. 238.*

396. & Entelechias Aristotelis.] *De* Entelechia Aristotelis *suprà aliquid adtigimus num. 62. & 72. De eadem sic Nyss. dicti lib. cap. 1.* Aristoteles *primam corporis organici naturalis potestatem vitam habentis,* ἐντελέχειαν *dixit: quam etiam latiss. impugnat cap. 4. Locus ad quem adludit, habetur lib. 2. de Anima, cap 2. in fine: Animam igitur* ἐντελέχειαν *quandam esse, ex hisce quæ diximus innotescit. Quam vocem Cicero lib. 1. Tuscul. quæst. continuatam & perennem motionem vertit, plerique, perfectionem. Etiam Epiphan. interpres in Compend. fid. cath. vtrumque verò Langus in Apol. 1. Iust. Mart. Vnde magna est orta controuersia inter doctos, an* ἐντελέχειαν *scripserit Aristoteles, quæ perfectionem propriè sonat, an verò* ἐνδελέχειαν, *quæ vox magis perennem*

rennem motionem significat. Vtrum autem legatur, & apud Aristotelem, & apud Ciceronem, perinde esse, iamdudum adnotauit Beroaldus, cui & ego consentio; maximè quum perennitas, quod ἐνδελέχεια *significat, non sit aliud, quàm quædam perfectio; & vtrumque vocabulum æquè nouum sit, ab Aristotele recens compositum, vtraque etiam interpretatio cum sententia Aristotelis constet. Porrò sunt etiam hîc phrases vocésque Tertullianicæ:* respui haberet, substantiui status, & diuersitatem committit, *de quibus omnibus alicubi suprà.*

397. Quomodo igitur illa Anima, &c.] *Pulcherrimè absurditatem huius paradoxi Auctor prosequitur ex diuersitate ciborum; si dicatur homo mutari in* aquilam, anguillam, capram, coturnicem, vrsum, aut leonem; *quantum apparet, nominatim adludens ad locum Platonis lib. vlt. de Republ. vbi dicit, Agamemnonis Animam elegisse* aquilam, *Aiacis verò* leonem *cooptasse.*

398. Ipsius Animę humanæ quisquis modus, &c.] *Tertiò confutat hunc errorem ex absurditate de mensura corporum diuersa in amplioribus, & longè minutioribus corporibus; si dicamus hominem transmutari in elephantum, aut in culicem. Huc pertinet illud Iustini Martyris li. Quæst. & respons. cap. 20. vbi ridens; Adeò (inquit) vt qui olim Athenis docuerit Plato, postea formicæ pertulerit laborem.*

399. Numquid ergo demutabitur, &c.] *Quartam rationem addit:* quòd nec demutari possit anima, ne non sit ipsa; nec permanere in statu, quia contraria non capit.

400 μετενσωμάτωσις.] *Græcam vocem hîc retinuit, quæ initio huius capitis, tamquam Latina esset, Metensomatosis ponitur: quæ quum corporum transmigrationem significet, ipse his verbis eam ibidem circumscripsit:* præsumptionem, bestias ex hominibus, & homines ex bestiis, reuoluentem.

401. Nam etsi quidam homines bestiis adæquantur, &c.] *Etiam quintam adfert rationem, quòd* etsi adæquentur bestiis homines, *per quam similitudinem fuerunt Philosophi qui Pythagoram excusarent,* non tamen propterea ex rapacibus miluos fieri; *& sic de ceteris, vti censebat Plato.* Aliud enim esse substantiam, aliud naturam substantiæ.

402. Adsimilatus est (inquit) homo irrationabilibus iumentis.] *Prorsus lego:* Adsimilatus, *pro* Adsimulatus; *nam Græcè est Psal. 48.* ὡμοιώθη. *Noster autem Interpres ad verbum potius transtulit, Insipientibus, quàm Auctor:* irrationabilibus; *nam Græcè est* τοῖς ἀνοήτοις. *Atqui rursum vox est Tertullianica:* patiare.

CAP. XXXIII.

403. Etiam quum iudicij nomine vindicatur hoc dogma, &c.] *Huic capiti, à præcedenti separato ob prolixitatem, hanc inscriptionem damus:* Quòd frustrà iudicij nomine vindicetur hoc dogma. *Adludit autem omninò hîc ad Platonem, qui in Phædone & alibi non semel, ob merita bona vel mala adfirmat detrudi Animas in corpora fœda aut proba. Quemadmodum etiam Clemens Alexandrinus lib. 3. Strom in hæc verba: Animam enim quæ est diuina, in hunc mundum deducunt tamquam in locum supplicij. Oportet autem animas in corpus immissas expiari, ex eorum sententia B. Hieronymus etiam epist. ad Auitum, similem Origenis sententiam ex Platone desumptam dicit. Quam latiss. 23. argumẽtis impugnat B. Cyrill. Alexandr. lib. 1. Comment. in illud Ioann. 1. Illuminat omnes homines veniẽtes in hunc mundum; quod ille ad dictam suam sententiam detorquebat. Rursus autem voces Tertullianicæ:* occisoriis; famulatoriis; dispungentur; *&:* verterit, *ac* vertit, *absolutè.*

404. quod & Mercurius Ægyptius nouit, dicens, &c.] *Videtur adludere ad hæc verba, Asclepij Dial. 10. Hermis Trismegisti: Quum fuerit Animæ à corpore facta discessio, tunc arbitrium examénque meriti eius transiliet in summi dæmonis potestatem; ísque eam, quum piam iustámque præuiderit in sui competentibus locis manere permittet. Sin autem delictorum illitam maculis vitiísque oblitã viderit, desuper ad ima deturbat, &c. Vt in hoc obsit animæ æternitas, quòd sit immortali sententia æterno iudicio subiugata. Atqui iterum legimus cum Gagnæo:* volo iudicij vtique diuini iustitiã, &c. recensere; *pro eo quod substitutum fuit:* recense.

405. quod condimentis Apicianis.] *Intelligit* pecus macello destinatum, *in quod illi homicidam transmutari volunt. Atqui de hisce vide suprà Adnot. nostras Tomo 1. lib. de Pallio, cap. 5. de Apicio, num. 110. de* mensis Ciceronianis, *num. 101. & de* lancibus Syllanis, *num. 102.*

406. Namque illa sicarium, &c.] *Varia exprimit* sicariorum *supplicia, quibus vtuntur aduersus eos humana iudicia; quippè quæ eos damnant ad* feras, vltimum gladium, ignem, patibula, viuicomburia (*en rursum vocem Tertullianicam*) culleos, vncos, scopulos: *& insuper* sepultura puniunt, *id est: priuant. Siue autem legas* Perinde qui, *cum vulgatis; siue cum Gagnæo:* Proinde, *non refert.*

407. Pauum se meminerat Homerus Ennio somniante.] *Quum non exstent* Ennij *poëmata, fides sit penes Auctorem. Repetit idipsum cap. sequ. his verbis:* quo perinde in pauone tunderetur Homerus; *& rursum infrà li. de Resurr. car. cap. 1.* Homerus in pauũ. *Vbi vide Adnotationes nostras, num. 7. Sæpissimè autem ab illo celebratum* Homerum *testis est Suidas.*

408. quod animal indues viro iusto Deiocę, &c.] *Ita hunc locum castigauimus, ex Pauli Leopardi emendat. lib. 8. cap. 3. pro eo quod erat:* Deloco, *qui citat in hanc rem Herodotum li. 1. De* Didone *antè vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. Rursus autem reperitur hîc* dispunctio vitæ, *pro morte, sicuti etiam lib. de Testim. Animæ, cap. 4. Atqui lego paulopòst:* ô iudicia, &c. mendiciora, *pro:* mendaciora; *ex castigatione Ioann. Harrisij Angli, tum quòd sensus totius loci antecedentis id exigat, tum quòd eadem voce aduerbialiter vtatur suprà Tom. 1. li. de Pall. cap. 5.* credo ne mendiciùs patre cœnasset.

409. Deus itaque iudicabit pleniùs, &c.] *Similis prorsus locus est suprà Apolog. cap. 48. De* reuersione *autem* animarum *in sua corpora, latè tractatur lib. de Resurr. carnis.*

CAP. XXXIIII.

410. Nulla quidem ad hodiernum, &c.] *Titulum huius capitis sic adauximus:* Aduersus opinionẽ similem Simonis hæretici de sua Helena. *De cuius reliquis hæresibus vide suprà lib. de Præscrip. adu. hær. c. 46. hær. 1. num. 301.*

411. Nam & Simon Samarites, &c.] *Ad verbum ferè hæc omnia desumpta sunt ex B. Iren. lib. 1. c. 20. quò Lectorem remitto, prolixitatis vitandæ gratia; exceptis iis quæ ad explicationem huius loci faciunt.*

412. Helenen quandam Tyriam, &c.] *Tum hîc, tum c. sequ.* Helenen, *siue* Helenam *retinuimus; tum quòd Simon ille Magus hanc eandem fuisse diceret* Hele-

nam Troianam illam; tum quòd etiam sic appelletur à B. Iustino Martyre Apolog. 2. & post eum ab Eus. Graco hist. Ecclesf. lib. 2. cap. 12. seu 13. B. Hieron. epist. ad Ctesiphontem aduers. Pelag. Epiph. hær. 21. non semel, Theodor. hæret. fabul. lib. 1. & Damasc. lib. de hæres. Apud Iren. variant codices, quamquam plures Selenen legãt, quomodo etiã B. August. li. de hæres. Rufinus versione sua Eusebij, Cyrillus alicubi, & ante omnes hos Clemẽs Papa in Recognit. vbi à Luna, quæ Græcè σελήνη dicitur, appellatam vult. Verisimile itaque est, vtroque nomine appellatam.

413. illam verò iniectionem suam primã, &c.] Clarius B. Iustin. Martyr: primam quandam mentem seu intelligentiam, Iren. mentis conceptionem matrem omniũ, per quam initio mentẽ concepit angelos facere & archangelos. Sicuti vicissim illud: huius eam propositi compotem, &c. facit ad Iren. intellectum. Ex illo autem, omissa negandi particula: non; lego: Ab his perinde animo retentam; vbi animo, dixit Auctor, quod ille: per inuidiam.

414. exitiosiss. Priamo & Stesichori postea oculis, &c.] De Helena Troiani belli face Priamo exitiosiss. scribunt historici omnes. Stesichori fabulã verò (quam etiam ex Iren. desumpsit Auctor) attingunt (vti ante me adnotauit Feu-ardentius) Horat. Ode 17. Lucian. li. ver. hist. & Philostratus li. 6. de vita Apollon. Atqui illud quod paulo prius Iren. habet, & hic Auctor: in Samaria verò partem gesserit; ad id pertinet, quod, quum in Iudæa quasi filius apparuisset, (vtpotè se eundem cum filio Dei faciens) in Samaria se summum patrem dixerit. Reliqua de mille nauibus ante Troiam, Menelao Helenam repetente, de decennij prælio; omnibus nota sunt.

CAP. XXXV.

415. Sed non tibi soli Metempsychosis, &c.] Etiam hic ad titulum veterem huius capitis: Aduersus Carpocratis hæresin; adiecimus: de Animarum recorporatione. Est autem etiam hic ad verbum imitatus Irenæum lib. 1. cap. 24 & vtrumque postea Epiphan. hær. 27. Atqui de reliquis eius erroribus vide suprà li. de Præscript. aduers. hæret. cap. 48 hær. 9. num. 311. & apud dictos Auctores ac Euseb. nefanda eorum sacrificia.

416. pariter Magus.] Vno verbo dixit quod latiùs Iren. de Carpocrate & eius discipulis, ac post eum Euseb. hist. Ecclesf. lib. 4. cap. 7. & Epiphan. Artes enim (inquit) magicas operantur ipsi & incantationes, philtra quoque χαριτήσια (id est, amatoria, vti Interpretes Eusebij vertunt) & paredros (siue assessores) & oniropompos (id est, somnia emittentes) & reliquas malignationes, seu, sicuti Interpres Epiphanij, præstigias: Quod hic adiicimus ad maiorem Irenæi intellectum.

417. pariter fornicarius, &c.] Hoc addit Auctor: quoniam, iuxta Irenæum, Marcellina quæ Romam sub Aniceto venit, quum esset huius doctrinæ, multos exterminauit. Quod ipsum repetit Epiphanius addens, eos in luxu degere, & omnia ad corporis voluptatem operari solere; vsqueadeò vt Euseb. istius potissimum discipulis Gnosticis imputet suspicionem illam, quam de Christianis omnibus ipsorum caussa conceperant ethnici, de stupris promiscuis, & execrando infanticidio; à quibus criminibus satiss. suprà in Apologetico sese defendit Tertullianus. Sunt autem hæ etiam voces Tertullianicæ: raro fieri, expunctis, vitę huius commeatu.

418. donec exsoluat nouissimũ quadrantẽ, &c.] Carpocratianos hac scriptura Matth. 5. abusos etiam Iren. & Epiphan. scribunt. Cuius posterioris Interpres, significantiùs reddidit vocem Græcam ἀποδῶς, exsoluere, quàm alij: reddere; quomodo etiam non hîc modò, sed etiã suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 7. Tertullian. Cyprianus ac B. Hieronymus locis infrà citatis num. 424. vbi de hoc paulo latiùs.

419. Nam & ethnicus homo, &c.] Hanc primã interpretationem de aduersario, cuius ibidem fit mentio, ethnico homine, longè aliam quàm Carpocratis, habet etiam Auctor suprà lib. de Orat.

420. orate pro maledicentibus vos.] Siue Matth. 5 siue Luc. 6. hanc scripturam inspiciamus, hîc etiam pro suo more non diligenter animaduertit ad verba ipsa, quia legitur vtrobique, orate pro calumniantibus vos, & apud Luc. additur: benedicite maledicentibus vos; quod ipsum etiam suprà citauit Tom. 2. lib. de Spect. cap. 16. ac lib. de Patientia, cap. 6. legens ibidem quod habet partim etiam Matthæus: orate pro persecutoribus vestris.

421. Tum si in diabolum transfertur aduersarij mentio, &c.] Ad verbum ferè hunc locum transscripsit B. Hieron. epist. ad Demetriad. de virgin. seruanda: Quia (inquit) secundo post baptismum gradu, inisti pactum cum aduersario tuo, dicens ei: Renuntio tibi diabole & sæculo tuo, & pompæ eius, & operibus tuis; serua fœdus quod pepigisti, & esto consentiens, pactúmque custodiens (pro quo Auctor: hæc erit amicitia, obseruatio sponsionis; sic enim lego cum Gagnæo, pro: obseruatione) cum aduersario tuo, dum es in via huius sæculi, ne fortè tradat te iudici, & te de suo aliquid vsurpasse conuincat, tradarísque ministro, qui & ipse est inimicus & vindex, & mittaris in carcerem & in tenebras exteriores, & nõ inde exeas, nisi soluas nouissimum quadrantem, id est, minimum quodque delictum, quia & pro otioso verbo rationem reddituri sumus in die iudicij. Quorum vterque rectè interpretatur illud: Esto consentiens, pactum custodi cum illo initũ. Atqui facit hic locus contra eos, qui nullas volunt in baptismo admittere Renuntiationis ceremonias; de quarum antiquitate vide Adnotat. nostras in dictum lib. de Orat. suprà num. 1.

422. sicuti eum legimus sanctorum criminatorem.] Locus ad quem adludit, videtur ille Apoc. 12. Hic est accusator, κατήγορος, fratrum nostrorum; pro quo paraphrasticẽs: sanctorum criminatorem vertit, quia & fratres & sancti Christiani dicuntur. De fratribus id suprà ostensum est Tom. 1. Apolog. cap. 39. De sanctis patet ex Apostolo Paulo, 1. Cor. 14. Ephes. 1. 3. 4. & 1. Thess. 3.

423. & de ipso etiam nomine diaboli delatorem.] Similiter infrà lib. 5. aduers. Marc. Ipsum diaboli nomen quæro, ex qua delatura competat creatori? forsitan detulit aliquam Dei superioris intentionem. Et rectè διάβολος enim Græcè delatorem, accusatorem, calumniatorem significat.

424. nisi modico quoque delicto mora resurrectionis expenso.] Si modicum quodque delictum mora resurrectionis expendatur, id est, exsoluatur (quod ipsum repetitur infrà cap. vlt.) certè facit hæc interpretatio pro purgatione animarum post hanc vitam, à modicis quibuscunque delictis, atque adeò etiam pro Purgatorio; cui similes sunt loci apud B. Cyprian. epist. 52. ad Antonian. & lib. de laude Mart. ac apertiùs lib. Testim. 3. cap. 57. dum fidelem emendari & reseruari, ex hac ipsa scriptura probat, ac Psal. 88. ac 116. & Malach. 3. Locos etiam expressos BB. Hieron. & Ambros. in hanc sententiam

tentiam adnotauimus, ad dictam epist. 52. n. 59. vbi etiam latè de igne purgante tractauimus.

425. Hoc est ex malis fructibus bonam arborem intelligi, &c.] *Ironia est, quæ ridet interpretationem Harpocratis; & etiã accipitur vox:* Spero, *pro timeo: sicuti suprà non semel; tamquam si timeret ne posset respondere argumentis propositis.*

426. Et si vultis audire, &c.] *Rursum hîc paraphrasticῶs transtulit* audire, *pro eo quod Græcè est* δέξασθαι, *quod est, recipere.*

427. Et ecce ego mittam vobis Heliam Thesbiten.] *Quum etiam B. Cyrill. Alexandr. in Ioan. libr. 1. cap. 24. de* Thesbite *loqui dicat Malachiam Prophetam, videtur olim in edit. 70. etiam lecta fuisse vox:* Thesbiten. *Fuisse autem* Thesbiten Heliam, *patet non vno scripturæ loco. Siue legas* Heliam *cum aspiratione, siue vt quidam* Eliam, *tum hîc tum vbique, perinde est; hoc vnum animaduerti, in veteri Testamento vbique & Græcè & Latinè cum aspiratione legi, secus in nouo. Atqui de* Heliæ translatione *infrà latiùs cap. 50. num.* 564.

428. Sed quomodo Helias Ioannes? &c.] *Similiter prorsus locos hos scripturæ interpretatur B. August. Tract. 4. in Ioan. cap. 1. & lib. 5. de Trinit. cap. 14. Qui interim neutribi legit illud:* coram populo, *quod Auctori proinde peculiare est. Posteriori verò loco etiam interpretatur* spiritum Heliæ, *pro:* spiritum Moseï, *sicut hîc Auctor, qui vna voce translatum* spiritum Moseï *dicit, eo quod Num. 11. dicitur auferri à Mose, & dari 70. senioribus.*

CAP. XXXVI.

429. In has quæstiones inde opinor excessimus, &c.] *Partem veteris tituli huius capitis retinuimus:* De sexu Animæ & carnis. *Atqui etiam hoc pertinet ad paradoxon Auctoris, quasi dependens ex altero quod suprà prosecutus est cap. 25. 26. & 27. de* Anima in vtero seminata pariter cum carne. *Certè huius argumenti contrarium bis adfirmat B. August. lib. 1. de Anima, & eius origine, aduers. Vincent. cap. 18. & Cyrill. quoque Hierosol. Catechesi secunda.*

430. propter æmulas scilicet opiniones, &c. & illum sermonem Platonis veternosum.] *Videtur respicere ad illas opiniones* Philosophorum & hæreticorum, *de quibus suprà cap. 24. & 25. ac* Platonis veternosum sermonem, *quo dixit discentias reminiscentias, veluti ex* veterno *somno profectas; de quo c. 25. aut veterem sermonem apud memoriam Platonis de animarum reciproco discursu; vt* veternosum *pro veteri accipiat.*

431. quoniam & Apelles, non pictor, sed hæreticus, &c.] *Istud eiusdem farinæ est cum eo quod suprà cap. 23. dixit* Apellem referre, sollicitatas Animas de supercœlestibus, *de quo ibi latiùs num. 298. quia si id verum est, consequitur etiam* ante corpora constitutas Animas, *& proinde tam viriles quàm* muliebres. *De* Philomene *verò eius scorto, vide suprà, sicuti & de aliis eius hæresibus, lib. de Præscript. adu. hær. cap. 51. hæresi 19. num. 324. De illis denique qui* Animã post partum carni superducunt, *vide suprà cap. 25.*

432. qua lineas duxerit.] *Quia pictoris mentionem paulo priùs fecit, etiam hanc prouerbialem formulam ab illis desumpsit, de qua inter nostra Prolegomena latiùs.*

433. Ceterùm & ipsam Dei adflatus animasset, &c.] *Ad hunc locum videtur respondere B. August. loco paulo priùs citato, quum ait: Qui propaginem adserant Animarum, hinc se putant inuinctius suam munire sententiam; quia, quum scriptum sit detraxisse Deum costam de latere viri, eámque ædificasse in mulierem, non est additum, quòd in eius faciem sufflauerit spiritum vitæ; ideò (inquiunt) quia de viro iam fuerat animata, pro quo dixit Auctor:* animal iam & ipsa. *Verùm respondet, nihil per hoc eorum sententiam adiuuari. Si enim (inquit) scriptum esset, Insufflauit flatum vitæ in faciem mulieris, nec sic esset consequens, vt non propagaretur ex parentibus Anima nisi etiam de filio hoc scriptum reperiretur. Quia verò tacitum est, occultatum est, non negatum neque adfirmatum.*

CAP. XXXVII.

434. Omnem autem hominis, &c.] *Caput hoc titulum habebat:* De ætate carnis & Animæ; *nos verò putamus substituendum:* De incremento Animæ. *Nã de hoc Auctoris paradoxo sic loquitur B. August. lib. 10. de Gen. ad litt. cap. vlt. Noluit tamen Tertullianus* Animam crescere substantia *sicut corpus; adserens etiam timoris sui caussam*, ne etiam substantia decrescere dicatur (*inquit*) atque ita & defectura credatur. *Et tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitum incrementorum eius, quam vult de semine exiguo æquari corporis quantitati.*

435. aliqua vtique potestas diuinæ voluntatis ministra modulatur, &c.] *Quæ sit hæc* potestas, *paulopòst explicat, quum dicit:* nos officia diuina (*id est, phrasi Jureconsultorum, ministros Dei*) angelos credimus. *Facit itaque locus iste ad confirmationem dogmatis Catholici, de angelis peculiaribus homini cuique deputatis, de quibus est elegans B. Hieron. sententia in illud Matth. 18. Angeli eorum semper vident faciem patris mei. Magna (inquit) dignitas Animarum, vt vnaquæque habeat ab ortu natiuitatis in custodiam sui angelum deputatum. De iisdem exstat qu. 30. apud Iustin. Mart. lib. Quæst. & respons. & idipsum adfirmant BB. Hilar. in Psal. 133. Basil. in Psalm. 48. & alibi: August. Soliloqu. cap. 27. Eodem pertinet quod inter opera B. Cypriani, Prologo Operis de Cardin. Christi operibus, vocentur angeli salutis nostræ ministeriales, & quod Rufinus in expos. Symboli scribit, ab initio præfectas quasdam virtutum cœlestiũ potestates, quibus regeretur & dispensaretur mortalium genus. Vide etiam Orig. hom. 13. ac 35. in Luc. & hom. 11. in Numeros.*

436. etiam Romana superstitio Deam finxit Alemonam.] *De* Alemona *vide Gyraldum de Diis gentium. De aliis tribus (sicuti etiam ante me adnotauit Turneb. Aduers. lib. 18. cap. 34.) in hæc verba Gellius: Duæ Parcæ à Latinis, vna à partu noni mensis,* Nona, *ab enixu decimi mensis,* Decima *dicebatur. Accedebat tertia, quæ Parca dicebatur, quasi parta, mutato t, in c. Eam hîc Auctor* Partulam *vocat, quòd partum gubernet. Porrò de* Lucina *infrà latiùs cap. 39. n. 447. sicuti etiam de* fatorum inscriptione, *ibidem num. 449.*

437. Nam & Moysi lex, &c.] *Alludit ad Exod. cap. 21 iuxta lectionem 70. Si percusserint mulierem in ventre habentem, & egressus fuerit infans eius non figuratus; damno damnatus erit, secundum quod composuerit vir mulieris, & dabit cum postulatione. Si autem figuratus fuerit, dabit animam pro anima. Auctor interim vocem illam:* ἐξεικονισμένον, *aliter circumloquendo interpretatur quàm figuratum, nempè* cui iam vitæ & mortis status deputatur, *idque conformiter Theologis Doctoribus, qui homicidium in aborsu non adscribunt, nisi*

postquàm animatus fuerit fœtus. Rectè autem aborsum *vocat Auctor, quia* (*teste Nonio*) aborsus *dicendus in primis illis mensibus*, abortus *prope tempus pariendi.*

438. Legitima natiuitas fermè decimi mensis ingressus est, &c.] *Videtur istud Auctor desumpsisse ex Gell.lib.3.c.16. Vbi tradit: Decemuiros in 12. tabulis tradidisse, hominem in 10. nō in 11. mensibus nasci. Quod ipsum ante me adnotauit Reuardus noster ad leg. 12. Tab. cap. Vlt. De mensium partus numero à mense septimo vsque ad vndecimum, vide Plin.lib.7. cap.5. Quorum septimum duit in honore haberi Auctor propter Sabbathum,* decimum *propter Decalogum:* octauum *vitalem non esse, quòd in octaua futura vita nuptiæ non erunt.*

439. & decurialem numerum, vt exinde reliquorum parentum, &c.] Decurialis, *nouè ab Auctore, pro denario numero accipitur. Huc autem pertinet quod Athenag. Orat pro Christian. decenarii numerum maximum dicat, secundum Pythagoricos, qui & quaternarius sit, & tum arithmeticum numerum, tum musica harmonia & concentus rationes complectatur. Continet enim* (*Vti etiam ante me adnotauit Cælius Rhodig.lib.12. cap.14*) *numerandi genera vniuersa; numerorum est fons & principium; ex vno, duobus, tribus & quaternario constans.*

440. Sed vis eius in qua naturalia peculia, &c.] *Locū hunc reperire est apud B. August. loco citato n. 434. Vbi castigandus ille, & cum Auctore legendum:* Sed vis eius, &c. producitur, *pro:* Si, &c. producatur *Item* Et si sic, *pro:* & sic. *Vicissim etiam ex illo legendum in Tertulliano ad finem huius capitis:* qua duxerit eam qui agit, *pro eo quod erat:* aget. *Siue autem legatur cum illo:* Tunc & splendor ipse perhibetur, *siue cum excusis hic codicibus:* prouehitur, *perinde est. Atqui de hoc loco sic Augustinus: Quis hunc crederet, cum isto corde tam disertum esse potuisse? Sed tremenda sunt ista, non ridenda; ad hoc enim numquam cogeretur, si aliquid cogitare potuisset, quod sit, & corpus non sit. Quid autem absurdius, quàm putare, massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse, dum tunditur, nisi decrescat ex altera? Vel augeri latitudine, nisi crassitudine minuatur? Aut vllum esse corpus manente natura sua quantitate, quod vndique crescat, nisi rarescat? Quomodo igitur implebit Anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? quomodo* (*inquam*) *implebit carnem quam viuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animaduertit? Timuit videlicet, ne deficeret etiam minuendo, si cresceret; & non timuit, vt deficeret rarescendo, cùm non cresceret.*

CAP. XXXVIII.

441. Quamquam autem & retrò præstruxerimus, &c.] *Titulum veterem hoc modo duximus:* De pubertate & cibis, quomodo ad Animam pertinere videantur. *Adludit autem ad cap 20. suprà, Vbi docuit* omnia naturalia Animę ipsi substātię inesse, *id est, semper adesse,* & tamen per ętatis spatia procedere. *Sunt autem rursus voces & phrases Tertullianicæ,* præstruere, Animæ census, *&* suggestus sensuum.

442. non quia Asclepiades inde sapientiam supputat, &c. quia Iura ciuilia, &c.] *Quia Asclepiadis opera non exstant, locum designare non licuit. Atqui quòd* Iura ciuilia à quartodecimo anno agendis rebus adtemperant, *etiam suprà dixit Auctor lib. de Vel. virgin. cap. 11 num* 100 Fœminas *(inquit)* à XII. annis, masculum verò à duobus amplius ad negotia mittunt. *Reperitur autem similis citatio* Iuris ciuilis *suprà cap. 6. num. 91. & Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, cap. 8. & 9. num. 51. 52. & 62.*

443. Ex omni ligno, inquit, edetis, &c.] *Plurali expressit numero, quod Gen. 2. editiones Latinæ omnes, & tam Græca quàm Hebræa, & Chaldaica, singulari legunt numero. Deinde Gen. 9. fœnum transfertur ab Auctore* χόρτος, *pro eo quod Vetus Interpres 70. herbam, quia vtrumque ea vox significat.*

444. Auferenda est enim argumentatoris occasio, &c.] *Videtur respicere ad id quod suprà dixit c.6. de Sorano medico, quòd* mortalem Animam intellexerit, quia cibis sustineatur. *Legimus autem iterum cum Gagnæo:* tum quòd aliud est, natura desiderare, *pro:* tum quòd aliud natura desideret. *Sunt etiam rursus voces Tertullianicæ:* substruendus, gloriandus, tibicinandus. *Item:* rationalitatem, sensualitatem, intellectualitatem; *de quibus, sicuti etiam de* immortalitate Animæ, & Arbitrij libertate, *vide suprà cap.22.*

CAP. XXXIX.

445. Quæ omnia natiuitùs animæ cōlata, &c.] *Retinuimus veterem huius capitis, quod paulopriùs auspicamur, titulum,* Nullam penè Animam sine dæmonio esse, vtique ethnicorum. *Tractauit idipsum Auctor suprà Tom. 1. Apolog. cap. 22. ac 46. & huius lib. cap. 1. num. 12. de* Socratis dæmonio, *& reperitur iterum infrà cap. 57.*

446. tota illa puerperij superstitione? &c.] *De hac, partim suprà cap. 37. num. 436. partim in sequentibus; phrasis verò iterum Tertullianica:* dæmoniorum candidata.

447. dum in partu Lucinæ & Dianæ eiulatur, &c] Lucina *ita dicta* (*Vti suprà c. 37. dixit Auctor*) quòd producat in lucem. *Huc pertinet quod habet D. August. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 12.* Lucina *quæ à parturientibus inuocetur, & illud Terentij in Andria: Iuno* Lucina *fer opem. Cicero enim* (*si Viui creditur*) *& Iunonem & Dianam fuisse* Lucinam *appellatam scribit alicubi; pro quo facit coniunctio:* &, *hic intermedia.*

448. dum per totā hebdomadam Iunoni mēsa proponitur, &c.] *Tibullus: de Natali* Iunone:

Natalis *Iuno* sanctos cape thuris aceruos.

Videtur itaque, sicuti Genio, ita etiam Iunoni, mensa proponi *solere. Sicuti enim* (*vti mox adiungit Auctor:*) omnibus Genij deputabantur, *ita etiam* Iunones; *contra quàm sentiunt quidam, qui viris Genios, mulieribus* Iunones *adtribui volunt. Pro nobis certè facit illud Plinij lib. 1. Quum singuli ex semetipsis totidem Deos faciant,* Genios Iunonésque *adoptando sibi. Et illud Senecæ alicubi: Singulis enim &* Genium *&* Iunonem *dederunt.*

449. dum vltima die fata scribunda aduocantur.] *De hoc sic etiam suprà cap. 37.* quum & fato iam inscribitur. *Ad hanc consuetudinem adludere Virgilium etiam adnotauit Turneb. Adu. lib. 18. cap. 34. dum nato Salonino;*

Talia secla suis dixerunt currite fusis,
Concordes stabili *fatorum* numine Parcæ.

Quæ autem fata scriberētur, *indicat his verbis B. Aug. de Ciu Dei li. 5. c. 9. Omnia enim* (*inquit*) fato *fieri non dicimus, immò nulla* fato *fieri dicimus; quonia* fati *nomen vbi solet à loquentibus poni, id est, in constitutione syderum, quæ quisque conceptus aut natus est; quoniam res ipsa inaniter adseritur, nihil valere monstramus.*

450. Sta-

450. Statinæ Deæ sacrum est.] *Quam hîc Auctor* Statinam Deam *vocat, cui sacrabatur* prima cõstitutio infantis super terram; *B. August. lib. 4. de Ciuit. Dei, cap. 21. Statilinum Deum vocat his verbis, quibus tota puerperij superstitio egregiè explicatur: Quid opus (inquit) erat parturientibus inuocare* Lucinam? *quid necesse erat Opi Deæ commendare nascentes? Deo Vagicano (sic enim lego, pro Vaticano) vagientes? Deæ Cuninæ iacentes, Deæ Rumina sugentes,* Deo Statilino stantes? *Deæ Adeonæ adeuntes, Abeonæ abeuntes, Deæ Menti, vt bonam haberent mentem; Deo Volumno & Deæ Volumnæ, vt bona vellent; Diis nuptialibus, vt benè coniugarentur; Diis agrestibus, vt fructus vberrimos caperent; & maximè ipsi Deæ Fructiseræ: Marti & Bellonæ, vt benè belligerarent, Deæ Victoriæ vt vincerent, Deo Honorino vt honorarentur, Deæ Pecuniæ vt pecuniosi essent; Deo Æsculano & filio eius Argentino, vt haberent æream argenteámque pecuniã? Hactenus ille. Quæ hîc sequuntur, ad varia sacrificiorum idololatricorum genera pertinent.*

451. quod dæmonum nomen est.] Genios *non aliud esse quàm* dæmonas, *suprà latè deduxit Auctor Tom. 1. Apolog. c. 32. vbi vide Adnotat. nostras nu. 451. De* Geniis *autem qui singulis pueris adtribuebantur, præter Auctores citatos paulo antè n. 448. videantur Censorinus de die natali, Plutarchus in Problem. & li. de Animi tranquill. Marcellinus Ammianus hist. lib. 21. Empedocles denique & Menander singulis duos adtribuebant, bonum & malum.*

452. Ceterùm (inquit) immundi nascerêtur.] Ceterùm, *pro alioquin, etiam Tertullianicum est. Est autem pulcra expositio verborum Apostoli Pauli 1. Cor. 7. Nunc autem sancti sunt, id est, vti loquitur Auctor,* designati sanctitatis, & per hoc etiam salutis; alioquin (*inquit*) meminerat Dominicæ definitionis (*Ioan. 3.*) Nisi quis nascatur ex aqua & spiritu, non introibit in regnum Dei, id est, non erit sanctus. *Pulcherrimè sic vtrumque locum concordare faciẽs, vsqueadeò vt nihil contra baptismum paruulorum (iuxta quod calumniantur Anabaptistæ) sed potius pro illo faciat; vti etiam adnotauimus suprà lib. de Baptis. cap. 18. num. 126. vbi etiam necessitatem baptismi comprobatam videre est cap. 12. num. 89. & cap. 13. num. 96. ac 97. Similis est etiam huius loci Paulini expositio apud B. August. lib. 3. De pecc. merit. & remiss. cõtra Pelag. cap. 12. Illud (inquit) sine dubitatione tenendum, quacumque illa sanctificatio sit, non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata; nisi Christiana & Ecclesiastica institutione & Sacramentis efficiantur fideles.*

CAP. XL.

453. Ita omnis Anima eousque in Adam censetur, &c.] *Titulum veterem ita locupletauimus:* Quomodo caro & Anima peccatrix dicatur.

454. secundũ quã incedere prohibemur, &c.] *Adludit ad illud Gal. 5. Desideria* carnis *non perficietis.* Caro enim concupiscit aduersus spiritum. *Manifesta sunt autem* opera carnis, &c. *Atqui* carnales notantur infamia, *1. Corinth. 3. vbi dicitur: Nónne* carnales *estis, & secundum hominem ambulatis?*

455. non tamẽ suo nomine caro infamis, &c.] *Ad hunc locum respexisse videtur Petrus Lombardus Sentent. lib. 2. cap. 31. Putauerunt (inquit) quidam secundum* Animam *trahi originale peccatum, non solùm secundum* carnem, *quia nõ solùm* carnem, *sed &* Animam *ex traduce esse arbitrati sunt. Ideòque sicut de corrupta* carne caro *seminatur; ita etiam de* Anima peccatrice Animam peccatricem *corruptione originali infectam à gignentibus trahi. Hoc autem (addit idem) fides catholica respuit, & tamquam veritati aduersum damnat; quæ non* Animas, *sed* carnẽ *solam, ex traduce esse admittit. Quare id quidem verum est, quod paulo priùs dixit Auctor, quòd* Anima recipiat ignominiam suam ex carnis societate; *at hîc fallitur, dum Animam potius quàm carnem peccatricem nititur ostendere. Certè contrarium docent BB. Ambros. in cap. 7. ad Romanos, & August. lib. 4. contrà Iulian. cap. 4. & 9. verbis ibidem à Lombardo citatis. Atqui noua vox Tertull.* peccatela, *pro peccato.*

456. Adeò nulla proprietas hominis in Choico, &c.] *De* Choico, *id est, terreno homine, quem illi à Psychico & spiritali homine distinguebant, vide suprà li. adu. Valentin. c. 26. 29. & 32. Legimus autem cum Latinio:* vt instrumentũ in officina vitæ, *pro:* in officia.

457. Denique sensus delictorum, etiam sine effectibus, imputari solent Animæ, &c.] *Nihil hoc facit vt peccatum originale Animæ imputetur; quia (inquit Apost. Rom. 7.) iam non ego operor illud, sed quod habitat in me, hoc est, in carne mea, peccatum. Quum autem & suprà c. 15. & infrà li. Exhort. ad castit. legat conformiter Euangelio:* Qui viderit mulierem ad concupiscendum, *etiam hîc addidimus:* mulierem. *hîc interim habet* ad concupiscentiam, *sensum, non vocem transferens.*

CAP. XLI.

458. Malum igitur Animæ, &c.] *Titulum hîc veterem retinuimus:* De malo & bono Animæ. *Atqui etiam hoc ad prius paradoxon pertinet, quòd dicat* malum Animæ ex originis vitio antecedere.

459. naturale quodam modo, &c.] *Distinguit* naturale quodam modo, à naturæ corruptione *sic dictũ, &:* naturale propriè; *cuius adhuc reliquias agnoscit, nẽpè* boni illius quod principale erat in Anima *ante lapsum hominis in homine iam corrupto, & non tam* extinctum illud quàm obumbratum. *Qui locus cõtra eos facit, qui Liberum Arbitrium, per peccatum illud originale in homine, non modò corruptum aut imminutũ, sed extinctum volunt, atque adeò nullam agnoscunt Arbitrij libertatem. Verùm de eo latius infrà lib. 2. aduers. Marc.*

460. & solus homo sine peccato Christus, &c.] *Excipit non vno loco B. Augustin. B. Virginem Mariam Deiparam.*

461. Deus bonus est, Deus videt, & Deo commẽdo, &c.] *Scripsit de hoc Argumento librũ integrum Auct. de Testim. Animæ, quem habes suprà Tomo primo.*

462. per secundam natiuitatem ex aqua & superna virtute, &c.] *Quam hîc:* supernam virtutem, *mox:* Spiritum sanctum *vocat, de quo latius suprà lib. de Bapt. cap. 5. num. 43.*

CAP. XLII.

463. De morte iam superest, &c.] *Veterem titulum retinuimus:* De Morte. *Interim nihil adhuc certi de ea determinat, nisi infrà c. 50. & 51.*

464. quamquam Epicurus, &c.] *Istud ibi etiam repetitur, quum dicit:* vt iam hinc non Epicuri stupor suffundatur, negantis debitum istud ad nos pertinere. *Verba similia* Epicuri, *quæ ab Auctore citantur, reperiuntur apud Lactant. inter reliqua eius*

dogmata, lib. 3. cap. 17. Quando nos (inquit) sumus, mors non est; quando nos non sumus, mors est: mors ergo nihil ad nos. *Respondet autem: Quàm arguté nos fefellit? Quasi verò transacta mors timeatur, quia iam sensus ereptus est; ac non ipsum mori, quo sensus eripitur. Est enim tempus aliquod; quo & nos iam non sumus, & mors tamen nondum est; idque ipsum videtur miserũ esse, quum & mors esse incipit, & nos esse desinimus. Porrò in eadem epistola, nẽpè ad Menecæum, reperiuntur etiã verba hæc à Tertulliano in Latinum versa:* ὁ θάνατος ὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. τὸ γὰρ διαλυθὲν ἀναισθητεῖ, τὸ δὲ ἀναισθητῦν ὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. *Quæ citantur à Plutarcho, lib. de Tranquill. animi; & ex illo tanquam Plutarchi libro 2. de Homero, à Gell. Noct. Attic. lib. 2. c. 8.*

465. Multò coactiùs Seneca: Post mortẽ omnia finiuntur, etiam ipsa.] *Bis eandem sententiam repetit Auctor, infrà lib. de Resurr. car. cap. 1. & 3. Reperitur autem li. de Remed. fortuit.*

466. Denique nec speculũ eius somnus, &c.] *Adludit ad illud Ouidij:*

Stulte, quid est *somnus*, gelidæ nisi *mortis* imago?

Cap. XLIII.

467. De somno priùs disputemus, &c.] *Titulũ huius capitis eundem seruauimus:* De somno pertinẽre ad tractatum mortis. *Est autem sic necessariò distinguendus locus iste:* De somno priùs disputemus; pòst, *id est postea*, mortem qualiter Anima decurrat.

468. Non vtique extranaturale est somnus, vt quibusdam Philosophis placet, &c.] *Mox eos* Philosophos *recenset, contra quorum singulorum opinionem singulatim disputat Auctor.*

469. Stoici, somnum resolutionem sensualis vigoris adfirmant.] *Idipsum sic explicat Plutarchus lib. 5. de Plac. Philos. cap. 24. Plato (inquit) &* Stoici somnum fieri putant sensilis quidem spiritus remissione, *& tamquam laxatione; quemadmodum & super terram consedente flatu, eodem verò se recipiente ad superciliorum interstitium, id est, animæ principatum. Quorum sententiã latiùs explicat Auctor paulo post:* Superest si fortè cum Stoicis, &c.

470. Epicurei diminutionẽ spiritus animalis.] *Cum hac opinione satis conuenire sententiam* Democriti & Stratonis *patet ex his infrà verbis Auctoris:* Proinde deminutionem animalis spiritus, aut indigentiam spiritus, aut segregationem consati spiritus; immortalis anima non finit credi. Perit anima si minoratur. *Ad postremũ autem etiã illud pertinet quod Plutarchus cap. 25. eiusdem libri Empedocli tribuit:* Somnum *verò al'j ignis interni segregationem esse.*

471. Anaxagoras cum Xenophane, defetiscentiam.] *De* Anaxagora *paulò aliter Plutarchus:* Anaxagoras (*inquit*) somnum *corporalis functionis esse: corporalem enim esse, non animalem. Disputat contra hanc opinionem, non modò Auctor eo loco:* Neque enim credendum est, defetiscentiam esse somnum, &c. *sed etiam Aristoteles lib. de Somn. & vigil. cap. 3. Porrò* Xenophanes, *qui inter alia, teste Suida, Elegiam scripsit de transitu animarum in alia corpora, Colophonius, Anaximandri ætate vixit.*

472. Empedocles & Parmenides, refrigerationem.] *De* Empedocle *sic vbi suprà Plutarchus:* Empedocles somnum *sanguinarij caloris* refrigerationem *esse.* Parmenidis *verò eandem fuisse opinionem non mirum est, quum discipulum eius fuisse* Empedoclem *scribat Suidas.*

473. Aristoteles, marcorem circumcordialis caloris.] *Confutat hoc paulopòst Auctor, eandem faciens Empedoclis de refrigeratione sententiam, quum dicit:* Sed nec refrigescentiam admittam, &c. *Quã hauddubiè clariùs deducit* Aristoteles *loco mox citato, & etiam* refrigerationem *pro* marcore *vertunt Interpretes. Quam proinde etiam Plutarchus illi adtribuit dict. lib. cap. 25.* Aristoteles (*inquit*) *communem somnum corporis & Animæ autumat. Est enim eius functio, humor à pectore ad capitalia loca suffitus, subiectóque alimento feruor cordis refrigeratus. Verba eius sunt ista: Somnum esse concursum quendam caloris, ad interiores (cordis nempè) partes, &* ἀντιπερίστασιν *naturæ conuenientem: siue vinculum cordis, in quo est fons sensuum, quo minus munere suo fungi possit.*

474. Porrò somnum ratio præit, tam aptum, tam vtilem, &c.] *Istud præ ceteris agnouit ibidem Aristoteles, quum immediatè subiungit: Atque ille quidem* necessariò fit, & salutis gratia. *Conseruat enim requies animantia. Post illud autem:* nihil eiusmodi nõ rationale, *addidimus iterum ex Gagnæo:* nihil non naturale; *nam sequitur eius contrarium:* extra naturæ cardines.

475. Nam & æmulas somno valetudines, phreneticam atque cardiacam, &c.] *Ad* Phreneticos *pertinet, quod habet loco citato Aristoteles: Melancholicos haud somno indulgere, propterea quòd refrigeratus est locus interior, vt non magna in iis alituum copia oriatur. Et* cardiacos *cum* phreneticis *cõiungit etiã Cicero lib. de Diuin. eo quòd (Celso teste li. 3. c. 19.) sæpiùs ad* phreneticos *transeant: in hoc differentes, quòd in his mens labat, in illis constat: est autem* καρδιακὸν, *morbi genus in ore ventriculi stomachi. Ad quem adeò pertinere puto illud quod ibidem subiungit Aristoteles: Porrò atra bilis quæ naturâ frigida est, altricem officinam refrigerat; & proinde somnum impedit.*

476. etiam in lethargo, &c.] Lethargi *ibidem meminit Aristoteles; qui non aliud est, quàm inexpugnabilis somni necessitas cum mentis alienatione; atque adeò ad eum pertinet, quod de* enormitate *subiungit Auctor.*

477. Nam & in his plurima somni paratura est.] *Somnum conciliari cibo & potu, ibidem adnotauit Aristoteles. Est verò etiã hic vox Tertullianica:* paratura.

478. ille fons generis Adam, &c.] *Quum dicit* antè dormiuisse Adam quàm laborauit, quàm & edit, immò quàm & profatus est: *subindicat illud Gen. 2.* Immisítque Dominus Deus soporem in Adam, &c. *etsi posteriùs positum, priùs tamen multò cõtigisse; nempè ante illud Gen. 1. Benedixítque illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, &c. quippè quod non ad* Adam *solum, sed & ad mulierem dixit Deus. Atqui quod hic de* somno naturali, *suprà cap. 11. de* Exstasi *interpretatus est; verùm de eo latiùs Tom. sequ. ad fragmenta libri de Exstasi.*

479. Si enim Adã de Christo figurabat, &c.] *Magis propria est hæc lectio Tertull. quàm illa Gagnæi:* figuram dabat. *Similiter autem & Rufinus in Exposit. Symboli, inter opera B. Cypriani Tom. 3. interpretatur hunc Gen. locum, vt per Euam de latere Adam, intelligatur* vera mater viuentium Ecclesia.

480. pa-

480. paradigmate Platonico pleniùs.] *Quod hîc* παράδειγμα, *paulo antè exemplar dixit. Donatus & alij, exemplum, malunt vertere. Ad quod verò* paradigma Platonicum *alludat, nescio; nisi fortè ad Phædonem eius, vbi* somnum *&* vigiliam *vitæ & morti comparat, aut ad Dialog. 9. de Rep. cuius initio docet modum, quo suauis somnus possit contingere. Quod postremum confirmare videtur tota sequens & longa de sopore* Adam *narratio Auctoris. Atqui de Prouerbio*: lineas agere, *vide nostra Prolegomena.*

481. resurrectionem mortuorum tibi adfirmat, &c.] *De hoc latiùs lib. sequ. de* Resurr. carnis.

C a p. x l i i i i.

482. Ceterùm de Hermotimo, &c.] *Verba hæc ipsa Auctoris veterem titulum huius comprobant*: De Hermotimi Anima. *Huc pertinet quod suprà cap. 2. habet Auctor*: vt Hermotimum, cui Clazomenij mortuo templum contulerunt; *fecit etiam* Hermotimi *mentionem, qui postea in Pythagora reuixerit, c. 28. & 31. Scripsit etiam Lucianus Dialogum* Hermotimi *titulo. Historiam autem seu fabulas desumpsit Auctor ex Plinio nat. hist. lib. 7. c. 52. Reperimus (inquit) inter exempla* Hermotimi Clazomeni Animam relicto corpore errare solitam, *vagámque è longinquo multa denuntiare, quæ nisi à præsenti nosci non possent, corpore interim semianimi; donec* cremato eo inimici, *qui Cantaridæ vocabantur, remeanti Animæ velut vaginam ademerit.*

483. secessionem Animæ esse somnum, &c.] *Ita prorsus legendum, pro eo quod erat*: somnium. *Quis autem hanc* Somni *definitionem primus somniarit, disquirat curiosus Lector. Est verò rursum vox Tertullianica*: subornetur, *de qua suprà lib. de Præscript. adu. hær. num. 38.*

484. vt de incubone præsumptio est, &c.] *Morbus* incubonis *etiam vulgo satis notus est,* quam verò Soranus opponat valetudinis labē, *nescio an apud Medicos reperiatur, quum illius operum ferè nihil exstet.*

485. quod etiam Epimenidem in fabulam impegit, &c.] *Etiam hoc ex Plinio desumpsit vbi suprà: Et in Gnosio (inquit)* Epimenide *similiter accipio, Puerum æstu & itinere fessum in specu* VII. *&* L. *dormisse annis; rerum faciem mutationémque mirātem, velut postero experrectum die. Atqui de* Netone & Thrasimede *infrà latiùs c. 49. n. 551. ac 552.*

486. Theopompus.] *Verisimiliter loquitur, non de* Theopompo *Atheniensi antiquæ Comœdiæ Poëta, sed de* Theopompo Chio, *qui varias scripsit historias, Isocratis discipulo.*

C a p. x l v.

487. Tenemur hîc de somniis quoque, &c.] *Retinuimus hîc etiam veterem titulum*: De somniis, quomodo ea patiatur Anima, & vnde eueniant. *Atqui ea de re vide tum Aristotelem lib. de Insomniis, tum Platonem initio Dialogi 5. de Republica, Lactantium lib. de Opific. Dei, cap. 18. & Nyssen. lib. de creat. hominis, cap. 14. Macrobium denique lib. 3. in Som. Scip. qui quinque ibi* somniorum *genera prosequitur.*

488. Hanc vim exstasin dicimus, &c.] *De* Exstasi *tractatum differimus ad Tomum sequ. in Præfat. ad Fragmenta librorum Tertulliani de* Exstasi.

489. si compotes somniaremus.] *Quod hîc dubiè, mox clarè dicit*: quam compotem esse non licet; *nempè visionis in somnis bonorum aut malorum.*

490. non magis enim ob stupri visionem damnabimur, &c.] *Huc pertinet quod respondet B. Gregor. Augustino, Anglorum Episcop. cap. 11. de pollutione nocturna, quando celebrationem & communionē impediat.*

C a p. x l v i.

491. Ecce rursum vrgemur, &c.] *Capiti huic, quod à priori ob prolixitatem cum aliquot sequentibus distinximus, titulum dedimus*: Quòd vana non sint somnia.

492. Vana in totum somnia Epicurus iudicauit, &c.] *Facile est credere quòd* Epicuri *fuerit hæc opinio, quippè qui etiam, vti subiungit*, liberarit à negotiis diuinitatem, *de quo suprà Apolog. cap. 45. nu. 569. & lib. aduers. Valentin. cap. 7. num. 61.* & dissoluerit ordinem rerum, *vtpotè qui prouidentiam Dei tollat: &* in passiuitate, *id est, licētia vitæ,* omnia spargat, *quippè qui voluptatem somnium bonum constituerit; & alia eiusce modi diceret, quæ ad vitia pronum alioqui populum allicerent, sicuti latè prosequitur Lactant. lib. 3. cap. 17. & Cicer. lib. 1. de Diuinat.*

493. Homerus duas portas diuisit somniis, &c.] *Reperitur hoc apud Homerum Odysseæ T. cuius versus Græcos Virgilius Æneid. 6. sic vertit:*

Sunt *geminæ somni portæ, quarum altera fertur*
Cornea, qua veris facilis datur exitus vmbris:
Altera, candenti perfecta *nitens* elephanto:
(eburnea, nempè)
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia manes.

Citatur enim in hanc sententiam Virgilius etiam à Lactantio lib. de Opific. Dei, cap. 18. Desumpsit autem Homerus istud ex Platone in Charmide.

494. Aristoteles maiore sententiam mendacio recitans, agnoscit & verum.] *Hoc vult dicere de* Aristotele *Auctor; quòd quamquam putet maiorem partem somniorum mendacium esse, tamen etiam veram subinde in illis agnoscat. Ipse enim lib. de Diuinat. per somn. neque contemnendam esse eam docet, nec ei fidem habendam; de quibusdam tamen ex somniis diuinationem esse, non fieri incredibile. Quòd autem ex Deo neget immitti; contra eos id dicit, qui omniū somniorum caussam Deum faciunt.*

495. Telmessenses nulla somnia euacuant.] Euacuare *videtur sumere Auctor, pro vacua, id est, vana facere; quia, teste Cicerone vbi suprà, Telmessenses, à Telmesso vrbe Cariæ sic dicti, erant admodum diuinationibus & Aruspicum responsis dediti, & proinde etiam verisimiliter diuinationi quæ fit per somnia.*

496. Quis autem tam extraneus humanitatis, &c.] *Huc pertinet illud quod infrà habet Auctor cap. 57. At (inquit aliquis)* somnia quæ videntur vera sunt. *Respondet Auctor*: Non enim quia videntur vera sunt, sed quia adimplentur. Fides somniorum de effectu, non de conspectu renuntiatur.

497. Astyages Medorum regnator, &c.] *Hæc fusè prosequitur* Herodotus, *qui etiam ab Auctore citatur, hist. lib. 1.*

498. Hoc etiam Charon Lampsacenus Herodoto prior.] *Floruisse enim scribit Suidas Persicis temporibus Olympiade 75. Qui quum Persica inter cetera multa historica scripserit, verisimile est in illis contineri*

quod hîc citat Auctor. Adlegatur idē subinde ab Athenæo & Plutarcho Rectè autē addit meo iudicio Auctor: Qui filium eius tanto operi interpretati sunt, non fefellerunt.

499. Philippus Macedo nondum pater, &c.] *Adnotauit Latinius istud etiam à Plutarcho recenseri in* Alexandro, *sed paulo aliter initio.*

500. quia leo semel pater est.] *Videtur id sensisse, de quo Plin. lib. 8. cap. 16. Semel (inquit) edi partum (& proinde* semel *duntaxat* Leonem patrem esse) *lacerato vnguium acie vtero in enixu, vulgū credidisse video. Aristoteles diuersa tradit li. de Animal sicuti etiam ipse Plinius.*

501. Aristodemus vel Aristophon.] *Quis sit iste* Aristodemus, *nescio, an ille qui, teste Suida, compendium vniuersæ Herodianæ doctrinæ scripsit, an verò qui collectarum fabularum, Plutarcho teste, aliquot libros edidit. A quo etiam citatur* Aristophon *Comicus, vti etiam à Laërtio.*

502. Ephorus scribit.] *Quum* Ephorum *Cumanum seniorem Theopompo æqualem faciat Suidas (quem ait Alexandrum laudibus ornasse) videtur non approbanda eorum sententia, qui hunc* Philippum Macedonem *antecessisse scribunt. sin secus, poterit de* Ephoro *Cumano iuniori Tertullian. intelligi.*

503. Sed & Dionysij Siciliæ tyrannidē Himeræa quædam somniauit.] *Rectius sic Basiliensis æditio, quàm Gagnei:* Hemetea. *Hinc autem castigandus est Valerius Max. li. 1. c. 7 de somniis, & legendum* Himeræa, *pro eo quod est:* Himeta. *Neque enim proprium nomen esse* Himeram, *rectè adnotauit Leopard. Emend. li 8. cap. 7. sed gentile potius, ab* Himera *vrbe Siciliæ, Stesichori patria. Addens præterea, quòd apud Suidam reperiatur* ἱμεραίας ἐνύπνιον. *De quo penes eum fides esto, quia in illo reperire non potui.*

504. Heraclides prodidit.] *Idem citatur etiā infrà c. 57* de Oraculis. *Verisimile est eudem esse, qui vtrobique citatur. quis autem ille fuerit inter tot eius nominis scriptores, dispiciat Lector curiosus.*

505. Et Seleuco regnum Asiæ, &c Euphorion prouulgauit.] Euphorionē *intelligit, qui (teste Suida) Bibliothecæ præfuit apud Magnum Antiochū Syriæ Regē, & libros sex de Oraculis ædidit. Fuerunt enim* Seleuci *duo Antiochi eius prædecessores; de quorum primo loqui videtur Auctor, qui iuxta Eusebij Chronicon, capto Demetrio, destructo Asiæ regno, ex vtroque vnum faciens, Syriæ &* Asiæ *pariter imperauit.*

506. Mithridatem quoque, ex somnio Ponti potitū, à Strabone cognosco.] *Habet id Strabo li. 7.*

507. Et Balatidem Illyricum, &c. de Callisthene, &c.] Callisthenem *illum intelligit hauddubiè, cuius Rerum* Macedonicarum *libros citat Plutarchus, in Parallelis minoribus, c. 15. An idem sit qui ab Alexandro interfectus sit, nescio; qui quum non exstet, de* Balatide *historiam alibi quærat Lector.*

508. Reformatorem Imperij, &c Iuliū Octauium tantùm, &c. Marcus Tullius iam & Augustum, &c. de somnio norant. In Vitelliis Cōmentariis conditum est.] *Quum non exstent* Vitellij Cōmentarij, *penes nostrū Auctorem fides esto: sufficit quòd id ipsum reperiatur in vita Ciceronis apud Plutarc.*

509. vt quum Cæsar, &c. aliàs maiestatem, aliàs discrimen ab hostibus relaturus.] *Ex castigatione Harrisij:* discrimen *legimus, pro:* crimen, *eo quòd de bello* Cassij & Bruti *in hunc modum scribat L. Florus lib. 4. cap 6. Primùm adeò anceps fuit, & par vtrique certamine* discrimen, *vt exitus prælij docuit. Capta sunt hinc* Cæsaris *castra, inde* Cassij. *Atqui ad intellectum huius loci facit, quod habet Lact. lib. 2. cap. 8 Illud quoque (inquit) somnium non minoris fuit admirationis, quo* Cæsar *Augustus dicitur esse seruatus. Nam, quum bello ciuili Brutiano, implicitus graui morbo, abstinere prælio statuisset: medico eius* Artorio *Mineruæ species obseruata est, monens ne propter corporis imbecillitatem, castris se contineret* Cæsar. *Itaque in aciem perlatus est, & eodem die à* Bruto *castra capta sunt. Atque hoc est quod dixit Auctor* destituto tabernaculo: *de quo vide Suetonium Octauij cap. 91.*

510. vt quum Polycrati Samio filia crucem prospicit, &c.] *Quo tempore hic vixerit, explicat Plinius lib. 33. cap. 1.* Polycrati *(inquit)* Sami *tyranno, dilectus ille annulus in mare abiectus, capto relatus est pisce; ipso circiter 230. annum Vrbis nostræ, interfecto.*

511. de solis vnguine.] *Explicat istud lib. 3. Herodotus, scribens dictam Polycratis filiā vidisse per somnium patrem sublimem in aëre, qui* à sole vngueretur; *quo prospexit in crucem actum solis ardore exsiccandum.*

512. & lauacro Iouis.] *Istud est quod ibidem Herodotus illam somniasse scribit, quòd pater* à Ioue lauaretur; *hoc est, pluuiis, & imbribus, quæ Ioui ethnici tribuebant, perfunderetur.*

513. Ciceronis denique dignitatem paruuli etiā nunc, gerula iam sua, inspexerat.] *Legimus iterum ex Gagnæo:* gerula iam sua, *pro quo irrepserat:* suam. *Vide verò istud apud Plutarch. initio vitæ* Ciceronis.

514. Cycnus de sinu Socratis demulcens homines, discipulus Plato est.] *De hoc ita Laërtius in vita Platonis: Dicitur Socrates per somnium vidisse, se* Cycni pullum *inter genua habere, qui etiam euestigiò productis alis euolarit, iucundo clangore edito; & postridie* Platonem *ipsi commendatum esse, & ipsum dixisse hunc illam auem esse.*

515. Cleonumus Pyctes ab Achille curatur in somniis.] *Vide Homerum.* Cleonymum *etiam quendam insectatur Aristophanes in Nubibus, tamquā fugacem & timidum* Pyctes *autem pro pugil, vox nota est.*

516. Coronam auream, &c. Sophocles Tragicus redinuenit.] *Vocat eundem Plinius li. 7. c. 27.* Tragici *cothurni principem; Atheniensem facit Suidas, qui exhibuerit fabulas 123. victorias 29. reportauerit. Ipsum autem somnium eius habet Fulgosus lib. 1.*

517. Neoptolemus Tragœdus apud Rheteum Troi sepulchrum Aiacis, &c.] *Sic restitui hunc locum cum Leopardo Emend. li. 3. cap. 15 ac 16. pro eo quod erat: apud* Erythreum. *Nā id in hæc verba confirmat Plinius li. 5. c. 30. Extra sinum sunt (inquit)* Rhetea *litora.* Rheteo *& Dardanio oppidis habitata. Ac paulopòst: In Sigæo fuit & Æantion Rhodiis conditum, in altero cornu* Aiacis ibi sepulcrum.

518. Quanti autem Commentatores, &c.] *Varios hîc* Commentatores *citat, qui de Somniis scripserunt. Atqui interpretationis somnij Auctor primus Amphictyon ponitur à Plinio lib. 7. cap. 56.*

519. Artemon.] *Ex* Artemone *quantum apparet Medico, quædam descripsit Plinius lib. 28. cap. 1. Citatur etiam* Artemon *Clazomenius à Suida & Æliano.*

520. Antiphon.] *De hoc ita Suidas:* Antipho *Atheniensis coniector siue aruspex (vt alibi idem loquitur) de interpretatione somniorum scripsit.*

521. Strato

521. Strato.] *Hunc idem de Somno & de Insomniis scripsisse testatur Laërtius, nēpè Stratonem Lampsacenum.*

522. Philochorus.] *Etiā hic, Atheniensis Vates & Aruspex, de diuinatione partim libros 4. scripsit; atqui etiam ex somniis fiebat diuinatio. De hoc iterum paulopòst Auctor:* cum Philochoro Atheniensi.

523. Epicharmus.] Epicharmi *carmina quædam habes suprà & infrà. Laërtius verò scripsisse etiam eum tradit Commentarios de Natura & de Medicina. In illis itaque verisimile est eum etiam de somniis aliquid scripsisse. Videantur Romæ in Bibliotheca Vaticana. Certè Auctor paulopòst:* Ceterùm Epicharmus(*inquit*) etiā summum apicē inter diuinationes somniis extulit.

524. Serapion.] *Ex* Serapione *quodam Plinius se quædam sumpsisse adnotauit ad lib.2. & iterū ad li.4 vbi eum Antiochenum vocat. Fuerunt verò etiam alij* Serapiones.

525. Cratippus.] Cratippus *Philosophus Peripateticus, scripsit libros De diuinatione & Somniis.*

526. Dionysius Rhodius.] Dionysium *Musonij filium* Rhodium *à quibusdam dici, adnotauit Suidas, qui fuerit historicus, & fani Solis sacerdos.*

527. Hermippus.] *De hoc sic paulopòst Auctor:* Cetera cū suis & originibus & ritibus & relatoribus, cū omni deinceps historia Somniorū Hermippus, Beritensis quinione voluminum satiatissimè exhibebit. *Hunc autem discipulū Philonis Biblij, sub Adriano Imperatore, multa scripsisse tradit Suidas.*

528. Nā & oraculis hoc genus stipatus est orbis.] Oracula *varij generis adfert, & conuincit mendacij, Euseb.li.5. De præpar. Euang.c.10. & præstigias appellat Lactant.li.2.cap.17. Plura autē diuinationis oraculorum genera enumerat Clemens Alexandr. Orat ad Gentes, nempè lebetem Thesprotæum, tripodem Cyrrheum, æs Dodonæum, Gyrandryon, fontem Castalion, fontem Colophonis, Clarium, Pythium, Didymeum, & Apollineum; præter ea, de quibus mox latiùs.*

529. vt Amphiarai apud Oropum.] *Sic legimus cum Leopardo, loco mox citando, pro:* Horopum; *quia* Oropus *oppidum in confinio Bœotiæ legitur apud Plin. li.4.c.7. qui etiam* Amphiarai *meminit, quòd apud Thebas obierit vna ætate ante bellum Iliacum, cuius filio Tiburte vetustiores exstent ilices tres in agro Tiburtino, apud quas inauguratus traditur. Certè* oraculum Amphiaraum *nominatim addit vbi suprà Clemens Alexandrinus.*

530. Amphilochi apud Mallū.] *Legimus* Amphilochi *cum eodem Leopardo, pro:* Amphiloci. *Nam etiam Clemens Alex.* Amphilocum *oraculū celebrat, sicuti etiam B. Iustinus Mart. Apolog. 2.* Mallum *verò oppidum Ciliciæ propinquum, cuius meminit Plin. libro 5. cap.27. subintelligit.*

531. Sarpedonis in Troade.] *De hoc ita Plinius lib.13. cap.13. Præterea Mutianus ter Consul prodidit, se legisse, quum præsideret Lyciæ:* Sarpedonis à Troia *scriptam in quodam templo chartam. De oraculo autem eius, vide Philostratum in Heroicis.*

532. Trophonij in Bœotia.] *Idem Plinius lib. 34. laudat opus Euthycratis simulachrum* Trophonij, *ad oraculū, de quo sic latiùs lib. 31. cap.2. In* Bœotia *ad* Trophonium *Deum, iuxta flumen Orchomenon, duo sunt fontes; quorum alter memoriam, alter obliuionem adfert, inde numinibus inuentis. Abiit autem hinc in Prouerbium: In antro* Trophonij *vaticinari, de quo latè Erasmus in Chiliadibus. Atqui ad istud oraculū etiam respexit Plutarchus li. de Deficiēt. oracul. citatus ab Euseb. lib. 5. De præpar. Euang. cap. 8. Nullibi nunc quàm in Lebadiā* Bœotiæ *oraculum in illis partibus inuenitur. Sic enim omninò ibi legendum est, pro eo quod erat corruptè:* Boetiæ.

533. Mopsi in Cilicia.] Mopsi *cuiusdam Vatis meminit Mela, qui in finibus Pamphyliæ Phaselin vrbem condiderit; an idem sit cum Apollinis filio, cum quo Calchas de peritia diuinandi certasse scribitur, Lectori iudicandum relinquo. Valerius Argonau. libro 1. Sacrum* Mopsum *quendam commemorat, de quo hîc Auctor loquitur.*

534. Hermionæ in Macedonia.] *De oraculo* Hermionæ *sic habet Suidas:* Hermione, *Peloponesi oppidum est, Cereris, & Proserpinæ asylum. Ibi itaque verisimile est oracula pronuntiari solita.*

535. Pasiphaæ in Laconica.] *Sic legendum omninò, pro:* Pasiphææ, *rectè adnotauit Leopardus Emend. libro 8. cap. 4. Nam consentiunt Cicero libro 1. De diuin. ac Plutarchus in vita Agidis & Cleomenis. Qui præerant (inquit Cicero) Lacedæmoniis (hinc* in Laconica *addit Auctor) non contenti vigilantibus curis in* Pasiphaæ *fano, quod est in agro propter orbem, somniandi caussa excubabant, quia vera quietis oracula ducebant. Consentit etiam cum Plutarcho Pausanias in fine Laconic. scribens: In Thalamis (quam Stephanus dicit fuisse Messeniæ vrbem) fuisse Iouis oraculum, Græcè μαντεῖον, & fanum, in quo futura diuinantes prouiderent, erectáque esse ex ære signa in ea fani parte quæ sub dio est,* Pasiphaæ *(sic enim rectè etiam illum locum restituit, pro:* Paphiæ) *vnum, Solis alterum. Nec mirum, quum Solis fuerit filia* Pasiphaë *vxor Minois Cretæ Regis.*

536. Sed & Stoici Deum malunt, &c.] *Hæc desumpta videntur ex lib.1. de Nat. Deorum Ciceronis, vbi similia videre est, sicuti etiam apud Plutarch. lib. 5. de Plac. Philos. cap.1.*

537. Nam de oraculis etiam ceteris, &c.] *Similiter suprà Auctor Tom. 1 Apolog. cap. 22. de* dæmonica virtute: Æmulantur(*inquit*) diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem, quo ingenio ambiguitates temperent in euentus, sciūt Crœsi, sciunt Pyrrhi, &c. *ne prolixior sim, remittens Lectorem ad Adnotat. illic nostras num.* 349. 350. 351. 353. *Eodem pertinet illud cap. 23. de Magis:* si pueros in eloquium Oraculi eliciunt.

538. etiam per beneficia fallentes medicinarum, &c.] *Similiter Auctor loco iam citato:* Benefici (*inquit*) planè & circa curas valetudinum. Lædunt enim primò, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua siue contraria; post quæ desinunt lædere, & curasse creduntur.

CAP. XLVII.

539. Definimus enim à Dæmoniis plurimùm incuti somnia, &c.] *Titulum huic capiti, à præcedentibus recèns distincto, dedimus:* Quæ sit de somniis Christiana sententia, quòd nempè plerumque à Dæmonio aut Deo immittantur, aut ad Exstasin pertineant. *Atqui prius illud etiam suprà adseruit Auctor dicti Apolog. cap. 23. de Magis:* si & somnia immittunt.

540. A Deo autem, &c.] *Latum habes tractatum*

huic ferè similem de somniis quæ à Deo incutiuntur, *apud B. Gregor. Nyss lib. de creat. hom. cap.* 14.

541. pollicito scilicet & gratiam spiritussancti, &c.] *More solito magis sensum citat scriptura Ioel.1. quàm verba; quæ ipsa inuenire est Act. 2. Historia autem somnij Nabuchodonosor, Daniel. 2. notissima est, quam etiã Nyss. citat.*

542. ex visionibus Deũ discunt.] *De* visionibus *suprà Tom. 2. li. de Idolol. c. 15. n. 121. Hîc autem etiam de* visionibus ethnicorũ *loquitur; quippe qui sint* maior penè vis hominum.

543. ita & tentatio mali in sanctos, &c.] *Iterum hîc* Malus *substantiuè pro diabolo accipitur; de quo quod dicit:* à quibus nec interdiu absistit, *videtur pertinere ad illud Psal. 90. A sagitta volante in die, ab incursu & dæmonio meridiano. Locus verò* Epicharmi *allegari non potest, quòd non exstet eius opus de Somniis. Atqui de* Extasi *infrà Tomo sequ. Legimus autem mox cum Gagnæo & Gelenio:* neque ab anima videbuntur accidere, *pro eo quod irrepserat in edit. Lugdun.* occidere.

CAP. XLVIII.

544. Certiora & colatiora somniari affirmant, &c.] *Caput hoc, etiam ab aliis separatum, inscripsimus:* Quòd reliqua quæ de somniis scribuntur, ingeniosa magis quàm constanter probentur. *Atqui huic opinioni quòd statim post cibum minus occurrant somnia, fauet Plinius li. 10. c. 75 quum dicit: A vino & à cibis proxima, atque in redormitione vana esse visa, propè conuenit. Alioqui videtur propiùs cum Auctore sentire, quòd* casu procedant.

545. Ex temporibus autem anni, &c.] *Haud absimile est illud Plin. li. 28. cap. 4 Aristoteles (inquit) & Fabianus, plurimùm somniari* circa vernum & autumnum, *magísque supino cubitu, at prono nihil; à quibus interim dissentire Auctor videtur his verbis:* si neque resupina, neque dextro latere decũbat; *sicuti etiam, quòd* verno magis quietam esse Animam *præmisit. Etsi autem pro se* Platonẽ *citet, non potui apud illum reperire, permittens Lectori inquisitionem diligentiorem.*

546. Superstitio; vt quum apud Oracula, &c.] *Rursus* Oraculorum, *de quibus suprà cap. 46. meminit; &* ieiunium *insuper addit*, quod indicebatur apud Oracula incubaturis, *de quo iterũ paulo pòst:* Sic enim & dæmonia sobrietatem expostulant à suis somniatoribus. *De* præsumptione *verò* Pythagoricorũ fabam respuentium, *vide suprà cap. 31. num. 381.*

547. Atquin trina illa cum Daniele fraternitas, &c.] *Latiùs hæc Danielis 2. cap. historia, tractatur infrà li. de Ieiunio, Tom. 5.*

548. trium hebdomadarum statione.] Stationem *hîc etiam pro stato ieiunio accipit Auctor, de quo latiùs suprà li. de Orat. cap. vlt. num. 58. & li. 2. ad Vxorem, cap. 4. num. 24. Mirum est autem, quòd* trium hebdomadarum stationis, *id est, ieiunij meminerit; quum nusquam apud Danielem, neque infrà li. de Ieiunio adu. Psych. certi temporis vlla fiat mentio.*

CAP. XLIX.

549. Infantes qui non putant somniare, &c.] *Titulum huic capiti etiam ab aliis distincto, damus:* Quod & infantes & omnis omninò gens somnia patiãtur. *Atqui disertis verbis hanc opinionem, quòd* Infantes non somnient, *tradit Aristoteles lib. de Insomn. cap. 3. At etiam ante Auctorem contrà sentit Plin libro 10. cap. 75. Somniat (inquit) statim infans; nam & pauore expergiscitur, & suctum imitatur.*

550. Sed & quod Libyca gens Atlantes, &c.] *Etiam hoc non solùm Herodotus habet, quem citat Auctor in Melpomene (vti ante me adnotauit Leopardus Emend. li. 8. c. 2.) sed etiam Plin. tum loco iam dicto, vbi quosdam numquam somniare scribit, tum li. 5. cap. 8.* Atlantes *(inquit) degeneres sunt humani ritus; neque insomnia visunt, qualia reliqui mortales. Locum verò* Aristotelis de heroë quodam Sardiniæ, *quærat Lector; nam nobis ad alia properandum.*

551. vt Neronis quoque feri somniatoris, &c.] *Latiùs de hoc suprà Auctor cap. 44.* Sed & Neronem *(inquit)* Suetonius negat vmquam somniasse, nisi in vltimo exitu post pauores suos. *Verba* Suetonij *in Nerone, cap. 46. hæc sunt: Terrebatur ad hæc euidentibus portentis* somniorum, *& auspiciorum, &* ominum, *tum veteribus, tum nouis*, numquam antea somniare solitus. *Adludere eodem videtur Plin. dict. c. 75. li. 10. Mortiferum fuisse signum contra consuetudinẽ somniorum, inuenimus exempla.*

552. & Thrasimedis.] *Similiter etiam Auctor suprà loco iam citato:* Sed & Thrasimedem Theopompus negat vmquã somniasse. *Reperitur idipsum apud Plutarchum (iuxta quod loco citato adnotauit Leopardus) lib. de defect. Orac.*

553. quia nulla iam gens Dei extranea est.] *Vide de hoc suprà li. adu. Iudæos cap. 7. vbi post enumerationem variarum gẽtium sic concludit:* Christi autem regnum & nomen vbiq; porrigitur, vbique creditur, ab omnibus gentibus suprà enumeratis colitur, vbique regnat, vbique adoratur, omnibus vbique tribuitur æqualiter. *Eodem pertinet quod habet Auctor sequ. c.* quum contrà, omnes iam nationes ascendãt in montem Domini, & in ædem Dei Iacob.

CAP. L.

554. Satis de speculo mortis, &c.] *Huius capitis titulum hoc modo auximus:* De mortis vi in omnes, à qua Menander falsò per suũ baptisma discipulos suos eximit. *Atqui de* morte *prosequitur ad finẽ libri vsque, quem cœperat tractatum suprà cap. 42.*

555. Finem omnium quæstionum, &c.] *Huc pertinent illæ etiã Ethnicorum sententiæ, Cicer. li. 6. Epist. 21. Extremum omnium rerum mors; Horatij li. 1. Epist 1. Mors vltima linea rerum. Sicuti etiam ad id quo appellatur:* Debitum naturæ, *tum hîc, tum infrà lib. de Monogam. ab Auctore, illud Horatij lib. de Arte: Debemur morti nos nostráque. Addens autem:* hoc Dei vocem stipulatam, *adludit ad illud Gen. 2. Quacumque hora comederis ex eo, morte morieris.*

556. sed hæretici Magi Menandri Samaritani furor, &c.] Menãdri, *quem hîc, B. Iust. Mart. Apolog. 2. ac Irenæum secutus,* Samaritanum *vocat, varios errores recenset suprà Auctor li de Præscript. adu. hær. cap. 46. hær. 2. n 302. Vbi etiam* baptismi eius *fit mentio; sed hîc præterea additur, quòd doceret* immortales & incorruptibiles, & statim resurrectionis compotes, qui baptisma eius induerint. *Quod ipsum etiam ex Irenæo desumpsit lib. 1. cap. 21. Resurrectionem enim, per id quod est in eum baptisma, accipere eius discipulos, & vltrà non posse mori, sed perseuerare non senescentes & immortales. Item ex B. Iustino Mart. Apologet. 2. qui illum ait sectatoribus suis, minimè morituros esse, persuasisse. Quod ipsum in suam historiam transtulere Euseb.* &

& Niceph. locis suprà citatis. Atqui infrà lib. de Resurr. carnis, errorem alterum eius recenset Auctor de carne hominis ab angelis procreata.

557. Sed aut ebriosos reddit Lyncestarum vena vinosa, &c.] Suprà lib. adu. Valentin. cap. 15. similiter Auctor: & Lyncestarum quæ ebrios efficit; vbi in hæc verba Rhenanus: Lyncestæ Macedoniæ sunt populi: vnde Lyncestis Græca forma, cuius vim describit Plinius lib. 2. Nat. hist. cap. 103. quod est de miraculis aquarũ, fontium, & fluminum: Lyncestis (inquit) aqua quæ vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia & in agro Caleno, fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius. Idem prodit de Lyncesti Seneca Nat. quæst. libro 3. cap. 20. adiiciens hos duos versiculos ex Ouidio.

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

558. aut Lymphaticos efficit Colophonis scaturigo dæmonica] De Lymphaticis aliquid suprà diximus lib. de Baptismo, cap. 5. n. 38. Colophone autem (inquit vbi suprà Plinius lib. 2. cap. 106.) in Apollinis Clarij specu lacuna est, cuius potu mira redduntur oracula, breuiore vita. Meminerunt eiusdem Clemens Alexandr. lib. aduers. Gentes, & Eusebius de Præpar. Euang. lib. 2. cap. 5.

559. aut Alexandro accidit Nonacris Arcadiæ venenata.] Haud absimiliter loco citato suprà Auctor adu. Valentin. vt & Nonacris, quæ Alexandrum occidit. Vbi sic Rhenanus: Libet hic (inquit) M. Vitruuij verba adscribere, Tertulliano, quantum ad Alexandri Magni mortem adtinet, consentientis, lib. de Architectura octauo: Est (inquit) in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quæ habet in montibus è saxo stillantes humidissimos humores. Hæc autem aqua Stygos hydor nominatur; quã neque argenteum, neque æneum, neque ferreum vas potest subsistere, sed dissilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere, nisi mulina vngula, potest. Quæ etiam memoratur ab Antipatro in prouinciam vbi erat Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regem esse necatum. Hactenus ille. De qua variant Plinius & Quintus Curtius; cum Vitruuio & Tertulliano consentit Pausanias. De aqua etiam Nonacride non tacet Seneca Nat. quæst. lib. 3. Quædam (inquit) aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas fallit; quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Atqui habent id Pausanias & Q. Curtius, vti ante me adnotauit Leopardus Emendat. li. 4. c. 8. qui insuper etiam Plutarchum citat in Alexandro, & Ioannẽ Monachum eius verba citantem: item Ælian. li. 10. c. 40. histor. animal. Trogum siue Iustinum, Herodotum in Erato, Arrianum, Ianum Parrhasium in Claudianum & Cælium, denique etiam Plinium lib. 30. cap. 6. Atqui non variant hi Auctores de aquæ huius venenato nomine, vti putat Rhenanus, sed Stygiam nuncupant.

560. Fuit & Iudææ lacus medicus ante Christum.] Probaticam piscinam intelligit, de qua Ioan. 5.

561. Planè Stygias paludes Poëta tradidit mortem diluentes, &c.] Mira phrasis: mortem diluentes, quantum apparet, pro: morti sua dilutione occasionem dantes; cui ferè similis est illa Iulij Cæsar. 2. lib. Bell. ciuil. Super lateres corio inducuntur, ne canalibus immissa aqua lateres diluere posset, id est, dilutione exstirpare, mea quidem sententia. Atqui videtur Auctor Stygias paludes à Nonacri distinguere, quum tamen Vitruuius, Plinius, Q. Curtius, & alij plerique Stygem pro eodem habere videantur, & nominatim, sicut & Seneca, circa Nonacrin Arcadiæ Stygem collocent. Nisi quis malit (quod vero similius videtur) Stygias paludes eas dumtaxat ab Auctore intelligi, quas Poëta (Virgilius nempè, aut Homerus) in inferno collocat. Pro quo facere videtur quod Auctor subiungit: Sed & Thetis filium plangit, nempè mater Achillem iam mortuum, atque adeò Stygiis paludibus dilutũ; cuius planctum videre est apud Platonem li. 2. de Repub. ex Æschylo. Item illud moriẽdum erit nihilominus vt ad Stygem venias. Apud inferos enim dicitur.

562. Quod hoc Menandri balneum, Comicum credo.] Metaphoricõs à Menandro hæretico transit ad Menandrum Poëtam Comicum, imitatus in hoc B. Iren. lib. 2. cap. 27. qui verisimiliter alicubi Balnei meminit alicuius, vti ferè solent Comici.

563. apud quod nec pro Deo ipso mori lex est.] Insinuat Menandrum vnum fuisse ex Martyrij refragatoribus, cum quibus disputat infrà Scorpiaco aduers. Gnosticos. Atqui Medeæ veneficæ historia omnibus nota est. Addit autem: etsi licuit in veruecem, propter subreptũ ab ea vellus aureum.

564. Translatus est Enoch & Helias, &c.] Similiter Auctor Tomo primo, lib. adu. Iudæos, cap. 2. Nam & Enoch iustiss. non circumcisum nec sabbatizantem, de hoc mundo transtulit, qui necdum mortem gustauit; vt æternitatis candidatus iam nobis ostenderet, nos quoque sine Legis Moysi onere Deo placere posse. Et infrà lib. de Resurr. carnis, cap. 58. Quod hodie (inquit) Enoch & Helias, nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quã tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuriã, & contumelia immunitatem carnis ediscunt: cuinam fidei testimonium signant, nisi quã credi oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? Et suprà huius quoque lib. cap. 35. Helias (inquit) non ex decessione vitæ, sed ex translatione venturus est, nec corpori restituendus, de quo non est exemptus, sed mundo reddendus, de quo est translatus; non ex postliminio vitæ, sed ex supplemento prophetiæ, idem & ipse & sui nominis & sui hominis. Quæ expressè militant aduersus Iudaizantem Aben Esra, qui illud: transtulit eum Dominus, Gen. 5. de morte intelligit; quum contrà sentiant cum Auctore Philo Iudæus, lib. de vit. sapient. Iren. li. 1. cap. 5. & lib. 4. cap. 30. Hieronym. aduers. Pelagian. lib. 3. & Patres omnes. Immò ipse Apostolus Paulus Hebr. 11. Fide (inquit) translatus est Enoch, ne videret mortem.

565. Ceterùm morituri reseruantur, &c.] Alludit ad Apoc. c. 11. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis, &c. Et cùm finierint testimonium suum, bestia quæ ascendit de abysso, faciet aduersus eos bellum & vincet illos, & occidet eos, &c. Et post tres dies & dimidium, spiritus vitæ à Deo intrauit in illos, & steterunt super pedes suos, &c. Et ascenderunt cœlos in nube. Hoc est enim quod subiungit: vt Antichristum sanguine suo extinguãt. Ceterùm vel hinc patet verior tum Auctoris, tum BB. Hieron. epist. 148. ad Marcellam, & Augustin. in Gen. ad litt. li. 7. & li. de peccat. meritis, cap. 3. sententia: quòd morituri reseruantur; quàm aut Procopij, qui immor-

talitate donatum putat, aut Gregorij Nazianzeni dubia hac de re opinio.

566. Obiit & Ioannes, &c. frustrà fuerat spes, &c.] Idem habet B. Hieronym. Catal. Script. Eccles. addens insuper obiisse Ioannem sub Traiano, anno post passionem Domini 68. item Euseb. hist. Eccles. lib. 3. cap. 25. adiiciens quòd Ephesi obierit, ex Epistola Polycratis, cuius ipsa verba etiam postea in suam historiam transtulit Nicephor. Nec dissentit B. August. Serm. de fer. 4. Paschæ, vbi tractat illud, ad quod hic Auctor adludit: Exiuit ergo sermo ille inter fratres, quòd discipulus ille non moritur; vtpotè interpretatus verba Christi: Si eum volo manere donec veniam, de Ioanne, quòd non esset cruenta morte moriturus, ac si mortuum fateatur; cui in hoc astipulantur etiam Beda & Smaragdus sermon. in Euangel. in festo B. Ioannis Euangelistæ. Consentiunt Martyrologia omnia, & vsus Ecclesiæ, quæ festum Natalis eius, id est obitus, obseruat 3. post Natalem Domini feria. Atqui illis verbis, quem in aduentũ Domini remansurum frustrà fuerat spes; ostendit se illis non adsentiri, qui eum cum Enoch & Helia translatum fuisse, & rediturum putant ad aduentum Domini; quod videntur sentire Freculphus Chron. Tom. 2. lib. 2. cap. 9. & Metaphrastes in Vita B. Ioannis. Verùm cum Auctore faciunt dicta verba Apocal. de duobus dumtaxat Prophetis, & ipsa verba Joannis: Et non dixit Dominus: Non moritur. Ceterùm omninò legimus paulopòst: videat illos meus Thomas, vbi adludit ad B. Thomæ Apostoli incredulitatem Joan. 20. audiat, contrectet, & credat: pro eo quod erat: & credidit.

CAP. LI.

567. Opus autem mortis in medio est, &c.] Veterem hîc titulum retinuimus: Nihil animæ in corpore subremanere post mortem. Accipit autẽ Auctor: in medio esse, pro: in manifesto; iuxta illud Virgil. Æneid. 2. interprete Seruio:

-medios dilapsus in hostes.

568. discretio corporis Animæque.] Similiter suprà Auctor cap. 27. Si mors non aliud determinatur quàm disiunctio corporis animæque. & cap. sequ. Hoc igitur opus mortis, separationem carnis atque animæ. Quomodo etiam eandem definiunt B. August. lib. 13. de Ciuit. Dei cap. 6. & Gregor. Nyss. lib. de creat. homin. cap. 30. ac Philosoph. lib. 2. cap. 2. ex sententia Chrysippi.

569. Ad hoc enim & Plato, etsi, quas vult, &c.] De animabus quibusdam ad cœlum expeditis iuxta sententiam Platonis, latiùs infrà cap. 54. Alter autem locus in Politia, id est, Republ. lib. 10. habetur: At non referam tibi (inquit) Alcinoi Apologum, sed fortis viri Eris Ægyptij, genere Pamphylij; qui aliquando in bello occisus, quum decimo die mortui iam patefacti tollerentur, sanus quidem & integer corpore sublatus est; domum verò delatus, vbi 12. die sepeliendus esset, in pyra positus reuixit. Quod ita interpretatur Tertull. ac si dixerit: lõgo tẽpore sine vlla labe, prę animę scilicet indiuiduitate, seruatum Vide de eodem Valerium Max. lib. 1. cap. 8. & Macrobium in Somn. Scip.

570. Ad hoc & Democritus, &c.] Democritũ eius fuisse sententiæ, quòd post mortem animæ adhæreant corporibus; fortassis ex eo colligit Auctor, quòd vel Plinio teste lib. 7. cap. 55. asseruari voluerit corpora hominum, eo quòd reuiuiscenda promitteret. Argumentum autem eius ad hanc rem de crementis comarum & vnguium in sepulturis, pulcrè refellit Auctor, caussas naturales adferens.

571. propterea nec ignibus funerandum aiũt.] Hunc morem non probat Auctor, sed caussam qua quidam eum improbabant, immò crudelitatis accusat, non hîc modò, sed etiam lib. de Resurr. carnis, cap. 1.

572. Ceterùm anima indiuisibilis, &c.] Hoc suprà latè docuit Auctor cap. 14. ex quo proindè concludit: etiam mortem indiuisibilem credi.

573. & morante adhuc sepultura, interim oratione Presbyteri componeretur, &c.] Facit etiam hoc ad vetustatem Orationis pro defunctis comprobandam; cui similes locos videat suprà Lector in Adnot. nostris Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. ac lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 36. Hîc certè propriè de Oratione Presbyteri, id est, iuxta vsum Tertullian. sacrificio in sepultura mortuorum; nam & illa verba: ad primum habitum orationis, &: rursúmque condita pace, ad sacrificium magis quàm ad orationem pertinere dignoscuntur; maximè quum etiam fœminam mortuam manus in habitum supplicem (quali presbyteri potius in sacrificio quàm alia oratione supplici vti solent) conformasse, addat.

574. Est & alia relatio apud nostros, &c.] En alterum, vti vocat Auctor, ostentum, quo in cœmiterio corpus corpori iuxta collocando spatium recessu communicauit. Atqui de Cœmiteriis Christianorum (quæ extra portam fuisse olim constructa, suprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Testim. Animæ, cap. 4 n. 19.) vide Adnotationes nostras in B. Cyprian. Epist. 68. ad Stephan. num. 25. Atqui an etiam apud ethnicos tale quid tradatur, inquirendum relinquo Lectori curioso.

575. sibimetipsi refrigerasset.] Simili phrasi suprà Tom. 1. lib. ad Scapulam dixit Auctor, cap 4. indigentibus refrigeramus, id est, refrigerium adferimus.

576. signis potius & ostentis.] Ostentum Labeo definit (inquit Vlpianus l. ostentum. ff. de verb. & rerum signific.) omne contra naturam cuiusque rei factum. Atqui Cicero lib. 2. de Natur. Deor. ab ostendendo, monstrando, portendendo, dicta scribit ostentum, monstrum, portentum.

CAP. LII.

577. Hoc igitur opus mortis, &c.] Huic capiti, à præcedenti distincto, hûc titulum dedimus: Quòd omnis mors ex culpa sit, non ordinaria aut naturalis; quãquam tamen naturalis ex accidentia dicatur. Eiusdem itaque penè argumenti est cum cap. 41. suprà, præterquàm quòd hîc exempla quædam adferat mortis violentæ, quam ethnici extraordinariam vocabant.

578. & arbitrio hominis addicens mortis euentum, &c.] Locus hic iterum facit pro hominis libero arbitrio, quod ipsum vocat mox satis nouè oblationis potestatem, eo quòd posset acceptare per volũtatem vitã aut mortem sibi à Deo oblatam.

579. Nam, etsi præ gaudio quis spiritum exhalet, vt Chilon Spartanus, &c.] Sumpsit hoc, sicut alia multa, Auctor ex Plinio lib. 7. cap. 32. vbi sic ait: Quin & funus Chilonis Lacedæmonij, quum, victore filio Olympię, expirasset gaudio; tota Græcia prosecuta est. Quod ipsum non illi modò, sed & Sophocli ac Dionysio Siciliæ tyranno accidisse, accepto Tragicæ victoriæ signo, idem scribit cap. 53.

580. etsi præ gloria, vt Clidemus Atheniensis, &c.] Clidemi cuiusdam scripta adlegant Athenæus & Plutarchus in Aristide. An idem sit nescio; neque enim apud alium reperire hoc exemplum mortis licuit.

581. etsi per somnium, vt Plato.] Idipsum confirmat

mat

mat Suidas: Epulatus (inquit) Plato *in festo, & dormiens*, vita excessit.

582. etsi per risum, vt P. Crassus.] *Peculiare hoc est Auctori, si modò idem sit* P. Crassus *Lucij Crassi Oratoris frater, quem scribit Volaterr. li.12. cap. 2. sibi ipsi vim intulisse.*

583. longè à Caphareis saxis, &c.] *De his ita Propertius lib.3. Eleg. 7. adludens (sicut & Auctor) ad classem Graecorum, quae apud Promontorium Euboeae, versus Hellespontum, valde afflicta fuit:*

Saxa triumphales fregere *Caphareа* puppes,
Naufraga quum vasta Græcia tracta solo est.

Atqui de Decumanis *vide suprà Tom.1. lib. de Pallio, c. 2. num. 22. Denique pro:* naufragia *fortassis non malè Gagnaeus* naufrangia, *voce obsoleta.*

CAP. LIII.

584. Sed quò deinde Anima nuda & explosa deuertet, &c.] *Titulum hîc veterem retinuimus:* De excessu Animarum, *id est, de modo seu caussis excessus animarum è corpore.*

585. Medicis potius relinquendas.] *Hoc per praeoccupationem Auctor; verùm paulopòst non paucas caussas* defectionis corporis in mortem *explicat, vtpotè* quæ sit euersio *(inquit)* aut materiarum, vt fellis & sanguinis; aut regionum, vt cordis & iecoris; aut viarum vitalium, vt venarum & arteriarum.

586. Non alio modo quàm quo & aurigam, &c.] Animam *facit* aurigam corporis, *sicuti alicubi Plato. Siue autem legas:* actu languens, *siue*, elanguens, *perinde est.*

587. Sic & rapida quæque mors, &c.] *Enarrantur hîc aliquot perquàm eleganter* rapidæ mortis *genera*, vt ceruicum messis semel tantam ianuam pandens (*vbi omitto:* ac) vt ruinæ vis semel omnia vitalia (*addo id iterum ex Gagnaeo*) elidēs; vt apoplexis interior ruina. *Atqui paulopòst legimus iterum cum Gagnaeo:* nec quia exigua est, statim & ipsa peritura est. *Pulcrè denique describit* mortem, totius vltimum totum.

588. Hinc denique euenit, sæpè animam, &c.] *Egregiè explicat vnde* sollicitior obtutus & extraordinaria loquacitas, *subinde morituris contingāt. Est verò rursus vox Tertullianica:* suggestu.

589. Si enim corpus istud Platonica sententia carcer.] *Similiter suprà ex sententia Carpocratis cap. 35.* corporis carcerem *dixit. Verùm ait, ecōtrariò ab* Apostolo Dei templum *dici; quamquam interim fateatur (sicuti etiam suprà cap. 40. docuimus)* Animam concretione carnis infæcari & obscurari. *Similis est autem locus apud B. August. lib. 13. de Ciuit. Dei, cap. 16. vbi docet non corpus, sed corpus corruptibile esse Animae onerosum. Hinc etiam B. Hier. cùm sibi obiectum esset à Rufino, quòd in Commentario epist. ad Eph. dixisset* corpus animæ carcer; *respondit se id ex Orig. sententia dixisse, quippè qui, vti in multis, etiam in hoc Plat. sit imitatus. Porrò* corneum specular *vocatur etiam caro à Platone, in Charmide.*

590. prout paraturam deuersorij sui sentit.] *Ex Gagnaeo reposuimus:* deuersorij, *& cap. sequent.* deuersoriorum, *pro:* diuersorij, *ac:* diuersoriorum, *eo quòd initio huius capitis omnes cod. legāt:* deuertet, *quod Tertulliano est frequentissimum.*

591. de ipsius statim angeli facie, &c. *Sicuti suprà cap. 37. indicauit, à natiuitate statim singulis hominibus vnum angelum deputari; sic hîc quoque in fine vitae vnicuique apparere angelum*, de cuius facie paraturam sui deuersorij sentit Anima, *siue in cælum, siue in infernum.*

592. euocatoris animarum Mercurij Poëtarum.] *Adludit imprimis ad Platonem in Phaedone: Sic narrant (inquit) quòd vnumquemque mortuum cuiusque daemon, qui viuum sorte obtinuit, ad quendam locum ducere aggreditur, vbi, congregatos iudicari oportet, &c. ne prolixiores simus. Deinde ad* Mercurium Poëtarum, *quem illi animarum caduceatorem faciebant.*

CAP. LIIII.

593. Quò igitur deducetur Anima, iam hinc reddimus, &c.] *Etiam hîc rursum inscriptionem huius capitis antiquam retinuimus:* De receptu Animarum *addentes:* & de inferis secundum Philosophos. *vtpotè quorum hîc sententiam dumtaxat adferat, Christianorum verò, cap. sequ.*

594. Omnes fermè Philosophi, qui immortalitatem Animæ, &c.] *Vide B. August. lib. de Immortalit. Animae, vbi & Pythagorae & Platonis, aliorúmque de eadem Philosophorum testimonia adfert. Rectè autem addit Auctor:* qualiter volunt, tantum vindicant; *quia, B. Gregor. Nyss. teste, Philos. lib. 2. cap. 7. Ethnici omnes, qui* animam immortalem *dixerunt, Animarum trāsmigrationem vnanimi consensu adstruunt, circa formas Animarū diuersi. Quod ipsum de* Pythagora *suprà satis deduxit Auctor, & item de* Platone, *cap. 28. 29. 31. & de* Empedocle, *ac iterum de* Pythagora, *cap. 32.* Platonis *item aliquot locos adnotatos habes suprà non vno in loco, inter quos praecipuus est, vbi rem ex professo tractat, in Phaedone, siue de Anima libro. Atqui Cicero Tuscul. lib. 1. Pherecydem Syrum primum dixisse Animas sempiternas, ait.*

595. quíque aliquod illi tempus indulgent, &c. vt Stoici.] *De his in haec verba Cicero Tuscul. 1.* Stoici *vsuram nobis largiūtur tamquam cornicibus; diu mansuras Animas aiunt, semper negant. Quorum interim de* conflagratione vniuersitatis, *id est, mūdi, opinio Christianis satis conformis est.*

596. Plato quidem non temerè, &c.] *Habes hoc* Platonis *paradoxon partim in Phaedone, partim in Phaedro, denique & in Timaeo; vbi docet (quod etiam cap. sequent. repetit Auctor)* in ætherem (*siue, vti loquitur, puram habitationem seu cælum*) sublimari Animas sapientes cum pueris; *quod etsi Auctor aliter interpretetur, Marsilius tamen mauult referre ad eos, qui Philosophiae institutionem puerorum coniunxerant.*

597. apud Arium, in aërem.] *Idipsum repetit cap. sequ.* aut in aëre *(inquit)* cum Ario. *Quid autem* aër *ab* æthere *differat, omnibus notum est; nempè quòd* aër *vnū sit ex quatuor elementis*, æther *plerumque pro cælo accipiatur. Quis autem iste* Arius, *dispiciat diligens Lector. Huius sententiam sequi mihi videtur Cicero lib. de Repub. 6. & alij quidam; qui in circulo Lacteo Animas virorum fortium collocant.*

598. apud Stoicos sub lunam.] *De hoc iterum cap. sequ.* aut circa lunam, cum Endymionibus Stoicorum. *Horum verò sententiam, praeterquàm quòd sequi videatur Cicero Tuscul. 1. (vti ante me adnotauit Turneb. Aduersar. lib. 26. cap. 28.) Lucanus bis amplexus est versibus:*

Quódque patet terras inter, Lunæque meatus,
Semidei manes habitant; quos ignea virtus
Innocuos vita patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

599. Hos(inferos *nempè*) Plato velut gremium terræ describit in Phædone,&c.] *Paraphrasticũs magis istud, quàm ad verbum ex* Phædone *citat Auctor; quippe qui ibidem nõ aliud habeat de Tartaro, quàm quòd in eum hiatum confluant omnes fluuij, & ex hoc rursus effluant; fiant autem tales, qualis est terra, per quam fluxerint. Atqui rursum phrasis est Tertullianica:* aërem stipare, *pro:* obstipare.

CAP. LV.

600. Nobis inferi, non nuda cauositas,&c.] *Titulum huius capitis auctiorem hoc modo reddidimus:* Inferi quid Christianis, & an illuc omnes Animę cõueniant.

601. sed in fossa terræ,&c.] *Paulo clariùs istud paulopòst:* Habes*(inquit)* & regionem inferũm subterraneam credere; *& suprà Tomo* 1. *Apolog. cap.* 47. *vbi* gehenna *ab eo definitur:* ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus. *Hæc autem scripturis tum iis quæ hîc habemus, tum aliis confirmat B. Irenæus libro* 5. *adu. hæres. contra eos agens, qui mundum hunc* Inferos *adserebant. Nec absimiliter B. Hieron. in Epist. ad Ephes. cap.* 4. *adducens in eandem rem, præter verba Apostoli ibidem, quæ mox citat Auctor, scripturas Num.* 16. *Psal.* 54. *&* 105. *Item B. August. lib.* 2. *Retract. cap.* 24 *retractans dubiam suam sententiam lib.* 12. *de Genesi ad litt. cap.* 34. *De inferis (inquit) magis mihi videor dicere debuisse, quòd sub* terris *sint; quàm rationem reddere, cur sub terris esse credantur siue dicantur, quasi non ita sit.*

602. Siquidem Christum in corde terræ, &c.] *Adludit ad illud Matth.* 12. *Sic erit filius hominis* in corde terræ *per triduum; quod ipsum citat etiam Irenæus vbi suprà. Est autem etiam illa vox:* expunctum, *Tertullianica.*

603. forma humanæ mortis apud inferos functus,&c.] *De* Christi descensu & functione apud inferos, *suprà Auctor:* Ad quod & Christus moriendo descendit, puto ad animas Patriarcharum; *pro quo hîc paulo apertiùs:* vt illic Patriarchas & Prophetas compotes sui faceret. *De quo videat etiam Lector Adnotat. nostras in cap.* 12. *lib. de Præscript. adu. hær. num.* 86.

604. nec antè ascendit,&c.] *Adlegat hîc præter scripturas ibi citatas (quemadmodum & B. Hieron. & Iren. ac Ambros.) illud Ephes.* 4. *Quod autem* ascendit *(cui addit Auctor explicationis gratia:* in sublimiora cœlorũ) quid est nisi quia descendit *primùm in inferiores partes terræ, pro quo apud Iren. & hîc:* in inferiora terrarum; *qui non videntur legisse vocem* μέρη *quæ hodie in omnibus codicibus Græcis, & ex translatione in Latinis legitur. Adlegari præterea solent ad huius articuli confirmationem scripturarum testimonia Zachar.* 9. *Ecclesi.* 24. *Act.* 2. *Os.* 13. *Denique illud Hierem. quod Iustinus Martyr aduers. Tryphon. Iudæos resecuisse dicit: Recordatus est Dominus Deus mortuorum suorum ex Israël, qui obdormierunt in terra aggeris siue sepelitionis; & descendit ad eos vt Euangelizaret, & læto eis significaret nuncio salutare suum. Quod ipsum quum citetur ab Irenæo loco iam citato; omninò ibi legendum: in terra sepelitionis, pro stipulationis. Patrum verò testimonio hæc citat Feu-ardentius in Irenæum: Thaddæi apud Eusebium lib.* 1. *cap. vlt. Dionys. Areop. lib. de cœl. Hier. c.* 4. *Ignat. Epist. ad Trall. Clement. Alexandr. lib.* 2. *&* 6. *Strom. Origen. in cap.* 5. *Roman. Basil. in Psal.* 48. *Gregor. Nazianz. Orat. de Paschate, Epiphan. hær.* 64. *ac* 77. *& in Anchor. denique & Arnob. in Psal.* 15. 87. *ac* 137. *Quibus adde præter Iren. Cypr. & Hieron. locis citatis, alterum BB. Hieron. locum in Osee cap.* 13. *& Nazianz. Orat.* 3. *Theolog. August. Epist.* 57. *ad Dardan. & ad Euod.* 99. *Gregor. Nyss. Orat.* 2. *de Resurr. Fortun. Hymno de Pascha, qui perperàm Lactantio adscribitur; ipsum Lactant. lib.* 4. *cap.* 19. *& German. Constantinop. versu de Cruce Christi. Quid? quòd Augustin. etiam idipsum adstruat, vbi quintum articulum Symboli tractat, lib.* 4. *de Symb. ad Catechum. cap.* 6. *& disertis verbis B. Cyrillus Hierosol. Catech.* 4. *inter sepulturæ mentionem & resurrectionis interponit (sicuti nos etiamnum) illud:* Descendit ad inferos. *Immò & caussam eandem cum Auctore addens, vt & iustos liberaret, subiungit quasi cum stomacho quodam: Cur enim vellet viuentes quidem frui gratia, quamuis ex his sancti non essent; qui verò cum Adam à longo tempore conclusi erant, non potiri libertate? &c. ne prolixiores simus; hoc addito, quòd in confirmationem adleget etiam illud Matt.* 11. *Tu es qui venturus es? Ipsi interim magis videntur coniunxisse hunc articulum cum præcedenti: Et sepultus est; vnde & Rufinus in Symbolo dicit, vim verbi eandem videri esse in eo, quòd sepultus dicitur. Valeat itaque Erasmus cũ suis Catechesibus, vbi non veretur dubitare, an Thomas Aquinas primus hanc clausulam Symbolo fidei Apostolico addiderit; maximè quum manifestè tria hæc coniungat Auctor:* mortuus secundum scripturas, sepultus, ac descendit ad inferiora terrarum.

605. habes & regionem inferũm subterraneã credere,&c.] *Nescio quid hîc in mentem Gelenio venerit, quòd substituerit* originem inferũm, *pro:* regionem, *quod habebat Gagnæus; qui etiam rectiùs legebat:* & illos cubito pellere *(de quo Prouerbio inter Prolegomena latiùs)* qui satis superbè, *quàm ille:* quia satis superbè.

606. aspernati si fortè in sinu Abrahæ, exspectãdæ resurrectionis solatium carpere,&c.] *Etiam hoc Gagnæi magis placet quàm alterius:* capere. *Accipitur verò, sicuti alibi frequẽter:* si fortè, *pro:* fortè. *Atqui paradoxon Auctoris de* Abrahæ sinu, *siue* de Paradiso *(quod iterum repetit cap. sequenti; cap.* 57. *ac cap. vlt. huius libri, & lib.* 4. *aduers. Marcionem)* quo ipse constituebat omnem animam sequestrari vsque in diem Domini *(vti loquitur in fine huius capitis) latiùs infrà inter Fragmenta libri de Paradiso, ac in Prolegomenis. Possunt interim aliquo modo commodam interpretationẽ hi loci accipere; si dicamus Auctorem sentire, quòd nondum perfecta cœli fruentur beatitudine, quam post corporis resurrectionem pleniorem exspectant Animæ.*

607. Sed in hoc(inquiũt) Christus inferos adiit, &c.] *Istud argumentum, quod tacitè sibi obiicit, non solùm ab Auctore, sed nec à nobis probatur; alioqui enim inde concluderetur, eum qui semel Christianus factus fuerit, inferos promereri non posse.*

608. Quomodo ergo Anima exhalabit, &c.] *Nec tamen etiam istud econtrariò quicquam facit pro paradoxo Auctoris, quippè quum nihil obstet* Christum adhuc sedere ad dexteram patris, *& tamen aliquos in cœlum recipi: nam* 1. *Petri* 3. *legitur de Christo: Qui est in dextera Dei deglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficeremur, profectus in cœlum. Si autem hæredes, & cohæredes Christi, simul cum illo conglorificabimur, atque adeò in cœlum recipiemur. Alioqui certè frustrà diceret Apostolus Gal.* 2. *Cupio dissolui, & esse cum Christo.*

609. nondum Dei iussu per tubam Archangeli au-

-lraudito,&c.] *Quum hæc ad tempus resurrectionis corporum pertinere constet; facit hoc pro sana illa interpretatione, de qua paulo antè num.607. Sunt autem rursus verba illa ex persona Philosophorum & aliorum ironicῶs dicta:* sed in æthere dormitio nostra, &c. *Ridens autem Stoicos, vocat* Animas eorū: Endymiones circa Lunam; *eo quòd* Endymion *ille Poëticus, longissimi temporis somniator, à Luna adamatus fertur; quòd, teste Plinio lib.2.cap.7. multa ad* Lunæ *cursum pertinentia primus deprehenderit.*

610. Immò (inquis) in paradiso, &c.] *Sed neque hoc probatur; quòd credamus ex Ecclesiæ præscripto:* Patriarchas & Prophetas appendices dominicæ resurrectionis, *id est, qui cum illo resurrexerunt,* ab inferis migrasse *in cælum, non in paradisum secūdum quosdam, aut in sinum Abrahæ, qualem Auctor somniat. Alioqui enim verum non esset illud Psal. 67. Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem; quod explicans Apostolus Ephes.4. interpretatur illud: in altum, supra omnes cælos.*

611. Et quomodo Ioanni in spiritu, paradisi regio reuelata, &c.] *Hic* altare *illud, cuius fit mentio Apocal.6.* paradisum *interpretatur; in quo solos videtur collocare Martyras, reliquis nō concedens nisi sinū Abrahæ. Nos verò & B. Cyprian. Epist.52. ad Antonianum, Martyribus cælum, reliquis Purgatorij locum tribuimus; vti videre est Adnotat. nostris in eandem Epist num. 59. & de hoc Apoc. loco latiùs in Prolegomenis, & infrà Tom. 4. ad fragmenta lib. de Paradiso. Interrogandi autem nota, isti & duabus sequentibus periodis addendæ sunt.*

612. Quomodo Perpetua fortissima Martyr, &c.] *Loquitur de* Perpetua, *quæ in Mauritania, (vti legitur in Martyrol. 7. Martij) ciuitate Thuburbitanorum cum Fœlicitate passa est, sub Seuero Principe; de quibus indicat Possidius in Indiculo tres Sermones B. August. nunc in postrema Plantini æditione, num.103. 104. ac 105. recens additos, qui etiam eiusdem meminit lib 3 de Anim. orig. cap.9. & in Psalm.47. versus finem. ac vtriusque libri de temp. barbar. cap. 5. sicuti ante me adnotauit Dn. Ioannes Molanus Louaniēsis Theologus. In quorum 1. serm. huc illud pertinet: Exhortationes earū in reuelationibus triumphisque passionum audiuimus. Porrò adnotādus hic locus, quòd in materia graui & fidei, etiam Passionis Sanctorum auctoritate vtatur, contra eos qui illam modis omnibus eleuare non verentur.*

613. Non in Adam noua mors pro Deo, &c.] Non, *rursus hic accipitur ab Auctore, pro:* Nōnne. *Pulcra autem Martyrij periphrasis:* noua mors pro Deo, & extraordinaria pro Christo. *Quum autem hic rursum* Paracleti *meminerit, patet conscriptum hunc librum, quum iam Montanizaret.*

CAP. LVI.

614. Occurrit disceptatio, an hoc ab excessu statim fiat, &c.] *Veteris tituli retinuimus priorem partem:* An commorentur hîc Animę post mortem; *& alteram partem sequenti capiti adposuimus. Definit autem, quòd hîc non detineantur.*

615. Creditum est, insepultos non antè ad inferos redigi, quàm iusta perceperint, &c.] *Locus ad quem alludit, de Homerico Patroclo reperitur Iliad. Ψ.*

θάπτε με ὅττι τάχιστα πύλας ἀΐδαο περήσω

τῆλέ με εἴργουσιν ψυχαὶ εἴδωλα καμόντων, *&c.*

Legimus autem paulopòst iterum cum Gagnæo: cui non imputabitur, *pro:* imputatur, *quia præcedit:* Amabit.

616. Aiūt & immatura morte præuentas, &c.] *Nescio an simile quid insinuet Homerus vbi suprà, his verbis:*

ἀλλ᾽ αὔτως ἀλάλημαι ἀν᾽ εὐρυπυλὲς ἄϊδος δῶ.

617. isthic, &c.] *Vox est Tertullianica:* isthic, *pro hîc; quam etiam B. Cypriano vsitatam, adnotauimus ad Epist. eius 42. num.5.*

618. donec reliquatio compleatur ætatis.] *Similiter paulopòst:* nulla erit reliquatio temporum.] *Eleganter admodum vocem illam Iureconsultorum transtulit ad ætatis residuum, quod desideratur in immatura morte præuentis. Nam à Paulo l. qui nominibus. D. de admin. & peric. tut. accipitur* reliquatio, *pro eo quod rationibus deductis est reliquum; & eadem significatione ab eodem reliquari accipitur l. L. Titius. D. de administr. tutor. ac ab Vlpiano, l. rescripto. D. de muner. ac honor. denique etiam* reliquator, *qui reliquum debiti non soluit, à Scæuola, l. creditor. D. de solut. & liber.*

619. & constituta præripi posse non credam, &c.] *Omninò sic legendum, pro:* præcipi, *vel ex eo patet, quòd paulopòst sequatur:* hos pręreptos, *ac deinde* prærepta tempora, *&:* vi ereptas; *quum etiam sensus id necessariò requirat. Atqui de vocibus:* inuestis, *pro* pubere, *&* vesticeps, *pro impubere; vide suprà Tom.2. lib. de Veland. Virgin. cap.8. num.60.*

620. qui tamen octoginta annos victurus fuisset, &c.] *Videtur respicere ad illud Psal. 89. Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potētatibus* octoginta anni, *& amplius eorū labor & dolor.*

621. Nostri autem illud quoque recogitant, &c.] *Ad Christianorum alludit sententiam, de qua libro post hunc secundo latiùs, de Resurrectione carnis.*

622. ab infantia pueritiæ delegata, &c.] *Quinque hic enumerat hominis ætates,* infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuuentam, *(quibus adde virilem) &* senectam; *de quibus vide Cebetis Tabulam.*

623. Proinde extores inferûm habebuntur, quas vi ereptas arbitrantur, &c.] *Absurditatem huius opinionis vel inde probat, quòd alioqui* scelestæ quæque animæ inferis exulabunt; *vtpotè quæ* præcipua atrocitate *(vti legit Gagnæus) seu* pręcipuè per atrocitates suppliciorum *(vti Gelenius)* eripiantur; crucis dico, & securis, & gladij, & feræ. *De quibus omnibus suprà Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 46. Lego autem paulopòst:* dignas inferis non iudicas? *addita negandi particula; quia id sensus omninò requirit.*

CAP. LVII.

624. Aut optimum est hîc retineri, &c.] *Caput hoc à præcedenti separatum, posteriori parte tituli antiqui insigniuimus, nempè:* An huc animæ ab inferis commeent, *hoc addito:* imperio dęmonū per Magicam.

625. secundum Ahoros, aut pessimum secundum Biæothanatos, &c.] *Similiter paulopòst:* Itaque inuocantur quidem Ahori & Biæothanati. *Atqui* Ahori *dicuntur, præcoci morte præuenti,* Biæothanati, *violenta morte necati.* Biæothanatos *enim à* βιαίῳ θανάτῳ, *id est, violenta morte dicitur, quam illi indicabant optimam.*

626. Magica.] *Quam hic* Magicam, *mox non semel* Magiam *vocat. Quam etiam suprà impugnat Tom. 1. Apolog. cap.23. & Tom.2. lib. de Idolol. cap. 9. maximè autem hoc loco, dum paulopòst subiungit:* Quid ergo dicemus Magiam? Quod omnes penè (*ipse etiam*

Plinius cùm alibi, tum maximè li. 30. c. 1.) fallaciam; & postea iterum: fallaciā spiritus nequam, sub personis defunctorum delitescentis. Similiter autem aduersus eandem scribunt Clemens Alexandrinus Orat. ad Græcos, B. August. li. 8. de Ciuitate Dei, c. 19. & Lactant. libro 2. c. 17. Quid? quòd etiam Apuleius crimen huius artis duabus Apologiis à se alienum esse defendit.

627. Hostanes.] Sic omninò legendum, non Ostanes, præterquàm quòd censuimus legendum Adnot. nostris in li. 8. Cypriani de Idolor. vanit. n. 53. confirmatur ex Plinio vbi suprà, apud quem duo Hostanes leguntur. Ita enim de priori: Primus, quòd exstet, vt equidem inuenio, commentatus de Magia est Hostanes; qui ad rabiem nō auiditatem modò scientiæ eius, Græcorum populos egit. Deinde de altero: Non leuem & Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit, professione secundus Hostanes. De primo autem loqui Auctorem patet, ex eo quòd alij quos hic cōmemorat, plerique ante secundum illum vixisse, ex eodem Plinij loco deprehēdantur.

628. & Typhon.] Fortassis idem est, qui Osiridis frater, actus inuidentia terras & maria turbauit; quem Plutarchus alicubi (si Viui creditur in B. August. lib. de Ciuit. Dei) dæmonem dicit. Typhonis etiam cuiusdam facit mentionem Herodotus in Euterpe.

629. & Dardanus.] De hoc, & aliis aliquot, ita Plinius loco modo citato: Democritus Apollonicem, Capridenem & Dardanum è Phœnice illustrauit, voluminibus Dardani è sepulcro eius petitis, suis verò ex disciplina eorum editis. Vnde & Dardanias, artes Magicas à Columella appellari, adnotauit hunc locum citans Turnebus Aduers. li. 9. cap. 17. Sic etiam vsurpat Stephanus. An idem fuerit qui (Clem. Alexandr. teste, Orat. aduers. Græcos) matris Deûm ostendit mysteria, iudicent alij.

630. & Damigeron.] Qui hic Damigerō, si Vvyero creditur, ab aliis Demogorgon appellatur.

631. & Nectabis.] Apud quosdam legitur Nectanebus Rex Ægypti temporibus Platonis. An idem appellatus fuerit Nectabis, disquirat Lector curiosus.

632. & Berenice.] De Nectabis & Berenices scriptis Magicis nihil hactenus reperire potui; nescio an eadem sit illa Berenice Ptolomæi mater & vxor, cuius topasium insignem celebrat Plinius lib. 37. cap. 8.

633. Publica iam litteratura est, quæ Animas etiam iusta ætate sopitas, &c.] De hac etiam suprà sic Auctor Tom. 1. Apolog. cap. 23. Porrò si & Magi phantasmata ædunt, & iam defunctorum inclamant Animas. Verùm hic latissimè hanc Magiæ speciē impugnat; idque potissimùm ex eo, quòd dæmones se mortuos fingant, & hi vel maximè qui in ipsis tunc fuerunt, vel præfuerunt, quum aduiuerent, (id est, adhuc viuerent.) Idque etiam rebus probari, quum in exorcismis, primùm, se ex parentibus alicuius esse adfirmans dæmon, instantia tamen diuinæ gratiæ victus, id quod verum est, inuitus confitetur. Similiter autem etiam Lactant. li. 2. cap. 17. hanc Magiæ speciem, quam Necromantiam vocant, dæmonibus adscribit, quemadmodum etiam B. August. lib. 7. cap. 35. Quam adeò rectè etiam Auctor secundam Idololatriam vocat, addēs etiam phantasma præstari, quia & corpus adfingitur.

634. Nam & suggessimus, nullum penè hominem carere dæmonio.] Suprà, nempè integro cap. 39.

635. quum in exorcismis, &c.] Ad eosdem spectat quod paulopriùs dixit: nec inuitatoria operatione, sed expugnatoria dominatione tractamus. Verùm de his latiùs suprà Tom. 1. Apolog. cap. 23. num. 370. & cap. 27. ad num. 426. ac cap. 32. ad num. 453. & cap. 43. num. 561.

636. Corpora denique videbantur Pharaoni, &c.] Præstigias fuisse, non vera miracula dracones magicarum virgarum, Exod. 7. cum Auctore sentiunt etiam Philo Iudæus, B. Gregor. Nyss. alicubi, Auctor quidam Græcus, & Rupertus verbis à Lippomanno citatis Cathena in Exod. & ipse quoque Lippomannus, eo quòd addatur per incantationes Ægyptias, Græcè ταῖς φαρμακείαις. Item B. Iustin. Mart. aduers. Tryphonē duobus locis, & Auctor Quæst. & respons. lib. adu. eundem quæst. 26. Quorum Rupertus etiam consentit Auctori, quòd exteriores oculos circumscripserint. Lippomānus verò putat subtractas virgas, & dracones suppositos; sicut de cerua pro Iphigenia factum commemorat B. Augustin. lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 18. vbi etiam magis videtur in hanc propendere sententiam, alicubi dubitans; adserens interim nullo modo creationem dæmonibus adtribui posse.

637. Simoñ dedit & Elimas Magi.] De his Act. 8. & 13. De Simone verò hæretico latiss. suprà lib. de Præscription. aduers. hæret. cap. 46. hær. 1. num. 301. & suprà cap. 34.

638. Nec enim Pythonico tunc spiritu minus licuit Animam Samuelis effingere.] Samuelis Animam, 1. Reg. 28. non verè à dæmonio extractam, sed phantasma dumtaxat, adfirmat Tertull. Item Auctor dictarū Quæst. quæst. 52. B. August. lib. 2. ad Simplic. qu. 3. Contrà sentit B. Iustin. Mart. adu. Tryphon. ex quo confirmatur eorum sententia, qui dictum librum Quæst. & respons. illius esse negant; quamquam interim antiqui etiā alicuius sit Auctoris; pro quo facere videtur Eccles. c. 46. In summa adhuc sub iudice lis est.

639. Nasammonas, &c.] Nasammonas collocat Plin. lib. 5. cap. 5. in ora Syrtis, quos Græci Mesammones appellarunt, ab argumento loci, medios inter harenas sitos. Ab his addit idem lib. 7. cap. 2. gentem Psyllorum propè interemptione sublatam.

540. vel Nymphodorus.] Verisimile est citari hic Nymphodorum Syracusanum, cuius liber de Siciliæ (cui Nasammones vicini) mirabilibus citatur ab Athenæo. Fortassis idem qui citatur etiam à Plinio inter Auctores, lib. 3. cap. 5.

641. & Celtas apud virorum fortium busta eadem de caussa abnoctare.] Celtas tradit Plinius lib. 3. cap. 1. à Celtiberis ex Lusitania in Hispaniam aduenisse, eósque Hispalensis conuentus facit; quamquam tamen ab aliis magis Celtiberi illi vocentur, à Celtis Gallis in Iberiam profectis. Nam (eodem Plinio teste lib. 4. cap. 17.) Galliæ Comatæ tertia pars Celtica appellatur, ea quæ est inter Sequanam & Garumnam, quæ & Lugdunensis dicitur.

642. vt Nicander adfirmat.] Nicandrum Colophonium Medicū intelligit; qui testibus Athenæo & Suida, scripsit de Oraculis libros tres. Citatur eiusdem liber quintus τῆς θηρωπείας à Stephano. Atqui de alio Nicandro, quantum apparet, pictore & hæretico, infrà sub initium Scorpiaci adu. Gnosticos.

643. Nulli autem animæ, &c.] Istud etiā pertinet ad paradoxon Tertulliani, quo videtur sensisse omnē mortuorum exhibitionem incorporalem, præstigias esse: de quo latiùs in Prolegomenis. Hic dumtaxat remittimus Lectorem ad B. Augu. lib. de Cura pro mortuis, vbi quamquam raras, quasdam tamen admittit mortuorum apparitiones.

Et

Et verum quidem esse nulli animæ patere inferos, *ita vt exire poßit proprio arbitrio; sed non negat speciali Dei priuilegio id fieri posse; quum agnoscat etiam hoc loco* quasdam animas in corpora Dei virtute reuocari. *quidni ergo etiam extra corpus, sicuti vel ipsæ scripturæ adtestantur de Hieremia & aliis qui apparuisse leguntur?*

CAP. LVIII.

644. Omnes ergo Animæ penes inferos, inquis; &c.] *Postremi huius capitis titulum veterem retinuimus:* An aliquid interim patiantur apud inferos Animæ. *Quod ipsum definiens, de* suppliciis, *concordat cum reliquis Patribus; at de* refrigerio *post Christi ad inferos descensum, aliter sentiunt. Verùm etiam istud ad paradoxon de Paradiso quum pertineat, de eo latiùs in Prolegomenis; nam etiam Auctor suprà cap.7. ad tractatum pleniorem Lectorem remittit.*

645. Cur enim non putes animam & puniri & foueri, &c.] *Auctor quæst. & resp. apud B. Iustin. Mar. qu.75. in hoc differt ab Auctore, quòd hic vtrasque ad infernum migrare putet, ille verò iustorum animas in Paradisum statim post exitum è corpore transferri tradat, vbi visione etiam Christi perfruuntur iuxta illud Apostoli 2. Cor. 5. Peregrè absumus à corpore, & præsentes sumus apud Dominum; iniustorum verò in ipsius Orci loco. Nec absimiliter B. August. li.13. de Ciuitate Dei, cap. 8. Animas piorum in requie esse, impiorum verò pœnas luere. Atqui quomodo* anima puniri *poßit, quum sit immortalis, tractat Lactantius li.7. ca.20. primùm quidem ex sententia Stoicorum, qui animas iustorum ad cælestem sedē remeare dicebant, impios verò puniri ob labem quandam terrenā ex contagione carnis contractam; deinde verò ex sua, quòd licet spiritus sit Anima, & sua tenuitate incomprehensibilis, Deo tamen sit comprehensibilis. B. August. etiam lib. 21. de Ciuit. Dei, cap. 9. & 10. postquam permisisset vnicuique libertatem sentiendi de igne animarum quod vellet, tandem tamen desinit, quamuis miris, tamen veris modis, posse etiam spiritus incorporeos dæmones, & proinde etiam animas, pœna corporalis ignis adfligi.*

646. quotiens illæso corpore anima sola torquetur bile, &c.] *Hic Auctor aliam rationem similitudinis adfert; quòd non secus post hanc vitam* anima sola torqueatur *igne, sicuti hic* bile, ira, tædio.

647. Respice ad Mutij Animam, &c.] *Vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 621. ac Tom. 2. lib. ad Martyras, cap. 4. num. 48.*

648. Respice ad Zenonis, &c.] *De hoc etiam iam dicto loco priori, num. 625.*

649. vt in Cyro visi cicatrices.] *Vide Xenophontem in vita* Cyri.

650. Sed nec omnia opera cum carnis ministerio Anima partitur, &c.] *Pulcrè reddit causam, cur anima sine corpore patiatur; quòd etiam quædam solo cogitatu peccata committit, (sicuti etiam suprà docuit, cap. 40.) & quòd in carnalibus etiam prior Anima peccatum quàm corpus concipiat, mandet & impellat.*

651. In summa, quum carcerem illum, &c.] *De hoc suprà latiùs cap.35. num. 421. & 424.*

652. Hoc etiam Paracletus, &c.] *Rursum hic cum* Paracleto *suo Montanizat, de quo in Prolegomenis latiùs.*

ARGVMENTVM LIBRI DE CARNE CHRISTI, PER IACOBVM PAMELIVM.

DE Carnis Christi veritate disputaturus Tertullianus, imprimis scripti occasionem significat; quòd, qui resurrectionis fidem inquietarent, etiam carnem Christi quæstionibus distraherent. I.

Ad institutum autem veniens, aduersus Marcionem, qui eius historiam ex Euangelio auferebat; traditionis Apostolicæ præscriptione Christi natiuitatem probat. II.

Deinde neque impossibilem fuisse aut inconuenientem Deo. III.

Neque etiam Deo indignam, neque stultam. IIII.

Non itaque in phantasmate, sed verè crucifixum & mortuum (quantumuis etiam id negaret Marcion) verè quoque natum Christum. V.

Iam aduersus Apellem deducit; Christum de sideribus & substantiis superioris mundi carnem non esse mutuatum. VI.

Interserens, nihil pro illis facere illud Christi: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres. VII.

Addens, angelum illum igneum Apellecianorum, secundum eos etiam cælestia ex pœnitentia delicti instituisse; atque adeò si de sideribus structa, peccatricem fuisse carnem Christi. VIII.

Et verò, omnia veræ carnis signa in Christo fuisse. IX.

X. *Rursum, aduersus alios quosdam, neque animalem fuisse Christi carnem deducit.*

XI. *Neque etiam carnalem.*

XII. *Venisse etiam Christum; non vt anima seipsam cognosceret, sed vt ipsam saluam faceret.*

XIII. *Fuisse item in Christo diuersas substantias, carnem, & animam.*

XIIII. *Solum etiam Christum fuisse salutificatorem, non angelum.*

XV. *Aduersus autem Valentinum, Christi carnem spiritalem non fuisse, prosequitur.*

XVI. *Sicuti etiam aduersus Alexandrum quendam, peccatricem non fuisse carnem Christi, & etiamsi non ex semine, veram tamen.*

XVII. *Obiter probans ex scripturis Christum de Virgine nasciturum.*

XVIII. *Non competere etiam ex semine humano Dei filium nasci; ne si esset totus filius hominis, iuxta Hebionis opinionem, non crederetur Dei filius.*

XIX. *Neque tamen Valentino fauere illud ab eo adulteratum: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est.*

XX. XXI. *Porrò aduersus eosdem non per Virginem, sed ex Virgine natum Christum,*
XXII. *latissime ex scripturis demonstrat.*

XXIII. *Proinde adimpleri in his omnibus Propheticam vocem Simeonis de Christo: Ecce hic positus est in signum cui contradicetur.*

XXIIII. *Et suggillatos esse hæreticos illos omnes, prædictósque in scripturis.*

XXV. *Denique Epilogi vice repetens quid hoc libro probauerit, ad sequentem* DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBRVM *transitum facit.*

Ceterùm Tertullianus præterquàm quòd librum iam dictum de Resurrectione carnis citat infrà lib. 5. adu. Marcionem, in illo etiam argumenti & tituli huius fit mentio: Propterea(*inquit cap. 2.*) & nos volumen præmisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis natiuitatem, & humanam vindicamus aduersus qualitatis proprietatem. *Et rursum:* Igitur quantum ad hæreticos, demonstrauimus, quo cuneo occurrendum sit à nobis, & occursum est iam suo quoque titulo DE CARNE DOMINI ADVERSVS QVATVOR HÆRESES; ad hanc maximè quæstionem præstruendam. *Præterquàm autem, quòd MS. viderunt olim hunc librum Trithemius Abbas & Politianus locis sæpè citatis; ædidit primus in lucem ex Hirsaugiensi & Paterniacensi Rhenanus cum Scholiis, deinde & Adnotationibus illustratum castigauit ex Gorziensi codice. Interea verò, quod desideraretur in Lalandi Britannico codice, quum à Gelenio non sit recognitus; operæpretium fuit conferre cum tribus MS. Vaticanis Codicibus, è quibus non paucos locos restituimus; additis etiam Argumento nouo, & Adnotationibus nostris.*

A Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CARNE CHRISTI [1] ADVERSVS QVATVOR Hæreſes, Liber.

VI [2] FIDEM reſurrectionis [3] ante iſtos Sadducæorum propinquos ſine controuerſia [4] moratam, ſtudent inquietare, vt eam ſpem negent etiam ad carnem pertinere, meritò quoque carnem Chriſti quæſtionibus diſtrahunt, tanquam aut nullam omninò, aut quoquo modo aliam pter humanam: ne ſi humanam conſtiterit fuiſſe, præiudicatum ſit aduerſus illos eam reſurgere omni modo, [5] quæ in Chriſtum reſurrexerit. Igitur vnde illi deſtruunt carnis vota, inde nobis erunt præſtruenda. Examinemus corporalem ſubſtantiam Domini: de ſpiritali enim certum eſt. Carnis quæritur veritas, [6] & qualitas eius retractatur, an fuerit, & vnde, & cuiuſmodi fuerit. [7] Renuntiatio eius dabit legem noſtræ reſurrectioni. [8] Marcion vt carnem Chriſti negaret, negauit etiam natiuitatem: aut vt natiuitatem negaret, negauit & carnem: ſcilicet ne inuicem ſibi teſtimonium redderent & reſponderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas ſine carne, nec caro ſine natiuitate: quaſi non eadem licentia hæretica & ipſe potuiſſet, [9] aut admiſſa carne natiuitatem negare, vt Apelles diſcipulus, & poſtea deſertor ipſius: aut & carnẽ & natiuitatẽ confeſſus, [10] aliter illas interpretari, vt cõdiſcipulus & condeſertor eius Valentinus. [11] Sed & qui carnem Chriſti putatiuam introduxit, æquè potuit natiuitatis quoque phantaſmata confingere, vt & cõceptus, & [12] prægnatus, & partus virginis, & ipſius exinde infantis ordo [13] τὸ δοκεῖν haberetur. Eoſdẽ oculos, eoſdẽmque ſenſus fefelliſſent, quos carnis opinio inluſit. [Cap. I.; B]

[[14] Planè natiuitas à Gabriele annunciatur. Quid illi cum angelo creatoris & virginis vtero? Conceptus inducitur, quid illi cum eſſentia creatoris? Odit moras, qui ſubitò Chriſtum de cœlis deferebat. [15] Aufer hinc, inquit, moleſtos ſemper „ Cæſaris cenſus, & diuerſoria anguſta, & ſordidos pannos, & dura præſepia. [16] Viderit an-„ gelica multitudo Dominum ſuum noctibus honorans. Seruẽt potius pecora paſtores: & „ Magi ne fatigentur de longinquo, dono illis aurũ ſuum. [17] Melior ſit & Herodes, ne Hie-„ remias glorietur. Sed nec circuncidatur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne „ parentes ſuos oneret ſumptu oblationis: nec in manus tradatur Simeonis, ne ſenem mo-„ riturum exinde contriſtet. Taceat & anus illa, ne faſcinet puerum. „ [18] His opinor conſiliis tot originalia inſtrumenta Chriſti delere Marcion auſus eſt, ne caro eius probaretur. [19] Ex qua, oro te, auctoritate? ſi Propheta es, prænuntia aliquid: ſi Apoſtolus, prædica publicè: ſi Apoſtolicus, cum Apoſtolis ſenti: [20] ſi tantummodò Chriſtianus es, crede quod traditum eſt: ſi nihil iſtorum es, meritò dixerim morere: nam & mortuus es, qui non es Chriſtianus, non credendo quod creditum Chriſtianos facit. Et eo magis mortuus es, quo magis [21] non es Chriſtianus: qui cùm fuiſſes, excidiſti, reſcindendo quod retrò credidiſti: [22] ſicuti & ipſe cõfiteris in quadam epiſtola, & tui non negant, & noſtri probant. Igitur reſcindens quod credidiſti, iam non credẽs reſcidiſti: nõ tamen quia credere deſiiſti, rectè reſcidiſti. Atquin reſcindendo quod credidiſti, probas, antequàm reſcinderes aliter fuiſſe quod credidiſti aliter. Illud ita erat traditum. porrò quod traditum erat, id erat verum, vt ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum reſcindens, quod erat verum reſcidiſti. Nullo iure feciſti. Sed pleniùs eiuſmodi præſcriptionibus aduerſus omnes hæreſes, alibi iam vſi ſumus. Poſt quas nunc ex abundanti retractamus, deſiderantes rationem qua non putaueris natum eſſe Chriſtum. [II.; Luc. 2.; Matth. 2.; Luc. 2.; C]

[[23] Neceſſe eſt quatenus hoc putas arbitrio tuo licuiſſe, vt aut impoſſibilem, aut inconuenientem Deo exiſtimaueris natiuitatem. Sed Deo nihil impoſſibile, niſi quod non vult. An ergo voluerit naſci (quia ſi voluit, potuit, & natus eſt) conſideremus. Ad compendium decurro. Si enim naſci ſe Deus noluiſſet, quacumque de cauſa, nec hominem ſe videri præſtitiſſet. Nam quis hominem videns, eum negaret natum? Itaque quod noluiſſet eſſe, nec videri omninò voluiſſet. Omnis rei diſplicentis etiam opinio reprobatur. Quia nihil intereſt, vtrũ ſit quid, an non ſit: ſi cùm non ſit, eſſe præſumitur. Planè intereſt illud, vt falſum non patiatur, quod verè non eſt. Sed ſatis erat illi, inquis, conſcientia ſua. Viderint [III.]

homines,si natum putabant,quia hominem videbant.Quantò ergo digniùs,quantóque D
constantiùs humanam sustinuisset existimationem verè natus, eandē existimationē etiā
non natus subiturus cum iniuria conscientiæ suæ,quam tu ad fiduciam reputas,vt nō na-
tus aduersus consciētiam suam natum se existimari sustineret?[24] Quid tanti fuit,edoce,vt
consciens Christus quid esset,esse se quod non erat,exhiberet.non potes dicere, si natus
fuisset,& hominem verè induisset,Deus esse desisset,amittens quod erat,dū assumit quod
non erat.Periculum enim status sui Deo nullum est.Sed ideò,inquis,nego Deum in ho-
minem verè conuersum,ita vt & nasceretur,& carne corporaretur:quia qui sine fine est,
etiam incōuertibilis sit,necesse est.Conuerti enim in aliud,finis est pristini.Non compe-
tit ergo conuersio,cui non competit finis.[25] Planè natura conuertibilium ea lege est, ne
permaneant in eo quod conuertitur in eis:& ita non permanendo pereant,dū perdūt cō-
uertendo quod fuerunt.sed nihil [26] Deo par est,natura eius ab omnium rerum cōditione
distat.Si ergo quæ à Deo distāt,à quibus Deus distat,cùm conuertuntur,amittunt quod
fuerunt:vbi erit diuersitas diuinitatis à cæteris rebus,nisi vt contrariū contineat,id est, vt
Deus & in omnia conuerti possit,& qualis est, perseuerare?alioquin par erit eorum quæ
conuersa amittunt quod fuerunt:quorum vtique Deus in omnibus par non est,si nec in
Genes.18. exitu conuersionis.[27] Angelos creatoris conuersos in effigiem humanam aliquando legi-
sti,& credidisti,& tantam corporis gestasse veritatem, vt & pedes eis lauerit Abraham,
Gen.19. & manibus ipsorum ereptus sit Sodomitis Loth:cōluctatus quoque homini angelus to-
to corporis pondere dimitti desiderauit,ab eo à quo detinebatur. Quod ergo angelis in- E
Gen.32. ferioribus Deo licuit,vti conuersi in corpulentiam humanam , angeli nihilominus per-
manerent, hoc tu potentiori Deo aufers,quasi non valuerit Christus verè hominem in-
dutus,Deus perseuerare? Aut nūquid & angeli illi phantasma carnis apparuerunt?sed nō
audebis hoc dicere.nam si sic apud te angeli creatoris,sicut & Christus:eiusdem substan-
tię erit Christus,cuius angeli:angeli tales qualis & Christus.Si scripturas opinioni tuę re-
sistentes,nō de industria alias reiecisses,alias corrupisses,confudisset te hinc Euangelium
Ioan.1. Ioannis,pręd icans [28] spiritum columbæ corpore lapsum descendisse super Dominū.Qui
spiritus cùm hoc esset,[29] tam verè erat & columba,quàm & spiritus:nec interfecerat sub-
stantiā propriam,assumpta substātia extranea.Sed quęris corpus columbæ vbi sit resum-
pto spiritu in cœlū.ęquè & angelorum,& eadē ratione interceptū est;qua & editum fue-
rat.si vidisses cùm de nihilo proferebatur,scisses cùm in nihilum subducebatur.Si nō fuit
initium visibile,nec finis.Tamē corporis soliditas erat,quo momento corpus videbatur.
IIII. Non potest non fuisse quod scriptum est.[30] Igitur si neque vt impossibilem,neque vt pe-
riculosam Deo repudias corporationē,superest vt quasi indignam reiicias & accuses.Ab
ipsa quidē exorsus odio habita natiuitate,[31] perora age iam spurcitias genitalium in vtero
elementorum,humoris & sanguinis fœda coagula carnis ex eodem cœno alendę per no-
uem menses:describe vterum de die in diem insolescentem,grauē,[32] anxium,nexū,[33] to-
tum incertū libidinibus fastidij & gulæ.Inuehere iam & in ipsum mulieris enitētis pudo-
rem,vel pro periculo honorandum,vel pro natura religiosum.Horres vtique & infantē F
[34] cum suis impedimentis profusum vtique & oblitū. Dedignaberis quod pannis dirigi-
tur,quod vinctionibus formatur,quod blāditiis deridetur.[35]Hanc venerationem ô Mar-
cion,naturæ despuis:& quo modo natus es?odisti nascentem hominē:& quo modo dili-
gis aliquem?te quidē planè non amasti,cùm ab Ecclesia & fide Christi recessisti . Sed vi-
deris,si tibi displices,aut si aliter natus es.Certè Christus dilexit hominem illū in immū-
dicitiis,in vtero coagulatum,illum per pudenda prolatum,illum per ludibria nutritum.
Philipp.2. Propter eū descēdit:propter eum pręd icauit:propter eū omni se humilitate deiecit vsque
ad mortem,& mortem crucis:amauit vtique [36] quem magno pretio redemit. [37] Si Chri-
stus creator eius est,suum meritò amauit:si ab alio Deo est,magis adamauit,quādo alienū
1.Cor.6. redemit.Amauit ergo cum homine etiā natiuitatem,etiam carnem eius.Nihil amari po-
test sine eo per quod est,id quod est. Aut aufer natiuitatē,& exhibe hominem.adime car-
nem,& pręsta quem Deus redemit.Si hęc sunt homo quem Deus redemit,tu hęc erube-
Math.11. scēda illi facis,quę redemit,& indigna,quæ nisi dilexisset, non redemisset?[38] Natiuitate
reformata regeneratione cœlesti,carnē ab omni vexatione restituit, leprosam emaculat,
cęcam perluminat,paralyticam redintegrat,dęmoniacam expiat,mortuam resuscitat, &
nasci in illam erubescit?Si reuera de lupa,aut sue,aut vacca prodire voluisset, & feræ aut
pecoris corpore indutus,regnum cœlorum prædicaret,tua opinor,illi censura pręscribe-
ret?

A ret? Turpe hoc Deo, & indignum hoc Dei filio, & stultũ propterea qui ita credat. Sit planè stultum, si de nostro sensu iudicemus Deum. Sed circumspice Marcion, si tamen non delesti: [39] Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam. Quænam hæc stulta sunt? conuersio hominis ad cultum veri Dei, reiectio erroris, disciplina iustitiæ, pudicitiæ, patientiæ, misericordiæ, innocentiæ: omnia hæc quidem stulta non sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumpseris inuenisse, non erit iam stultum credere in Deum, natum & quidem ex virgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias volutatus sit. Dicat hæc aliquis stulta non esse: & alia sint, quę Deus in æmulationem elegerit sapientię secularis; & tamẽ apud illam faciliùs creditur, [40] Iupiter taurus factus aut cygnus, quàm verè homo Christus penes Marcionem. [[41] Sunt planè & alia tam stulta, quæ pertinent ad contumelias & passiones Dei. [42] Aut prudẽtiam dicant Deum crucifixum. Aufer hæc quoq; Marciõ, immò hoc potius. Quid enim indignius Deo? quid magis erubescendũ, nasci, an mori? carnem gestare, an crucem? circumcidi, an suffigi? educari, an sepeliri? in pręsepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. [43] Sed non eris sapiens, nisi stultus seculo fueris, Dei stulta credendo. an ideò passiones à Christo non rescidisti, [44] quia vt phantasma vacabat à sensu earum. Diximus retrò æquè illũ & natiuitatis & infantię imaginaria & vacua ludibria subire potuisse. Sed iam hîc respõde [45] interfector veritatis. [46] Nónne verè crucifixus est Deus? nónne verè mortuus, vt verè crucifixus? nónne verè resuscitatus, vt verè scilicet mortuus? Falsò ergo statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum: falsò sepultum ingessit, falsò resuscitatũ inculcauit.

B Falsa est igitur & fides nostra, & phãtasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas Dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil verè est passus. Parce vnicę spei totius orbis, qui destruis necessariũ decus fidei. Quodcùmque Deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non cõfundar de Domino meo. [47] Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eum. Alias non inuenio materias cõfusionis, quæ me per contemptum ruboris probent, benè impudentem, & fœliciter stultum. Natus est Dei filius: non pudet, quia pudendum est. & mortuus est Dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. & sepultus, resurrexit: certum est, quia impossibile est. Sed hęc quomodo in illo vera erunt, si ipse non fuit verus, si non verè habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur & resuscitaretur? [48] carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, venis implexam, quæ nasci & mori nouit, humanam sine dubio, vt natam de homine? Ideóque mortalis hæc est in Christo, quia Christus homo & filius hominis. Aut cur homo Christus & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine? nisi si aut aliud est homo quàm caro, aut aliũde caro hominis quàm ex homine, aut aliud est Maria quàm homo. Deus, Marcion, haud aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec Deus sine spiritu Dei, nec Dei filius sine Deo patre. [49] Ita vtriusque substantiæ census hominem & Deum exhibuit: hinc natum, inde non natum: hinc carneum, inde spiritalem: hinc infirmum, inde præfortem: hinc morientem, inde viuentem. Quę proprietas condi-

C tionum diuinæ & humanę, æqua vtique naturę veritate cuiusque dispuncta est, eadẽ fide spiritus & carnis: virtutes spiritum Dei, passiones carnem hominis probauerunt. Si virtutes non sine spiritu, proinde & passiones non sine carne. Si caro cum passionibus ficta, & spiritus ergo cum virtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christũ? totus veritas fuit. Maluit, crede, nasci, quàm ex aliqua se parte mentiri, & quidem in semetipsum: vt carnẽ gestaret, sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, [50] sine tunica vestitam, sine fame esurientem, sine dentibus edentem, sine lingua loquẽtem, vt phantasma auribus fuerit sermo eius per imaginem vocis. Fuit itaque phantasma etiam post resurrectionem, cùm manus & pedes suos discipulis inspiciendos offerret: Aspicite, dicens, quòd ego sum, quia spiritus ossa non habet, sicut me habentẽ videtis, sine dubio manus & pedes & ossa quæ spiritus non habet, sed caro. Quomodo hãc vocem interpretaris Marcion, qui à Deo optimo, & simplici, & bono tantum infers Iesum? Ecce fallit & decipit, & circumuenit omniũ oculos, omniũ sensus, omnium accessus & cõtactus. Ergo iam Christum non de cœlo deferre debueras, sed de aliquo [51] circulatorio cœtu, nec Deum præter hominem, sed Magum hominem, nec salutis põtificem, sed spectaculi artificẽ, nec mortuorũ suscitatorẽ, sed viuorũ auocatorẽ. Nisi quod etsi Magus fuit, natus est. [[52] Sed quid iam discentes Pontici illius, supra magistrum sapere compulsi, concedunt Christo carnis

Marginal notes: 1. Cor. 1. — V. — 1. Cor. 3. — Marc. 8. — Luc. 9. & 12. — Luc. 24. — VI.

veritatem, sine præiudicio tamen renuendæ natiuitatis. Habuerit, inquiunt, carnẽ, dum D
omninò non natam. Peruenimus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione [13] ad Apellem, qui postea quã à disciplina Marcionis in mulierem carne lapsus est, & dehinc in virgine Philumene spiritu euersus est, solidũ Christi corpus & sine natiuitate suscepit ab ea, prædicãs [14] vt angelus quidem illius Philumenes. Eadem voce Apostolus respondebit, qua ipsum illum iam tunc præcinebat, dicens: [15] Etiamsi angelus de cœlo aliter euangelizauerit vobis, quàm nos euãgelizauimus, anathema sit. His verò qui insuper argumentantur, nos resistemus, confitentes verè corpus habuisse Christũ. Vnde materia, si non ex ea qualitate, in qua videbatur? Vnde corpus, si non caro corpus? Vnde caro, si non nata? quia nasci haberet ea futura quæ nascitur. [16] De sideribus, inquiũt, & de substantiis superioris mundi mutuatus est carnem. Et vtique proponunt, non esse mirandum corpus sine natiuitate, cùm & apud nos angelis licuerit, nulla vteri opera in carnem processisse. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen quale est, vt alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnat, instrumentũ argumentationibus suis mutuetur? [17] Quid illi cum Moyse, qui Deum Moysi reiicit? Si alius Deus est, aliter sint res eius. Sed vtantur hæretici omnes scripturis eius, cuius vtuntur etiam mũdo. Erit illis hoc quoque in testimonium iudicij, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. Facile est veritati etiam nihil tale aduersus eos præscribenti obtinere. Igitur qui carnẽ Christi ad exemplũ proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent velim & causas E
tam Christi quàm & angelorum, ob quas in carnem venerunt. Nullus vnquam angelus ideò descẽdit vt crucifigeretur, vt mortem experiretur, vt à morte resuscitaretur. Si nunquam eiusmodi fuit causa angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo acceperint carnẽ. Non venerant mori, ideò nec nasci. At verò Christus mori missus, nasci quoque necessariò habuit, vt mori posset. Non enim mori solet, nisi quod nascitur. Mutuum debitum est inter se natiuitati cum mortalitate. Forma moriendi, causa nascendi est. Si propter id quod moritur, mortuus est Christus, id autem moritur quod & nascitur, cõsequens item erat, immò præcedens, vt æquè nasceretur propter id quod nascitur (quia propter idipsum mori habebat) quod, quia id quod nascitur, moritur, non competebat non nasci, pro quo mori competebat. [58] Atquin tũc quoque inter illos angelos ipse
Gen.18. Dominus apparuit Abrahæ sine natiuitate, cum carne scilicet, pro eadem causæ diuersitate. [59] Sed vos hoc non recipitis, non eum Christum recipientes, qui iam tunc & adloqui, & liberare, & iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc, quia nondum morituræ, nisi priùs & natiuitas eius & mortalitas adnunciarentur. Igitur probent angelos illos de sideribus accepisse substantiam carnis. si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. [60] Cõstat angelos carnẽ non propriam gestasse, vtpura naturę substantiæ spiritalis, & si corporis alicuius, sui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, vt videri & congredi cum hominibus possent. Igitur cùm relatum non sit, vnde sumpserint F
carnem, relinquitur intellectui nostro non dubitare, hoc esse proprium angelicę potestatis ex nulla materia corpus sibi sumere. quanto magis, inquis, ex aliqua certum est. [61] sed nihil de eo constat, quia scriptura non exhibet. Ceterũ qui valent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non valeant etiam ex nulla substantia facere? si fiunt quod non sunt, cur non ex eo fiãt quod non est? Quod autem nõ est, cùm fit, ex nihilo est. Propterea nec requiritur, nec ostenditur, [62] quid postea factum sit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum conuertere in carnem, qui semetipsos potuerũt cõuertere in carnem. Plus est naturam demutare, quàm facere materiam. Sed si de materia necesse fuisset angelos sumpsisse carnẽ, credibilius vtiq; est de terrena materia, quàm de vllo genere cœlestium substãtiarum: cùm adeò terrenæ qualitatis extiterit, vt terrenis pabulis pasta sit. Fuerit nunc quoque siderea, eodem modo terrenis pabulis pasta, quãdo terrena non esset, quo terrena cœlestibus pasta est, quãdo cœlestis nõ esset (legimus enim
Psal.77. manna esui populo fuisse. Panem, inquit, angelorum edit homo) non tamen infringitur semel separata cõditio Dominicæ carnis, ex causa alterius dispositionis. Homo verè futurus vsque ad mortem, eam carnem oportebat vt indueret, cuius est mors. Eam
VII. porrò carnẽ, cuius est mors, natiuitas antecedit. [[63] Sed quotiens de natiuitate conten-
Matth.13. ditur, omnes qui respuunt eam vt præiudicantem de carnis in Christo veritate, ipsum
Luc.8. Deum volunt negare esse natum, quòd dixerit: [64] Quę mihi mater, & qui mihi fratres?

Audiat

A Audiat igitur & Apelles[65] quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS, considerandam scilicet materiam pronuntiationis istius. Primò quidem nunquam quisquam adnuntiasset illi matrem & fratres eius foris stare, qui non certus esset habere illum matrem & fratres, & ipsos esse quos tunc nuntiabat, vel retrò cognitos, vel tunc ibidem compertos.[66] Licet propterea abstulerint hæreses ista de Euangelio,[67] quod & creditum patrem eius Ioseph fabrum, & matrem Mariam, & fratres, & sorores eius optimè notos sibi esse dicebant, qui mirabantur doctrinam eius. Sed tentandi gratia nuntiauerant ei matrem & fratres, quos non habebat. Hoc quidem scriptura non dicit, aliàs non tacens, quum quid tentationis gratia factum est circa eum: Ecce, inquit, surrexit legis doctor, tētans eum. Et alibi: Et accesserunt ad eū Pharisæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hîc quoque significari tentandi gratia factum. Non recipio, quod extra scripturam de tuo infers. Dehinc materia tentationis debet subesse, quid tentandū putauerunt in illo, vtique natúsne esset, an non? Si enim hoc negauit responsio eius, hoc captauit nuntiatio tentatoris. Sed nulla tentatio tēdens ad agnitionē eius, de quo dubitādo tentat, ita subitò processit, vt non antè præcedat quæstio, quæ dubitationem inferens cogat tentationem. Porrò si nusquam de natiuitate Christi volutatum est, quid tu argumentatis, voluisse illos per tentationem sciscitari
B quod nunquam produxerunt in quæstionem? Eò adiecimus, etiam si tentandus esset de natiuitate, non vtique hoc modo tentaretur, earum personarum adnuntiatione, quæ poterant etiam natô Christo non fuisse. Omnes nascimur, & tamen non omnes aut fratres habemus aut matrē. Adhuc potest & patrem magis habere quàm matrem, & auunculos magis quàm fratres: adeò non competit tentatio natiuitatis, quàm licebat & sine matris, & sine fratrum nominatione constare. Facilius planè est, vt certi illum & matrem & fratres habere, diuinitatem potius tentauerint eius quàm natiuitatem, an intus agent, sciret quid foris esset, mendacio petitus præsentiæ eorum, qui in præsenti non erant, nisi quod etsi vacuisset tentationis ingenium, poterat euenire vt quos illi nuntiabant foris stare, ille eos sciret absentes esse, vel valetudinis, vel negotij, vel peregrinationis nota iam necessitate. Nemo tentat eo modo, quo posse se sciat ruborem tentationis referre. Nulla igitur materia tentationis competente, liberatur simplicitas nuntiatoris, quòd verè mater & fratres eius superuenissent. Sed quę ratio responsi matrem & fratres ad præsens negantis, discat etiam Apelles. Fratres Domini non crediderunt in illum,[68] sicut & in Euangelio ante Marcionem ædito continetur.[69] Mater æquè non demonstratur adhæsisse illi, cùm Martha & Maria alia in commercio eius frequententur. Hoc denique in loco apparet incredulitas eorum, cùm is doceret viam vitæ, cùm Dei regnum prædicaret, cùm languoribus & vitiis medendis operaretur, extraneis defixis in illum,[70] tam proximi aberant. De-
C nique superueniunt, & foris subsistunt, nec introëunt, non computantes scilicet quid intus ageretur, nec sustinent saltem, quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maximè agebat, sed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatum volunt. Oro te Apelles, vel tu Marcion,[71] si fortè tabula ludens,[72] vel de histrionibus, aut aurigis contendens, tali nuntio auocareris, nónne dixisses, quę mihi mater, aut qui fratres? Deum prędicans & probans Christus, Legem & Prophetas adimplens, tanti retrò æui caliginem dispargens, indignè vsus est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium, vel ad excutiendam importunitatem ab opere reuocantium? Ceterùm ad negandam natiuitatem, alius necessarius fuisset ei locus, & tempus & ordo sermonis, non eius qui possit pronuntiari etiam ab eo, cui & mater esset & fratres,[73] quum indignatio parentes nō neget, sed obiurget. Denique potiores fecit alios, & meritum prælationis ostendēs, audientiam scilicet verbi, demonstrat qua conditione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios sibi adoptauit, qui ei adhærebant, ea abnegauit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat, si docēs[74] non tanti facere matrem aut fratres, quanti Dei verbum, ipse Dei verbum nuntiata matre & fraternitate desereret? Negauit itaque parentes, quomodo docuit negandos pro Dei opere.[75] Sed aliàs figura est synagogæ in matre abiuncta, & Iudæorū in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israël, discipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, Ecclesiam deliniabant, quam potiorem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat. Eodē sensu denique & illi exclamationi respondit, non matris vterum & vbera negans,[76] sed fœliciores designans, qui verbum Dei audiunt.

Math. 13.
Math. 22.
Math. 19.
Ioan. 7.
Luc. 10.
Math. 12.
Luc. 8.
Math. 10.
Luc. 11.

VIII. [[77] Solis istis capitulis, quibus maximè instructi videntur sibi Marcion & Apelles, secundum veritatem integri & incorrupti Euangelij interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanę in Christo, per defensionem natiuitatis. Sed quoniam & isti Apelleciani carnis ignominiam prætendunt maximè,[78] quam volunt ab igneo illo [79] præside mali solicitatis animabus adstructá, & idcircò indignam Christo, & idcircò de sideribus illi substantiam competisse, debeo illos de sua [80] paratura repercutere. Angelũ quẽdam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, & instituto eo [81] pœnitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractauimus.[82] Nam est nobis ADVERSVS ILLOS LIBELLVS, an qui spiritum & volũtatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit, cùm angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. (Luc. 15.) Teste igitur pœnitentia institutoris sui delictum erit mundus;[83] siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum: erit proinde & cœlum, & cœlestia cum cœlo. Si cœlestia, & quicquid inde cõceptum prolatúmque est, mala arbor malos fructus ædat, necesse est. (Matth. 7.) Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constitit elemẽtis, peccatrix de peccatorio censu, & par erit eius substantiæ, id est, nostræ, quam vt peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra, aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit. Legimus planè,[84] Primus homo de terræ limo, secundus homo de cœlo. (1. Cor. 15.) Non tamen ad materiæ differentiam spectat, sed tantùm terrenæ retrò substantiæ carnis, primi hominis, id est, Adæ, cœlestem de spiritu substantiam opponit, secundi hominis, id est, Christi. Et adeò ad spiritum, non ad carnem cœlestẽ hominem refert, vt quos sic comparat, constet in hac carne terrena, cœlestes fieri, spiritu scilicet. Quòd si secundum carnem quoque cœlestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem cœlestes. Si ergo qui fiunt cœlestes qualis est Christus, terrenam carnis substantiam gestant: hinc quoque confirmatur ipsum etiam Christũ in carne terrena fuisse cœlestem, sicut sunt qui ei adæquantur.

IX. [[85] Pretendimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum sit, vt aliud sit, quàm id de quo sit acceptum, ita in totum aliud est, cui non suggerat vnde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suæ non est, etsi demutetur in nouam proprietatem. Ipsum certè corpus hoc nostrum,[86] quod de limo figulatum etiam ad fabulas Nationum veritas transmisit, vtrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, sanguine aquanam, licet alia sit facies qualitatis. Hoc est quod ex alio aliud fit. Ceterùm quid est sanguis, quàm rubens humor? quid caro, quàm terra conuersa in figuras suas? Considera singulas qualitates, musculos vt glebas, ossa vt saxa, etiam circum papillas calculos quosdam. Aspice neruorum tenaces connexus, vt traduces radicum, & venarum ramosos discursus, vt ambages riuorum. Et lanugines vt muscos, & comam vt cespitem, & ipsos medullarum in abdito thesauros, vt metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa & in Christo fuerunt, hæc sunt quæ illum Dei filium cælauere, non aliàs tantummodò hominem existimatum, quàm ex humani substantia corporis. Aut ædite aliquid in illo cœleste [87] de Septentrionibus [88] & Vergiliis [89] & Suculis emendicatum. Nam quæ enumerauimus, adeò terrenæ testimonia carnis sunt, vt & nostræ. Sed nihil nouum, nihil peregrinum deprehendo. Denique verbis tãtummodò & factis, doctrina & virtute sola Christi, homines obstupescebãt. Notaretur etiã carnis in illo nouitas miraculo habita. Sed carnis terrenæ non mira conditio, ipsa erat quæ cetera eius miranda faciebat, cùm dicerent:[90] Vnde huic doctrina & signa ista? (Matth. 13.) etiam despicientium formam eius, hæc erat vox. Adeò nec [91] humanæ honestatis corpus fuit, nedum cœlestis claritatis. (Isai. 53.) Tacentibus apud nos quoque Prophetis [92] de ignobili aspectu eius, ipsæ passiones, ipsæq; contumeliæ loquuntur. (Matth. 26. & 27.) Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ verò inhonestam probauere. An ausus esset aliquis vngue summo perstringere corpus nouum, vllam sputaminibus contaminare faciem nisi merentem? Quid dicis cœlestem carnem, quam vnde cœlestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quam vnde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, (Matth. 4.) sitiit sub Samaritide, (Ioan. 4. & 11.) lacrymatur super Lazarum, trepidat ad mortẽ. Caro enim, inquit, infirma. (Matth. 26.) Sanguinem fudit postremò. Hæc sunt, opinor, signa cœlestia. Sed quomodo, inquam, contemni & pati posset, sicut & dixi, si quid in illa carne de cœlesti generositate radiasset? Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cœlis fuisse, propterea vt contemni & pati posset.

X. [[93] Conuertor ad alios ęquè sibi prudentes, qui carnem Christi animalem

A animalē affirmant, quòd anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita & anima carnalis. Et hîc itaque causas requiro.[94] Si vt animam saluam faceret in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dum in ipso, non video cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factam. Cùm enim nostras animas non tantùm non carneas, sed etiam à carne disiunctas saluas præstet: quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam non carneam redigere potuit in salutem? Item cùm præsumant[95] non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ caussa processisse Christum: primò quàm absurdum est, vt animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestauit, liberare susceperat, illam quoque quam gestauit, nostram gestasse debuerat, id est, nostræ formæ, cuiuscunque formæ est in occulto anima nostra, non tamen carneæ. Ceterùm non nostram animam liberauit, si carneam habuit; nostra enim carnea non est.[96] Porrò si non nostram liberauit, quia carneam liberauit, nihil ad nos, quia non nostram liberauit. Sed nec liberanda erat, quæ non erat nostra, vt scilicet carnea: non enim periclitabatur, si non erat nostra, id est, non carnea. Sed liberatā constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit nostra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima non fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse. Luc. 9.

B [97] Sed aliam argumentationem eorum conuenimus, exigentes cur animalem carnem subeundo Christus, animam carnalem videatur habuisse. Deus enim, inquiunt, gestiuit animam visibilē hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retrò inuisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam videns, præ impedimento carnis huius, vt etiam disceptaretur nata anima, an non, mortalisne sit, an non? Itaque animam corpus effectam in Christo, vt eam & nascentem & morientem, & quod sit amplius, resurgentem videremus. Ex hoc autem quale erit, vt per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnosci, vt sic ostenderetur, dum id fit cui latebat, id est, caro? tenebras videlicet accepit, vt lucere possit. Denique adhuc priùs retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, dehinc in totū inuisibilē eam retrò allegent, vtrum quasi incorporalē, an etiā habentē aliquod genus corporis proprij? & tamen cùm inuisibilem dicant, corporalem eam constituunt, habentē quod inuisibile sit. Nihil enim habēs inuisibile, quomodo potest inuisibilis dici? sed ne esse quidē potest, nisi habēs per quod sit. Cùm autem sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si habet aliquid per quod est, hoc erit corpus eius.[98] Omne quod est, corpus est sui generis, nihil est incorporale, nisi quod non est. Habente igitur anima inuisibile corpus, qui visibilē eam facere susceperat, vtique dignius id eius visibile fecisset, quod inuisibile habebatur. Quia nec hic mendaciū, aut infirmitas; Deo competit? Mendacium, si aliud animam quàm quod erat XI.

C demōstrauit; Infirmitas, si id quod erat demonstrare non valuit. Nemo ostēdere volens hominem,[99] cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factū est animæ,[100] si in carne conuersam, alienā induit superficiem. Sed etsi incorporalis anima deputetur, vt aliqua vi rationis occulta sit quidē anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima: proinde impossibile Deo non erat, & proposito eius congruentiùs cōpetebat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare, quàm ista communi omnium,[101] alterius iam notitiæ, ne sine causa visibilem ex inuisibili facere gestisset animā, istis scilicet quæstionibus opportunā, per carnis in illam humanæ defensionem. Sed non poterat Christus inter homines, nisi homo videri. Redde igitur Christo fidem suam, vt qui homo voluerit incedere, animam quoque humanæ conditionis ostenderit, non faciens eam carneam, sed induens eam carne. [102] Ostensa sit nunc anima per carnem, si constiterit illam ostendendam quoquo modo fuisse, id est, incognitam sibi & nobis. Quamquam in hoc vana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cùm totum quod sumus, anima sit. Denique sine anima nihil sumus, ne hominis quidem, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Itaque superest hoc solùmodò inspicere, an se anima hîc ignorarit, vt nota quoquo modo fieret. Opinor sensualis est animæ natura. Adeò nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima.[103] Et vt impressiùs dixerim,[104] animæ anima sensus est. Igitur cùm omnibus anima sentire præstet, & ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedum qualitates, cui verisimile est, vt ipsa sensū sui ab initio sortita non sit? Vnde illi scire quod interdum sibi sit necessarium, ex naturali necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, notitiam sui dico, sine qua notitia XII.

sui nulla anima à se ministrare potuisset. Puto autem magis hominem, animal solū rationale, compotem & animam esse sortitum, quæ illum facit animal rationale, ipsa in primis rationalis. Porrò quomodo rationalis quæ efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorās semetipsam? Sed adeò non ignorat, vt auctorem & arbitrum & statum suum norit. Nihil adhuc de Deo discens, Deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittens, Deo commendare se dicit. Nihil magis audiens, quàm spem nullam esse post mortem, & benè & malè defuncto cuique imprecatur.[105] Pleniùs hęc prosequitur LIBELLVS QVEM SCRIPSIMVS DE TESTIMONIO ANIMÆ. Alioquin si anima semetipsā ignorās erat ab initio, nihil à Christo cognouisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit à Christo, sed salutem. Propterea filius Dei descendit, & animam subiit: non vt ipsa se anima cognosceret in Christo, sed vt Christū in semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitatur, sed Dei verbum. Vita, inquit, manifestata est, non anima. Et veni, inquit, animam saluam facere. Non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirùm animam, licet inuisibilem, nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignorauimᵘ planè resurrecturam cum carne: hoc erit quod Christus manifestauit. Sed & hoc non aliter in se, quàm in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animę ignoratę retrò dispositione? Quid inuisibile eius fuit, quod visibilitatem per carnem desideraret? [[106] Caro facta est anima, vt anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, vt caro manifestaretur? Si caro anima est, iam non anima est, sed caro. Si anima caro est, iā non caro est, sed anima. Vbi ergo caro, & vbi anima est, alterutrum facta est. Immò si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certè peruersissimum, vt carnem nominantes, animam intelligamus: & animam significantes, carnē interpretemur. Omnia periclitabūtur aliter accipi quàm sunt, & amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quàm sunt cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum.[107] Etiam quum demutantur qualitates, accipiunt vocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testę vocabulū suscipit. Nec communicat vocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest non id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, pleniùs eo vtemur. Certè enim testa ex argilla vnum est corpus, vnúmque vocabulū vnius scilicet corporis. nec potest dici testa & argilla, quia quod fuit non est: quod autem non est, & nō adhæret, & anima non adhęret. Ergo & anima caro facta vniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & indiscreta substantia. In Christo verò inuenimus animā, & carnem simplicibus & nudis vocabulis æditas, id est, animā animam, & carnem carnē: nusquam animam carnē, aut carnem animā, quando ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quāque substantiam diuisè pronunciata sub ipso, vtique pro duarum qualitatum distinctione seorsum animam, & seorsum carnem. Quid[108] anxia est, inquit, anima mea vsque ad mortē? Et,[109] Panis quem ego dedero pro salute mūdi, caro mea est. Porrò si anima caro fuisset, vnum esset in Christo carnea anima, aut caro animalis. at quum diuidit species, carnem & animam, duo ostendit. Si duo, iam non vnum: si non vnum, iam nec anima carnalis, nec caro animalis. Vnum enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat, & aliam circumferebat carnem, præter illā quæ anima erat. Quòd si vna caro, & vna anima, illa tristis vsque ad mortem, & illa panis pro mundi salute, saluus est numerus duarum substantiarum, in suo genere distātium, excludens carneæ animæ vnicam speciem. [[110] Sed angelum, aiunt, gestauit Christus. Qua ratione? qua & hominem. Eadem ergo est & causa, vt hominem gestaret. Christus salus hominis fuit, causa scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. vt angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. nam etsi angelis perditio reputatur,[111] in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus à patre. Quod pater neque repromisit, neque mandauit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quoque gestauit, nisi vt satellitem fortem, cum quo salutem hominis operaretur?[112] Idoneus enim non erat Dei filius, qui solus hominem liberaret à solo & singulari serpente deiectum. Ergo iam non vnus Deus, nec vnus [113] salutificator, si duo salutis artifices, & vtique alter altero indigens. An verò vt per angelum liberaret hominem? cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid & ipse?

Marginalia: Ioan. 1. (beside "in semetipsa"); Luc. 9. (beside "manifestata est"); Ioan. 11. (beside "Sed & hoc"); XIIII. (beside "Quid inuisibile"); Matth. 26. (beside "seorsum animam"); Ioan. 6. (beside "Et, Panis"); XIIII. (beside "cludens carneæ"); Matth. 25. (beside "restitui oportuerat"); section letters D, E, F in the right margin.

A & ipse? Si per se, quid & angelus?[114] Dictus est quidem magni consilij angelus, id est, nun- *Isai.9.*
tius: officij, non naturę vocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet
restitutione, annuntiaturus seculo erat. Non ideò tamen sic angelus intelligendus, [115] vt
aliqui Gabriel aut Michael. Nam & filius à Domino vineæ mittitur ad cultores, sicut & *Matth.21.*
famuli, de fructibus petitum. Sed non propterea vnus ex famulis deputabitur filius, quia
famulorum successit officio. Faciliùs ergo dicam si fortè ipsum filiũ angelũ, id est, nũtiũ
patris quàm angelum in filio. Sed quum de filio ipso sit pronuntiatum; [116] Minuisti eum *Psal.8.*
modicum quid citra angelos, quomodo videbitur angelum induisse, sic infra angelos di-
minutus, dum homo fit, quâ caro & anima & filius hominis? quâ autẽ spiritus Dei & vir-
tus altissimi, nõ potest infra angelos haberi, Deus scilicet & Dei filius. quanto ergo dum
hominem gestat, minor angelis factus est, tanto nondum angelum gestat. [117] Poterit hæc
opinio Hebioni conuenire, qui nudum hominem, & tantùm ex semine Dauid natũ, non
item & Dei filium, constituit Iesum; [118] planè Prophetis aliquo gloriosiorem, vt ita in
nonnullis angelum fuisse dicatur, quemadmodum in aliquo Zacharia, nisi quod à Chri-
sto nunquam est dictum: [119] & ait mihi angelus qui in me loquebatur. Sed nec quotidia- *Zach.1.*
num illud omnium Prophetarum: Hæc dicit Dominus. Ipse enim erat Dominus coram, *Isai.1.*
& sua auctoritate pronuntians: Ego autem dico vobis. Quid vltra? ad hæc Esaiam excla- *Matth.*
mantem audi.[120] Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus saluos eos fecit. [[121] Li- *Isai.63.*
cuit & Valentino ex priuilegio hæretico carnem Christi spiritalem comminisci. Quid- XV.
uis eam fingere potuit, quisquis humanam credere noluit. Quãdo quod ad omnes dictũ
est, si humana non fuit, nec ex homine, non video ex qua substantia se Christus homi-
B nem & filium hominis pronuntiarit. Nunc autem vultis occidere hominem, veritatem
ad vos loquutum. Et, [122] Dominus est sabbati filius hominis. De ipso enim Esaias, [123] *Ioan.8.*
Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem. Et Hieremias, [124] Et homo est, & quis *Matth.12.* *Isai.53.*
cognoscet illum? Et Daniel, [125] Et super nubes tanquam filius hominis. Etiam Pau- *Hier.17.*
lus Apostolus, Mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus. Item Petrus in A- *Dan.7.*
ctis Apostolorum, [126] Iesum Nazarenum virum vobis à Deo destinatum, vtique ho- *1.Tim.2.*
minem. Hæc sola sufficere vice præscriptionis debuerunt ad testimonium carnis hu- *Act.2.*
manæ & ex homine sumptæ, & non spiritalis, sicut nec animalis, nec sidereæ, nec ima-
ginariæ, si sine studio & artificio contentionis hæreses esse potuissent. [127] Nam vt penes
quendam ex Valentini factione legi, primò non putant terrenam & humanam Christo
substantiam informatam, ne deterior angelis Dominus deprehendatur, qui non terrenæ
carnis extiterunt. Dehinc quòd oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de
spiritu, nec de Deo, sed ex viri voluntate. Et cur non de corruptela, sed de incorruptela?
Et quare non, sic vt & illa resurrexit, & in cœlo resumpta est, ita & nostra par eius statim
assumitur, aut cur illa par nostræ non æquè in terram dissoluta est? Talia & ethnici volu-
tabant. Ergo Dei filius in tantum humilitatis exhaustus, etsi resurrexit in exemplum spei
nostræ, cur nihil tale de nobis probatum est? Meritò ethnici talia, sed meritò & hæretici.
Numquid enim inter illos distat? nisi quòd ethnici non credendo credunt, at hæretici
C credendo non credunt. Legunt denique, Minorasti eum modico citra angelos, & negant *Psal.8.*
inferiorem substantiã Christi, nec hominem se, sed vermem pronũtiantis, qui nec formã *Psal.21.*
habuit, nec speciem, sed forma eius ignobilis, [128] defecta citra omnes homines. Homo in *Isai.53.*
plaga, & sciens ferre imbecillitatem.[129] Agnoscunt hominem Deo mixtum, & negãt ho-
minem. Mortuum credunt, & quod est mortuum, ex incorruptela natũ esse contendunt,
quasi corruptela aliud sit à morte. Sed & nostra caro statim resurgere debebat. Expecta, *Psal.109.*
nondum inimicos suos Christus oppressit, vt cum amicis de inimicis triumphet. [[130] In- XVI.
super argumentandi libidine ex forma ingenij hęretici locum sibi fecit [131] Alexander ille,
quasi nos affirmemus idcircò Christum terreni cẽsus induisse carnem, vt euacuaret in se-
metipso carnem peccati. Quod etsi diceremus, quacunque ratione, muniremus sententiã
nostram, dum ne tanta amentia qua putauit, tãquam ipsam carnem Christi opinemur, vt
peccatticem, euacuatam in ipso, cùm illam & ad dexteram patris in cœlis præsidere me- *Matth.25.*
minerimus, & venturam inde suggestu paternę claritatis prędicemus. Adeò, vt euacuatã
non possumus dicere, ita nec peccatricem. Nec euacuatam in qua dolus non fuit. Defen-
dimus autem, non carnem peccati euacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis: non
materiam, sed naturam: nec substantiam, sed culpam: secundum Apostoli auctoritatem *Ibidem.*
dicentis: [132] Euacuauit peccatum in carne. Nam & alibi, In similitudinem, inquit, *Rom.8.*

carnis peccati fuisse Christum: non quòd similitudinem carnis acceperit, qua si imaginē D corporis,& non veritatem,sed similitudinem peccatricis carnis vult intelligi. Quod ipsa non peccatrix caro Christi eius fuit par,cuius erat peccatū,genere,non vitio Adę,quādo hinc etiam confirmamus eam fuisse carnem in Christo,cuius natura est in homine peccatrix. Et sic in illa peccatum euacuatum,quod in Christo sine peccato habeatur, quę in homine sine peccato non habebatur. Nam neque ad propositum Christi faceret euacuantis peccatum carnis,non in ea carne euacuare illud,in qua erat natura peccati. Neque ad gloriā:quid enim magnum,si in carne meliore & alterius,id est,nō peccatricis naturę, neuum peccati redemit? Ergo,inquis,si nostram induit,peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum: nostram enim induens,suam fecit: suam faciens,non peccatricem eam fecit. Ceterùm quod ad omnes dictum sit,qui ideò non putant carnem

Gen. 2. nostram in Christo fuisse,quia non fuit ex viri semine,recordentur Adam ipsum in hanc carnē,non ex semine viri factum. Sicut terra cōuersa est in hāc carnem sine viri nomine,

XVII. ita & Dei verbum potuit sine coagulo in eiusdem carnis transire materiam. [[133] Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis,quos in argumentationibus torquet,etiam [134] cum psalmis Valentini,quos magna impudentia quasi idonei alicuius auctoris interserit,[135] ad vnam iam lineam congressionem dirigamus: An carnem Christus ex virgine acceperit, vt hoc præcipuè modo humanam eam constet,si ex humana matrice substantiam traxit. [136] Quanquam liquit iam & de nomine hominis,& de statu qualitatis,& de sensu tractationis,& de exitu passionis humanā cōstitisse. Ante omnia autem cōmendanda erit ratio quæ præfuit,vt Dei filius de virgine nasceretur. Nouè nasci debebat,nouę natiuitatis de- E

Isai. 7. dicator. De qua signū daturus Dominus,ab Esaia prędicabatur: Quod est istud signum? Ecce virgo concipiet in vtero,& pariet filium. Concepit igitur virgo & peperit [137] Emmanuelem,nobiscum Deum. Hęc est natiuitas noua,dum homo nascitur in Deo. In quo homine Deus natus est,carne antiqui seminis suscepta,sine semine antiquo, vt illā nouo semine,id est,spiritaliter reformaret,exclusis antiquitatis sordibus expiatā. Sed tota nouitas ista,sicut & in omnibus,de veteri figurata est,rationali per virginē dispositione homine Domino nascente. Virgo erat adhuc terra,nondum opere compressa, nondum se-

Gen. 2. menti subacta:ex ea hominem factum accipimus à Deo in animā viuam. Igitur si primus Adam de terra,traditur meritò sequens,vel nouissimus Adā,vt Apostolus dixit,proinde

1. Cor. 15. de terra,id est,carne nōdum generationi resignata in spiritum viuificātem à Deo est prolatus.[138] Et tamen næ mihi vacet incursus in Christum (Adam ab Apostolo dictus est) si terreni non fuit census homo eius. Sed & hîc ratio defendit,quòd Deus [139] imaginem & similitudinem suam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In virginem enim adhuc Euam irrepserat verbum ædificatorium mortis. In virginē æquè introducendum erat Dei verbum extructorium vitę,vt quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem,

Gen. 3. per eundem sexum redigeretur in salutem. Crediderat Eua serpenti,credidit Maria Ga-

Luc. 1. brieli:quod illa credendo deliquit,hęc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc concepit in F vtero ex diaboli verbo.[140] Immò concepit. Nam exinde vt abiecta pareret,& in doloribus

Gen. 3. pareret,verbum diaboli semen illi fuit. Enixa est denique diabolum fratricidam. Contrà Maria eum ædidit,qui carnalem fratrem Israël interemptorem suum saluum quādoque præstaret. In vuluam ergo Deus verbum suum detulit, bonum fratrem,vt memoriā mali fratris eraderet. Inde prodeundum fuit Christo,ad salutem hominis,quò homo iā dam-

XVIII. natus intrauerat. [[141] Nunc vt simpliciùs respondeamus,non competebat ex semine humano Dei filium nasci,ne si totus esset filius hominis,non esset & Dei filius, [142] nihilque haberet amplius Salomone,& amplius Iona,& de Hebionis opinione credendus erat. Ergo iā Dei filius ex patris Dei semine,id est,spiritu,vt esset hominis filius,caro ei sola erat ex hominis carne sumenda,sine viri semine. Vacabat enim viri semen,apud habentē Dei semen. Itaque sicut nondum natus ex virgine,patrem Deum habere potuit sine homine matre:ęquè cùm de virgine nasceretur,potuit matrē habere hominem sine homine patre. Sic denique homo cū Deo,dū caro hominis cū spiritu Dei. Caro sine semine, ex homine:spiritus cū semine,ex Deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filiū Dei ex virgine profetēdum,cur non ex virgine acceperit corpus,quod de virgine protulit? Quia aliud

Ioan. 1. est quod à Deo sumpsit:quoniam,inquiunt,verbum caro factum est. Vox ista quid caro factum sit contestatur:nec tamen periclitatur, quasi statim aliud sit factum caro, & non verbum. Si ex carne factum est verbum caro,[143] aut si ex semine ipso factum est, scriptura dicat.

A dicat. Quum scriptura non dicat nisi quod sit factum, non & vnde sit factum: ergo ex alio, non ex semine ipso suggerit factum. Si non ex semine ipso, sed ex alio, iam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnem factum verbum, nisi ex carne, in qua & factum est: vel quia ipse Dominus sententialiter & definitiuè pronuntiauit: [144] Quod in carne natum est, caro est: quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodò dixit, non & de semetipso: planè nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse. Atquin subiicit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est. Quia Deus spiritus est, & de Deo natus est. Hoc vtique vel eo magis in ipsum tendit, si & in credentes eius. Si ergo & hoc ad ipsum, cur non & illud suprà? neque enim diuidere potes hoc ad ipsum, illud suprà ad ceteros homines, qui vtramque substantiam Christi, & carnis & spiritus non negas. Ceterùm si tam carnem habuit quàm spiritum, cùm de duarum substantiarum cōditione pronuntiat, quas & ipse gestat, non potest videri de spiritu quidem suo, de carne verò non sua determinasse. Ita cùm ipse sit de spiritu Dei, & spiritus Deus est, ex Deo natus ipse est, & ex carne hominis, homo in carne generatus. [[145] Quid est ergo: Non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est? Hoc quidem capitulo ego potius vtar, quum [146] adulteratores eius [147] obduxero. Sic enim scriptum esse cōtendunt: Non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, nec ex viri, sed ex Deo natus est. Quasi suprà dictos credentes in nomine eius designet, [148] vt ostendat esse semen illud arcanum electorum, & spiritualium, quod sibi imbuunt. Quomodo autem ita erit, quum omnes

Joan. 3, 6

Ioan. 4.

CAP. XIX.

Ioan. 1.

B [149] qui credunt in nomine Domini, communi lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex viri voluntate nascantur: etiam Valentinus ipse: Adeò singulariter, [150] vt de Domino scriptum est: Et ex Deo natus est. Meritò, quia verbum Dei, & cum verbo Dei spiritus, & in spiritu Dei virtus, & quicquid Dei est Christus. Quâ caro autem, non ex sanguine nec ex carnis & viri voluntate: quia ex Dei voluntate verbum caro factum est. Ad carnē enim non ad verbum pertinet negatio formalis nostræ natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, non verbum. Negans autem ex carnis quoque voluntate natum, cur non negauit etiam ex substantia carnis: neque enim quia ex sanguine negauit, substantiam carnis renuit, sed materiam seminis, quam constat sanguinis esse calorem: vt despumatione mutatum in coagulum sanguinis fœminæ. Nam ex coagulo in caseo vis est substantiæ, quam medicando constringit, id est, lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatem Domini negatam, quod sapit voluntas viri, & carnis, non ex vuluæ participatione. Et quid vtique tam exaggeranter inculcauit, non ex sanguine, nec ex carnis voluntate, aut viri natum: nisi quia ea erat caro, quam ex concubitu natam nemo dubitaret? Negans porrò ex concubitu, non negauit ex carne, immò confirmauit ex carne: quia non proinde negauit ex carne, sicut ex concubitu negauit. [151] Oro vos, si Dei filius non de vulua carnem participaturus descendit in vuluam, cur descendit in vuluam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simpliciùs multo quàm intra vuluam fieret. Sine causa eò se intulit, vnde mihi extulit. Sed non sine causa descendit in vuluam, ergo ex illa accepit. Quia si non ex illa accepit, sine

C causa in illam descendit, maximè eius qualitatis caro futurus, quæ non erat vuluæ, id est, spiritalis. [[152] Qualis est autem tortuositas vestra, vt ipsam Ex syllabam Præpositionis officio adscriptam auferre quæratis: & alia magis vti quæ in hac specie non inuenitur, penes scripturas sanctas. Per virginem dicitis natum, nō ex virgine: & in vulua, nō ex vulua. quia & angelus in somnis ad Ioseph: Nam quod in ea natum est, inquit, de spiritu sancto est. nō dixit ex ea. Nempè tamē, etsi ex ea dixisset, in ea dixerat: In ea enim erat quod ex ea erat. tantundē ergo & cùm dicit, in ea, & ex ea, cōsonat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed benè, quod idem dicit Matthæus, originē Domini decurrēs ab Abrahā vsque ad Mariam: Iacob, inquit, generauit Ioseph, virum Mariæ, ex qua nascitur Christus. Sed & Paulus Grāmaticis istis silentium imponit. Misit, inquit, Deus filium suum factum ex muliere. Nunquid per mulierem, aut in mulierem? Hoc quidem impressiùs, quòd factum potius dicit, quàm natum: simpliciùs enim enuntiasset natum. Factum autem dicendo, & verbum caro factum est, consignauit, & carnis veritatem ex virgine factam adseuerauit. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatæ & hæretici, & [153] Platonici Valentini, sed sanctissimi & receptissimi Prophetæ. Dauid ille apud nos canit Christum, per quem se cecinit ipse Christus. Accipe Christum, & audi Dominum patri Deo colloquentem: [154] Quia tu es qui auulsisti me ex vtero matris meæ. ecce vnum. Et spes mea ab vberibus matris meæ, super te sum proiectus ex vulua. ecce aliud.

CAP. XX.

Matth. 1.

Ibidem.

Psal. 21.

KK

& ab vtero matris meæ Deus meus es tu. ecce aliud. Nunc ad sensus ipsos decertemus. D
Auulsisti, inquit, ex vtero. Quid auellitur, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei à quo vt auferatur, auellitur? Si non adhæsit vtero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex vtero est [155] per illum neruum vmbilicarem quasi folliculi sui traducem adnexus origini vuluæ? Etiam cùm quid extraneum extraneo agglutinatur, ita concarnatur & conuisceratur cum eo cui agglutinatur, vt cùm auellitur, rapiat secum ex corpore aliquid à quo auellitur, quasi sequelam quandam abruptæ vnitatis, & traducis mutui coitus. Ceterùm quæ vbera matris suæ nominat? sine dubio quæ hausit. Respondeant obstetrices, medici & physici de vberum natura, an aliter manare soleant sine vuluæ genitali passione [156] pendentibus exinde venis sentinam illā interni sanguinis in mamillam, & ipsa translatione decoquentibus in materiam lactis lætiorem. Inde adeò fit, vt vberum tempore, menses sanguinum vacent. Quòd si verbū caro ex se factum est, non ex vuluæ communicatione, nihil operata vulua, nihil functa, nihil passa, quomodo fontem suum transfudit in vbera, quæ nisi habendo non mutat? Habere autem sanguinem non potuit lacti subministrando, si non haberet causas sanguinis ipsius, auulsionem scilicet suæ carnis. Quid fuerit nouitatis in Christo ex virgine nascendi, palàm est: scilicet solummodò hoc quod ex virgine, secundum rationem quam ædidimus: & vti virgo esset [157] regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata per Christum
xxi. virginē, & ipsum etiam carnaliter vt ex virginis carne. [[158] Si ergo contendunt hoc competisse nouitati, vt quemadmodum non ex viri semine, ita nec ex virginis carne caro fieret E Dei verbum: quare non hoc si tota nouitas, vt caro non ex semine nata, carne processerit:
Isai. 7. accedant adhuc comminiùs ad congressum: Ecce, inquit, virgo concipiet in vtero. Quidnam? vtique Dei verbum, non viri semen: certè vt pareret filium. Nam & pariet, inquit, filium. Ergo vt ipsius fuit concepisse, ita ipsius est quod peperit: licet non ipsius fuerit quod concepit. Contrà, si verbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit & peperit, & vacat Prophetia. Non enim virgo concepit, neque peperit, si non quicquid peperit ex verbo
Matth. 1. Luc. 2. concepto caro ipsius est sola. Hæc autem Prophetæ vox euacuabitur? [159] an & angeli conceptum & partum virginis adnuntiantes? [160] an & omnis iam scriptura quæcunque matrem pronuntiat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in vtero eius fuit? Sed nihil ex vtero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius vtero fuit. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris vterum non appellat, nisi filia vteri, caro. Filia vteri porrò non est, si
Luc. 1. sibi nata est. Tacebit igitur & Elizabeth Prophetam portans, iam Domini sui conscium infantem, & insuper spiritu sancto adimpleta. Sine causa enim dicit: Et vnde mihi vt mater Domini mei ad me veniat? Si Maria nō filium, sed hospitem in vtero gestabat Iesum, quomodo dicit: [161] Benedictus fructus vteri tui? Quis hic fructus vteri, qui non ex vtero germinauit, cui nō in vtero radicē egit? Qui nō eius est, cuius est vterus? Et qui vtique fructus
Isai. 11. vteri? Christus. [162] An quia ipse est flos de virga profecta ex radice Iesse: radix autem Iesse, genus Dauid: virga ex radice, Maria ex Dauid: flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse erit & fructus? Flos enim fructus: quia per florē & ex flore omnis fructus eruditur in fructū. Quid ergo? negāt & fructui suū florem, & flori suam virgā, & virgæ suā radicem, quo minus suam radix sibi vendicet per virgā proprietatem eius quod ex virga est F
Matth. 1. Luc. 3. floris & fructus. Siquidem omnis gradus generis ab vltimo ad principalem recensetur, vt iam nunc carnem Christi, nō tantùm Mariæ, sed & Dauid per Mariam, [163] & Iesse per Dauid, sciāt adhærere. Ideò hunc fructū [164] ex lumbis Dauid, id est, ex posteritate carnis eius
Psal. 131. iurat illi Deus consessurū in throno ipsius. Si ex lumbis Dauid, quanto magis ex lumbis
xxii. Mariæ, ob quam in lumbis Dauid. [[165] Deleant igitur & testimonia dæmonū, [166] filium Dauid proclamantia Iesum: sed testimonia Apostolorū delere non poterunt, si dæmonum indigna sunt. Ipse in primis [167] Matthæus fidelissimus Euangelij commentator, vt comes Domini: non aliam ob causam, quàm vt nos originis Christi carnalis compotes faceret, ita
Matth. 1. exorsus est: [168] Liber genituræ Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. His originis fontibus genere manante eùm gradatim ordo deducitur ad Christi natiuitatem, quid aliud quàm caro ipsa Abrahæ & Dauid, per singulos traducem sui faciens in virginem vsque describitur inferens Christum: immò ipse Christus producitur de virgine? Sed & Paulus, vtpotè eiusdem Euangelij & discipulus, & magister, & testis, quā eiusdem ipsius Christi Aposto-
Rom. 1. lus, confirmat Christum ex semine Dauid secundum carnem, vtique ipsius. Ergo ex semine Dauid caro Christi. Sed secundum Mariæ carnem ex semine Dauid: ergo ex Mariæ carne

A carne est, dum ex semine est Dauid. Quocunque detorseris dictum, aut ex carne est Mariæ, quod ex semine est Dauid: aut ex Dauid semine est, quod ex carne est Mariæ. Totam hanc controuersiam dirimit idem Apostolus, ipsum definiens esse Abrahæ semen. Cùm Abraham, vtique multo magis Dauid, quasi recentioris. Retexēs enim promissionem benedictionis nationum in nomine Abraham,[169] Et in semine tuo benedicentur omnes nationes: non, inquit, dixit seminibus tanquā de pluribus, sed semini, tanquam de vno; quod est Christus. Qui hæc legimus & credimus, quā debemus & possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem? vtique non aliam quàm Abraham, si quidem semen Abrahā Christus: nec aliam quàm Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus. Nec aliam quàm Dauid, siquidem fructus ex lumbis Dauid Christus. Nec aliam quàm ex Maria, siquidē ex Mariæ vtero Christus, Et adhuc superius: nec aliam quàm Adam, siquidē secundus Adam Christus. Consequens ergo est, vt aut illos spiritalem carnem habuisse contendant, quo eadem conditio substantiæ deducatur in Christo: aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, quæ non de spiritali stirpe censetur. [[170] Sed agnoscimus adimpleri Propheticam vocem Simeonis, super adhuc recētem infantem Dominum pronuntiatam: Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israël,[171] & in signum cui contradicetur. Signum enim natiuitatis Christi, secundum Esaiam, [172] Propterea dabit vobis Dominus ipse signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, conceptum & partū virginis Mariæ: de quo [173] Academici isti, Peperit, & non

Gen. 22. & 26. *Gal. 3.* *Isai. 11.* *Psal. 131.* *1. Cor. 15.* XXIII. *Luc. 2.* *Ibidem.* *Isai. 7.*

B peperit: Virgo, & non virgo: quasi non etsi ita dicendum esset, à nobis magis dici conueniret. Peperit enim, quæ ex sua carne, & non peperit, quæ non ex viri semine. Et virgo quantum à viro,[174] non virgo quantum à partu. Non tamen vt ideò non peperit: & ideò virgo, quæ non virgo, quia non de visceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionem: Lux, lux: & tenebræ, tenebræ. & est, est: & non, non. Quod amplius, hoc à malo est. Peperit, quæ peperit. Etsi virgo concepit, in partu suo nupsit, ipsa patefacti corporis lege: in quo nihil interfuit de vi masculi admissi, an emissi, id est, illud sexus resignauit. Hæc denique vulua est, propter quam & de aliis scriptum est: [175] Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum vocabitur Domino. Quis verè sanctus, quàm Dei filius? Quis propriè vuluam adaperuit, quàm qui clausam patefecit? Cæterùm omnibus nuptię patefaciunt. Itaque magis patefacta est, quia magis erat clausa. Vtique magis non virgo dicenda est quàm virgo, saltu quodam mater antequàm nupta. Et quid vltrà de hoc retractandum est? cùm hac ratione Apostolus nō ex virgine, sed ex muliere ædirum filium Dei pronuntiauit, agnouit adapertæ vuluæ nuptialem passionem. [176] Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & nō peperit. Sed videte ne vos iam tunc prouidens spiritus sanctus notarit hac voce, disceptaturos super vterum Mariæ. Cęterùm non contra illam suam simplicitatem pronuntiasset dubitatiuè, Esaia dicente, Concipiet & pariet. [[177] Quod enim Esaias iaculatur in suggillatione hæreticorum ipsorum, & in primis, [178] Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: istos scili-

Matth. 5. *Exod. 13.* *Luc. 2.* *Ezech.* *Isai. 7.* XXIIII. *Isai. 5.*

C cet notat, qui nec vocabula ista in luce proprietatum suarū conseruant: vt anima non alia sit, quàm quæ vocatur, & caro non alia sit quàm videtur, & Deus nō alius, quàm qui prædicatur. Ideò etiam Marcionem prospiciens, [179] Ego sum, inquit, Deus: & alius absque me non est. Et cùm aliàs idipsum eodem modo dicit: [180] Ante me Deus non fuit, nescio quas illas Valentinianorum Æonum genealogias pulsat. Et, Non ex sanguine, neque ex carnis & viri voluntate, sed ex Deo natus est, Hebioni respondit. Æquè: Etiamsi Angelus de cœlo aliter euangelizauerit vobis quàm nos, anathema sit: ad energema Apelliacæ virginis Philumenes filum dirigit. certè [181] qui negat Christum in carne venisse, hic Antichristus est: Nudam & absolutam & simplici nomine naturæ suæ pronuntians carnem, omnes disceptatores eius ferit:[182] Sicut & definiens ipsum quoque Christum vnum, multiformis Christi argumentatores quatit, qui alium faciunt Christum, alium Iesum: alium elapsum de mediis turbis, alium detentum: alium in secessu montis, in ambitu nubis sub tribus arbitris clarum, [183] alium cæteris passiuum, ignobilem: alium magnanimum, alium verò trepidantem: nouissimè alium passum, alium resuscitatum: [184] per quod suam quoque in alia carne resurrectionem adseuerant. [185] Sed bene quod idem veniet de cœlis, qui est passus: idem omnibus apparebit, qui est resuscitatus. [186] Et videbunt & agnoscent, qui eum confixerunt: vtique ipsam carnem in quam sæuierunt: sine qua, nec ipse esse poterit nec agnosci. Vt & illi erubescant,[187] qui adfirmant carnē in cœlis vacuā sensu,

Isai. 45. & 46. *Ioan. 1.* *Gal. 1.* *1. Ioan. 4.* *Act. 1.* *Ioan. 19.*

vt vaginam exempto Christo sedere: aut qui carnem & animam tantumdem, aut tantum-
xxv. modò animam, carnem verò non iam. [188] Sed hactenus de materia præsenti satis. Iam enim arbitror instructam esse carnis in Christo, & ex virgine natæ & humanæ probationem. Quod & solum discussum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionum congressionem, quam & argumentationibus earum, & scripturis quibus vtuntur prouocauimus ex abundanti, vti eo quod probauimus quid, & vnde fuerit Christi caro, quid non fuerit aduersus omnes præiudicauerimus. [189] Vt autem clausulam de præfatione communi faciat RESVRRECTIO CARNIS NOSTRÆ ALIO LIBELLO DEFENDENDA, hic habebit præstructionem; [190] manifesto iam, quale fuerit quòd in Christo resurrexit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE CARNE CHRISTI.

1. ADVERSVS QVATVOR HÆRESES] *Istud adiecimus ex libro sequēti de Resurrectione carnis, vbi verbis sub finē Argumēti citatis, iste titulus reperitur. Maximè quum in* 1. *cap.* (*de quibus n.*7.8.9. *&* 10. *latiùs*) quatuor hæreses de carne Christi *recenseantur ab Auctore; nempè* Marcionis, Apellis, Valentini, *&* eius qui carnem Christi putatiuam introduxit, *vtpotè Saturnini.*

CAP. I.

2. Qui fidem resurrectionis, &c.] *Primum hoc caput inscribitur à nobis:* De libri huius scribendi occasione.

3. ante istos Sadducæorum propinquos.] Sadducæi (*inquit Rhenanus suis in hunc librum Adnotationibus*) *qui iusti interpretantur, Auctore D. Hieronymo in Matthæum, nec angelum, nec spiritū, nec resurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabant; recipiebántque tantùm quinque libros Moysis, vaticiniis Prophetarum reiectis; à Pharisæis dissentiētes, quæ duæ erant in Iudæis hæreses. Itaque* Sadducæorum propinquos, *hoc est, cognatos, esse dicit hæreticos resurrectionē carnis pernegantes, velut qui hūc errorem ab illis sumpserint.* Sadducæorum *ipse Tertull. meminit li. de Præscript. adu. hær.* Paulus (*inquit*) in 1. ad Cor. epistola notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius vsurpat Marciō, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem carnis infringunt. *Vide etiam Adnot. nostras in dicti li. c.*33. *n.*192. *& in c.* 45. *n.* 297.

4. moraram.] Moratam (*inquit idem*) *fidem vocat stabilem ac firmam, atque inconcussam. Sic lib. de Patientia: c.*15. In nobis morabitur semper, *hoc est, stabilis consistet. Vide ibi etiam Adn. nostras num.* 105.

5. quæ in Christū resurrexerit.] *Accusatiuum* (*inquit idem*) *in hoc genus locutionibus, sæpe pro Ablatiuo ponit, & hunc rursum pro Accusatiuo. Vt:* Et in cœlo resumpta est. *Et li. de Patientia, c.*7. ipse ferrūin corpore suo ducit. *Et alibi:* in carcere introiit.

6. & qualitas eius retractatur.] Retractare, *pro tractare, præterquàm alibi, etiam hoc libro non semel vsurpat Auctor. Sic infrà cap.* 2. Post quas nunc ex abundanti retractamus; *& cap.*11. Denique adhuc priùs retractemus. *Item cap.*23. Et quid vltrà de hoc retractandum est?

7. Renuntiatio.] Renuntiantur (*inquit Rhenan.*) *Magistratus, quum eliguntur;* renuntiatur *amicitia, quæ dissoluitur. Hic* renunciatio, *demonstratio est & definitio. Sic in lib. de Resurr. carnis, cap.* 18. Vt exinde à cadendo cadauer renuntietur, *id est, denominetur.*

8. Marcion vt carnem Christi negaret, negauit etiam natiuitatem, &c.] *Adtribuit etiam hunc errorem Cerdoni* Marcionis *magistro Auctor suprà lib. de Præscript aduers. hæret. cap.*51. *hær.* 17. *num.* 322. *& ipsi Marcioni infrà lib.* 3. *adu. Marcionem. Est autem hæc prima hæresis, aduersus quam disputat infrà cap.* 2. 3. 4. *&* 5. *Atqui legimus ex MS. Vatic* 2. *addita Coniunctione:* redderent & responderent. *Atque adeò non est opus figura Asyntheto, quam hîc adnotarat Rhenanus.*

9. aut admissa carne natiuitatem negare, vt Apelles.] *Est hæc secunda hæresis, aduersus quam hunc librum conscripsit; nominatim autem contra* Apellem *&* Apelletianos *agit infrà cap.*6.7.8. *&* 9. *Cui etiam eandem impingit Auctor dict. li. de Præscript. eodem c. hær.* 19. *num.*324.

10. aliter illas interpretari, vt condiscipulus, & condesertor eius Valentinus.] *En tertiā, contra quam agit hæresin, Valentini nempè; contra quam potissimè agit infrà cap.*15.16.17. *& sequentibus; meminit etiam Auctor lib. supradicto cap.* 49. *hæresi* 12. *num.* 315. *Atqui* condiscipulum & condesertorem Apellis Valentinum *vocat Auctor, quòd Marcionis discipulus fuerit, sicuti Apelles, & quòd eodem tempore eiusdē hæreseos condiscipulus & Ecclesiæ catholicæ condesertor fuerit, sicuti patet eiusdem li. cap.*30. *num.*167.

11. Sed & qui carnem Christi putatiuam introduxit, &c.] *Quartam denique hîc adtingit hæresin, quæ introducta fuit à Saturnino, sicuti patet ex sæpedict. li. c.*46. *hær.* 3. *n.*303. *quam interim etiam sectatum eius discipulum Basilidem, eiúsque sectatores Gnosticos omnes, ibidem videre est hær.* 4. *n.*304. *Aduersus hanc ex proposito hîc nō disputat Auctor, sed adtingit cap.* 3. 5 *ac* 9. *& magis impugnat infrà aduersus Marc. li.* 3. *quippè qui etiam illam hæresin secutus sit.*

12. prægnatus & partus.] Prægnatum (*inquit Rhenanus*) *sub forma quartæ inflexionis vsurpat pro impragnatione, gaudens huius terminationis vocabulis, vt docuimus, & adhuc docebimus. Similis locus est suprà Tomo* 1. *li. adu. Iudæos, cap.*9. *num.*101.

13. τὸ δοκεῖν *Synecdochica* (*inquit idem*) *locutio est. Subauditur præpositio* κατὰ. κατὰ τὸ δοκεῖν, *hoc est, secundum existimationem, vt videlicet ita videretur, licet re ipsa non esset.*

CAP. II.

14. Planè natiuitas à Gabriele adnūtiatur, &c.] *Capiti* 2. *titulum dedimus:* Aduersus Marcionem, natiuitatis Christi ex traditione comprobatio. *De*

Deo

Deo autem creatore, infrà latiùs li.1.adu. eundem.

15. Aufer hinc, inquit, &c.] Verba hæc ex persona Marcionis efferri, rectè adnotauit Rhenanus (quæ finiuntur ibi: his opinor, &c.) Nam ille ex Euangelio Lucæ, quod solum agnoscebat, capita illa prima, quibus hæc continentur, rescindebat vti mox num.18. & infrà lib. 4. adu. Marc. dicemus alicubi latiùs. Omnia autem hæc Ironicῶs dicta sunt.

16. Viderit angelica multitudo, &c.] Festiuè (inquit Rhen.) dictum etiam hoc per Ironiam, quòd nocturnũ tempus aptum sit ad fallendum, quasi & angeli decipi potuerint. Commemorata Lucæ res est in initio historiæ suæ Euangelicæ, alioqui legi quoque poterat: vocibus honorans. Sed respexit ad illud Euangelicũ: καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῆς νυκτὸς ἐπὶ τὴν ποίμνην αὐτῶν. Sic & paulopòst loquitur cap.3. Viderint homines si natum putabant, quia hominem videbant; & in li. de Patientia cap.1. Sed viderint illi, quos mox sapientiæ suæ cum seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. Rursum in fine eiusdem opusculi: Sed viderint suam sui præsides. Similes phrases etiam apud B. Cyprian. per me adnotatæ sunt ad epist.2. num.53. ad epist.34. num.18. ad epist.63.n.54. & in Tertullianũ alicubi. Haud aliter etiã dixit infrà cap.4. Sed videris si tibi displices.

17. Melior sit & Herodes, ne Hieremias glorietur.] Ac si dicat: Non interfecerit Herodes paruulos in Bethleem, ne Hieremias de sua Prophetia, quæ citatur etiam Matth. 2. glorietur tanquam iam completa. Est autem etiam illud Ironicῶs dictum: ne fascinet puerũ; nã fascinare, ad incantamenti genus spectare suprà alicubi diximus.

18. His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est.] Similes sunt loci infrà, non solùm de his Euangelij Lucæ capitibus, sed & aliis, infrà cap. sequ. Si scripturas opinioni tuæ resistentes, non de industria alias reiecisses, alias corrupisses; confudisset te hinc Euangelium Ioannis. & c.4. Sed circumspice Marcion, si tamen non delesti: Stulta mũdi, &c. & c.5. Aufer hæc quoque Marcion. item c.22. Deleant igitur, & testimonia dæmonum, filium Dauid proclamantia Iesum. De aliis similiter hæreticis cap.7. Licet propterea abstulerint hæreses ista de Euangelio, &c. Addere vero etiam solere, ibidem docet, quũ dicit: Non recipio quod extra scripturam de tuo infers. Et verò etiam adulterare, c.19. his verbis: Hoc quidem capitulo ego potius vtar, quum adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse contendunt, &c. Atque adeò rectè dixit suprà li. de Præscript. adu. hær. c.17. Ista hæresis non recipit quasdam scripturas, &c. Vbi de hoc latiùs, num.105. & in cap.22. num.136.

19. Ex qua, oro te, auctoritate, &c. Rectè infrà subiungit: Sed plenius eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hęreses, alibi iam vsi sumus; adludẽs nempè ad eius tituli librum mox citatum, præsertim c. 20. 21. 31. 32. 35. & 36.

20. si tantummodò Christianus es, crede quod traditũ est.] Pulcher locus contra eos, qui quũ neque Apostoli sint, neque Apostolici, perpetuò tamen de fide ex scripturis disputant; quum sufficere eis debeat traditio, de qua latissimè tractauimus suprà Tom.2. lib. de Corona milit. c. 3. num.27. Atqui tantummodò, pro: tantùm, legimus ex tribus Vatic. MS. cod.

21. non es Christianus, qui quum fuisses, excidisti, &c.] Adnotandus etiam hic locus, contra eos qui hæreticos Christianos dicere non verentur; quum eo nomine nolit Auctor appellari, qui resciderunt quod retrò crediderant, & (vti infrà de eodem Marcione loquitur) ab Ecclesia & fide recesserunt. Quò pertinet etiam illud infrà cap.15. hæretici credendo non credunt. Atqui de hoc Marcionis à fide & Ecclesia recessu, vide suprà li. de Præscript. aduers. hæret. cap. 30. num.166. & 167.

22. sicuti & ipse confiteris in quadã Epistola.] De Epistolis, aliisque scriptis Marcionis, infrà latiùs li. 1. aduers. Marcionem n.1. Legimus autem ex MS.3. Vatic. cod. Atquin, pro: Atqui; nam præterquàm quòd illa vox sit Tertullianica, etiam infrà legitur in excus. cod. cap. 18. Atquin subiicit.

CAP. III.

23. Necesse est quatenus hoc putas, &c.] Titulum huic capiti adposuimus: Aduersus eundem, quòd neque impossibilis neque incõueniens Deo. Atqui paulopòst vbi legitur: Planè interest illud, vt falsum non patiatur, quod verè non est, videtur conuenientior lectio vnius Vatic. MS. cod. non putetur; verùm quòd reliqui duo illud legant, nihil immutaui, maximè quum videar mihi alicubi similem phrasin legisse in Tertulliano. Omninò autem legimus cum 3. illis & Rhenano: Viderint homines, pro: Viderunt.

24. Quid tanti fuit, edoce, vt consciens Christus quid esset, &c.] Istud iterum lego ex Adnotationibus Rhenani, pro eo quod substitutum erat: quum sciens; nam sensus id exposcit vt sit consciens (inquit ille) versum Latinè, quod Græcis est συνειδώς. Dicebat autem Marcion suffecisse Christo conscientiam suam.

25. Planè natura conuertibilium, &c. Locus adnotatu dignus pro transsubstantiatione panis Eucharistiæ in corpus Domini; quòd ad eam comprobandam, sufficiant testimonia Patrum varia, qui conuerti dicunt panem in corpus Domini, etiamsi non vtantur transsubstantiationis voce; quia: natura (inquit Auctor) conuertibilium est ea lege, ne permaneant in eo quod conuertitur in eis. Cui similes loci reperiuntur etiam suprà lib. adu. Hermog. c.34. sed mutari, perire est pristino statui, quẽ dum mutantur, amittunt; & etiam infrà cap.13. vbi ex similitudine testa ex argilla facta, quæ non est amplius argilla, docet quum demutantur qualitates, etiam mutari vocabulorum possessiones. Denique lib. aduers. Praxean: Transfiguratio (inquit) interemptio est prioris. Omne autem quod transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat.

26. Deo par.] Præter locos Tertulliani, quibus par cum Genitiuo construitur suprà li. de Patientia, Tomo 1. c. 16. n.109. adnotandi veniunt, qui frequentes sunt in hoc libro. Ita paulopòst legitur: par erit eorum, &: quorum, &c. par non est; ac cap. 8. par erit eius substantiæ, cap.15. par eius, ac: par nostræ; denique cap.16. eius fuit par.

27. Angelos creatoris conuersos in effigiẽ humanã, &c.] Idem latiùs tractatur infrà ab Auctore c. 6. & li.3. adu. Marc. quò Lectorem remittimus; hîc duntaxat addit tertium testimonium Gen. 32. quòd colluctatus sit homini (nempe Iacob) Angelus.

28. spiritum columbæ corpore lapsum descendisse super Dominum, &c.] Sic ex Vatic. 3. MS. cod. pro: desedisse; nam Ioan. 1. illud legitur & Græcè & Latinè. Admiranda est autem illa lectio Auctoris hoc loco: columbæ corpore; quum non

modò exemplaria omnia tam Græca ac Syriaca legãt: quasi columbam, *& Ioan. 1. & Matth. ac Luc. 3. sed ipse etiam Auctor suprà li. de Bapt. c. 8.* columbæ figura; *atque adeò putarim, etiam sic legẽdum hoc loco, sed nihil immutare volui, tum quòd conformiter ita legant Vatic. MS. 3. cod. tum quòd illam lectionem explicare videatur verbis illis*: Sed quætis corpus columbæ, *&c.*

29. tam verè erat & columba, quàm & spiritus, &c.] *Consentit in hac huius loci expositione Tertulliano, Auctor lib. de Agone Christiano inter opera B. Augustini, c. 22. sed ipse Augustinus Epistola 102. ad Euodium, & li. 2. de Trinitate, c. 5. contrà sentit*: columbam *illam non veram fuisse creaturam, sed speciem creaturæ; cui consentiũt etiam BB. Ambros. lib. 1. de Sacrament. c. 5. Chrysost. hom. 12. in Matth. & Procop. in c. 18. Gen. id colligentes ex verbis illis*: quasi columba, *&c.*: in specie columbæ. *Atqui legimus ex 3. Vatic. MS. cod.* adsumpta substãtia extranea, *pro: contraria; neque enim esse columba* contrariã substantiam *spiritui sancto, sed conuenientem, Auctor loco citato lib. de Baptism. his verbis indicat*: vt natura spiritus sancti declararetur, per animal simplicitatis & innocentiæ.

CAP. IIII.

30. Igitur si neque vt impossibilem, &c.] *Inscriptionem damus huic capiti*: Aduersus eũdem, quòd neque indigna fuerit Deo, neque stulta, Christi corporatio. *Cui similis est planè locus infrà lib. 4. adu. Marc. Quemadmodum verò hìc* corporationem *Auctor, sic infrà c. 6.* corporandorum *dixit, idque vt magis explicaret veram corporis adsumptionem.*

31. perora age iam spurcitias, &c.] *Marcionem iterum adloquitur.* Perorare *autem* (*inquit Rhenanus*) *etiam cum Accusatiuo construit lib. de Resurr. carn.* Vltimáque dispersionis exitum perorant. *Cum præpositione In, li. adu. Marc. 2.* Hæc dignissimè peroraturus in creationem; *& li. 3.* Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ. Inuehere in totum quod es; *vbi totus hic locus reperitur.*

32. anxium, nexum.] Nexum *dicit* (*inquit idem*) *propter colligantiam nerui vmbilicaris cum matrice. Exponunt enim quod hìc significat, verba quæ infrà leguntur huiusmodi* c. 20. Quid auellitur (*inquit*) nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei, à quo vt auferatur, auellitur? si non adhæsit vtero, quomodo auulsus est? si adhæsit qui auulsus est; quomodo adhæsisset, nisi dum ex vtero est per illum neruum vmbilicarium quasi folliculi sui traducem adnexã origini vuluæ: *Rursum lib. 4. adu Marc.* Et primò (*inquit*) retinaculi sui vulnere nec multum ablutus. *Pertinet interim istud ad paradoxon Auctoris, quòd Christus natus sit aperto vtero virginis; de quo latiùs inter Prolegomena.*

33. totum incertum libidinibus fastidii & gulæ.] Libidines *etiam alibi accipi ab Auctore pro appetitibus & inclinationibus: adnotauimus suprà li. aduers. Hermog. cap. 36. num. 128.*

34. cum suis impedimentis.] *Inuolucra illa* (*inquit Rhenanus*) *fœtus significãt. Mox autem prorsus cum Latinio legendum*: quod panis dirigitur, quod vinctionibus formatur, *pro*: vnctionibus.

35. Hanc venerationem, ô Marciõ, naturæ, &c.] *Scripsimus* (*inquit Rhenan.*) venerationem, *pro*: venationem, *consentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit* venerationem *quæ naturæ debetur. Sensus est, Quod* venerari *debueras, tu despuis. Sic lib. 3. aduersus Marcionem*: Sanctissima (*inquit*) & reuerenda opera naturæ. *Latinius quidem ex coniectura legit*: Hanc ne rationem, *quæ fortassis melius conueniret cum proposita materia; verùm nolui immutare, quòd Rhenani lectioni consentiant Vatic. 3. MS. cod. Maximè quum videatur ex proposito* venerationem naturæ *vocare, quam hæretici contumeliam vocabant; contra quos iisdem penè verbis B. Hieron. hauddubiè hunc locum imitatus, lib. adu. Heluid. Iunge, si libet, & alias naturæ contumelias, nouem mensibus vterũ insolescentem, fastidia, partum, sanguinem, pannos. Ipse tibi describatur infans, tegmine membranarum solito conuolutus.*

36. quem magno pretio redemit.] *Addidimus*: pretio, *ex iisdem Vatic. 3. cod. MS. conformiter Apostolo, quem citat 1. Cor. 6. qui habet*: Empti, seu redempti (*vt legit Auctor*) estis pretio magno; *maximè quum id vbique legat B. Cyprian. Vox Græca* ἠγοράσθητε, *& redimere & emere significat. Quanquam autem* magno *Græcè non legatur hodie; quum etiam B. August. id legerit Epist. 66. videntur plerique Latini id non omisisse.*

37. Si Christus creator eius est, &c.] *Adludit hìc, tum capit. præcedentibus & sequenti, ad errorem Marcionis de duplici Deo, altero* creatore, *id est, nostro, altero Deo suo; quem latè confutat li. 1. adu. Marc. Auctor.*

38. Natiuitate reformata regeneratione cœlesti.] *Agit de Natiuitate Christi ita reformata, vt peccati expers fuerit. Miraculorum autem, de quibus hìc fit mentio Matth. 11.*

39. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam.] *Quum suprà lib. de Baptis. c. 2. n. 13. adnotauerimus veram hanc esse lectionem Tertulliani, substituimus* sapientiam, *pro eo quod erat*: sapientes; *maximè quum sequatur*, quæ Deus *in æmulationem elegerit* (*non*: sapientum, *sed*) sapientiæ secularis; & tamen apud illam.

40. Iupiter Taurus factus aut Cygnus.] *De Ioue* (*inquit Rhenanus*) *in* Taurum *mutato, fabulam habes apud Ouidium Metamorph. lib. 2. in* Cygnum, *lib. 6.*

CAP. V.

41. Sunt planè & alia tam stulta, &c.] *Titulum damus huic capiti*: Aduersus eũdem & alios quosdã, quòd non phantasma, sed veræ fuerint Christi & Natiuitas & passiones.

42. Aut prudentiam dicant Deum crucifixum.] *Adludit ad illud eiusdem 1. Cor. 1. à contrario sensu*: *Nos autem prædicamus Christum* crucifixum, *Gentibus stultitiam.*

43. Sed non eris sapiens, nisi stultus seculo fueris.] *Hìc similiter ad illud 1. Cor. 3. Stultus fiat vt sit sapiens.*

44. quia vt phantasma vacabat à sensu earum.] *Hoc est* (*inquit Rhenanus*) *carebat sensu earum passionum. Similiter autem dixit infrà c. 17.* Et tamen næ mihi vacet incursus; *& c. 18.* Vacabat enim viri semen; *& c. 20.* menses sanguinum vacent; *item c. 21.* & vacat Prophetia. *Plures similes locutiones vide suprà li. adu. Valentin. c. 10. n. 112. Siue autem legas*: & infantiæ imaginaria & vacua ludibria *cum exc. siue cum MS. 3. Vatic.* imaginariæ, *perinde est.*

45. interfector veritatis.] *Haud absimiliter paulopòst*: qui destruis necessariũ decus fidei; *& rursus*: Quid dimidias mendacio Christum? *Loci adnotandi*

tandi contra eos, qui non nisi blandis verbis compellari volunt hæreticos; certè occurrunt adhuc atrociora longè aduersus hæreticos verba apud Auctorem, maximè initio li. 1. adu. Marc. quò lectorem remittimus.

46. Nónne verè crucifixus est Deus, &c.] *Ex Vatic. 3. MS. cod. sequentia sic distinguimus & immutamus:* nónne verè mortuus, vt (*pro:* &) verè crucifixus? nónne verè resuscitatus, vt verè scilicet mortuus? Falsò ergo statuit, *&c.* Paulus.

47. Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eum.] *Sic ex vno Vatic. cod. pro:* eius, *quæ lectio magis placet, tum quòd Marc. 8. Græcè legatur:* ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, *tū quòd etiam sic legat B. Cyp. li. de Lapsis, & Epist. 63. Vbi vide Adnotationes nostras n 47. Neque verò etiam* confundi *pro erubescere alicubi quàm cum Accusatiuo constructum reperitur. Denique si:* eius *legeretur, etiam:* mei *legendum foret; at:* me *habent MS. 3. Vatic. cod. Est interim adnotanda varia Auctoris à Cypr. & Vulgatis codicibus lectio:* confundar & ego; *pro: confundetur enim filius hominis. Atqui* figi, *pro: crucifigi, Auctori vsitatum esse etiam alicubi diximus.*

48. carnem scilicet hanc sanguine suffusam, &c. [*Veræ carnis has qualitates latius repetit Auctor infrà c. 9. Lego autem omninò:* Ideóque mortalis, *pro:* Ideò quia, *& cum Rhenano paulopòst:* Deus Marcion (*vt Vocatiui sit casus*) haud aliter, *pro:* Deus Marcionis.

49. Ita vtriusque substantiæ census.] *Varias huius vocis significationes apud Auctorem suprà adnotauimus lib. de Præscript. adu. hær. c. 32. n. 184. nempè vt accipiatur pro recensu, diuitiis & auctoritate. Hîc certè medio modo accipi videtur; infrà verò c. 8. vbi legitur* de peccatoris censu, *pro recensu seu origine. Similiter etiam infrà c. 17. quum dicitur:* si terreni non fuit census homo. *Sunt verò etiam Tertullianica:* dispuncta est, *pro absoluta, ac:* dimidiare mendacio.

50. sine tunica.] Tunicæ *vocabulo (inquit Rhenanus) cutem intelligit. Sic in libro sequenti de Resurrect. carnis:* Carnem (*inquit*) quam postea pelliceæ tunicæ, id est, cutes superductæ vestierunt; *& mox:* Hinc (*inquit*) & Apostolus circumcisionem, despoliationis carnis appellans, tunicam cutem adfirmauit.

51. circulatorio cœtu.] *Istud per id quod sequitur, explicatur:* sed magum hominem; *nam etiam suprà Tom. 1. Apolog. c. 23.* multa miracula circulatoris prę-stigiis ludere Magos *dixit, vbi vide Adnotat. nostras num. 356.*

CAP. VI.

52. Sed quid iam discentes Pontici illius, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Aduersus Apellem, quòd Christus non sit mutuatus carnem ex sideribus. Discentes *autem pro discipulis, Auctori frequentiss. De* Pontico *Marcione nempè, infrà latius li. 1. adu. eundem. Prouerbium:* de calcaria in carbonariam, *tractabimus inter Prolegomena.*

53. ad Apellem.] *De Apelle latius infrà Tom. 5. ad fragmentum lib. adu.* Apellem, *& remittimus etiam lectorem ad ea quæ diximus lib. suprà de Præscript. adu. hær. c. 51. hær. 19 n. 324. Atqui lego cum MS. 3. Vatic. cod.* in virgine Philumene.

54. vt angelus quidem illius Philumenes.] *Sic lego prorsus, pro:* illi. *De hoc verò sic suprà li. iam dicto c. 6.* Prouiderat iam tunc spiritussanctus futurum in virgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelum lucis, cuius signis & præstigiis Apelles inductus nouam hæresim induxit, *vbi vide Adn. nostras n. 35. & infrà c. 24.* Æquè (*inquit*) etiamsi angelus, &c. ad energema Apelliacæ virginis Philumenes filium dirigit.

55. Etiamsi angelus de cœlo.] *Legimus cum 3. Vat. MS. cod.* de cœlo, *tū hîc, tum infrà c. 24. & similiter lib. de Præscript. adu. hær. c. 6. pro eo quod erat:* de cœlo, *tum quòd etiam Græcè legatur* ἐξ οὐρανοῦ, *tum etiam quòd infrà sic legatur li. 5. adu. Marc. de Epist. ad Galat. Irrepserat etiam mendum in aditione Lugdunensi, vt legeretur* nobis, *quum legendum sit:* vobis.

56. De sideribus, inquiunt, & de substantiis, &c.] *Istud his verbis repetit infrà li. 3. adu. Marc.* Nam & Philumene illa persuasit Apelli, ceterísque desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem; nullius tamē natiuitatis, vtpotè de elemētis eam mutuatum. *Quod ibidem etiam confutat, maximè scripturis illis quibus infrà c. sequenti.*

57. Quid illi cum Moyse, qui Deum Moysi reiicit.] *De hoc latius infrà lib. 1. adu. Marc. Siue autem legas cum excus. cod.* reiicit, *siue cum Vatic. 3. MS. cod.* reiecit, *parum refert; quomodo etiam si paulopòst legas:* ob quas in carnem venerunt, *aut* processerunt. *Atqui pulcrè diuersitatis reddit caussam, cur Christus nasci debuit, angeli non item, infrà lib. 3. adu. Marc.* Angeli (*inquit*) neque ad moriendum pro nobis dispositi, breuem carnis commeatum non debuerūt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo depositurі eam fuerunt.

58. Atquin, tunc quoque inter illos angelos ipse Dominus apparuit Abrahæ, &c.] *Haud aliter etiam ibidem Auctor:* Ideóque & ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidē carnis apparuit; sed nondum natæ, quia nondum morituræ, sed discēris iam inter homines conuersari. *Quamquam interim hæc interpretatio, quæ ortum inde habere videtur, quòd legatur Gen. 8. Tres vidit, vnum adorauit; à B. Augustino non probetur, quem adeò videat lector li. 2. de Trinit. c. 10. Porrò legimus iterum ex MS. Vatic. 3. cod.* Atquin, *pro:* Atqui.

59. Sed vos hoc nō recipitis, &c.] *Similiter etiam loco citato:* Primò non admitteris ab eius Dei exemplo quem destruis.

60. Constat angelos carnem non propriam gestasse, &c.] *Etiam hoc repetitur vbi suprà:* In ista quæstione quum putaueras opponēdos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud Abraham, & Loth, & tamen verè congressi (*id est, cum hominibus conuersati*) & pasti, & operati quod eis mandatum fuerat. Scito nec illud tibi cōcedi, vt putatiua fuerit in angelis caro, sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere; multo facilius habuit, veris & sensibus & actibus verā dedisse substantiā carnis, vel quæ proprius auctor & artifex eius, &c. *ne prolixiores simus. Porrò B. Augustinus quæstionem hāc perplexam reperiens li. 3. de Trinit. c. 1. fatetur excedere vires intentionis suæ; quem secutus & B. Bernardus hom. 5. in Cantic. Cantic. hanc controuersiā indiscussam reliquisse videtur, ita concludens: Ceterùm (inquit) vtrum ipsis spiritibus naturalia corpora sint sicut hominibus sua, an verò ipsi spiritus corpora, cū opus est, sumant, rursúmque expleto opere ponant in eandem, de qua sumpta sunt, materiam dissoluenda; nolo vt à me requiratis. Videtur Patres de huiusmodi diuersa sensisse; nec mihi perspicuum est vnde al-*

terutrum doceam, & nescire me fateor; sed & nostris profectibus non multum conferre arbitror harum rerum notitiam. Hactenus ille; nec aliter etiam P. Lombardus Sentent. li. 2. dist. 8. §. 4. Quid? quòd etiam Auctor neutribi aliquid certi definiat.

61. Sed nihil de eo constat, quia scriptura non exhibet, &c.] *Ne fortè quis istud detorqueat contra traditiones Ecclesiasticas; meminerint Auctorem docuisse suprà Tom. 1. li. de Coron. milit. c.* 3. etiam traditionem non scriptam debere recipi; *quò adeò Lectorē remittimus. Legimus autem mox:* etiam ex nulla substantia, *pro:* &c, *ex 3. Vatic. MS. cod.*

62. quid postea factum sit corporibus illorum.] *Latinissimè dictum (inquit Rhenanus) id est, quò peruenerint. Subauditur De, Præpositio. Sic Cicero in Verrē: Quid te futurum est? quò confugies? Plautus: Quid argento factum est quod dedi? Rursum Cicero pro Cluent. Quid hoc homine factum est?*

CAP. VII.

63. Sed quotiens de natiuitate, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Respōsio ad illud Christi Matth. 12. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres. *Quippè ex quo Marcion & Apelles veram natiuitatem Christi negandam comprobare nitebantur, sed falsò; quemadmodum etiam pulcrè eundem locum interpretatur B. August. contra Manichæum eodem errore lapsum, Epist. 18. & li. de fide contra Manichæos, c. 22. item Epiphan. hær. 42. contra Marcion. Confutat. 12. Auctor etiam quæst. & Respons. inter opera B. Iustini Mart. qu. 136.*

64. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?] *Eodē modo citatur hæc scriptura infrà li. 4. adu. Marc. quum interpretes alij malint ex Græco* τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου, *vertere,* quę est mater mea, & ἀδελφοί μου *fratres mei.*

65. quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS.] *Intelligit haudubiè 4. lib. adu. Marc. Ibi enim etiam iisdem penè, sed paulo paucioribus hanc scripturam explicat verbis, paulopòst adlegandis. Proinde etiam hinc constat verum esse quod adnotauimus suprà Præfatione nostra in hunc Tomū 3. eodem penè tempore scriptos hunc & sequentem de Resurr. carn. libros, ac libros quatuor primos adu. Marc. his verò absolutis, tum demum esse conscriptum quintum librum aduersus eundem.*

66. Licet propterea abstulerint hæreses ista de Euangelio.] *Quomodo hunc Lucæ 8. locum mutilauerint, indicat Epiphan. vbi suprà Schol. 12. Non habet (inquit) mater ipsius & fratres ipsius, sed solum: mater tua, & fratres tui. Cuius rationem addens: Etiamsi (inquit)* superiora rescideris, ô Marcion, Euāgelij verba, *quo facies Euangelistam non suffragari dictioni à quibusdam relatæ nempè: mater tua & fratres tui; non potes transgredi veritatem; cur enim non multas dixit matres?*

67. quod & creditū patrem eius Ioseph fabrū.] *Istud desumpsit, præcipuè eodē ex Matth. c. 13. & Marc. 3. partim tamē etiā ex Luca 4. c. Nam ibi legitur: Nonne hic est filius* Ioseph? *quum alij duo habeant: nonne hic est* fabri *filius? Atqui cum Vatic. 3. MS cod. omittimus paulopòst particulam:* est, *vbi legitur:* Sed nulla tentatio tendens, &c. procedit; *& omninò legimus deinceps:* nisi quod etsi vacuisset relationis ingenium; *quia, præter alios locos suprà citatos n. 44. similiter dixit Auctor suprà Tom. 1. lib. de Pallio c.* 4. Vacuerat ab vberum gustu, *vti etiam adnotauimus suprà lib. adu. Valentin. n. 112.*

68. sicut & in Euangelio ante Marcionem ędito continetur.] *Euangelium Ioannis intelligit c. 7. quod non agnoscebat Marcion.*

69. Mater æquè non demonstratur adhæsisse illi, &c.] *Istud potest intelligi de adhæsione perpetua in Christi concionibus; quas frequentabant Martha & Maria. Deinde id quod sequitur* incredulitas eorum *ad fratres Domini, non ad Mariam referri debet. Quare calumniatur Rhenanus in argumento huius libri, dum non modò Tertullianum dicit hîc dissentire à placitis recentiorum Theologorum de B. Mariæ impeccantia, sed etiam pro se Originem citat, Augustinum & Chrysostomum. Nam imprimis Origenes semper Mariam immaculatam vocat, & iubet nos respondere hæreticis, si quid aduersus illam obyciāt, B. August. li. de natura & grat. c. 36. postquàm dixisset, nullum sanctorum esse sine peccato, subiecit; excepta sancta Virgine Maria, de qua, propter honorem Domini, nullam prorsus, cùm de peccatis agitur, haberi volo quæstionem. Chrysostomi denique loci quomodo sanè intelligi possint, vide Sixtum Senensem Biblioth. Sanctæ li. 5. Adnot. 104. & lib. 6. Adnot. 58. & 138. vbi etiam, & Adnot. 139. ac 140. explicat; quomodo intelligi possint quidam loci Origenis & Augustini ac Euthymij, qui Rhenano fauere videntur. Quæ omnia latiùs, vt iuxta Expurgatorium librum expungātur, in omnibus libris hactenus excusis Rhenani calumniæ.*

70. tam proximi.] *Tam (inquit Rhenan.) iungit cum superlatiuo* proximi, *vti etiam infrà lib. 4. adu. Marc. Deinde quum dicitur:* necessarius aliquid, *comparatiuè hîc etiam accipitur, vti adnotauimus suprà Tom. 2. li. de Patient. c. 11. n. 69.*

71. si fortè tabula ludens.] *Campum (inquit Cælius Calcagninus tract. de tesserarum ludo) in quo tesseraria pugna iam olim exercebatur, ab antiquis, nunc abacum, nunc alueolum siue alueum, nunc* tabulam *lusoriā, modò* πλινθίον; *sed & fribillum appellatum video; reclamantibus licet Grammaticis, qui ex auctoritate Porphyrionis, non ad tesseras, sed ad talos fribillum pertinere arbitrabantur. Campus ligneus etiam appellatur in ænigmate Diomedis. Quo loco latissimè tractat quicquid ad hæc lusus genera pertinet. De alea interim tabulæ ludo, vide tractatum de Aleatoribus inter opera B. Cypriani Tom. 3. quàm sit perniciosa eius consuetudo.*

72. vel de histrionibus aut aurigis contendens.] *Adludit (inquit Rhenanus) ad spectacula & factiones* aurigarum. *Nam suo quisque fauebat. Ideò dicit* contendens. *De quo nos latiùs suprà Tom. 2. lib. de Spectaculis, potissimùm c. 15. n. 138. & 139. ac c. 16. n. 141.*

73. quum indignatio parētes non neget, sed obiurget.] *Similiter infrà li. 4. adu. Marc.* Tam proximas enim personas foris stare, extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius & auocare eū à sollēni opere quærentes, meritò indignatus est; non tam negauit quàm abdicauit. *Epiphan. mauult hanc obiurgationem referre ad eum, qui nuntiabat foris stare matrem & fratres.*

74. non tanti facere matrem aut fratres, quanti verbum Dei.] *Adludit ad illud Matth. 10. Qui amat patrem aut matrem plus quàm me, non est me dignus, cuius ipsa verba citauit suprà, lib. de Baptis. cap. 12. hîc verò sensum duntaxat.*

75. Sed aliàs figura est synagogæ, &c.] *Alium hunc mysticum sensum reperire est apud BB. Hilarium & Hieron. in Matth. c. 12. Ambros. & Bedam in Lucæ c. 8. Ibi autem:* nūcupat, *rectè à Rhenano intelligitur Christus.*

76. Sed feliciores &c. qui verbum Dei audiūt.]

In

infrà li.4.adu.Marcion.additur,sicuti etiam in Euangelio Lucæ:& faciunt,quod verisimiliter etiam hîc addi debet, sed nolui id facere,repugnantibus MS.3.Vatic.cod.

CAP. VIII.

77. Solis istis capitulis,&c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduersus Apellecianorum angelũ igneũ carnis creatorem.*Omninò enim lego:* Apelleciani,*pro eo quod erat:* Apellaciani; *neque enim ab Apella, sed ab* Apelle *hæretico nomen habent. quare neque placet adlusio quam adfert Rhenanus, vt dicantur* Apellaciani, *quasi Apellæ, quum ipse etiam fateatur potius appellari* Apellitas,& Apelliacos;*nam & infrà cap.*24.Apelliaca virgo Philumene *nuncupatur.Eosdem* Apelleianos *vocat Epiphan.hær.*44.*B.verò Cyprianus epist.*73. Apelletianos.

78. quam volunt ab igneo illo,&c.] *Huius ipsorum erroris mentionem habes suprà li.de Præscript.adu. hæret.cap.*51.*hær.*19.*num.*324.*& latiorem tractatum li. de Anima,cap.*23.*num.*298.*vbi etiam similem Tertulliani locum citatum habes ex li.de Resurr. carnis. Faciunt interim ad loci huius intellectum maximè illa verba dict. cap.* 23. Apelles solicitatas refert animas terrenis escis de supercœlestibus sedibus, ab igneo angelo Deo Israëlis & nostro;qui exinde illis peccatricem circumfinxerit carnem. *Ibi enim habes quid significet illud:* solicitatis animabus; *quódque ibi* circumfingere,*hîc* adstruere *dixit; & de* peccatrice carne *hîc multo latiùs.*

79. præside mali.] *Hoc delirium (inquit Rhenan.) etiam notat in lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 34. Nemo alterum Deum ausus est suspicari (faciliùs de filio quàm de patre hæsitabatur) donec Marciõ præter creatorem alium Deum solius bonitatis induceret. Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris Dei,faceret Deũ legis & Israëlis,illum igneum adfirmans. *hæc illic.Quando verò dicit*, præside mali, *id est, sæui Dei, videtur loqui de A*pelle *& Apellecianis, antequàm à Marcione separati sunt. Nam post eam diuisionem,vnum tantùm Deum adseruit Apelles.*

80. paratuta.] Paraturam *vocat (inquit idem) id quod præstat materiam. Sic in lib. de Pallio, cap.*3.lanam *vocat* paraturam materiarũ. Tantam igitur paraturam materiarũ (*inquit*) ingenia quoque vestificinæ profecuta. *Ergo:* de sua patatura, *hoc est,de sideribus & cœlo, quæ corporis materiam Christo subministrarint.*

81. pœnitentiam admiserit.] *De hoc ita loco suprascripto de Præscrip. lib. adu. hær. Tertulliani cap.* 51. Cui mundo permiscuisse pœnitentiam;quia non illum tam perfectè fecisset, quàm ille superior mundus institutus fuisset.

82. Nam est nobis ADVERSVS ILLOS LIBELLVS.]*De hoc* LIBELLO,*an idem sit qui à Rhenano & aliis* ADVERSVS APELLITAS *inscribitur, an alius, infrà latiùs Tomo quarto ad fragmenta eiusdem libri.*

83. siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti.] *Non ergo sufficit Lutheranorum definitio:* Pœnitẽtia,*noua vita.Verùm de* Pœnitentiæ *tribus partibus, contritione,confessione,& satisfactione,latè suprà Tom.*2. *integro libro de* Pœnitentia.*Rectè autem supplet Rhenanus in hunc modum:* & membra delictum, *subaudi: erunt.* Erit proinde & cœlum, *subaudi: delictum.* Et cœlestia cum cœlo, *delictum erunt. Mauult esse breuis & obscurus quàm perspicuus. Legimus verò ex Vatic.*3. *MS.cod.* de peccati constitit elementis,*pro:* de peccatis; *& cum Basil. cod.* de peccatorio censu, *pro eo quod in æditionem Lugdunensem irrepserat:* sensu.

84. Primus homo de terræ limo, secundus homo de cœlo.] *Etiam hîc à communi lectione Apostoli* 1. *Cor.*15. *variat; transferens:* terræ limo, *pro:* terra, *quod etiam Græcè dumtaxat legitur; & omittens:terrenus,ac deinde:cœlestis.*

CAP. IX.

85. Prætendimus adhuc,&c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd constet verã carnem fuisse in Christo.

86. quod de limo figulatum etiam ad fabulas Nationum veritas transmisit, &c.] *Sic legimus ex* 3. *Vatic.MS.cod. omissa vocula:*est.*Significat autem (inquit Rhenan.) Promethei fabulam,qui primus è limo hominem finxerit,Iapeti filius.Ouidius lib.*1.*Metamorphoseon:*

Sanctius his animal,mentísque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset,
Natus homo est.Siue hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo;
Siue recens tellus,seductáque nuper ab alto
Æthere,cognati retinebat semina cœli;
Quam satus Iapeto mixtam fluuialibus vndis
Finxit in effigiem moderantũ cuncta Deorum.

Huc adludit etiam Iuuenalis Satyra 13.

--Vnus & alter
Forsitan hæc spernant iuuenes,quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

*Id verò Ethnici sunt à nostris mutuati, videlicet de libris Mosaicis.Porrò Tertullianus noster li.*1.*adu.Marc.eleganter Deum creatorem appellat,*verum Prometheum.*Atqui noua vox est:* aquana,*pro: aquea, vbi legitur:* sanguine aquanam. *Habent denique Vatic.*3.*MS. paulopòst:* Hæc sunt quæ illum filium Dei cælauerunt,*pro:* cælauere; *sed perinde est.*

87. de Septentrionibus.] *Hoc sidus(inquit Rhen.) quod à figura posituráque ipsa, quia simile plaustri videtur,antiqui Græcorum ἅμαξαν dixerunt, nostri quoque veteres à bubus iunctis* Septentriones *appellarunt, id est, à septem stellis, ex quibus quasi iuncti triones figurantur. Sunt autem Triones rustico vocabulo boues,quasi teriones, à terenda terra, id est,aranda colendáque. hæc ex Aulo Gellio.*

88. & Vergiliis.] Vergiliæ (*inquit idem*) *circa æquinoctium oriuntur, vnde nomen habent à vere. Græcis* πλειάδες *sunt, quòd ex compluribus stellis constent.*

89. & Suculis.] *Quæ stellæ Græcis (inquit idẽ)* ὑάδες, *à nobis primò Syades, deinde* Suculæ *sunt dictæ.Auctor Gellius.Sunt autem in capite Tauri.Porrò vsurpat* emendatum *pro perfecto siue illustrato, atque nitente. Atqui quum secundum posteriores æditiones legatur:* emendicatum, *non opus est cum Rhenano explicare quid hîc significet* emendatum.

90. Vnde huic doctrina & signa ista?] *Vox Græca:* σοφία,*vertitur ab Auctore Matth.*13.doctrina;*nam etiam Plato pro scientia vsurpat,quum dixit* 2. *de Repub.* σοφίαν δημηγορικήν, *& Aristophan.in Pluto,*σοφίαν μελετῶν. *Addit autem:* etiam despicientium vox erat, *quia sequitur ibidem:& scandalizabantur in eo.* 54

91. humanæ honestatis.] Honestatem (*inquit Rhenan.*)*hîc accipis pro pulchritudine, sicut mox:* Contumeliæ verò inhonestam probauere,*id est,deformem. Ita Virgilius:*

Christi Cognati Matth. 12, 46-50.

Et quocunque Deus circum caput egit honestum.

Horatius satyra 2.lib.1.

-Neque si quid honesti est,
Iactat habetque palàm.-

92. de ignobili aspectu eius,&c.] *Quod transtulit ex Græco* τὸ εἶδος ἄτιμον,*Tertull.suprà lib.aduers.Iud.c.14.& infrà lib.3.adu.Marc.* speciem inhonoratam; *hic* aspectum ignobilem; *quamquam primo loco etiam dicat:* nec aspectu quidem honestus. *De Prouerbio:* vngue summo perstringere, *Prolegomena nostra videat Lector. Quid autem sibi velit illud:* nisi merentem, *nescio. Legas denique:* sanguinem fudit *cum excusis,aut:* fundit,*cum 3.Vatic.MS. cod perinde est. In sequentibus verò imitatur B.Irenæum lib.3.cap.32.*

C A P. X.

93. Conuertor ad alios æquè sibi prudentes, &c.] *Titulum huius capitis ipse Auctor indicat:* Aduersus alios qui carnem Christi animalē adfirmāt; quíve salutis animæ solius causa Christūm processisse volunt. *Rectè autem:* sibi prudentes *appellat hæreticos; quia* hæreses de arbitrio suo sibi inducūt, *vt habet Auctor suprà lib.de Præscript.aduers.hæret.c.6. & nos ibidem in Adn.latiùs n.32.& 34.*

94. si vt animam saluam faceret,&c.] *Adludit hauddubiè ad illud Luc.9.Filius hominis non venit* animas *perdere,sed* saluare; *sicuti etiam infrà c.12. his verbis:* Et veni(*inquit*) animam saluam facere.

95. non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ caussa.] *Hunc errorem adscripsit suprà lib.de Præscript.aduers.hæret.Basilidi,c.46.hær.4.n.304.*

96. Porrò si non nostram liberauit,quia carneā, &c.] *Ex Latinio legimus:*carneam,*pro:* carnem;*id requirente sensu.Variam autem hic lectionem habet Vatic.1.*Porrò si non nostram liberauit, nihil ad nos, quia carnea non est; *sed aliorum lectio vulgata magis placet.*

C A P. XI.

97. Sed aliam argumentationem eorum conuenimus,&c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* Aduersus eosdem, quòd anima Christi carnalis non sit. *Atqui Vatic.3. MS.cod.omittunt quidem illud:* mortalísne sit an non; *sed retinere maluimus. Siue autem cum iisdem legas:* Sed nec esse quidem potest, *siue cum excusis:* ne esse,*non refert.*

98. Omne quod est, corpus est sui generis, &c.] *Pertinet istud ad paradoxon de Anima corporea Tertulliani; de qua partim suprà lib.de Anima, cap.5.6.7.8.& 9. partim in Prolegomenis: quamquam hic videatur adhuc suam suspendere sententiam; vt fortassis scriptus sit iste liber ante librum de Anima, sed quia ille ante librum de Resurr. carnis est aditus, & iste cum illo quasi coniunctus est, oportuit illum præmittere. Interim rursus* effigiem *animæ tribuit cap.sequenti.*

99. cassidem aut personam ei inducit.] *Adnotauit Rhenanus ad marginem: Istud oppositū esse illi, quod est:detrahere personam,verùm de his latiùs in Prolegomenis inter Prouerbia.*

100. si in carne conuersam alienam induit superficiem.] *Intellige (inquit Rhenanus) si Christus* induit alienam superficiem,cōuersam *supple animam in carne.Sic dicimus: Induo te tunicam.*

101. alterius iam notitiæ.] Alterius(*inquit idem*) *dixit,pro alius,id est,diuersæ. Sic infrà cap.16.* Si in carne meliore & alterius,id est,non peccatricis naturæ næuum peccati redemit. *Similes sunt etiam infrà loci lib.de Resurr.carnis:* alterius diuinitatis,*his, ac* ad alterius spei auctorem.

C A P. XII.

102. Ostensa sit nunc anima per carnem,&c.] *Inscribimus caput istud:* Quòd Christus venerit, non vt seipsam,sed vt Christum anima cognosceret. *Legimus autem cum Vatic.1.cod.* Itaque superest.

103. Et vt impressiùs dixerim.] *Similiter infrà c.20.* hoc quidem impressiùs, *& lib.3.aduers. Marc.* Impresse Apostolus mandat.*Quæ accipit pro: explicatè dicere.*

104. animæ anima sensus est.] *Vide de hac re latiùs dictum librum de Anima cap.18.*

105. Pleniùs hæc prosequitur LIBELLVS QVEM SCRIPSIMVS DE TESTIMONIO ANIMÆ.] *Habentur hac eadem Anima adhuc Deum ignorantis testimonia, dicto lib.c.2.& 4.*

C A P. XIII.

106. Caro facta est anima vt anima ostenderetur.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd & anima & caro in Christo diuersæ sint substantiæ, *cuius etiam meminit infrà Auctor c.18. quum* duas substantias *in Christo pronuntiat. Hæc interim prima verba non Auctoris sunt, sed aliorum contra quos disputat, quibus respōdet:* Numquid ergo,&c. *Eadem latius lib.adu.Praxean, vbi etiam easdem plerasque scripturas citat.*

107. Etiam quum demutantur qualitates,&c.] *Vide suprà cap.3.num.25. Legimus autem ex 3.Vatic.MS. cod.*nec potest dici testa & argilla,*addita voce:* testa.

108. Anxia est,inquit,anima mea vsque ad mortem.] *Ad verbum expressit vocem Græcam* περίλυπος, *quia illud* περὶ *excessum tristitiæ significat, idque non hic modò,sed etiam infrà Tomo 5 lib.de Fuga in persec. Pro quo vertit:*trepidat,*li.de Resurr carn.c.18.*

109. Panis quem ego dedero pro salute mundi, caro mea est.] *Videtur ex proposito transposuisse Auctor voces illas:*pro salute mundi, *quæ alioqui in Latinis exemplaribus postponuntur, & in Græcis necessariò postponi debent, quia additur:* ἣν ἐγὼ δώσω, *idque vt tanto significantiùs intelligatur, Christum veram carnem habuisse. Quod quum ex eo loco comprobet, certè excluditur eorum interpretatio, qui etiam eo loco apud Ioannem spiritualiter carnem intelligi volunt, eo quòd sciant, si quem alium locum, certè istum, facere pro veritate corporis Christi in Eucharistia. Ego nihilominus putassem transmutandam dictam lectionem, nisi sequeretur paulopòst:* & illa, *nempè* caro, panis pro mundi salute: *vbi etiam* salutem *vertit Græcam vocem* ζωὴν *paraphrasticōs, neque enim aliud vita, quàm salus seculi.*

C A P. XIIII.

110. Sed angelum (aiunt) gestauit Christus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Aduersus alios quosdam, quòd solus Christus sit salutificator noster, non angelus quem induerit.

111. in ignem præparatum diabolo & angelis eius.] *Omittit quidem:* æternum *hic Auctor, sed quod eum subintelligat, verbis hisce subsequentibus indicat:* numquam tamen illis restitutio repromissa est. *Quæ sententia adnotanda contra dæmoniacos quosdam nostri temporis hæreticos, qui restitutionem etiam dæmonibus pollicentur, qui error iam olim in Origenistis damnatus est.*

112. Idoneus enim non erat Dei filius,&c.] *Ironicōs*

nicos istud Auctor ex persona hæreticorum. similiter infrà lib. sequent. cap. 11. Et vtique idoneus est reficere.

113. salutificator.] *Hanc vocem explicat, quum subdit:* si duo salutis artifices. *Vtitur verò eadem voce infrà lib. 5. aduers. Marc. in translatione verborum Apostoli 1. Thess. 5.* in aduentu Domini & salutificatoris nostri.

114. Dictus est quidem magni consilij angelus, id est, nuntius, &c.] *Eodem modo hunc locum explicat, vt* ἄγγελος *propriè accipiatur pro nuncio, infrà Tomo 5. Nouatianus lib. de Trinitate, B. Cyprian. Test. lib. 2. cap. 21. Hieron. in Comment. Hilar. li. 4. de Trinit. August. de Trinit. li. 2. c. 13. li. 18. de Ciuitate Dei, cap. 35. & alibi, Athanas. lib. de beatit. Filij, Iustinus Apol. 2. pro Christian. & adu. Tryphonem, Dionys. Areop. lib. de Cœlesti Hierar. cap. 4. Epiphan. in Arrianos, & B. Ambros. in cap. 10. ad Rom. aliique complures, quorum ingentem copiam citat in hunc locum Isai. 9. Leo de Castro; aduersum modernos quosdam Typographos, à quibus omittitur:* angelus; *quam tamen vocem habent Patres omnes, quotquot secundum edit. 70. locum hunc citarunt; pro quo ex Hebræo admirabilis consiliarius rectè à B. Hieronymo vertitur; nam illud:* θαυμαστὸς σύμβουλος, *ex margine variæ lectionis Aquilæ, in textum 70. irrepsisse, patet ex Eusebio lib. 9. Demonstr. Euang. cap. 8.*

115. vt aliqui Gabriel aut Michaël.] *Adiecimus:* aliqui, *ex Vatic. 3 MS. cod. Sunt enim similes phrases suprà cap. 12.* in Lazaro aliquo; *& hoc cap. paulopòst:* in aliquo Zacharia; *& alibi frequentissimè Siue autem legas paulopòst:* de familiis *cum 2. Vatic. MS. cod. siue:* ex *cum reliquis, perinde est.*

116. Minuisti eum modicum quid citra angelos.] *Sic castigauimus ex 3. MS. cod. pro:* modico quid. *Legitur quidem cap. sequent.* Minorasti eum modico; *sed etiam ea lectio bona est, omisso:* quid. *Interim prius illud habet Auctor, eundem locum citans & suprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 14. ac Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. 14. & infrà lib. 3. aduers. Marcion. quare etiam infrà sic legendum censerem, nisi obstarent ibi MS. Vatican. 3. cod. Accipi autem ab Auctore pro iisdem:* citra, *&* infra, *&* circa, *&* supra, *priori loco adnotauimus num. 162. Tertullianicæ item phrases sunt:* si fortè, *&:* qua caro, qua autem spiritus.

117. Poterit hæc opinio Hebioni conuenire, qui nudum hominem, & tantùm ex semine Dauid natum, non item & Dei filium constituit Iesum.] *Sic omninò lego, addens:* natũ, *ex 2. Vatic. MS. cod. & cũ iisdem legens:* non item; *pro eo quod proximè accedens 1. edit.* non idem; *pro quo consecerat quidem legendum:* id est non, *Rhenanus; sed illud magis placet. Plura verò de* Hebione *suprà adnotauimus lib. de Præscr. adu. hæret. cap. 33. num. 192. & 48. hæres. 11. num. 313. Quibus hîc addo, quòd eiusdem hæreseos etiam meminerint:* de Christo nudo homine, *B. Ignatius Epist. ad Trallian. Irenæus, quamquam tacitè satis, lib. 1. cap. 26. lib. 3. cap. 1. & apertè lib. 4. cap. 59. Eusebius Eccles. histor. lib. 3. cap. 21. aliàs 27. Hilar. lib. 1. de Trinit. Epiphan. hæres. 30. Philastrius, August. Theodor. Damasc. Honor. Isid. ac Hrabanus lib. de hæres. Contra alteram eius hæresin, quòd Christus ex semine viri natus sit; disputat Auctor infrà cap. 16. 17. ac 18. Aduersus verò vtramque facit illud quod habet infrà cap. 24.* Et: Non ex sanguine, neque ex carnis & viri voluntate, sed ex Deo natus est; Hebioni respondit, *nempè scriptura.*

118. planè Prophetis aliquo gloriosiorem.] *Adnotat Rhenanus* aliquo *accipi, pro: in aliquo.*

119. & ait mihi angelus qui in me loquebatur.] *Rectè prius* Zachariæ *mentionem fecit, quia legitur istud Zachar. 1. 2. & sequ. cuius etiam est frequens* quotidianum illud omnium Prophetarum: Hæc dicit Dominus. *Vbi interim ad marginem adnotauimus Isai. 1. & sic de aliis. Legimus autem cum Vatic. 3. MS. cod. eo quòd sit significantius:* coram, & sua auctoritate, *pro:* ex.

120. Non angelus neque legatus, sed ipse Dominus saluos eos fecit.] *Inuenitur hic locus Isai. 63. iuxta 70. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Non est tribulatus, & angelus faciei eius saluauit eos in dilectione sua, & indulgentia sua ipse redemit eos; Vnus ex illis locis quibus potissimùm solent veteres probare Christi diuinitatem, vti rectè ante me adnotauit iam dictus Leo de Castro doctiss. suo in Isaiam Comment. citans non modò Tertullian. infrà lib. 4. aduers. Marc. ac B. Cypr. lib. 2. Testimon. aduers. Iud. cap. 7. sed præterea BB. Iren. lib. 3. cap. 32. Higin. Pap. Epist. 1. decretali, Hilar. in Psal. 52. Athan. lib. 1. de fid. vnit. & trinit. & lib. 2. de Spiritu sancto contra Apollin. in fine. Ambros. de fide, lib. 2. cap 9. Cyrill. contra hæret lib. 5. cap. 7. ac lib. 12. cap. 10. Epiph. in Aëtio, Chrysost. hom. 7. ad popul. Antioch. & lib. de Cognit. Dei, citato ab Euthym. Panopl. part. 1. tit. 8. Pelagium Papã Epist. ad Vigil. Episc. denique & Synod. Nic. 2. act. 6. Quibus adde etiam B. August. tract. 24. in cap. 6. Ioannis: vbi concordiam docet, quomodo alibi magni consilij angelus dicatur, & hîc tamen non angelus nos saluos fecisse, sed ipse Dominus. Transposita sunt autem hîc voces* angelus *&* legatus, *eo quòd hîc de* angelo *agat; infrà legitur, sicuti apud alios Patres:* Non legatus neque angelus, seu nuncius. *Peculiare est etiam B. Cyprian. vbi suprà, vt transferat senior, pro: legatus; vox interim Græca* πρέσβυς *pro seniore, etiam Plutarcho sic vsurpatur.*

Cap. XV.

121. Licuit & Valentino, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* Aduersus Valentinũ, quòd caro Christi spiritalis non sit, ex scripturis probari. *De hoc enim errore Valentini sic suprà lib. de Præscript. aduers. hæres. cap. 49.* Hunc autem *(nempè Christum)* in substantia corporis nostri nõ fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cœlo deferentem. *Contra eundem sic Polycarpus Epist. ad Philipp. Omnis qui non confitetur Iesum Christum in carne venisse, hic Antichristus est, qualis fuit* Valentinus. *Similiter Epiph. hær. 31. ac alij qui de hæres. scripserunt, Philastr. August. Theodor. Damasc. Honorius, Isidorus, & Hrabanus.*

122. Dominus est Sabbati filius hominis.] *Videtur legendum:* etiam Sabbati, *quia sic habetur Matth. 12. verùm refragantibus exemplaribus Vaticanis, nolui quid immutare.*

123. Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem.] *Etiam hîc desideratur vox:* positus; *nam non Græcè modò & Latinè Isai. 53. secundum 70. sed etiam suprà Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 9. legitur:* Homo in plaga positus. *Verùm non habent MS. cod. Vatican. neque Ambros. in Psalm. 61. vbi ad idem institutum hæc scriptura citatur, neque etiam B. Cyprian. lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 13. neque ipse Auctor paulopòst eandem scripturam repetens, neque etiam dicto lib. aduers. Iud. cap. 14. aut infrà lib. 3. adu. Marc.*

124. Et homo est, & quis cognoscet illum?] *Omninò castigaui:* cognoscet, *pro:* cognouit; *quia præterquã quòd Græcè est illud & in Hebræis, Chaldæis, ac Lati-*

nis exemplaribus, etiam Auctor id legit infrà li. 3. adu. Marc. & suprà dicto lib. adu. Iud. cap. 14. vbi vide Adn. nostras num. 163. Eodem verò modo etiam Epiphan. legit hær. 30. contra Hebionem agens.

125. Et super nubes tamquam filius hominis.] Super nubes paraphrasticωs transtulit Auctor, pro eo quod Græcè & Latinè est Dan. 7. & ipse Auctor legit suprà lib. aduers. Iud. cap. 14. & infrà lib. 4. aduers. Marc. cum nubibus. Desiderantur hîc etiam voces: ecce, &: cœli, quæ alibi habentur.

126. Iesum Nazarenum virum vobis à Deo destinatum.] Quum destinatum vertit Auctor, debuit legisse Græcè sicuti exemplaria quædam Græca moderna ἀποδεδειγμένον, id est, demonstratum, declaratum, siue exhibitum; quod etiam legit haud dubiè qui in Syriacam linguam vertit, ex qua Latinus interpres: qui à Deo apparuit apud vos. Alij codices legunt: ἀποδεδεγμένον, quod rectè vertit vulgatus interpres, approbatum. Accipit itaque: destinatum Auctor, pro, velut ad ictum propositum, id est, demonstratum; non secus atque dixit suprà lib. aduers. Valent. cap. 1. num. 10. quos nunc destinamus hæreticos. Interpretatur autem virum Auctor, vtique hominem.

127. Nam vt penes quendam ex Valentini factione legi, &c.] Videtur intelligere Alexandrum, de quo cap. sequ. eo quòd addat: ille, tamquam de quo priùs sit locutus. Legimus autem cum 2. Vatic. cod. Talia & ethnici volutabãt, addita Coniunctione.

128. defecta citra filios hominum.] Rectè sic legunt Vatic. 3. MS. cod. pro: despecta; more Tertullianico, qui passiuis pro actiuis vti solet; nam & suprà lib. aduers. Iud. cap. 14. & infrà lib. 3. adu. Marc. legitur apud Auctorem: deficiens citra filios hominum; cui correspondet vox Græca ἐκλεῖπον apud 70. & veterum Græcorum lectio; immò & ea quæ hodiè exstat ad verbum ex Hebræo translatio.

129. Agnoscunt hominem Deo mixtum.] Hunc locum imitatus videtur B. Cyprian. lib. de Idolor. vanit. quum dixit: Deus cum homine miscetur: Quod quomodo intelligatur, explicat Auctor suprà c. 3. dũ dicit: Nõ potes dicere: si natus fuisset, & hominem verè induisset, Deus esse desisset, amittens quod erat, dum adsumit quod non erat. Periculum enim status sui Deo nullum est. Non accipitur itaque illa mixtio, vt vna fuerit natura; sed duæ secundum orthodoxos Patres naturæ in Christo agnoscendæ sunt, diuina & humana. Itaque dumtaxat eo loquendi genere significare volebat, licet Deus sit & homo, tamen non duos, sed vnum esse Christum. Non tamen cõuersione diuinitatis in carnem, sed adsumptione humanitatis in Deum.

CAP. XVI.

130. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici.] Titulum huic capiti damus: Quòd Christus carnem veram adsumpserit, etiamsi neque peccatricem, neque ex semine; contra Alexãdrum hæreticum. Est autem adnotãda argumentandi libido in hæreticis, quam hîc adtingit; de qua latiùs suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 7.

131. Alexander ille.] Quin iste Valentinianus fuerit, non est dubium; colligitur enim id tum ex verbis suprà indicatis n. 127. tum etiã ex his verbis sequentis capitis. Sed remisso Alexandro, cum suis syllogismis, quos in argumentationibus torquet: etiam cum Psalmis Valentini, quos magna impudentia quasi idonei alicuius Auctoris interserit. Nescio an fortassis idem sit cum Alexandro Hierapolis Episcopo, quem scribit Suidas 9. capitibus conscripsisse, quid noui Christus in mundũ intulerit, addens eam Orationem recõditis (fortè ita obscurus vt deprehendi error facilè non posset) sententiis refertã esse. Pro quo facit, quòd subinde in sequent. Auctor nouitatis nascendi Christi meminerit; præsertim cap. 20. & 21. ita tacitè, quantum apparet, ad titulum libri Alexandri adludens. Est autem paulopòst vox Tertullianica: suggestu, pro ornatu seu maiestate.

132. Euacuauit peccatum in carne, &c.] Præponit instituta materia gratia, quod Apostolus postponit Rom. 8. Ibi enim sic legitur: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit, (siue, vt Auctor, euacuauit) peccatum in carne. Qua voce euacuauit, videtur exprimere voluisse Auctor energiam vocis Græcæ κατέκρινε, quæ nõ tam damnare quàm ad mortẽ damnare, atque adeò euacuare quodammodò significat. Atqui: in similitudinẽ legimus ex 2. Vatic. MS. cod. cum vulgata aditione Latina, pro: in similitudine.

CAP. XVII.

133. Sed remisso Alexandro, &c.] Hoc caput inscripsimus: Quòd carnem Christus ex virgine sumpserit. Quod ipsum Argumentum latè etiam tractatum habes suprà, ex iisdem penè scripturis, lib. adu. Iud. c. 9. & infrà aduers. Marc. lib. 3.

134. cum Psalmis Valentini.] Eorundem infrà fit mentio iterum cap. 20. Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur; non quidem Apostatæ & hæretici, & Platonici Valentini, &c. Videtur autem ex posteriori loco, Valentinus vnà cum Nicolaitis & Gnosticis (quibus eum errorem adscribit Philastrius) non agnouisse Psalmos Dauid. Quos postea imitatus Paulus Samosatenus (Euseb. teste Eccles. hist. li. 7. cap. 24.) Psalmos qui in Dominum Iesum dicebantur, cessare fecit, velut neotericos & nuper inuentos; à se verò compositos, diebus Paschæ, in medio Ecclesiæ, mulieres canere iussit; ita vt horresceret si quis audiret. Quæ verba ideò in medium adducta, vt agnoscant quos Auctores imitentur nostri moderni Maroticorum potius quàm Christi Psalmorum cantores, & cantatrices, idque tali cum boatu, vt animus audientium perhorrescat.

135. ad vnam iam lineam congressionem dirigamus.] De hac prouerbiali formula inter Prolegomena.

136. Quamquam liquit iam.] Præteritum liquit (inquit Rhen.) vsurpat à verbo liquere, pro, claruit. Vide li. de Pœnit. n. 34. & de dedicandi verbo ibidem, n. 8.

137. Emmanuelem nobiscum Deum.] Sic restituimus ex li. 3. adu. Marc. vti etiam suprà li. aduers. Iud. n. 97. adnotauimus. Item paulopòst cum prima aditione. Igitur si primus Adã de terra traditur, pro eo quod Rhenanus substituerat: Adam ita traditur. Atqui verbis illis: Virgo erat adhuc terra, &c. imitatus est Auctor Iren. li. 3. cap. 31. ac 32. sicuti & in sequentibus.

138. Et tamen næ mihi vacet (id est, frustraneus fuerit) incursus in Christum (Adam ab Apostolo dictus est.] Sic iterum lego ex Vatic. 3. MS. cod. cum Rhenano, pro eo quod irrepserat: incursus Adæ (vnde Christus Adam ab Apostolo dictus est:) quod quidẽ paulo significantius est, sed illud Tertullianicum est. Næ autem (inquit idem Rhenan.) id est, certè, profectò, quasi dicat: Sanè vacaret mihi. Sic rursum lib. de Resurr. carnis, c. 8. Næ illa beatissima & gloriosissima, loquitur de carne resurrectura. Vtitur etiam alibi frequenter. Secundum hanc nostram sententiam & istud interpretatur Latinius: Quasi dicat, Patiar primi & nouissimi Adæ similitu-

similitudinem tanquã inanem mihi eripi; si terreni non fuit census homo eius. *Solet enim quadam Ironia quasi aduersario concedere, id quod causæ suæ maximè fauet; vt aduersarium debilem ostendat.*

139. imaginem & similitudinem suam, &c.] *Hic hæc duo coniungit, quum alibi separare soleat; de quo vide suprà lib. de Baptis. cap. 5. num. 42.*

140. Immò concepit, &c. verbum diaboli semen illi fuit, &c.] *Cautè hæc legenda, sicut & illud:* Enixa est denique diabolum fratricidam. *Vehementia enim disputationis aliquando in eiusmodi phrases erumpunt Veteres, priusquam animaduertant. Nam non verè* diabolum *fuisse Cayn fratricidam patet vel ex eo, quòd paulopòst eundem* malum fratrem *vocet; neque enim Cayn verè frater Abel dici potuit; si ille ex diaboli, hic verò ex Adæ semine natus fuit.*

CAP. XVIII.

141. Nunc vt simpliciùs respondeamus, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd Christus, quũ esset Dei filius, non competebat ei ex semine nasci.

142. Nihilque haberet amplius Salomone, & amplius Iona.] *Tacitè opinionem* Hebionis, quòd Christus non esset Dei filius, *his scripturis Matth. 12. refutat:* Ecce plus quã Ionas hic, *&:* Ecce plus quàm Salomon hic; *iterum transponens verba textus.*

143. aut si ex semine ipso factum est, dicat scriptura, &c.] *Adnotatu digna est etiam ista ex cod. MS. Vatican. 3. restitutio, pro eo quod erat mendosissimè:* ex semetipso; *neque hic modò, sed & bis postea, vbi legimus:* non ex semine ipso suggerit factum; *&:* Si non ex semine ipso, sed ex alio. *Quæ aduersatiua fortassis occasionem dedit erroneæ lectionis; sed etiam illa constat cum nostra lectione.*

144. Quod in carne natum est, caro est, &c.] *Ad eundem modum loquitur Auctor infrà lib. adu. Praxean:* Disce igitur cum Nicodemo: Quia quod in carne natũ est, caro est; & quod de spiritu, spiritus est. *Est igitur peculiaris hæc Auctori lectio:* in carne, *pro eo quod codices omnes tam Græci quàm Latini & Syriaci, Ioan. 3. & Veterum Commentarij tam Græcorum quàm Latinorum:* ex carne. *(inter quos B. Chrysost. nominatim etiam ex hoc loco incarnationem Christi probat, hom. 25. in Ioan.) Quamquam interim c. 20. infrà doceat:* in ea, *&:* ex ea, *pro iisdem in scripturis haberi.*

CAP. XIX.

145. Quid est ergo: Non ex sanguine, &c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* De loco scripturæ à Valentinianis adulterato: Non ex sanguine, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo natus est. *Est autem hoc peculiare hic etiam Tertulliano ipsi cum Valentinianis, quòd legũt singulari numero:* ex sanguine, *pro eo quod vocem Græcã* αἱμάτων *rectius vertit vulgatus interpres:* sanguinibus; *quomodo etiam Veteres quos vidi hactenus.*

146. adulteratores eius.] *Rectè vocat:* adulteratores scripturę *hæreticos hoc loco; quia, pro eo quod omnia exemplaria Græca, Latina, Syriaca, & Patres omnes constanter legunt, vti etiam hauddubiè Euangelista Ioannes:* ex Deo nati sunt; *ipsi singulari numero legerunt:* natus est. *Hoc interim mirum, quòd eodem modo citet illam scripturam aduersus Hebionem, infrà cap. 24.*

147. obduxero.] Obducere *(inquit Rhenan.) pro: conuincere, profligare, atque delere. Cui similes loci libro sequenti de Resurrect. carnis, cap. 2.* proinde & obducimus, *ac:* Obducti dehinc de Deo. *Vide plures eiusmodi locos suprà Apolog. num. 572. ac 618. & lib. aduers. Hermog. num. 134.*

148. vt ostendat esse semen illud arcanum electorum & spiritualium.] *Vide de hoc suprà li. aduer. Valentinian. cap. 25.*

149. qui credunt in nomine Domini.] *Hic, etsi Græcè habeatur* εἰς ὄνομα, *id est,* in nomen, *tamen Latinorum versionem sequitur Auctor:* in nomine; *idque non hic modò, sed & pauloantè, quum dixit:* credentes in nomine eius.

150. vt de Domino scriptũ est: & ex Deo natus est.] *Istud Auctor, ex sententia non sua, sed secũdum prædictam lectionẽ adulteratã Valentini; quia nusquã in scripturis alibi legitur illud de Christo:* & ex Deo natus est.

151. Oro vos, si Dei spiritus non de vulua, &c.] *Quum sic habuerint MS. cod. Rhenani & consentiant Vatic. 3. MS. cod. non placet quod substituit Rhenanus ex coniectura:* Dei filius; *quia etsi impropria sit illa locutio, non tamen propterea immutãda germana lectio, maximè quum Veteribus [illegible] aliis vsitata sit ea loquendi forma, vti adnotauim[illegible] B. Hieronymo ad lib. B. Cypriani de Idolor. vanit. n[illegible]. 71. Et verò aliquo modo dicitur Christus Dei spiritus, quia Deus; sed propriè id non dici Auctor ipse indicat infrà sub finem lib. aduers. Praxean, quum disertis verbis* spiritum sanctum *vocat* tertium numen diuinitatis, *&* tertium nomen maiestatis. *Omninò autem omittimus paulopòst superfluum illud, & quod in se contradictionem continebat:* extra vuluam, *quum immediatè præcedat:* intra vuluam fieret.

CAP. XX.

152. Qualis est autem tortuositas vestra, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduersus eosdem, quòd non ex virgine, sed per virginem natum Christum agnoscerent. *Valentinum enim scribit apertiùs Auctor suprà li. de Præscr. adu. hær. c. 49. asseruisse:* Christũ quasi aquam per fistulam, sic per Mariam virginẽ transmeasse, nihil inde vel accipientem vel mutuãtem. *Item lib. adu. Valentin. c. 27.* Christum (inquiunt) in præpositionum quæstionibus positum, id est, per virginem, non ex virgine æditum; quia delatus in virginem trãsmeatorio potius quàm generatorio more processerit; per ipsam, non ex ipsa, non matrem eam, sed viam passus. *Eundem etiam errorem illis adscribunt BB. Iren. li. 1. c. 1. eundem confutans li. 3. c. 18. 31. ac 32. (quomodo etiam Vigilius lib. 3. contra Eutychen) Epiphan. hær. 31. Augustinus, Theodor. Damasc. Honorius, Isidorus, Hrabanus, & Gratianus, tractantes de hæresibus.*

153. Platonici Valentini.] *Similiter suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 7. de eodem:* Platonicus fuerat, *& cap. 30.* Platonicæ sectator. *In omnibus autem Platonem secutum Valentinum; tum ibidem num. 39. tum pluribus locis lib. adu. Valent. ostendimus. De* Psalmis *autem eius vide suprà num. 134.*

154. Quia tu es qui auulsisti me ex vtero matris meæ, &c.] *Vocẽ* ἐκσπάσας *transtulit* auellere, *quam alij* extrahere; *addens illud* matris meæ *ex sequentibus verbis, ad maiorem emphasin. Deinde vocem* γαστρὸς, vterum, *pro qua alij:* ventrem; *&* μήτρας, vuluam *vertit; sunt enim omnia hæc synonyma. Legimus autem etiam secũdo loco:* Ecce aliud, *ex 2. Vat. cod. MS. pro:* Ecce aliter.

155. per illum neruum vmbilicarem.] *Etiã hoc ad paradoxõ pertinet Auctoris, de aperto vtero virginis Mariæ in Christi natiuitate; de quo inter Prolegomena.*

156. pendentibus exinde venis sentinam illam, &c.] *Vox:* pendentibus, *à pendo deriuari hic debet, non*

LL

à pendeo; ac si dicat: Venis naturæ quodam debito persoluentibus sentinam illam, non secus atque pendere naulum dicimus.

157. regeneratio nostra spiritaliter ab omnibus inquinamentis sanctificata.] Locus adnotandus contra eos, qui per baptismum negant omnia inquinamenta nostra sanctificari, sed reatum manere; de quo vide Adnot. nostras suprà lib. de Baptis. cap. 1. num. 4.

CAP. XXI.

158. Si ergo contendunt hoc competisse nouitati, &c.] Hoc caput inscripsimus, Quòd verè ex virgine natus sit Christus, per scripturas probari. In quo Auctorem imitatur multis iisdem scripturis adductis B. Cypr. Test. adu. Jud. li. 2. c. 8. 9. 10. & 11. Atqui ibi: accedant adhuc comminius ad cōgressum, nouè comparatiuum deducit à cominus, siue comminus.

159. an & angeli conceptum & partum virginis adnuntiantes?] Intelligit tum angelum, qui in somnis apparuit Ioseph, Matth. 1. tum Gabrielem angelum, qui missus ad Mariam Virginem, Christi conceptum & partum adnuntiauit.

160. an & omnis iam scriptura quæcunque matrem pronuntiat Christi?] Reperiuntur hæ scripturæ Matt. 1. 2. 12. 13. Marc. 3. Luc. 1. 2. 8. Io. 2. 6. 19. & Act. 1.

161. Benedictus fructus vteri tui.] Sic omninò restituimus ex Vatic. 2. MS. cod. pro: Beatus; quia & Græcè est εὐλογημένος, & non modò B. Cyprian. sed & Patres omnes ita vertere solent.

162. An quia ipse est flos de virgo profecta ex radice Iesse, &c.] Omninò lego: profecta, pro eo quod erat nullo sensu bono: proiecta; nam Isaiæ 11. legitur ἐξελεύσεται, id est, egredietur, seu, vti legit Auctor infrà libro 5. adu. Marc. Prodibit virga de radice Iesse; pro quo interim paraphrasticōs suprà lib. adu. Iud. c. 9. nascetur; vbi & li. adu. Marc. 3. locum hunc eodem modo explicatū videre est. Atqui legunt quidem MS. 3. Vatic. cod. eruitur in fructum; sed: eruditur, Tertullianicum est.

163. & Iesse per Dauid sciant adhærere. Ideò hunc fructum, &c.] Etiam hic locus ita restituendus, pro eo quod erat: & Iesse per Dauid sciant adhærere Deo. Hunc fructum; nihil enim ad institutum faciebat illud: Deo, & sensum obscurabat.

164. ex lumbis Dauid, &c.] More suo adludit ad duas scripturas Auctor, Psalm. nempè 131. & Act. 2. aut saltem, sicuti Lucas ibidem, ita etiam vetris nomine lumbos intelligit hic Auctor. Nam pro eo quod legitur Psal. 131. secundum omnes, & ipsum Auctorē infrà li. aduers. Marc. 3. Iurauit Dominus Dauid, &c. de fructu ventris tui (Græcè τῆς κοιλίας) ponam super thronū tuum; Act. 2. sic interpretatur Petrus: Propheta igitur quum esset, & sciret quia iureiurando iurasset illi Deus; de fructu lumbi eius (Græcè τῆς ὀσφύος) sedere super sedem eius.

CAP. XXII.

165. Deleant igitur & testimonia dæmonum, &c.] Quum eiusdem sit argumenti hoc caput cum præcedenti, nouo titulo non est opus.

166. Filium Dauid proclamantia Iesum.] Etiam hunc locum restitui ex Vatic. 3. MS. cod. omissa Præpositione: Ad, planè superflua. Porrò mirum est, ad quem locum hic adludat Auctor, quum nusquam legantur apud aliquem Euangelistarum dæmonia filium Dauid proclamantia Iesum; sed dumtaxat ab iis dicatur Marc. 1. & Luc. 4. Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? & Luc. 4. Quia tu es filius Dei; item Matth. 8. Quid nobis & tibi Iesu fili Dei; nusquam verò fili Dauid, nisi fortè ipsi codices ita legerint; verùm, quòd illud magis miraculo cōueniat. Videtur etiam hic memoria lapsus, vt alibi non semel, qui illud Chananææ matris, Matth. 15. Miserere mei fili Dauid, filia eius à Dæmonio vexata adscripserit, aut putauerit matrem id ex ore filiæ dixisse. Certè ipse Auctor infrà li. 4. adu. Marc. tractans 4. cap. Lucæ, legit & pulcherrimè explicat illud: Iesu Nazarene; & rursum: Tu es filius Dei.

167. Matthæus fideliss. Euangelij commentator, &c.] Magna (inquit Rhenan.) laus Matthæi Euangelistæ.

168. Liber geniture Iesu Christi, &c.] More suo genituram dixit Auctor, pro generatione; sicuti etiam lib. sequenti de Resurrect. carn. à conditione geniture.

169. & in semine tuo benedicentur omnes nationes, &c.] Etiam istud partim sumpsit ex veteri Testamento, Gen. 22. ac 26. partim ex nouo, Gal. 3. quia pro illo quod illic legitur: in semine tuo, legit Apostolus: in te; qui tamen etiam, verbis non multò pòst sequentibus hic citatis, illud explicat: Non dixit seminibus, tamquam de pluribus, sed semini, tamquam de vno, quod est Christus. Omninò enim lego: semini, pro eo quod erat: semine, & addo secundò: tamquam, quia sic legunt Apostoli exemplaria Græca, Latina, & Syriaca. Atque adeò videtur etiam Apostolus respexisse, nō solùm ad illum locum Gen. 22. sed & ad alias promissiones, quæ Abrahæ dictæ sunt, & semini eius, Gen. 12. 13. 15. & 17. aut fortasse etiā (si hic in sensu abundare liceat) respexit Apostolus ad illud Cantici Mariæ, Luc. 1. Sicut locutus est ad patres nostros Abraham & semini eius. Atqui cū Apostolo omittit hic Auctor terræ; quod habetur additum in Genesi, & etiam suprà reperitur li. adu. Iud. c. 1. Dissentit autem in hoc à vulgato interprete, quòd vertat: de seminibus, ac de vno, quod ille: in, vtrobique; vox Græca ἐπὶ vtrumque significat, Syriaca translatio neutrum habet.

CAP. XXIII.

170. Sed agnoscimus adimpleri, &c.] Titulum huius capitis ipse Tertullianus indicat: Quòd in illis adimpleatur Prophetia Simeonis, de signo cui cōtradicetur.

171. & in signū cui cōtradicetur.] Sic legimus partim ex 1. aditione, partim ex 1. Vatic. MS. cod. pro: quod contradicetur, tum quòd appelletur paulopòst: signum contradicibile, tum quòd Græcè sit Luc. 2. ἀντιλεγόμενον, quòd denique etiam sic legant B. August. in Psal. 88. & Origenes in homiliis alicubi.

172. Propterea dabit vobis Dominus ipse signū.] Omninò sic legendum patet, tum ex voce Græca: κύριος, tum ex voce Hebræa Adonai, Isai. 7. quare etiam suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. & apud B. Cypr. Testim. li. 2. c. 9. vbi hactenus: Deus legitur.

173. Academici isti, &c.] Propterea Academicos vocat hos hæreticos, quòd, sicuti illi, nihil certi adfirmarēt.

174. non virgo quantum à partu.] De hoc paradoxo Auctoris, quod pro se etiam Heluidius citabat (quod repetitur infra Tom. 5. lib. de Monogam.) inter Prolegomena nostra latiùs. Omittimus autem cum 3. Vatic. cod. MS. particulam: hoc, bis repetitam, legentes cum Euangelista Matth. 5. Quod amplius, hoc à malo est, & illud: non nupsit, superfluum, vbi legimus: in partu suo nupsit, ipsa patefacti corporis lege, de quo altero paradoxo etiam inter Prolegomena latius, hic dumtaxat, sanum aliquem sensum scripturæ sequentis adferemus.

175. Omne masculinū adaperiens vuluam, &c.] Hanc

Hanc scripturam citat Auctor, sicuti est Luc. 2. Nihil interim hæc scriptura facit pro opinione Auctoris; quia sic potest intelligi, vt Christus quidem naturalia virginis Mariæ membra aperuerit, sic tamen vt pudicitiæ virginitatis claustra non conuelleret. Proinde eleganter quidam Græcus (à Reuerend. Domino Ianssenio citatus Comment. Concord. Euang. cap. 10.) Solus (inquit) Christus nondum apertam supernaturaliter aperuit, & clausam naturaliter seruauit. Et B. Hieronym. libro 2. aduersus Pelagian. Solus Christus clausas portas vuluæ virginalis aperuit: quæ tamen clausæ iugiter permanserunt. Hæc est enim porta Orientalis clausa, per quam solus Pontifex ingreditur & egreditur, & nihilominus semper clausa est. Siue autem legas cum excus. Dei filius, *siue cum Vatic. 3. MS. cod.* sancti filius, *perinde est; sicuti etiā legendo:* clausam patefecit, *aut:* clusam.

176. Legimus quidem apud Ezechielem de vacca illa quæ peperit, & non peperit, &c.] *Addimus ex 3. Vatic. MS. cod.* &c. *quærat autem diligens Lector, vbi hæc scriptura reperiri possit. Reperitur quidem Iob 21. iuxta translationem Hieronym. Vacca peperit, & non est priuata fructu suo; pro quo quis posset conijcere lectum esse: & est priuata fructu suo; nisi longè aliter Græcè esset, & hic Ezechiel citaretur. Ex iisdem legimus:* ne vos iam tunc prouidens (*aut* peruidens) spiritussanctus: *pro eo quod erat:* ne nos iam nunc, *corruptiss.*

CAP. XXIIII.

177. Quod enim Esaias iaculatur, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd eosdem hæreticos etiam aliæ scripturæ sugillent.

178. Væ qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem.] *Infrà haud absimiliter Scorpiaco adu. Gnosticos, cap. 1.* Væ qui dulce in amarū, & lumen in tenebras conuertunt; *vtrobique sensum potius quàm verba Isai. 2. citans; nam ibi legitur verbis transpositis etiam secundū 70.* Væ ponentes tenebras lucem, & lucem tenebras, ponentes amarum dulce, & dulce amarum. *Lego autem ex 3. Vatic. MS. cod.* & caro non alia sit quàm videtur.

179. Ego sum (inquit) Deus; & alius absque me non est.] *Videtur hoc sumptū ex Isai. 45. cap. vbi legitur: Ego Dominus Deus, & non alius; & rursum: & non est Deus præter me, vti etiam suprà adnotauimus lib. aduers. Hermogen. cap. 6. num. 26. Simile est etiam illud Isai. 46. Ego sum Deus, & non est Deus præter me. & Deuter. 32. Videte quòd ego sum, & non est Deus præter me. Lego autem ex dictis 3. Vatic. MS. cod.* Et cum aliàs (*id est, sicuti loqui solet, alio loco*) *pro:* alio.

180. Ante me Deus non fuit.] *Etiam hoc ex Isai. sumptum cap. 46. vbi secundum 70. legitur:* Ante me non fuit *alius* Deus; *quod quum alij quidam ad filium, Auctor potiùs ad patrem Deum refert, dum addit:* nescio quas illas Æonum Valentinianorum Genealogias pulsat; *de quibus vide suprà integrum librum aduers. Valentin. cum Genealogia dictorum Æonum à nobis restituta. De scriptura verò qua* Hebioni respondetur, *suprà cap. 19. secundum quod omittimus:* &, *cum 3. Vatic. MS. cod. legentes vtrobique:* de cœlo, *pro:* de cœlis. *Quid denique* energema, *lib. de Præscript. adu. hær. cap. 30. num. 175. & de prouerbio:* signum dirigit, *vide nostra Prolegomena.*

181. Qui negat Christum in carne venisse, hic Antichristus est.] *Quum istud reperiatur in 2. Epist. Ioan. patet Auctorem epistolam illam non minus quàm primā pro authentica habuisse; de qua alicubi suprà latius. quam etiam Ioannis Apostoli Epistolam vocat Aurelius à Chullabi Episcopus in Synodo Africana sub Cypriano.*

182. Sicut & definiens ipsum quoque Christum vnum.] *Intelligit Apostolum Paulum, apud quem 1. Cor. 8. legitur:* & vnus Dominus Iesus Christus. *Valentiniani autem sunt,* qui alium faciunt Christum, alium Iesum. *De quibus vide suprà lib. aduers. Valentin. cap. 27. Siue autem legas:* sub tribus arbitris, *cum excusis, siue cum MS. 3. Vatic. cod.* testibus, *perinde est.*

183. alium ceteris passiuum.] Passiuum ceteris (*inquit Rhen.*) *vocat communem ceteris, hoc est, non differentem à ceteris, nec eximium, sed vulgarem, vilémque. Sic* passiuum nomen Dei *dicit, &* passiuum conuictum *adu. Marcion. lib. 1. pro communi & promiscuo. Item* passiuos discipulos *adu. Valentin. hoc est, inconstantes atque passim vagos, nec vni magistro addictos. Rursus* licentiam passiuam *lib. 1. Ad vxorem, &* passiuū censum *lib. de Monogam. Porrò videtur hoc vocabulum Afris fuisse peculiare. Nam quum Decretorum ingens illud volumen, quod Burchardus Vuormatiensis Antistes congessit ante Gratianum, aliquando euoluerem; reperi illud in tertia constit. Carthaginiensis Concilij, quæ sic habet: Martyrum dignitatem nemo prophanus infamet, nec* passiua *corpora, quæ sepulturæ tantùm propter misericordiam Ecclesiasticam commendari mandatum est, redigant; vt aut insania præcipitatos, aut alio peccato discretos non ratione vel tempore competenti, quo martyria celebrantur, martyrum nomine appellent. Ceterùm eius Synodi constitutiones perscripsisse fertur Aurelius Carthaginiensis Episcopus.* Passiua corpora, *vocat qualibet.* Passiuitatem *etiam vsurpat Tertullianus plus semel in sequentibus opusculis, pro libertate in malam partem, qua homo fit inconstans, & nunc ad hoc, nunc ad illud versabilis. Addit Latinius esse illum Canonem à Rhenano citatum 1. Carthag. concilij cap. 2. & quòd eiusdem Concilij cap. 7. legatur:* communio passiua, *id est, indifferens, cuius nullo habito discrimine passim permissa.*

184. per quod suā quoque in alia carne resurrectionē adseuerant.] *Vide de hoc errore Valentinianorū suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 49. num. 315. ad illud:* Resurrectionem huius carnis negat, sed alterius. *Videntur enim aliam carnem, id est, non eandem, resuscitandam adfirmasse.*

185. Sed benè, quòd idem veniet de cœlis, qui est passus, &c.] *Adludere mihi videtur ad illud Act. 1. Hic Iesus qui adsumptus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.*

186. Et videbunt & agnoscent qui eum confixerunt.] *Citat hanc scripturam, non tam sicuti Zachar. 12. atque Ioan. 19. reperitur, quamquam etiam in hoc diuersus sit, quòd explicationis gratia addat:* & agnoscent, *deinde legat:* qui eum confixerunt, *pro eo quod Euangelista, in quem transfixerunt, Græcè, Latinè, & Syriacè. Quomodo interim etiam legūt Vat. 3. MS. cod. infrà lib. de Resurr. carn. cap. 26.*

187. qui adfirmant carnem in cœlis vacuam sensu, vt vaginam exempto Christo sedere.] *Hunc absurdissimum errorem qui adfirmauerint, quærat diligens Lector. Illum autem, quo Christum sine carne cœlos ascendisse dicebant, adtribuit Philastrius Passionistis, & Seleucianis, ac Hermianis, quòd carnem exspoliatam, quum in*

cælum ascenderet, in sole posuerit Christus, iuxta illud: In sole posuit tabernaculum suum; ad quem posset videri adludere Auctor, si legeret: in sole vacuam, *vbi legitur:* in cœlis; *sed ea castigatio nimis foret libera, maximè cùm Tertulliano illi posteriores videantur.*

CAP. XXV.

188. Sed hactenus de materia præsenti, &c.] *Titulum* Epilogi *huic capiti dedimus. Lego autem omninò:* aduersus omnes præiudicauerimus, *pro eo quod erat:* prædicauerimus.

189. Vt autem clausulam de Præfatione communi faciat RESVRRECTIO CARNIS NOSTRÆ ALIO LIBRO DEFENDENDA.] *Sic hunc locum distinximus & correximus ex 1. Vatic. MS. cod. pro eo quod erat:* Vt autē clausula de Præfatione communi faciat, resurrectio, &c. *Vult enim Præfationem communem sequentis libri* de Resurrectione carnis, *facere clausulam huius libri.*

190. manifesto iam.] *Subauditur (inquit Rhenan.) existente, vt Græci* ἀυτοῦ ὄντος.

ARGVMENTVM LIBRI DE RESVRRECTIONE CARNIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. *DE Resurrectione carnis scripturus Auctor, imprimis tradit eam etiā seculo, & præsertim Platonicis ac Pythagoricis non ignotam fuisse.*

II. *Hæreticos verò, etsi cum Sadducæis non agnoscant, reuinci tamē tum libro præmisso* DE CARNE CHRISTI, *tum* DE DEO CARNIS AVCTORE, ET CHRISTO CARNIS REDEMPTORE, *libris* ADVERS. MARCIONEM *scriptis; quòd Animæ resurrectionē non negent, præter solum Lucanum; contra quem Animæ immortalitatem libro* DE ANIMA *tutatus sit.*

III. *Proinde hæreticos non debere vulgi in ea deneganda ignorantiam sequi.*

IIII. *Neque enim obstare, carnis quam prætendunt ignobilitatem.*

V. *Primùm, quòd à Deo facta sit.*

VI. *Item, quòd Dei manu extructa.*

VII. *Quòd iam limus in carnem reformatus & immutatus sit.*

VIII. *Quòd apud Christianos caro abluatur, vnguatur, signetur, manus impositione adūbretur, corpore & sanguine Christi vescatur; denique post conflictationes animæ, ieiunia, virginitatem, viduitatem, pro nominis Christi fide moriatur.*

IX. *Quòd Christus, carnem etsi infirmam, & peccatricem, dilexerit.*

X. *Quòd denique scripturis caro illustretur.*

XI. *Neque verò, Dei potentiam excedere Resurrectionem carnis.*

XII. *Diuinæ enim potentiæ exemplum esse; diei ac noctis; hyemis & æstatis; veris ac autūni, vicissitudines.*

XIII. *Phœnicem etiam Orientis alitem, qui semetipsum funerans renouat.*

XIIII. *Atqui, & caussam restitutionis carnis idoneam subesse, Dei in bono remunerando & malo puniendo iudicium.*

XV. *Quum enim operarum inter se anima & caro societatem habeant; oportere etiam, aut pœnæ aut gratiæ communicare mercedem.*

XVI. *Etsi enim vas animæ caro appelletur; non tamen propterea, non & meritis animæ communicare.*

XVII. *Atque adeò, quum Animæ facta per carnem administrentur; non sufficere, animam foueri aut cruciari sine carne, pro operibus carnis.*

XVIII. *Deinde apud omnes edictum Dei pendêre: Resurrectionem mortuorum.*

XIX. *Quam quidam malè in imaginariam significationem distorquent.*

XX. *Non omnia enim Prophetas per imagines concionatos; tū quòd, si omnia figuræ, quid erit*

erit illud cuius figuræ; tum quòd in ipsum Christum insigniora quæque luce clarius, verè non figuratè, adimpleta sint.

Tot quoque esse instrumenta diuina ita apertè corporalem contestantia resurrectionẽ; ut nullam admittant figuratæ significantiæ suspicionem. XXI.

Respiciendum esse denique ad illas scripturas, quæ non sinunt credere, resurrectionẽ aut iam factam, aut ab excessu statim vitæ fieri. XXII.

Etsi autem Apostolus ad Coloßenses, spiritaliter nos resuscitatos dicat; non negare tamen, etiam corporaliter resurrecturos. XXIII.

Quippè, quum ipse Epistolis suis ad Thessalonicenses, resurrectionem apertè confirmet. XXIIII.

In Apocalypsi similiter Joannis, ipsa tempora resurrectionis indicari. XXV.

Quid? quòd liceat etiã corporalem resurrectionem de patrocinio figurati eloquij Prophetici vindicare; tum terræ, tum vestimentorum nomine. XXVI.

Immò, sicut vocibus, ita & rebus ac factis prophetatam resurrectionem. XXVII.

Manifestissimam denique esse de eadem Ezechielis determinationem. XXVIII.

Eámque talem, ut figuratè aut allegoricè non possit intelligi. XXIX.

Quum aliis quoque manifestis Prophetarum probetur testimoniis. XXX.

Iísque eiuscemodi, quibus prædicatur etiam corporum insepultorum resurrectio. XXXI.

Porrò etiam in Euangeliis, non omnia in parabolis à Domino pronuntiata. XXXII.

Jmmò in omni Resurrectionis mentione, corporalitatem carnis à Domino propriè significari. XXXIII. XXXIIII.

Quamquam adeò carnem Christus dicat nihil prodesse; ex materia dicti, sensum esse dirigendum. XXXV. XXXVI.

Maximè, quum etiam factis mortuos resuscitando, futuram resurrectionem significarit. XXXVII. XXXVIII.

Resurrectionem quoque Apostolicorum Actorum instrumenta testari. XXXIX.

Perperàm proinde, suo etiam more hæreses pro se interpretari, interiorem & exteriorem hominem; quasi per corruptionem, exterioris carnis corruptelam intelligat. XL.

Sicuti etiam illud de domo tabernaculi nostri quæ dißoluitur. XLI.

Sed demutari dumtaxat cadauera, non morte deuorari; quum Gigantum antiquissimorum crates adhuc supersint, sicuti etiam dixerit Auctor alibi. XLII.

Neque verò etiam peregrinationem à corpore pro ipsis facere; quòd addat Apostolus, reportare debere per corpus secundum quæ gessit quis, bonum siue malum. XLIII.

Item etiam inde quòd dicat: Vitam Iesu manifestandam in corpore. XLIIII.

Alia etiam cæcitate eos impingere, in veterem & nouum hominem. XLV.

Sicuti idem Apostolus carnem damnare videatur; carnis opera damnare. XLVI.

Carni enim salutem repromittere. XLVII.

Apertissimè denique 1. Cor. 15. Resurrectionem carnis ab illo confirmari. XLVIII.

Atque adeò ex antecedentibus disci; quali conditione exheredauerit à regno Dei carnẽ & sanguinem, nempè carnis opera. XLIX.

Immò, omissis eiusmodi interpretationibus, ipsas quoque substantias carnis & sanguinis, non aliter quàm sunt, intellectas, licere resurrectione vindicare. L.

Vel per Christum idipsum probari, qui carnem & sanguinem secum vexerit in cælum. LI.

Et verò, etiam eodem corpore venturos mortuos, disputare Apostolum. LII.

Neque enim corpus animale, posse animam intelligi, sed carnem. LIII.

LIIII. *Nec etiam, vt suprà adtigit, carnem à vita deuorari, sed id quod in ea mortale est.*

LV. *Aliud insuper esse demutationem, aliud perditionem carnis.*

LVI. *Alioqui absurdum esse; aliam substantiam, nempe carnis, operari; aliam nempe animæ, mercede dispungi.*

LVII.LVIII *Oportere etiam resurrectionem integram credere, scripturis id adfirmantibus.*

LIX. *Et carnem itaque & animam, sententiam salutis aut pœnæ subituram.*

LX. *Sexu etiam & membris saluum hominem resurrecturum; etsi vacent à solitis officiis vitæ necessariis.*

LXI. *Præsertim quum quædam illorum officia, quibus Deum laudamus & prophetamus, remansura sint; & etiam in hac vita vacent cibis ieiunio functi; & sexum à genitura subducant spadones voluntarij, & Christo maritatæ virgines.*

LXII. *Futuros denique nos, non angelos, sed sicut angelos Dei.*

LXIII. *Quocirca concludi, Resurrecturam carnem, & quidem omnem, & quidem ipsam, & quidem integram.*

Ceterùm, præterquàm quod dicto II. *cap. citētur Libri de Anima, de Carne Christi, & aduersus Marcionem Libri secundus & tertius; sicuti horum alter iterũ cap.* XIIII. *ac denuò Liber de Anima, cap.* XVII. *&* XLV. *qui omnes absque controuersia Tertulliani sunt; etiã nominatim fit huius Libri mētio (vnde colligitur, quòd in huius Tomi Præfatione diximus eodē fere hos cõscriptos tempore) tũ suprà sub finem libri de Carn. Christi, tum infrà lib.* 5. *aduers. Marcionē, cap.* X. *Prioris loci hæc sunt verba:* RESVRRECTIO NOSTRÆ CARNIS, alio libello defendenda; hîc habebit præstructionem, manifesto iam, quale fuerit quod in Christo resurrexit. *Posterioris, vbi Epistolã* 1. *ad Corinthios explicat:* Reuertamur (*inquit*) nunc ad RESVRRECTIONEM, cui & aliàs quidem proprio volumine satisfecimus, omnibus hæreti[illegible]esistētes, sed nec hîc desumus, propter eos qui illud opusculum ignorant. *Atqui Librum hunc MS. viderunt Trithemius & Politianus. In lucem primus edidit Rhenanus ex Paterniacensi & Hirsaugiensi codicibus, cũ Scholiis, deinde castigatiorē ex Gorziensi, cũ Adnotationibus, castigauit deinde Gelenius ex Britãnico codice Lelãdi. Nos denique iterum recognouimus ex Vaticanis tribus, & Anglico Ioannis Clementis MS. exemplaribus, ac Latinij coniecturis, & nouo Argumēto ac Adnotationibus auximus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI DE RESVRRECTIONE CARNIS LIBER.

I. FIDVCIA[1] Christianorum, resurrectio mortuorum: illam credētes sumus, hoc credere veritas cogit. Veritatem Deus aperit. Sed vulgus inridet, existimans nihil superesse post mortem:[2] Et tamen defunctis parētant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum; vt quos negant sentire quicquam, etiam desiderare præsumant. At ego magis ridebo vulgus, tunc quoque quum ipsos defunctos atrocissimè exurit, quos postmodùm gulosissimè nutrit, iisdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem: sacrificat, an insultat,[3] quum crematis cremat? Planè cum vulgo interdum & sapientes sententiam suam

A suam iungunt.[4] Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca, omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Satis est autem,[5] si non minor Philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam econtrariò reclàmant: immò adhuc proximè etiam in corpora remeabilem affirmant, etsi non in eadem,[6] etsi non in humana tantummodò,[7] vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recenseantur.[8] Certè recidiuatum animę corporalem pronuntiauerunt, tolerabiliùs mutata quàm negata qualitate: pulsata salute,[9] licet nō adita veritate. Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec quum errat, ignorat. [[10] Si verò & apud Deum aliqua secta est, Epicureis magis adfinis quàm Prophetis, sciemus quid audiant à Christo.[11] Sadducæi. Christo enim seruabatur omnia retrò occulta nudare, dubitata dirigere, prelibata supplere, prędicata repræsentare: mortuorum certè resurrectionem, non modò per semetipsum, verùm etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducęos præparamur,[12] partiarios sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnem sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alij salutem corporali substātiæ inuident, quàm[13] alterius diuinitatis hæretici. Ideóque & Christum aliter disponere, coacti ne creator carnis habeatur in ipsa priùs carne eius errauerunt,[14] aut nullius veritatis contendentes eam secundum Marcionem, & Basilidem, aut propriæ qualitatis, secun-

11. Math. 22. 23

B dum hęreses Valentini, & Apellem. Atque ita sequitur, vt salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum consortem negant, certi illam summo pręiudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo resurrexit caro.[15] Propterea & nos volumen præmisimus DE CARNE CHRISTI, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis natiuitatem, & humanam vindicamus aduersus qualitatis proprietatem,[16] cuius conditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim atque corporeum probantes eum, proinde[17] & obducimus, præscribendo nullum alium credendum Deum præter creatorem, dum talem ostēdimus Christum, in quo dignoscitur Deus, qualis promittitur à creatore. Obducti dehinc de Deo carnis auctore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resurrectione carnis reuincentur, congruenter scilicet & de Deo carnis auctore, & de Christo carnis redemptore.[18] Hoc fermè modo dicimus ineundam cum hæreticis disceptationē. Nam & ordo semper à principalibus deduci exposcit, vt de ipso priùs constet à quo dicatur, dispositū esse quod quęritur. Atque adeò & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquam ordinariè tractant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduersus Deum mundi omnibus naturaliter notum de testimoniis operum, certè & in sacramentis priorem, & in prædicationibus manifestiorem, sub obtentu quasi vrgentioris causæ, id est, ipsius humanæ salutis ante omnia requirendæ, à

C quæstionibus resurrectionis incipiunt: quia duriùs creditur resurrectio carnis, quàm vna diuinitas: atq; ita tractatum viribus ordinis sui destitutum, & scrupulis potiùs oneratum depreciantibus carnem, paulatim ad alterius diuinitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. Deiectus enim vnusquisque vel motus de gradu eius spei quem susceperat apud creatorem, facilè iam declinatur ad alterius spei auctorem, etiam vltrà suspicandum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuatur Deorum. Sic multos irretitos videmus, dum antè de resurrectione carnis eliduntur, quàm de vnione diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, demonstrauimus quo cuneo occurrendum sit à nobis: & occursum est iam suo quoque titulo[19] de DEO quidem VNICO, ET CHRISTO EIVS ADVERSVS MARCIONEM:[20] de CARNE verò DOMINI, etiam ADVERSVS QVATVOR HAERESES: ad hanc maximè quęstionem pręstruēdam, vti nunc de sola carnis resurrectione ita digerendum sit, tāquam penes nos quoque incerta, id est, penes creatorem. Nam & multi rudes, & plerique sua fide dubij & simplices: plures quos instrui, dirigi, muniri oportebit,[21] quia & hoc latere vnio diuinitatis defendetur: sicuti enim negata carnis resurrectione concutitur, ita vindicata constabilitur: Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici eam quoquo modo volunt, tamen non negant.[22] Viderit vnus alioqui Lucanus, nec huic quidem substantiæ parcens,[23] quam secundum Aristotelem dissoluens, aliud quid pro ea subiicit, tertium quiddam resurrecturus, neque anima, neque caro, id est, non homo,[24] sed vrsus forsitan, quà Lucanus.[25] Habet & iste à nobis plenissimū DE OMNI STATV ANIMAE stylum, quam in primis immortalem tuentes, solius carnis & defectionem agnoscimus, & refectionem, cùm maximè adserimus, redactis in ordinarium materiæ corpus, si qua &

alibi pro causarum incursione perstructa distulimus. Nam vt quædam prælibari solenne D
est, ita & differri necesse est, dummodò & prælibata suppleãtur suo corpore, & dilata red-
III. dantur suo nomine. [[16] Est quidem & de communibus sensibus sapere in Dei rebus, sed
in testimonium veri, non in adiutorium falsi: quod sit secũdum diuinam, non contra di-
uinam dispositionem. Quædam enim & natura nota sunt, vt immortalitas animæ penes
plureis, vt Deus noster penes omneis.[17] Vtar ergo & sententia Platonis alicuius pronun-
tiantis, Omnis anima immortalis.[18] Vtar & conscientia populi, contestantis Deum Deo-
rum; vtar & reliquis communibus sensibus, qui Deum iudicem prędicãt: Deus videt. Et,
Deo commendo. At cùm aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viue dum viuis: &, Post
1. Cor. 1. mortem omnia finiuntur, etiam ipsa: tunc meminero [19] & cor vulgi cinerem à Deo depu-
tatum, & ipsam sapientiam seculi, stultitiam pronuntiatam. Tunc si & hæreticus ad vulgi
vitia, vel seculi ingenia confugerit, discede dicam ab ethnico hæretice; etsi vnum estis
omnes,[30] qui Deum fingitis, dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus
tibi videris, alius ab ethnico es: redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur.
Matth. 15. [31] Quid cæco duci inniteris, si vides? Quid vestiris à nudo, si Christum induisti? Quid alie-
no vteris clypeo, si ab Apostolo armatus es? Ille potius à te discat carnis resurrectionem
confiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia si à Christianis negari eam oporteret, sufficeret il-
lis de sua scientia, nõ de vulgi ignorantia instrui. Adeò non erit Christianus, qui eam ne-
gabit, quam confitentur Christiani, & his argumentis negabit, quibus vtitur non Chri- E
stianus. Aufer denique hæreticis, quæ cum ethnicis sapiunt, vt de scripturis solis quæstio-
nes suas sistant, & stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commen-
dat, & [32] compassio sententiarum, & familiaritas opinionum, eóque fideliores existiman-
tur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla est,
non in superficie, & plerunque æmula manifestis. [[33] Itaque hæretici inde statim inci-
IIII. piunt,[34] & inde præstruunt, dehinc interstruunt vnde sciunt facilè capi mentes, de com-
munione fauorabili sensuum. An aliud prius vel magis audias ab hæretico quàm ab eth-
nico? & non protinus, & non vbique cõuicium carnis, in originem, in materiã, in casum,
in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fæcibus terræ, immundioris deinceps
ex seminis sui limo, friuolæ, infirmæ, criminosæ, onerosæ, molestæ? &[35] post totum igno-
bilitatis elogium, caducæ in originem terram, & cadaueris nomen, & de isto quoque no-
mine periturę in nullum inde iam nomen, in omnis iam vocabuli mortem? Hancne ergo
vir sapiens & visui & cõtactui [36] & recordatui tuo ereptam persuadêre? quòd se receptura
quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in ali-
quid omninò de nihilo?[37] Et vtique redhibentibus eam ignibus & vndis, & aluis ferarum,
[38] & rumis alitum,[39] & lactibus piscium,[40] & ipsorum temporum propria gula.[41] Adeó-
ne autẽ eadẽ sperabitur quę intercidit, vt claudus, & luscus, & cæcus, & leprosus, & pa-
ralyticus reuertantur, vt redisse non libeat ad pristinum? an integri, vt iterum talia pari
timeant? Quid tum de consequentiis carnis? Rursúsne omnia necessaria illi, & in primis F
pabula atque potacula, & pulmonibus natandum; & intestinis æstuandum, & pudendis
non pudendum, & omnibus membris laborandum? Rursus vlcera, & vulnera, & febris,
& podagra, & mors redoptanda? Nimirùm hæc erunt vota carnis recuperandæ, iterum
cupere de ea euadere. Et nos quidem hæc aliquantò honestiùs pro styli pudore.[42] Cete-
rùm quãtum etiam spurciloquio liceat illorum in cõgressibus experiri, tam ethnicorum
V. quàm hæreticorum. [[43] Igitur quoniam & rudes quique de communibus adhuc sensi-
bus sapiunt, & dubij & simplices per eosdem sensus denuò inquietãtur: & vbique primus
iste in nos aries temperatur, quo carnis cõditio quassatur, necessariò & à nobis carnis pri-
mùm conditio munietur. Vituperationem laudatione depellas. Ita nos rhetoricari quo-
que prouocãt hęretici, sicut etiam philosophari. Futile & friuolum istud [44] corpusculum,
quod malum denique appellare nõ horrẽt,[45] etsi angelorum fuisset operatio, vt Menan-
dro & Marco placet,[46] etsi ignei alicuius exstructio ęquè angeli, vt Apelles docet, sufficе-
ret ad auctoritatem carnis, secundæ diuinitatis patrocinium. Angelos post Deum noui-
mus. Iam nunc quisquis ille summus Deus hæretici cuiusque est, non immeritò ab ipso
quoque deducerem carnis dignitatem, à quo voluntas producendæ ei adfuisset. Vtique
enim prohibuisset fieri, quam fieri scisset, si fieri noluisset. Ita & secundum illos æquè ca-
ro, Dei res. Nihil operis, non eius est, qui passus est esse. Benè autem quòd plures [47] & du-
riores quæque doctrinæ totam hominis figulationem Deo nostro cedunt. Quantus hic
sit,

A sit,satis nosti,qui vnicum credidisti.Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus
est. [48] Sed & mundus,inquis,Dei opus est,& tamen præterit habitus huius mundi, Apo- *1.Cor.7.*
stolo quoque auctore: nec idcircò restitutio mundi præiudicabitur,quia Dei opus est;&
vtique si vniuersitas irreformabilis post decessum,quid portio? Planè,si portio vniuersi-
tati adæquatur.[49] Ad distantiam enim prouocamus:primò quidem,quòd omnia sermone *Ioan.1.*
Dei facta sunt,[50] & sine illo nihil. Caro autem & sermone Dei constitit propter formam,
ne quid sine sermone.Faciamus enim hominem,antè præmisit:Et amplius,manu propter *Gen. 2.*
prælationem,ne vniuersitati compararetur. Et finxit,inquit,Deus hominem. Magnæ si-
ne dubio differentiæ ratio,pro conditione scilicet rerum.Minora enim quæ fiebant, eo
cui fiebāt.Siquidem homini fiebāt,cui mox à Deo addicta sunt.Meritò igitur vt famula,
iussu & imperio,& sola vocali potestate vniuersa processerāt.Contrà,homo vt dominus
eorum,in hoc ab ipso Deo exstructus est,vt dominus esse posset,dum fit à Domino. Ho- *Ibidem.*
minem autem memento carnem propriè dici,quę prior vocabulum hominis occupauit:
[51] Et finxit Deus hominem, limum de terra.Iam homo,qui adhuc limus. [52] Et insuffla- *Gen. 2.*
uit in faciem eius,flatum vitę,& factus est homo, id est, limus, in animam viuam.[53] Et
posuit Deus hominem quem finxit,in paradiso.Adeò homo figmentum primò, dehinc
totus.Hoc eò commendarim,vti quicquid omninò homini à Deo prospectum atque
B promissum est,non soli animæ, verùm & carni scias debitum: vt si non ex consortio ge-
neris,certè vel ex priuilegio nominis. [[54] Persequar itaque propositum, si tamen tan- *VI.*
tum possim carni vindicare,quantum contulit ille qui eam fecit, iam tunc gloriantem
quòd illa pusillitas,limus, in manus Dei, quæcunque sunt, peruenit, satis beatus etsi so-
lummodò contactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu
Dei constitisset? Adeò magna res agebatur, qua ista materia exstruebatur. Itaque totiens
honoratur,quotiens manus Dei patitur,dum tangitur, dum decerpitur,dum deducitur,
dum effingitur.[55]Recogita totum illi Deum occupatum,ac deditum,manu,sensu,opere,
consilio,sapientia, prouidentia, & ipsa in primis adfectione, quæ lineamenta ductabat.
Quodcunque enim limus exprimebatur,Christus cogitabatur homo futurus,quod& li-
mus,& Sermo caro,quod & terra tunc.Sic enim præfatio patris ad filium: Faciamus ho- *Gen.1.*
minem ad imaginem & similitudinem nostram.Et fecit hominem Deus, id vtique quod
finxit,ad imaginem Dei fecit illum, scilicet Christi .Et sermo enim Deus,[56] qui in effigie
Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo. Ita limus ille iam tunc imaginem
induens Christi futuri in carne,non tantùm Dei opus erat, sed & pignus. Quò nunc fa-
cit,ad infuscandam originem carnis,nomen terræ ventilare,vt sordentis,vt iacentis ele-
menti?cùm etsi alia materia excudendo homini competisset,[57] artificis fastigium recogi-
tari oporteret, qui illam & elegendo dignam iudicasset, & tractando fecisset. [58] Phidiæ
C manus Iouem Olympium ex ebore molitur, & adoratur: nec iam[59] bestiæ & quidem in-
sulsissimę dens est,sed summū seculi numē,non quia elephantus,sed quia Phidias tantus:
Deus viuus & Deus verus,quamcunque materiæ vilitatem non de sua operatione pur-
gasset,& ab omni infirmitate sanasset?An hoc supererit,vt honestiùs homo Deum,quàm
hominem Deus finxerit?Nunc etsi scandalum limus,alia iam res est. Carnem iam teneo,
non terram:licet & caro audiat,Terra es,& in terram ibis:origo recensetur,non substan- *Gen.3.*
tia reuocatur.Datum est esse aliquid origine generosius,& demutatione fœlicius. Nā &
aurum terra,quia de terra:hactenus tamen terra:ex quo aurum,longè alia materia,splen-
didior atque nobilior [60] de obsoletiore matrice. Ita & Deo licuit carnis aurum, de limi,
quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse. [[61] Sed dilutior videatur auctoritas *VII.*
carnis, quia non & ipsam propriè manus diuina tractauit, sicuti limum. Quando in hoc
tractauit limum,vt postmodùm caro fieret ex limo, carnis vtique negotium gessit. Sed
adhuc velim discas,quando & quomodo caro floruerit ex limo.[62] Neque enim, vt quidā
volunt,illæ pelliceæ tunicæ,quas Adam & Eua paradisum exuti induerunt,ipsę erūt car- *Gen.3.*
nis ex limo reformatio; [63] quum aliquantò priùs & Adam,substantiæ suæ traducem, in
fœmina iam carnem recognouerit:Hoc nunc os ex ossibus meis,& caro ex carne mea;& *Gen. 2.*
ipsa delibatio masculi in fœminam carne supp]eta sit; limo opinor supplēda,si Adam ad-
huc limus. Oblitteratus igitur & deuoratus est limus in carnem.Quādo? quum factus est
homo in animam viuam,de Dei flatu, vapore scilicet, idoneo torrere quodammodò li-
mum in aliam qualitatem;quasi in testam,ita in carnem.Sic & figulo licet argillam tem-
perato ignis adflatu in materiam robustiorē recorporare,& aliam ex alia fingere speciē, *Isai.45.*

Rom. 9. aptiorem pristina, & sui iam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est,[64] Nũquid argilla D
2. Cor. 4. dicet figulo, id est, homo Deo? etsi Apostolus in testaceis ait vasculis, tamen & argilla homo, quia limus antè, & testa caro, quia ex limo per adflarus diuini vaporem, quam postea pelliceæ tunicæ, id est, cutes superductæ vestierunt. Vsqueadeò, si detraxeris cutem, nudaueris carnẽ: Ita quod hodie spolium efficitur, si detrahatur, hoc fuit indumẽtum cùm
Coloss. 2. superstruebatur.[65] Hinc & Apostolus circumcisionem, despoliationem carnis appellans, tunicam cutem confirmauit. Hæc cùm ita sint, habes & limum de manu Dei gloriosum, & carnem de afflatu Dei gloriosiorem, quo pariter caro & limi rudimenta deposuit, & animæ ornamenra suscepit. Non es diligentior Deo, vti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, non ferro,[66] ne argento quoque oblaquees, sed electissimo & insuper operosissimo describes auro: vinis item, & vnguentis preciosissimis quibusque vasculorum priùs congruentiam cures: proinde perspectæ ferroginis gladiis vaginarum adæques dignitatem: Deus verò animæ suæ vmbram, spiritus sui auram, oris sui operam vilissimo[67] alicui commiserit capulo, & indignè collocando vtique damnauerit. Collocauit autem an potius inseruit & immiscuit carni tanta quidem concretione, vt incertum haberi possit, vtrúmne caro animam, an carnem anima circumferat: vtrúmne animæ caro,[68] an anima appareat carni: sed etsi magis animam inuehi atque dominari credendum est, vt magis Deo proximã, hoc quoque ad gloriam carnis exuberat, quòd proximam Deo & continet, & ipsius dominationis compotem præstat. Quem enim naturæ vsum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur? quidni? per quam omni instrumento sensuum fulta est, visu, auditu, gustu, odoratu, contactu: per quam diuina potestate respersa est, nihil non sermone perficiẽs, vel tacitè pręmisso. Et sermo enim de organo carnis est, Artes per carnem: studia, ingenia, per carnem: opera, negotia, officia, per carnem: atque adeò totum viuere animæ carnis est, vt non viuere animæ nil aliud sit,[69] quàm à carne deuertere. Sic etiã ipsum mori carnis est, cuius & viuere. Porrò si vniuersa per carnem subiacent animę, carni quoque subiacent. per quod vtaris, cum eo vtaris necesse est: ita caro dum ministra & famula animæ deputatur, consors, & cohæres inuenitur: si temporalium, cur non & æternorum? E
VIII. [[70] Et hæc quidem velut de publica forma humanæ conditionis in suffragium carni procurauerim: videamus nunc de propria etiam Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ friuolæ ac sordidæ, apud Deum prærogatiua sit: & si sufficeret illi. quòd nulla omninò anima salutem possit adipisci, nisi dum est in carne, crediderit: adeò caro salutis est cardo, de qua[71] quum anima Deo allegitur, ipsa est quæ efficit, vt anima allegi possit.[72] Sed & caro abluitur, vt anima emaculetur.[73] Caro vnguitur, vt anima consecretur.[74] Caro signatur, vt & anima muniatur.[75] Caro manus impositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur.[76] Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginetur.[77] Non possunt ergo separari in mercede, quas opera coniungit. Nam & sacrificia Deo grata, conflictationes dico animę,[78] ieiunia, F & seras, & aridas escas,[79] & adpendices huius officij sordes, caro de proprio suo incommodo instaurat.[80] Virginitas quoque & viduitas,[81] & modesta in occulto matrimonij dissimulatio,[82] & vna notitia eius, de bonis carnis Deo adolentur. Age iam, quid de ea sentis, quum[83] pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decertat, quum in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pædore, contumelia victus, ne somno quidem libera, quippè ipsis etiam cubilibus vincta, ipsísque stramentis lancinata, quum iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, quum denique suppliciis erogatur enisa reddere Christo vicẽ moriẽdo pro ipso, & quidem per eandem crucem sępè, nedum per atrociora quoque ingenia pœnarum. Næ illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum Dominum parêre debito tanto, vt hoc solum debeat ei, quod ei debere desierit: hoc magis vincta, quò absoluta.
IX. [[84] Igitur, vt retexam, quam Deus manibus suis ad imaginem Dei struxit, quam de suo
Gen. 2. adflatu ad similitudinem suæ viuacitatis animauit: quam incolatui, fructui, dominatui, totius suæ operationis pręposuit: quam de Sacramentis suis disciplinísque vestiuit, cuius mundicias amat, cuius castigationes probat, cuius passiones sibi adpreciat, hæccine non resurget totiens Dei? Absit absit vt Deus manuum suarum operam, ingenij sui curam, adflatus sui vaginam, molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, religionis suæ sacerdotem, testimonij sui militem, Christi sui sororem, in æternum destituat interitum.
Bonum

A Bonum Deum nouimus:[85] solum optimum à Christo eius addiscimus, qui dilectionem *Luc.18.*
mandans post suam in proximum, faciet & ipse quod præcepit: diliget carnem tot modis *Matth. 22.*
sibi proximam: & si infirmam, sed virtus in infirmitate perficitur: & si imbecillam, sed *2.Cor.12.*
[86] medicum non desiderant, nisi malè habentes: & si inhonestam, sed [87] inhonestioribus *Luc. 5.* *1.Cor.12.*
maiorem circundamus honorem: & si perditam, sed [88] ego, inquit, veni, vt quod periit, *Luc.19.*
saluum faciam: & si peccatricem, sed [89] malo mihi, inquit, salutem peccatoris, quàm mor- *Ezech.18.*
tem: & si damnatam, sed ego, inquit, percutiam, & sanabo. Quid ea exprobras carni, quę *& 33.*
Deum expectant, quæ in Deum sperant, quę honorantur ab illo, quibus subuenit? Ausim *Deut.32.*
dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, [90] omnis vis Dei
benefica vacuisset. [[91] Tenes scripturas, quibus caro infuscatur? tene etiam quibus in- X.
lustratur. Legis tum quando deprimitur? adige oculos, & tum quando releuatur. Omnis *Isai.40.*
caro fœnum, non solùm pronuntiauit Esaias, sed &: [92] Omnis caro videbit salutare Dei. *Ibidem.*
[93] Notatur in Genesi, dicens Deus: Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia *Gen. 6.*
caro sunt. Sed & auditur per Iohelem: Effundam de spiritu meo in omnem carnē. Apo- *Joel. 2.*
stolum quoque ne de vno stylo noris, quo carnem plerumque compungit. Nam etsi ne- *Rom. 8.*
gat habitare boni quicquam in carne sua: etsi adfirmat eos qui in carne sint, Deo placere *Gal. 5.*
non posse, quia concupiscat aduersus spiritum: etsi qua alia ita ponit, vt carnis non tamē
substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil propriè carni exprobrari
B oportere, nisi in animæ suggillationem, quæ carnem ministerio sibi subigit. Verùm inte-
rim & in illis litteris Paulus est, [94] quum stigmata Christi in corpore suo portat: [96] quum *Gal.6.*
nostrum vt Dei templum vitiari vetat: quū corpora nostra, mēbra Christi facit: [95] quum *1. Cor. 3.*
monet: tollere & magnificare Deum in corpore nostro. Itaque si ignominiæ carnis resur-
rectionem eius expellunt, cur nō dignitates potius inducent? Quoniam Deo magis con-
gruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, quàm in perditionem dedere, quod
etiam aliquando probauit. [[97] Hucusque de præconio carnis aduersus inimicos, & ni- XI.
hilominus amicissimos eius. Nemo enim tam carnaliter viuit, quàm qui negant carnis re-
surrectionem. Negātes enim eius pœnam, despiciunt & disciplinam.[98] De quibus lucu-
lenter & Paracletus per prophetidem Priscam, Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si
tanta auctoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, numquid etiam
Dei ipsius potentiam, & potestatem, & licentiam recensere debemus, an tantus sit qui
valeat dilapsum & deuoratum, & quibuscūque modis ereptum tabernaculum carnis re-
ædificare, atque restituere? an & aliqua nobis exempla huius sui iuris in publico naturæ
promulgarit, ne qui forrè adhuc sciant Deum nosse, qui non alia lege credēdus est, quàm
vt omnia posse credatur? Planè apud Philosophos habes, qui mūdum hunc innatum in-
fectúmque defendāt: sed multò melius quòd omnes ferè hæreses natum & factum mun-
dum annuentes, conditionem Deo nostro adscribunt. Igitur confide illum totum hoc ex
nihilo protulisse, & Deum nosti fidendo quod tantum Deus valeat. Nam & quidam in-
C firmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem de-
dicatam secundum Philosophos. Porrò etsi ita in vero haberetur, quum tamen longè a-
lias substātias, longéque alias species ex reformatione materię diceretur protulisse, quàm
fuisset ipsa materia, non minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ
omninò non fuerant. Quo enim interest ex nihilo proferri, an ex aliquo, dum quod non
fuit, fiat? quādo etiam non fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse econtrariò, nōnihil est fuisse.
Nunc etsi interest, tamen [99] vtrumque mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo Deus molitus
est cuncta, poterit & carnem in nihilum productam exprimere de nihilo. Siue de materia
modulatus est alia, poterit & carnem quocunque dehaustam euocare de alio. Et vtique
idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecisse, quàm refecisse: initiū dedisse, quàm
reddidisse. Ita restitutionem carnis faciliorem credas institutione. [[100] Aspice nunc ad XII.
ipsa quoque exēpla diuinæ potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris vsquequaque
sepelitur. Funestatur mundi honor, omnis substantia denigratur. Sordent, silent, stupent
cuncta: [101] vbique iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen rursus cum
suo cultu, cum dote, cum sole, eadē & integra & tota vniuerso orbi reuiuiscit, interficiēs
mortem suam noctem, rescindens sepulturam suam tenebras, hæres sibimet existens, do-
nec & nox reuiuiscat cum suo & illa suggestu. Redaccenduntur enim & stellarum radij,
quos matutina succensio extinxerat. Reducuntur & siderum absentiæ, quas temporalis
distinctio exemerat. Redornantur & specula lunæ, quæ menstruus numerus adtriuerat.

Reuoluuntur hyemes & æstates,& [102] verna,& autumna,cum suis viribus, moribus, fructibus.Quippè etiam terrę de cœlo disciplina est,arbores vestire post spolia,flores denuò colorare,herbas rursus imponere,exhibere eadem quæ absumpta sint semina: nec priùs exhibere, quàm absumpta.Mira ratio: de fraudatrice seruatrix: vt reddat, intercipit: vt custodiat,perdit:vt integret,vitiat: vt etiam ampliet,priùs decoquit.Siquidem vberiora &cultiora restituit quàm exterminauit.Re vera fœnore interitu,& iniuria vsura,&lucro damno semel dixerim vniuersa cōditio recidiua est.Quodcunque cōueneris,fuit: quodcunque amiseris,nihil non iterum est.Omnia in statum redeunt,quum abcesserint: omnia incipiunt,quum desierint.Ideò finiuntur,vt fiant.Nihil deperit,nisi in salutem.Totus igitur hic ordo reuolubilis rerum, testatio est resurrectionis mortuorum. Operibus eam præscripsit Deus antè, quàm litteris: viribus prædicauit antè, quàm vocibus. Præmisit tibi naturam magistram, submissurus & Prophetiam,quò faciliùs credas Prophetiæ, discipulus naturæ: quò statim admittas,quum audieris, quod vbique iam videris: nec dubites Deum carnis etiam resuscitatorem, quem omnium noris restitutorem.Et vtique si omnia homini resurgunt, cui procurata sunt, porrò non homini, nisi & carni, quale est
XIII. vt ipsa depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit? [[103] Si parum vniuersitas resurrectionem figurat,si nihil tale conditio signat,quia singula eius non tam mori quàm desinere dicantur,nec redanimari,sed reformari existimentur,accipe plenissimum atque firmissimum huius spei specimen.Siquidem animalis est res & vitæ obnoxia & morti, [104] illum dico alitem Orientis peculiarem,de singularitate famosum,de posteritate monstruosum: qui semetipsum lubenter funerans renouat, natali fine decedens atque succedens iterum Phœnix. [105] Vbi iam nemo, iterum ipse: qui non iam, alius idem.Quid expressius atque signatius in hanc causam,aut cui alij rei tale documētum?Deus etiam scri-
Psal. 91. pturis suis:[106] Et florebit enim,inquit,velut phœnix,id est,de morte, de funere: vti cre-
Matth. 10. das,de ignibus quoque substantiam corporis exigi posse.[107] Multis passeribus antistare nos Dominus pronuntiauit:si non & phœnicibus,nihil magnum: sed homines semel in-
XIIII. teribunt,auibus Arabiæ de resurrectione securis. [[108] Talia interim diuinarum virium liniamenta,non minus parabolis operato Deo, quàm locuto, veniamus & ad ipsa edicta atque decreta eius,quo quum maximè diuisionē istam materiæ ordinamus. Exorsi enim sumus ab auctoritate carnis,an ea sit cui dilapsæ salus competat: dehinc prosecuti de potentia Dei,an tanta sit quæ salutem conferre dilapsæ rei soleat: nunc si probauimus vtrūque,velim etiam de causa requiras:an sit aliqua tam digna quę resurrectionem carnis necessariam,& rationi certè omni modo debitam vindicet: quia subest dicere,etsi caro capax restitui,etsi diuinitas idonea restituendi,sed causa restitutionis præesse debebit. Accipe igitur & causam,qui apud Deum meum discis tam optimū,quàm & iustum: de suo optimum,de nostro iustum. Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodò Deum nosset,ex naturę proprietate;at nunc etiam iustum eum patitur,ex causę suæ necessitate: tamen & hoc ipso optimum,dum & iustū. Et bono enim iuuando,& malo puniendo, iustitiam exhibens,vtranque sententiam bono præstat: hinc vindicans istud,inde remunerans illud. [109] Sed CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, an hoc sit Dei totū.Interim talis est noster, meritò iudex,quia Dominus:meritò Dominus, quia auctor: meritò auctor, quia Deus. Hinc & ille, nescio quis,hæreticorum:Meritò non iudex, non enim Deus.Meritò non Dominus,non enim auctor. [110] nescio iā si Deus, qui nec auctor quod Deus,nec Dominus quod auctor.Igitur si Deo & Domino & auctori cōgruētissimū est, iudiciū in hominē destinare,de hoc ipso an Dominū & auctorem suum agnoscere & obseruare curarit: an nō id quoque iudicium resurrectio expunget? Hęc erit tota causa immò necessitas resurrectionis, [111] congruentissima scilicet Deo destinatio iudicij: de cuius dispositione dispicias,an vtrique substātiæ humanę diiudicandæ cēsura diuina pręsideat, tam animæ quàm & carni.Quod enim congruet iudicari,hoc competet etiā resuscitari. Dicimus plenū primò perfectúmque credendū iudiciū Dei,vt vltimū iam atque exinde perpetuum: vt sic quoque iustum,dum non in aliquo minus:vt sic quoque Deo dignum, dum pro tanta eius patientia,plenum atque perfectum: itaque perfectam plenitudinem perfectionémque iudicij,non nisi [112] de totius hominis repræsentatione constare: Totum porrò hominem ex vtriusque substantię cōcretione parēre: idcircóque in vtraque exhibendum,quem totum oporteat iudicari: qui nisi totus, vtique non vixerit: Qualis ergo vixerit,talē iudicari:quia de eo quod vixerit,habeat iudicari. Vita est enim causa iudicij:
per

A per tot substantias dispungenda, per quot & functa est. [[113] Age iam, scindant aduersarij XV.
nostri carnis animæque contextum, prius in vitæ administratione, vt ita audeant scindere
illud etiam [114] in vitæ remuneratione. [115] Negent operarum societatem, vt meritò possint
etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententia caro, si nō fuerit & in causa. Sola
anima reuocetur, si sola decedit. At enim non magis sola decedit, [116] quàm sola decucur-
rit illud vnde decedit: vitam hanc dico. Adeò autem non sola anima transigit vitam, vt
nec cogitatus, licet solos, licet non ad effectum per carnem deductos, auferamus à colle-
gio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur
in corde. Hanc denique carnis speciem, [117] arcem animæ, etiam Dominus in suggillatio-
ne cogitatuum taxat. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? Et, [118] Qui conspexerit *Matth.9.*
mulierem ad concupiscendum, iam adulterauit in corde. Adeò & sine opere & sine effe- *Matth.5.*
ctu, cogitatus carnis est actus. Sed etsi in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine
vel vbivbi Philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod Hegemonicō
appellatur, caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquam anima sine carne est, quandiu
in carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua non est. Quære adhuc an cogitatus quoque
per carnem administrentur, qui per carnē dinoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid ani-
ma, vultus operatur indicium: facies intentionum omnium speculum est. Negent facto-
rum societatem, cui negare nō possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis
B enumerant: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos verò etiam virtutes carnis opponi-
mus: ergo & benè operata tenebitur præmio. Et si anima est, quæ agit & impellit in om-
nia, carnis obsequium est: Deum non licet aut iniustum iudicem credi, aut inertem: iniu-
stum, si sociam bonorum operum à premiis arceat; inertem, si sociam malorum à suppli-
ciis secernat: quum humana cēsura eo perfectior habeatur, quo etiā ministros facti cuius-
que deposcit, nec parcens, nec inuidens illis, quò minus cum auctoribus, aut pœnæ, aut
gratiæ communicent fructum. [[119] Sed quum imperium animæ, obsequium carni di- XVI.
stribuimus, prospiciendum est, ne & hoc alia argumentatione subuertant; vt velint carnē
sic in officio animæ collocare, non quasi ministram; ne ex hoc sociam cogantur agnosce-
re. Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atque sociandi, & pote-
statem suæ voluntatis in vtrumque, homines scilicet & ipsos; [120] idcircò cum auctoribus
merita communicare, quibus operam sponte accommodant. Carnem autem nihil sapiē-
tem, nihil sentientem per semetipsam, non velle, non nolle de suo habentem, vice po-
tius vasculi apparere animę, vt instrumentum, non vt ministerium. Itaque animæ solius
iudicium præsidere, qualiter vsa sit vasculo carnis: vasculū verò ipsum non esse sententiæ
obnoxium: quia nec calicem damnari, siquis eum veneno temperarit: nec gladium ad be-
stias pronuntiari, siquis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro, ex parte
qua non reputabuntur illi operæ malæ: & nihil prohibet innocētiæ nomine saluam eam
fieri. Licet enim nec bonę operæ reputentur illi, sicut nec malæ; diuinę tamen benigni-
C tati magis competit innocentes liberare: beneficis enim debet. Optimi est autem etiam
quod non debetur offerre. Et tamen calicem, [121] non dico venenarium, in quem mors
aliqua ructarit, sed frictricis, [122] vel archigalli, [123] vel gladiatoris, aut carnificis spiritu infe-
ctum, quæro an minus damnes, quàm oscula ipsorum? nostris quoque sordibus nubilum,
vel nō pro animo temperatum, elidere solemus, quo magis puero irascamur, gladium ve-
rò latrociniis ebrium quis nō à domo tota, nedum à cubiculo, nedum à capitis sui officio
relegarit: præsumens scilicet, nihil aliud se quàm [124] inludia animarū somniaturū, vrguen-
tium & inquietantiū sanguinis sui concubinū? At enim & calix benè sibi cōscius, & de di-
ligentia ministerij commendatus, [125] de coronis quoque potatoris sui inorabitur, aut a-
spergine florū honorabitur: & gladius benè de bello cruētus, & melior homicida, [126] lau-
dem suam consecratione pēsabit. Est ergo & in vascula & in instrumenta sentētiā figere,
vt dominorum & auctorum meritis & ipsa cōmunicent? vt huic quoq; argumētationi sa-
tisfecerim, licet ab exēplo vacet diuersitas rerū. Omne enim vas vel instrumētum aliūde
in vsus venit, extranea omnino materia à substantia hominis. Caro autē ab exordio vteri
consata, cōformata, congenita animæ etiā in omni operatione miscetur illi. [127] Nā etsi vas
vocatur apud Apostolum, quam iubet in honore tractari, eadē tamē ab eodē homo exte- *1.Thess.4.*
rior appellatur: ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est, non calicis, aut gla-
dij, aut vasculi vllius. [128] Vas enim capacitatis nomine dicta est, quà animā capit & cōtinet:
homo verò de cōmunione naturę, quę eā nō instrumētū in operationib. prętat, sed mini-

ſterium. Ita & miniſterium tenebitur iudicio, etſi de ſuo nihil ſapiat: quia portio eſt eius, D quæ ſapit, non ſupellex. Hoc & Apoſtolus ſciẽs, nihil carnẽ agere per ſemetipſam, quod non animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab anima videtur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cùm aliquas laudis operas carni indicit,
1.Cor.19. Glorificate, inquit, & tollite Deũ in corpore veſtro, certus & hos conatus ab anima agi, idcircò tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum repromittit. Alioquin nec exprobratio competiſſet [129] in alienam culpæ, nec adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio vacarẽt erga carnem, ſi vacaret & merces, quæ in reſurrectione captatur.
XVII. [[130] Simplicior quiſque fautor ſententiæ noſtræ putabit, carnem etiam idcircò repræſentandam eſſe iudicio: quia aliter anima non capiat paſſionem tormenti ſeu refrigerij: vtpote incorporalis; hoc enim vulgus exiſtimat. [131] Nos autẽ ANIMAM corporalem, & hîc profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS, habentem proprium genus [132] ſubſtantiæ, ſoliditatis, per quam quid & ſentire & pati poſſit. Nam & nunc animas torqueri, fouerique penes inferos, licet nudas, licet adhuc exules carnis, probauit Lazari exemplum. [133] Dedim igitur aduerſario dicere: Ergo quæ habet corpulẽtiam propriam, de ſuo ſufficiet ad facultatem paſſionis & ſenſus, vt nõ egeat repræſentatione carnis: Immò eatenus egebit, non quà ſentire quid ſine carne non poſſit, ſed quà neceſſe eſt illam etiam cum carne ſentire. Quantum enim ad agendum de ſuo ſufficit, tantum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de ſuo ſufficit. Habet enim de ſuo ſolummodò cogitare, velle, cupere, diſponere: ad perficiẽdum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum ſocietatem carnis expoſtulat, vt tã plenè per eam pati poſſit, quàm E ſine ea plenè agere non potuit. Et ideò in quæ de ſuo ſufficit, [134] eorum interim ſentẽtiam pendit, concupiſcentiæ, & cogitatus, & voluntatis. Porrò ſi hæc ſatis eſſent ad plenitudinem meritorum, vt nõ requirerentur & facta, ſufficeret in totum anima ad perfectionem iudicij, de his iudicanda, in quæ agenda ſola ſuffecerat. Quum verò etiam facta deuincta ſint meritis, facta autem per carnem adminiſtrentur, iam non ſufficit animam ſine carne foueri, ſiue cruciari, pro operibus etiam carnis, etſi habet corpus, etſi habet membra, quæ proinde illi non ſufficiunt ad ſentiendum plenè, quemadmodum nec ad agendum perfectè. Idcircò pro quoquo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior deguſtans iudicium, ſicut prior induxit admiſſum: expectans tamen & carnem, vt per illam etiam facta compenſet, cui cogitata mãdauit. Denique hæc erit ratio in vltimum finem deſtinati iudicij, vt exhibitione carnis omnis diuina cenſura perfici poſſit. Alioquin non ſuſtineretur in finem, quod & nunc animæ decerpunt apud inferos, ſi ſolis animabus deſtinaretur.
XVIII. [[135] Hucuſque præſtructionibus egerim ad muniendos ſenſus omnium ſcripturarũ, quæ carnis recidiuatum pollicentur. [136] Cui quum tot auctoritates iuſtorum patrociniorum procurent, honores dico ſubſtantiæ ipſius, tum vires Dei, tum exempla earum, tum rationes iudicij & neceſſitates ipſius: vtique ſecũdum præiudicia tot auctoritatum, ſcripturas intellegi oportebit, non ſecũdum ingenia hæreticorum, de ſola incredulitate venientia: quia incredibile habeatur reſtitui ſubſtantiam interitu ſubductam, non quia aut ſubſtantiæ ipſi inemeribile ſit, aut Deo impoſſibile, aut iudicio inhabile: planè incredibile, ſi nec prædicatum diuinitùs fuerit: niſi quòd etſi prædicatum id à Deo nõ fuiſſet, vltrò præſumi debuiſſet, vt propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præiudicatum. At cùm diuinis quoque vocibus perſonat, tanto abeſt vt aliter intellegatur quàm deſiderãt illa, à quibus etiam ſine diuinis vocibus perſuadetur. Videamus igitur hoc primũ, [137] quonam titulo ſpes iſta perſcripta ſit. Vnum opinor apud omnes edictum Dei pendet, reſurrectio mortuorum. Duo verba expedita, deciſa, deterſa: ipſa conueniam, ipſa diſcutiam, cui ſe ſubſtantiæ addicant. Quum audio reſurrectionem homini imminere, quæram neceſſe eſt quid eius cadere ſortitum ſit. Siquidem nihil reſurgere expectabit niſi quod antè ſucciderit. Qui ignorat carnem cadere per mortem, poteſt eam nec ſtantem noſſe per vitam. Sententiam Dei natura pronuntiat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non audiuit, videt. Nulla mors non ruina membrorum eſt. Hanc corporis ſortem Dominus quoque expreſſit, quum ipſa ſubſtantia indutus: [138] Diruite, inquit, templum iſtud, & ego illud triduo reſuſcitabo. Oſtendit enim cuius ſit dirui, cuius elidi, cuius iacere, eius & releuari, & reſuſcitari: quamquam & animam circumferret, trepidantem vſque ad mortem, ſed non cadentem per mortem. Quia & ſcriptura, de corpore inquit ſuo dixerat. Atque adeò caro eſt, quæ morte ſubruitur, vt exinde à cadendo cadauer renuntietur.

Gen.3. Ioan.2. Matth.26.

A tur. Anima porrò nec vocabulo cadit, quia nec habitu ruit. Atquin ipsa est quę ruinā corpori infert, quū efflata est: sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitabit ingressa. Non potest cadere, quæ suscitabit ingressa. Non potest ruere, quæ elidit egressa. Artiùs dicam, ne in somnum quidē cadit anima cum corpore, ne tum quidē sternitur cum carne; etenim agitatur in somnis & iactitatur; quiesceret autem si iaceret, & iaceret si caderet. Ita nec in veritatem mortis cadit, quæ nec in imaginem eius ruit. Sequens nunc vocabulū mortuorū æquè dispice cui substantię insidat: quāquam in hac materia admittamus, interdū mortalitatem animæ assignari ab hæreticis: vt si anima mortalis resurrectionem cōsecutura est, præiudicium sit & carni non minus mortali resurrectionē cōmunicaturæ. Sed nunc proprietas vocabuli vindicanda est suæ sorti. Iam quidē eo ipso quòd resurrectio caducæ rei est, id est carnis, eadem erit & in nomine mortui: quia caducæ rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorum. Sic & per Abraham patrem fidei, diuinæ familiaritatis virum discimus.
[139] Postulans enim Saræ humandæ locum de filiis Chet: Date ergo, inquit, mihi possessio- *Gen. 23.*
nem sepulchri vobiscum, & humabo mortuam meam, carnē scilicet. Neque enim animæ humandæ spatium desiderasset, etsi anima mortalis crederetur, etsi mortuus dici mereretur. Quòd si mortuus corpus est, corporum erit resurrectio, quum dicitur mortuorum.
[[140] Et hæc itaque dispectio tituli, & præconij ipsius, fidem vtique defendens vocabulo- XIX.
rum, illuc proficere debebit, vt si quid pars diuersa turbat obtentu figurarum & ænigma-
B tum, manifestiora quæque præualeāt, & de incertis certiora præscribāt. Nacti enim quidam solennissimam eloquij prophetici formā, allegorici & figurati plerunque, non tamē semper, resurrectionem quoque mortuorum manifestè annuntiatam, in imaginariam significationem distorquent, asseuerantes ipsam etiam mortem spiritaliter intelligendā. Non enim hanc esse in vero, quæ fit in medio, [141] discidium carnis atque animæ, sed ignorantiam Dei, per quam homo mortuus Deo non minus in errore iacuerit quàm in sepul-
cro. [142] Itaque & resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus *Rom. 6.*
& reuiuificatus Deo, ignorantiæ morte discussa, velut de sepulchro veteris hominis eru-
perit: quia & [143] Dominus Scribas & Pharisæos sepulchris dealbatis adæquauerit. Exinde *Matth. 23.*
ergo resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, quum eum in baptismate induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquiis sæpè nostros decipere cōsueuerunt: quasi & ipsi resurrectionem carnis admittant, Væ, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectionem statim abnuerint. Tacitè autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Væ qui non, dum in hac carne est, cognouerit [144] arcana hæretica: hoc est enim apud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animę resurrectionē vindicantes, de sepulchro exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est, ignorantium Deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus vice sepulchri conclusam animam, in secularis vitæ morte detineat. [[145] Ob huiusmodi igitur coniecturas primam præstructionem eorum depellam, XX.
C qua volunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsæ quidem imagines distingui potuissent, si non & veritates prædicatæ fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. [146] Atque adeò si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeò autem non omnia imagines, sed
& veritates: nec omnia vmbræ, sed & corpora: vt in ipsum quoque Dominum insignio- *Isai. 7.*
ra quæque luce clariùs prædicarentur. Nam & virgo concepit in vtero, non figuratè; & *Isai. 8.*
peperit Emmanuelem, [147] nobiscum Deum Iesum, non obliquè: [148] Et, si obliquè; Acce-
pturum virtutem Damasci & spolia Samariæ; [149] sed manifestè: Venturum in iudicium *Isai. 3.*
cum Presbyteris & Archontibus populi. Nam & tumultuatæ sunt gentes in persona Pi- *Psal. 2.*
lati, & populi meditati sunt inania, in persona Israëlis. Astiterunt reges terræ, Herodes: & Archontes congregati sunt in vnum, Annas & Caiphas aduersus Dominum & aduer-
sus Christum eius. [150] Qui & tanquam ouis ad victimam adductus est, & tanquam agnus *Isai. 53.*
ante tondentem, scilicet Herodem, sine voce, sic non aperuit os suum: [151] dorsum suum *Luc. 23.*
ponens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à fœditate sputami- *Isai. 50.*
num: deputatus etiam inter iniquos, [152] perfossus manus & pedes: sortem passus in ve- *Isai. 53.*
stimento, [153] & potus amaros, [154] & capitum irridentium nutus, [155] triginta argen-
teis adpreciatus à proditore. Quæ hîc figurę apud Esaiam? quæ imagines apud Dauid? *Psal. 68.*
quæ ænigmata apud Hieremiam? ne virtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut *Psal. 21.* *Hier. 32.*
nunquid nec oculi patefacti sunt cæcorum, [156] nec inclaruit lingua murorum, [157] nec *Matth. 27.*

Isai. 35. manus aridæ & genua dissoluta reualuerunt, nec clodi salierũt vt ceruus: quæ etsi ipsi spi- D
Matth. 11. ritaliter quoque interpretari solemus secundum comparationem animalium vitiorum à
& 15. Domino remediatorum, quum tamen & carnaliter adimpleta sunt, ostẽdunt Prophetas in vtramque speciem prædicasse, saluo eo quòd plures voces eorum nudæ & simplices, &
Isai. 23. & ab omni allegoriæ nubilo puræ defendi possint: [158] vt quum exitus gentium & vrbium re-
19. ac 13. et sonant, Tyri & Ægypti, & Babylonis, & Idumææ, & Carthaginiensiũ nauiũ: [159] vt quum
21. & 24. ipsius Israëlis plagas, aut venias, captiuitates, restitutiones, vltimæque dispersionis exitũ
vsque ad 32. perorant. Quis hæc interpretabitur magis quàm recognoscet? res in litteris tenentur, vt litteræ in rebus legantur. Ita nõ semper, nec in omnibus allegorica forma est Prophetici

XXI. eloquij, sed interdum & in quibusdam. [[160] Si ergo interdum & in quibusdam, inquis, cur non & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ? quoniam quidẽ plurima ratio intercedit. Primò enim quid facient tot ac talia instrumenta diuina, ita apertè corporalem contestantia resurrectionẽ, vt nullã admittant figuratæ significantiæ suspicionem? Et vtique æquum sit, quod & suprà demãdauimus, incerta de certis, & obscura de manifestis præiudicari: vel ne inter discordiam certorum & incertorũ, manifestorũ & obscurorum, fides dissipetur, veritas periclitetur, ipsa diuinitas vt inconstãs denotetur: [161] Tum quod verisimile non est, vt ea species sacramenti, in quam fides tota committitur, in quã disciplina tota connititur, ambiguè annuntiata, & obscurè proposita videatur: quando spes resurrectionis nisi manifesta de periculo & præmio, neminem ad eiusmodi præsertim religionem publico odio & hostili elogio obnoxiam persuaderet. Nullum opus certum, est mercedis incertæ. Nullus timor iustus, est periculi dubij. Et merces autem & E
Isai. locis citatis. periculum, in resurrectionis pendet euentu. [162] Sed etsi temporalia & localia & personalia Dei decreta atque iudicia in vrbes & gentes, & reges, tam aperta Prophetia iaculata est, quale est, vt æternæ dispositiones eius & vniuersales in omne hominum genus lucem sui fugerint: quę quanto maiora, tanto clariora esse deberent, vt maiora crederentur? [163] Et puto Deo nec liuorem nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium asscri-

XXII. bi posse, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. [[164] Post hæc ad illas etiam scripturas respiciendum est, quæ non sinunt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hîc iam in veritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim vitæ vindicari. Quum enim & tempora totius spei fixa sint sacro sancto stylo, nec liceat eã antè constitui, [165] quàm in aduentum (opinor) Christi, vota nostra suspirant in seculi hu-
Sopho. 1. ius occasum, in transitum mundi quoque [166] ad diem Domini magnum, diem iræ & retri-
Isai. 61. butionis, diem vltimum, & occultum, nec vlli præterquàm patri notum, & tamen signis
Iob. 19. atque portentis, & concussionibus elementorum, & cõflictationibus nationum præno-
Matth. 24 tatum. Euoluerẽ Prophetias, si Dominus ipse tacuisset, nisi quòd & Prophetiæ vox erant
Luc. 21. Domini: sed plus est quòd illas suo ore consignat. [167] Interrogatus à discipulis quando euentura essent, quæ interim de templi exitu eruperant, ordinem temporum primò Iudaicorum vsque ad excidium Hierusalem, dehinc communiũ vsque ad conclusionẽ seculi F
[168] dirigit. Nam posteaquàm edixit, [169] & tunc erit Hierusalẽ conculcatui nationibus, donec adimpleãtur tempora nationũ allegandarũ scilicet à Deo, & congregandarum cum
Ioel. 2. reliquiis Israëlis: inde iam in orbem & in seculum prædicat [170] secundum Ioëlem & Da-
Dan. 7. nielẽ [171] & vniuersum concilium Prophetarum, futura signa in sole & in luna & in stellis,
Abac. 3. [172] conclusionem nationum, cum stupore sonitus maris, [173] & motus refrigescentium ho-
Isai. 13. minum, præ metu & expectatione eorum, quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim, in-
Ezech. 32. quir, cœlorum cõmouebuntur, & tunc videbunt filiũ hominis venientem in nubibus cũ
Matth. 21. plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint ista fieri, emergetis & eleuabitis capita vestra, quòd redẽptio vestra adpropinquarit. Et tamen adpropinquare eam dixit, non adesse iam: & quũ cœperint ista fieri, non quũ facta fuerint: quia quum facta fuerint, tunc aderit redẽptio nostra, quæ eò vsque adpropinquare dicitur: erigens interim & excitãs a-
Matth. 24. nimos ad proximum iam spei fructũ. Cuius etiam parabola subtexitur [174] tenerescentium arborũ in caulẽ floris, & dehinc florẽ frugis antecursorẽ: Ita & vos quũ videritis omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnũ Dei. Vigilate ergo omni tẽpore, [175] vt digni habeamini effugere omnia ista, & stetis ante filiũ hominis: vtiq; per resurrectionẽ omnibus antè trãsactis. Ita etsi in agnitione sacramẽti fruticat, sed in Domini repræsentatione flore-
Isai. 2. scit atq; frugescit. Quis ergo Dominũ tã intẽpestiuè, tã acerbè excitauit iã ad dexterã Dei
Psal. 109. [176] ad cõfringendã terram secundum Esaiam, quæ puto adhuc integra est? Quis inimicos

Christi

A Christi iã subiecit pedibus eius secundũ Dauid, quasi velocior patre, omni adhuc popularium cœtu clamante, [177] Christianos ad leonem? Quis cœlo descendentẽ Iesum talem cõspexit, qualẽ ascendentẽ Apostoli viderant, [178] secundũ angelorũ constitutũ? [179] Nulla *Act. 4.*
ad hodiernum tribus ad tribum pectora cæciderunt, agnoscentes quẽ pupugerũt. Nemo *Zach. 12.*
adhuc excepit Heliam; [180] nemo adhuc fugit Antichristũ; nemo adhuc Babylonis exitum *Mal. 4.*
fleuit; & est iam qui resurrexerit nisi hæreticus? [181] Exiit planè iam de corporis sepulcro *Apoc. 14.*
etiam nunc febribus & hulceribus obnoxius, & conculcauit iam inimicos, etiam nũc lu- *Ephes. 6.*
ctari habens cum mundi potentibus. Et vtique iam regnat, etiam nunc Cæsari quæ sunt *Matth. 22.*
Cæsaris debens. [[182] Docet quidem Apostolus Colossensibus scribens, mortuos fuisse XXIII.
nos aliquãdo alienatos & inimicos sensus Domini, quũ in operibus pessimis agebamus; *Coloss. 2.*
[183] dehinc: consepultos Christo in baptismate, & conresuscitatos in eo per fidem efficaciæ *Ibidem.*
Dei, qui illum suscitarit à mortuis. Et vos quũ mortui essetis in delictis & præputiatione carnis vestræ, viuificauit cum eo, donatis vobis omnibus delictis. Et rursus: [184] Si cũ Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quasi quidam viuentes in mundo sententiam fertis? Sed quum ita nos mortuos faciat spiritaliter, vt tamẽ & corporaliter quãdoque morituros agnoscat, vtique & resuscitatos proinde spiritaliter deputans, æquè non negat etiam corporaliter resurrecturos. [185] Denique: Si resurrexistis, inquit, cum Christo, *Coloss. 3.*
ea quæ sursum sunt quærite, vbi est Christus in dextera Dei residẽs: ea quæ sursum sunt sapite, nõ quæ deorsum. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cœlestia

B attingere: quæ non quæreremus, nec saperemus, si possideremus. Subiicit etiam: Mortui enim estis, scilicet delictis non vobis, & vita vestra abscõdita est cũ Christo in Deo. Nõdum ergo apprehensa est, quæ abscondita est. Sic & Ioannes: Et nondum ait manifesta- *Ioan. 3.*
tum est, quid futuri simus. [186] Scimus quia si manifestauerit, similes eius erimus. Tanto abest vt simus iam quod nescimus: vtique sciturі si iam essemus. Adeò cõtemplatio est spei in hoc spatio per fidem, nõ repræsentatio: nec possessio, sed expectatio. De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas; Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: non ait *Gal. 5.*
tenemus. Iustitiç autem Dei dicit ex iudicio quo iudicabimur de mercede. Ad quam pẽdens & ipse, quum Philippensibus scribit, [187] Si quã, inquit, concurram in resurrectionem *Philip. 3.*
quæ est à mortuis, nõ quia iã accepi aut cõsummatus sum. Et vtique crediderat, & omnia sacramenta cognouerat, vas electionis, doctor Nationum, & tamẽ adiicit: Persequor au- *Act. 9.*
tem si adprehendam in quo sum adprehensus à Christo. Eo amplius: ego me, fratres, non *Philip. 3.*
puto adprehendisse, vnum planè, oblitus posteriorum [188] in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quam cõcurrerem: vtique in resuscitationem à mortuis, suo tamẽ tempore: sicut ad Galatas: Benè autem faciẽtes ne tæ- *Gal. 6.*
deat: tempore enim suo metemur. Sicut & ad Timotheũ de Onesiphoro: [189] Det illi Do- *2. Timot. 1.*
minus inuenire misericordiam in illo die. In quem diem ac tempus & ipsi præcipit [190] cu- *1. Timot. 6.*
stodire mandatum immaculatum, inreprehẽsibile, in apparentiam Domini Iesu Christi,

C quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potentator, & rex regnantium, & dominus dominantium, de Deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in Actis: [191] Pœniteat *Act. 3.*
itaque vos, & resipiscite ad abolenda delicta vestra, vt tempora vobis superueniãt refrigerij ex persona Dei, & mittat prædesignatum vobis Christum, quem oportet accipere cœlos adusque tempora exhibitionis omnium, quæ locutus est Deus, ore sanctorũ Prophetarum. [[192] Quæ hæc tẽpora, cum Thessalonicensibus disce. Legimus enim, [193] qualiter XXIIII.
conuersi sitis ab idolis, ad seruiendum viuo & vero Deo, & expectandũ è cœlis filiũ eius, *1. Thess. 1.*
quem suscitauit ex mortuis, Iesum. Et rursus: Quæ enim spes nostra vel gaudiũ vel exul- *1. Thess. 2.*
tationis corona, [194] quàm & vos coram Domino nostro Iesu Christo in aduentu ipsius? *1. Thess. 2.*
[195] Item: Coram Deo & patre nostro in aduentu Domini nostri Iesu Christi, cum vni- *1. Thess. 3.*
uersis sanctis eius. [196] De quorum dormitione minus mœrenda docens, simul & tempora resurrectionis exponit, dicens: Si enim credimus quòd Iesus mortuus sit & resurrexe- *1. Thess. 4.*
rit, sic & Deus eos qui dormierunt, per Iesum adducet cũ ipso. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini, quòd nos qui viuimus, qui remanemus in aduẽtum Domini nostri, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in iussu & in voce archangeli & tuba Dei descendet de cœlo, & mortui in Christo primi resurgent; deinde nos qui viuimus, simul cum illis tollemur in nubibus obuiã Domino in aẽtem, & ita semper cum Domino erimus. Quæ vox archangeli, quæ tuba Dei audita iam, nisi fortè in cubiculis hæreticorum? Nam etsi tuba Dei Euangelicus sermo dici potest, qui illos

iam vocaret, sed aut mortui erunt iam corporaliter, [197] vt resurrexerint, & quomodo D
viuunt? aut in nubes erepti, & quomodo hîc sunt? miserrimi reuera, vt Apostolus pro-
1.Cor.15. nuntiauit, [198] qui in ista tantùm vita sperantes habebuntur, excludendi, dum præri-
2.Tim.1. ac 2. piunt quod post illam repromittitur, [199] frustrati circa veritatem, non minus quàm Phy-
gellus & Hermogenes. Et ideò maiestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensuum, &
1.Thess.5. in ipsa ad Thessalonicenses Epistola suggerit: [200] De temporibus autem & temporũ spa-
tiis, fratres, nõ est necessitas scribẽdi vobis. Ipsi enim certissimè scitis quòd dies Domini
quasi fur nocte ita adueniet. Quum dicent, pax & tuta sunt omnia, tunc illis repentinus
2.Thess.2. insistet interitus. Et in secunda, pleniore sollicitudine ad eosdem: [201] Obsecro autem vos
fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & congregationem nostram ad illum,
ne citò cõmoueamini animo, neque turbemini, neque per spiritũ, neque per sermonem,
scilicet pseudoprophetarum, neque per epistolam scilicet pseudapostolorũ, ac si per no-
stram, quasi insistat dies Domini. Ne quis vos seducat vllo modo, quoniã nisi veniat ab-
scessio primò, huius vtique regni, & reueletur delinquentiæ homo, id est Antichristus, fi-
lius perditionis, quia aduersatur & superextollitur in omne quod Deus dicitur, vel reli-
gio, vti sedeat in tẽplo Dei, adfirmãs Deum se. Nónne meministis quòd cùm apud vos es-
sem, hæc dicebam vobis? Et nunc quid detineat scitis, ad reuelãdum eum in suo tempore.
Iam enim arcanum iniquitatis agitatur; tantùm qui nunc tenet teneat, donec de medio
fiat: [202] quis? nisi Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa Antichristũ su-
perducet, & tunc reuelabitur iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, &
euacuabit apparentia aduentus sui. Cuius est aduentus secũdum operationem satanæ in E
omni virtute & signis atque portentis mendacij, & in omni seductione iniustitiæ eis qui
XXV. pereunt. [[203] Etiam in Apocalypsi Ioannis ordo temporum sternitur, [a] quem Marty-
a Apoc.6. rum quoque animæ sub altari vltionem & iudicium flagitantes sustinere didicerunt, [b] vt
b Apoc.15. ac 16. priùs & orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, [c] & prostituta illa ciuitas à decem
regibus dignos exitus referat, [d] & bestia Antichristus cum suo Pseudopropheta certamẽ
c Apoc.17. à 8. Ecclesiæ Dei inferat, [e] atque ita diabolo in abyssum interim relegato, primæ resurrectio-
nis prærogatiua de soliis ordinetur: dehinc & igni dato, vniuersalis resurrectionis censura
d Apoc.19. de libris iudicetur. Quum igitur & status temporum vltimorum scripturæ notent, & to-
e Apoc.20. tam Christianæ spei frugem in exordio seculi collocent, apparet aut tunc adimpleri to-
tum quodcũque nobis à Deo repromittitur: & vacat quod hîc iam ab hæreticis vindica-
tur. [204] aut, si & agnitio sacramenti, resurrectio est, salua vtique illa creditur quæ in vlti-
mo prædicatur, & sequitur vt eo ipso quo hæc spiritalis vindicatur, illa corporalis præiu-
dicetur. quia si nulla tunc annuntiaretur, meritò sola hæc & tantummodò spiritalis vin-
dicaretur; quum verò & in vltimum tempus edicitur, corporalis agnoscitur, quia non &
tunc spiritalis annuntiatur. Cur enim iterum annuntiaretur resurrectio eiusdem condi-
tionis, id est spiritalis, quum aut nunc eam deceret expungi sine vlla differentia tempo-
rum, [205] aut tunc sub omni clausula temporum? Ita nobis magis competit etiam spirita- F
lem defendere resurrectionem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus exitu
XXVI. seculi. [[206] Vnum adhuc respondebo ad propositionem priorem allegoricarum scri-
pturarum, licere & nobis corporalem resurrectionem de patrocinio figurati proinde e-
loquij Prophetici vindicare. Ecce enim diuina in primordio sententia terram homi-
Gen.3. nem pronuntiando: Terra es, & in terram ibis, secundum substantiam scilicet carnis,
quæ de terra erat sumpta, & quæ prior homo fuerat appellata, [207] sicut ostendimus, dat
mihi disciplinam in carnem quoque interpretandi, si quid iræ vel gratiæ in terram
Deus statuit: quia nec propriè terra iudicio eius obnoxia est, quæ nihil boni seu ma-
Gen.4. li admisit, [208] maledicta quidem quæ hauserit sanguinem, sed & hoc ipsum in figuram
carnis homicidæ. Nam etsi iuuari seu lædi habet terra, id quoque propter hominem,
vt ille iuuetur, siue lædatur [209] per consistorij sui exitus, quo magis ipse pensabit, quæ pro-
pter illum etiam terra patietur. Itaque & quũ comminatur terræ Deus, carni potiùs cõ-
minari eum dicam: & quum quid terræ pollicetur, carni potiùs polliceri eum intelligam,
Psal.96. vt apud Dauid: [210] Dominus regnauit, exultet terra: id est, caro sanctorum, ad quam perti-
net regni diuini fructus. Dehinc subiungit: Vidit & concussa est terra. Mõtes sicut cera li-
Ioan.19. quefacti sunt à facie Domini, caro scilicet prophanorum. &: [211] Videbunt enim eum qui
confixerunt. Atque adeò si simpliciter de terra elemẽto vtrumque existimabitur pronũ-
tiatum, quomodo cõgruet & concuti & liquefieri eam à facie Domini, quo supra regnã-
te exul-

A te exultauit? Sic & apud Esaiam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligentur, quæ illam *Isai.1.*
manent in regno Dei reformatam & [212] angelificatā, & consecuturam quæ nec oculus vi-
dit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Alioquin satis vanum, vt ad obse- *1.Cor.2.*
quiū Deus fructibus agri, & cibariis vitæ huius inuitet, quæ etiā in religiosis & blasphe-
mis semel homini addicta conditione communicat, pluēs super bonos & malos, [213] & so- *Matth.5.*
lem suum emittens super iustos & iniustos. Felix nimirùm fides, si ea consecutura est, qui-
bus hostes Dei & Christi non modò vtuntur, verumetiam abutuntur, [214] ipsam conditio- *Rom.1.*
nem colentes aduersus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis deputabis, Domino
pronuntiante, ne in pane quidem victurū hominem. Sic Iudæi terrena solummodò spe- *Matth.4.*
rando, cœlestia amittunt, [215] ignorantes & panem de cœlesti repromissum, & oleum diui-
næ vnctionis, & aquam spiritus & vinum animæ vigorantis ex vite Christi. [216] Sicut & ip- *Exod.3.*
sam terram sanctam, Iudaicum propriè solum reputant, carnem potius Domini interpre-
tādam, quæ exinde & in omnibus Christū indutis sancta sit terra, verè sancta per incola- *Gal.3.*
tum spiritus sancti, verè lacte & melle manans, per suauitatem spei ipsius: verè Iudæa per
Dei familiaritatē. Non. n. qui in manifesto Iudæus, sed qui in occulto, vt & templum Dei *Rom.2.*
eadem sit & Hierusalem, audiens ab Esaia: [217] Exurge, exurge Hierusalē, induere fortitu- *Isai.51.*
dinem brachij tui; Exurge sicut in primordio diei, scilicet in illa integritate quæ fuerat an-
te delictum transgressionis. Quæ enim in eam Hierusalem voces eiusmodi competēt ex-
B hortationis & aduocationis, quæ occidit Prophetas, & lapidauit ad se missos, & ipsū po- *Matth.23.*
stremò Dominum suū cōfixit? Sed nec vlli omninò terræ salus repromittitur, quā opor- *Luc.13.*
tet cum totius mundi habitu præterire. Etiamsi quis audebit terram sanctam paradisum
potius argumentari, [218] quam etiam Patrum dici capiat, Adæ scilicet & Euæ: proinde & in *Gen.2.*
paradisum restitutio carni videbitur repromissa [219] quæ eum incolare & custodire sortita
est, vt talis illuc homo reuocetur qualis inde pulsus est. [[220] Habemus etiam vestimento- XXVII.
rum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apoc. Ioan. [221] Hi sunt, *Apoc.3. &*
ait, qui vestimenta sua non coinquinauerunt cum mulieribus, virgines scilicet significās, *14.*
& qui semetipsos castrauerunt propter regna cœlorū. Itaq; in albis erunt vestibus, id est, *Matth.19.*
in claritate, in nube carnis. & in Euangelio indumentum nuptiale sanctitas carnis agno- *Apoc.3.* *Matth.22.*
sci potest. Itaque Esaias docens quale ieiunium elegerit Dominus, quum subiicit de mer- *Isai.58.*
cede bonitatis, [222] Tunc, inquit, lumen tuum temporaneum erumpet, & vestimēta tua ci-
tiùs orientur: non subsericam vtique nec pallium, sed carnem volens accipi, ortum carnis
resurrecturæ de mortis occasu prædicauit. adeò nobis quoque suppetit allegorica defen-
sio corporalis resurrectionis. Nā & quū legimus: [223] Populus meus, introite in cellas pro-
mas quantulum, donec ira mea prætereat; sepulcra erūt cellæ promæ, in quibus paulisper
requiescere habebunt, qui in finibus seculi sub vltima ira per Antichristi vim excesserint.
Aut cur cellarum promarū potius vocabulo vsus est, & non alicuius loci receptorij, nisi *Isa.26.*
quia in cellis promis caro salita & vsui reposita seruatur depromenda illinc suo tempore?
C Proinde enim & corpora medicata condimentis sepulturæ, mausoleis & monumentis se-
questrantur, processura inde cùm iusserit Dominus. quod cùm ita intellegi congruat (&
quæ enim ab ira Dei cellariorum nos refugia seruabunt?) hoc ipso quo ait, donec ira præ-
tereat, quæ extinguet Antichristum, post iram ostendit processuram carnem de sepulcris,
in quæ ante iram fuerit illata. nam & de cellariis non aliud effertur, quàm quod infertur,
& post Antichristi eradicationem agitabitur resurrectio. [[224] Scimus autem sicut voci- XXVIII.
bus, ita & rebus prophetatum, tam dictis quàm & factis prædicatur resurrectio. [225] Quū *Exod.4.*
Moyses manum in sinum condit & emortuam profert, & rursus insinuat & viuidā expli-
cat, nónne hoc de toto homine portendit? siquidem trina virtus Dei [226] per illa trina signa *Ibidem.*
denotabatur cum suo ordine, primò diabolum serpentem quanquam formidabilem sub-
actura homini, dehinc carnem de sinu mortis retractura, atq; ita omnem sanguinem exe-
cutura iudicio. [227] De quo apud eundem Prophetē, [228] Quoniam & vestrū, inquit Deus, *Gen.9.*
sanguinē exquirā de omnibus bestiis, & de manu hominis, & de manu fratris exquiram
eū. Porrò nihil exquiritur nisi quod reposcitur: nihil reposcitur nisi quod & reddetur: &
vtique reddetur quod vltionis nomine reposcetur & exquiretur. neque enim vindicari
poterit quod omninò non fuerit. Erit autem dum restituitur, vt vindicetur. In carnē ita-
que dirigitur, quicquid in sanguinem prædicatur, sine qua nō erit sanguis. caro suscitabi-
tur, vt sanguis vindicetur. Sunt & quædam ita pronuntiata, vt allegoriæ quidem nubilo
careant, nihilominus tamen ipsius simplicitatis suæ sitiant interpretationem, [229] quale est

Isai.38. apud Esaiam: Ego occidã & viuificabo, certè postea quàm occiderit, viuificabit. Ergo per D
1.Reg.2. mortem occidens, per resurrectionem viuificabit. caro est autem quæ occiditur per mor-
tem; caro itaq; & viuificabitur per resurrectionem. certè si occidere, carni animã eripere
est, viuificare contrarium eius carni animam referre est, caro resurgat necesse est, cui ani-
XXIX. ma per occisionem erepta, referẽda est per viuificationem. [[230] Igitur si & allegoricæ scri-
pturæ, & argumenta rerum, & simplices voces [231] resurrectionẽ carnis, quanquam sine no-
minatione ipsius substantiæ subradiant, quanto magis quæ hanc spem in ipsas substantias
corporales spiritali mentione determinant, nõ erũt deducendæ in quæstionẽ? [232] Accipe
Ezech.37. Ezechielẽ: Et facta est, inquit, super me manus Domini, & extulit me in spiritu Dominus,
& posuit me in medio cãpi. is erat ossibus refertus, & circũduxit me super ea per circuitũ
& ecce multa super faciem cãpi, & ecce arida satis. Et ait ad me, Fili hominis, si viuẽt ossa
ista? Et dixi, Adonai Domine tu scis. Et ait ad me, Propheta in ossa hæc, & dices, Ossa ari-
da audite sermonẽ Domini. Hæc dicit Dominus Adonai ossibus istis: Ecce ego affero in
vos spiritũ, & viuetis, & dabo in vos spiritum, & reducã in vos carnes. circumdabo vobis
cutẽ, & dabo in vos spiritũ, & viuetis, & cognoscetis quòd ego Dominus. Et prophetaui
secundũ præceptum; & ecce vox dum propheto, & ecce motus, & accedebant ossa ad os-
sa. Et vidi, & ecce super ossa nerui & caro ascẽdit, & circũpositæ sunt eis cutes, & spiritus
in eis nõ erat. & ait ad me: Propheta ad spiritũ fili hominis; propheta, & dices ad spiritũ:
Hæc dicit Dominus Adonai: A quatuor ventis veni spiritus: & spira in istis interẽptis, &
viuant. Et prophetaui ad spiritũ sicut præcepit mihi, & introiuit in eã spiritus, & vixerũt E
& constiterunt super pedes suos valentia magna satis. Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista
omnis domus Israël est. Ipsi dicũt: Exaruerũt ossa nostra, & periit spes nostra, auulsi su-
mus in eis. Propterea proph. ad eos: Ecce ego patefacio sepulcra vestra, & euehã vos de
sepulcris vestris populus meus, & inducã vos in terram Israëlis, & cognoscetis quòd ego
Dominus aperuerim sepulcra vestra, & eduxerim vos de sepulcris vestris populus meus,
& dabo in vos spiritum & viuetis, & requiescetis in terra vestra, & cognoscetis quòd ego
XXX. Dominus locutus sim, & fecerim, dicit Dominus. [[233] Hanc quoque prædicationẽ scio
qualiter cõcutiãt in allegoriæ argumẽtationẽ: quia dicẽdo, Ossa ista omnis domus Israël
est, in imaginem ea fecerit Israël, & à propria conditione trãstulerit: atque ita figuratã esse
non veram resurrectionis prædicationem. Statum enim Iudæorũ deformari quodã mo-
do emortuum & exaridum & dispersum in cãpo orbis. Itaque & imaginẽ resurrectionis
in illum allegorizari, quia recolligi habeat & recõpingi os ad os, id est tribus ad tribũ, &
populus ad populum, & recorporari carnibus facultatũ & neruis regni: atq; ita de sepul-
cris, id est, de habitaculis captiuitatis tristissimis atq; teterrimis educi, [234] & refrigerij no-
mine respirare, & viuere exinde in terra sua Iudæa. & quid post hæc? morietur sine dubio.
& quid post mortẽ? nulla, opinor, resuscitatio, si nõ hęc erit ipsa quæ Ezechieli reuelatur.
Sed enim & aliàs prædicatur resurrectio; ergo & hæc erit: & temerè in statũ eã Iudaicarũ
rerum conuertũt. Aut si alia est illa quam defendimus, nihil mea interest, dũ sit & corpo-
rum resurrectio, sicut & rerum Iudaicarũ. Deniq; hoc ipso quòd recidiuatus Iudaici sta- F
tus de recorporatione & readunatione ossuũ figuratur, id quoque euenturũ ossibus pro-
batur. Nõ enim posset de ossibus figura cõponi, si nõ idipsum & ossibus eueturum esset.
[235] Nam etsi figmẽtum veritatis in imagine est, imago ipsa in veritate est sui, necesse est es-
se prius sibi, quo alij configuretur. De vacuo similitudo non cõpetit: de nullo parabola nõ
cõuenit. Ita oportebit ossuum quoque credi reuisceratiouem & respiratione qualis dici-
tur, de qua possit exprimi Iudaicarum rerum reformatio qualis affingitur. Sed magis reli-
giosum est veritatem de suæ auctoritate simplicitatis defendi, quã sensus diuinæ proposi-
tionis expostulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret hæc visio, statim reuelato situ ossuum
subiecisset: Ossa ista omnis domus Israël est, &c. deinceps. At cùm ostẽsis ossibus, de pro-
pria spe eorum qui obloquitur, nõdũ nominato Israële, & fidẽ tẽtat Prophetæ: Fili homi-
nis, si viuent ossa hæc, vt & ille responderet, Domine tu scis: nõ vtique Deus Prophetæ fi-
dem de ea re tentasset, quę futura nõ esset, quam nunquam Israël audisset, quam credi nõ
oporteret: sed quoniam prædicabatur quidẽ resurrectio mortuorum, Israël verò pro sua
incredulitate diffidens scandalizabatur: & aspiciens habitũ senescentis sepulturæ despe-
rabat resurrectionem, vel non in eam potius animum dirigebat, sed in circunstãtias suas:
idcircò Deus & Prophetam quasi & ipsum dubium pręstruxit ad cõstantiam prædicatio-
nis, reuelato ordine resurrectionis, & populo id credendum mãdauit, quod Prophetæ re-
uela-

A uelauit, ipsos dicens esse ossa quæ erãt resurrectura, qui nõ credebãt resurrectura. Deniq; in clausula, Et cognoscetis, inquit, quòd ego Dominus locutus sim, & fecerim: id vtiq; facturus, quod fuerat locutus. ceterùm nõ id facturus quod locutus, si aliter facturus quàm
locutus. [[236] Planè si & populus allegoricè mussitaret ossa sua arefacta, & spem suam per- XXXI.
ditam, dispersionis exitu querulus, meritò videtur & Deus figuratã desperationem figurata promissione consolatus. Sed quum dispersionis quidem iniuria nõdum populo accidisset, resurrectionis verò spes apud illũ sępissimè cecidisset, manifestus est de corporũ interitu labefactãs fiduciam resurrectionis: ita & Deus eam restruebat fidẽ quam populus destruebat. Quanquam etsi aliqua præsentium rerũ tunc conflictatione mœrebat Israël, non idcircò in parabola accipienda esset reuelationis intẽtio, sed in testationem resurrectionis, vt in illã spem erigeret illos æternæ scilicet salutis & necessarioris restitutionis, &
auerteret à respectu præsentiũ rerũ. Ad hoc enim & alibi Prophetes: [237] Exibitis de sepul- *Malach. 4.*
cris veluti vituli de vinculis soluti, & cõculcabitis inimicos. Et rursum: [238] Gaudebit cor *Isai. 66.*
vestrũ, & ossa vestra velut herba orietur: quia & herba de dissolutione & corruptela seminis reformatur. In summa, si propriè in Israëlis statum resurgẽtium ossuum imago cõtenditur, cur etiam non Israëli tantummodò, verùm & omnibus gentibus eadem spes annũtiatur, & recorporandarum & redanimandarum reliquiarũ, & de sepulcris exuscitando-
rum mortuorum? De omnibus enim dictũ est: [239] Viuent mortui, & exurgẽt de sepulcris: *Isai. 26.*
B ros enim qui à te est, medela est ossibus eorum. Item alibi: [240] Veniet adorare omnis caro *Isai. 66.*
in conspectu meo, dicit Dominus. Quando? quum præterire cœperit habitus mũdi huius.
Suprà enim, quemadmodum cœlum nouũ & terra noua, quæ ego facio in cõspectu meo, *Ibidem.*
dicit Dominus, ita stabit semen vestrum. Tũc ergo quod subiicit, implebitur. Et exibũt,
vtique de sepulcris, & videbunt artus eorum qui impiè egerũt, quoniam vermis illorum *Matth. 9.*
non decidet, & ignis eorum non extinguetur: & erunt conspectui omni carni, scilicet quę
resuscitata & egressa de sepulcris Dominum pro hac gratia adorabit. [[241] Sed ne solũmo- XXXII.
dò eorum corporũ resurrectio videatur prædicari, quæ sepulcris demandãtur, [242] habes
scriptum: Et mandabo piscibus maris, & eructuabunt ossa quæ sunt comesta, & faciã cõ- *Apoc. 3.*
paginem ad compaginem, & os ad os. Ergo, inquis, & pisces resuscitabũtur, & ceteræ be-
stiæ & alites carniuoræ, vt reuomãt quos comederũt: quia & apud Moysen legis exquiri *Gen. 9.*
sanguinem de omnibus bestiis? Nõ vtique. Sed idcircò nominãtur bestię & pisces in redhibitione carnis & sanguinis, quò magis exprimatur resurrectio etiã deuoratorũ corporum, quum de ipsis deuoratoribus exactio edicitur. [243] Puto autem huius quoque diuinæ potestatis documentum idoneũ Ionam, quum incorruptus vtraque substãtia carne atq; anima de aluo piscis euoluitur: & vtiq; triduo concoquendæ carni viscera ceti, suffecisset [244] quàm capulum, quàm sepulcrum, quàm senium requietæ atque reconditæ alicuius sepulturæ. [245] Saluo eo quòd & bestias, feros in Christianum vel maximè nomen homines, vel ipsos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus sanguis exigetur per vltionẽ pẽ-
C sandã. Quis ergo discendi magis affinis, quàm præsumendi, & credendi diligẽtior, quàm *Gen. 9.*
contendendi, & diuinæ potius sapientiæ religiosus, quàm suæ libidinosus, audiẽs aliquid à Deo destinatũ in carnes, & cutes, & neruos, & ossa, aliud quid hæc cõmẽtabitur, quasi non in hominem destinetur, quod in istas substãtias prædicatur? Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, nõ seueritas iudicij, nõ quodcũque est resurrectio: aut si in hominẽ destinatur, necesse est in eas substãtias destinetur, ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiam de argutissimis istis demutatoribus ossuũ, & carnium, & neruorum & sepulcrorum requiro, cur si quando in animam quid pronũtiatur, nihil aliud animam interpretantur, nec transfigurant eam in alterius rei argumẽtũ. Quũ verò in aliquam speciem corporalem quid edicitur, omnia potius asseuerãt, quàm quod nominatur. Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si nõ & animalia, ergo nec corporalia. Tã enim corpus homo, quàm & anima, vt nõ possit altera species admittere ænigma-
ta, altera excludere. [[246] Satis hæc de Prophetico instrumento, ad Euangelia nũc prouo- XXXIII.
co, hîc quoque occursurus priùs eidem astutiæ eorum, qui proinde & Dominũ omnia in
parabolis pronuntiasse contendũt, quia scriptũ est: Hæc omnia locutus est Iesus in para- *Matth. 13.*
bolis, & sine parabola non loquebatur ad illos, scilicet Iudæos. [247] Nã & discipuli: Qua- *Ibidem.*
re, aiunt, in parabolis loqueris? & Dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, vt videntes nõ videant, & audientes non audiãt, secũdũ Esaiam. Quòd si ad Iudæos in parabolis, iam non ad omnes: si non ad omnes in parabolis, iam nõ semper, nec omnia parabolæ, sed quædam & ad quosdam. Ad quosdam autem dum ad Iudæos. Nonnũquam planè &

Luc. 18. ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, cōsidera. Dicebat autem & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia nō notaretur quum parabolā loquebatur, si ita D
Matth. 13. semper loquebatur: [244] & tamē nullam parabolam non aut ab ipso inuenias edisseratā; vt
Luc. 18. de seminatore in verbi administratione, aut à commentatore Euangelij præluminatā; vt iudicis superbi & viduæ instantis ad perseuerantiā orationis; aut vltrò coniectandam, vt
Luc. 13. arboris fici dilatæ in spem, ad instar Iudaicæ infructuositatis. Quòd si nec parabolæ obūbrant Euangelij lucem, tanto abest vt sentētiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter quàm sonant sapiant. Definitionibus autē & sentētiis Dominus edicit, siue iudiciū,
Matth. 11. siue regnū Dei, siue resurrectionē: [245] Tolerabilius erit, inquit, Tyro & Sidoni in die iu-
Matth. 10. dicij. &, Dicite illis quòd appropinquauerit regnū Dei. &, Retribuetur tibi in resurrectio-
Luc. 14. ne iustorum. Si nomina absoluta sunt rerū, id est iudicij & regni Dei, & resurrectionis, vt nihil eorum in parabolam comprimi possit, nec ea in parabolas compellātur, quæ ad dispositionem & transactionem, & passionē regni, iudicij, & resurrectionis prædicātur: atq; ita corporalia defendētur, vt corporalibus destinata, id est nō spiritalia, quia nō figurata. [246] Nam & ideò præstruximus tā corpus animæ quàm & carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pēsandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrās figurarum, corporalitatem carnis excludat: quum vtrâque participem & regni, & iudicij, & resurrectionis oporteat credi: & nūc eò pergimus, vti corporalitatē carnalem propriè demōstremus à Domino significari in omni resurrectionis mētione, salua animali, quā &
XXXIIII. ipsam pauci receperunt. [[247] Imprimis cùm ad hoc venisse se dicit, vti quod periit saluū fa- E
Luc. 19. ciat. Quid dicas perisse? hominem sine dubio. Totúmne an ex parte? vtique totum. Siquidem transgressio quæ perditionis humanæ causa est, tam animæ instinctu ex cōcupiscētia, quàm & carnis actu ex degustatione commissa, totum hominem elogio trāsgressionis inscripsit, atque exinde meritò perditionis impleuit. Totus itaque saluus fiet, qui periit to-
Luc. 15. tus, delinquendo totus: nisi si & ouis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuocatur. Nā si caro quoque eius cū anima (quod pecus totum est) humeris boni pastoris aduehitur, ex vtraque vtique substantia restituendi hominis exēplum est. Aut quàm indignū Deo, dimidium hominem redigere in salutem, penè minus facere, quum etiā secularium principum plena semper [248] indulgētia vindicetur. Diabolus validior in hominis iniuriā intelligitur, totum eum elidens: Deus infirmior renuntiabitur, non totum eum releuans.
Rom. 5. Atquin & Apost. suggerit: Vbi delictum abūdauerit, illic gratiam superabundasse. Quomodo denique saluus habebitur, qui poterit & perditus dici? carne scilicet perditus, anima verò saluus: nisi quòd iā & anima in perdito cōstituatur necesse est, vt salua effici possit. id enim saluū effici oportebit, quod perditū fuerit. [249] Porrò autē recipimus animæ im-
Matth. 10. mortalitatem, vt perdita non in interitum credatur, sed in suppliciū, id est in gehennam. Et si ita est, iam nō animam spectabit salus saluā, scilicet sua natura per immortalitatem, sed carnem potius, quam interibilem constat apud omnes. Aut si & anima interibilis, id est nō immortalis quod & caro, iam & carni forma illa ex æquo proficere debebit, proinde mortali & interibili, qua id quod perit, saluum facturus est Dominus. Nolo nūc [250] cō- F
tentioso fune deducere, hac, an illac hominē perditio depostulet, dum vtrinque eū salus destinet, in ambas substantias peræquata. Ecce enim ex quacunque substantia hominem perisse præsumpseris, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua nō perit, & saluus nihilominus fiet ex qua perit. Habes totius hominis restitutionem, dum & quodcūq; eius perit, saluum facturus est Dominus: & quodcunque non perit, vtique nō erit perditurus. Quis vltra de vtriusque substantiæ securitate dubitauit, quum altera salutem cōsecutura
Ioan. 6. sit, altera amissura eam nō sit? Et tamē adhuc sensum rei exprimit Dominus: [251] Ego, dicēs, veni non vt meā, sed vt patris qui me misit, faciam volūtatem. Quā oro te? vt omne quod dedit mihi, non perdam ex eo quicquā, sed resuscitem illud in nouissima die. Quid à patre Christus acceperat, nisi quod & induerat? hominē sine dubio, carnis animæque texturā. Neutrum ergo eorū quæ accepit, perire patietur: immò nec quicquam vtriusque, immò nec modicum. quòd si modicum caro, ergo nec carnem, quia nec modicū, nec quicquā, quia nec quicquam. Atquin si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam nō modicū
Ibidem. patietur perire de homine, sed prò tanta dixerim parte propè totū. Ingerēs amplius: Hæc est patris voluntas, vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitā æternā: & suscitem illum nouissima die: [256] plenitudinem exstruit resurrectionis. [257] Distribuit enim vtrique substātiæ per officia propriam mercedem salutis, & carni per quam filius aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, à quibus Christus vi-

A stus videbatur. Sit planè ita, vt & ad nos eadem spes inde manauerit. Nam si vidētibus & idcircò credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atq; animæ, multò magis nobis. [258] Feliciores enim (inquit) qui non viderunt & credunt: quando etsi illis negaretur carnis resurrectio, certè fœlicioribus cōpetisset. Quomodo enim fœlices, si ex parte perituri? [[259] Sed & præcipit, eum potius timēdum, [260] qui corpus & animam occidat in gehennā, XXXV.
id est Dominū solū, nō qui corpus occidant, animę autem nihil nocere possint, id est hu- *Matth.10.*
manas potestates. Adeò hîc & anima immortalis natura recognoscitur, quæ nō possit occidi ab hominibus: & carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio, atque ita resurrectionem quoque mortuorum carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata nō poterit occidi. Sed quoniam & hîc de interpretatione corporis quæstio cauillatur, ego corpus hominis nō aliud intellegam, quàm omnem istam struem carnis, quoquo genere materiarū cōcinnatur atque variatur, quod videtur, quod tenetur, quod deniq; ab hominibus occiditur. Sic & parietis corpus non aliud admittam quàm cæmēta, quàm saxa, quàm lateres. Siquis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, reuelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictum. Itē si animę corpus opponit, vacabit astutia. Cùm enim vtrumque proponitur, corpus atque animam occidi in gehennā, distinguitur corpus ab anima, & relinquitur intellegi corpus id quod in prōptu sit, caro scilicet: quæ sicut occidetur in gehennā, si non magis à Deo timuerit occidi: ita & viuificabitur in vitam æternā, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atq; animæ in
B gehennam, ad interitum & finem vtriusque substantiæ arripiet, non ad suppliciū, (quasi consumendarum, non quasi puniendarum) recordetur ignem gehēnę æternū prędicari, in pœnam æternam, & inde æternitatem occisionis agnoscat, propterea humanæ vt tēporali prætimendam. Tunc & æternas substātias credet, quarum æterna sit occisio in pœnā. Certè cùm post resurrectionem corpus cum anima occidi habeat à Deo in gehennā, satis de vtroq; cōstabit, & de carnali resurrectione, & de æterna occisione. Absurdissimū alioquin si idcircò resuscitata caro occidatur in gehennā, vti finiatur, quod & nō resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur ne sit, cui non esse iam euenit. Eidem nos spei fulciēs, passerum quoque subiungit exemplum, [261] quòd ex duobus nō cadat alter in terram sine Dei voluntate: vt & carnem quæ ceciderit in terrā, proinde credas & resurgere posse per eiusdem Dei volūtatem. Nam etsi passeribus hoc non licet, sed nos multis passeribus antistamus, eo quòd cadētes resurgamus. Quorum deniq; capillos capitis omnes numeratos affirmans, saluos vtique repromittit. Perituros enim quæ ratio in numerū redegisset?
nisi quia hoc est, vt omne quod pater mihi dedit, non perdam ex eo quicquam: id est, nec *Ioan.6.*
capillum: sicut nec oculum, nec dentem. Ceterùm vnde erit fletus & dentium frendor in *Matth.8.*
gehenna, nisi ex oculis & dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam, & detruso *Matth.13.* *Matth.8.*
[262] in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta. Siquis in nuptiis minus *Matth.22.*
dignis operibus fuerit indutus, cōstringendus statim manibus & pedibus, vtpote qui cum *Matth.8.*
C corpore surrexerit. Sic ergo & recūbere ipsum in Dei regno, & sedere in thronis duodecim Christi, & assistere tunc ad dexteram vel sinistram, & edere de ligno vitæ, corporalis *19.*
dispositionis fidelissima indicia sunt. [[263] Videamus nunc an & Sadducæorum versutiam XXXVI
elidens, nostram magis sententiā erexerit. Causa opinor quęstionis, fuit destructio resur- *Apoc.2.*
rectionis. Siquidem Sadducæi neque animæ, neque carnis admittunt salutem: & ideò, ex *Matth.20.*
qua vel maximè specie Resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati *Matth.22.*
suo accommodauerunt: [264] de carnis scilicet obtētu nupturæ nécne post resurrectionem,
sub eius mulieris persona, quæ septem fratribus nupta, in dubio haberetur, cui eorū restitueretur. *Ibidem.*
Porrò seruentur sensus tam quęstionis quàm respōsionis, & cōtrouersiæ occursum est. Si enim Sadducęi quidem respuebant resurrectionem, Dominus autem eam cōfirmabat, & scripturarum ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionē prædicassent, & virtutis Dei incredulos, idoneæ vtique mortuis resuscitandis, postremò subiiciēs, [265] Quoniam autem mortui resurgant: sine dubio & confirmando esse quod negabatur, id est resurrectionem mortuorum apud Deum viuorum, talem quoque eam cōfirmabat
esse, qualis negabatur, vtriusque scilicet substātiæ humanæ. Neque enim si nupturos tūc *Luc.20.*
negauit, ideò nec resurrecturos demōstrauit. Atquin filios resurrectionis appellauit, per
eā quodammodò nasci habentes, postquā nō nubēt, sed resuscitati: similes enim erūt an- *Matth.22*
gelis, quâ non nupturi, quia nec morituri, sed quâ transituri in statū angelicum, per indu- *1.Cor.15.*
mentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitatæ tamen, demutationē. Ceterùm nec quæreretur, nupturi, siue morituri nécne rursus essemus, si non eius vel maximè

substãtiæ testitutio in dubium vocaretur, quæ propriè & morte & nuptiis fungitur, id est
carnis. Habes igitur Dominum confirmantem aduersus hæreticos Iudęorũ, quod & nũc D
XXXVII. negatur apud Sadducæos Christianorũ, solidam resurrectionem. [267] Sic etsi carnem ait
Ioan.6. nihil prodesse, ex materia dicti dirigẽdus est sensus. Nam quia durum & intolerabilẽ exi-
stimauerũt sermonẽ eius, [268] quasi verè carnem suam illis edẽdã determinasset, vt in spiri-
tu disponeret statũ salutis, præmisit: Spiritus est qui viuificat. Atque ita subiunxit: Caro
Ibidem. nihil prodest, ad viuificãdum scilicet. Exequitur etiam quid velit intellegi spiritũ: Verba
Ibidem. quæ locutus sum vobis, spiritus sunt, vita sunt. sicut & suprà: Qui audit sermones meos, &
Ioan.5. credit in eum qui me misit, habet vitam æternam, & in iudiciũ nõ veniet, [269] sed trãsit de
Ioan.6. morte in vitã. Itaque sermonem constituens viuificatorẽ, quia spiritus & vita sermo, eũ-
dem etiam carnẽ suam dixit; quia & sermo caro erat factus, proinde in causam vitæ appe-
tendus, & deuorãdus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerẽdus. [270] Nã & pau-
lò antè carnem suam, panem quoque cœlestem pronũtiarat, vrguens vsquequaq; per al-
legoriam necessariorum pabulorum, memoriam patrũ, qui panes & carnes Ægyptiorum
præuerterant diuinæ vocationi. Igitur cõuersus ad recogitatus illorum, quia senserat di-
spergendos, Caro, ait, nihil prodest. Quid hoc ad destruẽdam carnis resurrectionẽ? quasi
nõ liceat esse aliquid, quod etsi nihil prosit, aliud tamẽ ei prodesse possit. Spiritus prodest,
viuificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaque secũdũ nos magis colloca-
uit vtriusque propositionem. Ostendens enim quid prosit, & quid non prosit, pariter illu-
Ioan.5. minauit quid cui prosit, spiritum scilicet carni mortificatæ viuificatorẽ. [271] Veniet enim E
hora, inquit, quum mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuẽt. Quid mortuũ
nisi caro, & quid vox Dei, nisi sermo, & quid sermo, nisi spiritus? Meritò carnẽ resuscitatu-
rus quod factus est ipse, & ex morte quã passus est ipse, & ex sepulchro quò illatus est ipse.
Ibidem. Denique quũ dicit: Ne miremini quòd veniet hora in qua omnes qui in monumẽtis sũt,
audient vocẽ filij Dei, & procedent: qui bona fecerunt, in vitæ resurrectionẽ, qui mala, in
resurrectionẽ iudicij: nemo iã poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis
nisi corpora & carnem: quia nec ipsa monumenta aliud quàm cadauerũ stabula. Siquidẽ
& ipsi homines veteres, id est peccatores, id est mortui per ignorãtiã Dei, quos monumẽ-
ta intelligendos argumentantur hæretici, de monumentis processuri in iudicium, apertè
XXXVIII. prædicantur. Ceterùm quomodo de monumentis monumẽta procedent? [272] Post dicta
Matth.9. Domini, facta etiã eius quid sapere credamus de capulis, de sepulchris mortuos resuscitã-
Luc.7. tis? Cui rei istud? Si ad simplicẽ ostẽtationem potestatis, aut ad præsentẽ gratiam redani-
Ioan.11. mationis, nõ adeò magnũ illi, denuò morituros suscitare. [273] Enimuerò si ad fidẽ potius
sequestrandã futuræ resurrectionis, ergo & illa corporalis præscribitur de documenti sui
forma. Nec sustinebo dicentes, idcircò tũc resurrectionem animæ soli destinatam, in car-
nem quoque præcucurrisse, quia nõ potuisset aliter ostendi resurrectio animæ inuisibilis,
nisi per visibilis substantiæ resuscitationem; malè Deum norunt, qui nõ putãt illum pos-
Apocal.6. se, quod non putant, & tamẽ sciunt potuisse, si instrumentũ Ioãnis norũt. Qui enim ani-
mas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes cõspectui subdidit, posset vtique & re- F
surgẽtes oculis exhibere sine carne. At ego Deum malo decipere nõ posse, de fallacia so-
lummodò infirmũ, ne aliter documẽta præmisisse quàm rẽ disposuisse videatur: immò ne
si exemplũ resurrectionis sine carne nõ valuit inducere, multò magis plenitudinẽ exem-
pli in eadem substãtia exhibere nõ possit. Nullum verò exemplũ maius est eo, cuius exẽ-
plum est. Maius est autem, si animæ cum corpore resuscitabũtur in documẽtum sine cor-
pore resurgendi, vt tota hominis salus dimidiæ patrocinaretur: quando exemplorũ cõdi-
tio illud potius expeteret quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionẽ, velut
gustum carnis etiam resurrecturæ suo in tempore. Atque adeò secũdum nostrã veri exi-
stimationem, exempla illa mortuorum à Domino suscitatorum, cõmendabant quidem
& carnis & animæ resurrectionem, ne cui substãtiæ negaretur hoc donũ, quæ tamẽ exẽ-
pla eo minus aliquid ædebant (nõ enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortẽ
XXXIX. aliam suscitabantur) quàm ædiderit Christus. [274] Resurrectionẽ Apostolica quoque in-
strumenta testantur. nam & Apostolis nullum aliud negotium fuit dũtaxat apud Israẽlẽ,
quàm veteris Testamẽti resignandi, & noui consignãdi, & potius iam Dei in Christo cõ-
cionandi. Ita & de resurrectione nihil noui intulerunt, nisi quòd & ipsam in gloriam
Christi annuntiabãt, de cetero simplici & nota iam fide receptam sine vlla qualitatis quę-
stione, solis refragantibus Sadducæis: adeò facilius fuit negari in totum mortuorum re-
surrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub tribus
inter

A inter Sadducæos & Pharisæos fidei suæ professorē: [175] Viri, inquit, fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum, de spe nunc & de resurrectione iudicor apud vos: vtique communi, ne quia iam trāsgressor legis videbatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione, ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita quam nolebat videri rescindere fidem resurrectionis, vtique confirmabat secūdum Pharisæos, respuēs negatores eius Sadducæos. [176] Proinde & apud Agrippam nihil se ait proferre, citra quàm Prophetæ annunciassent. Ergo seruabat resurrectionem quoque qualem Prophetæ annunciarant. Nam & de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaque talem prędicabat, qualē & Pharisæi susceperant, & Dominus ipse defenderat, & Sadducæi ne talem quoque crederent, in totum esse noluerant. [177] Sed nec Athenienses aliam intellexerant à Paulo portēdi. denique irriserant, non irrisuri omninò, si animæ solius restitutionem ab eo audissent. Suscepissent enim vernaculæ suæ Philosophiæ frequētiorem præsumptionem. At vbi nationes præconium resurrectionis inauditę retrò ipsa nouitate cōcussit, & digna incredulitas rei tantæ quæstionibus fidem torquere cœpit, tunc & Apostolus [178] per totum penè instrumentum fidem huius spei corroborare curauit, & esse eam ostendens, & nondum transactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem. [[179] Nihil autē mirum, si & ex ipsius instrumento captentur argumēta, [180] quū oporteat hæreses esse, quę esse nō possent, si non & perperàm scripturæ intellegi possent. Nactę denique hæreses duos homines ab Apostolo æditos, interiorē, id est animā, & exteriorē, id est carnē: salutē quidē animæ, id est interiori homini: exitiū verò carni, id est exteriori adiudicauerūt: quia scriptū sit Corinthiis: Nam etsi homo noster exterior corrūpitur, [181] sed interior renouatur de die & die. Porrò nec anima per semetipsam homo, quę figmēto iā homini appellato postea inserta est: nec caro sine anima homo, quę post exiliū animæ cadauer inscribitur. Ita vocabulum homo consertarum substantiarum duarum quodammodò fibula est, sub quo vocabulo non possunt esse nisi cohærentes. Porrò Apostolus interiorem hominem non tam animam quàm mentem atque animum intellegi mauult, id est, non substantiam ipsam, [182] sed substantiæ saporem. Siquidem Ephesiis scribens, [183] in interiorem hominem habitare Christum, [184] sensibus vtique intimandum Dominum significauit. Denique adiunxit: per fidem, &: in cordibus vestris, &: in dilectione. Fidem quidē & dilectionē, nō substantiua animæ ponens, sed conceptiua. In cordibus autem dicens, quæ substantiua sunt carnis; iam & ipsum interiorem hominem carni deputauit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominem corrumpi allegarit, interiorem verò renouari de die ac die. Nec illam corruptelam carnis affirmes, quam ex die mortis in perpetuum defectura patiatur: sed quam in istius vitæ spatio ante mortem & vsque ad mortem vexationibus & pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam & homo interior hîc vtique

C renouari habebit per suggestum spiritus, proficiens fide & disciplina de die ac die: non illic, id est non post resurrectionem: vbi non vtique de die ac die renouari habemus, sed semel ad summam. De sequentibus disce: [185] Quod enim ad præsens est, inquit, temporale & leue pressuræ nostræ per supergressum æternum gloriæ pondus perficiet in nobis, non intuentibus quæ videntur, id est passiones, sed quæ non videntur, id est mercedes. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ verò non videntur, æterna sunt. Pressuras enim & læsuras, quibus corrumpitur homo exterior, vt leues & temporales, idcircò contemnendas affirmat, præferens mercedum æternarum inuisibilium & gloriæ pondus in compensationem laborum, quos hîc caro patiendo corrumpitur. Adeò non illa est corruptio, quam in perpetuum carnis interitum, ad resurrectionem expellendam exteriori homini asscribunt. Sic & alibi: [186] Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur. Reputo enim non dignas esse passiones huius temporis, ad futuram gloriam, quæ in nos habet reuelari. Et hîc minora ostendit incommoda præmiis suis. Porrò si per carnem compatimur, cuius est propriè passionibus corrumpi, eiusdem erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeò carni asscribit pressurarum proprietatem, [187] vt & suprà dicat: Quum venissemus autem in Macedoniam, nullam remissionem habuit caro nostra. Dehinc vt & animæ daret compassionem: [188] In omnibus, inquit, compressi. Extrinsecus pugnæ, debellantes scilicet carnem: intrinsecus timor, affligans scilicet animam. Adeò etsi

Act. 23.
Act. 26.
Gen. 9.
Act. 17.
XI.
B
2. Cor. 4.
Ephes. 3.
2. Cor. 4.
Ibidem.
Rom. 8.
2. Cor. 7.

corrumpitur homo exterior, non vt amittens resurrectionem, sed vt sustinens vexatio- D
nem corrumpi intellegetur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglo-
rificari, sicut & compari. Secundum collegia laborum, consortia etiam decurrant ne-
XLI. cesse est præmiorum. [[289] Eandem adhuc sententiam exequitur, remunerationes vexatio-
2.Cor.5. nibus præferens. [290] Scimus enim, inquit, quoniam etsi terrena domus nostra huius taber-
naculi dissoluatur, habemus domum non manufactam æternam in cœlis, id est, per hoc
quòd dissoluetur caro nostra per passiones, domiciliũ cõsecuturi sumus in cœlis. Memi-
Matth.5. nerat Euangelicæ definitionis: Beati qui persecutionem patiũtur propter iustitiam, quia
illorum est regnum cœlorum. Non tamen carnis restitutionem negauit, si compensatio-
nem mercedis opposuit, cùm ipsi compensatio debeatur, cui dissolutio deputatur, scilicet
carni. Sed quia domum dixerat, carnem, elegãter voluit & in mercedis comparatione vo-
cabulo domus vti, ipsi domui quæ dissoluetur per passionẽ, meliorem domum repromit-
Ioan.14. tens per resurrectionem. Nam & Dominus multas mansiones quasi domus, apud patrem
repromittit. Quanquam & de domicilio mundi potest intellegi, quo dissoluto æterna se-
des repromittatur in cœlis: quia & quæ sequuntur, ad carnem manifestè pertinẽtia, ostẽ-
dunt priora non ad carnem pertinere. Diuisionem enim facit Apostolus, quum subiicit:
2.Cor.5. [291] Nã & in hoc ingemiscimus; domicilium nostrum, quod de cœlo est, superindui deside-
rantes; siquidem exuti non nudi inueniamur, id est, antè volumus superinduere virtutem
cœlestem æternitatis, quàm carne exuamur. Huius enim gratię priuilegium illos manet,
qui ab aduentu Domini deprehẽdentur in carne, & propter duritias temporũ Antichri-
sti merebuntur compendio mortis per demutationem expunctæ concurrere cum resur- E
1.Thess.4. gentibus, sicut Thessalonicensibus scribit. Hoc enim dicimus vobis in sermone Domini,
quòd nos qui viuimus, qui remanemus in aduentu Domini, non præueniemus eos qui
dormierunt. [292] Quoniã ipse Dominus in iussu & voce archangeli & in tuba Dei descẽ-
det de cœlo, & mortui in Christo resurgent primi. Dehinc nos cũ ipsis simul rapiemur in
XLII. nubibus obuiam Domino in aëra, & ita semper cum Domino erimus. [[293] Horum demu-
1.Cor.15. tationẽ ad Corinthios dedit, dicens: [294] Omnes quidem resurgemus, non autem omnes
demutabimur, [295] in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouissima tuba: Sed illi scili-
cet soli qui inuenientur in carne. [296] Et mortui, inquit, resurgent, & nos demutabimur.
Hac ergo priùs dispositione prospecta, reliqua reuocabis ad superiorem sensum. Nam
2.Cor.5. quum adiicit, Oportet enim corruptiuum istud induere incorruptelam, & mortale istud
induere immortalitatẽ; hoc erit illud domicilium de cœlo, [297] quod gemẽtes in hac car-
ne superindui desideramus, vtique super carnem in qua deprehẽdemur, quia grauari nos
ait, qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, vti deuoretur
mortale à vita: scilicet dum demutatur, superinduendo quod est de cœlis. Quis enim non
desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem, & continuare vitam lucrifa-
Matth.5. cta morte per vicariam demutationẽ, ne inferos experiatur, vsque nouissimum quadran-
tem exacturos? Ceterùm demutationem etiam post resurrectionem consecuturus est, in-
1.Cor.15. feros iam expertus. Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo resurrecturam,
atque illam ex demutatione superuentura habitũ angelicũ suscepturam. Aut si in his solis F
2.Cor.5. qui inuenientur in carne, demutari eã oportebit, vti deuoretur mortale à vita, id est ca-
ro ab illo superindumento cœlesti & æterno: ergo qui mortui deprehendentur, vitam
non consequentur, priuati iam materia, & vt ita dixerim, esca vitæ, id est carne. Aut
necesse est recipiant eam & illi: vt & in ipsis mortale deuorari possit à vita, si vitam sunt
consequuturi. Sed in mortuis, inquis, iam deuoratum erit mortale istud. Non vtique
in omnibus. [298] Quantos enim licebit vel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, vt
nihil in illis deuoratum videri possit? Vtique enim deuoratum non aliud existimas, quàm
interceptum, quàm abolitum, quàm omni sensu ereptum: quod comparêre omni ge-
nere cessauerit. Nec Gigantum autem antiquissima cadauera deuorata constabit, quo-
rum crates adhuc viuunt. [299] Diximus iam de isto alibi. [300] Sed & proxumè in ista ciuita-
te [301] quum Odei fundamenta tot veterum sepulturarum sacrilega collocarentur; quin-
gentorum ferè annorum ossa adhuc succida, & capillos olentes populus exhorruit. Con-
stat non tantùm ossa durare, verùm [302] & dentes incorruptos perennare, quæ vt semina
retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremò etsi tunc deuoratum inue-
nietur mortale in omnibus mortuis, certè à morte, certè ab æuo, certè per ætatem,
nunquid à vita, nunquid à superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Por-
rò qui

A rò qui ab his ait deuoratũ iri mortale,ab aliis negauit.Et vtique hoc à diuinis viribus, nõ à naturalibus legibus perfici præstaríq; cõueniet. Ergo cùm à vita habeat deuorari quod mortale est,id exhiberi omnifariam necesse est vt deuoretur,& deuorari vt demutetur.Si ignem dicas accendi oportere,non potes id per quod accenditur,alibi necessarium adfirmare,alibi non.Sic & cùm infulcit:Siquidem exuti non nudi inueniamur, de eis scilicet 2.Cor.5.
qui non in vita,nec in carne deprehendentur à die Domini,nõ aliàs negauit nudos,quos prædixit exutos,nisi quia & reuestitos voluit intellegi eadem substãtia,qua fuerãt spoliati.Vt nudi enim inuenientur,carne deposita,vel ex parte discissa siue detrita.Et hoc enim nuditas potest dici.Dehinc & recipiẽt eam,vt redinduti carnẽ,fieri possint etiam superinduti immortalitatem.Superindui enim nisi vestito iam conuenire nõ poterit.[[103] Pro- XLIII.
inde quum dicit: [104] Itaq; confisi semper,& scientes quòd quum immoramur in corpore, ibidem.
peregrinamur à Domino;per fidem enim incedimus nõ per speciem;manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationẽ carnis quasi separantis nos à Domino.Et hic enim exhortatio fastidiendæ vitæ huius obuertitur,siquidem peregrinamur à Domino quàm diu viuimus.Per fidem incedentes,non per speciẽ,id est spe,nõ re,& ideò subiũgit: [105] Fi- ibidem.
dentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad Dominũ, scilicet vt per speciẽ magis incedamus quàm per fidẽ,per rẽ potius quàm per spem. Vides

B quàm hic & corporum cõtemptũ ad martyriorũ præstantiã referat. Nemo enim peregrinatus à corpore statim immoratur penes Dominũ, [106] nisi ex martyrij prærogatiua,paradiso scilicet nõ inferis [107] deuersurus.Defecerãt autẽ Apostolo verba ad significãdũ de corpore excessum?An ratione etiã nouè loquitur?temporalem enim absentiã à corpore volens significare,peregrinari nos ab eo dixit,quoniam qui peregrinatur,etiã reuertetur in domiciliũ.Exinde etiã ad omnes: [108] Et ideò gestimus,inquit,siue peregrinãtes,siue immo- Ibidem.
rantes placibiles illi esse.Omnes enim manifestari nos oportet [109] ante tribunal Christi. Si omnes,& totos:si totos,& interiores & exteriores, id est tã animas quàm & corpora, [110] vti vnusquisque,inquit,reportet per corpus secundũ quæ gessit,bonũ,siue malũ. Hoc iam quomodo legas,quæro.quasi turbatè enim per hyperbaton struxit,vtrúmne quæ per corpus reportanda erunt,an quæ per corpus gesta sunt.Sed & si quæ per corpus reportãda sunt,corporalis indubitatè resurrectio est:& si quæ per corpus gesta sunt,per corpus vtique pensanda sunt,per quod & gesta sunt.Ita & totus hic à capite tractatus Apostoli tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur,secundum hæc erit intelligendus quæ cum clausula consonant.[[111] Si enim adhuc ad superiora respectes,vnde mentio ho- XLIIII.
minis exterioris & interioris inducta est,nónne & dignitatẽ & spem carnis integram inuenies?Dum enim de lumine quod illuxerit Deus in cordibus nostris [112] ad illuminatio- 2.Cor.4.
nem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi,dicit habere nos thesaurum istum in testaceis vasis,scilicet in carne,vtrúmne quia testacea est,secundum originem,scilicet ex limo destruetur,an quia diuini thesauri cõditorium est,extollerur?Atquin si lumẽ ipsum Dei, illud verum quod est in persona Christi,vitam in se continet,eáque vita cum lumine cõ-

C mittitur in carnem,peritura est in quam vita committitur?Planè sic periturus & ipse thesaurus. perituris enim peritura creduntur, sicut veteribus vtribus nouum vinum. Cùm item subiicit:Semper mortificationem Christi Iesu circũferentes in corpore nostro,qua- ibidem.
lis ista res est quæ post Dei templum,iam & sepulcrum Christi potest dici?Cur autẽ mortificationem Domini circumferimus in corpore? [113] vti & vita Iesu,inquit, manifestetur. Vbi?in corpore nostro.In quo?in mortali.ergo in carne planè mortali, secundum culpã. sed & vitali secundũ gratiam,vide quãtam,vt in illa vita Christi manifestetur. In re ergo aliena salutis,sed in substantia perpetuædissolutionis,manifestabitur vita Christi æterna, iugis,incorrupta,iã & Dei vita?aut cuius tẽporis vita Domini manifestabitur in corpore nostro?Illa quidem quam vixit vsque in passionẽ,quæ non modò apud Iudæos in manifesto fuit,verùm etiam omnibus nunc gẽtibus prodita est.Adeò eã significat [114] quæ portas adamantinas mortis,& æneas seras inferorum infregit,quæ exinde iam nostra est.De- Psal. 106.
nique manifestabitur in corpore.quando? post mortem. quomodo? dum resurgimus in corpore,sicut & Christus.Ne enim quis argumentetur,nũc habere manifestari vitam Iesu in corpore nostro per disciplinam sanctitatis & patientiæ,& iustitiæ,& sapiẽtiæ,quibus Domini vita floruerit,prouidentissima Apostoli intentio ingerit: [115] Si enim nos qui viui- 2.Cor.
mus, in mortem tradimur, propter Iesum, vt vita eius manifestetur in corpore nostro mortali.Adeò defunctis nobis hoc ait,futurum in corpore nostro. Quòd si tunc, quo-

Ibidem. modo nisi resuscitato eo? (proinde & in clausula: Scientes, ait, quòd qui suscitauit Iesum, D
[316] & nos suscitabit cum ipso, qui iam resurrexit à mortuis) nisi quia: cum ipso, sicut ipsum,
XLV. sapit. Si verò sicut ipsum, nõ vtique sine carne. [[317] Sed & rursus alia cæcitate in duos ho-
Ephes. 4. mines impingunt, in veterem & in nouum, monente Apostolo, deponere nos veterẽ hominem [318] qui corrumpitur per cõcupiscentiam seductionis, renouari autem spiritus sensus, & induere nouum hominẽ qui secundum Deum conditus est, in iustitia, & religione veritatis, vt & hîc ad duas substãtias distinguendo, vetustatem ad carnem, nouitatem ad animam, corruptionem perpetuam veteri defendat, id est carni. Porrò si secũdum substãtias, nec anima nouus homo, quia posterior, nec caro ideò vetus, quia prior. quãtulum enim temporis inter manũ Dei & adflatum? ausim dicere, etiamsi multò prior anima quã caro, eo ipso quòd anima impleri se expectauit, priorẽ eam fecit. Omnis enim cõsummatio atque perfectio, [319] etsi ordine postumat, effectu tamẽ anticipat. Magis illud prius est, sine quo priora nõ possunt. Si caro vetus homo, quando istud? à primordio? atquin Adam nouus totus, & ex nouo vetus nemo. nam & exinde à benedictione genituræ, caro atq; anima simul fiunt sine calculo tẽporis, vt quæ simul in vtero etiã figurãtur. [320] quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMÆ, [321] cõtemporant fœtu, coætaneãt natu, duos istos homines sanè ex substantia duplici, non tamẽ & ætate, sic vnum ędunt, dum prior neuter est. Citius est totos nos aut veteres aut nouos esse: quã enim alterum possimus esse, nescimus. Sed Apostolus veterẽ hominẽ manifestè notat. [322] Exponentes enim, inquit, secũdũ pristinam conuersationem veterem hominem, non secundum alicuius substantiæ seniũ. Neque enim carnem præcipit deponamus, sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera non corpora accusans, de quibus & hic subiicit: Deponentes mẽdacium, loquimini veritatem vnusquisque ad proximum suum, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autẽ, & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam vestram. Neque dederitis locum diabolo. Qui furabatur, iam non furetur, immò potius laboret operãdo manibus, vti habeat impartire indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore vestro, sed si quis optimus ad ædificationem fidei, vt gratiam audientibus præstet. Et nolite contristare spiritũ Dei sanctũ in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira & clamor & blasphemia & indignatio auferatur à vobis, cum omni malitia. Estote autem in alterutrũ benigni, misericordes, donãtes inuicẽ, sicut & Deus vobis donauit in Christo. Igitur qui carnem veterem hominem existimant, cur non mortẽ sibi properãt, vt vetere homine deposito præceptis Apostoli occurrãt? Nos enim qui totam fidem in carne administrãdam credidimus, immò & per carnem cuius est & os ad proferendũ optimum quenque sermonem, & lingua ad non blasphemandũ, & cor ad non indignandum, & manus ad operãdũ & largiendũ, tam vetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem non ad substãtialẽ differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus, hominem qui secũdũ pristinam conuersationem vetus fuerit, eundẽ & corrumpi ita dictum secundum concupiscentiam seductionis, quemadmodum & veterem secundum pristinam conuersationẽ, non secũdum carnem per interitum perpetuum. Ceterùm carne tam saluum quàm eun-
XLVI. dem, vtpotẽ vitiosam disciplinam, nõ corpulentiam exutũ. [[323] Talem vbique Apostolũ F
recognoscas, ita carnis opera damnantem, vt carnem dãnare videatur: sed ne ita quis exi-
Rom. 8. stimet, ex aliorum vel cohærentium sensuum suggestu procurantem. [324] Nã & dicẽs: Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse, statim de prauo intellectu ad integrũ reuocat, adiiciẽs: Vos autẽ nõ estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse constabat, negãdo in carne esse, in operibus carnis nõ esse mõstrabat. Atq; ita illos demũ Deo placere nõ posse: nõ qui in carne essent, sed qui carnaliter viuerẽt: placere autẽ illos Deo, qui
Ibidem. in carne positi, secũdũ spiritũ incederent. Et rursus: [325] Corpus quidẽ ait, mortuũ, sed propter delinquẽtiã sicut spiritũ vitã propter iustitiã. Vitã autẽ morti opponẽs in carne cõstitutæ, sine dubio illic & vitã repromisit ex iustitia, vbi mortẽ determinauit [326] ex delinquẽtia. Ceterùm frustrà opposuit vitam morti, si non est illic vbi est & ipsa cui eam opposuit, excludendæ vtiq; de corpore. Porrò si vita mortẽ de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illud penetret vbi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cùm Apostolus ab-
Ibidem. solutius? [327] Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat in vobis, qui suscitauit Iesum à mortuis, viuificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem spiritũ eius in vobis: vt & si animam quis corpus mortale præsumpserit, quum hoc & carnem negare non possit, carnis quoque resuscitationem cogatur agnoscere secũdũ eiusdem status commu-

A communionem. Ex sequẽtibus adhuc discas opera carnis damnari, nõ ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non carni vt secundum carnem viuamus; si enim secundum carnem vixeritis, futurum est vt moriamini: si verò spiritu actus carnis mortificaueritis, viuetis. Porrò vt ad singula quæque respondeam, si in carne constitutis secundum spiritum tamen degẽtibus salus repromittitur, iam nõ caro aduersatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa, quæ causa est mortis, salua iã caro ostenditur causa carẽs mortis. [328] Lex enim, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu manumisit me à lege delinquentiæ & mortis: certè quã præmisit: habitare in mẽbris nostris. Ergo iam mẽbra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquẽtiæ, à quibus manumissa sunt. Quod enim inualidum erat legis in quo infirmabatur per carnem, misso Deus filio suo in simulacro carnis delinquentiæ, &per delinquentiam damnauit delinquentiam in carne, non carnẽ in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. [329] Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia, caro absoluta est: sicut indẽnata ea, legi mortis & delinquentiæ obstricta est. [330] Sic & sensum carnis mortem appellauit, dehinc & inimicitiã ad Deum, sed non carnẽ ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiæ ipsi? Planè si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si verò sine anima nullius est sensus, intellege sensum carnis ad animam esse referẽdum, carni interdum deputatum, quia per carnem administratur: Et ideò habitare ait delinquentiã in carne, quia & anima à qua delinquẽtia inducitur, inquilina est carnis, mortificatæ quidẽ,

Ibidem. *Ibidem.* *Roman. 7.* *Roman. 8.* *Rom. 7.* *Roman. 8.* *Rom. 7.*

B sed non suo, verùm delinquentiæ nomine. Nam & alibi: [331] Quomodo, inquit, etiam nũc velut viuentes in mundo sententiam fertis? non ad mortuos scribẽs, sed ad eos qui desinere deberent, mundialiter viuere. [[332] Hæc enim erit vita mundialis, [333] quam veterem hominem dicit confixum esse Christo, non corporalitatem, sed mortalitatẽ. Ceterùm si nõ ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpẽssa est, sed quemadmodum adiecit, vti euacuetur corpus delinquentiæ, per emẽdationem vitæ, non per interitum substãtiæ, sicut ait, vti hactenus delinquẽtiæ seruiamus. Et vt hac ratione commortui Christo credamus quòd etiã conuiuemus illi. Sic enim, inquit, & vos reputate mortuos quidem vos, cuinam? carni? non, sed delinquentiæ. Ergo salui erũt carni, viuentes autem Deo in Christo Iesu, per carnẽ vtique cui mortui non erunt: delinquẽtiæ scilicet mortui, non carni. Nã & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore vestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendũ membra vestra arma iniustitiæ delinquentiæ. Sed exhibete vosmetipsos Deo velut ex mortuis viuos, non velut viuos, sed velut ex mortuis viuos: & membra vestra arma iustitiæ. Et rursus, [334] Sicut exhibuistis membra vestra famula immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem, ita & nunc exhibete membra vestra famula iustitiæ in sanctificium. Quum enim serui essetis delinquentiæ, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo fructum habebatis super his, de quibus nũc cõfundimini? finis enim illorum mors. Nunc verò liberi facti à delinquentia, famulati autẽ

Coloss. 2. XLVII. *Rom. 6.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.*

C Deo, habetis fructum vestrum in sanctificium, finem autem vitam æternam. Stipendia enim delinquentiæ mors, donatiuum autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Ita per totam hanc sensuum seriem ab iniustitia & delinquentia membra nostra diuellens, & iustitiæ & sanctimoniæ adiungens, & transferens eadem à stipendio mortis ad donatiuum vitæ æternæ, carni vtique compẽsationem salutis repromittit, cui nullã omninò competisset imperari propriam sanctimoniæ & iustitiæ disciplinam, si non ipsius esset & præmium disciplinæ, [335] sed nec ipsum baptisma committi, si per regenerationem, non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoque Apostolo ingerente: [336] An ignoratis quòd quicunque in Christum Iesum tincti sumus, in mortem eius tincti sumus; cõsepulti ergo illi sumus post baptisma in mortem, vti queãdmodum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incidamus. Ac ne de ista tãtũ vita putes dictũ, quæ ex fide per baptisma in nouitate incedenda est, prouidentissimè adstruit: Si enim cõsati sumus simulacro mortis Christi, simul & resurrectionis erimus. Per simulacrum enim morimur in baptismate, sed per veritatem resurgemus in carne, sicut & Christus. [337] Vt sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiã in vitam sempiternam, per Iesum Christũ Dominum nostrum. Quomodo ita, si non æquè in carne? vbi enim mors, ibi & vita post mortem, quia & vita ibi antè, vbi postea mors. Nam si regnum mortis nihil operatur quàm carnis dissolutionem, proinde vitam contrariam morti, contrarium oportet operari, id est, carnis redintegrationem, vti sicut deuorauerat mors inualescendo, ita & mor-

Ibidem. *Ibidem.* *Rom. 5.*

1.Cor.15. tali deuorato ab immortalitate, audire possit: Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors cõ- D
Rom.5. tentio tua? Sic enim & gratia illic superabundabit, vbi & iniquitas abũdabit. Sic & virtus
2.Cor.12. in infirmitate perficietur; [338] quod periit saluum faciens, quod mortuum est viuificans,
Ezech.34. quod percussum est sanans, quod languit medicans, quod ereptum est redimẽs, quod famulatum est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est suscitans. [339] Et quidem de terra in cœlum, vbi nostrum municipatum Philippenses quoque ab Apostolo di-
Philipp.3. scunt: Vnde & salutificatorem nostrum expectamus Iesum Christum, qui transfigurabit corpus nostræ humilitatis, conformale corpori gloriæ suæ, sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus est ante passionem. Hæc erũt corpora nostra quę
Rom.12. Romanos obsecrat exhibere, hostiam viuam, sanctã, placibilem Deo. Quomodo viuam, si peritura sunt? quomodo sanctam, si profana sunt? [340] quomodo placibilem, si damnata sunt? Age iam quod ad Thessalonicẽses [341] vt ipsius solis radio putem scriptum, ita claret,
1.Thess.5. qualiter accipient lucifugæ isti scripturarum: [342] Ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos? Non sufficit, sed sequitur: Et integrum corpus vestrũ, & anima, & spiritus sine querela conseruentur in præsentia Domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destina-
XLVIII. tam, nec alio tempore quàm in aduentu Domini, qui clauis est resurrectionis. [[343] Sed ca-
1.Corin.15. ro, inquis, & sanguis regnum Dei [344] hæreditate possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptũ, sed de industria distulimus hucusque, vt quod aduersarij in prima statim acie obstruunt, in vltima congressione prosterneremus, omnibus quæstionibus quasi auxiliis eius antè deiectis. Sed & nunc expectent præcedentia recognosci, vt & huic sensui sua o- E
rigo præiudicet. Opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione Ecclesiasticæ disciplinæ, summam & sui Euãgelij & fidei illorum in Dominicæ mortis & resurrectionis demandatione concluserat, vt & nostræ spei regulam inde deduceret, vnde con-
Ibidem. staret. Itaque subiicit: [345] Si autem Christus prædicatur, quòd à mortuis resurrexit, quomodo quidam dicunt in vobis, resurrectionem mortuorum non esse? quæ si non est, nec Christus resurrexit. Si autẽ Christus nõ resurrexit, inanis est prædicatio nostra, vacua est & fides vestra. inuenimur autem falsi testes Dei, qui testimonium diximus aduersus Deũ, quòd resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, vana est fides vestra, quia adhuc in delictis vestris estis, & qui in Christo dormierunt, perierunt. Per hæc cui nos rei credẽdæ videtur exstruere? resurrectioni, inquis, mortuorum quæ negabatur. certè sub exemplo Dominicę resurrectionis volens eam credi. certè, inquis. Exemplum porrò ex diuersitate an ex parilitate componitur? vtique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem Christus resurrexit, in carne, an non? sine dubio [346] si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non aliàs quàm in carne, æquè resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in mortẽ, quod iacuit in sepultura, hoc & resurrexit, nõ tam Christus in carne quàm caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exẽplũ F
Ibidem. Christi resurgemus, si nõ in carne & ipsi resurgemus, Quia per hominem, inquit, mors, & per hominẽ resurrectio: vt separaret quidem auctores, mortis Adam, Christũ resurrectionis, eiusdem autem constitueret substãtiæ resurrectionem cuius & mortem, per ipsorum auctorum in nomine hominis comparationem. Si enim sicut in Adam omnes moriũtur, ita & in Christo omnes viuificabũtur, carne viuificabuntur in Christo, sicut in Adã carne moriuntur. Vnusquisq; autẽ in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim nõ aliud quàm meritorum dispositor. Merita autem quum corpori quoque adscribantur, or-
Ibidem. do quoque corporum disponatur necesse est, vt possit esse meritorum. [347] Si autem & baptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certè illa præsumptione hoc eos instituisse contendit, qua alij etiam carni vicarium baptisma profuturum existimarẽt ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis, non aliàs sic baptismate corporali obligaretur. Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt? [348] Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, vtique per carnem. Quotidie morior, vtique periculis carnis, per quam & depugnauit ad bestias Ephesi, [349] illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ, de qua in secunda ad eos-
2.Cor.1. dem: Nolumus enim vos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quòd [350] supérquàm grauati sumus supra vires, vti de vita hæsitaremus. Omnia hæc, nisi fallor, eò enumerat, vt nolens vanam credi carnis conflictationem, indubitatè velit credi carnis resurrectionem. Vana enim habenda est conflictatio eius, cuius nulla erit resurrectio. Sed
dicet

A dicet quis: Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore venient? Iam hîc de qualitatibus corporum disserit, an eadem ipsa, an alia resumantur. [511] Sed quum eiusmodi quæstio posterior habeatur, sufficiet interim ex hoc quoque corporalem definiri resurrectionem, quum de qualitate corporum quæritur. [[512] Ventum est nunc ad carnem & sanguinem reuera totius quæstionis quasi substantias, quali conditione exhæredauerit Apostolus à Dei regno æquè de antecedentibus discere est.[513] Primus, inquit, homo de terra choicus, id est, limaceus, id est, Adam. Secundus homo de cœlo, id est sermo, Dei, id est, Christus, non aliàs tamē homo, licet de cœlo, nisi quia & ipse caro atque anima, quod homo, quod Adam. [514] Nam & suprà nouissimus Adam dictus, de consortio substantiæ cōmercium nominis traxit, quia nec Adam ex semine caro, quod & Christus. Qualis ergo choicus, tales & choici; qualis cœlestis, tales & cœlestes. Substantia tales? an primò disciplina, dehinc & dignitate quam disciplina captauit? Atquin substantia nullo modo separabūtur choici atque cœlestes, semel ab Apostolo homines dicti. Si enim & Christus solus verè cœlestis, immò & supercœlestis, homo tamē quâ caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum conditione à choica qualitate discernitur: proinde & qui cœlestes secundum illum non de substantia præsenti, sed de futura claritate cœlestes prædicati intelleguntur, quia & retrò vnde distinctio ista manauit de dignitatis differentia ostensa est, alia supercœlestium gloria, alia superterrenorum, & alia solis, alia lunæ, alia stellarū. Quia & B stella à stella differt in gloria, non tamē in substantia. Denique præmissa differentia dignitatis in eadem substantia & nunc sectandæ & tunc capessendæ, subiungit etiam exhortationem, vt & hic habitum Christi sectemur ex disciplina, & illic fastigium consequamur ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, [515] portemus etiam imaginem supercœlestis. Portauimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per cōsortiū mortis, per exilium paradisi. Nam si & in carne sic putatur imago Adæ, sed non carnē monemur ponere. Si nō carnem, ergo conuersationem, vt proinde & cœlestis imaginem gestemus in nobis, non iam Dei, nec iam in cœlo constituti, sed secundum lineamenta Christi incedentes in sanctitate & iustitia & veritate. Atque adeò ad disciplinam totum hoc dirigit, vt hîc dicat portandam imaginem Christi in ista carne, & in isto tempore disciplinæ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia substantia est, quàm caro & anima, aut si quam aliam, id est, cœlestem substantiam hæc fides spectat, huic tamen repromissa sit, cui ad illam elaborare mādatur. Quum igitur imaginem & choici & cœlestis in conuersatione constituat, illam eierandam, hāc verò sectādam, dehinc adiungat: Hoc enim dico (id est, propter ea quæ suprà dixi: coniunctio est enim sensus supplementum antecedentibus reddēs) quòd caro & sanguis regnum Dei hereditate possidere non possunt, nihil aliud intellegi mādant carnem & sanguinem, quàm supradictam imaginem choici: quæ si in conuersatione censetur vetustatis, conuersatio autem vetustatis non capit Dei regnū, proinde caro & sanguis non capiendo Dei regnū ad conuersationem rediguntur vetustatis. Planè si nūquam Apostolus pro operibus substantiam posuit, nec hîc ita vtatur. [516] Si verò in carne adhuc constitutos negauit esse in C carne, in operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes, non substantiam, sed opera substantiæ alienātis à Dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædicere se & prædixisse profitetur, quòd qui talia agunt, regnum Dei nō sunt hæreditate cōsecuturi, non portantes scilicet imaginem cœlestis, sicut portauerant choici, ideóque ex vetere conuersatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & sanguis. Nam etsi subitò in hāc definitionem erupisset Apostolus: eliminandam carnem & sanguinem à Dei regno, sine vllius suprà sensus præstructione, nónne duas istas substantias proinde hominem veterē interpretaremur carni & sanguini deditum, id est, esui & potui, cuius sit dicere aduersus fidē resurrectionis: Māducemus & bibamus, cras enim moriemur? Et hoc enim infulciēs Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi suggillauit. [[517] Sed & omissis huiusmodi interpretationibus carnis & sanguinis opera taxantibus, ipsas quoque substantias nō aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni vindicare. Non enim resurrectio carni & sanguini directò denegatur, sed Dei regnū quod obuenit resurrectioni [518] (est autem & in iudicium resurrectio) immò & confirmatur carnis resurrectio generalis, quum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atque ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis opus substantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & sanguinem

Marginal notes: 1. Cor. 15. — XLIX. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Rom. 8. — Gal. 5. — 1. Cor. 15. — Ibidem. — L. — Ibidem. — Joan. 5.

nomine culpæ non substantiæ arceri à Dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iu-
1.Cor.15. dicium, quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam: Caro & sanguis regnum Dei hæ- D
Joan.6. reditate possidere non possunt. Meritò sola & per semetipsa, vt ostenderet adhuc spiri-
tum illis necessarium. Spiritus enim est qui viuificat in regnum Dei, caro nihil prodest.
Prodesse tamen illis aliud potest, id est, spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus.
Resurgunt itaque ex æquo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum est adire
1.Cor.15. regnum Dei, induere oportebit vim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua re-
gnum Dei adire non possunt, antequàm consequi eã possint. Meritò ergo caro & sanguis
(vt diximus) sola regnum Dei capere deficiũt. Iam verò quum deuorari habeat corrupti-
uum istud ab incorruptibilitate, id est, caro: & mortale istud ab immortalitate, id est,
sanguis post resurrectionem ex demutatione, meritò demutata ac deuorata caro & san-
guis, regnum Dei hæreditati possidere possunt, non tamen non resuscitata. [359] Sunt qui
carnem & sanguinem Iudaismum velint accipi propter circumcisionẽ, alienum & ipsum
à Dei regno, quia & ille vetustati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apostolo deno-
tetur, qui post reuelatum in se filium Dei, ad euangelizandũ eum in nationibus, [360] statim
Gal.1. non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est, ad Iudaismum, si-
LI. cut ad Galatas scribit. [[361] Sed pro omnibus iam stabit quod in clausulam reseruauimus,
etiam pro Apostolo ipso, reuera maximæ inconsiderantiæ reuincendo, si tam abruptè, vt
quidam volunt, clausis (quod aiunt) oculis, sine distinctione, sine conditione, omnem pas-
sim carnem & sanguinem à regno Dei extrusit, vtique & ab ipsa regia cœlorum [362] quum E
Marc.16. illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo etsi Deus: Adam nouissimus etsi sermo
1.Cor.15. primarius, caro & sanguis, [363] etsi nostris puriora, idem tamen & substantia & forma qua
Act.1. ascendit, [364] talis etiam descensurus vt angeli adfirmant; agnoscendus scilicet eis qui il-
Ioan.19. lum conuulnerauerunt. [365] Hic sequester Dei atque hominum appellatus ex vtriusque
1.Tim.2. partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum seruat in semetipso, arrabonem
2.Cor.5. summæ totius. [366] Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita & à nobis
arrabonem carnis accepit, & vexit in cœlum pignus totius summæ illuc quãdoque redi-
gendæ. Securæ estote caro & sanguis, vsurpastis & cœlum & regnum Dei in Christo. Aut
1.Cor.15. si negent vos in Christo, negent & in cœlo Christum, qui vobis cœlum negauerũt. [367] Ita
nec corruptela, inquit, incorruptelam hæreditati habebit, non vt carnem & sanguinẽ exi-
stimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet. Si-
quidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modò corrumpit, verùm etiam consu-
mit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum Dei edixerat,
quo magis hoc exaggeraret, ipsi quoque corruptelæ, id est, morti cui carnis & sanguinis
Ibidem. opera proficiunt, hæreditatem incorruptelæ ademit. Nã & paulò pòst ipsius mortis quo-
dammodò mortem expressit: [368] Deuorata est mors dicens, in contẽtionem. Vbi est mors
aculeus tuus? Vbi est mors cõtentio tua? Aculeus autem mortis delinquẽtia, hæc erit cor- F
Rom.7. ruptela. Virtus autem delinquentiæ lex. [369] Illa alia sine dubio, quam constituit in mem-
bris suis militantem aduersus legem animi sui, ipsam scilicet vim delinquendi contra vo-
1.Cor.15. luntatem. [370] Nam & suprà nouissimum inimicum mortem euacuari ait. Hoc modo, nec
Ibidem. corruptela hæreditatem incorruptelæ consequetur, id est, nec mors perseuerabit. Quan-
do & quomodo defectura? Quum in atomo, in momẽtaneo oculi motu, in nouissima tu-
ba & mortui resurgẽt incorrupti. Qui hi, nisi qui antè corrupti, id est, corpora, id est caro
& sanguis? & nos demutabimur. De qua habitudine nisi in qua deprehendemur? Oportet
enim corruptiuum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalita-
tem. Quid mortale, nisi caro? quid corruptiuum, nisi sanguis? ac ne putes aliquid aliud
sentire Apostolum prouidentem tibi, & vt de carne dictum intelligas laborantem, quum
dicit istud corruptiuum, & istud mortale, cutem ipsam tenẽs dicit. Certè istud nisi de sub-
iecto, nisi de comparenti pronuntiasse non potuit. Demonstrationis corporalis est ver-
bum. Aliud autem corruptiuum, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas.
Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corruptelam & mor-
talitatem, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelam & immorta-
LII. litatem. [[371] Videamus iam nunc quo corpore venturos mortuos disputet. Et benè
1.Cor.15. quòd erupit statim ostendere, quasi quis eiusmodi quærat. [372] Stulte, inquit, tu quod se-
minas, non viuificatur, nisi mortuum fuerit. Hoc ergo iam de exemplo seminis constet,
non aliam viuificari carnem, quàm ipsam quæ erit mortua. Et ita sequentia relucebunt.

Nihil

A Nihil enim aduerſus regulam exempli licebit intellegi, ne quia ſequitur & quod ſeminas, non corpus quod futurum eſt ſeminas, idcircò aliud reſurrecturum corpus, quàm quod moriendo ſeminatur, exiſtimes. Ceterùm excidiſti ab exemplo. Nunquam enim frumento ſeminato & in terra diſſoluto hordeum erumpit, & non idipſum genus grani, eadémque natura & qualitate & forma. Denique vnde? ſi nõ idipſum: & corruptela enim ipſum eſt, dum ipſius eſt. Non enim & ſuggerit, quomodo? Non quod futurum eſt corpus ſe- *Ibidem.*
minatur, dicens; ſed nudum granum, ſi fortè frumenti aut alicuius eiuſmodi. Deus autem dat illi corpus prout vult. certè ei grano quod nudum ſeminari ait. Certè, inquis. Ergo ſaluum eſt cui dare habet Deus corpus. Quomodo autem ſaluum eſt ſi nuſquam eſt, ſi non reſurgit, ſi non idipſum reſurgit? Si non reſurgit, ſaluum non eſt. Si non eſt & ſaluum, accipere corpus à Deo non poteſt. Sed enim ſaluum omni modo conſtat. Ad quid ergo dabit illi Deus prout vult corpus, habenti vtique proprium corpus illud nudũ, niſi vt iam non nudum reſurgat? ergo additicium erit corpus quod corpori ſuperſtruitur, nec exterminatur illud cui ſuperſtruitur, ſed augetur. Saluum eſt autem quod augetur. [373] Seritur enim ſolummodò granum ſine folliculi veſte, ſine fundamento ſpicæ, ſine munimento ariſtæ, ſine ſuperbia culmi. Exurgit autem copia fœneratum, compagine ædificatum, ordine ſtructum, cultu munitum, & vſquequaque veſtitum. Hæc ſunt ei corpus à Deo aliud, in quod non abolitione, ſed ampliatione muratur. [374] Et vnicuique ſeminum *Ibidem.*
B ſuum corpus deputauit non ſuum, id eſt, non priſtinum, vt tunc & illud ſuum ſit, quod extrinſecus à Deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conſerua ſpeculum eius carni, eandem credens fructificaturam quæ ſit ſeminata, ipſam, etſi pleniorem, non aliam, etſi aliter reuerentem. Accipiet enim & ipſa ſuggeſtum & ornatum, qualem illi Deus voluerit ſuperducere ſecundum merita. Sine dubio ad hoc dirigit: Non omnis caro eadem caro, *Ibidem.*
non ad denegandam ſubſtantiæ communionem, ſed prærogatiuæ peræquationem, corpus honoris non generis in differentiam redigens. In hoc & figurata ſubiicit exempla animalium & elementorum. [375] Alia caro hominis, id eſt, ſerui Dei, qui verè homo eſt: alia iumenti, id eſt, ethnici, de quo & Propheta: [376] Adſimilatus eſt, inquit, homo irrationa- *Pſal. 48.*
bilibus iumentis. Alia caro volucrum, id eſt, martyrum, qui ad ſuperiora conantur: alia *1. Cor. 15.*
autem piſcium, id eſt, [377] quibus aqua baptiſmatis ſufficit. [378] Sic & de ſupercœleſtibus corporibus argumenta committit. Alia ſolis gloria, id eſt, Chriſti: & alia lunæ, id eſt, Ec- *Ibidem.*
cleſiæ: & alia ſtellarum, id eſt, ſeminis Abrahæ. Et ſtella enim à ſtella differt in gloria, & corpora terrena & cœleſtia, Iudæus ſcilicet & Chriſtianus. Ceterùm ſi non figuratè, ſatis vanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœleſtium luminum oppoſuit humanis, non pertinentia ad conditionis comparationem, ſicut nec ad reſurrectionis conſecutionem. Poſtremò cùm per hæc differentiam gloriæ, non ſubſtantiæ concluſiſſet: Sic, inquit, & reſurrectio mortuorum. Quomodo? non de alio aliquo, ſed de ſola gloria differens. Rurſus enim reſurrectionem ad eandem ſubſtantiam reuocans, & ad granum denuò
C ſpectans: [379] Seminatur, inquit, in corruptela, reſurgit in incorruptela: ſeminatur *Ibidem.*
in dedecoratione, reſurgit in gloria: ſeminatur in infirmitate, reſurgit in virtute: Seminatur corpus animale, reſurgit ſpiritale. Certè non aliud reſurgit, quàm quod ſeminatur: nec aliud ſeminatur, quàm quod diſſoluitur humi: nec aliud diſſoluitur humi, quàm caro; hanc enim ſententia Dei eliſit: Terra es, & in terram ibis, quia & de terra erat ſum- *Gen. 3.*
pta. Hinc & Apoſtolus cõcepit ſeminari eam dicere quum redhibetur in terram, quia & *1. Cor. 15.*
ſeminibus ſequeſtratorium terra eſt, illic deponendis, & inde repetendis. Idcóque & reconſignat imprimens, [380] ſic enim ſcriptum eſt: ne aliud exiſtimes eſſe ſeminari, quàm in *Ibidem.*
terram ibis, ex qua es ſumptus, ſic ne alterius quàm carnis, ſic enim ſcriptum eſt. [[381] Sed LIIII.
corpus animale animam quidam argumentantur, vt illum à carne auocent recidiuatum. Porrò quum conſtet, fixúmque ſit illud reſurrecturum corpus quod fuerit ſeminatum, ad ipſius rei exhibitionem prouocabuntur. Aut oſtendãt animam ſeminatam poſt mortem, id eſt, mortuam: id eſt, humi eliſam, diſiectam, diſſolutam, quod in illam à Deo decretum non eſt, proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, vt ipſius ſit etiam exſurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in virtutem. [382] Sed enim *Ioan. 11.*
in Lazaro præcipuo reſurrectionis exemplo caro iacuit in infirmitate, caro penè computruit in dedecorationem, caro interim putruit in corruptionem, & tamen Lazarus caro reſurrexit, cum anima quidem, ſed incorrupta, quam nemo vinculis lineis ſtrinxerat, nemo in ſepulcro collocarat, nemo iam fœtere ſenſerat, nemo quatriduo viderat ſemi-

natam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur, D
1.Cor.15. anima verò nullius. In qua ergo stylus Apostoli comparet; de qua eum loqui constat, ea erit & corpus animale quum seminatur, & spiritale quum suscitatur. Nã vt ita intellegat, manum adhuc porrigit, æquè de eiusdem scripturæ auctoritate [383] factum retexens primum
Ibidem. hominem Adam in animam viuam. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam viuam. Porrò in animam quum esset corpus, vtique animale corpus est facta. Quid eam appellari velint, quàm quod per animam facta est, quàm quod ante animam non fuit, quàm quod post animam non erit, nisi quum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, vt fiat spiritale. Non enim resurgit, nisi quod fuit. Ita vnde carni competit corpus animale dici, inde animę nullo modo competit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata enim, postea facta est corpus animale. [384] Anima verò etsi corpus, tamen quia ipsa est corpus, non animata, sed animans potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod facit. Alij enim accidens facit illud animale: non accidens autem alij, quomodo se faciet animale? sicut ergo antè animale corpus caro recipiens animam, ita & postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem Apostolus disponens, in Adam quoque & in Christo eum meritò distin-
Ibidem. guit, vt in capitibus distinctionis ipsius. Et quum Christum nouissimum Adam appellat, hinc eum recognosce ad carnis non ad animæ resurrectionem, omnibus doctrinæ viribus operatum. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, quidni quæ in animam facta est & nouissimus Adam Christus ideò Adam, quia homo: ideò homo, quia caro, E non quia anima, atque ita subiungit: [385] Non primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale, secundum vtrumque Adam. Ecquid tibi videtur corpus animale & corpus spiritale in eadem carne distinguere, cuius distinctionem in vtroque Adam, id est in vtroque homine præstruxit? Vtraque enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet & carne & anima, sed carnis nomine homo vterque sunt. Prior enim caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt, vt alter primus, alter nouissimus ho-
Ibidem. mo, id est, Adam, deputarentur. Ceterùm diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat. de loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus & nouissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo de terra, & secundus de cœlo. Quia etsi de cœlo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cùm carni conueniat ordo in vtroque Adam, non animæ, vt primus homo Adam in animam viuam, nouissimus in spiritum viuificantem distincti sint, æquè distinctio eorum carni distinctionem præiudicauit, vt de carne sit dictum, non in primum quod spiritale, sed quod animale, postea quod spiritale: atque ita eadem sit & suprà intelligenda, & quæ seminetur corpus animale, & quæ resurgat corpus spiritale, quia non primum quod spiritale, sed quod animale, quia primus Adam in animam, nouissimus Adam in spiritum. Totum de homine, totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus? F nónne & nunc habet caro spiritum ex fide? vt quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hîc spiritum caro, sed arrabonem, animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiam propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur, futura proinde per plenitudinem spiritus insuper spiritale, in qua resuscitatur. Quid mirũ si magis inde vocitata est, vnde conferta
LIIII. est, quàm vnde respersa est? [[386] Ita de vocabulorum occasionibus plurimùm quæstio-
2.Cor.5. nes subornãtur, sicut & de verborum communionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positum est, vti deuoretur mortale à vita, caro scilicet, deuorationem quoque ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem & dolorem dicamur deuorare, id est, abscondere, ac tegere, & intra nosmetipsos continere. Denique quum & illud scri-
1.Cor.15. ptum sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatẽ, ostenditur quomodo mortale deuoretur à vita, dum indutum immortalitate absconditur, & tegitur, & intus continetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, quum fuerit deuorata. Ideò discerne pro sensibus communionem verborum, & integrè intelliges. Aliud enim mors, & aliud mortale. Aliter itaque deuorabitur mors, & aliter mortale. Mors nõ capit immortalitatem, mortale autem capit. Denique & scriptum est, quòd necesse sit mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit? dum deuoratur à vita. quomodo deuoratur à vita? dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam. Ceterùm
Rom.5. mors meritò in interitum deuoratur, quia & ipsa in hoc deuorat. [387] Deuorauit, inquit,

mors

A mors inualescendo, & ideò deuorata est in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? vbi est mors contentio tua? Proinde & vita, mortis scilicet æmula, per contentionem deuorabit in salutẽ, quod per contentionẽ deuorauerat mors in interitum. [188 Quanquam igitur resurrecturam carnem probantes, hoc ipso non aliam resurrecturam probemus, quàm de qua agitur; tamen singulæ quæstiones, & causæ earum, proprios quoque flagitant congressus, licet aliunde iam cæsæ. Interpretabimur itaque pleniùs & vim & rationem demutationis, quæ fermè subministrat alterius carnis resurrecturæ præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totum, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud perditio. Porrò non aliud, si ita demutabitur caro, vt pereat. Peribit autẽ demutata, si non ipsa permanserit in demutatione, quæ exhibita fuerit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit, ita etsi resurgit quidem, verùm in demutationem subducitur, æquè perit. Æquè enim non erit, ac si non resurrexerit. Et quàm ineptum, si in hoc resurgit, vt non sit, quæ potuit non resurrexisse, nec esse, quia non esse iam cœperat. Non miscebuntur omninò diuersa, mutatio atque perditio, operibus vtique diuersa. Perdit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est, ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim est in totum non esse quod fuerit: mutatum esse, aliter esse est. Porrò dum aliter est, idipsum potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est, non perditionem. Atque adeò potest & demutari quid, & B ipsum esse nihilominus, vt & totus homo in hoc æuo substantia quidem ipse sit, multifariam tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulentia, & valetudine, & conditione, & dignitate, & ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus, moribus, nec quicquam tamen amittat hominis, nec ita aliud efficiatur vt cesset idem esse: immò nec alius efficiatur, sed aliud. Hanc formam demutationis diuina etiam documenta testantur. Mutatur Moysi manus, & quidem, ad instar emortuæ, exanguis; & albida, frigida, sed & recepto calore, & refuso colore, eadem caro & sanguis est. 189 Mutatur postea & facies eiusdem, in contemplabili claritate. Sed Moses erat proinde qui non videbatur. 190 Sic & Stephanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua in lapidatione succiderant. 191 Dominus quoque in secessu montis etiam vestimenta luce mutauerat, sed lineamenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiam Moses & Helias, alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perseuerare docuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: Qui transfigurabit, inquit, corpus humilitatis nostræ conforme fieri corpori claritatis suæ. Quòd si & transfigurationem & conuersionem 192 in transitum substantiæ cuiusque defendis, ergo & Saül in alium virum conuersus, de corpore suo excessit, & ipse Satanas quum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amitrit. non opinor. Ita & in resurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit C cum salute substantiæ. [193 Etenim quàm absurdum, quàm verò & iniquum, vtrumque autem quàm Deo indignum, aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi, vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: item econtrariò hæc quidem caro in spurcitiis volutetur, alia verò damnetur. Nónne præstat omnem semel fidem à spe resurrectionis abducere, quàm de grauitate atque iustitia Dei ludere? 194 Marcionem pro Valentino resuscitari? quando neque mentem, neque memoriam, neque conscientiam hominis hodierni credibile sit aboleri, per indumentum illud mutatorium immortalitatis & incorruptelæ, vacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis, & statu diuini vtrobique iudicij. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo gloriam Deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, nesciens me esse qui gratiam Deo debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul quæ in omnibus præfuit carni? quale est, vt eadem anima quæ in hac carne totum vitæ ordinem decucurrit, quæ in hac carne Deum didicit, & Christum induit, & spem salutis seminauit, in alia nescio qua metat fructum? 195 Næ illa gratiosissima caro, cui gratis vita constabit. Quòd si non & anima mutabitur, iam nec animæ resurrectio est; nec ipsa enim resurrexisse credetur, si non alia resurrexerit. [196 Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia est: si, inquiunt, ipsa eadémque substantia reuocatur cum sua forma, linea, qualitate, ergo & cum insignibus suis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & vt quis insignis excesserit, ita & reuertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tantam gratiam

1.Cor.15. LV. Ibidem. Exod.4. Exod.34. 2.Cor.3. Act.6.et7. Matth.17. Marc.9. Luc.8. 4.Reg.2. Philip.3. 1.Reg.10. 2.Cor.11. LVI. 1.Cor.15. Psal.95. Gal.6. LVII.

qualiſcunque à Deo conſequi. Non enim & nunc animæ ſolius admittens ſalutem, dimidiatis hominibus eandem adſcribis? Quid eſt credere reſurrectionem, niſi integram credere? Si enim caro de diſſolutione reparabitur, multò magis de vexatione reuocabitur. Minoribus maiora præſcribunt. Cuiuſcunque membri detruncatio, vel obtuſio, nónne mors membri eſt? ſi vniuerſalis mors reſurrectione reſcinditur, quid [397] portionalis? Si demutamur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res eſt, integritas propria eſt. In hac naſcimur, etiamſi in vtero vitiemur, iam hominis eſt paſſio. Prius eſt genus quàm caſus. Quomodo vita confertur à Deo, ita & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: [398] quod naſcimur, non quod lædimur, reuiuiſcimus. Si non integros Deus ſuſcitat, non ſuſcitat mortuos. Quis enim mortuos integer, etſi integer moritur? Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlæſum, quum interemptum, quum frigidum, quum expallidum, quum edurum, quum cadauer? quando magis homo debilis, niſi quum totus? quando magis paralyticus, niſi quum immobilis? ita nihil aliud eſt mortuum reſuſcitari, quàm integrum fieri, ne ex ea parte mortuus adhuc ſit, ex qua non reſurrexerit. Idoneus Deus reficere quod fecit. Hanc ſuam & poteſtatem & liberalitatem ſatis iam in Chriſto ſpopondit, immò & oſtendit, non tantùm reſuſcitatorem carnis, verùm etiam redintegratorem. Atque adeò & Apoſtolus: Et mortui, inquit, reſurgent incorrupti. Quomodo niſi integri qui retrò corrupti, tam vitio valetudinis, quàm & ſenio ſepulturæ. Nam & ſuprà vtrunque proponens, oportere & corruptiuum iſtud induere incorruptelam, & mortale iſtud immortalitatem, non iterauit ſententiam, ſed differentiam demandauit. Immortalitatem enim ad reſciſſionem mortis, incorruptelam ad oblitterationem corruptelæ diuidendo, alteram ad reſurrectionem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem & Theſſalonicenſibus omnis ſubſtantiæ integritatem repromiſit. Itaque nec in poſterum timebuntur corporum labes. Nihil poterit amittere integritas, vel conſeruata, vel reſtituta, ex quo illi etiam ſi quid amiſerat, redditur. Præſcribens enim adhuc eaſdem paſſiones obituram carnem, ſi eadem reſurrectura dicatur, naturam aduerſus Dominum ſuum temerè defendis, legem aduerſus gratiã impiè aſſeris, quaſi Domino Deo nõ liceat & mutare naturã, & ſine lege ſeruare. Quomodo ergo legimus, [399] Quæ impoſſibilia apud homines, poſſibilia apud Deũ ſunt? [400] &: Stulta mundi elegit Deus, vt ſapientiã mundi cõfundat? Oro te, ſi famulum tuũ libertate mutaueris, quia eadem caro atque anima permanebũt, quæ flagellis & cõpedibus & ſtigmatibus obnoxiæ retrò fuerãt, idcircóne illas eadem pati oportebit? non opinor. [401] Atquin & veſtis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patroni nomine, ac tribu mẽſáque honoratur. Permitte hanc & Deo poteſtatẽ per vim demutationis illius conditionẽ nõ naturã reformandi, dũ & paſſiones auferuntur, & munitiones conferũtur. Ita manebit quidem caro etiam poſt reſurrectionẽ, eatenus paſſibilis quâ ipſa, quâ eadẽ; ea tamen impaſſibilis, quâ in hoc ipſum manumiſſa à Domino, ne vltrà pati poſſit. [[402] Iocunditas, inquit Eſaias, æterna ſuper caput eorum. Nihil æternum niſi poſt reſurrectionem. Aufugit, inquit, dolor & mœror, & gemitus ab illis. Proinde & Ioanni angelus: [403] Et delebit Deus omnem lacrymam ab oculis eorum. Vtique ex iiſdem oculis qui retrò fleuerant, quíque adhuc flere potuiſſent, ſi non omnem lacrymæ imbrem indulgentia diuina ſiccaret. Et rurſus: Deus enim delebit omnem lacrymam ab oculis eorum. & mors hactenus igitur, & corruptela hactenus; proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum mors per immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipſáque mors ex læſuris & animæ & carnis obueniunt, quomodo auferentur, niſi ceſſauerint cauſæ, ſcilicet læſuræ carnis atque animæ? vbi caſus aduerſi apud Deum? aut vbi incurſus infeſti apud Chriſtum? vbi dæmonici impetus apud Spiritum ſanctum, iam & ipſo diabolo cum angelis ſuis ignibus merſo? [404] Vbi neceſſitas, aut quod dicitur fortuna, vel fatum? quæ reſuſcitatis plaga poſt veniam? quæ reconciliatis ira poſt gratiam? quæ infirmitas poſt virtutem? quæ imbecillitas poſt ſalutem? [405] Quòd veſtimenta & calceamenta filiorum Iſraëlis quadraginta illis annis indetrita, & inobſoleta manſerunt: quòd & in ipſis corporibus vnguium & capillorum facilia crementa habilitatis & dignitatis iuſtitia defixit, ne etiam enormitas corruptelæ deputaretur: quòd Babylonij ignes triũ fratrum, nec tiaras, [406] nec Sarabaras, quanquam Iudæis alienas læſerunt: quòd Ionas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia digerebãtur, triduo pòſt incolumis expuitur: quòd hodie [407] Enoch & Helias, nõdum reſurre-

Marginal notes: 1.Cor.15. (beside "etiam redintegratorem"); Ibidem. (beside "ſepulturæ"); 1.Theſſ.5. (beside "gratiationem temperauit"); Math.19. (beside "ergo legimus"); 1.Cor.1. (beside "mundi elegit"); LVIII. (beside "in hoc ipſum manumiſſa"); Iſai.35. (beside "terna ſuper caput"); Apoc.7. (beside "& mœror"); Apoc.21. (beside "potuiſſent"); Deut.29. (beside "poſt ſalutem"); Dan.3. (beside "rum facilia"); Ion.2. (beside "ptelæ deputaretur"); Gen.9.; 4.Reg.2. (beside "gia digerebãtur"). Section letters D, E, F in right margin.

A resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, quâ tamen de orbe translati, & hoc ipso
iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria, & con-
tumelia immunitatem carnis ediscunt, cuinam fidei testimonium signant, nisi quâ credi
oportet, hæc futuræ integritatis esse documenta? [408] Figuræ enim nostræ fuerunt Apo-
stolo auctore, quæ scripta sunt, vt & Dominum potentiorem credamus omni corporum
lege, & carnis magis vtique conseruatorem, cuius etiam vestimenta, etiam calciamenta *Deut. 29.*
protexit. [[409] Sed futurum, inquis, æuum alterius est dispositionis & æternæ, igitur hu- LIX.
ius æui substantiam non ęternam diuersa possidere non posse. Planè si homo propter dis-
positionem futuram, & non dispositio propter hominem. Sed enim Apostolus scribens,
siue mundus, siue vita, siue mors, siue futura, siue præsentia, [410] omnia vestra sunt, eosdem *1. Cor. 3.*
constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: Omnis caro fœ- *Isai. 40.*
num. [411] & alibi: Et videbit omnis caro salutare Dei. exitus non substantias distinxit. *& 51.*
Quis enim iudicium Dei non in sentẽtia duplici statuit salutis & pœnę? Omnis igitur ca-
ro fœnum, quæ igni destinatur, & omnis caro videbit salutare Dei, quæ saluti ordinatur.
[412] Ego me scio neque alia carne adulteria commisisse, neque nunc alia carne ad conti-
nentiam eniti. Si quis est, bina pudenda circumferens, potest iam & demere fœnum car-
nis immundæ, & solam sibi reseruare, quæ visura sit Dei salutare. Sed quum idem Pro- *Isai. 40.*
B phetes etiam [413] nationes ostendat, nunc deputatas velut puluerem & saliuam, [414] nunc *42. & 55.*
speraturas & credituras in nomẽ & in brachium Domini, numquid & de nationibus fal-
limur? & aliæ quidem sunt crediture, aliæ in puluerem deputatæ, ex diuersitate substã-
tiæ? Sed & Christus intra oceanum, & de isto cœlo quod nobis incubat, [415] verum lumen *Isai. 60.*
nationibus effulsit, [416] & ipsi Valentiniani hîc errare didicerunt, nec alia erit forma natio-
num credentium, nisi quæ & non credentium, de carne, de anima. Sicut ergo easdem na-
tiones non genere, sed sorte distinxit, ita & carnes quæ in ipsis nationibus vna substantia
est, non materia, sed mercede disiunxit. [[417] Ecce autem vt adhuc controuersiam exag- LX.
gerent carni maximè eidem, de officiis quoque membrorum argumentantur, aut & ipsa
dicentes permanere debere in suis operibus & fructibus, vt eidem corpulentiæ adscripta:
aut quia constet discessura esse officia membrorum, corpulentiam quoque eradant, cuius
scilicet perseuerantia credenda non sit, vtique sine membris, quia nec membra credenda
sint sine officiis. [418] Quò enim iam, inquiunt, spelunca hæc oris, & dentium statio, & gulæ
lapsus, & compitum stomachi, & alui gurges, & intestinorum perplexa proceritas, quum
esui & potui locus non erit? Quò huiusmodi membra admittũt, subigunt, deuoluunt, di-
uidunt, digerunt, egerũt? quò manus ipsæ & pedes & operarij quique artus, quum victus
etiam cura cessabit? quò renes conscij seminum, & reliqua genitalium vtriusque sexus &
C conceptuum stabula, & vberum fontes, decessuro concubitu, & fœtu, & educatu? Postrę-
mò, quò totum corpus, totum scilicet vacaturum? Ad hæc ergo præstruximus non opor-
tere committi futurorum atque præsentium dispositiones, intercessura tunc demutatio-
ne: & nunc superstruimus officia ista membrorũ necessitatibus vitæ huius, eò vsque con-
sistere, donec & ipsa vita trãsferatur à temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus
in spiritale, dum mortale istud induet immortalitatẽ, & corruptiuum istud incorruptelã, *1. Cor. 15.*
& ipsa autem liberata tunc vita à necessitatibus, liberabuntur & membra ab officiis, nec
ideò non erunt necessaria. Licet enim officiis liberentur, sed iudiciis retinẽtur, vt quis re-
ferat per corpus prout gessit. Saluum enim hominem tribunal Dei exigit, saluum verò si- *2. Cor. 5.*
ne membris non licet esse, ex quorum non officiis, sed substantiis constat, nisi fortè, &
nauem sine carina, sine prora, sine puppi, sine compaginis totius incolumitate saluam ad-
seuerabis, & tamen nauem procella dissipatam, [419] vel carie dissolutam, [420] redactis & re-
curatis omnibus membris, eandem sæpè conspeximus etiam titulo restitutionis glorian-
tem de Dei artificio & arbitrio & iure torquemur? Porrò si diues dominus & liberalis ad-
fectui aut gloriæ suæ præstans solam nauis restitutionem, hactenus eam voluerit operari,
idcircò tu negabis necessariam illi compaginem pristinam, vt exinde iam vacaturã, cùm
soli saluti nauis sine operatione cõueniat? Igitur hoc tãtummodò discere sufficit, an Do-
minus hominem saluti destinando, carnem destinarit, an eandem velit denuò esse quàm
non debebis ex futura membrorum vacatione præscribere denuò esse non posse? Licet
enim esse quid denuò, & nihilominus vacare; nec potest autem dici vacare, si non sit.
At enim si sit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deũ vacabit. [[421] Sed accepisti ho- LXI.
mo os ad vorandum atque potandum, cur non potius ad eloquendum, vt à ceteris ani-

malibus distes? cur non potius ad prędicandum Deum? vt etiam hominibus antistes. Denique Adam antè nomina animalibus enuntiauit, quàm de arbore decerpsit; antè etiam prophetauit, quàm vorauit. Sed accepisti dentes [422] ad macellum coornandum. cur non potius ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum? cur non potius ad pulsus linguæ temperandos, ad vocis articulos offensione signandos? denique & edentulos audi & vide, vt honori oris & organum dentium quæras. Forata sunt inferna in viro & in fœmina, nimirùm quâ libidines fluitent. cur non magis quâ potuū defruta colentur? Est adhuc in fœminis intus, quò semina congerantur, an quò sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non sufficit? Dicenda enim & hæc, quatenus quæ volunt, & qualiter volunt, & quorum volunt officia membrorum ludibriosè de industria suffundēdæ resurrectionis oblatrant, non recogitantes ipsas priùs causas necessitatis tunc vacaturas, cibi famem, & potus sitim, & concubitus genitură, & operationis victum. Sublata enim morte, neque victus fulcimenta ad præsidia vitæ, neque generis supparatura grauis erit mēbris. Ceterùm & hodie vacare intestinis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moses & Helias ieiunio functi, solo Deo alebantur. Iam tunc enim dedicabatur: [423] Non in pane viuet homo, sed in Dei verbo. Ecce virtutis futuræ liniamenta. Nos quoque vt possumus à cibo excusamus, etiam sexum à congressione subducimus. [424] Quot spadones voluntarij? [425] quot virgines Christo maritatæ? quot steriles vtriusque naturæ infructuosis genitalibus structi? Si & hîc iam vacare est & officia & emolumenta membrorum temporali vacatione vt intemporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homine saluo, & quidem magis tunc vt in ęterna dispositione, magis non desiderabimus quæ iam hîc non desiderare consueuimus. [[426] Sed huic disceptationi finem Dominica pronuntiatio imponit. [427] Erunt, inquit, tanquam angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, vtique nec vlli simili necessitati succidendo corporalis conditionis. [428] Quia & angeli aliquando tanquam homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigēdo. Humanam enim induerant superficiem, salua intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanquam homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationem susceperunt, cur non & homines facti tāquam angeli in eadem substantia carnis spiritalem subeant dispositionē, non magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quàm angeli tunc solennibus spiritibus sub humano? Nec ideò non permansuri in carne, quia non & in solennibus carnis, quum nec angeli ideò non & in spiritu permanserint, quia non & in solennibus spiritus. Denique non dixit, erunt angeli, ne homines negaret: sed, tanquam angeli, vt homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit. [[429] Resurget igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidem integra. In deposito est vbicumque apud Deum, per fidelissimum sequestrem Dei & hominum Iesum Christum, qui & homini Deum, & hominem Deo reddet, carni spiritum, & spiritui carnem. Vtrumque iam in semetipso fœderauit, spōsam sponso, & sponsum sponsæ comparauit. Nam etsi animam quis contenderit sponsam, vel dotis nomine sequetur animam caro. Nō erit anima prostituta, vt nuda suscipiatur à sponso. Habet instrumentum, habet cultum, habet mancipium suum carnem, vt collectaneă comirabitur. Sed caro est sponsa, quæ in Christo Iesu sponsum per sanguinem pacta est. Huius interitū quem putas, secessum scias esse. Nō sola anima seponitur, habet & caro suos sinus interim in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. quum in hæc dissolui videtur, velut in vasa trasfūditur. Si etiam ipsa vasa defecerint, quum de illis quoque effluxerit, in suam matricem terram quasi per ambages resorbetur, [430] vt rursus ex illa repræsentetur Adā auditurus à Domino: [431] Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, verè tunc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. Quid anima inuides carni? nemo tam proximus tibi quem post Dominū diligas, nemo magis frater tuus, [432] quàm quæ tecum etiā in Deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionem, per te si fortè deliquit. [433] Sed nihil mirum si odisti, cuius auctorem quoque respuisti, quam & in Christo aut negare aut mutare consuesti, proinde & ipsum sermonem Dei, qui caro factus est, vel stylo vel interpretatione corrumpens, arcana etiam apocryphorum superducens, blasphemiæ fabulas. At enim Deus omnipotens aduersus hæc incredulitatis & peruersitatis ingenia, prouidentissima gratia sua effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos & ancillas, & fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit, & [434] pristina instrumēta manifestis verborum & sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. Nā quia hæreses

esse

Marginalia: Gen. 2. & 3. — Exod. 24. — 3. Reg. 19. — Matth. 4. — LXII. — Matth. 22. — Gen. 18. & 19. — Matt. 22. — LXIII. — Gen. 3. — Matth. 22. — Joel. 2. — Act. 2. — Section letters D, E, F.

esse oportuerat, vt probabiles quique manifestarentur,[415] hæ autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant, idcircò pristina instrumenta quasdam materias illis vidētur subministrasse, & ipsas quidem iisdem litteris reuincibiles.[416] Sed quoniam necdum dissimulare spiritum sanctum oportebat, quo minus & eiusmodi eloquiis superinundaret, quę nullis hæreticorum versutiis semina subspargerent, immò & veteres eorum cespites vellerent; idcircò iam omnes retrò ambiguitates, & quas volunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prędicatione discussit, per nouam Prophetiam de Paracleto inundantem, cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret quæstionum, resurrectionem quoque carnis vsquequaque potāndo, refrigerabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE RESVRRECTIONE CARNIS.

CAP. I.

1. Fiducia Christianorum, resurrectio mortuorum, &c.] *Caput hoc primum inscripsimus:* Quòd resurrectionem carnis seculum non ignorarit.

2. & tamen defunctis parentant.] *In eandem penè sententiam Epiph. in Ancoratu: Græci (inquit) rursus redarguuntur, Resurrectionem in totum negantes; deferentes in monumenta cibos, & potus. In Pandemis, hoc est, popularibus diebus, edulia quidem in totum exurunt, Vina verò libant: nihil commodi mortuis ex hoc afferentes, immò potius seipsos lædentes. Veruntamen cogūtur à consuetudine confiteri mortuorum resurrectionem. Nam vbi posita sunt corpora defunctorum, accedunt & inclamant, nomina proferentes mortuorum, dicentes: Resurge tu, comede, bibe, & lætare. De hoc præterea vide suprà Adnot. nostras Tom. 1. li. de Testim. Animæ, cap. 4. num. 20. Legimus autem iterum cum 1. edit. & Vatic. 3. MS. cod.* pro temporibus esculentorum, *ac si dicat, talibus esculentis qualia tempus anni quodque adfert. Substitutum erat:* sepultorum; *sed non placet, eò quòd infrà cap. 4. legatur:* & ipsorum temporum propria gula. *Siue autem legas cum aliis:* At ego magis ridebo, *siue:* rideo, *cum Vatic. 1. MS. cod. perinde est; quamquam interim magis sit frequens.* Rideo *(inquit li. 3. adu. Marc.)* si quem ad bellum ense cingebat. *Est eadem ratio lectionis vulgatæ:* sacrificat an insultat, *ac Vatic. 3.* sacrificat cui insultat.

3. quum crematis cremat.] *Subauditur aliquid (inquit Rhen.) Sensus est:* sacrificat ne, an insultat *potius,* quum crematis *hominum corporibus, superiniectos etiam cibos* cremat.

4. Nihil esse post mortem, Epicuri schola est, &c.] *De hoc vide supradict. Apolog. cap. 48. n. 610. ac li. de Testim. Animæ, cap. 4. num. 17. denique etiam li. de Anima, cap. 42. n. 464. sicuti etiam ibidem n. 465. de loco Senecæ hîc citato.*

5. si non minor Philosophia Pythagoræ & Empedocli.] *De hac in hæc verba supradicto cap. de Testim. Animæ Auctor:* Etsi Pythagorica multò honestior, quæ in bestias reformat; *de qua latiùs, tum paulopòst, tum etiam supradicto li. de Anima, cap. 28. 29. 30. & 31. ac de* Empedoclis *simili opinione, cap. 32. ac 33. Denique de* Platonicorum sententia de immortalitate Animę, *plures locos lib. eiusdem.*

6. etsi non in humana tantummodò, &c.] *Pythagoras (inquit Rhenanus) apud Ouidium huiuscemodi* μετεμψύχωσιν, *docens, ait:*

--Et quoslibet occupat artus
Spititus, éque feris humana in corpora transit.

7. vt Euphorbus in Pythagoram. Homerus in pauum, &c.] *Acron Grammaticus (inquit Rhenan.) exponens illud Horatij in Oda 28.*

--habéntque
Tartara Panthoiden iterum orco
Demissum:--

Pythagoram, inquit, significat, qui prædicauit se apud Troiam Euphorbum *Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras; ídque eum cognouisse agnito clypeo, quem templo* Euphorbus *fixerat. Hic autem, & in* Homerum *dicitur renatus, postea in* pauonem, *postremò in Ennium poëtam. hactenus ille. Proinde sic apud Ouidium 15. lib. Metam. loquitur* Pythagoras:

Ipse ego (nam memini) Troiani tempore belli
Panthoides *Euphorbus* erā; cui pectore quōdam
Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ.
Cognoui clypeum lęuæ gestamina nostræ,
Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.

De iisdem plura vide cap. 28. num. 362. ac 365. li. de Anima, & cap. 33 num. 407.

8. Certè recidiuatum, &c.] Recidiuatum *(inquit Rhen.) vsurpat in quarta inflexione. Sic infrà c. 18.* Quæ carnis recidiuatum pollicentur. *Similiter etiā cap. 30.* recidiuatus *(inquit)* Iudaici status; *& rursum cap. 53.* vt illum à carne auocent recidiuatum. *Siue autem legas:* mutata *cum exc. siue* immutata *cum Vat. 2. cod. MS. perinde est.*

9. licet non adita veritate.] *Scripsimus (inquit idem Rhenan.)* adita veritate, *ab exemplaribus scriptis dissentientes, vt sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit, aut non possit ingredi. Sic infrà:* Qua quis adita veritate redanimatus & reuiuificatus Deo. *Locus citatus à Rhenano reperitur infrà c. 19.*

CAP. II.

10. Si verò & apud Deum aliqua secta est, &c.] *Titulum huic cap. damus:* Quòd hæretici, Sadducæorum partiarij, non agnoscant Resurrectionem, qui tamen ex libris aliis ab Auctore scriptis, refutantur, sicuti etiā Lucani opinio Libro de Animā.

11. Sadducæi.] *Præter Matth. c. 22. Marc. 12. ac Luc. 20. ad quæ hîc adludit, eundem etiam errorē suprà* Sadducæis *adtribuit Auctor li. de Præscript. adu. hær. c. 45. num. 297. suprà quoque li. de Carne Christi, c. 1. nu. 5. & infrà c. 36. vbi latius has scripturas deducit.*

12. partiarios sententiæ illorum.] Marcionitas (inquit Rhen.) & Apellitas, hæreticos intelligit, partim cum Sadducæis sentientes, dimidiámque agnoscentes resurrectionem. Similiter autem dixit lib.3.aduersus Marc. cũ partiariis erroris tui Iudęis. Neque verò solos Marcionitas intelligit, sed etiam (quorum mox meminit, & suprà li.de Præscript.adu.hæret.cap.46.hær.4.num.304. ac cap. 49.hær.12.num.315.) Basilidem & Valentinũ, item Saturninum, de quo ibidem cap. 46.hær.3.n.303. Ophitas, de quibus cap.47.hær.6.nu. 307. Carpocratem, de quo c.48.hær.9. n.311. Marcum & Colarbasum, vt patet c.50.hær.15.n.319. Cerdonẽ, de quo c. 51. hær.16.n.321.vbi etiam de Marcione supradicto, hær. 17.n.322.ac de Apelle, hær.19.n.324.

13. alterius diuinitatis hæretici.] Alterius (inquit Rhenan.) pro alius, id est, diuersæ, vt mox: in alterius diuinitatis insinuatione, &: ad alterius diuinitatis temperant sensum, ac deinde ad alterius spei auctorem. Vocat autem alterius diuinitatis hæreticos, qui alium Deum præter creatorem sibi confingebant; vtpotè, qui hîc recitantur, Marcionem, Basilidem, Valentinum, & Apellem, sicuti constat ex Adnot. nostris modò citatis; & præterea Simonem, de quo dicto li.de Præscript.adu.hær.c.46.hær.1.nu.301.(cui adeò etiam B. August. priorem errorem adscribit li.de hæres.) Menãdrum, hær.2.n.302. Saturninum item, Ophitas, Carpocratem, Cerinthum, Valentinianos, Ptolomæũ ac Secundum, & Heracleonem, de quibus c.49.hær.13. ac 14.n.316.ac 317. Cerdonem, & Tatianum, de quo cap.53.hær.20.n.326.

14. aut nullius veritatis contendentes, &c.] De horum hæresibus vide suprà totum librum sparsim De Carne Christi, & potiss.c.1.num.11.

15. Propterea & nos volumen pręmisimus De Carne Christi, &c.] Nominatim hîc citat dictum librum de Carne Christi, etiam argumentum eius paucis verbis explicans; quæ adeò suprà eius libri Argumento adiecimus. Atqui ex Vat.3.cod.MS.correximus: aduersum phãtasmatis natiuitatem, pro: vanitatẽ, nam omninò supradicti hæretici adfirmabant, Christi natiuitatem phantasma esse.

16. cuius cõditio.] Habẽt quidẽ iidem MS.3.Vat.cod. editio; verùm, præterquàm quòd conditio solet ab Auctore pro creatione vbique accipi, legitur verisimiliter infrà c.5. quo carnis cõditio quassatur, ac: carnis primùm conditio munietur, & rursum: pro cõditione scilicet rerũ; item c.11. conditionem Deo nostro adscribũt; vbi ad marginem idipsum adnotauit Rhen. & c.12. vniuersa cõditio recidiua, et c.26: semel homini addicta cõditione. Atqui rectè etiã Rhen. illud: Christũ & hominẽ & filiũ hominis inscrip serit, interpretatur declarauerit. Propriè autẽ accipitur infrà c.24.cùm dicitur: totum hominẽ elogio transgressionis inscripsit.

17. & obducimus.] Obducere (inquit idẽ) pro euincere. Et mox: Obducti dehinc do Deo (sic enim in hac æditione distinximus, exposcente sensu) pro conuicti. Vide plures similes locos suprà li.de Carne Christi.n.147.

18. Hoc fermè modo dicimus ineũdam cũ hęreticis disceptationẽ.] Sicuti alibi, sic & hîc, protestatur Auctor priusquàm ineat cum hæreticis disputationem: ne sibi contrarietur, quòd sępedicto li.de Præscript. adu. hær. præscribat, non esse cum illis disceptandum: cuiusmodi locos plures videre est Adn.nostris ibidẽ c.15.n.98. Atqui accipitur mox illud: ordinariè, pro: ordinatè, ac cũ ordine debito. Legimus autẽ paulopòst: ad alterius spei auctorem etiam vltrà suspicandũ, ex Vat.3. MS. pro: vltrò. Indicare enim vult, ex vno errore in alteriũ vlteriorem delabi paulatim hæreticos. De Prouerbiali denique formula: quo cuneo occurrendum sit (quod substituit ex Britannico codice Gelenius, pro: decurrendum) videantur nostra Prolegomena.

19. De Deo quidem vnico, & Christo eius adversus Marcionem, &c.] Intelligit 2. & 3.lib.adu.Marcionem; quorum ille: de Deo vnico, hic de Christo eius, latè tractat; quas proinde scripti materias etiam titulis illorum addidimus.

20. De carne verò Domini, etiã Adversus quatuor hæreses, &c.] Etiã ex hoc loco titulum libri de Carne Christi, quem iã iterum citat, locupletauimus, & quæ sint hæ quatuor hæreses, ibidem adnotauimus c.1.n.8.9.10.11.

21. Quia & hoc latere vnio diuinitatis defendetur.] Vnio pro vnitate, accipitur. De Prouerbiali altera forma, hoc latere defendi, ad Prolegomena nostra. Perinde etiam est, siue legas cũ vulgatis: defendetur, siue cũ MS.3.Vat.cod. defenditur. Denique: retractatus, pro tractatu, Auctori frequenter vsurpatur.

22. Viderit vnus aliqui Lucanus.] Sic dixit (inquit Rhen.) aliqui Lucanus, id est: aliquis Lucanus, vt in li. de Carne Christi, c.12. In Lazaro aliquo. Et ibidẽ mox, c.14. In aliquo Zacharia; & hîc paulopòst, c.3. Vtar ergo & sentẽtia Platonis alicuius; itẽ li.1.adu.Marc. Si non aliquis Esaias. Intelligit autẽ Lucanum hæreticũ, cuius mentionem fecit in libro De hæresibus, nẽpè posteriori parte li.de Præscript.adu.hæret.c.51.hær.18.n. 323. Patet autem hinc, etiam Rhenanum in ea fuisse sententia, quòd diuidi deberet liber ille in duos; de quo post eiusdem libri Argumentum latiùs.

23. quam secundum Aristotelẽ dissoluens.] An Aristoteles mortalem Animã dixerit, an verò immortalem; adhuc in scholis quæstio agitatur. Certè Auctor, quamquam suprà li.de Anima, c.6.n.85. dubitare videatur; hîc dissolutionem Animę secundum Aristotelẽ tribuens, priorem sequitur opinionẽ, & apertiùs B. Iustinus Martyr Apol.1. Aristoteles (inquit) Entelechiã eam nominans, non immortalẽ, sed mortalẽ esse vult. Nec absimiliter alicubi Origenes, Gregorius Nyssenus li.2. Philos. de Anima, c.4. ac Theodoretus de curand. Græc. affect.lib.3. Plutarchus denique de placit.Philos. li.5.c.1. In contrariam sententiã ierunt iam olim, ipse Plutarchus eiusdẽ li.c.25.dũ dicit: Aristoteles communem somnũ corporis & animæ autumat, mortem verò esse absolutam refrigerationẽ, quã ipsam corporis solius esse, non etiam animæ, cuius neutiquã mors sit: Theophrastus ac Themistrius eius discipuli, Simplicius item, Ammonius vterque, & Olympiodorus eius interpres, S.Thomas denique Aquinas, & Theodorus Metochites. Quos interim duos posteriores, scribit Carpentarius (in Philos.Plat. Alcuini c.18.) ex vna eadémque particula li.12.Metaphys. colligere intellectus immortalitatẽ, ex qua Alexander mortalitatem colligit.

24. Sed vrsus forsitan, quâ Lucanus.] Adlusio est (inquit Rhenan.) ad gentis nomen. Sita est Lucania inter Campaniam & Brutios. Horatius:

Pecúsve Calabris ante sidus feruidum
Lucana mutet pascua.

25. Habet & iste à nobis pleniss. de omni statu Animæ stylum.] Adludit haudubiè ad li.de Anima, vbi videre est locos complures, quibus immortalitatẽ tuetur. Rectè autẽ censet Rhen. legendum: perstricta, pro: præstricta, quia cõsentiũt Vat.3. MS. cod.

CAP. III.

26. Est quidē & de cōmunibus sensibus sapere in Dei rebus,&c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Quòd vulgi contrariā sententiā hæretici sequi nō debeant. *Atqui rectè sic explicat prædicta verba Rhen. Etiam cōmunes sensus sapiunt in Dei rebus. Nā & similiter dixit infrà initio c.5.*& rudes quique de cōmunibus adhuc sensibus sapiunt. *Et verò secundū etiā primā adit. restituimus:* Quædā enim & natura nota sunt,*ex 3. Vat.MS.cod.pro:*nata sunt.

27. Vtar ergo sententia Platonis alicuius, &c. Omnis Anima immortalis.] *Hauddubiè debet istud intelligi de* omni Anima *rationali;nā de illa & in Phædone, & alibi loquitur Plato, quotiescunque* immortalem Animam *pronuntiat.*

28. vtar & conscientia populi,&c.] *Bis tér've, vti in Prouerbio est, quod pulcrū est. Itaque istud imprimis inculcatur ab Auctore Tom. 1.li.de Testim. Anima, qui ex professo hac de re scriptus est,maximè c.2. vbi recitat illas populi voces:*Deus videt,*&:*Deo cōmendo,*ac:*Deus inter nos iudicabit.*Immò eadē reperire est Apol.c.17. & libro præcedenti de Carne Christi c.12. ac rursus infrà li.1.adu.Marcion. vbi sicuti etiam T. 2.li. de Coron. milit. c.6. illud peculiariter cum hoc loco consentit:* Deū Deorum perhibent,*siue:* appellant.

29. & cor vulgi cinerē à Deo deputatū.] *Rectè adnotauit Latinius, locum hunc reperiri Isai. 44.nempè secundum 70.quem etiam citat,& paulò aliter explicat Auctor suprà Tom.2.li.de Idololat.cap.4.*

30. qui Deū fingitis.] *Rursus hìc adludit ad* alterius diuinitatis hæreticos;*de quibus suprà c.præc.n.13.quare non placet quod habent 2.Vatic.MS.cod.* fugitis.

31. Quid cæco duci inniteris, &c.] *Adludit ad illud Matth.15.Marc.7.& Luc.6.Cæci sunt & duces cæcorū; item ad illud Galat.3 Christū induistis,& quod habetur Ephes.6.Accipite armaturā Dei. Siue autem legas:* vtuntur nō Christiani,*cū Anglico Ioan. Clemētis cod. siue cū reliquis omnibus,* vtitur non Christianus*: parū refert. Eadē est ratio lectionis 3.Vat.MS.cod.* quæcūque ethnici sapiunt,*& excus.* quæ cū ethnicis sapiunt.

32. compassio sententiarum.] *Consensum (inquit Rhenan.) intelligit, & mutuum responsum. Medicorum vocabulum est. Græci* συμπάθειαν *dicunt.*

CAP. IIII.

33. Itaque hæretici inde statim incipiunt, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Obiectio hæreticorum & ethnicorum de carnis ignobilitate.

34. & inde præstruunt.] *Vox hæc non modò alibi, sed & hoc libro frequentissima est Auctori. Sic cap.18.* Hucusque præstructionibus egerim,*& c.20.*primam prçstructionem eorū,*& c.30.*quasi & ipsum dubiū prçstruxit,*id est, interprete Rhen.priùs instruxit; item c.33.*Nā & ideò præstruximus;*c.49.* sine vllius suprà sensus præstructione,*ac c.53.* in vtroque homine præstruxit.*Addidimus autem iterum ex MS.3. Vatic. cod. quod habebat 1.adit.* & non protinus, *ante illud:*& non vbique; *& legimus cum iisdē:* in casum, *pro:* in caussam; *eo quòd magis correspondeat illi illud quod sequitur:* caducæ.

35. post totum ignobilitatis elogiū.] *Id est, recensionem. In bonā & in malam (inquit Rhen.) partē accipitur* elogium.*Sic infrà,c.21.* Religionē publico odio & hostili elogio obnoxiā. *Metaphora ducta à charta, qua eiusmodi testificatio continetur. Vide plura de hac suprà Tom.1.Apol. c.2.n.22.& lib.ad Scapulā,c.4.n.28. vbi etiā aliam significationē* elogij *indicauimus, pro sententia; quomodo etiam accipitur illud infrà c. 34.* totum hominem elogio transgressionis inscripsit.

36. & recordatui tuo.] Recordatus *(inquit Rhen.) pro recordatione. Cuius etiā illud placet:* persuadêre,*passiua vocis esse,id est,persuaderis,vt interrogatiuè legatur.*

37. Et vtique redhibētibus eam ignibus & vndis,&c.] *Rectè sic restituit hunc locū Rhen. nā correspondent 3. Vatic.MS. cod. & infrà etiam legitur, cap.13.* vti credas,de ignibus quoque substantiā corporis erigi posse.

38. & rumis alitum.] *Est ruma (inquit idem) quod alij rumē vocant, prominens sub mēto gutturis pars, qua cibus in aluum descendit, à quo Rumino verbum, & Struma, deducuntur. Vide autem de hoc dogmate latiùs infrà cap.32.*

39. & lactibus piscium.] Lactes *(inquit idē) sunt per quas cibus dimittitur; in homine, inquam, & oue. In ceteris animalibus,* lactes *ipsa sunt ilia.*

40. & ipsorū temporum propria gula.] *Primus hìc adiecit* temporū *Gelenius; quod etiā germanum esse suprà adnotauimus n.2. Adludit autem (inquit Rhen.) ad Vedij Pollionis gulosam sæuitiam & sæuientem* gulā. *Nam is damnata mancipia viuariis murænarū immergebat;non tantùm, vt totum hominem pariter distrahi spectaret,quod Plinius prodit, verumetiā vt humana carne in piscibus vesceretur, quod docet Tertullianus in libro de Pallio,his verbis,c.5.*Immergo æquè scalpellum *(inquit)* acerbitati ei,qua Vedius Pollio seruos murçnis inuadendos obiectabat. Noua scilicet sæuitia delectatio terrenæ bestiæ exedētulæ, & exunguis, & excornis: de piscibus placuit feras cogere:vtique statim coquendis, vt in visceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus, & ipse gustaret. Hæc ille. *Ergo non sine caussa hìc dicit:*& ipsorū propria gula redhibente,*subaudi quæ deuorauerat de carne humana.*

41. Adeóne autem eadem sperabitur, &c.] *De hoc latiùs infrà c.57. & 58. sicuti etiā* de consequētiis carnis seu necessitatibus,*c.60. & 61.Legas autem licet cum 3. Vatic.MS.cod.*mors reoptanda, *siue:* redoptanda *cum exc.*

42. Ceterùm, quantum etiam spurciloquio liceat,&c.] *Iterum sic legimus cū ædit. 1. & Vat. 3. MS. cod.pro:* spurciloquij,*sicuti etiam Rhen. qui addit: hoc loquēdi modo Tertullianū sæpè vti, vt verbū semel ponat, quod mox repetendum sit,vt hìc:* illorum in congressibus experiri,*subaudi,liceat,vel licet.*

CAP. V.

43. Igitur quoniā & rudes quique,&c.] *Inscripsimus caput istud:* Dignitatis carnis defensio, quòd à Deo facta sit. *De Prouerbio autē:* primus in nos aries tēperatur, *vide nostra Prolegomena. Atqui varia lectio est MS.cod.Vatic.3.* vituperatione laudatione depulsa,*pro:*vitupetationem laudatione depellas,*quorum vtraque bona.*

44. corpusculū quod malū denique appellare non horrent.] *Puto Auctorem respicere ad Marcionis hæresin; quippè qui,eo ipso quo dicebat: corpus creatum à malo Deo,& ex materia mala,indirectè concludebat:etiā corpus malum esse. Verùm apertiùs eum errorē secuti sunt postea Manichæi.*

45. etsi angelorū fuisset operatio,vt Menandro & Marco placet.] *Angelos mundū creasse,& proinde etiam humanā carnem;* Menandri *fuit cū Simone Mago*

suo magistro communis haresis, sicuti suprà videre est li. de Præscript. adu. hæret. c. 46. hær. 2. n. 302. An autem etiã Marcus idem senserit, alibi non inuenio. Adtribuit illud ibidem Auctor etiam Saturnino, Ophitis, ac Carpocrati, hær. 3. 6. & 9. qui etiam angelum illum creatorem, vti mox sequitur: summũ Deũ appellabant. Certè Marcioni adscribi non posse manifestũ fit ex libris Auctoris aduers. eundem; quare nõ placet quod Vat. 2. legant: Marcioni; sed retinuimus Marco; de cuius hæresibus aliis, vide suprad. li. de Præscript. adu. hær. c. 50. hær. 15. n. 319.

46. etsi ignei alicuius exstructio æquè angeli, vt Apelles docet.] De hoc ibidẽ c. 51. hær. 19. n. 324. & li. de Anima, c. 23. n. 298 & li. de Carne Christi, c. 8. n. 78.

47. & duriores quæq; doctrinæ.] Duriores hîc propriè accipitur pro firmiores & solidiores. Placet autem magis: quæque, quàm quod habent alij: quoque, quantumuis MS. codices.

48. Sed & mundus, inquis, &c.] obiectio hæreticorum, non vlterius tamen (secus quàm sensit Rhen.) quã vsque ad illud: Planè (ac si dicat, tecum sentio) si portio vniuersitati adæquatur.

49. Ad distantiã enim prouocamus, &c.] Mũdi videlicet (inquit Rhen.) & hominis, vnde sequitur: Magnæ sine dubio differentiæ ratio, pro conditione scilicet rerum.

50. & sine illo nihil, &c.] Similiter suprà etiã Auctor libro adu. Hermog. c. 18. 20. ac 45. legit: & sine ipso factũ est nihil, nullis aliis vocibus additis. Atque adeò hinc confirmatur Latini interpretis huius loci Ioãn. 1. distinctio: & sine ipso factum est nihil. Quod factũ est in ipso, vita erat. quam etiam ferè sequuntur Latini omnes interpretes, & B. Cyrillus in Ioannem scribẽtes. Græci alij, ac Syriacus codex sic distinguunt: & sine ipso factũ est nihil quod factum est. In ipso vita erat. B. Hilarius denique ab vtrisque dissentiẽs: & sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, de quibus omnibus vide Reuerend. Dn. Iansenium Episcopũ Gandauẽsem Comment. in Concord. Euang. c. 1. Est autem Veteribus magis vsitata lectio MS. Anglici cod. constetit, quàm vulgata: constitit. Proinde etiam magis placeret, nisi idẽ codex c. sequ. legeret: cõstitisset. Siue autem legas: cõpararetur cũ excusis; siue: cõparetur cũ Vat. 3. perinde est, sicuti etiam de illo: vt Dominus esse posset, seu: possit.

51. Et finxit Deus hominem, limũ de terra, &c.] Etsi alibi nonnumquam vertat Auctor: de limo terræ, sicuti suprà adnotauimus li. adu. Hermog. c. 26. n. 89. hîc tamen disertis verbis explicat: limum de terra; vtraque autem lectio bona.

52. Et insufflauit in faciem eius flatũ vitæ, &c.] Magis accedit hæc lectio Auctoris hoc loco ad vocem Græcam ἐνεφύσησεν, quã quod suprà vertit lib. adu. Hermog. cap. 26. ac 31. adflauit, siue quod est etiam suprà lib. de Anima, c. 3. & 11. flauit.

53. Et posuit Deus hominem quẽ finxit, in paradiso.] illud: quem finxit, transtulit ex Græca edit. 70. qui amplius habent quàm Latini aut Hebræi, aut Chaldaici, ὃν ἔπλασεν.

CAP. VI.

54. Persequar itaque propositum, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Eiusdem dignitatis probatio, quòd manu Dei facta sit caro.

55 Recogita totum illi Deum occupatũ ac deditum.] Vocem: illi, explicat Rhen. id est: in illa materia, seu propter illam materiam, eiúsque caussa occupatum. Quod deditur, totum eius est cui deditur. Atqui legimus ex Harrisij coniectura, confirmata Vatic. 3. MS. cod. quæ lineamenta ductabat, pro: dictabat. Est enim Prouerbialis formula à pictoribus sumpta: lineamenta ductare, de qua in Prolegomenis latiùs. Quum etiã Auctor imaginẽ Dei & similitudinem tum hîc, tũ infrà initio c. 9. distinguat; vide ea de re li. de Bapt. c. 5. n. 42.

56. qui in effigie Dei cõstitutus, non rapinam existimauit pariari Deo.] Legendũ (inquit Rhen.) pariari Deo, quamquã refragãtibus exemplaribus scriptis. Sic enim vertit Græcum verbum ἰσοῦσθαι. De hoc verbo alibi. Similis autem phrasis est infrà c. 53. pariãt inter se Christus & Adã, & li. 5. adu. Marcion. c. penultimo, locum illum Pauli Apostoli eodem modo legit. Simile etiam est illud li. 4. adu. Marc. cui per omnia pariauerint. Est autem vox Iurisconsultorum pariare: hinc legitur l. 17. Cod. de sol. pariata obligatio Siue autem legas: ad infuscãdam cum exc. aut: infuscandum, cum Vatic. 3. MS. cod. non refert.

57. artificis fastigium, &c.] Fastigium interpretatur Rhenanus maiestatem, dignitatem, amplitudinem. elegans vocabulum. Cõfirmatur hinc autem nostra similis lectio suprà Tom. 1. li. de Pallio, c. 1. n. 10. fenium, non fastigium. Sic etiam infrà c. 55. angelicum iam fastigiũ induerit. Hic verò legimus cum MS. 3. Vatic. & Basil. cod. qui illam & eligẽdo (seu potius iuxta Anglicum cod. & antiquarios, elegendo) pro: in eligendo.

58. Phidię manus Iouem Olympium ex ebore molitur, & adoratur.] Etiam hoc ex Vatic. 3. iterum secundum Rhen. substituimus, pro eo quod irrepserat: moliuntur & adorantur. neque enim manus Phidię adorabatur, sed Iupiter. De hoc autem citatur à Rhenano Plin. li. 34. c. 8. Minoribus, inquit, simulacris signísque, innumera propè artificũ multitudo nobilitata est; ante omnes tamen Phidias Atheniensis, Ioue Olympia facto, ex ebore quidem, sed & ex ære, signa fecit.

59. bestiæ, &c. insulsissimæ dens est.] Rectè hîc circumscribitur, quia id solũ ebur est, teste Plinio li. 8. c. 3. qui quum ibidẽ, & 2. c. præced. proximũ humanis sensibus elephantẽ probet; oportet vt accipiatur insulsum hîc, secũdo significatu, quẽ Donatus tradit, ac si dicatur: sine saliu & facilitate. Atqui legimus ex Anglico cod. Deus viuus & Deus verus, adiecto: &, quod desiderabatur, sicuti etiã paulopòst ex Vatic. 3. MS. cod. licet & caro audiat.

60. de obsoletiore matrice.] Etiam obsoletior hîc in secunda accipitur significatione; non pro: inueteratiore, sed pro sordidiore. Nõ displicet autẽ Vat. 3. MS. lectio: obsolentiore, sicuti nec illa: excausato censu, pro: excusato. Est etiam census vox Tertullianica.

CAP. VII.

61. Sed dilutior videatur auctoritas carnis, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd limus in carnem mutatus sit & reformatus. Atqui omisimus: ne; quod nullo sensu addebatur, & deest in 3. Vatic. MS. exemplaribus. Est autem noua hæreticorũ obiectio, vsque ad illud: Quãdo, &c. Accipitur verò etiam hîc dilutior minus propriè, pro: infirmior; ea significatione, qua dixit Cicero pro Roscio, infirmare & diluere. Paulopòst habent quidem Vatic. 3. quomodo caro fluxerit ex limo, sed magis facit ad institutum floruerit.

62. Neque enim, vt quidam volũt, ille pelliceæ tunicæ, &c.] Qui in illa iam tũ fuerint sententia, nõ satis cõstat; quum autem Origenes, seu potius manus Origenistæ (eò quòd Origen. hom. 6. in Leuit. cõmuni sentẽtiæ consentiat) eam opinionem sequerentur; Epiph. hær. 64. ad verbum penè Auctorem imitatur: Et vbi, inquit, surrexisset

Adam

Adã de somno, dixit: Hoc nũc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea. *Nondum autem* tunicæ pelliceæ, *nondum nugamentum à te allegoricè confictum fuit. Os itaque ex ossibus meis, & caro ex carne mea, palàm est quòd iam corpora erant, & non incorporeus erat Adã neq; Eua. Porrò quũ hîc eã sentẽtiam impugnet Auctor; oportet vt ex illorũ sẽtẽtia Ironicῶs paulopòst subiiciatur:* quã postea pelliceę tunicę, id est, cutes superductę, vestierũt, &c. *Vide etiã de hac re suprà li. adu. Val. c. 24. n. 274.*

63. quum aliquanto priùs & Adam, substantiæ suæ traducem, in fœmina iam carnem recognouerit.] *Hæc lectio Anglici cod. MS. magis accedit ad institutum Auctoris, quàm vulgata:* in fœmina iam carne. *Sicuti etiam magis placet illud eiusdem:* Oblitteratus igitur, *quàm quod erat:* Oblitteratur; *eò quòd addatur:* & deuoratus est. *Item illud Latinij:* vapore scilicet idoneo torrere, *pro:* vaporeo scilicet & idoneo; *quia sequitur:* per adflatus diuini vaporem. *Adnotanda denique lectio Vatican. 3. MS. cod.* & aliam ex alia stringere speciem, *pro* fingere; *quamquam istud magis placeat, eò quòd de figulo loquatur.*

64. Numquid argilla dicet figulo, id est, homo Deo?] *Vatic. 2.* dicit. *Verùm quia legitur ἐρεῖ, non solùm Esai. 45. sed etiam Rom. 9. illud retinuimus. Nam partim ex vtroque loco citatur hæc scriptura.*

65. Hinc & Apostolus, circumcisionem, despoliationẽ carnis appellans.] *Etiam hîc metaphrasticῶs citat hanc scripturam non ad verbum ex Apostolo, apud quem legitur Coloss. 2.* circumcisione *non manufacta in exspoliatione corporis carnis. Mirum est autem quòd omiserit illud:* corporis; *maximè quum Græcè præterea legatur additum ἁμαρτιῶν, id est, peccatorum corporis carnis. Siue autem legas cum exc.* confirmauit, *siue cum MS. Vatic. 3. cod.* adfirmauit, *non refert.*

66. ne argento quoque oblaquees, sed electissimo, &c.] *Ita rectè diuinauit legendũ Rhen. qui illud:* oblaquees *interpretatur, id est, circũdes, cingas, includas, vt sit à lacu deductum verbũ* oblaqueo, *quemadmodum ablaqueo; cuiusmodi est quod sequitur:* descrobes, *id est, inseras, à scrobe, id est, fouea. Est autem adnotanda Angl. MS. Vet. antiqua lectio:* fertoginis, *pro:* ferruginis.

67. alicui commiserit capulo.] *Corpus (inquit idem)* capulum *animæ vocat, id est, receptaculum. Eadem etiam voce infrà vtitur cap. 32.* quam capulum, quam sepulcrum, *& cap. 38.* de capulis, de sepulcris: *sunt enim Auctori hæc duo Synonyma. Hinc illud Nonij Marcelli: Sarcofagum, id est, sepulcrum, Veteres* capulum *dici volunt, quòd corpora capiat.*

68. an anima appareat carni.] *MS. 3. & 1. edit.* pareat; *verùm infrà similiter dicit cap. 16.* vice potius vasculi apparere animæ, vt instrumentum, non vt ministerium; *quibus verbis indicat* apparere *vtrobique accipi pro ministrare, sicut alibi non semel. Vtraque autem lectio paulopòst bona est:* fulta est, *exc. cod. seu:* fulciatur, *Vatic. 3.*

69. quam à carne deuertere.] *Sic omninò legendũ; quia non alibi modò, sed & hoc libro, illud vsitatum est Auctori: pro* diuertere; *sicuti c. 49.* paradiso scilicet non inferis deuersurus. *Legat autem mox Lectòr cum exc.* subiacent animæ, *vel cum MS. 3.* subiaceant.

CAP. VIII.

70. Et hæc quidem velut de publica, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd apud Christianos magna carnis prærogatiua sit. *Est autem phrasis Tertullianica:* carni procurauerim; *sicuti etiam infrà ca. 12.* cui procurata sunt, *& cap. 18.* cui tot auctoritates, &c. procurent, *vbi ex Rhenano latiùs num. 136. Atqui denuò cum prima edit. ex Vatic. 3 legimus:* dum est in carne, *addito:* est.

71. quum Anima Deo allegitur, &c.] *Prima edit. & Rhenan. initio* alligitur, *Vat. 3.* alligatur; *sed prius illud Gelenij placet.* Allegebantur *enim (inquit Rhenan.) olim Romani in senatum.* Allegitur Anima Deo, *quum homo religioni nomen dat. Sic infrà:* Donec impleantur tempora nationum allegendarum, scilicet Deo. *Quare etiam retinuimus:* vt anima allegi possit. *Nam & suprà li. adu. Valent. cap. 29.* in Reges & sacerdotes allegere, *dixit Auctor.*

72. sed & caro abluitur, vt anima emaculetur.] *Simile est illud infrà li. 1. adu. Marc.* aquam creatoris qua suos abluit. *Quum verò hoc ad Sacramentum Baptismi pertineat, vide suprà lib. de Baptis. maximè c. 2. n. 13. vbi docuimus ex Patribus* animam emaculari *à delictis omnibus; immò etiam ab omni reatu eam eximi, ibidem cap. 5. num. 41.*

73. Caro vnguitur vt anima consecretur.] *Eodem pertinet illud dicti primi lib. adu. Marc.* nec oleum quo suos vnguit. *De* vnctione *verò carnis & ante, & post baptismum, vide eiusdem lib. Adnot. nostras nu. 1. inter baptismi ceremonias, ac de posteriori, per totum c. 7. Fortassis etiam ad Sacramẽtum Extremæ vnctionis referri possit; de quo etiam suprà lib. de Præscr. adu. hæret. c. 41. n. 262.*

74. Caro signatur, vt & anima muniatur.] *De si*gno crucis quo caro signatur, *habes ibidem inter baptismi ceremonias, tum etiam suprà T. 2. li. de Cor. milit. c. 3. num. 40. Potest interim etiam hoc ad Sacramentum Confirmationis referri, de quo nu. sequenti.*

75. Caro manusimpositione adumbratur, vt & anima spiritu illuminetur.] *De* Manusimpositione, *vide dicti lib. de Bapt. c. 8. integrum. Quòd verò Sacramentum sit, vulgò nuncupatum Confirmationis Sacramẽtum, lib. de Præscript. adu. hær. cap. 40. nu. 243. ad illud:* signat illic in frontibus milites suos. *Quod etiam confirmatur his verbis cap. seq. vbi ad tria hæc alludit, quorum hîc meminit, Baptismũ, Manusimpositionem, Eucharistiam, quum dicit:* quam de sacramẽtis suis vestiuit.

76. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginetur.] *Etiam hoc indicatur dicto li. 1. adu. Marc. c. 14. quum dicitur:* nec panem quo ipsum corpus suum repræsentat. *id est, (sicuti vbique vti solet ea voce Auctor) præsens facit. Plures autem de* veritate corporis & sanguinis Christi *Tertulliani locos, adnotatos habes infrà li. 4. adu. Marc. & alia eodem pertinentia suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 10. nu. 134. ac T. 2. lib. de Orat. cap. 6. nu. 23. li. de Idol. cap. 7. nu. 31. ac 34. & lib. 2. Ad vxor. cap. 5. nu. 37. Infrà item dict. lib. 1. adu. Marc. Tom. 4. lib. 5. Carminum adu. Marc. Denique etiam eodem Tom. 5. lib. de Pudicitia, ad illud:* opimitate Dominici corporis vescitur.

77. Non possunt ergo separari in mercede.] *De* mercede & meritis *carnis ac animæ, infrà magis ex proposito Auctor cap. 15. 16. & 17.*

78. ieiunia, & seras, & aridas escas.] *De his latiss. infrà Auctor lib. de* Ieiuniis, *Tomo quinto.*

79. & adpendices huius officij sordes.] *Loquitur (inquit Rhenan.) de squalore corporis, qui pœnitentiæ est argumentum. Explicat enim fusiùs quod hîc innuit, in lib. de Pœnit. quum inquit:* De ipso quoque habitu atque victu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deiicere, illa, quæ

peccauit tristi tractatione mutare, *& quæ illic sequũtur. Reperitur autem locus à Rhenano citatus lib. de Pœnitent. c. 9. vbi de his alijsque publicè pœnitentiæ officiis latiùs.*

80. Virginitas quoque & viduitas.] *De* Virginitate & Viduitate, *latiss. tractat Auctor suprà Tom. 2. lib. de Virgin. velandis, & infrà Tom. 5. lib. de Exhortat. ad castit.*

81. & modesta in occulto matrimonij dissimulatio.] *Valde (inquit Rhenan.) fauit castitati Tertullianus. Hic certè adludit ad continentiam quorumdam in* matrimonio, *de quibus suprà ipse etiam Auctor lib. de Patient. cap. 12. num. 78. & apertius c. 6. lib. 1. Ad vxorem, n. 38. ac 39.* Quot item (*inquit*) qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt, saluo matrimonio: *ac dict. li. de Veland. Virg. c. 10. n. 84.* siue qui ex consensu contumeliam communem iam recusauerunt; *quibus locis de hoc latiùs.*

82. & vna notitia eius.] *Hoc dicit (inquit Rhen.) propter Monogamiam, addens dogma reiectũ esse; quare de eo latiùs inter Tertulliani paradoxa in Prolegomenis. Initio quidem modestiùs scripsit, qui exstat suprà Tom. 2. li. 1. Ad vxorem, de* vnis nuptiis; *verùm postea vehementiùs iis qui infrà exstant Tom. 5. Libris de Exhort. ad castit. & de Monogamia.*

83. pro nominis fide.] *Non semel adnotauimus, à Tertulliano & B. Cypr. vsitatum* nomen, *pro Christiano nomine. Sic etiam cap.* 40. suppliciis, nominis caussa. *Tertullianicæ sunt etiam voces:* erogatur, *&:* quo. *Quare etiam ex Vat. 3. MS. cod. legimus:* hoc magis vincta quò absoluta, *pro:* quòd.

CAP. IX.

84. Igitur, vt retexam, quam Deus, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd Christus carnem amet, etsi infirmã. *Legimus autem secundũ Vat. 3. MS. cod.* quã de sacramentis suis disciplinisque vestiuit, *phrasi Tertullianica; item geminatum illud:* Absit, absit.

85. solum optimum à Christo eius addiscimus.] *Rectè interpretatur Rhen.* à Christo eius, *id est,* Christo *boni Dei Marcionis. Adludit autem ad illud Christi, Luc. 18. Nemo bonus nisi solus Deus, quomodo de dilectionis mandato Dei & proximi, Matth. 22.*

86. Medicum non desiderant nisi malè habentes.] *Infrà li. 4. adu. Marc. Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus; Magis ad verbum citans Euangelista verba Luc. 5. Verùm in idem redit, quia qui* desiderant, *requirunt, non requirunt autem nisi id quod necessarium est.*

87. Inhonestioribus maiorem circumdamus honorem.] *Iuxta ipsam vocum Græcarum adlusionem 1. Cor. 12. opposuit* ἀτιμότερα, *id est:* inhonestiora (*pro quo noster Interpres ignobiliora*) *&* τιμὴν, *id est,* honorẽ.

88. Ego (inquit) veni, vt quod periit, saluum faciam.] *Paulo aliter etiam hoc Auctor, quàm sit Luc. 19. vbi in tertia persona legitur: Venit filius hominis saluum facere quod perierat, sicuti etiam infrà lib. 4. adu. Marc. legitur. Infrà verò c. 34. sicut hîc:* Ad hoc (*inquit*) venisse se dicit, &c.

89. Malo mihi (inquit) salutem peccatoris quã mortem.] *Suprà T. 2. li. de Pœnit. c. 4. pro hoc legit Auctor:* Pœnitentiam malo quàm mortem. *Sed non mirum est variè citari hanc scripturam (sicuti etiam ibi adnotauimus n. 17.) eo quòd nusquam certo loco reperiatur apud Ezechielem, sed partim c. 18. partim 33.*

90. Omnis vis Dei benefica vacuisset.] *Iterum hîc (inquit Rhenan.)* vacuisset *legitur, iuxta vulgarem Afrorum pronuntiationem, vt videtur. Nos diceremus:* vacasset. *Adludit autem ille ad illud lib. præced. de Carne Christi, cap. 7. n. 67.* nisi quod etsi vacuisset tentationis ingenium, *vbi & n. 44. de hoc verbo, pro: carere, seu frustraneum esse, latiùs. Vsurpatur autem ab Auctore, si vsquam alibi, hoc certè lib. frequentiss. Exempli gratia c. 16.* licet ab exemplo vacet diuersitas rerum, *ac:* & exprobratio enim, & exhortatio vacarent erga carnem, si vacaret & merces. *Item c. 25.* & vacat quod hîc iam ab hæreticis vindicatur, *& c. 35.* vacabit astutia, *ac 56.* vacatuto scilicet emolumento. *Item c. 60.* totum scilicet vacaturum, *ac:* exinde iam vacaturam, *&:* ex futura membrorum vacatione, *&:* licet enim esse quid denuò, & nihilominus vacare, nec potest autẽ dici vacare, si nõ sit. At enim si sit, poterit & non vacare, nihil enim apud Deũ vacabit. *Rursum c. 61.* caussas necessitatis tunc vacaturas, *ac:* Si & hic iam vacare est, *&:* temporali vacatione.

CAP. X.

91. Tenes scripturas, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quòd multis aliis scripturis caro illustretur. *Lego autem iuxta coniecturam Rhen. ex Vat. 3.* Legis tũ quando deprimitur? adige oculos, & tum quando releuatur, *pro eo quod vtrobique mẽdosè legebatur:* cum. *Iidem legunt quidem:* reuelatur, *sed illud placet, eo quòd præcedat:* deprimitur, *maximè quòd infrà c. 18. legatur:* cuius iacere, eius & releuari.

92. Omnis caro videbit salutare Dei, &c.] *Infrà c. 59. eadem hæ scripturæ iisdem penè verbis citantur. Legitur autem id secundũ 70. pro eo quod B. Hier. vertit dũtaxat:* & videbit omnis caro *pariter, quam vtramque lectionem eodem recidere, pulcrè deducit Leo de Castro in Isaiam.*

93. Notatur in Genesi dicens Deus: Non manebit spiritus me⁹ in hominib⁹ istis, quia caro sunt.] *Adiecimus:* Deus, *ex 3. Vat. MS. cod. Reperitur verò etiã hæc scriptura secundum 70. Gen. 6. nisi quòd ibi interponatur:* in æternum, *tam Græcè quàm Latinè, & in aditionibus quoque Hebraica, ac Chaldaica, quod hîc omittitur. Legimus autem paulopòst:* quæ carnem ministerio sibi subigit, aut subicit, *ex Vatic. 3. MS. cod. pro:* quod. *Item:* verùm interim & in illis litteris Paulus est.

94. quum stigmata Christi in corpore suo portat.] *Auctor etiam hîc variat à Græco & Latino contextu hodierno, legens:* Christi *dumtaxat, pro eo quod illi: Domini Iesu, & quidam: Domini nostri Iesu.*

95. quum corpus nostrum, vt Dei templum vitiari vetat.] *Hoc etiã paraphrasticῶs, quia quum habeatur 1. Cor. 3. Nescitis quia templum Dei estis, &: Si quis templum Dei violauerit, & c. ipse* corpus nostrum, Dei templum *interpretatur.*

96. quum monet, tollere & magnificare Deum in corpore nostro.] *Infrà c. 16. ipsa verba Apostoli citat suo ordine:* Glorificate (inquit) & tollite Deum in corpore vestro. *Sunt enim illi Synonyma:* magnificare, & glorificare. *Atqui vel hinc patet illud:* tollite, *pro quo Interpres vetus: portate, non nouum esse, sed iam tum lectum, etiamsi nunc Græcè nihil sit quod correspondeat. Porrò addidimus ex 1. Vatic. MS. cod.* aliquando, *legendo:* quod etiam aliquando probauit.

CAP. XI.

97. Hucusque de præconio carnis aduersus inimicos

micos, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd Deo non sit impossibilis resurrectio carnis. *Legētes mox ex 2. Vatic. MS. cod.* Negantes enim eius pœnam.

98. de quibus luculenter & Paracletus, &c.] *De scriptis* Paracleti, *quo nomine Montanū vocare solet, &* Prophetidis Priscæ, *inter Prolegomena latiùs de Tertulliani paradoxis. Eodem etiam pertinet quod habet in huius libri fine:* per nouam Prophetiam de Paracleto inundantem, &c. *Paulopòst Vatic. 3. MS. cod. legunt:* quibuscunque modis exemptum; *sed magis placet:* ereptum; *eo quòd suprà cap. 4. vbi idipsum tractat, legatur:* ereptam, *& paulopòst item:* quocumque dehaustam. *Omittunt iidem deinde:* credere; *quod tamen retinuimus, eo quòd possit construi cum illo quod interponitur:* volunt. *Placet verò quod legunt:* quum tamen, *pro:* cum tam. *Et vox est Tertullianica:* dedicatam.

99. vtrumque mihi adplaudit.] *Hoc est (inquit Rhenan.)* vtrumque *mecum facit, adiuuat me. Mox verò, verbum est Tertullianicum:* modulatus, *pro eo quod 1. edit. minus rectè:* moderatur.

CAP. XII.

100. Aspice nunc ad ipsa quoque exempla, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd diei ac noctis & quatuor anni temporum vices exempla sint Resurrectionis. *In quo Auctorem imitatur Epiphan. in Ancoratu. Atqui ad illud:* Dies moritur in noctem, *vel hîc vides (inquit Rhenan.) quàm non inamœnus scriptor sit Tertullianus in digressionibus.*

101. vbique iustitium est.] Iustitium est *(inquit idem) quum à litibus & cognitione causarum in foro cessatur, dictum, quòd Iuris statio sit. Hîc vsurpat metaphoricῶs. Qui etiam eleganter illud explicat:* hæres sibimet existens. *Nam subinde (inquit) redit. Defunctis vita qui non amplius reuertuntur, hæredes succedunt in bonis possidendis. Siue autem legas cum excusis Euphoniæ gratia:* Redaccendūtur, *& mox:* Redornantur; *siue cum 3. Vatic. MS. cod.* Reaccenduntur, *ac:* Reornantur; *perinde est.*

102. Verna & autumna.] *Durè (inquit Rhenan.) Sunt tamen etiam alibi vsitata Auctori, vti suprà Tom. 2. lib. 6. de Spectac. cap. 9.* vel verno (*inquit*) vel autumno.

CAP. XIII.

103. Si parum vniuersitas Resurrectionem figurat, &c.] *Titulum huic capiti facimus:* De Phœnice.

104. Illum dico alitem Orientis peculiarem, &c.] *Rectè meo iudicio Franciscus Turrianus in B. Clementem Romanum, hinc probat inter cetera, auctoritatem Constitutionum eius Apostolicarum, eò quòd verba ipsa Clementis hîc transscripsisse videatur Auctor ex eo. Nam quod Clemens dicit Phœnicem* πλούσιον ἀπόδειξιν *Resurrectionis, Tertullianus dixit* plenissimum huius spei specimem (*quo fit, vt non placeat, quod habent Vat. 2. MS. cod.* planissimum.) πλούσιος *enim diuitem, seu diuitiis plenum significat. Quam etiam Clemens vocat* μονογενῆ ὄρνεον, *id est, vnigenam, volucrem Auctor appellat:* alitem singularitate famosum. *Certè Cyrillus Catech. 18. de Resurrectione, disertis verbis (vti etiam idem adnotauit:) Hæc (inquit) & scribit Clemens, & aiunt multi; cùm sit vna tantùm auis & sola, in terram Ægypti (nam & Arabia Ægypto vicina est; vnde non mirum si Auctor* Arabiæ auem *appellet) in spatio 500. annorum venire solet, atque demonstrare resurrectionem; non in locis desertis, ne mysterium id ignoretur, sed in aperta ciuitate, vt contrectetur quod non creditur. Septum enim sibi facit è thure & myrrha, ceterísque aromatibus, & completis annis eò deuenit. Moritur apertè & putrescit, deinde ex putrefacta carne mortuus vermis quidam generatur, & hic deinceps in auem formatur. Atque hoc est quod dicit Auctor:* de posteritate monstruosum; qui semetipsum lubenter funerans renouat, natali fine (*nam sic legendum, non:* fide) decedens atque succedens iterum Phœnix. *Vtitur autem etiam B. Ambrosius hoc argumento* Phœnicis, *ad comprobandam futuram Resurrectionem, tum lib. 5. Hexamer. tū lib. de fid. Resurrect. iisdem penè verbis quibus Cyrillus; hoc vno excepto, quòd cum Auctore* auem Arabiæ *faciat; addens præterea, quòd thecam illam corporis sui (quam septum ille vocat) ex Æthiopia in Lycaoniam vehat; atque ita, resurrectione auis huius, incolæ illorum locorum completum* 500. *annorū tempus intelligunt. Meminit etiam ad idem institutum Epiphan. in Ancoratu; in hoc diuersus, quòd apud Heliopolim Ægypti etiam comparere scribat, & id habet peculiare, quòd seipsam exurat. Similiter, sed ad probandam Christi ex virgine sine coniuge natiuitatem, adducit hoc exemplum Rufinus in Symbolo, Tomo 3. Operum B. Cypriani. Scripserunt autem istud hi omnes vnà cum Auctore ex Plin. lib. 10. cap. 2. qui in hoc differt, quòd viuat auis 660. Meminerunt etiam inter ethnicos Oppian. in Ixeutico, & alicubi Euripides, Lucret. in Sectis, Interpres etiam Pindari, de quo paulo prolixiùs egimus, vt persuadeatur, historiam potius esse quàm fabulam, cuius tot & Orthodoxi & Gentiles meminerint, & iuxta Tertullianum etiam scriptura sacra.*

105. Vbi iam nemo, iterum ipse, &c.] *Istud eleganter expressit Auctor Carmin. de Phœnice, quod plerique perperàm Lactantio adscribunt: quum ethnici Auctoris esse, comprobet Dn. Thomasius in Lactantium.*

-Auis vnica *Phœnix*
Ipsa sibi proles, suus est pater, & suus hæres,
Nutrix ipsa sui, semper alumna sui:
Ipsa quidem, sed non eadem; quia & ipsa nec ipsa est,
Æternam vitam mortis adepta bono.

106. Et florebit enim (inquit) velut Phœnix.] *Restitui ex Vatic. vno MS. cod.* florebit; *pro:* florebis, *quia (sicuti etiam ante me adnotauit Latinius) videtur intelligere illud Psalm. 91.* δίκαιος ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει; *quod quidem verterunt Interpretes: Iustus vt palma florebit; sed verti etiā potest* velut Phœnix florebit; *quia vox Græca* φοῖνιξ, *& palmam, & auem illam significat.*

107. Multis passeribus antistare.] *Est etiam vox Tertullianica:* antistare. *Nam sic legēdum, pro* antestare, *ex Vatic. 3. MS. cod. & hîc, & infrà cap. 61. vbi legitur:* vt etiam hominibus antistes. *Atqui rectè adnotat Rhen. Ironicῶs dici illud:* sed homines semel interibūt.

CAP. XIIII.

108. Talia interim diuinarum virium liniamenta, &c.] *Hoc caput inscripsimus:* Quòd etiā ex iudicio Dei integro Resurrectio necessaria comprobetur. *Ibi autem:* quo quum maximè, *sic interpretatur Rhenan.* quo, *ac si dicat:* quo *auxilio, quo subsidio edictorum atque decretorum. Sunt etiam Tertullianica:* subest dicere, *ac:* idonea restituendi. *Atqui legimus paulopòst:* hinc vindicans istud, inde remunerans illud, *addito recens:* istud.

109. Sed CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, an hoc sit Dei totū.] *Remittit (inquit Rhe-*

nan.) Lectorem ad libros, quos aduersus Marcionem scripsit. Quò etiam pertinet illud: Hinc & ille nescio quis Deus hæreticorũ, de quo disputat Auctor toto li. 1. adu. Marc. ad quem proinde hic mihi videtur adludere; vtpotè in quo tractet: non duos esse Deos, alterum iudicem seu bellipotentem, alterum mitem; atque adeò Dei esse totum iudicium.

110. nescio iam si Deus.] Sensum hunc explicat Rhenan. Nescio (inquit) an Deus hæreticorum, Deus sit, quando nec Auctor est; quòd tamen verus, id est, noster Deus, esse fatetur; nec item Dominus est, quod esse debebat si Auctor esset. Qui etiam, sicuti aliàs non semel: expunget, interpretatur: perficiet; & similiter infrà illud cap. 25. quum aut nunc deceret eam expungi; & c. 41. mortis per demutationem expunctæ.

111. congruentiss. scilicet Deo destinatio iudicij.] Ita restituit Rhenan. pro: iudicis, eò quòd præcedit: iudicium in hominem destinare, & infrà, cap. 17. Denique hæc erit ratio in vltimum finem destinati iudicij. Suppleuimus autem paulopòst ex Vatic. 3. Itaque perfectam plenitudinem.

112. de totius hominis repręsentatione.] Similiter infrà cap. 17. carnem etiam ideireò repræsentandam esse iudicio, &: repræsentatione carnis, ac cap. 23. non repræsentatio, &c. sed expectatio; denique c. vlt. vt rursus ex illa repręsentetur Adam. Quòd verò vtrobique repræsentari dicit hominem, hoc est, præsentem sisti iudicio; mox parere appellat, quod pro apparere seu comparere accipi, adnotauit etiam Rhenan. A quo etiã vox: dispungenda, Auctori non minus vsitata, sic explicatur; acsi dicat: quæ per tot substantias satisfacere debeat, per quot & functa est.

CAP. XV.

113. Age iam, scindant aduersarij, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd quum operarum inter se societatem habeant Anima & caro; etiam simul mercedem accipere debeant.

114. in vitæ remuneratione.] Quam hic remunerationẽ, suprà c. 8. & hic & c. 16. ac alibi sæpius mercedem vocat, & paulopòst, ac cap. 21. præmium; addens præterea: iniustum fore Deum, si sociam bonorum operum à præmiis arceat; & cap. sequ. beneficiis (id est, benefacientibus) enim debet. Item cap. 21. Nullum opus certum est mercedis incertæ. Plures eiusce modi locos videre est suprà Tom. 2. lib. ad Mart. cap. 3. num. 43. & li. de Patiẽtia, cap. 11. num. 73. ac 75. li. itẽ de Cor. milit. cap. 15. nu. 197. Similes sunt loci infrà cap. 33. obnoxium esse mercedibus, pro communi operatione pensandis; cap. 34. Distribuit enim vtrique substantiæ per officia propriam mercedem salutis; & cap. 40. pręferens mercedum æternarum inuisibilium, & gloriæ pondus; in compensationem laborũ, ac: Secundum collegia laborum, consortia etiam decurrant necesse est præmiorum; rursum cap. 41. commemorat: remunerationes, ac: compẽsationem mercedis; ac cap. 47. compensationem salutis, &: præmium disciplinæ. Iterum cap. 48. ter: meritorum corporis meminit, sicuti etiam cap. 50. & 52. Denique cap. 56. dicit: iniquum esse, aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi; vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur: nec absimiliter cap. 59. in fine: mercede disiunxit. Loci adnotandi contra Hæreticos hodiernos.

115. Negent operarum societatem.] Angl. MS. cod. operum; verùm præterquàm quòd illud habeat Vat. 3. etiam Tertulliano magis vsitatum est. Sic suprà c. 8. quas opera coniungit, & infrà c. 16. quibus operam spõte accommodant: ac quod magis huc accedit: reputabuntur illi operæ malę, &: nec bonæ operæ reputentur illi, sicut nec malæ, &: quum aliquas laudis operas carni indicit. Itẽ c. 17. operã carnis exspectat.

116. quã sola decucurrit.] Angl. cod. MS. decurrit; verùm illud habent Vat. 3. & omninò Tertullianicum est.

117. ateem animæ, &c.] Intelligit cor, de quo etiam scripturas adfert; in quo Auctor secundũ Christianos Hegemonicon animæ collocat, suprà li. de Anima cap. 15. quamquam ibidem varia Philosophorum placita recenseat, à quibus principalitas sensuum consecrata sit in cerebro, vel in medio superciliorum discrimine, aut alibi; de quibus omnibus videre est ibi Adnot. nostras n. 185. vsque ad n. 201.

118. Qui conspexerit mulierem ad concupiscẽdum, iã adulterauit in corde.] Addidimus mulierẽ ex Angl. MS. cod. Nam præterquàm quòd ita legant exẽplaria omnia Græca, Syriaca, Latina, Matth. 5. etiam suprà sic legit Auctor loco citato (vbi etiam citat illud Matth. 9. Quid cogitatis in cordibus vestris nequam? n. 188.) & infrà T. 5. li. de Exhort. ad castit. Legimus autem ex 3. Vat. MS. cod. paulopòst sub huius cap. finem: quo etiam ministros facti cuiusque deposcit, pro: quòd.

CAP. XVI.

119. Sed quum imperium animæ, &c.] Inscriptionem huic capiti damus: Quòd appellatio, qua corpus vas Animæ dicitur, nihil obstet quò minus cum ea coronetur, aut inhonoretur. Legimus autem omisso: ex, secundũ 3. Vat. cod. MS. ne & hoc alia argumentatione subuertant; quo fit, vt non sit opus scholio Rhenani; & mox iuxta Angl. cod. MS. ne ex hoc (pro: &, duntaxat) sociam cogantur agnoscere.

120. ideireò cum auctoribus merita communicare.] Similiter paulopòst: vt dominorum & auctorũ meritis & ipsa communicent, & cap sequ. Porrò si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, ac: facta deuincta sint meritis. Loci rursum adnotãdi contra Aristarchos nostri temporis pro meritis operum bonorũ, quales paulopriùs n. 113. & suprà plures adnotati sunt à nobis T. 2. li. de Patient. c. 13. n. 82. Siue autem legas: vsa sit vasculum carnis, cum Angl. MS. cod. siue cum aliis omnibus vasculo, perinde est; nam nonnumquam cum Accusatiuo, sæpe etiã cum Ablatiuo vti construit Auctor. Omninò autem restituimus ex 3. Vat. MS. cod. quia nec calicem damnari, pro: damnaris, ac: nec gladium ad bestias pronuntiati, pro: pronuntiaris. Item legimus: Licet enim nec bonæ operæ reputentur illi, sicut nec malæ; quia præcessit, non reputabuntur illi operæ malæ.

121. non dico venenarium, &c.] Similiter dixit infrà li. 5. adu. Marc. tractans c. 15. epist. 1. Cor. venefico absoluto, calix erit puniendus. Atqui pro frictricis, vetus ædit. fictricis, sicut etiam Vatic. 3. verùm magis conuenit cum Archigallo; vt loquatur de calice, quem libidinosæ fœminæ aut eunuchi cum osculis propinabãt. Frictricis etiam fit mentio Tom. 1. lib. de Pallio, n. 90. Quo fit, vt etiam nõ placeat coniectura G. Canteri Nou. Lect. li. 4. c. 12. Archithrecis; quod genus erat gladiatorum.

122. vel Archigalli.] Archigalli (inquit Rhenan.) principes sunt Gallorum, siue exectorum. Auctore Iulio Firmico, Venus in decimo ab horoscopo loco, facit eunuchos & Archigallos. Ceterùm hoc hominum genus velut inauspicatum, exosum esse solet, & propter eos qui tales

habent

habent in deliciis, etiam turpe & flagitiosum.

123. vel gladiatoris, aut carnificis.] Gladiatorem & carnificem coniungit, *eo quòd, sicuti suprà patet Tom. 2. lib. de Spectac. c. 12. n. 116. 117. ac 118. humana corpora in exequiis, edicto inferiarũ die post epulas erogarentur, & feris dissipanda traderentur; quibus verisimiliter calix aliquis vini proponebatur, vt tanto acriùs cõtra feras depugnarent, quibus etiam* oscula *à parentibus offerebantur; nam sæpè, B. Cypr. teste Epist. 2. etiam mater intererat. Siue autem legas:* nedum à capitis sui officio relegarit, *cum exc. siue*, relegabit, *cum Vatic. 3. MS. cod. parum refert.*

124. inludia animarum.] *Vocat (inquit Rhenan.)* inludia animarum, *illusiones manium, in vltionem inimicos suos parricidij auctores exagitantium. Legimus autem more Tertullianico, cum 3. Vatic. MS. cod. & Anglic.* vrguentium, *pro:* vrgentium.

125. de coronis quoque potatoris sui inorabitur, &c.] *Sic MS. Vat. 3. pro:* inornabitur. *Quũ autem oras poculorum etiam agnouerit Lucret. lib.* 4. inorabitur *idem est, atque in ora coronis ornabitur. Alludit enim ad* coronas, *quibus victorum etiam calices inornabantur, de quibus alicubi Virgilius:*

-& vina coronant.

126. laudem suam consecratione pensabit.] *Hoc est (inquit Rhen.) dicabitur templo, trophæi instar suspensus. Omittimus autem secundum MS. Vatic. 3. cod. illud:* ne, *superfluum; legẽtes:* Est ergo & in vascula; *& cum iisdem:* vt huic quoque argumentationi satisfecerim, *pro: aut.*

127. Nam etsi vas vocatur apud Apostolũ, &c.] *Siue id legas, siue quod habent 3. MS. Vatic. cod.* vocat Apostolus; *perinde est. Alludit verò ad illud 1. Thessal. 4. Vt sciat vnusquisque vas suum possidere in sanctificatione & honore, quod metaphrasticῶs vertit Auctor;* in honore tractare, *sicuti etiam infrà lib. 5. adu. Marc. vbi de hoc latiùs.*

128. vas enim capacitatis nomine dicta est.] *Adnotata voce σκεῦος ad marginem, Rhenan. significat, alludere Auctorem potiùs ad etymologiam eius vocis Græcæ, quàm qua* vas *Latinè dicitur. Legimus autem:* quę *(nempè natura)* eam non instrumentum in operationibus pręstat, *pro:* habet; *& magis placet eorundem Vatic. 3. MS. cod. lectio* quod ab anima videtur impelli, *quàm:* videatur; *ac:* Glorificate (inquit) & tollite, &c.

129. in alienam culpæ.] *Sic hîc dicit (inquit Rhenan.)* alienam culpæ, *sicut mox:* extraneam gloriæ, *& paulopòst:* exules carnis; *& infrà cap. 44.* In re ergo aliena salutis.

CAP. XVII.

130. Simplicior quisque fautor, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd proinde non sola anima, sed & corpus pati debeat.

131. Nos autem ANIMAM corporalem & hîc profitemur, & in SVO VOLVMINE PROBAMVS.] *Adlegat hîc denuò lib. de Anima, in quo quod hîc citatur, reperire est, c. 5. 6. 7. 8. 9. & nominatim c. 7. adducit pro se sicuti hîc:* Lazari exemplum, *nempè eius qui* fouebatur *in sinum Abrahæ* penes inferos, *de quo Luc. 16. Verùm (vti etiam ante me adnotauit Rhenan.) hoc cap. & sequ. meminerit Lector se Tertullianum legere; pertinet enim ad paradoxon de Anima corporea; de quo latiùs inter Prolegomena. Et quòd id non comprobetur* Lazari exemplo, *ex August. dicto c. 7. ostendimus num.* 93 & 94.

132. substantiæ, soliditatis.] *Aliquando (inquit Rhenan.) legendum putaui,* substantiuæ, *aut* substantis soliditatis; *sed solet omittere Coniunctiones, quemadmodum suprà admonuimus. Subaudi igitur: &, atque expone: Habentem proprium genus* substantiæ *&* soliditatis, per quam, &c. *Sic lib. de Patient.* Nomen, familiam ipsius persequentes.

133. Dedim igitur aduersario dicere: Ergo, &c.] *Legimus:* Dedim, *verbum antiquum, id est: Dederim, pro eo quod erat minus cõtinnum:* Dedi. *idque eo magis, quòd cap. sequent. dicat:* quamquam in hac materia admittamus, interdum animæ mortalitatem assignari ab hæreticis; *non verò: admisimus. Vt vt autem legatur, sunt verba aduersarij,* Ergo, &c. *vsque ad illud:* Immò catenus. *Item legimus ex Vatic. 3. MS. cod.* non quà sentire quid, &c. sed quà necesse est, *pro:* quia, *quod vtrobique legebatur. Perinde est autem legere:* & ad patiendum, *cum reliquis, vel:* etiam ad, *cum dicto Angl. MS. cod.*

134. eorum interim sententiam pendit.] *Facit hic locus ad confirmationem meæ interpretationis loci similis suprà alicubi, qui nunc non occurrit, vbi* pendere *similiter cum Accusatiuo adnotauimus. Legimus autem aliquanto pòst:* Idcirò prò quoquo modo egit, *ex Vatic. 3. MS. cod. vbi erat dumtaxat:* pro quo modo egit.

CAP. XVIII.

135. Hucusque præstructionibus egerim, &c.] *Hoc caput inscribendum duximus:* Quòd in scripturis sacris edictum Dei pendeat, Resurrectio mortuorum, quidque illa duo verba significent. *Quod iisdẽ penè verbis latè etiam tractat Auctor infrà lib. 5. aduers. Marcion.*

136. Cui quum tot auctoritates, &c. procurent.] *Vide suprà num. 70. quibus adde ex Rhenano, sæpè etiam alibi dicere Auctorem:* procuro tibi. *Ergo:* procurent, *hîc interpretare, faueant, subscribant, adsint. Scilicet* honores substantiæ ipsius, vires Dei, exempla earum, ratio iudicij & necessitates. *Substituimus verò iterum ex Angl. MS. cod. lectionem antiquam* intellegi, *pro:* intelligi; *& mox rursum:* intellegatur, *pro* intelligatur. *Cui simile est illud suprà cap. 6.* qui illam & elegendo dignam iudicasset.

137. quonam titulo spes ista perscripta sit.] *Ita ex Vatic. 3. MS cod. vbi antea erat:* proscripta. *Antea quidem in 1. ædit. legebatur:* quonam stylo, *& sic etiam suprà cap. 10.* Apostolum quoque ne de vno stylo notis, quo plerumque carnem compungit. *Sed (inquit Rhenan.) quia sequitur infrà cap. 19.* Et hæc itaque dispectio tituli, & præconij ipsius, *& sic habet Gorziensis quoque codex, scripsimus* titulo. *Legimus autem non ita multò pòst:* Et qui non audiuit videt, *ex Angl. MS. pro:* qui non audit. *Qui etiam legit:* quum ipsa substantia indutus.

138. Diruite (inquit) templum istud: & ego illud triduo resuscitabo.] *Etiam hîc metaphrasticῶs vertit vocem Græcam λύσατε:* diruite; *quam alij vertunt Joan. 2. soluite; & addit:* ego, *quod nusquam legitur neque in Græcis, neque in Syriacis, neque Latinis exemplaribus, sicuti econtrariò mox cõtractiùs legit quàm sit Ioan. 2.* De corpore suo dixerat, *quum habeatur: de templo corporis sui. Atqui ex Vatic. 3. MS. legimus:* eius & releuari & resuscitari, *pro:* cuius; *& mox:* circumferret, *pro:* circumferat; *neque enim nunc Christus talem*

animam circumfert. Item cum Angl. MS. cod. secundum 1. adit. vt exinde à cadendo cadauer renuntietur, *pro:* cadauere enuntietur; *& prorsus:* quæ illud de terra suscitabit ingressa, *cum Vatic. 3. bis, pro:* suscitauit; & *cum Anglico cod.* etenim agitatur in somnis, *pro:* Sed enim.

139. Postulans enim Saræ humandæ locum de filiis Chet, &c.] *Græcā vocem* χεθ *Gen. 25. Latinè etiā reddidit, pro eo quod Interpres Latinus adit. 70. Heth, non rectè, quòd magis Hebrææ voci correspondeat, & vbique euphoniæ gratia* ח *Hebraicum in* χ *transferri soleat. Malim etiam legere cum Vat. 3. & Angl. MS. cod.* & humano mortuam meā; *nisi Græcè legeretur* τὸν νεκρόν μȣ. *Vox autem* νεκρὸς *subinde in Bibliis transfertur cadauer seu morticinum; maximè quum sequatur etiam iuxta MS. cod.* etsi mortuus dici mereretur, *ac:* Quòd si mortuus.

Cap. XIX.

140. Et hæc itaque dispectio tituli, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* quòd perperàm quidam Resurrectionem in imaginariam significationem distorqueant.

141. discidium carnis atque animæ, &c.] *Quòd hîc* discidiū, *suprà li. de Anima, c. 27.* disiunctio, *& c. 51.* discretio corporis animæque appellatur; *quo loco vide Adnot. nostras n. 568. Eodem pertinet quod infrà dicit c. 47.* regnum mortis nihil operari quàm carnis dissolutionem. *Quibus adiungendum est contra illos,* qui mortem, *Auctore teste,* spiritaliter ignorantiam Dei interpretabantur, *multas esse scripturas tam apertas, vt spiritaliter intelligi nequeant; exempli gratia, quum Num. 16. vetatur quis consueta hominum morte mori, & Deuter. 2. peccatum recēseatur morte plectendum, & mille alia.*

142. Itaque & Resurrectionem eam vindicandā.] *Alludebāt illi quidem ad illud Apost. Rom. 6. An ignoratis, fratres, quia quicūq; baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo Christus resurrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, &c. Sed respondet cap. sequent. Auctor; etiam si aliquando figuratè accipiantur mors & resurrectio, non tamen semper; quod ipsum de Euangelio c. eodem prosequitur, & c. 21. ac 22. addit:* nō sinere alias scripturas, Resurrectionem spiritaliter accipi. *Per quæ etiam soluitur quod:*

143. Dominus scribas & Pharisæos sepulcris dealbatis adæquauerit.] *Atqui cum Vatic. 3. MS. cod. omninò legimus:* Resurrectionem fide consecutos, *pro:* resurrectionem fidei, *&:* consueuerunt, *pro:* consuerunt.

144. arcana hæretica.] *De his latè tractat Auctor suprà lib. aduers. Valentin. cap. 1. vtpotè quo doceat:* nihil magis curare hæreticos, quàm occultare quod prædicant: *vbi vide Adnot nostras num. 2. quibus addendum illud Auctoris alio loco, cap. 3.* Hęreses demonstrasse, vicisse est. *Lego autem aliquanto pòst cum MS. 4. secundum 1. adit.* in secularis vitę morte detineat, *pro:* detinebat.

Cap. XX.

145. Ob huiusmodi igitur coniecturas, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd non omnia in Prophetis aut Euangeliis allegoricè aut figuratè interpretanda sint.

146. Atque adeò si omnia figuræ, quid erit illud cuius figuræ? &c.] *Locus egregius, qui etiam retorqueri posset in illos, qui verba Christi de Corpore & Sanguine Domini figuratè volunt intelligi, quum alioqui figuras illius multas præcessisse, ipsi fateantur.*

147. nobiscum Deum.] *Omninò sic legendum patet, non:* Dominum, *quia habet aditio Græca 70. Isai. 8.* μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.

148. Et, si obliquè: (*id est, obscurè*) Accepturum virtutem Damasci & spolia Samariæ.] *Ita distinguendus est hic locus, non sicuti antea:* Etsi obliquè. *Quid autem sibi velit dicta Prophetia Isai. 8. satis prima facie obscura, partim suprà diximus Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 9. numer. 98. partim infrà lib. 3. aduers. Marc. cap. 13.*

149. Sed manifestè: Venturum in iudicium cum Presbyteris & Archontibus populi.] *Vatic. 3. MS. cod.* & principibus. *Verùm* Archontibus *legitur infrà lib. 4. adu. Marc. sub finem, vbi de hac scriptura latiùs; & etiam vtrobique legitur in sequenti scriptura (de qua etiam ibi)* & Archontes congregati sunt in vnū. *Denique id pro more habere, vt vox* ἄρχοντες *seruetur in sua versione à Tertull. suprà adnotauimus libro adu. Hermog. cap. 19. num. 68.*

150. Qui & tamquam ouis ad victimam adductus est, &c.] *Vatic. 3. MS. cod.* ad iugulationem; *quam quidem propriè vox* σφαγὴ *significat, sed nolui immutare, eò quòd legatur:* ad victimam, *alibi semper ab Auctore suprà lib. dicto aduers. Iud. cap. 9. 13. ac 14. & infrà lib. 3. aduers. Marc. Secundum quos posteriores locos, & Vatic. 3. MS. cod. omisi:* se, *legens dumtaxat:* ante tondentem, scilicet Herodem (*vti est Luc. 23.*) *eò quòd Græcè apud 70. non legatur; atque adeò etiam omittendum duobus locis prioribus censeo, & cap. 9. prorsus addēdum illud:* sine voce, *quia ita reddidit Auctor vocem* ἄφωνος, *quæ ab aliis: mutus, transfertur.*

151. Dorsum suum ponens ad flagella, &c.] *Locus hic reperitur Isai. 50. In quo siue legas:* ad palmas, *cum exc. siue:* in, *cum Vatic. 3. & exc. infrà lib. 3. aduers. Marc. c. 5. perinde. Lego autem:* à fœditate sputaminum, *partim ex 3. Vatic. MS. cod. qui legunt:* à sputaminum iaculis (*minus accommodè, eò quòd Græca vox:* αἰσχύνης. *magis* fœditatem *significet*) *partim ex lib. 3. aduers. Marc. vbi solum legitur:* à sputaminibus.

152. Perfossus manus & pedes sortem passus in vestimento.] *Alludit ad illos versus Psalm. 21 Foderūnt manus meas & pedes, super vestem meam miserunt sortem.*

153. & potus amaros.] *Hîc ad illud Psalmi 68. Et dederunt in escam meam fel.*

154. & capitum irridentium nutus.] *Rursum hîc ad illud Psal. 21. Omnes videntes me, deriserunt me, & mouerunt caput.*

155. triginta argenteis adpreciatus à proditore.] *Etsi hoc potius reperiatur Zachar. 11 quia tamen mox subiungitur ab Auctore:* quæ ænigmata apud Hieremiam, (*in hoc secutus est Euangelistam Matthæum, vbi dicitur secundum plerosque codices, qualibus etiam hîc vsus videtur: Tunc impletum est quod dictum est per* Hieremiā *Prophetam*) *ad marginem maluimus adscribere, & etiam sic in Indicem redigere scripturarum, Hierem. 32 (vtpotè vbi de agro empto fit mentio) ac Matth. 27. Siquis plura huc pertinentia desideret, videat Comment. Reuerendissimi Domini Gandauensis Iansenij in Concord. Euangelist. cap. 140. & Annotat. nostras in B. Cyprian. Siue autem:* præsaros, *legas, cum Angl. MS. siue,*

siue: profatos, cum reliquis, non refert.

156. nec inclaruit lingua mutorum.] Suprà li. adu. Iud. cap. 9. & mutorum lingua soluetur; nam hoc singulari numero legere oportet secundum edition. omnes, tam 70. Hebræam, Chaldaicam, & Latinas ex illis translationes. Est etiam adnotanda lectio: mutorum; ad confirmationē eius, quod Leo de Castro in Isai. c. 35. putet olim lectū apud 70. καὶ γλῶσσα ἀλάλων ἀνεωγμένη, ex vestigio edit. Cōplutensis, quæ in contextu posuit, postremum illud ἀνεωγμένη, alioqui superfluum.

157. nec manus aridæ & genua dissoluta reualuerunt.] Quas hîc transfert (ex eodem c. 35. Isai. paulo antè) manus aridas; vertit infrà li. 4. adu. Marc. paralyticas, Metaphrasticōs suo pro instituto transferens vocem Græcā ἀνειμένας, quæ remissum & inualidum significat; & pro: genua dissoluta, quæ propriè significantur vocibus: γόνατα παραλελυμένα, ibi vertit: crura paralytica. Siue autem: clodi legas cum exc. hoc loco, siue: claudi cū MS. & hîc & suprà li. adu. Iud. perinde est. Legimus autem cum 1. edit. & Angl. MS. cod. quæ etsi ipsi, pro: quæ etsi. Et vox est Tertullianica: remediatorum.

158. vt quum exitus gentium, & vrbium resonant.] Intelligit hauddubiè Isaiam, vbi exitus siue exitia prædicuntur. Tyri, c. 23. & Ægypti, c. 19. & Babylonis, c. 13. & Idumeæ; c. 21. &: nauium Carthaginiensium (quod lego ex Angl. cod. pro: Carthaginensium) dicto c. 23. vbi iuxta 70. legitur: πλοῖα καρχηδόνος, id est: Naues Carthaginis, pro eo quod apud Hebræos: Naues Tharsis, id est, maris, iuxta B. Hieron. quam vocem etiam solent mare reddere 70. præterquàm hoc solo capite, idque non semel, sed etiam tertiò.

159. vt quū ipsius Israëlis plagas, &c.] Hîc similiter adludit ad eiusdem Isai. c. 24. 25. 28. sequentia vsque ad 32.

CAP. XXI.

160. Si ergo interdum & in quibusdam, inquis, cur non, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd edictum Resurrectionis nequeat spiritaliter intelligi. Est autem vox Tertullianica: denotetur.

161. Tū quod verisimile nō est, &c.] Prima editio Tunc; sed Rhenano, qui primus Tum substituit, consentiunt omnes MS. cod. sicuti etiam in hoc, quòd legendū indicarit: annuntiata, cui etiam similes locos adducit infrà, c. 25. Quia si nulla tunc adnuntiaretur, & mox: Quia non & tunc spiritalis adnuntiaretur resurrectio.

162. Sed etsi temporalia & localia, &c.] Respicit ad ea quæ ex Isaia adduxit c. præced. n. 158. & 159. Siue autem legas: in omne hominum genus: cū excus. siue: humanum cum Vatic. 3. MS. non refert. Est etiam Tertullianica phrasis: Dispositiones eius, nempè Dei, tum hîc tum alibi frequenter.

163. Et puto, &c.] Puto hîc accipitur, pro æstimo seu iudico ita esse; neq; enim vllo modo Auctor dubitabat, an in Deum competeret inconstantia. Et sic vbique ea voce vtitur; sicuti etiam voce: opinor, c. sequent. & alibi sæpius. Exempli gratia, c. sequ. quæ puto adhuc integra est.

CAP. XXII.

164. Posthæc ad illas etiam scripturas, &c.] Inscriptionem huic capiti damus: Scripturas non sinere, vt dicatur: Resurrectionem hîc fieri, aut statim ab excessu vitæ.

165. quàm in aduentum (opinor) Christi, &c.] Coniecturæ Rhenan. qua sic legendum coniecit, pro: in aduentu, consentiunt omnes MS. cod. quorum Anglic. quidem legit paulo aliter: æquè in aduentum (opinor) Christi vota nostra suspirant; sed prius magis placet.

166. ad diem Domini magnum, diem iræ, &c.] Hîc adludit ad illud Sophon. 1. Quia iuxta est dies Domini magnus, &c. dies iræ. Deinde ad illud Isai. 61. & diē retributionis; item quod est Iob 19. In nouissimo die (quē hîc vltimum diem vocat) de terra surrecturus sum; denique illud Matth. 24. De die autem illa nemo scit nisi solus Pater. nam quod subiicit: & tamen signis atque portentis, &c. paulopòst latiùs ipsis scripturarū verbis explicat.

167. Interrogatus à discipulis, &c.] Quia sequentia ex solo adfert Luca Euangelista, dumtaxat adnotauimus ad marginem Luc. 21. Atque adeò de verbis Euangelistæ, Lectorem remittimus ad li. 4. adu. Marc. infrà vbi explicatur hoc c. 21. latiùs. Indicabo autem varietatem lectionum, & quæ ibi non reperiuntur. Hîc itaque imprimis legit Auctor: quando euentura essent, pro: quando hæc erunt, dumtaxat. Siue autem legas: eruperant, nempè à Christo, cum exc. siue: eruperat, scilicet Christus cum Vatic. 3. MS. perinde est; & item seu legas: conclusionem sæculi, seu: consummationem.

168. dirigit.] Sic Vatic. 3. MS. cod. pro: digerit, quorum illud placet; vtpotè frequentiss. tum alibi, tum hoc libro Auctori vsitatum. Sic infrà cap. 37. ex materia dicti dirigendus est sensus, & cap. 52. Sine dubio ad hoc dirigit.

169. Et tunc erit Hierusalem conculcatui nationibus, &c.] Conculcatus (inquit Rhenan.) pro conculcatione. Duabus enim vocibus vertere etiam voluit quod alij conculcare, sicuti Græcè est: ἔσαι πατουμένη. Lego verò ex Vatic. 3. MS. cod. cum reliquiis Israëlis, pro: cum reliquo.

170. secundum Ioëlem, & Danielem.] Ioëlis cap. 2. locus infrà loco dicto citatur, sicuti etiam Danielis cap. 7. ad quem hîc etiam adludere Auctorem constat ex verbis vtrobique citatis, tum de portentis in cœlo, tum de filio hominis venturo in nubibus.

171. & vniuersum concilium Prophetarum.] Citat infrà in hanc sentētiam Auctor Prophetam Abacuc cap. 3. & in margine, Isai. c. 13. Ezech. 32. quare & nos tres hos locos hîc adnotauimus; quippè qui tractant: de signis in sole & in luna (vbi addo: in ex 3. Vatic. MS.) & in stellis, ad quos adeò adludit c. 21. Lucas.

172. conclusionem nationum.] Vatic. 1. conlisionem; verùm conclusionem accipit pro pressura, sicuti infrà legit; seu pro: conflictatione, sicuti ibidem non semel, & pauloantè; cui etiam magis correspondet vox Græca συνοχῆ; sicuti etiam illud ἐν ἀπορίᾳ vertit hîc: cū stupore, de quo infrà latiùs.

173. & motus refrigescentium hominum.] Longè aliter & vertit & distinxit hunc locum Auctor, quam vulgatus interpres. Nam vocem σάλου interpretatur simpliciter motum, qui propriè motum fluctuum significat; quo fit vt vulgatus Interpres, fluctuum, verterit; Ac illud: & motus, cum sequentibus coniungit, quasi nouum versum incipiens: καὶ σάλου (quod alter præcedentibus addit) ἀποψυχόντων ἀνθρώπων. Quomodo etiam legisse videtur, qui in Syriacam linguam vertit, vbi sic legitur: Et commotio quæ eiiciet animas hominum. Deinde vertit: refrigescentium (sicuti Vatic. 3. MS. cod.) aut velut exc. cod. perfrigescentium; quod alter: arescentium; propriè verò magis verti posset: exanimatorum.

174. tenerescētium arborum in caulem floris, & dehinc florem frugis antecursorē.] Locus sicuti infrà

etiam citatur li. adu. Marc. 4. non aliud habet, quàm: quū fructum protulerint; *atque adeò istud partim ex Matt. & Marco desumptum est; qui habent: quum ramus ex se tener fuerit, quod* tenerescere *dixit hic Auctor, de reliquo supplens quod Graecè est dumtaxat apud Lucā*, ὅταν προβάλωσιν ἤδη, *id est: quū iam proruperint, siue vti Interpres edit. Syriacae: pullulauerint; nempè* in caulem floris, & dehinc florem (*quod omninò hîc addēdum est*) frugis antecursorem; *ita etiam explicans, quid* fructus *nomine sibi voluerit Lucae Latinus interpres. Quem in hoc imitatus videtur his verbis B. Hieron. Comment. in Matt. Quando (inquit) teneres fuerint in arbore ficus cauliculi, & gemma erumpit in florem.*

175. vt digni habeamini effugere omnia ista, & stetis ante filium hominis.] *Scripsimus*: digni habeamini, *pro*: dignemini, *ex Vatic. 3. MS. cod. quia Graecè est*: κατaξιωθῆτε. *Posset interim etiam retineri*: dignemini *si passiuè accipiatur, vti frequenter de Actiuis verbis facit Auctor; qui hîc in duobus dissentit à textu vulgato tam Graeco quàm Latino ac Syriaco; tū quòd omittat quod his verbis praemittitur*, δεόμενοι, *id est: orantes; tum quòd vbi Graecè est* σταθῆναι, *id est, stare, ipse legat*: stetis; *cui interim consentit Syrus Interpres, legens: consistatis. Atqui mox Latinius legendum censet*: frutificat, *pro*: fructificasset; *ego verò lego*: fruticat, *id est, germinat. Sic etiam castigauimus suprà li. adu. Hermogenem illud Gen. 1.* Fruticet terra herbam, *c. 22. & 29. vbi vide Adnot. nostras num. 76.*

176. ad confringendam terrā secundū Isaiam.] *Alludit ad illud Isai. 2. quum surrexerit* confringere terram. *Ibi autem*, Quis inimicos Christi, &c. *ad illud Psalm.* 109. donec ponat inimicos suos scabellum pedum suorum.

177. Christianos ad Leonem.] *De voce illa popularium vide suprà Apolog. c. 40. n. 524. similis est & illa, cuius infrà meminit li. de Exhort. ad castit.* Christiani ad bestias, *& quod dixit suprà li. de Spectac. c. 27.* illic quotidiani in nos leones postulantur.

178 secundum angelorum constitutum.] Constitutum (*inquit Rhenan.*) *sicut statutum, pro constitutione. Verbum Iureconsultis veteribus vsitatum. Locus est Actorum cap. 1. Ecce viri duo astiterunt illis amicti vestibus albis, &c.*

179. Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora cæciderunt.] *Ita transtulit quod est Zachar. 12. & inde partim citatum Matth. 24. ac Apoc. 1.* καὶ κόψεται ἡ γῆ κατὰ φυλὰς φυλὰς (*id enim addēdum videtur*) φυλὰς; *quod ad verbum posset transferri*: *& lugebit, seu potius* pectora cædet, terra, *per tribus & tribus. Atqui ibi*: nemo adhuc excepit Heliam, *alludit ad illud Mala. 4. Mittam vobis* Heliam *Thesbitem, antequàm veniat dies Domini magna & illustris.*

180. nemo adhuc fugit Antichristum; nemo adhuc Babylonis exitū fleuit.] *Prius istud disertis verbis non habetur in Apocalypsi, sed satis innuitur c. 12. vbi dicitur mulier, quod est Ecclesia, fugisse in solitudinem à facie draconis; & maximè c. 18. vbi iubetur populus exire de* Babylone, *& insuper legitur: Et flebunt & plangent se super illam Reges terrae. quare & solum hunc locum ad marginem adnotauimus. Lego autem*: qui resurrexerit, *cum 3. MS. Vatic. cod. secundum 1. edit. pro*: resurrexit.

181. Exiit planè iam de corporis sepulcro, &c.] *Ironia est ista de Christo; qua (mea quidem sententia) opinionem eorum haereticorum irridet, qui Christum resurrexisse quidem fatebantur, sed adhuc mortalem, alludēs interea tacitè, tum ad illud Ephes. 6. Nobis colluctatio est aduersus mundi rectores, siue, vti ipse vertit*, mundi potentes, *quod Graecè est* κοσμοκράτορας, *& ad illud Matthaei 22. Reddite quae sunt Caesaris Caesari.*

CAP. XXIII.

182. Docet quidem Apostolus, Colossensibus scribens, &c.] *Capiti huic titulum damus*: Quòd etsi Apostolus spiritualiter nos resuscitatos dicat, alibi tamen corporaliter resurrecturos adfirmet. *Atqui illud quidem*: mortuos fuisse nos, *reperitur* Colos. 2. *verbis infrà scriptis; at illud*: aliquādo alienatos & inimicos sensus Domini, in operibus pessimis, *legitur Coloss. 1. In quibus interim verbis hoc variat à vulgata lectione tam Graeca & Syriaca, quā Latina, quòd legat*: inimicos sensus Domini, *vbi alter dumtaxat*: sensu, *&* pessimis, *pro*: *malis. In illo consentiunt Auctori B. Ambros. legens in Commentar. inimicos consiliorum eius, nempè Domini, ac B. Hieronym. epist. ad Ioan. Hieros.* inimici sensus eius.

183. dehinc consepultos Christo, &c.] *Istud iterū reperitur Coloss. 2. vbi ad verbū ex Graeco*: ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε, & conresuscitatos in eo; *ac*: efficaciam *propriè vertit vocem Graecam* ἐνεργείας, *pro qua Latinus Interpres: operationis. Quibus verbis Apostoli sequenti versu subiungitur illud*: Et vos quum mortui essetis in delictis, &c. *Sic enim legere pergo iuxta aditiones omnes, Graecas, Latinas, Syriacas, etsi repugnantibus tribus Vatic. MS. cod. qui omittunt*: in. *Cum iisdem lego*: præputiatione, *pro*: præputio. *Qui etiam li. 5. adu. Marc. legitur, vbi explicat illud*: neque circūcisio aliquid proderit, neque præputiatio. *Et constanter codices omnes legūt*: vos, vestræ, *ac*: vobis. *Peculiare itaque illud est Theoph. Ambros. quòd in prima persona legerint & verterint: nos, nostrae, ac: nobis.*

184. Si cum Christo mortui estis, &c.] *Istud similiter reperitur Coloss. 2. Consentit autem Auctor cum Graecis & Syriacis exemplaribus, quòd omittat: Huius, vbi legitur*: ab elemētis mūdi; *&*: adhuc, *ibi*: Quomodo quasi quidam (*sic enim lego vocibus transpositis ex Vat. 3. MS.*) *vt magis correspondeat phrasi Graecae*, τί ὡς; *quod alij vertunt, Quid, aut, cur, tamquam. Hoc peculiare Auctori quòd addat*: quidam. *Qui retinuit (sicuti etiā Ambros.) ex Graeco voculam* ἐν, *cùm vertit*: in mundo.

185. Denique sic resurrexistis (inquit) cum Christo, &c.] *Hoc adducitur ex Coloss. 3. vbi vertit* τὰ ἄνω: ea quæ sursum sunt, *& Metaphrasticōs*: quæ deorsum, *pro*: τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, *id est, quae supra terram. Quum autē omnia exemplaria tam Graeca & Syriaca, quàm Latina, sic legant; correximus secundum primam aditionē ex MS. Vatic. 2. & Anglico codicibus*: & vita vestra abscondita est, *pro*: sed vita nostra; *& proinde etiam legimus ante illa verba ex Vat. 2.* non vobis, *pro*: nobis.

186. Scimus quia si manifestauerit, &c.] *MS. Anglicus*: manifestatus fuerit; *verùm cum Vat. 3. illud retinuimus, eo quòd soleat verbis Actiuis pro Passiuis vti Tertullian. cū quibus omnibus legimus phrasi Tertullianica*: similes eius erimus, *pro ei: nam etiam* par eius *Auctori vsitatum, suprà ostendimus li. de Carne Christi, n. 26. & alibi non semel; sicuti etiam de voce*: repræsentatio, *quam ex cod. MS. Angl. substituimus, pro*: præsentatio, *suprà hoc libro, n. 76. ac 112. Atqui de* iustitię mercede; *similes locos habes etiam suprà n. 114.*

187. Si quâ (inquit) concurram in resurrectionē quæ est à mortuis, &c.] *Sic lego, addita voce*: est, *ex Anglico MS. cod. & retento illo.* Si quâ, *cum eodem & Vatic.* 1. cod.

1.cod. *quia id significat Græcum* εἴ πως; *non obstante quòd Vat.2.legãt*: Si quomodo. *Legit etiã conformiter Græcis exẽplaribus*: Persequor autem si (*omissa voce*: quomodo) adprehẽdã, in quo adprehensus sum à Christo.

188. in priora me extendens, &c.] *Sic Græcè Paulus Philipp.3. (inquit Rhen.)* τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως τοῦ θεοῦ ἐν χριστῷ Ἰησοῦ, *id est*: *In priora autem* me extendens, iuxta scopum persequor ad palmã supernæ vocationis Dei in Christo Iesu *Verùm quod hic vertit*: incriminationis, *respicit locũ qui mox sequitur ad Timotheũ; vbi iubet eũ* custodire mandatũ immaculatũ, irreprehensibile, in apparentiã Domini nostri Iesu Christi *Græcè est* ἀνεπίληπτον. *Expone ergo* incriminationis, *id est*: *irreprehensibilitatis, vt ita dicam. Non mirum autem si vsurpet* incriminationem *pro fide integra, quam nemo criminari queat; quum alibi dicat*: In bonum, *pro*: non bono.

189. Det illi Dominus, &c.] *Vat.2.* Deus, *sed Græcè est*: ὁ κύριος *Omittit autem hic Auctor, quod tamẽ Græcè est, & in Syriaca edit ac Latinis codicibus*: à Domino.

190. custodire mandarũ immaculatũ, irreprehẽsibile, &c.] *Hic confirmatur versio vulgati Interpretis* 1.*Tim.6*. mãdatũ sine macula irreprehẽsibile: *quomodo legit etiã Amb. & Latinus Chrys. vel Erasmo teste, quos putat legisse* τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, *pro eo quod Græca hodie lectio, omisso* τὴν, *magis videatur accedere ad eius illã versionem; vt serues mandatũ immaculatum, irreprehensum; cuius imitatione temerè etiam legitur apud Isid. Clarium*: *irreprehensibilis. Atqui propriè transtulit illud Græcum* μέχρι τῆς ἐπιφανείας, in apparentiam; *atque adeò*: quam, *rectè vertit ex Græco, quia id refertur ad dictam apparentiam seu aduentum Christi, non ad ipsum Christum. Porrò legimus iterum secundum* 1 *edit. ex Vatic.3*. potẽtator, *pro*: potens; *quia etiam Rhenanus sic scriptum reliquit. Mox* δυνάστης *vertit*: potentator.

191. Pœniteat itaque vos, & resipiscite, &c.] *Addimus* itaque *ex omnibus MS. Iam olim autem hic legendum*: resipiscite, *pro*: respicite, *adnotauit in hunc locum Act 3. Erasmus; quod etiã necessariò requirit vox Græca* ἐπιστρέψατε, *& quod vertunt Interpretes vulgatus Latinus ac Syriacus*: conuertimini *Qui etiã adnotat tolli incommodum lectionis Græcæ ac Latinæ, sublato vocabulo* ὅπως *ab Irenæo alicubi, & hic à Tertulliano, vbi legit*: vt tempora vobis superueniant refrigerij ex persona Dei; *cui consentit etiam Syrus Interpres legens*: *Et obueniant. Significat autem* προσώπου, *& personam, & conspectum. Legit etiam Auctor, sicuti hodie plerique codices Græci,* προκεχειρισμένον, *dum vertit* prædesignatum (*secutus Iren.li.3.c.12 cuius Interpres*: præparatum) *pro eo quod vulgatus Interpres* προκεκηρυγμένον, *vbi transtulit*, qui prædicatus est. *Quid? quòd etiã Syrus Interpres vertat*: qui paratus est *Variant denique in hoc etiam Iren. & Tertull. quòd ille legat, dispositionis, Auctor verò*; exhibitionis, *pro eo quod vulgatus Interpres restitutionis, quam propriè significat vox Græca* ἀποκαταστάσεως; *longè etiam aliter Syrus Interpres*: *vsque ad complementum temporum. Refertur autem illud*; quæ locutus est Deus, *ad vocem*: tempora, *non verò ad*: omnium. *quare & commate distinguendum.*

CAP. XXIIII.

192. Quæ hæc tempora, &c.] *Inscriptionẽ huic capiti damus*: De resurrectione corporali, ex Epistolis ad Thessalonicenses.

193. Qualiter conuersi sitis, &c.] *Hic rursum omittit quod 1.Thess.1 interiicitur in edit. Græcis, Latina, ac Syriaca*: ad Deum. *Secundum quas etiam omittimus cũ Vatic.3.cod. particulam*: ad, *legentes*: & expectandum; *ac legimus*: è cœlis, *pro*: à.

194. quam & vos, &c.] *Omninò sic lego, omissa vocula, vt, quia neque Græcè reperitur, neque in Latinis aditionibus aut Syriaca, quarum hæc magis accedit ad lectionẽ Tertull. legens*: nisi vos, *quã vulgata versio*: *nonne & vos? ex Græco ad verbum*: ἢ οὐχὶ καὶ ὑμεῖς; *Verum autem legatur non potest consistere, quòd quidam Latini codices hic addãt*: *estis. Omittimus autem cum Vat 3. vocem*: Deo, *legentes*: coram (*quod propriè significat phrasis* ἔμπροσθεν τοῦ κυρίου, Domino nostro; *quòd in nullis aditionibus* 1. *Thess. 2. reperiatur.*

195. Item: Coram Deo & patre nostro, &c.] *Istud desumptum ex eadem Epist.1.Thess.3. vbi eadẽ quoque vox Græca* ἔμπροσθεν. *Legimus autem secundum adit. omnes ex Vatic.3*. in aduentu, *pro*: aduenrum.

196. De quorũ dormitione minus mœrenda docens, &c.] *Lego prorsus*: mœrenda, *pro*, miseranda, *ex Vat.3. MS.cod. quia alludit haud dubiè ad illud 1.Thess 4. Nolumus autem vos ignorare de dormientibus, vt non contristemini. Legimus etiam cũ iisdẽ MS*. quòd Iesus mortuus sit, & resurrexerit, *pro*: resurrexit: *& est adnotãda distinctio huius loci*: per Iesum adducet cum ipso, *quũ alij plerique præcedentibus illud*: per Iesum *iungant; & hæc Auctoris distinctio magis ad institutum facit Resurrectionis. Item legimus ex Vat.2*. in sermone Domini, *pro*: Dei, *quòd Græcè sit*: τοῦ κυρίου *Et*: obuiã Domino, *pro*: Christo; *tum quia infrà lib.5 adu. Marc. & suprà lib. de An.c.55. sic legitur; tum quia Græcè est* τῷ κυρίῳ. *Consentit etiam vtrobique Syriaca aditio. Rursum*: qui illos iam vocaret, *pro*: vocarit, *secundum Vatic.3.MS.*

197. vt resurrexerint.] *Intellige (inquit Rhenan.) resurrectione spiritali, quam ipsi adstruunt in hac vita contingere.*

198. qui in ista tantùm vita sperantes habebuntur.] *Omittit hic quod Græcè, Latinè, & Syriacè est intermedium, 1 Cor.15. in Christo. Legimus verò ex Angl.MS. cod*. excludendi, *pro*: excludendo.

199. frustrati circa veritatem, non minus quàm Phygellus & Hermogenes.] *Rursus lego*: Phygellus, *sicuti suprà li. de Præscript. adu. hæret. c.3. n.19 quia Græcè est*: Φύγελλος *atque adeò omninò etiam in Latinis exemplaribus ita legendum, pro eo quod quidam olim habebant, 2.Tim.1*. Philetus. *Nam etiam B. Hieronymus epist. de vest. Aaron, & Ambrosius sic legunt. Atqui more suo, quod 2.Tim.2. legitur de Phileto & Hymenæo*: περὶ τὴν ἀλήθειαν ἠστόχησαν, *istis adaptans, vertit aptissimè*: frustrati circa veritatem.

200. De temporibus autem, &c.] *Istud legitur 1.Thess.5. Illud autem*: & spatiis temporum, *magis accedit ad id quod Græcè est*: καὶ καιρῶν, *quàm quod habet vulgatus Interpres*: & momentis. *Item* certissimè scitis, *secundum vocem Græcam* ἀκριβῶς, *pro*: *diligenter*; *ac*: insistet interitus, *id est*: *instabit, pro*: *superueniet*: *nam Græcè est*: ἐφίσταται.

201. Obsecro autem vos fratres, &c.] *Istud reperitur 2.Thess.2 Addidimus verò ex Angl.MS* autem, *ac*: Iesu Christi, *quòd Græcè, Latinè ac Syriacè sic legatur; quæ exemplaria quum constanter legant*: Rogamus, *mirum est ab Auctore legi*: Obsecro. *Correspondet autem Græco & Syriaco exemplaribus illud*: & congregationẽ nostram ad illum. *Verùm non propterea cum Isidoro Clario temerè ita castigandus vulgatus Interpres, pro eo quod habet*: *& congregationis nostræ. Eiusdem est farina etiam illud immutatum apud eundem*: *vt non citò*

dimoueamini mente, pro: moueamini à vestro sensu; quamtumuis illud magis cum Græco textu conueniat, & consentiat partim Auctor, legens: animo. Nullo autem modo ferendum, quòd castigare audeat: quasi instet dies Christi; quia et si sic hodie legant plerique Græci codices, certè olim lectum fuisse κυρίου conuincitur tum ex hoc loco, vbi legitur: quasi insistat dies Domini, & August. loco infrà citato, tum ex Syriaca versione. Etiam libera recognitio in eo quod substituit: aduersus omnem qui dicitur Deus, aut numen; quia non modò Vulgatus Interpres, sed etiam Auctor, hîc & infrà lib. 5. adu. Marc. legit: omne quod dicitur Deus aut religio; & similiter omninò cum sua dicta vulgata editione B. Hieron. quæst. 11. ad Algasiam: omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; quibus consentiunt etiam Irenæus & August. locis infrà citatis. Qui etiam legit: discessio, pro quo non malè Auctor abscessio; quia ibidem Hieron. adnotat, quòd Græcè dicitur ἀποστασία, & legit: tamquam sit Deus, pro quo substituit iterum Clarius: quòd sit Deus; vti & alia multa immutauit. Qua, si tantùm ad marginem, variam Græcæ editionis addidisset lectionem, multum adiumenti sacrarum litterarum Professoribus adtulisset. Iam verò oportet meminerit Lector, non vulgatam Bibliorum æditionem habere dictum Clariũ, sed mixtam ex Latino Vulgato Interprete & Græcis exemplaribus; quod semel adnotasse sufficiat.

202. quis? nisi status Romanus, &c.] Mirè calumniantur Magdenburgenses, dum hunc locum detorquẽt, vt probent Romanum Pontificem Antichristum esse. Imprimis enim, manifestis verbis non Apostolus modò discessionem distinguit ab homine peccati, sed eundem explicans Auctor disertis hisce verbis: nisi veniat (inquit) abscessio primò, huius vtique regni, & reueletur delinquẽtiæ homo, id est, Antichristus. Et iterum apertiùs: quis? (inquit) nisi status Romanus? cuius abscessio in decem Reges dispersa (vbi adludit ad illud quod legitur Danielis 7. de decem Regibus regni 4. post quos orietur alius potẽtior prioribus) Antichristum superducet. Deinde statum Romanum, de quo hîc agit, non esse Ecclesiæ, sed regni Romani seu Imperij, patet ex dicta eius interpretatione de dispersione in decem Reges: neque enim Reges, sed Episcopi in Ecclesia Romana auctoritatem habent, eámque non dispersam, sed vnitam sub vno Pontifice Christi vicario capite. Et verò de Imperio Romano id accipiens, adludit manifestè ad illud: tantum qui nunc tenet teneat, donec de medio fiat, etiam suprà Auctor Tom. 1. Apolog. c. 32. his verbis: dum clausulam seculi precamur differri, Romanę diuturnitati fauemus; ac c. 39. dum dicit: otare nos pro Imperatoribus, pro statu seculi & mora finis; ac apertiùs li. ad Scapul. c. 2. quũ dicit: Christianum saluum velle Imperatorem cum toto Romano Imperio, quousque seculum stabit; tamdiu enim stabit. Quid? quòd etiam BB. Hieronym. loco citato, & B. August. li. 20. de ciuit. Dei, c. 19. Chrys. ac Ambr. in huius loci Commentariis, non de Romana Ecclesia, aut de Romano Pontifice, sed de Imperio Romano, locũ hunc interpretentur; & ipsi quoque Erasmus Roterodamus Adnot. noui Test. ac Paraph. in hunc locum, & Rhenanus verbis citatis dict. li. ad Scapul. n. 10. Plura alia ad intellectũ huius scripturæ pertinentia, videre est locis iam citatis apud Hier. & Aug. ac Irenæi li. 5. c. 25. Latissimè denique apud Nicolaum Sanderum li. 8. Visib. Monarch. maximè c. 3. 4. 5. 9. 10. 13. 19. 20. 22. 25. 26. 27. 28. 30. ac 42.

CAPVT XXV.

203. Etiam in Apocalypsi Ioannis, &c.] Titulum huius capitis ipse Tertullianus indicat: Etiam ex Apocalypsi ordinem temporum Resurrectionis probari. Quamquam interim non tã verba Apocalypsis citet Auctor, quàm ad ea adludat; Primũ ad c. 6. vbi dicit: quem martyrũ quoq; animæ sub altari vltionẽ & iudiciũ flagitantes sustinere didicerũt; dein ad c. 15. ac 16. ibi: vt prius & orbis de pateris Angelorum plagas suas ebibat; ad c. 17. ac 18. illic: & prostitura illa ciuitas à decẽ Regibus dignos exitus referat; ad c. 19. vbi addit: & bestia Antichristus cum suo Pseudopropheta certamẽ Ecclesię Dei (nã id addo ex Ang. MS.) inferat: ad c. 20. denique in eo quod sequitur: atq; ita diabolo in abyssum interim relegato, primæ resurrectionis prærogatiua de soliis (sic enim castigo ex Anglic. MS. quod erat: de solis, eo quòd Græcè sit καὶ εἶδον θρόνους) ordinetur, dehinc & igni dato, vniuersalis resurrectionis cẽsura de libris iudicetur. Vbi quòd inter primã & vniuersalẽ resurrectionem distinguat Auctor, pertinet ad paradoxon eius de annis mille inter vtramque intermediis, de quo latiùs inter Prolegomena.

204. aut, si & agnitio sacramẽti Resurrectio est, &c.] Sicuti suprà adnotauimus li. de Præsc. adu. hær. c. 40. n. 239. hîc certè sacramentũ, pro mysterio accipitur, sicuti etiã suprà c. 15. illud de Apostolo Paulo: & omnia sacramenta cognouerat. Castigauimus autem partim ex MS. Vat. 3. partim ex Ang. cod. vt eo ipso quo hæc spiritalis vindicatur, pro: quòd hæc spiritalis videtur.

205. aut tunc sub omni clausula tẽporũ, &c.] sic etiam castigauimus & suppleuimus secundũ primã edit. ex MS. omnibus, pro eo quod erat dumtaxat: sub omni clausura; nã & n. 202. citauimus ex Auctore: clausulã sæculi, & vox clausula repetitur infrà c. 30. & 43. ac suprà li. de Carne Christi, c. vlt. Item legimus ex Angl. MS. cod. in exitu sæculi, pro: exitum sæculi.

CAP. XXVI.

206. Vnum adhuc respondebo, &c.] Inscripsimus caput istud: Quòd resurrectio etiam de patrocinio eloquij Prophetici figurati vindicetur.

207. sicut ostendimus.] Nempè suprà c. 7. quum dixit: Oblitteratus igitur & deuoratus est limus in carnem. Quando? quum factus est homo in animã viuam, de Dei flatu.

208. maledicta quidẽ quæ hauserit sanguinẽ.] Sic castigo ex 3. MS. Vat. cod. pro: quod. Videtur Auctor legisse Gen. 4. Maledicta terra, quæ aperuit os suum ad hauriẽdum sanguinem, pro eo quod legitur hodie apud 70. Maledictus tu à terra, quæ, &c.

209. per consistorij sui exitus.] Vocat (inquit Rhenan.) consistorium terram, à consistendo; nam in hac consistit homo. Alioqui consistorium vocamus locum, in quo caussæ cognoscuntur.

210. Dominus regnauit, exultet terra.] Vatic. 3. MS. exultauit, & mox etiã Auctor: quo supra regnãte exultauit, maluimus tamen retinere vulgatam lectionem, eo quòd sic legant & Romana, & ex Hebræo, & Gallica, & veteris Psalterij æditio.

211. Videbunt enim eum qui confixerunt.] Siue sic legas, siue cum 3. MS. Vatic. cod. in quem confixerunt, perinde est; quia etiã alibi variat Auctor, sicut videre est suprà li. de Carne Christi, c. 24. n. 186. & infrà c. 51. n. 364.

212. & angelificatã.] Adludit ad illud Matth. 22. Sed erunt sicut angeli Dei in cœlo; sicuti ad 1. Cor. 2. quum subiungit: & consecuturã, quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Legens autem plurali numero: quæ, &: ascenderunt, magis accedit ad id quod Græcè est: ἃ; &: ἀνέβη. vtroque modo verti potest; quo modo etiam legit B. Hieron. epist. 148. ad Marcellam, & quidam Latini codices.

213. &

213. & solem suum emittens super iustos & iniustos.] *Castigauimus:* emittēs, *pro:* mittens; *ex Angl. MS. quia magis correspondet Graecae voci* ἀνατέλλει, *quam ritè circumlocutus vulgatus interpres Matth. 5. vertit: oriri facit.*

214. ipsam conditionem colentes aduersus cōditorem.] *Adludit ad illud Rom. 1.* ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα, *quod vertit Hilarius: Seruierūt creaturae praeterito creatore; & vulgatus interpres: Seruierunt creaturae potius quàm creatori; nam omnia illa significat vox* παρὰ. *Ibi autem:* ne in pane quidem victurum hominem, *videtur desiderari* solo, *quòd omnia exemplaria sic legant Matth. 4.*

215. ignotantes & panem de cœlesti repromissū, &c.] *Similis est hic locus illi infrà li. 1. adu. Marc. c. 14.* Sed ille quidē vsque nunc nec aquam reprobauit creatoris qua suos abluit, nec oleum quo suos vnguit, nec panem quo ipsum corpus suum repraesentat; *quo fit vt hîc magis placeat lectio Angl. MS. cod.* & aquā spiritus & vinum animae vigorantis (*id est, vigorem accipientis, vt passiuè actiuum accipiatur*) ex vite Christi. *Adludit autem vtrobique ad tria prima Ecclesiae sacramēta, Baptismi, Confirmationis, & Eucharistiae; de quibus etiam suprà num. 72. 75. ac 76*

216. Sicut & ipsam terram sanctam, &c.] *Eo quòd subiungat mox:* lacte & melle fluens, *quod Exod. 3. reperitur; adludit haud dubiè etiam ad illud eiusdem cap. Locus in quo stas,* terra sancta *est; quod spiritualiter interpretatur de* carne Domini; *sicuti plerique Patres rubū ardentem, & non combustum, sanctam B. Virginis matris Domini virginitatem. Ibi verò:* in omnibus Christum indutis, *ad illud Gal. 3. Quotquot enim baptizati estis, Christum induistis. Legimus autem omninò cum Anglic. MS. & Basil. exc. cod.* Vt & templum Dei eadem sit & Hierusalem, *omissa:* ad *particula, quae erat in edit. Lugdunensi.*

217. Exurge, exurge Hierusalem, &c.] *Reperitur istud Isai. 51. iuxta 70. qui vocem* Hierusalem *addunt; quae in Hebraeo non est. Legunt quidem 3. Vatic. MS. cod.* in primordij die, *sed illud,* in primordio diei, *legitur apud 70. Graecè & Latinè. Legimus autem ex iisdem:* quae fuerat, *pro:* qua: *& mox:* lapidauit, *pro:* lapidat, *eo quòd sequitur:* confixit, *secundum exc. cod. siue* confecit, *iuxta MS. omnes; nam vtrum legas, non refert.*

218. quam etiam Patrum dici capiat.] *Legimus sic ex 2. Vat. MS. cod. Est autem phrasis Tertulliano vsitatiss.* dici capiat, *pro dici liceat, vti ad marginem Rhen. adnotauit, & etiam in Adnotat. adlegans similem locum suprà li. de Praescr. adu. haer. c. 44.* Talia capit opinari eos qui exorbitāt, *id est, accidit vt alias etiam opiniones habeant qui exorbitant. Vide ibi Adn. nostras, n. 292.*

219. quae eum incolare & custodire sortita est.] *Angl. MS. cod.* incolere. *Verū illud habent Vat. 3. MS. & excusi omnes, & solet talibus vocibus Auctor delectari. Ab ea voce deriuatur:* incolatus, *apud vulgatum Psalmorū interpretem. Quamquā interim neutrum correspondeat voci Graecae* ἐργάζεσθαι. *Gen. 2. quae operari significat.*

CAP. XXVII.

220. Habemus etiam vestimētorum, &c.] *Eiusdem quum sit argumenti cum capite praecedenti, nouo titulo non est opus.*

221. Hi sunt (ait) qui vestimenta sua nō coinquinauerunt cū mulieribus, &c.] *More suo ex duobus locis vnā scripturā concinnat Auctor; nēpè partim ex illo Apoc. 3* qui nō inquinauerūt vestimenta sua, & ambulabunt mecum in albis, *partim ex illo Apoc. 14.* Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati.

222. Tunc (inquit) lumen tuum temporaneum, erumpet, &c.] *Vertit Auctor Isai. 58.* temporaneum, *pro eo quod alij matutinum. Graeca vox:* πρόϊμον, *praecox significat. Deinde legit:* ἱμάτια, *id est:* vestimenta, *pro eo quod codices Graeci hodierni, & quidam Veterum,* ἰάματα, *id est, curationes. Duplex est enim eius loci lectio etiam apud Graecos; nam consentiunt Tertull. non modò B. Cypr. li. de Eleemos. & operibus, sub principiū, ac li. de Orat. Domin. sub finem, & B. August. serm. 172. sed etiam Chrysost. hom. 55. in c. 16. Matth. de quo vide plura apud Leonem Castrum in Isaiam; vbi etiam eos qui aliter legunt, locum hunc ostendit de Resurrectione interpretari.*

223. Populus meus introite in cellas promas quantulum, donec ira mea praetereat.] *Hîc vocē Graecam* ταμεῖα *paulò aliter vertit quàm Latinus 70. Interpres, nempè* cellas promas; *quae ille cubicula. Vtrumque enim ea vox significat; & accipit:* quantulum, *pro: quantulumcunque. Habent praeterea 70. amplius conformiter Heb. & Chald. aditionibus: Claude ostium, abscondere. Et verò similiter de sepulcris locum hunc interpretatur B. Aug. Epist. 36. ad Casulanum. Legimus autem iterum ex Angl. cod.* intellegi *veterum more, pro:* intelligi, *& secundum phrasin Auctoris:* hoc ipso quo ait, *pro:* quod.

CAP. XXVIII.

224. Scimus autem, &c.] *Huius capitis titulum ex Auctoris verbis ponimus:* Quòd tam dictis quàm factis prophetata sit Resurrectio.

225. quum Moyses manum in sinum condit, & emortuam profert, &c.] *Mira est, si alibi vsquam, certè haec translatio huius loci, Exod. 4. quum Graecè sit:* καὶ ἐγενήθη ἡ χεὶρ αὐτοῦ λεπρῶσα; *& consentiunt Hebraica exemplaria & Latina, quòd non* emortuā, *sed leprosam protulerit manum. Verùm infrà cap. 55. mentem suam explicat, dum dicit:* Mutatur Moysi manus; & quidem, adinstar emortuae, exanguis, & albida, frigida. *Accipitur autem propriè illud:* insinuat, *pro:* in sinum condit, *sicuti etiam adnotauit Rhenanus.*

226. per illa trina signa denotabatur.] *Sic ex 3. MS. Vatic. pro:* notabatur, *quia illud Auctori familiare est. Atqui* trina signa *sunt, virga in serpentem commutata, manus ex leprosa sanae, & aqua in sanguinem immutata: quae omnia spiritaliter Auctor interpretatur.*

227. De quo apud eundem Prophetam.] *Nēpè* Moysen; *tacitè innuens eum esse Auctorem & Exodi & Geneseos, ex quibus haec testimonia citat, atque adeò & totius Pentateuchi; certè de Exodo & Deuteron. idipsum patet ex scripturae verbis Exod. 24. ac Deuteron. 31. & de toto opere id asserunt Philo lib. de Mundo, ac Iosephus alicubi.*

228. Quoniam & vestrum (inquit Deus) sanguinem, &c.] *Etiam hîc variat à communi aditione 70. tam Graeca quàm Latina Gen. 9. tum quòd omittat: animarum vestrarum, tum quòd legat:* exquiram eum, *pro eo quod habent etiam Hebraica aditio & Paraphrastes Chaldaeus: exquiram animam hominis.*

229. Quale est apud Isaiam: Ego occidam & viuificabo.] *Aut adludit ad illud Isai. 38. Corripies me & viuificabis me; aut potius, quum longè aliter id legant 70. accidit hîc ei* μνημονικὸν ἁμάρτημα; *vt* Isaiam *scripserit, quum potiùs debuisset dicere in Basiliis. Neque enim aliquid tale apud Isaiam reperitur, sed 1. Reg. 2. legitur: Dominus mortificat, siue* occidit, *& viuificat.*

CAP. XXIX.

230. Igitur si & Allegoricæ scripturæ, &c.] *Inscriptionē huic capiti damus*: De manifesta apud Ezechielem Resurrectionis Prophetia.

231. resurrectionē carnis, &c. subradiant.] Subradiare (*inquit Rhenan.*) *actiuè pro innuere, leuiter ostendere, quod Auctores subindicare dicunt. Eiusdem significationis est, si sic malit quis legere*: obradiāt, *quod habet Angl. MS. cod. Orta metaphora à radiare, quod est, fulgere & cōspicuum esse.*

232. Accipe Ezechielem, &c.] *Reperiūtur hæc verba Ezechiel. 37. secundum aditionem 70. variantia tamen nonnihil ab ea quæ hodie extat tam Græcè quàm Latinè. Nam legit*: extulit me in (*quam Præpositionem recēs addo ex Vatic. 3. & Angl. MS. cod.*) spiritu Dominus, *pro*: Domini. *Habet etiā dumtaxat cum Irenæo*: ossibus, *quum alij legant*: ossibus humanis, &: per circuitum, *pro*: per gyrum in circuitu, *quæ habet etiam Irenæus. Addit secundò*: & ecce, *quod illic semel habetur*: & *legit*: affero in vos spiritum, & viuetis, *cum Irenæo, & Heb. ac Chald. textu, pro eo quod alij dumtaxat spiritum vitæ. Omittit*: & dabo super vos neruos, *quod est apud Irenæū; ante illud*: & reducam in vos (*quomodo restitui ex omnibus MS. cod. pro*: reducam vos in) carnes. *Item prætermittit*: meum, *quum dicit*: dabo in vos (*nam sic lego, pro*: vobis, & *hic*, & *postea, sicut paulopriùs*) spiritum. *Legit etiam*: & ecce, *pro*: & *facta est. Rursus post illud*: & accedebant ossa ad ossa, *desideratur*: ad iuncturam suam; *quum tamen idipsum legerit B. Iustin. Mart. Apolog. 2. in hæc verba*: Coagmentabitur iunctura ad iuncturam, & os ad os; & *Iren.* Vnumquodque ad compaginem suam; *quod adeò desiderari mihi hic videtur, eo quòd cap. sequ. legat*: recompingi os ad os. *Legit etiam cum Irenæo plurali numero*; & circumpositæ sunt eis cutes (*nam sic omninò legendum*: carnes, *tum quòd præcesserit*, nerui, & caro, *tum quòd Græcè sit* δέρματα) *ac*: & constiterunt (*sic lego ex MS. omnibus, pro*: steterūt) super pedes suos valentia magna satis, *pro*: *congregatio siue collectio multa vehementer nimis. Item transfert vocem*: διαπεφωνήκαμεν, auulsi sumus, *pro eo quod alij*: *abscissi sumus. Rursum non habet*; *Hæc dicit dominus Adonai, quod tamē est apud Irenæū; & legit*: Ecce ego patefacio, *pro eo quod alij cum Irenæo*: *aperiam*, & *addit* (*iuxta quod Hebraicè est, præter Irenæum, & Chaldaicè*) populus meus. *Legit etiam*: ego Dominus aperuerim (*sic lego ex Anglic. MS. cod. pro*: aperui) *pro*, *ego Dominus quum aperuero*; *ac*: & eduxerim, *pro*: vt educam, &: populus meus, *pro*: populū meum; *item*: & requiescetis in terra vestra, *pro*: *ponam vos in terram vestram*; *denique*: & fecerim, *pro*: *faciam. Atqui paulò superiùs legit Angl. cod.* à quatuor ventis cœli, *quomodo etiam legit B. August. loco infrà citato, sed quum illud*: cœli, *neque in Græcis sit quæ hodiè exstant, neque in Hebraicis aut Chaldaicis aut Latinis exemplaribus, neque apud Irenæum, non addidi. Deinde ex MS. 3. Vatic. tum hic, tum sequen. cap. lego vbique*: Israël, *pro*: Israëlis; *quòd Græcè ita sit*, & *alibi ea vox Auctori vsitata.*

CAP. XXX.

233. Hanc quoque prædicationē, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: Quòd perperàm quidē dicta Ezechielis allegoricōs intelligunt, & ipse allegoricus intellect⁹ pro Resurrectione faciat. *In quo certè Auctori consentiunt BB. Iustinus Martyr vbi suprà, Iren. li. 5. c. 15. Cypr. ad Quirinum Test. li. 3. c. 58. Cyrill. Hierosol. Catechesi 18. & alibi non semel August. quamquam lib. 10. de Gen. ad litt. c. 5 spiritualiter de populi Iudaici reparatione intelligat; Epiphan. denique in Ancoratu, & Theodor. alicubi.*

234. & refrigerij nomine respirare, &c.] *Sic omninò legendum, pro*: respirari. *Item ex cod. Angl. MS.* readunatione, *pro*: redanimatione. *Iuxta etiam Vatic. 3. MS. cod hoc cap. & iterum c. 31. & 32. more Tertullianico (qui vocibus obsoletis delectatur) legimus*: ossuum, *pro*: ossium.

235. Nam etsi figmentum veritatis, &c.] *Hoc vult dicere*: *nihil imaginem esse veritatis, nisi verè idipsum priùs exstiterit. Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* de suæ auctoritate simplicitatis, *pro*: de sua auctoritate & simplicitate.

CAP. XXXI.

236. Planè si & populus allegoricè mussitaret, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Resurrectionem carnis etiam aliis Prophetiis probari. *Legimus autem etiam iudicio Latinij & Rhen. ex 1. adit. & Vatic. 3.* si &, *pro*: etsi. *Paulopòst etiam omninò retinuimus* cecidisset, *quod habent excusi omnes, pro*: desciuisset, *quod legendum coniiciebat Rhen. &* cecinisset, *quod habebat 1. adit. & Vatic. 3. MS. quia loqui eum de Iudæorum populi pertinacia, qui spe omni resurrectionis exciderant, patet ex eo quod sequitur*: manifestus est (*nempè populus, inquit Rhenanus*) de corporum interitu labefactans fiduciam resurrectionis. *Retinuimus etiam*: restruebat, *cum Vat. 3. pro eo quod Rhen. substituerat*: restituebat; *quia opponitur illud eleganter ei quod sequitur*: destruebat. *Magis etiam placet* mœrebat, *quod habent excusi, quā quod est in MS. Vatic. 3. ac apud Rhen.* hærebat. *Atqui vox est Tertullianica*: necessarioris.

237. Exibitis de sepulcris, &c.] *Reperitur hoc Malach. 4 secundū 70. præterquàm quòd legat Auctor*: Exibitis de sepulcris, *pro eo quod tam Græcè & Latinè, quàm Hebraicè & Chaldaicè*: *Egrediemini & salietis*; *item*: *Et conculcabitis inimicos, pro*: *iniquos.*

238. Gaudebit cor vestrum, &c.] *Istud habetur Isai. 66. secundum aditiones omnes; quod ad Resurrectionem probandam adducūt etiam BB. Iren. lib. 5. cap. 15. & August. lib 10. de Ciuitate Dei, cap. 21. & Theodoretus alicubi. Vox autem Græca* ἀνατελεῖ, *quæ ab August. & Tertull. ac Iren. interpretatur*: orientur, *siue*: exorientur, *ab interprete Latino 70. transfertur, germinabunt. vtrumque enim significat.*

239. Viuent mortui, &c.] *Etiam hoc secundum 70. reperitur Isai. 26. præterquàm quòd legat Auctor*: viuent, *secundum Hebræos & Chaldaicos, quum Græcè sit*: ἀναστήσονται, *id est, sicuti etiam apud Iren. ac Augustin. locis citatis reperitur*: Resurgent mortui; & *pro eo quod Græcè est*: ἴαμα αὐτοῖς ἐστιν, *id est*: *sanitas ipsis est, etiam apud dictos Auctores, ipse legat*: medulla est ossibus eorum; *seu potius, sicuti rectè castigandum censet Leo Castrus in Isa.* medela; *nam id propriè* ἴαμα *significat, & correspondet MS. Vatic. cod.*

240. Veniet adorare omnis caro in conspectu meo, dicit Dominus.] *Istud iterum reperitur Isai. 66. præterquàm quòd 70. aditio Græca, & B. August. loco citato addunt*: *in Hierusalem*; *quod neque Auctor habet, neque Hebr. aut Chaldaica aditio. Quibus verbis præmittitur illud*: Quemadmodum cœlum nouum & terra noua, quæ ego facio in conspectu meo, *vbi omittit quod Græcè additur*: μένει, *quod etiam B. August. explicat vertens*: *manebit ante me. Post illud verò*, Veniet omnis caro, *demum subiiciuntur illa*: Et exibunt,

&

& videbunt artus eorũ qui impiè egerunt, *vbi Græcum* κῶλα *vertit*: artus, *sicuti B. August. & Leo Castrus*: mẽbra; *pro eo quod Latinus interpres 70. cadauera, minus rectè. Reliqua huius scripturæ consentiũt cum Græco textu, & August.*

CAP. XXXII.

241. Sed ne solummodò eorũ corporum, &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quòd resurgent etiam insepulta cadauera. *Idipsum autem paucis adtigit suprà c. 4. quum dixit*: Et vtique redhibentibus eam ignibus, & vndis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum temporum propria gula. *Eodem pertinet quod docet infrà cap. 52. & 56. in* eodem nos corpore resurrecturos. *Idem etiam per omnipotentiam Dei confirmant B. Greg. Nyss. li. de homine, & Epiphan. in Ancoratu, & B. August. lib. 22. c. 20. de Ciuit. Dei.*

242. habes scriptum: Et mandabo piscibus maris, &c.] *Quo loco scripturæ istud habeatur, hactenus reperire non potui. Videtur eodem pertinere illud Apoc. 20. Et dabit mare mortuos qui in eo erant; verùm reliqua nõ correspondent, & B. Aug. lib. 20. de Ciuitate Dei, c. 22. paulo aliter illud interpretatur. Legimus autem ex MS. 3. Vatic.* eructuabunt, *pro*: eructabunt. *Est etiam vox Tertullianica*: edicitur, *qua rursus sub finem huius cap. vtitur, & cap. sequ.* Dominus edicit.

243. Puto autem huius quoque diuinæ potestatis documentum idoneũ Ionam, &c.] Ionæ *exemplum, qui à pisce seu cete post triduum eiectus fuit, valdè huic instituto est accommodum.*

244. quàm capulum, &c.] *Sensus est (inquit Rhenan.) Cetus ille piscis potuisset spatio trium dierum concoquere* Ionæ *carnem, nihilo difficilius quàm intra se tenere potuit, quum venter ceti sepulcro veteri atque abdito non esset absimilis, in quo Ionas erat immersus.*

245. Saluo eo, quod & bestias, feros, &c. homines, &c.] *Sensum hunc idem reddit Rhenan. Non inficiandum, quod Deus* figurauit, *id est, per figuram præmõstrauit*: bestias *illas*, de quibus *apud Moysen* sanguis exquiritur, *esse* feros *istos, siue efferatos*, homines *præsertim* in nomen Christianum, *id est, Christianæ religionis persecutores, vel ipsos cacodæmonas*, à quibus *per vindictam* sanguis *Christianorum* exigetur.

CAP. XXXIII.

246. Satis hæc de Prophetico instrumẽto, &c.] *Inscripsimus caput istud*: Quòd in Euangelio, etsi quædam Parabolæ sint, non tamen omnia.

247. Nam & discipuli, &c.] *Istud reperitur quidem etiam Matth. 13. sed non multo post initium cap. quum id quod hîc præcedit, sub medium reperiatur. Variat autem etiam hîc Auctor in eo, quòd legat*: vt videntes videãt, & audientes non audiant secundum Isaiam, *pro eo quod Græcè, Syriacè, & apud vulgatũ interpretem*: *quia videntes vident, & audientes non audiunt neque intelligunt. Et adimpletur in eis Prophetia Isaiæ. Quod verò sequitur*: Dicebat autem & parabolam ad eos, *legitur Luc. 18.*

248. Et tamen nullam parabolam, &c.] *Addimus*: parabolam *ex Vatic. MS. 3. cum quibus & reliquis MS. Rhenani codicibus retinuimus*: edisseratam (*sicuti, inquit ille, dicimus reseratam*) *pro eo quod MS. Anglicus & ipse Rhenanus ex coniectura*: edisserram, *maximè quòd delectetur talibus vocibus Tertullianus. Exempla autem Parabolarum explicatarum tria quæ adfert, desumpsit Matth. 13. Luc. 18. ac 13. Atqui legunt quidem* *mox MS. Vatic. 3.* difinitiones, difinitionibus, *ac cap. 41.* difinitionis, *sed magis placet*: definitionis *vox.*

249. Tolerabilius erit, inquit, Tyro, &c.] *Matth. 11. vox Græca* ἀνεκτότερον, & tolerabilius, *sicuti vertit Auctor, &*: remissiùs, *veluti vulgata editio, significat. Illud verò*: Dicite illis quòd adpropinquauerit regnum Dei, *in eo variat, quòd legatur Matth. 10. Euntes prædicate dicentes, quia adpropinquabit regnum Dei. Denique illud*: Retribuetur tibi in resurrectione iustorum, *reperire est Luc. 14.*

250. Nam & ideò præstruximus tam corpus animæ, &c.] *Nempè suprà cap. 16. sed etiam hoc ad paradoxon Tertull. pertinet*: de animæ corporalitate, *de quo inter Prolegomena.*

CAP. XXXIIII.

251. Imprimis cùm ad hoc venisse se dicit, vti quod periit, saluum faciat, &c.] *Titulum huic capiti imponimus*: Quòd ex Euangeliis quoque Resurrectio probetur. *Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* Quid dicas perisse? *pro*: dicis; *& non multo pòst*: penè minus facere, *pro*: benè.

252. indulgentia.] *Hanc vocem (inquit Rhenan.) ea ætas vulgò vsurpare cœpit. Sic infrà*: Si non omnem lacrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret.

253. Porrò autem recipimus Animæ immortalitatem, &c.] *De hac latiùs & frequentissimè suprà li. de Anima. Legimus verò mox, secundum phrasin Tertullianicam*: quã id quod perit, *pro*: quia.

254. contentioso fune deducere.] *De hoc inter Prouerbiales formulas in Prolegomenis.*

255. Ego, dicens, veni, &c.] *Metaphoricῶs expressit quod Ioannis 6. est*: *Quia descendi de cœlo. Omittit etiã illud intermedium*: *Hæc est enim voluntas eius qui misit me patris, compẽdij gratia; addit etiam*: quidquam, *tum hîc, tum cap. seq. quod Euangelista non habet, explicationis caussa. Supplemus autẽ paulopòst ex Angl. MS.* quia nec quidquam, *& cum MS. 3. restituimus*: Atquin, *pro*: Atqui. *In hoc verò iterum variat quòd legat*: & suscitem illum nouissima die, *pro*: & ego resuscitabo illum in nouissima die.

256. plenitudinem exstruit Resurrectionis.] Exstruere *accipit pro*: astruere.

257. Distribuit enim, &c. per officia propriam mercedem salutis.] *Restitui ex Vat. 3. MS.* propriam, *pro eo quod legebatur*: per officia priora, *nullo sensu. Similes verò phrases de* mercede operum *vide suprà nu. 114. Siue autem legas paulopòst*: fructuosa tunc fuerunt, *cum excus. siue* fuerint *cum MS. Anglico, perinde est.*

258. Fœliciores enim, inquit, qui non viderunt, & credunt.] *Addimus ex eodem cod. (inquit.) Illud autem*: & credunt, *correspondet voci Græcæ*: πιςεύσαντες.

CAP. XXXV.

259. Sed & præcipit, &c.] *Quum eiusdem sit materia, nouo titulo non est opus.*

260. qui corpus & animam occidat in gehennam, &c.] *Vocis Græcæ* ἀπολέσαι *aliam significationẽ hîc & sub finem cap. reddidit, vertens*: occidere; *pro eo quod cap. præced. aliam, nempè*: perdere, *cum interprete vulgato, dum de anima dicit*: vt perdita credatur in gehennam. *Legimus autem etiam hîc ex Angl. MS.* intellegam, *& non multò pòst*: intellegi. *Atqui illud*: quasi consumendarum, non quasi puniendarum, *rectè Parenthesi includit Latinius; refertur autẽ ad illud:*

Vtriusque substantiæ. *Rhenan. etiam adnotat Ironiam esse, vbi dicitur:* In hoc scilicet reficietur ne sit.

261. quòd ex duobus non cadat alter in terram, &c.] *Siue sic legamus Metaphrasticῶς cum Vulgatis, siue:* neuter *cum B. Cypr. alicubi, siue:* vnus, *quod habebat Angl. MS. cod. & textus Græcè, Latinè, ac Syriacè Matth.* 10. *perinde est. Rectè autē vertitur vox Græca:* διαφέρετε, antistare; *sic enim legimus tum hîc, tum suprà cap.* 13. *pro quo irrepserat:* antestare, *sicuti & hîc:* antestamus; *quum illa sit vox Tertullianica.*

262. in tenebras exteriores.] *Adnotanda hæc versio Matth.* 8. *ac* 22. *quæ etiam magis conuenit cū Græca voce:* ἐξώτερος, *contra quàm sensit Erasmus. Illud autem eiusdem* recumbere in regno Dei, *differt in eo, quòd legatur tam Græcè & Latinè quàm Syriacè: in regno cælorum. Legimus verò, sicut est Matth.* 19 *ex Angl. MS. cod.* & sedere in thronis duodecim (*quæ vox antea deerat*) Christi; *quæ interim vltima vox neque in Græcis neque Latinis neque Syriacis habetur codicibus.*

Cap. xxxvi.

263. Videamus nunc an & Sadducæorum, &c.] *Eiusdem etiam est & argumēti & tituli hoc caput cum duobus præcedentibus. De* Sadducæis verò neque animæ neque carnis admittentibus salutem, *vide suprà cap.* 2. *num.* 11. *Atqui legimus ex Vatic.* 3. *MS.* ex qua vel maximè specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea, *pro eo quod erat:* ex quo vel maximè spes resurrectionis labefactatur, ex eo.

264. de carnis scilicet obtentu.] Obtentum (*inquit Rhenan.*) *vocat prætextum. Sic dixit etiam Salustius alicubi: Quia secundæ res mirè sunt vitiis obtentui. Legimus verò paulopòst:* Dominus autem eam confirmabat, *pro:* confirmat, *ex Angl. MS. quia præcedit:* respuebant.

265. Quoniam autem mortui resurgant, &c.] *Quū in reliquis magis sequatur Auctor quod est Matth.* 22. *hoc desumpsit Luc.* 10. *ad verbum ex Græco. Legimus autem cum MS. Angl.* Deum viuorum, *pro:* Dominū, *quia sic vtrobique legitur tam Græcè ac Latinè, quàm Syriacè. In hoc verò consentit cum Vulgata æditione Latina, quòd legerit:* nubent, *non:* nubant, *sicuti Græcè & Syriacè hodie legitur, quod non semel, sed tertiò significat, tum pauloprius his verbis:* nupturæ nécne, *tum hîc:* Neque enim si nupturos tunc negauit, *& mox* postquàm non nubent. *Legit etiam Auctor paulopòst, ac infrà cap.* 62. similes erunt angeli Dei, *non:* sunt, *quod alij legunt. Est autem etiam id adnotandum, quòd:* nubere, *sicuti noster interpres tam Cypr. quàm Tertull. etiam viris tribuant, quam interim significationem tam viro quàm fœminæ communem fuisse, adnotauit Nonius Marcellus.*

266. Atquin filios Resurrectionis appellauit, per eam quodammodò, &c.] *Sic legimus ex Angl. MS. cod. pro:* Atquin, &c. appellat, vt per eam. *Est autem istud iterum desumptum Luc.* 20. *Adluditur etiam ad* 1. *Corinth.* 15. *quum subiungit:* per indumentum illud incorruptibilitatis, per substantiæ, resuscitatæ tamen, demutationem. *Legimus autem omninò secundum* 1. *adit.* Ceterùm nec quereretur *ex MS. omnibus, pro eo quod irrepserat:* ne, *mendosissimè.*

Cap. xxxvii.

267. Sic etsi carnem ait nihil prodesse, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Quòd illud: Caro nihil prodest, nihil hæreticis suffragetur; ex eodem Ioannis Euangelio probari.

268. quasi verè carnem suam illis edēdam determinasset, &c.] *Illud* verè, *sanè intelligendum est, hoc est, sicuti August. in Ioan. cap.* 6. *interpretatur, crudè, ita vt dentibus laceretur, sicuti alia caro. Nam de veritate carnis Christi in Eucharistia non semel rectè sensisse Auctorem, & suprà adnotauimus cap.* 8. *num.* 76. *& infrà latiùs li.* 4. *adu. Marc. Sunt autem obscuriores loci explicandi, per eos vbi ambiguè non loquitur; non modò scripturarum sacrarum, sed etiam Auctorum veterum. Eodem modo etiā subaudienda caro cruda, quum post illud Ioā.* 6. caro nihil prodest, *addit:* ad viuificandum scilicet, *& vbi similiter loquitur infrà cap.* 50. *Omitto quòd eo loco simpliciter dicat Christus:* caro nihil prodest; *non addens:* caro mea; *nam & similiter de spiritu, non dixit:* spiritus meus. *Rursum autem cum Angl. MS. cod. legimus:* intellegi.

269. sed transit de morte in vitam.] *Ita legimus ex Anglico MS. cod. pro:* ad vitam, *quia Græcè est* εἰς. *Retinuimus etiā:* transit *cum excus. veteribus, pro eo quod Vatic.* 3. *MS.* transiet, *& alij:* transibit; *quia magis illud respondet Græco, Syriaco, & quibusdam Latinis exemplaribus, quæ legunt:* transiit.

270. Nam & pauloantè, &c.] *Nēpe ante illa verba Ioan.* 6. spiritus & vita sunt. *Hic verò* panem cœlestem, *metaphrasticῶς vertit, pro eo quod est Ioan.* 6. *panis qui de cœlo descendit; deinde quum ibidem solum inuenatur Christus* vrguens (*sic enim iterum lego ex Angl. MS. pro:* vrgēs) memoriam Patrum, *qui manna manducauerunt; tamen præterea addit:* qui panes & carnes Ægyptiorum præuerterant (*id est, vti Rhen. interpretatur: antepofuerant*) diuinæ vocationi.

271. Veniet enim hora, &c.] *Et hîc, & paulopòst iterum in hoc variat, quòd legat constanter,* Veniet, *pro:* venit; *quod tam Græcè est, Syriacè & Latinè; item, quòd omittat hoc, quum legit:* Ne miremini quòd veniet hora; *prorsus alio sensu, quàm alij Patres interpretantur. In hoc interim consentit vulgato nostro interpreti, quòd contra quàm legendum censet Erasmus, legat:* & procedent.

Cap. xxxviii.

272. Post dicta Domini, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd non dictis modò, sed & factis, Christus Resurrectionem carnis adprobauerit, mortuos resuscitando. *Adludit autem ad tria exempla Christi, quibus suscitauit filiam Principis Synagogæ, Matth.* 9. *Adolescentem vnicum matris filium, Luc.* 7. *& Lazarum iam quatriduanū, Ioan.* 11. *Legimus autem mox ex Vatic.* 3. denuò morituros suscitare, *pro:* suscitari.

273. Enimuerò si ad fidem potius sequestrandam, &c.] Sequestrare (*inquit Rhenan.*) *est aliquid apud sequestrum deponere, vt in tuto sit. Vnde res sequestrata Iureconsultis. Expone igitur:* ad fidem futuræ resurrectionis sequestrandam, *id est, vt ita dicam, certificandam, & securitati vindicandam. Quod verbum etiam suprà legitur, ni fallor. Porrò quum paulopòst dicit:* ne aliter documenta præmisisse quàm rem deposuisse videatur; *explicat quid ante per* fidem sequestrandam *intellexerit. Pulcrè autem dicit:* Deum de fallacia solùm infirmum, *eodem modo sicut Scholastici Doctores dicere solent, Deo omnia possibilia præter peccatum. Legimus autem paulopòst cum Vatic.* 3. Atque adeò secundum nostram veri existimationem, *pro:* secundum nostram veritatem.

Cap.

CAP. XXXIX.

274. Resurrectionem Apostolica quoque instrumenta testantur,&c.] Hoc caput inscripsimus iisdem Auctoris verbis: Quòd Resurrectionem Apostolica quoque Acta testentur. Quæcumque enim hic citat petuntur ex Actis Apostolicis per Lucam conscriptis. Legimus autem: nihil noui intulerunt, ex Angl. MS. cod. pro: intulerant.

275. Viri, inquit, fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæorum,&c.] In hoc differt à communi lectione Græca & Syriaca, quòd legat; Pharisæorum, quod tamen etiam Latina quædam legunt exemplaria, pro: Pharisæi; item quòd omittat: mortuorum, quæ tamen vox ab omnibus legitur, non modò Act. 23. sed etiã 24. vbi hæc ipsa verba repetit B. Paulus Apostolus. Atqui ad Sadducæos sapere, dixit eadem significatione, quà mox: secundum Pharisæos; vsurpans: ad, pro: secundum.

276. Proinde & apud Agrippã, &c.] Hic omittit: Moysen, cuius etiam mentio fit Act. 26. quum vertit: citra quàm Prophetæ adnuntiassent; quamquã tamen id explicans, Moysis meminerit, alludens ad loca eiusdem de resurrectione mortuorum suprà citata cap. 28. Gen. 9. Est verò phrasis Tertullianica: exquiri habebit; similiter etiam c. sequ. renouari habemus.

277. Sed nec Athenienses,&c.] Latiùs istud explicatur Act. 17. quum dicit: propterea irrisisse Paulum Athenienses, quia Iesum & Resurrectionem adnuntiabat eis.

278. per totum penè instrumentum.] Epistolas Pauli (inquit Rhenan.) hîc intelligit, vtpote in quibus omnibus aliqua fit Resurrectionis mentio, sicuti infrà patebit capp. sequentibus ad finem libri vsque.

CAP. XL.

279. Nihil autem mirum, &c.] Titulum huic capiti imponimus: Quòd nihil pro hæreticis faciat interior & exterior homo apud Apostolum, ex aliis eiusdem locis colligi.

280. quum oporteat hæreses esse, &c.] Pulcra sententia: hæreses esse non posse si non & perperàm scripturæ intellegi possent. Verùm de eo latiùs suprà li. de Præscript. adu. hær. c. 17. 18. ac 19.

281. sed interior renouatur de die & die.] Similiter paulopòst bis: de die ac die, ad verbum transferens quod Græcè est 2. Cor. 4. ἡμέρᾳ καὶ ἡμέρᾳ; pro eo quod noster Interpres paraphrasticῶs: de die in diem. Legimus autem: ita vocabulum homo, ex MS. omnibus, & ædit. 1. alibi deerat vox: homo; & rursum ex Angl. MS. intellegi.

282. sed substantiæ saporem.] Saporem (inquit Rhenan.) vocat sapientiam, mentem, id quod sapit. Sic etiã infrà dixit libro 2. adu. Marc. cap. 19. per eundem saporem passionis.

283. in interiorem hominem habitare Christum.] Etiam hîc expressit quod Græcè est: εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον; coniungens interim illud sequentibus, quum aliæ æditiones omnes, etiam Syriaca, coniungant præcedentibus.

284. sensibus vtique intimandum.] Vocabulum (inquit Rhenanus) eius ætatis vulgo frequens, Intimare, pro intimum reddere. Similiter dixit suprà Tom. 2. lib. de Habit. mulier. cap. 5 nullus clauus argentum intimat tabulis. Verba autem sequentia sic distinguenda sunt: per fidem, &: in cordibus vestris, &: in dilectione; neque enim illæ Coniunctiones sunt Apostoli loco iam citato. Legimus autem iterum sicuti suprà de die, ac die, ter addita vocula: de, quippè quam Apostolus habeat secundum æditiones omnes. Atqui sicuti alibi frequenter, suggestum spiritus, ornatum intelligit.

285. Quod enim ad præsens est,&c.] Quum legat hîc Tertullian. ad præsens, & vulgata æditio Latina: In præsenti, interpres quoque Syrus: Huius temporis; videtur olim fuisse in exemplaribus Græcis vox aliqua correspondens, quæ hodie desideratur. Accipit autem: temporale, satis nouè, pro momentaneo, & temporaneo. Vicissim legit dumtaxat semel Auctor καθ' ὑπερβολὴν, vertens: per supergressum; quum Græcè secundò adiiciatur: εἰς ὑπερβολὴν; pro quo Interpres noster vertit: supra modum in sublimitate; quale quid etiam legit Syrus interpres, vertens: gloriam infinitam in sæcula sæculorum. Omittit etiam secundo loco: nobis. Denique legit: perficiet, pro: κατεργάζεται; quod rectiùs noster Interpres: operatur, & etiam singulari numero est in Syriaca æditione.

286. Siquidem, ait, compatimur, vti & conglorificemur,&c.] Hîc etiam transfert propriè voces Græcas: εἴπερ, siquidem, ac συνδοξασθῶμεν, conglorificemur; item λογίζομαι, reputo. Compati autem accipitur pro simul pati, & proinde etiam sic intelligẽda, quam mox habet Auctor vox: compassio.

287. vt & suprà dicat (nempè Paulus:) Quum venissemus,&c.] Auctor per illud: suprà, intelligit iterum Epist. 2. ad Cor. de cuius potissimùm locis hoc cap. tractat. Nam reperitur hæc scriptura 2. Cor. 7. nisi fortè malit quis eum sequi ordinem Marcionis in libris aduersus eundem obseruatum; quippè qui epistolam ad Romanos, ex qua immediatè antè testimonium produxerat, postponat Epistolis ad Corinthios.

288. In omnibus, inquit, compressi, &c.] Etiam hoc ad verbum ex Græco: ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. Legimus autem cum Angl. MS. sicuti aliàs: corrumpi intellegetur, pro: intelligitur.

CAP. XLI.

289. Eandem adhuc sententiam exequitur,&c.] Eiusdem tituli est cum præcedenti capite, nempè: De aliis locis Apostoli Resurrectionem carnis comprobantibus.

290. Scimus enim, inquit, quoniam etsi terrena domus nostra huius tabernaculi, &c.] Omninò legimus: nostra, non: nostri, quia Græcè est: ἡμῶν οἰκία, & sic legunt Latini etiam codices omnes. & Syrus interpres, ac Clemens Alexand. lib. 4. Stromat. & B. Macar. homil. 5. de Resurr. ad idem institutum hanc scripturam 2. Cor. 5. citans. Qui omnes quum legant: huius, illud recẽs adiecimus ex Angl. MS. cod. Legimus etiam ex Vatic. 3. MS. per hoc, vbi erat: pro, & cum Angl. cui dissolutio deputatur, vocem Tertullianicam, pro: reputatur, & iterum: intellegi.

291. Nam & in hoc ingemiscimus, &c.] Omninò sic legimus ex Anglico, quia etiam infrà lib. 5. adu. Marc. ingemimus legitur. Distinctione etiam hîc facta per dicomma, legimus: domicilium nostrum, quod de cœlo est, superindui desiderantes; ac si dicat, domicilium cœleste superindui cupientes. Nam similiter legitur cap. sequ. Mira est autem lectio, quam tamen explicat & hîc, & cap. sequ. ac infrà lib. 5. aduersus Marc. siquidem exuti (seu: despoliati) non nudi inueniamur, id est, recipiamus corpus quod despoliati sumus; pro eo quod Græcè hodie legitur ἐνδυσάμενοι, id est: induti; in quo consentiunt Latina omnes, & Syriaca æditio, ac etiã Clemens

Alexandr. Auctori interim explicando consentit Macarius his verbis: vt ne corpore exuti, nudi reperiamur, *quomodo adeò etiam ille in verbis textus Apostoli ab eo citatis castigandus venit. Item variam lectionem indicat non Ambros. modò, sed & Græcanica scholia.*

292. Quoniam ipse Dominus in iussu & voce archangeli, &c] *Sic supplemus hunc locum ex MS. Vatic. 3. & legimus*: obuiam Domino in aëra, *ex Angl. MS. cod. quia etiam suprà ita lectum est c. 24. n. 196.*

CAP. XLII.

293. Horum demutationem, &c.] *Eiusdem est argumenti cum præcedentibus caput istud, vtpote quo contineatur*, ex 1. Cor. 15. resurrectionis comprobatio.

294. Omnes quidem resurgemus, &c.] *Erasmus Adn. Noui Testam. in 1. Cor. 15. censet locum hunc à Scribis deprauatum; atque adeò ex interpretatione Tertulliani deprehendi, non legisse eum*: Omnes quidem resurgemus, sed nō omnes demutabimur; *at id, quod hodie reperitur in Græcis exemplaribus: Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur. Verùm non satis ab illo intellectum Auctorem vel inde patet, quòd hic & infrà lib. 5. adu. Marc. quàm sæpissimè inculcet; non omnes demutandos, cap. etiam præced. præmittat*: Priuilegium illos manere, qui ab aduentu Domini deprehendētur in carne, & propter duritias temporum Antichristi, merebuntur, compendio mortis per demutationem expunctæ, concurrere cum resurgentibus. *Ad cuius rei comprobationem, hoc capite dictam scripturā adduci patet ex verbis illis*: Horum demutationem ad Corinthios reddit. *Alius quidā vir eruditiss. adnotauit & Tertullianum & Cyprianum legisse: Omnes quidem dormiemus, sed non omnes immutabimur; sed, præterquàm quòd apud Cyprianum hæc scriptura citata non reperiatur, nullo modo id legisse Auctorem patet, tum ex verbis modò citatis*: compēdio mortis per demutationem expunctæ, *tum ex aliis & hoc & præced. cap. ac rursum dicto lib. 5. adu. Marc. multò apertioribus, quibus indicat sensisse se, non morituros illos qui in aduentu Domini reperientur, sed demutandos duntaxat. Omninò itaque retinenda vulgata huius loci codicum omnium, tam excusorum quàm MS. etiam Vaticanorum 2. lectio*: Omnes quidem resurgemus; *tum quòd etsi obscurior sit Auctor, tamen eam comprobet illud huius cap. paulopòst*: Abhinc enim definimus, carnem quidem omni modo resurrecturam; *tum quòd B. Hieron. Epist. 152. ad Minerium & Alexandrum, in Latinis codicibus illud legi scribat. Latinum autem fuisse hunc nostrum Auctorem nemo dubitat, & vix etiam aliqui tum exstabāt Latini Auctores Hieronymo antiquiores, apud quos hanc lectionem legerat B. Hier. Nā ætate erant illi contemporanei, qui eādem sequuntur lectionem, Ambros. in Commentario eius loci, & in 1. Thessal. 4. c. Rufinus in Symb. Apost. ac B. August. lib. de Vera religione, & apertiùs lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 20. vbi etsi etiam illam adferat lectionem: Omnes quidem dormiemus, eam interim docet eodem recidere. Citatur etiam ex Græcis à quibusdam Philon Carpathius in Cantica Canticorum. Neque verò obstat huic nostræ lectioni Auctoris iam dicta opinio (qua etsi B. August. non probatur, hæresi tamen carere, adseritur ab eodem qu. 3. ad Dulcit. ac à Gennadio li. de Eccl. dogmat.) quòd* quidam mortem non experientur, sed vita præuenientur; *quia etiam illi aliquatenus intelligi possunt resurgere, ac eorum* corruptiuum induet incorruptionem (*quod in malos quoque competet*) & mortale induet immortalitatem. *Quod vsqueadeò verum est, vt B. Chrysost. in Comment. quamquam sequatur primam illam lectionem: Omnes quidem non dormiemus, tamen etiam illos resurrecturos adfirmet. Qui plura de variis his lectionibus desiderat, consulat dictam Epist. B. Hieron. ac Sixtum Senensem Bibl. sanctæ lib. 6. cap. 265. Hoc vnum adiiciam, nimis liberè ex modernis exemplaribus Græcis potius quàm antiquioribus, immutatum esse ab Isidoro Clario nostri Latini interpretis antiquam Tertulliano hic vsitatam lectionem; & substitutum: Omnes quidem non dormiemus, sed omnes immutabimur, planè contrario sensu. Deinde perperam adprobari potius illam lectionem ab Erasmo, quàm illam veterum Græcorum codicum: Omnes quidem dormiemus, quam etiam Didymus Alexandrinus & Acarius Cæsariensis magis veritati conuenire, & in pluribus codicibus (haud dubiè Græcis, quum ipse Græcus fuerit) reperiri scribant, apud dictum B. Hieron. Epist. supradicta; immò ipse etiam Hieron. Comment. ad c. 52. Isai. sic legat.*

295. In atomo, in momentaneo motu oculi.] *Hic & infrà c. 51. retinuit Auctor, quod Græcè* ἐν ἀτόμῳ, *& illud Græcum* ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, *paraphrasticῶs transtulit*: in momentaneo motu oculi. *Motus enim oculi (inquit B. Hieron. supradicta Epist. ad Minerium) qui Græcè dicitur* ῥοπὴ, *tanta velocitate transcurrit, vt penè sensum videntis effugiat. Pro quo noster interpres & moderni codices, ac etiam quidam iam Hieron. tempore legebant* ἐν ῥιπῇ, *id est, in ictu oculi. Quorum hoc trāslatum ab ictu teli seu fulminis, illud verò à motu lancis seu libræ; confundi interim vtrumque, & vnum pro altero poni adnotauit Hesichius; atque adeò non opus est coniecturam Fabri sequi, qua: nictu, legendum censet.*

296. Et mortui, inquit, resurgent, &c.] *Omittimus secundum Vatic. 3. cod MS.* primi, *quòd neque Græcè est neque Syriacè neque Latinè hoc loco apud Apostolum, neque etiam infrà cap. 57. aut lib. 5. adu. Marc. vbi legitur conformiter codicibus omnibus*: & mortui resurgēt incorrupti; *quod ipse hic libenter substituerem, nisi refragarentur MS. cod. in quibus desideratur. Legimus etiam secundum eosdem*: & nos demutabimur, *pro*: immutabimur; *quia tum præcedenti & hoc capite, tum infrà cap. 50. ac 55. & lib. 5. adu. Marcion. vbique*: demutati, &: demutatio, *ab Auctore vsurpantur. Quibus etiam locis latiss. tractatur, quid sit Apostolo*: demutatio. *Item*: Oportet enim corruptiuum istud induere incorruptelam (*seu*: incorruptionem) *pro*: corruptum. *nam præterquàm quòd sic infrà etiam legitur cap. 50. ac 51. & lib. 5. adu. Marc. etiam sic legit B. Hieron. vbi suprà, & B. Cypr. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 58. Denique paulopòst*: vti deuoretur mortale à vita, *pro*: vt, *duobus in locis ex Vatic. 3. MS. cod. nam sic etiam infrà legitur c. 54. & lib. 5. adu. Marc. quibus locis hanc scripturam latiùs explicat.*

297. quod, &c. superindui desideramus, &c.] *Sic legimus ex Anglico MS. cod. pro*: superinduere, *quia Græcè est, 2. Cor. 5.* ἐπενδύσασθαι, *& sic legitur iterum paulopòst, & lib 5. adu. Marc. Item ex Vatic. 3. MS. cod.* qui sumus, *pro*: simus, *quia sic infrà etiam legitur li. 5. adu. Marc. sæpedicto. Siue autem legas, sicuti vulgo est*: scilicet dum demutatur, *siue cum MS. omnibus & 1. adit.* demutamur, *perinde est; sicuti etiam licebit retinere quod hodie legitur*: luctifacta morte, *siue quod habet Angl. MS.* lucrificata. *Ex quo castigamus*: atque illam ex demutatione, &c. *pro*: illa, *& mox legimus*: super indumento cœlesti & æterno, *addita*: &, *particula.*

298. Quan-

298. Quantos enim licebit, &c.] Quantos (*inquit Rhen.*) *pro: quot. Sic etiam vulgus loquitur.*

299. Diximus iam de isto alibi, &c.] *Adludere videtur ad libros de Anima suprà cap. 51. Vbi sic legitur:* Plato in Politia, cuiusdam insepulti cadauer opponit, longo tempore sine vlla labe, præ animæ scilicet indiuiduitate, seruatum. Ad hoc, & Democritus crementa vnguium, & comarum in sepulturis aliquanti temporis denotat, &c. *ne prolixiores simus; hoc addito quòd varias reddat eius rei rationes, nempè aut* aëris qualitatem, aut soli, aut corporis, aut mortis, *vt non sit necesse cum Philosophis animæ indiuiduitati id adscribere.*

300. Sed & proxumè (*sic enim legit Angl. cod. pro:* proximè) in ista ciuitate.] *De Carthagine loqui Auctorem adnotauit ad marginem Rhenan.*

301. quũ Odei fundamenta tot veterũ sepulturarũ sacrilega collocarẽtur.] Odeum *Gracè* ᾠδεῖον, *ab* ᾠδὴ, *id est, cantu, sic dictũ, locus dicebatur* (*Cœlio teste Lect. antiqu. li. 15. c. 12.*) *imagine Theatri, in quem deferebantur & recitabantur poëmata, priusquàm in Theatro recitarentur, ex quo etiam spectabant Auditores, citharœdos & citharistas, audiebántque recitantes poëmatia; quale describit Vitruuius lib. 5. cap. 9. à Pericle Athenis exstructum. A quibusdam Romæ quatuor* Odea *commemorantur, inter quæ hauddubiè erat illud à Domitiano exstructum, cuius meminit non Suetonius modò Domitiani cap. 5. sed & Eusebius in Chronicis, saltem iuxta emendatiores codices. Porrò huc propiùs accedit Pausanias in Atticis, qui indicat* Odea *construi solere in honorem defunctorum, dum scribit, Herodæ Attici iussu constructum pulcherrimum* ᾠδεῖον, *defunctæ vxoris monumentum. Quò videtur etiam pertinere illud Ciceronis lib. 4. ad Attic. Epist. 86. Monumentum illud quod tu laudibus tollere solebas, quum* Odeum *laxaremus. Quæ eò prolixiùs deduximus, vt excludamus variorum de hoc loco coniecturas; quorum quidam legendum censebant* hodie *cum 1. adit. alij substituerant:* eo die, *nimis liberè. Adludit itaque Auctor ad noui* Odei *Carthagini* fundamẽta collocata, *nisi fortè quis malit legere:* tollerentur, *pro:* collocarentur; *cui magis fauere videtur illud:* tot veterum sepulturarum. *nihil tamen nisi secundum MS codices immutare volui.*

302. & dentes incorruptos perennare.] Perennare (*inquit Rhenan.*) *pro durabiliter conseruari. Aliter dixit Tranquillus, non* perennauit, *id est, annum non vixit. Legimus autem paulopòst iterum, sicuti cap præced. ex MS. Angl. cod.* siquidem exuti non nudi inueniamur, *pro:* non inueniemur nudi; *item.* & reuestitos, *addito:* &, *ac sicut vbique suprà:* intellegi. *Denique:* dehinc & recipient eam, *iterum adiecto:* &.

CAP. XLIII.

303. Proinde quum dicit, &c.] *Eiusdem iterum est hoc caput argumenti cum præcedentibus, & ex eodem 2. Cor. 5 cap.*

304. Itaque confisi semper.] *Vertit ad verbum Græcam vocem* θαῤῥοῦντες. *Legimus autem ex Angl. MS. cod* quòd cùm immoramur in corpore, peregrinamur, *pro:* immoremur, *&:* peregrinemur: *tũ quòd illud & Græcè & Latinè ac Syriacè legatur, tum quòd ex sequentibus ita legendum patet. Sunt autem voces Tertullianicæ:* obfuscationem, *&:* obuertitur.

305. Fidentes autem & bonum ducentes, &c.] *Sic etiam restituimus ex MS. omnibus & 1. adit. quòd sit idem verbũ hoc loco Græcè* θαῤῥοῦμεν, *pro quo interim, sicuti etiã pro:* εὐδοκοῦμεν, *vertit Auctor:* Fidentes & bonum ducentes. *Siue autem legas:* immorari, *siue:* adesse ad Dominum, *perinde est.*

306. nisi ex martyrij prærogatiua, &c.] *De hoc loquendi genere Auctoris aliquid suprà diximus lib. de Anima, cap. 55. num. 911. Et certè pro Purgatorio interpretatur Feu-ardentius in Iren. li. 1. c. 2. num. 3.*

307. deuersurus.] Deuersurus (*inquit Rhenan.*) *pro:* diuersurus; *de quo suprà etiam not li. de Præscript. adu. hær. cap. 3. num. 17. Similes etiam sunt loci Tom. 2. li. de Cultu fœmin. cap. 1. & lib. 2. ad Vxor. cap. 2. Rursum suprà lib. adu. Valent. cap. 30.* deuersatus in mundo, *& iterum c. 32.* deuertere. *Item infrà lib. 3. adu. Marc. cap. 8.* deuertentis in terram.

308. Et ideò gestimus, &c.] *Quamquam mirè legat:* gestimus, *pro eo quod Græcè, Latinè ac Syriacè:* contendimus; *certè ad verbum consonat illud:* placibiles illi esse, *ei quod Græcè est:* εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. *Ita enim legimus ex Angl. MS. cod. pro:* placere illi.

309. ante tribunal Christi, &c.] *Vatic. 3. MS. legunt:* ante tribunal Christi Iesu; *verùm non aliud habent quàm:* Christi, *editiones omnes, neque etiam aliter legit B. Cypr. lib. 2. Testim adu. Iud. cap. 9 aut Testim. lib. 3. cap. 56. neque etiam Rufinus in Symb. Apost. neque etiam ipse Tertull. infrà lib. 5. adu. Marc.*

310. vti vnusquisque, inquit, reportet per corpus secundum quæ gessit, &c.] *Tertull. dum & hic & infrà loco mox citato legit:* per corpus, *videtur legisse Græcè, sicuti quædam habent exemplaria, & accedit Syriaca aditio:* τὰ διὰ τοῦ σώματος, *pro eo quod noster interpres & B. Cyprian. ac Rufinus vbi suprà, vnà cum B. Ambros.* τὰ ἴδια, *id est, propria corporis. quare non placet quod habet MS. cod. Angl.* reportet præterita corporis sui, *maximè quum Auctor illud:* per corpus, *quinquies repetat. Est autem vox Tertull.* pensanda, *pro:* luenda. *Porrò addimus ex Vatic. 3. &, legentes:* Ita & totus.

CAP. XLIIII.

311. Si enim adhuc ad superiora respectes, &c.] *Rursum eiusdem est argumenti caput hoc, verùm ex 2. Cor. 4. capite.*

312. ad illuminationem agnitionis gloriæ suæ in persona Christi, &c.] *Ad verbum transtulit quod Græcè est* τῆς γνώσεως τῆς δόξης ἐν προσώπῳ, *pro quo noster interpres paraphrasticῶs: scientiæ claritatis Dei, in facie; in hoc tamen à reliquis differens tum hic, tum infrà lib. 5. adu Marc. quod omittat vocem:* Iesu, *vbi nominatim quomodo* Christus persona Dei *sit, interpretatur; vbi etiam* fictilia vasa *transtulit, quæ hic & suprà* testacea, *& quod mirum est, legit:* Dei, *contra omnium codicum fidem, pro eo quod hic:* mortificationem Christi Iesu. *Legimus verò iterum:* Atquin, *pro:* Atqui.

313. vti & vita Iesu, inquit, manifestetur.] *Addimus:* Iesu, *ex Anglico MS. cod. quia mox legitur hic, & etiam dicto loco,* vita Christi, *quod in idem recidit. Legit etiam vtrobique* in corpore nostro, *sicuti legunt Græci & Ambros. pro eo quod noster interpres:* corporibus nostris, *cui tamen consentit Syrus interpres. Paulopòst verò legimus ex MS. omnibus:* Illa quidẽ quam vixit, *pro:* qua, *& addimus:* quæ, *ante illud,* non modò.

314. quæ portas adamantinas mortis, & æneas seras inferorum infregit.] *Adludit paraphrasticῶs ad illud Psal. 106. Qui contriuit portas æreas, & vectes ferreos confregit.*

315. Si enim nos qui viuimus, &c.] *Hic iterum variat Auctor ab aeditionibus omnibus Graecis & Latinis, quae legunt:* Semper enim; *retinuimus tamen hanc lectionem, eo quòd Syrus interpres vertat haud absimiliter; sed paulo alio sensu: Nam si nos viuimus; qui etiam legit:* in corpore nostro mortali *cum Auctore, pro quo alibi:* in carne nostra.

316. & nos suscitabit cum ipso, &c.] *Similiter legit etiam Ambros. Et verò, διὰ, non modò: per, significat (vti contendit legendum Erasmus) sed etiam: cum. Explicat autem rectè Rhen. illud:* nisi quia: cum ipso; sicut ipsum, sapit, *hoc est: suscitabit nos* cum ipso, *valet idem, quod:* sicut ipsum.

CAP. XLV.

317. Sed & rursus alia caecitare, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd etiam illis non suffragetur veteris & noui hominis apud Apostolum distinctio.

318. qui corrumpitur per concupiscentiam seductionis, &c.] *Quod hîc:* per, *vertit, infrà:* secundum, *quod magis sonat vox Graeca* κτ̀. *Est interim peculiare Auctori, & post eum Hilario lib. 12. de Trinitate, illud:* concupiscentiam seductionis, *singulari numero, pro eo quod aliae omnes aeditiones plurali nnmero id legant Ephes. 4. tam Syriaca & Graeca quàm Latina. Atqui legimus omninò secundum 3. Vatic. MS. cod.* renouari autem spiritu sensus, *pro:* sensu spiritus; *tum quia sic etiam legit B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 11. tum quòd Graecè sit:* τῷ πνεύματι τ̃ νοὸς, *quod spiritu mentis transtulit Latinus interpres. Ad verbū autem Graecum illud:* ὁσιότητι τ̃ ἀληθείας, *vertit:* religione veritatis. *Porrò legimus paulopòst:* defendat, *eo quòd praecedat* monenre Apostolo, *pro;* defendant.

319. & si ordine postumat.] *Scribendum hoc loco:* postumat, *non* posthumat, *& suprà lib. adu. Valentinianos, cap. 35. num. 376.* postumatū, *item infrà in Scorpiaco adu. Gnost.* de postumo corporis: *patet ex antiquis monumentorum inscriptionibus apud Aldum in Orthographia. Idipsum etiam adnotauit Guiliel. Canterus Nouar. Lect. li. 2. cap. 10. addens deduci* postumum *non tamquā post humatum patrem (vti Rhenan. & plerique censent) sed ab Aduerbio Pòst, velut ab Extra extumus, & à Citra citumus; atque adeò indifferens esse, tam ad eum qui postremo loco, quàm qui post patris obitum natus sit, quod ipsum alicubi habet Cuiacius. Addimus autem:* tamen, *ex Anglico MS. cod. legentes:* effectu tamen anticipat.

320. quod docuimus IN COMMENTARIO ANIMAE.] *Rursum hîc citat librum:* de Anima, *vbi istud paradoxon habetur cap. 27. de quo inter Prolegomena latiùs.*

321. contemporant foetu, coaetaneāt natu.] *Dicimus (inquit Rhenan.) contemporaneus & coaetaneus. Sed Tertullianus hinc verba format:* contemporare, & coaetaneare. *Vide quantū sibi permittat. Atqui iterū cum Rhenano legimus:* dum prior neuter est, *pro:* neutra, *quia praecedit:* duos istos homines; *& ex MS. Vatic. 3. sic distinguimus:* quâ enim alterum possimus esse, nescimus.

322. Exponentes enim, inquir, secundum pristinam, &c.] *Etiam hoc restituimus iuxta quod ab omnibus legitur apud Apostolum vbi suprà, pro:* Exponens. *Vertit autem tum hîc, tum infrà lib. 5. adu. Marc. verbotenus:* κατὰ τ̃ πλησίον, ad proximum suum, *pro eo quod alij Latini:* cum proximo; *&:* Neque dederitis locum diabolo (*nam sic lego ex MS. 3. Vatic. cod. pro:* Ne) *iuxta Graecos & Syriacum codices, vbi alij legunt: Nolite dare. Sicuti etiam:* Omnis sermo turpis, *vbi alij:* malus, *explicans vocem Graecam* σαπρὸς; *quò accedit etiam interpres Syrus, apud quem est: execrandus. Atqui mox addimus:* & indignatio *ex MS. Angl. cod. quia praeterquàm quòd id legatur in adit. omnibus, etiam id explicat mox Auctor his verbis:* & cor ad indignandum. *Siue autem legas:* Sicut & Deus vobis donauit *cum exc. siue:* nobis, *cum Vatic. 2. perinde est; variant enim omnes Graeci & Latini codices, & Syrus interpres legit:* vobis.

CAP. XLVI.

323. Talem vbique Apostolū recognoscas, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd Apostolus carnē damnans, opera carnis intelligat. *Est autem vox Tertullianica:* suggestu; *qua etiam infrà vtitur eandem explicans cap. 52.* suggestum & ornatum *dicens.*

324. Nam & dicēs: Eos qui in carne sunt, &c.] *Castigaui:* sunt *ex Vatic. 3. MS. pro:* sint, *eo quòd illud legatur secundum adit. Roman. 8. omnes.*

325. Corpus quidem, ait, mortuum, &c.] *Ita legimus secundum 3. Vatic. MS cod. pro:* inquit, *eo quòd magis conueniat cum illo quod sequitur:* sicut spiritum vitam, *Accusatiuo casu; quum alioqui apud Apost. legatur, saltem secundum Graecos & emendatiores Latinos codices:* spiritus vita, propter iustitiā, *quomodo etiam legit infrà lib. 5. adu. Marc.*

326. ex delinquentia.] *Hac voce non hoc modò capite & sequenti saepissimè, sed & infrà c. 51. & alibi frequenter, vtitur Auctor pro peccato, seu* delicto, *sicut hoc ipsum vertit loco iam citato.*

327. Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat, &c.] *Hîc omisit Auctor quod habent adit. omnes:* à mortuis, *secundum quas & Auctorem ipsum infrà lib. 5. adu. Marc. castigauimus ex MS. Anglico:* viuificabit & mortalia corpora vestra, *pro:* suscitabit; *& paulopòst legimus, ac supplemus:* vt secundum carnem viuamus; *ac:* si enim secundum carnem, *pro eo quod erat dumtaxat:* ad viuendum si secundum carnem. *Auctori verò consentiunt Graeci & Syriacus codices, in eo, quod addit:* futurum est, *desideratum in aeditione vulgata.*

328. Lex enim, inquit, spiritus vitae, &c.] *Istud etiam reperitur Roman. 8. sed initio capitis ante verba priùs citata; & illud:* habitare in membris nostris, *Rom 7. Atqui ibi (quod rursus legitur Rom. 8.)* Quod enim inualidum erat legis, *sequitur id quod Graecè est* τ̃ νόμε; *item dum legitur:* in simulacro, *siue vt habent Vatic. 3.* similitudine. *Legimus autem omninò ex Angl. MS. & Vatic. 3.* & per delinquentiam damnauit delinquentiam, *pro:* per carnem, *quod corrupt. legebatur contra omnium aeditionum fidem.*

329. Habitare enim peccatum dixit, &c.] *Quod antea dixit:* in membris nostris, *hîc:* in corpore nostro. *& paulopòst:* in carne; *paraphrasticōs sic explicans, quod legitur Rom. 7. quod habitat in me peccatum.*

330. Sic & sensum carnis, mortem appellauit, &c.] *Istud iterum reperitur Romanor. 8. vbi:* sensum *vertit* φρόνημα, *quae vox à vulgato interprete vertitur: prudentia, & à Syro: electio. Magis etiā correspondet Graeco textui quod adiuit Auctor:* dehinc & inimicitiam ad Deum. *Legimus autem iterum:* intellege, *pro:* intellige.

331. Quo-

331. Quomodo, inquit, etiam nunc velut viuentes in mundo sententiam ferris?] *Legit hauddubiè Tertull.* δογματίζεσθε, *sicut etiam Vulgatus interpres, quando vertit Coloss.* 2. decernitis.

C A P. XLVII.

332. Hæc enim erit vita mundialis, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiam salutem carni Apostolus repromittat.

333. quam veterem hominem dicit confixum esse Christo, &c.] *Istud reperitur cum sequentibus aliquot sententiis, Rom.* 6. *Addimus autem mox:* sed, *ex MS. omnibus, ante:* quemadmodum. *Est etiam phrasis Tertullianica:* vti hactenus delinquētiæ seruiamus, *pro eo quod alij: vt vltrà non seruiamus peccato. Omittimus autem:* in, *vbi legitur:* Et vt hac ratione commortui Christo, *quia Apostoli sensui contrariatur; & legimus secundum æditiones omnes ex Angl. cod.* conuiuemus illi, *pro:* conuiuamus. *Quum etiam vertit Auctor:* Sic enim, inquit, & vos reputate, *magis expressit quod Græcè est:* λογίζεσθε, *sicut etiam in illo:* ad obaudiendum illi; *verùm ab omnibus differt, in eo, quòd omittat:* in concupiscentiis eius, *& quòd immediatè subdit:* & ad exhibendum; *ac quòd omittat:* Deo, *quum citat: &* membra vestra arma iustitiæ.

334. sicut exhibuistis mēbra vestra famula immunditiæ & iniquitati, &c.] *Hic lego:* iniquitati, *ex Anglic. MS. cod. pro:* iniquitatis: *quia correspondet & Græca & Latinis æditionibus;* famula *autem, bis vertit, quod Græcè est:* τὰ δοῦλα, *& bis:* sanctificium *vertit* ἁγιασμὸν, *quod alij: sanctificationem; &* ἦτε, eratis, *cum Syro interprete, pro quo alij: fuistis; &:* quem fructum habebatis super his, *pro: habuistis tunc in illis. Legimus etiam:* finis enim illorum mors, *pro:* ergo, *cū æditionibus Apostoli omnibus. Vertit verò, vnica voce sibi vsitata:* famulati, *vocem Græcam* δουλωθέντες, *quod alij expresserant: serui facti; & similiter* donatiuum *vertit* χάρισμα, *de qua voce suprà latiùs Tom.* 2. *li. de Cor. milit. cap.* 1. *num.* 2.

335. sed nec ipsum baptisma committi.] *Quod priùs:* impetari, *hic dixit:* committi; *alia longè significatione quàm aut dict. li. de Cor. milit. cap.* 2. *n.* 22. *vbi pro peccare accipitur, aut li. ad Mart. c.* 1. *num.* 11. *& infrà c.* 52. *vbi contendere & certare significat. Est autem & phrasis Tertullianica:* restitutioni inaugurari.

336. An ignoratis quòd quicumque in Christum Iesum tincti sumus, &c.] *Etiam hoc restituimus ex MS. cod. omnibus, addito:* Christum, *quod desiderabatur, & tamen reperitur in ædition. omnibus Apostoli Rom.* 6. *initio cap. quorum interim quidam legunt, sicuti interpres vulgatus Latinus:* in Christo Iesu, *ac:* in morte. *Mirum est autem, non legi ab Auctore:* per gloriam patris; *quod habent codices Apostoli omnes. Legimus item ex Angl. MS. cod.* post baptisma, *pro:* per; *& non refert siue legas cum exc. cod.* incedenda, *siue cum MS. Vatic.* 3. viuenda. *Item indifferens est etiam lectio, aut impress.* Si enim consati sumus, *quæ magis correspondet Græcæ voci* σύμφυτοι, *aut Vatic.* 3. complantati, *quomodo legunt Latinus & Syrus interpretes. Rursus correximus:* resurgemus *ex Angl. MS. cod. pro:* resurgimus, *quia præcedit:* erimus.

337. Vt sicut regnauit in morte delictum, &c.] *Hic nouam periodum fecimus, eo quòd desumptum sit aliunde, nempè ex Apostolo Rom.* 5. *sicuti etiam illud paulopòst:* Sic enim & gratia illic superabundabit; *quod retinemus, quamquam Vatic.* 3. *MS. legunt sicut Apostolus:* superabūdauit, *quia sequitur ex eodem* 2. *Cor.* 12. Sic & virtus in infirmitate perficietur.

338. quod periit saluum faciēs, &c.] *Hoc quoque emendauimus pro:* perit; *nam ita est Ezech.* 34. *ad quem locum adludit Auctor, paraphrasticōs explicans, quod ibi obscuriùs dictum est: Quod perierat requiram, & quod errauerat reducam, & confractum alligabo, & deficiens confortabo, & fortè custodiam. Atqui:* medicans, *vox est Tertullianica.*

339. Et quidem de terra, &c.] *Hic etiam nouam periodum fecimus, quia ad aliam transit scripturam Philipp.* 3. *de qua latiùs infrà li.* 5. *adu. Marc. Hic dumtaxat castigamus ex Vatic.* 3. salutificatorem, *vocem Tertullianicam (nam & alibi apud eum legitur:* salutificator vnus) *pro:* saluificatorem; *& sicuti loco citato, & infrà c.* 55. transfigurabit, *iuxta æditiones Apostoli omnes, pro:* transfigurauit, *ac:* conformale, *sicuti ibidem, & in Vatic.* 3. *reperitur, pro:* conformatum. *Aliter tamen rursus dicto c.* 55. *legit:* conforme fieri.

340. quomodo placibilem, si damnata sunt.] *Omninò sic legendum ex Angl. MS. in quo etiam consentit Latinus, patet, quia præcedit:* Quomodo viuam, si peritura sunt? quomodo sanctum, si profana sunt? *vbi repetit & explicat verba illa præcedentia Apostoli Rom.* 12. hostiam viuam, sanctam, placibilem Deo, *quomodo etiam vertit eandem vocem Græcam* θυάρεσος *suprà Auctor cap.* 43. *num.* 308. placibilem *nempè, pro: placentem.*

341. vt ipsius solis radio putem scriptum, ita claret, &c.] *De hac prouerbiali formula inter Prolegomena latiùs, sicuti etiam de illa:* lucifugæ scripturarum.

342. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos totos, &c.] *Sic expressit, vertendo:* totos, *vocem Græcam* 1. *Thess.* 5. ὁλοτελεῖς, *& magis propriè B. Hieron. quæst.* 12. *ad Hedibiam: per omnia perfectos, quò etiam Syri interpretis illud: vos omnes perfectè. Transponit autem Auctor, eo quòd propriè agat de carne, voces illas:* Et integrum corpus vestrum, & anima, & spiritus, *à quo etiam vertitur* ἐν τῇ παρουσίᾳ, in præsentia, *pro eo quod alij:* in aduentu.

C A P. XLVIII.

343. Sed caro, inquis, & sanguis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd etiā apertè Apostolus Resurrectionis meminerit 1. Cor. 15. *De quo vide etiam Auctorem infrà lib.* 5. *adu. Marc. vbi nominatim huius libri mentionem facit, verbis in Argumento citatis.*

344. hæreditate possidere.] *Explicat duabus vocibus quod Græcè est* κληρονομῆσαι, *qualis est translatio infrà c.* 49. *illius ad Galat.* 5. regnum Dei non sunt hæreditate consecuturi, *vbi eadem vox Græca reperitur. Siue autem legas:* hæreditate, *sicuti hîc exc. & bis cap. sequ. ac MS.* 3. *& cap.* 50. *exc. siue:* hæreditati, *quod legunt Vatic.* 3. *hoc loco, ac cap.* 50. *bis, & excusi semel, non refert. quare in contextu nihil immutauimus, sed hic retinuimus:* hæreditate, *&c.* 50. *semel:* hæreditati *Idem est etiam an legas:* quasi auxiliis eius antè deiectis, *sicuti exc. & MS. nostri, an verò;* disiectis *cum* 1. *ædit. in marg. & non multò post eadem ratio de:* subiicit, *aut:* subiecit. *Verùm omninò legendum cum MS. Vatic.* 3. Sed & nunc exspectent præcedentia recognosci, *pro:* expetent.

345. Si autem Christus prædicatur, &c.] *Istud quidem cum sequentibus ordine eodē habetur apud Apost.* 1. *Cor.* 15. *sed multo ante illud:* Caro & sanguis, &c. *Legimus autem ex MS. cod. Angl.* quod à mor-

tuis resurrexit, pro: resurrexerit, eo quòd legat mox: Si autem (quam vocem etiam recèns ex illo addimus) Christus non resurrexit, vtrumque conformiter reliquis edition. omnibus. Item: inuenimur autem, pro inueniemur enim, &: qui testimonium diximus aduersus Deum, pro eo quod erat dumtaxat: qui testimonium dixerimus. Omittit autem illud: si mortui non resurgunt, sicut & Syrus interpres; quod tamen Græcè est & Latinè. Legit etiam paulo aliter & Auctor & Ambros. in Comment. omissa vocula: ergo; quia adhuc estis in delictis vestris, & qui in Christo dormierunt, perierunt; sic enim distingui hic locus debet.

346. si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas.] Ex hoc loco & simili sub initium lib. adu. Praxean, patet supplendum in Regula fidei suprà li. de Præscript. adu. hæret. cap. 13. mortuum & sepultum; quemadmodum etiam ibi adtigimus num. 85. Legimus autem cum Vatic. 3. & Angl. MS. ipsum enim quod cecidit in mortem (pro: morte) &c. hoc & (addendo: &) resurrexit. Item ex Vatic. 3. mox: Ordo enim non aliud quàm meritorum dispositor, pro: ordo enim meritorum nomine disponetur; quia explicat his verbis illud Apostoli: vnusquisque autem in suo ordine.

347. Si autem & baptizantur, &c.] Pulcherrimè certè Gelenius hunc locum, alioqui obscuriss. sic restituit: Si autem & baptizãtur quidam pro mortuis, videbimus an ratione. Certè illa præsumptione hoc eos instituisse portendit (seu: contendit, nam vtrumque probatur) qua (sic nos recèns ex MS. omnibus, pro: quia) alij etiam carni vicarium baptisma profuturum existimarent, ad spem resurrectionis. ac mox: Anima enim, &c. Cui certè consentiunt MS. omnes. Atqui quod hic: præsumptione institutum dicit, infrà paulo clariùs lib. 5. adu. Marc. vanè pro mortuis baptizatos dicis; addens pro caussa: Habemus illum (nempè Apostolum) alicubi vnius baptismi definitorem. Verùm de huius scripturæ sensu ibidem latiùs.

348. Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur.] Sic legimus ex Vatic. 3. pro: sed purgatione, eò quòd alioqui lauatio & purgatio parum differant, & iuxta B. August. accedat fides ad elementum, & sic fiat Sacramentum; atque adeò rectè dicatur anima responsione sanciri, nempè ea quæ de fide Trinitatis per Symbolum fieri consueuit; de qua latiùs suprà lib. de Bapt. num. 1. inter baptismi ceremonias, & c. 6. num. 45.

349. illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ.] Vides hic etiam Tertullian. istud referre ad pressuram Asiaticam, quæ illi Ephesi contigit, ex tumultu à Demetrio concitato, quò idipsum refert Theophil.

350. quòd superquàm grauati sumus supra vires, &c.] Sic legimus ex Vatic. 3. pro eo quod erat dumtaxat: supergrauati, &: citra vires; quia magis correspondet Græcæ lectioni 2. Cor. 1. ὅτι καθ᾽ ὑπερβολὴν ἐβαρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν.

351. Sed quum eiusmodi quæstio posterior habeatur, &c.] Adludit ad quæstionem: an eadem caro resurget, de qua latè infrà cap. 56. & sequ. Interim (inquit) sufficit, (quod Vatic. 3. MS.) aut: sufficiet (quod excusi legunt) ex hoc quoque (nempè dicta scriptura, quali autem corpore venient) corporalem definiri resurrectionem.

Cap. xlix.

352. Ventum est nunc, &c.] Titulum capiti huic dedimus: Quomodo intelligendum illud Apostoli: Caro & sanguis regnum Dei hæreditate possidere non possunt, ex antecedentibus disci.] Reperiuntur autem quæ hic citantur 1. Cor. 15. Desumpsit hanc disputationem Auctor ex B. Irenæo lib. 5. cap. 9. Eodẽ etiam modo hæc verba Apostoli explicat B. August. Retract. lib. 1. cap. 17. & lib. 2. cap. 2. addens & aliam interpretationem ex verbis sequ. Neque corruptio incorruptionẽ possidebit, quam tamen improbat Auctor infrà cap. 51.

353. Primus, inquit, homo de terra choichus, id est, limaceus, &c.] Retenta est hic ab Auctore vox χοϊκός, & vertitur hic, limaceus, pro eo quod suprà lib. de Carne Christi, cap. 8. de terræ limo, & ibidem cap. 17. ac infrà cap. 53. de terra, & lib. 5. adu. Marc. terrenus. Et verò similiter mox legitur: Qualis ergo choicus, tales & choici, pro eo quod alibi: terrenus, &: terreni, & adhuc: Sicut portauimus imaginem choici, pro: terreni.

354. Nam & suprà, nouissimus Adã dictus, &c.] Accipitur hic: suprà, pro pauloantè. reperitur enim hoc ante dictum scripturæ locum. De hac autem scriptura, & ea quæ sequitur: Alia supercœlestium gloria, &c.] infrà latiùs cap. 52. & lib. 5. adu. Marc. Legimus verò rursus ex MS. Anglico, Atquin, pro: Atqui, &: intelleguntur.

355. portemus etiam imaginem supercœlestis.] Legit Auctor, & interpretatur, sicut etiam Ambros. & vulgatus Latinus interpres, φορέσωμεν, id est, portemus, pro quo hodierni codices Græci φορέσομεν, id est portabimus; & vertitur ab Auctore vox Græca ἐπουράνιος, modò cœlestis, modò supercœlestis. Perinde est, autem siue legas cum exc. sed non carnem monemur ponere, siue cum Vatic. 3. MS. exponere. Atqui vox est Tertullianica: eierandam, &: intellegi, iuxta Angl. MS. cod.

356. Si verò in carne adhuc constitutos negauit esse in carne, &c.] Adludit denuò ad illud Rom. 8. Vos autem in carne non estis, supracitatum cap. 46. Non refert autem, siue legas paulopòst: nihil aliud deputãdi cum exc. siue cum Angl. MS. existimandi. Illud autem: Mãducemus & bibamus, &c. etiã reperitur 1. Cor. 15. sed ante illud supracitatũ c. præced. Sed dicet quis, &c.

Cap. l.

357. Sed & omissis huiusmodi interpretationibus, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiamsi propriè accipiantur caro & sanguis, Resurrectioni vindicentur.

358. (est autem & in iudicium Resurrectio.)] Parenthesi hoc comma inclusimus, ad sensum apertiorem; quo adludit ad illud Ioan. 6. Et procedent qui bona fecerunt, in Resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt, in Resurrectionẽ iudicij. Atqui paulopòst legimus omninò: Prodesse tamen illis aliud potest; quia loquitur de carne & sanguine, nõ de carne sola, & etiam præcedit: adhuc spiritum illis necessariũ, & sequitur plurali numero: Meritò ergo caro & sanguis (vt diximus) sola regnum Dei capere deficiũt; & deinceps: meritò demutata & deuorata, ac: non resuscitata.

359. Sunt qui carnem & sanguinẽ Iudaismum velint accipi, &c.] Prior interpretatio fuit, quòd caro & sanguis, etsi non in resurrectionem vitæ resurgant, resurgũt tamẽ in iudicium. Posterior hæc, quòd carnis & sanguinis

nomine

nomine Iudaismus intelligatur, quemadmodum accipitur ab Apostolo Gal.1. verbis sequentibus.

360. statim non retulerit ad carnem & sanguinem.] *Magis expressit sic Auctor, quod Græcè est:* οὐ προσανεθέμην *, quàm alij, vertendo: non acquieui. Rectè autem interpretatur Auctor Iudaismum, carnē & sanguinem, ac si dicat: neque se retulisse ad Iudæos, neque ad antecessores suos Apostolos; vt non sit necesse laborare, ad diluendam calumniam, qua Apostolos vocauerit carnem & sanguinem.*

CAP. LI.

361 Sed pro omnibus iam stabit, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Probari idipsum, ex eo quòd Christus, qui caro & sanguis fuit, sedeat ad dexteram patris. *De prouerbio autem:* clausis oculis, *inter Prolegomena.*

362. quum illic adhuc sedeat Iesus ad dexterā patris, &c.] *Reperitur istud Marci vlt. de quo plura vide suprà li. de Præscript. adu. hær. cap. 12. n. 87.*

363. etsi nostris puriora.] *Huc pertinet quod Scholastici Doctores tradunt, Christum conceptum ex puriss. B. Virginis Mariæ sanguinibus.*

364. ralis etiam descensurus vt angeli adfirmant.] *Sine Parenthesi istud legimus, eo quòd respiciat ad illud Act. 1. Angelorum dictum: Sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. De sequenti autem scriptura*: agnoscendus scilicet eis qui eum cōuulnerauerunt, *vide suprà li de Carne Christi, cap. 24. num. 186. & huius libri cap. 26. num. 211. hîc videtur voluisse propriè vertere id quod Græcè est:* συνιδήσουσι.

365. Hic sequester Dei atque hominum, &c.] *Ita vertitur vox:* μεσίτης *ab Auctore, ab aliis: mediator.*

366. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, &c.] *Idipsum repetit infrà c. 53. quum dicit*: Planè accepit & hic spiritum caro, sed arrabonem; *vtrobique adludens ad illud Apost. 2. Cor. 5. Qui autem efficit nos, in hoc ipsum dedit nobis pignus spiritus. vbi Græcè est:* ἀῤῥαβῶνα, *de quo latiùs tractat infrà lib. 5. adu. Marc.*

367. Ita nec corruptula, inquit, incorruptelam hæreditati habebit.] *Hîc transfert* κληρονομεῖ, *paulo aliter quàm antè:* hæreditati habebit, *vtpotè qui Datiuis delectari soleat; quo fit vt etiā in præcedentibus similibus locis malim legere:* hæreditate possidebunt; *sed sicut suprà dixi num. 344. variant etiam MS. Vatic. 3. cod. Paulopòst vertit*: hæreditatem consequetur.

368. Deuorata est mors dicens, in contentionem, &c.] *Vatic. 3. MS.* in contentione, *sed quū Græcè legatur,* εἰς νῖκος *seu potius* νεῖκος *(hoc enim contentionem significat, illud, victoriam) prius retinuimus, maximè quum infrà cap. 54. legant & Vatic. 3. MS. & excusi omnes*: in contentionem *Consentit etiam Auctori B. Cyprian. lib. 3. Testim. adu. Quirin. cap. 58. sicuti etiam in eo quod legitur, iuxta ordinem Græcorum codicum suprà cap. 47.* Vbi est mors aculeus tuus vbi est mors contentio tua; *quod vltimum, etsi ordine ibi transposito, legitur etiam infrà lib. 5. adu. Marc. quare & hîc necessariò legendum*: vbi est mors contentio tua, *pro*: potentia tua; *maximè quum* νῖκος, *quod hodie legunt Græci codices, non potentiam significet, sed victoriam; & etiam legatur* contentio, *à BB. Ambrosio in Commēt. & Hieron. epist. 61. ad Pammach. adu. errores Ioan. Hieros. vbi paulo aliter pro Resurrectione, scripturam quam hîc Auctor tractat, exponit; conformiter B. August. locis supracitatis num. 352.*

369. Illa alia sine dubio, quā constituit in membris suis, &c.] *Illud:* cōstituit, *debet accipi passiuè, more Auctori vsitato, pro: constitutum agnouit, aut aliquod aliud hîc legi verbum debet; neque enim Paulus eam legem ipse* in membris suis constituit, *sed, vt conqueritur Rom. 7. vidit, seu agnouit. Nisi fortè subintelligatur;* constituit, *nempè delinquentia; sed tunc legi deberet, non:* in membris suis, *sed:* in membris eius.

370. Nam & supra nouissimum inimicum mortem euacuari ait.] *Legisse hinc patet Auctorem:* Nouissimus inimicus euacuabitur mors; *sicuti etiam non semel B. Hieron. in Comm. Isai. Græcis etiam correspōdet ista lectio: quia* θάνατος *masculinum est. Legimus autem:* Hoc modo nec corruptela hæreditatem incorruptelæ consequetur, *ex Angl. MS. pro:* consequitur; *nam & antea in futuro id vertit, & sequitur:* nec mors perseuerabit. *Habetur autem hoc longè suprà; sed quod sequitur:* Quum in atomo, &c. *immediatè ante illud:* Deuorata est. *Castigauimus etiam:* demutabimur, *pro*: demutamur, *quòd & suprà cap. 42. & infrà lib. 5. adu. Marc. apud Apostolum id legatur. Ex quibus etiam locis conformiter Angl. MS. cod. & cap. 54. infrà, legimus & supplemus:* Oportet enim corruptiuum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem; *maximè quum hic explicet:* & istud mortale, *ac cap. 54.* & mortale istud induere immortalitatem. *Legentes etiam ex eodem Angl. MS. cod.* ac ne putes aliquid aliud.

CAP. LII.

371. Videamus iam nunc, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quòd in eodem corpore iuxta Apostolum resurgemus. *Adludit autem denuò ad verba illa supracitata c. 48.* Sed dicet quis: Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore venient? *Quæ rursum habentur sub medium capitis 1. Cor. 15.*

372. Stulte, inquit, tu quod seminas, non viuificatur, &c.] *Rhenanus legebat primùm:* nónne, *& deinde:* nūmne; *verùm rectiùs Gelenius:* nō, *eo quòd sic legatur apud Apostolū secundū æditiones omnes. Omittens autem*: prius, *Auctor. sequitur in hoc Græcos codices, Atqui etiā hîc legimus:* intellegi, *&:* eadémq; natura & qualitate, *pro:* qualitas; *ac sensu id exigente, sic quod nunc sequitur distinguimus*: Non enim (*pro*: Nónne) & suggerit, quomodo? Non quod futurū est corpus seminatur, dicens, &c. Deus autem, &c. *Sine autem legas cum exc. cod.* Sed enim saluum, omni modo constat, *siue cum Vatic. 3. MS.* omninò, *perinde est. Denique castigauimus ex Angl. MS. cod.* Ergo addititium erit corpus quod corpori superstruitur, *pro*: additum erit quod.

373. Scritur enim, &c.] *Pulcra est hîc distinctio apud Auctorem* folliculi, spicæ, aristæ & culmi.

374. Et vnicuique seminum suum corpus deputauit, &c.] *Sic prorsus lego, pro*: putauit, *quod nullo sensu legebatur. Vertit autem*: suum, *quod mirum est, quum Græcè sit:* ἴδιον, *id est, vti Latinus vulgatus interpres:* proprium. *Legimus verò ex MS. omnibus*: etsi pleniorem, *pro*: etsi plenior est, *quia sequitur:* etsi aliter reuerentem.

375. Alia caro hominis, &c. alia iumenti, &c.] *Infrà lib. 5. aduers. Marc. ipsa Apostoli verba citans, dicit*: aliam quidem carnem hominum, aliam pecudum. *Hîc verò in singulari eadem adfert, eo quòd sic ad institutum meliùs quadrent. Legit interim etiam sic Syrus interpres.*

376. Adſimilatus eſt,inquit,homo irrationabilibus iumentis.] *Hic quoque ſenſum magis expreſſit, vertens*: irrationabilibus,*quod eſt Græcè* ἀνοήτοις, *& vertitur rectiùs ab aliis: inſipientibus. Legimus autem omninò*: volucrum *ex Angl. MS.cod.pro:*volatilium, *eo quòd ſic etiam legatur infrà loco iam citato; & ex eodem:* alia autem piſcium.

377. quibus aqua baptiſmatis ſufficit.] *Facit etiam hic locus pro baptiſmo aquæ, quem quidam impugnare non verentur; verùm de eo latiùs ſuprà lib.de Bapt. cap.1.num.3.*

378. Sic & de ſupercœleſtibus corporibus,&c.] *Rurſum hîc*: ſupercœleſtia *vertit* ἐπουράνια, *quæ mox:*cœleſtia.*Legimus autem ex Vatic.* 3. *MS. cod.* Alia ſolis gloria; *tum quòd ſic legatur & ſuprà cap.*49.*& infrà lib.*5.*adu. Marc. tum quòd ſequatur*: Et ſtella enim à ſtella differt in gloria, *quo loco apud Apoſtolum eadem vox Græca eſt* δόξῃ, *ſeu* δόξα, *quæ etiam gloriam, non claritatem ſignificat, & rurſus ſubiungat Auctor*: differentiam gloriæ; *quam ipſe quoque vulgatus Latinus interpres vertit : ſed alia eſt quidem cœleſtium gloria.*

379. Seminatur, inquit, in corruptela, reſurgit,&c.] *Et Tertull. hoc loco ac infrà lib.*5. *adu. Marc. & B. Cyprian. lib.*3. *Teſtim. ad Quirinum cap.*58. *ac apertiùs B. Irenæus lib.*5. *cap.*7. *legunt*: reſurgit, *quoties id hîc repetitur; pro eo quod Latinus interpres*: reſurget. *Eſt autem phraſis Tertullianica*: concepit dicere; *& vox ab eodem compoſita*: ſequeſtratorium, *pro loco (ſicuti & Rhenan. adnotauit) vbi res ſequeſtrata vel depoſita reponitur; ſimiliter & illa*: reconſignat imprimens, *metaphoricῶs, adludens ad ſigilli impreſſionem.*

380. Sic enim ſcriptum eſt.] *Iſtud etiam differt ab omnibus Apoſtoli aditionibus, in quibus legitur*: Sicut ſcriptum eſt.

CAP. LIII.

381. Sed corpus animale, &c.] *Hoc caput inſcripſimus*: Quòd quidam perperàm corpus animale animam interpretantur. *Quod ipſum etiam tractat infrà lib.*5.*adu. Marc. ſed hîc multò latiùs. Legimus autem omninò cum MS. Anglico codice*: vt illum à carne auocent recidiuatum, *pro*: illam, &c. recidiuatam, *eo quòd illud etiam ſuprà reperiatur, num.*8.

382. Sed enim in Lazaro, &c.] *Hic de altero Lazaro loquitur, quàm ſuprà cap.* 17. *nempè de quo Ioan.* 11. *vbi quæ vertit Inſtita noſter interpres, Auctor* vincula linea *appellat, Græcè eſt* κειρίαις. *Accipitur autem mox*: comparet, *pro: manifeſtus eſt. At de prouerbiali formula*: manum porrigit, *in Prolegomenis.*

383. factum retexēs primum hominem Adam in animam viuam.] *Sic legimus ex Vatic.*3. *MS. pro:* viuentem; *quia iterum hoc capite, & ſuprà cap.* 5. *item lib. de Anima, cap.* 11. *ac infrà lib.* 5. *adu. Marc. illud legitur ab Auctore; quare ſic etiam ſecundo loco legendum ante illud*: Porrò, &c. *Caſtigamus etiam:* Quid eam appellari velint, *ex MS.* 3. *Vatic. pro:* vellent.

384. Anima verò etſi corpus, &c.] *Iſtud iterum ad paradoxon pertinet Auctoris de Anima corporea, de quo inter Prolegomena latiùs. Malim autem legere:*non animatum, *pro:*non animata; *ſed quia hoc habent MS. omnes, nolui immutare, quū appoſitio poſſit æquè ad animam, atque adeò corpus referri. Legimus autem omninò ſecundum MS.* nec fieri quod facit, *pro:* fecit, *quia ſequitur*: alij enim accidens (*pro quo etiam mallē legere*: accedens, *vtroque loco*) facit illud animale.

385. Non primum quod ſpiritale, &c.] *Expreſſit quod Græcè eſt* πρῶτον. *quare non placet quod ſecundo loco Angl. cod. habet*: Non prius. *Legimus autem ex Vat.*1.*cod.* primus homo Adam, *addendo:* Adam, *quia id apud Apoſtolum legitur in aditionibus omnibus.*

CAP. LIIII.

386. Ita de vocabulorum occaſionibus,&c.] *Inſcriptionem huic capiti impoſuimus*: Quòd etiam illud: Vt deuoretur mortale à vita, nihil pro illis faciat. *Reperitur autem is ſcripturæ locus* 2. *Cor.* 5. *de quo multa ſuprà cap.* 42. *& infrà lib.*5. *adu. Marc. ſed hîc reſpondetur ad obiectionem eorum, qui* deuorationem *illam, perditionem interpretabantur.*

387. Deuorauit inquit, mors inualeſcēdo, &c.] *Videtur mihi adludere ad illud Apoſtoli Rom.*5.*In omnes homines mors pertranſiit; maximè quum alibi nihil tale, neque in Apoſtolo (ad quem referri videtur illud:* inquit) *neque in reliqua ſcriptura, reperire licuerit hactenus; ſiquis aliter ſentiat, per me licet. Omninò autem lego cum Gelenio ex MS. omnibus*, quod per contentionem deuorauerat mors, *non vt ſubſtituerat Rhen.* deuouerat, *quia ſimilitudo qua vtitur Auctor, id non permittit.*

CAP. LV.

388. Quamquam igitur reſurrecturam carnem probantes, &c.] *Hoc caput inſcripſimus*: Quòd aliud ſit demutari, aliud perire. *Latiùs enim hîc explicat illud quod ſuprà etiam tractatū eſt cap.* 41.*&* 42. & nos demutabimur, *de quo iterū latè infrà lib.*5. *adu. Marc. vbi tractat* 2. *Cor.*5.*atque hoc eſt quod dicit*: licet aliunde iam cæſæ. *Siue autem legas ante ea verba:*proprios quoque flagitant congreſſus, *cum vulg. cod. ſiue:* quoſque *cum Angl. MS. parum refert. Verùm paulo poſt omninò lego ex eodem:* Æquè enim non erit, ac ſi non reſurrexerit, *pro:*ſi, *dumtaxat, & non multo poſtea ex Vatic.* 2. nec ita aliud efficiatur vt ceſſet idem eſſe, *pro:*alius: *quia ſequitur*: immò nec alius efficiatur (*ſic enim lego ex Angl.MS.cod.pro*: efficitur) ſed aliud.

389. Mutatur poſtea & facies eiuſdem incontemplabili claritate.] *Adludit ad illud Exod.* 34. *ſecundum* 70. *Et erat glorificatus (pro quo in Hebræo: Et cornuta erat facies eius) aſpectus cutis faciei eius, & timuerunt appropinquare ei.*

390. Sic & Stephanus,&c.] *Hic ſimiliter ad illud Act.* 6. *Et viderunt faciem eius tamquam faciem angeli; addēs*: non alia illi genua ſuccidérant; *id eſt, non aliis genibus quàm prioribus orabat Deum* in lapidatione, *Act.*7. *Eſt autem ſimilis phraſis Auctoris infrà c.* 62. nec vlli ſimili neceſſitati *ſuccidendo.*

391. Dominus quoque in ſeceſſu montis, &c.] *Dū hîc agens de* ſeceſſu *Chriſti in mōte Thabor, Matth.* 17. *Marc.* 9. *Luc.* 3. *dicit quòd* lineamēta Petro agnoſcibilia ſeruauerat, *id colligere videtur ex eo, quòd Chriſtum Petrus adhuc Dominum ſuum appellauerit. Eodem pertinet quod habet B. Hieron. Epiſt.*61. *ad Pammach. aduerſ. Ioan. Hieroſol. Vbi facies nominatur, exiſtimo quòd & cetera membra conſpecta ſint.*

392. in tranſitum ſubſtantiæ.] Tranſitum *hîc dicit Auctor, quod antea hoc capite non ſemel*: perditionem, *ſicut* tranſitum, *mortem appellare ſolemus, quod confirmatur ex eo quod addit*: ergo & Saul in alium

alium vitum conuersus, de corpore suo, excessit, 1.Reg.10.

CAP. LVI.

393. Etenim quàm absurdum, &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quòd eadem caro quæ operatur, mercedem accipiet: *quod ipsum suprà tractauit latiùs cap. 15. & 52. Legimus autem omninò ex MS. Angl.* quàm verò & iniquum, *pro*: quàm verò ethnicum; *tum quia ethnicis Deus ignotus erat, tum quia sequitur*: de iustitia Dei ludere.

394. Marcionẽ pro Valentino resuscitari? &c.] *Quid sibi velit, indicant verba præcedentia*: Nónne præstat omnem semel fidem à spe Resurrectionis abducere (*quod nempè faciebat* Marcion, *simpliciter, cum suo magistro Cerdone*, Resurrectionem carnis negans, *vti suprà dictum est lib. de Præscript. adu. hær. cap. 51. hær. 16. ac 17. num. 321. ac 322.*) quàm de grauitate atque iustitia Dei ludere? *vtpote* vt hæc quidem caro per martyria lanietur, alia verò coronetur; *quæ erat Valentini hæresis, vtpotè qui* Resurrectionem huius, *id est, eiusdem*, carnis negabat, *sicuti ibidem diximus cap. 49. hær. 12. num. 315. Addentes autem paulopòst*: Deo, *legimus*: nesciens me esse qui gratiam Deo debeam, *quibus & præcedentibus verbis adludit ad illud Psal. 95. Cantate Domino canticum nouum, adnuntiate inter gentes gloriam eius. Sicut illic*: quæ in hac carne, &c. spem salutis seminauit, in alia nescio qua metat; *ad illud Gal. 6. Quæ seminauerit homo, hæc & metet, &c.*

395. Næ illa gratiosiss. caro, cui gratis vita constabit.] *Ironia est; & pulcra vocum adlusio*: gratiosissima, *ac*: gratis.

CAP. LVII.

396. Hinc iam illa vulgaris incredulitatis argutia est, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Quòd integri sine vexatione resurgemus. *Siue autem illud legas cum vulgatis, siue cum MS. Angl.* illæ vulgares incredulitates argutiæ, *perinde est. Atqui quod paucis suprà proposuit hac de re Auctor cap. 4. hîc & sequ. cap. latiùs prosequitur; quod ipsum etiam tractat B. August. lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 20. & B. Hieron. sæpedicta Epist. 61. ad Pammach. adu. Ioan. Hierosol. etiam subinde iisdem penè verbis. Rursum siue legas*: claudi, *vti vulgò legitur, siue* clodi; *cum MS. Angl. non refert. Verùm legimus ex eodem*: tantam gratiam, *pro*: tamquã, &: hominibus eandem adscribis, *cum Vatic. 3. MS. pro*: eam.

397. portionalis.] Portionale *opponit* vniuersali, *non hîc modo, sed etiam infrà Tom. 5. lib. de Ieiunio vbi*: ieiunium portionale, *nuncupat, quod vniuersaliter non obseruatur. Legimus autem paulopòst*: etiam siin vtero vitiemur, *ex Angl. MS. pro*: vexemur.

398. Quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus.] *Græca (inquit Rhenan.) figura est. Atqui post aliquot lineas adiicimus*: Deo, *ex Angl. MS. cod. vbi legitur*: quasi Domino Deo non liceat & mutare naturam.

399. Quæ impossibilia apud homines, possibilia apud Deum sunt, &c.] *Addimus*: sunt, *ex Vatic. 3. MS. quia id Matth. 19. legitur iuxta æditiones omnes; quamquam interim paraphrasticῶς dumtaxat illud citetur. nam longè aliter illic legitur: Apud homines hoc impossibile est, apud Deum autem omnia possibilia sunt.*

400. & : Stulta mundi elegit Deus, vt sapientiam mundi confundat.] *Etiam hîc ex MS. 3. Vatic. legimus*: sapientiam, *sicut alibi vbique, pro*: sapientia.

401. Atquin & vestis albæ nitore, &c.] *Rursus ex MS. iisdem, & pauloantè*: illas, *pro*: illa, &: Atquin *legimus, pro*: Atqui. *Porrò enumerat hîc Manumissionis insignia, vt ante me etiam adnotauit Rhenanus, de quibus latè tractat Petrus Faber Præses Tholosas in Semestribus; quò Lectorem remitto, potißimùm de* vestis albæ nitore, & aurei annuli honore. *Nam de* patroni nomine, *ante illum Politianus Miscell. cap. 31. ad illud Iuuenalis: Tamquam habeas tria nomina, seruis iam manumißis imponi solere docet* patroni nomen; *citans ad hoc illud Cicer. lib. 4. Epist. ad Atticum. De Eutichide gratum, qui vetere prænomine, nouo nomine T. erit Cæcilius; vt est ex me, & te iunctus, Dionysius M. Pomponius. sic etiam Milesium Alexandrum Polyhistorem Cornelium esse appellatum à Cornelio Lentulo, à quo manumissus fuerat, à Suida tradi. Atque adeò* tribu honoratos *patet, quum* tribus *nomen adsumerent. Ceterùm etiam* pileo honoratos *suprà diximus ex Rhenan. Tom. 2. li. de Patientia, c. 4. n. 24.*

CAP. LVIII.

402. Iocunditas (inquit Isaias) æterna super caput eorum, &c.] *Istud caput eiusdem est argumenti, ex scripturis concinnatum. Atqui etiam illud*: Aufugit dolor & mœror, & gemitus ab illis, *reperitur æquè iuxta 70. Isai. 35. atque illud*: Iocunditas, &c.

403. Et delebit Deus omnem lacrymam, &c.] *Istud reperitur Apocal. 7. Quod autem subiungit*: Et rursus Deus enim delebit, &c. *Apoc. 21. vbi etiam additur: Et mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor; Ad quod adludit, dum sua phrasi subiungit*: & mors hactènus, &c. *Legimus autem*: vbi casus aduersi apud Deum, *pro*: Dominum, *ex MS. Angl. eo magis quòd sit vsitatum id Deo Patri; & sequatur (ex quo etiam hîc Trinitas confirmatur)* apud Christum, &: apud Spiritum sanctum.

404. Vbi necessitas, aut quod dicitur fortuna vel fatum?] Necessitas & fatum *ethnicis pro iisdem habebantur, sicuti* fortuna & *casus. Atqui quòd* fato nihil imputandum, *suprà docuimus Tom. 1. Apologet. cap. 1. num. 17. Et verò eiusdem argumenti* De fato *librum scripsit Auctor: cuius fragmentum infrà habes Tom. 4.*

405. Quod vestimenta & calceamenta, &c.] *Hyperbaton est, compositum ex variis scripturarum adlegationibus, vsque ad illud*: figuræ, &c. *Quæ reperiuntur Deuteron. 29. Dan. 3. Ion. 2. Gen. 5. ac 4. Reg. 2. in quo ferè per omnia imitatus est B. Iren. lib. 5. cap. 5. Legimus autem*: & inobsoleta, *addita Coniunctione.*

406. nec Sarabaras, quamquam Iudæis alienas] *Sic iterum lego iuxta primam æditionem in marg. pro*: Sarabara, &c. aliena, *eo quòd Auctor similiter fœminino genere dixerint suprà Tom. 1. lib. de Pall. c. 4.* in captiua Sarabara (*vbi num. 81. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 12. num. 46. de ea aliquid diximus*) *maximè quum etiam apud Hesichium & Eudoxium Græcos Auctores, singulari numero* σαράβαρα, *vestis Persica commemoretur. Quamquam interim (sicuti etiam hîc adnotauit Rhenan. Chaldaicam vocem & vestem dicẽs) Dan. 3. plurali numero legit 70.* καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. *Pro quo, etsi in æditione Græca*

& Latina in Bibliis Complutensibus apud Plantinũ excusis: σαρσίβαλα legatur; veriorem tamen vt putem dictam lectionem, facit, quòd etiam Nouatianus lib. de Trinit. infrà Tom. 5. Sarabara (etsi plurali numero) legat. Beato Hieronymo verò tam in versione ex Hebræo quàm Epist. 49. ad Innoc. de mul. septies percussa, & in translatione Theophili Alexandrini, magis placuit: Sarabala, vel: Saraballa vertere. Quam vtramque versionem conciliat Adnot. in Poëtas Christianos G. Fabricius, tradens Sara, vel Sarra, Tyriis esse purpuram, siue purpuream vestem; vnde & Ostrum Sarranum Virgilio; Bal verò Dominum significare: quòd iidem Tyrij mutatione litterarum tenuis & aspera etiam Bar dixerint.

407. Enoch & Helias nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi, &c.] Huc pertinet etiam id quod suprà dixit Auctor cap. 55. Vbi etiã Moses & Helias (nempè in monte Thabor) alter in imagine carnis nondum receptæ, alter in veritate nondum defunctæ. Atqui latum hac de re tractatum habes suprà in Adnot. nostris ad li. de Anima, c. 50. num. 564. Vbi etiam vocantur, sicuti hîc, phrasi Tertullianica: æternitatis candidati, quomodo etiam lib. adu. Jud. cap. 2.

408. Figuræ enim nostræ fuerunt, Apostolo auctore, quæ scripta sunt, &c.] Similiter legit etiam B. Cyprian. Epist. 76. ad Magnum: Hæc autem omnia figuræ nostræ fuerunt; sicuti etiam Beda in Collectaneis ex August. quibus in hoc consentiunt Græci moderni codices, quòd legant: ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν; quod postremum tamen alij malũt vertere: figuræ nostri.

Cap. LIX.

409. Sed futurum, inquis, æuum alterius est dispositionis, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Non esse absurdum, futurorum hæredes carnem & sanguinem fieri.

410. Omnia vestra sunt, &c.] Omissa est, sicuti in Græcis etiã exemplaribus, & apud B. Ambrosium, vox: enim; etiam sensui non necessaria.

411. Et alibi: Et videbit omnis caro salutare Dei, &c.] Alibi dicit, quia paulopriùs legitur eodem Isai. 40. cap. Legimus autem omninò ex Vatic. & MS. Angl. cod. Dei, pro: Domini; quia sic legitur suprà c. 10. etiam iuxta 70. ac Luc. 3. Quid? quòd ex hoc loco BB. Iustin. Mart. adu. Tryphon. Euseb. lib. 9. Demonstr. Euang. cap. 6. sub finem, & August. lib. 22. de Ciuitate Dei, cap. 29. Christi diuinitatem comprobent; sicuti etiam B. Cypr. idipsum legens, lib. 2. Testim. adu. Judæos, cap. 6. Quare etiam secundo loco sic castigandum est, & rursum quod paulopòst legitur: quæ visura sit Dei salutare.

412. Ego me scio neque alia carne adulteria cõmisisse, &c.] Si de se loquatur Auctor, videtur in iuuentute ante matrimonium continentiam non seruasse; sed quum in ipso matrimonio continentem fuisse suprà subindicauerimus lib. 1. ad Vxorem, num. 1. & vsqueadeò continentiæ amator fuerit, vt ea occasione Montano postea adhæserit; videtur potius in genere loqui de quouis homine sub persona sua. Verùm de hoc in Vita Auctoris latiùs.

413. nationes, &c. deputatas velut puluerem & saliuam, &c.] Adludit ad id quod est Isai. 40. iuxta 70. & quasi saliua reputabuntur, pro quo Hieron. versio ex Hebræo: Ecce insulæ quasi puluis exiguus. Mirum est interim cur addat: puluerem, quod ibi apud 70. non est; nisi fortè pro eo quod est, sicut momentum statera, vtrobique ipse legerit: puluerem, sicuti quidam ex Hebræo vertunt pro momento; quod videtur consentaneum, ex eo quòd legat Auctor suprà Tom. 1. lib. adu. Iudæos, cap. 1. & lib. de Præscript. adu. hær. cap. 8. sicut stillicidium de situla, & puluis de area. Atqui Clemens Alexandr. Stromat. lib. 6. Athanas. de Vnitat. substant. sanctiss. Trinit. li. 1. & Ambros. in Psal. 1. omissis illis verbis intermediis, legunt: Vt stillicidium de situla & vt saliua, seu sputum, seu phlegma, seu spuma, pro quibus Græcè est σίελος.

414. nunc speraturas & credituras in nomen & in brachium Domini.] Ex duobus Isaiæ testimoniis istud concinnatum est. Reperitur enim imprimis iuxta 70. Isai. 42. & Matth. 12. In nomine (seu nomen, vti hîc legit Auctor) eius nationes sperabunt, sicuti etiam infrà citatur lib. 3. adu. Marc. At alterum ad quod adludit, illud videtur Isai. 53. etiam secundum 70. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? citatum etiam Ioan. 12. & Roman. 10. Atqui vox Tertullianica est: incubare.

415. verum lumen nationibus effulsit.] Hîc adludere videtur ad illud Isaiæ 60. Et ambulabunt nationes in lumine tuo.

416. & ipsi Valentiniani hîc errare didicerũt.] Nempè in eo quod sequitur, quòd alia sit forma credentium, alia non credentium. Ipsi enim choicum siue terrenum genus hominum, id est, non credentium, in totum interitum abire dicebant; iustorum siue credentium, transire ad Demiurgum; ipsorum verò, vtpotè spiritualium, in pleromatis palatium; vti latiùs videre est suprà lib. contra eosdem, cap. 29.

Cap. LX.

417. Ecce autem, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd membra eadem remanebunt, etiamsi non ad eundem vsum. Quod ipsum paucis attigit cap. 4. hîc autem latè deducit hoc & sequenti capitibus; in quo etiam ad verbum penè Auctorem imitatur B. Hieron. sæpedicta Epist. ad Pammach. adu. Ioã. Hierosol. Atqui legimus omninò ex MS. 3. Vatic. & Angl. vt adhuc controuersiã exaggerẽt carni maximè eidem, pro eo quod Gelenius: controuersam, &c. maximè fidem, & antea ac in Adnotat. Rhenan. controuersiam, &c. carni maximè, id est.

418. Quò enim iam, &c.] Quò (inquit Rhenan.) hoc est, ad quem vsum, ad quid. Horatius:

Quò mihi fortuna, si non conceditur vti?

Sic suprà dixit Tertullianus: Quò ergo legimus? & mox: Quò huiusmodi membra admittunt, subigunt, id est, ad quid admittunt, id est, recipiunt scilicet, cibum. Item: Quò manus ipsæ & pedes? Et rursum: Quò renes cõscij seminum. Item? Quò totum corpus, totum scilicet vacaturum? Sunt autem elegantes membrorum periphrases: spelunca oris, dentium statio, gulæ lapsus, compitum stomachi (id est, sicuti Rhenan. adnotauit, conuenticulum & receptaculum, quòd in hoc videlicet conueniat quicquid eduliorum per os immittitur. Sumpta est metaphora à viis competentibus, ac conuenientibus; nam hinc compitum deducunt Grammatici) alui (siue aluei, vti ferè legũt MS. omnes) gurges, intestinorum perplexa proceritas, operarij artus, renes conscij seminum, cõceptuum stabula, & : vberũ fontes. Siue autẽ legas: decessuro cum exc. siue: discessuro cum 3. Vatic. MS. perinde est. Educatu verò vti (sicuti etiã alibi) pro educatione etiam

hîc

hic adnotauit Rhenanus. Atqui lego prorsus sicut prius & postea vbique: dum mortale istud induet immortalitatem, *pro*: induit; *sic enim etiam est apud Apostolum* 1. *Cor.* 10.

419. vel carie dissolutam.] *Anglic. MS. cod.* & carinam dissolutam, *verùm non placet, eo quòd prius partes nauis enumerarit*: carinam, proram, puppim.

420. redactis & recuratis omnibus membris.] *Nisi (inquit Rhenan.)* redigere, &: redactum, *sic vsurparet suprà, mallem legere* repactis. *Li.* 1. *aduers. Marc.* Quã totum hominem redigere in salutem. *Legimus autẽ ex Anglico MS. cod.* At enim si sit, *pro eo quod mendosiss. legebatur*: Ait enim, &c.

CAP. LXI.

421. Sed acceptisti homo, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Ad quos vsus singula seruient mẽbra post Resurrectionem. *Legimus autem*: vt etiam hominibus antistes, *pro*: antestes, *ex Angl. MS. sicuti suprà*: antistare, *cap.* 13.

422. ad macellum corrodendum, &c.] *Continens (inquit Rhenanus) pro contento. Qui etiam illud*: ad omnem hiatum & rictum tuum coronandum, &c. *sic interpretatur. Significat dentes potius in hoc factos, vt* hiatum & rictum oris coronent, *id est, circundent, & minus deformẽ reddant. Suprà dixit*: spelunca hæc oris & dentium statio. *Verùm hac interpretatione opus non est, si legamus cum MS. Angl.* coornandum, *quod nos substituimus tamquam castigatius, eo quòd sequitur*: honori oris. *Legentes etiam ex Vatic.* 2. ad pulsus linguæ temporandos, *voce Tertullianica, pro*: temperandos. *Item legimus*: Est adhuc in fœminis *ex Anglic. MS. addentes*: in. *Sunt autem voces phrasésque Tertullianicæ, de quibus alibi latiùs*: supparatura, ieiunio functi, & dedicabatur.

423. Non in pane solo viuet homo, &c.] *Addimus*: solo, *ex MS. Angl. & legimus*: viuet, *pro*: viuit; *quia & Græcè Matth. & Luc.* 4. *ac Deuter.* 8. *illud legitur; alterum interim correspondet Hebraicæ & Chaldaicæ aditionibus; sed & Latini vulgatæ aditionis codices variant.*

424. Quot spadones voluntarij.] *De his suprà latiùs Tomo* 2. *Adnot. nostris ad lib. de Cultu fœmin. cap.* 9. *num.* 51.

425. quot virgines Christo maritatæ.] *De his ibidem lib. de Veland. virg. num.* 1. *Est autem Tertullianicum*: temporali vacatione, *pro*: *temporaria, siue ad tempus.*

CAP. LXII.

426. Sed huic disceptationi, &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quòd erimus non angeli, sed sicut angeli Dei.

427. Erunt (inquit) tamquam angeli.] *Sic legit Auctor, non modò bis hoc loco, sed etiam suprà cap.* 36. *atque adeò confirmatur lectio Latini vulgati Interpretis, qui legit*: erunt, *pro eo quod hodie Græcè est*: sunt, *& similiter Latinè Matth.* 22. *ac Luc.* 20. *Quò tamen respexisse potius videtur, vtpote vbi omittitur* Dei, *quod alibi reperitur.*

428. Quia & angeli aliquando, &c.] *Alludit ad c.* 18. *&* 19. *Gen. de angelis receptis hospitio ab Abraham & Loth*, qui & ederunt & biberunt, ac pedes lauacro porrexerunt.

CAP. LXIII.

429. Resurget igitur caro, &c.] *Caput hoc postremum inscripsimus*. Epilogus. Quòd resurget caro & quidem omnis, & ipsa, & integra. *Legimus autem omninò ex Vatic.* 3. Resurget, *pro*: Resurgit. *Atqui pro*: collectaneam, *habent MS.* 3. collataneam; *quæ si vera est lectio, accipietur pro collaterali, aut pro coulatanea, tamquã quæ opes suas in vnum conferant: verùm nihil immutare volumus.*

430. vt rursus ex illa repræsentetur Adam.] *Sic iterum legimus secundum* 1. *aditionem ex Vatic. MS.* 3. *cod. pro*: præsentetur; *nam repræsentari, pro præsentem sisti, frequens esse Auctori suprà adnotauimus, cap.* 14. *num.* 112.

431. Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est.] *Id quod Gen.* 3. *dixerat Deus in malam partem, in bonam interpretatur Auctor; quasi illa maledictio tempore Resurrectionis conuertenda sit in benedictionem: vnde & subdit similiter in bonam partẽ*: compos mali, *sed*: quod euasit.

432. quàm quæ tecum etiam in Deo nascitur.] *Intelligit natiuitatem secundam in baptismo, de qua latiùs suprà lib. de Baptismo.*

433. Sed nihil mirum si odisti, &c.] *Ab anima, ad Marcionem & Valentinum transitum facit. Ad Marcionem enim referendum, quòd* Auctorem carnis, *nempè Deum creatorem*, respuerit, carnem in Christo aut negare aut mutare cõsueuerit (*vti suprà patet li. præcedẽti.*) *Ad vtrumque, quòd* ipsum sermonem Dei vel stylo vel interpretatione corruperit (*de quo latiùs suprà li. de Præscript. aduer. hæret. non semel.*) *Ad Valentinum denique, quòd* arcana Apocryphorum superduxerit, blasphemiæ fabulas; *quas suprà abundè detectas habes li. aduer. Valentinianos.*

434. pristina instrumẽta.] *Rectè Rhenan. hæc Mosaica Propheticáque veteris Testamenti interpretatur. Atqui cõfirmatur mea castigatio suprà lib. de Præscriptionib. adu. hær. cap.* 4. *num.* 23. *ex eo quòd etiam hic legitur*: oportuerat hæreses esse: vt probabiles quique manifestarentur, *siue*: manifestentur, *vt legunt Vatic.* 3. *MS. cod. quia perinde est.*

435. hæ autem sine aliquibus scripturarum occasionibus, &c.] *Istud facit pro illis, qui scripturam, nasum cereum esse dicunt, quæ possit torqueri quò hæretici volunt, sicuti latè prosequitur Vincentius Lirinensis libello suo, De profanis hæresum nouitatibus. Verùm rectè addit Auctor*: & ipsas quidem iisdem litteris reuincibiles; *vtpotè, quum per alias scripturas confundi hæreticorum technas, vel ex hoc libro manifestum sit.*

436. Sed quoniam necdum dissimulare Spiritum sanctum, &c.] *Istud, ad finem capitis vsque, pertinet iterum ad hæresin Tertulliani* nouæ prophetiæ per Paracletum inundantis, *de qua latiùs in Prolegomenis.*

QQ iiij

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

Vum, priùs, opusculum suum ADVERSVS MARCIONEM *pleniore postea compositione rescidisset Tertullianus, & eam frater quidã deinde Apostata mẽdosissimam exhibuisset, necessitas illi facta est emẽdationis, & innouationis occasio aliquid adiicere persuasit; vnde in quinque Libros opus istud excreuit, quorum primi libri argumentum hîc damus.*

I. *Imprimis itaque post inuectiuam in Marcionem Ponticum, quòd nuptias abstulerit, Euangelia corroserit, & Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei amiserit; iã destinãdum hæreticum docet; quia deserto quod priùs fuerat, id posteà sibi elegerit, quod retrò non erat; sicuti latiùs* LIBRO DE PRÆSCRIPTIONIBVS ADVERSVS HÆRETICOS *sustinuerit.*

II. *Deinde, duos Deos illum adtulisse; creatorem, id est, nostrum; & suum ac Cerdonis informatoris sui; illum malum, huius verò bonum.*

III. *Verùm, Christianam veritatem districtè pronũtiasse: Deum, si vnus non sit, non esse; eò quòd summus magnus sit, cui nihil adæquari possit.*

IIII. *Non posse etiam duo summa magna, etiam distincta suis finibus, consistere.*

V. *Si enim duo summa magna, etiam plura admitti debere, cum Valentino, qui vsque ad xxx. Æonum fœtus, examen diuinitatis effudit.*

VI. *Atque adeò, non modò duos pares, sed nec dispares Deos posse constitui.*

VII. *Neque verò illi patrocinari nomen Dei, etiam aliis permissum in scripturis; quia idcircò eis non competit possessio summi magni.*

VIII. *Porrò hæresin Marcionitarum vel inde probari, quòd nouum Deum faciant; quum verus Deus æternus sit.*

IX. *Idque, etiam si solùm agnitione nouum dicant, quòd Deus ignotus esse non potuerit, neque incertus.*

X. *Sed à primordio semper agnitus; quippè quem anima & conscientia, etiam ethnica, nouerit.*

XI. *Proinde, quùm Dei sint omnia; si nihil crearit, Deum non esse, quem Marcion statuit.*

XII. *Vt autem illum Deum esse confiteri possemus; sine caussa tamen esse eum deberemus argumentari, qui rem non haberet; quùm res caussa sit, vt sit aliquid.*

XIII. *Neque verò opus esse parum dignum Deo mundum; ipsis testimoniis Philosophorum probat.*

XIIII. *Immò etiam minutiora animalia aut iuuare aut lædere; & nec aquam Dei creatoris reprobari à Deo Marcionis, qua suos abluit; nec oleum, quo suos vnguit; nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat (hoc est, præsens ostendit) in Sacramentis.*

XV. *Deinde addit, Deo Marcionis non esse suum cœlum & mundum (de quo latiùs infrà lib. 5.) tùm quòd ad xv. vsque Seueri Imperatoris annum (quo hæc scripsisse se Auctor indicat) nulla talis substantia comperta sit, tùm quòd alioqui nouem Deos adsignare censebitur Marcion.*

XVI. *Neque illum esse inuisibilia sola operatum (sicuti latiùs etiam dicto lib. 5. infrà) sed eiusdem esse auctoris visibilia & inuisibilia.*

XVII. *Et verò non sufficere illi Deo vnum opus liberationis hominis; quum etiã per alia opera*

ra ſeuerus Deus protulerit in notitiam.

Reuelatum item illum non rectè dici;qui,neque naturâ ex operibus, neque doctrinâ ex prædicationibus reuelatus ſit. XVIII.

Neque etiam in Chriſto Ieſu;tùm,quòd is reuelatus ſit, plus centum quindecim annis ante Deum Marcionis, qui ſub Antonino;tùm, quòd præceſſerit ſeparationem illam Legis & Euangelij,quam in Antitheſibus Marcion primus commentus eſt. XIX.

Fruſtrà autem obſtrepi ab diuerſa parte, quòd Marcion Regulã non innouarit,ſed retrò adulteratam recurarit,exemplo Pauli qui Petrum reprehendit; quia in illo ſolùm conuerſationem reprehenderit,non fidem creatoris. XX.

Stetiſſe itaque ſemper fidem in creatorem & in Chriſtum eius,non modò ſub Apoſtolis,ſed & in Apoſtolicis Eccleſiis; apud quas Chriſtus,non alterius Dei quàm Creatoris oſtenditur. XXI.

Iam verò naturaliter bonum dici non poſſe Deum Marcionis; qui ab initio homini lapſo non ſuccurrerit. XXII.

Neque rationabiliter bonum;quòd homini(iuxta Marcionem à ſe alieno)ſuccùrrere voluerit. XXIII.

Neque perfectè bonum;eò quòd (iuxta Marcionem)animam ſolam ſaluet,non carnẽ; quæ tamen apud illum tinguitur,de nuptiis tollitur, & in confeſſione Nominis ſæuitiam patitur. XXIIII.

Proinde,Deum non de ſola bonitate cenſendum. XXV.

Verùm de iudicio quoque;qui vindicet peccata, & damnet. XXVI.

Alioqui peccatoribus nullum timorem fore. XXVII.

Et ſic etiam ſtare non poſſe fidei Sacramentum Baptiſma;quod remiſſio eſt delictorũ, abſolutio mortis,regeneratio,conſecutio Spiritusſancti,ſignat denique & lauat;quæ cõferre non poteſt,niſi qui à primordio creauit hominem,& animam ei contulit, et pro peccato ad mortem damnauit. XXVIII.

Poſtremò,Marcionis hæreſin impugnat,quâ tingui nolebat niſi virgines & cælibes; tùm quòd coniugium benedixerit Deus,tùm quòd,ſi nuptiæ non ſint,ſanctitas erit nulla; immò hoc erit ſementem totum generis humani compeſcere. XXIX.

Denique, Epilogo breui Lectorem ad ſequentes Libros præparat. XXX.

Ceterùm,imprimis Opt.Mileuit.lib.1.adu.Parmen.Rufinus Apol.pro Origene,& Vincent.Lirin.Libro de prophana hæreticorũ nouitate,diſertis verbis huius operis mẽtionem faciunt;& viderunt MS.tã olim hos quinque libros Trithemius & Politianus. Deinde peculiariter ad hunc librum adluſit Auctor libro de Anima, cap. 18. quũ dixit: De Deo,ſuo quoque cãpo experiemur cum hæreticis; *& li.de Reſurr.carnis, c.* 2.Igitur quantum ad hæreticos, demonſtrauimus quo cuneo occurrendũ ſit à nobis,& occurſum eſt iam,ſuo quoque titulo: DE DEO VNICO ADVERSVS MARCIONEM. *Qui locus & cõfirmat ſententiã noſtram(quã ſuprà habes Præfatione noſtra ad Lectorem in Tomum tertiũ)quod eodẽ tẽpore hi libri vtrique conſcripti ſint;& inſuper mihi perſuaſit,titulo huius libri addendum fuiſſe:* DE DEO VNICO. *Atqui primus eum ædidit in lucem Rhenanus ex Paterniacenſi ac Hirſaugiẽſi Codicibus,Scholiis ſuis illuſtratũ,& poſtea ex Gorzienſi,cũ Adnotationibus. Nos verò iam primùm,eo quod deſideraretur in Britannico codice, quo vſus fuit Gelenius, ex duobus Vaticanis MS.exemplaribus,& Dn.Latinij coniecturis, caſtigatiorem publicamus,additis Argumento & Adnotationibus nouis.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS D
TERTVLLIANI[1] CARTHAGINIENSIS
[2] ADVERSVS MARCIONEM LIBER PRIMVS, De vnico Deo.

Cap. I. I QVID [3] retrò gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc viderit.
Nouam rem aggredimur ex vetere. Primum opusculum quasi propera-
tum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoque nondum
exemplariis suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatæ amisi, qui for-
tè descripserat quædam mendosissimè, & exhibuit frequentiæ. Emenda-
tionis necessitas facta est, innouationis eius occasio aliquid adiicere per-
suasit. Ita stylus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi
sui exitum necessariò præfatur, ne quenquam varietas eius in dispeiso reperta confundat.
[4] Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, nomine illuditur. Ceterùm hospitalem Pon-
tum nec de situ æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam Barbariæ suæ
pudore secessit: [5] gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plaustro. Sedes in- E
certa, vita cruda, [6] libido promiscua & plurimùm nuda, etiam cùm abscondunt, suspensis
de iugo pharetris indicibus, ne temerè qui intercedat. Ita nec armis suis erubescunt: Pa-
rentum cadauera cum pecudibus cæsa, conuiuio conuorant. Qui non ita decesserint, vt
escatiles fuerint, maledicta mors est. Nec fœminæ sexu mitigantur secundum pudorem,
vbera excludunt, pensum securibus faciunt, malũt militare quàm nubere. Duritia de cœ-
lo quoque. [7] Dies numquam patens: sol numquam liber, vnus aër, nebula: [8] totus annus,
hybernum: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores ignibus redeunt, amnes glacie ne-
gantur, montes pruina exaggerantur. Omnia torpent, omnia rigent: nihil illic nisi feritas
calet, illa scilicet, quæ fabulas scenis dedit, [9] de sacrificiis Taurorum, [10] & amoribus Col-
chorum, [11] & crucibus Caucasorum. Sed nihil tam barbarum ac triste apud Põtum, quàm
quòd illic Marcion natus est, [12] Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior, [13] Massageta inhu-
manior, [14] Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior, [15] Istro
fallacior, Caucaso abruptior: quid ni? penes quem [16] verus Prometheus Deus omnipotens
blasphemiis lancinatur. Iam & bestiis illius Barbariæ importunior Marcion. [17] Quis enim
tam castrator carnis castor, quàm qui nuptias abstulit? [18] Quis tam comesor mus Ponti-
cus, quàm qui Euangelia corrosit? Næ tu Euxine probabiliorem feram Philosophis ædi-
disti, quàm Christianis. [19] Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucer-
nam meridie circunferens: Marcion Deum quem inuenerat, extincto lumine fidei suæ a-
misit. Non negabunt discipuli eius, [20] primam illi fidem nobiscum fuisse, [21] ipsius litteris F
testibus: [22] vt hinc iam destinari possit hæreticus, qui deserto quod priùs fuerat, id postea
sibi elegerit, quod retrò non erat. Intantum enim hæresis deputabitur, quod postea indu-
citur: inquantum veritas habebitur, quod retrò & à primordio traditum est. [23] Sed alius
LIBELLVS hunc gradũ sustinebit ADVERSVS HÆRETICOS, etiã sine retractatu do-
ctrinarum reuincendos, quòd hoc sint de Præscriptione nouitatis. Nunc quatenus admit-
tenda congressio est, interdum ne compendium præscriptionis vbique aduocatum, diffi-
dentiæ deputetur, regulam aduersarij priùs prætexã, ne cui lateat, in qua principalis quæ-
II. stio dimicatura est. [[24] Duos Ponticus Deos adfert, [25] tanquam duas Symplegadas nau-
fragij sui: quem negare non potuit, id est, creatorem, id est, nostrum: & quem probare non
poterit, id est, suum: passus infœlix huius præsumptionis instinctum, [26] de simplici capitulo
Math. 7. Dominicæ pronuntiationis, in homines non in Deos disponentis exempla illa bonæ &
malæ arboris, quòd neque bona malos, neque mala bonos proferat fructus: id est, neque
mens vel fides bona, malas ædat operas, neque mala bonas. Languens enim (quod & nũc
multi, & maximè hæretici) [27] circa mali quæstionem: Vnde malũ? [28] & obtunsis sensibus
Isa. 45. ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorem pronuntiantem. [29] Ego sum qui condo
mala: quanto ipsum præsumpserat mali auctorem, & ex aliis argumentis quæ ita persua-
Math. 7. dent peruerso cuique, tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus
condentem, scilicet mala, alium Deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris
bo-

A bonos fructus.[30] Et ita in Christo quaſi aliam inueniens diſpoſitionem ſolius & puræ benignitatis, vt diuerſæ à creatore, facilè nouam & hoſpitam argumentatus eſt diuinitatem in Christo ſuo reuelatam, modicóque exinde fermento totam fidei maſſam hæretico acore decepit.[31] Habuit & Cerdonem quendam informatorem ſcandali huius, quò faciliùs duos Deos cæci perſpexiſſe ſe exiſtimauerunt. Vnum enim non integrè viderant. Lippientibus etiam ſingularis lucerna numeroſa eſt. Alterum igitur Deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando deſtruxit: alterum quem commentari connitebatur, de bono præferendo conſtruxit. Has naturas quibus diſpoſuerit articulis, per ipſas reſponſiones noſtras oſtendimus. [[32] Principalis itaque & exinde tota congreſſio de numero, an duos Deos liceat induci, ſi forte[33] poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica. Sed veritas Christiana deſtrictè pronunciauit, Deus ſi non vnus eſt, non eſt: quia dignius credimus non eſſe, quodcunque non ita fuerit vt eſſe debebit. Deum autem vt ſcias vnum eſſe debere, quære quid ſit Deus, & non aliter inuenies. quantũ humana conditio de Deo definire poteſt, id definio[34] quod & omnium conſcientia agnòſcet,[35] Deum ſummũ eſſe magnum, in æternitate cõſtitutum, innatum, infectum, ſine initio, ſine fine. Hunc enim ſtatum æternitati cenſendum, quæ ſummum magnum Deum efficiat, dum hoc eſt in Deo ipſa, atque ita & cetera, vt ſit Deus ſummum magnum, & forma, & ratione, & vi, & poteſtate. Cùm de iſto conueniat apud omnes (nemo enim negabit Deum ſummum magnũ quid eſſe, niſi qui poterit Deum, imum, modicum quid econtrario pronuntiare, vt Deum

1.Cor.5.

III.

B neget, auferendo quod Dei eſt) quę erit iam conditio ipſius ſummi magni? nempè vt nihil illi adæquetur, id eſt, vt non ſit aliud ſummum magnum: quia ſi fuerit, adæquabitur: & ſi adæquabitur, nõ erit iam ſummum magnum euerſa cõditione, & vt ita dixerim lege, quæ ſummo magno nihil ſinit adæquari. Ergo vnicũ ſit neceſſe eſt quod fuerit ſummum magnum, par non habendo, ne non ſit ſummum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet eſſe, id & vnicum omninò. Proinde Deus cùm ſummum magnum ſit, rectè veritas noſtra pronuntiauit: Deus ſi nõ vnus eſt, nõ eſt. Non quaſi dubitemus eſſe Deũ, dicendo ſi non vnus, non eſt Deus: ſed quia quẽ confidimus eſſe, idẽ definiamus eſſe. Quòd ſi non eſt, Deus non eſt, & ſummum ſcilicet magnum. Porrò ſummum magnum vnicum ſit neceſſe eſt. Ergo & Deus vnicus erit, non aliter Deus, niſi ſummum magnum. Nec aliter ſummum magnum, niſi parem non habens. Nec aliter parem non habens, niſi vnicus fuerit. Certè quemcunque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deũ, quàm vt & illi proprium diuinitatis aſſcripſeris, ſicut æternum, ita & ſummum magnum. Duo ergo ſumma magna quomodo conſiſtent, quum hoc ſit ſummum magnum, par non habere? Par autem non habere, vni competat, in duobus eſſe nullo modo poſſit. [[36] Sed argumentabitur quilibet poſſe & duo ſumma magna conſiſtere diſtincta atque disiuncta in ſuis finibus, & vtique aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen ſumma magna in ſuis quibuſque regionibus: & putabit vbique humana diuinis conferenda. Iam ergo ſi huic argumentationi locus dabitur, quid prohibet non dico & tertium & quartum Deum inducere, verùm tot iam numero, quot & gentium reges? De

IIII.

C Deo agitur, cuius hoc principaliter proprium eſt nullius exempli capere comparationem. Hoc natura ipſa, ſi non aliquis Iſaias, vel ipſe per Eſaiã Deus concionabitur,[37] Cui me ſimilabitis? Diuinis forſitan comparabuntur humana Deo noſtra. Aliud enim Deus, aliud quæ Dei. Denique qui exemplo vteris regis quaſi ſummi magni, vide ne iam nõ poſſis eo vti. Rex enim etſi ſummum magnũm eſt in ſuo ſolio vſque ad Deum, tamen infra Deum: comparatus autem ad Deum, excidet iam de ſummo magno tranſlato in Deum. Hoc ſi ita, quomodo vteris eius rei exemplo ad Dei comparationem, quæ dum ad comparationem accedit, amittitur? quid nunc ſi nec inter reges plurifarium videri poteſt ſummum magnum, ſed vnicum & ſingulare, apud eum ſcilicet qui rex regum ob ſummitatem magnitudinis & ſubiectionem ceterorum graduum quaſi culmen dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui ſingulares in vnione imperij præſunt, ſi[38] minutalibus, vt ita dixerim, regnis vndique conferantur in examinationem, qua conſtet quis eorũ præcellat in ſubſtantiis & viribus regni, in vnum neceſſe eſt ſummitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per comparationis exitũ de magnitudinis ſumma expreſſis & excluſis. Adeò & ſi in diſperſo multifarium videtur ſummum magnum, ſuis viribus, & ſua natura, & ſuo ſtatu vnicum eſt. Proinde quum duo Dij conferuntur vt duo reges & duo ſumma magna, in alterũ concedat neceſſe eſt vnio ſummi magni ex ſententia compara-

Iſai. 40.
1. Paral. 21.

tionis quia summum ex victoria sua constat, superato æmulo alio magno, non tamē summo, atque ex defectione æmuli solitudinem quandam de singularitate præstantiæ suæ possidens, vnicum est. Ineluctabilis iste complexus, in hoc sententiam constringit, aut negandum Deum esse summum magnum, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alij communicandum. [39 Aut quæ ratio duo summa magna composuit? Primò enim exigam, cur D
V. non plura si duo, quando locupletiorem oporteret credi substantiam diuinitatis, si competeret ei numerus. 40 Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos concipere, Bythum & Sigen, cùm vsque ad triginta Æonum fœtus, tāquam Æoniæ scrophæ, examē diuinitatis effudit. Quæcūque ratio plura summa magna non patitur admitti, eadē nec duo vt ipsa plura post vnū. Post vnū enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadē potuit & plura pòst. duo enim multitudo, vnione iam excessa. Denique apud nos vis rationis istius ipso termino plures Deos credi non finit, quòd nec duos illa regula vnum Deum sistens, qua Deum id esse oporteat, cui nihil adæquetur vt summo magno : 41 vnicum autem sit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operæpretio, cui emolumento deputarentur? quid interfuit numeri, quum duo paria non differant vno? Vna enim res est, quæ eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia vnum fuissent, nullo inter se differendo, quâ paria. Porrò si neutrum ex duobus altero distat, iam vt ambo summa magna, quâ Dei ambo, neutrum plus altero præstat, nullā rationem numeri sui ostendunt, præstantiam non habentes. Numerus autē diuinitatis summa ratione constare deberet, vel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens Deos, tam pares quàm duo summa magna, quid facerem si ambos colerem? vererer ne abundantia officij superstitio potius quàm religio existimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos possem in vno demereri : hoc ipsum testimonio præstans parilitati & vnitati eorum, dum alterum in altero venerarer, dum in vno mihi duo sunt. Si alterum colerem, æquè recogitarem ne suffundere viderer numeri vanitatem sine differentia superuacui, hoc est, vt tutius censerem neutrum colendum, quàm alterū cum E
VI. scrupulo colendum, aut ambos vanè. [42 Sic adhuc videmur disputare, quasi Marcion duos pares constituat. Nam dum defendimus Deum summum magnum vnicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tamquam de duobus paribus de his retractauimus: nihilominus tamē docendo pares esse non posse secundum summi magni formam, satis confirmauimus duos esse non posse. Alioqui certi, 43 Marcionem dispares Deos constituere, alterum iudicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, & tantummodò bonum atque optimum. Dispiciamus æquè & hanc partem, an diuersitas saltim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porrò & hîc eadem regula summi magni patrocinabitur nobis, vtpotè quæ totum statum vendicet diuinitatis. Conueniens enim & 44 quodammodò iniecta manu detinens aduersarij sensum non negantis creatorem Deum, iustissimè præscribo illi, diuersitati locum non esse inter eos, qui ex æquo Deos confessus, non potest facere diuersos: non quia non & homines licet sub eadem appellatione diuersissimos esse, sed quia ita Deus non erit dicendus, quia nec credendus, nisi summum magnum. Cùm ergo summum magnum cogatur agnoscere quē Deum nō negat, non potest admitti vt summo magno aliquam asscribat diminutionem, qua subiiciatur alij summo magno. Definit enim si subiiciatur. Non est autem Dei definere de statu suo, id est, de summo magno. Nam & in illo magno Deo potiore periclitari poterit summū magnum, 45 si depreciari capit in creatore. Ita cùm duo Dei pronuntiantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neutrum altero aut sublimius aut deiectius. Nega Deum, quem dicis deteriorem: nega summum magnum, quem credis minorem. Deum verò confessus vtrunque, duo summa magna confessus es. Nihil alteri F
VII. adimes, aut alteri asscribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem. [46 Tentabis ad hæc de nomine Dei conuertere retractatum, 47 vt passiuo & in alios quoque permisso:
Psal. 81. quia scriptum sit : 48 Deus Deorum stetit in ecclesia Deorum, in medio autem Deos diiudicauit; &: Ego dixi, vos Dei estis; nec tamen idcircò eis competat possessio summi magni, quia Dei cognominentur, ita nec creatori. Respondebo & stulto, qui nec hoc recogitauerit, ne tantundem & in Deum Marcionis possit retorqueri; & illum Deum dictum, nec ideò tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, 49 quanti nequam serui 50 Regum nominibus insultant, Alexandri & Darij, & Olofernis? Nec tamē ideò Regibus id quod sunt, detra-

A detrahetur. Nam & ipsa idola gentium Dei vulgo, sed Deus ea re, quâ nemo ; Deus dicitur. Ita ego non nomini Dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & vniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & asscribo & vendico. Et ideò quia Deus iam vocari obtinuit substantia cui asscribo, nomini me asscribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui asscribam substantiæ, scilicet qua constat qui Deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique & hoc Marcion suo Deo vindicans, secundum statum, non secundum vocabulum vindicat. Id ergo summum magnum, quod Deo asscribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constant quà Deus dicitur: quia in quantum Dei vocantur, id est, summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni fœlicitas & sublimitas & integritas stabit in Deo Marcionis, stabit æquè & in nostro: si non & in nostro, æquè nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparationem non sustinentis: nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrit, diminutionem non admittens. Hæsisti Marcion in medio ponti tui æstu, vtrinque te fluctus inuoluunt veritatis: nec pares, nec dispares Deos sistere potes.
B Duo enim non sunt, quod pertineat propriè ad numeri retractatum. Quanquam tota materia de duobus Deis dimicetur, [11] his interim lineis eam clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congrediemur. [[12] Primò, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, quòd nouum Deum proferant, quasi nos veteris Dei pudeat. VIII. Inflantur & pueri nouis calceis, sed à vetere pædagogo calceati, mox vanam gloriam vapulabunt. Nouum igitur audiens Deum in vetere mundo, & in vetere æuo, & sub vetere Deo ignotum, inauditum, quem tantis retrò seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum, quidam Iesus Christus, & ille in veteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius antehac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximè adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas, quæ etiam ethnicis Deos peperit, [13] nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque. Quis Deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas Deum probabit, quia & illum nouitas aliquando produxerit, quum primùm consecrauit. At enim viua & germana diuinitas, nec de nouitate, nec de vetustate, sed de sua veritate censetur. Non habet tempus æternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est vetus, non erit: si est nouus non fuit. Nouitas initium testificatur, vetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro & [14] metatore initij & finis. [[15] Scio quidem quo IX.
C sensu nouum Deum iactitent, agnitione vtique. Sed & ipsam nouitatis cognitionem, percutientem rudes animas, ipsamque naturalem nouitatis gratiositatem volui repercutere: & hinc iam de ignoto Deo prouocare. Vtique enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade Deum ignotum esse potuisse. [16] Inuenio planè ignotis Deis aras prostitutas, sed Attica Idololatria est. [17] Item incertis Deis, sed superstitio Romana est. Act. 17. Porrò incerti Dei minus noti vt minus certi, & proinde ignoti quà minus certi. Quem titulum incidemus ex duobus Deo Marcionis? Vtrunque opinor, & nunc incerto, & retrò ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit Deus notus creator, ita & incertum Deus certus. Sed non euagabor vti dicam, Deus ignotus fuit, latuítque, illum regio latebrarum obumbrauit, noua vtique & ipsa ignota, & similiter nunc quoque incerta, certè immensa aliqua & maior indubitatò eo quem abscondit. Sed breuiter proponam, & plenissimè exsequar, præscribens Deum ignotari nec potuisse nomine magnitudinis, nec debuisse nomine benignitatis, præsertim in vtroque prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibusdam ad formam creatoris prouocari oportere omnis Dei noui & retrò ignoti probationem, hoc ipsum ratione fieri à nobis priùs commendare debebo, quò constantiùs vtar rationis æditæ patrocinio. Ante omnia quidem quale est, vt qui Deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris,

non eisdem modis & alium scias tibi examinandum, quibus iam in alio didicisti, Deum nosse. Omnis res anterior posteriori normam præministrauit. Duo nunc Dei proponuntur, ignotus & notus. De noto vacat quæstio: esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio: potest enim & non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quæritur, quamdiu ignoratur, in incerto est, quamdiu quæritur: & potest non esse, quamdiu in incerto est. Habes Deum certum quâ notum, & incertum quâ ignotum. Si ita est, ecquid tibi videtur iusta ratione defendi, vt ad normam & formam & regulam certorum probentur incerta? Ceterùm si ad hanc causam & ipsam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quæstionum, ex ipsorum quoque argumentorum æquè incertorum retractatu periclitantium de fide per
1.Tim.1. incertum, & ibitur [58] in illas iam indeterminabiles quæstiones, quas Apostolus non amat. Sin de certis & indubitatis & absolutis regulæ partibus, incertis & dubiis & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuersitas status inuenitur, fortasse an non prouocentur incerta ad formam certorum, vt liberata à reliqua comparationis prouocatione per diuersitatem status principalis? Quum verò duo Dei proponuntur, communis est illis status principalis. Quid enim Deus est? ambo sunt innati, infecti, æterni. Hic erit status principalis. Cetera viderit Marciō, si in diuersitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu; immò nec admittentur, si de principali statu cōstet. Porrò constat quia Dei ambo: & ita de quorum statu cōstat communem esse, cùm sub eo ad probationem deuocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de communione status principalis censentur, vt proinde & de probatione communicent. Hinc itaque constantissimè dirigam, Deum non esse qui sit hodie incertus, quia retrò ignotus: quando quem constat esse, ex hoc ipso constat, quòd nunquam fuerit ignotus,
X. ideò nec incertus. [[59] Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis, vt Deus cognosceretur. [60] Nec enim si aliquanto posterior Moyses, primus videtur in templo litterarum suarū Deum mūdi dedicasse, idcir-
Gen.1. cò à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cùm totus Moysi stylus notitiam creatoris non instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Ægypto & Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moysi compotes, nedum instrumenti, Deum Moysi tamen norunt, etiam tanta Idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamen illum [61] quasi proprio nomine Deum perhibent, & Deum deorum, &: si Deus dederit; &: quod Deo placet; &: Deo commendo. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc vllis Moysi libris debent. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio conscientia Dei dos est: eadem nec alia & in Ægyptiis, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim Deum, dicunt animæ Deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham constituere, quàm mundum. Et si vnius familiæ Deus fuisset creator, tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, à certo incertus, à cognito incognitus. Nunquam Deus latebit, nunquā Deus deerit: semper intellegetur, semper audietur, etiā videbitur quomodo volet. Habet Deus testimonia totum hoc quod sumus, & in quo sumus. Sic probatur & Deus & vnus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante.
XI. [[62] Et meritò, inquiunt. Quis enim non tam suis notus est quàm extraneis? Nemo. Teneo & hanc vocem. Quale est enim, vt aliquid extraneum Deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia Dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne statim audiret à nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod pleniùs suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari, cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & Deus, & indubitatus Deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneum illi: ita & alius idcircò non Deus, quia omnia non eius, ideóque & extranea. Denique si vniuersitas creatoris est, iam nec locum video Dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo auctore. Si vacat aliquid spatij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ vacabit. Patet mendacio veritas. Tanta vis idolorum, cur non recipiat alicubi Deum Marcionis? Igitur ex forma & hoc creatoris expostulo, Deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprij sui mundi & hominis & seculi. [63] Quando etiam error orbis propterea Deos præsumpserit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab vnoquoque prospectum videtur vtilitatibus & commodis vitæ: Ita & hoc ex forma Dei creditum est diuinum esse, instituere vel demonstrare quid aptum & necessarium sit rebus humanis. Adeò inde auctori-

A tas accommodata falsæ diuinitati, vnde præcesserat veræ. [64] Vnam saltem cicerculam Deus Marcionis propriam protulisse debuerat, vt nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibe rationem Deo dignam, cur nihil cõdiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum Deum non aliâs manifestum est esse, quàm quia totum condidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, non posse illos & Deum confiteri creatorem, & eum quem volunt æquè Deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes Deum: vt quando hoc ipso nemo creatorem Deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere Deum & illum qui nihil cõdidit, nisi ratio fortè proferatur. Duplex ista videatur necesse est, vt aut noluerit condere quid, aut non potuerit. Tertium cessat. Sed non potuisse, indignum Deo est. Noluisse, an dignum, volò inquirere. Dic mihi, Marcion, voluit Deus tuus cognosci se quocunque in tempore? an alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quàm vti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, voluit; nihil enim circa eum fieret nisi voluisset. Quid ergo tantoperè notitiam sui procurauit, [65] vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ? Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, [66] qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno suspensus. Quanto honestius per *Deuter. 21.* aliqua propriæ molitionis indicia cognitionem sui præstruxisset, maximè aduersus eum cognosci habens, apud quem ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, vt creator quidem ignorans esse alium super se Deum, vt volunt Marcionitæ, [67] qui so- *Isai. 40.*

B lum se etiam iurans adseuerabat, tantis operibus notitiam sui armauerit, quam poterat non ita curasse secundum singularitatis suæ præsumptionem: ille autem sublimior sciens inferiorem Deum tam instructũ, nullam sibi prospexerit agnoscendo paraturam: quãdo etiã insigniora & superbiora opera debuisset condidisse, vt & Deus ex operibus cognosceretur secundum creatorem, & ex honestioribus potior & generosior creatore. [[68] Ceterùm etsi esse eum possemus confiteri, sine causa esse eum deberemus argumentari. Sine causa enim esset, qui rem non haberet: quia res omnis causa est, vt sit aliquis cuius res sit. Porrò inquantum nihil oportet esse sine causa, id est sine re, quia si sine causa sit, perinde est atque si non sit, non habens rei causam rem ipsam: in tantum Deum dignius credam non esse, quàm esse sine causa. Sine causa est enim, qui rem non habendo, non habet causam. Deus autem sine causa, id est, sine re esse non debet. Ita quoties ostendo eum sine causa esse tanquam sit, hoc constituo non esse illum: quia si fuisset, omninò sine causa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illum sine causa ab homine captare, aliter solito Deum credere ex operum auctoritate formatum, quia nihil tale prospexit, per quod homo Deum didicit. [69] Nam etsi credunt plerique in illum, non statim ratione credunt, non habentes Dei pignus, opera eius Deo digna. Itaque hoc nomine cessationis & defectionis operum, & [70] impudentiæ & malignitatis adfinis est: impudentiæ, qua fidem non debitam sibi captat, cui præstruendæ nihil prospexit: malignitatis, qua plures incre- XII.

C dulitatis reos fecit, nihil fidei procurando. [[71] Quum Deum hoc gradu expellimus, cui nulla conditio tam propria & Deo digna, quàm creatoris testimonium præsignauerit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitæ conuertuntur ad destructionem operum creatoris. Nimirùm, inquiunt, grande opus & dignum Deo, mundus. Nunquid ergo creator minimè Deus? Planè Deus. Ergo nec mundus Deo indignus: nihil etenim Deus indignum se fecit. [72] Etsi mundum homini, non sibi fecit: etsi omne opus inferius est suo artifice; Et tamen si quale quid fecisse indignum est Deo, quanto indignius Deo est nihil eum omninò fecisse, vel indignum, quo posset etiam digniorum auctor sperari? Vt ergo aliquid & [73] de isto huius mundi indigno loquar, [74] cui & apud Græcos ornamenti & cultus, non sordium nomen est, indignas videlicet substantias ipsi illi sapientiæ professores, [75] de quorum ingeniis omnis hæresis animatur, Deos pronuntiauerunt, [76] vt Thales aquam, vt Heraclitus ignem, vt Anaximenes aërem, vt Anaximander vniuersa cœlestia, vt Strato cœlum & terram, vt Zeno aërem & ætherem, vt Plato sidera, quod genus Deorum igneum appellat. [77] Quum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & vim, & potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum elementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisque conspirant, [78] vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus Dei haberentur: quas colunt & [79] Persarum Magi, [80] & Ægyptiorum Hierophantæ, [81] & Indorum Gymnoso- XIII.

phiſtæ.Ipſa quoque vulgaris ſuperſtitio communis Idololatriæ, cùm in ſimulacris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit,& dedecus ſuum ingenio obumbrat, figurans [82] Iouem in ſubſtantiam feruidam, & Iunonem eius in aërem,ſecundum ſonum Græcorum vocabulorum, [83] item Veſtam in ignem, [84] & Camenas in aquas, [85] & Magnam matrem in terram,ſeminalia demeſſam, lacertis aratam,lauacris rigatam. [86] Sic & Oſirin, quòd ſemper ſepelitur,& in viuido quæritur,& cum gaudio inuenitur,reciprocarum frugum & viuidorum elementorum, & recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ ſacramenta, [87] leones Mithræ philoſophantur. Et ſuperiores quidem ſitu aut ſtatu ſubſtantias, ſufficit, faciliùs Deos habitas,quàm Deo indignas. Ad humilia deficiam. Vnus opinor, de ſepibus floſculus,non dico de pratis,vna cuiuslibet maris conchula,non dico de Rubro, [88] vna tetraonis pennula, taceo de pauo, ſordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem? D

XIIII. [[89] At quum & animalia irrides minutiora, quæ maximus artifex de induſtria ingeniis aut viribus ampliauit, ſic magnitudinem in mediocritate probari docens, [90] quemadmodum virtutem in infirmitate ſecundum Apoſtolum; imitare ſi potes apis ædificia,formicæ ſtabula,araneæ retia, bombycis ſtamina : ſuſtine ſi potes illas ipſas lectuli & tegetis ruæ beſtias, [91] cantharidis venena ,muſcæ ſpicula,culicis & tubam & lanceã. Qualia erunt maiora,cùm tam modicis aut iuuaris aut læderis, vt nec in modicis deſpicias creatorem? Poſtremò te tibi circumfer, intus ac foris conſidera hominem, placebit tibi vel hoc opus Dei noſtri,quod tuus dominus ille Deus melior adamauit, propter quem [92] in hæc paupertina elementa de tertio cœlo deſcẽdere laborauit,cuius cauſa in hac cellula creatoris etiam crucifixus eſt.Sed ille quidem vſque nunc [93] nec aquam reprobauit creatoris,qua ſuos abluit; [94] nec oleum,quo ſuos vnguit; [95] nec mellis & lactis ſocietatem, qua ſuos infantat; [96] nec panem,quo ipſum corpus ſuum repræſentat,etiam in ſacramentis propriis egens mendiciratibus creatoris. [97] At tu ſuper magiſtrum diſcipulus,& ſeruus ſuper dominum,ſublimius illo ſapis,deſtruens quæ ille deſiderat. Volo inſpicere ſi ex fide ſaltem,vt non & ipſe quæ deſtruis,appetas. Aduerſaris cœlo, & libertatem cœli in habitationibus captas. Deſpicis terrã planè inimice ruæ carnis matricem, & omnes medullas eius victui extorques? [98] Reprobas & mare,ſed vſque ad copias eius quas ſanctiorem cibum deputas. Roſam tibi ſi obtulero,non faſtidies creatorem. [99] Hypocrita, vt apocartereſi probes te Marcionitam,id eſt, repudiatorem creatoris (nam hæc apud vos pro martyrio affectari debuiſſet,ſi vobis mundus diſpliceret) in quancunque materiam reſolueris,ſubſtantia creatoris vteris. Quanta obſtinatio duritiæ tuæ? Deprecias in quibus & viuis & moreris.

1.Cor.12. (left margin, beside "modum virtutem in infirmitate ſecundum Apoſtolum")

E (right margin, beside "vel hoc opus Dei noſtri")

Matt.10. (left margin, beside "tis propriis egens mendiciratibus creatoris")

XV. [[100] Poſt hæc vel ante hęc quum dixeris eſſe & illi conditionem ſuam,& ſuum mundum,& ſuum cœlum, [101] de cœlo quidem illo tertio videbimus, ſi & ad Apoſtolum veſtrum diſcutiendum peruenerimus. Interim quæcunque ſubſtantia eſt, cum ſuo vtique Deo apparuiſſe debuerat.At nunc quale eſt [102] vt Dominus à XII. Tiberij Cæſaris reuelatus ſit,ſubſtantia verò [103] ad decimumquintum iam Seueri Imperatoris nulla omninò comperta ſit,quæ friuolis creatoris præcellens vtique latere deſiſſet,non latente iam Domino ſuo & auctore? Et ideò ſi ipſa non potuit manifeſtari in hoc mundo, quomodo Dominus paruit eius in hoc mundo? Si Dominum cepit hic mundus,cur ſubſtantiam capere non potuit,niſi Domino fortaſſè maiorem? Iam nunc de loco quæſtio eſt,pertinens & ad mundum illum ſuperiorem, & ad ipſum Deum eius. Ecce enim ſi & ille habet mundum ſuum infra ſe ſuper creatorem, in loco vtique fecit eum,cuius ſpatium vacabat inter pedes ſuos & caput creatoris. Ergo & Deus ipſe in loco erat,& mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior & Deo & mundo. Nihil enim non maius eſt id quod capit, eo quod capitur. Et videndum [104] ne qua adhuc illic vacent ſubciſiua,in quibus [105] & tertius aliqui ſtipare Deus ſe cum mundo ſuo poſſit. Ergo iam incipe Deos computare. Erit enim & locus Deus, non tantùm quà Deo maior, ſed & quà innatus & infectus,ac per hoc æternus, & Deo par, in quo ſemper Deus fuerit. Dehinc ſi & ille mundum ex aliqua materia ſubiacente molitus eſt, innata & infecta & contemporali Deo, quemadmodum de creatore Marcion ſentit, redigis & hoc ad maieſtatem loci,qui & [106] Deum & materiam duos Deos cluſit. Et materia enim Deus,ſecundum formam diuinitatis,innata ſcilicet,& infecta,& æterna. Aut ſi de nihilo molitus eſt mundum,hoc & de creatore ſentire cogetur,cui materiam ſubiicit in ſubſtãtia mundi. Sed ex materia & ille feciſſe debebit,eadem ratione occurrente illi quoque Deo, quæ oppone-

F (right margin, beside "ſet,non latente iam Domino ſuo & auctore? Et ideò ſi ipſa non potuit manifeſtari in")

A opponeretur creatori, vt æquè Deo. Atq; ita tres interim mihi Deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Materiam. Proinde & creatorem in loco facit, vtique eadem cõditione cẽsendo: & materiam ei subiicit, vtique innatam & infectam & hoc nomine æternam, vt Domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatum innatæ, infectum infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hîc Deum fecit. [107] Habes igitur in superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His quũ accedũt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore promittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum Deos inferre præsumunt, quum nouem assignet licet nesciens. [[108] Non comparente igitur mundo alio, sicut nec Deo eius, consequens est vt XVI. duas species rerum, visibilia & inuisibilia duobus auctoribus Deis diuidãt, & ita suo Deo inuisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum nisi spiritus hęreticus, eius esse inuisibilia qui nihil visibile præmiserit, quàm eius qui visibilia operatus, inuisibilium quoque fidem fecerit: quum iustius multò sit aliquibus exẽplatiis annuere quàm nullis? [109] Videbimus & Apostolus cui auctori inuisibilia deputet, quum & illum exploraueri- *Coloss.1.* mus. Nunc enim communibus plurimùm sensibus, & argumẽtationibus iustis, secuturæ [110] scripturarum quoque aduocationi fidem sternimus, confirmantes diuersitatem hanc visibilium & inuisibilium à Deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus constat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex vocalibus & mutis, ex mobilibus & statiuis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis,

B ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore quàm in sensu. Alia mẽbra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia vnica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nũc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quòd si ita est vt æmula inter se cõditionis vniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & visibilibus inuisibilia debentur, non alteri auctori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iussit; percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie vniformem eum capiunt visibilium solummodò conditorem, quem proinde credendum sit, & visibilia & inuisibilia condidisse, [111] quemadmodum & vitam & mortem, & *Ecclesi.11.* mala & pacem? Et vtique si illa inuisibilia maiora sunt visibilibus creaturis suo loco ma- *Isai.45.* gnis, sic quoque congruit eius esse maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica comparent. [[112] His compressi, erumpunt dicere: XVII. Sufficit vnicum hoc opus Deo nostro, quòd hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda. O Deum maiorem, cuius tam magnum opus non potuit inueniri, quàm in homine Dei minoris. Enimuerò prius est vt probes eũ esse per quæ Deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primò enim quæritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficiis Dei dignoscitur. Ceterùm non quia liberasse dicitur hominem, ideò esse eum constat: sed si esse con-

C stiterit, tunc & liberasse dicetur, vt & an liberauerit constet, quia potuerit & esse, & nõ liberasse. Quomodo ergo quia liberasse dicetur, etiam esse credetur, quum potuerit & esse, & non liberasse? Nunc in isto articulo ab ignoti Dei quæstione deducto, satis constitit, tam nihil illum condidisse, quàm debuisse cõdidisse, vti cognosceretur ex operibus; quia si fuisset, cognosci debuisset. Et vtique à primordio rerum: Deum enim non decuisse latuisse. Regrediar necesse est ad originem quæstionis Dei ignoti, vt ceteros quoque ramulos eius excutiam. Primò enim quæri oportebit, qui postea se protulerit in notitiam, cur postea, & non à primordio rerum: quibus vtique necessarius, quâ Deus, & quidem melior, quô necessarior latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi Deum, quum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malitia creatoris, aduersus quam & bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariæ, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc Deo indigna, maximè optimo. [113] Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. [[114] Processerit, XVIII. age, iã in notitiam quando voluit, quando potuit, [115] quando hora fatalis aduenit. [116] fortassè enim ἀναβιβάζων ei obstabat, [117] aut aliquæ maleficæ, [118] aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus. [119] Nã & Mathematici plurimũ Marcionitæ: nec hoc erubescẽtes, de ipsis etiã stellis viuere creatoris. Tractandũ & hîc de reuelationis qualitate, an dignè cognitus sit, vt cõstet an verè, & ita credatur esse, quẽ dignè constiterit reuelatum: digna enim Deo

probabunt Deum. Nos definimus Deum primò naturâ cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: naturâ ex operibus, doctrinâ ex prædicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo vel prædicationibus reuelationẽ sui debuerat operari, maximè aduersus eum reuelandus, [120] qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, vix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaque reuelatus est, si per humanam coniecturam negas Deum aliàs cognosci posse quàm per semetipsum: nec tantùm ad formam prouocans creatoris, verùm & ad conditionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior Deo homo videri possit, qui non eum non vltrò volentem cognosci, suis viribus quodammodò in publicum agnitionis extraxerit: quum humana mediocritas faciliùs Deos fingere sibi norit, secundum totius æui experimenta, quàm verum sectari, quem naturâ iam intelligunt. Alioquin si sic homo Deum commẽtabitur, [121] quomodo Romulus Consum, [122] & Tatius Cloacinam, & Hostilius Pauorem, [123] & Metellus Alburnum, [124] & quidã ante hoc tempus Antinoũ, hoc aliis licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non Regem nec Imperatorem.

XIX. [[125] Immò, inquiunt Marcionitæ, Deus noster, etsi non ab initio, etsi nõ per conditionem, sed per semetipsum reuelatus est, in Christo Iesu. Dabitur & IN CHRISTVM, LIBER de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quò pleniùs & ordinatiùs retractẽtur. Interim satis erit, ad præsentem gradũ ita occurrere, vt ostẽdam Christum Iesum non alterius Dei circumlatorem quàm creatoris, & quidem paucis. [126] Anno XV. Tiberij Christus Iesus de cœlo manare dignatus est, [127] spiritus salutaris: Marcionis salutis, qui ita voluit, [128] quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit [129] aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamen constat, [130] Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius. [131] A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè CXV. & dimidium anni cum dimidio mensis: tantundem temporis ponunt inter Christum & Marcionem. Quum igitur sub Antonino primus Marcion hunc Deum induxerit, sicuti probauimus, statim qui sapis plana res est. Præiudicãt tempora quòd sub Antonino primùm processit, sub Tiberio non processisse, id est, Deum Antonini, imperij Tiberiani nõ fuisse: atque ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primùm prædicatum. Hoc nunc vt probem constare, quod superest ab ipsis aduersariis sumam. Separatio Legis & Euangelij, proprium & principale opus est Marcionis: nec poterunt negare discipuli eius quod in summo instrumento habent, quo denique initiantur & indurantur in hanc hæresin. [132] Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quæ conantur discordiam Euangelij cum Lege committere, vt ex diuersitate sententiarum vtriusque instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. Igitur quum ea separatio Legis & Euangelij, ipsa sit quæ alium Deum Euangelij insinuauerit, aduersus Deum legis, apparet ante eam separationem Deum in notitia non fuisse, qui ab argumento separationis innotuit: atque ita non à Christo reuelatum, qui fuit ante separationem, sed à Marcione commentatum, qui instituit separationem aduersus Euangelij Legisque pacem, quam retrò illæsam & incõcussam ab apparẽtia Christi vsque ad audaciam Marcionis, illa vtique ratio seruauit, quæ non alium Deum & Legis & Euangelij tuebatur, præter creatorem, aduersus quem tanto pòst tempore separatio à Pontico immissa est.

XX. [[133] Huic expeditissimæ probationi defensio quoque à nobis necessaria est, aduersus obstrepitacula diuersę partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouasse regulam separatione Legis & Euangelij, quàm retro adulteratam recurasse. O Christe patientissime Domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuæ sustinuisti, donec scilicet tibi Marcion subueniret. [134] Nam & ipsum Petrum cæterósque, columnas Apostolatus, à Paulo reprehensos opponunt, quòd non recto pede incederent ad Euangelij veritatem: ab illo certè Paulo, qui adhuc in gratia rudis, trepidans denique ne in vacuum cucurrisset aut curreret, tunc primùm cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur si feruenter adhuc vt Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, [135] passiuum scilicet conuictum, postmodùm & ipse vsu [136] omnibus omnia futurus vt omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam sub lege: tu illam solius conuersationis placituræ postea accusatori suo reprehensionem, suspectam vis haberi etiam de prædicationis erga Deum præuaricatione. Atquin de prædicationis vnitate, [137] quod suprà legimus, dextras iunxerant, & ipsa officij distributione [138] de Euangelij societate condixerant: Sicut & alibi, [139] Siue ego, inquit,

Gal. 2. 1. Cor. 9. Gal. 2. 1. Cor. 15.

A quir, siue illi, sic prædicamus. Sed etsi quosdam falsos fratres irrepsisse describit, [140] qui *Gal. 2.*
vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud Euã-
gelij non alterius Dei & Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam Legis conser-
uandam, habuisse intentionem. [141] Deprehendens scilicet illos circuncisionem vindican- *Gal. 5.*
tes; & obseruantes tempora, & dies, & menses, & annos Iudaicarum ceremoniarum, quas *Gal. 4.*
iam exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionem creatoris, olim
de hoc ipso prædicantis per Prophetas suos, vt per Esaiam: [142] Vetera transierunt, inquit *Esai. 43.*
ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et disponam testamentum, non quale disposui *Hier. 31.*
ad patres vestros, cùm illos eduxissem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: [143] Reno- *Hier. 4.*
uate vobis nouamen nouum, & circuncidimini Deo vestro, & circuncidimini præputia
cordis vestri. Hanc ergo circuncisionem iam sistens Apostolus, & hoc nouamẽ: illas quo- *Gal. 5.*
que vetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque
cessaturis profitebatur, per Osee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, *Osee 2.*
& Neomenias, & sabbata, [144] & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Esaiam: Neome- *Esai. 1.*
nias vestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos ve-
stros odit anima mea. Quòd si & creator omnia hæc iam pridẽ recusauerat, & Apostolus
ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa Apostoli sententia consenranea decretis creatoris,
probat non alium Deũ ab Apostolo prædicatum, quàm cuius decreta cupiebat iã agno- *Gal. 1.*
sci; falsos & Apostolos & fratres notans in hac causa, qui Euangelium Christi creatoris
transferrent, à nouitate prænuntiata à creatore, ad vetustatem recusatam à creatore.
B [[145] Ceterùm si qua nouum Deum prædicans, veteris Dei legem cupiebat excludere, XXI.
quare de Deo quidem nouo nihil præscribit, sed de vetere lege solummodò: nisi quoniã
fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat? vt & Psalmus ille præcinue- *Psal. 2.*
rat: Disrumpamus vincula à nobis eorum, & abiiciamus eorum iugum à nobis: Ex quo
scilicet tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterũt reges terræ, [146] &
magistratus conuenerunt in vnum, aduersus Dominum & aduersus Christũ eius. Et vti-
que si alius Deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, néne, nõ
pertinentes scilicet ad Dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim Dei nouitas atque
diuersitas abstulisset non modò quæstionem veteris & alienæ legis, verùm omnem eius
mentionem. Sed hîc erat totus status quæstionis, quod cùm idem Deus legis in Christo
prædicaretur, legi eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius,
sed conuersatio & disciplina nutabat. [147] Nam & alij de idolothyto edendo, alij de mu-
lierum velamento, alij de nuptiis vel repudiis, nonnulli & de spe resurrectionis, discepta-
bant, de Deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Aposto-
lum inueniretur, vel quanto principalis. Quòd si post Apostolorum tempora adulterium
veritas passa est circa Dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tẽpore
suo circa Dei regulam. [148] Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, quàm quæ
hodie apud ipsorum Ecclesias æditur. Nullam autem [149] Apostolici census Ecclesiam in-
C uenias, quæ non in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ
erunt integræ? nimirùm aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici
census, [150] & obduxeris. Igitur cùm omnibus modis constet alium Deum in regula sacra-
menti istius non fuisse à Christo vsque ad Marcionem quàm creatorem, satis iam & pro-
batio nostra munita est, qua ostendimus notitiam Dei hæretici ex Euangelij & Legis se-
paratione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credẽdum Deum, quem ho-
mo de suis sensibus composuerit, nisi planè Prophetes, id est, non de suis sensibus. Quòd
si Marcion poterit dici, debebit etiam probari. Nihil retractare oportebat. hoc enim cu-
neo veritatis, omnis extruditur hæresis, cùm Christus non alterius Dei quàm creatoris
circumlator ostenditur. [[151] Sed quomodo funditùs euertetur Antichristus, nisi cete- XXII.
ris quoque iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præscriptionum defensione?
Accedamus igitur iam hinc ad ipsam Dei personam, [152] vel potius vmbram & phãtasma,
secũdum Christum ipsius, per idque examinetur per quod creatori præfertur. Et vtique
erunt regulæ certæ ad examinandam Dei bonitatem. Sed prius est vt inueniam illam &
apprehendam, & ita [153] ad regulas perducam. Cùm enim circumspicio tempora, nus-
quam est à primordio materiarum, & introitu causarùm, cum quibus debuerat inueniri,
exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam & mors, & aculeus mortis delictum, & ipsa
malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius Dei bonitas, primæ huic re-

gulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, vt causa cœpit. Omnia enim in Deo naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigetur in Deo, quæ in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamque susciperet, non despiceret & destitueret si antecedebat. Denique & hic non minus quæram, cur non à primordio operata sit bonitas eius, quàm de ipso quæsiuimus, cur non à primordio sit reuelatus? Quid ni? qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. [54] Nō posse quid, Deo non licet, nedum naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et otium enim sui natura nō nouit: hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse videbitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, vt si cessauerit, non sit. Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis de opere bonitas. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda: nec Deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ denique nullam sui perpetuitatem, aut de præterito constituat, aut de futuro repromittat. Nam & à primordio nō fuit, & in finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoque, sicut non fuit aliquando. Igitur cùm constet in primordio cessasse bonitatem Dei illius: non enim à primordio liberauit hominem: & voluntate potius eam quàm infirmitate cessasse, iam voluntas suppressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum, quàm nolle prodesse cùm possis? quàm vtilitate cruciari, quàm iniuriam sinere? Totū denique creatoris elogium in illum rescribetur, qui sæuitias eius, bonitatis suæ mora iuuit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cùm iam fit. [55] Homo damnatur in mortem ob vnius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norūt. Et hoc melior aliqui Deus aut nescit aut sustinet? Si vt ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio malitiosus, qui & illum voluit oneratum operationibus eius admissi, & seculum in vexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriat morbū mora præsidij, & periculum extendat dilatione remedij, quo pretiosiùs, aut famosiùs curet? Talis & in Deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, gratiæ lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam non statim causæ suæ exhibuit. Planè si naturâ bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina: si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) [56] à Cerdone & Marcione. Tiberio nunc Deus ille præstiterit, vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur.

XXIII. [[57] Aliam illi regulam prætendo; sicut naturalia, ita rationalia esse debere in Deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum vt ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Faciliùs malum cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm vt bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem Dei Marcionis, iam hoc primo quòd in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc esse principalem & perfectam bonitatem, cùm sine vllo debito familiaritatis, in extraneos voluntaria & libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros & hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. (*Matth.5.*) Cùm ergo non à primordio hominem respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Ceterùm disciplinam diligendi extraneum vel inimicum, [58] antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum. (*Ibidem, & Leuit.19.*) Quod etsi ex lege creatoris, & tu quoque illud excipere debebis, vt à Christo non destructum, sed potiùs extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum & extraneum. Exaggeratio est debitæ bonitatis, exactio indebitę. Antecedit autem debita indebitam, vt principalis, vt dignior ministra & comite sua, id est, indebita. Prior igitur cùm prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam [59] ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum, quale est secundam (*Matth.5.*) ei rationem referri, scilicet iuuando alium cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exiguæ? Porrò exigua quæ suum non habuit, quomodo in alienum redundauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc vendica sequentē. Nulla res sine ordine rationalis potest vendicari, tanto abest vt ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sic nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum scilicet, nec

secundus

A secundus illi gradus ratione cōstabit,alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur vel secunda in extraneum bonitas,si sine iniuria eius operetur,cuius est res. Quamcunque bonitatem,iustitia prima efficit rationalem.Sic & in principali gradu rationalis erit,cùm in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis videri poterit, si non sit iniusta.Ceterùm qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo?Fortasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa.Pro extraneo verò, cui nec proba legitimè deberetur, qua ratione tā iniusta rationalis defendetur?Quid enim iniustius,quid iniquius & improbius,quàm ita alieno benefacere seruo, [160] vt domino eripiatur,vt alij vindicetur,vt aduersus caput domini subornetur,& quidē, quod indignius,in ipsa adhuc domo domini,de ipsius adhuc horreis viuens,sub ipsius adhuc plagis tremens? [161] Talis adsertor etiam damnaretur in seculo, [162] nedum plagiator. Non aliter Deus Marcionis inrumpens in alienum mundum, eripiens Deo hominem, patri filium, educatori alumnum, domino famulum : vt eum efficiat Deo impium, patri irreligiosum,educatori ingratum,domino nequam.Oro te,si rationalis bonitas talem facit,qualem faceret irrationalis? [163] Non putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua [164] alij Deo tinguitur, [165] ad alienum cœlū alij Deo expanditur,in aliena terra [166] alij Deo sternitur, [167] super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium Deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur?Quis iste Deus tam bonus,vt homo ab illo malus fiat:tam propitius,vt alium illi Deum,& Dominum quidem ipsius faciat iratum? [[168] Sed Deus sicut æternus & rationalis,ita opinor & perfectus in XXIIII.
B omnibus. [169] Eritis enim perfecti quemadmodum pater vester qui in cœlis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius.Et si de imperfecta satis constat,quæ neque naturalis inuenitur,neque rationalis,nunc & alio ordine traducetur:nec iam imperfecta,immò & defecta,exigua,& exhausta,minor numero materiarum suarum,quæ non in omnibus exhibetur.Nō enim omnes salui fiunt,sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus verò pereuntibus,quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix,paucis aliqua,pluribus nulla,cedens perditioni,partiaria exitij? Quòd si plures salui non erunt,erit iam non bonitas,sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est,quæ facit saluos,ita malignitatis quæ non facit saluos.Magis autem nō faciens saluos,dum paucos facit,perfectior erit in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectionem.Quem enim iudicem tenes, [170] dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum, non profusorem, quod Deo tuo vindicas.Vsqueadeò hac sola eum præfers bonitate creatori; quam si solam profitetur & totam,nulli deesse debuerat.Sed nolo iam de parte maiore pereūtium,imperfectum bonitatis arguere Deum Marcionis:sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ salutis inuētos,imperfectam bonitatem eius ostendere: [171] scilicet anima tenus saluos, carne deperditos,quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidiatio salutis,nisi ex defectione bonitatis?Quid erat perfectæ bonitatis,quàm totū hominem redigere in salutem, totū dam-
C natum à creatore, totum à Deo optimo allectum? [172] Quòd si iam & caro tinguitur apud illum,& caro de nuptiis tollitur,& caro in confessione nominis desæuitur,sed & si carni delicta reputantur,præcedit animæ reatus,& culpæ principatus animæ potius adscribendus,cui caro ministri nomine occurrit.Carens denique anima caro,hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas:& sic quoque imperfecta,innocentiorē substantiam relinquens in exitium,obsequio non arbitrio delinquentem: [173] cuius Christus etsi nō induit veritatem,vt tuæ hæresi visum est,imaginem tamen eius subire dignatus est.Ipsum quod mentitus est illam,aliquid ei debuit debuisse.Quid est autem homo aliud quàm caro? Siquidem nomen hominis,materia corporalis,non animalis,ab auctore sortita est.Et fecit hominem Deus,inquit, [174] limum de terra,non animam.anima enim de adflatu.Et factus est Gen.2.
homo in animam viuam.Quis?vtique qui de limo.Et posuit Deus hominem in paradiso: quod finxit,non quod flauit:qui caro nunc,non qui anima.Itaque si ita est,quo ore contendes perfectum bonitatis titulum,quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit,sed à proprietate generali?Si plena est gratia,& solida misericordia quæ soli animæ salutaris est,plus præstat hæc vita,qua toti & integri fruimur. Ceterū ex parte resurgere,multari erit,non liberari.Erat & illud perfectæ bonitatis, vt homo liberatus in fidem Dei optimi,statim eximeretur de domicilio atque dominatu Dei sæui. At nunc & febricitas ô Marcionita,& ceteros tribulos & spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec ful- Gen.3.

minibus tantùm,aut bellis,& pestibus,aliísque plagis creatoris,sed & scorpiis eius obie- D
ctus,in quo te putas liberatum de regno eius,cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus es,cur nõ & de præsenti,vt perfectè sis:alia est nostra conditio,apud auctorẽ,apud iudicem,apud offensum principem generis. Tu tantummodò bonum præfers, non potes
XXV. autem perfectè bonum ostendere, à quo non perfectè liberatis. [[175] Quod adtinet ad bonitatis quæstionem,his lineis deduximus eam minimè Deo adæquari, vt neque ingenitam,neque rationalem,neque perfectam,sed & improbam,& iniustam,& ipso iam bonitatis nomine indignam: quod scilicet in quantum Deo congruat,in tantũ Deum non esse conueniat,qui de tali bonitate etiam præferatur, nec de tali modo, verùm & sola. Iam enim & hoc discuti par est,an Deus de sola bonitate censendus sit, [176] negatis ceteris appendicibus,sensibus & effectibus,quos Marcionitæ quidem à Deo suo abigũt in creatorem,nos verò & agnoscimus in creatore,vt Deo dignos. Et ex hoc quoque negabimus Deum,in quo non omnia quæ Deo digna sint,constent. [177] Si aliquem de Epicuri schola Deum,affectauit Christi nomine titulare,vt quod beatum & incorruptibile sit, neque sibi,neque alij molestias præstet(hanc enim sententiam ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias vires)aut in totum immobilem & stupentem Deum concepisse debuerat;& quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinã,& sibi per Iesum? aut & de ceteris motibus eum agnouisse;& quid illi cum Epicuro,nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quòd retrò quietus, qui nec notitiam sui aliquo interim opere curauerit,post tantum æui senserit in hominis salutem,vtique per volũtatem, E
nónne concussibilis tunc fuit nouæ voluntati,vt & ceteris motibus videatur obnoxius? Quæ autem voluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet voluntati. [178] Quis volet,quod non concupiscet? Quis enim volet quid,& concupisset, & non curabit? Igitur cùm & voluit & concupiit in hominis salutem,iam & sibi & aliis negotium fecit,Epicuro nolente,consiliatio Marcionis. Nam & aduersarium sibi constituit, ipsum illud aduersus quod & voluit & concupiit & curauit,siue delictum, siue mortem: in primis ipsum arbitrum eorum,& dominum hominis creatorem. Porrò nihil sine æmulatione decurret,quod sine aduersario non erit. Denique volens & concupiscens, & curans hominem liberare,hoc ipso iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduersus eum scilicet sibi liberaturus:cum de quibus liberat,in alio liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur,ira, discordia, odium, dedignatio, indignatio,bilis, nolentia,offensa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, æmulatio autem liberando homini procurat,liberatio autem hominis operatio bonitatis est,non poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est,sine sensibus & effectibus,per quos administratur aduersus creatorem:ne sic quoque irrationalis præscribatur, si careat & sensibus & effectibus debitis. [179] Hæc multò pleniùs defendemus in caussa creatoris, in qua & exprobran- F
XXVI. tur. [[180] At hìc sufficit peruersissimum Deum ostendi,in ipso præconio solitariæ bonitatis,qua nolunt ei asscribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. [181] Si enim neque æmulatur,neque irascitur,neque damnat,neque vexat,vtpotè qui nec iudicem præstat,non inuenio quomodo illi disciplinarum ratio consistat,& quidem plenior. Quale est enim vt præcepta constituat non executurus,vt delicta prohibeat nõ vindicaturus,quia non iudicaturus:extraneus scilicet ab omnibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur enim prohibet admitti,quod non defendit admissum? cùm multò rectiùs non prohibuisset quod defensurus non esset,quàm vt non defenderet quod prohibuisset: immò & permisisse directò debuit, sine causa prohibiturus, non vt defensurus. Nam & nunc tacitè permissum est,quod sine vltione prohibetur. Et vtique non aliud prohibet admitti, quàm quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto,quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ voluntatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet vlcisci. Nam & vltio fructus est iræ, & ira debitum offensæ, & offensa, vt dixi, comes frustratæ voluntatis. Sed non vlciscitur,ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur voluntas eius,cùm fit quod fieri noluit: [182] & fit iam delictum secundum voluntatem eius, quia non fit aduersus volũtatem,quod non lædit voluntatem. Aut si hoc erit diuinæ virtutis siue bonitatis,nolle quidem fieri,& prohibere fieri, non moueri tamen si fiat. Dicimus iam motum esse illum qui noluit: & vanè non moueri ad factum,qui motus sit ad non faciendum,quando noluit fieri. Nolẽdo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri,& idcircò prohibendo? nõ faciendum

A ciendum enim iudicauit,& prohibendum pronuntiauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est Deum iudicare; aut si catenus dignum est Deum iudicare, quâ tantummodò nolit & prohibeat, nō enim defendat admissum: atquin nihil Deo tam indignum, quàm non exequi quod noluit,& prohibuit admitti. Primò quòd qualicunque sentētiæ suæ & legi, debeat vindictam in auctoritatem & obsequij necessitatem. Secundò, quia æmulum sit necesse esse, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parcere Deum, indignius sit, quàm animaduertere: & quidem Deo optimo, qui non aliâs plenè bonus sit, nisi mali æmulus, vti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expugnatione mali impleat. [[183] Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem non vindicando, & absoluit non puniendo. O Deū veritatis præuaricatorem, [184] sententiæ suæ circumscriptorem. Timet damnare quod damnat, timet odisse quod non amat: factum sinit quod fieri non sinit: mauult ostendere quid nolit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: [185] & ipsa transfunctoria præcepta, secura delicta. Audite peccatores, quique nondum hoc estis, vt esse possitis: Deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec vlciscitur, [186] cui nullus ignis coquitur in gehenna; cui nullus dentium frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantùm est. Denique prohibet delinquere, sed litteris solis. In vobis est, si velitis, illi [187] obsequium subsignare, vt honorem Deo habuisse videamini: timorem enim non vult. Atque adeò præ se ferunt Marcionitæ, quòd Deum suum omninò non timeāt: B Malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligetur. Stulte, quem Dominum appellas, negas timendum: cùm hoc nomen potestatis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas non diligere? Planè nec pater tuus est, in quem competat & amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus Dominus, vt diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarij diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non auctoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quàm [188] delicta non exequi? Age itaque qui Deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum quod sciam fructum vitæ omnibus qui Deum non timent? Quid non frequentas tam solemneis voluptates [189] Circi furentis, & caueæ sæuientis, & scenæ lasciuientis? Quid non & in persecutionibus [190] statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est, si eadem Dei tui peruersitate, quem non times, obseruas, qua & ille quod non vindicat prohibet. Multò adhuc vanius, cùm interrogati, quid fiet peccatori cuique Dei illorum, respondent, abiici illum quasi ab oculis. Nónne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abiiciendus, & vtique iudicio damnationis: nisi si in salutem abiiciatur peccator, vt & hoc Deo optimo competat. Et quid erit abiici, nisi amittere id quod erat consecuturus si non abiiceretur? id est, salutem. Ergo salutis in detrimentum abiicietur: & hoc decerni non C poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est, iudice. [[191] Exitus autem illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehendetur. Adeóne nullum habet elementum, vel in hanc causam prouisum, quò peccatores suos vel sine sæuitia relēget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennam præparabit, vt blasphemis suis scilicet: nisi quòd Deus zelotes fortasse an desertoribus aduersarij parcet? O Deum vsquequaque peruersum, vbique irrationalem, in omnibus vanum, atque ita neminem: Cuius non statum, non conditionem, non naturam, non vllum ordinēm video consistere, iam nec ipsum [192] fidei eius sacramentum. Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generauit? Iteratio enim non competit ei, à quo quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non priùs contulit? [193] quia suffectura est quodammodò spiritus anima. [194] Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquinatum: & in hoc totum salutis sacramētum, carnem mergit exortem salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum nō relaturam, nisi tam vanus, quàm Deus Marcionis, proinde cùm tantam, siue sarcinam, siue gloriam,

Marginalia: XXVII. (beside "prohibendo"); *Matth. 5. & 18.*; *Matth. 8. 22. & 25.*; XXVIII. (beside "Exitus autem illi"); *Exod. 20.*

infirmissimæ aut indignissimæ carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de disciplinæ vanitate, qua sanctificat substantiam sanctam? Quid autẽ onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid non salute remunerat, quam onerat vel exornat? Quid fraudat, mercedem operis non rependens carni salutem? Quid & honorem sanctitatis in illa mori patitur? D
XXIX. [[195] Non tinguitur apud illum caro nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata, [196] quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugij, institutio ista constabit. Videamus an iusta, non quasi destructuri fœlicitatem sanctitatis, [197] vt aliqui Nicolaitæ assertores libidinis atque luxuriæ, [198] sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur, & præferamus, non vt malo bonum, sed vt bono melius. non enim proiicimus, sed deponimus nuptias: nec præscribimus, sed suademus, sanctitatem seruantes, & bonum, & melius, pro viribus cuiusque sectando: Tunc denique coniugium exertè defendentes cùm inimicè accusatur, spurcitiæ nomine in destructionem creatoris, [199] qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, in crementum generis humani, quemadmodum & vniuersum conditionis in integros & bonos vsus. Non ideò autem & cibi damnabuntur, quia operosiùs exquisiti, [200] in gulam committunt: vt nec vestitus ideò accusabuntur, quia pretiosiùs comparati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonij res ideò despuentur, quia intemperantiùs diffusæ in luxuriam inardescunt. [201] Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam: Crescite & multiplicamini; quàm &: Non adulterabis; &, Vxorem proximi tui non concupisces: [202] morte punientis, & incestam sacrilegam, atque monstruosam in masculos & in pecudes libidinum insaniam. [203] Sed etsi nubendi iam modus ponitur, quem quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto auctore defendit, vnum in fide matrimonium præscribens, eiusdem erit modum figere, qui modum aliquando diffuderat: is colliget, qui sparsit: is cædet syluam, qui plantauit: is metet segetem, qui seminauit: is dicet, Superest vt & qui vxores habent, sic sint quasi non habeant; cuius & retrò fuit, Crescite & multiplicamini: eiusdem finis cuius & initium. Non tamen vt accusanda cæditur sylua, nec vt damnanda secatur seges, sed vt tempori suo parens. Sic & connubij res non vt mala securem & falcem admittit sanctitatis, sed vt matura defungi, vt ipsi sanctitati reseruata, cui cædendo præstat & esse. Vnde iam dicam Deum Marcionis, cùm matrimonium vt malum & impudicitiæ negotium reprobat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui videtur studere; Materiam enim eius eradit. [204] Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentiæ testimoniũ, cùm licentia eripitur. Quoniam ita quædam in diuersis probantur. Sicut & virtus in infirmitate perficitur, sic & abstinentia nubendi in facultate dignoscitur. Quis denique abstinens dicetur, sublato eo à quo abstinendum est? Quæ temperantia gulæ in fame? quæ ambitionis repudiatio in egestate? quæ libidinis infrenatio in castratione? Iam verò sementem generis humani compescere totum nescio an hoc quoque optimo Deo congruat. Quomodo enim saluum hominem volet, quem vetat nasci, de quo nascitur auferendo? quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. [205] Non erit immanior duritia Pharaonis nascẽtium enecatrix. nam ille animas adimit, hic non dat. Ille aufert à vita, hic nõ admittit in vitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. sub vtroque homo interficitur, sub altero iam æditus, sub altero ædendus. Gratus esses ô Dee hæretice, si isses in dispositionem creatoris, quòd marem & fœminam miscuit. vtique enim & Marcion tuus ex nuptiis natus est.
XXX. [[206] Satis hæc de Deo Marcionis, quem & definitiones vnicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omninò non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc vtique succedit. Proinde si cui minus quid videmur egisse, speret reseruatum suo tempori, [207] sicut & ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion vtitur.

Gen. 1. Exod. 20. Deuter. 5. Leuit. 20. 1. Corint. 7. Gen. 1. 2. Cor. 12. — E F

ADNOTA-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM I. ADVERSVS MARCIONEM.

1. ARTHAGINIENSIS, &c.] *Istud recens adiecimus ex Vtroque MS. Vatic. codice; sicuti ex libro iam dicto de Resurrectione carnis, illud quod num. 2. sequitur:* DE DEO VNICO.

2. ADVERSVS MARCIONEM.] *De Marcione suprà lib. de Præscr. adu. hæret. cap. 51. hær. 17. num. 322. ex ipso Tertulliano, Epiphanio, Philastrio, Eusebio & Ireneo; & quòd Ponticus fuerit, & occasionem cur hæresin Cerdonis amplexus sit, ostendimus; simul etiam de* tẽporibus Antoninianis *(Vti loquitur infrà Auctor lib. 4.) tum ibi, tum etiam eiusdem lib. cap. 30. num. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 171. & 172. & infrà cap. 19. num. 129. & 130. item quòd* primò in catholicam doctrinam apud Romanensem Ecclesiam crediderit, sed postea desciuerit; *vbi etiam caussas habes stuprum & sacrilegium, cur ab Ecclesia eiectus sit. Repetuntur eadem his libris aduersus eundem scriptis non semel. Imprimis patriam illi fuisse vicinam Ponto Euxino, satis superque indicat cap. 1. dum latissimè in barbariam illius regionis inuehitur.* Pontus igitur, *inquit,* qui Euxinus naturâ negatur, &c. *tandem ita concludens:* Næ tu Euxine probabiliorem feram Philosophis ædidisti, quàm Christianis. *Vnde &* Ponticum *vocat non semel, sicuti ad cap. 2. adnotauimus n. 24. Appellatur quidem etiam* Ponticus nauclerus, *tum suprà lib. de Præscript. aduersus hæret. cap. 30. num. 164. & infrà lib. 3. adu. Marc. c. 6. ac rursum initio lib. 5. non quidem quòd nauclerus fuerit (Vti rectè adnotauit Rhenanus) sed per iocum, aut quòd ex naucleris, qui frequentes Pontum accolebant, oriundus. Quo verò tempore exortus sit, sic infrà c. 19.* Quoto quidẽ anno, *inquit,* Antonini maioris de Ponto suo exhalauerit aura canicularis, non curaui inuestigare. De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius, &c. *Vbi de hoc latiùs n. 128. Quòd prius Catholicus fuerit, his verbis indicat c. 1.* Marcion, Deum, quẽ inuenerat, extincto lumine fidei amisit. Nõ negabũt discipuli eius, primam illi fidem nobiscum fuisse, ipsius litteris testibus, &c. *Vbi etiam alij similes loci citãtur à nobis n. 10. et 21. Porrò errores eiusdẽ plerosque indicauimus, etiam supradicto lib. de Præscript. aduers. hær. c. 51. & quibus potissimũ locis ab Auctore refellantur. quare repetitione non est opus. Ceterùm scripta Marcionis ab Auctore commemorãtur:* Euangeliũ, Epistola, Antitheses. *De primo sic infrà li. 4. cap. 1.* Ad ipsum iam EVANGELIVM eius prouocam⁹, quod interpolando suũ fecit. *c. 2.* Trãseo, *inquit,* nunc ad EVANGELII sanè nõ Iudaici, sed Põtici, interim adulterati demonstrationem. *& paulopòst:* Cõtrà Marciõ, EVANGELIO scilicet suo, nullum adscribit Auctorem; quasi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. *Alterius meminit suprà lib. de Carne Christi, c. 2.* Et eò magis, *inquit,* mortuus es, quò magis non es Christianus; qui quum fuisses, excidisti; rescindendo, quod retrò credidisti, sicuti & ipse confiteris, in quadam EPISTOLA. *quò etiam adludit his verbis c. 1. huius libri mox citatis:* Ipsius litteris testibus. *De Antithesibus denique sic hoc libro infrà cap. 19.* Nam hæ sunt ANTITHESES Marcionis, id est, contrariæ oppositiones, quæ conãtur discordiam Euangelij cum lege committere, vt ex diuersitate sententiarum vtriusque Instrumenti, diuersitatem quoque argumententur Deorum. *Et latiùs initio, immò frequentissimè, lib. 4. adu. Marc. Vbi inter cetera cap. 1.* Et vt fidem instrueret, dotem quãdam commentatus est illi *(scilicet Euangelio)* opus ex contrarietatũ oppositionibus, ANTITHESIS cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, &c. *Quò, ne hic prolixiores simus, Lectorem remittimus. Hoc vnum adiicimus, quòd* Epistolam *nusquam peculiariter, sed* Euangelium, *&* Antitheses, *nominatim impugnet, & particulatim Auctor toto dicto lib. 4. quemadmodum etiam Epiphanius hær. 42. &* Euangeliũ *illud non aliud fuisse, quàm quod nos B. Lucæ adscribimus, prorsus mutilatum; quippè quod solum recipiebat, cõtemptis aliis tribus. Porrò etiam Epistolas Apostoli Pauli lõgè alio ordine adidit quàm in Ecclesia legitur, mutatã etiã Epistolæ ad Ephesios inscriptione, ad Laodicenos. Ita enim eas collocat,* Ad Galatas, ad Corinthios 1. & 2. Ad Romanos, Ad Thessalonicenses 1. & 2. Ad Laodicenos, Ad Colossenses, Ad Philippenses, & ad Philemonem; *omissis tum reliquis eius Epistolis, tum etiam iis, quas Catholicas vocamus, Actis Apostolorum, & Apocalypsi. Sicuti etiam* totum vetus Instrumentum *reiiciebat; de quibus omnibus infrà li. 3. 4. & 5. latiùs.*

CAP. I.

3. Siquid retrò gestum est nobis, &c.] *Caput hoc primũ inscripsimus:* De Marcionis hæresibus Præfatio. *Patet autẽ hinc Auctorẽ primò aliud* opusculũ aduersus Marcionẽ *scripsisse,* quod postea quasi properatum pleniore compositione rescinderit; hanc quum fraude apostatæ amisisset, qui eam frequentiç exhibuerat, *id est, in lucem adiderat,* emendationis necessitate hoc opus adiecisse. *Atque id est quod subiungit:* Ita stylus iste nunc de secundo tertius; *quia tamen noui operis hic primus exstitit, adiiciens:* & de tertio iam hinc primus. *Atqui sunt voces Tertullianicæ:* viderit, frater, *pro: Christiano, ac:* in disperso. *Siue autem legas:* ne quemquam *cum exc. siue:* ne quem *cum Vatic. 2. MS. cod. perinde est.*

4. Pontus igitur, qui Euxinus naturâ negatur, &c.] *Vat. quidem MS. cod. non habent:* naturâ, *sed rectè illud addidit ex Gorziensi cod. Rhenan. quia hoc vult dicere* Pontum naturâ *quidem* ἄξενον, *id est, inhospitalem fuisse, sed nomine* (εὔξεινος) Euxini, *id est,* hospitalis illudi. *Adludit autem ad illud Amm. Marcell. lib. 2. Heniochi, Sindi, & Achei, intendente sæuitiam licentia diuturna, indiderunt mari nomen inhospitali, & à contrario per cauillationẽ* Pontus Euxinus *appellatur. Quò pertinet etiam illud Ouidij:*

Quem tenet *Euxini* mendax cognomine *Pontus.*

Atque hoc est quod addit Auctor: Ceterùm hospitalem Pontum nec de situ æstimes, &c.

5. gentes ferocissimæ inhabitant, &c.] *De gentibus loquitur vicinis* Ponto Euxino, *quæ omnes sub Sarmatia comprehenduntur à Ptolomæo Tab. 8. Europæ, nempè* Tauris, *siue quæ Tauricam Chersonesum inhabitant,* Colchis, Scythis, *seu* Tauroscythis, Hamaxobiis, *alisque, de quibus ipse mox Auctor nomi-*

natim; quorum mores, & vitæ instituta, cum aëris rigore pulcherrimè describit: de quibus etiam omnibus latè Plinius loco suprà citato lib. adu. Iudæos cap. 7. num. 44. Tom. 1.

6. Libido, &c. ne temerè qui intercedat.] *Sic distinximus, & legimus ex MS. Vatic. 2. phrasi Tertullianica, pro:* ne quis. *Atqui intercedere etiam hic pro: impedire, accipi videtur, de quo infrà lib. sequ. latiùs cap. 7. num. 41.*

7. Dies numquam patens, sol numquam liber, &c.] *Etiam hoc castigauimus ex Latinio, legentes:* liber, *pro:* libens. *Atqui rectè istud Ponti Euxini accolis tribuit: quippè quum (iuxtà Ptolomæum vbi suprà) solo freto distet Cimmerius Bosphorus; tenebræ autem perpetuæ Cimmeriæ inde in Prouerbium venerint; atque adeò etiam illud quod mox subiungit;* nubilo obscurior, *de quo in Prolegomenis latiùs.*

8. totus annus, hybernum, &c.] *Istud ad easdem gentes, maximè quæ ad Aquilonem magis accedunt, referri debet. Legit autem Vatic. 1. MS. cod.* Liquores ignibus redimit, *pro:* redeunt; *sed neutrum placet, quum vox:* ignibus *hic conuenire non videatur. Huc verò adludit paulopòst illis prouerbialibus formulis:* hyeme frigidior, gelu fragilior. *de quibus etiam inter Prolegomena.*

9. de sacrificiis Taurorum, &c.] *Nam ij (inquit Rhenan.) pro victimis aduenas mactare solebant, Auctore Pomponio Mela. Pertinet itaque ad istos illud paulopriùs:* Parentum cadauera, &c. *atque adeò etiam quod est suprà Tom. 1. Apolog. cap. 9.* Remitto Tauricas fabulas Theatris suis; *& illud quoque:* Aiunt & apud quosdam gentiles Scytharum *(nempè Tauroscythas, sicuti appellantur à Ptolomæo)* defunctum quemque à suis comedi; *de quibus ibidem latiùs nu. 125. 131. & 133. Eodem pertinet etiam* Massagetarum *similis inhumanitas, de qua num. 13. latiùs.*

10. & amoribus Colchorum.] *Hoc dicit propter Medeam (inquit Rhenan.) de cuius* amoribus *habes apud Ouidium: Erant autem etiam* Colchi *iuxta Ptolomæum, Ponto Euxino vicini.*

11. & crucibus Caucasorum.] *Prometheus (inquit idem Rhenanus) diductis ad duo iuga brachiis,* Caucaso *fuit adligatus à Ioue. Lege Philostratum in principio lib. 2. de vita Apollonij. Eodem pertinet illud quod mox subdit Prouerbium (de quo in Prolegomenis latiùs)* Caucaso abruptior, *quem idem Rhenan. ex Plinio tradit præaltis rupibus inaccessum; vnde & inhospitalem vocari ab Horatio. Ad huius autem montis incolas refertur quod pauloantè dixit:* Totus annus, hybernum, &c. *iuxta illud Iosephi: Nudi ætatem agunt, &* Caucasi *niues hyemalémque vim perferunt sine dolore. Quum autem montes* Caucasi *alibi vocentur Taurici, etiam rectè hic de illis loquitur Auctor, vbi Ponti Euxini meminit.*

12. Scytha tetrior, Hamaxobio instabilior.] *De his quoque Prouerbiis vide nostra Prolegomena. Collocantur autem etiam* Scythæ *&* Hamaxobij *à Ptolomæo haud procul à Ponto* Euxino *in Sarmatia; quorum hi, quum ab ἁμαξα appellationem suam sortiantur, ac si dicas, in plaustris viuentes, ad illos pertinet quod antea dixit Auctor:* si tamen in plaustro habitatur. *Vide de iisdem Plinium lib. 4. cap. 12.*

13. Massageta inhumanior.] Massagetæ *populi sunt Scythiæ seu Sarmatiæ Asiaticæ, quos etiam haud procul à Ponto Euxino collocat Ptolomæus (quos idem Ptolomæus Alaunos recentiores, alij Alanos nuncupant & Hunnos) quibus quum tribuatur à Dionysio sagittandi peritia, fortassis ad illos respexit Auctor suprà, quum locutus est de* Pharetris, *& certè etiam de illis intelligendum illud:* Parentum cadauera, &c. *patet ex Strabone lib. 2. qui tradit iam senes in frusta scindi solere, & cum ouillis carnibus promiscuè comedi.*

14. Amazonia audacior.] *Ad has hauddubiè pertinet illud quod præmisit Auctor:* Nec fœminæ sexu mitigantur, &c. *Verùm de hoc Prouerbio & præcedenti in Prolegomenis latiùs. Hoc tantùm dicemus:* Amazonias *vocari ab Auctore, quas alij Amazones appellant. Loquitur autem de illis, quæ Salustio teste, campos Threissos (ad fluuium Borysthenem, qui in Pontum Euxinum influit) inhabitarunt, ab Tanai flumine, incertum, quam ob caussam, digressæ; nam etiam Thracius Bosphorus Ponto Euxino vicinus est, Ptolomæo Tab. 9. Europæ.*

15. Istro fallacior.] *Omninò sic legendum, pro:* Histro, *quum loquatur de fluuio Danubio, qui (vti scribit Ptolom. Geograph. lib. 3. cap. 8. in Tab. 9. Europæ) ab Axio oppido vsque ad Pontum (nempè Euxinum) & Ostia,* Ister *nuncupatur; à quo etiam dicta Istropolis; cui ea in re consentiunt Plin. lib. 4. cap. 12. & Ammian. lib. 21. Vnde & binominis* Ister, *ab Ouidio nuncupatur lib. 1. de Ponto, Elegia 9. Vnde verò ortum Prouerbium:* Istro fallacior, *vide nostra Prolegomena. Ibi autē* penes quē, *rectè subintelligit Marcionem Rhenanus.*

16. verus Prometheus, &c.] *Venustè (inquit Rhenan.) omnipotentem creatorem Deum, appellat* verum Prometheum; *quòd hunc fabulentur Poëtæ primum hominem è limo finxisse, cuius rei in Scholiis libri de vera Carne Domini suprà meminimus. Sunt autem voces Tertullianicæ:* laneinarur, *&* Barbariæ, *pro loco ipso barbaro; cui similem phrasin non multò antè præcessisse:* quasi quodam Barbariæ suæ pudore, *adnotat Rhenanus; sed ibi videtur propriè accipi; at sicuti hic, sic etiam suprà accipitur Tom. 1. lib. aduers. Iudæos, cap. 7. num. 51.*

17. Quis enim tam castrator carnis castor, &c.] *Spectabilis (inquit Rhenanus) naturæ potentia in his quoque, quibus & in terris & in aqua victus est, sicut & fibris, quos* castores *vocant, & castorea, testes eorum. Amputari hos ab ipsis cùm capiuntur, testatur Sestius diligentissimus medicinæ, ex Plinij lib. 32. cap. 3. Captat verò gratiam vocabulorum, quum inquit,* castrator carnis castor. *Atqui contra Marcionis errorem, quo* nuptias abstulit, *agit Auctor infrà cap. penultimo.*

18 Quis tam commessor mus Ponticus, &c.] Mures *(inquit idem Rhenan.)* Ponticos *hyeme condi, atque remandere, Plinius auctor est lib. 8. cap. 57. De hoc verò quòd* Euangelia corrosit, *latè tractat Auctor infrà lib. 4. Et Epiphanius hæresi 42. Confut. 38. vbi appellat Marcionitas, bonorum indumentorum corrosores mures.*

19. Nam ille canicula Diogenes, &c.] *Reperitur istud apud Diogenem Laërtium. Atqui de aliis* Diogenis *Cynici Apophthegmatibus vide suprà Tom. 1. Apologet. cap. 39. num. 509. & cap. 46. num. 582. denique Tom. 2. lib. de Patient. cap. 2.* caninam æquanimitatem *illius commemorat.*

20. Primam illi fidem nobiscū fuisse, &c.] *Omninò sic legendum pro:* illis; *nam de solo Marcione loquitur. Vide autem idipsum suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 30. quum dicit:* in catholicam primò doctrinam credidisse apud Romanensem Ecclesiam; *& rursum lib. de Carne Christi, cap. 2.* rescindendo quod retrò credidisti, &c. *Quod ipsum quoque repetitur infrà lib. 4. c. 4. Vide Adnot. num. 31.*

21. ipsius

21. ipsius litteris testibus.] *Hoc ipsum est quod dixit loco iam dicto de Carne Christi*: Sicuti & ipse confiteris in quadam Epistola. *Cuius rursus fit mētio loco iam citato.*

22. vt hinc iam destinari possit hæreticus, &c.] *Definitionem similem* hæretici *habes suprà lib. de Præscript. adu. hær. c. 6.* Hæreseis dictæ Græca voce, &c. *Vbi de ea latiùs, num. 32.*

23. Sed alius LIBELLVS hunc gradum sustinebit ADVERSVS HÆRETICOS, &c.] *Citat hîc hauddubiè modò dictum librum de Præscript. aduers. hæreticos; quippè quo docuit* reuincendos hæreticos, sine tractatu doctrinarū, de præscriptione nouitatis. *Vbi de priori articulo potissimùm tractat cap. 15. 16. 17. 18. & 19. de altero verò cap. 20. ac sequentibus, maximè cap. 29. 30. 31. ac 32. Quare rectè etiam hîc addit:* Nunc quatenus admittenda congressio est, &c. *Verùm de similibus Auctoris loquendi formulis vide suprà Adnotat. nostras in dicti lib. ca. 15. num. 98. & de Prouerbiali formula*: hunc gradum sustinebit, *nostra Prolegomena.*

CAP. II.

24. Duos Ponticus Deos adfert, &c.] *Argumentum huius capitis his verbis indicat Auctor*: De duobus Deis Marcionis. *quod præcipuè tractatur his primo & secundo libris aduers. Marcionem. De quo etiam in hæc verba B. Iustinus Martyr Apologet. 2.* Marcion *verò* Ponticus *hodie etiam discipulos suos docet, alium quendam Opificem Deum maiorem opinari; qui per omne quoque genus hominum, dæmonum fretus auxilio, plurimis auctor est, vt blasphema dicant, & effectorem huius Vniuersitatis Deum negent; alium autem quendā, vt maiorem, maiora præter hunc condidisse profiteātur. Quod ipsum rursum aliis verbis sub finē repetit; immò peculiarē librū eius aduersus Marcionē citat in hæc verba Irenæus lib. 4. adu. hæres. cap. 14. Et benè (inquit) Iustinus in eo libro, qui est ad Marcionem, ait: Quoniā ipsi quoque Domino non credidissem, alterum Deum adnuntianti, præter fabricatorem & factorem & nutritorem nostrum. Quem locum etiam citat Euseb. Histor. Ecclesiast. lib. 4. cap. 17. Eundem etiam errorem, quem hîc latè impugnat, Marcioni impingit Auctor non semel alibi. Sic lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 7.* Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate; à Stoicis venerat. *Quò adludit rursum cap. 30.* Si alium (*inquiens*) Deum prædicant, &c. *& apertiùs cap. 34.* Nemo alterum Deum ausus est suspicari, donec Marcion præter Deum creatorem, alium Deum solius bonitatis induceret. *Denique & cap. 51. verbis mox citandis; vbi vide Adnotat. nostras n. 40. & hæres. 17. nu. 322. Similiter eò adludit lib. de Carne Christi, cap. 5. quum dicit:* qui à Deo optimo, & simplici & bono tantum infers Iesum? *& cap. 24.* Ideò etiam Marcionem prospiciens: Ego sum, inquit, Deus, & alius absque me non est. *Porrò* Ponticus *cur vocetur, suprà num. 2. diximus, quum paucis eius ortum significauimus, vbi etiam locos habes similes; qualis est etiam ille suprà lib. de Carne Christi, cap. 6.* Sed quid iam discentes Pontici illius. *Eodem pertinet quod infrà cap. 7. dicit Auctor*: Hæsisti Marcion in medio Ponti tui æstu; *& cap. 10. quod bis repetit de* Ponticis. *Item illud initio li. 2.* ita Pontico placuit. *& lib. 3. cap. 11.* Stultissimè & hic Ponticus. *& 13.* penes Ponticos. *Denique lib. 4. aduers. Marc. cap. 1.* iniectiones Pontici. *ac* apud Pōticos. *& cap. 2.* Euangelij, &c. Pontici. *Et verò ex Iustini loco citato, & Iren. lib. 1. cap. 29. hanc appellationem desumpsisse videtur.*

25. tamquam duas Symplegadas naufragij sui, &c.] Symplegades, *scopuli sunt duo contra Bosphorum Thracium, de quibus Plinius li. 4. c. 13. & Pōpon. Mela li. 2. quæ quum in Ponto Euxino sint, adhuc persistit in Metaphora sua Auctor. Ita dictas autem volunt, quòd paruo discreta interuallo, coëuntium speciem præberent.*

26. de simplici capitulo Dominicæ pronuntiationis, &c.] *Vatic. 2. MS. cod. legunt*: prænuntiationis, *sed illud placet. Idem verò etiam suprà dixit Auctor dicto cap. 51. lib. de Præscript. aduers. hær.* Hic (*inquit, de Marcione loquens*) ex occasione qua dictum sit: Omnis arbor bona, bonos fructus facit, mala autem malos; hæresin Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus antè dixerat. *Nempè, sicuti paulò antè ibidem Auctor,* duos Deos, vnum bonū, & alterum sæuum; bonum superiorem, sæuum hunc, mundi creatorem. *Rectè autem respondet Auctor*: Dominum non in Deos, sed in homines disposuisse exempla illa bonæ & malæ arboris, *quæ reperiūtur Matth. 7. Atqui MS. Vatic. 2. partim confirmant hanc vsitatam phrasin Auctoris*: malas ædat operas, neque mala bonas; *vbi* operas *accipit pro operibus.*

27. circa mali quæstionem: Vnde malum? &c.] *Hinc explicatur illud dicti lib. de Præscript. adu. hær. c. 7.* Eædem materiæ apud hæreticos & Philosophos voluntantur, iidem retractatus implicantur: Vnde malum, & quare? *sicuti ibi etiam adnotauimus num. 44.*

28. & obtunsis sensibus.] *Vatic. 1.* obtusis, *sed alter nobis consentit; & verò etiam Plinius iunior lib. 7. Epist. 123.* obtunsum *stomachum dixit, & Plautus Casina*: obtuso ore.

29. Ego sum qui condo mala, &c.] *Vatic. 2. MS. cod.* creo, *& paulopòst*: creantem, *pro*: condentem; *sed illud legitur alibi ab Auctore, non solùm infrà Tom. 5. lib. de Persecut. in fuga, sed etiam lib. 2. adu. Marc. vbi latè hunc locum Isai. 45. interpretatur cap. 14. & 24. ita vt nihil faciat pro hæresi Marcionis, quo loco etiam nos latiùs. Legimus autem ex iisdem*: pronuntiantem, *pro*: prænuntiantem.

30. Et ita in Christo, &c.] *Latiùs ista hæresis*: de noua diuinitate in Christo reuelata, *refutatur ab Auctore infrà cap. 18. & 19. Adludit autem ad illud Apostoli 1. Cor. 15. Modicum fermētum totam massam corrumpit; de quo alicubi aliquid scripsimus.*

31. Habuit & Cerdonem quendā informatorem, &c.] *Huc pertinet illud mox citatum nu. 26. item illud infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 17.* Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit. *Consentit etiam Irenæus, quum scribit li. 1. c. 29. Succedens autem Cerdoni Marcion Ponticus adampliauit doctrinā. quæ ipsa verba habes citata ab Eusebio lib. 4. Ecclesi. hist. cap. 10. Atqui legunt Vatic. MS. cod.* de bono præstruendo, *phrasi Tertullianica, pro*: præferendo; *verùm quia opponitur illi*: de malo infamando, *& etiam ad euitandam cacophoniam in eo quod sequitur*: construxit, *retinuimus vulgatam lectionem.*

Cap. III.

32. Principalis itaque & exinde tota,&c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd Deus,si vnus non est, non sit; eò quòd summus magnus sit, cui nihil adæquari potest.

33. poëtica & pictoria licentiâ, & tertia iam hæretica.] Poëtica & pictoria licentia *omnibus nota est, cui addit* hæreticam, *quòd eadem licentia vti soleant. Præterea etiam videtur adludere ad Hermogenem & Apellem, qui Pictores ante hæresin fuerant sicuti adnotauimus suprà lib. aduers. Hermogenem, & infrà Tomo 4. in fragmentis libri adu. Apellem.*

34. quod & omnium conscientia agnoscet.] *Hoc latiùs explicatur infrà cap.10. & suprà Tom.1. toto lib. de Testimonio Animæ adu. Idola.*

35. Deum summum esse magnum, &c.] *Pulcra Dei definitio,* quantum (*vt Auctoris verbis præcedentibus vtar*) humana conditio de Deo definire potest. *Similiter autem dixit infrà cap.7.* Hanc (*nempè Dei substantiam*) inueniens solam innatam, infectam; solam æternam, & vniuersitatis conditricem; *& suprà lib. aduers. Hermog. cap.7.* Deum æternum, innatum, omnibus maiorem & sublimiorem, nec natum nec factum, sine initio, sine fine. *Legimus autem paulopòst ex Vatic. 2. MS. cod.* dicendo, si non vnus, non est Deus (*addita recèns voce:* Deus) sed quia quem confidimus esse, idem (*pro:* iidem, *quod mendosè legebatur*) definiamus esse.

Cap. IIII.

36. Sed argumentabitur quilibet, &c.] *Huic capiti titulum dedimus:* Quòd etiam suis finibus distincta duo summa magna consistere non possint.

37. Cui me similabitis?] *Paulò aliter legitur Isaia* 40. Cui assimulastis Dominum, *iuxta 70. aut:* Deũ, *iuxta versionem B. Hieronym. Et certè ex hoc loco didicisse Sibyllam Deum dicere immensum & infinitum, tradit Clemens Alexandrinus libro 5. Stromat. & post eum Euseb. lib.13. de Præpar. Euang. Græcè, vbi docet quæ pulcrè dicta sunt à Philosophis, ex Prophetarum ea libris mutuasse.*

38. minutalibus, vt ita dixerim, regnis, &c.] Minutalia regna vocat (*inquit Rhenanus*) *minuta & parua. Alia significatione suprà dixit Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 6.* eiusdem terræ minutalia, *quæ vulgus mineralia vocat. Est etiam vox Tertullianica, qua Metaphoricῶs vtitur:* eliquetur, *vti etiam* illæ: expressis & exclusis; *adludit enim ad aurifabros, qui aurum eliquant scoriis expressis & exclusis.*

Cap. V.

39. Aut quæ ratio duo summa magna, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd si duo summa magna, etiam plura admittere oportebit.

40. Honestior, & liberalior Valentinus, &c.] *Adludit ad 30. diuinitatis Æones Valentini, de quibus suprà latissimè lib. adu. Valent. maximè cap. 7. & 8. à quibus deriuat Auctor nouam vocem, quum subiungit:* tamquam Æoniæ scrophæ, *adludens ad* Scrophæ *fœcunditatem, quæ nonnumquam ad trecenos vsque peperisse legitur porcos. Illud enim antiquissimum fuisse scribitur à M. Varrone lib.2. de re Rustica cap. 4. quòd sus Æneæ Lauinij 30. porcos pepererit albos. Atqui rectè dicit:* Post vnum enim numerus; *& mox:* Duo enim multitudo, vnione iam excessa; *quia vnitas non numerus, sed principium est numerorum.*

41. vnicum autem sit, cui nihil adæquetur, &c.] *Huc pertinet illud infrà li. adu. Praxean:* Euersio monarchiæ illa tibi intelligenda, quum alia dominatio suæ conditionis & proprij status, ac per hoc æmula superducitur, quum alius Deus infertur aduersus creatorem. *Legimus autem ex 2. Vatic. MS.* nullo inter se differendo, *pro:* à se.

Cap. VI.

42. Sic adhuc videmur disputare, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Quòd etiam duo dispares Dij Marcionis admitti non possint. *Quare rectiùs legit Basil. aditio cum Vatic. MS.* Sic adhuc *quàm Lugdunensis:* Si. *Rursum autem est hîc vox Tertullianica:* retractauimus, *pro:* tractauimus, *sicuti etiam cap. sequ. bis:* retractatum, *& cap. 9.* retractatu, *bis.*

43. Marcionem dispares Deos cõstituere, &c.] *Quibus scripturis Marcion* alterum Deum iudicem, ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, & optimum *astruxerit, latè tradit & confutat Auctor lib. sequenti.*

44. quodammodò iniectâ manu detinens, &c.] *De hac Prouerbiali formula inter Prolegomena. Supplemus autem paulopòst, & legimus ex Vatic. 2. MS.* sed quia ita Deus non erit dicendus; *item:* Nam & in illo magno Deo potiore.

45. si depreciari capit in creatore, &c.] *Sic verbum* capit (*inquit Rhenanus*) *vsurpat sæpius (vt in præcedentium librorum Scholiis admonuimus) sicut Græci* ἐνδέχεται. *Hîc tantum valet ac si dicas: Si conceditur, si datur vt creator deprecietur. Sic lib. 2. infrà adu. Marc. cap. 6.* quia si caperet hoc iure.

Cap. VII.

46. Tentabis ad hæc de nomine Dei, &c.] *Titulum huic capiti præfigendum censemus:* Quòd nihil Marcioni patrocinetur nomen Dei, etiam in alios permissum in scripturis. *Legimus autem ex Vatic. 2. MS.* conuertere retractatum, *pro:* concutere.

47. vt passiuo & in alios quoq; permisso, &c.] *Hîc (inquit Rhenan.) apertè seipsum interpretatur, ostendens quid intelligat per* passiuum, *quum dicit:* &, *pro: id est,* in alios quoque permisso. *Nam* passiuum *illi, commune significat & promiscuum, ab Aduerbio* passim. *Suprà dixit li. de Carne Christi, cap. 24.* Alium ceteris passiuum, ignobilem, *hoc est, vulgarem,* obscurum, *sicut illic in Scholiis exposuimus, num. 183. Infrà habes hoc eodem libro, cap. 20.* passiuũ conuictum. *Atqui locum hunc explicationis caussa sic distinximus:* Quia scriptum sit: Deus, &c. &: Ego, &c. nec tamen idcircò, &c. Respondebo, (&c.) & illum Deum dictum.

48. Deus Deorum stetit in Ecclesia Deorum, &c.] *Quod hîc Auctor ex Psalmo* 81. ad angelos & homines *refert, apertiùs explicat suprà lib. aduers. Hermog. cap. 5. addens:* ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate *id dici; de qua aliquid ibidem diximus num. 24. Nec absimiliter infrà libro aduersus*

Praxean:

Praxean: Deos *in hac scriptura interpretatur* homines per fidem factos filios Dei. *Differt autē in hoc Auctor ab aliis, quòd legat:* in medio autem Deos diiudicauit, *quum ex Græco, Hebraico, & Chaldaico exemplaribus vertant alij:* diiudicat, *conformiter lectioni vulgatæ. Atqui legimus more Tertullianico:* Ego dixi: Dei estis, *pro:* Dij, *maximè quum sequatur:* Nā & ipsa idôla gentium Dei vulgo.

49. quanti nequam serui, &c.] Quanti (*inquit Rhenan.*) *pro:* quot, *vt vulgus loquitur.*

50. Regum nominibus insultant, &c.] *Accipitur* insultant *ab Auctore absolutè, pro: extolluntur, non aliter atque dixit Liuius lib. 6. Etiam minimè tolerandâ superbiâ* insultat; *nisi quis malit hîc legi debere:* exsultant. *Legimus autem mox ex Vatic. 2. MS.* sed Deus ea re, quâ nemo, Deus dicitur, *pro:* sed Deus nemo, eâ re quâ Deus dicitur; *liberum Lectori relinquentes, siue legat cum exc.* cui nomen hoc contigit, *siue cum MS.* contingit. *Verùm illud placet MS.* Denique & hoc Marcion, *pro:* hoc &; *ac* vindicans, *&:* vindicat, *pro:* vendicans: *&:* vendicat; *quia illa Tertullianica sunt. Item rursum:* inquantum Dei vocantur, *pro:* Dij. *Denique:* comparationem non sustinentis, *pro:* sustinens, *vt referatur ad illud:* summi, magni.

51. his interim lineis eam clausimus, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide nostra Prolegomena.*

CAP. VIII.

52. Primò, supercilio stuporem suum ædificant Marcionitæ, &c.] *Capiti huic hanc inscriptionem apposuimus:* Quòd nouitas Dei Marcionitarū eos conuincat, quum Deus æternus sit. *Rectè autem adnotauit Latinius, similem phrasin Auctoris inueniri suprà Tom. 2. li. de Hab. muliebri, cap. 6.* Solum hunc stuporem ædificare nouerunt, *vbi vide Adnot. nostras n. 48. Explicatur autem his verbis hîc ab Auctore,* inflantur, *&:* mox vanam gloriam vapulabunt. *Vbi (adnotante etiam Rhenano) subauditur:* secundum, *figurâ Græca. Magis placet autem vnius Vatic. cod. lectio: quòd* nouum Deum proferant, *quàm aliorum:* præferant; *item quod paulopòst sequitur:* maximè adiutorio eius, *pro eo quod alij:* maximo.

53. nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusque, &c.] *De ritu* consecrationis *Deorum apud ethnicos, vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. 12. n. 176. & de* antiquitate Saturni, eiúsque consecratione, *vide cap. 10. num. 158. 159. 160. 161. ac 162. item quòd illo Moyses fuerit antiquior, ibidem cap. 19. n. 177.*

54. metatore initij & finis.] Metator *est (inquit Rhenanus) qui metitur loca in quibus tentoria figant milites; aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & mensor appellatur, quòd ad podismon demetiatur loca. Cyprianus Epist. ad Christianos quosdam captiuos scribens: Primum (inquit) hospitium vobis in carcere præparauit, &* metator *quodammodò vester, nunc quoque vos antecedit. Hîc Tertullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit:* A tempore metatore, *vt lib. 4. cap. 16.* Adiutore præcepto. *Vide plures eiuscemodi phrases suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 2. num. 20. & hoc Tomo lib. adu. Valent. cap. 23. num. 260. denique Adnot. nostras in Epist. 21. Cypr. num. 1.*

CAP. IX.

55. Scio quidem, quo sensu, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd eos non excuset noui Dei adsertio ex agnitione, eo quòd Deus ignotus & incertus esse non potuerit. *Atqui de Prouerbiis:* ad lineas rursum & in gradum, *vide nostra Prolegomena.*

56. Inuenio planè, &c.] *Adludit ad illud Apostoli Actor. 17.* inueni & aram, *in qua scriptum erat:* ignoto Deo; *quod quum Athenis contigerit, rectè* Atticam idololatriam *vocat. Atqui Græcam inscriptionem fuisse, scribit in eum locum Oecumenius:* ἀγνώστῳ θεῷ, *eius duas caussas adferens. Alteram, quòd quum Atheniensibus missus ad Lacedæmonios auxilij gratiâ aduersum Persas adparuisset spectrum Panis iuxta Partheniam eos accusans, quòd se neglecto alios Deos colerent; victoria potiti, ne quid postea simile contingeret, non solùm Pani templum erexerint, sed etiam* arā ignoto Deo. *Alteram, quòd quum peste laborantibus reliqui Dei inuocati nihil adiumenti adferrent, intelligentes quendam esse Deum qui pestem immitteret,* ignoto Deo arā *inscripserint, quo facto pestis cessauerit.*

57. Item incertis Deis, sed superstitio Romana est, &c.] *De* Diis incertis *vide ex Varrone B. Augustin. alicubi in libris de Ciuit. Dei. Porrò etiam hæc est Prouerbialis formula:* titulum incidere, *de qua in Prolegomenis. Legimus autem paulopòst more Tertullianico, ex MS. cod.* non eisdem modis. *Est etiam perinde siue legas postea:* in incerto est, *cum excusis, siue cum MS.* incertum est.

58. in illas iā indeterminabiles quæstiones, &c.] *Adludit ad illud Apostoli 1. Timoth. 1. fabulis & genealogiis* interminatis, *quæ* quæstiones *præstant magis, &c. de qua vide suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 7. num. 48. Atqui rursum lego:* Quum verò duo Dei, *pro:* Dij; *&:* quia Dei ambo. *Denique rectè adnotat Rhenan. Auctorem verbo:* dirigere, *frequenter vti.*

CAP. X.

59. Siquidem à primordio rerum, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd à primordio notus Deus fuerit etiam ethnicorum conscientiæ.

60. Nec enim si, &c. Moyses, &c.] *Elegās phrasis:* in templo litterarum dedicare, *sicut &:* natales agnitionis supputari, *&:* maior popularitas humani generis. *Atqui etiam hîc innuit* Pentateuchi *sic à 70. appellati, auctorem fuisse* Moysen, *sicuti etiam alicubi suprà; quod ipsum allegatur Exod. 34. & Deuter. 31. sed excipiunt plerique illud cap. 34. Deuteronomij, de morte & sepultura Moysi, vsque in finem ab Esdra additum.*

61. quasi proprio nomine Deū perhibent, &c.] *Propriè & latè hoc argumentum tractat Auctor suprà Tom. 1. li. de Testimonio Animæ aduersus idôla. Meminit etiam alibi frequenter, locis ibidem adnotatis cap. 2. nu. 5. quibus adde locum etiam similem lib. de Anima, cap. 41. num. 461. Legimus autem rursum:* intellegetur, *pro:* intelligetur.

CAP. XI.

62. Et meritò, inquiunt, &c.] *Capiti huic inscriptionem damus:* Quòd omnia quum Dei sint, si nihil crearit Deus Marcionis, Deum non esse. *Iterum autem hîc repetuntur voces:* vacat, *&:* vacabit; *pro, frustrà esse.*

63. Quando etiam error orbis, &c.] *Hoc latissimè tractauit Auctor suprà Tom. 1. Apolog. cap. 11. etiam vanas illas esse caussas comprobans, ob quas* Deos

orbis terræ præsumpserit, quòd aliquid prospexerint humanis vtilitatibus; *vbi vide & nostras Adnotationes num.* 167. *item B. Cypriani librum:* Quòd idôla non sint Dij.

64. Vnam saltem ciccerculam, &c. protulisse debuerat,&c.] *Legunt MS. Vatic.* 2. saltim, *more veteri; sed nolui immutare. Aptè autem Metaphora* ciccerculæ *vtitur, eò quòd* Triptolemus *primus serendi modum tradiderit. Hinc illud Auctoris libri ad Herennium: Si* Triptolemus, *quum omnibus semen largiretur.*

65. vt in dedecore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ, &c.] *De hoc argumento contra Marcionem latam habes disputationem suprà li. de Carne Christi, cap.* 4. & *quòd* Christus non sit méritus substantiam corporalem, *cap.* 5.

66. qui & maledictum in se creatoris admisit,&c.] *Adludit ad illud Deuteronomij* 21. Maledictus omnis qui in ligno suspensus fuerit.

67. qui solum se etiā iurans adseuerabat, &c.] *Hic similiter ad illud Isai.* 45. *Ego Deus, & non alius, &c. Est autem etiam hic repetita vox Tertullianica:* paratura.

CAP. XII.

68. Ceterùm, & si esse eum, &c.] *Inscripsimus caput istud:* Quòd Marcionitarum sine caussa esset Deus, qui rem nullam habeat; quum res caussa sit, vt sit aliquid.

69. Nam etsi credunt plerique, &c.] *Facit hic locus non modò de operibus iis qui credunt necessariis, sed etiam de merito eorundem, eò quòd dicat:* opera eius Deo digna; *quales similes locos habes adnotatos suprà Tom.* 2. *lib. de Patient. cap.* 11. *num.* 75. & *cap.* 13. *num.* 82. & *rursum hoc ipso Tomo libro de Resurr. carn. cap.* 15. *num.* 114.

70. impudentiæ & malignitatis adfinis, &c.] *Sic (inquit Rhen.) lib. de Patientia, c.* 7. Adfines cupiditatis deprehēdemur. *Lib.* 2. *infrà c.* 11. Vt adfinē mali arguere; & *alibi sæpè. Sic enim Cicero loquitur. Vt pro Sylla: Huius* adfines *suspicionis. Est etiam phrasis Auctori vsitata:* fidei procurando.

CAP. XIII.

71. Quum Deum hoc gradu expellimus, &c.] *Titulum hunc huic capiti damus:* Mundum non esse opus parum Deo dignum. *De Prouerbialibus autem formulis:* hoc gradu expellere, &: narem contrahere, *vide nostra Prolegomena.*

72. Etsi mundum homini non sibi fecit, &c.] *Simile est illud Clement. Alexandrini lib.* 5. *Stromat. Deus mundum non fecit tamquam sibi necessarium, &c.*

73. de isto huius mundi indigno.] *Id est (inquit Rhenanus) indignitate.*

74. cui & apud Græcos ornamenti, &c.] *Idipsum habes suprà Tomo* 1. *Apolog. cap.* 17. *num.* 253. & *hoc Tomo lib. adu. Hermog. cap.* 40. *priori loco:* vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodauerūt; *posteriori:* Quum ornamēti nomine sit penes Græcos mundus. *Hinc etiam illud Aristotelis li. de Mundo: Vniuersum ipsum commodè* κόσμον *nominaueris, id est, compagem rerum compositam, concinnatóque ordine digestam.*

75. de quorum ingeniis omnis hæresis animatur.] *Hoc ex professo tractauit Auctor suprà (præterquàm quòd alibi sæpissimè repetit) lib. de Præscript. adu. hær. cap.* 7. *quò Lectorem remittimus.*

76. vt Thales aquam, &c.] *Similem prorsus habes locum Auctoris suprà Tom.* 1. *Apolog. cap.* 46. *Vbi adlegauimus num.* 576. *BB. Iustinum Martyrem & Irenæum, item Arnobium & Lactantium: & certè nominatim habent duo priores, quòd* Deos *siue prima rerum principia* pronunciauerint, Thales *Milesius nempè,* aquam Heraclitus ignem, Anaximenes aërem, Anaximander vniuersa cœlestia (*quos duos etiam Milesios appellant*) *id est, infinitatem. Lactantius idipsum habet de* Thalete & Anaximene, *præterquàm quòd æthera & aërem confundere videatur, quæ hic duo facit Auctor, dum de Zenone loquitur: in quo ei consentiunt Laërtius & Plutarchus. De* Platone *verò expressè contrarium habet, dicens eum nec æthera, nec rationem, aut naturam, sed, vt est, Deum ab eo nominari, libris De legibus, nempè lib.* 4. *At partim consentit Auctori B. Iustinus Martyr, quem hic imitatur, quùm dicit Apolog.* 1. *Etenim Plato in ignea essentia summū Deum esse dicit. hoc est enim quod hic habes:* quod genus Deorum igneum appellat. *Porrò locum hunc imitatur Prudentius in Apotheosi, quùm agens aduersus Marcionem, & alios qui duos Deos astruebant, sic scribit.*

Consule barbati deliramenta Platonis,
Consule & hircosus Cynicus quod somniat, & quos
Texit Aristoteles tortâ vertigine neruos.
Hos omnes, quāuis anceps labyrinthus & error
Circumflexus agat; -
Conuertunt tamen ad normā rationis & artis
Turgidulos sensus, & litigiosa fragosis
Argumenta modis concludunt numen in vnū.

77. Quum de mundo, &c.] *Rectè adnotauit Rhenanus sequentes periodos non admodum benè connecti: neque tamen licuit mederi, quum eodem modo legerent Vatic. MS. codices.*

78. vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare, &c.] *Eodē pertinet quod Auctor dixit suprà Tomo* 1. *Apolog. cap.* 47. Sic & de ipso mundo, natus innatúsve sit decessurus, mansurúsve sit, variant; *Vbi vide Adnotat. nostras nu.* 594. *Legimus verò iterum:* Dei.

79. Persarum Magi.] *Eodem pertinet quod suprà dixit Tomo* 1. *lib. adu. Iudæos, c.* 9. & *infrà repetit lib.* 3. *adu. Marc. cap.* 13. Magos Reges ferè habuit Oriens; *ad quem locum tractatum differimus, an Magi illi, qui Christum adorare venerunt, Persæ fuerint, an Arabes.* Magorum *verò apud* Persas *tria recēset genera B. Hieronymus li.* 2. *adu. Iouinianum.*

80. & Ægyptiorū Hierophantæ.] Ἱεροφάνται *dicti, quòd sacra ostenderent aut peragerent; genus sacerdotum apud* Ægyptios.

81. & Indorum Gymnosophistæ.] *Vide Adnotationes nostras dicti Apolog. c.* 42. *nu.* 547. *ad illa Auctoris verba:* Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ. *Hic sufficiat, quòd duo eorum genera distinguat B. Hieron.* 2. *li. adu. Iouinianum.*

82. Iouem in substantiam feruidā, & Iunonem eius in aëream, &c.] *Rectè interpretatur Rhenanus quod immediatè sequitur:* secundum sonum Græcorum vocabulorum. *Nam* ζέω *Græcis est: ferueo, vnde* ζεὺς *Iupiter,* ἥρα *Iuno, soror & coniux Iouis.* Παρὰ τὸ ἀὴρ γὰρ ὑπὲρ θεῶν ἥρα. *Hæc duo gentiliū Deorum vocabula, nobis ignem & aërem declarant. Et maritatus igne aër feruescit, vt inquit Fulgentius; apud quē Hellanicus*

nicus ait: Iunonem à Ioue cathenis aureis vinctā, quòd aër igni proximus sit in ordine elementorum.

83. item Vestam in ignem.] *Ouidius (eodem Rhenano citante)*

Nec tu aliud *Vestam* quàm viuam intellige flammam;

ἑστίαν *Græci vocant.*

84. & Camenas in aquas.] Camenarum *nomine Nymphas intelligit, quæ ab aquis quasi Lymphæ vocabantur; quarum subinde in aquis aspectu* Lymphaticos *factos suprà adnotauimus lib. de Baptismo, cap. 5. num.* 38.

85. & Magnam matrem in terram.] *Eodem pertinet quod suprà lib. de Spectacul. cap. 8. dixit Auctor:* frigebat Dæmonum concilium sine matre Magna; *& cap. sequenti, quæ illa fuerit explicans:* Prasinum verò *(nempè colorem consecrauerunt)* terræ matri. *Synecdochen autem esse, dum sequitur* seminalia demessam, *adnotauit Rhenanus.*

86. Sic & Osirin.] *Apim bouem (inquit idem) intelligit, qui numinis vice celebratur in Ægypto. Lege Plin. li. 8. cap. 46. & Herodot. Tibull.*

Te canit, atque suum pubes miratur Osirim
Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

87. Leones Mithræ philosophantur, &c.] *Huius Dei cultus (inquit idem)* sacramenta Christianæ religionis imitabatur, tingendo, signando in frontibus, Panis oblationem celebrando, resurrectionis imaginem inducendo, denique coronando suos sub gladio. *Atque sic initiati,* Mithræ milites dicebantur, *vt meminit Tertullianus Tomo 2. lib. de Cor. milit. cap. vltimo, num. 206. 207. & 208. & hoc Tomo, li. de Præscript. aduers. hær. cap. 40. num. 242. vbi videat etiam Lector Adnot. nostras. Huic ergo Deo* Mithræ leones *adtribuebant, currum eius, vt videtur, trahenteis.* Ardentis *autem* naturæ *eò dicit,* quòd Mithra *idem sit Persis, qui nobis Sol.*

88. vna tetraonis pennula, &c.] *Est (inquit idem Rhenanus)* tetrao, *auis Germanis* der aurhan *dicta, cuius meminit Plinius lib. 10. iis verbis: Decet (inquit) &* Tetraones *suus nitor absolutáque nigritia, in superciliis cocci rubor. Adiicit autem Auctor:* taceo de pauo, *quòd abundè illius pulcritudinem descripserit suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3. vbi vide quoque Adnotat. nostras, num.* 45.

CAP. XIIII.

89. At quum & animalia, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Etiam minutiora animalia depreciati non debere.

90. quemadmodum virtutem in infirmitate secundum Apostolum, &c.] *Adludit ad illud 2. Cor. 12.* Virtus in infirmitate *perficitur. Aptè autem enuntiat:* apis ædificia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina, *de qua postrema vide suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 3.*

91. cantharidis venena, muscæ spicula, culicis & tubam & lanceam.] *Pulcrè & hæc describit. De* culice, *similem locum vide suprà lib. de Anima, cap. 10. nu. 133. & de* cantharide *Plinium lib. 29. cap. 9. Mirum interim, quomodo etiam* cantharidem *collocet inter* lectuli & tegetis bestias; *nisi fortè aliquando sicuti ex arbore, ita & ex* tegete *fraxinea aut oliua, subinde nascantur.* Tegetem *verò vulgus mattam vocat.*

92. in hæc paupertina elementa, &c.] *Simile est illud Varronis lib. de Vita populi Romani, citatum à Nonio, quòd sunt:* paupertina, *sine elegantia. Noua magis vox & obsoleta paulopòst:* infantat, *pro: tamquam infantes nutrit.*

93. nec aquam reprobauit, &c.] *Adludit haud dubiè ad baptismi ceremonias, de quibus latè suprà lib. de Baptismo, num. 1. inter baptismi ceremonias, & nominatim de* aquæ *necessitate, cap. 1. num. 3. vbi etiam sicut hîc,* Sacramentum *appellat. Vide Adnotationes nostras ibidem.*

94. nec oleum, quo suos vnguit.] *De* vnctione *in baptismo ibidem tractauimus, nō modò inter ceremonias, sed latius cap. 7. num.* 48.

95. nec mellis & lactis societatem, &c.] *De peculiari hac Africanorū in baptismo ceremonia, etiam ibi nu. 1. scripsimus ex Auctore, lib. de Cor. milit. cap. 3. & ex B. Hieronymo.*

96. nec panem, quo ipsum corpus suum repræsentat.] Repræsentare *hîc non aliter accipitur, quàm pro: præsens facere; sicuti latiùs suprà ex similibus phrasibus Auctoris docuimus lib de Resurrect. carnis, cap. 14. nu. 112. Atqui etiam hîc Eucharistiam* sacramentum *nuncupat. Similiter verò etiam accipitur* repræsentatio *infrà Tom. 5. li. de Ieiunio, in istis phrasibus Auctoris:* & ipsa repræsentatio totius nomen Christiani magna veneratione celebratur; *item:* in spiritu inuicē repræsentati.

97. At tu super magistrum discipulus, & seruus super Dominum, &c.] *Hic adludit ad illud Matth.* 10. *Non est discipulus super magistrum, nec seruus super dominum suum.*

98. Reprobas & mare, sed vsque ad copias eius quas sanctiorem cibum deputas.] Copias maris sanctiorem cibum *Rhenanus pisces interpretatur: quæ si Auctoris vera sit sententia, erit hoc illi peculiare, quòd carnes quidem quadrupedum & volucrum reprobauerit Marcion, non verò piscium; dum ab animalibus abstinendum docuit, quemadmodum illi adscribunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. Euseb. lib. 4. hist. Eccles. cap. 27. B. Hieron. lib. 2. aduers. Iouin. & Epiphan. hær. 42. Veruntamen, præterquam quòd aquè animati sint pisces atque quadrupedes & volatilia, ille verò propterea id interdictum faceret, quòd eandem putauerit animam in brutis & hominibus; Epiphan. ibidem confut. 24. disertis verbis contrarium sentit, & Marcionem confutat, non malos pisces esse docens, eò quòd Christus piscem & ouum bona data vocarit, Luc. 11. Porrò quandoquidem veluti Sardonico risu hîc perstringit Rhenanus Catholicos, qui certis diebus, & Monachos qui perpetuò piscibus solis vtuntur, his verbis: Et hodie quidam carnibus pisces præferunt; hoc Lectori insinuandum putaui, pisces* sanctiorem cibum *dici; non quòd in se sanctior sit esu carnium, sed quòd sanctitatis gratiâ abstinentiam illam sibi indicant, aut ab Ecclesia indicatur, iuxta quod B. Hieronym. loco citato pulcrè deducit ad perfectionem spectare carnium abstinentiam. Et verò etiam talem abstinentiam non vno loco Auctor probat hîc & suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. c. 9.* Quidam (inquit) ipsam Dei creaturam sibi interdicunt, abstinentes vino, & animalibus, exsulantes; quorum fructus nulli periculo aut solicitudini adiacent; sed humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant. *Et infrà Tomo 5. lib. de Ieiunio, ac lib. de Cibis Iudaicis pulcherrimè eam materiam prosequitur dissoluens argumenta omnia, quæ in contrarium ab aduersariis ex scripturis adferri solent; quemadmodum etiam B. Hieronym. vbi suprà, in multis ad verbum Auctorem imitatus.*

99. Hypocrita vt apocarteresi probes te Marcionitam,&c.] *Hæc verba (inquit Rhenan.) partim deprauata, partim transposita sic restituimus suæ integritati ordinique, Gorziensis collationis secuti fidem, vt sit:* Hypocrita,*vocandi casu dictum. Videtur interim etiam non reprobãda 1. edit.lectio:*Hypocrita,muta apocarteresi si probes,&c.*Vt* muta *dixerit, quasi tali* apocarteresi *à respondendi difficultate se liberaret; & certè etiam Vat. 2. MS.cod.legunt:*muta, *sed nō addunt:* si. *quare nos Lectoris iudicio vtramque lectionem committimus. Atqui (eodem Rhenano teste)* ἀποκαρτερεῖν *Græcis, Auctore Suida,est quum quis vel inedia vel laqueo vitam finit; vnde* ἀποκαρτέρησις. *Quod vocabulum in Apologetico quoque vsurpat,sic scribens:* Lycurgus ἀποκαρτερήσιν optauit, quòd leges eius Lacones emendassent. *Ceterùm* Hypocritam *hîc appellat Marcionem, vt non bona fide nec ex animo,sed simulatè tantùm,res creatoris destruẽtem contemnentémque. Vide etiam hac de re aliquid Adnotat.nostris ad dictum locum Apologetici, cap. 4. num. 50.*

CAP. XV.

100. Post hæc,vel ante hæc,&c.] *Capiti huic titulum dedimus.* Nō esse Deo Marcionis suum cœlum & suum mundum, eò quòd alioqui nouem Deos oporteret constituere.

101. de cœlo quidem illo tertio videbimus,si & ad Apostolum,&c.] *Alludit haudubiè ad li. 5. adu. Marcionem,vbi tractatur illud Apostoli 2. Cor.12. de raptu* in tertium cœlum, *ad quem locum pauloantè cap. præced.respexit Auctor,dum dixit:* de tertio cœlo descendere laborauit.

102. vt Dominus à xij. Tiberij Cæsaris reuelatus sit.] *Quod hîc dixit:*reuelatum esse, *mox:* manifestari, *& iterum:*parere *dixit, & sub finem capitis:* apparere. *Nam intelligit prædicationē Christi cœptam (iuxta ipsius quidem sententiam erroneam, de qua suprà lib. adu. Iud.cap.8.num.82. & latiùs in Prolegomenis)* anno xij. Tiberij Cæsaris, *& passum triennio pòst anno eiusdem* xv. *Atqui reuelationem sic accipiendam satis etiam infrà indicatur cap. 18. his verbis Auctoris:* Ergo vel prædicationibus reuelationem sui debuerat operari. *Eodem pertinet quod suprà Tomo 1. Apolog. cap. 5. dixit Auctor:*Tiberij tempore nomen Christianum in orbem introisse, *& cap. 7.* huius disciplinæ censum à Tiberio esse. *Alludit autem eodem Auctor infrà huius libri cap.22.his verbis:* si ab æuo Deus & non à Tiberio;*item li.3.cap.23. quum commemorat* tempus medium à Tiberio vsque ad Vespasianum; *& rursum lib.4. cap.7. vbi sententiam hac de re Marcionis citat, & proinde explicatur id quod infrà legitur de anno xv.* Tiberij *cap.19. num.126.ita vt nulla sit contradictio de reuelatione,quam hîc contigisse dicit anno xij.*

103. ad decimum quintum iam Seueri Imperatoris.] *Omninò sic legendum, etsi refragantibus omnibus codicibus, ipsa verba Auctoris indicant; quippe qui hoc dicere velit, Christum à xij. anno Tiberij reuelatum esse,* ad xv. *autem vsque* iam Seueri Imperatoris *annum,* nullam omninò substantiam *(nouam nempè mundi, quam nouus noui Dei Marcionis Christus, secum reuelare debuisset,si suum haberet cœlum & suum mundum)* cōpertam esse. *Atqui his verbis etiã indicat Auctor,se scripsisse hæc anno* xv. Seueri Imperatoris; *de quo in vita eius latiùs.*

104. ne qua adhuc illic vacent subcisiua, &c.] Vacare,*pro inanem esse,hîc accipitur, & paulopòst à Tertulliano.Qui etiam eleganter Ironicῶs* subcisiua *dixit(pro quo in 1.edit* subsciua, *& in margine eiusdem* subscidiua,*non rectè)id est,subsecundaria loca adhuc vacantia.*

105. & tertius aliqui stipare Deus se.] *Ex Vatic. MS.cod.restituimus vocem Tertullianicam:* aliqui,*pro:* aliquis. *Vbi rursum est vox Tertullianica:* stipare, *pro cōdensare; Metaphora sumpta ab eo,quòd stipa seu stuppa inania obturare & replere soleamus.*

106. Deum & materiam duos Deos,&c.] *Alludit tacitè ad Hermogenem, qui* duos Deos *constituebat,*Deum & materiam;*contra quem est suprà liber integer aduersus Hermogenem.*

107. Habes igitur in superioribus, &c.] Tres substantias diuinitatis in superioribus,*iuxta Marcionem intelligere videtur:*Deum bonum,Deum malum, & Mundum superiorem;quatuor verò in inferioribus,factorem mundi inferioris, locum, materiã, & malum. His, quum accedunt duo Christi; nouẽ Dij adsignantur,non duo.

CAP. XVI.

108. Non comparente igitur mundo alio, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd nec inuisibilium sit creator Deus Marcionis. *Est autem phrasis Tertullianica:* quàm eius,*pro:potiùs quàm, & vox:* exemplariis.

109. Videbimus,& Apostolus,&c.] *Rursùm adludit ad lib.5. adu Marcion. vbi tractat cap. 1. Epistolæ ad Colossenses;idque tum hîc, tùm infrà his verbis:* visibilia & inuisibilia condidisse.

110. Scripturarum quoque aduocationi.] Aduocatio *(inquit Rhenan.) propriè est turba patronorum & amicorum,qui alicui in iudicio adsunt. Hîc accipit pro defensione. Sic in libro de Patientia, cap. 11.* Itaque talibus & aduocatio & risus promittitur pro consolatione. *Qui etiam rectè illud:* à Deo creatore *interpretatur, à partibus Dei creatoris. Rursum autem voces Tertullianicæ:*inanimalibus, statiuis, *ac:* genitalibus, *pro iis quæ anima carent, quæ non mouentur, & quæ generatiua sunt. Item phrases Tertulliani:*æmula conditionis,*ac:* æmula eorum.

111. quemadmodum & vitam & mortem, &c.] *Hîc videtur adludere ad illud Ecclesi.* 11. Vita & mors à *Deo sunt; deinde ad illud Isai.* 45. faciens pacem *& creans mala;de quibus latiùs infrà lib.2.aduers. Marc. cap. 14.*

CAPVT XVII.

112. His compressi, erumpunt dicere, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus:* Quòd non sufficiat Deo liberatio hominis,neque etiam operatio Dei ignota esse poterit. *Siue autem:* dignoscitur *legas cũ excusis,siue:*dinoscetur *cum Vatic.MS.perinde. Est verò phrasis Tertullianica:* quã Deus; *quare etiam legendum,* quò necessarior, *comparatiuè, pro more Auctoris.*

113. Sed & hunc locum alibi implebimus, &c.] *Ad quem locum adludat,dispiciat diligens Lector.*

CAP. XVIII.

114. Processerit,age,iam in notitiam,&c.] *Titulum hic damus:*Quòd Deus Marcionis non sit dignè reuelatus,neque natura,neque doctrina.

115. quando hora fatalis aduenit.] *De hac suprà latiùs lib. de Anima,cap.39.num.449.*

116. fortassè enim ἀναβιβάζων ei obstabat.] *Græcè dixit quod Genethliaci Ascendens signum appellant,*

lant, id est, Planetam, sub quo quisque concipitur aut nascitur; nam, vti suprà dixit Auctor dicti lib. de Anima c. 25. Veteres Astrologi genitura hominis ab initio conceptus digerebant, *de quibus videre possit Lector curiosior Iulium Firmicum; non illum veterem Christianum, qui ad Constantium scripsit de errore profanarum hæreseon, sed qui libros Mathematicos edidit; quamquam nulla sit illis adhibenda fides, & tales Astrologiæ iudiciariæ libri legi vetantur Catalogo Pontificio, Regula 9. iuxta Conciliũ Tridentinum.*

117. aut aliquæ maleficæ.] *De iis vide suprà cap. 9. lib. de Idol. num. 54. ac 55. & locos quosdam Apologetici ibidem adnotatos. Atqui per* maleficas *& conceptus & partus impediri nonnunquam permittẽtibus peccatis nostris, notius est, quàm vt probatione sit opus.*

118. aut Saturnus quadratus, aut Mars trigonus.] *Ob dictum Pontificis Regia Maiestate confirmatum interdictum, de his aliud nihil dicam, quàm quòd* Saturnum quadratum, *aut* Martem trigonum, *id est, triãgularem habentes pro suo Ascendente, multis & morbis, & malis, & periculis, immò sceleribus obnoxios, dicerent Mathematici. Vnde & à Propertio li. 4. Eleg. 1.* Saturni *graue sydus appellatur.*

119. Nam & Mathematici plurimùm Marcionitæ.] Mathematicos *etiam hic in malam partem accipit (de quo suprà latiùs li. de Idol. n. 50. & 51.) pro Genethliacis, hoc est enim quod subiũgit:* de ipsis stellis viuere creatoris; *quibus verbis ironicẽ notat Marcionitas; quòd, quamquam Deum creatorem nollent agnoscere, tamen se crederent* viuere de stellis, *id est, iuxta constellationum motum, quas tamen creator creauerit. Siue autem paulopòst legas cum excusis:* deinde doctrina recognoscendum, *siue:* dehinc *cum Vatic. 2. MS. perinde est.*

120. qui & conditionis.] *Sicuti cap. præced.* conditio *etiam hîc accipitur, pro creatione; quomodo etiam ibi paulopòst:* ad conditionem tam diuinæ magnitudinis; *& cap. sequ.* & si non per conditionem.

121. quomodo Romulus Consum, &c.] *De* Cõso Deo à Romulo consecrato, *vide suprà Tom. 2. li. de Spectac. cap. 5. num. 33. 36. 37. ac 39. & B. Cypriani lib. de Idol. vanit. num. 23.*

122. & Tatius Cloacinam, &c.] *De* Cloacina *diximus Tom. 1. lib. de Pallio, c. 5. n. 84. & antea de* Cloacina *&* Pauore, *Adnotat in B. Cyprian. lib. de Idolor. vanitate, nu. 24. vbi sic legitur: Deam* Cloacinam Tatius *adinuenit, & coluit:* Pauorẽ Hostilius; *qui haud-dubiè ex hoc id descripsit loco.*

123. & Metellus Alburnum.] *Suprà adnotaui Tom. 1. Apolog. cap. 5. num 56. omninò hic legendum* M. Æmilius, *pro:* Metellus, *idque, ex Eusebio & Nicephoro. Verùm, quum animaduerti simul fuisse Consules anno Vrbis DCXXVIII.* M. Æmilium *M. F. N. & M. Cæcilium Q. F. Q. N.* Metellum, *putaui retinendum; eò quòd illis Consulibus videatur primùm consecratus Deus* Alburnus.

124. & quidam ante hoc tempus Antinoum.] *De* Antinoo *seruo Adriani Imperatoris, vide Adnotat. suprà Tom. 2. ad lib. de Corona milit. cap. 13. num. 185. & T. 1. Apol. cap. 23. num. 202. ad illud:* Et nescio quẽ cynædum.

Cap. xix.

125. Immò (inquiunt Marcionitæ) Deus noster, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd etiam in Christo Iesu non sit reuelatus Deus Marcionis. *Atqui verbis illis:* Dabitur & in Christvm liber, de omni statu eius, *insinuat tertium librum aduers. Marc. Sunt autem Tertullianica:* tetractentur, &: ad præsentem gradum occurrere; *de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latiùs.*

126. Anno xv. Tiberij, Christus Iesus de cœlo manare dignatus est.] *Istud non ex sua, sed ex Marcionis sententia dicit Auctor, sicuti patet ex illis verbis infrà lib. 4. adu. Marcion. cap. 7.* Anno xv. principatus Tiberiani, proponit; Deum descendisse in ciuitatem Galileæ Capharnaum; vtique de cœlo creatoris. *quam hæresin ibi latè impugnat; item ex verbis illis infrà cap. 22. sub finẽ:* Si ab æuo Deus, & non à Tiberio, immò (quod verius) à Cerdone & Marcione. *Ipsius verò Auctoris sententiam de Christo aliam, quamquam neque probabilẽ, vide suprà lib. adu. Iud. cap. 8. num. 82. & huius lib. cap. 15. num. 102.*

127. spiritus salutaris.] *More veterum (sicuti & suprà alicubi adnotauimus, & in Cyprian. lib. de Idol. vanit. num. 71.) Christus* spiritus salutaris *hîc vocatur, eâ significatione, qua Deus spiritus dicitur; alioqui disertis verbis infrà sub finem lib. aduersus Praxean,* spiritum sanctum *appellat,* tertium numen diuinitatis, & tertium nomen maiestatis, vnius prædicatorem monarchiæ.

128. quoto quidem anno Antonini maioris.] *Quod suprà lib. de Præscript. aduersus hær. simpliciter dixit cap. 30.* Antonini ferè principatu, *hîc explicatur, quum legitur:* Antonini maioris, *& præmittitur dubitatio,* quoto anno *eius Marcionis Christus incœperit reuelari; de quo aliquid ibi diximus num. 165. ac 16. item cap. 51. num. 322. hær. 17. quasi primùm sub Antonino Philosopho prodierit Marciõ hæreticus, quia sub Aniceto. Verùm, quia postea comperi Anicetum sedisse Romæ annis ferè sex ante obitum Antonini Pij, Auctori hîc adsentiri cogor, cœpisse Marcionem sub* Antonino maiore, *id est,* Pio *(vt mox sequitur) à quo omnes alij, aut nomen aut prænomen Antonini mutuati sunt. Maximè quum etiam initio Pontificatus Aniceti Romam venisse scribat Polycarpum Eusebius in Chronicis; & in histor. Ecclesi. lib. 4. cap. 13. idem scribat occurrisse ibi Polycarpo Marcionem.*

129. aura canicularis, &c.] *Per iocum vocatur Christus Marcionis:* salutis Marcionis aura canicularis, *vt opponatur illi quod præcessit:* spiritus salutaris; *quare placet hac huius loci per ipsum Rhenanum in 2. sua aditione castigatio, pro:* aula; *etsi refragantibus MS. codicibus quia non video quo sensu efferretur:* aula canicularis, *quum per:* auram canicularem, *videatur adludere ad æstum, qui vehemens est diebus canicularibus, sole existente in Leone.*

130. Antoninianus hæreticus est.] *Similiter Auctor lib. 4. aduers. Marc. cap. 4. infrà:* Emendator sanè Euangelij, à Tiberianis vsque ad Antoniniana tẽpora euersi, solus & primus Marcion, *voce deriuata ab* Antonino Pio; *de quo eleganter Auctor:* sub Pio impius.

131. A Tiberio autem vsque ad Antoninum anni ferè centum quindecim, &c.] *Si legeretur:* anni centum quinque, *magis accederet ad veritatem historicam ea lectio; quum tot reperiantur ab anno xv. Tiberij, cuius paulo antè meminit, & à quo hauddubiè computum suum incipere statuit, enumerans annos intermedios* inter Christum *(sicuti subiungit)* & Marcionem. *Quia tamen illud habent etiam MS. immutare nolui, eò quòd non sit nouum Auctori in re historica aliquid humanum pati.*

Siue autem legas cum excusis, primum prædicatum, *siue cum MS. Vatic. 2.* primò, *perinde est. Legendū verò paulopòst:* indutâtur in hanc hæresin, *pro:* hæresem, *quod mendo Typographico irrepsit; aut sicuti legunt Vatic. 2. MS.* in hac hæresi.

132. Nam hæ sunt Antitheses Marcionis, &c.] Antitheses *interpretatur rectè:* contrarias oppositiones. *Atqui de libro Marcionis, quem* Antitheses *inscripsit, suprà vide Adnot. huius libri nostras num. 2. contra quas etiam nominatim disputat Auctor in fine toto libro quarto. Sunt autem Tertullianica:* cum lege committere, *&:* apparentia Christi, *pro reuelatione. Denique legimus transpositis vocibus ex 2. Vatic. MS. cod.* quæ non alium Deum & legis, & Euangelij, *pro:* alium & Deum legis.

CAP. XX.

133. Huic expeditiss. probationi, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Marcion non recurauerit adulteratam regulam, sicuti ex reprehensione Petri frustrà nitebatur ostendere.

134. Nam & ipsum Petrum, &c.] *Scripturam hanc Gal. 2. eodem modo explicauit, non modò hîc & latiùs cap. sequ. sed etiam suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 23.* Ceterùm (*inquit*) si reprehensus est Petrus, &c. vtique conuersationis fuit vitium, nō prædicationis; *vbi hunc locum citauimus num. 138. & ad BB. Hieronymi ac Augustini Epistolas lectorem remisimus, qui quemadmodum vbique Auctor, de B. Petro Apostolorum principe locum illum Pauli intelligunt. Atqui more suo paraphrasticôs hanc Pauli & Petri historiam ex 1. & 2. cap. simul coniungit, non obseruato etiam verborum ordine & hîc, & etiam infrà lib. 5. vbi caput 2. Epist. ad Gal. explicat.*

135. passiuum scilicet conuictum.] *De similibus loquendi formulis vide suprà cap. 7. numer. 47. vno loco hîc addito ex hoc ipso libro (si citanti Rhenano creditur)* passiuum nomen Dei.

136. omnibus omnia futurus, &c.] *Istud reperitur 1. Cor. 9. vbi omninò lego:* & in eis qui sub lege, tamquam sub lege, *pro:* in lege *secundo loco, quia sic & ipse Auctor infrà legit lib. 5. & aditiones omnes, Latina, Græca ac Syriaca.*

137. quod suprà legimus.] *Nempè Gal. 2. quem locum antea citauerat.*

138. de Euangelij societate condixerant.] Condixerant (*inquit Rhen.*) *pro: conuenerant.* Condicere *enim etiam denūciare est atque constituere. Similem phrasin habes suprà lib. aduersus Hermogenem c. 11. num. 44. vbi & citauimus ex libro aduers. Praxean locum haud absimilem.*

139. Siue ego (inquit) siue illi, sic prædicamus.] *Ad verbum transtulit Auctor:* prædicamus, *id quod Græcè est:* κηρύσσομεν, *quemadmodum & Ambrosius in Comment. & B. August. li. 2. contra Faustum Manich. cap. 2. & ipsa quoque Syriaca aditio ac emendatiores Latini MS. codices, pro eo quod alij:* prædicauimus. *Quibus etiam consensit Auctor infrà lib. 4. cap. 4. aduersus Marcionem.*

140. qui vellent Galatas ad aliud Euangelium transferre.] *Hic paraphrasticôs explicat quod Gal. 1. scribit Apostolus, suprà etiam citatum ab Auctore loco dicto de Præscript. aduers. hær. Miror quòd vos tam citò transferimini etiam ad aliud Euangelium. Quod non est aliud, sed sunt aliqui (nempè falsi fratres, de quibus Gal. 2. latiùs) qui vos conturbant. Siue autem legas:* ad disciplinā legis conseruandam *cum excusis, siue:* obseruandam *cum MS. Vatic. 1. perinde est.*

141. Deprehendens scilicet illos circumcisionem vendicantes.] *Rursum hoc decerpit partim de* circumcisione, *nempè ex 5. cap. & reliquum de* temporibus, diebus, mensibus, & annis, *ex cap. 4. vbi etiā voces aliquas transponit.*

142. Vetera transierunt (inquit) ecce noua quæ ego nunc facio.] *Hic similiter paraphrasticôs citat locum hunc Isai. 43. vbi legitur etiam secundum 70. Ne memineris priorum,* ecce ego facio noua. *neque hîc modò, sed etiam infrà lib. 4. cap. 1. & 11. & li. 5. cap. 4. aduers. eundem Marcionem.*

143. Renouate vobis nouamen nouum, &c.] *Haud absimiliter citat hunc locum Hierem. 4. Auctor suprà Tom. 1. aduers. Iud. cap. 3. & infrà lib. 4. aduersus Marc. cap. 1. Videntur itaque tum temporis codices legisse singulari numero* νέωμα, *sicuti & Hebræi & Chaldæi & æditio S. Hieronymi. Videtur etiam aliud quid habuisse textus Græcus 70. eo quòd tum suprà, tū hîc vertit:* circumcidimini præputia, *seu:* præputium cordis vestri, *conformiter Hebrææ & Chaldaica æditionibus. Maximè quum sic etiam vertat B. Cypr. li. Testim. 1. adu. Iud. c. 8. & posteriorem partem etiam Origenes lib. de Singularitate cleric. inter opera eiusdem.*

144. & omnes ceremonias eius.] *Græcè est Osea 2.* πανηγύρεις αὐτῆς; *quod magis celebritates significat, sicuti alij ex Græco vertunt. Eodem tamen etiam modo vertit suprà lib. de Idol. cap. 14. locum Isai. 1.* & ceremonias vestras odit anima mea, *pro eo quod hîc:* dies festos vestros. *Atqui lego prorsus:* Quòd si & creator *ex Vatic. 2. cod. pro:* Quod etsi.

CAP. XXI.

145. Ceterùm si qua nouum Deum prædicans, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd de Deo nulla fuerit quæstio facta ab Apostolo Paulo, sed de disciplina dumtaxat.

146. & magistratus conuenerunt in vnum, &c.] Magistratus *hîc vertit Psal. 2. pro eo quod alibi plerumque,* Archontes, *vocem Græcam in Latinam traduxit coloniam. Legimus autem omninò cum Vatic. 2.* conuenerunt, *pro:* circumuenerunt, *tum quòd alibi sic legat vbique, tum quòd Græcè sit:* συνήχθησαν. *Item paulopòst ex iisdem cum Latinio:* legi eius derogaretur, *pro:* lege.

147. Nam & alij de idolothyto edendo, &c.] *Alludit ad Epist. 1. Apostoli ad Corinthios, in qua contra eiusmodi disceptationes latè disputat, de* idolothyto, *cap. 10. de* mulierum velamento, *cap. 11. de* nuptiis vel repudiis, *c. 7. &* de spe resurrectionis (*vbi:* &, *addo ex 2. MS. Vatic. cod.*) *cap. 15. Rectè autem adnotatur à Rhenano hîc accipi:* quanto principalis, *pro:* quanto *magis.*

148. Et non alia agnoscenda erit traditio Apostolorum, &c.] *Latiùs istud deducit suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 21. 31. & 36. & nos quoque ibidem in Adnotation. nostris. Deinde de* Traditionibus Ecclesiasticis, etiam non scriptis *suprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. cap. 3. num. 27.*

149. Apostolici census.] *Similiter suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 32.* Apostolici census Ecclesias *dixit Auctor, de quo significatu ibidem in Adnotat. nostris num. 184 latiùs. Hoc hîc addam, non pro diuitiis vel auctoritate vtrobique* censum *accipi ab Auctore (sicuti adnotauit Quintinus) sed pro origine, immò in omnibus locis*

bus locis ibidem à Tertulliano citatis: at si intelligat recensum ab origine prima. Quod planè conuincitur ex synonymis illis vbi suprà: origines suas ædant, & census suos deferunt: item Tom. 5. lib. de Monogamia, quum dicit: secundum initium, quod tibi & in Adam censetur; & in Christo recensetur. Denique non potest aliter intelligi titulus, Libri de censu animæ, quàm de origine animæ aduersus Hermogenem, cuius exstant fragmenta infrà Tomo 4. neque etiam illud infrà cap. sequenti: natura hinc censetur si agatur.

150. & obduxeris.] Hoc est (inquit Rhen.) eniceris, vt in libro de Carne Christi: Hoc quidem (inquit) capitulo ego potius vtar, quum adulteratores eius obduxero. Item lib. de Resurr. carn. Carneum enim (inquit) atque corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendò nullum alium credendũ Deũ præter creatorem; & ibidem: Obducti dehinc de Deo carnis auctore. De quibus vide ibi Adnot. nostras: priori loco, cap. 19. num. 147. posteriori, cap. 2. nu. 17. Atqui adnotatu digna est restitutio huius loci ex Vat. 2. MS. cod. qua legimus: satis iam & probatio nostra munita est, pro: mura est.

CAP. XXII.

151. Sed quomodo funditùs euertetur Antichristus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd Deus Marcionis naturaliter bonus esse non possit, eò quòd ab initio homini non succurrerit. Atqui de appellatione hac hæreticorum, quâ à Patribus iuxta Euangelium Matth. 24. Antichristi appellantur, vide suprà dictum librum de Præscript. aduers. hær. cap. 4. num. 21. Et eundem cap. 15. num. 98. de sensu verborum illorum: relaxata præscriptionum defensione; vt sit excusatiuncula, quare cum Marcione disputet, qui alioquin dicto libro docuerit; non disputandum, sed præscriptionibus vtendum, aduersus hæreticos.

152. vel potiùs vmbram & phantasma, secundum Christum ipsius.] Alludit ad errorem Marcionis, quòd Christus in phantasmate homo sit factus, contra quem suprà egit lib. de Carne Christi, cap. 5.

153. ad regulas perducam.] De hac prouerbiali formula videat Lector nostra Prolegomena. Legimus autem ex Vat. 2. MS. cod. bonitas perennis & iugis, additis duabus voculis.

154. Non posse quid, Deo non licet, &c.] Sensus est (inquit Rhenanus) Non licet Deo, vt aliquid non possit, nedum vt non possit naturalibus suis fungi. Castigauimus autem non multò pòst: Sed cessauit aliquando in Deo Marcionis, de opere bonitas, pro: bonitatis. Atqui de voce: obuenientia, & phrasi intermedia æternitatis aliena, alibi diximus, sicuti etiam de elogio in malam partem.

155. Homo damnatur in mortem, &c.] Pulcra peccati originalis descriptio, quamquam ipse in plurali numero efferat: & exinde prosiliunt (siue proficiunt, vt habent Vatic. 2. MS. cod.) delicta cum pœnis, eò quòd ex ipso etiam alia multa peccata oriantur. Elegãter autem dixit: qui paradisi nullum cespitem norunt, hoc est, qui paradisi terram numquam ingressi sunt. Est etiã illud Tertullianicum, aliqui Deus, &: gratiæ lenocinatorem, in malam partem.

156. à Cerdone & Marcione.] Coniungit hos duos, eò quòd Cerdonis discipulus fuerit Marcion; de quibus latiùs supradicto lib. de Præscript. aduers. hær. c. 51. nu. 321. & 322. hæresi 16. & 17.

CAP. XXIII.

157. Aliam illi regulam prætendo, &c.] Capiti huic titulum dedimus: Quòd neque rationabiliter bonus Deus fuerit. Lego autem ex Vatican. 2. rationalia esse debere in Deo omnia, addita voce debere.

158. antecessit præceptum diligendi proximum tanquam teipsum, &c.] Istud partim desumit ex illo loco Matth. 5. Audistis quia dictum est antiquis: Diliges proximum tuum, partim & propriè ex Leuit. 19. c. ad quod ibi alludebat Christus, vbi legitur: Diliges proximum tuum tamquam teipsum.

159. ex redundantia iustitiæ super Scribarum & Pharisæorum.] Subintelligit Rhenanus iustitiam; ego verò existimo super accipi ab Auctore pro plusquam, quemadmodum etiam vsurpatur à Suetonio in Augusto c. 35. Erant enim super mille. Addimus autem post illud: quale est secundam ei rationem referri, ex Vatic. 1. MS. cod. scilicet iuuando alium.

160. vt Domino eripiatur, vt alij vindicetur.] Omninò legendum vindicetur, pro: vendicetur; quia alludit ad vindicationem, quâ serui per vindices & Adsertores in libertatem adserebantur, de qua vide suprà Adnot. nostras sub finem libri de Testimonio Animæ.

161. Talis adsertor.] Adsertor (inquit Rhenanus) hic de eo, qui in libertatem adserit, quamquam etiam de iis dicatur, qui in seruitutem trahuntur, vt apud Liuium: Marco Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem adsereret. Loquitur de Appio & filia Virginij.

162. nedum plagiator.] Plagiatorem (inquit idem) quia præcessit adsertor, vsurpat pro plagiario, soni gratia. Is autem eo vocabulo significatur, qui hominem liberum emit aut vendit pro seruo. Etiam aliis modis committitur plagium. Sic enim ipsi crimini nomen est. De hoc apud Iureconsultos disputatur. Infrà cap. 27. sic denique plagiarij diliguntur.

163. Non putem impudentiorem, &c.] Secundum primam æditionem restituti: Non, ex Vatic. 2. MS. pro eo quod substituerat Rhenanus: At, & Gelenius: An.

164. alij Deo tinguitur.] Istud ad Sacramentum Baptismi refertur, de quo latiùs suprà libro toto de Baptismo.

165. ad alienum cœlum alij Deo expanditur, &c.] Rectè hic Rhenanus: Ergo precantes Christiani ad cœlum brachia expandebant; de quo ritu suprà latiùs Apolog. c. 30. n. 440. & li. de Orat. c. 13. n. 51.

166. alij Deo sternitur.] Istud rectè idem Rhenanus ad pœnitentes refert, quia ritum illum publicæ pœnitentiæ latè prosequitur Auctor suprà lib. de Pœnit. cap. 9. & nos ibidem num. 55. 56. & 58.

167. super alienum panem alij Deo gratiarum actionibus fungitur.] Istud ad Sacramentum Eucharistiæ; in quo panem non remanere, sed mutari in corpus Christi, latè deduximus etiam ex ipso Tertullian. dicto lib. de Orat. cap. 6. num. 23. & infrà lib. 4. adu. Marcionem.

CAP. XXIIII.

168. Sed Deus sicut æternus, & rationalis, &c.] Inscripsimus caput istud: Quòd nec perfectè bonus sit Deus Marcionis.

169. Eritis enim perfecti, quemadmodum pater vester, qui in cœlis est.] Ad verbum vertit ex Græco, vbi est: ἔσεσθε, Latinè Eritis, &: ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, qui est in cœlis, omissa etiam coniunctione: &, pro eo quod Latinus Interpres: Estote, &: cœlestis. Sunt autem Tertul-

lianica: defecta, partiaria exitij, *&*: defectionem.

170. dispensatorem si fortè, &c.] Si fortè (*inquit Rhenanus*) *solet usurpare pro*: forte. *Omninò autem supplemus ex Vatic. 2. MS. cod.* quod Deo tuo vindicas.

171. scilicet animâ tenus saluos, carne deperditos, &c.] *Hoc est quod suprà dixit Auctor lib. de Praescript. aduers. haer. cap. 51.* Resurrectionem animae tantummodò probat, corporis negat; *contra quam haeresin latè disputat lib. de Resurr. carnis. Sicut autem hîc legitur*: dimidiatio salutis; *sic suprà lib. de Carne Christi, cap. 5.* Quid Christum dimidias? *Eodem pertinet illud infrà*: ex parte resurgere.

172. Quòd si iam & caro apud illum tinguitur, &c.] *Sic legimus more Tertullianico, pro*: tingitur *Similiter autem suprà lib. de Resurr. carn. cap. 8.* Sed & caro abluitur, &c. Virginitas quoq; & Viduitas, &c. de bonis carnis Deo adolentur; *hoc est enim quod hîc addit*: & caro de nuptiis tollitur. *Quibus locis & aliis quibusdam confirmari à nuptiis continentiam, quam hodie quidam impugnare non verentur, ibidem adnotauimus num. 81. & latiùs libro de Cultu foeminarum, cap. 9. num 51. lib. 1. ad Vxorem cap. 6. num. 37. ac 38. ac lib. de Veland. virgin. num. 1. ac cap. 10. num. 83. & 84. Tertullianica sunt etiam*; desaeuitur, *actiuè*, *&*: hactenus peccar, *pro*: *non peccat.*

173. cuius Christus, etsi non induit veritatem, vt tuae haeresi visum est.] *Contra hanc Marcionis haeresin latiss. disputat Auctor suprà lib. de Carne Christi, cap. 2. 3. 4. & 5.*

174. limum de terra, &c.] *Variam huius scripturae Gen. 2. lectionem, apud Auctorem habes suprà lib. de Resurrect. carnis, cap. 5. num. 51. Quo loco idipsum tractat*, hominem carnem propriè dici, *iisdem penè verbis, quibus hîc*: *quod vel ex eo confirmatur, quòd Hebraica vox Adam (quae hominem Latinè significat) ab humo seu terra deriuetur, non ab anima. Ibi autem*: & ceteros tribulos & spinas, &c. tibi aedit, *adludit tacitè ad illud Gen. 3.* spinas & tribulos germinabit tibi. *Propriè verò accipitur*: conditio, *quum subditur*: Alia est nostra conditio. *Atqui quomodo* anima de adflatu Dei, *vide suprà lib. de Anima, cap. 4. & 11. & vtrobique Adnotat. nostras.*

Cap. XXV.

175. Quod adtinet ad bonitatis quaestionem, &c.] *Caput istud hoc titulo insigniuimus*: Quòd non de sola bonitate Deus censendus sit. *Videantur autem nostra Prolegomena de Prouerbiali formula*: his lineis deduximus.

176. negatis ceteris adpendicibus, sensibus & adfectibus, &c.] *Agit de illis appellationibus, quibus* Marcionitae Deum creatorem saeuum *appellabant, vti est c. praeced. qualem in peccatores Catholici agnoscunt, sicuti etiā eius* seueritates & iudiciarias vires. *Quibus, quod mox adnumerare videtur*, iram, discordiam, odiū, dedignationem, indignationem, bilem, nolentiā, & offensam, *cautè legendum est, & de iis latiùs in Prolegomenis.*

177. Si aliquem de Epicuri schola Deum, &c.] *Nempè, vt is sequitur*: immobilem & stupentem, *ac sicuti cap. 26.* stupidissimum: *de quo latiùs suprà Adnot. nostris in lib. de Anima, cap. 42 num 464. Quò pertinet etiam illud de Deo, quod sequitur*: negotium & sibi & aliis fecit, Epicuro nolente.

178. quis volet, quod non concupiscet, &c.] *Istud deletum à Rhenano, quia non habebatur in Gorziensi codice, iterum adiicimus ex Vatic. 2. MS. eò quòd ad explicationem pertineat. Siue autem cum iisdem bis legas*: concupiuit, *siue cum excusis*: concupiit, *perinde est. Sunt autem Tertullianica*: officiales suae, *ac*: nolentia, *quam (inquit Rhenanus) opponit voluntati, ac*: homini procurat.

179. Haec multò ple[illegible]s defendemus in caussa creatoris, &c.] *Nempe infrà lib. 3. adu. Marcionem; vbi Deum creatorem vnicum esse, contra Marcionem toto libro deducit.*

Capvt XXVI.

180. At hîc sufficit peruersissimum, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus.* Quòd etiam iudex sit Deus verus, in damnationem.

181. Si enim neque aemulatur neque irascitur, &c.] *Etiam hoc cautè legendū, sicuti quae & sequuntur*: Aut si offenditur, debet irasci; *&*: vltio fructus est irae; *& quod est cap. sequenti*: timet odisse quod non amat; *ac*: Deus melior inuentus est, qui nec irascitur.

182. & fit iam delictum secundum voluntatem eius.] *Vides quàm id habeat pro absurdo Auctor, si* delictum fieri secundum voluntatem Dei *quis dicat? à quo tamen non abhorrent Caluinistae, sicuti alibi latiùs adnotauimus. Est autem rursus Tertullianicum, illud*: mali aemulus.

Cap. XXVII.

183. Sed iudicat planè, malum nolendo, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd alioqui peccatores sine timore peccarent.

184. sententiae suae circumscriptorem, &c.] Circumscriptorē (*inquit Rhenan.*) *vocat abrogatorem.* Circumscribere *pro circumducere & oblitterare, frequens Iureconsultis & Auctoribus idoneis verbum. Cicero in Finibus*: Circumscriptis *igitur iis sententiis, quas modò posui, relinquitur, &c. Siue autem legas cum Vatic. 1.* Haec erit bonitas, &c. *siue cum ceteris*: Hoc erit; *non refert.*

185. & ipsa trāsfunctoria praecepta, &c.] Transfunctoria (*inquit idem*) *vocat perfunctoria. Est autem Iureconsultis perfunctorium, quod leui cura fit, & aliud agēdo, dum videlicet non curamus vt aliquid benè fiat, sed tantùm vt fiat. Inde Perfunctoriè aduerbium in crebro vsu apud illos. Qui etiam rectè explicat illud*: quique nondū hoc estis, vt esse possitis, *id est*: *quique nondum estis peccatores, vt esse possitis peccatores.*

186. cui nullus ignis coquitur in gehenna, &c.] *Ostendit absurditatem haeresis Marcionis, ex eo, quòd si Deus non sit iudex peccatorum, neque* ignem & gehennam, neque dentium frendorem in exterioribus tenebris *(contra quàm tamen Christus tradit Matt. 5. ac 18. item 8. 22. & 25.) agnoscere oportebit.*

187. obsequium subsignare, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Patientia cap. 1.* Tantum illi subsignant. *Vtrobique* subsignare *pro subscribere accipitur. Legimus verò ex vno Vat. MS. cod.* bonus autem diligetur, *quia praecedit*: timebitur.

188. delicta non exequi, &c.] *Quae hîc adnotat Rhenanus de*: exequi, *pro punire, suprà transscripta sunt To. 1. lib. adu. Iud. c. 3. num. 12.*

189. Circi furentis, & Caueae saeuientis, & Scenae lasciuientis.] *Ludos (inquit Rhenan.) gladiatorios, atque ad bestias depugnationes, & recensiones comoediarum intelligit. De quibus omnibus latissimè tractauimus Adnotat. nostris suprà Tom. 2. lib. de Spectaculis, numer. 1. & deinceps.*

deinceps. Hîc autem solùm tria eiusce modi ethnicarū voluptatum genera recenset, quibus illic stadium addit, in quo agones fiebant.

190. statim oblata acerra, &c.] *Per thurificationem enim (inquit Rhenan.) coram idolo explorabantur homines, Christianine essent an Gentiles. Accipit autem hîc:* acerram *pro vasculo thurario, sicut & Plinius, quum commemorat lib. 35. cap. 10. sacerdotem astante puero cum* acerra *& corona. Supplemus autem ex 2. Vatic. MS.* nisi si in salutem; *retinentes cum Aldo & hîc, & vbique* abiiciatur, *non obstante veterum codicum lectione* abiciatur, *pluribus ex caussis.*

CAP. XXVIII.

191. Exitus autem illi abiecto quis? &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd etiam alioqui frustrà exigatur baptisma fidei sacramentum. *Atqui alludit mox ad illud Exod.* 20. Deus zelotes est

192. baptisma fidei sacramentum, &c.] *Istud habes suprà lib. de Baptis. cap. 1. nume. 3. quòd sit* remissio delictorum, *ibidem numer. 4. ac cap. 10. numer. 72. quòd* absolutio mortis, *ibidem cap. 2. num. 13. quòd* regeneratio hominis, *ex Apostolo, manifestius est quàm vt probatione indigeat; quòd* iteratio ei non competat, *vide ibidem cap. 15. numer. 108. quòd* consecutio sit spiritussancti, *cap. 5. num. 43. & cap. 6. num. 44.*

193. quia suffectura est, &c.] Suffectura (*inquit Rhenan.*) *huius generis est cuius* læsura, paratura, genitura, supparatura; *à sufficiendo, id est, substituendo; nomen substantiuum.*

194. Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum, &c.] *Nam diabolus (inquit Rhenanus) integritatem imaginis & similitudinis* resignauit; *vt dicit Tertullianus lib. 2. cap. 10. exponens propheticum illud:* Tu es resignaculum similitudinis. *Marcion autem non recipiebat vetus Instrumentum. De* signaculo crucis *in baptismo, vide dictum librum de Baptis. num. 1. inter baptismi ceremonias. Quòd* lauetur homo *in Baptismo, atque adeò* aquæ sit sacramentum, *vide ibidem cap. 1. num. 3. & 10. & toto cap. 3. ac 4. quòd* sanctificet substantiam sanctam, *ibidem toto cap. 4. quòd* salute remuneret, mercedem operis rependens *etiam* carni salutem, *partim ibi cap. 1. num. 5. & latiss. suprà lib. de Resurrect. carn. toto cap. 15. & potißimùm num. 114. & cap. 16. num. 120. Legimus autem cum MS. Vatic. 2.* rependens, *vt non sit opus interpretatione Rhenani, cuius codices habebant:* reprehendens.

CAP. XXIX.

195. Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, &c.] *Caput istud inscripsimus:* Aduersus hęresin Marcionis, qua tingui nolebat nisi virgines & cœlibes. *Quod ipsum argumentum etiam aduersus Marcionem tractatum est lib. 1. ad Vxor. cap. 3. num. 16. & lib. de Anima, cap. 27. num. 352. De eodem suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 33.* Paulus, &c. Timotheum instruens, nuptiarum quoque interdictores suggillat; ita instituit Marcion, & secutor eius Apelles; *sed latiùs infrà lib. 4. aduers. Marc. cap. 11. vbi iisdē penè verbis quibus hîc:* Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit; neminem tinguit, nisi cœlibem, aut spadonem; morti aut repudio baptisma seruat; *vbi eum sic conuincit inter cetera:* Quid itaque Christum sponsum eius (*nempè Ecclesia*) facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & fœminam coniunxit, non qui separauit. *Et rursum eodē lib. 4. cap. 34.* Aut si omninò negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & fœminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum. *Quem errorem eodem libro conuincit etiam Auctor ex parabola Lucæ 11. de vocatis ad nuptias. Et rursum lib. 5. aduersus Marcionem, cap. 15. de iisdem sic Auctor:* Destructores enim Dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo; *& infrà Tom. 5. lib. de Monogamia:* Hæretici nuptias auferunt. *Et verò dictum Apostoli locum 1. Tim. 4. eodem modo de Marcione & eius asseclis interpretantur veteres omnes, & alioqui hanc hæresin non modò Encratitis ac Tatiano, sed & Marcioni adscripserunt B. Irenæus lib. 1. cap. 30. verbis transscriptis ab Eusebio lib. 4. histor. Eccles. cap. 27. & B. Hieronym. initio lib. 1. aduers. Iouin. Eodem alludere videtur Epiphan. his verbis: Virginitas ab eo prædicatur. Clemens Alexandrinus, etsi non nominatim contra* Marcionem, *certè contra abhorrentes matrimonium, pulchrè & latè disputat lib. 4. Stromatum.*

196. quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata.] *Sensum rectè reddit Rhenanus, quasi non etiam* spadonum *caro* nata *sit* ex nuptiis.

197. vt aliqui Nicolaitæ, &c.] *De his vide suprà dictum lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 33. & rursum latiùs cap. 46. hær. 5. & ibidem nostras Adnotationes, num. 305. Similes autem phrases citantur hîc à Rhenano ex lib. de Resurrect. carnis, cap. 2.* Viderit vnus aliqui Lucanus; *lib. de Præscription. aduers. hæret. cap. 29.* Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberanda veritas expectabat. *Item:* Aliquem Hermogenem ostendit; *& in hoc ipso libro suprà, cap. 4.* aliqui Isaias.

198. sed qui sanctitatem, sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur & præferamus, &c.] *Pulcher locus aduersus nostri tēporis Aristarchos, qui* sanctitatem *siue continentiam ita eleuant, vt aut prohibitam velint, aut nuptiis anteferant; quales plurimi exstant apud Auctorem loci complures, Adnotationibus etiam nostris illustrati, qui citantur suprà cap. 24. nu. 172. Eiusdem sunt argumenti infrà Tom. 5. libri de Castitate, & de Monogamia.*

199. qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, &c.] *Alludit ad illud bis paulopòst repetitum Gen. 1. Benedixitque illis Deus, & ait:* Crescite & multiplicamini. *Atqui:* conditio *hîc è diuerso rursum accipitur, pro rebus conditis.*

200. in gulam committunt, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) etiam suprà, lib. de Præscript. cap. 24.* In quæ ipsi committebant. *Vides autem etiam hîc* gulam *ab Auctore accipi pro crapula, sicut & paulopòst:* Quæ tēperantia gulæ.

201. Multum differt inter caussam & culpam, inter statum & excessum, &c.] *Pulchra tam de vestitu, quàm de cibis sententia, in quibus (sicuti subdit)* non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, *nempè quæ statum excedit.*

202. morte punientis, & incœstā, sacrilegā, atque monstruosam, &c.] *Sicuti illud:* Non adulterabis, *reperitur Exod. 20. ac Deuter. 5. item illud:* Vxorem proximi tui non concupisces; *sic postremum hoc latè mandatur à Domino, Leuit. 20.*

203. Sed etsi nubendi iam modus ponitur, &c.]

Hic rursum Montanizat Auctor, vti etiam ante me adnotauit Rhenanus ad marginem, de quo Paracleto *latiùs inter Prolegomena. Siue autem legas:* imponitur *cū MS.1.Vatic.siue cū reliquis:* ponitur, *perinde est. Ex illo verò suppleuimus:* Non tamen vt accusanda cæditur sylua. *Est etiam Tertullianicum illud:* matura defungi.

204. Quia si nuptiæ non erunt, sanctitas nulla est, &c.] *Pulchrum est argumentum pro nuptiis, quia sanctitas non cognoscitur, neque abstinentia nubendi, si non admittantur nuptiæ. Locum certè hunc cum sequentibus huius capitis ferè ad verbū descripsit B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouinianum.*

205. Nō erit immanior duritiâ Pharaonis, &c.] *Istud iisdem penè verbis repetitur infrà lib. 4. aduersus Marcionem, c. 23.* Næ *(inquit)* ille sæuior habendus Ægyptio Rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes, iste nec nasci.

CAP. XXX.

206. Satis hæc de Deo Marcionis, &c.] *Titulum alium nō habet caput hoc postremum quàm:* Epilogus. *Atqui primum illud:* Deum Marcionis non posse confirmari ex definitionibus vnicæ Deitatis, *tractatum fuit suprà cap. 2.3.4.5.6.7. & verò idipsum ex* cōditionibus statuum eius *probatum est cap. 8. vsque ad 28.*

207. sicut & ipsarum scripturarum examinationem.] *illam prosequitur Auctor infrà libris quarto & quinto.*

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM Pamelium.

I. *Cum libro præcedēti definierit Tertullianus, Deum Marcionis, Deum nō esse, regulis certis præscribentibus vnicam esse diuinitatem, hoc libro Deū creatorē, dignè Deum esse, vtpotè bonum, non malum, defendit.*

II. *Præmissa inuectiuá in Marcionitas, qui sua curiositate Deo negotium faciunt, de arbitrio sensus sui Deum pensitantes.*

III. *Imprimis autem docet, Bonitatem Dei Creatoris æternam esse.*

IIII. *Præsertim ex hominis & mundi factura, ac ea quam homini præscripsit lege.*

V. *Neque enim lapsum hominis Deo, sed Libero arbitrio hominis imputandum.*

VI. *Et verò Dei bonitatem ac rationē hominis hoc requisiuisse, vt constitueretur homo liberi arbitrij, vtpotè quum nec boni nec mali merces iure ei pensaretur, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate.*

VII. *Idipsum etiam exigere, Dei grauitatem, fidem, & patientiam.*

VIII. *Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad rectè viuendum creauerat Deus.*

IX. *Neque propterea Deo id imputandum, quòd adflatus Dei sit Anima, quæ delinquit, quia habet quidē vtique anima illas lineas Dei, qua immortalis, qua libera sui arbitrij, qua præscia plerumque, qua rationalis, tamen & in his imago dumtaxat Dei, non vsque ad ipsam vim diuinitatis.*

X. *Neque etiamsi in Diabolum transscriberetur culpa, vt instinctorem delicti, propterea in creatorem dirigendam, vt in auctorem diaboli, vtpotè qui angelus à Deo & bonus factus sit, non diabolus, id est, delator.*

XI. *Porrò, si post delictum hominis, iudex & seuerus fuerit Deus, nō ad malitiam, sed iustitiam pertinere.*

XII. *Quæ iustitia quum perpetuò in Deo cum bonitate conspirarit, non rectè seorsum deputari Deum bonum, & seorsum Deum iustum.*

XIII. *Immò verò omne iustitiæ opus, bonitati Dei procurare, quippè quum timor iudicij ad bonum, non ad malum conferat.*

Siquan-

Siquando itaque Deus legatur condens mala; de malis pœna, non culpæ intelligi. XIIII.

Iustitiam proinde esse, atque adeò bonitatem Dei, quæ seueritas videatur. XV.

Et iudici non exprobranda, quæ iustitiæ accidunt; nõ magis quàm medico ferramenta quæ secant, inurunt, amputant, & constrictant. XVI.

Denique totum ordinem Dei bonitatis ostendi ex eius misericordia in errantes, patientia in non resipiscentes, & præstantia in merentes. XVII.

Deinde ad Antitheses veniens Marcionis, etiam ad bonitatem Dei pertinere probat, talionis pœnam, ciborum immundorum prohibitionem, & sacrificiorum onera. XVIII.

Nec minus etiam legales quasque disciplinas; ne illi, momento vacarent à Dei respectu. XIX.

Immò verò etiam rapinam argenti & auri mandatam à Deo Hebræis in Ægyptios; pluris enim valuisse sexcentorum milium operas per tot annos, & filiorum iacturã quos merserant. XX.

Nullam verò etiam contrarietatem esse in Deo, prohibente Sabbatis operari & iubente arcam circumferri, etiam in Sabbato. XXI.

Neque etiam similitudinũ prohibitarum legi, refragari ænei serpentis, aut Cherubin & Seraphin aureas effigies; quæ longè diuersas habebãt caussas ab idololatria, de qua vetans similitudinem fieri, subiicit: Non adorabitis ea, neque seruietis eis; fuisse enim etiam rationalem Dei institutionem sacrificiorum, auocantis ab idolis; quæ tamen rursus reiecerit. XXII.

Non rectè etiam leuem Deum dici, quum reprobat aliquando probatos, aut probat quandoque reprobandos; nihil enim magis bono etiam iudici conuenire, quàm pro præsentibus meritis & reiicere & adlegere. XXIII.

Proinde Pœnitentiam apud Deum prauè interpretari Marcionem; nam & in Græco sono (vtpotè μετάνοια) pœnitentiæ nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est. XXIIII.

Nec absimiliter prauè ab illo intelligi illud; Adam vbi es; & illud ad Cain: Vbi est frater tuus; Item illud de Sodoma & Gomorra: Descendens videbo, &c. XXV.

Item etiam: Iuramentum Dei per semetipsum, & verba illa ad Moysen: Sine me, & indignatus irâ disperdam illos. XXVI.

Denique reliquas pusillitates, quas Deo obiiciebant Marcionitæ, non tantas esse, quantas etiam ipsi in Christo fatentur; cui adparitiones illæ veteris Testamenti adscribendæ sint. XXVII.

Postremò aduersus Marcionem alias suas Antitheses æmulas facit, ad finem vsque libri. XXVIII.
XXIX.

Ceterùm præter Auctores suprà ad argumentũ primi libri citatos, ipse quoque Auctor non modò suprà libro de Anima, cap. 21. tractatum de libero arbitrio citat, quem hîc habes cap. 5. 6. 7. & 8. sed etiam totius libri argumentũ indicat suprà libro de Resurrect. carnis cap. 14. Verba loci prioris sunt ista: Hæc erit vis diuinæ gratiæ, potentior vtique naturâ, habens in nobis subiacentem sibi liberam arbitrij potestatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quũ sit & ipsa naturalis atque mutabilis, quoquo vertitur, natura conuertitur. INESSE autem NOBIS τὸ αὐτεξούσιον NATVRALITER, iam & MARCIONI OSTENDIMVS. *Posteriori verò loco sic loquitur Auctor:* Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodò

Deum nosset, ex naturæ proprietate; ac nunc etiam iustum eum patitur ex D
caussæ suæ necessitate; tamen & hoc ipso optimum, dum & iustum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iustitiam exhibens, vtramque sententiam bono præstat; hinc vindicans istud, inde remunerans illud. SED CVM MARCIONE PLENIVS DISCES, AN HOC DEI SIT TOTVM. *Quæ verba mihi persuaserunt vti titulo adderem*: DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO. *Eodem pertinent illa verba Scorpiaci aduersus Gnosticos, cap. 5.* Longum est, VT DEVM meum BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A BONIS DIDICERVNT MARCIONITÆ. *Atqui vltra priores duas Rhenani castigationes, nunc primùm castigatus etiam hic liber ex duobus Vaticanis MS. exemplaribus, & coniecturis Latinij; addito Argumento nouo, & Adnotationibus nostris auctus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM E
LIBER SECVNDVS,[1] DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

Cap. I CCASIO[1] reformãdi opusculi huius, cui quid acciderit, primo libello præfati sumus, hoc quoque contulit nobis, vti duobus Diis aduersus Marcionem retractandis, suum cuique titulum & volumen distinogueremus pro materiæ diuisione, alterum Deum definientes omninò non esse, alterum defendentes dignè Deum esse: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mẽdacium sine demolitione veritatis. Aliud subruere necesse habuit, vt quod vellet extrueret. Sic ædificat,[3] qui propria paratura caret. Oportuerat autẽ in hoc solũ disceptasse, quòd nemo sit Deus ille qui creatori superducitur, vt falso Deo depulso, regulis certis & vnicam & perfectam prẹscribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in Deum verum:[4] quem quantò constaret esse, sic quoque dum alium esse non constat, tantò qualemcunque sine controuersia haberi deceret, adorandum potius quàm iudicandum, & demerẽdum magis quàm retractandum, vel quàm timendum F
ob seueritatem. Quid enim amplius homini necessarium, quàm cura in Deum verum, in
II. quem (vt ita dixerim) inciderat, quia alius Deus non erat. [[5] At nunc negotium patitur Deus omnipotens, dominus & conditor vniuersitatis: ideò tantùm opinor, quia à primordio notus est, quia nunquam latuit, quia semper illuxit, [6] etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberiũ: nisi quòd solis hæreticis cognitus non est, qui ei negotium faciunt: propterea alium Deũ existimantes præsumendum, quia quem constat esse, reprehẽdere magis possunt quàm negare, de arbitrio sensus sui pensitantes Deũ aliqui: proinde atque si cæcus vel fluitantibus oculis, ideò alium solem prẹsumere velit mitiorem & salubriorem, quia quem videat, non videt. Vnicus sol est, ô homo, qui mundum hunc temperat, & quãdo non putas, optimus & vtilis, & quũ tibi acrior & infestior, vel etiã sordidior atque corruptior, rationi tamẽ suæ par est. Eã tu si perspicere non vales, iã nec vllius alterius solis, si qui fuisset, radios sustinere potuisses, vtique maioris. Nam qui in inferiorẽ Deũ cæcutis, quid in sublimiorẽ? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculũ extenderis, habens Deũ certum & indubitatum, & hoc ipso satis visum, cùm id primũ conspexeris eum esse, quem nõ scias nisi ex parte qua voluit ipse. Sed Deum quidem vt sciens non negas, vt nesciens retractas: immò & accusas quasi sciens, quẽ si scires, non accusares,

immò

A immò nec retractares. Reddens nomen illi, negas substantiam nominis, id est, magnitudi-
nis, quæ Deus dicitur, non tantam eam agnoscens, quantam si homo omnifariam nosse
potuisset, magnitudo non esset. [7] Ipse iam tunc Apostolus prospiciens hæretica corda:
Quis, inquit, cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut ad quem cōsul- *Rom.11. & Isai.40.*
tauit, aut viam intellectus & scientiæ quis demonstrauit ei? [8] Cui & Apostolus condicet:
O profundum diuitiarū & sophię Dei, vt ininuestigabilia iudicia eius, vtique Dei iudicis: *Rom.11.*
& ininuestigabiles viæ eius, vtique intellectus & sciētiæ, quas ei nemo mōstrauit, nisi for-
tè isti censores diuinitatis, dicentes: Sic non debuit Deus: & sic magis debuit: [9] quasi co- *1.Corint.2.*
gnoscat aliquis quæ sint in Deo, nisi spiritus Dei. Mundi autem habentes spiritum, non *1.Corint.1.*
agnoscentes in sapientia Dei, per sapientiam Deum, consultiores sibimet videntur Deo.
Quoniam sicut sapientia mundi, stultitia est penes Deum; ita & sapientia Dei stultitia est *1.Corint.3.*
penes mundum. Sed nos scimus stultum Dei sapientius hominibus, & inualidum Dei va- *1. Corint.1.*
lidius hominibus. Et ita Deus tunc maximè magnus, cùm homini pusillus: & tunc maxi-
mè optimus, cùm homini nō bonus: & tunc maximè vnus, cùm homini duo aut plures.
Quòd si à primordio [10] homo animalis non recipiens quæ sunt spiritus, stultitiam existi- *1.Cor.2.*
mauit Dei legem, vt quam obseruare neglexit; [11] ideóque non habēdo fidem, etiam quod *Matt.13.*
videbatur habere, ademptum est illi, paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia
Dei cognouisset, si obedisset: quid mirum si redhibitus materiæ suę, & in ergastulum ter-
ræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad terram, vsurpatum ex illa spiri-
B tum mundi vniuerso generi suo tradidit, dūtaxat animali & hæretico non recipienti quæ
sunt Dei? [12] Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronūtiare, quod per
electionem suæ potius quàm diuinæ sententiæ admisit, nisi quòd Adam nunquam figulo
suo dixit, non prudenter definxisti me: confessus est seductionem, nō occultauit seductri-
cem: rudis admodum hæreticus fuit: non obaudiit: non tamen blasphemauit creatorem,
nec reprehendit auctorē, quem à primordio sui bonum & optimum inuenerat, [13] & ipse si
fortè iudicem fecerat à primordio. [[14] Igitur oportebit ineuntes examinationem in *III.*
Deum notum, si quæritur in qua cōditione sit notus, ab operibus eius incipere, quę prio-
ra sunt homine, vt statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde constituta atque pręs-
scripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerum ordinatio e-
uaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscentes bonitatem Dei nostri, dignā
quoque Deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in Deo illo-
rū. Iam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud aliū inuenit, sed de suo sibi
fecit. Prima denique bonitas creatoris, qua se Deus noluit in æternum latere, id est, nō es-
se aliquid cui Deus cognosceretur. Quid enim tàm bonum quàm notitia & fructus Dei?
Nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appare-
ret, sed Deus pręsciebat quid boni apparituram esset: & ideò [15] in suam summam commi-
sit bonitatem, apparituri boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ
C bonitatis, nec prouocatitiæ animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si
enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cùm fe-
cit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, vtpote quibus distinguendis
& notandis, sidera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & *Gen.1.*
menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tempus, quæ fecit tempus: sic vt nec ini-
tium, ante initium, quæ constituit initium. Atque ita carēs & ordine initij, & modo tem-
poris, de immensa & interminabili ætate censebitur, nec poterit repentina vel obuentitia
& prouocatitia reputari, nō habens vnde reputetur, id est, aliquam temporis speciem, sed
& æterna & Deo ingenita & perpetua præsumenda, ac per hoc Deo digna, suffundēs iam
hinc bonitatem Dei Marcionis, non dico initiis & temporibus, sed ipsa malitia creatoris
posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. [[16] Igitur quum cognoscendo *IIII.*
Deo hominem prospexisset bonitas Dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quòd
prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodùm molem maximam, post-
modùm & maiorem, vt in magna tanquam in minore proluderet atque proficeret: & ita
de bono Dei, id est, de magno, ad optimum quoq; eius, id est, ad maius habitaculum pro-
moueretur. Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonē suum. [17] Eructauit, *Psal.44.*
inquit, cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primum fructum optimum, [18] vti- *Matth.7.*
que optimę arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inseruit:
sed non valebit [19] blasphemiæ surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris na- *Ioan.15.*

Gen. 1. tura testabitur. Aspice ad summam, qualia sermo fructificauerit. [20] Et dixit Deus, fiat, & D factum est, & vidit Deus quia bonum, nō quasi nesciens bonum, nisi videret, sed quia bonum ideò videns, honorans & consignans & dispungens bonitatem operum dignatione Ibidem. conspectus. Sic & benedicebat quæ benè faciebat, vt tibi totus Deus commendaretur, bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo non norat, quia nec malè facere. Videbimus causas quæ hoc quoque à Deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmonstrans quantum boni pararetur illi cui præparabatur hoc totum. Quis denique dignus incolere Dei opera quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoque bonitas & quidem operantior operata est, nō imperiali verbo, sed familiari manu, etiam Ibidem. verbo blādiente præmisso, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Gen. 2. Bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex vna ma- Ibidem. teria, tot qualitatibus exstructam, bonitas inflauit animam non mortuam, sed viuam. Bo- Ibidem. nitas præfecit vniuersis fruendis atque regnandis, etiam cognominādis. Bonitas amplius Ibidem. delicias adiecit homini, vt quanquam [21] totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradisum, iam tunc de mundo in Ecclesiam. Eadem bonitas & adiuto- Ibidem. rium prospexit, ne quid nō boni: Non est enim, inquit, bonū solum esse hominem. [22] Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps Ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo Deo adhæreret, ne nō tā liber quàm abiectus videretur, æquādus famulis suis ceteris animalibus, solutis à Deo & ex fastigio liberis: sed vt solus homo gloriaretur, quòd solus dignus fuisset, qui legem à E Deo sumeret: vtque animal rationale intellectus & scientiæ capax, [23] ipsa quoque liberta- 1. Cor. 15. te rationali contineretur, [24] ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruan- Gen. 2. dæ consilium, bonitas pariter asscripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Benignissimè enim demonstrauit exitum transgressionis, ne ignorātia periculi, negligentiam iuuaret obsequij. Porrò si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiam obseruādæ, vt pœna transgressioni ascriberetur, quam tamē euenire noluit, qui antè prædixit. Agnosce igitur bonitatem Dei nostri interim, vel hucusque ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentiis, ex prouidentiis, ex legibus, ex pręmonitionibus bonis & benignis.

V. [[25] Iam hinc ad quæstiones omnes. [26] O canes, quos foras Apostolus expellit, latrā- Apoc. 22. tes in Deum veritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis. [27] Si Deus bonus " & præscius futuri, & auertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginē & simili- "tudinem suam, immò & substantiā suam, per animæ scilicet cēsum passus est labi de ob- "sequio legis in mortem, circumuētum à diabolo? Si enim & bonus qui euenire tale quid " nollet, & præscius qui euenturum non ignoraret, & potens qui depellere valeret, nullo " modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinæ maiestatis euenire non posset. " Quod si euenit, absolutum est è contrario Deum neque bonum credendum, neque præ- " scium, neque potentem. Siquidem in quantum nihil tale euenisset, si talis Deus, id est, bonus & præscius & potens, in tantum ideò euenit, quia non talis Deus. Ad hæc, Prius est istas species in creatore defendere quæ in dubium vocantur, bonitatem dico & pręscien- F tiam & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præeunte definitione etiam ipsius Ioan. 10. Christi. [28] Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris, vtrunque testantur, & bonitatem eius quâ bona, sicut ostendimus, & potētiam quâ tanta, & quidē ex nihilo. [29] Nā etsi ex aliqua materia, vt quidam volunt, hoc ipso tamen ex nihilo, dum non id fuerunt quod sunt. Postremò vel sic magna, dum bona: vel sic Deus potens, dum omnia ipsius, vnde & omnipotens. De præscientia verò quid dicam? quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium auctore, qua vniuersa vtique disponendo præsciit, & præsciendo disposuit, certè ipsam transgressionem, quam nisi præscisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in Deo istæ facultates, præ quibus nihil mali euenire homini aut potuisset, aut debuisset, & nihilo minus euenit: videamus & hominis conditionem, ne per illam potius euenerit, quod per Deum euenire non potuit. [30] Liberū & sui arbitrij & suæ potestatis inuenio hominē à Deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem Dei in illo animaduertens, quàm eiusmodi status formam. Neque enim facie & corporalibus lineis, tam variis in genere humano, ad vniformē Deum expressus est, sed in ea substātia quam ab ipso Deo tra- Gen. 2. xit, id est, animæ, ad formā Dei spōdentis, & arbitrij sui libertate; & potestate signatus est. [31] Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita. Non enim poneretur

lex ei

A lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni asscriberetur, si non & contemptus legis in arbitrij libertatem homini deputaretur. [32] Sic & in posteris legibus creatoris inuenias proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortem: sed nec aliàs totum ordinē disciplinæ per præcepta dispositum, auocante Deo & minante, exhortantéve, nisi & ad obsequiū & ad contemptum libero & voluntario homine. [[33] Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos struentes liberam hominis potestatem arbitrij sui, vt quod ei euenit, non Deo, sed ipsi debeat exprobrari: ne & tu hinc iam opponas, nō ita illum institui debuisse, si libertas & potestas arbitrij exitiosa futura esset: hoc quoque priùs defendam, ita institui debuisse, quo fortius commendam, & ita institutum & dignè Deo institutum, potiore ostensa ea causa quæ ita fecit institui. Bonitas Dei & ratio eius huic quoque instituto patrocinabuntur, in omnibus conspirantes apud Deum nostrū. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas, nisi fortè [34] penes Deum Marcionis, irrationaliter bonum, sicut ostendimus. Oportebat Deum cognosci: bonum hoc, vtique & rationale. Oportebat dignum aliquid esse quod Deum cognosceret. Quid tā dignum prospici posset quàm imago Dei & similitudo? Et hoc bonum, sine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & similitudinem Dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum [35] imago & similitudo Dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas: in quam rem ea substātia homini accommodata est, quæ huius status esset, adflatus Dei, vtique liberi & suæ potestatis. Sed & aliàs quale erat vt totius mundi possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum Dominus, sui famulus? Habes igitur & bonitatē Dei agnoscere ex dignatione, & rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quę tantū homini largita sit, id est, arbitrij libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionem. Nam bonus natura Deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, nō institutione habet illud, sed naturâ. Homo autem qui totus ex institutione est habens initium, cum initio sortitus est formam qua esset: atque ita non naturâ in bonum dispositus est, sed institutione, non suum habens bonum esse, quia non naturâ in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam suum haberet homo emancipatum sibi à Deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quadammodò natura, de institutione asscripta est illi, [36] quasi libripens emancipati à Deo boni, libertas & potestas arbitrij: quæ efficeret bonū & proprium iam sponte præstari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret voluntariè exercendæ, ex libertate scilicet arbitrij non fauente, institutionis non seruiente: vt ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem, sed ex voluntate iam bonus inueniretur, quasi de proprietate naturæ: proinde vt & contra malum (nam & illud vtique Deus prouidebat) fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis: [37] quia si caperet hoc iure, vt bonum quoque non voluntate obiret, sed necessitate, vsurpabilis etiā malo futurus esset ex infirmitate seruitij, proinde & malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in vtranque partem concessa est illi, vt sui dominus constanter occurreret, & bono sponte seruando, & malo sponte vitando: quoniam & aliàs positum hominem sub iudicio Dei, [38] oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet. Ceterùm nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatē de obsequio sponte pręstando, vel transgressione sponte committenda, ita in vtrunque exitum libertas patuit arbitrij. Igitur si & bonitas & ratio Dei, inuenitur circa libertatem arbitrij concessam homini, non oportet omissa prima definitione bonitatis atque rationis, quæ ante omnem tractatum cōstituenda est, pòst factis præiudicare, non ita Deum instituere debuisse, qui aliter quàm Deum deceret euasit, sed dispecto quia ita debuerit instituere, saluo eo quod dispectum est, cetera explorare. Ceterùm facile est offendentes statim in hominis ruinā, antequàm conditionem eius inspexerint, in auctorē referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Deniq; & bonitas Dei à primordio operū perspecta, persuadebit [39] nihil à Deo mali euenire potuisse, & libertas hominis recogitata se potius ream ostendit, quòd ipsa commisit. [[40] Hac definitione omnia Deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à Deo debes & grauitatem summam, & fidem præcipuam in omni institutione eius, & desinas quærere an Deo nolente potuerit quid eue-

Ecclef. 15. — VI. — *Gen. 1.* — B — C — VII.

nire. Tenẽs enim grauitatem & fidem Dei boni, sed rationalibus institutionibus eius vindicandas, nec illud miraberis [41] quòd Deus nõ intercesserit aduersus ea quę noluit euenire, vt cõseruaret ea quę voluit. Si enim semel homini permiserat arbitrij libertatẽ & potestatẽ, [42] & dignè permiserat, sicut ostendimus, vtique fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat, fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est, secundum Deum, id est, in bonum. quis enim aduersus se permittet aliquid? quantum verò in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei cui quid semel frui præstat, vt pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat vti Deus secederet à libertate, semel cõcessa homini, id est, contineret in semetipso & præscientiam & præpotentiam suam, per quas intercessisse potuisset, quo minus homo malè libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrij libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illũ arbitrij libertatem; dum reuocat ab arbore; dum [43] ipsum circumscriptorem colubrum à cõgressu fœminæ arcet, nónne exclamaret Marcion: O dominũ futilem, instabilem, infidelem, rescindẽtem quæ instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat vbi semetipsum erroris notet, in institutione an in rescissione. Nónne tũc magis deceptus ex impræsciẽtia futuri videretur, cùm obstitisset? & quod quasi ignorans quomodo euasurũ esset indulserat, quis non diceret? Sed etsi pręscierat malè hominem institutione sua vsurum, quid tam dignũ Deo, quàm grauitas, quàm fides institutionum qualiumcunq;? Vidisset homo si [44] non benè depunxisset, quod benè acceperat, ipse legi reus fuisset, cui obsequi noluisset, non vt legislator ipse fraudem legi suæ faceret non sinendo præscriptũ eius impleri. Hæc dignissimè peroraturus in creatorem, si libero arbitrio hominis ex prouidentia & potentia, quas exigis, obstitisset, nunc tibi insusurra pro creatore & grauitatem, & patientiam, & fidem, institutionibus suis functo vt & rationalibus & bonis.

Gen. 2. Gen. 3.

VIII. Gen. 2. [[45] Neque enim ad viuendum solummodò produxerat hominem, vt non ad rectè viuẽdum, in respectu scilicet Dei legísque eius. Igitur viuere quidem illi ipse præstiterat, facto in animam viuam; rectè verò viuere demandarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in vitam restitutum, malens peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Igitur sicut Deus homini vitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. [46] Et hoc non per infirmitatẽ, sicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam etsi angelus qui seduxit, sed liber & suæ potestatis qui seductus est, sed imago & similitudo Dei, fortior angelo, sed adflatus Dei generosior spiritu materiali quo angeli cõstiterunt. [47] Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flãmam ignis. Quia nec vniuersitatẽ homini subiecisset [48] infirmo dominãdi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis põdus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi, nec quem excusabilem sciret nomine imbecillitatis, cũ definitione mortis conuenisset. postremò non libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmũ, sed potius defectione earũ. Atque adeò eũdem hominem, eandẽ substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, victorẽ efficit hodie de eodẽ diabolo, cùm secundum obsequium legum eius administratur.

Ezech. 18. 28. & 33. Gen. 3. Hebr. 1. Psal. 8.

IX. Gen. 2. [[49] Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax inuenitur, quum adflatus Dei, id est, anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summã referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendũ, [50] quod Græca scriptura signauit, adflatum nominans, nõ spiritũ. [51] Quidam enim de Gręco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate verborũ, pro adflatu spiritum ponunt, & dãt hæreticis occasionẽ spiritum Dei delicto infuscãdi, id est, ipsum Deum, & vsurpata iã quæstio est. [52] Intellige itaque adflatum minorem spiritu esse, etsi de spiritu accidit, vt aurulam eius, non tamen spiritum. nam & aura vento rarior, etsi de vento aura, non tamen ventus aura. [53] Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. nam & ideò homo imago Dei, id est, spiritus: Deus enim spiritus. Imago ergo spiritus, adflatus. Porrò imago veritati nõ vsquequaque adæquabitur. Aliud est enim secũdum veritatem esse, aliud ipsam veritatem esse. Sic & adflatus quum imago sit spiritus, non potest ita imaginem Dei comparare, vt quia veritas, id est, spiritus, id est, Deus sine delicto est, ideò & adflatus, id est, imago, non debuerit admisisse delictũ. In hoc erit imago minor veritate, & adflat9 spiritu inferior, [54] habens illas vtique lineas Dei, quâ immortalis anima, quâ libera & sui arbitrij, quâ præscia plerumque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ, tamen & in his imago, & non

Gen. 1. Ioan. 4.

A non vſque ad ipſam vim diuinitatis. [55] Sic nec vſque ad integritatem à delicto, qui hoc ſoli Deo cedit, id eſt, veritati, & hoc ſolum imagini non licet. Sicut enim imago quũ omnes lineas exprimat veritatis, vi tamen ipſa caret, non habens motum: ita & anima imago ſpiritus, ſolam vim eius exprimere nõ valuit, id eſt, non delinquendi fœlicitatẽ. Ceterùm non eſſet anima, ſed ſpiritus, nec homo qui animã ſortitus eſt, ſed Deus. Et aliàs autem nõ omne quod Dei erit, Deus habebitur: vt expoſtules Deum & afflatum, id eſt, vacuum à delicto, quia Dei ſit afflatus. Nec tu enim ſi in tibiam flaueris, hominem tibiam feceris, quanquã de anima tua flaueris, ſicut & Deus de ſpiritu ſuo. Denique quũ manifeſtè ſcriptura dicat: flaſſe Deum in faciem hominis, & factum hominẽ in animã viuam, nõ in ſpiritum viuificatorem; ſeparauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud ſit neceſſe eſt ab artifice, id eſt, inferius artifice. Nec vrceus enim factus à figulo ipſe erit figulus, ita nec afflatus factus à ſpiritu, ideò erit ſpiritus. Ipsũ quod anima, vocitatus eſt flatus. Vide etiã ne de afflatus conditione tranſierit in aliquam diminutiorem qualitatem. [56] Ergo, inquis, dediſti animæ infirmitatem ſuprà negatam. Planè quum illam exigis Deo parem, id eſt, delicti immunem, dico infirmam. Quum verò ad angelum prouocatur, fortiorem defendam neceſſe eſt [57] dominum vniuerſitatis; [58] cui iam angeli adminiſtrant; qui etiam angelos iudicaturus eſt, ſi in Dei lege conſtiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipſum ergo potuit afflatus Dei admittere. Potuit, ſed nõ debuit. Potuiſſe enim habuit per ſubſtantiæ exilitatem, quã afflatus, nõ ſpiritus: nõ debuiſſe autem per arbitrij poteſtatem, quâ liber, *Gen. 2.* *Hebr. 1.* *1. Corint. 6.*

B non ſeruus, aſſiſtente amplius demonſtratione non delinquendi ſub comminatione moriendi, qua ſubſtrueretur ſubſtantiæ exilitas, & regeretur ſententię libertas. Itaque nõ per illud iam videri poteſt anima deliquiſſe, quod illi cum Deo affine eſt, id eſt, per afflatũ: ſed per illud quod ſubſtantiæ acceſſit, id eſt, per libetum arbitrium, à Deo quidem rationaliter attributum, ab homine verò quâ voluit agitatum. Quòd ſi ita ſe habent, omnis iam Dei diſpoſitio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrij nõ ei culpam ſuam reſpuet à qua data eſt, ſed à quo non vt debuit adminiſtrata eſt. Quod denique malum deſcribes creatori, ſi delictum hominis, non erit Dei, quod eſt hominis? nec idem habendus eſt delicti auctor, qui inuenitur interdictor, immò & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori ſuo, ſed contemptori faciet inuidiam, vt auctori. Contẽnendo enim eam fecit, non vtique futuram ſi non contempſiſſet. [[59] Sed etſi ab homine in diabolum tranſſcripſeris mali elogium, vt inſtinctorem delicti, vti ſic quoque in creatorem dirigas culpam, vt in auctorem diaboli, qui facit angelos ſpiritus: ergo quod factus à Deo eſt, id eſt, angelus, id erit eius qui fecit. Quod autẽ factus à Deo non eſt, id eſt, [60] diabolus, id eſt, delator, ſupereſt vt ipſe ſeſe fecerit deferendo de Deo & quidem falſum, [61] primò quòd Deus illos ex omni ligno edere vetuiſſet, dehinc quaſi morituri non eſſent ſi ediſſent, tertiò quaſi Deus illis inuidiſſet diuinitatem. Vnde igitur malitia mendacij & fallacię in homines, & infamiæ in Deum? à Deo vtique non, qui & angelum ex forma operum bonorum inſtituit bonum. Denique ſapientiſſimus omnium æditur, antequàm diabolus, niſi *x.* *Hebr. 1.* *Gen. 3.*

C malum eſt ſapientia. Et ſi euoluas Ezechielis prophetiam, facilè animaduertes tam inſtitutione bonum angelum illum, quàm ſponte corruptum. [62] In perſona enim principis Sor, ad diabolum pronuntiatur, Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens: Fili hominis, ſume planctum ſuper principem Sor, & dices: Hæc dicit Dominus, [63] Tu es reſignaculum ſimilitudinis, qui ſcilicet integritatem imaginis & ſimilitudinis reſignaueris, plenus ſapientia, corona decoris (hoc vt eminentiſſimo angelorum, vt archangelo, vt ſapientiſſimo omnium) In deliciis paradiſi Dei tui natus es. Illic enim vbi Deus in ſecunda animalium figuræ formatione angelos fecerat. [64] Lapidem optimum indutus es, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaſpin, Ligurium, Achaten, Amethyſtum, Chryſolithum, Berillum, Onychium, & auro repleſti horrea tua & theſauros tuos. Ex qua die conditus es, [65] cum Cherub poſui te in monte ſancto Dei, fuiſti in medio lapidum igneorũ, fuiſti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, [66] donec inuẽtæ ſunt læſuræ tuæ. De multitudine negotiationis tuæ promas tuas repleſti & deliquiſti, & cetera. Quæ ad ſuggillationem angeli, non ad illius principis propriè pertinere manifeſtũ eſt, [67] eo quòd nemo hominũ in paradiſo Dei natus ſit; ne ipſe quidem Adã, trãſlatus potius illuc: nec cum Cherub poſitus in monte ſancto Dei, id eſt, in ſublimitate cœleſti, de qua ſatanam Dominus quoque decidiſſe teſtatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes ſiderum ardentium radios, vnde etiã quaſi fulgur deiectus eſt ſata- *Ezech. 28.* *Gen. 2.* *Ezech. 28.* *Luc. 10.* *Ezech. 28.*

nas. Sed ipse auctor delicti in persona peccatoris viri denotabatur, retrò quidem inuitu- D
perabilis à die conditionis suæ, à Deo in bonum conditus, vt à bono conditore inuitupe-
rabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud Deum constitutus, quâ
bonus apud bonum: postea verò à semetipso translatus in malũ. Ex quo enim, inquit, ap-
Ibidem. paruerunt læsuræ tuæ: illi eas reputans, quibus scillicet læsit hominem electum à Dei ob-
sequio: & ex illo deliquit, ex quo delictũ seminauit: atque ita exinde negotiationis, id est,
malitiæ suæ multitudinẽ exercuit, delictorum scilicet & censuũ, non minus & ipse liberi
arbitrij institutus, vt spiritus. Nihil enim Deus proximum sibi non libertate eiusmodi or-
dinasset. Quem tamen & prędãnando testatus est, ab institutionis forma libidine propria
conceptæ vltrò malitiæ exorbitasse: & commeatum operationibus eius admetiendo, ra-
tionem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionem diaboli, quo hominis
restitutionem. [68] Certamini enim dedit spatium, vt & homo eadem arbitrij libertate eli-
deret inimicum quâ succiderat illi, probans suam, non Dei culpam: & ita salutem dignè
per victoriam recuperaret, & diabolus amariùs puniretur, ab eo quem eliserat antè deui-
ctus, & Deus tantò magis bonus inuenieretur, sustinens hominem gloriosiorem in para-
XI. disum ad licentiam decerpendæ arboris vitæ iam de vita regressurum. [[69] Igitur vsque ad
delictum hominis Deus à primordio tantùm bonus, exinde iudex & seuerus, &, quod E
Gen.3. Marcionitæ volunt, sæuus. Statim mulier in doloribus parere, & viro seruire damnatur:
[70] sed quæ antè sine vlla contristatione per benedictionem in crementũ generis audierat:
Gen.1. [71] Crescite tantùm & multiplicamini: sed quæ in adiutorium masculo, non in seruitium
Gen.2. fuerat destinata. Statim & terra maledicitur, sed antè benedicta. Statim tribuli & spinæ,
Gen.3. sed antè fœnum, & herbæ, & arborum fructuosa. Statim sudor & labor panis, sed antè ex
Gen.1. omni ligno victus immunis, & alimẽta secura. Exinde homo ad terram, sed antè de terra.
Gen.3. Gen.2. Exinde ad mortem, sed antè ad vitam. [72] Exinde in scorteis vestibus, sed antè sine scrupu-
Gen.3. lo nudus. Ita prior bonitas Dei secundum naturam, seueritas posterior secundũ causam.
Gen.2. Illa ingenita, hæc accidens: illa propria, hæc accommodata: illa ædita, hæc adhibita. Nec
natura enim inoperatam debuit continuisse bonitatem, nec causa dissimulatam euasisse
seueritatem. Alteram sibi, alteram rei Deus præstitit. Incipe nunc etiam iudicis statum vt
adfinem mali arguere, qui idcircò alium Deum somniasti solummodò bonum, quia non
potes iudicem: quanquam & illum vt iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certè per-
uersum ac vanum disciplinæ non vindicandæ, id est, non iudicandæ constitutorem. Non
reprobas autem Deũ iudicem, qui non iudicem Deum probas? Ipsam sine dubio iustitiã
accusare debebis, quæ iudicem præstat, aut & eam in species malitiæ deputare, id est, iniu-
stitiam in titulos bonitatis asscribere. Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonũ. Porrò
quum cogeris iniustitiam de pessimis pronuntiare, eodem iugo vrgeris iustitiam de opti-
mis censere. Nihil enim æmulum mali non bonum, sicut & boni æmulum nihil non ma- F
lum. Igitur quantò malum iniustitia, tantò bonum iustitia. Nec species solummodò, sed
tutela reputanda bonitatis; quia bonitas nisi iustitia tegatur, vt iusta sit, non erit bonitas, si
XII. iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustũ: bonum autem omne, quod iustum. [[73] Ita si
societas & conspiratio bonitatis atque iustitiæ, separatione earum non potes carere: quo
ore constitues diuersitatem duorum Deorum in separatione, seorsum deputans Deũ bo-
num, & seorsum Deum iustum? Illic cõsistit bonum, vbi & iustum. A primordio denique
creator tam bonus, quàm & iustus. pariter vtrunq; processit. Bonitas eius operata est mũ-
dum, iustitia modulata est. quæ etiam tum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia
Gen. 1. & 2. cum bonitatis consilio iudicauit. [74] Iustitię opus est quòd inter lucem & tenebras separa-
tio pronũtiata est inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam superiorem
& inferiorem, inter maris cœtũ & aridæ molẽ, inter luminaria maiora & minora, diurna
atque nocturna, inter marem & fœminã, inter arborẽ agnitionis, mortis, & vitę, inter or-
bem & paradisum, inter aquigena & terrigena animalia. Omnia vt bonitas concepit, ita
iustitia distinxit. Totum hoc iudicatò dispositum & ordinatum est. Omnis situs, habitus
elementorum, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorum, iudicia sunt creatoris, ne
putes eum exinde iudicem definiendũ quo malum cœpit, atque ita iustitiã de causa mali
offusces. His enim modis ostendimus eam cum auctrice omnium bonitate prodisse, vt &
ipsam ingenitam Deo & naturalem nec obuentitiam deputandam, quæ in Domino in-
XIII. uenta sit arbitratrix operum eius. [[75] At enim vt malũ postea erupit, atque inde iam cœ-
Gen.3. pit bonitas Dei cum aduersario agere, aliud quoque negotium eadem illa iustitia Dei na-
cta

A cta eſt iam ſecundum aduerſionem dirigendæ bonitatis, vt ſepoſita libertate eius, qua & vltrò Deus bonus, pro meritis cuiuſque penſetur, dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur: proinde omnibus æmulis vindicetur. Ita omne hoc iuſtitiæ opus procuratio bonitatis eſt, quod iudicando damnat, quod damnando punit, quod, vt dicitis, ſæuit, vtique bono non malo proficit. [76] Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum confert. Non enim ſufficiebat bonum per ſemetipſum commendari, iam ſub aduerſario laborans. Nam etſi commendabile per ſemetipſum, non tamē & conſeruabile, quia expugnabile iam per aduerſarium, niſi vis aliqua præeſſet timēdi, quæ bonum etiam nolentes appetere, & cuſtodire compelleret. Ceterùm tot illecebris mali expugnātibus bonum, quis illud appeteret quod impunè contemneret? Quis cuſtodiret, quod ſine periculo amitteret? [77] Legis mali viam latam & multò frequentiorem: nónne omnes illaberentur, ſi nihil in illa timeretur? Horremus terribiles minas creatoris, & vix à malo auellimur. Quid ſi nihil minaretur? Hanc iuſtitiam malum dices, quæ malo non fauet? Hanc bonum negabis, quæ bono proſpicit? [78] Qualem oportet Deum, velles: qualem malles, expediret, ſub quo delicta gauderēt, cui diabolus illuderet, illum bonū iudicares Deum, qui hominem poſſet magis malum facere, ſecuritate delicti? Quis boni auctor, niſi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus, niſi qui & inimic⁹? Quis inimicus, niſi qui & expugnator? Quis expugnator, niſi qui & punitor? Sic totus Deus bonus eſt, dum pro bono omnia eſt. Sic denique omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus eſt, tantū-
B modò prodeſſe, quia non aliud quid poſſit quàm prodeſſe. De eiuſmodi qua fiducia bonum ſperem, ſi hoc ſolum poteſt? quomodo innocētiæ mercedē ſectet, [79] ſi non & nocentiæ ſpectem? diffidam neceſſe eſt, ne nec alteram partem remuneretur, qui vtranque non valuit. Vſqueadeò iuſtitia etiam plenitudo eſt diuinitatis ipſius, exhibens Deū perfectū, & patrem & dominum. Patrem, clementia: dominum diſciplina. Patrem, poteſtate blanda: dominum, ſeuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum neceſſariè. Diligendum, [80] quia malit miſericordiam quàm ſacrificium: & timendum, quia nolit peccatum. Diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm mortem: & timendum, quia nolit peccatores ſui iam non pœnitentes. Ideò lex vtrunque definit: [81] Diliges Deum, &: Timebis Deum. Aliud obſecutori propoſuit, aliud exorbitatori. [[82] Ad omnia tibi occurrit Deus, [83] idem percutiens, ſed & ſanans; mortificans, ſed & viuificans; humilians, ſed & ſublimans; condens mala, ſed & pacē faciens, vt etiam & hîc reſpondeam hæreticis: Ecce enim, inquiunt, ipſe ſe conditorem profitetur malorū, dicens: Ego ſum qui condo mala. Amplexi enim vocabuli cōmunionem, duas malorū ſpecies in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & ſupplicia, paſſim volunt eum conditorem intelligi malorum, vt & malitiæ iniuſtè auctor renuntietur. Nos autem adhibita diſtinctione vtriuſque formæ, ſeparatis malis delicti & malis ſupplicij, malis culpæ, & malis pœnæ, ſuum cuique parti definimus auctorem, malorū quidem peccati & culpæ, diabolum: malorū verò ſupplicij & pœnæ Deum creatorem, vt illa pars malitię deputetur, iſta iuſtitiæ mala cōdentis
C iudicia aduerſus mala delicti. De his ergo creator profitetur malis, quę congruunt iudici. Quæ quidem illis mala ſunt, quibus rependūtur: ceterùm ſuo nomine bona quâ iuſta, & bonorum defenſoria, & delictorū inimica, atque in hoc ordine Deo digna. Aut proba ea iniuſta, vt probes malitiæ deputanda, id eſt, iniuſtitiæ mala: quia ſi iuſtitiæ erunt, iam mala non erunt, ſed bona, malis tantummodò mala, quibus etiam directò bona pro malis dānantur. Cōſtitue igitur iniuſtè hominem diuinæ legis voluntariū contemptorem id retuliſſe, quo voluit caruiſſe; iniuſtè malitiā æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæſam; iniuſtè [84] Ægyptum fœdiſſimā, ſuperſtitioſam, amplius hoſpitis populi cōflictatricem, decemplici caſtigatione percuſſam. [85] Indurat cor Pharaonis, ſed meruerat in exitiū ſubminiſtrari, qui iam negauerat Deum, qui iam legatos eius toties ſuperbus excuſſerat, qui iā populo laborem operis adiecerat: poſtremò quâ Ægyptius olim Deo reus fuerat gentilis idololatriæ, [86] ibim & crocodilum citiùs colens quàm Deum viuum. [87] Impedit & ipſum populū, ſed ingratū. Immiſit & pueris vrſos, ſed irreuerentibus in Prophetam. [[88] Iuſtitiā ergo primò iudicis diſpice, cuius ſi ratio conſtiterit, tunc & ſeueritas, & per quæ ſeueritas decurrit, rationi & iuſtitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, aſſerite cauſas, ceteras quoque vt ſententias condemnetis: excuſate delicta, vt iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, ſed reuincite malum iudicē. [89] nam etſi patrū delicta ex filiis exigebat, duritia populi talia remedia cōpulerat, vt vel [90] poſteritatibus ſuis proſpicientes, legi

Matth. 7.
Oſee 6. & Matth. 9.
Ezech. 33.
Deuter. 5.
xiiii.
Deuter. 32.
1. Reg. 2.
Iſai. 45.
Gen. 3.
Ge. 7. et 19.
Exod. 7. 8. 9. 10. 11. et 12.
Exod. 10.
Exod. 5.
Nu. 11. et 21
4. Reg. 2.
xv.
Exod. 20.

Gen.12.13. diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quàm suam curet? [91] Sed etsi D
15.17.18. benedictio patrum semini quoque eorum destinabatur, sine vllo adhuc merito eius, cur
22.& 26. non & reatus patrum in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offensa: vt per to-
Hierem.31. tum genus & gratia decurreret, & offensa [92] saluo eo quod postea decerni habebat: Non
& Ezech. 18. dicturos acidam vuam patres manducasse, & filiorum dentes obstupuisse, id est, nō sumpturum patrem delictum filij, nec filium delictū patris, sed vnumquemque delicti sui reū futurum, vt post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia iam non genus, sed personas iudicaret. Quanquam si Euangelium veritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum delicta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc vltrò sibi sentētiā fuerant irrogaturi, [93] Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorū. Hoc itaque

XVI. omnis prouidentia Dei censuit, quod iam audierat. [[94] Bona igitur & seueritas, quia iusta, si bonus iudex, id est, iustus. Item cetera bona, per quæ opus bonum currit bonæ seueritatis, [95] siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia. Debita enim omnia hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitum est iustitiæ. Vindicanda erit procacitas ætatis verecundiam debentis. Atque ita non poterunt iudici exprobrari, quæ iudici accidunt, carentia & ipsa culpa sicut & iudex. Quid enim si medicum quidem dicas esse debere, ferramenta verò eius accuses, quòd secent, & inurant, & amputent, [96] & constrictent, quando sine instrumento artis medicus esse non possit? Sed accusa malè secantem, importunè amputātem, temerè inurentem, atque ita ferramenta quoque eius vt mala ministeria reprehende. Proinde est E
enim, cùm Deum quidē iudicē admittis, eos verò motus & sensus per quos iudicat destruis. Deum nos à Prophetis & à Christo, [97] nō à Philosophis nec ab Epicuro erudimur.

Philipp. 2. Qui credimus Deum etiam in terris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, ex causa humanæ salutis, longè sumus à sententia eorum qui nolunt Deū curare quidquam. „Inde venit ad hæreticos quoque definitio eiusmodi, [98] Si Deus irascitur & æmulatur, & „extollitur, & exacerbatur, ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Benè autem quod Christianorum est, [99] etiam mortuūm Deum credere, & tamē viuentē in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina prædicant, vt quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiusmodi passiones, idcircò & in Deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, & suos eis distribue sensus, tam diuersos, quàm substantiæ exigunt, licet vocabulis communicare videantur. [100] Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus, nec ideò tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione sociantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nominibus membrorum, tāta erit & animi diuini & humani differentia sub eisdem licet vocabulis sensuum, quos tam corruptorios efficit in homine corruptibilitas substantiæ humanę, quàm incorruptorios in Deo efficit incorruptibilitas substantiæ diuinæ. Certè Deum cōfiteris creatorem? Certè, inquis. Quomodo ergo in Deo humanum aliquid existimas, & nō diuinū omne? Quem Deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem Deum confitendo, præiudicasti vtique illum ab omni humanarum conditionum qualitate diuersum. Porrò quū pariter F

Gen. 2. agnoscas hominem à Deo inflatum in animam viuam, non Deum ab homine, satis peruersum est, vt in Deo potius humana cōstituas, quàm in homine diuina, & hominis ima-

Gen. 1. gine Deum imbuas potius quàm Dei hominem. Et hæc ergo imago censenda est Dei in homine, quòd eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & Deus, licet non tales quales Deus. Pro substantia enim & status eorum & exitus distant. Denique cōtrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamque matricem earū bonitatem, cur diuina præsumitis? Nec tamē perfectè ea obtinemus, quia solus Deus perfectus. Ita & illas species, iræ dico & exasperationis non tam fœliciter patimur: quia solus Deus de incorruptibilitatis proprietate fœlix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur: mouebitur, sed nō euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot & causas. Et irā propter scelestos, & bilem propter ingratos, & æmulationem propter superbos, & quicquid nō expedit malis. Sic & misericordiā propter errantes, & patientiā propter nō resipiscentes, & præstantiā propter merentes, & quicquid bonis opus est. quæ omnia patitur suo more, quo eum pati cōdecet, propter quem homo

XVII. eadem patitur, æquè suo more. [[101] Hæc itaque dispecta totū ordinem Dei iudicis operarium, & (vt dignius dixerim) protectorem [102] catholicę & summę illius bonitatis ostendunt: quam semotam à iudiciariis sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in

Matth. eodem Deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suum oriri facientem super

A super iustos & iniustos: quod alius Deus omninò non præstat.[103] Nam etsi hoc quoque testimonium Christi in creatorem, Marcion de Euãgelio eradere ausus est, sed ipse mũdus inscriptus est,[104] & omni à cõscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudiciũ Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quàm mortem; & *Ezech. 32.*
mauult misericordiam quàm sacrificium; auertens iam destinatum exitium Niniuitis, & *Osee 6.*
largiens spatium vitæ Ezechiæ lacrymis;[105] & restituens statum regni Babylonis tyranno *Ionæ 3.*
pœnitẽtiam functo. Illam dico misericordiam,[106] quæ & filium Saulis moriturum ex de- *4. Reg. 20.* *Dan. 4.*
uotione populo concessit: & Dauid delicta in domum Vriæ cõfessum, venia liberauit: & *1. Reg. 14.*
ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non so- *2. Reg. 12.*
lum igitur iudicem aspiciens, cõuertere & ad optimi exempla. Nota quum vlciscitur, cõ- *Iudicum 3.*
sidera quum indulget. Repende austeritati lenitatem:[107] quum vtrumque conueneris in *4.6. et 10.*
creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum Deum credis. Veni denique ad inspectationem doctrinarum, disciplinarum, pręceptorum, consiliorúmque eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari.[108] Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyses & Deus. Nulla posteritas non à primordiis accipit. Tamen non à tuo Deo didicit creator meus præscribere, Non occides, non adulterabis, non furáberis, non falsum testi- *Exod. 20.*
monium dices, alienum non concupisces, honora patrem & matrẽ, & diliges proximum tuum vt teipsum. Ad hæc innocentiæ, pudicitiæ, & iustitię, & pietatis principalia cõsulta,
B accedunt etiam humanitatis præscripta: quum septimo quoque anno seruitia libertate *Exod. 21.*
soluuntur; quum eodem tempore agro parcitur egenis cedendo locum;[109] boui etiam te- *Leuit. 25.*
renti vincula oris remittuntur ad fructũ præsentis laboris, quò faciliùs in pecudibus præ- *1. Cor. 9.*
meditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur. [[110] Sed quæ potius legis bona *XVIII.*
defendam, quàm quæ hæresis concupiit, vt talionis definitionem, oculum pro oculo, dẽ- *Leuit. 24.*
tem pro dente,[111] & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuò exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ violentiæ prospicit, vt quia durissimo & infideli in Deum populo longum, vel etiam incredibile videretur[112] à Deo expectare defensam, edicendam postea per Prophetam: Mihi defensam, & ego defendam, dicit Dominus: in- *Deut. 32.*
terim commissio iniuriæ metu vicis statim occursuræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, vt sic improbitas æstuata cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secunda committitur, quâ & aliàs facilior timor talionis[113] per eũdem saporẽ passionis. Nihil amarius quàm idipsum pati, quod feceris aliis.[114] Et si lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ ali- *Deut. 14.*
quando benedicta sunt, consiliũ exercendæ continentiæ intellige, & frenos impositos illi *Gen. 1.*
gulæ agnosce,[115] quæ quum panem ederet angelorũ, cucumeres & pepones Ægyptiorũ *Psal. 77.*
desiderabat. Agnosce simul &[116] comitibus gulæ, libidini scilicet atque luxuriæ prospe- *Num. 11.*
ctũ, quæ ferè ventris castigatione frigescunt. Manducauerat enim populus & biberat, & *Exod. 32.*
surrexerat ludere: proinde[117] vt & pecunię ardor restingueretur ex parte qua de victus ne-
C cessitate causatur, pretiosorum ciborum ambitio detracta est. Postremò vt faciliùs homo ad ieiunandũ Deo formaretur, paucis & non[118] gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautioribus esuriturus. Reprehẽdendus sanè creator, quòd cibos potius populo suo abstulit, quàm ingratioribus Marcioniris.[119] Sacrificiorũ quoque onera & operationũ & oblatio- *Leuit. 1. 2.*
nũ negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia sibi propriè deside- *3. 4. 5. 6.*
rauerit, qui tam manifestè exclamat, Quò mihi multitudinẽ sacrificiorum vestrorũ? Et quis *& 7.*
exquisiuit ista de manibus vestris? sed illã Dei industriam sentiat, qua populũ pronum in *Isai. 1.*
idololatriam & transgressionem, eiusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio seculi agebatur, vt ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret. [[120] Sed & in ipsis commerciis vitæ & conuersa- *XIX.*
tionis humanæ domi ac foris, adusque curam vasculorum omnifariam distinxit, vt istis *Matth. 23.*
legalibus disciplinis occurrentibus vbique, ne illi momento vacarent à Dei respectu.
[121] Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege Domini voluntas eius? & in lege *Psal. 1.*
Domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit auctoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomantis, & rudem obsequio fidem operosis officiis dedolantis: vt nihil de arcanis attingam significantiis legis spiritalis scilicet & Propheticæ; & in omnibus penè argumentis figuratæ. Sufficit enim in præsenti, si simpliciter hominem Deo obligabat, vt nemo eam reprobare debeat, nisi cui non placet Deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuuandũ, etiam Prophe-

Isai. 1. tas eadem bonitas Dei ordinauit docentes Deo digna;[112] auferre nequitias de anima, di- D
scere benefacere, exquirere iudiciū, iudicare pupillo, & iustificare viduam, dirigere quæ-
Isai. 58. stiones.[113] Fugere improborum contractum, dimittere conflictā integram, dissipare scri-
pturam iniustam, infringere panem esurienti, & tectum nō habētem inducere in domum
Psal. 33. tuam, nudum si videris, contegere, & domesticos seminis tui non despicere.[114] Cōpescere
linguam à malo, & labia ne loquātur dolum, declinare à malo, & facere bonum, quærere
Psal. 4. pacem, & sectari eā; Irasci & nō delinquere, id est, in ira non perseuerare, siue sæuire; Non
Psal. 1. abire in consilium impiorum, nec stare in via peccatorum, nec in cathedra pestilentium
Psal. 132. sedere. Sed vbi? Vide quàm bonum & quàm iucundū habitare fratres in vnum; meditan-
Psal. 1. tes die ac nocte in lege Domini. Quia bonum scilicet fidere in Dominū, quàm fidere in
Psal. 117. hominem, & sperare in Dominū quàm sperare in Principes.[115] Qualis enim apud Deum
Psal. 1. merces homini? Et erit tanquam lignum quod plātatum est iuxta exitus aquarum, quod
fructum suum dabit in tempore suo: & folium eius non decidet, & omnia quæcunque fa-
Psal. 23. ciet, prosperabūtur illi.[116] Innocens autem & purus corde, qui non accepit in vanum no-
men Dei, & non iurauit ad proximum suū in dolo: iste accipiet benedictionem à Domi-
Psal. 32. no, & misericordiam à Deo salutificatore suo. Oculi enim Domini super timentes eum,
sperantes in misericordiam ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, vtique æter-
Psal. 33. na, & nutricandos eos in fame, vtique vitæ æternæ. Multæ enim pressuræ iustorum, & ex
omnibus liberabit eos Dominus. Honorabilis mors in cōspectu Domini sanctorum eius.
Dominus custodit omnia ossa eorum, vnum ex ipsis nō comminuetur. Redimet Domi- E
nus animas seruorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil
puto iam ad testimonium Dei optimi deesse, quod satis & pręcepta bonitatis, & promissa
XX. consignant. [[117] Sed enim sepiæ isti (quorum figura, illud quoque pisculentū de cibis lex
Deut. 14. recusauit) vt traductionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemię interuomūt, atque ira
intentionem vniuscuiusque iam proximam dispargunt, iactitando & asseuerando ea quæ
relucentem bonitatem creatoris infuscent. Sed & per istas caligines sequemur nequitiā,
& in lucem extrahemus ingenia tenebrarū, obiicientia creatori vel maximè fraudem il-
Exod. 12. lam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infœlicissime
hæretice, teipsum expostulo arbitrum,[118] cognosce in vtranque gentē priùs, & ita de au-
ctore præcepti iudicabis. Reposcunt Ægyptij de Hebræis vasa aurea & argentea, contrà
Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoque eorundem patrum nomine
ex eodem scripturæ instrumēto, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, pro
Exod. 1. laterinis deductis, pro ciuitatibus & villis ædificatis. Quid iudicabis optimi Dei elector?
Hebræos fraudē agnoscere debere an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita actū
per legatos vtrinque, Ægyptiorum quidem repetentium vasa, Iudæorum verò reposcen-
tium operas suas:[119] & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptij. Hodie aduersus
Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumuis il-
lud auri & argenti, si sexcentorum milium operæ per tot annos vel singulis nummis diur- F
nis æstimentur. Quæ autem pars maior; repetentium vasa, an incolentium villas & vr-
bes? Querela ergo maior Ægyptiorum,[120] an gratia Hebræorum? Vt solo iniuriarum iu-
dicio Hebræi Ægyptios repercuterent, liberi homines in ergastulum subacti:[121] vt solas
Exod. 5. scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum cōtumeliosa atro-
citate laceratas; non paucis lācibus & scyphis pauciorum vtique diuitum vbique, sed to-
tis & ipsorum facultatibus, & popularium omnium collationibus[122] satisfaciendum He-
Exod. 12. bræis pronuntiasset. Igitur si bona Hebræorum causa, bona iam & causa, id est, manda-
tum creatoris, qui & Ægyptios gratos fecit nescientes,[123] & suum populum in tempore
Exod. 1. expeditionis angusto, aliquo solatio tacitæ compensationis expunxit. Planè minus exigi
XXI. iussit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij restituere debuerāt. [[124] Sic & in ceteris con-
Iosue 6. trarietates præceptorum ei exprobras, vt mobili & instabili; prohibentis sabbatis operari;
& iubentis arcam circumferri per dies octo, id est, etiam sabbato, in expugnatione ciuita-
tis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem, opera humana non diuina prohibentem.
Exod. 20. [125] Siquidē sex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die Sab-
bata Domino Deo tuo, non facies in ea omne opus.[126] quod? vtique tuū. Consequēs enim
est, vt ea opera sabbato auferret, quę sex diebus suprà indixerat, tua scilicet, id est, humana
Iosue 6. & quotidiana. Arcā verò circūferre, neque quotidianū opus videri potest, neq; humanū,
sed & rarū & sacrosanctū, & ex ipso tunc Dei præcepto vtique diuinū. quod & ipse quid
signifi-

A significaret, edissererem,[137] nisi longum esset figuras argumentorum omnium creatoris
expādere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis reuincamini, simplicitare
veritatis, nō curiositate: sicut & nūc certa distinctio est sabbati humana, nō diuina opera
prohibentis. Ideóque [138] qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. suum enim opus fe- *Num. 15.*
cerat lege interdictum. Qui verò arcam sabbatis circumtulerant, impunè gesserunt. nō *Iosue 6.*
suum enim opus, sed Dei, ex præcepto scilicet ipsius administrauerant. [[139] Proinde & si- xxii.
militudinem vetans fieri omnium quæ in cœlo & in terra & in aquis, [140] ostendit & cau- *Exod. 20.*
sas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes. [141] subiicit enim, Non adorabitis ea, ne- *Num. 21.*
que seruietis illis. Serpentis autem ænei effigies postea præcepta Moysi à Domino, non
ad idololatriæ titulum pertinebat, sed [142] ad remediandos eos qui à serpentibus infesta-
bantur. [143] Et taceo de figura remedij. [144] Sic & Cherubim & Seraphim aurea in arcæ fi- *Exod. 25. & 37.*
guratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, lōgè diuersas
habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quam similitudo prohibetur, nō videntur
similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob
quem similitudo prohibetur. [145] Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocāte
scilicet ab idolis ad Deū officia ea, quæ si rursus eiecerat, dicens; Quò mihi multitudinem *Isai. 1.*
sacrificiorum vestrorum? hoc ipsum voluit intelligi, quòd non sibi ea propriè exegisset.
[146] Non enim bibam, inquit, sanguinem taurorū? quia & alibi ait, Deus æternus non esu- *Psal. 49.*
B riet nec sitiet. [147] Nā & si ad oblationes Abel aduertit; & holocausta Noë odoratus est li- *Gen. 4.*
benter, quę iocunditas siue viscerum veruecinorum, siue nidoris ardentium victimarum? *Gen. 8.*
Sed animus simplex & Deum metuens offerentium ea quæ à Deo habebant, & pabuli &
suauis olentiæ gratia apud Deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud pro-
pter quod fiebant, ob honorem scilicet Dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, ta-
men aliquid vilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit diui-
tem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera vltrò [148] vel etiam dicto,
ordine suo offerat & solemnia regis obseruet, non ex fide tamen nec corde puro, nec ple-
no circa cetera quoque obsequia, nónne consequens vt rex ille vel diues exclamet; Quò *Isai. 1.*
mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. [149] &: Solennitates & dies festos &
vestra sabbata odit anima mea; Vestra dicendo, quæ secundum libidinem suam, non se-
cundum religionem Dei celebrando, sua iam non Dei fecerant: conditionalem idcircò
& rationalem demonstrauit recusationem eorū quæ administrāda præscripserat. [[150] Si xxiii.
verò etiam circa personas leuem vultis intelligi, quum reprobat aliquando probatos, aut
improuidum, quum probat quandoque reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet præ-
terita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici cōuenit, quàm pro præsentibus
meritis & reiicere & adlegere. [151] Adlegitur Saül, sed nondū despector Prophetæ Samue- *1. Reg. 9. et 13.*
lis. [152] Reiicitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum &
Sidoniorum mancipatus. Quid faceret creator, ne à Marcionitis reprehenderetur? [153] Be- *3. Reg. 11.*
C nè adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta? Sed Dei boni non erat, non-
dum merentes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina be-
nefacta. Sed iusti iudicis non erat, rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis ho-
minū sine delicto, vt eum Deus semper adlegeret, quem nunquā posset recusare? Vel quis
item sine aliquo bono opere, vt eū Deus semper recusaret, quem nunquā posset adlegere?
Exhibe bonum semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nunquā adlegetur.
Ceterùm si idem homo, vt in vtroque pro temporibus, [154] in vtroque dispungetur à Deo,
& bono, & iudice, qui nō leuitate aut improuidentia sententias vertit, sed censura grauis-
sima & prouidentissima, merita temporis cuiusque dispensat. [[155] Sic & pœnitentiā apud xxiiii.
illum prauè interpretaris, quasi proinde mobilitate vel improuidentia, immò iā ex delicti «
recordatione pœniteat: quoniam quidem dixerit, Pœnituit quòd regem fecerim Saul: «
præscribens scilicet pœnitentiam, confessionem sapere mali operis alicuius vel erroris. « *1. Reg. 15.*
Porrò non semper. Euenit enim in bonis factis pœnitentiæ confessio, ad inuidiam & ex-
probrationem eius, qui [156] beneficij ingratus extiterit. Sicut & tunc circa personam Sau-
lis honorandam annuntiatur à creatore, qui non deliquerat; quum Saulem assumit in *1. Reg. 9. et 10.*
regnum, [157] & sancto spiritu auget: optimum enim adhuc, qualis, inquit, non erat in filiis
Israëlis, dignissimè adlegerat, sed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te susti-
nebit improuidentiam asscribentem Deo ei, quem Deum non negans, confiteris &
prouidum. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factum Saulis (vt dixi)

onerabat pœnitentiæ suæ professione, quam vacante delicto circa Saulis adlectionē, con- D
» sequens est inuidiosam potius intelligi, nō criminosam.[158] Ecce, inquis, criminosam eam
Ion. 3. » animaduerto circa Niniuitas, dicente scriptura Ionæ: Et pœnituit Dominum de malitia
Jon.4. » quam dixerat, facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Ionas ad Dominum: Propterea præ-
» ueni profugere in Tharsos, quia cognoueram te esse misericordem & miserescentem, pa-
» tientem, & plurimùm misericordiæ, pœnitētem malitiarum. Benè igitur quòd præmisit
optimi Dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordiæ &
miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tūc Niniuitæ. Si enim
optimus qui talis, de isto priùs cessisse debebis, non competere in talem, id est, in optimū,
Matth.7. etiam malitiæ concursum.[159] Et, quia Marcion defendit arborem bonam malos quoque
fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit,
nunquid aliqua interpretatio subest etiam earum malitiarum intelligendarum, quæ pos-
sint & in optimum decucurrisse? Subest autem. Dicimus denique malitiam nunc signifi-
cari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quasi iu-
Isai. 45. dicis, secundum quam enunriarit, Ego sum qui condo mala;[160] &: Ecce ego emitto in
Hier.18. vos mala, non peccatoria, sed vltoria,[161] quorum satis diluimus infamiam, vt congruen-
tium iudici. Sicut autem licet mala dicantur, non reprehenduntur in iudice, nec hoc no-
mine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nunc, quæ ex illis
malis iudiciariis deputata, cum ipsis competat iudici.[162] Nam & apud Græcos interdum
malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponuntur, sicut & in isto ar- E
ticulo. Atque adeò si eius malitiæ pœnituit creatorem, quasi creaturæ reprobandæ scili-
cet & deletui vindicandæ; atqui nec vllum admissum criminosum reputabitur creatori,
Iona 3. qui iniquissimam ciuitatem dignè meritóque decreuerat abolēdam. Ita quod iustè desti-
nauerat non malè destinans, ex iustitia non ex malitia destinarat, sed pœnam ipsam mali-
tiam nominauit, ex malo & merito passionis ipsius. Ergo dices, si malitiam iustitiæ nomi-
ne excusas, quia iustè exitium destinarat in Niniuitas, sic quoque culpandus est, qui iusti-
tiæ, vtique non pœnitendæ, pœnitentiam gessit. Immò nec iustitiæ, inquam, pœnitebit
Deum, & superest iam agnoscere quid sit pœnitentia Dei. Non enim si hominem[163] ex re-
cordatione plurimùm delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideò
& Deum proinde. In quantum enim Deus nec malum admittit, nec bonum damnat, in
tantum nec pœnitenriæ boni aut mali apud eum locus est. Nam & hoc tibi eadem scri-
1. Reg. 15. ptura determinat, dicente Samuēle Sauli,[164] Discidit Dominus regnum Israēlis de
manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo optimo super re, & scindetur Israël in duas
partes, & non conuertetur, neque pœnitentiam aget, quia non sicut homo est ad pœ-
nitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ statuit,
quæ neque ex improuidentia, neque ex leuitate, neque ex vlla boni aut mali operis dam-
natione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, si
non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quàm simplex F
conuersio sententiæ prioris, quæ etiam sine reprehensione eius possit admitti, etiam in
homine nedum in Deo, cuius omnis sentētia caret culpa.[165] Nam & in Græco sono, pœ-
nitentiæ nomen, non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est,
xxv. [166] quam apud Deum pro rerum variantium sese occursura, ostendimus. [[167] Iam nunc
vt omnia eiusmodi expediam, ad cereras pusillitates & infirmitates & incongruentias
Gen. 3. „ (vt putatis) interpretandas purgandásque pertendam. Inclamat Deus, Adam vbi es?
„ scilicet ignorans vbi esset, & causato nuditatis pudore, an de arbore gustasset, interro-
gat, scilicet incertus. Immò nec incertus admissi, nec ignorans loci. Enimuerò oporte-
bat conscientia peccati delitescentem, euocatum prodire in conspectum Domini, non
sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione.[168] Nec enim
simplici modo, id est, interrogatorio sono legendum est, vbi es Adam? sed impresso & in-
cusso, & imputatiuo, Adam vbi es; id est, in perditione es, id est, iam hìc non es; vt &
Isai.10. increpandi & dolendi exitus vox sit. Ceterùm[169] qui totum orbem comprehendit manu
Isai.66. velut nidum; cuius cœlum thronus, & terra scabellum, nimirùm huius oculos aliqua
paradisi portio euaserat, quo minus illi vbicumque Adam ante euocationem viseretur,
tam latens quàm de interdicta fruge sumens? Speculatorem vineæ vel horti tui, lu-
pus aut furunculus non latet, Deum puto de sublimioribus oculatiorem aliquid sub-
iecti præterire non posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & hu-
manæ

A manæ instructionis,[170] naso agis. Interrogabat Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem in causa aut negationis, aut confessionis, vt daret ei locum, spōte cōfitendi delictum, & hoc nomine releuandi,[171] sicut de Cain sciscitatur: Vbinam frater *Gen. 4.*
eius; quasi non iam vociferatum à terra sanguinem Abelis audisset: sed vt & ille haberet potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi; atque ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorum, quàm negandorum, vt iam tunc initiaretur Euangelica doctrina,[172] Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore *Matth. 12.*
tuo damnaberis. Nam etsi Adam propter statum legis deditus morti est,[173] sed spes ei salua est, dicente Domino: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, de futura scilicet *Gen. 3.*
adlectione hominis in diuinitatem. Denique quid sequitur? Et nunc nequando extendat manum, & sumat de ligno vitæ, & viuat in æuum. Interponens enim, & nunc, præsentis temporis verbum, temporalem & ad præsens dilationem vitæ fecisse se ostendit. Ideóque nec maledixit ipsum Adam nec Euam,[174] vt restitutionis candidatos, vt confessione releuatos, Cain verò & maledixit,[175] & cupidum morte luere delictum, mori interim ve- *Gen. 4.*
tuit, vt præter admissum, etiam negationis exemplo oneratum. Hæc erit ignorantia Dei nostri, quæ ideò simulabatur, ne delinquens homo quid sibi agendum sit, ignoret.[176] Sed: "Ad Sodomam & Gomorrham: descendens, Videbo (ait) si secundum clamorem perue-" nientem ad me, consumment: si verò non, vt agnoscā. Et hîc videlicet ex ignorātia incer- "*Gen. 18.*
B tus, & scire cupidus. An hic sonus pronuntiationis necessarius, non dubitatiuum, sed cōminatiuū exprimens sensum sub sciscitationis obtentu? Quod si descensum quoque Dei irrides, quasi aliter non potuerit perficere iudicium, nisi descendisset, vide ne tuum æquè Deum pulses. Nam & ille descēdit, vt quod vellet efficeret. [[177] Sed & iurat Deus. Nun- "XXVI.
quid fortè per Deū Marcionis? immò, inquit, multò vanius, quòd per semetipsum. Quid "*Isai. 45.*
vellet facere, si alius Deus non erat in conscientia eius, hoc cùm maximè iurantis, alium absque se omninò non esse. Igitur peierantem deprehendis,[178] an vanè deierantem? Sed non potest videri peierasse, qui alium esse non sciuit, vt dicitis. Quod enim scit, hoc deierans, verè non peierauit. Sed nec vanè deierat, alium Deum non esse. Tunc enim vanè deieraret, si non fuissent qui alios Deos crederent, tunc quidem simulacrorum cultores,[179] nunc verò & hæretici. Iurat igitur per semetipsum, vt vel iuranti Deo, credas alium Deum omninò non esse. Hoc vt Deus faceret, tu quoque Marcion coēgisti: iam tūc enim prouidebaris.[180] Proinde si & in promissionibus, aut cōminationibus iurat, fidem in pri- *Gen. 22.*
mordiis arduam extorquens, nihil Deo indignū est, quod efficit Deo credere. Satis & tūc *Hie. 22. et*
pusillus Deus in ipsa etiam ferocia sua cùm ob vituli consecrationē efferatus in populum *49.*
de famulo suo postulat Moyse,[181] Sine me, & indignatus irâ, disperdam illos, & faciam te *Exod. 32.*
in nationem magnam. Vnde meliorem soletis affirmare Moysen Deo suo, deprecatorem, immò & prohibitorem iræ. Non facies enim, inquit, istud, aut & me vnà cum eis impēde. Miserandi vos quoque cum populo, qui Christum non agnoscitis in persona Moysi figu-
C ratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ suæ pro populi salute. Sed sufficit si & Moysi propriè donatus est populus ad pręsens. Quod vt famulus postulare posset à domino, id dominus à se postulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & disperdam illos, vt ille postulando & semetipsum offerendo non fineret,[182] atque ita disceres quātum liceat fideli & Prophetæ apud Deum. [[183] Iam nunc vt & cetera compendio absoluam, quæ- XXVII.
cūque adhuc vt pusilla & infirma & indigna colligitis ad destructionē creatoris, simplici & certa ratione proponā:[184] Deum nō potuisse humanos congressus inire, nisi humanos "*Gen. 12.*
& sensus & affectus suscepisset, per quos vim maiestatis suæ intolerabilē vtique humanæ "*17. et 18.*
mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidē indigna, homini autē necessaria, & ita iam "
Deo digna, quia nihil tam dignū Deo, quàm salus hominis. De isto pluribus retractarē, si "
cū ethnicis agerē, quamquam & cū hæreticis non multò diuersa cōgressio stet. Quatenus & ipsi Deū, in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis[185] deuersatum iā credidi- *Philipp. 2.*
stis, non exigetis vtique diutius persuaderi Deū conformasse semetipsum humanitati, sed de vestra fide reuincimini. Si enim Deus, & quidē sublimior, tāta humilitate fastigiū maiestatis suæ strauit, vt etiam morti subiiceret, & morti crucis, cur non putetis nostro quoque Deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudaicis cōtumeliis & patibulis & sepulcris?[186] An hæ sunt pusillitates, quæ iā præiudicare debebunt Christū humanis passionibus obiectū, eius Dei esse, cuius humanitates exprobrātur à vobis?[187] Nam & profitemur Christū semper egisse in Dei patris nomine; ipsum ab initio cōuersatū; ipsum *Gen. 3.*

Gen.12. congressum cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris,[188] sermonē eius, quem ex se- D
Ioan.1. metipso proferendo filiū fecit, vt exinde omni dispositioni suæ volūtatíque præfecit; di-
Psal.8. minuens illū modico citra angelos, sicut apud eum scriptū est: qua diminutione, in hæc quoque dispositus est à patre, quæ vt humana reprehenditis, ediscens iam inde à primor-
Gen.18. dio, iam inde hominē, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit; ille qui interrogat;
Gen.3.et 4. ille qui postulat; ille qui iurat. Ceterùm patrem nemini visum etiam commune testabi-
Isai.45. tur Euangelium, dicente Christo: Nemo cognouit patrem nisi filius; ipse enim & veteri
Matth.11. Testamento pronuntiarat,[189] Deum nemo videbit, & viuet: patrem inuisibilem deter-
Exod.33. minans, in cuius auctoritate & nomine ipse erat Deus, qui videbatur Dei filius.[190] Sed & penes nos Christus in persona Christi accipitur, quia & hoc modo noster est. Igitur quæcunque exigitis Deo digna, habebūtur in patre inuisibili, incōgressibilíque[191] & placido, & (vt ita dixerim) Philosophorum Deo. Quæcunque autem vt indigna reprehenditis, deputabuntur in filio, & viso, & audito & congresso, arbitro patris & ministro, miscente in semetipso hominem & Deum, in virtutibus Deum, in pusillitatibus hominem, vt tantum homini conferat, quantum Deo detrahit; totum denique Dei mei penes vos dedecus, sacramentum est humanæ salutis. Conuersabatur Deus, vt homo diuina agere doceretur. Ex æquo agebat Deus cum homine, vt homo ex æquo agere cum Deo posset. Deus pusillus inuentus est, vt homo maximus fieret. Qui talem Deum dedignaris, nescio an ex fide credas Deum crucifixum. Quāta itaque peruersitas vestra erga vtrunque ordinem creatoris. Iudicem eum designatis, & seueritatem iudicis secundum merita causa- E rum congruentem pro sæuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius benignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectiùs conuersatam, vt pusillitatem depreciatis. Nec magnus vobis placet, nec modicus, nec iudex, nec amicus. Quid si non eadē & in vestro deprehendantur?[192] IVDICEM QVIDEM ET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS, IN LIBELLO SVO; & de iudice necessariè seuerum,
XXVIII. & de seuero sicut sæuū, si tamen sæuum. [[193] Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus ceterísque notis, & ipse aduersus Marcionem Antitheseis æmulas faciam.[194] Si ignorauit Deus meus esse alium super se, etiā tuus omninò non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait[195] Heraclitus ille tenebrosus, eadem via sursum & deorsum. Denique si nō ignorasset, & ab initio ei occurrisset.[196] Delictum & mortem, & ipsum auctorem delicti diabolum, & omne malum, quæ Deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illū pati passus est.[197] Mutauit sentētias suas Deus noster, proinde quā & vester. qui enim genus humanum tam serò respexit, eam sententiam mutauit, qua tanto æuo non respexit.[198] Pœnituit mali in aliquo Deum nostrum, sed & vestrum. Eo enim quòd tandem animaduertit ad hominis salutem, pœnitentiam dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porrò malum factum deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per pœnitentiam emendata apud Deum vestrum.[199] Mandauit fraudem Deus noster, sed auri & argenti. Quanto autem homo pretiosior auro & argento, tanto fraudulentior Deus vester, qui hominē Do- F mino & factori suo eripit.[200] Oculū pro oculo reposcit Deus noster, sed & vester vicem prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non repercussus?[201] Nescit Deus noster qualeis adlegeret, ergo nec vester. Iudam traditorem non adlegisset, si præscisset.[202] Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longè maius mendacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit verum.[203] Multos sæuitia Dei mei absumpsit, tuus quoque Deus quos saluos non facit, vtique in exitium disponit. Deus meus aliquem iussit occidi, tuus semetipsum voluit interfici, non minus homicida in semetipsum, quàm in eum à quo vellet occidi. Multos autem occidisse Deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, vtique periturum, nisi si populus nihil deliquit in Christū.[204] Sed
XXIX. expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria. [[205] Ceterùm ipsas quoque Antitheseis Marcionis cominus cæcidissem, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quàm & iudicis, secūdum vtriusque partis exempla congruentia Deo, vt ostendimus. Quòd si vtraque pars bonitatis atque iustitiæ dignam plenitudinem diuinitatis efficiunt omnia potentis, compēdio interim possum Antitheseis retudisse, gestiēteis ex qualitatibus ingeniorum siue legum, siue virtutum discernere, atque ita alienare Christum à creatore, vt optimum à iudice, & mitem à fero, & salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuersitatibus ponūt quæ Deo congruunt.[206] Aufer titulum Marcionis, & intentionem atque propositum operis ipsius,
&

A & nihil aliud præstat quàm demonstrationem eiusdem Dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum Deum competunt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponẽdi Christum creatori, ad vnitatem magis spectat. Adeò enim ipsa & vna erat substantia [207] diuinitatibus, bona & seuera, & eisdem exemplis & in similibus argumentis, vt bonitatem suam voluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea Deus mitior pro rebus edomitis, qui retrò austerior pro indomitis. Ita per Antithesis faciliùs ostẽdi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo repercussus & redditus potius quàm exclusus, præsertim Deum tuum ab omni motu amariore secernas, vtique & ab æmulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniam eum Antitheses singulas species creatoris æmulatum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas Deum meum zelotem, [208] qui res suas arbustiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure. Cuius Antithesis etiam ipse mundus eius agnoscet, ex contrarietatibus elementorum summa tamẽ ratione modulatus. Quamobrem inconsideratissimè Marcion alium Deum lucis ostendisse debueras, aliũ verò tenebrarum, quo faciliùs alium bonitatis, alium seueritatis persuasisses. Ceterùm eius erit Antithesis, cuius est & in mundo.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS Marcionem.

1. DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO. [*Hoc ad clariorem libri intellectum recens adiecimus, ex ipso Tertulliano, sicuti sub finem Argumenti adnotauimus.*

CAP. I.

2. Occasio reformandi opusculi huius, &c.] *Caput hoc primum non est aliud quàm:* Præfatio. *Adludit autem ad illud cap. 1. lib. 1. aduers. Marc.* Primum opusculum quasi properatum, &c. *ne hîc prolixiores simus. Placet vero magis quod vulgò legitur:* libello, *quàm quod habet 1. Vatic. MS. cod.* libellulo; *quia satis iustæ magnitudinis est dictus liber primus aduers. Marc. in quo* alterum Deum omninò non esse definiuit, *in hoc verò* defendit dignè Deum esse.

3. qui propria paratura caret, &c.] Paraturam *(inquit Rhenanus) & hîc vocat materiam. Sic lib. de Carne Christi, cap. 8.* Debeo *(inquit)* illos de sua paratura repercutere. *Item libro præcedenti, cap. 11.* Nullam sibi prospexit agnoscendo paraturam. *Adnotat præterea Dn. Latinius similes locos ex lib. 4. aduers. Marc. sub initium:* & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis; *& rursum eodem lib. cap. 2.* habuit vtique auctenticam paraturam.

4. quem quantò constaret esse, &c.] *Sic etiam (inquit idem Rhenanus) alibi loqui solet per* quantò, & tantò.

CAP. II.

5. At nunc negotium patitur Deus omnipotẽs, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Aduersus Marcionitas, qui Deo negotium faciunt, de arbitrio sensus sui Deum pensitantes. *Quod ipsum etsi in alios multos hæreticos competat, vti videre est suprà sub finem libri de præscript. aduers. hær. cap. 45. & sequentibus, propriè tamen in Marcionitas competit, qui nouum Deum sibi commentati sunt,* alium à Deo omnipotente, Domino & conditore vniuersitatis.

6. etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium.] *Ac si dicat, etiam ante Vrbem conditam, à quo suos Annales digerebant antiquitùs. Siue autem legas cum MS. 1. Vatic.* eam tu si perspicere non valeas, *siue cum aliis:* vales, *perinde est; & siue cum illo legas:* vtique maiores, *nempè:* radios, *siue:* maioris, *vtpotè:* Solis. *Sunt verò voces Tertullianicæ:* retractas, & : retractares, *pro:* tractare.

7. ipse iam tunc Apostolus, &c.] *Addimus:* tunc, *ex 1. MS. cod. Atqui pro suo more Apostolum citans Rom. 11. addit etiam alia quædam ex cap. Isai. 40. ad quod* Apostolus *haud dubiè respicit, sicuti adnotauimus suprà lib. aduers. Hermog. cap. 17. num. 57.*

8. Cui & Apostolus condicet: O profundum, &c.] *Sic castigauimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro eo quod erat corruptiss.* contradicet: *idque eò magis, quod etiam alibi non semel:* condicere, *Auctori vsitatum sit, pro similiter dicere, vti suprà adnotauimus lib. 1. aduers. Marcion. cap. 20. num. 138. De illo verò Rom. 11.* O profundum, &c. *vide suprà dicto lib. aduersus Hermog. cap. vlt. num. vlt.*

9. quasi cognoscat aliquis quæ sint in Deo, &c.] *Pro more iterum suo, scripturas coniungit ex Epist. 1. ad Corinth. cap. 1. 2. & 3. nam istud reperitur cap. 2. illud verò:* Mundi autem habentes spiritum, &c. *cap. 1. sicut quod sequitur:* Sapientia mundi stultitia est penes Deum, *cap. 3. itémque illud:* Sed nos scimus, &c. *cap. 1. Noua autem erat illa lectio Auctoris hoc loco:* non agnoscentes insipientiam Dei per sapientiam Deum, *pro eo quod Græcè est, Latinè, & Syriacè: Nam quia* in Dei sapientia *non cognouit mundus* per Sapientiam Deum; *in quo tamen consentiunt etiam MS. 2. Vatic. codices, & B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 69. & ipse Auctor infrà lib. 5. aduers. Marc. ex professo hanc scripturam tractans. Quare omninò castigandum duximus:* in sapientia Dei, *pro:* insipiẽtiam Dei, *maximè quum illud bis loco citato habeat, & insuper pulcrè explicet Auctor.*

10. homo animalis, non recipiens quæ sunt spiritus, &c.] *Istud rursum reperitur 1. Cor. 2. vbi dissentit à Græcis & Latinis codicibus, qui legunt*: quæ sunt spiritus Dei; *sed etiam Syriacus Interpres vertit dumtaxat*: spiritalia. *Refert autem istud Auctor ad Adamum.*

11. Ideóque non habendo fidem, etiam quod videbatur habere, ademptum est illi, &c.] *Pulcrè explicat illud Luc. 8. Qui enim habet, dabitur ei, & qui non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab eo; id in simili ad Adamum referens, cui* non habendo fidē, etiam quod videbatur habere, ademptum est, *nempè* paradisi gratia, & familiaritas Dei, per quam omnia Dei cognouisset, si obedisset. *Vbi ad verbum transtulit*: quod videtur habere, *pro eo quod est Græcè*: ὃ δοκεῖ ἔχειν.

12. Aut quis dubitabit, ipsum illud Adæ delictum, hæresin pronuntiare, &c.] *Etiam notatu dignus est hic locus, quòd initium omnis hæreseos ab Adami delicto deducat, vtpotè (sicuti sequitur)* quod per electionem suæ potius quàm diuinæ sententiæ admisit; *in quo adludit ad definitionem hæreseos, de qua latè suprà lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 6. num. 32. 33. ac 34. Placeret proinde magis illud primæ æditionis*: rudis adhuc hæreticus fuit, *pro eo quod ex Gorziensi codice substituit Rhenan.* rudis admodum, *nisi hoc reperiretur in Vatic. 2. MS. cod. Quorum vnus legit*: obaudiuit, *pro*: obaudiit; *sed non refert. Omisi autem secundum vtrunque Vatic. cod. &, ante voculam*: bonum.

13. & ipse si fortè, &c.] Si fortè (*inquit Rhenan.*) *pro fortè, vt libro præcedente, cap. 24.* Dispensatorem si fortè bonitatis ostendis intelligendum.

Cap. III.

14. Igitur oportebit ineuntes examinationem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Bonitatem Dei creatoris, æternam esse.

15. in suam summam commisit bonitatem.] *Sic etiam (inquit Rhen.) suprà locutus est. Sunt autem phrases Tertullianicæ mox repetitæ*: obuentitiæ bonitatis, prouocatitiæ animationis, &: exinde censendam. *Legimus proinde ex 1. Vatic. MS. cod.* Si enim ipsa (*nempè bonitas*) constituit initium, *pro*: ipse; *eò quòd sequitur*: non habuit initium ipsa; &: ab ea etiam ratio temporum nata est; & *rursum*: quæ fecit tempus; &: quæ constituit initium.

Cap. IIII.

16. Igitur quum cognoscendo Deo hominem prospexisset, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus*: Bonitatis Dei æternitatem comprobari, ex conditione hominis & mundi, ac lege quam Deus homini præscripsit. *Vbi pulcrè de mundo dicit, quòd illud* domicilium homini commentata *sit Dei bonitas, vtpotè cuius solius caussâ, mundum factum fuisse etiam Lactantius doceat Instit. diuin. lib. 7. cap. 4. ex Stoicorum sententia.*

17. Eructauit (inquit) cor meum sermonem optimum.] *Eodem modo initium Psal. 44. suprà citauit lib. adu. Hermog. cap. 18. pro eo quod æditiones Hebr. Græca, Chaldaica, & Latinæ omnes*: bonum.

18. vtique optimæ arboris, &c.] *Alludit ad illud Matth. 7. Bona arbor fructus bonos facit; quod pró se perperàm interpretabatur Marcion, vti suprà lib. 1. adu. Marc. adnotauimus cap. 2. num. 26.*

19. blasphemiæ surculus, &c.] *Sic rectè Rhen. pro eo quod antea erat*: sarculus. *accipitur enim pro palmite, de quo scribitur Ioan. 15. (quò alludere videtur Auctor) Mittetur foras sicut palmes, & arescet. Est verò illud Tertullianicum*: Aspice ad summam, *pro eo quod vulgò dicitur*: in summa. *Retineri autem potest*: fructificauerit, *aut legi cum Vatic. 1.* fructificauit.

20. Et dixit Deus, Fiat, &c.] *Sunt hæc desumpta ex cap. 1. Gen. vbi non semel, sed sæpius repetuntur, de quibus vide suprà lib. aduers. Hermog. cap. 22. num. 48. vbi idem argumentum tractat. Atqui Tertullianica sunt*: & consignans & dispungens; & *quod non ita multò pòst sequitur*: bonitas & quidem operantior, *siue* operatior. *Verùm debent in duas voces distingui*: benè faciebat, *ac*: malè facere; & *omissa voculâ*: in, *legi debet* bonitas insflauit animam, non mortuam, sed viuam, *vt verterit Metaphrasticus*: animā, *quod est Gen. 2.* spiraculum vitæ.

21. totius orbis possidens, &c.] *Hoc est*: *possessor (inquit Rhenan.) sic & paulò pòst*: Et auertendi mali potens. *Pulcrè autem paradisum comparat cum Ecclesia.*

22. Sciebat illi sexum Mariæ, &c. profuturum, &c.] *Notius est quid profuerit homini, & deinceps Ecclesiæ* Maria, *quàm vt testimoniis pluribus sit opus.*

23. ipsa quoque libertate rationali, &c.] *Alludit ad hominis* liberum arbitrium, *de quo ex professo, cap. 5. 6. 7. & 8. seq.*

24. ei subiectus, qui subiecerat illi omnia.] *Sicuti promptissimus erat in scripturis, alludit ad illud 1. Corinth. 15. Tunc & ipse filius* subiectus erit ei, qui subiecit ei omnia; *quod etsi de Christo dictum, homini etiam adplicat.*

Cap. V.

25. Iam hinc ad quæstiones omnes, &c.] *Titulum huic capiti damus*: Quòd lapsus hominis non Deo imputandus, sed libero illius arbitrio.

26. O canes, quos foras Apostolus expellit, &c.] *Alludit ad illud Apocal. 22.* Foris canes. *Atque adeò facit hic locus contra Erasmum, & alios quosdam, qui Apocalypsin audent negare Ioannis* Apostoli, *de quo aliquid suprà diximus lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 33. num. 195. & latiùs infrà lib. 4. adu. Marc. ac in Scorpiaco.*

27. Si Deus bonus & præscius futuri, &c.] *Verba sunt Marcionis, quibus adeò notam ad marginem adiecimus, sicuti aliis plerisque; aut saltem eius obiectio; nam phrasi suâ ea protulit Auctor, vt ex illo patet*: per animæ scilicet censum. *Proinde responsio Auctoris ita distinguenda est*: Ad hæc (*nempè vt respondeamus*) Prius est, &c.

28. Ex operibus ineundæ probationes.] *Dum hanc definitionem Christo adscribit, adludit ad illud Ioãnis 10. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me; &: Si mihi non vultis credere, operibus credite.*

29. Nam, etsi ex aliqua materia, vt quidem volunt, &c.] *Intelligit Hermogenem & Hermogenianos hæreticos, qui ex materia Deo coæterna mundum fabricatum adserere non verebantur; contra quam hæresin habes Lector suprà librum adu. Hermogenem integrum; quare neque illis hîc consentire Auctorem, satis patet ex eo, quod adiungit*: vt quidem volunt, *præteriens vno verbo quod alibi latè tractauimus.*

30. Liberum & sui arbitrij & suæ potestatis inuenio hominem à Deo institutum, &c.] *Quia* liberi arbitrij à Deo institutus sit homo, *nemo est hodie qui dubitet. Verùm quia id negatū fuit (iuxta quosdam, à Si-*

à Simonianis & Valentinianis, & hauddubiè à Marcione, latiſſimè id proſequitur Auctor, ita tamen vti non obſcurè etiam ſignificet, poſt peccatum remanſiſſe in homine liberum arbitrium, vti mox docebimus latiùs numer. 32.

31. Hunc ſtatum eius confirmauit etiam ipſa lex, tunc à Deo poſita.] *Nempè illa, quam cap. præced. citauit:* Qua die autem ederitis, morte moriemini. *Iſtud verò iiſdem penè verbis repetitur cap. ſequ.* In hoc & lex conſtituta eſt, &c.

32. Sic & in poſteris legibus creatoris, &c.] *Quum agat de legibus & præceptis quæ in Exodo, Leuitico & Deuteronomio promulgatæ ſunt, quæ dudum poſt peccatum latæ, tamen etiam ex illis probans liberum hominis arbitrium, dicens eas non promulgatas iri à Deo,* niſi & ad obſequium & ad contemptum libero & voluntario homine; *confirmat communem Catholicorum ſententiam de* libero hominis arbitrio *etiam poſt peccatum. Quod multò apertiùs docet hoc huius materiæ Epiphonemate in calce cap.* 8. Atque adeò eundem hominem, eandem ſubſtantiam animæ, eundem Adæ ſtatum, eadem arbitrij libertas & poteſtas, victorem efficit hodie de eodem Diabolo, quum ſecundum obſequium legum eius (*nempè Dei*) adminiſtratur. *Et rurſum cap.* 25. *vbi tractans illud Gen.* 3. Adam vbi es? *quod protulit poſt peccatum Deus.* Interrogabat (*inquit*) Deus quaſi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem, in cauſſa aut negationis, aut confeſſionis; *& mox:* ſicut de Cain ſciſcitatur (*quod etiam multò pòſt contigit*) Vbinam frater eius? *&c.* vt & ille haberet poteſtatem ex eadem arbitrij poteſtate ſponte negandi delicti, *&c.* atque ita nobis conderentur exempla, confitendorum potiùs delictorum, quàm negandorum. *Eodem pertinet cap. xxi. lib. de Anima integrum ſuprà hoc Tomo:* Quòd etſi vniformis, conuertibilis ſit tamen Anima, id eſt, liberi arbitrij. *Vbi præterquàm quòd notet* Valentinianos (*adludens ad cap. 26. lib. adu. Valentin.*) qui conuertibilem negabant naturam, quia arbor bona malos nõ ferat fructus, *&c. &* Hermogenem (*ſicuti cap. 12. aduerſus eundem adſerit*) qui de mala in bonam naturam demutari non poſſe contendebat, *ad inſtitutum noſtrum propiùs:* Hæc erit (*inquit*) vis diuinæ gratiæ potentior vtique naturâ, habens in nobis ſubiacentem ſibi liberam arbitrij poteſtatem, quod αὐτεξούσιον dicitur; quæ quum ſit & ipſa naturalis atque mutabilis, quoquò vertitur, natura conuertitur. Ineſſe autem nobis (*ergo etiam poſt peccatum, immò hodiéque*) τὸ αὐτεξούσιον naturaliter, iam & Marcioni oſtendimus & Hermogeni. *Quibus verbis hauddubiè ad hunc locum adludit, ſicuti ibidem adnotauimus numer. 279. vbi & Lector inueniet aliquot ſimiles locos Veterum de αὐτεξουσίῳ. Quibus adiicere licet B. Hieronym. illud lib. 3. aduerſ. Pelag. Quod Græci dicunt αὐτεξούσιον, & nos liberũ arbitrium appellamus. Rurſum quod cap. ſequen. lib. de Anima habet Auctor:* Definimus animam, &c. liberam arbitrij. *& quod habet infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad caſtitatem, iiſdem penè quibus hîc verbis:* Itaque quum vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit & quid nolit, iam nobis voluntas eſt eligendi alterum, ſicut ſcriptum eſt: Ecce poſui ante te bonum & malum, guſtaſti enim de arbore agnitionis. Et ideò non debemus quod noſtro expoſitum eſt arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipſe & velle, qui malum non vult. *Denique illud lib. de Monogamia:* Nec ideò duritia impurabitur Chriſto de arbitrij cuiuſque liberi vitio. Ecce (inquit) poſui ante te bonum & malum, elige quod bonum eſt. Si non potes, quia non vis (poſſe enim te ſi velis oſtendit, quia tuo arbitrio vtrumque propoſuit) diſcedas oportet ab eo, cuius non facis voluntatem. *Citantur etiam à quibuſdam in eandem ſententiam libri Apologeticus, Ad Scapulam, de Patientia, de Carne Chriſti, & quartus aduerſ. Marcionem, ſed loci hactenus à me reperiri non potuerunt. Nec abſimiliter Tertulliani diſcipulus B. Cyprian. Epiſt. 55. ad Cornelium de Fortunato & Fœliciſſimo, de Chriſto loquens, quum dixit Apoſtolis ſuis: Numquid & vos vultis abire? Seruans (inquit) legem, qua homo libertati ſuæ relictus, & in arbitrio proprio conſtitutus, ſibimetipſi mortem appetit vel ſalutem. Cui ſimiles ſunt loci apud eundem lib. de Vnitate Eccleſiæ, & lib. 3. Teſtim. ad Quirinum cap. 52. vbi ſcripturas citat Deuter. 30. & Iſai. 1. Atque hoc hauſerunt, non ex his ſcripturis modò hîc adlatis, ſed etiam ex Irenæo lib. 4. cap. 9. 29. ac 71. ad quæ loca vide Adnotationes Feu-ardentij noſtri, num. 3. ex Patribus primi ſeculi, num. 7. ex ſecundæ ætatis Veteribus, & num. 1. 3. ac 4. ſæculi ſcriptoribus, vt omittam c. 29. lib. 5. Valeãt itaque Magdenburgenſes, qui Patres de libero arbitrio contraria ſcripſiſſe; & Galaſius in Irenæum, qui Catholicorum Patrum conformem ſententiam Pelagianiſmi accuſare non veretur. Cui ſufficere debebat vel ſolum illud B. Hieronymi lib. 3. aduerſ. Pelagianos: Egòne liberum tollo arbitrium, qui in tota diſputatione mea nihil aliud egi (ſicut etiam Tertullianus hoc loco & alij Patres omnes) niſi vt omnipotentiam Dei cum libero arbitrio conſeruarem? Porrò adludit etiam hîc ad illud Eccleſiaſtici 15. alibi etiam bis à ſe citatum:* Ecce poſui ante te bonum & malũ, vitam & mortem, *verbis nonnihil tranſpoſitis, deinde ad legem Decalogi datam à Deo, Exodi 20.*

CAP. VI.

33. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Quòd & bonitas Dei & ratio requirat, hominem cõſtitui liberi arbitrij. *Atqui legimus ex 2. Vatic. MS. cod.* vt quod ei euenit, *prouenit.*

34. penes Deum Marcionis, irrationabiliter bonum, ſicut oſtendimus, &c.] *Adludit ad cap. 23. lib. 1. adu. Marc. vbi tractauit:* Deum Marcionis non eſſe rationabiliter bonum.

35. imago & ſimilitudo Dei, &c. arbitrij ſcilicet libertas & poteſtas, &c.] *Longè aliter hîc imaginem & ſimilitudinem Dei, ad quam factus eſt homo, interpretatur, quàm alibi ſoleat, & præſertim lib. de Baptiſ. cap. 5. vbi de eo aliquid adnotauimus num. 42. ſicuti etiam: quomodo* adflatus *Dei dicatur anima, ibidem n. 43. & latiùs lib. de Anima, non vno in loco, & infrà c. 9. Eodem pertinet quod infrà legitur cap. 8. de homine:* Sed imago & ſimilitudo Dei fortior angelo, ſed adflatus Dei generoſior ſpiritu materiali, quo angeli conſtiterunt. *Atqui ſunt Tertullianicæ voces:* mundi poſſidens homo, ſui famulus, *quamquam interim ſub finem huius cap. legatur:* malo, ſicut & bono famulus.

36. quaſi libripens emãcipati à Deo boni, &c.] *Etiam alicubi ſuprà vſurpata eſt vox* libripens *ab Auctore pro ſtatera; cui etiam liberum arbitrium comparatur à D. Baſilio in Pſalm. 61. tractante illud: Mendaces fi-*

ij hominum in stateris.

37. quia si caperet hoc iure, &c.] Capit *verbum (inquit Rhenan.) suo more solet vsurpare, vt monnimus in superioribus. Libro præcedente, ca.6.* Si depreciari (*inquit*) capit in creatore. *Hic exposuerim, pro eo quod est si fieret, vel si accideret hoc iure. Potest tamē etiam simpliciter accipi,* si caperet hoc iure, *subaudi homo, id est, si possideret hoc, si haberet, si capax huius esset, iure. Porrò pro verbo;* abiret, *adnotauit Rhenan. legendum,* obiret, *nisi quis scriptum fuisse putet:* aueret, *hoc est, cuperet, vellet. quod postea fit in:* abiret, *mutatum.*

38. oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet, &c.] *Facit etiam locus iste pro meritis operum, sicut & illud quod sequitur:* Ceterùm nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non voluntare; *quales plures locos Tertulliani frequenter adnotauimus.*

39. nihil à Deo mali euenire potuisse, &c.] *Facit etiam hoc & quicquid capite præcedenti, & duobus capitibus sequentibus tractatur, contra Caluinum, & alios, qui Deum malorum auctorem facere non verentur.*

CAP. VII.

40. Hac definitione omnia Deo salua sũt, &c] *Inscriptionem capiti huic damus:* Quòd eandē arbitrij hominis libertatem requirat grauitas, fides, & patientia Dei. *Sunt autem Tertullianica:* Exigere habes. *Siue autem legas cum vulgatis codicibus:* rationalibus institutionibus, *siue cum Vatic. 1. MS. cod.* rationabilibus, *perinde est.*

41. quòd Deus non intercesserit aduersus ea, &c.] *Similiter paulopòst:* per quas intercessisse potuisset, &: Denique puta intercessisse, *ac rursum:* cur intercedit? *Atqui* intercedebant (*inquit Rhen.*) *tribuni Senatusconsultis, dum obstabant ne fierent. Quare paulopòst Auctor in eandem sententiam:* si libero arbitrio hominis, &c. obstitisset.

42. & dignè permiserat, sicut ostendimus, &c.] *Capite nempè præcedenti, quum asseruit* liberum arbitrium dignè à Deo institutum. *Est verò etiam illud Tertullianicum:* cui quid semel frui præstat (*nempè* frui *cum Accusatiuo*) *qui tamen etiam cum Ablatiuo mox subiungit:* malè libertate sua frui aggressus. *Lego autem cum MS. 2. Vatican. cod. secundum coniecturam Rhenani:* contineret in semetipso, *pro:* in ipso.

43. ipsum circumscriptorem colubrum, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) deceptorem. Iuuenalis Satyra 15.*

Pupillum ad iura vocantem,
Circumscriptorem.-

Lib. de Patientia, cap. 5. & circa diaboli circumscriptionem. *Nam* circumscribere *etiam circumuenire significat. Atqui adludit ad illud Gen. 3. Inimicitias ponam inter te & mulierem. Legimus autem mox:* Nónne tunc magis deceptus, &c. videretur: *pro:* videtur, *ex Vatic. 1. MS. cod.*

44. si non benè depunxisset, &c.] Depunxisset (*inquit idem Rhenan.*) *pro* dispunxisset, *vsurpat, vt puto. hoc est: Si non benè eo vsus fuisset, si non benè absoluisset. In MS. exemplaribus legitur:* depinxisset. *Est verò Tertullianicum:* legi reus fuisset, *nempe* reus *cum Datiuo.*

CAP. VIII.

45. Neque enim ad viuendum solummodò produxerat hominem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Prorsus itaque homini delictum imputandum, quem ad benè viuendum produxerat Deus.

46. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, &c.] *Rectè sic Auctor; post peccatum eum solummodò, homini acciderunt infirmitas & ignorantia.*

47. Qui facit (inquit) spiritus angelos, & apparitores flammam ignis, &c.] *Istum locum sic explicat Auctor, tamquam ex* spiritu materiali (*vti præmittit*) constiterint angeli, *non ex adflatu Dei, sicuti homo. Atqui more suo* apparitores *vertit, pro ministros, quod alij vertunt Hebr. 1. quem locum hauddubiè citat, non autem Psalm. 103. vbi legitur:* ignem vrentem, *nō sicuti hîc:* flammam ignis. *Proinde confirmatur hinc auctoritas Epistolæ ad Hebræos tamquam canonica, quippè quam citat in materia fidei. Verùm de ea latiùs infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia: vbi etsi* Barnabæ *adscribat, tamen eiusdem facit auctoritatis, ac si Pauli foret.*

48. infirmo dominandi, &c.] *Sic dicit (inquit Rhenan.)* infirmo dominandi, *sicut mox:* inualido sustinendi. *Adludit autem ad illud Psalm. 8. Omnia subiecisti sub pedibus eius, quum dicit;* vniuersitatem homini subiectam. *Rectè etiam interpretatur Rhenanus illud:* cum definitione mortis conuenisset, *id est, adlocutus fuisset.*

CAP. IX.

49. Quoquo tamen (inquis) modo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Neque propterea Deo delictum imputandum, quòd adflatus Dei sit anima. *Sunt autem verba hæc Marcionis vsque ad illud:* Ad hoc, &c. *quamquam interim sua phrasi ea reddat.*

50. quod Græca scriptura signauit, adflatum nominās, non spiritum, &c.] *Rectè Græca vox* πνοὴ *ad marginem adnotata est à Rhenano, ad quam hîc adludit Auctor; nam ea legitur Gen. 2. non verò* πνεῦμα; *quare proinde etiam interpres Latinus rectè transtulit spiraculum vitæ, quod* adflatum *Auctor, non verò:* spiritum. *Idcirco rectè suprà lib. de Baptis. cap. 5. num. 43. allegoricè loqui diximus Auctorem, dum etiam* spiritum Dei *hominem in illo adflatu accepisse fatetur; vbi de hoc latiùs.*

51. Quidam enim de Græco interpretantes, &c.] *Hîc disertis verbis eos impugnat,* qui pro adflatu spiritum ponunt. *Quò pertinet etiam illud suprà lib. de Anima, quum se excusans dicit cap. 11.* Sed vt animam spiritum dicam, præsentis quæstionis ratio compellit; quia spirare alij substantiæ adscribitur: hoc dum animæ vindicamus, &c. spiritum necesse est certâ conditione dicamus; non status nomine, sed actus, nec substantiæ titulo, sed operæ; quia spirat, non quia spiritus propriè est. nam & flare, spirare est. Ita & animam, quam flatum ex proprietare defendimus, spiritum nunc ex necessitate pronūtiamus. Ceterùm aduersus Hermogenem, qui eam ex materia, non ex Dei flatu contendit, flatum propriè tuemur. Ille enim aduersus ipsius scripturæ fidem, flatum in spiritum vertit. *Similiter etiā Marcionem vertisse hîc subindicat, atque adeò animam fuisse substantia Dei partem. quare facit hic locus ad illius intellectum, qui alioqui subobscurior videbatur, de quo vide illic etiam nostras Adnotationes num. 140.*

52. Intellige itaque adflatum minorem spiritu esse.] *Prorsus sic legendum, pro:* minorem spiritum, *quia sequitur:* non tamen spiritum; *pro quo facit etiam*

quo à

quod sequitur num. 53. & rursum illud infrà: ita nec adflatus factus à spiritu, ideò erit spiritus.

53. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, &c.] Et hîc (inquit Rhenan.) vides quomodo verbo: capit, vtatur. Hoc est, flatus significat etiam imaginem spiritus, siue potest dici imago spiritus.

54. habens illas vtique lineas Dei, &c.] Pulcrè explicat, qua ratione imago Dei anima, nempè, quâ immortalis, quâ libera & sui arbitrij, quâ præscia plerumque, quâ rationalis, capax intellectus & scientiæ. Quibus conformiter Animam definiuit Auctor lib. de Anima, cap. 22. immortalem, liberam arbitrij, diuinatricem, rationalem; de quibus omnibus ibi, & præcedentibus capitibus, de singulis latiùs, in Adnotationibus nostris; hîc verò additur: capax intellectus & scientiæ, quod ibi non est, nisi fortè eò pertineat illud: per ingenia mutabilem.

55. Sic nec vsque ad integritatē à delicto, &c.] Quum Deus hominem primum rectum & iustum, atque adeò immunem à delicto creauerit; hoc accipiendum de ea integritate à delicto, quâ peccare non posset; quod soli Deo cedere, id est, competere, addit Auctor. Proinde fortaßis rectiùs legeretur mox: non delinquendi facultatem, pro: fœlicitatem sed immutare nolui, refragantibus MS. cod. Vaticanis; maximè quòd idem penè sensus sit. Idipsum etiam indicat Auctor, dum aliquanto pòst negat animam immunem delicti.

56. Ergo (inquis) dedisti animæ infirmitatem suprà negatam, &c.] Hæc sunt rursus verba Marcionis.

57. dominum vniuersitatis, &c.] Intelligit hominem, de quo similiter cap. præced. Quia nec vniuersitatem (id est, vniuersum) homini subiecisset, &c. non potiori angelis, quem & hîc fortiorem angelis subiungit, si in lege Dei constiterit, id est, perstiterit.

58. cui iam angeli administrant, &c.] Etiam hîc confirmatur auctoritas Canonica Epistolæ ad Hebræos, quum legatur Hebr. 1. & non alibi: Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in ministerium mißi, propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis? subiungens autem: qui etiam angelos iudicaturus est, adludit ad illud 1. Cor. 6. quoniam angelos iudicabimus. Atqui rectè Rhenan. ibi: Quòd si se ita habent, res, subaudit.

CAP. X.

59. Sed etsi ab homine in diabolum transscripseris mali elogium, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd etiamsi diabolo tanquam seductori imputandum esset delictum; non tamen Deo, à quo ille bonus creatus est. Atqui similem Phrasin adnotat Rhenanus ex libro præcedente, cap. 22. Totum denique creatoris elogiū in illum rescribetur. Siue autem legas cum Apostolo Hebr. 1. & Vatic. MS. 2. qui facit angelos spiritus, siue cum aliis: qui fecit, perinde est, & istud magis probatur.

60. diabolus, id est, delator, &c.] Haud absimiliter infrà lib. 5. aduers. Marcionem: Ipsum vocabulum diaboli, quæritur ex qua delatura competat. διάβολος enim à διαβολῆ. Quomodo autem delator fuerit, nempè: deferendo falsum, pulcrè explicat.

61. primò, quòd Deus illos ex omni ligno edere vetuisset, &c.] Interpretatur istud secundum æditionem 70. qui paulò aliter quàm Hebræi legunt: Quare dixit Deus: Non edetis ex omni ligno, quod est in paradiso; neque enim hoc dixerat Deus: sed econtrario: Ex omni ligno quod in paradiso, comedes.

62. In persona enim principis Sor, &c.] Sic legimus ex Vatic. 2. MS. pro: In personam. Explicat autem pulcrè locum Ezechielis 28. dissentiens nihilominus in nōnullis ab æditione 70. quæ hodie exstat. Atque imprimis in hoc, quòd non solùm hîc, sed in ipsis verbis Prophetæ Principem Sor appellet, quem alij, & Græci, & Latini Principem Tyri, idque seruata voce Hebraica צר Sor, quæ eodem cap. semper reperitur, vbi Græcè est Τύρȣ.

63. Tu es resignaculum similitudinis, &c.] Quāquam & Hebraica & Chaldaica, Latináque voces: Signaculum significent, & hodie etiam vox Græca sic transferatur; tamen germanam hanc esse Tertulliani lectionem, patet ex Comment. B. Hier. in hunc locum Ezechielis, vbi videtur adhuc adludere: In Latinis (inquit) codicibus, pro: signaculo, resignaculum legitur, cum κακοζήλως verbum è verbo exprimens, qui interpretatus est iuxta 70. translationem, ἀποσφράγισμα, resignaculum posuit. Vnde quidam sic intelligunt, quòd signaculū Dei & figuram, quæ velut in cera mollißima expressa sit, Rex Tyri resignauerit atque perdiderit; vt pro signaculo fecerit resignaculum, nequaquam habens imaginē & similitudinem Dei, iuxta quā & primus homo conditus est. Hactenus ille, explicans illud Auctoris: qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignaueris. Est enim vsitatū resignare, pro aperire quæ sigillo clausa sunt, etiam suprà Tom. 1. Apolog. cap. 6. & infrà lib. de Castit. dum dixit: ob resignatos cellæ vinariæ loculos; sicut ibidem adnotauimus num. 81. Atqui adiecimus: plenus sapientia, iuxta æditiones Ezechielis omnes, quòd id explicet his verbis: vt sapientissimo omnium.

64. Lapidem optimum indutus es, &c.] Prorsus etiam hoc lego, pro eo quod mendosißimè legebatur: est, quippè quum & præcedentibus & sequentibus verbis diabolum sub persona Principis Sor alloquatur. Atqui B. Hieron. vbi suprà adnotauit; quos hîc habent 70. eosdem hos lapides xij. describi & Exod. 28. in Rationali Pontificis, & Apocal. 21. vbi de fundamentis nouæ Hierusalem agitur; remittens (vti & nos) vlteriorem tractatum de iis singulis ad Epiphanij librum quem ad se miserit, de xij. gemmis in veste Aaronis, qui etiamnum exstat MS. in Bibliotheca Vaticana Græcus, & nō ita nuper anno 1565. Tiguri Græcè & Latinè excusus est, tum ad Plinij naturalis historiæ lib. 37. Cum quo & MS. Vatic. 2. licet legas: onychinum, aut cum vulgatis excusis (iuxta vocem Græcam ὀνύχιον) onychium. De iisdem omnibus vide & Ariam Montanum lib. de Aaron, siue sacris vestimentis, vbi ad gemmas nostri sæculi notas plerasque deducit. Hoc interim præteriri non debet, quòd Apocal. 21. pro Carbunculo, Ligurio, Achate, & Onychio, qui hîc commemorantur, & Exod. 28. & Græcè & Latinè ponantur, Calcedonius, Sardonyx, Chrysoprasus, & Hyacinthus. De quibus omnibus numero sedecim pulcrè Hrabanus noster lib. 17. de rerum naturis & proprietatibus cap. 7. tum ad literam, tum mysticè tractat.

65. cùm Cherub posui te in monte sancto Dei, &c.] Hîc etiam variat à 70. magis consentiens cum Hebræis, pro eo quod illi: Cum Cherub vncto à Deo & habitante in tabernaculo posui te, &c. sicuti rectiùs legisse videtur B. Hieron. vbi suprà, quàm quod hodie legitur vnctus; qui adeò videtur legisse κεχριμένῳ, pro eo quod nunc κεχριμένος.

66. donec inuentæ sunt læsuræ tuæ, &c.] Hîc quoque & in translatione, & in explicatione dissentit à 70. qui legunt ἀδικήματα ἐν σοι; pro quo B. Hieron.

vertit iniquitates in te, quum Auctor læsuras *mox interpretetur*, quibus læsit hominem. *Atqui vocabulo* læsuræ *(inquit Rhen.) sæpè vsus est antè. Lib. de Patientia, cap.* 7. Demonstrans *(inquit)* per abiectionem diuitiarum læsuras quoque earum computandas non esse; *& aliis in locis, vt adnotauimus. Atqui sicuti alia hîc multa, ita etiam aliter distinxi quod sequitur, secundum Ezechielem:* De multitudine negotiationis tuæ promas tuas replesti, & deliquisti, & cætera. Quæ, *&c.*

67. quòd nemo hominũ in paradiso Dei natus sit, ne ipse quidem Adam, &c.] *Eodem pertinet quod suprà dixit cap.* 4. vt quamquam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, trãslatus in paradisum. *Et verò idipsum verba Moysis Gen.* 2. *indicãt, quibus dicitur accepisse Deus hominem quem fecerat, & posuisse in paradisum. Atqui sunt Tertullianica:* malitiæ exorbitasse, *&:* commeatum operationibus eius admetiendo.

68. Certamini enim dedit spatium, &c.] *Etiã hic locus facit pro* libero arbitrio *post peccatũ, quum dicit:* Certamini dedit spatiũ, vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicũ, qua succiderat illi, *&c. Sic enim legendũ rectè adnotauit Rhen. & cõfirmãt MS.* 2. *cod. Vat. pro:* succideret: *ac si dicat, succubuerat. Nam hoc verbo sæpè vtitur, vt lib. de Patiẽt. c.* 5. At vbi semel succidit impatientiæ, *& lib.* 4. *adu. Marc.* quæ nulli tactui succidisset, si fuisset *&, aliis in locis.*

CAP. XI.

69. Igitur vsque ad delictum hominis, &c.] *Capiti huic titulũ dedimus:* Quòd si post delictũ hominis Deus seuerus fuerit, ad iustitiã eius id pertinere. *De quo vide etiam librum præcedentem, cap.* 26.

70. sed quæ, *&c.* per benedictionem in cremẽtũ generis audierat: Crescite, &c.] *Rhenanus hîc adnotauit, posse esse figuram Græcam, ac si dicat:* per benedictionẽ *secundũ* incremẽtũ generis audierat, &c. *Sed si distinguatur in duas voces illud:* in cremẽtũ, *sicuti legẽdum censeo, nihil erit opus. Atqui pulcra hîc sunt Antitheses, quarum prior pars ex* 3. *capite Geneseos, posterior ex* 1. *aut* 2. *desumpta est, sicuti ad marginẽ adnotauimus.*

71. Crescite tantùm & multiplicamini, &c.] *Mirum est vnde illud:* tantùm *irrepserit; quia tamẽ id etiam habent MS. Vatic.* 2. *cod. retinui. Adnotãdum verò quod* de terra *dicit,* sed antè benedicta. *neq; enim id nominatim reperitur in scripturis, sed videtur Auctor intellexisse, benedixisse Deũ omnia illa, de quibus habetur: Et vidit Deus quòd esset bonũ; qui sensus ex eo mihi colligitur, quod suprà dixit cap.* 4. Sic & benedicebat quæ benè faciebat.

72. Exinde in scorteis vestibus, &c.] Scorteas *rectè interpretatur Rhenanus pelliceas. Omnia namque (teste Festo) ex pellibus facta,* scortea *appellantur. Cui consentit Varro lib.* 6. *de lingua Latina. Sũt verò Tertullianica:* inoperatam bonitatem, *hoc est, sine opere;* adfinem mali; eodem iugo vrgeri *(de qua Prouerbiali formula inter Prolegomena latiùs)* æmulum mali, *&:* boni æmulum; *denique;* quantò, *&:* tantò.

CAP. XII.

73. Ita si societas, &c.] *Inscriptionem huius capitis adimus:* Quòd quum iustitia cum bonitate perpetuò Deo adfuerit, non rectè separentur Deus bonus & Deus iustus. *Est autem Tertullianicum illud:* modulata est.

74. Iustitiæ opus est, quòd inter lucem & tenebras separatio pronũtiata est, &c.] *Ista pleraque omnia, quæ hîc recenset, Gen.* 1. *reperiuntur; illa verò:* inter arborem agnitionis, mortis, & vitæ, inter orbẽ & paradisũ, *Gen.* 2. *vbi Paraphrasticõs interpretatur Auctor* arborem agnitionis, mortis, & vitæ; *quæ appellatur scientia boni & mali. Videtur autem mẽdosum illud:* inter maris cetum, *quia nihil comparationis inter cete grandia quantumuis magna,* & aridæ molem. *Proinde castigauimus:* cœtum, *vt adludat ad congregationem aquarum, quã appellauit Deus maria, sicuti habetur Gen.* 1. *Sunt autem rursus Tertullianica:* aquigena & terrigena; iudicatò dispositum; iustitiam de caussa mali offusces; *&:* obuentitiam.

CAP. XIII.

75. At enim, vt malum postea erupit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd iustitiæ Dei punitio etiam ad eius bonitatem pertineat.

76. Denique timor iudicij ad bonum, non ad malum confert, &c.] *Latè hoc ipsum tractauit Auctor suprà lib.* 1. *aduers. Marc. cap.* 27.

77. Legis mali viam latã, &c.] *Adludit ad illud Matth.* 7. lata *porta & spatiosa* via, *quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam.*

78. Qualem oportet Deum, velles, &c.] *Sensum hunc reddit Rhen.* Qualem oportet Deum esse, *id est, bonum & iustum*, velles *equidem, nisi malefacta terrorem tibi incuteret; qualẽ esse malles, expediret tibi, scilicet esse talem, quum malè viuas, & malefactis delecteris. Sequitur enim:* sub quo delicta gauderent. *Est autem Tertullianicum:* mali extraneus.

79. si non & nocentiæ speciẽ, &c.] *Rectè sic Rhenan. pro:* speciẽ, *subintelligens* mercedem; *addens:* nocentiam: *pro improbitate seu malitia accipi. Placet autem magis:* remuneret, *quod habet Vatic. MS. vnus cod. quàm,* remuneretur, *quod alter & excusi; sed nolui mutare ob phrasin similem Auctoris non semel suprà adnotatam quâ passiuis pro actiuis vtitur.*

80. quia malit misericordiam quàm sacrificiũ, &c.] *Paulò aliter legitur etiam iuxta LXX. Oseę* 6. *& similiter Matth.* 9. Misericordiam *volo, & non* sacrificium. *Verùm similiter secundum sententiam reddidit, non de verbo ad verbũ, illud Ezech.* 33. quia malit pœnitentiam peccatoris, quàm mortem, *tum hîc, tum alibi non semel. Nec absimiliter infrà cap.* 17. *præterquàm quòd legat:* exspectat potius pœnitentiã peccatoris.

81. Diliges Deum, &: Timebis Deum.] *Sic hic locus distinguendus est; quia etsi eodem c. Deut.* 6. *vtrumq; habeatur; posterius tamen multò, habetur alterum membrum. Sunt verò etiam voces Tertullianicæ:* obsecutori, *&* exorbitatori.

CAP. XIIII.

82. Ad omnia tibi occurrit Deus, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd si quando Deus condere mala dicatur, hoc intelligi de malis pœnæ, non culpæ. *Quæ interpretatio adnotatu digna, aduersus Caluinum, & eius asseclas, nec tamen à Tertulliano primùm edita, sed vel etiam à B. Irenæo lib.* 4. *cap.* 77. *Quo loco aliorum Patrum tam Græcorum quàm Latinorum, immò etiam Ethnicorum similes locos adfert Feu-ardentius noster; ad quem vt ne hîc sim prolixior, Lectorem remitto. Hîc solummodò adiiciã, idipsum repeti rursum infrà c.* 24. *vbi & sententiam suam his verbis comprobat:* Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, non pro malignitatibus ponũtur: *de quo etiam ibi aliquid dicemus n.* 162. *Quo pertinet etiam*

net etiam illud, quòd locum Isaiæ 45. hìc citatum, de bello interpretetur, infrà Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione. Videat præterea Lector, tum Chrysost. homil. 23. in cap. 6. Matth. & Isich. in Leuitic. li. 4. tum homiliam integram B. Basilij: Quòd non sit Deus caussa malorum.

83. idem percutiens, sed & sanans.] *Alludit ad illud Deuter.* 32. Percutiam & ego sanabo; *item illud* 1. *Reg.* 2. *Dominus* mortificat & viuificat, humiliat & subleuat; *denique ad illud Isai.* 45. Ego faciens pacem, & condens mala. *Atqui illa sunt verba Marcionis*: Ecce enim ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum, qui condo mala. *Legimus autem ex* 1. *Vatic. MS. cod.* vt & malitiæ iniustè auctor renuntietur, *qui etiam non malè legit*: suum cuique parti defendimus auctorem, *pro eo quod alij*: definimus: *eligat Lector vtrū volet. Ex vtroque verò castigauimus*: ita iustitiæ mala condentis iudicia aduersus mala delicti, *pro*: condenti, *&* delicta.

84. Ægyptū, &c. decemplici castigatione percussam, &c.] *Intelligit decem plagas, quibus* percussus fuit populus Ægyptius, ob hospitis populi, *id est, (etiam Rhenano interprete) Iudaici* conflictationem, *quas reperire est Exod.* 7. 8. 9. 10. 11. *ac* 12. *nempè aquarū versarum in sanguinem; ranarum; cyniphum; muscarum; pestis pecorum; hulcerosarum vesicarum; grandinis; tonitrui; & fulguris; locustarum; tenebrarum palpabilium; et cædis primogenitorum. Atqui*: decemplicem *dicit, sicut Varro, decemplicatos lib.* 5. *de Ling. Latina.*

85. Indurat cor Pharaonis, &c. qui iam legatos eius, &c.] *Istud de* induratione, *reperitur imprimis Exod.* 10. *de* legatis *verò* Dei excussis, *ac* labore populo adiecto, *Exod.* 5. *Atqui siue*: in exitium *legas cū excus. & altero Vatic. MS. cod. siue*: exitum, *more Tertullianico cum altero, perinde est.*

86. Ibim & crocodilum, &c.] *Iuuenalis (inquit Rhenan.) Satyram* 15. *sic auspicatur:*

Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? *Crocodilon* adorat
Pars hæc, illa pauet saturam serpentibus *ibim.*

Atqui plura de Iside *suprà Tom.* 1. *Apolog. c.* 6. *n.* 87. *De reliquis verò Deorum apud ipsos portentis, c.* 24. *n.* 377. *denique & Adnot. nostris in librum B. Cypriani ad Demetrianum, n.* 32. *Vbi nominatim etiam* crocodili *meminit. De ipso denique animali* crocodilo *Plinius tractat lib.* 8. *cap.* 25.

87. Impedit & ipsum populum (*nempè Israëliticum*) sed ingratum, &c.] *Vbi alludit mea quidem sententia ad cap.* 11. *Numeri, vbi igne* impeditus, *id est, punitus est populus, & ad c. Num.* 21. *vbi per serpentes ignitos. Illud autem de* immissis vrsis in pueros *Elizæum irridentes, reperitur* 4. *Reg.* 2.

CAP. XV.

88. Iustitiam ergo primò iudicis dispice, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Iustitiam esse quæ seueritas videatur.

89. Nam etsi patrum delicta, &c.] *Alludit ad illud Exod.* 20. *Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationē. Atqui respondet Auctor*: Duritia populi talia remedia (*id est, Rhenano interprete*) *ad talia remedia*, compulerat.

90. posteritatibus suis, &c.] *Pluralis numerus (inquit idem) pro singulari, id est, posteritati suæ, vel posteris suis.*

91. Sed etsi benedictio patrū, &c.] *Istius rei exēpla habentur Gen.* 12. 13. 15. 17. 18. *&* 21. *vbi benedixit Deus non solùm Abrahæ, sed & semini eius, sicut etiam rursum Isaac & semini eius, Gen.* 26.

92. Saluo eo quod postea decerni habebat: Nō dictuos acidā vuam, &c.] *Sic omninò hic locus distinguendus, vbi alludit ad Hierem. c.* 31. *& Ezech.* 18. *quos locos, pulcrè cum præcedenti conferens, interpretatur.*

93. Sanguis illius super capita nostra & filiorū nostrorum, &c.] *Adnotatu digna est hic varia Auctoris lectio: pro eo quod legitur Matth.* 27. *Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

CAP. XVI.

94. Bona igitur & seueritas: quia iusta, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Quòd iudici non veniant exprobranda quę illi accidunt.

95. siue ira, siue æmulatio, siue sæuitia.] *Quod Deo* iram *adscribere videtur, &* sæuitiā, *& alias quasdam passiones, inter Paradoxa in Prolegomenis tractabitur. Quamquam interim hìc se satis explicat, quum dicit* iram, sæuitiam, *aliósq; motus ita Deo tribui; sicuti dexteram, oculos, & pedes Dei legimus, quæ tamen humanis membris aut sensibus non comparantur; vnde & sub finē capitis*: Irascetur enim, sed non exacerbabitur, &c. *Atqui legit quidem MS. Vatic.* 1. *codex*: Vindicanda erat procacitas, &c. Atque ita nō potuerunt. *Verùm magis placet vulgata lectio*: Vindicanda erit, *ac*: nō poterunt. *Sed ex eodem castigauimus*: quæ iudici accidunt, *pro*: accedunt, *ac legimus*: sicut & iudex.

96. & constrictent.] *Istud pro*: constringant, *accipit Rhenanus.*

97. non à Philosophis, nec ab Epicuro, &c.] *Quæ fuerit* Epicuri *&* Philosophorum *quorumdam de Deo sententia, mox explicat, quum subdit*: qui nolunt Deum curare quidquam.

98. Si Deus irascitur, & æmulatur, &c.] *Hæc verba sunt Marcionitarum.*

99. etiam mortuum Deum credere, & tamen viuentem in æuo æuorum, &c.] *Eodem modo vsurpat*: Deum mortuū credere, *de Christo loquens, quo Apostolus* 1. *Cor.* 2. *Deum gloriæ crucifixum dixit; non secundum quod Deus gloriæ erat Christus, neque ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis: sicuti rectè id explicat B. Aug. lib. de Præsentia Dei ad Dardanum.*

100. Nam & dexteram, & oculos, & pedes Dei legimus &c.] *Eodem loco B. August. latissimè tractat quomodo Deo adtribuuntur* dextra, oculus, *&* pedes; *scripturas autem, ex quibus id desumptum est, ad marginem adnotauimus. Est eiusdem argumenti Liber incerti Auctoris, fortassis Hrabani inter opera B. Hieronymi, Tom.* 4.

CAP. XVII.

101. Hæc itaque dispecta totum ordinē, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus*: De disciplinis & doctrinis Deo dignis, & bonitati eius consentaneis. *Legimus autem*: itaque, *pro*: ita, *ex Vatic.* 1. *MS. cod.*

102. catholicæ & summæ illius bonitatis.] Catholicam bonitatem *propriè accipit pro ea, quæ per totum orbem terrarum diffusa est; de quo nomine latiùs suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 26. *num.* 156.

103. Nam etsi hoc quoque testimonium Christi, &c.] *Quum apud Lucam hoc* testimonium Christi: pluentem super bonos & malos, &c. *non reperiatur, ex quo multa erasit* Marcion, *loquitur Auctor de integro* Euangelio *secundum Matthæum, vtpotè quū solum Lucæ Euangelium agnouerit.*

104. & omni à cōscientia legitur, &c.] *De* Testimonio animæ, *seu* conscientiæ, *qua Deū fatetur etiā*

ethnicus, habes suprà Tom. 1. librum integrum.

105. & restituens statum regni Babylonis tyráno pœnitentiam functo, &c.] *Sic legimus ex 1. Vatic. MS. cod. nam solet Auctor vsurpare* fungi *cum Accusatiuo. Intelligit autem Nabuchodonosor; de quo Daniel. 4. & Auctor latiùs suprà Tom. 1. c. vlt. lib. de Pœnitentia.*

106. quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione populo cóceßit, &c.] *Hîc loquitur de Ionatha, quem populus liberauit è manibus Saulis patris sui, sicuti habetur 1. Reg. 14. Illis autem verbis:* & ipsum Israël toties restituit, quoties iudicauit, *alludit ad librum Iudicum, cap. 3. 4. 6. & 10.*

107. quum vtrumque conueneris in creatore, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) deprehenderis. Sic lib. 4. adu. Marc.* Hæc conueniemus; *& ibidem multò antè:* Quemcumque conueneris in via. *Vide etiam similẽ locum suprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 10.*

108. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moses, &c.] *De hoc latè suprà Apol. c. 19. quũ probat:* vnius Prophetę Mosis scriniũ, sæculis vincere omnes materias, origines, gentes, historiarum caussas & memoriarum, ipsas denique effigies literarum; *vbi vide Adnot. nostras in caput integrum.*

109. boui etiam terenti vincula oris remittuntur.] *Apertiùs vertit noster interpres Latinus:* boui triturandi, *1. Cor. 9. Eodem interim modo legit infrà Auctor lib. 3. adu. Marc. c. 5. & lib. 5. c. 7. vbi illum Apostoli locum tractat, Græcè est* ἀλοῶντα.

CAP. XVIII.

110. Sed quæ potiùs legis bona defendam, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Respósio ad Antitheses Marcionis, de pœna talionis, ciborũ immũdorũ prohibitione, & sacrificiorũ onere. *Quæ desumpta sunt ex Exodi c. 21. Deut. 14. & Leuit. 1. 2. 3. 4. 5. 6. & 7.*

111. & liuorẽ pro liuore, &c.] *Vel hinc colligitur, alludere Auctorẽ ad Exodi c. 21. vti diximus, vbi istud additur; quum Leuitici 24. & Matth. 5. non reperiatur.*

112. à Deo expectare defensam, &c.] Defensa *(inquit Rhen.) substantiuè, pro defensione & vindicta. Et rectè; nã suprà T. 2. li. de Patient. c. 10. vertit Auctor:* vindictam mihi, & ego vindicabo, *pro eo quod hîc:* Mihi defensam, & ego defendam, *(quod reperitur Deut. 32.) Vbi interim etiam* defensionem *vsurpat. Est autem vox Tertullianica, quâ Metaphoricῶs vtitur:* repastinaretur, *id est (vt interpretatur Rhen.) defoderetur, obrueretur, sepeliretur.* Repastinantur *enim vineæ veteres, dum refodiuntur. Atqui secundum coniecturam Latinij castigauimus:* vt sic improbitas æstuata cessaret, *pro:* astura, *maximè adsentiente Vatic. 1. MS. cod.*

113. per eũdem saporem passionis, &c.] Saporis *vocabulo (inquit Rhen.) degustationem perceptionémq;, et sensum intelligit. Hoc vocabulo suprà alicubi vsus est, nẽpè lib. de Resurr. carn. cap. 40.*

114. Etsi lex aliquid cibis detrahit, &c.] *De ciborũ immundorum prohibitione latißimè tractatur infrà T. 5. integra* Epistola Nouatiani de cibis Iudaicis.

115. quæ quum ederet panem angelorum, &c.] *Alludit tum ad illud Psalm. 77.* Panem angelorum comedit homo, *vbi de Manna loquitur, tum ad illud Num. 11. in mentem nobis veniũt,* cucumeres & pepones, *quos comedebamus in Ægypto.*

116. comitibus gulæ, libidini & luxuriæ, &c.] *En etiam ab Auctore vsitatas* gulam & luxuriam, *sicuti hodie accipiuntur à scholasticis Doctoribus, quum de peccatis loquuntur capitalibus. Haud aliter autem dixit alicubi B. Hieronymus: Venter vino æstuans, facilè despumat in libidinem.*

117. vt & pecuniæ ardor restingueretur, &c.] *Ita legimus secundum coniecturam Ioannis Harrisij Angli, pro:* restringeretur, *quam comprobatam reperi partim, vno cod. Vatic. MS.*

118. gloriosis escis.] Gloriosas *(inquit Rhen.) vocat* escas, *quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob pretium.*

119. Sacrificiorum quoque onera, &c.] *Hæc (inquit Rhen.)* Sacrificiorum onera, *atque his* operationum & oblationum negotiosas scrupulositates, *li. de Præsc. hær. aptè vocauit* morositatem Iudææ. *Quum autem* operationum *nomine appellet sacrificia, cõfirmatur etiam hinc quod suprà adnotauimus alicubi:* facere, *pro sacrificare, & Auctori & aliis Patribus fuisse vsitatum, vnde etiam ethnici* operari *sacris dicebant.*

CAP. XIX.

120. Sed & in ipsis commerciis vitæ, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Etiam Dei creatoris bonitatem cõfirmari ex Legalibus disciplinis. *Atqui verbis illis:* adusq; curá vasculorum, *videtur adludere ad illud Matth. 23. Væ vobis Scribæ & Pharisæi, qui mũdatis quod deforis est calicis & paropsidis. Nos autem ex vno codice Vat. MS. iterũ restituimus phrasi Tertullianica:* ne illi, momento, *id est, ad momentum,* vacarent, *pro eo quod Rhenan. substituerat:* vlli momento.

121. Quid enim faceret beatum hominem, &c.] *Vsurpat Auctor* hominem *pro viro; nam & Græca & Latina ac Hebraica, Chaldaicaque voces virum significant, initio Psalmi 1. Vsurpatur similiter à vulgo Gallorum. Pulcra est autem Metaphora:* rudem fidem operosis officiis dedolantis.

122. Auferte nequitias de anima, &c.] *Citat istud secundum LXX. ex Isai. cap. 1. excepto quòd omittit (quod tamen etiam habent Hebræa, Chaldaica, & Latina aditiones) liberare iniuria oppressum. Præterquã quòd addat:* diligere quæstiones, *seu potius (sicuti castigo ex animaduersione Ioan. Harrisij Angli:)* dirigere. *Nam hoc frequentißimum est Auctori. Fortè loco illius: Venite & disceptemus, pro quo B. Hieron. ex Hebræo, & arguite me, quod interpretantur Chrysost. & Procopius in Comment. vt audacter, qui bonum opus fecerit, cum Deo disceptet, quomodo etiam Auctor intelligere videtur. Si adderetur: cum Deo clarius foret.*

123. Fugere improborum cõtractum, &c.] *Hic nouam periodum fecimus, quia reperitur istud Isai. c. 58. vbi quum habeatur Græcè* σύνδεσμον ἀδικίας, *omninò hîc legi debet, sicuti castigaui,* improborum *(quod paraphrasticῶs ita transtulit Auctor, pro improbitatis)* cõtractum, *nõ vti habebatur:* contactũ. *Nam* σύνδεσμος *coniunctionem Quintiliano significat, siue colligationem, vti transtulit interpres B. Iustini Mart. Apol. 2. & B. Hier. qui conformiter Tertulliano, creditorum obligationes interpretatur, & iniquas vsuras. Haud absimiliter B. Hilarius in Psal. 124. obligationes peccatorum transfert; quæ quid aliud quàm* improborum contractus? *Differt interim in eo hîc à LXX. quòd legat:* dimittere conflictam integram, *pro eo quod Hebræa, Chaldæa, & Latina aditiones, cõfractos in requiem seu remißionem aut laxamentum, vti legit infrà Auctor li. 4. adu. Marc. c. 37. Vbi etiam cõfirmatur dicta nostra castigatio, quum legitur,* Dissoluens violentiorum cõtractuũ obnexus.

124. Compescere linguam à malo, &c.] *Etiam hîc nouam periodum auspicamur, quia hæc & sequentia ex variis Psalmis sunt desumpta, sicuti ad marginẽ adnotauimus, distinctis singulis locis per dicommata. Vbi restituimus*

tinimus ex MS.Vat.1. cod. & quàm iucundū; *quia illud:* quàm, *secūdò repetitur ab omnibus, Psal.* 132. *Differt autem hîc etiam Auctor, dum legit;* sperare in hominem; *pro eo quod alij omnes: in principibus. Quare & castigo:* in Principes, *quòd sic legat Auctor infrà lib.* 4. *aduers. Marcion. cap.*15. *Item emēdo vtrobique:* Dominum, *pro:* Deum, *secundum MS.cod.*2. *infrà, & ipsum Psalmistam.*

125. Qualis enim apud Deum merces homini? Et erit, &c.] *Facit hic quoque locus ad confirmationem* mercedis apud Deum *pro meritis operum. Atqui trāstulit Auctor* διεξόδους τῶν ὑδάτων, exitus aquarū, *pro eo quod alij: decursus, & ex Hebræo: riuulos. Vox Græca amphibola est; addit etiam, illi, quum alij omnes legant dumtaxat:* prosperabuntur.

126. Innocens autem & purus corde, &c.] *Hîc omittitur:* manibus, *quod habent alij omnes Psal.* 23. *& legit:* qui non accepit in vanum nomen Domini (*quantum apparet, memoria lapsus, alludens ad Exod. c.* 20.) *pro: animam suam. Atqui legunt quidem Vatic.* 2. *MS.cod.* qui non accipiet, *& Vatic.* 1. & non intrauit, *ac:* Deo salutari suo, *sed passim apud omnes legitur:* qui non accepit, *ac:* non iurauit, *sicuti antea hîc etiam legebatur; & Tertullianicum est:* salutificatore. *Est verò iterum adnotanda vox Auctoris:* deliberandas, *pro: liberandas; quum tamen mox legat:* liberabit; *quod retinuimus, etiamsi Vatic.*1. *habeat:* liberauit, *eò quòd illud legant tam excusi quàm MS. Psalmorum codices, sicuti etiam:* Dominus custodit, *pro eo quod Vatic.* 2. custodiuit, *legentes omninò:* Redimet Dominus, *pro eo quod erat litteris transpositis:* Redemit.

CAP. XX.

127. Sed enim sepiæ isti, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De direptione iusta Ægypti per filios Israël, *Exod.*12. *In quo imitatur B. Irenæum li.* 4. *c.* 49. *vbi vide Adnotationes nostri Feu-ardentij, qui similes adlegat B. Augustini, Theodoreti, & Alcimi Viennensis locos. Atque pro:* sæpè, *rectè restituit ex cod. Gorziensi Rhenan.* sepiæ; *nam correspondet Vat.*1. *MS. cod. qui addit: eleganter & appositè hæreticos Marcionitas* sepiis *comparari. Nam vt Plinius tradit lib.* 9. *c.* 29. Sepiæ (*piscium genus est*) *vbi sensere se adprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine iis est: infuscatâ aquâ, absconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ, vbi traductionem sui sentiunt, hoc est, quum erroris arguuntur conuincunturque, tenebras huic blasphemiæ interuomunt* (*vt atramentum* sepiæ *pisces*) *atque ita arguentem impediunt & auertunt, adlegando quæ bonitatem creatoris infuscent, obnubilentque. Addēs autem:* quorum figura, illud quoque pisculentum (*nempè* sepias) de cibis Lex recusauit, *alludit ad interdictum ciborum immundorum, Deuter.* 24. *vbi declarantur immundi pisces, qui absque pinnulis & squammis sunt, quales* sepiæ. *Legimus verò ex Vatic.* 2. *MS. cod.* iactitando, *pro:* iactando.

128. cognosce in vtramque partem.] *Hoc est* (*inquit Rhen.*) *sede arbiter, & cognosce caussam vtriusq; gētis. Est autem hîc videre Iureconsultū fuisse aliquādo Tertullianū, vtpotè qui nō secus atq; Quintilianus in suis Declamationibus, hîc pulcherrimè vtriusque partis actionem paucissimis verbis proponit, tamquam etiā* per legatos actū sit vtrinq;, *& pro Hebræis sentētiā fert:* bonā corū causā *pronūtiās. Atqui idipsum repetit infrà lib.*4. *adu. Marc. c.*24. Christus (*inquit*) dignos pronūtians mercede operarios; excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni vtique operatij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compēsationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. *Elegāter etiam* Laterinas *vsurpat Auctor, &* villas *&* ciuitates *pro eodē habere videtur. nā Exod.* 1. *vnica vox est Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè.*

129. & tamen has iustitia renuntiauerunt sibi Ægyptij, &c.] *Rhenano videtur Ironia esse, Ægyptios videlicet iustè renuntiasse operas Hebræorum, hoc est, mercedem pro operis debitam denegasse. Verùm si accipiamus:* sibi, *pro illis, ea erit sententia Auctoris, quòd operas iustitia adtribuerint Hebræis Ægyptij, ita iuri suo ad vasa aurea & argentea renuntiantes. Nam non solùm posteriori hoc modo, sed & priori, pro adtribuere, accipi à Tertulliano:* renuntiare; *suprà adnotauimus li. de Anima, c.*15. *n.*199. *ad illud:* Sed & quòd Ægyptij renuntiauerunt ei: *Et* sibi, *pro:* ei, *acceptum ab Auctore suprà ostendimus ad lib. adu. Valentin. c.* 20. *n.*250.

130. an gratia Hebræorum?] *Rectè Rhenanus* gratiam *interpretatur* mercedem, *quæ Hebræis debebatur. Atque adeò facit hîc Auctor pro catholica explicatione loci illius Apostoli: Gratia autē vita æterna; ita vt* gratia *non excludat, sed includat* mercedem.

131. vt solas scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent, &c.] *Etiam hîc in Iureconsultorum phrasi persistit Auctor, tāquam si actione iniuriarum intentata* (*ita enim rectè interpretatur in hac ipsa periodo:* iniuriarum iudicium *Rhenanus*) scribæ eorū, *nempè Hebræorū* (*id est, quos hodie Procuratores seu Aduocatos vocamus*) apud subsellia sua, *id est, coram iudicibus illorum* ostenderent *Hebræorū* scapulas flagellorum contumeliosa atrocitate laceratas. *Nisi quis malit per* scribas *intelligere Præfectos filiorum Israël, quippè qui* (*sicuti legitur Exod.*6.) *per exactores operum Pharaonis, flagellati fuerint.*

132. satisfaciendum Hebræis pronuntiasset.] *Ego secundum omnes codices MS. tam Rhenani quàm Vaticanos, iterum illud restitui, pro:* satisfaciēdum, Hebræus pronuntiasset; *quia rectè quidē à Rhenano hîc subintelligitur: iudex; sed ego de æquo quouis iudice, immò & Ægyptio, intelligēdū puto non solùm de Hebræo iudice; iuxta interpretationē nostram præcedentē paulò suprà, n.* 129. *neque obstat illud;* apud subsellia sua, *quia ego etiam hîc accipio:* sua, *pro illorum. Pro quo facit, quòd addat simpliciter:* Igitur si bona caussa Hebræorum, &c.

133. & suum populū, &c. expūxit, &c.] *Hîc etiā habes phrasin, quam rectè interpretatur Rhenanus: populo suo satisfecit, de qua latiùs suprà Tom.*1. *lib. adu. Iud. c.*4. *n.*15. *Atqui rectè dicit Auctor,* aliquod solatium. *nā* (*vti subiūgit*) Hebræis etiā filios Ægyptij restituere debuerant. *nempè eos, quos iuxta mandatum Pharaonis, Exod.*1. *recèns natos interfici iusserant.*

CAP. XXI.

134. Sic & in ceteris, &c.] *Titulum huic capiti damus:* Quòd non fuerit contraria præcepto Domini, Exod.20. circumlatio arcæ in Sabbato, Iosue 6.

135. Siquidem sex (inquit) diebus operare, &c.] *Mirum est, quomodo legat:* operare, *quum editiones non solùm ex Hebraico & Chaldæo, sed etiam LXX. ex Græco editiones Latinæ Exod.* 20. *legant:* operaberis. *Atqui pro:* Septima die Sabbatiza (*quod, non lecta editione LXX. mutauerat Rhenanus*) *lego prorsus cum Vat.* 2. *aliisque omnibus MS.* Sabbata; *nam sic Græcè etiam legitur tum Exod.*20. *tum Deuter.*5.

136. quod? vtique tuum.] *Similiter etiam infrà li.* 4. *adu. Marc.c.*12. Nam quũ de die Sabbati dicit: omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definiit, quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de diuino. *Vnde apparet legisse Auctorem Græcè:* ἔργον σȣ̃, *id est:* opus tuum, *nõ sicuti habetur hodie:* σύ, *id est:tu. Maximè quũ etiam suprà Tom.*1.*lib.adu.Iud.cap.* 4. *pro:* opus tuum, *legat paraphrasticõs:* opus seruile.

137. nisi longum esset, &c.] *Sic omninò lego, non ex coniectura Rhenani dumtaxat, sed potissimùm, quia sic legunt Vatic.*2.*MS.cod.*

138. qui Sabbatis lignatum ierat, &c.] *Mallem legere:* Sabbato, *quàm* Sabbatis; *nam Num.* 15. *non legitur pluribus Sabbatis ligna collegisse, sed semel dumtaxat: in die Sabbati. At nolui quid immutare, quòd consentiant MS.Vatic.cum excusis.*

CAP. XXII.

139. Proinde & similitudinem vetãs fieri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd legi similitudinem vetanti fieri, serpentis æneí, aut Cherubim aut Seraphim aurea effigies, non magis refragetur, quàm sacrificiorum præcepto eorundem postea reprobatio. *Locos autem scripturæ quos tractat, ad marginem adnotauimus.*

140. ostendit & caussas, idololatriæ scilicet substantiam cohibentes.] *Si sic legamus iuxta castigationem Gelenij, non est opus subintelligere (vti Rhen. facit)* sunt, *quippè qui repererat interiectam vocem, quæ, planè superfluam. Nam similiter prorsus dixit Auctor suprà T.* 2.*lib.de Idolol.cap.*4. Propter hanc caussam, ad eradicandã scilicet materiam idololatriæ, lex diuina proclamat: Ne feceritis idôlum; & coniungens: Neque similitudinem eorum quæ in cœlo sunt, & quæ in terra, & quæ in mari. *Vbi vide Adnotat. nostras num.*14.

141. Subiicit enim, Non adorabitis ea, neque seruietis illis, &c.] *Istud non modò reperitur additum Exod.*20.*sed etiam Deuter.* 5. *immò Leuitici* 26.*apertiùs legitur: Non facietis vobis ipsis manufacta neque sculptilia, neque statuam erigetis vobis, neque lapidem insignem erigetis in terra vestra,* ad adorandum eum; *siue vti B. Hieron. vertit:* vt adoretis. *Pro quo vtrobique Græcè legitur:* προσκυνῆσαι. *& pro:* seruieris, λατρεύειν. *Vsqueadeò vt nõ noua sit similis Catholicorum modernorum interpretatio, non prohiberi dictis locis imagines simpliciter, sed ita vt non adorentur adoratione Latriæ. Neque verò hic solùm sed similiter etiam interpretatur dictos locos Tertullianus suprà dict.lib.de Idolol. c.* 5. *Vbi vide & Adnot.nostras n.*22. *Hoc vnum hic præterea adnotandũ; esse lectionem Auctoris in plurali:* non adorabitis ea, neque seruietis illis, *quum vbique secundum æditiones omnes totum hoc præceptum primum singulari numero reperiatur prolatum. Porrò Tertullianum in hac scripturæ huius explicatione imitantur B. August. alicubi, Theodoretus in Comment. & Ionas Aurelianensis lib.* 3.*De cultu imaginum.*

142. ad remediandos eos.] *Sic (inquit Rhen.) li.de Resurr. carn.* vitiorum à Domino remediatorum, *li. de Præscript.adu. hær. c.*38. vel trãsmutatione remediaremus. *Similes plures phrases inuenire est suprà Adnotat. nostris in lib.ad Scapulam, Tom.*1.*cap.*4.*n.*31.

143. Et taceo de figura.] *Cuius rei fuerit* figura, serpẽtis ænei effigies, præcepta Moysi à Domino, *nempè* Dominicæ crucis; *habes suprà tum lib.adu.Iud. Tom.*1.*cap.*10. *& iisdem verbis infrà lib.* 3. *adu. Marcium etiam dicto lib. de Idolol.cap.*5.*n.*22. *Vbi paucis etiã ædtingit hanc Marcionitarum Antithesin. Quibus adeò locis confirmari vsum imaginum crucis Christi, adnotauimus in Apol.cap.*16.*n.*238. *vbi multis aliorum etiam Patrum testimoniis eundem comprobauimus iam inde vsitatum fuisse ab Apostolorum temporibus.*

144. Sic & Cherubim & Seraphim aurea, &c.] *Mirum est, quomodo addat Auctor,* Seraphim, *quum nõ modò Exod.*25. *vbi mandatur fieri, ac* 37. *vbi à Moyse cõfecta fuere; sed etiam Num.* 7. *vbi legitur de Propitiatorio quod erat inter duos* Cherubim, *& rursum* 3. *Reg.* 6. *vbi fiũt à Salomone* Cherubim *duo alij in tẽplo Hierosolymitano, dumtaxat,* Cherubim *fiat mentio. Atqui hos locos scripturæ pro confirmando imaginum & aliarũ vsu adfert B. Athanasius, serm. de sanctis Patribus & Prophetis, iuxta quod citatur à Francisco Turriano, li.de Dog. characteribus, cum aliis multis Patrũ auctoritatibus, quales nos etiam suprà adduximus Apolog.c.*12.*n.*184.

145. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, &c.] *Nempè suprà cap.*18. *Hic pro:* auocanti, *substituimus:* auocante, *vtpotè quòd construatur ab:* institutione.

146. Non enim (inquit) bibam, sanguinem taurorum? &c.] *Hoc quoque differt ab æditionibus omnibus Psal.* 49. *vbi legitur: Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? quod quũ interrogatiuè legatur, etiam hic notulam interrogationis adiecimus, accipientes more Tertullianico:* Non, *pro:* Nônne. *Atqui illud:* Deus æternus non esuriet nec sitiet, *nusquam reperire potui. Legitur quidem in eodem Psalmo: Si esuriero, non dicam tibi; sed præmittit Auctor:* quia & alibi ait.

147. Nam etsi ad oblationes Abel, &c.] Oblationes *vertit Metaphrasticõs, pro eo quod omnes æditiones:* munera, *Gen.*4. *sicuti & ipse Auctor paulopòst:* Deinde: & holocausta Noë odoratus est libenter, *pro eo quod alij dumtaxat:* odoratus est; *& hic tamen illi consentit B. Cypr. vertens: & delectatus est Deus in odorem suauitatis.*

148. vel etiam dicto.] *Hoc est (inquit Rhenan.) iussu Domini, vel iubente Domino.*

149. &: Solléniratés & dies festos & vestra Sabbata odit anima mea; Vestra dicendo, &c.] *Sic prorsus distinguendus & supplendus est hic locus ex aliis Auctoris locis, vbi eandem scripturam citat, vt sensus constet.*

CAP. XXIII.

150. Si verò etiam circa personas leuẽ vultis intelligi, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Reiectionem quarũdam personarum, quas priùs probauerat, Deo tamquam bono iudici cõuenire. *Cuius quum reddit rationem:* quòd nihil tã bono iudici cõueniat, quàm reiicere & adlegere; *facit etiam pro meritis operum. Restituimus autem:* adlegere; *ex Vatic.* 1. *MS. cod.pro:* adligere, *iuxta quod alibi etiam frequenter Auctor loquitur.*

151. Adlegitur Saul, sed nõdum despector Prophetæ Samuelis.] *Auctor aduersus* Antitheses Marcionis *scribens, frequenter Antithesibus in his libris vtitur. Reperitur autem istud partim* 1. *Reg.*9. *vbi à Domino in regem vngi iubetur, partim* 1.*Reg.*15. *vbi quòd despiciens Prophetam, eo non exspectato holocausta obtulisset pacifica, à Domino reiectus legitur.*

152. Reiicitur Salomon, &c.] *Similes Auctoris loci sunt suprà lib.de Præsc.adu.hær.c.*3. Salomon omni gra-

ni gratia & sapientia donatus à Domino, ad idololatriam à mulieribus inducitur; *& infrà li. 3. adu. Marc. c. 20.* Salomoni verò etiã ira Dei accessit post luxuriã & idololatriã; *item li. 5. c. 9.* Salomõ (audeo dicere) etiã quam habuit in Deo gloriã amisit, per mulieres in idolloatriã vsq; pertractus. *Nec absimiles B. Cypr. loci, tũ Epi. 7. ad Rogatianũ:* Salomõ (*inquit*) *& Saul & ceteri multi, quãuis in viis Domini ambulauerint, datã sibi gratiam tenere potuerunt: recedente ab iis Dominica disciplina, recessit & gratia. tũ li. de Vnit. Eccl. in hac verba:* Salomõ *postquàm dereliquit viã Domini, perdidit et gratiã Domini, sicut scriptũ est: Et excitauit Dominus Satanã ipsi* Salomoni. *Atqui adludit vterq; ad 3. Reg. c. 11. sed an postea iterũ per pœnitentiã in gratiã cum Deo receptus sit, adhuc sub iudice lis est, quod aiunt.*

153. Benè adhuc agentes prædamnaret propter futura delicta? &c.] *Istud omninò legi debet interrogatiuè, quia ex sententia loquitur Marcionitarum, cui aptè respondet:* Sed Dei boni non erat, nondum merẽtes prædamnare. Proinde peccantes nunc non recusaret propter pristina beneficia. *Neque enim præsciẽtia meritorum, caussa est diuinæ prædestinationis, sicuti hæreticè sentiebat Pelagius; de qua re, ne hîc prolixior sim, videat Lector Sixtii Senensem Bibliotheca sancta li. 6. Adn. 251. & 252. ex BB. Augustino & Thoma Aquinate. Legimus autem ex 1. MS. Vat. cod. tum paulò prius n. 151.* Adlegitur Saul, *tum hîc:* vt eum Deus semper adlegeret, *&:* quem numquam posset adlegere; *deniq;* & numquam adlegetur; *pro eo quod alij:* Eligitur, eligeret, eligere, *&* eligetur; *eò quòd ante omnia præcedit:* & reiicere & adlegere; *& rursum cap. sequ. ab omnibus legatur:* dignissimè adlegerat, *&:* Saulis adlectionem, *item:* adlectione hominis.

154. in vtroque dispungetur à Deo.] *Hoc est (inquit rectè Rhenan.) in vtroque ei satisfiet, in vtroque mercedem accipiet. Nam non semel suprà similes phrases Auctoris adnotauimus.*

CAP. XXIIII.

155. Sic & pœnitentiam apud illum prauè interpretaris, &c.] *Caput hoc inscripsimus,* Quòd Dei pœnitentiam prauè interpretetur Marcion. *Rectè autem ita locum hunc restituit Rhenanus, vt legatur:* apud illum, *nempè Deum creatorem; quia consentit alter MS. Vatic. cod. Esse autem verba hæc Marcionis, manifestum est. Atqui pulcrè in eandem sententiam B. Aug. li. de ciuit. Dei, cap. 7. vbi legitur quòd* Deum pœniteat; *mutatio rerum significatur, immutabili præscientia diuina remanente. Multò autem latiùs id toto hoc capite prosequitur Auctor, qui pulcrè tam suam, quàm B. Augustini sententiam confirmat; tum verbis scripturæ eiusdem capitis 1. Reg. 15. vnde* pœnitẽtiam Dei *adferebat Marcion:* non conuertetur, neque pœnitentiam aget; quia non sicut homo est ad pœnitendum, *tum etiã his verbis, sub finem capitis:* Nam & in Græco sono pœnitentiȩ nomen non ex delicti confessione, sed ex animi demutatione est cõpositum; *de quo proinde infrà num. 165. Quibus verbis explicatur, quod hîc habet Auctor:* Non semper pœnitentiam, confessionem sapere mali operis vel erroris.

156. beneficij ingratus, &c.] Ingratus (*inquit Rhenan.*) *cum Genitiuo* beneficij *construitur. Sic ad calcem lib. 3. adu. Marc.* Qui (*inquit*) ob vtriusque promissionis ingratos.

157. & sancto spiritu auget, &c.] *Adludit ad illud 1. Reg. 10. Et insiluit in eum Spiritus Domini, & incœpit prophetare; quem rectè etiam* sanctum Spiritum *vocat Auctor, quia iuxta promissum Samuelis eodẽ capite mutatus est in alium virum. Est autem Tertullianicum:* Vacante delicto.

158. Ecce (inquis) criminosam eam (*nempè pœnitentiam Dei*) animaduerto, &c.] *Verba sunt iterum Marcionis vsque ad illud:* Benè igitur, *&c. Reperitur autem prius testimoniũ, quod hîc ab illo obiicitur Ion. 3. posterius Ion. 4. in quo est Tertullianicum illud:* plurimum misericordiæ, *Græcè vnica voce* πολυέλεος, *pro: multæ misericordiæ. Restituimus autem ex 1. Vat. MS. cod.* Sicut & ipse Ionas ad Dominum, *pro:* Deum, *quia illud legunt bis aditiones omnes.*

159. Et, quia Marcion defendit arborem bonã, &c.] *De hoc suprà latiùs lib. 1. c. 2. n. 26. Omittimus autẽ secundum: &, superfluum, iuxta MS. 1. Vatic. cod. qui legit etiam:* abundantissimæ misericordiæ, *sed:* abundantissimi *magis est Tertullianicum. Ex eodem supplemus:* etiam earum malitiarum.

160. &: Ecce ego emitto in vos mala, &c.] *Multi sunt eiusdemodi loci in scripturis; quibus legitur: Inducam super eos malum, seu mala, nempè 3. Reg. 9. 4. Reg. 21. 2. Paral. 7. & Hier. 4. 10. & 23. Ego verò ad marginem adnotaui Hier. 18. vbi legitur: Ecce ego fingo, Græcè* πλάσσω, *super vos mala. in quo conuenit hîc Auctor.*

161. quorum satis diluimus infamiam, &c.] *Suprà, nempè cap. 14. vbi dicit intelligenda hæc* mala non culpæ, sed pœnæ.

162. Nam & apud Græcos interdum malitiæ pro vexationibus & læsuris, &c.] *Similiter adnotauit Latinius alicubi Auctorem vertisse:* læsuras, *pro:* malitiis. *Atqui pro Auctore facit tum quòd* κακία *Græcè Matth. 6. in Oratione Dominica pro* κακώσει *accipiatur, teste B. Hieronymo, tum quòd etiam apud alios Auctores significet interdum afflictionem & miseriam. Sunt autem Tertullianica:* deletui vindicandæ, *&:* admissum *substantiuè, tum hîc, tum c. sequ. quum inquit:* incertus admissi, *&:* cum aliqua iam tunc admissi suggillatione; *item:* præter admissum.

163. ex recordatione plurimũ delicti, &c.] Plurimùm (*inquit Rhenan.*) *Aduerbialiter, pro: vt plurimùm. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, vbi* plurimùm *est. Sic etiã noster Auctor suprà locutus est. Latini, Minimum, hoc item modo vsurpãt. Atqui de voce:* ingraria, *suprà alicubi dixisse aliquid meminimus; hîc certè pro ingratitudine accipi videtur.*

164. Discidit Dominus regnum Israëlis, &c.] *Videtur hinc, olim apud LXX. non fuisse lectum aliud quàm* τὴν βασιλείαν ἰσραὴλ, *id est,* regnum Israëlis, *sicuti etiam vertitur ex Hebræo & Chaldæo. Nescio itaque vnde irrepserint quæ hodie adiiciuntur* σοῦ*, &* ἀπὸ*; quæ dum vertuntur* regnum vnum ab Israël, *contextum ipsum reddunt obscuriorem. At[illegible] more suo* τῷ ἀγαθῷ ὑπέρ σε *vertit:* optimo super te, *pro: bono, & paraphrasticῶs* εἰς δύω, in duas partes.

165. Nam & in Græco sono pœnitentiæ nomen, &c.] *Vox* μετάνοια, *pro quo ex Græco:* pœnitentia *transfertur, à* μετανοεῖν *deriuatur, quod* non delicti confessionem, *sed* animi demutationem *significat, sicut patet ex Xenophõte initio li. 1.* παιδείας, *& aliis Græcis scriptoribus. Siue autem legas:* cõpositũ est, *siue,* comparatum *cum Vatic. 1. MS. cod. perinde est.*

166. quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursura, ostendimus, &c.] *Ab exemplaribus scriptis (inquit rectè Rhenan.) nihil est subsidij. Diuina*

Tertullianum scripsisse: occursura, *vt sit substantiuum nomen, pro:* occursu; *nam huius terminationis vocabulis gaudet. Leges ergo:* quam apud Deum, pro rerum variantium sese occursura, ostendimus. *Itaque in numerum istiusmodi nominum, paratura, genitura, læsura, suffectura, supparatura, referes & illud:* occursura.

CAP. XXV.

167. Iam nunc vt omnia eiusmodi expediam, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* Prauè etiam interpretari Marcionem verba illa Dei: Adam vbi es; vbi est Abel frater tuus; &: Descẽdens videbo. *Quæ reperiuntur Gen. 3. 4. ac 18.*

168. Nec enim simplici modo, id est, interrogatorio sono, &c.] *Hinc patet quod secundo hic loco legitur:* Adam vbi es; id est, in perditione es, *non debere legi* interrogatiuo sono; *quare pro notula interrogationis, dicomma substituimus. Eodem autem modo B. August. lib. 11. de Gen. ad litter. cap. 33. Increpantis (inquit) vox est, non ignorantis. Atqui Tertullianicæ sunt votes:* impresso, & incusso, & imputatiuo, *quas explicat, quum subdit:* vt increpandi & dolẽdi vox sit. *Aliter paulò interim locum hunc interpretatur Auctor infrà lib. 5. aduers. Marcionem,* vt confessionem probaret, & timorem prouocaret. *Aliter etiam Nouatianus, siue quisquis alius Auctor lib. de Trinit. infrà Tomo 5.* Nam quòd & requiritur (*inquit*) non ex ignorantia venit, sed spem hominis futuram in Christo salutis & inuentionis ostendit.

169. qui totum orbem comprehendit manu velut nidũ, &c.] *Reperitur istud Isai. 10. iuxta LXX. præterquàm quòd illi hodie in Futuro legunt, quod Auctor in Præterito. Certè interpretes potius fuisse LXX. quàm tralatores, etiam hinc patet; vtpotè qui vocem Hebraicam (quæ & fortitudinem populorum significat, sicuti vertit B. Hieronym. & exercitus) oratorio more accipientes, pro omnibus exercitiis populorum, interpretati sunt orbem totũ; sicuti rectè ante me adnotauit Leo de Castro in Isaiam. Quod autem sequitur:* cuius cœlum thronus, & terra scabellum, *scribitur Isai. 66. Atqui rectè adnotauit Rhenanus ad marginem Ironicè dici quod sequitur:* nimirùm, &c.

170. naso agis, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena. Lego autem omninò:* Interrogabat Deus quasi incertus, & hinc liberi arbitrij probans hominem; *omisso:* vt, *superfluo; & rursum ex cod. 1. Vatic. MS. restituo:* & hoc nomine releuandi, *pro:* reuelandi, *quia sequitur oppositum:* De Cain: & hoc nomine grauandi, *& rursum:* confessione releuatos.

171. Sicut de Cain sciscitatur: Vbinam frater eius; quasi nõ, &c.] *Sic etiam recens distinguo hunc alterum, quem hic tractat, scripturæ locum. Haud absimiliter B. August. lib. 1. contra Faustum Manich. cap. 9. Interrogat (inquit) Deus Cain non tamquam ignarus, rerum à quo discat, sed tamquam iudex reum, quem puniat, vbi sit frater eius. Item Iustinus Martyr tam de Adam quàm de Cain, lib. adu. Tryphonem. Videtur legisse Auctor dumtaxat:* Sanguis fratris tui vociferatur *ad me* à terra, *pro eo quod omnes æditiones: Vox sanguinis.*

172. Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo condemnaberis, &c.] *Etiam hic differt Auctor ab æditionibus Græca, Latina & Syriaca, quòd legat:* Ex ore tuo, *bis, pro eo quod ille: Ex verbis tuis.*

173. sed spes ei salua est, dicente Domino: Ecce Adam factus est tamquam vnus ex nobis.] *Similiter hunc locum Gen. 3. interpretatur suprà lib. de Resurr. carn. cap. 63.* vt rursus ex illa (*nempè terra*) repræsentetur Adam, auditurus à Domino: Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, verè tunc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. *Vbi numer. 430. nouam esse hanc interpretationem adnotauimus. Atqui de Adæ pœnitentia & salute post lapsum, vide suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 52. hæres. 20. vbi de Tatiano agitur, qui eam negabat, num. 326. Sunt autem loci similes Auctoris ibi non adlegati lib. de Pœnit. cap. 2. vbi de Deo dicitur:* quum rursus ad suam misericordiam maturauisset, *&c.* rescissa sententiâ irarum pristinarum. *Item suprà cap. 10 quum dicit:* Certamini enim dedit spacium, vt & homo eadem arbitrij libertate elideret inimicum, quâ succiderat illi, *&c. Denique iisdem penè quibus hic verbis Nouatianus lib. de Trinitate:* cuius tamen pœnam (*nẽpè Adæ*) nihilominus indulgẽter temperauit, dum non tã ipse, quàm labores eius maledicuntur super terram. *Pro quo etiam facit, quod addit:* & ne de ligno arboris vitæ contingat, arcetur, ne viuens in æternum, nisi peccata Christus antè donasset, circumferret immortale delictum.

174. vt restitutionis candidatos.] *Hoc est (inquit Rhenan.) priorem fœlicitatem recepturos. Apud Romanos erant* candidati *petitores honorum. Sic suprà dixit:* Æternitatis candidatus, *de Enoch. Quare non placet quod habet Vatic. MS. vterque:* restitutioni, *quia alibi semper Auctor cum Genitiuo construit:* candidatos.

175. & cupidum morte luete delictum, mori interim vetuit.] *Adludit ad illud Gen. 4. quod quũ dixisset Cain: Et erit, omnis inueniens me, occidet me; dixerit ei Dominus Deus: Nõ sic; omnis qui occiderit Cain, septẽ vindictas exsoluet. de quo & sequentibus verbis latè tractat B. Hieron. quæst. 1. ad Damasum. Atqui ex 1. Vatic. MS. cod. restituimus:* etiam negationis exemplo oneratum, *pro:* negationis eius; *vsque adeò vt non sit opus subintelligi: admisso, iuxta Rhenanum.*

176. Sed: Ad Sodomam, &c.] *Sunt hæc iterum verba Marcionis, quibus sententiam suam confirmare nititur ex hac scriptura Gen. 18. Distinxi autem eam, & castigaui hoc pacto:* Sed: Ad Sodomam & Gomorram descendens, Videbo (ait) si secundum clamorem peruenientem ad me, consumment: si verò non, vt agnoscam; *pro:* consummentur; *quòd Hebraicæ æditioni correspondet vox Græca: συντελοῦσι, & proinde etiam Latinæ versiones, perficiunt, aut perfecerint, legunt. Nisi fortè malit quis legere, sicuti Chaldæus paraphrastes:* videbo, si secundum clamorem peruenientem ad nos, fecerint, consumentur; *omisso:* si verò non, vt sciam; *sed illud magis placet, maximè quum nostræ castigationi etiam consentiat B. August. sermon. 70. de tempore, vbi pulcrè & latè hanc descensionem, non pertinere ad ignorantiam Dei, deducit per varias interpretationes, aduersus Paganos & Manichæos, qui hunc ipsum locum Christianis obiiciebant.*

CAP. XXVI.

177. Sed & iurat Deus, &c.] *Huic capiti titulum imposuimus:* De iuramento Dei per semetipsum, & verbis illis ad Moysen: Sine me, *&c.* prauè etiam à Marcione interpretatis. *Sunt autem verba Marcionis:* Sed & iurat Deus; *deinde Auctoris (vbi adeò noua periodus inchoanda:)* Nũquid fortè per Deũ Marcionis? *Post hæc iterum verba Marcionis:* immò (inquit) multò vanius, quòd per semetipsum. *Atqui ex eo,*

quod

quod hic subiungitur: hoc cùm maximè iurantis, alium absque se omninò non esse, patet hic tractari illud Isai. 45. suprà etiam tractatum lib. adu. Hermog. cap. 6. num. 26. Ego sum Deus & non alius, per memetipsum iuro. Atque adeò in ipsum Marcionem retorquet pro assertione Dei creatoris, quod ipse in contrarium adlegabat.

178. an vanè deierantem?] De deieratione vide suprà Adnotat. nostras in lib. de Idolol. cap. 20. num. 157. & Apolog. cap. 32. num. 453. quòd deierare, sit per Deū iurare. Quare hic quater eo verbo vtitur, vt ex ipso iuramēto Dei, verum Deum esse constet. Atqui rectè hunc locum restituit Rhenanus.

179. nunc verò & hæretici.] Hæreticos alios Deos credentes, Marcionitas intelligit.

180. Proinde si & in promissionibus, aut comminationibus iurat, &c.] Iuramentum Dei, etiam per semetipsum in promissionibus, habes Gen. 22. in comminationibus, Hierem. 22. & alibi quoque innumeris penè locis.

181. Sine me, & indignatus irâ, &c.] Reperitur hoc Exod. 32. versu 10. Illud autem: Non facies, inquit, (quod addo recèns ex 1. Vatic. MS. cod.) istud, aut & me vnà cum eis impende, versu 32. paraphrasticōs. Ibi enim legitur: Si autem non, dele me de libro tuo quem scripsisti. Adludit verò Auctor ad verba Apostoli Roman. 9. Optabam autem ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis; & illud 2. Cor. 12. Ego autem libentissimè impendam, & superimpendar pro animabus vestris. Eodem enim modo tres locos hos interpretantur Patres, vt loquatur de deletione libri viuentium; in quo (vti B. Hieron. siue quisquis sit Auctor in Psalm. 66. scribit) ante aduentum Domini nomina iustorum conscripta sunt, atque adeò optet anathema fieri à Christo, & perire non in æternum, sed in præsentiarum, vti rectè explicat idem B. Hieron. ad Hedibiam, quæst. 10. & latiùs ad Algasiam, qu. 9. Nec absimiliter etiā dicta verba interpretatur Hrabanus noster in Commentario eius loci. Atqui B. Chrysost. Homil. de amore Dei erga persequentes, conformiter Auctori legit: Sin autem, & me perde. Si quis plura huc pertinentia petit, videat Sixtum Senensem li. 2. de Vita libro. Porrò rectè à Rhenano ibi: Miserandi vos quoque, subintelligitur: estis.

182. atque ita disceres, quantum liceat fideli & Prophetæ apud Deum.] Similiter locum hunc interpretantur, quòd nempè multum pōderis habeat oratio Sanctorum apud Deum, B. Hieron. in Hierem. cap. 28. in Ezechielem cap. 13. & Epist. ad Gaudentium, Cyrill. Alexandr. lib. 5. adu. Julianum. Atqui si Apostoli & Martyres (inquit B. Hieron. aduersus Vigilantiū, vbi hoc ipsum exemplum Moysis adducit) adhuc in corpore constituti, possunt orare pro ceteris, quando pro se adhuc debent esse soliciti; quantò magis post coronas, victorias & triumphos? Facit proinde locus iste pro orationibus Sanctorum pro nobis, etiā post hanc vitam; de quibus, vti & de inuocatione ipsorum Sanctorum latè tractauimus Adnot. nostris in Epist. 57. ad Cornelium, B. Cypriani.

Cap. XXVII.

183. Iam nunc, vt & cetera compendio absoluam, &c.] Caput hoc inscripsimus: Dei creatoris reliquas iuxta Marcionem pusillitates, non esse tantas, quantas in Christo etiam suo agnoscunt Marcionitæ.

184. Deum non potuisse humanos congressus inire, &c.] Sunt verba hæc Marcionis vsque ad illud: sibi quidem indigna, &c. Adludit autem ad adparitiones Dei factas hominibus in forma humana: exempli gratia, Adæ, Gen. 3. Abrahæ, Gen. 12. 17. & 18. item Iacob, Gen. 26. ac 35. & alias frequentissimas; de quibus latiùs infrà lib. adu. Praxean, quem eiusque affectas mihi videtur intelligere, quum subdit (iuxta quod recèns suppleuimus) quamquam & cum hæreticis non multò diuersa congressio stet, addita voce: diuersa, ex Vatic. 1. MS. cod.

185. deuersatum.] Sic iterum legimus cum dicto MS. cod. Vatic. & Rhenano, qui non modò alibi, sed & hic adnotauit: deuersatum, accipi pro: conuersatum, quā voce mox vtitur Auctor. Siue autem legas: vt etiā morti subiiceretur, cum dicto Vatic. cod. siue: subiiceret, cum aliis, perinde est. Vide autem hac de re etiam infrà li. 3. adu. Marc. cap. 8. num. 59.

186. An hæ sunt pusillitates, &c.] Eadem voce vtitur suprà lib. adu. Hermog. cap. 14. quum dixit: Quæcumque potestas ei, quàm pusillitas, competit; & vtitur eadem voce hoc capite frequentiùs.

187. Nam & profitemur, Christum semper egisse in Dei Patris nomine, &c.] Paradoxō hoc, quod quandocumque legitur Deus apparuisse, Christus semper egerit in Dei Patris nomine, etiam habes suprà lib. adu. Iud. cap. 9. num. 114. 115. ac 116. & infrà lib. 3. adu. Marc. iisdem penè verbis, sed latissimè tractatum infrà lib. adu. Praxean, idque potissimùm per illam scripturam probat, quam etiam paulopòst citat: Deum nemo videbit, & viuet. Plura vide in Prolegomenis.

188. sermonem eius, quem ex semetipso proferendo, filium fecit, &c.] Quòd Christus Dei sermo, sicuti habetur Ioan. 1. atque adeò etiam filius Dei, etiā tractatur latiùs ibidem contra hæreticos; aduersus Paganos verò ex ipsorum testimoniis idipsum probauit suprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 310.

189. Deum nemo videbit, & viuet, &c.] Eodem modo citatur infrà lib. 3. adu. Marc. & lib. adu. Praxean, vbi de vera eius loci lectione latiùs, eò quòd suprà citato loco lib. adu. Iud. legit: Deum nemo vidit, & vixit. Legimus autem in initio huius periodi: Ceterùm patrem nemini visum, omisso: quia, superfluo.

190. Sed & penes nos Christus in persona Christi, &c.] Valdè obscurus est hic locus, & nonnibil de aliquo paradoxo suspectus, si mendum non subsit. quare ad Prolegomena reiiciemus. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod. in patre inuisibili incognoscibilique, verùm quòd agat hic (vti initio huius capitis dixit) de Dei congressibus humanis, & sequatur filio & viso, & audito, & congresso, magis placet: incongressibilique.

191. & placido, &, vt ita dixerim, Philosophorum Deo.] Stoicos & Epicureos intelligit Rhenanus; sed ego de solis Epicureis loqui existimo. Nam Stoici & Platonici (vti suprà dixit Auctor Apolog. cap. 47.) curantem rerum Deum asseuerabant; at Epicurei otiosum & inexercitum, &, vt ita dixerim, neminem humanis rebus, & (sicuti alibi non semel adnotauimus) hebetem.

192. IVDICEM QVIDEM ET ILLVM ESSE IAM OSTENDIMVS IN LIBELLO SVO, &c.] Adludere mihi videtur ad libellum de Iudicio Dei, carmine conscriptum, quem habes infrà Tomo 4. Idipsum etiam paucis tractauit suprà lib. 1. adu. Marcion. cap. 26. & 27. item hoc libro suprà cap. 11. 12. 13. 14. 15. 16. & 17.

CAP. XXVIII.

193. Nunc & de pusillitatibus & malignitatibus,&c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus:* De Antithesibus æmulis aduersus Marcionis Antitheses; *quod velut Epilogum continet cum sequenti capite, totius huius libri, vtpote in quibus, tribus (quod aiunt) verbis plerasque repetit Antitheses, quas toto libro tractauit, quò Lectorem remittimus,si scripturas desideret, ad quas hic etiam alludit.*

194. Si ignorauit Deus meus esse alium super se, &c.] *Istud non tam apertè tractatum est ab Auctore aut hoc,aut præcedenti libro;sed alludere videtur ad cap.* 8. 9. *ac* 10. *primi libri,vbi ostendit* Deum creatorem agnitum esse ab initio,atque adeò non ignoratum. *Magis autem competit istud in Valentinianos,quibus consensisse Marcionitas hinc apparet.*

195. Heraclitus ille tenebrosus, &c.] *Hunc Græci(inquit Rhenan.)* σκοτεινὸν *vocant, ipse* tenebrosum *vertit,de quo latiùs suprà libro de Anima, c.* 2. *num.* 32. *Atqui de Prouerbio illius:*Eadem viâ sursum & deorsum,*vide nostra Prolegomena.*

196. Delictum & mortē, &c. quæ Deus meus passus est,&c.] *Omninò sic legendum, pro eo quod legebatur mendosissimè:*quem. *Alludit autem ad ea quæ tractauit suprà cap.*5. *& sequentibus,* de delicto & morte; *ac cap.* 10. de auctore delicti diabolo; *&* de omni malo,14.15.*&* 16.

197. Mutauit sententias suas Deus,&c.] *Hic similiter ad tractatum c.*21.22.*ac* 23.

198. Pœnituit mali in aliquo,&c.] *Hic ad c.* 24.

199. Mandauit fraudem Deus noster, &c.] *Istud tractauit cap.*20.

200. oculum pro oculo,&c.] *De hoc cap.*18.

201. Nescit Deus noster quales adlegeret,&c.] *Vide iterum cap.*23.

202. Si & mentitum alicubi,&c.] *Istud suprà nō tractauit,sed ex abundanti addit; vt magis confundat Marcionem,qui* Christum mendacio dimidiauit, *vti suprà dixit Auctor lib.de Carne Christi,cap.*5.

203. Multos sæuitia Dei mei absumpsit,&c.] *Istud etiam peculiariter non tractauit Auctor hoc libro,sed paucis adtingit cap.*11.*& sequentibus; vbi de seueritate iudicij Dei agit:sed,ni fallor,lib.*4.*adu. Marc. plura* sæuitiæ Dei *exempla in Marcionem retorquentur.*

204. Sed expedita virtus veritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria.] *Pulcrum huius capitis Epiphonema. Atqui rectè adnotauit Rhenanus,subaudi:fieri,aut vincere.* Amat,*pro solet, more Græcorum, qui dicunt* φιλεῖ γενέσθαι,*hoc est:*amat *fieri. Tacitus historiæ suæ* 4.*libro: Vt fermè* amat *posterior adulatio, pro solet.*

CAP. XXIX.

205. Ceterùm ipsas quoque Antitheses, &c.] *Eiusdem est argumenti cum capite præcedenti. De Prouerbiali verò formula:*cominùs cædere, *vide nostra Prolegomena.*

206. Aufer titulum Marcionis, &c.] *Nempè* Antitheses,*quas iam hoc libro* retudit. *Vult autem dicere,quòd per ipsa sua argumenta,Marcion Deum optimum & iudicem comprobet.*

207. diuinitatibus.] *Retinuimus:* diuinitatibus, *pro eo quod prima æditio habebat, & sicuti apparebat prima facie non malè:*diuinitatis,*eò quòd alludat ad* duos Deos,atque adeò diuinitates Marcionis.

208. qui res suas arbustiores in primordiis, bona & rationali æmulatione maturitates præcurauerit suo iure,&c.] *Elegans Metaphora.* Arbustiores *enim(sicuti rectè adnotauit Rhenanus ad marginem* 1.*æditionis) videtur vsurpare pro ferociores,sumpta Metaphora ab arbustis luxuriantibus. Arbustandi enim verbo vtitur etiam Plinius. Alioqui putaretur(sed non rectè) legendum:* austeriores. *Comparationem autem facit maturitatis noui Testamenti ad acerbitatem veteris.*

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. LIBRVM *hunc tertium Aduersus Marcionem scripturus* DE CHRISTO, *imprimis Christum nō alterius Dei intelligendū,quàm Creatoris, præscribit, tum quòd præcedentibus Libris determinatū sit, alium Deum non credendum quàm Creatorem; tum quòd probetur Apostolicarum & hæreticarum Ecclesiarū recensu, nullam mentionem alterius Dei aut Christi agitatam ante scandalum Marcionis.*

II. *Deinde suspectum esse, quòd tam subitò venerit Christus Marcionis, antequàm pater de filio testaretur, mittens de misso.*

III. *Neque verò sufficere, quòd se filium Dei probaturus esset per documenta virtutum; tum quòd temerariam signorum fidem ipse Christus ostendat, etiā apud Pseudoprophetas facillimam, tum quòd Creator iam ante illum, & per se, & per famulos suos virtutes sit operatus.*

IIII. *Si autem post Creatorem, illū emendaturus reuelatus sit Christus Marcionis; debuisse non ante, sed post Christum Creatoris reuelari, vti etiam illum emendaret.*

V. *Iam verò scripturis probaturus ChristūCreatoris fuisse, cuius scripturæ ab eo adimpletæ*

plet æ sint; præfatur, duas causas eloquij Prophetici aduersariis agnoscendas; vnã, quâ futura interdum pro iam transactis adnuntiantur; aliã, quâ pleraque figuratè portẽdũtur.

Itaque Iudaicum errorem pro Marcionitis nõ facere; qui Christum Creatoris, tamquã extraneum interfecerint; vtpotè quos illum ignoraturos, scripturis prædictum sit; ídque quatenus solùm hominem arbitrabantur. VI.

Conuinci autem vtrosque duobus Christi aduentibus, duplici à Prophetis habitu demonstratos; quorum priorem, obscuriorem & indigniorem; intelligere et credere non potuerunt. VII.

Posthæc aduersus Marcionitas, & alios ipsorum errorũ Auctores, ab Apostolo Ioanne Antichristos pronuntiatos, Christũ defendit verè & in carne venisse, vel ex eo, quòd alioqui etiam Christiani nominis fructus, mors Christi neganda sit, & resurrectio. VIII.

Neque ipsi suffragari angelos Creatoris, quasi illi in phantasmate putatiuæ carnis egerint apud Abrahã & Lot, & tamen verè sint congressi & pasti; quòd ad moriendum pro nobis non essent dispositi. IX.

Si autem carnem Christus tanquã indignam aspernatus est; dedignandam etiam illi fuisse illius imaginem, eo quòd statum sequatur similitudo. X.

Et verò non rectè Marcionem putatiuam in Christo corpulentiã adseruisse, ne natiuitatem eius agnoscere cogeretur; quia poterat etiam putatiuam illam natiuitatẽ accommodasse; quarum neutrum tamen possit consistere, eo quòd Deo magis competat veritas, quàm mendacium. XI.

Nihil etiam facere contra Christum Creatoris, quòd ab Isaia Emmanuel vocandus scribatur; quo nomine non est æditus; quia sufficit, quòd significatione, non sono, Nobiscũ Deus fuerit Christus. XII.

Neque etiam per virtutem Damasci; & spolia Samariæ, & Regem Assyriorum (quæ Christo accommodat Isaias) bellatorem illum portendi; sed figurari Magos Orientales, Christum in infantia auro & thure munerantes. XIII.

Nam & alibi (in Psalmis nempè & Apocalypsi Ioannis) figuratè arma bellica Christo adscribi. XIIII.

Prosequitur deinceps; Christi nomen non competere Christo Marcionis; tum quòd proprium sit vnius, & tamen etiam Creatoris Christus id nomen habuerit; tum quòd vngui non potuerit, qui corpus non habuit, & proinde Christus, id est, vnctus vocari nullo modo potuit. XV.

Multò minus nomen Iesu, quem Iudæi non exspectant, & Christo Creatoris competit; eo quòd nihil commune esse debeat Christo alterius Dei cum Christo Creatoris. XVI.

Porrò iisdem penè verbis, eadem quæ suprà Libro aduersus Iudæos, scripturarum adfert testimonia de contemptibili Christi in passione habitu. XVII.

Item & de exitu eius per passionem crucis, ex Pentateucho. XVIII.

Item ex Psalmis & Prophetis. XIX.

Postremò, probat Christũ Creatoris verè Christum fuisse, quòd ad illum conuersæ sint omnes Nationes iuxta prædictionem Dauid, quæ tamen neque de illo, neque de filio eius Salomone possit intelligi. XX.

Etenim non Iudæorum modò, sed & Nationum vocationem ad Christũ Creatoris, pluribus scripturis prædictam esse. XXI.

Quippè quum non alterius, sed eiusdem Dei prædicatores Apostolos, & eadem cum Christo passuros, tam ipsos, quàm omnes fideles, prophetatum sit. XXII.

XXIII. *Verùm enimuerò, quia cum Iudæis negabat Christum venisse Marcion; ostendit exitum (siue exitium) ipsorum, quem ob impietatem in Christum relaturi prædicabantur, iã completum esse. Quod vanè fieret, si propter Christum Dei alterius id paterentur, qui ab æmulis illius, nempè potestatibus creatoris, in crucem actus esset; neque enim potuit creator vlcisci, nisi suum Christum.*

XXIIII. *Denique occasione eius, quòd Marcion dicebat restitutam iri Iudæam à Deo suo, remittens Lectorem ad* LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM *de sinu Abrahæ, & ad* OPVS DE SPE FIDELIVM *de dicta restitutione Iudææ; latè hîc etiam prosequitur Millenariorum somniũ, de quo latiùs inter Paradoxa Auctoris.*

Ceterùm libri huius nominatim Auctor meminit suprà lib. 1. cap. 19. Dabitur & IN CHRISTVM LIBER, de omni statu eius. *Ex quo proinde loco, & verbis illis Auctoris huius libri initio:* iam hinc ordo de Christo; *addidimus titulo:* DE CHRISTO; *maximè quum etiã suprà lib. de Resurr. carnis, cap. 2. libri priores aduersus Marcionem vocentur ab Auctore* DE DEO VNICO ET CHRISTO EIVS. *Hunc post æditiones duas Rhenani, priorẽ ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, posteriorem ex Gorziensi exemplaribus, iam denuò castigauimus ex duobus Vaticanis MS. codicibus, & aliquot Domini Latinij coniecturis, locupletatum nouis Argumento ac Adnotationibus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM
Liber tertius, de Christo.

CAP. I.

ECVNDVM [1] vestigia pristini operis, quod amissum reformare perseueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundanti, [2] post decursam defensionem vnicæ diuinitatis. Satis etenim præiudicatum est, Christum non alterius Dei intelligẽdum, quàm creatoris, quum determinatum est, alium Deum non credendum præter creatorem, quem adeò Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annuntiauerint, quàm eius Dei quem Christus prædicauit, id est, creatoris, vt nulla mentio alterius F
Dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalũ Marcionis. Facillimè hoc probatur Apostolicarum & hæreticarum ecclesiarum recensu, [3] illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem, vbi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intexui. Sed & nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo vtique proficiet, vt dum Christum probamus creatoris, sic quoque Deus Marcionis excludatur. Decet veritatem totis viribus vti suis, non vt laborantem. Ceterùm in præscriptionum compendiis vincit. Sed decretum est vt gestiẽtem vbique aduersario occurrere, in tantum furenti, vt faciliùs præsumpserit eum venisse Christum, qui nunquam sit annuntiatus, quàm eum qui semper sit
II. prædicatus. [[4] Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subitò venisse. Primò, quia & ipse Dei sui filius. hoc enim ordinis fuerat, vt antè pater filium profiteretur, quàm patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quâ missus præter filij nomen. Proinde enim præcessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa defensionem potius expectat, præeunte suggestu eius, qui auctoritatem præstat. Ceterùm nec filius agnoscetur, quem nunquam pater nuncupauit, nec missus credetur, [5] quem nunquam mandator designauit, nuncupaturus pater, & designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitarit à regula, rerúmque principalis gradus non sinit posteriùs agnosci patrem post filium, & manda-

A mandatorem post mandatum,& Deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subitò filius, & subitò missus, & subitò Christus. Atquin nihil putem à Deo subitum, quia nihil à Deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, vt probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispositione. Et vtique tantum opus, quod scilicet humanæ saluti parabatur, vel eatenus subitum non fuisset, quà per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat vt prodesset, in tantum paraturam desiderabat, vt credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis, quo ordine fides informata, meritò & homini indiceretur à Deo, & Deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex prædicatione. [[6] Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se & filium, & missum, & Dei Christum, rebus ipsis esset probaturus per documenta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimoniũ competisse, quam & ipse postmodùm [7] exauctorauit. [8] Siquidem edicens multos venturos, & signa facturos, & virtutes magnasædituros, auersionem etiam electorum, nec ideò tamen admittendos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, vt etiam apud pseudochristos facillimam. Aut quale est, si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, vnde ceteros noluit æquè & ipsos tam subitò vẽturos, quàm à nullo auctore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signauit, idcircò [9] quasi locũ in balneis, ita fidem occupauit, posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in cõditione posteriorum deprehendatũr, posterior inuentus creatore, antè iam cognito, & proinde virtutes antè operato, & non aliter præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronuntiasse, [10] hoc fidem cludet: prædamnatus erit & ipse iam ab eo quòd posterior est agnitus, & solius erit auctoritas creatoris hoc in posteros cõstituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc quum probaturus sim creatorem, easdem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vendicas, [11] interdum per famulos suos retrò ædidisse; interdum per Christum suum ædendas destinasse: possum & ex hoc merito præscribere tanto magis Christum nõ ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius quàm creatoris interpretari potuissent, vt respondentem virtutibus creatoris, & æditis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quanquam etsi alia documenta inuenirentur in tuo Christo, noua scilicet, faciliùs crederemus etiam noua eiusdem esse cuius & vetera, quàm cuius tantummodò noua, egentia experimentis fidei victricis vetustatis, vt sic quoque prædicatus venire debuerit, tam prædicationibus propriis extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, præsertim aduersus Christum creatoris venturum, & signis & Prophetis propriis munitum, vt æmulus Christi per omnes diuersitatum species reluceret. Sed quomodo à Deo nunquam prædicato Christus eius prædicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec Deum, nec Christum tuum credi, quia & Deus ignotus esse non debuit, & Christus agnosci per Deum debuit. [[12] Dedignatus opinor est imitari ordinem Dei nostri, vt displicentis, vt cùm maximè reuincendi. Nouus nouè venire

C voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris auctoritatem, vt & ipse fidem monstruosissimam induceret, qua antè crederetur Christum venisse, quàm sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam quum intueor dominum eius, tanto æuo patientissimum acerbissimi creatoris annuntiantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quàm intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas executuro, vt perfecta & expleta omni operatione æmuli Dei & æmuli Christi, tũc & ipse proprias dispositiones superduceret. Ceterùm pœnitentia tantæ patientię fecit, quòd non in finem rerum creatoris perseuerauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, quẽ non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tamdiu non intercidit. Quid illum detinuit, quídve turbauit? Atquin in vtrunque commisit, post creatorem quidem tam tardè reuelatus, ante Christum verò eius tam properè. Alterum verò iamdudum debuerat traduxisse, alterum nondum. Ne illum quidem tamdiu sæuientem sustinuisse: istum verò adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo, certè varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorem, & calidus in Christum, & vanus vtrobique. Non magis enim compescuit creatorem, quàm obstitit Christo. Manet & creator, qualis omninò est; veniet & Christus, qualis & scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit?

Margin: III. (beside "Non fuit, inquis"); Math. 24. (beside "Siquidem edicens"); Exod. 7. & seqq. Isa. 42. & 66. (beside "interdum per famulos"); IIII. (beside "Dedignatus opinor")

Quid ante Christum eius reuelatus est, quem reuocare non potuerit? Aut si emendauit D
creatorem, post illum reuelatus, vt emendanda præcederent; ergo & Christum eius æquè emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, sicut creatoris. Aliud est, si & ipse post illum rursus adueniet, vt primo quidem aduentu processerit aduersus creatorem, legem & Prophetas destruens eius, secundo verò procedat aduersus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum, [13] tunc si fortè credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vanè ergo venturus est,
V. nihil scilicet peracturus. [[14] His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, vt postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque[15] scripturarum formam, & (vt ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad causas, & sua & causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem. Duas itaque causas Prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersariis nostris;[16] Vnam, qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque decreuerit, vt perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam vniformem statum temporum dirigit æternitas ipsa, & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, id est, E
Isai. 50. omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meã verò nõ auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum Iudæos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat[17]. Alia species erit, qua pleraque figuratè portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intel-
Ioël. 3. ligenda quàm scripta sunt.[18] Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen vt[19] sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & melle
Exod. 3. & 13. manantem, non tamen vt de glebis credas te vnquam[20] placentas & samias coacturum, quia nec statim[21] aquilicem & agricolam se Deus repromisit, dicens:[22] Ponam flumina
Isai. 43. Isai. 41. in regione sitienti, & in solitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de Nationũ con-
Isai. 43. uersione,[23] Benedicent me bestiæ agri, sirenes & filiæ passerum, non vtique ab hirundinum pullis & vulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantricibus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius? quum etiam[24] hæreticorum Apostolus ipsam legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretetur; & petram potui subministrando comitem Christum adleger fuisse, docens proinde &
1. Cor. 9. 1. Cor. 10. Gal. 4 Galatas, duo argumẽta, filiorum Abrahæ allegoricè cucurrisse, & suggerẽs Ephesiis, quod
Ephes. 5. in primordio de homine prædicatum est relicturo patrem & matrẽ, & futuris duobus in
VI. vnam carnem, id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. [[25] Si satis constat de istis interim duabus proprietatibus[26] Iudaicæ litteraturæ, memento lector constitisse, vt quum F
tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ. Quum igitur hæretica dementia eum Christum venisse præsumeret, qui nunquam fuerat annũtiatus; sequebatur vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationẽ sibi struere, quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui venit, non modò respuerint eum vt extraneum, verùm & interfecerint eum vt aduersarium, agnituri sine dubio, & omni officio religionis prosecuturi, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem[27] Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando etsi nihil tale prædicatum in illos inueniretur, vel sola vtique humana conditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iu-
1. Cor. 2. dæos errare potuisse, quâ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sentẽtia eorum, quos credibile fuerit errasse.[28] Porrò quum & prædicatũ sit non agnituros eos Christum, ideóque etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis; in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euoluam, quæ interemptibilem Christum edicentes, vtique & ignorabilẽ affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset:[29] sed reseruatis eis ad causam passionum, eas prædicationes in præsenti sufficiet adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breui-
Isai. 29. ter dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore.[30] Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam:[31] Et:

Aure

A Aure audietis,& non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: Incrassatum est enim *Isai.6.*
cor populi huius,& auribus grauiter audierunt,& oculos concluserunt, [32] ne quando auribus audiant,& oculis videant,& corde coniiciant,& conuertantur,& sanem illos. Hāc enim obtusionem salutarium sensuum meruerant, [33] labiis diligentes Deum, corde autē *Isai.29.*
longè absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annuntiabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritum, & annuntiante in homines Christum suum [34] secundum Amos Prophetam: [35] si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiam gentiū, in Chri- *Amos 4.*
sti reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnituri & non intel- *Hier.14.*
lecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapientia atque prudentia, quod annun- *Gen.29.*
tiabatur, id est, Christus, erratutis in eum principalibus sapiētibus eorum, id est, scribis: & prudenribus eorum, id est, Pharisæis, pariter & populo auribus audituro, & nō audituro, vtique Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, vtique Christum signa faciētem, [36] secundum quod & alibi: Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui do- *Isai.42.*
minatur eorum? Sed & quum exprobrat per eundē Esaiam: Filios generaui & exaltaui, ar *Isai.1.*
illi me reiecerunt. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit. [37] Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum, [38] spiritum scilicet creatoris, sicut Propheta testatur, [39] Spiritus *Thren.4.*
personæ eius, Christus Dominus, qui ab initio vicarius patris in Dei nomine & auditus sit & visus: scimus & ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israëli exprobrātis, quæ in illū
B commissuri prædicabantur, [40] Dereliquistis Dominū, & in iram prouocastis sanctum Is- *Isai.1.*
raël. Si verò non in Christum, sed in ipsum potius Deum volueris referre omnem Iudaicę ignorantiæ de pristino reputationem, nolens etiam retrò sermonem & spiritum, id est, Christum creatoris despectum ab eis & non agnitum, sic quoque reuinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius, cōcedas necesse est, eos qui patrem nō agnouerint, nec filium agnoscere potuisse, per eiusdem substātiæ conditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multò magis portio, certè quâ plenitudinis consors. His ita dispectis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & interemerint, non vt extraneum Christum intelligentes, sed vt suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil vnquam fuerat annuntiatum, quum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum? [41] Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiam vel agnitionis vel erroris. Quod verò materia caret, non admittit sapientiæ euentum. Et adeò non quâ alterius Dei, Christum auersati persecutique sunt; sed quâ solūmodò hominem, quem [42] planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum hominem quâ suum, id est, Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorem & destructorem, deduxerint in iudiciū, & suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tantò abest vt alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt.
C [[43] Discat nunc hæreticus ex abundanti cū ipso licebit Iudæo, [44] rationem quoque erro- VII.
rum eius, à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandē deductus foueam. [45] Duos dicimus Christi habitus à Prophetis demonstratos, totidem aduētus eius prænotasse; vnum in humilitate, vtique primum, quum tāquam ouis ad victimā *Isai.53.*
deduci habebat, & tanquā agnus ante tondētem sine voce ita non aperiēs os suum, [46] nec aspectu quidem honestus. Annuntiauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix *Ibidem.*
in terra sitienti, & nō est species eius, neque gloria. Et vidimus eū, & non habebat speciē, neque decorē, sed species eius inhonorata, deficiēs citra filios hominum. Homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem. [47] Vt positus à patre in lapidem offensionis & petrā scandali; *Isai.8.*
minoratus ab eo modicum citra angelos; vermem se pronuntians, & non hominem, igno- *1.Petri 2.*
miniā hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduētui cō- *Psal.8.*
petunt, sicut sublimitatis secundo, quum fiet iam non lapis offensionis nec petra scādali, *Psal.21.*
sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in consummationem templi, Ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielem de monte præcisa, quæ *Dan.2.*
imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo secundo aduentu idē Prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsque ad ve- *Dan.7.*
terem dierum, [48] & aderat in conspectu eius: Et qui assistebant, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius vsque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non

vitiabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorem indeficientem D
Psal.44. super filios hominum: [49] Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominũ, effusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æuum. Accingere ensem super femur
Psal.8. tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tua; quũ & pater posteaquàm diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum, & subiiciet omnia
Zachar.12. sub pedibus eius. [50] Tunc & cognoscent eum qui cõpugerunt, & cædent pectora sua tribus ad tribum, vtique quod retrò non agnouerunt eum in humilitate cõditionis huma-
Hier.17. næ constitutum: Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognoscet illum? quia &: Natiui-
Isai.53. tatem eius, inquit Esaias, quis enarrabit? Sic & apud Zachariam in persona Iesu, immò &
Zachar.3. in ipsius nominis sacramẽto, verus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu in duos aduẽtus deliniatur, Primò sordidis indutus, id est, carnis passibilis & mortalis in-
Ioan.13. dignitate, quum & diabolus aduersabatur ei, auctor scilicet Iudæ traditoris, ne dicã etiã
Matth.4. post baptisma tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, [51] & exornatus podere & mi-
Zachar.3. tra & cidari munda, id est, secundi aduentus gloria & honore. [52] Si enim & duorũ hirco-
Leuit.16. rum qui ieiunio offerebantur, faciam interpretationem, nónne & illi vtrumque ordinẽ Christi figurant? Pares quidem atque consimiles propter eundem Dominum cõspectum, quia non in alia venturus est forma, vt qui agnosci habeat à quibus & læsus est. Vnus quidem eorum circumdatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & compunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus Dominicæ passionis. Alter verò pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum E datus, secundæ repræsentationis argumẽta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est, Ecclesiæ, Dominicæ gratiæ quasi visceratione quadam fruerentur, ieiunantibus ceteris à salute. Igitur quoniam primus aduẽtus & plurimùm figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebatur, secundus verò & manifestus & Deo condignus: idcircò quẽ facilè & intelligere & credere potuerũt, eum solũ intuentes, id est, secundum, qui est in honore & gloria, nõ immeritò decepti sunt circa obscuriorẽ, certè indigniorem, id est, primum. Atque ita in hodiernum negant venisse Christũ suũ,
VIII. quia non in sublimitate venerit, dum ignorãt etiã in humilitate fuisse venturum. [[53] Desinat nunc hæreticus à Iudæo, Aspis (quod aiunt) à vipera mutuari venenum: euomat iam hinc proprij ingenij virus, phantasma vindicans Christum, nisi quòd & ista sentẽtia alios habebit auctores, [54] præcoquos & abortiuos quodammodò Marcionitas, quos Apostolus
1.Ioan.2 Ioannes Antichristos pronuntiauit, negantes Christum in carne venisse, & tamen nõ vt
1.Ioan.4. alterius Dei ius constituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam [55] incredibile præsumpserant Deum carnem. Quo magis Antichristus Marcion sibi eã rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalem substantiam Christi, qui ipsum Deũ eius nec auctorem carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum videlicet, & in isto, & diuersissimum à mendaciis & fallaciis creatoris. Et ideò Christus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, non erat quod videbatur, & quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde Deus Christus, nec Deus. cur enim non etiam Dei phantasma portauerit? An credam ei de interiore substantia, qui sit F de exteriore frustratus? quomodo verax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso veritatem spiritus fallacia carnis confundens, ne-
1.Cor.6. gatam ab Apostolo, lucis, id est, veritatis, & fallaciæ, id est, tenebrarum commisit cõmunicationem? Iam nũc quum mẽdacium deprehenditur Christus, caro: sequitur vt & om-
Matth.8. nia quæ per carnem Christi gesta sunt, mendacio gesta sint, congressus, contactus, conui-
9.17.ac 20 ctus, ipsæ quoque virtutes. [56] Si enim tangẽdo aliquem liberauit à vitio; vel tactus ab ali-
Matth.8. quo, quod corporaliter actum est, non potest verè actum credi, sine corporis ipsius veri-
ac 14. tate. Nihil solidũ ab inani, nihil plenum à vacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginarię operæ. Sic nec passiones Christi eius fidẽ merebuntur. Nihil enim passus est, qui non verè est passus. Verè autem pati, phantasma non potuit. Euersum est igitur totum Dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fructus, mors Christi negatur, quam [57] tam impressè Apostolus demandat, vtique veram, summum eam fundamentum Euangelij constituens, & salutis nostræ & prædicationis
1.Cor.15. suæ: Tradidi enim, inquit, vobis in primis, quòd Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quòd sepultus sit, [58] & quòd resurrexerit tertia die. Porrò si caro eius negatur, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortẽ [59] deuertentis in terram,

de qua

A de qua est sumpta, secundum legem sui auctoris? Negata verò morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, quâ mortuus nō est, non habendo substātiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non resurrexit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionem mortuorū nō esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi non consistente, aufertur & mortuorum resurrectio. Atque ita inanis est fides *Ibidem.* nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes Dei, quòd testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt: sanè resurrecturi, sed phātasmate forsitan, sicut & Christus. [[60] In ista quæstione qui putaueris opponendos esse " IX. nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ vtique carnis egerint apud " *Gen. 18.* Abraham & Loth, & tamen verè sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis " *& 19.* fuerat. Primò non admitteris ad eius Dei exempla quem destruis; nam & quantò meliorem & perfectiorem Deum inducis, tantò non competunt illi eius exempla, quò nisi diuersus in totum, nō erit omninò melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud cōcedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, [61] sed veræ & solidæ substantiæ humanæ. Si enim difficile nō fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multò faciliùs habuit veris & sensibus & actibus verā dedisse substantiā carnis, vel quā proprius auctor & artifex eius. Tuus autē Deus eo quòd carnem nullā omninò produxerit, meritò fortas-

B se phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem Deus; qui illam *Gen. 2.* de limo sumptam, in hac reformauit qualitate, nondum ex semine coniugali, & tamen carnem, æquè potuit ex quacunque materia Angelis quoque astruxisse carnem, [62] qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, & quidem verbo ædificauit. Et vtique si Deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur: Erunt *Matth. 22.* enim, inquit, sicut angeli: cur non & Deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit? Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respōdebis vnde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod Deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius Deo mentiri, quàm carnis veritatem [63] vnde vnde producere, licet non natæ. [64] Ceterùm & aliis hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si verè fuisset humana, certa ratione respondemus, quā & humana verè fuerit, & innata. Humana verè propter Dei veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia nō possent humanitùs tractari ab hominibus, nisi in substātia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnē ex carne nasci habebat, vt natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret: atque ita etiam mortem nostrā morte sua dissolueret, resurgendo in carne, in qua natus est, vt & mori posset. [65] Ideóque & ipse cum angelis tūc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nōdū natæ, quia *Gen. 18.* nondum moriturae, sed & discentis iā inter homines conuersari. Quo magis angeli neque ad moriēdum pro nobis dispositi, [66] breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerāt, sed vnde vnde sumptam, & quo-

C quomodo omninò dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus, [67] & apparitores suos ignem flagrantem: tam verè spiritus quàm & ignem, idem illos *Psal. 103.* verè fecit & carnem: vt nunc recordemur, & hæreticis renuntiemus eius esse promissum [68] homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formarit aliquando. [[69] Igitur nō admissus ad cōsortium exemplorū creatoris vt alienorum, & suas ha- X. bentium causas, velim ædas & ipse consilium Dei tui, quo Christum suum nō in veritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam vt terrenā, & (vt dicitis) stercoribus infersam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignāda est. sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potiùs per veritatem, vt verè conuersaretur, si necesse habebat conuersari? quantò digniùs necessitas fidem, quàm [70] strophain administrasset? Satis miserum Deum instituis, hoc ipso quòd Christum suum nō potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non congruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore *Exod. 3.* substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus *Ibidem. 19.* [71] per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cū homine congressus *& 24.*

Iob.38. est,& elementorum corporibus in repręsentationibus sui vsus est,satis hæc exempla diui- D
næ potestatis ostendunt,Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura.Ceterùm si ad certum spectamus,nulla substantia digna est quam Deus induat. Quodcunque induerit ipse,dignum facit,absque mendacio tamẽ.Et ideò quale est,vt dedecus existimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Gen.2.
XI. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit Deo superiori? [72 Totas istas præstigias putatiuæ in Christo corpulentiæ,Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ,natiuitas quoque eius defenderetur,atque ita Christus creatoris vindicaretur,vt qui nascibilis,ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultissimè & hic Ponticus,quasi non faciliùs crederetur caro in Deo nõ nata,quàm falsa, præstruentibus
Gen.18. vel maximè fidem istã angelis creatoris in carne vera conuersatis,nec tamen nata.[73] Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli,ceterísque desertoribus Marcionis,ex fide quidem Christum circumtulisse carnem;nullius tamen natiuitatis,vtpotè de elementis eam mutuatum.Quòd si verebatur Marcion,ne fides carnis,natiuitatis quoque fidem induceret,sine dubio qui homo videbatur, natus vtique credebatur.nam & mulier quædam
Luc.11. exclamauerat,Beatus venter qui te portauit,[74] & vbera quæ hausisti. &: Quomodo ma-
Luc.8. ter & fratres eius dicti sunt foris stare? [75] Et videbimus de his capitulis suo tempore. Certè quum & ipse se filium hominis prædicaret,natum scilicet profitebatur. Nunc vt hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem, tamen quod suprà statui,si omni modo E
natus credi habebat qui homo videbatur,vanæ natiuitatis fidem cõsilio imaginariæ carnis [76] expungẽdam putauit.Quid enim profuit nõ verè fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem? Aut si dixeris;viderit opinio humana: iam Deum tuum honoras fallaciæ titulo,si aliud se sciebat esse,quàm quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse,ne in hanc quoque impegisses quæstionem.[77] Nam & mulierculæ nonnunquam pręgnantes sibi vidẽtur, aut sanguinis tributo,aut aliqua valetudine inflatæ.Et vtique debuerat phãtasmatis scenam decucurrisse,ne originem carnis non desaltasset,qui personam substãtiæ ipsius egisset.Planè natiuitatis mẽdacium recusasti:ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum scilicet Dei,etiam vera natiuitas.[78] Age iam perora in illa sanctissima & reuerẽda opera naturę,inuehere in totum quod es,carnis atque animæ originem destrue:cloacam voca vterum,tanti animalis,id est,hominis producendi officinam:persequere & partus immũda & pudenda tormenta,& ipsius exinde puerperij spurcos,anxios,[79] ludicros exitus.Tamẽ quum omnia ista destruxeris,vt Deo indigna confirmes,nõ erit indignior morte natiuitas,& cruce infantia,& natura pœna, & carne damnatio.Si verè ista passus est Christus, minus fuisset nasci.Si mendacio passus est,vt phantasma,potuit & mendacio nasci.Summa ista Marcionis argumẽta,per quæ alium efficit Christum,satis opinor, ostẽdimus, nõ consistere omninò,dum docemus magis vtique competere Deo veritatem quàm mendacium eius habitus,in quo Christum suum exhibuit.Si veritas fuit,caro fuit:si caro fuit, natus est.Ea enim quæ expugnat hæc hęresis,confirmantur,quum ea per quæ expugnat, destruuntur.Itaque si carneus habebitur,quia natus,& natus,quia carneus,quia phanta- F
sma non fuerit,ipse erit agnoscendus,qui in carne & ex natiuitate venturus annuntiabatur à creatoris Prophetis,vtpotè Christus creatoris. [80 Prouoca nunc,vt soles,ad hanc
XII. Esaiæ comparationem Christi,cõtendens illam in nullo conuenire.Primò enim, inquis,
Isai.7. „ Christus Esaiæ Emmanuel vocari habebit;dehinc virtutẽ sumere Damasci,& spolia Sa-
Isai.8. „ marię aduersum regem Assyriorum.Porrò iste qui venit,neque sub eiusmodi nomine est „ ęditus,neque vlla re bellica functus est.At ego te admonebo,vti cohærẽtia quoq;vtriusque capituli recognoscas. [81] Subiuncta enim est & interpretatio Emmanuëlis, Nobis-
Isai.7. cum Deus,vti non solum sonum nominis spectes,sed & sensum.Sonus enim Hebraïcus, quod est Emmanuel,suæ gentis est.[82] Sensus autem eius quod est:Deus nobiscum,ex interpretatione communis est.Quære ergo an ista vox,Nobiscum Deus, quod est Emmanuel,exinde quod Christus illuxit,agitetur in Christo.Et puto nõ negabis, vtpotè qui & ipse dicas,Deus nobiscum dicitur,id est,Emmanuel.Aut si tã vanus es,vt quia penes te: Nobiscum Deus dicitur, non Emmanuel,idcircò nolis venisse illum cuius proprium sit vocari Emmanuel,quasi nõ hoc sit & Deus nobiscum,inuenies apud Hebræos Christianos, immò & Marcionitas Emmanuëlem nominare, quum volunt dicere Nobiscum Deus:sicut & omnis gens,quoquo sono dixerit, Nobiscum Deus, Emmanuëlem pronuntiabit,

A nuntiabit,in sensu sonum expungens. Quòd si Emmanuel nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est,qui etiam in nobis est: (quotquot enim in Christo tincti estis,Christum induistis)tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum Deus,quàm in sono nominis,quod est Emmanuel. Atque ita constat venisse iam illum qui prædicabatur Emmanuel,quia quod significat Emmanuel venit,id est nobiscum Deus. [[83] Æquè & sono nominum duceris, quum virtutem Damasci, & spolia Samariæ,& regem Assyriorum, sic accipis,quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animaduertens quid scriptura præmittat. [84] Quoniam priusquàm cognoscat puer vocare patrem & matrem,accipiet virtutẽ Damasci,& spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis demonstrationem, [85] an hominem iam Christum exhibere possit,nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans,& signa belli non tuba,sed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro,sed de nutricis aut gerulæ suæ collo siue dorso hostem destinaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, [86] Barbariæ gentis infantes in prælium erumpunt,credo [87] ad solem vncti priùs; dehinc pannis armati,& butyro stipendiati, [88] qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimuerò si nusquam hoc natura cõcedit,antè militare quàm viuere,antè virtutem Damasci sumere quàm patris & matris vocabulum nosse,sequitur vt figurata pronuntiatio videatur. [89] Sed & virginem,inquit,parere natura non patitur; & tamen creditur Prophetiæ. Et meritò. Præstruxit enim fidem incredibili rei,rationem ædendo quòd in signo esset

B futura. Propterea,inquit, dabit vobis Dominus signum; Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum non fuisset. Denique & Iudæi siquando ad nos deiiciendos mentiri audent, [90] quasi non virginem,sed iuuenculam concepturam & parituram scriptura contineat, hinc reuincuntur,quòd nihil signi videri possit res quotidiana,iuuenculæ scilicet prægnatus & partus. In signum ergo disposita virgo & mater,meritò creditur:infans verò bellator non æquè. Non enim & hîc signi ratio versatur. Sed signo natiuitatis nouæ ascripto, exinde post signum alius ordo iam infantis edicitur,mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in signum est,malitię non assentaturi,& hoc enim infantia est,sed accepturi virtutem Damasci & spolia Samarię aduersus regem Assyriorum. Serua modum ætatis,& quære sensum prędicationis: [91] immò redde Euangelio veritatis, quę posterior detraxisti, & tam intelligitur Prophetia, quàm renuntiatur expuncta. Maneant enim Orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem Damasci sine pręlio & armis. Nam præter quod omnibus notum est, [92] Orientis virtutem,id est,vim & vires auro & odoribus pollere solitam,certè est creatoris virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere,sicut per Zachariam dicit: Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid: Et dabitur illi ex auro Arabiæ. Et rursus, Reges Arabum & Saba munera afferẽt illi. [93] Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, [94] & Damascus Arabię retrò deputabatur antequàm transcripta esset in

C Syrophœnicen,ex distinctione Syriarũ,cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiẽdo insignia eius,aurũ scilicet & odores. Spolia autem Samariæ,ipsos Magos:qui quum illum cognouissent,& muneribus honorassent,& genu posito adorassent quasi Deũ & regẽ sub testimonio indicis & ducis stellæ,spolia sunt facti Samariæ,id est,idololatriæ, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit,vt ignominiosæ ob idololatriam,qua desciuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum est creatori figuratè vti translatione nominũ,ex comparatione criminũ. [95] Nam & ἄρχοντας Sodomorum,appellat ἄρχοντας Iudæorum, & populũ ipsum,populum Gomorrę vocat. Et idem alibi: [96] Pater,inquit,tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa: ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam suos filios dixerat, Filios generaui & exaltaui. [97] Sic & Ægyptus nonnunquã totus orbis intelligitur apud illum,superstitionis & maledictionis elogio. [98] Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ vrbis figura est, proinde magnæ & regno superbæ & sanctorum Dei debellatricis. [99] Hoc itaque vsu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui vtique aduersati sunt Magi, tunc non renuntiando de Christo,

Gal.3. XIII. Isai.8. Isai.7. Zacha.14. Psal.71. 3.Reg.11. & 16. Isai.1. Ezech.16. Isai.1. Isai.19. Apoc.17. Isai.8.

XIIII. quem intercipere quærebat. [[100] Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bel- D
latorem existimans Christum, ob armorum quorumdam vocabula & eiusmodi verba, ex
Psal.44. reliquorum quoque sensuum comparatione conuinceris:[101] Accingere, inquit Dauid, ensem super femur. Sed quid suprà legis de Christo? Tēpestiuus decore præter filios hominum, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiūgens: Et extēde, & prosperare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem & iustitiā. Quis enim ense operabitur, & non contraria potiùs lenitati & iustitiæ dolum & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus.
Apoc.1.et 19. [102] Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore Dei prodeuntem bis acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus Testamentis, Legis & Euangelij, acutum sapientia, infestum diabolo, [103] armantem nos aduersus hostes spiritales nequitiæ & concupiscentiæ omnis, amputantem etiam à charissimis ob Dei nomen. Quòd si Ioānem agnitum non vis, habes communem magistrū Paulum, præcingentem lumbos nostros veritate & lorica iustitiæ, & calciantem nos præparationem Euangelij pacis, non belli: assumere iubentem scutum fidei, in quo possumus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeam salutaris, & gladiū spiritus, quod est, inquit, Dei sermo. [104] Hanc & Dominus ipse machæram venit mittere in terram, non pacem. Si
Matth.10. tuus Christus est, ergo & ipse bellator est: si bellator non est, machæram intētans allego- E
Psal.44. ricam, licuit ergo & Christo creatoris in Psalmo sine bellicis rebus ensem sermonis Dei præcingi figuratò, cui supradicta tempestiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc
Matth.10. iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim
Psal.44. quod ait, Et extende, & prosperare, & regna. Extendens sermonem in omnem terram, ad vniuersarū gentium vocationem, prosperaturus successu fidei, quâ est receptus, & regnās exinde quâ mortē resurrectione deuicit. Et deducet te, inquit, mirificè dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritalis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, per volātia vbique præcepta, minātes traductionem cordis, cōpungentes & transfigentes conscientiam quāque. Populi sub te concident, vtique adorantes. Sic bellipotēs & armiger Christus creatoris: sic & nunc accipiens spolia nō solius Samariæ, verùm & omnium gētium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Figuratè itaque & Domino eiusmodi loquente, & Apostolo scribente, non temerè interpretationibus eius vtimur, quarum exempla etiam aduersarij admittunt: atque ita in tātum Esaiæ erit Christus qui
XV. venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur. [[105] De quæstio-
Isai.7. ne carnis, & per eam natiuitatis, & vnius interim nominis Emmanuelis huc vsque. De ce-
Matth.1. 16.& 27. teris verò nominibus, & in primis Christi, quid pars diuersa respōdebit? Si proinde commune est apud vos Christi nomen, quemadmodum & Dei, vt sicut vtriusque Dei filium Christum competat dici, sic vtrunque patrem Dominum, certè ratio huic argumētationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes communi-
1.Cor.8. cari, quibus diuinitas vindicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo, Nam & sunt qui dicuntur Dij, siue in cœlo, siue in terris. Christi verò nomen non ex natura veniens, sed ex F
dispositione, proprium eius efficitur, à quo dispositum inuenitur. Nec in communicationem alij Deo subiacet, maximè æmulo, & habenti suam dispositionē, cui & nomina priuata debebit. Quale est enim quòd diuersas dispositiones duorum commentati Deorum, societatem nominum admittunt, in discordiam dispositionum? quando nulla magis probatio assisteret duorum & æmulorum Deorum, quàm si in dispositione eorum etiam diuersitas nominum inueniretur. [106] Nullus enim status differentiarum, non nisi proprietatibus appellationum consignatur. Quibus deficientibus si quando, nunc [107] Græca catachresis de alieno abutendo succurrit: apud Deum autem deficere puto nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic Deus est, qui filio quoque suo nomina à creatore vēdicat? nō dico aliena, [108] sed vetera & vulgata, quæ vel sic nō competerēt Deo
Thren.4. nouo & incognito. Quo modo denique docet [109] nouam plagulam non assui veteri vesti-
Psal.1. mēto, nec vinum nouum veteribus vtribus credi, assutus ipse & indutus nominum senio?
Isai.45. Quomodo abscidit Euangeliū à lege, tota lege vestitus? in nomine scilicet Christi. Quis
& Dan.9. illum prohibuit aliud vocari? aliud prædicantem, aliunde venientem, cùm propterea nec
Matth.9. corporis susceperit veritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vanè autem noluit eum se videri, quem voluit vocari: quādo etsi verè corporeus fuisset, magis Christus creatoris

non

A non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomẽ etiam accepit,
etiã substantiam probaturus ex nomine.[110] Si enim Christus vnctus est, vngui vtique cor- *Dan.9.*
poris passio est: qui corpus nõ habuit, vngui omninò nõ potuit. Qui vngui omnino nõ po- *Act.2.4.*
tuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phãtasma affectauit. Sed *& 9.*
quomodo, inquit, irreperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare no-
men? Inconstantem aut subdolum Deum narras. aut diffidentiæ, aut malitiositatis consi-
lium est, fallendo quid promouere. Multo liberiùs atque simpliciùs egerunt Pseudopro-
phetæ, aduersus creatorem in sui Dei nomine venientes. Sed nec effectum consilij huius
inuenio, quum faciliùs aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquẽ, quàm
alterius Dei Christum, sicut Euangelium probabit. [[111] Nunc si nomen Christi, vt spor- XVI.
tulam furunculus, captauit, [112] cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud *Matth.1.et*
Iudæos nomine? Nec enim si nos per Dei gratiam intellectum consequuti sacramento- *Luc.1.*
rũ eius, hoc quoque nomẽ agnoscimus Christo destinatũ, ideò & Iudæis quibus adẽpta
est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperant nõ Iesum, [113] & He-
liam potiùs interpretãtur Christum quàm Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo
Christus nõ præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse quod solum præsumebatur.
Ceterùm quum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur vtrumque consilium
eius. Siue enim ideò Christus, vt interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia non
sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue vt alterius haberetur, nõ sinit Christus, quia nõ
alterius sperabatur Christus quàm creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Cõsta-
B bit autem vtrumque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiã Iesus. Quomodo inquis?
disce & hîc [114] cum partiariis erroris tui Iudæis. Quum successor Moysi destinaretur Au- *Num.13.*
ses filius Naue, transfertur certè de pristino nomine, & incipit vocari Iesus? Certè, inquis.
Hanc priùs dicimus figuram futuri fuisse. [115] Nam quia Iesus Christus secundum popu- *Iosue 4.*
lum, quòd sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis *& 5.*
melle & lacte manentem, id est, vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque non
per Moysen, id est, non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est, per Euangelij gratiam,
prouenire habebat, circuncisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim *1.Cor.10.*
Christus) ideò is vir, qui in huius sacramẽti imagine parabatur, etiam nominis Dominici
inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc
esse testatus est, quũ ad Moysen loquebatur: [116] Quis enim loquebatur nisi spiritus crea-
toris, qui est Christus? Quum ergo mandato diceret populo, [117] Ecce ego mitto ange- *Exod.32.*
lum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam pa-
raui tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum: non enim cælauit te, quoniam
nomen meum super illum est. Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum
quas erat æditurus, & ob officiũ Prophetæ nuntiantis scilicet diuinã voluntatem: Iesum
autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmauit, quod
ipse ei indiderat, quia nõ angelum nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Er- *Num.13.*
C go si vtrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto vtrumque non competit
in Christum non creatoris, sicut nec reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter
nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil
omninò commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vo-
bis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare
poteritis alterius Dei venisse Christum, nisi eum longè alium demonstraueritis à Christo
creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis consti-
tuitur à creatore.[118] De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christũ, mihi defendo
Iesum. [[119] Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus. Quodcunque illud XVII.
corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam cõspectum fuit, si inglorius, si ignobilis,
si inhonorabilis, meus erit Christus; talis enim habitu & aspectu annũtiabatur. Adest rur-
sus Esaias: Annũtiauimus, inquit, coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitiẽti, & *Esai.53.*
non est species eius neque gloria: & vidimus eum, & non habebat speciem neque deco-
rem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & suprà patris ad
filium vox. [120] Quemadmodum expauescent multi super te, sic sine gloria erit ab homini- *Esai.52.*
bus forma tua. Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in al- *Psal.44.*
legorico illo statu gratiæ spiritalis: cùm accingitur ensem sermonis, qui verè species & de-
cor & gloria ipsius est: ceterùm [121] habitu incorporabili apud eundem Prophetam; vermis

Pſal.21. etiam & non homo,ignominia hominis & nullificamen populi.Neque interiorem quali- D
tatem eius,eiuſcemodi annuntias.Si enim plenitudo in illo ſpiritus conſtitit, [122] agnoſco
Iſai.11. virgam de radice Ieſſe.flos eius meus erit Chriſtus, in quo requieuit ſecundum Eſaiam
ſpiritus ſapientiæ & intellectus,ſpiritus conſilij & vigoris, ſpiritus agnitionis & pietatis,
ſpiritus timoris Dei.neque enim vlli hominum , diuerſitas ſpiritalium documentorum
competebat niſi in Chriſtum,flori quidem ob gratiam ſpiritus adæquatum , ex ſtirpe au-
tem Ieſſe deputatum per Mariam inde cenſendum.Expoſtulo autem de propoſito, ſi das
ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem,& ex his Eſaiæ erit Chri-
Iſai.53. ſtus,Homo in plaga,& ſciens ferre imbecillitatem:qui tanquam ouis ad victimam addu-
Iſai.42. ctus eſt,& tanquam agnus ante tondentem non aperuit os.Qui neque contendit neque
clamauit,nec audita eſt foris vox eius:qui harundinem contuſam,id eſt,quaſſam Iudæo-
rum fidem non comminuit : qui linum ardens,id eſt, momentaneum ardorem gentium
non extinxit, ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui.Non poteſt alius eſſe, quàm qui
prædicebatur.Oportet actum eius ad ſcripturarum regulam recognoſci,duplici,niſi fal-
lor,operatione diſtinctum,prędicationis & virtutis.Sed de vtroque titulo ſic diſponam,
vt quoniam [123] ipſum quoque Marcionis Euangelium diſcuti placuit , de ſpeciebus do-
ctrinarum & ſignorum illuc differamus quaſi in rem præſentē:hîc autem generaliter ex-
pungamus ordinem cœptum,docentes prædicatorem interim annuntiari Chriſtum per
Iſai.50. Eſaiã, [124] Quis enim,inquit,in vobis qui Deũ metuit?exaudiat vocē filij eius. [125] Itē medi-
Iſai.53. & catorem.Ipſe enim,inquit,imbecillitates noſtras abſtulit,& languores portauit. [[126] De E
Matth.8. exitu planè puto diuerſitatem tentatis inducere, negantes paſſionem crucis in Chriſtum
XVIII. creatoris prædicatam,& argumentantes inſuper non eſſe credēdum,vt in id genus mor-
Deut.21. tis expoſuerit creator filium ſuum,quod ipſe maledixerat:Maledictus,inquit, omnis qui
pependerit in ligno. [127] Sed huius maledictionis ſenſum differo dignæ ſola prædicatione
crucis , de qua nunc maximè quæritur, quia & aliâs antecedit rerum probatio rationem.
1.Cor.1. De figuris priùs edocebo.Et vtique vel maximè ſacramentum iſtud figurari in prædica-
tione oportebat,quanto incredibile,tanto magis ſcãdalo futurum,ſi nudè prædicaretur:
Gen.22. quantóque magnificum,tanto magis obumbrãdum,vt difficultas intellectus gratiam Dei
quæreret. [128] Itaque in primis Iſaac quum à patre in hoſtiam deditus,lignũ ſibi ipſe por-
taret,Chriſti exitum iam tunc denotabat,in victimam conceſſi à patre , & lignum paſſio-
Gen.37. nis ſuæ baiulantis. [129] Ioſeph & ipſe Chriſtum figuratus , nec hoc ſolo(ne demorer cur-
ſum)quòd perſecutionem à fratribus paſſus eſt, & venundatus in Ægyptum ob Dei gra-
tiam,ſicut & Chriſtus à Iudæis carnaliter fratribus venũdatus,à Iuda quum traditur. Nã
Deuter.33. & benedicitur in hæc verba, [130] Tauri decor eius,cornua vnicornis cornua eius,in eis na-
tiones ventilabit pariter ad ſummum vſque terræ:non vtique rhinoceros deſtinabatur v-
nicornis,nec minotaurus bicornis,ſed Chriſtus in illo ſignificabatur,taurus ob vtranque
diſpoſitionem,aliis ferus vt iudex,aliis manſuetus vt ſaluator, cuius cornua eſſent crucis
extima. Nam & in antemna nauis,quæ crucis pars eſt,extremitates cornua vocãtur:vni-
cornis autem media ſtipitis palus. [131] Hac denique virtute crucis,& hoc more cornutus, F
vniuerſas gentes & nunc ventilat per fidem,auferens à terra in cœlum,& tunc per iudi-
cium ventilabit,deiiciens de cœlo in terram.Idem erit & alibi taurus apud eandem ſcri-
pturam,quum Iacob in Simeonem & Leui exporrigens benedictionē,in Scribas & Pha-
Gen.49. riſęos(ex illis enim deducitur cenſus iſtorum)ſpiritaliter interpretatur: [132] Simeon & Le-
ui perfecerunt iniquitatem,ex ſua hæreſi,qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. In conci-
lium eorum ne venerit anima mea,& in ſtationem eorũ ne incubuerint iecora mea : quia
in indignatione ſua interfecerunt homines,id eſt,Prophetas,& in concupiſcentia ſua ſuc-
ciderunt neruos tauro,id eſt,Chriſto,quem poſt necem Prophetarum interfecerunt , &
ſuffigendo neruos eius clauis,deſæuierunt.Ceterùm vanum ſi poſt homicidia , alicuius
Exod.17. bouis illis exprobrat carnificinam. [133] Iam verò Moyſes quid vtique tũc tantùm quum Ie-
ſus aduerſus Amalech præliabatur,expanſis manibus orabat reſidens,quando [134] in rebus
tam attonitis,magis vtique genibus poſitis,& manibus cædentibus pectus,& facie humi
volutante,orationem commendare debuiſſet?niſi quia illic vbi nomē Domini Ieſu dimi-
cabat,dimicaturi quãdoque aduerſus diabolum,crucis quoque erat habitus neceſſarius,
Num.21. per quam Ieſus victoriam eſſet relaturus. [135] Idem rurſus Moyſes poſt interdictam omnis
rei ſimilitudinem, cur æreum ſerpentem ligno impoſitum,pendentis habitu in ſpectacu-
lum Iſraëli ſalutare propoſuit eo tempore quo à ſerpentibus exterminati ſunt, niſi quòd
& hic Dominicæ crucis vim intentabat , qua ſerpens diabolus publicabatur , & læſo
cuique

A cuique à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum, & salus exinde prædicabatur? [[136] Age nunc si legisti penes Dauid, [137] Dominus xix.
regnauit à ligno, expecto quid intelligas. nisi fortè lignarium aliquem regem significari *Psal.95.*
Iudæorum, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnauit. [138] Etsi enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: [139] Quo- *Esai.9.*
niam, inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si non de filio Dei dicit? Cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omninò regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex nouorum æuorum Christus Iesus, nouę gloriæ & potestatem & sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias ti- *Psal.95.*
bi insinuat, dicturis prædicans Iudæis, [140] Venite, mittamus lignum in panem eius, vti- *Hierem.11.*
que in corpus. Sic enim Deus in Euangelio quoque vestro reuelauit, [141] panem corpus suum appellans, vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, cuius retrò corpus in panẽ Prophetes figurauit, ipso Domino hoc sacramentũ postea interpretaturo. Si adhuc quæris Dominicæ crucis prædicationẽ, satis iam tibi potest facere [142] vigesimus primus Psalmus, totam Christi continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ propriè atrocitas crucis. Et rursus *Psal.21.*
quum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, vtique mortis,
B [143] & de cornibus vnicorniorum humilitatẽ, de apicibus scilicet crucis, vt suprà ostendimus. Quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus rex Iudæorum, ne putes alterius alicuius prophetati passionem, quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit hæretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem significatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est, nisi fortè ostenderit hunc exitum eius à suo Deo prædicatum, vt diuersitas passionum, ac per hoc etiam personarum, ex diuersitate prædicationum vindicetur. Ceterùm nec ipso Christo eius prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis Prophetia: Ex hoc enim quòd non est ædita qualitas mortis, potuit & per crucem euenisse, tunc alij deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum annuntiat, quem negat natum: meum verò mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionem Christi mei, vna voce Esaiæ volo ostendere dicentis: [144] Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus *Esai.53.*
enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Denique subiecit: [145] Propterea ipse multos hæreditati habebit, & multorum diuidet spolia. *Esai.53.*
Quis enim alius nisi qui natus est, vt suprà ostẽdimus? Pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ.
C Pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecututum, post mortem vtique per resurrectionem consecuturum. [[146] Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi XX.
decucurrisse, quo talis probatus qualiter annuntiabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annuntiabatur: vt iam ex ista consonantia rerum eius, & scripturarum creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuersas sententias vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quæq; post Christum futura præcinebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur, si non ille venisset, post quem habebat euenire. Aspice vniuersas nationes de voragine erroris humani, exinde emergentes ad Deum creatorem, [147] & ad Deum Christum, & si audes, nega prophetatum. Sed statim tibi in Psalmis promissio patris occurret: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Postula à me, & dabo tibi gentes *Psal.2.*
hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eum vendicare quàm Christum, aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra vnicam Iudæorum gentem regnauit, quàm Christo, [148] qui totum iam orbem Euãgelij sui fide cœpit. Sic & per Esaiam: [149] Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lu- *Esai.42.*
cem nationum aperire oculos cæcorum, vtique errantium, exoluere de vinculis vinctos, id est, de delictis liberare, & de cella carceris, id est, mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, nõ in alium erũt prophetata, quàm per quem

Isai. 55. eueniunt. Item alibi: [150] Ecce testimoniũ eum nationibus posui, principem & imperan- D
rem nationibus. Nationes quæ te non sciunt, inuocabunt te, & populi confugient ad te.
Ibidem. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, [151] Et disponam vobis dispositionem æternam, religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debebis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum. de hoc enim promisso iuratur in Psalmo ad Dauid: [152] Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum.
Psal. 131. Quis iste venter est? Ipsius Dauid? vtique non. neque enim pariturus esset Dauid. Sed nec vxoris eius. non enim dixisset, ex fructu ventris tui, sed potius ex fructu vẽtris vxoris tuæ. Ipsius ergo dicendo ventrem, superest vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideóque & fructum ventris tantùm nominauit, vt propriè ventris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat virginis eum ventrem, patri deputauit. Itaque in Christo noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appellans quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: immò ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan Propheta [153] in
2. Reg. 7. secundo Basiliarum, & professionem ad Dauid facit: [154] Semẽ tuum quod erit, inquit, ex ventre tuo. Hoc si in Salomonem simpliciter edisseres, risum mihi incuties. Videbitur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hîc Christus significatur, ex eo ventre semẽ Dauid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædem Dei magis Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei spiritus, in Dei filium magis Christus habendus esset quàm Salomon filius Dauid. Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quàm Salomoni, temporali scilicet regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit, Salomoni verò etiam ira Dei accessit E
3. Reg. 11. post luxuriam & idololatriam. [155] Suscitauit enim illi satã, id est, hostem, Idumæum. Quũ ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc Deus testimonium nationibus po-
Isai. 55. suit, nõ Dauid: principem & imperantem nationibus, non Dauid, qui soli Israëli imperauit. Christum hodie inuocant Nationes quæ eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retrò ignorabant. Non potest futurum dici, quod vides fieri.

XXI. [[156] Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destinetur à creatore; vester verò omni humano generi liberando collatus sit à Deo optimo, quum postremò priores inueniantur Christiani creatoris quàm Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius, ex quo Deus regnauit à ligno, [157] nullo adhuc Cerdone, nedum
Psal. 95. Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, conuertere iam in proselytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & proselyti diuersæ & propriæ cõ-
Isai. 16. „ditionis seorsum à Propheta nominentur: [158] Ecce, inquit Esaias, proselyti per me acce- F
„ dent ad te: ostendens ipsos quoque proselytos per Christum accessuros ad Deum. [159] Et Nationes, quod sumus nos, proinde suam habebant nominationem, sperantes in Chri-
Isai. 42. stum. [160] Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt. Proselyti autem quos in Nationum prædicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moysi ordine, à quo institutio illorum est. Ceterùm allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Iis-
Isai. 2. dem verbis Esaias, [161] Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons Domini, vtique sublimitas Dei, & ædes Dei super summos montes, vtique Christus catholicũ Dei templum, in quo Deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potesta-
Ibidem. tum. Et veniet ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascẽdamus in montem Domini, & in ædem Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo Domini ex Hierusalẽ. Hæc erit via sua nouæ legis Euangelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earum. Et reuincent populum amplum, ipsorum in primis Iudæorum & proselytorum. Et concident machæras suas in aratra, & [162] sibynas in falces, id est animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiæ ingenia, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gentẽ machæram, vtique discordiæ, & non discent amplius bellare, id est inimicitias perficere, [163] vt & hîc discas

A hîc discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem pro-
phetata nega, quum coràm videntur, aut adimpleta quum leguntur. Aut si non negas
vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam
ipsum introgressum, atque decursum vocationis in Nationes à nouissimis diebus adeun-
tes ad Deũ creatorem, non in proselytos, quorum à primis magis diebus allectio est. Ete-
nim fidem istam Apostoli induxerunt. [[164] Habes & Apostolorum opus prædicatum, XXII.
[165] Quàm tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum
nec malum. Respondit & Psalmus: In omnem terram exiuit sonus eorum, [166] & in ter- *Psal.18.*
minos terræ voces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermo-
nem Domini ex Hierusalem, vt fieret quod scriptum est. [167] Longè quique à iustitia mea, *Isai.2.*
appropinquauerunt iustitiæ meæ & veritati. Quum huic negotio accingerentur Aposto- *Isai.46.*
li, [168] renuntiauerunt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Iudæorum. [169] An *Act.4.*
non vel maximè, inquit, vt alterius Dei prædicatores? Atquin ipsius eiusdem, cuius scri- *& 13.*
pturam cùm maximè implebant. Diuertite diuertite, inclamat Esaias, excedite illinc, & *Isai.52.*
immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de medio eius,
vtique synagogæ, [170] separamini qui Domini causam portatis. Iam enim, secundum su-
prà scripta, reuelauerat Dominus brachio suo sanctum, id est, virtute sua Christum co- *Ibidem.*
ram nationibus, vt viderint vniuersæ Nationes & summa terræ salutem, quæ erat à Deo.
Sic & ab ipso Iudaismo diuertentes, quum legis obligamenta & onera, Euangelica iam
libertate mutarent, Psalmum exequebantur, Disrumpamus vincula eorum, & abiicia- *Psal.2.*
B mus à nobis iugum eorum: Postea certè quàm tumultuatæ sunt gentes, & populi medi-
tati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in vnum, aduersus
Dominum & aduersus Christum eius. Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, "
iniquitatem persecutionum, ab hominibus scilicet creatoris, vt aduersarij eius quem "
prædicabant. Et qui creator, si aduersarius erat Christi, non modò prædicat hoc passu- "
ros Apostolos eius, verùm & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem,
quem ignorabat, vt vultis, neque exprobrasset, quod ipse curasset. [171] Videte quomo- *Isai.57.*
do perit iustus, neque quisquam excipit corde, & viri iusti auferuntur, nec quisquam a-
nimaduertit. A persona enim iniustitiæ sublatus est iustus. quis nisi Christus? [172] Venite, *Sapient.2.*
inquiunt, auferamus iustum, quia inutilis est nobis. Præmittens itaque & subiungens
proinde passum etiam Christum, æquè iustos eius eadem passuros, tam Apostolos, quàm
& deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit *Ezech.9.*
Dominus ad me: [173] Pertransi in medio portæ mediam Hierusalem, & da signum Tau in
frontibus virorum. [174] Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species cru-
cis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Hierusa-
lem, in qua fratres Christi, filios scilicet Dei, gloriam patri Deo relaturos, psalmus vi-
gesimus primus canit ex persona ipsius Christi, ad patrem, Enarrabo nomen tuum fratri- *Psal.21.*
bus meis, [175] in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu
C ipsius hodie fieri habebat, meritò à se futurum prædicabat: Et paulò infrà: A te laus mihi
in Ecclesia magna. [176] Et in sexagesimo septimo: In Ecclesiis benedicite Dominum *Psal.67.*
Deum, [177] vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia: Non est voluntas mea, di- *Malach.1.*
cit Dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque in oc-
casum nomen meum glorificatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificium
nomini meo offertur, & sacrificium mundum: Gloriæ scilicet relatio, & benedi-
ctio, & laus, & hymni. Quæ omnia quum in te quoque deprehendantur, & signaculum
frontium, & Ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debes iam erumpere
vti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse. [[178] Nunc quia cum Iudæis negas XXIII.
venisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi
prædicabantur ob impietatem qua eum & despexerunt & interemerunt. Primùm enim
ex die qua secundum Esaiam: [179] Proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, *Isai.2.*
quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per
Christum veritate idola proiecit, vide an quod sequitur expunctum sit: [180] Abstulit e- *Isai.3.*
nim Dominus sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalem inter cetera, & Prophetã, & sapientẽ
architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat Ecclesiam, templum scilicet & do-
mum & ciuitatem Dei. Nam exinde apud illos destitit Dei gratia. [181] Et mandatum est *Isai.5.*
nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech, id est, cœlestibus beneficiis, ne pro-

Matth.17. uenirent domui Israëlis. Fecerat enim spinas, ex quibus Dominum coronauerat, & non D
iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatũ ro-
Matth.11. ribus, [182] lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. Dehinc quum ex perseuerantia furoris, &
Isai.52. nomen Domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos blasphema-
tur nomen meum in nationibus (Ab illis enim cœpit infamia) & tempus medium à Ti-
Isai.1. berio vsque ad Vespasianũ, non pœnitentiam intellexissent, [183] facta est terra eorum de-
serta, ciuitates eorum exustæ igni, regionem eorum sub ipsorum conspectu extranei de-
uorant. derelicta est filia Sion, tanquam specula in vinea, vel in cucumerario casula, ex
quo scilicet Israël Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed dereli-
quit, & in indignationem prouocauit sanctum Israëlis. Sic & machæræ conditionalis
Ibidem. comminatio: Si nolueritis nec audieritis me, machæra vos comedet; probauit Christum
fuisse, quem nõ audiendo, perierunt. [184] Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo disper-
Psal.58. sionem eis postulat à patre: Disperge eos in virtute tua. Qui & rursus per Esaiam in exu-
Isai.50. stionem eorum perorans: [185] Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dor-
mietis. Satis vane, si hæc non propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronuntia-
" rat, sed propter Christum Dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius Dei dicitis,
" à creatoris virtutibus & potestatibus, vt ab æmulis in crucem actum. Sed ecce defensus
Isai.53. ostenditur à creatore, [186] & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subreptum
eum asseuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui scilicet & à Iuda traditionem rede-
merant, & à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti. Igitur aut non propter il- E
lum acciderunt ista Iudæis, sed reuinceris conspirante sensu scripturarum cum exitu re-
rum & ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator vlcisci, nisi
suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si aduersarium Domini sui peremissent.
Certè si nondum venit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur, quum
venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquẽda, quæ nulla hodie est? [187] Vbi
Isai.1. ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris? Red-
de statum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium contende venisse. [188] Iam
Marc.16. verò quale est, vt per cœlum suum admiserit, quem in terra sua esset interempturus, ho-
nestiore & gloriosiore regni sui regione violata, ipsa aula sua & arce calcata? An hoc ma-
Exod.20. gis affectauit? Planè Deus zelotes, tamen vicit. Erubesce qui victo Deo credis. Quid spe-
rabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est à virtu-
tibus & hominibus creatoris, aut per malitiositatem, vt tantum illis sceleris patientia in-
XXIIII. figeret. [[189] Immò, inquis, spero ab illo (quòd & ipsum faciat ad testimonium diuer-
„ sitatis) regnum Dei æternæ & cœlestis possessionis. Ceterùm vester Christus pristinum
„ statum Iudæis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursum vitæ, apud inferos in si-
nu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus, quod & abstulerat iratus. O
Luc.15. Deum tuum qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O Deum etiam ad inferos
Isai.43. vsque misericordem. [190] Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore. [191] De restitutione ve-
rò Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nomini- F
bus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & in Ecclesiam, & habitum
& fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum,
quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, & in præsenti vel eo otiosum, quia non de
terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnũ
repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, vtpotè post resurrectionem in mille annos
Apoc.20. in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram
& 21. sursum designat, & πολίτευμα nostrum, id est, municipatum in cœlis esse pronuntians, ali-
Gal 4. cui vtique cœlesti ciuitati eum deputat. [192] Hanc & Ezechiel nouit; & Apostolus Ioan-
Philipp.3. nes vidit, & qui apud fidem nostram est nouæ Prophetiæ sermo testatur, vt etiam effi-
Ezech 48. giem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicarit.
Apoc.21. [193] Denique proximè expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quo-
que testibus, in Iudęa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pe-
pendisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliàs de proximo nul-
lam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum
vtique spiritalium copia, in cõpensationem eorũ quæ in seculo vel despeximus vel amisi-
mus à Deo prospectam. Siquidem & iustũ & Deo dignum, illic quoque exultare famulos
eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille an-
nos,

A nos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturiùs vel tar- *Ibidem.*
diùs resurgentium, tũc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demu- *1.Cor.15.*
tati in atomo; in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumen- *Matth. 22.*
tum transferemur in cœleste regnum, de quo nunc sic ideò retractatur, quasi non præ-
dicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Christum probante, à quo primo & so-
lo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatum à creatore, & sine prædicatione
credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, quum Abrahæ semen post primam pro-
missionem, [194] quam in multitudinem arenæ repromittitur; ad instar quoque stellarum *Gen.13.*
destinatur, nónne & terrenæ & cœlestis dispositionis auspicia sunt? Quum Isaac benedi- *Gen. 15.*
cens Iacob filium suum, Det, ait, tibi Deus de rore cœli, & de opimitate terræ, nónne v- *Gen. 27.*
triusque indulgentiæ exempla sunt? Denique animaduertenda est hîc etiam structura be-
nedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & prælatioris populi figura
est, id est, nostri: prima promissio cœlestis est roris: secunda, terrenæ opimitatis. Nos
enim primò ad cœlestia inuitamur, quum à seculo auellimur, & ita postea inuenimur e-
tiam terrena consecuturi. [195] Et Euangelium vestrum quoque habet: Quærite primùm *Luc. 12.*
regnum Dei, & hæc adiicientur vobis. Ceterùm ad Esau promittit benedictionem ter-
renam, & subiicit cœlestem: De opimitate terræ (dicens) erit inhabitatio tua, & à rore *Gen.27.*
cœli. Iudæorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum à
terrenis bonis imbuta per legem, postea ad cœlestia per Euangelium credẽdo deducitur.
B [196] Quum verò Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios a- *Gen.28.*
scendentes, & alios descendentes, innixum desuper Dominum temerè si fortè interpre-
tabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quò alij perueniant, vnde alij decidant,
Domini constitutum esse iudicium. Cur autem vt euigilauit, & primùm loci horrore
concussus est, conuertitur ad interpretationem somnij? Quum enim dixisset, quàm terri-
bilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed ædes Dei, & hæc porta cœli. Christum
Dominum enim viderat, templum Dei, & portam eundem per quem aditur cœlum. Et
vtique portam cœli non nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & por-
ta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: [197] Qui ædificat in *Amos 9.*
cœlum ascensum suum, vtique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. [198] Et circum-
dabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsæ. Ita per illum ascensum ad *Isai.49.*
cœlestia regna tendentes miratur spiritus dicens: [199] Volant velut qui sunt milui. [200] Vt *Isai. 31.*
nubes volant, & velut pulli columbarum ad me; scilicet simpliciter vt columbæ. Aufere- *Isai.60.*
mur enim in nubibus obuiam Domino, secundum Apostolum (illo scilicet filio homi- *1.Thess.4.*
nis veniente in nubibus, secundum Danielem) & ita semper cum Domino erimus, eate- *Dan. 7.*
nus dum & in terra & in cœlo, qui ob vtriusque promissionis ingratos, ipsa etiam ele-
menta testatur: [201] Audi cœlum, & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nul- *Isai.1.*
lam spei cœlestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoque
promissionis præiudicium, quòd iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid &
C de cœlo, à Deo cœli, sicut & terræ: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius
esse qui & humiliora promiserat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui
hoc inauditi si fortè regni præconium soli Christo reseruauerat, vt per famulos quidem
terrena gloria, cœlestis verò per ipsum Deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium
argumentaris Christum, quòd regnum nouum annuntiet. Prius est, aliquod exemplum
indulgentiæ proferas, ne meritò dubitem de fide tantæ promissionis quam sperandam
dicis; immò ante omnia est, vt quem cœlestia prædicas repromittere, aliquod cœlũ pro-
bes eius. At nunc vocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam
monstras. An quia Christus tuus cœleste regnum repromittit, non habens cœlum? quo-
modo & hominem præstitit, non habens carnem? O phantasma omne, ô præstigia ma-
gnæ etiam promissionis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM III. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. SEcundum vestigia pristini erroris,&c.] *Caput hoc inscripsimus:* Christum, non alterius Dei intelligendũ, quàm creatoris. *Atqui fuisse* amissum pristinum opus, fraude tũc fratris dehinc Apostatæ; *suprà habes initio libri primi.*

2. post decursam defensionem vnicæ diuinitatis,&c.] *Nempè libris duobus præcedentibus.*

3. illic scilicet pronuntiandam regulæ interuersionem,vbi posteritas inuenitur, &c.] *Istud tum latè tractauit Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hær. c.20. ac sequ. Vti suprà etiam adnotauimus lib. 1. aduers. Marc.cap. 1. num.23. Ad quem locum hauddubiè alludit,quum hîc subdit:* Quod etiam primo libro intexui, *sicuti ad prædictum librum de Præscriptionibus hîc adluditur illis verbis* : Ceterùm in præscriptionum compendiis vincir; *cui similes locos eodem libro adnotatos habes cap. 15 num. 98. Eodem pertinet, quod infrà dicit cap.* 3. Fidei victricis vetustatis.

CAP. II.

4. Hinc denique gradum confero,&c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Suspectum esse, quòd tam subitò venerit Christus Marcionis, antequàm pater de eo restaretur. *Atqui de Prouerbio* : gradum conferre, *vide nostra Prolegomena: quod placet magis, quàm illud vnius cod MS.Vatic.* gradum confero. *Lego autẽ prorsus ex vtroque Vaticano:* hoc enim ordinis fuerat. *Et est Tertullianicum:* præeunte suggestu eius.

5. quem numquam mandator designauit, &c.] Mandator (*inquit Rhenanus*) *est, qui aliquid agendum committit;* Mandatarius, *qui suscipit. Repetit autem mox iterum & tertiò* : Mandatorem, *& rursum cap. 4 Legimus deinde more Tertullianico*: Atquin, *pro* : Atqui. *Tertullianica verò sunt:* catenus, quâ, *&*: paraturam (*sicuti de hoc postremo etiam adnotauit Rhenanus*) *item* : substructam.

CAP. III.

6. Non fuit(inquis) ordo eiusmodi necessarius, &c.] *Inscriptionẽ huic fecimus capiti:* Quòd solæ signorum virtutes Christum Dei filium non probauerint. *Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud* : At ego negabo,&c.

7. exauctorauit.] (*Hoc est(inquit Rhenanus) auctoritate destituit,infirmauit; vox certè Tertulliano frequentissima.*

8. Siquidem edicens multos venturos, &c.] *Paraphrasticῶs citat illud Matth.* 24. Multi venient Pseudochristi, &c. *Illi autem*: temerariam signorum & virtutum fidem, vt etiam apud Pseudochristos facillimam, *haud absimile est illud suprà lib. de Præscriptionib aduers. hæret cap. 44. num. 289.* Adiiciant præterea multa de auctoritate cuiusque doctoris hæretici, illos maximè doctrinæ suæ fidem confirmasse,mortuos suscitasse,debiles reformasse,futura significasse, vti meritò Apostoli crederentur, quasi nec hoc scriptum sit ; venturos multos, qui etiam virtutes maximas æderent. *Sic etiam B. August.lib. 13. contra Faustum, c. 5. Miracula non facitis,quamquam si faceretis, caueremus, per instruentem nos Dominum, & dicentem: Exsurgent multi, &c. & Tract.14.in Ioannem: Ponimus fecerit miraculum, & Donatus orauerit, & responderit Deus de cælo; primò, aut falluntur, aut fallunt; postremò, fac illos montes transferre, si charitatem non habent, nihil sunt: sed quomodo haberent, qui diuiserunt vnitatem? Atqui non propterea sensisse Auctorem veritatem signorum & virtutum apud hæreticos aliquando fuisse, aut futuram; patet tum infrà lib. 5. aduers. Marc. c. 16. Vbi tractans illud 2.Thessal. 2.ait:* Quæro, cur veniat in omni virtute,& signis,& ostentis mendacij; *tum apertiùs suprà lib. de Anima, c. 57. Vbi ostendit* animam Samuelis Prophetæ à pythonico spiritu nõ extractam, *ex eo inter cetera, quòd dæmõ in Antichristo sit signa portentosiora aditurus, addens,* eundem spiritum & in Pseudoprophetide, & in Apostata facilè mentiri. *Quod ipsum etiam paulò prius ibidem his verbis confirmatur* : Corpora denique videbantur Pharaoni & Ægyptiis Magicarum virgarum dracones,sed Moysei veritas mendaciũ deuorauit; *addens* mendacio posse Simonis hæreticos etiam Prophetarum animas ab inferis mouere; *Vbi vide & Adnotat. nostras num. 636. 637. & 638. Haud dubiè in hoc imitatus B.Irenæum lib. 1. c.8. & apertiùs lib.2. cap. 37. quem etiam locum descripsit Eusebius in Ecclesiastica historia. Valeant ergo qui Tertullianũ aliter interpretantur.*

9. quasi locum in balneis, &c. occupauit,&c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena.*

10. hoc fidem cludet.] *Vatic.MS.cod.1. legit* : eludet: *vtrumque non malè* : cludere *enim pro* claudere *veteribus vsitatum. Varroni de re Rustica cap. 3. Plinio lib. 37. Senecæ Thebaidos 1. & ipsi quoque Ciceroni lib. 2. de Natura Deorum.*

11. interdum per famulos suos retrò ædidisse, interdum per Christum suum ædẽdas destinasse.] *Priori parte adludit ad virtutes per Moysen æditas, Exod. 7. & deinceps, posteriori ad illud Isai.61. Spiritus Domini super me, &c. sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionem, & cæcis visum. Id enim de se Christus interpretatur Luc.* 4.

CAP. IIII.

12. Dedignatus opinor est, &c.] *Caput hoc inscripsimus* : Debuisse proinde Christum Marcionis, non ante, sed post Christum Creatoris venire. *Sunt autem Tertullianicæ voces* : reuincendi, retractare, intercessionem *pro obstaculo*, temporis alieni decursum *neutro genere. Siue autẽ legas cum excusis:* & vanus vtrobique, *siue cum 1.Vatic.MS. cod.* vanus in vtroque, *perinde est.*

13. tunc si fortè credendus est.] Si fortè, *pro*, fortè, *sicut etiam hîc adnotauit Rhenanus, & alibi frequentissimè.*

CAP. V.

14. His præluserim, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus* : De duabus caussis seu duplici intellectu eloquij Prophetici. *Non refert autem siue cum excusis legas:* præluserim, *siue cum 2.Vatic. MS.cod.* proluserim; *&*: cominus, *cum illis, aut cum his:* comminus. *Atqui de Prouerbialibus formulis* : præludere de gradu primo, ad certum & comminus dimicare, *ac* aliquas lineas præducere ad quas erit dimicãdum, *vide nostra Prolegomena.*

15. scripturarum formam,&, vt ita dixerim, naturam

turam demandare.] *Nouè dixit:* demandare, *pro eo ac si diceret: adlegare, ac ex scripturis petere. Id enim non obscurè significat, quum subiungit:* ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad caussas, &c. obtundant lectoris intentionem; *& deinceps:* Duas itaque caussas prophetici eloquij adlego agnoscendas.

16. Vnam, quâ futura interdum pro iam transactis enuntiantur, &c.] *Quum varia sint huius exempla, in quibus* Prophetica diuinatio id quod prospicit quasi iam visum atque expunctum (*id est, etiam Rhenano interprete, adimpletum*) pronuntiat, *vnicum adfert Isai. 50. Auctor testimonium:* Dorsum meum posui in flagella, &c. *de quo vide suprà lib. de Resurr. carn. c. 20. n. 151. Est autem adnotatu digna iam tum varia expositio eius loci, siue* de Christo secundum nos, *id est, Ecclesiæ interpretationem; siue* de Propheta Isaia secundum Iudæos; *quippè qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarint. Legimus autem secundo loco:* vniformem statum temporum, *ex 1. Vatic. MS. cod.*

17. Alia species erit, qua pleraque figuratè portenduntur.] *Huius plura exempla recenset Auctor; eò quòd diuersa sint:* ænigmata, allegoriæ, *&* parabolæ, *sicuti manifestius est, quàm vt pluribus sit opus.*

18. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, &c.] *Siue sic legas cum vulgatis, siue:* distillaturos *cum MS. 1. Vatic. cod. non refert; vtrumque enim Columellæ vsitatum est eodem significatu. Atqui quamquam reperiatur istud tum Joel. 3. tum Amos 9. adnotauimus priorem locum ad marginem, vbi legitur:* distillabunt mõtes dulcorẽ, *& colles fluent lacte. Ad quod etiã respexisse videtur Auctor, quum paulopòst citat illud Exod. 3. ac 13.* terram lacte & melle manantem.

19. sapam de petris, aut defrutum de rupibus, &c.] Sapam (*inquit Varro de vit. pop. Rom. lib. 1. sicuti à Nonio citatur*) *appellabãt, quod de musto ad mediam partẽ decoxerant;* defrutum, *si ex duabus partibus ad tertiam redegerant deferuefaciendo.*

20. placentas & samias.] *Latinius coniecit legendũ,* Psomias, *ego malim* Psomia: *est enim* ψωμίον *Ioan. 13. quod transferunt interpretes, buccellam intinctam, quam Christus Iudæ tradidit, & apud alios, etiam iuri carnium intinctam buccellam significat. Videtur itaque eius generis liba exigua Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quòd etiam MS. cod. 2. Vatic. legant* Samias; *maximè quum apud Athen. lib. 14. Dypnosoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samiarum quæ in deliciis erant, à Samo earum opifice, quantum apparet, ita dictarum.*

21. aquilicem.] Aquilicem (*inquit Rhen.*) *appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant.* Aquilices *olim Tusci erant arte quadam & remediis pluuias elicientes, quum fruges nimia siccitas tantumnon enecaret. Vnde dictum* Aquælicium. Aquileges *inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6. Tussim (inquit) sedat Bechion, quæ & Tussilago dicitur. Duo eius genera: Syluestris vbi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegij, qua scrutandarum aquarum ars est, Plinius lib. 31. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. Arcadius Iureconsult. Digest. de iure immunitatis, lib. 50.* Aquilices *etiam inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem aliquam munerum tribuit;* aquileges, *vt arbitror, intelligens. Structores (inquit) carpentarij, scandularij, gladiatores,* aquilices, *tubarij, cornuarij, arcuarij, &c. Apparet porrò, omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione praeditũ fuisse Tertullianum, ex hoc loco & aliis similibus.*

22. Ponam flumina in regione sitiẽti, &c.] *Hæc citat ex Jsaia, partim cap. 41. partim cap. 43. Nam illud* Ponam flumina in regione sitienti, *reperitur c. 43. vbi* ἄνυδρον *vertit:* terram sitientem, *pro eo quod B. Cypr. lib. 2. Testim. adu. Jud. c. 4. in inaquosam terram, ac Latinus interpres LXX. in inaquoso. Et ipse Tertull. lib 4. cap. 13.* in terra inaquosa. *Jllud verò:* & in solitudine (*vbi eandem vocem* ἄνυδρον *vertit B. Cypr. Epist. 63. ad Cæcil.* locum inaquosum) cedrum & buxum, (*sic enim transpono hæc verba secundum æditiones omnes*) *Isai. 41. Rursum quod sequitur:* Benedicent, &c. *Isai. 43.*

23. Benedicent me bestiæ agri, &c.] Benedici (*inquit Rhenanus*) *eleganter interpretatur, fausta omina ab aliquibus, siue faustum omen ab aliquo referre. Atqui:* Filias passerum *transtulit Auctor, pro eo quod alij struthionum, quia vox* στρουθῶν *vtrosque significat. Verùm* Sirenes, *Græcè* σειρῆνες, *appellans* monstruosas fabulosásque cantatrices, *ostendit se agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notissimam fabulam primus commentus est Homerus Odyss. μ. non verò de auibus illis, quarum Plinius meminit lib. 10. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quòd vox Hebræa & dracones significet, sicuti B. Hieronym. transtulit, & fabulas; quam adeò LXX. transtulerunt* Sirenes, eásque (*vti addit Auctor*) fabulosas.

24. hæreticorum Apostolus.] *Intelligit Apostolum Paulum per Marcionem æditum ac truncatum, qui tamen etiam* interpretetur legem de bubus (*siue* bobus, *vti legit alter Vatic. MS. cod.*) terentibus; *de quo loco vide suprà lib. 2. aduersus Marcionem, cap. 17. num. 109. ac de* petra potui subministrando comite Christo, *1. Cor. 10. infrà lib. 5. adu. Marc. cap. 7. sicuti etiam* de duobus argumentis filiorum Abrahã *Gal. 4. & similiter quod suggerit Ephesiis, c. 5.* de duobus futuris in vnam carnem, *id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. Atqui lego:* docens proinde & Galatas, *pro:* ad Galatas, *ex 1. Vatic. MS. codice.*

CAP. VI.

25. Si satis constat de istis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd Christum ignoratum iri à Iudæis, atque adeò etiam Marcionitis eodem errore sociatis, per scripturas prænuntiatum sit. *Est autem in hoc imitatus B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & Auctorem vicissim B. Cyprianus loco infrà citato.*

26. Iudaicæ litteraturæ, &c.] *Loqui Auctorem rectè adnotat Rhenanus de libris veteris Instrumenti, quos suprà Tomo 1. Apologet. c. 19.* Iudaicum sacramentum *nuncupat. Alibi certè Tom. 2. lib. de Jdolol. cap. 10.* litteraturam *interpretatur* litteratoriam eruditionem; *nec absimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum verò est illud:* retractetur. *Atqui siue legas:* atque ita coacta est, *vt vulgò legitur, siue:* atque inde *cum Vat. 1. MS. cod. non refert.*

27. Rhodia lex.] *Notat (inquit Rhenanus) Marcionem, quòd nauclerus esset & Barbarus, adludens ad legem* Rhodiam *de iactu, cuius sit mentio in libris Digest. titulo ad legem Rhodiam de iactu: Ea lex ad nauigantes, & nauarchum ipsum pertinet, iubens eiectarum è naui mercium damnum, iuxta seruatarũ rerum æstimationem*

ab vnoquoque esse compensandum. Hic propriè de ea re non agit, sed ioci tantùm gratia Marcioni, qui nauicula-riam olim fortaßis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus; non Rhodiam legem (*quæ nautica quidem est, sed tamen Romana, ac à prudentißimis hominibus lata*) *verùm Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit; errare Iudæos in Christum suum non licere. Quomodo verò naucleru dicatur, & quòd* Ponticus *Marcion, suprà vide initio lib. 1. num 2. Rectè etiam adnotat Rhenanus:* deceptui, *accipi pro deceptione. Atqui 1. Vatic. MS. codex hîc legit:* cauerit, *pro:* cauerat, *& mox:* fuerat, *pro:* fuerit, *sed perinde est.*

28. Porrò quum & prædicatum sit, non agnituros eos Christum, ideóque etiam perempturos, &c.] *Non dubito quin reperire sit eiuscemodi scripturas in veteri Testamento, sed ad eas omnes respicit Apostolus 1. Cor. 2. his verbis: Ceterùm si sciissent, numquam dominum gloriæ crucifixissent, de quibus latiùs infrà Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. MS. cod.* vtique & ignotabilem.

29. sed reseruatis eis ad caussam passionum, &c.] *Nempè ad caput sequens, vbi* passiones Christi *prædictas ostendit. Atqui sicuti paulo antè:* prædicatum, *eodem & hîc & alibi significatu* prædicationes, *pro prædictionibus, accipit Auctor. Legat antè Lector:* sufficiet *cum vulgatis, vel* sufficit *cum 1. Vatic. MS. cod.*

30. Auferam (inquit) sapientiam sapientium illorum, &c.] *Quũ hîc addat:* illorum, *& mox:* eorum, *patet additum fuisse bis olim apud 70.* αὐτῶν, *quod hodie desideratur; & tamẽ lectum olim, est verisimile, quum sic legatur tam à Chaldaico Paraphraste, quàm in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem.*

31. Et: Aure audietis, &c.] *Omnino sic distinguendũ. neq; enim,* Et, *reperitur Isai. 6. Mirum est autem quomodo vertat:* & oculis videbitis; *quum nõ modò apud Isaiam, sed & Matth. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. editionem citant: & videntes videbitis; nec dissentiunt Hebræa & Chaldaica æditiones, neque etiam B. Cyp. Test. lib. 1. c. 3. vbi locum hũc imitatur hoc titulo: Quòd Dominum neque cogni turi, neque intellecturi, neque recepturi essent; nisi fortaßis respexerit ad illud Rom. 11. vbi etiam ad hũc locum Isai. adludit: Dedit illis Deus spiritum transpunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, quamquam hoc ad sequentia referri poßit.*

32. nequando auribus audiant, & oculis videãt, &c.] *Elegantiæ gratia, vt magis correspondeat illi:* auribus grauiter audierunt, & oculos concluserunt, *videtur istud transposuisse Auctor: pro eo quod alij omnes, locis mox citatis & Ioan 12. ipse quoque Cyprianus, nequando oculis videãt, & auribus audiant. Transtulit autem:* coniiciant, *vocẽ Græcã* συνῶσι, *pro eo quod alij omnes:* intelligant; *atque adeò accipit:* coniicere, *pro cogitare, seu mente reuoluere, iuxta significationem alteram vocis Græcæ.*

33. labiis diligentes Deum, &c.] *Hîc rursum differt Auctor legendo:* diligentes Deum, *pro eo quod B. August. alicubi:* colentes, *& alij omnes* honorantes; *etiam B. Iren. li. 4. c. 25. ac Iustinus Martyr vbi i suprà. Fortaßis ideò, quia eo quòd colimus & honoramus aliquem, diligimus, aut dilectionem simulamus, eadẽ significatione qua* τίμιος, *& honore dignus, & charus transferri solet.*

34. secundum Amos Prophetam, &c.] *Omninò legendum:* Amos. *Nam præterquã quòd* Amos *ab Auctore adscribatur hæc Prophetia:* Qui solidat tonitruum, &c. *suprà li. adu. Herm. c. 32. non reperitur vsquam simile quid apud* Iohelem, *at legitur secundũ LXX.* Amos 4. *& eius titulo citatur etiam ab Ambrosio lib. 2. de Spiritu sancto, c. 7. B. Basilio contra Eunomium, li. 4. Athan. li. de Fid. vnit. & trinit. ac li. Contra eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam, Euseb. Demonst. Euang. li. 4. c. 22. B. August. li. 18. de Ciuitate Dei, cap. 2. & Concilio Sardiensi, referente Socrate hist. li. 2. c. 20. & Didym. lib. 11. de Spiritu sancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt, & eodem modo interpretantur illud:* adnuntians in homines Christum suum, *pro eo quod B. Hieron. vertit:* eloquium. *Quod contigisse ex similitudine vocum Hebraicarũ, quòd ille legerit:* Masecho, *LXX. verò* Mesicho, *adnotauit Leo de Castro in Comment. huius Prophetæ, qui MS. exstat apud Reuerendiss. Dn. Lindanum Ruremundensem Episcopum.*

35. si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiã gentium, &c.] *Adludere videtur tum ad illud Hierem. 14. Exspectatio Israel Saluator, siue: saluans, vti habent LXX. & illud Gen. 29. Ipse erit exspectatio gentium; nam* spem *non aliud esse quàm exspectationem boni, ipse Cicero definiuit lib. 4. Tuscul. quæst. atque adeò pro exspectatione ab Auctore hîc accipitur. Atqui siue legas ex Vat. 1. MS. cod.* redestinabatur, *siue:* destinabatur *cum aliis, non refert; verùm ex eodem supplemus:* & prudentibus eorum (id est) Pharisæis, *eo quòd illud:* eorum *suprà legatur num. 30.*

36. secundum quod & alibi: Et quis cæcus, &c.] *Sic recens hunc locum distinximus; scripturam citatã Isai. 42. eodem modo interpretantur BB. Iustinus Martyr, vbi suprà, Hieron. Theodor. ac Procopius in Comment.*

37. Nos quidem certi Christum semper in Prophetis locutum, &c.] *Quod B. Aug. li. 2. de Trinit. & adu. Maxim. Arianũ adfirmare non audet, pro certo pronuntiat Auctor; non modò* locutum semper in Prophetis Christum, *sed* & in Dei nomine & auditum & visum, *idque non hîc duntaxat, sed etiam suprà T. 1. lib. adu. Iud. c. 9. n. 114. 115. ac 116. & infrà rursus li. 5. adu. Marc. vbi Epist. 2. ad Cor. tractat, ac li. adu. Praxean. Verùm de hoc eius Paradoxo latiùs inter Prolegomena.*

38. Spiritum scilicet creatoris.] *De hoc etiam tum Auctoris, tum aliorum quorumdam veterum, etiam B. Cypriani paradoxo (quod habet etiam suprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 314. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 1. num. 2. ac loco mox citato lib. adu. Praxean) vide nostra Prolegomena. Repetitur etiam secundò paulopòst:* & spiritum (id est) Christum creatoris, *& rursum:* Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius.

39. Spiritus personæ eius, Christus Dominus.] *Ita omninò legendum censeo, pro:* Persona spiritus nostri Christus Dominus. *Nam imprimis nimium variaret Auctor à LXX. Thren. 4. vbi legitur non modò iuxta Græcos & Latinos codices: Spiritus faciei nostræ, seu: vultus nostri, siue: ante faciem nostram, Christus Dominus; sed etiam iisdem citatur verbis in eandem sententiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iust. Mart. Apolog. 2. ad Anton. Pium, & Rufino in Symbolum; à quibus etiam haud multum dissentit æditio Hebræa, quæ legit: Spiritus oris nostri, & Chaldæa: spiraculum spiritus vitæ qui est in naribus nostris. Deinde sic legit & etiam interpretatur eundem locum Auctor infrà lib. aduersus Praxean:* Nam & scriptura quid dicit? Spiritus personæ eius Christus Dominus. Ergo si Christus personæ paternæ spiritus est; meritò spiritus, cuius persona erat,

rat,id est, patris eius,faciem suam, ex vnitate scilicet,pronuntiauit. *Pro quo etiam facit quod legit infrà loco citato,lib.5. aduers.Marc. cap.11. & suprà quoque li.2. c. 27.*Persona Dei Christus Dominus. *Atqui* personam *pro vultu seu facie accipi ab Auctore, tum ex his locis patet,tum quòd infrà eodem loco li. 5. aduers.Marc.legat ex Psalmis:*Significatũ est super nos lumen personæ tuæ Domine,*pro eo quod vulgatus interpres: vultus tui.Ceterùm differt in eo à LXX. quòd legat*: personæ eius,*pro eo quod alij omnes: nostræ.*

40. Dereliquistis Dominum, &c.] *Tandem aliquando deprehendi istud haberi Isai. 1. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebræo vertit B. Hieron. Dereliquerunt Dominum, & blasphemauerunt sanctum Israël; idque ex B. Cyprian.tum loco citato, vbi idem argumentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam alludens Tertull. suprà lib. adu.Iud.cap.3.ac 13. legit*: & ad indignationem prouocastis sanctum Israël, *& similiter infrà huius libri cap.22. Siue autem legas*: qui patrem non agnouerunt, *cum Vatic.1. MS.cod. siue cum vulgatis*: agnouerint,*perinde est.*

41. Id enim intelligi vel nõ intelligi capit, &c.] *Sæpè (inquit Rhen.) iam indicauimus vsum verbi* capit *apud hunc Auctorem. Simillimum est illud libro proximè superiori,cap. 9.* Capit etiã *(inquit)* imaginem spiritus dicere flatum.*Atqui quod pro:*Christũ auersati, *non hic modò,sed etiam alibi Vat.1. MS.cod.legit*: aduersati,*non displicet, ob similes nonnullas Auctoris phrasein; sed nolui in contextu quicquam immutare,quòd alter Vatic.MS. legat*:auersati.

42. planum insignis.] *Rectè ad marginem adnotauit Rhenanus, hoc est: impostorem. Simile est illud T. 1 Apolog.cap.21.*vti magum æstimarent de potestate,*vbi vide Adnot.nostras num.321. Eadem significatione Plinius lib.35. c.18. loquitur de* Plano Regio, *qui Ptolomæo in deliciis erat.Nam à Græca voce πλάνος in familiam Latinam transiuit ea vox, quam adeò etiam de impostoribus quibusdam interpretatur Eustathius Homeri interpres in Odyssæan.*

Cap. VII.

43. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo,&c.]*Capiti huic inscriptionem dedimus:*De duplici Christi aduentu à Prophetis demõstrato.*Atqui iisdem verbis hic repetit quæ suprà lib.adu. Iud.cap.14. ex quo aliquot hic locos castigauimus, & hinc ibi vicissim.*

44. rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus,&c.] Mutuatus *(inquit Rhen.) ad vtrumque Accusatiuum refertur.De Prouerbio verò:*cæcus à cæco in eandem deductus foueam,*vide nostra Prolegomena.*

45. Duos dicimus Christi habitus,&c.]*Meminit eiusdem rei non modò hic Auctor, sed etiam Apologet.cap.21. num. 320. Supplemus autem*: os suum *ex MS.cod.suprà, quia & Græcè & Latinè ab omnibus legitur.*

46. nec aspectu quidem honestus, &c.]*Similiter etiam*:nec,*pro:*ne Honestus *(inquit Rhen.) pro pulcro,seu suprà adnotauimus. Sic accipiendum quod infrà sequitur:*omni inhonestate prostratus, *id est : deformitate.*

47. Vt positus à patre,&c.] *Hic nouam periodum distinxi,quòd habeatur alibi, nempè Isai. 8. saltem iuxta sententiam LXX. quem locum rectè interpretatur de Christo. Nam consentit B. Petrus epist. 1. cap. 2. quum dixit:Credentibus honor, non credentibus*, lapis offensionis & petra scandali.*Sicuti & ibi*: Minotatus, &c. *ac rursum*: Vermem se pronuntians, &c. *quia illud reperitur Psal.8. hoc verò Psalm.21. Atqui noua voce:* nullificamen *ab Auctore transfertur,quod suprà*: abiectionem.

48. & adetat in conspectu eius,&c.] *Adiecimus &,ex lib.aduers. Iudæos, quia Græcè legitur Daniel. 7. Vbi pro eo quod Græcè est dumtaxat*: καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη, *transtulit Auctor*: & adetat in conspectu eius,& qui adsistebant, adduxerunt illum, *non hic modò,sed etiam suprà. Qui legisse etiam videtur dumtaxat*: καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ ἡ βασιλεία, *quod vertit:*potestatem regiam,*quum ab aliis interseratur etiam:*καὶ τιμὴ,*id est: & honor.*

49. Tempestiuus,&c.decore,&c.] *De vocibus Tertullianicis:*Tempestiuus, *ac*: tempestiuitate, *vide suprà dictum lib.adu. Iud c.9. n. 108. Legunt antè MS. Vat. 2.*benedixit te Deus in æternum,*pro:* in æuum ; *sed quia hoc etiã paulò antè legitur,maluimus retinere. Supplemus verò sicuti suprà:*sub pedibus eius.

50. Tunc & cognoscent eum qui compugerunt eum,&c.]*Suprà:*quem;*sed perinde est: vbique enim in hoc loco Zachar.12.citando variat Auctor, sicuti non semel adnotauimus. Supplemus verò sicuti suprà:* in humilitate conditionis humanæ constitutum, *& transponimus:*quia &: Natiuitatem eius (inquit Isaias) quis enarrabit?*ac:*immò & in ipsius nominis sacramento,*pro:*ipso.

51. & exornatus podêre & mitra & cidati mũda, &c.] *Retenta est ab Auctore vox Græca* ποδήρη, *quã Latinus LXX. interpres rectè vestem talarem transtulit, quæ à talis, sicuti vox illa* ἀπὸ τῶν ποδῶν, *deducta est. Deinde addit explicationis causâ*, & mitrâ, *quia neque Græcè,neque Chaldaicè, Hebraicè, aut Latinè aliud legitur quàm:*cidari munda.*Sunt enim Synonyma* mitra, cidaris,*pro sacerdotali capitis ornamento.*

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur,&c.] *Locum hunc desumpsit haud dubiè Auctor ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem. Sic enim ille : Et qui* in ieiunio duo hirci *pares accipi iubebantur; quorum alter erat emissarius* (ἀποπομπαῖος) *malorùmque depulsor fiebat; alter autem in oblationem sumebatur, duorum Christi aduentuum designatio erant. Prioris quidem, quum eum veluti emissarium atque ærumnas auertentem emiserunt seniores vestri & sacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum mulctantes. Posterioris autem, quum in eodem Hierosolymorum loco, ipsum agnoscitis ignominia à vobis adfectum. Ac paulopòst : Etenim, quòd ibidem* duorum hircorum, qui in ieiunio offerri *sunt iussi, oblatio, non alibi quàm in Hierusalem fieri permissa est, scitis. Addens autem vterque :* in ieiunio, *significare videtur illam* oblationem duorum hircorum *fieri solere mense septimo decima die mensis, quo iubebantur adfligere animas suas religione perpetua, cuius eodem capite fit mentio. Nam adfligere animas interpretatur B. Hieronym. lib. 1. aduersus Iouinian.* ieiunare. *B. Cyrillus in Commentario idipsum significat,vocans festum illud Propitiationis, quod alij Expiationis,quod tertium erat præcipuarũ sollemnitatum, sicuti patet Leuitici 23.ad quas omnes Hierosolymam proficisci tenebantur. Atqui supplemus ex sæpedicto lib. aduersus Iudæos:* à quibus & læsus est, *& legimus:*

Vnus quidem, *pro:* Alter autem, *ac:* consputatus, *pro:* consputus. *Porrò mirum est, ex quo loco (nam Leuitici 16. non habetur) additum sit illud ab Auctore:* circumdatus coccino, maledictus, & consputatus, & compunctus, & conuulsus à populo; *nisi paraphrasticôs dicatur id potius ad Christum referre quàm ad Hircum emissarium. De* Visceratione *denique vide suprà cap. vlt lib. adu. Iud. num. 164. ex quo loco supplemus:* id est secundum, qui est, *siue:* erit in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd si Christus in phantasmate, non in vera carne venerit, etiam verè mortuum non esse, neque resurrexisse pro peccatis nostris. *Eiusdem argumenti est quod tractauit suprà lib. de Carne Christi, cap. 5.* Verè mortuum & crucifixum esse Christum, & proinde verè etiam natum. *Atqui de Prouerbio:* Aspis à vipera mutuatur venenum, *vide nostra Prolegomena. Siue autem legas:* mutuare *cum Vatic. 1. MS. cod. siue:* mutuari, *cum aliis, non refert.*

54. præcoquos & abortiuos.] *Similiter vocatur Vitea suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1.* Romana præcoqua, *nisi quòd hîc adiectiuè accipiatur. Perinde verò est, siue cū Vatic. 1. MS. cod. legas:* abortiuos, *siue cum reliquis:* abortiuos; *nam quid differant* abortus, *&* abortus, *suprà alicubi ex Nonio adnotauimus.*

55. incredibile præsumpserant Deum carnem.] *Adnotat Rhenanus Græcam esse figuram, ac si diceret:* Deum *secundum* carnem; *sed etiam constabit sensus, si subintelligatur:* Deum carnem *factum.*

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Christus à vitio liberauit, *Matth. 8. 9. 17. ac 20.* tactus verò ab aliquo, *Matth. 8. ac 14. Hos itaque locos ad marginem adnotauimus.*

57. tam impressè.] *Hoc Aduerbio (inquit Rhenanus) vsus est etiam suprà, vt in libro de Carne Christi, cap. 12.* Et vt impressius dixerim. *Eodem, c. 10.* Hoc quidem impressius, quòd factum potius dicit, quàm natum.

58. & quòd resurrexerit tertia die, &c.] *Omninò sic locum hunc castigaui ex Vatic. 2. MS. cod. pro,* resurrexit, *quòd præcedat:* mortuus sit, *ac* sepultus sit.

59. deuertentis in terram, &c.] *Rectè etiam hîc accipit Rhenanus* deuertere *eadem significatione qua alibi:* deuersari, *ac:* deuersoria, *pro:* diuertere, *ac* diuersari, *&* diuersoria. *Atqui prorsus legimus cum Latinio:* si Christus non resurrexit, *pro:* si Christus non valebit, *ex 1. Vat. MS. cod item:* Atque ita inanis est fides nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum; *nisi malit quis transponere verba, sicut ipse Apostolus 1. Cor. 15.* Inanis est prædicatio nostra, inanis est & fides nostra.

CAP. IX.

60. In ista quæstione, qui putaueris, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Non suffragari Marcioni angelos Creatoris, qui Abraham & Loth apparuerunt, *Gen. 18. ac 19. Sunt autem verba Marcionis vsque ad illud (vbi proinde nouam periodum facimus)* Primò, &c. *Atqui similes loci sunt suprà li. de Carne Christi, cap. 3. ac 6. & lib. de Resurr. carn. cap. 62.*

61. sed veræ & solidæ substantiæ humanæ, &c.] *De hoc (quod mox repetit, & c. 11. iterum) vide Prolegomena nostra inter Tertulliani paradoxa.*

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, &c.] *Ita legimus ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* &, *eo quòd subiungatur:* & quidem verbo. *Atqui quòd* mundum ex nihilo ædificauerit Deus, *suprà latè tractatur lib. adu. Hermog. cap. 2. 15. 21. ac 22. & alibi frequentiùs.*

63. vndevnde producere, &c.] *Sic tum ex nostra, tum ex Dn. Latinij coniectura supplemus, vbi* vnde *semel dumtaxat legebatur, & similiter non multo pòst:* vndevnde sumptam; *maximè quum subiungat:* & quoquo modo omninò dimissam. *Quare non est opus, vti accipiamus cum Rhenano,* vnde, *pro alicunde, aut pro:* vndelibet, *vti interpretatur infrà lib. 4. cap. 18. illud:* qui neque vnde spectaret.

64. Ceterùm & aliis hæreticis, &c.] *Agit de* Apelle, *qui (sicut indicatur suprà lib. de Carne Christi cap. 6.) non modò Christi, sed & angelorum carnem ex syderibus factam asseruisse videtur. Atqui supplemus ex Vatic. 2.* vt natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret.

65. Ideòque & ipse cum angelis, &c. in veritate quidem carnis apparuit, &c.] *Idipsum habet etiam suprà dicto cap. 6. lib. de Carne Christi, sed ad paradoxa Auctoris tractatum ea de re distulimus inter Prolegomena. Supplemus verò iterum ex Vatic. 2.* sed & discentis.

66. breuem carnis commeatum, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) facultatem breuis temporis agendi in carne. Similes phraseis habes aliis Auctoris libris.*

67. & apparitores suos ignem flagrantem.] *Citat hoc ex Psalm. 103. sicuti alicubi suprà ex Apostolo Hebr. 1. quando legit:* flammam ignis; *Idque secundum veterem Psalmorum Latinorum æditionem, qua vtebantur ante B. Hieronymi ex Græco, quæ est edita à Fabro, castigationem; quum alij omnes vertunt:* ignem vrentem. *Græcè hodie (quod mirum est) vtrobique legitur* πυρὸς φλόγα. *Accipit autem iterum:* apparitores, *pro:* ministris, *&:* renuntiemus, *pro:* demonstremus.

68. homines in angelos reformandi quandoque, &c.] *Quo sensu id dixerit Auctor, nempè quòd ad similitudinem angelorum homines reformandi sint, satis superque indicat supradicto cap. 62. lib. de Resurr. carnis.* Denique (*inquit*) non dixit: Erunt angeli, ne homines negaret; sed tamquam angeli, vt homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem adtribuit. *Eodem itaque modo etiam intelligi debet, quod suprà eiusdem lib. cap. 26.* in regno Dei reformatam & angelificatam carnem *dixit. Certè eodem pertinet, quòd non angelorum substantiam hominibus post diem iudicij, sed* perfectum (*id est, perfectionem*) ad angelicæ plenitudinis mensuram temperatum *dumtaxat, promittat Auctor suprà lib. de Anima, cap. 56. Quare mirari satis nequeo, quòd Guido Carmelita lib. de hæret. cap 36. Tertulliano adscribat errorem, tamquam qui non modò malos in dæmonas (sicut aut illi, aut potius Tertullianistis adscribit B. Augustinus; nam nusquam apud illum reperitur) sed & animas bonas in angelos conuertendas tradiderit. Maximè quum etiam suprà lib. aduers. Valentinianos ita loquatur c. 32.* Et tamen (*inquit*) illuc habeo deuertere; vbi post excessum omninò non nubitur; vbi superindui potius quàm despoliari; vbi etsi despolior, sexui meo deputor; angelis non angelus, non angela.

CAP. X.

69. Igitur non admissus ad cōsortium, &c.] *Caput hoc*

put hoc inscripsimus: Quòd si caro in Christo negetur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda sit. *Atqui rectè hic Rhenanus: ipse me, inquit, sensus coëgit, vt hic dictionem vti, verterim in* tui, consilium Dei tui, quo Christum tuũ, *&c. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.*

70. stropham administrasset, &c.] Stropha *(inquit idem Rhenanus) dolum, versutiam, atque imposturã significat. Græcis* στροφή. *Qui etiam addit:* Aliquantis *accipi, pro aliquot, & subaudit: rebus.*

71. per rubum quoque & ignem, &c.] *Istud reperitur Exod.3. illud:* per nubem, *Exod.19. ac 24. Vbi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus; denique illud:* per globum, *id est, turbinem, Iob. 38. Qua interim versione, magis indicat significationem duplicem turbinis Auctor, qui etiam* globũ *significat, quàm vocis Græcæ* λαίλαπος, *quæ dumtaxat turbinem venti significat. Atqui etiam hic:* repræsentationibus, *pro comparitionibus accipit Auctor. Iterum autem (vti etiam adnotauit Rhenan.)* paratura, *pro materia. De Prouerbiali denique formula:* ad certum spectare, *vide nostra Prolegomena.*

CAP. XI.

72. Totas istas præstigias, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiã vera fuerit in Christo natiuitas; alioqui mendacium Deo, non veritas, tribueretur. *Quod ipsum argumentum tractauit suprà lib. de Carne Christi, cap.1.2.3.4.5. & 6.*

73. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, &c.] *De* Philumene *vide Adnotat. nostras dicto cap.6. num.54. & locos ibidem citatos. De* Apelle *ibidem citauimus Adnot. nostras suprà li. de Præscript. adu. hæret. cap.51. hær. 19. nu.324. & infrà Tom.4. ad fragmenta libri Auctoris aduersus Apellem, vbi etiam tractatur: quomodo* desertor Marcionis *ipse fuerit.*

74. & vbera quæ hausisti.] *Vatic. 1. MS. codex:* sumpsisti, *fortè* suxisti, *quemadmodum noster Vulgatus interpres, Luc.11.*

75. Et videbimus de his capitulis suo tempore, &c.] *Siue addas:* in, *cum 2. MS. Vatic. siue omittas, perinde est. Alludit autem tum ad lib. de Carne Christi suprà, cap.7. & infrà lib. 4. adu. Marcionem cap.26. tractans verba iam citata cap.11. Lucæ, tum illud c.8.* Mater & fratres eius dicti sunt foris stare. *Hoc est enim quod addit:* Nunc vt hæc omnia distulerim ad Euangelij examinationẽ. *Atqui Tertullianicum est:* credi habebat, *& cap. sequenti:* vocari habebit, *& cap. 20.* habebat euenire.

76. expungendam, &c.] *Id est (Rhenano etiam interprete) adimplendam; nam & cap. sequenti similiter dixit:* in sensu sonum expungens, *ac cap.13.* prophetia renuntiatur expuncta, *& rursum cap.17.* expungamus ordinem cœptum, *& cap.20.* nec enim dispositio expuncta inueniretur, *ac libro adu. Iud. cap. 11.* post quem habebant expungi; *item cap.13.* expunctum est. *Nos verò periodum sequentem notula interrogationis clausimus; & deinde legimus:* Aut si dixeris, viderit opinio humana.

77. Nam & mulierculæ nonnumquam prægnantes sibi videntur, &c.] *Quia experiẽtia nostri temporis istud frequenter contingit, notatu dignæ caussæ quas subiungit Auctor, quia* aut sanguinis tributo *(quomodo etiam alicubi suprà dixit:* torius naturæ tributa) aut aliqua valetudine inflatæ. *Qui plura cupit, consulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes. Atqui de Prouerbio:* scenã decurrere, *&c:* personam desaltare, *videat nostra Prolegomena.*

78. Age iam perora, &c.] *Ad verbum ferè eadem repetit (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) quæ suprà dicto cap.4. lib. de Carne Christi, atque adeò confirmatur lectio Rhenani ibidem num. 35.* Hancne venerationem, ô Marcion, naturæ, *pro quo hic dicit:* sanctissima & veneranda naturæ opera. *Legimus autem prorsus ex altero Vatic. MS. cod. vt* Deo indigna confirmes, *pro:* Deo digna, *planè alieno sensu. Sed perinde est, siue cum vtroque legas:* Si mendacio passus fuit, *siue:* passus est; *& eadem ratio de:* efficit, *&:* effecit. *Atqui ibi nouam periodum facimus:* Si veritas fuit, *&c.*

79. ludicros exitus, &c.] *Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum:* lubricos, *sed ipse respicit ad id quod in libro de Carne Christi dicit, de infante recèns edito loquens:* Blanditiis deridetur. *Et mox:* illum per ludibria nutritum. *Item ibidem infrà, cap.5.* æquè illum & natiuitatis & infantiæ imaginariæ vacua ludibria subire potuisse.

CAP. XII.

80. Prouoca nunc vt soles, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd etsi non sono nominis, significatione tamen Christus Emmanuel fuerit. *Quum autem iisdem penè verbis more suo hic repetat, quæ suprà dixit Tom.1. lib. adu. Iud. cap. 9. sicut hinc illum locum, etiam illinc hoc caput subinde castigauimus, non repetentes quæcũque illic adnotauimus. Atqui sunt verba Marcionis:* Primò enim, *&c. Vsque* At ego te admonebo. *Et reperitur illud:* Christus Emmanuel vocari habebit, *Isai.7. quod verò sequitur:* dehinc virtutem sumere Damasci, *&c. Isaiæ 8.*

81. Subiuncta est enim & interpretatio, &c.] *Aut istud intelligendũ de interpretatione nominis* Emmanuel, *Matth. 1. vbi legitur:* Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscũ Deus, *sicuti suprà adnotauimus; aut, quod magis placet, explicationis gratia à LXX. fuit additum, & parenthesi inclusum,* id est: Nobiscum Deus; *nam sic etiam citatur is locus Isaia à B. Iustino Martyre tum Apolog. 2. ad Antoninum, tum libro aduersus Tryphonem. Quid? quòd Auctor libri de Trinitate infrà Tom. 5. disertis verbis sic citet:* Quid? quum Isaias dicat: Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomẽ eius Emmanuel, id est: Nobiscum Deus.

82. Sensus autem eius, quod est: Deus nobiscum, &c.] *Eodem modo interpretãtur hunc locum aduersus Iudæos (qui, sicuti Marcionitæ, idem argumentũ contra Christum opponebant) tum Auctor dicti libri de Trinitate, tum Euthymius in Matthæum, ac Theophylactus, & iis antiquior B. Ioan. Chrysost. hom. 5. in Matth. cap.1. ac B. Basilius in S. Christi generationem, tum B. August. sermone 4. de Natiuit. Domini, & Lactant. lib.4. cap.12. quemadmodum latiùs multo deducit Leo de Castro in Isaiam; quibus addo etiam quæst. & respons. 35. inter opera B. Iustini Martyris, ac Epiphan. hær. Collyridianorum. Atqui omninò, sicuti suprà lib. adu. Iud. supplemus:* Aut si tam vanus es, vt quia penes te: Nobiscum Deus, dicitur; *& econtrariò paulo pòst, omissa priori loco voce:* Deus, *legimus:* sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit: Nobiscum Deus. *Denique parenthesi inclusimus verba illa Gal. 3.* (Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis.)

CAP. XIII.

83. Æquè & sono nominũ duceris, &c.] *Caput*

hoc inscripsimus: Quòd verba Isaiæ, bellatorem fore Christum, nisi spiritualiter, non portendant. *Istud verò caput integrum similiter iisdem penè verbis suprà habetur lib. adu. Iud. cap. 9. quare & inde etiam aliquot locos, sicuti hinc illic, castigauimus. Imprimis supplentes*: &, *secundum MS. Vtrobique Vatic. codices, mox legimus*: quid scriptura præmittat, *pro*: promittat.

84. Quoniam priusquàm cognoscat puer vocate patrem, &c.] *Etiam hic suppleta est vox*: puer, *quippè quam habent æditiones omnes Isai. 8. Quum autem pro eo quod alij legunt*: coram Rege Assyriorum, *Auctor transferat Vtrobique, & insuper etiam sub finem huius capitis*: aduersus Regem Assyriorum; *videtur legisse*: ἐναντία, *pro*: ἔναντι, *quod alij Græci codices legunt; imitatus quantum apparet in hoc B. Irenæum lib. 3. cap. 18.*

85. an hominem iam Christum, &c.] *Suprà*: virum *legit Auctor; sed nos suprà alicubi adnotauimus*: hominem, *ab eo, pro viro, nonnumquam accipi. Cui etiam magis Vsitatum est*: hostem destinare, *quam quod habet suprà* designare.

86. barbariæ gentis.] *Sic legimus ex Vtroque MS. Vatic. codice, pro*: Barbaricæ; *quia illud Auctori frequens est, & sic vsurpatur etiam suprà lib. 1. adu. Marc. cap. 2. num. 16.*

87. Ad solem vncti, &c.] *Alludit ad Athletarum morem, ad quem tacitè adlusit Auctor suprà Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. vbi commemoratur* lutea vnctio, *ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit*: qui vos spiritu vnxit; *qui* ad solem vngui *solebant, vti viribus essent valentiores.*

88. qui antè norint lanceare quàm lancinare.] *Quum dicto cap. 1. lib. 1. adu. Marc. reperitur verbum* lancinatur, *pro: pungitur, videtur prima facie hic ita accipi* lancinare, *sicuti* lanceare, *pro lanceis configere; sed putamus* lancinare *potius hic accipi, eo quòd præmittitur*: butyro stipendiati, *pro manus lancibus admouere: eligat Lector quod volet. Confirmatur interim hæc coniectura ex eo quod sequitur*: antè militare quàm viuere; *& talibus vocibus solet Auctor delectari.*

89. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, &c.] *Ista sunt iterum verba Marcionis, vsque ad illud*: Et tamen creditur Prophetiæ, *sicuti legit Vnus MS. Vatic. cod. quod magis placet, quàm*: Prophetæ, *quod vulgò legitur; eo quòd postea sequatur*: & tam intelligitur Prophetia.

90. quasi non virginem, sed iuueculam, concepturam & parituram scriptura contineat.] *Suppleta est hic ex lib. adu. Iud. vox*: scriptura; *& legitur à nobis mox*: meritò creditur, *pro*: crederetur, *ac*: alius ordo, *pro*: alibi. *Atqui istud desumpsit Auctor ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenæo lib. 3. cap. 24. sicuti etiam ab Eusebio citatur lib. 5. cap. 8. qui Theodotioni Ephesio & Aquilæ Pontico Iudæis proselytis hanc falsam translationem adscribit. Post hos verò omnes, pulcrè sic illos redarguit B. Hieronym. lib. 1. adu. Iouin. Scio Iudæos exponere solere; in Hebræo*, Halma, *non virginem sonare, sed adolescentulam, & reuera propriè* Bethula *appellatur: Adolescentula verò vel puella non* Halma *dicitur, sed* Naara. *Quid est igitur quod significat* Halma? *Absconditam virginem, id est, non solùm virginem, sed cum ἐπιτάσει virginem, quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi, ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typū, quem in sua virginitate signabat*, Halma *scribitur, non* Bethula, *sicuti manifestum esse poterit ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia (nempè Gen. 24.) In eo enim loco, in quo ait: Virgo quæ egredietur, vt hauriat aquam, scriptum est*: Halma, *id est, virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita. Cui similia repetit etiam idem B. Hieron. Commentariis in Isai. cap. 7. & Matth. 1. ac in traditionibus Hebraicis. Feu-ardentius verò noster in dictum locum B. Irenæi, addit & alium tertium locum scripturæ, Exod. 2. vbi Maria soror Moysi* Halma *appellatur, ad quem Lectorē remitto, quo videat etiamnum Iudaizare in simili trāslatione eius loci Caluinum, Oecolampadium & Castalionem. Quos tamen etiam impugnarunt Origenes in Isaiam, & 1. lib. adu. Celsum, & Euseb. lib. 7. demonstr. Euang. cap. 2. ac Epiphan. in Theodosianis. si Leoni Castro credatur, Comment. in Isaiam, vbi latissimè adu. Iudæos, & Erasmum quoque ipsum eadem de re disputat.*

91. Immò redde Euangelio veritatis, quæ posterior detraxisti, &c.] *Alludit ad priora capita* Euangelij *B. Lucæ*, quæ Marcion *inde* detraxit; *sicuti patebit infrà sub initium lib. 4. adu. Marc. aut potius ad integrum* Euangelium *secundum Matthæum, eo quòd sequatur*: Maneant enim Orientales, *&c. per quos* Prophetia (*nempè, quam hic tractat, Isai. 8.*) renuntiatur, *id est, demonstratur* expuncta, *id est, completa. Vbi lego sicuti suprà, & secundum 2. Vatic. cod.* Maneant enim, *pro*: autem, *item*: acceperit infans, *pro*: accepit.

92. Orientis virtutem, id est, vim & vires, auro & odoribus pollere solitam, &c.] *De hoc videre est Plinium in Naturali historia, quibus potissimùm locis* Orientis, aurum *reperiatur, thus verò & myrrham aliósque odores, notū est maximè in Arabia nasci, vel ex ipso Auctore suprà Tom. 1. Apolog. cap. 42. num. 554.* Sciat, *inquit*, Sabæi, pluris & carioris suas merces sepeliendis Christianis profligari, *& apertiùs cap. 30. nu. 442.* grana thuris *appellat* Arabicæ arboris lacrymas, *vbi vide Adnotat. nostras ex Plinio. Eodem pertinet illud lib. de Cor. milit. cap. 10. num. 108.* Arabiæ aliquid incēdo. *Atqui ex Vatic. 1. MS. cod. castigauimus*: certè est creatoris, *pro*: creatori, *& sicuti suprà supplemus*: sicut per Zachariam dicit. *Siue autem legas sicut suprà*: Et Iudas pertendet Hierusalem, *siue sicuti hic*: pertendet apud Hierusalem, *perinde est, nisi quòd hoc magis consentiat æditioni hodiernæ* LXX.

93. Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, &c.] *Sic etiam hunc locum suppleuimus ex lib. adu. Iud. Atqui imprimis, quales* Magi *fuerint qui ad Christum venerant, nempè* Astrologi, *tra[illegible] Auctor suprà lib. de Idolol. cap. 9. addens*: scientiam, sed vsque ad Euangelium permissam. *Atqui quòd etiā* Reges *fuerint, verisimile fit ex Plinij loco ibidem citato num. 52. vbi dicit quòd* Magia in Oriente Regum Regibus imperat, *cui consentit Cicero lib. 1. de Diuinat. Et idipsum constanter etiam adserunt cum Auctore (sicuti à Melchiore Cano citantur loc. Theolog. lib. 11.) Auctor libri de bapt. Christi, inter Opera B. Cypriani, B. Athan. qu. 2. ad Regem Antiochum, B. Hieron. in Psal. 71. B. August. lib. de Mirab. sacræ scripturæ (quem ipsius esse non dubito, nisi quòd à quodam sciolo mutatus sit contextus, qui erat secundum* LXX. *iuxta translationem B. Hieronymi) B. Chrysost. hom. 6. in Matth. Christ. Druthmarus in c. 2. Matth. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores plerique, quibus adiicit Reuerendiss. Dominus Cornelius Iansenius Episcopus Gandauensis in Concord. Euang. Theophylactum*

ni

in Commentario, addẽs, tres illos fuiſſe, ex Leone primo ſuis in Sermonibus de Epiphania. Et etiam idipſum confirmatur ex illo Pſal. 71. ſuprà & hic etiam citato ab Auctore: Reges Arabum & Saba dona, munera afferẽt illi; *ſic enim etiam hic lego, pro:* offerent, *quia Græcè eſt:* προσάξουσι.

94. & Damaſcus Arabiæ retrò deputabatur, antequàm trãſcripta eſſet in Syrophœnicen, &c.] *Iſtud, ſicuti alia pleraque, ad verbum deſumpſit ex B. Iuſtino Martyre aduerſus Tryphonem: Ceterùm, inquit, quòd* Damaſcus Arabiæ terræ fuerit & ſit, *quamuis* nunc ei quæ Syrophœnice dicitur, accenſeatur, *nec veſtrũ aliqui inficiari poſſunt. Quibus conſentit ex parte Iſaias Propheta, quum cap. 7. caput Arabiæ Damaſcum vocat. Apud quem Iuſtinum non modò hi Magi appellantur:* ab Arabia venientes, & Arabes, *ſiue:* Arabici; *ſed & Rama in Arabia locus recẽſetur, cuius gratia dixerit Propheta Hieremias cap. 31. repetitum Matth. 2. Vox in Rama audita eſt; quòd in Rama, id eſt, dictis Magis Arabibus audita ſit. In quo etiam hic illi conſentit Auctor, & alicubi B. Gregorius & Anſelmus in Commentario. Et pro iis facit, quod pauloantè diximus num. 92. de thure & myrrha, quòd potiſſimùm in Arabia naſcantur, & quæ nu. proximo ex Pſal. 71. verba adduximus. Nec obſtat, quòd ex Oriente veniſſe legantur, quia Arabia Fœlix ex aduerſo Hieruſalem ſita eſt, inter Orientem & Meridiem; atque adeò modò Orientalis, modò Meridionalis dici poteſt; non ſecus atque Meſopotamia (ex qua alij Magos veniſſe ſcribunt, vtpotè poſteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, quæ tamen eſt inter Aquilonem & Orientem. Certè eandem ſequitur ſententiam Epiphan. in Compend. cath. fidei, tradens* Magos *hoſce ortos ex liberis Ceturæ ab Abraham relegatis; qui in regione Magodia Arabicarum partium ſibi domicilium conſtituerint, & iuxta Iſaiæ vaticinium, obtulerint Chriſto* virtutem Damaſci & ſpolia Samariæ, *id eſt, ſpolia quæ Abraham à Regibus prædatoribus, ex Damaſco & Arabia recuperauerat: In hoc dumtaxat ab Auctore differens; quòd ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegoricè.*

95. Nam & ἄρχοντας Sodomorum, &c.] *Sicuti iſtud Iſaiæ cap. 1. ſic ſolet citare illud Pſalm. 2. ἄρχοντες congregati ſunt in vnum; Græcè malens eloqui, quod alij transtulerãt: Principes; & rurſum illud Iſai. 3. tranſtulit:* venturum in iudicium Deum cum preſbyteris & Archontibus populi: *de quo vide ſuprà librum de Reſurr. car. cap. 20. & lib. adu. Hermog. cap. 19. ac vtrobique Adnotat. noſtras, & rurſum, infrà lib. adu. Praxean.*

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] *Iſtud etiam ex B. Iuſtino Martyre adu. Tryphonẽ deſumpſit, ex quo, & Græca æditione LXX. legimus:* Chetæa, *pro:* Cethea, *maximè quum Hebraicam Heth. litteram in* χ *mutare ſoleant Græci. Reperitur autem Ezechiel. 16. verſ. 3. Accipitur autem iterum vox:* elogio, *paulopòſt, in malam partem.*

97. Sic & Ægyptus nonnumquam, &c.] *Id quod lib. adu. Iudæos adnotauimus num. 105. confirmatur etiam lib. de Spectac. cap. 3. his verbis:* Quum Ægypto & Æthiopiæ comminatur, in omnẽ gentem peccatricem præiudicar.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem noſtrum Romanæ vrbis figura eſt, &c.] *De hoc aliquid diximus ſuprà lib. adu Iudæos, num. 106. quibus adde Oroſium lib. 7. cap. 2. & Comment. Aretæ Cæſar. in Apocal. cap. 17. qui diſertis verbis, ibi ſignificari ſcribunt veterem Romam, quum adhuc idolorum immunditiis & abominationibus deſeruiret, & ſanguinem Martyrum effunderet. Eodem adludit Auctor, dum adiicit:* magnæ, & regno ſuperbæ, & ſanctorum Dei debellatricis. *Atque hoc eſt quod B. Hieron. ſub calcem li. 2. adu. Iouin. Romam ſic adloquatur: Quæ ſcriptam in fronte blaſphemiam Chriſti confeſſione deleſti. Calumniantur ergo, qui* Babylonem *Eccleſiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari ſcribunt, quũ de* vrbe Romana *dumtaxat loquantur; qui etiam vti ſimplicioribus faciliùs imponerent, ad marginem hic adnotauerunt:* Roma Babylon; *quod expungendum cenſemus, maximè quũ idem B. Hieron. Epiſt. ad Marcellum, etſi Romam adhuc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ibi eſſe ſanctã Eccleſiam; vti rectè adnotauit Nicolaus Sanderus Anglus lib. 8. de Viſibili Monarchia, latè hanc materiam tractans. Hoc vnum hic adiiciamus: Marcionis hæreſim, tamquam Babylonem ſecundam, increpari ab Epiphanio hær. 42. cõfut. 13. ex Epiſt. ad Cor. 1. haud dubiè adludens ad eundem locum Apocalypſis.*

99. Hoc itaque vſu, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] *Eodẽ modo iſtud Iſaiæ interpretantur, non modò B. Iuſtinus, ſed etiam B. Auguſt. ſerm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei, nec multum diſſentiunt B. Chryſoſt. hom. 2. in Matt. & B. Ambr. lib. 3. in cap. 3. Lucæ. At quod ſequitur:* Regem Aſſyriorum Herodem *intelligi, peculiare eſt Auctori & B. Iuſtino Martyri. Chryſoſt. diabolum intelligit.*

CAP. XIIII.

100. Adiuuabitur hęc noſtra interpretatio, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiã in Pſalmis, Chriſto figuratè armorum vocabula adaptẽtur. *Atqui etiam integrum hoc caput ſuprà reperire eſt lib. adu. Iudæos, cap. 9. ex quo adeò etiam quædam hic caſtigauimus.*

101. Accingere (inquit Dauid) enſem, &c.] *Sic iterum lego ſicuti ſuprà, pro:* enſe. *De vocibus:* tempeſtiuus, &: tempeſtiuitate, *iterum illuc remittens Lectorem num. 108. ſicut ſuprà cap. 7. num. 49. Diſtinguens etiam ſicuti ſuprà:* Sic item ſubiungens: Et extende, & proſperate, & regna, adiecit: Propter veritatem & lenitatem, *&c. deinde ſupplens:* contraria potius lenitati & iuſtitiæ.

102. Nam & Ioañes Apoſtolus in Apocalypſi, &c.] *Facit etiam hic locus aduerſus eos, qui* Ioãnem Apoſtolum *negant Auctorem* Apocalypſeos, *verùm de hoc latiùs infrà lib. 4. cap. 5. vbi etiam Marcionem in eo errore fuiſſe tradit, quo ſit vt cap. præced.* Apocalypſin *citans, dixerit:* apud Ioannem noſtrum, *vtpotè quem Marcion non agnouerit.*

103. armantem nos aduerſus hoſtes ſpiritales nequitiæ, &c.] *Paraphraſticωs tranſtulit:* hoſtes ſpiritales, *pro eo quod alibi:* ſpiritalia, *Epheſ. 6. qui etiam propiùs accedit ad vocem Græcam* περιζωσάμενοι *vertens:* præcingentem, *omiſſa voce:* induentem, *quæ tamen Græcè eſt, transferens etiam:* diaboli, *pro:* πονηροῦ, *eadem ſignificatione qua alibi:* malum, *pro: diabolo accipit: & propriè* galeam ſalutaris, *vti Græcè eſt* τοῦ σωτηρίου, *quod legit etiam B. Hieronymus in Commentariis dictæ Epiſtolæ. Atqui, iuxta phraſin Auctoris, legimus ex Vatic. 2. MS.* præparationem Euangelij, *pro:* præparatione.

104. Hanc & Dominus ipſe machærã, &c.] *Retinere maluit vocem Græcam* μάχαιραν, *Matth. 10.*

quàm Latinè transferre gladium, eámque etiam secundò repetit. Suppleo autem & lego ex li. adu. Iudæos: ensem sermonis Dei præcingi, ex vtroque MS. Vatic. cod. Et deducet te, pro: deducit. Rursum ex illo (iuxta quod adnotaui legendum nu. 111.) pet volantia vbique præcepta, minantes traductionē vniuscuiusque cordis, compungentes & transfigentes (sicuti etiam legunt MS. 2. Vatic. pro: transfigurantes) conscientiam quamque; pro eo quod corruptè legebatur: peruolantia vbique præcepta, & minæ, & traductiones, &c.

CAP. XV.

105. De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quòd nomen Christi, Marcionis Christo non competat. Alludit autem ad illud Matth. 1. Iesus qui vocatur Christus, ac 27. bis: qui dicitur Christus. Eodem pertinet illud Ioan. 1. ac 3. quia non sum ego Christus, quippè quibus verbis indicat B. Ioannes Baptista, peculiarem aliquem Christum venturum; & illud Andreæ, Ioan. 1. Inuenimus Messiam, quod est interpretatum Christus; cui similis est Petri confessio: Tu es Christus, Matth. 16. & quæ habentur Marc. 8. 14. 15. & Lucæ 2. 3. 4. 9. 22. ac 23. Item illud Samaritanæ, Ioan. 4. Messias venit qui dicitur Christus; & similia verba sæpissimè repetita Ioan. 7. 9. 10. 11. 12. ac 20. & Act. 2. 9. 17. ac 18. maximè verò Act. 4. vbi de Iesu interpretatur illud Psal. 2. & aduersus Christum eius.

106. Nullus enim status differentiarum, &c.] Simile est illud Nonij: Nomen est proprium vocabulum singulorum. Cui similia rursus habes infrà lib. sequenti. Est autem vox Tertullianica: siquando, pro: quando; & particula illa: puto, paulopòst interiecta.

107. Græca catachresis de alieno abutēdo, &c.] Alludit ad illud Quintil. c. 8. de Tropis: κατάχρησις, quam rectè abusionem dicimus; quæ non habentibus nomen suum accommodat quod in proximo est.

108. sed vetera & vulgata.] Alludit tum ad nomen Christi Regibus omnibus adaptatum in veteri Testamento, tum ad peculiaria vetera & vulgata de ipso Christo testimonia, 1. Reg. 1. ac 2. Reg. 23. Psal. 2. 88. ac 131. Eccles. 47. Isai. 45. iuxta 70. Threnor. 4. Dan. 9. & Abac. 3. Ex quibus illud Psal. 2. aduersus Christum eius, lib. de Resurr. carn. c. 20. & rursum infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 21. de Christo Iesu interpretatur Auctor & rursum li. adu. Praxean, & similiter illud Isai. 45. Dicit Dominus meus Christo meo domino, suprà lib. adu. Iud. cap. 7. Item, illud Thren. 4. Spiritus personæ eius, Christus dominus, suprà huius lib. c. 6. & locis aliis ibidem adnotatis. Denique illud Dan. 3. de Christo duce, latissimè prosequitur suprà lib. adu. Iud. toto cap. 8.

109. nouam plagulā non adsui veteri vestimēto, &c.] Iisdem verbis transtulit illud Matth. 9. suprà T. 2. li. de Orat. c. 1. vbi, quod Christus probare non videtur, factum tamen à Christo insinuat (quod mirū est) in Oratione Dominica. Quibus verbis ἐπίβλημα plagulā transtulit, quod infrà li. 4. adu. Marc. additamentū, & verbū βάλλειν modò: recondit; modò: credit, modò: cōmittit, sicuti vocem ἐπιβάλλει, adsuit, paraphrasticῶs, & infrà: immittit propriè. Atqui de hoc infrà latiùs li. adu. Marc. c. 11. vbi istud ipsum Lucæ 5. pertractat.

110. Si enim Christus vnctus est, &c.] Alludit ad significationē nominis χριστὸς, quod vnctus interpretatur, tum ad loca vniuersa veteris & noui Testamenti, vbi Messias Christus vocatur, quippè quod vnctū significet. Quò pertinet imprimis illud quod dicit suprà li. adu. Iud. c. 8. tractans Prophetiam Dan. 9. & vnctus est Sanctus Sanctorum, id est, Christus; tū illud li. de Baptis. cap. 7. Vnde Christus dicitur à Chrismate; & quod habet infrà lib. aduers. Praxean: Si tamen nomen est Christus, & nō appellatio potius, vnctus enim significatur; ac: Christus ab vnctionis sacramēto; &: si pater Christus est, pater vnctus est, & vtique ab alio. Aut si à semetipso, proba. Sed non ita dicunt Acta Apostolorum (nempè c. 4.) in illa exclamatione ad Deum: conuenerunt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctū filium tuum quē vnxisti, &c. Sic & Petrus: (Act. 2.) Firmissimè itaque cognoscat omnis domus Israël, quòd & Dominum & Christum, id est, vnctum, fecerit eum Deus, hunc Iesum quem vos crucifixistis; item quod addit: nomen Christus accidens esse, quod ab vnctione cōuenit. Quibus adiicere licet etiam illud Act. 10. quomodo vnxit eum Deus Spiritusancto & virtute. De Messiæ autem nomine peculiari, Græcè & Latinè solum inuenire est loca illa duo suprà citata initio huius capitis, Ioan. 1. & 4. alioqui, vbicumque 70. transtulerunt Christum in veteri Testamēto, Hebraicè Messiach legitur. Atqui de plano, id est, impostore, sup. vide Adn. nostras c. 6. n. 42.

CAP. XVI.

111. Nunc si nomen Christi, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd etiam Iesu nomen, Christo Marcionis non competat. In quo rursum repetiit ferè eadē, quæ suprà li. adu. Iud. c. 9. & imitatur B. Iustinū Martyrē adu. Tryphonē. De Prouerbiali verò formula: sportulam furunculus captauit, vide nostra Prolegomena.

112. cur etiam Iesus voluit appellari, &c.] Alludit ad illud Matth. ac Lucæ 1. Et vocabis nomē eius Iesum, addita etiā nominis interpretatione: Ipse enim saluum faciet populum suū à peccatis eorū. Hoc est enim quod dicit infrà li. adu. Praxean. Nomē Iesus propriū esse, quod ab angelo impositū est. Idq; nō semel, sed primū ad ipsam virginē Mariā, deinde & ad Ioseph Sunt autem Tertullianica: exspectabili, pro: sperato, & ad hodiernū.

113. & Heliam potius interpretātur Christum, &c.] Iudæi in hunc errorem inducti fuere, per illud Malachiæ Prophetæ: Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequàm veniat dies Domini magnus. Verùm de die iudicij illud, præterquàm quòd clara sint verba, intelligit Auctor suprà lib. de Resurr. carnis, c. 22. quū dicit: Nemo adhuc excepit Heliā. Immò & ipse Christus, Matth. 17. ac Marc. 9. Helias quidē, inquit, venturus est; quamquam & ipse venisse illum dicat in virtute Heliæ. Plura de hoc vide apud B. Iustinum Martyrem aduersus Tryphonem Iudæum, vbi latissimè illam obiectionē refellit, & B. August. lib. 20. de Ciuit. Dei, cap. 29.

114. cum partiariis erroris tui Iudæis, &c.] Similem phrasin habes suprà lib. de Resurr. carn. cap. 2 partiarios sententiæ illorum. Atqui de quo errore consentiat Iudæi cum Marcionitis, patet suprà c. 6. Quum igitur, inquit, hæretica dementia cum Christum venisse præsumeret, qui numquam fuerat adnuntiatus; sequebatur, vt eum Christum nondum venisse contenderet, qui semper fuit prædicatus: atque ita coacta est cū Iudaico errore sociari. Quæ ipsa, quamquam paulò obscuriùs, iterum repetit cap. 7. & 8.

115. Nā quia Iesus Christus secundū populum, &c.] Pulcrè explicat, imitatus etiam hic B. Iustinum Martyrem aduers. Tryphonem, in quo Iesus filius Naue figura fuerit Iesu Christi; alludens ad Ios. cap. 4. & 5. vbi ille introduxisse legitur primum populū Israël in

terram promissionis (siue: repromissionis, sicut suprà legitur) melle & lacte manantem, deinde: circumcidisse. Quod ipsum repetitur ab Auctore (Vbi hunc locum citat) lib. 4. adu. Marc. tractante illud Luc. 4. Quid nobis & tibi est Iesu? Vbi etiam repetit: Iesus nomẽ Dei esse in filio Naue. In quo illum imitatur B. August. lib. 16. contra Faustum, c. 18. 19. ac 20. & B. Hieron. li. adu. Iouin. ac Ruffin. in Symbolũ. Immò eadẽ ferè ætate idipsum tradit Origenes in Exod. cap. 17. & hom. 1. in Iosue. Plura vide apud Leonem de Castro aduersus Iudæos modernos, in illud Isai. 7. Et vocabis nomen eius Emmanuel. Atqui supplemus & distinguimus iuxta lib. adu. Iudæos: sed per Iesum, id est, per Euãgelij gratiam, prouenire habebat (en iterum phrasin Auctoris) circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi præceptis (petra enim Christus) ideò is vir, qui in huius sacramenti imagine, &c. Sic enim ex MS. 1. Vatic. cod. hîc castigauimus, pro: imagines. Porrò eodem modo interpretantur dictam Iesu Naue historiam, B. Ambros. sermone 4. in Psal. 118. ac ad finem Psal. 40. & B. August. tum locis citatis, tum qu. 103. lib. 2. super Exodum.

116. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, &c.] De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis propriè habetur pro hoc suprà, Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c.] Etiã in interpretatione huius loci Exod. 23. primùm de Iesu Naue, ac allegoricẽs de Iesu Christo, imitatur Iustinum Mart. Vbi suprà. Legimus verò phrasi Tertullianica: ne inobaudieritis eũ, pro: inobedieritis; seu potius singulari numero totum hoc comma legimus, sicuti suprà: intende illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum; maximè quum sic legat B. Iustinus Martyr, & æditiones omnes, Hebraicæ, Chaldaicæ, Græcæ, & Latinæ. & prorsus legendum: non enim cælauit te, suprà lib. adu. Iud. adnotauimus num. 116. Ex eodem castigauimus: Angelum quidem eum, pro: meum; item paulopòst ex Vat. 1. MS. cod. sicut nec reliquus ordo. Est autem vox Tertullianica: repugnanda actiuè, pro: impugnanda.

118. De nominibus iam obduximus, &c.] Rectè accipit hoc Rhenanus, pro: euicimus, & hîc, & suprà, ac infrà sæpiùs

CAP. XVII.

119. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Scripturis cõfirmari habitum Christi ignobilem. In eo autem hîc aduersus Marcionem, partiariũ (vti paulo antè dixit) erroris, repetit, quod suprà aduersus Iudæos dicto cap. 9. ex quo quædam hîc castigauimus. Cui similia etiam suprà adduxit Auctor c. 7. & proinde etiam lib. adu. Iudæos cap. vlt. Quare legimus paulopòst, sicut ibi: accingitur ensem, pro: ense.

120. Quemadmodum expauescent multi super te, &c.] Locum hunc tandem reperi Isai. 52. iuxta LXX. seu potius secundum veteres Patres 53. qui illud incipiunt eo loco: Ecce intelliget, &c. Imitatur verò etiam in hoc B. Iustinum Martyrem Apolog. 2. quòd locum illum, de contumeliis Christo factis in passione intelligat. Græcè est, ἐκστήσονται, quod magis propriè vertitur ab aliis: obstupescent; quàm ab Auctore: expauescent; & vnica vox est ἀδοξήσει, pro eo quod hîc est: sine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c.] Siue sic legas cum excusis, voce antiqua, & fortassis Tertullianica, siue: incorporali cum 1. MS. Vatic. cod. perinde est. Nam suprà lib. de Carne Christi, cap. 11. tradit Auctor: incorporale nihil esse, nisi quod non est. Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit apud eundem Prophetam (nempè Dauid Psal. 20.) habitu incorporabili dici Christũ, eo quòd apud illum appelletur: vermis & non homo, ignominia hominis (hoc enim iterum addo, sicuti suprà cap. 7. & lib. adu. Iud. cap. vlt.) & nullificamen populi.

122. agnosco virgam de radice Iesse, &c.] Tractauit eundem locum ad idem institutum suprà Auctor lib. adu. Iud. num. 119. & insuper lib. de Carne Christi, cap. 21. Ex quorum priori loco castigauimus: censendum (nempè Christum) pro: censendam. Vbi etiam vide Adnotat. nostras num. 119. de loco illo Isai. 52. Qui neque contendit neque clamauit, &c. Vnde etiam supplemus: non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.

123. ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, &c.] Non refert, siue cum Rhenano legas: discuti, siue: excuti cum vtroque MS. Vatic. cod. Adludit autem rursum ad lib. 4. aduersus Marcion. Vbi de prædicatione & virtutibus Christi agit. Atqui varios locos Tertulliani, vbi voce expungi vtitur, videre est suprà lib. aduers. Iud. num. 121. & hoc ipso lib. cap. 11. num. 76.

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filij eius.] Ita hunc locum Isai. 50. citat & interpretatur B. Cyrillus Comment. in Isaiam; ex quo etiam suppletur prior huius scripturæ pars, quæ in exemplari, quo vsus est B. Hieron. non reperiebatur, & tamen genuinam esse constat, vtpotè non hîc modò citata, sed etiam infrà lib. sequ. 4. adu. Marc. cap. 22. secundum quem locum emendauimus: exaudiat, pro: & exaudiet, maximè quum Græcè sine Coniunctione habeatur ὑπακουσάτω. Quòd autẽ (inquit Leo de Castro in Isaiã) pro seruo, quod Hebræa lectio præfert, Tertullianus vertit: filium, inde factum est, quòd LXX. reddant παιδὸς, & hæc vox παῖς vtrumque significet; qua voce vsi ferè reperiuntur LXX. quoties de Christo agitur; quantum apparet, vt vtrumque significaretur, & seruum fuisse secundum humanam naturam, & Dei filium. Quod videtur etiam monuisse Tertullianum, cur Deum legere vtrobique maluerit quàm Dominum; quamquam interim Vatic. 1. MS. hoc legat; Hebraicè certè est hîc nomen tetragrammaton.

125. Item medicatorem, &c.] Quem hîc medicatorem, infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 35. remediatorem languorum vocat, eundem hunc locum Isai. 53. citans.

CAP. XVIII.

126. De exitu planè, &c.] Capiti huic titulum imposuimus: Quòd etiam exitus & passio crucis in Christum prædicata sit, scripturis Pentateuchi. Vbi etiam repetit Auctor, quod suprà prosecutus fuit li. adu. Iud. cap. 10. Vtrobique autem non semel exitus pro morte accipitur, sicuti etiam alibi frequenter. Atqui etiam hîc imitatur Auctor, allegatis penè iisdem verbis ac scripturis, B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudæum, qui idipsum argumentum proponebat, cuius hîc fit mentio, de loco illo Deuteron. 21. Maledictus omnis qui pependerit in ligno. A quo latissimè hæc obiectio soluitur, & præter locos scripturæ hîc citatos, tamquam figuræ crucis Christi adducuntur: Lignum vitæ in paradiso, Gen. 3. Virga Moysi, qua ad liberationem populi missus mare dis-

secuit, & è petra aquam produxit, Exod. 14. ac 17. Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod. 15. Virgæ in aquas missæ à Iacob, Gen. 30. Virga eiusdem qua fluuium transiit, Gen. 32. Et scala quam à se visam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen. 26. Virga Aaron, Num. 17. & lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Psal. 1. Lignum quod Elizæus in aquam proiecit, 4. Reg. 6. Virga denique quæ Judam patrem esse demonstrauit filiorum Thamar, Gen. 38.

127. Sed huius maledictionis sensum differo, &c.] Inuenio istud Deuter. 21. tractatum ab Auctore hîc; insinuat, dignam fuisse maledictionem hanc, quam Christus subiret ex prædicatione crucis; quam iterum hîc latè per figuras Veteris Testamẽti prosequitur.

128. Itaque imprimis Isaac, &c.] Similiter Christi signum fuisse Isaac, quando à patre immolandus offertur, tradit B. Cypr. lib. de Bono patientiæ, & Isidorus ac Hrabanus in Comment.

129. Ioseph & ipse Christum figuratus, &c.] Figuram Græcam hîc adnotat Rhenanus. De Ioseph verò idipsum etiam habet B. August. Serm. 86. de tempore, & Hrabanus in Comment. Atqui supplemus ex lib. adu. Iud. cap. 10. quòd persecutionem à fratribus passus est, & venũdatus est in Ægyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudæis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba. Vbi cur omiserimus illud à patre, vide Adnot. nostras num. 128.

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c.] Istud ipsum de Ioseph à Moyse prolatum Deuter. 33. non modò Iustinus Martyr (ex quo ferè ad verbum hæc desumpsit Auctor) sed etiam B. August. quæst. in Deuter. cap. 56. & Hrabanus in Comment. de Christo interpretantur. De Vnicorni autem vide vbi suprà, Adnot. nostras, num. 129. & de Minotauro bicorni, num. 130. Legimus autem hîc: crucis extima, ex I. MS. Vatic. cod. Item supplemus sicuti suprà legitur: Nã & in antemna nauis, quæ crucis pars est, &c. vnicornis aurẽ media stipitis palus. Adnotat Rhenanus figuram Græcam hîc esse, tamquam si dicatur: vnicornis, secũdum media, id est, mediam stipitis partem, palus.

131. Hac denique virtute crucis, &c.] De crucis religione etiam ætate Auctoris vsitata, suprà latè tractauimus Tom. 1. Apolog. cap. 16. num. 238. vbi crucis religiosos Christianos tacitè fatetur, & similia crucis trophæa, labara, aliáque apud Gentes vsitata in medium adfert; quo fit, vt imagines crucis, immò & Christi cruci adfixi, non tunc modò, sed & ab Apostolorum ætate venerationi fuisse, ibidem cõprobauerimus; adlegatis ibidem inter cetera tum hoc Tertulliani, tum B. Iustini Martyris apertioribus locis (quæ hîc Auctor imitatur) ex lib. adu. Tryphonem, & Apolog. 2. quod hîc monuisse sufficiat vti Lectorem illuc remittamus. Atqui est Tertullianica phrasis (ex illis enim deducitur census istorum.) Supplemus autem & legimus, sicuti suprà: in Simeonẽ & Leui exporrigens benedictionẽ, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c.] De hac scriptura Gen. 49. vide suprà lib. adu. Iud. num. 132. Adludit autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabanus noster in Comment. his verbis: Quidam hoc quod in LXX. legitur: In furore suo (pro quo Auctor: in indignatione sua) interfecerunt homines, & in desiderio (siue concupiscentia sua, vti hîc & suprà) subneruauerunt taurum (pro quo hîc: cæciderunt neruos tauro) prophetice homines interfectos Apostolos, & subneruatum taurum Christum interpretantur. Supplemus autem & distinguimus veluti suprà: quem post necem Prophetarum interfecerunt, &, suffigendo neruos eius clauis, desæuierunt. Quomodo si legamus, non opus est dicere cum Rhenano: hîc esse Synecdochen.

133. Iam verò Moyses quid vtique, &c.] Hîc etiam imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & vtrumque B. Cyprianus Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 21. cuius inscriptio est: Quòd in passione & crucis signo virtus omnis sit & potestas; & Hrabanus in Comment. Exod. 17. Legimus autem: orabat, pro: orat; correspondet enim cum I. Vatic. MS. cod.

134. in rebus tam attonitis, magis vtique genibus positis, &c. orationem commendare debuisset, &c.] Legimus: genibus positis, pro: depositis, sicuti suprà; nisi quis malit cum dicto Vatic. cod. MS. legere: dispositis. Supplentes mox: vbi nomen Domini Iesu dimicabat. Atqui etiam hîc confirmatur tum ab Auctore, tum à B. Iustino Martyre, veteris Ecclesiæ orandi consuetudo: genibus positis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi volutante, siue: volutata, vti suprà legitur; de qua vide Adnotat. nostras suprà Tom. 1. Apolog. c. 30. num. 440. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 13. num. 51. ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. c. 7. num. 9.

135. Idem rursus Moyses, &c.] Præterquàm quòd suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 22. num. 143. & lib. de Idol. cap. 5. num. 22. iisdem penè verbis sit vsus; tacens (vti eius verbis vtar) de figura remedij, certè etiam hoc desumpsit Auctor ex D. Iustino Mart. adu. Tryphonem, quibus idipsum inculcat, vtrumque verò imitantur B. Gregorius Nazianz. Conc. Paschali, B. August. in Epist. ad Gal. Epiphan. contra Ophitas, & Hrabanus in Comm. ídque secuti ipsum Christum interpretem Ioan. 3. Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Suprà verò Adnotat. nostris ad Apologet. num. 238. adnotauimus, diligenter animaduertenda verba illa: pendentis habitu. Hîc verò etiam notatu dignum (quod suprà lib. adu. Iud. non habetur) intuenti tamen & credenti in eam, crucem nempè, vt vel hinc confirmetur Ecclesiæ vetustissima consuetudo, quæ non solùm ante imaginem crucis genua flectimus, sed etiam eam intuemur, credentes in Christum ipsum, cuius pendentis in cruce typus nobis per crucis imaginem repræsentatur, quam ipsam cerimoniam, adorationem appellat Ecclesia, verbis illis quæ in Parasceue sollemniter cantat: Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rursum hîc, sicuti suprà, supplemus & legimus: in spectaculum Israëli salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus exterminati sunt, nisi quòd & hîc, &c. omisso illo: post idololatriam, quia post illam alia fuit punitio per gladij occisionem, at (sicuti etiam legitur I. Cor. 10.) postquam Deum tentarunt (Num. 21.) à serpentibus perierunt.

Cap. XIX.

136. Age nunc, si legisti penes Dauid, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd eadem crux & passio Christi prædicata sit in Psalmis & Prophetis. In quo iterum eadem repetit, quæ suprà lib. adu. Iud. sub finem cap. 10. ex quo etiam hîc quædam emendauimus, & rursum imitatur B. Iustinum Martyrem aduersus Tryphonem.

137. Dominus regnauit à ligno, &c.] Sententiam nostram supradicto libro num. 133. quâ veram esse huius loci Psal. 95. lectionem adseruimus, confirmant hæc

verba

verba B. Iuſtini Martyris libro ſæpecitato: Ex Pſalmo (inquit) 95. quem Dauid cecinit, perpauca hic abſtulerunt (Magiſtri veſtri:) à ligno. *Quum enim ad verbũ ita fuiſſet dictum: Dicite in nationibus;* Dominus regnauit à ligno, *reliquerunt: Dicite in nationibus:* Dominus regnauit. *Quo fit vt nominatim illud:* à ligno, *vt vbique ab Auctore etiam explicetur, & ter repetatur, & inſuper etiam infrà legatur c.21.*

138. Etſi enim mors ab Adam regnauit vſque ad Chriſtum, &c.] *Iſtud Auctor paraphraſticõs citat, ex Apoſtolo Rom. 5. Ibi enim habetur primùm: Mors regnauit ab Adam vſque ad Moyſen; ſed poſtea adiicitur: Si enim vnius delicto multi mortui ſunt, multò magis gratia Dei & donum, in gratia vnius hominis Ieſu Chriſti in plures abundauit; quibus verbis tacitè indicauit:* mortem *non ſolùm vſque ad Moyſen, ſed etiam* vſque ad Chriſtum *quodammodò regnaſſe. Quamquam magis propriè Epiphan. hær. 42. contra Marcionem dictum locũ explicet, dum dicit, in Moyſe mortem interciſam, in Chriſto abolitam, iuxta illud eiuſdem Apoſtoli 1. Cor. 11. Vbi eſt mors aculeus tuus?*

139. Quoniam, inquit, puer natus eſt nobis, & datus eſt nobis filius. Quid noui, ſi nõ de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] *Sic omninò diſtinguendus eſt hic locus, ſicuti ſuprà, pro eo, quod à prioribus ſeparabatur Iſai. 9. verbis, illud:* & datus eſt nobis, *cum addito:* filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] *Suprà integra periodus Hierem. 11. citatur, & rurſus infrà lib. 4. cap. 40. vbi de Sacramenti Euchariſtiæ inſtitutione Lucæ 22. agitur, ad quod Euangelium hic alludit, dum ſubdit:* in Euangelio quoque veſtro, *vtpotè quod ſolum reciperet Marcion. Atqui de hac ſcriptura ibi latiùs. Hic addemus dumtaxat, quòd B. Iuſtinus libro toties citato, ſcribit etiam hunc Hieremiæ locum à Iudæis reſectum fuiſſe, non ita diu ante ſua tempora; quum tamen exſtarent exemplaria in eorum Synagogis, in quibus ea verba continerentur; idque ea de cauſſa, quòd inde probari poteſt Iudæos conſilium iniiſſe de Chriſto, vt ipſum in cruce ſuſpenſum occiderent. Siue autem legas:* mittamus, *ſicuti hic & ſuprà, ſiue:* iniiciamus, *vti B. Iuſtini interpres, cum 2. MS. Vatic. cod. ſiue denique:* coniiciamus, *ſicuti infrà, perinde eſt.*

141. panem corpus ſuum appellans, &c.] *Quòd his verbis confirmetur veritas* corporis Domini *in Euchariſtia (iuxta verba Euangeliſtarum & B. Pauli, ad quæ alludit Auctor) non nos modò ſuprà lib. adu. Iud. num. 134. ſed & ipſi Magdenburgenſes adnotarunt; hoc loco comprobantes verè & ſubſtantialiter* corpus Chriſti *in Euchariſtia diſtribui. In hoc dumtaxat hallucinati, dum hunc locum citant, vti probent* panem *cum* corpore Domini *remanere. Verùm id ſuprà latè impugnauimus Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. num. 23. vel eo ipſo, quòd dicat* panem corpus ſuum appellans, *aut* faciens, *quum alioqui dicere debuiſſet, in pane, vel ſub pane. Neque verò obſtat, quod hic additur:* vt & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram pani dediſſe *(ſic enim legimus ex Vatic. 2. pro:* pane, *quod magis placet quàm coniectura Latinij:* corpori ſuo figuram pane dediſſe *(quia, ſicuti infrà lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 40. latè deducemus vbi ſimilia habet Auctor) quodammodò & veritas corporis Chriſti & figura eſt in hoc ſacramento; quo loco etiam ſeptem locos reperire eſt ipſius Tertulliani, quibus apertiſſimè veritas corporis Chriſti comprobatur. His adde, quòd meritò quis dubitarit, num dicta verba:* vt & hinc iam, *&c. germana ſint Auctoris nécne, aut ſaltem omnia; eo quòd ſuprà lib. aduerſ. Iud. neque in excuſis legantur, neque in MS. codicibus.*

142. vigeſimus primus Pſalmus totam Chriſti continens paſſionem, &c.] *Similiter B. Iuſtinus vbi ſuprà: Pſalmum iſtum (inquit) non in Chriſtum conceptum eſſe aitis, cæcutientes prorſus, neque intelligentes; neminem in gente veſtra, qui vnquam Rex ſiue Chriſtus ſit dictus, manus & pedes quum viueret perfoſſum, neque per myſterium hoc, mortuum, hoc eſt, in cruce ſuſpenſum eſſe, extra hunc ſolum Ieſum. Qua occaſione proinde, pulcherrimè* Pſalmum XXI. *integrum interpretatur, & latiſſimè. Legimus autem ſicuti ſuprà:* quæ propriè atrocitas crucis, *pro:* atrocia.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] *Sic iterum ſupplemus & legimus, ſicuti ſuprà MS. pro:* vnicornis; *nam etiam B. Iuſtinus Martyr legit & interpretatur, ſicuti Auctor,* vnicornium; *niſi fortè ex propoſito illud Auctor legerit, vt magis accedat ad illud Deuteron. 33. citatum capite præcedenti, dum inquit, ſicut ſuprà oſtendimus:* cornua vnicornis, cornua eius; *ſed interim vtrumque locum quaſi concilians B. Iuſtinus: Nam quòd omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu ſolum crucis forma ſit, antea toties explicui. Supplemus autem etiam:* ne putes alterius alicuius prophetati paſſionem, quàm eius qui ſolus, &c. *& paulopòſt iterum legimus, ſicuti ſuprà, ex Vatic. 2. MS. cod.* & per crucem eueniſſe, *pro eo quod erat:* per Chriſtum.

144. Sepultura eius ſublata de medio eſt, &c.] *Quem locum alij ad marginem, apud B. Iuſtinum Martyrem, & nos ſuprà, illos ſecuti, lib. aduerſ. Iud. adnotaueramus eſſe Iſai. 53. tandem reperimus Iſai. 57. ſecundum* LXX. *præterquàm quòd aliter diſtinxiſſe videantur hi duo Auctores (ſicuti iterum etiam lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 43.) legentes:* Erit in pace, ſepultura eius ſublata de medio eſt, *pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace ſepultura eius, ablata eſt de medio; ſic enim B. Cyprian. lib. 2. aduerſ. Iud. cap. 14. B. Hieronym. Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Iſaiæ Solus B. Ambroſ. lib. de Cain & Abel cap. 2. cum Auctore conſentit, citans dumtaxat eadem hæc verba. Atqui pulcrè, citatis etiam ipſis dictorum Patrum verbis, diſputat de hoc loco Leo de Caſtro Comment. in Iſaiam, contra Iudaiſantes Vatablum & Iſidorum Clarium.*

145. Proptereà ipſe multos hæreditati habebit, &c.] *Iſtud reperitur Iſai. 53. Atqui retinuimus:* hæreditati habebit, *tamquam Tertullianicum; &, ſicuti ſuprà, poſt illud:* & multorum diuidet ſpolia, *adiecimus:* Quis enim alius niſi qui natus eſt, vt ſuprà oſtendimus? *(nempè c. 13.)* Pro eo, *&c. Legentes etiam* vtique per reſurrectionem conſecuturum, *pro eo quod mendoſiſſimè legebatur:* conſecuturus.

Cap. XX.

146. Sufficit huc vſque de his interim, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd poſt aduentum Chriſti contigerit etiam nationum conuerſio, iuxta Propheticam Dauid, quippè quæ de illo aut alio haudquaquam poſſit intelligi. *Repetit autem etiam hic pleraque, quæ ſuprà lib. aduerſ. Iudæos, ſub finem cap. 11. & 12. Rurſum etiam B. Iuſtinus*

Martyrem imitatur, & vtrumque B. Cyprian. Test. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. Est verò rursus Tertullianicum decucurrisse.

147. & ad Deum Christum, &c.] *Hic supplemus, sicut etiam suprà legitur, ex 1. Vatic. MS. cod. Quòd verè* Christus sit Deus, *infrà latiùs tractabimus lib. aduers. Praxean, vbi id ex Apostolo comprobat. Atqui sicut suprà ex eodem MS. cod. Vatic. castigauimus*: occurret, *pro*: occurrit; *ac*: Postula à me, *pro*: de; *&*: Dauid filium eum vendicare, *pro*: eius; *denique*: regnauit, *pro*: regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit, &c.] *Suprà c. vlt. lib. adu. Iud.* Euangelij sui radiis illustrauit. *Quomodo autem id verum fuerit ætate Tertulliani, vide eiusdem libri Adnotat. nostras cap. 7. num. 30. & deinceps.*

149. Ecce dedi te in dispositionem generis mei, &c.] *Adiecimus sicuti suprà*: mei, *quia illud interpretatur B. Iustinus Martyr vbi suprà, Lactant. lib. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epist. de Immacul. virg. c. 2. & legũt BB. Cypr. Test. lib. 2. adu. Iud. c. 7. Ambr. de Virgin. lib. 3. & Euseb. Demonstr. Euang. lib. 9. c. 15. Idq; eo magis, quòd apud* LXX. *corrupta à Iudæis lectio* generis Israël *etiamnum seruetur; quod miratur vnà mecum Leo de Castro, quum Orig. epist. ad Aphricanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. iam tum significauerit, adulteratũ fuisse quod* LXX. *transtulerũt*: generis nostri. *Atqui familiare est Auctori, vt vbique vicem*: διαθήκην, dispositionem *vertat, quam alij*: *testamentum, tum hîc, tum paulopòst; &*: cellam, *pro*; *domo*.

150. Ecce testimonium eum nationibus posui, &c.] *Hæc huic loco, ad finem capitis vsque peculiaria sunt. Ad idẽ institutum verò hunc locum Isai. 55. adlegant, non modò BB. Iustinus & Cyprianus locis citatis, sed etiam Auctor lib. de Trinit. infrà Tom. 5. Euseb. Cæsar. Demõstr. Euãg. lib. 6. c. 23. Ambros. serm. 5. & August. conc. 6. in Psal. 118. Theodoret. etiam in Comment. qui adnotat lectionẽ esse* LXX. testimonium, *pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebræi omnes*, testem.

151. Et disponam vobis, &c.] *Hæc verba paulo antè ibidem legũtur; quorum illud*: religiosa & fidelia Dauid, *latissimè & pulcherrimè hîc Auctor ex collatione aliarum scripturarum explicat, & paucis rursum infrà lib. 4. adu. Marc. c. 1. vbi, quomodo etiam hîc sub finem capitis, legit*: Sancta Dauid & fidelia, *cum B. Iustino & aliis Patribus, pro eo quod hîc*: religiosa & fidelia. *vtrũque vox Græca ὅσια significat.*

152. Ex fructu ventris tui, &c.] *Etiam istud Psalmi 131. pulcherrimè explicat, apud quem proinde lego*: Ipsius ergo dicendo ventrem, *pro*: Ipsius autem: & *vt Latina sit oratio, sit quod sequitur distinguo*: immò ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid. *Atqui, quod de* Resurrectione, fidelia, *tamquã perpetua, cum aliis Veteribus interpretatur Auctor, imitatur Paulum Act.* 13.

153. in secũdo Basiliarum, &c.] *Prorsus sic legendum, pro*: in primo; *nam præterquàm quòd reperiatur hæc scriptura 2. Reg. 7. certè eandem etiam citat ex secundo* βασιλειῶν *B. Cyprian. Testim. lib. 1. adu. Iud. c. 15. & lib. 2. c. 11. Similes autem phrases Auctoris sunt infrà lib.* 4. c. 21. Habes tertium Basiliarum, si & quarũ resoluas, *& c. ac rursũ, c.* 14. Sic & retrò in βασιλείοις. *Itaque nouam deriuationem Latinam facit Auctor* Basiliarum, *pro eo quod alij*: *Regnorum transferunt, sicuti etiam adnotauimus Adnot. nostris in B. Cypr. dict. lib. 1. Testim. n. 7. Quum autem Auctor & 2. & 3. &* 4. Basiliarum *nominatim citet; videtur olim non fuisse ea distinctio quæ hodie exstat apud* LXX. *vt duo primi Samuelis nuncupentur, reliqui verò primus & secundus Regum seu Regnorum; maximè quum etiam B. Cyprianus non semel* βασιλειῶν *primum citet*, secundum, tertium, & quartum.

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] *Sic hunc locum castigauimus ex editione* LXX. *quæ hodie exstat, pro eo quod erat*: Semini tuo, *ac*: ex vẽtre ipsius; *maximè quum illud etiam legat locis citatis B. Cyprianus. Alludit autẽ ad verba ibidẽ sequentia Auctor*: *Hic ædificabit mihi ædem, quum subiungit*: Quia & ædem Dei. *Similiter quũ addit*: Denique & thronus in æuum, & regnum in æuum, *ad illa ibidem*: *Et erigam thronum eius in sæculum, &c. & regnum eius in sæculum.*

155. Suscitauit enim illi Satan, id est, hostẽ, Idumæum, &c.] *Addidi*: id est, *quia hauddubiè*: hostem, *addidit, explicãdi gratia, quid per* Satã *intelligeret; qua voce, sicuti & Græcè* σατᾶν, *indeclinabiliter vtitur hîc Auctor. B. Cyprianus Latinè Sathanam transtulit lib. de vnit. Ecclesiæ, lib. de Oratione Dominica, & Testim. lib. 3. c. 80. Atqui de* Salomone *similes locos adnotatos habes suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 23. num. 152.*

CAP. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd non Iudæorum tantùm, sed maximè gentium ad Christum conuersio scripturis prædicta sit. *Imitatur verò etiam hîc B. Iustinũ Martyrẽ aduersus Tryphonem, præsertim de proselytis.*

157. nullo adhuc Cerdone, nedũ Marcione, &c.] *De* Cerdone Marcionis *magistro vide suprà lib. de Præscript. adu. hæret. c. 51. hær. 16. num. 311.*

158. Ecce, inquit Isaias, proselyti per me accedẽt ad te, &c.] *Quid* Proselyti, *suprà adnotauimus lib. adu. Iud. cap. 1. num. 1. Quo autem loco* Isaias *hæc habeat, hactenus reperire non potui, nisi fortè c. 16. vbi initio capitis legitur*: *Habitabunt apud te profugi mei, olim illud lectum fuerit apud* LXX. *nam totum hoc caput præcisum à Iudæis, & nescio quæ alia Græca prorsus cum Hebræo conuenientia ab illis substituta, adnotauit Leo de Castro in Isaiam. Si quis alius aliquid certius reperire possit, per me licet. Sunt qui adscribunt Isai. 52. sed neque ibi reperitur.*

159. Et Nationes, quod sumus nos, &c.] *Sic omninò distinguendus est hic locus noua periodo; nam quæ præcedunt, sunt verba Martionis, ab eo loco*: quando & proselyti, *&c. Legimus autem etiã cum 1. MS. Vat. cod.* habebant, *pro*: habeant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt, &c.] *Similiter hunc locum interpretantur non modò Tertullianus, sed cæteri Veteres omnes de Vocatione gentium ad Christum.*

161. Et erit, inquit, in nouissimis diebus, &c.] *Et hunc locum Isai. 2. similiter Auctor interpretatur suprà lib. aduers. Iudæos, c. 3. imitatus etiam in hoc B. Iustinum Martyrem vbi suprà; & vtrumque imitatur B. Cyprianus lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 18. hoc titulo*: *Quòd in nouissimis temporibus idem mons manifestaretur, super quem gentes venirent. Supplemus autem sicut suprà, & apud Isaiam*: & ædes Dei; *ac paulopòst*: hæc erit via sua nouæ legis Euangelium. *Rursum etiam citatur & explicatur infrà initio lib. 4. adu. Marc.* Ex Syon enim exibit Lex, &c.

162. & Sibynas in falces, &c.] *Vtrobique maluit Auctor*

Auctor vocem Gratam seruare hîc & infrà, pro quo suprà: lanceas. Nam (uti etiam ante me adnotauit Rhenanus) apud Isaiam iuxta LXX. versionē Græcè legitur, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα. Est autem ζιβύνη, venabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas ὁλοσίδηρον ἀκόντιον significare scribit, hoc est, telum prorsus ferreum. Nonnumquam λόγχην siue σπάθην, id est, lanceā vel ensem. Omninò autem castigamus sicut suprà: & non discent amplius bellare, pro: dicent, quia Græcè est, μὴ μάθωσιν.

163. Vt & hîc discas Christum nō bellipotentem, &c.] Alludit ad caput suprà 13.

CAP. XXII.

164. Habes & Apostolorū opus prædicarū, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiā Apostolorū prædicatio in Nationes, prędicta sit, idque nō alterius, sed eiusdē Dei, qui etiam ad exēplar Christi à Iudæis persecutionem passi sint.

165. Quàm tempestiui pedes euangelizātium pacem, euangelizantiū bona, &c.] Rursum hîc: tēpestiui, pro: pulcri. Eodem autē modo locū hūc citant Euseb. lib. 3. Demōst. Euāg. c. 1. Origenes in c. Ioan. 13. B. Ambros. lib. de Isaac & anima, c. 4. ac Hesychius in Leuit. c. 4. B. Aug. cōtra Faustū, lib. 32. c. 10. & B. Hilarius lib. 5. de Trinitate, Apostolus denique Rom. 10. Quare etiā hîc corruptam esse lectionē LXX. à Iudæis rectè adnotauit Leo de Castro, atque adeò corrigi debet, & legi: ὡς ὡραῖοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ, pro eo quod hodie deest ὡραῖοι, ac bis legitur εὐαγγελιζόμενοι, & ὡς repetitur.

166. & in terminos terræ voces eorū, &c.] Mirum est quòd Auctor tum hîc, tū suprà c. 7. lib. adu. Iud. vocem οἰκουμένης verterit dumtaxat: terræ, quam alij Interpretes omnes, & Psal. 18. & Rom. 10. transferunt: orbis terræ. Suprà autem paraphrasticῶs legit: & vsque in terminos, & verba, sicuti alij, pro quo hîc: voces. vtrumque significat Græcum ῥήματα.

167. Longè quique à iustitia mea, adpropinquauerūt iustitiæ meæ, & veritati, &c.] Istud haudubiè sumpsit ex c. 46. Isaiæ, vbi nunc legitur dumtaxat: qui longè à iustitia, adpropinquaui iustitiā meam. Videtur itaque legisse Auctor ἤγγισαν, pro: ἤγγισα; & legisse præterea aliquam vocem quæ veritatem significet, & tamēneque in Græcis, neque in Hebræis aut Chaldæis exemplaribus inuenitur.

168. renuntiauerunt presbyteris & Archōtibus & sacerdotibus Iudæorū.] Renuntiare hîc accipitur sicuti suprà T. 2. lib. de Corona militis, c. 3. dixit de baptismo: nos renūtiare diabolo; alibi plerumque accipit renūtiare, pro: demonstrare. Alluditur autē ad c. 4. Act. quum presbyteris, id est, senioribus, & Archōtibus, id est, principibus, & sacerdotibus Iudæorū, responderūt: Si iustū est in conspectu Dei vos potius audire quàm Deū, iudicate. Siue ad illud Act. 13. Vobis priùs oportuerat prædicare verbum Dei, ecce conuertimur ad Gentes.

169. An nō vel maximè, inquit, vt alterius Dei prędicatores? &c.] Verba sunt hæc Marcionis, sicuti etiā illa paulopòst: Omnem inquis, &c. vsque: Et qui.

170. separamini qui Domini causam portatis] Paraphrasticῶs interpretatur causā Domini Auctor, ac si dicere velit Propheta: Causā Domini agitis, dū nomē eius vbique prædicatis; pro eo quod est apud aditiones omnes: vasa Domini; nisi malit quis hoc legendū cū Latinis: sed illud habent etiā Vat. MS. cod. Conformiter autē Auctori, de Apostolis istud interpretatur B. Hieronym. quod Apostolus 2. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Christianos referunt. Atqui addit: Iā enim secundum suprascripta, &c. sæpè apud eundē Isaiam, immediatè ante verba iā citata. Atqui peculiare est Auctori, quòd legat & interpretetur: reuelauerat Dominus brachio suo sanctū, pro eo quod alij omnes: brachium sanctum suū; qui vertit etiā: summa terræ, quod est Græcè ἄκρα τῆς γῆς, &: salutē, σωτηρίαν; pro eo quod interpres Latinus LXX. fines terræ, & salutare, minus propriè. Auctori correspondet B. Cyprian. Test. lib. 2. adu. Iud. c. 4. præterquàm quòd legat: brachium suum illum sanctum.

171. Videte quomodo perit iustus, &c.] Locum hunc de Christo & Apostolis interpretatur etiā Auctor infrà lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco; imitatus B. Iustinū Mart. Apol. 2. pro Christ. & adu. Tryphonē, & vtrūque secutus B. Cypr. Test. adu. Iud. lib. 2. c. 14. cū quibus retinuimus: perit, pro eo quod hodie Græcè est ἀπώλετο, id est: periit. Legentes cū omnibus tam Græcis quàm Latinis Patribus, conformiter etiam Hebraico textui: auferuntur; pro: auferentur; &: iniustitiæ, pro; iustitiæ, sicuti etiam ante me castigandum duxit Latinius.

172. Venite, inquiunt, auferamus iustum, &c.] Sicut istud ex c. 2. citat libri Sapientiæ, sic suprà etiā alludit ad id quod sequitur ibidē, Gauis etiā nobis est ad videndū, suprà T. 2. lib. de Pallio, c. 5. Et hoc Tomo lib. de Præscript. adu. hæret. c. 7. etiā Salomoni adtribuit illud Sap. 1. In simplicitate cordis quærite Dominū; quo loco vide Adnot. nostras n. 52. Eodē autē modo de Christo interpretātur hanc scripturā, Clemens Alexādr. lib. 5. Stromatum, vbi similem Platonis locū ex 2. lib. de Repub. adlegat, Auctor lib. de Montibus Syon & Syna aduersus Iud. Quorum Clemēs cum Auctore nostro legit: auferamus; alter, sicuti vulgò omnes ex Græco Interpretes: circumueniamus; hodie Græcè est ἐνεδρεύσωμεν, quod insidias tendere propriè significat; quare videtur aliud quàm hodie legisse Auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice scripturarum B. Iustini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat: Vinciamus iustum, quia inutilis est nobis; verùm reperitur iuxta LXX. Isai. 3. pro eo quod B. Hieron. vertit: Dicite iusto, quoniam benè; nam sic citatur etiam à Rufino in Symbolum Apostolorum, inter opera B. Cypriani.

173. Pertransi in medio portæ, mediā Hierusalem, &c.] Legimus: mediā Hierusalem, pro: in media; quia illud nō modò suprà legitur lib. adu. Iud. c. 11. sed & Græcè apud LXX. vbi quum hodie legatur cōformiter Hebræo & Chaldaico textui: διέλθε μέσην τὴν πόλιν, id est: pertrāsi mediam ciuitatem, videtur legisse Auctor πύλην, quod portā significat. Atqui castigamus etiam sicuti suprà: & da signū Tau, pro: signa, quia non modò hodie Græcè σημεῖον legitur, sed etiā sic B. Cyprian. lib. ad Demetr. n. 52. ac lib. 2. Testim. adu. Iudæos c. 22. vbi vide Adnotat. nostras, de legitima additione vocis Tau ex B. Hieron. n. 105. & suprà quoque n. 142.

174. Ipsa est enim littera Græcorū Tau, nostra autem T. species crucis, &c.] Hoc ipsum imitati vidētur Patres nostri, dum in Missalibus antiquis initio Canonis in littera T. vbi legitur: Te igitur clementissime Pater, solent pictam exhibere crucem Christi; in cuius locum hodie successit ipsa Crucis imago, pagina proximè præcedenti. Et verò Tertullianum ferè ad verbum imitatus B. Hieron. in Comment. Extrema, inquit, Tau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frōtibus pingitur, & frequēti manus inscriptione signatur. Cui similis est locus de signo crucis in frontibus

supra Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. vbi num. 40. latissimè ea de re tractauimus, & locos insuper aliquot nostros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam suprà ad lib. de Baptis. num. 1. de signaculo crucis in Baptismo diximus. Quò pertinere videtur etiā, vel potius ad signum crucis in sacrificio Missæ, quod mox subiungit Auctor: & signaculum frontium.

175. in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicā, &c.] Voluit Auctor Latinè exprimere quod Græcè est: ὑμνήσω σε, pro quo alij Psal. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimit etiam sua phrasi: A te laus mihi, pro eo quod Græcè est: ἔπαινός μου: & ab aliis transfertur: laus mea. Priorem autem lectionem, etsi non sequatur, tamen confirmat B. Iustinus Mart. aduers. Tryphonem, dum illud interpretatur de hymnis, quos Christus cum Apostolis celebrauit; inter quos præcipuus ille, quo dicto, post institutionem sacræ Eucharistiæ, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Vnde hymnorum vsum in Ecclesia sumpsisse suam originem, adnotauimus ad lib. de Orat. Dominica B. Cypr. num. 6. & suprà etiam adtigimus Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 520.

176. Et in sexagesimo septimo, &c.] Omninò sic castigauimus, pro: quinquagesimo septimo; neque enim ibi reperitur, sed Psal. 67. quod citat iuxta æditionē Romanam: In Ecclesiis benedicite Dominū Deum, pro quo Gallicana & ex Hebræo æditio: Deo Domino.

177. vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia, &c.] Etiam hîc necessariò emendauimus, Malachiæ, pro: Michææ; nam præterquàm quòd legatur hæc scriptura Malach. 1. etiam Malachiæ nomine eam nominatim citat Auctor suprà lib. adu. Iud. cap. 5. num. 21. & infrà lib. 4. adu. Marc. cap. 1. num. 13. Ex quo posteriori loco legimus: glorificatum est, pro: gloriatum, eo quòd suprà legatur: clarificatum; quo loco vide Adnot. nostras contra Magdenburgenses, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc Malachiæ Prophetiam interpretari, non de Ecclesiæ sacrificiis, vti ibi loquitur, seu sacrificio, sic hîc & infrà; quum hîc disertis verbis sacrificia explicentur: Gloriæ relatio & benedictio (quæ propriè ad Missæ officium pertinent) & laus & hymni (quæ ad Horarum cantum referri debent) & Ecclesiarum sacramenta & munditiæ sacrificiorum; quæ ad Eucharistiæ sacramentum & sacrificia pertinere quis negare audeat? Et verò, latissimè omnes locos Tertulliani, quibus sacrificij Ecclesiæ mentionem facit, adnotauimus lib. de Orat. num. 1.

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cū Iudæis negas venisse Christum eorum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Iudæorum exitium, quod ob impietatem in Christum passuros esse prædictum est, iam completum esse. In quo rursum ad verbum ferè imitatur lib. adu. Iud. cap. 13. vnde etiam quædam loca castigauimus ac suppleuimus. Rursum autem exitū vtrobique, pro: exitio accipit. Supplemus verò: & despexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aspernamenta sua, &c.] More suo nouè Auctor: aspernamenta hîc dixit, quæ suprà: abominamenta, pro eo quod Græcè est Isai. 2. βδελύγματα, quod alij: abominationes vertunt. At sicuti ibi, sic & hîc castigauimus: vanis & noctuis, pro: nociuis, vti accipiat noctuas pro vespertilionibus.

180. Abstulit enim Dominus, &c.] Pulcrè & hunc locum interpretatur, legens: Abstulit; vti indicet iam completam esse Prophetiam, sicuti etiam alicubi B. Cyprianus; rectè addens: inter cetera, quia multo latius hæc Isaias cap. 3. prosequitur. Idem interim, qui hîc & suprà: sapientem architectum interpretatur spiritum sanctum; infrà lib. 5. adu. Marc. cap. 6. etiam Paulum Apostolum allegoricūs interpretatur.

181. Et mandatū est nubibus ne pluerent, &c.] Nouam periodū hîc auspicamur, quòd reperiatur hæc scriptura Isai. 5. castigantes sicuti etiā suprà: vineā Sorech, pro: Soreth, de quo vide & Adnotat. nostras ibidē nu. 160. Siue autem legas: charismatum roribus, sicuti hîc & suprà excusi; siue: charismatibus prioribus, velut ibi MS. siue cum Vatic. 1. MS. cod. hîc: charismatum rationibus; non refert, nisi quòd elegantius videatur substractis charismatū rationibus, vti Metaphoricūs adludat ad rationes quæ subducuntur siue subtrahuntur in computis.

182. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, &c.] Istud Matth. 11. eodem sensu B. Iustinus citat, adu. Tryphonem Iudæum, & B. Cyprian. lib. Testim. 1. adu. Iud. cap. 9. titulo: Quòd lex prior, quæ per Mosen data est, cessatura esset. Legimus autem sicuti suprà: ex perseuerantia furoris, pro: ea, claudentes parenthesi (ab illis enim cœpit infamia) retinentes etiam lectionē Rhenani: & tempus medium (id est, figura Græca, per tempus medium) à Tyberio vsque ad Vespasianum, non pœnitentiam intellexissent; pro quo altera lectio suprà non ita mihi placet. Vespasianū autem nominat, eo quòd sub illo vastata sit Hierusalem, vti ex Iosephi & Philonis historiis Iudaicis notius est, quàm vt pluribus sit opus.

183. facta est terra eorum deserta, &c.] Hæc verba desumpta sunt ex Isa. c. 1. quæ non modò dicto c. 13. sed etiā c. 3. lib. adu. Iud. supracitata sunt; ex quibus locis supplemus ac legimus: ciuitates eorū exustæ igni, ac: derelicta est filia Syon tamquam specula. In hoc solùm differt prior locus, quòd hîc & alibi legatur specula in vinea, vel in cucumerario casula, ibi verò: casa in vinea, vel custodiarium in cucumerario; quomodo etiā B. Cyprian. Test. lib. 1. adu. Iud. c. 6. hoc titulo: Quòd Hierusalē perdituri essent Iudæi; & ante hos B. Iren. lib. 4. c. 7. Item Auctor Altercat. Ecclesiæ & Synagogæ apud August. Græcè est, hodie priori loco σκηνή, quod vmbraculum propriè, posteriori ὀπωροφυλάκιον, quod pomorum custodiarium significat. Vide etiam similem locū infrà lib. 4. adu. Marc. vbi ad ipsum Iosephum adludere videtur.

184. Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo, &c.] Rursus hîc castigandum Auctorem, pro: quinquagesimo septimo, ipse Psal. 58. loquitur, ex quo citatur illud: Disperge illos in virtute tua. Ita enim, sicuti suprà, legendum, pro: Disperde, vox Græca διασκόρπισον plus satis indicat, & æditiones omnes consentiūt, maximè quum præmittatur ab Auctore: dispersionem eis postulat.

185. Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate dormietis, &c.] Verbis his finitur c. 50. Isaiæ, quæ ipsa eodem modo interpretātur de incendio totius Iudææ post mortem Christi Saluatoris, BB. Cyrill. & Hieron. in Commentariis; quamquam & aliū sensum allegoricum habeāt; præterquàm quòd legunt: Per me. Certè phrasis Græca δι' ἐμὲ, etiam apud alios Auctores cum Accusatiuo causam significans, rectè transfertur: Propter me. Sunt autem iterum verba Marcionis: Atquin Christū, &c. vsque, Sed ecce, &c.

186. & dati sunt pessimi pro sepultura, &c.] Quasi aliud agens explicat illud Isai. 53. etiam suprà citatū c. 10. lib. adu. Iud. Et dabo malos pro sepultura, & diuites pro morte eius; quod pulcrè explicat, de militibus,

tibus, qui (sicuti est Matth.28.) subreptum eum (sic enim lego, pro: subreptam eam) nempè Christum, adseuerauerant; &c: de locupletibus (nempè Principibus Judæorum) qui à militibus falsum testimonium cadaueris subrepti, & antea à Iuda traditore (sicuti est Luc.22.) traditionem redemerant. Atqui legimus sicuti suprà c.13. conspirante sensu scripturarũ, &c.

187. Vbi ciuitates exutendæ, quæ iam in tumulis? &c.] Simile est illud de Iudæis suprà Tom.1. Apolog. c.21. dispersi, palabundi, & cœli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege; quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, saltem vestigio, salutare conceditur; quæ ipsa verba descripsit B. Cyprian. sub finem libri de Vanitate Idolorum.

188. Iam verò quale est, vt per cœlum suum admisetit, &c.] Intelligit hoc de Ascensu Christi in cœlum Dei creatoris, de quo imprimis Marc.16.

CAP. XXIIII.

189. Immò, inquis, spero ab illo, &c.] Inscriptionem huic capiti postremo dedimus: Quòd restitutio terræ Iudææ allegoricè sit interpretanda. Atqui de regno terreno mille annorum post hanc vitam, quũ inter paradoxa Auctoris meritò referatur, latiùs in Prolegomenis; hîc dumtaxat, de varia agemus lectione scripturarum, quas pro se perperàm citat. Sunt autem iterum verba Marcionis: Immò, inquis, spero ab illo, vsque: ceterùm.

190 Sed DE SINV ABRAHÆ suo tempore, &c.] Alludit ad librum DE PARADISO, aut potius ad librum 4. adu. Marc. c.4. vbi tractat illud Luc.16. quod legitur De sinu Abrahæ, in quo Lazari refrigerium; & de inferis, vbi directè tormenta describuntur; ostendens, aliud esse inferos, aliud sinum Abrahę, ad quem locum hac de re latiùs.

191. De restitutione verò Iudææ, &c.] Quòd restitutio Iudææ (de qua est illa inter cetera Apostolorũ interrogatio, Act.1. Nũquid in tempore hoc restitues regnum Israël? & etiam illud Luc.24. Nos autem sperabamus quòd ipse esset redempturus Israël) allegorica interpretatione, in Christum cõpetat & Ecclesiam; latiùs infrà Tom.4. ad fragmenta libri DE SPE FIDELIVM; quò etiã Lectorem remittit Auctor; quadã, quantum apparet, hîc ex illo repetens, quum subdit. Nam & confitemur, &c. Quod opus sit exstaret, possemus certiùs adnotare, quibus locis scripturæ, prophetata sit restitutio Iudææ. Nobis autem occurrit illud Hierem.31. Qui dispersit seu ventilauit Israël, congregabit eũ, &c. quamquam hoc vel ad Israël spiritualem populũ Christianum referendum sit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech.28. Colligam Israël ab omnibus gentibus, &c.

192. Hanc & Ezechiel nouit; & Apostolus Ioannes vidit, &c.] De Ioanne Apostolo (quẽ adeò iterum hîc facit Auctorem Apocalypseos) quòd Hierusalem de cœlo delatam viderit, Apocal.21. satis notum est; de Ezechiele non ita, nisi fortè alludat ad c.48. suæ Prophetiæ postremum in calce; vbi postquàm ciuitatem Hierusalem descripsit, hoc habet Epiphonema: Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ibidem. Ab Irenæo quidem citatur quod suprà adduximus de restitutione Iudææ, Ezech.28. sed nihil hîc ad institutum facit.

193. Denique proximè expunctum est Orientali expeditione, &c.] Prodigium istud hactenus reperire apud ethnicos, immò nec apud Ecclesiasticos historiæ scriptores, potui; quare Lectori diligenti inquirendum relinquo, an in expeditione Orientali Seueri Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudæa. Atqui quo sensu dicat Auctor: demutari in angelicam substantiam, suprà diximus cap.9. nu.68. Peculiari enim significatione: substantia ab Auctore vsurpatur; sicut etiam illud: retractatur, pro: tractatur.

194. Quam in multitudinem arenæ repromittitur, &c.] Rhenanus hîc putat etiam figuram esse Græcam, ac si dicat: secũdum quam, nempè primam repromissionem; verùm: si qua, legatur, nihil opus fuerit; quamquã nihil immutare voluerim, eo quòd illud etiam legant MS. Vatic. cod. Prima repromissio reperitur Gen.13. altera, 15. Benedictio verò, qua benedixit Isaac Iacob filium suum, Gen.27.

195. Et Euangeliũ vestrum quoque habet, &c.] Alludit rursum ad Euangelium Marcionis, siue Lucæ adulteratum; in quo retinuit ille illud Luc.12. Quærite primùm regnum Dei, & hæc adiicientur vobis, sicut patet infrà lib.4. adu. Marc. c.29. Distinguimus autẽ benedictionem Esau, Gen.27. in hunc modum: De opimitate terræ, dicens, erit inhabitatio tua. Vbi opimitas vox est Tertullianica, Solino nihilominus etiam nota, vbi de arbore Medica agit.

196. Quum verò Iacob, &c.] Istud quod reperitur Gen.28. paraphrasticῶs transtulit, non ad verbum. Legimus autem cum 1. Vatic. MS. cod. ad interpretationem somnij, pro: somni. Atqui ad verbum transtulit: ὐκ ἔςι τῦτο, ἀλλ' ὁ οἶκος θεῦ. Non est aliud, sed ædes Dei.

197. Qui ædificat in cœlũ ascensum suum, &c.] Eodem modo rursum hunc locum Amos 9. interpretatur Auctor infrà lib.4. adu. Marc. cap.34. & iterum lib.5. cap.15. denique & in Scorpiaco cap.10. vbi latiùs de illo.

198. Et circundabis enim illos tibi, inquit, tamquam ornamentum sponsæ.] Istud, etsi prima facie videatur Auctor citare ex eodem Amos, reperitur nihilominus Isai.49. & citatur etiam lib.4. adu. Marc. vbi de eo latiùs.

199. Volant velut qui sunt milui, &c.] Citat istud ex Isai. cap.31. nam ὄρνεα non dumtaxat aues omnis generis significat, quod alij vertunt, sed etiam accipitres alicubi apud Hesiodum. Atqui Plinio teste, lib.10. c.10. Milui ex accipitrum sunt genere.

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c.] Hîc nouam periodum fecimus, quòd alibi reperiatur, nempè Isai.60. (quemadmodum idipsum citat Auctor infrà lib.5. adu. Marc. cap.15. quum explicat illud 1. Thessal.4. quod hîc etiam citatur: Auferemur, enim in nubibus (sic enim etiã hîc lego, pro: in nubes) obuiam Domino.) Vbi aliter legit, sicut etiam hodie Græcè est: & columbæ cum pullis. Ex quo loco etiam coniunxi præcedentibus: ad me, distinguens commate quod sequitur: scilicet; quamquam illud ad me nusquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla æditione. Atqui parenthesi inclusimus illud (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus secundum Danielem) de quo loco Dan.7. infrà latiùs lib.4. adu. Marc. c.39. vbi c.21 Lucæ tractat.

201. Audi cœlum, & in aures percipe terra, &c.] Auctor quod Græcè est vnica voce ἐνωτίζυ, transtulit: in aures percipe, pro quo alij maluerunt vertere: auribus percipe. Supplemus autem ex Vatic. 1. MS. cod. paulopòst: & experimenta. Atqui deinde iam secundò habes: si fortè; hoc ipso capite, pro: fortè.

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

CRIPTVRVS *Tertullianus aduersus opus Marcionis ex contrarietatum oppositionibus Antithesis cognominatum, ad separationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuersos, alterum veteris, alterum noui testamenti diuidebat.*

I. *Imprimis diuersitatem præceptorum & disciplinarum non negans, in vnum & eundem Deum competere demonstrat; ex eo quòd ipse Deus creator per Prophetas suos aliam Legem nouam, Euangelij nempè, orituram prædixerit pro veteri, ac testamentum æternum pro temporali.*

II. *Deinde, non solùm Lucæ Euangelium (quod Marcion adulteratum admittebat, nullo tamen adscripto titulo) sed etiam Ioannis & Matthæi Apostolorum, & Marci Apostolici viri, non minus ac Lucæ, auctoritatem habere præscribit.*

III. *Neque verò obstare quòd Apostolus Paulus ad Galatas Apostolos reprehendat; non enim de Euangelij deprauatione aut interpolatione, sed de conuersatione tantùm fuisse denotatos, immò ipsa eorum Euangelij Digesta à Pseudoapostolis fuisse peruersa.*

IIII. *Atqui, dum disputatur de titulo Euangelij, quod Marcion suum, Auctor item suum, id est, Lucæ, adfirmat adulteratum; ei præscribi auctoritatem, quod antiquius reperietur, & illi vitiationem quod posterius; maximè, quum Marcion aliquando* Catholicæ *Ecclesiæ crediderit, & postea in hæresin descierit.*

V. *Quippè, quum Lucæ Euangelium auctoritatem habeat ab Ecclesiis Apostolicis, apud quas quod sacrosanctum est, ab Apostolis traditum constat; & proinde etiam cetera Euangelia, Ioannis, Matthæi, & Marci; sed & Apocalypsis, ex ordine Episcoporum ad originem recenso.*

VI. *Porrò ad institutum veniens Auctor, nullam esse veteris & noui Testamenti diuersitatem, vel inde præscribit; quòd* Christus *noster impleuerit Prophetias creatoris, & repræsentauerit promissiones eius, ac Leges adiuuerit.*

VII. *Quod ipsum, primùm comprobat ex capite quarto Lucæ sub finem, de dæmonio expulso in Synagoga* Capharnaum*, eo quòd tria Lucæ prima capita, & initium quarti, tamquam suæ sententiæ contraria erasisset Marcion.*

VIII. *Ex eodem capite, partim ante, partim post dictam historiam (nam etiam hoc trãsposuerat Marcion) de doctrina* Christi *apud Nazareth in Synagoga, & alijs dæmonijs.*

IX. *Item ex capite quinto Lucæ, de vocatione Apostolorum Simonis & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato.*

X. *Ex eodem de Paralytico curato, & appellatione Filij hominis.*

XI. *De Publicano adlecto à Domino, & de ieiunio, ac Christo sponso, & Parabola vini noui ac veteris; ex eodem capite.*

XII. *Dein ex capite* VI. *de discipulis colligẽtibus spicas, ac sanata manu arida in Sabbato.*

XIII. *Ex eodem, de ascensu & oratione nocturna in monte, Apostolorum* XII. *numero, mutatione nominis Petri, ac conuentu gentium ad Christum.*

XIIII. *De beatitudinibus, seu sermone Domini in monte, ex eodem.*

XV. *De varijs maledictionibus, quibus Væ Pharisæis imprecatus est; ex eodem.*

XVI. *De præcepto dilectionis tam inimicorum quàm proximi, ex eodem.*

XVII. *De fœnore interdicto, aliisque Domini verbis penè ad finem vsque eiusdem capitis.*

Ex

Ex capite etiam vij. Lucæ, de fide Centurionis, resuscitato filio viduæ, Ioanne Baptista, & muliere peccatrice. XVIII.

Posthæc ex capite viij. Lucæ, de diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, de verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi. XIX.

De miraculis Christi, quibus ventis ac mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & fluxum sanguinis curauit in muliere; ex eodem. XX.

Et ix. item capite Lucæ, de discipulis ad prædicandum missis, pasto populo in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus, & prædicta persecutione fidelium. XXI.

De ostensione Christi cum Moyse & Helia in secessu montis, ex eodem. XXII.

De verbis Domini ad Pharisæos, dilectione paruulorum, & increpatione eius qui dixerat: Sequar te quocumque ieris; ex eodem. XXIII.

Porrò & ex capite x. Lucæ, de adlectione LXX. discipulorum, & potestate illis data. XXIIII.

De oratione Domini ad Patrem, verbis ad discipulos, & responso facto legis Doctori; ex eodem. XXV.

Exinde ex capite xj. Lucæ, de oratione Dominica, aliísque orandi formis & parabolis eò pertinentibus; de surdo dæmonio expulso, ac de exclamatione mulieris de turba. XXVI.

De Pharisæis signum petentibus, & alijs eorumdem increpationibus; ex eodem. XXVII.

Ex capite xij. Lucæ, de verbis Domini varijs ad discipulos, & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum. XXVIII.

De cura non agenda animæ de victu, & corpori de vestitu; succingendis lumbis, ac seruis beatis, & igne misso in terram, aliísque verbis Domini; ex eodem capite. XXIX.

Rursus ex capite xiij. Lucæ, de curatione Sabbato facta, parabolis, aliísque verbis Domini. XXX.

Etiam ex capite Lucæ xiiij. qualeis ad cænam vel prandium vocandi sint, ac de cæna ad quam vocauit multos. XXXI.

Item ex capite xv. Lucæ, de oue & dragma perditis & inuentis. XXXII.

Ex capite etiam xvj. Lucæ, de duobus Dominis, Deo, & Mammona; ac dicto Domini: Lex & Propheta vsque ad Ioannem. XXXIII.

De diuortio prohibito, ac proinde coniugio adprobato; & inferno ac sinu Abrahæ; ex eodem. XXXIIII.

Deinceps ex cap. xvij. Lucæ, de verbis Domini diuersis, Leprosis decem curatis, & interrogatione Pharisæorum de regno Dei. XXXV.

Similiter ex cap. xviij. Lucæ, de parabolis iudicis, ac Pharisæi & Publicani orantium in templo; verbis Domini ad adolescentem diuitem, & cæco curato. XXXVI.

Ex capite etiam xix. Lucæ, de Zachæo, & seruorum parabola qui secundum rationem fœnerata pecuniæ dijudicantur. XXXVII.

Itidem ex cap. xx. Lucæ, de varijs verbis Domini ad Pharisæos, Principes Sacerdotum, Sadducæos, & Scribas. XXXVIII.

Præterea & ex xxj. Lucæ capite, de venturis in nomine Christi & signis vltimi finis, ac de doctrina Christi in templo & secessu in montem elæonem. XXXIX.

Item ex cap. xxij. Lucæ, de die Paschæ electo ad Passionem, venditione ac proditione Iudæ, & de distributione corporis & sanguinis Christi. XL.

De imprecatione illi facta, per quem traderetur filius hominis, ac osculo traditoris; & de responso Domini ad interrogationem an ipse esset Christus, ex eodem capite. XLI.

XLII. *Ex capite quoque xxiij. Lucæ, de simili responso in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini.*

XLIII. *Denique ex cap. xxiiij. Lucæ, de mulieribus ad sepulcrum, cum odorum paratura, resurrectione post biduum, de apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, ac Apostolis factæ sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis nationibus.*

Ceterùm libri huius quarti aduersus Marcionem mentionem facit Auctor, quoties Euangelij Marcionis meminit. Tale est illud suprà libro de Carne Christi, cap. 7. vbi paucis tractat illud Lucæ 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur (*inquit*) & Apelles quid iam RESPONSVM SIT à nobis MARCIONI, EO LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS; *adludens hauddubiè ad caput infrà xix. Quò etiam adlusit libro 3. aduers. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad xxvj. cap. infrà, quum dixit:* Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ hausisti; &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? *Sed videbimus de his capitulis suo tempore. Item & ad cap. x. infrà, addens:* Certè quum & ipse se filium hominis prędicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc, vt hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem. *In genere autem rursus hunc librum insinuat eiusdem lib. 3. cap.* 17. Sed de vtroque (*inquit*) titulo sic disponam, vt quoniam ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & figurarum illuc differamus: quasi in rem præsentem. *Quare & titulum huius libri auximus, addentes:* DE ANTITHESIBVS EIVS EX EVANGELIO. *Hunc porrò à Rhenano æditum, ab eo solo castigatum ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi exemplaribus, primùm cum Scholijs, deinde & Adnotationibus; nos iterum ex duobus codicibus M S. Vaticanis, & coniecturis quibusdam Dn. Latinij, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM

Liber quartus, de Antithesibus eius ex Euangelio.

CAP. I. MNEM [1] sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam Euangelium eius prouocamus, [2] quod interpolando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, [3] Antithesis cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, qua duos Deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius Instrumenti, [4] vel (quod magis vsui est dicere) Testamenti, vt exinde Euangelio quoque secundum Antithesis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio congressu cominus, id est, per singulas iniectiones Pontici cæcidissem, si non multò opportuniùs in ipso, & cum ipso Euangelio, cui procurant, retunderetur, [5] quanquam tam facile est præscriptiuè occurrere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate auctoris sui erubescant nostræ iam Antitheses aduersus Marcionem. Atque adeò confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem, alium

A alium in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta virtutis,
Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in vnum & eundem Deum competat, illum
scilicet à quo constat dispositam sicut & prædicatam. Olim concionatur Esaias proditu- *Isai. 2.*
ram ex Sion legem,& sermonem Domini ex Hierusalem, aliam vtique legem, aliúmque
sermonem: denique iudicabit, inquit, inter nationes,& traducet populum plurimum, sci-
licet non vnius gentis Iudæorum, sed nationum quæ per nouam legem Euangelij, &
nouum sermonem Apostolorum iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino
errore, [6] simul crediderunt, atque exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas,
quod genus venabulorum est, in falces, id est, feros & sæuos quondam animos conuertũt
in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursus: [7] Audite me, audite me, populus *Isai. 51.*
meus,& reges auribus intendite in me, quoniam lex prodibit à me, & iudicium meum in
lucem nationum, quo iudicauerat atque decreuerat nationes quoque illuminandas per
Euangelij legem atque sermonem. Hæc erit lex apud Dauid inuituperabilis, quà perfe- *Psal. 18.*
cta, conuertens animas, vtique ab idolis ad Deum. hic erit & sermo de quo idem Esaias:
[8] Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet Dominus in terra. [9] Compendiatum est *Isai. 10.*
enim nouum Testamentum, & à legis [10] laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluri-
bus, cùm manifestiùs,& luce ipsa clariùs nouatio prædicetur à creatore per eundem: [11] Ne
rememineritis priorum,& antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierunt, noua oriuntur. *Isai. 43.*
Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate vobis nouamen no- *2. Cor. 5.* *Hier. 4.*
B uum, & ne seueritis in spinas, & circumcidimini præputia cordis vestri. Et alibi: [12] Ecce *Hierem. 31.*
veniunt dies, dicit Dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iuda testamentum
nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum in die qua arripui dis-
positionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Adeò pristinum testamentum
temporale significat, dum mutabile ostendit, etiam dum æternum de postero pollicetur.
Nam per Esaiam, Audite me, & viuetis, & disponam vobis testamentum æternum: adi- *Isai. 55.*
ciens sancta & fidelia Dauid, vt id testamentum in Christo decursurum demonstraretur.
Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in virga ex radice Iesse pro- *Isai. 11.*
cessura figuratè prædicabat. Igitur si alias leges aliósque sermones, & nouas testamento-
rum dispositiones à creatore dixit futuras, vt etiam ipsorum sacrificiorum alia officia po-
tiora,& quidem apud nationes destinarit, dicente Malachia: [13] Non est voluntas mea in *Malach. 1.*
vobis, inquit Dominus,& sacrificia vestra nõ excipiam de manibus vestris, quoniam à So-
lis ortu vsque ad occasum glorificatum est in nationibus nomen meum, & in omni loco
sacrificium nomini meo offertur,& sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de con-
scientia pura: necesse est, omnis demutatio veniens ex innouatione, diuersitatem ineat
cum his quorum fit,& contrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatum quod
non diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam
contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demu-
C tationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicauit innouationem, iste prænuntiauit
& contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum?
Quid antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoque sensi-
bus & affectionibus eius potes recognoscere? [14] Ego, inquit, percutiam, & ego sanabo; *Deut. 32.*
Ego, inquit, occidam, & ego viuificabo; condens scilicet mala, & faciens pacem. Quâ *1. Reg. 2.*
etiam soles illum mobilitatis quoque & inconstantiæ nomine reprehendere, prohibẽtem *Isai. 45.*
quæ iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & antitheseis ad naturalia reputasti,
contrarij sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor,
etiam apud Ponticos ex diuersitatibus structum æmularum inuicem substantiarum. Priùs
itaque debueras alium Deum luminis, alium tenebrarum determinasse, vt ita posses a-
lium Legis, alium Euangelij asseuerasse. Ceterùm præiudicatum est ex manifestis, cu-
ius opera & ingenia per antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta.
[[15] Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem. Transeo nunc ad Euangelij 11.
sanè non Iudaici, sed Pontici, interim adulterati demonstrationem, præstructuram ordi-
nem quem aggredimur. Constituimus in primis, Euangelicum Instrumentum Apostolos
auctores habere, quibus hoc munus Euangelij promulgandi ab ipso Domino sit imposi- *Matth. 28.*
tum: si & Apostolicos, non tamen solos, sed cum Apostolis,& post Apostolos: quoniam
prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non adsistat illi auctori-
tas magistrorum, immò Christi, qui magistros Apostolos fecit. [16] Denique nobis fidem ex

Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quantum ad vnicum Deum attinet creatorem & Christum eius, natum ex virgine, supplemẽtum Legis & Prophetarum. [17] Viderit enim si narrationum dispotsiio variauit, dummodò de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione non conuenit. Contrà Marcion, Euangelio scilicet suo, nullum adscribit auctorem; quasi non licuerit illi titulum quoque adfingere, cui nefas non fuit, ipsum corpus euertere. [18] Et possem hîc iam gradum figere, non agnoscendum contendens opus, quod non erigat frontem, quod nullam constantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita auctoris. Sed per omnia congredi maluimus, nec dissimulamus quod ex nostro intelligi potest. Nam ex iis commentatoribus quos habemus, [19] Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet. Porrò Lucas non Apostolus, sed Apostolicus: non magister, sed discipulus, vtique magistro minor, certè tantò posterior, quantò posterioris Apostoli [20] sectator, Pauli sine dubio: vt & si sub ipsius Pauli nomine Euangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas Instrumenti destituta patrocinio antecessorum. Exigeretur enim id quoque Euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem
Gal. 2. dedidit: cui mox suum congruere gestiit. Siquidem propterea Hierosolymam ascendit [21] ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne fortè in vacuum cucurrisset, id est, ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos euangelizaret. Denique vt cum auctoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerunt, vt illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes. [22] Igitur si ipse illuminator Lucæ, auctoritatem antecessorum & fidei & prædicationi suæ optauit, E
quanto magis eam Euangelio Lucæ expostulem, quæ Euangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est si penes Marcionem à discipulatu Lucæ, cœpit religionis Christianæ sacramentum. Ceterùm si & retrò decucurrit, habuit vtique authenticã paraturam, per quam
III. ad Lucam vsque peruenit, cuius testimonio assistente Lucas quoq; possit admitti. [[23] Sed
Gal. 2. enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillantis, vt
„ non recto pede incedentes ad veritatem Euangelij, simul & accusantis Pseudapostolos
„ quosdam peruertentes Euangelium Christi, connititur ad destruendum statum eorum
„ Euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine æduntur, vel etiam Apostolico-
„ rum, vt scilicet fidem, quam illis adimit, suo conferat. Porrò etsi reprehensus est Petrus &
„ Ioannes & Iacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Personarum enim
1.Cor.9. respectu videbantur variare conuictum. Et tamen quum ipse Paulus omnibus omnia fieret, vt omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi quàm
Gal.4.et 5. docebat. [24] Proinde si & Pseudapostoli irrepserant, horum quoque qualitas ædita est, circuncisionẽ vindicantium & Iudaicos fastos. [25] adeò non de prædicatione, sed de conuersatione à Paulo denotabãtur, æquè denotaturo, si quid de Deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si Apostolos præuaricationis & simulationis F
suspectos Marcion haberi queritur, vsque ad Euangelij deprauationẽ, Christũ iã accusat, accusando quos Christus elegit. Si verò Apostoli quidem integrum Euangelium cõtulerunt, [26] de sola conuictus inæqualitate reprehensi, Pseudapostoli autem veritatem eorum interpolauerunt, [27] & inde sunt nostra Digesta; quod erit germanum illud Apostolorum Instrumẽtum, quod adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditùs deletum est, vt cataclysmo quodam, ita inundatione falsariorum oblitteratum, iam ergo nec Marcion habet verum. Aut si ipsum erit verum, id est, Apostolorum, quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, quod non Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si non statim Lucæ deputandum est, quo Marcion vtitur, quia nostro consonat, scilicet adulterato, etiam circa titulum ceterorum Apostolorum est: iam ergo
IIII. & nostrum quod illi consonat, æquè Apostolorum est, sed adulteratum. [[28] De titulo quoque funis ducendus est contentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meum dico verum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratum, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, [29] ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperietur, & ei præiudicans vitiationem, quod posterius reuincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum præcedat necesse est veritas falsum. Prior erit res passione, & materia [30] æmulatione. Alioquin quàm absurdum, vt si nostrum antiquius probauerimus, Marcionis verò posterius, & nostrum antè videatur falsum, quàm habuerit de veritate materiam, & Marcionis antè credatur æmulationem à nostro expertum quàm est ædi-

A est æditum, & postremò id verius existimetur, quod est serius post tot ac tanta iam opera atque documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi vtique non potuissent sine Euangelij veritate, id est, ante Euangelij veritatem? Quod ergo pertinet ad Euangelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de veritate disceptat, adeò antiquius Marcione est, quod est secundum nos, [31] vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, quum & pecuniam in primo calore fidei Catholicæ Ecclesiæ contulit, proiectam mox cum ipso postea quàm in hæresim suam à nostra veritate desciit. Quid nunc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, [32] aduersus epistolam quoque ipsius? Quid si nec epistolam agnouerint? Certè Antitheses non modò fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. [33] Si enim id Euangelium quod Lucæ refertur (penes nos viderimus, an & penes Marcionem) ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit, [34] vt interpolatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem Legis & Prophetarum, qua etiam Christum inde configerent, vtique non potuisset arguere, nisi quòd inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè Euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, Marcion solus & primus obuenit, expectatus tam diu à Christo, pœnitente iam quòd Apostolos præmisisse properasset sine præsidio Marcionis, nisi quòd humanæ temeritatis, non diuinæ auctoritatis negotium est [35] hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia
B dum vitiat. Quũ & si discipulus Marcion, non tamen super magistrũ. & si Apostolus Marció, Siue ego, inquit Paulus, siue illi, sic prædicamus. & si Prophetes Marcion, [36] & spiritus Prophetarũ Prophetis erũt subditi. Non enim euersionis sunt, sed pacis. Etiam si angelus Marcion citius anathema dicendus quàm euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, vtrunque confirmat, & nostrum alterius, id emendans quod inuenit, & id posterius, quod de nostri emendatione constituens suum & nouum fecit. [[37] In summa, si cõstat [38] id verius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis: pariter vtique cõstabit id esse ab Apostolis traditum quod apud Ecclesias Apostolorũ fuerit sacrosanctum. Videamus; quod lac à Paulo Corinthij hauserint; ad quam regulam Galatæ sint recorrecti; quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesij; quid etiam Romani de proximo sonent, [39] quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. [40] Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias. [41] Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, [42] ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, in Ioannem stabit auctorem. Sic & ceterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud vniuersas, quæ illis de societate sacramenti confœderantur, id Euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cùm maximè tuemur. [43] Marcionis verò plerisque nec notum, nullis autem notum, vt non eo damnatum. Habet planè & illud Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras, quarum si censum requiras, faciliùs apostaticum inuenias quàm Apostolicum, Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcione examine. [44] Faciunt fauos & vespæ, faciunt Ecclesias & Marcionitæ. [45] Ea-
C dem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum, ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis, quæ proinde per illas, & secundũ illas habemus, Ioannis dico & Matthæi; [46] licet & Marcus quod ædidit, Petri affirmetur, cuius interpres Marcus. Nam & Lucæ Digestum, Paulo asscribere solent; [47] capit magistrorum videri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quòd omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud Ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, vt priora quâ Apostolica, vt cum ipsis Ecclesiis dedicata. Ceterùm quale est, si nihil Apostoli ædiderunt, vt discipuli potiùs ædiderint, qui nec discipuli existere potuissent sine vlla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud Ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit [48] vt si qui Euangeliũ peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebant auctoritatem receptiorem. Ideò & Pseudapostoli, quòd per falsum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quæ fuissent emendanda, si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc meritò: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integrè decucurrerunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeò congruit regulæ eorum, vt cum illis apud Ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decucurrisse vsque ad sacrilegium Marcio-

Matth. 10.
1. Cor. 15.
1. Cor. 14.
Gal. 1.
v.
1. Cor. 3.
Gal. 6.
Apoc. 2. & 3.
Gal. 1.
2. Cor. 11.

nis. Denique vbi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factum est ab Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, vt aut & illa conuertant, licet serò, ad formam sui, quo cum Apostolicis conuenire videantur[49] (Nam & quotidie reformant illud prout à nobis quotidie reuincuntur) aut erubescant de magistro vtrobique traducto, quum Euangelij veritatem nunc ex conscientia[50] tramittit; nunc ex impudentia, euertit. His ferè compendiis vtimur, quum de Euangelij fide aduersus hæreticos expedimur, defendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorum præscribentem, & auctoritatem Ecclesiarum[51] traditioni Apostolorum patrocinantem: quia veritas falsum

VI. præcedat necesse est, & ab eis procedat à quibus tradita est. [[52] Sed alium iam hinc inimus gradum, ipsum (vt professi sumus) Euangelium Marcionis prouocantes, si quoq; probaturi adulteratum. Certè enim totum quod elaborauit etiam Antithesis præstruendo, in hoc cogit, vt veteris & noui Testamenti diuersitatem constituat, proinde Christũ suum à creatore separaturus, vt Dei alterius, vt[53] alienum Legis & Prophetarum.[54] Certè propterea contraria quæque sententiæ suæ erasit conspirantia cum creatore, quasi ab assertoribus eius intexta: competentia autem sententiæ suæ reseruauit.[55] Hæc cõueniemus, hæc amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionem percusserint, tunc & illa constabit eodem vitio hæreticæ cæcitatis erasa, quo & hæc reseruata. Sic habebit intentio & forma opusculi nostri, sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit.[56] Constituit Marcion alium esse Christum, qui Tiberianis temporibus à Deo quõdam ignoto reuelatus sit in salutem omnium gentium: alium qui à Deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus, quandoque venturus. Inter hos magnam & omnem differentiam scindit, quantam inter iustum & bonum, quantam inter Legem & Euangelium, quantam inter Iudaismum & Christianismum. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo Dei alterius commune esse debere cum creatore. Ceterùm creatoris pronuntiandum, si administrauerit dispositiones eius, si impleuerit Prophetias eius, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit virtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te Lector, memineris vbique, & incipe recognoscere aut Marcionis Christum,

VII. de cap. 3. & 4. Lucæ. aut creatoris. [[57] *Anno quintodecimo principatus Tiberiani*,[58] proponit, *Deum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaum*,[59] vtique de cœlo creatoris, in quod de suo antè descẽderat. Et quid ergo ordinis fuerat, vt priùs de suo cœlo in creatoris descendens describeretur? Cur enim non & ista reprehendam, quæ non implent fidem ordinariæ narrationis, deficientis in mendacio semper? Planè semel dicta sint,[60] per quæ iam alibi retractauimus: An descẽdens per creatorem, & quidem aduersus ipsum potuerit ab eo admitti, & inde tramitti in terram æquè ipsius. Nunc autem & reliquum ordinem descensionis expostulo, tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi apparuisse positum est. Apparere subitò, ex inopinato, sapit conspectum, qui semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem; dum it, videtur & subit oculos; de facto etiam ordinem facit. Atque ita cogit exigere, quali habitu, quali suggestu, quonam impetu vel temperamento, etiam quo in tempore diei noctisve descenderit. Præterea quis viderit descendentem, quis retulerit, quis asseuerauerit, rem vtique nec asseueranti facilè credendam. Indignum denique[61] vt Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum affirmatorem; Christus verò descensus de cœlo sui non inuenerit annuntiatorem; quasi non sic & ille ascenderit iisdem mendacij scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cũ Galilæa, si non erat creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationem, dicente Esaia:[62] Hoc primum bibito, citò facito, regio Zabulon & terra Nepthalim, & ceteri qui maritimam ad Iordanem, Galilæa nationum, populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnum; qui habitatis terram, sedentes in vmbra mortis, lumen ortum est super vos. Benè autem quòd & Deus Marcionis, illuminator vindicatur nationum, quo magis debuerit vel de cœlo descendere, & si vtique in Pontum potius descendere quàm in Galilæam. Ceterùm & loco & illuminationis opere secundum prædicationem occurrentibus Christo, iam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendẽtem in primo ingressu venisse se, non vt Legem & Prophetas dissolueret, sed vt potiùs adimpleret.[63] Hoc enim Marcion, vt additum, erasit. Sed frustrà negabit Christum dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiam enim interim de loco adimpleuit,[64] de cœlo statim *ad synagogam*.[65] Vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age.[66] Marcion aufer etiam illud de Euangelio: Nõ sum missus nisi ad oues perditas

Luc. 3. Luc. 4. Isai. 9. Matth. 5. Luc. 4. Matth. 15.

A ditas domus Israël. Et non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, ne scilicet Christus Israëlis videretur. Sufficiunt mihi facta pro dictis. Detrahe voces Christi mei, res loquentur. Ecce venit in synagogam: certè ad oues perditas domus Israëlis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israëlitis: certè vt filios præfert. Ecce aliis eum nondum impertit: certè vt canes præterit. Quibus autem magis impertisset quàm extraneis creatoris, si ipse in primis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admitti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de populo, de domo, [67] de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerant certè, [68] nisi circuncisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim synagoga adiretur; [69] non tamen *ad docendum* nisi ab optimè cognito & explorato & probato; iam pridem in hoc ipsum, vel aliundè commendato cum hoc munere. [70] *Stupebant autem omnes ad doctrinam eius*. Planè. *Quoniam*, inquit, *in potestate erat sermo eius*. Non quoniam aduersus Legem & Prophetas docebat. Vtique enim eloquium diuinum & vim & gratiam præstabat, magis exstruēs quàm destruens substantiam Legis & Prophetarum. Alioquin non stuperent, sed horrerent: nec mirarentur, sed statim auersarētur destructorem Legis & Prophetarum, & vtique in primis alterius Dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus Legem & Prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersæ atque æmulæ diuinitatis professione. Quum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam vim & potestatem sermonis admirationi fuisse: faciliùs ostendit, secundum creatorem docuisse illum, quia non

Ibidem. Luc. 2. Luc. 4. Ibidem.

B negauit, quàm aduersus creatorem, quia non significauit. Atque ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuaricator iudicandus, si secundum eum aduersus quem venerat, docuit. [71] *Exclamat* ibidem *spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei*. Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei quem nec Christum vocari oporteret, si non creatoris. [72] Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc disceptο, quomodo hoc eum vocari cognouerit dæmon, nulla vnquam retrò emissa prædicatione in illum, à Deo ignoto & in id temporis muto, cuius nec sanctum eum contestari potuit, vt ignoto iam ipsi suo creatori. Quid autem iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod posset alterius Dei sanctus intelligi? tantùm quòd synagogam introgressus, & nec sermone operatus aliquid aduersus creatorem? Sicut ergo quem ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum Dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & Prophetam meminerat sanctum Dei prædicasse, & Iesum nomen Dei esse in filio Naue. [73] Hæc & ab angelo exceperat secundū nostrum Euangelium: Propterea quod in te nascetur, vocabitur sanctum filius Dei, & vocabis nomen eius Iesum. Sed & habebat vtique sensum aliquem Dominicæ dispositionis (licet dæmon tamen) magis quàm alienæ, & nondum satis cognitæ. nam & præmisit, Quid nobis & tibi? non quasi in [74] extraneum Iesu, ad quem pertinent spiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quam iam videns, adiicit, Venisti perdere nos. adeò iudicis & vltoris, & vt ita

Ibidem. Num. 13. Luc. 1. Luc. 4.

C dixerim, sæui Dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nesciētis. Quorsum hunc locum præmisimus? vt & Iesum à dæmone non alium doceamus agnitum, & à semetipso non alium confirmatum quàm creatoris. [75] Atquin, inquis, *increpuit illum Iesus*. Planè vt inuidiosum, & in ipsa confessione petulantem, & malè adulantē: quasi hæc esset summa gloria Christi, si ad perditionem dæmonum venisset, & non potius ad hominū salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed [76] de candida salutis gloriari volebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitum in totum, ergo non fuit Iesus, nec Dei sanctus omninò. Si quasi ex parte mentitum, quòd eum Iesum quidem & sanctum Dei, sed creatoris existimasset, iniustissimè increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc non existimantem quod ignorabat existimandum, alium Iesum & alterius Dei sanctum. Quòd si verisimiliorem statum non habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus; ipse enim erat Iesus, præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesus eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. [[77] Nazaræus vocari habebat secundum Prophetiam Christus creatoris. vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazaræos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: [78] Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retrò luridati delinquentiæ ma-

" " Ibidem. VIII. etiam de c.4. Lucæ. Matth. 2. Thren. 4.

culis, & nigrati ignorantiæ tenebris. Christo autem appellatio Nazaræi competitura D
Matth.2. erat ex infantiæ latebris, ad quas apud Nazareth descendit vitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne cõmercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Iudææ oppida non ita Christo creatoris per Prophetas emancipata. Ceterùm Prophetarum
Luc.4. erit Christus, vbicunque secundum Prophetas inuenitur. Et tamen [79] *apud Nazareth* quoque nihil noui notatur *prædicasse, dum aliò merito vnius prouerbij eiectus, refertur* [80]. Hic primùm manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quòd non possit phantasma credi, qui contactum, & quidem violentia
Ibidem. plenum, *detentus & captus, & ad præcipitiũ vsque protractus*, admiserit. [81] Nam & si *per medios*
Ibidem. *euasit*, sed antè iam vim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto vti assolet tumultu, vel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omninò tactui succidisset, si fuisset.

[82] *Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.*

Ibidem. Etiam secularis sapientiæ digna sentẽtia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios, [83] qui-
Esai.53. bus *manus imponens*, vtique sentiendas, *beneficia medicinarum conferebat*, tã vera, tã non imaginaria, quàm erant per quas conferebat. Ipse igitur est Christus Esaiæ, remediator valetudinum. [84] Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. [85] Portare autem Græci etiã pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcunque curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species cura- E
Luc.4. tionum. Ceterùm & à dæmoniis liberare, curatio est valetudinis. [86] Itaque *spiritus nequam* quasi ex forma iam prioris exempli cum testimonio *excedebant vociferantes, Tu es filius Dei*: cuius Dei, vel hîc pareat. *Sed* proinde *increpabãtur & iubebantur tacere*. Proinde enim Christus ab hominibus, non à spiritibus immũdis, volebat se filium Dei agnosci. Ille Christus duntaxat cui hoc cõgruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & vtique digniores prædicatores. Illius erat, præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabant. Porrò qui nunquam fuerat annuntiatus (si tamen volebat agnosci, frustrà autem venerat, si nolebat) non esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscũque substãtię, qui propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quâ destructor creatoris, nihil magis gestisset quàm à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, [87] nisi quòd Marcion Deum suum timeri negat, defendens bonum nõ timeri, sed iudicem apud quẽ sint materiæ timoris, ira, sęuitia, iudicia, vindicta, damnatio. Sed & dæmonia timore vtique cedebant. Ergo timendi Dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, non suasu quâ bonus, timendum se exhibebat. Aut nunquid ideò increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea volebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, quâ disparem se naturæ suæ ageret, quum posset, vt bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, quum se à dæmoniis quasi filiũ creatoris sustineret timeri
Ibidem. vt iam non propria potestate expelleret dæmonia, sed per creatoris auctoritatem. [88] *In solitudinem procedit*. Solennis & huiusmodi regio creatoris. [89] Oportebat sermonem illic quo- F
Exod.19. que videri in corpore; vbi egerat aliquando & in nube. Competebat & Euangelio habi-
Esai.35. tus loci, qui placuerat & Legi. [90] Capiat itaque iocunditatem solitudo, hoc Esaias pro-
& 42. miserat. [91] *Detentus à turbis*: *Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus annuntiare regnum Dei*. Ostẽde-
Luc.4. rat iam alicubi Deum suum? Non puto adhuc vsque. Sed de eis loquebatur qui aliũ quoque Deum nouerant. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium Deum ædiderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem Dei regnum portendebat, quem solum sciebat no-
IX. tum eis qui audiebant. [[92] De tot generibus operum quid vtique ad piscaturam respe-
ex capite xit, [93] vt ab illa in Apostolos sumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim simplex
v. Lucæ. factum videri potest, de quo argumentum processurum erat, [94] *dicens Petro trepidanti*
Luc.5. *de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens*. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ Prophetiæ: se eum esse qui per Hieremiam pro-
Hiere.16. nuntiarat: Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos, homines scili-
Luc.5. cet. [95] Denique *relictis nauiculis sequuti sunt eum*, ipsum intelligentes qui cœperat facere quod edixerat. Aliud est, si affectauit de nauiculariorum collegio adlegere, habiturus Apostolum quandoque nauclerum Marcionem. Præstruximus quidem aduersus Antitheseis nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diuersitatem Legis & Euan-

A Euangelij, vt & hanc à creatore dispositam, denique prædicatam in repromissione nouæ legis & noui sermonis & noui Testamenti. Sed quoniam attentiùs argumentatur apud illum suum, nescio quem[96] συνταλαίπωρον, id est, cōmiseronem, & συμπαθούμενον, id est, coodibilem,[97] in *leprosi purgationem*, non pigebit ei occurrere. & in primis figuratæ legis vim ostendere; quæ[98] in exemplo leprosi non contingendi, immò ab omni commercio submouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati; cum qualibus & Apostolus cibum quoque vetat sumere: participari enim stigmata delictorum quasi ex contagione, si quis se cum peccatore miscuerit. Itaque Dominus volēs altiùs intelligi Legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine non destruens, sed magis extruens, quam pertinentiùs volebat agnosci: *tetigit leprosum*, à quo etsi homo inquinari potuisset, Deus vtique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi quòd debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immūdi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere sic doceo, dum tuo nō competere demonstro. Si enim vt æmulus legis tetigit leprosum, nihil faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur? Phātasma enim inquinari nō posset. Qui ergo inquinari non poterat vt phantasma, iam non virtute diuina incontaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse videri potest inquinamentum, cuius materiam nō habebat: ita nec legem destruxisse, qui inquinamentū ex occasione phātasmatis, non ex ostentatione virtutis euaserat.[99] Si autem Helisæus Prophetes creatoris, vnicū leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israëlitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israëlitem leprosum emundauit, extraneus, quem suus Dominus emūdare non valuerat, Syro faciliùs emundato, significato per Nationes emundationis in Christo lumine earum quæ[100] septem maculis capitalium delictorum inhorrerent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Quapropter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul & vt totius hebdomadis caneret expiationem,[101] quia vnius lauacri vis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marciō: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum verò verbo solo & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse. Quasi non audeam & verbum ipsum in substantiam creatoris vindicare. Nullius rei non ille potior auctor, qui prior. Incredibile planè, vt potestas creatoris verbo remedium vitij vnius operata sit, quæ verbo tantam mundi molem semel protulit? Vnde magis dinoscitur Christus creatoris, quàm ex verbi potestate? Sed ideò alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Non times ne in dedecus tibi vertat, si ideò Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius præstitit tuus Christus, quàm meus Helisæus? Immò quid magnum præstitit tui Christi verbum? quum id præstiterit quod fluuius creatoris.[102] Secundum hæc, cetera quoque occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat: *Vetuit eum diuulgare*: quantum autem ad tutelam legis, iussit ordinem impleri. *Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses*. Argumenta enim figurata vt puta prophetatæ legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondā peccatorē, verbo mox Dei emaculatum, offerre debere munus Deo apud templum, orationem scilicet & actionem gratiarum apud Esaiam; per Christum Iesum catholicum patris sacerdotem. Itaque adiecit,[103] *vt sit vobis in testimonium*. Sine dubio; quo testabatur se legē non dissoluere, sed adimplere: quo testabatur seipsum esse, qui morbos & valetudines eorum suscepturus annuntiabatur. Hanc tam congruentem & debitam interpretationem testimonij, adulator Christi sui Marcion, sub obtentu māsuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra esset liberatus, solennia legis executurum, ideò ita præcipit. Quid tum? Perseuerauítne in bonitate, id est, permissione legis an non? Si enim bonus perseuerauit, numquam destructor erit legis, nec Dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius Dei vindicatur. Si non perseuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocauit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Ma-

Marginalia: Ibidem. Numer. 5. 1. Cor. 5. Luc. 5. Luc. 4. 4. Reg. 5. Luc. 5. Ibidem. Ibidem. Matth. 5. Isai. 53.

lus iam, quando legis euersor: si bonus, quum legis indultor. Sed & eo quòd indulsit legi D obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malæ legi indulsit: & sic deterior, si bonæ legis destructor aduenit. Proinde si vt sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum, ideò præcepit munus offerre, potuit & non præcepisse quod sciebat vltrò futurum. In vanum ergo descendit quasi legem destructurus, quum cedit obsecutoribus legis. Atquin quasi sciens formam eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc venerat. Cur ergo non tacuit, vt homo solo suo arbitrio legi obediret? tunc enim aliquatenus posset videri patientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam auctoritatem suam exaggeratam testimonij pondere. Cuius iam testimonij, nisi legis assertæ? Certè nihil interest quomodo firmauerit legem, siue quâ bonus, siue quâ superuacuus, siue quâ patiens, siue quâ inconstans, dum te Marcion [104] de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocunque modo

Matth. 5. præcepit, eodem potuit etiam illam præmisisse sententiam: Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de Euangelio erasisse quod saluum est? confessus es enim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia & fecit: & te potius vocem Domini de Euangelio erasisse, quàm nostros iniecisse. [[105] *Cura-*

x. etiam de c.v. Lucæ. *tur & paralyticus, & quidem in cœtu spectante populo.* [106] Videbit enim, inquit Esaias, populus sublimitatem Domini & gloriam Dei. Quam sublimitatem & quam gloriam? [107] Conua-

Luc. 5. Isai. 35. lescite manus dimissæ, & genua dissoluta: hoc erit paralysis. Conualescite, nec timete. Nō otiosè iterans, conualescite: nec vanè subiungens, nec timete: quoniam cum redintegra- E

Luc. 5. tione membrorum, virium quoque repræsentationem pollicebatur, [108] *Exsurge, & tolle*

Ibidem. *grabatum tuum*: simul & animi vigorem ad non timendos qui dicturi erant, *Quis dimittet peccata, nisi solus Deus?* Habes itaque iam & specialis medicinæ dispūctam Prophetiam, & eorum quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimissorem delictorum Christū recognosce

Isai. 53. apud eundem Prophetam, [109] Quoniam, inquit, in plurimis dimittet delicta eorum: &:

Isai. 1. Delicta nostra ipse aufert. [110] Nam & in priore, ex ipsius Domini persona: Etsi fuerint delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo: & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo. In roseo sanguinem ostendens Prophetarum: in coccino Domini, vt clario-

Michea 7. rem. Etiam Micheas de venia delictorum: [111] Quis Deus, quomodo tu? eximens iniquitates, & præteriēs iniustitias residuis hæreditatis tuæ? Non tenuit in testimonium iram suā, quia voluit misericordiam. Auertet & miserebitur nostri. Demerget delicta nostra, & demerget in profunda maris peccata nostra. Sed etsi nihil tale in Christum fuisset prædicatum, haberem huius benignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris

Ionæ 3. affectus. [112] Video Niniuitas scelerum veniam consecutos à creatore, ne dixerim tūc quoque à Christo, quia à primordio egit in patris nomine. Lego & Nathan Prophetam agno-

2. Reg. 12. scēti Dauid delictum suum in Vriam, dixisse: Et Dominus circumduxit delictum tuū, &

3. Reg. 21. nō morieris. Proinde & Achab regem, maritū Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Na-

1. Reg. 14. buthæ, veniam meruisse, pœnitentiæ nomine: Ionathā filium Saulis, resignati ieiunij culpam deprecatione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgentia F

Osee 6. restituto, ab eo scilicet Deo; qui mauult misericordiā quàm sacrificiū, & peccatoris pœ-

Ezech. 33. nitentiam quàm mortem. Prius est igitur, neges creatorem indulsisse aliquando delicta. Consequens est, vt ostēdas nec in Christum suum tale quid eum prædicasse: & ita probabis nouam istam Christi noui scilicet benignitatem, si probaueris, nec parem creatori, nec prædicatam à creatore. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, & an eius sit absoluere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eum ignoscere, in quem

Luc. 5. nihil sit admissum, [113] alibi iam congressi maluimus admonere quàm retractare. [114] *De filio hominis* duplex est nostra præscriptio, neque mentiri posse Christum, vt se filium hominis pronuntiaret, si non verè erat: neque filium hominis constitui, qui non sit natus ex homine, vel patre vel matre: atque ita discutiendum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex Deo patre est, vtique non est ex homine. Si nō & ex homine, superest vt ex homine sit matre. Si ex homine, iam apparet, quia ex virgine. Cui enim homo pater non datur, nec vir matri eius deputabitur. Porrò cui vir non deputabitur, virgo est. Ceterùm duo iam patres habebuntur, Deus & homo, si non virgo sit mater. Habebit enim virum vt virgo non sit, & habendo virum duos patres faciet, Deum & hominem, ei qui & Dei & hominis esset filius. [115] Talem si fortè Castori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita distinguuntur, id est, si ex matre filius est hominis,

quia

A quia ex patre non eſt: ex matre autem virgine, quia non ex patre homine: hic erit Chri-
ſtus Eſaiæ, quem concepturam virginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium Jſai.7.
hominis Marcion, circumſpicere non poſſum. Si patris hominis, negas Dei filium; ſi
& Dei, Herculem de fabula facis Chriſtum; ſi matris tantùm hominis, meum concedis;
ſi neque patris hominis, ergo nullius hominis eſt filius, & neceſſe eſt mendacium admi-
ſerit, qui ſe quod non erat, dixit. Vnum poteſt anguſtiis tuis ſubuenire, ſi audeas aut
Deum tuum [116] patrem Chriſti hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit
Valentinus: aut virginem hominem negare, quod nec Valentinus quidem fecit. Quid
nunc ſi ipſo titulo filij hominis, cenſetur Chriſtus apud Danielem? nónne ſufficiet adpro- Dan.7.
bationẽ prophetici Chriſti? Quum enim id ſe appellat quod in Chriſtum prædicabatur
creatoris, ſine dubio ipſum ſe præſtat intelligi in quem prædicabatur. Nominum cõmu-
nio ſimplex ſi fortè videri poteſt, & tamen nec Chriſtum, nec Ieſum vocari debuiſſe de-
fendimus, diuerſitatis cõditionem tenentes. Appellatio autem quod eſt filius hominis in
quantum ex accidenti obuenit, in tantum difficile éſt vt & ipſa concurrat ſuper nominis
communionem. Ex accidenti enim proprio eſt, maximè quum cauſa nõ cõuenit eadem,
per quam deueniat in communionem. Atque adeò ſi & Chriſtus Marcionis natus ex ho-
mine diceretur, tũc & ipſe caperet appellationis communionem, & eſſent duo filij homi-
nis, ſicut & duo Chriſti, & duo Ieſus. Ergo quum appellatio propria eſt eius in quo habet
cauſam, ſi & alij vindicetur in quo eſt communio nominis, nõ etiam appellationis, ſuſpe-
cta iam fit communio nominis quoque in eo cui vindicatur ſine cauſa cõmunio appella-
B tionis: & ſequitur vt vnus idémque credatur, qui & nominis & appellationis capacior
inuenitur, dum alter excluditur, qui non habet appellationis cõmunionem, carẽs cauſa.
Nec alius erit capacior vtriuſque, quàm qui prior, & nomen ſortitus eſt Chriſti, & appel- Dan.3.
lationem filij hominis, Ieſus ſcilicet creatoris. [117] Hic erat viſus Babylonio regi in for- Dan.7.
nace cum martyribus ſuis quartus, tãquam filius hominis; idem ipſi Danieli reuelatus di-
rectò filius hominis, veniens cum cœli nubibus iudex, ſicut & ſcriptura demonſtrat. Hoc
dixi ſufficere potuiſſe de nominatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi
ſcriptura confert, ipſius ſcilicet Domini interpretatione. Nam cùm Iudæi ſolummodò
hominem eius intuentes, needum & Deum certi, quâ Dei quoque filium, meritò retra- Luc.5.
ctarent, non poſſe hominem delicta dimittere, ſed Deum ſolum, cur non ſecundum
intentionem eorum de homine *eis reſpondit; Habere eum poteſtatem dimittendi delicta*, quan- Ibidem.
do & *filium hominis* nominans, hominem nominaret? niſi quia ideò ipſa voluit eos appel-
latione filij hominis ex inſtrumento Danielis repercutere, vt oſtenderet eum & homi- Dan.3.
nem qui delicta dimitteret, illum ſcilicet ſolum filium hominis apud Danielis Prophe- & 7.
tiam, conſecutum iudicandi poteſtatem, ac per eam vtique & dimittendi delicta. Qui
enim iudicat, & abſoluit. Vt ſcandalo iſto diſcuſſo per ſcripturæ recordationem faciliùs
eum agnoſceren t, ipſum eſſe filium hominis ex ipſa peccatorum remiſſione. [118] Denique
nuſquam adhuc profeſſus eſt ſe filium hominis quàm in iſto loco primùm, in quo pri-
mùm peccata dimiſit, id eſt, in quo primùm iudicauit, dum abſoluit. Ad hæc quodcun-
C que diuerſa pars fuerit argumentata, quale ſit, inſpice. Nam in illam neceſſe eſt amen-
tiam tendat, vt & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat, & ex homine ne-
get natum, ne filium virginis concedat. Quòd ſi & auctoritas diuina, & rerum natura, &
communis ſapientia non admittunt in inſaniam hæreticam, occaſio eſt & hîc, interpel-
landi quàm breuiſſimè de ſubſtãtia corporis aduerſus phãtaſmata Marcionis. Si natus ex
homine eſt, vt filius hominis, corpus ex corpore eſt. Planè faciliùs inuenias hominem
natum cor non habere vel cerebrum, ſicut ipſum Marcionem, quàm corpus vt Chri-
ſtum Marcionis. Atque adeò inſpice cor Pontici aut cerebrum. [[119] *Publicanum adle-* XI.
ctum à Domino in argumentum deducit, quaſi ab aduerſario legis adlectum extraneum ex eod. c. v. Lucæ.
legis, & Iudaiſmi prophanum. Excidit ei vel de Petro legis homine, & tamen non tan- Luc.5.
tùm adlecto, ſed etiam teſtimonium conſecuto agnitionis præſtitæ à patre. Nuſquam le- Matth.16.
gerat; [120] lumen; & ſpem, & expectationem nationum, prædicari Chriſtum. Atquin Jſai. 42.
probauit potius Iudæos, dicendo, [121] Medicum ſanis non eſſe neceſſarium, ſed malè ha- & 49.
bentibus. Si enim malè valentes voluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, Gen.49.
ſanos Iudæos confirmabat, quibus medicum neceſſarium negabat. Hoc ſi ita eſt, ma-
lè deſcendit ad legem deſtruendam, quaſi ad malam valetudinem remediandam, in qua
qui agebant, benè valebant, quibus medicus neceſſarius non erat. Quale eſt au-

tem vt ſimilitudinem medici propoſuerit,nec impleuerit? Nam ſicut ſanis medicum ne- D
mo adhibet,ita nec in tantum extraneis,quantum eſt homo à Deo Marcionis, ſuum habens & auctorem & protectorem,& ab illo potius medicum Chriſtum. Hoc ſimilitudo
Luc.5. præiudicat, ab eo magis præſtari medicum,ad quem pertinent qui languent.[122] Vnde autem & Ioannes venit in medium?[123] Subitò Chriſtus,ſubitò & Ioannes. Sic ſunt omnia apud Marcionem,quæ ſuum & plenum habent ordinem apud creatorem.[124] Sed de Ioanne cetera alibi. Ad præſentes quoſque articulos reſpondendum eſt. Nunc illud tuebor, vt demonſtrem & Ioannem Chriſto, & Chriſtum Ioanni conuenire, vtique Prophetæ creatoris, quâ Chriſtum creatoris, atque ita erubeſcat hæreticus, Ioannis ordinem fruſtrà fruſtratus. Si enim nihil omninò adminiſtraſſet Ioannes,ſecundum Eſaiam,
Iſai.40. [125] vociferator in ſolitudinem, & præparator viarum Dominicarum, per denuntiatio-
Matth.3. nem & laudationem pœnitentiæ; ſi non etiam ipſum inter ceteros tinxiſſet; *nemo diſcipu-*
Luc.5. *los Chriſti manducantes & bibentes ad formam diſcipulorum Ioannis aſſiduè ieiunantium & orantium prouocaſſet*: quia ſi qua diuerſitas ſtaret inter Chriſtum & Ioannem & gregem vtriuſque, nulla eſſet comparationis exactio, vacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, ſi diuerſæ diuinitatis æmulæ prædicationes, de diſciplinis quoque inter ſe non conuenirent,non cōuenientes priùs de auctoritatibus diſciplinarū: adeò Ioannis erat Chriſtus, & Ioannes Chriſti,ambo creatoris,& ambo de Lege & Prophetis, prædicatores & magiſtri. Sed & Chriſtus reieciſſet Ioannis diſciplinam vt Dei E
alterius,& diſcipulos defendiſſet, vt meritò aliter incedentes, aliam ſcilicet & contra-
Ibidem. riam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, [126] quòd *non poſſent ieiunare filij ſponſi quàm diu cum eis eſſet ſponſus, poſtea verò ieiunaturos* promittens, *quum ablatus ab eis ſponſus eſſet*, nec diſcipulos defendit,ſed potius excuſauit,quaſi non ſine ratione reprehenſos: nec Ioannis reiecit diſciplinam, ſed magis conceſſit tempori Ioannis, eam præſtans vt temporis,vt tempori ſuo eam deſtinans, reiecturus alioquin eam, & defenſurus æmulos eius,ſi nō ipſius fuiſſet. Iámque teneo meū Chriſtū etiam in nomine ſpon-
Pſal.18. ſi,de quo Pſalmus: Ipſe tanquam ſponſus egrediens de thalamo ſuo.[127] A ſummo cœli profectio eius,& deuerſio eius ad ſummum vſque eius. Qui etiam per Eſaiam gaudens
Iſai.61. ad patrem: Exultet,inquit,anima mea in Domino; induit enim me indumentum ſalutaris,& tunicam iocunditatis;[128] velut ſponſo, circumpoſuit mihi mitram;& velut ſponſam ornauit me ornatu. In ſe enim & Eccleſiam deputat,de qua idem ſpiritus ad ipſum:
Iſai.49. [129] Et circumpones tibi omnes eos velut ornamentum ſponſa. Hanc ſponſam Chriſtus
Cantic.4. ſibi etiam per Salomonem ex vocatione gētium arceſſit. Siquidem legiſti:[130] Veni ſponſa de Libano. Eleganter Libani vtique montis mentione iniecta, qui turis vocabulo eſt penes Græcos. De Idololatria enim ſibi ſponſabat Eccleſiam. Nega te nunc dementiſſimum Marcion. Ecce legem tui quoque Dei impugnas:[131] Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit,neminem tinguit, niſi cœlibem,aut ſpadonem,morti aut repudio
Gen.2.& baptiſma ſeruat. Quid itaque Chriſtum eius ſponſum facis? Illius hoc nomen eſt,[132] qui
Matth.19. maſculum & fœminam coniunxit,non qui ſeparauit.[133] Erraſti in illa etiam Domini pro- F
Luc.5. nuntiatione,qua videtur noua & vetera diſcernere. Inflatus es vtribus veteribus,& excerebratus es nouo vino,atque ita veteri,id eſt,priori Euangelio pannum hæreticæ nouita-
Hier.4. tis aſſuiſti. In quo alter creator(velim diſcere)quum per Hieremiā præcepit: Nouate vo-
2.Cor.5. et bis nouamen nouum,nónne à veteribus auertit?[134] quum per Eſaiam edicit: Vetera tran-
Iſai.43. ſierunt;& ecce noua quæ ego facio,nónne ad noua cōuertit? Olim hanc ſtatuimus deſtinationem priſtinorum à creatore potiùs repromiſſam à Chriſto exhiberi, ſub vnius & e-
Luc.5. iuſdem Dei auctoritate,cuius ſint & vetera & noua. Nam & *vinum nouum* is *non cōmittit in veteres vtres*,qui & veteres vtres non habuerit, *& nouum additamentum nemo iniicit veteri veſtimento*, niſi cui non defuerit & vetus veſtimentum. Ille non facit quid, ſi faciendum non eſt qui habeat vnde faciat,ſi faciendum eſſet;itaque ſi in hoc dirigebat ſimilitudinem,vt oſtenderet ſe Euangelij nouitatem ſeparare à legis vetuſtate, ſuam demonſtrabat & illam à qua ſeparabat, alienorum ſeparationem non fuiſſe notandam, quia nemo alienis ſua adiungit, vt ab alienis ſeparare poſſit.[135] Separatio per coniunctionem capit de qua fit. Itaque ſeparabat,& in vno oſtendebat fuiſſe,ſicut & fuiſſent,ſi non ſepararet. Et tamen ſi concedimus ſeparationem iſtam per reformationem,per amplitudinem, per profectum,ſicut fructus ſeparatur à ſemine,quum ſit fructus ex ſemine: ſic & Euāgelium ſeparatur à Lege,dum prouehitur ex Lege: aliud ab illa,ſed non alienum: diuerſum,
ſed

A sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo noua, quum similitudines obiicit,
quum quæstiones refutat, [136] de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam, inquit, in *Psal. 77.*
parabolam os meum, id est, similitudinem: eloquar problemata, id est, edisseram quæstio-
nes. Si hominē alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares.
[[137] De sabbato quoque illud præmitto, nec hanc quæstionem consistere potuisse, [138] si *XII.*
nō *Dominum sabbati* circumferret Christus. Nec enim *disceptaretur cur destrueret sabbatum*, si *ex Lucæ*
destruere deberet: porrò destruere deberet, si alterius Dei esset, nec quisquam miraretur *cap. VI.*
facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia non congruebat illi Deum crea- *Luc. 6.*
torem circumferre, & sabbatum eius impugnare. Et vt prima quæque decidamus, ne ea-
dem vbique nouemus ad omnem argumētationem aduersarij ex aliqua noua Christi in-
stitutione nitētem: hæc iam definitio stabit, ideò de nouitate institutionis cuiusque disce-
ptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat vsque adhuc æditū, sicuti nec disceptatū:
nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusque, satis aliam à Christo demon-
stratam diuinitatem, quando & ipsam nouitatem pronuntiatam à creatore constiterit, in
Christo non esse mirādam. Et oportuerit vtique priùs alium Deum exponi, postea disci-
plinam eius induci, quia Deus auctoritatem præstet disciplinæ, non Deo disciplina, nisi si
& Marcion planè tam peruersas non per magistrum litteras didicit, sed per litteras magi-
strum. Cetera de sabbato ita dirigo: Si sabbatum Christus interuertit, secūdum exemplū
fecit creatoris. [139] Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichūtis circumlata per muros arca *Iosue 6.*
testamēti septem diebus, etiam sabbato, ex præcepto creatoris sabbatum operatione de-
B struxit, vt putant qui hoc & de Christo existimant, ignorātes neque Christum sabbatum
destruxisse, neque creatorem, vt mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoque con-
cussum est sabbatum, vt & hoc in Christum renuntiaretur, etiam si odio insecutus est so-
lennissimum Iudæorum diem, vt Christus non Iudæorum. De odio quoque sabbati pro-
fessus, creatorem, vt Christus ipsius, sequebatur, exclamantem ore Esaiæ: [140] Neomenias *Isai. 1.*
& sabbata vestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibēdam
tamen in hac specie etiam abruptam defensionem aduersus abruptam prouocationem.
Nunc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua visa est destruere sabbatum Christi disci-
plina. [141] *Esurierant discipuli*, ea die *spicas decerptas manibus effrixerant*; cibum operati, ferias ru- *Luc. 6.*
perant. [142] *Excusat illos Christus*, & reus est sabbati læsi, *accusant Pharisæi*, Marcion captat
[143] status controuersiæ (vt aliquid cludam cum mei Domini veritate) scripti & volunta-
tis. de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi voluntate color, [144] quasi *de exemplo* *Ibidem &*
Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. Memi- *1. Reg. 21.*
nerat enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato à primordio, quo dies ipse cōpertus *Gen. 2.*
est, [145] veniam ieiunij dico. [146] Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, *Exod. 16.*
solummodò permisit in parasceue; vt sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ie-
iunio liberaret. Benè igitur quòd & causam eandem secutus est Dominus in sabbati, si ita
volunt, diei destructione; benè quòd & affectum creatoris expressit in sabbati non ieiu-
C nandi honore. Denique tunc demum sabbatum destruxisset, etiam ipsum creatorem, si
discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & volūtatis creatoris. Sed *Luc. 6.*
quoniam discipulos [147] non constanter tuebatur, sed excusat, quoniam humanam oppo-
nit necessitatem quasi deprecatricem, quoniā potiorem honorem sabbati seruat non con-
tristandi quàm vacandi, quoniam Dauid comitésque eius cum discipulis suis æquat in
culpa & in venia, quoniam placet illi quia creator indulsit, quoniam de exemplo eius, &
ipse tam bonus est, ideò alienus est à creatore? [148] *Exinde obseruā: Pharisæi, si medicinas sabbatis* *Ibidem.*
ageret, vt accusarent eum; certè quā sabbati destructorem, non quā noui Dei professorem:
fortassè enim hūc solum articulum vbique ingeram, alium Christum nusquam prædica-
tum. In totum autem errabant Pharisæi circa sabbati legem, non animaduertentes cōdi-
tionaliter eam indicentem ferias operum sub certa specie eorum. Nam quum de die sab-
bati dicit: Omne opus tuum non facies in ea; dicendo: tuum, de humano opere definit, *Exod. 20.*
quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, nō de diuino. Opus autem salutis &
incolumitatis nō est hominis, sed Dei proprium, sicut & rursus in lege: [149] Non facies, in- *Leuit. 23.*
quit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, id est, in causa animæ liberandæ. Quia
opus Dei etiam per hominem fieri potest in salute animæ, à Deo tamē, quod factus fue-
rat & Christus homo, quia & Deus. In hunc ergo sensum legis inducere volens illos, per
manus arefactæ restitutionem, [150] *interrogat, Licétne sabbatis benefacere, an non? animam liberare,* *Luc. 6.*

an perdere? Vt id operis promittens quod pro anima facturus esset, admoneret eos, quæ D
opera sabbati lex prohiberet, humana scilicet, & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ fie-
Ibidem. rent animæ omnia, dominus sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. Quod
etiam si destruxisset, meritò, quâ dominus, magis ille qui instituit. Sed non omninò de-
Iosue 6. struxit quâ dominus, vt hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circunlatione
apud Hierichuntem sabbatum à creatore destructum. Nam & illud opus Dei erat, quod
ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorũ, in discrimine belli
Isai. 1. constitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, vestra sabbata dicendo, ho-
Isai. 29. minum ea deputans, non sua, quæ sine Dei timore celebrat populus plenus delictis; labiis
Deum diligens, non corde: suis sabbatis, id est, quæcunque disciplina eius agerentur, aliũ
Isai. 58. statum fecit, [151] quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata; & non prophanan-
Isai. 56. da pronuntiat. Ita nec Christus omninò sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & suprà
Luc. 6. in causa discipulorum pro anima operatus; esurientibus enim solatium cibi indulsit; [152] &
Ibidem.
Matth. 5. nunc *Manum aridam curans*, factis vbique ingerens, Non veni dissoluere legem, sed adim-
plere, si Marcion hac voce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legem, [153] dum condi-
tionem interpretatur eius, dum operum differentiam illuminat, dum facit quæ lex de
Gen. 2. sabbati feriis excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctum,
benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat, quod ad-
uersarius aliis diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato
4. Reg. 4. redderet. [154] In quo die si & Helisæus Prophetes Sunamitidis filium mortuum restituit in E
Luc. 6. vitam, vides Pharisæe, túque Marcion; olim creatoris esse sabbatis benefacere, animam
Isai. 35. liberare, non perdere, nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex
Isai. 52. misericordia, ex prædicatione quoque creatoris. Nam & hic specialis medicinæ Prophe-
Luc. 6. tiam repræsentat. Inualescunt manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralytico.
XIII. ex eod. c. 6. Lucæ.
[155] Certè euangelizat Sion & Hierusalem pacem, & bona omnia, certè [156] *ascendit in mon-
tem, & illic pernoctat in oratione*, & vtique auditur à patre. Euolue igitur Prophetas, & ordi-
Isai. 40. nem totum recognosce. [157] In montem excelsum, inquit Esaias, ascende, qui euangeli-
zas Sion, extolle cum vigore vocem tuam, qui euangelizas Hierusalem. Adhuc in vigore
Luc. 4. obstupescebant in doctrina eius; erat enim docens tanquam virtutem habens. [158] Et rur-
Isai. 52. sus: Propterea cognoscet populus nomen meum in illa die. Quod nomen nisi Christi?
quod? ego sum ipse qui loquebar? Tunc enim ipse erat, qui in Prophetis loquebatur, ser-
mo, filius creatoris. Adsum dum hora est in montibus, vt euangelizans auditionem pa-
Naum 1. cis, euangelizans bona. [159] Item Naum ex duodecim: Quoniam ecce veloces pedes in
monte euangelizantis pacem. De voce autem nocturnæ orationis ad patrem manifestè
Psal. 21. Psalmus: [160] Deus meus clamabo per diem, & exaudies: & nocte, & non in vanitatem
Psal. 3. mihi. Et alibi de loco & voce eadem, Psalmus: Voce mea ad Dominum exclamaui, & ex-
audiuit me de mõte sancto suo. Habes nominis repræsentationem, habes sanctum euan-
gelizantis, habes locum montis, & tempus noctis, & sonum vocis, & auditum patris, ha- F
Luc. 6. bes Christum Prophetarum. [161] Cur autem *duodecim Apostolos elegit*, & non alium quemli-
bet numerum? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantùm vocibus
Prophetarum, sed & argumẽtis rerum prædicatũ. Huius enim numeri figuras apud crea-
Num. 33. torem deprehendo: Duodecim fontes Elim; & duodecim gemmas in tunica sacerdotali
Exod. 28. Aaronis; & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamẽti conditos.
Iosue 4.
Isai. 43. Totidem enim Apostoli portendebãtur, proinde vt fontes & amnes, rigaturi aridum re-
trò & desertum à notitia orbem Nationum, sicut & per Esaiam: Ponam in terra inaquosa
flumina. Proinde vt gemmæ, illuminaturi sacram Ecclesiæ vestem, quam induit Christus
põtifex patris. Proinde vt & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus ele-
git, & in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione cõpetit Chri-
sto Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid videri, quod potest videri non
Luc. 6. simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. [162] *Mutat &*
Gen. 17. *Petro nomẽ de Simone*; quia & creator Abrahę, & Saræ, & Ausee nomina reformauit, [163] hũc
Num. 13. vocando Iesum, [164] illis syllabas adiiciendo. Sed & qur Petrum? Si ob vigorẽ fidei, mul-
tæ materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus?
1. Pet. 2. & Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto
Isai. 8. cetera. Itaque affectauit carissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen com-
Luc. 6. municare, puto proprius quàm de non suis. [165] *Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multi-*
tudo

A *tudo etiam transmarina.* Hoc expectabat Psalmus: [166] Et ecce Allophyli & Tyrus, & popu- *Psal.86.*
lus Æthiopũ isti fuerunt illic. Mater Siõ dicet homo, & homo factus est in illa (quoniam
Deus homo natus est)& ædificauit eam volũtate patris: vt scias ad cũ tunc Gentiles con-
uenisse, quia Deus homo natus, erat ædificaturus Ecclesiam ex voluntate patris, ex Allo-
phylis quoque. Sic & Esaias: [167] Ecce isti venient de lõginquo, isti autẽ venient ab Aqui- *Isai.49.*
lone & mari, alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitũ ocu- *Ibidem.*
los tuos, & vide, omnes congregati sunt. De quibus & infrà: [168] Vides ignotos & extra- *Ibidem.*
neos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porrò hos quis mihi educauit? At hi mihi
vbi fuerunt? Hic erit Christus non Prophetarum? Et quis erit Christus Marcionitarum? si
peruersitas placet, qui non fuerit Prophetarum. [[169] Venio nunc ad ordinarias senten- XIIII.
tias eius, [170] per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictũ(vt ita dixerim) Chri- ex eod. c.
sti, [171] *Beati mendici* (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) *quoniam il-* VI. Lucæ.
lorum est regnum cœlorum. Iam hoc ipsum, quod à benedictionibus cœpit, creatoris est, qui *Luc.6.*
vniuersa prout edidit, nulla alia voce quàm benedictionis [172] dedicauit. Eructauit enim, *Psal.44.*
inquit, cor meum sermonem optimum. Hic erit sermo optimus, benedictionis scilicet,
qui & noui quoque Testamẽti initiator agnoscitur de veteri exẽplo. Quid ergo mirum
est, si & ab affectibus creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mendicos,
& pauperes, & humiles, ac viduas, & pupillos vsque diligentis, consolantis, asserentis,
vindicantis? vt hãc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum credas de fontibus sal-
uatoris. Reuera quò dirigam, nescio, in tanta frequentia eiusmodi vocum, tãquam in syl-
B ua, vel in prato, vel in nemore, pomorum, passim, prout incidit, res petenda est. [173] In-
clamat Psalmus: Iudicate pupillo & mendico, & humilem & pauperem iustè tractate. Li- *Psal.81.*
berate pauperem, & mendicum de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus
primus: [174] Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in se- *Psal.71.*
quentibus de Christo: Omnes nationes seruient ei. Dauid autem vni genti Iudaicæ præ-
fuit, ne quis in Dauid putet dictum, quia & ille susceperat humileis, & necessitatibus la-
boranteis. Quod liberauit, inquit, à dynasta mendicum, parcet mẽdico & pauperi, & ani-
mas pauperum saluas faciet: Ex vsura, & iniustitia redimet eorum animas, & honoratum
nomen eorum coram ipso. Item: [175] Auertantur peccatores in inferos, omnes nationes *Psal.9.*
quæ Dei obliuiscuntur, quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus, tolerantia
pauperum non peribit in finem. Item: Quis sicut Deus noster, qui habitat in excelsis, & *Psal.112.*
humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitat mendicum de terra, & de stercore ex-
altat pauperem, [176] vti sedere eum faciat cum principibus populi, vtique in regno suo.
[177] Sic & retrò in Basiliis, Anna mater Samuelis spiritu gloriã Deo reddens: qui, inquit, *1.Reg.2.*
excitat pauperem de terra, & mendicum, vti sedere eum faciat cũ dynastis populi, vtique
in regno suo, & in thronis gloriæ, vtique regalibus. Per Esaiam verò quomodo inuehitur
in vexatores egenorum? [178] Vos autem ad quid incenditis vineam meam, & rapina men- *Isai.3.*
dici in domibus vestris? Cur vos læditis populum meum, & faciem mendicorum cõfun-
C ditis? Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam; [179] scribentes enim scribunt nequam, vitantes *Isai.10.*
iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum populi mei. Quæ iudicia pupillis
quoque & viduis exigit, vt & ipsis egenis solatij. Iudicate pupillo, & iustè tractate viduã, *Isai.1.*
[180] & venite conciliemur, dicit Dominus. Cui tantus affectus in omnem conditionẽ hu-
militatis creatoris est; eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectum
iamdudum pertinent ij, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem terrenas
promissiones fuisse, Christi verò cœlestes, benè quòd cœlum nullius alterius vsque adhuc
Dei apparet, nisi cuius & terra. Benè quòd creator vel minora promisit, vt faciliùs illi &
de maioribus credam, quàm qui nunquam de minoribus priùs fidẽ liberalitatis suæ stru-
xit. [181] *Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur.* Possem hunc titulum in superiorem transmi- *Luc.6.*
sisse, quòd non alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici, si non & hanc promissio-
nem creator specialiter in Euangelij scilicet sui præstructionem destinasset. Siquidẽ per
Esaiam de eis quos vocaturus esset à summo terræ, vtique Nationes, [182] Ecce, inquit, ve- *Isai.5.*
lociter & leuiter aduenient. Velociter, quâ properantes sub finibus temporum. Leuiter,
quâ sine oneribus pristinæ legis. Non esurient, neque sitient. Ergo saturabuntur. Quod *Isai.49.*
vtique nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: [183] Ecce, inquit, qui ser- *Isai.65.*
uiunt mihi, saturabuntur, vos autem esurietis. Ecce qui seruiunt mihi, bibent, vos autem
sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurienti-

Luc.6. bus saturitatem repromittit, Dei creatoris est. [184] *Beati plorantes, quia ridebunt.* Decurre sen- D
Isai.65. tentiam Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate, vos autem confunde-
mini. [185] Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, vos autem clamabitis præ dolore cordis.
Et hæc contraria apud Christum recognosce. Certè oblectatio & exultatio in iocũditate
illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxiis. Scilicet etiã
Psal.125. Psal.cxxv. Qui seminant, inquit, in lacrymis, in exultatione metent. Porrò tam exultan-
tibus & iocunditatem capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus.
Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui à cõ-
solatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum
Isai.61. repræsentare gestiuit, quem demonstrauerat per Esaiam: Spiritus Domini super me,
a Luc.6. [186] propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus. Beati [a] medici, quoniam illo-
Isai.61. rum est regnum cœlorum; Misit me, curare obtritos corde. Beati [b] qui esuriũt, quoniã ipsi
b Luc.6. saturabuntur; [187] Aduocare languentes. Beati [c] qui plorant, quoniam ridebunt; Date lu-
Isai.61. gentibus Sionis gloriam, pro cinere vnguenti iocunditatem, & gloriæ habitum pro spi-
c Luc.6. ritu tædij. Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hæc ven-
Isai.61. turum prædicauit: aut si nondum venit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dixerim,
Luc.6. fortassè mandauerit Christo Marcionis. [188] *Beati eritis quum vos odio habebunt homines, & ex-
probrabunt, & eiicient nomen vestrum, velut malum, propter filium hominis.* Hac pronuntiatione
Isai.51. sine dubio ad tolerãtiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiã? Ne metueritis igno-
miniam ab hominibus, [189] & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ E
nullificatio? quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum? qui est secundũ crea-
torem. Vnde probabimus? Excidio in ipsum quoque prædicato? sicut per Esaiam ad au-
Isai.52. ctores odij Iudæos: Propter vos blasphematur nomen meum in Nationibus. [190] Et alibi:
Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus,
famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filium hominis prædicabatur, qui secũ-
dum creatorem est, Euangelium autem nomen Christianorum, vtique à Christo dedu-
ctum, odio futurum contestatur, propter filium hominis, quod est Christus, eum filium
hominis in causa odij constituit, qui erat secundum creatorem, in quem odium prædica-
batur. Et vtique si nondum venisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie,
[191] personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circum-
scribit, propter nos eam ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est,
XV. ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur. [[192] *Secundum hæc,*
de eodem *inquit, faciebant Prophetis patres eorum.* O Christum versipellem, nunc destructorem, nũc as-
adhuc c. sertorem Prophetarum. destruebat vt æmulus, cõuertens discipulos eorum; sibi asserebat
VI. Lucæ. vt amicus, suggillans insectatores eorum. Porrò in quantum nõ congruisset Christo Mar-
cionis assertio Prophetarum, ad quorum venerat destructionẽ; in tantum congruit Chri-
sto creatoris suggillatio in insectatores Prophetarum, quos in omnibus adimplebat; vel
quia magis creatoris est delicta patrum filiis exprobrare, quàm eius Dei qui nec propria F
cuiusque castigat. Sed non statim, inquis, Prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudæorum
affirmatam volebat, quòd nec cum Prophetis suis piè egissent. Atquin nulla hic iniquitas
exprobranda erat Iudæis, laudandis potiùs & probandis si eos figurauerunt, ad quorum
destructionem post tantum æui Deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus,
iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum [193] Epicuri Deus. [194] Ecce enim de-
Ibidem. mutat in maledictionem, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: *Væ enim dicit.*
Sed sit nobis quæstio de verbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quàm ad-
monitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio nõ sit sine aculeo comminatio-
nis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, [195] eius erunt qui
norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factũ
vindicabit. Nemo vindicarit, nisi qui norit irasci. Alij agnoscũt quidem verbum maledi-
ctionis, sed volunt Christum sic Væ pronuntiasse, non quasi ex sententia sua propriè, sed
quòd Væ à creatore sit, & voluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam suprà in
benedictionibus [196] sufferentiam commendaret. Quasi non creatori cõpetat, quâ vtrun-
que præstanti & bonum Deum & iudicem, vt quia præmiserat in benedictionibus beni-
gnitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinem disciplinæ v-
triusque instruendæ, tam ad benedictionem sectandam, quàm ad maledictionem præca-
Deuter.30. uendam. Nam & ita præmiserat: [197] Ecce posui ante vos benedictionẽ & maledictionẽ.
Quod

A Quod etiam in hãc Euangelij diſpoſitionem portendebat. Alioquin qualis eſt ille, qui vt
ſuam inſinuaret bonitatem, creatoris oppoſuit aſperitatem? [198] Infirma cõmendatio eſt,
quæ de alterius deſtructione fulcitur. Atquin opponens aſperitatem creatoris, timendum
eum confirmauit. Si timendum, magis vtique obaudiendum quàm negligendum. Et in-
cipit iam Chriſtus Marcionis creatori docere. Tunc, ſi [199] Væ creatoris eſt quod in diuites *Luc.6.*
ſpectat, ergo Chriſtus non eſt diuitibus offenſus, ſed creator: & ratas habet Chriſtus diui-
tum cauſas, ſuperbiam dico, & gloriam & ſæculi ſtudia, & Dei incuriam, per quæ Væ me-
rentur à creatore. Sed quomodo non eiuſdem ſit diuites reprobare; qui ſuprà mendicos *Ibidem.*
probarit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque ſi creatori depu-
tabitur maledictio in diuites, eiuſdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam
opus Chriſti, creatoris eſt. Si Deo Marcionis aſcribetur benedictio in mendicos, eiuſdem
imponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tã bonus quàm & iudex: nec
erit iam diſcrimini locus quo duo Dei fiunt: ſublatóque diſcrimine, ſupererit vnum Deũ
renuntiari creatorem. Igitur Væ, ſi & vox maledictionis eſt, vel alicuius auſterioris incla-
mationis, & à Chriſto dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitum quoque aſpernato-
rem probare, ſicut probaui mendicorum aduocatorem: vt Chriſtum in hac quoque ſen-
tentia creatoris oſtendam [200] locupletantis Salomonem. Sed quia permiſſa ſibi optione *3.Reg.3.*
maluit ea poſtulare quæ ſciebat Deo grata, ſapientiam, & meruerat etiam diuitias conſe-
qui, quas non magis voluit: quanquam & diuitias præſtare non incongruens Deo ſit, per
quas & diuites ſolatio iuuantur, & multa inde opera iuſtitiæ & dilectionis adminiſtrãtur.
B Sed accidentia vitia diuitiis illa in Euãgelio quoque *Væ diuitibus* aſſcribunt: [201] *Quoniam*, in- *Luc.6.*
quit, *recepiſtis aduocationẽ veſtrã*. Vtique ex diuitiis, de gloria earũ & ſecularibus fructibus.
Itaque in Deuteronomio Moyſes. [202] Ne, inquit, quum manducaueris, & repletus fueris, *Deut.8.*
& domos magnas ædificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro,
exaltetur cor tuum, & obliuiſcaris Domini Dei tui. [203] Quemadmodum & Ezechiam re-
gem theſauris inflatum, & de eis potius quàm de Deo gloriatum apud illos qui ex Perſide
aduenerant, inſilit per Eſaiam. Ecce dies veniunt, & auferentur omnia, quæ in domo tua *Iſai.39.*
ſunt: & quæ patres tui congeſſerunt, in Babylonẽ transferentur. [204] Sic & per Hieremiam
quoque edicit: Ne glorietur diues in diuitiis ſuis, & qui gloriatur, ſcilicet in Deo glorie- *Hier.9.*
tur. [205] Sic & in filias Sionis inuehitur per Eſaiam, cultu & diuitiarũ abundantia inflatas, *Iſai.3.*
[206] comminabundus & alibi nobilibus & ſuperbis. Dilatauit orcus animam ſuam, & ape- *Iſai.5.*
ruit os ſuum, & deſcendent inclyti, & magni, & diuites, (Hoc erit Chriſti Væ ſuper diui- *Luc.6.*
tes) & humiliabitur homo, vtique exaltatus diuitiis, & inhonorabitur vir, vtique ob ſub-
ſtantiam honorabilis. [207] De quibus & rurſus: Ecce Dominus virtutum cõturbabit glo- *Iſai.10.*
rioſos cum valentia, & elati comminuẽtur, & ruent gladio ſublimes, qui magis quàm di-
uites? Quia receperint ſcilicet aduocationem ſuam, gloriam & honorẽ, ſublimitatem ex
diuitiis. A quibus auertens nos & in Pſalm. XLVIII. Ne timueris, inquit, quum diues factus *Pſal.48.*
fuerit homo, & quum abundabit gloria eius, quoniam quum morietur, nõ tollet omnia,
nec deſcendet cum illo gloria ſua. [208] Item in LXI. Ne deſideraueritis diuitias, & ſi relucẽt *Pſal.61.*
C ne adieceritis cor. Idipſum poſtremò verbum, Væ, olim per Amos in diuites affluentes
deliciis deſtinatur: [209] Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, & deliciis fluunt in tho- *Amos 6.*
ris ſuis, qui edunt hœdos de gregibus caprarum, & vitulos de gregibus boum lactantes,
complaudentes ad ſonum organorum: tanquam perſeuerantia deputauerũt, & non tan-
quam fugientia, qui bibunt vinum liquatum, & vnguentis primariis vnguuntur. Igitur &
ſi tantummodò dehortantem à diuitiis oſtenderem creatorem, non etiam prædamnãtem
diuites etiam verbo ipſo quo & Chriſtus, nemo dubitaret ab eodem adiectam in diuites
comminationẽ per Væ Chriſti, à quo ipſarum materiarum, id eſt, diuitiarum dehortatio
præcucurriſſet. comminatio enim dehortationis acceſſio eſt. [210] Ingerit *Væ etiam ſaturatis*, *Luc. 6.*
quia eſurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt. His reſpõdebunt illa quæ ſuprà benedictio-
nibus oppoſita ſunt apud creatorem. Ecce qui mihi ſeruiunt ſaturabũtur, vos autem eſu-
rietis, vtique quia ſaturati eſtis. Et ecce qui mihi ſeruiunt oblectabuntur, vos autem con- *Iſai.65.*
fundemini, vtique ploraturi qui nunc ridetis. Sicut enim in Pſalmo: Qui ſeminant in la- *Pſal.125.*
crymis, in lætitia metẽt: ita in Euangelio: Qui in riſu ſeminant, ſcilicet lætitia, in lacrymis
metent. Hæc olim creator ſimul poſuit, Chriſtus ſolummodò diſtinguendo, non mutan-
do renouauit. [211] *Væ quum vobis benedixerint homines; ſecundum hæc faciebant & Pſeudoprophetis* *Luc. 6.*
patres illorum. Æquè creator benedictionis & laudis humanæ ſectatores incuſat per Eſaiã:

Isai.3. [212] Populus meus qui vos beatos dicunt, seducunt vos, & vias pedum vestrorum disturbant. D
bant. Prohibet & aliâs fidere omninò in hominem, sic & in laudẽ hominis, vt per Hiere-
miam; Maledictus homo qui spem habet in homine. [213] Nam & in Psalmo CXVII. Bonum
Hier.17. est fidere in Dominum, quàm fidere in hominẽ. Et bonũ est sperare in Dominum, quàm
Psal.117. sperare in principes. Ita totum quod ab homine captatur, [214] abdixit creator, nedum be-
nedictionem. Pseudoprophetas autem laudatos siue benedictos à patribus eorum, tam
eius est exprobrare, quàm Prophetas vexatos & recusatos: sicut iniuriæ Prophetarum nõ
pertinuissent ad Deum ipsorum, ita nec gratię Pseudoprophetarũ displicuissẽt, nisi Deo
XVI. de Prophetarum. [[215] *Sed vobis dico, inquit, qui auditis:* ostendens hoc olim mandatum à crea-
eod. itẽ c. tore, [216] Loquere [a] in aures audiẽtium. [217] *Diligite inimicos vestros & benedicite eos qui vos ode-*
VI. Lucæ. *runt, & orate pro eis qui vos calumniantur.* Hæc creator vna pronũtiatione clusit per Esaiam:
a 4.Esd.15. [b] Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderũt. Si enim qui inimici sunt, & oderũt, & ma-
Luc.6.
b Isai.66. ledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, vtique & benedici odientes, & orari
" pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari præcepit. Nouam planè patientiã do-
Exod.21. " cet Christus, etiam vicem iniuriæ cohibens permissam à creatore; oculum exigente pro
Luc.6. " oculo, & dentem pro dente; [218] contrà *ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super tu-*
" *nicam pallio quoque cedi.* Planè hæc Christus adiecerit, vt supplementa consentanea. disci-
plinæ creatoris. Atque adeò hoc statim renuntiandum est, an disciplina patientiæ prædi-
Zach.7. catur penes creatorem. Sic per Zachariã præcepit, [219] ne vnusquisque malitiæ fratris sui
Zach.8. meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui vnusquisque ne E
Deut.32. recogitet. Multò magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & quum
dicit: Mihi vindictam, & ego vindicabo: proinde patientiam docet vindictæ expectatri-
Exod.21. cem. [220] In quantum ergo non capit, vt idem videatur, & dentem pro dente, oculum pro
oculo, in vicem iniuriæ exigere, qui non modò vicem, sed etiam vltionem, etiam recor-
dationem & recogitationem iniuriæ prohibet: in tantũ aperitur nobis quomodo oculum
pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permitten-
Deut.32. dam, quam prohibuerat interdicta vltione; sed ad primam coërcendam, quam prohibue-
rat talione opposito, vt vnusquisque respiciens licentiam secundæ iniuriæ, à prima semet-
ipsum cõtineret. Faciliùs enim vim comprimi scit repræsentatione talionis, quàm repro-
missione vltionis. Vtrumque autem constituendum fuit pro natura & fide hominum: vt
qui Deo crederet, vltionem à Deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret.
Luc.6. Hanc legis voluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis & omniũ
paternarum dispositionum Christus & reuelauit, & compotem fecit, mandans alterius
Ibidem. quoque maxillæ oblationem, vt tanto magis vicem iniuriæ extingueret; quam & lex per
Exod.21. talionem voluerat impedisse, certè quam Prophetia manifestè coërcuerat; & memoriam
Zachar.7. & 8. iniuriæ prohibens, [221] & vltionem ad Deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non ad-
Deut.32. uersario, [222] sed adiutore præcepto, nõ destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam
rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenè atque perfectè considerem, non
consistet, si non est creatoris, qui vindictam repromittit, qui iudicem præstat. Alioquin si F
Luc.6. tantum patientię pondus non modò non repercutiendi, sed & aliam maxillam præben-
di, & non modò non remaledicendi, sed etiam benedicendi, & non modò non retinen-
di tunicam, sed amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me defensu-
rus, in vacuum patientiam præcepit, non exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ
dico fructum, quod est vltio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse nõ præstat: aut si mihi
non permittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriam vindicari.
[223] Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur. Ceterùm passim emissa libertate do-
minabitur, vtrumque oculum effossura, & omnem dentem excitatura præ impunitatis
securitate. Sed hoc est Dei optimi & tantùm boni, patientiæ iniuriam facere, violentiæ
Ibidem. ianuam pandere, probos non defendere, improbos nõ coërcere. [224] *Omni petenti te, dato,*
vtique indigenti: vel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat,
Deut.15. in datorem paratam habes in Deuteronomio formam creatoris: Non erit, inquit, in te in-
digens: [225] vti benedicens benedicat te Dominus Deus tuus: Datorem scilicet, qui fecerit
non esse indigentem. Et plus hîc, non enim petenti iubet dari. Sed nõ sit, inquit, indigens
in te, id est, cura vltrò ne sit. quo magis petenti præiudicat dandum, etiam in sequentibus:
Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum
tuam à fratre tuo indigente. Aperiens aperies illi manum, fœnus fœnerabis illi quantum
desiderarit.

A desiderarit. fœnus enim nisi petenti dari non solet. [216] Sed de fœnore postmodùm. Nunc si qui voluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum verò omnibus petētibus, vt hoc sit nouum atque diuersum, immò vnū erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcipit, quàm quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ antè debetur in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quòd si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius & primus, faciliùs quàm vt eius sit secundus, cuius non existit primus. Ita creator & secūdū naturæ ordinem primùm in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos: & secundum rationem dispositionis suæ, primò in Iudæos, postea & in omne hominum genus. Ideóque quamdiu intra Israëlem erat sacramētum, meritò in solos fratres misericordiam mandabat. At vbi Christo [217] dedit gentes hæreditatem, & possessionem terminos terræ, & cœpit expūgi quod dictū est per Oseē: [218] Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in vocatione. Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. [219] *Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis.* In isto præcepto vtique alia pars eius subauditur: Et sicut vobis nō vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis. Hoc si nouus Deus & ignotus retrò, & nondum planè editus præcepit, qui me nulla antehac institutione formauerit, qua priùs scirem quid deberē mihi velle vel nolle, Psal. 2. Osee 1. & 2. Luc. 6.

B atque ita & aliis facere, quæ mihi vellem: non facere, quæ & mihi nollem, [220] passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conuenientiam voluntatis & facti, vt id aliis faciam quod mihi velim, & id nec aliis faciam quod mihi nolim. Non enim definiit quid mihi atque aliis debeam velle vel nolle, vt ad legem voluntatis parem factum, & possim alij non præstare, quod ab alio mihi velim præstitum, amorem, obsequium, solatium, prēsidiū, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, vim, iniuriā, contumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Denique hac incōuenientia volūtatis & facti, [221] agunt Ethnici nondum à Deo instructi. [222] Nam etsi natura bonum & malum notum est, non tamen Dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conueniētia voluntatis & facti ex fide, vt sub metu Dei agitur. Itaque Deus Marcionis quum maximè reuelatus sit, tamē reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & faciliùs pro meo potius arbitrio interpretandum, compendium emittere, [223] cuius nullam præstruxerat distinctionem. At enim creator meus & olim & vbique præcepit indigētes, pauperes, & pupillos, & viduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiam, [224] Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito: & nudum si videris tegito. Item per Ezechielem de viro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam tunc me docuit ea facere aliis, quæ mihi velim fieri. Proinde denuntians, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, docuit ne faciam aliis quæ fieri mihi nolim: & ideò ipsius erit præce- Math. 5. Isai. 58. Ezech. 18. Exod. 20.

C ptum in Euangelio, qui illud retrò & præstruxit & distinxit, & ad arbitrium disciplinæ suæ disposuit: & meritò iam compendio substrinxit, quoniam & aliâs recisum sermonē facturus in terris Dominus, id est, Christus prædicabatur. [[225] Hîc nunc de fœnore quū interponit, [226] *Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis?* percurre sequentia Ezechielis de eodem viro iusto. [227] Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, & quod abundauerit non sumet: fœnoris scilicet redundantiam quod est vsura. Prius igitur fuit vt fructum fœnoris eradicaret, quò faciliùs assuefaceret hominem ipsi quoque fœnori si fortè perdendo, cuius fructum didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis Euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinæ Christianæ nitorem, primis quibusque præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & suprà, [228] Et pignus, inquit, reddet, vtique si non sit soluendo: quia solutori vtique pignus restituendum esse, vtrum homo scriberet? Multò manifestius in Deuteronomio: [229] Non dormies super pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo. [240] Adhuc clariùs suprà. Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio Domini Dei tui inuocata est. Porrò quū debitū dimitti iubet, [241] vtique non exsoluturo plus enim est; &, si exsoluturo, quū reposci vetat, quid aliud docet quàm nō exsoluturos fœne- Isai. 10. XVII. etiā ex c. VI. Lucæ. Luc. 6. Ezech. 18. ibidem. Deut. 24. Deuter. 15.

CCc

Luc.6. temus, qui tam detrimentum fœnori indixit? [241] *Et eritis filij Dei*. Nihil impudentius, si ille D
nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit, auferendo connubium. Quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam crasit? Filius spadonis esse nō possum, maximè quum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor vniuersitatis, quàm spado qui nullius substantiæ conditor. Et si marem ac fœminā nō
Gen.1.2. & 3. miscuisset creator, & si non vniuersis quoque animalibus filios cōcessisset, hoc etam eius ante paradisum, ante delictum, ante exilium, ante duos, vnum. denuò factus filius sui statim quum me manibus enixus est, quum de suo halitu mouit. Ille me nunc rursus filium
Luc.6. Matth.5. nuncupat, iam non in animam, sed in spiritum pariens. [243] *Quia ipse*, inquit, *suauis est aduersus ingratos & malos*. [244] Euge Marcion, satis ingeniosè detraxisti illi; pluuias & soles, ne creator
Luc.6. Matth.5. videtetur. Sed quis iste suauis, qui ne cognitus quidem vsque adhuc? quomodo suauis à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis, qua soles & imbres qui fœnera-
Rom. 1. Luc.6. Psal.18. uetat, non recepturus ab humano genere vt creator; qui pro tanta elementorum liberalitate faciliùs idolis quàm sibi debitū gratiæ referētes homines vsque adhuc sustinet. Verè suauis etiā spiritalibus cōmodis. [245] Eloquia enim Domini dulciora super mel & fauos. Ille igitur & ingratos suggillauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres tu quoque Marcion ingratos habuisti. Ceterùm tuus non poterat iam queri ingratos, qui
Luc.6. Isai.58. non parauerat gratos. Misericordiam quoque præcipiens. [246] *Estote, inquit, misericordes, sicut pater vester misertus est vestri*. Hoc erit, Panem infringito esurienti, & mēdicos sine tecto in E
Isai.1. Osee 6. domum tuam inducito, & nudū si videris tegito, &: Iudicate pupillo, & iustificate viduā. Agnosco doctrinam eius veterem; qui mauult misericordiā, quàm sacrificiū. Aut si alius nunc misericordiam præcepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors mihi
Luc.6. non fuit? [247] *Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur vobis, mensuram bonam, pressam, ac fluētem dabunt in sinum vestrum. Eadem qua mensi eritis mensura, remetietur vobis*. Vt opinor, hæc [248] retributionē pro meritis prouocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantùm: ergo humanam docet disciplinam & mercedem, & in totū hominibus obediemus. Si à creatore vt à iudice, & dispunctore meritorum: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem cōstituit retributionem captandam vel timendam, prout quisque iudicauerit, aut cōdēnauerit, aut dimiserit, aut mēsus fuerit. Si ab ipso: ergo & ille iā iudicat, quod Marciō negat. Eligāt itaque Marcionitæ, ne tanti sit de magistri regula excidere, quàm Christum aut hominibus aut
Ibidem. creatori docentem habere. [249] *Sed cæcus cæcum ducit in foueam*. Credūt aliqui Marcioni. Sed
Ibidem. Ibidem. *non est discipulus super magistrū*. Hoc & meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emēdator. *Eximat & de oculo suo trabem* hæreticus, *tunc in oculo Christiani, si quam putat sti-*
Ibidem. *pulam, reuincat*. Proinde & *arbor bona nō proferat malū fructum*, quia nec veritas hæresim: *nec*
Ibidem. *mala bonum*, quia nec hæresis veritatem. Sic *nec* Marciō *aliquid boni de thesauro* Cerdonis *malo protulit*, nec Apelles de Marcionis. multo enim hæc cōgruētiùs in ipsos interpretabimur, [250] quæ Christus in homines allegorizauit, nō in duos Deos, secundum scandalū Marcionis. Puto me nō temerè huc vsque adhuc lineæ insistere, qua definio nusquam omninò a- F
lium Deum à Christo reuelatum. [251] In hoc solo adulteriū Marcionis manus stupuisse miror, nisi quod etiā latrones timent. Nullū maleficium sine formidine est, quia nec sine cōscientia sui. Tam diu ergo & Iudæi nō alium Deum norant, quàm præter quem neminē adhuc norant: nec alium Deum appellabant, quàm quem solū norāt. Si ita est, quis vide-
Ibidem. bitur dixisse, [252] *quid vocatis Domine Domine?* Vtrúmne qui nunquam hoc fuerat vocatus, vt nusquā adhuc æditus? An ille qui semper Dominus habebatur, vt à primordio cognitus? Deus scilicet Iudæorum. Quis itē adiecisse potuisset, *& non facitis quæ dico?* Vtrúmne qui cùm maximè edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & Legis & Prophetarum eloquia mandauerat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare posset, etiamsi nunquam aliàs
Isai.29. exprobrasset. Porrò qui ante Christum, Populus iste me labiis diligit, cor autem eorum longè absistit à me, concionatus est, veterem vtique illis contumaciam imputabat. Alioquin quàm absurdum, vt nouus Deus nouus Christus, nouæ tantæque religionis illuminator, contumaces & inobsequentes pronuntiaret, quos non potuisset experiri.

XVIII. [253] Proinde *extollenda fide Centurionis*, incredibile si is *professus est talem se fidem nec in Israële in-*
ex VII. c. Lucæ. *uenisse*, ad quem non pertinebat fides Israëlis. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda vt probaretur vel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit
Luc.7. illi alienæ fidei exemplo vti? Quoniam si ita esset, dixisset talem fidem nec in Israële

vnquam

A vnquam fuisse: ceterùm dicẽs talem fidem debuisse inueniri in Israële, quísque ad hoc venisset, vt eam inueniret, Deus scilicet & Christus Israëlis, quam nõ sugillasset, nisi exactor & sectator eius. Æmulus verò etiam maluisset eam talem inuentam, ad quã infirmandam & destruendam magis venerat, non ad comprobandam. [254] *Resuscitauit & mortuum filium viduæ*, non nouum documentum. Hoc & Prophetæ creatoris ædiderant, quãto magis filius? Adeò autem in illud vsque momenti, nullum alium Dominus Christus intulerat, vt omnes illic *creatori gloriã retulerint, dicẽtes:* [255] *Magnus Prophetes prodijt in nobis, & respexit Deus populum suum.* Quis Deus? vtique cuius populus, & à quo Prophetæ. Quòd si illi quidem creatorem glorificabant, Christus verò & audiens & sciens non corrigebat, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorem adhuc orantes, sine dubio aut non alium circumferebat Deum, quàm quẽ in suis beneficiis atque virtutibus honorari sustinebat: aut quale est vt illos tam diu errantes sustineret, ad hoc veniens vt errori eorum medetetur? [256] Sed scandalizatur *Ioannes auditis virtutibus Christi* vt alterius. At ego rationẽ scãdali prius expediam, quò faciliùs hęretici scãdalum explodam. Ipso iam Domino virtutũ sermone & spiritu patris operãte in terris, & prædicãte, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Ioanne egerat [257] præparatutam viarum Dominicarum, abscedete iam ab Ioanne, redactam scilicet in Dominum, vt in massalem suam summam. Itaque Ioannes communis iam homo & vnus iam de turba, scandalizabatur quidem quâ homo, sed non quâ alium Christum sperans vel intelligens, qui neque vnde speraret vt nihil noui docentem vel operantem. Nemo hæsitauit de aliquo, quem

Ibidem. *3. Reg. 17. & 4. Reg. 4.* *Luc. 7.* *Ibidem.* *Isai. 40.*

B dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Ioannes autem certus erat neminem Deum præter creatorem, vel quâ Iudæus, etiam Prophetes planè faciliùs quasi hæsitauit de eo, quem quum sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Ioannes, [258] *Tu es, inquit, qui venis, an alium exspectamus?* Simpliciter inquirens an ipse venisset quem exspectabat, Tu es, qui venis, id est, qui venturus es, an alium exspectamus? Id est, an alius est quem exspectamus, si non tu es quem ventutum exspectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur ex similitudine documentorum, potuisse & Prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est, maior ipse scilicet Dominus, qui venturus exspectabatur. Atque adeò hoc erat Ioannis scandalum, quòd dubitabat ipsum venisse quem exspectabãt, quem & prædicatis operationibus agnouisse debuerant; [259] *vt Dominus, per easdem operationes agnoscendum se nuntiauerit Ioanni.* Quæ quum constet prædicata in Christum creatoris, sicut ad singula ostendimus, satis peruersum, vt Christum non creatoris per ea renuntiarit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnosci compellebat. Multo peruersius, [260] si *& testimonium Ioanni perhibet*, non Ioannis *Christus, Propheten eum confirmans, immò & suprà,* vt angelum, [261] *ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuã, qui præparabit viam tuam.* Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Ioannis commemorans Prophetiam: vt confirmans præcursorem Ioannem iam aduenisse, extingueret scrupulum interrogationis illius, Tu es, qui venis, an alium exspectamus? Præcursore enim iã functo officium, præparata via Domini, ipse erat intelligendus, cui præcursor ministrauerat, [262] *Maiore quidem omnibus natis mulierum, sed* non ideò subiecto, ei *qui minor fuerit, in regno Dei;*

Luc. 7. *Ibidem.* *Ibidem.* *Ibidem.*

C quasi alterius sit Dei regnũ, in quo modicus quis *maior erit Ioanne:* alterius Ioãnes, qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocunque dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Ioanne habebatur, omnibus scilicet in solitudinem concurrentibus ad Ioannem potiùs quàm ad Christum: Quid existis videre in solitudinem? tantundem & creatori competit, & Ioannem ipsius esse maiorem natis mulierum, & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioanne futurus sit in regno æquè creatoris, & qui sit maior tanto Propheta, qui non fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Ioannem minuit. [263] Diximus de remissa peccatorum. [264] Illius autem *peccatricis fœminæ* argumẽtum eò pertinebit, vt quum *pedes Domini osculis figeret, lacrymis inũdaret, crinibus detergeret, vnguento perduceret,* solidi corporis veritatem non phantasma inane tractauerit. [265] Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruerit; veniam præponere solitum sacrificio. Sed & si pœnitentiæ stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiam ex fide iustificatam, *ab eo audiit, Fides tua te saluam fecit,* qui per Abacuc pronuntiarat, [266] Iustus ex fide sua viuet. [[267] Quòd *diuites Christo mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & vxor regis procuratoris*; de Prophetia est. Has enim vocabat per Esaiam: [268] Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem meam;

Ibidem. *Osee 6.* *Luc. 7.* *Abac. 3.* *XIX. ex VIII. cap. Lucæ.* *Isai. 32.*

vt discipulas primò, dehinc vt operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermo- D
nes meos. Dies anni mementote cum labore in spe. Cum labore enim quo sequebātur, &
ob spem, ministrabant. Æquè de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquij à
Isai.6. creatore promissum.[269] At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum: Aure audie-
Luc.8. tis & non audietis, dedit Christo frequēter inculcare; *qui habet aures audiat*. Nō quasi ex di-
uersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia cōminationem
exhortatio sequebatur, Primò aure audietis, & nō audietis, dehinc qui habet aures au-
diat. Non enim audiebāt vltrò qui aures habebāt: sed ostēdebat aures cordis necessarias,
Ibidem. quibus illos audituros negarat creator. Et ideò per Christum adiicit, [270] *Videte quomodo au-*
diatis & non audiatis: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignum sensum pronuntia-
tioni accommodes pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicēdo, Videte quomodo
audiatis, nō audituris minabatur. Sanè nominatur mitissimus Deus, quia nec iudicat, nec
Ibidem. irascitur. Hoc probat etiam subiacens sensus.[271] *Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet,*
etiā quod habere se putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, vel intellectus, vel salus ip-
sa. Quid auferetur? Vtique quod dabitur. A quo dabitur, & auferetur? Si à creatore aufe-
retur, ab eo & dabitur. Si à Deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen no-
mine cōminatur ablationem, non erit eius Dei qui nescit cōminari, quia nō nouit irasci.
Ibidem. [272] Miror autem quum *lucernam negat abscondi solere*, qui se tanto seculo absconderat maius
& necessarius lumē, quum omnia de occulto in apertū repromittit, qui Deū suum vsque E
adhuc obumbrat, expectans opinor nasci Marcionem. Venimus ad cōstantissimum argu-
„mentum omnium qui Domini natiuitatem in controuersiā deferunt.[273] Ipse, inquiunt,
Ibidem. „*contestatur* se non esse natum, *dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres?*[274] Ita semper hære-
„tici aut nudas & simplices voces, coniecturis quò volunt rapiunt: aut rursus cōditionales
& rationales, simplicitatis conditione dissoluunt, vt hoc in loco. Nos contrariò dicimus,
Ibidem. primò non potuisse illi *annuntiari, quòd mater & fratres eius foris starent quærentes videre eum*, si
nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos vtique norat qui annūtiarat, vel retrò notos,
vel tunc ibidem compertos, dum eū videre desiderāt, vel dum ipsi nuntium mandant. Ad
hanc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tentandi
gratia nuntiatum est ei? Sed hoc scriptura non dicit, quæ quanto significare solet ex tēta-
Luc.10. tione quid factum.[275] Ecce legis doctor assurrexit tentans, eū & de tributi consultatione:
Luc.20. Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum: tanto vbi non facit tentationis mentionē,
non admittit tentationis interpretationem. Et tamen ex abundanti causas tentationis ex-
postulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si vt scirēt natús-
ne esset, an non: quando de hoc fuit quæstio quam ex ista tētatione discuterent? Quis au-
tem dubitaret natū, quem videret hominē? Quem audisset filium se hominis professum:
Luc.7. Quem de cōspectu omnis humanæ qualitatis dubitaret Deū, aut filiū Dei credere, Pro-
pheten faciliùs: existimantes licet magnum aliquem vtique tamen natum. Etiamsi in ex-
ploratione natiuitatis tentandus fuisset, quodcunque aliud argumētum tentationi com-
petisset, quàm per earum personarum mentionem quas potuit etiā natus non habere. Dic F
mihi, omnibus natis mater aduiuit? omnibus natis adgenerantur & fratres? nō licet patres
Luc.2. magis & sorores habere, vel & neminē?[276] Sed & census cōstat actos sub Augusto nunc
in Iudæam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. Adeò
Luc.8. nullo modo constitit ratio tentationis istius. Et verè mater & fratres eius foris stabāt. Su-
perest & inspicere sensum nō simpliciter pronūtiantis; Quæ mihi mater aut fratres? quasi
ad generis & natiuitatis negationem; sed & ex causæ necessitate & conditione rationali.
Tā proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius
& auocare eum à solenni opere quærentes, meritò indignatus est, nō tā abnegauit quàm
Ibidem. abdicauit. Atque adeò quū præmisisset: Quæ mihi mater & qui mihi fratres? subiūgens,
nisi qui audiunt verba mea & faciunt ea, trāstulit sanguinis nomina in alios, quos magis proxi-
mos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod trans-
fert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negauit eos qui erant?
Math.10. meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione: in semetipso docēs, Qui
patrem aut matrem aut fratres præponeret verbo Dei, non esse dignum discipulum. Ce-
terùm ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quòd illos nolebat agnoscere: quòd
alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non vt veriores substi-
tuit, sed vt digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem non
habebat,

A habebat.[[277] *Quis* autem *iste est qui & ventis & mari imperat?* nimirùm nouus dominator atque possessor elementorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnorât substantiæ auctorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion; Aspice mari rubro vastiori super omnia stagna Iudææ, virgam Moysi imperantem, vt fundirùs proscissum, & pari vtrinque stupore discriminis fixum, sicco populum pede, intestino itinere transmitteret, rursúsque sub eiusdem virgæ nutu, redeunte natura, Ægyptium exercitum vndarum concordia obrueret: [278] in quod opus & Austri seruierunt. [279] Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis machæram fuisse, cuius impetum atque decursum planè & Iesus docuerat Prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis creatoris. Sed his solis exẽplis vsus essem, si nõ etiam prædicatio marinæ istius expeditionis Christum antecessisset. Nam quũ transfretat, Psalmus expungitur: Dominus, inquit, super aquas multas. Quum vndas freti discutit, [280] Abacuc adimpletur: Disperges, inquit, aquas itinere. Quũ ad minas eius eliditur mare, Naum quoque absoluitur: [281] Comminans, inquit, mari & arefaciens illud, vtique cum ventis quibus inquietabatur. Vnde vis meum vindicẽ Christũ, de exemplis an de Prophetis creatoris? [282] Age nunc qui militarem & armatũ bellatorem prædicari putas, nõ figuratè nec allegoricè, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spiritali militia, & spiritalibus armis, spiritaliter debellaturus esset; [283] *Quũ inuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam*, vtique spiritalem, disce & Christum expugnatorem spiritalium hostium, spiritaliter armatum, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atque ita ipsum esse, qui cũ legione quoque dæmonũ erat dimicaturus: vt & de hoc bello Psalmus possit videri pronũtiasse: Dominus validus, Dominus potẽs in bello. Nam cum vltimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. [284] Cuius autem *Dei filium Iesum legio testata est?* Sine dubio cuius tormẽta & abyssum nouerant & timebãt. nec enim videtur posse ignorasse adhuc quòd noui & ignoti Dei virtus operaretur in terris: quia verisimile non est creatorẽ ignorasse. Si enim aliũ supra se Deum ignorauerat aliquando, tamen iam infra cœlum suũ agentem, vtique compererat. quòd autẽ Dominus comperisset, iam & vniuersæ familiæ innotuisset in eodẽ mundo, & intra eundẽ ambitum cœli, quo peregrina diuinitas conuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eã, & substantiæ eius, si fuisset: in tantũ quia nulla fuit, non alium dæmones sciebant quàm Dei sui Christũ. Non *depetunt* ab alio, quod meminissent petẽdum sibi à creatore, *veniam* scilicet *abyssi* creatoris. Denique impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erãt, quia sæui Dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mẽtiros iuuabat, qui infamãtes sustinebat? Sed enim quia mentiti non erant, quia Deũ abyssi & suum cognouerãt, ita eum se & ipse cõfirmauit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & vltoris Dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorãtiã enim & ego adscribere ei volo. Permittite mihi aduersus hæreticũ. [285] *Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabat, &* nesciuit à qua *Quis me, inquit, tetigit?* Etiã *excusantibus discipulis, perseuerat* in ignorãtiæ voce: C *Tetigit me aliquis.* idque de argumẽto affirmat. *Sensi enim virtutem ex me profectam.* Quid dicit hæreticus? Sciebãtne personã? Et cur quasi ignorãs loquebatur? [286] Vt confessionẽ certè prouocaret, vt timorẽ probaret. Sic & Adã aliquãdo quæsierat, quasi ignorans: Adam vbi es? Habes & creatorẽ cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, [287] vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis summouet, idcircò gestierit non tantùm contactum eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O Deum non natura beneficũ, sed æmulatione! [288] At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum *dicit: Fides tua te saluam fecit*, quis es vt [289] æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse Dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit? Sed hanc vis mulieris fidem constituere, qua contempserat legem. Et cui credibile, vt mulier nullius adhuc Dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc tenebatur? Qua denique fide irrupit? in quem Deum credens, quem spernens? Creatorem? Certè enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium Deum ignorabat: & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, quàm ex fide creatoris. Quomodo enim vtrumque conueniet, vt & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit? [290] Dicam: fides hæc fuit primò, qua Deum suum confidebat misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum Deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, nõ vt hominem sanctum, nec vt Prophetã, quem cõtaminabilem

XX. ex eod. 8. c. Lucæ. Exod. 14. Iosue 3. & 4. Psal. 28. Abac. 3. Naum 1. Luc. 8. Psal. 23. Luc. 8. Ibidem. Ibidem. Gen. 3. Leuit. 15. Luc. 5. Osee 6.

pro humana substantia sciret: sed vt ipsum Deum, quem nulla spurcitia pollui posse præ- D
sumpserat. Itaque non temerè interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem, quæ essent contaminabilia: non Deum, quem in Christo confidebat. Sed & illud recogi-
Leuit.15. & 12. tauit, [291] ordinarium & solennem menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, qui veniat ex officio naturæ, non ex vitio valetudinis. Illa autem ex vitio valetudinis redundabat, cui non modum temporis, sed diuinæ misericordiæ auxilium necessarium sciebat. Atque ita potest videri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ cõtu-
Isai.7. lerat etiam intellectum. [292] Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Christus eius fœminæ, quæ solum credebat creatorem, eius fidei se Deũ respondit, quam probauit. Nec illud omittam, quòd [293] dum tangitur vestimentum eius, vtique corpori non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: non quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat veritas corporis, phantasma vtique contaminari, quâ res vacua, non posset. Qui ergo non potest contaminari præ inanitate substantiæ, quomodo voluisset? Vt æmulus legis mentiebatur, qui non
XXI. ex ix.c. Luc. verè polluebatur. [[294] *Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum.* Nunquid vel hic ædidit, [295] cuius *prohibet eos victui aut vestitui quid in viam ferre?* Quis hoc mandasset, [296] nisi qui
Luc.9. Luc.12. 1.Cor.9. Luc.10. Luc.9. & coruos alit, & flores agri vestit? Qui boui quoque terenti libertatem oris ad veniam pabuli ex opere summouendi antè præcepit: [297] quia dignus operarius mercede sua. Hæc Marcion deleat, dum sensui salua sint. [298] At quum *iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium* mandat fieri: nemo testatur quod non iudicio E destinatur: inhumanitatem qui in testationem redigi iubet, iudicem comminatur. Nul-
Ibidem. lum Deum nouum à Christo probatum illa etiam opinio omniũ declarauit, quia [299] *Christum Iesum, alij Ioannẽ, alij Heliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi asseuerabãt.* Ex quibus quicunque fuisset, non vtique ob hoc est suscitatus, vt alium Deum post resurre-
Ibidem. ctionem prædicaret. [300] *Pascit populum in solitudine,* de pristino scilicet more. Aut si non ea-
Exod.12. & 16. dem & maiestas, ergo iam minor est creatore, qui non vno die, sed annis quadraginta; nec *de* inferioribus *materiis panis & piscis,* sed de manna cœlesti; nec *quinque* circiter, sed sexcẽta
Luc.9. *milia hominum* protelauit. Adeò autem ea fuit maiestas, vt & pabuli exiguitatem non tantùm sufficere, verùm *etiam exuberare,* de pristino voluerit exemplo. Sic enim & in tempore
3.Reg.17. famis sub Helia viduæ Sareptensi modica & suprema alimenta ex Prophetæ benedictione per totum famis tempus redundauerant. [301] Habes tertium Basiliarum, si & quartum
4.Reg.4. resoluas, inuenies totum hũc ordinem Christi circa illum Dei hominem; qui oblatos sibi viginti hordeaceos panes quum populo distribui iussisset, & minister eius proinde cõparata multitudine & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem in conspectum centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniã hæc dicit Dominus: Et manducauerunt & reliquerunt reliquias secũdum dictum Domini. O Christum & in no-
Luc.9. uis veterem. [302] Hæc itaque qui viderat *Petrus,* & cum pristinis compararat, & non tãtùm F retrò facta, sed & in futurum iã tunc prophetantia recognouerat, *interroganti Domino, quis*
Psal.2. *nam illis videretur,* quum *pro omnibus responderet: Tu es Christus:* non potest nõ eũ sensisse Chri-
Isai.45. Thre.4. & Dan.9. stum, nisi [303] quem nouerat in scripturis, quem iam recẽsebat in factis. Hoc & ipse confirmat vsque adhuc patiens, immò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem nõ poterat alium eum cõfiteri, quàm creatoris, [304] *ille autem præcepit, ne cui hoc dicerent,* vtique id noluit
Luc.9. prouulgari quod Petrus senserat. Immò, inquis, quia non rectè senserat, noluit mendaciũ
Ibidem. disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, [305] quia *oporteret filium hominis multa pati, & reprobari à presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere.* Quæ quũ prędicata sint, & ipsa in Christũ creatoris, [306] sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem prædicabantur. Certè & si non essent prædicata, eam causam indicti silentij protulit, quæ non Petri errorem demõstraret, sed obeũdarum passionum ne-
Ibidem. cessitatem. [307] *Qui voluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam.* [308] Certè filius hominis hanc sententiam emisit. Perspice igitur
Dan.3. & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis (nondum enim verè erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro Deo perdere conspirauerãt: Chaldæorum verò perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant. Quæ est ista noua doctrina, cuius vetera documenta sunt? Quanquam & prædicationes martyriorum tam futurorum, quàm [309] à Deo mercedem relaturorum decucurrerũt.

Vide,

A Vide,inquit Esaias,quomodo perit iustus,& nemo excipit corde. Et viri iusti auferũtur, *Isai.57.*
& nemo cõsiderat. Quando magis hoc fit,quàm in persecutione sanctorum eius? Vtique
non simplex,nec de naturæ lege cõmunis,sed illa insignis & pro fide militaris:in qua qui
animã suam propter Deum perdit,seruat illam: vt & hîc tamen iudicem cognoscas, qui
malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum,salute eius remu-
neratur. Sed & zelotem Deum mihi exhibet,malum malo reddentem. [310] *Qui confusus, in-* *Luc.9.*
quit, me fuerit, & ego confundar eum. Quando nec confusionis materia conueniat, nisi meo
Christo: cuius ordo magis pudendus, [311] vt etiam hæreticorum conuitiis pateat,omnem
natiuitatis & educationis fœditatem,& ipsius etiam carnis indignitatem, quanta amari-
tudine possunt perorantibus. Ceterùm quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam
non capit? non vulua licet virginis tamen fœminæ,coagulatus etsi non semine, tamen ex
lege substantiæ corporalis,ex fœminæ humore:non caro habitus ante formam:nõ pecus
dictus post figuram: [312] non nouem mensium cruciatu [313] deliberatus: non subita dolo-
rum concussione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram: nec
statim lucem lacrymis auspicatus & primo retinaculi sui vulnere, nec multum ablutus:
[314] nec sale & melle medicatus:nec pãnis iam sepulturæ inuolucrum initiatus:nec exinde
per immũditias inter sinus volutatus,molestus vberibus,diu infans,vix puer,tardè homo:
sed de cœlo expositus,semel grandis,semel totus,statim Christus, spiritus, & virtus, &
Deus tantùm. Ceterùm vt nõ verus,qui nõ videbatur,ita nec de crucis maledicto erubes-
cẽdus,cuius carebat veritate carens corpore. Non poterat itaque dixisse: Qui me cõfusus
B fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse,Minoratus à patre modico citra angelos; Vermis, *Psal.8.*
& nõ homo,ignominia hominis,& nullificamẽ populi:quatenus ita voluit; vt liuore eius *Psal.21.*
sanaremur: vt dedecore eius salus nostra cõstaret. Et meritò se pro suo homine deposuit, *Isai.53.*
pro imagine & similitudine sua,non aliena; vt,quoniam homo non erubuerat lapidem & *Gen.1.*
lignum adorans; eadem constantia non confusus de Christo,pro impudẽtia Idololatriæ,
satis Deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit Marcion ad
meritum confusionis? Planè pudere te debet,quòd illum ipse finxisti. [[315] Nam & hoc vel XXII.
maximè erubescere debuisti,quòd illum *cum Moyse & Helia in secessu montis conspici* pateris, ex eod. c.
quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi voluit [316] *vox illa de cœlo: Hic est filius* 9. Lucæ.
meus dilectus, hunc audite:id est,nõ Moysen iam & Heliam. Ergo sufficiebat vox sola sine o- *Luc.9.*
stentatione Moysi & Heliæ. Definiendo enim quem audirent,quoscũque alios vetuisset *Ibidem.*
audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiam,ceteróſque quos nõ ostẽdit,permisit audiri,
si vetuit quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria,non vtique [317] *in collo-*
quio ostenderentur,quod familiaritatis indicium est:nec *in consortio claritatis*,quod digna- *Ibidem.*
tionis & gratiæ exemplum est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumẽ-
tum est,immò in tenebris creatoris,quibus discutiendis erat missus. longè etiam discreti
à claritate Christi,qui voces & litteras ipsas eorum,ab Euãgelio suo erat separaturus. Sic
in alienos demonstrat illos,dum secum habet. Sic relinquẽdos docet,quos sibi iungit. Sic
C destruit,quos de radiis suis exstruit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo secũdum per-
uersitatem,tales eos reuelasset,quales Christus Marcionis debuisset:aut quoscũque alios
secũ, quàm Prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris,quàm secum ostẽdere præ-
dicatores suos? cum illis videri, [318] quibus in [a] reuelationibus erat visus: cum illis loqui, a *Exod.34*
[319] qui [b] eum fuerant locuti:cum eis gloriam suam communicare, [320] à [c] quibus Dominus 6. *ac 3.Reg.*
gloriæ nuncupabatur: [321] cum principalibus suis, [322] quorum alter [d] populi informator ali- 17.18.19.
quando,alter reformator quandoque:alter initiator veteris Testamenti,alter cõsumma- 21. & 4.
tor noui? Igitur & Petrus meritò cõtubernium Christi sui agnoscens indiuiduitate eius, *Reg.19.*
suggerit consilium. [323] *Bonum est nos hîc esse.* bonum planè,vbi Moyses scilicet & Helias. *Et* b *Deute.18.*
faciamus hîc tria tabernacula; Vnum tibi, & Moysi vnum; & Heliæ vnum. [324] *Sed nesciẽs quid diceret.* *ac 3.Reg.* 17.
Quomodo nesciẽs? vtrúmne simplici errore,an ratione,quam defendimus in causa nouæ c *Exod.33.*
Prophetiæ,gratiæ,ecstasin,id est,amentiam cõuenire? In spiritu enim homo constitutus, & 3.*Reg.*
præsertim quum gloriam Dei conspicit,vel quũ per ipsum Deus loquitur,necesse est ex- 19.
cidat sensu, obumbratus scilicet virtute diuina, [325] de quo inter nos & Psychicos quæstio d *Exod.20.*
est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliã cogno- *Math.19.*
uisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorum vel statuas populus habuisset & similitudi- &
nes [326] Lege prohibente,nisi quia in spiritu viderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in *Malac.4.*
sensu constitutus,scire non poterat. Ceterùm si sic nescit quasi errans, eo quòd putaret il- *Luc.9.*
Exod.20.

Luc.9. lorum esse Christum, [327] ergo iam constat & suprà Petrum interrogatum à Christo quem D
se existimarẽt, vt de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius Dei illũ cognouisset, hîcquoque non errasset. Quòd si ideò & hîc errauit, quia & suprà, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & vsque adhuc non errasse Petrum, Christo vsque adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Christum, quàm creatoris, cuius omnem & hîc ordinem expressit.
Ibidem. [328] *Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis assumit*: & hoc creatoris est, [329] In tribus,
1 Deut.19. [1] inquit, testibus stabit omne verbum. [330] *In montem* [2] *secedit*: agnosco formam loci. [331] Nam
2 Luc.9. Exod.19. & pristinum populum apud montem & visione & voce sua creator initiarat. Oportebat
Luc.9. & in eo suggestu consignari nouum Testamentum, in quo cõscriptum vetus fuerat. *Sub eo-*
Exod.19. *dem etiam ambitu nubis*, quam nemo dubitauit de aëre creatoris conglobatam, nisi & nubes suas illò deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris viam ruperat: aut proinde & nu-
Luc.9. bilo creatoris [332] precario vsus est. Itaque nec nunc muta nubes fuit, [333] sed *vox* solita *de*
Psal.2. *cœlo*, & patris nouum testimonium super filio: atque in secundo Psalm. Filius meus es tu:
Isai.50. ego hodie genui te. De quo & per Esaiam: Quis Deum metuens, audiat vocem filij eius?
Luc.9. Itaque iam repræsentãs eum, *Hic est filius meus*, vtique subauditur quẽ repromisi. Si enim repromisit aliquando, & postea dicit, Hic est: eius est exhibentis voce vti in demõstratione promissi qui aliquãdo promisit; nõ eius cui possit respõderi: ipse enim tu quis es qui dicas, Hic est filius meus, de quo nõ magis præmisisti, quàm teipsum quod prius erat reuelasti? *Hũc* igitur *audite*, quẽ ab initio edixerat audiendũ in nomine Prophetæ, quoniam & E
Deuter.18. Prophetes existimari habebat à populo. [334] Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis Deus ex filiis vestris, secundum carnalẽ scilicet sensum: tanquã me audietis illum. [335] Omnis autem qui illum non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaias:
Isai.50. Quis in vobis metuens, exaudiat vocem filij eius. Quam & ipse pater commendaturus e-
Isai.44. rat. [336] Sistens enim inquit verba filij sui, dicendo scilicet, hic est filius meus dilectus, hunc audite. itaque & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christo, sed nõ vt ab alio Deo, nec ad alium Christum, sed à creatore in Christum eius secũdum decessionem
Isai.63. veteris, & successionem noui Testamenti. Non legatus, inquit, Esaias, nec nuntius, [337] sed ipse Dominus saluos eos fecit, ipse iam prædicãs & implens Legem & Prophetas. Tradi-
Luc.9. dit igitur pater filio discipulos nouos; ostensis priùs cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua, atque ita dimissis, [338] quasi iam & officio & honore dispunctis, vt hoc ipsum cõfirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiam claritatis Christi cum Moyse & Helia. Totum autem habitum visionis istius habemus etiam apud Abacuc, vbi spiritus ex
Abac.3. persona interdum Apostolorum, [339] Domine audiui auditum tuũ & extimui. Quem ma-
Luc.9. gis quàm vocis cœlestis illius, Hic est filius meus dilectus, hunc audite? Cõsideraui opera tua, excidi mente. Quo magis quàm cum visa claritate eius nesciit quid diceret Petrus? In
Zachar.4. medio duorũ animalium cognosceris, Moysi & Heliæ. [340] De quibus & Zacharias vidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictum F
Abac.3. est, Illi duo filij opimitatis assistunt Domino vniuersæ terræ. Et rursum idẽ Abacuc: Ope-
Luc.9. ruit cœlos virtus, vtique nubilo illo. Et splendor eius vt lux erit: vtique qua etiam *vestitus eius refulsit*. [341] Et si commemoremur promissionis Moysi, hic inuenietur expuncta.
Exod.33. Quum enim desiderasset conspectum Domini Moyses dicẽs, Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta te mihi, vt cognoscenter videam te, cum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: ceterùm Dei faciem (iam audierat) nemo homo videbit me, & viuet. & hunc, inquit, sermonem quem dixisti faciam tibi. Et rursus Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Et Dominus similiter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouissimo. Et tunc videbis posteriora mea. Non lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelan-
Numer.12. dam. In quà facie ad faciem visibilem se ei repromittit, etiam ad Aaronem dicens: Si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, [342] & in visione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis quã erat gestaturus) non in ænigmate. [343] Nam & si Marcion noluit eum colloquentem Domino ostensum,
Exod.33. sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cum illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius nedum in conspectum. De qua gloria nõ aliter illustratus dis-
Exod.34. cessit à Christo, quàm solebat à creatore: [344] proinde tunc oculos percutere filiorũ Israëlis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoque argumẽtum aduersus se fa-

A se facere non vidit. Suscipio in me personam Israëlis. [[345] Stet *Christus* Marcionis, & *exclamet:* [346] *O genitura incredula, quousque ero apud vos? quousque sustinebo vos?* Statim à me audire debebit. Quisquis es [347] ἐπερχόμενε, priùs ede qui sis, & à quo venias, & quod in nobis tibi ius. Vsque adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo venis, [348] & illi agis, admittimus increpationem. Si verò ab alio, dicas velim quid nobis vnquam de tuo commisisti, quod credere debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec teipsum aliquando nobis reuelasti? Quàm olim apud nos agere cœpisti, vt tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, [349] vt patientiam imputes? Asinus de Æsopi puteo modò venis, & iam exclamas. [Suscipio adhuc & personam discipulorũ in quos insiliit, O Natio incredula, quàm diu ero vobiscum, quàm diu vos sustinebo? Hanc eruptionem eius vtique hoc modo iustissimè repercuterem; Quisquis es ἐπερχόμενε, priùs ede qui sis, à quo venias, quod tibi ius sit in nobis? Vsque adhuc puto creatoris es, & ideò secuti sumus recognoscẽtes omnia illius in te. Quòd si ab illo venis, admittimus increpationem. Si verò alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando commisisti duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissemus, vt exprobres incredulitatem, qui nec auctorem tuum vsque adhuc edis. Quàm olim autem apud nos agere cœpisti? vt tempus quoque opponas. In quibus autem nos sustinuisti? vt & patientiam iactes. Asinus de Æsopi puteo, modò huc apparuit, & iã exclamat.] Quis nõ ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset? nisi quòd nec ille eos insilisset, si nõ olim apud illos in Lege, in Prophetis, in virtutibus & beneficiis deuersatus, incredulos semper fuisset expertus. [350] Sed ecce *Christus* diligit *paruulos taleis esse docens debere qui semper maiores velint esse.* Creator autẽ vrsos pueris immisit, vlciscẽs Helisæum Propheten, cõuicia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, quũ tã diuersa committit, paruulos & pueros: innocẽtem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ conuiciari poterat, ne dicã blasphemare. Quia ergo iustus Deus, nec pueris impiis pepercit, exigẽs maiori ætati honorem, & vtique magis à minore. Quã verò bonus adeò diligit paruulos, vt apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ira & hæc affectio Christi, cũ creatore est. Iam nũc Deus Marcionis [351] qui connubium auersatur, quomodo videri potest paruulorum dilector, [352] quorum tota caussa connubium est? Qui semen odit, fructum quoque execretur necesse est. Næ ille sæuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharao educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens vitam illis etiam decem mensium in vtero. At enim quãto credibilius, vt eius deputetur affectio in paruulos, qui benedicendo cõnubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. [353] Repræsentat creator ignium plagam Helia postulante in illo Pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatem; [354] è contrario *Christi lenitatem, increpãtis* eãdem animaduersionem destinantes discipulos, super illum viculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem seuerissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, Non cõtendet, inquit, nec vox eius in platea audietur. Harundinem quassatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis vtique multo magis homines non erat crematurus. [355] Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) sed in spiritu miti, [356] At enim humanissimus Deus cur *recusat eum, qui* se tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia superbè vel ex hypocrisi *dixerat, sequar te quocunque ieris;* ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam iudicando, iudicem gessit. Et vtique damnauit, quem recusauit, non cõsecuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem vocat quem nõ recusat, vel etiam quem vltrò vocat, ita in perditionem damnat quem recusat. [357] *Illi* autem *caussato patris sepulturam,* quum *respondet; Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & annũtia regnum Dei:* vtraque legem creatoris manifestè confirmauit, & de sacerdotio in Leuitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, [358] & super patrem suum non contaminabitur: Et de deuotione [359] in Arithmis, Nam & illic qui se Deo vouerit, inter cetera iubet, ne super vllam animam introëat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. [360] Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat. Aut si non ira est, satis impius pronuntiandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici à filiis imperabat. [361] Quum verò & tertium illum, priùs suis valedicere parantem, prohibet retrò respectare, sectam creatoris exequitur. [362] Hoc & ille noluerat fecisse quos

Margin notes: XXIII. ex eod. c. IX. Lucæ. Luc. 9. — Ibidem. — 4. Reg. 2. — Exod. 1. — Gen. 1. — 4. Reg. 1. — Isai. 42. — C 3. Reg. 19. — Luc. 9. — Ibidem. — Leuit. 21. — Num. 6.

a *Gen.*19. ex Sodomis [a] liberarat. [[363] *Adlegit & alios septuaginta Apostolos* super duodecim. Quò e- D
XXIIII. nim XII. secundũ totidẽ [b] fontes in Elim; si nõ & septuaginta, secũdũ totidem arbusta pal-
ex 10.c. Lucæ. marũ? [364] Antitheseis plurimùm caussarum diuersitas fecit, non potestatũ. Sed qui diuer-
*Luc.*10. sitatem caussarum nõ respexit, facilè eam potestatum existimauit. Profectionem [c] filiorũ
b *Num.*33. Israëlis, creator, etiam illis spoliis aureorum & argenteorum vasculorum, & vestium,
c *Exod.*12. [365] præter oneribus consparsionum offarcinatam eduxit ex Ægypto: [366] *Christus* autem
nec peram discipulis in viam ferre præscripsit. Illi enim in solitudinem promouebantur, hi autẽ
*Luc.*10. in ciuitates mittebantur. [367] Considera caussarum offerentiam, & intelliges vnam & ean-
dem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disposuit,
proinde per ciuitates abũdaturam circuiens, sicut & egituram per solitudinem struxerat.
Ibidem. [368] *Etiam calceamenta portare vetuit illos.* Ipse enim erat; sub quo nec in solitudine per tot an-
*Deut.*29. nos populus calceamenta detriuerat. [369] *Neminem, inquit, per viam salutaueritis.* O Christum
*Luc.*10. destructorem Prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Helisæus, quum Giezin pue-
4.*Reg.*4. rum suum mitteret in viam ad filium Sunamitidis resuscitandum de morte, puto sic ei
præcepit: [370] Accinge lumbos tuos, & sume bacillum meum in manum, & vade: quem-
cunque cõueneris in via, ne benedixeris eum, id est, ne salutaueris. Et qui te benedixerit,
ne respõderis ei: id est, ne resalutaueris. Quæ est enim inter vias benedictio, nisi ex occur-
*Luc.*10. su mutua salutatio? [371] Sic & Dominus: *In quam introissent domum, pacem ei dicere:* exẽplo eo-
4.*Reg* 4. dem est. Mandauit enim & hoc Helisæus, quũ introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax vi-
ro tuo, pax filio tuo. [372] Hæc erunt potius nostræ Antitheseis, quæ comparant, nõ quæ se- E
*Luc.*10. parant Christum. [373] *Dignus est autem operarius mercede sua,* quis magis pronuntiarit, quàm
Deus iudex? Quia & hoc ipsum, iudicare est, dignũ facere mercede operarium. Nulla re-
tributio non ex iudicatione constitit. Iam nũc & hîc lex consignatur creatoris, etiam bo-
*Deuter.*25. ues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colliga-
*Luc.*10. bis. [374] Quis tam præstans in homines, nisi qui & in pecudes? Quòd si & Christus dignos
*Exod.*12. pronuntiat mercede operarios; excusauit præceptum illud creatoris de vasis aureis & ar-
*Exod.*1. genteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim villas & vrbes operati fuerint Ægyptiis, digni
vtique operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compẽsationem,
*Luc.*10. quam aliâs à dominatoribus exigere non poterant. [375] *Regnum Dei* neque nouum, neque
inauditum sic quoque confirmauit, dum illud *iubet annuntiari appropinquasse.* Quod enim
longè fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autẽ nũquam retrò fuisset, ante-
quàm appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longè fuisset.
Omne quod nouum & incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, quum an-
nuntiatur, tunc primùm speciem inducens, tunc primùm accepit tempus. Ceterùm nec
retrò tardasse poterit, quàm diu non annuntiabatur: nec ex quo annuntiari cœperit, ap-
Ibidem. propinquasse. [376] Etiam *adiicit, vt eis qui illos non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse
regnum Dei:* si hoc non & comminationis gratia mandat, vanissimè mandat. Quid enim ad
illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat, in salutẽ scilicet eo- F
rum, qui annuntiationem eius recepissent. Quomodo, si comminatio nõ potest sine exe-
Ibidem. cutione, habes Deum executorem in comminatore, & iudicem in vtroque. [377] Sic *& pul-
uerem iubet excuti in illos,* in testificationem, [378] & ad horrẽtiam *terræ eorum,* nedum commu-
nicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturæ sunt vl-
tionem: cui rei præmittit testificationem, minas vtique portẽdentem? Porrò quum etiam
*Deuter.*23. creator in Deuteronomio [379] Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesiam,
quòd populũ Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copiis defraudassent: ergo
in Christum inde manasse cõstabit [380] communicationis interdictum, vbi habet formam.
*Luc.*10. [381] *Qui vos spernit, me spernit.* Hoc & Moysi creator: [382] Non te contempserunt, sed me. Tam
1.*Reg.*8. enim Apostolus Moyses, quàm & Apostoli Prophetæ. Æquãda erit auctoritas vtriusque
*Luc.*10. officij, ab vno eodémque domino Apostolorum & Prophetarum. [383] Quis nunc *dabit pote-
statem calcandi super colubros & scorpios.* Vtrúmne omnium animaliũ dominus, an nec vnius
*Isai.*11. lacertæ Deus? Sed benè quòd creator hãc potestatem [384] etiam paruulis pueris per Esaiam
repromisit, coniicere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec
omninò lædi. Et vtique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestiæ nocere
*Ephes.*5. poterunt, vbi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorũ
ipse quoque princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestiæ nomine
depu-

A deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, [385] sicut nonagesimus Psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & cōculcabis leonem & draconem. Sicut etiā Esaias: [386] Illa die superducet Dominus Deus machæram sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrū magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die. [387] Sed quum idem: Via mūda & via sancta vocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic via immunda: qui autem dispersi erūt, vadent in ea, & non errabunt: & nō erit iam illic leo, nec ex bestiis pessimis quicquam ascēdet in eam, nec inuenietur illic: quū viam fides demōstret, per quam ad Deum perueniemus, iam tunc eidem viæ, id est, fidei hanc euacuationem & subiectionē bestiarum pollicetur. Denique & tempora promissionis congruere inuenias, si quæ antecedunt, legas. Inualescite manus dimissæ & genua resoluta. Tunc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus vt ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur vbi medicinarum edidit beneficia; tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, vt & aliis præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinē prædicationis exhibuit. [[388] Quis Dominus cœli inuocabitur, qui non priùs factor ostēditur? [389] *Gratias* enim, *inquit, ago, & confiteor Domine cœli, quòd ea quæ erant abscōdita sapientibus & prudētibus, reuelaueris paruulis.* Quæ ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à Deo Marcionis abscōdita & reuelata, qui omninò nihil præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, [390] non Prophetias, non parabolas, non visiones, non vlla rerum, aut verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatū nebulas

Psal.90. *Esai.27.* *Esai.35.* *ibidem.* *Luc.4.5.6.7.& 9.* *Luc.10.* XXV. ex cod.c x.Lucæ. *Luc.10.*

B obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui absconderat, quam [391] cùm maximè per Christum reuelabat: satis iniquè. Quid enim deliquerant sapientes & prudentes, vt abscōderetur illis Deus, ad quem cognoscendum non suffecerat sapientia atque prudentia illorum, nulla via data ab ipso per aliquam operum prædicationem, vel vestigia, per quæ sapientes atque prudentes deducerētur. Quāquam & si in aliquo deliquissent erga Deum ignotum, pone nunc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias præmiserat, in quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, à quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiamsi habuisset: iam nec reuelator ipse erit, qui absconditor nō fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscondit præmissio obscuritatis propheticæ instrumento, cuius intellectum fides mereretur: Nisi enim credideritis, non intelligetis; & reos habuit sapientes atque prudentes ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem Deum non requirentes, vel [392] perperàm in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes: & nouissimè, zelotes est. denique olim hoc per Esaiam concionabatur, quod Christus gratulatur. Perdam sapientiam sapientium, & [393] prudentiam eorum celabo: Sicut & alibi tam abscondisse, quàm reuelaturum esse significat: [394] Et dabo illis thesauros abscōditos, inuisibiles aperiam illis. [395] Et rursus: Quis alius disiiciet signa ventriloquorum, & diuinationes ex corde, auertens in posteriora sapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem & Christum suum illuminatorem Nationum designauit: Posui te in lucem Nationū,

Esai.7. *Rom.1.* *Exod.20.* *Esai.29.* *Esai.29.* *Esai.45.* *Esai.44.* *Esai.42. & 49.*

C quas interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retrò paruas, & imprudētia infantes, iam verò & humilitate fidei pusillas: faciliùs vtique credemus eundem etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retrò absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. aut si Deus Marcionis ea quæ à creatore abscondita retrò fuerāt, patefecit: ergo iam creatori negotium gessit, res eius edisserens. [396] Sed in destructionem, inquis, vti « traduceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscōdit, sapiētibus & pru- « dentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præstanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen vsque adhuc, puto, probamus exstructionem potius Legis & Prophetarū inueniri in Christo, quàm destructionē. [397] *Omnia sibi tradita dicit à patre.* Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, quia non minori se tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per sermonē suum scilicet. Ceterùm si ἐπιρχόμενος ille: Quæ sunt omnia quæ illi à patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris? Ergo bona sunt quæ pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iā non bonus, qui in aliena bona inuasit, vt filio traderet, docens alieno abstinere. Certè mēdicissimus, qui nec filiū vnde ditaret habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei à patre: & quomodo hominem creatoris sibi vindicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam.

Luc.10.

Sed & si omnia,ad hominum genera,id est,ad omnes Nationes interpretaberis, & has fi- D
Psal.2. lio tradidisse creatoris est:Dabo tibi gentes hæreditatem tuam,& possessionem tuam terminos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua,quæ omnia filio traderet,pariter cum homine creatoris,ostende vnum aliquem ex omnibus,in fidem,in exemplum;ne tam meritò non credam eius esse omnia,cuius nihil video,quàm meritò credam,etiam quæ nõ video eius
Luc.10. esse,cuius sunt vniuersa quæ video.[398] Sed:*Nemo scit qui sit pater,nisi filius,& qui sit filius,nisi pater, & cuicunque filius reuelauerit*.Atque ita Christus ignotum Deum prædicauit.[399] Hinc enim & alij hæretici fulciuntur,opponentes creatorem omnibus notum,& Israëli secundum familiaritatem,& Nationibus secundũ naturã.Et quomodo ipse testatur nec Israë-
Isai.1. li cognitum se?Israël autem me non cognouit,& populus me nõ intellexit:nec Nationi-
Isai.63. bus.[400] Ecce enim nec de nationibus,inquit,nemo;propter quod & illas stillicidiũ situ-
Isai.40. læ depurauit;& Sionem tanquam speculam in vinea dereliquit. Vide ergo an cõfirmatio
Isai.1. sit propheticæ vocis,& exprobrantis ignorantiam in Deum humanam,quæ fuerit ad fi-
Luc.10. lium vsque.Nam & ideò subtexuit:ab eo cognosci patrem,cui filius reuelauerit:quoniam
Isai.42. ipse erat qui positus à patre illuminatio Nationum annuntiabatur,vtique de Deo illuminandarum:etiam Israëlis,vtique per agnitionem Dei pleniorem. Ita non proficiẽt argumenta in fidem Dei alterius, quæ creatori competere possunt:quia quæ non competunt creatori,hæc poterunt in fidem proficere Dei alterius.Si & sequentia inspicias:[401] *Beati o-*
Luc.10. *culi qui vident quæ videtis:Dico enim vobis,quia Prophetæ nõ viderunt quæ vos videtis*:de superiori sensu descendunt:Adeò neminem,vt decuit,Deum cognouisse,quãdo nec Prophetæ vi- E
dissent, quæ sub Christo videbantur.Nam si non meus esset Christus,nec Prophetarum hoc in loco mentionem collocasset.Quid enim mirum,si non viderant res Dei ignoti,& tanto pòst æuo reuelati? Quæ autem fuisset fœlicitas eorum qui tunc videbant quæ alij meritò vidisse non poterant,si non erant consecuti repræsentationem eorum, quæ nunquam prædicatanr,nisi quoniam qui poterant vidisse,qui Dei sui res quas etiam prædicauerant,non tamen viderant? Hæc autem fœlicitas erit aliorum,qui videbant, quam alij tantùm prædicauerant.[402] Denique ostendemus, & iam ostendimus, ea visa in Christo quæ fuerant prædicata:abscondita tamen & ab ipsis Prophetis,vt absconderentur & à sa-
Ibidem. pientibus & à prudentibus seculi.[403] In Euangelio veritatis,*legis doctor Dominum aggressus: Quid faciens,inquit,vitam æternam consequar*?In hæretico vita solùmodò posita est, sine æter-
Exod. 20. næ mentione,vt doctor[404] de ea vita videatur consuluisse;quæ in lege promittitur à creatore longæua:& Dominus,ideò illi[405] secundum legem responsum dedisse: *Diliges Domi-*
Deut.6.et *num Deum tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua,& totis viribus tuis*,quoniã de lege vitæ
Luc.10. sciscitabatur. Sed sciebat vtique legis doctor quo pacto[406] vitam legalem cõsequi posset, vt non de ea interrogasset, cuius regulas etiam docebat. Sed quia & mortui iam suscitabantur à Christo,exsuscitatus ad spem[407] æternæ vitæ,per exempla recidiuæ, ne plus aliquid obseruationis exigeret sublimior spei,idcircò consuluit de æternæ vitæ consecutione. Itaque Dominus vt nec ipse alius,nec aliud nouum inferens præceptum,quàm quod F
principaliter ad omnem salutem, & vtramque vitam facit,ipsum caput ei legis opponit omnifariam diligendi Dominum Deum suum. Denique si de vita longæua & ille consuluit, & Christus respondit,quæ sit penes creatorem,non de ęterna quę sit penes Marcionis Deum, quomodo consequitur æternam? Non vtique eodem modo quo & longęuam.[408] Pro differentia enim mercedum,operarum quoque credenda distãtia est. Ergo non ex dilectione Dei tui consequetur vitam æternam Marcionites: sicut longæuam dilector creatoris.Sed quale est,vt non magis diligendus sit qui ęternam pollicetur, si diligendus est qui longæuam repromittit? Ergo eiusdem erit vtraque vita, quum eadem est vtrique vitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligi,vt præster,interueniente & hic illa præscriptione, qua faciliùs apud eum debeant credi maiora,apud quem minora præcedunt,quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem aliquæ minora præparauerũt.Viderit nũc si æternam nostri addiderunt.Hoc mihi satis est, quòd Christus ille æternæ non longæ vitæ inuitator,de longæua cõsultus quam destruebat,non ad æternã potius exhortatus est hominem quam inferebat.Quid,oro te, fecisset Christus creatoris,si qui creatori diligendo ædificauerat hominem, non erat creatoris?
XXVI. Credo negasset diligendum creatorem. [[409] *Quum in quodam loco orasset* ad patrem illum
ex c.XI. superiorem,satis impudentibus & temerariis oculis suspiciens ad cœlum creatoris,à quo
Lucæ.
Luc.11. tam aspero & sæuo & grandine & fulmine potuisset elidi,sicut[410] Hierusalem suffugi ab eo po-

A eo potuit, [411] *aggressus eum ex discipulis quidam: Domine, inquit, doce nos orare, sicut & Ioannes discipulos suos docuit.* Scilicet quia alium Deum aliter existimaret orãdum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium Deum æditum à Christo. nemo enim antè voluisset orare nosse, quàm didicisset quem oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam vsque adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiam discipuli Ioannis orabant. Sed quia & Ioãnes nouum aliquem ordinem orationis induxerat, ideò hoc & à Christo discipulus eius postulandum non immeritò præsumpserat, vt & illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter Deum orarent. Proinde nec Christus antè orationis notitiam discipulo contulisset, quàm Dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus vsque adhuc nouerat. Denique sensus orationis quem Deum sapiant recognosce. [412] Cui dicam: *Pater*? Ei qui me omninò non fecit, à quo originem non traho; an ei qui me faciundo & instruendo generauit? [413] A quo *Spiritum sanctũ postulem*? à quo nec mundialis spiritus præstatur? an à quo fiunt etiam angeli spiritus; cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur? [414] *Eius regnum optabo venire*, quem nũquam regem gloriæ audiui? an in cuius manu etiam corda sunt regum? [415] Quis *dabit mihi panẽ quotidianum*? qui nec milium mihi condit; an qui etiam de cœlo panem angelorum quotidianum populo suo præstitit? [416] Quis *mihi delicta dimittet*? qui ea non iudicando non retinet; an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet? [417] Quis *non sinet nos deduci in tentationem*? quem poterit tentator non timere; an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit? Hoc ordine qui alij Deo supplicat & nõ creatori, non orat illum, sed infamat.

Ibidem. Ibidem. Gen. 1. Ibidem. Gen. 1. Luc. 11. Prou. 21. Luc. 11. Psal. 77. Luc. 11. Ibidem.

B [418] Proinde à quo *petam vt accipiam*; apud quem *quæram vt inueniam*; ad quem *pulsabo vt aperiatur mihi*? Quis habet peteti dare: nisi cuius omnia? cuius sum etiam ipse qui peto. Quid autem perdidi apud Deum illum, vt apud eum quæram & inueniam? Si sapientiam atque prudentiam, has creator abscondit, apud eum ergo quæram. Si salutem & vitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur vt inueniatur, quàm vbi latuit vt appareat. Sic nec aliorsum pulsabo, quàm vnde sum functus. Denique si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petiit, & quæsiuit, & pulsauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim Deus optimus, vltrò veniens ad præstandum non suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus si non vltrò daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret non pulsanti. Creator autem potuit indicere ista per Christum, vt quia delinquendo homo offenderat Deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulsandi introiret. [419] Sic & præmissa *similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit*, non alienũ, *& ad amicum pulsantem*, non ad ignotum. Amicus autem etiamsi offendit, magis creatoris est homo quàm Dei Marcionis. Itaque ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, *cubantem iam cum infantibus* quos nasci voluerat. Etiam quòd serò pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum, cuius seculum & seculi occasus. ad Deum autem nouum, nemo serò pulsasset, tantùm quòd lucescentem. Creator est, qui & ianuã olim Nationibus clauserit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat,

Ibidem. Ibidem.

C & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam citò Deus recens neminem pati potuit. [420] Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam; & panem petentibus, de cœlo dedit manna; [421] & carnem desiderantibus emisit ortygometram, [422] *non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ouo.* [423] Illius autem erit *non dare malum pro bono*, cuius vtrumque sit. Ceterùm Deus Marcionis non habens scorpium, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpium, non dat. [424] *Itaque & spiritum sanctum is dabit*, apud quẽ est & nõ sanctus. [425] *Quum surdũ dæmonium expulisset* ([426] vt & in ista specie curationis [a] Esaiæ occurrisset) [427] *in Beelzebule* [b] *dictus eiicere dæmonia: si ego, inquit, in Beelzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt?* hac voce quid magis portẽdit, quàm in eo eiicere se, in quo & filij eorum? In virtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiẽdum, Si ego in Beelzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo? quasi illos suggillaret in Beelzebule eiicientes, resistet tibi prior sensus, [428] *non posse Satanã diuidi aduersus semetipsum.* Adeò nec illi in Beelzebule eiiciebant, sed vt diximus in virtute creatoris, quam vt intelligi faceret, subiungit: [429] *Quòd si ego in digito Dei expello dæmonia, ergóne appropinquauit in vos regnum Dei?* Apud Pharaonem enim venefici illi adhibiti aduersus Moysen, virtutem creatoris digitum Dei appellauerunt. Digitus Dei est

Exod. 16. Num. 11. Luc. 11. Ibidem. Ibidem. Ibidem. a Isai. 29. & 43. b Luc. 11. Ibidem. Ibidem. Exod. 8.

hoc, quod significarent etiam modicum, validissimum tamen. Hoc & Christus osten- D
dens, commemorator non obliterator vetustatum, scilicet suarum, virtutem Dei, digitum Dei dixit, non alterius intelligendum quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & virtus digitus vocabatur. [430] Meritò igi-
Luc. 11. tur applicuit ad *parabolam fortis illius armati, quem validior alius oppressit*, principem dæmoniorum, quem Beelzebulem & Satanam suprà dixerat, significans digito Dei oppressum,
Ibidem. non creatorem ab alio Deo subactum. Ceterùm *quomodo adhuc staret regnum eius* in suis terminis, & legibus, & officiis, quem licet integro mundo vel sic potuisset videri superasse validior ille Deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitæ [431] more-
2. Reg. 13. rentur; in terram defluendo, sæpè & à scorpio docti non esse superatum creatorem.
Luc. 11. [432] *Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educassent: Et Dominus: Immò beati qui sermonem Dei audiunt & faciunt.* Quia & retrò sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores Dei præfert. Nam nec hîc mater assistebat illi. Adeò nec retrò negauerat, vt ne tum quum id rursus audit: rursus proinde fœlicitatem ab vtero & vberibus matris suæ transtulit in discipulos, à qua non transtulisset si eam non
XXVII. ex cod. c. XI. Lucæ. haberet. [[433] Alibi malo purgare quæ reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hîc enim sufficit, si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse inconstans, leuis, aliud docens, aliud faciens: [434] Iubet [a] omni petenti dare, [435] & [b] *ipse signum petentibus non dat.* Tan-
a Luc. 6. b Luc. 11. to æuo lucē suam ab hominibus abscondit: & [436] *negat lucernā abstruendam, sed cōfirmat su-*
Ibidem. *per candelabrum proponendam, vt omnibus luceat.* Vetat remaledicere, multo magis vtique ma- E
Luc. 6. ledicere: [437] *& væ ingerit Pharisæis & doctoribus legis.* Quis est tam similis Dei mei, Chri-
Luc. 11. stus nisi ipsius? Sæpè iam finximus nullo modo potuisse illum destructorem legis denota-
Ibidem. ri, si alium Deum promulgasset. [438] Ideò & tunc *Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium, re-*
Ibidem. *tractabat penes se, cur non prius tinctus esset quàm recubuisset* [439] *secundum legem*, qui Deum legis circumferret. *Iesus autem* etiam interpretatus est ei legem, [440] *dicens: illos calicis & catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate*, vt significaret vasculorum munditias hominum esse intelligendas apud Deum. Quia & Pharisæus de homine non de calice illoto apud se tractauerat. Ideò exteriora, inquit, calicis lauatis, id est, car-
Ibidem. nem: interiora autem vestra non emundatis, id est, animam: adiiciens, *Nónne qui exterio-*
Osee 6. *ra fecit*, id est, carnem, *& interiora fecit*, id est, animam? quo dicto apertè demonstrauit, ad eundem Deum pertinere munditias hominis exterioris & interioris, cuius vterque sit; præponentis misericordiam non modò lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit
Luc. 11. enim: [441] *Date quæ habetis eleemosynam, & omnia munda erunt vobis.* Quòd si & alius potest Deus misericordiam mandasse, non tamen antequàm cognitus. Porrò & hîc apparet illos non de Deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè vasculorum mun-
Ibidem. ditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. [442] Sic *& holuscula decimantes, vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat.* Cuius Dei vocationem & dilectio- F
nem, nisi cuius & *rutam & mentam*, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quòd modica curabant, ei vtique cui maiora non exhibebant,
Deut. 6. dicenti: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, qui te vocauit ex Ægypto. Ceterùm nec tempus admisisset, vt Christus tam præcoquam, immò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti
Luc. 11. Deo, ne dixerim nondum palàm facto. [443] *Primatum quoque captantes locorum, & honorem salutationum*, quum *incusat*, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorum
Isai. 1. Psalm. 117. Hier. 17. ἄρχοντας appellantis; prohibentis etiam confidere in Præpositos; immò & in totum miserrimum hominem pronuntiantis qui spem habet in homine. Quòd si propterea quis affectat principatum vt de officiis aliorum glorietur, quia officia vetuit eiusmodi sperandi & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. [444] *Inuehitur*
Luc. 11. *& in doctores ipsos legis, quòd onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidem aggredi auderent*, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo enim detesta-
Matth. 23. tor, qui cùm maximè [445] potiora legis prætereuntes incusabat, eleemosynam & vocatio-
Isai. 29. & Matth. 15. nem & dilectionem Dei; ne hæc quidem grauia, nedum decimas rutarum, & munditias catinorum? Ceterùm excusandos potiùs censuisset, si importabilia portare non possent.
Isai. 5. Isai. 1. Isai. 10. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi de suo exaggerabant, [446] docentes præcepta doctrinas hominum, commodorum suorum causa, [447] iungentes domum ad domum, vt quæ proximi sunt auferrent; clamantes populum; amantes munera; sectantes retributionem;

A tionem;diripientes iudicata pauperum,vti eſſet illis vidua in rapinam,& pupillus in præ-
dam.De quibus idem Eſaias,Væ qui valent in Hieruſalem.Et rurſus: Qui vos poſtulant, Iſai.28.
dominantur veſtri.Qui magis quàm legis doctores? Hi ſi & Chriſto diſplicebant, vt ſui Iſai.3.
diſplicebant. Alienæ enim legis doctores non omninò pulſaſſet.[445] Cur autem *Væ audiunt* Luc.11.
etiam,quòd ædificarent Prophetis monumenta interemptis à patribus eorum,laude potiùs digni, qui
ex iſto opere pietatis teſtabantur ſe non conſentire factis patrum; ſi non erat zelotes, Exod.20.
qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filiis exigentem vſque in quartam nati-
uitatem?[449] Quam verò *clauem habebant legis doctores* niſi interpretationem legis? *ad cu-* Luc.11.
ius intellectum neque ipſi adibant,non credentes ſcilicet: Niſi enim credideritis, non intel- Iſai.7.
ligetis: *neque alios admittebant*, vtique docentes præcepta potiùs & doctrinas hominum. Luc.11.
Qui ergo nec ipſos introëuntes, nec aliis aditum præſtantes,increpabat,obtrectator ha- Matth. 15.
bendus eſt legis an fautor? Si obtrectator,placere debebant,& præcluſores legis.Si fau- Luc.11.
tor, iam non & æmulus legis. Sed hæc omnia ad infuſcandum creatorem ingerebat vt
ſæuum,erga quem delinquentes Væ habituri eſſent. Et quis ſæuum non potiùs timeret
prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo demerendum docebat, quem timen-
dum ingerebat.Sic oportebat Chriſtum creatoris. [[450] Meritò itaque non placebat illi XXVIII.
hypocriſis Phariſæorum, labiis ſcilicet amantium Deum, non corde.[451] *Cauete,inquit di-* ex c.XII.
ſcipulis,à fermento Phariſæorum,quod eſt hypocriſis, non prædicatio creatoris. Odit contuma Lucæ.
ces patris filius,non vult ſuos tales exiſtere in illum: non in alium, in quem hypocriſis Iſai.29.
fuiſſet admiſſa,cuius exemplum à diſcipulis caueretur. Ita Phariſæorum prohibet exem- Luc.12.
B plum.In eum prohibebat illud admitti, in quem admittebant Phariſæi.[452] Igitur quo- Luc.11.
niam hypocriſim eorum taxarat,vtique cælantem occulta cordis,& incredulitatis ſecre-
ta ſuperficialibus officiis obumbrantem, quæ clauem agnitionis habens, nec in ipſa in-
troiret,nec alios ſineret: ideò adiicit:[453] *Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil ab-* Luc.12.
ſconditum quod nõ dinoſcetur: ne quis exiſtimet illum Dei ignoti retrò & occulti reuelationẽ
& adagnitionem intentare,[454] quum ſubiiciat,etiam quæ inter ſe muſſitarant vel tracta-
rant ſcilicet ſuper ipſo dicentes, Hic non expellit dæmonia niſi in Beelzebule, in aper- Luc.11.
tum proceſſura, & in ore hominum futura, ex Euangelij promulgatione. *Dehinc conuer-* Luc.12.
ſus ad diſcipulos,[455] *Dico autem,inquit,vobis amicis meis,nolite terreri ab eis qui vos ſolummodò oc-*
cidere poſſunt, nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem.Sed iis erit Eſaias prædicens: Vide Iſai.57.
quomodo iuſtus aufertur, & nemo aduertit.[456] *Demonſtrabo autem vobis quẽ timeatis. Time-* Luc.12.
te eum qui poſtquàm occiderit,poteſtatem habet mittendi in gehennam, Creatorẽ vtique ſignificãs.
Itaque dico vobis,hũc timete. Et hoc in loco ſufficeret mihi,ſi quẽ timeri iubet,offendi vetat:
& quem offendi vetat,demereri iubet:& qui hæc mandat ipſius eſt,cui timẽdo,& nõ of-
fendendo, & demerendo procurat.Sed habeo & de ſequentibus ſumere.[457] *Dico enim* Ibidem.
vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus,confitebor in illo coram Deo. Qui cõfitebũ-
tur autem in Chriſto, occidi habebunt coram hominibus, nihil vtique amplius paſſuri
C poſt occiſionem ab illis. Hi ergo erunt quos ſuprà præmonet, ne timeant tantummo-
dò occidi: ideò præmittens non timendam occiſionem, vt ſubiungeret ſubſtruendam
confeſſionem. *Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur coram Deo*, ab eo vti- Ibidem.
que qui illum confitentem confeſſurus fuiſſet.Si enim confeſſorem confitebitur,ipſe eſt
qui & negatorem negabit.Porrò ſi confeſſor eſt, cui nihil timendum eſt poſt occiſio-
nem, negator erit cui timendum eſt etiam poſt mortem. Itaque quum creatoris ſit quod
timendum eſt poſt mortem, gehennæ ſcilicet pœna, & negator ergo creatoris eſt. Si au-
tem & negator,& confeſſor, qui poſt occiſionem nihil ab homine paſſurus eſt, à Deo
planè paſſurus ſi negaret: atque ita Chriſtus creatoris eſt, qui oſtendit negatores ſuos
creatoris gehennam timere debere.Poſt deterritam itaque negationem, ſequitur & bla-
ſphemiæ formidandæ admonitio:[458] *Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui* Ibidem.
dixerit in ſpiritum ſanctum, non remittetur ei. Quòd ſi iam remiſſio & retentio delicti, iudi-
cem Deum ſapiunt, huius erit ſpiritus ſanctus non blaſphemandus, non remiſſuri ſcili-
cet blaſphemiam: ſicut & ſuprà non negandus,*occiſuri* ſcilicet *etiam in gehennam*. Quòd ſi Ibidem.
& blaſphemiam Chriſtus à creatore auertit, quomodo aduerſarius ei venerit, non ſcio.
Aut ſi & per hæc ſeueritatem eius infuſcat, non remiſſuri blaſphemiam,& occiſuri etiam
in gehẽnam,ſupereſt vt & illius diuerſi Dei impunè & ſpiritus blaſphemetur, & Chriſtus
negetur, & nihil interſit de cultu eius,déve contemptu: & ſicut de contemptu nulla
pœna, ita & de cultu nulla ſperanda ſit merces.[459] *Perductos ad poteſtates, prohibet ad interro-* Ibidem.

gationem cogitare de responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum cuius præcessit exemplum.[460] Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus à rege Balach, ad maledicẽdum Israëlem, cum quo prælium inibat, simul spiritu implebatur, nõ ad quam venerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spiritus suggerebat, benedictionem pronuntiabat, antè professus apud nuntios regios, mox etiam apud ipsum, id se pronuntiaturum quod Deus ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initiauerunt. Ecce planè diuersum exemplum Moysi & Christi.[461] Moyses rixantibus fratribus vltrò intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximum tuum percutis? Et reiicitur ab illo: Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos?[462] *Christus verò postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suam,* & quidem tam probæ causæ *denegauit*. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriæ occurrens. Sed enim optimi & non iudicis Dei Christus; *Quis me, inquit, iudicem constituit super vos?* Aliam vocem excusationis inuenire non potuit, ne ea vteretur, qua improbus vir, & impius frater assertorem probitatis atque pietatis excusserat. Denique probauit malam vocem, vtendo ea, & malum factum, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit, hoc dicto fugatum Moysen. Ideóque in causa pari disceptãtium fratrum, voluit illos commemoratione eiusdem dicti cõfudisse? planè ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris.[463] Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari à Deo nostro, ipsos dynastas detrahente de solio; & pauperes alleuante de sterquilinio.[464] Ab eo ergo erit & *parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt?* Sic denique rex de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Esaiam malè audiuit. [[465] Quis *nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu*, nisi qui ista homini antè prospexit: & exinde præstans, meritò curam eorum, tanquam æmulam liberalitatis suæ prohibet, qui & *substantiam* ipsius *animæ* accommodauit *potiorem esca, & materiam* ipsius *corporis* figurauit *potiorem tunica*?[466] Cuius & *corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso.*[467] Cuius & *lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso: cuius & Salomon gloriosissimus, nec vllo tamen flosculo cultior.* Ceterùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius securè agere mandet, & quidem derogator ipsius. Denique si quasi derogator creatoris, non vult de eiusmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui nec lilia laborent, vltrò scilicet pro sua vilitate subiectis, paulò pòst parebit. Interim cur[468] *illos modicæ fidei incusat*, id est, cuius fidei? eiúsne quam nondum poterant perfectam exhibere Deo, tantùm quòd velatò quum maximè discentes eum: an quam hoc ipso titulo debebant creatori, vti crederent hæc illum vltrò generi humano sumministrare, nec de eis cogitarent? Nam & quum subiicit: *Hæc enim nationes mundi quærunt*, non credendo scilicet in Deum conditorem omnium & præbitorem,[469] quos pares gentium nolebat, in eundem Deum modicos fidei increpabar, in quem gentes incredulas notabat. Porrò quum & adiicit:[470] *Scit autem pater opus esse hæc vobis*; priùs quæram quem patrem intelligi velit Christus. Si ipsorum creatorem demonstrat, & bonum confirmat, qui scit quid filiis opus sit. Sin illum alium Deum, quomodo scit necessarium esse homini victum atque vestitum, quorum nihil præstitit? Si enim scisset, præstitisset. Ceterùm si scit quæ sunt homini necessaria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Professus autem necessaria hæc homini, vtique bona confirmauit. Nihil enim mali necessarium. Et non erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris, vt quod suprà distuli, expunxerim. Porrò si quæ necessaria scit homini, alius & prospexit & præstat, quomodo hæc ipse promittit? An de alieno bonus est?[471] *Quærite* enim, *inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiicientur.* Vtique ab ipso. Quòd si ab ipso, qualis est qui aliena præstabit? Si à creatore cuius & sunt, quis est qui aliena promittat? Ea si regno accedent, secundo gradu restituenda, eius est secundus gradus, cuius & primus: eius victus atque vestitus, cuius & regnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quàm[472] cui per omnia pariauerint.[473] Sumus serui, dominum enim habemus Deum. *Succingere debemus lumbos*, id est, expediti esse ab impedimentis[474] laciniosæ vitæ & implicitæ; *item lucernas ardentes habere*, id est, mentes à fide ac-

Marginalia: Num. 22. 23. & 24. — Exod. 2. — Luc. 12. — Ibidem. — Ibidem. — 1. Reg. 2. — Psal. 112. — Luc. 12. — Isai. 39. & 4. Reg. 20. — XXIX. ex eod. c. XII. Lucæ. — Luc. 12. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Right margin letters: D, E, F.

A de accensas,& operibus veritatis relucẽtes;atque ita *expectare Dominum*,id est, Christum. *Ibidem.*
Vnde *redeuntem?si à nuptiis*, creatoris est,cuius nuptiæ.Si non creatoris, nec ipse Marcion *Ibidem.*
inuitatus ad nuptias isset,Deum suum intuens detestatorem nuptiarum. Deficit itaque
parabola in persona Domini,si non esset, cui nuptiæ cõpetunt.In sequenti quoque parabola
satis errat,qui [475] *furem illum cuius horam si pater familiæ sciret,non sineret suffodi domũ suam*, *Ibidem.*
in personam disponit creatoris. Fur enim creator, quomodo videri potest Dominus totius
hominis?Nemo sua furatur aut suffodit,sed ille potius qui in aliena descẽdit, & hominem
à domino eius alienat.Porrò quum furem nobis diabolum demõstret;cuius horã
etiam in primordio si homo scisset,nunquã ab eo suffossus esset. [476] Propterea *iubet vt pa-* *Gen.3.*
*rati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis aduenie*t,non quasi ipse sit fur, sed iudex, *Luc.12.*
scilicet eorum,qui se non parauerint,nec cauerint furem.Ergo si ipse est filius hominis,
iudicem teneo,& in iudice creatorem defendo.Si verò Christũ creatoris in nomine filij
hominis hoc loco ostendit, vt eum furẽ portendat,qui quando venturus sit, ignoremus,
habes suprà scriptum, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & illo quòd in quantum timendum
creatorem ingerit, in tantum illi negotium agens, creatoris est. [477] Itaque *in-*
terroganti Petro,in illos an & in omnes parabolam dixisset, [478] ad ipsos & ad vniuersos qui Eccle- *Ibidem.*
siis præfuturi essent,*proponit actorũ similitudinem*, [479] *quorum qui benè tractauerit cõseruos absen-*
tia domini,reuerso eo omnibus bonis præponetur. [480] *Qui verò secus egerit,reuerso domino qua die nõ pu-*
tauerit, hora qua non scierit,illo scilicet filio hominis Christo creatoris,non fure, sed iudi-
B ce,*segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur.* Proinde igitur aut & hîc iudicem dominum
opponit,& illi catechizat: aut si Deum optimum, iam & illum iudicem affirmat,licet
nolit hæreticus. Temperare enim tentant hunc sensum, quum Deo eius vindicatur,
quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis,segregare solummodò & partem eius
cum infidelibus ponere,ac si non sit vocatus,vt statui suo redditus,quasi nõ & hoc ipsum
iudicato fiat.Stultitia.Quis erit exitus segregatorum? Nónne amissio salutis ? Siquidem
ab eis segregabuntur qui salutem consequentur.Quid igitur infideliũ status? Nónne dãnatio?
Aut si nihil patientur segregati & infideles,æquè ex diuerso nihil consequentur retenti
& fideles. Si verò consequentur salutem retenti & fideles,hanc amittant necesse est
ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudicium, quod qui intendit, creatoris est.
[481] Quem alium intelligam *cædentem seruos paucis aut multis plagis; & prout commisit illis, ita* *Ibidem.*
& exigentem ab eis, quàm retributorem Deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori?
Proclamat Christus tuus, [482] *Ignem veni mittere in terram.* Ille optimus, nullius gehennæ *Ibidem.*
dominus; qui paulò antè discipulos,ne ignem postularent,inhumanissimo vinculo coërcuerat, *Luc.9.*
quando iste Sodomam& Gomorram nimbo igneo exussit?quando cantatum est, *Gen.19.*
[483] Ignis ante ipsum procedet,& cremabit inimicos eius? quando & per Osee comminatus *Psal.96.*
est, [484] Ignem emittam in ciuitates Iudæ? [485] vel per Esaiam, Ignis exarsit ex indigna- *Osee 8.*
tione mea?Non mentiatur.Si non est ille qui de rubo quoque ardenti vocem suam emi- *Isai.30.*
sit, viderit quem ignem intelligendum contendas. Etiam si figura est, hoc ipso quod *Exod.3.*
C de meo elemento argumenta sensui suo sumit,meus est, qui de meis vtitur. Illius erit similitudo
ignis,cuius & veritas.Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatem, adiiciens,
[486] *Putatis venisse me pacem mittere in terram? non, dico vobis, sed separationem.* Machæ- *Luc.12.*
ram quidem scriptum est.Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæræ.
Igitur & ignem euersionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & incendium.
Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens Domino. [487] Denique:
Diuidetur, inquit,pater in filium,& filius in patrem;& mater in filiam, & filia in matrem; & nu- *Ibidem.*
rus in socrum, & socrus in nurum. Hoc prælium inter parentes si in ipsis verbis tuba cecinit
Prophetæ, [488] vereor ne Michæas Christo Marcionis prædicaret. [489] *Et ideò hypocritas pro-* *Michaæ 7.*
nuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud non dinoscentes. Quo scili- *Luc.12.*
cet adimplens omnia quæ super ipsos fuerunt prædicata, nec aliter docens debuerat
agnosci.Ceterùm quis posset eius tempora nosse, cuius per quæ probaret non habebat?
[490] Meritò *exprobrat etiam quod iustum non à semetipsis iudicarent.* [491] Olim hoc mandat, per *Ibidem.*
Zachariam: Iustum iudicium & pacatorium iudicate. Per Hieremiam:Facite iudicium *Zachar.8.*
& iustitiam. Per Esaiam : Iudicate pupillo,& iustificate viduam;imputans etiam vineæ *Hier.22.*
Sorech, quòd non iudicium fecisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat vt facerent ex *Isai.1.*
præcepto,is exigebat vt facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & re- *& 5.*
dundantiam eius vrgeb[illegible]am verò quàm absurdum vt ille mandaret, iustè iudicare,

Luc.12. qui Deum iudicē iustum destruebat. [492] Nam & *iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante*, in persona creatoris obtrectationis nomine differũt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescũque enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium. D

XXX. ex c.XIII. Lucæ. *Luc.13.* [[493] *Quæstionem* rursus *de curatione sabbato facta* quomodo *discussit?* [494] *Vnusquisque vestrũ sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum?* Ergo secundum conditionē legis operatus, legem confirmauit, non dissoluit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ, quanto potius humanæ? Parabolarum congruentiam vbique recognoscor exigere. [495] *Simile est regnum Dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo.* *Ibidem.* Quis in persona hominis intelligendus? vtique Christus: Quia licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo vtique in mundo; putà nunc in homine. Sed quum in suo horto dixerit, nec mundus autem nec homo illius sit, sed creatoris; ergo qui in suum seminarit, creator ostenditur. Aut si, vt hunc laqueum euadant, conuerterint hominis personam à Christo in hominem accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia alij conueniet quàm creatori. Quale est enim vt lenissimi Dei regnum, quod etiam iudicij feruor lacrymosa austeritate subsequitur. De sequenti planè similitudine vereor, ne fortè alterius Dei regno portendat. [496] *Fermento* enim *comparauit illud*; non azymis quæ familiariora sunt creatori. Congruit & hæc coniectura mendicantibus argumẽta. Itaque & ego vanitatem vanitate depellam, fermentationem quoque congruere dicens regno creatoris, [497] quia post illam clibanus vel furnus *gehennæ* sequatur. Quoties adhuc se iudicem ostendit, & in iudice creatorem? Quoties vtique eiecit & damnat reiiciendo. [498] Sicut hîc quoque: *Quum surrexerit, inquit, pater familiæ* (quò, nisi quò dixit Esaias, Quũ surrexerit comminuere terram?) *& clauserit ostium*, vtique excludendis iniquis, *quibus pulsantibus respondebit: Nescio vnde sitis.* [499] *Et* rursus *enumerãtibus quòd coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet; Recedite à me omnes operarij iniquitatis; illic erit fletus & frendor dentiũ.* Vbi? foris scilicet, vbi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnam, [500] *quum videbunt iustos introeuntes in regnum Dei, se verò detineri foris.* A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiens iustos in regnum? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, vt foris detineat in pœnam, quos aduersarius eius exclusit, suscipiendos à se vtique magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusurus iniquos, sciat vtique creatorem illos detenturum in pœnam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedens ei nolens: aut si vult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & non erit melior creatore ipse auctor infamiæ creatoris. Hæc si nulla ratione consistũt, vt alius punire, alius liberare credatur, vnius erit tam iudicium quàm & regnum: & dum vnius est vtrunque, qui & iudicat creatoris est. E

Ibidem. *Exod.23. ac 34.* *Luc.13.* *Ibidem.* *Isai.2.* *Luc.13.* *Ibidem.* *Ibidem.*

XXXI. ex XIIII. c. Lucæ. *Luc.14.* a *Isai.58.* b *Luc.14.* c *Ibidem.* d *Isai.1.* e *Luc.14.* [[501] *Ad prandium vel ad cœnam* qualeis *vocari iubet?* Qualeis ostenderat per Esaiam: [a] Confringe panem tuum esurienti, & mẽdicos & qui sine tecto sunt, induc in domum tuam, *qui* [b] scilicet humanitatis istius vicē *retribuere non possint.* Hanc si Christus captari vetat, [c] *in resurrectione eam repromittens*; creatoris est forma; cui non placent [d] amantes munera, sectantes retributionem. Etiam inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. [502] *Homo* [e] *quidam fecit cœnam, & vocauit multos.* Vtique cœnæ paratura, vitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primò extraneos & nullius iuris affines inuitari ad cœnam non solere, certè faciliùs solere domesticos & familiareis. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quâ homines, & per patres quâ Iudaici, non eius ad quem neque natura pertinebant, neque prærogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuas, qui cœnam parauit, sic quoque creatoris est cœna, qui misit ad conuiuas admonendos, antè iam vocatos per patres, admonendos autem per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil priùs egerit ad vocãdum, sed ipse descenderit subitò: tantùm quòd innotescens, iam inuitans: tantùm quòd inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam cœnandi & ad cœnam inuitandi. F

Ibidem. [503] *Excusant se inuitati.* Si ab alio Deo, meritò, quia subitò inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si autem non subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius denique declinauerant vocationem, tunc primò dicẽtes ad

Exod.32. Aaronem: Fac nobis Deos qui præeant nobis. Atque exinde; Aure audientes, & non au-
Isai.6. dientes, vocationem scilicet Dei. [504] Qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hiere-
Hierem.11. miam: Audite (inquit) vocem meam, & ero vobis in Dominu[illegible] vos mihi in populũ, &

ibitis

A ibitis in omnibus viis meis quascunque mandauero vobis. Ecce inuitatio Dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurem suam. Ecce recusatio populi. Sed abierũt in iis quæ concupierunt corde suo malo. [505] *Agrum emi, & boues mercatus sum, & vxorem duxi.* Et Luc. 14.
adhuc ingerit. Et emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus Hier. 7.
admonitor conuiuatum, die & ante lucem. Et non [506] audiit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. [507] *Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum est, motus tũc* Luc. 14.
(benè quòd & motus: negat enim Marcion moueri Deum suum, ita & hoc meus est) *mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem.* Videamus an eo sensu quo rursus per Hieremiam, [508] Nunquid solitudo factus sum domui Israëlis? aut terra in incultum derelicta? Id Hiere. 2.
est, Nunquid non habeo quos allegam, aut vnde allegam? Quoniam dixit populus meus, non venimus ad te. Itaque misit ad alios *vocandos*, ex eadem adhuc ciuitate. [509] *Dehinc lo-* Luc. 14.
co abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi, id est, nos iam de extraneis gẽtibus, illa sci- Ibidem.
licet æmulatione, qua in Deuteronomio, [510] Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo Deut. 32.
quid illis in nouissimis, id est, alios possessuros locum eorum: quoniam genitura peruersa est, filij in quibus fides non est. Illi obæmulati sunt me in non Deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram, in nobis scilicet quorum spem Iudæi gerunt; [511] *De qua illos gustaturos* Luc. 14.
negat Dominus; derelicta Sione tanquam specula [a] in vinea & in cucumerario casula; post a Isai. 1.
eaquàm [b] & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secũ- b Luc. 14.
dum dispositionem & prædicationes creatoris recẽsendo competere potest illi, cuius nec
B ordinem habet, nec dispositionem ad parabolæ conspirationem, qui totum opus semel fecit? Aut quæ erit prima vocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Antè debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter vtramque partem inuitare venit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculũ parabolæ: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retrò inuitauit, quos cùm maximè aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, cõtempturos vocationem: ergo & sublectionem loco eorum ex gentibus de futuro portendit. [512] Planè ad hoc secundò venturus est vt gentibus prædicet. Et si venturus est autem, puto non quasi vocaturus adhuc conuiuas, sed iam collocaturus. [513] Interea qui cœnæ istius vocationem in cœleste conuiuium interpretaris spiritalis saturitatis & iucũditatis, memento & [514] terrenas promissiones vini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æquè in spiritalia figurari à creatore. [[515] *Ouem & dragmam perditam* quis *requirit?* Nónne qui per- XXXII.
didit? Quis autẽ perdidit? Nónne qui habuit? Quis verò habuit? Nónne cuius fuit? Si igi- ex cap. XV.
tur homo non alterius est res, quàm creatoris, is eum habuit cuius fuit. Is perdidit, qui ha- Lucæ.
buit. Is requisiuit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæsiuit. Is *exultauit, qui inuenit.* Ita vtriusque Luc. 15.
parabolæ argumentum vacat circa eum, cuius non est ouis neque dragma, id est, homo. Ibidem.
Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisiuit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisiuit: nec exultauit, quia non inuenit. [516] Atque adeò *exultare* illius est *de pœniten-* Ibidem.
tia peccatoris, id est, de perditi recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœ-
C nitentiam quàm mortem. [[517] Quibus *duobus dominis neget posse seruiri,* [518] *quia alterum offen-* XXXIII.
di sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, *Deum proponens & Mammonam.* Deinde Mammo- ex c. XVI.
nam quem intelligi velit, si interpretem non habes, ab ipso potes discere. Admonẽs enim Lucæ.
nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, [519] *secũdum serui illius exemplum,* Luc. 16.
qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi. [520] *Et ego, in-* Ibidem.
quit, dico vobis, facite vobis amicos de Mammona iniustitiæ, de nũmo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ enim auctorem & dominatorem totius seculi nummum scimus omnes. [521] Cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hãc sententiam, *Non pote-* Ibidem.
stis Deo seruire & Mammonæ. [522] *Irridebãt denique Pharisæi pecuniæ cupidi*, quòd intellexissẽt scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorem intelligendum, & Christum à creatoris illos seruitute reuocasse. Quid? Nunc potius ex hoc disce, vnum à Christo Deum ostensum. Duos enim dominos nominauit, Deũ & Mammonã, creatorem & nummum. Denique non potestis Deo seruire, vtique ei cui seruire videbãtur: & Mammonæ cui magis destinabantur. Quòd si ipse alium se ageret, nõ duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia Deus. Et vtique magis dominus, quàm Mammonas: magísque obseruãdus, quâ magis dominus. Quale est enim, vt qui Mammonam dominum dixerat, & cum Deo iunxerat, verè ipsorum dominum taceret, id est, creatorem? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiẽdum ei esse, si solummodò sibi

& Mammonæ negauit posse seruiri? Ita cùm vnum Deum ponit nominaturus & creato- D
rem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominum sine alio Deo non posuit.
Ibidem. Et illud itaque relucebit, [523] quomodo dictũ: *Si in Mammona iniusto fideles non extitistis, quod verum est, quis vobis credet?* In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iu-
Ibidem. stum facit. [524] *Et si in alieno fideles inuenti non estis, quod meum est quis dabit vobis?* Alienũ enim debet esse à seruis Dei, quod iniustum est. Creator autẽ quomodo alienus erat Pharisęis, proprius Deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc non cadunt in creatorem, sed in Mammonã, quis vobis credet quod verius est, & quis vobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisset de alterius Dei gratia. Tunc enim videretur ita dixisse, si eos in creatorẽ, nõ in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionem distinctiones fecisset Dei alterius non commissuri suam veritatem infidelibus creatoris. Quomodo tũc alterius vi-
Ibidem. deri potest, si non ad hoc proponatur, vt à re de qua agitur, separetur? [525] Si autem & *iustificantes se coram hominibus Pharisæi* spem mercedis in homine ponebãt, illo eos sensu incre-
Hier.17. pabat, quo & Propheta Hieremias: [526] Miser homo qui spem habet in homine. [527] Si &
Luc.16. adiicit: *Scit autem Deus corda vestra,* illius Dei vim commemorabat qui lucernam se pronũ-
Hier.11.17. tiabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, [528] *quod elatum est apud homines, pero-*
& 20.
Luc.16. *sum est Deo,* Esaiam ponit ante oculos: Dies enim Domini sabaoth, [529] in omnem cõtume-
Isai.2. liosum & superbum, in omnem sublimem & clarum, & humiliabuntur. Possum iã colligere cur tãto æuo Deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia disceret à creatore. Didicit ergo vsque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit E
Luc.16. annuntiare regnum Dei, dicens: [530] *Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei annuntiatur:* quasi non & nos limitem quendam agnoscamus Ioannem cõstitutum inter vetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen vt ab alia virtute facta sit sedatio Legis & Prophetarum, & initiatio Euangelij, in quo est
Isai.43. Dei regnũ, Christus ipse. [531] Nam & si probauimus; & vetera trãsitura; & noua successura
2.Cor.9. prædicari à creatore; si & Ioannes antecursor & præparator ostenditur viarum Domini,
Malac.3. Euangelium superducturi, & regnum Dei promulgaturi: & ex hoc iam quòd Ioannes venit, ipse erit Christus qui Ioannẽ erat subsecuturus vt antecursorem: & si desierũt vetera, & cœperunt noua interstite Ioanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris: [532] vt vnde magis probetur, quàm ex Legis & Prophetarum in Ioannem occasu, & exinde
Luc.16. ortu, regnũ Dei. [533] *Transeat* igitur *cœlum & terra citiùs,* sicut & Lex & Prophetæ, *quàm vnus*
Isai.40. *apex verborum Domini.* Verbum enim, inquit Esaias, Dei nostri manet in æuum. Nam quo-
Ibidem. niam in Esaia iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioãnem prædicarat; vocem clamantis in deserto parare viam Domini: in hoc venturũ, vt Legis & Prophetarum ordo exinde cessaret, per adimpletionem, non per destructionem, & regnum Dei à Christo annuntiaretur: ideò subtexuit, faciliùs elementa transitura, quàm verba sua: con-
XXXIIII. firmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præterisse. [534] Sed Christus diuor-
ex eod. „ tium prohibet, dicens: [535] *Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit; qui* F
XVI. c. „ *dimissam à viro duxerit, æquè adulter est.* Vt sic quoque prohibeat diuortiũ, illicitum facit re-
Lucæ. „ pudiatę matrimonium, Moyses verò permittit repudium in Deuteronomio: Si sumpserit
Luc.16. „ quis vxorem, & habitauerit cum ea [536] & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam,
Deu.24. „ eo quòd inuentum sit in illa impudicum negotium, scribet libellum repudij, & dabit in
„ manu eius, & dimittet illam de domo sua. Vides diuersitatem Legis & Euangelij, Moysi
„ & Christi? Planè. [537] Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &
Matth.16. eiusdem Christi, in quo prohibens diuortium, propriam quæstionem eius absoluit: Moyses propter duritiam cordis vestri præcepit libellum repudij dare: à primordio autem non fuit sic: quia scilicet qui marem & fœminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carnem vnam. Quod Deus itaque iunxit, homo non disiunget. Hoc enim responso, & Moysi constitutionem protexit, vt sui; & creatoris institutionẽ direxit, vt Christus ipsius. Sed quatenus
Luc.16. ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nónne & ipse
Gen.2. prohibens diuortium, & patrem tamen gestans eum qui marem & fœminam iunxit; excusauerit potiùs quàm destruxerit Moysi constitutionem. Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrarium docẽs Moysi & creatori, vt si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illũ conditionaliter nunc fecisse diuortij prohibitionẽ, si ideò quis dimittat vxo-
Luc.16. rem vt aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, vxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit. & qui à marito dimissam duxerit, æquè adulter est, ex eadem vtique causa qua nõ licet dimitti,

A dimitti, vt alia ducatur: illicitè enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet
enim matrimonium quod non ritè diremptum est. Manente matrimonio nubere, adul-
terium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit. &
quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est vbi causa cessat, ob quam prohibuit. Et
iam non contrarium Moysi docet, cuius præceptum alicubi conseruat: nōdum dico con-
firmat. Aut si omninò negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis,
nec coniungens marem & fœminam, [138] nec alibi coniunctos ad sacramentum baptis-
matis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint [139] aduersus fructum nuptia-
rum, vt aduersus ipsum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, si vxor eius commi-
serit adulterium. Habebitne illam? [140] Sed nec tuum Apostolum sinere coniungi prostitu- 1.Cor.6.
tæ, membra Christi. Habet itaque & Christum assertorem [141] iustitia diuortij. Iam hinc
confirmatur ab illo Moyses ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, si Deut.24.
inuentum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in Euangelio Matthæi: Matth.5.
[142] Qui dimiserit, inquit, vxorem suam præter causam adulterij, facit eam adulterari: æ-
què adulter censetur & ille qui dimissam à viro duxerit. Ceterùm præter ex causa adulte-
rij, nec creator disiungit, quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituente Deut.22.
[143] eum qui ex compressione matrimonium fecerat, non posse dimittere vxorem in om-
ne tempus. Quòd si ex violentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conue-
nientia voluntarium? Sicut & Prophetiæ auctoritate: Vxorem iuuẽtutis tuæ non dimit- Malac.2.
tes. Habes itaque Christum vltrò vestigia vbique creatoris ineuntem, tam in permitten-
B do repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum [144] quoquò velis latere prospe-
ctorem, quas nec separari vult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc per- Luc.16.
mittendo diuortium. Erubesce non coniungens quos tuus quoque Christus coniunxit.
Erubesce etiam disiungens sine eo merito, quo disiungi voluit & tuus Christus. Debeo
nunc & illud ostendere, vnde hanc sententiam deduxerit Dominus, quóve direxerit. Ita
enim pleniùs constabit, cum non ad Moysen destruendum spectasse per repudij proposi-
tionem subitò interpositam: quia nec subitò interposita est [145] habens radicẽ ex eadem Luc.16.
Ioannis mentione. Ioannes enim retundens Herodem, [146] quòd aduersus legem vxorem Matth.14.
fratris sui defuncti duxisset, habẽtis filiã ex illa (non aliàs hoc permittẽte, immò & præ-
cipiẽte lege, [147] quàm si frater illiberis decesserit, vt à fratre ipsius & ex costa ipsius suppa- Deut.25.
raretur semen illi) coniectus in carcerem fuerat, ab eodem Herode postmodùm & occi-
sus. Facta igitur mentione Ioannis Dominus, & vtique successus exitus eius, illicitorum
matrimoniorum & adulterij figura iaculatus est in Herodem; adulterum pronuntians, Luc.16.
etiam qui dimissam à viro duxerit: quò magis impietatem Herodis oneraret, qui non mi-
nus morte quàm repudio dimissam à viro duxerat: & hoc fratre habente ex illa filiam, &
vel eo nomine illicitè, ex libidinis non ex legis instinctu: ac propterea Prophetẽ quoque
assertorem legis occiderat. Hoc mihi disseruisse proficiet, etiam subsequens argumentum
[148] *diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis.* Nam & illud quantũ ad Ibidem.
scripturæ superficiem subitò propositum est, quantũ ad intentionem sensus, & ipsum co-
C hæret mentioni Ioãnis malè tractati, & suggillati Herodis malè meritati, vtriusque exitũ
deformans, Herodis tormenta, & Ioannis refrigeria, vt iam audiret Herodes: [149] *Habent* Ibidem.
illic Moysen & Prophetas, illos audiant. Sed Marcion aliorsum cogit, scilicet vtraque merce-
dem creatoris, siue tormẽti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam qui Legi
& Prophetis obedierint, Christi verò & Dei sui cœlestem definiat sinum & portum. Re-
spondebimus, & hac ipsa scriptura reuincẽte oculos eius, [150] quæ *ab inferis discernit Abrahæ* Ibidem.
sinum pauperi. Aliud enim Inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ sinus. Nam & *magnum ait*
intercedere regiones istas profundum, & transitum vtrinque prohibere. Sed nec *alleuasset diues oculos* Ibidem.
& quidem de longinquo, nisi in superiora, & de altitudinis longinquo per immensam illã di-
stantiam sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapienti cuique, qui aliquando Ely-
sios audierit, esse aliquam localem determinationem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad reci-
piẽdas animas filiorum eius etiam ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Gen.22.
Abrahæ censum deputandatum, & ex eadem fide qua & Abraham Deo credidit, nullo Gen.15.
sub iugo legis, nec in signo circuncisionis. [151] Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, Luc.16.
etsi nõ cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbituram animabus
iustorum, donec consummatio rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis ex-
pungat: tunc apparitura cœlesti promissione quam Marcion suo vindicat, quasi nõ à crea-

tore promulgatam, [152] Ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum D
Amos 9. Amos: vtique suis: vbi est & locus æternus, [153] de quo Esaias: Quis annuntiabit vobis lo-
Isai. 33. cum æternum, nisi scilicet Christus incedens in iustitia, loquẽs viam rectam, odio habẽs
iniustitiam & iniquitatem? Quòd si æternus locus repromittitur, & ascensus in cœlum æ-
Gen. 15. dificatur à creatore, promittente etiam semen Abrahæ velut stellas cœli futurum, vtique
Luc. 16. ob cœlestem promissionem, salua ea promissione, [154] cur non capiat sinum Abrahæ dici,
temporale aliquod animarum fidelium receptaculũ, in quo iam delinietur futuri imago,
[155] ac cãdida quædã vtriusque iudicij prospiciatur. Admonẽs quoque vos hæreticos dum
Ibidem. in vita estis, Moysen & Prophetas vnum Deum prædicantes creatorem, & vnũ Christũ
prædicantes eius, & vtrumque iudicium pœnæ & salutis æternæ apud vnicum Deum po-
1. Reg. 2. » situ; qui occidat & viuificet. [156] Immò, inquit, nostri Dei monela de cœlo, nõ Moysen &
Luc. 6. » Prophetas iussit audiri, sed Christum: Hũc audite. Meritò. Tunc enim Apostoli satis iam
audierant Moysen & Prophetas, qui secuti erant Christum, credẽdo Moysi & Prophetis.
Ibidem. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, antequàm audiuisset & credidisset
Moysi & Prophetis, à quibus solis adhuc Christus annũtiabatur. Hæc igitur fides eorum
meruerat, vt etiam voce cœlesti confirmaretur iubente illum audiri, quem agnouerant;
Isai. 51. euangelizantem pacem, euangelizantem bona; annũtiantem locum æternum; ædifican-
Isai 33. tem illis ascensum suum in cœlum. Apud inferos autem de eis dictũ est: Habẽt illic Moy-
Amos 9. *Luc. 16.* sen & Prophetas, audiant illos: qui non credebant, vel qui nec omninò sic credebant esse
post mortem superbiæ diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annuntiata à Moyse & E
Luc. 1. Prophetis: decreta autem ab eo Deo, [157] qui de thronis deponit dynastas; & de sterquili-
Psal. 112. niis eleuat inopes. Ita quum vtrinque pronuntiationis diuersitas competat creatori, non
XXXV. erit diuinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materiarum. [[158] Conuersus ibidem
ex c. XVII. Lucæ. *ad discipulos:* [159] *Væ, dicit, auctori scandalorum, expedisse ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad*
collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnum ex illis modicis, vtique discipulis eius,
Luc. 17. *scandalizasse.* Æstima quale supplicium comminetur illi. Nec enim alius vlciscetur scan-
dalum discipulorum eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiantẽ de cura
Zachar. 2. suorum, quo & creator retrò: Qui tetigerit vos, [160] ac si pupillam oculi mei tangat. Idem
Luc. 17. sensus eiusdem est. [161] *Peccantem fratrem iubet corripi;* quod qui non fecerit, vtique deliquit,
aut ex odio volens fratrem in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ, parcens ei:
Leuit. 19. habens Leuiticum: Non odies fratrem tuum in animo tuo, [162] traductione traduces pro-
Exod. 23. ximum tuum, vtique & fratrem, & non sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita
docet, [163] qui pecora quoque fratris tui, si errãtia in via inueneris, prohibet despicias: quo
Luc. 17. minus ea reducas fratri tuo, nedum ipsum sibi. [164] Sed *& veniã des fratri in te delinquẽti iubet,*
etiam septies, parum planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infini-
Leuit. 19. tum pronuntians, Fratris malitiæ memor ne sis. [165] Nec petenti eam præstes mandat, sed
Leuit. 13. & non petenti. Nõ enim dones offensam vult, sed obliuiscaris. [166] Lex leprosorum quãtæ
& 14. sit interpretationis erga species ipsius vitij, & inspectationis summi sacerdotis, nostrum F
erit scire: Marcionis, [167] morositatẽ legis opponere, vt & hîc Christum æmulũ eius affir-
Luc. 17. met præuenientem solennia legis etiam *in curatione decem leprosorum,* [168] *quos tantummodò ire*
iussos, vt se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine verbo tacita pote-
Isai. 53. state, & sola voluntate: quasi necesse sit semel; remediatore lãguorum & vitiorum annun-
tiato Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum retractari: aut creato-
rem in Christo ad legem prouocari: si quid aliter quàm lege distinxit, ipse perfecit: cùm a-
liter vtique Dominus per semetipsum operetur, siue per filiũ, aliter per Prophetas famu-
los suos maximæ documenta virtutis & potestatis, quæ vt clariora & validiora quã pro-
pria, distare à vicariis fas est. [169] Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt, in documento supe-
Luc. 5. riore. Nunc etsi præfatus est; multos tũc fuisse leprosos apud Israëlem, in diebus Helisæi
Prophetæ, & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum: nõ vtique & numerus fa-
ciet ad differentiam Deorum, in destructionem creatoris, vnum remediantis, & prælatio-
nem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit pluris potuisse curari ab eo, qui
vnum curasset, quàm ab illo decem, qui nũquam retrò vnum? Sed hac cùm maximè pro-
nuntiatione diffidentiã Israëlis vel superbiã pulsat: quòd cùm multi essent illic leprosi, &
Prophetes non deesset, etiam ædito documento nemo decucurrisset ad Deum operãtem
Psal. 109. in Prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex Dei patris, inspexit illos se-
cundum legis arcanum, significantis Christum esse verum disceptatorem & elimatorem
huma-

A humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* Luc.17.
Cur, si illos antè erat emundaturus? An quasi legis illusor, vt in itinere curatis ostenderet, nihil esse legem cum ipsis sacerdotibus? & vtique viderit si cui tam opiniosus videbitur Christus, immò digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideò illos remediatos, quâ secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neque enim credibile est, emeruisse medicinam à destructore legis obseruatores legis. [170] Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit? quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamen nõ idcircò nõ erat creatoris. Satis respondi, sed qui credidit, intelligit etiam altius aliquid. Disce igitur & causas. Ibidem.
In Samariæ regionibus res agebatur, *Vnde erat & vnus interim ex leprosis.* [171] Samaria autem desciuerat ab Israële, habens schisma illud ex decem tribubus, quas auulsas per Achiã Prophetam, collocauerat apud Samariam Hieroboam. 3.Reg.11.et 16.
Sed & aliâs semper sibi placẽtes erãt Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio Domini apud puteum, [172] Næ tu maior sis, & cetera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adorauerunt, & vos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare. [173] Itaque Ioan.4.
qui & per Amos: Væ, dixerit eis, qui confident in monte Samariæ, iam & ipsam restituere Amos 6.
dignatus, de industria; iubet ostendere se sacerdotibus, vtique qui non erant, nisi vbi & Luc.17.
templum, subiiciens Samaritam Iudæo, quoniam ex Iudæis salus, licet Israëlitæ & Samaritæ: tota enim promissio tribui Iudæ Christus fuit: vt scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templum, & matricem religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideò vt vidit Ioan.6.
B agnouisse legem illos Hierosolymis expungendam, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & vnum illum solutum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, *gloriam Deo reddens*: hoc & Domino volente interpretari legem. Et tamen cui Deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israëlites alium Deum vsque adhuc didicisset? Cui alij quàm cui omnes remediati retrò à Christo? [174] Ideò: *Fides tua te saluum fecit, audiit*: quia intellexerat veram se Deo omnipotenti oblationem, gratiarum scilicet actionem, apud verum templum & verum pontificem eius, Christum facere debere. [175] Sed nec *Pharisæi* possunt videri *de* alterius *Dei regno consuluisse Dominum, quando venturũ sit*, quandiu alius à Christo æditus Deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, quàm de cuius cõsulebatur. *Non venit, inquit, regnũ Dei cum obseruatione. Nec dicunt: Ecce hîc, ecce illic. Ecce enim regnũ Dei intra vos est.* Quis nõ ita interpretabitur, intra vos est, id est, in manu, in potestate vestra: si audiatis, si faciatis Dei præceptum? Quòd si in præcepto est Dei regnum, propone igitur contrà, [176] secundum nostras Antitheseis, Moysen, & vna sententia est. [177] Præceptum, inquit, excelsum non est, nec longè à te. Non est in cœlo, vt dicas, quis ascendet in cœlum, & deponet nobis illud, & auditum illud faciemus? nec vltra mare est, vt dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditum illud faciemus? Prope te est verbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit: Non hîc nec illic; ecce enim intra vos est regnum Dei. Et ne argumentetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo consu-
C lebatur, non de suo respondisse eis Dominum, sequentia obsistunt. [178] *Dicens* enim: *Filium hominis antè multa pati & reprobari oportere, ante aduentum suum*, in quo & regnũ substantialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari autem habens & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum verbum reprobari, inde decerpsit, vbi in lapidis ænigmate vtraque reuelatio eius apud Dauid canebatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem Psal.117.
reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc. Vanum enim si credidimus Deum de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse, vt non eum portenderet, [179] quem; & in [a] lapidis & in [b] petræ; & in [c] montis figura portenderet. Sed si de suo loquitur aduentu, [180] cur *eum* [d] *diebus Noë & Loth comparat* tetris & atrocibus, Deus & lenis & mitis? Cur admonet *meminisse vxoris Loth*, quæ præceptum creatoris non impunè contempsit, si nõ cum iudicio venit vindicandorum præceptorum suorum? Etiã si vindicat vt & ille, si iudicat me, non debuit per eius documenta formare quę destruit, ne ille me formare videatur. Si verò & hîc nõ de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiam nunc ne quid de suo prædicet, illum interim esse credentes, quem omni loco prædicat. [[181] Nam & *orandi perseuerantiam & instantiam mandans, parabolam iudicis ponit, coacti audire viduam, instantia & perseuerantia interpellationum eius.* Ergo iudicem Deum ostendit orandum, non se, si non ipse est iudex. Sed *subiunxit facturum Deum*

Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Deu.30. Luc.17. Ibidem. a Isai.8. b 1.Cor.10. c Dan.2. d Luc.17. Ibidem. XXXVI. ex cod. c. XVIII. Lu.

vindictam electorum suorum. Si ergo ipse erit iudex qui & vindex, creatorem ergo meliorem D
Deum probauit, quem electorum suorum *clamantium ad eum die ac nocte* vindicem ostēdit.
Ibidem. [582] *Et* tamen, cùm *templum* creatoris *inducit, & duos adorantes* diuersa mente describit, *Pharisæum in superbia, Publicanum in humilitate: ideòque alterum reprobatum, alterum iustificatum descendisse*, vtique docendo qua disciplina sit orandum, eum & hîc orandum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem humilitatis. Alterius Dei nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare [583] in humilitate, vt *alleuatorem humilium*, non in superbia, vt *destructorem superborum*. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. [584] Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari quâ Deus optimus & vltrò bonus non vult.
Ibidem.
Luc. 11.
Luc. 18. [585] Sed *quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus?* Non quasi ex duobus Diis vnum optimum ostenderit, sed vnum esse optimum Deum solum, qui sic vnus sit optimus, quâ solus Deus. Et
Matth. 5. vtique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens & iuuans etiam Marcionitas. Denique *interrogatus ab illo quodam:*
Luc. 18. *Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis* creatoris *an ea sciret*, id est, fa-
Ibidem. cerer, *expostulauit*: ad contestandū præceptis creatoris vitam acquiri sempiternā. [586] *Cùmque ille principaliora quæque affirmasset obseruasse se ab adolescētia, Vnū, inquit, tibi deest. Omnia quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurū in cœlo, & veni, sequere me.* Age Marciō, omnésque iam cōmiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Rescidítne E
Ibidem. Christus priora *præcepta, non occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testādi, diligendi patrem & matrem?* An & illa seruauit, & quod deerat, adiecit, quanquam & hoc præceptum largitionis in egenos vbiq; diffusum sit in Lege & Prophetis, vti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniam multò cariorem habiturus traduceretur? Saluū est igitur
Matth. 5. & hoc in Euāgelio: Nō veni dissoluere Legem & Prophetas, sed potiùs adimplere. Simul
Luc. 18. & cetera dubitatione liberauit; manifestando vnius esse, & Dei nomen & optimi, & vitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius præcepta supplendo & conser-
Michæa 6 uauit & auxit: secundum Michæam quoque hoc loco recognoscendus, dicentem: [587] Si annūtiauit tibi homo quid bonum? aut quid à te Dominus exquirit, quàm facere iudiciū, diligere misericordiam, & paratum esse sequi Dominū Deum tuū? Et homo enim Chri-
Luc. 18. stus annuntians quid sit bonum; scientiam legis: *Præcepta, inquit, scis?* facere iudicium: *Vende, inquit, quæ habes*; diligere misericordiam: *& da*, inquit, *egenis*; paratum esse ire cum Deo:
Num. 1. & 26. *& veni*, inquit, *sequere me.* [588] Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias & domos, vt nemo facilè ignorari de genere potuisset, vel de recentibus
Luc. 2. Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pēdentibus. Iesus autem Marcionis & natus nō dubitaretur, qui homo videbatur, vtique quâ nō natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam, sed erat [589] vnus aliqui deputandus ex iis, qui quo modo ignoti
Luc. 18. habebātur. [590] *Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset*, cur exclamauit: *Iesu fili Dauid mise-* F
Luc. 8. *rere mei*, nisi quia filius Dauid, id est, ex familia Dauid non temerè deputabatur; per matrē
Luc. 18. & fratres, qui aliquando ex notitia vtique annuntiati ei fuerant? [591] *Sed antecedentes increpabant cæcum, vti taceret.* Meritò, quoniam quidem vociferabatur, non quia de Dauid filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quòd Iesus non esset filius Dauid: vt idcircò silentium cæco indixisse credantur. Sed & si doceres, faciliùs illos ignorasse præsumeretur, quàm Dominum falsam in se prædicationem sustinere potuisse. Sed patiēs Dominus. non tamen confirmator erroris, immò etiam detector creatoris, vt non priùs hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne vltrà Iesum filium Dauid existimaret. Atquin ne patientiam eius infamaretis, nec vllam rationem dissimulationis illi affingeretis, ne filium
Ibidem. Dauid negaretis, manifestissimè confirmauit cæci prædicationem, & ipsa remuneratione
Isai. 11. medicinæ, & testimonio fidei. *Fides, inquit, tua te saluum fecit.* Quid vis cæcū credidisse? Ab
Psal. 131. et illo Deo descendisse Iesum ad detectionem creatoris, ad destructionem Legis & prophe-
Act. 2. tarum, non illum esse; qui ex radice Iesse; [592] & ex fructu lumborum Dauid destinabatur;
Isai. 19. cæcorum quoque remunerator? Sed nondū puto eiusmodi tunc cæci erant, qualis Mar-
Luc. 18. cion, vt hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in voce, Iesu fili Dauid. [593] Qui hoc se & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit, fidem hominis etsi meliùs oculatā, etsi veri luminis compotem, exteriore quoque visione donauit, vt & nos regulam simúlque mercedem fidei disceremus. Qui vult videre Iesum, Dauid filium credat per virginis cēsum.
Qui

A Qui non ita credet, nō audiet ab illo, Fides tua te saluum fecit. Atque ita cæcus remane- *Ibidem.*
bit ruens in Antithesim, ruentem & ipsam Antithesim. Sic enim cæcus cæcum deducere *Luc. 6.*
solet.[594] Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Sionis offenderant cæci resisten- " *2. Reg. 5.*
tes, quo minus admitteretur (in figuram populi proinde cæci non admissuri quandoque "
Christum filium Dauid) ideò Christus ex diuerso cæco subuenit, vt hinc se ostenderet nō "
esse filium Dauid, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cædi. Et cur fidei, " *Luc. 18.*
& quidem prauæ præstitisse se dixit.[595] Atquin & hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Nam & qui Dauid offenderant, cæci: nunc verò eiusdem indecoris homo supplicem se obtulerat filio Dauid. Idcircò ei satisfacienti quodammodo placatus filius Dauid, restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandum sibi esse filium Dauid. Et tamen Dauid audacia hominum puto offenderat, non valetudo.
[[596] Consequitur & [a] *Zachæi domus* salutē. Quo merito? Nunquid vel ille crediderat Chri- XXXVII.
stum à Marcione venisse? Atquin adhuc in auribus erat omnium vox illa cæci, [b] Miserere ex ca. XIX.
mei Iesu fili Dauid:[597] & [c] *omnis populus laudes referebat Deo*: nō Marcionis, sed Dauid. Enim- Lucæ.
uerò [d] Zachæus[598] etsi allophylus, fortasse tamē aliqua notitia scripturarum ex commer- a *Luc. 19.*
cio Iudaico afflatus: plus est autem, & ignorans Esaiam præcepta eius impleuerat. [e] Con- b *Luc. 18.*
fringito, inquit, panem tuum esurienti: & non habentes tectum, in domum tuam induci- c *Ibidem.*
to;[599] hoc cùm maximè agebat, [f] *exceptum domo sua pascens Dominum*. Et [g] nudum si videris, d *Luc. 19.*
B contegito; hoc cùm maximè promittebat, in omnia misericordiæ opera [h] *dimidium sub-* e *Esai. 58.*
stantiæ offerens.[600] Dissoluens violentiorum contractuum obnexus, & [i] dimittens cōflicta- f *Luc. 19.*
tos in laxamentum, & omnem conscriptionem iniquam dissipans; *dicendo: & si cui quid per* g *Esai. 58.*
calumniam eripui, quadruplum reddo. Itaque Dominus, hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium h *Luc. 19.*
dixit salutaria esse quæ præceperat Prophetes creatoris. Cùm verò dicit:[601] *Venit enim filius* i *Esai. 58.*
hominis saluum facere quod periit: iam non contendo eum venisse, vt saluum faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluum venerat facere: sed in alterius quæstionis *Luc. 19.* *Ibidem.*
gradum dirigo. De homine agi nulla dubitatio est.[602] Hic quū ex duabus substantiis constet, ex corpore & anima: quærendum est, ex qua substantiæ specie periisse videatur. Si ex corpore, ergo corpus perierat, anima non. Quod perierat, saluum facit filius hominis: habet igitur & caro salutem. si & anima perierat, animæ perditio saluti destinatur: caro quæ non periit, salua est. Si totus homo perierat ex vtraque substantia, totus homo saluus fiat necesse est: & elisa est sententia hæreticorum negantium carnis salutem. Iam & Christus creatoris confirmatur, qui secundum creatorem totius hominis salutem pollicebatur.
[603] *Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, iudicē* *Ibidem.*
ostendit Deum, etiam ex parte seueritatis, *non tantùm honorantem, verùm & auferentem quod quis videatur habuisse*.[604] Aut si & hic creatorem finxerit austerum, *tollentem quod non posuerit, & metentem quod nō seuerit*: hic quoque me ille instruit, *cuius pecuniam vt fœnerē edocet*. [[605] Scie- XXXVIII.
bat *Christus baptisma Ioannis vnde esset*, & cur quasi nesciens *interrogabat*? Sciebat non respon- ex cap. XX.
C suros sibi Pharisæos, & cur frustra interrogabat? An vt ex ore ipsorum iudicaret illos, vel Lucæ.
ex corde? Refer ergo & hæc ad excusationem creatoris, & ad comparationem Christi: *Luc. 20.*
& considera iam quid secuturum esset,[606] si quid Pharisæi ad interrogationem renuntiassent. *Puta illos renuntiasse humanum Ioānis baptisma, statim lapidibus elisi fuissent.*[607] Existeret ali- *Ibidem.*
quis Marcion aduersus Marcionem qui diceret: O Deum optimum, ô Deum diuersum à creatoris exemplis. Sciens præceps ituros homines, ipse illos in præruptū imposuit.[608] Sic enim & de creatore, in arboris lege, tractatur. *Sed de cœlis fuit baptisma Ioannis. Et quare, inquit* *Gen. 2.*
Christus, non credidistis ei? ergo qui credi voluerat Ioanni, increpaturus quòd non credidis- *Luc. 20.*
sent, eius erat[609] cuius sacramentum Ioannes administrabat. Certè nolentibus renuntiare quid saperent, quum & ipse vicem *opponit: & ego non dico vobis in qua virtute hæc fa-* *Ibidem.*
cio,[610] malum malo reddidit.[611] *Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo.* Quæ e- *Ibidem.*
runt Dei? quæ similia sunt denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia *Gen. 1.*
expressus est. Quærat sibi monetam Deus Marcionis. Christus denarium hominis suo Cæsari iubet reddi non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad propositum interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Ceterùm aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit.[612] *Saddu-* *Luc. 20.*
cæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant Domino ex lege materiam

mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secũdum præceptum legale nupsisset, cuius viri depu- D
tanda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis.
Ad hoc respondisse Christum necesse est. Neminem timuit, vt quæstiones aut declinasse
videatur, aut per occasionem earum, quod aliâs palàm non docebat subostendisse.
Ibidem. [613] *Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere.* Vides quàm pertinenter ad causam. Quia de
æuo venturo quærebatur, in quo neminem nubere definiturus, præstruxit hîc quidem
Ibidem. nubi, vbi sit & mori. *Quos verò dignatus sit Deus, illius æui possessione & resurrectione à mor-*
tuis, neque nubere, neque nubi, quia nec morituri iam sint, quum similes angelorum fiant, Dei & re-
surrectionis filij facti. Quum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quàm
ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interro-
gationis, non aliud responsio Domini sapit quàm quo quæstio absoluitur. Habes &
tempora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectio-
nis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Saddu-
cæi sciscitabantur, non de alio Deo interrogantes, nec de proprio nuptiarum iure quæ-
rentes. Quòd si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas
eum de quibus interrogatus est respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia ca-
ptum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentatio-
„ nes cohærentes. [614] Nacti enim scripturæ textum, ita in legendo decucurrerunt. Quos
„ autem dignatus est Deus illius æui; illius æui Deo adiungunt, quò alium Deum faciant
„ illius æui. Quum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est Deus, vt facta hîc distin-
ctione post Deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est; quos dignatus sit Deus, il- E
lius æui possessione & resurrectione. Non enim de Deo, sed de statu illius æui consule-
„ batur, cuius vxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. [615] Sic & de ipsis nuptiis
„ responsum subuertunt: vt filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictum
„ sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos Deus illius æui alter scilicet dignatus
„ sit resurrectione, iam & hîc non nubere: quia non sint filij huius æui. Quando de nu-
ptiis illius æui consultus, non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque
qui ipsam vim & vocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant, nihil aliud sense-
Ibidem. runt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. [616] *Atque adeò scribæ, Magister,*
inquiunt, benè dixisti. Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius ædendo aduer-
sus Sadducæorum opinionem. Denique testimonium eorum qui ita eum respondisse
Ibidem. & præsumpserant, non recusauit. [617] *Si autem scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse au-*
Psal. 109. *tem Dauid Dominum eum appellat*, quid hoc ad Christum? Non Dauid errorem scribarum
[618] obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: quem Dominum magis quàm
filium Dauid confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra
Luc. 18. parte quàm conueniens interpretatio: Nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat
Luc. 20. inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas; nunc vltrò coram
eis de industria protulit, vt se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium tan-
tùm Dauid prædicarat, Dominum quoque eius ostenderet, remunerata quidem fide F
cæci, qua filium Dauid crediderat illum, pulsata verò traditione scribarum, qua non
& Dominum eum norant. Quodcunque ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non
XXXIX. alius tueretur, quàm Christus creatoris. [[619] Olim constitit de nominum proprietate,
ex ca. XXI. ei illam; qui prior & [a] Christum suum in homines annuntiaret; & Iesum transnomina-
Lucæ. ret. Constabit itaque & de impudentia eius; [620] *qui* [b] *multos dicat venturos in nomine ipsius,*
a *Matth. 1.* quod non sit ipsius, si non Christus & Iesus creatoris est, ad quem proprietas nominum
& Luc. 1. pertinet. Amplius [c] *& prohibeat eos recipi*, [621] quorum & ipse par sit, vt qui proinde in no-
b *Luc. 21.* mine venit alieno, si non ipsius erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per
c *Ibidem.*
Ibidem. proprietatem nominis possidebat veritatem eius. *Venient denique illi, dicentes: Ego sum Chri-*
stus. Recipies eos qui consimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo venit. Quid
nunc, quòd & ipse veniet nominum Dominus Christus & Iesus crearoris? Reiicies il-
lum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo Deo indignum, vt non recipias eum
in nomine suo venientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & quæ signa
Ibidem. temporibus imponat. [622] *Bella*, opinor, *& regnum super regnum, & gentem super gentem, &*
pestem, & fames terræque motus & formidines, & prodigia de cœlo: quæ omnia seuero & atro-
Ibidem. ci Deo congruunt. *Hæc* quum *adiicit etiam oportere fieri*, quem se præstat, destructo-
rem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas
vt

A vt optimus tam tristes quàm atroces abstulisset, potius quàm constituisset, si non ipsius fuissent.[623] *Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones venturas*, in martyrium vtique *Ibidem.*
& in salutem.[624] Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotẽs proteget *Zach.9.*
eos, & consument illos, & lapidabunt lapidibus fundæ, & bibent sanguinem illorum velut vinum, & replebunt quasi pateras altare; & saluos eos faciet Dominus illo die, velut oues populum suum, quia lapides sancti volutant. Et ne putes hæc in passiones prædicati, quæ illos tot bellorum nomine ab allophylis manebant, respice ad species. Nemo in prædicatione[625] bellorum legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat. Nemo oues appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certantes, cadunt: sed qui in sua proprietate atque patientia dedentes potius semetipsos quàm vindicantes trucidantur. Denique quia lapides, inquit, sancti volutant, nõ qui milites pugnant. Lapides enim sunt & fundamenta super quæ nos ædificamur, extructi secundum Paulum, super fundamentum Apostolorum, qui lapides sancti oppositi omnium offensui volutabant.[626] *Et hic igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia*, qui & Balaam quod nõ cogitauerat, immò contrà quàm cogitauerat, suggessit; & Moysi causato linguæ tarditatem, os repromisit;[627] *& sapientiam ipsam, cui nemo resisteret*, per Esaiam demonstrauit: Hic dicet, ego *Ephes.2.* *Luc.21.* *Num.22. 23. & 24.* *Exod.4.* *Luc.21.*
B Dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribetur in nomine Israëlis. Quid enim *Esai.44.*
sapientius & incontradicibilius cõfessione simplici & exerta in martyris nomine[628] cum *Gen.32.*
Deo inualescentis, quod est interpretatio Israëlis? Nec mirum si is cohibuit præcogitationem, qui & ipse à patre excepit pronuntiandi tempestiuè subministrationem,[629] Domi- *Esai.50.*
nus mihi dat linguam disciplinæ, quãdo debeam proferre sermonem: nisi Marcion Christum non subiectum patri infert.[630] *A proximis quoque persecutiones & nominis ex odio* vtique *Luc.21.*
blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere.[631] *Sed per tolerantiam, inquit, saluos facietis* *Ibidem.*
vosmetipsos; de qua scilicet Psalmus,[632] Tolerantia, inquit, iustorum non periet in finem. *Psal.9.*
Quia & alibi, Honorabilis mors iustorum: ex tolerantia sine dubio, quia & Zacharias: *Psal.115.* *Zach.6.*
[633] Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos vt alterius Dei præcones, à Iudæis vexatos; memento Prophetas quoque eadem à Iudæis passos, *Luc.11.*
tamen non alterius Dei Apostolos fuisse, quàm creatoris,[634] *Sed monstrato dehinc tempore* *Luc.21.*
excidij, quum cœpisset vallari exercitibus Hierusalem, signa iam vltimi finis enarrat,[635] *solis & lunæ syderúmque prodigia, & in terra angustias Nationum obstupescentium velut à sonitu maris fluctuãtis pro exspectatione imminentium orbi malorum. Quòd & ipsæ vires cælorum concuti habeant*, accipe Ioëlem:[636] Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi vaporem. Sol conuertetur in tenebras, & in sanguinem luna, priusquàm adueniat dies magnus & illustris Domini. Habes & Abacuc,[637] Fluminibus disrumpetur terra, videbunt te, & parturient populi; Disperges aquas gressu; Dedit abyssus sonum suum, sub- *Ibidem.* *Ioel.2.* *Abac.3.*
C limitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationes tuæ ibunt in fulgorem: fulgur scutum tuum, in comminatione tua diminues terram, Et in indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & Domini pronuntiationes & Prophetarum, de concussionibus mundi, & orbis elementorum, & Nationum. Post hæc quid Dominus?[638] *Et tunc videbunt filium hominis venientem de cælis cum* *Luc.21.*
plurima virtute. Quum autem hæc fient, erigetis vos, & leuabitis capita, quoniam adpropinquauit redemptio vestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola.[639] *Sic & Ibidem.*
vos quum videritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnum Dei. Hic erit dies magnus Do- *Ioel.2.*
mini & illustris, venientis de cœlis filij hominis secundum Danielem,[640] Ecce cum cœli *Dan.7.*
nubibus tãquam filius hominis adueniẽs, &c. Et data est illi regia potestas; quam in para- *Luc.19.*
bola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua fœneraretur. Et vniuersæ Nationes, *Dan.7.*
quas promiserat ei in Psalmo pater, Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem *Psal.2.*
tuam. Et gloria omnis seruiẽs illi, & potestas eius æterna quę non auferetur, & regnũ eius *Dan.7.*
quod non corrumpetur; quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De *Luc.20.*
eodem aduentu filij hominis & fructus eius apud Abacuc:[641] Existi in salutẽ populi tui ad *Abac.3.*
saluos faciendos Christos tuos; erecturos scilicet se, & capita leuaturos in tempore regni *Luc.21.*
redemptos. Igitur quum & hæc quæ sunt promissionum, proinde conueniant sicut & illa quæ sunt concussionum ex consonantia Propheticarum & Dominicarum pronuntiationum, nullam hîc poteris interstruere distinctionem, vt concussiones quidem referas ad

creatorem sæuitiæ scilicet Deũ, quas nec sinere nedum expectare deberet Deus optimus, promissiones verò Deo optimo deputes, quas creator ignorãs illũ non prophetasset. Aut si suas prophetauit non distantes à promissionibus Christi, par erit in libertate optimo Deo, nec plus videbitur à Christo tuo repromitti, quàm à meo filio hominis.[641] Ipsum
Ibidem. decursum scripturæ Euãgelicæ *ab interrogatione discipulorum vsque ad parabolam fici*, ita inuenies contextu sensus filio hominis hinc atque illinc adhærere, vt in illum compingat, & tristia & læta, & concussiones, & promissiones, nec possis separare ab illo alteram partem.
Ibidem. Vnius enim filij hominis aduentu constituto inter duos exitus concussionum & promissionum, necesse est ad vnum pertineãt filium hominis, & incommoda Nationum, & vota sanctorum, qui ita positus est in medio, vt communis exitibus ambobus, alterum conclusurus aduentu suo, id est, incommoda Nationũ, alterum incipiens, id est, vota sanctorum: vt siue mei Christi concesseris aduentum filij hominis, quo mala imminentia ei deputes quæ aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei asscribere quæ ab aduentu eius oriuntur: siue tui malueris, quo bona ei asscribas quę ab aduentu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quæ aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduentui filij hominis antecedendo, quàm & bona subsequẽdo. Quære igitur quem ex duobus Christis cõstituas in persona vnius filij hominis, in quã vtraque dispositio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & Deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius para-
Ibidem. bolæ considera exemplum:[643] *Aspice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, intelligunt homines æstatem appropinquasse. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnũ Dei*. Si enim fructificationes arbuscularum signum æstiuo tempori præstant antecedẽdo E
illud: proinde conflictationes orbis signum prænotant regni præcedendo illud. Omne autem signum eius est res, cuius est signum. Et omni rei ab eo imponitur signum, cuius est res. Ita si conflictationes signa sunt regni sicut fructificationes æstatis, ergo & regnũ crea-
Ibidem. toris est, cuius cõflictationes deputantur, quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia, tam dira Deus optimus, certè à Prophetis & à Lege prædicata, adeò Legem & Prophetas nõ destruebat, quum quæ prædicauerant, confirmat perfici oportere.
Ibidem. Adhuc ingerit:[644] *Nõ transiturum cœlum ac terram, nisi omnia peragantur*. Quænam ista? Si quæ à creatore sunt, meritò sustinebunt elementa Domini sui ordinem expungi. Si quæ à Deo optimo, nescio an sustineat cœlũ & terra perfici, quę æmulus statuit. Hoc si patietur crea-
Esai. 40. tor, zelotes Deus non est. Transeat age nũc terra & cœlum. Sic enim Dominus eorũ de-
Luc. 21. stinauit; dum verbum eius maneat in æuum. sic enim & Esaias prænuntiauit.[645] *Admoneãtur & discipuli ne quando grauentur corda eorũ crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistat eis repentinus dies ille, velut laqueus*, vtrique oblitis Deum ex plenitudine & cogitatione mundi: Moysi erit admonitio. Adeò is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retrò intulit. Erant & loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant & extra Hierusalem
Ibidem. ad secedendum,[646] sed enim *per diem in templo docebat*, vt qui per Osee prædixerat:[647] In
Osee 12. templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos,[648] *Ad noctem verò in elæo-*
Luc. 21. *nem secedebat*. Sic enim Zacharias demonstrarat. Et stabunt pedes eius in monte elæone. F
Zach. 4.
Luc. 21. Erant horæ quoque auditorio competentes.[649] *Diluculo conueniendum erat*, quia per E-
Esai. 50. saiam quum dixisset Dominus: Dat mihi linguam disciplinæ, adiecit, opposuit mihi manè autem ad audiendum. Si hoc est Prophetias dissoluere, quid erit adimplere?
XL. [[650] Proinde scit & quando pati oporteret eum,[651] cuius passionem lex figurat.[652] Nam;
ex c. XXII. è tot [a] festis Iudæorum, [b] *Paschæ diem elegit*. In hoc enim sacramentum pronuntiarat Moy-
Lucæ. ses,[653] Pascha [c] est Domini. Ideò & affectum suum ostendit,[654] *Concupiscentia* [d] *concupiui*
a Leuit. 23.
b Luc. 22. *Pascha edere vobiscum, antequàm patiar*. ô legis destructorem, qui concupierat etiam Pas-
c Exod. 11. cha seruare.[655] Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret? An ipse erat; qui [e] tanquam
d Luc. 22. ouis ad victimam adduci habens, & tanquam ouis coram tondente, sic os non aper-
e Esai. 53. turus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat?[656] *Poterat & ab extraneo*
Luc. 22. quolibet *tradi*, ne dicerem & in hoc Psalmum expunctum:[657] Qui mecum panem e-
Psal. 40. dit, leuabit in me plantam.[658] Poterat & sine præmio tradi. *Quanta enim opera traditoris*
Luc. 22. *circa eum*, qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuisset quàm inuadi? Sed
Amos 2. hoc alij competisset Christo, non qui Prophetias adimplebat. Scriptum est enim,[659] Pro
Matth. 27. eo quod venundedere iustum.[660] Nam & quantitatem & exitum pretij postea Iuda pœ-
Hiere. 32. et nitente reuocati, & in emptionem dati agri figuli, sicut in Euangelio Matthæi contine-
Zach. 11. tur, Hieremias præcanit: Et acceperunt triginta argẽteos pretium appreciati vel honorati,

A rati,& dederunt eos in agrũ figuli.[661] Professus itaque se concupiscentia concupisse edere *Luc. 22.*
Pascha vt suum (indignum enim vt quid alienum concupisceret Deus) *acceptum panem & Ibidem.*
distributum discipulis,[662] *corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo*, id est, figura corpo-
ris mei. Figura autem non fuisset,[663] nisi veritatis esset corpus. Ceterùm vacua res, quod
est phantasma, figuram capere non posset.[664] Aut si propterea panem corpus sibi finxit,
quia corporis carebat veritate, ergo panem debuit[665] *tradere pro nobis.* Faciebat ad vanita- *Ibidem.*
tem Marcionis vt panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, & non
magis[666] peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens veterem fuisse
istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam:[667] Aduersus me cogitauerunt
cogitatum, dicentes: Venite, coniiciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in cor-
pus eius? Itaque illuminator antiquitatum quid tunc voluerit significasse panem, satis de-
clarauit, corpus suum vocans panem.[668] *Sic & in calicis mentione testamentum constituens, san-* *Ibidem.*
guine suo obsignatum, substantiam corporis confirmauit. Nullius enim corporis sanguis po-
test esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certè
sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis,
probatio carnis de testimonio sanguinis. Vt autem & sanguinis veterem figuram in vino
recognoscas, aderit Esaias, Quis, inquit, qui aduenit ex Edom? rubor vestimentorum *Isai. 63.*
eius ex Bosor.[669] Sic decorus in stola violenta cum fortitudine? Quare rubra vestimenta
B tua? & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato? Spiritus enim propheticus
velut iam contemplabundus Dominum ad passionem venientem; carne scilicet vesti-
tum, vt in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, con-
culcatæ & expressæ vi passionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruentati
homines de vini rubore descendant. Multò manifestiùs Genesis in benedictione Iudæ,
[670] ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda delinia-
bat.[671] Lauabit, inquit, in vino stolam suam, & in sanguine vuæ amictum suum: stolam *Gen. 49.*
& amictum carnem demonstrans, & vinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in
vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. [[672] *Væ ait, per quem traditur filius* xxvi. ex
hominis. Ergo iam væ constat imprecationis & comminationis inclamationem intelligẽ- eod. cap.
dam, & irato & offenso deputandam, nisi si Iudas impunè erat tantum sceleris relaturus. xxii. Luc.
Aut si impunè, vacat væ. Si non impunè, vtique ab eo puniendus in quem scelus tradi- *Luc. 22.*
tionis admisit. Porrò si sciens passus est hominem, quem ipse comitatui suo asciuerat, in
tantum scelus ruere,[673] noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quo- *Gen. 3.*
que Deum retorquentur, aut ignorasse illum qui non ex prouidentia obstitit pecca-
turo, aut obsistere non potuisse, si ignorabat, aut noluisse si & sciebat & poterat, at-
que ita malitiosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo
igitur agnoscas potiùs & in isto creatorem, quàm parem illi Deum optimum, aduersus
sententiam tuam facias.[674] Nam & Petrum præsumptoriè aliquid elocutum, negatio-
C ni potius destinando, zelotem Deum tibi ostendit.[675] *Debuit etiam osculo tradi* propheti- *Luc. 22.*
cus scilicet Christus, vt eius scilicet filius; qui labiis à populo diligebatur.[676] *Perductus* *Isai. 29.*
in consessum, an ipse esset Christus? interrogatur. De quo Christo Iudæi quæsissent nisi de suo? *Luc. 22.*
Cur ergo non vel tunc alium eis prodidit? vt pati posset, inquis, id est, vt ille opti-
mus ignorantes adhuc in scelus mergeret. atquin & si dixisset, passurus esset.[677] *Si di-* *Ibidem.*
xero enim, inquit, vobis, non credetis. Porrò non credituri, perseuerassent in necem eius, &
cur non magis passurus esset, si alterius Dei ac per hoc aduersarium creatoris manifestas-
set? Ergo non vt pateretur, alium se tunc quoque supersedit ostendere: sed quoniã ex ore
eius confessionem extorquere cupiebant, nec confesso tamen credituri, qui eum ex ope-
ribus scripturas adimplentibus agnouisse debuerant: Ita eius fuit occultasse se, cui vltrò
debebatur agnitio. *Et tamen* adhuc eis manum porrigens,[678] *Abhinc, inquit, erit filius ho-* *Ibidem.*
minis sedens ad dexteram virtutis Dei.[679] Suggerebat enim se ex Danielis Prophetia filium ho- *Dan. 7.*
minis, & è Psalmo Dauid, sedentem ad dexteram Dei. Itaque ex isto dicto & scripturæ *Psal. 109.*
comparatione illuminati, quem se vellet intelligi,[680] *Ergo, inquiunt, tu Dei filius es?* Cuius *Luc. 22*
Dei, nisi quem solum nouerãt? Cuius Dei, nisi quẽ in Psalmo meminerãt dixisse filio suo, *Psal. 109.*
Sede ad dexteram meam. *Sed respondit, Vos dicitis quia ego sum.* Atquin confirmauit id se esse
quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiuè, &
non ipsos confirmatiuè pronuntiasse, Ergo tu filius Dei es. Vt quia obliquè ostenderat
se per scripturas filium Dei intelligendum, sic senserint, ergo tu Dei es filius, quod te non

vis apertè dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, confirmatiuè respondit: & adeò sic fuit D
XLII. pronuntiatio eius, vt perseuerauerint in eo, quod pronuntiatio sapiebat. [[681] *Perductum*
CXC. XXII. enim *illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd se Regẽ diceret, Christum* sine dubio Dei filiũ, sessu-
Lucæ. rũ ad Dei dexteram. Ceterùm alio eũ titulo grauassent incerti an filiũ Dei se dixisset, nisi
Luc. 23. Vos dicitis sic pronuntiasset, hoc se esse quod dicerent. [682] *Pilato quoque interroganti, Tu es*
Luc. 22. Luc. 23. *Christus, proinde, Tu dicis*; ne metu potestatis videretur amplius respondisse. [683] Constitutus
Isai. 3. est igitur Dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse Dominus in iudicium veniet cum presbyteris & archontibus populi secundum Esaiam. Atque exinde
Psal. 2. omne scriptum passionis suæ impleuit, [684] Tumultuatæ sunt ibidem nationes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes cõgregati sunt in vnum aduersus Dominum & aduersus Christum eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerãt. Po-
Luc. 23. Osee 10. puli, tribus Israëlis. Reges, in Herode. Archontes, in summis sacerdotibus. *Nam & Herodi*
Luc. 23. velut munus *à Pilato missus*, Osee vocibus fidem reddidit; de Christo enim prophetauerat:
Isai. 53. [685] Et vinctum eum ducent xenium regi. [686] *Delectatus est* denique *Herodes viso Iesu, nec vo-*
Isai. 50. *cem vllam ab eo audiuit.* Tanquam agnus enim coram tondente, sic non aperuit os suum;
Psal. 21. quia Dominus dederat illi linguam disciplinæ, vt sciret quomodo eum oporteret pro-
Luc. 23. ferre sermonem. Illam scilicet linguam, [687] quam in Psalmo adglutinatã gutturi suo tunc
Ibidem. probabat, non loquendo. [688] *Et Barrabas quidem nocentissimus, vita*, vt bonus *donator*; *Christus*
Isai. 53. *verò* iustissimus, vt homicida *morti expostulatur.* [689] *Sed & duo scelesti circumfiguntur illi; vt inter*
Luc. 23. *iniquos scilicet deputaretur.* [690] *Vestitũ planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum* Marcion E
Psal. 21. abstulit, respiciens Psalmi prophetiam, Dispertiti sibi sunt vestimenta mea, & in vestitum
Luc. 23. meum sortem miserunt. [691] Aufer igitur *& crucem ipsam.* Idem tamen Psalmus de eo non
Psal. 21. Ibidem. tacet, Foderunt manus meas & pedes meos. [692] Totus in illo exitus legitur: Circundederunt me canes, synagoga maleficorum circumuallauit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labiis, & capita mouerunt. Sperauit in Deum, liberet eum. Quò iam testimonium vestimentorum? habe falsi tui prædam, totus Psalmus vestimenta
Luc. 23. sunt Christi. [693] *Ecce autem & elementa cõcutiuntur*, Dominus enim patiebatur ipsorum. Ceterùm aduersario læso, cœlũ luminibus floruisset, magis sol radiis insultasset, magis dies stetisset, libenter spectans pendentem in patibulo Christum Marcionis. Hæc argumenta
Isai. 50. quoque mihi competissent, etsi non fuissent prædicata. [694] Cœlum, inquit Esaias, vestiam
Amos 8. tenebris. Hic erit dies, de quo & Amos, [695] Et erit illa die dicit Dominus, *occidet sol meridie.*
Luc. 23. (Habes & *horæ sextæ* significationem) & contenebrabit super terram. [696] *Scissum est & tem-*
Amos 8. Luc. 23. *pli velum*, angeli eruptione; derelinquentis filiam Sionis, tanquam in vinea speculam, & in
Isai. 1. cucumerario casulam. [697] O quantum perseuerauit etiam xxx. Psalmo Christũ ipsum red-
Psal. 30. dere. *Vociferatur ad patrem, vt* & moriens vltima voce *Prophetas adimpleret.* [698] *Hoc dicto exspi-*
Luc. 23. *rauit.* Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? sed spiritus semetipsum exspirare non
Ibidem. potuit. Alius est qui exspirat, alius qui exspiratur. Si spiritus exspiratur, ab alio exspiretur necesse est. Quòd si solus spiritus fuisset, discessisse potiùs diceretur quàm exspirasse. Quis F igitur exspirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eũ quum amittit exspirat. Denique si caro nõ fuisset, phantasma carnis. Phantasma autem spiritus fuit: Spiritus autem semetipsum exspirauit, & exspirando discessit. Sine dubio phantasma discessit, quum spiritus qui erat phantasma discessit, & nusquam comparuit phãtasma cum
Ibidem. spiritu. [699] Nihil ergo *remansit in ligno.* Nihil pependit etiam post exspirationem. Nihil *de Pilato postulatum.* Nihil *de patibulo detractum.* Nihil *sindone inuolutum.* Nihil *sepulcro nouo cõditum.* Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiæ hæreticæ
Ibidem. dicere, phãtasma illic phantasmatis remansisse. Sed si *& Ioseph corpus* fuisse nouerat, quod
Psal. 1. tota pietate *tractauit: ille* Ioseph *qui non consenserat in scelere Iudæis*, [700] Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestium non sedit; oportuerat etiam sepultorem Domini prophetari, ac iam tunc meritò benedici.

XLIII. [[701] Si nec *mulierum illarum officium* præterit Prophetia, *quæ ante lucem conuenerunt ad sepulcrũ*
CXC. XXIII. *cum odorum paratura.* De hoc enim per Osee: Vt [702] quærant, inquit, faciem meam ante
Lucæ. Osee 5. et 6. lucem vigilabunt ad me dicentes, Eamus & conuertamur ad Dominum, quia ipse eripuit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die
Luc. 24. tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat *in recogitatu mulierum* illarum volutata, inter dolorem præsentis destitutionis, [703] qua percussæ sibi videbantur à Domino, &

spem

A spem resurrectionis ipsius qua restitui ritè arbitrantur? [704] *Corpore autem non inuento*; sub- *Ibidem.*
lata erat sepultura eius de medio, secundum Esaiam: [705] Sed *& duo ibidem angeli apparue-* *Isai. 57.*
runt: Tot ferè latetensibus vti solebat; in duobus [a] testibus consistens Dei sermo. [706] *Reuer-* *Luc.24.*
tentes [b] *quoque à sepulcro mulieres*, & ab illa angelorũ visione prospiciebat Esaias? [c] Mulieres, *a Deut.19.*
inquit, venientes à visione, venite ad renuntiandum scilicet Domini resurrectionem. *b Luc. 24.* *c Isai.27.*
[707] Benè autem quòd *incredulitas discipulorum perseuerabat*, vt in finem vsque defensio nostra *Luc.24.*
consisteret, Christum Iesum nõ alium se discipulis ædidisse quàm Prophetarum. [708] Nam
quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhæsisset, non comparens quòd ipse esset, etiam dissimu- *Ibidem.*
lans de conscientia rei gestæ: Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redẽptorem Israëlis, vtique
suum Christum, id est, creatoris, adeò nec alium se ædiderat illis. Ceterùm non existima-
rent eum creatoris, & quum creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existima-
tionem, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit auctor erroris, & præuaricator veri-
tatis aduersus Dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem aliũ se eis ostendit, quàm
quæ existimatum sibi dixerant. Planè *inuectus est in illos*, [709] *O insensati & tardi corde, in non* *Ibidem.*
credendo omnibus quæ locutus est ad vos. Quæ locutus non alterius se Dei esse probat, sed eius-
dem Dei. [710] Nam eadem *& angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit vobis in Galilæa,* *Ibidem.*
dicens: quòd oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere. & quare oportebat?
nisi quia ita à Deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos vt de sola passione scãdaliza-
tos, & vt dubios de fide resurrectionis annũtiatæ sibi à fœminis: per quæ nõ crediderant
ipsum fuisse quem existimarant. Itaque quod existimauerant, id volens credi se, eum se
B confirmabat quem existimauerant, creatoris scilicet Christum redemptorem Israëlis. De
corporis autem veritate quid potest clarius? quum [711] *hæsitantibus eis ne phantasma esset, immò* *Ibidem.*
phantasma credentibus: Quid turbati estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda vestra? videte
manus meas & pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet, sicut me videtis habere. Et
Marcion quędam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euãgelio suo noluit, vt ex
his quę eradere potuit, nec erasit, illa quæ erasit, aut negetur erasisse, aut meritò erasisse di-
catur. Nec parcit nisi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit.
Vult itaque sic dictum, quasi, Spiritus ossa non habet, sicut me videtis habentem, ad spi-
ritum referatur, sicut me videtis habentem, id est, non habentem ossa, sicut & spiritus. Et
quæ ratio tortuositatis istius? quum simpliciter pronuntiare potuisset, quia spiritus ossa
non habet, sicut me videtis non habentem. Cur autem inspectui eorum manus & pedes
suos offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit: Et scitote
quia ego sum, quem scilicet corporeum retrò nouerant? Aut si phantasma erat vsque qua-
que, cur illos phantasma credentes increpabat? [712] Atquin *adhuc eis non credentibus*, propter- *Ibidem.*
ea *cibum desiderauit*, vt se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, vt opinor, spon-
sionem. Exhibuimus Iesum Christum Prophetarum doctrinis, sententiis, affectibus, sen-
sibus, virtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non alium quàm creatoris. [713] Siqui- *Ibidem. &*
dem *& Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus*, in omnem terram exire sonum *Matth. 28.*
C eorum, & in terminos terræ voces eorum, Psalmum adimplẽdo, præcepit. Misereor tui *Psalm. 118.*
Marcion, frustrà laborasti. Christus enim Iesus in Euangelio tuo, meus est.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. OMnem sententiã, &c.] *Caput primum inscri-ptimus*: Quòd aliam Legem nouam exoriturã ipse Deus creator per Prophetas prędixerit. *Atqui rectè iterũ hîc interpretatur Rhenan.* paraturã *materiam, & argumentorũ adparatum; quomodo etiam infrà sub finẽ cap. 2. dicit*: authenticã paraturam.

2. quod interpolando suum fecit, &c.] *Omninò sic legimus, pro*: interpollando, *tum hîc, tum sæpissimè postea hoc libro; tam, quòd* interpolare, *teste Nonio, tractum sit ab arte fullonia, qui poliendo diligenter vetera quæque, quasi in nouam speciem mutant; quàm quod etiam suprà illud legatur lib. de præscript. aduers. hæret, cap. 38. verbis infrà citandis, cap. 4. num 35. Vbi, quòd quatuor modis* hæretici scripturas interpolauerint, *adnotatũ habes num. 225. ac 226. nempè*: detractione, adiectione, transmutatione, (*quod* manu interuertere *appellat ibidem Auctor*) *denique*: sensu expositionis diuerso; *& similiter cap. 17. eiusdem libri num. 105. esse verbum Iurecõsultorum ibidem adnotauimus.*

3. Antithesis cognominatum, &c.] *Mallem*: Antitheseis, *tum quòd B. Hieron. sic appellet Apologet. ad Pammach. & Marcell. de calumniis Rufini*: Et Antitheseis (*inquit*) Marcionis de meis operibus fabricatus est;

sicut habent emendatiores codices, pro eo quod alij perperam ἀρτιώσεις; tum quòd suprà etiam lib. 1. adu. Marc. cap. 19. legatur: Nam hæ sunt Antitheseis Marcionis, id est, contrariæ oppositiones; quæ conantur discordiam Euangelij cum Lege committere; tum denique quòd infrà hoc & sequenti libro frequenter Antitheseis plurali vsurpet numero. Verùm illud retinuimus quòd infrà initio cap. 2. legat: Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem, maximè quum etiam hîc sic legant Vatic. 2. MS. cod. Vocem verò hanc explicans, dicit: opus ex contrarietatum oppositionibus Antithesis cognominatum, & ad separationē Legis & Euāgelij coactum. Vide de eodem opere suprà lib. 1. adu. Marc. num. 1.

4. vel (quod magis vsui est dicere) Testamenti, &c.] Adnotandus hic locus contra sciolos quosdam, qui contempta voce: Testamenti, semper Vetus & Nouum instrumentum appellant, scripturæ sacræ partes duas; & alibi, vbicumque in scripturis Testamentum vertitur per interpretem Latinum, transferunt fœdus seu pactum; etiam in iis scripturis ad quas alludit Apostolus Hebr. 9. Quum tamen ibi addatur: Vbi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris; quod nullo pacto in pactum competit, quod volunt significare vocem Hebraicam, neque etiam in dispositionem, quomodo transfert aliquoties Auctor vocem διαθήκην, quam tamen rectè Testamentum trāsferri, sicuti etiam Hebraicā vocem Berith, multis ostendit Leo de Castro in Isaiam non vno in loco; maximè verò ad illud Isai. 55 infrà citatum: Et disponam vobis testamentum æternum. Atqui legit quidem Vatic. 1. MS. cod. quod magis est in vsu dicere. Verùm vulgata lectio Tertullianica est, sicuti etiam illud: Antitheses cominus cædere, prouerbialis est formula, de qua latiùs inter Prolegomena.

5. cui procurant, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cum Datiuo semper construit, crebro hac locutione vtens. Lib. 1. aduers. Marcion. cap. 25. Æmulatio autem liberando homini procurat. A quo etiam illud: præscriptiuè explicatur: prætendendo videlicet præscriptionem longioris temporis atque possessionis.

6. simul crediderunt, &c.] Simul (inquit Rhenan.) pro: simul ac, siue: postea quàm. Quomodo etiam accipi, indicauimus suprà lib. de Anima cap. 19. nū. 251. & Tom. 2. lib. de Virg. velandis, alicubi. Vide ibi Adnotat. nostras num. 91.

7. Audite me, audite me, populus meus, &c.] Istud inuenitur apud LXX. Isai. 51. ex quibus sustuli vocculā: &, ante: populus meus, superfluā. In eo quod sequitur: Hęc erit lex apud Dauid inuituperabilis, transfertur ab Auctore vox: ἄμωμος propriè, Psal. 18. vbi: immaculata legitur apud Latinos plerosque, & in æditione Romana est: irreprehensibilis. Secundum alias interim æditiones castigauimus: conuertens animas, pro: animam.

8. Quoniam (inquit) decisum sermonem faciet Dominus in terra, &c.] Istud partim citatur ex Isai. c. 10. iuxta LXX. partim ex c. 9. Rom. vbi Apostolus legit: in terra, pro eo quod significantius LXX in orbe terræ vniuerso.

9. Compendiatum, &c.] Compendiatum (inquit Rhenan.) hoc est, in compendium contractum. Legimus autem ex vtroque Vatic. MS. cod. prædicetur, pro: prædicatur.

10. laciniosis, &c.] Laciniosa onera (inquit idem) vocat multiplicia, & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum vestis laciniosa.

11. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis, &c.] Istud quidem reperitur Isai. 43. & id quod sequitur: Ecce facio noua quæ nunc orientur; sed illud intermedium: Vetera transierunt, noua oriuntur, interposuit ex Apostolo 2. Cor. 5. vt tacitè ostendat adlusisse ad illud Isai. Apostolum. Quod ipsum fecit suprà lib. 1. adu. Marcionem, cap. 20. legens: Vetera transierunt, ecce noua quæ ego nunc facio. Vbi vide Adnot. nostras nu. 142. & n. 143. de sequenti scriptura Hierem. 4. Nouate vobis, &c. ex quo loco castigauimus hîc: præputia, pro: præputio.

12. Ecce veniunt dies, &c.] Rursum hîc emendamus: veniunt, pro: venient, ex MS. cod. Vatic. suprà lib. aduer. Iud. cap. 3. num. 10. &: domui Iuda, pro: Iudæ, iuxta Græcos codices & alios omnes. Mirum est autem quomodo vtrobique legat: Domui Iacob, quum Hierem. 31. Græcè, Hebraicè, Chaldaicè, & Latinè, legatur: domui Israël: item: in die qua arripui dispositionem eorum, pro: manum eorum, quod habent alij omnes.

13. Non est voluntas mea in vobis, &c.] De loco isto Malachiæ 1. & vero eius intellectu de sacrificio Ecclesiæ, vide suprà lib. aduer. Iud. cap. 5. num. 22. & lib. aduers. Marc. 3. cap. 22. num. 177. Ex quibus locis hîc castigamus: nomini meo offertur, pro: nomine meo offeretur. Habent quidem 2. MS. Vatic. cod. dicente Malechim, sed placet magis: Malachia, quòd sic à LXX. appelletur, & etiam priori loco legatur. Atqui ex iisdem castigamus: quorum fit, pro: sit; & paulopòst legimus: iste prænuntiauit, pro: pronuntiauit.

14. Ego (inquit) percutiam, & ego sanabo, &c.] Has Antitheseis suprà latiùs & ex instituto tractatas habes lib. 2. aduers. Marc. cap. 14. Legimus autem mox iuxta 1. Vatic. MS. cod. ex diuersitatibus structum, voce Tertullianica, pro. constructum.

CAP. II.

15. Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionē, &c.] Titulū huic capiti dedimus: Quòd non solùm Lucæ, sed etiam Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia suam auctoritatem habeant. Non placet autem quod adnotat Rhenanus, Vocandi casum hîc esse: ô Antithesis, sed potiùs puto Genitiuum esse Auctoris, suo more non curioso in vsurpatione vocabulorum Græcorum in Latinam translatorum coloniam. Est verò vox Tertullianica: præstructuram. Atqui legimus ex 1. Vatic. MS. cod. Christi qui (pro quæ) magistros Apostolos fecit.

16. Denique nobis fidem ex Apostolis Ioannes & Matthæus insinuant; ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, &c.] Rectè Euangeliorum auctenticos Auctores dicit aut Apostolos, aut Apostolicos, vt excludat Euangelia diuersarum hæresum; cuiusmodi enumerat B. Hieron. Proœmio Commētariorum in Matthæum iuxta Ægyptios & Thomam & Mathiam & Bartholomæū, & xij. quoque Apostolorum, confictò nomine, Basilidis; item Apellis, & similium; quibus adiicere etiam licet Marcionis Euangelium, id est, B. Lucæ à Marcione adulteratum, vti initio huius capitis dictum est. Item Euangelia Hebionitarum, Encratitarum, & Nazaræorum; de quibus latè tractat Sixtus Senensis Biblioth. Sancta lib. 2. Quòd verò alio ordine eos enumeret Auctor quàm B. Hieron. B. August. & alij imitati Ezechielis primam visionem cap. 1. videtur considerasse materiam præsentem, quam his libris tractat; vtpotè, quum B. Ioannes velut aquila ceteris altiùs de vna diuinitate tractauerit;

uerit; B. Matthæus *hinc homini adsimilatus, apertissimè de humanitate Christi, quæ duo controuertebantur à Marcione*; *B. verò* Lucas *à sacerdotio sumpserit initium, hinc vituli forma descriptus*; *denique* B. Marcus *à voce leonis rugientis in deserto, id est, Ioanne Baptista, ea de caussa faciem leonis adscriptam habes. Et verò etiam Apocal. 4. nō eo ordine collocātur quatuor animalia, per quæ Euangelistæ quatuor intelliguntur, & B. Irenæus lib. 3. c. 11. vbi ostendit non posse esse plura aut pauciora quàm quatuor Euangelia, hoc ordine ponit*, Ioannis, Lucæ, Matthæi, Marci. *Quid? quòd apud ipsum Auctorem infrà Tom. 4. lib. 2. adu. Marc. carmine conscripto, recenseantur ordine vulgato*:

Illi *Matthæus, Marcus, Lucásque, Ioannes.*

Illud mirandum, quomodo dicat fidem à Ioanne & Matthæo insinuatam, instauratam verò à Luca & Marco, *quum tamen constet* Marcum & Lucam *scripsisse post* Matthæum *quidem, sed diu ante* Ioannem. *Verùm propriè accipit Auctor* instaurate, *pro ad instar alterius, nempè Matthæi, componere. Atqui de occasione scriptorum 4. Euangeliorum vide Epiphan. hær. 51.*

17. Viderit enim si narrationem dispositio variauit, &c.] *Quomodo* narrationum *quidem* dispositio variet *in Euangelistis 4.* sed de capite fidei cōueniat *inter eos; pulcherrimè tractat B. August. libris 4. de Consensu Euangelistarum; quò etiam pertinent* Canones Euangelici *ab Eusebio editi, & in linguam Latinam versi à B. Hieronymo, inter opera eius Tom. 9. Sunt autem Tertullianica*: Viderit, *ac*: variauit.

18. & possem hîc iam gradum figere, &c.] *De Prouerbio*: gradū figere, *vide nostra Prolegomena, sicuti etiam de illo*: frontem erigere. *Atqui facit pro Edictis Pontificiis & regiis, quibus prohibentur libri absque titulo Auctoris, quod hîc habet Auctor*: non agnoscendum opus, quod nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita Auctoris, *præsertim grassantibus hæresibus, sicuti & nunc & tempore Tertulliani.*

19. Lucam videtur Marcion elegisse, quem cæderet, &c.] *Id est*, quē cædendo interpolaret. *Haud enim absimiliter B. Irenæus lib. 1. cap. 29. Et super hæc (inquit de Marcione) id quod est secundum* Lucam *Euangelium circumcidens, & omnia quæ sunt de generatione Domini conscripta auferēs, & de doctrina sermonum Domini multa auferens, in quibus manifestissimè cōditorem huius vniuersitatis suum patrem confitens Dominus conscriptus est; semetipsum esse veraciorem, quàm sunt hi qui Euangelium tradiderunt Apostoli, suasit discipulis suis; non Euangelium, sed particulam Euangelij tradens eis. Eodem pertinet quod de Cerdone, atque adeò de* Marcione *eius discipulo scribit Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 51. hær. 16.* Solum Euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. *Imitatus vtrobique B. Irenæum, tum loco citato, tum lib. 3. cap. 14. Hinc & Epiphanius hær. 42. Stilus (inquit) ipse* Euangelium secundum Lucam *indicat. Quum autem amputatus sit, & neque principium, neque medium, neque finem habeat, vestimenti à multis tineis corrosi similitudinem præ se fert; quo loco etiam adnotat loca* Euangelij Lucæ *aut detrūcata, aut sursum deorsum posita, aut deprauata, sicuti infrà adnotare statuimus, ad singula quæ ab illo ponuntur ex Luca loca.*

20. sectator Pauli, &c.] *Istud habet disertis verbis B. Hieron. Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum*: Lucas *(inquit)* sectator Apostoli Pauli, *& omnis peregrinationis eius comes, scripsit* Euangelium, *de quo idem* Paulus: *Misimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus est in* Euangelio *per omnes Ecclesias; & ad Colossenses: Salutat vos* Lucas *Medicus; & ad Timotheum*: Lucas *est mecum solus. Et ibidem idem B. Hieron. Quidam (inquit) suspicantur, quotiescumque in Epistolis suis* Paulus *dicit: Iuxta Euangelium meum, de* Lucæ *significare volumine. Eodem pertinet quod infrà dicit cap. 5.* Nam & Lucæ Digestum, Paulo adscribere solent. *Quo loco auctoritatem Euangelij* Lucæ *commendat inquantum nostrum est, quod hîc deprimere videtur, tanquam à Marcione, vti suprà dictum est, deprauatum.*

21. ad cognoscendos Apostolos & consultandos, &c.] *Hoc paraphrasticῶs interpretatur, quod obscurè satis legitur Gal. 2. Contuli cum illis Euangelium quod prædico in gentibus; pulcrè explicans illud*: ne fortè in vacuum currerem. *Voce autem* consultandos, *(sicuti adnotauit Rhenanus) quæ frequentatiua est, vtitur, æquè atque primitiua.*

22. Igitur si ipse illuminator Lucæ, &c.] Illuminator Lucæ Paulus *vocatur, quòd fidei lumen* Lucæ *insinuarit; eodem significatu, quo capite sequenti dicitur de Euangelio anteriori*, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam. *Atqui ex 1. Vatic. MS. cod. legimus*: auctoritatem antecessorum, *pro*: antecessorem.

CAP. III.

23. Sed enim Marcion nactus Epistolam Pauli ad Galatas, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Quòd reprehensio Apostolorum à Paulo facta, non de Euangelij fuerit prædicatione (*sicuti obiiciebat Marcion verbis his in medium productu*) sed de cōuersatione. *Quam interpretationem etiam habes suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 23. & lib. 1. aduersus Marc. cap. 20. ac 2. latissimè, & infrà lib. 5. cap. 3. vbi locum hunc tractat Gal. 2.*

24. Proinde si & Pseudapostoli irrepserant.] *Eos intelligit quos Apostolos Gal. 2.* ψευδαδέλφους *nuncupat*, qui circumcisionem vindicabant, *vti est Gal. 5. &* Iudaicos fastos obseruantes, *vti est Gal. 4. & dies & mēses, & tēpora, & annos. Quæ adeò interpretatio obseruanda venit contra modernos hæreticos, qui illum locum adducere non verentur aduersus Ecclesiæ Catholicæ fastos; quum disertis verbis* Iudaicos *Auctor interpretetur, idque non hîc modò, sed etiam infrà lib. 5. cap. 4. vbi hunc locum tractat, vbi & nos de eo latiùs.*

25. adeò non de prædicatione, &c. denotabantur, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) arguebantur, vt in libro de Patientia, c. 3.* Parum hoc si non proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit.

26. de sola conuictus inæqualitate, &c.] *Hoc est (sicuti suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 23.)* quòd quum conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorum separabat, personarum respectu.

27. & inde sunt nostra Digesta, &c.] *Similiter c. 5. infrà*: Digestum Lucæ, *eius Euangelium nuncupat Auctor, voce à Iureconsultis mutuata; apud quos non modò exstant Digestorum Iuris Ciuilis noui & antiqui libri 50. sed etiam Veterum libri sic ferè inscribuntur. Atqui alibi diximus quòd* cataclysmus *generalem inundationem significet, quem hîc metaphoricè accipit, & interpretatur pro*: inundatione.

CAP. IIII.

28. De titulo quoque funis ducendus est contētionis, &c.] *Titulum huic capiti adscribimus*: Quòd inde constet, Euangelium Lucæ nostrum, anti-

quius esse quàm Marcionis, quòd ab illo adulteratum sit. *Omisimus autem hîc voculam*: ergo, *planè superfluam. At de Prouerbiali formula*: funem contentionis ducere, *latiùs inter Prolegomena nostra.*

29. ei præscribens auctoritatem quod antiquius reperietur, &c.] *De hoc latè suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hær. potißimùm cap.* 29. 30. & 31.

30. æmulatione, &c.] Æmulatio *hîc accipitur, & iterum paulopòst pro*: imitatione, *sicuti suprà adnotauimus ad cap.* 38. *lib. de Præscript. adu. hæret. num.* 227. *sed alibi ferè accipitur ab Auctore* æmulũ, *pro*: cõtrario, & æmulatio, *pro*: inuidia.

31. vt & ipse illi Marcion aliquando crediderit, &c.] *Quòd* Marcion aliquando in catholicam doctrinam apud Romanenses, *atque adeò etiam* Euangelio Lucæ crediderit, *vide suprà dicto cap.* 30. *lib. de Præscript. adu. hær. num.* 166. (& *lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 1. *num.* 20.) *item de* pecunia vsque ad ducenta sestertia in primo colpre catholicæ fidei Ecclesiæ collata, & mox cum ipso proiecta, *num.* 168. & 169. *Quorum priori loco ostendimus apud* Romanensem Ecclesiam fuisse semper catholicam doctrinam, & *quid* catholicum *dicatur, eodem libro adnotauimus, cap.* 26. *nu.* 156. *Atqui* desciit *rectè accipi scribit Rhenanus, pro*: desciuit, *à verbo descisco.*

32. aduersus Epistolam quoque ipsius, &c.] *De* Epistola Marcionis *dicto lib.* 1. *adu. Marc. num.* 2. & 21. *de* Antithesibus *eiusdem libri eodem num.* 2. & *huius libri cap.* 1. *num.* 3.

33. Si enim id Euangelium, &c.] *Hyperbaton est, & obscurißimus locus, quem clariorem reddidimus, inclusis parenthesi verbis istis*: (penes nos viderimus, an & penes Marcionẽ) *vti accipiatur*: viderimus, *iuxta phrasin Tertulliani & Cypriani, quam frequentißimè adnotauimus.*

34. vt interpolatum à protectoribus Iudaismi, &c.] *Quum suprà cap.* 1. *num.* 2. interpolare *acceperit pro omni immutatione, hîc solummodò loquitur de ea* interpolatione, *quæ per additionem fit; vtpotè quum Marcion omnia ea quæ rescidit ab Euangelio Lucæ, diceret addita* à protectoribus Iudaismi, *sed falsò. Hoc est enim ipsum quod paulopòst subiungit*: Euangelij à Tiberianis vsque ad Antoniniana tempora euersi, cuius se emendatorem Marcion *gloriabatur. Atqui de tempore hoc intermedio* à Tiberio vsque ad Antoninum Maiorem, *siue* Pium, & *quando hæresin suam cœperit Marcion, vide suprà lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 19. *num.* 128. 130. & 131. *Est autem hîc Ironia.*

35. hæresis, quæ sic semper emendat Euangelia dum vitiat, &c.] *In genere similiter omnibus hæreticis adtribuit Auctor suprà toto dicto cap.* 38. *lib. de Præscript. aduers. hæret.* Quibus fuit (*inquit*) propositum aliter docendi, eos necessitas coëgit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Non potuisset (*enim*) illis succedere corruptela doctrinæ sine corruptela instrumẽtorum eius, detractione, vel adiectione, vel transmutatione.

36. & spiritus Prophetarum Prophetis erunt subditi, &c.] *Mirum est quòd legat*: erunt subditi, *quũ Græcè sit* ὑποτάσσεται, *quod præsentis temporis est. Vertit autem* euersionis *voce Græcam* ἀκαταστασίας, *pro eo quod alij*: dissensionis, *eo quòd per seditionem, quam propriè ea vox significat*, euersio *rerum contingat.*

Cap. v.

37. In summa si constat, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd non Lucæ modò, sed & Ioannis, Matthæi, ac Marci Euangelia, & Ioannis Apocalypsis auctoritatem habeant, ab Ecclesiis Apostolicis, & ordine Episcoporum ad originem recenso.

38. id verius quod priùs, &c.] *Ad verbum ferè transcripsit quod suprà dixit sæpedicto libro de Præscript. adu. hæret. c.* 31. Id esse dominicum & verum, quod sit priùs traditum; *de quo etiam tractauit capite præcedenti. Id autem quod hîc addit*: ab initio, quod ab Apostolis *tractat loco priori Auctor cap.* 32. & *latiùs cap.* 36. *Maximè verò ad id quod hîc additur*: pariter vtiq; constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. *nam etiam ibi subiicitur*: Percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, &c. Proxima est tibi Achaia; habes Corinthum. Si non longè es à Macedonia; habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere; habes Ephesum. Si autẽ Italiæ adiaces; habes Romam, vnde nobis quoque auctoritas præsto est. *De quibus Ecclesiis vide ibidem Adnotationes nostras n.* 208. 209. 210. 212. & 213. *Hîc verò præterea* Galatas *adiungit, quos ad regulã recorrectos, siue* correctos (*vti habet* 1. *Vat. MS. cod.*) *dicens, alludit ad illud Gal.* 6. *Et quicumq; hanc* regulã *secuti fuerint, pax super illos; quemadmodum paulo antè ibi*: quod lacà Paulo Corinthij hauserint, *ad illud* 1. *Cor.* 3. *Lac vobis potum dedi.*

39. quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoq; suo signatum reliquerunt.] *Similes locos habes citatos suprà dicto libro c.* 32. *n.* 186. & *c.* 36. *n.* 214. *quò compendij gratia Lectorem remittimus; hoc tãtùm dicam, facere etiam hunc locum contra eorum mendacium longè impudentißimũ, qui adfirmare audent* Petrum *Romæ numquam fuisse.*

40. Habemus & Ioannis alumnas Ecclesias.] *Ex eo quod sequitur*: Nam etsi Apocalypsin eius, &c. *patet alludere Auctorem ad septem Ecclesias, quarum adloquitur* Ioannes *angelos siue Episcopos, Apocal.* 2. & 3. *nempè* Ephesiam, Smyrnæam, Pergamenã, Thyatirensem, Sardensem, Philadelphiensem, & Laodicenam.

41. Nam etsi Apocalypsin eius Marcion respuit, &c.] Cerdoni, *atque adeò etiam* Marcioni qui eadem dicere conatus est quæ ille, *adscribit hunc errorem etiam suprà dicto lib. Auctor cap.* 51. *hær.* 16. *quum dicit*: Acta Apostolorum & Apocalypsin quasi falsa reiicit. *Alij qui de hæresibus scripserunt, ipsi* Marcioni *malunt adscribere. Philastrius hæreticis aliis imputat, sine nomine tamen, quòd Euangelium Ioannis* & Apocalypsin *Cerintho adscripserint; Epiphanius verò hær.* 51. *Alogis vtrumque adscribit, qui tamen dumtaxat Euangelium Ioannis Cerintho tribuerint*; Apocalypsin *verò quasi* falsam respuerint; *variis argumẽtis, sed futilibus, id conantes probare; quos ibidem ipse refellit. Atqui econtrariò, imprimis Auctor hîc disertis verbis dicit.* Ordo tamen Episcoporũ ad originem recensus in Ioannem stabit Auctorem. *Quem inquã* Ioannem, *cuius* Apostolicas Ecclesias *mox recensuit, præmittens*: cõstare id ab Apostolis esse traditum, quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum; *ipsum ergo* Ioannem Apostolum. *Ipsum insinuauit Auctor, dum suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 33. & *infrà Scorpiaco aduersus Gnosticos, cap.* 12. *eidem* Ioanni *adtribuit* Apocalypsin, & *Epistolã eius primã, de qua quin Ioan-*

Ioannis Apostoli sit, nemo dubitat. Et clarius suprà lib. 3. aduers. Marc. quum c. 13. dixisset (sicuti etiam lib. aduers. Iud. cap. 9.) Sic & Babylon, etiam apud Ioannem nostrum, *alludens ad cap. 17. Apocal. eiusdem libri cap. 14 alium locum citans Apocal. 1.* Nam & Apostolus (*inquit*) Ioannes in Apocalypsi; *Et rursum lib. 3. adu. Marc. cap. vlt. alludens ad cap. 21. Apocal. de* Hierusalem de cœlo delata: Hanc (*inquit*) & Apostolus Ioannes vidit. *Item infrà Tomo 4. lib. adu. Marc. 4. carmine conscripto, cap. 6. Apocal. citans, eidem* Ioāni *illud adtribuit, qui Euangelium scripserit, in hac verba:*

Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor
Discipulus Ioannes, animas pro numine passas
Testatur tali sese vidisse sub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.

Alibi certè plerumque Ioanni *nominatim adscribit (hauddubiè aduersus hanc hæresin muniens Lectores) & dicto libro de Præscript. aduers. hæret. cap. 39.* Apocalypsin Domini; *citat autem frequentissimè sicuti alias scripturas sacras etiam in materia fidei, atque adeò pro authentica agnoscit. Porrò qui similes veterum locos desiderat, consulat Adnotation. nostras in lib. 3. Testim. B. Cypriani aduersus Iud. cap. 16. numer. 48. Quorum omnium apertissimè B. Iustinus Martyr lib. adu. Tryphonem: Vir (inquit) apud nos quidam, cui nomen erat* Ioannes, *è duodecim Apostolus Christi vnus, in ea quæ ei exhibita est ἀποκάλυψει, &c. Qui volet omnium obiectionum in cōtrarium pulcram refutationem, videat Sixtum Senensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. hæresi* 10. Porrò generositatem *rectè interpretatur Latinius, genus & originem.*

42. ordo tamen Episcoporum ad originem recensus, &c.] *Quanti à Veteribus fieri solet continua Episcoporum ad originem vsque Apostolicam successio, quam his verbis hauddubiè intelligit, vide suprà Adnotat. nostras ad lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 32. num. 183. ad illud:* Ædant ergo origines Ecclesiarum suarum, euoluant ordinem Episcoporum suorum, ita per successiones ab initio decurrentem, vt primus ille Episcopus aliquem ex Apostolis, vel Apostolicis viris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerint, habuerit Auctorem & antecessorem, *Quò pertinet adeò etiam illud quod paulò pòst subiungitur:* Habet planè & illud (*nempè Euangelium Marcionis*) Ecclesias, sed suas, tam posteras quàm adulteras; quarum si censum (*id est, primam ab origine recensionem*) requiras, faciliùs apostaticum inuenias, quàm Apostolicum. *Ita enim* censum *ab Auctore vbique accipi, suprà adnotauimus lib. 1. adu. Marc. cap. 21. n. 149. vbi prorsus etiam similem locum habes.*

43. Marcionis verò plerisque nec notū, &c.] *Locus obscurissimus, & hauddubiè corruptus. Rhenanus putauit mederi posse, si pro eo quod habebant MS. priores:* in illis natum, vt non eodem natum, *legeretur:* nullis autem notum, vt non eo damnatum; *sed nimis liberum videtur adiicere:* autem, *quod etiam Vatic. cod. non habent, etsi hîc mendosi; nisi quòd semel legant:* totum, *pro* notum; *& χαχοφωνιαν adducit repetitio illa:* plerisque nec notum, nullis autem notum. *Ego itaque conicio legendum:* Plerisque nec notum, nullis totum notum, vt cum eo damnatum (*vti pertineat ad damnationem, qua non Marcion solùm, sed & libri eius ab Ecclesiis Apostolicis damnatus fuerit*) *aut quod magis placet:* vt cum eodem natum; *nihil tamen in contextu immutandum censui.*

44. Faciunt fauos & vespæ, &c.] *Benè est, quòd* fauis vesparum *comparet* Ecclesias Marcionitarum; *vt hinc nullum sibi patrocinium sumant, qui contra Symbolum fidei, quod vnicam Catholicam Ecclesiam confitetur (quod tuentur B. Cyprianus libro de Vnitate Ecclesiæ, & B. August. libris suis aduers. Donatistas de vnito baptismo) adserere non verentur plures Ecclesias, etiam hæreticorum.* Vespa *enim (Varrone teste lib. 3. de re Rustica, cap. 16.) quæ similitudinem Apis habet, neque socia est operis, & nocere solet morsu, quam Apes à se secernunt.* Fauus *autem dicitur, quem fingunt multicauatum è cera, quum singula caua sena latera habeant, quod singulis pedes dedit natura. Et verò quum distinguat ibidem Varro inter cibum, domum, & opus; Cibum (inquit) foris capiunt Apes, intus opus faciunt, id est, fauos melle faciunt. Vbi indicat* fauos *quidem etiam facere* Vespas, *id est, domos, quas vnà cum Apibus inhabitant, sed opus non facere, id est, fauos melle non farcire. Haud secus* Ecclesias *quidem ad instar Catholicorum ædificant hæretici, sed quas non tam melle quàm veneno farciunt; insuper morsu suo Apibus, id est, Catholicis nocent; quare & rectè etiam ab eis secernuntur, & excommunicantur. Haud dissimile est quod habet Epiphanius hær. 44. de* Vespa: *In fruticibus & herbis nidum facit; & instar fauo sibi ipsi capsas quasdam construit, in quibus capsis sobolem deponit. Quare rectè Rufinus in dictum Symbolum inter opera B. Cypriani: Multi (inquit) alij Ecclesias congregarunt, vt* Marcion, *vt Valentinus, vt Hebion, vt Manichæus, vt Arius, & ceteri omnes hæretici. Sed illa Ecclesiæ non sunt sine macula, aut ruga perfidiæ. Et ideò dicebat de illis Propheta: Odiui Ecclesiam malignantium, & cum impiis non sedebo. De hac autem Ecclesia quæ fidem Christi integram seruat, audi quid dicat Spiritussanctus in Canticis Canticorum: Vna est columba mea, &c. ne prolixiores simus. Idem est quod hîc præmisit Auctor:* Habet & illud Ecclesias, sed suas, adulteras, & apostaticas.

45. Eadem auctoritas Ecclesiarum Apostolicarum ceteris quoque patrocinabitur Euangeliis, &c.] *Huic non est absimile quod alicubi habet B. Augustin.* Euangeliis *non crederem, nisi Ecclesia Euangelia esse tradidisset.*

46. licet, & Marcus quod ædidit, Petri adfirmetur, &c.] *Istud repetit etiam B. Hieronym. Catal. Scriptor. Ecclesiast.* Marcus (*inquit*) *discipulus & interpres Petri, iuxta quod Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue scripsit Euangelium. Quod quum Petrus audisset, probauit, & Ecclesiæ legendum sua auctoritate ædidit; sicut & Clemens in sexto Hypotyposeon libro scribit. Atqui de* Digesto Lucæ, quod Paulo adscribere solent, *vide suprà num. 20.*

47. capit, magistrorum videri, &c.] *Hunc locum (inquit Rhenanus, cui & nos adsentimur) nostrum secuti iudicium, ac memores solitum Tertullianum verbo* capit *suo more vti,* capita *nomen vertimus in* capit *verbum, vt nunc sic legatur:* capit, magistrorum videri, &c. *Hoc est: Possunt magistrorum videri ea quæ discipuli promulgarint; vt suprà lib. 2. aduersus Marc. cap. 9.* Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, *& lib. 3. cap. 6.* id enim intelligi vel non intelligi capit, *vt de aliis locis ob breuitatem taceamus. Sunt autem Tertullianica:* quâ Apostolica, *&:* dedicata, *pro:* incæpta; *& non multò pòst:* decucurre-

runt, *&*: decucurrisse.

48. vt siqui Euangelium peruertebant, &c.] *Adludit ad illud Gal.* 1. *qui volunt* peruertere, *siue* conuertere Euangelium; *Græcè est*: μεταστρέψαι, *quod propriè significat ad aliud detorquere; quare & rectè paulopòst Auctor*: illa conuertant ad formam sui; *quo significatu etiam accipit illud*: euertit, *sub finem*.

49. (nam & quotidie reformant illud, prout à nobis quotidie reuincuntur) &c.] *Parenthesi hoc inclusimus, vti constet magis sensus, & lectio* 2. *Vatic. MS. cod.* aut erubescant, *pro*: erubescunt. *Est autem hîc notanda hæreticorum inconstantia, qui* quotidie reformare *solent sua scripta, sicuti vidimus in Melanthone, qui sexies aut septies suam Confessionem Augustanam immutauit; & modò duo, modò tria, modo plura Sacramenta Ecclesiæ admisit, prout quotidie à Catholicis reuincebatur.*

50. tramittit.] *Pro*: transmittit (*inquit Rhenan.*) *adlegans similem locum infrà*: & inde tramitti in terram. *Idem est quod antè dixit*: conuertere, *quod distinguit ab*: euertere.

51. traditioni Apostolorum patrocinâtem, &c.] *De* Traditionibus Apostolorum *non semel suprà adnotauimus; maximè verò cap.* 3. *lib. de Cor. milit. nu.* 27. *vbi & alios locos nostros habes adnotatos.*

CAP. VI.

52. Sed alium iam hinc inimus gradum, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Quòd Christum constet Dei creatoris prophetias repræsentasse (*id est, sicuti sæpius adnotauimus, præsentes reddidisse & adimplesse*) atque adeò eiusdem sit Dei nouum & vetus Testamentum Cuius præscripti & pacti meminisse vult vbique Lectorem Auctor, *atque adeò hîc ipsius libri huius materiam nunc primùm significat, quòd nempè hoc toto libro ostendat, Noui Testamenti veritatem conuenire cum figuris Veteris Testamenti. Atqui inter Prolegomena nostra tractatum vide etiam illud Prouerbij*: alium inire gradum.

53. alienum Legis & Prophetarum, &c.] *Vt suprà (inquit Rhenan.) lib. de Resurr. carnis, cap.* 44. In re aliena salutis. *Item cap.* 16. in alienam culpæ.

54. Certè propterea contraria quæque sententiæ suæ erasit, &c.] *Omnibus hæreticis id familiare est, vt* contraria suæ sententiæ eradant *in scripturis, atque adeò etiam nostris. Sic libros duos Machabæorum reiiciunt, eo quòd sanctorum post hanc vitam orationibus & sacrificiis pro defunctis suffragentur; Epistolam Iacobi & Apocalypsin, quòd faciant pro bonorum operum meritis; Epistolam denique Petri secundam, quòd suas hæreses nouissimis hisce temporibus ibi prædictas animaduertant.*

55. Hæc conueniemus, &c.] *Sic etiam suprà locutũ Rhenan. adnotat, sed non occurrit locus; nisi fortè lib. de Patienc. cap.* 12. *vbi*: conuenientiam *pro pacto accipit Auctor; vti sit sensus*: De his conueniemus, *seu paciscemur; pro quo facit quod sequitur*: sub illa vtique conditione quæ ex vtraque parte condicta sit.

56. Constituit Marcion alium esse Christum qui Tiberianis temporibus, &c.] *De hac illius hæresi suprà lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 19. *nu.* 126. *aliquid adtigimus; quam latè refutat Auctor initio capitis sequentis.*

CAP. VII.

57. Anno quintodecimo Principatus Tiberiani, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De dæmonio expulso in synagoga Capharnaum ex cap. IIII. Lucæ. *Et quia totum Euangelium Lucæ maiori ex parte hoc libro interpretatur, ad marginem vbique addidimus initio capitis, de quo capite Lucæ desumptum sit, & ipsa verba Lucæ, quæ explicat ex proposito, aliis characteribus excudi iussimus; vti Professores sacrarum litterarum statim inuenire queant locum illum, quem forcè in Tertulliano requirent. Atqui facit ad loci huius intellectum illud Epiphanij hær.* 42. *Statim (inquit) in principio, omnia quæ à Luca tractata sunt, hoc est quod dicit*: Quandoquidem multi aggressi sunt, &c. *& quæ habentur* de Elizabeth, *&* de angelo nuntium ferente Mariæ virgini, *&* de Ioanne ac Zacharia, *&* de genealogia natiuitatis in Bethleem, *&* de baptismate, *hæc omnia rescuit & transiliuit; & principium Euangelij hoc fecit*: Anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. *Addendum enim est*: imperij *apud Epiphan. tum ex translatione Auctoris, qui* Principatum Tiberinianum *vertit, tum quòd illud legant tam Græca & Latina, quàm Syriaca æditiones.*

58. Proponit eum descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaũ, &c.] *Illud initium sumpserat Marcion ex* 3. *cap. Lucæ; cui coniungit (omissis reliquis omnibus quæ* 3. *cap. & initio cap.* 4. *continentur,) illud cap.* 4. *versu* 31. *vsque ad* 38. descendit in ciuitatem Galilææ Capharnaum.

59. vtique de cœlo creatoris, &c.] *Tum ex hoc loco, tum ex eo quod suprà habet lib.* 1. *aduers. Marc. cap.* 19. *patet, adiecisse dictis verbis Marcionem*: de cœlo, *sic enim ibi legitur ex sententia Marcionis*: Anno XV. Tiberij Christus Iesus de cœlo manare dignatus est; *quod ipsum interim etiam subintelligitur, quippè qui antea Deus Dei filius, cœlum sedem habuerit suam, hîc interim Marcionem irridet, quòd eum* Christum creatoris *negarit*, qui & de cœlo creatoris, & in terram creatoris descenderit, *tamquam qui, sicuti duos Deos, ita etiam, quantum apparet, duos cœlos imaginatus sit,* vnum suum, *id est, sui Dei, alterum*: creatoris. *Atque adeò descensus duos etiam faciebat, priorem* de suo cœlo in cœlum creatoris, *alterum* de cœlo creatoris in ciuitatem Galilææ Capharnaum, *atque adeò* in terram creatoris.

60. per quæ iam alibi retractauimus: An, &c.] De cœlo *quidem* & mundo Dei Marcionis *suprà tractauit lib.* 1. *aduers. Marc. cap.* 15. *sed hactenus locum reperire non potui, vbi disputet*: An descendens per creatorem (*id est, creatoris cœlum*) & quidem aduersus ipsum, potuerit ab eo admitti, & inde tramitti (*sic enim rursus lego cum Rhenano pro*: transmitti) in terram æquè ipsius. *Atqui non omisso, quòd Tertullianicum sit illud*: Viderit; *legimus cum* 1. *Vatic. MS. cod.* Apparere subitò, *pro*: subitum, *quòd sic non semel legat Auctor lib.* 3. *aduers. Marc. cap.* 2. *vbi pulcrè illud refutat: & distinguimus ad maiorem intellectum*: Descendisse autem; dum it, videtur, & subit oculos; de facto etiam ordinem facit.

61. vt Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum adfirmatorem, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus, Auctorem haud dubiè imitatus, lib. de Idolol. vanitate*: Romulus (*inquit*) peierante Proculo Deus factus, *vbi vide Adnotation. nostras num.* 19. *Hoc est autem quod addit Auctor*: ascendisse illum mendacij scalis. *Omisimus autem vocem* Dei, *superfluam, iuxta* 1. *Vatic. MS. cod. legentes*: Christus verò descensus sui, &c.

62. Hoc primum bibito, citò facito, &c.] *Iterum*

rum restituimus: bibito, secuti vestigia 2. Vatic. MS. codicum, pro eo quod Rhenanus substituerat: obito: vtpotè qui non aduerterat, citari Isaiam ab Auctore iuxta LXX. qui illud, non hoc legũt; maximè quum etiam nominatim interpretetur B. Ambros. Comment. in Psal. 1. Bibe Christum, & B. Basilius in Comment. huius loci: bibe fidem, vt paraphrasticõs adluserint LXX. ad illud: Omnes sitientes venite ad aquas; B. Cyrillus: bibe primùm prædicationem Christi; vt indicet primùm susceptam prædicationem Christi in Capharnaũ Galilææ; quomodo etiam Euseb. li. 7. Demõstrat. Euãg. c. 4. qui interim li. 9. referri illud mauult ad primũ signum aquæ mutatæ in vinum. Joan. 2. Verùm illud magis placet, quòd Matt. 4. legatur: Venit, & habitauit in ciuitate Capharnaũ maritima, in finibus Zabulõ & Nephtalim, vt adimpleretur quod dictum est per Isaiã Prophetam: Terra Zabulõ & terra Nephtalim viam maris trans Iordanem, Galilęa gentiũ, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, & sedẽtibus in regione & vmbra mortis lux orta est eis. Vbi vertit iuxta emendatiores codices Euangelista: viam maris, id est, interprete Theophylacto: iuxta viam, pro eo quod LXX. & ceteri: maritimam, id est, iuxta maritimã; pro quo Auctor: qui maritimam, nempè inhabitatis; In hoc differens à LXX. qui hodie exstant, quòd legat: & Iordanis, pro quo conformiter omnibus aliis castigauimus: ad Iordanem, vt accipiatur: ad, pro: trans. &: populus qui sedetis in tenebris, videte lumen magnũ; qui habitatis terram, sedentes in vmbra mortis, lumen ortum est super vos, pro eo quod illi: qui sedebat, &: vidit, &: habitantes in regione & vmbra mortis, lumen orietur vobis. Auctorem sequitur B. Cypr. Testim. lib. 1. c. 21. in eo quòd legat: videte, &: lumẽ orietur super vos, in reliquis legens partim secundũ Isaiam, partim iuxta Matthæum; coniungens vtramque lectionem: viam maris, & qui maritimam inhabitatis, quomodo ibi legendum censeo, pro: via, &: maritima; quia vtrumque Græcè legitur in Accusatiuo, & addendum etiam secundum quod legunt omnes: Galilææ.

63. Hoc enim Marcion vt additum erasit, &c.] Quum neque hodie inueniatur apud Lucam: Nõ veni legem & Prophetas dissoluere, sed adimplere: sed Matth. 5. aut olim lectũ fuit etiam apud Lucam, aut intelligit erasum esse cum reliquo toto Euãgelio Matthæi; quanquam interim infrà c. 9. sub finem dubitare videatur, an olim in Euangelio Lucæ idipsum lectũ sit, quum dicit: Sine dubio; quo testabatur se legem non dissoluere, sed adimplere. & similiter infrà quum dicit: Quocunque modo præcepit, eodẽ potuit etiã illã pręmisisse sententiam: Non veni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit, de Euangelio erasisse quod saluum est? & rursum c. 12. sub finem: factis vbique ingerens: Non veni dissoluere legem, sed adimplere, si Marcion hac voce os ei obstruxit.

64. de cœlo statim ad Synagogam, &c.] Videtur hinc amplius aliquid legisse in suo Euãgelio Lucæ Auctor, nẽpè: ad Synagogã, vel: & in Synagoga docebat eos. Hodie insinuatur id quidem, sed præmittuntur verba quæ hic deinceps explicat Auctor: stupebant autem, &c.

65. vt dici solet: Ad quod venimus, hoc age, &c.] De hoc Prouerbio vide nostra Prolegomena.

66. Marcion aufer etiam illud de Euãgelio: Nõ sum missus, &c.] Intelligere Auctorem tum id quod præcessit, tum istud de Euangelio Matthæi, etiam hinc patet; neque enim istud apud Lucã reperitur, sed Matthæi 15. Propriè autẽ vertit: perditas, quod Græcè est: τὰ ἀπολωλότα. Sicut & illud: &: Non est auferre panem filiis, & dare eum canibus, vbi more suo omittit: bonũ, quod tamen habent Græci & Latini & Syriacus codices. Cui similis est phrasis in illis verbis supracitatis n. 63. Quid ergo tibi fuit, &c. Atqui legimus ex 2. Vatic. MS. cod. Sufficiunt, pro: sufficiant, &: voces Christi mei, pro: vocem, quia illius sententiam citauit.

67. de censu denique Augusti, &c.] Frequentissimè census Augusti, seu Cæsaris, commemorat Auctor, quantum apparet, eo quòd illud Lucæ 2. eraserit Marcion. Verùm de iis latiùs infrà cap. 19.

68. nisi circumcisum scirent, non admittẽdum in sancta sanctorum, &c.] Videtur appellare Auctor: sancta sanctorum, eam partem templi, in qua Christus annorum duodecim sedens in medio Doctorum inuentus est; secundum quod reperitur Lucæ 2. erasum tamen etiam cum reliquis à Marcione.

69. non tamen ad docendum, &c.] Hinc confirmatur quod suprà dixi n. 64. legisse Auctorem in Euangelio Lucæ: & in Synagoga docebat illos, omissa per Marcionem voce: Sabbathis.

70. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius. Planè. Quoniam (inquit) in potestate erat sermo eius, &c.] Hic habes adiectum ab Auctore & Marcione: omnes, quod hodie hic nõ legitur, neq; in Græcis, neque in Latinis, neque in Syriaco codicibus, c. 4. sed c. 2. Legit autem, & meo iudicio rectius, secundum phrasin Auctoris, paulopòst alter Vatic. MS. cod. aduersarentur destructorem; sed retinere malui: auersarentur.

71. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos, scio qui sis, sanctus Dei.] In his verbis sequentibus Luc. 4. omisit Auctor duas voces, nempè: Sine, ante illud: Quid nobis, &c. &: te, legens dumtaxat: Scio qui sis; quæ tamen ab aliis omnibus leguntur hoc loco; sed omittuntur Marc. 2. Deinde prætermittit: Nazarene, quod vtrobique legitur; legit etiam & interpretatur sine interrogatione illud: Venisti perdere nos. Siue autem legas cum excusis: nec Christum, siue: ne, cum vtroque Vatic. cod. perinde est.

72. Alibi iam de nominibus expostulatum est, &c.] Nempè suprà li. 3. adu. Marc. c. 12. de nomine Emmanuel; c. 15. de Christi nomine; & 16. de nomine Iesu, atque adeò & de Iesu nomine Dei in filio Naue. Legimus autem mox ex 1. Vatic. MS. cod. per quod posset, pro: possit.

73. Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum Euangelium: Propterea, &c.] Rectè addit: secundum nostrum Euangelium; nam reperitur Luc. 1. illud Angeli, ad Mariam: Propterea quod nascetur ex te, vocabitur sanctum filius Dei; & pauloantè etiam illud: & vocabis nomen eius Iesum.

74. extraneum Iesu, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) in alienum à Iesu. Sic dixit lib. de Resurrect. carnis c. 16. Extranea gloriæ, rursum lib. 2. aduers. Marcion. cap. 13. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? simili phrasi infrà initio c. 11. dixit: extraneum legis, & Iudaismi prophanum, intelligens à Iudæis reiectũ Christum tamquam prophanum. Paulopòst autem supplemus ex Vatic. 2. MS. cod. vt & Iesum.

45. Atquin (inquis) increpuit illũ Iesus, &c.] Auctor pro reprehẽdere vsurpat: increpuit, pro: increpauit, ad instar Plauti, qui dixit in Amphitryone: Ita increpuit me Iupiter; et paulopòst: increpitus, pro: increpat⁹. etiã Liuio vsitatũ li. 3. Bell. ciu. quũ dixit: grauiter increpiti. Legimus autẽ ex altero Vat. MS. cod. & malè adulantem, pro: vt; item aliquanto pòst: existimãtem, &: exi-

ſtimandum, pro: æſtimantem, & : æſtimandum.

76. de candida ſalutis, &c.] Candidam (inquit idē Rhen.) ſubſtantiuè pro veſte vſurpat, à qua dicti ſunt cādidati, videlicet honorū apud Romanos olim petitores.

CAP. VIII.

77. Nazareus vocari habebat ſecundū Prophetiam, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De doctrina Chriſti in Synagoga apud Nazareth, & aliis dæmoniis expulſis, ex eodē capite IIII. Lucæ. Quorum prior hiſtoria præmittitur, poſterior ſub finem capitis poſtponitur pracedenti, eraſo per Marcionem intermedio miraculo curata ſocru Petri à febribus. Neq; mirū eſt, poſtpoſitam hanc hiſtoriam à Marcione (immò fortaſsis & ab Auctore) eo quòd in Nazareth Chriſto dictum fuerit: Quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac hic & in patria tua, adludens nempè ad miracula antea à Chriſto facta, ſed poteſt id referri, nō ad miraculū iam tractatū de expulſo dæmonio, ſed ad miracula quæ deſcribūtur Matth. 3. de ſanato omni lāguore & infirmitate per totā Galilæā, atque adeò etiā in Capharnaū, quæ hauddubiè contigerāt, antequā regrederetur in Nazareth vbi nutritus fuerat. Atqui more ſuo loquitur Auctor quū dicit: Nazaræus vocari habebat, adludēs ad Matth c. 2. vbi legitur quòd (ſicuti paulopòſt etiā hic citatur) Chriſtus adhuc in infantia, vitando Archelaum filiū Herodis apud Nazareth deſcendit; vt adimpleretur (inquit Matthæus) quod dictū eſt per Prophetas: Quoniā Nazaræus vocabitur. Ad quā ſcriptura margini adnotauimus Matth. 2. quòd alioqui per quos Prophetas dictum ſit, adhuc ſub iudice lis eſt, iam inde à tempore B. Hier. qui quum li. de Opt. genere interpretandi ad Pammachium ſcripſiſſet, adludi ad illud Iſai. 11 Et flos ſiue Nazaræus (vti ſcribit eſſe Hebraicè) de radice eius aſcendet, Commentario tamē in Matthæum probat ideò dici: per Prophetas, quòd apud certum aliquem Prophetam non reperiatur, ſed vbique apud omnes Prophetas, vbi Chriſtum ſanctum appellāt. Leo interim de Caſtro in dictum Iſaiæ locum, prophetatum olim iſtud putat Gen. 49. & Deut. 33. per Ioſeph, & Iudicum 13. per Samſonem, quorum ille (ſaltem Hebraicè,) hic verò etiam Græcè ſecundum LXX. Nazaræus appellatur. Diſcutiat Lector vtra ſententia ſit veriſimilior. Porrò magis conforme eſt Græco contextui vt legatur iuxta 1. Vatic. MS. cod. nos Iudæi Nazaræos appellāt, quàm quod erat antea: Nazarenos.

78. Nazaræi exalbati ſunt ſuper niuē, &c.] Vat. 2. MS. cod. exaltati; ſed illud confirmatur per Rhenanum ſimilibus vocibus, quibus Auctor vtitur; tum infrà quum vertit: & ſuper niuem exalbabo, tum ſuprà alicubi vbi dixit: exalbidus, deinde reperitur Thren. 4. ἐκαθαρίωθησαν, id eſt: emundati ſunt, pro quo Auctor: exalbati ſunt, Nazaræi eius ſuper niuem. Atqui Tertullianica ſunt: luridari, delinquentiæ, nigrati, & : eieraſſe, ſicut etiam emancipata, & non multo poſt: ſicuti adſolet, ac: ſuccidiſſet.

79. apud Nazareth quoque nihil noui notatur prædicaſſe, dū aliò merito vnius prouerbij eiectus refertur.] Haſtenus ex raſione hiſtoriæ Luc. 4. (ſicuti initio capitis dictū eſt) adtulit ſcripturas de Nazaræo et Nazaræis. nūc in cōpendiū redigit, quod latiùs ab Euangeliſta dictū eſt: Chriſtū apud Nazareth legiſſe in libro, atque adeò nihil noui prædicaſſe, & merito vnius prouerbij, nempè illius: Nemo Propheta acceptus eſt in patria ſua, aliò, id eſt, in alias partes: eiectum referri.

80. Hìc primum manus ei iniectas animaduertens, &c.] Hìc proſequitur quod ibidem habetur: Et eiecerunt illum extra ciuitatem, & duxerunt illum (manus iniectas animaduerte) vſque ad ſupercilium montis, &c. vt præcipitarent eum. Habes itaque & ad præcipitium vſque protractum. Atqui inde Auctor verum corpus Chriſtum habuiſſe confirmat.

81. Nā etſi per medios euaſit, &c.] Rurſum pergit in eo quod ſequitur ibidem: Ipſe autem tranſiens per mediū illorum ibat. Quod ita interpretatur Auctor, vt non per caliginem eluſerit eos Chriſtus, ſed potius (vti eius verbis & phraſi vtar) dimiſſus ſit ſoluto, vti adſolet, vel etiam irrupto tumultu.

82. Tangere enim & tangi, &c.] Iſtud etiam ſuprà citatum habes ab Auctore lib. de Anima c. 5. vbi Lucretio nominatim adſcribit, qui quo loco id habeat, adnotauimus num. 78. Certè ethnici eſſe eū verſum hic indicat, quum ſubdit: etiam ſæcularis ſapientiæ.

83. quibus manus imponens, &c.] Hìc iterum pergit in verbis c. 4. Lucæ, quæ tamen (vti initio huius capitis diximus) ſub finem capitis habentur, poſt miraculum in Capharnaum. Ibi verò ſic legitur: At ille ſingulis manus imponens, curabat eos, pro quo Auctor: beneficia medicinarum conferebat.

84. Hic (inquit) imbecillitates noſtras aufert, &c.] Suprà li. 3. adu. Marc. c. 17. tranſtulit Auctor: abſtulit, & : portauit, iuxta quod citatur Matt. 8. Hìc verò citat ſicuti habetur Iſai. 53. ſaltem iuxta veterē lectionem LXX. quam Matthæus ſecutus eſt, quum hodie aliter legatur, Ipſe peccata noſtra portat, & pro nobis dolet.

85. Portare autem Græci etiam pro eo ſolent ponere, quod eſt tollere, &c.] φέρω enim non ſolùm portare ſignificat, ſed etiam tollere. Hinc illud Gregorij Nazianzeni: ἀνέμοι φέροιεν, id eſt, venti auferant.

86. Itaque ſpiritus nequam, &c. excedebant vociferántes: Tu es filius Dei, &c.] Hìc iterum expreſſit verba Lucæ 4. ſicuti & quum ſubiicit: Sed proinde increpabantur & iubebantur tacere. Hoc eſt enim quod ibi legitur: & increpans nō ſinebat ea loqui. Atqui illud interiectūs: vel hìc pareat, rectè adnotat accipi Rhen. pro: appareat, alibi etiā vſitatum Auctori & Iureconſultis, cuius etiam ſunt peculiaria: quâ deſtructor, & non paulopòſt: quâ bonus.

87. niſi quòd Marcion Deum ſuum timeri negat defendens bonum, &c.] Hanc Marcionis hæreſin confutatam habes li. 1. adu. eundem, c. 7. 25. 26. & 27.

88. In ſolitudinem proceſſit, &c.] Rhenanus cenſebat legendum: In ſolitudinem proceſſit ſollemnis, & huiuſmodi, &c. ſed non animaduertit illud: In ſolitudinem proceſſit, iterum ex Luc. c. 4. dēſumptū ſub finem; cui adiicit Auctor iuxta caſtigationē Gelenij: Sollemnis & huiuſmodi regio creatoris, id eſt, vel ipſo Rhenano teſte, adſueta, & in quam ſæpius ſoleat ſecedere. ſimiliter enim dicitur infrà alicubi: ordinarium & ſollemne. Atqui videtur Auctor legiſſe dumtaxat Græcè εἰς ἔρημον, vbi hodie additur τόπον.

89. Oportebat ſermonem (nempè Dei, id eſt, Chriſtum) illic quoque videri in corpore, vbi egerat aliquando & in nube.] Nempè in ſolitudine. Apparuiſſe enim Dominum in nube filiis Iſraël in ſolitudine, conſtat Exod. 19. atque adeò rectè addit: Euangelio placuiſſe habitum loci, qui placuerat Legi, vtpotè quum Lex in ſolitudine Synai promulgata fuerit.

90. Capiat itaque iocunditatem ſolitudo, &c.] Rectè addit Auctor: Hoc Iſaias promiſerat. Reperitur enim Iſai. 35. & 42. præterquàm quòd legiſſe videatur Auctor, ſicuti eſt in Hebræo: Iocunditatem capiat, pro eo quod hodie eſt apud LXX. lætare, cap. 42. & quod ſecundum vtramque æditionem legitur cap. 35. lætabitur.

91. De-

91. Detentus à turbis: Oportet me, inquit, & aliis ciuitatibus adnuntiare regnum Dei.] *Hoc iterum adfert ex fine cap. 4. Lucæ, conuincens vnum esse Deum, cuius* regnum *prædicabat Christus. Est proinde ibi addenda interrogationis nota:* Ostenderat iam alicubi Deum suum?

Cap. IX.

92. De tot generibus operum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De vocatione Apostolorum Petri & filiorum Zebedæi, ac leproso mundato, ex cap. v. Lucæ *Intermiserat interim adhuc ex cap. præcedenti, quod Christus dixit apud Nazareth* de vnico leproso Naaman Syro emundato per Helisæum.

93. vt ab illa (*nempe* piscatura) in Apostolos sumeret Simonem & filios Zebedæi, &c.] Simonem *mox* Petrum, *vti et Euāgelista Lucas, nuncupat,* & filios Zebedæi Iacobum & Ioannem. *Sunt autem hæc verba Auctoris, non Euangelistæ.*

94. dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, abhinc enim homines eris capiens, &c.] *Hæc apud Lucam reperiuntur, vbi vocem* θάμβος *transtulit:* trepidationem, *pro eo quod alij:* stuporem, *&:* indaginem, *quod Græcè est:* τῇ ἄγρᾳ, *pro: venatione seu captura, quemadmodum vertunt alij. Legimus autem mox ex 1. æditione Rhenani, se* eum esse, *pro:* enim; *vbi quod adfert testimonij, reperitur Hier.16.*

95. Denique relictis nauiculis secuti sunt eum, &c.] *Hoc iterum ex Luca prosequitur, ita vt in compendium illius verba cōtrahat. Legimus autem:* adlegere, *ex vno Vatic. MS cod sicuti & alibi, pro:* allegere. *Cur autem* Marcion nauclerus *vocetur, vide suprà lib. 1. adu. Marc. n. 2. vbi & de* Antithesibus *eius.*

96. συντκλαίπτωρον, id est, commiseronem, & συμμισόμλον, id est, coodibilem.] *Ego censeo quidem ex margine in textum irrepsisse Græcarum vocum interpretationem, sed quòd legat eam alter Vatic. cod. retinui. Sunt autem voces illæ Græcæ compositæ ab Auctore à* σὺν *&* ταλαιπωρὸς, *&* σὺν *ac* μισόμλος, *voce deriuata à* μίσος, *quæ odium significat. Agit autem de aliquo sectatore Marcionis.*

97. in leprosi purgationem.] *Hic quasi aliud agēs cōuertit se Auctor ad historiā* purgationis leprosi *per Christum factæ etiam Luc. 5. quem ille non* leprosum *duntaxat, sed plenum lepra commemorat. Cùm autem Christus* tetigerit leprosum, *& sic curauerit, latè disputat, quomodo hoc non repugnet legi veteri.*

98. in exemplo leprosi nō contingēdi, immò ab omni commercio submouendi, &c.] Leprosos non contingendos, *expressè non mandatur in Lege, hinc fortassis potius:* exemplo *vtitur Auctor, quàm voce legis, sed Num. 5 iubentur* ab omni commercio submoueri, *his verbis: Eiicite ex castris omnem leprosum. Atqui non multò pòst sunt verba Tertullianica:* Ita non præscribetur illi, *&:* æmulus legis.

99. Si autem Helisæus Prophetes, &c.] *Videtur hic rursum ex obiectione Marcionis recurrere ad id quod ex cap. 4. omissum fuerat: Et multi leprosi erant in Israël sub* Helisæo Propheta, *& nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus, qua occasione pulcherrimè ipsam illā historiam 4. Reg. 6. explicat. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* emundauit extraneus, *pro:* emundat. *Atqui illud:* significato per nationes emundationis, *rectè interpretatur Rhenanus, quum subsit significatio emundandarum nationum.*

100. septem maculis capitalium delictorū, &c.] *Longè aliam habes quàm quæ communiter traditur* septē capitalium delictorum *enumerationem, vtpotè quum hic enumerētur:* idololatria, blasphemia, homicidiū, adulteriū, stuprum, falsum testimonium, *&* fraus. *Quorum* idololatria *&* blasphemia *possunt ad superbiam referri,* homicidium *ad iram,* adulterium *&* stuprum *ad luxuriam,* falsum testimonium *&* fraus *ad auaritiam, sed restabunt præterea, inuidia, gula, & acedia. Tria autē ex his enumeratis* adulterium, fraudē, homicidium, *B. Cypr. etiam inter mortalia crimina ponit lib. de bono Patientiæ, vbi vide Adnot. nostras nu. 36. Auctor denique infrà Tom. 5. li. de Pudicitia, eadem ista inter* grauiora & exitiosa, *immò &* mortalia *enumerat, præter* falsum testimonium, *cuius loco ibi* negationem *addit;* fornicationem *illic appellans, quam hic* stuprum *more suo. Atqui nescio an etiam alibi adnotauerimus, contra quàm alij plerique, Auctorem* delicta *appellare quidem omnis generis peccata, sed sicut & hic, pleraque grauiora.*

101. quia vnius lauacri vis, &c.] *Omittimus:* &, *quod hic præmittebatur. Atqui de* vno lauacro à Christo repræsentato, *id est, ad effectum deducto, vide suprà lib. de Baptismo, cap. 15. Sunt autem verba obiecta à Marcione:* Helisæum quidem, &c. *vsque:* Quasi non audeam, *& rursum ibi:* Sed ideò alius Christus, &c. *vsque:* Quid constituis, &c. *Rectè etiam hic adnotat Rhenanus:* ne in dedecus tibi vertat, *accipi:* vertat *absolutè, pro:* cedat. Pusillitatē *verò frequēter vsurpat Auctor.*

102. Secundum hæc, cetera quoque occurrunt, &c.] *His verbis iterum reuertitur ad tractationem cap. 5. Lucæ, vbi* vetuit Dominus eum diuulgare, & iussit: Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. *Nēpè Leuit. 14. Vbi quod addat;* munus, *videtur id legisse Auctor, non solum Matth. 8. sed etiam apud Lucam. Maximè quum Epiphan. hær. 42. Cōfut. 1. hunc locum tractans, indicat rescidisse eam vocem Marcionem, vbi pulcrè hinc probat Christum legis sacerdotium non reprobasse, & Moysis præceptum fieri constituisse, atque adeò à Deo Patre suo legem Moysi datam. Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* prophetatæ legis, *pro eo quod erat mendosissimè:* propheta.

103. vt sit vobis in testimonium, &c.] *Constat ex peruersione Marcionis sic legisse Auctorem, quum non modò Lucæ 4 sed & Matth. 8. ac Marci 1. legatur:* in testimonium illis; *maximè quum istud etiam adfirmet non semel Epiphan. loco iam citato, addens: vtcumque legatur, facere cōtra Marcionem, eo quòd testem se faciat Christus, quòd non venerit vt legem dissolueret (vt bis etiam hic repetit Auctor) sed adimpleret. Atqui ex illis legimus:* adimplere, *pro:* implere, *&:* Hanc tā congruentem, *pro:* Hanc totam, *& non multò pòst ex altero eorūdem:* an non? *pro:* aut, *&:* numquā, *pro:* nusquam, *& infrà:* Atquin, *pro:* Atqui, *&:* cur ergo, *pro:* enim. *Sunt porrò iterū verba Marcionis:* Nam & bonus, *&c. vsque:* quid tum? *&c. Quinquies etiam habes phrasin Tertullianicam:* quâ destructor, *hic, & sub finem capitis:* quâ bonus, quâ superuacuus, quâ patiens, quâ inconstans.

104. de gradu pellam, &c.] *De hoc Prouerbio vide nostra Prolegomena. Legimus autem:* Quocumque modo præcepit, *ex 1. Vatic. MS. cod. pro:* præcipit, *quia illud etiam præmittitur. Item etiam secundò;* erasisse, *pro:* eradicasse.

Cap. X.

105. Curatur & Paralyticus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* De Paralytico curato, & appellatione filij hominis, ex eodem capite v. Lucę. *Atqui paucissimis his verbis integram historiam contrahit:*

Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu (*vtpotè docente Christo*) spectante populo; *quippè quum per tectum submissus fuerit in medium. Quod miraculum in Capharnaum contigisse patet Matth.9.*

106. Videbit enim (inquit) Isaias populus sublimitatem Domini & gloriam Dei, &c.] *Reperitur hoc secundum LXX. Isai.35. sicut & id, quod sequitur:* conualescite, &c. *praterquàm quòd transponat* sublimitatem, &: gloriam. *Citatur vtrumque etiam infrà hoc eodem libro cap.12.*

107. Conualescite manus dimissæ, & genua dissoluta, &c.] *Auctor quod est in aditione LXX.* ἰσχύσατε, *hoc est: confortate, accipit passiuè, & vertit:* conualescite, *tum hic, tum in eo quod subiungitur:* Conualescite, nec timete; *& infra sub finem cap.12.* Inualescunt, *& accipitur ab eo:* dimissæ, *pro: remissæ, seu* dissolutæ, *sicut infrà, seu* resolutæ, *sicuti vocem Græcam* ἀνειμένας *vertit Interpres Irenæi lib.3. cap.22. Vbi conformiter Auctori legitur bis: Confortamini, cui consentit etiam B. Cyprian. Testim. lib.2. adu. Iud. cap.7. Atqui habes etiam hic* repræsentationem vitium, *pro eo quod vires præsentes reddit, dum restituit.*

108. Exsurge, & tolle grabatum tuum, &c.] *Hic prosequitur verba Christi, Luc.5. quæ protulit post obmurmurationem Iudæorum, quam etiam hic subiungit:* Quis dimittet peccata, nisi solus Deus? *Sic enim legimus ex 2. Vatic. MS. cod. pro:* dimittit, *quia ab aliis omnibus legitur: Quis dimittere potest. At verò vertit* grabatum, *quod Græcè est* κλινίδιον, *pro eo quod alij: lectum.*

109. Quoniam (inquit) in plurimis dimittet delicta eorum, &: Delicta nostra ipse aufert.] *Legimus ex Vatic. 1. MS. cod.* Quoniam, *pro:* Quomodo. *Istius verò Prophetiæ necessariò duo membra disiungimus, quia etsi eodem capite Isai.53. vtrumque habeatur, ordine tamen transposito. Posterius enim de quo suprà nu.84. praterquàm quòd ibi* imbecillitatem, *hic verò, Petri 2.* delicta *veriat, habetur versu 4. prius verò vers. 12. vbi interim paulò aliter hodie legitur: Et ipse delicta multorum tulit.*

110. Nam & in priore, &c.] *Nempè, parte eiusdem Prophetiæ, quod subauditur, etiamsi cum 1. Vatic. MS. legas:* in primore; *quod non displicet. Quæ enim adfert verba, Isai.1. habentur, è quibus nūc* tamquam roseum *transtulit, quod infrà Scorpiaco adu. Gnosticos, cap.12.* rufum; *&:* tamquam coccinum, *quod ibi:* vermiculum; *vbi etiam paulò aliter locum hunc explicat B. Cyprian. lib.1. aduers. Iud. cap.24. maluit retinere ipsas voces Græcas in Latinam translatas coloniam:* velut phœniceum, *pro quo alij puniceum, &* coccinum.

111. Quis Deus quomodo tu?] *Habentur hæc iuxta LXX. Michææ 7. Vbi imprimis castigauimus ex MS. 2. Vatic.* residuis hæreditatis tuæ, *pro:* residuas, *quia Græcè est* τοῖς καταλοίποις; *deinde omisso bis, & (quod apud Prophetam non habetur) distinguimus cum vulgarioribus codicibus tum Græcis, tum Latinis LXX.* Non tenuit in testimonium iram suam, quia voluit misericordiam (*pro eo quod corruptè erat:* & misericordē.) Auertet (*quod accipit absolutè, pro: reuertitur, quomodo alij transferunt vocem Græcam* ἐπιστρέψει) & miserebitur nostri. Demerget (*sic etiam ex 2. Vatic. cod. bis, pro:* dimerget) delicta nostra, & demerget in profunda (*pro eo quod erat:* profundo, *quia Græcè est:* βάθη) maris peccata nostra. *Quamquam interim sit adnotanda etiam alia secundum LXX. distinctio, quam habet B. Hieronym. in Comment. ista:* residuis hæreditatis tuæ non tenuit in testimonium iram suam, &c. *qui etiam tradit LXX. & aditionem quintam vertisse* μαρτύριον, *id est:* testimonium; *quod Symmachus: in sempiternum; Theodotio: in finem; ipse verò vltrà, addens vocem Hebræam, omnia hæc significare.*

112. Video Niniuitas, &c.] *Istud Ion.3. reperitur, quod de* Dauid *adsert 2. Reg.12. de* Achab, *3. Reg.21. & de* Ionatha, *1. Reg.14. quod nempè* deprecatione, *non sua, sed populi,* deleta sit ei culpa, resignati (*hoc est, aliis aperti, eo quòd eis occasionem dabat infringendi*) ieiunij. *Denique quod sequitur:* qui mauult misericordiam quàm sacrificium, *Osee 6. &:* peccatoris pœnitentiam quàm mortem, *Ezech.33. Atqui illud de Dauid:* circumduxit delictum tuum, *rectè interpretatur Rhenan. deleuit, oblitterauit, ignouit, Græcè est* ἀφεῖλεν.

113. alibi iam congressi, &c.] *Alludit ad lib.1. aduers. Marc. cap.26.27. & 28. vbi sic concludit:* Quomodo (*inquit*) videbitur delicta dimittere, qui non videbitur retinere? quia retineret, si iudicaret. Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si non ab initio damnasset. *Repetit autem idipsum sub finem huius capitis:* Qui enim iudicat, & absoluit; *& rursum cap.26.* Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando non retinet? an qui si non dimiserit, retinebit vt iudicet? *Denique & cap.28.* Quòd si iam remissio & retentio delicti iudicem Deum sapiunt. *Hæc enim toties repetit Auctor, vt probet* Deum iudicem, *quod negabat Marcion.*

114. De filio hominis, &c.] *Hic rursum ad Lucam redit, ad illud nempè infrà citatum sub finem huius capitis:* potestatem habet filius hominis dimittēdi delicta. *Cui additur ab Euangelista:* in terra, *& vtrumque retorquetur per Epiphanium in Marcionem loco supracitato Confut.2. Si igitur (inquit)* filium hominis seipsum pronuntiat, *non negat ipse vnigenitus incarnationem, & frustrà apùd te cantatur, quòd in existimatione (siue phantasmate, vti mauult loqui Auctor, idipsum obiiciens) apparuerit. Et si* habet potestatem in terra, *non aliena est terra à creaturis eius, & patris ipsius.*

115. Talem si fortè Castori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ, &c.] Si fortè, *pro:* fortè, *tum hic, tum infrà, quum dicitur,* si fortè videri potest (*inquit Rhenanus.*) *Qui etiam adnotat vtrumque Iouis filiū* Castorem *ex Leda Tindari coniuge*, Herculem *ex Alcmena Amphytrionis: atque adeò rectè Auctor* talem natiuitatem fabulas illis tradere *dicit, vtpotè* filios, *vt ita dicam,* Dei & hominis. *Atqui de* Castore & Polluce, *quos* Castores *nuncupare solent fabulæ, vide suprà Tom.2. lib. de Spectac. cap.8. num.71. Verùm paulopòst sequentia sic distinguo, vt constet sensus:* Si patris hominis, negas Dei filium; si & Dei, Herculem de fabula facis Christum; si matris tantùm hominis, meum concedis; si neque patris hominis, ergo nullius hominis est filius, & necesse est, &c.

116. patrem Christi hominem quoque cognominare, quod de Æone fecit Valentinus, &c.] *Ad hoc respicit Auctor, quod quum ex Æonibus omnibus (vti narratur suprà cap.12. lib. aduers. Valent.)* concinnatum dixerit Valentinus Iesum, quem & Christum cognominabat; inter quos in secunda tetrade Homo & Ecclesia (*de quibus ibidem cap.7.*

quo-

quodammodò patrem Christi hominem cognominarit. *Lego autem non ita multò pòst:* nónne sufficiet,*pro:* sufficit, *quia paulopòst duo loca Danielis citat de* filio hominis,*vbi & ad istud adludens addit:* Hoc dixi sufficere potuisse;*& postea;* si & alij vindicetur,*&:*cui vindicatur,*pro:*vendicetur,*&:*vendicatur,*ex Vtroque MS.Vatic.cod.*

117. Hic erat visus Babylonio Regi in fornace cum martyribus suis,&c.tamquam filius hominis, &c.] *Haud aliter infrà cap.* 21. Perspice igitur & tu cum Rege Babylonio fornacem eius ardentem,& inuenies illic tamquam filium hominis (nondum enim verè erat,nôdum scilicet natus ex homine.) *Et ex eadem historia citatur Daniel.*3.*Tom.*2.*li. de Orat. cap.*12.qui tres sanctos,in fornace Regis Babylonij orantes,cum sarabaris & tyaris suis exaudiuit.*Atqui sæpißimè habes citatum quod hic adfert:* de filio hominis veniente cum nubibus cœli,*Dan.*7.*Sũt autem rursus Tertullianica:* quâ Dei quoque filium, *&:* retractarent,*pro:*tractarent.

118. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis, quàm in isto loco primùm,&c.] *Loquitur Auctor de Euangelio Lucæ solummodò, secundum quod* in isto loco primùm professus est se filium hominis.*Nam si de Euãgelijs omnibus loquamur, ante hoc miraculum recenset D. Matthæus illud Christi: Filius autem hominis non habet Vbi caput suum reclinet,quod primum repetitur Luc.* 9. *Vtrum autem priùs contigerint Verba illa Christi ante istud miraculum, sicuti contendunt qui Concordiam scripserunt Euangelicam, an posteriùs,quod indicare videtur Auctor, alijs disputandum relinquo. Atqui de Prouerbiali formula:* Cor non habere vel cerebrum,*Vide Prolegomena nostra.*

CAP. XI.

119. Publicanum adlectum à Domino, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De publicano adlecto à Domino,ieiunio, sponso Christo, ac parabolis vini veteris & noui, ex eodem capite quinto Lucæ. *Agit autem de Matthæo* publicano *in Apostolum* adlecto.

120. lumen,& spem,& exspectationem nationum,prædicari Christum, &c.] *Primò Isai.* 42. *&* 49. *illud sæpißimè citatum ab Auctore:* Dedi te in lumen nationum. *Deinde, quum alibi nusquam inuenire potuerimus,Vbi* spes nationum prędicatur Christus, *coniicio Auctorem adludere ad illud Gen.* 49. *Et ipse erit* spes & expectatio gentium, *Vt Vtrumque ponat ad maiorem efficaciam.*

121. Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus, &c.] *Sensum potius hic reddidit Auctor quàm Verba Christi,quæ prosequitur Luc.*5.*Vox est autem iterum Tertullianica:* remediandam, *sicuti suprà cap.*8. remediator. *Atqui legimus ex* 2 *Vat. MS. cod.* Hoc similitudo præiudicat,*pro:*Hæc.

122. Vnde autem & Ioannes venit in medium, &c.] *Sic quasi aliud agens,prosequitur illud:* Quare discipuli Ioannis ieiunant assiduè, & orant, tui autẽ manducant & bibunt? *Vertit enim Auctor:* assiduè *vocem* πυκνὰ,*pro eo quod alij magis propriè: frequenter.*

123. Subitò Christus,&c.] *Repetit quod suprà cap.* 7. *ex sententia Marcionis adduxit, & latè confutauit lib.* 3.*aduers.Marc.cap.*2.

124. Sed de Ioanne cetera alibi, &c.] *Nempè infrà cap.* 18. *Legimus autem omisso:* enim, *superfluo,cum Vtroque MS. Vatic.cod.* Ad præsentes quosque,&c.

125. vociferator in solitudinem,& præparator viarum Dominicarum,&c.] *Paraphrasticῶs, non ad Verbum citatur hic ab Auctore illud Isai.* 40. *repetitum Matth.*3.*Marc.*2. *& Luc.*3. *Vox clamantis in deserto, Parate Viam Domini. Sunt autem Tertullianica paulopòst* vacaret prouocationis intentio, *pro: frustranea esset; &:* contraria in initiatos diuinitatem, *Vbi figuram Græcam adnotauit esse Rhenanus.*

126. quòd non possent ieiunare filij sponsi, quamdiu cum eis esset sponsus; postea verò ieiunaturos promittens, quum ablatus ab eis sponsus esset,&c.] *Rursus hic transit ad Christi responsionem Pharisæis & Scribis factam,Vbi in hoc solum differt à Vulgata aditione,quòd ibi legatur: Numquid potestis facere ieiunare,hic verò simpliciter:* non possunt ieiunare.

127. A summo cœli profectio eius,&c.] *Vertitur Vox Græca* ἔξοδος, profectio, *ab Auctore Psal.*18. *&* κατάντημα, deuersio,*pro quibus apud alios:egressio,&: occursus.* Deuersio *enim pro: diuersione, Auctori est Vsitatiß. Vel Rhenano etiam teste.*

128. Velut sponso, circumposuit mihi mitrã,& velut sponsam ornauit me ornatu,&c.] *Omninò sic hunc locũ suppleui,quia omnes æditiones tam LXX. quàm Theodotionis illud:* circumposuit mihi mitrã, *ad sponsum referunt, & addunt* velut sponsam: ornauit me ornatu; *pro quo quia Græcè est* κόσμῳ, *vertit B. Hieronym. secundum LXX. mundo muliebri. Quia autem istud ad Christum refert Auctor, etiã Ecclesiæ id ex parte competere significat, quum subdit:* In se enim & Ecclesiam deputat,*Vbi adiicio:*enim,*ex* 2.*Vat.MS.cod.*

129. Et circũpones tibi omnes eos velut ornamentũ sponsa,&c.] *Hic quoque ex altero Vat. MS.cod. castigauimus:*circumpones,*pro:*circũponẽs,*&:* spõsa, *pro:* sponsæ; *nam Græcè est:* καὶ περιθήσῃ αὐτοὺς ὡς κόσμον νύμφης. Arcessit *autem more suo Vsurpat Auctor,pro accessit.*

130. Veni sponsa de Libano,&c.] *Reperitur istud Cantic.*4. Eleganter (*inquit Auctor*) Libani montis mentione iniecta, qui turis (*sic Vatic.*2. *pro:*thuris) vocabulo est penes Græcos. *Eodem enim more Vocatur* λίβανος *mons Arabiæ, &* λίβανος *turis arbor apud Dioscoridem. Post quæ verba nouam distinguimus periodum:* De Idololatria enim,&c.

131. Nuptias non coniungit,&c.] *Suprà eandem Marcionis hæresin iisdem penè Verbis expreßit & confutauit Auctor,lib.*1.*aduers. Marc. cap.* 29. Non tinguitur (*quare & hic more Tertullianico:* tinguit,*substituimus,pro:*tingit) nisi virgo,nisi vidua,nisi cœlebs,nisi diuortio baptisma mercata; *vbi Vide nostras Adnotationes num.*195.*Hic paulò ampliùs:* motti (*inquit*) aut repudio baptisma seruat; *atque adeò videtur saltem* in morte *admisisse cõiugatos ad* baptisma. *Aduersus autem eundem hunc disputat,ex voce* sponsi, *qua ipse Christus vtitur.*

132. qui masculum & fœminam coniunxit, &c.] *Istud partim desumpsit Metaphrasticῶs Auctor ex Gen.cap.*2.*partim Matth.*19.

133. Errasti in illa etiam Domini pronuntiatione,&c.] *Pergit ad reliqua Verba Domini Luc.*5.*nempè illa quæ recitat paulopòst, quamquam ordine immutato:* Nemo vinum nouum committit in vtres veteres, *&:* nouum additamentum nemo iniicit veteri vestimento. *De quo loco aliquid suprà adnotauimus lib.*3.*adu.Marc.c.*15.*nu.*109. *Sed hic adiiciendum quod habet Epiphanius; hæresin Marcionis, partim ex occasio-*

ne huius scripturæ originem cepisse; quòd quum ille proponeret (in compendium redigo quæ latius ille prosequitur) hanc scripturam Ecclesiæ Dei presbyteris, & illi interpretarentur vtres veteres & nouos aliter quàm ipse; atque adeò, antea à patre eiectus ex Ecclesia, ab eis in communionem non reciperetur: Ego (inquit) scindam Ecclesiam vestram. Verùm Ecclesiam, inquit ille, non discidit, sed seipsum. Atque hoc ipsum est quod hîc dicit Auctor: Veteri, id est, priori Euangelio, pannum hæreticæ nouitatis assuisti. *Qui etiam pulcrè ostendit non posse dicta verba intelligi (quod volebat Marcion) de veteri & nouo Testamento. Atqui sic distinguo quod sequitur:* In quo alter creator (velim discere) quum per Hieremiam præcepit: Nouate, &c. nónne à veteribus auertit? quum per Isaiam, &c.

134. quum per Isaiam edicit: Vetera transierunt; ecce noua quæ ego facio, &c.] *Quandoquidem hanc scripturã integrã (omisso: &, intermedio) Isaiæ tribuit, apparet quod nunc legitur 2. Cor. 5.* Vetera transierunt, *etiam olim lectum fuisse Isai. 43. de quo vide suprà cap. 1. num. 11. vti & de præcedenti scriptura Hierem. 4.* Nouate, &c. *Legimus autem paulopòst, omissa semel dictione:* Dei, *secundum alterum Vatic. MS.* sub vnius & eiusdem Dei auctoritate.

135. Separatio per coniunctionem capit de qua fit.] *Ostendimus (inquit Rhenanus) in superioribus scholiis rarum ac insolentem huius verbi* capit *vsum in hoc Auctore. Sensus est:* Separatio per coniunctionem *accidit* de qua fit. Capit, *id est: capax est fieri. Datur. Possibilis est.*

136. de septuagesimo septimo venit Psalmo: Aperiam (inquit) in parabolam os meum, &c.] *Aptissimè hîc scripturam adfert Auctor, vt ostendat, nihil noui esse, quòd Christus in nouo Testamento parabolis vtebatur. Quum autem non LXX. sed LXXVII. Psalmo reperiatur istud, eo maiori audacia castigaui illud* septuagesimo septimo, *quòd non existimem Auctorem numerum Psalmi addidisse, sed ex margine irrepsisse in contextum. Mirum interim illud, quòd legat cõformiter trãslationi Hebrææ:* In parabolam, *quum æditiones reliquæ, Vetus, Romana, & Gallicana legant:* in parabolis, *& consentiat textus Græcus LXX. Seruauit autem vocem Græcam* προβλήματα, *pro quo vulgata æditio obscurius: propositiones. Porrò adnotatu dignum, quod tamen vulgo satis notum est:* Si hominem alterius gentis probare voluisses, vtique de proprietate loquelæ probares.

CAP. XII.

137. De Sabbato quoque, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De discipulis vellentibus spicas, & homine aridam manum habẽte curato in Sabbato, ex Lucæ cap. VI. *Quæ quum obiicerentur à Marcione, vt diuersitatem statueret veteris & noui Testamenti; multis scripturis Auctor deducit, etiam in veteri Testamento* Sabbatis *opera Dei facta fuisse. In quo illum imitatur etiam Epiphanius vbi suprà, Confutat. 3. & 21.*

138. si non Dominum Sabbati circumferret Christus, &c.] *Hîc alludit ad illud Christi:* Dominus est filius hominis etiam Sabbati; *de quo sic Epiphan. Duo statim (inquit) simul, & filium hominis & Dominum Sabbati, seipsum Saluator confitetur; docens vt ne sabbatum alienum à sua creatione putetur. Quo fit, vt etiam hîc iuxta 1. Vatic. MS. cod. legamus:* Dominum, *pro:* Deum, *maximè quum infrà etiam legatur:* Dominus Sabbati dictus, quia sabbatum vt rem suam tuebatur. *Quamquam interim multopòst istud legatur Luc. 6. & præcedant, quæ hîc subiungit Auctor, pro commoditate tractatus.*

139. Siquidem in obsidione ciuitatis Hierichũtis circumlata per muros arca Testamenti, septem diebus, etiam Sabbato, &c.] *Auctor suprà Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 4.* & finito spatio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis. Ex quo manifestè ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem Sabbati. Septem enim dies, vndecumque initium acceperint, Sabbati diem secũ concludant necesse est. *Et similiter legitur secundum æditiones omnes Iosue 6. Quare & nos castigauimus* septem diebus, *pro eo quod erat:* octo; *facile enim fuit numeros immutare, & vnico tantùm puncto distant VII. & VIII. numeri; maximè quum etiam Hebr. 11. legatur:* fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem. *Atqui* Iosue, *mox iuxta LXX. vocat:* Iesum.

140. Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, &c.] *Similiter suprà dicto loco lib. aduers. Iud. citatur:* Sabbata vestra odit anima mea. *& Tom. 2. lib. de Idolol. cap.* 14. Sabbata vestra & neomenias & ceremonias odit anima mea. *& suprà lib. 2. aduers. Marc. cap.* 22. Sollemnitates & dies festos, & vestra Sabbata odit anima mea. *Quibus locis non integrum contextum Isaiæ citat, sed omissis intermediis coniungit dumtaxat initium & finem, sicut hîc, & libro aduers. Iudæos, legens secundum translationem Symmachi:* Neomenias & Sabbata vestra odit anima mea, *quemadmodum etiam Origenes in cap. 28. Numerorum, & B. Cyrillus Alexandr. lib. 9. contra Iulianum. Aut transponit verba, aut vnum aliquid adiicit intermedium. Verùm lib. aduers. Marc. 1. cap. 20. integrum locum citat, sicut Isai. 1. iuxta LXX. legitur:* Neomenias vestras & Sabbata, & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium (*vocibus transpositis, & omisso quod secundo repetitur,* Neomenias) & dies festos vestros odit anima mea.

141. Esurierant discipuli, ea die spicas decerptas manibus effrixerant, cibum operati, ferias ruperant, &c.] *Sic expressit suis verbis Auctor quod est initio cap. 6. Lucæ: Factum est autem in Sabbato secundo primo (quale sabbatum id fuerit, non adtingit Auctor) quum transirent per sata,* vellebant discipuli eius spicas, & manducabant, confricantes manibus. *Vbi, pro:* confricantes, *est Græcè* ψώχοντες, *quod confricare significat, deradere, in minutas partes secare, terere, attenuare; atque adeò mendosum esse patet illud quod in exc. codicibus Tertulliani legitur,* effixerant, *quod etiam an Latinum sit, meritò quis dubitet. Proinde emendauimus:* effrixerant; *nam* effricare, *pro fricando excutere (quod propriè huic loco competit) vsurpatum est etiam Senecæ Epist. 96. Vbi (inquit) hebetibus & obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum* effricanda *est. Quamquam interim adhuc obsoletum est verbum illud* effrixerant, *pro:* effricauerant; *sed solet talibus delectari Auctor.*

142. Excusat illos Christus, & reus est Sabbati læsi, accusant Pharisæi, &c.] *Etiam hîc adludit ad verba Lucæ, sed alio ordine; nam primùm* accusarunt Pharisæi, *dicentes: Quid facitis quod non licet in Sabbatis? & deinde* excusat illos Christus *verbis suprà indicatis num.* 138. Dominus est filius hominis etiam Sabbati.

143. Sta-

143. status controuersiæ (vt aliquid cludã cum mei Domini veritate) scripti & voluntatis, &c.] *Sic omninò legimus,omisso:*quasi, *interiecto, quod superabundabat, iuxta alterum MS. Vatic. cod. Atqui* status scripti & voluntatis,*quem mox iterum repetit, Iurecõsultorum phrasis est, qua distinguunt inter* statum scripti & voluntatis,*ipse autem Auctor vtrumque in Christo defendit.*

144. quasi de exemplo Dauid introgressi Sabbatis templum, & operati cibum,audenter fractis panibus propositionis.] *Etiam hoc,quasi aliud agens, adducit ad c.6. Lucæ, vbi dicitur: Dauid intrauit in domũ Dei, & panes* propositionis *sumpsit, & manducauit,& dedit his qui cum ipso erant. Auctor interim addit:* Sabbatis,*quod neque ibi,neque Matth.* 12. *& Marc.* 2. *neque etiam* 1. *Regum* 21. (*vnde sumpsit historiã Christus*) *reperitur;fortassis,vt magis ad institutum faceret, putauit id subintelligi,eo quòd illud alioqui non videatur facere ad confirmationem eius,quòd non nouum sit* operari cibum in Sabbatis.

145. veniam ieiunij dico, &c.] Veniam ieiunij *quam intelligat,mox subiungit:*ieiunio liberare, *id est, relaxationem à ieiunio; quod* priuilegium illud Sabbato donatum à primordio *non inuenio in scripturis; & tamen etiam Damascenus lib.* 4. *de Orthod. fide, c.* 24. *videtur indicare in lege Moysi aliquid tale promulgatum fuisse,quum dicit:Lege præcipiente, non seipsos die Sabbati adfligendos esse.*

146. Quum enim prohibuisset creator in biduum legi manna,&c.] *Istud haud difficile fuit reperire Exod.* 16. *quòd nempè postquàm* prohibuisset creator *nihil* mannæ *relinqui vsque manè, atque adeò* in biduũ colligi manna;*permisit tamen in feria sexta, quam* parasceuen *vocat Auctor; vt sabbatizaret in Sabbato,quod dixit Auctor eleganter,*Sabbati ferias;*à quo rursus repetitur:*paratura,*vox frequentiss. vsurpata, sicuti paulopòst:* vacandi.

147. non constanter,&c.] *Sic etiam lib. de Patient. cap.3.suprà Tomo* 2. Proditorem suum,*&c.*nec constanter denotauit.*Cui adnotationi Rhenani adiicio,accipi hic* constanter *eodem modo quo dixit Cicero* 1.*Tuscul.* constanter *& conuenienter,aut Epist. ad Attic.li.* 4. *Epist.*83. constanter *& liberè.*

148. Exinde obseruant Pharisæi, si medicinas Sabbatis ageret,vt accusarent eum,&c.] *Rursum redit ad explicanda porrò acta Christi,Luc. 6. in hoc differens ab æditione vulgata, quòd solos* Pharisæos, *non verò & Scribas commemoret; deinde quòd consentiat potius Euangeliis Matth. 9. & Marc* 3. *in illo:* vt accusarent eum; *quum apud Lucam habeatur: vt inuenirent vnde accusarent eum. Rursum autem vox Tertullianica:*quã,*his hic repetitur.*

149. Non facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ,&c.] *Quum nusquam istud reperire potuerimus in* Lege *Moysi quam hic adlegat; suspicor olim id lectum fuisse Exodi* 31. *vbi hodie legitur: Omnis qui faciet in eo opus, peribit anima illa de medio populi sui; aut potius Leuit.* 23. *vbi frequentissimè repetitur: Opus seruile non facietis in eo, &: Omnis qui faciet in eo opus,peribit anima illa de medio populi sui; maximè quum eundem hunc locum citet etiam suprà lib. aduers. Iud. cap.4.haud absimiliter:* Omne opus seruile non facietis in eo; præterquàm quod ad animam pertinet.*Quò etiam adludere videtur B. Hieron.in cap.*28.*Isaiæ, his verbis:* Lege præceptum est, *ne in Sabbatis opus seruile faciamus,ne accendamus ignem,vt in vno sedeamus loco;*vt illa tantũm faciamus,quę ad animæ salutem pertinent.

150. interrogat: Licétne Sabbatis benè facere, an non?animam liberare, an perdere? &c.] *Prosequitur denuò verba Christi Luc. 6. vbi propriè transtulit:* τί ἔξεστι, Licétne, *&* σῶσαι *vnica voce,transtulit,* liberare;*in hoc differens à reliquis omnibus,quòd non legat: an malè,sed dumtaxat:*an non. *Bis autem rursum repetitur:* quã,*more Tertullianico.*

151. quæ per eundem postea Propheten vera, & delicata,& non prophananda pronuntiat,&c.] *Quum de* Sabbatis *loquatur, &* eundem Propheten *hauddubiè Isaiam intelligat, vtpotè cuius sunt verba scripturarum duarum præcedentium; existimauimus adludere Auctorem partim ad illud Isai.* 58. Sabbata delicata sancta Deo tuo,*quæ etiã reperire est apud B.Iustin. Mart. aduersus Tryphonem, partim ad illud bis ter've repetitum Isai.* 56.Custodientes Sabbata mea, vt nõ prophanent ea.*Atque adeò existimo prorsus legendum:*delicata,*pro:* dilecta.

152. & nunc manum aridam curans,&c.] *Hic iterum redit ad verba Luc.6. sicuti & multò priùs,quum dixit:*per manus arefactæ restitutionem,*nam Lucas habet:*& restituta est manus eius,*ea nempè ipsa,quã priùs aridam dixit.*

153. dum conditionem interpretatur eius, &c.] *Hic in compendium redigit quicquid dixit hoc capite factũ à Christo in adimpletionem,non verò in dissolutionem legis de Sabbato;nempè:* dum conditionem interpretatur Sabbati, *quòd à Domino institutum sit, atque adeò Dominus Sabbati sit filius hominis; vtpotè cùm mutare, sit eius qui instituit,* dum operum differentiam illuminat, *subindicans licere Sabbatis benè facere,non malè facere,animas liberare, non perdere;*dum facit quæ Lex de feriis Sabbati excipit, *nempè quod ad animam pertinet; dum* ipsum diem Sabbati, benedictione patris à primordio sanctum(*sicuti legitur Gen.* 2.) benefactione sua(*vox Tertullianica,pro:beneficio restitutæ manus aridæ*) efficit sanctiorem.

154. In quo die si & Helisæus, &c.] *Habetur istud* 4.*Reg.*4. *sed potius videtur haberi contrarium hodie, quod non* in die sabbati *contigerit. Verùm videtur suo more accepisse Auctor* si,*hoc est:*non;*pro:*nónne;*quum dicitur:* non Calendæ & non Sabbatum? *At si dicat, quare hodie vadis ad eum,quũ sit & Neomenia & Sabbatum;quibus diebus proficisci non licet?*

CAPVT XIII.

155. Certè euangelizat Sion,&c.] *Caput hoc inscripsimus:*De ascensu in montem, & oratione nocturna; Apostolorum duodecim numero, murato Petri nomine, & gentium ad Christum confluxu, ex eodem cap. 6.Lucæ. *Adludit autẽ hic ad impletam Prophetiam Isai.*52. *quam paulopòst citat.*

156. ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione,&c.] *Hæc verba sunt Lucæ 6. præterquàm quòd omittat* Dei,*quod tamen habent omnes alij codices tã Græci,Latini,quàm Syriacus.*

157. In montem excelsum,inquit Isaias,&c.] *Hãc* Prophetiam *Isai.*40.*eodem modo de Christo in monte orante interpretatur B. Ambros.lib.* 5. *in Lucam, cap.* 6. *Nec differt hic ab aliis Auctor, nisi quòd legat:* cum vigore,*vbi alij:*in;*ego verò quia mox legit,*in vigore, *etiã sic primo loco restitui.*

158. Et rursus:Propterea cognoscet populus,&c.]

Hunc locum etiam de Christo interpretatur Soter Papa I. Epist. Decret. I. Cyrill. lib. de incarnat. Vnigeniti, cap. 2. Chrysost. in Marcum, hom 5. Origenes in cap. 10. ad Roma. lib. 8. Athanasius de fidei vnit. & Trinit. Est autem corrigenda lectio Auctoris: Quod ego sum qui loquebar, *pro:* loquor; *nã sic interpretatur:* Tunc enim ipse erat qui in Prophetis loquebatur. *Adnotanda etiam antiqua & diuersa ab aliis distinctio:* Adsum (*nam sic lego pro:* Assum, *ne fortè assum quid imaginetur idiota Lector*) dum hora est, in montibus (*pro quo alij:* sicut hora) vt euangelizans auditionem pacis, euangelizãs bona.

159. Item Naum ex duodecim, &c.] *Nempè Prophetis. Reperitur enim Naum I. quod citat:* Quoniam ecce veloces pedes in monte euangelizantis pacem, *præterquàm quòd apud LXX. legatur:* ἐπὶ τὰ ὄρη, *id est,* super montes. *Sed non mirum, quum ipse B. Hier. propterea scribat se hîc LXX. interpretes differre, quòd & ipsa capitula apud eos interpretationis varietate confusa sint.*

160. Deus meus clamabo per diem, & exaudies, &c.] *Mirum est quòd legat:* & exaudies, *quum æditiones omnes Vetus, Romana, Gallica, & ex Hebræo Psal. 21. legant:* & non exaudies; *sed videtur voluisse adaptare ad suum institutum, vt ostendat verũ esse quod initio capitis dixit:* & vbique auditur à patre. *Nam eodem pertinet illud quod adfert ex Psal. 3.* Voce mea ad Dominũ exclamaui, & exaudiuit me; *fortassis nactus est codicem aliquem Latinum, in quo sic legebatur. Legit autem etiã:* & non in vanitatem mihi, *pro eo quod alij:* & non ad insipientiam.

161. Cur autẽ duodecim Apostolos elegit, &c.] *Ad sequentia pergit eiusdem cap. 6. Lucæ addens:* Huius numeri figuras, XII. fontes Elim, Nu. 33. XII. gẽmas in tunica sacerdotali Aaronis, *Exodi 28.* (*sic enim legimus ex Vatic. MS. pro:* Aaron; *de quibus etiam suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 10. nu. 64.*) & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos, *Iosue 4. Vbi interim mirum hoc est & peculiare Auctori, quòd dicat dictos* XII. lapides in arcã testamenti conditos; *quum contextus ipse repugnet, qui significat tanti ponderis fuisse, vt* XII. *viri ex* XII. *tribubus Israël humeris suis singuli singulos lapides secum de Iordane sustulerint, & in loco castrorum posuerint, non in arca testamenti. Et tamen veram hanc esse lectionem patet ex subsequenti Auctoris interpretatione:* Proinde vt & lapides solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus verus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit.

162. Mutat & Petro nomen de Simone, &c.] *Prosequitur illud Luc. 6.* Simonem, quem cognominauit Petrum. *Similiter & B. Iustinus Martyr aduers. Tryphonem: Atque ex discipulis suis vnum, Christus* Simonem *prius* nominatum Petrum appellauit; *quòd se, per patris sui cœlestis reuelationem, filium Dei esse agnouerit. Causam interim aliam hîc Auctor reddit, quòd* affectauerit carissimo discipulorum, de figuris suis (quia petra & lapis Christus) peculiariter nomen communicare. *Atqui quum B. Iustinus & Auctor disertis verbis significent,* mutatum Petro nomen de Simone; *non legerunt:* quem & cognominauit; *atque adeò Græcum illud:* καὶ, *hodie superfluum esse; ex quo tamen perperàm Erasmus nititur persuadere, duo fuisse Petro nomina, maximè quum etiam similia exempla ex veteri Testamento de* mutatis nominibus *adferat Auctor. Porrò Epiphanius aduers. Marc. hær. 42. Confut. 4. vrget etiam contra eundem, quod hîc omisit Auctor, illud:* Iudas Iscariotes qui fuit proditor eius; *inde probans, quòd phantasma non fuerit Christus, qui sub tactum cecidit; nempè proditione Iudæ comprehensus, & crucifixus.*

163. hunc vocando Iesum, &c.] *Eum nempè, cui antè nomen:* Ausex, *Num. 13. de quo vide suprà bis alicubi latiùs.*

164. illis syllabas adiiciendo, &c.] *Hoc vult Auctor, quòd ex dissyllabis* Abram & Sarai, *trisyllaba* nomina illis reformata sint Abraham & Saraa. *Sicut enim latè prosequitur B. Hieronymus li. quæst. Hebraic. in Genesin. Ex nomine Dei tetragrammato adiecta fuit illis* ה *litera, quæ etsi per he scribatur, tamen per ha, vel A pronuntiari solet, quem sequuntur Hesychius & Hrabanus noster suis Comment. ad cap. 17. Gen. Nec dissentit ab illis quem Tertullianus imitari solet B. Iustin. Mart. li. aduers. Trypho. in hæc verba: At enim, cur primò Abram nomini A vnum sit additum, theologando, & quasi diuina tractando dissеris? & cur R aut A vnum (sic enim legendum sentio pro I, quia illud potius primo Sarai nomini addebatur) Sara appellationi sit adiectum, oratione ad fastum comparata enarras? quam verò ob rem à patre eius inditum nomen in filio Naue totum alio nomine sit transmutatum (nempè Iesus pro Ausee, vt num. 163. dictum est) non percontaris? Qui locus notatu dignus, quòd vtramque sententiam recenseat; alteram, Græcorum (quam non probat B. Hieron.) qui R. secundum additum putant nomini Sara; alteram Hebræorum de A addito. Lego autem ex I. Vatic. MS. cod.* proprius, quã de non suis, *pro:* propiùs.

165. Conueniunt à Tyro & ex aliis regionibus multitudo etiam transmarina, &c.] *Imprimis Epiphan. quod omisit Auctor, dicta Confut. 4. retorquet in Marcionem illud:* Et descendens (*sic enim ibi castigandum puto, pro:* descendit, *quia illud legunt æditiones omnes Luc. 6.*) cum illis, *siue: inter ipsos, sicuti legebat Marcion: dicens, non posse apparentiam seu phantasma dici eum: qui postea sub tactum cadere ostenditur, quum paulopòst subiungitur (quod etiam ille vrget Confut. 5.)* Et omnis turba quærebat eum tangere. *Deinde adnotanda illa lectio peculiaris Auctoris:* etiam transmarina, *quum Græcè sit,* καὶ τῆς παραλίου Τύρου καὶ Σιδῶνος, *& Latinè iuxta emendatiores codices: & maritima Tyri & Sydonis.*

166. Et ecce Allophyli, &c.] *Psalmo 86. quem citat, non reperitur additum illud:* Et. *Retenta est autem ab Auctore vox:* ἀλλόφυλοι, *pro quo alij:* alienigenæ *vertunt. Siue autem legas:* Et homo factus est in ea, *iuxta excusos hîc codices, & æditionem Psalmorum Romanam; siue:* natus est, *iuxta alterum Vatic. MS. & Gallicam emendatiorem, perinde est. At omninò castigauimus ex vtroque MS. Vatic. cod.* & ædificauit eam, *pro:* ædificabit, *quia in præterito omnes vertunt: fundauit. Illud verò:* quoniam Deus homo natus est, *quum Auctoris sit, parenthesi inclusimus, & mox distinguimus: quia Deus* homo natus, erat ædificaturus.

167. Ecce isti venient de longinquo, isti autem venient ab Aquilone, &c.] *Restitui:* venient *vtrobique, pro:* veniunt; *quia æditiones omnes, & Græca LXX. etiam secundum quod citatur pro vocatione gentium à reliquis Patribus, illud legunt Isai. 49. Est autẽ genuinum illud:* à terra Persarum, *secundum LXX. pro eo quod B. Hieronym. de terra australi. Vox Hebræa vtrumque significat*

ficat. Ex eodem capite est & illud quod sequitur attolle, &c. præterquam quòd omittatur: ecce, intermediũ, quod hodie habent LXX. & deest tamen in Hebræis & Chaldæis codicibus, ante: congregati sunt; quare suspicor olim lectum id non fuisse.

168. Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, &c.] Initium istud non reperitur dicto cap. 49. vbi tamen sequentia reperire est, excepto quòd legat Auctor: cordi tuo, pro quo aliæ æditiones omnes: in corde tuo, & quod intermedia quædam verba intermittat.

CAP. XIIII.

169. Venio nunc ad ordinarias sententias, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De beatitudinibus, ex eodem cap. VI. Lucæ. Quamquam interim apud Lucam, dumtaxat quatuor beatitudines commemorentur, apud Matthæum verò octo.

170. per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum, &c.] Iureconsultorum (inquit Rhenanus) sermo est, apud quos edictales bonorum possessiones sunt, ordinariæ videlicet, & quæ ius tribuunt.

171. Beati mendici (sic enim exigit interpretatio vocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum cœlorum, &c.] Græcè est Luc. 6. (cuius iterum textum Auctor prosequitur) οἱ πτωχοὶ, quod propriè mendicos significat; iuxta illud Aristophanis in Pluto: πτωχοῦ vita, viuere est nihil habentem, πένητος autem, id est, pauperis, parcè vti & laboribus intendere. Suprà tamen lib. de Idolol. c. 12. Fœlices egenos transtulit. Atqui etiam in sequentibus scripturis veteris Testamenti, quas cũ hac scriptura consentire ostendit, transfert mendicos, vbicumque est Græcè πτωχὸς, & pauperes, vbi est altera vox πένης. Mirum est autem, quòd legat: illorum est regnum cœlorum, iuxta quod est Matth. 5. non verò sicuti hodie apud Lucam legitur: vestrum est regnũ Dei. Et tamen genuinum esse apparet, ex eo quòd infrà etiam interpretetur cœlorum, agẽs de promissionibus Christi cœlestibus.

172. dedicauit, &c.] Hoc verbo (inquit Rhenan.) libenter vtitur, vti lib. aduers. Marc. 1. vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur, lib. de Carne Christi, cap. 17. Nouè nasci debebat nouæ natiuitatis dedicator, lib. de Resurr. carn. cap. 6. Recogita totum illi Deum occupatum ac dedicatum, Infrà: De materia potius subiacenti volunt ab illo vniuersitatem dedicatam, & alibi sæpè. Eidem verbo correspondet vox: initiator, quam mox subiungit Auctor. Supplemus autem ex MS. 1. Vatic. cod. Eructauit enim, inquit, &c. & paulopòst: Quid ergo mirum est. Siue verò legas cum excusis: adfectibus creatoris, siue; adfectionibus cum altero Vatic. MS. perinde est. Infrà certè repetitur: cui tantus adfectus.

173. Inclamat Psalmus: Iudicate, &c.] Istud ex Psalmo 81. in hoc variat à vulgata æditione, quòd legat: iustè tractate, pro quo alij omnes, ex Græco δικαιώσατε, iustificate; verùm Isai. 1. eadem vox legitur, vbi alij transferunt: defendite viduam, & Auctor non multopòst, iustè tractate.

174. Iustitia iudicabit mendicos, &c.] Hîc aliter distinguit quàm vulgò; quia pro eo quod est Psal. 71. versu 3. iustitiam, & versu 4. Iudicabit pauperes populi, Auctor hîc in eodem versu coniungit: Iustitia iudicabit mendicos populi. Retenta est etiam ab eo vox δυνάστου, &: Ex vsura (vbi & nos nouum versum incipimus) vertit, quod est Græcè ἐκ τόκου. Atqui iuxta æditiones Græcam, Romanam & Gallicanam restituimus: liberauit, ex altero codice Vaticano, pro: liberauerit; vti etiam: & honoratum nomen eorum coram ipso, iuxta æditiones Latinas prædictas; vnde colligitur perperàm hodie legi Græcè τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐνώπιον αὐτῶν, sed contrà legi debere: αὐτῶν, &: αὐτοῦ.

175. Auertantur peccatores in inferos, &c.] Hîc mirum est quòd transferat: in inferos, quum Psal. 9. Græcè sit: εἰς τὸν ᾅδην, hoc est: in infernum; at rectè vertit: obliuioni habebitur mendicus, pro eo quod Græcè est: ἐπιλησθήσεται ὁ πτωχὸς.

176. vti sedere eum faciat, &c.] Rectè etiam sic transtulit, quod Psal. 112. alij vertunt: Vt collocet eum, quia Græcè legitur: τοῦ καθίσαι αὐτὸν, quod 1. Reg. 2. Latinus Interpres eodem modo vertit, & ipse quoque Auctor paulopòst.

177. Sic & retrò in Basiliis, Anna mater Samuelis, &c.] De phrasi hac Auctoris, qua libros quatuor Regum non distinguit in libros Samuelis duos, & Regum duos (prout hodie perperàm fit in æditione LXX. etiam in Bibliis Regiis) sed omnes Basiliarum, Græcè βασιλειῶν, id est, Regnorum appellat, vide suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 20. num. 153. Retinuit autem iterum hîc Auctor vocem δυναστῶν; sed in hoc differt ab omnibus, quòd legat: in thronis gloriæ, pro quo hodie Græcè legitur τὸν θρόνον, &c. vti referatur ad sequentia. Atqui supplemus hîc necessariò ex altero Vatic. MS. cod. cum dynastis populi, vtique in regno suo.

178. Vos autem ad quid incenditis vineam meam, &c.] Interpres Latinus LXX. legit: incendistis, Isai. 3. quòd Græcè sit ἐνεπυρίσατε, sed videtur legisse Auctor, ἐμπυρίζετε.

179. scribentes enim scribunt nequã, &c.] Græcè quidem Isai. 10. tam initio huius scripturæ, quàm hîc, est πονηρίαν, sed retinui nequam, eo quòd sensus sit idẽ. Differt verò etiam in hoc à LXX. qui hodie exstant, quòd legat: iudicia, pro: iudicium, & deinde: iudicata, vbi tamen legitur singulari numero Græcè, κρίσιν & κρίμα.

180. & venite cõciliemur, dicit Dominus, &c.] Græcè est: διελεγχθῶμεν, quod alij vertunt: disceptemus; Auctor videtur considerasse propriam significationẽ dictæ vocis, quæ conuinci & reum fieri significat, ac si dicat Deus: Iudicate pupillo, & iustè tractate viduam (siue: iustificate, vti infrà legitur cap. 17.) & conciliemur, vtpotè si bonis operibus me conuiceritis.

181. Beati esurientes, quoniam ipsi saturabuntur, &c.] Etiã hîc, quod mirũ est, legit, sicuti est Matth. 5. non verò, vti hodie legitur Luc. 6. nam ibi habetur: qui nunc esuritis, quia saturabimini. Atqui illud: ipsi, suppleuimus ex altero cod. Vatic. MS. tum hîc, tum infrà, vbi tres has beatitudines simul repetit, ordine tamen transuerso, sicuti est apud Lucam; nam apud Matthæum præcedit quod infrà tractatur: Beati plorantes quia ridebunt. Malim autem paulopòst legere: vtique nationibus, pro: Nationes, sed hoc habent etiam MS. Vatic. 2. cod. & potest esse Appositio: quos vocaturus esset, vtique nationes.

182. Ecce, inquit, velociter & leuiter aduenient, &c.] Reperitur hoc Isai. 5. iuxta LXX. de Nationibus; pro eo quod ex Hebræo legitur: festinus velociter veniet, de Christo ipso. Atqui ex altero Vatic. MS. legimus: quâ properantes, &: quâ sine oneribus, pro: quia, vtrobique; quia illa sunt Tertullianica. Illud autem: non esurient neque sitient, reperire est, Isai. 49.

183. Ecce, inquit, qui seruiunt mihi, saturabuntur, &c.] Suprà Tomo 1. lib. aduers. Iud. cap. 13. legit: man-

ducabunt, *pro eo quod hic:* saturabūtur; *ibi ad verbum, hic verò ad sensum exprimens; nam sicuti præmisit:* Non esurient, neque sitient: ergo saturabuntur. *Atqui inuenitur istud Isai. 65.*

184. Beati plorantes, quia ridebunt, &c.] *Rursum hic citatur istud sicuti est Matth. 5. nam Lucæ 6. legitur: Beati qui nunc fletis, quia ridebitis.*

185. Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, &c.] *Sic restituit ex vtroque MS. Vatic. cod. pro eo quod erat idipsum quod mox repetit:* exultabūt in iocūditate. *nam Græcè priori loco est Isai. 65. (quod caput iterum citat)* εὐφρανθήσονται: *posteriori verò* ἀγαλλιάσονται ἐν εὐφροσύνῃ, *& infrà etiam sic legitur, cap. 15. & omninò sic legendum patet ex hac sequenti interpretatione Auctoris:* Certè oblectatio & exultatio, &c. *Qui etiam vertit:* præ dolore, *pro eo quod vulgatus Interpres LXX. propter dolorem. Siue autem mox legas illud Psal. 125.* in exultatione metent, *cum aliis, siue:* in gaudio, *cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.*

186. propter quod vnxit me ad euangelizandum pauperibus, &c.] *Hic rursus aliam habet distinctionem horum verborum Isai. 61. quàm aut LXX. Græci & Latini hodie, aut Hebræi & Chaldæi codices; nam illi sic distinguunt: propter quod vnxit me, ad euangelizandum pauperibus misit me; at Auctor coniungit sequentibus:* misit me curare obtritos corde; *Quorum illud completum dicit Auctor per illud:* Beati mendici, *&c. hoc verò per illud:* Beati qui esuriunt, quoniam ipsi *(sic enim iterum suppleo)* saturabuntur; *denique illud, quod omissis reliquis adfert Auctor:* Aduocare languentes, *per illud:* Beati qui plorant, *&c. Quò adplicat etiam illud:* Dare lugentibus Syonis gloriam; pro cinere *(nam omitto: &, superfluum, quod nullæ habēt editiones)* vnguenti iocunditatem *(quod legit Auctor, pro eo quod alij:* vnguentum iocunditatis*)* & gloriæ habitum pro spiritu tædij; *vbi* tædium *more suo accipit pro: mœrore.*

187. Aduocare languentes, &c.] Aduocare *(inquit Rhenanus) pro consolari, & aduocatum agere languentium, quem ipse vocat infrà* Aduocatorem, *nempè cap. sequenti, quum dicit:* mendicorum aduocatorem. *Quò pertinet etiam illud ibidem (vt hic omnia simul congeramus)* recepistis aduocationem vestram, *& quod ad illum locū adfert Rhenanus, lib. de Patientia, cap. 11. Vbi similem locum Matth. 5 citat Auctor:* Itaque talibus aduocatio & risus promittitur.

188. Beati eritis, quum vos odio habebunt homines, & exprobrabunt & eiicient nomen vestrū, velut malum, propter filium hominis.] *Hic prosequitur Auctor quartam & vltimam Luc. 6. beatitudinem, præterquàm quòd omittit illud:* & quum separabunt vos, *quod etiam Matth. 5. non habetur; & tamen genuinum esse constat ex B. Cypriano. Siue autem legas:* velut malum, *siue:* nequam, *cum altero Vatic. MS. cod. non refert.*

189. & nullificatione eorum ne minuamini, &c.] Nullificationem *hic vsurpat Auctor, sicuti suprà non semel:* nullificamen, *pro: contemptu; quod alij transferunt Isai 51. Qui etiam legunt:* vincamini, *pro eo quod est hic:* minuamini, *Græcè est* μὴ ἡττᾶσθε. *Atqui mox supplemus ex 1. Vatic. MS. cod.* ad auctores odij Iudæos.

190. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, &c.] *Vatic. 1. MS. cod.* sanctificate eum, *& infrà:* Nam & sanctificatur penes nos, *pro:* sancitur; *sed nihil certi definire possum, eo quòd hanc scripturam, quantum apparet, non Isaiæ (quia dicit:* Et alibi*) sed alicuius alterius Prophetæ, hactenus reperire non potuimus.*

191. personam nominis.] *Nouè* personam nominis *(nempè Christiani, vti præmisit) quum alioqui non soleat nisi ad homines, aut sanctam Trinitatem,* personæ *nomen adplicari.*

CAP. XV.

192. Secundùm hæc, inquit, faciebant Prophetis patres eorum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De variis maledictionibus Pharisæorum. *Vtpotè quas his verbis occasione (nempè persecutionis) quam non solùm facturi erant Apostolis, sed etiam Prophetis iam olim fecerant, multis Luc. 6. Christus comminatur. Atqui imitatus Auctorem Epiphan. similiter istum scripturæ locum obiicit Marcioni, Confut. 6 Si* Prophetarum, *inquit, meminit, non negat* Prophetas; *Si damnat* Prophetarum *cædem, & improperat persecutoribus & occisoribus ipsorum, non alienus est à* Prophetis; *sed Deus ipsorum est, qui illos fecit. Qui interim legit: secundum eundem modum, pro:* secundum hæc; *in qua consentit illi codex Syriacus, sed vulgatus Interpres vertit quod est Græcè* κατὰ ταῦτα, *& Auctori nostro quoque consentiunt alij, quòd legat:* patres eorum, *pro eo quod Epiphanius: patres vestri.*

193. Epicuri Deus, &c.] *De* Deo Epicuri, *vtpotè stupido, qui nihil rerum curaret, frequenter suprà diximus.*

194. Ecce enim demutat in maledictionē, &c.] *Sic legimus ex altero Vatic. MS. cod. pro:* maledictione. *Transitum autem facit Auctor ad ipsas varias maledictiones Pharisæorum, explicans imprimis quid væ, tum alibi in scripturis, tum Luc. 6. significet; dicens:* etiāsi vox maledictionis non esset, saltem esse admonitionis, nō sine aculeo comminationis.

195. eius erunt qui norit irasci, &c.] *An Auctor irasci Deo tribuerit néne, (sicuti etiam hic apparet) latiùs in nostris Prolegomenis inter eius Paradoxa. Contra hæresin verò Marcionis, qua* vindictam à Deo auferebat, *atque adeò* timendum esse negabat, *sub finem lib. 1. aduers. Marc. aliquot capitibus disputauit Auctor.*

196. sufferentiam, &c.] Sufferentia, *inquit Rhenanus, substantiuum nomen, pro: patientia, quam & benignitatem mox interpretatur.*

197. Ecce posui ante vos, &c.] *Deuter. 30. Græcè habetur* δέδωκα πρὸ προσώπου ὑμῶν, *quod vertit Latinus Interpres LXX. ad verbum: Dedi ante faciem vestram; Auctor contraxit in sensum potius.*

198. Infirma commendatio, &c.] *Ea nempè, inquit Rhenanus, quæ de alterius destructione fulcitur. Qui etiam adnotat:* par *cum Genitiuo construi:* par creatoris; *adlegans similem locum dicti lib. de Patientia, cap. 16.* magnitudinis par.

199. Væ, &c. quod in diuites spectat, &c.] *Hic transit ad illud, infrà repetitum, Luc. 6.* væ diuitibus; *vbi pulcrè explicat* diuitum caussas, quibus offensus est Christus, superbiam, gloriam, sæculi studia, & Dei incuriam; *vt ne quis omnes diuites reprobari existimet; sicuti latiùs hic prosequitur, vtpotè non eos,* per quos opera iustitiæ & dilectionis administrantur; *idque nominatim contra Marcionem, qui videbatur sentire diuitias omninò damnandas.*

200. Locupletantes Salomonem. Sed quia permissa

missa sibi optione, &c.] Historia hæc describitur 3. Reg. 3.

201. Quoniam, inquit, recepistis aduocationem vestram, &c.] Id est, sicuti suprà num. 187. diximus: consolationem. Prosequitur verò verba Luc. 6. in hoc differens, quòd vocem Græcam ἀπέχετε vertit: recepistis, tum hic, tum paulopòst, pro eo quod alij: Habuistis; quasi volens explicare significationem illam, qua significat aliunde accipere, velut censum aut reditum ex aruis; quod optimè hîc conuenit, & eodem modo vertitur à vulgato Interprete, Matth. 6. mercedem suam receperunt. Sic etiam vertit Syriacus Interpres. Haud multò aliter, sed magis conuenienter voci Græcæ, vertit Interpres Irenæi lib. 3. cap. 14. percipitis.

202. Ne, inquit, quum manducaueris, &c.] Mirum est cur verterit: domos magnas, quum Græcè sit καλὰς, pro quo alij: pulcras, vti etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes; Deinde, quòd: pecoribus verterit, quum Græcum προβάτων oues significet; notatu dignum. nam pecus, propriè pro oue vsurpauit, non vno in loco Plinius, & alicubi Quintilianus ἀργυρίου non malè etiam transtulit pecunia, quia significat etiam pecuniam argenteam, non verò argentum dumtaxat, quod alij vertere maluerunt.

203. Quemadmodum & Ezechiam, &c.] Similiter etiam infrà huius ipsius lib. cap. 28. Sic denique Rex Ezechias, de gazis & apothecis deliciarum suarum apud Persas gloriatus, per Isaiam malè audiuit. Mirandum verò, quòd Persas, aut illos qui ex Perside venerant, transtulerit Auctor; quum æditiones omnes etiam LXX. Babylonios legant. Sensum etiam potius reddidit, quàm verba, vertens: in Babylonem transferentur, quum Græcè sit: ἥξει, pro eo quod alij verterunt: venient.

204. Sic & per Hieremiam quoque edicit: Ne glorietur, &c.] Castigauimus: edicit, ex altero cod. MS. Vatic, pro: edidit; quia illud familiare est Auctori. Atqui ibi etiam sensum potius quàm verba secutus est, quum citat illud Hierem. 9. & qui gloriatur, scilicet in Deo glorietur.

205. Sic & in filias Sionis inuehitur, &c.] Alludit ad illud Isai. 3. Pro eo quod exaltatæ sunt filiæ Sion, &c. quem locum latè explicat B. Cyprian. lib. de Habitu virginum.

206. Comminabundus & alibi, &c. Dilatauit orcus, &c. (Hoc erit Christi Væ super diuites) & humiliabitur, &c.] Sic hîc locum recèns distinximus; vbi in omnibus consensit LXX. Isai. 5. præterquàm quòd omittit: vt non cesset. item: & exul tamē in ea; Orcum more Poëtico vertens, quod alij infernum.

207. De quibus & rursus: Ecce Dominus virtutum, &c.] Tandem reperi hunc locum Isai. 10. eo loco vbi B. Hieron. transtulit: Ecce dominator Deus siue Dominus exercituum, confringet lagunculam, &c. In quem locum B. Hieron. LXX. autem, inquit, pro torculari siue lagūcula nouum sensum inferentes, gloriosos interpretati sunt, In hoc solùm differt à LXX qui hodie exstant, quòd legat: conturbabit, pro: conturbat.

208. Item in LXI.] Nempè Psal. Nam quod præmisit: Ne timueris, &c. citauit ex Psal. 48. Castigauimus autem LXI. pro XLI. ex vtroque Vatic. MS. cod. & ex altero: Ne desiderraueritis diuitias, ac: adieceritis, pro: desideraueris, &: adieceris, nam plurali numero ab omnibus legitur. Aliter interim distinguit Auctor, quàm vulgò legatur; rapinas nolite concupiscere; diuitiæ si adfluant, nolite cor adponere; quum autē Græcè sit ἐὰν ῥέῃ, videtur Auctor accepisse reluere, pro: adfluere.

209. Væ, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis, &c.] Omisimus enim superfluum, iuxta alterum Vatic. MS cod. Atqui in hoc solùm differt Auctor ab hodierna æditione LXX. Amos 6. quòd vertat de gregibus boum, pro eo quod Interpres eorum Latinus: de armentis, dumtaxat. Verùm B. Chrysost. in Comment. & B. Iustini Mart. adu. Tryphonem Interpretes: de bubilibus, verterunt, vti exprimant magis vocem Græcam: βουκολίων; saltem si Leoni de Castro Comm. MS. in Amos fides habenda; qui pulcrè illud: complaudentes interpretatur de choreis. Deinde perseuerantia vertit, quod Græcè est: ἑστηκότα, pro eo quod alij: stantia, &: vinum liquatum, pro defæcato. Legimus autem more Tertullianico: vnguūtur, pro eo quod erat: vnguntur.

210. Ingerit væ etiam saturatis, quia esurient; etiam ridentibus nunc, quia lugebunt, &c.] Prosequitur suo more in 3. persona pluralis numeri, quod habetur Luc. 6. in 2. cui addit paulopòst. ploraturi. Castigauimus autem: vos autem confundemini, pro: confundimini; quia non solùm Isai. 65. sed suprà quoque sic legitur cap. præcedenti. Atqui quod addit: ita in Euangelio: Qui in risu seminant; hoc vult dumtaxat, præcedentibus Euangelij verbis insinuari; neque enim habentur ea verba vsquam in Euangelio

211. Væ quum vobis benedixerint homines; secundum hæc faciebant & Pseudoprophetis patres illorum, &c.] Eodē modo hæc verba Christi Luc. 6. citat B. Irenaus lib 3. cap. 14. vt pseudoprophetis legat, quemadmodum Græci codices & emēdatiores Latini omnes; pro quo solus Beda legit & interpretatur: Prophetis, si Erasmo credendum.

212. Populus meus qui vos beatos dicunt, &c.] Græcè est μακαρίζοντες, Isai. 3. quod magis propriè: beatos dicunt, vertit Auctor quàm LXX. Interpres: beatificantes. Atqui illud: Maledictus homo, &c. habetur Hierem. 17.

213. Nam & in Psalmo CXVII. Bonum est, &c] Omninò sic castigandū, pro: CXIX. quia reperitur Psal. 117. Legūt autem MS. Vatic. 2. cōfidere in Domino quàm confidere in homine, ac: sperare in Domino quàm sperare in Principibus; sed præterquàm quòd suprà lib. 2. cap. 19. eodem modo legat Auctor, certè Græca lectio Accusatiuos habet; præterquàm quòd castigaui iuxta vestigia vtriusque MS. in Dominum vtrobique, pro eo quod erat: in Deum, quia Græcè est: τὸν κύριον.

214. abdixit creator, &c.] Abdixit (inquit Rhenanus) pro: abdicauit, reiecit, repudiauit.

CAP. XVI.

215. Sed vobis dico, inquit, qui auditis, &c.] Inscriptionem huic capiti imposuimus: De præcepto dilectionis inimicorum, aliisque verbis Domini, ex eodem adhuc cap 6. Lucæ.

216. Loquere in aures audientium, &c.] Nusquam similem locum reperire potui, præter illud 4. Esdr. 15. Loquere in aures plebis meæ.

217. Diligite inimicos vestros, & benedicite eos qui vos oderunt, & orate pro eis qui vos calūniantur, &c.] Hic pergit in verbis Christi Luc. 6. Atqui Vatic. MS. cod. alter legit: benefacite eis qui vos oderunt, & sic habet Euangelista Lucas, addens, & interiiciens: & benedicite maledicentibus vobis, (quod postremū etiam suprà citat Auctor Tom. 2. lib. de Patien-

tia,cap.6.illud coniungens solummodò cum: Diligite inimicos vestros, & postea addens: & orate, &c.) mox quoque non videtur abhorrere à lectione vtriusque Auctor, dum coniungit illa quatuor quæ sunt Luc. 6. qui inimici sunt, & oderunt, & maledicunt, & calumniantur; sed nolui quidquam immutare, tum quòd illud Isai.6. Dicite, fratres nostri estis, eis qui vos oderunt, ad benedictionem pertineat, non ad beneficentiam, cuius etiam hîc multa apud Auctorem mentio; tum quòd rursum repetat Auctor: vtique, & benedici odientes, & orari pro calumniatoribus iussit. Fortaßis omisit illud hîc Auctor, quòd non inueniret scripturã veteris Testamenti, quæ moneret inimicis benefacere. Verba autem Marcionis sunt: Nouam planè patientiam, &c. vsque ad illud: Planè, &c.

218. contrà, ipse alteram amplius maxillam offerri iubens, & super tunicam pallio quoque cedi, &c.] Eodem modo non multo pòst: sed amplius & pallium concedendi, & supradicto lib. de Patient. c.7. qui auferenti tunicam etiam pallium offerre possit; Quod etsi poßit adtribui (sicuti ibi ad marginem adnotaui) Matth.5. tamen etiam apud Lucam sic legisse videtur Auctor; quod mirum est, quum hodie & Græcè & Latinè aptiùs legatur: ab eo qui aufert tibi vestimentum (Græcè ἱμάτιον, id est, exteriorem vestem, quam vulgatus Interpres Matt.5. pallium vertit) etiam tunicam noli prohibere. Atqui est hîc vox Tertullianica: renuntiandum. pro, demonstrandum.

219. Ne vnusquisque malitiæ fratris sui meminerit, &c.] In hoc differt Auctor à LXX qui hodie exstant, Zachar.7. quòd legat meminerit, vbi alij iuxta Græcum exemplar: memineritis. Sicuti etiam in sequenti testimonio Zachar.8. Malitiã proximi sui vnusquisque (sic iterum lego ex Vatic.1. MS.cod. pro: quisque) ne recogitet; pro eo quod alij: recogitetis. B. Hieron. de priori loco partim consentit cum Auctore in Comment. partim dissentit, at posteriori nobiscum conuenit; Qui etiam: malitiam vtrobique transfert, κακίαν, eam dicens duplici modo posse accipi, pro afflictione, & pro malo; quo fit vt similiter emendandus sit Interpres Latinus LXX. loco secundo.

220. Inquantum ergo non capit, &c.] Prorsus iuxta alterum cod. MS. Vatic sic legimus, omissa dictione: fidem, superflua; accipientes: non capit, more Tertullianico, pro: non videtur poßibile. Explicat autem, quomodo conueniant illud Deuteron. 32. Mihi vindictam, &c. cum illo, Exod. 21. Oculum pro oculo, &c. Accipitur rursus vox Tertullianica repræsentatione, pro: ad effectum deductione. Siue verò legas: considerer cum 1. Vatic.MS.cod. siue: fideret cum aliis, perinde est; nam & cap. præcedenti num. 213. similem varietatem adnotauimus ex eodem.

221. & vltionem ad Deum redigens, &c.] Sic etiam suprà (inquit Rhenanus) locutus est. Et infrà: Redactam scilicet in Dominum.

222. sed adiutore præcepto, &c.] Pro (inquit idem) adiuuante præcepto, vt lib. 1. aduers. Marc. cap.8. A tempore arbitro & metatore initij & finis. Legit autem mox: consideremus, alter Vatic. MS. cod. pro: considerem; sed istud magis placet, eo quòd sequatur: is mihi imponit, &c.

223. Metu enim vltionis omnis iniquitas refrenatur, &c.] Potest istud non solùm torqueri aduersus Marcionem, qui Iudicem Deum, atque adeò nullum volebat agnoscere, sed & contra eos, qui paßim libertatem non solùm verbo, sed & factis defendere non verentur; nam (vti verbis Auctoris vtar) passim emissa libertate iniquitas dominabitur.

224. Omni petenti te, dato, &c.] Pergit in explicatione cap.6. Lucæ. Lego autem iuxta primã æditionem in margine ex vestigiis variarum lectionum: in datorem paratam, eo quod repetatur mox: Datorem scilicet.

225. Vti benedicens benedicat te, &c.] Hic in eo differt ab æditione LXX. hodierna, Deuter.15. quòd illi habeant, quia, &: benedicet. Ex quibus suppleo: à fratre tuo indigente, & mox castigo: desiderarit (iuxta etiã 1. Vat. MS. cod.) pro: desiderat.

226. Sed de fœnore postmodùm, &c.] Nempè capite sequenti, vbi de hoc latiùs. Legimus autem mox: Christus in omnes præcipit, pro: præcepit, ex 1. MS. Vatic. & supplemus: primùm in proximos docuit benignitatem, ex vtroque.

227. dedit gentes hæreditatem, &c.] Omisimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. in, eo quòd Psal. 2. ad quẽ alludit, non legatur. Rursus autem hic: expungi, id est (interprete Rhenano) adimpleri.

228. Non populus meus, populus meus, &c.] Istud, iuxta sensum potius quàm verba simul ex 1. & 2. Osee capite iunxit Apostolus Rom. 9. Quum enim Osee 1. fiat mentio filiæ, cuius nomen: absque misericordia, siue: non misericordiam consecuta; & filij, cui nomen: non populus meus, initio 2. cap. dicit: Dicite fratri (nempè illi cui nomen: non populus meus) populus meus, & sorori vestræ (cui nomen: non misericordiã consecuta; quorum vtrumque sic repetitur sub finem 2. cap. præpostero ordine quem Apostolus immutauit) & miserebor eius quæ fuit absque misericordia, & dicam non populo meo, populus meus; quare & ad marginem adnotaui: Osee 1. & 2. Atque adeò (vt hoc obiter adiiciam) magis probanda est lectio illa, quam etiam Græcè in Comment. ad c.1. Osee agnoscit B. Hieron. Rom. 9. & non misericordiam consecutam, Græcè ἠλεημένην, pro eo quod alij: ἠγαπημένην.

229. Et sicut vobis fieri vultis ab hominibus, ita & vos facite illis, &c.] Prosequitur rursus verba Luc. 6. In quo præcepto subaudiri, addit Auctor: Et sicut vobis non vultis fieri ab hominibus, ita & vos ne faciatis illis; quantum apparet, alludens ad illud Tob. 4. Quod ab alio oderis fieri, vide ne tu aliquando alteri facias.

230. passiuitatem sententiæ meæ permisit, &c.] Id est, (inquit Rhenan.) libertatem, communitatem ad vtrumuis. Vt videlicet sententia siue voluntas mea sit communis, nec adstricta, sed soluta ac libera ad hoc vel illud agendum, aut non agendum. Sic in lib. adu. Hermogenem cap.41. Hæc, inquies, non est, hæc turbulentia, & passiuitas non est; item lib. adu. Valent. c. 30. Illi verò (inquit) & de passiuitate vitæ, & de licentia delictorum, generositatem suam vindicent; item lib. de Pallio, dixit passiuitùs aduerbialiter, pro: passiuè.

231. agunt ethnici nondũ à Deo instructi, &c.] Videtur adludere ad illud Matth. 5. Nónne & ethnici hoc faciunt, pro quo apud Lucam: peccatores; atque adeò confirmatur hæc lectio Vulgati interpretis, pro quo alij, & ipsa æditio Bibliorum Regiorum, quod miror, publicani; sat scio quòd Græcè sit iterum τελῶναι, sed illud olim lectum fuisse etiam Græcè, patet ex Comment. B. Chrysostomi.

232. Nam etsi natura bonum & malum notum est, &c.] Eodem modo hic loquitur Auctor, quo

dixit

dixit Apostolus Rom. 2. *gentes natura ea quæ legis sunt facere. De cuius vario, & tamen catholico intellectu, vide eius loci Veterum Commentarios, & infrà lib.* 5. *adu. Marc. Supplemus autem paulopòst ex alt. Vatic. MS. cod.* & olim & vbique; *vbi habes ab ipso Auctore interpretatum*: iuuari, *quod ibidem subiungit, & alibi frequenter vsurpat*: refrigerati.

233. cuius nullam præstruxerat distinctionem &c.] *Siue hoc legas, siue cum Rhenano*: præstrinxerat, *perinde est. Vtrumque quidem Auctori vsitatum est, nempè*: præstrinxerat, *pro*: perstrinxerat, *seu leuiter indicarat, (pro quo facit quod paulopòst habet*: substrinxit.) *Sed* præstruxerat *retinui, quòd subiungatur*: retrò & præstruxit & distinxit; *item quòd magis loco conueniat.*

234. Infringito esurienti panem tuum, & mendicos qui sine tecto sunt, in domum tuam inducito, &c.] *Sic suppleuimus & castigauimus hunc locum, partim ex cap. sequenti, partim ex cap.* 31. *infrà, pro eo quod erat dumtaxat*: Infringito panem tuum mendicis, & qui sine tecto sunt, *&c. Maximè quum correspondeant non modò* LXX. *Isai.* 58. *sed etiam ex Hebræo & Chaldæo Interpretes, & præterea, tamquam similem locum, citet Auctor illud Ezech.* 18. Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget; *vbi interim non legitur*: dabit, *sed iuxta aditiones omnes*: dederit; *sic enim magis hoc ad institutum facit. Castigauimus verò*: satis ergo iam tunc, *ex vtroque MS. Vatic. cod. pro*: iam nunc.

Cap. XVII.

235. Hîc nunc de fœnore, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De fœnoris fructu interdicto, aliisque verbis Domini, ad finem vsque cap. VI. Lucæ.

236. Et si fœneraueritis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia est vobis? &c.] *Magis clarè hodie vertit noster Interpres vulgatus, Luc.* 6. Et si mutuum dederitis his à quibus, *&c. Id enim hic adnotandum, quòd sacra scriptura* δανείζειν *variè accipiat, & proinde variè illud vertant Interpretes, modò*: mutuum dare, *modò*: fœnerari; *nam vtrumque vox Græca significat. Auctor verò vbique* fœnerari *transtulit, etiam vbi pro*: mutuare *accipiendum est, sicuti capite præcedenti*, fœnus fœnerabis, *& hoc loco*: Et si fœneraueritis, *item*: fructum fœnoris, *&*: exsoluturos fœneremus, *ac*: detrimentum fœnori indixit, *denique*: soles & imbres qui fœnerauerat. *Immò verò illud Ezechielis* 18. Pecuniam suam fœnori nō dedit, (*quod hauddubiè pro vsura accipiendum*) *ipse interpretatur*: fœnoris redūdantiam, *siue* fœnoris fructum. *Quod adnotatu dignum non modò contra Iudæos, qui ex illo Deuter.* 15. *fœneraberis gentibus multis, vsuras permittebant (vti etiam hodie) in extraneos; sed & aduersus Carolum Molineum & alios, qui vsuram centesimam, atque adeò* fœnoris redundantiam, *licitam homini Christiano, non verentur tueri. Certè contrà sentiunt Veteres omnes Interpretes in illud Luc.* 6. *hic non tractatum ab Auctore*: Mutuum date, nihil inde sperantes; *& Auctor hoc loco, dum interpretatur illud iam citatum Ezechielis*: fœnori pecuniam suam non dedit, & quod abundauerit, non sumet; fœnoris scilicet redundantiam, quod est vsura. *Addens etiam*: Prius igitur fuit, vt fructum fœnoris eradicaret, *&c. Certè B. Cyprianus lib. de Lapsis, num.* 24. *peccata, ob quæ Ecclesia persecutionē passa sit suo tempore, enumerat*: *vsuris multiplicatibus fœnus (id est, mutuum) augere. Supra modum etiam detestatur vsuras tamquam grauissima peccata B. Basilius non vno in loco, adludēs ad hunc locum Lucæ, quum dicit*: *Mutuo dare Christus præcipit, sed non sub vsuris. Nec absimiliter B. Ambrosius lib. de Tobia, cap.* 13. *ac* 14. *& latissimè lib.* 3. *Officiorum, cap.* 3. *vsque ad* 21. *Vbi adlegat pro se illud Psal.* 14. *Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & illud Psal.* 54. *Vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, & non defecit de plateis eius vsura & dolus, & scripturam hic citatam Ezech.* 18. *& eam quæ hic tractatur Lucæ* 6. *Denique pulcrè interpretatur illud iam citatum*: *Fœnerabis gentibus multis, etiamsi propriè accipiatur. Quid? quòd etiam ipsam centesimam vsuram impugnet; fortassis, quòd per Imperatores Christianos tum permitteretur*: *Veniunt (inquit cap.* 11.) *kalendæ, parit sors centesimam. Veniunt menses singuli, generantur vsuræ, malorum parentum mala proles. Hæc est generatio viperarum. Crescit centesima, petitur, nec soluitur; adplicatur ad sortem. Fit maledictum propheticum. Dolus in dolo; vsura, improbi seminis fœtura deterior. Itaque iam non centesima incipit esse, sed summa, hoc est, non fœnoris centesima, sed fœnus centesimæ.*

237. Pecuniam, inquit, suam fœnori non dedit, &c.] *Legimus omninò*: fœnori, *pro*: fœnore, *quia Græcè est Ezech.* 18. ἐπὶ τόκῳ, *id est*: *ad fœnus seu vsuram. Vbi etiam legitur* πλεονασμὸν, *id est, superabundantiam; pro quo Auctor*: quod abundauerit. *Super quo loco B. Hieronym. in Comment. similiter citat Psal.* 14. *& in concordiam reducens Veteris scripturæ locos*: *In principio, inquit, legis (Deuteron. nempè* 15. *&* 17.) *à fratribus tantùm fœnus tollitur, in Propheta ab omnibus vsura prohibetur. Deinde illud*: & quod abundauerit, *ita accipit, vt referatur ad omnis rei superabundantiam, etiam frumenti, vini, olei, & similium; quod ipsum etiam inculcat loco citato B. Ambrosius, & B. August. serm.* 2. *in Psal.* 36. *Vbi videntur adlusisse ad id quod Auctor subiicit*: quorumdam fidem paulatim primis quibusque præceptis adhuc balbutientis benignitatis informabat; *de Ezechiele loquens. Est autem etiam illud Tertullianicum*: si fortè, *sicuti &*: procurantis Euangelio.

238. Et pignus, inquit, reddet, &c.] *Prorsus sic legendum pro*: reddes, *quia adludit ad verba eiusdem Ezechielis* 18. *suprà, id est, pauloantè, præcedentia*: *& pignus reddiderit; quod ipsum B. Hieronym. in dicto Comment. interpretatur de eo debitore (nam additur in Propheta*: debitori) *de quo in lege scribitur quòd pauper sit; etiam adludens ad verba sequentia. Ibi autem*: vtrum homo scriberet? *accipit* hominem *pro aliquo homine.*

239. Non dormies super pignus eius, &c.] *Istud est ad quod loco citato adludit B. Hieronym. Nam præcedit Deuter.* 24. *Si autem homo pauper est; quod Auctor tamen adhuc strictiùs accipit. Atqui etiam hic* ἱμάτιον *tum ab Auctore, tum à Latino interprete* LXX. pallium *vertitur.*

240. Adhuc clariùs suprà: Dimittes, &c.] *Rectè addit*: suprà, *quia reperitur Deuter.* 15. *Vbi agit* de remissione, *quæ fiebat anno septimo. Vertitur verò ab Auctore*: inuocata est, *vox* ἐπικέκληται, *ab aliis*: *cognominata.*

241. vtique non exsoluturo plus enim est; &, si exsoluturo, &c.] *Sic recens ad maiorē intellectum istud*

distinximus. Vnus autem Vatic. MS. cod. habet bis: exsoluituro, & rursum: exsoluituros, pro: exsoluturos; voces obsoletas quidem, qualibus Auctor delectari solet, sed quas in textum inserere sum veritus, quòd cum excusis consentiret alter Vatic. MS. codex.

242. Et eritis filij Dei, &c.] Istud iterum prosequitur ex Luc. cap. 6. omittens (aut quòd Marcion non haberet, aut quòd contra eum directè non faceret) illud intermedium: & erit merces vestra multa. Quamquam autem vulgatus Interpres legat: filij altissimi, conformiter Græco textui, ipse Auctor vocem ὑψίστου videtur transferre: Dei, eo quòd vbique vox illa in scripturis, & similiter Altissimus Latinè pro Deo accipiatur. Tractat hac occasione rursum Auctor aduersus Marcionem de connubio à Deo adprobato; de quo latiùs suprà cap. penult. lib. 1. adu. eundem. Varia est autem lectio vnius cod. Vatic. MS. qui patrē habeam, pro: quum.

243. Quia ipse, inquit, suauis est aduersus ingratos & malos, &c.] Hic etiam sunt verba Christi Luc. 6.

244. Euge, Marcion, satis ingeniosè detraxisti illi (nempè Deo) pluuias & soles, &c.] Aut hic subiiciebatur olim ante Marcionem Luc. 6. qui solem suum facit oriri, & pluit super iustos & iniustos; aut potius, quum nulli Veterum id Lucæ adscribant, hoc vult, quòd, similium locorum gratia, Euangelium Matthæi à Canone scripturarum, atque adeò dicta verba detraxerit. Atqui ibi: qui pro tanta elementorum, &c. alludit ad illud Rom. 1. seruierunt creaturæ potius quàm creatori.

245. Eloquia enim Domini dulcia super mel & fauos, &c.] Interpretē hic agit, dum eloquia Domini Psal. 18. transtulit, pro: iudicia; nā pro eisdem haberi solēt apud Psalmistā; quod maximè ex Psalmo 118. manifestum fit, vbi in singulis versibus sunt hæc Synonyma (sicuti iam olim ante me adnotauit Radulphus Tungrensis libro de Can. obseru. cap. 9. inter Auctores diuinorum Officiorum ab Hittorpio nostro editos) via, lex, mandatum, verba (siue eloquia) iustificationes, sermones aut iudicia, Domini. Peculiare item est Auctori, quòd legat: fauos, pro eo quod alij omnes: fauum.

246. Estote, inquit, misericordes, sicut pater vester misertus est vestri, &c.] Pergit iterum in explicatione verborum Domini, Luc. 6. Vbi addimus ex Vatic. MS. 2. cod. vester; quòd illud habeant tam Græca quàm Syriaca æditio; à quibus in hoc, quod mirum est, differt Auctor, quòd legat: misertus est vestri, pro eo quod hodie eadem etiam voce Græca legitur: misericors est; in quo tamen eum imitatur B. Cypr. Epist. 52. ad Antonianum. Fortassis vt explicet magis vocem Græcam οἰκτίρμων; vt accipiatur, non pro: misericorde, qui dumtaxat condolet miseriis, sed pro eo qui misertus est. Atqui lego mox, suppleo ac distinguo sicuti suprà cap. præc. num. 234. & mendicos sine tecto in domum tuam inducito, & nudum si videris tegito; deinde quia alia scriptura est, &: Iudicate pupillo, &c.

247. Nolite iudicare ne iudicemini. Nolite, &c.] Prosequitur sequentia Luc. 6. vsque ad illud: vt opinor, &c. In quibus differt imprimis, quòd legit: ne iudicemini, &: ne condemnemini, pro eo quod alij omnes: & non iudicabimini, item: & non condemnabimini, etiam Græcè & Syriacè; deinde quòd omittat: coagitatam, Græcè, σεσαλευμένον, in quo illi consentit Syriacus Interpres; nam πεπιεσμένον propriè transtulit: pressam. Denique, quòd legat dumtaxat: fluentem, quum Græcè sit ὑπερεκχυνόμενον, id est: superefluentem, siue, vti Interpres Syriacus: profusam. Retinet autem ipse cum vulgato Interprete: Dimittite & dimittemini; quamquam minus Latinè, si Erasmo credendum.

248. retributionem pro meritis, &c.] Facit iterum hic locus pro meritis operum, & retributione quæ à Deo fit iudice & dispunctore, id est (vel Rhenano Interprete) adimpletore, & satisfactore meritorum, de quo suprà latiùs Tom. 2. libris de Patientia, & ad Martyras. Rursum autem repetit (de quo toties suprà) quòd Marcion Deum iudicem negabat.

249. sed cæcus cæcum ducit ad foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum, &c.] Quasi aliud agens etiam, hasce duas similitudines Luc. 6. adfert, & Marcioni, ac Apelli eius de discipulo emendatori, adplicat Auctor; etiam addens: Eximat & de oculo suo trabem hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, reuincat, alludens ad illud: Quid vides festucam (seu: stipulam, Græcè κάρφος) in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo tuo est, non consideras? Et rursum explicat illud de iisdem: Proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec veritas hæresin; nec mala bonum, quia nec hæresis veritatem. Adiiciens iuxta similitudinem eiusdem Lucæ: Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis.

250. quæ Christus in homines allegorizauit, non in duos Deos, secundum scandalum Marcionis, &c.] De hoc quomodo ex arbore bona & mala duos Deos commentus fuerit Marcion, vide suprà lib. 1. adu. eundem, cap. 2. Atqui de Prouerbio: adhuc lineæ insistere, vide nostra Prolegomena.

251. In hoc solo adulterium Marcionis manus stupuisse miror, &c.] Adulterium (inquit Rhenan.) id est, adulterationem, vitiationem, violationem, quam Euangelio videlicet alibi intulit.

252. Quid vocatis Domine Domine, &c.] Omninò sic hæc verba Luc. 6. restituimus, pro: vocas, eo quòd sequatur etiam apud Auctorem: & non facitis quæ dico? maximè quum omnes alij etiam sic legant Græcè, Latinè, & Syriacè. Porrò omittit hic Auctor parabolam de ædificantibus domum, fortassis quòd Marcion resciDisset.

CAP. XVIII.

253. Proinde extollenda fide Cēturionis, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De curato seruo Centurionis, & viduæ filio resuscitato; testimonio Ioāni dato, & fœmina peccatrice; ex ca. VII. Lucæ. Atqui ex tota historia curati serui Cēturionis, non aliud tractat hic Auctor, quàm illud: talem se fidem nec in Israële inuenisse. Sic enim more Tertullianico legimus, vti & mox: fides Israëlis, pro eo quod alij: Israël. Porrò haud absimiliter Auctori Epiphanius adu. Marc. Consut. 7. Si, inquit, neque in Israël tantam fidem inuenit, velut in Centurione à gentibus progresso; igitur non vituperat fidem ipsius Israël. Si enim aliena à Deo fuisset, & non ipsius ac patris eius, non vtique fecisset huius laudem. Atqui adhuc crudam fidem, rectè interpretatur Rhenanus, quasi incipientem.

254. Resuscitauit & mortuum filium viduæ, &c.] Etiam hic totum miraculū paucissimis verbis prosequitur: de resuscitato mortuo filio viduæ apud Naim:

Naim, *Luc.* 7. *Loci autem ad quos adludit, Vbi leguntur* Prophetæ creatoris etiam mortuos filios viduæ resuscitasse; *sunt* 3. *Reg.* 17. *de Helia, & de Helisæo* 4. *Reg.* 4.

255. Magnus Prophetes prodiit in nobis, & respexit Deus populum suum, &c.] *Hæc ipsa populi verba, post miracula iam tractata, pergit in Marcionem retorquere.*

256. Sed scandalizatur Ioannes auditis virtutibus Christi, &c.] *Ad alia pergens Luc.* 7. *de* Ioanne *tractatum instituit, atque adeò ad hunc locum adlusit suprà Auctor cap.* 11. *quum dixit*: Sed de Ioanne cetera alibi. *Atqui in hoc paradoxon perduxisse videtur Auctorem, quod Christus ad discipulos Ioannis hoc ipso capite dixerit: Et beatus qui non fuerit* scandalizatus *in me; tamquam id de Ioanne Christus dixisset, idque ex sententia Marcionis loquens, qui (sicuti constat ex Epiphanio aduers. Marc. Conf.* 8.) *ita dicta verba interpretabatur. Cuius sententiam mitigat Auctor, paulopòst addens:* Atque adeò hoc erat Ioannis scandalum, quòd dubitabat ipsum venisse quem exspectabant. *Verùm id alio sensu prolatum à Christo probat ibidẽ Epiph. Et de contraria Patrum aliorum sententia aliquid adtigimus suprà lib. de Baptis. cap.* 10 *num.* 79. *nam & ibi similiter loquitur Auctor, & idipsum etiam insinuauit lib. de Præsc. aduers. hær. cap.* 8. *sicuti & ibi adnotauimus num.* 56. *Vide etiam nostra Prolegomena, de paradoxo, per quod appellatur mox: Christus,* spiritus patris.

257. præparaturam viarum dominicarum, &c.] Præparaturam (*inquit Rhenanus*) *dixit, pro præparatione, vt* paraturam *suprà sæpè. Est verò etiam phrasis Tertullianica:* massalem summam, *id est, integram, voce deriuata à massa. Rectè verò adnotauit idem Rhenanus ibi:* qui neque vnde speraret, *accipi,* vnde, *pro: vndeuis aut vndelibet, & suprà etiam alicubi sic loqui Auctorem. Supplemus autẽ inter hæc duo:* & vnus iam de turba, *ex vtroque MS. Vatic. cod.*

258. Tu es, inquit, qui venis, an alium exspectamus? &c.] *Prorsus sic legimus iuxta vtrumque MS. Vatic. cod. pro:* speramus, *tum quòd Græcè sit Luc.* 7. προσδοκῶμεν, *quod* exspectare, *non* sperare *significat; tum quòd sequentibus verbis illud repetat. Deinde legimus:* id est, qui venturus es, *pro eo quod erat mendosissimè;* qui venturus est. *Atqui magis placet:* sicut omnes opinabantur, *quàm quod habet alter Vatic. MS. cod.* sicut omnia somniabantur.

259. vt Dominus per easdẽ operationes agnoscendum se nuntiauerit, &c.] *Adludit ad illud Luc.* 7. *Euntes renuntiate quæ audistis & vidistis, &c. Habent verò* 2. *MS. Vatic. cod.* Quæ quum constent prædicata; *sed magis placet lectio prior:* constet.

260. si & testimonium Ioanni perhibet, &c.] *Sic effert Auctor quod habet Euangelista: Cœpit de Ioanne dicere ad turbas; Vbi inter cetera Christus ait:* Prophetam, *vtique dico plusquàm (pro quo Auctor* suprà, *quum tamen Græcè sit* περισσότερον) *Prophetam.*

261. ingerens etiam scriptum super illo: Ecce ego mitto, &c.] *Pergit in eo quod addidit Christus: Hic est de quo scriptum est:* Ecce ego mitto, *&c. Nam sic etiam habet Euangelista Græcus; quo fit vt vocem* ego *intermediam (etiamsi non habeat alter MS. Vatic. cod.) retinuerimus; castigantes etiam ex altero illorum, conformiter vulgatæ & Græcæ æditioni:* præparabit, *pro:* præparet. *Atqui etiam istud retorquet adu. Marc. Epiphan. Confut.* 9.

262. Maiore quidem omnibus natis mulierũ, sed non ideò subiecto, ei qui minor fuerit, in regno Dei; quasi alterius, &c.] *Sic omninò hunc locum & castigauimus, & distinximus, legentes:* maiore, *ex* 1. *Vatic. MS. cod. vti referatur ad illud quod hyperbaticõs præmittitur:* præcursore enim iam functo officium, *vbi rursum* functus *cum Accusatiuo. Atqui explicat hîc, quamquam subobscuriùs Auctor (reliquis intermediis Christi verbis prætermissis) illud:* Maior in natis (*sic enim & Græcè legitur:* ἐν γεννητοῖς) mulierum (*nam non legit:* Propheta, *sicut nec Matthæus*) *Ioanne Baptista nemo est*, qui autem minor, in regno Dei maior est illo. *Sic enim distinxisse Auctorem patet ex eo quod præcedit:* Dei regnum, in quo modicus quis maior erit Ioanne, *& mox sequitur:* & Christum vel quemque modicum, qui maior Ioãne futurus sit in regno. *Quomodo etiã B. Chrysost. in Commentario, quod adeò & ego magis probo, quàm BB. Ambrosij & Hieronymi distinctionem, qui multis modis se torquent, vt rectam dent interpretationem, legentes: qui autem maior in regno Dei.*

263. Diximus de remissa peccatorum, &c.] *Suprà, nempè cap.* 10. *huius libri. Porrò sic primus legit Rhenanus ex Gorziensi codice, pro:* remissione, *cui consentit alter Vaticanus. Nam Veteres, inquit Rhenanus* remissam *dixêre, pro: remissione. Cyprianus lib. de bono Patient. Dominus, inquit, baptizatur à seruo, &* remissam *peccatorum daturus, ipse non dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem Epist.* 10. *Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet* remissam, *sed reus est æterni peccati. Sic Missam dixit ea ætas pro missione: Vnde sacrificio id vocabulum accommodatum est. Verùm de eo latiùs suprà lib. de Oratione, Tom.* 2. *vbi etiam quæ hîc præterea adfert verba Rhenanus, descripsimus, quare hîc, ne prolixiores simus, prætermittimus.*

264. Illius autem peccatricis fœminæ, &c.] *Eodem modo etiam ad confirmandam* solidi corporis Christi veritatem, *hanc historiam Luc.* 7. *Epiphan. adfert contra Marc. Confut.* 10. *Vrgens præterea, illud Euangelistæ: ingressus in domum Pharisæi accubuit, eandem confirmans Confut.* 11. *per ipsam quoque Christi adtestationem: Hæc lacrymis rigauit pedes meos, & vnxit, & osculata est, vt ne quis putet solam fuisse hominũ eam opinionem de peccatrice, & non veram historiã. Qui, mirum est, quod omiserit illud:* & capillis tersit, *tã priore quàm secundo loco, quum tamen Auctor id verterit:* crinibus detergeret, *qui eleganter etiam dixit:* osculis figeret, *tamquam si transfigere pedes deuotione sua voluisset, & significantiùs:* lacrymis inundaret, *Græcè* βρέχειν, *&:* vnguento perduceret, *Græcè* ἤλειφε.

265. Et vt peccatricis pœnitentia, secundum creatorem meruerit; veniam, &c.] *Sic omninò istud distinguendum. Atqui sententiam verè Catholicam pulcrè explicat, dum* & pœnitentiam *dicit* veniam meruisse, *& illud:* Fides tua te saluam fecit, *interpretatur de* pœnitentia ex fide iustificata. *Idque contra eos qui iactitant: fidem solam iustificare sine operibus fidei, quum similes loci intelligendi veniant de fide per dilectionem operante, vti ipse Apostolus loquitur.*

266. Iustus ex fide sua viuet, &c.] *Sic istud castigauimus ex* 2. *Vatic. MS. cod. pro:* viuit, *quia eam esse lectionem & LXX. & ex Hebræo (sicut etiam partim adnotauimus ad lib.* 1. *Testim. Cypriani adu. Iudæos c.* 5. *num.* 25.) *ex B. Hieronym. Commentariis patet. Malim*

etiam legere : ex fide mea, *quia legisse idem Hieronym.* LXX. *scribit*, *& id legit B. Cyprianus*; *Sed quia Symmachi æditio habebat*: sua, *eodem teste*, *ad quam fortè translata erat æditio quam sequebatur Tertullianus, nihil immutauimus.*

CAP. XIX.

267. Quòd diuites Christo mulieres adhærebant, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De diuitibus mulieribus adhærentibus Christo, verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi; ex VIII. cap. Lucæ. *Colligit autem inde imprimis Auctor, quòd* diuites *fuerint illæ* mulieres, eo quòd de facultatibus suis ministrabant Christo; inter quas, *inquit*, & *Joanna* vxor *Chusa* procuraroris Regis.

268. Mulieres diuites exsurgite, & audite vocem, &c.] *Sic necessariò distinxi hæc verba Isai.* 32. *sicuti etiam suppleui & castigaui*: Filiæ in spe audite sermones meos. Dies anni memētote, *&c. quod quum videretur sciolo cuipiam non satis Latinum, ignorans phrasin Tertulliani, quæ* mementore *& ipse & Interpres Latinus* LXX. *cum Accusatiuo construit, Græcismo vtens, eo quòd Græcè sit*: ἡμέρας ἐνιαυτοῦ; *substituit* : sermones Dei. (*omissa Voce*: meos) Anni memenrote. *Maximè quum etiam correspondeant Hebraica & Chaldaica æditiones, & ipse B. Hieronym. in Commentariis.*

269. At nunc illa quoque pronuntiatio eius ad populum : Aure audieris, &c.] *Istud Isai.* 6. Aure audieris, & non audieris (*de quo suprà cap.* 6. *lib.* 3.) *occasionem* dedisse Christo *dicit Auctor, tum Luc.* 8. *tum alibi* frequenter inculcandi : Qui habet aures, audiat. *Vbi mirum est omitti ab eo* : audiendi, *quod tamen habent etiam Græca & Syriaca æditiones.*

270. Videte quomodo audiatis & non audiatis, &c.] *Rectè interpretatur*, πῶς: quomodo. *Hic verò iterum Variat à contextu Luc.* 8. *quum ibi à nemine legatur* : & non audiatis; *quod tamen legisse Auctorem, patet ex eo quod sequitur* : non corde scilicet audientes, sed aure. *Est autem illud Tertullianicum*: auditui suscitabat.

271. Ei qui habet dabitur; ab eo autem qui non habet, etiam quod habere se putat, auferetur ei, &c.] *Pulcrè locum hunc interpretatur Auctor*: de adiectione fidei vel intellectus, vel salutis. *Est etiam quasi interpres B. Lucas cap.* 8. *illius quod Matthæi* 13. *& Marc.* 4. *legitur* : *etiam quod habet, auferetur ei*; *illud efferens*, etiam quod habere se putat; *quo etiam confirmatur vulgati nostri interpretis similis Versio, quantumuis Græcè sit*: ὃ δοκεῖ ἔχειν.

272. Miror autem quum lucernam negat abscondi solere, &c.] *Istud quidem etiam reperitur Luc.* 8. *sed ante illud num.* 270. Videre quomodo audiaris. *Atqui*; necessarius lumen, *comparatiuū esse, non modò hic adnotat Rhenanus, sed etiam suprà lib. de Carn. Christi, cap.* 7. *num.* 70.

273. Ipse, inquiunt, contestatur se non esse natum, dicendo : Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? &c.] *Verba hæc sunt Marcionis, etiam suprà obiecta lib. de Carne Christi cap.* 7. *& lib.* 3. *aduers. Marc. cap.* 11. *Vbi ad hunc locum Lectorem remittit Auctor, Verbis suprà ad argumenti huius libri finem adiectis*; *quorum priori loco eadem penè omnia habet quæ hic, iisdem penè Verbis pronuntiata. Vbi interim plus hoc habet, quòd insinuet, etiam hoc loco* aliquid abstulisse hæreses. *Hoc est enim quod Marcioni obiicit Epiphan. Conf.* 12. *Non habet*: Venerunt autem ad illum mater ipsius & fratres eius, *&c.* (*sic enim suppleo ex Luca*) *sed solùm* : *Et nuntiatum est illi, Mater tua & fratres tui sunt foris, &c. Cui interim aptè respondet*: *Etiamsi superiora resciderìs, ô Marcion, Euangelij verba, quò facias Euangelistam non suffragari dictioni à quibusdam relatæ, nempè*: *Mater tua & fratres tui; non potes transgredi Veritatem. Cur enim non multas dixit matres, &c. sed Vnam dixerit, quæ reuera ipsum genuit. Cui correspondet illud Auctoris* : non potuisse illi adnuntiari, quòd mater eius & fratres sui starent foris quærentes videre eum, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent. *Quibus mox adiicit Epiphanius*: *Et ne te seducat sermo quem dixit Dominus*: Quæ est mater mea & qui fratres? *Non enim negans matrem hæc dixit, sed intempestiuitatem eius euertens, qui hoc dixit, turba tanta circunstante, & ad salutarem eius doctrinam profusa, & ipso circa sanationes ac prædicationem occupato*; *auocatio enim esse Videbatur hoc à susceptis negotiis. Hoc est enim quod haud procul à fine capitis hic dicit Auctor* : Superest & inspicere sensum, non simpliciter pronuntiantis: Quæ mihi mater, aur fratres? quasi ad generis & natiuitatis negationem; sed & ex caussæ necessitate, & conditione rationali, *&c.*

274. Ita semper hæretici, &c.] *Rursum notandum istud de hæreticorum peruersa scripturarum detorsione.*

275. Ecce legis doctor adsurrexit tentās, &c.] *Hanc scripturam, quam supradicto lib. de Carne Christi, cap.* 7. *adscripsimus ad marginem, Matth.* 22. *hic maluimus adnotare Luc.* 10. *eo quòd id quod hic sequitur*: & de tributi consultatione: Et accesserunt ad eum Pharisæi tentantes eum, *saltem secundum sensum legatur Luc.* 20. *atque adeò post præcedentem scripturam, quum apud Matth. eodem cap.* 20. *paulò prius id habeatur, quamquam interim ibi rectius adseruerim Matth.* 19. *Vbi propriè hæc Verba habentur. Ibi autem* : prophetæn (*siue* prophetam, *vti legit Vatic.* I. *MS. cod.*) existimantes licet magnum aliquem; *alludit ad verba Luc.* 7. *pauloantè tractata cap.* 18. Magnus propheres prodiit in nobis.

276. Sed & census constat actos sub Augusto, &c.] *Similiter suprà Auctor dicto lib. de Carne Christi cap.* 2. *Aufer hinc* (*nempè ex Euangelio Lucæ cap.* 2.) molestos semper Cæsaris census; *& hoc ipso lib. c.* 7. de censu denique Augusti, quem testem fidelissimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua custodiunt; *& rursum infrà c.* 36. vt nemo facilè ignorate de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, tunc adhuc fortè pendentibus. *Hic addit* in Iudæam, *& rectè, quia sub Syriæ nomine, cuius meminit Euangelista, comprehenditur etiam* Iudæa. *Verùm hoc Auctori peculiare* per Sentium Saturninum, *quum tamen Luc.* 2. *descriptio facta sit à Præside Syriæ Cyrino, quem adeò etiam Cyrinum, seu Quirinum, nuncupat Iosephus Antiquit. lib.* 18. *cap.* 3. *& post eum Euseb. lib.* 1. *histor. Eccles. c.* 2. *&* 3. *seu* 5. *idque anno* 42. *Imperij Augusti Cæsaris, quippè quo anno natum Christum aut circiter suprà ostendimus, Tom.* 1. *lib. aduers. Iud. cap.* 8. *nu.* 78. *Concordari poterunt mea quidem sententia hoc modo. Quòd* : *Præside Cyrino, seu Quirino*, census acti sint, *at* per Sentium Saturninum. *Pro quo facit quod Græcè est Luc.* 2. *& apud Eusebium*: ἡγεμονεύοντος τῆς συρίας κυρηνίου, *id est, Præsidem agente seu Præside Syriæ Cyrenio, seu potius Cyrino*; *& quod* ex

ex Syriaco transfertur: Sub præfectura Kyreni in Syria, denique quòd B. Iustinus Mart. Apologet. 2. ad Antoninum: sub Cyrenio, quo fit vt etiam ego emendatiores esse æditionis vulgatæ eos existimem codices Latinos, qui omittentes: ἁ, legunt dumtaxat: quæ descriptio primò facta est, Præside Syriæ Cyrino. Certè, & initio Imperij Augusti Consulatum gessit cum L. Munatio Planco, P. Sulpitius P. F. N. Quirinus, (quem eundem esse existimo cum Cyrino, atque adeò sub eo in Syria Præside dictos census actos,) *&* C. Sentius *C. F. C. N.* Saturninus, (*sicuti etiam suprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. num. 13.) bis sub eodem Consulatum gessit, primò cum Q. Lucretio Vespilione ante Christum natum, deinde quinto pòst anno (iuxta Consulares fastos Goltzij) cum Sexto Ælio Cato. Verisimile itaque est, quum neuter Consulem egerit anno ipso nati Christi, fuisse Quirinum Syriæ Præsidem, &* Sentium Saturninum *id habuisse officij, vt* censum *seu descriptionem per Iudæam faceret; & ab Euangelista dumtaxat nominatum Quirinum, seu Cyrinum, quòd magis notus esset; quippè qui in Syria Præsidem egerit, iuxta illud B. Ambrosij in Comment. Pulcrè autem, quòd & Præsidis nomen addidit, vt seriem temporis designaret: Præside, inquit, Cyrino. Cui consentit & Iulianus Pomer. libro 1. aduersus Iudæos, dicens: sub præside Syriæ Cyrino factam hanc descriptionem. Si interim etiam censorem patrimoniorum fuisse Cyrinum velis affirmare ex Iosepho, loco ab Eusebio citato; adhuc dici possit illi Collegam fuisse adiunctum* Sentium Saturninum. *Porro mox supplemus:* Superest & inspicere, *&c. ex vtroque MS. Vatic. cod. & deinde ex altero:* non tam abnegauit, *castigantes ex iisdem:* Quæ mihi mater, *pro:* Quis.

Cap. xx.

277. Quis autem iste est, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* De miraculis Christi, quibus ventis & mari imperauit, legionem dæmonum eiecit, & à fluxu sanguinis curauit mulierem, ex eodem cap. VIII. Lucæ. *Sunt autem hæc verba admirantium Apostolorum. Est verò* obaudire, *pro:* obedire, *tam Tertulliano quàm aliis Veteribus vsitatissimum, &:* stupore discriminis *vtitur, pro: stupendo discrimine, sicuti (vel etiam Rhenano teste:)* intestino itinere, *pro: intraneo, quomodo Vitruuius* intestinum opus *dixit. Atqui Epiphan. aduers. Marcionem Confut. 13. mauult vrgere ad comprobandam veritatem corporis Christi, illud quod pauloantè Luc. 8. præcedit: Nauigantibus ipsis obdormiuit; excitatus autem increpauit ventum & mare.*

278. in quod opus & Austri seruierunt, &c.] *Hoc addit Auctor, eo quòd apud* LXX. *legatur: in vento* Austro, *Græcè* νότῳ, *vbi ex Hebræo vertit B. Hieronym. flante vento vehementi & vrente.*

279. Lege ex sorte familiæ dirimendæ, &c.] *Siue sic legas, siue cum Vatic. 1. MS.* & forte, *perinde est; neque interim adhuc obscuritate caret locus. Videtur autem mihi alludere ad* sortem, *qua eligebantur duodecim viri, Ios. 3. & 4. singuli de singulis tribubus, qui præcedebant arcam Domini in medio* Iordanis; *qui, quum veluti* machæra *quadam transitum impediret, stare fecit* Iesus *Naue impetum & decursum aquarum transeuntibus filiis Israël, quos* Prophetas *hic Auctor nuncupat. Atqui* marinam expeditionem *vocat Christi transfretationem trans stagnum seu mare Galilææ, qua transitus erat in regionem Gerasenorum.*

280. Abacuc adimpletur: Disperges, inquit, aquas itinere, &c.] *Græcè est hodie Abac. 3.* διασκορπίζων ὕδατα τῆς πορείας, *vbi ex Hebræo vertitur: gurges aquarum transiit. Quare & hic castigaui:* Disperges (*pro:* Dispergens) aquas itinere. *maximè quum sic legat B. Hieronymus in Commentariis; quare & in Bibliis Regiis sic corrigendum est, pro:* disperdes.

281. Comminans, inquit, mari, & arefaciens illud, &c.] *Istud legitur Naum 1. tam iuxta Hebræam & Chaldaicam, quàm iuxta* LXX *æditionem. Atqui quid* vindex, *suprà adnotauimus Tom. 1. lib. de Testim. animæ, cap. vlt. num. 28.*

282. Age nunc qui militatem, &c.] *Istam Marcionis hæresin suprà satis confutauit Auctor cap. 13. lib. 3. aduers. Marcionem.*

283. quum iuuenis in vno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam, &c.] *Pergit in retorquendis verbis Luc. 8. aduers. Marcionem. Siue autem legas:* Dominus potens in bello, *ex Psal. 23. siue:* in prælio, *cum 1. Vatic. MS. cod. non refert.*

284. Cuius autem Dei filium Iesum legio testata est, &c.] *Quasi aliud agens prosequitur illud: Quid mihi & tibi est* Iesu fili Dei *altissimi? & ibi:* veniam scilicet abyssi, *id est, veniam ab abysso (sicuti suprà cap. 12.* veniam ieiunij) *ad illud: & rogauerunt illum ne imperaret illis vt* in abyssum *irent. Atqui:* deperunt, *Rhenanus interpretatur: expetunt, nos: rogant. Similiter ibi:* Denique impetrauerunt, *vnico verbo reddit illud: Et permisit illis.*

285. Tangitur à fœmina quæ sanguine fluitabar, &c.] *Prosequitur aliam huius capitis historiam, omissa filia Iairi Archisynagogi, quod mirum est (quomodo etiam Epiphanius Confutat. 14.) ex* tactu isto *veritatem corporis Christi comprobans. Atqui quod addit:* excusantibus discipulis, *pertinet ad illud Petri, & illorum qui erant cum illo: Præceptor, turba te comprimunt & adfligunt, & dicis: quis tetigit me? quod ipsum etiam Epiphan. retorquet aduers. Marcionem; quemadmodum & illud:* Tetigit me aliquis, sensi enim virtutem ex me profectam.

286. Vt confessionem certè prouocaret, vt timorem probaret, &c.] *Hic rursum alludit ad id quod sequitur: Videns autem mulier quia non latuit,* tremens *venit, &c. & ob quam caussam tetigerit eum,* indicauit coram omni populo, *& quemadmodum confestim sanata est.*

287. vt quia lex à contactu fœminæ sanguinantis submouet, &c.] *Alludit ad illud Leuit. 15. sub finem capitis: Hæc est lex, &c.* Sanguinantis, *id est, (vt B. Hieronym. quæ iugiter fluit sanguine)* mulieris, *pro quo hodie perperàm legitur apud* LXX καὶ ὁ γονοῤῥυής, *id est: feminiflua: sed repetendum* καὶ τῇ αἱμοῤῥοούσῃ, *id est, sanguiniflua; neque enim egit dicto capite de fœmina feminiflua, sed viro feminifluo, &* muliere sanguinante *dies plures, non in tempore menstrui sui.*

288. At enim si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, quum dicit: Fides tua te saluam fecit, &c.] *Quum eadem sint hic verba Christi cum illis suprà cap. 18. ad peccatricem:* Fides tua te saluam fecit, *& similiter ad illud institutu adserat illud Osee 6.* misericordiam mauult quàm sacrificium, *eo modo intelligendu hic* meritum fidei & fidei remuneratio, *quomodo ibi adnotauimus nu. 265. nempè sicuti ibi*

de fide per pœnitentiam, ita hîc de fide per tactum operante.

289. æmulationem legis, &c.] Æmulationem legis *accipit hic pro aduersatione legis; nam paulo priùs habetur* aduersarius legis, *&* sub *finem huius capitis*, æmulus legis; *eodem modo quo Plinius dixit: Æmula Romæ Carthago, lib. 15. cap. 18. Alibi aliter accipitur* æmulatio, æmulari, *&* æmulus. *Vtpotè Tomo 2. libr. de Patientia, cap. vlt. & lib. de Præscript. aduers. haret. cap. 40. pro imitatione; item Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 15. ac suprà lib. de Baptis. cap. 17. pro inuidia. Atqui est etiam Tertullianicum:* nullius adhuc nouæ legis initiata, *vel Rhenano teste, qui adnotauit* initiata *cum Genitiuo: sicuti etiam* legem irrumpere, *pro eo quod Christus dixit: legem soluere, quod ipsum sæpius hîc repetit.*

290. Dicam: fides hæc fuit, &c.] *Pulcrè hanc mulieris fidem exaggerat*, qua Christum nō vt hominem sanctum, nec vt Prophetam, sed vt ipsum Deum agnouerit.

291. ordinarium & sollemnē menstrui vel partualis sanguinis fluxum in lege taxari, &c.] *Locus hic non ita intelligendus, tamquam in lege etiam taxatus non sit* fluxus sanguinis ex vitio valetudinis; *nam paulo antè ad eam legem, Leuit. 15. adlusit Auctor num. 287. sed quòd* illis modum temporis *lex præscripserit, non huic. Nam de* ordinario menstrui sanguinis fluxu *legitur etiam Leuit. 15. Septem dies erit in menstrûo suo; & de* sollemni partualis sanguinis fluxu, *Leuit. 12. Quæ pepererit masculum, immunda erit septem dies; quæ verò fœminam, bis septem dies. Atqui de ea quæ ingem fluxum sanguinis patitur (quam* sanguinantem *suprà nuncupat Auctor) dicitur: omnes dies fluxus immunditiæ eius erit immunda.*

292. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis, &c.] *Eandem hanc scripturam bis adfert B. Cyprianus, primùm Testim. libro 1. aduers. Iudæos, cap. 5. hoc titulo: Nihil posse Judæos intelligere ex Scripturis, nisi priùs crediderint in Christum; deinde Testim. libro 3. Vbi ostendit: tantum nos posse, quantum credimus. Rufinus similiter in Symbolum Apostolorum, vt confirmet illud Apostoli Hebr. 11 credere primò oportere accedētem ad Deum. Auctor hîc, non aliter. Loci adnotandi aduersus eos, qui etiam hodie nolunt credere nisi quod intelligunt. Sicut etiam apud Euseb. Demonstr. Euang. libro 7. cap. 2. B. Chrysost. hom. 51. in Ioannem cap. 7. B. Cyrill. Alexandr. in fine libri 7. aduers. Iulianum, B. August. in cap. 7. Ioan. & in fine li. 4. contra Faustum, B. Prosper cap. 19. lib. 1. de Vita contempl. Denique B. Basil. ac Theodor. in Isaiam, & ipse quoque B. Hieronym. qui tamen versionem Symmachi in sua versione ex Hebræo retinuit: Nisi credideritis, non permanebitis.*

293. dum tangitur vestimentum eius, &c.] *Reliquis per præoccupationem adductis & explicatis, redit Auctor ad illud, quod initio miraculi huius Luc. 8. legitur:* & tetigit fimbriam vestimenti eius; *etiam inde comprobans, Corpus Christi verum, non phantasma, fuisse.*

CAP. XXI.

294. Dimittit discipulos ad prædicandum Dei regnum, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De discipulis ad prædicandum missis, populo pasto in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus, & perpetua fidelium persecutione. *Mirum est autem quod verterit:* discipulos, *pro eo quod & Græcè & Latinè & Syriacè legitur ab omnibus aliis:* duodecim Apostolos; *maximè quum de iis haudubiè hîc loquatur, non de* discipulis, quorum adlectionem *infrà habes tractatam cap. 24. Verùm & B. Ioannes, & alij Euangelistæ non semel, de Apostolis loquentes,* discipulos *vocant.*

295. cuius (*nempè Dei*) prohibet eos victui aut vestitui, quid in viam ferre? &c.] *Hîc interrogationis notulam necessariò adiecimus, & Tertullianus:* in viam *vertit, iuxta quod Græcè est; sicut etiam* victui & vestitui, *pro: ad victum & vestitum; ita explicans illud Christi: Nihil tuleritis in via neque sacculum neque peram, neque panem, neque pecuniam, neque duas tunicas habeatis. Sic enim legunt Luc. 9. tum Græci, tum Syriacus, tum etiam Latini emendatiores codices.*

296. nisi qui & coruos alit, & flores agri vestit, &c.] *Adludit ad ea quæ infrà explicantur ex cap. 12. Luc. cap. 29.* & corui aluntur, & lilia agri vestit Deus; *de quibus ibi latiùs.*

297. quia dignus operarius mercede sua, &c.] *Non est istud cap. 9. Lucæ, sed cap. 10. de quo infrà latiùs cap. 24. Quod videtur Marcion ibi deleuisse, eo quòd hîc sequitur:* Hæc Marcion deleat.

298. At quum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti non fuissent, & hoc in testimonium, &c.] *Prosequitur verba Christi. Quòd autem hîc:* testimonium, *mox* testationem *dicit, addens:* neminem testari quod non iudicio destinatur; *&:* qui inhumanitatem, *id est, sæuitiam,* in testationem redigi iubet, iudicem comminari; *sic tacitè iterum probans:* Deum iudicem, *aduersus hæresin Marcionis.*

299. Christum Iesum alij Ioannen, alij Heliam, alij vnum aliquem ex veteribus Prophetis Herodi adseuerabant, &c.] *Pergit in verbis Euangelistæ, quæ à variis variè prolata sunt, occasione eius, quòd Herodes Tetrarcha hæsitabat quid esset Christus.*

300. Pascit populum in solitudine, &c.] *Pulcrè etiam hoc miraculum perstringit, quo* de materiis panis & piscis pauit quinque circiter hominum milia. *Vbi iterum videtur* homines *pro viris accipere: nam Græcè est: ἄνδρες; non hîc modò, sed etiam Exod. 12. (quò adludit) vbi egressa scribit* sexcenta milia hominum, *Græcè ἀνδρῶν, id est, virorum, absque paruulis & mulieribus; quos (sicuti est Exod. 16.)* annis quadraginta manna cœlesti protelauit, *id est, (vti rectè interpretatur Rhenanus) diu sustentauit, & vitam eorum prorogauit; & insuper 4. Reg. 4. verbis num. sequenti citatis, & Sapient. 7. ex semine hominis; ipse denique rursus Auctor infrà sub finem huius capitis:* tardè homo, *id est, vir. Sine autem legas hæc verba:* Aut si non eadem & maiestas, *sicuti alij omnes; siue* eadem ei, *quod censet legendum Rhenanus; perinde est.*

301. Habes tertium Basiliarum, si & quartum resoluas, &c.] *Omninò sic legimus, pro:* tertiam & quartam; *neque enim in partes, sed libros, distinguit Auctor libros quatuor Regum; sicuti etiam suprà adnotauimus cap. 14. num. 177. Dicit autem:* Habes tertium Basiliarum, *ac si dicat, quod præmisi de* vidua Sareprensi, *habes 3. lib. Basil. vtpotè 3. Reg. 17.* si & quartum resoluas, *id est, aperias, more Tertullianico,* inuenies (*inquit*) totum hunc ordinem Chri-

sti

sti circa illum Dei hominem (*nempè Helisæum, 4. Reg. 4.*) *in eo quod sequitur*, de multiplicatione viginti panum hordeaceorum. *Vbi pro eo quod habet Auctor*: Quid ergo hoc dem (*quod rectè castigauit Rhenanus, pro*: idem, *nam Græcè est* τί δῶ) inspectum centum milibus hominum ; *Græcè est* (*vti etiã ante me adnotauit Latinius*) ἐνώπιον ἑκατὸν ἀνδρῶν; *quo fit vt necessariò legendum sit*, in conspectum; *nam coram centum viris, transtulerunt Interpretes tum L X X. tum ex Hebræo & Chaldæo.Malim etiam legere*:centum hominum, *omisso*: milibus ; *sed quum id legant etiam 2. Vatic. MS. cod. nolui immutare* ; *ex quibus castigauimus iuxta versiones omnes*: Hæc dicit Dominus,*pro*:Hoc.*Atqui etiam mutilum est illud*: secundum dictum Domini;*nam præcedit in scriptura*:&c manducauerunt, & reliquerunt reliquias. *Sic enim vertit vltimum illud Auctor paraphrasticῶs, quod Græcè est dumtaxat*: κατέλιπον; *quare contextui etiam adiecimus.*

302. Hæc itaque qui viderat Petrus,&c.interroganti Domino quisnam illis videretur, quum pro omnibus responderet: Tu es Christus, &c.] *Iterum prosequitur cap.9. Lucæ,vbi notandum quòd addidit Auctor*:pro omnibus. *Hoc enim significat* Petrum *fuisse Apostolorum os & caput, vel B. Chrysost. sic interpretante, Comment.in Matth.*

303. quem nouerat in scripturis, &c.] *Eodem modo dixit suprà lib.3.adu. Marc.15.* Christi nomem vetus fuisse & vulgatum;*ad quem locum(sicuti & hic) scripturas adnotauimus,ad quas adludit, Psal.2. Isai.45. Thren.4. ac Dan.9.*

304. ille autem præcepit ne cui hoc diceret, &c.] *Prosequitur rursum verba Euangelistæ. Legit autem 1.Vatic.MS. cod.* promulgari, *sed placet alterius codicis MS.& vulgata lectio magis Tertullianica*: prouulgari, *id est,in vulgus spargi*; *maximè quum etiam alibi ea voce vtatur,si rectè memini. Atqui illa periodus*: Immò, inquis,*&c. Marcionis est.*

305. quia oporteret filium hominis multa pati,& reprobari à presbyteris,& scribis,& sacerdotibus,& interfici, & post tertium diem resurgere, &c.] *Pergit in Luca,retenta voce Græca*: presbyteris,*pro eo quod noster Interpres*:senioribus:*legens dumtaxat*:sacerdotibus,*quum tamen Græcè sit*: ἀρχιερέων,*pro quo rectè noster Interpres*: *principibus sacerdotum.*

306. sicut suis locis implebimus,&c.] *Nempè infrà c. XL. & sequentibus,vbi ostendit* prædicatam olim Christi passionem & resurrectionem à creatore.

307. Qui voluerit (inquit) animam suam saluam facere, perdet illam : & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam, &c.] *Rursum sunt hæc verba Christi apud Lucam, ad verbum ex Græco.*

308. Certè filius hominis,&c.] *De appellatione* filij hominis *vide suprà tractatum expressum cap. 10. vbi etiam citatur scriptura sequens Dan. 3. Adplicat verò hìc peculiariter primam scripturæ iam dictæ partem ad* tres fratres & *alios* martyres Christi, *alteram ad* Chaldæos.

309. à Deo mercedem relaturorum,&c.] *In eandem sententiam paulopòst*:salutem (*inquit*) eius remuneraturus, *de Martyribus loquens. Non ergo Martyria pœnæ sunt peccatorum, alioqui* mercedem relatura non essent.*Supplemus autem ex vtroque Vatic. MS. cod.* Sed & zelotem Deum mihi exhibet, *quia mox sequitur*:meo Christo.

310. Qui confusus (inquit) me fuerit, & ego confundar eum, &c.] *Pergit in Luca. Cur verò legamus*:eum *ex MS.Vatic. cod.pro*: eius, *suprà adnotauimus lib. de Carne Christi,cap. 5. num. 47. item & varietatem Auctoris vtrobique ab aliis exemplaribus omnibus tam Græcis & Latinis,quàm Syriacis.*

311. vt etiam hæreticorum conuitiis pateat, &c.] *Vide* hæreticorum in natiuitatem Christi conuitia (*vel ipso Rhenano teste*) *suprà lib. de Carne Christi,cap.4.*Ab ipsa (*inquit*) carne Christi exorsus, perora age iam spurcitias genitalium in vtero elementorum,*& quæ illic sequuntur, ne prolixiores simus; & similiter suprà lib.3. cap.11.* Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ, *&c. Atqui de Tertulliani opinione circa natiuitatem Christi ex virgine Maria,an clauso, an aperto vtero exierit Christus,vide nostra Prolegomena. Vti etiam Rhenan. adnotauit*,obnoxius confusionis, *Tertull. more cum Genitiuo construitur*; *cuius est vsitatum alicubi suprà, vt*: pecus *nuncupet embryonem, hoc est, hominem iam figuratum, sed nondum animatum.Porrò quod hic dicit*: Ex fœminæ humore, *alicubi suprà dixit ex B. Virginis* purissimis sanguinibus.

312. non nouem mensium cruciatu, &c.] *Omninò istud sic castigauimus,pro*: decem, *tum quia supradicto loco lib. de Carne Christi, legitur*: per nouem menses, *& similiter apud B. Hieronym.qui illum locum imitatur lib.aduers.Heluid.* nouem mensibus *vterum insolescentem;tum quòd(etiam si Auctore teste lib. de Anima,c.37. num.438.* legitima natiuitas fermè decimi mensis ingressus sit) *Christum non amplius quàm* nouẽ mensibus *in vtero matris suæ B.Virginis Mariæ delituisse, vel inde constet; quòd à die conceptus, qui factus est in ipsa adnunciatione Angeli, nempè XXV. Martii, vsque ad XXV. Decembris, non amplius quàm nouem pleni menses computentur. Fortassis aliquis existimans Auctorem adludere ad cap. 7. Sapientiæ; substituit* decem,*pro*: nouem. *Ibi enim sic legitur*: *In ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis.Item*: *& primam vocem similem omnibus emisi plorans; in inuolumentis nutritus sum. Verùm non animaduertit id Christo non posse competere, sicuti nec illud*: *ex semine hominis.*

313. deliberatus,&c.] *Pro*:*liberatus*(*inquit Rhen.*) *Qui addi scribit*: & primo retinaculi sui vulnere, *propter neruum vmbilicarem, qui resecari solet ab obstetrice.*

314. nec sale & melle medicatus, &c.] Medicatus, *sicuti &* remediatus, *voces sunt Tertullianicæ. Quomodo autem* Christus *dicatur* spiritus, *vide nostra Prolegomena.Atqui castigamus*:Qui me confusus fuerit,*pro*:mei,*quia sic paulòantè & alibi legitur,& legimus*: Vermis,*eo quòd ex alio Psalmo citetur.*

CAP. XXII.

315. Nam & hoc vel maximè erubescere debuisti,quòd illum cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De conspectu Christi cum Moyse & Helia,ex eodem capite IX. Lucæ. *Quod pulcherrimè retorquet in Marcionem, qui alium Deum faciebat veteris, alium noui Testamenti; quum hic simul* apparuerint colloquentes cum Christo Moyses & Helias ; quorum tamen destructorem aduenisse Christũ, adstruebat Marcion.

316. Vox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite, &c.] Istud eiusdem historiæ postremum per præoccupationem ad institutum suum cōmodius, primo loco ponit Auctor; cetera paulopòst. In hoc differens, quòd dicat: vox illa de cœlo, pro eo quod Vulgatus ex Græco & conformiter Syriacus Interpres: ex nube, quomodo etiā Matth. 17. & Marci 9. sed paraphrasticōs, vt indicet non nubem fuisse naturalem, sed è cœlo delapsam, atque adeò præter naturam formatam. Iuxta quod præcedit: & facta est nubes, siue nubes lucida (vti habet Matthæus) & obumbrauit eos, & timuerunt intrantibus illis in nubem. Siue autem legas: Diffiniendo cum 1. Vatic. MS. cod. siue: definiendo cum aliis, non refert; alibi suprà habes similem varietatem lectionum.

317. in colloquio, &c. nec in consortio claritatis, &c.] Alludit ad illud Lucæ: & loquebantur cum illo; tum etiam explicat quod ille dixit: & visi sunt in maiestate; ac si dicat: in consortio claritatis, quod ipsum mox clariùs dicit: quos de radiis suis exstruit. Rectè verò Rhenanus adnotat legendum vnica dictione: inalienos, pro: in alienos. Sic enim (inquit) inalienus dicit, pro: non alienus, vt alibi: inbonus, & inuerus. Hoc in Tertulliano nouum non est. Qui etiam adnotat phrasi Auctoris: quàm Prophetas, pro: potiùs quàm. Ibi etiam: Sed quid tam Christus creatoris, subaudit: facere debuit?

318. quibus in reuelationibus erat visus, &c.] Reuelationes quibus visus est Christus (iuxta Auctoris sententiam) Moysi, habes frequentissimas Exod. 3. 4. 6. & deinceps, ac ferè singulis capitibus etiam Leuitici, Numerorum, & Deuteronomij; Heliæ autem, 3. Reg. 17. 18. 19. 21. & 4. Reg. 1.

319. qui eum fuerant locuti.] De Moyse Christum locuto non est controuersia, quippè qui prædixerit Deuter. 18. Prophetam suscitabit vobis Deus ex filiis vestris; de Helia non item, nisi fortè quòd facto locutus sit Dominum, quum viduæ Sareptanæ, (sicuti c. præced. adfert Auctor) alimenta suprema multiplicauit, & eiusdē viduæ filium mortuum suscitauit, quod citauit Auctor cap. 18. suprà.

320. à quibus Dominus gloriæ nuncupabatur.] De hoc citatur paulopòst ab Auctore illud Moysi, Ostende mihi gloriam tuam, Exod. 33. Sed de Helia non perinde, nisi dicamus Auctorem legisse 3. Reg. 19. Et ecce gloria Domini reuelatur, cum Chaldæo paraphraste; vbi tam ex Hebræo quàm Græco hodie legitur: Et ecce Dominus transibit.

321. cum principalibus suis, &c.] Vatic. 1. MS. cod. cum principibus suis. Sed illud magis Tertullianicum & Aphricanum stylum redolet, quos ita vocat Auctor, quòd Moyses & Helias præcipui & primi fuerint Prophetarum veterum, iamdudum ante illos quos Maiores vocamus.

322. quorum alter, &c.] Nempè Moyses populi informator, vtpotè qui lege aliisque præceptis ceremonialibus, Exod. 20. & deinceps populum Israël informauit, atque adeò etiam fuit initiator veteris Testamenti, alter nempè Helias, & reformator quandoque, vtpotè de quo Christus Matth. 13. & Malach. iuxta LXX. Helias quidem restituet omnia, & consummator Testamenti noui, quia rediturus in fine mundi (sicuti etiam adnotauit Rhenan.) consummabit nouum Testamentum; iuxta illud Malach. 4. Mittam Heliam Thesbyten, antequàm veniat dies Domini magnus, etiam suprà citatum ab Auctore lib. de Anima, cap. 35. Porrò facit hic locus prorsus contra eos, qui ex hac ipsa ostentatione Moysi & Heliæ cum Christo colligunt, duos illos testes, qui Apocal. 11. leguntur prophetaturi ante iudicium, fore Moysen & Heliam. Nam Moysen facit hic Auctor initiatorem veteris, Heliam noui Testamenti consummatorem; soli adeò Heliæ reditum ante iudicium, non Moysi; Quippè qui alibi non vno in loco Heliæ collegam futurum Enoch disertis verbis adserat, sicuti latius adnotauimus suprà lib. de Anima, cap. 50. nu. 564. 565. & 566. vbi etiam ipsius sententiam adprobandam duximus; quòd nec Ioannes Euangelista cum illis rediturus sit; vtpotè quum duo tantùm venturi legantur, & mortem Ioannes obierit. Atqui Auctori consentiunt de Enoch, tum Apostolus Hebr. 11. tum B. Irenæus lib. . aduers. hæres. cap. 5. Auctor tractatus de Syon & Sina aduersus Iudæos, Tomo 3. operum B. Cypriani, B. August. lib. 9. de Gen. ad litt. cap. 6. & lib. de Peccat. original. cap 23. B. Eucherius in libros Regum, communis denique Ecclesiæ sententia. Atqui lego prorsus: Igitur & Petrus meritò, pro: meritum, quod nullo sensu legebatur.

323. Bonum est nos hîc esse, &c. faciamus hîc tria tabernacula, vnum tibi, & Moysi vnum, & Heliæ vnum, &c.] Hæc verba longè antè præcedunt vocem illam: Hic est filius meus dilectus.

324. Sed nesciens quid diceret, &c.] Etiam hîc interpretatur B. Luc. quod Petrus dixerat, quod interpretatur de ecstasi, id est (vt inquit) amentia; & ad nouæ prophetiæ confirmationem perperàm adducit; verùm de eo latiùs inter Prolegomena, & præfatione in lib. 6. Auctoris de Ecstasi. Hoc tantùm hic dicemus, ab Euangelista Marco eam interpretationem non probari, quia addit caussam cur nesciret quid diceret: Erant enim timore exterriti. Atqui omninò cum Latinio legimus, etiam primo loco: In spiritu enim homo, pro: in spiritum, quia ter postea sic legitur.

325. de quo inter nos & Psychicos quæstio est, &c.] Psychicorum hic primum omnium facta est ab Auctore mentio; quare patet initio hæreseos ab Auctore hunc librum conscriptum; verùm tum de ordine horum librorum suprà Præfatiuncula in T. 3 tum de Psychicis, infrà latiùs Tom. 5. ad librum De ieiuniis aduersus Psychicos.

326. Lege prohibente, &c.] Quo sensu Lex prohibuerit imagines, statuas, & similitudines; suprà docuit Auctor lib. 2. cap. 22. nempè vt idololatriam cohiberet, propterea addens: non adorabitis ea, neque seruietis illis; vbi vide & Adnotationes nostras numer. 140. & 141.

327. ergo iam constat, & suprà Petrum interrogatum, &c.] Nempè hoc ipso capite, aliquanto ante hanc transfigurationem Christi; de quo cap. præcedenti num. 302.

328. Tres de discentibus arbitros futuræ visionis & vocis adsumit, &c.] Istud ante omnia quæ iam explicata sunt ex hac historia, præcedit apud Lucam: & adsumpsit, inquit, Petrum & Iacobum & Ioannem, tres nempè de discentibus, id est, discipulis. Ita enim etiam Apostolos frequenter vocat, secutus Euangelium Ioannis.

329. In tribus (inquit) testibus stabit omne verbum, &c.] Citatur hoc secundum LXX. qui paulò aliter quàm ex Hebræo legunt: In ore duorum testium, & in ore trium testium stabit omne verbum; quos sequi maluit, vt magis ad institutum faceret, quàm legere

cum

tum aliis, tum Deuter. 19. tum Matth. 18. & 2. Cor. 13. in ore duorum testium vel trium; non aliter atque Ioannis 8. legitur dumtaxat: Et in lege vestra scriptum est, quia duorum hominum testimonium verum est. Quum enim sit disiunctiua oratio, etiam alterum membrum verum est.

330. In montem secedit, &c.] Etiam [illegible] initio huius historiæ commemoratur. Vbi paraphrasticῶs: secedit, vertitur ab Auctore, pro eo quod Lucas habet: ascendit, vt explicaret quod addit Matthæus: seorsum.

331. Nam & pristinum populum, &c.] Comparat veteri Testamento nouum, idque elegantibus verbis, & huic loco conuenientibus: (vel Rhenano teste) Oportebat in eo sugge stu (id est, ornatu & maiestate) consignari nouum Testamentum, Luc. 9. in quo conscriptum vetus fuerat. Nempè: apud montem, in visione & voce, sub eodem etiam ambitu nubis, Exod. 19.

332. precario vsus est, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) ad tempus, velut si precibus obtinuisset. Verùm de hac Iureconsultorum loquendi formula alicubi suprà latiùs.

333. sed vox solita de cœlo, &c.] Iterum repetit ad maiorem explicationem, vocem de cœlo solitam, Nempè: Hic est filius meus. Hunc igitur audite; appellans solitam vocem, eo quòd etiam in veteri Testamento, iuxta quod hîc citatur, Psalm. 2. & Esai. 50. Repræsentans autem hîc iterum more Tertullianico accipitur, pro: præsentem sistens. Legimus verò: tu quis es, pro: qui, ex altero Vatic. MS. cod. ante illud: non eius; collocantes dicomma ad maiorem loci intellectum, paulo obscurioris.

334. Prophetam (inquit) Moyses, &c.] Multo aliter hanc scripturam citat quàm hodie habetur apud LXX. sed potius secundum quod citatur Act. 3. & 8. nec mirum, quum bis idipsum aliis verbis repetatur Deuter. 18. quorum priori loco magis accedit quod habet cum Apostolo Petro Auctor: suscitabit vobis, præterquàm quòd ibi est: tibi; ex posteriori verò loco desumpsit illud:

335. Omnis autem qui illum non audierit, &c.] In hoc interim differt ab omnibus, quòd legat: ex filiis vestris, pro eo quod alij: fratribus, &: tamquam me audietis illum, quum alij illud: tamquam me, præcedentibus iungant. B. Cyprian. Testim. lib. 1. aduers. Iud. c. 18. maluit legere quod posteriori loco repetitur. B. Iren. lib. 3. cap. 12. non tam Deuter. 18. quàm Act. cap. 3. citat, quomodo etiam Clemens Alexandr. Pædag. lib. 1. cap. 7. nec absimiliter Auctor quæst. & respons. inter opera B. Iustini Martyr. respons. 101. Quod eo diligentiùs adnotamus, vt ne quem offendat diuersa apud Patres huius scripturæ citatio.

336. Sistens enim (inquit) verba filij sui, &c.] Rursum vertit Auctor verba Esai. 44. Filij sui, pro eo quod est Græcè παιδός σȣ, pro quo alij: pueri sui; quo factum vt difficillimè locus hic inueniri potuerit, maximè quũ B. Hier ex Hebræo vertat: suscitans verbum, quod singulari numero etiam hodie habent LXX. Atqui eleganter dixit Auctor: decessionem veteris, & successionẽ noui Testamenti.

337. sed ipse Dominus saluos eos fecit, &c.] Sic correximus ex lib. de Carne Christi, suprà cap. 14. vbi latissimè de hoc loco, num. 120.

338. quasi iam & officio & honore dispunctis, &c.] Hoc est (Rhenano interprete) perfunctis absolutissque.

339. Domine audiui auditum tuum, &c.] In hac scriptura Abac. 3. castigaui ex Vatic. 2. MS. cod. Considerаui opera tua, pro: operam tuam, quia Græcè est apud LXX. τὰ ἔργα σȣ; retinui verò: excidi mente (ita enim rectè explicat vocem Græcam ἐξέστην) pro eo quod illi habebant: excido mente. Consentit etiam Latinius; ex cuius coniectura lego: Quo magis, pro: Quanto. Atqui illud: In medio duorum animalium cognosceris, etiam de Moyse & de Helia interpretatur B. August. lib. 2. de Ciuit. Dei, cap. 32. & Tract. contra Iud. Pag. & Arr. cap. 17. Alias complures expositiones habet apud B. Hieron. in Comment. Paulopòst denique distinximus ibi: Et splendor eius, &c. nouam periodum, eo quòd nouo versu contineatur, ibidem Abac. 3.

340. De quibus & Zacharias vidit in figura, &c.] Omnia hæc habentur Zachariæ 4. apud quem visæ commemorantur duæ oleæ, Græcè ἐλαῖαι, siue oliuæ, versu 3. & 11. duo rami olearũ, versu 12. (quod adeò malim legere quàm quod habet: duorum ramulorum oleæ; sed nolui immutare, quòd sic legant etiam Vat. MS. cod.) denique versu 14. Illi, siue isti (vt alij legunt) duo filij opimitatis (qui intermedium habent ceteri omnes) adsistunt (siue adstiterunt, Græcè παρεστήκασιν) Domino vniuersæ terræ. Ad Auctorem autem alludere videtur B. Hieron. dum Ecclesiasticos viros in Comment. hæc ipsa interpretari scribit de Moyse & Helia, siue lege & Prophetis.

341. Et si commemoremur promissionis Moysi, &c.] Hoc est (inquit Rhenanus) admoneamur; aut si in mentem veniat promissio Moysi. Atqui quum tractetur hîc non minima cap. 33. Exod. pars, illud: ceterùm Dei faciẽ (iã audierat) nemo homo videbit & viuet, adtigit Auctor suprà li. 2. cap. 27. sed infrà latè explicat lib. adu. Praxean. Promissionem ibidem factam Auctor Luc. 9. adimpletam intelligit, quum Moyses cum Helia gloriam Domini vidit. In ipso verò contextu citando, differt Auctor à LXX. primùm legens: manifesta te mihi, vt cognoscenter (γνωστῶς Græcè, cui eam vocem Latinam correspondere adnotauit Latinius) videam te, pro eo quod illi: manifesta te mihi cognoscenter, vt videam te. Atqui sic quæ sequuntur, distinguimus: Et in nouissimo, id est, in fine eius colloquij. Et tunc videbis posteriora mea. Non lumbos, &c. In qua, &c. repromittit (sic enim prorsus lego, pro: repromiserat; quia sequentia verba diu postea à Domino prolata sunt, Num. 12.) etiam ad Aaronem dicens: Si fuerit, omisso &, quod ibi non reperitur.

342. & in visione loquar ad eum, &c.] Mirum est quòd hîc repetat: in visione; quum & Græcè apud LXX. & Hebraicè ac Chaldaicè legatur: in somno. Deinde tribus verbis expressit: nõ quomodo ad Moysen, pro quo alij: Non sic seruus meus Moyses in omni domo mea fidelis; quòd reliqua ad institutum non facerent. Hîc autem necessariò sic distinguimus: os ad os loquar ad eum in specie (vtique hominis quam erat gestaturus) non in ænigmate; pro quo postremo, alij omnes: per ænigmata.

343. Nam etsi Marcion noluit eum colloquentem Domino ostensum, sed stantem, &c.] Videtur Marcion rescidisse illud ex Euangelio Lucæ: colloquentes cum illo. Quem impugnat Auctor iterum ex illo Exod. 33. tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem (Græcè dumtaxat ἐνώπιος ἐνωπίου) &c. quæ magis videntur referri ad hanc historiam Luc. 9. vbi legimus ex altero Vatic. MS. cod. in conspectum, pro:

conspectu, quia præcedit: in gloriam.

344. proinde tunc oculos percutere filiorum Israëlis, &c.] Istud sic legitur Exod. 34. Et erat glorificatus adspectus cutis faciei Moysi, & timuerunt adpropinquare ei, iuxta LXX. & Chaldæam paraphrasin; pro eo quod B. Hieron. ex Hebræo & Aquila aditio: Videntes, &c. cornutam Moysis faciem, timuerunt propè accedere; quod oculos percutere rectè dixit Auctor, vtpotè quum filij Israel splendore vultus ita repercuterentur, vt existimarent cornutam eius faciem; non quidem quòd duo haberet cornua (vti rectè B. Thomas Aquinas in Epist. Pauli 1. Cor. 3.) sicuti quidem pingunt, sed propter radios, quibus facies tota radiabat, quasi cornua quædam. Quamquam interim Hrabanus in Comment. duo cornua referat ad duo Testamenta; vnde videatur eius ætate cœpisse modus ille pingendi.

CAP. XXIII.

345. Stet Christus Marcionis, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: De verbis Domini ad Pharisæos, puerorum dilectione, & increpatione eius qui dixit: Sequar te, aliisque vsque ad finem IX. cap. Lucæ.

346. O genitura incredula, quousque ero apud vos, quousque sustinebo vos? &c.] Genitura & hîc & infrà, ac alibi sæpè, pro generatione accipitur ab Auctore. Verba verò hæc profert quasi ex persona Marcionis ad Catholicos, sed pulcrè retorquet. Rectè autem adiecit Rhenanus ex Gorziensi codice: quousque sustinebo vos; nam legitur etiam Luc. 9. Atqui mirum est, neque Auctorem neque Epiphanium adu. Marc. Confut. 19. legisse aliud quàm: O generatio incredula, quum alij omnes adiiciant: & peruersa.

347. ἐπερχόμενε, &c.] Similiter infrà cap. 25. Ceterùm si ἐπερχόμενος ille; vbi quomodo & hîc, ad marginem adnotauit Rhenanus: superuentitium Deum Marcionis intelligi, vtpotè quum illud vox Græca significet.

348. & illi agis, &c.] Hoc est (inquit Rhen.) Actorem procuratorémque eius agis. Eodem pertinet illud eleganter dictum: quàm olim apud nos agere cœpisti, & quod non multopòst sequitur: si verò alij agis. Atqui ibi: vt tempus queraris, figuram esse Græcam adnotauit Rhenanus, ac si dicat, secundum tempus, vel de tempore.

349. vt patientiam imputes? &c.] Rectè adnotauit Latinius hoc paulopòst aliis verbis repeti: patientiam iactes; quamquam interim ego existimem hîc variam lectionem ex margine in contextum insertam, quo fit vt etiam [ ] signis his incluserimus omnia hæc: Suscipio adhuc & personam discipulorum, &c. vsque: Quis non ita, &c. neque enim verisimile est idipsum bis ab Auctore repeti. Ego quidem censeo illa omnia omittenda; sed quia legunt Vatic. MS. cod. malui retinere, & lineis iam dictis tamquam superflua includere. Atqui Prouerbium illud: Asinus de Æsopi puteo, tractatur cum reliquis inter nostra Prolegomena. Prorsus autem legimus; deuersatus, pro: diuersatus, quemadmodum vbique Auctor.

350. Sed ecce Christus diligit paruulos, &c.] Redit ad verba Lucæ, omittens illud (quod tamen adfert Epiphanius aduers. Marcion. Confut. 20.) filius enim hominis futurum est vt tradatur in manus hominum. Tacens etiam occasionem, propter quam paruulum adprehendit, & secus se statuit, nempè ad obuiandum cogitationibus Apostolorũ quis eorum maior esset; subiiciens interim illud: tales esse docens debere, qui semper maiores esse velint. Vbi illud: semper, peculiare est Auctori, & nihilominus adnotanda lectio Auctoris consentiens cum vulgato Interprete: maior, pro eo quod Erasmus, magnus. Sunt autem verba Marcionis vsque ad Satis impudens Antithesis. Vbi pulcrè distinguit inter paruulos, qui à Christo diligebantur, & pueros quibus Helisæus (4. Reg. 2.) vrsos immisit, tanquam inter innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem. Atque adeò pueris impiis non pepercisse Deum creatorem, & paruulos dilexisse, ita vt apud Ægyptum (Exod. 1.) benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis.

351. qui connubium auersatur, &c.] Rursum hîc MS. 1. Vatic. eod. aduersatur legit, sed non refert. Contra verò hunc Marcionis errorem latiùs suprà Auctor lib. 1. cap. 29. eòque vltimo, vbi iisdem penè verbis vtitur, tum de duritia Marcionis maiori quàm Pharaonis, Exod. 1. tum de benedictione connubij, Gen. 2.

352. quorum tota caussa connubium est, &c.] Totam caussam accipit Auctor, pro pleraque; nam tria bona connubij adnotauit non vno in loco B. Augustinus: fidem, sacramẽtum, & prolem; quum interim plerique ferè prolium caussa matrimonium contrahant. Nam totum (inquit Nonius) quod plus putatur: non pro cuncto alicubi accipi potest. Id enim disertis verbis indicat Auctor quum paulopòst subiungit: ipsum quoque fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est.

353. Repræsentat creator ignium plagam, &c.] Repræsentare hîc iterum accipit, pro præsentem facere, efficere, ac ad effectum deducere. Intelligere autem satis nequeo, quid velit per illud: in illo Pseudopropheta. Neque enim 4. Reg. 1. postulauit Helias ignium plagam in aliquem Pseudoprophetam, sed in duos quinquagenarios principes, & 50. qui erant cum illis, nisi forte existimarit Auctor quinquagenarium alterum Pseudoprophetam fuisse, immò & vtrumque. Nam etiam B. Ambrosius in 3. cap. Luc. sic loquitur: Nunquid sancti Pseudoprophetæ, quos ad preces Heliæ vltor cœlestis iniuriæ ignis absumpsit? Quod si ita est, meritò illi pro antesignanis habendi Caluinistarum nostri temporis circumsellioniũ. Atqui hæc sunt verba Marcionis, quibus Antitheses suas confirmabat, ex eo quòd Creator ignium plagam repræsentauerit, quum Christus prohibuerit, vsque ad illud; Agnoscat & hæreticus.

354. è contrario Christi lenitatem; increpantis, eandem animaduersionem destinantes discipulos, super illum viculum Samaritarum, &c.] Sic prorsus suppleuimus locum hunc antea mutilum, partim ex sequentibus, partim ex Euangelista, pro eo quod legebatur dumtaxat: è contrario Christi, &c. destinantis, &c. Nam quum non essent recepti Apostoli in viculum (Græcè εἰς κώμην) Samaritanorum, & discipuli Iacobus & Ioannes dixissent: Vis dicamus vt ignis descendat de cælo, & consumat illos? conuersus Christus, increpauit illos.

355. Nam & tunc ad Heliam. Non in igni (inquit Dominus) sed in spiritu miti, &c.] Sic prorsus distinguendus & castigandus hic locus, vt legatur: in spiritu miti, pro: mitti; tum quòd sit Græcè 3. Reg. 19. (vt tunc accipiatur pro: sub veteri Testamento) αὔρας λεπτῆς, quod spiritum, id est, flatum siue auram moderatam & tenuem significat, mitis verò pro moderata accipiatur: tum quòd alioqui contextui repugnaret Auctor, vbi

vbi habetur: non in spiritu Dominus; maximè quum consentiat nobiscum alter Vatic. codex Manusc.

356. At enim humanissimus Deus cur recusat eum, &c.] Pergit in contextu Euangelistæ, addens ad iudicem Deum (quem negabat Marcion) pertinere, quòd recusarit Christus eum qui dixerat: Sequar te quocunque ieris. Paraphrasticè exponens recusatū eum à Christo, quod tamen expressè non habet Euangelista Lucas; in hoc consentiens cum nostro Interprete, quòd legat, ieris, pro quo Erasmus ex Græco: abieris. Atqui prorsus legimus cum altero MS. Vatic. cod. consecuturum salutem, pro: secuturum.

357. Illi autem caussato patris sepulturam, quum respondet: Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem vade & adnuntia regnum Dei, &c.] Hîc iterum probat verba Christi conuenire cum veteri Testamento.

358. & super patrem suum non contaminabitur, &c.] Omisit Auctor quod est præterea Leu. 21. & super matrem suam, iuxta æditiones omnes; deinde non expressit, dictum illud fuisse de summo sacerdote dumtaxat; quod adeò sacerdotibus in genere videtur adtribuere.

359. in Arithmis, &c.] Eodem modo librum Numerorum citat Auctor infrà cap. 28. Balaam (inquit) Propheta in Arithmis, retenta voce Græca; Latinè verò B. Cyprianus vbique: in Numeris, cuius lib. cap. 6. habetur quod hîc Auctor citat.

360. Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno Dei imbuerat, &c.] Facit istud pro sacerdotio noui Testamenti, in quo qui prædicando regno Dei imbuuntur, sese Deo deuouent, atque adeò pro votis tacitis sacerdotio annexis.

361. Quum verò & tertium illum, priùs suis valedicere petentem prohibet retrò respectare, &c.] Hac lectione Auctor confirmat lectionem illorum, qui sub finem cap. 9. Lucæ legunt: permitte mihi primùm renuntiare (seu valedicere, quod huic loco magis competit) his qui domi sunt; pro eo quod alij: his quæ domi sunt. Neque verò erat opus alioqui istud proponere Christo, si ipse renuntiasset omnibus suis, & Christum ita secutus fuisset; nō enim opus erat ad hoc domum reuerti Græca voces indifferentes sunt ad vtrumque. Atqui sectam iterum in bonam partem accipit.

362. Hoc & ille noluerat fecisse (nempè: retrò respectare) quos ex Sodomis liberarat.] Gen. 19.

CAP. XXIIII.

363. Adlegit & alios septuaginta Apostolos super duodecim, &c.] Caput hoc inscripsimus: De adlectione LXX. discipulorum (quos Auctor, nusquam hæc nomina distinguens, Apostolos vocat; sicuti cap. 22. discipulos nuncupat Petrum, Iacobum, & Ioannem) & potestate illis data: ex cap. 10. Lucæ. Atqui, præterquàm quòd Græcè sit hodie, ἑβδομήκοντα, etiam sic legunt Theophylactus in Comment. Cyrillus loco in Catena Euangelica citato, Euseb. histor. Ecclesi. lib. 11. cap. 12. Dorotheus in Synopsi, & B. Irenæus lib. 3. cap. 13. Similiter etiam inter Latinos legunt: septuaginta, (non: septuaginta duos) B. Ambros. in Comment. & B. Hier. ad Fabiolam, Mans. 6. Pro quo etiam faciunt LXX. palmæ, quas tum illi duo postremi, tum Auctor discipulis Christi adplicat (sicut Apostolis fontes xij. in Elim) Num. 33. Vt omittam quòd loco citato Dorotheus LXX. dumtaxat nominatim recenseat, & quòd consentiat etiam Syriaca versio.

364. Antitheseis plurimùm caussarū, &c.] Plurimùm (inquit Rhenanus) hîc est Aduerbium, id est, vt plurimùm, plerumque, vt suprà. Atqui quod dicit: potestatum, idem est ac si dicat: Deitatum; nam duos Deos ex Antithesibus suis nitebatur comprobare Marcion. Quod ipsum satis indicatur his verbis paulopòst: vnam & eandē potestatem.

365. præter oneribus consparsionum, &c.] Præter (inquit idem) Aduerbialiter vsurpat, pro: præterquàm. Sic infrà, cap. 34. Ceterùm (inquit) præter ex caussa adulterij, nec creator disiungit. Consparsionem autem vertit, quod Græcè quoque vnica voce legitur Exod. 12. τὸ σταῖς, pro quo B. Hieron. ex Hebræo farinam conspersam antequàm fermentetur, & rectè; nam & Nonius Marcellus adnotauit Græcis esse farinam aqua maceratam, manibúsque subactam, quæ fermenti acorem nondum contraxerit; vtpotè aptissimam ad conficiendum panes azymos.

366. Christus autem nec peram discipulis in viam ferre præscripsit, &c.] Prorsus sic legendum censeo, pro: nec virgam; tum quòd hoc neque Græcè, neque Syriacè, neque Latinè in vllis Luc. 10. codicibus legatur; tum quòd virga nihil faciat ad penuriam aut copiam; tum denique quòd spoliis aureorum & argenteorum vasorum, & oneribus consparsionum, magis opponatur pera, quàm: virga; quippè quarum Antitheses vrgebat Marcion iam inde ab illo: Profectionem, &c. vsque ad: Illi enim, &c.

367. Considera caussarum offerentiam, &c.] Sic (inquit Rhenanus) hîc dicit offerentiam, vt antè dixit sufferentiam. Atqui more suo, circuiens accipit Actiuè Auctor, pro: circuire præcipiens, quod indicat verbis præmissis: hi autem in ciuitates mittebantur.

368. Etiam calceamenta portare vetuit illos, &c.] Hoc quoque Christi cum veteri lege cōuenire insinuat, in eo quòd nec in solitudine per tot (nempè XL.) annos populus calceamenta detriuerat, sicuti legitur Deuter. 29.

369. Neminem, inquit, per viam salutaueritis, &c.] Hîc castigaui in dictis B. Lucæ: per viam, ex Vatic. altero MS. cod. pro: in via, quia Græcè est: κατὰ τὴν ὁδόν.

370. Accinge lumbos tuos, &c.] Sic rectiùs vertit Auctor, quantumuis Græcè sit, 4. Reg. 4. τὴν ὀσφύν singulari numero, quàm Interpres Latinus LXX. lumbum tuum; quia & Gaza in Aristotelem, aliíque interpretes Græcorum Auctorum in plurali vertere solent. Addidit interim Paraphrasticōs illud: in via, quod neque Græcè est, neque in Hebræo aut Chaldæo; quibuscum Auctor rectè benedictionem, quæ Græcè legitur, interpretatur: ex occursu mutuam salutationem. Atqui (inquit Rhenanus) conuenire Tertullianus vsurpat pro: inuenire, deprehendere; quemadmodum suprà locutus est non semel. In hoc ipso libro, cap. 6. Hæc (inquit) conueniemus.

371. Sic & Dominus: In quam introissent domum, pacem ei dicere, &c.] Omisimus in hoc loco Luc. 10. Vt, intermedium, planè superfluum; secuti 2. MS. Vatic. cod. Accipit autem dicere more suo, pro: quum dixit. Deinde accipit, tamquam benè precantis sit, illud 4. Reg. 4. Pax viro tuo, pax filio tuo (vbi tuo supplemus ex Vatic. 2. MS. cod.) quum iuxta æditiones omnes interrogantis sit.

372. Hæc erunt potius nostræ Antitheseis, &c.] Consentiunt Rhenano MS. legendo: Antitheseis, qui adnotat: Hæc: poni pro: hæ, sicut in fine libri de Patientia dixit: Hæc disciplinæ, pro: Hæ disciplinæ.

373. Dignus est autem operarius mercede sua, &c.] Addimus est ex vtroque MS. Vat. cod. quia legitur Luc. 10. ex quo loco Auctor tum Deũ iudicem comprobat, tum rursus consonantiam ostendit cum lege veteri. Apud Euangelistam aptiùs legitur: enim, quàm: autẽ; vt ad præcedentia referatur. Atqui benè habet, vt os eis obstruatur, qui mercedem aut retributionem operum negare non verentur, quòd Lucas dixerit: operarium mercede sua dignum, pro eo quod Matthæus: cibo suo.

374. Quis tam præstans in homines, &c.] Præstans (inquit Rhenanus) hic liberalem & benignum significat, à præstando, id est, exhibendo. Nam libro 2. cap. 16. præstantiam, pro liberalitate posuit. Sic & misericordiam (inquit) propter errantes, & patientiam propter nõ resipiscentes, & præstantiam propter merentes. Et hoc ipso libro infrà, cap. 29. Ceterùm nihil tam abruptum, quàm vt alius præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet, hoc est, de præstatione siue exhibitione.

375. Regnum Dei, &c. iubet adnunciari adpropinquasse, &c.] Pergit ad sequentia verba Christi. Hinc autem confirmatur illa Latinorum codicum lectio: Adpropinquauit in eos regnum Dei; pro eo quod alij: adpropinquabit; Græcè quoque & Syriacè sic legitur. Legimus autem ex altero MS. Vatic. cod. tunc primùm speciem inducens, pro: spem.

376. Etiam adiicit: vt eis qui illos nõ recepissent, dicerent: Scitote tamen adpropinquasse regnum Dei, &c.] Vatican. MS. cod. Etiã dicit, alter magis Tertullianicè: edicit; sed retinuimus: adiicit. Repetit enim secundò idipsum Christus etiam apud Lucã de regno Dei; immò & tertiò post verba sequentia.

377. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem, &c.] Vnico verbo idipsum repetit quod habet Lucas cap. 9. ad Apostolos xij. & hìc magis dilatat his verbis: Dicite: etiam puluerem qui adhæsit nobis in ciuitate vestra, excutimus in vos.

378. & ad horrentiam terræ eorum, &c.] Sic prorsus lego ex coniectura Rhenani: pro eo quod erat: & adhærentiam, id est: vt exhorrerent terram eorum. Erit igitur huius formæ vocabulum horrentia, cuius sufferentia, offerentia, de quibus antè diximus; nisi quis malit legere: & abhorrentiam, vel quò magis accedunt MS. & horrentiam. Nullo autem pacto quadrare huic loco adhærentiam, patet ex eo quod sequitur: nedum communicationis reliquæ; quia nullam communicationem cum illis habendam, etiam veteris Legis testimonio comprobat.

379. Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in Ecclesiam, &c.] Istud quidem reperitur Deut. 23. eo quòd inhumanè & inhospitaliter tractassent populum; sed illud Auctoris: quòd populum Ægypto profectum copiis defraudassent, non nisi ex consequenti, eo quòd Balaam quem conduxerant (sicuti legitur Deuter. loco hìc citato, & Numer. 22.) ad maledicendum populo, docuit (Apostolo etiam Ioanne adtestante Apoc. 2.) Balac Regem Moab mittere scandalum coram filiis Israël, edere & fornicari, nempè cum filiabus Moab, sicuti est Numer. 25. De quo etiam intelligitur illud Numer. 24. Veruntamen reuertens ad locum malum, consulam tibi quid faciet populus tuus populo isti. Et verò ob peccatum illud ita defraudarunt copiis populum, vt vno die interfecta fuerint 24. milia, sicuti legitur Numer. 25.

380. Communicationis interdictum, &c.] Ita pulcrè appellat quod nos excommunicationem vocamus, de qua latè tractauimus suprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. Hìc solùm adnotatu dignum, quòd pro iisdem habeat: abhorrentiam, siue: horrentiam communicationis, prohibitionem ne in Ecclesiam recipiantur, & cõmunicationis interdictum.

381. Qui vos spernit, me spernit, &c.] Prosequitur, intermissis aliquot aliis quæ ad institutum non faciebant, verba Euangelistæ, similem locutionem adferens ad Moysen, seu potiùs ad Samuelem.

382. Non te contempserunt, sed me, &c.] Istud reperitur 1. Reg. 8. Nusquam verò in Pentateucho simile quid ad Moysen dictum est. Et verò, idipsum tamquam ad Samuelem dictum, nominatim citat B. Cyprianus cum hoc Lucæ loco, Epist. 55. ad Cornel. & epist. 69. ad Florentium Pupianum, & nominatim ex libro Regnorum epist. 65. ad Rogatianum. Quo fit, vt etiam hìc existimem contigisse Auctori μνημονικὸν ἁμάρτημα; hinc factum fortassis, vt B. Cyprianus tam disertis verbis nominatim Samueli vbique tribuat; qui hos locos citat, ad comprobandã auctoritatem Episcoporum, qui Apostolorum successores existunt.

383. Quis nunc dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios, &c.] Rursum, intermissis aliquot quæ non tam aptè conueniebat ad refutandum Marcionem, prosequitur verba Lucæ. De differentia verò colubrorum siue serpentum, scorpionum & aspidum & lacertæ, vide Plinium.

384. etiam paruulis pueris per Isaiam repromisit, &c.] Sic ex Vatic. 2. MS. cod. pro: puerulis, ne sit χαμοφωνία. Pro: natorum, Græcè est ἐκγόνων, quod significat etiam, posteros, nepotes, oriundos. Vertit autem Paraphrasticῶs: nec lædi, eo quòd sequitur: & non malefacient, neque perdere vllum poterunt. Quò alludit Auctor quum subiicit: nam nec ipsæ bestiæ nocere poterunt.

385. sicut nonagesimus Psalmus ad eum: Super aspidem, &c.] Istud quod alij plerique de quouis iusto, atque adeò de Apostolis prædictum intelligunt, peculiariter ad Christum refert Auctor, imitatus B. Irenæum lib. 3. cap. 38.

386. Illa die superducet Dominus Deus machærã, &c.] Iterum machæram ex Græco retinuit, pro gladio; quod verò habet: in draconem illum colubrũ magnum & tortuosum, differt in hoc ab aliis qui LXX. citarunt Isa. 27. quòd legant: colubrum fugientem, Græcè φεύγοντα; deinde omisso quod aliæ aditiones habent omnes: qui in mari adiungit præcedentibus: illa die (sicuti etiã Eusebius alicubi, teste B. Hieron. in Comm.) quod Hebræi & ceteri explanatores sequentibus.

387. Sed quum idem (nempè Isaias inquit:) Via munda, &c.] Sic distinguendum est istud, & supplendum. quod reperitur Isai. 35. vbi in hoc solo differt à LXX. quòd legat: & non transibit illic immũdũ, pro eo quod Græcè & Latinè, Hebraicè & Chaldaicè: immundus. Atqui magis placet quod habent duo MS. Vat. cod. euacuationem & subiectionem bestiarum, quàm: euocationem, eo quòd præmiserit testimonia scripturarum de conculcatione leonis & draconis, interfectione draconis, colubri tortuosi, & quòd ex bestiis pessimis non inueniretur quidquam; quæ omnia ad

eua-

euacuationem, *id est, interitum* (*sicuti vti solet Auctor*) bestiarum *pertinent*, *non* euocationem.

CAP. XXV.

388. Quis Dominus cœli inuocabitur, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De oratione Domini ad patrem verbis eius ad discipulos, & responso ad Legis Doctorem; ex eodem cap. x. Lucæ.

389. Gratias enim (inquit) ago, & cõfiteor, &c.] *Prius addit explicationis caussa Auctor, vt significet*: confiteri, *hic accipi pro*: gratias agere; *quum alibi multis in locis scripturæ aliter accipiatur*; *aut potius quòd Marcion illud legeret, sicuti patet ex Epiphanio aduers. eundem Confutat. 22. vbi præterea adiicit prætermissum fuisse à Marcione* (*quod adeò etiam hic non habet Auctor*) pater, *item*: & terræ, *quum tamen paulopòst retinuerit, Deo disponente*: Ita pater. *Deinde paraphrasticῶs vertit*: quòd ea quæ erant abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis, *pro eo quod Christus apud Lucam*: *quòd abscondisti hæc, &c. & reuelasti, &c. Benè autem habet, quòd cum vulgato Interprete vertit Auctor*: paruulis, *quod Græcè est*: νηπίοις.

390. non Prophetias, &c.] *Paucis complectitur omnis generis scripturas obscuras, quum addit*: prophetias, parabolas, visiones, & rerum, verborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, vel ænigmatum nebulas obumbrata. *Vnde mox subiicit Auctor*: abscondisse creatorem hæc à sapientibus, præmisso obscuritatis Prophetarum instrumento. *Valeant ergo qui scripturarum obscuritatem negant, & facilitatem omnibus obuiam etiam mulierculis iactitant*; *non animaduertentes illud Isaiæ iterum hic repetitum*: Nisi credideritis, non intelligetis.

391. cùm maximè, &c.] *Id est* (*inquit Rhenanus*) *in primis, omnium* maximè, *quemadmodum suprà admonuimus. Sic rursum infrà, cap. 27.* Qui quum maximè potiora legis prætereuntes incusabat. *Est etiam Tertullianicum*: dissimilis creatoris.

392. perpetàm in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes, &c.] *Hoc iterum vult Auctor, quod non semel suprà dixit*: Philosophi hæreticorum Patriarchæ.

393. & prudentiam eorum celabo, &c.] *Sic prorsus castigandus hic locus Isai. 29. ex altero Vatic. MS. cod. pro*: zelabo; *nam suprà lib. 3. aduers. Marcion. cap. 6. vertit Auctor*: & prudẽtiam prudentium eorum abscondam, *Græcè* κρύψω; *pro quo, quia alijs verbis eundem sensum exprimens* (*vel B. Hier. teste in Comm.*) *Apostolus 1. Cor. 1. reprobabo legit, substituisse videtur aliquis hic illud*: zelabo, *non animaduertens sequi apud Auctorem*: tam abscondisse.

394. & dabo illis thesauros, &c.] *Similiter etiam infrà lib. 5. aduers. Marc. cap. 6. & 14. citat illud Isai. 45. in hoc differens tam à Græco LXX. quàm ab Hebræis, Chaldæis ac Latinis exemplaribus, quòd legat*: illis, *pro eo quod alij*: tibi.

395. Et rursus: Quis alius disiiciet signa ventriloquorum, &c.] *Eodem modo incipit hanc scripturam infrà Auctor lib. aduers. Praxean; sequenti versu adplicans, quod hodie apud LXX. coniungitur præcedenti.* Ventriloquorum *verò* (*sicuti etiam alibi adnotauimus*) *vertit Auctor ex Græco* ἐγγαστριμύθων, (*idque non hic modò, sed vbicumque B. Hieron. vertit*: Pythones) *ita dictos iuxta Cyrilli & Isychij Lexica, quòd fingerent se Deos in ventre habere, atque adeò ex ventre loquerentur; quo fit vt mulieres Pythonicæ frequentiores viris fuerint. Atqui supplemus mox*: Nationum, quas interpretamur, *ex vtroque MS. Vatic. codice.*

396. Sed in destructionem (inquis) vti traducerent eas, &c.] *Verba hæc sunt Marcionis.* Traducere *verò interpretatur Rhenanus, hoc est, infamare, carpere, vt lib. de Præscript. adu. hæret. c. 33.* Nam & sic (*inquit*) faciliùs traducentur. *Est autem Tertullianicum, etiam cap. præced. vsurpatum, illud*: puto.

397. Omnia sibi tradita dicit à patre, &c.] *Pergit iterum in verbis Euangelistæ. Atqui contra Arrianos facit, & quosdam Arrianizantes hodiernos, quod addit hic Auctor*: quia non minori se tradidit omnia filio creator. *Eodem etiam modo istum locum interpretantur BB. Hilarius & Augustinus alicubi.*

398. Sed: nemo scit qui sit pater, nisi filius, & qui sit filius, nisi pater, & cuicumque filius reuelauerit, &c.] *In prima æditione ter hic idipsum* (*quod hauddubiè pro varia codicum æditione ex margine in contextum irrepserat*) *alijs atque alijs verbis repetebatur, in alijs quæ interea sunt excusa, mansit duplex lectio; fortassis quòd existimarent hic citari primùm verba Lucæ 10. deinde & Matth. 11. diuersa quidem, sed eiusdem sententiæ. Verùm quum hæc iterum vsque ad*: Hinc enim, *&c. ex persona Marcionis obiiciantur, qui Matthæi Euangelium minimè recipiebat; vnicam hanc lectionem retinendam censuimus, secuti etiam vestigia codicum Vatic. MS. prætermissis illis*: Nemo enim scit patrem nisi filius, & filium nisi pater. *In hoc interim differt Auctor, quòd verba transponat. nam apud Lucam legitur*: *Nemo scit quis* (*pro quo Auctor*: qui, *more suo*) *sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius, & cui voluerit filius reuelare; pro quo Auctor dumtaxat*: & cuicumque filius reuelauerit.

399. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, &c.] *Ironicῶs dicit Auctor*: fulciuntur, *quia per dicta verba Christi potiùs reuincuntur*, opponentes creatorem omnibus notum; *vbi videtur ad Praxeanos adludere, qui patrem & filium eundem falsò adserentes, id nitebantur probare ex reuelationibus frequentibus, quibus Deus Israëli loquebatur familiariter.*

400. Ecce enim nec de Nationibus (inquit) nemo, &c.] *Quum quod præcedit, & quæ sequuntur, Isai. 1. & 40. reperiantur scripturæ testimonia; hic adludere censeo Auctorem ad illud Isai. 63.* Nec de Nationibus vir mecum.

401. Beati oculi qui vident quæ videtis. Dico enim vobis, quia Prophetæ non viderunt quæ vos videtis, &c.] *Ad sequentia transit Christi ad discipulos suos verba; dumtaxat adserens quæ ad institutum de visione pertinebant, & in compendium contrahens; omisso etiam illo*: & Reges. *Atqui rursum Auctor*: repræsentationem *accipit, pro conspectu rei præsentis.*

402. Denique ostendemus, & iam ostendimus, &c.] *Neque enim hoc libro aliud docet quàm*: ea visa & adimpleta in Christo, quæ fuerant prædicata, *vtique &* ab ipsis Prophetis abscondita, *hoc est*: *obscurè prædicta; quod rursus facit ad obscuritatem scripturæ comprobandam.*

403. In Euangelio veritatis Legis doctor Dominum adgressus: Quid faciens (inquit) vitam æternam consequar? &c.] Euangelium veritatis ve-

cat Lucæ Euangelium, hæreticum verò Marcionis; vtpotè in quo vita solummodò posita erat, sine æternæ mentione. *In quo Epiphanius vim non faciens, dumtaxat* vitam *à creatore promissam retorquet in Marcionem, Confutat 23. dum tractat illud: Hoc fac & viues. At illud habent exemplaria omnia tam Græca & Syriaca quàm Latina; vt non sit verisimile, (quod quasi per concessionem donare videtur paulopòst Marcion) quòd nostri:* æternam *addiderint.*

404. de ea vita videatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua, &c.] *Intelligit illud Exod. 20. adiunctum præcepto de honorando patre & matre:* vt sis longæuus.

405. secundum legem responsum dedisse: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, &c.] *Intelligit* legem *illam Deuteronomij 6.* Diliges, *&c. vbi quum dumtaxat tria illa habeantur:* ex (*siue* in) toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute tua, *sicuti Græcè hic etiam est (siue:* totis viribus tuis, *quod legit cum Interprete vulgato etiam Auctor) quòd ad propositum non faceret concordia noui Testamenti cum veteri, omisit quartum illud:* & ex tota mente tua. *Neque verò Deut. 6. aliud vmquam lectum fuisse satis indicat quod de Iosia scribitur 4. Reg. 23. quòd reuersus sit ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi. Legitur interim etiam Marci 12.* & ex toto intellectu.

406. vitam legalem, &c.] *Id est, quantum mihi quidem videtur, à lege promissam, longæuam vtique.*

407. æternæ vitæ per exempla recidiuæ, &c.] Recidiuæ (*inquit Rhenanus) id est: redeuntis, puta per resuscitationem à Christo factam. Vnde* recidiuatum *dixit lib. de Resurrect. carnis, cap. 18.* quæ carnis recidiuatum pollicentur, *id est, restitutionem. Et, cap. 30.* recidiuatus Iudaici status. *Est verò etiam Tertullianicum illud:* sublimior spei.

408. Pro differentia enim mercedum, operarum quoque credenda distantia est, &c.] *Etiam hic locus adnotandus pro* mercede operarum, *siue operum. Rursum autem hic habes verbum Tertullianicum & Cyprianicum:* viderit. *Atqui legimus ex vtroque MS. Vatican. cod.* Quid, oro te (*phrasi rursum Tertullianica) pro:* Quod.

CAP. XXVI.

409. Quum in quodam loco orasset, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oratione Dominica, aliisque orandi formis, & parabolis eò pertinentibus; de surdo dæmonio expulso, & exclamatione mulieris de turba: ex capite XI. Lucæ. *Omisit enim hic Auctor reliqua capitis X. tum de eo qui inciderat in latrones, tum de ingressu Iesu in castellum Marthæ & Mariæ sororum, sicuti etiam Epiphanius, quod mirum est.*

410. sicut & Hierusalem suffugi ab eo potuit, &c.] *Sic ex MS. Vatic. 2. cod. pro:* suffigi; *videtur enim velle, quòd* à Christo Hierusalē *ciuitas creatoris* suffugi potuerit, *si odisset creatorem qui terram creauerat. Atque adeò videtur etiam Auctor illud:* & erat in quodam loco orans, *intellexisse de* Hierusalem. *Nisi malit quis ad creatorem referre, quòd ab eo* suffigi, *id est, deleri Hierusalem potuerit.*

411. Adgressus eum ex discipulis quidam: Domine (inquit) doce nos orare, sicut & Ioannes discipulos suos docuit, &c.] *Ad verba Lucæ pergit explicanda, vbi supplemus:* &, *ex vtroque Vatic. MS. cod. quia etiam Græcè est. Sunt autem verba Marcionis:* Scilicet quia alium Deum, *&c. vsque:* Hoc qui, *&c. Atqui paulopòst legere maluimus* postulandum, *iuxta alterum Vatic. MS. cod. quàm:* expostulandum; *tum quòd hoc sit amphibolica significationis, tum quòd paulopòst subiicitur:* A quo spiritum sanctum postulem?

412. Cui dicam, Pater; &c.] *Rectè hoc vnum Auctor; quia etsi Græcè hodie legatur:* πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, *& similiter Syriacè, tamen in Latinis codicibus non ampliùs legitur, Luc. 11. quàm:* Pater; *suspicor illud Græcè adiectum ex Euangelio Matthæi 6. secundum quem legitur suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 2.* Pater noster qui in cœlis es.

413. A quo spiritum sanctum postulem? &c.] *Sic circumscripsit quod habent Lucas & Matthæus:* Sanctificetur nomen tuum. *Nam (vti inquit B. Cypr. lib. de Oratione Dominica) Sanctificamur non modò (iuxta Apost. 1. Cor. 6.) in nomine Domini Iesu Christi, sed &* in spiritu Dei nostri. *Hæc sanctificatio itaque, dum vt in nobis permaneat oramus, quodammodò* spiritum sanctum postulamus. *Vnde & B. August. loco infrà citato: Nomen (inquit) Dei sanctificetur* in spiritu. *Aliam interim eiusdem expositionem vide supradicto lib. de Orat. cap. 3.*

414. Eius regnum optabo venire, &c.] *De huius petitionis expositione, vide eundem librum suprà cap. 5. Hic nihil aliud vrget, quàm vt ostendat omnia hæc à Deo creatore peti, non à Deo Marcionis, vtpotè:* quum in manu Dei sint corda regum. *Prouerb. 21. Porrò quòd hic prætermittat illud:* Fiat voluntas tua in cœlis & in terra *(de quo vide vbi suprà cap. 4.) facit pro illorum sententia; qui in exemplaribus tam Græcis quàm Syriacis ac compluribus Latinis, additum id existimant apud Lucam ex Matthæo; maximè, quum expressis verbis (sicuti etiam ante me adnotauit Reuer. Dominus Iansenius in Comment. Concord. Euang. cap. 83.) B. August. Enchirid. cap. 115. & 116. doceat Orationem Dominicam septem habere petitiones apud Matth. quinque apud Lucam dumtaxat, pauciores quidem, sed quæ eundem sensum cum aliis illis contineant.*

415. Quis dabit mihi panem quotidianum? &c.] *Non solùm Lucam citans hoc loco, sed etiam supradicto libro cap. 6. secundum Matthæum vertit Auctor* ἐπιούσιον, quotidianum; *quare valeat Erasmus, putans potius verti debere: crastinum, directè contra Domini sententiam, qui pauloantè vetat de crastino esse sollicitos, cuius adeò explicandi gratia additum adnotauit suprà:* hodie. *Atqui etiam hic Auctor* spiritaliter potius intelligere *se istud de* corpore Christi (*sicuti ibi latè deduximus num. 23.) quàm corporaliter, satis insinuat, quum figuram hic citat corporis Christi:* panem Angelorum etiam de cœlo præstitum. *Alludit autem ad Psal. 77. & Sap. 16. vbi, &* panis Angelorum, *&* panis de cœlo, *Manna appellatur.*

416. Quis mihi delicta dimittet? &c.] *Græcè* τὰς ἁμαρτίας *apud Lucam, pro eo quod apud Matthæum est* τὰ ὀφειλήματα. *Sed vtrumque pulchrè conciliat Auctor libro citato cap. 7.* Debitum (*inquit*) in scripturis delicti figura, *id est, significatio* est; *de quo ibi latius numer. 29. sicut etiam de verbo:* dimittere, vbique

vbique Auctori vsitato num. 27.

417. Quis non finet nos deduci in tentationem? &c.] *Sic quasi aliud agens interpretatur illud*: Et ne nos inducas in tentationem, *id est* (*sicuti etiam supradicto lib. cap.* 8.) ne nos patiaris induci. *Nec aliter infrà Tomo 5 lib. de Fuga in persecutione. Omittens hic cum Luca illud:* Sed euehe (*vel* erue) nos à malo; *quippè quòd non modò Augustino teste loco suprà citato in idem recidit, sed etiam apud Matth. dicit esse* clausulam, interpretantem quid sit: ne nos inducas in tentationem.

418. Proinde à quo petam, vt accipiam; apud quem quæram, vt inueniam; ad quem pulsabo, vt aperiatur mihi? &c.] *Pergit in verbis Euangelistæ, ordine tamen inuerso; nam multo pòst ponitur:* Petite & dabitur vobis, *&c. item:* Omnis qui petit accipit, *&c. ad quorum vtrumque hic adludit. Quod etiam ipse fatetur, dum paulopòst subdit:* Sic & præmissa similitudo, *&c. Est verò illud Tertullianicum:* Quis habet petenti dare. *Item illud:* Sic nec aliorsum pulsabo, *pro: alibi; &c.* quàm vnde sum functus, *hoc est, vbi aliquando munere meo sum functus, ex quo audacia pulsandi orta est; hoc est enim quod subdit paulopòst Auctor:* ad eum pulsat, ad quem illi ius erat, *&c.*: cuius ianuam norat. *Omninò enim ita castigandus hic locus est ex altero Vatic. MS. cod. pro:* vnde sum fugatus.

419. Sic & præmissa similitudo nocturnum panis petitorem amicum facit, &c.] *Adludit ad illud eiusdem Lucæ pauloantè: Quis vestrûm habebit* amicum, *& ibit ad illum* media nocte, *& dicet illi:* commoda *mihi* tres panes, *&c. Et ille de intus respondens dicat: Noli mihi* molestus *esse*, iam ostium clausum est, *& pueri mei* (infantes *Tertulliano, nam Græcè est* τὰ παιδία) mecum sunt in cubili, *non possum surgere, &c. Et si ille perseuerauerit* pulsans, *dico vobis: Et si non dabit illi, &c. Vbi etiam legisse se: si perseuerauerit* pulsans, *satis indicat, quum subdit Auctor:* Itaque ad eum pulsat ad quem illi ius erat.

420. Agnosce igitur & patrem, *&c.* Ipse est qui scit quid filij postulent, &c.] *Hic Auctor confirmat lectionem Græcam & Syriacam, ac B. Augustin. sermon. 29. de verb. Domini:* Quis autem ex vobis patrem petet filius panem, *pro eo quod vulgatus Interpres dumtaxat: Quis autem ex vobis patrem petit panẽ?*

421. & carnem desiderantibus, emisit, ortygometram, &c.] *Retinuit Auctor Numer.* 11. *vocem Græcam* ὀρτυγομήτρα, *id est, coturnicum matricem seu copiam.*

422. non serpentem pro pisce, nec scorpium pro ouo, &c.] *Ex hoc vbi* piscis *mentionem facit Christus, latißimè impugnat Marcionem Epiphanius Confut.* 24. *qui animatis vesci adserebat illicitum. Atqui quod dicit:* Deus Marcionis non habens scorpium, *adludit ad hoc, quòd noxia animalia adtribuebat Deo Creatori.*

423. Illius autem erit non dare malum pro bono, &c.] *Adludit ad illud Christi: Si ergo vos quum sitis mali*, nostis bona data dare filiis vestris, *&c. ex quo maximè Marcionem redarguit Epiphan. quòd vocet bona data, piscem & ouum.*

424. Itaque & spiritum sanctum is dabit, &c.] *Hic ad illud: quanto magis pater cælestis* dabit spiritum sanctum *petentibus se. Sic enim trãstulit quod Græcè est* ἅγιον, *pro quo alij Latini omnes: spiritum bonum.*

425. Quum surdum dæmoniũ expulisset, &c.] *Hic ad sequentem historiam Luc.* 11. *transit de* dæmonio surdo. *Sic enim vertitur vox Græca* κωφὸς, *non solùm ab Auctore, sed etiam ab Interprete Chrysostomi; vtpotè quæ & mutum &* surdum *significet, quemadmodum etiam vsu venire videmus, vti qui naturâ surdi sunt, etiam muti sint.*

426. vt & in ista specie curationis Isaiæ occurrisset.] *Non semel istud habet Isaias, sed cap.* 29. 35. 42. *&* 43. *Videtur interim maximè ad illud adludere cap.* 35. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt; *eo quòd Matth.* 11. *& Marc.* 3. *etiam cæcum fuisse istud dæmonium adseratur.*

427. in Beelzebule dictus eiicere dæmonia: Si ego (inquit) in Beelzebule eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt? &c.] *Lego vtrobique, & paulopòst:* Beelzebule, *pro:* Belzebule, *secundum vestigia* 2. *MS. Vat. cod. Qui quidem legunt:* Beelzebub, *non malè iuxta B. Hieron. in Matth. qui idolum muscæ, quæ Zebub Hebraicè vocatur, eam vocem interpretatur; sed quum Græcè sit tam apud Matthæum & Marcum, quàm apud Lucam:* Βεελζεβοὺλ, *illud legere malo. Supplens etiam secundo loco:* eiicio dæmonia, *ex Vatic.* 2. *MS. cod.*

428. non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum, &c.] *Rectè præmittit*; prior sensus, *id est, sententia, quia priùs legitur apud Lucam:* Si Satanas in seipso diuisus est, quomodo stabit regnum eius? *quod etiam paulopòst citat Auctor explicans:* in suis terminis & legibus & officiis.

429. Quòd si ego in digito Dei expello dæmonia, ergóne adpropinquauit in vos regnum Dei? &c.] *Auctor legit Græcè* ἆρα *cum accentu circumflexo quod* ergóne *significat, pro eo quod alij:* ἄρα, *id est: profectò. Retinui autem:* adpropinquauit, *pro eo quod Vat.* 2. adpropinquabit, *quia alij omnes tam ex Græco quàm Syriaco vertunt: peruenit. Pulcrè autẽ ex loco simili Exod.* 8. digitum Dei, *virtutem eius interpretatur; vbi dicebant malefici nescientes educere cyniphes:* Digitus Dei est hoc, *Græcè:* τοῦτο.

430. Meritò igitur adplicuit, ad parabolam fortis armati, quem validior alius oppressit, principem dæmoniorum, &c.] *Pergit in verbis Christi apud Lucam, vbi:* oppressit *vertit* νικήσῃ, *quod alij: vicerit, & ipse paulopòst:* superasse.

431. morerentur, in terram defluendo, &c.] *Videtur adludere ad illud mulieris Thecuitis,* 2. *Reg.* 14. *Morte moriemur, & quasi aqua effusa super terram, &c. Quum subiungit autem:* sæpè & à scorpio docti, non esse superatum creatorem, *hoc vult:* sæpè Marcionitas à scorpio *enecatos* doceri, non esse superatum creatorem (*vtpotè quem illi* armatum fortem *interpretabantur*) à Deo Marcionis; *quem volebant esse* Deum validiorem.

432. Exclamat mulier de turba: Beatum vterum qui illum portasset, & vbera quæ illum educasset. Et Dominus: Immò beati qui sermonẽ Dei audiunt & faciunt, &c.] *Tractatur istud ipsum suprà lib. de Carne Christi, cap.* 7. *& rursum lib.* 3. *adu. Marc. ca.* 11. *vbi nominatim, verbis suprà ad calcem Argumenti citatis hunc locum citat. De altero deniq; loco Luc.* 8. *quem hic adfert de* prælatis matri & fratribus obsecutoribus Dei, *vide suprà cap.* 19.

CAP. XXVII.

433. Alibi malo purgare, &c.] *Inscriptionem huic*

capiti dedimus: De Pharisæis signa petentibus, variisque eorum increpationibus, ex eodem xi. cap. Lucæ. *Atqui ibi:* Ecce inæqualis & ipse inconstans, leuis, *loquitur ex persona Marcionitarii, qui ea omnia adscribebant Marcioni, & , nisi rectè intelligantur, etiam Christo adscribi posse significat.*

434. Iubet omni petenti dare, &c.] *Quomodo istud Luc. 16. intelligendum, habes suprà tractatum c. 16. sicuti etiam illud, saltem in sensu, quod mox sequitur:* Vetat temaledicere, multò magis vtique maledicere. *Illud verò:* Tanto æuo, *&c. refertur ad hoc quod Marcion dicebat, suo primùm tempore Christum suum & Deum suum reuelatum esse.*

435. & ipse signum petentibus non dat, &c.] *Alludit ad illud Luca 11. Generatio hac nequam signum quærit, & signum non dabitur ei. Atqui nihil Auctor adtingit de* signo Ionæ Prophetæ, *neque de* Niniue, Regina Austri, & Salomone, *quæ apud Lucam sequuntur; quia illa omnia resecauerat Marcion de Euangelio, sicut tradit Epiphanius adu. eundem Consut. 25. addens: satis alia multa signa de cælo à Deo adita, etiã si illa reticeantur.*

436. & negat lucernam abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam vt omnibus luceat, &c.] *Ex loco hoc (inquit Rhen.) apparet in lib. de Præscript. adu. hær. legendum esse:* Et ipse docebat lucernam non sub modio abstrui solere, *vbi in exẽplaribus scriptum est:* obstrui. *Intelligit autem ille cap. 26. lib. de Præscript. aduers. hæret. Vbi de voce* abstrui *latiùs numer.* 154. *pro qua suprà (vbi idipsum prius est citatum ex cap. 8. Lucæ) legit Auctor:* abscondi solere; *similiter Marcionem sicuti hìc impugnans, suprà cap. 19. Illud autem:* vt omnibus luceat, *potius Matth. 6. reperiatur quàm apud Lucam, vbi eodem sensu legitur: vt qui ingrediuntur, lumen videant.*

437. & væ ingerit Pharisæis & doctoribus Legis, &c.] *Istud per praeoccupationem præponit Auctor; nam multo pòst sequitur apud Lucam;* doctores Legis *vertens, quod Græcè est* τοῖς νομικοῖς, *pro quo alij: legisperitos, tum hìc, tum postea.*

438. Ideò & tunc Pharisæus, qui illum vocarat ad prandium, retractabat penes se, cur non priùs tinctus esset quàm recubuisset, &c.] *Sic hunc locum restituimus ex Vatic. 2. MS. cod. pro:* nunc, *&:* vocatet. *Reliqua ad sensum potiùs quàm ad verbum transtulit, vsus voce sua,* retractabat, *pro:* tractabat; *nam pro eo quod habet Latinus Interpres: cœpit intra se reputans dicere, Græcè quoque vna voce legitur* ἐθαύμασεν, *quod Syrus Interpres vertit:* miratus est. *Est iterum vox Tertullianica:* tinctus, *pro: baptizatus, Græcè* ἐβαπτίσθη, *quæ tamen omnia hoc loco lotum significant, sicut etiam ante me adnotauit ad marginem Rhenanus.*

439. secũdum Legem, &c.] *Mirum est istud Auctoris, quod tamen genuinum esse ex eo constat quod sequitur:* Iesus autem etiam interpretatus est ei legem. *Oportet itaque, quo tanto magis conformem ostendat legem nouam legi veteri, vt accipiat hìc Auctor* legem *non propriè pro lege Moysi, sed pro traditione seniorum; sic enim appellatur Matth. 15. & apertiùs Marci 7. vbi legitur: Pharisæi enim & omnes Iudæi,* nisi crebrò lauerint manus, non manducant, *tenentes traditionem seniorum. Et à foro venientes,* nisi baptizentur, non comedunt, *& alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare,* baptismata calicum & vrceorum; *de quibus hìc etiam respondet verbis sequentibus Iesus. Atqui quando traditio & inuentio seniorum contigerit, explicat Epiphanius Consut. 26. aduers. Marcion. Nimirum Dauidis (inquit) post reditum ex Babylone, Akibæ verò ante captiuitatem Babylonicam; filiorum autem Assamonai, temporibus Alexandri & Antiochi, ante aduentum Christi 190. annis. B. Hieronym. non multum absimiliter quæst. 10. ad Algasiam, lib. 3. Comment. in Isaiam, & in cap. 3. Epistol. ad Titum, dictas traditiones seniorum* δευτερώσεις *à Græcis dictas scribit; primùm aditas ante Christi aduentum per Sammai & Hiller, quorum scholam suscepit Akibas Aquilæ proselyti præceptor, & post eum Mayr; cui successerit Ioannam filius Zachai, & post eum Eliezer, & per ordinem Delphan, & rursum Ioseph, & denuò Iosue vsque ad vltimum vrbis Hierosolymæ excidium. Quorum sententia hauddubiè præferenda illis, qui volunt Traditionum seniorum nomine significari Thalmud Iudæorum; quum illius primus Auctor seu Collector scripserit primùm anno 150. post dictam vltimam cladem Hierosolymæ, atque adeò neque Christus neque Apostoli illud citasse potuerint.*

440. dicens: illos calicis & catini exteriora mundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate, &c.] *Plurali numero hìc & mox vertit:* exteriora, *&:* interiora, *quæ tam Græcè & Syriacè quàm Latinè singulari numero efferuntur. Deinde vertit:* ipsorum, *significans pluralis numeri esse vocem Græcam, atque adeò etiam Latinam, vestrûm. Atqui non sunt verba Euangelistæ, sed Auctoris illa interpretantis:* Ideò exteriora, inquit, *&c. Sed rursum sunt verba Lucæ:* Nónne qui exteriora fecit, *&c.* & interiora fecit?

441. Date quæ habetis, eleemosynam; & omnia munda erunt vobis, &c.] *Vertit Auctor rectè:* quæ habetis, *& Syrus Interpres: id quod est, quod Græcè est* τὰ ἐνόντα, *ac si dicat: sicuti Theophylactus, non quæ rapuistis, sed quæ vestra sunt; quò adeò respexit vulgatus Interpres transferens: quod superest, nempè vltra rapinam & iniquitatem. Quo sensu explicato, nihil opus est legere cum Erasmo & Caietano:* datis; *pro:* date. *B. Cyprian. interim lib. 3. aduers. Quirinum cap. 1. neutrum legit, neque etiam B. Ambros. in Comment. aut B. Augustin. Enchirid. cap. 75. Quum autem etiam eundem sensum recipiat, vt diximus, vulgata versio, repetendum est hìc, quod non semel diximus, nimis liberam esse castigationem Isidori Clarij: de iis qui vobis suppetunt, ac si altera lectio minimè tolerari posset.*

442. Sic & oluscula decimantes, vocationem autem & dilectionem Dei prætereuntes obiurgat, &c.] Oluscula *trãsfert Auctor in genere, quæ mox dicit:* rutam & mentam, & decimantes, *vertit verbum æquè ac Græcum ambiguum, ad decimas dantes & accipientes. Quod autem vertit:* vocationem *tum hìc tum paulopòst, verisimiliter id facit secundum Marcionem (vtpotè qui* iudicium *Dei non agnoscebat) non secundum Lucam; nam etiam Græcè legitur* τὴν κρίσιν. *Quod satis indicare videtur Epiphan. loco suprà citato his verbis aduersus Marcionem: Itaque & ab eo tempore per legem erat* vocatio, *& per Prophetas* misericordia *(pro quo Auctor:* dilectionem, *& vulgatus interpres: caritatem) & vndequaque circulatorius tuus sermo concidit. Atqui in Præcepto illo Deuteron. 6. suprà explicato cap. 25. supplemus ex altero MS. Vatican.* ex toto corde tuo. *Hic præterea additur, quod alibi non citatur:* qui te vocauit ex Ægy-

Ægypto; quum tamen iuxta æditionem tam Græcam quàm reliquas omnes, legatur ibidem verſu 12. qui te eduxit, Græcè ἐξαγαγόντος. Rurſum autem eſt hîc vox Tertullianica: præcoquam.

443. Primatum quoque captantes locorum, & honorem ſalutationum, quum incuſat, &c.] Sic expreßit quod eſt apud Lucam: Væ vobis qui diligitis primas cathedras in ſynagogis, & ſalutationes in foro. Hic autem rurſus: ſecta, in bonam partem. Atqui Paraphraſticῶs, miſerrimum hominem, qui ſpem habet in homine, pro eo, quod ſuprà citatum eſt non ſemel Hierem. 17. Maledictus homo, &c. Supplemus verò ex vtroque Vatic. MS. cod. idem & adſectatores.

444. Inuehitur & in Doctores ipſos Legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipſi ne digito quidem adgredi auderent, &c.] Importabilia rectè vertit Auctor quod Græcè eſt: δυσβάστακτα; non tamen aptè: adgredi, προσψαύετε, quod magis adtingere ſignificat, quomodo vertit Syrus Interpres.

445. potiora legis prætereuntes, &c.] Matth. 23. vnde iſtud citatur, habetur βαρύτερα, quod aptius verterunt Interpretes vulgatus & Syriacus: grauiora; quò etiam pertinet illud quod adiungit Auctor: ne hæc quidem grauia. Supplemus autem etiam hîc: & munditias.

446. docentes præcepta & doctrinas hominum, &c.] Iſtud Iſai. 29. & Matth. 15. pulcrè hîc explicat Auctor: onera quæ ipſi de ſuo exaggerabant, hoc eſt: ad præcepta Dei adiiciebant; quo ſenſu nihil facit contra Traditiones Eccleſiaſticas, ſed ſolum traditiones ſeniorum, de quibus pauloantè latiùs.

447. iungentes domum ad domum, vt quæ proximi ſunt auferrent, &c.] Iſtud reperitur Eſai. 6. illud verò: clamantes populum, reperire non potui; at illud: amantes munera, ſectantes retributionem, Iſai. 1: illud: diripientes iudicata pauperum, vti eſſet illis vidua in rapinam, & pupillus in prædã, Iſai. 10. Ea enim omnia, ex Iſaia ſumpta, indicat Auctor, quum ſubdit: de quibus idem Iſaias: Væ qui valent in Hieruſalem. Sic enim lego ex altero MS. Vatic. cod. pro: in Iſraël; quod adludere videatur ad illud Iſai. 28. Propter hoc audite verbum Domini (pro quo Væ dumtaxat vertiſſe videtur) principes in Hieruſalem. Certè illud: Qui vos poſtulant (pro quo B. Hieronym. & LXX. exactores veſtri) dominantur veſtri (ſic enim prorſus lego cum vtroque MS. Vatic. cod. pro: dominentur) inuenitur Iſai. 3.

448. Cur autem væ audiunt etiam, quòd ædificarent Prophetis monimenta (ſeu potiùs: monumenta, vti legunt alter Vatic. MS. cod. & veteres inſcriptiones) interemptis à patribus eorum, &c.] Pulcra eſt apud Auctorem loci huius, alioqui obſcuri, expoſitio, propterea Væ illis dixiſſe Chriſtum, qui ædificarunt Prophetis monumenta, ob quod primâ facie laude digni videbantur, eo quòd Deus zelotes exigeret ab eis delicta patrum, quãtumuis hypocriſi quadam illa tegere vellent.

449. Quam verò clauem habebant Legis Doctores, &c.] Etiam hîc pulcrè explicat, quòd increpabat clauem Legis habentes; nec ipſos introëuntes, non credentes ſcilicet; nec aliis aditum præſtantes, vtique docentes præcepta & doctrinas hominum. In hoc ſolùm differens à Luca, quòd paraphraſticῶs hîc transferat clauem Legis, pro eo quod ex Græco, & Syriaco Latinè vertatur, clauem ſcientiæ, & ipſe quoque Auctor cap. ſequenti: clauem agnitionis; vtpote ſcientia legis, qua vocabantur Legis Doctores ſeu Legiſperiti. Porrò reliqua huius capitis omiſſa ſunt ab Auctore, quia Epiphanio teſte Confut. 28. non habebat Marcion: Propterea dixit ſapientia Dei, mittam ad ipſos Prophetas, & de ſanguine Zachariæ & Abel & Prophetarum, quod requiretur à generatione hac. Quæ tamen adfirmat reperiri in exemplari Euangelij ſecundum Lucam.

CAP. XXVIII.

450. Meritò itaque non placebat, &c.] Titulum capiti huic impoſuimus: De variis verbis Domini ad diſcipulos, ac parabola diuitis, ex xij. cap. Lucæ.

451. Cauete, inquit diſcipulis, à fermento Phariſæorum quod eſt hypocriſis, &c.] Nihil hîc variat à vulgato Interprete Auctor, & hinc interpretationem eorum quæ præcedenti capite adtigit, tum de hypocriſi, tum de claue Legis, confirmat. Atqui legimus neceſſariò ex vtroque Vatic. MS. cod. Ita Phariſæorum prohibet exemplum, pro: perhibet, quia ſequitur: in eum prohibebat, &c.

452. Igitur quoniam hypocriſin eorum taxarat, &c.] Pulcrè definit eorum hypocriſin Auctor: cælantem occulta cordis, & incredulitatis ſecreta ſuperficialibus officiis obumbrantem.

453. Nihil autem opertum quod non patefiet, & nihil abſconditum quod non dinoſcetur, &c.] In futuro expreßit voces Græcas ἀποκαλυφθήσεται & γνωσθήσεται. Atqui, vel Rhenano teſte, vox, elegans: adagnitio.

454. quum ſubiiciat, etiam, quæ inter ſe muſſitarant, vel tractarant, &c. in apertum proceſſura, &c.] Prorſus ſic legendum, pro: muſſitarent, vel tractarent, tum quòd Paraphraſticῶs explicet illud Euangeliſtæ: Quoniam quæ in tenebris dixiſtis, dicentur in lumine; tum quòd illud: Hic non expellit dæmonia niſi in Beelzebule, non iam tractabant aut mußitabant, ſed antè muſſitarant & tractarant, Luc. 11. ſicuti cap. præced. patet.

455. Dico autem, inquit, vobis amicis meis, nolite terreri ab eis qui vos ſolummodò occidere poſſunt, nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem, &c.] Suppleuimus: amicis meis, quòd legatur ita apud Lucam, & legimus: poſſunt, ex 2. Vatic. MS. cod pro: poſſint, quia Græcè eſt & Latinè: qui occidunt corpus. Transfert autem paraphraſticῶs: nec poſt hoc vllam in vobis habent poteſtatem, pro Græciſmo, quem etiam ſequitur Syrus Interpres: nec habent amplius quid faciant.

456. Demonſtrabo autem vobis, &c.] Etiam hîc caſtigauimus ex vtroque MS. cod. Vatic. poteſtatem habet, pro: habeat, quia ſic legitur Græcè, Syriacè, & Latinè; item & apud Epiphanium Confut. 29. vbi iſtud in Marcionem retorquet, qui iudicem Deum negabat; addens ab illo reſecatum: Nonne quinque paſſerculi duobus aſſibus veneunt, & vnus ex ipſis non eſt in obliuione coram Deo? Quo factum puto, vt etiam Auctor illud hîc non adducat. In eo verò quod ſequitur: Itaque dico vobis, magis expreßit quod Græcè eſt ναί. Atqui (ſicut etiam adnotauit Rhenanus) phraſis eſt iterum Tertullianica: demerendo procurat.

457. Dico enim vobis: Omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor in illo coram Deo, &c.] *Sic Graci codices, & Patres omnes, & quidem etiam Latini; pro eo quod alij, & maximè Matth.* 10. qui confitebitur me, *&*: confitebor illum; *sed Auctor Hebraismum retinuit. Qui omnes Auctori consentiunt in eo quod sequitur:* Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur. *Immò eam varietatem loquendi vrget Heracleon Valentinianus apud Clementem Alexandrinum 4. Stromat. Infrà tamen Scorpiaco aduersus Gnosticos, cap. 9. manifestè legit:* qui in Christo negauerit, *immo & explicat; vbi de hoc latiùs. Atqui citra quàm legunt alij omnes tam Græcè quàm Syriacè, bis quidem legit Auctor:* coram Deo, *pro:* coram angelis; *non ex sua, sed ex Marcionis versione, qui Epiphan. teste Confut. 30. sic immutauit veritatem. Atqui in intermediis lineis castigo ex altero Vatican. MS. cod.* substruendam confessionem, *pro:* sustinendam; *& suppleo postmodùm:* Si autem & negator.

458. Qui dixerit in filium hominis, remittetur; illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei, &c.] *Etsi non exprimat, tamen subintelligitur ab Auctore:* qui dixerit blasphemiam, *pro quo alij: qui blasphemauerit, tam ex Græco quàm ex Syriaco; sicuti patet ex verbis sequentibus:* huius erit spiritus sanctus non blasphemandus. *Est verò vox Tertullianica:* infuscat.

459. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de responsione, &c.] Perductos *vertit ex Græco* προσφέρωσιν. *Eiusdem significationis est:* Productos, *quod legit alter Vat. MS. cod. In eo verò quod sequitur:* sanctus enim spiritus docebit vos ipsa hora, quid eloqui debeatis, *vertit:* debeatis, *pro: oporteat. Alter Vatic. MS. cod. legit non malè:* quid loquamini; *sed prius placet.*

460. Balaam Prophetes in Arithmis arcessitus, &c.] *Paucis prosequitur historiam* Balaam, *quæ habetur totis cap. 22. 23. & 24. Numerorum, quos more suo* Arithmos *nuncupat, seruata voce Græca, sicuti in aliis libris Moysi. Quod autem* Propheten Balaam *vocet, consentit Auctori B. Hieronymus lib. Tradit. in Genesin. Ex genere Buz est* Balaam *ille diuinus, vt Hebræi tradunt, qui in lib. Iob. dicitur Eliu, primùm vir sanctus &* Prophetes Dei, *postea per inobedientiam & desiderium munerum, dum Israël maledicere cupit, diuini vocabulo nuncupatus. Nec absimiliter B. August. quæst. super Numer. cap. 46. & sermone 103. de tempore, ac Hrabanus in Comment. à quo pulcrè tota hæc historia explicatur.*

461. Moyses rixantibus fratribus, vltrò intercedit, &c.] Fratres *vocat, qui ex eodem essent genere Israël; paulopòst propriè accipit; &:* iniuriosum *transtulit vnica voce, quod Græcè est Exod. 2.* ἀδικοῦντι, *pro eo qui iniuriam faciebat; & quod mirum est:* magistrum *transtulit, quod Græcè est:* ἄρχοντα, *pro quo vbique alibi, & propriè:* Principem.

462. Christus verò postulatus à quodam, vt inter illum & fratrem ipsius de diuidunda hæreditate componeret, operam suam, &c. denegauit, &c. Quis me (inquit) iudicem constituit super vos, &c.] *Suppleuimus:* de diuidunda *ex altero Vatic. MS. cod. Atqui adfert solummodò Auctor quod ad institutum facit:* Quis me iudicem constituit, *omisso: aut diuisorem.*

463. Puto iam alibi satis commendasse nos, &c.] *Intelligit cap. xv. huius libri, vbi tractat illud Luc. 6.* Væ diuitibus, *& citat similiter ex Isai. cap. 39. & 4. Reg. 20. idipsum quod hîc in calce huius capitis, de* Rege, *nempè Ezechia,* gloriato de gazis & apothecis; *vbi vide Adnotat. nostras numer. 199. quas diuitias damnet Auctor, & numer. 203. de Ezechia. cap. 14. huius eiusdem libri habes etiam citatos locos 1. Reg. 2. & Psal. 112. ad quorum priorem pertinet illud hîc citatum:* ipsos dynastas detrahente de solio; *ad posteriorem verò:* & pauperes adleuante de stercquilinio.

464. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandientis sibi de prouentu agrorum suorum, cui Deus dicit: Stulte, hac nocte animam tuam reposcent. Quæ autem parasti, cuius erunt? &c.] *In his verbis Lucæ eadem est Auctoris lectio, quæ vulgati Latini Interpretis:* reposcent, *&:* cuius erunt; *quare nimis libera etiam hîc castigatio Isidori Clarij:* repetunt; *quia nihil obstat, quin etiam olim Græcè variatum sit; maximè quum B. August. hom. 48. legat:* auferetur.

Cap. xxix.

465. Quis nollet curam nos agere animæ de victu, & corpori de vestitu, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De cura non agenda victus & vestitus, succingendis lumbis, seruis beatis, aliísque verbis Domini, ex eodem cap. xij. Lucæ. *Atqui etiam hîc paraphrasticῶs transtulit:* de victu, *&:* de vestitu, *pro eo quod est apud Lucam: quid manducetis, & quid induamini.*

466. Cuius & corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, &c.] *Hic retinuit Auctor vocem Græcam* ἀποθήκη, *præterquàm quòd plurali numero expressit ad sensum magis quàm ad verbum:* nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso, *quum Græcè, Latinè, & Syriacè legatur: quibus non est cellarium nec horreum, & Deus pascit illos. Est autem illud Tertullianicum:* æmulam liberalitatis suæ. *Et verò etiam in compendium redegit illud:* anima potior esca, & corpus tunica. *Atqui:* figurauit, *haud dubiè hîc accipit Auctor, pro: fecit ac creauit, seu figura induit.*

467. Cuius & lilia, & fœnum non texunt, nec nent, & tamen vestiuntur ab ipso; cuius & Salomon gloriosissimus, nec vllo tamen flosculo cultior, &c.] *Duos versus Euangelistæ in compendium contraxit Auctor, ordine etiam immutato. Nam quod de* Salomone *legitur, præcedit illud quod de* fœno *dixit Christus. Benè autem habet, quòd etiam hîc Auctor conformiter vulgato Interpreti* fœnum *verterit, quod Græcè est* χόρτον, *pro eo quod alij herbam, vel gramen. In hoc tamen differt ab aliis omnibus, quòd vocem Græcam* κοπιᾷ *vertat:* texunt, *pro quo alij omnes, etiam Syriacus Interpres: laborant, quod vox Græca propriè significat; quare & mox conformiter illis:* nec lilia laborent. *Atqui rectè adnotauit ad marginem Rhenanus, quòd* præstantia *iterum vtatur Auctor, pro: præstatione.*

468. illos modicæ fidei incusat, &c.] *Græcè est vnica vox* ὀλιγόπιστοι, *pro quo paulopòst vertit:* modicos fidei. *Est verò illud Tertullianicum:* velatò, *pro: velatè, & sub inuolucro. Nihil autem dissentit Auctor* ab

ab aliis in illo Lucæ: Hæc enim nationes mundi quærunt.

469. quos pares gentium, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus)* pares *gentibus. Sic lib. de Carne Christi, c. 3.* Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerunt; quorum vtique Deus in omnibus par non est.

470. Scit autem pater opus esse hæc vobis, &c.] *Omissum fuisse à Marcione* Vester, *quod habent Græci, Syriaci, & Latini codices, testatur Epiphanius Confut. 34. qui pauloantè Confut. 32. idipsum quod Auctor in Marcionem retorquet. Sunt autem Tertullianica:* depreciator, *&:* vt quod suprà distuli, expunxerim; *vbi ad quem locum alludat, non occurrit.*

471. Quærite enim, inquit, regnum Dei, & hæc vobis adiicientur, &c.] *Et Auctor hic: & Confutat. 33. Epiphan. prætermittit* primùm, *quod habet æditio vulgata, neque etiam hodie est Græcè aut Syriacè. Quemadmodum neque apud illos, neque apud Auctorem reperitur illud Latini Interpretis:* & iustitiam eius. *Verisimile est itaque apud illum adiecta esse illa ex Matth. cap. 6. vbi secundum omnes æditiones, vtrumque legitur; maximè quum etiam in multis Latinis veteribus codicibus neutrum legatur apud Lucam. Quamquam interim Auctor etiam apud Matthæum legisse non videatur, vtpotè qui suprà Tom. 2. lib. de Oratione, c. 6. & hoc Tomo lib. 3. aduers. Marc. cap. vlt. legat quidem:* priùs, *siue:* primùm, *sed omittat vtrobique:* & iustitiam eius. *Atqui mox legimus:* Ea si regno accedent, *ex altero Vatic. MS. cod. quia correspondet illi quod præmittitur:* adiicientur.

472. cui per omnia pariauerint, &c.] *Id est (inquit Rhenanus) pares fuerint siue æquales, à pariando. Quo verbo libro de Resurr. carnis vsus est, cap. 53.* Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam: *eodem lib. suprà, cap. 6.* Et sermo enim Deus, *inquit*, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo; *item li. de Carne Christi, c. 6.* Pariamus igitur, de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellen.

473. Sumus serui, &c.] *Pergit ad parabolam Christi, qua* seruis *nos comparat, qui* succingere debemus lumbos, item lucernas ardentes habere, atque ita exspectare Dominum redeuntem à nuptiis. *Vbi solummodò in hoc differt Auctor à vulgata æditione, quòd non legat:* in manibus vestris, *sicuti nec etiam B. Cyprian. lib. de Vnitate Eccles. & lib. de Exhort. Martyr. cap. 8. neque etiam Testim. lib. 2. cap. 19. aut lib. 3. Testim. cap. 11. neque verò etiam Græca aut Syriaca quæ exstant hodie exemplaria; immò neque legitur in quibusdam Latinis MS. Explicatur interim nominatim illud à B. Hieron. in 16. cap. Ezechielis; quare verisimile est, iam ab eo tempore ita lectum fuisse in æditione vulgata; maximè quum recentiores omnes id legant Commentarij, & insuper explicent; quare etiam hic nimia libertas Isidori Clarij, qui id prætermisit, quandoquidem etiam apud Irenæum legatur lib. 4. cap. 70. Atqui rursus hinc* nuptias *probat Auctor, aduersus Marcionem.*

474. laciniosæ vitæ & implicitæ, &c.] *Exponit seipsum (inquit Rhenan.) quum dicit:* & implicitæ. *Nam* laciniosum *&* implicitum *significat.*

475. Furem illum, cuius horam si pater familiæ sciret, non sineret suffodi domum suam, &c.] *Hic transit ad aliam parabolam Christi; vbi, siue:* effodi *legas cum excusis, siue* suffodi *cum MS. 2. Vatic. exempl. aut* perfodi *cum vulgato Interprete, perinde est; omnia enim significat vox Græca* διορυγῆναι. *Lectionem interim Auctoris esse* suffodi, *patet ex eo quod mox sequitur:* suffodit, *& postea:* nunquam ab eo suffossus esset. *Benè autem habet quòd Auctor legat cum vulgato Interprete:* sciret, *&:* sineret, *pro eo quod alij:* sciisset, *&:* siuisset; *quare & hic non sequenda castigatio Isidori Clarij. Atqui loco huius adfert Epiphan. Confut. 35. quòd Marcion perperàm, pro:* secunda aut tertia vigilia, *haberet:* vespertinam vigiliã. *Perinde etiam est siue legas cum altero Vatic. MS. cod.* Porrò quum furem nobis diabolum demonstrarit, *siue* demonstret *cum aliis.*

476. Propterea iubet, vt parati simus, quia qua non putamus hora, filius hominis adueniet, &c.] *In hoc loco Lucæ nihil variat ab aliis Auctor, & confirmat lectionem illorum, qui malunt legere, cum vulgato Latino Interprete:* veniet, *quàm:* venit. *Atqui nec illud potui reperire vbi ab Auctore tractatum sit:* habes suprà scriptũ: Neminem rei suæ furem esse.

477. Itaque interroganti Petro, in illos an & in omnes parabolam dixisset, &c.] *Suppleuimus:* an & in omnes, *ex vtroque Vatic. MS. cod. quòd etiam Græcè & Syriacè legatur apud Lucam.*

478. ad ipsos & ad vniuersos qui Ecclesiis præfuturi essent, proponit actorum similitudinẽ, &c.] Actor *est (inquit Rhenan.) procurator publicus, cuius fit mentio in Tract. Quod cuiusque vniuersitatis nomine, in Pandectis. Et* Actus, *ipsa administratio, quo vocabulo paulopòst vtitur Tertullianus. Vides itaque etiam hic voces Iureconsultorum, pro eo quod Latinus vulgatus Interpres:* dispensatorem *vertit; cui consentit vox Græca* οἰκονόμος.

479. Quorum qui benè tractauerit conseruos absentia domini, reuerso eo omnibus bonis præponetur, &c.] *Generaliter* benè tractauerit, *transtulit hic Auctor, pro eo quod Lucas* τοῦ διδόναι ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον, *hoc est, sicut vulgatus Interpres Latinus:* vt det illis in tempore tritici mensuram. *Quod etsi ad omnem cibum pertineat, tamen nimis liberè etiam hic castigauit Clarius:* demensum. *Oportebat itaque potiùs suam versionem nuncupasse, quàm vulgati Interpretis castigationem.*

480. Qui verò secus egerit, reuerso domino qua die non putauerit, hora qua non scierit, &c. segregabitur; & pars eius cum infidelibus ponetur, &c.] *Legit quidem Epiphan. Confut. 36. &* dissecabit ipsum; *quem sequitur etiam nimis liberè Clarius; & videtur magis conforme voci Græcæ* διχοτομήσει. *Verùm Auctori legenti* segregabitur, *consentit ex Syriaco Latinus Interpres vertens:* separabit eum; *atque adeò retinenda omninò vulgati Interpretis lectio:* diuidet eum, *ad vtrumque sensum accommoda, maximè quum eam etiam habeat B. Hieron. lib. 13. in Ezechiel. ad cap. 45. Cui etiam conformiter Auctor, non modò legit:* infidelibus *(pro eo quod Erasmus:* infidis, *vertendum putat) sed etiam interpretatur, dum mox:* segregatis & infidelibus *bis opponit* retentos *&* fideles. *Est verò Tertullianicum:* iudicato fiat.

481. Quem alium intelligam cædentem seruos paucis aut multis, &c.] *Pergit ad illa verba Christi de seruis vapulantibus (vtpotè à Domino* cæsis) multis aut paucis plagis: *quæ transposuit Auctor.*

482. Ignem veni mittere in terram. Ille optimus, &c.] *Verba hæc Lucæ explicaturus; ex sententia Marcionis, profert illam Antithesin:* Ille optimus, &c.

quando iste, *&c. quam congeſsit ex illo Luc. 9. quum* diſcipulos coërcuit, ne ignem poſtularent, *de qua ſuprà cap. 23. & econtrariò tū ex hoc loco, tum ex ſimilibus Gen.* 19. quando Sodomam & Gomorrā nimbo igneo excuſſit; *tum ex ſcripturis Pſal.* 46. *Oſee* 8. *Iſai.* 30. *& Exod* 3. *quas hîc citat.*

483. Ignis ante ipſum procedet, &c.] *Quum alij omnes legant:* præcedet, *iuxta id quod hodie eſt Græcè* προπορεύσεται: *videtur Auctor legiſſe* προπορεύσεται, *quod:* procedet *ſignificat.*

484. Ignem emittam in ciuitates Iudæ, &c.] *Sic reſtitui ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* Iudææ; *nam Oſee* 8. *Propheta omninò loquitur de* ciuitatibus Iuda, *id eſt, tribus Iudæ, non Iudææ.*

485. vel per Iſaiam: Ignis exarſit ex indignatione mea, &c.] *Non potui inuenire apud* Iſaiam *locum, quicum hæc verba magis conueniant, quàm illud Iſai.* 30. *Et ira furoris (ſiue* indignationis *eius) ſicut* ignis *deuorans; quem ipſum locum conuenire etiam ſcribit cum dictis verbis Lucæ:* Ignem veni mittere in terram, *B. Hieron. in Comment. Si quis alium reperiat aptiorem, per me licet.*

486. Putatis veniſſe me, pacem mittere in terram? non dico vobis, ſed ſeparationem, &c.] *Mirum eſt quod addit Auctor:* Machæram quidem ſcriptum eſt, ſed Marcion emendat; *quum tamen codices omnes tam Græci quàm Syriaci & Latini hîc* ſeparationem *legant, at* machæram *apud Matthæum, cuius integrum Euangelium reiecit Marcion; fortaſsis ad hoc alludit Auctor. Certè Epiphanius nihil tale habet; & quod Græcè ad marginem adnotatum eſt:* οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν, *ex Matthæo deſumptum eſt.*

487. Denique: Diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem; & mater in filiam, & filia in matrem; & nurus in ſocrum, & ſocrus in nurū, &c.] Diuidetur *vertit, quod Græcè eſt* διαμερισθήσονται. *Poſtrema autem verba tranſpoſita ſunt, quum ediuerſo legantur & Græcè & Syriacè, & Latinè; ſed nihil immutauimus, quòd ſic etiam legant MS. Vatic. cod. maximè quòd videatur id feciſſe, vt magis alludat ad Prophetiam ſequentem.*

488. Vereor ne Michæas, &c.] *Alludit (ſicuti ante me adnotauit de Chriſto Reuerendiſſ. Dominus Ianſenius Epiſcopus Gandauenſis in Concord. Euangel. c. 55.) ad illud Michææ 7.* Filius *contumeliam facit* patri, *filia ſurgit aduerſus matrem ſuam, nurus contra ſocrum ſuam, inimici hominis domeſtici eius. Iam antea verò (Tertullianum non dubito ſequutus auctorem) B. Hieronym. in eius loci Cōmentario, propè eadem eſſe adnotauit verba in Euangelio quæ in Propheta; ita vt dubitet vtrùm ex Propheta à Domino adſumpta ſint, an propria auctoritate præcepta. Quod maximè intelligitur de Euangelio Matth.* 10. *vbi magis accedit ad verba Prophetæ.*

489. Et ideò hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus verò illud nō dinoſcentes, &c.] *Pro iiſdem habet* probare *&* dinoſcere, *quia vtrobique eſt Græcè* δοκιμάζειν.

490. Meritò exprobrat etiam quod iuſtum non à ſemetipſis iudicarent, &c.] *Quum Græcè ſit* δίκαιον, *quod vertit Auctor & vulgatus Interpres* iuſtum; *mirum eſt, vnde tranſtulerit Syrus Interpres:* veritatem.

491. olim hoc mandat per Zachariam: Iuſtum iudicium & pacatorium iudicate, &c.] *Prorſus ſic legendum, pro:* per Ezechielem; *quia apud Ezechielem nihil tale reperitur, ſed Zachar.* 8. *iuxta LXX. præterquàm quòd tranſpoſitis verbis ibi legatur:* iudicium pacificum (*pro quo Auctor* pacatorium) & iuſtum iudicate. *Quæ verò ſequuntur, habentur Hier.* 22. *Iſai.* 1. *&* 5.

492. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, niſi ſoluto etiam nouiſſimo quadrante, &c.] *Epiphanius Confut. 37. aduerſ. Marc. legit etiam, quod hic prætermittit Auctor, non de iudice, ſed de exactore, cui tradatur à iudice mittente in carcerem. Atqui de Prouerbio:* eodem gradu occurrere, *vide noſtra Prolegomena.*

CAP. XXX.

493. Quæſtionem rurſus de curatione ſabbato facta quomodo diſcuſſit? &c.] *Capiti huic inſcriptionem fecimus:* De curatione rurſus ſabbato facta, aliiſque verbis Domini, ex cap. XIII. Lucæ. *Vbi hoc imprimis notandum, quod habet Epiphan. Confut.* 38. *Amputatum eſſe à Marcione:* Venerunt quidam nuntiantes ipſi de Galilæis, quorum ſanguinem miſcuit Pilatus cum ſacrificiis ipſorum, *vſquequò dicit: de* XVIII. in Siloam mortuis in turri. *Et:* Niſi reſipueritis, *vſque ad (nempè incluſiuè)* parabolam fici, de qua dicit agricola: dimitte eam (*ſic enim ſupplendum illic*) donec fodero & miſero ſtercora, & ſi non fecerit fructum, exſcinde. *Quod poſtremum, quum de vinea dicatur à Chriſto, etiam* parabolam vineæ *reſecatam à Marcione patet. Quo fit, vt Auctor ſolùm incipiat:* De curatione ſabbato facta *mulieris, quæ ab annis* 18. *nō poterat ſurſum reſpicere.*

494. Vnuſquiſque veſtrûm Sabbatis non ſoluit aſinum aut bouem ſuum à præſepi, & ducit ad potum? &c.] *Iſtud (in quo ſolùm ab aliis Auctor differt, legens:* Sabbatis, *pro:* Sabbato) *non vrſit Epiph. ſed Confut.* 39. *illud Chriſti quod ſequitur:* Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas; *ex quo probat, Chriſtum eſſe eiuſdem Dei cuius Abraham. Idque eò magis (vti Confut.* 40. *proſequitur) quòd etiam reſciderat illud ſub finem huius capitis Lucæ:* Quum videritis Abraham, Iſaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei; *legens dumtaxat: quum omnes iuſtos videritis in regno Dei. ita, quod Auctor omiſit, ille ferè vrget aduerſ. Marcionem.*

495. Simile eſt regnum Dei, inquit, grano ſinapis, quod accepit homo, & ſeminauit in horto ſuo, &c.] *Paraphraſticōs vertit Auctor:* ſeminauit, *pro: miſit ſeu proiecit, parabolam hanc pulcherrimè explicans.*

496. fermento enim comparauit illud, &c.] *Nempè:* regnum Dei. *Atqui dum dicit* azyma familiariora creatori, *alludit ad ſcripturas, Exod.* 12. *de præcepto azymorum comedendorum dato filiis Iſraël, & Exod.* 23. *ac* 34. *de ſollemnitate azymorum. Sunt autem hæc verba prolata ex perſona Marcionis vſque ad illud:* Congruit, *&c. Atqui de Prouerbiali formula:* vanitatem vanitate depellere, *vide noſtra Prolegomena.*

497. quia poſt illam clibanus vel furnus gehennæ ſequatur, &c.] κλίβανος *Græcè,* furnus *Latinè. Quamquam autem non expreſsè fiat* gehennæ *hoc loco mentio, tamen ſubintelligitur in eo quod mox ſequitur:* Recedite à me, *nempe in gehennam.* Illic erit fletus, &c.

498. Sicut hîc quoque: Quum ſurrexerit, inquit, pater familiæ (quò, niſi quò dixit Iſaias: Quum

Quum surrexerit comminuete terram?) & clauserit ostium, *&c.* pulsantibus respondebit: Nescio vnde sitis, &c.] *Sic prorsus distinguendus hic locus, alioqui perquàm obscurus, vbi nihil à vulgato Interprete differt. Siue autem legas:* clauserit *cum altero Vatic. MS. cod. siue cum aliis:* cluserit, *quod magis Tertullianicum est & Cyprianicum, non refert; istud interim rectè adnotauit Rhenan. deriuari ab antiquo verbo:* cludo.

499. Et rursus: Enumerantibus quòd coram illo ederint & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet: Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium, &c.] *Tres versus simul coniungit Auctor. A quo confirmatur lectio Vulgati Interpretis:* operatij iniquitatis, *ad verbum ex Græco:* ἐργάται τῆς ἀδικίας, *pro eo quod Erasmus: qui patratis iniquitatem.* Frendorem *autem accipit pro: stridore, qui fit, quum strictis & simul concussis dentibus vox emittitur, quo significatu dixit Plautus in Captiuis: ita* frendebat *dentibus.*

500. quum videbunt iustos introëuntes in regnum Dei, se verò detineri foris, &c.] *Hic vtitur Auctor versione Marcionis, de qua suprà ex Epiph. qui* iustos *dumtaxat legit, pro eo quod Lucas: Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas; Et similiter iuxta Marcionem:* se verò detineri foris, *sicuti ibidem adnotat Epiphan. pro eo quod est iuxta Lucam: expelli foras. Eadem ex caussa, non tractat hîc Auctor, quæ (teste eodem Epiphan. Confut. 41.) rursus resc. dit Marcion:* Venient ab Orientibus & Occidentibus (*sic enim ille legit*) & accumbent in regno Dei; *& hoc:* Postremi erunt primi, *&c. & hoc:* Accesserunt Pharisæi dicentes: Exi & vade, quia Herodes vult te occidere; *& hoc:* Ite & dicite vulpeculæ illi, *vsquequò dixit:* Non est possibile Prophetam perire extra Hierusalem; *& hoc:* Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas missos; *& hoc:* Sæpè volui congregare velut gallina filios tuos; *& hoc:* Relinquetur vobis domus vestra; *& hoc:* Non videbitis me, donec dixeritis: Benedictus. *In quo rectè temeritatem Marcionis adnotat, tamquam qui dimidium corporis ex animali amputet.*

CAPVT XXXI.

501. Ad prandium vel ad cœnam qualeis vocari iubet? &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Qualeis ad prandium vel ad cœnam vocari debeant, & de cœna magna; ex cap. XIIII. Lucæ. *Atqui pulcrè confert locum Isai. 58. sæpius suprà citatum cum verbis Christi; qui vocari vult ad* prandium vel ad cœnã *pauperes siue* mendicos, *Græcè* πτωχὲς, qui retribuere nõ possint humanitatis istius vicem; eam in resurrectione repromittens. *Iterum autem his verbis accommodat illud Isai. 1.* amantes munera, sectantes retributionem.

502. Homo quidam fecit cœnam, & vocauit multos, &c.] Cœnam *magnam hãc pulcrè interpretatur Auctor, de* vitæ æternæ saturitate, *&* hominem, *Deum creatorem. Atqui iterum hic* paraturam *accipi pro apparatu, rectè adnotauit Rhenanus. Sunt etiam Tertullianica:* quâ homines, *&:* quâ Iudaici. *Pulcrè denique explicat:* antè iam vocatos ad cœnam per patres, admonendos autem per Prophetas, *seruos nempè quos misit hora cœnæ dicere vt venirent.*

503. Excusant se inuitati, &c.] *Non solùm vulgatus Interpres, sed etiam Auctor legit:* Excusant; *eleganter, vel ipso Erasmo teste, quòd adductã caussa recusarent venire.*

504. Qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hieremiam: Audite, inquit, &c.] *Omninò distinguendus sic est hic locus. Citat autem Hierem. cap. 7. & 11. iuxta LXX. tum hîc, tum in sequenti huius parabolæ expositione; præterquàm quòd legat:* in iis quæ concupierunt corde suo malo, *pro eo quod habetur Græcè & Latinè: in desideriis cordis sui mali.*

505. Agrum emi (*Græcè* ἀγρὸν) & boues mercatus sum, & vxorem duxi, &c.] *Tres diuersorum excusationes coniungit simul, vt ad verba transeat Hier. 7. nempè illa:* Et emisi ad vos omnes famulos meos Prophetas (*nam sic lego ordine transposito*) die, & ante lucẽ, *Græcè* καὶ ὄρθρε, *quod vnica voce vertit Latinus Interpres LXX. diluculo.*

506. audiit, &c.] *In hoc differt à LXX. quòd singulari numero legat quæ illi plurali, & quòd:* collũ, *transferat* τράχηλον, *quod alij: ceruicem.*

507. Hoc vt patrifamiliæ renuntiatum est, motus tunc (benè, &c.) mandat de plateis & vicis ciuitatis facere sublectionem, &c.] Motus *accipitur pro: iratus, bis hoc loco, & similiter* moueri, *pro: irasci. An autem iram propriè Deo adscripserit Auctor, necne, vide nostra Prolegomena.*

508. Numquid solitudo factus sum domui Israëlis? &c.] *Apud LXX. immò & Hebraicè ac Chaldaicè legitur dumtaxat:* Israëli, *sed paraphrasticῶs vertitur ab Auctore:* domui Israëlis. *Propriè verò ab eo vertitur:* terra in incultum derelicta, *pro eo quod Græcè est* ἡ γῆ κεχερσωμένη, *pro quo Latinus LXX. Interpres: terra plena sentium. Atqui illud:* Itaque misit, *&c. Explicatio est verborum Lucæ præcedentium; non verò ipsa verba Lucæ.*

509. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de viis & sepibus colligi, &c.] *Istud rectè de nobis, id est, gentibus interpretatur Auctor.*

510. Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid (*nempè erit*) illis in nouissimis, &c.] *In his verbis Deuter. 32. solùm differt à Vulgato Interprete Latino LXX. quòd vertit:* obæmulati sunt, *&:* obæmulabor, *quod Græcè est* παρεζήλωσαν, *&* παραζηλώσω, *pro quo alij: prouocauerunt, & prouocabo; & voces Græcas* παρώργισαν *ac* παροργιῶ, prouocauerunt in iram, *ac:* prouocabo in iram, *pro eo quod illæ: irritauerunt, & irritabo. Vtrumque illa significant.* Genitura *autem (vel Rhenano teste) iterum accipitur pro generatione.*

511. De qua illos gustaturos negat Dominus, &c.] *Etiam hoc ex Luca, interpretatur Auctor, de reiectione Iudæorum; id comprobans loco sæpè citato Isai. 1.*

512. Planè ad hoc secundò venturus est, vt gentibus prædicet, &c.] *Istud prorsus ex sententia Marcionis dicit, quod illi quasi concedit per Ironiam, vt ad alia properet.*

513. Interea qui cœnæ istius vocationẽ in cœleste conuiuium interpretaris, &c.] *Non reiicit, sed etiam accommodat aduersus Marcionem sensum secundum huius parabolæ:* de conuiuio cœlesti spiritalis saturitatis & iocunditatis, *id est: de Eucharistiæ sacramento, in quo ex sumptione corporis Domini,* spiritalis saturitas & iocunditas *nobis accedunt.*

514. terrenas promissiones vini, & olei, & frumenti, & ipsius ciuitatis, &c.] *Vetus Testamentum eiuscemodi promissionibus ita scatet, vt superfluum foret ad marginem vnam aliquam scripturã adnotare. Atqui*

plurima adhuc verba Domini Lucæ 14. *omittit Auctor, fortaßis quod propriè aduersus Marcionem non militarent.*

CAP. XXXII.

515. Ouem & dragmam perditam quis requirit? &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De oue & dragma requisitis & inuentis, ex cap. Lucæ xv. *Vbi pulchrè & ouem & dragmam requisitas & inuentas, hominem interpretatur; tribus dumtaxat verbis (quod aiunt) eam & recensens, & explicans; quòd alibi (nempè suprà Tom. 2. lib. de Patientia cap. 12.) latiùs de oue tractauerit, & de* dragma, *seu:* didragma, *suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 11. *Vbi vide Adnotationes nostras num.* 74.

516. Atque adeò illius est exultare de pœnitentia peccatoris, &c.] *Hic videtur Deo adscribere* exultationem de pœnitentia peccatoris, *quam Lucas Angelis Dei adtribuit, non enim angelorum, sed Dei dictum fuit illud suprà Tom. 2. lib. de Pœnitentia satis explicatum: Malo pœnitentiam peccatoris, quàm mortem; quod partim ex cap.* 18. *partim ex* 33. *Ezechielis desumptum ibidem adnotauimus num.* 17. *Atqui cur reliqua huius capitis Auctor non prosequatur, reddit rationem Epiphanius Confut.* 42. *Resecuit enim (inquit ille) Marcion totam* parabolam duorum filiorum, eius qui accepit partem paternorum bonorũ, & prodigaliter consumpsit, & alterius, *&c. Quam interim adlegatam habes ab Auctore supradicto loco lib. de Pœnitentia.*

CAP. XXXIII.

517. Quibus duobus Dominis neget posse seruiri, &c.] *Inscriptionem huic capiti damus:* De duobus Dominis, Deo & Mammona; ac de dicto Domini: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannẽ, ex cap. XVI. Lucæ. *Atqui istud per præoccupationem adfert ante alia, quæ initio capitis huius Lucæ habentur; eo quòd faciant illa ad explicationem* duorum Dominorum; *quos perperàm Marcion interpretabatur* Deũ creatorem & Deũ suũ. *At Christus ipse alios se intelligere declarat:* Deum proponens & Mammonam, *quum subdit, sicut infrà etiam citatur ab Auctore:* Non potestis Deo seruire & Mammonæ.

518. quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, &c.] *Non sunt hæc verba Euangelistæ, sed Auctoris, quæ colligit tum ex communi euentu rerum, tum partim ex Euangelistæ verbis: Aut enim vnum odiet, & alterum diliget, aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Eum enim quem odimus & contemnimus, offendimus facilè,* ab eo absistentes *(vti interpretatur suprà Tom.* 2. *lib. de Coro. milit cap.* 12.) *quẽ autem diligimus, cuique adhæremus, defendere solemus &* manum tradere, *vti suprà loquitur.*

519. secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitores diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi, &c.] *Hic adtingit paucis parabolam villici, siue* οἰκονόμου, *quem generali nomine* seruum *vocat, quem* ab actu summotum *rectè interpretatur Rhenan. ab officio summotum, adempta illi administratione, eo sensu, quo suprà cap.* 29. Actores *&* Actum, *voces Iureconsultorum, exposuit. Qui etiam:* cautiones, *syngraphas interpretatur; nã Græcè* τὸ γράμμα *legitur bis apud Lucam.*

520. Et ego, inquit, dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniustitiæ, &c.] *Dum* Mammonam, nummum *Auctor interpretatur, intelligit ipsas diuitias; nam* mammona *B. Hieron. teste Epist. ad Hedibiam, quæst. prima, diuitias, easque iniustas significat, vox Syriaca, non Hebraica; quare & addi à Christo:* iniustitiæ.

521. Cui famulatam videns Pharisæorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, &c.] *Hic omninò nouam periodum incipimus. Atqui* amentauit *rectè Rhenanus interpretatur, iaculatus est, emisit, vt ab amento, id est, loro deductum sit verbũ:* amentare. *Nam & alteri codici MS. Vatic. adiuncta erat hæc ad marginem expositio* amentauit, *id est, ab amento librauit, seu vibrauit. Facit ad intellectum illud Senecæ in Hippolyto:* Amentum *digitis tende prioribus, & totis iaculum dirige viribus.* Amenta *enim (inquit Festus) quibus vt mitti poßint, vinciuntur iacula, quia aptantes ea ad mentum trahunt.*

522. Irridebant denique Pharisæi pecuniæ cupidi, &c.] *Vertit propriè:* pecuniæ cupidi, *quod Græcè est* φιλάργυροι. *Atqui ex vtroque MS. Vatic. cod. secuti etiam vestigia primæ æditionis, legimus:* Quid? nunc potius, *pro:* Quin nunc, *&c.*

523. quomodo dictum: Si in mammoni iniusto fideles nõ extitistis, quod verũ est, quis vobis credet? &c.] *Prorsus sic legimus & castigamus, quod corruptè legebatur:* quomodo dictum sit: In Mammona, *&c. nam:* Si, *legitur apud Lucam iuxta æditiones omnes, tam Græcam & Latinam, quàm Syriacam, & sensus ipse id requirit. Istud autem iterum transponit pro suo instituto; nam præmittitur apud Lucam illi, quod hic priùs posuit Auctor de Pharisæis. Atqui* τὸ ἀληθινὸν, *id est:* quod est verum, *opponit Christus* iniusto; *&* credet *accipitur pro: committet, nam & Græca vox* πιστεύσει, *etiam illud subinde significat.*

524. Et si in alieno fideles inuẽti non estis, quod meum est quis dabit vobis? &c.] *Hoc valdè mirum, quomodo non modò legat, sed & explicet Auctor:* quod meum est, *quum tamen Græcè sit* ὑμέτερον, *& etiam Interpres Syriacus, ac B. Cyprianus lib. de opere & eleemosynis legant:* quod vestrum est.

525. Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisæi, &c.] *Intelligit illud Christi ad Pharisæos: Vos estis qui* iustificatis vos coram hominibus; *quod, & sequentia, pulchrè iam olim per Prophetas Iudæis improperata esse ostendit.*

526. Miser homo qui spem habet in homine, &c.] *Quum Græcè sit Hier.* 17. ἐπικατάρατος, *pro quo omnes Interpretes, & ipse alicubi suprà Auctor:* Maledictus: *hic,* miser, *transtulit, ex consequenti, quòd miseri sint qui maledicti & execrabiles.*

527. Si & adiicit: Scit autem Deus corda vestra, illius Dei vim commemorabat, qui lucernam se pronuntiabat, &c.] *Castigamus:* Si, *pro:* Sic, *ex altero Vatic. MS. cod. & supplemus:* qui lucernam se pronuntiabat, *nempè quum sic dixit Hier.* 11. 17. *&* 20. scrutantem renes & corda; *quod quidem etiam legitur Psal.* 7. *Sed solet persistere Auctor in citatione eiusdem alicuius Prophetæ; at cœpit citare Hieremiam. Fortaßis etiam adludit ad illud Sophon.* 1. *Scrutabor Hierusalem cum lucerna.*

528. quod elatum est apud homines, perosum est Deo, &c.] *Etiã hic sensum potius reddit quàm verba, quum Græcè sit hodie* βδέλυγμα ἐνώπιον τοῦ θεοῦ; *quamquam interim paulo aliter lectum olim fuisse, apparet ex translatione Syriaca, quæ habet:* abominationi est; *quod accedit ad lectionem Auctoris.*

529. in omnem contumeliosam, &c.] *Græcè est*

Isai. 2.

Isai.2. ἐπὶ πάντα ὑβριστὴν, *quod vertit Latinus* LXX. *Interpres:arrogantem; Auctor verò:* contumeliosum *magis propriè.*

530. Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem, ex quo regnum Dei adnuntiatur, &c.] *Frequentissimè hanc scripturam adlegauit Auctor aduers. Marc. hoc ipso libro, eo quòd eam citaret pro se Marcion; sed pulcrè deducit, etiam Ioannis aduentum prædictum à Creatore, tum hîc tum alibi. Quid? quòd Epiphan. Consut. 43. inde probet, eundem esse Deum Creatorem & Deum Christi; quòd, nominans* Legem & Prophetas, *neque iniquitatē illis adscribens, eidem testimonium præbeat. Atqui Epiphan. magis clarè vertit: ex eo tempore; nam Græcè est apud Lucam:* ἀπὸ τότε, *& Auctor obscuriùs:* ex quo.

531. Nam & si probauimus, &c.] *Adludit ad cap.1. huius lib. 4. de* veteribus & nouis; *item ad* XVIII. *de* Ioanne ostēso à Prophetis præparatore viarum Domini.

532. vt vnde magis probetur, &c.] *Aut quæsitiuè (inquit Rhenanus) legenda sententia: aut in* vnde *subaudiendum, Nihil sit: Vt nihil sit vnde magis probetur, &c. Verùm habet nescio quem suum modum in vsu huius Aduerbij:* Vnde.

533. Transeat igitur cœlum & terra citiùs, &c. quàm vnus apex verborum Domini, &c.] *Videtur non legisse Auctor quod apud Lucam est: cadere, Græcè* πεσεῖν; *item ex proposito vertisse* verborum Domini, *quod alij:* de lege; *vt ostendat consonantiam* verborum Domini, *tam in lege noua, quàm in veteri. Ad quod pulcrè adeò adaptat verba Isai.40.*

Cap. XXXIIII.

534. Sed Christus diuortium prohibet, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus:* De diuortio prohibito, atque adeò coniugio adprobato, & de inferis ac sinu Abrahæ; ex eodem cap. XVI. Lucæ; *vbi pulcrè iterum defendit* coniugium *aduersus Marcionem, quomodo suprà lib.1. cap. penult. Sunt interim priora hæc verba, vsque ad:* Planè, *&c. verba Marcionis, obiicientis diuersitatem legis & Euangelij, in eo quòd* Christus diuortium prohibet, quum Moyses repudium permiserit. *Sed pulcherrimè respondet Auctor ex Euangelio Matthæi 19. vbi Christus dicit:* propter duritiam cordis ipsorum præcepisse Moysen repudium dari; à primordio autem non fuisse sic. *Atqui* diuortium *propriè accipi ab Auctore pro tali diuortio, quo quis dimittit vxorem, & alteram ducit, patet ex explicatione similium verborum Christi; alioqui ob fornicationem permitti* diuortium, *id est, separationem conuictus, patet dicto cap. 19. Matthæi.*

535. Qui dimiserit vxorem suam, & aliam duxerit, adulterium commisit; qui dimissam à viro duxerit, æquè adulter est. Vt sic quoque; &c.] *Omninò castigandum duximus:* adulterium commisit, *pro:* committet; *tùm quòd ita legatur, iuxta editiones omnes, aut saltem:* committit; *tam hîc quàm Matth. 5. & 19. tum quòd infrà hoc eodem capite idipsum sic citetur ab Auctore.*

536. & euenerit non inuenire eam apud eum gratiam, &c.] *Vertit Auctor hoc paraphrasticῶs, pro eo quod est apud* LXX. *Deuter. 24. & erit, si non inuenerit gratiam coram eo. Omittit etiam voculam:* &, *quæ interiicitur à Moyse; vt ne suspensam teneat sententiam. Legit item singulari numero:* in manu eius *(sic enim lego cum 2. Vatic. MS. cod. pro:* in manum) *quemadmodum ex Hebræo Latinus Interpres, & Chaldæus paraphrastes, pro eo quod illi: in manibus eius.*

537. Non enim recepisti illud quoque Euangelium eiusdem veritatis, &c.] *Agit de* Euangelio Matthæi, *quod reiiciebat Marcion, vbi cap.19. leguntur verba sequentia. Nam lego imprimis, sicuti vbique Tertullianus:* in carnem vnam, *pro:* in carne vna; *deinde, secutus vestigia alterius Vatic. MS. cod.* homo non disiunget, *pro eo quod interrogatiuè legebatur dumtaxat:* homo disiunxerit; *tum quòd Græcè sit* μὴ χωριζέτω, *& Latinè ac Syriacè: non separet; tum quòd infrà Auctor Tomo 5. lib. de Monog. legat bis:* homo non separabit; *& verò etiam Patres omnes, negandi particulam legunt. Est autem mira phrasis:* patrem gestans eum, *pro: patrem agnoscens. Paulopòst cū Sixto Senensi Biblioth. sanctæ lib.6. cap.81. omittimus:* dimissam, *legentes dumtaxat:* ex ea vtique caussa, qua non licet dimitti; *pro quo clarius esset, si legeretur:* dimittere; *sed illud redolet etiam phrasin Tertullianicam. Porrò quidam putant errorem esse in Tertulliano, quòd hîc dicat* Christū conditionaliter fecisse diuortij prohibitionem, *& cetera quæ hîc sequuntur; sed saluo meliori iudicio, non tam in illo videtur errare, quàm in eo quod infrà sequitur, vbi videtur* diuortium ex caussa adulterij *ita licere, vt possit vir alteram vxorem ducere. De quo an id senserit Auctor necne, latiùs in Prolegomenis inter eius paradoxa.*

538. nec alibi coniunctos ad Sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admittens, &c.] *Pestilentissima hîc ad marginem nescio à quo addita est adnotatio, in omnibus quæ exstant hactenus Tertulliani æditionibus: Baptisma & Eucharistia duo sacramenta primitiuæ Ecclesiæ; tamquam si primitiua Ecclesia non nisi duo illa agnouisset sacramenta, quemadmodum hinc probare nituntur Magdenburgenses, & plerique nostræ tempestatis hæretici. Loqui enim Auctorem, non de omnibus Ecclesiæ sacramentis patet ex circumstantiis contextus; vtpotè qui agat solùm de sacramentis, quibus fideles seu Christiani fiunt, antea infideles, quippè quum Marcion* nec coniungeret per nuptias marem & fœminam, nec alibi *(id est, in infidelitate)* coniunctos ad sacramentum baptismatis & Eucharistiæ admitteret, nisi inter se coniurarent aduersus fructum nuptiarum. *Qui vt mentem suam magis aperiret (quòd sciret ea ætate illa coniungi solere in baptismo inseparabiliter, sicuti suprà latiùs Tom. 2. num. 1. inter baptismi ceremonias)* baptismum & Eucharistiam; *non* sacramenta, *sed* sacramentum *(iuxta tam excusos quàm MS. codices omnes) appellat. Solet quidem & tertium* sacramentum *baptismati coniungi* Manusimpositionis, *seu Confirmationis; sed (sicuti ibidem adnotauimus) non nisi quando Episcopus baptisma celebrabat. At verò Marcion (quum Episcopus nunquam fuerit, sed presbyter dumtaxat) non poterat nisi duo illa priora in Baptismo coniungere; quo fit vt illum hîc adlocutus Auctor, non nisi duorum faciat sacramentorum mentionem. Hanc autem huius loci explicationem (meo quidem iudicio, vt sic loquar, peremptoriam) acceptam debeo B. August. qui lib. 3. de peccat. mer. & remiss. cap. 42. vbi: Illud, inquit, sine dubitatione tenendum, quæcumque illa sanctificatio sit (de qua Apostolus 1. Cor.7.) non valere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, nisi Christiana & ecclesiastica institutione &* sacramentis efficiantur fideles. *Certè Auctorem plura agnouisse sacramenta; immò eodem cap. 40. lib. de Præscr. aduers. hær. sex numero (nēpè; Baptismatis, Pœnitentiæ, Confirmationis, Eucharistiæ,*

Ordinis & Nuptiarum) docuimus ibidem, num 240. 241. 243. 244. 245. & 246. vbi hauddubiè etiam ad septimum extremæ Vnctionis adlusisset sacramentum, si in mysteriis Mithræ, in quibus diabolus sacramenta Dei æmulabatur, aliqua etiam fuisset adhibita Vnctio; Et tamen, fortassis ad illud alludit eiusdem libri cap. 41. quum adfirmat mulieres hæreticas (nempè Marcionis & similium sectatrices, vel Epiph. teste hær. 42.) non solùm tinguere, sed etiam curationes repromittere, quas ferè per Vnctionem fieri solitas, omnibus historiarum lectoribus satis manifestum est.

539. aduersus fructum nuptiarum, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) liberorum procreationem. Sic suprà, c. 23. Ipsum quoque fructum, inquit, connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. Hoc ipsum enim significat Auctor, quod dixit, loco initio huius capitis citato: Non tinguitur apud illum caro, nisi virgo, nisi vidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata.

540. Sed nec tuum Apostolū finere, &c.] Marcionis Apostolum vocat, sicuti suprà etiam non semel; quòd ille inter ceteras etiam 1. Epist. ad Corinthios retineret & agnosceret; alludens hîc ad illud 1. Cor. 6. Tollens ergo membra Christi, faciam mēbra meretricis? siue: prostitutæ, vti hîc Auctor. Subauditur autem (vti ante me Rhenan.) constat, vel certum est.

541. iustitia diuortij, &c.] Hîc videtur illorum fauere sententiæ: qui etsi per se mala res esset diuortium, tamen ex quo per Moysen permissum fuit, iustum atque adeò licitum fuisse diuortium volunt. Verùm si sequentia diligenter inspiciantur, illud solùm intelligitur permissum, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum; pro quo facit etiam Prophetia Malach. 2. quam mox citat iuxta LXX. vxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Cui addi potest, quod ibidem subiungit Propheta: Sed si odio habens dimiseris eam, dicit Dominus Deus Israël, operiet impietas cogitationes tuas.

542. Qui dimiserit, inquit, vxorem suam, præter caussam adulterij, &c.] Siue legas, sicut hîc habetur: præter caussam adulterij, siue vti mox: præter ex caussa adulterij: constat citari hîc cap. Matth. 5. non 19. vtpotè quum priori loco legatur: παρεκτὸς λόγου πορνείας, id est: præterquàm caussa adulterij, posteriori verò dūtaxat: εἰ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, id est: nisi ob fornicationem. Pro quo adulterium, magis propriè vertit Auctor tum hîc, tum infrà Tom. 5. lib. de Monog. quamquam enim generalis sit vox Græca ad cuiusuis generis prostitutā pudicitiam, certè apud Euangelistas adulterium significat. Auctor verò vbique adulterium pro fornicatione transfert, fortassis quòd hæc vox posterior, Latinis minus adhuc nota, posterioribus sæculis magis vsitata, deriuata à fornice, quæ pro lupanari à Iuuenali iam olim vsurpatur, eo quòd ferè in fornicibus habitarēt meretrices. Atqui: præter (inquit Rhenan.) vsurpat Aduerbialiter, pro: præterquàm. Vt suprà cap. 24. præter oneribus consparsionum (id est: præterquàm oneribus consparsionum) offarcinatam.

543. eum qui ex compressione matrimonium fecerat, &c.] Citat istud secundum LXX. ex Deuter. c. 22. vbi Græcè est βιασάμενος, quæ vox compressionem, siue violentam mulieris violationem significat, quod adeò vocat deinceps: ex violentia coactum matrimonium, quòd cogeretur compressam in vxorem ducere.

544. quoquo velis latere, &c.] De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.

545. habens radicem ex eadem Ioannis mentione, &c.] Hoc vult dixisse apud Lucam Saluatorem post mentionem Ioannis, quia immediatè præcessit: Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. Immo quamquam historia exitus (id est, phrasi Tertullianica: exitij, seu occisionis) Ioannis, habeatur Matth. 14. & verba quæ hîc contra diuortium citantur Matth. 19. videtur in ea esse sententia Auctor: quòd debeant subiungi hæc post narratā historiam, dictæ passionis Ioannis Baptistæ.

546. quòd aduersus legem vxorem fratris sui defuncti duxisset, &c.] Non hunc locum 3. Euangelistarum Auctor interpretatur, quasi si Philippus frater Herodis defunctus fuisset; quum apud eos Matth. 14. Marc. 6. ac Luc. 3. nulla defuncti illius mentio fiat, sed dumtaxat: Non licet tibi habere vxorem fratris tui; quod alia lege Leuitici, nempè 18 & 20. prohibitum fuerat: at vxor non vocaretur, si defunctus fuisset, sed vidua. Atque adeò videtur mihi in hac explicatione, Montani potius secutus æditionem quàm Euangelistarum; vt ita probare posset ex scriptura, mortem repudio æquiparari; atque adeò sicut post repudium, ita & post mortem (sicuti latiùs prosequitur lib. de Monog. infrà To. 5.) nō licere dimissam ducere. Verùm de eo latius in Prolegomenis inter Paradoxa Auctoris.

547. quàm si frater illiberis decesserit, &c.] Vna voce (inquit Rhenan. & in Scholiis ad marginem) reddere voluit, quod Græcè est ἄπαις, id est, carens liberis. Atqui adludit ad legem Deuter. 25. Non modò permittentem, sed & præcipientem, vt si frater illiberis decesserit, à fratre ipsius suppararetur (id est, substitueretur) semen defuncto. Atqui lego: adulterij figura ex 1. cod. MS. Vatic. pro: adulterij, quia præcedit: matrimoniorum.

548. diuitis apud inferos dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis, &c.] Noua est & hîc expositio, sed magis verisimilis, & non lōgè petita, ex eadem Ioannis mentione, quæ diuitem Herodem, pauperem verò Ioannem interpretatur. An autem hæc vera sit historia, an parabola, an verò mixtum quid; vide suprà lib. de Anima, cap. 7. nu. 94. Atqui Epiph. Confut 44. & 45. vrget contra Marcionem, quod hîc fiat mentio Abrahæ, atqui adeò malè ab illo maledictis impetatur Abraham. Porrò ad illud malè meritati: Non tam inepta (inquit Rhen.) atque insolens est & antiquata vox: meritati. Captauit schema, quod vocant, similiter desinens, nempè quia præcedit: malè tractati. Quare expungendum Gelenij scholion ad marginem adnotatum: fortè maritati; idem est enim (teste Latinio) meritati quod: meriti.

549. Habent illic Moysen & Prophetas, illos audiant, &c.] Addidit Auctor illic ad maiorem emphasin, nempè in synagoga Iudæorum; nam neque Græcè, Syriacè aut Latinè legitur, neque etiam apud Epiphan. qui Confut. 46. etiam istud aduersus Marcionem retorquet, Moysen & Prophetas impugnātem. Marcion enim (vti sequitur apud Auctorem) illis qui Legi & Prophetis obedierint, determinabat mercedem (ecce etiam Marcionem agnoscentem mercedem operum) positam à creatore, siue tormenti siue refrigerij (id est, solatij: nam sic vbique accipit eam vocem Auctor) apud inferos. Christi verò & Dei sui cultoribus sinum Abrahæ.

550. quæ ab inferis discernit Abrahæ sinū, &c.] Omninò sic legi debere, pro: ad inferos; patet ex eo quod sequitur: Aliud enim inferi, vt puto, aliud quoque Abrahæ

Abrahæ sinus. Nã & magnũ ait intercedere (*Græcè* ἐστήρικται) regiones istas (*nempè* Inferos, *&* sinum Abrahæ) profundum (*Græcè* χάσμα, *siue hiatum*) & transitum vtrumque prohibere. (*quod in compendium contraxit Auctor.*) Sed nec adleuasset diues oculos & quidem de longinquo, nisi in superiora, *&c. vbi verba Lucæ transponit pro suo instituto. Atqui de* Inferis *vide suprà lib. de Anima, cap. 54. & 55. & Adnotationes nostras ibidem per totum caput*; de sinu *verò* Abrahæ *hîc latissimè tractat Auctor. Est autem rursus phrasis Tertullianica*: in Abrahæ censum deputandarum.

551. Eam itaque regionem sinum dico Abrahæ, &c.] *Ad hunc locum adlusit suprà lib. 3. cap. vlt. his verbis*: Sed de sinu Abrahæ suo tempore. *Quod autẽ dicit*: etsi non cœlestem, tamẽ sublimiorem infetis; *confirmatur à B. August. Epist. 99. Quia inquit, ne ipsos quidem inferos vspiam scripturarum in bono appellatos potui reperire. Quòd si nusquam in diuinis auctoritatibus legitur; non vtique* sinus ille Abrahæ, *id est, secretæ cuiusdam quietis habitatio, aliqua pars Inferorum esse credenda est; quoniam in his ipsis tanti magistri verbis, vbi ait dixisse Abraham: inter nos & vos chaos magnum firmatum esse, satis, vt opinor, appareat, non esse partem, & quasi membrum inferorum tantæ illius fœlicitatis sinum. Vbi videtur hunc locum imitatus. Quum itaque Auctor suprà lib. de Anima, cap. penult. & vlt. videtur sentire*: omnes animas ad inferos commigrare, *oportet largè accipi ab Auctore* inferos: *vt complectatur etiam* sinum Abrahæ. *Verùm de eo Auctoris Paradoxo latiùs inter Prolegomena, sicuti etiam de eo quod sequitur*: interim refrigerium præbituram animabus iustorum, donec consummario rerum resurrectionem omnium plenitudine mercedis expungar; *vbi rursum habes vocem Tertullianicam*: expungar. *Lego autem iterum ex altero Vatic. MS. cod.* vindicat, *pro*: vendicat, *quia illud Tertullianicum est*.

552. ad quam ascensum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Amos, &c.] *Prorsus sic legendum, pro*: secundum Osee; *neque enim apud hunc Prophetam istud legitur, sed Amos 9. & præterea suprà li. 3. c. vlt.* Amos, *non* Osee *tribuitur*.

553. de quo Isaias: Quis adnuntiabit vobis locum æternum?] *Locum hunc tandem reperi Isai. 33. iuxta LXX. Vbi B. Hieron. ex Hebræo vertit: ignem æternũ. Ibidẽ legitur illud*: Incedens in iustitia, loquens viam rectam, odio habens iniustitiam & iniquitatem.

554. cur non capiat sinum Abrahæ dici, &c.] *Hoc verbum*: capiat (*inquit Rhenan.*) *in superioribus sæpè iam nobis occurrit. Sensus hic est: Cur non possit dici sinus Abrahæ, &c. Sic lib. de Resurrect. carnis, c. 26.* Terram sanctam Paradisum, quam & Patrum dici capiat.

555. ac candida quædam, &c.] Candida, *inquit idem, pro spe & exspectatione. Vestis erat petitorum Consulatus, quos inde* candidatos *vocabant, vt suprà non semel adnotatum est*.

556. Immò, inquit, nostri Dei monela, &c.] *Vatic. MS. 2.* monella; *sed illud placet, quia (vti etiã adnotauit Rhenan.) hoc vocabulum in lib. de Patiẽtia vsurpauit*: Si manu quis, *inquit*, tentauerit prouocare, præstò est Dominica monela. *Sunt autem hæc dicta ex persona Marcionis vsque ad illud*: Meritò. *Atque adeò, etsi eadem apud Matthæum habeantur scripturæ, quas ille obiiciebat; tamen quia illud Euangelium non agnoscebat, sed secundum Lucam dumtaxat, ad marginem prorsus adnotanda citatio Luc. 9.*

557. qui de thronis deponit dynastas, & de sterquiliniis eleuat inopes.] *Prius est in Cantico Mariæ, Luc. 7. quum legitur: Deposuit potentes de sede; posterius Psal. 112. quamquam nonnihil etiam hîc variet à Latino Interprete, sequens exemplar Græcum, vbi legitur* ἀπὸ θρόνων.

Cap. xxxv.

558. Conuersus ibidem ad discipulos, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De verbis Domini variis, Leprosis curatis, & Pharisæorum interrogatione de regno Dei, ex cap. xvii. Lucæ.

559. Væ, dicit, auctori scandalorum, expedisse, &c. si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm vnum ex illis modicis, &c. scandalizasset, &c.] *Verbis istis Lucæ interserit Auctor alternatiuam*: si natus non fuisset, *ex cap. Matth. 26. vbi de Iuda id dicit Christus. Vertit autem, magis paraphrasticõs, quàm ad verbum, tum*: expedisse (*quod lego ex vtroque Vatic. MS. cod. pro*: expedisset, *quod habebant excusi*) *tum*: molino saxo ad collum deligato, *pro eo quod Græcè & Latinè, circumdato seu immisso, vbi etiam videtur magis sequi Marc. 9. qui habet Græcè* λίθος μυλικὸς, *hoc est: lapis molaris, pro eo quod est apud Lucam & Matthæum*, μύλος ὀνικὸς, *id est, mola asinaria, aut mola inferior. Siue autem legas*: Existima, *cum altero Vatic. MS. cod. siue*: Æstima, *cum reliquis, perinde est*.

560. ac si pupillã oculi mei tangat.] *Legit Auctor*: mei, *quum Græcè sit, Hebraicè, Chaldaicè & Latinè*: eius, *sed quum loquatur ibi Propheta ex nomine Dei, Auctor verò hoc citet, tamquam pronuntiatum ab ipso Deo, nihil differt*.

561. Peccantem fratrem iubet corripi, &c.] *Sicuti Græcæ voces* ἐπιτίμησον *apud Lucam, &* ἔλεγξον *apud Matth. ita & Latinæ voces, corripere, & increpare, pro iisdem habentur ab Interpretibus*.

562. traductione traduces proximum tuũ, &c.] *Sic legendum sine noua periodo, quia legitur eodem versu 16. Leuit. 19. Omissa etiam iuxta alterum cod. Vatic. MS. vocula*: non, *vtpotè quæ neque ibi legitur in vllis exemplaribus, ad institutum alioqui faceret hæc scriptura, in qua Interpres Latinus LXX. vertit: correptione corripies. Quum autem Auctor adiicit*: vtique & fratrem, *confirmat eorum sententiam, qui locum hunc de fratre eiusdem fidei intelligunt*.

563. qui pecora quoque fratris tui, &c.] *Quod Exod. 23. legitur de boue & subiugali (id est, pecoribus) inimici, ex consequenti Auctor de* fratre *interpretatur, id est, sicuti modò dixi, eiusdem fidei homine, siue inimicus sit, siue amicus*.

564. Sed & veniam des fratri in te delinquenti iubet, etiam septies, &c.] *Quia* ἄφες *amphibolum est ad dimittere, pro emittere, & pro absoluere; trãsferre maluit Auctor*: veniam des.

565. Nec petenti eam præstes mandat, sed & nõ petenti, &c.] *Ita explicat hunc locum Auctor, vt nemo putet veniam præstandam nisi petenti, eo quòd ille videatur solummodò loqui de eo qui dicit: Pœnitet me; id colligens ex verbis præcedentibus Leuitici*: fratris malitiæ ne memor sis. *Atqui legimus prorsus ex vtroque Vatic. MS. cod.* præstes, *pro*: præstans.

566. Lex leprosorum, &c.] *Quasi aliud agens transit ad* curationem decem leprosorum, *prætermissis*

in quæ intermedia sunt, eo quòd illa resciderit Marcion; sicuti testatur Epiphan. aduersus eundem Confut. 47. *de eo quod habet Lucas: Dicite: inutiles serui sumus; quod debuimus facere, fecimus.*

567. morositatem legis, &c.] *Sic(inquit Rhenan.) lib. de Præscript. aduers. hær. cap.* 40. Nónne manifestè diabolus, *inquit*, morositatem illam Iudeæ imitatus est? *Vbi vide Adnot. nostras, n.* 251.

568. quos tantummodò ite iussos, vt se ostenderét sacerdotibus, in itinere purgauit, &c.] *Etiam hîc adnotat Epiphanius Marcionem multa resecisse, & alia pro aliis fecisse, & imprimis legisse: Dimisit ipsos dicens*: ostendite vos sacerdotibus, *pro eo quod aliæ aditiones omnes: Quos vt vidit, dixit:* Ite, ostendite, *&c. Est autem iterum illud Tertullianicum*: remediatore languorum, *item*: retractari, *pro: tractari, &*: quâ propria, *& paulopòst*: remediantis, *&*: decucurrisset, *& rursum hoc eodem capite*: remediauit, *&*: remediari.

569. Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt, in documento superiore, &c.] *Suprà, nempè c. 9. Vbi tractatur* curatio alterius leprosi, *Luc. 5. Hinc addit*: Nũc etsi præfatus est, *nempè Christus suprà. Quod quidem etiam illic tractatur, sed hîc repetitur: eo quòd (Epiphanio teste vbi suprà) hîc repetat Marcion*: multos leprosos fuisse in diebus Helizæi Prophetæ (&, *enim intermedium, ibi superfluum erat, at hîc adiiciendum*) & neminem eorum purgatum nisi Naaman Syrum; *ad cuius mundationem refertur, quod mox subiungitur*: etiã ædito documento. *Sunt autem etiã Tertullianica*: elimatorem, *ab elimando (inquit Rhenan.) & expoliendo*; viderit, *&*: opiniosus, *id est (Rhen. interprete) sinistræ opinionis.*

570. Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit, &c.] *Nempè: Vade, ostende te sacerdoti. Intelligit autẽ vnum illum, qui* pristinus leprosus, iam verò solutus à lepra, *ad Christum reuersus* gratias Deo reddidit; *quem mox* Samariten *fuisse ex eodem Luca commemorat. Cuius rei pulcrè caussam declarat, post multam eius rei tractationem*: quod ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit.

571. Samaria autem desciuerat ab Israële, &c.] *Historiã hanc habes 3. Reg. 11. & 12. quando per* Achiam Prophetam, *(id est, illius Prophetiã)* Hieroboam, decem tribus (*nam sic prorsus legendum, pro eo quod erat mendosissimè*: nouem) collocauit apud Samariam. *Atque adeò vbi dicitur hîc*: desciuerat ab Israële, *intelliguntur* XII. *tribus Israëlis; inter quas scismate facto, vnam, nempè tribum Iudæ Dominus reseruauit Roboamo; cui quia adhæsit etiam tribus Beniamin, dumtaxat* decẽ tribus *secutæ dicuntur* Hieroboam. *Fortassis legendum, sicuti partim suprà li. adu. Iudæos cap. 3. & lib. 3. adu. Marc. c. 13.* desciuerat à Deo Israëlis. *Sed nolui quid immutare contra MS. cod. fidem, quandoquidem sensus aliquis elici queat. Porrò per praeoccupationem dicit Auctor*: decem tribus collocatas à Hieroboam apud Samariã; *nam primùm Amri, Rex Israël ab ipso quintus (sicuti est 3. Reg. 16.) emit posseditque* mõtem Samariæ *à Semmer domino montis duobus talentis argenti, & vocauit nomen montis, quem ædificarat, in nomine Semmer domini montis* Samariam: *ex quo tempore, quia Reges Israël ibi residere consueuerunt, dicuntur* tribus decem Israël collocatæ apud Samariã; *nempè à successoribus Hieroboam.*

572. Næ tu maior sis, &c.] *Per diphthongum prorsus videtur legendũ* Næ, *quia id requirit sensus lectionis Auctoris; quam etiam hîc peculiarem habet, quum legatur Ioan. 4. iuxta aditiones omnes: Numquid tu es maior patre nostro Iacob, &c. Variat etiam aliquantulum in eo quod consequenter citat*: Patres nostri, *&c.*

573. Itaque qui & per Amos: Væ, dixerit, eis qui confidunt in monte Samariæ, &c.] *Sic planè restituendus hic locus pro eo quod erat*: per Isaiam; *neque enim apud illum vsquam hæc scriptura inuenitur, sed* Amos 6. *siue iuxta distinctionem B. Hieron in Commẽt. sub finem c. 5. Illud autem*: quoniam ex Iudæis salus, *iterum adfert ex cap 6. Ioan quod explicat*: quoniã tota promissio tribui Iuda Christus fuit. *Elegãter autem vocat* Iudæam matricem religionis, *sicuti suprà li. de Præscript. adu. hær. c. 21.* Ecclesias Apostolicas matrices fidei; *& rursũ voce solita*: expungendã, *vtitur.*

574. Ideò: Fides tua te saluum fecit, audiit, &c.] *Quomodo similes locos intellexerit Auctor, vide suprà c. 18. num. 265. & infrà quoque capite sequenti. Et verò non aliter etiam hîc id explicat, dum non simpliciter fidei illius leprosi curati meminit, sed quòd* intellexerat, verã se Deo omnipotẽti oblationem, id est, gratiarum actionem (*ita frequenter appellari ab Auctore sacrificium Christianũ suprà adnotauimus, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1.*) apud verum templum & verum Põtificem eius Christum facere debere. *Quare & tolerari hîc poterat adnotatio marginalis*: vera oblatio, *dĩ de* oblatione gratiarum actionis, *id est, Eucharistica, locum hunc intelligimus.*

575. Sed nec Pharisæi possunt videri, de alterius Dei regno consuluisse Dominum, quando venturum sit, &c] *Pergit in verbis Lucæ, commemorans etiam responsum Christi*; Non venit, inquit, regnũ Dei cum obseruatione; Nec dicunt: Ecce hîc, ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra vos est; *vbi confirmatur lectio castigatiorum codicum Latinorũ vulgati Interpretis*: Venit, *conformiter Græcæ voci* ἔρχεται, *pro eo quod alij & Syrus Interpres: Veniet. Secũdum quam lectionem, iterum mox supplemus*: intra vos est.

576. secundum Antitheseis nostras, &c.] *Istud addit, eo quòd præcipuum sit huius libri argumẽtum, loco* Antitheseon veteris & noui Testamẽti, quas ædiderat Marcion, *à contrario sensu, per* Antitheses, *hoc est, oppositas Moysi & Christi sententias, concordiam probare vtriusque Testamenti.*

577. Præceptum, inquit, excelsum non est, &c.] *Rectius sic vertit quod Græcè est Deuter.* 30. ὑπέρογκος, *quàm Latinus Interpres* LXX. *graue non est; & magis accõmodè ad sensum vtrobique: vt dicas, quàm ille ad verbum*: dicens, *itẽ*: Auditum illud faciemus, *pro quo ille: Audientes. Atqui quum Græcis sit tum hîc, tum Rom.* 10. τίς ἀναβήσεται, *& hîc*: λήψεται, *& correspondeant ex Hebræo & Chaldæo voces Latinæ & noui Testamenti Syriacæ; prorsus castigandum duximus*: ascendet in cœlum, & deponet (*partim iuxta alterum Vatic. MS. cod.*) *pro eo quod erat*: ascẽdit, *ac*: deponit; *maximè quum sequatur*: transfretabit & sumet. *Distinguimus etiam sequentia hoc modo*: Hoc erit: Non hîc nec illic; ecce enim, *&c.*

578. Dicens enim: Filium hominis antè multa pati & reprobari oportere, &c.] *Omittit hîc quod Marcioni obiicitur ab Epiphanio Confut.* 49. Venient dies quando concupiscetis videre vnum diem filij hominis. *Vertit autem*: antè, *quod est Græcè* πρῶτον, *& explicat*: ante aduentum suum, *de quo illud præmiserat*

miserat Lucas; vbi addens: in quo & regnum substantialiter reuelabitur, adludit ad illud quod sub finē capitis sequitur in Luca: Filius hominis reuelabitur. Est verò illud Tertullianicum: Reprobari autem habens. Siue autem, excerpsit, legas cum altero Vatic. MS. cod. siue decerpsit cum aliis, non refert.

579. quem & in lapidis & in petræ & in mõtis figura portenderet, &c.] Quamquam pluribus scripturæ locis, in lapidis & petræ, & mõtis figura Christus portendatur, sufficit nobis eos locos adnotare, quos alibi ea de re citat Auctor; quare de lapide adscripsimus ad marginem, Isai. 8. de petra, 1. Cor. 10. & de monte, Dan. 2. vbi nempè legitur: lapis de monte præcisus, qui percusserat statuam factus mons magnus.

580. cur eum diebus Noë & Loth cõparat, &c.] Tribus verbis effert, quod pluribus habet Euangelista: de aduentu filij hominis comparato diebus Noë & Loth; etiam illud: Mementote vxoris Loth, in Marcionem pro iudicio Dei retorquens.

CAP. XXXVI.

581. Nam & orandi perseuerãtiam & instantiã mandans, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De Parabolis, Iudicis, & Pharisæi ac Publicani; responsione ad adolescentem diuitem, & de cæco curato; ex cap. XVIII. Lucæ. Adludit autem hic ad ipsa verba Lucæ quæ præmittit priori parabolæ: Dicebat autem & parabolam ad illos, quoniam oportet semper orare, & non deficere. Parabolam, inquam, iudicis coacti, audire viduam instantia & perseuerantia interpellationũ eius; vbi iterum tribus verbis integram parabolam complectitur, adtingens etiam explicationem parabolæ, quum subiungit: facturũ Deum vindictam electorũ suorum, clamantium ad eum die ac nocte.

582. Et tamen, quum templum creatoris inducit, &c.] Etiam hic paucissimis hisce verbis prosequitur alteram parabolam, qua duos adorantes (in templo nempè) diuersa mente describit, Pharisæum in superbia, publicanum in humilitate; ideóque alterũ reprobatum, alterum iustificatum descendisse.

583. in humilitate, vt adleuatorem humilium; non in superbia, vt destructorem superborũ, &c.] Adludere mihi videtur ad illud Christi: Omnis qui se humiliat, adleuabitur, & qui se exaltat, humiliabitur; siue ad illud Cantici Mariæ, Luc. 1. Deposuit potentes de sede, (hoc est enim destruere) & exaltauit (siue adleuauit) humiles.

584. Nam & quam docuit orationem, creatori probauimus conuenire, &c.] Nempè suprà c. 26. vbi tractatur Oratio Dominica ex cap. 11. Lucæ. Sunt autem iterum Tertullianica: quã Deus optimus, & paulopòst: quã solus Deus, & post huius capitis medium: quã non natus.

585. Sed quis optimus, nisi vnus, inquit, Deus? &c.] Optimus more suo & hic & postea vsurpatur pro bono; vbi addiderat etiam Marcion vocem: pater, sed perperàm. Adfert etiam præcedentia Epiphan. confut. 50. cuius occasione istud dictum est aduersus Marcionem; immò ipse Auctor paulopòst: Denique, inquit, interrogatus ab illo quodam (neque verò etiam Epiphan. habet aliud quàm: quidam, quum alij omnes id referant de Principe) Præceptor optime, quid faciens vitam æternam possidebo? de præceptis, &c. an ea sciret, &c. expostulauit. Vbi tacitè confirmat lectionem Lucæ: mandata nosti (non verò Marcionis: mãdata noui, sicuti adnotat Epiphan.) Præcepta inquam (sicuti paulopòst addit Auctor) nõ occidẽdi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi (qua voce explicat quod significat τιμᾶ, id est, honora parentes) patrem & matrem. Verùm præcedit antè: Mandata nosti; illud: Quis optimus, &c.

586. Quúmque ille principaliora quæque adfirmasset obseruasse se ab adolescentia, &c.] Quum apud Lucam habeatur: Hæc omnia custodiui, addit: principaliora quæque, vti ostendat prædicta præcepta talia esse. Atqui Christus (sicuti etiam Auctor prosequitur:) Vnum, inquit, tibi deest: Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurũ in cœlo, & veni, sequere me. Porrò commiserones & coodibiles Marcionitas hæreticos eleganter vocat, quomodo etiam infrà sub finem capitis Marcionẽ cæcum adserit.

587. Si adnuntiauit tibi homo quid bonũ? &c.] Videtur aliquam interrogandi particulã Græcè legisse initio huius periodi Auctor Mich. 6. quomodo etiam Chaldæus Paraphrastes, quæ hodie non reperitur; nam vertitur ex Græco dumtaxat: Adnuntiatum est tibi homo. Atqui sequentia sic distinguenda & castigãda sunt: Et homo enim Christus adnuntians quid sit bonum; scientiam Legis: Præcepta, inquit, scis? facere iudicium: vende, inquit, quæ habes; diligere (pro: dilige, nam repetit verba Michææ) misericordiam: & da, inquit, egenis; paratum esse ire cum Deo: & veni, inquit, sequere me.

588. Tã distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos, & familias, & domos, &c.] Adludens ad librum Numeri c. 1. vbi primùm Iudæa gens per tribus & populos distinguitur, nempè XII. Ruben, Symeon, Iuda, Issachar, Zabulon, Ephraim, Manasse, Benjamin, Dan, Aser, Gad, Neptalim, non adnumerata tribu Leui, eo quòd Domino consecrata esset. Deinde etiam ad Numer. cap. 26. vbi per familias & domos recensentur singulæ tribus. Nempè tribus Ruben familias quatuor, Symeon quinque, Gad septem, Iuda quinque, Issachar 4. Zabulon 3. Manasse 8. Ephraim 4. Benjamin 7. Dan 1. Aser 5. & Neptalim quatuor. Et verò Tertullianus, quum Iureconsultus esset, adludere mihi videtur ad distinctionem qua Romani vtebantur, gentis, tribus, & familiæ; de qua plusculum aliquid in vita Auctoris adtigimus.

589. vnus aliqui, &c.] Sic rursum lego iuxta primã Rhenani editionem, à Latinio ex aliis locis Auctoris confirmatam, ex Vatic. MS cod. 2. pro eo quod citra irrepsit: vnus aliquis. Nam (vti adnotauit Rhenanus) in principio libri quinti sequentis: vnus aliqui discipulus. Sensus hic est: Erit terræ filius, vel vnus quilibet è turba, siue vnus de multis, quod Græci dicunt: ἐκ τοῦ πολλοῦ δήμου εἷς, καὶ εἷς τῶν πολλῶν, εἷς τῶν τυχόντων.

590. Quum igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit: Iesu fili Dauid, miserere mei, &c.] Eodẽ modo ex hoc loco Epiph. Cõfut. 51. aduers. Marcionẽ conuincit, Christũ non apparentia, sed verè fuisse incarnatũ; idque eo magis, quòd laudata fuerit à Domino fides cæci, qua filium Dauid Iesum credidit; vtpotè qui dixerit illi, sicuti infrà etiam citatur: fides tua te saluũ fecit. Idem Confut. 51. adnotat amputasse quoque Marcionem quod apud Lucam cap. 18. prætermittit: Quum adsumpsisset Iesus duodecim, dixit: Ecce ascendimus Hierosolyma, & consummabũtur omnia quę scripta sunt per Prophetas de filio hominis. Tradetur enim & occidetur, & tertia die resurget,

Vnde & ab Auctore illud omissum est.

591. Sed antecedentes increpabant cæcum vti taceret, &c.] Pulcrè etiam istud interpretatur, ne Marcion pro se facere existimet. Atqui: præsumeret, quod habent 2. Vatic. MS. cod. & prior æditio Rhenani, impersonaliter, magis quidem placet; sed vti nos Lectoribus accommodemus, reliquimus: præsumeretur, ad maiorem loci alioqui obscurioris explicationem. Verùm mox legimus iuxta eosdem: Atquin Tertullianicum, pro: Atqui; cuiusmodi sunt etiam: enubilasset, &: vltrà, pro amplius, vel Rhenano adnotante. Siue autem legas cum iisdem MS. Vatic. adfigeretis, siue cum excusis: adfingeretis, perinde est.

592. & ex fructu lumborum Dauid, &c.] Quia additur: destinabatur, hauddubiè adludit ad illud Psal. 131. De fructu ventris tui, Græcè κοιλίας (sicuti alibi legit) ponam super sedem tuam, seu iuxta interpretationem conuenientissimam B. Petri, Act. 2. de fructu lumbi, Græcè τ͂ ὀσφύος, præterquam quòd verterit pluraliter magis Latinè: lumborum.

593. Qui hoc se (nempè filium Dauid) & cognouit, & ab omnibus cognosci voluit (nempè Christus) fidem hominis, &c. exteriore quoque visione donauit, &c.] Sic explicandus erat locus hic aliàs obscurus; & insuper à nobis suppletum est: ab omnibus, ex altero Vatic. MS. cod. à quo parum differt alter legens: ab hominibus. Atqui etiam hîc habes: censum, pro origine, quum legitur: per virginis censum; & rectè adnotauit Rhenanus esse Appositionem: ruentem & ipsam Antithesin.

594. Nam si aliquando Dauidem in recuperatione Syonis offenderant cæci resistentes, &c.] Verba sunt hæc Marcionis, quibus Antithesin commentabatur inter Dauid & Christum, quòd ille cæcos cædi, id est, occidi iussisset, Christus verò cæcum hîc curarit, vsque ad illud (vbi proinde noua periodus incipiatur:) Et cur fidei, nempè huius cæci, & quidem prauæ, siquidem ille mentitus sit filium Dei, præstitisse se dixit, illis nempè verbis latiùs repetitis: fides tua te saluum fecit. Quam Antithesin tum per parenthesin interiectam, tum per sequentia pulcherrimè conciliat Auctor. Historiam habes 2. Reg. 5. quam tamquam veram hîc Auctor agnoscit; dicens: cæcos resistentes Dauid in recuperatione Sionis, figuram fuisse populi cæci non admissuri quandoque Christum filium Dauid; si figuram (sicuti alibi non semel Auctor) ergo veritatis figuram. Pro quo facit etiam Prouerbium inde natum: Cæcus & claudus non intrabunt in templum. Valeat itaque Erasmus, qui istud ad imagines, vti dicit, cæcas, quæ solent adfigi fistulis domatum seu murorum arcis Sion refert.

595. Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin, &c.] Distingue (inquit Rhenan.) Atquin & hoc filius Dauid, Antithesin de suo retundendam, vt sint duæ figuræ, Synecdoche, & Appositio. Hoc est: secundum hoc, nempè Antithesin de suo retundendam. Rectè autem castigauit Gelenius: eiusdem indecoris homo, id est, etiam cæcus; pro eo quod antea erat: eius deinde carnis, vel: eiusdem carnis.

CAP. XXXVII.

596. Consequitur & Zachæi domus salutem, &c.] Capiti huic dedimus inscriptionem: De Zachæo, & seruorum parabola, ex cap. XIX. Lucæ.

597. & omnis populus laudes referebat Deo, &c.] Istud quasi per recapitulationem hîc adfert ex cap. præcedenti. Castigaui autem secundum vestigia alterius cod. MS. Vatic. qui habebat: resonabat, singulari numero: referebat, pro: referebant, quòd sic legat B. Lucas.

598. etsi Allophylus, &c.] ἀλλόφυλος (sicuti adnotat B. Hieron. in c. 2. Isaiæ) LXX. vbique transtulerunt, vbi ex Hebraico vertitur Philistiin: si non fuerit Philistæus, saltem alienigenam (quem propriè ea vox significat) fuisse Zachæum, vel ex eo patet, quòd primus publicanorum fuerit, quorum officium cum ethnicis comparat Christus, vtpotè à quibus administrari soleat. Siue autẽ mox legas cum MS. & excus. & ignorans Isaiam, siue ex coniectura Rhenani: etsi ignorans, non refert.

599. Hoc cùm maximè agebat, &c.] Tertullianicum est, quod bis hîc repetitur: cùm maximè. Pulcrè autem singula opera misericordiæ ab Isaia præscripta Zachæo adplicat; quòd exceptum domo sua Dominũ pauerit, dimidiũ substantiæ obtulerit pauperibus; insuper addendo: Et si cui quid per calumniã eripui, reddo quadruplũ. Vbi substantiã Auctor accipit pro bonis, & propriè transtulit per calumniã eripui, quod Græcè est ἐσυκοφάντησα. In eo autẽ quod sequitur: Hodie, inquit, salus huic domui, &c. omittitur ab Auctore quod habet Lucas, sed subintelligitur: facta est.

600. Dissoluens violentiorum contractuũ obnexus, &c.] Sic castigaui hunc locũ ex altero MS. Vatic. cod. pro: obnoxios, quod mẽdosè legebatur; quia Isai. 58. legitur τὰς στραγγαλιάς, quod alij malunt vertere cautiones seu obligationes. Verùm illa vox composita est à voce nexus, Iureconsultis vsitatissima. Hinc illud apud Papinianũ, l. si paterfam. ff. familiæ erciscundæ, nexus pignoris; apud Vlpian. l. si non saltem. §. adeò. ff. de condict. indebit. nexus venditi; vnde & Cicero pro Murena: nexu obligare, & apud Tacitũ li. 3. exsoluti legis nexus. Eodem pertinent Lex nexus, & lex XII. Tabul. c. 8. de Nexis. de quibus suprà Tom. 1. Apolog. c. 4. n. 53. Vnde & Nexum æs (Festo teste) apud antiquos pecunia quæ per nexũ obligatur, nempè per genus quoddam obligationis ciuilis, qua (vti Budæus ait) corpus æquè atque pignus nexu afficiebatur; quare non necesse est hîc adiicere adnotationẽ Rhenani, de obnoxio cum Genitiuo. Lego etiã: Et nudum si videris, contegito, ex altero Vatic. MS. pro: tegito; quia illud legitur sup. li. 2. adu. Marc. c. 19. & alibi.

601. Venit enim filius hominis saluum facere quod petiit, &c.] Siue legas: periit, siue sicuti repetitur ab Auctore ex Luca: perierat, perinde est. Hîc adnotandum, quòd illud: cuius fuerat, &: cui perierat, referri debeãt, vt constet sensus, non ad illud: quod perierat, sed ad eum qui venerat vt saluũ faceret. Atqui de Prouerbiali formula: in alterius quæstionis gradum dirigere, vide nostra Prolegomena.

602. Hic quũ ex duabus substãtiis cõstet, &c.] Hinc pulcrè deducit Auctor, non solùm animæ, sed & carnis salutem contra Marcionem aliósque qui id negabant, à Christo procuratam. Verùm de eo latiùs suprà lib. de Resurr. carnis.

603. Seruorum quoque parabola, qui secundum rationem fœneratæ pecuniæ dominicæ diiudicantur, &c.] Paucissimis verbis totam hãc parabolam complectitur, solùm hoc agẽs, vt iudicem Deum inde probet; legens sicuti suprà c. 19. ex c. 8. Lucæ: & auferentẽ quod quis videatur habuisse, vt interpretetur quod hîc legitur, Luc. 19. ab eo autem qui nõ habet, & quod habet, auferetur ab eo.

604. Aut si & hic creatorem finxerit austerum, tollentem quod non posuerit, & metentem quod non

non seuerit, &c.] *Sensus Auctoris est. Si Marcion per parabolam hanc velit cõfirmare* Deum creatorem austerum esse, tollẽtem quod non posuerit; hic quoque (*nempè homo nobilis*) me instruit (*nempè Deum noui Testamenti esse austerum*) cuius pecuniam vt fœnerem præcipit.

Cap. xxxviii.

605. Sciebat Christus baptisma Ioannis vnde esset, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De verbis Domini diuersis, ad Pharisæos, Sadducæos & Scribas, ex c. xx. Lucæ. *Atqui omissa sunt ab Auctore quæ sequebãtur ad finem vsque cap. 19. quia (Epiphan. teste Confut. 53.) amputauit Marcion quidquid legitur de* asino *&* Bethphage, & de ciuitate, & templo, & quod scriptũ erat: Domus mea, domus orationis vocabitur, & vos fecistis eam speluncam latronum. *Quum tamen à* Hiericho, *vbi historia contigit Zachæi, ad* Hierosolyma *publica via ducat, inquit ille, per Bethaniam & Bethphage, & montem Oliuarum; & nihilominus agnoscat Marcion illud (quod tractat idem Cõfut. 53.)* Factum est in vna die docente ipso in templo, quæsiuerunt in ipsum conicere manus, & timuerunt; *quò non poterat peruenire, nisi per professionem quam habet B. Lucas. Incipit autem Auctor, omissis reliquis, à verbis Domini ad Pharisæos sese interrogantes, in qua potestate exiceret vèdentes & ementes in templo; qui ipsos vicissim interrogauit* Baptisma Ioannis vnde esset.

606. si quid Pharisæi ad interrogationem renuntiassent, &c.] *Similiter subiungit:* Puta illos renuntiasse, *& mox:* Certè nolentibus renuntiare. *Vbi* renuntiare *accipitur pro: respondere; alias verò eius vocis significationes habes alibi non semel suprà. Atqui quod ad Lucam adtinet, sensum potius adfert quàm verba, & transponit: nam apud illum posteriori loco ponitur, quòd* si humanum Ioannis baptisma renuntiassent, statim lapidibus elisi fuissent; *& priori:* quòd si de cœlis fuisse dixissent, inquisset Christus (*sic enim habet Euangelista, pro eo quod Auctor:* inquit) *quare* non credidistis ei?

607. Existeret aliquis Marcion, &c.] Existeret, *inquit Rhenanus, id est: si emergeret, exoriretur, exsurgeret. Sic enim hoc verbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pedianus. Siue autem legas cum excusis:* in præruptum, *siue cum MS. tam iis quibus Rhenanus vsus est quàm Vatic. 2.* prærupium, *siue ex coniectura ad marginem 1. editionis:* præcipitium, *non refert; nisi quòd videatur mihi magis Tertullianicum:* prærupium, *quia vox antiqua. Quandoquidem autem hæc sit prouerbialis formula:* in præruptum imponere, *videantur nostra Prolegomena.*

608. Sic enim & de creatore in arboris lege tractatur, &c.] Legem arboris *videtur mihi eam vocare, quam in paradiso tulit* Creator, *interdicens ne ederent de fructu arboris plantatæ in medio paradisi, Gen. 2.*

609. cuius sacramentum Ioannes administrabat, &c.] *Accipitur hìc* sacramentum *in secunda significatione pro figura; non verò sicut alibi, pro sacramento Ecclesiæ. Neque enim baptisma Ioannis* sacramentum fuisse, *ita vt esset sacræ rei signum efficax (de quibus significationibus variis vide suprà li. de Præscript. aduers. hæret. cap. 40. num. 239.) satis deduxit Auctor suprà lib. de Baptis. cap. 10. vbi adserit,* Baptisma Ioannis neque spiritum sanctum, neque remissionem peccatorum dedisse, sed fuisse dumtaxat candidatum remissionis & sanctificationis in Christo subsecuturæ; *atque adeò quod ad intellectum huius loci facit, quem etiam ibi citat,* cœlestem quidem fuisse, sed mandatu, non potestate. *Quo loco vide ea de re per totum caput Adnot. nostras.*

610. malum malo reddidit, &c.] *Ironicos id dicit Auctor, eo quòd* illis nolentibus renuntiare quid saperent, *ipse vicissim dixerit:* Et ego non dico vobis in qua virtute hæc facio; *ac si dicat, si ad hominem loquamur, ipse Christus videbitur malum pro malo reddidisse; quo cogitur ex parte, vt ostendat etiam Deum noui Testamenti, atque adeò Christum æquè malum fuisse (si malitiæ Deus capax esset) atque Creatorem.*

611. Reddite quæ Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo, &c.] *Hic rursus prætermisit Auctor apud Lucam de* vinea elocata colonis, *&:* Quid igitur est hoc: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes? *quia illud rescidit etiam Marcion, sicuti testatur Epiphan. Confut. 55. Atqui cautè legendum:* in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est; *quia satis constat Gen. 2.* hominem expressum ad imaginem & similitudinem Dei, *atque adeò & nomen* Dei *aliquando in scripturis homini adplicatum; sed quomodo* in materia Dei, *non constat, nisi fortè intelligat, de* adflatu Dei, *sicuti alibi loquitur; de quo vide nostra Prolegomena. Est autem illud obscurum, & quantum apparet, mutilum:* nisi quod necesse est qui suum denarium non habet; *sed quum non amplius habeant etiam MS. Vatic. mederi non licuit.*

612. Sadducæi resurrectionis negatores, &c.] *De hoc errore* Sadducæorum *vide suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 45. num. 297. & lib. de Resurrect. carnis, cap. 2. num. 11. Quibus adde quòd non solum* carnis, *sed etiam* animæ resurrectionem *negasse Sadducæos scribat Iosephus lib. 18. Antiqu. Iudaic. cap. 2. Atqui mirum est quòd hìc omiserit Auctor (si codices omnes mendosi non sint)* absque liberis; *quum suprà cap. 34. disertis verbis dicat:* non aliter permisisse Legem vxorem fratris sui defuncti, quàm si illiberis decessérit; *nisi fortè illud subintelligat in illis verbis:* secundum præceptum legale; *quippè quo etiam quod dictum est, præcipitur Deuter. 25. Eò enim respexerunt istud Christo proponentes Sadducæi.*

613. Respondit igitur: Huius quidem æui filios nubere, &c.] *De hac lectione consentiente cum Latino vulgato Interprete, sicut & de illo quod mox subiungit etiam ex Luca Auctor:* neque nubere neque nubi; *vide Adnotat. nostras ad librũ 3. Testim. B. Cypriani cap. 32. num. 69. Reliqua etiam huius loci ad sensum potius quàm ad verbum adfert. Atqui siue legas:* diffiniturus *cum altero Vatic. MS. cod. siue:* definiturus *cum aliis, perinde est; sed necessariò iuxta Lucam suppleuimus:* Dei & resurrectionis filij facti. *Pulcrè autem hinc colligit Auctor etiam aduersus Marcionem* tempora permissarum & negatarum nuptiarum, *quas ille in totum tollebat;* & resurrectionis confirmationem, *quam ille (saltem carnis) negabat. Sunt etiam Tertullianica:* post præscriptionẽ, *&:* retractabo, *ac mox:* decucurrerunt.

614. Nacti enim scripturæ textum, &c.] *Hæc ex Marcionitarũ persona adfert Auctor, vsque ad illud:* Quiſ sic legi oporteat, *&c. qui legebãt:* Quos autẽ dignat⁹ est Deus illius æui, *quũ legi debeat:* Quos autẽ digna-

tus est Deus, illius æui possessione; *quare & paulò suprà posteriori hoc modo distinguenda sunt verba Lucæ. Quæ lectio Auctoris omninò confirmatur lectione hodierna tam Græca & Syriaca, quàm Latina: Illi verò qui digni habebuntur sæculo illo & resurrectione; nulla facta* Dei *mentione, atque adeò etiam prædicto modo videtur contextum corrupisse Marcion, vt pro se facere videretur:* Non enim de Deo (*vti rectè subiungit Auctor*) sed de statu illius æui consulebatur.

615. Sic & de ipsis nuptiis responsum subuertunt, &c.] *Etiam hoc ex persona Marcionis, eiusque sectatorum hæreticorum, vsque ad illud:* Quando, *&c. vbi rectè respondet Auctor:* non alias negasse Christum nuptias quàm illius æui, non verò huius de quo consulebatur.

616. Atque adeò Scribæ: Magister, inquiunt, benè dixisti, &c.] *Rursum hîc omittit Auctor, quod præterea addit Christus aduersus Sadducæos, quia illud resciderat Marcion, nempè:* Quòd autem resurgent mortui, etiam Moses ostendit circa rubum, quum dixit, Deum Abraham & Isaac & Iacob: Deus autem est viuentium, non mortuorum; *sicuti tradit Epiphan. Confut. 56. & 57. bis idipsum repetens, ne aliquid de scripturis reliquisse videatur; pulcrè ibidem Marcionem confutans, quòd alibi* Deum Abraham *fassus sit, in Lazari mendici & diuitis parabola; & resurrectionis signum sit fletus & stridor dentium, quem ille non amputauit. Atqui etiam istum hunc locum pro Resurrectione aduersus Marcionem facere docet Auctor.*

617. Si autem Scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse autem Dauid Dominum eum appellat, &c.] *Alludit ad sequentem Christi interrogationem, qua, quum Christum filium Dauid existimarét, interrogauit* quomodo Dauid filium eum vocaret? *Psal. nempè 109. Quod adaptat Auctor etiam pro vera Christi carne, aduersus Marcionem, & pro diuinitate eius aduersus Scribas.*

618. obtundebat, &c.] *Sic & infrà (inquit Rhenanus) lib. quinto, cap. 1.* Vt iam, *inquit,* hinc & fidem tuam obtundam. *Atqui mox pro eo quod legitur:* pulsata traditione Scribarum, *legit alter Vatic. MS. cod.* traductione; *quod magis quidem placet, eo quòd haud absimiliter suprà lib. de Præscript. adu. hær. c. 22. legatur:* traductiones eorum quæ mentiuntur. *Verùm, quia illud ab aliis omnibus legitur, nolui immutare, eo magis quòd Interpretatio Rhenani, quæ illic* traductiones *interpretatur deprauationes scripturarum, infamationi non absimiles, huic loco minus competat.*

CAP. XXXIX.

619. Olim cõstitit de nominũ proprietate, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* De venturis in Christi nomine, & signis vltimi finis, ex cap. xxj. Lucæ. *Atqui alludit ad cap. 15. & 16. lib. 3. adu. Marcionem suprà, vbi tractauit de* nominum proprietate Christi & Iesu. *Verùm tam obscurum est illud:* ei illam, *vt quid sibi velit nesciam; prorsus sentiens corruptum esse locum, qui tamen neque ex MS. Vatic. emendari potuit. Videtur supplendum:* ei (*nempè Deo creatori*) illam *nẽpè proprietatem nominum competisse*; qui prior & Christum suum in homines adnuntiaret, *locis dicto capite ad marginem adnotatis*; & Iesum transnominaret, *Matth. & Luc. 1.*

620. qui multos dicat venturos in nomine ipsius, &c.] *Quia istud videtur non tam ad Christum quàm ad creatorem referri, vtitur quidem verbis Euãgelistæ & Christi; sed videtur etiam alludere ad illud Hier. 14.* Falsò Prophetæ vaticinantur in nomine meo. *Quod autem addit:* Amplius & prohibeat eos recipi, *alludit ad illud Lucæ: Nolite ire post illos. Postea subiungit quod est intermedium:* dicentes: Ego sum Christus; *quãquam interim vox:* Christus, *apud Lucam non reperiatur Græcè aut Latinè, sed Matth. 24. vnde suppleta videtur ab Auctore; aut certè sic lectum fuit olim; quod videtur confirmari ex æditione Syriaca, vbi legitur: Ego sum* Meschico.

621. quorum & ipse par sit, &c.] Par (*inquit Rhenan.) cum Genitiuo; sicuti suprà sæpè. Supplemus autem ex altero Vatic. MS.* nominum Dominus, Christus & Iesus creatoris, *& legimus:* qui alium in nomine eius recepisti, *ex vtroque MS. Vatic. cod. pro:* alienum.

622. Bella, opinor, & regnum super regnum & gentem super gentem, & pestem, & fames, terræque motus, & formidines, & prodigia de cœlo, &c.] *In enumerandis his* temporum, *nempè extremorum adpropinquantium* signis, *bis vertit* ἐπὶ, super, *pro eo quod alij magis accommodè: aduersus; &, sicut Græcè est illud: de cœlo retulit ad* prodigia, *non verò: ad* formidines. *Illud verò:* Hæc quum adiicit (*siue dicit, vt habet 1. Vatic. MS.*) etiam oportere fieri, *intermedio loco ponitur, quod iterum repetit Auctor sub finem huius capitis.*

623. Ante hæc autem persecutiones eis prædicat, & passiones venturas, &c.] *Alludit ad illud Lucæ: Sed ante omnia inicient vobis manus, &c.*

624. Accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotens, &c.] *Pulcherrimè locum hũc Zachar. 9. de* persecutionibus martyrum *interpretatur Auctor, & latissimè. Vbi imprimis castigauimus:* & consument illos, *pro:* consumet, *tum quòd Græcè legatur* κατανάλωσουσιν, *tum etiam quòd alioqui contradictionem implicarent:* proteger, & consumet. *Deinde legimus cum B. Hieron. in Commẽt. iuxta* LXX. & replebunt quasi pateras altare, *pro:* replebunt pateras quasi altaris, *quòd infrà id sic explicetur:* Nemo tanta in bello sanguinis flumina paterarum capacitate metitur, aut vnius altaris cruentatione adæquat; *quare videntur etiam hodie sic castigandi* LXX. *Græcè & Latinè. Denique lego:* quia lapides sancti volutantur, *pro:* qui; *tum quod aliter sensus obscurus sit, tum quòd Græcè sit* διότι *vbi* volutant, *sicuti & mox:* volutabãt, *accipitur impersonaliter pro: voluuntur, quia Græcè est* κυλίονται. *Atqui* quæ illos, *&c.* manebant, *interpretatur Rhenanus: exspectabant.*

625. bellorum legitimis armis debellandorum, &c.] *Facit etiam hic locus ad intelligentiam sententiæ Auctoris suprà Tom. 2. lib de Corona milit. c. 11. vbi prima facie videtur omne bellum illicitum facere, sed de eo ibi latiùs in Adnotat. nostris, nu. 122. partim ex lib. de Idolol. c. 19 partim ex aliis locis Auctoris & veterum Patrum; ex quibus constat,* militiam eam solam illicitam dixisse, quòd cum idololatria aliquid cõmune habebat. *Accipitur autẽ vbi legitur:* omnium offensui, *more Tertullianico:* offensus (*sicuti etiam Rhenan. adnotauit*) *iuxta quartam inflexionem, pro offensione.*

626. Et hîc igitur ipse vetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia, &c.] *Propterea addit:* Et hîc, *quia etiã suprà c. 12. Lucæ:* Perductos ad potestates prohibet ad interrogationẽ cogitare de respõsione; Sanctus enim spiritus docebit vos ipsa hora,

hora, quid eloqui debeatis; sicuti videre est suprà cap. 28. Vbi quū etiā adferat exemplum Balaam, cui Deus quod non cogitauerat, immò cōtra quàm cogitauerat, suggessit, etiā hic legimus: Balaam, secuti vestigia alterius Vatic. MS. cod. pro eo quod erat: Balæ. Quum verò sequitur: & Moysi causato linguæ tarditatem: os repromisit; adludit ad illud Exod. 4. Aperiam os tuum.

627. & sapientiam ipsam cui nemo resisteret, per Isaiam demonstrauit, &c.] Huic loco Euangelistæ accommodat locum Isai. 44. Vbi in hoc differt ab æditione LXX. tam ea quæ olim tempore B. Hieronymi, quàm quæ hodie exstat Græca & Latina, quòd dumtaxat habeat: & alius inscribetur in nomine Israëlis, pro eo quod alij: & alius scribet manu sua: Dei sum, & in nomine Israel clamabit; & tamen non aliter legit infrà Scorpiaco adu. Gnosticos, cap. 7.

628. cum Deo inualescentis, quod est interpretatio Israëlis, &c.] Adludit ad illud Gen. 32. Non vocabitur vltrà nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum, quia inualuisti Deo, Græcè iuxta LXX. & Symmachum: ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ θεοῦ iuxta quos dicit Auctor, esse eam interpretationem Israëlis, quasi Israël dicatur Inualescens Deo. Vide varias eius nominis interpretationes apud B. Hieron. Quæst. Hebraic. in Genesin, vbi magis probat ille ex vestigiis litterarum Hebraicarum, vt interpretationem accipiat vox Israël Princeps Dei, vel directus Dei; quomodo etiam Comment. in dictum locum Isaiæ: Propriè (inquit) iuxta Hebræos & litterarum fidem Israël rectus Dei dicitur; Vir autem videns Deum, non in elementis, sed in sono vocis est. Quamquam interim pro hac postrema & communi Veterum aliorum opinione (quam etiam fatetur priori loco B. Hieron.) faciat, quòd secundo loco Iacob imponatur nomen Israël, Gen. 35. postquàm apparuit ei Deus in Bethel; quod confirmari etiam inde videtur, quòd fateatur ipse B. Hieronym. priùs solùm promissum fuisse, nomen Israel imponendum Iacob, hic verò primùm impositum. Siue autem legas cum altero Vatic. MS. cod. prohibuit præcogitationem, siue cum aliis: cohibuit, non refert.

629. Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonem, &c.] Omittit hic Auctor quod alij habent intermedium tam LXX. quàm ex Hebræo Interpretes: vt sciam; & notandum quòd de Christo istud interpretetur, contra Iudaïzantes, qui totum hoc caput de Isaia malunt interpretari.

630. A proximis quoque persecutiones, & nominis, ex odio vtique, blasphemiam prædicatam, &c.] Adludit ad verba illa Christi, Luc. 21. Trademini autem à parentibus, &c. Atqui etiam hic, quamquam Græcè habeatur & Latinè & Syriacè: propter nomen meum, tamen non aliud legit Auctor quàm: nominis odio, vtpotè quòd sic nomen Christianum appellaretur ea ætate, eo quòd nomen potiùs quàm crimen in Christianis damnaretur; sicuti testatur suprà Tomo I. Apolog. cap. 2. & 3. quod etiam alicubi nos suprà adnotauimus.

631. Sed per tolerantiam (inquit) saluos facietis vosmetipsos, &c.] Omittit intermedium illud: Capillus capitis vestri non peribit, quia resciderat Marcion. Transtulit autem: per tolerantiā, quod ex Græco ad verbum vulgatus Interpres: in patientia vestra.

632. Tolerantia (inquit) iustorum, &c.] Mirum est quòd hic legat: iustorum, quum alicubi suprà cum reliquis omnibus æditionibus legat: pauperum. Atqui legit: periet, pro eo quod ibidem: peribit.

633. Corona autem erit eis qui tolerauerint, &c.] Repetitur istud iuxta LXX. Zachar. 6. Vbi accipit Auctor tolerare, pro: exspectare, quum Græcè sit ὑπομενόντων, quod tolerare significat cum exspectatione. Eiusdem significationis est ὑπομονὴ, quæ est apud Lucam & Dauidem locis modò citatis, vbi tolerantiam vertit Auctor.

634. Sed monstrato dehinc tempore excidij quum cœpisset vallari exercitibus Hierusalē, &c.] Adtingit solummodò istud Auctor, tunc nempè fore tempus excidij (siue desolationis, vti alij ex Græco magis propriè vertunt) quum cœperit vallari (siue circumdari, vti est Græcè, Latinè & Syriacè) exercitibus (Græcè στρατοπέδων) Hierusalem; eo quòd Epiphanio teste, Confut. 59. Marcion rursus resciderit: Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant ad montes, & cetera quæ sequuntur; vsque ad: vt impleantur omnia quæ scripta sunt; vtpotè quòd nollet fateri, in nouo Testamento impleri quæ scripta sunt in veteri. Prætermittit interim Auctor etiam alios duos versus intermedios.

635. solis & lunæ syderúmque prodigia, & in terra angustias Nationum, &c. imminentium orbi malorum, &c.] σημεῖα iterum hic prodigia vertit, pro eo quod alij: signa; & angustias plurali numero, quum in omnibus æditionibus, & suprà lib. de Resurrect. carnis cap. 22. sit singulari. Deinde ordine transposito magis clarè expressit: obstupescentium (Græcè ἀποψυχόντων, vt accipiatur pro: exanimatorum, & quasi in deliquio animi existentium) velut à sonitu maris fluctuantis, pro eo quod hodie legitur: præ confusione sonitus maris & fluctuum arescentibus hominibus; & verò, cum distinctione versus, non rectè meo iudicio, præ exspectatione (omittens: timore &) imminentium orbi malorum. Vide verò suprà loco citato Adnotat. nostras numer. 172. 173.

636. Et dabo prodigia, &c.] Nihil hic differt Auctor à LXX. Ioël. 2. neque illi à versione B. Hieron. nisi quòd legant: illustris, hic verò, horribilis; nostra verò confirmatur à B. Petro, Act. 2. Quæ de vltimo iudicio Auctor interpretatur.

637. Fluminibus disrumpetur terra, &c.] Etiam hic castigatior est æditio LXX. in B. Hieronym. Comment. quā in Bibliis Regiis, vtpotè quum legatur illic sicuti ab Auctore; nam eiusdem sunt significationis: scindetur, & disrumpetur; ibi etiam est Græca alia vox quàm hodie ὠδίνησαν, quam ille interpretatur: doluerunt, sicuti est Hebraicè, pro quo parturient legit Auctor. Hieronymus cum Auctore tum hic, tum suprà cap. 20. legit: Dispergens aquas gressu, siue: itinere. Nam sic legendum etiam hic pro: dispergent, ibi patet nu. 280. Ab omnibus deinde legitur: Dedit abyssus sonum suum, siue vt alij, vocem suam; sed est peculiaris distinctio Auctoris: sublimitas timoris eius elata est; sol & luna constitit in suo ordine, vbi quod Græcè est φαντασίας, transtulit timoris, & elata accipitur pro eleuata. Sicut etiam illud peculiare est: in lucem coruscationes (sic enim castigo pro: coruscationis, quia Græcè est αἱ βολίδες, id est, vt alij transferunt, iacula, quamquam etiam putem quid aliud lectum ab Auctore, eo quòd alter Vatic. MS. habeat: circumstationes) tuæ ibunt in fulgorem, id est, splendorem. Legit item fulgur (nam sic lego ex 2. MS. Vatic. cod. pro: fulgor, nam Græcè est ἀστραπῆς, quod coruscationem alij transferunt) scutum tuum, pro eo quod alij: In luce iacula tua ibunt, in splendore coruscationes armorum tuorum. Reliquum cum aliis concordat: In com-

minatione tua, &c. & in indignatione, &c.

638. Et tunc videbunt filium hominis venientem de cœlis cum plurima virtute, &c.] *In his verbis Lucæ differt Auctor ab aliis, quòd legat*: de cœlis, *pro eo quod alij ex Græco*: *in nube*, *& ex Syriaco*, *in nubibus*; *Item quòd omittat*: & maiestate. *Similiter in eo quod sequitur*: Quum autem hæc fient, erigetis vos (*suprà loco citato* emergetis) & leuabitis capita vestra, *pro*: *respicite & leuate*; quoniam adpropinquauit (*pro eo quod alij* adpropinquat) redemptio vestra. *Lego enim* adpropinquauit, *pro*: adpropinquabit, *ex 3. Vat. MS. cod. suprà loco citato lib. de Resurr. carnis.*

639. Sic & vos quum videbitis omnia hæc fieri, scitote adpropinquasse regnũ Dei, &c.] *Istud quod hîc per præoccupationem adfert vt adaptet præcedentibus, postea repetitur, sicuti & in Euangelio Lucæ*, fici parabola *interiecta.*

640. Ecce cum cœli nubibus tamquam filius hominis adueniens, &c.] *Quæ intermedia sunt Dan. 7. & reliqua quæ sequuntur, habes Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 14. & suprà li. 3. cap. 7. quò Lectorem remittimus ad Adn. nostras. Atqui vt facilè intelligatur quæ sint verba Danielis, omnia noua periodo sic distinximus*: Et data est illi potestas Regia, quam, &c. Et vniuersæ Nationes, quas, &c. Et gloria omnis, &c. quia nec, &c.

641. Existi in salutem populi tui, &c.] *Istud iuxta LXX. immediatè post verba paulo antè citata reperitur Abacuc 3. Est autem Tertullianicum illud*: interstruere.

642. Ipsum decursum scripturæ Euangelicæ ab interrogatione discipulorum, &c.] *Adludit ad* interrogationem discipulorum *initio cap. 21. Lucæ*: *Magister, quando hæc erunt*, &c. *Atqui* vota sanctorum *intelligit ea*, *quibus* erigentur & leuabunt capita sua ad redemptionem regni iam adpropinquantis. Parabolam *verò* fici *paulopòst explicat Auctor. Porrò* exitibus *rursum vsurpat, pro*: *exitiis.*

643. Aspice ficum & arbores omnes quum fructum protulerint, &c.] *Vide de hoc loco etiam suprà lib. de Resurr. carnis cap. 22. nu. 174. Hîc benè habet, quòd quamquam Græcè sit dumtaxat* προβάλωσιν ἤδη, *tamen Auctor transferat, sicuti Latinus vulgatus Interpres*: quum fructum protulerint; *quod confirmatur etiam eo quod sequitur*: fructificationes arbusculatum, *siue, quod malo, sicuti suprà loco citato*: frutificationes. *Quo fit vt ego quidem coniiciam & apud vulgatum Interpretem, & apud Auctorem fuisse lectum primitùs*: quum frutum protulerint, *vt* frutus *vsurpatus olim fuerit pro*: caule floris, *quem suprà vsurpat*; *sed quòd eam vocem apud neminem veterum inuenerim, nolui quid immutare. Quum autem habeat Lucas verbum Græcum præsentis temporis; prorsùs castigaui ex 2. MS. Vatic. cod.* intelligunt, *pro*: intelligent. *Atqui quod alioqui obscurum videtur*: Omne autem signum, &c. *ad hoc refertur vt putet & signum & rem eiusdem esse Dei creatoris.*

644. Non transiturum cœlum & terram, nisi omnia peragantur, &c.] *Istud quasi ex consequenti colligit ex verbis illis Euangelistæ Auctor*: *Non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant; cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Atque adeò videtur generationem* γενεὰν *Græcè, interpretari de tota huius seculi vsque ad vltimum finem ætate, quam B. Paulus Apostolus fines sæculorum nuncupat, & B. Ioannes horam nouissimam. Lego autem ex vtroque Vatic. MS.* Siquæ à creatore sunt, *pro*: fiunt, *& paulopòst distinguo*: Sic enim & Isaias. *quum enim referatur ad præcedentia verba ab Auctore citata, non est noua periodus, sed dicomma dumtaxat. Atqui rursus hîc Tertullianica phrasis*: ordinem expungi, *sicuti & cap. sequenti*: Psalmum expunctum, *id est, adimpletum*; *vel Rhenano teste.*

645. Admoneantur & discipuli ne quando grauentur, &c. secularibus curis, &c.] Secularibus *vertit propriè, quod est Græcè*: βιωτικαῖς, *&* insistat, ἐπιστῇ. *Legimus verò iuxta alterum MS. Vatic. cod.* ex plenitudine *pro*: &. *Atqui siue legas*: Moysi *cum exc. siue*: Mosei *cum 2. MS. Vatic. non refert*; *ego certè nullam talem admonitionem, qualem hîc Christus fecit, apud* Moysen *reperire potui.*

646. Sed enim per diem in templo docebat, &c.] *Pergit in verbis Domini comparandis cum Prophetis.*

647. In templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos, &c.] *Locum hunc non sine difficultate & inuocatione Spiritussancti tandem inueni* Osee 12. *vbi vertitur & ex Hebræo* in Bethel, *& LXX. tam secundum B. Hieron. in Comment. quàm editiones quæ hodie exstant*: ἐν οἴκῳ ὤν, inuenerunt me, & ibi *dictũ seu* disputatum est (*Græcè* ἐλαλήθη) ad eos. *Vbi quamquam* ὤν *interpretetur B. Hier. doloris, & Latinus Interpres LXX. iniquitatis*; *tamen hunc locum citari certum est ex versione altera*: in Bethel; *hoc est* (*vel B. Hier. exponente*) in domo Dei; *Et proinde loco* ὤν, *fuisse aliquid aliud olim lectum, prorsus coniicio; aut videtur Tertullianus legisse* ὤν, *& proinde interpretatus de nomine Dei, quod legitur Exod. 3. ὁ ὤν, vt verterit*: in templo meo *paraphrasticῶs, pro*: domo Dei; *eius nempè qui vocatur*: *Ego sum qui sum.*

648. Ad noctem verò in Elæonem secedebat.] *Fecit Auctor hîc Latinam ex Græca* ἐλαιῶν, *tam in testimonio Lucæ quod explicat, quàm in loco citato Zachar. 4.* Et stabunt pedes eius in monte Elæone, ἐλαιῶν *oliuetum significat.*

649. Diluculo conueniendum erat, &c.] *Ita expressit Auctor vocem Græcam* ὤρθριζε, *quam noster Interpres Latinus* manicabat, *vertit, voce fictitia æquè atque Græca, quam tamen habent plerique antiqui MS. codices, & ipse B. Augustinus agnoscit vsitatam ab Interprete veteri Latino, Iud. 9. vbi eadẽ vox Græca legitur. Illud autẽ*: Dat mihi linguam, &c. *partim etiam suprà citatum reperitur Isai. 50.*

CAP. XL.

650. Proinde scit & quando pati oporteret, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De die Paschæ electo ad passionem Christi, proditione Iudæ, & distributione corporis & sanguinis Domini, ex cap. XXII. Lucæ. *Atqui per præoccupationem priori loco ponit, quæ Euangelista posteriùs.*

651. cuius passionem Lex figurat.] *Varias* passionis in lege figuras *videre est Tom. 1. lib. aduers. Iudæos, cap. 10. & suprà lib. 3. aduers. Marcion. cap. 17. 18. ac 19. Atqui Epiphan. Confut. 60. pulcrè ex hoc confutat Marcionem, quòd quum verè passum & crucifixum fateatur Christum, tamen verè natum nolit confiteri; quod ipsum etiam vrsit Auctor suprà lib. de Carne Christi cap. 5. & li. 3. adu. Marc. cap. 8. docens, si non verè natus sit, sed in phantasmate, nec etiam verè crucifixum.*

652. Nam è tot festis Iudæorum, Paschæ diem elegit,

elegit,&c.] *Alludit tum ad illud Lucæ: Adpropinquabat autem dies festus Azymorum, qui dicitur* Pascha, *tũ ad illud: Venit autem dies Azymorum, in quo erat necesse occidi* Pascha. *Atqui* festa Iudæorum *commemorantur Leuitici* 23. Pascha, *Primitiarum, Pentecostes, Tubarum, Expiationum, & Tabernaculorum. E quibus tria erant, quibus per singulos annos oportebat omne masculinum comparere Hierosolymis, sicuti legitur Exod.*23. Paschæ, *Primitiarum & Expiationum, ni fallor. De mulieribus verò apparet, 1. Reg.1. de Phenenna & Anna matre Samuelis, & Luc.2. de Ioseph & Maria; quòd solum tenerentur adire Hierusalem semel in anno, vtpote in die sollemni Paschæ. Hinc opinor factum tum, vt* diem Paschæ *præ reliquis* Christus elegerit, *quo in præsentia omnium pateretur, tum vt* figuræ *quoque implerentur.*

653. Pascha est Domini.] *Quamquã istud habeatur Exod.*12. *Leuit.*23. *& Num* 28. *sufficit priorem locũ ad marginem adnotare.*

654. Concupiscentia concupiui Pascha edere vobiscum antequàm patiar,&c.] *Non hoc modo adfert adu. Marc. Epiphan. Confut.*62. *vti ostendat (quod etiam Auctor facit)* se figuram sanguinis sui implere concupiscere, *atque adeò* non se destructorem legis; *sed etiã vrget aduers. phantasticam carnẽ Christi, quod præmittit Euangelista:* Et accubuit & duodecim Apostoli cum eo, *& insuper id quod præcedit:* Ite & præparate vt edam Pascha, *Confut.*61. *Atqui* concupiscentiam *&* concupiscere, *tum hîc, tum paulopòst, accipit in bonam partem, pro: desiderio, & desiderare, quomodo etiam suprà lib. de Anima cap.*16. *vbi* concupiscentiuum animæ genus *hoc loco Euangelistæ probat etiã in Christo fuisse.*

655. Nimirùm veruecina illum Iudaica delectaret?&c.] Veruecina *(inquit Rhenan.) id est, caro veruecis. Sic dicitur agnina, bubula, porcina Plauto. Epiphan. dicta Confut.*61. *Vrget etiam esum carnis* veruecinæ *Christi & discipulorum ante institutionem Mysterij; contra Marcionem qui carnis esum damnabat.*

656. Poterat & ab extraneo quolibet tradi,&c.] *Sic quasi aliud agens complectitur quicquid hîc habet Euangelista de Iuda, non* extraneo, *sed vno ex duodecim; qui (quod etiam torquet adu. Marc. Epiphan. Confut.*60.*)* locutus est cum Principibus sacerdotum & militum Imperatoribus, quomodo ipsum traderet illis, & gauisi sunt.

657. Qui mecũ panem edit, leuabit in me plantam,&c.] *Hic quoque differt Auctor ab aditionibus aliis Psal.*40. *quòd legat:* leuabit, *pro eo quod Græcè est* ἐμεγάλυνεν, *id est,* leuauit, *seu magnificauit & ampliauit, quomodo etiam emẽdatiores codices Latini & Græci Ioan.*13. *vbi hanc scripturam in Iuda adimpletam tradit Euangelista. Expressit autem* plantam, *quod Græcè est* πτερνισμὸν, *pro quo vetus æditio Psalmorum, & Ioan.*13. *Interpres Latinus: calcaneum, alij supplantationem. B. Hieron. verò Auctori consentit ex Hebræo.*

658. Poterat & sine præmio tradi,&c.] *Hic adludit ad illud Lucæ:* Et pacti sunt pecuniam illi dare, & spopondit, & exinde quærebat opportunitatẽ quomodo eum traderet. *Atqui obscurum est illud:* qui populum coràm offendens, nec tradi magis potuisset quàm inuadi; *nisi* offendere *accipiatur pro inuenire, sicuti apud Terentium in Heautont. & Hecyra.*

659. Pro eo quod venundedere iustum,&c.] *Siue illud legas, siue cum 2. Vatic. MS.* vendiderunt, *perinde est. Reperitur autem istud Amos 2. præterquàm quòd plurali numero legit, quod ibi est in singulari iuxta æditiones omnes; sed est perinde ad sensum Prophetæ, vtrum legatur, eo quòd de Israële loquatur. Loquor de emendatioribus codicibus LXX. inter Commentaria B. Hieron. Nam quæ hodie exstat etiam in Bibliis Regis, deprauata est, quãtum apparet, à Iudæis; vtpotè vbi legitur* τὸν πτωχὸν, *id est, mendicum, pro eo quod Auctor:* iustũ, *& similiter non modò B. Hieronymus, sed etiam Palæologus, qui (quemadmodum citatur à Leone de Castro Comment. MS. in hunc Prophetã) illud quod à Propheta additur:* argento; *de triginta argenteis, quibus venditus est Christus (de quibus etiam hîc mox Auctor) interpretatur.*

660. Nam & quantitatem & exitum*(id est, successum)* pretij; *&c.* sicut in Euangelio Matthæi continetur Hieremias præcanit, &c.] *Quum hîc, citans 27. cap. Matth. conformiter æditioni modernæ Græcæ & Latinæ, adscribat etiam* Hieremiæ *testimonium illud:* Et acceperunt xxx. argenteos, *&c. patet iam ab ea ætate irrepsisse nomen* Hieremiæ *in contextum; quod tamen existimat Reuer. Dn. Iansenius Comm. in Concord. Euang. c.*111. *ex margine additum aliquando fuisse. Cuius sententia mihi magis probatur, quòd Syriacum exemplar etiam non aliud legat quàm:* per Prophetam dicentẽ; *& id olim scripserit B. August. lib.*3. *de consensu Euang. c.*7. *& etiam Rupertus in Com. Quo loco Iansenius multas alias interpretationes eius loci adfert; quomodo* Hieremiæ *adscribatur, quod apud Zachariam reperitur cap.*11. *quamquam etiam verbis nonnihil immutatis: Addit autẽ Auctor:* adpretiati vel honorati, *quòd vox Græca* τετιμημένου *vtrumque significet; omittens tum illud: quem* adpretiauerunt *à filiis Israel, tum:* sicut constituit mihi Deus. *Nos vt iis etiam satisfaciamus, qui Hier.*32. *vbi legitur de* agro empto *(secundum quod etiam iam olim adnotauit B. August.) putant à Iudæis erasa esse verba, quæ ab Euangelista Matthæo citantur; ad marg. adnotauimus Hier.*32. *& Zachar.*11.

661. Professus itaque se concupiscentia concupisse edere Pascha, *&c.* acceptum panem & distributum discipulis,&c.] *Intermedia Lucæ verba prætermittit, quia magna etiam ex parte Marcion rescidit, & imprimis teste Epiphan. Confut.*63. Dico enim vobis, non edam ipsum posthac, donec compleatur in regno Dei.

662. corpus suum illum fecit: Hoc est corpus meum dicendo,&c.] *Similiter Auctor paulopòst:* cur autem panem corpus suum adpellat? *& rursum:* corpus suum vocans panem. *Item Tom.*1. *lib. aduers. Iudæos cap.*10. *num.*134. Christus *(inquit)* panem corpus suum appellat, *& iisdem verbis suprà lib.*3. *aduers. Marc. cap.*19. *Rursum Tom.*2. *lib. de Oratione, c.*6. *n.*23. & corpus eius in pane censetur: Hoc est corpus meũ, *& c. vlt.* quòd statio soluenda sit accepto corpore Domini. Ergo deuotũ Deo obsequiũ Eucharistia resoluit, an magis Deo obligat? Nõnne sollemnior erit statio tua, si & ad aram Dei steteris? Accepto corpore Domini & reseruato, vtrumque saluum est, & participatio mysterij & executio officij. *Item lib. de Idolol. cap.*7. *num.*31. eas manus admouere corpori Domini, *&c. & ibidem num.*34. isti quotidie corpus Domini lacessunt, *&*: in quibus corpus Domini scandalizatur. *His accedunt apertiores loci, suprà li. de Resurr. carn. c.*8. Caro corpore & sanguine Christi vescitur, vt & anima de Deo saginetur, *& lib.*1. *aduers. Marc. cap.*14. *num.*96. panem, quo

ipsum suum corpus in sacramentis repræsentat, *id est, præsens facit, stylo Tertullianico, quemadmodum vel ipse Rhenanus ante me adnotauit lib. de Patientia cap. 3. nu.17. ad illud*: cœlestes ignes repræsentari voluisset. *Iterum infrà Tom.4. lib.4. adu. Marc. carmine conscripto:*

Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.

& lib.5.

Acceptum panem pariter vitisque liquorem
Corpus, ait, sanguisque meus qui funditur, hic est
Pro vobis; fieri semper quod post ea iussit:
Quá ve creatura panem vinúmque putatis,
Esse suum corpus cum sanguine?

Denique etiam Tom.5. lib. de Pudicitia: Atque ita exinde opimitate Dominici corporis vescitur. *Qui omnes loci cū manifestè adferant* veritatē corporis & sanguinis Domini in sacramēto Eucharistiæ, *vel ex ipsa Magdeburgensium confessione Cent.2. c.4. par. de Cœna Domini, oportet sanum aliquem intellectum dare verbis quæ hîc sequuntur*: Id est, figura corporis mei. *Quem quum alij aliū reddant, certè originē suam habere videntur illi, quorum mihi maximè placet interpretatio, ex Scholio marginali Gagnæi in aditione Parisiensi, hoc nempè: Nihil hîc de veritate* corporis Christi *detrahi, propterea quòd tota hæc oratio referatur non ad nouum sacramentum Eucharistiæ, tanquam illud vocetur* figura, *sed ad panem de quo Hieremiæ 11. locus hîc citatur; ea ratione quâ* panis *oblatus & comestus in sacrificiis naturæ & legis, iam tum* figurabat, *conficiendum tempore Euangelij* Christi corpus, *ex materia, & sub specie panis manducandum. De illa enim figura quæ fuit olim sub lege, non de illa quæ à Christo instituebatur, Tertullianum loqui; patet ex eo quòd* veterem figuram *appellet, tum de pane dicens*: non intelligens veterem fuisse istam figuram corporis Christi, *tum de calice paulopòst*: Vt autem & sanguinis veterem figuram in vino recognoscas. *Conuenit autem hæc interpretatio cum totius huius libri scopo, vbi non aliud conatur Auctor ostendere quàm* concordiam Veteris & Noui Testamenti, *ex eo quòd Veteris Testamenti figuræ, Noui Testamenti veritate adimpleantur. Quod dum facit, inter cetera etiam testimonium supradictum adfert Hierem.11.* Venite mittamus lignum in panem eius, id est (*sicuti non modò hîc explicat Tom.1. lib. adu. Iud. cap. 10 & suprà lib. 3. aduers. Marc. c.19.*) crucē in corpus eius. *Similiter etiam paulopòst adfert testimonium illud Gen. 49.* Lauabit in vino stolam suam & in sanguine vuæ amictum suū. *Atqui vt probet* panem *antiquitùs* veterem fuisse Dominici corporis figuram, *adfert verba hæc Euangelistæ*: acceptum panem & distributum discipulis suis, corpus suum illum fecit. *Similiter vti probet* vino antiquitùs figuratum Christi sanguinem, *infrà dicit*: Ita & nunc sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc vinum in sanguine figurauit. *Sicut autem ibi obscurè loquitur, & quasi contrario sensu, pro eo quod dicere debuerat: qui tunc sanguinem in vino figurauit; Ita & priùs quum supradicta verba adiecit:* Hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei; *etiam quasi contrario sensu loquitur, pro eo quod dicere debuerat conuenienter suo instituto: Illud (panem nempè) fecit Christus corpus suum in noua lege, dicendo*: Hoc est corpus meum, *quod in veteri lege erat figura corporis sui. Sic autem debere intelligi, comprobatur ex verbis immediatè sequentibus*: Figura autem non fuisset; *quum alioqui dicere debuisset*: esset, *si in noua lege figuram corporis sui agnosceret. Et verò se non loqui de noua corporis sui figura, sed veteri (vti paucis iam diximus ex Gagnæo) patet manifestè ex illis verbis*: Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit; non intelligens, veterem istam figuram fuisse corporis Christi? *Et rursum subiiciens*: Itaque illuminator antiquitatum (*nempè Christus*) quid tunc (*nempè in Veteri Testamento*) voluerit significasse panem, satis declarauit, corpus suum vocans panem; *indicat quòd tunc panis significaret corpus Christi, non verò quòd nunc id significet. Simile est etiam illud*: vt autem & sanguinis veterem (*non nouam*) figuram recognoscas. *Et quod habet paulopòst*: At nunc (*id est, in nouo Testamento*) sanguinem suum in vino consecrauit, qui tunc (*id est, in Veteri*) vinum in sanguine figurauit. *Denique similia etiam sunt verba dictis locis lib. aduer. Iudæos, & lib. 3. aduersus Marc. vbi locum hunc Hier. 11. citat. Porrò si hæc locis obscurissimi interpretatio cuiquam non satisfaciat, vel persistat in hoc, quòd etiam nunc (id est, in Nouo Testamento) appellauerit Auctor Sacramentum istud Eucharistiæ,* figuram corporis sui; *fateor cum B. Augustino lib. adu. Adimantum Manich. cap. 12. esse in Eucharistia etiam signum* corporis Christi, *seu figuram, sed eo modo, quo sanguis animæ animalis signum dicitur, nempè non nudum signum, sed quo etiam ipsa res significata continetur. Est enim* corpus Christi, *vt idem B. August. tradit in sententiis Prosperi,* & veritas & figura; *veritas, dum corpus Christi & sanguis virtute spiritus in verbo ipsius, ex panis viníque substantia efficitur; figura verò, quod exteriùs sentitur. Et verò nihil obstare, quin idem, & veritas sit seu substantia, & tamen figura siue effigies aut similitudo dicatur; patet ex ipso etiam Tertulliano infrà lib. 5. tractante Epist. ad Philippens.* Planè (*inquit cap. penult.*) de substantia Christi putant & hîc Marcionitæ Apostolum sibi suffragari, quòd phantasma carnis fuerit in Christo, quum dicit quòd in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo, sed exhausit semetipsum, accepta effigie serui, non veritate; & in similitudine hominis, non in homine; & figura inuentus homo, non substantia, id est, non carne. *Hactenus argumentum Marcionis. Quid autem respondet Tertullianus?* Quasi (*inquit*) non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Benè autem, quòd & alibi Christum imaginem inuisibilis Dei appellat. Numquid ergo & hîc, quâ in effigie eum Dei collocat? Æquè non erit Deus Christus verè, si nec homo verè fuit, in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. *Ceterùm nobiscum cōsentire videtur, quod ad priorem nostram huius loci interpretationem adtinet (quamuis inuitus) Caluinus, dum alicubi confitetur*: figurā non cadere in vocem corporis, sed in vocem panis; *quemadmodum ipsis illius verbis cōprobauit Dn. Claudius de Sainctes in Examine doctrinæ Caluinianæ, & paucis repetit in Apol. adu. Bezam, pag. 139. Hactenus de vera sententia Tertulliani, quod ad* veritatem corporis & sanguinis Domini in Eucharistia (*de qua etiam suprà lib. de Resurr. carn. cap. 8. num. 76.*) *adtinet. Qui verò aliorum Patrum de eadem testimonia requiret, videat Adnot. nostras Tom.2. lib. de Orat. cap. 6.*

cap.6.num. 23. & latius ad librum de Lapsis B.Cypriani, num.82. & ad Epist. 63.ad Cæcilium,num. 12. Denique & nostra Leiturgica Latinorum, vbi frequentissimam habes mentionem sacrificij corporis & sanguinis Domini *per singulas ferè paginas, ex diuersis sex primorum sæculorum Latinis Patribus; & verò etiam Græcis, à pag. 1. vsque ad 93. quum illud à Christo institutum, & ab Apostolis vsitatum, latè comprobauimus.*

663. nisi veritatis esset corpus,&c.] *Ad hunc locum, & ad illum infrà*: Sic & in calicis mentione, *adludit Auctor infrà lib. 5. aduers. Marc. cap. 8. vbi similia Christi verba tractat* 1. *Cor.* 11. Proinde panis & calicis sacramento, iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. *Idipsum verò facit etiam Auctor infrà lib. 5. adu. Marc. carmine conscripto, vbi post verba numero præcedenti adlegata subiungit*:

Non se factorem mundi per facta probauit,
Et portare simul de carne & sanguine corpus?

664. Aut si propterea panem corpus sibi finxit,&c.] *Hac & sequenti periodo confutatur hic illorum hæresis, qui putāt manere in corpore Domini substantiā panis in Eucharistia; hoc enim adfirmare, quid aliud est dicere, quàm* Christū panem sibi corpus finxisse, *sicuti Angeli ex aëre sibi corpus formare dicitur, quando in forma hominum apparere leguntur? Atque adeò etiam sequeretur, quod Marcioni hic impingit Auctor, non modò* corpus Christi, sed & panem traditum & crucifixum pro nobis *Verùm latè tum ex ipso Tertulliano, tum ex alijs Patribus comprobauimus* transsubstātiationem panis & vini in corpus & sanguinem Christi *loco citato lib. de Oratione.*

665. tradere pro nobis,&c.] *Adludit hic ad verba Christi ex Luca*: quod pro vobis traditur; *quæ quum explicet Auctor sequentibus verbis de* crucifixione Christi, *certè facit hic etiam imprimis ad confirmandam veritatem corporis Christi. Neque enim* figura corporis Christi *pro nobis tradita est aut crucifixa; item & pro transsubstantiatione, vti iam diximus.*

666. peponem, quem Marcion cordis loco habuit,&c.] *Ex eo quod suprà lib. de Anima cap. 32. habet Auctor*: cur non magis & pepo, tam insulsus? *Videtur hic per Ironiam expressisse voluisse, Marcionem excordē fuisse & insulsum, id est, sale scientiæ & sapientiæ, quæ in corde latere solent, minimè conditum. Verùm de hoc latiùs in Prolegomenis inter Prouerbiales formulas.*

667. Aduersus me cogitauerunt cogitatum, &c.] *Sacramentarius fuit, quisquis hic ad marginem addidit verba quædam ex Lactantio planè mutila & corrupta, quæ hucusque in omnibus æditionibus excusis reperire est, vti videretur veritati Domini detrahere, quum magis pro ea faciat. Sic enim lib. 4. c. 18. post recitata Hierem. 11. verba eadem quæ ab Auctore citantur, apud illum legitur*: Lignū autem crucem significat, & panis corpus eius; *quia ipse est cibus & vita hominum, qui credunt in carnem quam portauit, & in crucem in qua pependit. In quem locum (neque enim etiam veteribus insusitatum est aduersariorum testimonia adferre in catholicorum dogmatum confirmatione) Xystus Betuleius: Origenes, inquit, Tertull. Hier. eodem modo exponunt, per panem nimirùm corpus Christi, per lignum crucē intelligentes, referentésque ad* Sacramentum corporis Christi. *Vbi hauddubiè insinuat tum locos tres Auctoris, hic & suprà citatos lib. adu. Iud. ac lib. 3. adu. Marc. (vbi vide Adnot. nostras n. 140.) tum Comment. Origen. & B. Hieron. in Hieremiam, qui (sicuti etiam Lactantius) Tertullianum in hoc videntur imitati.*

668. Sic & in calicis mentione testamentum constituens, sanguine suo obsignatum, &c.] *Adludit ad illud Christi apud Lucam*: Hic est calix nouum testamentum in sanguine meo, *nempè* obsignatum, *vti addit ad maiorem explicationem Auctor. Siue autem legas cum Vatic. 2. MS. cod.* Ita consistet, *siue cum excus.* consistit, *non refert. Sed omninò nouam periodum ibi incipimus*: Vt autem & sanguinis, &c.

669. Sic decorus in stola violenta cum fortitudine, &c.] *Omninò sic castigaui ex vtroque MS. Vatic. cod. pro*: sed, *quia Græcè illud est & Latinè apud LXX. & apud B. Hieron. in Comment. Isai. 63. Mallem autem legere cum LXX. tum sicuti hodie exstant, tum sicuti à B. Hieron. nominatim citantur*: βία μετὰ ἰσχύος, *id est,* violentia cum fortitudine; *sed quia hic non legitur*: in stola sua, *nolui immutare; Maximè quum etiam variet in illo*: sicut de foro (*id est, vti rectè interpretatur in hunc Isai. locum Leo de Castro, medio spatio*) torcularis, pleno, conculcato, *pro qua B. Cyprian. Epist. 63. ad Cæcil. vbi hunc locū imitatur*: à calcatione torcularis pleni & percalcati, *& Rufinus Expos. in Symb. inter opera Cypriani*: tamquam à torculari calcato. *B. Hieron in Comment. iuxta LXX.* sicut calcantium torcular plenum & conculcatum. *denique & hodie Græcè*: ὡς ἀπὸ πατητοῦ ληνοῦ πλήρους καταπεπατημένης, *id est*: sicut calcati torcularis pleni & conculcati. *Legimus autem mox iterum*: de foro, *pro*: in foro.

670. ex cuius tribu, carnis census Christi, &c.] *Rursum hic* census, *pro origine accipitur. Atqui frequentissimum est in scripturis, Christum oriundum ex* tribu Iuda; *sed sufficit adnotasse ad marginem, Luc. 1.*

671. Lauabit (inquit) in vino stolam suam, &c.] *Etiam hic Auctorem imitatus B. Cyprian. loco iam citato, addit*: *Quando autem sanguis vua dicitur, quid aliud quàm* vinum Dominici calicis sanguis ostenditur? *qui locus etiam facit ad confirmationem* veri sanguinis Christi in Eucharistia.

Cap. XLI.

672. Væ (ait) per quem traditur filius hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De imprecatione Christi in Traditorem, & illius osculo; & de responso Domini ad interrogationem, an ipse esset Christus; ex eodem xxij. cap. Lucæ. *Atqui vertit* traditur *ex Græco* παραδίδοται, *quomodo etiam legunt quædam Latina exemplaria; pro eo quod alia*: tradetur. *Repetit autem hic iterum* Væ *esse* imprecationis & cōminationis inclamationem.

673. noli iam de creatore circa Adam retractare, &c.] *Latiùs hoc argumentum Marcionis, cur* Deus passus sit Adam in tantum scelus ruere, *atque adeò de Iuda traditore idipsum refutat Auctor suprà lib. 2. aduer. Marc. cap. 5. 6. & 7. vbi eo non obstante* liberum *tamen* arbitrium *hominis confirmat.*

674. Nam & Petrum præsumptoriè aliquid elocutum, negationi potiùs destinando, &c.] *Sic paucissimis expressit Auctor colloquium Christi, de negatione S. Petri prædicta, quod latiùs prosequitur infrà Tom. 5. lib. de Fuga in persecutione; omissis iis quæ intermedia sunt apud Lucam.* de contentione Apostolorum quis eorum videretur esse maior, *fortassis quòd nec Marcion ea haberet, prætermisso etiam eo quod sequitur*: Quādo misi vos, num quid defecit (*sic enim Epiphan. ca-*

stigandus est) vobis? *& reliqua usque ad illud*: Et cum iniquis deputatus est; *quæ rescissa scribit à Marcione Epiphanius Confut. 64. Qui (quod hic etiam omittit Auctor, quantum apparet, compendij gratia, ne esset prolixior) in Marcionem retorquet Confutat. 65.* Distractus est ab ipsis fermè ad lapidis iactum, positísque genibus orabat.

675. Debuit etiam osculo tradi, &c.] *Epiphan. Confut. 66. hinc etiam veritatem corporis Christi probat ex his verbis Lucæ, ad quæ hic Auctor adludit*: Et adpropinquauit vt oscularetur eum Iudas. *Qui Confut. 67. addit rescidisse etiam Marcionem in sequentibus quod* fecit Petrus, quando percussit & abscidit auriculam serui Pontificis, *& quantum apparet, totam historiam negationis; Petri quippe quam hic etiam Auctor prætermisit. Idem Confut. 68. in Marcionem vibrat etiam illud hic compendij gratia omissum ab Auctore*: Et qui tenebant, illudebant ei, cædentésque ac percutientes dicebant, Vaticinare quis est qui te percussit?

676. Perductus in consessum, an ipse esset Christus? interrogatur, &c.] *Quòd hinc colligit, eundem fuisse Christum veteris & nouæ Legis, tractauit etiam suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. 15. & hoc ipso lib. 4. cap. 21. Atqui illud*: vt pati posset, inquis; *ex persona dicit Marcionis.*

677. Si dixero enim (inquit) vobis, non credetis, &c.] *Sic castigaui, pro*: credituris; *tum quòd illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè, Luc. 21. tum quòd sequatur apud Auctorem*: non credituri. *Atqui de Prouerbio*: manum porrigens, *vide nostra Prolegomena.*

678. Abhinc (inquit) erit filius hominis, sedens ad dexteram virtutis Dei, &c.] *Rectè transtulit* Abhinc, *quod Græcè est*: ἀπὸ τοῦ νῦν, *id est, sicuti vertit Syrus Interpres*: *Ab hoc tempore*: *Differt autem quòd vertit*: ad dexteram, *pro eo quod ex Græco Latinus Interpres*: à dextris, *& ex Syriaco Interpres*: à dextera.

679. Suggerebat enim, &c.] *Adludit tum ad illud Danielis 7. Ecce cũ cæli nubibus tanquam* filius hominis, *tum ad illud Psal. 109. Dixit Dominus Domino meo*, sede à dextris meis; *quod ipsum mox citat.*

680. Ergo, inquiunt, tu filius Dei es? &c.] *Illud* interrogatiuè, *non* confirmatiuè *dictum probat Auctor, sed confirmatiuè responsum à Christo*: Vos dicitis quia ego sum. *Prorsus enim sic legendum iuxta Græcos, Syriacum & Latinos codices, pro eo quod erat corruptissimè*: quasi non ego.

Cap. XLII.

681. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt quòd se Regem diceret, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: De simili responso Christi ad Pilatum, iudicio ipsius apud eundem & Herodem, condemnatione, & crucifixione, signis in morte, exspiratione, & sepultura Domini; ex cap. xxiij. Lucæ. *Vult autem Auctor hanc accusationem inde prouenisse, quòd paulopriùs apud Cayphan* se Christum Dei filium sessurum ad dexteram Dei; *dixerit, sicuti capite præced. ad quod iterum adludit, dictum est. Atqui Epiphan. Confut. 69. & 70. scribit Marcionem hoc loco quædam verba apposuisse, quæ Euangelista non habet, vtpotè post illud*: Hunc deprehendimus peruertentem gentem, *addidisse*: *Et destruentem Leges & Prophetas, & post illud*: Iubentem tributa non dare, *adiecisse rursum*: *& auertentem mulieres & liberos. In quo notanda hæreticorum malitia, quibus moris est non solùm rescindere scripturarum loca, sed & de suo aliquid adponere.*

682. Pilato quoque interroganti, Tu es Christus, proinde (*nempè respondit*) Tu dicis, &c.] *Prioribus verbis videtur solùm legisse Auctor*: & dicentem se Regem esse, *Græcè* χριστὸν, *vbi hodie est &* χριστὸν *&* βασιλέα; *& hic quoque legisse* χριστὸς, *vbi hodie legitur* βασιλεὺς, *eo quòd Reges omnes olim Christi dicerentur.*

683. Constitutus est igitur Dominus in iudicio, &c.] *Totum istud reperitur Isai. 3. præterquàm quòd legit*: Constitutus est in iudicio, *pro eo quod Græcè & Latinè legitur hodie*: constituetur; *quo fit vt putem olim lectam Græcam præteritam vocem, pro eo quod hodie est in futuro* καταστήσεται, *quum in præsenti vertat*: *stat, ex Hebræo Hieronymus. Et videtur etiam legisse Auctor*: ἐν κρίσει, *quum vertit*: in iudicio, *pro eo quod hodie est*: ad iudicium. *At*: Ipse Dominus in iudicium veniet *legendum, pro eo quod erat* venit, *constat ex eo, quòd legat suprà lib. de Resurr. carn. cap. 20. nu. 149.* Venturum in iudicium; *maximè quòd correspondeant Græci, Latini & Hebræi codices.*

684. Tumultuatæ sunt ibidem Nationes, &c.] *Pulcherrimè hoc testimonium Psal. 2. tũ hic, tũ loco citato li. de Resurrect. car. explicat Auctor*, Nationes *interpretatus* Romanos qui cum Pilato erant; Populos, *tribus* Israëlis; Reges, in Herode; Archontes in summis sacerdotibus.

685. Et vinctum eum ducent xenium Regi, &c.] *Sensum etiam hic potius reddidit Auctor quàm verba; nam Osee 10. (ad quem locum hauddubiè respexit) legitur*: *Et ipsum vincientes duxerunt* ξένια *Regi.*

686. Delectatus est denique Herodes viso Iesu, nec vocem vllam ab eo audiuit, &c.] *Paucis etiã hic duos versus Euangelistæ comprehendit. Vertitur autem vox Græca*: ἐχάρη, delectatus est, *quam alij verterunt*: *gauisus est. Atqui scripturam illam Isai. 50. iuxta LXX.* Dominus dat mihi linguam disciplinæ, *habes etiam suprà citatam sub finem cap. 39. Hic addit præterea ex eodem*: quomodo cum oporteret proferre sermonem.

687. quam in Psalmo adglutinatam gutturi suo tunc probabat, &c.] *Ita vertit Auctor quod Græcè est Psalm. 21.* ἡ γλῶσσά μου κεκόλληται τῷ λάρυγγί μου, *quod alij*: lingua mea adhæsit faucibus meis. *Vtrumque voces Græcæ significant.*

688. Et Barabbas quidem, *&c.* vita, *&c.* donatur; Christus verò, *&c.* morti expostulatur, &c.] *Multò hic paucioribus verbis comprehendit versus 6. Euangelistæ.*

689. Sed & duo scelesti circumfiguntur illi, &c.] *Græcè est* κακοῦργοι *apud Lucam, pro quo rectè vertit*: scelesti. *Et magis ea versio correspondet Prophetæ Isai. 53. quam hic adfert (quasi repetens quod apud Lucam habetur cap. 22.)* Et inter iniquos deputatus est, *Græcè apud Euangelistam*, μετὰ τῶν ἀνόμων. *Atqui quod dicit*: circumfiguntur, *eo ipso includit etiam quod præcedit, & vrget Confut. aduers. Marc. 71. Epiphan.* Et quum venissent in eum qui dicitur Caluariæ locũ, crucifixerunt ipsum, *cui additur*: *&* scelestos, *vnum à dextris, & alterum à sinistris*; *quod verbo vnico*: circumfixerunt *expressit Auctor; Nam & sequitur apud Auctorem*: Tolle & crucem eius.

690. Vestitum planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum Marcion abstulit, &c.]

Quum vrgeat etiam dicto loco contra Marcionem Epiph. Et diuiserunt vestes ipsius; hoc vult Auctor, quòd Marcion abstulerit dumtaxat illud: & miserunt sortes, quod apud Epiphaniũ desideratur; aut potius, omittendum est illud in Epiphanio, si Auctor senserit vtrũque abstulisse Marcionem; quod certũ videtur ex eo quod sequitur; respiciẽs Psalmi Prophetiam (nempè Psal. 21.) Disperriti sibi sunt, &c. & maximè ex illis paulopòst verbis: Quò iam testimonium vestimẽtorũ? habe (siue habes, vt 1. aditio in margine) falsi tui prædam.

691. Aufert igitur & crucem ipsam. Idem tamen Psalmus, &c.] Crucem Christi prædictam insinuat à Psalmista per illud: Foderunt manus meas & pedes meos; vbi addo: meos, ex altero Vatic. MS. cod. eo quòd legatur Psal. 21. iuxta aditiones omnes; sicuti: tamen, ex vtroque MS. Vat. pro eo quod erat: enim.

692. Totus in illo exitus legitur: Circumdederunt me canes, &c.] Hîc paucis ad alia eiusdem Psal. 21. adplicat, quicquid apud Euangelistam habetur de derisionibus Christi in cruce pendentis per Iudæos circumstantes, ea sparsim citans. Nam illud: Circumdederunt me canes, synagoga (Græcè συναγωγὴ) maleficorum circumuallauit me, præmittitur immediatè ante illud: Foderunt, &c. At illud: omnes qui spectabant me, &c. longè antea; vbi transtulit: naso irridebant, quod Græcè est ἐξεμυκτήρισαν, & legit: capita, pro quo aliæ aditiones omnes: caput, &: in Deum, pro quo ceteræ: in Domino, quod mirum est, quũ Hebraicè sit Adonai, & Græcè κύριον.

693. Ecce autem & elementa concutiuntur, &c.] Prætermittit hîc Auctor illud Christi ad alterũ latronum: Hodie mecum eris in paradiso, eo quòd resciderit Marciõ, sicuti testatur Epiphan. Confut. 72. Atqui quod hîc in genere de elemẽtis cõcussis dicit, particulatim explicat, et Prophetiis veterũ Testamẽti adaptat.

694. Cœlum (inquit Isaias) vestiam tenebris, &c.] Scripturam hanc Isai. 50. significasse vult Auctor tenebras in passione Christi.

695. Et erit illa die, dicit Dominus: Occidet sol, &c.] Hanc scripturam etiam citauit Auctor in eandem sententiam Tom. 1. lib. aduers. Iudæos, cap. 10. & B. Cypr. Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 23. & prætereà (sicuti citãtur à Leone de Castro Comment. in Amos Prophetam) Cyrillus alicubi, Euseb. Demõst. Euang. lib. 10. cap. 6. B. Aug. qu. 105. vtriusque Testamẽti, Athanas. disput. adu. Iud. Rufinus in Symbol. inter opera B. Cypriani, Grigẽtius denique & Palæologus disputationibus suis adu. Iudæos. Atqui illud: (Habes & horæ sextæ significationẽ) parenthesi inclusimus, eo quòd illud: & contenebrabit super terram, etiam legatur Osee 8. vbi prorsus lego: cõtenebrabit: tũ quòd præcessit: occidet, & in futuro legũt LXX. Græcè & Latinè; tum quòd suprà lib. adu. Iud. legat: & tenebrescet super terrã dies luminis; de quo ibidem num. 137.

696. Scissum est & templi velum, &c.] Id factum addit Auctor, angeli eruptione detelinquentis filiam Sion; quo confirmatur angeli præsentia peculiaris alicuius (qualis apparuit Zachariæ Luc. 1.) apud arcam Dei in interiori tabernaculo, quò semel in anno intrabat sacrificaturus summus Pontifex, adusque Christi passionem; & insuper nõ vnius, sed multorum angelorum adsistentia ad altare Dei, dum offertur à sacerdotibus sacrificium Christianum; sicuti non semel adtestatur B. Chrysostomus.

697. O quãtum perseuerauit etiam xxx. Psalmo, &c.] Adludit ad illud Lucæ: & vociferatus (id est, voce magna clamans) ait: Pater, in manus tuas cõmendo spiritum meum; vt & moriens Prophetas vltima voce, adimpleret.

698. Hoc dicto exspirauit, &c.] Hîc differt quòd legat: Hoc dicto, pro eo quod Græcè est, Syriacè & Latinè: & hæc dicens. Epiphan. Confut. 73. vbi eodem modo quo Auctor istud contra phantasma Marcionis vrget, omissis intermediis legit dumtaxat: Et quum clamasset voce magna, exspirauit. Rectè autem paulòpòst castigauit Rhenanus: Quæ & spirat, ex Gorziensi collatione; pro: quæ exspirat; nam consentiunt MS. Vatic. cod.

699. Nihil ergo remansit in ligno, &c.] Pulcrè sic Marcionis hæresin de corpore Christi, quòd phantasma fuerit, refutat; adludẽs ad id quòd corpore Domini remanente in ligno etiam post expirationẽ, à Pilato id postulatũ sit, & de patibulo detractũ, & sindone inuolutum, & sepulcro nouo conditũ; idque (sicuti paulopòst addit) per Ioseph, qui non cõsenserat in scelere Iudæis. Ita paucis comprehendens quidquid quatuor versibus habet Euangelista. Atqui etiam istud adfert Epiphanius Confut. 74. ad comprobãdam veritatem corporis Christi, & in eiusdem testimonium adducit mulieres reuersas à sepultura Christi, Confut. 75.

700. Beatus vir qui non abiit, &c.] Addit hîc de Ioseph prophetatũ illud Psal. 1. Vbi mallem quidem legere iuxta alterum Vatic. MS. in cathedra pestilẽtiæ, tum quòd Græcè legatur hodie λοιμῶν, & illud legant aditiones Psalterij Vetus, Romana & Gallicana; tũ quòd etiã B. Cypr. sic legat lib. de Vnitate Ecclesiæ. Verùm quũ Interpres B. Iustini Martyris Apol. 2. ad Antonin. Piũ legat: pestilentiarũ, retinui etiam hic: pestium, secundum vestigia alterius Vatic. MS. & excusorum codicũ; vt vterque ipsorum legerit Græcè λοιμῶν.

CAP. XLIII.

701. Si nec mulierum illarum officium præterit Prophetia, &c.] Titulũ postremo huic capiti dedimus: De mulieribus ad sepulchrum cũ odorum paratura, resurrectione post biduum; apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, & Apostolis factæ sunt; & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis gentibus, ex cap. xxiiii. Lucæ. Atqui rectè vertit Auctor: ante lucem, quod Græcè est: ὄρθρου βαθέος, id est, ad verbum: diluculo profundo. Paratura verò (vel Rhenano teste) iterum accipitur pro: adparatu.

702. Vt quærant (inquit) faciem meam, ante lucem vigilabunt ad me, &c.] Initium huius scripturæ sub finem reperitur cap. 5. illud verò: ante lucem, &c. principio cap. 6. Osee. Vbi mirum est omitti ab Auctore: in tribulatione sua, quod tamen explicare videtur, quum addit: inter dolorem præsentis destitutionis. Quemadmodũ etiam quòd: eripuit legit, pro eo quod Græcè est & Latinè apud LXX. rapuit; quod mallem, nisi illud haberent etiam 2. MS. cod. Vatic. & suprà Auctor loco mox citando. Pro eo autem quod Paraphrasticũs transtulit: miserebitur nostri, Græcè est μοτώσει, quod (sicuti adnotauit B. Hieronym. in Comment. eius loci) per dolorẽ reddere sanitatem significat. μότοι enim (inquit) propriè appellãtur linteola quæ inseruntur vulneribus, vt putridas carnes comedant, & extrahant purulentiam: quare castigandus etiam hodiernus Interpres Latinus LXX. & legẽdum cum B. Hieronym. & curabit nos, pro eo quod

habet: & turbabit nos. Hic autem omisimus vocem: dixit, *intermediam, quæ apud Prophetam non habetur, & sensum obscurabat. Atqui similiter de Resurrectione Domini interpretantur dictum locum B. Hier. B. Cypr. Test. lib. 2. adu. Iud. c. 26. nu. 113. & Rufinus in Symbolo inter eius opera, suprà quoque Auctor Tomo 1. lib. adu. Iudæos, cap. 13.*

703. qua percussæ sibi videbantur, &c.] Percussæ *accipitur ab Auctore pro consternatæ, quod transtulit Latinus vulgatus Interpres.*

704. Corpore autem non inuento, &c.] *Pulcrè explicat illud suprà sæpè citatum Isai. 57.* Sepultura eius de medio sublata est, de corpore non inuento.

705. Sed & duo ibidem angeli apparuerunt, &c.] *Pulcrè etiam istud cum veteri Testamento confert de* duobus testibus, *Deuter. 17. Quid verò* angeli duo *dixerint, habes nō multo pòst.* Laterenses *denique rectè interpretatur Rhenanus, stipatores, quòd latus claudant; quos (sicuti scholium in margine habet) alij laterones appellant.*

706. Reuertentes quoque à sepulcro mulieres, *&c.* prospiciebat Isaias, &c.] *Etiam hîc Euāgelistam conuenire ostendit cum eo quod est Isai. 27.* Mulieres veniētes à visione, venite; *Vbi omittimus quod priori loco legebatur:* venite; *quod neque apud LXX. hodie aut olim, neque apud B. Hieronym. Cyrillum, Procopium in Comment. neque apud Origenem in Matth. aut Rufinum in Symbolū inter opera B. Cypriani, amplius quàm semel legatur.*

707. Benè autem quòd incredulitas discipulorum perseuerabat, &c.] *Alludit ad illud Lucæ: Et visa sunt ante illos deliramenta verba hæc, & non crediderunt.*

708. Nam quum duo ex illis iter agerent, & Dominus eis adhęsisset, nō comparens quòd ipse esset, &c. Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redēptorem Israëlis, &c.] *Paucissimis his verbis comprehendit xij. versus Euangelistæ, de duobus discipulis euntibus in Emaus, & accessu Domini ad eos, quem ne agnoscerēt, oculi eorum tenebātur; vbi inter cetera expressit ad verbum ex Græco illud:* ipsum esse redemptorem Israëlis.

709. O insensati & tardi corde, in non credēdo omnibus quæ locutus est ad vos, &c.] *Recitat istud non secundum Lucam, sed secundum Marcionem; vtpotè qui Epiphan. teste Confut. 77. rescidit illud Lucæ:* quę locuti sunt Prophetæ, *& substituit,* quæ locutus est ad vos; *sic enim puto etiam apud illū legi debere pro eo quod mendosè legitur:* quæ locutus sum vobis; *nam si id dixisset, statim Christum agnouissent. Sufficit autem Auctori, quòd etiam illa lectio contra Marcionem faciat.*

710. Nam eadem & angeli ad mulieres: Rememoramini quę locutus sit vobis in Galilęa, dicēs: quòd oportet tradi filiū hominis, & crucifigi, & tertia die resurgere, &c.] *In his verbis, quæ multo antè initio cap. 24. Lucæ continētur, mirum est tam ab Auctore quàm ab Epiph. Confut. 76. omissum esse:* in manus hominum peccatorum; *quod tamen est Græcè & Syriacè & Latinè in exemplaribus omnibus. Quum autem addit:* nisi quia ita à Deo creatore scriptū, *alludit ad Prophetias omnes, quas cap. præced. 40. 41. 42. & hoc 43. ex Prophetis in mediū adtulit. Atqui Epiphan. etiā vrget adu. Marcionem,* quòd ex fractione panis cognouerūt eum, *vtique non in phantasmate, sed in corpore. Siue autem* increpauit *legas cum excus. siue* increpuit *cum altero Vatic. MS. eod. perinde est, nisi quòd hoc sit magis Tertullianicum.*

711. hæsitantibus eis ne phantasma esset, *&c.* Quid turbari estis (inquit) & quid cogitationes subeunt in corda vestra? &c.] *Idipsum etiam Epiph. Confutat. 78. torquet in Marcionem iisdem penè verbis; quem vti apertiùs confutet, vertit priori loco:* phantasma, *quod postea:* spiritum, *vtpotè eiusdem significationis. Mirum est autem, quòd tam ipse quàm Epiphanius omittant tum illud:* palpate & videte, *tum etiam non legant:* spiritus carnem *et* ossa non habet; *sed quum Marcion illa omisisset, putarunt sufficere, si aduersus eum vrgerent illud:* spiritus ossa nō habet. *Quorū loco legit illud Auctor:* & scitote quia ego sum, *nam illud:* & scitote, *alij non habent.*

712. Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, &c.] *Adfert etiam istud aduersus Marcionem Auctor:* vt se ostenderet (*inquit*) dentes habere Christus.

713. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum vniuersis Nationibus, &c.] *Ad istud solummodò adluditur ab Euangelista Luca, quum dicit;* Et prædicari eum in vniuersas gentes, *verùm disertis verbis Matth. 28. dixit ad Apostolos Christus:* Euntes in vniuersum mundum prædicate Euāgelium omni creaturæ. *Prædictū autem etiam istud tradit Auctor Psal. 18. per illud suprà sæpè citatum:* In omnem terram, *&c.*

ARGVMENTVM LIBRI QVINCTI ADVERSVS MARCIONEM, PER IACOBVM PAMELIVM.

ICVTI *libro præcedēti ex Euāgelio B. Lucæ, quod sibi vsurpauerat Marcion, sic nunc ex Epistolis Pauli (quas ille mutilatas in Librū Apostolicum suo titulo editum diuerso ordine redegerat, exceptis iis quæ sunt ad Timotheū & Titum, & ad Hebræos) probat Tertullianus, non alium Deū prædicari ab Apostolo quàm Creatoris.*

1. *Imprimis autem id vel ex eo manifestum facit, quòd nulla auctoritas Apostolo Paulo probetur, nisi de Instrumento veteri Creatoris, & Actis Apostolorum, quæ Marcion reiicie-*

reiiciebat.

Deinde tum per Argumentum & verba Apostoli, DE EPISTOLA AD GALATAS, *ex cap.* I. II.

Item ex eiusdem Epistolæ cap. II. & III. III.

Ex eiusdem etiam cap. IIII. V. & VI. IIII.

Deinde per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA, *ex cap.* I. V.

Etiam ex Epistolæ eiusdem cap. II. & III. VI.

Eiusdem quoque ex cap. IIII. V. VI. VII. VIII. IX, & X. VII.

Item cap. XI. XII. XIII. & XIIII. VIII.

Ex cap. etiam XV. *priori parte.* IX.

Et ex eiusdem cap. XV. *secunda parte.* X.

Rursum per verba Apostoli, DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS, *ex cap.* I. II. & III. XI.

Item ex cap. V. VII. XI. XII & XIII. XII.

Porrò etiam per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD ROMANOS, *ex cap.* I. II. III. V. VI. & VII. XIII.

Ex eiusdem etiam Epistolæ cap. VIII. X. XI. XII. XIII. & XVI. XIIII.

Nec minus per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES I. XV.

Et DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES SECVNDA. XVI.

Dein per verba Apostoli, DE EPISTOLA AD LAODICENOS (*siue ad Ephesios*) *ex cap.* I. & II. XVII.

Ex eiusdem etiam Epistolæ cap. III. IIII. V. & VI. XVIII.

Denique per verba Apostoli DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. XIX.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

Postremò DE EPISTOLA AD PHILEMONEM. XX.

Ceterùm huius libri quincti aduersus Marcionem meminit etiam ipse Auctor subinde. XXI. *Sic libro* I. *aduersus Marcionem cap.* 15. Si (*inquit*) & ad Apostolum vestrum discutiendum venerimus. *& cap.* 16. Videbimus, & Apostolus cui auctor inuisibilia deputet, quum & illum explorauerimus; *quare & titulo addidimus*; DE EPISTOLIS PAVLI; *maximè quum etiam eiusdem in hæc verba meminerit Rufinus Apolog. pro Origene: Apostolorũ (inquit) vel Actus vel Epistolas qualiter polluerint, qualiter corroserint, qualiter in omnibus macularint; vel addendo impia, vel auferendo quæ pia sunt, siquis volet pleniùs scire; ex his libris Tertulliani, quos aduersus Marcionem scripsit, plenissimè recognoscet. Atqui etiam hunc librum MS. viderunt olim Trithemius & Politianus; Rhenanus primus in lucem ædidit, & solus hactenus castigauit ex* 4. *MS. exemplaribus, additis Scholiis primùm, inde & Adnotationibus; quem nos adeò iterum ad duos Vaticanos MS. codices, & ex quibusdam Dn. Latinij coniecturis castigauimus; nouisque Argumento & Adnotationibus illustrauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS MARCIONEM LIBER QVINCTVS, DE Epistolis Pauli.

D

Cap. I.

NIHIL[1] sine origine, nisi Deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantum præcedat necesse est etiam in retractatu earum, vt constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, quũ cognoueris vnde sit. Et ideò ex opusculi ordine ad hãc materiam deuolutus,[2] Apostoli quoq; Pauli originem à Marcione desidero,[3] nouus aliqui discipulus, nec vllius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temerè credendum, temerè porrò credi quodcũque sine originis agnitione creditur, quique dignissimè ad solicitudinem redigam istam inquisitionem, quum is mihi adfirmatur Apostolus[4] quẽ in albo Apostolorũ apud Euãgelium non deprehendo. Deniq; audiens postea eum à Domino allectum iam in cœlis quiescente, quasi improuidentiam existimo, si nõ antè sciuit illũ sibi necessariũ Christus; sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incursu nõ ex prospectu adiiciendũ existimauit, necessitate, vt ita dixerim, nõ volũtate. Quamobrẽ Pontice nauclere si nunquã furtiuas merces vel illicitas[5] in acatos tuas recepisti, si nullũ omninò[6] onus auertisti vel adulterasti, cautior vtique & fidelior in Dei rebus, ædas velim nobis quo symbolo susceperis Apostolum Paulũ: quis illum tituli charactere percusserit, quis transmiserit tibi, quis imposuerit, vt possis eum constãter exponere, ne illius probetur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit.[7] ipse se, inquit, Apostolum est professus, & quidem nõ ab hominibus, nec per hominẽ, sed per Iesum Christum.[8] Planè profiteri potest semetipsum quiuis. Verùm professio eius alterius auctoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Pręter hæc vtique legisti; multos venturos, qui dicant, ego sum Christus. Si est qui se Christum mentiatur, quanto magis qui se Apostolum prædicet Christi? Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris conuersor,[9] vt iam hinc & fidem tuã obtundam, qui vnde eã probes non habes: & impudentiam suffundam, qui vindicas, & vnde possis vindicare non recipis. Sic Christus, sic Apostolus, vt alterius, dum non probantur nisi de instrumẽto creatoris. Nam mihi Paulũ etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & propheticas super filios suos benedictiones, Iacob quum ad Beniamin direxisset,[10] Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad vesperam dabit escam. Ex tribu enim Beniamin oriturum Paulum prouidebat, lupum rapacem, ad matutinũ comedentẽ, id est, prima ætate vastaturum pecora Domini, vt persecutorem Ecclesiarum, dehinc ad vesperam escam daturum, id est, deuergente iam ætate oues Christi educaturũ, vt doctorem Nationum.[11] Nam & Saulis primò asperitas insectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis; non aliud portendebat quàm Paulum in Saule secũdũ tribus, & Iesum in Dauid secundũ virginis cẽsum. Hæc figurarũ sacramẽta si tibi displicent, certè Acta Apostolorũ hũc mihi ordinẽ Pauli tradiderunt, à te quoque non negandũ.[12] Inde Apostolũ ostendo persecutorem; non ab hominibus neque per hominẽ, inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicẽrẽ: Tu ergo negas Apostolum Paulum? non blasphemo quem tueor. Nego, vt te probare compellam. Nego, vt meum esse conuincam. Aut si ad nostram fidem spectas, recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, ædc quæ eam præstruunt. Aut proba esse, quæ credis: aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credens, à quo solo probatur esse quod credis? Habe nunc & Apostolum de meo sicut & Christum: tam meũ Apostolum, quàm & Christum. Iisdem & hîc dimicabimus lineis, in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negetur, immò & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil velle secundum creatorem, & in primis tanta constantia alium Deum edicere, quanta à lege creatoris abrupit. Neque enim verisimile est vt auertens à Iudaismo, non pariter ostenderet in cuius Dei fidem auerteret: quia nemo transire posset à creatore, nesciens ad quem transeundum sibi esset.

Luc. 6. Act. 9. Matth. 28. Gal. 1. Luc. 21. Gen. 49. 1. Reg. 18. 19. 20. & 23. 1. Reg. 24. Act. 9. Gal. 1.

E F

Siue

A Siue enim Chriſtus iam alium Deum reuelauerat, ſequebatur etiam Apoſtoli teſtatio, vel ne non eius Dei Apoſtolus haberetur quem Chriſtus reuelauerat, & quia non licebat abſcondi ab Apoſtolo qui iam reuelatus fuiſſet à Chriſto. Siue nihil tale de Deo Chriſtus reuelauerat: tanto magis ab Apoſtolo debuerat reuelari, qui iam non poſſet ab alio, non credendus ſine dubio ſi nec ab Apoſtolo reuelatus. Quod idcircò præſtruximus, vt iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium Deum ab Apoſtolo circumlatum, ſicut probauimus nec à Chriſto: ex ipſis vtique Epiſtolis Pauli, quas proinde [13] mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici Euangelij præiudicaſſe debebit. [[14] Principalem aduerſus Iudaiſmum epiſtolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis veteris abolitionem, vt & ipſam de creatoris venientem diſpoſitione, [15] ſicut ſæpè iam in iſto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à Prophetis Dei noſtri. quòd ſi creator quidem vetera ceſſura promiſit nouis ſcilicet orituris, Chriſtus verò tempus diſtinctionis iſtius (Lex & Prophetæ vſque ad Ioannẽ) terminum in Ioanne ſtatuens, inter vtrunque ordinem deſinentium exinde veterum & incipientium nouorum: neceſſariè & Apoſtolus in Chriſto poſt Ioannem reuelato, vetera infirmat, noua verò confirmat: atque ita non alterius Dei fidem curat quàm creatoris, apud quem & vetera deceſſura prædicabantur. Igitur & Legis deſtructio, & Euangelij ædificatio, pro me faciunt in iſta quoque epiſtola, ad eam Galatarum præſumptionem pertinentes, qua præſumebant Chriſtum vtputa creatoris, ſalua creatoris lege credendum: quòd adhuc incredibile videretur, legem à ſuo auctore deponi. porrò ſi omninò alium Deum

11. de Epiſt. ad Gal. ex cap. 1.

Iſai. 45. et 1. Cor. 2.

Luc. 19.

B ab Apoſtolo audiſſent, vltrò vtique ſciſſent abſcedendum ſibi eſſe à lege eius Dei quẽ reliquiſſent aliũ ſecuti. Quis enim expectaret diutiùs diſcere, quòd nouam deberet ſectari diſciplinã, qui nouũ Deum recepiſſet? Immò quia eadẽ quidẽ diuinitas prędicabatur in Euangelio, quæ ſemper nota fuerat in lege, diſciplina verò nõ eadem, hic erat totus quæſtionis ſtatus, [16] An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi in Chriſto creatoris. Denique aufer hunc ſtatum, & vacat quæſtio. Vacãte autem quęſtione, vltrò omnibus agnoſcentibus diſcedendum ſibi eſſe ab ordine creatoris per fidem Dei alterius, nulla Apoſtolo materia competiſſet id tam preſsè docendi, quod vltrò fides ipſa dictaſſet. Igitur tota intẽtio epiſtolæ iſtius nihil aliud docet quàm legis diſceſſionem venientem de creatoris diſpoſitione, vt adhuc ſuggeremus. Si item nullius noui Dei exerit mentionem, quod nuſquam magis feciſſet quàm in iſta materia, vt rationem ſcilicet ablegandæ legis, vnica hac & ſufficientiſſima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo ſcribat, [17] *Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euãgelium*; ex cõuerſatione aliud non ex religione: ex diſciplina, nõ ex diuinitate. Quoniam quidẽ Euangeliũ Chriſti à lege euocare deberet ad gratiam, nõ à creatore ad aliũ Deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, vt viderentur ſic ad aliud Euangelium trãsferri, quaſi dum ad creatorem transferuntur. Nam & adiiciens, [18] quòd aliud Euangelium omninò non eſſet, creatoris cõfirmat id, quod eſſe defendit. Si enim & creator Euangeliũ repromittit, dicẽs per

Gal. 1.

C Eſaiam: Aſcende in montem excelſum, qui euangelizas Sioni, extolle vocem in valentia tua qui euangelizas Hieruſalem. Item ad Apoſtolorum perſonam: Quàm tempeſtiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: vtique & nationibus euangelizantium; quoniam &: In nomine eius, inquit, nationes ſperabunt, Chriſti ſcilicet, cui ait, Poſui te in lumen nationum; eſt autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apoſtolo defenſum: iam ergo duo ſunt Euangelia apud duos Deos, & mentitus erit Apoſtolus dicens: *quòd aliud omninò non eſt*, quum ſit & aliud: quum ſic ſuum Euangelium defendere potuiſſet, vt potiùs demõſtraret, non vt vnũ determinaret. Sed fortaſſe vt fugias hinc; " & ideò dices, ſubtexuit: *licet angelus de cœlo aliter euangelizauerit, anathema ſit*, quia & creatorem ſciebat euãgelizaturum. Rurſus ergo te implicas. Hoc eſt enim quo aſtringeris. Duo enim Euangelia cõfirmare, non eſt eius qui aliud iam negarit. Tamẽ lucet ſenſus eius qui ſuam præmiſit perſonam. [19] *Sed & ſi nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit*. Verbi enim gratia dictũ eſt. Ceterùm, ſi nec ipſe aliter euãgelizaturus, vtiq; nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit, quo multo magis hominibus non eſſet credendum, quando nec angelo nec Apoſtolo: non angelum ad Euangelium referret creatoris. [20] Exinde *decurrens ordinem conuerſionis ſuæ de perſecutore in Apoſtolum*, [21] ſcripturam Actorum Apoſtolicorum confirmat, apud quam ipſa etiam epiſtolæ iſtius materia recognoſcitur; [22] interceſſiſſe quoſdam, qui dicerent circuncidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem: tunc

Iſai. 40.

Iſai. 52.

Iſai. 42.

Gal. 1.

" Ibidem.

Ibidem.

Ibidem.

Act. 15.

Apostolos de ista quæstione consultos, ex auctoritate spiritus renuntiasse, non esse impo- D
nenda onera hominibus quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quòd si & ex hoc con-
gruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis iam apparet, vt Deum scilicet non a-
lium prædicantia quàm creatorem, nec Christum alterius quàm creatoris, quando nec
promissio spiritus sancti aliundè probetur exhibira, quàm de instrumento Actorum.
Quæ vtique verisimile non est, ex parte quidem Apostolo conuenire, quum ordinem
eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte verò dissidere, quum diuinitatem
in Christo creatoris annuntiant: vt prædicationem quidem Apostolorum non sit secu-
III. tus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. [[23] Denique *ad patrocinium Pe-*
ex Epist. *tri ceterorúmque Apostolorum ascendisse Hierosolymam post annos* XIIII. scribit, *vt conferret cum il-*
ad Gal. c. *lis de Euangelij sui regula, ne inuacuum tot annis cucurrisset, aut curreret*, si quid scilicet citra for-
II. & III. mam illorum euangelizaret. Adeò ab illis probari, & constabiliri desiderarat. Quòd si
Gal. 2. quando vultis [24] Iudaismi magis affines subintelligi; *quum nec Titum dicit circuncisum*, iam
Ibidem. incipit ostendere solam circuncisionis quæstionem ex defensione adhuc legis concus-
sam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, non aliud statuere
pergentes quàm perseuerantiã legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atq; ita peruer-
Gal. 1. tentes Euangelium, non interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris affingerent,
Gal. 2. „ sed retentione veteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo: *Propter superin-*
„ *ductitios*, inquit, *falsos fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quam habe-* E
„ *mus in Christo, vt nos subigerent seruituti, nec ad horam cessimus subiectioni.* Intendamus enim
& sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit vitiatio scripturæ. Quum præmittit; *Sed nec*
Ibidem. *Titus qui mecum erat, quum esset Græcus, coactus est circuncidi*: dehinc subiungit, propter su-
perinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarij vtique facti incipit reddere rationem,
ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset, nec ostendisset, si illud propter quod
fecit, non accidisset. Denique dicas velim, si non subintroissent falsi illi fratres ad spe-
culandam libertatem eorum, cessissent subiectioni? non opinor. Ergo cesserunt, quia
fuerunt propter quos cederetur. hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione su-
spensæ competebat, ipso quoque Apostolo ne inuacuum cucurrisset aut curreret suspe-
cto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne antè
eam in seruitutem abducerent Iudaismi, quàm Paulus sciret se non inuacuum cucurris-
Gal. 1. et 2. se, [25] quàm *dexteras ei darent antecessores*, quàm *ex censu eorum in nationes prædicandi munus su-*
Act. 16. *biret*. Necessariò igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat; Timotheum circunciden-
Act. 21. di; & rasos introducendi in templum, quæ in actis edicuntur adeò vera, vt Apostolo
1. Cor. 9. consonent profitenti: Factum se Iudæis Iudæum, vt Iudæos lucrifaceret: & sub lege
agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductitios illos, & omni-
bus nouissimè omnia factum, vt omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc po-
stulant, id quoque nemo dubitabit, eius Dei & Christi prædicatorem Paulum, cuius le-
gem, quamuis excludens, interim tamen pro temporibus admiserat; statim amolien- F
Gal. 2. dam si nouum Deum protulisset. Benè igitur quòd & [26] *dexteras Paulo dederũt Petrus & Ia-*
cobus & Ioannes, & de officij distributione *pepigerunt, vt Paulus in nationes, illi in circuncisio-*
nem: tantùm vt meminissent egenorum. Et hoc secundum legem creatoris, pauperes &
egenos fouentis, [27] sicut in Euangelij vestri retractatu probatum est. Adeò constat de le-
Ibidem. „ ge sola fuisse quæstionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conuenerit. [28] Sed *re-*
„ *prehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem.* Planè reprehendit, non ob
aliud tamen, quàm [29] *ob inconstantiam victus; quem pro personarum qualitate variabat, ti-*
mens eos qui erant ex circuncisione: non ob aliquam diuinitatis peruersitatem, de qua & aliis
in faciem restitisset, qui de minore causa conuersationis ambiguæ Petro ipsi non pe-
Ibidem. percit. [30] Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apostolus, *ne-*
gans ex operibus legis iustificari hominem, sed ex fide. Eiusdem tamen Dei, cuius & lex.
Nec enim laborasset fidem à lege discernere, quam diuersitas ipsius diuinitatis vltrò
discreuisset, si fuisset. Meritò non reædificabat quæ destruxit. destrui autem lex ha-
Luc. 3. & buit; ex quo vox Ioannis clamauit in eremo, Parate vias Domini, [31] vt fierent ri-
Isai. 40. ui & colles & montes repleti & humiliari, & tortuosa & aspera in rectitudinem &
in campos, id est, Legis difficultates in Euangelij facilitates. Meminerat iam & Psal-
Psal. 2. mi esse tempus: Disrumpamus à nobis vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugum
ipsorum: ex quo tumultuatæ sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt
reges

A reges terræ, & magistratus congregati sunt in vnũ, aduersus Dominũ,& aduersus Chri-
stum ipsius,vt iam ex fidei libertate iustificetur homo,non ex legis seruitute.[32] *Quia iustus* Gal. 3. &
ex fide viuet.Quòd si Prophetes Abacum prænũtiauit,habes &Apostolum Prophetas cõ- Abac. 2.
firmãtem,sicut & Christus.Eius ergo Dei erit fides,in qua viuet iustus:cuius & *lex, in qua* Gal. 3.
non iustificatur operarius. [33] Proinde si *in lege maledictio est,in fide verò benedictio*:vtrũque habes Ibidem
propositum apud creatorẽ:Ecce posui,inquit,ante te maledictionem & benedictionem. Deut. 11.
Non potes distantiam vindicare,quæ & si rerum est,non ideò auctorum, quæ ab vno au-
ctore proponitur.[34] Cur autem *Christus factus sit pro nobis maledictio*, ipso Apostolo edocẽte Gal. 3.
manifestum est quàm nobiscum faciat,id est,secũdum fidem creatoris.Neque enim quia Ibidem &
creator pronuntiauit, *Maledictus omnis in ligno suspensus*: ideò videbitur alterius Dei esse Deut. 21.
Christus,& idcircò à creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset
eum creator quem ignorat?Cur autem nõ magis competat creatori, filium suum dedisse
maledictioni suæ:quàm illi Deo tuo,subdidisse maledictioni,& quidem pro homine alie-
no?Denique si atrox videtur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in Deo. [35] Si verò
rationale & in tuo,proinde & in meo,& magis in meo. Faciliùs enim crederetur,eius esse
per maledictionem Christi,benedictionẽ prospexisse homini; qui & maledictionem ali- Deut. 11.
quãdo & benedictionem proposuerit ante hominem,quàm qui neutrũ vnquam sit apud
te professus.[36] *Accepimus igitur benedictionem spiritalem per fidem*, inquit, ex qua scilicet viuet Gal. 3.
B iustus secundum creatorẽ.Hoc est ergo quod dico,eius Dei fidẽ esse,cuius est forma gra-
tiæ fidei.Sed & quũ adiicit,[37] *Omnes enim filij estis fidei*,ostenditur [38] quid supra hæretica in- Ibidem.
dustria erasit, mentionem scilicet Abrahæ, [39] qua nos Apostolus *filios Abrahæ per fidem* Ibidem.
affirmat,secundum quam mẽtionem hîc quoque filios fidei notauit.Ceterùm quomodo
filij fidei? Et cuius fidei,si non Abrahæ?Si enim *Abraham Deo credidit,& deputatũ est iustitiæ*; Ibidem. &
atque exinde pater multarũ nationũ meruit nuncupari:nos autem credendo Deo magis, Gen. 15.
proinde *iustificamur sicut Abraham*,& vitã proinde consequimur, sicut iustus ex fide viuet: Gen. 17.
sic fit vt & suprà,filios nos Abrahæ pronũtiarit,quâ patris fidei,& hîc filios fidei, per quã et Rom. 4. Gal. 3.
Abraham pater nationum fuerat repromissus.Ipsum quod fidem à circuncisione reuoca- Ibidem.
bat,nónne Abrahæ filios constituere quærebat,qui in carnis integritate crediderat? De-
nique alterius Dei fides ad formam Dei alterius non potest admitti: vt credentes iustitiæ
deputet,vt iustos viuere faciat,vt nationes filios fidei dicat:Totũ hoc eius est,apud quem
antè iam notum est sub eadem Abrahæ mẽtione, dum ipso sensu reuincatur. [[40] *Adhuc*, IIII.
inquit,*secundum hominem dico,dum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus positi ad deseruien-* ex Epist.
dum eis. Atquin non est hoc humanitùs dictum; Non enim exemplum est, sed veritas. ad Gal. c.
Quis enim paruulus vtique sensu,quod sunt nationes,non elemẽtis subiectus est mundi, III.IIII.V.
quæ pro Deo suspicit?Illud autem facit, quòd quum secundũ hominem dixisset, [41] *tamen* & VI.
testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo enim humani testamenti perma- Gal. 3.
C nentis,diuinum tuebatur: [42] *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Non dixit seminibus,* Ibidem.
quasi pluribus, sed semini tanquam vni quod Christus est. [43] Erubescat spongia Marcionis, nisi
quòd ex abũdanti retracto quæ abstulit,quum validius sit illum ex his reuinci quæ serua-
uit. [44] *Quum autem euenit impleri tempus,misit Deus filium suum*,vtique is qui etiam ipsorũ tem- Gal. 4.
porum Deus est,quibus seculum constat;qui signa quoque temporum ordinauit,soles,&
lunas,& sidera,& stellas:qui filij denique sui reuelationem in extremitatem temporũ & Gen. 1.
disposuit & prædicauit.In nouissimis diebus erit manifestus mons Domini; &: In nouis- Isai. 2.
simis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundum Ioëlem. Ipsius erat Ioëlis 2.
sustinuisse tempus impleri,cuius erat etiam finis temporis sicut initium. Ceterùm Deus
ille otiosus,nec operationis,nec prędicationis vllius,atque ita nec temporis alicuius quid
omninò egit,quod efficeret tempus impleri,etiam implendum sustineri? Si nihil,satis va-
num est vt creatoris tempora sustinuerit seruiens creatori.Cui autem rei;*misit filium suum*? Gal. 4.
[45] *vt eos qui sub lege erant,redimeret*: hoc est; vt efficeret tortuosa in viam rectam, & aspera in Isai. 40.
vias lenes,secundum Esaiam;vt vetera transirent,& noua orirentur.Lex noua ex Sion,& Isai. 43. et
sermo Domini ex Hierusalem: *& vt adoptionem filiorum acciperemus*, vtique nationes quæ 2. Cor. 5.
filij non eramus.Et ipse enim lux erit nationum, & in nomine eius nationes sperabunt. Isai. 2. Gal. 4.
[46] Itaque *vt certum esset nos filios Dei esse, misit spiritum suũ in corda nostra clamantem, Abba pater.* Isai. 42.
In nouissimis enim,inquit,diebus effundam de meo spiritu in omnẽ carnem.Cuius gra- Gal. 4.
tia, nisi cuius & promissio gratiæ? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaque diuitias; Ioël. 2.
[47] *non erat reuertendũ ad infirma & mendica elementa*. Elementa autẽ apud Romanos quoque Gal. 4.

etiam primæ litteræ solent dici. Non ergo per mūdialium elementorum derogationem à D
Ibidem. Deo eorum auertere cupiebat, & si dicendo suprà, Si ergo *his qui non natura sunt Dei, seruitis,*
[48] physicæ, id est, naturalis superstitionis elementa pro Deo habentis suggillabat errorem,
nec sic tamen elementorum Deum taxans. Sed quæ velit intelligi elementa, primas scili-
Ibidem. cet litteras legis, ipse declarat:[49] *Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos;* & sabbata, vt
opinor, & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. Cessare enim ab his quoque sicut &
Isai. 1. circuncisione oportebat ex decretis creatoris: qui & per Esaiam: Neomenias vestras &
sabbata & diem magnum non sustinebo, ieiuniū & ferias & ceremonias vestras odit ani-
Amos 5. ma mea. Et per Amos: Odi, reieci ceremonias vestras, [50] & non odorabor in frequentiis
Osee 2. vestris. Item per Osee. Auertam vniuersas iocūditates eius, & ceremonias eius, & sabbata,
& neomenias eius, [51] & omnes frequentias eius. Quæ ipse constituerat, inquis, erasit ma-
gis quàm alius? At si alius, ergo ille adiuuit sententiam creatoris, auferens quæ & ille dam-
nauerat. Sed non huius loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit quòd infra-
ctūrum probauimus, vt confirmetur nihil Apostolum aduersus creatorem determinasse,
cùm & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed vt furibus solet aliquid excidere de præda in
indicium, ita credo & Marcionem nouissimam Abrahæ mentionem dereliquisse, nullam
Gal. 4. magis auferendam, etsi ex parte conuertit. [52] Si enim *Abraham duos liberos habuit, vnum ex
ancilla, & alium ex libera: sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui verò ex libera, per repromißionem.*
(*Quæ sunt allegorica* id, est, aliud portendentia. *Hæc sunt enim duo testamēta,* siue duæ ostensio-
nes, sicut inuenimus interpretatum.) *Vnum à monte Syna* in synagogam Iudæorum, secun- E
Ephes. 1. dum legem, *generās in seruitutem. Alium;* [53] super omnem principatum *generans,* vim, domi-
nationem, & omne nomen quod nominatur, non tantùm in hoc æuo, sed & in futuro,
Gal. 4. *quæ est mater nostra,* in quem repromisimus sanctam Ecclesiam: ideóque adiicit, [54] *Propter
Ibidem. quod fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ.* Vtique manifestauit & Christianismi generositа-
tem in filio Abrahæ ex libera nato, allegoriǫ habere sacramentum, sicut & Iudaismi serui-
tutem legalem in filio ancillæ. Atque ita eius Dei esse vtranque dispositionem, apud quē
inuenimus vtriusque dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, *qua libertate Christus nos
Ibidem. manumisit,* nónne eum constituit manumissorem, qui fuit Dominus? [55] Alienos enim ser-
uos ne Galba manumisit, faciliùs liberos soluturus. Ab eo igitur prǫstabitur libertas, apud
Gal. 5. quem fuit seruitus legis, & meritò.[56] *Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis,* id est, legis
Psal. 2. *astringi,* iam Psalmo adimpleto: Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus à nobis iugū
ipsorum: postquàm ἄρχοντες congregati sunt in vnum aduersus Dominum & aduersus
Gal. 5. Christum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notam *eradere perseuerabat
circuncisionem,* ex prædicationis scilicet propheticæ auctoritate, memor dictum per Hiere-
Hiere. 4. miā:[57] Et circuncidimini præputia cordis vestri. Quia & Moyses: Circuncidetis duricor-
Deut. 20. diam vestram: id est, non carnem. Denique si circuncisionem ab alio Deo veniens exclu-
Gal. 5. debat,[58] cur etiam *præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circuncisionem:* præ-
ferre enim debebat æmulam eius quam expugnabat, si ab æmulo circūcisionis Deo esset.
Porrò quia & circuncisio & præputiatio vni Deo deputabantur, ideò vtraque in Christo F
Isai. 40. vacabat, propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine eius
Gal. 5. nationes credent; [59] illius *fidei quam* dicendo *per dilectionē perfici,* sic quoque creatoris ostē-
Deut. 6. dit. Siue enim dilectionē dicit quæ in Deum: & hoc creatoris est: Diliges Deum ex toto
corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis: siue quæ in proximum, & proximū
Gal. 5. tuum tanquā te, creatoris est. *Qui autem turbat vos, iudicium feret.* A quo Deo? ab optimo? Sed
ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorē circuncisionis. Quòd si non
erit alius qui iudicet nisi creator, iam ergo nō damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam
Ibidem. cessare constituit. Quid nunc si & cōfirmat illam ex parte qua debet? *Tota enim,* inquit, *lex
in vobis adimpleta est: Diliges proximum tuum tanquam te.* Aut si sic vult intelligi, adimpleta est,
quasi iam non adimplenda: ergo non vult vt diligam proximum tanquam me, vt & hoc
cum lege cessauerit. Sed perseuerandum erit semper in isto præcepto. Ergo lex creatoris
etiam ab aduersario probata est: nec dispendium, sed compendium ab eo consecuta est,
redacta summa in vnum iam prǫceptum. Sed nec hoc alij magis competit quàm auctori.
Gal. 6. Atque adeò quum dicit:[60] *Onera vestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi:* si hoc
non potest fieri, nisi quis diligat proximum suum tanquam se, apparet: diliges proximum
tuum tāquam te: per quod auditur, inuicem onera vestra portate, Christi esse legem, quæ
Ibidem. sit creatoris: atque ita Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. *Erratis, Deus
non*

A *non deridetur.* atquin derideri potest Deus Marcionis, qui nec irasci nouit, nec vlcisci. *Quod* *Ibidem.*
enim seminauerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij Deus intentat. *Bonum autē* *Ibidem.*
facientes non fatigemur, & : *Dum habemus tempus, operemur bonum.* Nega creatorē bonū facere *Ibidem.*
præcepisse, & diuersa doctrina sit diuersæ diuinitatis. Porrò si retributionem prędicat, ab
eodem erit & corruptionis messis & vitæ. *Tempore autem suo metemus,* quia & Ecclesiastes, *Ibidem.*
Tempus, inquit, erit omni rei.[61] *Sed & mihi* famulo creatoris *mundus crucifixus est*, non ta- *Eccles. 3.*
men Deus mundi, *& ego mundo*, non tamen Deo mundi. Mundum enim quantū ad con- *Gal. 6.*
uersationē eius posuit, cui renuntiando mutuò transfigimur, & inuicem morimur.[62] Per-
secutores vocat Christi. Quum verò adiicit,[63] *stigmata Christi in corpore suo gestare se* (vtique *Ibidem.*
corporalia competunt) iam non putatiuam, sed veram & solidam carnem professus est
Christi, cuius stigmata corporalia ostendit. [[64] Præstructio superioris epistolæ ita du- V.
xit, vt de titulo eius non retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, communem de Epist.
scilicet, & eundem in epistolis omnibus. Quod non vtique salutem præscribit eis quibus ad Cor. 1.
scribit, sed[65] *gratiam & pacem,* non dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iu- ex cap. 1.
daismi? Nam & hodie Iudæi in pacis nomine appellant, & retrò in scripturis sic salutabāt. 1. Cor. 1.
Sed intelligo illum defendisse officio suo prædicationem creatoris, Quàm maturi pedes *Esai. 52.*
euangelizantium bona, euangelizātium pacem. Euāgelizator enim bonorum, id est, gra- *1. Cor. 1.*
tiæ Dei, paci eam præferendam sciebat. Hæc cùm[66] *à Deo Patre nostro, & Domino Iesu* ad-
nuntians, communibus nominibus vtatur, competentibus nostro quoque sacramento,
B non puto dispici posse cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur, nisi ex accedētibus
cui magis competant. Primò quidem Patrem Dominum præscribo, non alium agnoscē-
dum, quàm & hominis & vniuersitatis creatorem & institutorem. Porrò Patri etiam Do-
mini nomē accedere ob potestatem, quòd & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam &
pacem non solùm eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. nec grata
enim fit, nisi offensæ: nec pax, nisi belli. & populus autem per disciplinæ transgressionem,
& omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellauerat ad-
uersus creatorem. Deus autem Marcionis & quia ignotus, non potuit offendi, & quia ne-
scit irasci. Quæ ergo gratia à non offenso? quæ pax à non rebellato?[67] Ait: *Crucem Christi* *Ibidem.*
stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, salutem consecuturis. Et vt ostenderet
vnde hoc eueniret, adiicit. *Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam pru-*
dentium irritam faciam. Si hæc creatoris sunt & quæ ad causam crucis pertinent, stultitiam
deputat; ergo & crux & per crucem Christus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum
est quod ad crucem pertinet. Aut si creator quā æmulus, idcircò sapientiam abstulit, vt
crux Christi scilicet aduersarij stultitia deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucem
Christi non sui creator pronuntiasse, quem ignorabat quum prędicabat? Sed & cur apud
Dominum optimum & profusæ misericordiæ, alij salutem referunt, credentes crucem
virtutem & sapientiam Dei esse, alij perditionem, quibus Christi crux stultitia reputatur,
si non creatoris est aliquam & populi & humani generis offensam, detrimento sapientiæ
C atque prudentiæ mulctasse? Hoc sequentia confirmabunt quum dicit:[68] *Nónne infatuauit* *Ibidem.*
Deus sapientiam mundi? Cúmque & hîc adiicit; quare? *Quoniā in Dei sapientia non intellexit mun-*
dus per sapientiam Deum,[69] *boni duxit Deus per stultitiā prædicationis saluos facere credētes.* Sed priùs
de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi hæretici hîc vel maximè mundum per Do-
minum mundi interpretantur: nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus ex for-
ma simplici loquelæ humanæ, qua plerunque id quod continet, ponimus pro eo quod
continetur, Circus clamauit, & Forum locutum est, & Basilica fremuit: id est, qui in his
locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non Deus mundi, in sapiētia non cognouit Deum,
quem cognoscere debuerat, & Iudęus in sapientia scripturarum, & omnis gens in sapien-
tia operum: ideò Deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam ho-
minum stultitia repercutere, saluos faciendo credentes quosque in stultam crucis prædi-
cationem.[70] *Quoniam Iudæi signa desiderant*, qui iam de Deo certi esse debuerant: *& Græci* *Ibidem.*
sapientiam quærunt, qui suam scilicet non Dei sapientiam sistunt. Ceterùm si nouus Deus
prædicaretur, quid deliquerant Iudæi signa desiderantes quibus crederent? aut Græci sa-
pientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, &
zeloten Deū confirmat & iudicem, qui ex retributione æmula & iudice infatuauerit sa-
pientiam mundi. Quòd si eius sunt & causæ, cuius adhibentur scripturæ, ergo de creatore
tractans Apostolus, non intellecto creatore, vtique docet intelligendum.[71] Etiam quod

Ibidem. *scandalum Iudæis* prædicat *Christum*, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis per D
Isai. 28. et Esaiam: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scãdali: petra autem fuit Chri-
8. ac Rom. stus, etiam Marcion seruat: Quid est autem *stultum Dei, sapiẽtius hominibus*, nisi crux & mors
9. Christi? Quid [72] *infirmum Dei, fortius homine*, nisi natiuitas & caro Dei? Ceterùm si nec na-
1. Cor. 1. tus ex virgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neque mortem
verè perpessus est, nihil in illo fuit stultũ & infirmum: nec iam *stulta mundi elegit Deus*, [73] *vt*
Ibidem. *confundat sapientiã*; nec *infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia*: nec *inhonesta & minima &*
contemptibilia, quæ non sunt, id est, quæ non verè sunt, *vt confundat quæ sunt*, id est, quæ verè
sunt. Nihil enim à Deo dispositum est, verè modicum, & ignobile, & contemptibile, sed
quod ab homine: apud creatorem autem [74] etiam vetera, stultitiæ, & infirmitati, & in-
honestati, & pusillitati, & cõtemptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quã
Leuit. 1. 2. sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorum à Deo exactio? Quid infir-
3. 4. 5. 6. mius, quàm vasculorum & grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis iã eru-
& 7. bescentis alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contem-
Matth. 15. Gen. 7. ptibile, quàm ciborum exceptio? Totum, quod sciã, vetus Testamentum omnis hæreticus
Exod. 21. irridet. Stulta enim mundi elegit Deus, vt cõfundat sapientiã. Marcionis Deus nihil tale.
Deut. 14. Quia nec æmulatur contraria cõtrariis redarguere, [75] *ne glorietur omnis caro; vt quemadmodũ*
1. Cor. 1. *scriptũ est, Qui gloriatur, in Domino glorietur*. In quo? Vtiq; in eo qui hoc præcepit: nisi creator
VI. præcepit vt in Deo Marcionis glorietur. [[76] Igitur per hæc omnia ostendit, cuius *Dei sa-*
de Epist. *pientiam loquatur inter perfectos*: eius scilicet qui sapientiã sapientiũ abstulerit, & prudẽtiam E
1. ad Cor. prudentium irritam fecerit; qui infatuauerit sapientiam mũdi, stulta eligens eius & dispo-
c. II. et III. 1. Cor. 10. nens in salutem. [77] *Hanc* dicit *sapientiam in occulto fuisse*, quæ fuerit in stultis & in pusillis &
1. Cor. 2. inhonestis: quæ latuerit etiam sub figuris, allegoriis & ænigmatibus reuelanda postmodũ
1. Cor. 1. in Christo, posito in lumen nationum à creatore promittente per Esaiæ vocem, [78] patefa-
Isai. 40. cturum se thesauros inuisibiles & occultos. Nam vt abscõderit aliquid is Deus, qui nihil
Isai. 45. egit omninò in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, la-
tere non posset, nedum aliqua eius sacramẽta. Creator autem tam ipse notus, quàm & sa-
cramenta eius, palàm scilicet decurrentia apud Israël, sed de significantiis obumbrata, in
1. Cor. 2. quibus sapientia Dei delitescebat *inter perfectos* narranda suo in tempore, [79] *proposita verò in*
proposito Dei ante secula. Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa
sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porrò & menses &
Gen. 1. anni solibus & lunis & sideribus creatoris signantur, in hoc ab eo positis: [80] Et erũt enim,
inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante
secula propositum dicatur, non alterius esse, quàm cuius & secula. Aut probet Dei sui se-
cula Marcion, ostendat & mundum ipsum, in quo secula deputentur, vas quodammodò
temporum, & signa aliqua vel ortum eorum. Si nihil demonstrat, reuertor vt & illud di-
1. Cor. 2. cam; [81] cur autem *ante secula* creatoris *proposuit gloriam nostram*? posset videri eam ante secula
proposuisse, quam introductione seculi reuelasset. At cùm id facit [82] penè iam totis seculis
creatoris prodactis, vanè ante secula proposuit, & non magis intra secula, quod reuelatu- F
rus erat penè post secula. non enim eius est festinasse in proponẽdo, cuius & retardasse in
reuelando. Creatori autem competit vtrunque, & ante secula proposuisse, & in fine secu-
lorum reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spatio seculorum in figuris &
Ibidem. ænigmatibus & allegoriis præministrauit. Sed quia subiicit de *gloria nostra*, [83] *quòd eã nemo*
ex principibus huius æui scierit: ceterùm si scissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent: argumẽ-
" tatur hæreticus, quòd principes huius æui, Dominum, alterius scilicet Dei Christũ cruci
" confixerint, vt & hoc in ipsum recidat creatorem. Porrò qui suprà ostẽdimus, quibus mo-
dis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatum esse debebit, eam quæ in occul-
to fuerit apud creatorem, meritò ignotam etiam ab omnibus virtutibus & potestatibus
creatoris: quia nec famulis liceat cõsilia nosse dominorum, nedum illis apostatis angelis,
ipsique principi transgressionis diabolo, quos magis extraneos fuisse cõtenderim ob cul-
pam ab omni conscientia dispositionum creatoris. Sed iam nec mihi competit principes
Matth. 4. huius æui virtutes & potestates interpretari creatoris, quia ignorantiã illis adscribit Apo-
stolus: Iesum autem & [84] secundum nostrum Euangelium diabolus quoque in tentatione
cognouit, & secundum commune instrumentum, spiritus nequam, sciebat eum sanctum
Luc. 4. Dei esse, & Iesum vocari, & in perditionẽ eorum venisse. Etiam parabola fortis illius ar-
Luc. 11. mati, quem alius validior oppressit, & vasa eius occupauit, [85] si in creatoris accipitur apud
Marcionem:

A Marcionem, iam nec ignorasse vltrà potuit creator Deum gloriæ, dum ab eo opprimitur:nec in crucem eum figere,aduersus quem valere nō potuit: & superest vt secundum me quidem credibile sit,scientes virtutes & potestates creatoris Deum gloriæ Christum suum crucifixisse,qua desperatione & malitiæ redundantia serui quoque scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. [86] Scriptum est enim apud me: Satanam in Iudam *Ibidem.22.*
introisse.Secundum autem Marcionem,nec Apostolus hoc loco patitur ignorantiam ascribi virtutibus creatoris in gloriæ dominum,quia scilicet non illas vult intelligi principes huius æui.Quòd si non videtur de spiritalibus dixisse principibus,ergo de secularibus dixit, de populo principali vtique non inter nationes, de ipsis archontibus eius, de rege *Psal.2.*
Herode,etiam de Pilato,& quo maior principatus huius æui Romana dignitas præsidebat.Ita & quum destruuntur argumentationes diuersæ partis,nostræ expositiones ædificantur.Sed vis adhuc gloriam nostram Dei tui esse,& apud eum in occulto fuisse,& qua- *1.Cor.2.*
re adhuc eodem & Deus instrumento & Apostolus nititur?Quid illi cum sententiis Prophetarum vbique? Quis enim cognouit sensum Domini, [87] & quis illi consiliarius fuit? *Isai. 40.et*
Esaias est. Quid illi etiam cum exemplis Dei nostri? [88] Nam quòd *architectum se prudentem* *1.Cor.2.*
affirmat,hoc inuenimus significari [89] depalatorē disciplinę diuinę à creatore,per Esaiam: *1.Cor.3.*
[90] Auferam enim,inquit,à Iudæa inter cetera & sapientem architectum. Et nunquid ipse *Isai.3.*
tunc Paulus destinabatur de Iudæa, id est, de Iudaismo auferri habens in ædificationem Christianismi, *positurus* [91] *vnicum fundamentum quod est Christus?* qui & de hoc per eundem *1.Cor.3.*
B Prophetam creator:[92] Ecce ego,inquit, iniicio in fundamēta Sionis lapidem preciosum, *Isai.28.*
honorabilem,& qui in eum crediderit,non confundetur:nisi si structorem se terreni operis Deus profitebatur,vt non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, *super quod prout quisque superstruxerit* dignam scilicet vel indignam do- *1.Cor.3.*
ctrinam,si [93] *opus eius per ignem probabitur*, si *merces illi per ignem rependetur*, creatoris est: *quia per ignem indicatur* vestra superædificatio,vtique sui fundamēti,id est,sui Christi. [94] *Nescitis* *Ibidem.*
quòd templum Dei sitis,& in vobis inhabitet spiritus Dei? Si homo & res, & opus, & imago, & *Gen.1.*
similitudo, & caro per terram, & anima per afflatum creatoris est, tuus ergo in alieno habitat Deus Marcion,si non creatoris sumus templum.Quòd *si templum Dei quis vitiaue-* *1.Cor.3.*
rit,vitiabitur,vtique *à Deo* templi. Vltorem intentans, creatorem intentabit. [95] *Stulti estote,* *Ibidem.*
vt sitis sapientes. Quare? *Sapientia enim huius mūdi,stultitia est penes Deum.* Penes quem Deum?
Si nihil nobis,& ad hunc sensum pristina præiudicauerunt, benè quòd & hic astruit. *Scri-* *Ibidem &*
ptum est enim:[96] *Deprehendens sapientes in nequitia illorum. Et rursus: Dominus scit cogitationes sapiē-* *Iob.5.* *Ibidem &*
tium,quòd sint superuacuæ. In totum enim præscriptum à nobis erit,nulla illum sententia vti *Psal. 93.*
potuisse eius Dei,quem destruere deberet, si non illi doceret. [97] *Ergo*, inquit, *nemo glorie-* *Ibidem.*
tur in homine. Et hoc secundum creatoris disciplinam,miserum hominem qui spem habet *Hiere.17.*
in hominem: &,Bonum est fidere in Deo, quàm fidere in homine: ita & gloriari. *Psal. 117.*
[[98] *Et occulta tenebrarum ipse illuminabit,* vtique per Christum, [99] qui Christum illuminatio- *VII.*
C nem repromisit;se quoque lucernam pronuntiauit, [a] scrutantem corda & renes. Ab illo *de Epist.*
„ erit & laus vnicuique,à quo & contrarium laudis vt à iudice. Certè, inquis,vel hic mun- *1.ad Cor.*
„ dum Deum mundi interpretatur,dicendo: *Spectaculum* [b] *facti sumus mundo,& angelis,& ho-* *c.4.5.6.7.* *8.9.et 10.*
„ *minibus.* Qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodùm *a Isai. 42.*
„ nominasset.Immò ne ita argumentareris,prouidentia spiritus sancti demonstrauit;quid- *Psal. 7.*
nam dixisset:Spectaculum facti sumus mundo:dū angelis qui mundo ministrāt,& homi- *b 1. Cor.4.*
nibus quibus ministrant.Verebatur nimirū tantæ constantiæ vir,ne dicā spiritus sanctus,
præsertim *ad filios scribens,quos in Euangelio generauerat,* liberè Deū mundi nominare, aduer- *Ibidem.*
sus quē,nisi exertè,non posset videri prędicare.[100] Non defendo secundū legem creatoris displicuisse illum,qui mulierē patris sui habuit:cōmunis & publicæ religionis secutus sit disciplinam.Sed cùm eum *damnat dedendum satanæ*,damnatoris Dei præco est.[101] Viderit & *1.Cor.5.*
quomodo dixerit *in interitū carnis,vt spiritus saluus sit in die Domini*,dum & de carnis interitu, *Ibidem.*
& de salute spiritus iudicarit;[102] & *auferri iubens malum de medio*, creatoris frequentissimam *Ibidem.*
sentētiam cōmemorauerit.[103] *Expurgate* [c] *vetus fermentum,vt sitis noua cōspersio sicut estis azy-* *Deut.13.* *etNum.16.*
mi. Ergo azymi figuræ erāt nostræ apud creatorem.Sic & [d] *pascha nostrum immolatus est Chri-* *c 1.Cor.5.*
stus. Quare pascha Christus, si non pascha figura Christi, [104] per similitudinem sangui- *d Ibidem.*
nis salutaris,& pecoris Christi?Quid nobis & Christo imagines imbuit solennium creatoris,si non erant nostræ? [105] *Auertens autem nos à fornicatione,* manifestat carnis resurrectio- *1. Cor.6.*
nem. *Corpus*, inquit, *non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori*, vt templum Deo,

Ibidem. & Deus templo. Templum ergo Deo peribit, & Deus templo. Atquin vides: *Qui Dominũ suscitauit, & nos suscitabit*, in corpore quoque suscitabit: quia corpus Domino, & Dominus D
Ibidem. corpori. & benè quod aggerat: *Nescitis corpora vestra membra esse Christi?* Quid dicet hæreti-
Ibidem. cus? Membra Christi non resurgent, quæ nostra iam non sunt? [106] *Empti enim sumus pretio magno.* Planè nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit vllam substantiam corporis, quam pro nostris corporibus dependeret. Ergo & Christus habuit quo nos redimeret, & si aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem committenda fornicatio non erit, vt in membra iam Christi, nõ nostra: vtique sibi salua præstabit, quæ magno comparauit. Iam nunc [107] quomodo *honorabimus*, quomodo *tollemus Deum in corpore* perituro? [108] Sequi-
1.Cor.7. tur de nuptiis congredi, quas Marcion constantior Apostolo prohibet. [109] Etenim Apostolus, *etsi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, & vsui esse & magis*
Matth.5. *retineri, quàm disiungi suadet.* Planè Christus vetat diuortium, Moyses verò permittit. Mar-
& 19. cion totum concubitum auferens, fidelibus (viderint enim catechumeni eius) repudium
Deut.24. antè nuptæ iubens, cuius sententiam sequitur, Moysi an Christi? [110] Atquin & Christi
1.Cor.7. Apostolus quum præcipit *mulierem à viro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari viro*: & repudium permisit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium confirmauit, quod primò vetuit disiungi: & si fortè disiunctum, voluit reformari. Sed & con- E
Ibidem. tinẽtiæ quas ait causas? [111] *Quia tempus in collecto est.* Putaueram, quia Deus alius in Christo, & tamen à quo est collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum Deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo
Ibidem. coangustat tempus creatoris. Certè præscribens: [112] *tantùm in Domino esse nubendum*, ne qui
Deut.7. fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legem tuetur creatoris, [113] allophylorum nu-
1.Esdr.9. ptias vbique prohibentis. [114] *Sed;* [a] *Et si sunt qui dicuntur Dei siue in cœlis, siue in terris*, apparet
& 10. ac quomodo dixerit, non quasi verè sint, sed quia sint qui dicantur quando non sint. de ido-
2.cap.9. lis enim cœpit, de idolothytis disputaturus: [115] *Scimus* [b] *quòd idolum nihil sit.* Creatorem au-
a 1.Cor.8.
b Ibidem. tem & Marcion Deum non negat: ergo non potest videri Apostolus creatorem quoque
Ibidem. inter eos posuisse, qui Dei dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, *nobis tamen*
1.Cor.3. *vnus esset Deus pater. Ex quo omnia nobis*, nisi cuius omnia? Quænam ista? Habes in præteritis, omnia vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mundus, siue vita, siue mors: siue præsentia, siue futura: adeò omnium Deum creatorem facit: à quo & mũdus, & vita,
1.Cor.9. & mors, quæ alterius Dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. [116] *Ex labore suo vnumquenque docens viuere oportere:* satis exempla præmiserat militum, *pastorum, rusticorũ*, sed diuina illi auctoritas deerat. [117] *Legem* igitur *opponit* creatoris ingratis, quam destrue-
Ibidem & bat: sui enim Dei nullam talem habebat: *Boui*, inquit, *terenti os non obligabis*, & adiicit: *Nun-*
Deut.25. *quid de bubus pertinet ad Dominum*, etiam de bubus propter homines benignum? [118] *Propter nos*
1.Cor.9. *enim scriptum est*, inquit. Ergo & legem allegoricam secundum nos probauit, & *de Euangelio* F
Ibidem. *viuentibus* patrocinantem: ac propter hoc non alterius esse Euangelizatores, quàm cuius
Ibidem. lex, quæ prospexit illis cùm dicit: propter nos enim scriptũ est. Sed *noluit vti legis potestate*, quia maluit gratis laborare. Hoc ad *gloriam suam* retulit, quam *negauit quenquam euacuatu-*
1.Cor.10. *rum*. non ad legis destructionem, qua alium probauit vsurum. [119] Ecce autem & in *petram*
Ibidem. offendit cæcus Marcion, *de qua bibebant in solitudine patres nostri*. Si enim petra illa Christus fuit, vtique creatoris, cuius & populus. Cui rei [120] figuram extranei sacramenti interpretatur? An vt hoc ipsum doceret, figurata fuisse vetera in Christum ex illis recẽsendum? Nã
Ibidem. & reliquum exitum populi decursurus præmittit. *Hæc autem exempla nobis sunt facta.* Dic mihi à creatore alterius quidem ignoti Dei hominibus exempla sunt facta, an alius Deus ab alio mutuatur exempla, & quidem æmulo? De illo me terret sibi, à quo fidem meam
Ibidem. transfert. Meliorem me illi aduersarius faciet. Iam si *deliquero eadem quæ & populus, eadémne passurus sum*, an non? Atquin si non eadem, vanè mihi timenda proponit, quę non sum passurus. Passurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipsius est, Et quale erit vt peccatorem æmuli sui puniat magis, quàm è contrario foueat Deus zelotes? Si ab illo Deo? Atquin punire non nouit. Ita tota ista propositio Apostoli, nulla ratione consistit, si
Ibidem. non ad disciplinam creatoris est. Denique & in clausula præfationi respondet. *Hæc autem quemadmodum euenerunt illis. scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt.* ô creatorem & præscium iam & admonitorẽ alienorum Christianorum. Prætereo, si quando paria eorum quæ retractata sunt quædam, & breuiter expungo. [121] Magnũ argumen-
Ibidem. tum Dei alterius, *permissio omnium obsoniorum, aduersus legem*: quasi non & ipsi confiteamur

legis

A legis onera dimissa: sed ab eo qui imposuit, qui nouationē repromisit: ita & cibos qui abstulit, reddidit, quod & à primordio præstitit. Ceterùm si quis alius Deus fuisset destru- 1.Cor.11.
ctor Dei nostri, nihil magis suos prohibuisset, quàm de copiis aduersarij viuere. [[121] *Caput* VIII.
viri Christus est. Quis Christus, qui nō est viri auctor? Caput enim ad auctoritatē posuit: au- de Ep...
ctoritas autem non alterius erit, quàm auctoris. Cuius denique viri caput est? Certè de ad Cor...
quo subiicit: *Vir enim non debet caput velare, cùm sit Dei imago.* Igitur si creatoris est imago, ille xi.xii.
enim Christum sermonem suum intuēs hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem xiii.
ad imaginem & similitudinem nostrā, quomodo possum alterum habere caput, nō eum ac xiii... Gen.1.
cuius imago sum? Quum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius.
Sed & quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex viro, & propter virum facta est 1.Cor 11.
secundum institutionem creatoris, sic quoque eius disciplinam Apostolus curauit, de cu- Gen.1.
ius institutione causas disciplinæ interpretatur. adiicit etiā *propter angelos.* Quos? id est cu- 1.Cor.11.
ius? Si creatoris apostatas, meritò, vt illa facies quæ eos scandalizauit, notā quandam referat de habitu humilitatis & obscuratione decoris. Si verò propter angelos Dei alterius,
quid veretur si nec ipsi Marcionitæ fœminas appetunt? [123] Sæpè iam ostendimus *hæreses* Ibidem.
apud Apostolum *inter mala vt malum poni, & eos probabiles intelligendos, qui hæreseis vt malū fugiant.* [124] Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & Luc.22.
sanguinis dominici veritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem *iudicij* men- 1.Cor.11.
tionem creatori competere vt Deo iudici, toto penè opere tractatum est. [125] *Nunc de Spi-* 1.Cor.12.
B *ritalibus dico*, hæc quoque in Christū à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima
opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromissio.
Pronuntiauit Esaias: [126] Prodibit virga de radice Iesse, & flos de radice ascēdet, de virga,
& requiescet super eum spiritus Domini. dehinc species eius enumerat: Spiritus sapiētiæ Isai.11.
& intelligentiæ, spiritus cōsilij & valentiæ, & spiritus agnitionis, & religionis. Spiritus cū
replebit timoris Dei. Christum enim in floris figura ostēdit oriturū ex virga profecta de
radice Iesse, id est, virgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo consistere haberet tota
substantia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus Dei fuerit, ante carnem quoque: ne ex hoc argumēteris Prophetiam ad eum Christum pertinere, qui vt homo tantùm ex solo censu Dauid, postea cōsecuturus sit Dei sui spiritū. Sed quoniā exinde quo floruisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritalis, & cōcessare & finē facere quātum ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirāte penes illos spiritu creatoris, [127] ablato à Iudæa sapiēte, & prudēte Isai.3.
architecto, & consiliario, & propheta, vt hoc sit: Lex & Prophetæ vsque ad Ioānē: accipe Luc.16.
nunc quomodo & à Christo in cœlum recepto [128] *charismata obuentura* pronuntiarit. [129] *A-* 1.Cor.12.
scēdit in sublimitatem, id est, in cœlum. *Captiuam duxit captiuitatem*, id est, mortē vel humanā Psal.67. et Ephes.4.
seruitutem, *dedit data filiis hominum*, id est, donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filiis hominum ait, non passim hominibus, nos ostendēs filios hominum, id est, verè hominum Apostolorum. In Euangelio enim, inquit, ego vos generaui. Et filij mei, quos partu- 1.Cor.4.
C rio rursus. Iam nunc & illa promissio spiritus absolutè facta per Ioëlem: [130] In nouissimis Gal.4.
diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabūt filij filiæque eorum. Joel.2. &
Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundam. Et vtique si in nouissimos dies Act.2.
gratiam spiritus creator repromisit, Christus autem spiritalium dispensator in nouissimis
diebus apparuit, dicēte Apostolo: At vbi tempus expletum est, misit Deus filium suum: & Gal.4.
rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum vltimorum prædicatio- 1.Cor.7.
ne, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara denique species
Apostoli & Esaiæ: [131] *Alij*, inquit, *datur per spiritum sermo sapientiæ*: statim & Esaias spiritū sa- 1.Cor.12.
pientiæ posuit. *Alij* [a] *sermo scientiæ*: hic erit sermo intelligentiæ & consilij. *Alij* [b] *fides in eodē* Isai.11.
spiritu: hic erit spiritus religionis & timoris Dei. *Alij* [c] *donū curationū, alij virtutū*; hic erit va- a 1.Cor.12. Isai 11.
lentiæ spiritus. *Alij* [d] *Prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarū, alij interpretatio linguarum*: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolū & in distributione faciēda vnius spiritus, b 1.Cor.12. Isai.11.
& in specialitate interpretanda, Prophetæ conspirantem. Possum dicere ipsum [132] qui *cor-* c 1.Cor.12.
poris [e] *nostri per multa & diuersa membra vnitatem, charismatum variorum cōpagini adæquauit*, eū- Isai.11.
dem & corporis humani & spiritus sancti Dominum ostendit, qui meritum charismatū d 1.Cor.12.
noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit; [133] qui de *dile-* Isai.11.
ctione [f] quoque *omnibus charismatibus præponenda*, Apostolum instruxerit principali præce- e 1.Cor.12. f 1.Cor.13.
pto, quod probauit & Christus, Diliges Dominum de totis præcordiis, & totis viribus, & Deut.6.

1.Cor.14. et Esai. 28. tota anima tua,& proximum tuum tamquam teipsum.[134] Quod, etsi *in lege scriptum* esset, D
Ibidem. commemorat: *in aliis linguis,& in aliis labiis locuturum* creatorem; cum hac cōmemoratione
charisma linguarum cōfirmat, nec hic potest videri alienum charisma creatoris prædicatione confirmasse. [135] Æquè *præscribens silentium mulieribus in Ecclesia*, ne quid discendi dunta-
1.Cor.14. xat gratia loquantur (ceterùm prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cùm mulieri
1.Cor.11. etiam prophetanti velamen imponit) *ex lege accipit subiiciendæ fœminæ auctoritatem*, quam (vt
1.Cor.14. & Gen.3. semel dixerim) nosse non debuit nisi in destructionem. Sed vt iam à spiritalibus recedamus, res ipsę probare debebunt, quis nostrum temerè Deo suo vindicet: quia nostrę parti possit opponi, hæc & si creator repromisit in suum Christum nondum reuelatum, vt Iudæis tantùm destinatum, suas habitura in suo tēpore, in suo Christo, & in suo populo operationes. Exhibeat itaque Marcion Dei sui dona, aliquos Prophetas, qui tamen nō de humano sensu, sed de Dei spiritu sint locuti, qui & futura prænuntiarint, & cordis occulta traduxerint. [136] *Aedat aliquem Psalmum, aliquam visionem, aliquam orationem*, dumtaxat spiritalem, in ecstasi, id est, amentia, *si qua linguæ interpretatio accessit*. Probet etiam mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus fœminis magnidicam. Si hęc omnia faciliùs à me proferuntur, & vtiq; conspirātia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris, sine dubio Dei mei erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet professionem meam, qui voluerit eam exigere. [137] Interim Marcionites nihil huiusmodi ex-
1.Cor.14.

IX. de Epist. 1.ad Cor. cap.xv. hibebit, qui timet iam pronuntiare, cuius magis Christus nondum sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prędicatus est, illius idcircò non est, quia non à E
primordio sit. Melius nos credimus in Christum futurum, quàm hæreticus in nullum.
1.Cor.15. [138] *Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint*, priùs dispiciendum est. Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidē semper resurrectio carnis negatur. Ceterùm animam & sapientium plures diuinam vindicantes saluam repromittunt, & vulgus ipsum ea præsumptione defunctos colit, qua animas corū manere confidit. Ceterùm corpora aut ignibus statim, aut feris, aut etiam diligentissimè condita, temporibus tamen aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes Apostolus retūdit, vtique aduersus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cetera iam ex abundanti. Nam, & ipsum quod Mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates vocabulorum. Mortuorum itaque vocabulo nō est nisi quod amisit animam, de cuius facultate viuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittēdo fit mortuum: ita mortui vocabulum corpori competit. Porrò si resurrectio mortui est, mortuum autem nō aliud est quàm corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis vocabulū non aliam rem vindicat, quàm quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omninò nō cecidit, quod semper retrò iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit. Iterum enim surgendo quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut & res ipsa testatur. Ex Dei F
Gen.3. lege corpori enim dictum est, Terra es, & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in ter-
1.Cor.15. ram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. *Quia per hominē mors, & per hominem resurrectio*. Hîc mihi & Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui constat
Ibidem. ex corpore, vt sæpè iam docuimus. *Quòd si sic in Christo viuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam*, quando in Adam corpore mortificamur, sic necesse est & in Christo corpore viuificemur. Ceterùm similitudo non constat, si non in eadem substātia mortificationis in Adam, viuificatio cōcurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & propter præsentem disceptationem non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christum eius Dei ostendero, apud quem creditur carnis resur-
Ibidem. rectio. Quum dicit, [139] *oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius*: iam qui-
Psal.109. dem & ex hoc vltorem Deum edicit, atque exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit,
Psal.109. [140] sede ad dexteram meam donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum, virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, & dominaberis in medio inimicorum tuorum, Tecum, &c. Sed necesse est, ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Psalmum in Ezechiam
4.Reg.19. & Esai.37. cecinisse,[141] quia is, aiunt, sedit ad dexteram tēpli, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit; propterea igitur & cetera, ante luciferū ex vtero generaui te, ih Ezechiā cōuenire, [142] & in Ezechiæ natiuitatē. [143] Nos ædimus Euāgelia (de quorum fide aliquid vtique iam
Luc.2. in tanto opere istos confirmasse debemus) nocturna natiuitate declarantia Dominum, vt hoc

A hoc fit ante luciferum,& ex ftella Magis intellecta,& ex teftimonio angeli qui nocte pa- *Matth.4.*
ftoribus annuntiauit natum effe cùm maximè Chriftum:& ex loco partus: in diuerforiũ *Luc.24.*
enim ad noctem conuenitur.Fortafsè an & myfticè factum fit,vt nocte Chriftus nafcere-
tur,lux veritatis futurus ignorantię tenebris. Sed nec generaui te edixiffet Deus nifi filio
puero.Nam etfi de toto populo ait,filios generaui, fed non adiecit ex vtero.[144] Cur au- *Pfal.109.*
tem adiecit : ex vtero, tam vanè, quafi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur,nifi *Ifai.1.*
quia curiofiùs voluit intelligi in Chriftum, ex vtero generaui te,id eft, ex folo vtero fine *Pfal.109.*
viri femine, carni deputans ex vtero fpiritus.[145] Quod & in ipfo hîc accedit: Tu es fa-
cerdos in æuum.[146] Nec facerdos autem Ezechias,nec in æuum, etfi fuiffet. Secundum
ordinem,inquit,Melchifedec.quid Ezechias ad Melchifedec altiffimi facerdotẽ, & qui-
dem nõ circuncifum,qui Abraham circumcifum iam accepta decimarum oblatione be- *Gen.14.*
nedixit? At in Chriftum conueniet ordo Melchifedec, quoniam quidem Chriftus pro-
prius & legitimus Dei antiftes, præputiati facerdotij pontifex (tum in Nationibus con- *Hebr.7.*
ftitutus,à quibus magis fufcipi habebat) cogniturum fe quandoque circuncifionem, &
Abrahæ gentem quum vltimò venerit, acceptatione & benedictione dignabitur.[147] Eft *Rom.11.*
& alius Pfalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum regi da, id eft, Chrifto regnaturo,& *Pfal.71.*
iuftitiam tuã filio regis,id eft,populo Chrifti.Filij enim eius funt qui in ipfo renafcuntur.
Sed & hic Pfalmus Salomoni canere dicetur;quæ tamẽ foli competunt Chrifto, docere
non poterunt etiam cetera non ad Salomonem, fed ad Chriftum pertinere? Defcendit,
inquit,tanquam imber fuper vellus,& velut ftillę diftillantes in terram:Placidum defcẽ-
B fum eius & infenfibilem defcribens de cœlo in carnem.Salomon autem etfi defcendit a-
licundè,non tamen ficut imber, quia nõn de cælo.Sed fimpliciora queque proponam:
Dominabitur,inquit,à mari ad mare,& à flumine vfque ad terminos terræ. Hoc foli da-
tum eft Chrifto.Ceterùm Salomon vni & modicæ Iudææ imperauit. Adorabunt illum
omnes reges:quem omnes,nifi Chriftum? Et feruient ei omnes Nationes: cui omnes,nifi
Chrifto? Sit nomen eius in æuum.Cuius nomen in æternum,nifi Chrifti? Ante folem ma-
nebit nomẽ eius. Ante folem enim fermo Dei,id eft,Chriftus. Et benedicẽtur in illo vni-
uerfæ gentes.In Salomone nulla Natio benedicitur:in Chrifto verò omnis. Quid nũc fi
& Deum eum ifte Pfalmus demonftrat:& beatum eum dicẽt:Quoniam benedictus Do-
minus Deus Ifraëlis,qui facit mirabilia folus.Benedictum nomen gloriæ eius,& replebi-
tur vniuerfa terra gloria eius.[148] Contrà,Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in
Deo gloriam amifit,per mulierem in idololatriam vfque pertractus.Itaque quum in me- *1.Reg.11.*
dio Pfalmo illud quoque pofitum fit,Inimici eius puluerem lingent, fubiecti vtique pe-
dibus ipfius,ad illud pertinebit,propter quod hũc Pfalmum & intuli,& ad meam fenten-
tiam defendi,vt confirmauerim & regni gloriam,& inimicorum fubiectionem,fecũdum
difpofitionem creatoris, confecuturum, non alium credendum, quàm creatoris.
[[149] Reuertamur nũc [150] AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM *1.Cor.15.*
PROPRIO VOLVMINE SATISFECIMVS omnibus hæreticis refiftẽtes;fed nec hîc *x. ex*
C defumus propter eos qui illud opufculũ ignorant [151] *Quid*,ait,*facient qui pro mortuis baptizan-* *eod.c.xv:*
tur,fi mortui non refurgunt? [152] Viderit inftitutio ifta;Kalendæ fi fortè Februariæ refpõdebũt *Epift.1.ad*
illi pro mortuis petere.Noli ergo Apoftolum nouum ftatim auctorem aut confirmatorẽ *Corinth.*
eum [153] denotare,vt tanto magis fifteret carnis refurrectionem, quanto illi qui vanè pro *1.Cor.15.*
mortuis baptizarentur, fide refurrectionis hoc facerent.[154] Habemus illum alicubi vnius *Ephef.4.*
baptifmi definitorem.Igitur & pro mortuis tingui,pro corporibus eft tingui ; mortuum *1.Cor.15.*
enim corpus oftendimus.Quid facient,qui pro corporibus baptizantur,fi corpora nõ re-
furgunt? Atque adeò rectè hunc gradũ figimus,vt & Apoftolus fecundam difcrepationẽ
æquè de corpore induxerit.[155] *Sed dicent quidam: Quomodo mortui refurgent? Quo autẽ corpore* *Ibidem.*
venient? Defenfa etenim refurrectione quæ negabatur, confequens erat de qualitate cor-
poris retractare, quę non videbatur.Sed de ifta cum aliis congredi conuenit. Marcion
enim in totum carnis refurrectionem non admittens,& foli animæ falutem repromittẽs,
non qualitatis,fed fubftantię facit quęftionem. Porrò & ex his manifeftiffimè [156] obdu-
citur quę Apoftolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo
refurgent mortui? Quo autem corpore venient? Iam enim prędicauit refurrecturum effe
corpus,id de corporis qualitate tractauit.[157] Denique fi proponit exempla *grani tritici,* *Ibidem.*
vel alicuius eiufmodi,quibus det corpus Deus prout volet.Si vnicuique feminum : proprium ait effe cor-
pus. Et aliam quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum. Et corpora cœle-

stia atque terrena; & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, stellarum aliam, nónne carnalem & D corporalem portendit resurrectionem, quam per carnalia & corporalia exempla cõmendat, nónne etiam ab eo Deo eam spondet, à quo sunt & exempla? [158] *Sic & resurrectio*, inquit. *Quomodo?* Sicut & granum *corpus seritur, corpus resurgit*. Seminationem denique vocauit dissolutionem corporis in terram, quia *seritur in corruptela, resurgit in honestatem, & virtutem*. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hîc in resurrectione corporis, scilicet sicut & granum. Ceterùm si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, vbi consistet diuersitas exitus? [159] *Proinde & si seritur animale, resurgit spiritale*. Et si habet aliquod propriũ corpus anima vel spiritus, vt possit videri corpus animale animam significare, & corpus spiritale spiritum, non ideò animam dicit in resurrectione spiritum futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo & per animam viuendo, animale [160] dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in æternitatem. denique si non anima, sed caro seminatur in corruptela dum dissoluitur in terram, iam non anima erit corpus animale, sed caro quæ fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infrà dicit: [161] *Non primum quod spiritale*. Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, [162] *Factus primus homo Adam, in animam viuam, nouissimus Adam in spiritum viuificantem*, licet stultissimus hæreticus noluerit ita esse. Dominum enim posuit nouissimum, pro nouissimo Adam, veritus scilicet ne si & Dominum nouissimum haberet Adam, & eiusdem Christum defenderemus in Adam nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam, nisi quia & nouissimus Adam? Nõ habent ordinem inter se nisi paria quæque, & eiusdẽ vel nominis, vel substantiæ, vel auctoris. Nam etsi potest in diuersis quoque esse aliud primũ, aliud nouissimum, sed vnius auctoris. Ceterùm si & auctor alius, & ipse quidem potest nouissimus dici. Quod tamen intulerit primum est, nouissimũ autem si primo par sit. Par autem primo non est, quia non eiusdem auctoris est. [163] Eodem modo & in nomine hominis reuincetur. *Primus*, inquit, *homo de humo terrenus, secundus dominus de cælo*. Quare secundus, si non homo, quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Euangelio filium hominis adhibet Christum & hominem, & in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoque eum comprimunt. Quum enim dicit Apostolus, *qualis qui de terra*, homo scilicet, *tales & terreni homines* vtique. Ergo & *qualis qui de cælo* homo, *tales & qui de cælo* homines. Non enim poterat hominibus terrenis nõ homines cœlestes opposuisse, vt statũ ac spem studiosiùs distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atque cœlestes homines, tamen ex pari, qui secundũ exitũ aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideò iam ad exhortationem spei cœlestis, [164] *Sicut portauimus*, inquit, *imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis*, non ad substantiam vllam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinam. Portemus enim, inquit, non portabimus, præceptiuè, non promissiuè, volens nos sicut ipse incessit, ita incedere, & à terreni, id est, veteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Denique F quid subiungit? [165] *Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei non possidebunt:* Opera scilicet carnis & sanguinis. Quibus & ad Galatas scribens, abstulit Dei regnum, solitus & aliâs substantiam pro operibus substantiæ ponere, vt quum dicit, Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse. Quando enim placere Deo poterimus, nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor est. Sed si in carne quanquam constituti carnis opera fugiamus, tum non erimus in carne, dum non in substantia carnis non sumus, sed in culpa. Quòd si in nomine carnis, opera non substantiam carnis iubemur exponere; operibus ergo carnis non substantiæ carnis in nomine carnis denegatur Dei regnum. Non enim id damnatur in quo malè fit, sed id quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen in quo datur reus non est. [166] Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenum alicuius mali facti temperat. Quale est autem, vt si anima auctrix operum carnis [167] merebitur Dei regnum, per expiationem eorum quæ in corpore admisit, corpus ministrum solummodò, in damnatione permaneat? Venefico absoluto, calix erit puniendus? Et tamen non vtique carni defendimus Dei regnum, sed resurrectionem substantiæ suæ, quasi ianuam regni per quam aditur. Ceterùm aliud resurrectio, aliud regnum. Primò enim resurrectio, dehinc regnum. Resurgere itaque dicimus carnem, sed mutatam consequi regnum. [168] *Resurgent enim mortui incorrupti*, illi scilicet qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in interitum. *Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptiuum hoc,*

tenens

Marginalia: Ibidem. (l. 3); Ibidem. (l. 5); Ibidem. (l. 10); Ibidem. (l. 15); Ibidem. (l. 16); Ibidem. (l. 24); Ibidem. (l. 28); Ibidem. (l. 31); Gal. 5. Rom. 8. (l. 38–39); 1. Cor. 15. (l. 57); Ibidem. (l. 59); E (l. 21)

A tenens vtique carnem ſuam dicebat Apoſtolus, *induere in corruptelam, & mortale hoc immor-*
talitatem, vt ſcilicet habilis ſubſtantia efficiatur regno Dei. Erimus enim ſicur angeli. Hæc
erit demutatio carnis, ſed reſuſcitatæ. Aut ſi nulla erit, quomodo induet incorruptelam, *Matth.22.*
& immortalitatem? Aliud igitur facta per demutationem, tunc cõſequetur Dei regnum,
iam non caro nec ſanguis, ſed quod illi corpus Deus dederit. Et ideò rectè Apoſtolus,
Caro & ſanguis regnum Dei non conſequentur, demutationi illud adſcribens quæ [169] accedit re- *1.Cor.15.*
ſurrectioni. Si autem, *tunc fiet verbum, quod ſcriptum eſt* apud crearorem ; [170] *Vbi eſt mors vi-* *Ibidem, &*
ctoria tua, vel contentio tua? Vbi eſt mors aculeus tuus? Verbum autem hoc creatoris eſt, per Pro- *Oſee 13.*
phetam: eius erit & res, id eſt, regnum, cuius & verbum fiet in regno. [171] Nec alij *Deo gra-*
tias dicit *quòd nobis victoriam* vtique de morte *referre præſtiterit*, quàm illi à quo verbum in- *2.Cor.1.*
ſultatorium de morte & triumphatorium accepit. [[172] Si Deus commune vocabulum *XI.*
factum eſt vitio erroris humani, quatenus plures Dei dicuntur atque creduntur in ſecu- *de Epiſt. II. ad Cor.*
lo, [173] *benedictus*, tamen *Deus Domini noſtri Ieſu Chriſti* non alius quàm creator intelligetur, *ex c. I. III.*
qui [a] & vniuerſa benedixit: habes Geneſim, [174] Et ab [b] vniuerſis benedicitur, habes Danie- *& IIII.*
lem. Proinde ſi pater poteſt dici ſterilis Dei nullius magis nomine quàm creatoris, [c] *miſe-* *a Gen.1.*
ricordiarũ tamẽ *pater* idem erit qui [175] miſericors, & miſerator, & miſericordiæ plurimus eſt *b Dan.3.*
dictus: habes apud Ionam cum ipſo miſericordiæ exemplo, quam Niniuitis exorantibus *c 2.Cor.1.*
præſtitit, facilis & [d] Ezechiæ fletibus flecti, & [e] Achab marito Iezabelis deprecãti ſangui- *Ionæ 4. & 3.*
nem ignoſcere Nabuthæ, & [f] Dauid agnoſcenti delictũ ſtatim indulgere, [g] malẽs ſcilicet *d 4.Reg.20*
B pœnitentiam peccatoris quàm mortem, vtique ex miſericordiæ affectu. Si quid tale Mar- *e 3.Reg.21.*
cionis Deus ædidit vel edixit, agnoſcam patrem miſericordiarum. Si verò ex eo tempore *f 2.Reg.12.*
hunc titulum ei aſcribit, quo reuelatus, quaſi exinde ſit pater miſericordiarum, quo libe- *g Oſee 6.*
rare inſtituit genus humanum : atquin & nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dici-
tur reuelatus. non poteſt igitur aliquid ei aſſcribere, quem tunc oſtendit, cùm aliquid ei
aſſcribit. Si enim priùs conſtaret eum eſſe, tunc & aſſcribi ei poteſt. [176] Accidens enim eſt
quod aſſcribitur : accidentia autem antecedit ipſius rei oſtẽſio cui accidũt. Maximè cùm
iam alterius eſt, quod aſſcribitur ei, qui priùs non ſit oſtenſus, tantò magis negabitur eſſe,
quantò per quod affirmatur eſſe, eius eſt qui iam oſtenſus eſt. [177] Sic & teſtamentum no- *2.Cor.3.*
uum non alterius erit, quàm qui illud repromiſit: *& ſi non littera, at* eius *Spiritus*, hoc erit *Exod.24.*
nouitas. Denique qui litteram *tabulis lapideis* inciderat, idem & de ſpiritu edixerat, Effun- *Ioel.3.*
dam de meo ſpiritu in omnem carnem. *Et ſi littera occidit, ſpiritus verò viuificat*, eius vtrum- *2.Cor.3.*
que eſt qui ait, Ego occidam, & ego viuificabo, percutiam, & ſanabo. [178] Olim duplicem *Deut.32.*
vim creatoris vindicauimus & iudicis & boni, littera occidẽtis per legem, & ſpiritu viui-
ficantis per Euangelium. Non poſſunr duos Deos facere, qui & ſi diuerſa, apud vnum re-
cenſeri præuenerunt. [179] Commemorat *& de velamine Moyſei quo faciem tegebat incontempla-* *2.Cor.3. et*
bilem filiis Iſrael. Si ideò vt claritatem maiorem defenderet noui Teſtamenti, quod manet in gloria, quàm *Exod.34.*
veteris quod euacuari habebat, hoc & meæ conuenit fidei præponenti Euangeliũ legi, & vide
ne magis meæ. Illic enim erit ſuperponi quid, vbi fuerit & illud cui ſuperponitur. At cùm *Ibidem.*
C dicit: [180] *Sed obtuſi ſunt ſenſus mundi*, non vtique creatoris, ſed populi qui in mundo eſt. De *Ibidem.*
Iſraële enim dicit, *ad hodiernum vſque velamen idipſum in corde eorum.* Figuratum oſtendit
fuiſſe velamen faciei in Moyſe, velaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos per-
ſpiciarur Moyſes corde, ſicut nec facie tunc. Quid eſt ergo adhuc velatũ in Moyſe quod
pertineat ad Paulum, ſi Chriſtus creatoris à Moyſe prædicatus nondum venit? quomodo
iam opetta & velata adhuc denotantur corda Iudæorum, nondum exhibitis prædicatio-
nibus Moyſci, id eſt, de Chriſto in quo eũ intelligere deberent? Quid ad Apoſtolũ Chri-
ſti alterius, ſi de ſui ſacramenta Iudæi non intelligebant, niſi quia velamẽ cordis illorum
ad cæcitatem qua non perſpexerant Chriſtum Moyſei pertinebat? Denique quod ſequi- *Ibidem.*
tur, *Quum verò conuerterit ad Deum, auferetur velamen*, hoc Iudæo propriè dicit, apud quem
& eſt velamẽ Moyſei: qui cùm trãſierit in fidẽ Chriſti, intelligit Moyſen de Chriſto præ-
dicaſſe. Ceterùm quomodo auferetur velamentũ creatoris in Chriſto Dei alterius, cuius *Ibidem.*
ſacramenta velaſſe non potuit creator, ignoti videlicet ignota? [181] Dicit ergo *nos iam aperta*
facie, vtique cordis quod velatũ eſt in Iudæis, *contemplantes Chriſtum, eadẽ imagine trãsfigurari* *Exod.34.*
à gloria (qua ſcilicet & Moyſes transfigurabatur à gloria Domini) *in gloriam*: ita corporalem *2.Cor.3.*
Moyſei illuminationẽ de congreſſu Domini, & corporale velamen de infirmitate populi *Ibidem.*
proponẽs, & ſpiritalẽ reuelationẽ, & ſpiritalẽ claritatẽ in Chriſto ſuperducens, [182] *tanquam*
à Domino, inquit, ſpirituũ, totũ ordinẽ Moyſei, figuram ignorati apud Iudæos, agniti verò

apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatẽ pati posse, de sono D
pronuntiationis, aut de modo distinctionis, quum duplicitas earũ intercedit. Hanc Mar-
2.Cor.4. cion captauit sic legendo, *in quibus Deus æui huius*: vt creatorem ostendens Deum huius æ-
ui, alium suggerat Deum alterius æui.[185] Nos contrà sic distinguendum dicimus: *In qui-
bus Deus*; dehinc: *æui huius excæcauit mentes infidelium*; in quibus, Iudæis infidelibus in quibus
Isai.29. opertum est aliquibus Euangelium adhuc sub velamine Moysei. Illis enim Deus labiis
Isai.6. diligentibus eum, corde autem longè absistentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis,
Isai.7. & non audietis. Oculis videbitis, & non videbitis, Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et
Isai.29. auferam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem
non vtique de Euangelio Dei ignoti abscondendo minabatur. Ita non huius æui Deus
sed infidelium huius æui excæcat cor, quòd Christum eius non vltrò recognouerint, de
scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hactenus tractasse ne
aduersariò prodesset contentus victoriæ, næ vltrò possum & in totum contentionem hãc
præterisse. simpliciori respõso præ manu erit huius æui dominum, diabolum interpretari,
Isai.14. qui dixerit Propheta referente,[184] Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meũ;
sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infideliũ corda, & in pri-
2.Cor.4. mis apostatæ Marcionis. Denique non vidit occurrentem sibi clausulam sensus, *quoniam
Deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ
Gen.1. in persona Christi*. Quis dixit: Fiat lux? Et de illuminatione mundi quis Christo ait? Posui te
Isai.42.et in lumen Nationum sedentiũ scilicet in tenebris, & in vmbra mortis. Cui respõdet spiri- E
Psal.106. tus in Psalmo ex prouidentia futuri:[185] Significatum est, inquir, super nos lumen perso-
Psal.4. næ tuæ Domine. Persona autẽ Dei Christus Dominus. Vnde & Apostolus suprà,[186] *Qui
Thren 4. est imago*, inquit, *Dei*. Igitur [a] si Christus persona creatoris dicẽtis, Fiat lux; & [b] Christus &
2 Cor.4.
Gen 1. Apostoli, & Euangelium, & velamen & Moyses, & tota series secũdum testimoniũ clau-
a Thren.4. sulæ creatoris est, Dei huius æui, certè non eius qui nunquã dixit [c] Fiat lux. Præterea hîc
b 2.Cor.3. & de alia epistola[187] quam nos ad Ephesios præscriptã habemus, hæretici verò ad Lao-
& 4. dicenos. Ait enim meminisse Nationes, [d] quòd illo in tempore cùm essent sine Christo,
c Gen.1. alieni ab Israële sine conuersatione & testamentis, & spe promissionis, etiam sine Deo es-
d Ephes.2. sent, in mundo vtique, etsi de creatore. Ergo si Nationes sine Deo dixit esse, Deus autem
illis diabolus est, non creator, apparet Dominum æui huius eum intelligendum quem
Nationes pro Deo receperunt, non creatorem quem ignorant:[188] Quale est autem vt
2.Cor.4. non eiusdem habeatur *thesaurus in fictilibus vasis nostris*, cuius & vasa sunt? Nam si gloria
Dei est in fictilibus vasis tantum thesauri haberi, vasa autem fictilia creatoris sunt, ergo
& gloria creatoris est, cuius vasa eminentiam virtutis Dei sapiunt, & virtus ipsa. Quia
propterea in vasa fictilia commissa sunt, vt eminentia eius probaretur. Ceterùm iam
non erit alterius Dei gloria, ideóque nec virtus, sed magis dedecus & infirmitas, cu-
Ibidem. ius eminentiam fictilia & quidem aliena ceperunt. Quòd si hæc sunt *fictilia vasa*[189] *in* F
quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini, satis ingratus
Deus & iniustus, si non & hanc substantiam resuscitaturus est, in qua pro fide eius
tanta tolerantur, in qua & mors Christi circumfertur, in qua & eminentia virtutis con-
Ibidem. secratur. Sed enim proponit *vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro*, scilicet sicut
& mors eius circumfertur in corpore. De qua ergo Christi vita dicit? Qua nunc vi-
uimus in illo?[190] Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, nec ad temporalia, sed
ad inuisibilia & ad æterna, id est, non ad præsentia, sed ad futura exhortatur? Quòd si
de futura vita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifestè carnis re-
surrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & nõ
quasi æterno interitu post mortem: verùm laboribus & incommodis, de quibus præmi-
Ibidem. sit adiiciens, *Et non deficiemus*. Nam & *interiorem hominem nostrum renouari de die in diem* di-
cens, hîc vtrunque demonstrat, & corporis corruptionem ex vexatione tentationum, &
XII. animi renouationem ex contemplatione promissionum. [[191] *Terreni domicilij nostri*, non
ex Epist. sic ait [a] *habere nos domum æternam, non manu factam in cœlis*, quia quæ manu facta sit, creatoris
2.ad Cor. intereat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum, & ad ipsius dis-
cap.5.6.7. solutionis contristationem consolandam, retractans etiam per sequentia manifestius,
11.12.et 13.
a 2.Cor.5. quum subiicit.[192] *Ingemere* [b] *nos de isto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo est superindui cu-
b Ibidem. pientes. Siquidem & despoliati non inueniamur nudi*, id est, recipiemus quod despoliati su-
Ibidem. mus, id est, corpus. Et rursus, *Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis, ingemimus quòd
grauemur*,

A *grauemur, nolentes exui, ſed ſuperindui.* Hîc enim expreſſit,[193] quod in prima epiſtola ſtrinxit, 1.Cor.15.
Et mortui reſurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fueri-
mus deprehenſi à Deo. Et illi enim reſurgent incorrupti, recepto ſcilicet corpore, & qui-
dem integro vt ex hoc ſint incorrupti: & hi propter temporis vltimum iam momentum,
& propter merita vexationum Antichriſti, compendium mortis, ſed mutati conſequen-
tur, ſuperinduti magis quod de cœlo eſt, quàm exuti corpus. Ita ſi hi ſuper corpus in-
duent cœleſte illud, vtique & mortui recipient corpus, ſuper quod & ipſi induant incor-
ruptelam de cœlo: quia & de illis ait, neceſſe eſt corruptiuum iſtud induere incorrupte-
lam, & mortale iſtud immortalitatem. Illi induunt cùm receperint corpus: iſti ſuperin-
duunt, quia non amiſerint corpus: & ideò non temerè dixit, nolentes exui corpore, ſed 2.Cor.5.
ſuperindui, id eſt, nolentes mortem experiri, ſed vita præueniri;[194] *vti deuoretur mortale hoc* Ibidem.
à vita, dum eripitur morti per ſuperindumentum demutationis. Ideò quia oſtendit *hoc* Ibidem.
melius eſſe ne contriſtemur mortis ſi fortè præuentu, & *arrabonem nos ſpiritus dicit à Deo habe-*
re, quaſi pignoratos in eandem ſpem ſuperindumẽti;[195] *& abeſſe à Domino quamdiu in carne*
ſumus, ac propterea debere boni ducere abeſſe potius à corpore, & eſſe cum Domino, vt mortem liben-
ter excipiamus.[196] Atque adeò: *omnes* ait *nos oportere manifeſtari ante tribunal Chriſti, vt recipiat* Ibidem.
vnuſquiſque quæ per corpus admiſit, ſiue bonum ſiue malum.[197] Si enim tunc retributio merito-
rum, quomodo iam aliqui cum Deo poterunt deputari? Et tribunal autem nominãdo, &
diſpunctionem boni ac mali operis, vtriuſque ſententiæ iudicem oſtendit, & corporum
omnium repræſentationem confirmauit. Non enim poterit quod corpore admiſſum eſt,
B non corpore iudicari. Iniquus enim Deus, ſi nõ per id punitur quis aut iuuatur, per quod
operatus eſt.[198] Si qua ergo conditio noua in Chriſto, vetera tranſierunt, ecce noua facta Iſai.43.
ſunt omnia, impleta eſt Eſaiæ prophetia.[199] Si etiam iubet *vt mundemus nos ab inquinamento* 2.Cor.7.
carnis & ſanguinis, non ſubſtantiã capere regnum Dei;[200] ſi & *virginem ſanctam deſtinat, Ec-* 2.Cor.11.
cleſiam aſſignare Chriſto vtique vt ſponſam ſponſo: non poteſt imago coniungi inimico ve-
ritatis rei ipſius.[20..] Si & *pſeudapoſtolos* dicit *operarios doloſos transfiguratores ſui* per hypocriſin Ibidem.
ſcilicet, conuerſationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeò de diſciplina non
de diuinitate diſſidebatur. *Si transfiguratur Satanas in angelũ lucis,* non poteſt hoc dirigi in Ibidem.
creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in Deum lucis, non in angelũ, transfigurare
ſe dictus eſſet, ſi non eum Satanam ſignificaret, quem & nos & Marcion angelum noui-
mus de paradiſo. Suus ſtilus eſt ad omnẽ quã patitur quęſtionem.[202] Hîc illud fortè mi- 2.Cor.12
rabor, ſi propriũ potuit habere *paradiſum* Deus, nullius terrenæ diſpoſitionis, niſi ſi etiam
paradiſo creatoris precario vſus eſt ſicut & mundo. Et tamẽ hominem tollere ad cœlum 4.Reg.2.
creatoris exemplum eſt in Helia. Magis verò mirabor Dominum optimum[203] percu-
tiendi & ſæuiendi alienum, nec proprium ſaltem, ſed creatoris *angelum Satanæ colaphizãdo* 2.Cor.12.
Apoſtolo ſuo applicuiſſe, & ter ab eo obſecratum non conceſſiſſe. Emendat igitur & Deus Marcio-
nis ſecundum creatorem, elatos æmulantem, vt deponentem ſcilicet de ſolio dynaſtas. 1.Reg.2.
Aut nunquid ipſe eſt, qui & in corpus Iob dedit Satanæ poteſtatem, *vt virtus in infirmitate* Iob.19.
C *comprobaretur?*[204] Quid & formam legis adhuc tenet Galatarũ caſtigator, *in* [a] *tribus teſtibus* 2.Cor.12.
præfiniens, ſtaturum omne verbum? Quid & [b] *nõ parſurum ſe peccatoribus comminatur*, leniſſimi Gal.1.
Dei prædicator? Immò & *ipſam duriùs agendi in præſentia poteſtatem à Domino datã ſibi affirmat.* a 2.Cor.13.
Nega nunc hæretice timeri Deum tuum, cuius Apoſtolus timebatur. [[206] Quando o- b Ibidem.
puſculum profligatur, breuiter iam retractanda ſunt quæ rurſus occurrunt, quædam ve- XIII.
rò tramittenda quæ ſæpiùs occurrerunt. Piget de lege adhuc congredi, qui toties proba- de Epiſt.
uerim, ceſſionem eius nullum argumentum præſtare diuerſi Dei, in Chriſto prædicatam ad Rom.
ſcilicet, & repromiſſam in Chriſtum apud creatorem, quatenus & ipſe Apoſtolus legem ex c. I. II.
plurimùm videtur excludere. Sed & iudicem Deum ab Apoſtolo circumferri ſæpe iam III. V. VI.
oſtendimus, & in iudice vltorem, & creatorem in vltore. Itaque & hîc cùm dicit:[207] *Non* & VII.
enim me pudet Euangelij: Virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iuſtitia Rom.1.
Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem; Sine dubio & Euangelium & ſalutem iuſto Deo deputat,
non bono, vt ita dixerim, ſecundum hæretici diſtinctionem, transferẽti ex fide legis in fi-
dem Euangelij, ſuæ vtique legis, & ſui Euangelij.[208] *Quoniam & irã Dei dicit reuelari de cœlo* Ibidem.
ſuper impietatem & iniuſtitiam hominum qui veritatẽ in iniuſtitia detinent. Cuius Dei ira? vtique
creatoris. Ergo & veritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in vltionem veritatis.
Etiam adiiciens,[209] *Scimus autem iudicium Dei ſecundum veritatem eſſe*; & iram ipſam proba- Rom.2.
uit, ex qua venit iudicium pro veritate, & veritatem rurſus eiuſdem Dei confirmauit, cu-

Rom.1. ius iram probauit probando iudicium: Aliud est si veritatem Dei alterius in iniustitia de- D
tentam creator iratus vlciscitur. [210] Quantas autem foueas in ista vel maximè epistola
Marcion fecerit, auferendo quæ voluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi
sufficit quæ proinde eradenda non vidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere.
Rom.2. [211] *Si enim iudicabit Deus occulta hominum,* [212] *tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui sine*
lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ sunt legis: vtique is Deus iudicabit cuius
sunt & lex, & ipsa natura, *quæ legis est instar, ignorantibus legẽ.* Iudicabit autẽ quomodo? [213] *Se-*
Ibidẽ paulopóst. *cundum Euangelium*, inquit, *per Christum.* Ergo & Euangelium & Christus illius sunt, cuius
& lex & natura, quæ per Euangelium & Christum vindicabuntur, adeò illo iudicio Dei
Rom.1. quod & suprà secundum veritatem. Ergo quâ defendenda releuetur de cœlo ira, non
Rom.2. nisi à Deo iræ: ita & hic sensus pristino cohærens, in quo iudicium creatoris edicitur,
non potest in alium Deum referri, qui nec iudicat, nec irascitur, sed in illum, cuius dum
hæc sunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipsius sint necesse est, per quem hæc habent
transigi Euangelium & Christus. [214] & ideò *vehitur in transgressores legis, docentes non furari,*
Ibidem. *& furantes*, vt homo Dei legis, non vt creatorem ipsum his modis tangens, qui & furari
Exod.20. vetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & cetera in
Ibidem.11. & 12. illum retorquent. Scilicet Apostolus verebatur conuicium Deo palàm facere, à quo non
verebatur deuertisse? Adeò autem Iudæos incesserat, vt ingesserit propheticam increpa-
Rom.2. tionem, [215] *Propter vos nomen Dei blasphematur.* Quàm ergo peruersum, vt ipse blasphe- E
Isai.52. & Ezech.36. maret eum, cuius blasphemandi causa malos exprobrat. [216] Præfert & *circumcisioni cor-*
dis præputiationem; apud Deum enim legis est facta circumcisio cordis, non carnis, spiritu non littera.
Rom.2. Quòd si hæc est circumcisio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis, sicut &
Hier.4. Moyses, circumcidemini duricordiam vestram: eius erit spiritus circumcidens cor, cu-
Deut.10. ius & littera metens carnem eius: & *Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto:* quia nec
Rom.2. Iudæum nominare vellet Apostolus non Iudæorum Dei seruum. [217] *Tunc lex, nunc iu-*
Rom.3. *stitia Dei per fidem Christi.* Quæ est ista distinctio? Seruiuit Deus tuus dispositioni creatoris,
dans ei tempus & legi eius: An eius tunc, cuius & nunc? eius lex, cuius & fides Christi
distinctio dispositionum est, non deorum. [218] *Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege pa-*
Rom.5. *cem ad Deum habere.* Ad quem? Cuius nusquã fuimus hostes, an cuius legi & naturæ rebel-
lauimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellũ, ei & iustificabimur, & eius
erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes eius
Ibidem. aliquando. [219] *Lex autem*, inquit, *subintroiuit vt abundaret delictum.* Quare? *vt superabunda-*
ret, inquit, *gratia.* Cuius Dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideò legẽ [220] intercá-
lauit, vt negotium procuraret gratiæ Dei alterius, & quidem æmuli, ne dixerim ignoti,
Ibidem. [221] *vt quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iu-*
Gal.3. *stitia, in vitam per Iesum Christum* aduersarium ipsius. [222] Propter hoc omnia conclu-
Rom.3. serat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & om-
ne os obstruxerat, ne qui gloriaretur per illam: vt gratia seruaretur in gloriam Chri- F
sti non creatoris, sed Marcionis. Possum & hîc de substantia Christi præstruere, ex pro-
„ spectu quæstionis subsecuturæ. [223] *Mortuos enim nos*, inquit, *legi.* Ergo corpus *Christi* & po-
Rom.6. „ test corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcunque substantia sit, cùm eius no-
minat corpus *quem subiicit ex mortuis resurrexisse*, non potest aliud corpus intelligi quàm
carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autem & testimonium perhibet legi, & causa
Rom.7. delicti eam excusat. [224] *Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit.* Erubesce Marsion:
Ibidem. Absit, abominatur Apostolus criminationem legis. *Sed ego delictum non scio nisi per legem.*
O summum ex hoc præconium legis, per quam [225] liquuit delictum latere. Non ergo
Ibidem. lex *seduxit*, sed *peccatum per præcepti occasionem.* Quid Deo imputas legis, quod legi eius
Ibidem. Apostolus imputare nõ audet? Atquin & accumulat: [226] *lex sancta & præceptum eius iustum*
& bonum. Si taliter veneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis
Ibidem. discernit duos Deos, iustum alium, bonum alium, quum is vtrumque debeat credi, cu-
XIIII. ex Epist. ad Ro. ca. VIII. X. XI. XII. XIII. & XIIII. ius præceptum & bonum & iustum est. *Si autem & spiritalem confirmat legem*, vtique & pro-
pheticam, vtique & figuratam. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figu-
ratè prædicatum, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. [[227] *Hunc si pater misit in*
similitudinem carnis peccati, non ideò phantasma dicetur caro quæ in illo videbatur. [228] Pec-
catum enim carni suprà asscripsit, & illam fecit legem peccati habitantem in membris
suis, & aduersantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinem carnis pec-
cati

A cati, vt peccati carnẽ simili substãtia redimeret, id est, carnea, quę peccatrici carni similis
esset, quũ peccatrix ipsa nõ esset. nam & hæc erit Dei virtus, in substantia pari perficere
salutem. Non enim magnum, si spiritus Dei carnem remediaret, sed si caro consimilis
peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit,
non ad substantiæ mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiæ similitudi-
nem vellet intelligi, vt negaret veritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & pecca-
ti. Quum verò tunc sic struxit, carnis peccati, & substantiam confirmauit, id est, car-
nem, & similitudinem ad vitium substantiæ retulit, id est, ad peccatum. Puta nunc simi-
litudinem substantiæ dictam, non ideò negabitur substantiæ veritas. Cur ergo similis ve-
ra? Quia vera quidem, sed non ex semine de statu simili, sed vera de censu, non verò dis-
similis. Ceterùm similitudo in contrariis nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitu-
do, quia nec caro similitudinem spiritus caperet, sed phantasma diceretur, si id quod
non erat videbatur. Similitudo autem dicitur, quum est quod videtur. Est enim, dum
alterius par est. Phantasma quâ hoc tantùm est, non est similitudo. Et hic autem ipse e-
differens, [229] quomodo *nolit esse nos in carne, quum simus in carne*, vt scilicet non simus in *Ibidem.*
operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, Caro & sanguis regnum Dei consequi *1.Cor.15.*
non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt non admitti
à nobis in carne adhuc positis, non ad reatum substantiæ, sed ad conuersationis perti-
nebunt. Item si *corpus quidem mortuum propter delictum* (adeò non animæ, sed corporis mors *Rom.8.*
est) [230] *spiritus autem vita propter iustitiam*, cui mors obuenit propter delictum, id est, cor-
B pori. Non enim alicui restituitur nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum,
dum est corporum. Nam subiungit, *Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit & mortalia* *Ibidem.*
corpora vestra. Adeò & carnis resurrectionem confirmauit, absque qua nec corpus aliud
[231] dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit.
Siquidem proinde viuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille re-
suscitatus est, non aliàs proinde, nisi quia in corpore. Salio & hîc amplissimum abru-
ptum intercisæ scripturæ, sed apprehendo [232] *testimonium perhibentem Apostolum Israeli quòd* *Rom.10.*
zelum Dei habeant, sui vtique, *non tamen per scientiam. Deum enim*, inquit, *ignorantes, & suam*
iustitiam sistere quærentes, non subiecerunt se iustitiæ Dei. [233] *Finis enim legis Christus in iustitiam om-*
ni credenti. Hîc erit argumentatio hæretici, quasi Deum superiorem ignorauerint Iudæi, "
qui aduersus eum iustitiam suam, id est, legis suæ constituerint, non recipientes Chri- "
stum finem legis. Cur ergo & zelo eorum erga Deum proprium testimonium perhibet,
si non & [234] inscientiam erga eundem Deum eis exprobrat? quòd zelo quidem Dei age-
rentur, sed non per scientiam, ignorantes scilicet eum, dum dispositiones eius in Chri-
sto ignorant cõsummationem legi statuturo, atque ita suam iustitiam tuentur aduersus il-
lum. Atque adeò ipse creator & ignorantiam erga se eorum contestatur, Israël me non *Isai.1.*
agnouit, & populus meus me non intellexit: & quòd iustitiam suam magis sisterent, do-
centes doctrinas præcepta hominum, nec non & congregati essent aduersus Dominum *Isai.29.*
C & aduersus Christum ipsius, ex inscientia scilicet. Nihil igitur potest in alium Deum ex- *Psalm.2.*
poni quod competit in creatorem, quia & aliàs immeritò Apostolus Iudæos de igno-
rantia suggillasset, erga Deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiam Dei sui
aduersus eum sistebant, quem ignorabant? Atquin exclamat, [235] *O profundum diuitiarum* *Rom.11.*
& sapientiæ Dei, & ininuestigabiles viæ eius. Vnde iræ eruptio? ex recordatione scilicet scri-
pturarum quas retrò reuoluerat, ex contemplatione sacramentorum quæ suprà disse-
ruerat in fidem Christi, ex lege venientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid A-
postolus eius exclamat, nullas intuens diuitias Dei tã pauperis & egeni, quàm qui nihil
condidit, nihil prædicauit, nihil denique habuit, vt qui in aliena descendit? Sed enim
& opes & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc reseratæ. Sic enim repromiserat: Et *Isai.45.*
dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O pro- *Rom.11.*
fundum diuitiarum & sapientiæ Dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaiæ, & sequentia *Ibid.* &
de eiusdem prophetæ instrumento: [236] *Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consilia-* *Isai.40.*
rius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de scripturis ademisti, quid ista ser-
uasti, quasi non & hæc creatoris? Planè noui Dei præcepta, videamus. [237] *Odio, in-* *Rom.12.*
quit, habentes malum, & bono adhærentes. Aliud est enim apud creatorem, Auferte ma- *Deut.21.*
lum de vobis, & declina à malo & fac bonum. *Amore fraternitatis inuicem affectuosi*: non *Psal.33.*
enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. *Spe gaudentes*, vtique Dei. Bonum *Rom.12.* *Deut.6.*

a Psal. 117. a est enim sperare in Dominum, quàm sperare in magistratus. b Pressuram sustinẽtes: Exaudiet c enim te Dominus in die pressuræ: habes Psalmum. d Benedicite, & nolite maledicere. Quis hoc docebit, quàm e qui omnia benedictionibus condidit? Non f altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud vos sapientes. Væ enim g audiũt per Esaiam. Malum h pro malo nemini retribueritis, & malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec i vosmetipsos vlciscentes. Mihi k enim vindictam, & ego vindicabo, dicit Dominus. Pacem l cum omnibus hominibus habetote: ergo & legalis talio non retributionem iniuriæ permittebar, sed inceptionem metu retributionis comprimebat. Meritò itaque totam creatoris disciplinam 238 principali a præcepto eius conclusit: Diliges proximũ tanquam te. Hoc b legis supplementum si ex ipsa lege est, quis sit Deus legis, iam ignoro: metuo ne Deus Marcionis. Si verò Euangelium Christi c hoc præcepto adimpletur, Christi autem non est creatoris, quo iam contendimus, dixerit Christus an non, Ego d nõ veni legem dissoluere, sed implere? Frustrà de ista sententia neganda Ponticus laborauit. Si Euangelium legem non adimpleuit, ecce lex Euangelium adimpleuit. 239 Benè autem quòd & in clausula, e tribunal Christi comminatur, vtique iudicis & vltoris, vtique creatoris, illum certè constituens promerendum quem intentat timendum, etiam si alium prædicaret. [240 Breuioribus quoque epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. 241 Occiderant Iudæi Prophetas suos. Possum dicere, Quid ad Apostolum Dei alterius & quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare dicatur, quique & ipse Prophetas eosdem destruendo quodammodò perimat? Quid enim mali admisit apud illum Israël, si occidit quos & ille reprobauit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud Deum ipsorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet læsus: certè quiuis alius, quàm aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam Domini necem, qui & Dominum interfecerunt dicendo, & Prophetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbum, si alterius Dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui Dei Prophetas contrucidauerunt? Status autem exaggerationis, quod & Dominum & famulos eius peremissent. Denique si alterius Dei Christum, alterius Prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit nisi in eundem Dominum commissa, ex vtroque titulo. Ergo eiusdem Dei Christus & Prophetæ. 242 Quam autem sanctitatem nostram, voluntatem Dei dicat, ex cõtrariis quæ prohibet, agnosceres. Abstinere, inquit, à stupro non à matrimonio. Scire vnumquenque suum vas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes. libido autem nec apud gentes matrimonio asscribitur, sed extraordinariis, & non naturalibus & portentuosis. 243 Luxuria est turpitudini quoque & immũditiæ contraria, quæ non matrimonium excludat, sed libidinem: quæ vas nostrum in honore matrimonij tractet. Hunc autem locum salua alterius, id est, plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim; 244 continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, sed non prohibitis: destructores enim Dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. 245 Ait, eos qui remaneant in aduentum Christi, cum eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in aërem obuiam Domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substantias cœlestes ipsam Hierusalem quæ sursum est, & per Esaiam pronuntiare, Quinam huc velut nubes volant, tanquam columbæ cum pullis ad me. Hunc ascensum si Christus nobis præparauit, ille erit Christus de quo Osee, qui ascensum suum ædificat in cœlos, vtique sibi & suis. Exinde à quo sperabo nunc, nisi à quo hæc audiui? 246 Quem spiritum prohibet extingui, & quas Prophetias vetat nihil haberi? vtique non creatoris spiritum, nec creatoris Prophetias secundum Marcionem. Quę enim destruxit, ipse iam extinxit, & nihil fecit, nec potest prohibere quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud Ecclesiam suam exinde spiritum Dei sui, qui non sit extinguendus, & Prophetias quæ non sint nihil habẽdæ. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcunque illud ad formam spiritalis & propheticæ gratiæ atque virtutis prouocaturos, vt & futura prænuntiet, & occulta cordis reuelet, & sacramenta edisserat. Quum nihil tale protulerit ac probarit, 247 nos proferemus & spiritum & Prophetias creatoris secundum ipsum prædicantes. Atque ita constabit Apostolum de quibus dixerit, de eis scilicet quę futura erant in Ecclesia eius Dei, qui dum est, spiritus quoque eis operatur, & promissio celebratur. 248 Age nunc qui salutem carnis abnuitis, & siquando corpus in huiusmodi prenominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quàm substantiam carnis: quomodo Apostolus omnes in nouis substantiis certis nominibus

Marginalia: a Psal. 117. b Rom. 12. c Psal. 19. d Rom. 12. e Gen. 1. f Rom. 12. g Isai. 5. h Rom. 12. i Rom. 12. k Deut. 31. l Rom. 12. a Rom. 13. Deut. 16. b Rom. 13. c Matt. 22. d Matth. 5. e Rom. 14. XV. de Epist. ad Thess. prima. 1. Thess. 2. Ibidem. 1. Thess. 4. Ibidem. Ibidem. Gal. 4. Isai. 60. Amos 9. 1. Thess. 5. — D E F

A nibus distinxit: & omnes in vno voto constituit salutis, *optans vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu Domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur?* Nam & animam posuit & corpus, tam duas res quàm diuersas: licet enim & animæ corpus sit aliquod suæ qualitatis, sicut & spiritus, cùm tamen & corpus & anima distinctè nominantur, habet anima suum vocabulum proprium, non egens communi vocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi vtatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non video post spiritum & animam, cui vocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multò magis hîc, cùm quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur. *Ibidem.*

[[249] Cogimur quædam identidem iterare, vt cohærentia eis confirmemus. *Dominum* & hîc retributorem vtriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo, aut creatorem, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris, *apud quem* [250] *iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui affligimur requietem, in reuelatione Domini Iesu venientis à cœlo cum angelis virtutis suæ, & in flamma ignis.* [251] Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem Deum faceret. Lucet tamen vanitas lituræ. [252] Quum enim *ad vltionem venturum* scribat Apostolus *Dominum ad exigendam de eis qui Deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie Domini, & à gloria valentiæ eius:* sequitur vt flammam ignis inducat, scilicet veniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris Dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus Dominũ vlciscitur, id est, de ethnicis. Seorsum enim B posuit Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porrò de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium fortè non norint, nõ est Dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec vsquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorem notitiam requirendo. Illius est ergo etiam ignorantes Deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie Domini & à gloria valentiæ eius, verbis vsus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit Dominum cõsurgentem vt cõminuat terrã. [253] Quis est autem *homo delicti, filius perditionis, quem reuelari prius oportet ante Domini aduentum, extollens se super omne quod Deus dicitur, & omnem religionem consessurus in templo Dei, & Deum se iactaturus?* Secundum nos quidem Antichristus, vt docent veteres & nouæ Prophetiæ: vt Ioannes Apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mundum præcursores Antichristi spiritus, negantes Christum in carne venisse, & soluentes Iesum scilicet in Deo creatore. Secundum verò Marcionem nesciõne sit Christus creatoris: Nondum venit apud illum. [254] Cuius quis autem ex duobus, quæro, *cur veniat in omni virtute & signis & ostentis mendacij? propterea,* inquit, *quòd dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent: & propter hoc erit eis instinctum fallaciæ, vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati.* Igitur si Antichristus & secundum creatorem, Deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt veritati vt salui fierent, C eiusdem erit veritas & salus, qui [255] ex submissu erroris vlciscitur, id est, creatoris, cui & competit zelus ipse, errore decipere quos veritate non cepit. Si verò non est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit vt ad vlciscendam veritatem suam Christum creatori submittat? Sed & de Antichristo consentit. [256] Proinde dixerim, quale est illi *satanas* angelus creatoris sit necessarius, & *occidatur ab eo*, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa si indubitatum est eius esse & *angelum, & veritatem, & salutem*, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immissio aduersus contemptores & desultores, etiam aduersus ignorantes, vt iam & Marcion de gradu cedat, Deum quoque suum zeloten concedens, quis digniùs irascetur? puto qui à primordio rerum naturam operibus, beneficiis, plagis, prædicationum testibus ad agnitionem sui præstruxit, nec tamen agnitus est: an qui semel vnito Euangelij instrumento, & ipso incerto, nec palàm alium Deum prædicante, productus est? Ita cui competit vindicta, ei competet materia vindictæ: Euangelium dico, & veritas, & salus. [257] *Iubere* [a] *autem operari eum qui velit manducare*, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit.

[[258] Ecclesiæ quidem veritate epistolam istam [259] ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodicenos, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestiit, quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cùm ad omnes Apostolus scripserit, dum ad quosdam: certè tamen eum Deum prædicans

Margin notes: XVI. de Epist. ad Thess. secunda. 2.Thess.1. — Ibidem. — Isai.2. 2.Thess.2. — 1.Ioan.4. — 2.Thess.2. — Ibidem. — Ibidem, & 2.Thess.1. — a 2.Thess.3. — XVII. de Epist. ad Laod. siue ad Eph. ex c. 1. & 11.

Ephes.1. in Christo, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent *secundum* [260] *boni existimationem quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum* (vt ita dixerim, [261] sicut verbum illud in Græco sonat) *recapitulare* (id est, ad initium redigere, vel ab initio recensere) *omnia in Christum, quæ in cœlis, & quæ in terris*, nisi cuius omnia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo & tempora & temporum adimpletiones: dispensatio ob quam omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem Dei quod initium, id est, vnde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine temporibus? quæ dispensatio sine adimpletione? Denique quid in terris egit iam olim, vt longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quæ in cœlis? Nec in cœlis autem res ab altero actas existimabimus quæcunque sunt, quàm ab eo à quo & in terris acta omnibus constat. [262] Quòd si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio quàm creatoris: quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium, & non à suo auctore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, diuersa sint necesse est à diuerso Deo. Si diuersa, vtique contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum, à quo denique destruuntur? Nam & sequentia quem renuntiant Christum, cùm dicit: [263] *Vt simus in laudem gloriæ nos qui præsperauimus in Christum?* (Ibidem.) Qui enim præsperasse potuerunt, id est, antè sperasse in Deum, quàm venisset, nisi Iudæi quibus Christus prænuntiabatur ab initio? Qui ergo prænuntiabatur, ille & præsperabatur. Atque adeò hoc ad se, id est, ad Iudæos refert, vt distinctionem faciat, conuersus ad nationes: *In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium. In quo credidistis, & signati estis spiritu promissionis eius sancto.* Cuius promissionis? factæ per Iohelem: In nouissimis diebus effundam de meo spiritu in omnem carnem: id est, & in nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsperabatur, dum prædicabatur. (Ibidem. Iocl.2.) E

[264] *Sed & pater gloriæ* ille est cuius Christus rex gloriæ canitur in Psalmo ascendens: Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ. *Ab illo spiritus sapientiæ optatur*, apud quem hæc quoque spiritalium species enumerâtur, inter septem spiritus per Esaiam. *Ille dabit illuminatos cordis oculos*, qui etiam exteriores oculos luce ditauit, cui displicet cæcitas populi. Et quis cæcus, nisi pueri mei: & excæcati sunt famuli Dei. *Apud illum sunt & diuitiæ hæreditatis in sanctis*, qui eam hęreditatem ex vocatione nationum repromisit: Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuã. [265] *Ille inoperatus est in Christum valentiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subiiciendo omnia*, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quia & alibi spiritus ad patrem de filio: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius Deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæramus iam creatorem. Planè puto inuenimus, [266] quum dicit: *Illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant, secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aëris huius qui operatur in filiis incredulitatis.* Sed mundum non potest & hic pro Deo mundi Marcion interpretari. Non enim simile est creatum creatori, factum factori, mundus Deo. Sed nec princeps potestatis aëris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum. Nunquam enim præses superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator videri potest, quam ipse potiùs à Iudæis & à nationibus patitur. Sufficit igitur si hæc non cadunt in creatorem. Si autem & est in quem magis competat, vtique magis hoc Apostolus sciit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aëre isto potitus, sicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, [267] si tamen ita & Apostolum legi volunt, Deum æui huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacio diuinitatis impleuit. Qui planè si non fuisset, tunc hæc in creatorem spectasse potuissent. Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, non quia interposuit de delictis, *in quibus & nos omnes conuersati sumus*: ideò delictorum dominum & principem aëris huius creatorem præstat intelligi, sed quia in Iudaismo vnus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habentis operatorem, quum persequeretur Ecclesiam & Christum creatoris. [268] Propter quod *& iracundiæ filij fuimus*, inquit, *sed natura*. Ne quia filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hæreticus dominum irę creatorem. Quum enim dicit: Fuimus natura filij iracundiæ: creatoris autem non natura sunt filij Iudęi, sed allectione patrum: iræ filios ad naturam retulit, non ad creatorem. Ad summam subiungens: *sicut & ceteri*, qui vtique filij Dei non sunt. Apparet communi naturę omnium hominum & delicta & con-

(Margin: Ephes.1. Psal.23. Ephes.1. Isai.11. Ephes.1. Isai.42. Ephes.1. Psal.2. Ephes.1. Psal.109. Psalm.8. Ephes.2. F Isai.14. 2.Cor.4. Ephes.2. Act.9. Ephes.2. Ibidem.)

A concupiscentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo tamen captante naturam, quam & ipse suam fecit delicti semine illato, [269] *Ipsius*, inquit, *sumus factura, conditi in Christo.* Aliud est enim facere, aliud condere. Sed vtrunque vni dedit. Homo autem factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui & fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inspice & cohærentia: [270] *Memores vos aliquando nationes in carne fuisse, appellabamini præputium ab ea quæ dicitur circuncisio in carne manu facta, quòd essetis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israëlis, & peregrini testamentorum & promissionis eorum spem non habentes, & sine Deo in mundo.* Sine quo autem Deo fuerunt nationes, & sine quo Christo? Vtique eo cuius erat conuersatio Israëlis, & testamenta, & promissio. *At nunc*, inquit, *in Christo, vos, qui eratis longè, facti estis propè in sanguine eius.* A quibus erant retrò longè? A quibus suprà dicit: A Christo creatoris, à conuersatione Israëlis, à testamentis, à spe promissionis, à Deo ipso. Si hæc ita sunt, ergo his propè fiunt nunc nationes in Christo, à quibus tunc longè fuerant. Si autem conuersationi Israëlis, quæ est in religione Dei creatoris, & testamentis, & promissioni, & ipsi Deo eorum, proximi sumus facti in Christo: ridiculum satis, si nos alterius Dei Christus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apostolus ita prædicatum de nationum vocatione ex longinquo vocandarum. Qui longè erant à me, appropinquauerunt iustitiæ meæ. Tam enim iustitia, quàm & pax creatoris in Christo annuntiabatur, vt sæpè iam ostendimus. *Itaque ipse est*, inquit, *pax nostra*, [271] *qui fecit duo vnum*, Iudaicum scilicet populum & gentilem: *quod propè, & quod longè, soluto medio pariete inimicitiæ in carne sua.* Sed Marcion abstulit, sua: vt inimicitiæ daret carnem quasi carnali vitio, non Christo æmulæ. Sicubi alibi dixi, & hîc, [272] Non Marrucine, sed Pontice, cuius suprà sanguinem confessus es, hîc negas carnem. [273] Si *legem præceptorum sententiis vacuam fecit*, adimplendo certè legem (vacat enim iam non adulterabis, quum dicitur, nec videbis ad concupiscendum: vacat non occides, quum dicitur, nec maledices) aduersarium legis de adiutore non potes facere. *Vt duos conderet in semetipso.* Qui fecerat, idem condens, secundum quod & suprà. Ipsius enim factura sumus, conditi in Christo. *In vnum nouum hominem, faciens pacem.* Si verè nouum, verè & hominem, non phantasma: nouum autem & nouè natum ex virgine, Dei spiritu: vt *reconciliet ambos Deo*, & Deo quem vtrunque genus offenderat, & Iudaicum & gentilem populum, *in vno corpore*, inquit, *cùm interfecisset inimicitiam in eo per crucem.* Ita & hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. [274] *Hoc itaque annuntiante pacem iis qui propè, & iis qui longè, accessum consecuti simul ad patrem, iam non sumus peregrini, nec aduenæ, sed conciues sanctorum, sed domestici Dei:* vtique eius, à quo suprà ostendimus alienos fuisse nos, & longè constitutos. [275] *Superædificati super fundamentum Apostolorum.* Abstulit hæreticus: *& Prophetarum*, oblitus Dominum posuisse in Ecclesia sicut Apostolos, ita & Prophetas.

C Timuit scilicet ne & super veterum Prophetarum fundamenta *ædificatio nostra constaret in Christo*, cùm ipse Apostolus vbique nos de Prophetis extruere non cesset. Vnde enim accepit *summum lapidem angularem dicere Christum*, nisi de Psalmi significatione: Lapis quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli? De manibus hæretici præcidentis non miror si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerunque subducit. [[276] *Datam*, inquit, [a] *sibi Apostolus gratiam nouissimo omnium, illuminandi omnes: quæ dispensatio sacramenti occulti ab æuis in Deo qui omnia condidit.* Rapuit hæreticus In præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis Deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim Apostolus, [b] *vt nota fiat principatibus & potestatibus, in supercœlestibus, per Ecclesiam, multifaria sapientia Dei.* Cuius dicit principatibus & potestatibus? Si creatoris? quale est vt principatibus & potestatibus eius ostendi voluerit Deus ille sapientiam suam, ipsi autem non? quando nec potestates sine suo principe potuissent quid cognoscere. Aut si ideò Deum non nominauit hîc, quasi in illis & princeps ipse reputetur, ergo & occultatum sacramentum principatibus & potestatibus eius, qui omnia condit, pronuntiasset: proinde in illis deputans ipsum. Quòd si illis dicit occultatum, illis debebat dixisse manifestum: ergo non Deo erat occultatum, sed in Deo omnium conditore, occultum autem principatibus & potestatibus eius. Quis enim cognouit sensum Domini, aut quis consiliarius ei fuit? Hîc captus hæreticus fortasse mutauit, vti dicat, Deum suum suis potestatibus & principatibus notam facere voluisse dispensationem sui sacramenti, quam ignorasset Deus conditor omniũ. Et quò

[Marginalia: Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Isai. 46. (B) — Ephes. 2. — Ibidem. — Ibidem. — Math. 5. — Ephes. 2. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Psal. 117. — XVII. de Epist. ad Ephes. c. III. IIII. V. & VI. — a Ephes. 3. — b Ibidem. — Isai. 40. — Rom. 11. & 1. Cor. 2.]

competebat prætendere ignorantiam creatoris extranei & longa separatione discreti, D
quum domestici quoque superioris Dei nescissent? Tamen & creatori notum erat futurum. An non vtique notum quod sub cœlo in terra eius habebat reuelari? Ergo ex hoc confirmatur quod suprà struximus: si enim creator cogniturus erat quandoque occultum illud Dei superioris sacramentum: & ita scriptura habebat: occulti Deo, qui omnia condidit: sic inferre debuerat, vt nota fiat illi multifaria sapientia Dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunque Dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeò subtractum constat, quod & sic veritati suæ saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegoriis Apostoli cõtro-
Ephes.4. uersiam nectere. Quas nouus in Prophetis habuisset formas?[277] *Captiuam*, inquit, *duxit captiuitatem*. Quibus armis? quibus prælijs? de cuius gentis vastatione? de cuius ciuitatis euersione? quas fœminas, quos pueros, quósve regulos catenis victor inseruit? Nam & quum apud
Psal.44. Dauid Christus canitur succinctus gladio super femur: aut apud Esaiam spolia accipiens
Isai.8. Samariæ & virtutem Damasci,[278] verè eum & visibilem excondis præliatorem. agnosce igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse captiuitatem spiritalem, vt & hanc illius agnoscas: vel quia & captiuitatis huius mentionem de Prophe-
Psal.67. tis Apostolus sumpsit, à quibus & mandata.[279] *Deponentes mendacium, loquimini veritatem ad*
Ephes.4. *proximum suum quisque*; &: *Irascimini, & nolite delinquere*, ipsis verbis quibus Psalmus exponeret
Ibidem. sensus eius. *Sol non occidat super iracundiam vestram*.[280] *Nolite communicare operibus tenebra-*
Psal.4. *rum*. Cum iusto enim iustus eris, & cum peruerso, peruerteris. *Et auferte malum de medio* E
Ephes.5. *vestrûm*. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis
Psal.17. vasa Domini. Sic & *inebriari vino dedecori* inde *est*, vbi sanctorum inebriatores increpan-
2.Cor.6. tur:[281] Et potũ dabatis sanctis meis vinum, quod prohibitus erat potare & Aaron sacer-
Deut.22. dos, & filij eius, cùm adirent ad sancta. *Et psalmis & hymnis Deo canere*, docere illius est, qui
Ephes.5. cum tympanis potius & psalteriis vinum bibentes incusari à Deo norat. Ita cuius inue-
Amos 2. nio præcepta & semina præceptorum vel augmenta, eius Apostolum agnosco.[282] Ce-
Num.6. terùm *mulieres viris subiectas esse debere* vnde confirmat? *quia vir*, inquit, *caput est mulieris*.
Ephes.5. Dic mihi Marcion, de opere creatoris Deus tuus legi suæ astruit auctoritatem? Hoc
Isai.5. iam planè minus est, cùm & ipsi Christo suo & Ecclesiæ eius inde statum sumit? *sicut &*
Ephes.5. *Christus caput est Ecclesiæ*. Similiter & quum dicit: *Carnem suam diligit, qui vxorem suam di-*
Ibidem. *ligit, sicut & Christus Ecclesiam*. Vides comparari operi creatoris Christum tuum, & Ecclesiam tuam. Quantum honoris carni datur in Ecclesiæ nomine? *Nemo*, inquit, *carnem*
Ibidem. *suam odio habet*, nisi planè Marcion solus: *sed & nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam*. At tu solus eam odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & Ecclesiam, quia proinde diligitur à Christo. at enim Christus amauit & carnem sicut Ecclesiam. Nemo non diliget imaginem quoque sponsæ, immò & seruabit illam, &[283] honorabit, & coronabit. Habet similitudo cum veritatis honore consortium. Laborabo ego nunc eundem Deum probare masculi & Christi, mulieris & Ecclesiæ, carnis & spiritus: ipso Apo-
Ibidem. stolo sententiam creatoris adhibente, immò & differente:[284] *Propter hoc relinquet homo pa-* F
trem & matrem, & erunt duo in carnem vnam.[285] *Sacramentum hoc magnum est*. Sufficit inter ista,
Ibidem. si creatoris magna sunt apud Apostolum sacramenta, minima apud hæreticos. *Sed ego autẽ dico*, inquit, *in Christum & Ecclesiam*. Habet interpretationẽ, non separationem sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum. Quid videtur Marcioni? Creator quidem ignoto Deo figuras præministrare non potuit, etiam quia aduersario. Si noto, Deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuari
Ephes.6. nihil debuit.[286] *Obaudiant & parentibus filij*. Nam & si Marcion abstulit: *hoc est enim primum*
Exod.20. *in promissione præceptum*: Lex loquitur, honora patrem & matrem; &: *Parentes enutrite filios*
Ephes.6. *in disciplina & correptione Domini*. Audisti enim & veteribus dictum: Narrabitis hæc in auribus filiorum vestrorum, & filij vestri æquè in aures filiorum suorum.[287] Quò iam mihi
Ibidem. duos Deos, si vna est disciplina? & si duo sunt, illum sequar qui prior docuit.[288] *Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis*, ô quanti iam Dei creatores. Cur enim non & hoc vindicem, vnum munditenentem nominari debuisse, si creatorem significabat, cuius essent
Ibidem. quas præmisit potestates?[289] Porrò quum suprà quidem *induere* nos *iubeat armaturam, in qua stemus ad machinationes diaboli*, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, *potestates & munditenentes tenebrarum istarum*, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorem? An sicut duo Dei, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenentes? Sed quomodo creator & diabolus & Deus idem?

A idem? cùm diabolus non idem & Deus & diabolus. Aut enim ambo & Dei, si ambo iam
diaboli: aut qui Deus hic & non diabolus, sicut nec diabolus Deus. [290] Ipsum vocabulum
diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortassè detulit aliquam Dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, & quidem mentito. Non ideò enim
interdixerat illius arbusculæ gustum, ne Dei fierent, sed ne de transgressione morerentur.
[291] Nec *spiritalia* autem *nequitiæ* ideò creatorem significabant, quia adiecit *in cœlis.* Sciebat *Ibidem.*
enim & Apostol. in cœlis operata esse spiritalia nequitiæ angelorum scandalizatorum in
filias hominum, & quale erit vt ambiguitatibus & per ænigmata nescio quæ creatorem ta- *Gen. 6.*
xaret, [292] *qui in catenis iam constitutus ob libertatem prædicationis, constantiam manifestandi sacramē-* *Ephes. 6.*
ti in apertione oris, quam ibi *expostulare à Deo mandabat*, Ecclesiæ vtique præstabat? [[293] Soleo XIX.
in præscriptione aduersus hæreseis omneis de testimonio temporum compendium figere, priorem vindicans regulam nostram omni heretica posteritate. Hoc nunc probabit & de Epist. ad Col.
Apostolus dicens: [294] *Desse reposita in cœlis, quam audistis in sermone Veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos sicut & in totum mundum.* Nam si iam tum traditio Euangelica vbique mana- *Coloss. 1.*
uerat, quantò magis nunc? Porrò si nostra est, quæ vbique manauit, magis quàm omnis hæretica, [295] nedum Antoniniani Marcionis, nostra erit Apostolica. Marcionis autem quum totum impleuerit mundum, ne tunc quidem se defendere poterit de Apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundum repleuit, illius scilicet Dei Euan-
B gelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exiit sonus eorum, *Psal. 18.*
& in terminos orbis verba eorum. [296] *Inuisibilis Dei imaginem* ait *Christum.* Sed nos enim *Coloss. 1.*
inuisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retrò visum, si quibus visus
est in Dei nomine, vt imaginem ipsius: ne quam & hinc differentiam scindat Dei visibilis & inuisibilis, cùm olim Dei nostri sit definitio: Deum nemo videbit, & viuet. *Exod. 33.*
[297] Si non est *Christus primogenitus conditionis*, vt sermo creatoris, per quem omnia facta *Coloss. 1.*
sunt, & sine quo nihil factum est, si [298] non *in illo condita sunt vniuersa in cœlis & in terris,* *Ioan. 1.*
visibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: si non *cuncta* *Coloss. 1.*
per illum & in illo sunt condita (hæc enim Marcioni displicere oportebat) non vtique tam
nudè posuisset Apostolus: *Et ipse est ante omnes.* Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si non primogenitus conditionis, si non sermo creatoris? Vnde ante omnes probabitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse, quem esse nescit? [299] Quomodo item *boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare*? Primò enim, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis quæ Marcion detraxit: *conditis in Christo, in cœlis & in terris*, angelis & hominibus, nisi ex illis inuisibilibus & visibilibus, nisi ex thronis, & dominationibus, & principatibus, & potestatibus? Aut si hæc pseudapostoli nostri & Iudaici euangelizatores de suo intulerint, *Ibidem.*
& ad plenitudinem sui Dei Marcion qui nihil condidit: ceterùm quale est vt plenitu-
C dinem creatoris, æmulus & destructor eius in suo Christo habitare voluerit? *Cui deni-* *Ibidem.*
que *reconciliat omnia in semetipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinem*, nisi quem offenderant vna ipsa, aduersus quem rebellauerant per transgressionem, cuius nouissimè fuerant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari verò non alij quàm suo. [300] *Ita & nos* *Ibidem.*
quondam alienatos & inimicos sensu in malis operibus, creatori redigit in gratiam, cuius admiseramus offensam, colentes conditionem aduersus creatorem. Sicubi autem & Ecclesiam corpus Christi dicit esse, vt sic ait, [301] *adimplere se reliqua pressurarum Christi in car-* *Ibidem.*
ne, pro corpore eius quod est Ecclesia: non propterea & in totum mentionem corporis transferes à substantia carnis. Nam & suprà *reconciliari nos* ait *in corpore eius per mortem*: vtique *Ibidem.*
in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, non per Ecclesiam, planè
propter Ecclesiam, corpus cōmutando pro corpore, carnale pro spiritali. [302] At cùm mo- *Coloss. 2.*
net *cauendum à subtililoquentia & philosophia, vt inani seductione, quæ sit secundum elementa mundi*, non secundum cœlum aut terram dicens, sed secundum litteras seculares, *& secundum traditionem* scilicet *hominum* subtililoquorum & philosophorum: longum est quidem &
alterius operis ostendere, ac sententia omnes hæreses dānari, quòd omnes ex subtililoquentiæ viribus & philosophiæ regulis cōstent. [303] Sed Marciō principalē suæ fidei terminū de Epicuri schola agnoscat, Dominū inferens hebetem, ne timeri dicat eum, collocans
& cum Deo creatore materiam, de porticu Stoicorū: negās carnis resurrectionem, de qua
proinde nulla philosophia consentit. Cuius ingeniis tam longè abest veritas nostra, vt &
iram Dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protulisse confidat, & carnem ean-

dem restituturum repromittat, [304] & Christum ex vulua virginis natum non erubescat, D
1. Cor. 1. ridentibus philosophis & hæreticis & ethnicis ipsis. Stulta enim mundi elegit Deus, vt confundat sapientes: ille sine dubio qui ex respectu huius suæ dispositionis perditurum se sapientiam sapientium præminabatur. Hac simplicitate veritatis contraria subtililoquentiæ & philosophiæ, nihil peruersi possumus sapere. [305] Denique si *nos Deus cum Christo*
Coloss. 2. *viuificat, donans delicta nobis*, non possumus credere ab eo delicta donari, in quem admissa
Ibidem. non fuerint, vt retrò ignotum. Age iam quum dicit: [306] *Nemo vos iudicet in cibo & potu & in parte diei festi & neomeniæ & sabbati, quæ est vmbra futurorum, corpus autem Christi*, quid tibi videtur Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quòd & hîc quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de vmbra transfertur in corpus, id est, de figuris ad veritatem, quod est Christus. Ergo & vmbra eius, cuius & corpus, id est, & lux eius, & Christus. Segrega alij Deo legem, & alij Deo Christum, si potes aliquam vmbram ab eo corpore, cuius vmbra est separare. Manifestè legis est Christus, si corpus est vmbræ. [307] Si autem &
Ibidem. *aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis dicebant cibis abstinendũ, ne attigeris, ne gustaueris, volẽtes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput*: non ideò legem & Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione constituerit [308] interdictionem quorumdam edulium. Moysen enim à
Ibidem. Deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam *secundum præcepta*, inquit, *& doctrinam hominum* deputauit in eos, qui caput non tenerent, id est, in ipsum, in quo omnia
Col. 3. & 4. recensentur, in Christum ad initium reuocata etiam indifferentia escarum. [309] *Cetera præ-* E
Isai. 43. & *ceptorum*, vt eadem, satis sit iam alibi docuisse quàm à creatore manarint: qui cùm vetera
2. Cor. 5. prædicaret transitura, noua facturus vniuersa, mandans etiam, Nouate vobis nouamen
Hier. 4. nouum, iam tum docebat deponere veterem hominem, & nouum induere. [[310] Cùm
XX. de Epist. ad Phil. prædicationis enumerat varietatem, *quòd alij ex fiducia vinculorum eius, audẽtius sermonẽ enũtiarent, alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per sermonis existimationem, plerique ex di-*
Philip. 1. *lectione, nõnulli ex æmulatione; iam aliqui & ex simultate Christum prædicarent:* erat vtique vel hic locus taxandæ ipsius prædicationis de diuersitate sententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorum varietatem. Sed causas solas animorum, non regulas sacramentorum in diuersitate proponens, vnum tamen Christum & vnum eius Deum, quocunque consilio prædicatum confirmat: & ideò, [311] *Nihil mea*, inquit, *siue causatione, siue veritate Christus an-*
Ibidem. *nuntietur:* quia vnus annuntiabatur, siue ex causatione, siue ex veritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionem veritatis, non ad regulæ ipsius, quia vna quidem erat regula, sed fides prædicantiũ quorundam vera, id est, simplex, quorundam nimis docta. Quod quum ita sit, apparet eum Christũ prædicatum, qui semper annuntiabatur. Nam si alius longè ab Apostolo induceretur, fecisset diuersitatem nouitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem Euangelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur; [312] quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticæ. Quò ne hic Apostolus de diuersitatis denotatione & increpatione tacuisset. Ita quum diuersitas ne taxatur quidem, nouitas non probatur. Planè de substantia Christi putant & hîc Marcionitæ suffragari Apostolum sibi, quòd phantasma carnis fuerit F
Philipp. 2. in Christo, quum dicit, [313] quòd *in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit* [314] *pariari Deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie serui*, non veritate. *& in similitudine hominis*, non
Col. 1. in homine, *& figura inuentus homo*, non substantia, id est, non carne: quasi non & figura,
Philipp. 2. & similitudo, & effigies substantiæ quoque accedant. Benè autem quòd & alibi Christum imaginem Dei inuisibilis appellat. Nunquid ergo & hîc quâ in effigie eum Dei collocat? Æquè non erit Deus Christus verè, si nec homo verè fuit in effigie hominis constitutus. Vtrobique enim veritas necesse habebit excludi, si effigies & similitudo, & figura phantasmati vindicabitur. Quòd si in effigie & in imagine, quâ filius patris verè Dei prædicatus est, etiam in effigie & imagine hominis, quâ filius hominis, verè hominem inuentum. nam & inuentum ratione posuit, id est, certissimè hominem: quod enim inuenitur, constat esse. Sic & Deus inuentus est per virtutem, sicut homo per carnem: quia nec morti subditum pronuntiasset, non in substantia mortali constitu-
Ibidem. tum. Plus est autem quod adiecit, *Et mortem crucis.* Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo virtutem subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset frustrato po-
Philipp. 3. tius eam quàm experto, nec virtute functo in passione, sed lusu. [315] *Quæ autem retrò lucri duxerat* [316] quę & suprà numerat, gloriam carnis, notam circuncisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum, titulum tribus Beniamin, Pharisææ candidæ dignitatem, *hæc modò detrimen-*

trimento ſibi deputat, non Deum, ſed ſtuporem Iudæorum.[117] *Hæc ac ſi ſtercora exiſtimat præ* *Ibidem.*
comparatione agnitionis Christi, non præ reiectione Dei creatoris, *habens iuſtitiam non ſuam iam quæ ex lege, ſed quæ per ipſum* ſcilicet Chriſtum, *ex Deo*. Ergo, inquis, hac diſtinctione lex non ex Deo erat Chriſti. Subtiliter ſatis. Accipe itaque ſubtilius. Quum enim dicit, non quæ ex lege, ſed quæ per ipſum, non dixiſſet per ipſum de alio quàm cuius fuit lex.
[118] *Noſter*, inquit, *municipatus in cœlis*. Agnoſco veterem ad Abraham promiſſionem *Ibidem.*
creatoris: Et faciam ſemen tuum tanquam ſtellas in cœlo. Ideò & ſtella à ſtella differt in *Gen. 22.*
gloria. [119] Quòd ſi *Chriſtus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis noſtræ conformale* *1.Cor. 15.*
corpori gloriæ ſuæ, reſurget ergo corpus hoc noſtrum quod humiliatur in paſſionibus, & *Philipp.3.*
in ipſa lege mortis in terram deiectum. Quomodo enim transfigurabitur, ſi nullum erit?
Aut ſi de eis dictum, qui in aduentu Dei deprehenſi in carne deputari habebunt, quid *1.Cor. 15.*
facient qui primi reſurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cum illis, dicit, ſimul rapiemur in nubibus obuiam Domino. Si cum illis ſublati, vtique cum illis & transfigurati. [[120] Soli huic epiſtolæ breuitas ſua profuit, vt falſarias manus Marcio- XXI.
nis euaderet. Miror tamen quum ad vnum hominem litteras factas receperit, quid ad de Epiſt.
Timotheum duas, & vnam ad Titum de Eccleſiaſtico ſtatu compoſitas recuſauerit. ad Phile-
[121] Affectauit, opinor, etiam numerum epiſtolarum interpolare. Memento inſpector, monem.
quòd ea quæ pertractata ſunt, retrò de Apoſtolo quoque probauerimus: & ſi qua in hoc opus dilata erant, [122] expunxerimus, ne aut hîc ſuperuacuam exiſtimes iterarionem,
B nem, qua confirmauimus ſpem priſtinam: aut illic ſuſpectam habeas dilarionem, qua eruimus tempora iſta. Si totum opuſculum inſpexeris, nec hîc redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM V. ADVERSVS Marcionem.

CAP. I.

1 Nihil ſine origine, niſi Deus ſolus, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Quòd ipſe Paulus Apoſtolus, cuius Epiſtolas admittebat Marcion, à Deo Creatoris teſtimonium habeat; tum ex Veteri inſtrumento, tum ex Actis Apoſtolorũ, quæ ille reiiciebat.

2. Apoſtoli quoque Pauli originem à Marcione deſidero, &c.] *Addidiſſe ſe adnotauit Rhenanus vocem:* Pauli, *quæ tamen deſideratur in vtroque codice, nec eſt neceſſaria, eo quòd* Librum Apoſtolicum *ſuum volumen appellauerit Marcion, non verò* Apoſtoli Pauli, *ſicuti patet ex Epiphan. hæreſ. 42. & ſatis inſinuat etiam Auctor verbis ſuprà ſub Argumenti calcem citatis; quia tamen illum ex Epiſtolis B.* Pauli Apoſtoli *collegit, ad maiorem intellectum, nihil immutandum duximus, maximè quum de eo loquatur in ſequētibus, etiam nominatim.*

3. nouus aliqui diſcipulus, &c.] Aliqui (*inquit etiam hîc Rhenanus*) pro: aliquis. *Sic & ſuprà lib. 4. cap. 36.* Sed erat vnus aliqui deputandus ex iis. *Paulopòſt:* A Domino adlectum iam in cœlis quieſcente.

4. quem in albo Apoſtolorum, &c.] *Phraſis Iurecõſultorum, apud quos Titulus eſt Pandectarum lib. 50. De* albo *ſcribendo; in quo præcipitur, quo ordine ſcribi debeant nomina decurionum.* Album Apoſtolorum *itaque catalogum eorundem intelligit*, in quo apud Euangelium (*Luc. nempè 6. quod ſolum recipiebat Marcion*) non deprehenditur Paulus. *Sed rectè addit Auctor*, poſtea cum à Domino adlectum iam in cœlis quieſcente; *alludens ad Act. Apoſt. cap. 9. ſicuti infrà latiùs proſequitur; ídque* iam ordinato officio Apoſtolatus, & in ſua opera dimiſſo, *ſicuti partim Luc. 24. apertiùs autem habetur Matth. 28. & Marc. 16.*

5. in acatos tuas, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenanus) cymbas ſiue ſcaphas tuas. Eſt ἄκατος Græcis nauigij genus, quod velis potius agebatur quàm remis. Id & ἀκάτιον aliquando dicitur, quod vocabulum etiam maiori velo nauis accommodat Iulius Pollux. Perſiſtit autem in Metaphora* Naucleri.

6. onus auertiſti, &c.] *Sarcinas (inquit idem) intelligit, quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et ſolent hæ nonnumquam ab ipſis naucleris intercipi.*

7. Ipſe ſe, inquit, Apoſtolum eſt profeſſus, &c.] *Verba hæc ſunt Marcionis ex cap. 1. Epiſtolæ Pauli ad Galatas (quam primam ille collocabat) vſque ad verba numeri ſequentis.*

8. Planè profiteri poreſt ſemetipſum, &c.] *Loquitur (inquit Rhenanus) de* Profeſſione quæ fit apud Acta. *Nam profitemur, dum publicè & apud Acta aliquid vltrò denuntiamus; veluti quum profitemur merces, ne in vectigali pendundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improfeſſas Martianus in Pandectis vocat, quarum nomine nullum vectigal ſolutum eſt. Item profitebantur filios natos ſibi apud Acta veteres, quæ res tum certam, tum facilem ætatis faciebat probationem, ſiquando huiuſmodi dubium incidiſſet. In hunc ſenſum eleganter dixit Seneca:* Profiteri æs alienum. *Id quod candidati facere cogebantur & rei, De beneſ. lib. 6. Li-*

uius, Profiteri frumentum, lib. 4. primæ Decadis, vbi in peruulgatis exemplaribus mendosè legitur: Confiteri cogendo frumentum. Idipsum certè indicat Auctor, verbis etiam Iureconsultorum sequentibus: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis (id est, in Acta) refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Siue autem legas intermedium: quiuis, quod habent excusi, siue: quis, sicuti MS. 2. Vatic. cod. perinde est.

9. vt iam hinc & fidem tuam obtundam, &c.] Sic (inquit Rhenanus) lib. præcedente, cap. 38. Non Dauid errorem scribarum obtundebat. Est verò etiam Tertullianicum illud: impudentiam suffundam. Non refert autem, siue legas affirmatiuè, sicuti correxit Rhenanus ex Gorziensi codice: Nam mihi Paulum, &c. siue: Non, cum priori æditione, & Vat. altero, interrogatiuè, vt pro: Nonne, accipiatur.

10. Beniamin, inquit, lupus rapax, &c.] In hac interpretatione huius loci Genes. 49. Auctorem imitatur B. Augustinus serm. 14. de Sanctis, qui est Sermo 1. de Conuersione B. Pauli, qui interim legit: distribuet escam, pro eo quod Auctor: dabit. Vtrumque significat vox Græca διαδώσει, pro quo infrà lib. adu. Gnosticos cap. 13. adferens escam.

11. Nam & Saulis primò aspetitas insectationis erga Dauid, &c.] De hac latè tractatur 1. Reg. 18. 19. 20. & 23. pœnitentia verò & satisfactio, bona pro malis recipientis, 1. Reg. 24. in hæc verba: Iustus tu magis quàm ego, quia tu quidem tribuisti mihi bona, ego autem reddidi tibi mala. Saulem autem, portendi Paulum secundum tribus; addit, eo quòd vterque esset ex tribu Beniamin; & Iesum in Dauid secundum virginis censum, id est, originem ex virgine. Porrò de Actis Apostolorum cap. sequenti latius.

12. Inde Apostolum ostendo persecutorem, &c.] Id est: Apostolum ex persecutore. Id enim ex Actis Apostolorum cap. 9. ostenditur, atque adeò etiam Apostolum non ex hominibus neque per hominem, (sicuti est Gal. 1.) vtpotè per Iesum Christum, qui eum in Apostolatum elegisse ibidem legitur. Illud autem: Tu ergo negas Apostolum Paulum? ex Marcionis persona obiicitur; cui respondetur verbis sequentibus: Non blasphemo, &c. Supplemus verò ex vtroque Vatican. MS. cod. Habe nunc & Apostolum. Atqui de Prouerbialibus formulis: Iisdem dimicabimus lineis, &: in ipso gradu prouocabimus, vide nostra Prolegomena.

13. mutilatas etiam de numero, &c.] Hoc adiicit Auctor, quòd (Epiphanio teste loco paulo antè citato) non modò ordinem Epistolarum Pauli iam inde ab ea ætate obseruatum in hodiernum vsque diē interuerterit, sed etiam de numero mutilauerit; vtpotè omissis sicuti in Argumento attigimus, Epistolis ad Timotheum & ad Titum, denique & ad Hebræos; vbi addendo etiam indicat Auctor mutilatas fuisse ipsas quoque Epistolas quas recipiebat, sententiis; sicuti tum ex Epiphanio, tum ex ipso Auctore infrà manifestum fit.

CAP. II.

14. Principalem aduersus Iudaismum Epistolam nos quoque confitemur, &c.] Quod ex margine in contextum irrepserat, iterum in marginem, tum hoc loco, tum vbique infrà, reiecimus, Titulum nempè huius capitis: DE EPISTOLA AD GALATAS; cui adiecimus: ex cap. 1. Atqui facit aduersus hæreticos hodiernos illud: Principalem aduersus Iudaismum Epistolam; qui sensum verborum Apostoli peruertentes, non aduersus Iudaismum, sed aduersus Ecclesiasticas festorum dierum obseruationes, huius Epistolæ verba quarti capitis adlegare non verentur; sicuti infrà cap. 4. paulo latius num. 49.

15. sicut sæpè iam in isto ordine tractauimus, &c.] Istum ordinem vocat libros aduersus Marcionem, in quibus sæpè tractatum est de prædicata nouatione à Prophetis; maximè verò lib. 1. cap. 20. & lib. 4. cap. 1. vbi easdem scripturas citauit Auctor. Atqui vti sensus sit clarior, illud (Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem) parenthesi inclusimus.

16. An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi, &c.] Etiam istud (quem totum fuisse quæstionis statum tradit) conuincit, Apostolum in hac Epistola non aliam legem exclusisse, quàm veterem; atque adeò non nisi contra ceremonias & seruitutem veteris legis scriptam, aduersus modernos rursum hæreticos. Sunt autem Tertullianica: Vacat, &: Vacante.

17. Miror vos tam citò transferri, ab eo qui vos vocauit in gratiam, ad aliud Euangelium, &c.] Siue sic legas, siue sicuti suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 27. num. 159. sic tam citò, perinde est; nam istud legit cum Interprete Vulgato nostro etiam B. Cyprian. Epistol. 23. vbi vide Adnotationes nostras numer. 18. & 19. Hîc tantùm hoc addam, debere distingui ita hunc locum, vt transferri, intelligatur referri debere: ad aliud Euangelium; sicuti disertis verbis Auctor explicat, tum hîc, tum suprà lib. 1. aduersus Marcionem cap. 20.

18. quòd aliud Euangelium omninò non esset, &c.] Similiter paulopòst: quòd aliud omninò non est, explicans idipsum; & legitur etiam: aliud, à B. Cypriano vbi suprà, nec aliter Ambros. ac Theophil. in Comment. & Græcè quoque legitur. Atqui quod sequitur Hyperbaton, ita distinguendum est: Si enim & creator, &c. est autem Euangelium etiam Dei noui, quod vis tunc ab Apostolo defensum: iam ergo duo sunt Euangelia, &c.

19. Sed & si nos aut angelus de cœlo aliter euangelizauerit, &c.] Præmisit paulopriùs quod sequitur in Apostolo: anathema sit. Pulcrè autem id interpretatur Auctor: verbi gratia dictum esse.

20. Exinde decurrens ordinem conuersionis suæ de persecutore in Apostolum, &c.] Ita paucis comprehendit quicquid præterea vsque ad finem 1. cap. ad Galatas legitur.

21. scripturam Apostolicorum confirmat, &c.] Quæ hîc Apostolica, mox Acta Apostolorum, & deinde instrumentum Actorum. Quæ respuebat Marcion, sicuti latiùs suprà diximus lib. de Præscrip. aduers. hæret. cap. 51. hæres. 17. num. 322. vbi etiam eiusdem lib. cap. 23. iisdem penè quibus hic verbis inuehitur aduersus Acta Apostolorum repudiantes. At recepisse ab initio Ecclesiam, patet ex Conciliis & Patribus, qui scripturarum sacrarum texuerunt catalogos, quos habes citatos eodem libro cap. 33. numer. 195. tum etiam ex eo, quòd tamquam sacram scripturam Acta Apostolorum citarint, etiam ante Tertullianum BB. Irenæus, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus; post eum verò B. Cyprianus & Patres omnes. Hîc certè, ex ipso Paulo Apostolo confirmat Auctor. B. Hieronym. in Catalogo scrip. insuper B. Lucæ adscribit.

22. inter-

22. interceſſiſſe quoſdā, &c.] *Rectè interceſſiſſe interpretatur Rhenanus, interueniſſe & oppoſuiſſe ſe; nam adludit ad illud Act.* 15. Surrexerunt *autem* quidam *de hæreſi Phariſæorum, qui dicerent*: circumcidi oportere, & obſeruandam eſſe Moyſi legem; *Vbi etiam habes quod hic ſequitur*: tunc Apoſtolos de iſta quæſtione conſultos (*in compendium contrahit omnia Auctor*) ex auctoritate ſpiritus renuntiaſſe: Non eſſe imponenda onera hominibus, quę Patres ipſi non potuiſſent ſuſtinere. *In hoc ſolùm differens ab aliis æditionibus, quòd pluraliter legat*: onera, *pro eo quod alij ex Græco*: *iugum, vertunt.*

CAP. III.

23. Denique ad patrocinium Petri, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Ex eiuſdem Epiſtolæ cap. II. & III. *Atqui* ad patrocinium Petri cæterorúmque Apoſtolorum *accipi, ac ſi dicat*: *à Petro & cæteris Apoſtolis, patet ex eo quod ſequitur*: Adeò ab illis probari & cōſtabiliri deſiderarat. *Benè autem habet, quòd Auctor Vulgato Latino Interpreti conſentiens*: conferre *verterit, quod Græcè eſt* ἀνεθέμην. *Idque non hic modò, ſed etiam ſuprà lib. de Præſcript. adu. hær. cap.* 23 *& li.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *ac lib.* 4. *cap.* 3.

24. Iudaiſmi magis adfines, &c.] *Citantur à Rhenano ſimiles loci ex lib. de Patientia, cap.* 5. Adfines cupiditatis deprehendemur, *item cap.* 11. numquid impatientes pacis adfines. *Atqui tam obſcurus eſt iſte locus* (*fortaſsis etiam initio huius periodi mutilus*) *vt vix poſſit intelligi mens Auctoris, dum primùm dicit*: non interpolatione ſcripturæ; *& poſtea adiicit*: & adparebit vitiario ſcripturæ; *& rurſum priori loco citat verba Apoſtoli Gal.* 2. nec ad horam ceſſimus ſubiectioni, *ſicuti iā ab ætate B. Hieronymi tam Latinè quàm Græcè legitur, & tamen poſtea ſubindicare videtur, quòd* ceſſerit ſubiectioni. *Mea igitur ſententia* (*nolens alicui aliud ſentienti præiudicare*) *videntur verba illa*: Ergo: Propter ſuperinductitios, inquit, falſos fratres (*ſic enim lego, pro*: falſos ſuperinductitios fratres, *tum hic, tum paulopòſt, quia Græcè legitur*: παρεισάκτους ψευδαδέλφους, *tum quia tertio loco conformiter Latinis & Syriacæ æditionibus illud legitur*) qui ſubintrauerunt, *&c. eſſe dicta ex perſona Marcionis*; *ſequentia verò*: Intendamus enim & ſenſui ipſi, &c. *ex perſona Auctoris. Atque adeò, fuiſſe in eadem Tertullianum ſententia, qua Auctor Comment. Ambroſij in Epiſtolas Pauli*; *qui contendit legendum ſine negatione*: ad horam ceſſimus ſubiectioni; *eodem argumento quo paulopòſt Auctor, quaſi* neceſſariè ceſſerit Apoſtolus ad tempus circumcidendo Timotheum (*ſicuti legitur Act.* 16.) & raſos introducendo in templum, *Act.* 21. (*iuxta illud* 1. *Cor.* 9. factus Iudæis Iudæus, *&c.*) *Quo magis propenſum fuiſſe Auctorem, non mirum eſt*; *vt, contra Marcionem repudiantem veterem Legem, oſtenderet, Paulum etiamnum Chriſtianum*, illam (*vti poſtmodum loquitur*) pro temporibus admiſiſſe. *Fortaſsis ab ætate Auctoris ad maiorem confutationem Marcionis omiſſa fuit dictio*: non, *in Latinis Africanis exemplaribus, ſicuti adnotat ſe comperiſſe Comm. in Epiſt. ad Gal. B. Hieron. qui denuò ex Græcis exemplaribus illud addendum cenſuit*; *in qua lectione etiam eum imitatus eſt B. Auguſt. tum Epiſt. eius ad eundem, tum in Comm. Quorum certè lectio, quæ etiam habetur in Syriaco exemplari, magis correſpondet citatis hic Apoſtoli verbis*; *& præcedentibus*: Sed nec Titus qui mecum erat, quum eſſet Gręcus (*Græcè* ἕλλην ὢν) coactus eſt circumcidi, *& ſequentibus, quibus* Petrum reprehendit non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem. *Porrò benè habet, quòd Auctor etiam conſentiat cum Vulgata noſtra Latina æditione, & inſuper BB. Hieron. & Auguſt. in Epiſtolis ſibi mutuò ſcriptis in illo*: ceſſimus ſubiectioni, *pro quo nimis liberè Eraſmus & Clarius ſubſtituerunt*: ſubiectione. *Differt tamen ab aliis Auctor, quòd omittat vocem*: ſed, *ſiue*: autem, *vti legunt BB. Hieron. & Auguſt. & illud*: quibus, *quod etiam omittunt Ambroſius & Syriaca æditio, quòd etiam verterit*: ad ſpeculandam libertatem, *pro eo quod alij*: explorandam, *Græcè* κατασκοπῆσαι.

25. quàm dexteras ei darent anteceſſores, &c.] *Iſtud partim deſumptum eſt ex illo Gal.* 1. ad Anteceſſores meos Apoſtolos, *partim ex eo quod paulopòſt latiùs citatur, Gal.* 2. quòd etiam dexteras dederūt Petrus, *&c. Vbi* diſtributionem *vocat, quam hic*, cenſum *dicit, accipiens* cenſum *magis propriè pro*: recenſu, *quàm alibi, vbi pro origine accipit, ſicuti non ſemel ſuprà adnotauimus. Lego autem prorſus, ſicuti bis antea*: ſuperinductitios illos, *pro*: ſuperinductos.

26. dexteras Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, &c] *Quod hic omittit, & Græcè eſt* κοινωνίας, *ſuprà lib. de Præſcript. adu. hæret. cap.* 23. *vertit*: concordiæ & conuenientiæ, *& lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *paraphraſticῶs*: *de* Euangelij *ſocietate.*

27. ſicut in Euangelij veſtri retractatu probatum eſt, &c.] *Intelligit lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 14. *Vbi in medium adduxit* Legem (*immò ſcripturas varias legis*) creatoris, pauperes & egenos fouentis.

28. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij veritatem, &c.] *Quod hic paucis dicit*: Paulum reprehendiſſe Petrum, non ob aliud quàm inconſtantiam victus, *&c.* non ob aliquam diuinitatis peruerſitatem, *&c. latè tractauit ſuprà duobus locis prædictis, & inſuper lib.* 4. *aduerſ. Marc. cap.* 3. *quò, & ad Adnotationes noſtras Lectorem remittimus. Hoc vnum hic repetimus, quòd omnibus dictis locis*, Petri *vtatur nomine Auctor, atque adeò eundem eſſe, qui bis térue in hoc Apoſtoli capite* κηφᾶς (*voce Syriaca, ſicut ex Euangelio Syro conſtat*) *& Latinè Cephas vocatur. Atqui, quod hic* Petrum reprehenſum *ſcribit*, tanquam non recto pede incedentem, *&c. plurali numero legit* (*ſicuti hodie Græcè, Latinè, & Syriacè*) & ad cæteros quoque Apoſtolos *ex Marcionis perſona accommodat, dictis duobus poſtremis locis lib.* 1. *&* 4. *adu. Marc. Propriè autem transfert vocem Græcam* ὀρθοποδῶσι.

29. ob inconſtantiam victus, &c.] *Hic vides* (*inquit Rhenan.*) *ab ipſo Auctore explicari quid intellexerit per* paſſiuum conuictum, *lib.* 1. *adu. Marc. c.* 20 *dum inquit, hoc ipſum argumentum tractans*: Igitur ſi feruenter adhuc, vt Neophytus aduerſus Iudaiſmū, aliquid in conuerſatione reprehendendum exiſtimauit, paſſiuum ſcilicet conuictum, *&c. Quod verò ſequitur hic*, conuerſationis ambiguæ, *Tertullianus potuiſſet dicere ſi libuiſſet*, conuerſationis *paſſiuæ. Ergo paſſiuum & inconſtans & ambiguum ſignificat. Atqui adludit ad illud*: *Priuſquàm venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat*; *quum autem veniſſent, ſubtrahebat ſe, &c.* timens eos (*ſicuti etiam habet Auctor*) qui ex circumciſione erant; *adlegans etiam illud*: *quòd* in faciem illi reſtiterit.

30. Sed quomodo Marcionitæ volunt credi? De cetero pergat Apoſtolus, &c.] *Placet quidem ma-*

gis hac 1. æditionis lectio, vt illud: Sed quomodo, &c. referatur ad præcedentia; verùm etiam hîc videtur locus mutilus. Atqui hoc adhuc desumpsit Auctor ex cap. 2. Ex operibus Legis non iustificari hominem, sed ex fide, siue, vt alij vertunt: per fidem.

31. vt fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, &c.] Mirũ est quomodo riuos verterit, quum Græcè sit φάραγξ, quæ vallem significat, quomodo vertunt alij omnes, etiam Syriacus Interpres, & Isai. 40. & Luc. 3. At propriè vertit tortuosa, quod Græcè est σκολιά. Quod verò vertit: in campos, ex Isai. habet, vbi est πεδία; non verò ex Luca, vbi legitur: ὁδοὺς, id est, vti rectè vertit Latinus Interpres: vias.

32. Quia iustus ex fide viuet, &c.] Hîc quasi aliud agens transit Auctor ad cap. 3. Epist. ad Gal. Legendum autem: viuet, pro: viuit, præterquàm quòd suprà ostendimus lib. 4. cap. 18. num. 266. etiam confirmat Epiphan. qui eodem modo hanc scripturam in Marcionẽ retorquet hær. 42. Confut. 1. ex Epist. ad Galat. Quare castigãdum etiam est quod mox sequitur: in fide, in qua viuet iustus; & similiter sub finem capitis. Siue autem legas cum excus. prænuntiauit, &: Prophetas, siue cum altero Vatic. MS. cod. pronuntiauit, & prophetias; perinde est. Atqui Vatic. MS. 1. cod. legit: Abacuc, sed: Abacum reliquimus, eo quòd ita vocetur Græcè à LXX.

33. Proinde si in Lege maledictio est, in fide verò benedictio, &c.] Videtur Marcion transposuisse Apostoli verba; nam etiam Epiphan. loco citato postponit dictæ scripturæ ex Abacuc citata illud Apostoli: Quicumque enim sub Lege, maledicti sunt; cui tamen præmittitur. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur, quod hîc postponit Auctor:

34. cur autem Christus sit pro nobis maledictio, &c.] Maledictio versa est ab Auctore vox κατάρα, quæ hîc frequens est Apostolo. Rectè verò interpretatur Rhenanus, quàm nobiscum faciat, hoc est, nobiscum sentiat: addẽs etiam alibi sic locutum Auctorem. Atqui illud: Maledictus omnis in ligno suspensus, citatur potius iuxta Apostolum, quàm iuxta Deuter. cap. 21. ex quo citatur: quia à LXX. legitur: Maledictus à Deo, idque iam olim ætate B. Hieron. etiam iuxta æditiones Aquilæ & Theodotionis, sicuti ab illo adnotatur Comm. in Epist. ad Galat. Porrò istud etiam in Marcionem retorquet Epiphan. Confut. 2. ex Epist. ad Galatas.

35. Si verò rationale, &c.] Sic ex Gorziensi codice hunc locum restituisse se adnotauit Rhenan. addens frequenter hoc vocabulum reperiri apud Auctorem; vt quum dicit: Omnia in Deo rationabilia, Nihil in Deo non rationale.

36. Accepimus igitur benedictionem spiritalem per fidem (inquit,) &c.] Siue sic legas cum excus. siue cum altero Vatic. MS. cod. Accipimus, perinde est; adludit enim dũtaxat ad illud Apostoli: Vt pollicitationem spiritus accipiamus per fidem; legens paraphrasticῶs longè aliter: benedictionem spiritalem. Aut igitur legit Auctor εὐλογίαν, pro ἐπαγγελίαν, aut memoria lapsus, eo quòd præcedit immediatè eodem versu: benedictio Abrahæ apud Apostolum, alterum pro altero substituit.

37. Omnes enim filij estis fidei, &c.] Adludit ad illud Apostoli: Omnes enim filij Dei estis per fidem.

38. quid supra hæretica industria eraserit, mẽtionem scilicet Abrahæ, &c.] Subindicat erasisse Marcionem tum initio huius capitis, tum ante iam dicta verba versus aliquot præcedentes; quod ipsum repetit cap. sequenti; idque non solùm de Abrahæ mentione, sed etiam de illo: tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. vbi de vtroque latiùs num. 41. & 42.

39. qua nos Apostolus filios Abrahæ per fidem adfirmat, &c.] Adludit ad illud initio dicti capitis 3. antea etiã ab Auctore prætermissum: qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ; addens etiam quod ab Apostolo prætermittitur ex Gen. 15. cap. Abraham Deo credidit, &c. adludens ad iustificationem ex fide, cuius meminit Apostolus, quum dicit: proinde iustificamur sicut Abraham. adferens denuò & illud Abac. 3. ab Apostolo citatum: iustus ex fide viuet; ibi autem: per quam Abraham pater nationum fuerat repromissus, adludit ad illud Gen. 17. Patrem multarum nationum posui te. Atqui supplemus mox ex vtroque Vatic. MS. cod. Totum hoc eius est.

CAP. IIII.

40. Adhuc, inquit, secundũ hominẽ dico, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Epistola ad Gal. ex cap. IIII. V. & VI. Valde autem variat hæc Auctoris lectio ab æditionibus Græca, Syriaca & Latinis, quæ non aliud habent initio cap. 4. quàm: Dico autem: & tamen eam interpretatur ex simili locutione cap. præced. secundum hominem dico. Etiam in hoc differt, quòd legat: sub elementis mundi eramus positi, ad deseruiendum eis. Habent quidem 2. Vatic. cod. MS. quæ pro Deo suscipit, &: Illud autem fuit; verùm magis placet excus. lectio: suscipit, &: facit.

41. tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat.] Istud ex cap. 3. ad Gal. hîc adfert erasum à Marcione, atque adeò ibi omissũ, vbi mirum est non legi: confirmatum, quum Græcè sit, Syriacè, & Latinè.

42. Abrahæ dictæ sunt promissiones, &c.] Etiam hoc ex eodem cap. 3. adfert, quod sicuti subiungit, Marciõ etiam abstulerat; vbi iuxta Apostolum rectè additum est: sunt, à Rhenano. Atqui videtur legisse Auctor Græcè verbis trãspositis: καὶ τῷ σπέρματι ὡς ἑνὸς, vtpote vertens (sicuti etiam olim Syrus Interpres) sed semini tamquam vni; pro eo quod ex Græca alia æditione vertit Latinus Interpres: sed quasi in vno: Et semini tuo.

43. Erubescat spongia Marcionis, &c.] De hoc quoque Prouerbio vide nostra Prolegomena. Hoc vnum hîc adnotamus, ex eo quòd sequitur: retracto quæ abstulit, hîc ad id adludi, quòd spõgia soleamus delere, quæ in tabulis stylo graphiario exarata sunt.

44. Quum autem euenit impleri tempus, &c.] Reuersus ad sequẽtia verba Gal. 4. rursum variat ab omnibus Auctor, qui ex Græco vertunt: Quum autem venit plenitudo temporis.

45. vt eos qui sub Lege erant, redimeret, &c.] Pergit in explicandis & conciliandis cum veteri lege sequentibus Apostoli verbis Gal. 4. tum istis, tum iis quæ sequuntur: & vt adoptionem filiorũ acciperemus.

46. Itaque vt certum esset nos filios Dei esse, &c.] Sic explicat illud Apostoli: Quoniam autem estis filij Dei. Confirmatur omnium Latinorum lectio, qui: Dei addunt, quod iuxta constantem Patrum Græcorum lectionem apud eos desideratur; at vicissim legit Auctor corda nostra, iuxta quod Græcè est ἡμῶν, consentientibus etiam BB. Ambrosio & Hieron. in Comment. pro eo quod alij: vestra. Porrò rectè ibi subintelligit Rhenan. est, quum dicit Auctor: cuius gratia.

47. non

47. non erat reuertendum ad infirma & mendica elementa,&c.] *Rursum quod Græcè est* πτωχά, *vertit*: mendica. *Atqui* elementa *hoc quidem loco* primas litteras Legis *interpretatur; sed per* elementa mundi, *siue* mundialia, *phrasi Tertullianica (de quibus initio huius cap. num* 40.) naturalis superstitionis elementa *intelligit; vtpotè de quibus* suprà (*id est, versu hunc præcedente*) *dixerat*: Si ergo his qui non natura sunt Dei, seruitis. *Prorsus enim sic legendum, iuxta Apostoli æditiones & veterum tam Græcorum, quàm Latinorum in eundem Commentarios omnes; pro eo quod mendosissimè legebatur*: qui in natura, &c: suggillabat, *pro*: suggillat, *ex Vatic. MS. cod.*

48. Physicæ, id est, naturalis, &c.] *Similiter (inquit Rhenanus) lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 13. vt plerique Physicorum formidauerint: initium ac finem mundo constare; *lib. adu. Praxean, cap.* 1. Et manet chirographum apud Physicos; *ibidem*: Disiunxit à Physicis. *Sic enim vtrobique legitur in volumine Gorziensi.*

49. Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos, &c.] *Quod suprà dixit, hunc Apostoli locum explicans lib.* 4. *cap.* 3. Iudaicos fastos, *hic interpretatur*: Sabbata & cœnas puras, & ieiunia, & dies magnos. *Notandus itaque etiam hic locus contra eos, qui istud detorquere non verentur aduersus* ceremonias, & fastos & ieiunia *Catholicorum, quum & de Iudæis dumtaxat loquantur Prophetæ* Isaias, Amos, Osee, *locis hîc ad concordiam vtriusque Testamenti demonstrandã, ab Auctore adlegatis. In quibus ex altero cod. MS. Vat. restitui*: ceremonias vestras, &: ceremonias eius, *pro eo quod erat*: ceremonia vestra, &: ceremonia: *neque enim vsquã neutro genere legitur; nisi malit quis esse similes phrases sicut lib. de Præscript. adu. hæret.* ad benedicenda Eucharistia sua, *vt vult Rhenanus, addens esse licentiam inexcusabilem. Verùm ego dicti lib. cap.* 47. *hæres.* 6. *num.* 307. *castigaui* Eucharistica.

50. & non odorabor in frequẽtiis vestris, &c.] *Prorsus ita hic locus castigandus est, pro eo quod legebatur*: & non adorabor: *præterquàm enim quod Græcè sit Amos* 5. οὐ μὴ ὀσφρανθῶ. *quod similiter Auctori vertit B. Hierõ. in Comm. (pro eo quod minus Latinè Interpres* LXX. *hodie: odorabo) ipse etiam ex Hebræo vertit: non capiam odorem.*

51. & omnes frequentias eius, &c.] *De varia huius loci lectione Osee* 2. *vide suprà lib.* 1. *adu. Marc. cap.* 20. *num.* 144. *Siue autem legas*: abolitio legis *ex altero Vatic. MS. cod. siue*: amolitio *cum aliis, perinde est. At ex vtroque castigamus*: Sed vt, *pro* &. *Atqui ibi*: nullam magis auferendam, *adnotat Rhenanus esse Appositionem.*

52. Si enim Abraham duos liberos habuit, vnum ex ancilla, & alium ex libera, &c.] *Hyperbaton est, cuius multò pòst alterum membrum est*: vtique manifestauit, &c. *Atqui ex altero MS. Vatic. cod. mallem legere*: vnum, *pro eo quod secundo loco est*: alium, *quia Græcè bis legitur*: ἕνα; *sed quia sequitur*: vnum à mõte Syna (*quod Græco textui correspondet*) &c. & *deinde* Alium super omnem principatum, &c. (*quas voces referri ad* liberos Abrahæ *adnotauit Rhenanus*) *retinui priorem lectionem, maximè quum phrasis Græca non repugnet. Atque adeò vt sensus constet, sunt hæc includenda Parenthesi*: (Quæ sunt Allegorica, *Græcè* ἀλληγορούμενα, id est, aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamenta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum.) *Quod postremum non ex sententia sua dicit; nam neutiquam* testamenta *interpretari possunt* ostensiones; *sed ex corruptela Marcionis, de qua præmisit*: etsi ex parte conuertit, *de hoc loco loquens. Qui etiam videtur hîc addidisse quod ad Ephes.* 1. *habet Apostolus*: super omnem principatum, &c. & *vt duo testamenta non admitteret, retulisse illud*: generans, *non ad illorum testamentorum vnum, sed ad Abraham. Proinde etiam interpretandum erit cum Rhenano*, in quem, *nempè filium alterũ. Verùm adhuc manet locus obscurus; clarior esset, si per MS. cod. Vatic. qui communem lectionem retinent, liceret legere & interpretari*: Vnum *nempè testamentum*, à monte Syna, &c. Aliud super omnem principatũ, &c. quæ est mater nostra, in quam repromisimus sanctam Ecclesiam; *nempè in baptismo, quum diximus nos credere in sanctam Ecclesiam Catholicam, de quo lib. de Baptismo latius cap.* 6. *num.* 47.

53. super omnem principatum, &c.] *Sicuti præmisimus, istud siue Marcion in Epist. ad Gal. inseruit, siue Auctor ipse ex Epist. ad Ephes. cap.* 1. *ad explicationem adiunxit, tamquam filium liberæ Christum interpretatus: vbi omittitur quod præterea est Græcè & Syriacè, & Latinè*: & potestatem; *nam* vim *transtulit, quod Græcè est* δυνάμεως, *pro quo alij*: *virtutem.*

54. Propter quod, &c.] *Græcè* ἄρα, *pro quo alij*: *Itaque. Videtur autem hinc etiam Marcion alia multa hîc omisisse, quæ nec Auctor tractat. Restituimus verò*: qua libertate Christus nos manumisit, *pro*: vos, *eo quòd illud legatur Græcè, Syriacè & Latinè ab omnibus; idque, iuxta vulgatos codices, & quantum apparet Auctorem, in fine cap.* 4. *ad Gal. secundum Græca verò & Syriaca exemplaria & B. Hieron. ac Ambros. Comm. initio* 5. *c.*

55. Alienos enim seruos ne Galba manumisit, &c.] *De hac Prouerbiali formula, vide nostra Prolegomena.*

56. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est, Legis, adstringi, &c.] *Verba hæc ex cap.* 5. *ad Gal. iuxta æditiones omnes desumpta sunt. Atqui rectè* adstringi *vertit, quod Græcè est* ἐνέχεσθαι. *Ibi autem*: ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circumcisionem, *alludit ad id quod sequitur ibidem*: *Ecce ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit, &c. vsque ad versum* 6. *B. Epiphanius, quod est intermedium*: *Testor autem rursus, quòd homo circumcisus debitor est vt totam legem impleat, adducit in Marcionem Confut.* 3. *ex Epistola ad Galatas.*

57. Et circumcidimini præputia cordis vestri, &c.] *Hîc differt Auctor à* LXX. *hodie, qui legunt Hier.* 4. Circũcidite *duritiã cordis vestri, Græcè* τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν; *quam eandem vocem haberi Deuter.* 20. *adnotauit ad marginem siue Rhenan. siue Gagnæus, pro quo vertit Auctor*: circumcidetis duricordiam vestram.

58. cur etiam præputiationem negat quicquam valere in Christo sicut & circumcisionem, &c.] Præputiationem *vertit Auctor vocem Græcam* ἀκροβυστία, *quam alij præputiũ, idque non semel; cuius etiam vsitatæ voces sunt*: vacabat, *ac*, prælationem, *pro præferentiam.*

59. illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, &c.] Perfici *vertit, vt energiam ostendat vocis Græcæ* ἐνεργουμένη, *pro quo alij vertũt*: *operatur. Atqui nihil differt à communi lectione in illo*: Qui autem

turbat vos, iudicium feret; *verùm paulopòst ibi:* Tota enim lex in vobis adimpleta est, *&c. in hoc dissentit, quòd legat:* in vobis, *pro eo quod alij omnes: in vno sermone, &:* adimpleta est, *pro:* impletur.

70. Onera vestra inuicem sustinete, &c.] *Pergit hîc ad 6. cap. Apostoli ad Galatas, vbi expressit commodiùs (sicut etiam Ambros. in Comm. & August. serm. 21. de verbis Domini) quod Græcè est* ἀλλήλων; *consentit interim cum Interprete Vulgato legens:* & adimplebitis Legem Christi, *vt legerit:* ἀναπληρώσετε, *pro eo quod hodie est* ἀναπληρώσατε. *Legimus autem ex altero Vatic. MS. cod.* proximum suum, *pro:* sibi, *&:* proximum tuum, *pro: tibi, quia paulopriùs illud legit Auctor. Atqui nihil differt in illo:* Erratis, Deus non deridetur. *At cũ Græcis singulari legit numero:* Quod enim seminauerit homo, hoc & metet, *& vertit:* Bonum autem facientes non fatigemur, *quum tamen Græcè sit:* μὴ ἐκκακῶμεν, *quod alibi transtulit:* non tædeat, *si Erasmo credendum. Distinguimus verò:* &: Dum habemus tempus, *&c. quia illud:* &, *apud Apostolum non legitur. Hoc mirum, quòd post illud trãsponit quod alij antea habent:* Tempore autem suo metemus; *omittens quod ex Græco & Syriaco additur: non deficientes, siue, ne tædeat. Atqui correximus:* quia & Ecclesiastes, *pro: Ecclesiasticus: eo quòd illud:* Tempus erit omni rei, *inueniatur Ecclesiast. 3.*

61. Sed & mihi, &c. mundus crucifixus est, &c. & ego mundo, &c.] *Intermedium (quod hîc non adfert Auctor) neque enim qui circumciduntur, ipsi legem seruant, torquet in Marcionem B. Epiphan. Confut. 8. ex Epist. ad Galatas, vt bonam ostendat legem fuisse. Atqui Auctor etiam hîc verba Apostoli transponit.*

62. Persecutores vocat Christi, &c.] *Lugdunensis æditio:* Præsecutores, *sed neutrum habetur in Epist. ad Gal. fortassis post illud: Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israël Dei; olim legebatur: Illi verò* persecutores *sunt* Christi; *vnde etiam subiecerit Apostolus: Nemo mihi molestus sit. Si quis verò aliud sentiat, per me licet.*

63. stigmata Christi in corpore suo portare se, &c.] *Ex eo quod, vt probet* veram & solidam carnem Christi, *subiungit:* cuius stigmata corporalia ostendit; *videtur accipere Auctor* stigmata, *non pro nudis notis, qualibus serui à dominis suis notabantur, vt ab aliis dignoscerentur; sed pro talibus, quas etiam in se Christus corporaliter portauit; tamquam diceret se iisdem passionibus adfectum fuisse, quibus Christus. In hoc autem differt, quòd legat:* Christi, *pro quo alij: Domini Iesu.*

CAP. V.

64. Præstructio superioris Epistolæ, &c.] *Capitis huius inscriptionem antiquam, quam ex contextu ad marginem reiecimus, sic auximus:* DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA ex cap. I. *Atqui sunt Tertullianicæ voces:* Præstructio, retractauerim, *&:* retractari.

65. gratiam & pacem, &c.] Communem hunc titulum, & eundem, *vti inquit,* in omnibus Epistolis, *hîc pulcrè explicat Auctor, cum veteribus scripturis concilians, quibus* pax *salutationis gratia præmitti solebat, vti videre est Gen. 43. Deuter. 20. Iosue 22. Iud. 6. ac 19. 1. Reg. 25. 1. Paral. 12. & Tob. 12. addens* Iudæorum in nomine pacis salutationem, *etiam tum vsitatam.*

66. à Deo Patre nostro, & Domino Iesu, &c.] *Hæc ita distinguenda esse indicat Auctor, quum subiungit:* non puto dispici posse cur Deus Pater, & Dominus Iesus prædicetur; *sic enim lego pro:* quis Deus, *omisso:* &, *intermedio. Legunt quidem mox Vatic. 2. MS. cod.* accidentibus, *pro:* accedentibus, *sed nescio an* accidentia *Deo adtribui possint, vtpotè cui nihil inopinatò eueniat, quod* accidere *propriè significat, tum etiam quòd ferè de malis accipiatur* accidere, *sicuti, contingere, de bonis. Atqui de significatione varia vocis* sacramẽti, *vide Adnotat. nostras suprà lib. de Præscript. aduer. hær. cap. 40. num. 239.*

67. Ait: Crucem Christi stultitiam esse perituris, virtutem autem & sapientiam Dei, salutẽ consecuturis, &c.] *Etiam hîc ab Apostolo variat Auctor, fortassis Marcionem secutus. Apud illum enim habetur imprimis: Verbum crucis Christi, deinde: pereũtibus, &: iis qui salui fiunt nobis; neque habet:* & sapientiam. *Vbi autem adiicit Auctor ex Apostolo:* & prudentiam prudentium irritam faciam, *Græcè est:* ἀθετήσω, *pro quo Interpres Vulgatus, & Epiphanij quoque: reprobabo. Nam etiam hoc vibrat ille in Marcionem Confut. 1. ex Epist. 1. ad Corinth. Benè autem habet, quòd etiam ille cum Auctore* τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν *vertat:* prudentiam prudentium. *Atqui suppleo prorsus, ac lego secundum vestigia vtriusque codicis Vatic. MS.* & quæ ad caussam crucis pertinẽt stultitiam deputat, *pro* deputatæ, *addito:* quæ.

68. Nonne infatuauit Deus sapientiam mundi, &c.] *Sic expressit vocem Græcam:* ἐμώρανεν. *Atqui variat in eo, quòd legat:* Quare? Quoniam (*pro eo quod alij: Nam, quia*) non intellexit mundus per sapientiam Deum; *sic enim lego prorsus, pro:* Dominum, *tum quòd illud mox explicet Auctor, tum quòd Græcè sit* τὸν θεόν.

69. boni duxit, &c.] *Sic vertit (inquit Rhenan.) quod Græcè est* εὐδόκησεν ὁ θεός. *Quemadmodum enim Auctores dicunt:* boni consulere, *&: aequi* bonique facere, *sic ipse dicit:* boni ducere. *Infrà cap. 12.* Ac propterea, *inquit,* debere boni ducere, abesse potius à corpore & esse cum Domino, vt & mortem excipiamus. *Et alibi rursum cap. 19.* Quomodo autem, *inquit,* boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare. *Atqui de* Circo, *vide suprà Tom. 2. lib. de Spectacul. cap. 8. num. 68. & 69.* Circum *verò &* Forum *&* Basilicam *nonnumquam accipi, pro eo quod illis continetur, pulcrè deducit Auctor. Siue autem paulopòst legas:* adagnitus *cum altero Vatic. MS. cod. siue* agnitus, *cum aliis, perinde est.*

70. Quoniam Iudæi signa desiderant, &c. & Græci sapientiam quærunt, &c.] *Hîc nihil differt Auctor ab Apostolo, verùm alludit ad illud Rom. 10.* suam quærentes statuere iustitiam. *Deinde vox:* remuneratio *in malam partem accipitur, pro:* retributione, *qua mox vtitur.*

71. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, &c.] *Hîc rursum concordiam ostendit Apostoli & Esaiæ apud quem illud: Ecce posui in Syon, reperitur cap. 28. quod verò sequitur:* lapidem offensionis & petram scandali, *cap. 8. sed simul coniungitur ab Apostolo Rom. 9. & 1. Pet. 2.*

72. infirmum Dei, fortius homine, &c.] *Mirum est quòd legat* homine, *quum sicut alij omnes, etiam ipse præmiserit:* stultum Dei, sapientius hominibus.

73. vt confundat sapientiam, &c.] *Genuinam hanc esse lectionem Auctoris, pro eo quod tum hîc, tum paulopòst erat:* sapientia, *& alij vertunt:* sapientes,

supra probauimus lib. de Baptis. cap. 2. num. 14. lib. de Carne Christi, cap. 4. num. 39. & lib. de Resurr. carn. cap. 57. num. 400. Et verò sic etiam legit hic alter Vatic. MS. cod. Paraphrasticῶs autem vertit: inhonesta, & minima, & contemptibilia, quæ non sunt, *pro eo quod Apostolus habet dumtaxat: ignobilia mundi, & contemptibilia, & ea quæ non sunt. Mirum verò quòd iterum vertat:* vt confundat quæ non sunt, *quum hic sit vox καταργήσῃ, pro quo Interpres vulgatus: destrueret; & antea bis: καταισχύνῃ, quod:* confundat *significat.*

74. etiam vetera, &c.] *In hac periodo legit alter Vatic. MS. cod.* pusillitatui, *sed placet:* pusillitati, *vox alibi frequenter vsitata. Rectè verò interpretatur Rhenanus veteres institutiones & ceremonias Instrumenti veteris; nam & Auctor ea interpretatur:* sacrificiorum cruentorum & holocaustomatum nidorosorum exactionem *(de qua suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 18. num. 119. & cap. 22. num. 146.)* vasculorum & grabbatorum purgationem *(de qua lib. 4. adu. eundem, c. 27. num. 439.)* carnis erubescentis aliam dedecorationem, *id est: circumcisionem (de qua lib. adu. Iud. c. 3. num. 9.)* talionis indictionem *(de qua lib. 2. aduers. Marc. dicto cap. 18. num. 111.)* & ciborum exceptionē; *de qua ibidem num. 114. & latius infrà Tom. 5. Epistola Nouatiani de Cibis Iudaicis.*

75. ne glorietur omnis caro, &c.] *Benè habet Tertullianum sic vertere, quod Græcè est: πᾶσα σάρξ. Legimus verò ex vtroque Vatic. MS. cod.* Qui gloriatur, in Domino glorietur, *pro:* in Deo; *quòd illud legatur tum apud Apostolum Græcè, Syriacè, & Latinè, & hic & 2. ad Corinth. 10. tum etiam Hierem. 9. quò adludit, tum denique apud Epiphan. Confut. 2. ex Epist. 1. ad Corinth. adu. Marcionem, vbi eodem modo, quo Auctor hunc locum in illum torquet.*

CAP. VI.

76. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius Dei sapientiam loquatur inter perfectos, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Ex eiusdem Epistolæ 1. Cor. cap. II. & III. *nam 1. Cor. 2. reperitur:* Dei sapientiam loquimur inter perfectos, *& multa sequentia; 3. verò cap. quòd* Architectum se prudentem adfirmet. *Atqui vrget etiam adu. Marc. Confut. 3. ex hac Epist. Epiphan.* Principum mundi huius qui obolentur, *ad destruenda tria eius principia.*

77. Hanc dicit sapientiā in occulto fuisse, &c.] *Pulcrè explicat illud:* quæ in occulto est, *Græcè τὴν ἀποκεκρυμμένην. Lego autem sicuti non multo infrà:* figuris, allegoriis, & ænigmatibus, *pro:* figuris allegoricis, *quia & alibi solet hæc tria distinguere.*

78. patefacturū se thesauros inuisibiles & occultos, &c.] *Hic sensum reddit Isaia 45. suprà verò lib. 4. cap. 25. num. 394. & infrà cap. 14. verba ipsa Isaiæ citat. Siue autem legas:* æstimaretur *cum altero Vatic. MS. cod. siue cum aliis:* existimaretur, *non refert.*

79. proposita verò in proposito Dei ante secula, &c.] *Pulcrè sic circumscripsit vocē Græcam προώρισεν, quæ ab aliis vertitur:* prædestinauit, *& deinceps ab Auctore:* proposuit; *neque enim aliud est prædestinatio,* quàm propositum Dei ante secula.

80. Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum, &c.] *Etiā hic Gen. 1. paraphrasticῶs reddidit illud: Erunt in signa & in tempora, & dies, & annos; ac si diceret,* signa mensium & annorum; *quò accedit etiam Chaldæi Paraphrastis versio, vt numerentur per ea dies & anni. In hoc interim differens ab omnibus aliis, quòd tum hic, tum suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 3. vertat* menses, *pro quo illi:* dies; *quum tamen B. August. lib. de Gen. ad litter. imperfecto cap. 13. disertis verbis explicet, quare dixerit: dies, & non:* menses. *Atqui mox prorsus lego:* vel ortum eorum, *ex coniectura Rhenani in margine, pro:* ortaneorum; *quippè quòd vox ea neque Tertulliano, neque aliis antiquis Auctoribus vnquam vsitata sit, & illud pulcrè sensui conueniat.*

81. cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostram? &c.] *Rursum hic dissentit ab Apostolo, legens & explicans:* gloriam nostram, *vt appositiuè referatur ad* Dei sapientiam; *quum alij omnes legant:* in gloriam nostram.

82. penè iam totis seculis creatoris prodactis, &c.] *Vterque Vatic. cod. MS.* productis; *sed illud magis placet, vt (iuxta Rhenanum) dicatur:* prodactis, *à prodigendo, quasi procul actis, hoc est, expletis.*

83. quòd eam nemo ex principibus huius æui scierit, &c.] *Adnotandum, quòd* principes huius æui *primùm* angelos apostatas *interpretetur; deinde (Marcione quantum apparet repugnāte)* archontes seculares. *Vertit post hæc:* Ceterùm, *quod Græcè est εἰ γὰρ, pro quo alij:* Si enim; *eadem significatione qua etiam alibi. Lego autem mox:* Porrò cui suprà *(nempè pauloantè)* ostendimus, *ex altero Vatic. MS. cod. pro:* ostenderimus. *Atqui benè habet quòd Tertullianum secuti vulgatus Interpres & plerique Latini Patres legant:* numquam, *Græcum illud οὐκ ἂν, quod nequaquam potius significare videtur.*

84. secundum nostrum Euangeliū, &c.] *Nempè Matth. 4. nam ibi legitur:* diabolus Iesum in tentatione agnouisse. *Quū autem addit:* secūdum cōmune instrumentum, *Lucam intelligit, quē etiam Marcion agnoscebat. Habetur enim tum Luc. 4. quòd* spiritus nequam sanctum Dei & Iesum vocabat, *&c. de quo suprà lib. 4. cap. 7. num. 71. tum Luc. 11.* parabola fortis illius armati, *de qua ibidem cap. 26. num. 430. Vbi quum legatur:* oppressit, *id etiā hic maluimus retinere, quàm quod habent 2. Vatic. MS.* obrepsit.

85. si in creatoris accipitur, &c.] *Subaudi (inquit Rhenan.) interpretationem, vt de creatore videlicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione, qui dicūt ἐν ᾅδου. In Plutonis, subauditur domo. Sic infrà:* Et à nostræ partis possit opponi.

86. Scriptum est enim apud me: Satanam in Iudam introisse, &c.] *Addit:* apud me, *eo quòd istud Luc. 22. resciderat Marciō; quo fit vt suprà lib. 4. cap. 40. tractatum non fuerit ab Auctore.*

87. & quis illi consiliarius fuit, &c.] *Vt magis conueniret cum Isaia cap. 40. illū potius secutus est Auctor & Apostolum Rom. 11. quàm eundem 1. Cor. 2. nam hic sensum, non verba exprimens Apostolus, habet secundum æditiones Græcas, Syriacam, & Latinas:* aut quis instruxit, *siue* qui instruat eum.

88. Nam quòd Architectum se prudentem adfirmat, &c.] *Quasi aliud agens transit ad illud 1. Cor. 3.* vt sapiens architectus fundamentum posui, *Græcè ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων.*

89. depalatorem, &c.] Depalatorē *(inquit Rhenan.) vocat propalatorem manifestatorémque. Sic lib. adu. Hermogenem, cap. 29. Siquidem, inquit* omnia opera sua Deus ordine consummauit, incultis primò elementis depalans quodammodò mundum, dehinc exornatis velut dedicans. Depalans, *hoc est, palàm ostendens.*

90. Auferam enim, inquit, à Iudæa, &c.] Restitui: enim, ex vtroque Vatic. MS. cod. pro: etiam, quia legitur & Isai. 3. & suprà lib. adu. Iud. cap. 13. & lib. 3. adu. Marc. cap. 23 num. 180. Quamquam interim vtrobique variet à LXX. qui legunt: Auferet. Sine autem legas: Et numquid, sicuti vulgò, siue: non, pro: nónne, ex altero Vatic. MS. cod. perinde est. Atqui Tertullianum est: auferri habens.

91. vnicũ fundamentũ quod est Christus, &c.] Vtique, sicuti mox interpretatur, credentium in eum, super quod quisque superstruit, dignam vel indignam doctrinam. Quod quomodo intelligatur (ne fortè quis aliò detorqueat) satis patet ex illo Apostoli Ephes. 2. Superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarũ, ipso summo angulari lapide Christo Iesu; nepè (sicuti infrà loquitur cap. 17.) quòd ædificatio nostra super fundamentum Apostolorum & Prophetarum constet in Christo, tamquam fundamento primo & summo, id est, infimo. Quare & rectè mox Rhenan. ex Gorziensi codice castigauit: fundamenti sui, pro eo quod erat: superfundamenti. Suppleo autem ex MS. Vatic. 1. cod. intermedium illud: nisi si structorem.

92. Ecce ego, inquit, iniicio, &c.] Quum suprà cap. 5. legerit: Ecce posui, & Rom. 9. ac 1. Petri 2. legatur: Ecce pono, cum quo correspondet quod habet Auctor: iniicio, hodie verò apud LXX. etiam ex Græco: immittam, manifestum est variam semper fuisse lectionem eius scripturæ Isai. 28. In hoc vno differt Auctor ab aliis omnibus, quòd legat: honorabilem, pro: electum, quum tamen Græcè sit ἐκλεκτὸν.

93. si opus eius per ignẽ probabitur, &c.] Verba Apostoli trãsponit; priùs enim legitur: quia per ignem indicatur, Græcè ἀποκαλύπτεται, pro quo apertiùs vulgatus Interpres: reuelabitur: deinde: opus eius per ignem probabitur; denique tum mercedis, tum detrimenti fit mentio, quorum vtrumque per vnicum illud expressit: merces illi per ignem rependetur, accipiẽs mercedem pro omni retributione; quæ si (vti loquitur) per ignem rependetur (vtique materialem, quia alioqui creatoris ignem non appellaret) etiam illi cuius opus manserit & perdurauerit; videtur certè nõ alienus Auctor ab eorum explicatione, qui istud de Purgatorio igne interpretantur, vtpotè quum per ignem purgatis merces rependatur. Certè B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonianum disertis verbis sic hunc locũ interpretatur, vbi vide Adnotat. nostras, num. 59.

94. Nescitis quòd templum Dei sitis, &c.] Pergit in explicandis Apostoli verbis, vbi inter cetera expressit: vitiauerit, & vitiabitur, quod Græcè est φθείρει & φθερεῖ.

95. stulti estote, vt sitis sapientes, &c.] Paraphrasticῶs istud transtulit siue Auctor, siue Marcion; nã apud Apostolum est: stultus fiat, vt fiat sapiens.

96. Deprehendens sapientes in nequitia illorum, &c.] Sic restitui hunc locum ex altero Vatic. MS. cod pro: Deprehẽdes, quia Græcè est 1. Cor. 3. ὁ δρασσόμενος, & Iob 5. vnde desumpsit Apostolus: ὁ καταλαμβάνων, & Interpres Epiphanij: Qui deprehendit; nam is tractat idipsum contra Marc. Confut. 4. ex 1. Epist. ad Corinthios. Atqui vertitur ab Auctore: nequitia, vox Græca πανουργία, vt significet in malam partem hìc accipi astutiam seu calliditatem, quam propriè ea vox significat; sed nonnumquam & in bonam partem. Porrò cum Apostolo hoc loco legit Auctor: Dominus scit cogitationes sapientium, quum tamen Psal. 93. quem citat, & apud Epiphan. legatur: hominum, paraphrasten more suo agit auctor.

97. Ergo, inquit, nemo glorietur in homine, &c.] Quum Græcè, Syriacè, & Latinè legatur: in hominibus, mirum est quòd legat Auctor, etiam iuxta MS. cod. in homine; sed fortassis vt magis conuenire ostenderet scripturas, quas citat Hierem. 17. & Psal. 117. quo fit vt ex altero MS. Vatic. cod. substituerimus: quàm fidere (siue confidere) in homine, pro eo quod erat: in hominibus; quia etiam illud alibi legit Auctor. Atqui mirum est quòd legat ex Hierem. miserum hominem, quum & Græcè & Hebraicè ac Latinè legatur: maledictum hominem, & sic legat etiam suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 15. sed etiam eiusdem lib. cap. 27. vertit miserrimum, & cap. 35. miserum.

CAP. VII.

98. Et occulta tenebrarũ ipse illuminabit, &c.] Caput hoc inscripsimus: De eiusdẽ Epistolæ cap. IIII. V. VI. VII. VIII. IX. & X. Quippè quum Auctor ex singulis capitibus istis aliquot dumtaxat locos tractet, fortassis quòd reliqua recisa essent à Marcione. Istud reperitur cap. 4. vbi à Marcione aut Auctore referri vocem: Dominus, quæ est apud Apostolum, ad Deũ, patet ex eo quod subdit: vtique per Christum; alioqui ille de Christo ipso loqui videtur.

99. qui Christũ illuminationẽ repromisit, &c.] In hoc videtur alludere ad illud sæpecitatum Isai. 42. Dedi te in lumen nationum, scrutantem etiam corda & renes pronuntiauit, Psal. 7. sed nusquam inueni locũ apertum, vbi se lucernam dicit Deus, nisi ex sensu fortè Hierem. 11. 17. & 20. sicuti suprà adnotauimus ad marginem lib. 4. adu. Marc. cap. 33. num. 527 Atqui in sequentibus verbis Apostoli eiusdem cap. Ab illo erit & laus vnicuique, &: Spectaculum facti sumus mũdo, & angelis, & hominibus, &: filios quos in Euangelio generaui, nihil variat Auctor à vulgata æditione Latina. Sunt autem verba Marcionis: Certè inquis, &c. Vsque: Immò, &c.

100. Non defendo secundum Legem creatoris displicuisse illũ, qui mulierẽ patris sui habuit, &c.] Sic quasi aliud agens pergit ad Epist. 1. Cor. 5. caput. Atqui hìc Ironiam esse, vel concessionem, quam vocant, inde constat, quòd Leuit. 18. & 20. disertis verbis lex interdicat, immò morte punit, qui cum vxore patris sui dormierit; vbi eædem etiam repersuntur voces Græcæ. Vtpotè quũ nihil id pro Marcione faciat, etiam si concedatur. Sed contra eum facere ostendit, quum damnat (sic vertit vocem Græcam κέκρικα etiam Syrus Interpres) dedendum Satanæ; vtpotè quum damnatoris Dei (quem ille agnoscere nolebat) præco sit.

101. Viderit & quomodo dixerit: in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini, &c.] Etiam hoc ad alium locum remittit, nolens hìc de eo tractare; quòd magis pertinere videatur ad resurrectionis materiam, de qua suprà lib. de Resurr. carn. vbi cõtra Marcionem probauit, non solùm spiritus salutem, sed & carnis. Hìc enim sufficit, inde probari iudicium & Apostoli & Dei.

102. & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentissimam sententiam commemorauerit, &c.] Istud paulo ante præcedentia Apostoli verba reperitur, sed est Hysteron Proteron. Scripturæ verò in veteri Testamento hac de re sunt frequentissimæ, vtpotè Deut. 13. de Pseudoprophetis, Ios. 7. de Achan qui prædam idolis

idolis dicatam sibi retinuerat, Numer. 16. de Coré, Dathan, & Abiron; & alibi frequentissimè.

103. Expurgate vetus fermentum, &c.] In his eiusdem capitis verbis nihil differt ab Apostolo, neque etiam in illo: sic & Pascha nostrũ immolatus est Christus; quod ipsum etiam vrget ad concordiam vtriusque Testamenti Epiphan. aduers. Marc. Confut. 5. ex Epist. 1. ad Cor. quo fit, vt prorsus legam ex altero MS. Vatic. cod. Quare Pascha Christus? Sicut autē Azymi figuræ erant nostræ (vti verbis Auctoris vtar) sic & Pascha figura Christi. de vtrisque videre est Exod. 12. & 13.

104. per similitudinem sanguinis salutaris, &c.] Alludit (inquit Rhenan.) ad locum qui est Exod. cap. 12. Ite tollentes agnum per familias vestras, & immolate phase, fasciculúmque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & vtrumque postem. Transibit enim Dominus percutiens Ægyptios. Quùmque viderit sanguinem in superliminari & in vtroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos vestras, & lædere. Qui etiam per illud: & pecoris Christi, agnum Paschalem intelligit, eo significatu, quo alicubi suprà adnotauimus: pecus, peculiariter accipi pro oue.

105. Auertens autem nos à fornicatione, &c.] Hic ad cap. 6. transitum facit, vbi illud Corpus non fornicationi, &c. nihil discrepat ab Apostolo; neque etiam quod sequitur, si legatur vti castigauimus: Qui Dominum suscitauit, & nos suscitabit, pro eo quod erat contra Apostoli sensum: quem Dominus suscitauit. Et nos; neque rursus in illo: Nescitis corpora vestra membra esse Christi. Quibus omnibus prætermissis Epiphan. Confut. 6. ex Epist. 1. ad Cor. aduers. Marc. vrget potius illud: Erunt enim, inquit, duo in carnem vnam, vt ostendat Apostolum ex veteri Testamento testimonium habere.

106. Empti enim sumus pretio magno, &c.] Istud in prima persona sibi adplicat Auctor: vbi adnotandum, quòd etiam MS. cod. addant: magno; quod hodie Græcè desideratur, & tamen etiam à B. Cypriano legitur lib. de Disc. & hab. virg. num. 9. lib. de Orat. Dominica, lib. de Exhort. Mart. cap. 6. lib. 3. Testim. ad Quir. cap. 11. & 63. Quare & sic legendum censeo suprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. cap. 3. maximè quum subiungat hic Auctor: etsi aliquo magno redemit, & rursum: quem magno cõparauit. Vsque adeò vt potius omissa videatur fuisse ab Auctore vox: pretio, secundum alterum Vatic. MS. cod. quàm vox: magno; sed vtrumque retinere maluimus. Atqui ex coniectura Rhenani prorsus lego: committenda fornicatio non erit, pro: mittenda.

107. quomodo honorabimus, quomodo tollemus Deum in corpore perituro, &c.] Nō hic modò istud & quæcumque ex cap. 6. citat ad confirmationem adducit Resurrectionis carnis, sed etiam suprà lib. de Resurr. carn. cap. 10. & 16. constanter legens: Glorificate, seu: Magnificate, & tollite, quemadmodum etiam dictis locis B. Cypr. Atque genuinum esse illud: & tollite, quantumuis hodie Græcè desideratur, adnotauimus tum dicto li. Tertull. n. 96. tum primo citato B. Cypr. loco n. 10.

108. Sequitur de nuptiis congredi, &c.] Pergit ad cap. 7. Epist. 1. ad Cor. ex eo nuptias comprobans aduersus Marcionem, qui eas damnabat, de quo latiùs suprà c. penult li. 1. adu. Marc. vbi vide explicatum quod hic paulopòst subiungitur: Marcion totum concubitum auferens fidelibus, &c. repudiũ antè nuptæ iubet.

109. Etenim Apostolus, &c.] Hic, argumentum potius capitis, quàm verba Apostoli adducit: qui etsi, inquiens, bonum continentiæ præfert; tamen & coniugium contrahi permittit; & (id enim addere oportet) vsui esse, & magis retineri quàm disiungi suadet. Nam ad continentiam pertinet illud: Bonum est mulierem non tangere. Volo autem omnes, &c. ad permissionem coniugij illud: Propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat, &c. deinde ad vsum, Vxori vir debitum reddat, &c. ad retentionem denique illud: Vxorem à viro non discedere, &c. Atqui de continentiæ bono, cuius rursus ex eodem hoc capite paulopòst meminit, vide suprà latiùs Tom. 2. lib de Cultu fœminar. c. 9. lib. 1. ad Vxorem, c. 3. 4. 6. & 7. & lib. de Virgin. veland. c. 9. 10. 11. 13. & 16.

110. Atquin & Christi Apostolus, quum præcipit, &c.] Prorsus sic legēdum, pro: Christus; sunt enim hæc non Christi, sed Apostoli verba: mulierem à viro non discedere; aut si discesserit, manere innuptam aut viro suo reconciliari. Atqui: si fortè, hic iterum accipi pro: fortè adnotauit Rhenanus.

111. Quia tempus in collecto est, &c.] Eodē modo vertit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. id quod Græcè est: ὁ καιρὸς συνεσταλμένος; B. Cyprianus magis ad verbum: tempus collectum, lib. Testim. 3. cap. 11. Auctor verò prius illud legit etiam suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ac lib. 1. ad Vxorem, cap. 5. & infrà Tom. 5. lib. de Exhort. ad castit.

112. Tantùm in Domino esse nubendum, &c.] Quod hic explicat: ne qui, pro: quis (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) fidelis ethnicum matrimoniũ contrahat, latissimè tractauit ex proposito Auctor suprà lib. 2. ad Vxorem, Tom. 2.

113. Allophylorum nuptias vbique prohibentis, &c.] Scriptura quibus Allophylorum nuptias creator prohibet, sunt Deuteron. 7. 1. Esdr. 9. ac 10. & 2. cap. 9.

114. Sed: Et si sunt qui dicũtur Dei, siue in cœlis, siue in terris, &c.] Hic ad c. 8. transitũ facit. Vbi variã lectionem olim fuisse vel inde patet, quòd vertat: siue in cœlis, siue in terris, & suprà lib. adu. Hermog. c. 4. siue in cœlo, siue in terra, & lib. 3. adu. Marc. c. 15. siue in cœlo, siue in terris. Si autē legas: non quia verè sunt, cum altero MS Vatic. cod. siue cum aliis: non quasi, perinde est; sed prorsus lego etiam secundo loco ex vtroque Vaticano: qui Dei dicuntur, pro: Dij.

115. Scimus quòd idolum nihil sit, &c.] Istud habetur apud Apostolũ initio c. 8. ante verba præcedentia; nec absimile est illud eiusdē 1. Cor. 10. Non quòd idolũ sit aliquid, &c. de quo Auctor suprà Tom. 2. li. de Spect. c. 13. & li. de Coron. milit. c. 7. Porrò neque in his & sequētibus huius capitis Apostoli verbis: nobis tamen vnus Deus pater, differt à vulgata lectione Auctor, sed ibi: ex quo omnia, addit: nobis; at neque discrepat in eo quod citat: in præteritis, id est, 1. Cor. 3. Omnia vestra sunt, &c. Reliqua huius capitis paucis adtingit, dũ præmittit, de idolothytis disputaturus.

116. Ex labore suo vnumquemque docens viuere oportere, &c.] Paraphrasticōs indicat argumentũ c. 9. Epist. 1. ad Cor. quippè quo docet vnumquemque viuere oportere ex labore suo, atque adeò eos qui Euangelium adnuntiant (vti paulopòst etiam adfert) de Euangelio viuere; idque non solùm per exempla mi-

litum (quò pertinet, quis militat suis stipendiis vmquam?) pastorum (quò illud: quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?) & rusticorum (quò illud: quis plantat vineam, & de fructu eius non edit?) sed etiam diuina auctoritate scripturæ, nempè verbis sequentibus Deuter. 25. Atqui prorsus lego: illi, pro: illa.

117. Legem igitur opponit creatoris, &c.] Hic adludit ad illud: Nonne & Lex hæc dicit? quod ipsum aduers. Marcionem vibrat B. Epiphan. Confut. 7. ex 1. Epist. ad Cor. sicuti etiam tum ibi, tum Confut. 8. Boui terenti os non obturabis, & : Numquid de bubus cura est Deo? quæ adeò etiam adduxit Auctor suprà aduersus Marc. lib. 2. cap. 17. ac lib. 4. cap. 21. & 24. Hoc loco verò videtur ex proposito appellare Legem creatoris, &: Dei, quia si Epiphanio credendum, immutando contextum Marcion primus legit: Sciptum est enim in Lege Moysi, quum aliàs dumtaxat legeretur: in Lege; quo magis mirum codices omnes tam Græcos & Syriacum quàm Latinos retinuisse: Moysi. Atqui accipitur etiam hîc, sed Ironicè: ingratis, more Tertullianico, pro non vltrò, cui mox opposuit gratis.

118. Propter nos enim scriptum est, &c.] Legit singulari numero, quod aditiones aliæ plurali, præter Syriacam, quæ Auctori consentit. Adludit præterea ad illud: sed non vsi sumus hac potestate, &: ne gloriam meam quis euacuet.

119. Ecce autem & in petram offendit cæcus Marcion, &c.] De prouerbiali hac formula vide nostra Prolegomena. Transit autem ad illud cap. 10. vbi per petram, de qua bibebant patres nostri, Christum fuisse figuratum adfirmat, (de quo etiam suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. 5. & 16. ac huius libro cap. 5.) hæc exempla nobis facta esse (sic enim hîc, pro eo quod alibi non semel: Hæc autem figuræ nostræ fuerunt) adiiciens: ne si eadem delinquam quæ & populus, eadem patiar. Hæc enim quemadmodum euenerunt illis, scripta esse ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. Vbi πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, reddidit Paraphrasticῶς: ad nos admonendos. Atqui eadem hæc omnia, immò continuum hac de re contextum Apostoli, vsque ad clausulam illam, Hæc enim, &c. adfert aduersus Marc. Epiph. Confut. 10. ex hac Epistola. Verùm Auctor compendium phrasi sua excusans: Prætereo, inquit, siquando paria eorum quæ retractata sunt quædam (nempè occurrunt) & breuiter expungo, id est (vel Rhenano interprete) absoluo.

120. figuram extranei sacramenti, &c.] Poterit exponi (inquit rectè Rhenanus) figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere cum Genitiuo, vt suprà libro 2. aduers. Marc. cap. 13. Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus? Item: extranea gloriæ; qui etiam benè ex Gorziensi codice restituit: & quidem æmulo, pro: equidem. Placet autem etiam quod adnotat, aut figuram Græcam esse: si deliquero eadem, id est, secundum eadem, aut accipiendum: deliquero, pro: admisero. Atqui exitum populi hîc propriè accipit, pro egressu ex Ægypto.

121. Magnum argumentum Dei alterius, &c.] Hæc ex persona Marcionis dicit, vsque ad: Quasi non, &c. Respondet autem in permissione omnium obsoniorum (de qua etiam latè Apostolus eodem capite) Legis onera dimissa esse, sed ab eo Deo qui imposuit, qui nouationem repromisit; sicuti latiùs suprà initio lib. 4. aduers. Marc. Atqui ipsa verba Pauli: Quid igitur dico? quòd idolis aliquid immolatum sit? latissimè tractat Epiphan. aduers. Marc. Confut. 10. dicens additum esse à Marcione: aut quòd templo immolatum sit aliquid.

CAP. VIII.

122. Caput viri Christus, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Ex eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. XI. XII. XIII. ac XIIII. Atqui tum de scriptura hac, tum de illis 1. Corint. 11. Vir non debet caput velare, quum sit Dei imago, & : Mulier potestatem, siue velum, vt infrà legitur, super caput habere debet propter angelos; videat lector Adnot. nostras suprà Tom. 1. libro de Veland. virgin. cap. 7. & 8. num. num. 51. 52. 55. vbi ex professo latè eas Auctor tractat. Verùm illud: imago Dei, aut aliter quàm Auctor, sed latiùs vrget aduers. Marc. Epiphan. Confut. 11. ex hac Epist. 1. ad Corinth.

123. Sæpè iam ostendimus, hæreses apud Apostolum inter mala vt bonum poni, &c.] Adludit ad librum de Præscript. aduers. hæret. vbi sæpè citatur illud Apostoli hoc eodem capite: Oportet hæreses esse, nempè cap. 1. 4. 5. 30. & 39. quorum secundo & postremo loco etiam illud: vt probabiles (siue electi) manifestentur; vbi vide Adnot. nostras num. 23. & verò sicut hîc: probabiles legit, etiam lib. de Anima cap. 3. lib. de Resurr. carn. cap. vltimo, alibi frequenter.

124. Proinde panis & calicis sacramento, &c.] Adludit hauddubiè ad libr. 4. aduers. Marc. cap. 40. vbi vide Adnotat. nostras num. 663. & 664. eò enim Auctor, Lectorem remittit, nihil hîc insuper tractans de institutione sacramēti corporis & sanguinis Domini, & præparatione ad id necessaria, quæ latiùs prosequitur Apostolus, præter iudicij mentionem, de quo sic ille: Quòd si nosmetipsos diiudicaremus, non vtique iudicaremur; dum iudicamur autem, à Domino corripimur.

125. Nunc de spiritalibus dico, &c.] Hic transit ad 1. Corinth. 12. caput, non aliud legens quàm: dico, pro eo quòd alij: nolo vos ignorare, & Syriacus Interpres: velim vos scire; locum hunc intelligens (non aliter atque Ambr. Chrysost. & Theophil.) de septem donis S. Spiritus, atque adeò Apostolum conuenire cum Jsaia cap. 11. latissimè deducens.

126. Prodibit virga de radice, &c.] MS. Vatic. 2. cod. Prodiuit, sed illud retinui, quòd in futuro legant aliæ æditiones omnes, & ipse etiam Auctor suprà Tom. 1. lib. aduers. Jud. cap. 9. quo fit vt etiam mox substituerimus ex altero Vatic. MS. cod. & replebit, pro eo quod erat: repleuit. Atqui legit Paraphrasticῶς: Et flos de radice eius ascendet, de virga; vt ostendat se per virgam intelligere B. Mariam Virginem, sicuti suprà apertiùs lib. de Carne Christi, cap. 21. virga ex radice, Maria ex Dauid; flos ex virga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus. Jd est enim quod paulopòst etiam hîc repetit: Christum in floris figura oriturum ex virga profecta de radice Iesse, id est, virgine generis Dauid filij Iesse. Jn quo Auctorem imitantur B. Hieronym. in Comment. Jsaia, B. Ephrem Orat.

Orat. de S. Virg. laudibus, *& B. Leo Papa* 1. *serm.* 4. *de Natiuitate Domini*; *quum alij malint* radicem, *Christum ipsum interpretari. Atqui de varia verbotenus, eodem tamen sensu eius loci translatione, vide Adnot. nostras dicto libro aduers. Iud. num.* 119. *quæ ipse infrà transponit, vt accommodet Apostolo. Sunt verò Tertullianicæ voces hîc & paulopòst*: obuentura, *&*: censu.

127. ablato à Iudæa sapiente, & prudente architecto, & consiliario, & Propheta, &c.] *Latiùs hîc citat locum Isai.* 3. *quàm suprà lib. aduers. Iud. cap.* 13. *libro* 1. *aduersus Marc. cap.* 24. *& huius lib. cap.* 6. *non aliud citet quàm de* sapiente architecto, *quem* LXX. *distinguunt à prudente auditore. Atqui legimus partim ex prioribus locis, partim ex* 2. *Vatic. MS.* vt hoc (*pro*: hæc) sit: Lex & Prophetæ (*pro quo erat*: Propheta) vsque ad Ioannem, *quod ipsum Luc.* 16. *suprà tractatum est lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 33.

128. charismata, &c.] *Retinuit vocem Græcam Apostoli* χαρισμάτων, *quàm vertit Latinus vulgatus Interpret*: gratiam, *Auctor verò paulopòst*: donum, *singulari numero.*

129. Ascendit in sublimitatem, &c.] *Ad explicationem adfert locum Psal.* 67. *non iuxta* LXX. *sed magis iuxta quod citatur ab Apostolo Ephes.* 4. *de quo partim etiam infrà c.* 18. *vbi* sublimitatem *vertit quod Græcè est* ὕψος; *In hoc tamen differt ab vtrisque, quòd legat & interpretetur*: filiis hominum, *pro eo quod illi*: hominibus. *Sed in scripturis* 1. *Cor.* 4. *ac Gal.* 4. *&* 1. *Corinth.* 7. *nihil variat. Atqui*: donatiua, *vox Tertullianica est.*

130. In nouissimis diebus effundam, &c.] *Prorsus sic castigauimus ex altero MS. Vatic. pro*: nouissimis temporibus. *Nam quum Ioëlis* 2. *dumtaxat habeatur*: *Et erit post hæc*; *Apostolus Petrus Act.* 2. *explicationis gratia legit*: In nouissimis diebus, *iuxta editiones omnes Græcas, Syriacam, & Latinas*; *& ipse quoque Auctor bis idipsum mox repetit. Mallem etiam cũ illis vtroque loco legere*: filij filiæque vestræ, *quàm*: eorum; *sed quia hoc habent etiam MS. nolui quid immutare.*

131. Alij, inquit, datur per spiritum, &c.] *Hîc redit ad verba Apostoli huius capitis. In quibus solùm differt, quòd legat dumtaxat*: alij virtutum, *omissa voce*: operatio, *cui consentit Interpres Syrus legens*: alij virtutes, *quum tamen plurali numero, vt reliqua pleraque, legatur à Græcis* ἐνεργήματα; *quos secutus est in hoc econtrario, quòd bis legat*: linguarum. *Atqui habet Vatic. alter MS. in* spiritalitate interpretanda; *sed quod alij legunt voce Tertullianica*: specialitate, *magis conuenit cum eo quod præcedit*: Compara denique species Apostoli & Isaiæ.

132. qui corporis nostri per multa & diuersa membra vnitatem, charismatum variorum compagini adæquauit, &c.] *His paucissimis expressit, quicquid eodem capite sequitur apud Apostolum per versus multos*; *ex quibus vrget etiam dumtaxat B. Epiph. aduers. Marc. Confut.* 12. *ex hac* 1. *Epist. ad Cor. illud*: Sed Deus contemperauit corpus.

133. Qui de dilectione quoque omnibus charismatibus præponenda, &c.] *Sic Paraphrasticῶs totum cap.* 1. *Corinth.* 13. *tribus dumtaxat verbis adtingens, illud explicat*: maior autem horum est dilectio, *comparant etiam illud cum præcepto dilectionis, Deuter.* 6. *Vbi legimus rursum ex altero Vatic. MS. eod.* & proximum tuum tamquam teipsum, *pro*: tibi tamquam te.

134. Quod, etsi in Lege scriptum esset, commemorar: in aliis linguis, & in aliis labiis locuturum creatorem; cum hac commemoratione, &c.] *Ita distinguendus necessariò hic locus, vbi transit ad* 1. *Cor.* 14. *cap. in quo illud Isai.* 28. *citat Apostolus ad* confirmandum charisma linguarum, *de quo latissimè tractat penè vsque ad finem capitis. Non solùm autem idipsum aduers. Marc. adfert B. Epiphan. Confut.* 14. *sed etiam Confut.* 13. *quod præmittitur*: Sed in Ecclesia volo quinque verba mente mea loqui; *vbi tradit erroneè addidisse Marcionem, propter legem.*

135. Æquè præscribens silentium mulieribus in Ecclesia, &c.] *Hîc similiter aduers. Marc. vrget Apostolum, vt* silentium mulieribus præscribat, ex lege (*nempè Gen.* 3. *illa*: *sub viri potestate eris*) accipere subiiciendæ fœminæ auctoritatem.

136. Ædat aliquem Psalmum, &c.] *Adludit hîc ad illud quod præcedentibus præmittitur apud Apostolum*: Vnusquisque vestrũ Psalmum habet, *&c.* ἀποκάλυψιν (*quam vertit Auctor*: visionem) habet; interpretationem linguæ *habet. Sic enim legit Auctor pro eo quod est*: *linguam habet, interpretationem habet, ponens etiam intermedium*: orationem, *pro eo quod Apostolus habet*: *doctrinam. Quod verò addit*: in ecstasi, id est, amentia, *& illud*: mulierem apud se prophetasse, *&c. ad Maximillam Montani pedissequam, atque adeò ad errorem Montanistarum* (*de quo inter Paradoxa Auctoris*) *pertinet*; *vbi etiam de* ecstasi, *sicut & infrà ad fragmenta sex librorum eius argumenti Tom.* 4.

CAP. IX.

137. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Ex eiusdem Epistol. 1. ad Cor. cap. xv. parte priore; *vbi eadem ipsa pleraque repetit, quæ suprà lib. de Resurr. carn. locis mox citandis, quæ ipsa etiam adfert B. Epiphan. Confut.* 16. *Lego autem ex coniectura Rhenani in margine*: qui timet iam, *pro*: qui tum etiam, *ob easdem planè litteras, & ex altero MS. Vatic.* pronuntiare, *pro*: prænuntiare.

138. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negarint, &c.] *De hoc ibi cap.* 48. *De illo verò*: quod vulgus ipsum defunctos colebat, *&c.* Ceterùm corpora, aut ignibus statim, aut feris, *&c.* abolebat, *cap.* 1. *vbi latiùs & nostris Adnot. num.* 2. *&* 3. *De* proprietate vocabulorum *tam* mortuorum *quàm*: resurrectionis, *cap.* 18. *Vbi etiam citat illud Gen.* 3. Terra es, & in terram ibis. *Rursum de illo*: Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio, *cap.* 48. *vbi mirum est non addi*: *mortuorum, quod habent æditiones omnes. Et ibidem de illo*: Sicut in Adam omnes moriuntur, sic in Christo omnes viuificabuntur; *quod hîc paulò aliter in prima persona expressit*: sic in Christo viuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam, *sed eo tẽpore variabant exemplaria.*

139. oportet enim regnare eum, donec ponat inimicos eius sub pedes eius, &c.] *Sic ad verbũ ex Græco, quomodo etiã suprà lib. aduers. Hermog. c.* 11. *ad eundem adludens locum, sicuti & lib. de Carne Christi c.* 15. *vbi prosequitur*: carnem nõ statim resurrecturam,

nondum enim, inquit, Christus inimicos suos oppressit.

140. sede ad dexteram meam, &c.] *Ea occasione, Psalmi 109. maiorem partem hoc loco explicat, quum ex illo id quod praecessit, desumpserit Apostolus; docens non posse, iuxta quod Iudaei detorquent, in* Ezechiam *competere, sed in solum Christum. Variat autem in ipsis his verbis, pro eo quod alij omnes: à dextris meis. Prorsus & cum B. Iustino Mart. adu. Tryphon. lego:* & dominaberis, *pro eo quod aliae aditiones omnes:* dominare, *vel:* dominabitur. *Negat autem* dominatum Ezechiam in medio inimicorum suoru m

141. quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit Deus & absumpserit, &c.] *Rhenanus hunc locum castigauit*, quia is sederit; *sed malo legere:* quia is, aiunt (*nempè Iudaei*) sedit ad dexteram templi, *pro eo quod erat in prima aditione:* ait; *quamquam etiam hoc ipsum:* ad dexteram templi, *de suo addidisse videntur Iudaei; neque enim aliud habetur 4. Reg. 19. aut Isai. 39. quàm quòd* Ezechias *ascenderit & intrauerit in domum Domini. Verùm desumpsit totum istud Auctor ad verbum ferè ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem.* Illud, *inquit*, Dicit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, *&c.* in Ezechiam dictum esse, *Magistri vestri & Rabini exponere sunt ausi, proinde atque is iussus fuisset* in dextera templi parte sedere; *quando per nuncios suos ipsum Rex Assyriorum minis terruit, & per Isaiam, vt illum non timeret, ei est significatum; & quae Isaias dixerat, re ipsa contigerint, vt* auersus fuerit Rex Assyriorum, *quoniam oppugnaret Hierusalem in diebus Ezechiae; & angelus Domini in castris Syriorum ad* 185. millia virorum caeciderit. *Atqui est ibi Ellypsis*, & cetera: Ante luciferum. *vt subintelligatur nempè illud:* Ante luciferum, *& sequentia.*

142. & in Ezechiae natiuitatem, &c.] *Rectè istud refutat aduersus Ebioneos haer. 30. B. Epiphan. probans ex Scripturis Ezechiam, cùm praediceret Isaias c. 11. Ecce virgo concipiet, natum fuisse annos* XI. *B. Iustino sufficit dicere, quòd Ezechias ex virgine non fuerit natus.*

143. Nos aedimus Euangelia, &c.] *Hic protestatur quòd Marcion tum Euāgelij Lucae tria priora capita, tum totum Matthaei Euangelium reiiciebat, adferre volens ex cap. 2. Lucae & 4. Matthaei testimonia, quae ipsa etiā paulopriùs adlegat B. Iustinus.*

144. Cur autem adiecit: ex vtero, &c.] *Istud in simili etiam exposuit Auctor suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 20. tractans illud Psal.* 131. Ex fructu ventris tui ponam super thronum tuum. *Legimus verò cum altero Vatic. MS. cod.* edixisset Deus, *voce Tertullianica, pro:* dixisset.

145. Quod & in ipso hîc accedit, &c.] *Tum ex interpretatione Rhenani, tum ex altero MS. Vatic. supplemus:* in ipso, *nempè Christo, vti ille rectè; qui etiam* accedit *accipit, pro:* accidit, *vt infrà*: Demutationi adscribēs quae accedit resurrectioni. *Porrò* quod & in ipso, *aptè refertur ad id quod sequitur:* Tu es sacerdos in aeuum. *Nam & sacerdotium Christi spirituale est.*

146. nec sacerdos autē Ezechias, nec in aeuum etsi fuisset, &c.] *Istud etiam penè ad verbum ex Iustino, qui similiter adfirmat non* fuisse Ezechiam sacerdorem perpetuum secundum ordinem Melchisedech. *quod eodem Psal.* 109. *de Christo adseritur, immò* nec sacerdotem, *vtpote Regem Iudae. Atqui in sequentibus loquens de* Christi sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, *tacitè ad Apostolum adludit ad Heb.* 7. & de acceptatione Abrahae gentis, *ad eundem Rom.* 11. *vbi indicat omnem Israël saluum fore, postquàm plenitudo gentium intrauerit.*

147. Est & alius Psalmus ita incipiens: Deus iudicium tuum Regi da, &c.] *Etiam hoc quasi aliud agens sumpsit ex eodem scripto B. Iustini Mart. vbi multò antè:* Sunt *& alia, inquit, suprà adlegata, & à Dauide prolata verba (nempè Psal. 71.) quae* in Salomonem concepta & scripta esse insipienter adseueratis; *qui id ex illo solo probat*: Ante solem manebit nomen eius. *Auctor certè multò plura adnotauit, quae in illum competere non possunt; addens se hunc locum tractasse occasione illius quod in medio Psalmo positum sit*: Inimici eius puluerem lingent, subiecti vtique, *inquit*, pedibus eius. *Nihil autem differt ab aliis huius Psalmi versionibus Auctor, praeterquàm quòd legat:* Descendit tamquam imber, *pro:* Descendet. *Similis verò est locus suprà Tom. 1. in fine lib. aduers. Iud. ex Psal. 2. & 44. & Isaiae 55. Atqui paulopòst suppleo ex altero Vatic. MS.* cuius nomen in aeternum, *quia praecedit:* in aeuum.

148. Contrà Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in Deo gloriam amisit, &c.] *De hoc vide suprà Adnot. nostras lib. 2. aduers. Marc. cap. 23. num. 152.*

Cap. X.

149. Reuertamur nunc, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De eiusdem Epist. 1. ad Corinth. cap. XV. parte posteriori.

150. AD RESVRRECTIONEM, CVI ET ALIAS QVIDEM PROPRIO VOLVMINE SATISFECIMVS, &c.] *Hic hauddubiè significat librum de Resurr. carnis, vtpotè* quo omnibus haereticis restiterit, *iis, inquam, omnibus qui Resurrectionem oppugnabant, nempè Sadducaeis, Marcioni, Basilidi, Valentino, & Apelli, quorum eius lib. cap. 2. meminit nominatim.*

151. Quid, ait, facient, qui pro mortuis baptizantur? &c.] *Istud ipsum tractauit eiusdem lib. cap. 48. vbi, sicuti num. 347. hinc adnotauimus quae ad illius loci intellectum faciebant, ita vicissim hunc locum lucidiorem reddunt quae illic habentur. Exempli gratia, quod hîc dicit:* vanè illos pro mortuis baptizari, *ibi dicit:* praesumptione ad illos instituisse; *& quod paulopòst hic explicat pro* mortuis tingui, pro corporibus est tingui (*sic enim hîc lego more Tertullianico, pro:* tingi) *&*: Quid facient, qui pro corporibus baptizantur? *clariùs ibi expressit:* Quid & ipsos baptizari ait, si non quae baptizantur corpora resurgunt? Anima enim non lauatione, sed responsione sancitur, *id est, more Tertullianico, sanctificatur. Atqui ad huius loci intellectum facere, quae habet de Marcionitis in hunc locum Theophylactus, adnotauit Dn. Latinius; quòd nempè quoties non baptizatus aliquis apud ipsos moriebatur, sub defuncti lectulo aliquem occulebant, qui Marcionitis circumstantibus, ac quaerentibus à mortuo, velletne baptizari, responderet: Volo; quem proinde pro defuncto baptizabant, sese hoc Apostoli testimonio defendētes. Verùm tamquam praesumptionem id vtrobique traducit Auctor, & proinde alium dat sensum iam dictum.*

152. Viderit institutio ista; Kalendae si fortè Februariae, & cetera.] *Sic malo distinguere etiam*

cum

cum Rhenano,quàm quod habetur vulgò: Viderit inſtitutio.Iſta Kalendæ,*&c. magis enim illud ad phraſim Tertullianicam pertinet. Ac ſi dicat:* Viderit inſtitutio iſta, *nempè* baptizari pro mortuis fortè (*id enim ſignificat Auctori* : ſi fortè) Kalendæ Februariæ, *id eſt* (*ſicuti rectè Rhenanus*) *ſacra, quibus hoc menſe Romanus populus februabatur,id eſt,luſtrabatur per ignem,* reſpondebunt illi, *nẽpè Marcioni*, petere pro mortuis, *vtpotè baptiſmum pro mortuis. Quaſi proinde* (*vti idem*) *ſignificetur luſtrationis Februalis loco mortuorum baptiZationem fortaſsis ſucceſsiſſe apud quoſdã Chriſtianos, & ex illo luſtrandi ritu ſollemni irrepſiſſe. Hactenus ille non malè. Nam* Kalendarum Februariarum *etiam tum ſimili ritu vſitatarum meminit B.Chryſoſt.homil.de Kalendis. Illi etiam Ven. Beda conſentit lib.de Temporibus, ceremonias ardentium cereorum,quos hodie Chriſtiani eo die qui Purificatæ Mariæ dicatus eſt,ex more circumferunt, à Februalibus Romanorum ſacris originem ſumpſiſſe. Ita, inquit, pertinaci paganiſmo mutatione ſubuentum eſt;quem rei in totum ſublatio,potius irritaſſet.*

153. denorare, &c.]*Pro arguere* (*inquit idem Rhenan.*) *vt lib.de Patientia,c.3.*Parum hoc,ſi non etiam proditorem ſuum ſecum habuit, nec conſtanter denotauit.

154. Habemus illum alicubi vnius baptiſmi definitorem,&c.]*Nempè Epheſ.4. De quo ipſo vide ſuprà latè tractatum adu. Anabaptiſtas lib.de baptiſ. cap. 15. & ibidem in Adnotationibus noſtris. Siue autem illud legas, ſiue cum altero Vatic.MS.*diffinitorem,*perinde eſt. De Prouerbio:* hunc gradum figimus,*vide noſtra Prolegomena. Adnotat verò rectè Rhenanus legi poſſe:* diſceptarionem,*pro:*diſcrepationem;*ſed quòd hoc ſit in MS.nolui quid immutare.*

155. Sed dicent quidam:Quomodo mortui reſurgent; quo autem corpore veniẽt,&c.]*Suprà loco iam dicto lib.de Reſurr.carnis,legit magis ſecundum Apoſtolum*: Sed dicet quis.*Et vtrobique magis conſentit Græcis exemplaribus, qui legunt* ἐγείρονται,*&* ἔρχονται. *Et verò* quo corpore, *tractat latiùs cap. 52. Et quòd* eodem corpore venient, *eiuſdẽ lib.cap.56. 60. 61.ac 62.idque* contra alios hæreticos,*nempè* Valentinum & Apellem, *qui non* negabant reſurrectionem,ſed alterius qualitatis carnem futuram *adſerebãt*; *non* contra Marcionem,qui reſurrectionem carnis in totum negabat, ſoli animæ ſalutem repromittens,*vti eiuſdem lib.cap.2.de vtriſque manifeſtum fit.*

156. obducitur,&c.] *Hoc eſt* (*inquit Rhenan.*) *cõtinetur, ſubaudi, Marcion. Hoc verbo in hunc ſenſum crebrò vtitur, vt ſuprà adnotauimus,& infrà ſumus adnotaturi.*

157. Denique ſi proponit exempla grani tritici,&c.] *Alludit ad illud etiam ſuprà tractatum,c.52.* Non quod futurum eſt corpus ſeminatur, ſed nudum granum,ſi fortè(εἰ τύχοι)tritici(*ſiue* frumẽti) vel alicuius eiuſmodi. Deus autem dat illi corpus prout volet (*Græcè* ἠθέλησεν) & vnicuique ſeminum proprium corpus. Et (*ſic enim lego,pro:* vt)aliã quidem carnem hominum, aliam verò pecudum & volucrum (*omiſſo hîc quod ibi addit:* aliam piſciũ) Et corpora cœleſtia atque terrena,*ſiue,vti ibi legit:* ſupercœleſtia; & aliam gloriam ſolis,& lunæ aliã, & ſtellarũ aliam.*De quibus vide ibidẽ Adnot.noſtras.*

158. Sic & reſurrectio,&c.] *Pulcrè id explicat Auctor ſicut & ſequentia,quæ ſic ſupplemus*:Seritur in corruptela,reſurgit in honeſtatem & virtutem; *nam apud Apoſtolum, & ſuprà ſic legitur,immò ibi latiùs extantur Apoſtoli verba; vbi vide Adnot.noſtras num.379.*

159. Proinde etſi ſeritur animale, reſurgit ſpiritale,&c.] *De hoc ibidem Auctor,& latiùs cap.53.vbi vide Adnotat.noſtras in eadem penè verba per totum caput, & latiùs inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis de illo*: Etſi habet aliquod proprium corpus anima vel ſpiritus.

160. dici caput,&c.] *Vſum* (*inquit Rhenan.*) *huius verbi* capit *multis iam locis adnotauimus. Sic enim vertit quod Græcis* ἐνδέχεται *dicitur, quo & illi imperſonaliter vti ſolent. Hic tantum valet ac ſi diceret:reccidit in appellationem vt animale dicatur, ſiue meretur animale dici.Sic lib.de Reſurr.carn. c. 26.* Quã & patrum dici capiat, *& lib.3. adu.Marc.cap.6.*Id enim intelligi vel non intelligi capit.

161. Non primum quod ſpiritale, &c.] *Similiter vertit ſuprà quod habet Apoſtolus poſt verba ſequentia,& idipſum etiam Auctor indicat illis verbis*: Ad hoc enim & de ipſo Chriſto præſtruit,*&c.*

162. Factus primus homo Adam in animam viuam,&c.]*Adnotatu dignum quod ſubdit:*hæreticum ſtultiſſimum (*nempè Marcionem*) poſuiſſe Dominum nouiſſimum pro nouiſſimo Adam; *vti hinc conſtet,hæreticis vſitata ſcripturarum immutatio.*

163. Eodem modo & in nomine hominis reuincetur,&c.] *Nempè Marcion, eo quòd ſubſtituerat*: ſecundus Dominus de cœlo, *pro eo quod Apoſtolus*: ſecundus homo de cœlo. *Quam variam lectionem conicio in cauſſa fuiſſe, vt explicationis & reuincendarum hæreſeωn gratia,legi cœperit apud Græcos iam ætate B. Chryſoſtomi & Theophylacti,* ὁ δὲ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ κύριος ἐξ οὐρανοῦ, *id eſt: ſecundus homo ipſe Dominus de cœlo; nec aliter Syriacè; quamquam interim vulgato Latino Interpreti,& ipſi Tertulliano conſentiãt BB. Ambr.& Hier.alicubi. Quare rectè addit Auctor*: Sequentia eum (*Marcionem nempè*) comprimunt; Qualis qui de terra,tales & terreni,& qualis cœleſtis,tales & cœleſtes;*vbi ſubintelligi hominem aut homines adnotat. Atqui de intellectu huius ſcripturæ vide ſuprà lib.de Carne Chriſti,cap.8 & 17.*

164. Sicut portauimus,inquit,imaginẽ terreni, portemus & imaginẽ cœleſtis,&c.] *Eſt hîc adnotãda Auctoris explicatio:*Portemus enim,inquit, non portabimus;præceptiuè,non promiſſiuè; *contra Eraſmum,qui opinatur aptius eſſe huic loco futurum tempus;atque adeò etiam minus tolerãda Latina vulgatæ editionis Iſidori Clarij caſtigatio, qui ſubſtituit*:portabimus,*pro*: portemus; *quum iſtud legant non modò Latini B. Cyprian.lib.de Diſc.& hab. virg. lib. de Zelo & liuore,lib.2.Teſtim.cap.10.& lib.3.cap.11. B. Ambroſ. in Comment. ſed etiam Græcolatinus B. Iren.lib.5.cap.9. Immò Græcus Theophylactus, vel Eraſmo teſte, vtramque lectionem interpretatur,& inſuper quidam Græci codices legunt* φορέσωμεν, *id eſt*:portemus,*pro eo quod alij,* φορέσομεν.

165. Hoc enim dico,fratres,quia caro & ſanguis regnũ Dei non poſſidebũt,&c.] *Iſtud latiſsimè tractat lib.de Reſurr.car.Tertullian.c.49.50.& 51.quò,& ad Adnot. noſtras ibidem Lectorem remittimus, prout etiam de illo ad Gal.5.vbi* operibus carnis abſtulit regnum Dei, & quod aliàs (*id eſt,alibi,nempè Rom.8.*)

dicit Apostolus: Eos qui in carne sunt, Deo placere non posse.

166. Ita & corpus carnalium operum vas est, anima est autem quæ in illo venenū alicuius mali facti tēperat,&c.] *De hoc Auctoris loquēdi modo, præterquàm quòd suprà adtigimus lib. de Anima, cap. 40. num. 455. vide latiùs nostra Prolegomena inter Paradoxa ipsius.*

167. merebitur Dei regnum per expiationem eorum quæ in corpore admisit,&c.] *Facit etiam hic locus, sicuti plurimi alij suprà, pro* meritis operum, *contra hodiernos hæreticos.*

168. Resurgent enim mortui incorrupti,&c.] *Alio ordine hæc citat Auctor quàm habeatur apud Apostolum. illa enim verba ibi intermedia primo loco ponit, & deinde coniungit, sicuti etiam suprà lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.* Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu; *vbi videntur pro illa sententia facere qui legunt:* ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, *pro eo quod alij:* ἐν ῥιπῇ, *id est: in ictu. Suprà interim lib. de Resurr. carn. cap. 51. eodem quidem modo legit, sed ordine Apostoli seruato. De* demutatione *autem quid Apostolo dicatur, vide suprà dict. lib. de Resurr. carn. cap. 41. & 42. etiam de illo quod pulcrè hîc ab Auctore explicatur:* Oportet enim corruptiuum hoc, &c. induere incorruptelam, &c. *& de illo Matth. 22.* Erimus sicut angeli Dei, *eiusdem lib. cap. 62. Quibus locis vide & Adnotat. nostras. Atqui castigamus mox secūdum vestigia alterius Vatic. MS. iuxta quod etiam suprà nu. 165.* caro & sanguis regnum Dei non consequentur, *pro:* consequetur.

169. accedit resurrectioni, &c.] Accedere (*inquit Rhenan.*) *frequenter vsurpat pro accidens esse; vt in præcedentibus:* Quod & in ipso hîc accedit, *& paulò antè:* Nisi ex accedentibus cui magis competant.

170. Vbi est mors victoria tua, vel contentio tua? vbi est mors aculeus tuus? &c.] *Sic hîc ex MS. Vatic. addentes* tua; *iterum legentes:* vel; *pro eo quod substituerat Rhenanus:* vbi. *Voluit enim Auctor indicare variā eius loci lectionem tam Græcam, quàm Latinam, de qua suprà latiùs Adnot. nostris in li. de Resurr. carn. cap. 51. num. 368. nisi fortè ex margine irrepserit:* victoria tua vel; *nam Auctori vsitatam esse lectionem:* vbi est contentio tua, *quamquam ordine verborum sequētium immutato, ibidem ostendimus.*

171. Nec alij Deo gratias dicit, quòd nobis victoriam, &c. præstiterit,&c.] *Quum hîc nihil variet à vulgato Interprete, videtur probabile, vtramque illam lectionem Auctorē adidisse, quum etiam hîc τὸ νῖκος vsurpet Apostolus. Ceterùm ex cap. XVI. Epist. prioris ad Cor. nihil adnotauit Auctor, neque etiam B. Epiphanius, puto quòd id Marcion rescidisset.*

CAP. XI.

172. Si Deus cōmune vocabulū factum est,&c.] *Titulum veterē ad marginem sic auximus:* DE EPISTOLA II. AD CORINTHIOS ex cap. I. III. & IIII. *nam ex II. nihil adfert. Atqui rectè addit:* vitio erroris humani, *ad idololatriam adludens, qua* plures Dei dicuntur & creduntur; *de qua suprà T. I. Apologet. adu. Gent. & Tom. 2. li. de Idolol. locis quàm plurimis.*

173. Benedictus tamē Deus Domini nostri Iesu Christi,&c.] *Istud adfert ex Apostolo 2. Cor. I. sicuti quod mox subiungit:* misericordiarum pater, *explicans ex scripturis Gen. 1. & Daniel. 3. illud:* Benedictus, *& actiuè & passiuè.*

174. & ab vniuersis benedicitur, habes Danielem,&c.] *Quum istud citetur iuxta Theodotionem & LXX. non verò iuxta Hebræos, Danielis 3. vbi tres pueri hymnum cantasse leguntur:* Benedicite, *in quo* ab vniuersis benedicitur Deus: *cōfirmatur illius cantici auctoritas. Quod etiam Rufinus lib. 2. aduers. B. Hieron. immò & ipse Hieron. lib. 1. Inuect. in eundem, & B. August. sermon. 47. de Sanctis, agnoscunt iam tum in Ecclesia vsitatum fuisse. Citantur quoque alicubi suprà, ni fallor, ab Auctore ipso quædam cantici verba. Quare & à B. Cyprian. lib. de Orat. Dominica citatur illud etiam apud Hebræos desideratum: Tunc illi tres quasi ex vno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum.*

175. misericors & miserator & misericordiæ plurimus,&c.] *Ordine verborum immutato, & phrasi sua, citat istud ex cap. 3. Ionæ, addēs &* misericordiam præstitam Niniuitis, *Ion. 3.* Ezechiæ, *4. Reg. 20.* Achab, *3. Reg. 21. &* Dauid, *2. Reg. 12. de quibus penè omnibus, iisdem verbis, suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 10. Lego autem ex altero MS. Vatic. cod. more Tertullianico:* Iezabelis, *pro:* Iezabel.

176. Accidens enim est quod adscribitur,&c.] *Pulcra definitio* Accidentis.

177. Sic & testamentum nouum, &c.] *Quasi aliud agens transit ad illud 2. Cor. 3. Qui idoneos nos fecit ministros* noui testamēti, non littera, sed spiritu; *quare rectè Rhenan. castigauit:* etsi non littera, at eius spiritus. *Adludit etiam ad id quod præcedit: sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, quum subiungit:* Denique qui litteram tabulis lapideis (*Exod. 24.*) inciderat, idem & de spiritu edixerat: Effundam, &c. *Ioel. 3. Rediens verò ad verba 2. Cor. 3.* Et si littera occidit, spiritus verò viuificat, *id comparans cum scriptura Deuter. 32. non semel suprà citata. Atqui B. Epiph. aduers. Marc. ex Epist. II. ad Corinth. Confut. I. maluit in medium adferre illud c. 1.* Quotquot enim sunt promissiones Dei, in ipso ipsum etiam sunt, quapropter & per ipsum; Amen Deo.

178. Olim duplicem vim creatoris vindicauimus, & iudicis & boni, &c.] *Sic legimus ex altero Vat. MS. cod. pro:* vindicamus; *quia adludit ad 2. libr. aduers. Marc. cui hūc titulū dedimus:* DE DEO IVSTO, ET TAMEN OPTIMO.

179. Cōmemorat & de velamine Moysei quo faciem tegebat incontemplabilē filiis Israël, &c.] *De hoc quod sumpsit Apostolus ex cap. 34. Exod. vide suprà Adnotat. nostras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Atqui & istud, & quod sequitur:* Si ideò vt claritatem maiorem, &c. *magis paraphrasticōs citat ex Apostolo, quàm ad verbū. Legimus* Moysei, *pro:* Moysi, *ex Vatic. 2. MS. idque tum hîc, tū paulopòst etiam sexies.*

180. Sed obtusi sunt sensus mundi,&c.] *Benè habet quòd Auctor in hac translatione Latino Interpreti consentiat, quantumuis Græcè sit:* ἐπωρώθη τὰ νοήματα. *Quibus consentit etiam B. Cyprianus li. I. Test. aduers. Iud. cap. 4. quare & hîc nimis libera est Clarij castigatio:* obcæcati sunt. *Legimus verò ex altero Vatic. MS. cod. more Tertullianico:* De Israële (*pro:* Israël) enim dicit: ad hodiernum vsque velamen idipsum (*subaudi, impositum est*) in corde ipsorum. *Nihil verò etiā differt in eo quod sequitur, nisi quòd phrasi sua dicat deponentaliter:* Quum verò conuerterit ad Deum (*pro,* conuersus fuerit) auferetur velamen.

181. Dicit ergo nos iam aperta facie, &c.] *Hic variat*

Variat ab aliis Auctor, quòd legat dumtaxat: contéplantes Christum, *pro: gloriam Domini; magis verò Græco cõtextui conuenit illud*: eadem imagine transfigurati à gloria, *&c.* in gloriam; *Vbi Parenthesi distinximus intermedium illud* (qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria Domini.)

182. tamquam à Domino (inquit) spirituum, &c.] *Quod mirum est, differt hîc ab æditionibus omnibus Auctor legens:* à Domino spirituum, *quum omnes legant in singulari, aut:* à Domini spiritu; *quomodo B. Ambr. Theoph. & Vulgatus Interpres; aut:* à Domino spiritus, *sicuti Græci codices hodierni; aut:* à Domino spiritu, *velut Græci quidam & Syrus Interpres; aut denique:* ad Domini spiritum, *si mendosi non sint codices, quemadmodum B. Augustinus lib. de Ciuitate Dei 22. cap. 29.*

183. Nos contrà sic distinguendum dicimus: In quibus Deus; dehinc: æui huius excæcauit mentes infidelium, &c.] *Sic Auctor istud 2. Cor. 4. distinguit, aduersus Marcionem, qui legebat:* In quibus Deus æui huius, &c. *quamquam interim paulopòst nihil facere pro Marcione ostendat, etiamsi distinguatur posteriori modo, si per* Dominum æui huius interpretemur diabolum; *ostendens denique prorsus illius interpretationi de* Deo creatore, *repugnare quod sequitur:* quoniam Deus qui dixit ex tenebris lumen splendescere, reluxit in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis suæ in persona Christi. *Sic enim iuxta Apostolum, & ipsum Auctorem suprà lib. de Resurr. carn. cap. 49. distinguo, nouam periodum ibi incipiens:* Quis dixit: fiat lux? *Quem postremum locum Apostoli B. Epiphan. etiam aduers. Marc. adfert Confut. 2. ex hac 2. Epist. ad Cor. Atqui priorem illam distinctionem (quam magis etiam probare videtur Tertullianus) desumpsit ex B. Irenæi lib. 3. cap. 7. qui etiam similes locos hyperbatis plenos ex Apostolo citat; quos sequuntur B. Chrys. Theophyl. & alij Græci, quòd difficile esset explicare quomodo* diabolus Deus huius æui *diceretur. Posteriorem maluerunt amplecti B. Cyrillus citantibus Scholiis Græcis, & B. Ambrosius. Vtramque adtingunt & B. Chrysost. & B. August. lib. 22. contra Faustum, cap. 2. & 9. putans nihil absurdi esse,* Diabolum vocari Deum huius æui, *quum dictum sit ab Apostolo: Quorum Deus venter est; & in Psalmo: Dij gentium dæmonia. Prorsus autem legendum:* Ita non huius æui Deus, *pro:* Ita etsi, *quia hactenus priorem sensum prosequitur, posteriorem dumtaxat incipiens eo loco:* Et positum, *&c. Vbi etiam sustuli illud:* esse; *quum sequatur:* huius æui Dominum (*seu potius:* Deum, *quamquam noluerim immutare, quòd illud legant etiam MS. Vatic.*) diabolum interpretari. *Atqui:* contentus victoriæ, *in Genitiuo, phrasis est Tertullianica (etiam adnotante Rhenano) &:* nę, *Græcum est Aduerbiũ, pro certè, profectò.*

184. Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronum meum, &c.] *Infrà cap. 17. citat istud Isai. 14. magis conformiter æditionibus omnibus (nam hîc ordinem immutauit)* Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. *Est autem vtraque lectio bona, siue:* altissimi, *siue:* altissimo. *Veruntamen adhuc paulò aliter legunt æditiones aliæ, vtpotè priori loco: super astra cæli ponam thronum meum, & deinde:* ascendam *super nubes. Supplemus autem paulopòst:* Et de illuminatione mundi, *&c.*

185. Significatum est (inquit) super nos, &c.] *Peculiaris est hæc Auctoris Psal. 4. lectio, pro eo quod alij omnes transferunt:* Signatum est; *verùm videtur Auctor legisse* ἐσημάνθη, *deriuatum à* σημαίνω, *quod & significo, & signo, verti potest, pro eo quod hodie Græcè legitur,* ἐσημειώθη *à* σημειόω. *Atqui de phrasi Tertullianica, qua* personam, *Græcè* πρόσωπον, *hîc pro facie quater interpretatur, vide suprà lib. 3. adu. Marc. cap. 6. num. 39 sicuti etiam de illo ad quod videtur hîc adludere ex Threnor. cap. 4.* Spiritus personæ nostræ Christus Dominus, *quum addit:* Persona autem Dei Christus Dominus.

186. Qui est imago, inquit, Dei, &c.] *Rectè præmittit:* Vnde & suprà Apostolus, *quia interponitur ab Apostolo ante illud: Quoniam Deus, &c. sicuti etiam* Euangelij *mentio, quam præmittit Apostolus: vt non fulgeat illuminatio Euangelij.*

187. quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos, &c.] *De hac Epistola aduersus Marcionitas etiam producit testimonia infrà cap. 17. Vbi explicatur etiam illud:* Meminisse Nationes, *&c. sed longè aliis verbis magis Apostolo congruentibus; de quo proinde ibi latiùs num. 270. Hîc dumtaxat inde castigamus:* etiam sine Deo essent, *pro:* sine Domino, *maximè quum illud explicans subiungat Auctor:* Ergo si Nationes sine Deo dixit esse.

188. Quale est autem, &c.] *Redit ad Apostolum 2. Cor. 4. Vbi benè habet quòd cũ Interprete vulgato vertat:* fictilibus, *quod Græcè est* ὀστρακίνοις, *idque non semel; aptissimè verò transfertur vox Græca:* ἡ ὑπερβολὴ, eminentia, *non ab Auctore dumtaxat, sed & à B. August. Epist. 154. & serm. 15. de verbis Apostoli.*

189. in quibus tanta nos pati dicit, &c.] *Tribus verbis duos versus Apostoli expressit Auctor, addens ex versu sequenti:* in quibus etiam mortificationem circumferimus Domini; *sic enim prorsus legimus pro:* Dei, *tum quòd nullo modo huic loco id competat, tum quòd Græcè sit* τοῦ κυρίου ἰησοῦ, *vbi Latinè hodie legitur Iesu Christi; tum denique quòd mox subiungat:* in qua & mors Christi circumfertur (*nam eo modo vertit etiã B. Ambrosius* νέκρωσιν.) *Et verò mors Dei impropriè diceretur etiam de Christo, quod ipsum tamen paulopòst repetit, legens cum B. Ambrosio, sicuti Græcè est:* vt & vita Christi manifestetur in corpore nostro, *& rectè, quum apud Apostolum repetatur: in carne nostra mortali. Atqui B. Epiphan. adu. Marc. ex Epist. 2. ad Corinth. Confut. 3. scribit rescidisse intermedium illud:* sicut scriptum est: Credidi propter quod locutus sum, *inter illa Apostoli verba:* Habentes autem eundem spiritum fidei, & nos credimus, quare etiam loquimur.

190. Et quomodo in sequentibus non ad visibilia, &c.] *Hîc nullum ordinem verborum Apostoli obseruat; nam* ad temporalia & æterna nos adhortatur *in fine capitis; vbi benè habet,* temporalia, *non temporaria, quòd Græcè sit* πρόσκαιρα. *Et multò antè præmittitur ab Apostolo quod hîc sequitur:* exteriorem hominem nostrum corrumpi, *cui etiam vel ipso teste præmittitur:* Et non deficiemus; *vbi mirum est sic legi, quum æditiones aliæ legant:* deficimus. *Deinde sequitur:* interiorem hominem nostrum renouari de die in diẽ. *Atqui de* exteriori & interiori homine, *vide latè tractatum suprà lib. de Resurr. carnis, cap. 40. 41. 42. 43. & 44.*

CAP. XII.

191. Terreni domicilij nostri, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Ex eiusdem Epistolæ ca. 5. 6. 7. 11. 12. & 13.

nam ex 8. 9. ac 10. & 14. capitibus nihil adfert Auctor, sicuti nihil ex his omnibus B. Epiphanius. Atqui ex eo quod suprà lib. de Resurr. carn. cap. 41. ostendimus, num. 290. legi debere: terrena domus nostra; patet etiam hîc legi debere: Terrenum domicilium nostrum, pro eo quod erat: Terreni domicilij nostri. Benè autē habet quod cum Vulgato Interprete interpretetur: non manufactam, vocē Græcam ἀχειροποίητον; Vbi prorsus substituimus: in cœlis, prout habet tum Apostolus, tum Auctor bis loco citato, pro: in cœlo.

192. Ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni; quod de cœlo est superindui cupientes, &c.] Sic distinguendum esse hunc Apostoli locum ibidem tradidimus num. 291. ex quo loco etiam, & ipso Auctore paulopòst castigamus: superindui, pro: superinducre. Vbi etiam tractatur illud: Siquidem & despoliati non inueniamur nudi; sic enim ex eodem loco secundum Apostolum castigamus, pro: inueniemur. Hîc autem paraphrasticῶs transtulit de hoc tabernaculo corporis terreni, pro eo quod dumtaxat est apud Apostolum: in hoc; quod adeò partim id desumpsit ex sequētibus hisce verbis: Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis (vbi addit: corporis, ad explicationem maiorem) ingemimus quòd grauemur, &c. Vbi hauddubiè legit vocem: ἐν, quæ hodie Græcè desideratur, & vertitur à Vulgato Interprete.

193. quod in prima Epistola strinxit, &c.] Loquitur de 1. Epist. ad Corinth. Adnotat autem Rhenan. accipi: strinxit, pro: perstrinxit, hoc est, obiter indicauit, vel leuiter adtigit.

194. vti deuoreretur mortale hoc à vita, &c.] De hoc vide suprà eiusdem lib. de Resurr. carn. c. 42 num. 296. & latißimè ex proposito, toto cap. 54. Sicuti de illo: & arrabonem nos spiritus dicit à Deo habere, cap. 51. nu. 366.

195. & abesse à Domino, &c.] Vide & de hoc suprà dict. lib. cap. 43. num. 304. & 305. Vbi interim legit peregrinari à Domino non semel, quod hîc bis transtulit: abesse; vt magis explicet verba illa Græca contraria ἐνδημοῦντες & ἐκδημοῦμεν; & hîc: boni ducere vertit, quod ibi: bonum ducere, Græcè, εὐδοκεῖν, vel interprete Rhenano, qui similem locum adfert 1. Cor. 1. suprà huius lib. cap. 5. boni duxit Deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes; quo fit, vt existimem etiam ibi sic legendum: plenitudinem in semetipso inhabitare.

196. Atque adeò: omnes ait nos oportere manifestari, &c.] Etiam de hoc latiùs tractatum habes dicti lib. cap. 43. num. 309. & 310. Hîc dumtaxat variat, quòd habeat: vt recipiat vnusquisque quæ per corpus admisit, illic verò: vt reportet per corpus secundum quæ gessit; nec mirum, quum etiam Græcè Amphibologia sit.

197. Si enim tunc retributio meritorum, &c.] Etiam hoc facit pro meritis operum, sicuti & quod sequitur: dispunctionem boni & mali operis, id est, vel Rhenano teste, compensationem remunerationémque. nam quod addit, seu potius inquisitionem & examen rerum benè vel malè gestarum, non placet; vtpotè quum Auctor priori modo semper: dispunctionem accipiat. Iterum repræsentationem hîc accipit pro vera exhibitione.

198. Siqua ergo cōditio noua in Christo, &c.] Conditio, more Tertullianico, accipitur pro: creatura, Græcè κτίσις. Consentit verò etiam hîc cum Interprete Vulgato Latino vertens: Si qua, pro eo quod Isidorus Clarius cum Erasmo nimis liberè: Siquis. De sequentibus partim verbis ex Isai. cap. 43. vide suprà lib. 1. adu. Marc. cap. 20. num. 142. & lib. 4. cap. 1. num. 11.

199. Si etiam iubet, vt mundemus nos ab inquinamento carnis & sanguinis, &c.] Transit quasi aliud agens ad cap. 7. quum alibi tractauerit quædam de cap. 6. maximè verò illud: nolite iugum ducere cum infidelibus, suprà Tomo 2. lib. 2. ad Vxorem. Verùm hic locus planè est mutilus etiam in MS. Vat. codicibus, vsque adeò vt restitui per me non potuerit. Hoc interim videtur velle Auctor: Si etiam iubet vt mundemus nos ab inquinamento carnis, & spiritus (id enim addit Apostolus) significat, carnis & sanguinis non opera, sed substantiā capere regnum Dei.

200. Si & virginem sanctam destinat Ecclesiam adsignare Christo.] Hîc similiter transit, prætermißis 8. 9. & 10. cap. ad illud 2. Cor. 11. Destinaui vos virginem sanctam adsignare Christo, nempè Ecclesiam. Vbi vertit, Destinaui, & B. Hier. Statui, in Amos Prophetam: quod Græcè est ἡρμοσάμην, quod alij vertere malunt: Aptaui, B. Ambros. Paraui, & vulgatus Interpres Latinus, & Syrus, & Firmilianus inter opera B. Cypriani, Epist. 75. Despondi. à quo etiam non abludit Auctor, quum addit: tamquam sponsam sponso. Deinde sanctam, pro ἁγνὴν, quod magis propriè alij omnes transferunt: castam; quorum vtrumque olim legebatur apud Firmilianum. Denique adsignare, cum Interprete Firmiliani παραστῆσαι, quod alij vertunt; exhibere, & Syrus: offerre.

201. Si & pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui, &c.] Quod hîc omittit Auctor, habes suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 5. Ideò, inquit, & pseudapostoli, quòd per falsum imitarentur (hoc est, transfigurari) Apostolos Christi; eosdem lib. de Præscript. adu. hær. cap. 4. adulteros euangelizatores vocat; vbi cap. 6. citat etiam sequentem scripturam: de transfiguratione Satanæ in angelum lucis. Atqui mirum est illud: quem & nos & Marcion nouimus angelum de paradiso; neque enim angelus, sed serpēs vocatur in paradiso, Gen. 3. Satanas; sed non hoc vult Auctor in scripturis id dici, sed fide nouisse se & Marcionem, eundem esse Satanam & angelum malum, qui ibi serpens appellatur.

202. Hîc illud fortè mirabor, si proprium potuit habere paradisum Deus, &c.] Hîc transit ad c. 12. posterioris ad Corinthios, raptum Apostoli in Paradisum & tertium cœlum, comparans cum sublatione Heliæ in cœlum, 4. Reg. 2. De priori tractauit latiùs suprà li. de Præscript. adu. hæres. c. 24. vbi vide Adnot. Quintini nu. 146. de altero lib. de Anima c. 35. & 50. vbi vide Adnot. nostras num. 564.

203. percutiendi & sæuiendi alienum, &c.] Sic (inquit Rhenan.) lib. de Resurr. carnis: (nempè c. 32.) Quis ergo discendi magis adfinis quàm præsumendi, & eodem lib. in re aliena salutis, item: in alienam culpæ. Adludit autem ad illud Apostoli: adplicatus est mihi colaphizando angelus Satanæ, &: ter Dominum obsecraui, &c. Et dixit: Sufficit tibi gratia mea vt virtus in infirmitate perficeretur. Atqui rursus: æmulantem hîc accipit pro: odio (si sic de Deo loqui liceat) habentem. Fortaßis adludit ad illud Prouerb. 6. Sex sunt quæ odit Dominus: Oculos elatos, &c.

204. Quid & formam legis adhuc tenet Galatarum castigator, &c.] Hoc vult Auctor quòd Apostolus,

stolus, quamquam ea de causa Galatarum castigator, *adhuc videatur* formā legis tenere, *per illa 2. Cor. 13. verba*: In ore trium testium statuetur omne verbū, *quod ex Deut. cap. 19. sumptum est. De quo vide suprà Annot. nostras lib. de Præscript. aduer. hær. cap. 22. nu. 135. & lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 329.*

205. Quid & non parsurum se peccatoribus, &c.] *Sic paucis reddit illud Apostoli ibidē*: qui antè peccauerunt non parcam; *adludens ad illud sub finem capitis*: vt non in præsentia duriùs agam secundum potestatem à Domino datam. *Vbi consentit vulgato Interpreti, quòd transferat* ἀποτόμως χρήσωμαι, *duriùs agere.*

CAP. XIII.

206. Quando opusculum profligatur, &c.] *Inscriptionem veterem ad marginem tamen reiectam sic dilatauimus*: DE EPISTOLA AD ROMANOS ex cap. I. II. III. V. VI. & VII. *Sunt autem voces Tertullianicæ*: profligatur, retractanda, & tramittenda. *Atqui legimus prorsus*: qui toties probauerim, cessionē eius nullum argumentum præstare, &c. *pro eo quod erat corruptiss. contrario sensu*: quoties probaueram cessionē eius, nullum, &c. *idque eo magis quòd sequatur*: quatenus & ipse Apostolus legem plurimùm *(id est, interprete Rhenano, maximè, maxima ex parte)* videtur excludere; *sic enim etiam castigo, pro*: ipsa epistola, *eo quòd sequatur*: Sed & iudicem Deum ab Apostolo circumferri, &c. *Intelligit autem potissimùm librū hunc hactenus.*

207. Non enim me pudet Euangelij, &c.] *Hic incipit tractare verba Apostoli Roman.* 1. quædam *præcedentia & sequentia* tramittens, quod sæpius occurrerint; *sicuti initio huius cap. dixit. Benè autem habet quòd vertat Auctor sicuti Latinus vulgatus Interpres*: omni credenti, Iudæo *(omissa tamen voce*: primùm, *quam omnes legunt)* & Græco, &c.

208. Quoniam & iram Dei dicit reuelari de cœlo, &c.] *Necessariò addimus*: Dei, *tum quòd eam Apostolus habeat, tum quòd Auctor subiungat*: Cuius Dei ira? *& deinceps de ira Dei disceptet, quam an propriè, an pro vindicta acceperit Auctor, vide nostra Prolegomena inter eius Paradoxa. Fortaßis legit etiam* veritatem Dei, *eo quòd addat*: Ergo & veritas eius non erit, cuius & ira; *sed quia Græcè hodie non legitur, addendum non putaui. At prorsus lego*: detinent, *pro*: detineant. *Porrò rectè Rhenan. interpretatur*: in vltionem veritatis, *nempè recepta & explosa.*

209. Scimus autem iudicium Dei secundum veritatem esse, &c.] *Transit ad 2. cap. Epist. ad Roman. vbi ex altero MS. Vatic. castigamus*: iram ipsam, *pro*: ipsa.

210. Quantas autem foueas in ista vel maximè Epistola Marcion fecerit, &c.] *Indicat se dumtaxat tractare*, quæ Marcion eradenda non vidit, *quum tamen* abstulerit quæ voluit; *hinc factum vt paucissimos locos Epistolæ prolixißimæ in medium producat, sicut etiam B. Epiphanius. Eodem pertinent quæ habet cap. sequen.* Salio & hîc amplissimum abruptum intercisæ scripturæ, *& paulopòst*: qui tanta de scripturis ademisti.

211. Si enim iudicabit Deus occulta hominum, &c.] *MS. Vatic.* 2. iudicauit, *sed illud habet Apostolus iuxta æditiones omnes.*

212. Tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui sine lege, &c.] *Istud præcedit apud Apostolum verba præcedentia, sicut etiam illud*: Quia & hi legem ignorant *(quod legit pro eo quod Apostolus: non habent)* & natura faciunt quæ sunt legis. *De qua Apostoli phrasi vide suprà Tom. 2. lib. de Cor. milit. c. 6. num. 56. Atqui etiam B. Epiphan. locum hunc citat adu. Marcionem ex Epistola ad Romanos Confut.* 1.

213. secundum Euangelium (inquit) per Christum, &c.] *Hoc immediatè sequitur verba num. 217. vbi omittere videtur ex proposito*: meum, *quod habent alia exemplaria Apostoli; vt magis ostendat*: Dei eiusdem esse Euangelium & Christum, cuius Lex & natura. *Est autem notatu dignum supplementum ex MS. Vatic. 2. codicibus*: sed in illum, cuius dum hæc sunt, iudicium dico & iram, etiam illa ipsius sint necesse est, *pro eo quod erat dumtaxat*: cuius hæc sunt, & ira.

214. Et ideò vehitur in transgressores Legis, &c.] Vehitur *(inquit Rhenan.) pro*: inuehitur. *Differt autem Auctor ab aliis, quòd legat*: docentes non furari, & furantes, *pro eo quod alij*: prædicantes. *Quod quum Marcion in Deum Creatorem retorqueret, id negat ita intelligi posse; verùm latiùs de furto quod perperam Ægyptiis impingebat ille, suprà lib. 2. adu. Marc. toto c. 20. Lego autem mox more Tertullianico*: deuertisse, *pro*: diuertisse, & *retineo cum Rhenano* incesserat, *quamtumuis Vatic. 2. legant*: ingesserat, *ne sit repetitio eiusdem vocis, nam sequitur*: vt ingesserit.

215. Propter vos nomen Dei blasphematur, &c.] *Suprà Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 13. additur*: in gentibus, *& lib. 3. adu. Marc. cap. 23. ac lib. 4. cap. 14.* in nationibus. *id enim habet tam Isai. cap. 52. iuxta LXX. quàm Apostolus, sed ad institutum hic non faciebat. Vertit autem*: Propter vos, *quod Græcè est*, δι' ὑμᾶς.

216. Præfert & circumcisioni carnis præputiationem; apud Deum enim Legis, &c.] *Prorsus sic legendum & supplendum est, si Apostoli sensum his verbis exprimi velimus, pro eo quod erat contrario sensu*: circumcisionem cordis præputiationi. *Nam sequitur ex eiusdem capitis calce*: apud Deum enim (*sic suppleo*) Legis facta est circumcisio cordis, non carnis, spiritu non littera. *Illud autem de* Iudæo in occulto & in aperto *intermedium est inter illa. Atqui ipsa huius loci verba Apostoli adfert B. Epiphan. in Marc. Confutat. 2. ex Epist. ad Romanos, sicuti etiam præcedentia illa*: habentem formationem cognitionis ac veritatis in Lege, *Confut.* 3.

217. Tunc lex, nunc iustitia per fidem Christi, &c.] *Transiens ad cap. 3. ad Rom. paucißimis hisce verbis comprehendit versus 20. 21. & 22. Atqui omninò legimus*: Christi distinctio, dispositionum est, *(id est, Testamentorum, ea enim frequentißimè significatione vtitur hoc loco Auctor his 5. libris adu. Marcionem)* non Deorum, *pro eo quod erat corruptißimè*: distinctio dispositio nunc est.

218. Monet iustificatos ex fide, &c. pacem ad Deum habere, &c.] *In his verbis initio c. 5. (omisso toto cap. 4.) Epi. ad Rom. legit Auctor* ἔχομεν, *id est*, habemus, *pro eo quod alij* ἔχωμεν, *habeamus. Atqui aliis omissis tractat Epiphan. adu. Marc. ex epist. ad Rom. Confut. 4. illud*: Ad quid *(sic enim lego, pro*: Adhuc) enim Christus, quum nos essemus debiles adhuc iuxta tēpus, pro impiis mortuus est?

219. Lex autem (inquit) subintroiuit, vt abundaret delictum, &c.] *Verbis his quæ in fine eiusdem cap. habentur, paraphrasticōs addit*: vt superabundaret

(inquit) gratia.

220. intercalauit, &c.] Id est (inquit Rhenan.) interiecit, interposuit, interseruit, mediam immisit; nam hic id significat intercalare. Eius verbi meminit Macrobius etiam de ratione intercalandi abundè disserens. Iulius Cæsar instituit, vt vnus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc est, insereretur: vnde bisextilem annum Plinius intercalarem vocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci ἐμβόλιμον appellant, & ἐμβολιμαῖον.

221. vt quemadmodum, &c. regnauerat peccatũ in mortem, &c.] Videtur hoc loco legisse Auctor, sicut etiam Syrus Interpres, εἰς θάνατον.

222. Propter hoc omnia concluserat, &c.] Ex persona Marcionis per Ironiã hæc adferuntur, desumpta partim ex Epist. ad Gal. c.3. partim Rom.3. vbi etiam conformiter suæ hæresi substituerat: conclusit omnia Lex creatoris sub peccatum, pro eo quod Apostolus: conclusit scriptura omnia, &c. Atqui legimus more Tertullianico ex vtroque Vatic. MS. cod. ne qui gloriaretur, pro: ne quis.

223. Mortuos enim nos (inquit) Legi, &c.] Etiam hoc ex persona Marcionis, & ex corrupta eius scriptura, quippè qui verterit: Mortuos nos legi, vbi Apostolus dicit: mortuos peccato, Rom. 6. sub initium capitis; sed rectè eum confutat ex sequentibus verbis, vbi subiicit: Christũ ex mortuis resurrexisse.

224. Quid ergo dicemus? Quia Lex peccatum? Absit, &c.] Transit ad 7. cap. Epist. ad Rom. vbi nihil differt ab aliis, neque hic neque ibi: Sed ego delictum, &c. Immò cum vulgato Interprete Latino mox vertit: seduxit, quod Græcè est ἐξηπάτησε.

225. liquuit, &c.] Liquuit (inquit Rhenanus) hoc est, à liquet impersonali verbo, pro claruit, innotuit, manifestũ euasit. Atque hoc est quod Paulus docet, ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων, εἰ μὴ διὰ νόμου, id est: Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Porrò verbo liquuit, à liquet, vtitur lib. de Carne Christi, cap.17. quamquam iam liquuit (inquit) & de nomine hominis, & de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis, humanam constitisse; liquuit, id est, apparuit, constitit. Legunt quidem Rhenan. & Vatic.2. cod. MS. licuit, sed vt sit differentia, illud magis placet.

226. Lex sancta, & præceptum eius iustum & bonum, &c.] Idipsum tractat B. Epiphanius adu. Marc. ex Epist. ad Roman. Confut.5. qui præterea legit, sicuti omnes Apostoli æditiones, quod omissum est ab Auctore: sanctũ. Pulcrè autem explicat spiritalem legẽ Auctor propheticam & figuratam.

Cap. XIIII.

227. Hunc si pater misit in similitudinem carnis peccati, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Ex eiusdem Epistolæ ad Roman. cap.8.10.11.12.13. & 14. Atqui in verbis illis Rom. 8 consentit vulgato Latino Interpreti, quòd legat: in similitudinem.

228. Peccatum enim carni suprà adscripsit, &c.] Hic adfert ex cap.7. quod cap. præcedenti omiserat, quòd hic ad institutum magis faceret, paraphrasticũs dumtaxat, vbi legem sensus more suo transtulit, pro lege mentis; vt non sit mirum etiam vulgatum Interpretem nonnumquam sensum eadem significatione transtulisse, sicuti rursum Auctor cum illo infrà num. 236. Atqui legimus ex vtroque MS. Vat. cod. id est carnea, nempè substantia, pro: carne. Et verò rursum hic voces & phrases Tertullianicæ: remediaret; &: statu; ac: censu; denique (adnotante etiam Rhenano) alterius par. Rursum etiam castigamus, ex vtroque MS. Vatic. quâ hoc tantum est, pro: quia.

229. quomodo nolit nos esse in carne, quum simus in carne, &c.] Etiam paraphrasticũs hic alludit ad verba Apostoli Rom.7. Qui autem in catne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne. De quibus vide suprà lib. de Resurr. carnis, c.46. Castigamus verò ex duobus MS. Vatic. cod. in operibus carnis, pro: ex. Atqui B. Epiphan. adu. Marc. Confut.6. vrget quod præmittitur istis apud Apostolum: vt iustificatio Legis impleretur in nobis.

230. spiritus autẽ vita propter iustitiam, &c.] Quum etiam sic legat supradicto loco lib. de Resurr. carn. Auctor, confirmatur Græcorum & emendatiorum Latinorum codicum lectio: vita, pro eo quod alij viuit. Propriè etiam transtulit vtrobique iustitiam, quod Græcè est τὴν δικαιοσύνην. Ibidẽ etiam latiùs & citantur & tractãtur verba sequentia Apostoli: Qui suscitauit Christum à mortuis, viuificabit (quod retinuimus, etiamsi Vatic. MS.2. habeant viuificauit) & mortalia corpora vestra.

231. dici capit, &c.] Capit (inquit Rhenan.) id est, idoneum vel aptum est vt aliud dicatur, vt lib. 2. cap. 9. capit etiam imaginem spiritus dicere flatum, lib. 3. cap.6. Id enim intelligi vel non intelligi capit. Impersonale verbum, quod ἐνδέχεται Græci dicunt. Qui mox illud Salio amplissimum abruptum (de quo inter Prouerbiales formulas in Prolegomenis latiùs) accipi adnotat, pro: Transilio. Vbi indicat omnia penè intermedia Apostoli verba intercisa fuisse à Marcione, vsque ad cap. 10. ad Romanos, quò transit Auctor.

232. testimonium perhibentem Apostolum Israëli, &c.] In his Apostoli verbis Rom. 10. retinuit vocem Græcam ζῆλον, & cum vulgato ac Syro Interprete: scientiam vertit ἐπίγνωσιν; sicut & suam non est veritus transferre ἰδίαν. In hoc differens ab omnibus aliis, quòd dumtaxat legat: Deũ enim ignorantes, pro: Dei iustitiam.

233. finis enim (siue etenim, vt legunt MS.2. Vatic. cod.) legis Christus, &c.] Etiam istud adu. Marc. vrget Confut.7. ex Epist. ad Roman. B. Epiphan. qui legit cum aliis omnibus: ad iustitiam, pro eo quod solus Auctor: in iustitia seu potius, sicuti iuxta phrasin eius castigo: in iustitiam. Atqui sunt verba Marcionis: quasi Deum, &c. vsque: Cur ego, &c.

234. inscientiam, &c.] Quamquam MS. Vat.2. cod. legant: inscitiam, placet tamen hæc lectio quam reposuit ex Gorziensi codice Rhen. eo quòd (inquit ille) ea voce etiã Tacitus vtatur lib.17. Inde atrox rumor (inquit) affirmantibus plerisque interfectos, ac ni sibi consulerent, fore vt acerrimi militum & præsentia conquesti, per tenebras & inscientiam ceterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante nostram castigationem legebatur inscitiam. Idem in Dialogo Oratorum: Sed desidia iuuentutis, negligentia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæstionibus: Quam rationem (inquit) maiorum etiam comprobat diligentia, qui primùm iurare ex sui animi sententia quemque voluerunt, deinde teneri si sciens falleret, quòd inscientia multa versaretur in vita. Et proinde etiam paulopòst lego: ex inscientia scilicet, pro: inscitia; neque enim verisimile est Auctorem eodem loco diuersis vti voluisse vocibus. Arridet autem ea vox magis, quòd per eam explicet quod dixit Apostolus: non per

(sine

(siue secundum) scientiam.

235. O profundum diuitiarum & sapiétiæ Dei, &c.] Suprà lib. aduerss. Hermog. cap. vlt. (Vbi vide Adn. nostras num. 160.) & lib. 2. aduers. Marc. cap. 2. vertit: & sophiæ, vbique conformiter Græcis & Syriaco exemplaribus, vbi: & , interiicitur; sed mirum est ab eo omitti: & scientiæ, quod alij omnes habent. Ibi etiam additur illud intermedium: vt inuestigabilia iudicia eius; sed verisimile est hic omissum, eo quòd Marcion de industria, non id modò, sed reliqua hæc eraserit, vtpotè qui Deū iudicem nollet agnoscere, quem iterum talem probaret ex iis verbis Auctor, si legeret. At prorsus legimus: & ininuestigabiles viæ eius, pro: inuestigabiles. nā Græcè est ἀνεξιχνίαστοι, quod non vestigabiles (vel Rhenano consitente) significat.

236. Quis enim cognouit sensum Domini, &c.] Iterum sensum pro mente vertit, tum hic, tum etiam suprà lib. adu. Hermogenem cap. 17. (Vbi vide Adnotat. nostras num. 57.) & hoc ipso lib cap. 6. in citatione similis loci 1. Cor. 12. & etiam lib. 2. adu. Marc. cap 2.

237. Odio (inquit) habentes malum, & bono adhærentes, &c] Transit ad cap. 12. Epist. ad Roman. ex quo quæ latè citantur, conueniunt per omnia cum Apostolo, exceptis, quæ omittit & quæ hic adnotabimus; & verò eadem omnia comparat cum præceptis veteris Testamēti. Atqui in hoc consentit vulgato Latino Interpreti Auctor, quòd τῇ φιλαδελφίᾳ vertatur ab illo: Amore fraternitatis. Aptissimè verò: affectuosi transfertur, quod est Græcè φιλόστοργοι; sicut etiam; pressuram sustinentes, τῇ θλίψει ὑπομένοντες; id est, patienter ferentes, & humilibus adsentantes (pro quo non malè alter Vatic. MS. cod. adsectantes) τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι, &: ne sitis apud vos sapientes, φρόνιμοι. Item: Non vosmetipsos vlciscentes, ἐκδικοῦντες. Quod tamen ordine immutato præponit illi quod prius est apud Apostolum: pacem cum omnibus hominibus habentes, sic enim suppleo cum Apostolo, secundum vestigia Vatic. MS. codicum.

238. principali præcepto eius conclusit: Diliges proximum tamquam te, &c.] Adludit ad illud c. 13. Epist. ad Rom. Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tamquā teipsum. Addens verò: Hoc legis supplementum, ad illud quod dictis verbis præmittitur: Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Quod etiam ipsum tractat B. Epiphan. adu. Marc. ex Epistola ad Romanos Confut. 8. eáque vltima. Lego autem mox ex coniectura Rhenani: Pōticus, pro: Pontus, quamquam possit accipi Pontus, patria ipsius Marcionis, pro Pontico.

239. Benè autem quòd & in clausula tribunal Christi commemorat, &c.] Adludit ad illud cap. 14. Omnes enim stabimus ante tribunal Christi; quod caput clausulam ea de caussa vocare videtur, quòd sequentia omnia Marcion intersciderit.

Cap. xv.

240. Breuioribus quoque Epistolis, &c.] Capitis huius inscriptionem veterem reiectam ad marginem retinuimus: De epistola ad Thessalonicenses prima. Atqui illud: Est sapor & in paucis, sic explicat Rhenan. Etiam modica suum gustū habent.

241. Occiderant Iudæi Prophetas suos, &c.] Adludit ad illud 1. Thess. 2. mox citatum: qui & Dominum interfecerunt & Prophetas suos, rectè adiiciens; licet: suos, adiectio sit hæretici; nam id Latinæ aditiones etiam hodie non habent; quo magis miror in Græcis adiici ἰδίους, & à Syro verti: qui ex ipsis sunt, & maximè quòd ab Isidoro Clario castigetur: proprios Prophetas. B. Epiphanius ex hac Epistola nihil se tractare scribit, quòd omnia huius Epistolæ Marcion peruerterit. Supplemus autem ex altero MS. Vatic. cod. Quid enim mali.

242. Quam autem sanctitatem nostram voluntatem Dei dicat, &c.] Pergit ad 1. Thess. 4. cap. Quod autem hic: sanctitatem, infrà Tom. 5. lib. de Pudicit. sanctimoniam. Græcè est ἁγιασμός; & quod hic, Abstinere à stupro, ibi: à fornicatione, Græcè πορνείας, vt ne nouam esse hanc vocem Erasmus conuincat. Ita etiam planè legit quod hic desideratur: Scire vnumquemque vas suum possidere (pro quo hic: tractare, Græcè κτᾶσθαι) in sanctimonia & honore.

243. Luxuria est turpitudini quoque & immunditiæ contraria, &c.] Adnotat hic Rhenan. Nos (inquit) fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam, non sustulimus. Nam luxuriam hic accipit congressum viri cum muliere, quæ est cōtraria turpitudini & immunditiæ, id est, veneri illicitæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit: non contraria. Verùm quum infrà Tom. 5. lib. de Monogamia vocet luxuriam castitatis perditricem, & lib. de Pudicit. luxuriæ & lasciuiæ & libidinis negotia coniungat, neque aliquis Auctor classicus luxuriam in bonam partem accipiat, & insuper Vat. alter MS. reddat negandi particulam: non; nō per omnia mihi satisfit, & magis existimarim istud pertinere ad Paradoxon Tertulliani, quemadmodum inter Prolegomena latiùs, quo durius subinde de matrimonio, atque adeò etiam addendam negationem. At nihil immutaui, eo quòd sequatur: quæ vas nostrū in honore tractet, fortassis alia aliqua vox substituenda, vtpotè: Sanctimonia, aut similis.

244. continentiam & virginitatem nuptiis anteponens, &c.] Locus adnotandus aduersus continentiæ & virginitatis hodiernos calumniatores, quales multi adnotati sunt suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœminarum, cap. 9. num 51. & lib. 1. ad Vxorem, cap. 6. num. 38. & lib. de Veland. virg. cap. 10. num. 83. Et verò disertis verbis istum locum Apostoli dicto lib. de Pudicit. adlegat: pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate. Quod verò addit: Et non prohibebitis, intelligit nuptias cum Gentilibus contractas, de quibus librum ad Vxorem scripsit.

245. Ait, eos qui remaneant in aduentum Christi, &c.] Sic castigamus ex altero Vatic. MS. cod. pro: in aduentu, tum quòd Græcè sit εἰς τὴν παρουσίαν, tum quòd suprà lib. de Resurr. carnis, cap. 24. (Vbi istud latiùs tractat) sic legat Auctor. Legentes etiam in aërem, sicut ibi, & lib. de Anima, cap. 55. & apud Apostolum in aditionibus omnibus, pro eo quod erat: in aëre; maximè, quòd Tom. 2. lib. de Cult. fœm. cap. 7. vertat: in nubila. Locos verò Isai. 60. & Amos 9. occasione eiusdem huius scripturæ habes suprà citatos lib. 3. adu. Marc. cap. vlt.

246. Quem spiritum prohibet extingui, &c] Transit ad cap. 5. Epistol. 1. ad Thessal. Vbi in illis verbis: quas prophetias vetat nihil haberi, propriè transtulit: nihil haberi, quod Græcè est, μὴ ἐξουθενεῖτε.

247. nos proferemus & spiritum & Prophetias, &c.] Quandoquidem videtur intelligere Montanum, quem spiritum appellabat, & Prophetias eius, etiam de hoc vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.

248. Age nunc qui salutem carnis abnuitis, &c.] *Præfatur in verba illa cap. 5. Epist. 1. ad Thessalon. quæ mox adfert:* vt spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduētu Domini & salutificatoris nostri Christi conseruentur. *De quo vide suprà lib. de Resurr. carn. c. 47. nu. 342. præterquàm quòd hîc magis ad verbum citet, excepto eo quòd addat:* & salutificatoris nostri Christi, *phrasi Tertullianica; & ibi legat:* in præsentia, *pro eo quod hîc:* in aduentu; *Græca vox* παρουσία *vtrumque significat. Atqui illud:* Licet enim & animæ corpus sit; *quod rectè sic restituit Rhenan. etiam ad Paradoxa pertinet, de quibus inter Prolegomena.*

CAP. XVI.

249. Cogimur quidem identidem iterare, &c.] *Titulum antiquum ad marginem reiectum hunc retinuimus:* DE EPISTOLA AD THESSALON. II. *Atqui ibi* patem creatoris *adnotat Rhenan. iterum* par *cum Genitiuo construi, sicuti paulò ante:* dum alterius par est, *& aliàs sæpè.*

250. Iustum sit adflictatoribus nostris rependi adflictarionem, &c.] *Sic istud vertit 2. Thess. 1. ex Græco* ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς, θλῖψιν, *qui etiam coniungit huic versui:* & in flamma ignis (*in quo cum interprete Latino vulgato conuenit, quantumuis Græcè legatur,* ἐν πυρὶ φλογός) *qui ab aliis omnibus sequenti versui iungitur. Omittimus autem:* &, *ante illud:* in reuelatione Domini, *siue:* in reuelationem, *quod habent 2. MS. Vatic. cod. & perinde est.*

251. Sed flammam & ignem delendo hæreticus exrinxit, &c.] *Vel hinc patet verum esse quod scribit B. Epiphan. adu. Marcionem, nihil se etiam tractare de hac Epistola, quòd nimium eam peruerterit. Rhenanus verò:* nostratem *interpretatur, nostræ partis.*

252. Quum enim ad vltionem venturum scribat, &c.] *Sic paraphrasticōs vertit quod est apud Apostolum: dantis vindictam, & ad verbum ex Græco* δίκην τίσουσιν ὄλεθρον αἰώνιον, pœnam luituros exitialem æternam, & à gloria valentiæ eius, *vt sic quasi aliud agens explicet quod præmisit,* angelis virtutis suæ, *vbi eadem est vox Græca* τῆς ἰσχύος. *Atqui sunt voces Tertullianicæ,* obaudiant, & obaudientes.

253. Quis est autem homo delicti, &c.] *De huius scripturæ 2. Thessal. 2. interpretatione vide suprà lib. de Resurr. carn. c. 24. & ibidem Adnot. nostras nu. 201. & 202. Quibus adde, quòd hîc etiam per* hominem delicti, *seu* delinquentiæ, *Antichristum intelligit, ad hæreticos Marcionitas* Antichristi præcursores, *quorum fit mentio 1. Ioan. 4. id refert. Atqui ex illo loco, & Apostolo ipso castigauimus:* super omne quod dicitur Deus & omnem religionem (*Græcè* ἢ σέβασμα) cōsessurus in templo Dei, &c. *Græcè* καθίσαι *pro eo quod erat:* & omnem religionem consecuturus in templo Dei.

254. Cuius quis autem ex duobus; quæro, cur veniat in omni virtute, &c.] *Sic proculdubio distinximus hunc locum omittentes cum altero cod. MS. Vatic.* est, *intermedium. Atqui etiam hic locus scripturæ suprà citatur lib. de Resurr. carn. vbi* atque portentis mendacij, *quod hîc* ostentis mendacij, *& vulgatus Latinus Interpres:* prodigiis mendacibus, *Syrus:* miraculis falsis; *quæ omnia significantur vocibus Græcis:* τέρασι ψεύδους. *Ibi etiam addit ex Apostolo, quod hîc desideratur:* & in omni seductione iniustitiæ iis qui pereunt, *pro quo hîc illud maluit adferre:* propterea quòd dilectionem veritatis non susceperint, vt salui essent. *Noue verò transtulit:* propter hoc erit eis instinctum (*neutro genere, phrasi Tertull.*) fallaciæ, *pro eo quod ipse mox Auctor:* operatione fallaciæ, *&:* fallaciæ immissione, *& alij ex Græco* ἐνέργειαν πλάνης, *mittet illis* operationem carnis, *vt adludatur ad illud Isai. 5. Dominus miscuit illi spiritum erroris, sicuti alicubi citat B. Hieron. Et verò cum vulgato interprete Latino vertit:* consenserunt, *quantumuis Græcè sit* εὐδοκήσαντες.

255. ex submissu erroris, &c.] Submissus (*inquit Rhenan.*) *us, ui, pro submißione; cui & subiicit:* creatori submittar.

256. Proinde dixerim, quale est illi Satanas, &c.] *Adludit ad illa verba Apostoli suprà citata* secundum operationē Satanæ, *deinde & ad illa præcedentia:* quē Dominus Iesus interficiet, *siue:* occidet. *Item ad illud:* quòd elegit nos Deus in salutem, & in fide veritatis, *&c.* per Euangelium. Iram *autem pro vltione hîc vsurpat. De Prouerbio autem:* de gradu cædere, *vide Prolegomena nostra. Atqui lego cum vtroque MS. Vatic.* semel vnito Euangelij instrumento, *pro:* semel vnico, *&:* competet materia vindictæ, *pro:* competit.

257. Iubere autem operari eum qui velit manducare, &c.] *Hîc transit ad illud 2. Thessal. 3.* operantes panem suum manducent.

CAP. XVII.

258. Ecclesiæ quidem veritate, &c.] *Inscriptionem veterem ad marginem reiectam retinuimus:* DE EPISTOLA AD LAODICENOS, siue AD EPHESIOS, ex cap. I. & II. *Pulcher est autem locus iste ad* confirmandam Ecclesiæ veritatem, *in adprobandis titulis Epistolarum, immò ipsis Epistolis Pauli, & toto Scripturæ vtriusque Testamenti Canone.*

259. ad Ephesios, *&c.* non ad Laodicenos, &c.] *Similiter suprà cap. 11.* de alia Epistola, quam nos ad Ephesios præscriptam habemus, hæretici verò ad Laodicenos. *Eodem pertinet & illud B. Epiphan. Confut. 1. ex Epist. ad* Laodicenos: *Non enim visum fuit miserrimo Marcioni hoc testimonium ex* Epistola ad Ephesios *citare, sed ex* Epistola ad Laodicenses, *quæ non est in Apostolo. In hoc falsus interim, quantum apparet, quòd putarit inter Epistolas à Marcione receptas, fuisse &* Epistolam ad Ephesios, *&* Epist. ad Laodicenses *fragmenta; non animaduertens id quod ex* Epistola ad Laodicenos *citat, reperiri 4. cap.* Epist. ad Ephes. *Fortaßis occasionem dedit Marcioni huius tituli huic Epistolæ imponendi, quòd legisset Coloss. 4. Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & quum lecta fuerit apud vos epistola hæc, facite vt & in Laodicensium Ecclesia legatur, & ea* quæ Laodicensium est, *vobis legatur. Verùm rectè post B. Chrysost. Theodoretus in Comment. Epist. ad Coloss. Diuus, inquit, Paulus non dixit:* Ea quæ est ad Laodicenses, *sed eam quæ est ex Laodicea, Græcè* τὴν ἐκ Λαοδικείας, *quam Theophil. putat esse 1. ad Timotheum, de qua Græca exemplaria sub finem adscribunt:* Ex Laodicea. *Quare B. Hierony. Catal. Scriptor. Legunt, inquit, quidam & ad* Laodicenses Epistolam, *sed ab omnibus exploditur, & Philastrius Catal. hæres. cap. 89. dicit in Ecclesiis non fuisse receptam. Quare & inter Apocryphas scripturas rectè collocat Sixtus Senensis Biblioth. Sācta li. 1. eam quæ Lutetiæ exstat, cuius exemplar ibidem adfert, titulo* Epistolæ ad Laodicenos.

260. secun-

260. secundum boni existimationem,&c.] Boni existimationem trāstulit τὴν εὐδοκίαν, *sicuti suprà*: boni ducere, *cap.12.num.195. Mutauit autem hîc ordinem verborum Apostoli; nam illud*: quam proposuerit in sacramento voluntatis suæ, *præcedit verba iam citata, vbi videtur per illud Apostoli* sacramētum, *siue mysterium intelligere* suæ voluntatis.

261. sicut verbum illud in Græco sonat, &c.] *Intelligit*: ἀνακεφαλαιώσασθαι, *quod*: recapitulare sonat; id est (*quod tamen puto ex margine in textum irrepisse*) ad initium redigere, vel ab initio recensere. *Quorum illud sequitur infrà Tom.5.lib. de Monogam.* In Christo (*inquiens*) omnia reuocantur, *siue* reciprocantur ad initium; *istud paulopòst*: ad recensenda omnia in Christo. *Variat enim modò legens sicuti est in exemplaribus Pauli omnibus*: in Christo, *modò*: in Christum. *Supplemus verò mox*: à quo & tempora, *ex vtroque Vatic. MS. cod.*

262. Quod si non capit &c.] *Similis* (*inquit Rhenan.*) *locutio per verbum* capit, *imitatione Græcorum, qui* ἐνδέχεται *sic vsurpare solent impersonaliter, vt illa paulo antè, cap.* 14. Animale dici capit, *item illa lib.3. cap.6.* id enim intelligi vel non intelligi capit; *& alia innumera.*

263. Vt simus in laudem gloriæ, nos qui præsperauimus in Christum &c.] *Græcè* προηλπικότας, *quod ipsum, sicuti Auctor interpretatur Comment. B. Ambros. de Apostolo ex persona Iudæorum, & de Nationibus, quod sequitur*: In quo & vos quum audissetis sermonem veritatis Euangelium, *nempè speratis; quam vocem etiam legisse videtur B. Hieron. Atqui distinguo nouam periodum iuxta Apostolum*: In quo credidistis (*Græcè* πιστεύσαντες, *id est, potius, postquàm credidistis*) & signati (*cōformiter Latino Interpreti, quamuis Græcè sit* ἐσφραγίσθητε) estis spiritu promissionis eius sancto.

264. Sed & pater gloriæ ille est, &c.] *Alludit ad illud eiusdem capitis*, vt *&c.* pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ, *&c.* illuminatos cordis oculos (*Vbi cum vulgato Interprete vertit*: cordis, *quātumuis Græcè sit* διανοίας) vt sciatis quæ sit spes vocationis eius, & quæ diuitiæ hæreditatis in sanctis. *Vbi mirū est omissam vocem intermediam*: gloriæ, *quam tamen habent omnia Latina, Græca et Syriacum exemplaria.*

265. Ille inoperatus est in Christum valentiam suam,&c.] *Pergit in verbis Apostoli paraphrasticōs citatas*: secundum operationem, *Græcè* ἐνέργειαν, potentiæ, valentiæ suæ, *Græcè* τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος, quam inoperatus est, ἐνέργησεν in Christum, *more Tertullianico*, suscitando eum à mortuis, & collocando eum (*sicuti & B. Ambros.*) ad dexteram suam, & subiiciendo omnia.

266. quum dicit: Illos delictis mortuos, &c.] *Transit hîc ad cap.2. Epist. ad Ephesios. Vbi imprimis solum habet*: delictis, *quum iuxta æditiones omnes addatur*: & peccatis; *immò B. Hieron. distinguat inter* delicta, τὰ παραπτώματα *&* τὰς ἁμαρτίας, *tanquam inter leuiora & grauiora; verùm solet Auctor potius* delicta *sumere pro grauioribus, sicuti alibi etiam adnotauimus; prætermittens etiam voces*: spiritus, *&*: nunc, *quas similiter habet Apostolus. Supplentes*: principem potestatis aëris huius, *quantumuis Græcè hodie & Syriacè nō legatur*: huius, *quia mox paulopòst sic legit Auctor. Videtur autem legisse* ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπιστείας, *quum vertit*: in filiis incredulitatis, *nec aliter Interpres vulgatus Latinus, qui vertit*: diffidentiæ, *tum hîc, tum infrà Ephes.5.* venit ira Dei in filios incredulitatis, *siue*: diffidentiæ, *pro eo quod alij* ἀπειθείας, *id est: inobedientiæ. quare hîc nimis libera castigatio Isidori Clarij, maximè quum etiam* incredulitatem *explicet Auctor, quam* ipse potius (*nempè* Deus creator) & à Iudæis (*sic enim suppleo ex Vatic. vtroque MS. cod.*) & à nationibus patitur.

267. si tamen ita & Apostolum legi volunt, &c.] *Hoc addit Auctor propter variam distinctionem 2.Cor.4. quorumdam & Marcionis, sicuti hîc*: In quibus Deus æui huius, *vt de diabolo intelligatur; aliorum*: In quibus Deus æui huius excæcauit mentes infidelium; *de quibus suprà vide Adnot. nostras ad huius lib. cap.11. num.183. Atqui mox legimus*: Sed & in Iudaismo conuersatus Apostolus, *omisso*: fuerat, *intermedio, vt sensus magis constet. De illo verò explicat illud*: in quibus & nos omnes conuersati sumus in concupiscentiis carnis.

268. Propter quod & iracundiæ filij fuimus (inquit) sed natura,&c.] *Sic rectè hunc locum restituit ex Gorziensi codice Rhenan. Sunt enim verba Apostoli, sicut etiam illud*: sicut & ceteri; *vbi sic distinguendum censui*: Ad summam subiungens: sicut & ceteri, *&c.* apparet, *&c. Legentes cum prima æditione in margine*: quam & ipse suam fecit, *pro*: iam.

269. Ipsius (inquit) sumus factura, conditi in Christo,&c.] *Quum subiungit*: Aliud est enim, *&c.* (*sic enim suppleo*) *distinguit Auctor inter* facere, ποιεῖν, *&* condere, κτίζειν, *referens primum* ad substantiam, *alterum* ad gratiam, *quomodo iterum paulopòst intelligit illud*: vt duos conderet in semetipso.

270. Memores, vos aliquando nationes in carne fuisse,&c.] *Sic suppleo locum hunc ex Apostolo ipso, iuxta æditiones Græcam & Syriacam, omisso*: qui, *intermedio, quod habent quædam exemplaria Latina, sed obscurè. Clarius etiā expressit*: Quòd essetis illo in tempore (*nam etiam hoc sic suppleo*) sine Christo, *&c. idque etiam suprà c.11.n.187. vbi hunc locum Apostoli citauit. Ex quo loco quum ibi legatur, sicuti & hîc mox*: & spe promissionis, *distinxi iuxta Græcos & plerosque Latinos*: & promissionis eorum spem non habentes; *pro eo quod erat secundum aliorum & Syriacam distinctionem*: peregrini testamentorum & promissionis eorum, spem non habentes; *quam vocem etiam sequitur B. Epiphan. aduers. Marcion. Confutat. 1. ex Epist. ad Ephes. vbi tractat hæc & sequentia, sed paulo aliter ea distinguit. In eo autem nihil differt ab aliis quod mox citat*: At nunc (inquit) in Christo, vos, qui eratis longè, facti estis propè in sanguine eius.

271. qui fecit duo vnum, &c.] *Quum Græcè sit* ἀμφότερα, *melius verterunt alij Interpretes*: vtraque; *at clarius est illud*: soluto medio pariete (μεσοτοίχου) inimicitiæ in carne sua; *vt sic ostendat vocem*: inimicitiam, *sicuti quidam Latini codices legunt*: inimicitias, *appositiuè referri ad* medium parietem. *Hoc mirum, quòd omittat* maceriæ, *Græcè* τοῦ φραγμοῦ. *Vbi adnotatu etiam digna hîc Marcionis deprauatio, qua abstulerat vocem*: sua, *ne cogeretur fateri carnem Christi. Iterum autem adnotauit phrasin Auctoris Rhenanus*: Christo æmulæ, *nempè æmulæ cum Datiuo.*

272. Non Marrucine, sed Pontice, &c.] Mar-

rucini *inquit Rhen.) Plinio teste, populi sunt Italiæ, Ferentanis & Vestinis proximi. locus est in gentem. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto.*

273. Si legem præceptorū, sententiis vacuam fecit, &c.] *Hanc quā addit interpretationē*: adimplendo certè legem, *&c. sequitur etiam Theophil. alij Interpretes diuersa sequuntur. Quandoquidem autem Marcionem adloquitur, præceditque*: confessus es, *&*: negas, *prorsus etiam legendum*: non potes facere, *pro*: potest. *Atqui non potest certi quid ex contextu colligi, an illud*: in vnum nouum hominem (*Græcè etiam in Accusatiuo legitur*) *debeat construi cum præcedentibus*: vt duos conderet in semetipso, *quod mihi placet, an verò eum sequentibus*: faciens pacem, *&c. Vertit etiam clarius illud*: quum interfecisset inimicitiam, τὴν ἔχθραν, in eo (*Græcè*, ἐν αὐτῷ) per crucem.

274. Hoc itaque.] *Paraphrasticōs etiam expressit istud*: Hoc itaque adnunciante pacem iis qui propè, & iis qui longè, (*semel dumtaxat legimus Græcè* εἰρήνην) accessum (*non aliter transferens quàm vulgatus Interpres vocem* προσαγωγὴν) consecuti simul ad patrem; iam non sumus peregrini (ξένοι) nec aduenæ, sed cōciues, συμπολῖται, sanctorum, sed domestici Dei.

275. Superædificati super fundamentum Apostolorum, &c.] *Legi præterea debere, sicuti hodie est*, & Prophetarum, *indicat Auctor, quum subdit illud* abstulisse hæreticum, *nempè, Marcionē. De eodem paulò pòst sicuti castigandum duco*: De manibus hæretici præcidentis (*pro eo quod erat corruptissimè*: præcidendis) non miror, si syllabas subtrahit, quum paginas totas plerumque subducit.

CAP. XVIII.

276. Datam (inquit) sibi Apostolus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De eiusdem Epist. ad Ephes. c. III. IIII. V. & VI. *In his autem verbis Ephes. 3. differt à Latino & Syro Interpretibus, quòd legat*, nouissimo, (*quum Græcè sit* ἐλαχιστοτέρῳ, *quod vulgatus Interpres Latinus apertius*: minimo) omnium, *omittens cum Græcis exemplaribus hodiernis*: sanctorum. *Et rursum ab omnibus variat in eo, quòd prætermittat illud*: in gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi. *Addit autem etiam* Marcionem rapuisse Præpositionem: in, *vbi legitur* occulti ab æuis in Deo, qui omnia condidit, *sed falsum emicare ex sequentibus*: vt nota fiat principatibus & potestatibus in supercœlestibus (*Græcè* ἐπουρανίοις) per Ecclesiā, multifaria (*siue secundum alterum Vatic. MS. cod.* multiuaria, *Græcè* πολυποίκιλος) sapientia Dei. *Atqui alter Vatic. MS. cod. legit*: quas nouimus in Prophetis habuisse formas, *vt referatur ad id quod præcedit de allegoriis; pro eo quod alij*: Quas nouus in Prophetis habuisset formas? *sed neutrum placet.*

277. Captiuam duxit captiuitatem, &c.] *Transit ad 4. cap. Epist. ad Ephes. prætermittens hic præcedentia, quæ aduers. Marcion. citat B. Epiph. ex Epist. ad Laodic. Confut. 1.* Vnus Deus, vna fides, vnum baptisma, *&c. tum quòd hic præmittat, & dicat* se velle de allegoriis Apostoli Epistolam nectere, *illud verò minimè sit allegoricum; tum quòd etiam* de Prophetis id non sumpserit Apostolus, *sicut istud testimonium ex Psalmo 67. Quod ipsum latiùs & citat & explicat suprà cap. 8.*

278. verè eum & visibilem excondis præliatorem, &c.] *Videtur (inquit Rhenan.)* excondis (*si non est mendosa dictio*) *dictum pro educis, vt* excondo *oppositum sit ei quod est* recondo. *Vide autem istorum latiùs tractatum adu. Marc. lib. 3. cap. 13. & 14.*

279. Deponentes mendacium, &c.] *Hæc & alia sequentia vsque ad cap. 4. ad Ephes. latiùs tractat Auctor suprà lib. de Resurrect. carnis, cap. 45. Vnde iuxta Apostolum ipsum suppleui*: ad proximum suum quisque; *legens*: &: Irascimini, *&c. ac*: Sol (*omisso*: vt, *iuxta alterum MS. Vatic.*) non occidat, *&c.* Quæ mandata, *& sequentia* de Prophetis sumpsisse Apostolum *probat Auctor.*

280. Nolite communicare operibus tenebrarum, &c.] *Omissis aliis multis intermediis, hoc* mandatum Apostoli *Ephes. 5. prioribus coniungit, vbi omittit*: infructuosis. *Atqui B. Epiphan. adfert illud eiusdem cap. post hæc dicta iam verba*: Surge qui dormis, *&c. Aduers. Marcion. Confut. 2. ex Epist. ad Ephes. dicens quod mirum est, ex Helia Propheta illud ab Apostolo citatum. Ceterùm eiusdem cap. sunt & illa præcepta*: Nolite inebriari vino, *ac*: In Psalmis & hymnis cadentes Deo.

281. Et potum dabatis sanctis meis vinum, &c.] *Sic omninò lego, pro eo quod erat*: dabitis, *nam sic legitur tam iuxta Hebræos quàm iuxta LXX. Amos 2. præterquàm quod LXX.* sanctos *siue sanctificatos verterunt, pro*: Nazaræos. *Atqui adnotauit Rhenan.* Semina præceptorum *esse initia quædam*; augmenta *verò additiones & expositiones eorundem.*

282. Ceterùm mulieres viris subiectas esse, &c.] *In his Apostoli eiusdem capitis verbis nihil variat ab aliis Auctor, neque in sequentibus, vsque ad illud*: carnem suam diligit, qui vxorem suam (*id suppleo ex 2. Vatican. MS.*) diligit, sicut & Christus Ecclesiam; *quia non solùm ordinem immutat, sed & verbum; pro eo nempè quod habet Apostolus*: Qui suam vxorem diligit, seipsum diligit, *transtulit*: carnem suam diligit; *id comprobans ex illo*: Nemo carnem suam odio habet; *quod miror, quum aditiones omnes legant*: habuit. *vbi ex vtroque MS. Vatic. suppleo*: sicut & Christus Ecclesiam.

283. & honorabit, & coronabit, &c.] *Ergo (inquit Rhenan.) lib. de Resur. carnis, pro mendoso verbo inorabitur, aptè legemus*: coronabitur. At enim (*inquit*) illic & calix benè sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur. *Vide interim ibidem Adnot. nostras cap. 16. n. 125. de lectione MS. cod. Vatic.* inorabitur.

284. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, &c.] *Sed castigauimus hunc locum, pro eo quod erat*: Propter hanc, *tum quòd legat Auctor suprà lib. de Anima, cap. 11. & 21. tum quod Græcè sit* ἀντὶ τούτου *apud Apostolum, &* ἕνεκεν τούτου, *Gen. 2. vnde desumptum est; legentes etiam sicut alibi semper*: in carnem vnam, *pro*: in carne vna, *quòd Græcè sit vtrobique* εἰς σάρκα μίαν. *Quod hic adnotandum fuit, vtpotè omissum dicto posteriori loco iam citato, quò tamen Lectorem remiseram ad Adnotat. nostr. in cap. 11. num. 144. maximè quum etiam B. Epiphan. aduersus Marcionem Confutat. 3. ex Epistol. ad Ephes. nobiscum consentiat, quum Interpres prius illud transtulit*: Huius rei gratia.

285. Sacramentum hoc magnum est, &c.] *Vide Adnotat. nostras dicto num. 144. & num. 270. item lib. aduers. Valentin. cap. 30. num. 328. & maximè*

lib.

lib. de Præscript. adu. hær. cap. 40. num. 248. Hoc adiicimus peculiariter hîc loqui quinquies Tertullianum, non de Sacramento, quatenus generaliter mysterium significat, sed eadem significatione quâ alibi baptismum & Eucharistiam sacramenta nuncupauit, vel hinc conuinci, quòd addat: ostendit figuram sacramenti ab eo præministratam, cuius erat vtique sacramentum, nempè à Deo in Adamo. Et verò absurdum videtur nudorum signorum siue mysteriorum figuras præcepisse, nisi talibus quæ sint etiam alterius mysterij efficax signum, sicut Sacramentum Matrimonij non modò coniunctionis Christi & Ecclesiæ, sed inuisibilis gratiæ, nempè pacis inter coniunctos, & coniunctionis inseparabilis & immunitatis à malo, sicuti loco postremo latiùs deduximus. Quare valeat Erasmus, qui calumniatur, dum negat, Adnotat. in Nouum Testament. à BB. Hieron. Augustino, Ambrosio, aut aliis Patribus matrimonium appellari Sacramentum, ea significatione qua nunc vtimur.

286. Obaudiant & parentibus filij, &c.] Transit hîc ad c. 6. Epist. ad Ephes. Rursus verò more Tertullianico: Obaudire, pro: obedire. Rectè autem adiicit: Nam etsi Marcion abstulit (more aliorum hæreticorum) Hoc est enim primum in promissione præceptum, &c. legem loqui: Honora patrem & matrem; ac si diceret, sufficere contra ipsum, quòd Exod. 20. reperiatur illud hîc ab Apostolo citatum; deinde etiam satis esse ad confirmandum matrimonium (quòd ille, quia reprobabat, omittebat vbicunque poterat, mentionem parentum & filiorum) quod sequitur apud eundem; &: Parentes (pro quo malim: Patres, iuxta ceteras æditiones omnes, nisi illud haberent etiam MS. Vatican. cod.) enutrite filios in disciplina & correptione. Vbi benè habet, quòd non aliter quàm Interpres vulgatus vertatur correptione, vox Græca νυθεσία.

287. Quò iam mihi duos Deos, &c.] Quò (inquit Rhenan.) ad quem vsum, vt suprà locutus est non semel.

288. Sed aduersus munditenentes luctatio si nobis, &c.] Sic vertit quod Græcè est κοσμοκράτορας, quomodo etiam munditenentem vocat diabolum, suprà lib. aduers. Valent. cap. 22. Pro quo B. Hilarius in Psalm. mundipotentes, Latinus vulgatus Interpres: mundi rectores, & B. Hieronym. in Comment. mundi dominos, B. Cyprian. mundi principes. Legimus autem rursus more Tertullianico: quanti (pro quot, sicuti adnotauit Rhenanus) iam Dei creatores, & paulò pòst: An sicut duo Dei, pro: Dij, quod erat vtrobique; maximè quum sequatur: Aut enim ambo & Dei.

289. Porrò quum suprà quidem induere nos iubeat armaturam, &c.] Dicit: suprà, quia præcedit istud verba præcedentia. Mirum verò est non addi: Dei, quod habent æditiones Apostoli omnes, consentiens Interpreti vulgato, quod legat armaturam, quantumuis Græcè sit πανοπλίαν; ad quem etiam proximè accedit, quòd vertit aduersus machinationes diaboli, pro quo ille: insidias. Et rursum in eo quod mox citat, repetens præcedentia, potestates & munditenentes tenebrarum istarum; quomodo etiam B. Cyprian. Epist. 56. ad Thiburit. & lib. 3. Testim. cap. 117. quare etiam hîc nimis libera fuit Isidori Clarij castigatio.

290. Ipsum vocabulum diaboli, quæro ex qua delatura, &c.] Indicat nomen diaboli deductum à voce διαβολὴ, id est, calumniæ delatione, siue, vti loquitur Auctor: delatura. Quæ vox referri debet, inquit Rhenan. in eorum nominum classem, qualia sunt: læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscriptura.

291. Nec spiritalia autem nequitiæ, &c. in cœlis, &c.] Eodem modo vertit istud Auctor suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 39. ac 40. ac lib. de Anima, cap. 57. nec multum differt lib. 3. aduers. Marc. cap. 14. quum vertit paraphrasticῶs: spiritales hostes nequitiæ, & similiter B. Cyprianus locis citatis; quare & hîc nimis liberè castigauit Clarius: spiritales nequitias; maximè quum Græcè τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας. Videtur autem legisse Auctor ἐν οὐρανοῖς, qui in cælis, vertit & explicat, pro eo quod hodie est Græcè ἐπουρανίοις, id est, cœlestibus, seu potius supercœlestibus. Et verò etiam aliud legisse videtur Syrus Interpres, dum vertit: qui sub cœlo sunt. Legimus autem ex altero Vatic. MS. cod. significabant, pro: significabunt. Item: & quale erit, pro: erat.

292. qui in catenis iam constitutus, &c.] Hic paraphrasticῶs & pro suo instituto inuerso ordine alludit ad tres versus Apostoli sequentes, vbi mandat expostulare à Deo, vt detur sibi sermo in apertione oris, cum fiducia (quam hîc constantiam vertit) manifestandi sacramenti (quod hîc pro mysterio accipis) idque iam in catenis constitutus ob libertatẽ prædicationis.

CAP. XIX.

293. Soleo in præscriptione aduersus hæreseis omneis, &c.] Capitis huius veterem titulum ad marginem reiectum restituimus: DE EPISTOLA AD COLOSSENSES. Atqui adludere mihi videtur ad lib. de Præscription. aduers. hæreseis omneis, vbi priorem vindicat regulam nostram omni hæretica posteritate, maximè cap. 29. 30. 31. & 32. quod ipsum etiam his sequentibus Apostoli verbis Coloss. 1. comprobat.

294. De spe reposita in cœlis, quam audistis, &c.] Hîc in hoc variat, quòd alij omnes legunt: Propter spem quæ reposita est; item in illo: quod peruenit ad vos sicut & in totum mundum, pro eo quod alij: in vniuerso mundo; quomodo etiam distinguit, vt ad præcedentia cum Interprete vulgato referatur, Syrus Interpres. Quare etiam hîc nimia libertas Clarij, qui emendauit: sicut & in vniuerso mundo etiam fructificat.

295. nedum Antoniniani Marcionis, &c.] Ergo (inquit Rhenanus) lib. 1. aduer. Marc. cap. 19. legendum: De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est sub Pio, impius: de quo vide plura dicti lib. cap. 19. num. 128. 130. & 131.

296. Inuisibilis Dei imaginem, ait Christum, &c.] Deum patrem inuisibilem etiam ex Veteri Testamẽto comprobat, citans illud: Deum nemo videbit, & viuet; sic enim castigauimus, pro: Dominum, quòd semper ita citet Auctor, tum suprà sæpius, tum infrà lib. aduers. Praxean. Maximè quum Deum filium, quem scriptura Dominum vocat, etiam hîc dicat semper retrò visum; de quo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latiùs.

297. Si non est Christus primogenitus cõditionis, &c.] Mirum est Auctorem omittere: omnis, quod tamen habent alij omnes. Cõditionem verò iterum hîc

accipit pro: *creatura*, *sicut etiam infrà hoc ipso capite*: colentes conditionem aduersus creatorem. *Citãs autem scripturam Joan. 1. confirmat iterum lectionem vulgati Interpretis & Latinorum Patrum*: & sine ipso factum est nihil, *de quo latiùs suprà lib. de Resurr. carn. cap. 5. num. 50.*

298. Si non in illo cõdita sunt vniuersa in cœlis & in terris, &c.] *Etiam in hoc differt, quòd legat bis*: & in terris, *aliter quàm reliqui omnes*: in terra. *In reliquis consentit cum interprete vulgato Latino, etiam leges & explicans, vel Erasmo teste*: Et ipse est ante omnes; *quare & hîc nimis libera Clarij castigatio*: ante omnia; *maximè quum Græcè*, πρὸ πάντων, *sit indifferens ad vtrumque. Atqui à Marcione hæc detracta fuisse paulopòst indicat Auctor. Qui ad hunc locum adlusit suprà in Argumento verbis citatis lib. 1. aduersus Marc. c. 16.*

299. Quomodo item boni duxit (θἰδόκησε) omnem plenitudinem in semetipso habitare, &c.] *Legimus*: item, *pro*: autem, *ex vtroque Vatican. MS. cod. Cum Græcis verò Syróque exemplaribus, ac BB. Hilario & Ambrosio, in hoc consentit, quòd omittat vocem*: diuinitatis, *in quibusdam Latinis exemplaribus additam. Paulopòst expressit*: recõciliat omnia in semetipsum, *quod Græcè est*: εἰς αὐτὸν. *Pulchrè autem distinguit inter*: conciliari &: reconciliari.

300. Ita & nos quondam alienatos, &c. redigit in gratiam, &c.] Redigere in gratiam *accipit pro*: reconciliare, *vti patet ex verbis Apostoli, ad quæ adludit, paulopòst citatis*: reconciliari nos ait in corpore eius per mortem. *Verùm de hoc loco vide suprà lib. de Resurr. carn. cap. 23. num. 182.*

301. adimplere se reliqua pressurarum Christi in carne, &c.] *Quod Græcè est* τὰ ὑστερήματα, *vertit*: reliqua, & *similiter B. Ambros. qui in sensu nihil differunt à vulgato Interprete. Mox autem addit*: Nam & suprà, *quia ante iam dicta verba habetur, quod sequitur.*

302. At quum monet cauendum à subtililoquentia & Philosophia, &c.] *Hæc verba Apostoli aliter citat & alio ordine suprà lib. de Præsc. adu. hæret. cap. 7. nempè sic*: Videte ne quis circumueniat vos per philosophiam & inanem seductionem (*pro quo hîc amplius*: cauendum à subtililoquentia & Philosophia, vt inani seductione) secundum traditionem hominum; *quibus hîc præterea addit, & explicat*: quæ sit secundum elementa mundi; *sic enim lego, pro*: fit, *ex vtroque cod. MS. Vatic. Atqui de eo quod sequitur*: hac sententia omnes damnari hæreses, *latè ibidem tractauimus nu. 36. & adtigimus lib. adu. Hermogen. cap. 8. num. 32. Proinde perperàm istud quidam traducere conantur* Traditiones Ecclesiasticas. *Siue autem legas* subtili eloquentia, & *mox*: subtilis eloquentiæ, *ac*: subtili eloquẽtia *cum altero Vat. MS. cod. siue* subtililoquẽtia, *ac bis* subtililoquẽtiæ, *non refert.*

303. Sed Marcion, &c. de Epicuri schola, &c. Dominum inferens hebetem, &c.] *De hoc vide suprà lib. adu. Valent. cap. 7. num. 61. & alibi frequenter. Quòd verò* Marcion collocarit cum Deo creatore materiam, *suprà lib. 1. adu. eundem cap. 15. idque* sumpsisse eum de porticu Stoicorum, *tractauimus dict. lib. de Præscript. adu. hær. num. 51. & latiùs lib. aduers. Hermog. cap. 1. n. 11. ac cap. 8. num. 32. Quòd denique* negarit carnis resurrectionem, *frequẽtissimè repetitum fuit in his 5. libris adu. eundem, & ex professo lib. de Resurr. carnis, cap. 2. Atqui rectè interpretatur Rhen.* Cuius ingeniis, *pro*: A cuius ingeniis. *Legimus autem ex 2. Vatic. MS. cod.* & omnia illum ex nihilo protulisse, *pro*: potuisse.

304. & Christum ex vulua virginis natũ, &c.] *Quæ fuerit hac de re Auctoris sententia, vide Paradoxa eius inter nostra Prolegomena.*

305. Denique si nos Deus cum Christo viuificat, donans delicta nobis, &c.] *Suprà latiùs istud Apostoli citat & tractat lib. de Resurr. carn. cap. 23. vbi vide Adnotat. nostras num. 183.*

306. Nemo vos iudicet in cibo & potu, &c.] *In hoc differt à reliquis Auctor, quòd per coniũctiones efferat, quod alij per disiunctiuas; item quòd singulari numero dicat*: quæ est vmbra futurorum, *sicuti etiam B. August. qui Auctori consentit lib. 6. aduers. Faustum, quod cum aliis & B. Epiphan. plurali Confutat. vnica ex Epistol. ad Colossen. aduers. Marcion. vbi hoc ipsum tractat.*

307. Si autem & aliquos taxat, qui ex visionibus angelicis, &c.] *Paraphrasticõs coniunxit & verbis paucioribus reliquum cap. 2. ad Coloss. quod expressit Apostolus sex versibus. Vbi imprimis explicat* superstitionem angelorum, *Græcè* θρησκείαν, eorum qui ex visionibus angelorum dicebant cibis abstinendũ, decernentes, *siue vt suprà legit lib. de Resurr. carn. cap. 23.* sententiam ferentes; ne adtigeris neque gustaueris, *Græcam secutus æditionem (sicuti etiam Syrus Interpres, & Latini quidam codices) præterquam quòd omittat tertium mẽbrum*: neq; contrectaueris. *Deinde his subiungit*: volentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput, *quod multò antè in singulari numero aliter dixit Apostolus, volẽs in humilitate, &c. quæ non videt ambulans, & non tenens caput. Denique adiicit & illud*: secundum præcepta & doctrinam (*seu potius, sicuti ex aliis locis castigauimus*, doctrinas) hominum. *Sed non mirum, quum in his verbis explicãdis tot sententiæ ferè sint, quot capita in Veterum Commentariis.*

308. interdictionem quorũdam edulium, &c.] *Vsurpat (inquit Rhenan.)* edulium *iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpres loquitur*: *Ipsam autem*, inquit, edulium & *reliquarum operationum indifferẽtem sententiam, &c. lib. 2.*

309. Cetera præceptorum, vt eadem, satis sit iam alibi docuisse, &c.] *Quandoquidem* eadem *sint præcepta cap. 3. & 4. huius Epistolæ cum iis quæ habentur Ephes. 5. & 6. tacitè remittit Lectorem ad huius libri caput præcedens, de quibus vide & Adnot. nostras nu. 285. & 286.*

Cap. XX.

310. Quum prædicationis enumerat varietatem, &c.] *Inscriptionem veterem in marginem reiectam retinuimus*: De epistola ad Philippenses. *Quam Tertullianus iuxta Marcionem nono, B. Epiphan. verò decimo loco collocat, quamquam interim nihil inde in medium adduxerit, eo quòd (inquit) peruersa apud illum habeatur. Atqui hîc adludit ad illud Philipp. 1. verbis nonnihil diuersis paraphrasticõs, quòd alij ex fiducia vinculorum eius, audentiùs sermonem enũtiarent; alij per inuidiam & contentionem, quidam verò & per sermonis existimationem (pro quo est apud alios: propter bonam voluntatem)* plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione (*quod etiã nulli habẽt codices, & videtur coincidere cum eo quod præcessit: per inuidiam*) iam aliqui & ex simultate (*pro quo alij: cõtentione, Græcè* εἰς ἀπολογίαν) Christũ prædicarẽt.

311. Ni-

311. Nihil mea, inquit, siue causatione, siue veritate Christus adnuntietur, &c.] Causatione *vertit, quod Græcè est* προφάσει, *& tam B. Cypr. Epist. 73. ad Iubaian. num. 53. vulgatus, quàm Syrus, Interpretes Latini verterunt: per occasionem.*

312. quum & hodie maior pars sit, &c.] *Adnotatu dignum, quod non vsque adeo pullulauerit hæresis Marcionis, vt dicere Auctor auderet*: quum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hæreticę. *Atqui Rhenan. ibi*: Quò ne hîc, *&c. adnotat*: Quò, *accipi pro*: *Quapropter. Est verò etiam vox Tertullianica*: denotatione.

313. quod in effigie Dei constitutus, &c.] *Pulcrè verba hæc Apostoli Philip. 2. sic explicat, vt doceat* figuram, similitudinem, & effigiem, etiam substãtiæ accedere, *atque adeò* posse Christum dici verè Deum, & in effigie Dei, ac verè hominem, & in similitudine hominis. *Quem adeò locum suprà adnotaui lib. 4. cap. 40. nu. 662. vt comprobarem posse dici & veritatem & figuram, Sacramentum Corporis & Sanguinis Christi. Legimus autem*: Æquè non erit Deus Christus, *pro*: Dei. *Atqui transfertur ab Auctore* μορφή, effigies, *tum hîc, tum suprà lib. de Resurr. carn. cap. 6. quæ ab Interprete vulgato & Syro*: forma, ὁμοίωμα similitudo *ab omnibus*, σχῆμα *denique* figura *ab Auctore, ab aliis* habitus. *In reliquis nulla differentia, præterquàm quod phrasi sua vtatur, vti patet ex sequentibus.*

314. pariari Deo, &c.] Pariari (*inquit Rhenan.*) *id est, parem esse. Sic vertit quod apud Paulum Græcè est*, τὸ εἶναι ἴσα θεῷ. *Hoc verbo in lib. de Resurr. carn. bis vtitur cap. 6.* Et sermo enim Deus, qui in effigie Dei constitutus, non rapinam existimauit pariari Deo; *& alio postea loco, cap. 53.* Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam, scilicet ex carne. *Semel lib. 4. adu. Marc. c. 29.* Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quàm cui per omnia pariauerint; *& lib. de Carne Christi, cap. 6.* Pariamus igitur de calcaria, quod dici solet, in carbonariam, à Marcione ad Apellem, *subauditur euntes.* Pariamus, *id est, in pari errore profligando versamur. Tametsi illic legitur*: paruimus. *Qui etiam rectè primus castigauit, iuxta Apostolũ*: sed exhausit semetipsum. *quia Græcè est*, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε. *Atqui etiam ex illo probat non phantasma fuisse Christum, quòd sequatur in Apostolo*: Et mortem crucis.

315. Quæ autem retrò lucri duxerat, *&c.* hæc modo detrimento sibi deputat, &c.] *Transit ad c. 3. Epist. ad Philipp. Vbi* lucri ducere (*inquit Rhenan.*) *vsurpat sicut suprà, num. 299.* boni ducere, *vt lib. de Coron. milit. cap. 11. dicit*: lucri habitum, Perditurus animam aduersus nomen eius lucri habitam. *Græcum etiam exemplar sequitur in eo, quòd*: detrimento *legat, &c. singulari numero.*

316. quæ & suprà numerat, &c.] *Nempè ante iam verba dicta. Hîc verò vertit* gloriam carnis, *vti Græcè est* πεποίθησιν ἐν σαρκὶ, *pro eo quod alij magis propriè*: *fiduciam in carne. Verùm magis sensum exprimere quàm verba etiam ordine transposito patet ex his sequentibus*: notam circumcisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum (*id est, originem, siue ab origine recensum*) titulum tribus Benjamin, Pharisææ candidæ dignitatem, *id est* (*interprete Rhenano*) *ordinis Pharisaici fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus.* Candida *vestis erat Magistratus petentium. In toga* candida *Cicero orationem habuit.*

317. Hæc ac si stercora existimat, &c.] *Etiam hîc sensum potius reddit quàm verba, vertens*: præ comparatione agnitionis Christi, *quod Græcè est*, διὰ τὸ ὑπερέχον τῆς γνώσεως; *nouè accipiens*: comparationem *pro præstantia siue eminentia, non aliter quàm suprà dixit lib. adu. Valent. cap. 13. num. 154.* comparatitium antistatum; *siquidem* (*sicuti ibi adnotat Rhenan.*) comparatio *peræquationem secum adfert. Et verò variat etiam Auctor in hoc ab aliis, quòd legat*: sed quæ per ipsum, scilicet Christum, ex Deo; *quum alij legant: in fide Christi Iesu, quæ ex Deo est.*

318. Noster, inquit, municipatus in cœlis, &c.] *Eodem modo istud citatur Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 13. num. 177. & suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. vlt. addens etiam vocem Græcam* πολίτευμα. *Supplemus autem ex altero Vatic. MS. cod.* Ideò & stella à stella, *&c.*

319. Quòd si Christus adueniens de cælis, transfigurabit, &c.] *Vatic. 2. cod. MS.* transfigurauit; *sed illud habet Apostolus Græcè, Latinè & Syriacè, & alicubi, ni fallor, Tertullian. cui accedit B. Cyprianus legens sæpius*: confirmabit, *pro eo quod Interpres vulgatus*: reformabit, *Græcè* μετασχηματίσει. *Atqui*: corpus humilitatis nostræ *explicat*, quod humiliatur in passionibus; *sua denique voce transfert* conformale, *quod Græcè est* σύμμορφον.

CAP. XXI.

320. Soli huic Epistolæ breuitas sua profuit, &c.] *Etiam hîc veterem titulum retinuimus, sed ad marginem reiectum*: DE EPISTOLA AD PHILEMONEM. *Mirum est autem quòd bifariam inter se dissentiant Auctor & B. Epiphan. quòd ille istam ad Philemonem nonam faciat Marcioni agnitam Epistolã, Auctor decimam. Deinde quòd alter dicat eam penitus peruersam apud Marcionem haberi, & econtrariò Auctor dicat, eam* falsarias manus illius euasisse. *Verisimile est eos vsos diuersis libri Apostolici Marcionis exemplaribus.*

321. Adfectauit, opinor, etiam numerum Epistolarum interpolare, &c.] *Eam caussam reddit, cur* Marcion Epistolas ad Timotheum & Titum non receperit. *Atqui* numerum Epistolarum Pauli *vsque ad xiij. sicuti hodie, agnoscit aduers. Marc. Confut. sua ex Epist. ad Philemonem B. Epiphan. dicẽs in quibusdam exemplaribus poni hanc xiij. ante Epist. ad Hebræos, sicuti etiam hodie, in aliis verò Epist. ad Hebræos decimã ante Epistolas ad Timotheum, ad Titum, & ad Philemonem: Quæ verba notatu digna pro auctoritate Epistolæ ad Hebræos, de qua interim latiùs infrà.*

322. expunxerimus, &c.] *Hoc est* (*inquit Rhen.*) *ex debito absoluerimus, præstiterimúsque. Sic libro quarto præcedente, cap. 22.* Et si commemoremur, *inquit*, promissionis Moysei, hîc inuenietur expuncta.

ARGVMENTVM IN SCORPIACVM ADVERSVS GNOSTICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

CRIPTVRVS ADVERSVS GNOSTICOS, *& omnes Martyriorum refragatores Tertullianus,* DE BONO MARTYRII SCORPIACON, *acsi dicas, contra Scorpios potionem seu pharmacum.*

I. *Principio, eius tituli caussam indicat, quòd contra Gnosticos, qui velut scorpij, multos simplices & rudes in ardore persecutionis argumētis aduersus Martyria, tanquam spiculis quibusdam offendunt, figunt, occidunt, fides imprimis præsidium adferat, tum signando, per baptismum scilicet, adiurando & vnguendo bestiæ calcem, tum per eloquia Dei.*

II. *Deinde ad officiū hæreticos compelli, non inlici dignum adserens, vt Martyrij non solùm vtilitatem, sed & necessitatem doceat, ex Lege aduersus idololatriam testimonia producit, eáque talia, vt etiam loca eorum extirpari, & idololatras interfici iusserit.*

III. *Immò disciplinam desertam & idololatriam vindicasse Deum in populo Israël in Libris Exodi, Numeri & Iudicum.*

IIII. *Et verò ea exempla & præcepta Martyriis patrocinari; si enim præcepta obseruando vim patimur, hoc erit quodammodò præcepti obseruandi præceptum, vt id patiamur per quod obseruemus præceptum; maximè quum sacramento ad id nos Deus (in baptismo nempè) adstrinxerit; veluti milites in acie depugnaturos.*

V. *Inde ad institutum veniens, bonum Martyrium ostendit, quòd à malo idololatriæ liberet, etiamsi periculosum sit, non secus atque Medicinam, quæ scalpello, cauterio, incendio dolores vtiles adfert.*

VI. *Sed & certaminis nomine Deum Martyria nobis proposuisse, vt pro meritis coronā, compensationem, & mercedem accipiamus, esséque illa post lauacrum secunda solatia, immò ipsum baptismum sanguinis securum.*

VII. *Non mirum proinde, si Deus permittat tormenta ignium & suppliciorum per Martyria fidei examinatoria.*

VIII. *Porrò Martyriorum à primordio & in Lege exempla inueniri.*

IX. *In nouo quoque Testamento Martyria à Christo præcepta fuisse.*

X. *Non enim in cælo (quod volebat Valentinus) sed in terra, apud homines huius naturæ, confessionem nominis constitutam.*

XI. *Aliis item Christi verbis Martyria adprobari.*

XII. *Eadem comprobari Epistolis Apostolorū, Petri & Ioannis, ac eiusdem Apocalypsi.*

XIII. *Ex B. Pauli etiam Epistolis.*

XIIII. *Neque verò Gnosticis refragari illud eiusdem Apostoli Rom. 13. vbi monet illos Romanos potestatibus omnibus subiici.*

XV. *Denique etiam Martyriorum exempla sumenda ex Actis Apostolorum, vbi Petrus cæditur, Stephanus opprimitur, Iacobus immolatur, Paulus distrahitur; immò verò Petri & Pauli sanguine Roma à Nerone cruentata est.*

Ceterùm præterquàm quòd Auctorem imitetur ad verbum frequenter B. Cyprianus lib. de Exhort. Martyr. ad hūc librū adludit Auctor ipse Tom. 2. lib. de Coron. milit. c. 1. his verbis: Sed de quæstionibus confessionum *(id est, Martyriorum, cōtra quorum recusatores agit)* alibi docebimus. *Vincētius Lirinensis quoque lib. De prophan. hæres. vanitate, dū* GNOSTICOS *inter eos recenset, quorū blasphemias Tertullianus multis*

ac

ac magnis voluminum suorũ molibus veluti quibusdam fulminibus euertit. Nominatim etiam non modò eius meminit, sed & argumentũ paucis recenset ipsis Auctoris verbis B. Hieronymus lib. adu. Vigilantium: Scribit, inquit, aduersus hæresim tuã, quæ erupit aduersus Ecclesiam (ne & in hoc quasi repertor noui sceleris glorieris) Tertullianus vir eruditiss. insigne volumẽ, quod SCORPIACVM *vocat rectiss. nomine; quia arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffudit, quæ olim appellabatur Caiana hæresis (sic enim castigo, cõtra quàm alij hactenus qui in Indice B. Hieron. adnotarunt, Tertullianum hoc volumine venena in Ecclesiæ corpus diffudisse, quum ipse potius pro Ecclesia, at Caiana hæresis aduersus eam venena sua diffuderit) & multo tempore dormiens vel sepulta, nũc à Dormitantio suscitata est. Miror quòd non dicas: nequaquam perpetranda Martyria; Deum qui sanguinem hircorum taurorúmque non quærat, multò magis hominũ non requirere. Quod quum dixeris, immò, & si nõ dixeris, ita habeberis quasi dixeris. Qui enim reliquias Martyrũ adseris calcandas esse, prohibes sanguinem fundi, qui multo honore dignus est. Citatur denique quod sub finem huius Libri habetur de BB. Petri & Pauli Martyrio Romæ, in Biblioth. SS Patrum. Primus autè hunc ædidit Ioannes Gagnæus Theologus in æditione Parisiensi; deinde castigauit satis egregiè Sigismundus Gelenius ex Codice Britannico; nos denique ex coniecturis nostris, ac Dominorum Latinij et Harrisij denuò recognitum, Argumento & Adnotationibus nouis adornauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI [1] ADVERSVS GNOSTICOS
[2] Scorpiacum, [3] de bono Martyrij.

MAGNVM [4] de modico malum Scorpium terra suppurat; tot venena, quot ingenia; tot pernicies, quot & species; tot dolores, [5] quot & colores Nicander scribit & pingit, & tamen vnus omnium violentiæ gestus de cauda nocere; quæ cauda erit, quodcunque de postumo corporis propagatur, & verberat. Proinde scorpij series illa nodorum venenata intrinsecus venula subtilis, arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo tormenti ratione restringens. [6] Vnde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de scorpio nominant. Id spiculum & fistula est patula tenuitate, in vulnus & virus quà figit, effundit. Familiare periculi tempus æstus, Austro & Africo sæuitia velificat, [7] in remediis naturalia plurimùm, aliquid & magia circumligat, medicina cum ferro & poculo occurrit. Nam & præbibunt quidam festinando tutelam, sed concubitus exhaurit, & denuo sitiunt. Nobis fides præsidium, si non & ipsa percutitur diffidentia [8] signandi statim & adiurandi, & vnguẽdi bestiæ calcem. Hoc denique modo etiam ethnicis sæpè subuenimus; donati à Deo ea potestate; quam Apostolus dedicauit, quum morsum viperæ spreuit. Quid ergo promittit stylus iste? si fides de suo tuta sit, & aliàs de suo tuta sit, quum suos scorpios patitur. Acerba mediocritas, & isti, & genus varium, & vno modo armantur, & certo tempore subornantur, nec alio quàm ardoris. Hoc apud Christianos persecutio est. Quũ igitur fides æstuat, & Ecclesia exuritur de figura rubi, tunc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes Martyriorum refragatores ebulliunt, callentes & ipsi offendere, figere, occidere. Nam quòd sciant multos simplices ac rudes, tum infirmos, plerosque verò in vẽtum si placuerit Christianos, numquam magis adeundos sapiunt, quàm quum aditus animæ formido laxauit; præsertim si aliqua iam atrocitas fidem Martyrum coronauit. Itaque primò trahentes adhuc caudam, de adfectibus adplicant, aut quasi in vacuum flagellant. [9] Hæccine pati homines innocentes, vt puta fratrem,

CAP. I.

Luc. 10.

Act. 28.

A vt sciat si ex toto corde vestro, & ex tota anima vestra timeatis Deũ. Post Deũ vestrũ abibitis, & hũc timebitis, & præcepta eius custodietis, & vocẽ eius audietis, & illi seruietis, & illi adiiciemini. Prophetes autem & somniator ille morietur: locutus est enim ad seducẽdum te à Domino Deo tuo. [20] Sed & alio capitulo. [21] Si autem rogauerit te frater tuus ex patre vel matre, aut filius tuus, aut filia tua, aut mulier quæ in gremio tuo est, aut amicus qui animæ tuæ par est clàm dicens, Eamus & seruiamus Deis aliis quos non scis, nec patres tui, ex Deis nationum quæ circum te proximè sunt aut longè, ne velis ire cum illo, & ne audieris eum. Nõ parcet oculus tuus super eum. Nec misereberis, nec cælabis eum, adnuntians adnuntiabis de eo. Manus tuæ erũt in eũ imprimis ad occidendũ, & manus omnis populi in nouissimis, & lapidabitis illũ, & morietur, quoniã quæsiuit auertere te à Domino Deo tuo. Subiicit etiã de ciuitatibus, si quã ex his constitisset suasu iniquorũ hominũ transisse ad Deos alios, vt interficerentur omnes incolentes eam, & deuotamẽta fierẽt vniuersa eius, & colligerentur omnia spolia eius in omnes exitus eius, & igni cremarẽtur cũ omnibus vasis suis, & cũ omni populo in cõspectu Domini Dei. Et nõ erit habitabilis, inquit, in æternum, non reædificabitur amplius, nec adhærebit quidquam manibus tuis ex deuotamẽto eius, vt auertatur Dominus ab indignatione iræ suæ. Maledictionũ quoque ordinem ab idolorum execratione commisit: Maledictus homo qui fecerit sculptile aut fusile aspernamẽtũ Domino opus manuũ artificis, & collocauerit illud in abscõdito. *Ibidem.* *Ibidem.* *Deut.27.* *Deut.27.*

B In Leuitico verò: [22] Non sequemini, inquit, idola, & Deos fusiles non facietis vobis. Ego Dominus Deus vester. Et alibi: Filij Israël famuli pueri mei; Hi sunt quos eduxi de terra Ægypti. Ego Dominus Deus vester. Non facietis vobis manu facta, nec sculptile nec staticulũ statuetis vobis. Nec lapidem scopũ ponetis in terra vestra. Ego Dominus Deus vester. Et hæc quidem prima per Moysen Dei scita sunt ad omnes vtique pertinentia, quoscunque Dominus Deus Israël perinde de Ægypto superstitiosissimi seculi, & de domo humanæ seruitutis eduxerit. Sed & deinceps omne os Prophetarũ eiusdem Dei vocibus sonat, eandem legem suam eorundem præceptorum instauratione cumulantis, nec aliud primum tam principaliter denuntiantis, quàm ab omni factura atque cultura idolorum cauere, vt per Dauid: [23] Dei nationum argentum & aurum, oculos habent, & non vident: aures habent, nec audiunt: nares habent, nec odorantur: os, nec loquuntur: manus, nec contrectant: pedes, nec ingrediuntur. Similes erunt illis qui faciunt ea, & qui fidunt in illis. [[24] Nec putem disceptandum an dignè Deus prohibeat nomen & honorem suum mendacio addici. An dignè quos ab errore superstitionis auulserit, rursus in Ægyptum regredi nolit: an dignè à se nõ patiatur absistere quos sibi adlegit. Ita nec illud expectabit retractari à nobis, an obseruari voluerit disciplinam quam voluit instituere, & an meritò vlciscatur desertam, quam voluit obseruatam, quãdo frustrà instituisset, si obseruari eã noluisset, & frustrà obseruari voluisset, si vindicare noluisset. Sequitur enim vt has definitiones Dei aduersus superstitiones, tam euictas quàm etiam vindicatas probem, *Leuit.19.* *Ibidem 25. & 26.* *Psal.95. 113 et 134. 111.*

C quoniam ex his tota martyriorum ratio constabit. [25] Aberat apud Deum in monte Moyses, quum populus tam necessariæ absentiæ eius impatiens Deos sibi producere quærit, quos potius ipse perdiderit. Vrgetur Aaron, iubet inaures fœminarum suarum in ignem conferri. Amissuri enim erant in iudicium sibi vera ornamenta aurium, Dei voces. Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, vbi & thesaurum, apud Ægyptum scilicet inter cetera animalia [26] bouis etiam cuiusdam consecratricem. itaque tria milia hominum à parentibus & proximis cæsa, quia tam proximum parentem Deum offenderant, transgressionis & primordia & merita dedicauerunt. [27] In Arithmis, quum diuertisset Israël apud Sethim, abeunt libidinatum ad filias Moab, inuitantur ad idola vt spiritu fornicarẽtur. Edunt denique de pollutis eorum: dehinc & adorant Deos gentis, & Beelphegor initiantur. Ob hanc quoque idololatriam mœchiæ sororem viginti tria milia domesticis obtruncata gladiis diuinæ iræ litauerunt. [28] Defuncto Iesu Naue, derelinquunt Deum patrum suorũ, & seruiunt idolis Baalim & Astartis, & iratus Dominus tradidit eos in manibus diripientium, & diripiebantur ab illis, & venundabantur inimicis, nec poterant omninò subsistere à facie inimicorum suorum quocunque processerant, manus erat super illos in mala, & compressati sunt valdè. [29] Post quæ instituit super illos Deus Critas, quos censores intelligimus; sed nec istis obaudire perseuerauerunt; vt quis Critarum obierat, illi ad delinquendum suprà quàm patres eorum abeundo post deos aliorum, & seruiendo, & adorando eos. Itaque Dominus iratus, quoniam quidem *Exod.32.* *Num.25. et 1.Cor.10.* *Judic.2.*

Jud.3.4.6. 10. & 13. ait, transgressa est gens ista pactum meum, quod disposui patrib. eorum, & non obaudierunt voci meæ, & ego non aduertam ad auferendum virum à facie eorum ex nationibus D
1.Reg.2. quas reliquit decedens Iesus.[30] Atque ita per omnes penè annales Critarum, & deinceps
3.Reg.13.ac 20.& 4. Regum, reseruatis gentium circumcolarum viribus, bello & captiuitate & iugo Allophylorũ irã dispẽsauit Israël, quotienscunque ab illo maximè in idololatria exorbitauerũt.
Reg.13.16. 17.18.23. 24.& 25. [[31] Hanc igitur si à primordio constat, & prohibiram de tot tantísque præceptis, & nunquam impunè commissam de tot tantísque documentis, nec vllum tam superbum crimẽ
IIII. apud Deum deputari, quàm huiusmodi transgressionem, vltrò intelligere debemus diuinarum & denuntiationum & executionum intentionem, iam tunc martyriis patrocinatam non modò nõ dubitandis, verùm etiam sustinendis, quib. scilicet locum fecerat prohibendo idololatriam. Aliter enim martyria non euenirent, & vtique auctoritatem suam præstruxerat, volẽs ea euenire quibus locum fecerat. Nunc enim de Dei voluntate & cõpungimur, & ingeminat scorpius plagã, hanc negans, hãc accusans voluntatem, vt aut alium Deum insinuet, cuius hæc nõ sit voluntas: aut nostrum nihilominus destruat, cuius talis sit voluntas: aut omninò neget voluntatem Dei, si ipsum negare non potuerit.[32] Nos autem DE DEO alibi dimicãtes, & DE RELIQVO CORPORE HÆRETICÆ CVIVSQVE DOCTRINÆ, nunc in vnã speciem cõgressionis certas præducimus lineas, nõ alterius Dei quã Israëlis eam defendentes voluntatem quæ martyriis locum fecerit, tam ex præceptis prohibitæ semper, quàm ex iudiciis punitæ idololatriæ. Si enim præceptum obseruando vim patior, hoc erit quodammodò obseruandi præcepti præceptũ, vt id patiar per quod porero obseruare præceptum, vim scilicet quæcũque mihi imminet cauenti ab idololatria. Et vtique qui imponit præceptum, extorquet obsequium. non potuit ergo noluisse ea euenire per quæ constabit obsequium.[33] Præscribitur mihi ne quem alium Deum dicam, ne vel dicendo non minus lingua quàm manu Deum fingam: neque alium adorem, aut quomodo venerer præter vnicum illum qui ita mandat, quẽ & iubeor timere, ne ab eo deserar, & de omni substantia diligere, vt pro eo moriar.[34] huic sacramẽto militans ab hostibus prouocor: par sum illis, si illis manus dedero, hoc defendendo depugno in acie, vulneror, cõcidor, occidor. Quis hunc militi suo exitũ voluit, nisi qui tali eum sacramento consignauit? E
Exod.23.
Deut.6.
V. [[35] Habes igitur Dei mei voluntatem: occursum est huic plagæ, in alium ictum consideremus de voluntatis qualitate. longũ est VT DEVM meũ BONVM OSTENDAM, QVOD IAM A NOBIS DIDICERVNT MARCIONITÆ, Deũ interim sufficit dici, vt necesse sit bonum credi: malum enim Deum quis præsumpserit, constare in vtroque nõ poterit: aut Deum negare debebit, quem malum existimarit: aut bonum dicere, quem Deum pronuntiarit. Bona igitur erit & volũtas eius, qui nisi bonus, nõ erit Deus. Probabit hoc etiam ipsius rei bonitas, quã Deus voluit, martyrij dico. Qui nõ nisi bonus, voluit bonũ. Bonũ cõtendo martyrium apud eundẽ Deum, à quo & prohibetur & punitur idololatria. Obnititur enim & aduersatur idololatriæ martyriũ: malo autẽ obniti & aduersari nisi bonũ non potest, non quasi negemus esse æmulationem, tam malorum inter se, quàm & bonorum. Sed alia conditio est huius tituli. Martyrium enim non F
de communi aliqua militia certat cũ idololatria, sed de sua gratia. Liberat enim ab idololatria: quod à malo liberat, qui non bonũ pronuntiabit? quid aliud est aduersatio idololatriæ atque martyrij, quã mortis & vitæ? in tantũ vita martyrio deputabitur, quantũ morti idololatria. Vitam qui malum dixerit, habet mortem, quã bonũ dicat. Est & hæc peruersitas hominũ salutaria excutere, exitiosa suscipere, periculosa quęque medicamina vitare, mori denique citiùs quã curari desiderare.[37] Nã & medicinæ pręsidiũ plures qui refugiũt, plures stulti, plures timidi, & malè verecũdi. Et est planè quasi sæuitia Medicina de scalpello déque cauterio, de sinapis incẽdio, nõ tamen secari, inuri & extẽdi, morderíque idcircò malũ, quia dolores vtiles adfert. Nec quia tantummodò contristat, recusabitur, sed quia necessariò contristat, adhibebitur. Horrorem operis fructus excusat. vlulãs denique ille, & gemẽs & mugiens inter manus medici, postmodùm easdẽ mercede cumulabit, & artifices optimas prædicabit, & sæuas iã negabit. Et si martyria desæuiunt, sed in salutem licebit & Deo in vitam æternam per ignes & gladios & acerba quæque curare.[38] Sed medicũ quoque miraberis etiam in illo, quòd fermè pares adhibet qualitates medelarum aduersus qualitates querelarum, quũ quasi de peruerso auxiliatur, per ea subueniens per quæ laboratur. Nam & calores caloribus amplius onerando compescit, & ardores siti potius macerando restringit, & fellis excessus amaris quibusque potionibus colligit, & sanguinis

A ſanguinis fluxus defuſa inſuper venula reuocat. Deum verò & quidem Zeloten culpandum exiſtimabis, ſi voluit certaſſe cum cauſa, & iniuriæ æmulando prodeſſe, mortem morte diſſoluere, occiſionem occiſione diſpargere, tormentis tormenta diſcutere, ſupplicia ſuppliciis euaporare, vitam auferendo conferre, carnem lædendo iuuare, animam eripiendo ſeruare. peruerſitas quã putas, ratio eſt; quod ſæuitiam exiſtimas, gratia eſt. Ita Deo de momentaneis æterna meditante, magnifica bono tuo Deum tuum: incidiſti in manus eius, ſed fœliciter incidiſti. Incidit & ille in ægritudines tuas. Homo ſemper medico prior negotium facit, denique ſibimet ipſe periculum mortis attraxit. acceperat à Domino ſuo vt à medico, ſatis vtilem diſciplinam ſecundum legem viuẽdi, vt omnia quidẽ ederet, ab vna ſolummodò arbuſcula temperaret, quam ipſe medicus importunam interim norat. audiit ille quem maluit & abſtinentiam rupit, edit inlicitum, & tranſgreſſione ſaturatus in mortẽ eructauit, digniſſimus bona fide in totum periſſe qui voluit. Sed Dominus ſuſtẽtato feruore delicti, donec tempore medicina tẽperaretur, paulatim remedia compoſuit, omnes fidei diſciplinas & ipſas æmulas vitio, verbum mortis verbo vitæ reſcindentes, auditum tranſgreſſionis auditu deuotionis limantes: ita & quum mori præcipit medicus ille, veternum mortis excludit. Quid grauatur pati nunc homo ex remedio quod non eſt tunc grauatus pati ex vitio? Diſplicet occidi in ſalutem, cui non diſplicuit occidi in perditionem? Nauſeabit ad antidotum, qui hiauit ad venenum? [[39] Sed & cer- VI.

Gen.2. *Gen.3.*

B taminis nomine Deus nobis martyria proponit, per quæ cum aduerſario experiremur, vt à quo libenter homo eliſus eſt, eum iam conſtanter elidat. Hîc quoque liberalitas magis quàm acerbitas Dei præeſt. Euulſum enim hominem de diaboli gula per fidem, iam & inculcatorem eius voluit efficere per virtutem: ne ſolummodò euaſiſſet, verùm etiam deuiciſſet inimicũ. Amauit quæ vocauerat in ſalutem, inuitare ad gloriam: vt qui gaudeamus liberati, exultemus etiam coronati. [40] Agonas iſtos, contentioſa ſolennia & ſuperſtitioſa certamina Græcarum & religionum & voluptatum quãta gratia ſeculum celebret, etiam Africæ liquuit. [41] Adhuc Carthaginem ſingulæ ciuitates gratulando inquietãt, donatam Pythico agone poſt ſtadij ſenectutem. Ita ab æuo digniſſimum creditũ eſt ſtudiorum experimentum committere artes, corporum & vocum præſtantiam expendere præmio indice, ſpectaculo iudice, ſententia voluptate: qua nulla ſunt prælia, nonnulla ſunt vulnera, pugni quaſſant, calces arietant, cæſtus dilaniant, flagella dilacerant: nemo tamen agonis præſidem ſuggillauerit, quòd homines violentiæ obiectet. iniuriarũ actiones extra ſtadiũ: ſed quantum liuores illi & cruores & vibices negotiantur intẽdis, coronas ſcilicet, & gloriã & dotem, priuilegia publica, ſtipendia ciuica, imagines, ſtatuas, & qualẽ poteſt pręſtare ſeculũ de fama æternitatem, de memoria reſurrectionẽ. Pyctes ipſe non queritur, dolere ſe non vult, corona premit vulnera, palma ſanguinem obſcurat, plus victoriatum eſt quàm iniuriatum. hũc tu læſum exiſtimabis, quem vides lætum? Sed nec victus ipſe de agonotheta caſum ſuum exprobrabit, [42] Deum dedecebit artes & diſciplinas ſuas educe-

C re in medium, in hoc ſeculi ſpatium, in ſpectaculum hominibus & angelis & vniuerſis poteſtatibus? carnem atque animam probare de conſtantia atque tolerantia: dare huic palmam, huic honorem, illi ciuitatem, illi ſtipendium, etiam quoſdam reprobare, & caſtigatos cum ignominia ſummouere? Nimirùm præſcribes Deo, quibus temporibus, aut modis, aut locis de familia ſua iudicet, quaſi non & præiudicare iudici congruat. Quid nunc ſi non certaminis nomine in martyria fidem expoſuiſſet, ſed proprij profectus, nónne oportebat illam habere aliquem ſpei cumulum, cui ſtudium ſuum cogeret, votúmque ſuſpenderet, quò eniteretur aſcendere, quum terrena quoque officia in gradu æſtuent? [43] Aut quomodo multæ manſiones apud patrem, ſi non pro varietate meritorum: quomodo & ſtella à ſtella diſtabit in gloria, niſi pro diuerſitate radiorum? Porrò & ſi fidei propterea congruebat ſublimitati & claritati aliqua prolatio, tale quid eſſe oportuerat illud emolumenti, quod magno conſtaret labore, cruciatu, tormento, morte. Sed reſpice compenſationem, cùm caro & anima dependitur, quibus in homine nihil carius eſt, alterum manus Dei, alterum adflatus, ipſa depẽdi in proſpectu quorum eſt profectus, ipſa erogari quæ lucrifiant, eadem pretia quæ & merces. [44] Proſpexerat & alias Deus imbecillitates conditionis humanæ, aduerſarij inſidias, rerum fallacias, ſeculi retia, etiam poſt lauacrũ periclitaturã fidem, perituros pleroſque rurſum poſt ſalutem, qui veſtitum obſoletaſſent nuptialem, qui faculis oleum non præparaſſent, qui requirendi per montes & ſaltus, & humeris eſſent reportandi. Poſuit igitur ſecunda ſolatia, & extrema præſidia dimicatio-

Ioan.14. *1.Cor.15.*

Psal.31. nem martyrij, & lauacrum sanguinis exinde securum. De cuius fœlicitate Dauid, Beati D
quorum dimissa sunt delicta, & quorum opertæ sunt iniquitates. Beatus vir cui non reputauerit Deus delictum.[45] Propriè enim martyribus nihil iam reputari potest, quibus in la-
1 Pet.4. uacro ipsa vita deponitur. Sic dilectio operit multitudinem delictorum, quæ Deum scili-
Matth.22. cet diligens ex totis viribus suis, quibus in martyrio decertat: ex tota anima sua, quam pro Deo ponit, hominem martyrem excudit. Hæc tu remedia, consilia, iudicia, spectacula, etiam Dei atrocitatem iudicabis. Sanguinem hominis Deus concupiscit. Et tamen ausim dicere, si & homo regnum Dei, si homo certam salutem, si & homo secundam regenerationem: nulli compensatio inuidiosa est, in qua aut gratiæ, aut iniuriæ cõmunis est ratio.
VII. [[46] Incutiat adhuc scorpius homicidam Deum ventilans, horrebo planè spurcum blasphemiæ adflatum de hæretico ore fœtentem: sed & talem Deum de fiducia rationis amplectat, qua ratione etiam ipse se plus quàm homicidam pronuntiauit ex sophiæ suæ per-
Prou.9. sona, voce Solomonis:[47] Sophia, inquit, iugulauit filios suos. Sophia sapientia est. Sapienter vtique iugulauit dum in vitam, & rationaliter dum in gloriam. O parricidij ingeniũ, ô sceleris artificium, ô argumentum crudelitatis, quæ idcircò occidit, ne moriatur quem
Prou.1. occiderit. Et ideò quid sequitur?[48] Sophia in exitibus canitur hymnis: Cantatur enim & exitus martyrum. Sophia in plateis constantiam agit, benè enim filios suos iugulat. Super
Isai.44. summos autem muros confisa dicit, quum quis secundum Esaiam hîc exclamat, Ego Dei sum, & hic vociferatur, In nomine Iacob: & alius inscribit, In nomine Israëlis. O bonam matrem, opto & ipse in filios eius redigi, vt ab ea occidar. Opto occidi, vt filius fiam. So-
Zach.13. lùm autem iugulat filios suos, an & torquet?[49] Audio enim & alibi dicentem Deũ: Vram E
illos sicuti vritur argentum, & probabo illos sicuti probatur aurum. Vtique per tormenta ignium, & suppliciorũ, per martyria fidei examinatoria. Scit & Apostolus qualem Deum adscripserit, quum scribit; Si[50] Deus filio suo non pepercit, sed pro nobis tradidit illum, quomodo non & cum illo omnia condonauit nobis? Vides quomodo etiam proprium suum filium primogenitum, & vnigenitum sophia diuina iugulauerit: vtique victurũ, immò & ceteros in vitam redacturum. Possum dicere cũ sophia Dei, Christus est qui se tradidit pro delictis nostris, iam & semetipsam sophia trucidauit. Verba nõ sono solo sapiũt, sed & sensu. Nec auribus tantummodò audienda sunt, sed & mentibus. Crudelem Deum qui non intelligit, credit. Quanquam & non intelligendi posita sententia est, quæ teme-
Rom.11.et ritatem cohibeat aliter intelligendi. Quis enim, inquit, cognouit sensum Dei? aut quis illi
1. Cor. 2. consiliarius fuit, qui eũ instruat, aut viam intelligentiæ quis demonstrauit illi?[51] Sed enim Scytharum Dianam, aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum hominum victima placari apud seculum liquuit. Et Latio in hodiernũ Ioui media in vrbe humanus sanguis ingustatur. Nec quisquam retractat, aut non rationem præsumit aliquam, aut inæstimabilem Dei sui volũtatem. Si noster quoque Deus propriæ hostiæ nomine martyria sibi depostulasset, quis illi exprobrasset funestam religionem, & lugubres ritus, & aram rogum, & pollinctorem sacerdotem, & non beatum amplius reputasset, quem Deus come-
VIII. disset? [[52] Vnum igitur gradũ insistimus, & in hoc solum prouocamus, an præcepta sint F
à Deo martyria, vt credas ratione præcepta, si præcepta cognoueris, quia nihil Deus non
Psal.115. ratione præceperit. Siquidem honorata est apud illum mors religiosorum ipsius, vt canit Dauid, non opinor ista communis & omnium debitum. Atquin ista etiam ignominiosa est ex elogio transgressionis & merito damnationis, sed illa quæ in ipso aditur ex testimo-
Esaiæ 57. nio religionis, & prœlio confessionis, pro iustitia & sacramento, sicut Esaias,[53] Videte, inquit, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde, & viri iusti auferuntur, & nemo ani-
Gen.4. maduertit: à facie enim iniustitię perit iustus, & erit honor sepulturę eius. Habes hîc quo-
a 1.Reg.18. 19.20.21. que & prædicationem & remunerationem martyriorum. A primordio enim iustitia vim
22.23.24. patitur: statim vt coli Deus cœpit, inuidiam religio sortita est.[54] Qui Deo placuerat, oc-
25.26.27. ciditur, & quidem à fratre, quò procliuius impietas alienũ sanguinem insectaretur, à quo
& 2. Reg. auspicata. Denique non modò iustorum, verùm etiam & Prophetarum. [a] Dauid exagita-
15.16.17. tur, [b] Helias fugatur, [c] Hieremias lapidatur, Esaias secatur,[55] Zacharias [d] inter altare &
b 3.Re.19. ædem trucidatur, perẽnes cruoris sui maculas silicibus adsignans. [e] Ipse clausula Legis &
c Heb. 11. d 2.Pa.24. Prophetarũ, nec Prophetes, sed angelus dictus, contumeliosa cæde truncatur[56] in puellæ
e Marc. 6. saltricæ lucar. Et vtique qui spiritu Dei agebantur, ab ipso in martyria dirigebantur, etiam
11. & 14. patiendo quæ & prædicassent. Proinde & trina fraternitas quũ dedicatio imaginis regiæ
Dan. 3. vrbem vrgeret officio, non ignorauerunt quid fides, quæ sola in illis captiua non fuerat,
exigeret,

A exigeret, moriendum scilicet aduersus idololatriam. [17] Meminerant enim & Hieremiæ *Baruch 6.*
scribentis ad eos quibus illa captiuitas imminebat: & nūc videbitis Deos Babyloniorum
aureos & argenteos & ligneos portari super humeros, ostentantes nationibus timorem.
Cauete igitur ne & vos cōsimiles sitis allophylis, & timore capiamini, dū aspicitis turbas
adorantes retrò eos & antè: sed dicite in animo vestro, Te Domine adorare debemus. *Dan.3.*
[18] Itaque dixerunt à Deo concepta fiducia, quando vigore animi cōditionales minas regis
excutiunt: Non habemus necessitatem respondēdi huic tuo imperio. Est enim Deus
noster quem colimus, potens eruere nos de fornace ignis, & ex manibus tuis, & tunc manifestum
fiet tibi, quòd neque idolo tuo famulabimur, nec imaginē tuam auream quā statuisti,
adorabimus. O martyriū & sine passione perfectū, satis passi, satis exusti sunt, quos
propterea Deus texit, ne potestatem eius mentiti viderētur. Nam & Danielē nullius præ- *Dan.6.*
ter Dei supplicem, & idcircò à Chaldæis delatum ac depostulatum, statim vtique cōclusa
& vsitata feritas leonū deuorasset, si Darij digna præsumptio de Deo falli debuisset. Ceterùm
pati oportebat omnem Dei prædicatorem atque cultorem, qui ad idololatriā prouocatus
negasset obsequium, secūdum illius quoque rationis statum, quia & præsentibus
tunc & posteris deinceps commendari veritatem oportebat, pro qua fidem diceret passio
ipsorum defensorū eius, quia nemo voluisset occidi, nisi cōpos veritatis. Talia à primordio
& præcepta & exempla debitricem martyrij fidem ostendunt. [[19] Superest ne anti- IX.
quitas suum fortè habuerit sacramentū, nouitatem Christianā recensere, quasi & de Deo
B aliam, ac proinde disciplina quoque æmulam, cuius sophia filios suos iugulare non norit. *Prou.9.*
Planè alia in Christo & diuinitas & volūtas & schola, & martyria aut nulla in totū, aut aliter
intelligenda mādarit, qui neminē ad huiusmodi discrimen hortetur, qui pro eo passis
nihil repromittat, quia pati eos nolit. Et ideò præceptorum principia deducens, Beati, in- *Matth.5.*
quit, qui persecutionem patiuntur ob iustitiam, quoniam illorum est regnum cœlorum.
Hoc quidem absolutè ad omnes, dehinc propriè ad Apostolos ipsos, [60] Beati eritis cùm *Ibidem. &*
vos dedecorauerint, & persecuti fuerint, & dixerint aduersus vos omnia mala propter me: *Luc.6.*
Gaudete & exultate, quoniam merces vestra plurima in cœlo. Sic enim faciebant & Prophetis
patres eorum: vt etiam prophetaret quòd & ipsi occidi haberent ad exemplū Prophetarum.
Quamquam & si omnem hanc persecutionem conditionabilem in solos tunc
Apostolos destinasset, vtique per illos cum toto sacramēto, cum propagine nominis, cum
traduce spiritus sancti, in nos quoque spectasset etiam persecutionis obeundæ disciplina,
vt in hæreditarios discipulos & Apostolici seminis frutices. Nā & rursus ad Apostolos dirigit:
[61] Ecce ego mitto vos tāquam oues in medio luporum, & cauete ab hominibus; tra- *Matth.10.*
dent enim vos in cōsessus, & in synagogis suis flagellabūt vos, & ad præsides & reges perducemini
mei causa in testimoniū illis & nationibus, & cetera. Quum autē subiicit: Tra- *Ibidem.*
det autem frater fratrem, & pater filium in mortem, & insurgent filij in parētes, & mortificabunt
eos: manifestè iniquitatem istam in ceteros pronuntiauit, quam in Apostolis nō
inuenimus. Nemo enim eorum aut fratrem aut patrem passus est traditorem, quod plerique
C iā nostri. dehinc ad Apostolos reuocat: Et eritis odio omnibus propter nomen meū. *Ibidem.*
Quanto magis nos, quos à parentibus quoque tradi oportet. Ita ipsa hac permistione nūc
ad Apostolos, nunc ad omnes disponendo, eundem in vniuersos nominis exitum effundit,
in quibus consederit nomen cum odij sui lege. Qui autē sustinuerit vsque in finē, iste
saluus fiet. Quid sustinēdo, nisi persecutionē, nisi traditionem, nisi occisionem? Nec enim
aliud est sustinere in finem, quàm pati finem. Et ideò nō est discipulus super magistrū. Sta- *Ibidem.*
tim sequitur, nec seruus super Dominū suū: quia cùm magister & Dominus ipse perpessus
sit persecutionem, & traditionem, & occisionē, multò magis serui & discipuli eādem
expendere debebunt: ne quasi superiores exēpti de iniquitate videātur, quādo hoc ipsum
sufficere eis ad gloriā debeat, æquari passionibus Domini & magistri: ad quarum tolerātiam
ædificans monet, non eos timendos, qui solum corpus occidant, animam autē inter- *Ibidem.*
ficere non valeant, sed illi potius metum consecrandū, qui & corpus & animam occidere
& perdere possit in gehennam. Quinam hi solius corporis interemptores, nisi præsides &
reges supradicti, homines opinor? Quis etiam animæ dominator, nisi Deus solus? Quis
iste, nisi ignium comminator, nisi is sine cuius voluntate nec passerum alter in terram ca- *Ibidem.*
dit, id est, nec altera ex duabus substantiis hominis, caro aut anima? Quia & capillorum
apud eum regestus est numerus. Nolite ergo metuere quum super dicit, multis pas- *Ibidem.*
seribus antistatis, non frustrà, id est, non sine emolumento casuros in terram repromit-

Ibidem. tit, si magis ab hominibus quàm à Deo occidi eligamus. [62] Omnis igitur qui in me confessus fuerit coram hominibus, & ego cõfitebor in illo coram patre meo qui in cœlis est. Et omnis qui negauerit me coram hominibus,& ego negabo illum coram patre meo qui in cœlis est.Manifesta(vt opinor)est & definitio & ratio,tam confessionis quàm negationis, etsi dispositio diuersa est. Qui se Christianum confitetur, Christi esse testatur: qui Christi est, in Christo sit necesse est. Si in Christo est, in Christo vtique confitetur, cùm se Christianum confitetur.Hoc enim non potest esse,nisi sit in Christo.Porrò in Christo confitendo, Christum quoque confitetur qui sit in Christo,dum & ipse in illo est,vtpotè Christianus. Nam etsi diem dixeris, lucis rem ostendisti quæ diem præstat licet non dixeris lucem.Ita & si non directò pronuntiauit,Qui me confessus fuerit, non est diuersus actus quotidianæ confessionis à sensu dominicæ pronuntiationis. Quod enim est quum se confitetur,id est.Christianum:etiam id per quod est confitetur, id est, Christum. Proinde qui se negauit Christianum,in Christo negauit,negando se in Christo esse, dum negat se Christianum:& Christum autem in se negando,dum se in Christo negat,Christum quoque negabit.Ita & qui in Christo negauerit, Christum negabit.Et qui in Christo cõfessus fuerit,Christum confitebitur.Suffecisset igitur & si de cõfitendo tantũmodò Dominus pronuntiasset,ex forma enim confessionis contrariò quoque eius præiudicaretur. id est negationi, perinde negatione negationem rependi à Domino, quemadmodum confessione confessionem.Et ideò quum in forma confessionis etiam negationis conditio intelligatur, apparet non ad alium modum negationis pertinere, quod de ea aliter Dominus pronuntiauit,quàm de cõfessione,dicendo:Qui me negauerit, non qui in me. Prospexerat enim & hanc vim plerũque in expugnatione nominis subsecuturam, vt qui se Christianum negasset, ipsum quoque Christum compelleretur blasphemãdo negare. [63] Sicut non olim pro auspice cùm in tota fide quorundam conluctatum,hoc modo horruimus. Itaque frustrà erit dicere,etsi me negauero Christianum, nõ negabor à Christo, non enim ipsum negaui.Ex illa enim negatione tantundem tenebitur, qua se Christianũ negando,Christum in se negans,etiam ipsum negauit.Plus est autem quod & confusioni

Marc. 8. et Luc. 9. confusionem comminatur, [64] Qui me confusus fuerit coram hominibus,& ego confundar eum coram patre meo qui in cœlis est.Sciebat enim à cõfusione vel maximè formari negationem,mentis statum in fronte consistere, priorẽ esse pudoris quàm corporis plagam.

x. [[65] Qui verò non hîc,id est,non intra hunc ambitum terræ,nec per hunc commeatum vitæ,nec apud homines huius naturæ communis confessionem putant constitutam quanta præsumptio est aduersus omnem ordinẽ rerum in terris.istis, & in vita ista,& sub „ humanis potestatibus experiundarum. [66] Nimirùm quum animæ de corporibus excesse„ rint,& per singula tabulata cœlorũ de recepto dispici cœperint,& interrogari arcana illa » hæreticorum sacramenta, tunc confitendum apud veras potestates & veros homines, „ [67] Teletos.s.& Abascantos & Acinetos Valentini. [68] Nostrates enim, inquiunt, nec ipsi. » Eadem iurgiis constanter probabat homines veros non esse,quos stillicidiũ situlæ & pul-

Isa. 40. „ uerem areæ & sputamen & locustas deputauit,etiam inrationalibus iumẽtis adæquauit. Planè ita scriptum, nõ tamen idcircò aliud hominis genus intelligendũ præter nos:quod quia constat esse cõparatione,potuit innuere salua & proprietate generis & singularitate: neque enim si vita vitiata est,vt despectui iudicata despectis cõpararetur.statim natura sublata est,vt alia in nomine eius deputaretur.Atquin seruatur natura,etsi suffunditur vita:

Matth. 16. nec alios nouit Christus homines,quàm de quibus dicit, Quem me aiunt esse homines?

Matth. 7. Et, Quomodo vultis vt faciant vobis homines, & vos ita facite illis. Vide an seruauerit genus, à quibus & testimonium sui expectet, & in quos iustitiæ vicem mandat.Illos autem cœlestes homines si expostulem mihi ostendi, faciliùs [69] Aratus, Persea, & Cephea, & Erigonen,& Ariadnen inter sidera deliniabit. Quis autem prohibuit Dominum illic etiam confessionem hominum faciendam determinare, vbi suam futuram apertè pro-

Matth. 10. nuntiauit? Vt ita esset positum, Qui in me confessus fuerit coram hominibus, in cœlis & ego in illum confitebor coram patre meo qui in cœlis est: eripere me debuit ex isto terrenæ confessionis errore, quam suscipi noluisset, si cœlestem præcepisset, quia nullos alios homines noueram præter incolas terræ, ne ipso quidem adhuc tunc in cœlis homine conspecto. Quæ porrò fides rerum, vt post excessum ad superna sublatus,illic prober, quo non nisi iam probatus imponerer; illic de receptu examinarer, quò nisi admittendus peruenire non possem. Christiano cœlum antè patet quàm via: quia nulla

via

A via in cœlum nisi cui patet cœlum: quod qui attigerit, intrabit. [70] Quas mihi potestates ianitrices adfirmas iuxta Romanam superstitionem, Cardeam quandam & Forculum & Limentinum, quas à cãcellis ordinas potestates? Si vnquam legisti apud Dauid, [71] Auferte portas principes vestras, & subleuentur portæ æternæ, & intrabit rex gloriæ. Si item audisti apud Amos: [72] Qui ascensum suum ædificat in cœlos, & profusionem suam fundat in terras: scito & ascẽsum illum exinde complanatum vestigiis Domini, & introitum exinde reseratum viribus Christi, nec vllam moram aut quæstionem in limine Christianis occursuram, qui non dinosci habeant illic, sed agnosci: nec interrogari, sed admitti. [73] Nã & si adhuc clausum putas cœlum, memẽto claues eius hîc Dominum Petro, & per eum Ecclesiæ reliquisse, quas hic vnusquisque interrogatus atque confessus feret secum. Sed adseuerat diabolus illic confitendum, vt suadeat hîc negandum. [74] Pulcra videlicet documenta præmittam, bonas mecum claues feram, timorem eorum qui solum corpus occidunt, animæ autem nihil faciunt: commendatus ero huius præcepti desertione, honestè in cœlestibus stabo qui in terrenis stare non potui, sustinebo maiores potestates qui minoribus cessi: merebor denique admitti iam exclusus. Suppetit adhuc dicere, si in cœlestibus cõfitendum, vel negandum est, næ vbi alterum, ibidem vtrunque. Æmula enim quæque concurrunt. Etiam persecutionem in cœlis agitari oportebit, quæ confessionis negationísve materia est. Quid itaque cessas audacissime hæretice, totum ordinem Christianæ concussionis in superna trãsferre, & in primis ipsum nominis odium illic collocare, vbi ad patris dexteram præsidet Christus: illic constitues & synagogas Iudæorum

Psal. 23
Amos 9.
Matth. 18.
Matth. 10.

B fontes persecutionum, apud quas Apostoli flagella perpessi sunt, & populos nationum cum suo quidem circo, vbi facilè conclamant, vsquequò genus tertium. Sed & fratres nostros & patres & filios & socrus & nurus & domesticos nostros ibidẽ exhibere debetis, per quos traditio disposita est: item reges & præsides & armatas potestates, apud quas causa purganda est. Erit certè etiam carcer in cœlo carens sole, aut ingratis luminosus, & vincula [75] fortasse de zonis, & eculeus [76] axis ipse qui torquet: tum si lapidandus Christianus, grandines aderunt: si vrendus, fulmina præ manu sunt: si trucidandus, [77] Orionis armati manus operabitur: si bestiis finiendus, [78] vrsas septentrio emittet, [79] zodiacus tauros & leones. Hæc qui sustinuerit in finem, iste erit saluus. Ergóne & finis in cœlis, & passio, & occisio, & prima confessio. Et vbi caro omnibus istis necessaria, vbi corpus quod solum ab hominibus habet occidi? [80] Hæc nobis etiam ludicrum in modum certa ratio mandauit, nec vllus obicem præscriptionis istius extrudet, vt non omnem ordinem persecutionis, omnem eius causæ firmam paraturam illuc transferre cogatur vbi confessioni forum dederit. Siquidem confessio à persecutione deducitur, & persecutio in confessione finitur. Nec possunt non vnà sequi, quæ & aditum & exitũ, id est, initium finémque disponunt. Porrò & odium nominis hîc erit, & persecutio hîc erumpit, & traditio hîc producit, & interrogatio hîc compellit, & carnificina hîc desæuit, & totum hunc ordinem in terris confessio vel negatio expungit. Igitur si cetera hîc, nec confessio alibi: si

Act. 5.
Matth. 10.
Ibidem.
Ibidem.
Ibidem.

C confessio alibi, nec cetera hîc. Enimuerò non alibi cetera, itaque nec confessio in cœlo. Aut si aliam volunt esse rationem interrogationis & cõfessionis cœlestis, vtique & ordinem suum illi struere debebũt, alium longè, & ab ista dispositione diuersum quæ scripturis notatur, & possumus dicere: viderint dum hic ordo terrenæ interrogationis & confessionis est materia decurrens persecutionis & discordiæ publicæ in nomẽ saluus sit suæ fidei, ita credendum sit sicut & scribitur, ita intelligendum sit sicuti auditur. Hîc omnem ordinem sustineo, ipso Domino non aliam regionem mundi destinante. Quid enim post confessionis & negationis terminum subiungit, [81] Ne putaueritis venisse me vti pacem mittam in terram, non veni, sed vt machæram. certè in terram; Veni enim diuidere hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & socrum aduersus nurum suam, & inimici homini domestici sui. Sic enim efficitur, vt tradat frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgant filij in parentes, & mori eos faciant. Et qui sustinuerit in finem, hic saluus erit. Adeò totus hic ordo dominicæ machæræ, non in cœlum missæ, sed in terras, illic constituit etiam confessionem, quæ in finem sustinendo passura est mortem. [[82] Eadem igitur forma cetera quoque ad martyrij statum pertinere defendimus. [83] Qui pluris, inquit, fecerit etiam animam suam quàm me, non est me dignus, id est, qui maluerit viuere me negando, quàm mori confitendo. Qui animam suam inuenerit, perdet illam: qui verò perdiderit illam mei causa,

Ibidem.
Ibidem.
21.
Ibidem. & Luc. 14.

inueniet illam. Proinde enim inuenit ille qui negarit lucrifaciẽdo vitam, sed perdet in gehennam, qui se putat negãdo lucrifacere eam. Perdet autem eam ad præsens qui cõfessus occiditur, sed inuenturus eam in vitam æternam. Ipsi denique præsides quum cohortantur negationi, Serua animam tuam, dicunt, &, Noli animam tuam perdere. Quomodo loqueretur Christus, nisi quomodo tractaretur Christianus? Sed quũ prohibet meditari responsionem ad tribunal, famulos suos instruit, spiritum sanctum responsurum repromittit.[84] Et quum in carcere fratrem vult visitari, confessoris imperat curam, & quum Deum vindictam facturum electorum suorum adfirmat, passiones consolatur illorum: etiam in parabola seminis post cespitem arefacti, persecutionũ figurat ardorem. Hæc si nõ ita accipiuntur quemadmodum pronuntiãtur, sine dubio præterquàm sonant sapiunt, & aliud in vocibus erit, aliud in sensibus, vt allegoriæ, vt parabolæ, vt ænigmata. Quemcunque igitur conceperint ventum argumentationis scorpij isti quocunque se acumine impegerint, vna iam linea est, ad ipsas res prouocabuntur, an secundum scripturas transigantur. Si quidẽ tunc aliud significabitur in scripturis, si non idipsum reperiatur in rebus. Quod enim scriptum est, hoc euenire oportebit. Porrò tunc eueniet quod & scriptum, si non aliter eueniet. Ecce autem & odio habemur ab omnibus hominibus nominis causa, quomodo & scriptũ est, & tradimur etiam à proximis, quomodo & scriptum est, & perducimur ad potestates, & interrogamur, & torquemur, & cõfitemur, & trucidamur, quomodo & scriptum est. Sic Dominus edixit: si aliter edixit hæc, cur nõ aliter eueniunt, quàm edixit, id est, quemadmodum edixit. Atquin non aliter eueniunt quàm edixit: ergo sicut eueniunt, ita edixit; & sicut edixit, ita eueniũt. Nam nec licuisset aliter euenire, quàm edixit; nec ipse aliter edixisset, quàm euenire voluisset. Ita non aliud significabunt scripturæ istæ, quàm in rebus recognoscitur. At si nondum aguntur illa quæ prædicãtur, quomodo hæc aguntur quæ prædicata non sunt? Non sunt enim hæc prædicata quæ aguntur, si alia sunt quæ prædicantur, & non hæc quæ aguntur. At nunc quia ipsa sunt in rebus, quæ & in vocibus, aliter dicta creduntur: quid fieret si aliter acta inuenirentur?[85] Sed hæc erit peruersitas fidei, probata non credere, non probata præsumere. Cui peruersitati illud quoque opponam, vt si hæc quæ sic aguntur quemadmodum scripta sunt, non erunt ipsa quæ prædicantur, illa quæ non debeant sic agi quemadmodum scripta sunt, ne & ipsa horum exemplo periclitentur excludi. Siquidem aliud in vocibus, aliud in rebus est, & relinquitur nec prædicata videri quum euenerint, si aliter prædicantur quàm euenire habent. Et quomodo credẽtur quæ non erunt prædicata, quia non ita erunt prædicata quomodo eueniunt: Ita hæretici quæ prædicantur non vt probata sunt credendo, ea quæ nec prædicata sunt, credunt.

XII. [[86] Quis nunc medullas scripturarum magis nosset, quàm ipsa Christi schola, quos & sibi discipulos Dominus adoptauit; omnia vtique edocendos, & nobis magistros ordinauit, omnia vtique docturos? Cui potius figuram vocis suæ declarasset, quàm cui effigiem gloriæ suæ reuelauit, Petro, Iacobo, Ioanni, & postea Paulo; quem paradisi quoque compotem fecit ante martyrium? An & illi aliter quàm sentiunt, scribunt fallaciæ magistri, non veritatis?[87] Petrus quidem ad Ponticos,[88] Quanta enim, inquit, gloria, si non vt delinquentes puniamini, sustinetis. Hæc enim gratia est, in hoc & vocati estis, quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum semetipsum, vti adsequamini vestigia ipsius. Et rursus,[89] Dilecti, ne expauescatis vstionem quæ agitur in vobis in tentationem, quasi nouum accidat vobis: etenim secundum quod communicatis passionibus Christi gaudete, vti & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes: si dedecoramini in nomine Christi, beati estis, quoniam gloria & Dei spiritus requiescit in vobis,[90] dum nequis vestrûm patiatur, vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alieni speculator. Si autem vt Christianus, ne erubescat, glorificet autem Dominum in nomine isto.[91] Ioannes verò vt etiam pro fratribus nostris animas ponamus hortatur, negans timorem esse in dilectione. Perfecta enim dilectio foras abiicit timorem: quoniam timor pœnam habet, & qui timet, non est perfectus in dilectione. Quem timorem intelligi præstat, nisi negationis auctorem? quam dilectionem perfectam adfirmat, nisi fugatricem timoris & animatricem confessionis? quam pœnam timore puniat, nisi quam negator relaturus est, cum corpore & anima occidendus in gehennam? Quòd si pro fratribus, quanto magis pro Domino moriendum docet, satis[92] de Apocalypsi quoque sua instructus hæc suadere: mandauerat etenim spiritus[93] ad angelum Ecclesiæ Smyrnæorum: Ecce diabolus

Marginal notes: Ibidem. — Ibidem. — Matth. 25. — Luc. 18. — Matth. 13. — Matth. 10. — Matth. 17. — 2. Cor. 12. — 1. Pet. 2. — 1. Pet. 4. — 1. Ioan. 3. — 1. Ioan. 4. — Matth. 10. — Apoc. 2.

Margin letters: D — E — F

A bolus ex numero tuo coniiciet in carcerem, vt tentemini diebus decem. Eſto fidelis ad mortem vſque, & dabo tibi vitæ coronam. Item ad Pergamenorum de Antipa fideliſſimo martyre interfecto in habitatione ſatanæ. Item ad Philadelphenorum, quod à tentatione vltima liberaretur qui Domini nomen non negarat.[94] Exinde victori cuique promittit nunc arborem vitæ, & mortis veniam ſecundæ: nunc latens manna cum calculo candido, & nomine ignoto: nunc ferreæ virgæ poteſtatē, & ſtellæ matutinæ claritatem. nunc albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, & columnam fieri in Dei templo in nomine Dei & Domini, & Hieruſalem cœleſtis inſcriptam: nunc reſidere cum Domino in throno eius, quod aliquando Zebedæi filiis negabatur. Quínam iſti tam beati victores, niſi propriè martyres? Illorum etenim victoriæ, quorum & pugnæ: eorū verò pugnæ, quorum & ſanguis.[95] Sed & interim ſub altari martyrum animæ placidum quieſcunt, & fiducia vltionis candidam claritatis vſurpant, donec & alij conſortium illarum gloriæ impleant. Nam & rurſus innumera multitudo albati & palmis victoriæ inſignes reuelantur, ſcilicet de Antichriſto triumphales, ſicut vnus ex presbyteris: Hi ſunt, ait, qui veniunt ex illa preſſura magna, & lauerunt veſtimenta ſua, & candidauerunt ipſum in ſanguine agni: Veſtitus enim animæ caro.[96] Sordes quidem baptiſmate abluuntur, maculæ verò martyrio candidantur.[97] Quia & Eſaias ex rufo & coccino niueum & laneum repromittit.[98] Magna etiam Babylon quum deſcribitur ebria ſanctorum cruore, ſine dubio ebrietas eius martyriorum poculis miniſtratur, quorum formido quid relatura ſit æquè oſtenditur. Inter omnes enim reprobos, immò ante omnes. timidis autem, inquit, dehinc ceteris, particula in ſtagno ignis & ſulphuris. Sic timor eius in epiſtola eius quem dilectio foras abiicit, habet pœnam. [[99] Paulus verò Apoſtolus de perſecutore, qui primus Eccleſiæ ſanguinem fudit, poſtea gladium ſtylo mutans, & conuertens machæram in aratrum, lupus rapax Beniamin, dehinc adferens ipſe etiam eſcam ſecundum Iacob, qualiter martyria iam & ſibi optabilia commēdat, quum de Theſſalonicenſibus gaudens, Vti, inquit, gloriemur in vobis in Eccleſiis Dei pro tolerantia veſtra & fide, in omnibus perſecutionibus & preſſuris,[100] quibus ſuſtinetis oſtentamē iuſti iudicij Dei, vt digni habeamini regno eius, pro quo & patimini. Sicut & ad Romanos,[101] Non ſolùm autem, verumetiam exultantes in preſſuris, certè quòd preſſura tolerantiam perficit, tolerantia verò probationem, probatio autem ſpem, ſpes verò non confundit. Et rurſus,[102] Quòd ſi filij & hæredes, hæredes quidē Dei, cohæredes verò Chriſti. Siquidem compatimur, vti & cum illo glorificemur. Reputo enim paſſiones huius temporis nō eſſe dignas ad gloriam quæ in nos habeat reuelari. Et ideò poſtmodùm, Quis, inquit, ſeparabit nos à dilectione Chriſti? preſſura, an anguſtia, an fames, an nuditas, an periculum, an machæra, ſecūdum quod ſcriptum eſt. Tui cauſa mortificamur tota die, deputati ſumus vt pecora iugulationis: ſed in omnibus iſtis ſuperuincimus pro eo qui nos dilexit.[103] Perſuaſū enim habemus, quòd neque mors, neque vita, neq; virtus, neque ſublimitas, neque profunditas, neque alia cōditio poterit nos à dilectione Dei ſeparare, quę eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro.[104] Sed & Corinthiis paſſiones ſuas enumerans, patiendum vtique pręfiniuit: In laboribus abundātiùs, in carceribus plurimùm, in mortibus ſæpiùs, à Iudęis quinquies quadragenas citra vnam accepi, ter virgis cæſus, ſemel lapidatus, & reliqua. Quæ ſi magis incommoda quàm martyria videbuntur, tamen rurſus propter quod, inquit, boni duco in infirmitatibus, in iniuriis, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto.[105] Etiā in ſuperioribus. Qui in omnibus tribulemur, ſed nō coāguſtemur: & indigeamus, ſed nō perindigeamus: quoniā perſecutionibꝰ agitemur, ſed nō derelinquamur: qui deiiciamur, ſed nō pereamus: ſemper mortificationem Chriſti Ieſu in corpore noſtro circūferentes. Sed etſi, inquit, exterior homo noſter vitiatur, caro ſcilicet, vi perſecutionū: ſed interior renouatur die & die, anima ſcilicet ſpe promiſſionum. Nam quod ad præſens temporale & leue preſſuræ noſtræ per ſupergreſſum inſuper per æternum pondus gloriæ perficit nobis, non intuentibus quæ videntur, ſed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia, de incommodis dicens: quæ verò non videntur, æterna, de præmiis ſpondens.[106] Philippenſibus verò de vinculis ſcribens, vtique beatos adfirmauit, quibus donatum eſſet non tantùm credere in Chriſtum, ſed etiam pati pro ipſo: Eundem, inquit, agonem habentes quem in me vidiſtis, & nunc auditis. Nam & ſi libor ſuper ſacrificium gaudeo, & congaudeo omnibus vobis, perinde & vos gaudete & congaudete mihi. Vides quam martyrij definiat fœlicitatem, cui de gaudio mutuo acquirit ſolennitatem,

Marginal references (in order): Ibidem. Apoc. 3. Apoc. 2. Apoc. 3. Matth. 10. Apoc. 6. Apoc. 7. Iſai. 1. Apoc. 17. Apoc. 21. B 1. Ioan. 4. XIII. Act. 9. 2. Theſſ. 1. Rom. 5. Rom. 8. Ibidem. 2. Cor. 11. C 2. Cor. 12. 2. Cor. 4. Ibidem. Philip. 1. Philip. 2.

vt proximus denique voti sui factus est, qualiter de prospectu eius exultat, dicens Timo- D
2.Tim.4. theo: [107] Ego enim iam libor, & tempus deuersionis insistit. agonem bonum decertaui, cursum cōsummaui, fidem custodiui: superest corona, quam mihi Dominus illa die red-
2.Tim.2. det, scilicet passionis. Satis & ipse suprà allocutus, Fidelis sermo. Si enim commortui su-
2.Tim.1. mus Christo, & conuiuemus: si sufferimus, & conregnabimus: si negauerimus, & ille nos negabit: si non credimus, ille fidelis est, negare se non potest. [108] Ne ergo confundaris
Ibidem. martyrium Domini nostri, neque me vinctum eius, quia prædixerat: Non enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed virtutis & dilectionis & sanæ mentis. Virtute enim pa-
Rom.15. timur ex dilectione in Deum, & sana mente, quum ob innocentiam patimur. [109] Sed & si-
1.Cor.5. cuti tolerantiam præcipit, quibus magis eam quàm passionibus prospicit; sicubi ab ido-
XIIII. lolatria diuellit, quid ei magis quàm martyria præuellit? [[110] Planè monet Romanos
Rom.13. [111] omnibus potestatibus subiici, quia non sit potestas nisi à Deo, quia non sine causa gladium gestet, & quia ministra sit Dei, sed & vltrix, inquit, in irā ei qui malum fecerit. Nam & præmiserat: Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo. Vis autem non timere potestatem, fac bonum, & laudem ab ea referes. Dei ergo ministra est tibi in bonum. Si verò malum facias, time. Ita non in occasione frustrandi martyrij iubet te subiici potestatibus, sed in prouocatione benè viuendi, etiam sub illarum respectu, quasi adiutricum iustitiæ, quasi ministrarum diuini iudicij hîc etiam de nocentibus præiudicantis. E
Matth.22. Dehinc & exequitur quomodo velit te subiici potestatibus, reddere iubens cui tributū, tributum; cui vectigal, vectigal; id est, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ Dei, Deo. [112] So-
1.Pet.2. lus autem Dei homo condixerat, scilicet Petrus, Regem quidem honorandum, vt tamen tunc Rex honoretur, quum suis rebus insistit, quum à diuinis honoribus longè est; quia
Luc.14. & pater & mater diligenter cum Deo non comparabuntur. Ceterùm super Deum dili-
XV. gere nec animam licebit. [[113] Num ergo & Apostolorum litteræ nobiles, & nos vsquequaque simplices animæ, & solummodò columbæ libenter errantes, credo viuendi cupiditate. Ita verò fit vt recedant à litteris suis sensus. [114] Quæ tamen passos Apostolos
a Act.4. scimus, manifesta doctrina est, hanc intellego solam Acta decurrens, nihil quæro; [a] car-
& 5. ceres illic, & vincula, & flagella, & [b] saxa, & [c] gladij, & impetus Iudæorū, & cœtus Natio-
b Act.7. num, & Tribunorum elogia, & Regum auditoria, & Proconsulum tribunalia, & Cæsaris
c Act.12. nomen interpretem non habent; quòd [a] Petrus cæditur, quòd [b] Stephanus opprimitur,
d Act.14. quòd [c] Iacobus immolatur; quòd [d] Paulus distrahitur, ipsorū sanguine scripta sunt; [115] &
21.22.23. si fidem commentari voluerit hæreticus, instrumenta Imperij loquentur, vt lapides Hie-
& 26. rusalem. [116] Vitas Cæsarum legimus; Orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit.
e Ioan.21. [117] Tunc [e] Petrus ab altero cingitur, quum cruci adstringitur. Tunc [f] Paulus ciuitatis Ro-
f Act.24. manæ consequitur natiuitatē, quum illic martyrij renascitur generositate. Hæc vbicum-
& 25. que iā legero, pati disco, nec mea interest quos sequar martyrij magistros, sensúsne an exitus Apostolorum, nisi quòd & sensus in exitibus recognosco. Nihil enim passi fuissent quod non priùs patiendum esse sensissent. [118] Quum vincula Paulo Agabus gestu quo- F
que prophetasset, discipuli flentes & orantes ne se Hierosolyma committeret, frustrà o-
Act.21. rauerunt. Ille enim quod semper docuerat, animatus: Quid fletis, inquit, & contristatis cor meum? At ego non modò vincula Hierosolymis pati optauerim, verùm etiam mori pro nomine Domini mei Iesu Christi. Atque ita cesserūt, dicendo: Fiat volūtas Domini; fidentes scilicet, passiones ad voluntatem Dei pertinere. Non enim dehortationis consilio, sed dilectionis retinere tentauerant, vt Apostolum desiderantes, non vt martyrium dissuadentes. [119] Quòd si iam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret, suggerens: non in terris esse confitendum apud homines, [120] quòd nec Deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus vicem passionis, quasi & ipse de ea salutem cōsecuturus exposcat; statim au-
Matth.16. disset à seruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: Recede Satanas, scādalum mihi es.
Matth.4. Scriptum est: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Sed & nunc audire debebit, quatenus multò pòst venena ista suffudit, nulli infirmorum facilè nocitura, si quis hanc nostram ex fide præbiberit, vel etiam superbiberit potionem.

ADNOTA-

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SCORPIACUM ADVERSUS GNOSTICOS.

1. ADVERSUS GNOSTICOS.] De Gnosticis vnde dicātur, nempè ac si dicas scientes, & rerum disciplinarúmque variarum cognitores, suprà ex B. Epiphanio adu. Valētinianos hær. 31. adnotatum est, lib. de Præscriptionibus aduer. hæret. c. 41. nu. 258. & verò vsurpatum fuisse in genere de omnibus hæreticis, ex eodem Epiphanio patet; quamquam enim proprio nomine cōtra Gnosticos, agat hæ. 26. Nicolai discipulos, sicuti & Philaster, tamē idipsum etiam tribuit Basilidianis, Carpocratianis & Valentinianis; in hoc haud dubiè secutus Irenæum lib. 5. adu. hæreses. Verùm de peculiaribus quibusdam Gnosticis se loqui Tertullianus non vno in loco indicat; lib. aduers. Valentin. sic finit: Atque ita insolescētes doctrinæ Valentinianorum, in syluas iam excreuerunt Gnosticorum; & suprà lib. de Anima, cap. 18. Relucénrne (inquit) iam hæretica semina Gnosticorū & Valentinianorum; denique huius lib. ca. 1. runc Gnostici erumpunt, tunc Valentiniani proserpunt, tunc omnes martyriorum refragatores ebulliūt. Agit itaque imprimis contra Menādrianos, apud quos (sicuti suprà Auctor lib. de Anima, cap. 50.) nec pro Deo ipso mori lex est, deinde cōtra Basilidem eius discipulum, qui teste Auctore lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 46. martyria negabat esse facienda, in quo illi consentiunt B. Epiphan. & Theodoretus. Aduersus etiam Caianos, siue Cainos, contra quam hæresin (de qua latiùs suprà lib. de Præscrip. adu. hær. cap. 33. num. 196. & lib. de Baptismo cap. 1. num. 7.) hunc locum conscriptum esse testatur B. Hieronym. verbis ad calcem Argumenti citatis lib. contra Vigilantium; pro quo faciunt etiam verba Auctoris huius lib. cap. 1. si non & ipsa percurirut diffidentia signandi statim & adiurandi, & vnguendi bestiæ calcem; quippè quibus videtur indicare, negasse etiam istos Gnosticos baptismi illus ceremonias. Et verò quum Cainei Cayn pro Deo habuerint, sicut Auctor testatur lib. de Præscript. adu. hær. cap. 47. hær. 7. num. 308. non mirum est, si pro Christo neque baptismum neque Martyria admittebant. Item & contra Valentinianos, qui nominatim se Gnosticos nuncuparint, vtpotè qui (sicuti suprà habetur lib. aduers. Valent. cap. 30. Martyrij necessiratem eludētes, qua volūt interpretatione; sicuti infrà docetur ca. toto 10.) confessionem nominis Christi constitutam purabant, nō intra huius rerræ ambitum, nec per hunc vitæ commeatum, sed in cœlis apud veras (scilicet) potestates. Atque adeò etiam aduersus Prodicum, de quo sic in fine huius operis: Quòd si iam tunc Prodicus aut Valentinus adsisteret, suggerens, non in terris esse confitendum apud homines, quòd nec Deus humanum sanguinem sitiat, nec Christus vicem Passionis, quasi & ipse de ea salutem consecuturus exposcat; statim audisset à seruo Dei, quod audierat diabolus à Domino: Recede Satanas, scandalum mihi es, &c. vbi de eodem latiùs n. 119. Denique & propriè cōtra Scorpianum hæreticum, ad cuius nominis adlusionem videtur Auctor & titulum SCORPIACI huic libro dedisse, & descriptionem Scorpij tam latè cap. 1. prosequutus, de quo in hæc verba B. Opt. Mileuit. lib. 4. adu. Parmen. Talis sermo est & Scorpiani hæretici, (sic enim ibi lego cum Dn. Latinio, qui etiam istud adnotarat ad Tertullian. sui marginem, ex Tiliano codice, pro: corpiani) qui negabat debere esse martyria; sed venena sua sibi seruet, ne eorum relatio auditorum intellectus simplices vel leuiter vexet.

2. SCORPIACUM.] Hoc nomen libro suo indidisse iam diximus, præcipuè ob Scorpianum hæreticum, aduersus quem peculiariter hunc librum scripsisse videtur. Aliam etiam illius caussam explicatam habes à B. Hieron. lib. adu. Vigilant. quòd ea hæresis contra quam agit, scorpij in morem (verbis vtitur ipsius Tertulliani ex cap. 1.) arcuato vulnere in Ecclesiæ corpus venena diffunderet. Itaque (inquit sub finem eiusdem c. Auctor) tempus admonuit aduersus nostrates bestiolas nostrate SCORPIACUM stylo temperare; Qui legeris, biberis. Nec amarum, potio; si eloquia Domini dulcia super mella & fauos, inde pigmenta sunt. Vbi manifestè indicat SCORPIACUM se accipere pro potione aduersus scorpios. Atqui etiā peculiarē caussā cur Gnostici scorpiis adsimulētur, rationē reddit B. Epiph. hær. 26. quòd ex Nicolao hæretico, velut ex fœcūdo serpētis aut aspidis ouo, scorpij sint geniti. Deinde & aliam, hær. 31. contra Valētin. Quòd sicut scorpij alter alteri implexus catenam nectentes decē aut plures, de tecto siue domo seipsos demittunt, & sic cum dolo perniciem hominibus inducunt; sic & Valentinus & qui ab ipso originem duxerunt, Gnostici appellati, occasionibus ab ipso acceptis, alter ab altero doctus, post præceptorem erroris additionem fecit, & aliam hæresin induxit ex priori dependentem, & sic per successionem in hæreses diuersas, ipsi appellati Gnostici, diuisi sint; à Valentino tamen & antecessoribus eius occasionibus acceptis.

3. DE BONO MARTYRII.] Hoc titulo libri argumentum adiecimus ex ipso Tertulliano infrà cap. 2. Sed nondum (inquit) DE BONO MARTYRII, nisi debito primùm; nec antè de vtilitate eius, quā de necessitate discēdum. Idque eo magis, quòd ad institutum veniens cap. 5. latè deducat bonum esse martyrium. Alioqui placuisset alter titulorū B. Cypr. librorum, in quibus Auctorē imitatur: DE EXHORTATIONE MARTYRII, siue DE LAUDE MARTYRII; sed illi tituli magis correspondēt libro Tertulliani AD MARTYRAS suprà To. 2. Atqui illum titulum confirmat, quòd iam num. 1. citauimus de Martyriorum refragatoribus, contra quos etiam paucis egit dicto Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 11. & supra lib. de Anima, cap. 50.

CAP. I.

4. Magnum de modico malum scorpium terra suppurat, &c.] Caput hoc inscripsimus: De libri huius tirulo & argumento. Atqui scorpij descriptionem ad verbum ferè desumpsit ex Plinio. Imprimis enim tradit ille lib. 10. cap. 72. Scorpiones terra viuere; hinc illud Auctoris: scorpium terra suppurat. Deinde lib. 11. cap. 25. hæc sunt verba inter cetera: Nullóque momento meditari cessat, nequando deserat occasionem, quò pertinet: tot venena, quot ingenia. Semper cauda in ictu est, pro quo Auctor: & tamen vnus omnium violentiæ gestus de cauda nocere, &c. latiùs

caudam describens; spiculum & fistula patula tenuitate in vulnus (sic enim lego cum Gagnæo, pro: id) virus effundentem; quod ipsum habet etiam Plinius eiusdem lib. cap. 37. Ferit & obliquo ictu & inflexo; quod Auctor dixit & B. Hieron. atcuato impetu; venenum omnibus medio die quum incandvere solis ardoribus. Hinc illud Auctoris: familiare periculi tempus æstus (sic enim legendum, tum ex prædictis verbis patet, pro: æstas) tum ex illis infrà: & certo tempore subornantur, nec alio quàm ardoris; ac rursum illis: in præsentiarum est medius ardor. Constat (inquit Plinius) & septena caudæ internodia sæuiora esse; quod facit ad intellectum illius: proinde (ita enim legere malo cum Gagnæo, vocem Tertullianicam, quàm: perinde vt) scorpij series illa nodorum venenata. Hoc (inquit) idem malum, Africæ volucre etiam, Austri faciunt. Hinc Auctor sic castigandus videtur: Austro in Africa sæuitia velificat; quamquam noluerim quid immutare, quòd constet etiam sensus vulgatæ lectionis: Austro & Africo. Quidam (pergit ille) & ab ipsis fætum deuorari arbitrantur, vnum modò relinqui solertissimum, qui se matris clunibus imponendo, tutus & à cauda & à morsu loco fiat; hunc esse reliquorum vltorem, qui postremò genitores supernè conficiat. Quò an pertineat illud: quæ cauda erit, quodcunque de posthumo corporis propagatur, & verberat, diligenti Lectori perpendendum relinquo. Atqui phrasis vocesque hic citatæ satis superque arguunt, contra quorumdam iudicium, non satis exactum, esse hunc librum Tertulliani germanum fætum. Similiter verò infrà cap. 4. dixit Auctor: & ingeminat scorpius plagam, & cap. 7. Incutiat adhuc scorpius, & cap. 11. Quemcunque igitur conceperint ventum argumentationis scorpij isti, quocunque se acumine impegerint.

5. quot & colores Nicander scribit & pingit, &c.] Citat quidem Nicandrum hoc ipso libro Plinius, quem scribit Athenæus fuisse Colophonium siue Ætolum Grammaticum, Poëtam, Medicum, & Auctor etiam pictorem fuisse insinuat. Verùm istud Plinius Apollodoro, qui de venenatis bestiis scripsit, adtribuit; quem dicit in nouem genera scorpios distribuere, per colores maximè superuacuos. Quò pertinere videtur quod præmittit Auctor: tot pernicies, quot & species; tot dolores, quot & colores.

6. Vnde & bellicam machinam, &c.] Huc pertinet quod inter inuenta bellicarum machinarum Plin. lib. 7. num. 56. scribat: in tormentis scorpionem Cretas inuenisse.

7. in remediis naturalia plurimum, &c.] Apud Plinium naturalia remedia 62. contra scorpionum ictus, inuenire est, tum dicti lib. 11. cap. 25. tum lib. 20. & sequenti; præter quæ & magiæ aliquid hic adfert, & ferrum, & poculum, quibus medicina occurrit.

8. signandi statim & adiuuãdi, & vnguendi bestiæ calcem, &c.] Hæc hauddubiè pertinent ad ceremonias baptismi, de quibus latè suprà lib. de Baptis. num. 1 et deincepts. Alludit etiam tam ad potestatem calcandi super colubros & scorpios, Luc. 10. de qua suprà latius lib. 4 adu. Marc. c. 24. tum ad viperæ morsum, quem spreuit Apostolus, Actor. 28. tum ad figuram rubi, Exod. 3. Atqui sunt & hic verba Tertullianica: dedicauit, &: subornantur. Siue verò legas: callentes & ipsi offendere, siue: calentes, non refert; quia ad hanc lectionem pertinet quod suprà ex Plinio adduximus vt continua meditatione, vt nocere queant. Atqui vt clarior sit sensus, omissa & particula, legimus: in ventum si placuerit, Christianos. De Prouerbiali autem formula: caudam trahentes, vide nostra Prolegomena.

9. Hæccine pati homines innocentes, &c.] Hæc argumenta sunt Gnosticorum aduersus Martyria, quibus postea singulatim ferè respõdet, vsq; ad illud: Hæc & siqua alia. Sũt autẽ etiam hic Tertullianica. Inter quæ obscurum est illud, & quantum apparet, corruptum: vt putes (siue vt puta, ex coiectura) fratrem aut de melioribus ethnicum; neque enim ethnici, quantumuis meliores, aut innocentes, aut martyria pati rectè dicuntur. Atqui sunt & hic Tertullianica; secta, in bonam partem; Dehinc adigunt; prima fixura; exinde iam cædunt.

10. ibidem scorpio pro solea anathema inlidito, &c.] Facit hic locus pro anathemate, quod inlidi solet hæreticis, scorpio similibus, vti suprà dictum est nu. 2. atque adeò pro Excommunicatione Ecclesiastica, de quâ latè suprà T. 1. Apolog. Videtur autem: Ceterùm mox accipi pro: Etenim; reddit enim caussam cur ab Ecclesia abscindi & eici debeant hæretici, quòd alioqui si admittantur hæreses plagam satiare, id est, plenè infligere, intimet virus (en rursus vocẽ Tertullianicam) & properet in viscera, &c. ne prolixiores in repetendo simus. Hoc vnum hic addam, quòd prorsus legendum sit: carne spiritus exolescit; neque enim vsquam apud aliquem Veterum vsurpatur caro spiritus, eò quòd Christo teste, Luc. 24. spiritus carnem & ossa non habet. Sunt verò etiam voces Tertullianicæ: gelascit, exolescit, &: nausea nominis (nempè Christiani) inactescit.

11. ipsa canicula persecutionis ab isto scilicet cynocephalo, &c.] Eleganter ardori caniculæ, quem mense Iulio & Augusto experiri solemus, vehementiam persecutionis comparat, cynocephalum vocans, aut Seuerum Imperatorem, aut potius Proconsulem Africæ, qui Christianos quasi venatu quodam persequebatur, non aliter atque cynocephali, homines iuxta Plinium lib. 7. cap. 2. caninis capitibus, qui vnguibus armati, venatu & aucupio se totos dabant.

12. Alios ignis, alios gladius, &c.] De variis tormentorum generibus vide suprà lib. ad Martyras, non solùm de igne, gladio fustibus, sed & vngulis, ac degustato martyrio, in carcere esurie. De Africanis autem addit Ecclesiis: nos ipsius lepores, destinata venatio, de lõginquo obsidemur; vtpotè in qua exigua fuerit persecutio viuente Seuero, fortassis quòd Africanus esset; de quo latius in vita Auctoris.

13. aduersus nostrates bestiolas nostrate SCORPIACVM stylo temperare, &c.] Hauddubiè intelligit Gnosticos, qui iam in Africam irrumpere cœperãt, adinstar Scorpionum, qui (vti suprà dictum est num. 4.) maximè Africam infestabant, illis adeò Africano stylo respondens. Verùm etiam de hoc in vita Auctoris. Hic sufficiat adnotasse, quòd huius libri titulum indicet, & pulcrè tum præcedentia, tum hanc periodum emendarit ex Britannico codice Gelenius.

CAP. II.

14. Sed nondum DE BONO MARTYRII, &c.] Capiti huic titulum dedimus: De idololatria vitanda, vsqueadeò vt loca exterminari, & Idololatras interfici iusserit. In quo Auctorem imitatur B. Cyprianus, adlegatis penè iisdem scripturis lib. de Exhort. Mart. cap. 1. Hoc titulo: Quòd Idola Dij non sint; cap. 2. Quòd Deus solus colendus sit, & cap. 3. & 5. Quòd sic idololatria indignetur Deus, vt præceperit eos etiam interfici,

terfici, qui sacrificare & seruire idolis suaserint. Quo capite post scripturas Deuter. 31. sic concludit: Quòd si ante aduentum Christi circa Deum colendum & idola spernenda, hæc præcepta seruata sunt; quantò magis post aduentum Christi seruanda sunt?

15. Ad officium hæreticos compelli, non inlici dignum est. Duritia vincenda est, non suadenda, &c.] Quàm istud faciat contra libertatem hæreseon, suprà adnotauimus Tom. 1. lib. ad Scapulam, cap. 2. num. 7. remittentes ibidem Lectorem ad Adnotationes nostras in B. Cyprian. Epist. 52. ad Antonianum, num. 78. & ad lib. de Exhort. Mart. cap. 5. num. 27. Siquis plura desideret, spero propediem prodituram Relationem nostram ad Ordines Belgij, de diuersis Religionibus non admittendis, vel in vno aliquo, vnius Regni, Monarchiæ, Prouinciæ, Ditionis, Reipubl. Ciuitatis, aut oppidi loco; quò Lectorem remittimus; vtpotè quā per cap. xxx. & eo amplius, quicquid ad hanc materiam pertinet, latè tractauerimus, tum ex scripturis & Patribus, tum ex Imperatorum edictis, tum denique ex Ecclesia, Imperiorum, Regnorúmque historiis.

16. Sustineant Euangelia paulisper, &c.] Distulit Euangeliorum testimonia Auctor de Martyriis vsque ad cap. 9. quorum radicem aptè Legem vocat.

17. Ego sum (inquit) Dominus Deus tuus, &c.] Sic supplemus hunc locum ex ipso Moyse, Exod. 20. iuxta æditionem LXX. & alias omnes, maximè quum & alibi sic legat Auctor; &: Non erunt tibi Dei alij præter me (quòd cum aliis sic legat B. Cyprian. dict. lib. cap. 2.) Ego enim sum Dominus Deus tuus. Item in scriptura sequenti etiam Exod. 20. Non facietis vobis Deos aureos & argenteos, etiam ex coniectura Latinij, pro: Non facietis inibi, &c. quia illud cum LXX. & Hebrais legit B. Cyprian. lib. 3. Testim. cap. 59. Illud verò: Non facietis vobis secundum hæc, retinendum duximus, quòd nimia sit cum LXX. differentia, qui legunt: Non facietis vobis altare.

18. Audi Israël, &c.] De hoc testimonio Deuter. 6. sic verba transponimus, sicuti alibi ab Auctore, & ab omnibus citantur: & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis; deinde legimus: quia Deus æmulator, omisso: &, superfluo. Vbi vox est Tertullianica: deierabis. Denique in verbis Deuter. 11. legimus; iuxta quod alibi Auctor & æditiones omnes: benedictionem & maledictionem, ac: Benedictionem (inquit) singulari numero, pro eo quod erat plurali; supplemúsque maledictionem, si erraueritis de via, ac legimus tum hîc, tum paulopòst quinquies: Deis, pro Diis, & sub finem capitis ex Psal. Dei nationum, pro: Dij. Vbi abeuntes paraphrasticōs vertit, quod Græcè est προσδυθέντες. In verbis denique Deuteron. 12. ter correximus: earum, pro: eorum, quia præcedit nationes; & proinde etiam: vocibus transpositis: & sculptilia Deorum ipsarum; omittentes etiam: vt, legimus dumtaxat: & ego ita faciam. Atqui Staticula, pro statuis, vox est Tertullianica, sicuti multo pòst ex Leuitic. cap. 26. nec sculptile nec staticulum, vt distinguat sculptiles statuas à fusilibus, quarum etiam ex Deuter. meminit.

19. Sed &: Si ipse Prophetes (inquit) exsurrexerit in te, &c.] Hæc verba Moysi Deuter. 13. transcripsit penè ad verbum B. Cyprian. partim epist. 40. partim lib. de Mortal. lib. de Exhort. Mart. cap. 9. & lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 15. Ex quibus locis posterioribus & æditionibus omnibus castigauimus: exsurrexerit, pro: exurrexit; ac: & euenerit, pro: venerit; item supplemus: vt sciat si ex toto corde, &c. Mallem etiam legere cum omnibus: diligatis Deum, Græcè ἀγαπᾶτε, pro: timeatis, sed quia nulla est dictionum similitudo, nihil immutauimus. Atqui etiam nouam periodum auspicamur: Post Deum, eo quòd alter sit versus.

20. Sed & alio capitulo, &c.] Quod semel adnotasse sufficiat, vel hinc patet longè aliam fuisse capitum distinctionem in Bibliorum æditionibus, ætate Tertulliani, atque nunc, quum istud eodem capite hodie reperiatur; neque id nouum videbitur, qui Commentarios veterum Patrum, & maximè Hrabani Mauri in scripturas penè vniuersas, qui apud me MS. exstāt, inspexerit. Nata est verò hauddubiè varia distinctio, eo quòd in capita initio distincta scripturæ non fuerint, sed in libros dumtaxat.

21. Si autem rogauerit te frater tuus, &c.] Istud etiam cum eo quod ex eodem capite sequitur, ad verbum penè citat B. Cyprian. lib. de Exhort. Mart. cap. 5. vbi vbique vertit: rogauerit, quod Græcè est παρακαλέσῃ, & alij vertunt: hortatus fuerit. Ex illis autem castigauimus: Non parcet oculus tuus super eum, pro: pascet, quod habebat Lugdunensis æditio; item: & manus omnis populi, pro: manus populi tui; quia cum illo consentiunt aliæ æditiones. Deinde & ex Græco: οὐκ ἐλεήσεις οὐδὲ μὴ σκεπάσεις αὐτόν: Nec misereberis nec cælabis eum, pro eo quod corruptiss. legebatur: Nec desiderabis nec saluabis eum, maximè quum consentiant etiam Hebraica & Chaldaica æditio, & B. Cyprian. legat nec cælabis eum. Atqui in sequenti ex eodem cap. scriptura, quam non ad verbum, sed sensu tenus citat: deuotamenta, &: deuotamento, vertit quod Græcè est ἀνάθεμα. Porrò ex ipso Moyse suppleuimus illud Deuter. 27. aspernamentum Domino, vbi etiam habes vocem Tertullianicam.

22. Non sequemini (inquit) idola, &c.] Hoc inuenire est Leuit. 19. at illud: Filij Israël famuli pueri mei (Græcè υἱοὶ Ἰσραὴλ οἰκέται παῖδές μου) Hi sunt quos eduxi de terra Ægypti, Leuit. 25. Illud denique, quod olim à præcedentibus non distinguebatur: Ego Dominus, &c. Leuit. 26. hodie reperitur, vbi supplemus necessariò: nec sculptile nec staticulum. Retinuit autem vocem Græcam σκοπόν, dum lapidem scopum vertit, significantiùs multo quàm Interpres Latinus LXX. lapidem insignem.

23. Dei nationum argentum & aurum, &c.] Paraphrasticōs Dei transtulit pro eo quod Græcè est: εἴδωλα, pro quo aptiùs suprà Tom. 2. lib. de Corona milit. cap. 10. Idola; quomodo etiam B. Cyprianus lib. de Exhor. Mart. cap. 1. & lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 59. sed magis citans verba Psal. 134. quum Auctor citet Psalm. 113. quamquam verborum ordine immutato, videtur ob hominis fabricam, in qua supremo loco sunt oculi, aures, nares, & deinde os, ac inferiùs manus ac pedes. Et verò tum Auctor etiam supradicto loco, tum B. Cyprianus vtrobique legunt in præsenti, quæ alij plerique in futuro: habent, vident, audiunt, odorantur, loquuntur, contrectant, &: ingrediuntur. E quibus locis etiam supplemus: qui faciunt ea.

CAP. III.

24. Nec putem disceptandum, &c.] Caput hoc inscripsimus: De Idololatria à Deo vindicata in populum Israël. Atqui facit & hoc caput ad institutum libri nostri supracitati, num. 15. aduersus Religionum plurium libertatem. Imitatur autem etiam hîc Auctorem B. Cypr. dicti libri de Exhort. Mart. cap. 4. eandem historiam citans Exod. 32. vbi simili titulo vtitur: Non facilè

Deum ignoscere idololatriæ. Atqui est & hoc Tertullianicum: exspectabit retractari.

25. Aberat apud Deum in monte Moyses, &c.] *Hanc historiam Exod. 32. cùm alibi frequenter, tum Tom. 2. lib. de Patient. cap. 5. iisdem penè verbis Auctor prosecutus est. Hoc hîc dumtaxat adnotandum, illud*: quos potius ipse perdiderit, *accipi debere pro*: perdere *debuerit, præter & illas voces Tertullianicas*: suggillans, &: dedicauerunt.

26. Bouis etiam cuiusdam cōsecratricem, &c.] *De Osiridis siue Serapidis simulacro Ægyptiorum in forma* bouis, *alicubi suprà latè diximus. Hinc illud Tibulli*:

-- Osirim,

Barbata Memphitem plangere docta *bouem*.

27. In Arithmis, &c.] *Hanc quoque appellationem Tertullianicam, vt* Arithmos *vocet librum Numerorū, vide suprà lib. 4. adu. Marc. cap. 23. & 28. Historiam ipsam Numer. 25. paucis etiam repetit infrà Tom. 5. lib. de Pudicit. vbi sequitur Moysen, quem scribit* xxiiij. milium populi fornicātis in filias Madiā (*seu potius* Moab, *sicuti hîc rectiùs*) vna plaga ruisse. *Hîc verò Apostolum 1. Cor. 10. apud quem legitur*: *Neque fornicemini, sicut quidam ex ipsis; & ceciderunt vna die* viginti tria milia. *Atqui vocem Græcam* ἐτελέσθη *vertit*: initiati, *sicut etiam Interpres Latinus LXX. Psal. 105.* Et initiati sunt Beelphegor, *pro eo quod sacrificare vertit*.

28. Defuncto Iesu Naue, &c.] *Istud transscripsit etiā B. Cypr. in lib. 1. Test. adu. Iud. c. 1. hoc titulo*: *Iudæos grauiter in offensam Dei deliquisse, quòd Deū dereliquerint, & idola secuti sint. Meminit etiā eiusdē suprà Auctor T. 1. lib. adu. Iud. c. 1. Vbi quū solū* Bahali se mancipasse legantur, *hîc citat potius illud, quod secundo loco repetitur Iud. 2.* & seruierūt idolis Baalim & Astartis, *Græcè* ταῖς ἀσαρταῖς, *de qua Syria Dea, vide suprà Adnotat. nostras Tom 1. Apolog. cap. 24. num. 379. Siue autem legas cum Gagnæo*: venum dabantur, *siue cum aliis*: venundabantur, *perinde est*.

29. Post quæ instituit super illos Deus Critas, quos censores intelligimus, &c.] *Similiter autem mox*: vt quis Critarum obierat, &: per omnes penè Annales Critarum. *Porrò retinuit hîc quoque Græcam inscriptionem*, κρίται, *libri Iudicum, sicuti nos eum appellamus, & B. Cyprian. pro quo maluit Auctor vertere*: censores, *vocem Iurecōsultorum, Romanis magis vsitatam, qua phrasi etiam suprà lib. 2. aduers. Marc. cap. 2.* censores diuinitatis *dixit. Et rectè Auctor id nominis* Censorum *Iudicibus populi Israël adtribuit; etsi enim initio, iuxta Cicer. lib. 3. de Legibus, officium eorum dumtaxat fuerit, populi æuitates, soboles, familias pecuniásque censere, vnde & nomen id accepisse testatur Liuius 1. Dec. lib. 4. etiam morum præfectos fuisse testatur idem Cicero pro Cluentio. Atqui omninò legimus*: Post quæ instituit, &c. *pro*: Postquàm, & *iuxta aditiones paulopòst*: & adorando eos, *pro*: orando. *Verùm sunt etiam hîc Tertullianica*: compressati sunt; &: obaudire, *hic; ac*, non aduertam, *pro eo quod Græcè est*: προσθήσω, *pro quo Latinus LXX. Interpres*: *non addam*.

30. Atque ita per omnes penè Annales Critarum, &c.] *Sic librum Iudicum appellat, vbi adludit ad cap. 3. 4. 6. & maximè 10. ac 13. vbi de iugo* Allophylorum (*quos vertit Auctor vbique pro Philistæis*) *fit mentio; item ad* Regum *libros quatuor, maximè 1. Reg. 12. 3. Reg. 14. ac 20. & 4. Reg. 13. 17. 18. 23. 24. & 25.*

Cap. IIII.

31. Hanc igitur si à primordio, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: Quòd hæc præcepta martyriis patrocinentur, prohibendo idololatriam. *Quo adeò respondetur ad illud Gnosticorum argumentum suprà, cap. 1.* Certè peccatoris pœnitentiam mauult Deus quàm mortem; & quomodo peccatorum non desiderat mortem? *Atqui supplemus iterum ex Gagnæo paulopòst*: & compungimur, & ingeminat.

32. Nos autem De deo alibi dimicantes, &c.] *Hoc pertinet ad lib. 1. adu. Marc. suprà; quod verò sequitur*: & De reliquo corpore hæreticæ cuiusque doctrinæ, *ad secundam partem lib. de Præscript. adu. hæres. Quare & hunc librum, iuxta quod Præfatiuncula nostra in Tomum tertium adtigimus, illis postposuimus. Atqui de Prouerbio*: certas præducimus lineas, *vide nostra Prolegomena*.

33. Præscribitur mihi ne quem alium Deum dicam, &c.] *Adludit tum ad illud Exod. 23. suprà citatum Tom. 2. lib. de Idolo. cap. 10. ac 20. vbi* Lex prohibet Deos pronuntiari; *tum ad illud Exod. 20. adlegatum cap. 2. vbi*: Non adorabis ea, neque coles; *tum denique ad illud Deuter. 6.* Dominum Deum tuum timebis, & illi famulaberis soli.

34. huic sacramento militans, &c.] *Similiter Auctor agit dict. lib de Idol. cap. 19.* de sacramento (*id est, iureiurando, quali se milites adstringunt*) diuino signo Christi, castris lucis; *de qua & aliis significationibus vocis*: sacramenti, *vide Adnotat. nostras dicto lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 40. num. 239. Vbi etiam alios aliquot similes locos adnotauimus. Sicut enim milites sacramento suis ducibus ad depugnandum in acie auctorantur, ita &* nos (*inquit Auctor suprà Tom. 2. lib. ad Martyr. cap. 3*) vocati sumus ad militiam Dei viui, iam tunc quum in sacramenti verba respondimus; *de quo latiùs initio lib. de Baptis. inter Baptismi ceremonias. Atqui videtur Auctor respexisse etiam ad* consignationem *quæ fit in baptismo, de qua ibidem videre est*.

Cap. V.

35. Habes igitur Dei mei voluntatem, &c.] *Titulum imposuimus huic capiti*: Quòd bonum sit martyrium, etsi periculosum ac durum, non secus atque Medicina quæ dolores vtiles adfert. *Atqui de Prouerbialibus formulis*: occursum est huic plagæ; &: in alium ictum consideremus, *latiùs inter Prolegomena. Hîc enim tacitè respondetur ad illa argumenta Gnosticorum suprà cap. 1.* Perire homines sine caussa.

36. Vt devm meum bonvm ostendam, qvod iam a nobis didicervnt Marcionitæ, &c.] *Hîc intelligit lib. 2. aduers. Marc.* De deo bono, et tamen ivsto. *Supplemus autem mox*: à quo & prohibetur, *ex Gagnæo, & legimus prorsus*: quid aliud est aduersatio (*voce Tertullianica*) idololatriæ, atque martyrij, *pro*: aduersario, *quod nullo sensu legebatur*.

37. Nam & medicinæ præsidium, &c.] *Similis est locus suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 16. præterquàm quòd* ferramenta, *quibus illi vtuntur, hîc enumeret*: scalpellum, quo (*sicuti etiam ibi loquitur*) secant & amputant, cauterium, quo inurunt. *quibus addit hîc*: sinapis incendium, quo mordent. *Hinc fieri puto, vt ad lepras curandas vsum* sinapis *esse scribat Plinius lib. 20. cap. 22.*

38. Sed Medicum quoque mirabetis etiam in illo, &c.] *Videat hac de re curiosus Lector Hippocratem, Galenum, & alios Medicos; certè experientia quotidiana expe-*

experimur : quòd fermè pares qualitates medelarum adhibeātur aduersus qualitates querelarum. *Siue autē legas*: restinguit, *ex coniectura Dn. Latinij. siue* restringit, *perinde est, & hoc videtur Auctori magis vsitatum. Sunt verò etiam Tertullianica*: dispargere, euaporare; *& non multò pòst*: sustentato, *pro patienter exspectato; item*: limantes, *&*: veternum mortis. *Vbi in intermediis lineis iterum legimus*: temperaretur, *ex Gagnæo, pro*: temperatur.

CAP. VI.

39. Sed & certaminis nomine, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd certaminis nomine Deus nobis Martyria proponat, pro quorum meritis mercedem accipiemus, esseq; illa post lauacrum secūda solatia, immò etiam baptismum sanguinis. *Per quæ nominatim respondet ad illud Gnosticorum argumentum suprà cap.* 1. an Deus hominum sanguinem flagitat, *&c. Prius illud suprà tractauit Auctor Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 3. in quo imitatur eum B. Cyprian. dicti lib. de Exhortat. Mart. cap. 8. & 9. & præsertim hoc titulo: Insistendum esse & perseuerandum in fide & virtute, &c. vt ad palmam & coronam possit perueniri. Et rursum lib. 3 Testim. ad Quirin. cap. 16. & 17. Quæ omnia adnotatu digna sunt aduersus eos qui Martyria, pœnas peccatorum appellare non verentur. Atqui propriè accipitur hîc* gula *pro faucibus, quum dicit*: Euulsum, *&c.* de diaboli gula; *at Tertullianica vox est*: inculcatorem.

40. Agonas istos, &c.] *De variis* Agonū ac certaminum Græcorum & religionum ac voluptatum *generibus, vide suprà Tom. 2. librum integrum de Spectaculis, & Adnotat. nostras nominatim à num. 1. & 106. 153. 154. ad finem vsque, ne hîc in repetendo prolixiores simus.*

41. Adhuc Carthaginem, *&c.* donatam Pythico agone, &c.] *Hinc occasionem accepisse videtur Auctor scribendi libri de Spectaculis suprà Tom. 2. quòd indictus esset Carthagini* Pythicus agon, *idque* post stadij senectutem, *id est, postquàm* stadium, *id est locus ad Agones deputatus, iam senectutem quandam passus esset, vtpotè à multis annis minimè frequentatus. Atqui* Pythicum agonem *vocat eum, qui in Ludis Pythicis, id est Pythio Apollini dedicatis, celebrabatur.* Pyctes *enim pro pugile notior vox est, quàm vt pluribus sit opus. De* Agonotheta *denique dicto num. 106. Atqui sunt præterea Tertullianica*: liquuit, ab æuo, committere artes; plus victoriatum est, quàm iniuriatum, *nisi quis malit legere*: victoriatum, *&*: iniuriatum; *nam non placet coniectura Harrisij*: plus victoria tamen est quàm iniuria.

42. Deum dedecebit, &c.] *Istud explicatius videre est tum dictis cap. lib. ad Mart. tum lib. de Spectac. cap. 29. & 30. Legimus autem partim cum Gagnæo*: Quid nunc si non, *pro eo quod erat dumtaxat*: Qui si non.

43. Aut quomodo multæ mansiones apud Patrem, si non pro varietate meritorum, &c.] *Quæ hîc* merita, *mox* pretia *vocat; quibus reddi dicit* compensationem & mercedem, *& cap.* 8. remunerationem Martyriorum. *Eodem autem modo locum illum Ioan. 14. interpretantur Clemens Alexandr. lib. 5 Stromat. B. Cyprian. lib. de Laude Mart. aliique Patres complures; & ipse Auctor suprà lib. de Resurr. carn. cap. 52. Illud 1. Cor. 15.* stella à stella distabit in gloria. *Atqui sunt iterum Tertullianica*: dependitur, *& mox*: dependi, *ac*: erogari, *quæ illi sunt synonyma. De eo verò quòd carnem vocat* manum Dei, animam adflatum; *vide alicubi suprà.*

44. Prospexerat & alias Deus imbecillitates, &c.] *Hîc transit ad secundam huius capitis partem, in qua tradit esse* Martyria, & secunda solatia post lauacrum, & lauacrum sanguinis exinde securum; *quod clarius dixit in hæc verba suprà lib. de B. ptis. cap.* 16. Hic est baptismus; qui lauacrum, & non acceptum repræsentat, & perditum reddit. *Vbi adlegauimus plura de* baptismo sanguinis *testimonia Patrum, num 108. & expositiones item illius scripturæ in eandem sententiam*: Habeo baptismo tingui, *& c. n. 111. Quos inter pro hoc loco facit maximè B. Cyprian. Præfat. in sæpedict. lib. de Exhort. Mart. vbi vocat hoc* secundum baptisma, *post quod nemo iam peccat, quod fidei nostræ incrementa consummat, quod nos de mundo recedentes statim Deo copulat.*

45. Propriè enim Martyribus nihil iam reputari potest, &c.] *Iste etiam locus pertinet ad Purgatorij adsertionem, & eam differentiam (de qua suprà etiam apud hunc Auctorem lib. de Anima, cap. 35.) quam apertiorem ponit B. Cyprian. Epist. 52. ad Antonian. Aliud (inquit) missum in carcerem non exire inde, donec soluat nouissimum quadrantem, & pro peccatis longo dolore cruciatum emundari & purgari diu igne, & pendere in die iudicij ad sententiam iudicis; illud, statim ad gloriam peruenire, fidei & virtutis accipere mercedem, peccata omnia passione purgasse, & à Domino coronari. De quo vide Adnotat. nostras ibidem num. 59. & suprà lib. de Anima, num. 421. & 424.*

CAP. VII.

46. Incutiat adhuc scorpius homicidam Deū ventilans, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus*: Quòd etiam fidei sint examinatoria martyria. *In quo Auctorem etiam imitatur B. Cyprian. tum lib. de Exhort. Mart. cap. 9. hoc titulo: Ad hoc pressuras & persecutiones fieri, vt probemur, & lib. 3. Testim. ad Quirinum, cap. 15. Qui loci etiam adnotandi adu. eos, qui martyria facere audent, supplicia peccatorum. Atqui respondet hîc Auctor ad argumentum Gnosticorum suprà cap.* 1. Si is (*nempè Deus*) occidit, quis saluum facere debebit?

47. Sophia (inquit) iugulauit filios suos, &c.] *Hodie nihil apud* Salomonem *reperire licuit quod cum his verbis consentiat, quàm illud Prouerb. 9.* Sophia *mactauit, seu* iugulauit (*vtrunque enim significat vox Græca ἔσφαξε*) *victimas suas, pro quo videtur Auctor legisse Paraphrasticōs* filios suos; *quod ipsum B. Aug. interpretatur lib. 17. de Ciuit. Dei cap. 20 de martyrū victimis. Verùm quia subiungit Auctor*: Et ideò quid sequitur? Sophia, *&c. quod est Prouerb. 1. coniicio olim lectum fuisse Prou. 1. illud*: Sophia iugulauit filios suos, *vbi hodie habetur: nam impietate suam animam auferūt, immediatè ante verba sequentia; nisi malit quis illud*: sequitur, *referre ad laudem potius Sophiæ, quæ filios suos iugulauit, quàm ad verba scripturæ.*

47. Sophia in exitibus canitur hymnis, &c.] *Hîc magis expreßit Auctor quod Græce est ὑμνεῖται; vbi quum etiam legatur παῤῥησίαν ἄγει, necessariò etiā castigauimus* constantiam agit, *pro*: de constantia; *reliquum etiam iuxta LXX. adfertur. Ex eo autem quòd hîc citatur illud Isai. 44. in hæc verba*: & alius inscribit: In nomine Israëlis, *mutās hîc numerum Prophetæ, vt magis ad institutum faciat, apparet etiam suprà lib. 4. adu. Marc. c. 39. legi debere*. inscribet, *pro*: inscribetur.

49. Audio enim & alibi dicentē Deum, &c.] *In hac scriptura Zachar.13.iuxta æditiones omnes sic trāspo- suimus verba*: Vram illos sicuti vritur argentum, & probabo illos, sicuti probatur aurum; *idque eò magis, quòd, vri igne argentum, non aurum, (quod probatur dumtaxat) experientia quotidiana discamus.*

50. Si Deus filio suo non pepercit, &c.] *Hic Rom. 8. Apostoli verba citat ea dumtaxat quæ ad Prophetam pertinent, in quibus cum illo transposuimus tres voces*: quomodo non &, *pro*: & non. *In altero testimonio Ephes. 5. paraphrasticōs legit*: Christus est qui se tradidit pro delictis nostris, *pro eo quod est dūtaxat: pro nobis. Atqui iterum cum Gagnæo restituimus*: Verba non solo sono sapiunt, *vbi legebatur corruptiss.* Verbo.

51. Sed enim Scytharum Dianam, &c.] *Quòd* Scythæ Tauricæ, *siue sicuti eam appellat Plinius lib. 4. cap. 12. Tauri* Scythæ Dianæ *hospites suos immolarent, vide suprà tractatum Adnot. nostris in Apolog. cap. 9. num. 125. De* Gallorum Mercurio *ibidem, num.* 124. *de* Afrorum Saturno, *n.* 122. *&* *de* Ioue Latio, 126. *denique de* pollinctore, *cap.* 13. *num.* 198. *Atqui admoniti ab Harrisio etiam hîc substituimus*: liquuit, *pro*: licuit, *sicuti suprà initio cap. 6. Est verò etiam hîc vox Tertullianica*: retractat.

CAP. VIII.

52. Vnum igitur gradum insistimus, &c.] *Huic capiti titulum imposuimus*: Quòd martyriorum à primordio & in lege exempla inuenire sit. *Vbi & cap. sequ. videtur respondere ad illud Gnosticorum argumentum suprà cap. 1.* Hæccine pati homines innocē- tes, *&c. quippe cùm probet* iam à primordio vim passam esse iustitiam. *In quo imitatur Auctorem B. Cyprian. Epist. 56. ad Thibaritanos, & Epist. 81. ad Rogat. maximè verò sæpedict. lib. de Exhort. Mart. cap. 11. vbi easdem scripturas penè omnes citat. Atqui an* martyria præcepta esse *senserit Tertullian. vide nostra Prolegomena. Porrò de Prouerbiali formula*: Vnum gradum insistimus, *vide nostra Prolegomena. Phrasi autem sua vertit Auctor illud Psalm.* 115. Honorata est apud illum mors religiosorum ipsius, *pro eo quod B. Cyprian. cum aliis*: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius. Est verò etiam istud Tertullianicum*: elogio transgressionis.

53. Videte quomodo periit iustus, &c.] *Sic castigauimus hunc locum ex LXX. pro*: Vide. *Mallem etiam legere vtrobique*: periit, *pro*: perit; *sed hoc non semel suprà retinuit Auctor. De reliqua verò huius loci lectione Isai. 57. vide Adnot. nostras in B. Cyprian. lib. 2. Test. ad Quirin. cap. 14. num. 67. Mirum interim de hac lectione, quòd variet Auctor in huius loci citatione, vtpotè qui hîc vertat*: & erit honor sepulturæ eius, *quum suprà lib. adu. Iud. cap. 10. & lib. 3. adu. Marc. cap. 19. videatur legisse*: *Et erit honor, siue in honore; pro quo alij*: *in pace*, sepultura eius de medio sublata est, *vbi vide Adn. nostras num.* 144.

54. Qui Deo placuerat, occiditur, &c.] *Quæ de* Abel *primo (vti ipse loquitur) martyre*, Dauide, Helia, Zacharia, *&* trina fraternitate *hîc adlegat Auctor, etiam inuenire est apud B. Cyprian. lib. de Exhort. Mart. cap. 11. in quibus locis habeantur, ad marginem adnotauimus. De* Hieremia *verò quòd* lapidatus *sit, præterquàm quòd colligant quidam Hebr. 11. ex illo*: *Lapidati sunt, testantur Dorotheus in Synopsi, & Epiphan. de vita Prophetarum. Et similiter de* Isaia quòd sectus sit, *præterquàm quòd etiam habeat suprà Auctor Tom. 2. lib. de Patient. cap. 14. & dicti Auctores, etiam B. Hieron. ex certissima Hebræorum traditione adserit in dictum locum Isai. 57. Scribens serratum fuisse à Manasse, serra lignea; adiiciens præterea quosdam nostrorum de illo interpretari illud Hebr. 11. Serrati sunt, siue secti, vti legeret Auctor, si citaret. Atqui Dn. Harrisius adnotauit prioribus coniungendum illud*: à suo auspicata, *& coniungendum sequentibus*: Insectata est denique. *Verùm adhuc non cōstaret sensus, nisi adiiceret*, iustitia, *aut* vita; *quare malui omittere illud*: insectata est, *vtpotè quod pro varia lectione, pro*: auspicata, *in contextum irrepsisse videatur.*

55. Zacharias inter altare & ædem, &c.] *B. Hieron. in cap. 23. Matth. consentit de* Zacharia, *qui quum historiam Regum citet, & tamen inueniatur 2. Paral. 24. patet olim vtramq; historiam pro vna acceptam fuisse. Hîc peculiare Auctori, quòd addat*: perennes cruoris sui maculas silicibus adsignasse.

56. in puellæ salticæ lucar, &c.] *Mittit lectorē Dn. Latinius ad Festum. Vbi Iosephus Scaliger hūc Tertulliani locum citans*, lucar *appellari dicit mercedem saltatorum, quā* θεωρικὸν *appellant Charisius, & Glossographi; qua significatione etiam Tacitus Annal. lib. 1. dixerit* lucar *histrionum coërcitum tēporibus Tiberianis, & Liuius lib. 3.* lucaris *meriti donū, quod Pythio Apollini mitti iubebatur. Idque eleganter, vtpotè quum caput Beati Ioannis Baptistæ datum sit in puellæ saltatricis (quam* salticam *sua voce nuncupat) præmium.*

57. Meminerant enim & Hieremiæ scribentis, &c.] Hieremiæ *olim adscriptum fuisse à Patribus quicquid hodie libro Baruch continetur, adnotauimus ad B. Cypr. lib. 2. Testim. cap. 6. num. 34. Atque adeò etiam de eius scriptura auctoritate Canonica; quibus consentit hîc Auctor, citans* Hieremiæ *nomine quod inuenitur Baruch 6. Qui rectè adiicit*, scribentis ad eos, quibus illa captiuitas imminebat; *quia dicto capite continetur Epist. Hierem.* ad adducendos in Babylonem, *sicut ex Græco emendatiores Latini codices legunt. Secundum verò Græca exemplaria hodierna omittit Auctor*: & lapideos.

58. Itaque dixerūt à Deo concepta fiducia, &c.] *Hic redit iterum ad verba* Trina fraternitatis, *id est, trium puerorū Ananiæ, Azariæ, Misaëlis ad Nabuchodonosor, quæ ipsa citat B. Cyprian. locis citatis suprà n. 54. In quibus differt ab aliis illud*: huic tuo imperio, *pro eo quod ille & LXX. de verbo hoc; & quòd omittat*: ardentis; *item quòd legat*: & tunc manifestum fiet tibi, *pro eo quod illi ad verbū ex Græco*: *Et si non, notum tibi sit; deniq; quòd legat singulari numero*: idolo tuo, *quod alij*: *Deis tuis. Quod verò sequitur de* Daniele à Chaldæis delato, & ad leones expostulato apud Dariū, *inuenire est Dan. 6. & suprà quoque adlegatum ab Auctore Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15.*

CAP. IX.

59. Superest ne antiquitas, &c.] *Caput istud inscripsimus*: Quòd & in nouo Christianismo Christus martyria præceperit; *vbi tacitè respondet ad illud argumentum Gnosticorum suprà cap. 1.* Semel Christus pro nobis obiit, *&c.* nū & ille salutem de mea nece exspectat? *Atqui etiā hîc imitatus est Auctorem B. Cypr. tū dicto lib. de Exhort. Mart. c. 6. 11. & maximè 12. & lib. 3. Test. ad Quir. c. 16. titulo*: DE BONO MARTYRII, *easdem scripturas citans Matth. 5. & 10. Est autem vox etiā hîc Tertullianica*: æmulā, *pro*: contrariā.

60. Beati eritis quum vos dedecorauerint, &c.]

More

More ſuo Auctor duorum Euangeliſtarum Matth. 5. & Luc. 6. verba cõiungit; nam & præcedens teſtimoniũ, & hæc verba habet Matthæus. Illud verò: Sic enim faciebant, *&c. Lucas. In hoc autem ſolo differt, quòd legat*: dedecorauerint, *quod alij omnes*: *maledixerint, &*: omnia mala, *pro eo quod illi*: omne malũ. *Quem morem etiam B. Cyprian. imitatur. Eſt verò vox Tertullianica*: conditionabilem.

61. Ecce ego mitto vos, &c.] *Hinc ad finem vſque capitis adducit & explicat verba Chriſti Matth. 10. in quibus vbi quid differentiæ ſit indicauerimus, ad alia tranſibimus. Imprimis enim vertit*: tradent enim vos in conſeſſus, *quod Græcè eſt* εἰς συνέδρια; *item*: mortificabunt eos, *pro*: *morte adficient. Sufficit etiam ei legere cum Græcis*: Et eritis odio omnibus. *Legit etiam*: Qui autem ſuſtinuerit, *&c. cum B. Cypriano, pro*: *perſeuerauerit. Paraphraſticῶs verò explicat illud*: Sufficit diſcipulo vt ſit ſicut magiſter eius, *&c. ac*: occidere & perdere in gehennam, *pro eo quod Cyprian.* occidere, *& vulgatus Latinus Interpres*: perdere *dumtaxat*; *item*: ſine cuius voluntate nec alter paſſerum in terram cadit, *pro quo B. Cyprian. & neuter eorum*; *item paraphraſticῶs*: Quia & capillorum apud eum regeſtus eſt numerus; *denique (ſicuti etiam alicubi ſuprà)* multis paſſeribus anteſtatis, *Græcè* διαφέρετε. *Sunt autem præter iam dictas, phraſeis Tertullianicæ*: vniuerſos nominis, in quibus conſederit nomen, *& ſub finem capitis*: in expugnatione nominis, *item cap. ſequ.* ipſum nominis odium, *pro*: *nomine Chriſti*; *item*: perſecutionem, *&c.* expendere, *&*: metum conſecrandum.

62. Omnis igitur qui in me confeſſus fuerit, &c.] *Non modò legit iuxta Græca exemplaria etiam alibi vbique*: in me, *& iterum*: confitebor in illo; *ſed explicat diſertis & prolixioribus verbis, quare non ſimiliter dixerit*: Et omnis qui negauerit in me, *&c. ſed*: qui negauerit me, *ac*: ego negabo illum. *Quam differentiam etiam obſeruauit Luc. cap. 12. ſicuti patet ſuprà lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 28. vſqueadeò vt eum ſit imitatus in eodem B. Cyprian. locis compluribus, ita vt in aliis ſic caſtigandum cenſeamus æditione proxima.*

63. Sicut nõ olim, &c.] *Quid illud ſibi velit neſcio*; *fortè pro* auſpice *accipiatur ſicuti*: *pro conſule, aut intelligatur*: *coram auſpice. Significat autem ſe conſideraſſe, & horruiſſe*, vt qui ſe Chriſtianum negaſſet, ipſum quoque Chriſtum compelleretur negare. *Cuiuſmodi hodie (prò dolor) exempla multa videmus, dum primùm facto iureiurando abnegationis Catholici Regis, compelluntur etiam fidem ipſam Catholicam, atque adeò Chriſtum abnegare, contra quos facit expreſſè hic locus Tertulliani.*

64. Qui me confuſus fuerit coram hominibus, &c.] *De hac lectione Auctoris, & B. Cyprian. Marc. 8. vide ſuprà Adnotat. noſtras lib. de Carn. Chriſti, cap. 5. num. 47. nec aliter etiam vertit, quod eſt Luc. 9. lib. 4. aduerſ. Marcion. cap. 21. At differt nonnihil ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 13. vbi legit*: Qui confuſus ſuper me fuerit, penes homines; & ego confundar ſuper illo penes patrem meum, qui in cœlis eſt.

Cap. x.

65. Qui verò non hîc, &c.] *Huic capiti titulum facimus*: Quòd cõfeſſio nominis Chriſti per hunc commeatum vitæ, non verò in cœlis fieri debeat. *Vbi reſpondet ad illud Gnoſticorum argumentum ſuprà cap. 1.* Sed neſciunt ſimplices animæ quid quomodo ſcriptum ſit, vbi, & quando, & coram quibus confitendum. *Agit autem contra Valentinianos; nam de iis ſic ſcribitur ſuprà lib. adu. Valent. cap. 30.* Ideóque nec operationes neceſſarias ſibi exiſtimãt, nec vlla diſciplinæ munia obſeruant; martyrij quoque eludentes neceſſitatem qua volunt interpretatione, *&c.* Sed nobis quidem væ, ſi exceſſerimus in aliquo diſciplinæ iugum; ſi obtorpuerimus in operibus ſanctitatis & iuſtitiæ; ſi confitendum alibi neſcio vbi, & non ſub poteſtatibus iſtius ſeculi, apud tribunalia præſidum, optauerimus. *Sunt autem Tertullianica*: commeatum vitæ, *& mox*: recepto, *pro*: *receptu, quomodo adeò non multo pòſt etiam legendum cenſeo.*

66. Nimirùm quum animæ, *&c.* per ſingula tabulata cœlorum, &c.] *Hæc verba ſunt Valentinianorum vſque ad illud*: Planè ita ſcriptum, *&c. Atque adeò ibi*: Eadem iurgiis *ſubintelligitur* præſumptio. *Tria variorum apud eos* tabulata cœlorum; ſupremũ, in quo Pleroma Tricenarium Deorum *ſuorum collocabant*; medium, in quo Achamoth; infimum, in quo Demiurgus; *videre eſt ſuprà lib. adu. eoſdem c. 23. & clariùs in* Schemate *per nos locupletato.*

67. Teletos ſcilicet, & Abaſcãtos, & Acinetos Valentini, &c.] *De* Teleto 29. *Æone ſeu Deo Valentinianorum, ex xij. Dodecadis penultimo, vide adnotat. noſtras eiuſdem lib. c. 8. nu.* 87. *De* Acineto *verò (quo ſit vt ſic caſtigauerim, pro*: Aginetos), *Æone* 15. *Decadis ſeptimo, ibidem num.* 81. *Quibus loci cauſſa addit nomen aliud Valentinianis incognitum* Abaſcantos, *tamquam poteſtatem talem, quæ faſcini amuletum ſit, vtpotè quod ſignificet vox* ἀβάσκαντον.

68. Noſtrates enim (*nempè homines*) inquiunt, nec ipſi, &c.] *Diſtinguit* Noſtrates à veris (*vti illi loquebãtur*) hominibus *Valẽtinianorũ*; *quorum præſumptio* iurgiis conſtanter probabat (*id eſt, probare nitebatur*) homines veros non eſſe (*id hîc hauddubiè ſupplendum, vt conſtet ſenſus*) quos ſtillicidiũ ſitulæ & pulueremque areæ & ſputamen, & locuſtas deputauit (*nempè ſcriptura Iſai.* 40.) etiam irrationabilibus iumentis adæquauit. *Vbi (ſicuti etiam ſuprà adnotauimus lib. de Reſurr. carn. cap. 59. nu. 413.) varias verſiones vnius eiuſdem vocis Hebræorum (fortaſſis Aquilæ aut Theodotionis) & LXX. confundit, vtpotè ex illis producẽs* puluerem terræ, *& ex LXX.* ſputamẽ, *ſiue* ſaliuam; *in hoc ſecutus, quantũ apparet, Clemẽtẽ Alexãdrinum, qui poſterius vertit Strom. lib. 7. & prius Strom. lib. 6. Deinde hîc interſerit*: & locuſtas, *quod multo pòſt ibidem habet Propheta, & vertit*, irrationabilia iumenta *paraphraſticῶs, quod Græcè eſt*: τὰ τετράποδα. *Atqui pulchrè hæc confutat Tertullian. per ipſa Chriſti verba, Matth. 16. & 17. Sunt autem Tertullianica rurſus*: deſpectui iudicata, *&*: ſuffunditur.

69. Aratus, Perſea, & Cephea, & Erigonen, & Ariadnen inter ſidera deliniabit, &c.] *Videatur* Arati *Phænomena, quem ſequitur etiam Cicero lib. 2. de Natur. Deorum, vbi* Cepheum *&* Perſeum *poſt minorem Septentrionem collocat. De* Erigone *ſic Arnob. lib. 7.* Erigone *ſuſpenſa de laqueo eſt, vt virgo inter aſtra ignita ſit. De* Perſeo *&* Ariadne *denique (quem imitari ſolet Auctor) Iuſtinus Martyr Apolog. 2. vbi poſtquam illum inter Iouis litteras recenſuit*: *Quid dica-*

mus (inquit) Ariadnen, & quos itidem atque illum inter sidera receptos esse aiunt. Atqui est & illud Tertullianicum: post excessum, pro: mortem.

70. Quas mihi potestates ianitrices, &c.] De hisce, & inter alias Cardea, Forculo, & Limentino, vide Adnotat. nostras suprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15. nu. 113. 114. & 115. ex quo loco & simili, lib. de Coron. milit. c. 13. castigauimus: Cardeam quandam, pro: Cardum quendam.

71. Auferte portas principes vestras, &c.] In citatione illius Psal. 23. in hoc differt ab omnibus aliis, etiam B. Cyprian. quòd legat: & subleuentur, pro: leuamini, aut extollimini, sicut B. Cyprianus.

72. Qui ascensum suum ædificat in cœlos, &c.] Quum suprà lib. 3. 4. & 5. aduers. Marc. priora hæc verba citarit Auctor, hîc primùm adiicit: & profusionem suam fundat in terras, pro quo mallem legere cũ LXX. iuxta B. Hieron. & Græcos codices omnes, sicuti in margine adnotauerat Gagnæus: promissionem; sed nolui immutare, eo quòd sensum insignem hinc eliciat Leo de Castro Comment. MS. in hunc Prophetam, de profusione sanguinis Dominici, quem effudit in cruce. Sunt verò etiã Tertullianica: complanatum, &: reseratum.

73. Nam etsi adhuc clausum putas cœlum, &c.] Adnotatu dignum quod hîc dicit Auctor: claues cœli Petro & Ecclesiæ relictas; vt hinc pateat nondum hæreticum fuisse, quum hunc librum scriberet, eo quòd infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia videatur diuersum sentire, de quo ibi latiùs.

74. Pulcra videlicet documenta præmittam, &c.] Videlicet vsurpatur pro: scilicet. Ironiam enim esse constat, quidquid sequitur vsque ad illud: Hæc nobis, etiam ludicrum in modum, certa ratio mandatur. Sunt autem intermedia Tertullianica: Æmula, pro contraria, nominis odium, & postea: odium nominis, ac: in nomen, ac: ingratis aduerbialiter. Atqui de Circo vide suprà Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 8. num. 68. Lego autem deinceps ex Gagnæi coniectura in marg. apud quas caussa purganda est, pro: pugnanda.

75. fortasse de zonis, &c.] Quum sint (inquit Plin. lib. 2. natur. hist. cap. 68.) cœli quinque partes, quas vocant zonas, infesto rigore & æterno gelu premitur omne, quicquid est subiectum duabus extremis vtrimque circa vertices (quos hodie Polos nuncupamus) hunc qui Septentrio vocatur (hodie Arcticum dicimus) eúmque qui aduersus illi Austrinus appellatur, nempè Antarcticum.

76. Axis ipse qui torquet, &c.] Axis quidem Ciceroni Tuscul. quæst. lib. 1. vocatur dictus polus Arcticus, vtpotè quem ἀντάξονα vocant Græci polum Antarcticum; verùm quum addat Auctor: qui torquet, mallem de totius cœli axi intelligi.

77. Orionis armati manus operabitur, &c.] Sic castigaui ex coniectura Dominorum Harrisij & Latinij, pro: munus. Atqui armatum Orionem vocat etiam Virgil. lib. 3. Æneid. & ensiferum Ouid. lib. 4. Fast. Plinius iugulum, idque ea de caussa, quòd ad instar gladij sit stellarum fulgore terribilis. Eodem pertinet quod etiam Plinius lib. 18. cap. 27. & 31. gladium Orionis appellet, vbi de ortu & occasu eius agit.

78. vrsas Septentrio emittet, &c.] Has Auctor suprà lib. de Car. Christi, cap. 9. Septentriones appellat, eo quòd in Septentrionali plaga cœli appareant; vbi vide Adnotat. Rhenani num. 87. Duas autem faciunt Astrologi, maiorem & minorem.

79. Zodiacus tauros & leones, &c.] De hoc in hæc verba Plinius lib. 2. cap. 4. Adiuuat rerum ordo descripto circulo, qui Signifer vocatur, in duodecim animalium effigies, inter quæ 12. signa reperitur Taurus & Leo. Hic ζωδιακὸς à Græcis appellatur, ἀπὸ τῶν ζωδίων, aut ζώων, id est, ab animalium figura.

80. Hæc nobis etiam, &c.] Sunt & ab hoc loco Tertullianica: ludicrum in modum, obicem præscriptionis extrudere, paraturam, expungi, sustineo, &: destinante.

81. Ne putaueris venisse me, &c.] In his Matth. 10. verbis Christi suppleuimus: vti pacem mittam, ex ipso Euangelista. Atqui retinuit etiam hîc Auctor vocem Græcam μάχαιραν, &: diuidere vertit, quod Græcè est διχάσαι. Illud autem: vt tradat frater fratrẽ in mortem, &c. est multo antè apud Matth. Sic etiam suprà tractatum est cap. praced.

Cap. XI.

82. Eadem igitur forma cetera quoque, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Etiam aliis Christi verbis martyria adprobari. Sunt verò etiam hæc desumpta ex Euangelio Matth. 10.

83. Qui pluris (inquit) fecerit etiam animam suam quàm me, non est me dignus, &c.] Istud more suo colligit, partim ex Matthæo, partim ex Luca; nam loco citato legitur: Qui pluris fecerit patrem aut matrem, &c. non est me dignus, & Luc. 4. adhuc & animam suam, quod ipsum iterum citat infrà in calce capitis. In reliquo vertit: qui inuenerit, &: qui perdiderit, quod Græcè est ὁ εὑρὼν, & ὁ ἀπολέσας. Illud denique: prohibet meditari responsionẽ ad tribunal, eodem quidem capite, sed multo antea habetur.

84. Et quum in carcere fratrem vult visitari, &c.] Alludit ad cap. 25. Matth. Ibi verò: Et quum Deum vindictam facturum electorum suorum adfirmat, ad cap. 8. Luc. suprà tractatum lib. 4. aduers. Marc. cap. 36. Parabola denique seminis post cespitem (id est, quia solum in cespite, non verò in terra inculta satum fuerat) arefacti. inuenitur Matth. 13. Pulcrè autem iterum distinguit inter Allegorias, parabolas, ænigmata. Atqui de Prouerbio: vna iam linea est, vide nostra Prolegomena. Deinceps autem repetit omnia eadem Matth. 10. quæ citauit cap. præced. Iterum verò habet illud Tertullianicum; nominis caussa, &: edixit, nouies. Supplemus denique ex Gagnæo: quomodo hæc aguntur quæ prædicata non sunt.

85. Sed hæc erit peruersitas fidei, &c.] Ità hæresin circumscribit Auctor, vtpotè quum hîc subiiciat: Ita hæretici, &c. Sunt autem Tertullianica: periclitentur excludi, &: relinquitur, pro consequitur.

Cap. XII.

86. Quis nunc medullas scripturarum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Martyria etiam adprobari ex Epistolis BB. Petri & Ioannis, ac huius Apocalypsi.

87. Petrus quidem ad Ponticos, &c.] De hac inscriptione Epistolæ prioris Petri, vide Adnotat. nostras in B. Cyprian. lib. 3. ad Quir. num. 78. quippè qui ter ita illam inscribat cap. 36. 37. & 39. vbi eosdem, quos hîc Auctor, duos locos citat 1. Petri 2. & 1. Petr. 4. qui etiam citat quod sequitur: Dilecti, &c. lib. de Exhort. Mart. cap. 9.

88. Quanta enim, inquit, gloria, &c.] Sic expressit

ſit quod Græcè eſt ποῖον γὰρ κλέος; deinde conformiter etiam exemplaribus Græcis (quamquam obſcurius:) ſi non vt delinquentes puniamini, ſuſtinetis; quod clariùs alij: ſi quum benè facia tis, & tamen puniamini, ſuſtinetis. At cum vulgato Interprete conſentit, legens: pro nobis, relinquens vobis, quomodo etiam B. Cyprian. loco poſtremo iam citato. Peculiare eſt autem Auctori, quòd addat: ſemetipſum.

89. Dilecti ne expaueſcatis vſtionem, &c.] Quod Græcè eſt: μὴ ξενίζεσθε, & vulgatus Interpres Latinus: peregrinari, & Auctor expaueſcere, apertiùs B. Cyprianus Epiſtola 56. ad Thibarit. & lib. de Exhort. Mart. cap. 9. vertit: Nolite mirari; at contrà Auctor vſtionem tranſtulit πύρωσιν, magis propriè quàm aut B. Cyprian. ardorem, aut vulgatus Interpres, feruorem. De reliqua eius ſcripturæ lectionum varietate, vide Adnotat. noſtras dicta Epiſtol. ad Thibarit. num. 8. hoc addito, quòd ex Græcis exemplaribus legamus: quoniam gloria & Dei ſpiritus requieſcit in vobis, pro: requieſcet.

90. dum ne quis veſtrûm patiatur, &c.] In hac ſcriptura cum B. Cyprian. lib. 3. aduerſ. Quirin. cap. 37. vertitur maleficus, vox Græca κακοποιός; Auctor magis ad verbum: alieni ſpeculator, Græcè eſt ἀλλοτριοεπίσκοπος, quàm ille & B. Auguſtin. Expoſit. inchoata in Epiſt. ad Roman. alienas curas agens.

91. Ioannes verò vt etiam pro fratribus, &c.] Iſtud inuenitur 1. Ioan. 3. illud verò: negans timorem eſſe in dilectione, 1. Ioan. 4. Vbi eſt etiam quod ſequitur: Perfecta enim, &c. vbi conſentit cum vulgato Latino Interprete in illo: timor pœnam habet, quantumuis Græcè ſit κόλασιν. Sunt autem Tertullianica: fugatricem, & animatricem.

92. de Apocalypſi quoque ſua, &c.] Hîc manifeſtè & rurſus in fine huius capitis eidem Ioanni Apoſtolo (nam cum Petro & Ioanne effigiem gloriæ ſuæ reuelauit Chriſtus in monte Thabor) adſcribit Apocalypſin, cuius eſt prior Epiſtola iam citata. Verùm de eo latiùs ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 41.

93. ad angelum Eccleſiæ Smyrnæorum, &c.] Græcè σμυρναίων. Atqui tum ex Græcis, tum ex Latinis exemplaribus Apocal. 2. caſtigauimus: coniiciet in carcerem, pro: coniicit. In eo verò quod ſequitur, & verbis ad Pergamenorum, nempè angelum, retinuit vocem Græcam ὁ μάρτυς. Et in illo Apocal. 3. ad Philadelphinorum, tranſtulit paraphraſticῶs potius quàm ad verbum, quòd à tentatione vltima liberaretur, qui Domini nomen non negarat.

94. Exinde victori cuique promittit, &c.] Iſtud more centenario (vt verbis ipſis Auctoris vtar) collegit ex vtroque dicto cap. mixtim, vbicumque aliquam mercedem victori cuique promittit. Nam Apocal. 2. arborem vitæ (pro quo alij lignū vitæ) promittit angelo Epheſi, & mortis veniam (id eſt, liberationem) ſecundæ angelo Smyrnæorum; latens manna; cum calculo cãdido, & nomine ignoto (ſeu potius nouo; nã Græcè eſt καινὸν) angelo Pergamenorū; ferreæ virgæ poteſtatẽ, & ſtellæ matutinæ claritatẽ, angelo Thiatiræ, ibidem. At Apocal. 3. albam veſtiri, nec deleri de libro vitæ, promittit angelo in Sardis; columnam fieri in Dei templo in nomine Dei (ſic enim paraphraſticῶs vertit) & Domini (quod tamen hodie nulla habent exemplaria) & Hieruſalem cœleſtis inſcriptam, angelo Philadelphinorum; denique reſidere cum Domino in throno eius, angelo Laodicææ.

95. Sed & interim ſub altari, &c.] Iſtud Apocal. 6. etiã citat paraphraſticῶs potius Auctor, quàm ad verbum; & adnotanda eſt hæc Sigiſmundi Gelenij iuxta Apoſtoli verba reſtitutio: placidum quieſcunt, pro eo quod habebat Gagnæus: patientiam paſcunt, ac: & fiducia vltionis candidam (en vocem Tertullianicam) claritatis vſurpant, pro eo quod ille pluribus: & indutæ ſtolis candidæ claritatis vſurpant. Eſt verò etiam vox Tertullianica: albati, pro albis amicti, Apocal. 7. retinens vocem Græcam presbyteris. Atqui cum vulgato Interprete & B. Cypriano legimus: & lauerunt veſtimenta ſua, pro: veſtimentum ſuum, quia Græcè eſt καὶ ἔπλυναν τὰς ςολὰς αὐτῶν.

96. Sordes quidem baptiſmate, &c.] Sanè hic locus intelligendus eſt, ac ſi dicat: ſordes peccatorum baptiſmate ablui, maculas verò poſtea contractas martyrio candidari. Hoc eſt enim quod ſuprà cap. 6. martyria appellauit ſecunda ſolatia, vbi vide Adnot. noſtras numer. 44.

97. Quia & Iſaias ex ruſo & coccino, &c.] Adludit ad illud ſupracitatum lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 10. Iſai. 1. Si fuerint delicta veſtra tanquam roſeum (pro quo hic: ruſum) velut niuem exalbabo; & ſi tamquam coccinum, velut lanam exalbabo, vbi vide Adnotat. noſtras num. 110.

98. Magna etiam Babylõ, &c.] Iſtud etiam adfert ex Apocal. 17. & ex cap. 21. quod ſequitur: Timidis autem, dehinc & ceteris, (nempè incredulis, excæcatis, homicidis, fornicatoribus, veneficis, idololatris, & omnibus mendacibus) particula in ſtagno ignis & ſulphuris.

CAP. XIII.

99. Paulus verò Apoſtolus, &c.] Titulum huic capiti impoſuimus: Etiam ex Pauli Apoſtoli Epiſtolis martyria cõfirmari. Et verò etiam pleraſque has citatas ſcripturas inuenire eſt apud B. Cyprian. locis mox citandis, ad idem penè inſtitutum productas.

100. quibus ſuſtinetis oſtentamen iuſti iudicij Dei, &c.] Ad verbũ voluit, quamuis obſcuriùs, ex Græco vertere, aliter diſtinguens verſus atque hodie: ἃς ἀνέχεσθε ἔνδειγμα τῆς δικαίας κρίσεως τοῦ θεοῦ, 2. Theſſal. 1.

101. Non ſolùm autem, verùm etiam exſultantes in preſſuris, &c.] Hîc in eo differt, tum ab aliis, tum à B. Cypr. lib. de Exhort. Mart. cap. 9. quòd legat: exſultantes, pro: exultamus, & : certè, pro: ſciẽtes. Tranſtulit autem vocem κατεργάζεται, perficit, cum Syro Interprete, pro eo quod alij: operatur. Nec diſſentit aut à B. Cypr. aut vulgato Interprete illud: Spes verò non confundit, quamtumuis Græcè ſit καταισχύνει.

102. Quòd ſi filij & hæredes, &c.] Etiam hoc citat B. Cyprian. dicti lib. cap. 8. & quod ſequitur: Quis, inquit, ſeparabit, &c. ibidem cap. 6. Vbi priori teſtimonio ſiue legas: compatiamur, cum illo & Gagnæo, ſiue cum aliis: compatimur, non refert. Ille quod Græcè eſt συνδοξασθῶμεν, vertit: commagnificemur, pro quo Auctor: cum illo glorificemur; de quo vide ſuprà Adn. noſtras lib. de Reſurr. carn. cap. 40. num. 286. Eſt verò Tertullianicum: habeat reuelati. In altero verò omittitur ab Auctore, quod tamen omnes legunt: an perſecutio, Græcè διωγμὸς, & pecora iterum vertit pro ouibus; de illo verò: ſuperuincimus, vide Adnotat. noſtras in Epiſt. 26. inter eius opera Moyſis & aliorum Confeſſorum ad B. Cypr. num. 7.

103. Perſuaſum enim habemus, &c.] *Sic vertit, pro eo quod ſingulari numero Græcè eſt* πέπεισμαι, *quomodo etiam ex Syro Latinus Interpres, quod adnotandum contra noſtros modernos aduerſarios, qui ex tranſlatione vulgati Latini Interpretis: Certus ſum enim, colligere nituntur certitudinem fidei, ita vt excidere non poſſit, maximè quum ſicuti Auctor, vertant B. Hieronym. ad Algaſ. qu. 9. & Ambroſ. in Comment. Omittit autem*: neque angeli, neque principatus, neque virtutes, *quod habent alij, contentus citaſſe*: neque virtus *ſiue fortitudo, ſicuti & B. Hieronym. Eſt verò iterum vox Tertullianica*: conditio, *pro creatura.*

104. Sed & Corinthiis paſſiones ſuas, &c.] *Accipit hîc* paſſiones, *pro perſecutionibus. In hac verò ſcriptura 2. Cor. 11. ſequitur ordinem dictionum Græcarum. In altera 2. Cor 12. iterum interpretatur* εὐδοκῶ, boni duco.

105. Etiam in ſuperioribus (*nempè 2. Cor. 4.*) Qui in omnibus tribulemur, &c.] *Malim quidem legere*: tribulamur, *& omnia reliqua ſimiliter quæ ſequuntur, in præſenti tempore, iuxta quod habet Apoſtolus; ſed quòd nimia eſſet immutatio, retinui veterem lectionem, quum nulli ſuppetant MS. cod. Propriè autem reddit*: coanguſtemur, *quod Græcè eſt*, στενοχωρούμενοι, *ſicuti etiam B. Ambr. &* indigemus, ſed non perindigemus, *pro*: ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι. *Omittit etiam cum Græcis Patribus, B. Ambr. & Syro Interprete*: humiliamur, ſed non confundimur, *quod etiam non habent antiqui aliquot Latini codices. Secundum autem omnes, & ipſum Auctorem ſuprà lib. de Reſurr. carn. cap. 44. ſupplemus*: Chriſti Ieſu. *Atqui de ille*: Sed etſi (inquit) exterior homo, *&c. vide eiuſdem lib. cap. 40. vbi de illo*: Nam quod ad præſens, *&c. vide Adnotat. noſtras nu. 285. Hic præterea addimus, magis explicatiùs*, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον, per ſupergreſſum inſuper per æternum, *& legi rectiùs*: perficit, *quàm ibi*: perficiet; *nec nouum eſſe, vt ita transferat vocem*: κατεργάζεται, *conſtare paulo priùs num. 101.*

106. Philippenſibus verò de vinculis ſcribens, &c.] *Prorſus caſtigandus hic locus, pro*: Theſſalonicenſibus, *tum quia additur de* vinculis, *è quibus ſcripta eſt prior illa, neutra verò ad Theſſalonicenſes; tum quòd inueniantur Philipp. 1. & 2. quæ ſequuntur ſcripturæ teſtimonia. In quorum priori ex Græco retinuit vocem*: agonem. *In poſteriori confirmat lectionem Latinorum emendatiorum codicum, qui legunt*; immolor ſupra ſacrificium, *pro eo quod alij*: æmulor; *Transferens*: Et ſi libor ſuper ſacrificium, *Græcè* σπένδομαι; *retinuit etiam Latinam vocum adluſionem*: gaudeo & congaudeo, *ſicuti Græcè eſt* χαίρω καὶ συγχαίρω, *etiam ſecundò.*

107. Ego enim iã libor, &c.] *De hoc loco 2. Tim. 4. vide adnotation. noſtras in B. Cypr. Epiſt. 9. num. 19. & lib. 3. Teſtim. cap. 16. De bono Mart. nu. 50. Quibus adde quod vox* ἀναλύσεως (*etiã Eraſmo adnotãte*) *non modò reſolutionẽ, ſed & reuerſionem, & proinde etiã, ſicuti hîc Auctor*, deuerſionẽ *ſignificat, ea phraſi, qua ſicut ſoluere dicitur qui diſcedit, ita reſoluere dici poſſet qui reuertitur. Atque adeò placet diuerſa lectio Interpretis Latini Origenis, qui in Nu. ſcribit duplicẽ fuiſſe lectionem Latinam iam tum temporis, reſolutionis & regreſsionis. Sequens teſtimoniũ 2. Tim. 2.* Si enim cõmortui ſumus, &c. (*in quo magis conſentit Auctor cum noſtro Interprete*) *citat ad idem inſtitutum idem B. Cypr. lib. de Exhort. Mart. cap. 5.*

108. Ne ergo confundaris martyriũ, &c.] *Iſtud inuenire eſt 2. Tim. 1. vbi phraſi Tertullianica*, cõfundaris *cum Accuſatiuo, & retinuit ex Græco*: martyrium; *illud verò verſu præcedenti ibidem*: Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis (*quæ vox Tertullianica, Græcè* δειλίας) ſed virtutis (*Græcè* δυνάμεως) & dilectionis, & ſanæ mentis, *Græcè* σωφρονισμοῦ, *quæ vox pro varia ſignificatione à Syro Interprete vertitur: admonitionis, à vulgato Latino Interprete: ſobrietatis hoc loco, ſed 1. Tim. 3. magis accedit ad Auctorem, cùm* σώφρονα *vertit prudentem, atque adeò* ſanæ mentis.

109. Sed & ſicubi tolerantiam præcipit, &c.] *Loci hi ſunt apud Apoſtolum Paulum, Rom. 15. 2. Cor. 12. Epheſ. 4. Coloſſ. 1. 2. Theſſ. 3. 1. Tim. 6. 2. Tim. 3. ac 4. Tit. 2. alibi; &* ab idololatria *verò* diuellit, *1. Cor. 5. 6. 8. 10. 12. ac 2. Cor. 6. & aliàs frequenter.*

Cap. XIIII.

110. Planè monet Romanos, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Ad obiectionem Gnoſticorum reſponſio de loco Apoſtoli, Rom. 13. *reſpondet autem*: non in occaſione fruſtrandi martyrij iubere Apoſtolum ſubiici poteſtatibus, ſed in prouocatione benè viuendi, & in reddendo tributum & vectigal. *Et ſimiliter etiam ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15.* ſatis præſcriptum habemus, in omni obſequio nos eſſe oportere; ſecundum Apoſtoli præceptum, ſubditos magiſtratibus, & principibus, & poteſtatibus; ſed intra limites diſciplinæ, quouſque ab idololatria ſeparamur, *&c. Loci adnotandi pro Catholicis, qui hodie ſub magiſtratibus hæreticis ſeruitutẽ ſeruiunt, ne putent ſe obligari edictis eorum, aut iureiurandis contra Catholicam fidem.*

111. omnibus poteſtatibus ſubiici, &c.] *Fortaſsis rectius legeretur*, omnes, *eo quòd apud Apoſtolum habeatur: Omnis anima. ſed quòd conſtet ſenſus, nolui quid immutare. Atqui ſequitur Græca exemplaria, quæ hæc referunt ad poteſtatem quæ à Deo eſt, quum vertit*: & quia miniſtra ſit Dei, ſed & vltrix. *Deinde in eo quod præmiſſum ab Apoſtolo fatetur, vertit paraphraſticè*: non ſunt timori bono operi, ſed malo; *& rurſum vt priùs*: Dei ergo miniſtra eſt tibi in bonum; *etiam idipſum de poteſtatibus explicans.*

112. Solus autem Dei homo condixerat, &c.] *Ego conicio legendum*: Paulo autem homo Dei cõdixerat (*nam ſic ſolet Auctor accipere* condicere, *pro idem cum alio dicere*) *veruntamen nolui quid immutare ſine cod. MS. Fortè pro* Paulo *ſcriptum fuit* Saulo, *ex quo alter fecit* Solus. *Atqui locus eſt 1. Petr. 2.*

Cap. XV.

113. Num ergo & Apoſtolorum litteræ nobiles, &c.] *Titulum huic poſtremo capiti dedimus*: Ex Actis quoque Apoſtolorum & hiſtoriis Martyriorum exempla adminiſtrati. *Eſt interim prima hæc periodus, quantum mihi apparet, mutila.*

114. Quæ tamen paſſos Apoſtolos ſcimus, &c.] Apoſtolorum Acta *citat hîc Auctor, apud quæ cap. 4.* Petrus cæditur, carceres etiam paſſus, *vti præcedit*, vincula, & flagella; *cap. 7.* Stephanus ſaxis opprimitur; *cap. 12.* Iacobus gladiis immolatur; *denique varus modis* Paulus diſtrahitur, *idque per* impetus Iudæorum & cœtus nationũ; *Act. 14.* & Tribunorum elogia (*vox iterum Tertullianica eſt in malam*

lam partem) *Act.* 21. 22. *ac* 23. *apud* Proconsulum tribunalia, *Actorum iterum* 23. 24. *&* 25. *per* appellationem ad Cæsaris nomen, *ibidem*; *denique* (*nam postremò ponendum constat*:) *& apud* Regum auditoria, *ibidem cap.* 26. *quum apud Agrippam Regem caussam suam egit.*

115. & si fidem commentari voluerit hæreticus, &c.] Commentari *hic accipit Auctor*, *pro mendacij arguere, eodem significatu quo inibi, pro, mentiri, seu commentum comminisci. Rectè autem adfert* instrumenta Imperij *in testimonium fidei* Actorum Apostolicorum (*quæ ille non recipiebat, sicuti suprà latius dictum est lib.* 5. *adu. Marc. cap.* 2. *num.* 21.) *vtpote in quibus reperiri possit dicta Apostoli Pauli appellatio*; *&* lapides Hierusalem, *qui cruore BB. Petri, Stephani, & Pauli adhuc sanguinolenti visebantur.*

116. Vitas Cæsarum legimus, &c.] *Ad hūc hauddubiè locum adlusit B. Sophr. Patriarcha Hierosolym. lib. de Certaminibus* Petri & Pauli, *in hæc verba*: Vide Tertullianū in libro, vbi ait mortis Petri & Pauli mentionē in Annalibus haberi. *Atqui de illis quòd*: orientem fidem Romæ primus Nero cruentauit, *vide suprà Tom.* 1. *Apolog. cap.* 5. *num.* 59. *vbi adnotauimus illum adludere aut ad* Commentarios *siue Annales Taciti, aut* ad vitas Cæsarum *Suetonij. Illius verba sunt lib.* 15. *& quæsitissimis pœnis affecit, quos vulgus Christianos appellabat*; *huius verò Neron. cap.* 16. *adflicti supplicijs Chrestiani*; (*ita enim vtrobique legendum pro*: *Christiani*,) *adnotauimus ibidem cap.* 3. *num.* 40.

117. Tūc Petrus ab altero cingitur, &c.] *Adludit ad illud Christi, Ioan.* 21. Alius te cinget, *& ducet quò tu non vis. De* martyrio *autem* Petri & Pauli *Romæ facto, vide suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 36. *& ibidem Adnot. nostras, num.* 208. *&* 214.

118. Quum vincula Paulo Agabus gestu quóque prophetasset, &c.] *Intelligit* gestum *illum Act.* 21. *quo Zona eius sibi adligauit manus & pedes* Agabus, vincula Paulo prophetauit. *Cetera eius loci paraphrasticōs adfert Auctor.*

119. Quòd si iam tūc Prodicus, aut Valentinus, &c.] *De his sic etiam infrà Auctor lib. adu. Praxean, c.* 3. secundum Valentinos & Prodicos, *secundum quos nos eum locum castigandum ibidem adnotauimus. Certè ex vtroque hoc loco, quòd* Valentino *eum coniūgat, Valentinianorum fuisse satis patet*; *pro quo facit eadē cum illo hæresis, de qua suprà latius cap.* 10. non in terris esse confitendum apud homines. *Interim inde hauddubiè castigandum est quod hic mendosè legebatur*: conandum. *Atqui his etiam* Prodici *heretici meminit Clem. Alexandr. lib.* 7. *& priori loco hæresin istam non absimilem illi adtribuit, nempè*: non esse orandum.

120. quòd nec Deus humanum sanguinem sitiat, &c.] *Ex repetitione istorum verborum suprà cap.* 1. *patet illa fuisse ipsius* Prodici *aut* Valentini *argumenta, quæ ex Gnosticorum persona illic Auctor producit*; *atque adeò peculiariter* aduersus Prodicum & Valentinum *conscriptum fuisse hunc librum, sicuti etiam ibi num.* 1. *adnotauimus.*

ARGVMENTVM LIBRI ADVERSVS PRAXEAN, PER IACOBVM PAMELIVM.

SCRIPTVRVS aduersus Praxean Tertullianus, post mediam ætatē, ab argumento Librū auspicatur, dicēs se agere aduersus eū, qui ex Asia primus eam hæresin intulit humo Romanæ; qua diceret: Ipsum Patrem descendisse in virginem, & ex ea natum, ipsum passum, ipsúmque denique esse Iesum Christū. I.

Imprimis autem contrariū præscribit per Regulam siue Symbolum fidei, quæ ab initio Euangelij decucurrit; quæ vnitatem in Trinitatem disponit, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum; per οἰκονομίας sacramentum. II.

Vsqueadeò vt etiamsi μοναρχίαν Dei admittamus, nec tamen præscribatur, Patrem filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse. III.

Prius illud aduersus Praxean, Patrem & filium duos esse (cui addit & tertium, spiritum à Patre per filium) vel ex Apostolicis probari Epistolis. IIII.

Idipsum probari, ex eo quòd filius λόγος appelletur, id est, ratio, in scripturis. V.

Deinde, quòd ibidem in Sophiæ nomine ostendatur. VI.

Ex eo etiam, quòd sermo dicatur. VII.

Et verò προβολὴν hic agnosci posse, quantumuis eam vsurpauerit Valētini hæresis; eo quòd prolatum siue genitum dicamus filium à Patre, sed non separatum ad instar radicis & fruticis, fontis & fluuij, solis & radij, & spiritum sanctum à Patre & filio, veluti apicem ex radio procedentem. VIII.

Inseparatos enim esse ab alterutro; etiamsi dicatur: alium esse Patrem, alium filium, IX.

alium spiritum sanctum; personæ nempè, non substantiæ nomine.

X. *Posterius aduersus Monarchianos; Patrem ipsum sibi se filium fecisse, mẽdacij redarguit, tum quòd correlatiua, atque adeò diuersa sint pater & filius; tum quòd etiamsi Deo nihil sit impossibile, posse Dei voluntas sit Dei; & adeò nõ probari voluisse id Deum, nisi id fecisse probetur.*

XI. *Neque verò tam clarè posse probari, Patrem seipsum filium fecisse; atque econtrariò ex scripturis, Patrem & filium distinctè pronuntiari, constat.*

XII. *Idipsum probari ex eo, quòd in creatione hominis Deus singularis pluraliter loquatur.*

XIII. *Nec tamen propterea plures Deos aut Dominos à nobis dici, quòd à nobis agnoscatur Deus & Dominus pater, Deus & Dominus filius, Deus & Dominus Spiritussanctus; non secus atque solis radium nonnumquam solem vocamus, ita tamen vt duo soles non sint.*

XIIII. *Atqui probari præterea diuersos Patrem & filium; quòd ille inuisibilis, hic verò visibilis, in scripturis veteribus inueniatur.*

XV. *Deinde & in Noui Testamenti scripturis.*

XVI. *Porrò non solùm opera mundi per filium facta, sed et quæ à Deo exinde gesta sunt, ídque in nomine Patris, scripturis conuinci.*

XVII. *Immò competere etiam filio nomina Patris; omnipotens Deus, altissimus, Dominus virtutum, Rex Israëlis.*

XVIII. *Neque obstare scripturas de vnico Deo, vtpotè quæ filium non excludant, sed idola.*

XIX. *Eandem esse responsionem ad illud Isaiæ: Extendi cælum solus, ex aliis scripturis demonstrari.*

XX. *Illis etiam non suffragari verba Christi: Ego & pater vnum sumus; aut: Qui me viderit, videt & patrem; aut: Ego in patre, & pater in me.*

XXI. *Præscribi enim, alium Deum, alium Dei filium, ex Euangelij Ioannis priori parte.*

XXII. *Item & ex secunda vsque ad illud ipsum: Ego & pater vnum sumus.*

XXIII. *Vel etiam ex illis ipsis, aliísque Christi verbis, vsque ad Philippi interrogationem.*

XXIIII. *Ex ipsa quoque interrogatione Philippi, & responso Christi: Qui me viderit, &c.*

XXV. *Denique ex eodem Euangelio ad finem vsque.*

XXVI. *Postremò & ex aliis Euangeliis, & inter cetera mandato Christi: Vt tinguerent in Patrem & Filiũ & spiritumsanctum; nam nec semel, sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tinguimur.*

XXVII. *Porrò contra eosdem facere, quòd Patrem spiritum, filium carnem, in vna persona distinguant, quum carnem indutus sit filius Dei, non in eam transfiguratus. Omne enim quod transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat; at filius Dei perseuerauit in forma Dei.*

XXVIII. *Nec minus illud, quòd Patrem Christum, filium Iesum stultissimè faciant: tum quòd vnctio Patri non competat, à qua dicitur Christus; tum quòd scripturæ eũdem vbique testentur Christum Iesum, & Christum Dei appellent.*

XXIX. *Sufficere itaque Christum filium Dei mortuum dicere & crucifixum; ídque secũdum humanam substantiam; Patrem verò nec compassum dici posse.*

XXX. *Maximè quum Christus in passione exclamarit: Deus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?*

Denique

Denique Iudaicæ fidei esse, sic vnum Deum credere, vt illi neque filium, neque spiritum sanctum adnumerare velint; & Antichristi esse, negare Patrem & filium. XXXI.

Ceterùm quòd Tertullianus aduersus Praxean scripserit, testantur B. Optatus Mileuitanus lib. 1. adu. Parmenianum, & Vincentius Lirinensis aduersus hæreses; nominatim etiam hunc librum citat B. Hieronymus initio Tradit. Hebraic. in Genesim, verbis infrà adlegandis cap. 5. num. 43. Eundem hunc librum MS. viderunt Trithemius & Politianus; in lucem verò edidit Rhenanus primùm cum Scholiis, deinde & Adnotationibus, ex tribus codicibus MS. Castigauit deinde ex codice Britannico Gelenius; nos denique iterum ad tria Vaticana MS. exemplaria recognouimus, nouísque Argumento & Adnotationibus auximus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI [1] ADVERSVS PRAXEAN
Liber, [2] de Trinitate.

A VARIE [3] diabolus æmulatus est veritatem. Adfectauit illam aliquando defendendo concutere. Vnicum Dominum vindicat omnipotētem mundi conditorem, vt & de vnico hæresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse in virginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum, denique ipsum esse Iesum Christum. Excidit sibi coluber, quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, vt filium Dei adgressus est, certus filiū, Deū habere, vel ex ipsis scripturis, de quibus tunc tentationem struebat: Si tu es filius Dei, dic vt lapides isti panes fiāt. Item: [4] Si tu es filius Dei, deiice te hinc. Scriptum est enim, quòd mandauit angelis suis super te, vtique Pater, vt te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedem tuum offendas. Aut nunquid mendacium Euangeliis exprobrabit, dicens, viderit Matthæus & Lucas. Ceterùm ego ad ipsum Deum accessi, ipsum omnipotentem cominùs tentaui. Ideò & accessi, ideò & tentaui. Ceterùm si filius Dei esset, nunquam illū fortassè dignarer. Sed enim ipse potius à primordio mendax est: & si quem hominem de suo subornauerit, vt Praxean. Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis [5] intulit Romanæ humo, & aliàs inquietus: insuper [6] de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium, quando etsi corpus suum tradidisset exurendum, nihil profecisset, dilectionem Dei non habens, cuius charismata quoque B expugnauit. Nam idem tunc [7] Episcopum Romanum agnoscētem iam Prophetias Montani, Priscæ, Maximillæ, & ex ea agnitione pacem Ecclesiis Asiæ & Phrygiæ inferentem, [8] falsa de ipsis Prophetis & Ecclesiis eorum adseuerando, [9] & præcessorum eius auctoritates defendendo, [10] coëgit & litteras pacis reuocare iam emissas, & à proposito recipiendorum charismatum concessare. Ita duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæresim intulit; [11] Paracletum fugauit, & Patrem crucifixit. [12] Fruticauerant [13] auenæ Praxeanæ; hîc quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ; [14] traductæ dehinc per quem Deus voluit, etiam euulsæ videbantur. [15] Denique cauerat pristinum doctor [16] de emendatione sua; & manet chirographum [17] apud Psychicos, apud quos tunc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti, atque defensio, disiunxit à Psychicis. Auenæ verò illæ vbique tunc semen excusserant. Ita aliquādiu per hypocrisin subdola viuacitate latitauit: & nunc denuò erupit. Sed & denuò eradicabitur, [18] si voluerit Dominus, [19] in isto cōmeatu; si quo minus, [20] die suo colligentur omnes adulteræ fruges, & cum ceteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur. [[21] Itaque post tempus pater natus, & pater passus: ipse Deus Dominus omnipotens, Iesus Christus prædicatur. Nos verò & semper, & nunc magis [22] vt instructiores per Paracletum deductorem scilicet omnis veritatis, vnicum quidem Deum credimus:

Cap. I. — Matth. 4. — Psal. 90. — 1. Cor. 13. — Matt. 13. — Ibidem. — II. — Ioan. 16.

sub hac tamen dispensatione,[23] quam οἰκονομίαν dicimus, vt vnici Dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, per quem omnia facta sunt, & sine quo factũ est nihil. Hunc missum à patre in virginem, & ex ea natum hominem & Deum, filium hominis & filium Dei, & cognominatum Iesum Christum. Hunc passum, hunc mortuum & sepultũ secundum scripturas, & resuscitatum à patre,[24] & in cœlos resumptum, sedere ad dexteram patris, venturum iudicare viuos & mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionem suam à patre spiritum sanctum Paracletum, sanctificatorem fidei eorum qui credunt in patrem & filium & spiritum sanctum.[25] Hanc regulam ab initio Euangelij decucurrisse, etiam ante priores quosque hæreticos, nedum ante Praxean hesternũ, probabit tam ipsa posteritas omnium hæreticorum, quàm[26] ipsa nouellitas Praxeæ hesterni. Quo peræquè aduersus vniuersas hæreses iam hinc præiudicatum sit, id esse verum quodcũque primum: id esse adulterũ, quodcunque posterius.[27] Sed salua ista præscriptione, vbique tamen propter instructionem & munitionem quorundã, dandus est etiam[28] retractatibus locus: vel ne videatur vnaquæque peruersitas, non examinata, sed præiudicata damnari, maximè hæc, quę se existimat meram veritatem possidere, dum vnicum Deum non aliâs putat credendum, quàm si ipsum, eundémque & patrem & filium & spiritum sanctum dicat: quasi non sic quoque vnus sit omnia, dum ex vno omnia, per substantiæ scilicet vnitatem: & nihilominus custodiatur οἰκονομίας sacramentum, quæ vnitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, patrem, & filium, & spiritum sanctum.[29] Tres autem non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie: vnius autem substantiæ, & vnius status, & vnius potestatis: quia vnus Deus, ex quo & gradus isti & formæ, & species, in nomine patris & filij & spiritus sancti deputantur. Quomodo numerum sine diuisione patiuntur, procedentes retractatus demonstrabunt. [[30] Simplices enim quique, ne dixerim imprudentes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniam & ipsa regula fidei à pluribus Deis seculi, ad vnicum & verum Deum transfert: non intelligentes vnicum quidem, sed cum sua οἰκονομίᾳ esse credendum, expauescunt ad οἰκονομίαν. Numerum & dispositionem Trinitatis, diuisionem præsumunt vnitatis, quando vnitas ex semetipsa deriuans Trinitatem, non destruatur ab illa, sed administretur. Itaque duos & tres iam iactitãt à nobis prædicari, se verò vnius Dei cultores præsumunt: quasi non & vnitas irrationaliter collecta hæresim faciat, & Trinitas rationaliter expensa, veritatem constituat.[31] μοναρχίαν (inquiunt) tenemus.[32] Et ita sonum ipsum vocaliter exprimunt etiam Latini,[33] etiam opici, vt putes illos tam benè intelligere μοναρχίαν quàm enuntiant. Sed μοναρχίαν sonare student Latini, οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. At ego si quid vtriusque linguæ præcerpsi, μοναρχίαν nihil aliud significare scio, quàm singulare & vnicum imperium: non tamen præscribere monarchiam, ideò, quia vnius sit eius cuius sit, aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos velit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita vnius sui esse, ita singularem, ita monarchiam, vt non etiam per alias proximas personas administretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si verò & filius fuerit ei, cuius monarchia sit, non statim diuidi eam, & monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur & filius: se proinde illius esse principaliter à quo cõmunicatur in filium: & dum illius est, proinde monarchiam esse quæ à duobus tã vnicis continetur. Igitur si & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum administratur, sicut scriptũ est:[34] Milies centies centena milia adsistebant ei, & milies centena milia apparebant ei: nec ideò vnius esse desiit, vt desinat monarchia esse, quia per tãta milia virtutum procuratur: quale est vt Deus diuisionem & dispersionem pati videatur in filio & in spiritu sancto, secundum & tertium sortitis locum, tã consortibus substantiæ patris, quas non patitur in tot angelorum numero, & quidem tam alienorum à substãtia patris? Membra, & pignora, & instrumenta, & ipsam vim, ac totum censum monarchiæ, euersionem deputas eius: non rectè. Malo te ad sensum rei, quàm ad sonum vocabuli exerceas. Euersio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cùm alia dominatio suæ conditionis & proprij status, ac per hoc æmula superducitur;[35] cùm alius Deus infertur aduersus creatorem. [36] Tunc malè, cùm plures,[37] secundum Valentinos & Prodicos: tunc in monarchiæ euersionem, cùm in creatoris destructionem. [[38] Ceterùm, qui filium non aliundè deduco, sed de substantia patris,[39] nihil facientem sine patris voluntate, omnem à patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio seruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit,[40] quia spiritum non aliunde

Margin: D (beside "sermo"); E (beside "nec"); F (beside "de-"); III. (beside "procedentes retractatus"); Dan. 7. (beside "tur, sicut scriptũ est"); IIII. (beside "sionem, cùm in creatoris"); Ioan. 5. (beside "sed de substantia patris")

A aliundè puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationem eius euertis in tot nominibus constitutam, in quot Deus voluit. Adeò autem manet in suo statu, licet Trinitas inferatur, vt etiam restitui habeat patri à filio. Siquidem Apostolus scribit de vltimo fine,[41] cùm tradiderit regnum Deo & patri. Oportet enim eum regnare vsque dum ponat inimicos eius Deus sub pedes ipsius, scilicet secundum Psalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Cùm autem subiecta erunt illi omnia, absque eo qui ei subiecit omnia, tunc & ipse subiicietur illi, qui ei subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus. Videmus igitur non obesse monarchiæ filium, etsi hodie apud filium est: quia & in suo statu est apud filium, & cum suo statu restituetur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filium admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quandoque restituendam patri constat. Hoc vno capitulo Epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrem & filium ostendisse duos esse, præterquàm ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quòd qui tradidit regnum, & cui tradidit, item qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necessè est. [[42] Sed quia duos vnum volũt esse, vt idem pater & filius habeatur, oportet & totum de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formam suam scripturis & interpretationibus earum patrocinantibus vindicabit.[43] Aiunt quidem & Genesim in Hebraico ita incipere: In principio Deus fecit sibi filium. Hoc vt firmum non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa Dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusque filij generationem. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem: quia nihil aliud extrinsecus præter illum. Ceterùm ne tunc quidem solus; habebat enim secum quam habebat in semetipso, rationem suam scilicet. Rationalis enim Deus, & ratio in ipso priùs: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est,[44] hanc Græci λόγον dicunt, quo vocabulo etiam sermonem appellamus.[45] Ideóque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud Deum fuisse, cùm magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis Deus etiam ante principium: & quia ipse quoque sermo ratione consistens, priorem eam vt substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam etsi Deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacitè cogitando & disponendo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atque disponens sermonẽ, eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idque quò faciliùs intelligas ex teipso, à me recognosce, vt ex imagine & similitudine Dei; quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantùm factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cùm tacitus tecum ipse congrederis ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, & ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunque cogitaueris, sermo est: quodcũque senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: C & dum loqueris, conlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodò in te est sermo, per quem loqueris cogitando, & per quem cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quanto ergo pleniùs hoc agitur in Deo, cuius tu quoque imago & similitudo censeris, quòd habeat in se etiam tacendo rationem, & in ratione sermonem? Possum itaque non temerè præstruxisse, & tunc Deum ante vniuersitatis constitutionem solùm nõ fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonem, quem secundum à se faceret agitando intra se. [[46] Hæc vis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophiæ nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione Dei, siue sermone? Itaque Sophiam quoque exaudi, vt secundam personam conditam.[47] Primò: Dominus creauit me initium viarum in opera sua, priùs quàm terram faceret, priùs quàm montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me: in sensu suo scilicet condens & generans. Dehinc adsistẽtem eam ipsa separatione cognosce: Cùm pararet, inquit, cœlum, aderam illi simul; & quum fortia faciebat super ventos, quæ sursum nubila: & quum tutos ponebat fontes eius quæ sub cœlo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: quotidie autẽ oblectabar in persona ipsius. Nam vt primùm Deus voluit ea quæ cum sophiæ ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se indiuiduas suas rationes Sophiam, vt per ipsum fierent vniuersa, per quem erãt cogitata atque disposita, immò & facta iam, quantum

Margin notes: 1. Cor. 15. (beside "cùm tradiderit regnum"); Psal. 109. (beside "Sede ad dexteram"); 1. Cor. 15. (beside "omnia"); V. (beside "[42] Sed"); Gen. 1. (beside "In principio"); B (beside "nerationem"); Joan. 1. (beside "Sermonem dicere"); Gen. 1. (beside "à rationali"); VI. (beside "[46] Hæc vis"); Prouer. 8. (beside "Dominus creauit")

in Dei sensu. Hoc enim eis deerat, vt coràm quoque in suis speciebus atque substantiis co- D
VII. gnoscerentur & tenerentur. [[48] Tunc igitur etiam ipse sermo speciem & ornatum suum
sumit, sonũ & vocem, cùm dicit Deus: Fiat lux. Hæc est natiuitas perfecta sermonis, dum
ex Deo procedit: conditus ab eo primùm ad cogitatũ in nomine Sophiæ: Dominus con-
didit me initium viarum. Dehinc generatus ad effectum: Cùm pararet cœlum, aderam illi
Coloss. 1. simul. Exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo filius factus est; [49] Primogeni-
Ioan. 1. tus, vt ante omnia genitus: & vnigenitus, vt solus ex Deo genitus: propriè de vulua cor-
Prou. 8. dis ipsius, secundum quod & pater ipse testatur: [a] Eructauit cor meum sermonẽ optimũ.
a Psal. 44. Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem in persona illius: Filius [b] meus es tu, ego
b Psal. 2. c Psal. 109. hodie genui te, &: [c] Ante luciferum genui te. Sic & filius ex sua persona profitetur patrem
d Prou. 8. in nomine Sophiæ: [d] Dominus condidit me initium viarum in opera sua. Ante omnes au-
tem colles generauit me. Nam si hîc quidem Sophia videtur dicere cõditam se à Domino
Ioan. 1. in opera & vias eius: alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse, & sine illo ni-
Psal. 32. hil factum, sicut & rursum: Sermone eius cœli confirmati sunt, & spiritu eius omnes vires
eorum: vtique eo spiritu qui sermoni inerat: apparet vnam eandémque vim esse nunc in
Prouer. 8. nomine Sophiæ, nunc in appellatione sermonis; quæ initium accepit viarum in Dei ope-
Psal. 32. ra; & quæ cœlum confirmauit; per quem omnia facta sunt; & sine qua nihil factum est.
Ioan. 1. Nec diutius de isto: quasi non ipse sit sermo, & in Sophiæ, & in rationis, & in omnis diuini
» animi & spiritus nomine, qui filius factus est Dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, E
» inquis, das aliquam substantiam esse Sermonem, spiritu & Sophiæ traditione cõstructam?
Planè. Non vis enim eum substantiuum habere in re per substantiæ proprietatem, vt res
& persona quædam videri possit; [50] & ita capiat secundus à Deo constitutus duos efficere,
» patrem & filium, Deum & sermonem.[51] Quid est enim dices sermo, nisi vox & sonus oris,
» & (sicut Grammatici tradunt) aër offensus, intelligibilis auditu, ceterùm vacuum nescio
» quid, & inane, & incorporale? At ego nihil dico de Deo inane & vacuũ prodire potuisse,
vt non de inani & vacuo prolatum: nec carere substantia, quod de tanta substãtia proces-
sit, & tantas substantias fecit: fecit enim & ipse quæ facta sunt per illum. Quale est vt ni-
hil sit ipse, sine quo nihil factum est: vt inanis solida, & vacuus plena, & incorporalis cor-
poralia sit operatus? Nam etsi potest aliquando quid fieri [52] diuersum eius per quod fit, ni-
hil tamen potest fieri per id quod vacuum & inane est. Vacua & inanis res est sermo Dei,
Ibidem. qui filius dictus est, qui ipse Deus cognominatus est: Et sermo erat apud Deum, & Deus
Exodi 20. erat sermo? Scriptum est: Non sumes nomen Dei in vanum. Hic certè est, qui in effigio
Philipp. 3. Dei constitutus, non rapinam existimauit esse se æqualem Deo. In qua effigie Dei? vtique
in alia, non tamen in nulla.[53] Quis enim negabit Deum corpus esse, etsi Deus spiritus est?
spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa quæcũque sunt, habent
apud Deum & suum corpus, & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt, quanto ma-
gis quod ex ipsius substantia missum est, sine substantia non erit? Quæcunque ergo sub-
stantia sermonis fuit, illam dico personam, & illi nomen filij vindico: & dum filium agno- F
VIII. sco, secundum à patre defendo. [[54] Hoc si qui putauerit me [55] προβολήν aliquam in-
troducere, id est, prolationẽ rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atque alium
æonem de æone producens: primò quidem dicam tibi, non ideò non vtatur & veritas vo-
cabulo isto, & re ac censu eius, quia & hæresis vtitur: immò hæresis potius ex veritate ac-
cepit, quod ad mendacium suum strueret. Prolatus est sermo Dei an non? [56] Hîc mecum
gradum fige. Si prolatus est, cognosce probolen veritatis, & viderit hæresis si quid de ve-
ritate imitata est. Iam nunc quæritur, quis quomodo vtatur aliqua re, & vocabulo eius.
[57] Valẽtinus probolas suas discernit & separat ab auctore: & ita longè ab eo ponit, vt Æon
patrem nesciat. Denique desiderat nosse, nec potest: immò & penè deuoratur, & dissolui-
a Matt. 10. tur in reliquam substantiam. [58] Apud [a] nos autem solus filius patrem nouit; & [b] sinum pa-
b Ioan. 1. tris ipse exposuit; & [c] omnia apud patrem audiuit & vidit; & [d] quæ mandatus est à patre, ea
c Ioan. 8. & loquitur. Nec suam, sed patris perfecit voluntatem: quam de proximo, immò de initio
d Ioan. 6. nouerat. [59] Quis [e] enim scit quæ sint in Deo, nisi spiritus qui in ipso est? sermo autem spi-
e 1. Cor. 2. ritu structus est, & vt ita dixerim, sermonis corpus est spiritus. Sermo ergo & in patre sem-
a Ioan. 14. per, sicut dicit: [a] Ego in patre. Et apud Deum semper, sicut scriptum est: [b] Et sermo erat
b Ioan. 1. apud Deum. Et nunquam separatus à patre, aut alius à patre: quia, [c] Ego & pater vnum su-
c Ioan. 10. mus. Hæc erit probola veritatis, custos vnitatis, qua prolatum dicimus filium à patre, sed
non separatum. Protulit enim Deus sermonem, quemadmodum etiam Paracletus docet:
Sicut

A Sicut radix fruticem, & fons fluuium, & sol radium. Nam & istæ species probolæ sunt earum substantiarum, ex quibus prodeunt. Nec dubitauerim filium dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium, & solis radium: quia omnis origo parens est: & omne quod ex origine profertur, progenies est: multò magis sermo Dei, qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à sole discernitur, sicut nec à Deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, Deum & sermonem eius, patrem & filium ipsius. Nam & radix & frutex duæ res sunt, sed coniunctæ. Et fons & flumen duæ species sunt, sed indiuisæ. Et sol & radius duæ formæ sunt, sed cohærentes. Omne quod prodit ex aliquo, secundum sit eius necesse est de quo prodit, non ideò tamen est separatum. Secundus autem vbi est, duo sunt. Et tertius vbi est, tres sunt. [60] Tertius enim est spiritus à Deo & filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à sole, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit. Ita Trinitas per consertos & cõnexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obstrepit, & οἰκονομίας statum protegit. [[61] Hãc IX. me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrem & filium & spiritum testor, tene vbique: & ita quid quomodo dicatur, agnosces. Ecce enim dico alium esse patrem, & alium filium, & alium spiritum. Malè accepit idiotes quisque aut peruersus hoc dictum, quasi diuersitatem sonet, & ex diuersitate separationem protẽdat, patris & filij & spiritus. Necessitate autem hoc dico, cùm eundem patrem & filium & spiritum contendunt, aduersus
B οἰκονομίαν monarchiæ adulantes, non tamen diuersitate alium filium à patre, sed distributione: nec diuisione alium, sed distinctione: quia non sit idem pater & filius, vel modulo alius ab alio. Pater enim tota substantia est, [62] filius verò deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quem fit. Benè quòd & Dominus vsus hoc verbo in persona Parecleti, non diuisionem significauit, sed dispositionem: Rogabo enim, inquit, patrem, [63] & alium aduocatum mittet vobis, spiritum veritatis. Sic alium à se Paracletum, quomodo & nos à patre alium filium, vt tertium gradum ostenderet in Paracleto, sicut nos secundum in filio, propter οἰκονομίας obseruationem. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nónne aliud ab alio est? Vtique enim omnia quod vocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc vocabũtur: & permiscere se diuersitas vocabulorum non potest omninò: quia nec rerum, quarum erunt vocabula. Est est, non non: nam quod amplius est, hoc à malo est. [[64] Ita aut pater aut filius est, & neque dies eadem & nox, neque pater idem & filius, vt sint ambo vnus & vtrumque alter: quod vanissimi [65] isti Monarchiani volunt, ipse se, inquiunt, filium sibi fecit. Atquin pater filium facit, & patrem filius. Et qui ex alterutro fiunt, à semetipsis sibi fieri nullo modo possunt, vt pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrẽ præstet. Quæ instituit Deus, etiam
C ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, vt pater sit: & filius patrem, vt filius sit. Aliud est autem habere, aliud esse. Verbi gratia, vt maritus sim, habeam oportet vxorem, non ipse mihi ero vxor. Sic etiam, vt pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius. Et vt filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, si habuero: tunc ero pater, si filium habeam: filius ero, si patrem: porrò si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero: nec patrem, quia ipse ero pater: nec filium, quia ipse ero filius. In quantum autem alterum ex his habere me oportet, alterum esse: in tantum si vtrumque fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam non habeo filium, sed ipse sum filius. Non habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, vt pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium. Æquè si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, vt filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum vtrunque in vnum sub monarchiæ fauore concludens, neutrum haberi facit. Vt & pater nõ sit, qui scilicet filium non habet; & filius non sit, qui æquè patrem non habet. Dum enim pater est; filius non erit. Sic monarchiam tenent qui nec patrem nec filium continent. [66] Sed nihil Deo difficile. Quis hoc nesciat? & impossibilia apud seculum, possibilia apud Deũ quis ignoret? Et stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam. Legimus omnia.

Ioan. 14. Psal. 8. Ioan. 14. Matth. 5. X. Matt. 19. 1. Cor. 3.

„ Ergo, inquiunt, difficile non fuit Deo, ipsum se & patrem & filium facere, aduersus tradi- D
„ tam formam rebus humanis. Nam & sterilem parere contra naturam difficile Deo non fuit, sicut nec virginem. Planè nihil Deo difficile. Sed si tam abruptè in præsumptionibus nostris hac sententia vtamur, quiduis de Deo cõfingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non autem quia omnia potest facere, ideóque credendum est illum fecisse, etiam quod non fecerit. Sed an fecerit, requirendũ. Potuit si voluisset ita saluus sim, Deus pennis hominem ad volandum instruxisse, quod & miluis præstitit: nõ tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen
1. Cor. 11. quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hæreticos: oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile Deo, id scilicet quodcũque non fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, velle est: & non posse, nolle: quod autem voluit, & potuit, & ostendit. Ergo quia si voluit semetipsum sibi filium facere, potuit: & quia si potuit, fecit: tunc probabis illum & potuisse & voluisse, si probaueris illum fe-
11. cisse. [67 Probare autẽ tam apertè debebis ex scripturis, quàm nos probamus illum sibi filium fecisse sermonem suum. Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quàm qui ex ipso prodiit, Sermo autem prodiit ex semetipso, hic erit filius, non ipse de quo prodiit. Non enim ipse prodiit ex semetipso. Porrò qui eundẽ patrem dicis & filium, eundem & protulisse ex semetipso facis, & prodisse quod Deus est. Si potuit fecisse, non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam expostulo meæ similem, id est, sic scripturas eundem E
filium & patrem ostẽdere, quemadmodum apud nos distinctè pater & filius demonstran-
Psal. 44. tur; distinctè, inquam, non diuisè, sicut ego profero dictũ à Deo: 68 Eructauit cor meum sermonem optimum. Hæc tu contrà opponas, alicubi dixisse Deum: Eructauit cor meum sermonem optimum: vt ipse sit, qui & eructauit, & quod eructauit: & ipse, qui protulerit,
Psal. 2. & qui prolatus sit, si ipse est sermo & Deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse, Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Si velis vt credam ipsum esse patrem & filium, ostende sic pronuntiatum alibi: Dominus dixit ad se, filius meus sum ego, ego hodie generaui me:
Psal. 109. proinde, &: Ante luciferum generaui me. Et: Dominus condidit me initium viarum in
Sap. 8. opera mea, ante omnes autem colles generaui me; & si qua alia in hunc modũ sunt. Quem autem verebatur Deus Dominus vniuersitatis, ita pronuntiare, si ita res erat: an verebatur ne non crederetur, si simpliciter se & patrem & filium pronuntiasset? Vnum tamen veritus est, mentiri. Veritus autem semetipsum & suam veritatem. Et ideò veracem Deum credens, scio illum non aliter quàm disposuit pronuntiasse, nec aliter disposuisse quàm pronuntiauit. Tu porrò cum mendacem efficias & fallacem & deceptorem fidei huius, si cùm ipse esset sibi filius, alij dabat filij personam: quando scripturæ omnes & demõstrationem & distinctionem Trinitatis ostendant. A quibus & præscriptio nostra deducitur, nõ posse vnum atque eundem videri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia neque peruersitas, neque fallacia Deo congruat, vt cùm ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potiùs, & non ad semetipsum loquatur. Accipe igitur & alias voces patris de filio F
Isai. 42. per Esaiam: 69 Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem benè sensi. Ponam spi-
Isai. 49. ritum meum super ipsum, & iudicium Nationibus annuntiabit. Accipe & ad ipsum: Magnum tibi est vt voceris filius meus ad statuendas tribus Iacob, & ad conuertendam dispersionem Israëlis. Posui te in lucem Nationum, vt sis salus in extremum terræ. Accipe
Isai. 61. nunc & filij voces de patre: Spiritus Domini super me, quapropter vnxit me ad euange-
Psal. 70. lizandum hominibus. Item in Psalmo ad patrem de eodem: 70 Ne dereliqueris me, donec
Psal. 3. annuntiem brachium tuum natiuitati vniuersæ venturæ. Item in alio: Domine quid multiplicati sunt, qui comprimunt me. 71 Sed & omnes penè Psalmi, Christi personam sustinent: filium ad patrẽ, id est, Christum ad Deũ verba faciẽtem repræsentant. Animaduerte
Psal. 109. etiam spiritũ loquentẽ ex tertia persona de patre & filio: Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Item per
Isai. 45. Esaiam: Hæc dicit Dominus Domino meo Christo. Item per eundem ad patrem de filio:
Isai. 53. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est? Annuntiauimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non erat forma eius, nec gloria. Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus vniuersas scripturas euoluere, cùm & in singulis capitulis plenam maiestatem & auctoritatem contestantes, maiorem congressum in retractatibus habeamus. His itaque paucis, tam manifestè distinctio Trinitatis exponitur. Est enim ipse qui pronuntiat, spiritus, & pater ad quem pronuntiat, & filius de quo pronun-

A pronuntiat. Sic & cetera quæ nũc ad patrem de filio, vel ad filium, nunc ad filium de patre, vel ad patrem, nunc ad spiritum pronuntiantur, vnamquamque personam in sua proprietate constituunt. [72 Si te adhuc numerus scandalizat Trinitatis quasi non connexæ in vnitate simplici, interrogo quomodo vnicus & singularis pluraliter loquitur: Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, cùm debuerit dixisse, Faciã hominem ad imaginem & similitudinem meam, vtpotè vnicus & singularis? sed & in sequentibus: Ecce Adam factus est tanquam vnus ex nobis, fallit aut ludit, vt cùm vnus, & solus, & singularis esset, numerosè loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur vt Iudæi interpretantur, quia nec ipsi filium agnoscunt: an quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideò pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? immò quia iam adhærebat illi filius secunda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideò pluraliter pronuntiauit, Faciamus, & Nostram, & nobis. Cum quibus enim faciebat hominem, & quibus faciebat similẽ, filio quidem qui erat induiturus hominem, spiritu verò qui erat sanctificaturus hominem, quasi cum ministris & arbitris ex vnitate Trinitatis loquebatur. 73 Denique sequens scriptura distinguit inter personas. Et fecit Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. Cur non suam, si vnus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat? Erat autem ad cuius imaginẽ faciebat: ad filij scilicet, qui homo futurus certior & verior, imaginẽ suam fecerat dici hominem qui tunc de limo formari habebat, imago verò & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptum est? Primùm quidem nondum filio apparẽte; Et dixit Deus: Fiat lux, & facta est; ipse statim sermo lux vera, quæ illuminat hominem venientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoque lux. Exinde autem in sermone Christo assistente & amministrãte Deus voluit fieri, & Deus fecit; Et dixit Deus, Fiat firmamentum, & fecit Deus firmamentũ; & dixit Deus, Fiant luminaria, & fecit Deus luminare maius & minus. Sed & cetera vtique idem fecit qui & priora, id est, sermo Dei; per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Qui si ipse Deus est, secundũ Ioannẽ, Deus erat sermo, habes duos: alium dicentem vt fiat, aliũ facientẽ. 74 Alium autem quomodo accipere debeas, iam professus sum, personę non substantiæ nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Ceterùm vbique teneo vnam substantiã in tribus cohærẽtibus. Tamẽ alium dicã oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui facit. Nam nec iuberet, si ipse faceret, dum iuberet fieri per eũ. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si vnus esset: aut sine iussu facturus, quia non expectasset vt sibi iuberet. [75 Ergo, inquis, si Deus dixit, & Deus fecit, si alius Deus dixit, & alius fecit, duo Dei prædicantur. Si tam durus es, puta interim; & vt adhuc amplius hoc putes, accipe & in Psalmo duos Deos dictos: Thronus tuus Deus in æuũ, virga regni tui; Dilexisti iustitiã, & odisti iniquitatẽ, propterea vnxit te Deus, Deus tuus. Si ad Deũ loquitur, & vnctum Deum à Deo affirmat, sed hic duos Deos pro virga regni tui. Inde & Esaias ad personã Christi: 76 Et Sabain, inquit, viri elati ad te transibũt, & post te sequẽtur vincti manibus, & te adorabũt, quia in te Deus est. Tu enim es Deus noster, & nesciebamus, Deus Israëlis. Et hîc enim dicẽdo, Deus in te, & tu Deus, duos proponit qui erãt in Christũ & spiritũ. Ipsũ plus est, quòd in Euãgelio totidẽ inuenies: In principio erat sermo, & sermo erat apud Deũ, & Deus erat sermo. Vnus qui erat, & alius penes quẽ erat. 77 Sed & nomẽ Domini in duobus lego. Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexterã meã. Et Esaias hæc dicit: Domine, quis credidit auditui nostro, & brachiũ Domini cui reuelatũ est? Brachiũ enim suũ nõ dixisset, si nõ Dominũ patrẽ, & Dominũ filiũ intelligi vellet. Etiã adhuc antiquior Genesis: Et pluit Dominus super Sodomã & Gomorrã sulphur & ignẽ de cœlo à Domino. Hæc aut nega scripta, aut quis es, vt nõ putes accipiẽda quemadmodũ scripta sunt, maximè quæ nõ in allegoriis & parabolis, sed in definitionibus & certis & simplicibus habent sensum? Quòd si ex illis es qui tunc Dominũ nõ sustinebant Dei se filiũ ostendẽtẽ, ne eum Dominũ crederent, recordare tu cum illis scriptũ esse: Ego dixi, vos Dei estis, & filij altissimi. Et: Stetit Deus in ecclesia Deorũ, vt si homines per fidem filios Dei factos, Deos scriptura pronũtiare non timuit, scias illam multò magis vero & vnico Dei filio Dei nomẽ iure cõtulisse. Ergo, inquis, prouocabo te vt hodie quoque ex auctoritate istarũ scripturarũ cõstãter duos Deos & duos Dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarũ per Dei gratiam inspicimus, maximè 78 Paracleti non hominum discipuli, duos quidem definimus Patrem & filium, & iam tres cum Spiritu sancto, secundum rationem œconomiæ, quæ facit numerum: ne (vt vestra peruersitas infert) pater ipse credatur natus & passus;

Marginal notes: XII. Genes. 1. Genes. 3. Genes. 1. B Ibidem. Ioan. 1. Genes. 1. Ioan. 1. Ibidem. XIII. Psal. 44. Isai. 45. C Ioan. 1. Psal. 109. Isai. 53. Gen. 19. Psalm. 81.

quod non licet credi, quoniam non ita traditum est. Duos tamen Deos & duos Dominos nunquam ex ore nostro proferimus, non quasi nõ & pater Deus, & filius Deus, & spiritus sanctus Deus, & Deus vnusquisque: sed quoniã retrò & duo Dei & duo Domini prædicabantur, vt, vbi venisset Christus, & Deus agnosceretur, & Dominus vocaretur, quia filius Dei & Domini. Si enim vna persona & Dei & Domini in scripturis inueniretur, meritò Christus nõ esset admissus ad nomẽ Dei, & Domini. Nemo enim alius præter vnus Deus & vnus Dominus prædicabatur, & futurum erat vt ipse pater descẽdisse videretur: quia vnus Deus & vnus Dominus legebatur: & tota œconomia eius obumbraretur, quæ in materiã fidei prospecta atque dispẽsata est. At vbi venit Christus, & cognitus est à nobis, quod ipse qui numerum retrò fecerat, factus secundus à patre, & cum spiritu tertius, & iam pater per ipsum pleniùs manifestatus, redactum est iam nomen Dei & Domini in vnione. Et quia Nationes à multitudine idolorum transirent ad vnicum Deum, vt differentia constitueretur inter cultores vnius, & plurimæ diuinitatis. Nam & lucere in mũdo Christianos oportebat vt filios lucis, lumen mundi vnum & Deum & Dominum colẽtes & nominantes. Ceterùm si ex conscientia qua scimus Dei nomẽ & Domini, & patri & filio & spiritui cõuenire, Deos & Dominos nominaremus, extinxissemus faces nostras etiã ad martyria timidiores, quibus euadendi quaque patet occasio [79] iurantibus statim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici, quorum Dei plures. Itaque Deos omninò non dicam, nec Dominos, [80] sed Apostolum sequar, vt si pariter nominandi fuerint pater & filius, Deum patrem appellem, & Iesum Christum Dominum nominem. [81] Solùm autem Christum potero Deum dicere sicut idem Apostolus. [82] Ex quibus Christus, qui est, inquit, Deus super omnia benedictus in æuũ omne. Nam & radium solis seorsum solẽ vocabo, solem autem nominans cuius est radius, nõ statim & radium solem appellabo. Nam etsi soles duos faciam, tamẽ & solem & radium eius tam duas res, & duas species vnius & indiuisæ substantiæ numerabo, quàm Deum & sermonem eius, quàm patrem & filium.

Rom.1. *Rom.9.*

XIIII. [[83] Adhuc & illa nobis regula adsistit duos vindicantibus patrem & filium, quæ inuisibilem Deum determinauit. Cùm enim Moyses in Ægypto desiderasset Domini cõspectum dicẽs: Si ergo inueni gratiam coram te, manifesta mihi te, vt cognoscenter videam te: non potes videre, inquit, faciem meam. [84] Non enim videbit homo faciem meam & viuet, id est, morietur qui viderit. Inuenimus enim & à multis Deum visum, & neminem tamẽ eorum qui eum viderant mortuum. Visum quidem Deum secũdum hominum capacitates, non secundum plenitudinem diuinitatis. [85] Nam Patriarchæ Deum vidisse referuntur, vt [a] Abraham & [b] Iacob: Et Prophetæ, vt [c] Esaias, vt [d] Ezechiel, & tamen mortui non sunt. Igitur aut mori debuerãt, si eũ viderant: [e] Deũ enim nemo videbit & viuet: aut si Deum viderunt, & mortui non sunt, scriptura mentitur, Deum dixisse, Faciem meã homo si viderit, nõ viuet. Aut scriptura mentitur, cùm inuisum aut cùm visum Deũ profert. Iã ergo alius erit qui videbatur, quia nõ potest idẽ inuisibilis definiri qui videbatur: & consequẽs erit vt inuisibilẽ patrẽ intelligamus pro plenitudine maiestatis, visibilem verò filiũ agnoscamus pro modulo deriuationis: sicut nec solẽ nobis cõtemplari licet quãtum ad ipsam substãtiæ summã quæ est in cœlis, radium autẽ eius toleramus oculis pro tẽperatura portionis quæ in terram inde porrigitur. Hîc ex diuerso volet aliquis etiam filium inuisibilẽ contendere, vt sermonẽ, vt spiritũ, & dũ vnicam cõditionem patris & filij vindicat, vnum potius atque eundẽ cõfirmare patrem & filiũ. Sed diximus scripturam differẽtiæ patrocinari, per visibilis & inuisibilis distinctionẽ. Nam & illud adiiciunt ad argumentationẽ. „Quòd si filius tũc ad Moysen loquebatur, ipse faciem suam nemini visibilem pronuntia„ret, quia scilicet ipse inuisibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc sic eundem volunt „accipi visibilem & inuisibilem, quomodo eũdem patrem & filium: quoniam & paulò su„prà, antequàm faciem Moysi negasset, scriptum sit: Dominum ad Moysen locutum co„ràm, velut si quis loquatur ad amicum suum, nõ minus quàm & Iacob: Ego vidi, inquit, „Dominum facie ad faciem. Ergo visibilis inuisibilis idem. Et quia idem vtrunque, ideò & „ipse pater inuisibilis, quia & filius visibilis. Quasi nõ expositio scripturæ quæ fit à nobis, filio cõpetat patre seposito in sua inuisibilitate. Dicimus enim & filium suo nomine eatenus inuisibilem quâ sermo & spiritus; Dei ex substantiæ cõditione iam nũc, & quia Deus & sermo & spiritus; [86] visibilem autem fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad Aaron, & Mariam: Et si fuerit Prophetes in vobis, in visione cognoscar illi, & in somnio loquar illi, non quomodo Moysi: os ad os loquar illi in specie, id est, in veritate, & non in æni-

Exod.33. *a Gen. 12. 17. & 18.* *b Gen. 26. & 32.* *c Esai.7.* *d Ezech. 1.* *e Exod. 33.* *Ibidem.* *Ibidem.* *Gen.32.* *Numer.12.*

A in ænigmate,id eſt,non imagine,ſicut & Apoſtolus:Nunc videmus tanquã per ſpeculum *1.Cor.13.*
in ænigmate,tunc autem facie ad faciem.[87] Igitur quum Moyſi ſeruat conſpectum ſuum, *Exod.33.*
& colloquium facie ad faciem,in futurum(nam hoc poſtea adimpletum eſt,in montis ſe-
ceſſu,ſicut legimus in Euãgelio viſum cum illo Moyſen colloquẽtem)apparet retrò ſem- *Luc.9.*
per in ſpeculo,& ænigmate,& viſione,& ſomnio Deum,id eſt,filium Dei,viſum tã [a] Pro- *a Iſai.7.*
phetis & [b] Patriarchis,quàm & ipſi adhuc [c] Moyſi.Et ipſe quidem Dominus ſi fortè co- *b Gen.12.*
ràm ad faciem loquebatur,non tamen,vt eſt,homo faciem eius videret,niſi fortè in ſpe- *c Exod.33.*
culo & in ænigmate.Denique ſi ſic Moyſi locutus eſt Dominus,vt & Moyſes faciem eius
cominùs ſciret,quomodo ſtatim atque ibidem deſiderat faciẽ eius videre, quam quia vi- *Ibidem.*
derat,non deſideraret?Quomodo æquè & Dominus negat videri faciem ſuã poſſe quam *Ibidem.*
oſtenderat,ſi tamen oſtenderat?Aut quæ eſt facies Dei,cuius conſpectus negatur , ſi erat
quæ viſa eſt?Vidi,inquit Iacob,Deum facie ad faciem,& ſalua facta eſt anima mea. Alia *Gen.32.*
debet eſſe facies,quæ ſi videatur,occidit.Aut nunquid filius quidem videbatur ; & ſi fa-
cies,ſed ipſum hoc in viſione,& ſomno,& ſpeculo,& ænigmate:quia ſermo,ſpiritus , niſi
imaginaria forma videri nõ poteſt.[88] Faciem autem ſuam,dicit inuiſibilem patrem.Quis
enim pater?num facies erit filij,nomine auctoritatis,quã genitus à patre conſequitur? Nõ
enim & de aliqua maiore perſona cõgruit dicere,facies mea eſt ille homo:& faciem mihi
B præſtat.Pater,inquit,maior me eſt.Ergo facies erit filij pater.Nam & ſcriptura quid dicit? *Ioan.14.*
Spiritus perſonæ eius,Chriſtus Dominus.Ergo ſi Chriſtus perſonæ paternæ ſpiritus eſt, *Thren.4.*
meritò ſpiritus , cuius perſona erat,id eſt,patris eius faciem ſuam ex vnitate ſcilicet pro-
nuntiauit.Mirarer planè an facies filij pater accipi poſſit qui eſt caput eius. Caput enim *1.Cor.11.*
Chriſti Deus. [[89] Si hunc articulum quæſtionibus ſcripturæ veteris non expediam,de *XV.*
nouo Teſtamento ſumam confirmationem noſtræ interpretationis: ne quodcũque in fi-
lium reputo,in patrem proinde defendas.Ecce enim & in Euãgeliis & in Apoſtolis viſi-
bilem & inuiſibilem Deum deprehendo,ſub manifeſta & perſonali diſtinctione condi-
tionis vtriuſque.Exclamat quodammodò Ioannes : Deum nemo vidit vnquam. Vtique *Ioan.1.*
nec retrò.Ademit enim temporis quæſtionem,dicendo Deum nunquam viſum.Confir-
mat & Apoſtolus de Deo:Quem nemo vidit hominum,ſed nec videre poteſt, quia ſcili-
cet morietur qui videbit.[90] Idem ipſi Apoſtoli & vidiſſe ſe Chriſtũ,& cõtrectaſſe teſtan- *1.Timot.6.*
tur.Porrò ſi ipſe eſt Chriſtus & pater & filius,quomodo viſus eſt,& inuiſus ? Ad hanc di- *1.Ioan.1.*
uerſitatem viſi & inuiſi in vnum conferendam,quis ex diuerſo nõ argumentabitur , rectè "
vtrunque dictum,viſibilem quidem in carne,inuiſibilem ante carnem : vt idem ſit pater "
inuiſibilis ante carnem,qui & filius viſibilis in carne?Atquin ſi idẽ ante carnem inuiſibi- *Gen.12.*
lis,quomodo viſus etiam retrò inuenitur ante carnem?Æquè ſi idem poſt carnem viſibi-
lis,quomodo & nunc inuiſibilis pronuntiatur ab Apoſtolis,niſi quia alius qui & retrò vi-
ſus in ænigmate ? Pleniùs viſibilem caro effecit,ſermo ſcilicet qui & caro factus, eſt alius:
C quem nunquam quiſquam vidit niſi pater,ſcilicet cuius eſt ſermo.Denique inſpiciamus
quem Apoſtoli viderint.Quod vidimus,inquit Ioannes,quod audiuimus , oculis noſtris *1.Ioan.1.*
vidimus,& manus noſtræ contrectauerunt,de ſermone vitæ. Sermo enim vitæ caro fa-
ctus,& auditus,& viſus,& contrectatus,quia caro,qui ante carnem ſermo tantùm in pri-
mordio apud Deum patrem,non pater apud ſermonem.Nam & ſi Deus ſermo,ſed apud *Ioan.1.*
Deum,quia ex Deo Deus,quia cum patre apud patrem.Et vidimus gloriam eius tanquã *Ibidem.*
vnigeniti à patre,vtiq; filij:ſcilicet viſibilis,glorificati à patre inuiſibili.Et ideò quoniam
ſermonem Dei, Deum dixerat, ne adiuuaret aduerſariorum præſumptionem,quaſi pa-
trem ipſum vidiſſet,ad diſtinguẽdum inter inuiſibilem patrem & filium viſibilem,ſuper-
dicit ex abundanti:Deum nemo vidit vnquam.Quem Deum?Sermonem?Atquin Vidi- *Ibidem.*
mus,& audiuimus,& contrectauimus,de ſermone vitæ prædictum eſt.Sed quem Deum? *1.Ioan.1.*
ſcilicet patrẽ;apud quem Deus erat ſermo,vnigenitus filius,qui eſt in ſinu patris ipſe diſ- *Ioan.1.*
ſeruit.Ipſe & auditus , & viſus,& ne phantaſma crederetur , etiam contrectatus. Hunc *Ioan.20.*
& Paulus conſpexit,nec tamen patrem vidit.Nõnne, inquit , vidi Ieſum ? Chriſtum au- *1.Cor.9.*
tem & ipſum Deum cognominauit, Quorum patres , & ex quibus Chriſtus ſecundum *Rom.9.*
carnem , qui eſt per omnia Deus benedictus in æuum. Oſtendit & ipſe viſibilem Dei
filium , id eſt,ſermonem Dei, quia qui caro factus eſt, Chriſtus dictus eſt. De patre
autem ad Timotheum : Quem nemo vidit hominum , ſed nec videre poteſt. Exag- *1.Tim.6.*
gerans amplius : Qui ſolus habet immortalitatem , & lucem habitat inacceſſibilem. *Ibidem.*
De quo & ſuprà dixerat : [91] Regi autem ſeculorum , immortali , inuiſibili , ſoli Deo: *1.Tim.1.*

1.Cor.15. vt & contraria ipsi filio adscriberemus, mortalitatem, accessibilitatem; quem mortuum D
Act.9. contestatur secundum scripturas, & à se nouissimè visum, per accessibilem vtique lucem;
Matth. 17. [92] quanquam & illam neque ipse sine periculo luminis expertus est, [93] neque Petrus & Io-
& Luc. 9. annes & Iacobus sine irratione, & amentia: qui si non passuri filij gloriam, sed patrem vi-
Exod.33. dissent, credo morituri ibidem. Deum enim nemo videbit, & viuet. Si hæc ita sunt, con-
stat eum semper visum ab initio, qui visus fuerit in fine: Et eum nec in fine visum, qui nec
ab initio fuit visus: & ita duos esse visum & inuisum. Filius ergo visus est semper, & filius
cõuersatus est semper, & filius operatus est semper, ex auctoritate patris & volũtate; quia
Ioan.5. filius nihil à semetipso potest facere, nisi viderit patrem facientem, in sensu scilicet faciẽ-
Ioan.1. tem. Pater enim sensu agit. Filius verò qui in patris sensu est, vidẽs perficit. Sic omnia per
XVI. filium facta sunt, & sine illo factum est nihil. [[94] Nec putes sola opera mundi per filium
Ioan.3. facta, sed & quæ à Deo exinde gesta sunt. Pater enim qui diligit filium, [95] & omnia tradi-
Ioan.1. dit in manu eius, vtique à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio
Matth. 28. sermo erat apud Deũ, & Deus erat sermo, [96] cui data est omnis potestas à patre in cœlis
Ioan.5. & in terra. Non iudicat pater quenquam, sed omne iudicium tradidit filio, à primordio
tamen. Omnem enim dicens potestatem, & omne iudicium, & omnia per eum facta, &
omnia tradita in manu eius, nullam exceptionem temporis permittit: quia omnia non
Gen.11. erunt, si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est qui ab initio iudicauit; turrim su-
Gen.6. perbissimam elidens, linguásque disperdens; orbem totum aquarum violentia puniens; E
Gen.19. pluens super Sodomam & Gomorrã ignem & sulphurẽ, Dominus à Domino. Ipse enim
a Gen.3.12. & ad humana semper colloquia descẽdit; ab Adam [a] vsque ad Patriarchas & Prophetas,
17.18.26. in visione, in somno, in speculo, in ænigmate, ordinem suum præstruens ab initio sem-
32.35. & Exod.3. ac per. Quæ erat persecuturus infinita, [97] semper ediscebat, [98] & Deus [b] in terris cum homi-
seqq. et Isai. nibus conuersari non alius potuit quàm sermo qui caro erat futurus. Ediscebat autem vt
7. ac Eze- nobis fidem sterneret, vt faciliùs crederemus filium Dei descẽdisse in seculum, si & retrò
chielis 7. tale quid gestum cognosceremus. Propter [c] nos enim sicut scripta sunt, ita & gesta sunt, in
b Baruch 3. quos æuorum fines decucurrerunt. Sic etiam affectus humanos sciebat iam tũc, susceptu-
c 1.Cor.10. rus etiam ipsas substantias hominis, carnem & animam; [99] Interrogans Adam quasi ne-
Gen. 3. Gen.6. sciens, Vbi es Adam; Pœnitens quòd hominem fecisset, quasi non præsciens; Tentans A-
Gen.22. braham, quasi ignorans quid sit in homine; Offensus, reconciliatus eisdem. Et si qua hæ-
Exod.32. retici apprehendunt quasi Deo indigna, ad destructionem creatoris, ignorantes hæc in fi-
Psal.8. lium competisse, qui etiam passiones humanas, & sitim, & esuriem, & lacrymas, & ipsam
natiuitatem, ipsámque mortem erat subiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum
citra angelos. Sed hæretici quidem nec filio Dei deputabunt conuenire, quæ tu ipsi patri
inducis, quasi ipse se deminorauerit propter nos, cùm scriptura alium dicat ab alio mino-
Ibidem. ratum, nõ ipsum à semetipso. Quid si & alius, qui coronabatur gloria & honore, alius qui
coronabat, vtique filium pater? [100] Ceterùm quale est, vt Deus omnipotẽs ille inuisibilis;
a 1.Tim.6. [a] quem nemo vidit hominum, nec videre potest; ille qui inaccessibilẽ lucẽ habitat; [b] ille
b Act. 17. qui non habitat in manu factis; [c] à cuius conspectu terra contremiscit; [d] mõtes liquescũt F
c Ioel.2. vt cera; [e] qui totum orbem manu apprehẽdit velut nidũ; [f] cui cœlũ thronus, & terra sca-
d Psal. 96. bellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui vniuersitatis extrema linea est, ille al-
e Isai.10. tissimus; [g] in paradiso ad vesperã deambulauerit, quærens Adam; & [h] arcam post introitũ
f Isai.66. Noë clauserit? [i] & apud Abrahã sub quercu [101] refrigerauerit; & [l] Moysen de rubo ardẽti
g Gen.3. vocarit; [m] & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit, (quãquã filius hominis est di-
h Gen.7. ctus) ni hæc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hæc nec de filio Dei
i Gen.18. credenda fuisse, si scripta non essent, fortasse nõ credenda de patre, licet scripta, quẽ isti in
l Exod.3. m Dan.3. vuluam Mariæ deducunt; & in Pilati tribunal imponunt, & in monumento Ioseph recõ-
Matth. 27. cludunt. Hinc igitur apparet error illorum. Ignorantes enim à primotdio, omnẽ ordinem
diuinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credũt patrem & visum, & cõgressum
& operatum, & sitim & esuriem passum ([102] aduersus Prophetam dicẽtem: Deus æternus
XVII. non sitiet, nec esuriet omninò, quanto magis nec morietur, nec sepelietur) & ita vnum
a Ioan.5. Deum supet egisse, id est, patrem. [[103] Quæ per filium gesta sunt, faciliùs existimauerũt,
b Ioan. 17. patrem in filij nomine egisse, quàm filiũ in patris, dicẽte ipso Domino: [a] Ego veni in pa-
c Matt. 21. d Gen.28. tris mei nomine. Item ad ipsum patrem: [b] Nomẽ tuum manifestaui hominibus. [104] Con-
e Gen. 14. dicente etiam scriptura: [c] Benedictus qui venit in nomine Domini, vtique filius in patris
f Psal.23. nomine. Et nomen patris: [d] Deus omnipotens; [e] Altissimus; [f] Dominus virtutum;

[105] Rex

A [105] Rex [d] Israëlis; [e] qui est, quatenus ita scripturæ docent. Hæc dicimus & in filium com- d Isai.44.
petisse, & in his filiũ venisse, & in his semper egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. e Exod. 3.
Omnia, inquit, patris, mea sunt. Cur non & nomina? Cur ergo legis Deum omnipoten- Ioan.16.
tem, & altissimum, & Deum virtutum, & regem Israëlis, & qui est; vide ne per hæc filius
etiam demonstretur. Suo iure Deus omnipotens; quâ sermo Dei omnipotentis; quáque Ioan.1.
omnium accepit potestatem. Altissimus; quâ dextera Dei exaltatus, sicut Petrus in Actis Matth. 28.
concionatur. Dominus virtutum; quia omnia subiecta sunt illi à patre. Rex Israëlis, quia Act.2.
illi propriè excidit sors gentis istius. Item, Qui est, quoniam multi filij dicuntur, & non 1. Cor. 15.
sunt. Si autem volunt & Christi nomẽ patris esse, audient suo loco. Interim hîc mihi pro-
motum sit responsum aduersus id quod & de Apocalypsi Ioannis proferunt: Ego Domi- Apoc.1.
nus qui est, & qui fuit, & venit omnipotens, & sicubi alibi Dei omnipotentis appellatio-
nem non putant etiam filio conuenire. Quasi qui venturus sit omnipotens, cùm & filius
omnipotentis tam omnipotens sit Dei filius, quàm Deus Dei filius. [[106] Sed hanc socie- XVIII.
tatem nominum paternorum filio ne facilè perspiciant, perturbat illos scriptura, si
quando vnicum Deum statuit; quasi non eadem, & Deos, & Dominos duos proposuerit,
[107] vt suprà ostendimus. Ergo quia duos & vnum, inquiunt, inuenimus, ideò ambo vnus
atque idem, & filius, & pater. Porrò non periclitatur scriptura, vt illi de tua argumẽtatio-
ne succurras, ne sibi contraria videatur. Habet rationem, & quum vnicum Deum statuit,
& quum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filium nominari ab ea cõstat. Sal-
B uo enim filio rectè vnicum Deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim desinit
esse qui habet filium ipse vnicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine
filio autem nominatur, quum principaliter determinatur vt prima persona quæ ante filij
nomen erat proponenda; quia pater antè cognoscitur, & post patrem filius nominatur.
Igitur vnus Deus pater, [108] & absque eo alius non est. Quod ipse inferens, non filium ne- Isai.45.
gat, sed alium Deum. Ceterùm alius à patre filius non est. Denique inspice sequentia hu- Ibidem.
iusmodi pronuntiationum, & inuenies ferè ad idolorum [109] factitatores atque cultores
definitionem earum pertinere, vt multitudinẽ falsorum Deorum vnio diuinitatis expel-
lat, habens tamen filium quanto indiuiduum & inseparatum à patre, tanto in patre repu-
tandum, etsi non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius
præter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de aliis exce-
pisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius præter me non est, nisi radius meus, nónne de-
notasset vanitatem, quasi non & radius in sole deputetur. Itaque præter semetipsum non
esse alium Deum, hoc propter idololatriam tam nationum quàm Israëlis: [110] Etiam pro-
pter hæreticos, qui sicut nationes manibus, ita & ipsi verbis idola fabricãtur, id est, alium
Deum & alium Christum. Igitur & cùm se vnũ pronũtiabat, [111] filio pater procurabat, ne
ab alio Deo Christus venisse credatur, sed ab illo qui prædixerat: Ego Deus, & absque me
alius non est, qui se vnicum, sed cum filio ostendit, cum quo cœlum solus extendit.
[[112] Quin & hoc dictum eius, in argumentum singularitatis arripient: Extendi, inquit, XIX.
C cœlum solus. Quantum ad ceteras virtutes solus, præstruens [113] aduersus coniecturas hæ-
reticorum, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis volunt structum, qui & ipsum
creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantẽ
quoque subornatũ. Aut si sic solus cœlũ extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum
hæretici, quasi singularis non admittatur Sophia illa dicens, [114] cùm pararet cœlos, ego a- Prou.8.
deram illi simul. Et si dixit: quis cognouit sensum Domini, & quis illi consilio fuit? vtique Isai.40.
præter Sophiã fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo vniuersa compingebat, non Prou.8.
ignorante quid faceret. Præter Sophiam autẽ, præter filiũ dicit, qui est Christus, Sophia
& virtus Dei, secundum Apostolum, solus sciens sensum patris. Quis enim scit quæ sunt 1.Cor.2.
in Deo, nisi spiritus qui in ipso est? non qui extra ipsum erat. Ergo qui nõ solum Deum fa-
ceret, nisi à ceteris solũ. Sed & Euãgeliũ recusetur, quòd dicat omnia per sermonẽ à Deo Ioan.1.
facta esse, & sine eo nihil factũ. Nisi enim fallor, & alibi scriptũ est: Sermone eius cœli fir- Psal.32.
mati sunt, & spiritu eius omnes virtutes eorum. Et sermo autẽ Virtus & Sophia, ipse erit
Dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens, non solus extẽdit,
nisi illa ratione qua ceteris solus. [115] Atq; adeò statim de filio loquitur. Quis alius deiecit Isai.44.
signa ventriloquorũ & diuinationes à corde auertẽs sapiẽtes retrorsum, & consiliũ eorũ
infatuans? sistens verba filij sui, dicẽdo scilicet: Hic est filius meus dilectus, hũc audite. Ita Matth.3.
filium subiungens ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cùm

a Isai.44. filio solus,sicut cum filio vnum.Proinde & filij erit vox: [a] Extẽdi cœlum solus;quia [b] ser- D
b Psal.32. mone cœli confirmati sunt.Quia; [c] Sophia in Sermone adsistente paratum est cœlum; &
c Prou.8. d Ioan.1 [d] omnia per Sermonem sunt facta,competit & filium solum extẽdisse cœlum,quia solus operationi patris ministrauit.Idem erit dicens: [e] Ego primus,& in superuẽtura ego sum.
e Isai.41. f Ioan.1. Primum scilicet omniũ,sermo, [f] In principio erat sermo,in quo principio prolatus à patre est.Ceterùm pater non habens initium,vt à nullo prolatus,vt innatus, non potest videri.Qui solus fuit semper,ordinem habere non potuit.Igitur si propterea eundem & patrem & filium credendum putauerunt,vt vnum Deum vindicent,salua est vnio eius, qui quum sit vnus,habeat & filium,æquè & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filiũ nolunt secundum à patre reputari,ne secũdus duos faciat Deos dici, [116] ostẽdimus etiam duos Deos in scriptura relatos & duos Dominos:& tamen ne de isto scandalizentur, rationem reddidimus,qua Dei non duo dicantur,nec Domini, sed qua pater & filius duo: & hoc non ex separatione substantiæ,sed ex dispositione,quum indiuiduum & inseparatum filium à patre pronuntiamus,nec statu,sed gradu alium,qui etsi Deus dicatur,quando nominatur singularis,non ideò duos Deos faciat,sed vnum,hoc ipso quòd & Deus ex vnitate patris vocari habeat.

XX. [[117] Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sententiam suam excerpent, cetera nolentes intueri,quæ & ipsa regulam seruãt,& quidem salua vnione diuinitatis,& monarchiæ sonitu.
Isai.45. Nam sicut in veteribus nihil aliud tenent, quàm, Ego Deus,& alius præter me non
Ioan.14. est:Ita in Euangelio responsionem Domini ad Philippum tuẽtur,Ego & pater vnum su- E
Ibidem. mus;&:Qui me viderit,videt & patrem;&:Ego in patre, & pater in me. His tribus ca-
Ibidem. pitulis totum instrumentum vtriusque Testamenti volunt cedere, cùm oporteat secundum plura intelligi pauciora. [118] Sed proprium hoc est omnium hæreticorum. Nam quia pauca sunt quæ in sylua inueniri possunt,pauca aduersus plura defẽdũt,& posteriora aduersus priora suscipiunt.Regula autem omni rei semper ab initio constituta in prioribus, & in posteriora præscribit,vtique & in paucioribus.

XXI. [[119] Aspice itaque quanta præscribant tibi,etiam in Euangelio ante Philippi consultationem,& ante omnem argumentationem tuam.Et in primis ipsa statim præfatio Ioannis Euangelizatoris demõstrat,quòd
Ioan.1. retrò fuerit qui caro fieri habebat: [120] In principio erat sermo,& sermo erat apud Deum, & Deus erat sermo.Hic erat in principio apud Deũ.Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.Nam si hæc non aliter accipi licet,quàm quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur,qui fuerit à principio,alius apud quem fuit : Alium sermonẽ Dei,alium Dominum:licet & Deus sermo,sed quâ Dei filius, non quâ pater : Alium per quem omnia,alium à quo omnia. [121] Alium autem quomodo prædicamus,sæpè iam ædidimus,quo alium dicamus necesse est,non eundem autem,non quasi separatum,disposi-
Ibidem. tione alium non diuisione. [122] Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo. Huius
Ibidem. gloria visa est tanquam vnici à patre, non tanquam patris.Hic vnus sinum patris disse-
Ibidem. ruit,non sinum suum pater.Præcedit enim : Deum nemo vidit vnquam. Inde etsi agnus
Ibidem. Dei ab Ioanne designatur,non ipse cuius est dilectus. Certè filius Dei semper, sed nõ ipse F
Ibidem. cuius est filius. [123] Hoc eũ Nathanael statim sensit;sicut & alibi Petrus: [a] Tu es filius Dei.
a Matt.16. Hoc & ipse rectè sensisse illos confirmat: [b] Nathanaeli quidem respõdens:Quia dixi,vidi
b Ioan.1. te sub ficu,ideò credis;Petrum [c] verò beatum adfirmans,cui non caro,neque sanguis re-
c Matt. 16. uelasset(quòd & patrem senserat)sed pater qui in cœlis est.Quo dicto vtriusque personæ constituit distinctionem,& filij in terris,quem Petrus agnouerat Dei filium,& patris qui
Ioan.2. in cœlis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat Dei filium Christum. [124] Cùm in
Ioan.3. templum introiit,ædem patris appellat,vt filius. [125] Cùm ad Nicodemum dicit: Ita dilexit Deus mundum,vt filium suum vnicum dederit,in quem omnis qui crediderit, non pereat,sed habeat vitam sempiternam.Et rursus, Non enim misit Deus filium suum in mundum vt iudicet mundum,sed vt saluus sit mundus per eum.Qui crediderit in illum, non iudicatur : qui non crediderit in illum,iam iudicatus est,quia nõ credidit in nomine
Ibidem. vnici filij Dei. [126] Ioannes autem cùm interrogaretur quid de Iesu contingeret.Pater, inquir,diligit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui non credit in filium Dei,non videbit Deum,sed ira Dei manebit super eum.
Ioan.4. [127] Quem verò Samaritidi ostendit?Si Messiam qui dicitur Christus,filium vtique se non
Matth.16. patrem demonstrauit.Qui & alibi Christus Dei filius,non pater dictus est.Exinde disci-
Ioan.4. pulis,Meum est, inquit,vt faciã volũtatem eius qui me misit,vt consummem opus eius.

[128] Et

A [128] Et ad Iudæos de paralytici sanitate, Pater meus vsque modò operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Denique propter hoc magis Iudæi illum interficere volebant. Non tantùm quòd solueret sabbatum, sed quòd patrem suum Deum diceret, æquans se Deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest à semetipso, nisi viderit patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora istis opera demonstrauit illi, vt vos miremini. Quomodo enim suscitat mortuos & viuificat, ita & filius quos vult viuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, vti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen amen dico vobis, quòd qui audit sermones meos, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transit de morte in vitam. Amen dico vobis, quòd veniet hora qua mortui audiēt vocem filij Dei, & cùm audierint, viuent. Sicut enim pater habet vitam æternam à semetipso, ita & filio dedit vitam æternam habere in semetipso, [129] & iudicium dedit illi facere in potestate, qua filius hominis est; per carnem scilicet, sicut & filius Dei per spiritum eius. Adhuc adiicit: Ego autem habeo maius quàm Ioannis testimonium. Opera enim quæ pater mihi dedit consummare illa, ipsa de me testimonium perhibent, quòd me pater miserit. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem: Neque vocem eius audistis vnquam, neque formam eius vidistis, confirmat retrò non patrem, sed filium fuisse, qui videbatur & audiebatur. Denique dicit: Ego veni in patris mei nomine, & non me recepistis. Adeò semper filius erat in Dei & regis & Domini omnipotentis, & altissimi nomine. [130] Interrogantibus autem quid facere debeant, respondit, vt credatis in eum quem Deus misit. Panem quoque se adfirmat, quem pater præstaret de cœlo. Ergo omne quod ei daret pater ad se venire, nec reiecturum se, quia de cœlo descendisset, non vt suam, sed vt patris faceret voluntatem. Voluntatem autem patris esse, vti qui viderit filium, & crediderit in eum, vitam & resurrectionem consequatur. Neminem porrò ad se venire posse, nisi quem pater adducat. Omnem qui à patre audisset, & didicisset, venire ad se. Non quasi patrem aliquis viderit, adiiciens & hîc; vt ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At quum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si velint discedere & ipsi; quid respondit Simon Petrus? quò discedemus? verba vitæ habes, & nos credimus quòd tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum? [[131] Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? Æquè ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, vtique non pater, sed filius: Neque me scitis, inquit, vnde sim, & non veni à meipso, sed est verus qui me misit, quem vos non nostis. Ego noui illum, qui ab illo sum, & ille me misit. Non dixit: quia ipse sum, & ipse me misi, sed ille me misit. Item quum misissent ad inuadendum eum Pharisæi, Modicum adhuc temporis, ait, vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit. [132] At vbi se negat esse solum; sed ego, inquit, & qui me misit pater, nónne duos demonstrat, tam duos quàm inseparatos? immò totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponens duorum hominum testimonium confirmantem, subiungit: Ego testimonium dico de me, & testimonium dicit de me, qui me misit pater. Quòd si vnus esset, dum idem est & filius & pater, non vteretur legis patrocinio fidem imponentis non vnius testimonio, sed duorum. Item interrogatus vbi esset pater, neque se neque patrem notum esse illis respondens, duos dixit ignotos. Quòd si ipsum nossent, patrem nossent, non quidem quasi ipse esset pater & filius, sed quia per indiuiduitatem neque agnosci, neque ignorari alter sine altero potest. Qui me, ait, misit, verax est: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundum. Interpretante extrinsecus scriptura, non cognouisse illos quod de patre dixisset, cùm scilicet cognoscere debuissent sermones patris in filio esse, legendo apud Hieremiam: Et dixit mihi Dominus, Ecce dedi sermones meos in os tuum. Et apud Esaiam: Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem. Sicut ipse rursus: Tunc, inquit, cognoscetis quòd ego sim, & à memetipso nihil loquar: sed sicut me docuit, ita & loquor, quia & qui me misit, mecum est. Et hoc ad testimonium indiuiduorum duorum. Item in altercatione Iudæorum exprobrans quòd occidere eum vellent: Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis: & nunc vultis occidere hominem veritatem vobis loquutum,

Margin notes: Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ioan. 6. — Ibidem. — Ibidem. — XXIII. — Ioan. 7. — Ibidem. — Ioan. 8. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ibidem. — Ierem. 7. — Isai. 50. — Ioan. 8. — Ibidem.

Ibidem. quam audiuit à Deo. Et: Si Deus esset pater vester, dilexissetis me. Ego enim ex Deo exiui D
& veni (& tamen non separantur, licet exisse dixerit, vt quidam arripiũt huius dicti occa-
sionẽ. Exiuit autẽ à patre, vt radius ex sole, vt riuus ex fonte, vt frutex ex semine) Ego dæ-
Ibidem. monium non habeo, sed honoro patrem meũ. Et: Si ego me ipse glorificem, nihil est glo-
ria mea. Est qui me glorificet pater, quem vos dicitis Deum esse vestrũ. Nec nostis illum,
at ego noui eum. Et si dicam, nõ noui, ero similis vestri mẽdax. Sed noui illum, & sermo-
Ibidem. nem eius seruo. Ac cùm subiungit: Abraham diem meum vidit, & lætatus est: nempè de-
Ioan. 9. monstrat filium Abrahæ retrò visum, nõ patrem: [133] Item super cæcum illum patris opera
Ibidem. dicit se facere oportere. Cui post restitutionem luminum: Tu, inquit, credis in filiũ Dei?
& interroganti quis esset iste, ipse se demonstrans, vtique filium demonstrauit, quem cre-
Ioan. 10. dendum esse dixerat. [134] Dehinc, cognosci se profitetur à patre, & patrem à se. Et ideò se
Ibidem. diligi à patre, quòd animam suã ponat: quia hoc præceptum accepisset à patre. Et inter-
rogatus à Iudæis, si ipse esset Christus (vtique Dei, nam vsque in hodiernum Iudæi Chri-
stum Dei, non ipsum patrem sperant; quia nunquam Christus pater scriptus est venturus)
Loquor, inquit, vobis, & non creditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipsa de me
testimonium dicunt. Quod testimonium? ipsum scilicet esse de quo interrogabant, id est,
Ibidem. Christum Dei. De ouibus etiam suis, quòd nemo illas de manu eius eriperet. Pater enim
Ibidem. quod mihi dedit, maius est omnibus. [135] Et: Ego & pater vnum sumus. Hîc ergo iam gra-
dum volunt figere stulti, immò cæci qui non videant: primò ego & pater, duorum esse si- E
gnificationẽ: dehinc in nouissimo sumus, non ex vnius esse persona, quod pluraliter dictũ
est: tum quòd vnum sumus, non vnus sumus. Si enim dixisset quòd vnus sumus, potuisset
adiuuare sentẽtiã illorum. Vnus enim singularis numeri significatio videtur. Adhuc cùm
duo, masculini generis, Vnum dicit neutrali verbo, quod non pertinet ad singularitatem,
sed ad vnitatem, ad similitudinem, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filiũ di-
ligit, & ad obsequium filij, qui voluntati patris obsequitur. Vnum sumus, dicẽs, ego & pa-
Ibidem. ter: ostendit duos esse, quos æquat & iũgit. Adeò addit etiam multa se opera à patre ostẽ-
disse, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideò se illũ lapidare debere, quasi
se Deũ ipsum, id est, patrem voluisset intelligi, quia dixerat: Ego & pater vnum sumus: quâ
Ibidem. filium Dei Deum ostendens, non quâ ipsum Deum. Si in lege, inquit, scriptũ est: Ego di-
xi, vos Dei estis, & nõ potest solui scriptura; quem pater sanctificauit, & misit in mundũ,
vos eum blasphemare dicitis, quia dixi, filius Dei sum? Si nõ facio opera patris mei nolite
credere: si verò facio, & mihi credere nõ vultis, vel propter opera credite. Et scitote quòd
ego in patre sim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita
per opera intelligimus vnum esse patrẽ. Adeò totum hoc perseuerabat inducere, vt duo
tamen crederentur in vna virtute: quia aliter filius credi non posset, nisi duo crederẽtur.
XXIIII. [[136] Post hæc autem Martha filium Dei eum confessa, nõ magis errauit, quàm [a] Petrus &
a Matt. 16. [b] Nathanaël: quanquam etsi errasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrẽ F
b Ioan. 1. eius à mortuis, ad cœlum & ad patrẽ Dominus suspiciẽs, Pater (inquit vtique filius) gra-
Ioan. 11. tias ago tibi, quòd me semper exaudias. Propter istas turbas circumstantes dixi, vt credãt
Ioan. 12. quòd tu me miseris. [137] Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, saluum me
fac de ista horá. Atquin propter hoc veni in istam horam. Verùm pater glorifica nomen
Ioan. 5. tuum, in quo erat filius. Ego, inquit, veni in patris mei nomine. Inde scilicet suffece-
rat filij ad patrem vox. Ecce ex abundantia respondet de cœlo pater, filio contestatur:
Matth. 17. Hic est filius meus dilectus, in quo benè sensi, audite illum. Ita & in isto: Glorificaui,
& glorificabo. Rursus quot personæ tibi videntur, peruersissime Praxea, nisi quot & vo-
ces? habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio di-
uina. Ceterùm scimus Deum etiam intra abyssos esse, & vbique consistere, sed vi & pote-
state. Filium quoque vt indiuiduum cũ ipso vbique. Tamẽ in ipsa οἰκονομίᾳ, pater voluit
filiũ in terris haberi, se verò in cœlis, quò & ipse filius suspiciens, & orabat & postulabat à
Matth. 6. patre, quò & nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in cœlis, cùm sit & vbique.
Psalm 8. Hãc sedẽ suam voluit pater; minorauit filiũ modico citra angelos, ad terram dimittendo,
gloria tamen & honore coronaturus illũ, in cœlos resumẽdo. Hæc iam præstabat illi, di-
Ioan. 12. cẽs: Et glorificaui, & glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid
mẽdacem facis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filiũ, cùm ipse es-
set filius apud terras, aut filius ad patrẽ precabatur, cùm ipse esset pater apud cœlos? Qua-
le est vt filius item postulet à semetipso, postulãdo à patre, si filius erat pater? aut iterũ pa-
ter sibi

A ter sibi ipse promitteret,promittẽdo filio. Si pater erat, vt sic duos diuisos diceremus,quo
modo iactitatis,tolerabilius erat duos diuisos,quàm vnum Deum versipellem prædicare.
Itaque ad istos nunc Dominus pronuntiauit: Non propter me ista vox venit,sed propter *Ibidem.*
vos,vt credãt & hi,& patrem & filiũ,in suis quemq; nominibus,& personis,& locis. Sed
adhuc exclamat Iesus & dicit:Qui credit in me,nõ in me credit,sed in eum credit qui me *Ibidem.*
misit(quia per filiũ in patrẽ creditur,& auctoritas credẽdi filio,pater est.) Et qui cõspicit
me,conspicit eum qui me misit. Quomodo? Quoniam scilicet à memetipso non sum lo- *Ibidem.*
cutus,sed qui me misit pater,ipse mihi mandatum dedit,quid dicam,& quid loquar. Do- *Isai.51.*
minus enim dat mihi linguam disciplinæ,ad cognoscendum quãdo oporteat dicere ser-
monem quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit,ita & loquor. Hæc quomodo dicta sint, *Ioan.12.*
Euãgelizator & vtique tam charus discipulus Ioãnes,magis quàm Praxeas nouerat, ideó
que ipse de suo sensu: [138] Ante autem solennitatem Paschæ,inquit,sciens Iesus omnia sibi *Ioan.13.*
tradita à patre esse,& se ex Deo esse,ad Deum vadere. Sed Praxeas ipsum vult patrem de
semetipso exisse,& ad semetipsum abisse,vt diabolus in cor Iudæ,nõ filij traditionem,sed *Ibidem.*
patris ipsius immiserit. Nec diabolo benè nec hæretico,quia nec in filio bono suo,diabo-
lus operatus est traditionem. Filius enim traditus est Dei,qui erat in filio hominis, sicut
scriptura subiũgit: Nũc glorificatus est filius hominis,& Deus glorificatus est in illo. Quis *Ibidem.*
Deus? vtique nõ pater,sed sermo patris qui erat in filio hominis,id est,in carne in qua &
B glorificatus iam; virtute verò & sermone,& ante Iesum; Et Deus,inquit, glorificauit illũ *Ibidem.*
in semetipso,id est,pater filium in semetipso habẽs,& si porrectum ad terrã, mox per re-
surrectionem morte deuicta. [139] Erant planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & XXIIII.
Thomas aliquandiu incredulus: [140] Domine(enim inquit)nõ scimus quò eas, & quomo- *Ioan.14.*
do viam nouimus? Et Iesus: Ego sum via, veritas,& vita. Nemo venit ad patrẽ,nisi per me.
Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem: sed abhinc nostis illum,& vidistis illum. Et *Ibidem.*
peruenimus iam ad Philippum,qui spe excitatus vidẽdi patris,nec intelligens quomodo
visum patrem audisset: Ostẽde,inquit,nobis patrẽ,& sufficit nobis. Et Dominus : Philip-
pe,tanto tempore vobiscum sum,& nõ cognouistis me? Quem dicit cognosci ab illis de-
buisse(hoc enim solum discuti oportet)quasi patrem,an quasi filium? Si quasi patrem,do-
ceat Praxeas,tanto tempore Christum cum eis conuersatum,patrem aliquando non di-
co intelligi,verùm vel æstimari potuisse. [141] Nobis omnes scripturæ, & [a] veteres Christũ a *Psal.2.*
Dei, [142] & [b] nouæ filiũ Dei præfiniunt. Hoc & retrò prædicabatur,hoc & ab ipso Christo *Isai.45.*
pronũtiabatur: immò iam & ab ipso patre coràm de cœlis filiũ profitẽte, & filium glorifi- *Thren.4.et*
cãte: Hic est filius meus;&: Glorificaui, & glorificabo. Hoc & à discipulis credebatur, *Dan.9.*
hoc & à Iudæis nõ credebatur, hoc se volens credi ab illis,omni hora patrẽ nominabat, b *Marci,*
& patrem præferebat,& patrẽ honorabat. Si ita est,ergo nõ patrem tãto tempore secum *Luc.Ioan.1.*
conuersatum ignorauerant,sed filium. Et Dominus eum se ignorari exprobrãs,quẽ igno- *Matth. 16.*
rauerant,eum vtique agnosci volebat,quem tãto non agnosci tempore exprobrauerat,id *Ioan.12.*
est,filium. Et apparere iã potest,quomodo dictum sit: [143] Qui [a] me videt, videt & patrem. a *Ioan. 14*
C Scilicet quo & suprà, [b] Ego & pater vnũ sumus. Quare? quia: [c] Ego ex Deo exiui & veni; b *Ioan.10.*
&: [d] Ego sum via. [e] Nemo ad patrem venit,nisi per me,&: [f] Nemo ad me venit, nisi pater c *Ioan.8.*
eũ adduxerit;&: [g] Omnia mihi pater tradidit;&: [h] Sicut pater viuificat,ita & filius;&: Si [i] d *Ioan.14.*
me cognouistis,& patrẽ cognouistis. Secundũ hæc enim vicarium se patris ostẽderat,per e *Ioan.6.*
quem pater & videretur in factis,& audiretur in verbis,& cognosceretur in filio, facta & f *Ibidem.*
verba patris administrãte;quia inuisibilis pater quod & Philippus didicerat in lege,& me- g *Matt.10.*
minisse debuerat: [l] Deũ nemo videbit,& viuet. Et ideò suggillatur patrem videre deside- h *Ioan.5.*
rans quasi visibilem,& instruitur visibilem eum in filio fieri ex virtutibus,nõ [144] ex perso- i *Ioan.14.*
næ repræsentatione. Denique si patrem eũdem filium vellet intelligi,dicẽdo: Qui me vi- l *Deut.33.*
det,patrem videt: quomodo subiicit, [145] Non creditis quia ego in patre,& pater in me est? *Ioan.14.*
Debuerat enim subiunxisse,Non creditis quia ego sum pater? Aut quò exaggerauit,si nõ *Ibidem.*
illud manifestauit quod voluerat intelligi,se scilicet filiũ esse? Porrò dicẽdo, Nõ creditis
quia ego in patre,& pater in me: propterea potius exaggerauit, ne,quia dixerat: Qui me
videt,& patrẽ videt,pater existimaretur: quod nũquam existimari se voluit,qui semper se
filium,& à patre venisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarũ con-
iunctionem,ne pater seorsum quasi visibilis in conspectu desideraretur: & vt filius repræ-
sentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoque interpretatus est, quomodo pater
esset in filio,& filius in patre. [146] Verba,inquit,quæ ego loquor vobis,non sunt mea, vtiq; *Ibidem.*

quia patris. Pater autem manens in me, facit opera. Per opera ergo virtutum, & verba do- D
ctrinæ manẽs in filio pater, per ea videtur, per quæ manet, & per eũ in quo manet: ex hoc
Ibidem. ipso apparente proprietate vtriusque personæ, dũ dicit: Ego sum in patre, & pater in me.
Ibidem. Atque adeò: credite ait: Quid? Me patrem esse? Nõ puto scriptũ esse; sed: Quia ego in pa-
tre, & pater in me. Si quominus, vel propter opera credite. Ea vtiq; opera, per quæ pater
XXV. in filio nõ visu, sed sensu videbatur. [[147] Post Philippum & totam substãtiam quæstionis i-
stius, quæ in finem Euãgelij perseuerant in eodem genere sermonis, quo pater & filius in
Ibidem. sua proprietate distinguitur, [148] Paracletum quoque à patre se postulaturum, quum ascẽ-
disset ad patrem, & missurũ repromittit & quidem alium, sed iam præmisimus quomodo
alium. [149] Ceterùm de meo sumet, inquit, sicut ipse de patris; ita cõnexus patris in filio, &
Joan.16. filij in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero. Qui tres vnum sint, non vnus,
Ioan.15. quomodo dictum est, Ego & pater vnum sumus: ad substantiæ vnitatẽ, nõ ad numeri sin-
Ibidem. gularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quẽ patrem credis, vice patris dictum. [150] Et pa-
Ioan.17. trem agricolam, vtique, in terra, tu putas fuisse. [151] Hũc rursus in cœlis à filio agnosci, cùm
illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. [152] Sed & si in isto Euãgelio nõ est reuelatũ,
Matth. 28. Deus meus ad quid me dereliquisti? &, Pater in tuis manibus depono spiritum meum: ta-
Luc.23. mẽ post resurrectionem & deuictæ gloriam mortis, exposita necessitate omnis humilita-
tis, cùm iam patrem se posset ostẽdere, tam fideli fœminæ, ex dilectione, nõ ex curiosita-
Joan.20. te, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eum aggressæ: [153] Ne, inquit, cõtigeris me, non- E
dum ascendi ad patrem meum. Vade autem ad fratres meos (quia & in hoc filium ostẽdit;
Filios enim appellasset illos, si pater fuisset) & dices eis: Ascẽdo ad patrem meum & patrẽ
vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Pater ad patrem, & Deus ad Deum: an filius ad
patrem, & sermo ad Deum? [154] Ipsa quoque clausula Euangelij, propter quid cõsignat hęc
Ibidem. scripta: Nisi vt credatis, inquit, Iesum Christum filium Dei. Igitur quæcũque ex his puta-
ueris ad demõstrationem eiusdem patris & filij proficere tibi posse, aduersus definitiuam
Euangelij sententiam niteris. Nõ ideò enim scripta sunt, vt patrem credas Iesum Christũ,
XXVI. sed vt filium. [[155] Propter vnum Philippi sermonem, & Domini respõsionem ad eum, vi-
demus Ioannis Euangelium decucurrisse, ne tot manifestè pronuntiata, & antè & postea
vnus sermo subuertat, secũdum omnia potius quàm aduersus omnia, etiam aduersus suos
sensus interpretandus. Ceterùm vt alia Euangelia non interponã, quæ de natiuitate Do-
minica fidem confirmant; sufficit eum qui nasci habebat ex virgine, ab ipso annuntiari
Luc.1. angelo, filium Dei determinatum: Spiritus Dei superueniet in te, & virtus altissimi
» obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Volent qui-
» dem & hic argumentari, sed veritas præualebit. Nẽpè, inquiũt, filius Dei Deus est, & vir-
tus altissimi altissimus est. Nec pudet illos inijcere, quòd si esset, scriptũ fuisset. Quem
enim verebatur, vt non apertè pronuntiaret, Deus superueniet, & altissimus obumbrabit
te? Dicens autem spiritus Dei, & si spiritum Dei, tamen non directò Deum nominãs, por-
tionem totius intelligi voluit, quæ cessura erat in filij nomẽ. Hic spiritus Dei idẽ erit ser-
Joan.1. mo. Sicut enim Ioanne dicente, Sermo caro factus est, spiritum quoque intelligimus in
mentione sermonis; ita & hic sermonem quoque agnoscimus in nomine spiritus. Nam &
spiritus substantia est sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo vnũ sunt. Ceterùm aliũ
Ioannes profitebitur carnẽ factum, alium angelus carnem futurũ; si non & spiritus sermo F
est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo Dei nõ est ipse cuius est, ita nec spiritus; & si Deus
dictus est, non tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius, ipsa est cuius est. Planè cũ
quid ex ipso est, & sic eius est dũ ex ipso sit, potest tale quid esse, quale & ipse ex quo est, &
cuius est. Et ideò Spiritus Deus, & Sermo Deus, quia ex Deo; non tamen ipse ex quo est.
Quod Deus Dei, tanquam substantiua res, non erit ipse Deus, sed hactenus Deus, quia ex
ipsius Dei substantia, quæ & substãtiua res est, & vt portio aliqua totius. Multò magis vir-
tus altissimi, non erit ipse altissimus, quia nec substãtiua res est quod est spiritus, sicut nec
sapientia, nec prouidentia; [156] & hæc enim substantiæ non sunt, sed accidentia vniuscu-
iusque substantiæ. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus quodcun-
1 Luc.2. que sunt, spiritu Dei & sermone & virtute collatis in virginem, quod de ea nascitur, filius
2 Matth.4. Dei est. [157] Hoc se & in istis Euãgeliis ipse testatur statim à puero: Nõ [1] scitis, inquit, quòd
3 Marci 1. in patris mei me esse oportet? Hoc & satanas eum in tentationibus nouit: Si [2] filius Dei es.
4 Matt. 6. Hoc & exinde dæmonia confitentur: Scimus [3] qui sis, filius Dei. Patrem [4] & ipse adorat.
5 Matt. 16. Christum [5] se Dei à Petro agnitum nõ negat. Insultans in spiritu ad patrem: [6] Confiteor,
6 Matt. 11.
inquit,

A inquit, tibi pater, quòd abſconderis hæc à ſapientibus. Hîc [7] quoque patrem nemini notũ 7 *Ibidem.*
niſi filio affirmat. Et: [8] patris filium cõfeſſurum confeſſores, & negaturum negatores ſuos 8 *Matt. 10.*
apud patrem; inducẽs [9] parabolam filij, non patris, in vineam miſſi poſt aliquot ſeruos, & 9 *Matt. 21.*
occiſi à malis ruſticis, & à patre defenſi; ignorãs [10] & ipſe diem & horam vltimam ſoli pa- 10 *Mat. 24.*
tri notam; diſponens [11] regnum diſcipulis, quomodo & ſibi diſpoſitum dicit à patre; habẽs 11 *Luc. 22.*
[12] poteſtatem legiones angelorum poſtulandi ad auxilium à patre ſi vellet; [13] exclamans 12 *Mat. 26.*
quòd ſe Deus reliquiſſet; in patris manibus ſpiritum ponens; & poſt [14] reſurrectionẽ ſpon- 13 *Mat. 28.*
dens miſſurum ſe diſcipulis promiſſionẽ patris; [158] & [15] nouiſſimè mandãs vt tinguerent in 14 *Luc. 24.*
patrem & filium & ſpiritum ſanctum, nõ in vnum. Nam nec ſemel, ſed ter, ad ſingula no- 15 *Mat. 28.*
mina in perſonas ſingulas tinguimur. [[159] Et quid ego in tã manifeſtis moror, quũ ea ag- XXVII.
gredi debeam, de quibus manifeſta obumbrare quærũt? [160] Vndique enim obducti diſtin-
ctione patris & filij, quam manente coniunctione diſponimus vt ſolis & radij, & fontis &
fluuij, per indiuiduũ tamen numerum duorum & trium: aliter eam ad ſuam nihilominus
ſententiam interpretari conantur: vt æquè in vna perſona vtrunque diſtinguant, patrẽ &
filium dicentes filium carnem eſſe, id eſt, hominem, id eſt, Ieſum: patrem autem ſpiritum,
id eſt, Deum, id eſt, Chriſtum. Et qui vnum eundémque contendunt patrẽ & filium, iam
incipiunt [161] diuidere illos potius quàm vnare. Si enim alius eſt Ieſus, alius Chriſtus, alius
erit filius, alius pater, quia filius Ieſus, & pater Chriſtus. [162] Talem monarchiã apud Valẽ-
tinum fortaſſe didicerunt, duos facere, Ieſum, & Chriſtum. Sed & hæc iniectio eorum ex
B retractatis iam retuſa eſt, quòd ſermo Dei, vel ſpiritus Dei, & virtus altiſſimi dictus ſit, quẽ
patrem faciunt. Non enim ipſæ ſunt cuius dicuntur, ſed ex ipſo & ipſius. Et aliter tamẽ in
iſto capitulo reuincentur. Ecce, inquiunt, ab angelo prædicatũ eſt, Propterea quod naſce- *Luc. 1.*
tur ſanctũ, vocabitur filius Dei. Caro itaq; nata eſt, Caro itaque erit filius Dei: Immò de
ſpiritu Dei dictũ eſt. Certè enim de ſpiritu ſancto virgo concepit: & quod cõcepit, id pe-
perit: id ergo naſci habebat quod erat conceptũ, & pariundũ: id eſt, ſpiritus; cuius & voca-
bitur nomẽ Emmanuel, quod eſt interpretatũ, nobiſcũ Deus. Caro autem Deus nõ eſt, vt *Matth. 1.*
de illa dictum ſit, vocabitur ſanctum, filius Dei: ſed ille qui in ea natus eſt, Deus: de quo &
Pſalmus: [163] Quoniã Deus homo natus eſt in illa, & ædificauit eam volũtate patris. Quis *Pſal. 86.*
Deus in ea natus? ſermo & ſpiritus, qui cum ſermone de patris voluntate natus eſt. Igitur
ſermo in carne, dum & de hoc quærẽdum, quomodo ſermo caro ſit factus, vtrúmne quaſi
trãsfiguratus in carne, an indutus carnem? Immò indutus. Ceterùm Deum immutabilẽ
& informabilem credi neceſſe eſt, vt æternum. [164] Transfiguratio autem interemptio eſt
priſtini. Omne enim quodcunque transfiguratur in aliud, dẽſinit eſſe quod fuerat, & inci-
pit eſſe quod nõ erat. Deus autem neque deſinit eſſe, neque aliud poteſt eſſe. Sermo autẽ *Ioan. 1.*
Deus; & ſermo Domini manet in æuum, perſeuerãdo ſcilicet in ſua forma. [165] Quem ſi nõ *Eſai. 40.*
capit configurari, cõſequẽs eſt, vt ſic caro factus intelligatur, dum ſit in carne, & manife-
ſtatur, & videtur, & contrectatur per carnem: quia & cetera ſic accipi exigũt. Si enim ſer-
C mo ex transfiguratione & demutatione ſubſtantiæ caro factus eſt, vna iam erat ſubſtantia
Ieſus ex duabus, [166] ex carne & ſpiritu mixtura quædam, [167] vt electrũ ex auro & argento;
& incipit nec aurum eſſe, id eſt, ſpiritus, neque argentum, id eſt, caro, dũ alterũ altero mu-
tatur, & tertium quid efficitur; neq; ergo Deus erit, Ieſus. Sermo enim deſiit eſſe, qui caro
factus eſt. Neq; homo, caro. Caro enim nõ propriè eſt, quia ſermo fuit. Ita ex vtroq; neu-
trum eſt; aliud longè tertium eſt, quàm vtrũque. Sed enim inuenimus illũ directò, & Deũ
& hominem expoſitum, ipſo hoc Pſalmo ſuggerẽte: Quoniã Deus homo natus eſt in illa, *Pſalm. 86.*
ædificauit eam voluntate patris: Certè vſquequaque filium Dei & filium hominis, cùm
Deum & hominem, ſine dubio ſecundum vtramque ſubſtãtiam in ſua proprietate diſtã-
tem: quia neq; ſermo aliud quàm Deus, neq; caro aliud quàm homo. Sic & Apoſtolus de
vtraque eius ſubſtantia docet: Qui factus eſt, inquit, ex ſemine Dauid, Hic erit homo, & *Rom. 1.*
filius hominis: qui definitus eſt filius Dei ſecundũ ſpiritum, Hic erit Deus, & ſermo Dei
filius. Videmus duplicem ſtatum, non confuſum ſed coniunctum in vna perſona, Deum
& hominem Ieſum. [168] De Chriſto autẽ differo. Et adeò ſalua eſt vtriuſq; proprietas ſub-
ſtãtiæ, vt & ſpiritus res ſuas egerit in illo: id eſt, virtutes & opera & ſigna; [169] & caro paſſio-
nes ſuas functa ſit; [1] eſuriens ſub diabolo, [2] ſitiens ſub Samaritide, [3] flens Lazarum, [4] anxia 1 *Matth. 4.*
vſque ad mortem: [5] denique & mortua eſt. Quòd ſi tertium quid eſſet ex vtroque confu- 2 *Ioan. 4.*
ſum vt electrum, non tam diſtincta documenta parerent vtriuſque ſubſtãtiæ. Sed & ſpiri- 3 *Ioan. 11.*
tus carnalia, & caro ſpiritalia egiſſet, ex trãſlatione, vt neque carnalia, neque ſpiritalia, ſed 4 *Matt. 26.* 5 *Matt. 28.*

tertiæ alicuius formæ confusione: immò aut sermo mortuus esset, aut caro mortua nō es- D
set, si sermo cōuersus esset in carnē, aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis.
Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæq; distinctæ agebāt, ideò illis & operæ & exitus
Ioan.3. sui occurrerūt. Disce igitur cū Nicodemo, Quia quod in carne natū est, caro est: & quod
de spiritu, spiritus est. Neque caro spiritus fit, neq; spiritus caro. In vno planè esse possunt.
Luc.1. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu Deus; quem tunc angelus ex ea parte qua
spiritus erat, Dei filium pronūtiauit, seruans carni filium hominis dici. [70] Sic & Aposto-
1.Tim.2. lus etiam Dei & hominū appellans sequestrem, vtriusque substātiæ confirmauit. Nouis-
simè qui filium Dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nūquid spiri-
Ioan.4. tus erit? sed spiritum patrem ipsum vis haberi; quia Deus spiritus, quasi nō & Dei spiritus:
XXVIII. sicut & sermo Deus & Dei sermo. [[71] Itaque Christum facis patrem, stultissimè, qui nec
ipsam vim inspicias nominis huius, si tamen nomen est Christus, & non appellatio potius;
[72] vnctus enim significatur. Vnctus autem non magis nomē est, quàm vestitus, quàm cal-
ceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento vestitus quoq; vocaretur Iesus,
quomodo Christus ab vnctionis sacramēto, æquè Iesum filium Dei diceres, vestitū verò
patrem crederes. Nūc de Christo. Si pater Christus est, pater vnctus est, & vtique ab alio.
Aut si à semetipso, proba. [73] Sed nō ita docet Acta Apostolorū in illa exclamatione Ec-
Act.4. clesię ad Deū: Conuenerūt enim vniuersi in ista ciuitate aduersus sanctū filiū tuū Iesum E
quem vnxisti: Herodes & Pilatus cum Nationibus: ita & filium Dei Iesum cōtestati sunt,
& filium à patre vnctum. Ergo Iesus idē erit Christus, qui à patre vnctus est; nō pater, qui
Act.2. filium vnxit. Sic & Petrus, [74] Firmissimè itaque cognoscat omnis domus Israël, quòd &
Dominum & Christum (id est, vnctum) fecerit eum Deus hūc Iesum quem vos crucifixi-
1.Ioan.2. stis. [75] Ioannes autem, etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum;
1.Ioan.5. Contrà, de Deo natū omnem, qui crediderit Iesum esse Christū. Propter quod & horta-
1.Ioan.3. tur vt credamus nomini filij eius Iesu Christi, vt scilicet cōmunio sit nobis cū patre, & fi-
lio eius Iesu Christo. [76] Sic & Paulus vbiq; Deum patrē ponit, & Dominū nostrū Iesum
Rom.1. Christum. Cùm ad Romanos scribit, Gratias agit Deo per Dominū nostrū Iesum Chri-
Gal.1. stum. Cùm ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed
per Iesum Christum, & Deum patrem. Et habes tota instrumenta eius, quæ in hunc mo-
dum pronuntiant, & duos proponūt, Deum patrem, & Dominum nostrum Iesum Chri-
stum filium patris, & Iesum ipsum esse Christum, in altero quoque nomine Dei filiū. Nā
exinde eo iure quo vtrunque nomen vnius est, id est, Dei filius, etiam alterum sine altero
eiusdē est. Et siue Iesus tātummodò positū est, intelligitur & Christus: quia Iesus vnctus
est. Siue solummodò Christus, idē est & Iesus, quia vnctus est Iesus. Quorū nominū alte-
Matth. & rum est propriū, quod ab angelo impositū est: Alterum accidēs, quod ab vnctione cōue-
Luc.1. nit: dū tamē Christus filius sit, nō pater. Postremò quàm cæcus est, qui nec in Christi no-
mine intelligit aliū Deū portēdi, si Christo nomē patri adscribat? Si enim Christus pater
Ioan.20. Deus est, qui dicit: Ascēdo ad patrē meū & patrē vestrū, & Deum meū & Deū vestrum,
Amos 4. vtique alium patrē super se & Deū ostēdit. Si item pater Christus est, alius est qui solidat
Psalm.2. tonitruū, & condit spiritū, & adnuntiat in homines Christū suū. Et si adstiterūt reges ter- F
ræ, & ἄρχοντες cōgregati sunt in vnū, aduersus Christum ipsius, alius erit Dominus, cōtra
Isai.45. cuius Christū congregati sunt reges & ἄρχοντες. Et si: Hæc dicit Dominus Domino meo
Ephes.1. Christo: alius erit Dominus qui loquitur ad patrem Christi. Et cùm Apostolus scribit,
[77] Vti Deus Domini nostri Iesu Christi det vobis spiritū sapiētiæ & agnitionis: alius erit
Rom.8. Deus Christi Iesu charismatū spiritualiū largitor. Certè ne per omnia euagemur. Qui su-
scitauit Christū, suscitaturus est & mortalia corpora vestra; iámque alius erit suscitator
XXIX. quàm pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. [[78] Obmu-
tescat obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christū filiū Dei mortuū dici: & hoc, quia ita
1.Cor.15. scriptum est. Nam & Apostolus nō sine onere pronūtians Christū mortuū, adiecit, secū-
dum scripturas, vt duritiam pronuntiationis scripturarum auctoritate molliret, & scāda-
lum auditori euerteret. Quanquam cùm duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diui-
na & humana, constet autem immortalem esse diuinam, cùm mortalem quæ humana sit,
apparet, quatenus eum mortuum dicat: id est, quà carnē & hominem & filium hominis,
non quà spiritum & sermonem & Dei filiū. Dicēdo denique Christus mortuus est, id est,
« vnctus: id quod vnctum est, mortuū ostēdit; id est, carnē. Ergo, inquis, & nos eadem ratio-
« ne dicentes patrem qua vos filium, non blasphemamus in Dominum Deum; nō enim ex
diui-

A diuina,sed ex humana substantia mortuũ dicimus.Atquin blasphematis non tantùm,quia
mortuum dicitis patrem,sed & quia crucifixum.Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege
in filium competit, (quia Christus pro nobis maledictio factus est, non pater)Christũ in Gal.3.
patrem conuertentes,in patrem blasphematis. Nos autem dicentes Christum crucifixum,
non maledicimus illum,sed maledictum legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicens
blasphemauit. Sicut autẽ, [179] de quo quid capit dici, sine blasphemia dicitur:ita quod non
capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec compassus est pater filio,sicut directam blasphe-
miam in patrem veriti,diminui eam hoc modo sperant, cõcedentes iam patrem & filium
duos esse: filius siquidem patitur, pater verò compatitur. Stulti & in hoc. Quid est enim «
compati, quàm cum alio pati? Porrò si impassibilis pater, vtique & incompassibilis. Aut si
compassibilis, vtique passibilis.Nihil ei veluti morituro præstas. Times dicere passibilẽ,
quem dicis compassibilem. Tam autẽ incompassibilis pater est, quàm impassibilis etiam
filius ex ea conditione qua Deus est.Sed quomodo filius passus est,si non compassus est &
pater?Separatur à filio,non à Deo.Nam & fluuius si aliqua turbulẽtia contaminatur,quan-
quam vna substãtia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte,tamen fluuij iniuria nõ per-
tinebit ad fontem.Et licèt aqua fontis sitiuè patiatur in fluuio, dum non in fonte patitur,
sed in fluuio, non fons patitur,sed fluuius qui ex fonte est:Ita & spiritus Dei qui pati posset
in filio,quia nõ in patre pateretur,sed in filio,pater passus non videretur. Sed sufficit nihil
B spiritum Dei passum suo nomine (quia si quid passus est, in filio quidem erat, vt pater cum
filio pateretur in carne)quia hoc retractatum. Nec quisquam negabit, quando & nos pati
pro Deo non possumus, nisi spiritus Dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt
confessionis:non ipse tamen patiens, sed pati posse præstans. [[180] Alioquin si vltrà per- xxx.
gas, potero tibi duriùs respondere,& te cum ipsius Domini pronuntiatione committere,
vti dicam,quid de isto quæris?habes ipsum exclamantem in passione: Deus meus Deus Matth.27.
meus,vt quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus
non est,qui filium dereliquit:aut si pater erat qui patiebatur, ad quem Deum exclamabat?
Sed hæc vox carnis & animæ,id est,hominis, non sermonis, nec spiritus, id est, non Dei,
propterea emissa est,vt impassibilem Deum ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum ho-
minem eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens: [181] si pater [a] filio non a Rom. 8.
pepercit. Hoc & Esaias prior pronuntiauit: [182] Et Dominus [b] eum tradidit pro delictis no- b Esai. 53.
stris. Sic reliquit, dum non parcit:sic reliquit, dum tradit.Ceterùm non reliquit pater fi-
lium;in [c] cuius manibus filius spiritum suum posuit.Denique posuit, & statim obiit:Spiri- c Luc.23.
tu enim manente in carne, caro omninò mori non potest. Ita relinqui à patre,mori fuit fi- d 1.Cor.15.
lio.Filius [d] igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas. Filius [e] ascendit e Ioan.3. f Marc.16.
in superiora cœlorum, qui & descendit in interiora terræ: [f] hic sedet ad dexteram patris, g Act.7.
non pater ad suam. Hunc [g] videt Stephanus cùm lapidaretur adhuc stantem ad dexteram h Psal.109.
Dei,vt exinde sessurum, [h] donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & i Act.1.
venturus est [i] rursus super nubes cœli, talis,qualis & ascendit. Hic interim [k] acceptũ à pa- k Act.2.
C tre munus effudit Spiritum sanctum, tertium numen diuinitatis & tertium nomen maie-
statis,vnius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomiæ interpretatorem, [183] si quis ser-
mones nouæ Prophetiæ eius admiserit,& deductorem omnis veritatis, quæ est in patre &
filio,& spiritu sancto secundum Christianum sacramentum. [[184] Ceterùm Iudaicæ fidei xxxi.
ista res, sic vnum Deum credere vt Filium adnumerare ei nolis, & post filium, Spiritum.
Quid enim erit inter nos & illos,nisi differẽtia ista?Quod opus Euangelij,quæ est substan-
tia noui Testamenti;statuens legem & Prophetas vsque ad Ioannem,si non exinde pater Matth.11.
& filius & spiritus tres crediti vnum Deum sistunt?Sic Deus voluit nouare sacramentum,
vt nouè vnus crederetur per Filium & Spiritum, vt coràm iam Deus in suis propriis nomi-
nibus & personis cognosceretur,qui & retrò per Filium & Spiritum prędicatus non intel-
ligebatur. [185] Viderint igitur Antichristi, qui negant patrem & filium. Negant enim pa- 1.Ioan.2.
trem,dum eundem filium dicunt,& negant filium, dum eundem patrem credunt,dando
illis quæ non sunt, auferendo quæ sunt. Qui verò confessus fuerit Christum filium Dei 1.Ioan.4.
(non patrem) Deus in illo manet, & ipse in Deo. Nos credimus testimonium Dei, quo 1.Ioan.5.
testatus est de filio suo:Qui filium non habet, nec vitam habet. Non habet autem filium, Ibidem.
qui eum alium quàm filium credit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM ADVERSVS PRAXEAN.

1. ADVERSVS PRAXEAN.] *De hoc in hac verba Auctor suprà libro de Præscript. aduers. hæret. cap. vlt.* Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresin introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic Deum Patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit; hunc crucifixum, passúmque contendit; mortuum prætetea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit. *De eodem præter locum suprà sub finem argumenti adnotatum sic B. Optatus Mileuitanus lib. 5. aduers. Parmenianum: Et quia dixisti aquam esse mendacem, etiam hoc disce vbi eam poteris inuenire. Apud* Praxean *Patripassianum, qui ex toto filium negat, &* patrem passum esse contendit; *quum sit filius Dei veritas, sicut ipse testatur, dicens: Ego sum ianua, & via, & veritas. Ergo si filius Dei est veritas, vbi ipse non est, mendacium est. Quum apud Patripassianos non est filius, non est nec veritas. Et vbi veritas non est, ibi aqua mendax est. Quare vel serò desine crimina confingere, & quod in Patripassianos dictum est, in Catholicos noli conferre. Proinde* Praxean *cum suis adseclis intelligit B. etiam Cyprianus, dum ab eo inter hæreticos primo loco recensentur Patripassiani Epistol. 73. ad Iubaianum, vbi vide Adnotat. nostras numer. 21. & Epiphan. & B. Augustin. de hæresibus. Qui quum in Africa hæresin suam sparsisse scribat Praxeanos, non mirum est; si peculiarem contra eos librum scripserit Auctor. Atqui initium & progressum huius hæreseos recenset Auctor cap. 1. in hæc verba:* Nam iste primus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo; & aliâs inquietus; insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tædium. *Deinde addit in Africa etiam seminatam hanc hæresin, & initio traductam, immò & reuocatam à Praxea, sed postea iterum erupisse:* Fruticauerant (*inquit*) auenæ Praxeanæ; hîc quoque superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ, traductæ dehinc per quem Deus voluit, (*de quo infrà latiùs numer. 14.*) etiam euulsæ videbantur. Denique cauerat pristinum Doctor de emendatione sua; & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc res gesta est, exinde silentium. Ita aliquandiu per hypocrisin subdola viuacitate latitauit, & nunc denuò erupit. *Verumtamen bono animo confutationem aggrediens Auctor:* Sed & denuò eradicabitur si voluerit Dominus, in isto commeatu. *Porrò non modò aduersus* Praxean, *sed & aduersus* Monarchianos *hoc libro agit, sic dictos quòd* Monarchiam, *id est, singulare & vnicum imperium in Deo collocabant, de quibus infrà cap. 3. num. 31.*

2. DE TRINITATE.] *Istud titulo huius libri adiecimus, quòd, siquis alius Veterum, hîc exactissimè tractet Auctor,* de Trinitate personarum Patris, Filij, & Spiritussancti in diuinitate; *quam tamen etiamnum Trinitarij hodierni impugnare non verentur; insuper etiam* processionem Spiritussancti ex Patre & Filio *nõ semel adserens, de quo contra Græcos infrà cap. 4. num. 40. & cap. 8. num. 60. Hoc vnum hîc adiiciemus, quum longè exactiùs & magis conueniẽter orthodoxæ fidei mysterium Trinitatis hîc explicet Auctor; vel hinc probari non esse illius librum illum de Trinitate, sed Nouatiani infrà Tom. 5. qui hactenus perperàm illi adscriptus exstabat, & in MS. & in excusis exemplaribus, sicuti ad eundem librum latiùs comprobabimus. Ceterùm nõ malè admonuit Rhenanus quædam in hoc libro commodiùs interpretanda quàm sonant, & vetustati nonnihil condonandum, vtpotè quum ante Tertullianum nemo hoc tractauerit argumentum.*

CAP. I.

3. Variè diabolus æmulatus est veritatem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De libri huius argumento, & hæreseos Praxeanæ initio. *Est verò etiam hîc phrasis Tertullianica:* æmulatus est veritatem, *pro odio prosecutus est.*

4. Si tu es filius Dei, deiice te hinc, &c.] *In hoc variat à Græcis & Latinis hodie exemplaribus Matth. 4. Auctor, quòd legat:* deiice te hinc, *cum quo interim consentire videtur illud Syri Interpretis Latini: deorsum te dede præcipitem, sicuti etiam in hoc:* vt te manibus suis tollant, *vnde videntur aliud quid legisse olim vetera Græca exemplaria. Cum Latino verò vulgato interprete, & Psalmi 90. translationibus omnibus conuenit illud:* mandauit, *pro eo quod Græcè & Syriacè hodie apud Matth. legitur: mandabit. quare etiam hîc nimis libera Clarij castigatio. Sunt autem Tertullianica:* viderit, *ac:* cominus, *siue:* comminus, *vti MS. 3. Vatic. codices legunt.*

5. intulit Romanæ humo, &c.] *Intelligit (inquit Rhenanus) prouincias vrbi Romæ viciniores. Alioquin ipsa Asia partim Romanum agnoscebat imperium. Et mox sequitur:* Duo negotia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæresin intulit.

6. de iactatione martyrij inflatus, &c.] *Vel hinc (inquit idem) vides quanti solerent olim fieri Martyres. Atqui etiam hinc confirmatur quod suprà adnotauimus Tom. 2. lib. ad Martyr. num. 1. de appellatione* Martyrum; *quamquam hîc potius* iactationem *Martyrij appellet, tum ob* breue carceris tædium, *tum quòd vel Apostolo teste, 1. Cor. 13. hæreticis nihil prosint Martyria, sicuti latiùs adnotauimus in B. Cypriani Epist. 52. ad Antonianum, num. 50.*

7. Episcopum Romanum, &c.] *Adtende (inquit idem Rhenanus) summam* Romani Pontificis *auctoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit, aut damnat. Hinc illud Ammiani Marcellini de Constantio Augusto & Liberio Pontifice: Tamen (inquit) auctoritate, qua potiores æternæ vrbis Episcopi, firmari desiderio nitebantur ardenti Lib. 15. B. Irenæus sanè Romanam Ecclesiam maximam & antiquissimam vocat, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutam, ad quam propter potentiorem principalitatem necesse sit omnem conuenire Ecclesiam, hoc est, eos qui sunt vndique fideles; in qua semper ab his qui sunt vndique, conseruata est ea quæ est ab Apostolis traditio. Quare eò magis improbanda adnotatio marginalis, quæ hactenus exstat in excusis exemplaribus omnibus: Episcopus Romanus montanizat; neque enim*

enim ipse Auctor, quantumuis post mediam ætatem in hæresin Montani delapsus, & Romano Episcopo offensus, id adserere audet; sed tantùm dicit: agnoscentem iam Prophetias Montani, Priscæ, & Maximillæ, *non verò eorum hæresin. Quamquam interim etiam id falsum esse ex historiis manifestum fecerimus in vita Auctoris, quò Lectorem remittimus, ne hîc prolixiores simus.*

8. Falsa de ipsis Prophetis, &c.] *Hîc audis (inquit rursum Rhenanus) Montani fautorem, quem præcipuè defendit operis* περὶ ἐκστάσεως, *lib. 7. Sanè Apollonius vir disertissimus scripsit aduersus Montanum, Priscillam, & Maximillam, insigne & longum volumen, in quo adserit Montanum & insanas Vates periisse suspendio, & multa alia, in quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse Prophetas qui accipiunt, & mille hoc testibus approbabo. Sed & ex aliis fructibus Prophetæ: Dic mihi, crinem fucat Prophetes? Stibio oculos linit? Prophetæ vestibus & gemmis ornantur? Prophetes tabula ludit & tesseris? Propheta fœnus accipit? Respondeant, vtrùm hoc fieri liceat, an non? Meum est approbare quod fecerint. Ex illustribus scriptoribus Ecclesiasticis Diui Hieronymi. Huc etiam pertinet, quòd sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quem de toto eius corpore minutis punctionum vulneribus extorquent, quasi Eucharistiam suam conficere perhibentur, miscentes eum farinæ, panémque inde facientes. Qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre; si autem vixerit, pro magno sacerdote. Ex Aurelio Augustino.*

9. & præcessorum eius auctoritates defendendo, &c.] *Et hic locus (inquit idem) superiorem confirmat, & primam atque adeò summam auctoritatem Ecclesiæ Romanæ subindicat. De qua si quis plura desiderat, videat Adnotat. nostras suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 36. num. 212.*

10. coëgit & pacis litteras reuocare iam emissas, &c.] *Hîc considera (inquit idem Rhenanus) studia hominum, dum quisque pro eo cui fauet, nihil non facit. Rectissimè verò egit Romanus Pontifex, qui illam Montani fictam prophetiam damnauit; qui etiam addit;* emittere litteras, *Iureconsultorum esse phrasin. Atqui de* litteris pacis, *quas formatas mediæ ætatis Patres appellare solent, aliquid ibidem adtigimus, cap. 20. numer. 123. de quibus, iuxta quod ibi promisimus, hîc addimus:* formatarum litterarum *formam præscriptam à Synodo Nicena, inueniri apud Atticum Constantinopolitanum Episcopum, in fine Synodi Chalcedonensis. In quibus adsumi debebant prima Græca elementa Patris & Filij & Spiritussancti, π. υ. & α. Petri quoque Apostoli prima littera π. eius qui scribit Episcopi prima littera, eius ad quem scribitur secunda, accipientis tertia, ciuitatis de qua scribitur quarta, & indictionis numerus, cum* Ἀμὴν *in fine. Quam Gratianus in Decretum suum retulit Dist. 73. adlegant etiam de Consecr. Distinct. 3. cap. 24. Canonem Concilij Carthag. 5. cap. 7. vbi præcipitur aduci dies Paschæ. Habet verò priori loco duo* formatarum litterarum *exemplaria; prius, ex Burchardo; posterius, quantum apparet, ex Iuone. Vide etiam de Epistola formata Sidonium Apollinarem lib. 7. Epist. 2.*

11. Paracletum fugauit, &c.] *Mirum est (inquit idem Rhenan.) tam eruditum virum somniis Montani fidem habuisse, nec fucum olfecisse. An non erat aperta insania, dicere, in Apostolis spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse; & Paracletum plura in Montano dixisse, quàm Christus in Euangelium protulerit; nec tantùm plura, sed etiam meliora atque maiora? Ex Præscriptionibus: In quo loco ipse blasphemiam vocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc est quod D. Augustin. scribit transisse eum ad Cataphrygas, quos antè destruxerat.*

12. Fruticauerant, &c.] *Ex eo quod citat Rhenan. locos similes ex lib. aduers. Hermog. & aduers. Valentin. vbi castigauimus:* fruticet terra herbam *fœni; &:* Talia ingenia superfruticant, *patet etiam hîc castigandum esse:* fruticauerant, *pro:* fructificauerant.

13. auenæ Praxeanæ, &c.] *Iuxta (inquit idem Rhenan.) illud Vergilianum:*

Infœlix lolium & steriles dominantur *auenæ.*

Falsam doctrinam auenæ *comparat. Nam, vt Plinius scribit, frumenti vitium est* auena; *qui etiam rectè adnotat, adludere Auctorem ad 13. cap. Matth. nam similis est tum suprà lib. de Præscript. adu. hæres. cap. 31. num. 181. Eodem pertinet quod mox sequitur:* auenæ illæ vbique tunc semen excusserant.

14. Traductæ dehinc per quem Deus voluit, &c.] *Hoc est (inquit idem) manifestata confutatæque. Quum verò Auctor non nominet, quis Praxeán erroris conuicerit; coniicio fuisse B. Zepherinum Papam, vtpotè de quo in hæc verba B. Opt. Mileuit. lib. 1. adu. Parmenian.* Praxeas *& ceteri temporibus suis à Zepherino Vrbito & Tertulliano Carthaginiensi vsque ad Cataphrygas superati sunt. Verùm etiam de hoc in vita Auctoris latiùs.*

15. Denique cauerat pristinum Doctor, &c.] Pristinum *(inquit idem) quemadmodum antè plus semel indicauimus, solet vsurpare pro prius. Sic infrà cap.* 27. Transfiguratio autem interemptio est pristini; *& lib. de Corona militis, cap.* 8. Tamen in nostris hodie vsibus, & in pristinorum sanctorum. Cauerat pristinum, *constructio Græca, hoc est, secundum pristinum, id est, priorem impiam atque erroneam doctrinam.*

16. de emendatione sua, &c.] *Adtende (inquit Rhenanus) maiorum nostrorum clementiam in puniendo, qui chirographo resipiscentis, & obedientiam Ecclesiæ pollicentis contenti erant. Sic &* Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem, qua fratres quoque, *hoc est, Christianos,* vitiabat, semel & iterum eiectus, cum ducentis sestertiis, quæ Ecclesiæ intulerat, nouissimè in perpetuum discidium relegatus est, vbi venena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodùm pœnitentiam confessus, dum conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si ceteros quoque quos perditioni erudisset, Ecclesiæ restitueret, morte præuentus est; *hæc lib. de Præscription. aduers. hæret. Tertullianus. Porrò non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter Ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta. Quod hîc autem de Marcione allegat, citat ex lib. de Præscript. adu. hæret. c. 30. numer. 172. vbi Quintinus distinguit inter hæreticos & dogmatistas, dicens hos debere etiam contrarium prædicare, nec sufficere solum chirographum; nec obstat*

quòd hîc de hæresiarchâ loquatur; neque enim dicit Auctor solum chirographum eius Ecclesiæ sufficisse, sed verisimile est, etiam aliquam pœnitentiam illi fuisse iniunctam.

17. apud Psychicos, &c.] *Similiter mox:* disiunxit à Psychicis. *Pro quo quantumuis admittat Rhenan. etiam alteram lectionem* Physicos *&* Physicis, *patet tamen ex libro de Ieiuniis aduersus* Psychicos, *& lib. de Monogam. ac de Pudicitia, & de Fuga in persecutione, prius illud prorsus legendum esse, vti latiùs infrà ad dictum librum* Aduersus Psychicos, *num. 2. Hoc tamen ex Rhenano hîc adiicimus,* Psychicos, *verbum Paulinum esse, pro carnali. Sic etiam ad Corinthios cap. 2. scribit:* ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος ὀ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, *hoc est: Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt Spiritus Dei. Est enim* ψυχικὸς *Paulo, id est, animalis, qui animum, hoc est, affectus sequitur humanos.*

18. si voluerit Dominus, &c.] *Modus (inquit idem) loquendi Christianorum.*

19. in isto commeatu, &c.] Commeatum (*inquit idem Rhenan.*) *eleganter vocat spatium temporis, quo mundus hîc duraturus est, à Deo præscriptum atque concessum. Nam* commeatus *etiam facultatem siue veniam significat discedendi, quam princeps præstare solet.*

20. die suo colligentur omnes adulteræ fruges, &c.] *Hîc persistens in parabola Zizaniorum Matth.* 13. *vertuntur* adulteræ fruges, *quæ suprà:* auenæ. *Siue autem legas:* igni inextinguibili (*quod postremum addit ex aliis scripturæ locis*) *cum excusis, siue:* igne, *cum 3. Vatic. MS. perinde est.*

CAP. II.

21. Itaque post tempus pater natus, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd dictæ hæresi Regula fidei contrarietur, quæ & patrem & filium & spiritum sanctum in diuinitate agnoscit.

22. vt instructiores per Paracletum, &c.] *Rectè Rhenan. adnotat loqui illum de* Paracleto *Montani, cui etiam perperàm adplicat illud Ioan.* 16. deductorem omnis veritatis; *verùm de eo inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis latiùs. Hoc vnum hîc dicam, transferre Auctorem ex exemplaribus Græcis tum hîc, tum suprà lib. de Præscript. adu. hæret. c.* 28. deducet vos in omnem veritatem, *pro eo quòd Interpres Latinus vulgatus, docebit vos omnem veritatem.*

23. quam οἰκονομίαν dicimus, &c.] Οἰκονομίαν, *id est,* dispensationem, *sicut hîc, &* dispositionem, *sicut infrà cap. 4. Auctor videtur in Trinitatis mysterio ex proposito introducere; vt excludat* μοναρχίαν, *quã Praxeani atque hæretici adlegabant, ad exclusionem trium personarum. De eadem paulopòst Auctor:* οἰκονομίας Sacramentum, quæ vnitatem in Trinitatem disponit, tres dirigens, Patrem, & filium, & Spiritum sanctum, vnius substantiæ, vnius status, vnius potestatis: *& rursum cap. 3.* non intelligentes quidem vnicum, sed in sua οἰκονομίᾳ esse credendum, expauescunt ad οἰκονομίαν; *ac ibidem* οἰκονομίαν intelligere nolunt etiam Græci. *Iterum cap. 8.* & οἰκονομίας statum protegit; *ac cap. 9.* aduersus οἰκονομίαν, monarchiæ adulantes, *&:* propter οἰκονομίας obseruationem, *ac ca. 13.* secundum rationem οἰκονομίας, quæ facit numerum; *denique cap. 23.* Tamen in ipsa οἰκονομίᾳ pater voluit filium in terris haberi. *Atqui videtur hanc Oeconomiæ appellationem desumpsisse ex B. Iustino Martyre in fidei Expositione, vbi eandem inuenire est.*

24. & in cœlos resumptum, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Christi, cap. 15.* & in cœlos resumpta est, *pro quo lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 13. dicere maluit:* in cœlos ereptum; *ex quo loco & aliis similibus ibidem à nobis citatis num. 87. castigauimus etiam hîc:* in cœlos, *pro* in cœlo. *Quod ipsum, præterquàm quòd sit Articulus fidei, propterea inculcat toties Auctor, quòd quidam hæretici (sicuti eodem libro alicubi legitur)* solam animam eius in cœlos ereptam dicerent.

25. Hanc regulam, &c.] *Dicto loco de Præscript. etiam* Regulam fidei *vocat Symbolum Apostolorum, vbi totum illud ex Tertulliano explicatum habes num. 81. vsque ad num. 91. Eodem pertinet illud cap. 3. paulopòst:* quoniã & ipsa regula fidei, *&c. & cap. 9.* Hãc me regulam professum, *&c.*

26. ipsa nouellitas Praxeæ hesterni, &c.] *Similiter (inquit Rhenanus) scribit de Hermogene, circa initium nempè:)* Hermogenis autem (*inquit*) doctrina tam nouella est denique ad hodiernum homo in seculo. *Atqui latiùs istud tractatum ostendit lib. de Præscript. adu. hær. quum subiungit:* Quo peræquè aduersus vniuersas hæreseis iam hinc præiudicatum sit, *&c. vbi id tractatur cap.* 29. 30. 31. *&* 32.

27. Sed salua ista præscriptione, &c.] *Similes locos habes suprà dictis lib. cap. 15. num. 98.*

28. retractatibus, &c.] Retractare (*inquit Rhenan.*) *Tertulliani verbum est, pro tractare, siue excutere & perpendere. Vnde* retractatus *pro* retractatione. *Atqui, quum vbique sic loquatur Auctor: etiam in calce huius capitis castigauimus:* procedentes retractatus demonstrabunt, *pro:* tractatus.

29. Tres autem non statu, sed gradu, &c.] *De hac loquendi formula vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. num. 316.*

CAP. III.

30. Simplices enim quique, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* Quòd etiam si μοναρχίαν Dei admittamus, non propterea sequatur, patrem se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos velit administrare. *Quomodo verò* simplicitas credentium *etiam scripturis adprobetur, vide suprà lib. adu. Valentin. ca. 2. Atqui etiam hîc castigauimus:* pluribus Deis, *pro:* Diis.

31. Μοναρχίαν (inquiunt) tenemus, &c.] *Hîc incipit agere contra* Monarchianos; *qui Praxeæ discipuli, quum viderent se conuinci scripturis, quæ & patrem & filium agnoscerent, ex* μοναρχίᾳ *Dei præscribere nitebãtur* patrem ipsum se sibi filium fecisse; *aduersus quos proinde peculiariter agit Auctor cap.* 10. 11. *&* 12. *Hîc dumtaxat ostendit* μοναρχίαν, quæ singulare & vnicum imperium significat, *nihil obstare Catholicorum patrem & filium distinguentium sententiæ.*

32. Et ita sonum ipsum vocaliter exprimũt, &c.] *In MS. voluminibus (inquit Rhenan.) omnibus quæ viderim, legitur:* solium. *Sed non arbitror* μοναρχίαν solium *reddere voluisse, quod Grammatici sic dictum aiunt, quòd non solum capiat, sed quia solidum. Proinde* solium *mutaui in* sonum. *Nam mox sequitur:* Sed monarchiam sonare student Latini, *& infrà:*

Malo

Malo te ad sensum rei, quàm ad sonum vocabuli exerceas.

33. etiam opici,&c.] *Id est, barbari; quod opicè, id est, barbarè, non Latinè loquerentur, iuxta illud Plinij lib. 29. cap. 1. Nos quoque dictitant barbaros, & spurciùs nos quàm alios,* opicos *appellatione fœdant. Sunt autem Tertullianica:* Atquin, officiales.

34. Milies centies centena milia, &c.] *Videtur sic exprimere voluisse Auctor quod Græcè est* χίλιαι χιλιάδες, *& illud :* μύριαι μυριάδες, *milies centena milia; pro quo alij: mille milia, & decies centena milia. Pro quo B. Cyprian. lib. ad Nouatianum hæreticum, vertit vtrobique: milia milium. Vertit etiam sua phrasi:* apparebant ei, *quamquam ordine verborum inuerso, quod Græcè est,* ἐλειτούργουν αὐτῷ, *id est, ministrabant ei. Sunt autem etiã Tertullianica:* totum censum monarchiæ, *ac:* æmula.

35. quum alius Deus infertur aduersus creatorem, &c.] *Alludit ad hæresin Marcionis duos Deos cõstituentis; contra quam disputauit Auctor suprà toto lib. 1. adu. Marc. & infrà quoque Tomo sequenti, lib. 1. Carminum aduersus eundem Marcionem.*

36. Tunc malè, quum plures, &c.] *Subaudi: Dei inferuntur; nam quod addit Rhenan.* aut creatores, *minus ad propositum fuerit.*

37. secundum Valentinos & Prodicos, &c.] *Ex vestigiis Vatic. 3. MS. cod. qui legunt:* prodigos, *castigauimus:* Prodicos, *pro:* Proclos, *maximè quod suprà lib. adu. Gnosticos cap. vlt. sic legatur :* Quòd si iam tunc Prodicus aut Valentinus; *de quorum errore aduersus Martyria ibi num. 119. de errore verò Valentini, atque adeò etiam* Prodici *eius discipuli de XXX. Deorum Æonibus, vide integrum librum adu. Valentinianos. Quare hallucinatum apparet Rhenan. quum substituit:* Proclos; *nihil enim ad institutum facit, quòd B. Augustinus Proclianitas scribat in eo consentire cum Seleucianis, quòd senserint creatores animarum angelos esse, de igne & spiritu.*

CAP. IIII.

38. Ceterùm, qui filium non aliundè deduco, &c.] *Caput hoc inscripsimus :* Duos esse Patrem & filium, atque adeò & tertium Spiritum sanctum à Patre per filium, probari ex Epistolis Apostolicis.

39. nihil facientem sine patris voluntate, &c.] *Videtur alludere ad illud Ioan. 5. Non potest filius à se facere quidquam; deinde ad illud Matt. 28. Data est mihi potestas in cælo & in terra; seu potius ad illud Ioan. 17. Pater venit hora, clarifica filium tuum, &c. sicuti dedisti ei potestatem omnis carnis.*

40. quia spiritum non aliundè puto, quàm ex patre per filium, &c.] *Infrà cap. 8.* Tertius enim est Spiritus à Deo & filio, *&c. vbi de* processione Spiritussancti à Patre & filio *latiùs aduersus Græcos.*

41. quum tradiderit regnum Deo & Patri, &c.] *De hac scriptura 1. Cor. 15. vide suprà lib. 5. adu. Marc. c. 9. & similiter de scriptura Psalm. 109.* Sede à dextris meis, *&c. At in illo 1. Corin. 15.* Quum autem subiecta erunt illi omnia, *interserit ex versu præcedenti:* absque eo qui subiecit ei omnia, *& legit :* tunc & ipse subiicietur, *pro eo quod alij :* tunc & ipse filius subiectus erit ei, *&c.*

CAP. V.

42. Sed quia duos vnum volunt esse, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus :* Quòd diuersos esse patrem & filium inde constet, quòd filius λόγος in scripturis appelletur.

43. Aiunt quidem & Genesin in Hebraico, ita incipere: In principio fecit Deus sibi filium, &c.] *Locum hunc citat in hæc verba B. Hieron. loco suprà sub finem argumẽti citato: Plerique (inquit) existimant, sicut in altercatione quoq; Iasonis & Papisci scriptũ est, &* Tertullianus in libro contra Praxean *disputat, necnon Hilarius in expositione cuiusdam Psalmi adfirmat,* in Hebræo haberi : In filio fecit Deus cœlum & terram. *Quod falsum esse ipsius rei veritas comprobat. Nam & LXX. Interpretes, & Symmachus & Theodotio :* In principio *transtulerunt ; & in Hebræo scriptum est* Beresith, *quod Aquila interpretatur: In capitulo, & nõ* Beben, *quod interpretatur: In filio. Magis itaque secundum sensum quàm secundum verbi translationem, de Christo accipi potest; qui tam in ipsa fronte Geneseos, quæ caput librorum omnium est, quàm etiam in principio Ioãnis Euangelistæ, cæli & terræ conditor adprobatur. Vnde in Psalterio de seipso ait : In capite libri scriptum est de me, id est, in principio Geneseos ; & in Euangelio: Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Hactenus ille. Ex quo videtur prorsus hic legi debere :* In filio fecit Deus cœlum & terram; *verùm nihil immutaui, maximè quòd hic Auctor potius impugnet, quàm approbet illam lectionem :* In principio fecit Deus sibi filium, *& quòd etiam magis faciat ad institutum Monarchianorum hæc lectio, de quibus loqui videtur, quum dicit:* Aiunt quidem, *sicuti excusi & 1. Vatic. MS. cod. siue* quidam, *vti 2. MS. Vatic. (quorum eligat Lector quod voles) tum denique quòd cum excusis consentiant tres dicti codices. Certè alibi vbique, tum lib. aduersus Hermogenem cap. 3. & 19. ac 20. tum lib. de Baptis. cap. 3. legit:* In principio, *siue :* In primordio, fecit Deus cœlum & terram, *vbi hanc scripturam latè explicat. Atqui supplemus ex 3. MS. Vatic. cod.* Solus autem, quia nihil aliud extrinsecus.

44. hanc Græci λόγον dicunt, &c.] *Quamquam fateatur Auctor* λόγον *etiam* sermonem *appellari, tamen hic de* λόγῳ *agit, quatenus* rationem *significat; de illo verò infrà, cap. 7.*

45. Ideóque iam in vsu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, &c.] Simplicitatem *hic in bonam partem accipi, sicuti suprà num. 30* simplicitas credentium, *vel inde patet, quòd legatur Ioan. 1.* In principio erat sermo, & sermo erat apud Deũ, *sed pro instituto suo maluit, sicut iã diximus,* λόγον rationem *interpretari. Est autem vox Tertullianica :* sermonalis, *vt correspondeat magis voci :* rationalis. *Atqui rectè castigauit in sequentibus Rhenan.* Vide quum tacitus tecum ipse congrederis ratione, *pro:* rationem.

CAP. VI.

46. Hæc vis & hæc diuini sensus dispositio, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus :* Diuersos esse Patrem & filium, etiam inde probari, quòd filius Sophia nuncupetur.

47. Primò: Dominus creauit me, &c.] *Hanc scripturam Prouerb. 8. latè tractatam habes, nõ modò hic & c. sequenti, sed etiam suprà lib. adu. Hermog. c. 18. & in Adnotat. nostris ibidem num. 60. & 61. quò Lectorem remittimus. Hic hoc solum adnotamus, quòd legatur conformiter Græco textui:* Aderam illi simul.

CAP. VII.

48. Tunc igitur etiam ipse sermo, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Idipsum probari ex eo, quòd filius sermo dicatur in scripturis. *In quo interim, quod* Sophiæ *ca. praeced. adscriptum fuit*, sermoni *adaptat, quo fit vt suppleamus mox, sicuti ibi legitur*, aderam illi simul; *& deinde*: in persona illius, *vbi subaudiri: dicit, adnotat Rhenanus*.

49. primogenitus, *&c.* & vnigenitus, &c.] *Adludit ad scripturas Coloss.* 1. primogenitus *ante omnem creaturam, & Ioan.* 1. vnigenitus *filius, qui est in sinu patris; idque occasione eius quod priùs ca. praeced. adduxerat:* priusquàm terram faceret, *&c. Distinguimus autem mox*: & : Ante luciferum genui te; *quia quum quod praecedit, citetur ex Psal. 2. istud ex Psal. 109. Atqui de scriptura Psal. 32. hîc citata vide iam dictum lib. adu. Hermogen. cap. 45. num. 154. & de illo Ioan. 1.* & sine illo nihil factum, *alicubi suprà. Ex quo loco & ipso Euãgelista secundum Vatic. 2. cod. MS. castigamus*: per quẽ omnia facta sunt, *pro*: per quã. *Porrò sunt verba Praxeanorum*: Ergo inquis, *&c. vsque ad*: Planè.

50. & ita capiat, &c.] *Mutauimus (inquit Rhenan.)* capias *in* capiat; *vt sit sensus*: fiat *siue contingat*, vt secundus à Deo cõstitutus duos efficiat. *Sic Graecorum consuetudinem circa vsum verbi* ἐνδέχεται *imitari solet, quemadmodum antè diximus in multis locis. Quo loco Auctor pulcrè deducit* sermonem, Dei substantiam esse, *nempè eandem cum Patre*.

51. Quid est enim dices sermo, &c.] *Etiã haec obiectio est Praxeanorum ex Grammatica* sermonis *definitione, vsque*: At ego, *&c. verùm* in Deo nihil vacuum esse posse, *rectè prosequitur Auctor*.

52. diuersum eius, &c.] *Pro* diuersum *ab eo (inquit Rhenan.)* vt alienum salutis, *pro: alienum à salute*.

53. Quis enim negabit Deum corpus esse, &c.] *Qua significatione dixerit* Deum corpus esse, *nempè quà substantia est (vti & hîc ad marginem adnotatum erat) vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris*.

CAP. VIII.

54. Hoc si qui putauerit, &c.] *Titulũ capiti huic dedimus*: Non propterea malè in Trinitate προβολὴν agnosci, quòd eã vocẽ in suis Æonibus vsurpauerit Valentinus, quia non ideò nõ vtetur veritas, quòd hæresis ea vtatur, quæ eam ex veritate accepit. *Quamquam interim B. Augustinus, & alij post eum Patres malint vti voce generationis in filio, & processionis de Spiritusancto, quantum apparet, imitati hac in re B. Iustinum Martyrem in fidei Expositione. Atqui adnotauit etiam Rhenan. hîc accipi*: siqui, *pro*: siquis.

55. προβολὴν aliquam, &c.] *Vocem Graecam interpretatur*: prolationẽ rei alterius ex altera, *eadẽ significatione qua suprà lib. de Praescript. adu. haeret. cap. 46. haer. 4.* probolas & æditiones, *pro iisdem habet (sicuti ibi adnotauimus nu. 304.) de* Basilide *agens, à quo suas* προβολὰς *Valentinus fuit mutuatus. Eodem pertinet quod lib. adu. Valentin. cap. 7.* προβολὴν, emissionem *transferat, quo libro videre est quomodo* Valentinus alium atque alium Æonem ex Æone produxerit. *Est verò etiam Tertullianicum*: & re ac censu eius, *sicuti rectè castigauit Rhenan. qui citat similem locum ex lib. de Corona militis, cap. 10.* & ex originis censu.

56. Hîc mecum gradum fige, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena*.

57. Valentinus Probolas suas discernit, &c.] *De hoc vide etiam librum adu. Valentinianos. Hîc solum adiicimus, Rhenanum quidem adnotare ibi*: vt Æon patrem nesciat, *intelligi nouissimum Æonem (ex xxx. Æonibus nempè; nam ex illis omnibus etiam alij producti fuisse illic leguntur) cui nomen Sophia, quae Teleto, siue vt Tertullianus aliquoties loquitur, Phileto copulabatur. Verùm quum ille Æon patrem non ignorarit, potius loquitur de Enthymesi siue Achamoth, siue Sophia secunda (de qua illic latius ca. 14. & sequentibus) ex nullo patre genita; in quam etiam (nõ in primam Sophiam) iuxta Valentinum competit illud*: immò & penè deuoratur & dissoluitur in reliquam substantiam.

58. Apud nos autem solus filius, &c.] *Metaphrasticῶs adludit ad verba Christi Matth. 11. Ioan. 1. 8. & 6. Inter quae rectè adnotat Rhenan. in illis verbis*: quæ mandatus est à patre, *accipi* mandatus *passiuè, ac si dicat: quae iussus est, quae in mandatis accepit*.

59. Quis enim scis quæ sint in Deo, &c.] *Etiam hîc ad sensum potius quàm ad verbum citat quod legitur 1. Cor. 2. Quae Dei sunt, nemo cognouit nisi Spiritus Dei. Citat verò rursus alias scripturas Ioan. 14. & 10. Atqui hoc iterum ad Paracletum Montani pertinet quod dicit*: quemadmodum Paracletus docet, *sicuti etiam ante me adnotauit Rhenanus*.

60. Tertius est enim spiritus à Deo & filio, &c.] *Per* Deum *hîc Deum Patrem ab Auctore intelligi patet vel ex eo, quod suprà dixit cap. 4.* Spiritum non aliundè puto quàm à patre per filium. *Et fortassis desideratur vox*: Patre; *sed nolui adiicere, quòd carerent ea etiam 3. Vatic. MS. cod. Expressius est illud B. Cypriani tractatu de Spiritusancto, Tom. 2. Spiritussanctus* procedens à patre & filio. *Eodem pertinet etiam illud B. Epiphan. aduers. Sabellianos: Non etiam Spiritussanctus seipsum vmquam Christum nominauit, sed Spiritum sanctum, spiritum Christi qui per Christum detur*, à patre procedens, & quæ filij sunt accipiens. *Et BB. Athanasij, Basilij, Chrysostomi, Cyrilli, Maximi, aliorùmque Orientalis Ecclesiae testimonia adserentium* Spiritum sanctum à Patre *& filio procedere, quae citantur septima & octaua sessione Concilij Florentini aduersus Graecos. A testimoniis BB. Hier. quaest. 9. ad Hedibiam, & Augustini pluribus in locis, supersedeo; quòd Latinae Ecclesiae sententiam sic exprimat Auctor libri de fide ad Petrũ, quantum opinor, B. Fulgentius: Firmissimè tene, & nullatenus dubites, eundem Spiritum sanctum, qui patris & filij vnus est spiritus, de patre & filio procedere. Dicit enim filius: Quum venerit spiritus veritatis, qui à Patre procedit; vbi suum spiritum esse docuit, quia ipse est veritas. De filio quoque procedere Spiritum sanctum Prophetica & Apostolica doctrina commendat. Isaias enim dicit de filio: Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. De quo & Apostolus ait: Quem interficiet Dominus Iesus spiritu oris sui. Alij idipsum comprobant ex illo Ioan. 16. Quum venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem; non enim loquetur à semetipso, sed quaecunque audiet, loquetur, quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. Omnia quaecunq; habet pater, mea sunt; propterea dixi; quia de meo accipiet, & adnuntiabit vobis. Illud enim: de meo accipiet, de processione Spiritussancti ex filio interpretantur, non modò Patres Latini, sed etiam ex Graecis B. Didymus lib. de Spiritusancto, B. Epiphan. in Ancoratu, & B. Athanasius Epist. ad Serapionem. Atqui eodem pertinet etiam illud Gal. 4.*

Quoniam

Quoniam autem estis filij, emisit Deus spiritum filij sui in corda vestra clamantem Abba Pater. Qui plura desiderat, videat librum B. Anselmi De processione Spiritussancti ex Patre & filio, *& dictum Concilium Florentinum aduersus Græcos.*

Cap. IX.

61. Hanc me regulam professum, &c.] *Inscriptionem huius capitis fecimus:* Quòd alius dicatur Pater, alius Filius, alius Spiritussanctus, non tamen aliud. *Quò alludit, & partim ad ca. 12. mox citandum, Auctor infrà cap. 21. his verbis:* Alium autem quomodo prædicamus, sæpè iam ædidimus, *nempè:* non eundem dispositione alium, non diuisione. *Sicuti etiam cap. 25.* Sed iam præmisimus quomodo alium.

62. Filius verò deriuatio, &c.] *Rectè adnotauit ad marginem Rhenan. cautè hîc legi debere Tertullianum; vtpotè qui quum iam dudum ante hæresin Arij scripserit, non vsque adeò verba sua trutinauerit. Sententia verò eius, quòd eiusdem sint substantiæ Pater & filius & Spiritussanctus, manifesta fit tum ex præcedentibus, tum ex sequentibus huius libri capitibus. Tale est illud suprà cap. 1.* vnius autem substantiæ, & vnius status & vnius potestatis, quia vnus Deus. *Item illud cap. 8.* Prolatum dicimus filium à Patre, sed non separatum; *Et quod hoc ipso cap. præmittitur:* non tamen diuersitate alium filium à Patre, sed distributione; nec diuisione alium, sed distinctione. *Quod ipsum, huc alludens, clariùs dixit infrà cap. 12.* Alium autem quomodo accipere debeas iam professus sum; personæ non substantiæ nomine, ad distinctionem, non ad diuisionem. Ceterùm vbique teneo vnam substantiam in tribus cohærentibus. *Eodem pertinet quod habet in calce cap. 13.* & solem & radium eius, tam duas res & duas species vnius & indiuisæ substantiæ numerabo, quàm Deum & sermonem eius, quàm Patrem & filium. *Denique quod habet cap. 19.* Pater & filius duo non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione.

63. & alium aduocatum mittet vobis, &c.] *Latinè* aduocatum *expreßit, quod Græcè est* παράκλητον; *omisso interim illo intermedio, Ioan. 14. vt maneat vobiscum in æternum.*

Cap. X.

64. Ita aut pater aut filius est, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Non potuisse patrem seipsum fecisse filium, aduersus Monarchianos, eo quòd correlatiua sint Pater & filius.

65. Monarchiani isti, &c.] *Hoc nomine appellat sectatores quosdam Praxeæ, qui quum ex scripturis conuincerentur, de Patris & filij nominibus diuersis;* vanissimè, ipse se pater (*inquiunt*) filium fecit. *Verùm pulcrè id refutat Auctor hoc & 11. capitibus. Ita autem eos appellat, quòd (sicuti suprà dictum est ca. 3.) per* μοναρχίαν *Dei, trinitatem personarum excludere contenderent. Atqui rectè Auctor cap. 8.* Trinitas (*inquit*) & Monarchiæ nihil obstrepit, & οἰκονομίας statum protegit. *Contra quos ironicωs iterum agit infrà cap. 27. quum dicit:* Talem monarchiam apud Valentinum fortasse didicerunt, &c. *Et proinde benè concludit Auctor cap. 30.* Hic interim acceptum à patre munus effudit spiritumsanctum, &c. vnius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomiæ interpretatorem. *Denique contra eosdem est & illud cap. vlt.* Viderint igitur Antichristi, qui negant Patrem & filium. Negant enim patrem, dum eundem filium dicunt.

66. Sed nihil Deo difficile, &c.] *Sunt hæc verba* Monarchianorum *vsque:* Planè nihil Deo difficile. *Atqui:* & impossibilia apud sæculum, possibilia apud Deum, &c. *Paraphrasticωs transfert Auctor, pro eo quod est Matth. 19. impoßibilia apud homines. Castigauimus autem ex vno Vatic. MS. cod.* vt confundat sapientiam, *quia sic vbique legit Auctor illud 1. Cor. 2. Suppleuimus verò tum ex Hirsaugiensi codice, iuxta quod allegat Rhenanus, tum ex MS. 3. Vatic. cod.* Potuit si voluisset, ita saluus sim, &c.

Cap. XI.

67. Probare autem tam apertè debebis ex scripturis, &c.] *Titulum capiti huic dedimus:* Quòd in scripturis Pater & filius distinctè pronuntientur.

68. Eructauit cor meum, &c.] *Tum hîc, tum posteà ter, lego prorsus:* Eructauit, *iuxta 2. MS. cod. Vatic. pro:* Eructuauit, *quòd illud legant æditiones Psalmorum Latinæ omnes Psal. 44. & alibi vbique Tertullianus eum locum citans. Siue autem legas ex Psalmo 2.* ego hodie generaui te, *cum excus. siue:* genui, *cum 3. Vatic. MS. cod. non refert. Distinximus verò per Parentheses notas, tum illud Psal. 109.* Ante luciferum generaui. *tum illud Sap. 8.* Et: Dominus condidit, &c.

69. Ecce filius meus quem elegi, &c.] *Citat hunc locum Isai. 42. non sicuti apud LXX. hodie legitur, sed iuxta quod citatur Matth. 12 præterquàm quòd more suo vertat:* in quem benè sensi, *quod Græcè est,* ἐν ᾧ εὐδόκησα. *In reliquis duobus testimoniis Isai. 49. & 61. consentit cum LXX. præterquàm quòd legat:* ad euangelizandum hominibus, *pro eo quod suprà lib. 4. aduers. Marc. cap. 14.* ad euangelizandum pauperibus. *Quod quum legant LXX. Græcè & Latinè, & Patres omnes, putarim etiã hîc sic legi debere; sed nihil immutaui, quòd illud legant etiam MS. 3. Vatic. codices.*

70. Ne dereliqueris me, donec adnũtiem, &c.] *Hîc alium ordinem versuum habuit exemplar Psal. 70. Auctoris, quàm in hodiernis codicibus, vbi nouus versus est:* Donec adnuntiem, &c. *Deinde ex Psalm. 3 vertit:* qui comprimunt me, *pro eo quod alij:* tribulant.

71. Sed & omnes penè Psalmi, &c.] *Insignis locus contra Iudaizantes, qui psalmos ad litteram, de Dauide; aut illis quorum habent inscriptionem in titulis, malunt intelligere, quàm de Christo, quum contrà Auctor hîc adserat:* Omnes penè Psalmos Christi personam sustinere. *Atqui iterum habes vocem Tertullianicam:* retractatibus.

Cap. XII.

72. Si te adhuc numerus scandalizat, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* Hanc personarum distinctionem in diuinis, etiam probari ex hominis creatione, in qua pluraliter Deus loquitur. *Atqui istum locum, & id quod suprà habetur lib. de Resurrect. carn. cap. 6. imitatus est B. August. lib. 3. de Genesi ad litt. cap 19 & serm. 3. Dominicæ infra Octauas Epiphaniæ, & post illũ B. Fulgentius lib. de fide ad Petrum, in explicandis similiter verbis Dei, Gen. 1. sicut & alij Patres, qui de Trinitate scripserunt. Hoc peculiare Auctori, quòd idipsum probet ex verbis illis Gen. 3.* Ecce Adam factus est tamquam vnus ex nobis.

73. Denique sequens scriptura, &c.] Sequens *dixit, non quòd sequatur in Gen. quia inuenitur Gen. 1. sed intelligit verba scripturæ quæ hîc sequuntur, iuxta quod ex prædicto loco lib. de Resurr. carnis suppleuimus:* Et fecit Deus hominem, *&c. Peculiare verò est & illud Auctori; quòd de Christi luce vera interpretetur illud etiam Gen. 1.* Et dixit Deus, fiat lux. *Atqui vox Tertullianica est:* mundialis.

74. Alium autem quomodo accipere debeas, &c.] *Adludit ad ea quæ docuit suprà cap. 9.*

Cap. XIII.

75. Ergo, inquis, si Deus dixit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd etiam si in scripturis subinde loci occurrant, vbi bis: Deus legitur, & nomen Domini in duobus; non tamen propterea duo Dei aut Domini prædicantur. *Sic enim etiam hîc lego, pro:* Dij. *Ex isto autem partim sumptum videtur illud Symboli Athanasij: Deus Pater, Deus filius, Deus Spiritussanctus, & tamen non tres Dij, sed vnus est Deus. Ita Dominus pater, Dominus filius, Dominus Spiritussanctus. Et tamen non tres Domini, sed vnus dominus; maximè quum idipsum iterum repetat; hoc caput citans, infrà cap. 18. & 19.*

76. Et Sabain (inquit) viri elati, &c.] *Sic ex Græca voce σαβαεὶν conformiter Hebrææ & Chaldaicæ editionibus castigauimus, pro:* Seboin. *Quibus in verbis Isai. 45. aliquot verba prætermittit, forsassis quòd ad institutum non facerent.*

77. Sed & nomẽ Domini in duobus lego, &c.] *Similes scripturas adfert, vbi* nomen Domini in duobus legitur. *Psal. 105. Isai. 53. & Gen. 19. Atqui mox legimus, & supplemus verba, quæ citat ex Psalm. 81.* Ego dixi, vos Dei estis, & filij altissimi; & : Stetit Deus in Ecclesia Deorum.

78. Paracleti non hominum discipuli, &c.] *Sentit (vti rectè adnotauit Rhenan.) de Paracleto noua Prophetia. Iactabant verò Montani sectatores, se non hominum discipulos, sed* Paracleti. *Supplemus autem mox ex 3. Vatic. MS. cod.* &: spiritussanctus Deus, *ac legimus:* Dei, *pro:* Dij, *ac omisso* ad *intermedio,* nomen Dei & Domini. *Atqui ibi:* Nemo enim alius, preter vnus, *iterum accipitur ab Auctore:* præter, *pro: præterquàm. Est verò etiam Tertullianicum:* cultores vnius & plurimæ diuinitatis.

79. iurantibus statim per Deos & Dominos, vt quidam hæretici, &c.] *Intelligere Auctorem* Gnosticos, *vel inde patet, quòd subiungat:* quorum Dei (*sic enim iterum ex MS. 3. Vatic. lego, pro,* Dij) plures, *quod in Valentinianos Gnosticorum coryphæos competere, suprà, ex libro aduers. eosdem, de triecnario Deorum Æonũ, manifestum est.*

80. sed Apostolum sequar, &c.] *Adludit Auctor ad illud Apostoli:* Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo, *initio Epistolarum suarum, iuxta quod suprà Auctor ipse adnotauit lib. 5. adu. Marc. cap. 5.* titulum communem esse & eundem in Epistolis omnibus; *quod confirmat lectionem emendatiorum codicum Latinorum, qui conformiter Græco & Syriaco exemplaribus vbique hoc legant, præterquàm in Epist. ad Hebræos; quam Auctor infrà lib. de Pudicitia, Tom. 5. maluit Barnabæ adscribere quàm Paulo, sicuti ibi de eo latius.*

81. Solùm autem Christum potero Deum dicere, &c.] Solum *hîc accipi videtur aduerbialiter, pro: solummodò, siue seorsum, quod mox vsurpat dicens:* Nã & solis radium seorsum solem vocabo.

82. Ex quibus Christus, &c.] *Omittit hîc iterum intermedium Rom. 6. secundum carnem, quod hoc ad humanitatem Christi confirmandam potius faceret. Atqui ad testimonium, quòd* Deus Christus, *citant hanc ipsam scripturam B. Cyprian. lib. 2. Testim. aduers. Iudæos, cap. 6. Nouatianus infrà Tom. 5. lib. de Trinitate, B. Ambros. & Græci omnes in eius loci commentariis; quare valeat Erasmus, qui alicubi docuit hunc locum Apostoli sic potuisse distingui:* Qui est super omnia, *& deinde: Benedictus Deus, vt hoc de Patre intelligatur; quum obstet prorsus lectio Auctoris:* qui est Deus super omnia benedictus in æuum omne; *quod postremum more suo vertit, pro eo quod alij: in sæcula, tum hîc, tum infrà cap. 15.*

Cap. XIIII.

83. Adhuc & illa nobis regula adsistit, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Probari adhuc diuersos Patrem & filiũ, quòd ille inuisibilis, hic verò visibilis, ex veteris Testamenti scripturis.

84. Non enim videbit homo faciem meam & viuet, &c.] *Scripturas has, citatas (maximè Exod. 33. & Numer. 12.) ad idem institutum habes Tom. 1. lib. aduersus Iudæos, cap. 9. numer. 115. & suprà lib. 2. aduers. Marcion. cap. 27. num. 189. & lib. 4. cap. 22. numer. 341. sed hîc multò latius explicatas. Quum autem tribus hisce posterioribus locis, & rursum sequ. cap. 15. constanter legat in futuro:* videbit me & viuet; *ibi solum paraphrasticῶs dixit in præterito:* Deum nemo vidit & vixit.

85. Nam Patriarchæ, &c.] *Scripturarum loca ad marginem adnotauimus. Est verò Tertullianicum:* pro modulo. *Sunt autem verba Praxeanorum:* Hîc ex diuerso, *&c. vsque:* Sed diximus; *&:* Quòd si filius *&c. vsque:* Quasi non expositio, *&c. vbi legimus prorsus ex coniectura Harrisij Angli:* parte seposito in sua inuisibilitate, *pro:* visibilitate.

86. visibilem autem fuisse ante carnem, &c.] *Hîc explicat quo sensu dixerit locis citatis num. 84. & cap. sequenti 15.* filium Dei semper visum; *nempè:* in speculo, ænigmate, visione, & somnio; *quod ipsum iterum repetit cap. 16. Verùm de hoc latius inter Prolegomena; vbi eum defendemus à paradoxo Maximini Ariani, quod quidam ipsi impingunt.*

87. Igitur quum Moysi seruat conspectum suum, *&c.* in futurum, &c.] Adimpletum istud esse in Montis secessu, quum legimus, visum cum Christo Moysen colloquentem, *Luc. 9. etiam suprà docuit Auctor lib. 4. aduersus Marcion. cap. 22. Castigamus autem paulopòst ex 3. Vatican. MS. cod.* quam, quia viderat, non desideraret, *pro:* si videret.

88. Faciam autem suam, dicit inuisibilem patrem, &c.] *Istud adfert Auctor tamquam argumentum Praxeanorum; nam & refutat verbis illis:* Quis enim pater? *&c. ostendens* filium *potius faciam* patris *dici debere, idque ex scriptura Threnor. 4.* Spiritus personæ (*quam iterum hîc vertit, pro:* facie) eius Christus Dominus, *de qua latè suprà lib. 3. aduersus Marcionem cap. 6. numero 39. Atqui illud:* caput Christi Deus, *inuenitur 1. Cor. 11.*

Cap.

CAP. XI.

89. Si hunc articulum, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: Deum Patrem inuiſibilem, filium verò viſibilem, etiam ſcripturis noui Teſtamenti probari. *Neceſſariò autem caſtigauimus*: Deum numquam viſum, *eo quòd explicet illud Ioan.* 1. *&* 1. *Ioan.* 1. *&* 4. Deum nemo vidit vnquam, *pro:* Dominum. *Sicuti etiam mox*: Sed nec videre poteſt, *pro:* videri, *eo quòd illud legatur* 1. *Tim.* 6. *& infrà quoque ab Auctore paulopoſt, & rurſum cap. ſequenti.*

90. Iidem ipſi Apoſtoli, &c.] Apoſtolis *plurali numero adtribuit, quod ſolus Ioannes ſcribit Epiſt.* 1. *cap.* 1. *& mox citatur; ea de cauſſa quantum apparet, quòd pluraliter ille dixerit*: Quod vidimus, quod audiuimus, oculis noſtris vidimus, & manus noſtræ cōtrectauerunt, de ſermone vitæ. *Vbi & rurſum paulopòſt verborum ordinem immutat Auctor, quum legatur hodie & Græcè & Latinè: quod audiuimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectauerunt. Supplemus autem ex Vatic.* 3. *MS. cod.* ſi, *&c.* Chriſtus & pater & filius. *Porrò ſunt verba Praxeanorum*: Rectè vtrumque dictū, *&c. vſque*: Atquin ſi idem. *Supplemus rurſum ex MS. Vatic.* 3. *cod.* ad diſtinguendum, *& cum interrogandi nota legimus*: Quem Deum? *ac paulopòſt*: Oſtendit & ipſe viſibilem Dei filium, *pro*: Domini, *ex vno Vatic. MS. cod. cui fauent & ceteri duo legentes*: Deum.

91. Regi autem ſeculorum, immortali, inuiſibili, ſoli Deo, &c.] *Hìc adnotatu dignum, quòd non modò BB. Ambroſ. Hieron. & Auguſt. hūc locum Apoſtoli* 1. *Timoth.* 1. *citantes, ſed & hìc Auctor, nō aliud legant quàm*: ſoli Deo; *ex quo colligitur, quod quidam ex Græcis hodiernis exemplaribus interponunt*: ſapienti, *adiectum eſſe ex calce Epiſt. ad Rom. Quare etiam in illo nimis libera Clarij caſtigatio.*

92. quamquam & illam neque ipſe ſine periculo luminis expertus eſt, &c.] *Adludit ad illud quod Act.* 9. *legitur de Apoſtolo Paulo, quòd apertis oculis nihil videbat, & erat ibi tribus diebus nihil videns, poſtquàm vocem Ieſu audiuit; quem & vidiſſe traditur, raptum ad tertium cœlum, ipſo teſte,* 2. *Cor.* 12.

93. Neque Petrus & Ioannes, & Iacobus ſine irratione & amentia, &c.] *Prorſus ſic caſtigandus hic locus, pro*: rationis & amentia. *Pro quo facit, quòd Rhenano teſte quidam codices olim legerint, quomodo & MS.* 3. *Vatic. cod.* ratione & amentia. *Cuius quidem lectionis hæc ab illo traditur interpretatio*: ſine ratione, *ſine certa ratione & modo*, &, *id eſt*, amentia; *verùm non ſatisfacit mihi, ſicuti nec illa eius coniectura, vt legatur*: erratione. *Eſt enim vocula Africana & obſoleta*: irratione, *vtpote à qua deriuetur*: *irrationale. Proinde exiſtimo, etiam ſuprà (quod ibi non animaduerti) lib.* 4. *adu. Marc. c.* 22. *(vbi explicat idipſum illud quod hìc Luc.* 9. Sed neſciens quid diceret) *debere legi*: Quomodo neſciens? vtrum ſimplici errore, an irratione; quam defendimus, in cauſſa nouæ Prophetiæ, gratiæ ecſtaſin, id eſt, amentiam conuenire. *Atqui de Ecſtaſi, quam toties inculcat, & ſubinde* amentiā *interpretatur Auctor, infra latiùs Tom.* 4. *ad fragmenta libri de Ecſtaſi.*

CAP. XVI.

94. Nec putes, ſola opera mundi per filium facta, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Non ſola opera mundi per filium facta, ſed & quæ exinde à Deo ſunt geſta.

95. & omnia tradidit in manu eius, &c.] *Omninò ſic caſtigandum, pro*: in ſinu eius, *quòd illud legatur Ioan.* 3. *& ab Auctore, tum paulopòſt, tum infrà c.* 21. *vbi de eo ſcriptura loco latiùs.*

96. cui data eſt omnis poteſtas à patre in cœlis, & in terra, &c.] *In his verbis Matth.* 28. *variat ab aliis, quòd legat*: in cœlis, *pro*: in cœlo. *Caſtigamus autem mox*: Dominus à Domino, *pro*: Deus à Deo, *tum quòd illud legatur Gen.* 19. *tum quòd ſuprà cap.* 13. *eam ſcripturam illis verbis adfert, ad comprobandū quòd* nomen Domini in duobus dicatur.

97. ſemper ediſcebat, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) lib. de Carne Chriſti, cap.* 6. Et liberare & iudicare humanum genus ediſcebat in carnis habitu, non natæ adhuc. *Rurſum lib. de Reſurr. carn. cap.* 59. Immunitatem carnis ediſcunt, *& hìc mox*: ediſcebat autem, *ac lib. ad Martyras, cap.* 3. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediſcunt.

98. & Deus in terris cum hominibus conuerſari non alius potuit quàm ſermo, &c.] *Sic ſupplemus hunc locum, qui inuenitur Baruch* 3. *vbi omittit quod hodie Græcè & Latinè eſt intermedium: viſus eſt.*

99. Interrogans Adam quaſi neſciens, &c.] *De huius loci intellectu vide ſuprà lib.* 2. *adu. Marc. cap.* 25. *vbi quum neget interrogatorio modo legendum*: Adam vbi es? *etiam hìc omiſimus interrogationis notam. De* Pœnitentia *etiam* Dei *quomodo intelligenda, eiuſdem lib. cap.* 24 *Quare & hìc de Marcionitis ſubiungit*: Et ſi qua hæretici adprehendunt quaſi Deo indigna. *Siue autem legas mox*: quæ tu ipſi patri inducis, *cum exc. cod. ſiue cum* 3. *Vatic. cod. MS.* tu ipſe; *perinde eſt. Eadem ratio, ſeu legas cum exc.* qui coronabatur gloria & honore *(quomodo ſolet ferè legere Auctor, & hodiernæ æditiones Pſalmi* 8.*) ſiue cum* 3. *MS. Vatic. cod.* gloriam & honorem.

100. Ceterùm quale eſt, vt Deus omnipotens ille inuiſibilis, &c.] *Locos ſcripturæ ad quos hìc adludit, recēns ad marginem adnotauimus; in quibus quum nihil differat Auctor à reliquis, pergimus ad ſequentia. De Prouerbiali verò formula*: extrema linea, *vide noſtra Prolegomena.*

101. refrigerauerit, &c.] Refrigerare *(inquit Rhenan.) abſolutè, ceu ſuprà frequenter. Legimus autem mox ex Vatic.* 1. *MS. cod.* in monumento Ioſeph, *pro*: in monumentis, *quod vnicum fuerit illud, non plura, ſicuti patet Matth.* 27. *Marc.* 15. *Luc.* 23. *& Ioan.* 19.

102. aduerſus Prophetam dicentem: Deus æternus non ſitiet, nec eſuriet omninò, &c.] *Hæc ad maiorem loci huius intellectum Parentheſi incluſimus, vt illud*: & ita vnum Deum, *&c. ad præcedentem periodum referatur. Locum verò ſcripturæ hìc citatum relinquimus inquiſitioni ſeduli Lectoris.*

CAP. XVII.

103. Quæ per filium geſta ſunt, &c.] *Capiti huic inſcriptionem dedimus*: Quòd nomina Patris: Deus omnipotens, altiſſimus, Dominus virtutum, Rex Iſraëlis, etiam filio competant.

104. Condicente etiam ſcriptura, &c.] Condicere *(inquit Rhenanus) nouè accipit, pro ſimiliter dicere, vel adſentiri. Eſt verò ſatis obſcurum illud*: Et nomen Patris: Deus omnipotens, *&c. ſed explicat Auctor quam citauit ſcripturam*: Ego veni in Patris mei nomine.

105. Rex Iſraëlis, &c.] *Hìc ad marginem adnotauimus Iſaiæ* 44. *quantumuis hodie apud LXX. legatur:*

SSſ v

Deus Israël, *quia Lactantius lib. 4. cap. 19. ad idem institutum Auctoris sic citat. Sic dicit:* Deus Rex Israël, *& qui eruit eum Deus æternus; unde patet olim aliud lectum fuisse apud LXX. Atqui nouas periodos hîc distinximus:* Suo iure, *&c.* Altissimus, *&c.* Dominus virtutum, *&c.* Rex Israëlis, *&c.*

CAP. XVIII.

106. Sed hanc societatem, &c.] *Hoc caput inscripsimus:* Nihil obstare scripturas, de vnico Deo, quia filium non excludant, sed plures Deos, *&c.*

107. vt suprà ostendimus, &c.] *Nempè cap. 13. Distinximus etiam ibi nouam periodum:* Filium nominari ab ea constat.

108. & absque eo alius non est, &c.] *Quum similia reperiantur Isai. 42. 44. & 45. tamen hîc citari cap. 45. patet ex eo quod subiungit:* Denique inspice sequentia, *&c. Ibi enim post illud:* & absque me non est Deus, *statim conuertitur ad* idolorum factitatores atque cultores, *verbis ab Auctore citatis suprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 4.*

109. Factitatores, &c.] *Antè (inquit Rhenan.) admonuimus, nempè in scholiis libri aduersus Hermogenem, vocabulo* factitatoris *Tertullianum intelligere factorem, vt factitationis factionem; &:* factitare, *esse illi:* facere.

110. Etiã propter hæreticos, &c.] *Quod hîc habet* hæreticos verbis idola fabricari, *explicat Auctoris sententiam, & aliorum Patrum, qui scripturas de Idololatris etiam ad hæreticos interpretantur; sicuti suprà lib. aduers. Gnosticos cap. 2. & 3. & apertius lib. de Præscr. aduers. hæret. cap. 40. vbi dicit* ab idololatria non distare hæreses, *de quo ibi latiùs num. 254. & libro nostro propediem in lucem edendo, De non admittendis in vna Rep. Religionibus diuersis.*

111. Filio pater procurabat, &c.] *Sic sæpè loquitur (inquit Rhenan.) vt lib. 1. aduers. Marc. cap. 25.* Æmulatio autem liberando homini procurat.

CAP. XIX.

112. Quin & hoc dictum eius, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd similiter intelligi debeat illud: Extendi cœlum solus. *Cui similia habet suprà lib. aduers. Hermog. citans istud Isai. 44. cap. 6. num. 27. Item quod sequitur ex scripturis, Prou. 8. cap. 18. nu. 60. ex Apostolo 1. Cor. 2. ibidem num. 59. & ex Psal. 32. cap. 45 num. 154.*

113. aduersus coniecturas hæreticorum, qui mundum, &c.] *Notat (inquit Rhenan.) Valentinianos, & alios similes, quos recensuit suprà Auctor lib. de Præscript. aduers. hæret. nempè* Simonem Samaritam, *de quo ibi cap. 46. hæresi 1. num.* 301. Basilidem, *hæres. 4. num.* 304. Carpocratem *eiusdem lib. cap. 48. hær. 9. num.* 311. Cerinthum, *hær. 10. num.* 312. *&* Valentinum, *cap. 49. hær. 12. num. 315. Cui, & Valentiniani peculiare est illud quod hîc sequitur:* qui & ipsum creatorem aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, vt opera mundi, ignorantem quoque subornatum volunt, *sicuti patet lib. adu. Valentin. cap. 18. 19. & 20.*

114. quum pararet cælos, ego aderam illi simul, &c.] *Sic locum hunc suppleuimus ex aliis Auctoris locis, & ipso Salomone, Prouerb. 8. Atqui rectè interpretatur Rhenan. illud:* vtique præter Sophiam fuit, *ac si dicat: quum Paulus dicit: quis illi cõsilio fuit, intelligit; quis præter Sophiam consilio fuit. Porrò castigauimus ex Vatic. 3. MS. (sicuti alibi solet Auctor citare ex Psal. 32.)* & spiritu eius omnes virtutes eorum, *pro:* omnis virtus.

115. Atque adeò statim de filio loquitur, &c.] *Habes priorem huius scripturæ Isai. 44. partem, & posteriorem separatim suprà alicubi citatam lib. 4. aduers. Marc. cap. 25. vbi de ea latiùs. Quod sequitur:* Ego primus, *&c. desumpsit ex Isai. cap. 41.*

116. ostendimus etiam duos Deos, &c.] *Suprà, nempè cap. 13. Siue autem legas:* scandalizentur *cum excus. siue:* scandalizarentur *cum MS. 3. Vatic. cod. perinde est. Ex quibus iterum restitui:* Dei, *pro:* Dij.

CAP. XX.

117. Sed argumẽtationibus eorum, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus:* Quòd pro Monarchianis nihil faciant loci tres Ioan. 14. *Verùm de his infrà latiùs cap. 24. quò Lectorem remittere videtur, dum præmittit alios locos omnes Christi in eodem Euangelio, vbi* patris & filij *distincta fit mentio; iuxta Canonem obseruandum in explicatione scripturarum, quo* oportet secundum plura intelligi pauciora.

118. sed proprium hoc est omnium hæreticorũ, &c.] *Peculiare hîc adscribit* hæreticis *quòd:* pauca aduersus plura defendunt; *quòd verò iidem:* posteriora aduersus priora suscipiunt, *habes suprà tractatum lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 29. 30. & 31. De* Regula *autem* fidei, *ibidem cap. 13. ad quam alludit, quum subiungit (sicuti recens suppleuimus ex MS.)* Regula autem omni rei semper ab initio constituta, *&c.*

CAP. XXI.

119. Aspice itaque quãta præscribant tibi, &c.] *Inscripsimus hoc caput:* Præscribi aduersus eos, ex Euangelij Ioannis priori parte vsque ad cap. VII. vbi distinguuntur pater & filius. *Atqui* quanta *interpretatur Rhenanus, quàm multa, vti & in superioribus non semel.*

120. In principio erat sermo, &c.] *De huius scripturæ Ioan. 1. vero intellectu vide suprà lib. aduers. Hermogenem cap. 19. num. 66. ac 67. & cap. 20. num. 72. sicuti etiam alicubi de magis vsitata Veteribus distinctione, quam vbique Auctor sequitur:* & sine ipso factum est nihil. *Sunt autem Tertullianica:* quâ Dei filius, non quâ Pater.

121. Alium autem quomodo prædicamus, sæpè iam ædidimus, &c.] *Præterquàm quòd istud ex proposito tractauerit Auctor suprà cap. 9. etiam alicubi suprà non semel illuc allusit. hinc est quòd dicat:* sæpè iam ædidimus.

122. Hic ergo factus est caro, &c.] *Trãsit ad alia verba Ioan. 1. in quibus vocem Græcam* μονογενὴς *modò vertit:* vnici, *coniungens illud* à patre, *non verò id referens ad:* gloriam; *modò* vnus *nam prorsus castigandum est:* Hic vnus *(pro* vnius*)* sinum patris disseruit. *In hoc solo ibi differens ab aliis qui legunt:* vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse disseruit; *immò & ipse suprà cap. 15.*

123. Hoc eum Nathanaël statim sensit, &c.] *Iuxta MS. 3. Vatic. cod. iterum restituimus:* eum, *pro eo quod ex solo Gorziensi codice Rhenanus substituerat:* enim; *pulcrè enim redditur prioris lectionis sensus:* Hoc, *id est, filium Dei,* eum, *nempè Christum,* Nathanaël statim sensit, *&c. Inclusimus autem parenthesi illud:* (quod & patrem senserat.)

124. Quum in templum introiit, &c.] *Hoc vnicum testimonium desumpsit ex cap. 2. Ioan. alludens ad illud:*

illud: *Nolite facere* ædem patris *mei*, *ædem negotiationis.*

125. Quum ad Nicodemum dicit; Ita dilexit Deus mundum,&c.] *Prætermisimus vocem*: inquit, *superfluam, eo quòd præcedat*: dicit. *Transit autem ad verba Christi, Ioan.* 3. ad Nicodemum *prolata*; *quæ sententia Auctoris placet magis, quàm quod Erasmus adnotat esse hæc Euangelistæ verba. In quibus, sicuti Auctor, sic etiã ex Syriaco Interpres vertit*: vt filium suum vnicum dederit, *pro eo quod vulgatus Latinus Interpres*: daret. *ad vtrumque est anceps phrasis Græca*, ὥστε *&c.* ἔδωκεν. *Est verò etiam hìc adnotanda versio Auctoris*: vt saluus sit mundus per eum, *pro quo Erasmus, Ciceroniacè scilicet*: *vt seruetur*; *quum vox Græca* σωθῇ, *& saluum plus aliquid significet, vti etiam alibi adnotauimus.*

126. Ioãnes autem, quum interrogaretur,&c.] Ioannem *Baptistam intelligit, cuius sunt verba etiam Ioan.3. quæ sequuntur*: Pater diligit filium, *&c. sic enim castigauimus, pro*: dilexit, *quòd illud non modò Græcè, Syriacè, & Latinè, legatur ab omnibus, sed etiam ab Auctore suprà cap.* 16. *Quomodo etiam hæ*: credit, *pro*: credidit, *eo quòd aliis etiam correspondeat B. Cyprianus lib. 2. Testim. aduers. Iud. cap.* 27. *qui etiam legit*, manebit, *in quo consentiunt Græci & Syrus codices. At in eo differt Auctor, quòd vertat*: non videbit Deum, *pro*: vitam.

127. Quem verò Samaritidi ostendit, &c.] *Ad c. 4. Ioan. transitum facit. Alludens ad illud, vbi Samaritidi dicenti*: *Scio quia* Messias *venit* qui dicitur Christus, se ostendit, *dicens*: *Ego sum qui loquor tecũ. Consentit autem vulgato interpreti in illo*: ad discipulos, *quòd vertit*: vt consummem opus eius, *pro eo quod alij*: &c.

128. Et ad Iudæos de Paralytici sanitate, &c.] *Hìc omnia penè verba Christi cap. 5. Ioan. citat Auctor, quæ post* Paralytici sanitatem *ab eo dicta sunt, qui* 38. *annos habebat in infirmitate sua. In quibus imprimis castigauimus*: nisi viderit patrem facientem, *pro*: videat, *quòd illud legatur, non modò ab omnibus, sed & Auctore suprà cap.* 15. *Item*: maiora istis opera, *quia Græcè est*, μείζονα τούτων, *& correspondet Syra interpretatio*; *retinentes cum illis*: ita & filius quos vult viuificat, *quantumuis Vatic. 3. MS. cod. habeant*: viuificabit; *&* trãsit de morte in vitam, *pro eo quod alij*: transiet, *aut*: transiit, *eo quòd etiam Codex Aureus Donatianicus Latinus illud legat. Variat autem ab aliis Auctor*; *tum quòd legat dumtaxat*: Neque enim pater iudicat, *pro eo quod B. Cypr. ex Græco*: *Nihil enim pater iudicat, lib.3. Testim. ad Quirin. cap.33. & noster Latinus ac Syrus Interpres*: *Nõ enim pater iudicat quemquam*; *tum quòd addat his*: æternam, *quum ceterorum nemo aliud legat, quàm*: sicut enim pater habet vitam in semetipso; ita & filio dedit vitam habere in semetipso.

129. & iudicium dedit illi facere in potestate, qua filius hominis est,&c.] *MS. 2. Vatic. cod.* quia, *& etiam sic legitur Ioan.5. verum qua magis conuenit reliquæ versioni Auctoris, quæ ab illis prorsus diuersa est*; *qui vertunt*: *& potestatem dedit ei iudicium facere, quia filius hominis est. Quam distinctionem, etsi à Chrysostomo reiiciatur, eo quòd pro se illam raperet Paulus Samosatenus*: *tamen cum Auctore sequuntur, & Catholicè interpretatur B. August. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 6. & Commentariis in Ioannem*; *&, quantumuis id neget Erasmus, B. Cyrillus Alexandr. in Comment. aliique Patres recẽtiores. Alij malunt distinguere*: *Quia filius hominis est, nolite mirari hoc. sed prior illa magis recepta est. Atqui sequentia sic distinximus iuxta Græcos, Syrum, & Latinos emendatiores codices Euangelij Ioannis*: Opera enim quæ pater mihi dedit consummare illa, ipsa de me testimonium perhibent, *&c. Retinentes mox*: & non recepistis me, *quantumuis Græcè & Syriacè, & in Latinis quibusdã exemplaribus sit in præsenti*: recipitis; *eo quòd illud legat etiam B. Cyprian. lib. 2. Testim. aduers. Iud. cap. 5. & Rufinus in Symbolum.*

130. Interrogantibus autem quid facere debeant,&c.] *Transit ad verba à Christo prolata Ioan.6. post miraculum multiplicatorum panum quinque, & duorum piscium, in cibum quinque milium hominum. In quibus sic distinximus iuxta Euangelistam*: Ergo omne quod ei daret pater ad se venire, nec reiectum se, quia de cœlo descendisset, *&c. Atqui paraphrasticῶs transtulit, vt magis ad institutum faceret*: non vt suam, sed vt patris voluntatem faceret, *pro eo quod alij omnes*: *voluntatem eius qui misit me. Differt etiam in eo, quòd legat dumtaxat*: vitam & resurrectionem consequatur, *pro eo quod ceteri*: *habeat vitam æternam, & ego resuscitabo eum. Deinde quòd vertat*: nisi quem pater adducat, *pro quo & Græcè & Syriacè & Latinè hodie vertitur*: *nisi pater traxerit eum. Porrò vt sensus constet, mox sic distinximus*: Non quasi patrem aliquis viderit, adiiciens & hìc; vt ostenderet, *&c. Denique ex editionibus omnibus castigamus*: Quò (*id est, ad quem*) discedemus, *pro*: discedimus? verba vitæ (*vbi omittit* æternæ) habes, *&c.*

Cap. XXII.

131. Cuius autem doctrinam dicit, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Ex eodem Euangelio Ioan. à cap. VII. vsque ad cap. XI. *Verba enim quæ hìc citat Christus, prolata fuerunt in templo, festo mediante, Ioan. 7. sicuti etiam illa quæ planè contrario sensu vertit*: Neque me scitis vnde sim: *pro eo quod alij ex Græco ac Syriaco Latini Interpretes*: *Et me scitis, & vnde sim scitis. Atqui castigauimus & suppleuimus*: Ego noui illum qui ab illo sum, & ille me misit, *tum quòd sic legant codices omnes Euangelici, tum quòd sic explicentur ab Auctore*: Non dixit: quia ipse sum, & ipse me misi, sed ille me misit.

132. At vbi se negat esse solum, &c.] *Ad verba Christi cap.8. transitum facit, post historiam de adultero prolatam*; *in quibus nihil ab aliis differt vsque ad illud*: Tunc, inquit, cognoscetis quòd ego sim, & à memetipso nihil loquar, *pro eo quod aly omnes ex Græco & Syriaco transferunt*: ego sum, & à memetipso nihil facio; *item*: quia & qui me misit, mecum est. *Rursum in eo quòd legat transpositis vocibus*: quæ, *&*: quod; Ego, inquit, quæ vidi penes patrem meum loquor, & vos quod vidistis penes patrem vestrum, id facitis; *deinde*: quam audiuit à Deo, *pro*: audiui. *Legimus verò*, Et: Si Deus esset, *&c. includentes parenthesi*: (& tamen non separantur, *&c.* vt frutex ex semine.) *distinguentes iterum*: Et: Si ego me ipse glorificem, *&c.*

133. Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere, &c.] *In his verbis Ioan. 9.* patris, *iterum vertit Paraphrasticῶs, pro*: *Dei, quod*

legunt ceteri omnes.

134. Dehinc, cognosci se profitetur à patre, &c.] *Sparsim nunc citat verba Christi Ioan.10. inter quæ paulopòst parenthesi inclusimus illud:* (vtique Dei, nam vsque in hodiernum, *&c.* venturus.) *Benè autem habet quòd vertit cum Vulgato interprete Latino*: Loquor, inquit, vobis, *&c. pro eo quod alij: locutus sum. Differt autē in hoc, quòd legat*: Pater enim quod mihi dedit, maius est omnibus, *pro quo alij*: qui dedit mihi, maior est omnibus, *& MS. 3. Vatic. cod. hoc loco*: Pater qui maior est omnibus, dedit mihi.

135. Et: Ego & pater vnum sumus, &c.] *Pulcherrimè locum hunc eiusdem capitis explicat, vt ostendat nihil facere pro Monarchianis, qui hinc probare nitebantur eundem esse patrem & filium. De Prouerbio verò*: gradum figere, *vide nostra Prolegomena. Atqui in sequentibus eiusdem capitis verbis, placet illa loci alioqui obscuri versio*: Si in lege, inquit, scriptū est: Ego dixi; Vos Dei (*sic enim legimus pro*: Dij) estis, & non potest solui scriptura; quem pater sanctificauit, & misit in mundum, vos cum blasphemare dicitis, quia dixi (*id enim pro*: dixerat *castigamus*) filius Dei sum?

Cap. xxiii.

136. Posthæc autem Martha filium Dei eum confessa, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus*: Ex eodem Euangelio Ioannis, à cap. xi. vsque ad xiiii. *Alludit autem ad illud cap.11. quia tu es* Christus filius Dei viui; *quod quum à Martha prolatum sit, necessariò substitui*: Martha, *pro*: Maria. *In verbis verò sequentibus*: Pater (inquit, vtique filius) gratias ago tibi quòd me semper exaudias, *&c. Auctor intermisit verba Christi intermedia*: *quia me exaudisti, ego autem sciebam.*

137. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? &c.] *Hæc verba cap. 12. paraphrasticōs potius citat quàm ad verbum, addens*: verùm, *quum legit*: Verùm pater glorifica nomen tuum. *Supplemus autem*: Ita & in isto: Glorificaui, & glorificabo; *vbi omittit vocem*: iterum, *quam tamen habent ceteri omnes. Atqui nouas periodos facimus*: Rursus quot personæ, *&c. ac*: Si pater erat, *&c. Item parenthesi inclusimus* (quia per filium in patrem creditur, & auctoritas credendi filio pater est.)

138. Ante autem sollemnitatem Paschæ, &c.] *Hæc verba Ioan.13. transposito citat ordine, alioqui cum reliquis consentit; legens etiam cum vulgato Interprete, quantumuis Graecè sit* ἐν αὐτῷ, in semetipso.

Cap. xxiiii.

139. Erant planè, qui & tunc non intelligerent, &c.] *Non solùm nouam periodum, sed & nouum caput hîc auspicamur; & inscribimus*: Ex eiusdem Ioannis Euangelij cap.xiiii. de verbis ad Philippum prolatis: Qui videt me, videt & patrem, ac: Ego in patre, & pater in me.

140. Domine (enim inquit) non scimus quò eas, &c.] *In his verbis Thomæ, legit dumtaxat*; & quomodo viam nouimus? *pro eo quod ceteri: possumus viam scire? Varia est etiam lectio Auctoris*: sed abhinc nostis illum, *pro eo quod ex Græco & Syriaco vertitur hodie*: cognoscitis, *& vulgatus Interpres*: cognoscetis.

141. Nobis omnes scripturæ, & veteres Christum Dei, &c.] *Alludit ad omnes scripturas eas veteres, in quibus* Christus Dei *appellatur, vtpotè Psal.2. Isai. 45. Threnor. 4. & Dan.9. sicuti suprà adnotauimus ad marginem lib. 3. adu. Marc. cap.15.*

142. & nouæ filium Dei præfiniunt, &c.] *Scripturas eiusmodi noui Testamenti habes initio Euangeliorum Marci, Lucæ, ac Ioannis, & alibi apud eosdem Matth. 4. Act. 2. ac 9. & Epist. ad Rom. Galat. Ephes. & Hebr. Denique & Apocal. 2. Supplemus autem illud*: hoc & à Iudæis non credebatur.

143. Qui me videt, videt & patrem, &c.] *Quū suprà c.20. & mox sic legatur, etiam hîc bis castigauimus*: videt, *pro eo quod erat vtrobique*: vidit; *quamquam enim ex hodiernis codicibus Græcis hoc postremum vertatur, tamen præter vulgatum Interpretem etiam Syriaca aditio illud legit, & B. Irenæus lib. 3. cap. 13. Atqui scripturas mox citatas sic distinguimus*: quia: Ego ex Deo exiui & veni; & : Ego sum via. Nemo ad patrem, *&c.* &: Nemo ad me, *&c.* &: Omnia mihi, *&c.* &: Sicut pater, *&c.* &: Si me cognouistis, *&c.*

144. ex personæ repræsentatione, &c.] *Quum suprà vbique ferè Auctor* repræsentare *accipiat, pro præsens efficere; hîc propria significatione vocis vtitur, pro ostensione dumtaxat tamquam rei præsentis; quomodo etiam paulopòst*: & vt filius repræsentator patris haberetur.

145. Non creditis quia ego in patre, & pater in me est, &c.] *Prorsus sic legimus, tum hîc, tum paulopòst bis, pro*: credis; *tum quòd illud legant Græci, Syriacus, & Latini codices omnes Euangelistæ Ioannis; tum quòd etiam ipse Auctor, variam eorumdem verborum iterum repetitorum lectionem indicans sub huius capitis finem*: Atque adeò: credite ait. Quid? Patrem esse? Non puto scriptum esse; sed: Quia ego in patre, & pater in me.

146. Verba, inquit, quæ ego loquor vobis, nō sunt mea; vtique, &c.] *Hic in eo variat, quòd vertat*: à meipso non loquor. *Benè habet autem, quòd etiam Auctor vertat*: εἰ δὲ μὴ, Si quo minus.

Cap. xxv.

147. Post Philippum & totam substantiam quæstionis istius, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Ex eodem Euangelista vsque ad Euangelij finem. *Videtur autem oratio defectiua, vt subintelligatur*: *videamus* quæ in finem Euangelij perseuerant.

148. Paracletum quoque à Patre se postulaturum, &c.] *Paraphrasticōs magis quàm ad verbum hæc citat Auctor, adhuc ex cap. 14. Ioan. alludens iterum ad cap.13. suprà, quum dicit*: sed iam præmisimus quomodo alium.

149. Ceterùm de meo sumet, inquit, &c.] *Istud, quia de* Paracleto *loquebatur, intersetit ex cap. 16. Ioannis, vt inde probet*: connexum patris in filio, & filij in Paracleto, tres efficere cohærentes, alterum ex altero. *Atqui (sicuti adnotauit Rhenan.) est hîc defectiua oratio, qualiter in superioribus sæpè locutus est. Subauditur: de eo quod est patris. Sic infrà*: Non scitis quòd in patris mei me esse oportet? *vbi subauditur: rebus.*

150. Et patrem agricolam, &c.] *Hîc transit ad cap. 15. alludens ad illud*: & pater meus agricola.

151. Hunc

151. Hunc rursus in cœlis, &c.] *Similiter hîc ad cap. 17. quum* patri discipulos suos tradit, *dicens: Pater sancte, serua eos in nomine meo.*

152. Sed & si in isto Euangelio non est reuelatum, &c.] *Rectè id Auctor, quum prius testimonium:* Deus meus, *&c. inueniatur Matth. 28. alterum*: Pater in tuis manibus depono spiritũ meum, *Luc. 23. vbi benè habet, quòd tempore præsenti vertat*: depono, *quantumuis hodie Græci codices legant in futuro*: παραθήσομαι.

153. Ne (inquit) contigeris me, &c.] *In hoc testimonio Ioan. 20. nihil variat Auctor, præterquàm quòd vertat*: & dices eis, *pro eo quod cæteri omnes*: dic. *Nos verò illud intermedium* (quia & in hoc filium ostendit; Filios enim appellasset illos, si pater fuisset) *parenthesi inclusimus; & nouam periodum auspicamur ibi*: Pater ad patrem.

154. Ipsa quoq; clausula Euangelij, &c.] Clausulam Euangelij *appellat finem cap. 20. vbi scribitur: Multa & alia signa fecit Iesus, &c. quo confirmat eorum sententiam, qui existimant primùm hîc finiuisse Ioannem suum Euangelium, postea verò & 21. cap. addidisse tamquam Paralipomena. Quod ipsum caput agnouisse etiam Auctorem vel inde patet, quòd suprà lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 22. illuc adludat, dicens:* Ioannem dilectissimum Domini, pectori eius incubantem. *Ex eodem B. Cypr. citat illud quod dictum est Petro: Pasce oues meas. epist. 3. ad Clerũ Carthagin. quò etiam lib. de Vnit. Eccl. adludit.*

Cap. XXVI.

155. Propter vnum Philippi sermonem, &c.] *Capiti huic inscriptionem fecimus*: Idipsum probari & ex aliis Euangelistis. *Sunt autem verba Praxeanorum*: Nempè, inquiunt, filius Dei Deus est, *&c. vsque*: Quem enim, *&c. Atqui castigamus mox:* Dicens autem spiritus Dei, etsi spiritum Dei, *&c. pro*: etsi spiritus Dei; *quia sequitur*: tamen non directò Deum nominans; *& ex 3. MS. Vatic. cod.* Sicut enim Ioanne dicente, *pro*: Sic. *Atqui de phrasi Patrum, qua* Christum *etiam* Spiritum *appellant, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa.*

156. & hæc enim substantiæ non sunt, &c.] *Respicit (inquit Rhenan.) ad sensum*: & hæc, *id est, hæ res; alioqui dicendum erat*: & hæ enim substantiæ nõ sunt. *Sic alibi sæpenumerò loquitur.*

157. Hoc se & in istis Euangeliis, &c.] *Locos hîc ex Luca, Matthæo, & Marco citatos ad marginem adnotauimus, in quibus nihil variat ab aliis. Siue autem legas*: Scimus qui sis, *siue*: quia, *perinde est; & eadem ratio est de lectione exc. cod.* Insultans in spiritu, *& vnius Vatic. MS.* Exultans.

158. & nouissimè mandans vt tinguerent, &c.] *Sic etiam hîc lego more Tertullianico; & similiter*: nam nec semel, sed ter ad singula nomina in personas singulas tinguimur. *Atqui de* trina mersione, *vide suprà Adnot. nostras ad lib. de Baptis. nu. 1. inter reliquas Baptismi ceremonias.*

Cap. XXVII.

159. Et quid ego in tam manifestis moror, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Contra Praxeanos & Monarchianos facere, quòd Patrem spiritum dicant, filium carnem.

160. Vndique enim obducti, &c.] Obducti (*inquit Rhenan.*) *id est, conuicti.* Obducendi *verbo frequenter vtitur.*

161. diuidere illos potius quàm vnare, &c.] Vnare (*inquit idem*) *simplex verbum vsurpat; vnde nos adunare dicimus, & coadunare. Quamquam verò tres MS. Vatic. cod. legant*: vnire, *tamen retinuimus* vnare, *quòd Africanam magis phrasin redoleat.*

162. Talem Monarchiã apud Valentinũ, &c.] *Adludit ad cap. 11. & 12. lib. aduers. Valent. suprà, tum de* Christo *ex primo Monogene edito, tum de* Iesu *ex omnibus Æonibus cõcinnato. Ibi autem*: Sed & hæc iniectio eorum (*vox Tertullianica, pro: obiectio*) ex retractatis iam retusa est, *adludit ad caput præcedens huius libri. Verba verò sunt Praxeanorum*: Ecce inquiunt, *&c. vsque*: Immò de spiritu Dei dictum est.

163. Quoniam Deus homo natus est, &c.] *In hac scriptura Psal. 86. differt ab aliis, quòd vertat*: & (*nã eam voculam supplemus ex MS. 3. Vatic. cod. & edit. Lugdunensi*) ædificauit eam voluntate patris, *tum hîc, tum paulopòst, pro eo quod alij*: ædificauit eam altissimus.

164. Trãsfiguratio autem interemptio est pristini, &c.] *Facit hic locus pro* transsubstantiatione, *quam Catholici in Sacramento Eucharistiæ adserunt, in assumptione verò humanitatis Christi negant: vtpotè, qui iuxta Symbolum B. Athanasij: Vnus autem non conuersione diuinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum.*

165. Quem si non capit configurari, &c.] Capit (*inquit Rhenanus*) ἐνδέχεται, *id est, contingit, siue vsuuenit.*

166. ex carne & spiritu mixtura quædam, &c.] *Cautè istud debet legi & intelligi, eo quòd in dicto Symbolo profiteamur: Vnus omninò nõ confusione substantiæ, sed vnitate personæ. Verùm sese explicat Auctor, quum paulopòst adiicit*: secundum vtramque substantiam in sua proprietate distantem, *&c. & maximè illis verbis*: Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum in vna persona Deum & hominem Iesum; *ac*: salua est vtriusque proprietas substantiæ.

167. vt electrum ex auro & argento, &c.] *De hoc vide suprà lib. aduers. Hermog. cap. 25. num. 84. vbi iisdem verbis vtitur.*

168. De Christo autem differo, &c.] *Prorsus sic castigamus ex 3. Vatic. MS. cod. pro*: differò; *nam differt tractatum de* Christo *vsque ad proximum caput; vbi habes*: Nunc de Christo.

169. & caro passiones suas functa sit, &c.] Fungi (*inquit Rhenan.*) *cum Accusatiuo; sicut & alibi frequenter; qui etiam adnotauit ad marginem*: parerent, *accipi pro: apparerent.*

170. Sic & Apostolus etiam, Dei & hominum appellãs sequestrem, &c.] *Suprà lib. de Carne Christi, cap. 15. transfertur ab Auctore*: Mediator, *qui hic*: sequester.

Cap. XXVIII.

171. Itaque Christũ facis patrẽ, stultissime? &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Contra eosdem facere, quòd Patrem Christum, filium Iesum appellari dicerent.

172. vnctus enim significatur, &c.] *Istud latiùs tractauit Auctor lib. de Baptis. cap. 7. num. 50. &*

lib. 3. adu. Marc. cap. 15. num. 110.

173. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa exclamatione Ecclesiæ ad Deum, &c.] *Transit ad testimonia ex* Actis Apostolorum. *Sic verò supplemus ex 1. Vatic. MS. cod. & 1. adit. ad marg. Sunt enim verba* Ecclesiæ *quæ sequuntur*: Conuenerunt enim, *&c. supplentes etiam*: filium tuum Iesum, *tum quòd legatur Act. 4. tum quòd id explicet, quum subiicit*: Ita & filium Dei Iesum contestati sunt. *In hoc autem differt ab aliis, quòd legat*: vniuersi, *pro eo quod Gracè est, Syriacè, & Latinè*: verè; *consentiens Interpreti nostro & Syro, quòd legat*: in ciuitate ista, *hodie desideratum in Græcis codicibus; quare & in hoc improbanda versio Clarij, qui id ex contextu Latino eradere non est veritus. Legimus autem ex Vatic. MS. 3. & 1. adit. ad marg.* Ergo Iesus idem erit Christus, *pro*: Ergo Dominus.

174. Firmissimè itaque cognoscat, &c.] *Consentit etiam hîc Auctor cum Interprete vulgato Latino, Act. 2. quòd vertat*: Firmissimè, *quemadmodum ille*: *certissimè; quum tamen Græcè sit* ἀσφαλῶς. *Parenthesi verò inclusimus* (id est, vnctum.)

175. Ioannes autem, etiam mendacem, &c.] *Transitum facit ad Epist. Ioan. 1. vbi legitur cap. 2. Quis est* mendax, *nisi is*, qui negat quoniam Iesus nō est Christus? *& cap. 5.* qui crediderit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est; *item cap. 3.* vt credamus nomini (*sic enim Auctor solus, pro*: in nomine) filij eius Iesu Christi.

176. Sic & Paulus vbique Deum patrem ponit, & Dominum nostrum Iesum Christū, &c.] *Præterquàm quòd suprà alicubi (ni fallor hoc ipso libro) idipsum habet Auctor, & mox repetit; etiam hîc duos locos adducit Apostoli Pauli; in quorum primo habet amplius quàm hodie legatur Rom. 1. in Græcis, Syro, ac Latinis codicibus*: Dominum nostrum, *in altero nihil differt. Sicuti neque in testimonio quod paulopòst citat Ioan. 20. ibi autem*: Et si: Hæc dicit, *&c. subintelligitur: Etsi legitur, nempè Isai. 45.*

177. Vti Deus Domini nostri Iesu Christi, &c.] *In hoc loco Apostoli Ephes. 1. peculiaris est lectio Auctoris*: spiritum sapientiæ & agnitionis, *pro eo quod alij omnes: sapientiæ & reuelationis in agnitione eius. Mirū autem, quomodo hîc vertat illud Rom. 8.* suscitaturus est & mortalia corpora vestra, *quum sicut ceteri legat suprà lib. 5. adu. Marc. cap. 14.* viuificabit; *ex quo loco & Vatic. 1. MS. cod. castigauimus hîc*: vestra, *pro*: nostra.

CAP. XXIX.

178. Obmutescat, obmutescat ista blasphemia, &c.] *Inscriptionē huic capiti fecimus*: Quòd sufficiat Christum filium Dei mortuum dicere secūdum humanam substantiam, Patrem verò non compassum quidem. *Siue autem mox legas cum excusis*: adiecit, *siue cum MS. 3. Vatic. cod.* adiicit; *perinde est. At prorsus supplemus in verbis illis quæ ex persona Praxeanorum pronuntiat*: Ergo inquis, & nos eadem ratione dicentes Patrem, qua vos filium, *&c. & Parenthesi inclusimus illud* (quia Christus pro nobis maledictio factus est, non pater.)

179. de quo quid capit dici, &c.] Capit (*inquit Rhenan.*) *id est, contingit, Græcis* ἐνδέχεται, *vti mox diximus. Eodem modo accipitur quod addit*: ita quod non capit. *Sunt autem rursus verba Praxea*: Filius siquidem patitur, pater verò compatitur. *Atqui restituimus quod habebat 1. aditio*: Nihil ei veluti morituro præstas, *ex 3. MS. Vatic. cod. pro eo quod substitutum erat*: mortuo, *& supplemus ex iisdem non multò pòst*: Ita & Spiritus Dei qui pati possit, *&c. pro eo quod Rhenan. ex Gorziensi dumtaxat retinuerat*: Ita & qui pati possit; *tum quòd illud etiam habebat 1. adit. tum quòd sequatur*: Sed sufficit nihil spiritum Dei passum, *&c. Intermedia vox*: sitiuè, *vbi legitur*: Et licet aqua fontis sitiuè patiatur, *accipitur Aduerbialiter, pro: secundum situm.*

CAP. XXX.

180. Alioquin si vltrà pergas, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Posse Praxean cum Christo committi, qui dixerit: Deus meus, Deus meus, vt quid dereliquisti me?

181. si pater filio nō pepercit, &c.] *Istud ad sensum magis quàm ad verbum citat ex Apostolo Rom. 8. vbi legitur: Si Deus, &c. Qui etiam proprio* filio suo non pepercit.

182. Et Dominus cum tradidit pro delictis nostris, &c.] *Inuenitur istud Isai. 53. vbi ex Hebræo vertit B. Hieron. Et posuit Dominus in eum iniquitatem omnium nostrūm; & eodem modo citatur à Clemente Alexandr. Pædag. lib. 1. cap. 8.*

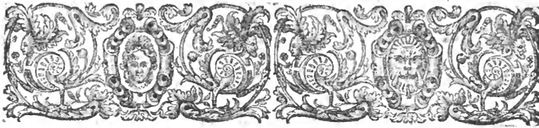
183. siquis sermones nouæ Prophetiæ eius admiserit, &c.] *Hoc rursus ad nouam Prophetiā Montani, atque adeò ad errores Tertulliani pertinet, de quibus latius inter Prolegomena.*

CAP. XXXI.

184. Ceterùm Iudaicæ fidei ista res, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: Quòd ad Iudaicam fidem pertineat, sic vnum Deum credere, vt filium ei nolis adnumerare.

185. Viderint igitur Antichristi, &c.] *Rursum hîc vox Tertullianica*: viderint. *Atqui alludit ad illud 1. Ioan. 2.* Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium, *deinde ad illud 1. Ioan. 4.* Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus (*pro quo Auctor* Christum *ponit*) est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo; *quo fit vt parēthesi incluserimus* (nō Patrem.) *Item ad illud 1. Ioan. 5. Qui credit in filium, habet* testimonium Dei *in se, &c.* quod testificatus est de filio suo; *ex quo capite etiam illud desumptum est*: Qui filium non habet, nec vitam habet.

FINIS TOMI TERTII OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI OPERVM

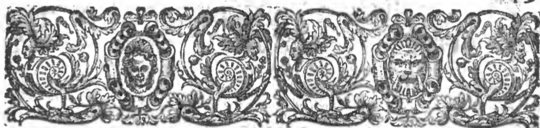
TOMVS QVARTVS.

QVO CONTINENTVR POEMATA SACRA, ET OPERVM QVÆ DESIDERANTVR NOTVLÆ; cum Argumentis & Adnotationibus Iacobi Pamelij.

IACOBI PAMELII AD LECTOREM PRÆFATIO DE QVARTI TOMI LIBRORVM ORDINE.

TOMO quarto qui Libri quo ordine sint collocati, rationem vti reddamus pro eo quod polliciti sumus. Primo posuimus loco, quos ipsius Tertulliani esse certò constat ADVERSVS MARCIONEM LIBROS QVINQVE, & DE IVDICIO DOMINI LIBRVM, sicuti nuper inter Poëmata Christiana sunt æditi. Deinde Carminum libellos subiecimus, GENESIM, SODOMAM, & AD SENATOREM, quos etsi B. Cypriano inter eius opera à nobis ædita adscripserimus, non putauimus tamen absurdum sequi censuram Sixti Senensis; qui quum Tertulliano Librum de Sodoma adscribat, quãtum coniicio MS. codicum fidem secutus; ex stilo prorsus eodem, cõperi etiam illius esse reliquos duos. Porrò in APOLOGETICI PRO CHRISTIANIS in Græcum conuersi fragmẽtis, & eorum qui desiderantur Librorum Notulis, eum ordinem obseruauimus, quem in toto Tertulliani opere; præterquàm, quòd Græco stilo ab ipso Auctore æditos simul coniunxerimus, vtpotè DE SPECTACVLIS, DE VIRGINIBVS VELANDIS, & DE BAPTISMO. Post quos Parænetico-rum AD AMICVM PHILOSOPHVM, ac DE FATO, & deinceps Exegeticorum DE CIRCVMCISIONE, DE VESTIBVS AARON, ac DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS, mentionem addidimus. Hinc aduersus Hæreseis scriptorum, DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, & ADVERSVS APELLETIANOS. Denique eorum, qui aut initio defectionis ad Montanum, aut in fine vitæ hæresi illius fauentia cõscripsit, DE PARADISO, DE SPE FIDELIVM, DE ECSTASI, & ADVERSVS APOLLONIVM. His vale in Christo fœliciter, & si quod aliquando dictorum Librorum exemplar nactus fueris, aut nobiscum communicato adiiciendum æditioni secundæ, aut ipse in lucem ædito.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI LIBRI Carmine conſcripti.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI ADVERSVS MARCIONEM EX IPSO TERTVLLIANO, ad Libri quinti auſpicium.

PRIMVS erit referens inimici ex ordine verba,
Quę refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis ſpes & victoria Chriſti,
Et ſpecies breuiter falſarum dicta viarum.

Ceterùm Libros hos quinque qui primus inter Poëtarum veterum Eccleſiaſticorum opera Chriſtiana in lucem ædidit Georgius Fabricius, eos eſſe exiſtimat (in quo & ego nō diſſentio) quorum facit mētionem Tertullianus initio Libri primi aduerſus Marcionē in hæc verba: Si quid retrò geſtū eſt nobis ADVERSVS MARCIONEM, iam hinc viderit. Nouam rem adgredimur ex vetere. Primum opuſculū quaſi properatum, pleniore poſtea compoſitione reſcideram. Hanc quoque nondum exemplariis ſuffectam, fraude tunc fratris dehinc Apoſtatæ amiſi; qui fortè deſcripſerat quædam mendoſiſsimè, & exhibuit frequētiæ. *Quod ipſum de hoc opere veriſsimum cum Fabricio confiteor; qui conqueritur, quot penè verba, tot fuiſſe mēda: quot verſus, tot maculas; addens, quāquam plurimos errores ſuſtulerit è veſtigiis antiquæ ſcriptionis (vides fuiſſe illi MS. exēplar à Ioanne Heroldo ſecum cōmunicatum) tamē in reliquiis, inquit, Lector videbit, quantum adhuc ſuperſit, quod emēdatione indigeat. In quo nos etiā aliquid conatos ex Adnotationibus noſtris deprehendet Lector, & eramus pluſculū aliquid facturi, ſi ad manū fuiſſet codex aliquis MS. Addit idē: Tertulliani hoc opus imperfectū eſſe, rē declarare. Nā impetū ſuum, inquit, ſecutus, donec emēdationis tēpus daretur, multa cōtra præcepta metrica fecit; quorū aliqua excuſationē temporis habēt; aliqua poſſunt excuſari Grāmaticorum figuris; aliqua feſtinationi Auctoris tribuenda ſūt, qui cogitauerit opus ſuū quaſi delineatū ſub incudem vt dicitur reuocare. Qualia ſunt quòd cæſurā libenter facit; itē quod Ablatiuum primæ declinationis corripit; item quòd colliſionibus non vſitatis indulget. Imitandi itaque gratia non proponuntur hæc carmina, ſed agnoſcendi propter pietatem, quæ in iſto viro ſingularis & grauis fuit, & ſtudium quod in res ſacras ad doctrinā vniuerſæ poſteritatis collocauit. Hactenus ille. Siquis licentiā Poëtarū veterū Chriſtianorū, atque adeò Auctoris noſtri deſideret noſſe exactiùs, legat Vener. Bedæ Librum de Arte Metrica.*

 D

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM

Liber Primus,[1] De vnico Deo.

CAP. I. *Gen. 3.*

MPIETAS [2] profunda mali, mens inuida vitæ,
Seductos homines ſpe poſtquàm cepit inani,
Nudauit; ſuadendo, nefas, ſibi credere falſum.
Non impunè quidem; facti nam protinus ille
Vt reus, & tanti ſceleris temerarius auctor
Accepit maledicta merens. Sic poſt ea demens
Amplius aggreſſus, deſperantiſſimus hoſtis, E
Infudit mentes hominum caligine merſas;
Oblitos Dominum, docuit ſpem linquere certam,
[3] Idola vana ſequi, turbam ſibi fingere diuûm;
Sortes, auguria, ſtellarum nomina falſa;
[4] Naſcentum geneſes conſtringere; poſſe videre
Extorum inſpiciis, réſque exſpectare futuras;
Terribilis magicæ [5] refugarum [6] audacia ductos,
Confictam molem mirantes, ſpernere vitam,
Impulit in præceps, ſcelerata inſania merſos,
Sanguine gaudentes, homicidia ſæua minari;
Corpore in alterius tunc carnis vulnus amare,
Ardentes etiam calida dulcedine captos,
Fœdera naturæ tranſcendere, corpora munda
Complexu infando ſexum maculare virilem;
Fœmineos vſus vulgi [7] contamine mixtos,
Illicitos, caſtóſque ſinus, geneɾíque dicatos,
In coitum obſcœnum pro luxu ſuaſit haberi. F
Talia, præterito graſſatus tempore, geſſit
Per latebras animæ,[8] ſepis manante veneno.
Non quia culparent homines, nam ſponte ſecuti;
Ille dolo ſuaſit, homo libertate peregit.
2. [[9] Hæc dum continuò per ſecula perfidus halat,
Conſiliúmque ſuum ſeductis cordibus infert;
Sperans (heu) ſceleríſqu[illegible]iam, ſe ſtultus habere,
Ignarus qualis maneat ſententia facti.
Turba Prophetarum tectis ſapientia verbis
[10] Spiritu déque Dei præſaga voce loquentum
Publicè non audens Dominum maledicere nudè,
Secreto ingenio ſperans ſe poſſe latêre;
Tandem lux animæ carnis captiua tenetur,
Deſperatorum certat ſpes fortior hoſte.
Ipſe figurator, renouator corporis ipſe,
Gloria vera patris, Dei filius, vnicus auctor,
Iudex & Dominus venit, rex inclitus orbis,
Oppreſſis veniam dare promptus, ſoluere vinctos.
Cuius amicitiæ auxilio, patientia pœnæ,

[11]Et

A "Et Deus & reuouatus homo miscetur in vnum.
Virgo sancta parit, patefit noua ianua vitæ; *Luc.2.*
Dicta Prophetarum factis impleta probantur;
Templa sacerdotes linquunt; stellæ quoque ductu *Matth.2.*
Mirantur Dominum, tantum secernere partum.
In vinum vertuntur aquæ; memorabile visu; *Ioan.2.*
Lumina redduntur cæcis, iussúque trementes *Matth.4.*
Dæmones expulsi clamant, Christúmque fatentur.
Omnia sanantur verbo iam tabida membra,
Iam graditur claudus, surdus spem protinus audit,
Dat dextram mancus, loquitur magnalia mutus;
Fit mare tranquillum iussu, ventíque quiescunt. *Matth.8.*
Omnia cognoscunt Dominum; confunditur hostis,
Iámque triumphatus, ferus armis páret iniquis.
[[12] Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipse III.
Cladis in interitum, [13] mersam iam surgere carnem,
In cœlos hominem deuicta morte leuari,
Signari populos, effuso pignore sancto,
B Mirandæ virtutis opus, inuisáque facta;
Audit & extremas flammarum in gurgite pœnas
A Domino sibi perpetuas, tenebrásque paratas,
(Irreuocata Dei sententia) nudus, inermis,
Damnatus, victus, periturus morte perenni,
Iam reus, & nullam veniam se certus habere;
Protinus [14] extremum nefas ausus, spargere passim
Auribus horrendum verbum, neque voce loquendum.
Abiectos à plebe Dei, sine luce vagantes,
Inuentos sine mente viros, terrena sequentes,
Aggressus praui prauos docet esse magistros.
[[15] Prædicat his duos esse patres, diuisáque regna. IIII.
Esse mali caussam Dominum, qui condidit orbem,
Quíque figurauit carnem spiramine viuam,
Quíque dedit legem, & vatum qui voce locutus;
Hunc negat esse bonum, iustum tamen esse fatetur.
Crudelem, durum, belli cui sæua voluptas,
Iudicio horrendum, precibus mansuescere nullis.
Esse alium suadens, nulli qui cognitus vnquam,
C Qui non est vsquam, falsum sine nomine numen.
Constituens nihil, & nulla præcepta locutus;
Hunc ait esse bonum, nullum qui iudicat, æquè
Sed spargit cunctis vitam, non inuidet vlli.
Iudicium negat esse reis, dulcíque cruentum
Circumfert miseris mixtum cum melle venenum.
Surgere posse negat carnem, cui caussa ruinæ
Ipse fuit; quam contemptam spoliauit iniquè,
Propterea maledictus habet sine fine dolorem; *Gen.3.*
Hostis huic semper, vario quia vulnere vitam
Nititur excutere, &, de qua ruit ipse, salutem.
Inque hoc & Christum terris venisse repentè,
Sed nulla socium carnis compagine factum,
Spiritus at forma, & fictum sub imagine corpus,
Fallere vult homines, quod non est, esse videri.
[[16] Hoc decet ergo Deum, caligine ludere suasos, V.
Mentiri (nefas) aut hominem se dicere falsò?
Portatur, graditur, vestitur, ritè quiescit,
Tractatur, patitur, suspenditur, & sepelitur; *Matth.27.*

D

Omnia sunt hominis, quæ sancto in corpore versans
A patre vero Deo missus, qui cuncta creauit,
Perfecit propriè; sua, non aliena requirens.
Cognitus ipso opere, populis sperantibus olim,
Pérque Prophetarum vocem notissimus orbi;
Et nunc errantem manifesto in limine mortis
Ignotum Dominum quærunt, notúmque relinquunt.
(Quorum falsa fides, falsus Deus [17] irrita merces,
1. Cor. 15. Falsa resurrectio, mortis deuictio falsa,
Martyria & vacua, & Christi quoque nomen inane.)
Quem magicæ nebulæ similem venisse docentes,
Mendacem facti dementes esse fatentur;
Nequidquam passum, populum sine crimine fictum.
Sic verax Deus, hi Domino referuntur honores?
Heu miseri, gratis ingrata morte perempti,
Qui cæco duce præcipites in fossa ruistis?
Et velut in somnis thesauri munere diues
Exultat, manibúsque tenet, spe lusus inani,
Decepti, vacuam speratis muneris vmbram.
VI. [[18] Ah tabidi, rictus, funestáve præda draconis,
Speratis pro pace truces homicidia blanda:
Audetis culpare Deum, qui tanta creauit;
In cuius terris, nimia pietate profusa,
Immemores, largè laudatis dona ruentes?
Ipsum factorem reprobatis, facta probantes,
Artificem mundi, cuiúsve opus estis & ipsi?
Qui vobis magnos paruis donauit honores,
Proseuit fruges, animalia cuncta subegit,
Tempora qui certis fœcundat mensibus anni,
Dulcores, potus varios, pingues & odores,
Iucundos flores, nemorúmque vmbracula grata,
Mirificos tribuit succos pubentibus herbis,
Fontes & fluuios diffundit dulcibus vndis,
Sideribus cœlum, totúmque illuminat orbem,
Immensus solus Dominus, iustúsque, bonúsque,
Cognitus ex opere, aspectu non cognitus vlli.
Quem stultæ, quamuis gentes errore [19] copertæ,
Florentes opibus, alieno nomine laudent,
Factorémque tamen gnari culpare verentur.
Nec quisquam tantùm, nisi vos, noua porta gehennæ,
Ingrati eligitis Dominum maledicere vestrum.
Hæc vobis per Marcionem [20] Cerdone magistro,
Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis.
Nec venit in mentem, quòd vos à nomine Christi
Seductos, ad Marcionis tulit infima nomen.
Dicite, de multis quid vobis displicet vnum?
Quídve Deus fecit, quod non sit laude vehendum?
Aut illud: quod vos nimium patientia larga
Indignos, dulcem permittit cernere lucem?
Qui legitis vera, & concisa ea falsa docetis,
Quæ sunt postque futura, priùs hæc facta probatis.
Aut incredibile, quid differt credere vestrum?
VII. [[21] Nec mirum si vos versutus cepit inermes,
Persuadens duos esse patres, damnatus ab vno,
Esse Deos; qui principio seduxerat omnes.
Post ea multiplici manantem vulnere pestem

E

F

Distribuit

A Distribuit multis; & inemendabile crimen.
[22] Infandos omni magicæ dementia plenos
Persuasit, sese virtutem dicere summam.
Fingere cum meretrice, nefas peragrare, volare.
[23] Namque Valentino Deus est insanus, & æuo
Triginta tribuit cœlos, patrémque Profundum;
[24] Bis docuit tingui, transducto corpore flamma.
[25] Tantos esse Deos Basiliden credere iussit,
Quantos & dies annus habet; tot denique mundos.
[26] Marcus per numeros argumentatus acutè,
Tradidit in magicæ formam violare pudicam,
Offerri calicem, precibúsque in sanguine verti.
[27] Hebioni Christum suasit de semine natum,
Et circumcidi docuit, legíque vacare,
Fontibus amissis elementa resumere legis.
Extremum facinus verbis extendere nolo,
Aut omnes causas, aut nomina dicere cuncta.
Est per pauca satis crudelia multa notare,
Infandósque homines atque organa sæua draconis,
B Per quos nunc tantum sceleris sine teste locuti,
Semper factorem mundi culpare laborant.
[[28] Sed reuocate pedem sæui latronis ab antro,
Dum spatium datur, & patiens pietate perennis
Facta per errorem miseris Deus omnia donat.
Credite verò patri vero, qui condidit orbem; VIII.
Verum qui Dominum misit renouare ruinam
Imparibus legi, peccati in gurgite mersis,
Per vates olim promissam afferre salutem.
Qui mandata dedit, hic & peccata remittit.
Exigit hic aliquid meritò, quia credidit antè,
Aut donat largè Dominus, quasi debita seruis.
Denique conlusos populos pœnámque merentes
[29] Deleto elogio cunctos iubet ipse lauari.
[[30] Ergo totus homo credit, totúsque lauatur.
Abstinet aut patitur pro nomine vulnera verè, IX.
Verus surgit homo, verè mors victa silebit;
Sed non pars hominis anima, sua parte relicta,
C [31] Percipiet palmam; socia quam carne laborans
In stadio luctata, simul coniuncta meretur.
Grande nefas, portare duos per vincula pondus,
Quorum sit locuples vnus, atque alter egenus,
Et miserum sperni, fœlici præmia reddi.
Non facit hoc iustus, mercedis redditor æquus,
Et bonus, & diues, quem credimus omnia posse,
Suauis in ingratos, miserendi plena voluntas.
Quin potius, cui maior inest mortalis egestas,
Possit vt æquari, socio prælatus, id vltrò
Quicquid eget, tribuet locuples, sic credere iussem.
Nec velle illicitè Dominum culpare docendo
Suscitet, aut quem animam tamquam sit passa ruinam
Liberet à morte, & viuenti facta maneret
Copia de solo merito, quia fortiter egit.
Et caro, communem semper sortita laborem,
Linquatur terræ, mortis sit præda perennis.
Ergo hominis anima placuit Deo, fortibus actis?
Nullo sola modo potuit sine carne placere.

Vincla tulit, pœnas, caro membris vincula gessit,
Contempsit mortem, sed carnem morte reliquit.
Illa dolens genuit, hæc vita à vulnere cæsa est.
Illa petit requiem; hæc ferro in puluere fusa,
Piscibus, alitibus, tabo, cinerique relicta est.
Frangitur infœlix laniata, sparsa liquescit,
Surgere non meruit? quid enim committere sola
Exanimis potuit? quæ sic caussa inuida vitæ
Impedit, aut prohibet Dei dona capessere carnem;
Cúmque sua socia coniunctam viuere semper?
Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam,
Post meritos renouata ferat Deo laudis honores;
Non ignara sui, fragilis, mortalis, & ægra,
Certatis, magni possit quid viuida virtus,
Qui bonus atque potens vitam non inuidet vlli.
Hæc captiua fuit mortis, hæc vincta peribit,
Quam Dominus mira sapientia fecit & arte?
Hanc virtute sua miranda suscitat ipse,
Hanc reuocat dux fortis, & hanc sua gloria vestit.
Ergo Dei aptauit ars & sapientia corpus,
Quod cupit, his fieri; deest hoc virtute reduci?
Caussa potest pietati nulla resistere sanctæ;
Ne maior sit causa mali, quàm summa potestas;
Vt cognoscat homo, iam nunc Dei munere saluus,
Mortalis quondam, nunc inuiolabile & ingens
Vestitus lumen, viuus cum corpore totus,
Immensum virtute Deum, pietate perennem,
Per Christum regem, per quem via lucis aperta est;
Et iam luce noua, iam dono plenus vtroque,
Fructibus & viuæ paradisi lætus amœnis
Laudet in æternum, cœlesti diues in aula.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM PRIMVM ADVERSVS MARCIONEM.

1. De deo vnico.] *Adieci istud titulo, quòd breue id sit huius libri argumentum, sicuti etiam primi libri adu. Marc. suprà Tomo præcedenti.*

Cap. I.

2. Impietas profunda mali, mens inuida vitæ, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De prima nominis seductione, deinde & ad idololatriam per diabolum; *Eum enim more Tertullianico* Malum *appellat. Castigauimus verò paulopòst:* posse videre, *pro:* videri.

3. Idola vana sequi, &c.] Idolum *(Beda teste libro de Arte Metrica) media correpta semper Ecclesiastici, fortaßis indulgentes consuetudini vulgi, vsurparunt; atque adeò est contra fidem vetustæ lectionis, quod quidam in Prudentio, Sedulio, & Aratore loca aliquot ita mutarint vt producatur.*

4. Nascentum geneses constringere, &c.] *Aduersus Genethliacos, qui* nascentum geneses, *id est, ortus,* constringere *nituntur ad certos euentus; plures locos habes suprà.*

5. refugarum, &c.] *Similiter infrà cap. 6.* Terribilis refuga adtribuit fera munera mortis; *accipiens* refugam *pro transfuga, sicuti etiam Prudentius Peristephanos. Et rursum lib. 2. initio:* refugis spirantibus. *Et cap. 4.* refugarum immane tropæum. *Ac lib. 5.* Quæ refuga, *&c.* protulit amens.

6. audacia ductos, &c.] *Haud aliter paulopòst:* scelerata insania mersos, *& cap. sequ.* tectis sapientia verbis, *item:* patientia pœnæ, *denique cap. 7.* magicæ dementia plenos, *ac cap. 9.* sua parte relicta, *&:* sapientia fecit & arte, *ac:* sua gloria vestit, *& frequentißimè his libris quinque, corripiens Ablatiuos in a, qui à Veteribus produci solent, more Christianorum Poëtarum, sicuti tradit Beda lib. de Arte Metrica.*

7. contamine, &c.] *Eadem voce vtitur infrà lib. 4. cap. 4.* plebem contamine plenam, *pro re contaminata, siue spurcitia & ignominia.*

8. sepis manante veneno, &c.] Seps *(inquit Epiphan. hær. 36.) est reptile quadrupes, stellioni simile, cuius morsus detrimentum pro nihilo reputatur; sputum autem in cibum aut potum eiaculatũ, statim mortem sumentibus inducit. Vnde aptißima est cõparatio cum serpente diabolo, qui per pomi vetiti sumptionem, veneno infecit hominem. Atqui ibi:* Non quia culparent homines, *&c. obscurum est illud:* culparent, *nisi subintelligatur:* diabolum.

Cap.

CAP. II.

9. Hæc dum continuò per fecula perfidus halat,&c.] Titulum huic capiti dedimus: De Christo hominis lapſi redemptore. Halat verò hîc accipitur, pro halitu inficere & corrumpere. Atqui eſt hic locus mutilus ad verſum illum: Turba Prophetarum, &c. cum ſequenti, quaſi voluerit dicere Auctor: Quamquam ſperaret hoſtis humani generis ſe ſceleris viam perpetuò retenturum apud homines, primùm per Prophetarum verba impeditum, & quum nihilominus quod publicè non audebat, ſecretò pergeret adtentare, veniſſe Chriſtum redemptorem.

10. Spiritu dèque Dei, &c.] Non hîc modò, ſed frequenter poſtea in libris carminum corripit u. litteram ancipitem in fine verſuum. Tale eſt illud lib. 2. infrà cap 5. pignúſque ſuo de ſpiritu fudit, ac: de ſpiritu vita, & lib. 4. cap. 2. nullus locus ambitu claudit. Quale quid et ab aliis Poëtis Chriſtianis vſurpari adnotat Beda. Eiuſdem farina eſt quòd e in fine corripitur in voce: publicè, & i paulopòſt in illo: Dei filius. Atqui ad phraſin Tertullianicam iam antiquatam pertinet: Dominum maledicere, tum hîc, tum infrà cap. 6. Item: figurator mox accipitur pro eo qui figuram indidit, ſicuti etiam infrà cap. 4.

Quique figurauit carnem ſpitamine viuam.
& alicubi ſuprà.

11. Et Deus & renouatus homo miſcetur in vnum, &c.] Veram de incarnatione Chriſti & duabus eius naturis diuina & humana ſententiam, habes ſuprà Tomo præced. lib. adu. Praxean cap. 27.

CAP. III.

12. Omnia quum reuocata videt, quæ ceperat ipſe,&c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: De hæreſeon aſperſione per diabolum.

13. merſam iam ſurgere carnem,&c.] Iſtud ad Baptiſmi ceremonias pertinet, de quibus ſuprà latiùs Tom. 3. lib. de Baptiſ. num. 1. ſicuti & illud: ſignari populos, ad Confirmationis ſacramentum, de quo etiam ibidem cap. 8. num. 54. ac lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 40. numer. 243.

14. extremum nefas auſus, &c.] Peculiare eſt Tertulliano nefas vltima breui, tum hîc, tum in illo, cap. 5.

Mentiri(nefas) aut hominem ſe dicere falsò.
cui ſimile eſt initio cap. ſequ. duos eſſe patres, quale quid de littera s. in fine dictionum correpta adnotauit Beda ex Prudentio, Sedulio, & Fortunato. Atqui mox caſtigauimus:

Adgreſſus praui, prauos docet eſſe magiſtros,
pro: decet.

CAP. IIII.

15. Prædicat his duos eſſe patres, diuiſáque regna, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De hæreſibus Marcionis. Vtpotè iſtis: Prædicat his duos eſſe patres, id eſt, Deos; eſſe mali cauſſam Dominum; Iudicium negat eſſe reis; contra quæ infrà eſt liber: de Iudicio Dei; Surgere poſſe negat carnem; denique Chriſtum, fictum ſub imagine corpus; de quibus omnibus in genere latiùs ſuprà dicto lib. de Præſcript. aduerſ. hær. c. 51. hær. 17. num. 322. & peculiariter de ſingulis librīs 5. adu. Marc. Atqui paulopòſt caſtigauimus: falſum ſine nomine numen, pro: nomen.

CAP. V.

16. Hoc decet ergò Deum, caligine ludere ſuaſos, &c.] Titulum huic capiti imponimus: Confutatio hæreſeos de ficto Chriſti corpore. Quod argumentum tractauit latiùs ſuprà Auctor lib. de Carne Chriſti. Hîc verò caſtigauimus: quæ ſancto in corpore verſans, pro: verſis. A patre verò Deo miſſus, &c. pro eo quod erat: Deo vero, maximè quum & à Tertulliano, & ab aliis Chriſtianis poëtis corripi ſoleat o. in fine dictionis, etiam adiectiuorum.

17. irrita merces, &c.] Pertinet hoc ad mercedem operum, de qua ſuprà non ſemel, in ſequentibus adludit ad cap. 15. prioris Epiſt. ad Cor. Atqui illud: in foſſa ruiſtis, rectè interpretatur Fabricius: in defoſſa, in ſentes latentes.

CAP. VI.

18. Ah tabidi rictus, &c.] Inſcriptionem huic capiti fecimus: Aduerſus hæreſin de Deo malorum auctore, contra quam habes ſuprà lib. 2. adu. Marc. neceſſariò autem caſtigauimus tabidi, pro: tacidi, maximè quòd illud Draconis epithetum ſit.

19. copertæ.] Pro: coopertæ, ſicuti etiam infrà lib. 2. cap. 1. Haſtæ mucrone coperto; ac lib. 5. cap. 9. Fluctúque fretóque copertis; qua figura etiam in præteritis vtitur lib. 3. cap. 4.

Peccati votum violenta morte coperuit.

20. Cerdone magiſtro,&c.] De Cerdonis magiſtri Marcionis hæreſibus vide dicti lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 51. hær. 16. num. 321.

CAP. VII.

21. Nec mirum ſi vos verſutus cepit inermes, &c.] Caput hoc inſcripſimus: De aliis hæreſibus. Caſtigauimus verò: Nec mirum, pro: Nimirùm. Eſt autem notatu dignum, quòd hæreſin vocet: inemendabile crimen, quippè quum experientia quotidiana id veriſſimum eſſe comperiamus in eis qui ſemel hæretici fuerint.

22. Infandos omni magicæ dementia plenos, &c.] Adludit ad Simonem Magum, de quo, quòd virtutem ſeſe ſummam dixerit, vide dicti lib. de Præſcript. aduerſ. hæret. cap. 46. hær. 1. num. 301. ſimul etiam de Helena eius meretrice, lib. de Anima cap. 34. num. 412. De volatu autem eius vide Egeſippum de excidio Hieroſ. lib. 3. cap. 2. & B. Maximum ſerm. de SS. Petro & Paulo.

23. Namque Valentino,&c.] De hoc vide dictum librum cap. 49. hær. 12. num. 315. & integrum librum aduerſus Valentinianos.

24. Bis docuit tingui, transducto corpore flamma, &c.] Intelligit hæreticos quoſdam, qui bis baptizarent, ſemel in aqua, ſemel in igne; quorum tamen alibi nullam mentionem repperi; præterquàm quòd Philaſtrius, quamquam adhuc ſubobſcurè, lib. de hæreſ. Hermianis & Seleucianis adtribuere videatur, quòd non in aqua, ſed in igne baptizarent, prætextu illius Ioannis Baptiſtæ, Matth. 3. Ille vos baptizabit in ſpiritu & igne. Subſtituimus autem more Tertullianico: tingui, pro: tingi.

25. Tantos eſſe Deos Baſiliden credere iuſſit, &c.] De hac hæreſi Baſilidis latè Epiphan. hær. 31. vbi Deos 365. quantos & dies annus habet, nominatim enumerat. De eadem etiam aliquid ſuprà diximus dicto lib. de Præſcript. adu. hær. cap. 46. hær. 4. num. 304. Peculiare verò eſt illud Auctori, quod addit: tot deniqùe mundos.

26. Marcus per numeros argumentatus acutè, &c.] Prorſus ſic caſtigandum hîc Marcus, pro Marcion; neutrum enim de Marcione ſcribitur, ſed de hæreſi Marci ex Græcorum Alphabeto compoſita, in qua per numeros argumentatus eſt vſque ad DCCCLXXXVIII. vide ibidem cap. 50. hær. 15. num. 319. De præſtigiis verò

magicæ, *quibus vtebatur, in* oblatione calicis, *lib. adu. Valent. cap. 4. num. 32. Atqui facit pro confirmatione* sacrificij Christiani *etiam istud, quòd* offerri calicem *dicat Auctor.*

27. Hebione Christum suasit de semine natum, &c.] *De hac hæresi* Hebionis *vide suprà lib. de Carne Christi, toto cap. 18. & de eo quòd* legem proposuerit cum Euangelio, *dicto lib. de Præsc. adu. hæret. cap. 48. hær. 11. nu. 313.*

Cap. VIII.

28. Sed reuocate pedem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus* : Reuocatio ab hæresibus ad fidem Christi. *Vbi necessariò castigauimus:* Reuocate, *pro:* reuocare; *&:* dum spatium datur, *pro:* detur. *Vsurpatur deinde verò coniunctio vltima breui, dum legitur:* Credite verò patri vero, *& ibi:* quia credidit antè, *accipitur* credere *pro concredere. Videtur verò corruptum illud:* Denique conclusos. *Sed emendauimus:* pœnámque merentes, *pro:* merentem, *eo quòd præcedat* : populos.

29. Deleto elogio cūctos iubet ipse lauari, &c.] *Accipi hîc* elogium *ab Auctore pro certa alicuius rei institutione adnotauit Fabricius, nec malè, si retineatur vetus lectio:* Delecto elogio; *sed quum locis suprà citatis Tom. 1. Apolog. ca. 2. num. 22. & alibi, quantum memini, semper, in malam partem pro accusationum titulo, hæc vox ab Auctore accipiatur, putauimus potius esse legendum:* Deleto elogio, *non aliter atque ibidem lib. ad Scapulam, cap. 4 dixit*: scisso elogio, *vt alludat ad illud Apostoli Coloss. 2. Delens quod aduersus nos erat chirographum delicti.*

Cap. IX.

30. Ergo totus homo credit, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: De salute & resurrectione non animæ modò, sed & carnis; *quod ipsum latiùs tractauit suprà lib. de Resurrectione carnis, cap. 4. 15. 16. & 17. contra hæresin Marcionis, qui sicuti habetur sæpedicto lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 51. hær. 16. num. 321. & hær. 17. num 322.* Resurrectionem animæ tantummodò probabat, carnis negabat. *Est verò etiā illud Tertullianicum* : patitur pro nomine. *Atqui castigauimus*, mors victa silebit, *pro:* mors vita.

31. Percipiet palmam, &c.] *Facit istud ad confirmandam mercedem pro meritis operum bonorum, sicuti & illud:* præmia reddi, *ac:* mercedis redditor æquus, *&:* de solo merito, *denique:* Post meritos, *&c.* honores. *Atqui corrupti videntur illi versus:*

Nec velle illicitè Dominum culpare docendo,
Suscitet, aut quem animam tamquam sit passa ruinam, *&c.*

Item & ille:

Cernere quid fuerit conuersa in puluere quondam.

vbi videtur locus mutilus.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

INDE sequens, coniuncta docet mysteria Legis,
Inque nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.

Porrò his verbis satis obscuris indicat Auctor scriptum esse hūc librum, DE CONSONANTIA VETERIS ET NOVÆ LEGIS, *quod adeò recens Titulo adiecimus. Prout etiam castigauimus:* Deus, *pro:* Diuis, *tum quòd nō semel his libris producat priorem syllabam dictionis Deus, tum quòd non soleāt Veteres aliquos Diuos vocare; tum denique quòd ad institutum faciat* Deus vnus *contra plures Marcionis Deos.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, ADVERSVS MARCIONEM

Liber secundus, De concordia veteris & nouæ Legis.

Cap. I.

POSTQVAM fracta fides refugis spirantibus hostis,
Et glomerata dolis, emersit pestis operta
Sponte sua; mendax contempto numine sensus
Confixit plagas, fallaci tramite pallens
Sanctorum dictis sua miscuit impia verba,
In'que bonum semen lolium miserabile seuit.
Inde volens omnem causam constare ruinæ,
Scilicet vt sua facta Deo subsignet iniqua

Ocius,

Ocius, & possit suasos infigere pœnis;
Veris falsa tegens, & lenibus aspera vertens;
A Et roseis sertis hastæ mucrone coperto,
Improuisè necans incautos morte suprema.
Supremum nefas, intantum dementia mersos
Abruptos homines, numen sine fine tremendum
Diuidere in partes; Christi sublimia facta,
Falsa laude sequi, culparéque gesta priora;
[2] Innumerata Dei miracula, visa nec vmquam,
Antè nec audita, contentáque corde nec vllo. 1.Cor.2.
Tam temerè scelus illicitum componere verbis,
Aduersum sese duo testamenta sonare,
Contra Prophetarum, Domini committere verba;
Dissimili longè sententia velle probare,
Omnem Legis & infamem deducere caussam;
Sanctorúmque patrum vitam reprobare priorem,
B Quos in amicitiam adlexit Deus, ad sua dona.
Accipitur sine principio pro parte minori,
Quattuor ex vno quum sint, ex quattuor vnum,
His tamen vna placet, reprobat tres denique partes.
Auctorémque sui Paulum per multa capessunt;
Necnon ex ipso furiebat in extima verba;
Omnia quæ veteri de fœdere cunque locutus
Dura videntur eis; merito quia corde grauatis
Pondus Apostolicum, fulgentis gratia verbi,
Lumina præducit menti, neque cernere possunt;
Spiritu lata putant hebetes, animalia digna.
[Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falso,
Mente ipsa reprobi, penetrastis ad intima mortis; II.
Discite [4] de fonte fluuium manare perennem,
Qui nutrit lignum, bissenos gratia fructus, Psal.18.
Exit & in terram, ventósque in quattuor orbis,
Tot fluit in partes fontis color & sapor vnus.
Sic & Apostolico decurrit Ecclesia verbo,
C Ex vtero Christi, patris omnis gloria plena,
Sordes diluere, & fata mortua viuificare.
Quattuor in numero diffusum in gentibus vnum
Electáque fide susceptum, doctor opimus
Tradit Euangelium Paulus sine crimine mundum; Gal.1.
Absque hoc & Galatas vetuit discedere sanctos, Gal.2.
Quos falsi fratres se circumcidere suasos, Gal.4.
Atque elementa sequi, noua libertate relicta,
Vmbra futurorum veteri seruire docebant.
Has habuit Galatis caussas conscribere Paulus;
Non vt Euangelij partem pro corpore toto
Exciperent modicam, maiori parte relicta.
Atque adeò non verba libri, sed missus in orbem
Ipse Christus, Euangelium est, si cernere vultis,
A patre qui venit, solus bona nuntia portans
Testificata priùs; cuius ingens gloria complet,
Ostendens opere, quantus sit conditor orbis.
Cuius facta, simul dictis coniuncta, fideles
Illi Matthæus, Marcus, Lucásque, Ioannes,
Conscripsere, mera, non extera verba locuti,
Spiritu sancta Dei, tanto præsente magistro.
[Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno; III.

1.Cor.5. Hunc Paulus phase, conscribens decreta Corintho, D
Occisum tradit, vitámque, Deúmque futurum
Promissum, patribus quos illectauerat antè.
Cernite quid virtus, quid Paschæ possit imago,
Sic verum quid sit poterîtis Pascha videre.
Gen.22. [6] Ne fidus pater, & vates, cui pignus & hæres
Carus erat, quem fortè Deus donauerat illi,
Hunc Deo mactaret, merito tentatus amore;
Supplicium magnum, sanctus pro sanguine sanguis
Connexus capite spinis ostenditur agnus,
Exod.12. Hostia sancta Deo. Cuius de morte piati
Esset vt in signum & vastatæ pignora gentis,
Sanguine signantur postes, & limina multa,
Immane auxilium, caro testis creditur esca.
Ios.5. Iesus transgressus Iordan, terráque potitus,
Lege dedit Pascham, gaudens atque immolat agnum.
Et reliqui magni reges, sanctíque Prophetæ,
Non ignorantes certæ promissa salutis,
Ingentémque, metu pleni, transcendere legem,
Venturam summæ virtutis imagine molem,
Inspectam è speculo celebrarunt ordine Pascham.
Denique si celeri primordia mente recurras, E
Inuenies funesta nimis, post impia verba.
Credulus, heu, facilè nudatus tegmine vitæ,
Pellibus vt tegeretur homo, suspenditur agnus,
Aut peccata necat, aut sanguine funera delet,
Aut coperit nudos, [7] fouet aut suo vellere vulnus.
Non pecoris sanguis humano sanguine pluris?
Vt pro peccatis oblatus dirimat iram,
Aut multæ plebis; veluti si carior agnus.
Auxilium immane, tantæ tutela salutis,
Oblatus potuit pretium satis esse salutis?
At Deus omnipotens, cæli terræque creator
Immensus, viuus, perfectus, luce perennis,
His non placatur, pecudum neque sanguine gaudet.
Omnia mactentur pecora, grex omnis in aras
Decremet, vt veniam vel peccati expiet vnus;
Nequaquam Domini sapiens maculata figura,
Tam vili pretio, caro fœda parauit honores;
Sed spes & promissa fides mortalibus olim,
Hæc operata tulit, magnæ rationis imago,
Præmeditata patris, nimia pietate parata F
Venturum Christum terris, hominémque futurum.
Ioan.1. Quem visum Ioannes baptismi primus apertor,
Et vatum socius, necnon & Apostolus ingens,
Præcursor missus certus, testísque fidelis,
Augustus vita, sublimi laude notatus,
Olim Pascha Dei, verum quærentibus agnum,
Ostendit tamdem venisse, piacula facti
Qui delicta suo multorum sanguine soluat,
Pro reprobis probus, & carus, pro vilibus vnus
Corpore homo, vitáque Deus, mactatus vt agnus,
Acciperet nos, & nobis se effunderet ipsum.
Sic placuit Domino, mortem spoliare superbam,
Sic poterit miserandus homo sperare salutem.
1.Cor.5. Hunc Pascham Paulus mactatum prædicat agnum;
Nec

A Nec species Domini pecoris sublimis inertis
Consimilis patitur, quapropter dicitur agnus;
Sed quia lanities renouata hæc corpora vestit,
Dat tegimen multis, vmquam nec deficit ipse.
[[8] Sic Dominus virtute patris, quos morte redemit, IIII.
Exutos sua luce tegit, quæ semper in illo est.
Ergò Pastor ouem qui perdidit, ipse requirit.
Is robur spináque vuæ calcare paratus, Luc.15.
Aut rabiem superare lupi, pecudúmque potiri,
Eripere fortis, contemptis dentibus vltrò
Obiectat sese Leo, pelle obtectus ouili,
Decipiens habitu, rapturus sanguine fauces.
Adam vi captum sic quærit Christus vbique,
Ipse viam gradiens, qua mors operata ruinam est,
Omnia perlustrans veterum monumenta virorum,
Singula perspiciens, exemplis omnibus vnus,
Ex vtero incipiens inimicam expellere mortem,
Conceptæ simul in gremio cum semine carnis
Ætates omnes tacita sapientia lustrans,
Debita suscipiens, cunctos mundare paratus,
B Reddere factori multos, quos sparserat vnus.
Et quia terribilis puteo demersus iniquo
Vir cecidit, suasit virgo subducta dracone; Gen.3.
Consilio placuit, tegmen cœleste reliquit;
Arguit hos lignum nudos, mors atra coëgit.
Ex eadem massa simili ratione refecta
Iam renouata, redit flos carnis, & hospita pacis
Virgine desponsa caro, non ex semine nato
Artifici coniuncta suo, sine debito mortis
Angelus hæc mandata patris, per sidera defert
Lucida, vt angelica credantur nuncia fama Luc.1.
Virginis vt virgo, carnis caro debita soluat.
Talibus ingressus sequitur vestigia mortis
Paruulus immanis, senior puer, & iuuenis vir.
Pòst vbi iusta viri completa est roboris ætas,
Paulatim solitus socia deperdere vita;
C In fœdas etiam rugas, & inertia membra
Mutari specie vacuatis sanguine venis
Constitit, haud habitum passus veterascere carnis,
Quáve manum extendit temerè contingere lignum.
[9] Qua die, quóve loco cecidit clarissimus Adam,
Hac eadem redeunte die voluentibus annis
In stadio ligni, fortis congressus athleta;
Extendítque manus, pœnam & pro laude secutus
Deuicit mortem, quia mortem sponte reliquit.
Exuit exuuias carnis, & debita mortis;
Serpentis spolium, deuicto principe mundi
Adfixit ligno, refugarum immane tropæum.
In cuius signum Moses suspenderat anguem, Num.21.
Et quotquot fuerant multis serpentibus icti,
Aspicerent ipsum fictum fixúmque draconem.
Pòst vbi secretas inferni venit ad vndas,
Atque suum victor captiuum luce retexit,
Astanti iussúmque patris virtute peregit,
[10] Spontè suum corpus quod liquerat, ipse recepit.
Caussa hæc mortis erat, eadem via facta salutis;

Nuncius ille doli, ſed pacis nuncius iſte; D
Sponſa virum necuit, genuit ſed ſponſa leonem.
Virgo viro nocuit, ſed vir de virgine vicit.
Cuius in exemplum ſopito corpore ſomno,
Gen. 2. Sumitur ex latere mulier, quæ coſta mariti;
Quam carnem de carne ſua, déque oſſibus oſſa,
Euigilans dixit, præſaga mente locutus.
1. Cor. 15. Mira fides, meritò Paulus certiſſimus Auctor
Chriſtum de cælis Adam docet eſſe ſecundum.
Veritas ipſa ſuis exemplis vſa refulget.
Nec cupit ex alieno acres oſtendere greſſus;
Pauperis hoc opus eſt, propriæ virtutis egeni;
Hæc Paulus docuit magnus myſteria docta,
[11] Scilicet in Chriſto eſſe decus, tuum Eccleſia cernens
Ioan. 19. Huius de latere, ligno pendentis in alto
Corporis exanimi ſanguis manauit & humor.
Fœmina ſanguis erat, aquæ erant noua dona lauacri,
Hæc populi vera eſt viuentis Eccleſia mater,
De Chriſti noua carne caro, déque oſſibus oſſum.
Matth. 27. [12] Golgotha locus eſt, capitis caluaria quondam; E
Lingua paterna prior ſic illum nomine dixit;
Hîc medium terræ eſt, hîc eſt victoria ſignum.
Os magnum hic veteres noſtri docuere repertum,
Hîc hominem primum ſuſcepimus eſſe ſepultum,
Hîc patitur Chriſtus, pio ſanguine terra madeſcit,
Puluis Adæ vt poſſit veteris cum ſanguine Chriſti
Commixtus, ſtillantis aquæ virtute leuari.
Matth. 12. Hæc ouis eſt vna, quam ſe per Sabbatha viuam
Inferni è puteo ſtatuit ſubducere paſtor.
Ioan. 5. Propterea cunctæ carnis præmortua membra
Ioan. 9. Curabat Sabbathis; aut cæci à germine nati
Lumina, quæ nondum dederat, cernendo peregit;
Ioan. 11. [13] Aut hominem totum exanimem, per Sabbatha viuum,
Déque ſepultura præſenti plebe vocauit;
Ipſe noui factor, veteris bonus ipſe refector,
Aut quæ defuerunt ſupplens, aut perdita reddens.
Hæc ineunte die ſancto, ſperantibus in ſe
Facturus plenè pro pacto, poſſe docebat. F
V. [[14] Quid? Caro ſi moritur, nec ſpes datur vlla ſalutis;
Quas habuit cauſſas, hominem ſe fingere Chriſtus,
Et medicare homines, aut curam carnis habere?
Corruptela potens liquefactum ſoluere corpus;
Non poterit virtus Domini reuocare ſolutum?
Credunt interitu qui non ſua corpora ſolui,
Non credunt Domino, ſua qui vult merſa leuare,
Aut nolle præſtare bonum, neque poſſe potentem
Dicunt, ignari quanto de crimine lactent,
Infirmas auſi cauſſas præponere morti.
Ioan. 12. In grano latet arbor, & hoc niſi terra ſepultum
Putreſcat, non dat decoratos arbore fructus.
Iam liquidæ ſtringentur aquæ; ſtridente rigore
[15] Saxa fient, & ſemper erunt, niſi magna poteſtas
Soluerit inducto molli ſpirante tepore.
Viticulæ in gracili latet ingens corpore botrus,
Si quæras, non eſt; quum vult Deus, eſſe videtur.
Arboribus folia, ſpinis roſa, germina campis

Mortua

A Mortua deficiunt,& rursus viua resurgunt.
Hæc homini Deus ante oculos reuocata reformat,
Propter quem locuples, primus largè omnia fecit,
Omnia nuda cadunt, suo corpore singula vestit.
Cur hominem solum, cui tantos fudit honores,
Non tantum reuocet sibi, quem super omnia fecit?
[16] Ergo caro & sanguis Dei regno digna negatur,
Tanquam sit Paulus propriè de carne locutus. 1.Cor.15.
Ille quidem magna docuit, sed inania corda
Carnali sermone putent; nam pristina facta
Sanguinis & carnis voluit sub nomine dicta,
Cœlestis magni memoratus verba magistri;
Qui per aquam de se genitis sui nomen honoris
Donauit, pignúsque suo de spiritu fudit;
Vt cuius fuerant homines virtute redempti,
Huius & acciperent, renouati nomen honoris.
Ergo quia populis nondum suo fonte renatis,
Sordibus antiquis tectis,& debito mortis
Ex veteri caussa regnum cœleste negauit,
Dicens: humanum rursus debere renasci;
Quod natum est de carne, caro est, de spiritu vita; Ioann.3.
Radicis veteris noua germina gloria mutans
B Ablutum corpus iam non de carne vocari;
Hoc sequitur Paulus, sic est de carne locutus.
[17] Denique dixit: Oportere superindui vestem, 2.Cor.5.
Hunc habitum fragilem, mortalem contegi formam,
Non aliud corpus dari, sed prius illud inermem
Vndique regno Dei lato circumdari totum;
Momento aspectus oculi mutabitur, inquit. Ibidem.
Vt rufæ ceræ facies dispanditur herba,
Et mutat proprium candenti sole colorem;
Sic eadem caro fulgenti de gloria sumens,
Gaudebit, semper gaudens, & morte carebit,
Deuictum clamans crudelem corporis hostem,
Glutitam mortem, fortis victoria Christus,
Ingentes Deo summa ferens ad sidera laudes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM SECVNDVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. POstquàm fracta fides refugis spirantibus hostis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De hæresibus Marcionis,& maximè qua dixit:

Aduersum sese duo testamenta sonare,

qua quatuor tres Euangeliorum partes reprobabat, vnico Luca retento. *Emendauimus verò:* emersit pestis operta, *pro:* pectis; *quod vitio typographico videbatur irrepsisse; sicuti etiam paulopòst:*

Improuisè necans incautos morte suprema,

pro: Improuisa negans. *Atqui pertinet ad phrasin Tertullianicam illud:* vt sua facta Deo consignet iniqua, *&:* suasos, *pro: persuasos,* infigere pœnis, *& paulopòst:* Domini committere verba.

2. Innumerata Dei miracula, visa nec vnquam, &c.] *Isti versui coniunximus:*

Antè nec audita, contentáque corde nec vllo,

& postposuimus illum:

Tam temerè scelus illicitum componere verbis;

eo quòd illic adludat ad illud Isai.64. & 1.Cor.2. Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascẽdit; quo fit vt etiam castigauerimus: cõtentáque, *pro:* contemptáque: *Sicuti etiam paulopòst:* quia corde grauatis, *pro:* grauati. *Porrò etiam ibi mendum subesse videtur:*

Spiritu lata putant hebetes, animalia digna;

aut locus mutilus, cui absque MS. cod. mederi non licuit.

CAP. II.

3. Sed vos, qui nondum penitus, duce nomine falso, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De quatuor Euangeliis à Paulo & Ecclesia receptis. *Atqui:* nomine falso, *intelligit nomen Marcionitarum.*

4. de fonte fluuium manare perennem, &c.] Sollemne est (Beda teste) Poëtis Christianis, vt e in fine producant, duabus in dictione altera consonantibus sequentibus; sicuti exempli gratia, tum hîc Auctori, & non semel postmodùm, tū Iuueco lib. 4. Aspicite scribas, & Prudētio Cather. cæde stupēda. Adludit autem ad bissenos Apostolos, quorum sonus exiuit in omnem terrā & in ventos quatuor orbis, id est, in fines orbis terrarum, sicuti legitur Psal. 18. Atqui emendauimus: Sordes diluere, pro: Sordidè (vbi nouè accipit: fata mortua, pro mortuis hominibus) & mox: Electáque fide, pro: Electóque.

CAP. III.

5. Hic agnus Paschæ suspenditur hostia ligno, &c. [Inscriptionem huic capiti imposuimus: De Pascha veteri, Christi figura. Adludit verò ad illud 1. Cor. 5. Pascha nostrum immolatus est Christus, & illud: vitámque Deúmque futurum, refertur ad id quod sequitur: Promissum; vbi sequitur vox antiqua: illectauerat, & mox Poëtico more producta in penultima vox: poteritis.

6. ne fidus pater, & vates, &c.] Abrahamum intelligit, qui Gen. 22. pro Isaac eius filio ad immolandum

Connexus capite spinis ostenditur agnus,

sicuti in eo quod sequitur:

-Cuius de morte piati

Esset vt in signum,

ad Exod. ca. 12. vbi sanguine agni Paschalis iubentur signati postes & lumina multa, pro quo malim legere: muta, sed nihil immutaui. Quibus adiicit & Pascham celebratam, Ios. 5. Castigauimus autem paulopòst: aut sanguine funera delet, pro: dolet.

7. fouet aut suo vellere vulnus, &c.] Hîc per licentiam Poëticam corripitur o littera in fine dictionis suo, sicuti etiam frequenter postea in hisce libris; de aliis Christianis Poëtis idipsum vide apud Bedam. Emendauimus etiam: vt pro peccatis, pro: Aut, vt id quod præcedit: Nō pecoris, sit interrogatio, & accipiatur more Tertullianico: Non, pro: Nónne. Porrò agnum Christum probat etiam ex Euangelio Ioan. 1.

CAP. IIII.

8. Sic Dominus virtute patris, &c.] Caput hoc inscripsimus: De cōparatione primi parentis Adam, & secundi Christi. Est verò Tertullianicum: pecudúmq; potiri, & eripere fortis, sic enim legimus e in fine producta, pro eo quod erat: Eripeter. Item: virgo subducta dracone; item non multo pòst: sine debito mortis; sic enim castigauimus pro: debita, sicuti etiam: vestigia mortis, pro: mortem. Rursus verò ad stilum Auctoris pertinet: manum extendit, &c. contingere lignum.

9. Qua die, quóve loco cecidit clarissimus Adā, &c.] Sic emendauimus, pro: carissimus. Atqui quod hîc dicit, & mox clarius, repetit his verbis:

Golgotha locus est, capitis caluaria quondam, &c.

Os magnum hîc veteres nostri docuere repertum,

Hîc hominem primum suscepimus esse sepultum, &c.

habes etiam apud B. Cyprianum tract. de Resurr. Christi; vbi vide similes Veterū locos in Adnotationibus nostris num. 3. Auctori peculiare est, quòd etiam eodem die passum scribit Christum, quo Adam cecidit.

10. Sponte suum corpus quod liquerat, ipse recepit, &c.] Istud de Christo intelligendum iuxta naturā humanam, secundum quam mortuus est & sepultus.

11. Scilicet in Christo esse decus, tuum Ecclesia cernens, &c.] Corruptus est hic versus, cui quòd deessent MS. cod. mederi nō potui. Vbi interim prima syllaba vocis Ecclesia corripitur, quod peculiare est Auctori tum suprà huius lib. c. 2. Decurtit Ecclesia verbo, tum hîc, tum paulopòst:

Hæc populi vera est viuentis Ecclesia mater.

& lib. 3. infrà, cap. 7.

Esse caput Christum, sunt cuius Ecclesia mēbra.

Suspicor autem etiam ibi mendum subesse: fœmina sanguis erat.

12. Golgotha locus est, &c.] Producitur hîc media huius vocis syllaba, quæ Hymno de Pascha Domini, apud Cypr. corripitur:

Est locus, ex omni medius quē cernimus orbe,

Golgotha Iudæi patrio cognomine dicunt.

sicuti etiam à Iuuenco lib. 4. vbi rursus Golgotha nomen. Castigauimus autem mox: stillantis aquæ virtute leuati, pro: leuare.

13. Aut hominem totum exanimem per Sabbatha viuū, &c.] Peculiare est hoc Auctori, quòd insinuet resuscitationem Lazari, Ioan. 11. factam in Sabbatho; nam de illo illū loqui manifestum fit ex eo quod sequitur: Hæc ineunte die sancto, &c.

CAP. V.

14. Quid? Caro si moritur, nec spes datur vlla salutis, &c.] Titulum huic capiti fecimus, De resurrectione & salute carnis æquè atque animæ. De quo vide suprà lib. 1. c. 9. num. 30. Emēdauimus verò: Quid? pro: Quod, &: salutis, pro: saluti. Est autem Tertullianicum: medicare, &: Non poterit, &c. pro: Nónne.

15. Saxa fient & semper erunt, &c.] Castigauimus: fient pro: fiunt. Et verò corripitur hîc prima eius dictionis littera contra Ethnicorum Poëtarum morem, tum hîc tum infrà in Genesi: Lux fiat. Nec absimiliter Prudentius Peristeph. & fauilla iam tenuis fiet, ac: fio Cyprianus alter; item lib. 1. adu. Sym. quæcumque fiant auctore senatu; denique & Auctor lib. 2. Credite vera fient. Vide etiā de hoc Bedam. Emendauimus verò: mortua deficiunt, pro: deiiciunt.

16. Ergo caro & sanguis Dei regno digna negatur, &c.] Pulcrè interpretatur illud Apostoli 1. Cor. 15. Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt; de quo latius suprà lib. de Resur. carn. c. 46. 49. 50. & 51. Castigauimus autem mox: Carnali sermone putēt, vt deriuetur à putēre, pro: putāt, ac paulopòst rursum: & debito mortis, pro: debita. Item: humanum (nēpè, genus) rursus debere renasci, pro: humano. Atqui habes hîc correptas in fine dictiones: Dei, & mox: sui, etiā contra regulas veterum Patrum, de quo latius Beda.

17. Deniq; dixit: Oportere superindui carnem, &c.] De hoc Apostoli 2. Cor. 5. loco etiam supradicto lib. latius cap. 41. 42. & 43. sicuti etiam de illo: in Atomo, in momentaneo motu oculi, ibidem. Atqui: rufam cetam more suo rubeam intelligit; &: glutitam vsurpat, pro: deglutitam.

A

ARGVMENTVM LIBRI TERTII ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM IPSIVS AVCTORIS.

TERTIVS, ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & patribus sacratos esse ministros.

Vbi subintelligi debet: tradit, aut quid simile. Tractat enim libro tertio (quod adeò etiam titulo adiecimus) DE CONCORDIA PATRVM VETERIS ET NOVI TESTAMENTI, *occasione illius Apostoli Gal. 4. ex Isai. c. 54. Scriptum est enim: Lætare sterilis quæ nō paris, erumpe & clama quæ non parturis; quia multi filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum, & illius: Illa quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Hoc enim quod in dicto argumento dicitur:* ingenua gentem de matre creatam. *Plura autem habet Auctor initio libri quinti, sed ita obscura, vt præstet suo loco dumtaxat tractare.*

B

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI LIBER TERTIVS ADVERSVS Marcionem. De concordia patrum veteris & noui Testamenti.

IAM [1] genuit, quondam sterilis cognomine, mater, Cap. I.
Iámque nouus gaudet populus de libera natus, Gal. 4. et
Expulsa famula, merito cum prole superba; Gen. 21.
Viuentis quoque fontis aquas ingrata relinquit,
Et tepidis errans ardenti sidere potat.
Iam possunt gentes Abraham clamare parentem, Gen. 12.
Quæ vocem Domini simili ratione secutæ,
Omnia liquerunt, peregrè se sistere vitæ.
Lætare ô sterilis, promissam concipe plebem; Gal. 4. &
Erumpe & clama, quæ nulla prole beata, Isai. 45.
C De qua dicebat per vates spiritus olim:
Hæc genuit gentem multis ex gentibus vnam,
Cuius principio semper pia membra laborant.
[[2] Huius Abel iustus, pastor, pecudúmque magister, II.
Fraternæ occidit quem olim violentia dextræ.
[3] Huius Enoch, insigne decus, de corpore membrum; Gen. 5.
A Deo digressos populos, facinúsque sequentes,
Dum furit in terris refugarum, turba latronum;
Sacrilegum genus vt fugeret crudele gigantum,
Consilio reuocabat; in omnibus ipse fidelis.
Ingenti gemitu placuit, meritóque labore
Translatum magno pignus seruatur honore.
[4] Perfectus laude & sine culpa Noa repertus Gen. 6. 7. et 8.
Testificante Deo iustus in adultera plebe,
Bis quinquagenis arcam qui texuit annis,
Venturum excidium factis & voce ferebat;
Promeruit tantis ereptus mortis ab vndis,
Et cum prole sua seruatur. Gente sequente

D

Gen. 12. et 17. Est Abraham, cuius gnatos vos esse negatis,
Qui primus genere & patria & genitore relicto,
Voce Dei suasus secessit in extera regna,
Tanto Dei meruit sublimis dignus honores,
Gentibus vt pater & populis credentibus esset.
Gen. 29. et sequent. Cum patribus Iacob, quorum pater ipse, per omne
Vitæ suæ spatium lætissima tempora Christi
Præcecinit verbis, actu, virtute, labore.
Gene. 39. Hunc sequitur Ioseph, fœdæ sine sorde iuuentæ,
Carceris & duræ conficta calumnia pœnæ.
Gloria post gemitus, regnique secunda corona,
Inque fame panis tribuendi larga potestas.
Tam propria Christi, tam lucida lucis imago
Omnibus est manifesta, quibus sunt lumina menti;
Vt speculo vultus firmam spem cernere possint.
Gen. 49. Iudas ipse pater, regalis sortis origo,
Vnde duces geniti, cuius de semine reges
Numquam defuerunt, donec ventura potestas
Gentibus exspectata diu, promissa veniret.
III. [[1] Dux populi Moses; qui limina regia liquit,
Exod. 2. et Hebr. 11. Spernens diuitias florentes tempore paruo,
Maluit adflictus populi portare labores
Subnixa ceruice, minis non territus vllis,
Quàm sibi delicias multásque remittere pœnas;
Pro magnáque fide, pro tanto mirus amore,
Armatus virtute Dei, magnalia gessit. E
Exo. 7. 8. 9 10. 11. & 12. Percussit gentem plagis, terrámque reliquit,
Confundit regem, durum populúmque reducit.
Exod. 14. Calcauit fluctus, hostes demersit in vndis,
Ibid. 15. Fecit aquam dulcem per lignum, semper amaram.
Cum Christi populo manifestè multa locutus,
Ibid. 34. [a] Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit,
Acceptam legem per paucos fudit in orbem,
Exempla implicita propriorum certa laborum;
Ibid. 17. Percussit petram, iussus quoque flumina fudit,
Ibid. Extendítque manus, vt signo vinceret hostem,
Omnia de Christo, per Christum cuncta loquuntur,
Hic probus & magnus cum laudis pace quieuit.
Num. 13. At Iesus Naue filius, Auses antè vocatus,
(Spiritus hunc sanctus socium sibi nomine iunxit.) F
Iosu. 3. Hinc fluuium scidit, & populum transire coëgit;
Ibid. 13. & sequ. Distribuit terram gratis, promissa paterna;
Ios. 10. Solem cum luna statuit, dum vinceret hostem;
Ibid. 11. ac 12. Expulit externas gentes, prolémque gigantum,
Excidit lucos, aras & templa subegit;
Ibid. 23. & 24. Omnia legitima solemnia mente peregit,
Nominis exemplum Christi, virtutis imago.
IIII. [[7] Quid de iudicibus populi per singula dicam?
Quorum virtutes, si conscribantur in vnum,
Verborum spatio numerosa volumina complent.
Attamen ex multis paucorum dicere vitam,
Iud. 6. et 7. Corporis explendi verborum postulat ordo.
Ex quibus vt Gedeon dux agminis, acer in hostem,
Non virtute sua tutelam acquirere genti,
Firmatúsque fide signum petit excita menti,
Quo vel non posset, vel posset vincere bellum,

Vellus

A Vellus vt in noctem positum de rore maderet,
Et tellus omnis circùm siccata iacêret,
Hoc inimicorum palmam coalescere mundo;
Atque iterum solo remanenti vellere sicco,
Hoc eadem tellus roraret nocte liquore,
Hoc etenim signo prædonum strauit aceruos.
Congressus populo Christi, sine milite multo,
Tercenteno equite, ([8] numerus Tau littera Græca)
Armatis facibúsque & cornibus ore canentum.
Vellus erat populus ouium de semine sancto.
Nam tellus variæ gentes, fusæque per orbem;
Verbum quod nutrit, sed nox est mortis imago,
Tau signum crucis. & cornu præconia vitæ,
Lucentésque faces in lychno, spiritus ardens.
Scilicet hoc testamen erat virtutis imago,
Non priùs angelica mortis fera prælia vinci,
Quàm populo indocili meritò sua culpa relicto,
Florentésque fide gentes in laude receptæ.
Debbora quin mulier super omnem maxima famam, Iud. 4. & 5.
Pro patria quæ belligero subnixa labori,
[9] Stipite sub palmæ populum vicisse canebat;
Quapropter victi simul hostes terga dedere;
B Sisara dux fugit, cui non vir, nec manus vlla
Restitit. Hic Baal Christi victoria signo
Exemplo refugæ, deuicit fœmina ligno.
Iephtha fide firma, qui duro vulnere votum
Ausus, mercedem belli Deo dicere grandem; Iud. 11.
Hic quia, quæ non vult Dominus, promiserat amens,
Occurrit primò carum sibi pectore pignus.
Nulli sperata cecidit quod sorte repentè,
Promissum vt staret, soluit pia iura parentis,
[10] Peccati votum, violenta mente coperuit
Immanis timor, orbatæ solatia vitæ
Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem. Iud. 15. & 16.
Necnon Samsonis super omnia corpora vires,
Spiritus hoc donum capiti concessa potestas,
Pro populo solus nullo mucrone, nec armis,
Os retinens asini prostrauit corpora mille.
Vincula nulla virum vinctum potuere tenere;
Gloria sed postquàm captiui mota recessit,
Occidit, atque hostes victus sua morte redemit.
[[11] Mirificus Samuel; cui Reges vngere primùm
C Præceptum, dare Chrisma, viros ostendere Christos; 1. Reg. 10. & 16.
Talibus in vitæ spatio laudabilis egit,
Vt quoque post requiem Prophetica iura teneret. 2. Reg. 12. & 25.
[12] Psalmographus Dauid, magnus rex, atque Propheta,
Passurum Christum submissa voce canebat; Psal. 20.
Spontè quod ingratus populus sine lege peregit;
Cui Deus ex vtero fructum promiserat olim, Psal. 131.
Prolem, sublimi solio suo ponere sanctam.
Fixa fides Domini quæ sponderat, omnia fecit. 4. Reg. 18. 19. & 20.
Æmulus Ezechias, populi corrector inertis,
Ablatis legem qui restaurauit, iniquis,
Hæc olim mandata Dei prior omnia iussit;
Qui precibus bellum, non ferri cuspide soluit.
Hic moriens, lacrymis annos ac tempora vitæ

Accepit, merito talem tulit actus honorem. D
4. Reg. 22. Ingenti zelo Iosias, rector & ipse,
& 23. Tantum nemo suprà, nec postea taliter egit.
Idola destituit, destruxit templa nefanda,
Atque sacerdotes super aras igne cremauit;
Ossa Prophetarum falsorum cuncta refodit,
Incenditque aras adolenda cadauera lignis.
Insignis fidei in laudem (memorabile) tactus
[13] Nobilis Helias, qui nondum debita mortis
Mal. 4. Gustauit, quoniam rursum venturus in orbem est.
3. Reg. 17. Ergo infracta fides, populum regémque furentem,
& 18. Militiam Domini qui deseruêre beatam,
Verberibus, flammis castigans hostes amaris;
Sidera conclusit, tenuítque in nubibus imbrem.
Esse Deum ostendit cunctis, apparuit error.
Nam madidæ partes hostiæ, fluuio, super aras
De cœlo precibus, veniens vi, flamma comedit;
Et quotiens voluit, toties ruit ignis ab alto.
4. Reg. 2. Diuisit fluuium, transgressus & auia fecit;
Sublatus curru paradisi vectus in aulam est.
Huius discipulis, fortis successor Heliseus, E
Ibidem. Qui duplicem Heliæ petiit sibi sumere sortem,
Ad castigandam violento verbere plebem,
Tantum pro Domino & talem spirauit amorem.
Iordane percusso, pedibus via facta regressus,
4. Reg. 6. Demersam fluuio releuauit virga securim;
4. Reg. 4. Mortificúmque cibum in vitalem transtulit escam;
4. Reg. 8. [14] Detinuit pluuias iterato tempore duplo;
4. Reg. 5. & 6. Mundauítque lepras; hostes caligine cepit.
4. Reg. 13. Cuius post obitum iam condita membra sepulcro,
Abiectus quidam, mactatus cæde latronum,
Mortuus, vt tetigit, reuocata luce reuixit.
VI. [[15] Isaias, locuples vates, cui fontis aperti
Isai. 2. & deinceps. Tam manifesta fides, verbum Dei ore profudit,
Largáque per Christum patris est promissa voluntas,
Prætestata viam vitæ, atque probata per ipsum est.
[16] Quem populus sectum ligno, sine labe repertum,
Immeritum, demens crudeli morte peremit.
Hier. 1. Sanctus Hieremias, quem gentibus esse Prophetam
Æterni virtus iussit, dixítque futurum; F
Hier. 37. Qui quoniam plebis facta illaudanda reuoluit,
& 38. Et fore captiuam, nisi pœnituisset iniquos,
In famulos fieri præsaga voce locutus;
[17] Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus,
Inque luto putei fames hausit tabida membra.
Hier. 39. Sed postquàm quæ noluerant audire, probauit,
Atque hostes vinctum populum duxere triumphis,
Horrida vix tandem caruit sua dextra cathenis;
Nulla morte virum constat, neque cæde peremptum.
Ezech. 2. [18] Ezechiel fidus, diues cui gratia verbi
& dein- Concessa est peccatorum secreta videre,
ceps. Afflictus lugere suos, veniámque precari,
Cernere vindictam sanctorum cæde futuram,
Sanctorúmque locum regni, carnísque salutem
Spiritu implicitus, gressus aditúsque videre.
[19] Osea, Amos, & Micheas, Ioël, Abdia, Ionas,

Atque

A Atque Naum, Abacuc, Sophonias, Aggæúsque,
Zacharias vim passus, & angelus ipse Malachim;
Hi vates Domini, quorum chorus vsque canentum,
Ac pariter laudis propriam meruere coronam.
Quàm magnus Daniel, qualis vir, quanta potestas,
[20] Qui falsos testes ipsorum prodidit ore, Dan.13.secu
Seruauítque animam damnatam crimine ficto; 1.secũdum
Somnia secreta, & regis prior ore resoluit, LXX.
Præuidit Christum regnorum soluere membra; Dan.2.
Pro Domino reus est, factus quoque præda leonum;
Seruatísque palàm cunctis in pace quieuit. Dan.6.
[21] Huius tres socij vix digna laude canendi, Dan.3.
Ex numero tanto decretum regis iniquum
Contempsere pij, quorum data corpora flammis,
Tradere se pœnis potius, pro nomine magno,
Quàm genibus nixi simulacro pandere palmas.
Iam præclara fides, iam spes super omnia fulgens
Extinxit rabidos ignes, & vicit iniquos.
B Esdras vates, legis Doctor, & ipse sacerdos, 1.Esdr.7.
Qui populum captum post tempora plena reduxit, & 8.
[22] Ignibus & multa consumpta volumina vatum
Spiritu completus, memori omnia reddidit ore.
[[23] Grandis Ioannes super omnes semine natos, VII.
Cuius difficilè poterîmus dicere laudes, Matth. 11.
Ablutor carnis, Domini præcursor apertus,
Ablutor Christi, prior ipse renatus ab illo,
Fœderis ille noui primus, veterísque supremus, Matth.3.
Próque via vera, prior hostia cæsus obiuit.
Ecce Deus Christus; pariter bissena iuuentus, Matth. 11.
Omnibus vna fides, amor vnus, & vna potestas, Matth. 14.
Flos hominum, mundo lucentes lumine Christi, Matth.3.
Et comites & Apostolici, qui vera locuti, Matth. 10.
Auribus audiuere, oculis videre salutem,
Tractauere manu corpus de morte receptum,
Conuixere cibo assiduè, testantur vt ipsi. Luc. 24.
[24] Hunc Paulus, prælectus Apostolus in vice missus, 1.Ioan. 1.
In cœlos raptus vidit quoque; missus ab illo, Act.9.
C Barnaba cum comite, sociisque prioribus, vno 2.Cor.12.
Fœdere coniunctis, per gentes, tradit vbique, Act.11.
Esse caput Christum, sunt cuius Ecclesia membra & Gal.2.
Corporis ipse salus, membrorum vita perennis; Ephes.4.
Ipse caro factus, pro cunctis ipse peremptus,
Ipse resurrexit primus, spes vna salutis; Rom.1.
Discipulísque suis formam dedit; hi simul omnes 1.Cor.15.
Indignas variè pœnas pro nomine passi.
[[25] Talia membra gerit specioso corpore mater VIII.
Libera, quòd numquam Domini præcepta reliquit, Gal.4.
Inque domo senuit Domino lectissima semper,
Inuidiam, pœnas, eius pro nomine passa.
Nam sterilis quoniam, nondum secura futuri,
Ediderit populum cœlesti semine natum,
Atque suæ famulæ portauit spreta dolorem;
Hanc sterilem quondam, nunc tempus cernere matrem
Hæredem natum suæ libertatis habere,
Non similem famulæ, quamquam de semine cœli
Conceptum genuit, sibi conditione iugatum.

Absit vt illicitis verbis, temeraria voce D
Egregios homines, ardentia sidera cœli,
Semine coniunctos tantùm, vel sanguine plebi,
In solidum passim famulum dicatis atrocem,
Aut populum Domini legis mandata secutum,
Seruili specie quisquam putet esse loquendum.
Sed peccatorum vacuam sine mente cateruam,
Qui promissa Dei, dubia spe, corde locarunt,
Præsentis vitæ misera dulcedine victos,
Debita seruitio capitis sua culpa subisset,
Si legem plebi peccati caussa iugabit.
Nam seruire Deo, totóque incumbere corde
Intemerata fides, libertas sponte paratur.
Ergo patres iusti, sancti, sine labe Prophetæ,
Aduentum Domini, multi cecinere futurum;
Testantúrque fide cœlestia iussa prophanis,
Cum quibus immanes satiati gloria Christi,
Consortes virtutis, verba sacrata replentes
Firmauere fidem, factis prædicta probando.
IX. [[26] Quorum discipuli, qui successere per orbem, E
Conflati virtute viri, nostríque magistri,
Coniunctos operis nobis tribuere honores.
Ex quibus electum magnum, plebíque probatum
Hac cathedra, Petrus qua sederat ipse, locatum
Maxima Roma Linum, primum considere iussit.
Post quem Cletus & ipse, gregem suscepit ouilis.
Huius Anacletus successor sorte locatus.
Quem sequitur Clemens; is Apostolicis benè notus.
[27] Euaristus ab hoc rexit sine crimine legem.
Sextus Alexander Sixto commendat ouile.
Post expleta sui qui lustri tempora tradit
Telesphoro; excellens hic erat, martyrque fidelis;
Post illum socius legis, certúsque magister;
[28] Quum vestri sceleris socius præcursor & auctor
Aduenit Romam Cerdo, noua vulnera gestans,
Detectus, quoniam voces & verba veneni
Spargebat furtim; quapropter ab agmine pulsus, F
Sacrilegum genus hoc genuit, spirante dracone.
Constabat pietate vigens Ecclesia Romæ
Composita à Petro, cuius successor & ipse,
Iámque loco nouo cathedram suscepit Higinus.
[29] Post hunc deinde Pius, Hermas cui germine frater,
Angelicus pastor, quia tradita verba locutus,
Atque Pio suscepit Anicetus ordine sortem.
Sub quo Marcion hic veniens, noua Pontica pestis,
Nondum secretum facinus suo corde reclusum,
Passim vulgo loquens latebrosa perfidus arte.
Sed postquàm cœpit mortis proferre sagittas,
Abiectus meritò tam sæui criminis auctor,
A sanctis reprobus; patuit mirabile monstrum.

ADNOTA-

ADNOTATIONES IN LIBRVM TERTIVM ADVERSVS MARCIONEM, IACOBI PAMELII.

CAP. I.

1. IAM genuit, quondam sterilis cognomine, mater, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De matre eadẽ Abrahami, veterúmque Patrũ & nostra, Ecclesia. *Sicuti autẽ initio ipsa verba Apostoli Gal. 4. in carmen redegit, ita quum subdit:* Viuentis quoque fontis aquas, *&c. adludit ad illud Gen. 21. vbi Agar legitur vtre aqua in scapulis imposito errasse in solitudine. Videtur interim alia aliqua vox substituẽda pro:* tepidis, *sed non licuit ob inopiam cod. MS. corrigere.*

CAP. II.

2. Huius Abel iustus, pastor pecudúmque magister, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De patribus Abel, Enoch, Noë, Abraham, Iacob, Ioseph, & Iuda. *Sensus autem est:* Huius *nempe genitus est.*

3. Huius Enoch, &c.] *Peculiare hoc est Auctori, quòd scribat:* Enoch à Deo digressos populos consilio reuocasse; *qui etiam per praeoccupationem* Gigãtes *nuncupat impios ciuitatis diaboli ministros, de quibus Gen. 6. sub Noë primùm fit mentio in scripturis.*

4. Perfectus laude & sine culpa Noa, &c.] *Quod de* Noa *tradit, magis cum scriptura conuenit; vbi quum legatur: Erunt dies illorum centum viginti annorum, tacitè interpretatur (omissis dumtaxat 20. annis, fortè quòd in carmen non tam commodè posset referri) de spatio pœnitentiæ impiis relicto, dum dicit:*

Bis quinquagenis arcam qui texuit annis.

Mox verò vbi de Abraham *agit Auctor, pro eo quòd legebatur:* Tantos, *necessariò castigauimus:*

Tanto Dei, meruit sublimis dignus honores;

vt accipiatur Tantò, *more Tertullianico, pro:* Tantum. *Item vbi de* Ioseph *agitur:* Tam propria Christi, *pro:* Tum.

CAP. III.

5. Dux populi Moses, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De Mose & Iesu Naue. *Quum autem hic adludat ad illud Apostoli Hebr. 11. fide* Moses *grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis; magis eligens adfligi cum populo Dei, quàm temporalis peccati habere iucunditatem; maiores diuitias æstimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi; hinc patet Auctorem habuisse eam Epistolam pro authentica, de qua interim latiùs infrà Tom. 5. lib. de Pudicitia, cap. 20.*

6. Cuius de facie lux, & nitor ore refulsit, &c.] *Intelligit quod legitur Exod. 34. iuxta LXX. Glorificatus aspectus cutis faciei Mosi, quum loqueretur ei Dominus, pro eo quod ex Hebræo vertitur: cornuta facies; de quo suprà vide Adnotationes nostras lib. 4. adu. Marc. cap. 22. num. 344. Sicuti de* Iesu Naue, Ause antè vocato, *lib. 3. cap. 16. num. 215. & lib. 4. cap. 13. num. 163.*

CAP. IIII.

7. Quid de iudicibus populi per singula dicam? &c.] *Hoc caput inscripsimus:* De Iudicibus, Gedeone, Debbora, Iephte, & Samsone.

8. (numerus Tau littera Græca, &c.] *Hoc sibi vult,* Tau litteram Græcam, *exprimere* numerum tercentenum; *quod, præterquàm quòd notius sit quàm vt probatione indigeat, etiam suprà ostensum est ex Tertulliano, Irenæo, & aliis lib. de Præscript. adu. hær. cap. 50. hær. 15. num. 319. de hæresi Marci ex Græcorum Alphabeto. Hic verò propterea huc illud adfert, vt probet* Gedeonem *in figura* Tau signi crucis Tercenteno equite (*vbi accipit equitem carminis gratia, pro omni milite; Nam Iosue. 7. solùm legitur de 30. viris*) strauisse prædonum aceruos. *De quo signo* Tau *plura vide suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. 22. num. 174. & Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 11. num. 142. Atqui paulopòst:* testamen *vsurpat Auctor, pro testamento.*

9. Stipite sub palmæ populum vicisse canebat, &c.] *Adludit ad Canticum* Debboræ, *quo celebrat Sisaram in temporibus clauo, siue, vti habent LXX. palo tabernaculi, quot ex palma olim confici solere indicat Auctor; qui etiam istud tradit signum fuisse* Christi victoriæ in ligno, *verbis licet obscurioribus, & quantum apparet, mendosis.*

10. Peccati votũ violenta mente coperuit, &c.] *Eodem pertinet quod sequitur:*

Pro scelere obtinuit famam, pro crimine laudem,

de Iephte, *qui* ex voto quod amens Deo promiserat, *filiam suam immolauit in holocaustum. Quomodo autem* crimen *illi imputetur, quum tamen ab Apostolo Hebr. 11. in iustorum recenseatur catalogo, tractat latè Auctor Quæst. & Respons. inter opera B. Iustini Martyris, dicens permisisse Deum illud crimen, vt posteri documentum acciperent, ne vnquam vota sua Deo indefinitè nuncuparent, & in iustorum nomenclaturam nomen eius esse insertum, quod pietatis suæ erga Deum obseruationem filiæ suæ mactatione declarauerit. Quale quid etiam habet B. August. Quæst. in lib. Iud. cap. 49. & ex parte lib. 1. de Ciuitate Dei, cap. 21. Pertinet verò etiam ad licentiam Poëticam illud:* coperuit, *in fine carminis heroici. Atqui paulopòst de* Samsone *castigauimus:* hostes victus sua morte redemit, *pro:* hostis victos; *ipse enim iam victus, in vinculis vtpotè constitutus, hostes suos concussione columnarum vnà secum peremit.*

CAP. V.

11. Mirificus Samuel, &c.] *Titulum huic capiti fecimus* De Samuele, Dauide, Ezechia, Iosia, Helia, & Helisæo. *Intelligit verò vnctionem Regum Saulis & Dauidis, 1. Reg. 10. & 16. deinde adludit ad 1. Reg. 12. de innocentia* Samuelis, *& cap. 25. de morte eiusdem.*

12. Psalmographus Dauid, magnus Rex, atque Propheta, &c.] *Paucis comprehendit omnes* Dauidis *qualitates, de quo sequentẽ versum castigauimus:*

Passurum Christum submissa voce canebat,

pro: cuius se voce canebat; *sicuti & de* Ezechia *illud:*

Ablatis Legem qui restaurauit, iniquis,

pro: Oblitis; *per iniqua enim intelligit quæ excelsa vocantur in scripturis. Paulopòst obscurũ est illud de* Iosia:

Incendítque aras adolenda cadauera lignis,

nisi subintelligatur: ad adolenda.

13. Nobilis Helias, qui nondum debita mortis Gustauit, &c.] *Suprà cap. 2. similiter de* Enoch *dicitur:*

Translatum magno pignus seruatur honore.

De vtroq; verò vide suprà lib. de Anima cap. 50. n. 564.

Castigauimus autem : Flammis castigās hostes amaris, *licentia Poëtica, pro* : hostis.

14. Detinuit pluuias iteratò, tempore duplo, &c.] *Istud quod* Helisæo *inter cetera tribuit Auctor, non reperitur in Bibliis, nisi obscurè ex consequenti. quum enim defectu roris & pluuiarum iussu Heliæ facta fuerit fames annis tribus & mensibus sex, & legatur 4. Reg.8.prædicta fames septem annorum ab Helisæo (quod* tempus duplum *nuncupat Auctor) fuit in ea sententia Auctor, quòd hæc fames orta sit ex eo, quòd etiam* Helisæus pluuias iteratò detinuerit.

CAP. VI.

15. Isaias, locuples vates, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus* : De Isaia, Hieremia, Ezechiele, XII. Prophetis, Daniele cum tribus sociis, & Esdra.

16. Quem populus sectū ligno, &c.] *De hoc vide suprà T.2.lib.de Patient.c.14. & rursum T.3.in Adnotat. nostris in Scorp. aduersus Gnosticos cap.8.n.54.*

17. Vincula dura tulit, squallenti carcere clausus, &c.] *Sic istud castigauimus pro mendo typographico, quantum apparet* : currere; *& rursum* : quæ noluerant audire, *pro* : voluerant. *Alludit enim ad Hier. cap.37.38.& 39.Vbi legitur tum primùm caruisse ca*thenis, *postquàm euentu* probauit *captiuitatē ciuitatis Hierusalem, quam* audire noluerant *Iudæi; vtpotè tū* liberatus à *Nabuchodonosor, de quo adeò verum est illud*:

Nulla morte virū constat, neq; morte pereptū; *non verò de Iudæis, à quibus postea* lapidatum fuisse Hieremiam *supradicto loco ipse Auctor tradidit.*

18. Ezechiel fidus, &c.] *Etiam hic castigauimus*: fidus, *pro*: sidus.

19. Osea, Amos & Micheas, Ioël, Abdia, Ionas, &c.] *Similiter & hic necessariò substituimus*: Ioël, *pro*: simul; *vtpotè quū inter xij. Prophetas minores, quos commemorat, ille vnus sit.*

20. Qui falsos testes ipsorū prodidit ore, &c.] *Etiam hinc confirmatur historia* Susannæ, *Danielis 13. quam cum Græcis inter prima Danielis facta recēset Auctor, de cuius auctoritate latiùs suprà Tom. 2. lib. de Corona milit.cap. 4. num. 43. Est autem obscurus, & fortassis mendosus ille versus*:

Seruatísque palàm cunctis in pace quieuit.

21. Huius tres socij, &c.] *Intelligit Ananiam, Azariam & Misaëlem, de quibus vbi dicit*: Tradere se pœnis, *&c. subintelligendum*: *malentes, aut quid simile.*

22. Ignibus & multa consumpta volumina vatum, &c.] *De* omni instrumento Iudaicæ litteraturæ per Esdram instaurato, *vide suprà Tom.2.lib.de Habit.muliebri, cap.3.num.33.Quibus adde quòd id satis indicetur his verbis*, 1. *Esdr.7.*Esdras *parauit cor suum vt quæreret legem Domini, &*: Esdræ sacerdoti, *scribæ Libri sermonum mandatorúmque Domini.*

CAP. VII.

23. Grandis Ioannes super omnes semine natos, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De Patribus noui Testamenti, Ioanne Baptista, Christo, Apostolis XII. Paulo, & Barnaba.

24. Hunc Paulus prælectus Apostolus, &c.] *Sic castigauimus hunc versum, pro eo quod erat*: *Hinc. Loquitur enim de* Christo, quem Paulus in cœlos raptus vidit, *item*: missus ab illo. *Rursum autem ibi*: pro nomine, *accipitur Christi nomen.*

CAP. VIII.

25. Talia membra gerit specioso corpore mater, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De Ecclesia matre nostra, eadémque vtriusque Testamenti.

CAP. IX.

26. Quorum discipuli qui successere per orbem, &c.] *Inscriptionem isti capiti fecimus*: De Apostolorum discipulis, Romanísque Pontificibus vsque ad Anacletum, collocatis in Petri cathedra. *De qua vide suprà lib.de Præscript.adu.hær.cap.30.num. 166.& cap.36.num.207.213.& 214. Sicuti de* Lino, Cleto, Clemente, & Anacleto primis 4. à Petro Papis, *eiusdem lib.c.32.n.186.Itē de successionis Romanorum Pontificum auctoritate adu.hæreses, ibidē n.*183.

27. Euaristus ab hoc, &c.] Euaristum, Alexandrum, Sixtum, ac Telesphorum *Pontifices Romanos præcedentium successores, etiam nominatim recēsent B.Irenæus lib.5.cap.3.B.Optat.Mileuit.lib.2.adu.Parmenian. & B.August.epist.165.denique Eusebius in Chronico.*

28. Quum vestri sceleris socius, præcursor, & auctor

Aduenit Romam Cerdo, &c.] *Sic emendauimus, pro eo quod erat nullo sensu*: Cum vestri sceleris socio; *neque enim socium habuit Marcionem* Cerdon, *sed eius magister fuit, sicuti latiùs suprà videre est dict.lib.c.51.hær.16.n.321.Cōcordari autem debet cū iis quæ ibi dicta sunt, quòd* Cerdon Romā *venerit sub* Telesphoro (*vbi in secunda syllaba e, more suo corripit Auctor*) *sed* detectus (*sic enim etiam castigamus, pro*: deiectus) *sub* Hygino.

29. Post hunc deinde Pius, &c.] *De Pio & Aniceto præcedentium successoribus, vide eosdem Patres; de* Herma *verò*, cuius scriptura Pastor inscribitur, *suprà Tom.2.lib.de Orat.c.12.n.48.quemadmodum etiam de* Marcione, quòd Romam venerit sub Aniceto, *Tom.3.lib.de Præscript.adu.hæres.c.30.n.165.Quem* abiectum à sanctis reprobum *dicens, confirmat excommunicationē etiam tum vsitatā in Ecclesia, quò pertinet etiam, quòd* Cerdonem *præmisit* ab agmine pulsum.

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI ADVERSVS MARCIONEM, ETIAM EX IPSO AVCTORE.

VARTVS & ipse refert obscura piacula Legis
Esse typum veteris, quæ paruit hostia verè,
Iamdudum exspectata piis cum semine sancto.

Quibus verbis, aliàs satis obscuris, indicat piacula, id est, sacrificia veteris Legis, fuisse typum veræ hostiæ Christi. Qua explicatione quum Antitheses Marcionis dissoluat, quas hoc libro æmulamenta nuncupat; Libri huius titulo adiecimus: DE MARCIONIS ANTITHESIBVS.

Q. SE-

A # Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER Quartus, De Marcionis Antithesibus.

Æc [1]populo iuueni, qui diues, liber, & hæres Cap. I.
Possidet æternam spem laudis iure dicatam,
Non vt doctores (solus daret omnia Christus)
Sed famulos Christi, iubet inuiolata potestas
Ingenti zelo flagrantes, pacis amore
Armatos, molem belli deducere terræ
Excelsas turres, & mœnia sæua malorum,
Surgentésque minas, populi contra agmina sancti
Detrahere, vacuas voces dissoluere vento.
Quapropter meritò nos æmulamenta locuti
Ipsius ex verbis, etiam monumenta salutis
Nitimur exprimere, quæ gratia larga profudit,
B Prædonísque plagam sanctis aperire copertam,
Ex improuiso ne quis rudis, inscius, audax
Incidat, & captus cœlestia dona relinquat.
[[2] Ergo Deus cunctis mortalibus vnus vbique est, II.
Æternum regnum, profundæ lucis origo,
Fons vitæ, potus sapientia conditus omni.
Protulit ipse orbem, cuius sinus omnia cingit.
Nulla illum regio, nullus locus ambitu claudit;
Materies nulla est facta, vt sit sponte perennis,
Quæ fuerit semper, nullo facto recreata;
Cœlorum, terræ, maris, inferníque locator.
Spiritus, aëris est diuisor, conditor, auctor,
Solus perpetuus Deus est, immensa potestas.
Hunc lex esse Deum populo monstrauerat vnum,
Cuius vox Mosi pollens in monte locuta est.
Illius hæc virtus, sapientia, gloria, verbum,
Filius, immenso genitum de lumine lumen,
C Per vatum voces hunc vnum clamitat esse.
Ordine suscipiens Paulus, sic tradit & ipse
Vnum hunc esse patrem, per quem sunt omnia facta,
Atque vnum Christum, per quem Deus omnia fecit,
Ad quem se curuare genu planè omne fatetur,
[3] Ex quo omnis patria in cœlo terráque vocatur, *Philip. 2.*
Qui zelat populum summo pietatis amore *Ephes. 2.*
Vt pater, & sanctè vult omnem viuere carnem,
Apparere sibi mundam sine crimine plebem.
Hoc zelo nostram custodit lege salutem,
Legitimos monet esse, iubet, castigat, & instat.
Corripiens Galatas fratres, & Apostolus idem,
Talem se Paulus zelum se scripsit habere.
[[4] Reddidit ergo Deus gratis peccata paterna, " III.
In cataclysmo enecans pariter cum prole parentes; " *Gen. 7.*
Gentéque iam quarta genitos de stirpe nepotes, "
Quum ferè nongentos hos tunc adiuuerit annos. "
Iudicium durum, sententia sæua videtur, "
Paruulus & Sodomis adhuc insons, mollis, inermis, " *Gen. 18.*

» Vt careat vita, quid enim peccauerat infans? D
Quod crudele putes, hoc est pietatis honestum.
Auctores sceleris (facinus ne cresceret vltrà)
Exstinxit, sobolémque patrum peccata sequentum.
Sed non cum patribus pœnas innoxius infans
Perpetuas luit; ignarus, neque criminis auctus;
Ne fieret sceleris, consors ætatis adultæ,
Sponte futura mala, mors immatura resoluit.
IIII. » [¹ Cur Deus ergo iubet pecorum sibi sanguine fundi?
Leuit.1. » Legéque constringit, ne quis transcenderet errans
& sequ. » In populo, lapidum præsenti morte minatus.
Isai.1. » Atque iterum hæc reprobat, negat hæc sibi munera grata,
» Corripiens plebem peccati examine pressam.
» Ipse iubet verax, iustus simul ipse repellit?
Si quæris caussas, errans desiste moueri;
Caussa etenim fidei, rationis imagine maior.
Aspice per speculum fulgentis luminis vmbram,
Quid vituli sanguis, vitulæ cinis, hircus vterque;
Leuit.16.et, Hic dimissus abit, cadit alter at hostia templo.
Hebr.9. Sanguine nam vituli populum, simul omnia vasa,
Atque sacerdotes, & scripta volumina legis,
Sparsit aquæ mixto, vates sic iussus ab alto;
Non propriam spem, nec speciem virtute vacantem,
Exemplo vituli passurum in corpore Christum;
Qui iuga dura ferens humeris, temonis aratro E
Fortiter abrupit sua pectora vomere ferri,
Infundens sulcis animæ sui sanguinis vndam.
Nam templi vasa hæc designant corpora nostra.
Exod.26. Ipse Dei templum verum, non antè dicatum,
Namque suo socios homines sibi sanguine fecit,
Matth.26. ² Atque sacerdotes voluit sui corporis esse,
Ipse patris summi perfectus iure sacerdos.
Auditum, visum, gressum mundauit inertem,
Aspersítque libro testes præsaga locutus,
Demonstrans legem suo vinctam sanguine sancto.
Leuit.16. Hanc & per vitulam manifestat victima caussam;
Sanguine de cuius pro plebe piacula sumens
Intra velamen primus Leuita ferebat,
Castrorum extra fores corpus iussúque cremauit, F
Cuius de cinere mundabat corpora lapsa.
Hebr.9.& Hoc Dominus noster, qui nos sua morte redemit
13. Extra castra, volens, populi vim passus iniqui,
Impleuit legem factis prædicta probando,
Qui verè mundat plebem contamine plenam,
Omnia concedens, quasi diues corporis auctor,
Intra velamen cœli cum sanguine gressus,
Effudit quem pro multorum mortibus vnus.
Ergò sacerdotem magnum decet hostia sancta,
Quam dignè perfectus habens, offerre probetur;
Corpus habet, hæc est mortalibus hostia viua,
Hanc dignam magnis, pro cunctis obtulit vnam.
Leuit.16. Hircorum species homines decet esse, repulsos
Ex duobus populis steriles, sine fructibus ambos,
Matth.24. Quos in Euangelio Dominus quoque dixit, & hœdos
Abs ouibus cerni stantes in parte sinistra,
Esse quidem quosdam Domini pro nomine passos.

Sic

A Sic actum sterilem, fructum velasse, supremo
Hos merito dignos aræ, decet esse Prophetas;
Abiectos alios, Lazaro vt diues iniquus, Luc. 15.
In sua duricie qui permansere repulsi.
[[7] Nam velum in medio pendens cernebat vtrosque, V.
Inque duas partes ædem diuiserat vnam. Exod. 26.
Interiora quidem sanctorum sancta vocata. Hebr. 9.
Isthic ara sita effulgebat nobilis auro,
Testamenta simul, tabularum legis & arca;
Pellibus agnorum cœli contecta colore,
Interiùs vestita auro, media omnia ligno.
Hîc tabulæ legis, hîc manna est vrna repleta;
[8] Hîc Aaron est virga, crucis quæ germina profert, Num. 17.
Ipsi dissimilis, Styracis tamen arbore nata.
[9] Atque super Cherubim per formam quattuor vnam Exod. 20.
Pandebant pennas, & sagmina iussu tegebant. ac Ezech. 1.
[10] Exteriús velum, pars ædis aperta patebat & 10.
In faciem; lato grauis æris stabat aheno, Exod. 26.
B Et candelabrum bis ternis vndique ramis
Connexis medio calamo, totidémque lucernæ,
Aurea materies complebat lumine templum.
[[11] Ergo prior templi facies communis, aperta, VI.
Declarat ritum populi sub lege morantis, Ibidem.
In cuius tenebris septemplex spiritus, vnus
Lucebat sanctus semper, plebémque tegebat,
Hoc candelabrum verum, viuæque lucernæ
Per legem & vates perlucens corde subactis.
Inque typum terræ facta ara creditur esse;
Hîc operæ populi, quas non sine sanguine semper Hebr. 9.
Obtulit, effuso, vitam sine lege, cruore
In patulo passim comparuit omnibus olim;
Isthic & Dominus pro cunctis hostia factus
Totam designat terram, specialiter aram.
[12] Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,
Discipulus Ioannes, animas pro numine passas, Apoc. 6.
Testatur tali sese vidisse sub ara,
Clamantes Dei vindictam pro cæde potentis.
C Isthic interdum requies; sub corpore terræ
In parte ignota quidam locus exstat apertus,
Luce sua fretus; [13] Abrahæ sinus iste vocatur,
Altior à tenebris, longè semotus ab igne, Luc. 15.
Sub terra tamen. Hæc ara vocatur ahena,
In qua velamen pullum memorauimus esse. Apoc. 6.
Diuidit hæc partes ambas, vnámque recludit
Dissitam ab æterna, cultura & temporis vsu.
Non inimica sibi quamuis distantis amoris,
Tempore diuisa & spatio, & ratione ligata
Vna domus, quamuis velo partita videtur,
Atque adeò passo Domino velamine rupto,
Cœlestes patuere plagæ, cælatáque sancta,
Atque duplex quondam, facta est domus vna perennis.
[[14] Interius templum, populum de nomine Christi VII.
Cœlesti cultu, ipsa Dei mandata sequentem; Exod. 26.
(Personæ hîc propriæ verè, non vmbra ligatur)
Perfectis rebus completum tradidit ordo.
Arca sub exemplo, corpus venerabile Christi Ibidem.

Ostendit, sacro per lignum spiritu iunctum. D
Aëriæ pelles, caro, non ex semine nata,
Extensa in ligno; simul intus spiritus ardens
Aurigera specie conflatus, iungitur illi,
Vt caro pace data, cum spiritu mixta vigeret.
Hebr. 9. Carnis, & vrna, typum Domini fert, aurea plena;
Fœderis ipsa noui Dominum declarat apertè,
Manna, quod est panis cœlestis, verus, in illum
Traditus à patre, quem tribuit pro pignore sanctis,
Perfectè dabit hunc illis, qui vincula pacis
Semper amatores operum tenuere bonorum.
Ibidem. Et tabulæ duplices conscriptæ legis, in arca,
Significant simul hæc in Christo condita semper,
Ibidem. Qui vetus atque nouum mandatum pertulit ipse,
Arca patris summi, per quem dedit omnia diues.
Et virga Styracis fructus nucis adtulit ipsa.
(Virginis hæc species, genuit quæ sanguine corpus)
Coniuncta in ligno, sedabit mortis amarum
Interius fructum dulcem, de spiritu sancto.
Isai. 11. Sicut Isaias virgam de semine Iessæ E
Prædixit Mariam; de qua flos exit in orbem.
Exod. 26. Ara nitens auro, cœlum declarat in alto,
Quo sanctæ subiere preces, sine crimine missæ.
Matth. 5. Hanc aram Dominus dixit, qua munera siquis
Offert, vt primùm pacem cum fratre retractet,
Sis demum flagrare preces ad sidera possunt.
Hebr. 9. Hoc Christus victor solus, primúsque sacerdos,
Obtulit incensum, precibus, non arbore natum.
Exod. 25. et Ezech. 1. et 10. Nam Cherubin quum sit bis binis vultibus vnum,
Est vnum verbum, per quattuor ordine ductum,
De patre quæ Christus plenissima pertulit ipse
Mandata sperata noui, solatia vitæ.
[15] Ast quater alæ sex, veteris præconia verbi,
Testificantis ea, quæ postea facta docemur.
His alis volitant cœlestia verba per orbem,
His etiam Christi sanguis contectus habetur,
Obscurè vatum præsago dictus ab ore.
Alarum numerus antiqua volumina signat, F
Esse satis certa viginti quattuor ista,
Quæ Domini cecinere vias, & tempora pacis.
Hæc cohærere nouo cum fœdere cuncta videmus.
Apoc. 4. [16] Sic quoque Ioannes, sic pandit spiritus illi
Tot numero solio senioribus insuper albis,
Atque coronatis cohibentibus omnia mitra;
Ad solium Domini, vitreum & mare, stare sub igne,
Quattuor aligera atque oculis animalia plena
Intus & exteriùs, quæ sunt arcana patêre;
Significat verbo simul omnia clausa videri;
Nam vitreum flammæ mixtum mare, dona lauacri
Spiritu conflato credentibus esse tributa.
Quæ pietas Domini? quis tantùm dicere possit,
Ante tribunale, ante pauimentúmque parauit,
Vt fora iudiciúmque sibi anticipare volentes,
Et fugerent, esset properanti copia lata.
VIII. [[17] Sic igitur lex, & miri cecinere Prophetæ;
Omnia sic coniuncta vigent, veterísque nouíque

Fœderis

Fœderis, illa ſacra & verborum immania dicta.
Sic & Apoſtolicæ voces teſtantur vbique,
Nec quidquam veteris non eſt nouo denique iunctum.
Sic errant, & dictorum ſic facta retorquent,
Qui falſas finxere vias; Dominúmque Deúmque
Æternum regem, qui tantum protulit orbem,
Detrectant, aliud quærunt, ſub nomine ficto;
Mentibus orbati, quas amiſere furentes;
Externum legi Chriſtum affirmare volentes,
Nec mundi Dominum, carnis neque velle ſalutem,
Nec virtute patris, factorem corporis ipſum;
Quos obturatis fugiendum eſt auribus vltrò,
Ne ſermone ſuo maculent innoxia corda.
Nos igitur, quos tanta Dei perfudit honeſtas,
Veráque doctoris cœleſtia verba magiſtri
Inſtituêre bonis, recta & monumenta dedêre;
Semper honoremus Dominum, ſine fine canamus,
Gaudentes puráque fide, certáque ſalute
(Nati vero Deo, nutrimur pane perenni)
Æternam toto ſperantes pectore vitam.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVARTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. HÆc populo iuueni, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De libri huius argumēto. *Atqui obſcuriſſimum eſt illud, & fortaſſis mendoſum:*

Non vt doctores (ſolus daret omnia Chriſtus)

Correximus verò:

Excelſas turres, & mœnia ſæua malorum, *&c.*

Detraheret, *pro:* Detrahere. *Accipit autē, vt in argumento quoque dictum eſt:* æmulamenta, *pro: Antitheſibus: quarum frequens mentio ſuprà Tomo 3. libris quinque aduerſus Marcionem.*

CAP. II.

2. Ergò Deus cunctis mortalibus vnus, &c.] *Titulum huic capiti imponimus:* De vnico Deo. *Hîc verò diſtinximus:* potus ſapientia conditus omni; *vt ſapientia Ablatiuus ſit more Auctoris, correpta vltima ſyllaba; vbi caſtigauimus:* conditus, *pro:* creditus. *Legimus etiam:* vt ſit ſponte perennis, *pro:* perenni, *&:* inferníque locator, *pro:* locatur.

3. Ex quo omnis patria in cœlo terráque vocatur, &c.] *Reſeruata eſt ab Auctore in hac ſcriptura Epheſ. 3. vox Græca πατριὰ; de qua B. Hier. adu. Heluid. ſcribens, fatetur Latinos paternitates vocare, quas Græci vocant πατριὰς, quum ex vna radice multa generis turba diffunditur.*

CAP. III.

4. Reddidit ergò Deus gratis peccata paternana, &c.] *Inſcriptionem huic capiti dedimus:* Quo ſenſu Deus peccata paterna puniuerit in nepotibus, nēpè peccata patrū ſequentibus. *Vbi* cataclyſmi *votē Græcam retinuit, pro diluuio. Sunt autem verba Marcionis vſque:* Quod crudere putes, *&c.*

CAP. IIII.

5. Cur Deus ergo iubet pecorum ſibi ſanguine fundi, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De Antitheſi qua Deus pecorum ſibi ſanguinē fundi iuſſit, & tamen negat hæc ſibi munera grata. *Qua occaſione pulcrè explicat ſacrificia,* vituli, vitulæ, *&* hirci vtriuſque; *alludens iterum ad c. 9. Epiſt. ad Hebr.*

6. Atq; ſacerdotes voluit ſiui corporis eſſe, &c.] *His verbis confirmari* veritatē corporis & ſanguinis Domini, *ſuprà adnotauimus lib. 4. adu. Marc. c. 40. nu. 662. vbi ea de re latiùs. Rurſus autem paulòpòſt, dum* vitulæ victimam *explicat, vtitur voce:* contamine, *pro: cōtaminatione. Atqui deinceps, de* duobus hircis *agit.*

CAP. V.

7. Nā velum in medio pendens cernebat vtroſque, &c.] *Capitis huius titulus eſt:* De tēplo interiori & exteriori, ex Exod. c. 26. & ad Hebr. *c. 9. Accipitur verò* cernebat, *pro:* diſcernebat; *vtpotè quòd diſtingueret inter* Sancta ſanctorum, *quò ſolus ingrediebatur ſummus Pontifex, & ſancta ſiue Tabernaculum, in quod intromittebantur ceteri ſacerdotes.*

8. Hîc Aaron eſt virga, &c.] *In eo quod additur:* crucis quæ germina profert, *videtur eſſe mēdoſum illud* crucis; *vocē autem Græcam καρύα, quā Numer. 7. Interpres vulgatus vertit ex Hebræo* amygdala, *Auctor* Stytacis nuces *interpretatur. Et verò cōmunis eſt vox Græca ad vtrumque; vtpotè quæ omnis generis nuces ſignificet. Quòd verò ſignificarit* Mariā virginem virga Aaron, *habes infrà cap. 7.*

9. Atque ſuper Cherubim per formā quattuor vnā, &c.] *Adludit partim ad* Cherubim *duo obumbrantia propitiatorium, de quibus Exod. 25. partim ad 4. animalia, Ezech. 1. quæ* Cherubim *nuncupantur, Ezech. 10. & quæ Auctor c. 7. infrà quatuor Euangeliſtas interpretatur. Correximus proinde ex his ſcripturæ locis:* Pandebant pennas, *pro:* pinnas, *ſicuti rurſus:* & ſagmina iuſſu tegebāt, *pro:* iuſſa; *quāquā interim vox:* ſagmina, *quid ſibi velit, nō intelligā. neque enim apta eſt ſignificatio; verbenarū, quas* ſagmina *vocabāt, in indicēdis bellis aut pace vſitatarum, ad latera propitiatorij.*

10. Exteriùs velū, &c.] *Accipitur:* exteriùs *Aduerbialiter, pro extrà. Quum autem dicit:* totidémque lucernæ, *ſeptem intelligit; nam &* candelabrum bis ternis ramis cōſtans cū medio calamo *ſeptenarium*

numerum conficit, vnde fit vt cap. sequ. de spiritu septemplici, candelabrum *interpretetur.*

CAP. VI.

11. Ergò prior templi facies, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quid anterius siue exterius templum significauerit. *Illud autem,* vitam sine lege; *corruptum videtur.*

12. Fœderis hinc etiam noui inenarrabilis auctor,

Discipulus Ioánes, &c.] *Etiam hîc eidem* Ioanni *adscribit, & Euangelium (quod* fœdus nouum *nuncupat) & Apocalypsin (de qua latiùs lib. 4. adu. Marcion.c.5 nu.41.) vtpotè quum citet Apocal.c. 6. Atqui hîc per casuram absumi debet littera s, vltima in dictione* discipulus, *iuxta morem Christiani Poëtis, & Auctori suprà vsitatum.*

13. Abrahæ sinus iste vocatur, &c.] *De hoc vide suprà lib 4.adu.Marc.cap.34.n.550.& 551.Hîc, praterquàm quòd etiam* sinû Abrahæ ab inferni tenebris, & igne longè semotum *scribit, sicuti ibi; addit:* sub terra tamen; *& magis ad communem accedit Theologorum sententiam, in eo quod habet:* passo Domino ex duplici domo (*nempe* sinu Abrahæ, & æterna gloria) factam esse vnam domum perennem, *quum*

Cœlestes patuere plagæ, cœlatáque sancta.

Atque adeò quum scriberet, nondum in errorem Millenariorum inciderat, de quo latiùs inter Prolegomena.

CAP. VII.

14. Interius templum, &c.] *Inscriptionem huic capiti imposuimus:* Quid interius templum, arca, tabulæ testamenti, mannæ vrna, virga Aaronis, & 4. animalia, significauerint. *Illud verò*

(Personæ hîc propriæ verè, non vmbra ligatur)

parenthesi inclusimus, quamquam adhuc mĕdosum sit & mutilum. Atqui castigamus: Aëriæ pelles, *pro:* Aëria; *nam explicat* pelles agnorum, quibus cœli colore arca contecta fuit, *vti cap. 5. dictum est. Quæ denique de* vrna mannæ *subiungit, paulò obscuriora sunt.*

15. Ast quatuor alæ sex, &c.] *Rursus hîc more suo ex tribus locis scripturæ, sicut suprà c.5. (vt ipsius verbis loquar) centonario more vnam facit; nam illud:* de quater sex alis, *siue* pennis, *legitur Ezech. 1. Quum autem subiicit:*

Alarum numerus antiqua volumina signat,
Esse satis certa viginti quatuor ista;

alludit ad Veteris Testamenti volumina 24. Hebraica, & Græca quoque litterarum elemẽta; de quibus, aliisque variis eorumdem partitionibus, vide Sixtum Senensem Bibl. Sancta lib. 1.

16. Sic quoque Ioannes, &c.] *Quod hîc inter cetera adfert ex Apocal. Ioan. c. 4.* de XXIIII. senioribus:

Ad solium Domini vitreum & mare, stare sub igne,

quum ignis *nulla illic mentio expressa sit, videtur referri ad id, quòd de solio siue throno procedebãt fulgura; vnde & subiungit:* vitreum flammæ mixtũ mare. *Sequẽtes verò versus satis obscuri sunt, quantum apparet mendosi. In quibus castigauimus:* albis, *pro:* altis, *& e* mitra, *pro* mira; *nam induti erant* albis, *& coronis.*

CAP. VIII.

17. Sic igitur Lex, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Epilogus, *vtpotè quo ex præcedentibus colligit* veteris nouíque fœderis siue testamenti concordiam, & proinde docet fugiendos hæreticos obturatis auribus,

Ne sermone suo maculent innoxia corda.

De quo latiùs suprà T.3. lib. de Præscript adu. hæret. c. 2. 15. 16. & 18. Emendauimus verò: Dominúmque Deúmque, *pro:* dominíque.

ARGVMENTVM LIBRI QVINCTI ADVERSVS MARCIONEM, IPSIS AVCTORIS VERBIS.

HIc quinctus multos nexus nodósque resoluit,
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.

Tractat enim penè omnes Marcionis hæreseis, & ad argumenta eius paucis respondet; quo fit vt titulo adiecerimus: DE VARIIS EIVS HÆRESIBVS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI ADVERSVS MARCIONEM LIBER Quinctus, De variis eius Hæresibus.

CAP. I.

PRIMVS erat referens inimici ex ordine verba,
Quæ refuga illicitè molitus protulit amens;
Hinc etiam carnis spes & victoria Christi,
Et species breuiter falsarum dicta viarum.
Inde sequens coniuncta docet mysteria legis,
Inque nouo Deus quæ fœdere tradidit vnus.
Tertius ingenua gentem de matre creatam,
Vatibus & Patribus sacratos esse ministros,

Quos

A Quos numero bis ſex de cunctis Chriſte legebas.
Maiorum natu cum nomine tempora, luſtri
Tempora ſeruati, ſceleris cui paruit auctor
Ignotus, ſine lege, vagus, cum prole relictus.
Quartus & ipſe refert obſcura piacula Legis
Eſſe typum veteris, quæ paruit hoſtia verè,
Iamdudum exſpectata piis cum ſemine ſancto.
Hic quinctus multos nexus nodóſque reſoluit,
In planum mala conuoluit quæcumque latebant.
Argumenta trahens, ſed non ſine teſte Propheta.
[2] Et quamuis hoſtes, muniti fortibus armis,
Vincamus; tamen illicita, polluta, nefanda,
Commaculata ſimul, ſic miſcuit omnia ſerpens,
Cæcorum ſine luce viam, contamine vocem;
Vt dum factorem mundi contendimus ipſum
Eſſe Deum ſolum, vatum quoque voce locutum,
Ignotúmque alium quemquam non eſſe probamus;
Vix mundam linguam ſermonis culpa reſeruet,
Complexu vario notum dum laude ſequentes
Culpamúſque alias ignoti tempora ſera;
B Sed cogunt nos multa doli cælata venena,
Ancipiti quamquam cum crimine, pandere verba.
[[3] Quiſnam ergo Deus? quem verum dicitis eſſe,
Ignotum populis, alienum denique mundo? II.
Hunc quem nemo priùs norat, hic venit ab alto?
Si ſua, cur tam ſera petit? ſi non ſua, quare
Vt prædo rapit, & populum ſub lege morantem
Ignotis toties per legem vocibus opplet?
Si miſereri etiam venit, & ſuccurrere cunctis,
Et releuare graui deuictos funere mortis,
Carnis & obſcœno ſpiramen ſoluere vinclo,
Qui cohibetur homo interior, conciſus iniquè;
Cur tam ſerò pius vigilans, ſempérque benignus?
Qui numquam priùs omninò ſe præbuit vlli,
Tranſmiſſis numero, alienos ore requirens,
Numquam exſpectatus, non notus, miſſus in orbem.
C [[4] Paſtor ouem quærens, quam non amiſerat antè, III. Luc. 15.
Debuit exutus carnem, quaſi victor & ipſe
Spiritus, vt fuerat ſemper, taléſque volebat,
Omnes expulſas animas ſine corpore paſſim
Eripere, & carnem ſpoliatam linquere terræ;
Vna die pariter complere cadauere mundum,
Euacuare orbem, atque animas adtollere cœlo?
Progenies hominum naſci ceſſaſſet in vnum,
Et nulla poſthac generis proſapia veſtri
Nata foret, peſtémque nouam fudiſſet in orbem.
Vel quia tunc nihil ex his factum oſtenditur eſſe,
Debuerat finem generi ſtatuiſſe futuro.
Connubij ſolido complexus corde repleſſet,
Feciſſet torpere viros, ſine germine fructus,
Fœminei ſexus cubitus tædere dediſſet,
Clauſiſſet penitus carnis genitalia membra,
Nulla voluntas noſtro animo, neque poſſe facultas.
Poſthæc poſſet & interior homo ſanguine iunctis
Hærere infuſus carni, ſempérque periret.
Semper ouis perit, ergò nec eſt ſeruare poteſtas?

Quum semper nascatur homo, sub crimine mortis D
Quod pastoris opus, si sic inuenta docentur?
Inquæsita ergo, sed non erepta probatur.
Nunc verò delectus adest connubia adire,
Vt semper fuit, quem iunxit certa propago;
Nascuntur gentes, & vix numerabile vulgus,
Accipiunt animas nascentum corpora viua;
1.Cor.7. [5] Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosuis
Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere,
Temporis angusti cernens instantia multa;
Nam teneras aliàs ætates nubere iussit,
Nec se fraudari, sed debita reddere pacto.
Vos autem astuta quis suasit fraude manere,
Diuiso prolis securos degere amore,
Crimen adulterij committere, perdere vitam?
Et quamquam perit, id falsare agnomine verbi?
Quapropter vocis tam dulcia cuncta profundit
Impauidi quidquid placet, vt faciatis oportet,
In faciem casti, maculati crimine furtim,
Hac caussa vos connubio priuauit honesto. E
Sed quid plura? benè est disiunctos, scilicet, esse
Expedit & mundo, ne vestri germinis vllus
Nascatur, tandem cessabunt organa mortis.
IIII. [[6] Partem hominis, dum speratis retinere salutem;
Totus homo vester deperdit mente prophana,
Interior, simul & veterem quem dicitis hostem;
Sed & homo solum spiramen dicitur esse;
Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica
Spiritus & caro, verus homo sociatus in vno;
Nec sibi priuatos sensus cernuntur habere.
Hæc regitur, regit ille; gemit, gaudétque, dolétque;
Diligit, ipse suæ carni carissimus idem,
[7] Per quam paret homo, cum qua commixtus habetur;
Vulneribus curas adhibet, lacrymásque profundit,
Nutrimenta cibi cupidè per membra resumit,
Hanc optat secum immortalem semper habere,
Quam frangi gemit, & dolet euacuare per artus;
Illi mors miseræ dominatur tempore certo, F
Quo renouata leui de puluere mors inimica
Deficiat tandem, caro quum resoluta resurgit.
Hæc erit exspectata diu victoria summa,
Quam fecit virtute patris, venerandus in æuum
Factus verus homo, hominis qui membra redempta
In cœlos tulit, atque aditus spe diues apêruit.
Principio gentis in linguis omnibus, inde
Hîc vbi semper opus, patria pietate minister
Visus ab inciso, missus patiendo peregit.
V. [[8] Quid nunc infandæ voces, quid perdita turba?
Exod.20. Si non ipse dedit leges, Deus ipse creator,
Ægypti de calle viam qui strauit in vndis,
Ios.13. Et sedes gratis dedit has, quas dixerat olim;
Ipsa cur in gente venit, terráque dicata?
Non alios populos, aut altera regna petiuit?
Cur iam per vates, prædicto nomine toto,
Non proprio suo, se vocitatum tradidit esse?
Vnde etiam potuit baptismi dona benigna

Promissa

A Promissa abs alio tamquam sua promere facta?
Hæc mandata Dei transgressi, sorde reperti
Optabant, veniámque fera de morte petebant;
Exspectata diu merito venêre, sed illis
Qui priùs audita, at nunc agnouere reperta,
Hoc det vera manus Christi, pater ipse creator
Semper ab æterno monet, & pia voce requirit,
Quódque figurauit, fouet, atque figurat, & armat,
Et iam despectum victor sua luce reuestit,
Vt maneat virtutis opus cum laude perenni.
[9 Quid præstare Deus, quid possit homo pati, vt omnes VI.
Agnoscant, viuant, quod fecit viua potestas;
Sed quia nec prædicta priùs, nec facta suprema
Dementes homines possunt suadere furentes;
Esse hominem factum Deum, passúmque, sepultum,
Surrexisse, vt eis tantis clamantibus olim
Cœlesti verbo complexis testibus, ambo
Terrestri saltem rationi credere discant.
Quum Dominus Christus caro nasci, venit in orbem Luc.2.
Augusti Regis Romani tempore, primùm
B Decreto gentes censu numerantur vbique;
Idem hoc Rex forte tulit, quia summa voluntas
In cuius manu, regnantis cor, legibus esset,
Fecit primus, & in numerum scriptura redacta est.
Tunc etiam Ioseph, Maria cum coniuge fœta,
Cœlesti pariter gnato numerantur, & ipsi.
Hinc instrumentis humana astutia nisa
Qui testes sancti verbi, præbere probantes
Inquirant, vel sic inuento post ea victi
Pœniteant, veniámque rogent, dum tempus habetur.
[10 Iudæi graue qui scelus admisisse fatentur, VII.
Dum detrectantes ardent, nobísque resistunt,
Nec genus ignotum dicunt, neque dicere possunt,
Suspendisse hominem se ligno, vera locutum
Ignari Domino carnem sine semine victam.
Sed pro parte quidem reticent, pro parte triumphant,
Namque Deum populis hominem vulgare laborant.
C Aspicite errorem qui vos expugnat vtrosque;
Pro nobis hic erit, dum vobis certa probamus.
Illi Deum, vos falsò hominem sine corpore corpus
Dicitis, & varia heu mentis vesania mergit.
Quod qui præsumpsit, mergentes spargitis ambo;
Namque hominem pariterque Deum, tunc facta probabunt
Commixtum, nec pauca dabit signacula mundus.
[11 Filius ipse Dei dum carnis membra requirit, VIII.
Iam prætextatus palmarum sustinet ictus; Matth.26.
Conspuitur vultus; spinis innexa corona & 27.
Compungit caput; & ligno suffigitur ipse;
12 Potatur scriblita, & fel miscetur aceto,
Diuiditur vestis, sortes mittuntur in illa;
Quod rapuit sibi quisque tenet; caligine multa.
Exspirante Deo tacitè de corpore carnis,
In tenebris tremefacta dies cum sole refugit;
Bis fuit vna dies, mediam nox atra coperuit.
A fundamentis montes agitantur in orbem,
Commota est tellus, patuere sepulcra piorum,

Cunctáque quem norunt, passum timuere videre. D
Ioan. 19. Exanimum telo miles latus haurit aperto.
Profluit & sanguis, nec aqua minus inde secuta.
Hæc illi pacto cælant, nolúntque fateri
Admissi factum, nefas occultare volentes.
Spiritus ergo potest gerere sine corpore vestem,
Aut pœnam capit, aut fert violentia vulnus?
Aut moritur, surgítque, & sanguis funditur inde
De qua carne, quia illum vos habuisse negatis?
Aut finxit potius, si vos dicere tutum est?
Quamquam præcipites dicatis, plura tacendo.
Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?
Ante diem, quam quum pateretur pascha celebrans,
Discipulísque suis tradens memorabile factum,
[13] Acceptum panem pariter vitísque liquorem
Corpus, ait, sanguísque meus, qui funditur, hic est
Pro vobis; fieri semper quod post ea iussit;
Quáve creatura panem vinúmque putatis
Esse suum corpus cum sanguine? quæque fatenda? E
Non se factorem mundi per facta probauit,
Et portare simul de carne & sanguine corpus?
IX. [[14] Hic Deus, hic & homo verus, verúmque locutus;
De patre principium, genitum de lumine lumen;
Spiritus & verbum, Patris sub imagine virtus;
Cum patre semper erat, vnitus gloria & æuo;
Omnitenentis enim solus quia verba ministrat,
Quem capit in terris, & per quem cuncta creauit.
Filius ipse Dei, carissimus ipse minister.
Hinc genus, hinc & nomen habet, hinc denique regnum,
De Domino Dominus, fluuius de fonte perenni.
Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi,
Teste Deo, quicunque Deum vidisse fatetur,
Promissa & memoranda patris patefecit ab alto.
Exod. 13. Eduxit populum, gentem percussit iniquam;
Ipse columna fuit lucis, nubísque rigoris;
Exod. 14. Siccauítque mare, & populos iubet ire per vndas
Hostibus impliciris, fluctúque fretóque copertis;
Exod. 15. *Exod. 16.* Per deserta viam fecit sua iussa secutis; F
Exod. 17. De cœlo populo panem dimisit in vmbris;
Exod. 19. Erupítque petram, sitientes vnda rigauit;
& 20. A Deo mandatum Legis Mosíque locutus
Cum tonitru cantúque tubæ, flammæque columna,
Terribili visu, tremebundo corde virorum.
Ios. 3. Post bis vicenos completis mensibus annos,
Iordane diuiso, patuit via, constitit vnda;
Partiríque tribus terram promissa paterna,
[15] Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus,
Esséque venturum terris, hominémque futurum
Prædixit, Christum terris manifestè profatus.
X. [[16] Exspectatus in auxilium, spes vnica vitæ,
Mundator carnis feræ, mortísque fugator;
Tandem venit ab imperio patris omnipotentis,
Humanis sese vestiuit & artubus ille.
Gen. 1. Adam, virgo, draco, lignum, quæ caussa ruinæ,
Et via qua nos mors temeraria vicerat omnes,
Hac eadem gradiens pastor, pecudémque requirens,

A Angelo, virgine, carne sua, ligníque medela, *Luc.1.et 13.*
Ex quo victus homo, victos periturus obibat;
Hic interpositus pro captis omnibus vnus,
Sustinuit patiens inimicam in corpore pœnam;
Morte sua spolians mortem, fit caussa salutis. *1.Cor.15.*
Necnon in terris suo postquàm corpore sancto
Omnia perpessus, persoluit debita nostra;
[17] Infernum petit; hic animas pro crimine vinctas,
Quæ sine præsidio, conclusæ pondere legis,
Olim promissa, & sperata, & tarda rogabant,
Sanctorum in requiem dedit, & cum luce retraxit.
Tertia namque die subiens cum corpore victor,
Immani virtute patris, via facta salutis,
Inque creatura portans hominémque Deúmque,
Conscendit cœlos, captiuas ille reducens
Primitias, munus Domino carámque figuram;
Consedítque patri lucis virtute recepta,
Gloria qua munitus erat, dum vinceret hostem,
B Spiritu coniunctus, de nobis carne ligatus.
Hunc pater, & Dominum & Christum, Regémque, Deúmque,
Iudicio regnóque dato missurus in orbem est.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM QVINCTVM ADVERSVS MARCIONEM.

CAP. I.

1. PRimus erat referens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De horum quinque librorum argumentis, aduersus Marcionem. *Quem* refugam *nõ semel his libris appellat, quòd à fide Catholica desciuerit, quemadmodum latiùs videre est lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 30. num. 167. & lib. 1. adu. Marc. num. 2. Castigauimus autem tũ in Argumentis singulis libris præfixis, tum hoc loco*: Inque nouo Deus quę fœdere, *&c. pro*: Diuis, *&*: piacula Legis, *pro*: Regis. *Optassemus etiam MS. exemplaria ad recognoscendum quod hîc adfert de* libro tertio; *quod adeò quum obscurum esset, & fortaßis corruptum, argumento suprà non adiunxi.*

2. Et quamuis hostes, &c.] *Pulcher locus contra eos, qui libenter versantur in libris hæreticorum, quum vel in argumentis eorum confutandis (hîc teste Tertulliano)*

Vix mundam linguam sermonis culpa reseruet.

quò pertinet etiam illud: Ancipiti quamquam cum crimine. *Sunt autem rursus Tertullianica*: illicita, *producta vltima, &*: cõtamine. *Atqui castigamus*: Ignotúmque alium quemquam, *pro*: quanquam, *&*: laude sequentes, *pro*: sequentem.

CAP. II.

3. Quisnam ergò Deus? &c.] *Huic capiti inscriptionem dedimus*: De Deo vero omnibus noto, & non nouo; *de quo latiùs tractauit suprà alicubi libris aduers. Marc. iisdem penè rationibus quibus hîc vsus*: Si sua, cur tam sera petit? *&c. Illud autem paulopòst obscurum est, & fortaßis mendosum*: Transmissis numero. *Hîc certè castigauimus, quamquam repugnante lege carminis, eò quòd licentia simili etiam alibi vtatur*: Quisnam ergo Deus, *pro*: Quis non, *quod nullo sensu legebatur.*

CAP. III.

4. Pastor ouem quærens, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De bono matrimonij. *Quasi enim aliud agens, adhuc persistens in absurditate, quæ oritur ex Deo nouo, transit ad confirmationem* connubiorum, *quæ Marcion respuebat, de quibus suprà lib. 1. adu. Marc. cap. penult. Castigauimus verò*: &, *pro*: vt, *quia sequitur*: vt fuerat, *& paulopòst accipi videtur* replesset, *pro*: *adimplesset, & ad finem deduxisset, quum dicit*:

Connubij solido complexus corde replesset;

& mox: cubitus, *Genitiuo casu, pro*: concubitus.

5. Nec Paulum decuit, quamuis pro tempore, quosuis
Hortari, &c.] *Prorsus legendum*: quosuis, *pro*: quosdam, *eo quod subditur*:

Nam teneras aliàs ætates nubere iussit;

vbi aliàs *aduerbialiter sumitur (sicuti alibi non semel) pro*: *alioqui. Quum enim 1. Cor. 7 legatur*,

Hortari, velut ipse fuit, pare sorte manere,
Temporis angusti (*Græcè est enim* συνεσταλμένος) cernens instantia multa,

idem tamen teneras, *id est, quæ continere non possunt*, ætates nubere iussit. *Atque hoc ipsum est quod lib. 5. aduers. Marc. cap. 7. dicit*: Etenim Apostolus, etsi bonum continentiæ præfert, tamen coniugium & contrahi permittit & vsui esse; & magis retineri, quàm disiungi suadet. *Quæ verba ad loci huius alioqui obscurioris, & fortè corrupti, intellectum faciunt.*

CAP. IIII.

6. Patrem hominis, &c.] *Titulum huic capiti dedimus*: De salute carnis æquè atque animæ. *Bis enim ter'ue, quod pulcrum est, repetere solet Auctor; de eodem*

enim tractat suprà his hoc eodem opere. Accipit etiam more suo: depetdit, *mox pro:* deperditur. *Atqui legimus ex absurda consequentia:*

Sed & homo solum spiramen dicitur esse,

pro: Sed nec, dum (*inquam*) Partem hominis speratis retinere salutem; *ex quo etiam sequitur illud:*

Nec vetus est homo dicta caro, nec sunt inimica

Spititus & caro, *nec (id enim subintelligitur)* verus homo sociatus in vno est; *quæ omnia scripturis sunt contraria,*

Nec sibi priuatos sensus cernuntur habere;

cui contradicit deinceps Auctor, quum subdit: Hæc regitur, regit ille, *&c.*

7. Per quam pâret homo, &c.] *Accipitur etiam hic phrasi Tertullianica:* paret, *pro: apparet; cui est simile & illud infrà cap. 9.*

Hic Patribus sanctis parens ab origine mundi.

Pertinet etiam ad licentiam Poëticam illud: spe diues apêruit, *sicuti etiam infrà ca.* 8. nox atta copêruit. *Est autem obscurus versus, & quantum videtur, mendosus:*

Visus ab inciso, missus patiendo peregit.

Cap. V.

8. Quid nunc infandæ voces, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* De Deo eodem veteris & noui Testamēti; *quod ipsum etiam suprà libris adu. Marc. & hoc ipso opere non semel tractauit Auctor. Castigamus verò:*

Si non ipse dedit leges Deus ipse creator,

pro: Si non ipse Deus, *&c. Atqui hic locus hoc velle videtur, quod alibi non semel dixit, & infrà prosequitur cap. 9. Christum (non Deum patrem) semper retrò visum esse, atque adeò eundem esse Deum, qui & in veteri Testamento & in nouo apparuerit; de quo interim latiùs inter Paradoxa Auctoris in Prolegomenis; sicuti etiam de eo quòd videatur &* Christum *appellare* Deum creatorem, *non solùm* Deum patrem.

Cap. VI.

9. Quid præstare Deus, quid possit homo pati, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Christo non solùm Deo, sed & homine. *Castigauimus autem:* furentes, *pro:* ferentes, *ad præcedentia referendum, non ad sequentia verba. Rursus verò producitur prima syllaba in voce* Deum, *quum subditur:*

Esse hominem factum Deum, passumque.

Cap. VII.

10. Iudæi graue qui scelus, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Iudæi hominē agnoscūt Christum, at Deum negant, quod tamen vtrumque scripturis probatur. *Emendauimus verò:* Sed pro parte quidem, *pro:* quidam; *& vocibus transpositis:* Illi Deum, vos falsò hominem, *&c. pro eo quod erat:* Illi hominem, vos falsò Deum; *vtpotè quum licentia Poëtica i litteram in fine dictionum corripiat.*

Cap. VIII.

11. Filius ipse Dei, dum carnis membra requirit, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus:* De Christo homine.

12. Potatur scriblita, &c.] Scriblita *etiam penultima contra naturam correpta, abutitur Auctor pro potione amara Christo à Iudæis propinata, quum alioqui Plauto, & Catoni potius sit cibi seu placentæ genus. Sequitur etiam Græcorum lectionem, qui* acetum *legūt* cum felle *mixtum, pro eo quod Latini plerique* vinum; *quæ varietas nata ex vicinia vocum* ὄξος *&* οἶνος. *Rufinus in Symbolo vtrumque expressit, vinum myrrhatum, & acetum. Rursum autem accipitur his:* Non, *pro:* Nónne, *paulopòst in illo versu:*

Non ergo manifesta fides, non omnia fixa?

vbi fixa *accipit pro: certis, & rursum ibi:*

Non se factorem mundi per facta probauit.

13. Acceptum panem, &c.] *Facere etiam hunc locum pro* veritate corporis & sanguinis Domini *in Sacramēto Eucharistiæ, suprà adnotauimus lib. 4. aduers. Marc. cap. 40. num. 662.*

Cap. IX.

14. Hic Deus, hic & homo verus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Christo Deo qui patribus apparuerit. *Castigauimus autem necessariò:* Patris sub imagine virtus, *pro:* Christi; *neque enim Christum à seipso aut imago aut virtus rectè appellaretur. Obscurum verò, & quantum apparet, corruptum est illud:* Quem capit in terris.

15. Ipse Prophetarum verbum patris ore locutus.

Esseque venturum terris, &c.] *Prorsus coniungendi fuerunt hi duo versus, & prætermittendus ille intermedius, qui adhuc ad librum Iosue pertinet:*

Patriíque tribus terram promissa paterna;

neque enim in illo libro vlla de Christo prædictio, sed apud Prophetas quamplurima, quorum multa videre est, tum Tomo 1. lib. aduers. Iudæos, cap. 6. & deinceps, & suprà lib. 3. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. & 23.

Cap. X.

16. Exspectatus in auxilium, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* De Christi passione & gloria; *vbi imprimis pulcra est comparatio, quòd quum fuerint homini* caussa ruinæ, virgo, draco, lignum, *Christus dæmonem vicerit,*

Angelo, virgine, carne sua, ligníque medela;

hoc est enim quod vult versu illo obscuro, &, quantum apparet, mendoso:

Ex quo victus homo, victos periturus obibat.

17. Infernum petit, &c.] *De hoc articulo fidei, quem tamen Erasmus in Symbolo Apostolico agnouisse vix videtur, vide suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 13. num. 86.*

ARGV-

ARGVMENTVM LIBRI DE IVDICIO DOMINI,

PER IACOBVM PAMELIVM.

DE Iudicio Domini scripturus Tertullianus, imprimis more Poëtico Musas inuocat, ad modulandum quatuor anni temporum, & mũdi totius fabricã. I.

Deinde celebrat hominis formationem. II.

Hinc eius transgressionem, & originale peccatum, ac mortem in vniuersum genus humanum inde secutam. III.

Porrò ad institutum veniẽs, primùm agit de Iudicio particulari post mortem singulorum. IIII.

Inde de resurrectione mortuorum Deo non impossibili. V.

De Aduentu post hoc Domini, & comparitione omnium ad Iudicium. VI.

De verbis Iudicis ad sua iussa secutos, quos ad perpetuam vitam euocabit. VII.

Cum descriptione Poëtica cœlestis gloriæ. VIII.

Item de verbis Iudicis ad impios, quibus flammas addicit perpetuas. IX.

Cum simili descriptione gehennæ. X.

Porrò addit quòd id olim sancti cecinerint Prophetæ, & qui in Christi *passione resurrexerunt.* XI.

Quocirca Iudicij memores mutare vitam omnes admonet. XII.

Ceterùm videtur huius libelli meminisse Auctor suprà lib. 2. aduers. Marc. cap. 27. in hæc verba: Iudicem quidem & illum (*nempè Deum*) esse, iam ostendimus in LIBELLO SVO. *Etsi enim lib. 1. adu. Marc. id argumentum etiam tractet cap. 25. 26. 27. & 28. tamen non poterit ille Liber inscribi* DE IVDICIO, *quia etiam alia multa de Deo tractat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE IVDICIO DOMINI LIBER.

CAP. I.

A QVis mihi ruricolas aptabit carmine Musas?
Et verni roseas titulabit floribus auras?
Æstiuæque graues maturas messis aristas?
Quis dabit & timidas autumni vitibus vuas?
Quísve hiemi placidas semper laudabit oliuas?
Recludétque ipsis renouatas fontibus vndas?
Frondentésque vago cædet de gramine flores?
Protinus ætherei modulabor luminis auras.
Iam mihi luciferas liceat contingere Musas,
Pandere secretas fluuiali vertice lymphas;
Et lætas alio positas sub sidere siluas,
Æternásque simul modulabor carmine flammas,
Vnde mare tumidum, immensa fluctuet vnda,
Quæ virtus solidas moueátque tremiscere terras,
Et lux vnde nouo præfulserit aurea mundo;
Quísve hominem læto potuisset fingere limo,
Vnde genus vacuo potuisset crescere seclo;
Et quæ viuendi populo sit multa cupido,
Quæve creata malo, moriendi, quæve propago,

Vnde bonus roseis sit ordórque rubórque coronis. D
Quid faciat lætis vt vitis abæstuet vuis,
Et plena è teneris tendantur vt horrea culmis,
Arbor vt in glacie nigris pubescat oliuis.
Germinibus quis det varij incrementa vigoris,
Mollibus & matrem pullorum protegat vmbris.
Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum,
Vt Dominum liceat per cuncta agnoscere verum;
Gen. 1. Qui lucem, maria, & cœlum, terrámque parauit,
Ornauítque nouum variato sidere mundum;
Et pecudes primùm, & volucres, procedere iussit,
Et dedit æquoreas compleri piscibus vndas,
Et fœcundatas animabus cogit harenas.
Talia compositis deducam carmina Musis,
Atque salutares exponam fontibus vndas,
Et lætum placidis venientem nubibus imbrem,
Inque animas hominum penitus, vltróque fluentem,
Excipiat plenis in nostra noualia riuis.
II. [[2] Nunc age, securam viuámque adtingere lympham,
Et celeres vitam amissam reparare per vndas
Si velit, æternæ & pœnas euadere flammæ, E
Ignarúsque Dei, venturíque inscius æui,
Et potius venturæ adipisci præmia vitæ;
Hunc vnum meminisse Deum, solúmque precandum,
Qui totum in libra posuit sub limine mundum,
Æternúmque manens, sempérque futurus in æuum,
Sæcula cuncta tenens, ante omnia sæcula solus
Ingenitus, sine fine Deus, sedémque supernam
Solus habens, solus cœlos supereminet altos,
Omnipotens solus, cui parent omnia rerum;
Gen. 1. Qui sibi complacitum hominem formauit in æuum,
Pastorem pecudum, & dominum dedit esse ferarum;
Qui sermone tenus potuit protendere cœlum,
Et solidam verbo potuit suspendere terram,
Et dicto citius disiunxerat æquoris vndam,
Ac manibus caram dilexit fingere formam,
Atque suam voluit faciem quoque inesse decoram,
Spiritúque adflauit viuendi vultibus auram.
III. Gen. 2. [[3] Immemor ille Dei, temerè committere tale
Non vltra monitum quidquam contingeret vnum F
Vnde malum sciret, pariter dinosceret æquum.
Protinus illicitum vetuit contingere pomum.
Quanta Deus homini permisit munera mundi?
Et prædulce sui signauit pignus amoris?
Gen. 1. Iúsque dedit volucrum, pontúmque solúmque domandum,
Vtilia & caræ tribuit mandata salutis.
Sub ditione dedit terras, animásque volantum,
Pennatúmque genus, pecudum genus omne ferarum,
Gen. 3. Et genus æquoreum, & deformia monstra natantum.
Sed quoniam primo transgressus crimine legem,
Iamiam primus homo Domini mandata reliquit,
Coniuge quæ mala cuncta suasit, morte peribat,
Peccatique malum commisit fœmina primum,
Transgressáque suum decepit lege maritum;
Eua inducta dolo patefecit limina letho,
Et sibi cum genere procreauit funera toto.

Hinc

A Hinc nefas incautum, mors hinc quasi semen in æuum
Spargitur; inde magis facinus percrebuit atrox,
Atque labor corruptum agitauit sæuior orbem.
Callidus hoc zelo serpens illexit in ipso,
Inde magis populi accersunt commissa malorum,
Atque nefanda malis pepererunt semina factis.
[' Idcircò Dominus solus, cui summa potestas, IIII.
Et super alta tenens summi fastigia cœli,
Altum in præcelsis habitans in secula lumen;
Præsentísque memor, quoque præscius antè futuri,
Progeniem meriti decretum seruat in æuum;
Et cunctas animas, tum corpora tarda gubernans,
Quæ ratione mouent hominem, per multa vagantem.
Vt primùm positi membrorum pondera cedunt,
Terreníque leues resolutis nexibus ibunt,
Ac proprias capient diuersis partibus oras.
Ast alias lætis reuocari protinus auris,
Seruari penitus decretæ ad præmia legis,
Dum motis iterum reuirescant corpora membris.
Illic occultis claudentur praua tenebris.
B Tunc homines primæ pensare præmia vitæ
Incipient, criménque suum culpásque putare,
Et pœnis retinere, procul de morte futuris,
Iudiciísque Dei memores astare piorum,
Exspectare suam suorúmque ex crimine pœnam;
Funditùs aut pecorum sine nomine viuere vitam,
Incassúmque Deo iam surdo fundere fletum.
[' An Deus omnipotens, cuius sub lege reguntur V.
Omnia, non valeat post mortem reddere vitam?
Aut aliquid Dominus rerum non posse videtur?
Si potuit tenebris pulsis extendere lucem,
Atque omnem verbo subito componere molem, Gen. 1.
Omnia de nihilo quoque voce potente parare;
Cur non ex aliquo possit componere, notam,
Quæ fuerat quondam, quam finxerat antè, figuram?
Assimilémque sibi iubeat resurgere formam?
Quum sint cuncta Dei; reddit magis omnia tellus;
Iussa retexet enim quidquid contexerat olim.
Si quem fortè regis aboleuit flamma sepultum,
Aut aliquem cælis disiecerit æquor in vndis,
Si cuiusque fame satiarunt viscera pisces,
C Aut fixere feræ crudelia funera membris,
Alitibus iacuit raptato corpore sanguis;
Vltima non Domino rapient sua munera magno.
Apparere Deo viuos de morte necesse est,
Resumptísque suis homines adstare figuris.
Arida sic vacuis redduntur semina terris, 1. Cor. 15.
Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis;
Nónne animatur & hinc reparatis culmus aristis,
Atque iterum viuis flauescunt fortia granis,
Consurgúntque nouæ vario cum fœnore messes?
Sidera cuncta cadunt, iterúmque renata nitescunt.
Et dies in densa moritur cum lumine nocte;
Occidit & iam nox rebus mox luce retectis;
Iámque suis alia atque alia dies surgit ab astris,

Sólque cadit, splendorifero qui lumine clarus, D
Lux perit vmbrato venienti vespere mundo;
Et renouata suo viuit fuligine Phœnix,
Et sua mox volucris (mirum) post busta resurgit.
Tempore nuda suis foliis quoque fruticat arbor,
Pomorúmque iterum curuantur germine rami.
VI. Matth. 24. [[6] Ad vocem ergo Dei mundo per cuncta tremente,
Et motis penitus virtutibus aëris alti,
Tunc fragor insolitus, tunc maxima murmura cœli,
Adueniente Deo, totius iudice mundi.
Protinus innumeri concurrunt ire ministri,
Conuallántque Deum cum maiestate superna;
Angelica in terras descendunt agmina cœlo;
Omnes, tuba Dei, quibus est diuina facultas,
Vultibus & forma virtutis spiritus omnes.
Igneus his vigor est, rutilantia corpora, cœli
Vis diuina micat, hinc totus murmurat orbis,
Hinc trepidans penitùs, vel quanta est, terra remugit,
Parturiens homines, quos reddere iussa decebit.
Omnes mirantur, turbantur denique, nimbi
Astráquemota pauent, subitæ virtutis ab alto. E
Sic veniente Deo sonitus cum voce potentis;
Omnia continuò ruptis per regna sepulcris,
Omnis humus latis effundit hiatibus ossa,
Viuentésque patens populos eructat harena.
Hærent membra comis, nectuntúrque ossa medullis,
Consertíque regunt spirantia corpora nerui,
Et simul infuso motantur sanguine venæ,
Dimissísque cauis, animæ redduntur apertis.
Organa quæque sua repetunt surgentia parte.
Proh, miranda fides; [7] hinc omnis pullulat ætas,
Pullulat antiquo mortuorum puluere turba;
Matres atque patres repetita luce resurgunt,
Magnanimi iuuenes, pueri, innuptæque puellæ,
Defunctíque senes animis viuentibus adstant,
Infantúmque gemens resonat vagitibus orbis.
Tam variæ gentes venient de sedibus imis;
Eoúmque manus, & quas videt vltima tellus,
Quæque colunt medij deuexo in climate mundi,
Ryphæásque tenent algentis sideris arces.
Omnis adest, pauidus finis cuiusque; colonus,
Rusticus, Atrides posito diademate regni,
Pauperibus mixtus coæqualis in agmine diues. F
Altus vbique tremor, precibus tunc ingemit orbis,
Tendentésque manus populi clamore stupescunt.
VII. Matth. 24. [[8] Ipse sedens Dominus, sublimi lumine clarus,
Atque potens cunctis micat in virtutibus ignis,
Excelsóque throno cælesti sede coruscat;
Martyribus septus, numero candente virorum,
Dilectísque suis comitatus vatibus exstat,
Apocal. 4. Clara quibus niueis effulgent corpora stolis.
Iámque sacerdotes nitidis in vestibus adstant,
Gestantes rutilas insigni fronte coronas;
Submissíque omnes genibus veneranter adorant.
Hagie, hagie, sancte Deus; vox omnibus vna est.

Hic

A Hic Dominus geminam mandabit sistere plebem;
Imperat & iuxta numerum discernere prauos,
Appellans placidis verbis sua iussa sequutos,
Indutósque, iubet, deuicta morte, vigorem,
Semper inextinctas habitare ad luminis auras;
Ire per antiquum semper florentia regna,
Promissas per opes, per semper amœna vireta,
Degere perpetuam præclaro in corpore vitam.
[[9]Est locus Eois Domino dilectus in oris, VIII.
Lux vbi clara, nitens, spirátque salubrior aura,
Æternúsque dies, atque immutabile tempus;
Est secreta Deo regio, ditissima campis,
Atque beata nimis, sudæque in cardine sedis.
Aër lætus ibi, sempérque in luce futurus,
Lenis & aspirans vitalia flamina ventus.
Omnia fert fœcunda, solo prædiuite, tellus;
Flores in pratis fragrant, & purpura campis
B Omnia prærutila miscer non inuida luce.
Flos alium lætus suo lumine vestit amictus,
Roscidáque hîc multo variantur semine rura,
Et roseis niuea crispantur floribus arua.
Nescitur quibus vsque locis fœlicior aura,
Quæ melior specie, vel plus præcellat honore.
Talia florigeris numquam nascuntur in hortis
Lilia, nec nostris efflorent talia campis,
Nec sic nata rubent, mox vt rosa panditur aura;
Purpura nec Tyrio sic est intincta rubore.
Gemma coloratis fulget speciosa lapillis;
[10] Inde inter prasinus, illinc carbunculus ardet, Gen. 2.
Herbosáque viret prægrandis luce smaragdus;
[11] Hîc & odoriferis nascuntur cynnama virgis,
Et spisso lætum folio conflagrat amomum.
Hîc iacet ingenitum radiantis luminis aurum,
Et nemora alta tenent florenti tempore cœlum,
C Virentésque grauant vberrima germina ramos.
Porrexit similes non illis India lucos,
Non ita densa leuat in monte cacumina pinus,
Nec sic alticoma est vmbra crispata cupressus;
Nec vernus melius floret cum tempore ramus.
Hîc abietes celso florent in vertice nigræ,
Æternúmque virent solæ sine grandine syluæ.
Nulla cadunt folia, & nullo flos tempore desit.
Flos quoque floret ibi rubeus, ceu purpura Tarsi;
Flos hîc, credo, rosa est, rubor atq; odoracer in ipso,
Sic foliis speciem præfert, sic spirat odorem.
Arbos stat cum flore nouo, pulcherrima pomis,
Vitalem & frugem fœlicia robora densant.
Mella viridanti conflagrant pinguia canna,
Lac etiam plenis manat potabile riuis;
Vitam aspirat ibi quidquid pia terra virescit,
Et plucrè redolet munus medicabile Cretæ.
Fons illic placidis leni fluit agmine campis; Gen. 2.
Quattuor inde rigant partitas flumina terras.
Ver puto semper agit vestitus floribus hortus,
Non frigus variat hiberni sideris auram,
Et reficit fœtam, meliori flamine terram.

Nox ibi nulla, suas defendunt astra tenebras; A
Iræque insidiæque absunt, & dira cupido,
Exclusúsque metus, pulsæ de limine curæ.
Hîc malus extorris, dignas exiuit in oras,
Nec vetitos vmquam datur huic contingere lucos;
Illic prisca fides electa in sede quiescit,
Insistit gaudens æterno in fœdere vita,
Et secura salus placidis lætatur in aruis,
Semper victura, sempérque in luce futura.
Hîc quicumque pius, æquíque boníque colonus,
Quíque Deum metuit sincera mente Tonantem,
Atque suos coluit sacra pietate parentes,
Et degit reliquam semper sine crimine vitam,
Aut inopem fidis opibus solatus amicum est,
Atque laboranti nimium subuenit egeno,
Pauperis adiutor, pupillorúmque patronus, B
Eruit innocuos, subuenit crimine pressis,
Hospitibus largæ tribuit sua pignora mensæ;
Omnia diuinè gessit, pia munera iussit,
Non alicui nocuit, non vmquam aliena cupiuit;
IX. Illi exultantes diuinis laudibus omnes,
Hortantésque simul referunt ad sidera voces,
Psallentes Domino celebrant per gaudia grates,
Innocuámque viam nunciis comitantibus ibunt.
["Hęc postquàm Dominus fœlicia dona peregit,
Et pariter iustos æterna in regna remisit;
Matth. 24. Tunc miseranda venit, lugens sua crimina turba,
Effundit gemitus lacrymis arentibus omnes,
Et sua testatur crebris vlulatibus acta.
Flammas pro meritis, stagnantia tela tremiscunt.
Corripit angelicus cœtus, prohibétque precari,
Et prohibet seras clamando fundere voces;
Sublata venia fundum iaciuntur in imum.
O miseri, quoties maiestas cognita vobis; C
Audistis sonitus, vidistis fulgura cœli,
Assiduas pluuias, ventorum & grandinis iras
Experti; quoties noctésque diésque sereni
Tempora fœcundant pulcris Dei munera donis,
Vernabántque rosæ, frugum nec defuit æstas,
Autumnus variè fundebat mollia poma,
Aspera hiems quamuis glaciales fregit oliuas;
Cuncta Deus tribuit, bonitas nec defuit eius.
Terra Deum tremuit, pontus de voce pependit,
Et fluuius siccas trepidus refugit harenas;
Et genitura Deum quæuis per cuncta fatetur;
Vos miseri Dominum cœli terræque negastis,
Præconésque Dei (horrendum) sæpè fugastis,
Et iustos potius crudeli cæde necastis,
Et fraus in vobis post crimen semper inhæsit.
Ergò sementis fructum capietis iniquæ:
Noscitis esse, Deúmque tamen ridere soletis;
Ibitis in tenebras ignis & sulphuris altas,
Passuri ardentes iustas cruciatibus iras;
Æternæ Deus ossa iubet descendere pœna,
Ire sub ardorem rabidæ sine fine gehennæ,
Vrgeri molem per stagna rotantia flammæ,

A In flammámque iubet conuerti elementa minantem,
Atque omnem cœli descendere nubibus ignem.
[[13] Tunc auidus rapido est inclusus tartarus igne, x.
Atque procellosis flamma intus fluctuat vndis,
Totáque vertentes confundit terra fauillas.
Flammeus est sulcus, dentes vertuntur acuti.
Omnibus & torrens armabitur igneus annis.
Impetu tartareo frendent incendia mundo,
Illic præcipiti cursu torrentur in æstu,
Hinc fugiunt, illinc cursu referuntur acuto;
Obuia fit sæuæ flammæ fugientibus ira,
Agnoscúntque suam iam tum de crimine pœnam.
Iámque vaga à nullo tellus possessa colono
Æquoris extremo pressa & sub fine profundo,
Qua sol emenso radio disterminat orbem,
Et qua transacto conduntur sidera mundo;
Æther gliscit, atris obstrusa luce tenebris,
B Vltima secretis stagnant flammantia riuis.
Est natura loci signatis ignea pœnis,
Infernísque palus candens ardoribus atrox.
Intonat horrificis facinus pœnale caminis,
Aestuat, & rapitur lato de vortice flammæ,
In tormenta ruens, fluctúque & gurgite sæuo,
Turbida cœnoso fundo miscetur harena.
Huc captiua gemens mittetur turba malorum,
Arsurúmque nefas, scelerati corporis agmen. Matth. 8.
Magnus plangor ibi, luctus sociante boatu,
Et stridor rabidus, vlulatus & inde dolentum.
Exurgent flammæque procul, artúsque sonori,
Ignis inardescet, gemitúsque feretur ad auras.
Tunc humana, mali pendet commissa, propago,
Incipiétque suas ad cœlum tendere palmas,
Et Dominum tunc nosse volet, quem nosse volebat
Antea non, quum nosse illis foret vtile tempus;
C Illic quisque suæ profitebitur effera vitæ,
Iniustásque manus, & sæuæ crimina mentis,
Horrescétque suæ quæ nouerit impia vitæ.
Iam primum quicumque Deum malè senserit antè,
Et vaga mentito coluisset numine saxa,
Atque cruentiferis signis sacrauerit aras,
Et picturatas timuit sine voce figuras,
Ac falsi tenues veneratus numinis vmbras,
Et quoscumque malus seduxit protinus error:
Siquis adulter erat, si natos ense necarat,
Si raptor grassatus erat, si fraude clientes
Distulerat, si mente parum versatus amica;
Siue suas hominum macularat sanguine palmas,
Miscuerátve latebrosa si morte venenum;
Aut si vestitus scelerato pectora fuco,
Siue malo alterius, lucro & gaudebat iniquo;
Admisit quicumque nefas quodcumque malorum;
Ingens ardor eum, atque ignis torquebit amarus,
Suppliciúmque dabunt peracerbo funere cuncti.
Plurima sic hominum mœrentum turba iacebit.
[[14] Hoc quoties olim sancti cecinere Prophetæ, xI.
Flatu & sæpè Dei moniti dixere futura;

Nemo suas (miserùm) nemo eheu præbuit aures. D
Sed Deus omnipotens voluit sua præmia nosci,
Atque minas positæ per plurima talia legis.
Mittendo statuit plures, & verba sonantes
Matth. 28. Diuina; excitósque iubet prodire sepulcris
Secum, quum fracto surrexerat ipse sepulcro.
Obstipuêre quidem plures, patuisse sepulcra,
Et cerni in clara præmortua corpora luce;
Miratíque pios sermones, dulcia dicta,
Ipsa voce suas tendunt ad sidera palmas,
Gratantúrque Deo, & victori talia Christo.
Illos non tumulos certum est reperisse silentes,
Amplius aut terræ retineri viscere clausos;
Apoc. 6. [15] Relliqua sed recubat nunc turba cubilibus imis,
Ille dies donec, completo tempore, magnus
XII. Adueniat. [16] Cuncti Dominum iam agnoscite verum,
Qui solus facit hanc animam sua cernere luce, E
Eandémque potest in tartara subdere pœnis,
Et cui cuncta patet vitæ mortísque potestas.
Posse Deum, nam velle sat est, factúmque loquendo
Implet, & obstando planè nihil impedit illum.
Ille meus solus, cui credo sensibus imis.
At quoniam letho cursus concluditur omnis,
Quicunque est hodie, secum putet omnia mente;
Atque ideò dum vita manet, dum cernere lucem,
Dum vitam mutare licet; quàm terminus æui
Obruat incautos, & nescia lumina soluat
Vltimus ille dies, mortis quia lege tenetur;
Quod pretium superest, caræ inuigilate saluti,
Et faciles certíque bonum decurrite cursum.
Abstergete piis commissa piacula sacris,
Atque vagas nimium mundi vitate procellas;
Tum rectas & adite vias, & sancta tenete.
Hinc lætis animis prauum depellite crimen,
Et concreta diu proluatur pectore culpa; F
Commissásque mali labes abolete nefandas,
Æternísque Deum precibus placate tremendum.
Pessima cuncta bonis cedant mortalia viuis,
Et seruate nouam iamiam sine crimine vitam,
Incipiántque bonis verísque assuescere mentes,
Laudibus & faciles diuinis reddite voces.
Sic meliora piis flagrabunt omnia vobis,
Sic quoque cœlestis capietis munera vitæ,
Cúmque Deo longum semper viuetis in æuum,
Aurea siderei cernentes gaudia regni.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE IVDICIO DOMINI.

CAP. I.

1. Quis mihi ruricolas, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De quatuor anni temporibus, & mundi totius fabrica. *Castigamus verò*: maturas messis aristas, *pro*: maturat.

CAP. II.

2. Nunc age, &c.] *Capiti huic inscriptionem dedimus*: De hominis formatione.

CAP. III.

3. Immemor ille Dei, &c.] *Titulum huic capiti impo-*

impoſuimus : De hominis transgreſsione & peccato originali, ac morte in poſteros transfuſa.

CAP. IIII.

4. Idcircò Dominus ſolus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De iudicio cuiuſque hominis particulari.

CAP. V.

5. An Deus omnipotens, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus* : De reſurrectione mortuorum Deo non impoſsibili. *Quam probat exemplis* : granorum quæ mortua conſurgunt, *ſicuti eſt* 1. *Cor.*15. occaſus & ortus ſyderum; diei ac noctis, *ſicuti etiam ſuprà lib. de Reſurr. carnis cap.*12. *&* Phœnicis, *de qua ibidem cap.*13.*n.*104. 105. *&* 106. *Atqui caſura ibi facienda*: alia atque alia dies ſurgit ab aſtris, *in voce*: dies.

CAP. VI.

6. Ad vocem ergo Dei, &c.] *Huic capiti titulum dedimus*: De aduentu Domini, & omnium hominum comparitione ad iudicium.

7. Hinc omnis pullulat ætas, &c.] *Eodem ſpectat quod ſubiicit Auctor*: pueri, *&*:

Infantúmque gemens reſonat vagitibus orbis. *Sed ſanè hæc intelligenda ſunt; quòd nempè etiam* pueri & infantes reſurgent; *non tamen in eadem ætate, ſed (iuxta quod Apoſtolus ſcribit Epheſ.* 2.) *in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti. Quia vnuſquiſque (inquit B. Auguſt. lib.* 22. *de ciuit. Dei cap.*15.) *ſuam recipiet menſuram corporis, quam vel habuit in iuuentute, etiamſi ſenex obiit, vel fuerat habiturus, ſi antè eſt defunctus. Ætas verò erit illa, ad quam peruenit Chriſtus, circa* 30. *annos.*

CAP. VII.

8. Ipſe ſedens Dominus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De verbis Iudicis ad iuſtos, quos ad vitam euocabit perpetuam. *Accipitur verò*: exſtat, *pro: ſupereminet. Caſtigauimus autem*: niueis effulgent corpora ſtolis, *pro*: telis.

CAP. VIII.

9. Eſt locus Eois Domino dilectus in oris, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus*: Deſcriptio poëtica Paradiſi, ſeu vitæ æternæ.

10. Inde nitet Praſinus, &c.] *Appellatur Plinio* Praſius, *ſiue vti Auctor*: Praſinus, *è gemmarum viridantium genere, lib.*37. *cap.*8. *at* Praſinus *colorem viridem ſignificat. De* carbunculo & ſmaragdo *vide ſuprà lib.*2. *adu. Marc. cap.*10. *num.*64.

11. Hîc & odoriferis naſcũtur cynnama virgis, Et ſpiſſo lætum folio conflagrat amomum, &c.] *Auctorem non modò in ceteris huius capitis, ſed maximè in hoc loco videtur imitatus Lactantius carmine de Phœnice, vbi dixit*:

Cynnama *dehinc, aurámque procul ſpirantis* amomi

Congerit. --

De Cynnamo *verò, ſiue Cynnamomo, vide Plinium lib.* 12. *c.*19. *De* Amomo *eiuſdẽ lib. c.*13. *Emendauimus verò* virentéſque, &c. ramos, *pro*: viuentéſque, *ſicuti poſt aliquot lineas*:

Et pulcrè redolet munus medicabile Cretæ,

pro: pulcræ, redolent; *vbi alludit ad herbarum* Cretẽſium *varia genera, quorum in medicinis vſus eſt præcipuus, vtpote quòd in ea inſula nullum venenatum naſcatur animal.*

CAP. IX.

12. Hæc poſtquàm Dominus, &c.] *Titulum huic capiti fecimus*: De verbis Iudicis ad impios ituros in ignem æternum. *Eſt autem & hîc vox Tertullianica*: genitura, *pro generatione.*

CAP. X.

13. Tunc auidus rapido, &c.] *Caput hoc inſcripſimus*: De gehennæ deſcriptione. *Vbi Tertullianica ſunt*: facinus pœnale, *&*: mali pendet commiſſa, *pro*: *exſoluet.*

CAP. XI.

14. Hoc quoties olim, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus*: Quòd olim hæc prædixerint Prophetæ, & qui cum Chriſto reſurrexerunt.

15. Relliqua ſed recubat nunc turba, &c.] *Quomodo ſimiles loci Auctoris alludentis ad cap.*6. *Apocal. debeãt intelligi, vide inter Paradoxa noſtra Prolegomena.*

CAP. XII.

16. Cuncti Domino iam agnoſcite verũ, &c.] *Huic capiti, quod ab hoc hemiſtichio auſpicamur, titulum impoſuimus*: Ad meliorem vitam metu Iudicij adhortatio. *Caſtigamus verò*: ſua cernere luce, *pro*: ſuã cernere lucẽ. *Et more ſuo accipit Auctor*: quàm *pro*: *antequam, quum ſubiicit*:

-quàm terminus æui,

Obruat incautos, & neſcia lumina ſoluat

Vltimus ille dies-; *vbi in eo quod ſequitur, emẽdamus*: mortis quia lege tenetur, *pro*: qui. *Incipientes nouam periodum ibi*:

Quod precium ſupereſt, caræ inuigilate ſaluti; *quamquam vox*: precium, *corrupta ſit, niſi accipiatur pro*: *precum.*

ARGVMENTVM GENESEOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

PRIMA *quatuor Geneſeos capita Heroico carmine reddidit. Ceterùm quamquam olim B. Cypriano in operum eius Tomo tertio adſcribendum putauerimus, interea ſententiam mutare perſuaſit Sixtus Senenſis, qui Biblioth. ſuæ Sanctæ lib.*4. *Tertulliano adſcribit* Sodomã *librũ ſequentem, qui haud dubiè eiuſdẽ cum hoc Auctoris eſt; maximè quũ ſtylus magis ſit Tertullianicus quàm* Cyprianicus, *& nuſquã B. Cyprianus inter Poëtas* Chriſtianos *nominetur præterquàm à Fabricio, qui primus in lucẽ eius nomine ædidit. Siquis interim aliud ſentiat, per me licet, dũmodò etiam inter Opera Tertulliani vtrumque opus admittat.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, GENESIS. D

CAP. I. Gen. 1. RINCIPIO Dominus cœlum terrámque creauit:
Namque erat informis, fluctúque abscondita tellus;
Immensúsque Deus super æquora vasta meabat,
Dum chaos & nigræ fuscabant cuncta tenebræ.
Has dum disiungi iussit de cardine, fatur:
Lux fiat; & claro nituerunt omnia mundo.
Quum Dominus, primi complesset facta diei,
Condidit albentem nebulis nascentibus axem;
Accipit immensus verrentia littora pontus,
Multiplices rapiens validis cum tractibus amnes.
Tertia lux faciem terrarum fulua retexit,
Arida mox posito narratur nomine terra;
Florea ventosis consurgunt germina campis,
Pomiferíque simul procuruant brachia rami.
Quarta dies generat solis cum lampade lunam, E
Et stellas tremulo radiantes lumine fingit;
Hæc elementa dedit subiecto insignia mundo,
Tempora quæ doceant varios mutanda per ortus.
At quincta accipiunt liquentia flumina pisces,
Et volucres varias suspendunt aëre pennas.
Sexta prægelidos in spiras lubricat angues,
Quadrupedúmque greges totos diffundit in agros;
Cunctáque multiplici mandauit crescere passim
Germine, & immensis errare & pascere terris.
Hæc vbi constituit diuina potentia iussu,
Rectorem inspiciens mundanis defore rebus,
Hæc memorat: Nostris hominem faciamus ad vnguem
Vultibus adsimilem, toto qui regnet in orbe.
Et licet hunc vno posset componere verbo,
Ipse tamen sancta dignatus ducere dextra,
Inspirat brutum diuino à pectore pectus.
II. Gen. 2. Quem postquàm effigie formatum ceu sua, vidit,
Metitur solum mordaces soluere curas.
Ilicet irriguo perfundit lumina somno,
Molliùs vt vulsa formetur fœmina costa,
Atque artus mixtu gemino substantia firmet. F
Inditur & nomen vitæ, quod dicitur Eua.
Quapropter nati linquunt de more parentes,
Coniugibúsque suis positis cum sedibus hærent.
Septima, quando Deus factorum fine quieuit,
Sacrata statuens venturi gaudia secli;
Ilicet exhibitis animantum ex ordine turbis,
Viritim cunctis nomen quod permanet, indit,
Adami à Domino donata prudentia solers.
Quem Deus alloquio, iunctam dignatur & Euam:
Crescite multimodo ventura in tempora partu,
Vt polus & plenæ vestro sint germine terræ;
Hæredésque mei, varios decerpite fructus,
Quos nemora & pingui reddunt de cespite campi.
Hæc vbi disseruit, læta paradisus in aula
Instruitur, primíque aspectat lumina solis.

Gignitur

A Gignitur hæc inter, pomis lethalibus arbos,
Coniunctum generans vitæ mortísque saporem.
Ædibus in mediis puro fluit agmine flumen,
Quod rigat insignes liquidis de fluctibus ortus,
Quadrifidósque secat vndante ex fonte meatus.
Phison auriferis prædiues fluctuat vndis,
Conspicuásque terit rauco de gurgite gemmas;
[3] Prasinus huic nomen, illi est carbunculus ardens,
Perspicuúsque vadis terram prælambit Euilat.
Post hunc Æthiopas Gæon adlapsus opimat.
Tertius est Tigris, Eufrati adiunctus amœno,
Assyriam celeri discretim flumine sulcans.
Hîc positus custos Adamus cum coniuge fida,
Atque opifex, tali formatur voce Tonantis:
Ne trepidate simul licitos præcerpere fructus,
Quos nemus intonsum ramo frondente creauit;
Solliciti ne fortè malum noxale legatis,
B Quod viret ex gemino discreta ad munia succo.
Nec minus interea cæcos nox alta tenebat,
Ac modò formatos nec vestis texerat artus.
[Has inter sedes & baccis mitibus ortus, III. Gen. 3.
Spumeus astuto vincens animalia sensu,
Serpebat tacitè spiris frigentibus anguis;
Liuida mordaci voluens mendacia sensu,
Fœmineo tentat sub pectore mollia corda.
Dic mihi cur metuas fœlicia germina mali?
Numquid poma Deus non omnia nota sacrauit?
E queis si studeas mellitos carpere victus,
Aureus astrigero remeabit cardine mundus.
Illa negat, vetitósque timet contingere ramos;
Sed tamen infirmo vincuntur pectora sensu,
Ilicet vt niueo iam mitia dente momordit,
Adfulsit nulla maculatum nube serenum.
Tum sapor illecebram mellitis faucibus indens,
Compulit [4] insueto munus deferre marito.
Quod simul ac sumpsit, detersa nocte nitentes
C Emicuere oculi, mundo splendente, sereni.
Ergo vbi nudatum prospexit corpus vterque,
Quúmque pudenda vident, ficulnis frondibus vmbrant.
Fortè sub occiduo Domini iam lumine solis
Agnoscunt sonitum, trepidíque ad deuia tendunt.
Tum Dominus cœli mœstum compellat Adamum:
Dic vbi nunc degas? Respondit talia supplex:
O Domine, adfatus pauido sub corde tremisco
Magne tuos, nudúsque metu frigente fatigor.
Tum Dominus: Quis poma dedit noxalia vobis?
Tradidit hæc mulier, dum dicit lumina promptim
Candenti perfusa die, liquidúmque serenum
Adfulsisse sibi, solémque & sidera cœli.
Protinus ira Dei turbatam territat Euam,
Auctorem vetiti dum quærit maximus acti.
Illa sub hæc pandit: Serpentis suasa loquentis
Accepi, fallente dolo, blandóque rogatu;
Nam sua vipereis intexens verba venenis
Hæc mihi præ cunctis narrauit dulcia pomis.
Ilicet omnipotens condemnat gesta draconis,
Præcipiens cunctis inuisum visere monstrum,

Pectore mox fuso prorepere, tum sola morsu D
Mandere; mansuro quæcunque in tempora bello,
Humanos inter sensus, ipsúmque labantem;
Vertice vt abiecto pronus post crura virorum
Serperet, vt calcet dum labens comminus instat.
Fœmina fraudigeris miserè decepta loquelis,
Præcipitur duro discrimine ponere partum,
Seruitiúmque sui studio perferre mariti.
Tu verò cui visa fuit sententia verax
Coniugis, immiti cessit quæ victa draconi,
Deflebis miserum per tempora longa laborem;
Nam tibi triticeæ surget pro germine messis
[5] Carduus, & spinis multum paliurus acutis;
Vt cum visceribus lassis & pectore mœsto,
Plurima sollicitos præstent suspiria victus;
Donec in occiduo venientis tempore mortis,
Vnde geris corpus, terræ reddare iacenti.
His actis Dominus trepidis dat tædia vitæ,
Deiectósque procul sacratis dimouet hortis, E
Obuersósque locat, medióque eliminat igni,
In quo perceleri Cherubin euoluitur æstu,
Dum calidus deferuet apex, flammásque volutat.
Queis Dominus, pigro ne frigore membra rigerent,
Consuit euulsas pecudum de viscere pelles,
Operiens nudos calidis de vestibus artus.
III. [Ergò vbi coniugio sese iam fidus Adamus
Esse virum sensit, nomen genitricis amatæ
Exhibet vxori. Bino qui germine factus
Continuò genitor, diuersis nuncupat orsis;
Atque Cain hic nomen habet, cui iunctus Abelus.
Innocuas huius seruabat cura bidentes,
Ast alius curuo terram vertebat aratro.
Hi quum perpetuo ferrent sua dona Tonanti,
Dissimiles fructus sensu suadente dedêre.
Nam prior vberibus fuerant quæ prosata glebis,
Obtulit; ast alius miti se deuouet agno,
Exta manu sincera gerens, adipémque niualem;
Confestímque placet Domino pia vota tuenti.
Quod propter gelida Cain incanduit ira. F
Quem Deus adloquio dignatus, talibus infit:
Dic mihi, si rectum viuas, & noxia cernas,
Degere non possis contracto à crimine purus?
Desine mordaci fratrem disperdere sensu;
Qui tibi ceu Domino subiectus colla daturus.
Nec tamen his fractus, fratrem deducit ad arua,
Atque vbi deprensum deserto in gramine vidit,
[6] Elidit geminis frangens pia guttura palmis.
Quod factum Dominus cœlo speculatus ab alto,
Disquirit, quonam terrarum degat Abelus?
Ille negat positum custodem se fore fratris.
Cui Deus effatur: Numnam vox sanguinis eius
Ad me missa sonat, celsúmque ascendit ad axem?
Nosce igitur mansura tibi pro crimine tanto;
Nam modò quæ maduit germani sanguine terra,
Inuiso maledicta tibi commissa negabit
Semina, & adsumptis fructum non proferet herbis;
[7] Torpidus vt multo collidens membra tremore.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN GENESIN.

CAP. I.

1. Et volucres varias suspendunt aëre pennas, &c.] *Retinuimus hanc castigationem pro coniectura Cauchy, ex æditione priori inter Opera B. Cypriani, pro:* corpore.

CAP. II.

2. Quem postquam effigie formatum, ceu sua, vidit, &c.] *Inter cetera id est Tertullianicum, quòd litteram a. in Ablatiuis, sicut hîc in voce* sua, *corripiat.*

3. Prasinus huic nomen, illi est carbunculus ardens, &c.] *Vel hinc patet eiusdem esse Auctoris hunc librum cum præcedenti, quippè vbi legatur, quum de Paradiso, sicut hîc agit, cap.8.*

Inde nitet Prasinus, illinc carbunculus ardet.

Atqui vtrobique sequitur æditionem LXX. *Gen. 2. apud quos commemoratur inueniri* carbunculus, *Græcè* ἄνθραξ, *&* lapis Prasinus, *Græcè* ὁ λίθος ὁ πράσινος. *Pro quibus ex Hebræo & Chaldæo transtulit B. Hieron. Bdellium, & lapidem Onychinum.*

CAP. III.

4. insueto munus deferre marito, &c.] *Sic iterum legimus, pro:* insuetum, *quod cum Cauchio castigaueramus, & sicut inter opera B. Cypriani:* tum sola morsu Mandere, *pro:* Pandere. *Est autem rursum Tertullianicum illud intermedium:* Quis poma dedit noxalia vobis?

5. Carduus & spinis multum paliurus acutis, &c.] *Hoc quoque est Vergilianum Eclog. 5. Est verò etiam rubigenus* paliurus *Plinio lib. 24. cap. 13.*

CAP. IIII.

6. Elidit geminis frangens pia guttura palmis, &c.] *Emendauimus ex coniectura:* frangens, *pro:* fraudans, *& mox iuxta Morelium:* cœlo speculatus ab alto, *pro:* celso.

7. Torpidus vt multo collidens membra tremore, &c.] *Sicut etiã nuper adnotauimus, quum prorsus mutilus sit finis huius carminis, apparet cetera quoque Geneseos capita ad euersionem vsque Sodomæ ab Auctore conuersa.*

ARGVMENTVM IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

PVLCRE[1] & latè integram historiam euersionis Sodomæ prosequitur. Ceterùm sicuti suprà quoque dictum est, præterquàm quòd Sixtus Senensis nominatim adscribat hunc librum Tertulliano, etiam phraseis quædam & loci plures sunt Tertullianici, sicuti infrà adnotauimus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI SODOMA.

IAM Deus omnipotens primæui tempora secli, CAP. I.
[1] Vindice diluuio, cunctis aboleuerat vndis, Gen. 7.
Quas cœlum sparsit terræ, maris exspuit æquor,
Hactenus, haud liquido pœnas decernere pactus
Excidio, quoties hiemes induceret aër,
Frenandis varium pluuiis mandauerat arcum,
Purpureo & viridi signantem nubila limbo.
Iridis huic nomen, propria est quæ fibula nimbis.
[Sed recidiua hominum pariter cum gente secunda II.
Impietas, iterúmque mali noua pullulat ætas, Gen. 18.
Excidio iam non imbres sortita, sed ignes.
Sic Sodomûm meruit tellus [2] ardentibus vri
Flammis, & finis portendere signa futuri.
Effera luxuries illic, inimica pudoris,
Instar legis erat, fugeret quam præscius hospes;
Antè vel ad Scythicas, vel apud Busiridis aras

Exoptans per sacra necem, cæsúsque cruorem
Fundere Bebrycium, & Libycas satiare palæstras; D
Antéque vel Circæa nouas per pocula formas
Sumere, quàm læsum Sodomis amittere sexum.
Pulsabant cœlum inuidia, connubia mixta
Incestu parili, generis natura rebellis
In sese, læsúmque viri cum corpore nomen.
Tempore sed certo Deus omnia perspeculatus,
Gen. 19. Iudicat iniustos patiens, vbi criminis ætas,
Cessandi spatium vis nulla coëgerit iræ.
Iámque dies vltrix aderat; duo de grege missi
Angelico, forma iuuenes, qui spiritus ambo
Diua ministerio Domini mandata ferebant,
Succedunt Sodomis; illic de stirpe piorum
Transuena Loth aderat, sapiens, iustíque colonus,
Vnus erat, meminisse Deum; solet vtilis arbor
In siluis latitare feris velut hospita fructu.
Is tunc pro porta residens (vix mœnia adibant
Cœlicolæ) quamquam diuinos nescius, vltrò
Aduocat, appellat, patrio veneratur honore, E
Hospitióque vocat, longè stabulare parantes;
Euisus longis precibus, pia pignora mensa
Officiísque probis studio dispungit amicos.
Nox requiem dederat, lux soluerat altera noctem,
Et Sodoma in foribus strepitat conquesta rudendum.
Loth contrà supplex: Ne vos nunc pacta libido
Incendat, iuuenes, ipsam fœdare iuuentam;
Quo luxus genitura vocat? quo semina frustra?
Quo nullæ nuptant animæ; non lustra colentes,
Non stabulis reduces, non vndis subter hiantes,
Nec quæ pennarum modulis propè nubila pendent,
Nec quæ per terram protracto corpore manant.
Omne genus, luxu genus est; sed fœmina coniux
Omnibus, & numquam cuiquam nisi fœmina mater.
Nunc si fas iuuenilis habet vastare pudorem,
Sunt intus natæ biiuges mihi, nubilis ætas,
Virginitas in flore tumet, iam dedita messi,
Digna cupido viris, tulerit quam vestra voluptas;
Cedo pater, próque hospitibus pensabo dolorem. F
Vulgus ad hæc demens: Quisnam tu, quantus, & vnde
Qui nobis domineris, ait, legésque recondas,
Transuena, corrector Sodomorum? duplicat iras:
Nunc igitur tute ipse lues, quod nostra cupido est,
Pro natis, próque hospitibus; satis vnus in omnes.
Dicta & facta simul; vulgi mora nulla furentis.
Turbidus hiberno vt dum voluitur impete torrens,
Riuorum numeros vno pede fertur in omnes;
Si qua illic arbor rapidis offenditur vndis,
Haud mansura diu; quantum radice licebit
Crinitas durare moras, vbi subter adesam
Perdit humum circumfosso cum caudice pendens,
Huc illuc certam differt incerta ruinam;
Haud aliter Loth in media vertigine vulgi,
Nutabat vinci propè iam; sed diua potestas
Subuenit, angelici iuuenes de limine raptum
Restituunt tectis; demens sed vulgus ibidem

Pœnarum

A Pœnarum auſpiciis multatur lumine diro.
[Tunc decreta Dei referant, dignam adfore pœnam III. *Ibidem.*
De cœlo Sodomis; ipſum meruiſſe ſalutem
Iuſtitiæ titulo. Quin ergo accingeris iſthinc
Feſtinare fugam, paritérque educere ſi quid
Gentis habes? nos exitium iam inducimus vrbi.
Loth generos citus adloquitur; ſed dura hominum mens
Credere deſpexit monitum, riſitque timorem.
Tempore mox quo lux tenebras conſcendere tentat,
Et bicolor cœli facies de nocte diéque eſt,
Inſtabant iuuenes Chaldæam educere gentem
Ex Sodomis, iuſtámque domum donare ſaluti:
Eia age Loth, exurge, tuámque adſume iugalem,
Et natas duplices, atque hinc exterminus ito,
Præueniens Sodomûm pœnas (manibus quoque amicis
Producunt trepidos) atque hæc tibi cetera mando;
Serua Loth animam, ne viſum in terga retrorſum
Vertere fortè velis, cœptum vel ſiſtere greſſum;
In montem propera. Timuit Loth ardua tardo
Ereptare gradu, cœleſtes ne priùs iræ
Opprimerent; alios igitur depoſcere portus
Adgreditur, paruam quam contra aſpexerat vrbem.
B Huc, inquit, contendo fugas; vix mœnibus exſtat,
Nec longè, nec magna. Illi fauere petenti,
Vrbis & ipſius pariter geſſere ſalutem.
Inde Segor vico nomen vox barbara nouit.
Tunc Loth ingreditur Segor, ſimul exoritur ſol,
Vltimus ille quidem, in Sodomámque incendia feruens
Infert, nam totos radios armauerat igni;
Æmula ſubſequitur caligo [4] includere lucem
Cœptans, atque globos confuſo intexere cœlo;
Fumantes coëunt nubes, nouus irruit imber,
Sulphura cum flammis flagrantibus æſtuat æther,
Exuſtus crepitat liquidis ardoribus æther.
[5] Hinc habet in falſo de vero fabula famam,
Solis progeniem currus optaſſe paternos,
Nec valuiſſe leuem puerum frenare ſuperbos
Ignis equos, arſiſſe orbem; tunc fulmine raptum
Aurigam; illicitum planctum mutaſſe ſorores.
C Viderit Eridanus, ſi qua illic populus albet,
Aut ſi quis plumat ſenio modulatior ales.
Hîc aliter verſæ mœrent miracula formæ.
Namque comes coniux, heu me, malè tum quoque legis
Fœmina non patiens, diuina ad murmura cœli
Audaces oculos nequicquam ſola retorſit,
Nec habitura loqui quod viderit; & ſimul illic
In fragilem mutata ſalem, ſtetit ipſa ſepulcrum,
Ipſáque imago ſibi formam ſine corpore ſeruans.
[6] Durat adhuc etenim nuda ſtatione ſub æthram,
Nec pluuiis dilapſa ſitu, nec diruta ventis.
Quin etiam ſiquis mutilauerit aduena formam,
Protinus ex ſeſe ſuggeſtu vulnera complet.
Dicitur & viuens alio iam corpore, ſexus
Munificos ſolito diſpungere ſanguine menſes.
[Nuſquam ſunt Sodomi, nuſquam illorum impia lucent IIII.
Mœnia; cum dominis domus omnis inops ita nuſquam;

Tota rogus regio est, hinc atro horrore fauillæ,
Hincque situ cano cineres incendia signant. D
[7] Occidit illa prior feritas, quàm prospiciens Loth.
Nullus arat frustrà piceas fuligine glebas.
Semiperempta etiam si qua illic iugera, lætas
[8] Autumni conantur opes, facilè optima sese
Promittunt oculis, pira, persica, & omnia mala,
Donec carpuntur; nam protinus indice tactum
Soluitur in cinerem, fit vana fauilláque pomum.
Sic igitur cœlo pariter terráque sepultis,
Nec mare viuit ibi, mors est maris illa quieti,
[9] Quod nullus animat per anhela volumina fluctus;
Quódque etiam patrio numquam suspirat ab austro,
Quódque nequit proferre aliquam de gurgite gentem
Squamigeram, læuíve cuti vel cortice septam,
Vel crispam concham, aut duplici compagine clausam.
[10] Solum illic propria mentitur fruge bitumen,
Exusti fuligo maris; quod viuidus ardor
Subter stagna coquens, de sulphuris & salis æstu
Temperat, inque picem dat terræ hærere marinam. E
Inuehitur proprio cum tempore pingue crematæ
Virus aquę, spumísque cutis super æquora nigra
Texitur; appellunt queis est ea captio mercis;
Adclinant leues laterum libramine lembos,
Vt semel impositam doceant conscendere venam.
Nam se spontè leuans adnabit mercis ad ora
Nauigij, preciúmque dabit pro munere largo,
Ni plaga contigerit, quam mensis fœmina vestit.
[11] Ecce aliud monstrum pelagi de clade notatur;
Cuncta illic immissa natant; natura recessit
Mergendis data corporibus; si denique testæ
Luciferam narem insistens, qua spiritus igni est,
[12] Velificauit apex, flammæ si flamma perempta est,
Ibit subter aquas destructio naufraga lucis.
Hæ Sodomûm & Gomorûm signatæ in secula pœnæ,
Gentibus iniustis, queis pectora dura timorem
Deseruere Dei, de cœlo iura tueri,
Inque vnum rerum Dominum spectare docebunt.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN SODOMAM.

CAP. I.

1. Vindice diluuio, &c.] *Sic castigauimus ex Morelio, pro:* Iudice, *& paulopòst:* non imbres sortita, sed ignes, *pro:* imbrem.

CAP. II.

2. ardentibus vri flammis, &c.] *Id retinuimus pro:* facibus, *aut quod coniiciebat Cauchius legendum*, fascibus. *Ibi verò:* vbi criminis ætas, *videtur deesse versus aliquis.*

3. Transuena Loth aderat, &c.] Transuena *& hic & paulopòst vox Tertullianica, pro: Aduena. Est & Græcismus etiam illi vsitatus non semel:* vnus erat meminisse Deum; *item:* conquesta rudendum; *sic enim lego cum Morelio, pro:* rudendo, *item:* pacta libido; *& ibi:* Quo luxus genitura, *pro: generatio. Siue autem legas:* Cedo pater, *siue:* Dedo, *perinde est.*

CAP. III.

4. includere lucem cœptans, &c.] *Sic castigauimus ex Morelio.*

5. Hinc habet in falso de vero fabula famam, &c.] *Pulcrè rationem reddit fabula Poëtica de Phaëtonte in Eridano lapso; quo fit vt castigauerimus:* de vero, *pro:* verbo, *&:* viderit Eridanus, *pro:* videris heu dirum. *Nam non modò B. Cypriano, sed antea tum Tertulliano est vsitatissima vox:* viderit. *Emen-*

dauimus

dauimus etiam ex Morelio: heu me, malè tum quoque legis Fœmina non patiens, *pro:* heu lethum, metúque legis.

6. Durat adhuc etenim nuda statione sub æthram, &c.] *Hoc memoratu dignum, quòd sua adhuc ætate statuam illam salis, in quam Vxor Loth conuersa est, durasse scribat; & siquis eam mutilauerit, statim vulnera denuò compleri, & in singulos menses menstrua pati. Hoc est enim quod phrasi Tertullianica dicitur (non modò Cyprianica) dispungere (quod prorsus legimus, pro:* depungere) sanguine menses. *Est etiam vox Tertullianica:* suggestu *paulo antè.*

CAP. IIII.

7. Occidit illa prior feritas, quam prospiciens Loth, &c.] *Obscurus versus, vbi si* feritas *pro fertilitate accipiatur ratione carminis, constabit sensus; vti* feritas *à ferendo dicatur; vox eo significatu nunc obsoleta.*

8. Autumni conantur opes, &c.] *Etiam istud Tertullianicum esse, suprà alicubi in Apologetico adnotauimus. Emendauimus verò:* optima sese Promittunt oculis, *ex Morelio, pro:* esse se opima, *item:* & omnia mala; *pro:* mella, *vt accipiatur pro omni pomorum seu fructuum genere; &:* indice tactum, *pro:* tactu.

9. Quod nullus animat per anhela volumina fluctus, &c.] *Sic etiam ex Morelio, pro eo quod substituerat Fabricius tanquam elegantius:* Idque animat nullus. *nam vt s in fine dictionis producatur, etiam Tertulliano libris præcedentibus vsitatum est. Similiter emendauimus:* Quódque nequit, *pro:* cauet.

10. Solum illic propria mentitur fruge bitumen, &c.] *De* bitumine *ex lacu Asphaltite, vide Iosephum lib. de bello Iudaico cap. 5. Legimus etiam cum Morelio:* cremata Virus aquæ, *pro:* crematum. *Magis etiam placet:*

Vt semel impositam doceant conscendere venam,

quàm: imposita, *&c.* vena. *Maluimus etiam legere:* adnabit mercis ad ora Nauigij, *quàm:* inertis ad ora Nauigij. *Hoc enim significat mercem bituminis ita adhærere nauigijs, vt solui non possit nisi menstruo fœmineo; sicuti etiam testatur Iosephus loco citato.*

11. Ecce aliud monstrum, &c.] *Aliud miraculum narrat, quòd* cuncta illic immersa natant.

12. Velificanit apex, &c.] *Cauchius censet legendum:* velificabit. *sed æquè obscurum est quid sibi velit Auctor. Atqui etiam hîc phrasis est Tertullianica; Haud aliter enim dixit suprà Tom. 3. lib. aduers. Gnost. cap. 1. de Scorpio loquens:* Austro & Africo sæuitia velificat. *Nam pro* velis facere *vtrobique dixit:* velificare. *Denique iuxta Morelium legimus:* pectora dura, *pro:* corpora.

ARGVMENTVM LIBRI AD SENATOREM, EX CHRISTIANA RELIGIONE AD IDOLORVM seruitutem conuersum, per Iacobum Pamelium.

SENATOREM *grauiter increpat, quòd antea Christianus & Consul, Isidis seu Matris Deûm sacerdos fieri non sit veritus; hortatur itaque vt saltem in senectute resipiscat. Porrò quum etiam hîc quædam sint Tertullianica, ego illi adscribere malui quàm B. Cypriano.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI AD SENATOREM EX CHRIstiana religione ad Idolorum seruitutem conuersum.

VVM te diuersis iterum vanísque viderem   CAP. I.
Inseruire sacris, priscóque errore teneri;
Obstipui monitus; quia carmina semper amasti,
Carmine respondens, properaui scribere versus;
Vt te corriperem, tenebras præponere luci.
Quis patiatur enim, te Matrem credere magnam
Posse Deam dici, rursúsque putare colendam,
Cuius cultores infamia turpis inurit?

[2] Namque sacerdotes tunicis muliebribus iidem D
Interius ritum cultu interiore fatentur;
Idq; licere putant, quod non licet; vnde per orbem
Leuiter incedunt, mollita voce loquentes,
Lapsatósque tenent extenso pollice lumbos,
Et proprium mutant vulgato crimine sexum.
Cúmque suos celebrant ritus, [3] his esse diebus
Se castos memorant; at si tantummodò tunc sunt,
Vt perhibent, casti; reliquo iam tempore quid sunt?
Sed quia coguntur saltem semel esse pudici,
Mente fremunt, lacerant corpus, fundúntque cruorem.
Quale sacrum est verò, quod fertur nomine sanguis?
11. [Nunc etiam dicis, quòd te non fecerit ætas,
Sed tua relligio, caluum, [4] caligáque remota
Gallica, sit pedibus molli redimita papyro.
Res miranda satis deiectáque culmine summo.
Siquis ab Isiaco Consul procedat in vrbem,
Risus oris erit; quis te non rideat autem,
Qui fueris Consul, nunc Isidis esse ministrum?
Quódque pudet primò, te non pudet esse secundò;
Ingeniúmque tuum turpes damnare per hymnos
Respondente tibi vulgo & lacerante Senatu.
Tèque domo propria pictum cum fascibus antè, E
Nunc quoque cum sistro faciem portare caninam.
Hæc non humilitas, sed humilitatis imago est.
Ædibus illa tuis semper monumenta manebunt.
Rumor & ad nostras peruenit publicus aures,
Te dixisse: Dea erraui, ignosce, rediui.
Dic mihi si valeas, quum talia sæpè rogares,
Et veniam peteres; quæ tecum verba locuta est?
Verè mente cares, sequeris qui mente carentes.
Hæc iterum repetis, nec te delinquere sentis.
Quid mereare vide; minus esses fortè notandus,
Si tantùm hoc scires, & in hoc errore maneres;
At quum vericolæ penetraueris ostia legis,
Et tibi nosse Deum paucis accesserit annis;
Cur linquenda tenes, aut cur retinenda relinquis?
Nílque colis, dum cuncta colis; nec corde retractas F
Vera quid à falsis, quid ab vmbris lumina distent.
Philosophum fingis, quum te sententia mutet;
Nam tibi si stomachum popularis mouerit aura;
Et Iudæus eris, totúsque Incertus haberis.
Indulge dictis, sapientia non placet alta;
Omne quod est nimium, contrà cadit; vnum operantur,
Et calor & frigus; sic hoc, sic illud adurit,
Sic tenebrę visum, sic sol contrarius aufert;
Et pariter lædunt gelidum feruénsque lauacrum;
Esca alitur corpus, corpus corrumpitur esca;
Vímque suam minuit, si quid protenditur vltrà.
Denique si sedeas, requies est magna laboris;
Si multum sedeas, labor est Maro namque Poëta
Pro pœna posuit; sedet, æternúmque sedebit
Infœlix Theseus; semper nocet vtile longum;
Prandia longa nocent, ieiunia longa fatigant;
Sic nimium sapere stultum facit improba secta.
Me dea sic docuit, moderamen amabile, dixit.

Sed

A Sed tu nec sectam modò, nec moderamina curas;
Mens autem stabilis nullo peruertitur æstu,
Ipsáque simplicitas numquam mala cogitat vlla.
Hinc sincera fides æterna fide fruetur;
Et contrà dolus longo cruciabitur igni.
Elige quid velis, vt digna piacula vites.
Sic tamen hanc veniam mereatur creditor inquam;
Vt leue crimen erit, si nolis noscere vera;
Non leue crimen erit, si cognita vera relinquas.
Sed te correctum forsan matura senectus
In melius reuocat satiatum erroribus istis;
Tempus enim mutat mala, digerit omnia tempus.
Tunc igitur cùm te consulta reduxerit ætas,
Disce Deo seruare fidem, ne fortè bis vnum
Incurras lapsum; quia verè dicitur illud:
Qui pedis offensi lapidem vitare secundò
Nescit, & incautus iterum vexauerit artus;
Imputet ipse sibi, nec casibus imputet vllis.
⁶ Corrige delictum fidamine, corrige mentem.
B Suffecit peccare semel, desiste vereri;
Non erit in culpa, quem pœnitet antè fuisse.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN CARMEN AD SENATOREM.

Cap. I.

1. Obstipui monitus, &c.] *Est hac phrasis non modò Cyprianica, qua alibi dixit:* mens obstipuit, *sed & Tertullianica, sicuti suprà videre est lib. de Indic. Domini, cap. 11. vbi legitur.*

Obstipuere quidem plures, patuisse sepulcra.

Castigamus autem monitus, *pro:* motus.

2. Namque sacerdotes, &c.] *Emendauimus:* iidē, *pro:* idem, *& paulopòst:* reliquo iam tempore quid sunt, *pro:* corpore. *Atqui de sacerdotibus Isidis & ipsa Iside, suprà non semel satis dictum est. Hic illis tribuit* tunicas muliebres, mutatum sexum, lacerationem corporis, *ac:* fusionem cruoris, caluitiem, & pedes Gallicana papyro redimitos, *denique* cum sistro faciem caninam.

3. his esse diebus se castos memorant, &c.] *De* Castis *Isidis sacris, vide infrà Tertullianum Tom. 5. lib. de Ieiuniis aduers. Psychicos. Est autem etiam ille versus obscurus, & fortè mendosus:*

Quale sacrum est verò, quod fertur nomine sanguis?

Cap. II.

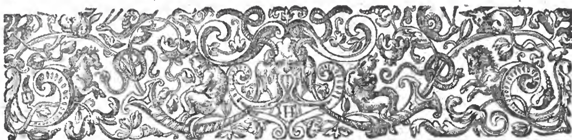
4. caligáque remota, &c.] *De* militia caligata, *vide suprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 19. num 147. Atqui corripitur etiam a in Ablatiuo qui sequitur:*

Gallica sit pedibus molli redimita papyro.

Castigamus verò recèns: Consul procedat in vrbem, *pro:* orbem. *Et mox:* Hæc non humilitas, *pro:* Hæc tua humilitas.

5. Sedet, æternúmque sedebit Infœlix Theseus, &c.] *Istud Virgilianum est ex 6. Æneidos. Prorsus antē lego:* nec casibus imputet vllis.

6. Corrige delictum fidamine, &c.] Fidamen *pro fiducia seu spe magis hauddubiè Tertullianicam phrasin sapit, quàm Cyprianicam.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS Presbyteri, Græcorvm opervm Fragmenta & Notulæ; cum Adnotationibus Iacobi Pamelij.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, Apologetici adversvs Gentes pro Christianis Græci, Fragmenta, ex Eusebio Cæsariensi, cum translatione triplici.

Præfatiuncula in Fragmenta Græca Apologetici.

Ertvlliani Apologeticum aduersus Gentes, vti paraphrasticῶs vertit Rufinus, siue pro Christianis, vti ad verbum ex Græco transtulerunt Christophorsonus apud Eusebium, & Langius in Nicephoro, Latinè conscriptum fuisse; sed in Græcum sermonem translatum, disertis verbis Eusebius & Nicephorus adfirmant; an verò id ab Auctore ipso, an alio quouis factum sit, non satis constat, quamquam priori sententiæ magis faueat, quòd etiam alios quosdam libros Latinè & Græcè conscripserit. Quo fit vt operæpretium duxerim, separatim Fragmenta Gręca publicare; eáque ad maiorem intellectum cum versione triplici; Eusebij quidem Interpretum duorum, Rufini & Christophorsoni; Nicephori verò, qui ad verbum ex illo hęc descripsit, Langij.

Ex Apologetici Cap. 11. iuxta Eusebium Eccles. histor. lib. 3. cap. 33. seu 27. & Nicephorum lib. 3. cap. 17.

Τερτυλλιανὸς ἐν τῇ ἀπολογίᾳ ὑπὲρ χριστιανῶν.

Καίτοι εὑρήκαμεν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήτησιν κεκωλυμένην. Πλίνιος γὰρ ὁ Σεκοῦνδος ἡγούμενος τῆς *ἐπαρχίας, κατακρίνας χριστιανούς τινας, καὶ τῆς ἀξίας ἐκβαλὼν, ταραχθεὶς τῷ πλήθει, διηγνόει τί αὐτῷ εἴη πρακτέον. Τραϊανῷ οὖν τῷ βασιλεῖ ἀνεκοινώσατο, λέγων· ἔξω τοῦ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς εἰδωλολατρεῖν, οὐδὲν ἀνόσιον ἐν αὐτοῖς εὑρηκέναι. ἐμήνυε δὲ καὶ τοῦτο: ἀνίστασθαι ἕωθεν τοὺς χριστιανοὺς καὶ τὸν χριστὸν, θεοῦ δίκην, ὑμνεῖν: καὶ πρὸς τὸ τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν διαφυλάσσειν, κωλύεσθαι φονεύειν, μοιχεύειν, πλεονεκτεῖν, ἀποστερεῖν, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· πρὸς ταῦτα ἀντέγραψε Τραϊανὸς, τὸ τῶν χριστιανῶν φῦλον μὴ ἐκζητεῖσθαι μὲν, ἐμπεσὸν δὲ κολάζεσθαι.

*ἐπαρχίου

Rufini.

Rufini.

Persecutionum verò extrinsecus pondus vrgebat Ecclesiam, & tam immensę cateruæ Martyrũ quotidie iugulabantur, vt Plinius Secũdus, qui tunc prouinciam administrabat, multitudine interemptorũ permotus, referret ad Imperatorẽ, quòd innumera hominum milia quotidie obtruncarentur, in quibus nihil omninò sceleris deprehenderetur admissum, aut aliquid contrarium humanis legibus gestum, nisi hoc solùm, quòd antelucanos hymnos Christo cuidã canerent Deo. Adulteria verò, vel cetera huiusmodi crimina apud eos & illicita haberi, & penitùs arceri; cetera verò secundum leges eos agere communes. Ad quæ tunc Traianus Rescripti sui auctoritate decernit, vt Christiani quidẽ non requirãtur; si qui tamẽ incidẽrint, puniantur. Per quod ex parte aliqua persecutionis sedatũ putabatur incendiũ.

Christophorsoni.

Atqui inuenimus, inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus, quum prouinciam regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tandem multitudine perturbatus, & quid de cetero ageret nescius, consuluit tunc Traianum Imperatorẽ, adlegans præter obstinationẽ non sacrificandi, nihil se scelerari de eis reperisse. Insinuans quoque & illud: Surgere atque conuenire summo manè Christianos, & Christum tanquam Deum carminibus laudare; & ad conseruandam eorum disciplinam, homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera scelera prohibere. Ad quæ Traianus rescripsit: Christianos inquirẽdos non esse, oblatos autem puniendos.

Langij.

Atqui, inuenimus inquisitionem quoque in nos prohibitam. Plinius enim Secundus quum prouinciam regeret, quibusdam Christianis damnatis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cetero ageret, consuluit tunc Traianum Imperatorem, adlegans præter obstinationem non sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quàm cœtus antelucanos ad canẽdum Christo vt Deo, & ad conseruandam disciplinam; homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cetera prohibentes. Tunc Traianus rescripsit: hoc genus inquirendos quidem non esse, oblatos verò puniri oportere.

De hoc Plinij Junioris rescripto ad Traianum vide Adnotationes nostras in Apologet. cap. 2. num. 24.

Ex Apologetici cap. v. iuxta Eusebium histor. Eccles. lib. 2. & Nicephorum lib. 2. cap. 8.

Ἵνα δὲ καὶ ἐκ τῆς γενέσεως διαλεχθῶμεν τῶν τοιούτων νόμων· παλαιὸν ἦν δόγμα, μηδένα θεὸν ὑπὸ βασιλέως καθιεροῦσθαι, πρὶν ὑπὸ τῆς συγκλήτου δοκιμασθῆναι. Μάρκος Αἰμίλιος οὕτως περί τινος εἰδώλου πεποίηκεν Ἀλβούρνου. καὶ τοῦτο ὑπὲρ τοῦ λόγου ἡμῶν πεποίηται, ὅτι παρ' ὑμῖν ἀνθρωπείᾳ δοκιμῇ ἡ θεότης δίδοται. ἐὰν μὴ ἀνθρώπῳ θεὸς ἀρέσῃ, θεὸς * οὐκ ἔσται. οὕτως κατά γε τοῦτο ἄνθρωποι οὐ γίνεται θεῷ ἵλεων εἶναι προσῆκεν. Τιβέριος οὖν (ἐφ' οὗ τὸ τῶν χριστιανῶν ὄνομα εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν) ἀγγελθέντος αὐτῷ ἐκ Παλαιστίνης τοῦ δόγματος τούτου, ἔνθα πρῶτον ἤρξατο, τῇ συγκλήτῳ ἀνεκοινώσατο, δῆλος ὢν ἐκείνοις ὡς τῷ δόγματι ἀρέσκεται. ἡ δὲ σύγκλητος, ἐπεὶ οὐκ αὐτὴ δεδοκιμάκει, ἀπώσατο. ὁ δὲ ἐν τῇ αὐτοῦ ἀποφάσει ἔμεινεν, ἀπειλήσας θάνατον τοῖς τῶν χριστιανῶν κατηγόροις.

Rufini.

Vt de origine aliquid retractemus eiusmodi legũ. Vetus erat decretum, ne quis

Christophorsoni.

Vt de origine retractemus eiusmodi legum. Vetus erat decretum, ne qui Deus ab

Langij.

Vt de origine aliquid retractemus eiusmodi legũ. Vetus erat decretum, ne quis

Deus ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probatus. Sicut Marcus Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad caussam nostram, quòd apud vos humano arbitratu diuinitas pensitatur. Et nisi homini Deus placuerit, Deus non erit. Homo iam Deo propitius esse debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum intrauit, adnunciata sibi ex Syria Palæstina, quæ illic veritatem istius diuinitatis reuelauerant, detulit ad Senatum, cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia non ipse probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Imperatore consecraretur, nisi à Senatu probaretur. Vt M. Æmilius de Deo suo Alburno. Facit & hoc ad caussam nostrã, quòd apud vos de humano arbitratu diuinitas pensitatur. Nisi homini Deus placuerit, Deus nõ erit. Homo iam Deo propitius esse debebit. Tiberius ergo, cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, adnunciatum sibi ex Syria Palęstina, quæ illic veritatem ipsius diuinitatis reuelauerat, detulit ad Senatum cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia non ipse probauerat, respuit. Cęsar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum.

Deus ab Imperatore consecraretur, nisi à Senatu comprobaretur. Tiberius ergo, cuius tempore nomẽ Christianum in seculum introiuit, adnunciatam sibi ex Palæstina veritatem dogmatis istius (ibi enim prima initia sumpserat) ad senatum retulit, cum prærogatiua suffragij sui. Senatus quia ipse nõ probauerat, respuit. Cæsar in sententia mansit, comminatus mortem Christianorum accusatoribus.

Hunc locum explicatum habes suprà in Adnotationibus nostris Apolog. cap. 5. num. 55. 56. 57. & 58.

Ex eodem Apologetici v. cap. iuxta Eusebium hist. Eccles. lib. 2. cap. 24. & Nicephor. lib. 2. cap. 37.

ἘΝτύχετε τοῖς ὑπομνήμασιν ὑμῶν. ἐκεῖ εὑρήσετε, πρῶτον Νέρωνα τοῦτο τὸ δόγμα, ἡνίκα μάλιστα ἐν ῥώμῃ, τὴν ἀνατολὴν πᾶσαν ὑποτάξας, ὠμὸς ἦν εἰς πάντας, διώξαντα. τοιούτῳ τῆς κολάσεως ἡμῶν ἀρχηγῷ καυχώμεθα. ὁ γὰρ εἰδὼς ἐκεῖνον, νοῆσαι δύναται, ὡς οὐκ ἂν εἰ μὴ μέγα τι ἀγαθὸν ἦν ὑπὸ Νέρωνος κατακριθῆναι.

Rufini.

Consulite cõmentarios vestros, illic reperietis primũ quoque Neronem in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareo gladio ferocisse. Tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi grande aliquod bonum à Nerone damnatum.

Christophorsoni.

Consulite vestros commentarios, illic reperietis, primũ Neronem in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ gloriamur? Qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi aliquod bonum grande à Nerone damnatum.

Langij.

Consulite cõmentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam, tum maximè Romæ orientem, Cæsareano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriamur. Qui enim illum scit, intelligere potest, nõ nisi aliquod bonum à Nerone damnatum.

Vide hunc locum explicatum Adnot. nostris in Apolog. cap. 5. num. 59.

Ex eodem v. cap. Apolog. iuxta Euseb. Eccles. hist. lib. 3. cap. 20. seu 15. & Nicephor. lib. 3. cap. 10.

Πιστι-

A ΠΕπειράκει ποτὲ καὶ Δομετιανὸς ταυτὸ ποιῶν ἐκείνῳ, μέρος ὢν τῆς τοῦ Νέρωνος ὠμότητος. Ἀλλ' οἶμαι ἅτε ἔχων τι συνέσεως, τάχιστα ἐπαύσατο ἀνακαλεσάμενος οὓς ἐξηλάκει.

Rufini.	Christophorsoni.	Langij.
Tentauit aliquando & Domitianus simile aliquid, portio Neronis de crudelitate. Sed quasi homo citò destitit, ita vt etiam eos quos in exsilium miserat, reuocaret.	Tentauerat & Domitianus, portio Neronis, de crudelitate. Sed qua & homo, facilè cœptum repressit, restitutis etiam quos relegauerat.	Tentauerat & Domitianus, portio Neronis de crudelitate, eadem quæ ille, facere. Sed vt opinor, aliquid habens rationis & prudentiæ, maturè destitit, reuocatis etiam iis quos in exsilium egerat.

Paucis etiam de hoc aliquid adtigimus Adnotat. nostris in idipsum cap. num 60. & 61.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

B TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE SPECTACVLIS Græci, citatio, ex libro de Corona Militis, cap. 6.

SIc itaque & circa voluptates SPECTACVLORVM infamata conditio est, ab eis, qui naturâ quidem, Dei omnia sentiunt, ex quibus Spectacula instruuntur, scientia autem deficiunt. Sed & huic materiæ, propter suauiludios nostros, Græco quoque stylo satisfecimus.

Amplissimè eandem materiam tractatam habes suprà Tom. 2. non modò ab ipso Auctore libro Latinè conscripto de Spectaculis, sed & in Adnotationibus nostris; & verò loqui hîc Auctorem de dicto libro de Spectac. non de libro de Corona militis, etiam ante me Rhenanus adnotauit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

C TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, LIBRI DE VIRGINIBVS Velandis Græci, Notulæ, ex eiusdem tituli libro cap. 1.

PROPRIVM iam negotium passus meæ opinionis, Latinè quoque ostendam, Virgines nostras velari oportere, ex quo transitum ætatis suæ fecerint; hoc exigere veritatem, cui nemo præscribere potest.

Ex eo quod dicit Auctor Latinè quoque, *rectè meo indicio colligit Rhenanus, antea Græcè scriptum fuisse librum eiusdem tituli*, De Virginibus velandis; *de qua materia tum Auctor, tum nos latissimè suprà Tom. 2. in Adnotat. nostris.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE BAPTISMO LIBRI MENtio, ex eiusdem tituli libro cap. 15.

SEd circa hæreticos sanè quid custodiendum sit, dignè quis retractet. Ad nos enim æditum est. Hæretici autem nullum habent consortium nostræ disciplinæ, quos extraneos vtique testatur ipsa ademptio communicationis. Nō debeo in illis cognoscere quod mihi præceptum est, quia non idem Deus est nobis & illis, nec vnus Christus, id est, idem. Ideóque nec baptismus vnus, quia non idem. Quem quum ritè non habeant, sine dubio non habent; nec capit numerari quod non habetur; ita nec possunt accipere, quia non habent. Sed de isto pleniùs iam nobis IN GRÆCO digestum est.

His verbis etiam materia præcipua commemoratur libri Græci de Baptismo. Quandoquidem verò in dictum librum de Baptismo Adnotation. nostris num. 106. nos hîc tractaturos polliciti sumus, quæ sit Tertulliani sententia de Hæreticorum baptismo, *certè negare non possumus idipsum sensisse quod B. Cyprianus; & fortaßis propterea suppressum poßit quis dicere hunc libellum, quum per Nicenum Concilium retractata est ea Africanorum quorumdam Episcoporum sententia, quemadmodum in Vita B. Cypriani, & in Argumento* Concilij Carthaginiensis de baptizandis hæreticis, *latiùs deduximus. Nec verò mirandum, si illud paradoxon amplexus sit Tertullianus, quum eodem ferè tempore celebratum fuisse videatur Concilium illud sub Agrippino Episcopo Carthaginiensi, cuius meminit B. Cyprianus Epist. 71. ad Quintum; quod ipsum quoque & coætaneos Episcopos Africanos in eam pertraxit opinionem. Hoc enim satis indicare videtur ille Epistol. 70. ad Ianuar. quum dicit sententiam illam iampridē ab Antecessoribus statutam, & apertiùs Epist. 73. ad Iubaianum, multos dicens annos intercessisse, ex quo sub Agrippino Episcopi plurimi hoc statuerunt. Atqui inter tempus, quo Tertullianus ante omnem hæresim librum de Baptismo conscripsit, & Africanum primum de* hæreticorum baptismo, *Concilium Episcoporum 72. quod celebratum fuit anno Domini 255. annos intercessisse circiter 50. latiùs in Vita Auctoris nostra comprobatur. Porrò ad argumenta pro dicto Paradoxo ab Auctore hîc adlegata, responsionem videre erit in nostris Prolegomenis.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENta Parænetica.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, AD AMICVM PHILOSOPHVM DE NVPTIARVM angustiis libri, Notulæ, ex B. Hieronymi epist. 28. ad Eustochium, & lib. 1. aduersus Iouinianum.

ET in principio Libelli præfatus sum, me de angustiis Nuptiarum aut nihil omninò, aut parum dicturum, & nunc eadem admoneo; vt si tibi placet scire, quot molestiis virgo libera, quot vxor adstricta sit, legas Tertullianum ad Amicum Philosophum scribentem, & de Virginitate alios Libellos, & B. Cypriani volumen egregium; & Papæ Damasi super hac re versu ac prosa composita, & Ambrosij nostri quæ nuper scripsit ad Sororem, opuscula.

Non est huius loci Nuptiarum angustias describere, & quasi in communibus locis Rhetorico exsultare sermone; pleniùs super hac re contra Heluidium, & in eo libro quem ad Eustochium scripsi, arbitror absolutum. Certè Tertullianus, quum adhuc esset adolescēs, lusit in hac materia & præceptor meus Gregorius Nazianzenus, virginitatem & Nuptias differens, Græcis versibus explicauit.

Hactenus

Hactenus B. Hieronymus,cuius integras periodos adduximus in medium, tum ne quid mutilum esset, tum vt intelligat Lector; qui Veterum de Virginitate hodie tantoperè controuersa scripserint: quocirca magnoperè optarim exstare hunc Auctoris libellum, siue prosa conscriptum,siue potius,quod per verbum,lusit,indicari videtur, carmine. Quo fit magis,vt mihi non probetur cuiusdam viri eruditi censura, qui existimabat hunc eodem esse librum cum illo qui inscribitur infrà Tom.5. Exhortatio ad castitatem.*Praterquàm enim quòd* illũ adolescens scripsisse *dicitur, & hunc sub finem vitæ scriptum constet; etiam ex proposito minimè tractat* de molestiis nuptiarum.*Neque verò etiam illorum placet sententia, qui duos diuersos libros Tertulliani dictis locis videri volunt, quum vtrumque disertis verbis B. Hieron. inscriptum significet,* De molestiis nuptiarum. *Atqui an B. Hieronymus adscribat Tertulliano etiam* alios (*quorum meminit*) de Virginitate libellos, *poterat fortasßis dubitari iuxta priores illius æditiones,si legeretur:*legas Tertulliani Ad amicum Philosophum,& de Virginitate alios Libellos.*Certè eiusdem penè sunt argumenti* ad Vxorem libri duo, *ac dicta* Exhortatio ad castitatem,*& non aliud tractat liber* de Velandis virginibus;*alios insuper de* Virginitate, *Continentia, & Castitate seruanda locos complures apud Tertullianum, ex Indice nostro inueniet Lector,& similiter in Indice B. Cypriani.Cuius præter librum De habitu & disciplina Virginum à B. Hieron. citatum exstat etiam Epist. 62. ad Pomponium de Virginibus. Quibus omnibus in libris videat Lector & Adnotat.nostras.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI DE FATO LIBRI, MENTIO ET FRAGMENTVM EX EIVSDEM LIB. de Anima cap.20.& Fulgentio Placiade de vocibus antiquis.

POTESTATES enimuerò præsunt.Secundum nos quidem,Dominus Deus,& Diabolus æmulus; secundum communem autem opinionem & prouidentia, & FATVM, & necessitas,& fortuna,& arbitrij libertas. Nam hæc & Philosophi distinguunt,& nos secundum fidem differenda, suo iam nouimus titulo.

Hactenus Auctor, cuius quum nullum exstet opus, vbi de quatuor illis tractet, mihi prorsus videtur adludere ad librum suo titulo DE FATO, *vtpotè quem ab eo conscriptum pateat ex citatione Fulgentij Placiadis, iam olim excusi cum Hygini Mythologiis per verba sequentia. Nam & Tertullianus in lib.quem de Fato scripsit,ita ait:* Redde huic fati primum problematis mancipatum.*in dict. Problema.lib.de vocibus antiquis.* De fato, *præterea sub nomine Minutij Felicis olim extitisse* Libellum *tradit B.Hieron.Catal. script.Ecclesi.siue: Contra Mathematicos,qui tamen quum & ipse diserti sit hominis, non videtur cum stylo Octauij Dialogi eius conuenire. Fortasßis is ipse liber est, quem Tertulliano hic adscribimus, vtpotè quem non modò disertum, sed eloquentisſ. alicubi nuncupat. Alios qui aduersus* Fatum *scripserunt Auctores,supracitatos habes Tom.1. Apolog.cap.1.num.17. & lib. de Anima cap.39.num.449.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA EXEGETICA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS Quæstionum citatio,ex B.Hieronymi Epist. 125.ad Damasum.

VÆRIT Damasus inter ceteras quęstiones Quæst.3.Si omnia Deus fecit bo- *Gen. 1.*
na valde;quare Noë DE MVNDIS ET IMMVNDIS ANIMALIBVS præce- *Gen. 8.*
pit; quũ immundũ nihil bonũ esse possit.Et in nouo Testamẽto post visionẽ *Act. 10.*
quę Petro fuerat ostensa; dicenti: Absit Domine à me,quoniam commune & immundum numquam introiuit in os meũ; vox de cœlo respondit: Quod Deus mũdauit,tu ne commune dixeris.Respondere B. Hier.se scribit, duabus tantùm quæstiuncu-

lis prætermiſſis (nempè hac & ea, de qua in ſequenti Fragmento) Non (inquit) quo non potuerim & ad illas aliquid reſpondere, ſed quòd ab eloquentiſſimis viris, Tertulliano noſtro, & Nouatiano, Latino ſermone ſint editæ; & ſi noua voluerimus adferre, ſit latiùs diſputandum, &c. Nam & Origenes de mundis & immundis animalibus in Leuitico plura diſſeruit.

An iſtud referatur ad peculiarem aliquem librum eius tituli, quod magis tamen probatur, an verò ad tractatum ea de re per aliquot lineas Tertulliani li. 2. adu Marc. cap. 18. Lectori liberum relinquimus iudicium. Hîc dumtaxat adferemus ipſam reſponſionis ſummam in hac verba: Et ſi Lex aliquid cibis detrahit, & immunda pronuntiat animalia, quæ aliquando benedicta ſunt; conſilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impoſitos, *&c. Quod ipſum quum adſeratur, ſed longè aliis verbis libro de Cibis Iudaicis infrà Tom. 5. vel inde conſtat, ſicuti & ex reliquo totius libri ſtylo, non eſſe Tertulliani, ſed potiùs* Nouatiani, *vtpotè ad quem iam dictis verbis adludere videtur B. Hieronymus. Vbi de hac materia latiùs.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE CIRCVMCISIONE QVÆSTIONVM CITATIO, EX EODEM B. Hieronymi loco.

Gen. 17. D quæſtionem Damaſi penultimam: Cur Abraham fidei ſuæ ſignum in Circumciſione ſuſcepit, reſpondet B. Hieron. verbis iam citatis altera præcedenti ſe illam prætermittere, quòd à Tertulliano noſtro & Nouatiano Latino ſermone ſint æditæ. Addens etiam Origenem in 4. ad Rom. ἐξηγήσεων Τόμῳ DE CIRCVMCISIONE magnificè diſputaſſe.

An peculiariter ſcripſerit Tertullianus LIBRVM DE CIRCVMCISIONE, *non tam conſtat atque de Nouatiano, cui nominatim liber de* Circumciſione *inſcribitur à B. Hier. Catal. Script. Eccleſ. Atqui etiam latiſſimum tractatum videre eſt apud Auctorem Tom. 1. li. adu. Iud. c. 3. & ibid. Adn. noſtris nu. 9. ex B. Cypr. li. 1. adu. Iud. ca. 8. Exſtat quidem T. 4. nunc 9. operum B. Hier.* LIBER DE VERA CIRCVMCISIONE, *quem Eraſmus coniicit eſſe* Tertulliani; *ſed præterquàm quòd ſtylus non correſpondeat, contrarium conuincitur tum ex ſcripturis ibidem citatis iuxta verſionem B. Hier. tum quòd Manichæorum mentionem faciat; quo fit vt neque Nouatiano adſcribi poſſit, ſed potius (quod vir quidam eruditiſſ. cenſuit) Paulino adſcribendus ſit. Videatur verò etiam Tom. 3. Operum B. Cypr. Tractatus* De ratione Circumciſionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE VESTIBVS AARON LIBRI MENTIO, EX B. HIERON. EPIST. 128. AD FABIOLAM de Veſte ſacerdotali.

Exod. 28. ERTVR in Indice SEPTIMII TERTVLLIANI LIBER DE VESTIBVS AARON, qui interim vſque ad hanc diem à me non eſt repertus. Si à vobis propter celebritatem Vrbis fuerit inuentus; quæſo, ne meam ſtillam illius flumini comparetis. Non enim magnorum virorum ingeniis, ſed meis ſum viribus æſtimandus.

Veſtes Aaronis octo *ex cap. 28. Exod. recitantur, & explicantur latiſſimè à B. Hieron. dicta Epiſt. de Veſte ſacerdotali; quarum quatuor, fœminalia nempè, linea tunica, baltheus, & cidaris, etiam ſacerdotibus erant communes; reliquæ verò propriæ Pontificum, vtpotè, Tunica talaris Hiacinthina cum tintinnabulis, Superhumerale ſiue Ephod, Rationale, & Lamina aurea. Quò adeò Lectorem remittimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA ADVERSVS Hæreſeis.

Q. SEPT.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE TRINITATE LIBRI NOTVLA.

SCRIPSIT (*inquit B. Hieron. Catal. Script. Eccles.*) Nouatianus DE TRINITATE grande Volumen, quasi ἐπιτομὴν operis TERTVLLIANI, quod plerique nescientes Cypriani existimant.

An Tertullianus præter librum aduersus Praxean, alium DE TRINITATE *scripserit, meritò dubitationem iniiciunt hæc B. Hieronymi verba: Quum enim ἐπιτομὴ grandioris sit operis compendium, & Nouatiani de Trinitate liber (vtpote grande volumen, vel ipso teste,) prolixius multo sit lib. adu. Praxean; oportebit, si mendosi non sint B. Hier. codices, alium de Trinitate librum à Tertulliano conscriptum confiteri. Sin verò legamus (quod lectum fortè ab illo fuit) ἐπίτασιν, censebitur Nouatiani liber, dilatatio argumenti à Tertulliano tractati lib. adu. Praxean. Idipsum censendum erit, si legamus μίμησιν, id est, imitationem, quum Tertullianum aliquoties imitetur. Nos itaque, quia non libenter absque MS. codicibus lectionem veterum immutamus, maluimus etiam* LIBRVM DE TRINITATE *inter ea quæ desiderantur* TERTVLLIANI *opera collocare. Maximè quum, etsi idem Argumentum latiùs tractet Nouatianus de Patre Deo & Deo filio; tamen vicissim latiùs tractetur à Tertull. adu. Praxean & Monarchianos, de Filio alio à Patre, quem illi eundem faciebant; sicuti postea & Sabellius, contra quem paucioribus agit Nouatianus. Deinde latiùs ibi tractatur & veriùs de Spiritusancto, vtpotè de quo Nouatianus vnicum caput habeat. Vsqueadeò vt, si propriè loquamur, neque ἐπιτομὴ, quia grandius est opus, nec ἐπίτασις, quia in quibusdam succinctius; nec μίμησις, quia non per omnia imitatur, dici possit operis Tertulliani, liber Nouatiani.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI DE CENSV ANIMÆ LIBRI ADVERSVS HERMOGENEM ARGVMENTVM & Fragmenta, ex libro de Anima, cap. 1. 3. 11. 22. & 24.

DE solo CENSV ANIMÆ (*inquit Tertull.*) congressus Hermogeni, quatenus & istum ex materiæ potius suggestu, quàm ex Dei flatu constitisse præsumpsit; nunc ad reliquas conuersus quæstiones, plurimùm videbor cum Philosophis dimicaturus.

Vna iam congressione decisa ADVERSVS HERMOGENEM, vt præfati sumus; quia animam ex Dei flatu, non ex materia vindicamus; muniti & illic diuinæ determinationis inobscurabili regula: Et flauit (inquit) Deus flatum vitæ in faciem hominis, & : Factus est homo in animam viuam, vtique ex Dei flatu. De isto nihil amplius reuoluendum; habet suum titulum, & suum hæreticum. Gen. 2. 1. Cor. 15.

Ceterùm ADVERSVS HERMOGENEM, qui eam (*nempè animam*) ex materia non ex Dei flatu contendit, flatum propriè tuemur. Ille enim, aduersus ipsius scripturæ fidem flatum in spiritum vertit; vt dum incredibile est, spiritum Dei in delictum, & mox in iudicium deuenire, ex materia potius anima credatur, quàm ex Dei spiritu. Idcircò nos & illic flatum eam defendimus, non spiritum, secundum scripturam & secundum spiritus distinctionem; & hic spiritum ingratis pronuntiamus, secundum spirandi & flandi conditionem; illic de substantia quæstio est, spirare enim substantiæ actus est.

Cetera animæ naturalia iam à nobis audiit Hermogenes, cum ipsorum defensione & probatione, per quæ Dei potius quàm materiæ propinqua cognoscitur.

Nos autem, qui nihil Deo adpendimus, hoc ipso animam longè infra Deum rependimus, quòd natam eam agnoscimus; ac per hoc dilutioris diuinitatis, exilioris fœlicitatis; vt flatum, non vt spiritum; & si immortalem, vt hoc sit diuinitatis; tamen passibilem, vt hoc sit natiuitatis; ideóque & à primordio exorbitationis capacem, & inde etiam obliuionis adfinem. Satis de isto cum Hermogene.

His quinque locis Auctor, imprimis titulum & Argumentum indicat: DE CENSV ANIMÆ ADVERSVS HERMOGENEM, *vbi* censum *accipi pro origine, præterquàm quòd priori loco adnotauimus n.2. etiam vel inde patet, quòd refutetur hæresis Hermogenis, qua* non ex Dei flatu, sed ex materia animæ originem constitisse contendebat. *Haud aliter atque* mũdum factum dicebat non ex nihilo, sed ex materia Deo coæterna, *aduersus quam hæresin suprà disputat Auctor lib. adu. Hermog. T.3. Iam verò etiam duas scripturas adfert, quibus* animam Dei flatum *probasse se significat, Gen.2. & 1. Cor. 15. In quibus quum ille, vti suæ hæresi videretur fauere, vertisset:* spiritum vitæ, *pro eo quod alij:* flatum; contra scripturæ fidem, *vtpotè quum Græcè illic legatur* πνοὴ, *quod plerique malunt (vel B. August. teste li.13. de ciuitate Dei, cap. 24.) interpretari* flatum, *inspirationem, aut adspirationem, aut Animam, quàm* Spiritum; *significat tertio loco hic citato Auctor, se hoc egisse dicto libro, vt* flatum *potius tueretur quàm* spiritum. *Quamquam interim alio sensu etiam spiritum agnoscens Animam, à spirando, lib. de Anima, non per omnia consentiat cum Catholicorum sententia Tertullianus, qui spiritum propriè animam dicunt, non tamen spiritumsanctum; atque adeò etiam dicto loco Geneseos, & alibi,* πνοὴν *spiritum interpretantur. Verùm de hoc illius Paradoxo Lectorem remisimus ad nostra Prolegomena, & aliquid in contrarium ibi adnotauimus num. 137. 140. 141. & 142. Deinde sese ad institutum propiùs* cetera naturalia animæ *pertractasse insinuat aduersus Hermogenem,* vt Dei potius quàm materiæ propinqua anima probaretur. *Denique ne fortassis propterea quis animam cum Deo compararet,* eam longè infra Deum *defendisse se scribit dicto libro,* quòd nata sit, quòd passibilis, quòd exorbitationis capax, & inde etiam obliuionis adfinis sit. *Vsqueadeò vt totius penè libri argumentum, & quasi fragmenta quædam ipsis iisdem verbis repetita hic videre sit apud Auctorem. Ceterùm de* Hermogene ac Hermogenianis, *& variis eorum hæresibus latè suprà tractauimus dicto lib. aduersus Hermogenem, num. 1.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSVS APELLETIANOS LIBRI, CITATIO, EX LIBRO DE Carne Christi, cap. 8.

SED quoniam & isti APELLETIANI carnis ignominiam prætendunt maximè, quam volunt, ab igneo illo, Præside mali, solicitatis animabus adstructam; & idcircò indignam Christo, & idcircò de sideribus illi substantiam competisse; debeo illos de sua paratura repercutere. Angelum quendam inclytum nominant, qui mundum hunc instituerit, & instituto eo pœnitentiam admiserit. Et hoc, suo loco tractauimus. Nam est nobis ADVERSVS ILLOS LIBELLVS; an qui spiritum & voluntatem & virtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid pœnitentia fecerit; quum angelum etiam de figura erraticæ ouis interpretentur. *Luc.15.* Teste igitur pœnitentia institutoris sui, delictum erit mundus; siquidem omnis pœnitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus est, quia corpus: & membra, delictum; erit proinde & cœlum, & cœlestia cum cœlo. Si cœlestia, & quidquid inde conceptum probatúmque est; mala arbor malos fructus ædat necesse est. Caro igitur Christi de cœlestibus structa, de peccati constitit elementis, peccatrix de peccatorio censu; & par erit ipsius substantiæ, id est, nostræ, quam vt peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest; aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra; aut eam cognoscant, qua etiam cœlestis melior esse non potuit.

An liber iste, ADVERSVS APELLEM, *an* ADVERSVS APELLETIANOS *inscribi debeat, aliquandiu me dubitare fecit, quòd inter ceteros hæreticos, aduersus quos scripsit Tertullianus, enumeret Vincent. Lirinens.* Apellem; *ex quo etiam hæsitauimus num plures essent Libelli ab Auctore aduersus ipsum & discipulos eius conscripti. Verùm, quum toties facta* Apellis *mentione atque nullius alterius, nullam tamen libri cuiuspiam aduersus eundem mentionem præterquàm hoc loco faciat; fit mihi credibile, & vnicum esse ab eo conscriptum, &* ADVERSVS APELLETIANOS *inscriptum. Maximè quum etiam* Apelletianos *B. Cyprianus nuncupet* Apellis *discipulos Epist. 73. ad Iubaianum. Atqui obscuriora quidem sunt verba Tertulliani iam citata, sed hoc sibi vult:* Argumentum libri aduersus Apelletianos *potissimum fuisse:* An Angelus ille igneus mali præses, qui & mundum hunc (*iuxta illos*) instituerat, & solicitatis animabus carnem adstruxerat; ad quod tamen spiritum & voluntatem, & virtutem Christi habuerit; dignum aliquid pœnitentia fecerit. *Vtpotè qui dicerent, sicuti legitur lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 51. hær.*

51. *hæres.* 19. illum mundo inferiori permiscuisse pœnitentiam, quia non illum tam perfectè fecisset, quàm superior mundus institutus fuisset. *Quod ipsum interim pulcrè contra illos retorquet, illic vbi loquitur*: de sua paratura repercutiens. *Verùm quòd vocat hunc Angelum* mali præsidem, *sic explicat Epiphan. hæres.* 44. *ex sententia Apellis: Euasit autem non bonus, & quæ ab ipso facta sunt, non benè facta sunt, sed secundum malam ipsius mentem ab ipso creata sunt. De* solicitatis *autem* animabus ab igneo illo Deo angelo *iuxta Apellem, vide suprà Tom.* 3. *lib. de Anima cap.* 23. *num.* 298. *& cap.* 36. *num.* 431. *vbi addis ex consequenti Auctor* constituisse eum ante corpora animas viriles ac muliebres. De mundo ab illo instituto *lib. de Præscript. aduers. hær. cap.* 34. *& cap.* 51. *hæres.* 19. *numer.* 324. *De* carne hominis *proinde* ab eodem exstructa, *num.* 78. *cap.* 8. *lib. de Carne Christi (ex quo hæc verba desumpta sunt) & lib. de Resurr. car. cap.* 5. *num.* 46. *De* Christi *denique* carne, *non ab illo angelo creata, sed* ex cœlestibus sideribus structa, *contra Apellem latè disputat Auctor dicti lib. de Carne Christi cap.* 6. *vbi num.* 56. *citauimus similem locum lib.* 3. *adu. Marc. Consentit in his omnibus Epiphanius, præterquàm quòd inferiorem Deum nuncupet, quem Auctor* angelum igneum; *quem interim agnoscunt B. August. hær.* 23. *B. Isidor. lib. adu. Marc. Hrabanus noster, B. Honorius & Gratianus in Catalogis hæretic. Hoc peculiare Auctori, quod* de pœnitentia angeli creatoris *iam dictum est; sicuti & illud: quòd* figuram erraticæ ouis, *Luc.* 15. *de illo interpretati sint; quasi gaudium fuerit in cœlo apud angelos Dei, de illo vno peccatore ad pœnitentiam conuerso. Quam contrà maluit Auctor interpretari de homine lapso, & per Christum requisito, sicuti etiam alij Veteres omnes. Hactenus de iis quæ ad intellectum huius Fragmenti faciunt; quia verò promisimus integram nos historiam hîc edituros de Apelle & eius hæresibus, faciemus id quàm paucissimis licebit.* APELLES *itaque* discipulus Marcionis (*vti verbis Auctoris vtar dicti lib. de Præscrip. aduers. hæret. cap.* 6. 30. *ac* 51.) lapsus in fœminam, desertor continentiæ Marcionensis (*quam ille simulabat*) ab oculis magistri Alexandriam secessit. Inde in alteram fœminam impegit, illam virginem Philumenen, postea verò immane prostibulum; cuius signis & prodigiis inductus, librum ædidit, quem Phanerosceis Philumenes inscripsit, quam quasi Prophetissam sequebatur. *De quibus vide Adnotat. nostras in eundem lib. num.* 35. 173. 174. 175. 176. *ac* 324. *& lib. de Carne Christi cap.* 6. *num.* 54. *& cap.* 24. *num.* 180. *Neque verò* desertor *dumtaxat, sed &* emendator Marcionis ac discipulus supra magistrum *appellatur ab Auctore lib.* 4. *aduers. Marc. cap.* 17. *cuius rationem videre est lib. de Præscript. iam citato num.* 324. *Neque verò in hoc solùm, quòd vti illic diximus*: Vnum Deum superiorem faceret, alterum Dominum dicat, sed angelum faciat; *verùm & in reliquis paulopriùs recensitis hæresibus*, quas seductus à Philumene nouas induxit. *In hoc nihil differens à Marcione, quòd &* Deum Moysi (*de quo lib. de Carne Christi cap.* 6. *num.* 57.) & Legem ac Prophetas repudiarit, *sicuti libro de Præscript. habetur cap.* 51. *hær.* 19. *num.* 324. *vbi etiam eadem cum Marcione hæresis commemoratur*: De animarum solarum salute ac negata resurrectione carnis, *quam adeò impugnat Auctor lib. de Resurr. carn. item quòd* solo Apostolo vteretur, sed Marcionis, id est, non toto. *De quibus plerisque videre etiam est Epiphan. Theodor. & Damasc. sed hoc Auctori peculiare*: Habet præterea libros suos quos inscripsit Syllogismorum, in quibus probare vult, quòd omnia quæcunque Moyses de Deo scripserit, vera non sint, sed falsa sint. *Quo fit vt de iis aliud nihil adnotandum occurrat, quantumuis huc Lectorem dicto num.* 324. *remiserimus. Hoc vnum adiiciam, non mirum esse, si Auctor* ADVERSVS APELLETIANOS *scripserit quòd sæpedicto lib. de Præscription. aduers. hæret. cap.* 30. *adserat*: adhuc superfuisse proprios discentes & successores Apellis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM FRAGMENTA PARADOXA.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRI DE PARADISO ARGVMENTVM, ex lib. de Anima, cap. 55.

SED in æthere habitatio nostra, &c. Immò, inquis, in paradiso; quò iam tunc & Patriarchæ & Prophetæ adpendices Dominicæ resurrectionis, ab inferis migrauerint. Et quomodo Ioanni in spiritu, paradisi regio reuelata, quæ subiicitur altari, nullas alias animas apud se præter Martyrum ostendit? quomodo Perpetua fortissima martyr, sub die passionis, in reuelatione paradisi solos illic commartyras suos vidit? nisi quia nullis romphæa paradisi ianitrix cædit, nisi qui in Christo *Gen.* 1. *Matth.* 28. *Apoc.* 6.

decesserint? Non in Adam noua mors pro Deo, extraordinaria pro Christo, alio & priuato excipitur hospitio? Agnosce itaque differentiam ethnici & fidelis in morte. Si pro
Gen. 3. Deo occumbas, &c. non in mollibus febribus & in lectulis, sed in martyriis; si crucem tuam tollas, & sequaris Dominum, vt ipse præcepit; tota paradisi clauis tuus sanguis est. Habes etiam De Paradiso à nobis Libellum, quo constituimus omnem animam apud inferos sequestrari in diem Domini.

Hactenus Auctor, sed saniori modo intelligendus, vti adnotauimus ad dictum locum num. 606. 610. & 611. & ad lib. 4. aduers. Marc. cap. 34. num. 551. latiùs denique in Prolegomenis inter Paradoxa, vbi ad omnia ipsius argumenta respondebimus. Hoc hîc adnotandum, Auctorem librum hunc conscripsisse non modò de Paradiso *terrestri, in quo Adam fuit conditus, & quò Enoch & Helias translati feruntur, sed etiam & magis ex proposito de* Paradiso *spirituali, quò Apostolus Paulus raptus legitur 2. Cor. 12. quamquam in hoc ab aliis Patribus dissentiat, quòd illi cælestem nuncupent illum Paradisum, & nominatim B. Ambros. in dicti loci Commentario, Auctor verò illum non distinguit à sinu Abrahæ, quem sublimiorem tamen inferis confitetur. Verùm etiam de hoc in Prolegomenis inter Paradoxa. Terrestrem verò Paradisum disertis verbis, de Adam loquens, agnoscit Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 2. Tom. 2. lib. de Patientia cap. 5. & Tom. 3. lib. de Resurr. carnis cap. 26. & lib. 2. adu. Marc. cap. 2. & 10. Rursus li. adu. Valent. cap. 20. vbi Ptolomæum Valentin. irridens, quòd* Paradisum Archangelum quartum somniaret, *sic iocatur*: Quoniam & hunc supra tertium cœlum pangunt, ex cuius virtute sumpserit Adam, deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Satis meminerat Ptolomæus puerilium dicibulorum; in mari poma nasci, & in arbore pisces, sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiurgus ignorans, & ideò fortassis non scit arbores in sola terra institui oportere. *Omnium autem apertissimè hoc ipso Tomo, Carm. lib. de Judicio Domini, cap. 8. & Genes. cap. 2. ac 3. Eundem agnouerat iam antea etiam B. Irenæus lib. 2. aduers. hær. cap. 55. & apertiùs lib. 5. cap. 5. vbi ait dixisse Presbyteros Apostolorum discipulos Enoch & Heliam translatos esse in Paradisum, vbi primus homo positus fuit, de quo scriptura (nempè Gen. 2.) Et plantauit Deus Paradisum in Edem contra Orientem, & posuit ibi hominem. Consentit etiam B. Iustin. Mart. Apol. 1. vbi Homerum scribit, ad Paradisi imitationem à Moyse descripti, confinxisse Alcinoi hortum; Theophilus item lib. 2. ad Autolyc. & Nouatianus lib. de Trinitate infrà Tom. 5 & Lactant. Carm. de Phœnice, ad dicta verba scripturæ adludentes, Paradisum in Oriente constitutum referunt. Denique Epiphan. in Ancorato & aduers. Origenistas, ac Epist. ad Ioan. Episc. Hierosol. à B. Hieron. in Latinum translata, latissimè ex scriptura Gen. 2. ac 3. disputat contra Origenem, Paradisum de terreno ad cælestia transferentem; idipsum probans ex 4 illis (quorum aquam se bibisse scribit) fluminibus, ex paradiso profluentibus; & sustinens, apud Apost. 2. Cor. 12. aliud esse cælum tertium, aliud paradisum. Eandem hæresin (sicuti etiam suprà adnotauimus dicto loco adu. Valent. num. 246.) adtribuit B. August. lib. de hæres. Seleucianis, & Hermianis. Quorum omnium deliramenta iubet conticescere etiam B. Hieron. Comment. in Danielem alicubi. Porrò vbi sit* Paradisus, *varias diuersorum sententias hîc recensere superfluum existimo, quòd scribat B. August. lib. 2. contra Pelag. & Celest. cap. 23. hoc ad quæstiones, quæ sunt præter fidem, pertinere.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI DE SPE FIDELIVM LIBRI ARGVMENTVM, EX LIB. 3. ADV. Marc. cap. vlt. & B. Hieron. in cap. 36. Ezechiel. & alibi; ac Gennadio.

Isai. 43. DE restitutione Iudææ (*inquit Tertullianus*) quam & ipsi Iudæi, ita vt describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti; quomodo allegorica interpretatio, in Christum & in Ecclesiam, & habitum & fructum eius, competat; & longum est persequi, & in alio Opere digestum, quod inscribimus De Spe Fidelivm; & in præsenti vel eò ociosum,
Apoc. 20. & 21. quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum; sed ante cœlum, sed alio statu; vtpotè post resurrectio-
Gal. 4. nem in mille annos, in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata; quam & Apostolus
Philipp. 3. Ezech. 48. matrem nostram sursum designat; & πολίτευμα nostrum, id est, municipatum, in
Apoc. 21. cœlo esse pronuntians, alicui, vtique cœlesti, ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus Ioannes vidit.

Neque

Neque enim (*inquit B. Hieron.*) iuxta Iudaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellant, gemmatam & auream de cœlo exspectamus Hierusalem, nec rursum passuri circumcisionis iniuriam, nec oblaturi taurorum & arietum victimas, nec sabbati otio dormiemus. Apoc. 21. Quod & multi nostrorum, & præcipuè Tertulliani Liber, qui inscribitur DE SPE FIDELIVM, & Lactantij Institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pictabionensis Episcopi crebræ expositiones, & nuper Seuerus noster in Dialogo, cui Gallo nomen imposuit. Et vt Græcos nominem, & primum extremúmque cõiungam, Irenæus & Apollinarius.

Nec ignoro (*inquit idem Præfat. lib. 18. in Isaiam, ad eundem librum adludens*) quanta inter homines sententiarum diuersitas sit, *&c.* de repromissionibus futurorum, & qua ratione intelligenda sit Apocalypsis Ioannis; Apoc. 21. quam si iuxta litteram accipimus, Iudaizandum est; si spiritualiter vt scripta est disserimus, multorum Veterũ videbimur opinionibus contraire; Latinorum, TERTVLLIANI, Victorini, Lactantij; Græcorum, vt ceteros prætermittam, Irenæi tãtùm Lugdunẽsis Episcopi faciam mentionẽ; aduersus quem vir eloquentissimus Dionysius Alexandrinæ Ecclesiæ Pontifex elegãtem scribit Librũ; irridens mille annorum fabulam & auream atque gemmatam in terris Hierusalem, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbati, circumcisionis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem, epularum delicias, & cunctarum gentium seruitutem; rursúsque bella, exercitus, ac triumphos, & superatorum neces, mortémque centenarij peccatoris. Cui duobus voluminibus respondit Apollinarius.

[Papias (*inquit idem Catal. Script. Eccl.*) dicitur mille annorum Iudaicã ædidisse δευτέρωσιν, quem secuti sunt Irenæus & Apollinarius & ceteri, qui post resurrectionem aiunt in carne in sanctis Dominum regnaturum. TERTVLLIANVS quoque in LIBRO DE SPE FIDELIVM, & Victorinus Pictabionensis, & Lactãtius hac opinione ducũtur.

In diuinis (*inquit Gennad. lib. de dogmat. Eccl. inter opera B. Augustini, ad eundẽ librum adludens*) repromissionibus nihil terrenum vel transitorium exspectamus; sicut Melitani sperant. Non nuptiarum copulam; sicut Cerinthus & Marcus delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet; sicut Papiæ Auctori, Irenæus, & TERTVLLIANVS, & Lactantius adquiescunt. Neque per mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum, & sanctos cum illo in deliciis regnaturos speramus; sicut Nepos docuit, qui primam iustorum resurrectionem, & secundam impiorum confinxit.

Hactenus plura testimonia de argumento LIBRI DE SPE FIDELIVM, *quorum postremum ea potissimùm de caussa adiecimus, quòd cuique Auctori sua Paradoxa adtribuat, quæ B. Hieron. prima facie omnibus in genere videtur impingere; quamquam interim ipse opiniones appellet, non hæreseis aut errores, reuerentiæ gratia; in quo illum etiam imitatus est Gennadius. Verùm de aliorum sententia (ne hîc prolixiores simus) vti de responsione ad omnia Tertulliani quæ ex scripturis loco hoc citat argumenta, videat Lector nostra Prolegomena inter Paradoxa. Hîc dumtaxat dicemus, videri nobis sententiam Tertulliani esse mitiorem reliquis, nempè eamdẽ quã scribit B. August. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 7. Hæc opinio esset vtrinque tolerabilis, si aliquæ deliciæ spiritales, in illo Sabbato scilicet mille annorum adfuturæ sanctis per Domini præsentiam crederentur. Nam etiam nos (inquit ille) hoc aliquãdo fuimus opinati. Vsqueadeò vt potiùs* Tertulliano *competat id quod Gennadius Melitanis tribuit, quòd* terrenum regnum Christi sperauerit, *& descripserit Libro* DE SPE FIDELIVM; *quàm quod illi impingit de cibo & potu; quo factum fortasse, vt præ aliis Melitonem commendet Auctor libris illis pro Montano scriptis, quorum fragmenta sequuntur, iuxta quod ibi ex B. Hieron. citabitur; vtpotè quum etiam Montani fuisse hoc paradoxon ipse his verbis dicto loco significet:* Hanc, *&c.* & qui apud fidem nostrã est nouæ Prophetiæ sermo testatur, vt etiã effigiẽ ciuitatis, ante repræsentationem eius, conspectui futuram in signum prædicarit. *Verba Auctoris, quibus quod dixi, cõfirmatur, sunt imprimis illa supracitata:* de restitutione Iudææ, quomodo allegorica interpretatio in Christum & Ecclesiam, & habitum & fructum eius competat; & longum est persequi, *&c. Si enim* allegorica, *ergo non litteralis, & proinde perperàm illi impingeret quis (quod in Cerinthum magis competit & Dimœritas iuxta Epiphan.) instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otiũ Sabbati, & circumcisionis iniuriam. Eodẽ pertinet quod paulopòst eodem loco subiungit:* Hanc (*nempè Hierusalem ciuitatem cœlo delatam*) dicimus, excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum, vtique spiritualium, copia; in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel amisimus, à Deo prospectam. Nam si spiritualium bonorum copia, *ergo non temporalium, quam alij somniant. In hoc interim cum aliis ille consentit (quamquam etiam erroneè) quòd cõfiteatur, in terra quidem regnum nobis repromissum, sed ante cœlum.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM ADVERSVS ECCLESIAM PRO Montano ſcriptorum Notulæ.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, LIBRORVM SEX DE ECSTASI MENTIO, EX B. Hieron. Catal. Script. Eccleſ. & Nicephoro lib. 4. hiſt. Eccleſ. cap. 22. ac 34.

HIC (*inquit B. Hieron. de Tertulliano, & ipſis iiſdem verbis Nicephorus*) quum vſque ad mediam ætatem Presbyter Eccleſiæ permanſiſſet, inuidia poſtea & cõtumeliis clericorum Romanæ Eccleſiæ, ad Montani dogma delapſus, in multis libris nouæ Prophetiæ meminit; ſpecialiter autem aduerſus Eccleſiam texuit volumina, De Pudicitia, de Fuga in perſecutione, de Ieiuniis, de Monogamia, DE ECSTASI LIBROS SEX.

TERTVLLIANVS (*inquit idem*) ſex voluminibus aduerſus Eccleſiam æditis, quæ ſcripſit περὶ ἐκστάσεως, &c.

Melitonis (*inquit idem in Melitone*) elegans & declamatorium ingenium, laudans Tertullianus in Libris VII. aduerſus Eccleſiam pro Montano; dicit eum à pleriſque noſtrorum Prophetam putari.

Hactenus ille. Quorum ex poſteriori loco apparet Græcè potius quàm Latinè hos libros fuiſſe conſcriptos, ſicuti dicemus in ſequenti fragmento latius.

Nos autem promiſſis vt ſtemus; quid Ecſtaſis *Auctori, quidve aliis Scriptoribus antiquis Eccleſiaſticis, paucis ſubiungendum duximus. Definitio in genere inuenitur Tom. 3. ſuprà lib. de Anima, cap.* 45. Excſtaſin dicimus exceſſum ſenſus, & amentlæ inſtar. Sic & in primordio ſomnus cum Ecſtaſi dedicatus: Et miſit Deus Ecſtaſin in Adã, & obdormiuit. (Gen. 2.) Somnus enim corpori prouenit in quietem, Ecſtaſis animæ acceſſit aduerſus quietem; & inde iam formã ſomnum Ecſtaſi miſcens. *Et paulopòſt:* Hîc erit proprietas Amentiæ huius, quia non fit ex corruptela bonæ valetudinis, ſed ex ratione naturæ; nõ enim exterminat, ſed auocat mentem. Aliud eſt concutere, aliud mouere; aliud euertere, aliud agitare. Igitur quod memoria ſuppetit, ſanitas mentis eſt; quod ſanitas mentis ſalua memoria ſtupet, amentiæ genus eſt. Ideò non dicimur furere, ſed ſomniare; ideò & prudentes, ſiquando ſumus; ſapere enim noſtrum licet obumbretur, non tamen extinguitur, niſi quod & ipſum poteſt videri vacare tunc. Ecſtaſin autem hoc quoque operari de ſuo proprio, vt ſic nobis imagines ſapientiæ inferat, quemadmodum & erroris. *Breuior verò & inſtitutò Auctoris magis conformis eſt illa, quæ habetur eiuſdem lib. cap.* 11. *vbi de eodem Adamo loquitur:* Cecidit, *inquit*, Ecſtaſis ſuper illum, ſancti ſpiritus vis, operatrix Prophetiæ, *& cap.* 21. In illum Deus amentiam immiſit ſpiritalem vim qua conſtat Prophetia. *Atqui prius illud* Ecſtaſeos *genus aliquo modo in Adamo agnoſci potuit, poſterius hoc non item; vtpotè quod pertinere videatur ad Montani, Priſcæ ac Maximillæ enthuſiaſmos comprobandos; quos in* Ecſtaſi, *& vt amentes loqui ſolere conſitebantur ipſorum diſcipuli, & inter eos poſt mediam ætatem ipſe Tertullianus. Huc pertinet illud de Priſca aut Maximilla eiuſdem lib. de Anima cap.* 9. Eſt hodie ſoror apud nos reuelationum chariſmata ſortita, quas in Eccleſia, inter Dominica ſollẽnia per ECSTASIN in ſpiritu patitur. *Hoc eſt enim quod ſibi vult lib.* 4. *adu. Marc. cap.* 22. *vbi explicans illud Luc.* 9. *de Petro:* Sed neſciens quid diceret. Quomodo, *inquit*, neſciens? vtrúmne ſimplici errore, an iratione (*qua ſignificatione etiam dixit lib. aduerſ. Praxean cap.* 15. neque Petrum & Ioannem & Iacobum viſionẽ Dei ſine irratione & amentia expertos eſſe) quam defendimus in cauſſa nouæ Prophetiæ, gratiæ Ecſtaſin, id eſt, amentiam conuenire. In ſpiritu enim homo conſtitutus, præſertim quum gloriam Dei conſpicit, vel quum per ipſum Deus loquitur; neceſſe eſt excidat ſenſu, obumbratus ſcilicet virtute diuina; de quo inter nos & Pſychicos eſt quæſtio. *Vbi (ſicuti latius infrà Tom. 3. lib. de Ieiuniis adu. Pſychicos) per* Pſychicos *intelligat Catholicos, & ad hos* SEX DE ECSTASI LIBROS *alludit, quos contra Eccleſiam ſcripſiſſe certum eſt. At pulcrè contra Montaniſtas Epiph. hær.* 48. *poſtquàm ſcripturis probauit veros Prophetas cum conſtanti ratione & intelligentia locutos ex inſtinctu Spiritusſancti, ſana mente & corpore: ad Montani Prophetiam veniens; probat eum neque ſtabili mente vaticinatum, neque intelligentiam mentis habuiſſe, ex propriis ipſius Montani verbis. Quid? quòd ſcripturam ſupradictam Gen.* 2. *nihil pro illis facere doceat: Nam, inquit, ipſi Adam Deus induxit* ecſtaſin *ſomni, non* ecſtaſin *emotionem mentis.* Ecſtaſis *autem iuxta multas differentias modum habet. Dicitur enim* Ecſtaſis, *ſtupor*

ſtupor ob excellentiam admirationis. Dicitur & Ecſtaſis inſania, eo quòd à mente amoueat. Verùm illa ſomni Ecſtaſis, *hoc eſt, ſopor, iuxta alium modum dictus eſt, iuxta naturalem actionem; maximè, eo quòd profundiſſimè ſancto Adamo inductus eſſet. Quem amplius* Ecſtaſin *appellauit, eo quòd fecerit ipſum ad tempus non ſentire dolorem, propterea quòd accepturus erat coſtam ab ipſo, & ipſam formaturus in mulierem. At non erat mentis* Ecſtaſis, *ac intelligentiæ emotio. Statim enim vt ſurrexit, agnouit & dixit: Hoc nunc os ex oſſibus meis, &c. Nouit enim, velut vides, præterita quando erat in ſomno, dicens: Hoc nunc os ex oſſibus meis. Agnouit præſentia; poſtquàm facta eſſet mulier, agnoſcens eam de corpore ſuo ſublatam. Vaticinatus eſt futura, nimirùm: Et gratia relinquet homo patrem ſuum & matrem, &c. Hæc autem non ſunt viri mente moti, neque intelligentia priuati, ſed ſanam mentem habentis. Eodem pertinere videtur quod B. Hieron. Quæſt. Hebr. in Geneſim adnotauit: Pro* ECSTASI, *id eſt, mentis exceſſu, in Hebræo haberi* Tardema, *quod Aquila καταφορὰν, Symmachus κάρον, id eſt, grauem & profundum ſoporem interpretati ſunt. Denique ſequitur: Et dormiuit. Idipſum verbum & in Iona ſtertentis ſomno poſitum eſt. Atqui nihil pro Montani inſana prophetia facere illud de Petro:* Neſciens quid diceret. *Alij illud referri malunt ad locutionem inconſideratam, vti ſolent animo conſternati, eo quòd addatur apud Marcum: Erant enim timore exterriti; & illud certum eſt, nihil ibi Petrum prophetaſſe. Porrò nititur quidem etiam Auctor ad eiuſdem nouæ Prophetiæ confirmationem detorquere locum Apoſtoli 1. Cor. 14. his verbis, lib. 5. aduerſ. Marc. cap.* 8. Ædat aliquem Pſalmum, aliquam viſionem, aliquam orationem, dumtaxat ſpiritalem in ECSTASI, id eſt, amentia; ſiqua linguæ interpretatio acceſſerit. Probet etiam mihi, mulierem apud ſe prophetaſſe, ex illis ſuis ſanctioribus fœminis, magnidicam. *Verùm, præterquàm quòd illud:* in Ecſtaſi, *ibi non legatur apud Apoſtolum, ac quòd dicatur ibidem: Et Spiritus Prophetarum Prophetis ſubiectus eſt; ex proximis Apoſtoli verbis, Montanum, & proinde Tertullianum refutat B. Hieron. Prolog. Comment. in Habacuc. Propheta, inquit, viſio eſt, &c. aduerſus Montani dogma peruerſum, intelligit quod videt, nec vt amens loquitur, nec in morem inſanientium fœminarum, dat ſine mente ſonum. Vnde & Apoſtolus iubet, vt ſi prophetantibus aliis, alij fuerit reuelatum, taceant qui priùs loquebantur. Ex quo intelligitur, quum quis voluntate reticet, & alteri locum dat ad loquendum, poſſe & loqui & tacere quum velit. Qui autem in* ecſtaſi, *id eſt, inuitus loquitur; nec tacere, nec loqui in ſua poteſtate habet. Eodem pertinet etiam illud eiuſdem Prologo in Nahum Prophetam: Non enim loquitur in* ἐκστάσει, *vt Montanus, & Priſca, Maximillaque delirant; ſed quod prophetat, liber eſt viſionis intelligentis vniuerſa quæ loquitur.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI LIBRI ADVERSVS APOLLONIVM NOTVLÆ, Ex B. HIERON. Catal. & Nicephoro.

SPECIALITER autem aduerſus Eccleſiam (*inquiunt illi locis ſuprà citatis* de Tertulliano) texuit volumina, de Ecſtaſi lib. ſex, & ſeptimũ ADVERSVS APOLLONIVM.

APOLLONIVS (*inquit B. Hieron.*) vir diſertiſſ. ſcripſit aduerſus Montanũ, Priſcillam, & Maximillam inſigne & longum volumẽ, in quo adſerit Montanũ & inſanas Vates periſſe ſuſpendio, & multa alia. In quibus de Priſcilla & Maximilla refert: Si negant eas accepiſſe munera confiteantur non eſſe Prophetas qui accipiunt; & mille hoc teſtibus probabo. Sed & ex aliis fructibus probantur Prophetæ; Dic mihi, crinem fucat Propheta, ſtibio oculos linit? Propheta veſtibus & gemmis ornatur? Propheta tabula ludit & teſſeris? Prophera fœnus accipit? Reſpondeant, vtrum hoc fieri liceat an non. Meum eſt probare (*ſic enim lego, pro: approbare*) quid fecerint. Dicit in eodem libro, quadrageſimum eſſe annum, vſque ad tempus quo ipſe ſcribebat librum, ex quo hæreſis Cataphrygarum habuerit exordium. TERTVLLIANVS ſex voluminibus aduerſus Eccleſiam æditis quæ ſcripſit περὶ ἐκστάσεως, ſeptimum propriè ADVERSVS APOLLONIVM elaborauit, in quo omnia quæ ille arguit, conatur defendere. Floruit autẽ APOLLONIVS ſub Commodo Seueróque Imperatoribus.

*Duabus de cauſis mihi perſuaſum eſt, librum hunc ad*uerſus Apollonium *cum ſex præcedentibus, non modò Latinè, ſed & primò Græcè æditos. Primùm, quòd Græcus fuerit & Græcè ſcripſerit* Apollonius, *vtpotè alius ab eo, quem deinceps B. Hieron. Romanum Senatorem commemorat, tum quòd is Græcè titulum recitet* περὶ ἐκστάσεως. *Noluî tamen imprimis fragmentis coniungere; quòd contra Eccleſiam ſcripti ſint.*

Porrò quum adſerat B. Hieron. Tertullianum omnia quæ Apollonius arguit, conatum defendere,

inuenimus verissimum esse quod scripsit de illo B. August. lib. de Hæres. ad Quoduult Deum, quòd transierit Tertullianus ad Cataphrygas, quos antè destruxerat. Imprimis enim suprà lib. de Præscript. adu. hær. cap. 52. hær. 21. disertis verbis hæreticos *vocat*, qui dicuntur: secundum Phrygas, *&c.* qui dicebant in Apostolis quidem Spiritumsanctum fuisse, Paracletum non fuisse; & Paracletum plura in Montano dixisse, quàm Christum in Euangelium protulisse; nec tantùm plura, sed etiam meliora atque maiora. *Vbi vide Adnotat. nostras num. 327. & nonnihil in vita Auctoris. Aduersus* fucos crinium & oculorum stibio infectionem, *quam tamen in Prophetissis istis videtur defendisse, agit nominatim suprà Tom. 2. lib. de Habitu muliebri, cap. 4. & apertiùs lib. de Cultu fœminarum cap. 5. agens contra eas* quæ oculos fuligine collinunt, *reprehendentes artificem Deum quem emendant, & cap. 6.* eas quæ croco capillum vertunt, malè sibi flammeo capite auspicantes, & cerebro perniciem adferentes; *quo loco vide & Adnotat. nostras num. 22. 23. 25. & 27. Aduersus* vestium & gemmarum ornatum, *quem etiam in illis tolerabat, agit idem & Tom. 1 lib. de Pallio, cap. 4. & toto libro: De Habitu muliebri, peculiariter verò de* gemmis, *cap. 6. de quo & Adnotationes nostras ibidem videre est num. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 15. 37. 38. 43. 45. 49. 50. 51. 52. 57. 58. 59. 61. & 64.* Tabularum ludum & tesserarum, *quem hîc non reprobat, quasi aliud agens, in Prophetis siue Doctoribus tacitè reprehendit suprà Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 7. in hæc verba:* Oro te Apelles, vel te Marcion, si fortè tabula ludens, *&c.* tali nuntio auocareris, *&c. quod paucis ibidem adtigimus num. 71. Denique de* fœnoris fructu *à Christo, quod tamen accipiebat Montanus, interdicto Luc. 6. agit latissimè lib. 4. aduers. Marc. cap. 17. de quo & nos ibidem Adnotat. nostris nu. 236. & 237. Ceterùm de tempore quo cœperunt Cataphrygas hæretici, aliquid diximus loco supracitato lib. de Præscr. adu. hæret. & latiùs tractauimus in vita Auctoris, vbi etiam de* Seueri Imperio.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, OPERVM PLVRIVM QVÆ DEsiderantur mentio, ex iisdem B. Hieron. & Nicephori locis, ac Vincentio.

FERTVR (*inquit de Tertulliano B. Hieron.*) vixisse vsque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non exstant, opuscula condidisse.

Sed & alij plures (*inquit Nicephorus*) Christiano planè animo pro fide nostra decertarunt, & aduersus hæreseis depugnarunt; Ecclesiæque statu ac moribus receptis, aliisque quæ vel scriptis vel sine scriptis à maioribus accepissent, in litteras relatis, libros plurimos posteritati reliquerunt. Quibus Caius (*de quo plura in Vita Auctoris*) & TERTVLLIANVS meritò sunt adnumerandi, qui plurima certè & pulcherrima ediderunt scripta, quæ sigillatim recensere præsentis instituti non est. Scripsit autem de Pudicitia, &c. & plures alios.

Hactenus illi. Et verò vtinà exstaret INDEX SEPTIMII TERTVLLIANI, *cuius suprà fit mentio in fragmento libri de Vestibus Aaron, non dubium quin multorum præterea scriptorum eius fieret mentio. An verò plura scripserit aduersus hæreticos, dubitare me fecit aliquando, quod de eo scribit Vincentius Lirinensis: Sciunt* Marciones, Apelles, Praxeæ, Hermogenes, Iudæi, Gentiles, Gnostici, *ceterique quorum ille blasphemias multis ac magnis voluminum suorum molibus, velut quibusdam fulminibus euertit. Verùm quum animaduerti omissos ibi* Valentinianos & Quintillam, *aliósque numero* XXV. *quorum catalogum recenset lib. de Præscript. aduers. hæret. à cap. 45. vsque ad finem; eósque, aduersus quos scripsit libri de Anima partem posteriorem,* Simonem Samaritam, Carpocratem, Menandrum *& alios; persuasum habeo, nihil tale hodie desiderari. Quare & B. Optatum Mileuit. lib. 1. aduers. Parmenianum corruptum esse existimo, dum legitur:* Marcio, Praxeas, *Sabellius & ceteri temporibus suis à Victorino Pictauiensi, & Zepherino Vrbico, &* Tertulliano Carthaginiensi vsque ad Cataphrygas, *& ab aliis adsertoribus Ecclesiæ Catholicæ superati sunt.* Sabellius *enim multo pòst tempore hæresin suam cœpit, intermedio nempè inter Nouatianos & Donatistas; quod vel ex ætate Dionysij Alexandrini manifestum fit, qui primus aduersus Sabellium scripsit, B. Cypriano coætaneus, sed iunior. Atque adeò aut aliquis alius hæreticus in locum eius suppleri debet, aut certè castigandus sic Optatus;* Praxeas Sabellianus; *eo quòd Sabellius eam hæresin ex parte resuscitarit, cùm contendit, Patrem, Filium, & Spiritumsanctum, vnicam diuinitatis* ὑσίαν *& hypostasin fuisse. Ceterùm, vt de iis libris etiam aliquid dicamus qui perperàm* Tertulliano *adscribuntur ab Erasmo, 4. olim, nunc ex adit. doctiss. Mariani Victorij Reatini 9. Tomo operum B. Hieron. Imprimis, cur illi adscribi*

scribi non possit Liber de vera Circumcisione, *suprà diximus in fragmentis, Quæst. de Circumcisione. Multo verò minus arridet stylus libri* Ad Amicum ægrotum; *& etiam ibi scripturæ citantur iuxta æditionem B. Hieronymi; denique nullum Dialogum scripsisse legitur Tertullianus.*

Eadem ratione falsò adscribitur TERTVLLIANO in quadam Italiæ Bibliotheca LIBER DE DEFINITIONIBVS FIDEI, quum ille idem sit qui inter Opera B. Augustini, *De Dogmatibus Ecclesiasticis* inscribitur. Quem etsi in Belgicis Bibliothecis B. Fulgentio, B. Isidoro, immò & B. Gregorio Papæ adscriptum subinde reperiamus; tamen Gennadij esse Massiliensis Presbyteri, doctiores quique mecum fatebuntur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI, CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, Operum Tomi Quarti finis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS

TERTVLLIANI

CARTHAGINIENSIS

PRESBYTERI OPERVM

TOMVS QVINCTVS.

QVI CONTINET EA QVÆ IN HÆRESI SIVE ADVERSVS ECCLESIAM SCRIPSIT, cum iis quæ aliena sunt, nouis Argumentis & Adnotationibus aucta, per Iacobum Pamelium.

BBB

IACOBI PAMELII DE ORDINE HVIVS TOMI QVINCTI, AD LECTOREM PRÆFATIVNCVLA.

MERITO ò in calcem operis dilatos esse Libros huius Tomi Quincti mecum, Lector studiose, senties; vbi animaduerteris, aut IN HÆRESI scriptos esse, qualis DE EXHORTATIONE AD CASTITATEM; aut ADVERSVS ECCLESIAM, quemadmodum quatuor sequentes inscribuntur à B. Hieronymo Catal. Script. Eccles. & post eum Nicephoro Lib. 4. Histor. Eccles. cap. 12. & 34. nempè: DE MONOGAMIA, DE FVGA IN PERSECVTIONE AD FABIVM, DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS, & DE PVDICITIA. Quorum (quum scriptores illi in ordine non conueniant per omnia) priores duos, vtpotè eiusdem planè argumenti, & verbis subinde iisdem compositos coniunximus; maximè quòd Liber de Monogamia citetur in Libro de Ieiuniis; intermedio relicto Libro de Persecutione, quòd de alia tractet materia; denique subiecimus reliquis Librum de Pudicitia; quòd, quum ibi sit vehementior, appareat postremò conscriptum. Porrò inter SCRIPTA ALIENA, cur LIBRVM DE TRINITATE, & EPISTOLAM DE CIBIS IVDAICIS, atque adeò & EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE ac DE VERO SABBATO Notulas collocauerimus; non miraberis, vbi NOVATIANO adscribi à B. Hieronymo (quod sub finem Argumentorum vniuscuiusque pro more nostro comprobabimus) intellexeris. Ceterùm Deo Opt. Max. de opere hoc absoluto vnà mecum quæso, Lector, gratias agito, cui quidquid id est, totum acceptum refero.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI SCRIPTA, IN HÆRESI, & Aduersus Ecclesiam.

ARGVMENTVM LIBRI DE EXHORTATIONE CASTITATIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

EXHORTATVRVS amicum Tertullianus ad Castitatem post vxorem in pace præmissam, incipit à sanctificatione nostra (eam distinguens in virginitatem à natiuitate, secundam virginitatem in matrimonio ex compacto, aut viduitate, & Monogamiam) quam voluntatem Dei dicit Apostolus. I.

Et proinde videri non tam ex voluntate Dei, quàm ex libero hominis arbitrio restaurari nuptias. Et proinde ad liberum arbitrium hominis potius quàm ad voluntatem Dei pertinere. II.

Eandem probat, tum quòd ipsas nuptias indulgentiam appellet Apostolus, tum quòd ex sua persona dixerit: Melius esse nubere quàm vri. III.

Quódque nos ad exemplum suum velit esse continentes, & fæliciorem dicat esse eam quæ sic perseuerauerit. IIII.

Deinde ex eo quòd vnam fæminam Adamo prospexerit Deus, vnius Christi & vnius Ecclesiæ figuram. V.

Et verò Tempus iam in collecto esse, & in noua Lege paulatim obsolescere illud: Crescite & multiplicamini. VI.

Huc pertinere etiam, quòd vnius matrimonij esse oporteat in vtroque Testamento qui adleguntur in ordinem sacerdotalem. VII.

Si verò & liceat denuò nubere, non tamen expedire. VIII.

Optimum enim esse mulierem non tangere. IX.

Denique quibus quotidie omni momento oratio necessaria est; vtique & continentia. X.

Iam verò repetendum, inquit, apud Deum, pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas; offeres itaque pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem, circumdatum virginibus & vniuiris. XI.

Nihil etiam facere contra Monogamiam necessitates adminiculorum quæ aliunde haberi poterunt, multò minus liberorum importunitatem potius quàm solatium. XII.

Postremò Monogamiam confirmari exemplis tum ethnicorum, tum earum quæ ab Ecclesia ordinari solent, quæ Deo nubere maluerunt, séque iam pudoris filias dedicauerunt. XIII.

Ceterùm hactenus tolerari possent omnia ea, quæ verbis ipsis Auctoris in Argumentum retuli (qualia etiam habes Tom. 2. lib. 1. ad Vxor.) verùm inter disputandum eò etiam prouehitur Auctor, vt secundas nuptias omninò damnet, immò vt stupri accusare videatur, in quo Montanum secutus, etiam cum illo ab Ecclesia damnari meruit. Quo factum, vt inter scripta in hæresi retulerim hunc librum, maximè quòd huc adludat B. August. lib. de hæres. quum scribit: Tertullianum factum hæreticum secundas nuptias contra doctrinam Apostolicam tamquam stupra damnare; maximè quum etiã Nicephor. lib. 4. Hist. Eccles. cap. 34. hunc librum primo loco inter eos recitet, qui contra Ecclesiam scripti sunt; nos ad singulas rationes, quibus suum errorem conãtur defendere, Antidotum adposuimus Adnot. nostris, & partim inter Paradoxa in Prolegomenis. Vbi etiam de altero paradoxo, quo nuptias ipsas etiam primas à stupro videtur non excusare; De qua re etiam B. Hieronymum Romæ malè audisse adnotauit Rhenanus; vtpotè ob librum scriptum De Monogamia ad Geruntiam, seu potius Ageruchiam iuxta MS. codices, in quo vsqueadeò hunc & de Monogamia libros Tertullian. imitatur, vt tantumnon etiam errores ad verbum transscripserit. Et verò Auctoris germanum eodem titulo hunc esse fœtum, vel sola illa huius libri clausula conuincit: Memento in orationibus tuis TERTVLLIANI AD HÆC EXHORTANTIS. *Atqui Librum hunc, quem MS. viderunt Trithemius & Politianus, primò cum scholiis, deinde Adnotationibus edidit Rhenanus, emendatum ad Hirsaugiense ac Paterniacense & Gorziense exemplaria, nos iterum ad tria MS. Vaticana exemplaria castigauimus, simul & ex coniecturis aliquot Dn. Latinij & Harrisij, nouisque Argumento & Adnotationibus auximus.*

Q. SEPT.

A

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI [a] DE EXHORTATIONE Castitatis Liber.

NON [b] dubito, Frater, te post vxorem in pace præmissam ad compositionem animi conuersum, de exitu singularitatis cogitare, & vtique consilium dirigere. Quanquam & huiusmodi cum fide sua conloqui debeat vnusquisque, eiúsque vires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum mouet quærere apud eandem conscientiam quę fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam aduocatum aduersus carnis necessitatē. Quæ quidem necessitas circumscribi potest, si voluntas potius Dei, quàm indulgentia consideretur. Nemo indulgentiā audendo promeretur, sed voluntati obsequendo. [3]Voluntas Dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginē suam nos etiam similitudinē fieri, vt simus sancti, sicut & ipse sanctus est, inquit. Id bonum, Sanctificationem dico, in species distribuit complures, vt in aliqua earum deprehendamur. Prima species est, [4] Virginitas à natiuitate. [5] Secunda, Virginitas à lauacro aquæ, [6] aut in matrimonio purificat ex compacto, [7] aut in viduitate perseuerat ex arbitrio. [8] Tertius gradus superest Monogamiæ, quum post matrimonium vnum interceptum exinde sexui renuntiatur. Prima fœlicitas prima virginitas est, non nosse à quo postea optabis liberari, in totum. Secundæ virginitatis est, contemnere vim quā optimè noris. Reliqua species [9] hactenus nubendi post matrimonium morte disiūctum, pręter virtutes etiam modestiæ laus est. Modestiæ enim laus est, ablatū non desiderare, & ablatum à Deo Domino; sine cuius volunrate nec folium de arbore labitur, nec passer assis vnius ad terram cadit. [[10] Quàm denique modesta illa vox est, Dominus dedit, Dominus abstulit: vt Domino visum est, ita factū est? Ideò si nuptias ablatas restauremus, sine dubio contra voluntatem Deī nitimur, volentes habere rursus quod habere nos noluit. Si enim voluisset, nō abstulisset. Nisi & in hoc voluntatē Dei interpretamur, quasi rursus vellet in nos, quod iam noluit Deus. [11] Non est bonæ & solidæ fidei, sic omnia ad voluntatem Dei referre, & ita adulari ad vnumquenque, dicēdo nihil fieri sine iussione eius: vt non intelligamus aliquid esse in nobis ipsis. Cęterùm excusabitur omne delictum, [12] si cōtinuerimus, nihil fieri à nobis sine Dei volūtate. Et ibi definito, istam destructionem totius disciplinæ etiā ipsius Dei, si & quæ non vult de sua voluntate producit, aut nihil est quod Deus non vult. Sed quomodo vetat quędā, quibus etiam supplicium ęternum comminatur? Vtique etiam quę vetat non vult, à quibus & offenditur: sicut & quæ vult, præcipit, & accipit, [13] & æternitatis mercede dispūgit. Itaque quum vtrunque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est, [14] Ecce posui ante te bonum & malum: gustasti enim de arbore agnitionis. Et ideò non debemus quod nostri expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. Ita nostra est volūtas, cùm malum volumus aduersus Dei voluntatem, qui bonum vult. Porrò si quæris, vnde veniat ista voluntas qua quid volumus aduersus Dei voluntatem: Vt dicam, Ex nobis ipsis. Nec temerè, semini tuo respondeas necesse est. siquidem ille princeps generis & delicti Adam voluit, quod deliquit. Neque enim diabolus volūtatem ei imposuit delinquendi, sed materiā voluntatis subministrauit. Ceterū voluntas Dei in obaudientiam venerat.

Margin: B (beside "de sua conloqui"); C (beside "denique modesta"); CAP. I.; 1. Thess. 4.; Matth. 10. 1 I.; Eccles. 15.; Gen. 3.

Proinde & tu si non obaudieris Deo, qui te proposito præcepto liberæ potestatis instituit, D per voluntatis libertatem volens deuergis in id quod Deus noluit. Ita te putas à diabolo subuersum, qui etsi vult te velle quod Deus non vult, non tamen facit vt & velis: quia nec tunc inuitos Protoplastos ad voluntatē delicti subegit, immò neque inuitos, neque ignorantes quid Deus nollet. Vtique enim nolebat fieri, cui admisso mortem destinabat. Ita diaboli opus vnū est, tentare quod in te est, an velis. At vbi voluisti, sequitur vt te sibi subigat, non operatus in te voluntatem, sed nactus possessionem voluntatis. Igitur quum solum erit in nobis velle, in hoc probatur nostra in Deum mens, an ea velimus quę cum voluntate eius sapiant. [[15] Altè, impressè recogitandam esse dico Dei voluntatem, quid etiam in occulto velit. Quæ enim manifestò, scimus omnes, eáque ipsa qualiter in manifesto sint, perspiciendum est. Nam si quædam videntur volūtatem Dei sapere, dum à Deo permittuntur, non statim omne quod permittitur, ex mera & tota volūtate procedit eius

III.

I. Cor. 7. qui permittit. [16] Ex indulgentia est, quodcunque permittitur. Quæ etsi sine voluntate non est, quia tamen aliquam habet causam in loco cui indulgetur, quasi de inuita venit voluntate passa causam sui, quæ cogit voluntatem. Vide qualis sit voluntas eius, cuius altera sit causa. Secunda iterum species consideranda est puræ voluntatis. Vult nos Deus sibi placita, in quibus non indulgentia operatori patrocinatur, sed disciplina dominatur. Si tamen alia, ista proponit vtique quæ magis vult, dubiúmne est ea nobis taxanda esse, quæ mauult, quàm ea, quæ minus vult. Quialia magis vult, proinde habenda sunt. Nam ostendendo quæ magis velit, minorē voluntatem maiore deleuit. Quantóque notitiæ tuæ vtrāque proposuit, tanto definiuit id te sectari debere, quod patuit eum magis velle. Ergo si ideò declarauit vti secteris quod magis vult, sine dubio nisi ita facis, contra voluntatē eius sapis, sapiendo contra potiorem eius voluntatem, magísque offendis quàm promereris; quod vult quidem faciendo, quod mauult respuendo. Ex parte delinquis, non tamen promereris. Porrò & promereri nolle, delinquere est. Secundum itaque matrimonium, si ex illa Dei voluntate quæ indulgentia cogitur, negabimus meram cui indulgentia est causa: si ea cui potior alia præponitur, continentiæ magis appetendæ, didicerimus non potiorem à potiore scindi. Hęc præstruxerim, vt iam Apostoli voce decurram. In primis autem non E

Ibidem. videbor irreligiosus, si quid ipse profitetur continentiæ magis appetendæ didicerim. Iam

Ibidem. animaduertam omnem illam indulgentiam nuptiarū de suo, id est, de humano sensu, non de diuino præscriptu induxisse. Nam & quum de viduis & innuptis definiuit vti nubant, si continere non possunt, [17] quia melius est nubere quàm vri; conuersus ad aliam speciem, Nuptis autem denuntio, inquit, non ego, sed Dominus. Ita ostendit, extra rationem personæ suæ Dominum: & quod suprà dixerat, id non ex persona Domini, sed ex sua pronuntiasse, Melius est nubere quàm vri. Quæ vox licet ad eos pertineat, [18] qui sunt innupti, vel vidui, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, velim retractare, [19] quale bonum ostendat quod melius est pœna; quod non potest videri bonum, nisi pessimo comparatum; vt ideò bonum sit nubere, quia deterius est ardere? Bonum ita est, si per se nomen hoc obtinet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius; vt & si bono alij comparantur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterùm si per mali collationem cogitur dici, nō tam bonum est quàm genus mali inferioris, quod à superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique dictionem comparationis, vt non dicas, Melius est nubere quàm vri; & quæro, an dicere audeas, Melius est nubere, non adiiciens quid sit id quo melius est. Ergo quod non melius, vtique nec bonum; quia abstulisti & remouisti dictionem comparationis, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius esse nubere quàm vri, sic accipiendum est, ac si melius vno oculo quàm duobus carere. Si tamen à comparatione discedas, non erit melius non oculum non habere, quàm & bonum. Nemo igitur captet ex hoc capitulo defensionem, quod propriè ad innuptos & viduos spectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quanquam ostenderim etiam illis numerādam esse permissi con- F

IIII. ditionem. [[20] Ceterùm de secundo matrimonio scimus tamen Apostolum pronuntias-

I. Cor. 7. se: Solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem. Sed & si duxeris, non delinques. Proinde tamen & huius sermonis ordinem, consilio suo, non de diuino præcepto introducit. Multum autem interest inter Dei præceptum & consilium hominis. Præceptum Dei, inquit, non habeo, sed consilium do, quasi misericordiam consecutus fidelis esse. [21] Quoniam neque in Euangelio, neque ipsius Pauli Epistolis ex præcepto Dei inuenias permissam

A permissam matrimonij separationem. Vnde vnum habendum confirmatur, quia quòd à Domino permissum non inuenitur, id agnoscitur interdictum. Adde quòd & hæc ip sa huius consilij interiectio [22] quasi inrecogitationem excessus sui passa, statim se refrenat & reuocat quum subiũgit: Veruntamen huiusmodi, pressuram carnis habebunt; quum parcere se eis dicit: Quum tempus in collecto esse adiicit, quo oporteat etiam habentes matrimonia pro non habentibus agere: [23] quum solicitudinem nuptorum committit. Per hęc enim docens cur non expediat nubere, dissuadet ab eo quod suprà indulserat. Et hoc ne primo matrimonio, quanto magis secundo. [24] Quum nos verò ad exemplum suum hortatur, vtique ostendens quid nos velit esse, id est continentes, pariter declarat quid nos esse nolit. Id quod non vult, nec sponte nec veritate permittit. Si enim vellet, non permisisset, immò imperasset. [25] Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, si cui velit, tantùm in Domino. At enim fœlicior erit, inquit, si sic perseuerauerit secundum meum consilium. Puto autem, & ego spiritum Dei habeo. Videmus duo consilia, quo supra nubendi veniam facit, & quo postmodùm continentiam nubendi indicit. Cui ergo, inquis, consilio adsentabimur? Inspice & lege. Quum veniam facit, hominis prudentis consilium allegat. Quum continentiam indicit, Spiritus sancti consilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocinatur. Spiritum quidem Dei etiam fideles habent, sed non omnes fideles Apostoli. Cur ergo quum fidelem dixerit, B adiicit postea, spiritum se Dei habere, quod nemo dubitat etiam de fideli? idcircò hoc dixit, vt sibi Apostoli fastigium redderet. Propriè enim Apostoli spiritum sanctum habent, qui plenè habent in operibus prophetiæ efficaciam virtutum atque documentorum linguam, non quasi ex parte, quod ceteri. Ita spiritum sanctum auctoritate ad eandem speciem adire fecit, cui nos magis obsequi voluit: & factum est iam non consilium diuini spiritus, sed pro eius maiestate præceptum. [[26] Ad legem semel nubendi dirigam. Ipsa origo humani generis patrocinatur, contestans quid Deus ab initio constituerit, in formam posteritatis recensendum. Nam quum hominem figurasset, eique parem necessariam prospexisset, vnam de costis eius mutuatus, vnam illi fœminam finxit, quum vtique nec artifex, nec materia defecisset: plures costæ in Adam, & infatigabiles manus in Deo, sed non plures vxores apud Deum. & ideò homo Dei Adam, & mulier Dei Eua [27] vnis inter se nuptiis defuncti sunt. Formam hominis Dei, de originis auctoritate, & primam Dei voluntatem sanxerunt. [28] Erunt duo, inquit, in vnam carnem: non tres, neque quatuor. Alioquin iam non vna caro, nec duo in vnam carnem. Tunc erunt si coniectio & concretio duûm in vnitate semel fiat. Si verò rursus, aut sæpius, iam vna esse desiit: & erunt iam non duo in vnam carnem, sed vna planè caro in plures. [29] At quum Apostolus in Ecclesiam & Christum interpretatur, erunt duo in vnam carnem, secundum spiritales nuptias Ecclesiæ & Christi, vnus Christus, & vna eius Ecclesia, agnoscere debemus duplicatã & exaggeratam esse nobis vnius matrimonij tam † secundum generis fundamentum, quàm secundum Christi firmamentum. Vno matrimonio censemur vtrobique, & carnaliter in Adam, & spiritualiter in Cgristo: Duarum natiuitatum vnum C est monogamiæ præscriptum. Vtraq; degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimonij à maledicto viro cœpit. Primus Lamech, duabus maritatus, tres in vnam carnem effecit. [[30] Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modò pluribus vxoribus, verùm etiam concubinis coniugia miscuerunt. [31] Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? Sanè licebit si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, quos nuptiæ tuæ figurent; [32] aut si etiam nunc locus est vocis illius, Crescite & multiplicamini, id est, si nondum alia vox superuenit, Tempus iam in collecto esse, restare vt & qui vxores habent, tanquam non habentes agant. Vtique enim continentiam indicens, & compescens concubitum seminarium generis, [33] absolescit Crescite illud & multiplicamini. Vt opinor autem vnius & eiusdem Dei vtraque pronunciatio & dispositio est, qui tunc quidem in primordio sementem generis emisit, indultis coniugiorum habenis, donec mundus repleretur, donec nouæ disciplinæ materia proficeret: nunc verò cum extremitatibus temporum compressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat, non sine ratione propagationis in primordio, [34] & repastinationis in vltimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea syluam quis instituit, & crescere sinit, vt tempore suo cædat syluam. Erat vetus dispositio, quæ in Euangelio nouo deputatur; in quo & securis ad radicem arboris posita est. Sic & Oculum pro oculo, & dentem pro dẽte, iam

Marginal notes: Ibidem. — Ibidem. — V. — Gen. 2. — Ephes. 5. — Gen. 4. — VI. — Gen 16. 29. & 30. — Gen. 1. — 1. Cor. 7. — Gen. 1. — Matth. 3.

Exod. 21. ſenuit; [35] ex quo iuuenuit, Malum pro malo nemo reddat. Puto autem etiam humanam D
Rom. 12. constitutionem atque decretum postea priſtinis præualere. [[36] Cur autem de priſtinis
VII. exemplis non ea potius agnoſcamus, quæ cùm poſteris communicant diſciplinæ, formam vetuſtatis ad nouitatem tranſmittunt? Ecce enim in vetere lege animaduerto castratam licentiam ſæpiùs nubendi.
Leuit. 21. [37] Cautum eſt in Leuitico: Sacerdotes mei non plus nubent. Poſſum dicere, etiam illud plus eſſe quod ſemel non eſt. Quod non vnum eſt, numerus eſt. Deniqne poſt vnum incipit numerus. Vnum autem omne quod ſemel eſt. Sed vni Christo ſeruabatur, ſicut in ceteris, ita in iſto quoque legis plenitudo. Inde igi-
1. Ti. 3. & Tit. tur apud nos pleniùs atque ſtructiùs præſcribitur; [38] vnius matrimonij eſſe oportere, quos adlegi liceat in ordinem Sacerdotalem. Vſqueadeò quoſdam memini digamos loco deiectos. Sed dices: Ergo ceteris licet; quum, quibus nõ liceat excipit. Vani erimus, ſi putauerimus quod ſacerdotibus non liceat, laicis licere. [39] Nónne & laici ſacerdotes ſumus?
Apoc. 1. Scriptum eſt, Regnũ quoque nos & ſacerdotes, Deo & patri ſuo fecit. Differẽtiam inter Ordinem & Plebem constituit Eccleſiæ auctoritas, & honor per Ordinis conſeſſum ſanctificatus à Deo. Vbi Eccleſiaſtici ordinis eſt conſeſſus, & offert & tinguit ſacerdos qui
Matth. 18. eſt ibi ſolus. [40] Sed & vbi tres, Eccleſia eſt; licet laici. Vnuſquiſque enim de ſua fide viuit.
Rom. 2. Nec eſt perſonarum acceptio apud Deum, quoniam non auditores legis iuſtificabuntur à Deo, ſed factores, ſecundum quod & Apoſtolus dicit. Igitur ſi habes ius ſacerdotis in temetipſo, vbi neceſſe eſt habeas, oportet etiam diſciplinam ſacerdotis neceſſe ſit habere ius ſacerdotis. Digamus tinguis, digamus offers: quanto magis laico dicat, quod E ad ſalutem erit agere pro ſacerdote. Quàm ipſi ſacerdoti dicitur, qui eo facto communicatur actione ſacerdotis. Sed neceſſitati, inquis, indulſerit. Nulla neceſſitas excuſatur, quæ poteſt non eſſe neceſſitas. Denique digamos reprehendi & neceſſitate adminiſtrantes quod non licet. Dicam, omnes nos Deus ita voluit diſpoſitos eſſe, vt vbique ſanctiones eius obeundi ſit diſciplina. Vſqueadeò niſi laici ea obſeruent, per quę presbyteri adlegantur, quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? Ergo præferre debemus ante laicum iuſſum à ſecundo matrimonio retinere, dum presbyter eſſe non alius
VIII. poteſt quàm laicus qui ſemel fuerit maritatus. [[41] Liceat nunc denuò nubere, ſi & omne quod licet, bonum eſt. Idem Apoſtolus exclamabat, Omnia licent, ſed non omnia
1. Cor. 6. pro ſalute. Quod non prodeſt, oro te, poteſt bonum dici? Si licita ſunt & quæ non pro ſalute, ergo & quæ non bona ſunt, licita ſunt. Quid autem magis velle debebis, quod ergo bonum eſt, quia licet, an quod ergo quia prodeſt? Multum exiſtimo eſſe inter licentiam & ſalutem. De bono non vincis, ſcilicet quia bonum permitti non expectat. Sed adſumi permittitur, vt quod an bonum ſit, in dubio eſt, quod poteſt etiam non per-
1. Cor. 7. mitti, ſi non habeat aliquam ſui cauſam primam. Quia propter incontinentię periculum permittitur nubere ſecundum: quia niſi licentiæ alicuius non bonæ rei ſubiaceret, non eſſet in quo probaretur, qui diuinæ voluntati, & qui ſuæ poteſtati obſequatur: quis noſtrûm vtilitatis præſentiam ſectetur, & quis occaſionem licentiæ amplexetur: quis diui- F næ voluntati, & quis ſuæ voluptati obſequatur. Licentia plerunque tentatio eſt diſciplinæ, quoniam diſciplina per tentationem probatur, tentatio per licentiam operatur. Ita fit vt omnia liceant, ſed non omnia expediant: dum tentatur cui permittatur, & vinca-
1. Cor. 9. tur dum in permiſſione tentatur. [42] Licebat & Apoſtolis nubere, & vxores circunducere. Licebat & de Euangeliis viuere. [43] Sed qui his vſus non eſt in occaſionem, ad exemplum nos ſuum prouocat, docens in eo eſſe probationem, in quo licentiæ experimen-
IX. tum. [[44] Abſtinentiæ præſtruxerit ſuperiorem, ne ſenſus eius interpretemur. Non illud dicendum erit, [45] ſecundum matrimonium quaſi ſpeciem ſtupri? Quum enim dicat: Ma-
1. Cor. 7. ritos hoc in ſolicitudinem habere quonam modo ſibi placeant: non vtique de moribus ([46] nam vt bonam ſolicitudinem non ſubleuaret) ſed de cultu, & ornatu, & omni ſtudio formæ, ad illecebras mouendas ſolicitos iungi: velut de forma & cultu placere carnalis concupiſcentiæ ingenium ſit, quæ etiam ſtupri cauſa eſt. Ecquid videtur tibi ſtupri adfine eſſe matrimonium, quoniam ea in illo deprehendo quæ ſtupro competunt. Inte-
Matth. 5. rim Dominus ipſe dicit, [47] Qui viderit, inquit, mulierem ad concupiſcendum eam, iam ſtuprauit eam in corde ſuo. Qui autem ad ducendum viderit, minus perfecit? quid ſi etiam duxerit? quod non faceret, niſi ad ducendum concupiſſet. Niſi poteſt duci vxor, quam & ſi non videris, at concupieris ſaltem, quum ipſam ducere cœperis. Multum ſanè abeſt maritus ab zelo, non concupiſcens. Omnis mulier zeliuira eſt, quandiu aliena,

nec

A nec per alium fit marita, nisi per quem & adultera. Legis videtur matrimonij & stupri differentia. Alioquin res & viris & fœminis eadem imponit; est enim & matrimonium & stuprum commixtio carnis. Scilicet certandum cuius concupiscentia nos stupro adæquauit. Ergo, inquis, iam & primas, id est, vnas nuptias destruis. Nec immeritò: quoniam & ipsæ ex eo constant quod est stuprum. Et ideò optimum est homini mulierem 1. Cor. 7.
non tangere, quia cara est stupri adfinitate. Sed cùm hæc etiam de primis & vnis nuptiis prætendi ad causam continentiæ possint, quanto magis secundo matrimonio recusando præuidebuntur? Gratus esto, si semel tibi Deus indulsit nubere. gratus enim eris, si & iterum indulsisse tibi nescias.[48] Ceterùm vteris indulgentiam, cùm nec modestiam vteris. Modestia à modo dicitur. Non tibi sufficit[49] de summo illo inuxoræ etiam virginitatis gradu in secundum deliquisse nubendo, sed in tertium adhuc deuolueris, & futuris impelli potes, qui in secunda statione continens non fuisti, quia nec prohibere plures nuptias voluit, qui de secundis prouocandis retractauit. Nubamus igitur quotidie;[50] & Matth. 24.
nubentes ab vltimo die deprehendamur; tanquã Sodoma & Gomorra: quo die adimple- Gen. 19.
bitur Væ illud super prægnantes & lactantes, id est, maritos incontinẽtię. De nuptiis enim Matth. 24.
vteri & vbera infantis. Et quando finis nubendi? Credo post finem subandi. [[51] Re- X.
nuntient tandem carnalibus fructibus, vt aliquando spiritalia retractemus. Rape occasionem etsi non exoptatissimam, attamen desisti habere cui debitum solueres. O te fœlicem, amisisti debitorem, simile damnum, quid diximus damnum? lucrum sentientem.

B Per continentiam enim negotiaberis, magnam substantiam necessitatis parsimoniæ carnis seruientis adquirens. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quàm alius alium se homo sentiat, cùm sua fœmina cessat. Si orationem facit ad Dominum, impropè est cœlo. Si scripturæ incumbit, totus illic est.[52] Si psalmum canit, placet sibi. Ideò Apostolus purificationi orationem commendauit, causatus id quod ad tempus permiserat: semper nobis exercendum esse, quod semper prosit. Si quotidie omni momento oratio hominibus necessaria, vtique & continentia, quæ orationi necessaria sit. Oratio de conscientia procedit. Si conscientia erubescit, erubescat oratio. Spiritus ducit orationem ad Deum. Si spiritus reus apud se sit, conscientia erubescit, quomodo audebit orationem ducere ad altare? Sic etenim est prophetica vox veteris Testamenti: Sancti eri- Leuit. 11.
mus, quia & Deus sanctus. & rursus:[53] Cum sancto sanctificaberis, & cum viro inno- Psal. 17.
cente innocens eris, & cum electo electus eris. Debemus enim ita ingredi in disciplina Domini, vt Deo dignum fructum non secundum carnis esqualentiæ concupiscentiam. Ita enim & Apostolus dicit, quòd[54] sapere secundum carnem, mors est: secundum spi- Rom. 8.
ritum verò sapere, vita æterna sit in Christo Iesu Domino nostro. Si hæc obtusio, etiam quum in vnis nuptiis in nos caro exercetur, spiritum sanctum auertit, quanto magis quum in secundo matrimonio agitur? [[55] Duplex enim iste rubor est; quia in secundo XI.
matrimonio duæ vxores eundem circunstant maritum, vna spiritu, alia carne. Nec enim pristinam poteris odisse, cui etiam clariorem reseruas affectionem. Et iam repete apud Deum[56] pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad

C Deum cum tot vxoribus, quot illas oratione commemoras, & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem de monogamia ob pristinum de virginitate sancitum, circumdatum virginibus ac vniuiris: & ascendet sacrificium tuum libera fronte: & inter ceteras voluntates bonæ mentis postulabis tibi & vxori castitatem. [[57] Scio XII.
quibus excusationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatem; ex quibus necessitates adminiculorum descendunt; administrandam familiam, regendos loculos,[58] claues custodiendas, lanificium dispensandum, victum procurandum, curas domesticas. Scilicet solis maritorum domibus benè est. Perierunt cœlibum familiæ, spadonum, militum, aut peregrinantium sine vxoribus. Non enim & nos milites sumus, eo quidem maioris disciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in isto seculo sumus? cur autem ita dispositus est Christianus, vt sine vxore non possit? Nunc & consortium onerum domesticorum necessarium est. Habe aliquam vxorem spiritalem. Adsume de viduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate signatam. Bonas nuptias fecerit huiusmodi vxor; Has te plures habere Deo gratum est. Sed de posteriori tempore cogitant Christiani, quibus crastinum non est. Hæredes Dei seruus desiderabit, qui semetipsum de seculo exhæredauit? Vt ergo quis repetit matrimonium, quum de pristino non habeat liberos? Itaque hoc primum diutius vti volunt, ipso Apostolo festinante ad Do-

minum in persecutionibus, constantissimum in martyriis, promptissimum in communi- D
cationibus rerum, tẽperatissimum in adquisitionibus, postremò vsuris, morte relinquen-
dis, filiis. Forsan Reipublicæ prospectu aguntur, ne diuites deficiãt, si soboles non habẽt:
ne leges iura, ne commercia delabantur;[59] ne templa derelinquantur, ne modò nõ sint
qui exclament: Christiani ad bestias. Hæc enim audire desiderant, qui filios quærunt.
Sufficiat ad consilium viduitatis vel ista præcipua causa, importunitas liberorum. [60] Ad
quos suscipiendos legibus compelluntur homines;[61] quia sapiens quique nunquam libẽs
filios desiderasset. Quid ergo facies, si nolis, si vxorẽ de tua conscientia impleueris, disso-
luturus es medicamine conceptum?[62] Puto nobis non licere nascentem necare, quàm &
natum. Sed fortè illo tempore prægnantis vxoris remedium à Deo petes. Tãta solicitu-
dine à Deo petere audebis, quod in te positum recusasti? Opinor aliqua sterilis prospicie-
tur, vel etiam anus sæpiùs enixa. Quod à Domino magis euenire potest, si quis præsump-
tionem eius pro Dei æmulatione prouocaret. Scimus denique quendam ex Patribus quũ
propter familiam suam, secundo matrimonio sterilem captasset vxorem, tam iterum pa-
XIII. trem factum, quàm & iterum maritum. [[63] Ad hanc meam contentionem, frater dilectis-
sime, videmus etiam seculi exempla, quę sæpè nobis etiam in testimonio posita sunt, quũ
quod bonum, & Deo placitum videtur, testimonio oneratur. Monogamia apud ethnicos
in summo honore est, vt & virginibus legitimè nubẽtibus [64] vniuira pronuba adhibeatur,
& si auspici initium est. Item in quibusdam Solennibus & Auspiciis, vt prior sit vniuiræ E
locus.[65] Certè Flaminica non nisi vniuira est, quæ & Flaminis lex est. Nam duo ipsi Pon-
tifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria est. Quum autem
Deus summus tantùm, Satanas ad perficiendum prouocatio est nostra, immò subfusio
pigrissimorum ad continentiam Deo exhibendam, [66] qua diabolo qui antistant,[67] nunc
virginitate, nunc viduitate euirant.[68] Noueram virgines Vestę[69] & Iunonis apud Achaię
ganeũ,[70] & atrocis apud Delphos, & Mineruę, & Dianę, quibus locis. Nouerã cõtinẽtes
viros, & quidem Tauri illius Ægyptij antistites;[71] Fœminas verò Cereris Aphricanæ, cui
etiam sponte abdicato matrimonio adsenescunt, exinde adempto contactu masculorũ,
vsque ad oscula filiorum. Inuenit diabolus, post luxuriã castitatis perditricem, quomodo
reus sit Christianus, qui castitatem recusauerit conseruatricem. Erunt nobis in testimo-
nium & fœminæ quædam seculares, ob vniuiratus obstinationem famam consequutæ; vt
Dido, quæ profuga, in alieno solo, vbi nuptias regis vltrò optasse debuerat, ne tamẽ secũ-
das experiretur, maluit è contrario vri quàm nubere; Vel illa Lucretia, quæ vt semel per
vim & inuita alium virum passa est, sanguine suo maculatam carnem abluit, ne viueret
iam non sibi vniuira. Plura exempla certa de nostris inueniam, & quidem tanto potiora,
quanto maius est viuere in castitate, quàm pro ea mori: hoc est, animæ id bonum misce-
ri, quàm viuendo separari animam.[72] Quantæ igitur & quæ in Ecclesiis, ordinari in Ec-
clesia solent,[73] quæ Deo nubere maluerunt, quæ carnis suæ honorem instituerunt, quæ-
que se iam illius pudoris filias dicauerunt, occidentes in se concupiscentiam libidinis, & F
totum illud quod intra Paradisum non potuit admitti. Vnde præsumendum est hos, qui
intra Paradisum recipi volunt, tandem debere cessare ab ea re, à qua Paradisus obstru-
ctus est. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis [74] TERTVL-
LIANI ad hæc exhortantis.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE EXHORTATIONE castitatis.

I. E EXHORTATIONE CASTITATIS.] *Hunc titulum huius libri maluimus, quàm quem elegantiæ gratia mutauerat Rhenanus,* EXHORTATIO AD CASTITATEM, *tum quòd magis accedat ad phrasin Tertullianicam, tum quòd illum legant MS. 3. Vaticani codices, & etiam codex ille MS. quem vidit Politianus.*

CAP. I.

2. Non dubito frater, te post vxorem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De triplici sanctificatione. *Accipitur au[te]m hîc* singularitas, *sicut in titulo libri* De singularitate *clericorum Origenis Tom. 3. Oper. B. Cypriani,*

priani, pro *vita singulari seu solitaria, sine fœmina aut vxoris consortio. Placet verò castigatio Rhenani ex cod. Gorziensi:* & vtique consilium dirigere, *pro eo quod etiā MS. 3. legunt:* digere; *quia illud magis est Tertullianicum. Qui etiam rectè* aduocatum *adiectiuè explicat, tanquam accersitum simpliciter, aut in aduocationem;* &c. circumscribi *interpretatur: reprimi, tolli, superari; nam etiam alibi non semel sic vsurpatum est ab Auctore.*

3. Voluntas Dei est sanctificatio nostra, &c.] *Locum hunc Apostoli 1. Thess. 4. latius tractatum habes Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 15. Vbi Auctor, sicuti alij veteres omnes,* sanctificationem, *seu* sanctimoniam, *solummodò interpretatur de duobus* virginitatis, *id est, continentiæ generibus, non de tertio, quod hîc facit Monogamiam; vt stupro opponatur cum matrimonio. Hoc est enim quod immediatè in eadem periodo subiungit Apostolus: Vt abstineatis vos à fornicatione, seu stupro, sicuti vertere solet Auctor.*

4. Virginitas à natiuitate.] *De hac complures locos inuenire poterit Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri.*

5. Secunda, virginitas à lauacro aquæ, &c.] *Ego sic prorsus restitui hunc locum, omissis verbis illis hîc superfluis (nam mox repetitur)* vt ex arbitrio suo vidua permaneat, id est. *maximè quum similiter dixerit suprà li. 1. ad Vxorem c. 6.* Quot enim sunt qui statim à lauacro carnem suam obsignāt? *Vbi vide Adnotat. nostras num. 37.*

6. aut in matrimonio purificat ex compacto, &c.] *Similiter ibidem:* Quot item sunt qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt? *de quo ibidem num. 38. & lib. de Patient. c. 12. num. 78. Istud verò imitatur B. Hieron. dicta Epist. ad Ageruchiam, quū dicit: Castrant se propter regna cælorum, vel à secunda natiuitate post lauacrum ex consensu, vel post nuptias ex ardore fidei.*

7. aut in viduitate perseuerat ex arbitrio, &c.] *Toties* viduitas *ab Auctore commendatur, vt superuacaneum foret locos hîc citare; quærat Lector in Indice tum Tertulliani, tum B. Cypriani nostri; hîc dumtaxat adlegamus dict. lib. cap. 8. num. 53. & lib. de Veland. virg. c. 10. num. 75. & 83.*

8. Tertius gradus superest Monogamiæ, &c.] *De hac exstat suprà dictus lib. 1. ad Vxorem, & is qui hūc sequitur:* De Monogamia *Liber, quò Lectorem remittimus ob easdem scripturas ab Auctore citatas. Elegans est autem Metaphora Tertullianica, qua dixit:* sexui renuntiatur.

9. Hactenus nubendi, &c.] *Hîc* Hactenus *ab Auctore accipitur pro: non vltrà, eodem modo quo dixit Suetonius in Neron. cap. 40.* Hactenus *excanduit, vt malum iis qui desciscent, minaretur.*

Cap. II.

10. Quàm denique modesta, &c.] *Capiti huic titulum dedimus:* Quòd restaurentur nuptiæ potius ex libero hominis arbitrio, quàm ex Dei voluntate. *Vbi quod dixit nimis erroneè,* etiam contra voluntatem Dei fieri, *sic mitigat B. Hiero. vbi suprà. Cur inquit, vidua quæ iudicio Dei virum habere desiit, non illud lætabunda congeminet:* Dominus dedit, Dominus abstulit? *Neque verò sicuti contendit Auctor, id probatur ex suprascripto Apostoli loco; nā vel ipso teste, solum stuprum sanctificationi opponitur ab Apostolo.*

11. Non est bonæ & solidæ fidei, &c. dicēdo nihil fieri sine iussione eius, &c.] *Facit hic etiam locus contra eos, qui Deum auctorem mali & peccati facere non verentur, contra quos latissimè suprà Auctor Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. 10. & 14. Vbi vide & Adnot. nostras, potissimum n. 32. & 83. Ibidem simul de hominis libero arbitrio pulcrum tractatum videre est.*

12. si continuerimus, &c.] *Hoc est (inquit Rhenanus) si mordicus tenere voluerimus; nisi quis malit legere ex coniectura Dn. Latinij:* cōtenderimus. *Illud itē:* Et ibi definito, *interpretatur tamquam certi quid pronuntiato, istam nempè sententiam,* destructionem esse, *&c.*

13. & æternitatis mercede dispungit, &c.] *Vsitatus (inquit idem) Tertulliani sermo, quem vsurpat creberrimè. Sic lib. de Resurr. carnis, c. 56.* Aliam substantiam operari, aliam mercede dispungi. *Atqui vterque hic locus facit pro* æternitate, mercede *operum bonorum, sicuti & alij complures suprà.*

14. Ecce posui ante te bonum & malum, &c.] *Ad istud adlusit Auctor suprà lib. 2. adu. Marc. cap. 5. Hic præterea addit explicationis caussa:* gustasti enim de arbore agnitionis, *quamquā interim neque illud ad verbū legatur Eccles. 15. vnde citari videtur. Vbi dūtaxat legitur: Ante hominem, &c. bonum & malum. Atqui mox legimus:* Neque enim diabolus voluntatem ei imposuit delinquēdi, *pro:* eis, *tum quòd loquatur de solo* Adā, *tum quòd magis accedat lectio MS. cod.* eius. *Sunt autem Tertullianica:* obaudientiam, &c. si non obaudieris. *sic enim iterum legimus pro eo quòd mendo typographico omissa erat negandi particula, quæ alibi habebatur.*

Cap. III.

15. Altè, impressè recogitandum esse dico, &c.] *Inscriptionem huius capitis facimus:* Quòd Monogamia ex Apostolo probetur, qui indulgentiam vocat nuptias, & melius dicit nubere quàm vri. *Adnotat autem Rhenanus illud:* Quæ enim manifesto, *accipi pro:* quæ in manifesto.

16. Ex indulgentia est quodcumque permittitur, &c.] *Adludit ad illud 1. Cor. 7. Hoc autem dico secundum* indulgentiam, *non secundum imperium; nam paulopòst:* hæc præstruxisse se scribit, vt Apostoli voce decurrat. *Et verò non ibi modò ita Apostolum ex parte detorquet, sed etiam infrà lib. de Monog. cap. 3 penè iisdem verbis, nec absimiliter B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. Verùm quod illi ad matrimonium, rectiùs refert B. August. Enchirid. cap. 78. ad illud: Nolite fraudare inuicem; & illud: Iterum ad idipsum reuertimini; vt probet indulgentia seu venia indigere commixtionem cum coniuge non filiorum procreandorum gratia, ita tamen quòd inter leuia peccata priuilegio matrimonij recenseatur. Atqui Rhenan. ibi:* Vult nos Deus sibi placita, *subintelligit:* velle, *Latinius:* operari. *Rhenano verò acceptam debemus castigationē verborū sequentium; qui etiam taxanda rectè explicat:* æstimāda, &c. proinde habenda, *pro: pluris facienda. Item:* negabimus meram, *nempè voluntatem. Atqui intermedium dicomma sic distinguimus:* magisque offendis quàm promereris; quod vult quidem faciendo, quod mauult respuendo. *Adnotat denique Rhenan.* præscriptu, *iuxta quartam inflexionem vsurpari; est etiam paulopriùs vox Tertullianica:* paruit, *pro:* apparuit.

17. quia melius est nubere quàm vri, &c.] *Sic necessariò castigauimus & hîc, & mox, pro: nubi, &*

similiter sub finem huius capitis, tum quòd illud legatur bis in intermediis lineis, & suprà lib.1.ad Vxorem cap. 3. & infrà quater libro de Monogam.cap. 3. insuper etiam à B. Hieron. vtroque loco iam citato, & Epist.4.ad Saluinam, vbi ad verbum ferè hunc locum imitatur, tũ quòd sic trãsferant etiam alij veteres.

18. qui sunt innupti vel vidui, &c.] *Etiam hoc emendauimus pro:* nupti, *sicuti sub finem huius capitis:* ad innuptos vel viduos, *quòd præcesserit* de viduis & innuptis, *& Græcè legatur* τοῖς ἀγάμοις. *Est verò vox Tertullianica:* retractate.

19. quale bonum ostendat quod melius est pœna,&c.] *Similes prorsus sunt loci Auctoris & B. Hieron.locis mox citatis, etiam iisdem ipsis verbis; verùm si* non tam bonum est nubere quàm genus mali inferioris, *vti loquitur Auctor; non magis bonum poterit dici matrimonium primum atque secundum; cui tamen contrarium dixit lib. 1. ad Vxorem, vbi* bonas *quidem fatetur* nuptias, sed continentiam præferri tamquam bono isto melius bonum; *& B. Hieron.lib.1. aduer. Iouin. post eandem cum Auctore, quam paulopòst habet, & lib.sequ.comparationem, ac si dicatur:* melius est vno oculo carere quàm duobus; *tandem sic concludit: Ego autem non leuius malum, sed simplex per se bonum volo. Quid? quòd B.Hieron.Epist.de Monog.ab Apostolis fateatur admitti secunda, & si necesse est, tertia matrimonia, sed incontinentibus. Ad hunc etiã locum videtur respicere B. Augu.li.1.de Bono viduit. vbi quũ Tertulliani fecisset mẽtionem, quòd secũdas nuptias maledico dente cõcidisset: Ab hac, inquit, sanitate doctrinæ nullius docti disputatione mouearu; nec ita extollas bonum tuum, vt quod malum non est, tamquam malum crimineris. Sixtus Papa lib.de Castit.sua similia verba sic interpretatur, vt malum accipiatur, quod multo inferiorem gradum teneat; malum est enim cuipiam id non esse quod melius est. Et verò extortam esse illam interpretationem, patet vel ex ipsa voce* κρεῖσσον, *quæ rarissimè melius transfertur, sed frequẽter accipitur pro potius & magis eligendum, siue satius, sicuti vertit Interpres Latinus ex Syriaco.*

Cap. IIII.

20. Ceterùm de secundo matrimonio, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Iterum ab Apostolo probari Monogamiam, quum omnes vult esse continẽtes ad exemplum suum, & fœliciorem dicat mulierẽ defuncto viro, si sic perseuerauerit; denique multa adfert, cur non expediat nubere. *Atqui & in isto imitatur Auctorem vtrobique B. Hieron. & similis quoque fuit suprà locus lib.1.ad Vxorem, cap.7.*

21. Quoniam neque in Euangelio,&c.] *Non* permissam esse matrimonij separationem, *latè tractauit Auctor suprà lib.4.adu.Marc. cap. 34. (vbi vide & Adnotat. nostras num.537. & 541. ac 542.) & libro 5.c. 7. ex hoc ipso loco. 1. Cor. 7. Confirmatur verò hinc nostra sententia, quòd etiam Auctor diuortium simpliciter à Christo prohibitum senserit.*

22. quasi inrecogitationem excessus sui passa, &c.] *Ex Gorziensi (inquit Rhenan.) codice scripsimus:* excessus sui, *hoc est, nimia indulgentia. Vsurpat autem:* inrecogitationem *pro: incogitantia, siue inconsideratia; quo posteriori vocabulo Tranquillus etiam vtitur in Claudio Cæsare. Atqui sic sequentia distinximus, vt sint dicommata, non periodi:* quum parcere, *&c.*

23. quũ solicitudinẽ nuptorum committit, &c.] *Hoc est (inquit idem Rhenan.) confert & comparat inter se. Iuuenalis:*

Committit *vates, & comparat inde Maronem.*

Diuus Hieronymus aduersus Heluidium in fine: Molestias nuptarum committit *cum libertate virginum, & earum quæ matrimonio defunctæ sunt. Ibi autem:* Et hoc ne primo matrimonio, *subintelligitur, expedire nubere docet Apostolus.*

24. Quum nos verò ad exemplum suum,&c.] *Facit etiam hic locus pro continentia B. Pauli Apostoli à nuptiis, de qua latiùs lib.sequ.de Monogam.cap. 8. Siue autem legas cum excusis:* continentiam nubendi indicit, *siue cum MS.3.Vatic.* inducit, *perinde est.*

25. Sed ecce rursus, Mulierem defuncto marito dicit nubere posse, &c.] *Hîc adhuc satis moderatè agit Auctor, non prorsus prohibens digamiam, sed fœliciorem probans Monogamiam: quare & B. Hieron. fatetur his verbis Apostolorum secundas & tertias nuptias concedere in Domino.*

Cap. V.

26. Ad legem semel nubendi dirigam,&c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De vna Adami vxore, in figuram vnius Christi & vnius Ecclesiæ. *Quæ ipsa tractantur latiùs lib.de Monog. sequ. cap. 4. & ad verbum ex Tertull. desumpta sunt à B. Hieron. tum epist. sæpedicta ad Ageruchiam, tum in fine Epist. ad Saluinam de Viduitate. Lego autẽ prorsus:* in formam posteritatis recensendum, *pro:* recensendã, *quia præcedit:* quid Deus ab initio constituerit. *Atqui quum* ei parem *dicit, rectè Rhenanus intelligit: comparem siue sociam, substantiuè.*

27. vnis inter se nuptiis defuncti sunt, &c.] *Elegantissimè dictum (inquit Rhenan.) Sic Liuius:* Defuncta *morbis capita salubriora esse cœpere. Suetonius in Nerone cap.40. Britannia Armeniáque amissa, ac rursus vtraque recepta,* defunctum *se fatalibus malis existimabat.*

28. Erunt duo, inquit, in vnam carnem, &c.] *Sic ter hîc castigamus, pro eo quod erat:* in carne vna, *quòd illud Græcè apud Apostolum, atque etiam alibi frequentissimè ab Auctore legatur; maximè quòd sequatur mox:* & erunt iam non duo in vnam carnem, sed vna planè caro in plures.

29. At quum Apostolus in Ecclesiam,&c.] *Istud Ephes.5. lib.sequ. etiam tractatur cap. 5. quod verò sequitur de* Lamech duabus maritato, *ibidem cap. 4. quæ B. Hieron. simul coniungit. Rectè verò adnotauit Rhena. ibi:* agnoscere debemus duplicatam & exaggeratam esse nobis vnius matrimonij, *desiderari Accusatiuum; vtpotè fœlicitatem, aut aliquod simile: quare etiam retinuimus crucem adiectam in editione Basiliensi, ex qua pateat locum esse mutilum.*

Cap. VI.

30. Sed & benedicti (inquis) Patriarchæ,&c.] *Inscriptionem dedimus huic capiti:* Quòd veteris Legis, qua dicebatur: Crescite & multiplicamini, noua lex fit restrictio. *Atqui quod hîc in plurali numero de Patriarchis dicit, peculiariter lib. sequ.de Monogamia cap.6.de Abraham digamo sibi obiicit; interim mentionẽ faciẽs* Dauidis & Salomonis; *quibus Isaac & Ioseph, Moysẽ & Aaronẽ vniiugos opponit. Neque aliter B.Hier.Epi.de Monog. ad Ageruchiã. Qui etsi pro instituto suo spiritaliter istud interpretetur, & Auct. ibi dicat*

fidem

finem Abrahæ in Monogamia præcessisse; *pulcrè tamen B. Aug. lib. 2. contra adu. Legis & Prophetarum: Iste (inquit) Abrahæ etiam vsque ad decrepitam ætatem fornicationis obiicit crimen, profectò & quia post mortem Saræ alteram (nempè Cethuram) duxit. Vbi etsi nullum intelligeretur rei abditæ sacramentum, propter hoc solum facere debuit Abraham, ne putarent aduersus Apostolum hæretici (quibus etiam Tertullianus adstipulatur) post vxoris mortem crimen esse ducere vxorem. Atqui sic etiam (inquit Rhen.)* benedictum *vocauit Eleutherium Martyrem Pontificem Romanum, & Martyres* benedictos, *& mulieres Christianas* benedictas.

31. Ergo propterea nobis quoque licebit in numerum nubere? &c.] *Ad hanc interrogationem respondens Auctor:* Sanè licebit, si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt; *non obscurè significat, se sentire, numquam in veteri Testamento propriè licuisse* plures vxores ducere, *sed dũtaxat permissas duas vxores, seu vxorem vnam & cõcubinam Abrahæ, Gen. 16. & plures Iacob, Gen. 29. ac 30. in typum futurorum; quem typum pulcrè explicat B. Hier. Epist. de Monog. sæpè citata; Auctorem imitatus de Abrahæ vxoribus duabus, infrà lib. de Monog. ex Apostolo Gal. 4. Eodem pertinet quod dixit c. præced. Auctor:* Nõ plures vxores apud Deum, &: Numerus matrimonij à maledicto viro cœpit. Primus Lamech duabus maritatus. *Similiter lib. iam citato de Monog. postquàm dicta exẽpla* Abrahæ, Iacob, Dauidis, & Salomonis *adduxisset:* meliora (*inquit*) sectari iussus, habes & Ioseph vniiugum; & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. *Item illud cap. seq.* Sed dices: Ergo ceteris licet plus nubere; quum quibus non liceat, excipit. Vani erimus, si putauerimus quod sacerdotibus non liceat, laicis licere. *Idipsum sentit Innocentius 3. Papa c. Gaudemus, de Diuortiis, idque eodem argumento, quo Auctor vsus est c. præced. quòd ex vna costa facta sit fœmina, nõ ex pluribus, & quòd dictũ sit:* & erunt duo in carnẽ vnam, non in plures. *Quare quum B. Aug. & B. Hier. alicubi Patriarchas excusent, scribunt nulla lege prohibitum illis plures habere vxores, aut id illis lege concessum esse; videntur potius intelligẽdi de permissione (sicuti repudium in lege permissum fuit) quàm de veri nominis concessione; maximè quum eodem verbo concessionis vtatur dicto loco Innocentius, vbi tamen tradit iure diuino prohibitam fuisse vxorum pluralitatem. Certè in noua lege minimè id licere probat idem ex illo Matth. 19. Qui alteram duxerit, mœchatur.*

32. aut si etiam nunc locus est vocis illius: Crescite, &c.] *Tractat hoc ipsum iisdem penè verbis Auctor lib. de Monog. cap. 7. & post illum B. Hieron. vbi suprà.*

33. absolescit, &c.] *Actiuè (inquit Rhenan.) pro absolefacit, siue abolet.*

34. & repastinationis in vltimo, &c.] Repastinationem (*inquit idem*) *opponit propagationi, & accipit eã pro amputatione & euulsione siue recisione; vt in lib. de Cultu fœminarum cap. 9.* Non repastinantes diuitiarũ vestrarum vel elegantiarum vsum, quę ad gloriam faciunt. *Quæ verba paulo antè exponens ipse, dixerat:* Proinde vobis curanda est amputatio & decussio redundantioris nitoris.

35. ex quo iuuenuit, &c.] *A iuuenescendo (inquit idem) qui etiam rectè interpretatur:* pristinis præualere, *id est, prioribus.*

CAP. VII.

36. Cur autem de pristinis exemplis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd vnius matrimonij oportuerit esse sacerdotes, tam in veteri quàm noua Lege. *Et verò etiam hoc repetit lib. seq. de Monog. cap. 7.*

37. Cautum est in Leuitico: Sacerdotes mei non plus nubent, &c.] *Similiter infrà lib. de Monog.* Deniq; prohibet eadem (*nempè Lex in Leuitico, ex qua præcedentia sumpserat*) Sacerdotes denuò nubere. *Quod interim peculiare est Auctori; neque enim in Leuitico, immò nec in lege Moysi reperire licuit. Quid? quòd B. Hier. Epist. ad Oceanum planè contrarium scribat, nempè etiam sacerdotibus multarum vxorum patuisse arbitrium, si modò castigati sunt codices; ego verò, vti mendum subesse existimẽ, facit quod de Moyse idipsum præmittat; cuius tamen non nisi vnius vxoris fit mentio in Pentateucho, quem adeò etiam Auctor infrà lib. de Monog. c. 6. inter Monogamos enumerat. Dispiciat curiosus Lector, ánne post illud Leuitici 21. Mulierem meretricem & prophanam & mulierem repudiatam à viro suo non accipient, olim additum fuerit:* & non plus nubent, *seu*, denuò non nubent; *aut iuxta editionem Symmachi seu Theodotionis illud aliter nempè hoc modo, translatum fuerit. Maximè, quum, quod citat de filia sacerdotis, vt denuò non nubat, dicto loco infrà Auctor, & post eum B. Hieron. lib. 1. contra Iouin. multo aliter legatur apud LXX. qui hodie exstant.*

38. vnius matrimonij esse oportere, quos adlegi liceat in ordinem sacerdotalem, &c.] *Rectè adnotauit Dn. Ioannes Harrisius Anglus mutilum fuisse locum, vti subintelligatur:* liceat; *quod adeò contextui adiecimus, eò quòd eadem voce mox Auctor vtatur. Ex eiusdem etiã coniectura castigamus:* vsqueadeò quosdam memini digamos loco deiectos; *& prorsus iuxta sensum Auctoris, omissa:* nõ, *particula legimus:* Sed dices: Ergo ceteris (*nempè laicis, vel Rhenano interprete*) licet; quum, quibus non liceat excipit. *Adludit autem ad illud Apostoli 1. Tim. 3. & Tit. 1. vnius vxoris virum, tum hîc, tum lib. de Monog. cap. 11. & 12. Item suprà lib. 1. ad Vxor. cap. 7. his verbis, quibus etiam Apostolum explicat:* Disciplina Ecclesiæ & præscriptio, *&c.* Apostoli digamos non sinit præsidere. *Verùm in eo falli scribit Catharos Epiphan. hær. 59. quòd quæ ad sacerdotium tradita sunt propter eminentiam celebrationis sacrorum, ea ad omnes æqualiter referri putent. Vbi latè etiam tractat de secundis nuptiis laico non prohibitis, sicuti etiam contra Montanum, hær. 48.*

39. Nónne & laici sacerdotes sumus, &c.] *Quum istud probet scriptura Apoc. 1.* Regnum nos & sacerdotes Deo & patri suo fecit; *minimè istud fauere poterit Lutheri hæresi, qui omnes laicos facit sacerdotes; sed ita intelligi debet, quòd Reges & sacerdotes spiritales, fideles omnes censeantur, vtpotè qui sacrificia spiritalia offerunt; alioqui eodem argumento posset quis concludere, omnes Reges esse. Quam suam sententiam satis indicat verbis sequentibus Auctor:* Differẽtiam inter Ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per Ordinis consessum sanctificatus à Deo. Vbi Ecclesiastici ordinis est consessus (*sic enim prorsus castigamus, etiam hîc omissa negãdi particula* non,) & offert & tinguit (*sic iterum Tertullianico more, pro*: tingit, *maximè quum paulopòst legatur*: tinguis) sacerdos qui est ibi solus. *Item ex qua persona tale quid dicat, explicat lib. de Monogam. cap. 12.* Sed (*inquit*) quum extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunc vnum omnes sumus, tunc omnes sacerdotes, quia sacerdotes nos Deo & patri fecit. Quũ ad peræquationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, & pares sumus; *satis superq; indicãs propterea* laicos

CCC

sacerdotes dici, quòd ad disciplinam sacerdotalem teneantur. Quò pertinet etiam, quod (verbis obscurioribus, & quantum apparet corruptis; & bis superfluo repetitis) hic sequitur: Igitur si habes ius sacerdotis, &c. & quod apertius est: Dicam, omnes nos Deus ita voluit dispositos esse, vt vbique sanctiones eius obeundi sit disciplina. Vsqueadeò nisi laici ea obseruent, per quę presbyteri adlegantur; quomodo erunt presbyteri qui de laicis adleguntur? Atque hoc est quod Auctorem interpretatus scribit B. Hieron. vbi suprà: Quamquam lege sacerdotali teneatur & laicus; qui talem prabere se debet, vt possit eligi in sacerdotium. Non autem eligitur, si digamus fuerit; porrò eliguntur ex laicis sacerdotes; ergo & laicus tenetur mandato, per quod ad sacerdotium peruenitur. Atqui de differentia inter Ordinem & Plebem, atque adeò de Ordinis sacramento, ac singulis eius gradibus, vide suprà To. 3. Adnot. nostras in lib. de Præscript. adu. hæret. ca. 40. num. 247. & cap. 41. num. 267. 268. 269. 270. & 271. Item de eo quòd sacerdotalis sit officij offerre, Tom. 2. lib. de Orat. num. 1. lib. de Cor. milit. cap 3. num. 35. (vbi etiam de nomine Præpositorum seu Præsidentium) & lib. de Veland. virgin. cap. 9. nu. 67. & 68. Denique quòd proprium etiam sit sacerdotis tinguere, ibidem num. 66. & Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hær. num. 263. ac lib. de Bapt. cap. 17. num. 115. 116. & 117.

40. Sed & vbi tres, Ecclesia est; licet laici, &c.] Similis locus est suprà lib. de Pænitent. cap. 10. In vno & altero est Ecclesia. Verùm ibi loquitur de sacerdote, apud quem fiebat Exomologesis, tamquam Ecclesiæ præpositum. Hic alludere videtur: Vbi enim sunt duo vel tres, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Verùm ad hæresin Montani videtur pertinere, quòd addat: licet laici, vtpotè in cuius sectatores potissimùm competat illud lib. de Præscript. adu. hær. cap. 41. Hodie presbyter qui cras laicus. Nam & laicis sacerdotalia munia iniungunt. Econtrariò B. Cypriano teste Epist. 69. ad Florentium Pupianum: Ecclesia plebs est sacerdoti adunata, & pastori suo grex adhærens. Neque etiam in paucis est Ecclesia (sicuti hinc colligunt Magdenburgenses) sed iuxta eundem lib. de Vnit. Ecclesiæ: Ecclesia in multitudinem latiùs incremento fœcunditatis extenditur, & Domini luce perfusa per totum orbē radios suos porrigit, & ramos suos in vniuersam terram copia vbertatis extendit. Nec verò etiam dissentit ab illo Auctor in libris prioribus, quos ante omnem hæresin scripsit, quum Præsidentium meminit Apolog. cap. 39. & lib. de Coron. milit. cap. 3. ac lib. de Bapt. Antistitis, denique Episcoporum ac Præpositorum dicto loco lib. de Monog. alijsque locis citatis ad lib. de Præscript. cap. 32. num. 183. & cap. 41. num. 267. Quid? quòd etiam Ecclesiam iam sua ætate apud omnes mundi nationes diffusam fuisse fateatur suprà Tom. 2. lib. adu. Iud. cap. 7. & 12. Valeant itaque Magdenburgenses cum ceteris plerisque hæreticis, qui quum videant se dissentire ab Ecclesia vniuersali & catholica, sese iactitare solent de paucitate fidelium in Ecclesia; non secus atque olim Donatistæ, qui in sola Africa Ecclesiam esse contendebant; contra quos multis voluminibus disputauit B. Augustinus; quò Lectorem remittimus, vtpotè qui omnes aduersariorum rationes latissimè confutet, vbique docens catholicam esse & vniuersalem Ecclesiam. Quam etiam agnouit Auctor lib. de Præscript. adu. hær. cap. 20. quum dicit: Statim igitur Apostoli, primò per Iudæam, dehinc & in orbem profecti, Ecclesias apud vnamquamque ciuitatem condiderunt, à quibus traducem fidei & semina doctrinæ, ceteræ exinde Ecclesiæ mutuatæ sunt, & quotidie mutuantur, vt Ecclesię fiant, &c. Econtrariò Auctor Ecclesias hæreticorum, qui de paucitate fidelium ferè gloriari solent, comparat, & aptissimè, vesparum fauis, lib. 4 adu. Marc. cap. 5. vbi vide & nostras Adnot. n. 44. Atqui rursus reposuimus iuxta Rhenani castigationem ex codice Gorziensi: communicatur actione sacerdotis, pro eo quod substitutum erat: excōmunicatur, quia illud legunt etiam 3. MS. Vatic. codices. Est autem illud valde obscurum, & quantum apparet mēdosum: Ergo præferre debemus ante, &c. Pro quo Vatic. 3. legunt perferre, & vnus eorum: aut, pro: antè, sed nec illi satisfaciunt. Ibi denique: quàm laicus qui semel fuerit maritatus, accipitur: semel, pro: semel dumtaxat, id est, non bis.

CAP. VIII.

41. Liceat nunc denuò nubere, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Liceat denuò nubere, sed non expedire; pro quo Paraphrasticōs vertit Auctor, sed non omnia pro salute. Mox autem clariùs, omissa bis voce: ergo, legeretur: Quid autem magis velle debebis; quod bonum est quia licet, an quod bonum quia prodest? sed noluimus tantā verborū mutationem facere.

42. Licebat & Apostolis nubere, & vxores circumducere, &c.] Quum alludat ad illud 1. Cor. 9. Nūquid non habemus potestatem, mulierem, Græcè γυναῖκα, circumducere? istud, vsque ad: Sed qui his vsus non est, non ex persona Auctoris dici, sed eorum qui secundas nuptias inde videbantur comprobare velle; satis manifestū fit ex lib seq. de Monog. c. 8. vbi verba Apostoli tractans: Nec enim (inquit) si penes Græcos cōmuni vocabulo censentur mulieres & vxores pro consuetudinis facilitate (ceterùm est proprium vocabulū vxorum) ideò Paulum sic interpretabimur: quasi demonstret Apostolus vxores habuisse. Si enim de matrimoniis disputaret, &c. rectè videretur dicere: Non enim habemus potestatem vxores circūducendi, sicut ceteri Apostoli & Cephas? At vbi ea subiungit, quæ de victuaria exhibitione abstinentiam eius ostendunt, dicentis: Non enim potestatem habemus manducandi & bibendi? non vxores demonstrat ab Apostolis circūductas; quas & qui non habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habēt; sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto quo & Dominum comitantes ministrabant. Quæ ipsa verba ad verbum penè descripsit B. Hier. lib. 1. adu. Iouin. in confirmationem adducens illud, quod legitur in emendatioribus exemplaribus: sororem mulierem. Vnde colligit Clemens Alexan. li. 3. Stromat. Apostolos qui vxores habuerunt, eis tamquam sororibus vsos. Quare valeāt Magdenburgenses, qui ex Tertulliano nituntur probare coniugia sacerdotum; quasi Apostolis, & proinde sacerdotibus licuerit nubere, & vxores ducere. Maximè quum ibidem præmittat: Petrum solum inuenio maritum; per socrum, &c. Ceteros, quum maritos non inuenio; aut spadones intelligam necesse est, aut continentes; quod etiam descripsit B. Hieron. Eodem pertinent quæ habet Auctor infrà cap. 10. & B. Hieron. etiam imitatus est: Si quotidie omni momento oratio hominibus necessaria; vtique & continentia, quæ orationi necessaria sit. Quod, etsi etiam de laicis prima facie dixisse videtur; quāto magis in ministros altaris conuenit, quibus (sicut Auctorem & B Hier. imitatus scribit Innocentius Papa 1. Epist. 2. c. 9.) non solum orandi, sed & sacrificandi iuge est officium; nec aliter Epiph. hær. 59. &

59. & B. Ambros. in Comment. Quo magis absurdum credere, Tertullianum sensisse, quòd licuerit Apostolis, atque adeò sacerdotibus nubere; maximè qui continentiæ tam fuerit addictus, vt illius amore in absurdiss. Montani hæresin lapsus sit. Et certè id sibi licitum non fuisse, ipsi Apostoli plus satis indicarunt, aliis id interdicentes; quum Can. Apost. 26. ex non coniugatis ad Clerum euectis coniuges accipere volentibus, solis id permittunt Lectoribus & Cantoribus; super quo Zonaras disertis verbis adfirmat, si post ordinationem Presbyteri, Diaconi & Hypodiaconi vxores ducant, à ministerio remoueri. Quem canonem hauddubiè respicit Nicena 1. Synodus verbis paulopòst citatis, & B. Epiphan. adu. Montanum hær. 48. in hæc verba: Deus honorat imprimis sacerdotij charismata, per eos qui vel post vnas nuptias deinceps se à secundis abstinent, vel in virginitate ætatem exigunt, &c. quemadmodum & Apostoli eius Ecclesiasticum sacerdotij Canonem sanctè & recto ordine constituerunt. Citant etiam eundem Patres Syn. 2. & 3. Carthag. can. 2. quum post continentiam indictam iis qui diuinis ministrant sacramentis, adiiciunt: vt, quod Apostoli tradiderunt, & à priscis temporibus Ecclesia tenuit, & nos seruemus. Ad eundem alludit Syricius Papa Epist. 4. quum de capitulis agens 80. in Synodo Episcoporum editis, quorum vnum est de cœlibatu sacrorum Ordinum, ea dicit Apostolica & pulchra constitutione constituta. Denique & 6. Synodus cap. 6. verba ipsa Canonis Apostolici interserit. Post Apostolos idem interdictum perpetuò perdurauit. Idque imprimis in Ecclesia Latina, sicuti ex prædictis testimoniis Patrum & Conciliorum patet, & præterea ex B. Cypr. Epist. 63. ad Pompon. de virginib. num. 16. Concil. Rom. sub Syluestro Papa primo, Concil. Teleusi alicubi, B. Hieron. Apolog. ad Pammach. & lib. adu. Vigilant. B. August. locis compluribus, Sixto 3. lib. de castitate, Leone 1. Epist. 62. ad Anastasium, Aratore in Act. Apost. cap. 16. Conc. Tolet. 1. cap. 4. Conc. Agath. cap. 28. Conc. Antissiodor. cap. 21. Conc. Tolet. 2. cap. 1. & 2. Aurel. 3. cap. 1. Turon. 2. cap. 15. Tolet. 3. cap. 5. Tolet. 4. cap. 26. & Tolet. 5. cap. 4. Pelag. 2. Pap. B. Gregorio teste, & ipso B. Gregor. lib. 1. Epist. 42. ac 60. & lib. 3. Epist. 5. ac 34. Beda in Lucam, Zacharia Pap. Epist. ad S. Bonif. Vrbano 2. alicubi, Calixto 2. verbis à Gratiano citatis dist. 27. cap. Presbyteri, Lucio 2. Epist. ad Epis. Gall. & Germ. ac Concilio. Romano 110. Episcoporum sub Gregorio 7. Denique ex Epistolis Petri Damiani ad Cunibertum Taurinensem Episcopum, ac Leonis Papæ 9. aduersus Nicetam, & libris Vmberti Cenomanensis eiusdem Leonis legati ad Constantinopolitanos, quos scripsit aduersus eundem Nicetam, & aduersus calumnias Michaëlis Patriarchæ; vbi ex professo hanc materiam tractant. In Ecclesia etiam Græca siue Orientali, idipsum manifestum fit ex Concil. Ancyr. can. 10. Neocæsar. cap. 1. Actis Niceni 1. & 6. Synodi in Trullo, item B. Cyrill. Hierosol. catechesi 7. Gregor. Nazianz. lib. de Virgin. cap. vlt. Epiphan. locis citatis, & Orat. de fide cathol. & Apost. Ecclesia, Mart. Bracarensi Syn. Græc. cap. 4. S. Maximo lib. ad quæst. Thalassij, denique Nomocanone Photij Tit. 9. cap. 29. apud Balsamonem, vbi citat Nouellam Iustiniani, De permissis vel prohibitis matrimoniis ex lib. 1. Cod. Tit. 13. Quibus omnibus canonibus, qui post ordinationem vxorem duxerit, à Clero eiicitur. Verba reliquorum compendij gratia prætermittimus; hîc duntaxat adiicientes quod ex Actis Niceni Conc. 1. & 6. Synodi citauimus, eo quòd quidam pro se illa citare non vereantur in contrarium. Acta Synodi Nicenæ sic habent apud Socratem histor. Eccles. lib. 1. cap. 11. & Zozom. lib. 1. cap. 23. Quapropter (inquit in Synodo Paphnutius) pro eo atque antiquitiùs (nempè ab Apostolorum ætate) seruari solitum est, deinceps quoque obtinere oportet, vt qui sacerdotalem susceperint dignitatem cœlibes, postea quoque à coniugio abstineant. Sexta Synodi in Trullo Patres haud absimiliter cap. 6. Quoniam (inquit) in Apostolicis Canonibus dictum est, eorum qui non ducta vxore in Clerum promouentur, solos Lectores & Cantores vxorem posse ducere, & nos hoc seruãtes decernimus, vt deinceps nulli penitus Hypodiacono vel Diacono vel Presbytero, post sui ordinationem, coniugium contrahere liceat. Si autem fuerit hoc ausus facere, deponatur. Ceterùm prorsus eodem pertinent testimonia omnia tam Græcorum quàm Latinorum de continentia Clericorum etiam à propriis vxoribus, à nobis suprà citata Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. num. 51. Si enim etiam à propriis vxoribus continere oportuerit, multo minus licuit nouas vxores ducere. Quamquam in Ecclesia Orientali non videtur ea continentia vbique seruata, quò pertinet illud Stephani Papæ, cap. aliter. Dist. 31. vbi in hoc (non verò, vt calumniantur quidam, in matrimonio ministris altaris concesso) aliam dicit esse Traditionem Ecclesiarum Orientalium quàm Occidentalium. Hæc paulo latiùs contra Magdenburgenses. Poterit verò Lector etiam consulere Claudij Espencæi lib. 4. de Continentia, & alios nostri sæculi eiusdem argumenti tractatores quamplurimos. Hoc dumtaxat adiiciamus, quòd fuit hæc olim hæresis Nicolaitarum, vtpotè qui nuptias omnibus, atque adeò etiam altaris ministris nonmodò concedebant, sed etiam contendebant non licere illis absque vxore esse. Deinde etiam condemnata in Iouiniano, qui B. Hieron. teste ita nuptias prædicabat, vt virginitati detraheret. Denique etiam in Vigilantio, vtpotè de quo in hæc verba B. Hieron. Pro nephas, Episcopos sui sceleris dicuntur habere consortes, si tamen Episcopi nominandi sunt, qui non ordinant Diaconos, nisi prius vxores duxerint, nulli cœlibi credentes pudicitiam.

43. Sed qui his vsus non est in occasionem, &c.] Hic alludit ad sequentia verba 1. Cor. 9. Sed non vsi sumus hac potestate, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Atque hoc est quod dicit: in occasionem.

Cap. IX.

44. Abstinentiæ præstruxerit superiorem, &c.] Huic capiti inscriptionem fecimus: Quòd optimum sit mulierem non tangere. Subintelligit autem superiorem sensum etiam Rhenano interprete; qui adnotat, Non, in eo quod sequitur, accipi pro: Nonne.

45. secundum matrimonium quasi speciem stupri, &c.] Nempè: esse, vti idem adnotauit. Eodem sensu mox dixit: stupri adfine. Atqui ad hunc locum hauddubiè respicit B. August. lib. de hæresibus, quum dicit: Tertullianum nuptias secundas tamquam stupra damnasse, vbi quum addit: contra doctrinam Apostolicam; videtur id ex professo fecisse, vt intelligat Lector, perperam hîc pro se citari Apostolum ab Auctore. Nam neque illud 1. Corinth. 7. maritos hoc in sollicitudinem habere, quomodo sibi (id est vxoribus, nam nouo modo, sibi vsurpat) placeant; neque etiam quod paulopòst citat: Optimum est homini mulierem non tangere, facit ad comprobationem eius, quòd matrimonium sit fornicatio siue stuprum, vti more suo loquitur Auctor.

46. nam vt bonam sollicitudinem non subleuaret, &c.] Id est (inquit Rhenan.) non probiberet eam sollicitudinem quæ de moribus est, vtpotè bonam. Verùm

quum ea vocis illius significatio alibi nusquam legatur, puto potius legendum: eleuaret, *id est, verbis minueret & deprimeret. Atque quòd illud legant etiam MS. Vatic. nihil immutare volui.*

47. Qui viderit (inquit) mulierem ad concupiscendum eam, iam stuprauit eam, &c.] *Etiam hoc ad hæresin Auctoris pertinet, quòd stupri accuset* qui viderit mulierem ad ducendum eam. *quia si id verum sit, non solummodò* secundas, sed & primas nuptias, *vti ipse etiam confitetur,* destrueret. *Verùm de hoc latiùs inter Prolegomena. Hîc dumtaxat dicendum, quum matrimonium (vel ipso Auctore teste compluribus in locis) sanctum sit, non peccare qui mulierem ad ducendum viderit; cuius enim finis bonus est, etiam concupiscentia illius bona sit necesse est. Vide eadem de re locum similem lib. de Monog. cap.* 10. *& excusationem, quamquam friuolam, Auctoris ibidem cap.* 14.

48. Ceterùm vteris indulgentiam, &c.] Vtor *(inquit Rhenanus) cum Accusatiuo, vt & infrà cap.* 12. Itaque hoc primum (*scilicet matrimonium*) diutius vti volunt.

49. de summo illo inuxore virginitatis gradu, &c.] *Nihil (inquit idem) suffragantibus exemplaribus, pro* iunxere *verbo, quòd hîc locum non habet, substituimus compositam dictionem* inuxorę. *Nam (ni fallor)* inuxora *virginitas est Tertulliano, quam ἄγαμον Græci vocant. Atqui etiam istud ad verbum penè descripsit B. Hieron. Epist. ad Ageruchiam de Monog. Qui honestius expressit: vt tunc sit finis nubendi, quando terminus vitæ, pro eo quod nunc apud Auctorem legitur:* Et quando finis nubendi? credo post finem subandi. *Quo fit vt existimem, hîc aliquid aliud scriptum fuisse ab Auctore, fortè:* viuendi, *maximè quum in tribus Vatic. MS. cod. legatur (quamquam etiam mendosè) iterum:* nubendi, *penè earundem litterarum dictio.*

50. & nubentes ab vltimo die deprehendamur, &c.] *Iisdem penè verbis B. Hier. in exemplum Sodomæ & Gomorræ* ab vltimo die deprehendamur nubentes, & nuptui tradentes. *Et verò coniungit Auctor vniuersas scripturas Matth.* 24. *cum exemplo Sodomæ & Gomorræ, sicuti etiam infrà lib. de Monog. c.* 16. *& suprà li.* 1. *Ad Vxorem cap.* 5. *de quo ibi vide Adnot. nostras nu.* 33.

CAP. X.

51. Renuntient tandem carnalibus fructibus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd quibus quotidie oratio necessaria, vtique & continentia. *Quod ipsum penè ad verbum transscripserunt BB. Hieron. Ambros. Epiphan. Innocent. Pap.* 1. *Syricius Papa & Beda, locis suprà citatis num.* 42. *Suppleuimus autem iuxta* 1. *æditionem iterum ex MS. Vat.* 3. O te fœlicem, amisisti debitorem; *vt ad* fœlicem *referatur id quod sequitur:* lucrum sentientem. *Est verò valdè obscurum illud:* Magnam substantiam necessitatis parsimoniæ carnis seruientis adquirens; *pro quo* 1. *æditio &* 1. *MS.* parcimonij carnis seuientis, *alij duo:* patrimonij carni seuientis; *sed neque illi satisfaciunt. Atqui Rhenan. illud:* quum sua fœmina cessat, *interpretatur, quæ abstinet à congressu, seu potiùs petendo debito, cuius paulo priùs fecit mentionem.*

52. Si Psalmum canit, &c.] *Loquitur iuxta primitiuæ Ecclesiæ morem, cuius meminit non semel, & maximè* 1. *Cor.* 14. *Apostolus, quo* Psalmi *canebantur in Ecclesia à fidelibus viris. Eodem refertur illud quod ex Plinio ad Traianum refert Auctor Apolog. cap.* 2. *de cœtibus antelucanis ad canendum Deo & Christo, & illud de cœtu fidelium cap.* 39. prouocatur in medium Deo canere. *Vbi de cantu Psalmorum & hymnorum ab Apostolis instituto contra Magdenburgensium calumnias latiùs in Adnotat. nostris num.* 520.

53. Cum sancto sanctificaberis, &c.] *Sic prorsus lego, tum quòd sequatur:* innocens eris, *&:* electus eris, *tum quòd illud Hebraicè, Chaldaicè, Græcè, & Latinè legatur iuxta æditiones omnes Psal.* 17. *Ibi autem:* vt Deo dignum fructum, *subintelligi debet haudubiè: adferam, aut quid simile; vbi etiam est vox obsoleta:* esqualentię, *vti æditio Lugdun. siue* exqualentiæ, *iuxta codices Basilienses, de qua nihil etiam adtigit Rhenanus.*

54. sapere secundum carnem, mors est, &c.] *More suo sensum magis quàm verba Apostoli exprimit Rom.* 8. *& in hoc differt, quòd legat:* secundum spiritum verò sapere, vita æterna sit, *quum ibi legatur: vita & pax est, addens aliunde:* in Christo Iesu Domino nostro. *Mox autem & antea & pòst MS.* 3. *Vat. cod. legunt,* in vnius nuptiis, *sed magis placet vbique:* in vnis nuptiis. *quare hîc retinuimus. At castigamus ibidem:* in nos caro exercetur, *pro:* carnis.

CAP. XI.

55. Duplex enim iste rubor est, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Duplicem verecundiam esse in duabus vxoribus. *Tractatur autem idipsum lib. de Monog. cap.* 10. *Vxorem verò* vnam spiritu, *intelligit eam quæ defuncta est,* carne aliam, *quæ adhuc superstes est.*

56. pro cuius spiritu postules, pro qua oblationes annuas reddas, &c.] *Eodem pertinet illud:* & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per sacerdotem; *item quod loco iam citato legitur:* Enimuerò & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & offert annuis diebus dormitionis eius. *Rectè autem adnotat Rhenan. huius Veterum consuetudinis meminisse Auctorem lib. de Coron. milit. nempè cap.* 3. *in hæc verba:* Oblationes pro defunctis, *vbi vide Adnotat. nostras num.* 36. *& in B. Cypr. quem etiam ille citat Epist.* 66. *num.* 13. *Rectè autem dicitur:* offeres per sacerdotem, *quia solius sacerdotis, non verò laicorum, est* offerre sacrificium, *sicuti paucis adtigimus suprà num.* 39. *Denique rectè etiam adnotauit Rhenanus Ironiam esse, quum dicitur:* postulabis tibi & vxori castitatem.

CAP. XII.

57. Scio quibus excusationibus coloremus, &c.] *Inscriptionem huic capiti dedimus:* De variis excusationibus pro secundis nuptiis. *In quo ad verbum ferè Auctorem imitatur B. Hieron. Epist. sæpedicta de Monog. & sub finem lib.* 1. *adu. Iouin. Ipse verò Auctor eadem penè habet suprà lib.* 1. *Ad vxorem cap.* 5. *& infrà lib. de Monog. cap.* 16.

58. claues custodiendas, &c.] *De clauibus quæ vxoribus committuntur, citat Dn. Latinius B. Ambros. Epist.* 65: *ad Syagrium Veron. Episc. ac Ciceron. Philipp.* 2. *quòd in diuortio adimi soleant. Rectè autem adnotauit Rhenanus ibi:* Scilicet solis maritorum domibus benè est, *& in sequentibus, esse Ironiam. accipitur verò iterum:* Non, *bis, pro:* Nónne, *& tertio proinde loco legendum potius erat pro:* Num; *sed sensui sequentium verborum magis conuenit lectio Vatic.* 3. *MS.* Nunc & consortium, *&c. sine interrogationis nota; ex quibus etiam legimus:* exhætedauit, *pro:* exhæreditauit, *&:* Vt ergo quis, *pro:* quid: *vbi:* Vt, *accipitur pro:* Cur. *Quæ verò sequitur periodus:* Itaque hoc primum, *&c. obscura est, & quantum apparet mendosa; sed mederi non licuit, quòd simi*

similiter legant MS. nec ex loco simili suprà, castigari potuerit.

59. ne templa derelinquantur, &c.] Loqui Auctorem de templis ethnicorum patet ex eo quod sequitur: ne modò non sint (nam sic supplemus ex 3. Vatic. MS.) qui exclament: Christiani ad bestias; quod ferè fiebat in spectaculis, sicuti patet li. eiusdem tituli Tom. 2. cap. 27. num. 196. Et verò moris fuit Veteribus: templa ethnicis adtribuere, Ecclesias Christianis, sicuti etiam adnotauimus suprà lib. de Idolol. cap. 7. num. 29. sub finem.

60. Ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines, &c.] Hoc ipsum (inquit Rhenan.) aliis verbis dixit lib. ad Vxorem 1. (nempe cap. 5.) quæ etiam à gentiliū prophanis vitantur, quæ legibus locantur. Quò Lectorem remittimus ad Adnot. nostras num. 31. & ad Apolog. cap. 4. num. 52. & infrà quoque lib. de Monog.

61. quia sapiens quique numquam libens filios desiderasset, &c.] Legimus quiq; ex 3. MS. Vat. cod. more Tertullianico, pro: quisq;. Adludit autem ad aureolum Theophrasti librum de Nuptiis, in quo definit, non esse vxorem ducendam sapienti; cuius totius argumentum latè prosequitur B. Hieron. sub finem lib. 1. adu. Iouin.

62. Puto nobis, &c.] Ibi: nascentem, subauditur: tam. Huius formulæ multas orationes iam in Tertulliani præcedentibus libris passim indicauimus, vsque ad fastidium. Similiter nobis, scilicet Christianis.

CAP. XIII.

63. Ad hanc meam contentionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De exemplis Monogamiæ apud ethnicos. Quæ ipsa videre est partim suprà li. 1. ad Vxor. cap. 6. & 7. partim infrà lib. de Monog. cap. vlt. & eadem penè omnia descripsit etiam B. Hieron. Epist. sæpedicta & lib. 1. adu. Iouin.

64. vniuira pronuba, &c.] Pronuba; teste, Donato, ex parte vxoris nuptiis praeundis & comitandis praerat; sicut Auspex (cuius etiam hic meminit Auctor) ex parte viri; sic dictus, quòd auspicia (sic dicta, quasi auispicia) pro nuptiis ex volatu auium captare soleret.

65. Certè Flaminica non nisi vniuira est, &c.] Prorsus sic castigauimus ex 3. MS. Vatic. cod. antea etiam admoniti ab Harrisio & Latinio, pro: Flaminia, tum quòd illud legatur infrà li. de Monog. & apud B. Hier. loco priori, iuxta quod nunc castigatus est à Victorio, tum quòd distinguat Gellius lib. 10. ca. 15. inter Flaminicam Flaminis vxorem, & Flaminiam Flaminis Dialis domum. Legimus item: quæ Flaminis lex est, pro: Flaminia, nam hoc est quod sequitur de Pontifice Maximo, id est, Flamine. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet; de quo lib. de Monog. latius.

66. qua diabolo qui antistant, &c.] Non ignoret (inquit Rhenan.) Lector pro: quidam stant, supposuisse nos: antistant; vt sit: antistant, pro Antistites agunt, Deorum scilicet Gentilium.

67. nunc virginitate, nunc viduitate euirāt, &c.] Inuitus (inquit idem) ab exemplarium lectione discedo, sed tamē hic pro: periurant, ausus sum scribere: euitant. Cuius mutationis hæc est ratio. Videbam verbum periurant hic non habere locum; deinde memineram adnotasse Erasmum nostrum in scholiis ad Gerontiam, in vetustis Hieronymi codicibus legi: Hierophanta apud Athenas euirat virum. Vt sit figura Græca: euirat virum, id est, secundum virum, & euirat accipiatur absolutè, pro desinit agere virum. Hinc inductus sum vt hoc loco pro: periurant, supposuerim euitant. Nec docti improbabunt, vt spero. Siquidem Tertullianum imitatus est B. Hieron. Quod verò dicit hic: nunc virginitate, nunc viduitate euitant, idem scripsit lib. de Præscript. cap. 40. de diabolo Dei æmulatore: Habet (inquit) & virgines, habet & continentes.

68. Noueram Virgines Vestæ, &c.] De his idipsum habes suprà & infrà, & apud B. Hier. vtroque loco. Vide etiam Adn. nostras ad li. iam dictū 1. ad Vxor. c. 6. nu. 40.

69. & Iunonis apud Achaiæ ganeum, &c.] Prorsus hic adiiciendum fuit: & Iunonis; nam præterquàm quòd Vesta nō fuerit agnita in Achaia, suprà sic loquitur Auctor: Acheæ Iunoni apud Ægiam oppidū virgo sortitur, & infrà: Iunonis Achaicæ, & B. Hieron. priori loco: Iunonis Achiuæ; de quo vbi suprà num. 41. Hinc autem patet hallucinari Rhenan. in coniectura, qua coniicit legendum: Apud Acharnenses.

70. & atrocis apud Delphos, &c.] Sic habent (inquit Rhen.) exemplaria. Catonem vocat Horatius atrocem hoc est, constantem, vt exponit Acron Grammaticus. An hoc sit Pythij epitheton propter constantiam in conficiendo dracone, nescio. Nec liquet an ἀτρεκὴς, quod verum significat, quo vocabulo Pindarus vtitur, mutatum sit in atrox. Cui correspondet illud, quòd infrà vocet has virgines Apollinis Pythij; vbi de iis latiùs, sicuti etiam de Mineruæ ac Dianæ virginibus, & Tauri illius Ægyptij Antistitibus.

71. fœminas verò Cereris Africanæ, &c.] De his vide suprà lib. 1. ad Vxor. nostras Adn. num. 43. An ad easdem adludat B. Hieron. dum priori loco scribit matronas trecentas Gentis Theutonum, quum captiuitatis conditione Consuli se tradendas didicissent, deprecatas vt templo Cereris in seruitium traderentur; dispiciat Lector curiosus. De Didone verò vide suprà Tom. 1. Apolog. cap. vlt. num. 622. De Lucretia verò Tom. 2. lib. ad Martyras cap. 4. num. 47. Vtriusque etiam meminit Auctor suprà & infrà, & vtroque loco B. Hieron.

72. Quantæ igitur & quæ in Ecclesiis ordinari solent, &c.] De iis loquitur, quarum meminit Apost. 1. Tim. 3. Mulieres similiter pudicas, &c. & Tit. 2. Anus similiter in habitu sancto, vbi Græcè est πρεσβύτιδας ἐν καταστήματι ἱεροπρεπεῖς. Denique 1. Tim. 5. Vidua eligatur non minus 60. annorum. Sic enim Apostolum interpretatur non semel B. Epiphanius; obseruans interim appellari πρεσβύτιδας, non πρεσβυτέριδας; ne quis existimet, aliquid muneris sacerdotalis ab illis in Ecclesia administrari posse; Contra quam suprà docuimus Tom. 3 ad lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 41. nu. 260. 261. & 262. & ipse quoque Epiphanius adu. Pepuzianos, Montanistas, & Collyridianos. Qui indicat earum & Diaconissarum ministerium (præter officium docendi domi adolescentiores, cuius meminit Apostol. ad Titum 2.) in lauandis ante baptismum mulierum corporibus & postea abstergendis. Quibus adde ministerium Apostolorum, cuius Act. 6. fit mentio, in procurandis vitæ necessariis; & quòd nulla mulier ad Episcopum accederet, nisi Diaconissa Diaconum adiret, & ille Episcopo nunciaret, iuxta B. Clementem Romanum Constit. Apost. lib. 2. cap. 30. qui etiam ibidem lib. 6. cap. 17. tradit Diaconissam eligi debere virginem, aut vnius viri viduam. Quo fit vt subiungat hic Auctor eas Deo nubere. Quod confirmatur, dum can. 15. Synodi Chalcedo. & Syn. 6. in Trullo can. 14. interdicuntur eis nuptiæ. Vbi ætas illarum, quam Apost. præscripserat 60. annorum, relaxatur ad annos 40. Et insuper ordinationis earundem fit mentio; in qua interim nullam fuisse adhibitam manus impositionem, & ideò pro laicis habitas, patet ex 1. Syn. Nicena can. 19. Immò verò Presbyterarum

ordinatio (quas Presbyterorum vxores fuisse subindicat B. Clemens) prohibita fuit postmodùm Conc. Laodiceni can. 11. Vbi iuxta secundam translationem vocantur etiam Matricularia. Sicut etiam Diaconissarum interdicta fuit Conciliorum Arausicani 1. can. 26. Epaunen. can. 21. & Aurelian. 2. can. 18. Et verò etiam Theodorus Balsamon in dict. Syn. Chalced. suo tempore illarum ordinationem exoleuisse scribit. Quare videtur B. Grego. dum Conc. Rom. ca. 1. 2. & 3. vetat in coniuges duci Presbyteram, Diaconissam, & Monacham: alia significatione priores illas accipere, nempè pro Abbatissis & Priorissis Sanctimonialium.

73. Quæ Deo nubere maluerunt, &c.] *Quomodo* Deo nubant, *explicat addendo:* quæque se iam illius pudoris filias dicauerunt. *Verùm de* Voto castitatis *fæminarum, ad quod hic adludit, suprà Tom. 2. Adnotat. nostris in lib. de Veland. virgin. num. 1.*

74. Tertvlliani ad hęc exhortantis, &c.] *Sicuti etiam sub finem argumenti adnotauimus, hinc manifestum est librum hunc Tertulliani esse fœtum germanum.*

ARGVMENTVM LIBRI DE MONOGAMIA, PER IACOBVM PAMELIVM.

I. De Monogamia *scripturus Tertullianus annis circiter 160. post Apostolos; imprimis, inter hæreticos qui nuptias auferunt, & eos qui non semel nubunt, mediam sese sequi sententiam scribit de vno matrimonio.*

II. *In hoc lapsus, quòd Montanum, quem in hac sequitur, Paracletum vocet, & hæreticum neget; nihilque contra* Catholicam *religionem docuisse, quum tamen suprà lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 52. hæresis condemnet eos, qui* κατὰ φρύγας *dicebantur, eo quòd dicerent Paracletum in Montano plura meliora & maiora dixisse, quàm Christus in Euangelium protulerit.*

III. *Deinde docet nihil noui esse Monogamiam, quòd Christus & Apostoli nuptiis continentiam prætulerint.*

IIII. *Antiquitatem eiusdem probans, ex eo quòd vnam fæminam masculo Deus finxerit.*

V. *Ad quod principium reciprocanda esse vniuersa in Christo spadone, immò cum vna Ecclesia Monogamo.*

VI. *Digamiæ Abrahæ, Dauidis & Salomonis; opponens Monogamiam Isaac, Ioseph, Aaronis, & Moysi.*

VII. *Aliam item rationem Veteris Legis & Nouæ, quæque interim etiam vtraque Lex prohibeat sacerdotes denuò nubere.*

VIII. *In noua etiam Lege occurrere, Monogamiam Zachariæ, Annæ viduæ, & Petri; cōtinentiam etiam Ioannis antecursoris, Simeonis Iusti, & ceterorum à Petro Apostolorum.*

IX. *Facere etiam pro Monogamia sententias Christi, quas præmisit in repudij retractatu.*

X. *Maximè, quòd repudium quoddam Auctori, quamquam perperàm, videatur, nondum separato quantum apparet apud Deum matrimonio; vtpotè quum pro anima viri oret, & refrigerium ei adpostulet, & offerat annuis diebus dormitionis eius.*

XI. *Deinde Apostolum permittentem nubere in Domino defuncta vxore (quamquam etiā perperàm, & sensu Apostoli contrariò) interpretatur de ea quæ ante fidem amissa sit.*

XII. *Quemadmodum etiam quòd eos qui sunt in* Clero, *Monogamiæ iugo adstrinxerit, aliis frustrà nititur adplicare.*

XIII. *Item & alios duos Apostoli locos detorquere non veretur.*

XIIII. *Addens (sed nec hoc rectè) si permiserit Apostolus in fide amisso matrimonio nubere, id indulsisse initio fidei, quod postea interdixerit Paracletus.*

XV. *Et verò Apostolum eos notare, qui in totum nubere prohibebant.*

XVI. *Ridet deinde varias excusationes secundarum nuptiarum.*

XVII. *Denique exemplis ethnicorum Monogamiæ & virginitatis, librum suum concludit.*

Cete

Ceterùm citat hunc Librum Auctor ipse infrà Libro de Ieiuniis aduersus Psychicos ca.1.in hæc verba: De modo quidem nubendi iam edidimus MONOGAMIÆ defensionem. *At scriptum contra Ecclesiam disertis verbis scribunt B. Hieron. & Nicephorus locis citatis ad calcem Argumenti Libri præcedẽtis. De eodem sic scribit B. Hieronym. in Epist. ad Titum: Montanus, & qui Nouati (seu potius Nouatiani, sicuti emendandum censeo) schisma sectantur, nomen sibi munditiæ præsumpsere, putántque secunda matrimonia ab Ecclesiæ communione prohibenda; quum Apostolus de Episcopis & Presbyteris hoc præcipiens, vtique in ceteris relaxarit; non quòd hortetur ad secũda matrimonia, sed quòd necessitati carnis indulgeat.* SCRIBIT & TERTVLLIANVS DE MONOGAMIA LIBRVM *hæreticum; quem Apostolo contraire nemo qui Apostolũ legerit, ignorabit. Haud aliter B. Augustin. Hinc maximè Cataphrygarum & Nouatianorum hæreseis tumuerunt, quas buccis sonantibus, non sapientibus* TERTVLLIANVS *inflauit, dum secũdas nuptias tamquam illicitas maledico dente concidit, quas omninò licitas Apostolus sobria mente concedit. Quæ testimonia antidoti loco huc adducenda putauimus. Atqui Librum hunc iam olim viderunt MS. Trithemius & Politianus, edidit autem Rhenanus primùm cum scholiis, deinde & Adnotationibus castigatum ex tribus sæpedictis MS. codicibus, deinde ex codice Britannico recognouit Gelenius; nos nunc denique ad tria Vaticana & vnum Anglicum Dn. Doctoris Ioannis Clementis MS. exemplaria, & ex vna atque altera coniecturis Dominorum Latinij & Harrisij iterum castigauimus, nouísque Argumento & Adnotationibus locupletauimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI, DE MONOGAMIA LIBER.

HÆRETICI [1] nuptias auferunt, Psychici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis Lex creatoris? [2] Inter alienos spadones [3] & aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo: proinde & te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non vtuntur. Verùm neque continentia eiusmodi laudanda, quia hæretica est, neque licentia defendenda, quia Psychica est. Illa blasphemat, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum Deum, ista confundit. Penes nos autem, [4] quos Spiritales meritò dici facit agnitio spiritalium carismatum, tam continentia religiosa est quàm licentia verecunda, quandoquidem ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. [5] Vnum matrimonium nouimus, sicut vnum Deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, vbi habet & pudorẽ. Sed Psychicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita dum quę sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, vt contraria spiritui. Caro, inquit, aduersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem. Quid autem concupiscet caro, quàm quæ magis carnis sunt? Propter quod & in primordio extranea spiritus facta est, Non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in æuum, [6] eo quòd caro sint. [[7] Itaque Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobrant. Nec vlla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quàm dum existimant nouæ disciplinæ institutorem, & quidem durissimæ illis, vt iam de hoc primùm consistendum sit in generali retractatu, [8] An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, quod aut [9] nouum deputari possit aduersus Catholicam traditionem, aut onerosum aduersus leuem sarcinam Domini? De vtroque au-

Margin: A; 1.; Gal. 5.; Gen. 6. 11.

Ioan. 16. tem ipse Dominus pronuntiauit. Dicens enim:[10] Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, D
sed nondum potestis portare ea: quum venerit Spiritus sanctus, ille vos ducet in omnem
veritatem; satis vtique prętendit ea acturum illum quę & noua existimari possint, vt nun-
quam retrò edita, & aliquanto onerosa, vt idcircò non edita. Ergo, inquis, hac argumen-
tatione quiduis nouum & onerosum Paracleto adscribi poterit, etsi ab aduersario spiritu
fuerit. Non vtique. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis appareret, pri-
mò regulam adulterans fidei, & ita ordinem adulterans disciplinæ: quia cuius gradus
prior est, eius corruptela antecedit, id est, Fidei, quæ prior est disciplina. Antè quis de
Deo hæreticus sit necesse est, & tunc de instituto. Paracletus autẽ multa habens edocere
quæ in illum distulit Dominus, secundum præfinitionem, ipsum primò Christum cõte-
stabitur, qualem credimus, cum toto ordine Dei creatoris, & ipsum glorificabit, & de
ipso commemorabit: & sic de principali regula agnitus, illa multa quæ sunt disciplinarũ
reuelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, licet nouis, quia nunc reue-
lantur: licet onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi, quàm qui
habere se dixit, & alia multa, quæ à Paracleto edocerentur, nõ minus istis onerosa quàm
III. illis à quibus nondum tunc sustinebantur. [[11] Sed an onerosa Monogamia, viderit ad-
huc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim constet. Illud enim am-
plius dicimus, etiam si totam & solidam virginitatem siue cõtinentiam Paracletus hodie
determinasset, vt ne vnis quidem nuptiis feruorẽ carnis despumare permitteret, sic quo-
Matth. 19. que nihil noui induceret videretur; ipso Domino spadonibus aperiente regna cœlorum, E
1.Cor. 7. [12] vt & ipso spadone; [13] ad quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, con-
tinentiam mauult. Sed saluo, inquis, iure nubendi. planè saluo, & videbimus quousque:
nihilominus iam ex ea parte destructo qua continentiam prefert. Bonum, inquit, homini
Ibidem. mulierem non contingere. Ergo malum est contingere.[14] Nihil enim bono contrarium
Ibidem. nisi malum. Ideóque superesse, vt & qui habeant vxores, sic sint, quasi non habeant; quo
Ibidem. magis qui non habent, habere non debeant. Reddit etiam causas cur ita suadeat; quòd
innupti de Deo cogitẽt: nupti verò quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et possum
contendere, non merè bonum esse, quod permittitur. Quod enim merè bonum est, non
permittitur, sed vltrò licet. Permissio habet causam, aliquando & necessitatis. Denique
in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult: Volo vos, inquit,
omnes sic esse quomodo & ego. Et quum ostendit melius esse, quid vtique se velle cõfir-
mat, quàm quod melius esse præmisit. Et ita si aliud quàm quod voluit permittit, non vo-
luntate, sed necessitate permittens, non merè bonum ostendit, quod inuitus indulsit.
Ibidem. [15] Denique quum dicit: Melius est nubere quàm vri, quale id bonum intelligẽdum quod
melius est pœna? quod non potest videri melius, nisi pessimo comparatum? Bonum illud
est quod per se hoc nomen tenet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alte-
rius: vt si & alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine.
Ceterùm si per mali collationem cogitur bonum dici, non tam bonum est quàm genus F
mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer de-
nique conditionem, vt non dicas, melius est nubere quàm vri, & quæro an dicere au-
deas, melius nubere, non adiiciens quo melius sit. Fit ergo iam non melius, & dum non
melius, nec bonum, sublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum ha-
beri cogit. Melius est vnum oculum amittere quàm duos. Si tamen discedas à compara-
tione mali vtriusque, non erit melius vnum oculum habere, quia nec bonum. Quid nũc,
si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est, de humano sensu accommodat ex neces-
sitate qua diximus, quia melius sit nubere quàm vri? Denique conuersus ad alteram spe-
ciem dicendo, Nuptis autem denuntio, non ego, sed Dominus: ostendit illa quæ suprà
dixerat, non dominicæ auctoritatis fuisse, sed humanæ æstimationis. At vbi ad continen-
tiam reflectit animos, Volo autem vos sic esse omnes. Puto autem, inquit, & ego spiri-
tum Dei habeo: vt si quid indulserat ex necessitate, id spiritus sancti auctoritate reuoca-
1.Ioan. 2. ret.[16] Sed & Ioannes monens sic nos incedere debere quemadmodum & Dominus, vti-
que etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeò manifestè. Et omnis,
1.Ioan 3. inquit, qui spem istã in illo habet, castificat se, sicut & ipse castus est. Nam & alibi, Estote
Leuit. 11. sancti, sicut & ille sanctus fuit, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus
vltrò sanctus agnoscitur, nec expectat sanctitatis admonitionem quæ propria natura est
eius. Caro autem docetur sanctitatem, quæ & in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista
oblit-

A oblitterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inspecta,& prælatione continen-
tiæ imposita,cur non potuerit post Apostolos idem spiritus superueniens ad deducẽdam *Ioan. 16.*
disciplinam in omnem veritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, *Eccles. 3.*
Tempus omni rei,inquit,(supremam iam carni fibulam imponere, iam non obliquè à
nuptiis auocans,sed exertè; quum magis nunc tempus in collecto factum sit, [17] annis cir- *1.Cor.7.*
citer CLX. exinde productis? Nónne ipse apud te retractares, Vetus hæc disciplina est
præmonstrata iam tunc in carne Domini,& voluntate,dehinc in Apostolorum eius tam
consiliis quàm exemplis.Olim sanctitati huic destinabamur.Nihil noui Paracletus indu-
cit.Quod præmonuit, definit.Quod sustinuit, exposcit. Et nunc recogitans ista, facilè
tibi persuadebis multò magis vnicas nuptias competisse Paracleto prædicare, qui potuit
& nullas: Magísque credẽdum temperasse illum quod & abstulisse decuisset,si quæ velit
Christus intelligas.[18] In hoc quoque Paracletum agnoscere debes aduocatũ,quòd à tota
continentia infirmitatem tuam excusat. [[19] Secedat nunc mentio Paracleti, vt nostri a- IIII.
licuius auctoris.Euoluamus communia instrumẽta scripturarũ pristinarum. Hoc ipsum
demonstratur à nobis,neque nouam, neque extraneam esse Monogamiæ disciplinam,
immò & antiquam & propriam Christianorum, vt Paracletum restitutorem potius sen-
tias eius quàm institutorem.Quod pertineat ad antiquitatem, quæ potest antiquior for-
ma proferri,quàm [20] ipse census generis humani? Vnam fœminam masculo Deus finxit, *Gen. 2.*
B vna costa eius decerpta,& vtique ex pluribus.Sed & in præfatione ipsius operis,Non est,
inquit,bonum homini, solum eum esse: faciamus adiutorium illi. Adiutores enim dixis- *Gen. 2.*
set,si pluribus eum vxoribus destinasset.Adiecit & legem de futuro.Siquidẽ Propheticè
dictum est:Et erunt duo in vnam carnem,non tres,neque plures.Ceterùm iam non duo *Gen. 2.*
si plures. Stetit lex.Denique perseuerauit vnio coniugij in auctoribus generis ad finem
vsque,non quia non erant fœminæ aliæ,sed quia ideò non erant,ne primitiæ generis du-
plici matrimonio contaminarentur.Alioquin si Deus voluisset, esse & potuissent: certè
de filiarum suarum numerositate sumpsisset,non minus ex ossibus & ex carne sua habens
Euam, si hoc piè fieret.At vbi primum scelus, homicidium, [21] in fratricidio dedicatum, *Gen. 4.*
tam dignum secundo loco scelus non fuit, quàm duæ nuptiæ. Neque enim refert duas
quis vxores singulas habuerit,an pariter singulæ duas fecerint.Idem numerus cõiuncto-
rum & separatorum.Semel tamen vim passa institutio Dei per Lamech, constitit postea
in finem vsque gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus marita- *Ibidem.*
tus.Negat scriptura quod non notat.Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt,[22] semel *Gen. 6.*
defensę quales fuerunt;non tamen septuagies septies;quod duo matrimonia meruerunt.
[23] Sed & reformatio secundi generis humani Monogamia matre censetur. Iterum duo in *Gen. 4.*
vnam carnem crescere & redundare suscipiunt.Noe & vxor,filiique eorum in vnicis nu- *Gen. 9.*
ptiis.Etiam in ipsis animalibus Monogamia recognoscitur,ne vel bestiæ de mœchia na- *Gen. 6. &*
scerentur.Ex omnibus,inquit,bestiis, ex omni carne, duo induces in arcam, vt viuant *7.*
tecum:masculus & fœmina erũt.De animalibus volatilibus secundum genus, & de om- *Gen. 6.*
C nibus serpentibus terræ,secundum genus ipsorum;duo ex omnibus introibunt ad te ma-
sculus & fœmina.Eadem forma & septena ex binis adlegi mãdat ex masculo & fœmina,
vno & vna.Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis fœminis introire *Gen. 7.*
non licuit. [[24] Hæc quãtum ad primordiorum testimonium,& originis nostræ patroci- V.
nium,& diuinæ institutionis præiudicium.Quæ vtique lex est, non monimentum, quo-
niam si ita factum est à primordio,inuenimus nos ad initium dirigi à Christo:sicut in quę-
stione repudij, dicens illud propter duritiam ipsorum à Moyse esse permissum,ab initio *Matth. 19.*
autem non ita fuisse,sine dubio ad initium reuocat matrimonij indiuiduitatem. [25] Ideó-
que quos Deus ab initio coniunxit in vnam carnem duos, hodie homo non separabit.
[26] Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios: Deum proposuisse in semetipso ad dispensa- *Ephes. 1.*
tionem adimpletionis temporum, ad caput, id est, ad initium reciprocare vniuersa in
Christo,quæ sunt super cœlos & super terras in ipso.[27] Sic & duas Græciæ litteras sum- *Apoc. 1. et*
mam & vltimam sibi induit Dominus,initij & finis concurrentiũ in se figuras:vti quem- *22.*
admodum α ad ω vsque voluitur,& rursus ω ad α replicatur,ita vt ostenderet in se esse &
initij decursum ad finem, & finis recursum ad initium: vt omnis dispositio in eum desi-
nens per quem cœpta est,per Sermonem scilicet Dei, qui caro factus est,proinde desinat
quemadmodum & cœpit.[28] Et adeò in Christo omnia reuocantur ad initium: vt & fides *Ephes. 2.*
reuersa sit à circuncisione ad integritatẽ carnis illius, sicut ab initio fuit:& libertas cibo- *Gal. 4.*

Act. 15. rũ & sanguinis solius abstinentia, sicut ab initio fuit: & matrimonij indiuiduitas, sicut ab D
Math. 19. initio fuit: & repudij cohibitio, quod ab initio nõ fuit: & postremò totus homo in Paradisum reuocatur, vbi ab initio fuit. Cur ergo vel Monogamum illo debeat Adã referre, qui non potest tam integrum pręstare quàm inde dimissus est. Quantũ pertinet itaque ad initij restitutionem, id à te exigit & dispositionis, & spei tuæ ratio, quod ab initio fuit, secũdum initiũ quod tibi & in Adam censetur, & in Noe recensetur. Elige in quo eorũ initiũ tuũ deputes. In ambobus te sibi Monogamiæ cẽsura defendit. Sed & si initium transmittit ad finem, vt α ad ω, quomodo finis remittit ad initium, vt ω ad α, atque ita cẽsus noster trãsfertur in Christum, animalis in spiritalem, quia nõ primò quod spiritale est, sed quòd animale, dehinc quod spiritale: proinde videamus an id ipsum debeas huic quoque cẽsui secundo, an in eandẽ te formam cõueniat nouissimus quoque Adam in quam & primus: quando nouissimus Adam, id est Christus, innuptus in totum,[29] quod etiã primus Adam ante exsiliũ. Sed donato infirmitati tuæ, carnis suæ exemplo, perfectior Adã, id est Christus eo quoque nomine perfectior quà integrior, volẽti quidẽ tibi spado occurrit in carne. Si verò nõ sufficis Monogamus occurrit in spiritu, vnam habens Ecclesiam sponsam, secundum Adam & Euę figuram; quam Apostolus in illud magnũ sacramẽtum interpre-
Ephes. 5. tatur in Christum & Ecclesiam cõpetisse, carnali Monogamiæ per spiritalẽ. Vides igitur quemadmodum etiam in Christo nouans censum, non possis eum sine Monogamię professione deferre; nisi carne sis quod spiritu ille est; licet & quod fuit in carne, ęquè esse debueris. [[30] Sed adhuc nobis quæramus aliquos originis principes. Non placent enim E
VI. quibusdam Monogami parentes, Adam & Noe, fortasse nec Christus. Ad Abrahã deni-
Matth. 23. que prouocant; prohibiti patrem alium præter Deum agnoscere. Sit nunc pater noster
1. Cor. 4. Abraham, sit & Paulus. In Euangelio, inquit, ego vos generaui. Etiam Abrahę te filium exhibe. Non enim[31] passiuus tibi census est in illo. Certum tempus est, quo tuus pater est.
Gal. 3. [32] Si enim ex fide filij deputamur Abrahæ, vt Apostolus docet, dicens ad Galatas: Co-
Gen. 15. gnoscitis nempè, quia qui ex fide, isti sunt filij Abrahæ; quando credidit Abraham Deo, & deputatum est ei in iustitiam? opinor adhuc in Monogamia, quia in circumcisione nõdum. Quòd si postea in vtrũque mutatus est; & in Digamiam [a] per ancillæ cõcubinatũ;
a Gen. 16. & in [b] Circuncisionem per testamenti signaculũ, nõ potes illum patrem [c] agnoscere, nisi
b Gen. 17. tunc; cùm Deo credidit, siquidem secundum fidem filius eius es, non secundum carnem.
c Gen. 15. [33] Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris, id est Digamum, recipe & Circuncisum. Si reiicis Circuncisum, ergo recusabis & Digamum. Duas dispositiones eius binis inter se modis diuersas, miscere non poteris. Digamus cum circuncisione esse orsus est, Monogamus cum Pręputiatione. Recipis Digamiam, admitte & circũcisionem. Tueris Pręputiationem, teneris & Monogamiæ. Adeò autem Monogami Abrahæ filius es sicut & præputiati, vt si circuncidatis, iam non sis filius, quia nõ eris ex fide, sed ex signaculo fidei
Gal. 4. in præputiatione iustificatę. Habes Apostolum, disce cũ Galatis. Proinde etsi Digamiam iam tibi intuleris, non es illius Abrahæ filius, cuius fides in Monogamia pręcessit. Nam F
Gen. 17. etsi postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quæ ex fide Digamiã præcedente filij habebant deputari Abrahæ. Exinde res viderint. Aliud sunt figuræ, aliud formæ. Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletæ, definitiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones gubernant. Quid Digamia illa Abrahæ portendat, idem Apostolus edocet, interpretatur vtriusque Testamenti, sicut
Gal. 4. idem semen nostrum in Isaac vocatum determinat.[34] Si ex libera es, ad Isaac pertinens. hic certè vnum matrimonium pertulit. Isti itaque sunt (vt opinor) in quibus censeor. Ce-
a 2. Reg. 11. teros nescio. Quorum si exempla circumspicio;[35] alicuius [a] Dauid etiam per sanguinem
b 3. Reg. 11. nuptias sibi ingerentis; alicuius [36] Salomonis [b] etiam vxoribus diuitis: meliora sectari ius-
Gen 41. sus,[37] habes; & [c] Ioseph vniiugum; & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. [38] Ha-
Gen. 29. & 30. bes [d] Moysen Dei de proximo arbitrũ. Habes Aaronem principalem sacerdotem. [39] Se-
d Exod. 2. & 6. cundus quoque Moyses [e] populi secundi, qui imaginem nostram in promissionẽ Dei induxit, in quo primò nomen Domini dedicatum est, non fuit Digamus. [[40] Post vetera
e Exod. 25. exempla originalium personarum, ęquè ad vetera trãseamus instrumenta Legalium scri-
VII. pturarum, vt per ordinem, de omni nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege; quam Christus non dissoluit, sed adimpleuit;
Math. 5. interdum quæ volunt legis arripiunt; planè & nos sic dicimus decessisse legem, vt onera
Act. 15. quidem eius secundum sententiam Apostolorum, quæ nec patres sustinere valuerunt, con-

A concessarint; quæ verò ad iustitiam spectant, non tantùm reseruata permaneant, verùm & ampliata; vt scilicet redundare possit iustitia nostra super Scribarum & Pharisæorum iustitiam. Si iustitia, vtique & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur,[41] vt quis fratris sui vxorem sine liberis defuncti in matrimonium adsumat, ad suscitandum fratri suo semen; idque sæpius euenire in vnam personam potest secundum callidam illam quęstionem Sadducæorum: ideò & aliàs putant permissam frequentiam nuptiarum; intelligere debebunt primò rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationem iam cessantem ex eis esse quæ euacuata sunt legis. Necessariò succedendū erat in matrimonium fratris sine liberis defuncti. Primùm; quia adhuc vetus illa benedictio decurrere habebat: Crescite & redundate. Dehinc; quoniam patrum delicta etiam de filiis exigebantur. [42] Tertiò; quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur. Itaque ne proinde maledicti iudicarentur, qui nō naturæ reatu, at mortis præuentu orbi decessissent, ideò illis ex suo genere vicaria & quasi [43] postuma soboles supparabatur. At vbi &, Crescite & redundate, euacuauit extremitas temporum, inducente Apostolo: Superest, vt & qui habent vxores, sic sint, ac si non habeant: quia tempus in collecto est; [44] & desiuit vua acerba à patribus mā-ducata filiorum dentes obstupefacere: vnusquisque enim in suo delicto morietur, [45] & spadones non tantùm ignominia caruerunt; verùm & gratiam meruerunt, inuitati in regna cœlorum; sepulta lege succedendi in matrimonium fratris, contrarium eius obtinuit non succedendi in matrimonium fratris. Et ita vt prædiximus, quod cessauit valere, cessante ratione, non potest alij argumentationem accommodare. Ergo non nubet defuncto viro vxor, fratri vtique nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres sumus; Et illa nuptura in [46] Domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fratri: quia & vetus lex adimit coniugium allophylorū. Cùm autem & in Leuitico cautum sit: [47] Quicumque sumpserit fratris vxorem, immunditia est, turpitudo, sine liberis morientur; sine dubio dum ille prohibetur denuò nubere, & illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo conueniet & legi, quam non in totum inpugnat, [48] cùm ad Epistolam ipsius venerimus, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis competunt argumentationes eius. Denique prohibet eadem, Sacerdotes denuò nubere: [49] Filiam quoque sacerdotis iubet viduam vel eiectam, si semen non fuerit illi, in domum patris sui regredi, & de pane eius ali. Ideò si semen non fuerit illi, non vt si fuerit, denuò nubat; quanto magis enim nō nubet, si filios habeat? sed vt si habuerit, à filio potius alatur quàm à patre, quo & filius præceptum Dei exequatur: Honora patrem & matrem. Nos autem Iesus summus sacerdos, & magnus patris de suo vestiens (quia qui in Christo tinguūtur, Christum induerunt) [50] sacerdotes Deo patri suo fecit, secundum Ioannem. Nam & illum adolescentem festinantē ad exequias patris ideò reuocat, vt ostendat sacerdotes nos vocari ab eo, quos lex vetabat parentum sepulturæ adesse: [51] Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, & super patrem suum, & super matrem suam nō contaminabitur. Ergo & nos hoc interdictum obseruare debemus? Non vtique. Viuit enim vnicus pater noster Deus, & mater Ecclesia: & neque ipsi mortui sumus, qui Deo viuimus, neque mortuos sepelimus, quia & illi viuunt in Christo. Certè sacerdotes sumus à Christo vocati, Monogamiæ debitores ex pristina Dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit. [[52] Nunc ad legem propriè nostram, id est, ad Euangelium, conuersi qualibus excipimur exemplis, dum ad sententias peruenimus? Ecce statim quasi in limine duæ nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrunt Monogamia & Continētia: alia pudica in Zacharia sacerdote; [53] alia integra in Ioāne antecursore; alia placans Deum, alia prædicans Christum; alia totum prædicans sacerdotem, alia plus præferens quàm Propheten, scilicet eum; qui non tantùm prædicauerit, aut demonstrauerit coràm, verùm etiam baptizauerit Christum. Quis enim corpus Domini digniùs [54] initiaret, quàm eiusmodi caro, qualis & concepit illud & peperit? Et Christum quidem virgo enixa est, [55] semel nuptura post partum, vt vterque titulus sanctitatis in Christi censu dispūgeretur, per matrem & virginem & vniuiram. At vbi infans templo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? [56] Vir iustus, & cautus, & vtique non Digamus; vel ne indignius mox Christus à fœmina prædicaretur vetere vidua & vniuira, quæ & templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali templo, id est, Ecclesiæ debeant adhærere. Tales arbitros infans Dominus expertus, non alios habuit & adultus. [57] Petrum solum inuenio maritum; per socrum; Monogamū pręsumo; [58] per Ecclesiam,

Marginal notes: Matth. 5. — Deut. 25. — Matth. 22. — Gen. 1. — Exod. 20. — Isai. 31. — Gen. 1. — 1. Cor. 7. — Ierem. 31. — Isai. 58. — B — Deut. 25. — 1. Cor. 7. — Exod. 34. — Leuit. 20. — Leuit. 21. — Ibidem. — Exod. 20. — Apoc. 1. — Matth. 8. — Leuit. 21. — C — VIII. — Luc. 1. et 2. — Matth. 3. — Luc. 2. — Ibidem. — Matth. 8. — Matth. 16.

1.Tim.3.et quæ super illum ædificata; omnem gradum ordinis sui de Monogamis erat collocatura. D
Tit.1. Ceteros cùm maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut continentes.
[59] Nec enim si penes Græcos communi vocabulo censentur mulieres & vxores pro con-
1.Cor.9. suetudinis facilitate (ceterùm est proprium vocabulum vxorum) ideò Paulum sic inter-
1.Cor.11. pretabimur; quasi demonstret vxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimoniis dispu-
taret ([60] quod in sequentibus facit, vbi magis Apostolis aliquod exemplum nominare
1.Cor.9. potuisset) rectè videretur dicere: Non enim habemus potestatem vxores circumducẽdi,
sicut ceteri Apostoli & Cephas? At vbi ea subiũgit quæ de victuaria exhibitione abstinẽ-
tiam eius ostendunt, dicentis: Non enim potestatem habemus manducandi & bibendi?
non vxores demonstrat ab Apostolis circumductas; quas & qui non habent, potestatem
tamen manducandi & bibendi habẽt; sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto
Matth. 23. quo & Dominum comitantes ministrabãt. Iam verò si Christus reprobat Scribas & Pha-
risæos, sedentes in cathedra Moysi, nec facientes quæ docerent, quale est vt & ipse super
cathedram suam collocaret, qui sanctitatem carnis præcipere magis, non etiam [61] obire
meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat & docendam & agendam? in primis
Matth. 18. de suo exemplo, tunc de ceteris argumentis: [62] Cùm puerorum dicit esse regnum cœlo-
& 19. rum; cùm consortes illis facit alios post nuptias pueros; cùm ad simplicitatem columbæ
Matth. 10. prouocat, [63] auis non tantùm innocuæ, verùm & pudicæ, quam vnam vnus masculus no-
Ioan.4. uit; cùm Samaritanæ maritum negat, [64] vt adulterum ostẽdat numerosum maritum; cùm
Matth. 17. in reuelatione gloriȩ suȩ de tot sanctis & Prophetis Moysen & Heliam secum mauult; al- E
Ibidem. terum Monogamum, alterum spadonem; non enim aliud fuit Helias, quàm Ioannes, qui
Matth. 11. in virtute & spiritu venit Heliæ; cùm, ille vorator & potator homo; prãdiorum & cœna-
Luc.15. rum cum publicanis & peccatoribus frequẽtator, semel apud vnas nuptias cœnat multis
Ioan.2. vtique nubentibus. [65] Totiens enim voluit celebrare eas, quotiens & esse. [[66] Sed hæ
argumentationes potius existimentur de coniecturis coactȩ, si non & sententiȩ astiterint,
quas Dominus emisit in repudij retractatu, quod permissum aliquando iam prohibet; in
Matth. 19. primis, [67] quia ab initio non fuit sic, sicut matrimonij numerus; tum, quia quos Deus con-
iunxit, homo non separabit; scilicet ne contra Dominum faciat. Solus enim ille separabit
qui & coniunxit. separabit autem non per duritiam repudij, quam exprobrat & compe-
Matth. 10. scit, sed per debitum mortis. Siquidem vnus ex passeribus duobus non cadit in terram
Matth. 19. sine patris voluntate. [68] Igitur, si quos Deus coniunxit, homo non separabit repudio, æ-
què consentaneum est, vt quos Deus separauit morte, homo non coniungat matrimo-
nio, proinde contra Dei voluntatem iuncturus separationem, atque si separasset coniun-
ctionem. Hoc quãtum ad Dei voluntatem non destruendam, & initij formam restruen-
dam. Ceterùm & alia ratio conspirat, immò non alia, sed quæ initij formam imposuit, &
voluntatem Dei mouit ad prohibitionem repudij: Quoniam qui dimiserit vxorem suam,
præterquàm ex causa adulterij, facit eam adulterari; & qui dimissam à viro duxerit, adul-
terat vtique. [69] Non & nubere legitimè potest repudiata, & si quid tale commiserit, sine F
matrimonij nomine, [70] non capit elogium adulterij, quâ adulterium in matrimonio cri-
men est? Deus aliter censuit citra quàm homines, vt in totum, siue per nuptias, siue vul-
go alterius viri admissio, adulterium pronuntietur à Deo. Videamus enim quid sit matri-
monium apud Deum: & ita cognoscemus quid sit ȩquè adulterium. [71] Matrimonium est,
cùm Deus iungit duos in vnam carnem; aut iunctos deprehendens in eadem carne, con-
iunctionem signauit. [72] Adulterium est, cùm quoquo modo disiunctis duobus, alia caro,
Gen.2. immò aliena miscetur, de qua dici non possit: Hæc est caro ex carne mea, & hoc os ex of-
sibus meis. Semel enim hoc factum & pronuntiatum sicut ab initio, ita & nunc in aliam
carnem non potest conuenire. Itaque sine causa dices, Deum viuo marito nolle repudia-
tam alij viro iungi, quasi mortuo velit; quando si mortuo non tenetur, proinde nec viuo,
tam repudio matrimonium dirimente quàm morte, non tenebitur ei cui per quod tene-
batur abruptum est? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest viuo an mortuo viro nubat.
Neque enim in illum delinquit, sed in semetipsam. Omne delictum quod admiserit ho-
1.Cor. 6. mo, extra corpus est: qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit. Adulteratur au-
tem, sicut suprà præstruximus, qui aliam carnem sibi immiscet super illam pristinã, quam
Deus aut coniunxit in duos, aut coniunctã deprehendit. Ideóque abstulit repudiũ quod
Matth. 19. ab initio nõ fuit, vt quod ab initio fuit, muniat duorum in vnam carnem perseuerantiam,
ne necessitas vel occasio tertiæ concarnationis irrumpat, soli causȩ permittẽs repudium,
si fortè

A si fortè præuenerit,cui præcauetur.Adeò autem repudium à primordio nō fuit [73] vt apud
Romanos post annum sexcentesimum Vrbis conditæ id genus duritiæ commissum de-
notetur.Sed illi etiam non repudiantes adulteria committunt; nobis etsi repudiemus, ne
nubere quidem licebit.[[74] Video iam hinc ad Apostolum nos prouocari. Ad cuius sen- X.
sum faciliùs perspiciendum,tanto instantiùs prӕculcandum est mulierem magis defuncto
marito teneri, quo minus alium virum admittat. Recogitemus enim repudium, aut dis-
cordia fieri, aut discordiam facere; mortem verò ex lege Dei,nō ex hominis offensa eue-
nire,ídque omnium esse debitum,etiam non maritorū.Igitur si repudiata quæ per discor-
diam,& iram,& odium,& causas eorum iniuriam vel contumeliam, vel quamlibet que-
relam,& anima & corpore separata est,tenetur inimico,ne dicam marito; quanto magis
illa quæ neque suo neque mariti vitio, sed Dominicæ legis euentu, à matrimonio non se-
parata,sed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet? [75] A
quo repudium non audiit, non diuertit: cui repudium non scripsit, cum ipso est: quem
amisisse noluit,retinet.Habet secum animi licentiam, qui omnia homini [76] ,quæ non ha-
bet,imaginario fructu repræsentat. Ipsam denique interrogo fœminam: Dic mihi soror,
in pace præmisisti virum tuum?Quid respōdebit?An in discordia?Ergo hoc magis ei vin- 1. Cor.7.
cta est, cum quo habet apud Deum causam. Non discessit, quæ tenetur.Sed in pace. Ergo
perseueret in ea cum illo necesse est,quem iam repudiare non poterit, ne sic quidem nu-
B ptura si repudiare potuisset.[77] Enimuerò & pro anima eius orat, & refrigerium interim
adpostulat ei,& in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis
eius.Nam hæc nisi fecerit,verè repudiauit quantum in ipsa est: & quidem hoc iniquius,
quanto quomodo potuit,quia non potuit:& hoc indignius, quanto iam indignius, si quia
non meruit.[78] Aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurum, &
non secundum Christum?Quòd si credimus mortuorum resurrectionem, vtique tenebi-
mur,cum quibus resurrecturi sumus,rationem de alterutro reddituri.Si autem in illo æuo Matth. 22.
neque nubent neque nubentur,sed erunt æquales angelis; non ideò non tenebimur con-
iugibus defunctis,quia non erit restitutio coniugij.Atquin eo magis tenebimur, quia in
meliorem statum destinamur,resurrecturi in spiritale consortium,[79] agnituri tam nosmet-
ipsos quàm & nostros. Ceterùm quomodo gratias Deo in æternum canemus,si nō mane-
bit in nobis sensus & memoria debiti huius? substantia, non conscientia reformabimur.
Ergo qui cum Deo erimus,simul erimus,dum omnes apud Deum vnum ([80] licet merces Joan.16.
varia,licet multæ mansiones penes patrem eundem)vno denario eiusdem mercedis ope- Matth. 20.
rati,id est,vitæ æternæ:in qua magis; non separabit, quos coniunxit Deus, quàm in ista Matth.19.
minore vita separari vetat. Cùm hæc ita sint, quomodo alij viro vacabit, quæ suo etiam
in futurum occupata est?Vtrique autem sexui loquimur, & si ad alterum sermo est, quia
vna disciplina præest.Alium habebit in spiritu,alium in carne.Hoc erit adulterium,vnius
fœminæ in duos viros conscientia,si alter à carne disiunctus est,sed in corde remanet,illic
C [81] vbi etiam cogitatus sine carnis congressu, & adulterium antè perficit ex concupiscen-
tia, [82] & matrimonium ex voluntate. Vsque adhuc maritus est, ipsum illud possidens per Matth.5.
quod & factus est,id est,animum,in quo si & alius habitabit,hoc erit crimen. Ceterùm nō
est exclusus,si à viliore commercio carnis decessit.Honoratior maritus est, quanto mun-
dior factus est. [[83] Vt igitur in Domino nubas secundum Legem & Apostolum,(si tamen XI.
vel hoc curas)qualis es [84] id matrimonium postulans,quod eis à quibus postulas non licet
habere,ab Episcopo Monogamo,à Presbyteris & Diaconis eiusdem sacramenti,à Viduis, 1.Tim.3.
quarum sectam in te recusasti?Et illi planè sic dabunt viros & vxores, [85] quomodo buc- & Tit.1.
cellas.Hoc enim est apud illos:Omni petenti te dabis. Et coniungent vos in Ecclesia vir- Matt.5.
gine,vnius Christi vnica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, nouo & vetere. Elige cui te
adulteram præstes. Puto,ambobus.Quòd si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi, si-
lentium tuum,[86] alienis iam Dotalibus scriptum. Hoc modo nouum promereberis ma-
ritum,si veteris obliuiscaris. Debes magis illi placere, propter quem Deo placere non
maluisti. Hæc Psychici volunt Apostolum probasse,aut in totum non recogitasse, cùm
scriberet:[87] Mulier vincta est inquantum temporis viuit vir eius; si autem mortuus fuerit, 1. Cor.7.
libera est:cui vult,nubat;tantùm in Domino.Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam
secundi matrimonij,immò & plurimi,si secundi;quod enim semel esse desiit,omne obno-
xium est numero.Quo autem sensu Apostolus scripserit,ita relucebit,si priùs constet,non
hoc illum sensu scripsisse, quo Psychici vtuntur. Constabit autem si quis ea recordetur,

quæ huic capitulo diuersa sunt & apud doctrinam,& apud voluntatem,& apud propriam D ipsius Pauli disciplinam.[88] Si enim secundas nuptias permittit,quæ ab initio non fuerunt; quomodo affirmat omnia ad initium recolligi in Christo?Si vult nos iterare cõiugia;quomodo semen nostrum in Isaac semel marito auctore defendit? Quomodo totum Ordinem Ecclesiæ de Monogamis disponit, si non hæc disciplina præcedit in laicis,ex quibus Ecclesiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos à fructu matrimonij auocat?dicens,In collecto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos, iterum in matrimonium reuocat?Hæc si diuersa sunt ei capitulo,de quo agitur,constabit (vt diximus) non hoc illum sensu scripsisse,quo Psychici vtuntur.quia facilius est,vt aliquam rationem habeat vnum illud capitulum,quæ cum ceteris sapiat, quàm vt Apostolus diuersa inter se docuisse videatur.Eam rationem in ipsa materia poterimus recognoscere.Quæ ista materia Apostolo fuit scribendi talia? tyrocinium nouæ & quum maximè orientis Ecclesiæ; quam lacte scilicet educabat, nondum solido cibo validioris doctrinæ:adeò vt præ illa infantia fidei ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis & sexus necessitatem: Cuius etiam ipsas species ex rescriptis intelligimus, cùm dicit:De his autem quæ scribitis: Bonum est homini mulierem non attingere,[89] propter fornicationes autem vnusquisque vxorem suam habeat.Ostendit fuisse qui in matrimonio à fide deprehensi,verebantur ne nõ liceret eis matrimonio suo exinde vti;quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundum veniam concedit,non secundum imperium ; id est, indulgens, non E præcipiẽs ita fieri.Ceterùm malebat omnes id esse quod & ipse.Proinde & de repudio rescribens,demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse : vel maximè, quia & in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseuerandum. Quærebant & de virginibus consilium(præceptum enim Domini non erat) [90] Bonum esse homini si sic permaneat: vtique quomodo à fide fuerit inuentus.Vinctus es vxori, ne quæsieris solutionem. Solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem. [91] Si autem acceperis vxorem, non deliquisti. Quia ante fidem soluto ab vxore,non numerabitur post fidem secunda vxor , quæ post fidem prima est.A fide enim etiam ipsa vita nostra censetur.Sed hîc parcere se dicit illis. Alioquin pressuram carnis subsequuturam, [92] præ angustiis temporum impedimenta matrimonij recusantibus.[93] Quin potius de Domino solicitudinem habendam promendo quàm de marito ; ita reuocat quod permisit.[94] Sic ergo in eodem ipso capitulo , quo definit: vnumquemque, in qua vocatione vocabitur, in ea permanere debere ; adiiciens: Mulier vincta est quàm diu viuit vir eius: si autem dormierit, libera est; cui volet nubat, tantùm in Domino: hanc quoque eam demonstrat intelligendam, quæ & ipsa sic fuerit inuenta, soluta à viro, quomodo & vir solutus ab vxore: per mortem vtique , non per repudium facta solutione: quia repudiatis non permitteret nubere aduersus pristinum præceptum. Itaque mulier si nupserit, non delinquet, quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est à fide primus: & adeò sic est, vt propterea adiecerit, tantùm in Domino, quia de ea agebatur quæ ethnicum habuerat, & amisso eo crediderat, ne scilicet F etiam post fidem ethnico se nubere posse præsumeret;[95] licet nec hoc Psychici curent. [96] Sciamus planè non sic esse in Græco authentico, quomodo in vsum exiit per duarum syllabarum aut callidam aut simplicem euersionem : Si dormierit vir eius,quasi de futuro sonet; ac per hoc videatur ad eam pertinere, quæ iam in fide virum amiserit. Hoc quidem si ita esset, in infinitum emissa licentia, totiens virum dedisset, quotiens amissus esset,sine vllo pudore nubendi, etiam ethnicis congruente.Sed etsi ita esset quasi de futuro : Si cuius maritus mortuus fuerit; tantundem & futurum ad eam pertineret, cuius ante fidem morietur maritus. Quam vis accipe, dum cetera non euertas. Nam cùm & illa sententiæ cedant, [97] Seruus vocatus es, ne curaueris: impræputiatus vocatus es,ne circumcidaris: circumcisus vocatus es,ne adduxeris: quibus concurrit, Vinctus es vxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab vxore, ne quæsieris vxorem: satis manifestum est ad eos hæc pertinere,qui in noua & recenti vocatione constituti de his consulebant, in quibus à fide fuerant deprehensi. Hæc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda,an & tempori, & causæ,& tam exemplis & argumentis præcedentibus , quàm & sententiis & sensibus subsequentibus, & in primis, an ipsius Apostoli & consilio proprio congruat & instituto: nihil enim custodiendum est , quàm ne diuersus sibi quis deprehendatur.

XII. [[98] Audi & subtilissimam econtrariò argumentationem . Adeò, inquiunt, permisit Apostolus iterare connubium, vt solos qui sunt in Clero , Monogamiæ

Ephes.1. Gal.4. 1.Ti.3. & Tit.1. 1.Cor.7. 1.Cor.3. 1.Cor.7. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem. Ibidem.

A nogamiæ iugo astrinxerit: Quod enim quibusdam præscribit, id non omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis Episcopis non præscribit: si quod Episcopis præscribit, non & omnibus præcipit? An ideò omnibus, quia & Episcopis? & ideò Episcopis, quia & omnibus? Vnde enim Episcopi, & Clerus, nónne de omnibus? Si non omnes Monogamiæ tenentur, vnde Monogami in Clerum? An ordo aliqui seorsum debebit institui Monogamorum, de quo allectio fiat in Clerum? Sed quum extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunc vnum omnes sumus, tunc omnes Sacerdotes; quia sacerdotes nos Deo & patri fecit. Quum ad peræquationem disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas,[99] & pares sumus. De Ecclesiasticis ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnē communis disciplinæ formam [100] sua fronte proponi, edictum quodammodò futurum vniuersis impressione; quò magis sciret plebs eum ordinem sibi obseruandum, qui faceret Præpositos; & ne vel ipse honor aliquid sibi ad licentiam, quasi de priuilegio loci blandiatur. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam, Omnia licent Episcopis;[101] Sicut ille vester Vthinensis nec Scātiniam timuit. Quot enim & digami præsident apud vos, insultantes vtique Apostolo; certè non erubescentes, cùm hæc sub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de Episcopis factam, recede & à reliquis titulis disciplinæ, qui cum Monogamia Episcopis ascribuntur: Noli esse [102] irreprehensibilis, sobrius, benè moratus, ornatus, hospitalis, docibilis: quin verò & vino deditus, & manu promptus ad cædendum, & pugnax, & pecuniæ amans, &

Apoc. 5.

1. Tim. 3.

B domum non regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans. Si enim suam habēt Episcopi legem circa Monogamiam, etiam cetera quæ Monogamiæ accedere oportebit, Episcopis erunt scripta. Laicis verò quîs Monogamia non conuenit, cetera quoque aliena sunt. Euasisti, Psychice, si velis, vincula disciplinæ totius. Præscribe constanter non omnibus præcipi quæ quibusdam sint præcepta: aut si cetera quidem communia sunt, Monogamia verò solis Episcopis imposita est, nunquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quos tota disciplina collata est? [[103] Sed & Timotheo scribens, [104] vult iuuenculas nubere, filios suscipere, matres familiæ agere. Ad eas dirigit quales suprà denotat, iuuenculas viduas, quæ in viduitate deprehensæ, & aliquandiu adsectatæ, postquàm in deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes iudicium quòd primam fidem resciderunt, illam videlicet à qua in viduitate inuentæ & professæ eam, non perseuerant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem susceptæ viduitatis postea rescindant; non vt totiens nubant, quotiens in viduitate tentata, immò & in deliciis habita, noluerint perseuerare. Legimus eum & ad Romanos scribentem: [105] Quæ autem sub viro est mulier, viuenti viro vincta est: si autem obierit, euacuata est à lege viri. Nempè ergo viuente viro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri viro. Si verò obierit vir, liberata est à lege, quòd non sit adultera facta alij viro. Sed & sequentia recognosce, quò sensus iste qui tibi blanditur, euadat. Itaque, inquit, fratres mei mortifi-

XIII. *1. Tim. 5.*

Rom. 7.

C camini & vos legi per corpus Christi, vt efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit, vti fructum feramus Deo. Cùm enim eramus in carne, passiones delictorum, quæ per legem, efficiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti; nunc autem euacuati sumus à lege mortis in quo tenebamur, ad seruiendum Deo in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ. Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est Ecclesia, quæ spiritu nouitatis constat, non per litteram vetustatis, id est, legis, auferens te à lege, quæ non tenet vxorem marito defuncto, quo minus alij viro fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne amisso viro nubas: quantúmque non deputareris adultera facta alteri viro post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diuersitate conditionis [106] adulterij te præiudicat post mortem mariti alij nubentem: quia iam mortificata es legi, non potest tibi licere, cùm recessisti ab ea apud quam tibi licebat. [[107] Nunc si & absolutè Apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere: proinde fecisset quemadmodum & cetera, quæ aduersus formam regulæ suæ [a] pro conditione temporum gessit, [b] circumcidens Timotheum propter superinductitios falsos fratres; [c] & rasos quosdam inducēs in templum propter obseruationem Iudæorum, [108] ille qui Galatas [d] in lege volētes agere castigat. Sed ita res exigebāt; vt [e] omnibus omnia fieret, quò omnes lucrifaceret; parturiēs illos donec formaretur Christus in ipsis, & calefaciens tanquā nutrix paruulos fidei, docēdo [f] quędam per veniam, non per imperiū (aliud est enim indulgere, aliud iubere) proinde [g] temporalem licentiam permittens denuò nubendi propter infirmitatē

XIIII.

a *Act. 16.*
b *Gal. 2.*
c *Act. 21.*
d *Gal. 4.*
e *1. Cor. 9.*
f *1. Cor. 7.*
g *Ibidem.*

h *Deut.* 24. carnis;quemadmodum h Moyſes repudiãdi propter duritiam cordis.[109] Et hîc itaque red- D
i *Matt.* 19. demus ſupplemẽtum ſenſus iſtius.Si enim i Chriſtus abſtulit quod Moyſes pręcepit, quia ab initio nõ fuit ſic,nec ſic ideò ab alia veniſſe virtute reputabitur Chriſtus;[110] cur non & Paracletus abſtulerit,quod Paulus indulſit,quia & ſecundũ matrimoniũ ab initio nõ fuit, nec ideò ſuſpectus habendus ſit,quaſi ſpiritus alienus:tãtùm vt Deo & Chriſto dignum ſit quod ſuperducitur?Si Deo & Chriſto dignum fuit duritiam cordis tempore expleto cõpeſcere;cur nõ dignius ſit & Deo & Chriſto infirmitatem carnis tempore iam collectiore diſcutere?Si iuſtum eſt matrimonium nõ ſeparari,vtique & non iterari honeſtũ eſt.[111] Denique apud ſeculũ,vtrunque in bona diſciplina deputatur,aliud Cõcordiæ nomine, aliud Pudicitiæ.Regnauit duritia cordis vſque ad Chriſtum. Regnauerit & infirmitas carnis vſque ad Paracletum.Noua lex abſtulit repudiũ,habuit quod auferret. Noua prophetia ſecundum matrimonium , non minus repudium prioris. Sed faciliùs duritia cordis Chriſto ceſſit,quàm infirmitas carnis,Plus hæc ſibi Paulum defendit,quàm illa Moyſen; ſi tamen
1.*Cor*.7. defendit;quum indulgentem eum captat,præſcribentem recuſat;quæ potiores ſententias & perpetuas voluntates eius eludit; quæ non ſinit nos hoc Apoſtolo præſtare, quod mauult.Et quouſque infirmitas iſta impudentiſſima in expugnando meliora perſeuerabit?
Ioan.16. Tempus eius donec Paracletus operaretur fuit,in quem dilata ſunt à Domino,quæ tunc ſuſtinere non poterant,quæ iam nemini competit portare non poſſe,quia per quem datur
Matth. 16. portare,poſſe non deeſt.Quàm diu cauſabimur carnem?quia dixit Dominus, Caro infirma.Sed præmiſit,& ſpiritus promptus;vt vincat ſpiritus carnem,vt cedat quod infirmum E
Matt.19. eſt fortiori.[112] Nam &:Qui poteſt capere, capiat, inquit.id eſt,qui non poteſt , diſcedat.
Ibidem. Diſcedit & ille diues,qui non ceperat ſubſtantiæ diuidendæ egenis præceptum, & dimiſſus eſt ſententiæ ſuæ à Domino.Nec ideò duritia imputabitur Chriſto de arbitrij cuiuſcũque liberi vitio.Ecce,inquit,poſui ante te bonum & malum,elige quod bonum eſt: ſi non potes,quia non vis(poſſe enim te ſi velis oſtendit,quia tuo arbitrio vtrunque propoſuit)
XV. diſcedas oportet ab eo cuius non facis voluntatem. [[113] Quæ igitur hîc duritia noſtra, ſi non facientibus voluntatẽ Dei renuntiamus?Quæ hæreſis,ſi ſecundas nuptias vt illicitas iuxta adulteriũ iudicamus?Quid eſt enim adulteriũ,quàm matrimonium illicitum?[114] No-
1.*Tim*.4. tat Apoſtolus eos,qui in totum nubere prohibebant,qui & de cibis interdicebant, quos Deus condidit.Nos verò non magis nuptias auferimus,ſi ſecundas recuſamus, quàm cibos reprobamus,ſi ſæpiùs ieiunamus. Aliud eſt auferre,aliud temperare;aliud eſt legẽ non nubendi ponere,aliud eſt modum nubendi ſtatuere. Planè qui exprobrãt nobis duritiam vel hæreſim in hac cauſa, ſi intantum fouent carnis infirmitatem, vt in nubendo frequenter ſuſtinendam putent:cur illam in alia cauſa neque ſuſtinent neque venia fouent, cùm tormentis expugnata eſt in Negationem?Vtique enim illam magis [115] excuſari capit, quę in prælio cecidit,quàm quæ in cubiculo:quæ in equuleo ſuccubuit,quàm quæ in lectulo: quæ crudelitati ceſſit,quàm quæ libidini:quæ gemens deuicta eſt,quàm quæ ſubans. Sed
Matth.10. illam quidem à [116] Communicatione depellunt;quia non ſuſtinuit in finem:hanc verò ſuſcipiunt,quaſi & hæc ſuſtinuerit in finem.Propone quid vtraque non ſuſtinuerit in finem, F & inuenies eius cauſam honeſtiorem,quæ ſæuitiam,quàm quę pudicitiã ſuſtinere non potuit.Et tamen nec cruentam defectionem infirmitas carnis excuſat, nedum impudicam.
XVI. [[117] Rideo autem cùm infirmitas carnis opponitur,quę ſumma fortitudo dicẽda eſt.Iterũ nubere,eſt res viriũ: reſurgere in opera carnis de continẽtię otio,ſubſtãtia eſt laterũ.Talis infirmitas,& tertio,& quarto,& vſque ſeptimo forſitan matrimonio ſufficit:vt quæ totiẽs fortior,quotiens fuerit infirmior, habitura iam nõ Apoſtolum auctorẽ, ſed [118] Hermogenem aliquem plures ſolitum mulieres ducere quàm pingere.materia enim in illo abũdat; [119] vnde & animam eſſe præſumẽs,multo magis ſpiritum à Deo non habet,[120] iam nec Pſychicus,quia nõ de afflatu Dei Pſychicus.Quid ſi inopiã quis cauſetur,vt carnem ſuã aper-
Matth.6. tè proſtitutã profiteatur,[121] exhibitionis cauſa nubentem,oblitus: de victu & veſtitu non eſſe cogitandũ?habet Deũ [122] etiam coruorum educatorem,etiã florum excultorem.Quid ſi ſolitudinẽ domus obtendat,quaſi vna mulier frequentiã præſtet,homini ad fugã proximo?habet viduã vtique,quam aſſumat licebit.Nõ vnam generis huius vxorem, ſed etiam plures habere conceſſum eſt. Quid ſi de poſteritate quis cogitet iiſdem animis , quibus
Gen.19. oculis vxor Loth,vt ideò quis repetat matrimonium,quia de priore liberos non habuit; hæredes ſc.Chriſtianus quæret,ſeculi totius exhæres?habet fratres,habet Eccleſiã matrẽ. Aliud eſt ſi & apud Chriſtum [123] legibus Iuliis agi credunt, & exiſtimant cœlibes & orbos
exte-

A ex testamento Dei[114] solidum non posse capere. Nubant igitur huiusmodi in finem vsque; *Ibidem.* vt in ista confusione carnis; sicut Sodoma, & Gomorra, & diluuij dies, ab illo vltimo exi- *Math. 24.* tu seculi deprehendantur. Adiiciant tertium dictum: Manducemus, & bibamus, & nuba- *1.Cor. 15.* mus, cras enim moriemur: non recogitantes, Væ illud prægnantibus & lactantibus, multo grauius & amarius euenturum in concussione totius mundi, quàm euenit in vastatione vnius particulę Iudęæ. Satis opportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimoniis colligant, vbera fluitantia, & vteros nauseantes, [115] & infantes pipiantes. Parent Antichristo in quæ libidinosiùs sæuiat. Adducet illis carnifices obstetrices. [[116] Habe- XVII. bunt planè Christo quod allegent, speciosum priuilegium, carnis vsquequaque imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac Monogamus pater noster, nec Ioannes aliqui Christi spado,[117] nec Iudith filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum: solent eth- *Judith 8.* nici iudices destinari: Exurget regina Carthaginis, & decernet in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cùm maximè formatrix, cùm regis nuptias vltrò optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit econtrariò vri quàm nubere. Assidebit & illi matrona Romana, quę etsi per vim nocturnam nihilominus experta alium virum, maculam carnis suo sanguine abluit, vt Monogamiam in semetipsam vindicaret. [118] Fuerunt & quæ pro viris mori mallent, quàm post viros nubere. Idolis certè & Monogamia & viduitas apparent. [119] Fortunæ muliebri coronam non imponit, nisi vniuira, sicut nec [120] Matri Matutæ. [121] Pontifex Maximus & Flaminica nubunt semel. Cereris sa-
B cerdotes viuentibus etiam viris & consentientibus, amica separatione viduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent nos, virgines Vestæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pythij. [122] Etiam bouis illius Ægyptij antistites de continentia infirmitatem Christianorum iudicabunt. Erubesce caro quæ Christum induisti. Sufficiat tibi semel nubere, in quod à primordio facta es, in quod à fine reuocaris. Redi in Adam vel priorem, si in nouissimum non potes. Semel gustauit ille de arbore, semel concupiit, semel pudenda protexit, semel Deo erubuit, semel ruborem suum abscondit, semel de paradiso sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in illo fuisti, habes tuam formam: si in Christum transisti, melior esse debebis. Exhibe tertium Adam, & hunc Digamum, & tunc poteris esse quod inter duos non potes.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE MONOGAMIA.

CAP. I.

1. HÆretici nuptias auferunt, &c.] *Titulũ huic capiti imposuimus*: Quòd inter hæreticos qui nuptias auferunt, & eos qui secundas admittunt, mediam sequatur sententiam de vno matrimonio. *Atqui de* Marcione aliisque hæreticis qui nuptias auferunt, *vide suprà Adnot. nostras Tom. 3. li. 1. adu. Marc. cap. 29. num.* 195. *& de* Psychicorum *appellatione infrà ad lib. de Ieiuniis* adu. Psychicos, *nu.* 2. *certè neutiquam hîc Auctori noti sunt, quantumuis id etiã Rhenanus defendi posse existimet. Verùm 2. Vatic. MS. cod. legunt*: Psychici, *& paulopòst omnes*: Psychicis.

2. Inter alienos spadones, &c.] *Sic vocat (inquit Rhenan.) Marcionitas, quòd à nuptiis abstinerent instar* spadonum, *& extra Ecclesiam essent eiecti, nempè hæretici. Igitur* alieni, *nec ad legem amplius pertinentes, & tamquam à communione separati.*

3. & aurigas tuos, &c.] *De orthodoxis dicit*: tuos *(inquit idem) ac si dicat: non separatis à communione; ad orthodoxorum enim aliquem scriptus est hic liber. Eis (inquit idem)* aurigarum *nomen accommodat, ob tumultum matrimonij, quasi coniugatus necessitatibus quotidianis impellentibus transuersus interdum agatur, quemadmodum equi nonnunquam* aurigam *aliò pertrahunt quàm constituerat ipse. Porrò magna Romanos* aurigãdi *in Circo tenebat insania. Vnde* aurigarum *illæ factiones coloribus quoque distinctæ. Castigamus autem secundum 1.ædit. & Angl. cod.* tantundem, *pro:* tandem; *& supplemus*: proinde & te lædunt.

4. quos Spiritales meritò dici facit agnitio spiritalium carismatum, &c.] *Vel hinc patet* Psychicos, *id est, animales, debere legi vbique apud Tertullianum, quum contra orthodoxos agit; eò quòd suos* spiritales *ecõtrariò nuncupet. Verùm etiam de ea appellatione latiùs dicti lib. de Ieiuniis cap. 1. nu. 2. Hîc verò etiam ex Anglico cod. supplemus ac emendamus*: tam continentia religiosa est, quàm licentia verecunda.

5. Vnum matrimonium nouimus sicut vnum Deum, &c.] *Hæc similitudo nihil conuincit. Si enim* quia vnus Deus, *in omnibus vnitas seruari debet, oportebit & vnicam esse* pœnitentiam, *vnicam* corporis Dominici communionem, vnum sacerdotem; *denique vel idipsum argumentum conuincet plures, quas lib. de Ieiun. admittit, Montanistarum Quadragesimas. Correctionem verò hanc quoque Anglici codic. acceptam debemus, supplentes ac legentes*: vt contraria spiritui, *pro eo quod erat dumtaxat*, contraria spiritus.

6. eo quòd caro sint, &c.] *Hinc apparet singulari numero lectum olim hîc etiam apud* LXX. *non secus atque*

Hebraicè & Chaldaicè Gen. 6. vbi hodie plurali legitur.

CAP. II.

7. Itaque Monogamiæ disciplinam, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd nitatur excusare, quamquam frustrà, hæresin hanc Paracleti. *Atqui rectè interpretatur Rhenan.* consistendum sit, *hoc est, pes figendus hic, nec transiliendum.*

8. An capiat Paracletum aliquid tale docuisse, &c.] *Græcum (inquit Rhenan.) illud verbum* ἐνδέχεται *multis locis vsurpat, Latinè* capit *reddens, quod poterat his modis vertere, probabile est, vsu venit, cōtingit, fieri potest, vt hic* an capiat, *hoc est: an possibile sit, quemadmodum in præcedentibus libris abundè demonstrauimus.*

9. nouum deputari possit aduersus catholicam traditionem, &c.] *Benè habet quòd etiam iam hæreticus factus Auctor fateatur tamen* nouum esse, *quidquid sit* aduersus Catholicam traditionem; *quo pertinet etiam quod suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 21. scribit;* hoc esse testimonium veritatis doctrinæ nostræ, quod Ecclesiæ ab Apostolis tam viua voce, quàm per Epistolas Apostoli à Christo susceperunt, *& cap. 31.* Id esse verum & dominicū, quod priùs sit traditum, falsum quod posteriùs, *& quæ alibi habet similia. Vide verò de eodem ibidem Adnot. nostras num. 128. 130. 180. & 182. quid verò* catholicum, *ibidem num. 156. Supplemus autem ex Anglico MS. cod.* aduersus leuem sarcinam Domini.

10. Adhuc multa habeo quæ loquar ad vos, &c.] *Quum latè eandem hanc scripturam Joan. 16. (quamquam perperàm) de suo Paracleto interpretetur, quibusdam verbis iisdem suprà Tom. 2. lib. de Virgin. veland. cap. 1. & infrà lib. de Fuga in persecut. cap. 1. patet penè eodem tempore scriptos hos duos libros. At notatu dignum, quòd eundem locum scripturæ ante omnem hæresin interpretatus sit de* spiritu sancto per Apostolos, *supradicto lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 28. sicuti etiam Patres ad vnum catholici omnes, sed quo postea abusi sunt Montanistæ, & ipse Tertullianus tum hic, tum infrà cap. 3. & in aliis quibusdam locis qui nunc non occurrunt, & ante eos Gnostici & ceteri hæretici; quo factum, vt B. August. comment. in Joann. tribus tractatibus hanc tractet sententiam. Atqui sequitur lectionem Græcam Auctor, quum vertit vbique:* ille vos ducet in omnem veritatē, *Græcè,* ὁδηγήσει, *pro eo quod vulgatus Latinus Interpres, & B. August. loco citato:* docebit omnem veritatem. *Quo fit etiam, vt non placeat lectio Anglici codicis:* & doctorum illum; *sed retinuimus cum 3. MS. Vatic. cod.* acturum. *Ex tribus interim MS. Vatic. castigamus:* Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis appareret, *& supplemus:* Antè quis de Deo hæreticus sit necesse est, & tunc de instituto.

CAP. III.

11. Sed an onerosa Monogamia, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd nihil noui sit Monogamia, ex eo quòd Christus & Apostoli ipsi continentes cōtinentiam prætulerint nuptiis. *Est verò Tertullianicum illud:* viderit, *non semel hoc ipso libro repetitum. Hic autem etiam in hoc errat, quòd eodem argumento colligat* potuisse suum Paracletum determinare totam & solidam virginitatem, *vtpotè quum neque ipse Christus, neque Apostoli nuptias exclusserint.*

12. vt & ipso spadone, &c.] *Christum intelligit virginem ex Virgine, quemadmodum loquitur B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouin. de quo infrà quoque Auctor cap. 5.* Christus innuptus in totum.

13. ad quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam mauult, &c.] *Eodem modo infrà cap. 11.* Ceterùm malebat omnes id esse quod & ipse; *pro quo paulopòst:* velle *transtulit. Suppleuimus autem:* ad quem, *ex Anglico MS. cod. Alludit verò, & explicat illud Apostoli Pauli, quod paulopòst citat in hæc verba:* Denique in hac specie non est voluntas permittentis nubere. Aliud enim vult (*nempè non nubere*) Volo vos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego; *& deinceps:* At vbi ad continentiam reflectit animos: Volo autem vos sic esse omnes. *Quod non aliter expressit suprà lib. præced. cap. 4.* Quum nos verò ad exemplum suum hortatur, vtique ostendens quid nos velit esse, id est, continentes; pariter declarat, quid nos esse nolit. *Hinc eodem alludens suprà Tom. 2. lib. 1. ad Vxorem cap. 3.* Ceterùm, *inquit,* nusquam ita nuptias permittit, vt non potius ad suum exemplum nos eniti malit. Fœlicem illum qui Pauli similis exstiterit. *Eandem* Apostoli Pauli castrationem à nuptiis, *iterum inculcat infrà cap. 8. quum de ceteris à Petro Apostolis, inter quos Paulus, loquens dicit:* Ceteros quum maritos non inuenio; aut spadones intelligam necesse est, aut continentes. *Vbi etiam negat vxores fuisse, de quibus Paulus 1. Cor. 9.* Numquid habemus potestatem mulierem circumducendi? *Valeat itaque Erasmus, qui Adnotat. noui Testamenti in priorem illum Apostoli locum, coniugatum fuisse Paulum ex ipsis verbis:* Volo omnes manere sicut meipsum, *calumniosè colligit; contendens debere ibi verti:* Volo enim; *non* volo autem; *vt ad præcedentia referatur, quæ de coniugatis locutus est Apostolus. Verùm præterquàm quòd* γὰρ *nonnunquam pro* δὲ *accipitur, sicuti econtrariò; certè B. Hieron. lib. 1. aduers. Iouin. disertis verbis legit, & interpretatur:* Volo autem, &c. *ad verbum ferè imitatus tres dictos locos Auctoris; adferens ad idem institutum continentiæ, etiam illud quod 1. Cor. 7. sequitur apud Apostolum: Dico autem innuptis & viduis; Bonum est si sic permanserint vt ego. Quæ ipsa duo loca adlegat Epist. 22. ad Eustochium de custod. virgin. contra eos (quos audiendos negat) qui Paulum vxorem habuisse confingunt; & posterius illud etiam similiter explicat Epist. sæpedicta ad Ageruchiam. Eodem verò modo legunt hunc Apostoli locum, & de continentia interpretantur B. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quir. cap. 32. B. Ambros. in Comment. B. August. lib. de Oper. Monach. cap. 4. qui etiam Apostolum Paulum non fuisse coniugatum ex eodem loco probat lib. 1. De adult. coniug. ad Pollent. cap. 4. Sicut etiam Græcorum Chrysostomi aliorúmque in hunc Apostoli locum commentarij. Illud verò:* de ceteris à Petro Apostolis aut spadonibus, aut continentibus, *atque adeò etiam B. Paulo, transscripsit bis lib. 1. adu. Iouin. B. Hieron. Solus Clemens Alexandr. Strom. lib. 3. non solùm Petro, sed & Philippo Apostolo (hallucinatus in appellatione eadem Philippi diaconi, cuius 4. filiarum Prophetidum Act. Apost. fit mentio cap. 21.) vxorem tribuit; immò & Paulo, adlegans quandam eius Epistolam, in qua suam commemorat coniugem; quod plerique referri volunt ad illud Philipp. 4.* σύζυγε γνήσιε, *pro quo noster interpres rectiùs: germane compar; ego verò potius ad dicta verba 1. Cor. 9. Numquid non habemus potestatem, &c. mulierem circumducendi. Verùm non est tanta eius auctoritas (quippè cuius opera censentur Apocrypha à Gelasio Papa) vt non potius aliis Patribus sit habenda fides,* qui

qui vtrumque illum locum aliter interpretantur; & nominatim B. Chrysost. aliisque Græcis, qui scribunt nihil tale ex priori loco ad Philippenses posse conuinci, & potissimùm Theophylacto, qui acriter pugnat, ne Paulo tribuatur vxor. De posteriori 1. Cor. 9. quomodo intelligatur ab Auctore & B. Hier. aliisque Patribus, vide suprà lib. præced. cap. 8. num. 42. Restat B. Ignatius, qui Epistola ad Philadelphienses, B. Paulum inter coniugatos collocat; sed adnotauit vir nō vulgaris eruditionis & auctoritatis Richardus Malems Anglus, vidisse se Oxoniæ eiusdem Auctoris exemplar vetustiss. in quo nulla fiat Pauli mentio.

14. Nihil enim bono contrarium nisi malum, &c.] Paulo latiùs hîc tractat quod præced. lib. adtigit ca. 3. ex quorum vtroque ipsa penè verba transscripsit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. quæ quomodo intelligi possint, vt non damnentur primæ nuptiæ, ostendit Apol. ad Pammachiū. Supplemus autem mox ex Anglico cod. quomodo in matrimonio quis suo placeat.

15. Denique quum dicit: Melius est nubere, quàm vri, &c.] Etiam istud iisdem penè verbis prosequitur supradict. ca. 3. lib. præc. de Exhort. cast. & post Auctorem B. Hieron. vtroque loco iam citato. Siue autem legas cum cod. Angl. MS. Ceterùm si per mali comparationem, siue cum aliis: collationem, non refert. Verùm ex eo supplemus; Fit ergo iam non melius, &: Si tamen discedas à comparatione mali vtriusque.

16. Sed & Ioannes, &c.] Istas ex Epist. Ioan. 2. & 3. scripturas alibi non habet Auctor; in quarum posteriori vertit ad verbum: castificat se, sicut & ipse castus est, quod Græcè est ἁγνίζει ἑαυτὸν, & ἁγνός. Illud verò Leuitic. 11. suprà etiam adduxit lib. præced. cap. 10. sed hîc rursum peculiariter citatur illud Ecclesiastæ 3. Tempus omni rei, in quo etiam illum B. Hieron. Epist. de Monog. sequitur, adferens ipsa verba: Tempus amplexandi & tempus longè fieri ab amplexibus. Atqui de Prouerbiali formula: supremam fibulam imponere, videantur nostra Prolegomena.

17. annis circiter centum sexaginta inde productis, &c.] Inde, id est, sicut antè præmisit: post Apostolos. Indicatur autem hîc ætas Tertulliani, qua Librum hunc scripsit, quantum colligit ex lib. 1. adu. Marc. cap. 15. Latinus, anno xv. Seueri Cæsaris; verùm de ea latiùs in vita eius. Atqui paulopòst supplemus ex Anglico MS. cod. vnicas nuptias competisse.

18. In hoc quoque Paracletum agnoscere debes aduocatum, &c.] Alludit ad significationem vocis παράκλητος, quæ aduocatum significat; sed ridicula est adplicatio Auctoris.

CAP. IIII.

19. Secedat nunc mentio, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De antiquitate Monogamiæ in Adamo & Eua. Vbi repetit eadem quæ lib. præced. cap. 5 etiam quæ de Lamech adiciuntur duabus maritato; & similiter B. Hieron lib. 1. adu. Iouin.

20. ipse census generis humani, &c.] Vel hinc cōfirmatur nostra sententia, cuius suprà memini lib. 1. adu. Marc. cap. 21 num. 149. quòd Auctori census ferè capiatur pro origine prima. nam quòd hîc censum, loco iam dicto originem dixit, & similiter initio cap. sequ. Eodem modo accipitur etiam infrà cap. 5. quum dicitur: initium quod tibi & in Adam censetur, &: ita census noster transfertur in Christum; item: an idipsum debeas huic quoque censui secundo; denique in Christo nouans censum Rursum c. 6. Non enim passiuus tibi census est in illo, & cap. 8. in Christi censu.

Suppleuimus autem paulopòst: Alioquin si Deus voluisset, esse & potuissent, ex 3. Vatic. MS.

21. in fratricidio dedicatum, &c.] Verbo: dedicare (inquit Rhenan.) libenter vtitur: & post hunc Cyprianus Martyr & B. Hieron. Ita lib. de Resurr. carn. cap. 10. De materia potius subiacente volunt ab illo vniuersitatem dedicatam; & paulopòst in hoc ipso de Monogamia libro: In imaginem Domini dedicatus est. Castigamus verò hîc ex Anglico codice: duabus maritatus, pro: maritus.

22. semel defensæ, &c.] Id est, vindicatæ, eadem phrasi qua supra Tom. 3 lib. 2. adu. Marc. cap. 18. Vertit in Deuteron. Mihi defensam, quod alij vindictam. Vult enim, quòd iniquitates quæ diluuium prouocauerunt, semel (vbi iterum: semel accipitur pro semel dumtaxat) vindicatæ sint, at duo matrimonia Lamech septuagies septies.

23. Sed & reformatio secundi generis humani, &c.] Hæc amplius habet quàm suprà Auctor de Monogamia Noe & filiorum eius, ac de binis animalibus masculo & fœmina inductis in arcam, Gen. 6. & 7. Quæ tamē ipsa transscripsit B. Hieron. in Epist. suam ad Ageruchiam de Monog. Atqui nouam periodum distinximus iuxta omnes Bibliorum æditiones: De animalibus volatilibus, &c. Vsurpatur autem hîc mœchia, pro adulterio, sicuti adnotauit Rhenanus.

CAP. V.

24. Hæc quantum ad primordiorum testimonium, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Quòd ad initium omnia reciprocanda sint. Quæ materia huic libro peculiaris est, repetitur tamen penè ad verbum tota à B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin.

25. Ideóque quos Deus ab initio coniūxit, &c.] Sic restituimus hunc locum ex Anglico MS. cod. pro eo quod erat: quod Dominus, quamtumuis Euangelista Matth. 19. ca. habeat: quod, tum quia hic sequitur: duos, tum quia illud legit etiam infrà cap. 9. vbi de repudio latiùs; & verò apud æditiones omnes: Deus, legitur, non Dominus.

26. Dicit & Apostolus scribens ad Ephesios: Deum, &c.] De hoc loco Ephes. 1. vide Adnotat. nostras suprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 17. num. 261. Siue autem legas cum Anglico cod. MS. super terras, siue: terram cum aliis, perinde est.

27. Sic & duas Græciæ litteras, &c. sibi induit Dominus, &c.] Eleganter dictum (inquit Rhenan.) Sic Tacitus: Etiam aduersus nos hostilia induerat; item: Magnum animum induisse. Et de Agrippina Germanici Cæsaris vxore: Munia ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico cap. 35. Honesta res est, sollemnitate publica exigente induere domui tuę habitum alicuius noui lupanaris. Hūc locū autem ad verbū penè descripsit B. Isidorus tacito Auctoris nomine, more suo, Etymol. lib. 1. cap. 3. Aliam verò expositionem habet Epiphan. in Ancorato, qui inde geminam Christi naturam colligit, & Origen. Tom. 1. in Ioannem, vbi de vtriusque litteræ significatione latissimè. Verùm non est probanda illa hæreticorum Marci & Colarbasi, qui (vel ipso Auctore teste suprà sæped. lib. de Præscr. adu. hær. cap. 50. hær. 15.) nouam hæresin ex Grecorum Alphabeto dictorum verborum occasione composuerunt.

28. Et adeò in Christo omnia reuocantur, &c.] Exempla quæ hîc adfert, de reditu ad præputiationem seu integritatem carnis à circumcisione, de libertate ciborum, de repudij cohibitione, de homine in

paradisum reuocato; non conuincunt matrimonij talem indiuiduitatem, quæ plures interdicat nuptias. Et verò etiam hîc Auctorem imitatur B. Hieron. lib. 1. adu. Iouinian. Castigamus autem ex tribus MS. Vatic. cod. inde dimissus est, pro: demissus; non enim in cœlo, sed in terra paradisum exstare, suprà ex Tertulliano ostēdimus Tom. 4. ad Fragmenta lib. de Paradiso in Adnot. nostris. Ex iisdem supplemus: in Adam censetur, & in Noë recensetur; nam & sequitur: in ambobus.

29. quod etiam primus Adam ante exsilium, &c.] Hinc apparet in eo quod præmittitur: Christus innuptus in totum, accipi innuptum pro: virgine & spadone, sicuti mox loquitur. Nam nuptus fuit in paradiso Adam, sed opera nuptiarum non legitur adimplesse; quod, ni fallor, etiam alicubi suprà habet Auctor. Hinc & B. Hieron. disertis verbis lib. 1. adu. Iouin. & Epist. ad Eustoch. de Custod. virgin. in paradiso virgines permansisse scribit Adam & Euam, eiectos de paradiso copulatos esse. In eo verò, quòd ratione Ecclesiæ, Christum Monogamum vocat, imitatur etiam B. Hieron. Epist. de Monog. sæpedicta. Legimus verò ex 3. MS. Vatic. cod. etiam secundo loco: occurrit, vbi priùs erat: Monogamus incurrit.

CAP. VI.

30. Sed adhuc nobis quæramus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd Abrahæ, Dauidi, ac Salomoni Digamis; opponantur Monogami Isaac, Ioseph, Aaron, & Moyses. In quo partim etiam imitatur Auctorem B. Hieron. vbi suprà, & partim lib. 1. adu. Iouin. Suppleuimus autem paulopòst: Etiam Abrahæ te filiũ exhibe.

31. Passiuus tibi census, &c.] Passiuum censum (inquit Rhenan.) vocat censum infinitum, vagum, liberum & licentem siue licentiosum. Sic in præcedentibus libris dixit: passiuum nomen Dei, passiuum conuictum, passiuos discipulos, &: passiuam licentiam. Hoc vocabulo D. quoque Hieron. vtitur, & Iulius Firmicus lib. 5. Matheseos: In oculorum tamen illecebras oculorum passiuis cupiditatibus incurrens. Tametsi in æditione Firmici vulgata scriptum est possiuis, pro: passiuis.

32. Si enim ex fide filij deputamur Abrahæ, &c.] Similiter habet suprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. c. 3. vbi explicat Apostoli verba, hîc clariùs citata; in quibus vertit: nempè, quod Græcè est ἄρα, & alij vertunt: ergo. Legens etiam sicut Græci & B. Hieron. in Comment. Cognoscitis, pro eo quod alij: Cognoscite. Supplemus autem: deputatum est ei in iustitiam.

33. Aut si posteriorem, &c.] Rectè sic castigauit hunc locum Rhenanus; nam etiam B. Hieron. Si (inquit) imitamur Abrahæ vxorum numerum, imitemur & circumcisionem; neque enim in parte sectandus, in parte repudiandus est. Castigamus verò ex Anglico MS. cod. necessariò: Digamus cum circumcisione esse orsus est, pro, à circumcisione; præcessit enim cap. 16. Digamia Abrahæ per ancillæ concubinatum, circumcisionem ipsius, cuius cap. 17. fit mentio, sed penè eodem tempore vtrumque contigit. Supplemus etiam ex 3. Vatic. MS. cod. Proinde etsi digamiam iam tibi intuleris.

34. Si ex libera es ad Isaac pertinens, hic certè, &c.] Sic emendauimus ex vno MS. cod. Vatic pro: pertines. Similiter autem B. Hieron. Porrò Isaac vnius Rebeccæ vir, digamiæ suggillat lasciuiam. Repetit idipsum de Isaac infrà cap. 11. & vlt.

35. alicuius Dauid, &c.] Etiam istud transscripsit B. Hieron. eodem lib. & Epist. de Monog. Sic autem dixit hîc: alicuius Dauid (inquit Rhenan.) & mox: alicuius Salomonis, vt paulo antè: nostri alicuius Auctoris, & lib. de Carne Christi: in Lazaro aliquo, item: in aliquo Zacharia, rursum: aliqui Lucanus, hîc mox: secũdum aliquem Epicurum, item ad finem: Sed Hermogenem aliquem, & mox: Nec Ioannes aliqui Christi spado.

36. Salomonis etiam vxoribus diuitis, &c.] Nec istud reticuit, citãs ex 3. Reg. 11. quòd 700. habuerit vxores, & 300. concubinas, & alias innumerabiles.

37. habes & Ioseph vniiugum, &c.] Siue sic legas, siue cum 3. Vatic. MS. cod. Monogamum, non refert; quia autem addit: & hoc nomine patre meliorem, Iacob intelligit, qui sicut habetur Gen. 29. & 30. præter duas vxores etiam duas ancillas habuit, vnde & quadrigamus à B. Hieron. appellatur, quum Ioseph vnam dumtaxat vxorem duxisse legatur, Gen. 41.

38. Habes Moysen Dei de proximo arbitrum, &c.] Propriè (inquit Rhenan.) & eleganter hîc vsus est arbitri vocabulo. Arbiter enim interdum obseruatorem significat. Liuius: Per deos fœderis arbitros & testes. Cyprianus Martyr ad Donatum: Ac ne eloquium nostrum arbiter prophanus impediat. Tertullianus in Apologetico, ca. 7. Quum semper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris careant, & lib. de Pallio, cap. 2. Quâ Iordanis amnis finium arbiter, vastitas ingens. Quibus adde similem locum infrà cap. 8. Tales arbitros infans Dominus expertus; quo loco adducit Rhenan. etiam illud ex Apolog. quia nec verebatur arbitros extraneos. De vnica autem vxore Moysi, videre est Exod. 2. De Aarone verò, Exod. 6.

39. Secundus quoque Moyses populi secundi, &c.] Rectè idem adnotauit hîc Iesum Naue intelligi, quippè qui & secũdi populi, priore populo prorsus mortuo præter ipsum & Caleb, dux exstitit, & in quo primò nomen Domini (Iesus nempè) dedicatum est. Atqui quem Auctor videtur Monogamum fateri, B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. virginem fuisse significat in hæc verba: Ostende mihi (inquit) Iesum Naue vel vxorem habuisse, vel filios; &, si potueris monstrare, victum me esse fatebor; vbi pulcerrimè omnia illius facta ad mysticum sensum interpretatur. Atqui ibi: qui imaginem nostram, &c. adnotat Rhenanus esse figuram Græcam, ac si dicat: secundum imaginem.

CAP. VII.

40. Post vetera exẽpla, &c.] Titulũ huic capiti imposuimus: Quòd alia sit ratio veteris & nouæ Legis, & tamen de sacerdotum & filiæ sacerdotis Monogamia idipsum definiunt. Vbi iterum imitatur Auctorem B. Hier. & hîc quædam repetuntur suprà adducta li. de Exhort. cast. c. 6. n. 32. & c. 7. n. 37. Est autē planè Tertullianica phrasis (vti etiam adnotauit Rhenan.) de omni paratura nostra retractemus, item vox: concessarint; & non multopòst: decurrere habebat.

41. vt quis fratris sui vxorem, &c.] Tractat hîc latè hanc scripturam Deuter. 25. quam paucis adtigit suprà Tom. 3. lib. adu. Marc. ca. 34. nu. 547. Supplemus autem ex Anglico MS. cod. ex eis esse quæ euacuata sunt Legis.

42. Tertiò; quoniam spadones & steriles ignominiosi habebantur, &c.] Quos hîc ignominiosos mox maledictos dixit. Istud verò ipsum clariùs expressit B. Hieron. Epist. 22. ad Eustoch. de Custod. virgin. Alia fuit in veteri lege fœlicitas. Ibi dicitur beatus, qui habet semen in Sion, & domesticos in Hierusalem, &: Maledicta

sterilis

sterilis quæ non pariebat. Vnde autem id postremum vterque sumpserit, inquirat diligens Lector; saltem colligi potest ex præcedēti Isai.31.scriptura à contrario sensu. Est iterum verò vox Tertullianica: præuentu, *pro: præuentione.*

43. postuma soboles supparabatur, &c.] *Eodem modo loco iam citato Auctor:* Fratri eius suppararetur semen defuncti. *Supparandi enim verbum (inquit Rhenan.) non est infrequens in Tertulliani scriptis. Ita lib. de Cultu fœminarum, cap.7.* Ne exuuias alieni capitis forsitan immundi, forsan nocentis & gehēnæ destinati, sancto & Christiano capiti suppares. *Libro aduers. Valentinian. cap.4.* Quantū lupę fœminæ formam quotidie supparare sollemne est; *significat enim sufficere, substituereque. Inde* supparaturæ *vocabulum, lib. de Resurrect. carnis ca.61.* Neque generis supparatura grauis erit membris.

44. & desiuit vua acerba à patribus manducata, &c.] *Sic iterum cū 1. adit. reposuimus, pro eo quod hæc in numerum pluralem mutauerat Rhenan. ex MS. 4. cod. eo quòd etiam Hier.31. & Ezech.18. singulari numero legatur: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt; sicuti etiam suprà citauit Tom.3. lib.2. aduers. Marc.15.*

45. & spadones non tantùm ignominia caruerunt, &c.] *Istud sic dilatauit vbi suprà B. Hieron. Nunc eunuchis dicitur: (Isai.56.) Ne te lignum arbitreris aridum; habes locum pro filiis & filiabus in cœlestibus sempiternum.*

46. in Domino habet nubere, id est, non ethnico, &c.] *De hac huius loci expositione (quam repetit infrà cap.11. & suprà lib.5. adu. Marc. cap.7.) vide latè tractatum ab Auctore lib.2. ad Vxorem cap.1. num.1. & 2. vbi etiam citantur aliquot scripturæ veteris Testamenti ex B. Cyprian.* de adempto coniugio Allophylorum. *Mirum autem ab illis non citari veterem legem Iudic.34. ad quam haudubiè adludit Auctor, vbi legitur: Non accipies vxores de filiabus alienigenarum filiis tuis, ne traducant eos post Deos alienos. Quod ipsum repetitur Deuter.7. Propter quod Salomon reprobatus est à Deo, 3. Reg.11. & laudatus Esdras, qui tales nuptias filiorum Israël semel separauit 1. Esdr.10. Fratrem autem accipit pro Christiano.*

47. Quicumque sumpserit fratris vxorem, &c.] *In hac scriptura Leuitici 20. mirum est quòd legatur ab Auctore:* turpitudo *dumtaxat, quum legatur iuxta æditiones tam LXX. quàm Hebraam & Chaldaicam:* turpitudinem *fratris sui reuelauit, & hodie LXX. plurali numero legant:* absque liberis morientur; *quare & hic ita legimus, pro:* morietur.

48. quum ad Epistolam ipsius venerimus, &c.] *Intelligit caput infrà cap.11. vbi Apostoli prædicta verba* cui vult nubat, tantùm in Domino, *latiùs tractat.*

49. Filiam quoque sacerdotis, &c.] *Clariùs B. Hieron. Sacerdotalis vidua in domo iubetur sedere patris sui, nec secundum nosse matrimonium. sed Auctor sequitur verba scripturæ Leuit.22.*

50. sacerdotes nos Deo patri fecit, &c.] *De intellectu verò huius loci & verborum quæ sequuntur similium, vide lib. præced. cap.7. num.39.*

51. Super omnem (inquit) animam defunctam, &c.] *Comparat etiam in hoc legem Euangelij cum Moysi lege, quòd sepelire patrem suum prohibeatur sacerdos magnus, Leuit.21. quare etiam apud Auctorem subintelligi debet quod paulo priùs de* Iesu *dictum est,* summus sacerdos *seu* magnus; *nam alioqui sacerdotibus aliis licebat intrare super animam patris, matris, fratris & sororis virginis, vti habetur initio eiusdem capitis. Hinc etiam B. Hierō. de magno sacerdote idipsum citat Epist.25. ad Paulam, de Obitu Blesillæ.*

CAP. VIII.

52. Nunc ad legem propriè nostram, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De nouæ Legis Monogamia in Zacharia, Simeone, Anna vidua, ac Petro Apostolo, & continentia Ioannis Baptistæ, matris Christi vniuiræ, ac ceterorum Apostolorū. *In quo & potissimùm de Petro aliisque Apostolis, ad verbum ferè Auctorem imitatur B. Hieron. lib.1. adu. Iouinian. Suppleuimus verò ex 4. MS. cod.* id est, ad Euāgelium. *De Prouerbio autem:* quasi in limine occurrere, *vide nostra Prolegomena.*

53. alia integra in Ioanne antecursore, &c.] Cōtinentiam *inde probat B. Hieron. quòd quum (sicut habetur Luc.1.)* venerit in spiritu & virtute Heliæ, *etiā virgo sit, vtpote qui non solum in spiritu eius venerit, sed etiam in castitate; quale quid & Auctor indicat sub huius capitis finem. Idipsum inde probatur, quòd legatur sanctificatus ex vtero matris suæ.*

54. initiaret, &c.] *Quum priùs dixit:* baptizare Christum, *hic effert:* initiare corpus eius, *Metaphora sumpta ab ethnicis, qui sicuti legitur suprà Tom.3. lib. de Baptis. cap.5.* sacris quibusdam per lauacrum initiabantur, Isidis alicuius, aut Mithræ; *vbi de eo in Adnot. nostris num.29. & 30. & lib. de Præscript. cap. 40. num.240. & 241. ad illa verba:* Tinguit & ipse *(diabolus nempè)* quosdam vtique credentes & fideles suos; expiationem delictorum de lauacro repromittit, & sic adhuc initiat Mithræ.

55. Semel nuptura post partum, &c.] *Gelenius substituerat, vt cum orthodoxis consentire videretur Auctor:* ob partum; *verùm, quum illud legant tres MS. Vatic. cod. iterum reposuimus, quātumuis erroneum, tū quòd eundem errorem de nuptiis B. Mariæ post partum habeat suprà Tom.2. lib. de Velandis virginibus, cap.6. num.48. & To.3. lib. de Carne Christi, cap.23. num.174. tum quòd eundem illi impingat B. Hieron. lib. adu. Heluidium, qui eum pro se citauerat. At respondet: De Tertulliano nihil amplius dico, quàm Ecclesiæ hominem non fuisse. Verùm de hoc latiùs inter ipsius paradoxa, in nostris Prolegomenis. Atqui* dispungeretur, *formula (inquit Rhenanus) loquendi Tertulliano frequentissima. Sic libro de Resurr. carnis, cap.14.* Caussa iudicij per tot substantias dispungenda, per quot & functa est.

56. Vir iustus & cautus, &c.] *Necessariò sic hunc locum restituimus ex 3. Vatic. MS. pro eo quod substitutum fuerat à sciolo quodam:* castus, *quòd de castitate hic agat Auctor; verùm vox Græca Luc.2. εὐλαβὴς propriè* cautum *significat, deriuata ab εὐλαβέομαι, quod cauere significat,* castum *verò nequaquam; sufficit Apostolo adiicere ad suum institutum:* & vtique non digamus. *Legimus ex iisdem:* vel ne indignius mox Christus à fœmina prędicaretur, *&c. pro:* dignius; *vtpotè quum hoc velit Auctor, quòd* vir iustus primus Christum agnouerit, *ne indignum videretur, si primùm* à fœmina prędicaretur.

57. Petrum solum inuenio maritum; per socrū, &c.] *Hunc locum citatum & tractatum habes suprà num.13.*

58. per Ecclesiam quæ super illum ædificata, &c.] *De hoc aliquid adnotauimus suprà sæpedicto lib. de Præscript. adu. hæret. cap.22. num.134. sed latiùs infrà lib. de Pudicitia, cap.21. Rectè autem Gelenius restituit:* col-

locatura, *vtpotè qui de Ecclesia loquatur, pro eo quod Rhenan.* collaturus, *seu:* collocaturus.

59. Nec enim si penes Græcos, &c.] *Hunc locum etiam sup. lib. ostendimus num. 42. imitatos veteres in expositione huius scripturæ 1. Cor. 9. Quod verò adiicit:* esse proprium vocabulum vxorum; *hoc vult: apud Græcos præter* vocabulum γυνὴ, *quod* commune est mulieribus & vxoribus, *reperiri voces vxoribus proprias; cuiusmodi sunt,* γαμετὴ *(nam* γαμέτης *maritum significat)* ἄκοιτις, παράκοιτις.

60. quod in sequentibus facit, &c.] *Intelligit cap. 11. vbi de* matrimoniis disputatur, *quum dicitur:* Omnis viri caput Christus est, *&c.*

61. obire, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) exequi. Sic lib. de Fuga in persec. cap. 1.* Quo faciliùs de obitu eius cõstare possit. *Et alibi:* obeundæ grauitatis.

62. Quum puerorum dicit esse regnum cœlorum, &c.] *Videtur mihi his verbis adludere ad illud Matth. 18. vbi puerum statuens in medio discipulorum, facit eum maiorem in regno cælorum; & sequentibus:* quum consortes illis facit alios post nuptias pueros, *ad Matth. 19. Istorum enim est regnum cælorum: quod protulit, postquàm de nuptiis fecit mentionem. Si alij scriptura alia occurrit, per me licet vti ad marginem adnotet.*

63. auis non tantùm innocuæ, verùm & pudicæ, &c.] *Quod Plinius lib. 10. cap. 34. omnibus columbis, sicut etiam hic Auctor; B. Hieron. turturibus solis videtur adscribere, vt nempè si parem perdiderit, numquam alteri iungatur. Quò respexisse videtur etiam Salomon Cantic. 6. quum dixit: Vna est columba mea.*

64. vt adulterum ostendat numerosum maritum, &c.] *Istud ad hæresin pertinet Montani; quo fit etiam vt detorqueat verba Christi ad Samaritanum Ioan. 4. ad secundas nuptias, quum tamen ille loquatur de eo qui adhærebat illi, non in nuptiis, sed in fornicatione, sicuti B. August. & Græci Commentarij interpretantur; B. Hieron. quum simile quid dixisset li. 1. adu. Iouin. postea Apolog. ad Pammach. sic interpretatur, vt non referatur ad secundas, immò & sextas nuptias, sed ad prostitutam.*

65. Totiens enim voluit celebrare eas, &c.] *Similiter quidem istud ad Monogamiæ confirmationem adducit B. Hieron. sed eo instituto, vti virginitatem nuptiis præferat, non vt secundas nuptias damnet, quemadmodum repetit dicta Apologia.*

CAP. IX.

66. Sed hæ argumentationes, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd pro Monogamia faciant sententiæ Christi in retractatu repudij. *Vbi in hoc hæresin Montani sequitur, quòd illa verba Matth. 19.* & qui dimissam duxerit, adulterium committit, *interpretetur; non solùm de repudio olim Iudæis permisso per Christum interdicto, sed & illo quod per mortem alterius coniugum committitur, sicuti suprà paucis adtigimus Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 34. & inter Paradoxa in Prolegomenis; indicaturi aliquot locos Patrum, qui longè aliter locum Christi de repudio interpretantur.*

67. quia ab initio, &c.] *Voce superflua:* hæc, *omissa, quæ alioqui minus congruam orationem reddebat, supplemus:* quia ab initio non fuit sic, *ex Anglico MS. cod. maximè quum sic legatur Matth. 19. & suprà quoque c. 5. insuper loco iam citato.*

68. Igitur, si quos Deus coniunxit, &c.] *Argumentum quod pro dicto errore suo adfert Auctor, à contrario sensu, non concludere sciunt Dialectici.*

69. Non & nubere legitimè potest repudiata? &c.] *Necessariò sic legimus cum interrogationis nota sub finem periodi, pro:* Nam, *accipientes:* Non, *more Tertullianico, pro:* Nonne. *Alioqui enim sibi bis Auctor contradiceret. Primùm, si* diceret legitimè posse nubere repudiatam; *deinde, si vellet, propriè dumtaxat à Christo ibi accipi* adulterium, *pro:* crimine in matrimonio, *quum immediatè subiũgat iuxta sensum verborum Christi hîc citatorum clarissimum:* vt in totum, siue per nuptias, siue vulgo alterius viri admissio, adulterium pronuntietur à Deo; *& paulopòst clariùs:* nobis etsi repudiemus, ne nubere quidem licebit; *quò pertinet etiam illud infrà cap. 11.* quia repudiatis non permitteret nubere aduersus pristinum præceptum. *Quæ verba adnotatu digna, ad excusationem Auctoris; cui ab Erasmo impingitur, quasi ille permissum à Christo diuortium dixerit, tam à connubio, quàm à cõtubernio; ad id citante verba Auctoris dicti lib. 4. adu. Marc cap. 34.* Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem, non in totum prohibuit; &, quod non prohibuit in totum, permisit. *Neque enim aliud vult Auctor quàm non prohiberi omne diuortium, sed dumtaxat illud, quo dimittebantur vxores vt alias ducerent, atque adeò permitti tale diuortium, quod fornicationis gratia factum dirimat à contubernio, non à connubio; nam* manente *(inquit ibidem)* matrimonio nubere, adulterium est. *De eodem aliquid adtigimus suprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem, num. 4.*

70. non capit elogium adulterij, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) nomen siue titulum & infamiam* adulterij. *Hoc vocabulo libenter vtitur Tertullianus; vt in Apolog. cap. 2.* Vt de nostris elogiis loquar.

71. Matrimonium est, &c.] *Conuenit hæc* matrimonij *definitio ad ea tempora, quibus adulti, nonnumquam etiam coniugati, admittebantur ad baptismum, per quem, aut fortassis etiam aliam quampiam exteram ceremoniã, illa* coniunctio signabatur, *id est, obsignabatur (nam alibi suprà eadem significatione accipitur) & confirmabatur. Atque hoc est quod scribit B. Ambros. in Comment. Epist. 1. ad Cor. 7. Si ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmatur coniugium.*

72. Adulterium est, quum quoquo modo, &c.] *De eo quòd fornicationem omnem Auctor* adulterium *nuncupet, vide supradicto loco num. 542. Atqui paulopòst sic legimus, & ex Anglico codice supplemus:* Tam repudio matrimonium dirimente quàm morte, non tenebitur ei cui per quod tenebatur abruptũ est? Cui ergo tenebitur? Nihil Deo interest, &c.

73. vt apud Romanos, &c.] *Seruius Sulpitius (inquit Rhenan.) in libro quem composuit de Dotibus, tum primùm cautiones rei vxoriæ necessarias esse visas scripsit, quum Sp. Carbilius, cui Ruga cognomentum fuit, vir nobilis, cum vxore diuortium fecit, quia liberi ex ea, corporis vitio non gignerentur, Anno Vrbis conditæ quingentesimo vigesimo tertio, M. Attilio, P. Valerio Coss. Ex Aulo Gellio. Septimius noster in Apologetico, cap. 6.* Vbi est *(inquit)* illa fœlicitas matrimoniorum, de moribus vtique prosperata, qua per annos fermè sexcentos ab Vrbe condita nulla repudium domus scripsit? *Quo fit vt etiam hîc legi malim:* circa annum sexcentesimum, *aut:* post annum quingẽtesimum, *facilis est enim error in numeris, sed quia* post annum sexcentesimum *legunt etiam MS. cod. nolui immutare.*

CAP. X.

74. Video iam hinc ad Apostolum nos prouocari, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd viro defuncto

de[illegible]cto diuortiũ potius videatur quàm separatio, atque adeò non posse alteri nubere. *Sed etiam hoc ad Montani somnia pertinet. Supplemus autem sic hunc locum ex Vatic.3.MS.non multo pòst:* ex Lege Dei, non ex hominis offensa.

75. A quo repudium non audiit, &c.] *Refert hoc Rhenanus ad Iureconsultorum Repudij formulas: Tuas res tibi habeto, tuas res tibi agito. Idem adnotat accipi* animi licentiam, *pro:* *potestatem.*

76. quæ non habet, imaginario fructu repræsentat, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) Imaginem talium rerum animo obiiciens. Sic L. Florus Andriscum vocat* imaginarium *&* *scenicum regem. Inuictus quoque (inquit) non à veris regibus, sed ab illo* imaginario *& scenico rege superatus est. Accipitur autem hic iterum:* repræsentat, *pro: præsentia reddit. Pro eo verò quod legebatur:* Ergo hoc magis ei iuncta est, *legimus cum 3. cod. Angl. MS.* vincta; *nam adludit ad Apostoli locum 1. Cor. 7. quem tractat ex professo cap. sequenti.*

77. Enimuerò & pro anima eius orat, &c.] *Similes locos habes lib. præced. de Exhor. cast. cap. 11. num. 56. Eodem pertinet etiam illud sub huius cap. finem:* Et orabis pro maritis tuis. *Legimus autem iterum ex 4. MS.* Enimuerò, *pro eo quod erat in vno dumtaxat; & ex 3. Vatic. MS.* orat, adpostulat, &c: offert; *pro:* oret, adpostulet, &c: offerat; *quæ Rhenan. substituerat ex coniectura.*

78. Aut numquid nihil erimus post mortem, &c.] *De hoc vide suprà Tom. 3. lib. de Resurrect. carn. cap. 1. num. 4.*

79. agnituri tam nosmetipsos quàm & nostros, &c.] *Locos similes videre est apud B. Cyprian. Epist. 56. ad Thibaritan. num. 33. & lib. de Mortal. num. 48. Legimus verò omisso:* si, *superfluo iuxta Anglicum MS. cod.* substantia, non conscientia, reformabimur.

80. licet merces varia, &c.] *Etiam hic locus facit pro:* mercede operum; *item quod sequitur:* vno denario eiusdem mercedis operati, id est, vitæ æternæ. *Legimus autem ex MS. Anglico, stilo Tertullianico:* in qua magis non separabit, &c. quàm in ista minore, &c. *pro:* qui. *Siue verò legas cum 3. MS. Vatic.* etsi ad alterutrum sermo est, *siue cum aliis:* ad alterum, *non refert.*

81. vbi etiam cogitatus, &c. adulterium antè perficit ex concupiscentia, &c.] *Adludit ad illud Matth. 5. Qui viderit, &c. sed non rectè interpretari id eum de matrimonio, suprà adnotauimus lib. præced. cap. 9. num. 47. Pertinet adeo etiam ad Montani hæresin quod addit:* in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen.

82. & matrimonium ex voluntate, &c.] *Istud confirmat communem Patrum & Iureconsultorum sententiam, quòd etiam* sine congressu carnis matrimonium faciat voluntas, *siue consensus; quo adeò etiam adprobatur B. Virginis & Ioseph matrimonium apud B. August. lib. 1. de Nupt. & concupisc. cap. 11. Et disertis verbis etiam illud adfirmat B. Chrysost. hom. 32. Oper. imperf. & B. Ambros. lib. de Instit. virgin. cap. 16. Verùm inde non sequitur, quod iam præmisit Auctor.*

CAP. XI.

83. Vt igitur in Domino nubas secundum legem & Apostolum, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De Apostoli loco, quo mortuo viro permittit mulieri nubere in Domino. *Castigauimus autem ex Angl. cod. MS.* in Domino, *pro:* in Deo; *& supplemus:* secundum legem & Apostolum, *quia adludit ad scripturas vtriusque Testamenti, sicuti suprà cap. 7:* quibus prohibetur ethnici matrimonium.

84. id matrimonium postulans, &c. ab Episcopo, &c. à Presbyteris & Diaconis, &c. à Viduis, &c.] *Istud ad veteres matrimonij initio Ecclesiæ vsitatas cerimonias pertinet; & adnotatu dignum quod sequitur:* & coniungent vos in Ecclesia. *Quemadmodum etiã illud suprà Tom. 2. lib. 2. ad Vxorem cap. vlt.* eius matrimonij, quod Ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum angeli renunciant, & pater ratò habet; *vbi vide adnotationes nostras num. 60. & 61. Atqui huc adludere videtur, nec satis priorem illam consuetudinem probare B. Hieron. Epist. 2. ad Nepotianum in hæc verba: Prædicator pœnitentiæ nuptias conciliet? qui Apostolum legit dicentem: Superest & qui vxores habent, sic sint quasi non habeant, cur virginem cogit vt nubat.* Qui de Monogamia sacerdos est, *quare viduam hortatur vt sit digama?*

85. quomodo buccellas, &c.] *Auctor ad Vxorem lib. 2. cap. 5. (inquit Rhenanus) dixit:* Non sciet maritus quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur. *De illis* buccellis *loquitur, vt coniicio; quas domum ferendas ab Ecclesiæ ministris accipiebant. Vbi vide Adnotat. nostras num. 36. & 37. item lib. de Orat. num. 1.*

86. alienis iam Dotalibus scriptum, &c.] *Ita (inquit idem) Auctor eodem lib. 2. ad Vxorem, cap. 9.* An ideò sit inuestis Dotalibus, cui Deus censum suum credidit? *Dotalia autem bona dicebantur, quæ aut dotis loco, aut supra dotem dabantur fœminis iam nubentibus à suis nouis maritis.*

87. Mulier vincta est, &c.] *Prorsus sic iterum restituimus ex Angl. MS. cod. pro:* iuncta est. *Præterquàm enim quòd nõ multo pòst illud ab Auctore legatur, Græcè est* δέδεται, *pro quo vertitur: alligata est, à B. Hieron. non solum in Vulgata versione Latina, sed etiam Epist. sæpedicta de Monogam. & lib. 1. aduers. Iouin. & Apolog. ad Pammach. Qui interim vnà cum Auctore omittit vocem:* lege, *quæ tamen hodie & Græcè & Syriacè, & in omnibus exemplaribus Latinis legitur. Legit etiam, sicuti Auctor, B. Cyprianus lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 62.* Mulier vincta est quamdiu viuit vir eius, *& B. Basil. lib. de Virgin. Quo fit vt priori loco iam citato apud B. Hier. existimem superfluam esse vocem:* viro, *quippe quam alibi non legit. Supplemus autem mox ex 3. Vatic. cod. MS.* omne obnoxium est numero, *quomodo etiã legebat Rhenan. in Adnot. suis, & edit. 1.*

88. Si enim secundas nuptias permittit, &c.] *Magis placet hæc Angl. cod. lectio, quàm quæ erat:* remittit, *maximè quũ edit. 1. ad marg. inueniatur tertia lectio:* admittit. *Atqui rationes quibus hic vtitur, quamquam nõ conuincant, latiùs tractatas habes, partim suprà, partim infrà. Vtpote de verbis Apostoli, qui* omnia ad initium recolligi in Christo *adfirmat. cap. 5. & de* Isaac, *cap. 6. itẽ* de toto Ordine Ecclesię de Monogamis disposito, *cap. sequ. deniquè* de tempore in collecto, *lib. præced. cap. 6. Siue autem legas:* tyrocinium nouæ, & quum maximè orientis, *cum exc. siue:* quàm maximè, *cum 3. Vatic. MS. cod. non refert.*

89. propter fornicationes, &c.] *Ad verbum trãstulit quod Græcè est:* διὰ δὲ τὰς πορνείας; *in quo etiam Auctorem imitatus est B. Hieron. li. 1. adu. Iouin. ter quatérve. Quare censeo etiam sic legi debere apud illum Epist. 14 ad Celantiam, & Apolog. ad Pammach. pro eo quod habetur:* fornicationem. *Quod posterius tamen legit B.*

Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 32. & vertit etiam Syrus Interpres; qui legisse videntur cum nostro Vulgato Interprete, διὰ τὰς πορνείας. *Supplemus autem paulo-post ex Angl. cod. MS.* in ethnicis matrimoniis non putabant post fidem sibi perseuerandum.

90. Bonum esse homini si sic permaneat, &c.] *Subintelligitur: respondit, aut quid simile. Atqui peruertit sensum Apostoli, dum illud:* sic, *interpretatur,* vtique quomodo à fide fuerit inuentus; *quia vel ipso teste, aliam quaestionem hic diluit. Quum enim antea quaesissent de* repudio ethnicorum matrimoniorum. Quaerebant *(inquit)* & de Virginibus consilium; *quod etiam B. Hieron. saepedicto loco sic effert: Maritorum & Continentium disputatione praemissa, tandem ad virgines venit. Qui adeò rectiùs illud:* sic, *interpretatur: in virginitate, sicut & hoc, in eo quod praecedit: Existimo enim bonum hoc esse; nec aliter ceteri Patres; nominatim Auctor Tractatus de Natiuitate Domini, sub finem, inter Opera B. Cypriani, & B. Augustin. lib. de Sancta Virginit. cap. 14. aliique tam Graeci quàm Latini in Apostolum Commentatores.*

91. Si autem acceperis vxorem, non deliquisti, &c.] *Similiter etiam hic hallucinatur, dum subiicit:* Quia ante fidem, *&c. Soluuntur autem eodem modo quo praecedentia, quòd aliam hic tractet materiam. Pro quo facit illud B. August. dict. lib. cap. 16. tractantis id quod sequitur:* Ego autem vobis parco. Alioquin pressuram carnis habebũt eiusmodi. *Hoc modo exhortatur ad virginitatem continentiámque perpetuam, vt aliquantulum à nuptiis deterreret.*

92. prae angustiis temporum, &c.] *Nam (inquit Rhenan.)* angustiae temporum *vltimorum, recusant sarcinas matrimonij, putà liberos & similia. De impedimentis in hunc sensum, diximus iam bis in libris praecedentibus.*

93. Quin potius, de Domino habendam solicitudinem, promendo, &c.] *Sic omninò restituimus, vbi erat:* promerendo; *neque enim illud scripturae Apostolus promeruit, sed deprompsit; omisso quoque:* &, *intermedio, legimus:* quàm de marito; ita reuocat, *&c.*

94. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit: Vnumquemque, *&c.* adiiciens: Mulier vincta est, &c.] *Etiam hic sibi Auctor contradicit; nam illud:* vnumquemque in sua vocatione debere manere, *vel B. Hieron. interprete, ad Maritos & continentes pertinet; quod intermediũ est, ad Virgines; istud verò:* Mulier vincta est, *&c. ad Viduas; quibus etsi concedat secundas nuptias, digamiam tamen Monogamiae subiicit. Quare neque recta est consequentia, qua Auctor concludit, etiam hic Apostolum loqui* de viro à fide primo. *Neque verò id cõuincitur ex illo:* tantùm in Domino, *quia hoc quasi per parenthesin ab Apostolo adiicitur.*

95. licet nec hoc Psychici curent, &c.] *Pertinet hoc ad calumnias contra Orthodoxos, quos* Psychicos, *id est, animales vocat; qui tamen non mirum, si nihil adhuc certi definierint de* matrimoniis cum gẽtilibus, *quum nihil ea de re ad id temporis vsque ab Ecclesia definitum fuerit; vsqueadeò vt etiam B. August. adhuc suo tempore dubitasse videatur; confessus tamen B. Cyprianum illicitum agnouisse, nempè sicut suprà dictum est, vti latiùs adnotauimus ad eius lib. de Lapsis, num. 21.*

96. Sciamus planè non sic esse in Graeco authẽtico, &c.] *Quomodo indicet Auctor, olim 1. Cor. 7. lectum fuisse:* Si dormiit vir eius, *pro eo quod hodie & sua iam aetate plerique,* Si dormierit, *non possum vlla coniectura assequi, nisi Graecè legerit:* ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ, *pro eo quod hodie dumtaxat:* ἐὰν κοιμηθῇ; *vt proinde:* duarum syllabarum euersio *intelligatur de omissis* δὲ *&* καὶ *duabus syllabis. Quod quandoquidem voluisse videtur Auctor; prorsus expungenda est particula;* autem, *& dumtaxat legendum:* Si dormierit; *nam neque hodie illud Latinè legitur. Vt vt sit, certè BB. Cyprian. Hieron. August. Ambrosius suprà citatis locis, & Syrus Interpres, vertunt omnes:* dormierit, *& id significat quae legitur vox in exemplaribus omnibus Graecis* κοιμηθῇ. *Legimus verò ex Anglico cod. MS.* Quam vis accipe, *pro:* quaeuis, *vt:* Quam *accipiatur, pro: vtram; quia priùs locutus est de duabus* mulieribus, vna quae iam in fide virum amiserit, altera cuius ante fidem morietur maritus.

97. Seruus vocatus est, &c.] *Non posse haec ad litteram intelligi sicut Auctor interpretatur, tanquam de quibus* in noua & recenti vocatione consulebant Corinthij, *sed esse parabolas nuptorum & innuptorum; deducit B. Hieron. lib. 1. adu. Iouin. inter ceteras rationes, vel eo quòd non possit intelligi, quomodo qui semel amputatum habet praeputium, possit si velit denuò illud adducere.*

CAP. XII.

98. Audiet subtilissimam econtrariò argumẽtationem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De eiusdem Apostoli praescripto, quo Clerum Monogamiae iugo adstrinxerat. *De quo quum latè etiam suprà tractauerit lib. praeced. cap. 7. sicuti etiam de eo quomodo* laicos sacerdotes *appellet, vide ibidem Adnotat. nostras num. 39. Hic hoc dicemus, quòd conuersio illa sumpta orationis quam inculcat, nihil cõcludat. Legimus autem phrasi Tertullianica ex Angl. MS. cod.* An ordo aliqui, *pro:* aliquis; *qui legit etiam:* & inflammamur in Clerum; *sed placet:* inflamur, *quia praecedit:* extollimur.

99. & pares sumus, &c.] *Sic aditiones omnes Gallicae, & MS. 3. Vatic. pro quo aditio Basil. ex castigatione Gelenij:* partes; *Harrisius verò coniecit legendum:* impares. *Verum eo quòd praecedit:* deponimus infulas, *magis prima lectio conuenit.*

100. sua fronte proponi, &c.] *Hoc est (inquit Rhen.) non coactè, & in vnam partem torquendo, sed liberè & apertè. Sapit Prouerbium. Atqui etiam hoc ad calumniã contra Orthodoxos pertinet:* Omnia licent Episcopis, *& quod addit de* Vthinensi *& de Digamis qui praesidebant; quum Digamia ab initio Apostolicis etiam Canonibus sit interdicta Episcopis.*

101. Sicut ille vester Vthinensis, &c.] Vthina *(inquit idem) oppidum est Africae, colonia Romanorum. Non agnoscebat autem, vt videtur, nouam Montani Prophetiam* Vthinensis *Ecclesia. Notat Episcopum de illicita venere, quum dicit:* nec Scantiniam timuit. P. Scantinus *legem tulit, qua paederastae graui supplicio afficiuntur. Supplemus autem mox:* recede & à reliquis titulis disciplinae.

102. irreprehensibilis, &c.] *In verbis huius scripturae 1. Tim. 3. (non verò Tit. 1.) cum Interprete Latino Vulgato vertit:* sobrium, *quod Graecè* νηφάλιον, *& iuxta B. Hieron. vbi suprà, vigilantem potius significat;* benè moratum, *quod B. Ambros. in Comment. & B. Hieron.* pudicum, *Vulgatus Interpres prudentem, vbi Graecè est* σώφρονα; ornatum *Graecè* κόσμιον, *sicuti omnes transferunt, nempè vita & moribus, vti B. Hieron. interpretatur;* hospitalem *cum Vulg. Interp.* φιλόξενον, *vel Hieronym. interprete in peregrinos;* docibilem, *id est,*

appositum

appositum ad docendum, ad verbum ex Græco διδακτικόν, pro quo B. Hieronymus & Vulgatus Interpres: Doctorem; non vino deditum, Græcè πάροινον; non pugnacem, Græcè πλήκτην, pro quo B. Hieronym. & edit. Vulg. percussorem; non pecuniæ amantem denique, Græcè ἀφιλάργυρον, pro quo iidem, non cupidum; sed domum regentem, Græcè προϊστάμενον, quod rectiùs vertit Vulgat. Interpres: domui suæ benè præpositum, & B. Hieron. domum suam benè regentem; filiorum curantem disciplinam, Græcè τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ, pro quo ille benè: filios habentem subditos, & sicuti in compendium redigit: ab extraneis bonam famam sectantem.

CAP. XIII.

103. Sed & Timotheo scribens, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De aliis Apostoli locis. Hîc verò: &, accipitur pro: etiam, siue: rursum; nam & præcedentia erant ex eadem Epistola.

104. vult iuuenculas nubere, &c.] Locum hunc Auctor ad institutum suum detorquet, vt vix adsequi quis possit quid velit. Varia est etiam Veterum expositio; inter quas maximè placet illa Epiphanij contra Montanistas, vt priori loco quum dicit: Iuniores viduas deuita, &c. loquatur de iis quæ promisere, & promissis non stant, iudicium habentes, eo quòd primam fidem irritam fecerint; postea verò illis verbis: volo ergo iuuenculas viduas nubere, de iis, quibus per infirmitatem ad alteras transire nuptias permittit. Quæ (inquit) iudicium non habent: si enim iudicium habere deberent, quomodo dixisset: Nubant, & domum administrent? Tradiderunt enim Apostoli Dei sanctæ Dei Ecclesiæ, peccatum esse, post virginitatem constitutam ad nuptias conuerti. Vbi habes & approbatas à Paulo, quæ (vti etiam loquitur Auctor) in viduitate inuentæ, & professæ eam, perseuerabant; & permissas nubere alias iuuenculas viduas. Si tamen quis malit de iisdem viduis professis loqui Apostolum, sicuti interpretari videtur Auctor, & B. August. iisdem penè verbis lib. de Bon. viduit. cap. 10. dicens quamquam damnationem habeant eiusce modi viduitatem professæ, nuptias tamen eis permitti; intelligendus est Apostolus & hi Patres, de voto dumtaxat priuato nō sollemni. Qualem locum etiam reperire est apud B. Cyprianum Epist. 62. ad Pompon. de Virgin. Vbi latè de viduarum & virginum voto vtroque, num. 9. & de voto sollemni, siue cōsecratione virginum & viduarum (quæ plus includit quàm professio simplex) suprà Tom. 2. lib. de Virginibus veland. num. 1. Atqui pro eo quod à Rhenano explicatur affectatæ, hoc est, ad tempus pro viduitatis & continentiæ affectu prædita, conicit legendum Dn. Harrisius: adfectatæ; quomodo nos etiam castigandum duximus. Benè autem habet, quòd etiam Rhenanus in his viduis professionem viduitatis agnoscat.

105. Quæ autem sub viro est mulier, &c.] In hac scriptura Rom. 7. ad verbum expressit ex Græco: viuenti viro vincta est, præterquàm quòd non addat: Legi, hoc loco; tamen cum exēplaribus aliis mox legēs: euacuata est à lege viri; vbi etiam propriè transfertur vox Græca κατήργηται, sicuti etiam paulopòst eandem vertit: euacuati sumus. Etiam ad sensum vertit tropum Hebraicū: si iuncta fuerit alteri viro. Atqui etiam hæc verba, quantūuis clara, obscuro sensu detorquet Auctor. Porrò differt ab aliis in verbis sequentibus, quòd legat: mortificamini, pro: mortificati estis; Quum enim eramus, pro: essemus; efficiebantur passiuè, pro eo quod alij actiuè: operabātur, & quòd legat: ad seruiendum Deo, quam postremam vocem alij non habent. Iuxta Græca verò exemplaria vertit: vti fructum feramus Deo, &: in quo tenebamur, vt referatur ad legem, non ad mortem. Denique iuxta tam Græca quàm Latina exemplaria ex Anglico cod. MS. supplemus: Itaque (inquit) fratres mei, & castigamus: à lege mortis, pro: mortui.

106. adulterij te præiudicat, &c.] Præiudicate (inquit Rhe.) Ictū Gentium Sic Liuius dixit iudicatum pecuniæ. Centurionem (inquit) nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci vidisset, medio foro accurrit.

CAP. XIIII.

107. Nunc si & absolutè, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quòd etiamsi absolutè Apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere, pro conditione temporum id gessisset. In quo interim ipse Apostolum calumniari videtur, quum veteres omnes tam Latinorum quàm Græcorum cōmentarij, disertis verbis doceant, locis prædictis, 1. Cor. 7. 1. Tim. 5. & Rom. 7. Apostolum permittere secundas nuptias, idque simpliciter, & non pro conditione temporum; quo fit, vt & ipsi, & B. Hieron. quantumuis Monogamiæ amicus, secundas, immò & tertias & quartas admittere se scribant suæ quisque ætate. De iisdem reperire est Patrum locos complures; verùm quòd hodie id minimè controuersum sit, etiam inter hæreticos nostros, non opus est diutius immorari. Siue autem legas cum Anglico codice: Sed ita res exigebat, siue cum aliis: exigebant, non refert.

108. ille qui Galatas in lege volentes agere castigat, &c.] Maximè videtur adludere ad illud Gal. 4. Dicite mihi, qui sub lege vultis esse. Inclusimus autem Parenthesi, ad clariorem sensum periodi (aliud est enim indulgere, aliud iubere.)

109. Et hîc itaque reddemus supplementum sensus istius, &c.] Propterea dicit: Et hîc, quòd suprà latiùs de repudio tractauerit toto cap. 9.

110. Cur non & Paracletus obstulerit, quod Paulus indulsit, &c.] Nimiam hîc facultatem suo Paracleto Montano arrogat Auctor. Siue autem legas mox: quod superdicitur, cum 3. MS. Vatic. cod. siue cū aliis: superducitur, non refert. Castigamus verò ex iisdem: si Deo & Christo dignum fuit, pro: Sed. In reliquis pulcra fuit castigatio plurium locorum hîc facta per Rhenanum.

111. Denique apud seculum, &c.] De repudiis concordiæ nomine apud seculum, etiam iure permissis, vide in Digestis Titulum de Diuortiis; de Monogamia verò pudicitiæ nomine, infrà cap. 17. Castigauimus verò paulopòst: quæ tunc sustinere non poterant, ex Vatic. MS. 3. cod. pro: sustineri, quia adludit ad illud Ioan. 16. supracitatum ca. 1. Sed nondum potestis portare ea; maximè quum iisdem verbis idipsum repetat.

112. Nam &: Qui potest capere, capiat, &c.] Pulcrè explicat paulopòst illud: posse, quum subdit: si non potes, quia nō vis; posse enim te si velis, ostendit, quia tuo arbitrio vtrumq; proposuit. Eodē modo B. Hier. li 1. adu. Iouin. Qui voluerit (inquit) qui potuerit. Nec aliter B. Chrysost. in cap. 7. Ioan. ad illud: Propterea non potuerunt credere; B. Gregor. Nazianz. lib. 4. Theolog. Origenes Tractatu 7. in Matth. & omnibus his vetustior Clemens Alexandrinus lib. 2. Stromat. Valeant itaque nostræ tempestatis Aristarchi, qui ex hoc loco Matth. 19. perperàm colligunt: impossibilem esse quibusdam continentiam, atque adeò non rectè Iuris ordinibus adnexam esse ab Ecclesia; quum volentibus, Deo opitulante, non modò possibilis, sed & facilis sit. Quò pertinet illud B. Augustin. lib. de Adult. coniug. 2. cap. 29. Leuis erit continentia sar-

cina, si Christi erit; Christi erit, si fides aderit, quæ impetrat à iubente Deo quod iusserit.

CAP. XV.

113. Quæ igitur hîc duritia, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd hæresis non sit, secundas nuptias vt illicitas iuxta adulterium iudicare. Verùm id adserit quidem Auctor, sed non probat, vtpotè falso nixus fundamento, quòd illicitæ sint tales nuptiæ; quo præsupposito hæresis dici non possit. Verùm si dispiciamus, heresin suprà Tom.3. lib.de Præscript.adu.haeret. c. 6. ab electione dici, quòd scilicet vnusquisque eam sibi eligat opinionem, quam putat esse meliorem, etiamsi à sacris litteris & Apostolicis articulis dissentiat; ab hæresi excusari non poterit Auctor, multo minus quem sequitur Montanus. Maximè quum ipsemet suprà Tom.2.lib.1.ad Vxorem c.7. disertis verbis dicat: Nam etsi non delinquas renubendo, catnis tamen ptessuram subsequi dicit Apostolus. Fortassis, in Prolegomenis, Patrum omnia testimonia citabimus, qui secundas nuptias adprobant.

114. Notat Apostolus eos, qui in totum nubere prohibebant, &c.] Rectè quidem Apostoli locum interpretatur 1.Tim.4. de iis qui in totum nubere prohibebant, atque adeò ab hæresi sese excusat, quam ibi adtingit Apostolus; verùm non sequitur inde, quòd aliam hæresin non incurrerit Montanus. Est verò & adnotanda dicta expositio, contra hodiernos hæreticos, qui illud Apostoli citare solent contra continentiam; neque enim Ecclesia omnibus in totum nubere prohibet, sed dumtaxat illis, qui sua sponte licentiam nubendi per votum sollemne à se abdicarunt. Eodem pertinet quod B.Chrysost. cum aliis Græcis, & B.Ambr. in Comment. interpretantur Apostolum de Marcionistis, Encratitis & Manichæis. Latissimè verò eodem modo explicat B. August. lib. 30. contra Faustum; B.Hieron. etiam lib.2. adu. Iouin. Marcionem designari scribit. Supplemus autem paulopòst: Vel hæresin in hac caussa æstimant, ex Anglico cod. MS. & castigamus ex eodem & Latinio: sustinendam putent, pro: sustinendum, quia præcedit: infitmitatem.

115. excusati capit, &c.] Et hîc (inquit Rhen.) verbum capit, quod Græcis est ἐνδέχεται, hoc est, contingit, probabile est, fieri solet, conueniens est. Sic circa initium huius libri: An capiat Paracletum aliquid tale docuisse. Verumtamen longè est alia ratio negantis fidem in tormentis, quum infidelitatem eo ipso incurrat; alia nubentis secundis nuptiis, quod scripturis interdictum non reperitur, immò potiùs permissum.

116. à communicatione depellunt, &c.] Hinc cōfirmatur Excommunicatio Ecclesiastica, qua à communicatione depelli solent diuersorum criminum rei; de qua suprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502.

CAP. XVI.

117. Rideo autem, quum infirmitas, &c.] Titulum huic capiti damus: De variis excusationibus secundarum nuptiarum. Quas ipsas etiam tractauit suprà lib. 1. ad Vxorem cap. 5. & lib. de Exhort. castit. ca. 12. & imitatur B. Hieron. Epist. sæpedicta de Monogamia. Adnotat autem Rhenan. ibi Ironiam esse: Talis infirmitas, & tertio, & quatto, &c.

118. Hermogenem aliquem, &c.] Aduersus (inquit idem) Hermogenem Polygamum & pictorem, adserentem Deo coæuam esse Materiam, librum adidit Tertullianus, qui inter præcedentes habetur. Et rectè: Eodem enim pertinet quod ibi legitur ca. 1. Præterea pingit licitè, nubit assiduè, &c. Vbi vide Adnot. nostras num. 7.

119. Vnde & animam esse præsumens, &c.] Nempè ex Materia Deo coæterna; quare adiicit rectè: spiritū à Deo non habet; de quo latiùs suprà T. 4. ad Fragmēta lib. de Censu Animæ aduersus Hermogenem.

120. iam nec Psychicus, &c.] Hic iterum calumniatur Orthodoxos, tamquam qui negarent animam esse de afflatu Dei. Certè qui illum præcessit B. Iren. cum Auctore sentit lib. 5. cap. 7. Sic etiam reliqui Patres post eum, nominatim B. August. Epist. 146. lib. 13. de Ciuitate Dei, cap. 24. & de Gen. contra Manich. lib. 2. cap. 8.

121. exhibitionis caussâ, &c.] Exhibitionem (inquit Rhenan.) vocat necessariorum ad vitam subministrationem, passiuè. Sic in hoc ipso libro pauloantè, victuariam exhibitionem dixit; & ad Vxorem lib. 2. cap. 8. Vnde nisi à diabolo maritum petant bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerariis peregrinæ proceritatis.

122. etiam coruorum educatotem, &c.] Sic castigamus ex MS. Angl. cod. pro: corporum, eo quòd Matt. 6. quò adludit hic Auctor, fiat coruorum mentio, sicuti etiam florum. Item: Quid si solitudinem domus obtendat? pro: ostendat. Atqui in eo quod addit: homini ad fugam proximo, adludit ad fugam in persecutione Orthodoxorum, de qua sequentem librum conscripsit. Legimus autem ex eodem cod. Anglico: sed etiam plures, pro: sed iam.

123. Legibus Iuliis, &c.] Papiam Poppæam (inquit Rhen.) intelligit, quæ postquàm ab Augusto emendata est, etiam Iulia dici cœpit. Iuuenalis:

Non placet Vrsidio lex Iulia.

Verùm de illa latissimè suprà Adnotat. nostras in Apolog. cap. 4. num. 52. Hîc quædam mox adiicimus.

124. solidum non posse capere, &c.] Hoc est (inquit Rhenan.) vt ex asse sint hæredes, & integram adeant hæreditatem. Ita ad Vxorem lib. 1. circa principium: Tu modò, vt solidum capere possis, hoc meæ admonitionis fideicommissum, Deus faciat. Adludit verò ad c. 1. Vbi vide Adnot. nostras nu. 5. Nos hîc addimus illud Vlpiani Fragment. 16. De solidi capacitate inter virū & mulierem: Aliquando (inquit) nihil inter se, capiunt, id est (quod ad institutum facit quamproximè) si contra Legem Iuliam Papiámque Poppęam contraxerint matrimonium. Id est, interprete Cuiacio, si neque liberos susceperint, neque matrimonium contraxerint. Pertinet eodem illud Vlpiani Frag. 14. Pœna legis Iuliæ hæc est; ne cælibes, ne orbi, ex ciuibus Romanorum capiant. Verùm hanc pœnam sublatam fuisse primùm à Seuero, dicto Apolog. loco deduximus; sed postea iterum renouatam constat ex Constantini interdicto, & aliis Imperatorum statutis, de quibus exstat liber vnus Cod. Titul. de Infirmandis pœnis cælibum & orbitatum. Atqui ibi: Nubant igitur, &c. rectè adnotat Rhen. Ironiam esse, sicut etiam ibi: Satis opportunos, &c.

125. & infantes pipiantes, &c.] In illum (inquit Rhenan.) locum in Valentinianis, cap. 15. Cœlestes imbres pipiauit Achamoth, adnotauimus: pipiationem esse clamorem plorantis, Oscorum lingua, auctore Festo. Vnde hîc infantes pipiantes dixit.

CAP. XVII.

126. Habebant planè, Christo quod adlegent, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De exemplis Monogamiæ, veteris Testamenti & ethnicorum. In quo etiam repetit penè ad verbum eadem quæ cap. vlt. de Exhort. castit. Atqui ibi: sed hanc adnotat Rhenan. subaudiri carnem, seu potius carnis imbecillitatem.

127. Nec Iudith filia Metati, &c.] Quum Iudith

dicatur

dicatur filia Merari, *lib. Iudith cap.* 8. *Vel hinc patet habitum fuisse ab Auctore pro authentico eundem librum; de quo latè tractauimus inter opera B. Cypr. ad lib. Rufini in Symbolum Apost. tum in Argumento, tum Adnot. nostris num.* 157.

128. Fuerunt & quæ pro viris mori mallent, &c.] *Censeo aut legendum*: Fuerunt enim, *Vt ad* Didonem *&* Lucretiam *referatur, quas priùs commemorauit; aut accipiendum*: &, *pro: etiam, ac si dicat*: Fuerunt etiam aliæ.

129. Fortunæ muliebri, &c.] *Hoc sic descripsit B. Hieron. in calce li.* 1. *adu. Iouin. Viduitas habuit semper inter matronas decus: per illas* Fortunæ muliebri sacra fieri solitum. *Atqui in omnibus Deorũ sacris* coronas *exhiberi solitas, his verbis Auctor indicat Tom.* 2. *lib. de Coron. milit. cap.* 7. Est Claudij Saturnini liber, & origines, & caussas, & species & sollemnitates earum edisserens, vt nullam gratiam floris, *&c.* non alicui capiti inuenias consecratum; *super quo num.* 86. *adduximus etiam similem locum ex Plinio lib.* 16. *cap.* 5.

130. Matri Matutę, &c.] *De hoc sic Ouidius Fast. lib.* 6.

Leucothoe Graiis *Matuta* vocabere nostris.

Eadem & Ino Vocatur, inter Deas marinas olim in sacro habitas.

131. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt semel, &c.] *Simile est illud suprà Tom.* 2. *lib.* 1. *ad Vxorem cap.* 7. *num.* 48. Regem seculi Pontificem Maximum rursus nubere, nefas est, *& Tom.* 3. *lib. de Præscript. aduers. hæret. cap.* 40. *num.* 248. Quid? quòd & summum Pontificem in vnis nuptiis statuit; *& lib. præcedenti de Exhort. castit. c. Vlt.* quę & Flaminis lex est; nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet. *Quos locos imitatur etiam B. Hieronym. Epist. de Monog. ad Ageruchiam, & in calce lib. primi aduers. Iouin. Hoc autem ad* Flaminem Dialem *pertinere, colligitur ex A. Gellio lib.* 10. *Vbi plures Leges Flaminicas Diales commemorat. Quem enim Vbique Tertull.* Pontificem Maximum, *seu* Summum, *nuncupat, B. Hieron.* Flaminem. *Pro quo facit; tum quòd hoc loco eandem legem faciat* Flaminicę *&* Pontificis Maximi, *& lib. præced.* Flaminem *Vocet eundem &* Pontificem Maximum; *tum quòd Gellius ibidem de* Flamine Diali *hæc Verba citet, ex Varronis lib.* 2. *rerum diuin. Is solus album habet galerum, Vel quòd* Maximus est; *tum quòd etiam dicat easdem ferè ceremonias obseruari ab eo, quas Flaminicæ sacerdotisse Diales obseruare solent. Confirmatur idipsum ex eo, quòd* Flamen Dialis *Ioui ministraret, quem Vt Deorum maximum colebant.*

132. Etiam bouis illius Ægyptij antistites, &c.] *Similiter B. Hieron.* Ad Tauri Ægyptij sacra, semel maritus adsumitur. *Cæterùm ibi*: Exhibe te tertium, Adam, *Ironiam esse adnotauit Rhenanus.*

ARGVMENTVM LIBRI DE FVGA IN PERSECVTIONE, PER IACOBVM PAMELIVM.

QVÆSITVS *Tertullianus à Fabio, fugiendum néc ne sit in persecutione, semitractatam antea materiam pleniùs examinaturus, imprimis docet persecutionem Dei voluntate fieri, à quo corona & præmia proponuntur.* I.

A diabolo verò minimè (quamquam per diabolum, eiúsque ministerio) eo quòd nihil illi in seruos Dei liceat ex propria potestate, sed ex permissu Dei, caussa aut probationis, aut reprobationis, aut cohibitionis. II.

Et verò à Deo fieri persecutionem, scripturis probat. III.

Proinde, si à Deo euenit (quod tamen necessariò non sequitur) fugiendum in persecutione non esse. IIII.

Neque valere excusationem, ne peream si negauero. V.

Fugientibus etiam non suffragari (contra quàm reliqui Patres sentiunt) præceptum Christi: Fugite de ciuitate in ciuitatem. VI.

Vtpotè quum alibi ad passionem contrariam fugæ inuitet. VII.

Ipsum quidem vim interdum refugisse, sed donec doctrinam suam impleret. VIII.

Quo factum vt Apostoli præceptum fugiendi non restaurauerint; qui maximè persecutiones sustinendas hortabantur. IX.

Exemplo esse Ionæ fugam, quòd euadere non potuerit. X.

Saltem Præpositos Ecclesiæ plebe stante, in persecutione fugere non oportere. XI.

Nullo autem modo fugam nummis redimi posse. XII.

Neque enim id posse probari ex scripturis illis: Omni petenti te da, &: Facite vobis amicos de mammona; quæ de eleemosynis loquuntur. XIII.

Denique, si colligere & Dominica sollemnia celebrare interdiu non liceat, de nocte fieri posse. D

Ceterùm quum initio suæ fidei Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. num. 88. fugam in persecutione non improbet, sed primùm libris de Corona militis, & de Virginibus velandis, patet eodem penè tempore conscriptos hos tres libros; hunc verò peculiariter contra Ecclesiam scriptum esse testantur B. Hieron. & Nicephorus, locis suprà citatis Præfatiuncula nostra in Tomum hunc Quintum. Antidoti loco erunt illa Auctoris loco iam citato verba: Carnis patientia in persecutionibus denique præliantur. Si fuga vrgeat, incommoda fugæ caro militat. Si & carcer præueniat, *&c. Itē B. Cypriani secessus, in quo toto biennio xxix. scripsit Epistolas, cuius hæc sunt verba Epist. 56. ad Thibarit. Et si fugientem, in solitudine ac montibus latro oppresserit, fera inuaserit, fames aut sitis aut frigus adflixerit, vel per maria pręcipiti nauigatione properantem tempestas ac procella submerserit. Spectat militem suum Christus vbicunque pugnantem, & persecutionis caussa pro nominis sui honore morienti præmium reddit, quod daturum se in persecutione promisit. Nec minor est martyrij gloria, non publicè & inter multos perisse, quum pereundi caussa sit propter Christum perire. Item lib. de Lapsis: Secundus ad gloriam gradus est, cauta secessione substractum Domino reseruari. Et postea: Relinquenda erat patria, &c. quò quum latiss. prosequatur hanc materiam ex scripturis, Lectorem remittimus. Item B. Athanasij fuga, eiúsque pro eadē Apologia; denique B. Augustin. Epist. 180. ad Honoratum; è quibus ad quasdam Auctoris rationes respondimus suis quibusque locis. Atqui hunc Librum viderunt MS. Trithemius & Politianus; in lucem edidit primus Rhenanus priùs cum Scholiis, deinde & Adnotationibus ex Paterniacensi, Hirsaugiensi, & Gorziensi codicibus. Nos verò denuò castigauimus ad Vatic. 3. MS. cod. & ex quibusdam coniecturis Dominorum Latinij & Harrisij; nouísque Argumento & Adnotationibus auximus.* E

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS PRESBYTERI [1] DE FVGA IN PERSECVtione [2] ad Fabium Liber. F

CAP. I.

QVÆSISTI [3] proximè, Fabi frater, fugiendum nécne sit in persecutione, [4] quòd nescio quid annuntiaretur. Ibidem ego [5] oblocutus aliquid pro loco ac tempore, & quarundam personarum importunitate, semitractatam materiam abstuli mecum, [6] pleniùs eam de stylo nunc renuntiaturus, vtpotè quam ei tua consultatio commendarat, & conditio temporum suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminent persecutiones, tanto examinatio procuranda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autem examinatio penes vos, si fortè [7] Paracletum non recipiendo deductorem omnis veritatis, meritò adhuc etiam aliis quæstionibus obnixi estis. Igitur consultationi tuę ordinem quoque induimus, animaduertentes antè determinari oportere de statu ipsius persecutionis, vtrū à Deo obueniat, an à diabolo, quò faciliùs [8] de obitu eius constare possit. Omnis enim rei inspectio, auctore cognito planior. Satis est quidem præscribere, Nihil fieri sine Dei voluntate. Sed non statim hac sententia ceteris retractauerimus. Locum dabimus, ne à præsenti articulo auocemur. [9] Si qui responderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo; nihil iam in diabolo, nihil etiam in nobis ipsis. De persecutione nunc quæritur. Circa hanc interim dixerim, Nihil fieri sine Dei volūtate,

A te,reſpiciens eam in primis dignam Deo eſſe,&(vt ita dixerim)neceſſariã[10] ad probationem ſcilicet ſeruorum eius,ſiue reprobationẽ.Quis eſt enim exitus perſecutionis,quis effectus alius,niſi probatio & reprobatio fidei,qua ſuos vtique Dominus examinauit? Hoc Domini iudiciũ eſt perſecutio,per quã quis aut probatus aut reprobatus iudicatur. Porrò iudicium ſoli Deo competit.[11] Hæc pala illa, quæ & nunc dominicam areã purgat,Ecclesiam ſcilicet,confuſum aceruum fidelium euentilans,& diſcernens[12] frumentũ martyrum,& paleas negatorũ.[13] Hęc enim,ſcalę quas ſomniat Iacob,aliis aſcenſum in ſuperiora,aliis deſcenſum ad inferiora demonſtrantes.[14] Sic & agonem[15] intelligi capit perſecutionẽ.A quo certamen edicitur,niſi à quo corona & præmia proponuntur?[16] Legis edictũ agonis iſtius in Apocalypſi,quibus præmiis ad victoriã inuitet,vel maximè illos qui propriè vicerint in perſecutione,vincẽdo luctati,reuera non aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus ſpiritalia nequitiæ.Ita agnoſces ad eundem agonothetam pertinere certaminis arbitrium,qui inuitat ad præmium.Totum quod agitur in perſecutione,gloria Dei eſt probantis & reprobantis,imponentis & deponentis.Quod autem ad gloriam Dei pertinet,vtique ex volũtate illius eueniet.Sed quando Deus magis creditur,niſi cùm magis timetur?niſi in tempore perſecutionis?Eccleſia in attonito eſt.Tũc & fides[17] in expeditione ſollicitior,& diſciplinatior[18] in Ieiuniis,& Stationibus,& Orationibus, & Humilitate,[19] in alterutra Diligentia,& Dilectione,in Sanctitate,& Sobrietate.Nõ enim vacatur niſi Timori & Spei.Adeò & ex hoc ipſo oſtenditur nobis,nõ poſſe diabolo deputari eã, quę

Matth. 3. *Gen. 28.* *1. Cor. 9.* *Apoc. 2. & 3.* *Ephes. 6.*

B meliores efficit Dei ſeruos. [[20] Si,quòd iniquitas à Deo non eſt,ſed à diabolo, perſecutio autem ex iniquitate conſiſtit(quid enim iniquius quàm veri Dei antiſtites omnis ſectatores veritatis,nocentiſſimorum more tractari?)ideò videtur perſecutio à diabolo euenire,à quo iniquitas agitur,ex qua cõſtat perſecutio: ſcire debemus quatenus nec perſecutio eſt ſine iniquitate diaboli,nec probatio fidei ſine perſecutione,propter probationẽ fidei neceſſariam iniquitatem,nõ patrocinium præſtare perſecutioni,ſed miniſterium.præcedere enim Dei voluntatem circa fidei probationem,quę eſt ratio perſecutionis;ſequi autẽ diaboli iniquitatem ad inſtrumentũ perſecutionis;quę ratio eſt probationis.Nam & aliâs inquantum iuſtitiæ iniquitas æmula eſt,intantum materia eſt ad teſtimonia eius,cuius eſt ęmula;vt ſic iuſtitia in iniquitate perficiatur,quomodo virtus in infirmitate perficitur. Nã infirma mundi electa ſunt à Deo,vt confundantur fortia:& ſtulta eius,[21] vt confundatur ſapientia.Ita & iniquitas adhibetur,vt iuſtitia probetur confundens iniquitatem. Igitur quod miniſterium non eſt arbitrij,ſed ſeruitij. Arbitriũ enim Domini perſecutio, propter fidei probationem:miniſterium autem iniquitas diaboli,propter perſecutionis inſtructionem : ita eam per diabolum ſi fortè,non à diabolo euenire credimus. Nihil ſatanæ in ſeruos Dei viui licebit,niſi permiſerit Dominus,vt aut ipſum deſtruat per fidem electorum in tentatione victricem;[22] aut homines eius fuiſſe traducat,qui defecerint ad illum. [23] Habes exemplum Iob,cui diabolus nullam potuit incutere tentationem,niſi à Deo accepiſ-

11. *2. Cor. 12.* *1. Cor. 1.*

C ſet poteſtatem,nec in ſubſtantiam quidem eius,niſi Dominus,Ecce,dixiſſet, omnia quæ ſunt ei,in manu tua do,in ipſum autem ne extenderis manum.Denique nec extendit,niſi poſtea quàm & hoc poſtulanti Dominus:Ecce,dixiſſet,trado tibi illum, tantùm animam eius cuſtodi.Sic & in Apoſtolos facultatem tentationis poſtulauit, non habens eam niſi ex permiſſu.Siquidem Dominus in Euangelio ad Petrum:[24] Ecce,inquit,poſtulauit ſatanas vti cerneret vos velut frumentum:verùm ego rogaui pro te, ne deficeret fides tua: id eſt,ne tantum diabolo permitteretur,vt fides periclitaretur. Quo oſtenditur, vtrumque apud Deum eſſe,& concuſſionem fidei,& protectionem,cùm vtrũque ab eo petitur, cõcuſſio à diabolo,protectio à filio.Et vtique cùm filius Dei protectionem fidei habet in ſua poteſtate,quam à patre poſtulat; à quo omnem accipit poteſtatem in cœlis & in terris, quale eſt vt concuſſionem fidei diabolus in manu ſua habeat? [25] Sed in legitima Oratione cùm dicimus ad patrem : Ne nos inducas in tentationem (quæ autem maior tentatio quàm perſecutio?)ab eo illam profitemur accidere,à quo veniam eius deprecamur. Hoc eſt enim quod ſequitur: Sed erue nos à maligno, id eſt,ne nos induxeris in tentationem, permittendo nos maligno.Tunc enim eruimur diaboli manibus,cùm illi non tradimur in tentationem.[26] Nec in porcorum gregem diaboli legio habuit poteſtatem,niſi eam de Deo impetraſſet,tãtum abeſt vt in oues Dei habeat.Poſſum dicere porcorũ quoque ſetas tunc numeratas apud Deum fuiſſe;nedum capillos ſanctorum. Habere videtur diabolus propriam iam poteſtatem,ſi fortè in eos qui ad Deum non pertinent, ſemel in ſtillam ſi-

Iob. 1. *Iob. 2.* *Luc. 22.* *Matth. 28.* *Matth. 6.* *Marc. 5.* *Matth. 10.*

Isai. 40. tulæ,& in puluerem areæ,& in saliuam Nationibus deputatis à Deo, ac per hoc diabolo D
expositis in vacuam quodammodò possessionem. Ceterùm in domesticos Dei nihil illi licet ex propria potestate;quia quando liceat,id est,ex quibus causis, exempla in scripturis signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis conceditur ei ius tentationis prouocato vel prouocanti, vt in superioribus. Aut ex causa reprobationis traditur ei peccator quasi carnifici in pœnam,vt Saul:& abscessit,inquit,spiritus Domini à Saule,[17] &
1.Reg.16.
concutiebat eum spiritus nequam à Domino,& suffocabat eum. Aut ex causa cohibitionis,[28] vt Apostolus refert datum sibi sudem angelum satanæ vt colaphizetur: (Nec hanc
1.Cor.12.
speciem permitti diabolo in sanctos humiliandos per carnis vexationem)simul vt & virtus tolerantiæ scilicet in infirmitate perfici possit. nam & ipse Apostolus [29] Phigellum &
2.Tim.1.
Hermogenem tradidit satanæ vti emendentur,ne blasphemēt. Vides iam & à seruis Dei faciliùs diabolum accipere potestatem,tanto abest vt eam ex proprietate possideat.

III. [[30] Cùm ergo & hæc exempla magis in persecutionibus eueniant, siquidem magis tunc probamur vel reprobamur,& magis tunc humiliamur vel emendamur,ab eo permittatur vel imperetur necesse est,[31] catholicè fieri hæc,à quo & ex parte,scilicet ab illo qui dicit,
Isai.45.
Ego sum qui facio pacem, & condo mala, id est, bellum. Hoc est enim contrarium paci. Nostrę autem paci quod est bellum,quàm persecutio? Si persecutionis vel maximè exitus
Deuter.32.
aut vitam auferunt,aut mortē,aut plagam,aut sanationem:habes auctorem eiusdem: Ego percutiam,& sanabo:ego viuificabo, & mortificabo.[32] Vram,inquit,illos sicut vritur
Zach.13.
argentum;& probabo, inquit,illos sic vt probatur aurum. Cùm enim exurimur persecu- E
tionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea iacula diaboli, per quæ
Ephes.6.
fidei vstio & conflatio administratur ex Dei tamen voluntate. De isto quis dubitare possit ignoro, nisi planè friuola & frigida fides, deprehendens eos qui timidè [33] conueniunt in Ecclesiam. Dicitis enim, quoniam inconditè conuenimus, simul conuenimus, & complures concurrimus in Ecclesiam,querimur à Nationibus,& timemus ne turbentur Nationes. An non scitis quòd Deus omnium sit dominus? Et si velit Deus, tunc
Matth. 10.
persecutionem patietis;si verò noluerit,silebunt Nationes. Credas vtique:si tamē in eum Deum credis,sine cuius voluntate nec passer vnius assis cadit in terram. Nos autem puto multis passeribus [34] antistamus.

IIII. [[35] Igitur si constat à quo persecutio eueniat, [36] possumus iam consultationem tuā inducere,& determinare ex hoc ipso prætractatu, Fugiendum in persecutione non esse. Si enim persecutio à Deo euenit,nullo modo fugiendū erit, quod à Deo euenit. Sicut duplex ratio dependit,quia neque debeat deuitari,neque euadi possit quod à Deo euenit. Non debet deuitari,quia bonum. Necesse est enim bonum esse om-
Gen.1.
ne quod Deo visum est.[37] Et nunquid ideò in Genesi sic positum est: Et vidit Deus quia bonum est,non quòd ignoraret bonum esse nisi vidisset,sed vt hoc sono portenderet bonum esse quod Deo visum est? Multa quidem sunt quæ à Deo eueniant, & alicuius malo eueniant. Immò bonum est ideò,quia à Deo euenit,vt diuinum & rationale.[38] Quid enim diuinum non rationale,non bonum? Quid bonum non diuinum? Si autem sensui cuius- F
que videtur,nō sensus hominis præiudicat statui,sed status sensui. Satus enim vniuscuiusque certum quid est,& dat sensui legem,ita sentienti statum si est. Si autem statu quidem bonum quod à Deo venit(nihil enim à Deo non bonum,quia diuinum, quia rationale) sensui verò malum videtur:erit status in tuto,sensus in vitio. Statu optima res Pudicitia & Veritas,& Iustitia,quæ à multorum sensu displicent. Nunquid ideò status sensui addicitur? Ita & persecutio statu bona est,quia diuina & rationalis dispositio;sensui eorum verò quorum malo venit displicet. Vides etiam illud malū rationem apud Deum habere,cùm quis in persecutione euertitur de salute, sicut & illud bonum ratione contingere, cùm quis ex persecutione proficit in salute? nisi si irrationaliter quis aut perit apud Dominum, aut saluus est:is non poterit persecutionem malum dicere, quæ etiam in malis parte bonum est, dum ratione administratur. Ita si bonum persecutio quoquo modo, quia de statu constat,meritò definimus quod bonum est vitari non oportere: quia delictum sit quod bonum est recusare, eo amplius quod Deo visum est: iam verò nec posse vitari, quia à Deo euenit,cuius voluntas non poterit euadi. Igitur qui putant fugiendum, aut malum exprobrant Deo,si persecutionem vti malum fugiunt, bonum enim nemo deuitat: aut fortiores se Deo existimant, qui putant se euadere posse, si Deus tale aliquid voluerit euenire.

V. [[39] Sed: Quod meum est,inquit, fugio, ne peream si negauero. Illius est,si voluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi priùs responde,

certus

certus es te negaturum si non fugeris an incertus? Si enim certus, iam negasti: quia præ-
A sumendo te negaturum, id despopondisti de quo præsumpsisti, & vanè iam fugis ne neges, qui si negaturus es, iam negasti. Si verò incertus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter vtrumque euentum, etiam confiteri te posse præsumis, & saluum magis fieri quo minus fugias? sicut negaturum te præsumis, vt fugias. Iam nunc aut in nobis est vtrumque, aut totum in Deo. Si in nobis est confiteri aut negare, cur non id præsumimus quod est melius, id est, confessuros nos? nisi si vis confiteri, pati non vis. Nolle autem confiteri, negare est. Si verò in Deo totum est, cur non totum relinquimus arbitrio eius? agnoscentes virtutem & potestatem, quòd possit nos sicut fugientes educere in medium, [40] ita & nō fugientes, immò & in medio populo conuersantes obūbraret. Quale est, vt ad fugiēdum, Deo honorem reddas, qui possit te etiam fugientem producere in medium: ad cōtestandum autem inhonores illum, desperans potentiam protectionis ab illo? Quare non magis ex hac parte constantiæ & fiducię in Deum, dicis, Ego quod meum est facio, non discedo. Deus si voluerit, ipse me proteget. Hoc potius nostrum est, stare sub Dei arbitrio, quàm fugere sub nostro. [41] Rutilius sanctissimus martyr, quum totiens fugisset persecutionem de loco in locum, etiam periculum (vt putabat) nummis redemisset, post totam securitatem quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehēsus & Præsidi oblatus, tormentis dissipatus, credo pro fugæ castigatione, dehinc ignibus datus, passionem quam vitarat, misericordiæ Dei retulit. Quid aliud voluit Dominus nobis demōstrare hoc documento quàm fugiendum non esse, quia nihil fuga prosit si Deus nolit? [[42] Immò, in- VI.
B quit, quia præceptum adimpleuit, fugiens de ciuitate in ciuitatem. Sic enim voluit quidam, sed & ipse fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt intelligere sensum Domini illius pronuntiationis, vt eam ad velamentum timiditatis suæ vtantur, cùm & personas suas habuerit & tempora & causas: [43] Cùm cœperint, inquit, persequi vos, fugite de ciui- *Matth.* 10.
tate in ciuitatem. Hoc in persona propriè Apostolorum, & in tempora, & in causas eorum pertinere defendimus, [44] sicut præcedentes & subsequentes sensus probabunt, qui non nisi in Apostolos competunt: In viam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritano- *Ibidem.*
rū ne introieritis, sed ite potius ad oues perditas domus Israëlis. Nobis autē & via nationum patet, in qua & inuenti sumus, & vsque in finem incedimus: & nulla ciuitas excepta est, quo per totum orbem prædicamus: sed nec cura nobis Israëlis iniuncta est extra ordinem, nisi quâ & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam si apprehendamur, non in *Ibidem.*
cōcilia eorum perducemur, nec in synagogis illorum flagellabimur, sed Romanis vtique potestatibus & tribunalibus obiiciemur. Sic igitur & fugę præceptum, Apostolorum cōditio desiderabat, quoniam primò prædicandum erat ad oues perditas domus Israëlis. Vt ergo perciperetur prædicatio, apud quos priores eam perfici oportebat, vti panem antè *Matth.* 15.
filij quàm canes sumerent; ideò illis fugere tunc ad tempus pręcepit, non propter eluden- *Matth.* 10.
dum periculum proprio nomine persecutionis (atquin persecutiones eos passuros [45] prę- *Ibidem.*
dicabat, & tolerandas docebat) sed propter profectum annuntiationis, [46] ne statim op-
C pressis, Euangelij quoque disseminatio perimeretur. Neque enim quasi tacitè in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, sed quasi vbique annuntiaturis, & ex hoc vbique persecutiones subituris, donec replerent doctrinam suam. [47] Denique: Non consummabitis, *Ibidem.*
inquit, ciuitates Israëlis. Adeò intra terminos Iudæ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudææ præfinitio competit prædicationis, in omnem iam carnem effuso spiritu sancto. Itaque Paulus & Apostoli ipsi, memores præcepti dominici, contestantur illud apud Israël, quem iam doctrina sua impleuerant, [48] Vobis oportuit in primis sermo- *Act.* 13.
nem Dei tradi. Sed quoniam repulistis eum, nec dignos vos ęterna vita existimastis, ecce conuertimus nos ad Nationes. Atque exinde conuersi & ipsi sicut antecessores instruerant, & in viam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum introierunt; vt in totam *Psal.* 18.
scilicet terram exiret sonus eorum, & in terminos orbis voces eorum. Si ergo cessauit exceptio viæ Nationum, & in ciuitates Samaritanorum, cur non cessauerit & fugæ præceptum pariter emissum? denique ex quo saturato Israële Apostoli in Nationes transierūt, & fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerūt. [49] Atquin & Paulus, qui se per *Act.* 9.
murum cōcesserat expediri de persecutione, quâ ad hoc tempus erat præcepti; idem iam *Act.* 21.
in clausula officij, & in consummatione præcepti discipulis magnoperè deprecātibus, ne se Hierosolyma committeret passurus illic quæ Agabus prophetauerat, solicitudini eorum non subscripsit, sed econtrariò, Quid, inquit, facitis lacrymantes & conturbantes

cor meum? Ego enim non modò vincula pati optauerim, sed etiam mori Hierosolymis D
pro nomine Domini mei Iesu Christi. Atque ita omnes aierunt, Fiat voluntas Domini.
Quæ erat voluntas Domini? vtique non fugiendi iam persecutionem. Ceterùm poterāt
Matth. 10. & priorem Domini voluntatem proposuisse; qua fugere mandauerat, qui illum persecutionem vitasse maluerant. Igitur cùm etiam sub Apostolis ipsis tēporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorum præscriptorum, non potest apud nos perseuerare quod apud doctores nostros concessauit, etsi non propriè ad illos fuisset emissum: Aut si perseuerare illud Dominus voluit, deliquerunt Apostoli, qui non vsque in finem fugere curauerunt.

VII. [[50] Videamus nunc an & cetera Domini edicta congruant perpetuo fugæ pręcepto. Primò quidem si à Deo persecutio est; quale est vt idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam si euadi vellet, melius non immitteret, ne voluntatem suam alia voluntate pręuaricari videretur. Aut pati enim nos voluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? si pati, quomodo fugere? Iam verò quanta inæqualitas sententiarum iubētis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fugæ? [51] Qui confessus fuerit in me, & ego confitebor in illo coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens? [52] Qui me confusus fuerit, & ego cōfundar eum coram patre. Si deuito passionem, cōfundo cōfessionem. Fœlices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei. Infœlices ergo, qui fugiēdo ex præcepto non erunt passi. Qui sustinuerit in finem, iste saluabitur. Quid ergo me iubens fugere, vis in finem sustinere? Tanta diuersitas sententiarū E si non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoque præceptum fugæ suam tunc habuisse rationem quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciēs Dominus, pro sua humanitate nihilominus & portum fugæ demonstrauit. Non enim idoneus erat etiam sine fuga tam turpi & indigno & seruili pręsidio saluos facere in persecutione, quos sciret infirmos. Atquin non fouet, sed recusat semper infirmos, primùm docens non fugiendos esse persecutores, sed potius non timēdos. Nolite timere eos qui corpus occidere possunt, animæ autem nihil valent facere. Sed timete eum qui & corpus & animam perdere potest in gehennam. Atque exinde quę timidis pręfinit? [53] Qui pluris fecerit animam suam quàm me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non potest esse meus discipulus. [54] Postremò in Apocalypsi non fugam timidis offert, sed inter ceteros reprobos particulam in stagno sulphuris & ignis, quod est mors secunda.

Ibidem.
Ibidem.
Marc. 8.
Matth. 5.
Matth. 10.
Ibidem.
Ibidem.
Luc. 14.
Apoc. 21.

VIII. [[55] Refugit & ipse vim interdum, sed eadem ratione qua Apostolis fugere pręceperat, donec scilicet doctrinam suam impleret. Qua consummata non dico stetit; sed nec auxilium à patre [56] angelorum exercituum desiderauit, increpito etiam Petri gladio. [57] Professus quidem & ipse est: animam anxiam vsque ad mortem, & carnem infirmam, vt tibi ostenderet primò in se vtramque substantiam humanam fuisse ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, [58] vt quidam nunc induxerunt, aut carnem aut animam Christi interpretareris. Dehinc vt demonstratis conditionibus earum, scires illas nihil valere per semetipsas sine spiritu. Et ideò præponit, Spiritus prōptus, vt vtramque conditionem substantiæ vtriusque respiciens intelligas in te esse etiam fortitudinem F spiritus, quo modo & infirmitatem carnis: ac iam hinc scias quid vnde facias, & quid cui subiicias, infirmum scilicet forti: ne, vt nunc facis, de carnis quidem infirmitate causeris, de spiritus autem firmitate dissimules. [59] Postulauit & ipse à patre, si fieri posset, transiret ab illo calix passionis. Postula & tu, sed stans vt ille, sed postulans tantùm, sed subiungens & reliqua: Verùm nō quod ego volo, sed quod tu. Fugiens autem quomodo hoc postulabis, ipse tibi præstans calicis translationem, nec quod pater vult faciens, sed quod tu?

Luc. 4.
Matth. 2. 12. & 14.
Ioan. 7. 8. & 11.
Matth. 26.
Ibidem.
Ibidem.

IX. [[60] Omnia Apostoli secundum Deum vtique docuerunt, omnia euangelizare voluerunt. Vbi illos ostendis pręceptum fugiendi de ciuitate in ciuitatem restaurasse? quia nec potuissent tale quid constituere tam contrarium exemplis suis, vt fugam mandarent, [61] qui quum maximè de vinculis vel insulis, quibus ob confessionem non ob fugam nominis continebantur, ad Ecclesias scribebant. [62] Infirmos sustinere iubet Paulus. vtique enim non fugientes. Quomodo enim sustinebantur absentes? [63] Non patientia dicit sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suæ offenderint? Sic & pusillanimes consolari, non tamen in fugam mitti. [64] Sed cùm admonet: Ne locum Malo demus, non fugæ suggerit consilium, sed iracundiæ docet temperamentum. Et si redimendum tempus dicit, quia dies nequam sunt, non per fugam, sed per sapientiam conuersationis, [65] lucrari nos vult commeatum. [66] Ceterùm qui lucere nos iubet velut filios lucis, non iubet fuga abscondi

1. Thess. 5.
Rom. 14.
1. Thes. 5.
Ephes. 4.
Ephes. 5.
Ibidem.

vt

A vt filios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, vtique nec fuga mobiles: & accinctos, in fugam an in occursum Euangelij? arma quoque demonstrat, quæ fugituris non essent necessaria, inter quæ & clypeum, quo possiris tela diaboli extinguere, resistentes sine dubio, & excipientes omnem vim illius.[67] Proinde & Ioannes pro fratribus quoque animas ponendas docet, nedũ pro Domino. Hoc à fugientibus non potest adimpleri. Denique memor Apocalypsis suę, in qua timidorum exitum audierat, de suo sensu admonet & ipse, timorem reiiciendum. Timor, inquit, non est in dilectione. Sed enim perfecta dilectio foras mittit timorem,[68] quia timor supplicamẽtum habet; vtique ignem stagni. Qui autem timet, nõ est perfectus, in dilectione Dei scilicet. Porrò quis fugiet persecutionẽ, nisi qui timebit? Quis timebit, nisi qui nõ amauit? Spiritum verò si consulas, quid magis sermone illo spiritus probat? Namque omnes penè ad martyrium exhortatur, non ad fugam,[69] vt & illius commemoremur:[70] Publicaris, inquit, bonum tibi est. Qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in Domino. Ne confundaris, iustitia te producit in medium. Quid cõfunderis, laudem ferens? Potestas fit, cùm conspiceris ab hominibus. Sic & alibi, Nolite in lectulis, nec in abortibus, & febribus mollibus optare exire, sed in martyriis, vti glorificetur qui est passus pro vobis. [[71] Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, illum magis Græcum versiculum secularis sententiæ sibi adhibent, X.

[72] Qui fugiebat, rursus præliabitur,

vt & rursus forsitan fugiat. Et quando vincet, qui quum fugerit, victus est? Bonum militem Christo imperatori suo præstat, [73] qui tam plenè ab Apostolo armatus, tuba persecu-
B tionis audita, diem deserit persecutionis. Respondebo & ego de seculo aliquid,

[74] Vsqueadeóne mori miserum est?

Moriatur quoquo modo, aut victus, aut victor. Nam etsi negando ceciderit, cum tormentis tamen præliatus. Malo miserandum quàm erubescendum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quàm in fuga saluus. Times hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis; siquidem angelos iudicaturus es: quem timeri oportet à dæmoniis; siquidem & in dæmonas accepisti potestatem: quem timeri oportet ab vniuerso mundo; siquidem & in te mundus iudicatur. Christum indutus est, siquidem in Christum tinctus es. Qui fugis diabolum, depreciasti Christum qui in te est. Fugitiuum cum diabolo te reddidisti. Sed Dominum fugiens, exprobras omnibus fugitiuis suis vanitatem consilij. [75] Fugerat & quidam animosus Prophetes Dominum, traiecerat ab Ioppe Tarsum, quasi & à Deo transfretaret, sed illum non dico in mari & in terra, verùm in vtero etiam bestiæ inuenio, in quo nec mori per triduum potuit, nec vel sic Deum euadere. Quanto meliùs, qui siue iniquus Deum timens non fugit eum, [76] sed potius contemnit, confidens scilicet de tutela Domini, siue Deum reformidat, quanto magis sub oculis eius astitit, dicens: Dominus est, potens est: omnia illius sunt: vbi fuero, in manu eius sum: faciat quod vult, non discedo: & si perire me volet, ipse me perdat, dum me ego seruo illi. Malo inuidiam ei facere per voluntatem ipsius percũdo, quàm bilem, per meam euadendo. [[77] Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt maioris fieri possit, si quem gradum ex persecutionis tolerantia ascenderit.[78] Sed quum ipsi autores, id est, ipsi [79] Diaconi, Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus in- XI.
C telligere poterit, qua ratione dictum, Fugite de ciuitate in ciuitatem? Itaque cùm duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit [80] ad gradum in acie figendum suadere? [81] Certè quidem bonus pastor animã pro pecoribus ponit: vt Moyses non Domino adhuc Christo reuelato, etiam in se figurato ait: Si perdis hunc populum, inquit, & me pariter cum eo disperde. Ceterùm Christo confirmante figuras suas; malus pastor est, qui viso lupo fugit, & pecora diripienda derelinquit: proiicietur de villa pastor huiusmodi; [82] detinebuntur illi missionis suæ mercedes suæ in compensatione; immò & de priore peculio eius exigetur detrimenti dominici restitutio. Etenim qui habet, dabitur ei: ab eo autem qui non habet, etiam quod videtur habere, auferetur. Sic Zacharias comminatur: [83] Exurge romphæa in pastores, & euellite oues, & superducam manum meam in pastores. In quos & Ezechiel, & Hieremias iisdem minis perorant, quòd non tãtùm de pecoribus improbè vescantur pascẽtes potius semetipsos, verùm & dispersum gregem faciant, & in prædam esse omnibus bestiis agri, dum non est pastor illis. Quod nunquam magis fit, quàm quum in persecutione destituitur Ecclesia à Clero.[84] Si & spiritum quis agnouerit, audiet & fugitiuos denotantem. Porrò si eos qui gregi præsunt,

Marginal references: Ephes. 6. / 1. Ioan. 3. / Apoc. 21. / 1. Ioan. 4. / Apoc. 21. / 1. Ioan. 4. / Ephes. 6. / 1. Cor. 6. / Luc. 10. / 1. Cor. 6. / Gal. 6. / Ionæ 1. / Ioan. 10. / Exod. 32. / Ioan. 10. / Matth. 20. / Luc. 8. / Zach. 13. / Ezech. 34. / Ierem. 23.

fugere, quum lupi irruunt, nec decet, immò nec licet, (qui enim talem pastorem ma- D
lum pronuntiauit, vtique damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum
est sine dubio) ideò præpositos Ecclesiæ in persecutione fugere non oportebit. Ce-
terùm si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare, sine causa staturus ad
XII. tutelam gregis, quam grex non desideraret ex licentia fugæ scilicet. [[85] Quòd perti-
neat frater ad tuum problema, habes sententiæ nostræ responsionem & exhortatio-
nem. Porrò qui quærit, An persecutio fugienda sit, sequentem quoque iam prospiciat
necesse est: an si fugienda non est, redimenda certè sit. Vltrò igitur & de hoc tibi sugge-
ram, definiens persecutionem, quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimē-
dam.[86] Pretium interest. Ceterùm sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio
nummaria fuga est. Certè & huius timiditatis consilium est. Quod times, redimis, er-
go fugis. Pedibus stetisti, curristi nummis. Hoc ipsum quod stetisti ex redemptione, fu-
gisti. Vt autem redimas hominem tuum nummis, quem sanguine suo redemit Chri-
stus, quàm indignum Deo & dispositionis eius, qui filio suo non pepercit pro te, vt fie-
Rom. 8. ret maledictum pro nobis, quia maledictus qui pependerit in ligno; qui tanquam ouis
Gal. 3. ad victimam ductus est, & tanquam agnus ante tondentem, sic non aperuit os: sed
Isai. 53. posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciem non auertit à spu-
taminibus, & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem
Philipp. 2. crucis. Totum hoc, vt nos à peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostræ. E
Psal. 23. [87] Apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in cœlis; subleuatæ sunt
portæ sempiternæ, vt introiret rex gloriæ, Dominus virtutum, hominem de terris,
immò ab inferis, mercatus in cœlos. Quis est nunc qui aduersus illum reluctatur, im-
1. Cor. 6. mò depreciat; & mercedem eius tam[88] magno comparatam preciosissimo scilicet san-
guine, commaculat? Iam ergo melius fugere quàm fieri viliorem, si non tanto sibi con-
Ephes. 6. stabit homo, quanti constitit Domino. Et Dominus quidem illum redemit; ab ange-
lis munditenentibus potestatibus, à spiritalibus nequitiæ, à tenebris huius æui, à iu-
dicio æterno, à morte perpetua.[89] Tu autem pro eo pacisceris cum Delatore, vel Mi-
lite, vel furunculo aliquo præside, sub tunica & sinu (quod aiunt) vt furtiuo, quem
coram toto mundo Christus emit, immò & manumisit. Hunc ergo liberum pretio æ-
1. Cor. 6. stimabis, & pretio possidebis, nisi eodem; quanto (vt diximus) Domino constitit, san-
guine suo scilicet? Vt quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo Chri-
Act. 8. stus est?[90] Non aliter & Simon facere tentauit, quum pecuniam Apostolis obtulit pro
spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: Pecunia
tua tecum sit in interitum: quoniam gratiam Dei pretio consequendam putasti. Quis
tamen abnegatorem spernat? Quid enim dicit ille[91] Concussor? Da mihi pecuniam.
Certè ne eum tradat: siquidem non aliud venditat, quàm quod præstaturus est præ-
mio tuo. Cùm das, vtique ne traderis voluisti.[92] Non traditus autem, traduci habebas? F
ergo dum nolendo tradi non vis traduci, nolendo negasti, quod te esse traduci noluisti.
Immò inquis, dū nolo traduci quod sum, cōfessus id esse quod nolo traduci: id est, Chri-
stianum. Potes itaque te martyrem vindicare, constanter ostendisse Christum. Redimēs,
non ostendi? Apud vnum si fortè confessus es, ergo & apud plures nolendo cōfiteri, ne-
gasti. Ipsa salus iudicabit hominem excidisse, dū euadit. Excidit ergo qui maluit euasisse.
Negatio est etiam martyrij recusatio. Christianus pecunia saluus est: & in hoc nummos
Matth. 5. habet ne patiatur, dū aduersus Deū erit diues. At enim Christus sanguine fuit diues pro
Matth. 6. illo. Fœlices itaque pauperes, quia illorum est, inquit, regnum cœlorum, qui animam so-
lam in confiscato habent. Si non possumus Deo seruire & Māmonæ, possumus & à Deo
redimi & à Mammona? Quis enim magis seruiet Mammonę quàm quem Māmonas re-
demit? Postremò quo exemplo vteris in redemptionem traditionis? Apostoli tractantes,
Act. 4. persecutionibus agitati, quando se pecunia liberauerunt? quæ illis vtique non deerat, ex
& 5. prędiorum pretiis ad pedes eorum depositis, certè multis locupletibus eredētibus viris ac
a 2. Tim. 1. & 4. fœminis, qui his etiam refrigeria subministrabāt.[93] Quando [a] Onesiphorus, aut [b] Aquila,
aut [c] Stephanus, hoc modo eis in persecutione succurrerūt?[94] Paulus [d] quidem cùm Fœ-
b Act. 18. lix Præses pecunias accepturum se pro eo à discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto
c Act. 6. & 7. tractauit cum ipso, neque ipse pro se, neque discipuli pro eo numerauerūt. Illi vtique di-
d Act. 24. scipuli; qui flentes quòd Hierosolymam tendere perseueraret, & persecutiones prædi-
Act. 21. catas illic non præcaueret, postremò inquiunt, Fiat voluntas Dei. Quæ ista voluntas?

A vtique vt pateretur pro nomine Domini,non vt redimeretur. Oportet enim quomodo
Chriſtus animam ſuam poſuit pro nobis, ita fieri pro eo & à nobis: nec tantùm pro ipſo, 1. Ioan. 3.
immò etiam pro fratribus propter ipſum. Quod Ioannes docẽs,non & pro fratribus nu-
merandum,ſed moriendum potius pronuntiauit. Nihil intereſt,ſi quem Chriſtianum re-
dimere non debeas aut emere. Et adeò voluntas Dei ſic eſt, Ab apice regnorum & impe-
riorum, vtique à Deo diſpoſito ſtatu; in cuius manu cor regis, tanta cottidie ærario au- Prou. 21.
gendo proſpiciuntur remedia cenſuum, vectigalium, collationum, ſtipendiorum: nec vn-
quam vſque adhuc ex Chriſtianis tale aliquid proſpectum eſt, [95] ſub aliquam redemptio-
nem capitis [96] & ſectæ redigendis, cùm tantæ multitudinis nemini ignotæ fructus ingens
meti poſſet. Sanguine empti, ſanguine numerati, nullum nummum pro capite debemus: 1. Cor. 6.
quia caput noſtrum Chriſtus eſt. Non decet Chriſtum pecunia conſtare. Quomodo & Epheſ. 4.
martyria fieri poſſent in gloriam Domini, ſi tributo licentiam ſectę compenſaremus? Ita- & 5.
que qui eam præmio paciſcitur, diſpoſitioni diuinæ aduerſatur. Cùm igitur nihil nobis
Cæſar indixerit in hunc modum ſtipendiariæ ſectę, ſed nec indici vnquam tale quid poſ-
ſit, [97] Antichriſto iam inſtante, & in ſanguinem nõ in pecunias hiante Chriſtianum, quo-
modo mihi proponere poteſt ſcripturam eſſe, [98] Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari? Miles Matth. 22.
me, vel Delator, vel Inimicus concutit, nihil Cæſari exigens, immò contrà faciens, cùm
Chriſtianum legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius eſt denarius quẽ Cęſari de-
beo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius, à tributariis ſcilicet, non à li-
B beris debitus. Aut quomodo reddam quæ ſunt Dei Deo, vtique proinde imaginem & Ibidem.
monetam ipſius, inſcriptam nomine eius: id eſt, hominem Chriſtianum? Quid autem
Deo debeo ſicut denarium Cæſari, niſi ſanguinem quem pro me filius fudit ipſius? Quòd
ſi Deo quidem hominem & ſanguinem meum debeo, nunc verò in eo ſum tempore, vt
quod Deo debeo expoſtuler, vtique fraudem Deo facio, id agens ne quod debeo ſoluã.
Benè obſeruaui præceptum, Cæſari reddens quæ ſunt Cæſaris, Deo verò quæ ſunt Dei
abnegans. [[99] Sed & omni petenti me dabo in cauſa eleemoſynæ, [100] non in concuſſu- XIII.
ræ. Petenti inquit. Porrò qui incutit, non petit. Qui comminatur ſi non acceperit, non Luc. 6.
poſtulat, ſed extorquet. Non eleemoſynam expectat, qui non miſerandus, ſed timendus
venit. Dabo igitur miſericordię non timiditatis meę nomine, vbi qui accepit, Deum ho-
norat, & benedictionem mihi reddit: non vbi amplius ſe benefactum præſtitiſſe credit,
& prædã ſuam aſpiciens dicit: De reatu iraſcar & inimicum. Sed inimicitiæ & alios ha-
bent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut perſecutorem, aut concuſſorem: nam huic Rom. 13.
quanto magis; carbones aceruabo ſuper caput, ſi non me redemero? Proinde, inquit, Qui Luc. 6.
tibi tunicam ſuſtulerit, vel etiam pallium concede. Ad eum pertinet, qui rem, non qui fi-
dem meam eripere quæſierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si mina-
tus fuerit, etiam tunicam repoſcam. Omnium iam nunc Dominicarum ſuę ſunt & cauſæ
& regulæ termini, non infinitum, nec ad omnia ſpectant. Atque adeò; omni petenti dari Ibidem.
C iubet; ipſe ſignum petentibus non dat. Alioquin ſi omnibus paſſim petentibus dandum Luc. 11.
putas, tu mihi videris, non dico vinum febricitanti, ſed etiam venenum aut gladium mor-
tem deſideranti daturus. Facite autem vobis amicos de Mammona, quomodo intelligẽ- Luc. 16.
dum ſit, parabola præmiſſa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commiſſam ſibi
rationem Domini cùm malè adminiſtraſſet, deberet de Mammonæ hominibus, quòd
nos eramus, amicos ſibi potius proſpicere, quàm inimicos: & releuare nos à debitis pecca-
torum, quibus Deo detinebamur, ſi nobis id dominica ratione conferrent: vt cùm cœpiſ-
ſet ab his deficere gratia, ad noſtram fidem refugientes reciperentur in tabernacula æter-
na. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolæ & ſententiæ iſtius, dum ſcias
veriſimile non eſſe vt Concuſſores noſtri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant
tunc nos in tabernacula æterna. Sed quid non timiditas perſuadebit, quaſi & fugere ſcri-
ptum permittat, & redimere præcipiat? Parum denique eſt, ſi vnus aut alius ita eruitur.
[101] Maſſaliter totæ Eccleſiæ tributum ſibi irrogauerunt. Neſcio dolendum an erubeſcen-
dum ſit, cùm [102] in matricibus [103] Beneficiariorum [104] & Curioſorum, [105] inter taberna-
rios, [106] & lanios, [107] & fures balnearũ, & aleones, & lenones, Chriſtiani quoque vectiga-
les continentur. [108] Hanc Epiſcopatui formam Apoſtoli prouidentiùs condiderunt, vt
regno ſuo ſecuri frui poſſent ſub obtentu procurandi. Scilicet enim talem pacẽ Chriſtus
ad patrem regrediens mandauit à militibus [109] per Saturnalicia redimendam. [[110] Sed XIIII.
quomodo colligemus, inquis, quomodo Dominica ſolẽnia celebrabimus? Vtique quo-

Matth. 21. modo & Apostoli, fide, non pecunia tuti; quæ fides si montem transferre potest, multo magis Militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Neque enim statim & à populo eris tutus, si [111] Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, & Sapiētia, ad tutelā opus est: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis haud redemptionem desiderare. Postremò si colligere interdiu non potes, [112] habes noctē luce Christi luminosi aduersus eā. Non potes discurrere per singulos, sit tibi & in tribus Ecclesia. Melius est turbas tuas aliquando non videas, quàm [113] addicas. Serua Christo virginem sponsam. Nemo quæstū de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabilia videntur. Sed recita Deum dixisse, Qui capit, capiat: id est, qui non capit, discedat. Non potest qui pati timet, eius esse qui passus est. At qui pati nō timet, iste perfectus erit in dilectione, vtique Dei. Perfecta enim dilectio foras mittit timorē. Et ideò multi vocati, pauci electi. Non quæritur; qui latā viam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et [114] ideò Paracletus necessarius deductor omnium veritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem, neque redimere nouerunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.

(Marginal references: Matth. 19. — 1. Ioan. 4. — Matth. 22. — Matth. 7.)

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE FVGA IN PERSECVTIONE.

1. DE FVGA IN PERSECVTIONE, &c.] *B. Hieron. Nicephorus, Trithemius, Politianus, & 3. Vatic. MS. cod. legunt constanter:* DE PERSECVTIONE. *Verùm quòd (vti initio libri habetur) tractetur* Fugiendum nécne in persecutione; *maioris explicationis gratia retinuimus lectionem illam excusorum Rhenani codicum, nescio an etiam MS. eiusdem, maximè quòd potius titulus ille conueniret* Scorpiaco aduersus Gnosticos *suprà, Tom. 3.*

2. AD FABIVM.] *Istud adiecimus ob verba illa etiam initio libri:* Fabi frater; *de quo quis fuerit, frustrà quæreretur, quum eius temporis vixdum exstet historia; verùm ex eo quòd cap. 11.* Sed quum ipsi auctores, id est, ipsi Diaconi, & Presbyteri, & Episcopi fugiūt, quomodo laicus intelligere poterit, *& c. incidit mihi suspicio, fuisse Presbyterum* Fabium, *vti eum fratrem nuncupet communi Christianorum nomine, sicuti alibi, vel quòd vterque suscepisset eundem Ordinem sacrum.*

CAP. I.

3. Quæsisti proximè, Fabi frater, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd persecutio Dei fiat voluntate.

4. quòd nescio quid adnuntiaretur, &c.] *Nempè, de persecutione in Africa iam cœpta, quæ an prima fuerit, an secunda, in Vita Auctoris latius.*

5. oblocutus, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) in contrariam partem locutus, aduersus fugam.*

6. pleniùs eam de stylo nunc renūtiaturus, &c.] *Id est, definiturus & demonstraturus, significatione eadem qua suprà dixit, Tom. 3. lib. de Carne Christi:* Renuntiatio eius *(nempè carnis Christi)* dabit legem nostræ resurrectioni *Vbi vide Adnot. nostras num. 7. & lib. de Anima cap. 15. num. 199. vbi eadem significatione accipitur:* renuntiare.

7. Paracletum non recipiendo, &c.] Paracletum *(vel Rhenano teste) Montani commentitium intelligit; cui iterum adplicat illud Ioan. 16.* deductorem omnis veritatis.

8. de obitu eius, &c.] *Id est, de officio persecutionis. Legimus autē prorsus:* Satis est quidem præscribere, *more Tertullianico, pro:* perscribere. Siqui *verò (inquit Rhenan.) pro:* Siquis.

9. Si qui responderit: Ergo & malum à Deo, & delictum à Deo, &c.] *Quod hic non tractat; eo quòd suus subiicit,* De persecutione nunc quæritur; *impugnauit latè eam hæresin lib. 2. adu. Marc. cap. 5 6. 8. 9. 10. & 11. & cap. sequenti apertè dicit:* iniquitas à Deo non est.

10. ad probationem scilicet seruorū Dei, &c.] *Rectè sic Rhenanus restituit pro:* adprobationem; *nam & sequitur:* probatio & reprobatio fidei, *ac:* per quā quis probatus aut reprobatus iudicatur, *&:* Totum quod agitur in persecutione, gloria Dei est probantis & reprobantis. *Item cap. 2.* propter probationem fidei, *bis, ac:* præcedere Dei voluntatem circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis, *ac:* vt iustitia probetur, *&:* Aut enim caussā probationis conceditur ei *(nempè Diabolo)* ius tentationis; *denique cap. 3.* Vram *(inquit)* illos sicut vritur argentum, & probabo illos sicut probatur aurum. Quum enim exurimur persecutionis ardore, tunc probamur de fidei tenore. *Quid? Quòd etiam* corona *(inquit hoc ipso cap. 1.)* & præmiū proponuntur, *&:* Agonotheta inuitat ad præmium. *Quæ omnia huc adduximus contra eorum paradoxon, qui scribere non verentur: Pœnas Martyrum supplicia esse peccatorum. Legendum autem conicit Dn. Harrisius:* Hoc omne iudicium persecutio est, *pro eo quod erat:* Hoc nomen; *verùm nos castigauimus:* Hoc Domini iudicium, *quia legitur cap. sequenti:* Arbitrium enim Domini persecutio.

11. Hæc pala illa, &c.] *Rectè Rhenan. interpretatur* palam, *instrumentum rusticum. Alludit enim ad illud Matth. 3. iuxta similem B. Cypriani versionem: Quia veniet Dominus ferens* palam *in manu sua, & mundabit aream suam; de quo latiùs ad eius Epist. 51. ad Confessores, num. 8.*

12. frumentum martyrum, &c.] *Sic rectè restituit Rhenan. pro:* maturum. *Comparantur enim* martyres frumento, *paleis negatores, qui* martyribus *opponūtur.*

13. Hæc enim, scalæ quas somniat Iacob, &c.] *Sic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro:* Hæ; *nam* Hæc *subintelligitur persecutio; qui etsi legāt:* somniauit, *retinuimus:* somniat, *quòd istud legatur etiam suprà Tom. 3. lib. 3. aduers. Marc. cap. vlt.*

14. Sic & agonem, &c.] *Alludit ad illud 1. Cor. 9. Omnis qui in* agone *contendit; sicuti etiam paulopòst, dum* Agonothetæ *mentionem facit, qui* inuitat ad prēmiū. *Nec aliter suprà Tom. 2 lib. ad Martyr. c. 3. vbi vide Adnot. nostras num. 42. & 43.*

15. intelligi capit, &c.] *Et hîc est (inquit Rhenan.)* capit, *pro eo quod Græcis est* ἐνδέχεται, *hoc est, persecutio potest intelligi quòd sit agon, siue: probabile est esse agonem. Sic lib. de Habitu muliebri, cap. 2.* Sed hęc non capit æstimare, *& multis aliis in locis cùm præcedentibus, tum sequentibus.*

16. Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, &c.] *Alludit ad* præmia, quibus ad victoriam inuitat *Angelus Episcopos 7. Ecclesiarum, Apoc. 2. & 3. De quibus omnibus latiùs Auctor suprà Tom. 3. li. adu. Gnosticos ca. 12. vbi vide Adnotat. nostras num. 93. & 94.*

17. in expeditione, &c.] *Aptè (inquit Rhenan.) vtitur hoc vocabulo; nam* expeditio *militarem adparatum significat.*

18. in ieiuniis & stationibus, &c.] *Sic ex MS. 3. Vatic. cod. pro* in stationibus, *eò quòd hîc, & infrà li. de Ieiuniis adu. Psychicos, vtatur voce* stationū, *pro statis Ieiuniorum diebus, sicuti etiā suprà adnotauimus T. 2. lib. de Orat. c. 14. nu. 58. Quare hallucinatur Rhen. ad alios quosdā locos Auctoris, & nominatim suprà li. de Monogamia, & de Exhort. cast. cap. 9. vbi aliter accipit* stationes *pro conuentibus Ecclesiasticis, Metaphora à militibus accepta.*

19. in alterutra diligentia, &c.] *Hoc est (inquit idē Rhen.) mutua diligentia mariti in vxorē, & vxoris in maritū, aut alioqui proximi in proximum per officia caritatis.*

CAP. II.

20. Si, quòd iniquitas à Deo non est, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd à diabolo non fit, sed per diabolum fiat persecutio permissu Dei. *Est autem illud Tertullianicum:* veri Dei Antistites, *ac mox cum Genitiuo:* iustitiæ æmula, *ac:* cuius est æmula, *pro: contraria. Pulcrè autem restituit caput istud Rhenanus. Nos præterea ex 3. Vatic. MS. cod. castigauimus:* omnis sectatores veritatis, *pro:* omnes; *& supplemus:* vt sic iustitia in iniquitate perficiatur.

21. vt confundatur sapientia, &c.] *Sic castigauimus ex 2. Vatic. MS. pro:* confundautur; *eò quòd alibi legere soleat:* vt confundat sapientiam; *sicuti adnotauimus suprà Tom. 3. lib. de Carne Christi, cap. 4. num. 39. Est autem Tertullianicum illud:* si fortè.

22. aut homines eius fuisse traducat, &c.] *Similiter infrà cap. 12.* Non traditus autem traduci habebas. Ergo dum nolendo tradi, non vis traduci: nolendo negasti, quod te esse traduci noluisti. *Accipitur autem vtrobique* traduci *pro publicari; aliter quàm aliis quibusdam locis, de quibus suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 33. num. 191.*

23. Habes exemplum Iob, &c.] *Citat verba Iob. 1. & 2. iuxta LXX.*

24. Ecce, inquit, postulauit Satanas vti cerneret vos, &c.] *Iterum sic legimus ex 3. MS. Vatic. cod. pro eo quod substituerat non rectè Rhen.* vt discerneret; *cernere enim pro cribrare; quod vox Græca* σινιάζειν, *Luc. 22. significat, etiam Plinio vsitatum est lib. 18. cap. 11.*

25. Sed in legitima oratione, &c.] *Sic appellat orationē Dominicā, vti etiā ad marginem adnotauit Rhenanus. Est autē phrasis Tertullianica:* veniam eius, *hoc est, liberationem à persecutione. Quod autē hîc vertit:* Sed erue nos à maligno, *suprà li. de Orat. c. 8. transtulit:* sed euehe nos à malo; *quorum hoc magis generale est, quum illud de solo diabolo, quem* malignum *vocat, intelligatur.*

26. Nec in porcorum gregē Diaboli legio, &c.] *Alludit ad illud Marc. 5. vbi spiritu immundo eiecto in* gregē porcorū, *scribitur* Legio *illi nomen fuisse. Phrasin vero illam:* Possum dicere; *adnotat Rhen. etiam vsitatam suprà T. 2. li. 1. ad Vxorē, c. 3. Supplemus autē ex 3. Vat. MS.:* propriam iam potestatem. *Atqui rectè Rhen.* vt in superioribus, *interpretatur de* Iob & Apostolis.

27. & concutiebat eum spiritus domini, &c.] *Mirum est quòd bis transferat Græcam vocem* ἔπνιγεν; *primùm illis verbis, deinde istis:* & suffocabat eum; *quamquam interim vtrumque significet.*

28. vt Apostolus refert, datum sibi sudem angelum Satanæ vt colaphizetur, &c.] Sudem, *id est, palū præacutū, quod Græcè est* σκόλοψ, *magis propriè quàm aliꝗ:* stimulum. *Legimus autē hîc:* vt colaphizetur, *non obstante lectione Vatic. cod.* colaphizaretur, *vt & lib. de Pudicit. cap. 13. quia magis correspondet ei quod Græcè & Latinè hodie legitur: vt me colaphizet. Atqui quod hîc interpretatur* sudē, carnis vexationē, *ibi exponit:* per dolorē aiunt auriculę vel capitis, *quò respicere videtur B. Hier. Comment. ad Galat. B. Cyprianus eundem locum tractans li. de Mortal. partim videtur referre ad carnis & corporis gratia tormenta, partim ad infirmitatē & imbecillitatē; Auctor verò Tract. de ratione circumcis. inter eiusdem opera, ad concupiscentiæ adflictionem. Eligat Lector quod volet. Porrò parenthesi inclusimus:* Nec hanc speciem permitti diabolo, in (*sic enim iterum lego cum MS. 3. Vatic. & Paris. edit. pro:* ni) sanctos humiliandos per carnis vexationem. *Subaudiens cum Rhenano* exempla in scripturis designata demonstrant.

29. Phigellum & Hermogenem, &c.] *Etiam hîc castigo:* Phigellum *pro* Phigelum, *sicuti suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 3. num. 19.*

CAP. III.

30. Quum ergo & hęc exempla, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd ex scripturis probetur: Persecutionem à Deo fieri.

31. catholicè fieri hęc, &c.] *Græcè interpretē Rhenano dixit, pro in vniuersum, siue vniuersaliter. Siquidē:* catholicè, *&:* ex parte, *opponūtur inter se. Similiter dixit libro mox citato c. 26.* quam catholicè in medium proferebant, *vbi nu. 156. in Adnot. nostris de hoc nomine latiùs. Sicuti de illo Isai. 45.* Ego sum qui facio pacem & condo mala, *lib. 2. adu. Marc. cap. 14.*

32. vram, inquit, illos sicut vritur argentū, &c.] *Castigauimus etiam hunc locum Zachar. 23. transponentes:* argentum, *&:* aurum, *cuius caussam vide suprà lib. adu. Gnost. cap. 7. num. 49.*

33. conueniunt in Ecclesiam, &c.] *Sic mox:* quoniā inconditè conuenimus, simul conuenimus, & cōplures concurrimus in Ecclesiam; *& infrà cap. vlt.* Sed quomodo colligemus, quomodo Domino sollemnia celebrabimus. *Omnia enim hæc Synonyma esse docuimus suprà T. 2. lib. de Orat. num. 1. inter Missæ cerimonias.* De Ecclesiis *verò tum temporis ædificatis, in quibus fiebant conuentus, vide lib. de Idolol. cap. 7. num. 29. Accipitur autem nouè:* patieritis, *pro: patiemini.*

34. antistamus, &c.] *Sic (inquit Rhenan.) exprimit illud quod apud Matthæum vulgò legitur:* Nonne vos

magis pluris estis illis? quod Græcè est, οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν.

Cap. IIII.

35. Igitur si constar, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd si à Deo eueniat persecutio, fugiendum non esse. *Quamquam interim hoc non sequitur necessaria consequentia, quia sicut cap. præced. dictum est ex Isai. cap. 45. quum Deus sit qui condat mala, neque bellum, neque famem, neque pestem poterimus fugere. Legimus autem:* constat, *ex* 3. *MS. Vatic. pro:* constet.

36. possumus iam consultationem tuam inducere, &c.] Inducitur (*inquit Rhenanus*) *propriè, quod deletur. Hic* consultationem inducere *est tollere dubium consultationis. Exponit autem seipsum, quum addit:* & determinare. *In sequentibus est egregia eiusdem recognitio. Malim autem legere:* Sicut duplex ratio defendit, *pro:* dependit; *sed nolui quid immutare, quòd hoc legant etiam MS. codices.*

37. Et numquid ideò in Genesi, &c.] *Iisdem penè verbis eandem scripturam explicauit suprà Tom 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 4.*

38. Quid enim diuinum non rationale? &c.] Diuina *omnia* (*inquit Rhenan.*) rationalia *esse, multis locis inculcat, vt lib. adu. Marc. & in aliis item libris. Sic lib. de Pœnitent. cap.* 1. Quippè res Dei ratio, quia Deus omnium conditor, nihil non ratione prouidit, disposuit, ordinauit, nihil non ratione tractari intelligique voluit. *Porrò diuina ratione non carent: Hoc est quod ipse vocat* rationale. *Lego autem prorsus:* Status enim vniuscuiusque, *pro:* vnusquisque; *sicuti etiam paulopòst ex* 3. *Vatic. MS. cod.* quæ etiam in malis, parte bonum est, *pro:* par.

Cap. V.

39. Sed: Quod meum est, inquit, fugio, &c] *Caput hoc inscripsimus:* Non valere excusationem: ne peream si negauero. *Verùm in hoc fallitur, quia longè aliter B. Cyprian. Epist.* 83. *ad Clerum & plebem: Vos autem, inquit, fratres carissimi, pro disciplina, quam de mandatis Dominicis à me semper accepistis, &c. ne quisquam vltrò se gentilibus offerat. Caussam verò reddidit: Nam quum corona de Dei dignatione descendat, nec possit accipi nisi fuerit hora sumendi; quisquis in Christo manens interim credit, non fidem denegat, sed tempus exspectat. Qui autem quum non secederet cecidit, negaturus remansit. Eodem pertinet quod dixit in Actu passionis B. Cyp. Sed nec ipsi se offerunt, quum hoc scriptura sacra prohibeat. Supplemus autem ex MS.* 3. *Vatic.* Certus es te negaturum, *&c. Reliqua egregiè recognouit Rhenanus; præterquàm quòd ibi noua periodo sit opus:* Si verò incertus es.

40. ita & non fugientes, *&c.* obumbrare, &c.] *Eleganter dictum, ac si dicat, sub vmbra sua abscondere. Legimus verò mox, ex coniectura Latinij:* Quare non magis, *pro:* Quanto magis.

41. Rutilius sanctiss. martyr, &c.] *Suspicor esse eundem, qui in Martyrologiis alicubi vocatur Rutilus, passus cum aliis duobus, sed de die fallit Index; aut certè intelligendus ille* Rutilus, *qui celebratur à Petro de Natalibus* 12. *Cal. Martij, qui ab aliis vocatur Lucius, passus in Africa cum Siluano & Maximo. Atqui, contra id exemplum*, quòd periculum, vt putabat, nummis redemisset, *latè Auctor infrà cap.* 12. *Certè alioqui insigne fuit istud B.* Rutilij *martyrium.*

Cap. VI.

42. Immò, inquit, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De præcepto Christi: Fugite de ciuitate in ciuitatem. *Est autem phrasis Tertullianica:* eam vtantur.

43. Quum cœperint, inquit, persequi vos, fugite de ciuitate in ciuitatem, &c.] *Paraphrasticῶs hæc citat Auctor, quum non solùm ex Græcis & Syriacis exemplaribus verterint Latini Interpretes: Quum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam; sed etiam BB. Athanasius & August. locis sub calcem Argumenti citatis; qui constanter istud præceptum Domini (quod agnoscit etiam Auctor)* non temporale secundum personas, tempora & caussas, *sed perpetuum esse volunt; sicut etiam B. Cypr. lib. de Lapsis, saltem in aliis quàm præfectis Ecclesiæ, de quibus quid sentiant, infrà latius ca.* 11.

44. sicur præcedentes & subsequentes sensus probabunt, &c.] *Prorsus istud ita suppleuimus; eo quòd illud:* In viam nationum ne ieritis, *præcedat, & subsequatur (Matth.* 10.) Denique: non consummabitis ciuitates Israëlis. *Quorum prius, etsi ad Apostolos solos pertinere videatur, tamen multa quæ sunt intermedia vsque ad præceptum fugæ, generalia sunt ad Christianos omnes, & nominatim illud: Et ad præsides & ad Reges ducemini; quò respicit quasi à seipso conuictus Auctor, quum subiicit:* Sed Romanis potestatibus & tribunalibus obiiciemur. *Proinde castigamus etiam:* Sic igitur, *&c. pro:* Si, *& nouam periodum ibi incipimus:* Vt ergo perciperetur, *&c.*

45. prædicabat, &c.] Prædicare (*inquit Rhenan.*) *pro prædicere; vt & in superioribus libris.*

46. ne statim oppressis, &c.] *Siue sic legas secundū excusa Basiliense & Lugdunense exemplaria, siue:* statu, *iuxta* 1. *edit. & MS.* 3. *Vatic. cod. non refert; quare illam lectionem non immutauimus. Si istud legatur; oportebit cū Rhenano interpretari:* statu, *id est, ob statum, hoc est, si perstitissent, nec fugissent.* Statum *enim opponit fugæ. Sic infrà, cap.* 11. sine caussa staturus ad tutelam gregis.

47. Denique: Non consummabitis, inquit, ciuitates Israëlis, &c.] *Istud citat truncatim Auctor, omittens illud quod sequitur Matth.* 10. *post præceptum fugæ:* donec veniat filius hominis. *Quem locum quū variè interpretentur Veteres, vti inde ostendant non sequi quod hic sensit Auctor, quòd* intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur; *præ omnibus placet illa B. August. expositio lib.* 2. *contra Epist. Gaud. cap.* 12. *Dominum hac sententia promisisse, vsque ad finem seculi non defutura loca, quò confugiant in persecutione prædicatores verbi Dei.*

48. vobis oportuit, &c.] *In hac scriptura Act.* 13. *differt à vulgata editione, quòd vertat:* Sermonem Dei tradi, *pro eo quod alij:* loqui; *&:* conuertimus nos, *vbi illi:* conuertimur. *Similiter etiam variat B. Cyprian. lib.* 1. *Testim. aduers. Iud. cap.* 21. *quum legit:* iudicari, *&* conuertimus nos.

49. Atquin & Paulus, &c.] *Sic legimus ex* 3. *Vatic. MS. cod. pro:* Quin. *Rectè autem Rhenanus illud:* quis per murum concesserat expediri de persecutione, *explicat, qui passus fuerat sibi consuli, extricarique se de persecutione per murum, sicuti legitur Act.* 9. *Quod ipsum exemplum pro se citauit B. Athanasius Apologia de sua fuga supracitata; qui quasi ex proposito opinionem contrariam oppugnans: Quo animo, inquit, ista de sanctis legunt? aut quem ibi prætextum suæ temeritatis reperire poterunt? Si enim illis timiditatem exprobrent, feriunt; sin contra Dei voluntatem (vbi digito videtur notare rationes Auctoris hic sequentes, & suprà, cap.* 4.) *prorsus scripturas*

sacras

sacras calumniantur. Quod verò hic sequitur, inuenitur Act. 21. Rectè autem Rhenan. subscripsit, interpretatur consensit, addens, vocula: concessauit, Auctorem etiam in præcedentibus libris vsum esse.

CAP. VII.

50. Videamus nunc, an & cetera Domini edicta, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: De præceptis quibus inuitat Dominus ad passionem.

51. Qui confessus fuerit in me, & ego cõfitebor in illo, &c.] Istud sic restituimus, pro: Qui confessus fuerit me, ac illum, eo quòd sic vbique alibi legat Auctor; de quo vide suprà Tom. 3. lib. aduers. Gnostic. cap. 9. num. 62.

52. Qui me confusus fuerit, & ego confundar eum, &c.] Eadem ratione sic legimus pro: mei, & eius; Græcè est (vti & Rhenan. adnotauit) ὃς ἂν ἐπαισχυνθῇ με. Vide suprà Adnotat. nostras lib. de Carne Christi cap. 5. num. 47. & dicto loco aduers. Gnostic. num. 64. Legimus autem iterum ex 3. MS. Vatic. Atquin non fouet, &c. pro: Atqui. Et deinceps supplemus, sicuti solet Auctor citare Matth. 10. qui & corpus & animam perdere potest, &c.

53. Qui pluris fecerit animam suam, quàm me, &c.] Sicuti alibi suprà, & hîc, paraphrasticῶs magis quàm ad verbum citat hunc Luc. 14. locum.

54. Postremò in Apocalypsi, &c.] Ista scriptura Apoc. 21. timidis adiungit Apostolus Ioannes, incredulos & execratos; quare de illis constat eum loqui, qui præ timore Christum execrantur, & idolis sacrificant; atque adeò non de illis qui præ timore fugam capessunt iuxta Christi præceptum.

CAP. VIII.

55. Refugit & ipse vim interdum, &c.] Caput hoc inscripsimus: De fuga Christi, quam B. Cyprian. B. Athanas. & B. August. constanter vrgent, vt voluerit exemplo suo fugam fidelibus omnibus præscribere in persecutione; paratis interim, si adprehensi fuerint, & hora eorum venerit, pro Christo pati. Quæ enim, inquit Athanas. humanitùs de Saluatore scripta sunt, ita par est ad commune hominum genus referri; nam & ille nostrum corpus gestauit, & humanam imbecillitatem ostendit. Qui adlegat fugam Christi variam, nempè in Ægyptum & Nazareth, Matth. 2. item post curatam manum aridam, Matth. 12. & post Ioannis Baptistæ Martyrium, Matth. 14. denique postquàm dixisset: Antequàm Abraham fieret, ego sum, Ioan. 8. & post resurrectionem Lazari, Joan. 11. Atqui præterea refugit Christus in Nazareth, Luc. 4. quum transiens per medium illorum ibat, & Ioan. 7. quum quærerent eum Iudæi interficere.

56. angelorum exercituum, &c.] Rectè Rhenan. interpretatur exercituum qui ex angelis constarent; adludens ad 12. legiones angelorum, quas dicebat Christus Petro se posse rogare Patrem, Matth. 26. vbi etiam habetur quod addit: de increpito Petri gladio.

57. Professus quidem & ipse est: animam anxiam vsque ad mortem, &c.] Quantumuis ad suam opinionem detorqueat istud Auctor, tamen Patres multi scribunt, propterea pati voluisse Christum hanc anxietatem vsque ad mortem, dixisseque, caro infirma est, sed: spiritus promptus; vti facilius nos eius exemplo eam cũ patientia sustineamus persecutionis tempore; etiam hinc, sicut Auctor, humanam naturam in Christo probantes.

58. vt quidam nunc induxerunt, &c.] Respicit, non ad Marcionitas, qui veram carnem in Christo negabant, sed ad Appelletianos, qui aliam carnẽ (sicuti suprà patet Tom. 3. lib. de carne Christi, cap. 6.) Christo inducebant ex syderibus. Quicunque autem Christum hominem negabant, etiam aliam animam adtribuebant, eò quòd putatiuam dicerent; si eo modo intelligatur quod de alia carne dicit; etiam ad Marcionitas referri poterit. Certè animam habuisse Christum, vel ex præcedentibus verbis manifestum fit.

59. Postulauit & ipse à Patre, &c.] Etiam istud interpretantur Patres à Christo postulatum, vt nobis vitio non daretur in persecutionibus Oratio similis.

CAP. IX.

60. Omnia Apostoli secundum Deum, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De Apostolis, an fugiẽdi præceptum obseruauerint. Ad cuius negatiuam partem probandam, adfert omnes eas scripturas, quæ ad constantiam adhortantur Martyrij: verùm omnibus iis scripturis satisfacimus, si promptum semper animum retinentes, etiam in fugâ aut post reditum adprehensi Christum confiteamur. Et verò de Apostolis sic scribit B. Athanas. Sed quid? num & hîc ignorant, discipulos ob metum Iudæorum latebras & recessus quæsiuisse, & Paulum Damasci (quod etiam suprà cap. præced. Auctor adduxit) in sporta è mœnibus demissum esse, dum à gentis præfecto quæreretur? Et sub finem libri: Siquis est qui in hoc culpam consistere putet, audeat etiam magnum Apostolum Petrum incusare, quòd inclusus & custoditus militari manu, secutus sit Angelum (Act. 12.) & post egressionem è carcere & liberationem non redierit ad vincula sua. Quid? quod Maneti adscribat errorem, quem hîc Auctor videtur tueri, quum subdit: Crimini det Manes ille Arianus, quòd Paulus de muro demissus, & ita elapsus, non mutauit consilium. Atqui multa hîc etiam benè castigauit Rhenanus.

61. qui quum maximè de vinculis vel insulis, &c. ad Ecclesias scribebant, &c.] Epistolæ ab Apostolo Paulo in vinculis Romanis conscriptæ fuerunt, ad Galatas, iuxta Græca exemplaria, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses secundum Græcos codices, & ad Timotheum secunda. Similiter Joannis Apocalypsis in insula Pathmo.

62. Infirmos sustinere iubet Apostolus, &c.] Siue sic legas cum exc. siue cum MS. 3. Vatic. sustineri, non refert. Atqui propriè transtulit ex Græco ἀντέχεσθε, 1. Thess. 5. vbi alij transferunt: suscipire, & B. Ambros. Paraphrasticῶs: infirmis opitulamini.

63. Non patientia dicit sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suę offenderint? &c.] Sic ex 3 Vatic. MS. cod. pro: An; vt Non etiã hîc capiatur more Tertullianico, pro: Nónne. Adludere autẽ videtur ad illud Rom. 14. Infirmũ autem in fide suscipite, & Rom. 15. Debemus autem imbecillitates infirmiorũ sustinere. Jllud verò: pusillanimes consolari, citat iterum ex 1. Thess. 5.

64. Sed quum admonet: Ne locum Malo demus, &c.] Tam familiaris fuit Auctori vsurpatio Mali, pro: diabolo, vt illud etiam vertere maluerit Ephes. 4. vbi Græcè est τῷ διαβόλῳ, & ex Syriaco: criminatori; quamquam interim transtulerit suprà Tom. 3. lib. de Resur. carn. cap. 45. ne dederitis locum diabolo.

65. Lucrari nos vult commeatum, &c.] Commeatum dare (inquit Rhen.) Festus ait, tempus est dare quo iri redirique possit. Dabatur militibus ab Jmperatore commeatus, hoc est, discedendi facultas, & intra præscriptum tempus redeundi. Hinc Tertullianus sæpè cõmeatum accipit, pro tempore, quo in hoc mundo degimus, vt hic, & in libro quem scripsit aduersus Praxean, cap. 1.

Si voluerit, *inquit*, dominus in isto commeatu; si quo minus die suo colligentur omnes adulteræ fruges. *Item pro quolibet tempore, vt li. de Pœnitentia, c. 6.* Certi enim, *inquit*, indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum faciunt sibi delinquendi, quàm eruditionem non delinquendi. *Hic certè per illa verba explicat, quid sit Apostolo* redimere tempus, *Ephes. 5.*

66. Ceterùm qui lucere nos iubet, &c.] *Prorsus sic castigauimus pro:* fugere; *& supplemus vocem:* lucis *ex vestigiis 3. MS. Vatic. cod. ad quod proximè accedebat Rhenan. coniiciens legendum:* fulgere; *nam alludit ad illud Ephes. 5. paulo ante verba præcedentia:* vt filij lucis ambulate. *Quod sequitur Ephes. 6. alicubi suprà tractauimus.*

67. Proinde & Ioannes, &c.] *Ex eo quod etiam hîc eidem Ioanni adscribit illud 1. Ioan. 3. Debemus &* pro fratribus animas ponere; *ac illud 1. Ioann. 4.* Timor non est in dilectione, *&c. cui adscribit Apocalypsin, verbis hîc & in calce cap. 7. suprà citatis; iterum confirmatur Catholicorum sententia, qui* Apostolum Ioannem Apocalypsis *faciunt Auctorem.*

68. quia timor supplicamentum habet, &c.] *Accipit (inquit Rhenan.)* supplicamentum *pro supplicio siue cruciatu, quod Græcè est,* ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. *Alibi* pœnam *transtulit, sicut alij Interpretes Latini.*

69. vt & illius commemoremur, &c.] Commemorari *(inquit idem) deponentaliter & actiuè, hoc est: vt & illius mentionem faciamus. Hoc verbum etiam alibi vsurpat.*

70. Publicaris, inquit, bonum tibi est, &c.] *Verba sunt (inquit idem) Paracleti (quem iam* spiritum *nuncupauit) Montanici Prophetiæ, quam Ecclesia Romana meritò damnauit. Quod autem hîc est* publicari, *apud Tertullianum antè & pòst, est traduci. Qui enim non publicatur in hominibus, scilicet propter modestiam Christianam.* Quum conspiceretis ab hominibus, *hoc est, traduci Tertulliano. Atqui ego existimo* publicari *potius accipi hoc loco, pro publicè venum exponi, nostrum Reyuardum secuti, qui lib. Var. cap. 18. similes phrases adfert ex Suetonij Claudio, & Lampridio in Alexandro.*

Cap. x.

71. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De exemplis fugæ quibusdam.

72. Qui fugiebat, rursus præliabitur, &c.] *Demosthenes (inquit Rhen.) olim fugiens ex prælio illo Chersonesi, in quo succubuerant Athenienses aduersus Philippum Macedonum regem pugnantes, fœdam eam fugam ob abiectum clypeum exprobrantibus, solitus est hoc versiculo respondere:* Ἀνὴρ ὁ φεύγων καὶ πάλιν μαχήσεται. *Quæ ipsa verba Græca suspicor olim ab ipso Auctore hîc adscripta fuisse, ex eo quòd præmittat* Græcum versiculum. *Adnotat autem Rhenan. ibi:* Bonum militem, *&c. Ironiam esse. Alioqui poterat per interrogationem scribi hæc periodus.*

73. qui tam plenè ab Apostolo armatus, &c.] *Alludit ad illud Ephes. 6. Induite vos* πανοπλίαν, *de qua alicubi suprà aliquid adnotauimus.*

74. Vsqueadeóne mori miserum est? &c.] *Desumtum videtur istud ex 1. lib. Tuscul. Ciceronis.*

75. Fugerat & quidam animosus Prophetes, &c.] *Calumniatur Auctor, dum istud comparat cum fuga in persecutione; ille enim non homines persecuturos, sed Deum fugiebat. Vbi ex 3. Vatic. MS. cod. restitui:* sed illũ, *&c.* inuenio, *pro:* inuenit. *Omitto cum iisdem vocem:* seruus, *superfluam ibi:* Quanto meliùs, qui, &c.

76. sed potius contemnit, &c.] *Hoc est (inquit Rhenan.) parui facit iram eius, & pœnam meritam contemnit. Non deterretur, inquam, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illam, vt velit fugere. Nam iuxta sententiam Poëtæ ethnici:*

Leniter ex merito quidquid patiare, ferẽdum est:
Quæ venit indignè pœna, dolenda venit.

Qui etiam rectè explicat: inuidiam ei facere, *Deum in inuidiam adducere; & addit, ibi,* quàm bilem, *subintelligi:* ei facere.

Cap. xi.

77. Hoc sentire & facere omnem seruum Dei oportet, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd saltem duces Ecclesiæ fugere non oporteat, nisi grege fugiente, aut præpositum non desiderante. *Quamquam enim initio huius capitis in genere loquatur, tamen suam indicat sententiam hac clausula:* Ceterùm si grex fugere deberet, non deberet præpositus gregis stare; sine caussa staturus ad tutelam gregis, quam grex non desideraret; ex licentia fugæ scilicet. *Atque hoc ipsum est quod B. August. scribit Epistola sæpedicta ad Honoratum: Tunc de locis in quibus sumus premente persecutione fugiendum esse Christi ministris, quando ibi aut plebs Christi non fuerit cui ministretur, aut potest impleri per alios necessarium ministerium, quibus non est eadem caussa fugiendi. Prioris exemplum adferens pauloantè de Sanctis Episcopis, qui de Hispania, plebibus priùs partim fuga dilapsis, partim obsidione consumptis, partim captiuitate dispersis, profugerant. Alterius, Apostolum qui in sporta submissus est, quum propriè ipse quæreretur, aliis vtique necessitatem similem non habentibus; & B. Athanasium Alexandrinum Episcopum, quum eum specialiter comprehendere Constantius cuperet Imperator, nequaquam à ceteris ministris deserta plebe Catholica, quæ apud Alexandriam commanebat. Quibus licet adiicere secessum B. Cypriani toto biennio, de quo in vita ipsius latiùs. Quum autem plebs (inquit idem) manet, & ministri fugiunt, & ministerium subtrahitur; quid erit nisi mercenariorum illa fuga damnabilis, quibus non est cura de ouibus? &c. quæ compendij gratia prætermittimus. Hoc vnum adiiciemus, quod insuper adiiciat: Vbi disceptatio esset qui ministrorum remaneant & qui fugiant, ne morte omnium deseratur Ecclesia; si aliter non potuerit determinari, sorte legendos esse, qui fugiant, & qui maneant.*

78. Sed quum ipsi Autores, &c.] *Siue legas* Actores *cum 1. edit. & 3. MS. Vatic. siue cum excusis ex codice Gorziensi* Autores, *non refert. Si enim legatur:* Actores, *intelligendi administratores; sicuti suprà accepisse Tertull. Tom. 3. lib. 4. aduers. Marc. cap. 29. adnotatum est num. 478. Si verò* Autores, *interpretandi qui auctoritatem habent, non aliter atque dixit suprà Tom. 2. lib. de Corona militis cap. 2.* obseruationem autoratam, *id est, auctoritate communitam, sicuti ibi adnotauimus num. 23. qua significatione dixit Liuius lib. 1. Decreuerunt vt quum populus legem iussisset, id sic ratum esset, si Patres* Autores *fierent. & alibi: Maiores nostri ne priuatam quidem rem agere fœminas sine* Autore *voluerunt. Certè eosdem mox* duces

nuncupat. Auctor & ſub finem capitis: præpoſitos.

79. Diaconi, Presbyteri, & Epiſcopi, &c.] *Non valere argumentationem Magdenburgenſium Centuriatorum: Non facit mentionem Subdiaconorum Tertullianus, ergo ea ætate nondum erant in Eccleſia; ſuprà oſtendimus lib. de Præſcript. adu. hær. ſæpecitato cap. 41. num. 269. variis Conciliis Patrúmque teſtimoniis. Quibus adiicio, tacitè hîc Subdiaconorum mentionem fieri, quum tria hîc Christianorum genera commemorantur. Ad Subdiaconos enim alióſque minores miniſtros pertinere illud quod hîc præmittitur*: Hoc ſentire & facere omnem ſeruum Dei oportet, etiam minoris loci, vt maioris fieri poſſit; ſi quem gradum ex (*ſic enim legimus prorſus, pro*: in) perſecutionis tolerantia aſcenderit. *Ad* Laicos, *quod mox ſubiicit*: quomodo laicus intelligere poterit? *Ad Eccleſiæ verò præpoſitos*: Diaconi, Presbyteri, & Epiſcopi. *Neque enim in Eccleſia vmquam Subdiaconi aliquam auctoritatem habuerunt, ſed tres dumtaxat Ordines iam dicti. Quod de Presbyteris & Epiſcopis notius eſt, quàm vt probatione ſit opus; de Diaconis verò, quanta eorum, maximè in Romana Eccleſia, auctoritas ſemper fuerit, patet ex B. Cypriani in ſeceſſu Epiſtolis ad Clerum ſeu Romanum ſeu Carthaginienſem* 4. 5. 6. 8. 10. 13. 14. 15. 18. 23. *&* 24. 28. 29. 32. 33. 34. 35. 36. *&* 37. *Epiſtolis Cleri Romani ad B. Cyprian.* 30. *&* 31. *Quarum illæ omnes inſcribuntur*: Presbyteris & Diaconibus, *hæ verò ſcriptæ ſunt per* Presbyteros & Diacones. *Eandem diſtinctionem videre eſt in Canonibus Apoſtolorum, qui vbi de Iuriſdictione agunt Eccleſiaſtica, aut ad eam pertinentibus, faciunt mentionem* Epiſcoporum, Presbyterorum ac Diaconorum; *vbi verò de* diſciplina *Cleri (exempli gratia, Can. 43.) etiam* Subdiaconorum, Lectorum & Cantorum; *quibus, eadem diſtinctione ſeruata, aliorum Conciliorum Canones Oſtiarios adnumerant Cantorum loco, & Exorciſtas ac Acolythos, de quibus vide Adnot. noſtras ad B. Cyprian. Epiſt. 55. num. 1. Quid? quòd ſolerent* ad maiorem gradum aſcendere ex perſecutionis tolerantia, *plus ſatis idem B. Cyprianus indicat; dum Epiſt. 24. feciſſe ſe ſcribit* Hypodiaconum (*en etiam hunc ordinem in Eccleſia*) *Optatum Confeſſorem; & Epiſt. 33. Aurelium Lectorem ſe ordinaſſe, bis confeſſum, bis confeſſionis ſuæ victoria glorioſum; item epiſt. 34. Celerinum etiam Lectorem, qui ad ſui temporis prælium primus & inter Chriſti milites anteſignanus vincendi ceteris viam fecerat; denique Epiſt. 35. Presbyterum ſe ordinaſſe Numidicum, qui hortatu ſuo copioſum numerum lapidibus & flammis necatum ante ſe miſerat, ipſe ſemiuſtulatus, lapidibus obrutus, & pro mortuo derelictus.*

80. ad gradum in acie figendum, &c.] *De hac Prouerbiali formula vide noſtra Prolegomena.*

81. Certè quidem bonus paſtor animam pro pecoribus ponit, &c.] *Rurſum hîc, & paulopòſt bis*: pecora, *propriè vſurpat Auctor, alludens ad cap. 10. Ioan. pro*: ouibus. *Citat autem paraphraſticòs magis quàm ad verbum illud Exod. 32.* Si perdis, *&c. de qua ſcriptura vide ſuprà Adnotat. noſtras Tom. 3. lib. 2. aduerſ. Marc. cap. 26. num. 181. Sicuti de illo paulopòſt Luc. 8.* Qui habet, dabitur ei, *&c. lib. 4. aduerſ. Marc. cap. 19. num. 271.*

82. detinebuntur illi miſſionis ſuæ, &c.] *Adludit (inquit Rhenan.) ad miſſionem illam Euangelici patriſfamiliâs, de qua legimus Matth. 20. cap. Conuentione autem facta cum operariis ex denario diurno, miſit eos in vineam ſuam.* Miſſionem *igitur accipit pro opera nauata.*

83. Exurge romphæa in paſtores, &c.] *Nonnihil hîc diſſentit Auctor in ſcriptura hac Zachar. 13. ab editione LXX. hodierna, omiſſis etiam aliquot verbis, quæ tamen inueniuntur apud B. Iuſtinum Martyrem lib. adu. Tryphonem; verùm caſtigauimus*: & ſuperducam manum meam in paſtores, *ſicuti Græcè & Hebraicè legitur, pro eo quod erat*: agnum meum, *nullo ſenſu, maximè quum etiam Chaldæus paraphraſtes*: potentiam *vertat. Eſt autem vel ipſo Rhenano teſte, vox Tertullianica*: perorant.

84. Si & Spiritum quis agnouerit, &c.] *Iterum* ſpiritus *ſeu Paracleti Montanici verba quædam adfert, vnde manifeſtum eſt à Montano hunc errorem deſumptum eſſe.*

CAP. XII.

85. Quòd pertineat Frater, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus*: Quòd perſecutio pretio redimenda non ſit. *In quo quamproximè accedit ad Libellaticos, quos commemorat lib. de Lapſis, & alibi non ſemel, B. Cyprianus; vtpotè quum ſicuti legitur Epiſt. 52. ad Antonian. Libelli quos Iudicibus offerebant, ne ſacrificarent, inter cetera hæc habeant: Chriſtianum me eſſe, ſacrificare mihi non licere, ad aram diaboli me venire non poſſe; dare me ob hoc præmium, ne quod non licet faciam. Quos adeò non minus quàm Lapſos à communione excluſos fuiſſe, patet tum ex dicta Epiſt. & lib. de Lap. tum ex Epiſt. 25. & 31. vbi Auctorem in quibuſdam imitatur. Verùm in hoc fallitur Auctor, quòd fugam redemptioni comparet.*

86. Pretium intereſt, &c.] *Quaſi dicat (inquit Rhenan.)* pretium *facit diſcrimen; qui etiam adnotat* gratuitum *dici precio carens; ſimilem locum adferens ex lib. de Hab. muliebri*: & per gratuitum vſum amatores contumelioſi viderentur. *Legimus autem ex Vatic. 3. MS.* vt autem redimas hominem tuum nummis, *pro*: tu, *eò quòd paulopòſt ſequatur*: Tu autem pro eo paciſceris. *Eſt autem phraſis Tertullianica*: digna Deo & diſpoſitionis eius; *vtpotè qui* dignum *modò cum Datiuo, modò cum Genitiuo conſtruat.*

87. Apud inferos emancipatio noſtra eſt, &c.] *Vatic. 3. MS. cod.* remancipatio. *ſed etiam hoc præterquàm quòd non placet obſcurum eſt, ſicuti etiam illud*: & ſtipulatio noſtra in cœlis. *Hoc vult, quòd à Chriſto ab inferis emancipati ſimus, & ſtipulationem cœlorum acceperimus. Id eſt enim quod ſubditur de Chriſto* Domino virtutum, quòd hominē ab inferis mercatus ſit in cœlos. *Pertinet adeò etiam hic locus ad confirmationem articuli Symboli Apoſtolorum*: Deſcendit ad inferos, *de quo ſuprà latiùs lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap. 13. num. 86. Atqui ſunt voces Iureconſultorum*: emancipatio, *&* ſtipulatio.

88. magno comparatam, &c.] *Hinc confirmatur noſtra lectio ſuprà lib. 5. adu. Marc. ca. 7. num. 106.* Empti enim eſtis magno, *ſiue*: pretio magno, *1. Cor. 6. Hoc verò differt in ſcriptura ſequenti Epheſ. 6. quòd transferat*: ſpiritalia nequitiæ, tenebras huius æui, *pro eo quod dicto lib. cap. 18. num. 289.* ſpiritalia nequitiæ tenebrarum iſtarum.

89. Tu autem pro eo paciſceris, &c.] *Similiter dixit ſub finem huius capitis*: Miles me, vel Delator, vel Inimicus concutit. *Hic verò etiam peculiari vtitur phraſi Iureconſultorum, qua improbat eos qui de cri-*

mine paciſcuntur cũ delatore vel milite, vel furunculo aliquo præſide, furtiuo, ſub tunica & ſinu, quod aiunt. *De quo Prouerbio vide noſtra Prolegomena.*

90. Non aliter & Simon facere tentauit, &c.] *De* Simone Mago *agit, iuxta quod Act. 8. hiſtoria narratur. Facit autem ad confirmationem proceſsionis ſpiritusſancti etiam ex filio, quòd ſpiritum ſanctum vocet,* ſpiritum Chriſti. *In eo quod ſequitur ſiue legas cum 3. MS. Vatic.* Quis tamen obnegatorem ſpernat? *ſiue cum exc.* abnegatorem, *perinde eſt; vbi addit Rhenanus Ironiam eſſe.*

91. Concuſſor, &c.] *Apud Lucam (inquit Rhen.) c. 3. ad milites dicit Ioannes Baptiſta: μηδένα διασείσητε, id eſt: neminem concutiatis. Hinc* concuſſor *dictus, & concuſsio. In Apologetico, cap. 7.* Tot hoſtes eius, quot extranei, & quidem proprij ex æmulatione Iudęi, ex concuſſione milites.

92. Non traditus autem traduci habebas, &c.] Non, *inquit idem, pro:* Nónne, *quæſitiuè.* Traduci, *hoc eſt, exponi omnium hominum oculis, id quod prophetia Montani vocat* publicari, *vt diximus antè; qui etiam adnotat ibi:* Redimens non oſtendi? *ſimiliter:* non, *accipi. Obiectio eſt enim, inquit, numerantis concuſſori pecuniam.* Redimens *ſcilicet me;* non *pro* nónne oſtendi? *ſcilicet me eſſe Chriſtianum. Nam alioqui me non redemiſſem. Et verò hic vox eſt Iureconſultorum:* in confiſcato habere. *Atqui in eo quod ſequitur,* Apoſtoli tractantes, *ſubaudi: verbum Dei. Eſt verò Tertullianica phraſis,* refrigeria ſubminiſtrabant.

93. Quando Oneſiphorus, &c.] *Enumerat inter eos qui Apoſtolis neceſſaria miniſtrabant;* Oneſiphorũ, *cuius mentio 2. Timoth. 1. & 4.* Aquilam, *de quo Act. 18. Rom. 16. 1. Cor. 16. & 2. Timoth. 4. &* Stephanum, *cuius hiſtoria Act. 6. & 7. niſi quis malit legere:* Stephana; *quòd nuſquam* Stephanus *Paulo legitur id offici præſtitiſſe, at* Stephana, *de qua legitur 1. Cor. 1. & 16.*

94. Paulus quidem, &c.] *Etiam hoc deſumptum ex variis locis. De* Fœlice, *Act 24. de* diſcipulis, *Act. 21. Rurſum verò adnotat Rhenanus* prædicatas *accipi pro: prædictas ab Agabo, qui in ſequentibus caſtigandis bonam operam nauauit.*

95. Sub aliquam redemptionem capitis, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) vt pro ſingulis capitibus ſiue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox;* nullum nummum pro capite debemus.

96. & ſectæ, &c.] Secta, *inquit idem, non ſonat in malam partẽ apud vetuſtiſsimos Ita lib. de Pallio:* At ego iam me illi etiam diuinæ ſectæ ad diſciplinæ commercium confero; *in Apolog. ca. 21.* Hunc ædidimus & ſectę & nominis cenſum cum ſuo Auctore, *vt de compluribus aliis locis taceam B. Cypr. Mart. lib. 4. Epiſt. 5. nunc 34. In eiuſmodi, inquit, confeſſoribus gloriatur, quorum ſecta & conuerſatio ſic proficit ad præconium gloriæ, vt magiſterium ceteris præbeat diſciplinæ. Idem in Præfatione ad Quirinum: Ad religioſam, inquit, ſectæ noſtræ diſciplinam pertinentia. Qui etiam adnotat:* licentiam ſectæ *accipi in bonam partem, pro: permiſſu. Similiter autem dixit paulopòſt:* ſtipendiariæ ſectæ.

97. Antichriſto iam inſtante, &c.] *Haud aliter Iudas opus ſuum in Hebdomadas Danielis vſque ad decimũ Seueri annum producens, aduentum* Antichriſti *eo tempore prædixiſſe videtur. Refert B. Hier. in Catal. Script. & Niceph. lib. 5. cap 35. In quo (inquit ibidem B. Hier.) erroris arguitur; ſed hoc ideò ſcripſit, quia magnitudo perſecutionis præſentem mundi minabatur occaſum.*

98. Reddite quæ ſunt Cæſaris Cæſari, &c.] *Similiter interpretatur illud Matth. 22. ſuprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 15.*

Cap. XIII.

99. Sed & omni petenti me dabo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De locis ſcripturæ: Omni petenti te da, &: Facite vobis amicos de Mammona, *Luc. 6. & 16. Quorum illud tractauit etiam ſuprà lib. 4. adu. Marc. cap. 16. hoc verò ibidem cap. 33.*

100. non in concuſſuræ, &c.] Concuſſura *(inquit Rhen.) pro concuſsione. Hic ſubauditur Ablatiuus cauſſa. quin etiam ibi:* omnium iam nunc Dominicarum, *ſubaudi: ſententiarum. De Prouerbialibus autem formulis:* vinum febricitanti, *ac* venenum aut gladium mortem deſideranti dare, *vide noſtra Prolegomena. Malim verò legere paulopòſt:* ſcriptura permittat, *cum 1. edit. ad marg. ſed retinuimus:* ſcriptum, *eò quòd hoc legant MS. 3. Vatic. cod.*

101. Maſſaliter, &c.] *Hoc eſt (inquit Rhenan.) ſimul & pro omnibus, non ſigillatim pro hoc aut illo. Sic lib. 4. adu Marc. cap. 18.* Redactam *ſcilicet, inquit,* in dominum, vt in maſſalem ſuam ſummam; *item lib. aduerſ. Valentinian. cap. 16.* atque ita maſſaliter ſolidata.

102. in matricibus, &c.] Matrices, *inquit idem, appellat libellos, in quibus Cæſareo fiſco penſitantes deſcripti continebantur. Habebant & nomina militum inſcripta* matrices, *ſiue* matriculæ, *per diminutionem. Caſsiodorus Variarum lib. 11. Et ideò Catellum, inquit, quem* matriculæ *ſeries fecit accedere, noſtra auctoritas quoque actorum ſcrinij curam præcepit obtinere. Vnde Matriculati & Immatriculati dicti, qui inſcripti ſunt.*

103 Beneficiariorum, &c.] Beneficiarij, *inquit idem, Imperiales miniſtri. Liber, cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat Primiſcrinium beneficiorum fuiſſe ſub Comite rerum priuatarum. A quibus beneficiis ſiue muneribus, qualia ſunt quæ vulgò Feuda vocant, quibus honeſtabantur per liberalitatem Cæſarum, dicti Beneficiarij. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorum tributi vnũ fuiſſe à Chriſtianis exigendi.*

104. & Curioſorum, &c.] *Erant, inquit idem,* Curioſi, *qui in comitatu Præſidum admiſſa per prouincias renuntiabant. Magiſter Officiorum habebat ſub ſe* Curioſum *curſus publici præſentalis vnum, & Curioſos per omnes prouincias, quemadmodum docet Notitia Orientis & Occidentis, quam modò citauimus. Exſtat titulus de* Curioſis *& Stationariis lib. 12. Cod. Eſt etiam ſimilis Tit. x. lib. 12. Theodoſiani.*

105. inter Tabernarios, &c.] Tabernarij, *idem adnotat, ſunt popinones & caupones, hoc eſt, qui dapes, & vina, aut qui alias res in tabernis venditant. De Capitulariis Horreariorum &* Tabernariorum *mentionem facit Caſsiodorus Var. lib. 10.*

106. & lanios, &c.] *Exemplar, inquit idem, Hirſaugienſe habebat* Ianios; *quæ res me mouit, vt ſupponerem:* lanios; *at in Gorzienſi* Ianeos *legitur, quaſi voluerit* Ianeos *appellatos fortaſsis à Iano illo fori Romani, hoc eſt, circumforaneos; Venditatores videlicet & propolas. MS. 3. Vatic. etiam legunt:* Ianeos.

107 & fures balnearum, &c.] *His, adnotat idem, grauiorem pœnam infligendam Auctores ſunt Iurecõſulti. Et eius rei cauſſam adfert Ariſtoteles in Problematis.*

108. Hanc Epiſcopatui formam, &c.] *Ironiam eſſe idem ſcribit, quod ſubindicatur eo quod ſequitur:* Scilicet enim, *quod Ironiam habet cum amaritudine coniunctam.*

109. per Saturnalicia, &c.] Saturnaliciorũ, *inquit idem,*

idem, nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus *vltrò citróque solebant à Romanis missitari. Vide plura de iisdem suprà Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. num. 64. & cap. 14. num. 101.*

CAP. XIIII.

110. Sed quomodo colligemus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd si interdiu Dominica sollemnia non celebramus, nocte id fieri licere. Colligere *autem (inquit Rhenanus) vocabant congregare populum in aliquam Basilicam. Vnde* collecta *pro precatione, qua populus cum sacerdote orabat, nunc pro hac re, nunc pro alia. Quidam etiam* Collectam *facere dicunt sic congregare plebem. Synonymum verò est illi:* dominica sollemnia celebrare, *sicuti etiam suprà adnotauimus cap. 3. num. 33.*

111. Officia militaria, &c.] Officiales *(inquit Rhenan.) & ministros publicos intelligit.*

112. habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam, &c.] *Sensus est (inquit idem)* Habes noctem in luce Christi, qui luminosus & illustris est aduersus eam noctem.

113. addicas, &c.] *Rem (adnotat idem) venalem addicit licitatori venditor, quum illi eam adiudicat.*

114. & ideò Paracletus, &c.] Paracletum *(vel eodem adnotante) illum Montani fictitium nimis magnificè prædicat; nec hîc tantùm.*

ARGVMENTVM LIBRI DE IEIVNIIS ADVERSVS PSYCHICOS, PER IACOBVM PAMELIVM.

DISPVTATVRVS *Tertullianus de Ieiuniis, imprimis argumẽtum libri indicat, sese argui (quamquam non satis verè) quòd ieiunia propria custodirẽt, stationes plerumque in vesperam producerent, & Xerophagias obseruarẽt.* I.

Hac occasione eas rationes adfert, quæ videtur concludere, aut indifferẽter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio, aut non ieiunandum. II.

In contrarium, ieiunij auctoritatem à primordio probat per legem non gustandi de arbore agnitionis, quam quum per gulam transgressus Adam sit, debere rursus expiari ieiunio illud primordiale delictum. III.

Nec obstare permissionem ciborum à Deo in primordio permissam, quòd pro temporibus omnia modularetur, permittens omnia, vt demeret quædam. IIII.

At in Lege, ademptum victum quorumdam immũdorum, quò faciliùs aliquãdo homo ieiunia toleraret. V.

Naturam quoque & scripturam enuntiare, ante cibum & potum diuinis tractãdis esse nos aptiores, vel Moysi & Heliæ exemplo. VI.

Etiam ad alia exempla procedit veteris Testamenti, filiorum Israël sub Samuële, Ezechiæ, ciuitatis Niniue, Achab, Annæ matris Samuëlis, Danielis. VII.

Item noui Testamenti, Annæ Prophetidis, Christi ipsius, Centurionis Cornelij & Apostoli Pauli. VIII.

Xerophagiarum item & vini abstinentiæ antiquissimam religionem ostendit; exemplis Danielis & fratrũ eius, Heliæ, Dauidis, Samuëlis, Aaronis, & Apostoli Pauli, ac Timothei. IX.

Denique & stationum, id est, statorum ieiuniorum in vesperam vsque productionem, probari exemplis Moysi, Iesu Naue, Saulis, & Danielis. X.

Quum itaque quædam ex dictis officiis à Deo homini imperata sint, quædam ab homine per votum Deo expuncta, non noua esse. XI.

Et verò, delicta ieiuniis elimari, scientiam Xerophagiis extorqueri, bella propria stationibus discuti, & ad martyrium esse aptiorem victus tolerantiam. XII.

Porrò ad supradictas cap. 2. rationes respondens, arbitrio cuiusuis non relinquẽda ieiunia probat, ex eo quòd Episcopi vniuersæ plebi mandare ieiunia adsolent, maximè vbi etiam per Græcias Concilia ex vniuersis Ecclesiis aguntur. XIII.

Deinde Galathis interdictas obseruationes dierum, mensium & annorũ, de Iudaicis XIIII.

intelligi, nõ Christianis; vtpotè qui Pascha celebramus annuo circulo in mẽse primo; 50. inde diebus in omni exultatione decurrimus; stationibus quartam & sextam Sabbati & ieiuniis Parasceuen dicamus.

XV. *Eundem Apostolum, quum prædicit quosdam qui iubeant cibis abstinere, prædãnare hæreticos id præcepturos ad dispicienda opera Creatoris Marcionem, Tatianum, & similes. Esaiam quoque ieiunium potius confirmare quàm auferre.*

XVI. *Atqui quum Deo displiceat incontinentia gulæ, ieiunium ab eo adprobari; immò & in Ioële præcipi. Denique etiã ethnicos in sacris Idolorum omnẽ* ταπεινοφρόνησιν *agnoscere.*

XVII. *Illis itaque qui ieiunia recusant, Deum vẽtrem esse, Esau venatori comparari, qui primatus suos vendidit; & ferè comitari adpendices gulæ lasciuiam atque luxuriam.*

Ceterùm etsi in hoc contra Ecclesiam scriptus sit hic liber, quòd Orthodoxis Psychici nomine calumniose adplicato, propria quædam Montani ieiunia defendens illis falsò imponat, quasi ieiunia oderint; multum tamẽ pro Ecclesia facit, quòd aduersum huius ætatis hæreticos auctoritatem ieiuniorum Ecclesiasticorum tueatur, & egregiè respondeat ad plerasque, quas illi etiamnum pro se citant, scripturas. Quo fit vti argumentum dilatauerimus: & ad conuincendos Magdenburgenses Centuriatores, qui ieiunia originem à Montanistis habuisse calumniantur, suis quibusque locis similes aliorum Patrum expositiones maximè Antecessorum Tertulliani paucis adtigerimus; & præterea B. Hieron. qui lib. 2. aduers. Iouinianum, ieiuniorum hostem, ad verbum ferè Auctorem in hoc libro imitatus est. Atqui Tertulliano, præterquàm quòd adscribãt locis suprà citatis B. Hieron. & Nicephorus, id cõuincit citatio libri de Monogamia initio huius opusculi; itẽ illud libri de Pudicitia c. 1. Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, *vbi ad hunc librum hauddubiè adludit. Viderunt autẽ iam olim MS. Trithemius & Politianus; prælo primus tradidit Dn. I. Gagnæus cum scholiis breuibus ad marginem; deinde ad Britãnicum codicem recognouit Gelenius. Nos verò nunc iterum eundem castigauimus ex Anglico Ioannis Clemẽtis Exemplari MS. & coniecturis aliquot Dominorum Latinij & Harrisij, & Argumentum ac Adnotationes recèns adiecimus.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, [1] DE IEIVNIIS [2] ADVERsus Psychicos Liber.

Cap. I. IRARER [3] Psychicos istos, si sola luxuria tenerentur qua sæpiùs nubunt, si non etiam ingluuie ducerentur qua ieiunia oderunt; monstrum scilicet haberetur libido sine gula, cùm duo hæc tam vnita atque concreta sint, vt si disiungi omninò potuissent, ipsi priùs ventri pudenda non adhærerent. [4] Specta corpus & vna regio est, denique pro dispositione membrorum ordo vitiorum, prior venter & statim cetera saginæ substructa lasciuia est, per edacitatem salacitas transit. Agnosco igitur animalem fidem studio carnis qua tota constat, tam multiuorantiæ quàm multinubentiæ pronam, vt meritò spiritalem disciplinam pro substãtia æmulam in hac quoque specie cõtinentiæ accuset, proinde [5] gulæ frenos inducentem per nullas interdum vel seras vel aridas escas, quemadmodum & libidini per vnicas nuptias. piget iam cum talibus congredi, pudet &

A det & iam de eis altercari quorum nec defensio verecunda est. Quomodo enim protegam castitatem & sobrietatem sine taxatione aduersariorum? quinam isti sint semel nominabo, exteriores & interiores [6] botuli Psychicorum. [7] Hi Paracleto controuersiam faciunt, propter hoc nouæ Prophetiæ recusantur, non quòd alium Deum prędicent Montanus & Priscilla & Maximilla, nec quòd Iesum Christum soluant, nec quòd aliquam fidei aut spei regulam euertant, sed quòd planè doceăt sæpius ieiunare quàm nubere. [8] De modo quidem nubendi iam edidimus Monogamiæ defensionem, nunc de castigatione victus secundæ, vel magis primæ continentiæ pugna est. [9] Arguunt nos quòd ieiunia propria custodiamus, [10] quòd stationes plerumque in vesperam producamus, [11] quòd etiam xerophagias obseruemus, siccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus vel potemus; [12] lauacri quoque abstinentiam congruentem arido victui. nouitatem igitur obiectant de cuius inlicito præscribant, aut hæresin iudicandam, si humana præsumptio est, aut pseudoprophetiam pronuntiandam, si spiritalis indictio est, [13] dum quaqua ex parte anathema audiamus qui aliter adnuntiamus. [[14] Nam quod ad ieiunia pertineat, certos dies à Deo con- II.
stitutos opponunt, [15] vt cùm in Leuitico præcipit Dominus Mosi decimam mensis septi- *Leuit. 23.*
mi diem placationis, Sancta, inquiens, erit vobis dies, & vexabitis animas vestras, & omnis anima quæ vexata non fuerit in illa die, exterminabitur de populo suo. [16] Certè
B in Euangelio illos dies ieiuniis determinatos putant, in quibus ablatus est sponsus: & hos *Matth. 9.*
esse iam solos legitimos ieiuniorum Christianorũ abolitis legalibus & propheticis vetustatibus. Vbi volunt enim, adgnoscunt quid sapiat; Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. *Matth. 11.*
[17] Iraque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, non ex imperio nouæ disciplinæ, pro temporibus & causis vniuscuiusque. Sic & Apostolos obseruasse, nullum aliud *Act. 15.*
imponentes iugum certorum & in commune omnibus obeundorum ieiuniorum: proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant quartæ feriæ & sextæ: passiuè tamen currant, neque sub lege præcepti, neque vltra supremam diei; quando & oratio- *Act. 10.*
nes ferè hora nona concludat de Petri exemplo quod Actis refertur. Xerophagias verò nouum affectati officij nomen, & proximum ethnicæ superstitioni, [18] quales castimoniæ Apim, Isidem, & magnam matrem certorum eduliorum exceptione purificant, cùm fides libera in Christo ne Iudaicę quidem legi abstinentiam quorundam eiborum debeat;
[19] semel in totum macellum ab Apostolo admissa, [20] detestatore eorum, qui sicut nubere *1. Cor. 10.*
prohibeant, ita iubeant cibis abstinere à Deo conditis: & ideò nos esse iam tunc præno- *1. Tim. 4.*
tatos in nouissimis temporibus abscedentes à fide, intendentes spiritibus, mundi seductoribus, doctrinis mendaciloquorum, inustam habentes conscientiam. Quibus oro te ignibus? credo quibus nuptias sæpè deducimus, & cœnas quotidie coquimus. [21] Sic & cum Galatis nos quoque percuti aiunt obseruatores dierum & mensium & annorum. Ia- *Gal. 4.*
culantur interea & Esaiam pronuntiasse: Non tale ieiunium Dominus elegit, id est, non *Isai. 58.*
C abstinentiam cibi, sed opera iustitiæ quæ subtexit: & ipsum Dominum in Euangelio ad omnem circa victus scrupulositatem compendio respondisse, [22] non his communicari hominem quæ in os inferantur, sed quæ ex ore proferantur, cùm & ipse manducaret & *Marci 7.*
biberet vsque in notationem: Ecce homo vorator & potator. sic & Apostolum docere *Matth. 11.*
quòd esca nos Deo non commendet, neque abundantes si edamus, neque deficientes si *1. Cor. 8.*
non edamus. His & eiusmodi sensibus eò iam subtiliter tendunt, vt vnusquisque pronior ventri possit superuacua, nec adeò necessaria existimare [23] sublati vel diminuti vel demorati cibi officia, præponente scilicet iustitiæ & innocentię opera. Et scimus quales sint carnalium commodorum suasorię, quàm facilè dicatur, opus est de totis pręcordiis credam, diligam Deum & proximum mihi. In his enim duobus pręceptis tota Lex pen- *Matt. 22.*
det & Prophetę, non in pulmonum & intestinorum meorum inanitate. [[24] Itaque nos III.
hoc priùs affirmare debemus, quod occultè subrui periclitatur, quantum valeat apud Deum inanitas ista: & ante omnia vnde ratio ipsa processerit hoc modo promerendi Deum: tunc enim agnoscetur obseruationis necessitas, cùm eluxerit rationis auctoritas à primordio recensendę. [25] Acceperat Adam à Deo legem non gustandi de arbore agni- *Gen. 2.*
tionis boni & mali, moriturus si gustasset; verùm & ipse tunc in psychicum reuersus post *Ephes. 5.*
ecstasin spiritalem; in qua magnum illud sacramentum in Christum & Ecclesiam prophetauerat, nec iam capiens quæ erant spiritus, faciliùs ventri quàm Deo cessit, pabulo potiùs quàm pręcepto annuit; salutem gula vendidit. Manducauit denique & periit, *Gen. 3.*

saluus alioquin si vni arbusculæ ieiunare maluisset: vt iam hinc animalis fides semen suũ D
recognoscat, exinde deducens carnalium appetitionem & spiritualium recusationem. Teneo igitur à primordio homicidam gulam, tormentis atque suppliciis inediæ puniendam, etiam si Deus nulla ieiunia præcepisset: ostendens tamen vnde sit occisus Adam, mihi reliquerat intelligenda remedia offensæ, qui offensam demõstrarat: vltrò cibũ quibus modis quibúsque temporibus potuissem, pro veneno deputarem, & antidotũ famem sumerem, per quam purgarem [26] mortis à primordio causam, in me quoque cũ ipso genere transductam, certus hoc Deum velle cuius contrarium noluit, satísque confidens placituram illi continentiæ curam, à quo damnatam comperissem incontinentiæ culpam.
Psal. 50. Porrò cùm & ipse ieiunium mandet,[27] & animam conquassatam propriè vtique cibi angustiis sacrificium appellet, quis iam dubitabit omnium ergo victus macerationum hanc fuisse rationem, qua rursus interdicto cibo & obseruato præcepto primordiale iam delictum expiaretur, vt homo per candem materiam causæ satis Deo faciat per quam offenderat, id est, per cibi interdictionem: atque ita salutem æmulo modo redaccenderet inedia,
IIII. sicut extinxerat sagina, pro vnico illicito plura licita contemnens. [[28] Hæc ratio seruabatur apud prouidentiam Dei pro temporibus omnia modulantis, ne quis ex diuerso ad deiiciendam propositionem nostram: cur ergo, dicat, non statim Deus aliquam victus constituit castigationem, quinimò & auxit permissionem. Nam in primordio qui-
Gen. 1. dem herbidum solummodò & arboreum homini pabulum addixerat: [29] Ecce dedi vo- E
bis omne fœnum sementiuum seminans semen quod est super terram, & omne lignum
Gen. 9. quod habet in semetipso fructum seminis sementiui, vobis erit in escam. Postea verò ad Noë enumerata subiectione omnium bestiarum terræ, & volatilium cœli, & mouentium in terra, & piscium maris,[30] & omnis viuentis, Erunt, inquit, vobis in escam: velut holera fœni dedi vobis vniuersa. Verùm carnem in sanguine animæ suæ non edetis: nam & hoc ipso quòd eam solam carnem esui eximit, cuius anima non per sanguinem effunditur, omnis reliquæ carnis vsum concessisse manifestum est. Ad hæc respondemus,
Ge. 1. & 3. non competisse onerari hominem aliqua adhuc abstinentiæ lege; qui cùm maximè tam
Gen. 9. leuem interdictionem vnius scilicet pomi tolerare non potuit: remissum itaque illum libertate ipsa corroborandum. Æquè post diluuium in reformatione generis humani sufficisse vnam interim legem à sanguine abstinendi permisso vsu ceterorum. Iam enim iu-
Gen. 8. dicium Dominus ostenderat per diluuium; adhuc etiam comminatus fuerat per exqui-
Gen. 9. sitionem sanguinis de manu fratris & de manu bestię. Omnis itaque iustitiam iudicij prę-ministrans, materiam libertatis emisit, per veniam supparans disciplinam, permittens omnia, vt demeret quædam, plus exacturus si plus commisisset, abstinentiam imperaturus, cùm indulgentiam præmisisset, quo magis, vt diximus, primordiale delictum ex-
V. piaretur maioris abstinentiæ operatione in maioris licentiæ occasione. [[31] Denique
vbi iam & familiaris populus allegi Deo cœpit, & restitutio hominis imbui potuit, tunc F
Leuit. 23. leges disciplinæque omnes impositæ etiam quæ decerperent victum; ademptis quibusdam veluti immundis, quo faciliùs aliquando ieiunia toleraret homo, perpetua in quibusdam abstinentia vsus.[32] Nam & primus populus primi hominis resculpserat crimen,
Exodi 14. pronior ventri quàm Deo deprehensus; cùm, de duritia Ægyptiæ seruitutis valida ma-
Exodi 3. nu Dei & sublimi brachio ereptus (Dominus eius visus est) terræ lacte & melle mananti
Exod. 16. destinatus; statim autem solitudinis incopiosę circunspectu scandalizatus, saturitatis Ægyptiæ detrimenta suspirans, in Moysen & Aaron mussitauit: Vtinam obiissemus percussi à Domino in terra Ægypti, quando super ollas carnium sedebamus, & panes in pleni-
Exod. 16. tudinem comedebamus. Quoniam eduxisti nos in hæc deserta ad interficiendam synagogam istam fame. [33] Eadem ventris prelatione deploraturus erat eosdem duces suos &
Num. 11. Dei arbitros, quos desiderio carnis & recordatu Ægyptiarum copiarum exacerbabat: Quis nos vescet carne? venerunt in mentẽ nobis pisces quos in Ægypto edebamus gratis, & cucumeres & pepones & porri & cepe & allia. At nunc anima nostra arida, nihil nisi manna vident oculi nostri. Ita & illis Xerophagiæ panes angelici displicebant, allium potius & cepe quàm cœlum fragrare malebant. Et ideò tam ingratis gratiora & esculentiora quæque detracta sunt, puniendę simul gulæ & exercendæ continentię causa: vt il-
VI. la damnaretur, ista erudiretur. [[34] Nunc si temerè rationes castigati à Deo victus, & castigandi propter Deum à nobis, ad primordiorum experimenta reuocauimus, conscientiam communem consulamus, ipsa natura enunciabit, quales nos ante pabulum & po-
tum

A tum in virgine adhuc saliua exhibere consuerit rebus dumtaxat sensus agendis quo diuina tractantur, si multo pollentioris mentis, si multo viuacioris cordis, quàm cùm totum illud domicilium interioris hominis, escis stipatum, vinis inundatum, decoquendis iam stercoribus æstuans, [35] præmeditatorium efficitur latrinarum, in quo planè nihil tam in proximo supersit quàm ad lasciuiam sapere. Manducauit populus & bibit, & surrexerunt ludere. *Exod. 32.* Intellige sanctæ scripturæ verecundiam, lusum nisi impudicum non denotasset. Ceterùm quotusquisque meminerit religionis, occupatis memoriæ locis, impeditis sapientiæ membris, nemo ita vt decet, ita vt par est, ita vt vtile est, recordabitur Dei in eo tempore, quo ipsum sibi hominem excidere solemne est. Omnem disciplinam victus aut occidit aut vulnerat. Mentior si non Dominus ipse obliuionem sui exprobrans Israëli, causam plenitudini reputat. Incrassatus est dilectus & pinguefactus & dilatatus est, & dereliquit Deum qui fecit eum, & abscessit à Domino salutificatore suo. *Deuter. 32.* Denique in eodem Deuteronomio eandem causam præcaueri iubens: Ne, inquit, cùm manducaueris & biberis & domos optimas ædificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & obliuiscaris Domini Dei tui. *Deuter. 8.* Præposuit corruptelæ diuitiarum edacitatis enormitatem, cui ipsæ diuitiæ procurant. Per illas scilicet, incrassatum erat cor populi, ne oculis videret, & auribus audiret, & corde coniiceret adipibus obstructo, quas nominatim esui abstulit, dedocens hominem saginæ studere. *Isai. 6.*

B [36] Ceterùum cui cor euectum potius inueniebatur quàm impinguatum; quadraginta diebus totidémque noctibus supra humanę naturæ facultatem ieiunium perennauit spiritali fide virtutem subministrante: & vidit oculis Dei gloriam, & audiuit auribus Dei vocem, & corde coniecit Dei legem, iam tunc docentis; non in solo pane viuere hominem, sed in omni verbo Dei: cùm quidem nec ipsum Moysen Deo pastum inediámque eius nomine saginatam constanter contemplari valeret pinguior populus. *Exod. 24.* *Matth. 4.* *Exod. 34.* Meritò igitur etiam in carne se Dominus ei ostendit collegæ ieiuniorum suorum, [37] non minus & Heliæ. *Matth. 17.* Nam & Helias hoc primum quod famem fuerat imprecatus, satis iam se ieiuniis vouerat. *3. Reg. 17.* Viuit, inquit, Dominus, cui adsisto in conspectu eius, si erit ros istis annis & imber. Dehinc minantem Iezabel fugiens post vnicum pabulum & potum quem ab angelo expergefactus inuenerat, & ipse quadraginta diebus & noctibus vacuo ventre arido ore peruenit in montem Choreb, vbi cùm in spelunca deuertisset, quàm familiari congressu Dei exceptus est. *3. Reg. 19.* Quid tu Helia hîc? multo amicior ista vox, quàm, Adam vbi es? illa enim pasto homini minabatur, ista ieiuno blandiebatur. *Gen. 3.* Tanta est circunscripti victus prærogatiua, vt Deum præstet homini contubernalem, parem re vera pari. [38] Si enim Deus æternus non esuriet, vt restatur per Esaiam, hoc erit tempus quo homo Deo adæquetur, cùm sine pabulo viuit. [[39] Processimus itaque iam ad exempla, vti reuoluamus *VII.* vtilitatis efficacia potestates istius officij, quod etiam iratum Deum homini reconciliat. Deliquerat Israël; in aquatione apud Maspha congregatus à Samuële, ita statim delictū *1. Reg. 7.*

C ieiunio diluit, [40] vt periculū prçlij simul fugerit. Quū maximè Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus Dei clementiam quàm abstinentia populi. Et allophyli prælio admouebant, ibidem Dominus intonuit voce magna super allophylos, & confusi sunt, & corruerunt in conspectu Israëlis: & processerunt viri Israël ex Maspha, & persecuti sunt allophylos, & vsque Betchor cæciderunt pastos impasti, armatos inermes. Hæ erunt vires ieiunantium Deo, cœlum pro eiusmodi militat: habes formam prçsidij etiam spiritalibus bellis necessariam. [41] Proinde cùm rex Assyriorum Sennacherib compluribus iā ciuitatibus captis Israëli per Rapsacen blasphemias & minas intentaret, *4. Reg. 18. & 19.* nihil aliud illum à proposito in Æthiopias auertit, dehinc centum & octoginta milia de exercitu eius per angelum absumpsit, quàm Ezechiæ regis humiliatio. Siquidem duritia hostis annuntiata, vestem scidit, saccum induit, eodémque habitu seniores sacerdotum ad Deum per Esaiam adire iussit, vtique ieiunio preces prosequente. neque enim cibi tempus in periculo, nec saturitatis cultus in sacco. semper inedia mœroris sequela est, sicut lætitia accessio saginæ. Per hanc mœroris sequelam & inediam, etiam ciuitas illa peccatrix Niniue de exitio prædicato liberatur. Satis enim pœnitentia scelerum commendauerit Deo ieiunium triduo functa, etiam pecudibus enectis, quibus iratus Deus non erat. *Ionæ 3.* Sodoma quoque & Gomorra euasissent si ieiunassent. *Gen. 19.* [42] Hoc remedium agnoscit & Achab, cùm illi post transgressionem & idololatriam & necem Nabuthæ propter vineam interempti à Iezabel exprobrasset Helias: qualiter occidisti, & hçreditatem pos- *3. Reg. 21.*

sedisti, in loco, quo sanguinem Nabuthæ canes delinxerant, tuum quoque delingent: D
destituit semetipsum, & saccum carni suæ imposuit, & ieiunauit, & dormiuit in sacco. & tunc sermo Domini ad Heliam: Vidisti vt reueritus sit Achab à facie mea: pro eo quod reueritus est, non superducam læsuram in diebus ipsius, sed in diebus filij eius superducam eam, qui non erat ieiunaturus. Ita ieiunium in Deum reuerentiæ opus est, per quod
1. Reg. 1. Anna quoque ambiens vxor Helcanæ retrò sterilis impetrauit facilè à Deo inanem cibo ventrem filio implere, & quidem Propheta. sed non modò naturæ mutationem, aut periculorum auersionem, aut delictorum obliterationem, verumetiam sacramentorum
Dan. 2. agnitionem, ieiunia de Deo merebuntur. [43] Aspice Danielis exemplum, circa somnium regis Babylonis omnes turbantur sophistæ, negant vltrò de præstantia humana posse cognosci. Solus Daniel Deo fidens, & sciens quid ad demerendam Dei gratiam faceret, spatium tridui postulat, cum sua fraternitate ieiunat, atque ita orationibus commendatis, & ordinem & significationem somnij per omnia instruitur, tyranni sophistis parcitur,
Dan. 9. Deus glorificatur, Daniel honoratur. Non minorem Dei gratia & postea quoque relaturus anno primo regis Darij, cùm ex recogitatu prædicatorum temporum ab Hieremia dedit faciem suam Deo in ieiuniis & sacco & cinere. Nam & angelus missus ad eum, hanc statim professus est causam diuinæ dignationis. Veni, inquit, demonstrare tibi [44] quate-
Dan. 14. nus miserabilis es, ieiunando scilicet. si Deo miserabilis; leonibus in lacu fuerat horribi-
VIII. lis, [45] vbi quidem illi sex diebus ieiunanti prandium angelus procurauit. [[46] Reddimus
Luc. 2. & cetera, ad noua enim nunc documenta properamus. In limine Euangelij Anna Prophetis filia Phanuelis, quæ infantem Dominum & agnouit, & multa super eo prædicauit expectantibus redemptionem Israëlis, post egregium titulum veteris & vniuiræ viduitatis ieiuniorum quoque testimonio augetur, ostendens in quibus officiis assideri Ecclesiæ debeat, & à nullis magis intelligi Christum quàm semel nuptis, & sæpè ieiunis. Ipse mox Dominus baptisma suum, & in suo omnium, ieiuniis dedicauit, habens efficere
Matth. 4. Matth. 11. panes ex lapidibus, etiam Iordanem vino fortassè manare, si ita vorator & potator fuisset. Immò nouum hominem in veteris suggillationem virtute fastidiendi cibi initiabat;
Matth. 4. vt eum diabolo rursus per escam tentare quærenti fortiorem fame tota ostẽtaret. [47] Præ-
Matth. 6. stituit exinde ieiuniis legem sine tristitia transigẽdis. Cur enim triste quod salutare? Do-
Matth. 17. cuit etiam aduersus diriora dæmonia ieiuniis præliandum. Quid enim mirum, si eadem operatione spiritus iniquus educitur qua sanctus inducitur? Denique vt in Centurionem
Act. 10. Cornelium, necdum tinctum dignatio spiritus sancti cum charismate insuper Prophe-
2. Cor. 11. tiæ festinasset, ieiunia eius legimus exaudita. Puto autem & Apostolus in secunda Corinthiorum inter labores suos & pericula & incommoda post famem ac sitim [48] ieiunia
IX. quoque plurima enumerat. [[49] Principalis hæc species in castigatione victus, potest iam de inferioribus quoque abstinentiæ operationibus præiudicare, vt & ipsis pro modo vtilibus aut necessariis. Nam exceptio eduliorum quorundam [50] portionale ieiunium est. [51] Inspiciamus igitur & xerophagiarum nouitatem aut vanitatem, si non & in his tam F
Dan. 1. antiquissimæ quàm efficacissimæ religionis operatio est. Redeo ad Danielem & fratres eius leguminum pabulum & aquæ potum [52] ferculis & œnophoris regiis præferentes, atque exinde formosiores, ne qui de specie quoque corpusculi metuat, ceterùm spiritu insuper cultos. Dedit enim Deus adulescentulis scientiam & intelligentiam in omni litteratura, & Danieli in omni verbo, & in somniis, & in omni sophia, qua hoc ipsum quoque saperet, quibus modis de Deo impetraretur agnitio sacramentorum. [53] Anno deni-
Dan. 10. que tertio Cyri regis Persarum cùm in recogitatum incidisset visionis, aliam formam humiliationis prospexit. In illis, inquit, diebus ego Daniel eram lugens per tres hebdomadas, panem suauem non edi, caro & vinum non introierunt in os meum, oleo vnctus non sum, donec consummarentur tres hebdomades, quibus transactis angelus emissus est taliter alloquens: Daniel, homo es miserabilis, ne timueris, quoniam ex die prima qua dedisti animam tuam recogitatui & humiliationi coram Deo, exauditum est verbum tuum, & ego introiui verbo tuo. Ita xerophagiarum miseratio & humiliatio metũ expellunt, & aures Dei aduertunt, & occultorum compotes faciunt. Reuertor etiam ad
3. Reg. 17. Heliam, cùm corui illum pane & carne saturare cõsuessent; cur postmodùm [54] apud Ber-
3. Reg. 19. sabee Iudææ excitato ei de somno quidam ille angelus sine dubio panem solum & aquam obtulit? defecerant corui qui eum liberaliùs pascerent, an difficile angelo fuerat aliquem alicundè de cõuiuio regis ministrum cum instructissimo ferculo raptum ad Heliam trãsfer-

A ferre? sicut Daniel in lacum leonum esurienti prandium metentium exhibitum est, sed *Dan.14.*
constitui oportebat exemplum docens in tempore pressuræ, & persecutionis, & cuiuscunque circunstantiæ, xerophagiis esse viuendum. Tali victu Dauid exomologesin suam *Psalm.101.*
expressit, cinerem quidem edens velut panem, id est, panem velut cinerem aridum & sordidum, potum verò fletu miscens, vtique pro vino. Habet enim & abstinentia vini suos titulos, quę & Samuëlem Deo vouerat, & Aaronem consecrarat.[15] Nam de Samuële *1.Reg.1.*
mater: Et vinum, inquit & ebriamen non bibet: talis enim & ipsa Deum orabat. Et Dominus ad Aaron, Vinum & siceram non bibetis,[16] tu & filij tui post te, si quando in- *Leuit.10.*
gredie mini tabernaculum, vel ascendetis ad altare, & non moriemini. Adeò morientur qui non sobrij in Ecclesia ministrauerint. Sic & Israëli proximo exprobrat: Et potum da- *Amos 2.*
batis sanctificatis meis vinum. Et hæc autem strictura potus xerophagiæ portio est, quanquam vbi abstinentia vini aut à Deo exigitur,[17] aut ab homine vouetur, illic intelligatur etiam pabuli pressura formam præstruens potui. Qualis enim esus, talis & potus: verisimile non est, vt quis dimidiam gulam Deo immolet, aquis sobrius & cibis ebrius. An autem & Apostolus xerophagias norit, qui maiora celebrauerat, sitim & famem & mul- *2.Cor.11.*
ta ieiunia; qui ebrietates & comessationes recusauerat; vel de discipulo Timotheo argu- *Rom.13.*
menti satis est: quem propter stomachum & assiduas imbecillitates modico vino mo- *1.Tim.5.*
nens vti, quo ille non ex institutione, sed ex deuotione abstinebat, ceterùm stomacho magis consuetudo prodesset, hoc ipso abstinentiam vini dignam Deo suasit, quam ex necessitate dissuasit. [[18] Æquè stationes nostras vt indignas, quasdam verò & in serum CAP. X.
B constitutas, nouitatis nomine incusant, hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes,[19] & non vltra nonam detinendum, de suo scilicet more. Sed quòd pertineat at interdictionis quæstionem, semel pro omnibus causis respondebo. Nunc ad proprium huius speciei articulum de modo temporis dico, de ipsis priùs expostulandum, vnde hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant.[60] Si, quia Petrus & qui cum eo, *Act.3.*
ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur, quis mihi probabit illos ea die statione functos, vt horam nonam ad clausulam & expunctionē stationis interpretetur. Atqui faciliùs inuenias Petrum hora sexta capiendi cibi causa priùs in superiora ad oran- *Act.10.*
dum ascendisse, quo magis sexta diei finiri officio huic possit, quæ illud absolutura post orationem videbatur. Porrò cùm[61] in eodem commentario Lucæ, & tertia hora oratio- *Act.2.*
nis demonstretur, sub qua spiritu sancto initiati pro ebriis habebantur; & sexta qua Petrus *Act.10.*
ascendit in superiora; & nona qua templum sunt introgressi, cur non intelligamus salua *Act.3.*
planè indifferentia semper & vbique & omni tempore orandum: tamen tres istas horas, vt insigniores in rebus humanis quæ diem distribuunt, quæ negotia distinguunt, quæ publicè resonant, ita & solenniores fuisse in orationibus diuinis: quod etiam suadet Danielis quoque argumentū ter die orantis, vtiq; per aliquarum horarum exceptio- *Dan.6.*
nem, non aliarum autem quàm insigniorum exinde Apostolicarum, tertiæ, sextæ, nonæ. Hinc itaque & Petrum dicam ex vetere potius vsu nonam obseruasse, tertio orantem su- *Act.3.*
C premæ orationis munere. Hæc autem propter illos, qui se putant ex forma Petri agere, quam ignorant, non quasi respuamus nonam, cui &[62] quarta sabbati, & sexta plurimùm fungimur: sed quia[63] eorum quę ex traditione obseruantur, tanto magis dignam rationē afferre debemus, quāto carent scripturæ auctoritate, donec aliquo cœlesti charismate, aut confirmentur, aut corrigantur.[64] Et si qua, inquit, ignoratis, Dominus vobis reuelabit. Ita- *Philipp.3.*
que seposito confirmatore omnium istorum Paracleto duce vniuersę veritatis, an dignior apud nos ratio afferatur in nonam obseruandi require, vt etiam Petro ea ratio deputanda *Act.3.*
sit, si statione tunc functus est. Venit enim de exitu Domini, quem etsi semper commemorari oportet sine differentia horarum, impressiùs tamen cum eis secundum ipsum stationis vocabulum addiscimus.[65] Nam & milites nunquam immemores sacramenti, magis stationibus parent. Itaque in eam vsque horam celebranda pressura est, in qua à sexta contenebratus orbis defuncto Domino lugubre fecit officium, vt tunc & nos reuertamur *Matt.27.*
ad iocunditatem, cùm & mundus recepit claritatem. Hoc si magis ad religionem sapit Christianam, dum magis Christi gloriam celebrat, possum æquè seræ stationis ex eodem rei ordine statum figere, vt ieiunemus ad serum; expectantes tempus Dominicæ sepulturæ, cùm Ioseph postulatum detulit corpus & condidit. Inde & irreligiosum est antè fa- *Ibidem.*
mulorum carnem refrigerare quàm domini. Sed hoc ex argumentationū prouocatione commiserim, coniecturas coniecturis & tamen puto fidelioribus repercutiens. Videa-

Exodi 17. mus an aliquid tale nobis de vetustatibus quoque patrocinetur. In Exodo habitus ille D
Moysi aduersus Amalech orationibus prælian tis vsque in occasum perseuerãs, nónne sta-
Iof. 10. tio fuit sera? Iesum Naue debellantem Amorrhæos prandisse illa die existimamus, [66] qua
ipsis elementis stationem imperauit: stetit sol in Gabaon, & luna in Aialon: stetit sol &
luna in statione, donec vltus est populus de inimicis suis, & stetit sol medio cœlo, & non
accedebat in occasum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in nouissimo,
vtique tam prolixus, vt, inquit, exaudiret Deus hominem, parem scilicet solis, instan-
1.Reg.14. tem tandiu in officio, stationem etiam sera longiorem. Certè Saul & ipse in prælio consti-
tutus manifestè munus istud indixit, Maledictus homo qui ederit panem ad vesperam vs-
que dum vlciscar de inimico meo; & non gustauit totus populus eius, [67] & tota terra non
prandebat. Tantam autem Deus præstitit auctoritatem edicto stationis illius, vt Iona-
than filius Saulis, quanquam ignarus ieiunationis in serum definitæ gustum mellis admi-
serat, & forte mox de delicto sit traductus, & vix per precem populi periculo exemptus:
gulæ enim licet simplicis reus fuerat. [68] Sed & Daniel, anno primo regis Darij, cùm ie-
Dan. 9. iunus in sacco & cinere exomologesin Deo ageret, Et adhuc, inquit, loquente me in ora-
tione, ecce vir quem videram in somnis initio, velociter volans appropinquauit mihi
quasi hora vespertini sacrificij. Hæc erit statio sera, quæ ad vesperam ieiunans pinguiorem
XI. orationem Deo immolat. [[69] Omnia autem ista credo ignota eis qui ad nostra turban-
tur, aut sola forsitan lectione, non etiam intentione comperta, secundum maiorem vim
imperitorum apud gloriosissimam scilicet multitudinem Psychicorum. Propterea per sin- E
gulas direximus species ieiunationum, xerophagiarum, stationum, vt dum recensemus
secundum vtriusque Testamenti paraturam, quantum proficiant recusati vel recisi vel re-
tardati pabuli officia, eos retundamus qui hæc velut vacantia infirmant. Item dum pari-
ter ostendimus, quo semper in ordine fuerint religionis, eos reuincamus qui hæc vt no-
ua accusant: nec nouum enim quod semper, nec vacuum quod vtile. Sed & illud in me-
dio est, quædam ex his officiis à Deo homini imperata legem constituisse, quædam ab
homine Deo oblata votum expunxisse: tamen & [70] votum, cùm à Deo acceptatum est,
legem in posterum facit per auctoritatem acceptatoris: exinde enim faciendum manda-
uit qui factum comprobauit. [71] Itaque & hinc in alia specie altercatio diuersæ partis ob-
ducitur, cùm dicunt, aut pseudoprophetia est, si spiritalis vox solennia ista constituit, aut
hæresis si humana præsumptio adinuenit. Eam enim formam reprehendentes qua & ve-
tera decucurrerunt, & ex ea retorquentes quæ & aduersarij veterum aduersus illa pote-
runt retractare, aut & illa recusare, debebunt exertè ista suscipere necessariè, maximè
cùm & ista à quocunque institutore sunt siue spiritali, siue tantùm fideli, eidem Deo cur-
rant cui & vetera. indubitatè enim & hæresis & pseudoprophetia diuinitatis diuersitate
iudicabuntur apud nos omnes vnici Dei creatoris & Christi eius antistites. adeóque in-
differenter hanc partem defendo, illis offerens in quo velint gradum figere. Spiritus
diaboli est, dicis ô Psychice, & quomodo Dei nostri officia indicit? nec alij offerenda
quàm Deo nostro? Aut contende diabolum cum Deo facere nostro, aut Satanas Para-
1.Ioan.2. cletus habeatur. Sed hominem Antichristum adfirmas; [72] hoc enim vocantur hæretici F
nomine penes Ioannem. Et quomodo quisquis ille est in Christo nostro, hęc erga Domi-
num nostrum officia disposuit, cùm & Antichristi erga Deum aduersum nostrum proces-
serint Christum? Quo itaque putas laterum confirmatum apud nos spiritum, cùm impe-
rat, an cùm probat quæ Deus noster & imperauit semper & probauit? Sed rursus palos
terminales figitis Deo, sicut de gratia, ita de disciplina, sicut de charismatibus, ita & de
solennibus, vt proinde officia cessauerint, quemadmodum & beneficia eius, atque ita
Math.11. negetis vsque adhuc eum munia imponere, quia & hîc Lex & Prophetæ vsque ad Ioan-
XII. nem: superest vt totum auferatis quantum in vobis tam otiosum. [[73] Iam enim & in ista
specie ditati saturatíque regnatis, non delicta incusantes quæ ieiuniis elimentur, nec re-
uelationum scientia indigentes quæ xerophagiis extorqueantur, nec bella propria me-
tuentes quæ stationibus discutiantur. [74] Vt ab Ioanne Paracletus obmutuisset, ipsi no-
bis Prophetæ in hanc maximè causam extitissemus: iam non dico ad exorandam Dei
iram, nec ad impetrandam tutelam eius aut gratiam, sed ad præmuniendam per nos-
metipsos nouissimorum temporum conditionem, [75] indicentes omnem ταπεινοφρόνη-
σιν, cùm carcer ediscendus, & fames ac sitis exercendæ, & tam inediæ quàm anxij
victus tolerantia vsurpanda sit, vt in carcerem talis introëat Christianus, qualis in-
de pro

A de prodi[illegible]non pœnam illic passurus, sed disciplinam, nec seculi tormenta, sed sua officia, eóque fidentior processurus ad certamen è custodia abusus nihil habens carnis, sic vt nec habeant tormenta materiam, cùm sola & arida sit cute loricatus, & contra vngulas corneus, præmisso iam sanguinis succo tanquam animæ impedimentis, properante iam & ipsa quæ iam sępè ieiunans mortem de proximo norit. Planè vestrum est in carceribus popinas exhibere martyribus incertis, ne consuetudinem quærant, ne tædeat vitæ, ne noua abstinentiæ disciplina scandalizentur, quam nec ille [76] Pristinus vester non Christianus martyr attigerat; quem & facultate custodiæ liberæ aliquandiu fartum omnibus balneis quasi baptismate melioribus, & omnibus luxuriæ secessibus quasi Ecclesiæ secretioribus, & omnibus vitæ istius illecebris quasi æternæ dignioribus, hoc puto oblegatum ne mori vellet, postremo ipso tribunalis die luce summa condito mero tanquam antidoto præmedicatum, ita eneruastis; vt paucis vngulis titillatus, hoc enim ebrietas sentiebat, quem Dominum confiteretur, interroganti Præsidi respondere non potuerit amplius. atque ita de hoc iam extortus, cùm singultus & ructus solos haberet, in ipsa negatione digessit. ideò sobrietatis disciplinam qui prædicant pseudoprophetæ, ideò hæretici qui obseruant. Quid ergo cessatis Paracletum, quem in Montano negatis, in Apitio credere? [[77] Præscribitis constituta esse solennia huic fidei scripturis vel traditione maiorum, nihilque obseruationis amplius adiiciendum ob illicitum innouationis. state in isto gradu si potestis. Ecce enim conuenio vos & [78] præter Pascha ieiunantes, citra illos dies, quibus ablatus est sponsus, & stationum semiieiunia interponentes, & vos interdum pane & aqua victitantes vt cuique visum est: denique respondetis hæc ex arbitrio agenda, non ex imperio. Mouistis igitur gradum excedendo traditionem, cùm quæ non sint constituta obitis. Quale est autem, vt tuo arbitrio permittas, quod imperio Dei non das? plus humanæ licebit voluntati quàm diuinæ potestati? Ego me seculo non Deo liberum memini: sic meum est vltrò officium facere Domino, sic indicere illius est: non tantùm obsequi ei debeo, sed & adulari: illud enim imperio eius, hoc arbitrio meo pręsto. [79] Benè autem, quòd & Episcopi vniuersæ plebi mandari ieiunia assolent, non dico de industria stipium conferendarum, vt vestræ capturæ est, sed interdum & ex aliqua solicitudinis Ecclesiasticæ causa. Itaque si & ex hominis edicto, & in vnum omnes ταπεινοφρόνησιν agitatis, quomodo in nobis ipsam quoque vnitatem ieiunationum & xerophagiarum & stationum denotatis? nisi fortè in senatus consulta & in principum mandata coitionibus opposita delinquimus. Spiritus sanctus quum in quibus vellet terris, & per quos vellet prædicaret, ex prouidentia imminentium, siue Ecclesiasticarum tentationum, siue mundialium plagarum, quâ Paracletus, id est, aduocatus, ad exorandum iudicem, huiusmodi officiorum remedia mandabat, putà nunc ad exercendam sobrietatis & abstinentiæ disciplinam: hunc qui recipimus, necessariò etiam quæ tunc constituit obseruamus. Aspice ad Iudaicos fastos, & inuenies nihil nouum, si quæ patribus sunt præcepta, omnis deinceps posteritas hæreditaria religione custodit. [80] Aguntur præcepta per Græcias illas certis in locis concilia ex vniuersis Ecclesiis, per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. Et hoc quàm dignum fide auspicante congregari vndique ad Christum. Vide quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum; hoc tu psallere nō facilè nosti, nisi quo tempore cum compluribus cœnas. [81] Conuentus autem illi stationibus priùs & ieiunationibus operati; dolere cum dolentibus, & ita demum congaudere gaudentibus norunt. Si & ista solennia, quibus tunc præsens patrocinatus est sermo, nos quoque in diuersis prouinciis fungimur in spiritu inuicem repræsentari, lex est sacramenti. [[82] Horum igitur tempora obseruantes & dies & menses & annos; Galaticamur planè, si Iudaicarum ceremoniarum, si legalium solennitatum obseruantes sumus: illas enim Apostolus dedocet, compescēs veteris Testamenti in Christo sepulti perseuerantiam, & noui sistēs. [83] Quòd si noua conditio in Christo, sepulti perseuerant, iam noua & solennia esse debebūt. aut si omnem in totum deuotionē temporū & dierum & mensium & annorum erasit Apostolus, [84] cur Pascha celebramus annuo circulo in mense primo? [85] cur quinquaginta exinde diebus in omni exultatione decurrimus? [86] cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & [87] ieiuniis Parasceuen? quanquam vos etiam sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha ieiunandum secundum rationem alibi redditam. [88] nobis certè omnis dies etiā vulgata cōsecratione celebratur. Nec ergo apud Apostolum diffe-

Margin: XIII. (beside "credere? [Præscribitis"); Matt. 9. (beside "præter Pascha ieiunantes"); B (beside "dies, quibus ablatus est"); C (beside "cias illas certis"); Psalm. 122. (beside "quàm bonum"); Rom. 12. (beside "nisi quo tempore"); XIIII. (beside "lex est sacramenti. [Ho-"); Gal. 4. (beside "rum igitur tempora"); 2. Cor. 5. (beside "Quòd si noua conditio"); Rom. 6. (beside "būt. aut si omnem").

rentiæ ratio, distinguentem noua & vetera. Sed & hîc inæqualitas vestra ri[illegible]ur, cùm D
XV. vetustatum formam nobis exprobratis, in qua causam nouitatis accusatis. [[89] Reprobat
1. Tim. 4. etiam illos qui iubebant cibis abstinere, sed de prouidentia spiritus sanctus, prædamnans iam hæreticos perpetuam abstinentiam præcepturos ad destruenda & despicienda opera creatoris: quales inueniam apud Marcionem, apud Tatianum, apud Iouem hodiernum de Pythagora hæreticum, non apud Paracletum. Quantula est enim apud nos interdictio ci-
1. Reg. 14. borum? [90] duas in anno hebdomadas xerophagiarum, nec totas, [91] exceptis scilicet sabbatis & dominicis offerimus Deo, abstinentes ab eis quæ non reiicimus, sed differimus.
Rom. 14. [92] Atquin ad Romanos scribens, vos nunc compungit retractatores huius officij, Ne propter pabulum solueritis, inquit, opus Dei. quod opus? de quo ait, Bonum est carnem non edere, & vinum non potare. Nam qui in istis seruit, placabilis & propitiabilis Deo nostro est. Quidam credit omnia manducanda esse, quidam autem infirmus olera vescitur, qui manducat ne nullificet non manducantem. Tu quis es qui alienum seruum iudicas? Et qui manducat, & qui non manducat, Deo agit gratias. Cùm autem humano arbitrio vetet controuersiam fieri, quanto magis diuino. Ita sciebat quosdam castigatores & interdictores victus incusare, qui ex fastidio, non qui ex officio abstinerent: probare verò qui in
1. Cor. 10. honorem, non qui in conuitium creatoris. [93] Et si claues macelli tibi tradidit, permittens esui omnia ad constituendum idolothytorum exceptionem, non tamẽ in macello re-
Rom. 14. 1. Cor. 8. gnum Dei inclusit. Nec enim, inquit, esus aut potus est Dei regnum; &: Esca nos Deo non commendat: non vt de arida dictum putes, sed potius de vncta & accurata. Siquidem sub- E
iiciens, nec si manducauerimus abundabimus, nec si non manducauerimus deficiemus: tibi magis insonat qui abundare te existimas si edas, & deficere si non edas, & ideò ista de-
Matth. 11. trectas. [94] Dominum quoque quàm indignè ad tuam libidinem interpretaris passim man-
Matth. 4. ducantem & bibentem. sed puto quòd etiam ieiunarit; qui beatos nõ saturatos, sed esuriẽ-
Matth. 5. tes & sitientes pronuntiarit; qui escam profitebatur non quam discipuli existimârant, sed
Ioan. 4. Ioan. 6. paterni operis perfectionem; docẽs operari escam quę permanet in vitam æternam; in or-
Matth. 6. dinaria etiam oratione panem mandans postulandũ, non & Attalicas. [95] Sic & Esaias non
Isaiæ 58. negauit Deum elegisse ieiuniũ, sed quale non elegerit enumerauit. In diebus enim, inquit, ieiuniorum vestrorum inueniuntur voluntates vestræ, & omnes subiectos vobis succutitis, aut ad conuitia & lites ieiunatis & cæditis pugnis. non tale ieiuniũ ego elegi, sed quale
XVI. subiecit, & subiiciendo non abstulit, sed confirmauit. [[96] Nam & si mauult opera iustitię,
Psal. 50. non tamen sine sacrificio; quod est anima conflictata ieiuniis, ille certè Deus, cui nec po-
Num. 11. pulus incontinens gulæ placuit, nec sacerdos nec Prophetes. [97] Manent adhuc monumẽta concupiscentiæ, vbi sepultus est populus carnis auidissimus vsque ad choleram ortygometra cruditando. Eliditur pro templi foribus senior Heli, filij eius in acie ruunt, nurus ex-
1. Reg. 4. pirat in partu: hanc enim meruerat à Deo plagam domus impudens sacrificiorum carnalium defraudatrix. Sameas homo Dei cùm exitum prophetasset idololatriæ introductę à
3. Reg. 13. rege Hieroboam, post manum eius regis arefactam & statim restitutam, post altare diffusum, ob hęc signa & satisfactione inuitatus à rege planè excusauit. Prohibitus enim à Deo fuerat, illic cibum in totum attingere; [98] sed ab alio mox sene mentito Prophetiam temerè pastus, secundum verbum Dei ibidem factum super mensam, non est in paternis sepul- F
tus; leonis enim in via occursu prostratus, & apud exteros conditus, pœnam deserti ieiunij luit. Hæc erunt exempla & populo [99] & Episcopis, etiam spiritalibus, si quam incontinentiam gulæ admiserint. Sed nec apud inferos admonitio cessauit, vbi in diuite quidem
Luc. 16. conuiuia cruciantur, in paupere verò ieiunia recreantur, habentia præceptores Moysen
Ioel. 1. & 2. & Prophetas. nam & Iohel exclamauit, [100] Sancite ieiunium, & prædicate curationem; prospiciens iam & tunc & alios Apostolos & Prophetas sancituros ieiunium, & prædicaturos officia curantia Deum: vnde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. Sed & omnem ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoscunt; [101] cùm stupet cœlum & aret annus, nudipedalia denuntiantur, magistratus purpuras ponunt, fasces retrò auertunt, precem indigitant, hostiam instaurant. Apud quasdam verò colonias præterea annuo ritu saccis velati, & cinere conspersi idolis suis inuidiam supplicem obiiciunt, balnea & tabernacula in nonam
Ionæ 3. vsque cluduntur. Vnus in publico ignis apud aras, aquæ nec in lancibus, [102] Niniuiticum credo iustitium. [103] Iudaicum certè ieiunium vbique celebratur, cùm omissis templis per omne litus quocunque in aperto aliquando iam precem ad cœlũ mittunt: & licet cultu

A cultu & ornatu mœroris munus infament, tamen fidem abstinentiæ affectant, & stellæ
auctoritatem demorantis suspirant. Sed benè quòd in nostris xerophagiis blasphemias
ingerens, [104] Casto Isidis & Cybeles eas adæquas; admitto testimonialem comparatio-
nem. Hinc diuina constabit, quam diabolus diuinorum æmulator imitatur. Ex veritate
mendacium struitur, ex religione superstitio compingitur, hinc tu eò irreligiosior, quan-
to ethnicus paratior. Ille denique Deo idolo gulam suam mactat, tu Deo non vis. Deus
enim tibi venter est, & pulmo templum, & aqualiculus altare, & sacerdos cocus, & san-
ctus spiritus nidor, & condimenta charismata, & ructus Prophetia vetus est. [[105] Vera si XVII.
velimus dicere, tu qui tantum gulę indulges, & meritò te priorē iactitas, [106] semper agno-
sco sapere Esau venatorem ferarum, ita passim indagandis turdis studes, ita de campo
laxissimæ disciplinæ tuæ venis, ita spiritu deficis: si tibi lenticulam defruto inrufatam
obtulero, statim totos primatus tuos vendes: apud te agape in caccabis feruet, fides in
culinis calet, spes in ferculis iacet. Sed maior his est agape, quia per hanc adulescentes
tui cum sororibus dormiunt, appendices scilicet gulæ lasciuia atque luxuria est. Quam Rom.13.
societatem & Apostolus sciens, cùm præmisisset non in ebrietatibus nec in comessatio-
nibus, adiunxit, nec in cubilibus & libidinibus. ad elogium gulæ tuæ pertinet, quòd du-
plex apud te præsidentibus honor binis partibus deputatur; cùm Apostolus duplicem 1.Tim.5.
honorem dederit, vt & fratribus & præpositis. Quis sanctior inter vos, nisi conuiuandi
frequentior, nisi obsonandi pollucibilior, nisi calicibus instructior. meritò homines so-
lius animæ & carnis spiritalia recusatis. talibus si placerent Prophetæ, mei non erant.
B Cur ergo non constanter prædicatis: manducemus & bibamus, cras enim moriemur.
Sicuti nos non dubitamus exertè mandare, ieiunemus fratres & sorores, ne fortè cras 1.Cor.16.
moriamur. Palàm disciplinas nostras vindicemus. nos certi sumus; eos qui in carne sunt,
Deo placere non posse, non vtique substantia carnis, sed in cura, sed in affectione, sed Rom.8.
in operatione, sed in voluntate. Macies non displicet nobis; neque enim ad pondus
Deus carnem tribuit, sicut nec spiritum ad mensuram. faciliùs si fortè per angustam sa-
lutis ianuam introibit caro exilior, citiùs resuscitabitur caro leuior, diutiùs in sepultura
durabit caro aridior. [107] Saginentur pugiles & pyctæ Olympici: illis ambitio corporis
competit quibus & vires necessariæ, & tamen illi quoque xerophagiis inualescunt: sed
nostra alia robora aliæque vires, sicut & alia certamina; quibus non est luctatio aduer-
sus carnem & sanguinem, sed aduersus mundi potestates, aduersus spiritalia malitiæ. ad- Ephes.6.
uersus hæc non carne & sanguine, sed fide & spiritu robusto oportet adsistere. Ceterùm
saginatior Christianus vrsis & leonibus fortè, quàm Deo erit necessarius, nisi quòd &
aduersus bestias maciem exercere debebit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE IEIVNIIS.

1. DE IEIVNIIS.] *Ita legendum huius libri titulum, pro eo qui erat:* DE IEIVNIO; *patet, non modò ex B. Hieron. & Nicephoro, sed ipso Auctore, qui penè toto hoc libro* Ieiunia *plurali vsurpat numero. Deinde non in hoc consistebat Montani, atque adeò eius asseclæ Tertulliani hæresis, quòd* ieiunio *vterentur, sed quòd* duas Xerophagiarum hebdomadas *(sicuti infrà Auctor cap. 15.) siue tres (B. Hieronymo teste, de erroribus Montani, Epistola ad Marcellam) Quadragesimas obseruarent, de quo infrà latiùs.*

2. ADVERSVS PSYCHICOS, &c.] *Non solùm toto hoc libro, vbi ex professo* aduersus Psychicos *agere se profitetur, sed & alibi frequenter hæc Orthodoxorū appellatio Auctori vsitata est, postquàm Montano fauere cœpit. Sic dixit Tom. 3. lib. 4. adu. Marc. cap. 22.* de quo inter nos & Psychicos quæstio est, *& lib. adu. Praxean ca. 1.* & manet chirographum apud Psychicos, apud quos tunc res gesta est, exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit à Psychicis. *Item suprà li. de Monogamia cap. 1.* hæretici nuptias auferunt, Psychici ingerunt; *&c.* neque licentia defendenda, quia Psychica, *&c.* Psychicis non recipientibus spiritum, *item cap. 11.* Hæc Psychici volunt, *&c.* licet nec hoc Psychici curent; *denique cap. 16.* iam nec Psychicus, quia non de adflatu Dei Psychicus. *Infrà quoque lib. de Pudicitia cap. 1.* Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, *& cap. 6.* si volunt Psychici, *& cap. 10.* Sed hoc volunt Psychici, *item cap. 16.* iam & Psychicis vniuersis, *denique cap. 21.* ad Ecclesiam, & quidem tuam Psychice. *Ita enim cum Gelenio vbique legimus, & partim cum MS. 3. Vatican. cod. tum hoc libro frequentissimè, tum alibi, pro eo quod Rhenan.* Physicis *vbique substituerat ex Gorziensi codice, quum tamen fateatur Paterniacensem illud legisse. Adnotat quidem ille eundem sensum, siue* Physicos, *legas, id est, naturam sequentes corruptam, quæ castitatem, ieiunium, tormen-*

ta fugit & abhorret; siue Psychicos, *id est*, animales, *iuxta illud* 1. Cor. 2. ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος ὐ δέχεται τὰ τῦ πνεύματος τῦ θεῦ, *id est: animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei*; *Vbi* animalis Apostolo *appellatur, qui animi sui affectus sequitur. Verùm illam esse veram lectionem Auctoris patet, tum ex lib. de Monog. cap. 1. Vbi* Psychicis *opponit*: spiritales, *tum ex eo quod hic mox sequitur cap.* 1. Agnosco igitur animalem fidem, *&c. illi opponens*: spiritalem disciplinam. *Pro quo etiam facit quod suprà Tom. 3. lib. adu. Valent. cap. 17. & 18. Vbi inter tria quæ commemorat, ex eorum sententia substantiarum genera orta ex Achamoth, constituit* ψυχικὸν, *id est: Animale, & rursum cap. 25. & 29.* ψυχικὸν *inter quatuor hominum genera, denique & Christum* ψυχικὸν, *cap. 27. imitatus ibi per omnia B. Irenæum lib. 1. cap. 1. sicut eosdem etiam sequitur Epiphan. in Valentinianis. Porrò ad intellectum Auctoris facit quod præterea rectè adnotauit Rhenan. ad lib. aduers. Praxean in hæc verba: Non possum autem diuinare quos innuat hoc vocabulo, nisi fortè Orthodoxos nolentes commentitiam Montani Prophetiam recipere. Enimuerò constat Montanum in sua conficta Prophetia damnasse secundas nuptias (sic corrigimus quod minus ille dixit) exegisse plures Quadragesimas, exegisse martyria, prohibuisse fugam in persecutione. Quorum primum quum concedat Apostolus 1. Cor. 7. altera verò duo nusquam præcepta sint, tertium non interdictum legatur vel à Christo, vel ab Apostolis; meritò falsum Montani dogma damnauit Ecclesia. At Tertullianus, nimio studio castitatis, abstinentiæ & martyrij, nouam illam Prophetiam complexus est, nec iā ab Ecclesia damnatā detestatus, quæ res illi meritò odium concitauit. Vnde Prophetiam Montanicam respuentes* Psychicos, *id est*, animales *vocat, ac si carnales dicat; tanquam nouum spiritum Paracletum Montanicū agnoscentes* Spiritales *fuerint, scilicet.*

CAP. I.

3. Mirarer Psychicos istos, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: De libri huius argumento. *Suppleuimus verò vocem*: istos, *ex cod. Anglico MS.*

4. Specta corpus & vna regio est, &c.] *Istud ad verbum (vti ante me adnotauit Latinius) transscripsit B. Hieronymus Comment. in cap. 1. Epist. ad Titum. Quod verò lib. 1. aduers. Iouin. B. Hieronym. citat illud Comici: Sine Cerere & Baccho friget Venus; pertinet ad id quod hic præmittitur*: monstrum haberetur libido sine gula. *Sunt autem voces Tertullianicæ*: multiuorantiæ, &: multinubentiæ, *ac* æmulam, *pro*: *contrariam.*

5. gulæ frenos induentem, &c.] *Sic legimus ex coniectura Dn. Harrisij, pro*: imbuentem, *qui adlegat simile illud infrà lib. de Pudicit. cap. vlt.* vt quisque ex consensione vineula induit; *& quod magis ad institutum facit, ex lib. 2. adu. Marc. illud, cap.* 18. Consilium exercendæ continentiæ intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce. *Supplemus verò ex Anglico MS. cod.* pudet & iam.

6. botuli, &c.] *De his citat Latinius Gellium lib. 16. cap. 7. Festo* botulus *genus est* farciminis, *propter connexionem, à bolis sic appellatum. Quam significationem indicat Auctor suprà Apolog. cap. 9. quum dicit*; botulos etiam eruore distentos admouetis.

7. Hi Paracleto, &c.] *De quo* Paracleto *loquatur, indicat verbis sequentibus, quibus frustrà excusare nititur* Montanum & Priscillam & Maximillam; *quas oppugnauit, & ipsum quoque illorum* Paracletum *suprà Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 52. hæres. 21. num. 327. Certè ibidem etiam videre est*, quòd alium Deum & alium Christum prædicauerint Montanistæ, *qui* iuxta Æschinem dicebantur (*vtpotè qui dicerent ipsum Christum esse Patrem & Filium*) *quod iis omnibus adscribit B. Hieron. Epist. 54. ad Marcell. de Montani erroribus. Atqui, quum ibidem rectè scribat eos in fidei regula errare; falsum est etiam quod hic addit Auctor*: quòd nec aliquam fidei aut spei regulam euertant, *vtpotè quum vel ipse Auctor Trinitatem personarum latissimè prosequatur* ex regula fidei, *lib. aduers. Praxean.*

8. De modo quidem nubendi, &c.] *Hauddubiè alludit ad librum præcedentem, qui continet* MONOGAMIÆ DEFENSIONEM.

9. Arguunt nos quòd ieiunia propria custodiamus, &c.] *In hoc quidem verum dicit, quòd arguerētur Montanistæ de* propriis ieiuniis, *vtpotè duabus aut tribus Quadragesimis, sicuti infrà latiùs cap. 15. Verùm calumniatur, dum initio huius cap. dicit*: Orthodoxos odisse ieiunia, *& cap. sequ.* quòd sit indifferenter ieiunādū ex arbitrio. *Atqui ad hæc ieiunia pertinet quod præmisit*: per nullas interdum escas, *& quod cap. sequ. legitur*: sublati cibi.

10. Quòd stationes plerumque in vesperam producamus, &c.] *Quòd* stationes *Auctori sint certorum dierum vel temporum stata ieiunia, suprà latè ostendimus Tom. 2. lib. de Oratione cap. 14. n. 58. maximè ex Hrabano, & adtigimus lib. de Anima ca. 48. n. 548. Idipsum confirmatur ex infrascriptis Auctoris verbis. Primùm cap. 2. quum dicit*: proinde nec stationum, quæ & ipsæ suos quidem dies habeant quartæ & sextæ feriç, *ac cap.* 10. quis mihi probabit, illos ea die statione functos, *&c. & maximè cap. 14. quum stationes indictas à ieiuniis voluntariis distinguens dicit*: cur stationibus quartam & sextam sabbati dicamus, & ieiuniis Parasceuen? *Atqui etiam calumniari Auctorem Orthodoxos, dum sese ab illis argui dicit, quòd* in vesperam stationes producant; *infrà ostendimus dicto cap. 10. Huc verò pertinet quod præmisit*: feras escas, *& quod infrà cap. sequ. legitur*: demorati cibi.

11. quòd etiam Xerophagias obseruemus, &c.] *Quid per* Xerophagias *intelligat, significat his verbis sequentibus*: siccantes cibum ab omni carne & omni iurulentia & vuidioribus quibusque pomis, ne quid vinositatis vel edamus, vel potemus. *Sic enim etiam castigauit Latinius, pro*: nec quid. *Et rectè.* ξηροφαγεῖν *enim est cibis crudioribus vti, & eadem significatione* ξηροφαγία *vsurpatur ab Epiphanio in Epit. cathol. & Apost. fidei. Atqui etiam in isto calumniam Orthodoxis impingere Auctorem infrà probabimus, vbi de his ex professo tractat cap. 9. Huc verò pertinet quod præmissum est*: aridas escas, *& quod postea cap. sequ. legitur*: diminuti cibi.

12. lauacri quoque abstinentiam, &c.] *Etiam in hoc calumniatur Orthodoxos, quasi illi* balnearum abstinentiam *tempore pœnitentiæ improbarint, atque adeò & in Quadragesima, quum ipse Auctor adhuc Orthodoxus suprà Tom. 2. cap. 9. lib. de Pœnitentia, inter* Actus Exomologeseos *enumeret*: sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, *vsqueadeò vt B. Cyprian. lib. de Lapsis dicere non sit veritus*: *Hoc crimini eius & malis deerat, vt ad balneas pergeret.*

13. dum quaqua ex parte anathema audiamus, &c.]

&c.] *Sic legimus ex Angl. cod. MS. pro:* quaque. *Atqui vides etiam hinc, vſitatū fuiſſe in primitiua Eccleſia* Anathema in hæreticos, *iuxta illud Apoſtoli Tit.* 3. Hæreticum poſt vnam correptionem deuita, *de quo vide ſuprà Adnotationes noſtras lib. de Præſcript. aduerſ. hær. cap.* 16. *num.* 103. *& latiùs librum noſtrum, quem propediem Deo fauente in lucem edemus, De non admittendis duabus Religionibus in vna Repub. Præterea hinc mihi colligere videor, quod etiam ipſe Tertullianus, quum hæc adſereret,* anathema audierit; *de quo in vita eius latiùs.*

CAP. II.

14. Nam quod ad ieiunia pertineat, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* De obiectionibus aduerſus ieiunia; *quæ ipſæ quum ſint eædem quas nobis hæretici etiam hodierni obiiciunt, ipſarum ſolutio, quam habet Auctor infrà hoc eodem libro, etiam contra ipſos faciet; maximè quum eaſdem penè omnes à Ioiniano hæretico ſibi obiectas B. Hieron. iiſdem penè verbis, quibus Auctor, diſſoluat, ſicuti ſuis quibuſque locis adnotabimus.*

15. vt quum in Leuitico, &c.] *Non ad verbum, ſed omiſſis aliquot verbis locus iſte (Leuit.* 23. *potius quàm* 16.*) citatur, tum ab Auctore, tum à B. Hieron. ſed alio fine; hic enim citat ad confirmationem ieiunij; Auctor autem adfert ex perſona Orthodoxorum, qui inde colligebant* certos dies ieiuniorum à Deo conſtitutos, *& proinde etiam certos ab Eccleſia, non à priuatis quibuſque, conſtitui debere; tum quòd nihil haberet quod reſponderet Auctor, tacitè & ex propoſito infrà non adtigit.*

16. Certè in Euangelio, &c.] *Infrà latiùs cap.* 13. De diebus ieiuniis determinatis, in quibus ablatus eſt ſponſus (*quorum fit mentio Matth.* 9.) *vtpotè* 40. *diebus ante celebrationem paſſionis Domini, atque adeò vna Quadrageſima, quam obſeruauit ab initio Eccleſia. Atqui B. Hieron. teſte alicubi, ipſi Montaniſtæ etiam ſuam ſecundam Quadrageſimam, quam ſeruabant poſt Pentecoſten, nempè iam ablato in cælos ſponſo, eodem hoc dicto probabant. Sed ſic ſequeretur, omnem diem ieiunare oportere citra id temporis, quo Chriſtus in cælum aſcendit. Proinde iuxta Tropologiam interpretatur idem B. Hieron. ac ſi dicat: vbi propter peccata à nobis diſceſſerit ſponſus, tunc indicandum ieiunium.*

17. Itaque de cetero indifferenter ieiunandum ex arbitrio, &c.] *De hoc etiam latiùs infrà cap.* 13. *Sicut de* ſtationibus quartæ & ſextæ feriæ, *cap.* 14. *Accipitur verò iterum* paſſiuè, *pro: communiter, paſſim, & ſicut addit:* ſine præcepto. *Porrò &* de ieiuniis vltra ſupremam diei, & vſque ad horam nonam, *vide cap.* 10. *&* de Xerophagiis, *cap.* 9.

18. quales caſtimoniæ, &c.] *Infrà de hoc erit diſputandi locus cap.* 16. *vbi agit de* Caſto Iſidis & Cybeles. *Hic verò peculiariter etiam* Apim *commemorat, cuius ibi non eſt mentio.*

19. ſemel in totum macellum ab Apoſtolo admiſſa, &c.] *Adludit ad illud Apoſtoli* 1. *Cor.* 10. *Omne quod in macello venit, manducate. Ad quod reſpondet Auctor infrà cap.* 15.

20. deteſtatore eorum, &c.] *De* iis qui iubent cibis abſtinere: 1. *Tim.* 4. *pulcrè reſpondet infrà cap.* 15. *Hic dumtaxat dicimus omitti quædam ab Auctore, & immutari, dum legit:* intendentes ſpiritibus, mundi ſeductoribus, doctrinis mendaciloquorum, *pro eo quod Græcè & Latinè hodie non habetur:* mundi, *& legitur:* doctrinis *dæmoniorum (ſicut etiam ipſe Auctor ſuprà lib. de Præſcript. cap.* 7.) *in hypocriſi* mendaciloquorum. *Rectius autem alij Græcam vocem* κεκαυτηριασμένον *vertunt cauteriatam, quam Auctor:* inuſtam, *dumtaxat.*

21. Sic & cum Galatis, &c.] *Ad iſtud pulcrè reſpondet infrà cap.* 14. *ſicut etiam cap.* 15. *ad id quod hîc adfertur Iſai.* 58. *& ad id quod ſatis calumnioſè de Chriſto citatur, voratore & potatore, Matth.* 11. *Neque enim ego puto ab aliquo id argumentum aduerſus ieiunia prolatum fuiſſe.*

22. non his communicari hominem quæ in os inferantur, &c.] *Prorſus ſic lego ex MS. Angl. cod. nam eodem modo vertit illud Marc.* 7. *Auctor ſuprà Tom.* 2. *lib. de Patient. cap.* 8. *ſicuti ibi adtigimus num.* 59. *Ad quem locum in hæc verba Rhenan. Quod apud Matthæū cap.* 15. *legitur non ſemel:* κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, *Tertullianus vertit:* communicat, *quemadmodum etiam B. Auguſtinus legit. Eſt autem* κοινοῦν, *commune facere. Et quia Iudæi, quod impurum eſt, id ipſi commune vocant, factum eſt vt* κοινοῦν, *ſiue* communicare, *ſit illis: coinquinare, ceu vetus Euangeliorum editio habet in quibuſdam exemplaribus, præcipuè noſtris. Eraſmus vertit: impurum reddere. Rectè Marci* 7. *vertit etiam noſter Latinus Interpres:* communicare. *Reſponſio autem ad hanc obiectionem eſt facilis, quòd cibi non communicant hominem, ſed malæ cogitationes & ſuperbia eorum, qui diuinis aut Eccleſiæ de Ieiunio præceptis obedire recuſant. Ad illud verò quod adfert* 1. *Cor.* 8. *habes Auctoris ſolutionem infrà cap.* 15.

23. ſublati, vel diminuti, vel demorati cibi officia, &c.] *Prorſus ſic legimus, pro:* dilati; *quia* ſublati cibi *ad ieiunia pertinent,* diminuti ad Xerophagias, demorati, *id eſt, detardati,* ad ſtationes *continuatas in veſperum; nam haud aliter dixit Plautus Rud.*

Quid ſacerdoti meæ dicam, hîc *demoratam* tandiu.

Legimus autem ex Angl. MS. cod. diligam Deum & proximum mihi, *quia alibi Auctor frequenter vertit:* Diliges proximum tibi.

CAP. III.

24. Itaque nos hoc priùs adfirmare debemus, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* De ieiuniorum auctoritate à primordio. *In quo auctorem ad verbum penè imitatur B. Hieron. lib.* 2. *aduerſ. Iouin. non ſemel citato.*

25. Acceperat Adam, &c.] *Latiùs tractat de hac lege primordiali Auctor ſuprà Tom.* 1. *lib. aduerſ. Iud. c.* 2. *dicens in ea omnia præcepta diuina recognoſci. Eodem pertinet quod habet Irenæus lib.* 5. *aduerſ. hær. cap.* 23. *de Adam & eius muliere. Simul enim cum eſca & mortem adſciuerant, quoniam inobedientes manducabant.*

26. mortis à primordio cauſſam, in me quoque cum ipſo genere tranſductam, &c.] *Pulcra peccati originalis circumſcriptio; quod mox & c. ſequ. vocat* primordiale delictum, *ſicuti etiam libro iam citato.*

27. & animam conquaſſatam, &c.] *Adludit ad illud Pſal.* 50. *etiam ſuprà lib. adu. Iud. cap.* 5. *paraphraſticōs citatum:* Cor contribulatum hoſtia eſt Dei; *præterquàm quòd hic* conquaſſationem *illam* propriè fieri cibi anguſtiis *addat, pro quo hodie Latinus Interpres: Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus.*

CAP. IIII.

28. Hæc ratio ſeruabatur apud prouidentiam Dei, &c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd omnes cibos poſt diluuium Deus permiſerit, vt quoſdam

postea demeret. *In quo etiam imitatus B. Hieron. quod Auctor adfert de* cibis immundis vetitis *ex cap. sequ. etiam ante diluuium locum existimat habuisse, eo quòd immundorum animalium Gen. 6. fiat mentio, per quam mentionem ex parte ieiunium dedicatum scribit. Legimus autem prorsus phrasi Tertullianica ex Angl. MS. cod.* pro temporibus omnia modulantis, *vbi erat:* moderantis.

29. Ecce dedi vobis omne fœnum sementiuum seminans semẽ, &c.] *Sic expressit quod Græcè est apud* LXX. *Gen.* 1. σπόριμον σπεῖρον σπέρμα, *vsurpans* sementiuum, *pro seminiferum.*

30. & omnis viuentis, &c.] *Necessaria erat hæc castigatio ex cod. Angl. MS. pro:* omnis serpentis, *quia Græcè est Gen. 9.* καὶ πᾶν ἑρπετὸν ὅ ἐστι ζῶν. *Mirum est autem quòd addat:* suæ, *quod nullæ editiones Bibliorum habent. Suppleuimus verò ex eodem:* eam solá carnem esui eximit, *ac mox legimus:* Æquè post diluuium, *pro:* Atque; *quo loco vel* vnica ea lex à sanguine abstinendi, *etiam pro ieiuniis citatur. Est verò Tertullianica phrasis:* supparans disciplinam.

CAP. V.

31. Denique vbi iam & familiaris populus, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus:* De abstinentia immundorum animalium Lege veteri Leuitici 20. præscripta, & gratioribus cibis detractis. *In quo etiam Auctorem imitatur vbi suprà B. Hieron. sed latiùs infrà Nouatianus lib de Cibis Iudaicis, vbi singillatim de singulis* immundis animalibus *quid abstinentiæ significauerint deducit, à ieiunio corporali ad ieiunia libera transiens.*

32. Nam & primus populus, &c.] Primus *appellatur* populus *Iudaicus ad distinctionem secundi populi Gentium. Hic verò videtur prorsus superfluum illud, quod adeò parenthesi inclusimus,* (Dominus eius, *seu potius:* eis visus est) *neque alioqui sensus constat, neque habet B. Hieron. illius vestigium aliquod. Legimus autem ex Angl. MS. cod.* detrimenta suspirans, *pro:* detrimento, *&c:* quoniam eduxisti nos, *pro:* quomodo, *quia Græcè est* ὅτι, *Exod.* 16.

33. Eadem ventris prælatione, &c.] *In hac scriptura Num. 11. transtulit:* Quis nos vescet carne: *pro: cibabit. Paraphrasticῶs etiam transtulit:* nihil nisi manna vident oculi nostri, *quomodo & B. Hieron. quum legitur hodie apud* LXX. *nihil præterquàm oculi nostri in manna.*

CAP. VI.

34. Nunc si temerè, &c.] *Caput hoc inscripsimus* Naturam & Scripturam enuntiare, ante pabulum & potum nos esse diuinis tractandis aptiores. *Vbi eleganter:* virginem saliuam *dixit, id est, nullo cibo corruptam ac ieiunam. Siue verò legas:* exæstuans *cum Angl. MS. cod. siue* æstuans *cum exc. perinde est.*

35. præmeditatorium, &c.] *Hoc etiam imitatus B. Hieron. Quale, inquit, ieiunium est, aut qualis refectio post ieiunium, pridianis epulis distendimur, & guttur nostrum meditatorium, seu potius:* præmeditatorium efficitur latrinarum; *qui etiam adlegat scripturas hîc citatas Exod. 32. ac Deut. 32 & 8. item Isai. 6. excepto quòd ibi etiam legi debeat:* Deum, *quòd Græcè sit* θεὸν, *& quòd Auctor sua vtatur phrasi* salutificatore, *pro: salutari, ac quòd ille rectè addat:* & recalcitrauit. *Est verò etiam phrasis Tertullianica:* cui ipsæ diuitiæ procurant.

36. Ceterùm cui cor enectum, &c.] *Sic ex cod. Angl. MS. pro:* erectum; *quod minimè huic loco quadrat, quia opponitur:* impinguatum; *vti accipiatur:* enectum, *pro inedia quadraginta dierum confectum; omissa voce:* qui superflua, *quæ sensum obscurabat. Significare autem vult, quòd* Moyses ieiunus vidit gloriam Dei, *&c. quum ipsum* Moysen, *id est, vti beatus Hieron. vultum eius Dei fabulatione cornutũ*, constanter contemplari non valeret pinguior populus.

37. non minus & Heliæ, &c.] *Apparitionẽ hanc Moysi* & Heliæ, quibus se Dominus ostẽdit, *Matth.* 17. *quomodo ieiunium vtriusque 40. dierum, etiam B. Hieron. adlegat, & verò B. Irenæus lib. 5. cap. 21. cum simili Christi ieiunio. Est verò & hîc vox Tertullianica:* perennare, *vel Latinio adnotante. Certè B. Hieron. etiam illa duo comparat:* Quid hîc Helia? *&c:* Adam vbi es?

38. Si enim Deus æternus, non esuriet, vt testatur per Isaiam, &c.] *Quum etiam alicubi suprà istud Isaiæ adscribat Auctor, quærat locum Lector diligentior.*

CAP. VII.

39. Processimus itaque iam ad exempla, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De aliis exemplis ieiuniorũ in Lege veteri. *Quæ ipsa omnia adfert etiam B. Hieron. vt cum Auctore ostendat, tum quòd* ieiunium iratum Deum reconciliet, 1. *Reg.* 7. 4. *Reg.* 18. *ac* 19. *Ion.* 3. 3. *Reg.* 21. *tum quòd* sterilitatem depellat, 1. *Reg.* 1. *denique &* Sacramentorum agnitionem mereatur, *Dan.* 1. 2. 10 & à morte præseruet, *Dan.* 14. *Quæ omnia etiam apud alios Patres, nominatim BB. Chrysost. Ambros. & Augustinum tam sæpè repetuntur, vt pluribus non sit opus.*

40. vt periculum prælii simul fugerit, &c.] *Sic istud castigauimus ex coniectura Harrisij, pro:* fuderit. *Eiusdẽ scripturæ reliqua satis obscura sunt, maximè quũ etiam B. Hieron. mentionem nullam faciat* delicti apud Maspha *(sic legimus cũ* LXX. *pro eo quod erat:* Masphat) *Prima enim facie Auctor videtur ad peccatum imputasse effusionem aquæ, quam:* aquationem *vocat, quæ facta est super terram in conspectu Domini, eo quòd sequatur: Peccauimus Domino. Verùm id magis videtur pertinere ad delicta præcedentia idololatriæ, vtpotè quum populus à Samuele vocatus ante illam congregationem Deos alienos abstulerit. Quare omissa voce:* sed, *sic hunc locum distinguere maluimus:* Deliquerat Israël; in aquatione apud Maspha congregatus à Samuele, ita statim delictum ieiunio diluit, vt periculum prælij simul fugerit. Quum maximè Samuel offerebat holocaustum, in nullo magis procuratam audimus Dei clementiam, quàm abstinentia populi. Et Allophyli prælio admouebant, ibidem *(sic enim legimus cum MS. Angl. cod. Vatic. & Gagnæo, pro:* Ibi demum) Dominus, intonuit voce magna, *&c. Legentes præterea:* Bethor, *iuxta vestigia lectionis Gagnæi, pro:* Bethor, *eo quòd Græcè sit* Βαιθχὸρ.

41. Proinde, quum Rex Assyriorum, &c.] *Paucissimis verbis & adhuc paucioribus B. Hieron. vniuersam comprehendit historiam 4. Reg.* 18. *& 19 sicut etiam conuersionem* Niniue, *addes* Sodomam quoque & Gomorram euasuras fuisse, si ieiunassent; *quod ipsum quoque transscripsit B. Hieron.*

42. Hoc remedium agnôscit & Achab, &c.] *In hac scriptura 3. Reg. 21. addit:* Qualiter, *quod nullæ habent editiones; duabus vocibus exprimens more suo:* hæreditatẽ possedisti, *quod Græcè est* ἐκληρονόμησας. *Legit etiam ordine inuerso:* destituit semetipsum, *pro eo quod alij: ambulauit demisso capite. Videtur etiam* reueritus *accipere, pro compunctus, quod propriè vox Græca* signi-

significat, & læsuram more suo, vertit χαλίαν, *quam alij, ipse quoque aliquando (teste Latinio)* malitiam. *Quod sequitur, de suo addit, ac si dicat: vtpotè* qui non erat ieiunaturus. *Atqui sicut omnes alij iuxta Angl. cod. MS. transposuimus:* in loco, quo.

43. Aspice Danielis exemplum, &c.] *Mirum est hoc, quòd quum nullæ aditiones Dan. 2. neque ipse B. Hier. vllum tempus adscribant, Auctor dicat:* spatium tridui postulat; *qui etiam ex præsupposito addit:* tyranni Sophistis parcitur, *eo quòd pro illis legatur intercessisse Daniel.*

44. quatenus miserabilis es, &c.] *Haud aliter B. Hieron. Deinde scriptum est, quòd Daniel tribus hebdomadibus (pro quo Auctor suprà lib. de Anima cap. 48.* trium hebdomadū statione) *ieiunauerit, panem suauem non comederit, caro & vinum non intrauerit os eius, oleo vnctus non sit, & venerit ad eum Angelus dicens: Daniel,* homo miserabilis es. *Vbi mirum est verti ab vtroque:* ὦ ἀνερ ἐπιθυμιῶν, *quod alij: desideriorum vertunt, Dan 9. & 10 immò & Auctor ipse suprà Tom. 1. lib. aduers. Iud. cap. 8. Quid? quòd in Comment. ab eodem B. Hieron. contrario sensu,* vir desideriorum, *explicetur, amabilis & Dei amore dignus, quemadmodum Salomon appellatus est* Idida, *siue vir desideriorum, quòd pro desiderio suo Dei secreta audire meruerit. Et tamen germanam hanc esse Auctoris lectionem patet ex eo quod sequitur:* Si Deo miserabilis, leonibus in lacu fuerat horribilis; *quod ipsum repetit etiam B. Hieron. Fortassis per Metaphoram sic locutus est, eo quòd auxilium alicuius desiderat, sicuti hîc implorabat Propheta adimpleri 70. captiuitatis annos,* miserabilis *sit, id est, miseratione dignus.*

45. vbi quidem illi sex diebus ieiunanti prandium Angelus procurauit, &c.] *Quod hîc de* sex diebus *dicit, sic expressit B. Hieron.* talem discophorum inedia promeruit hebdomadis; *eo quòd septimo die prandium Danieli ab Abacuc adlatum sit, sicut legitur Dan. 14. De cuius capitis auctoritate, vide nostras Adnot. ad B. Cypr. lib. de Orat. Domin. num. 59.*

CAP. VIII.

46. Reddimus & cetera, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus:* De nouæ Legis ieiuniorum documentis, vtpotè Annę Prophetidis, Christi, Centurionis Cornelij, & Apostoli Pauli.

47. Præstituit exinde ieiuniis legem sine tristitia trāsigendis, &c.] *Adludit ad illud Matth. 6. Quū autem ieiunatis, nolite fieri tristes.*

48. ieiunia quoque plurima enumerat, &c.] *Nō aliter B. Hieron. crebra ieiunia. Valeant itaque Erasmus & Clarius, qui transferre maluerunt 1. Cor. 11. in ieiuniis sæpè, eo quòd legatur hodie:* πολλάκις, *quum ex illis pateat olim lectum* πολλαῖς. *Videtur autem Auctor vertisse* incommoda, *pro eo quod Interpres vulgatus: ærumnam, Græcè* μόχθῳ.

CAP. IX.

49. Principalis hæc species in castigatione victus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De Xerophagiarum & abstinentiæ vini exemplis. *Nempè* Danielis cum fratribus suis, Heliæ, Dauidis, Samuëlis, Aaronis, Apostoli Pauli, & Timothei; *quorū etiam B. Hieron. quædam recenset.*

50. portionale ieiuniū, &c.] *Cui opponatur* portionale, *suprà dixit Tom. 2. lib. de Virgin. veland. c. 4.* speciale generali prius est, & portionale omne subiectum est generali, speciali quoque generale prius est, *&c.* & portionale vniuersali. *Ita verò dicitur* exceptio eduliorum quorundam.

51. Inspiciamus igitur & Xerophagiarum nouitatem, &c.] *Sicuti suprà promisimus num. 11. etiam istud esse calumniam in Orthodoxos ostēdemus; ex eo quòd non solum ex scripturis hîc citatis, sed etiam Patribus antiquioribus constet* Xerophagias *vsitatas fuisse ab ipsis Apostolorum temporibus. Imprimis autem occurrit primorum illorum Asceticorum Alexandrinorum, quos Philo describit, abstinentia, potissimùm circa Festum salutaris Domini passionis, qui Euseb. teste hist. Eccles. lib. 2. cap. 16. illis diebus* vinum omninò non gustabant. *immò nec carnibus, nec aliquo genere cibariorum, quod sit sanguinis particeps, vescebantur, quibus aqua sola potio erat, quique sale & hyssopo pro obsonio & pane vtebantur. Quibus adde præceptum Apostolicum B. Clem. Rom. libro 5. Constit. Apost. cap. 19. qui diebus ieiuniorum solo pane, sale, & oleribus vti concedit, & abstinendum docet à carnibus & vino, idipsum multis scripturis comprobans eiusdem lib. cap. 21. Et verò eius rei praxin idem in B. Petro recenset Recogn. lib. 7. Confirmatur idipsum Can. Apost. 51. Vbi abstinentia à vino & carnibus improbatur, nisi continentiæ caussa. In Galliis idipsum vsitatum fuisse iam ætate B. Irenæi testātur Martyres Lugdun. apud eundem Euseb. lib. 5. cap. 1. in hæc verba: Multum erratis ô viri, putantes humanis visceribus vesci eos, qui ne* mutorum quidem animalium carnibus vtūtur. *Quid? quòd ipse Tertullianus suprà Tom. 2. lib. de Cultu fœmin. cap. 9. ante omnem hæresin scripto, agnoscit quorumdam consuetudinem:* qui abstinentes à vino, & animalibus exsulantes, humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolabant *Eodem pertinet quod ipse lib. de Pœnit. cap. 9. inter Actus Exomologeseos ponat:* pastum & potum pura nosse, *quod de panis & aquæ vsu intelligi manifestum est. Aliis Patrum testimoniis, qui Tertulliano recentiores sunt, prolixitatis euitandæ gratia supersedeo, quum sole meridiano sit clarius, semper in Quadragesima & aliis ieiuniorum ab Ecclesia præscriptorum diebus, abstinentiam fuisse obseruatam à carnibus.*

52. ferculis & œnophotis Regis, &c.] Oenophoron *pro vasculo vinario etiam Ciceroni vsitatum lib. 1 de Finibus. Legimus ex Anglico MS. cod.* ne qui de specie quoque corpusculi metuat, *pro:* ne quis. *In hoc verò differt Auctor etiam à LXX. qui hodie exstant, quòd addat:* & in omni sophia.

53. Anno denique tertio Cyri Regis Persarum, &c.] *Sicut suprà cap. 7 sic etiam hîc vertit Auctor:* homo es miserabilis; *idque aut pro illo quod vtrobique alij legunt: vir desideriorum, aut iuxta quædam dumtaxat exemplaria, quæ illud interpretantur ibi:* Daniel ne timueris.

54. apud Bersabee Iudææ, &c.] *Sic omninò legimus iuxta editiones omnes 3. Reg. 19. pro:* Bersabe.

55. Nam de Samuële mater: Et vinum, inquit, & ebriamen non bibet, &c.] *Haud multo aliter B. Hieron. Samson, inquit, &* Samuel, *vinum & siceram non bibunt; erant enim filij repromissionis, & per abstinentiam ieiuniúmque concepti; haudubiè de* Samuele *Auctorem imitatus, nulla consideratione habita an in scripturis nécne legatur. Citat Latinius in eandem sententiam B. Basil. hom. 31. Et verò prima facie existimabam legendum hîc similiter:* quæ Samsonem & Samuelem Deo vouerat; *atque adeò etiā:* Nam & de Samsone mater; *sed nec de hoc mater, at Deus matri, inquit,*

Iud. 13. Et nunc caue ne bibas vinum & siceram, &c. quia, &c. paries filium, quoniam Nazaræus Deo erit puer ab vtero. Ex quo enim Nazaræus futurus prædicitur, reliquum sequitur; vtpotè quum Num. 6. Lex Nazarai (siue sanctificati, *vti mox vertit testimonium Amos 2.) abstinentiam vini præcipiebat. Fortasse de* Samuele *id dicit Auctor, non solum* mater, *eo quòd 1. Reg. 1. legitur:* vouisse Samuelem Deo, *sed insuper dixisse: & ferrum non ascendet super caput eius; ex quo proinde collegerit* Samuelem *quoque Nazaræum futurum, quippè de quo idipsum legatur Num. 6. Maximè quum de seipsa illa dixerit: Vinum & quod inebriare potest (Græcè μέθυσμα, pro quo vnica voce Auctor:* ebriamen) *non bibi.*

56. tu & filij tui post te, &c.] *Sic necessariò emendauimus, pro:* filius tuus; *nam præterquàm quòd plures habuerit filios Aaron, & B. Hieron. hunc locum transscribens:* Aaron, *inquit, & ceteri sacerdotes; & insuper omnes editiones illud legunt Leuit. 10. Vertit autem Auctor:* post te, *quod est Græcè μετὰ σοῦ, pro eo quod Latinus LXX. Interpres: tecum; quod interim solum apud illos legitur, quemadmodum & illud:* vel ascendetis ad altare. *Mirum est illud, quòd non habeat Auctor: tabernaculum testimonij, quod legunt omnes editiones.*

57. aut ab homine vouetur, &c.] *De voto, quod & ibi & hîc agnoscit Auctor, vide latius infrà cap. 11. num 70.*

CAP. X.

58. Æquè stationes nostras, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De stationum (*siue statorum* ieiuniorum) nō modò ad nonam, sed ad vesperam vsque, exemplis. *Nempè Exod. 17. Iosu. 10. 1. Reg. 14. & Dan 9. Quæ ipsa etiam B. Hieron commemorat. Atqui de* stationum *vocabulo latè tractauimus suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt num.* 58.

59. & non vltra nonam detinendum, de suo scilicet more, &c.] *Quòd hunc morem Orthodoxis adscribat, etiam calumnia non caret. Nam veterem Ecclesiæ ritum* ad vesperam vsque stationes, *id est, ieiunia certa* ieiunandi, *comprobat imprimis illud Euseb loco suprà citato de Asceti illis Alexandrinis ex Philone: Cibum aut potionem ante solis occasum nemo illorum capit; & Clem. Rom. Constit. Apostol. lib. 5. cap. 20. Deinde ipse Auctor ante omnem hæresin, eam consuetudinem agnoscit suprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. dum* cœnam, quam Agapen vocabant, sub noctem celebratam *indicat, & partim Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. dū tradit:* accepto corpore Domini non solui stationem; *satis per hoc indicans non solui solere sub nonam, sed vesperi primùm. Eodem pertinet illud B. Hieron. Epist. ad Eustoch. de Virgin. seruanda: Pentecoste cœnæ mutantur in prandia. Siquis recentiora Auctore testimonia desideret, legat B. Ambros. serm. 33. B. August. serm. 56. de tempore, B. Basil. hom. 1. de Laudibus ieiunij. B. Chrysost. hom. 10. in Genesin. At verò ieiunij in horam nonam dumtaxat, meminerunt B. Basil. ad Amphil cap. 73. Epiphan. in Epitome fidei, & Leo Papa 1 Epist. 65. & 31. atque Auctore multò posteriores. Quid? quòd paulopòst Auctor fateatur, quarta & sexta sabbati vsque ad horam nonam ieiunari dumtaxat.*

60. Si, quia Petrus, &c.] *Eleganter Auctor horas* Nonam, Sextam, *&* Tertiam, *quarum fit mentio Act. 3. 10. ac 12. nihil facere contra ieiunia in vesperum, sed dumtaxat significari,* istas tres horas solenniores fuisse in Orationibus diuinis, vel argumento Danielis ter in die (*Dan. 4.*) orantis. *Quas easdem celebrat B. Cyprian. lib. de Orat. Domin. adlegatis iisdem scripturis, addens quoque matutinam & vespertinam; vbi adnotauimus num. 74 inde ortam horarum Cononicarum institutionem, quæ hodie, & iam inde ab ætate BB. Damasi, Ambrosij, & Hieronymi in Ecclesia obseruantur. Legimus autem ex MS. Angl. cod* quis mihi probabit, *pro:* probat. *Deinceps:* finiri *accipitur pro: præscribi & definiri, vti etiam ante me adnotauit Latinius; qua postrema voce hoc ipso capite vtitur, dum dicit:* ieiunationis in serum definitæ.

61. in eodem Commētario Lucæ, &c.] *De Auctoritate Libri* Actorum Apostolorum, *& quòd* Lucæ sit Commentarius, *vide suprà Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 2. num. 21. Castigamus autem ex Angl. MS. cod.* vtique per aliquarum horarum exceptionem; *pro:* aliatum.

62. quarta Sabbati & sexta, &c.] *De* stationibus *siue ieiuniis* quartæ & sextæ Sabbati, *vide infrà c. 14.*

63. eorum quæ ex traditione obseruantur, &c.] *De* Traditionū *quæ carent scriptura,* auctoritate, *vide suprà Tom. 2 lib. de Corona milit. c. 3. num. 27.*

64. Et si qua, inquit, ignoratis, &c.] *Paraphrastica hæc est Auctoris translatio, pro eo quod alij Philipp. 3. legunt: siquid aliter sapitis. Eodem verò modo interpretatur etiam B Hilarius lib. 11. de Trinit. legens cum Auctore:* reuelabit, *sicuti etiamnum Græcè est, ἀποκαλύψει. Atqui more suo:* exitum Domini, *pro morte Christi accipit.*

65. Nam & milites numquam immemores sacramenti, magis stationibus parent, &c.] *De* Sacramento militari *vide suprà Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 20 num. 126. & cap. 40. num. 239.* Stationum *verò nomen sumptum à* stationibus militum, *etiam suprà scripsit Auctor Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt.* Si statio, *inquit,* de militari exemplo nomen accipit (nam & milites Dei sumus) vtique nulla lętitia siue tristitia obueniens castris, stationes militum rescindet. *Legimus autem iuxta Gagnæum & Latiniū:* Sed hoc ex argumentationum, *&c. pro: vt hæc; quo loco iterum sunt voces Tertullianicæ:* refrigerate, *&:* committere.

66. qua ipsis elementis stationē imperauit, &c.] *Sic ex MS. Angl cod. pro:* impetrauit; *maximè quòd consentiat B. Hieron. & quòd Iosu. 10 sic legatur: Et dixit Iesus:* Sol contra Gabaon stet, & Luna contra valles Ealon (*pro quo Auctor:* Aialon.) Et stetit Sol & Luna in statione, donec vltus est populus inimicos eorum (*pro quo Auctor:* de inimicis suis) & stetit sol medio cœlo. *Proinde etiam conformiter Græco textui, castigauimus à Latinio admoniti:* & non accedebat in occasum, & in finem diei vnius. Non fuit dies talis retrò & in nouissimo, *pro eo quod erat contrario sensu:* Vt autem accedebat. *Græcè enim est: οὐ προεπορεύετο. Est verò rursus phrasis Tertullianica:* parem solis; *sed videtur id quod sequitur, mendo non carere:* instātem tamdiu in officio, stationem etiam sera longiorem; *quod sic expressit B. Hieron. & inediā plus quàm vnius diei victoris exercitus protelauit.*

67. & tota terra non prandebat, &c.] *Addimus & hîc negandi particulam:* non, *& eandem adiiciendam censemus apud B. Hieron. eo quòd sensu longè diuerso legatur 1. Reg. 14. & tota terra venit in saltū, &c. & ex ore eorum fluebat mel, & non fuit conuertens manum in os suum.*

68. sed & Daniel, &c.] *Variat hîc nonnihil in hac*

scriptura Dan.9. Auctor, quippè qui quòd suprà Tom.1. lib.aduers.Iudaeos cap.8. vertat: in visione, *hic:* in somnis; *& quod ibi:* tetigit me, *hic:* adpropinquauit mihi.

CAP. XI.

69. Omnia autem ista, &c.] *Inscriptionem capiti huic fecimus:* Quòd quum quædam dictorum officiorum imperata sint, alia per votum expuncta; noua non sint. *Sunt autem Tertullianica:* paraturam, &: eos retundamus qui hæc velut vacantia infirmant, *ac:* eos reuincamus, &: Sed & illud in medio est, *item:* expunxisse.

70. votum, quum à Deo acceptatum est, legem in posterum facit, &c.] *Egregius locus, qua ratione* votum legem faciat; *nempè postquàm iam Deo factum, atque adeò à* Deo acceptatum est. *Id est enim quod legitur Ecclesiastis 5. Multò melius est non vouère, quàm post* votum *promissa non reddere. Et verò etiam Deo grata esse vota, sic tradit Auctor:* exinde enim faciẽdum mandauit, qui factum comprobauit. *Valeant itaque nostræ tempestatis Votorum mastyges. Contra quos de Voto continentiæ virorum vide suprà Tom.2. Adnot. nostras ad li. de Cultu fœmin. cap.9. num. 51. & de Virginum votis, lib. de Velandis virgin. num 1. De votis* ieiuniorum, *quorum hîc meminit, quis dubitet eandem esse rationem?*

71. Itaque & hinc, &c.] *Pertinent quæ sequuntur ad defensionem hæreseos Montanistarum, sed quæ nihil concludunt. Sunt autem rursus Tertullianica:* altercario diuersę partis obducitur; decucurrerunt, retractare *pro tractare*, exertè (*sic enim legimus ex MS. Angl. cod. pro:* exerta) *denique:* gradum figere, *de quo inter Prouerbia in Prolegomenis.*

72. hoc enim vocantur hæretici nomine, &c.] *Sicut hîc, sic etiam suprà, Tom.3. lib. 3. aduers. Marc. c. 8.* hæreticos Antichristos vocari 1. *Ioan. 2. adnotauit Auctor. Nos verò nouam periodũ ibi facimus:* Et quomodo, *&c. vsque:* Quo itaque, *cum interrogationis notula; quam etiam in illius periodi fine adiecimus, maioris intellectus gratia; quamquam perobscurum adhuc maneat illud:* erga Deum aduersum nostrum, *vbi coniicimus:* aduersum *ex diuersa lectione ad marginem adnotata, pro:* erga, *in textum irrepsisse; sed tamen nihil immutare voluimus. Illud autem:* Quo, *&c.* laterũm, *idem significat, ac si dicat:* ex quo latere, *vt sit prouerbialis formula; de qua, & altera:* palos terminales figere, *vide nostra Prolegomena. Supplemus autem:* ita & de sollemnibus.

CAP. XII.

73. Iam enim & in ista specie dorali, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd multum fructus dicta officia Ieiuniorum adferant. *Vtpotè quibus* elimentur delicta, reuelationum scientia extorqueatur, & bella propria discutiãtur. *Quæ omnia etiam* Ieiuniis *adtribuunt B. Basil. libro de Ieiunio, Ambros. lib. de Hel. & Ieiunio, B. Chrysost. variis homiliis de Ieiunio, B. August. lib. de vtilit. Ieiun. B. Hieron. denique frequentissimè.*

74. Vt ab Ioãne Paracletus obmutuisset, &c.] *Refertur ad illud quod præcessit cap. præcedenti:* Lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. *Loquitur autem rursus de suo* Paracleto *Montano, sicuti etiam in calce huius capitis.*

75. indicentes omnem ταπεινοφρόνησιν, &c.] *Similiter cap. proximo:* Itaque si & ex hominis edicto, & in vnum omnes ταπεινοφρόνησιν *agitatis, & cap. 17.* sed & omnem ταπεινοφρόνησιν ethnici agnoscunt. *Accipi autem videtur ab Auctore, pro humiliatione per ieiunium; à qua non abhorret ex propria eius vocis trãslatione animi demissio. Eleganter verò dixit:* arida cute loricatus, & cõtra vngulas corneus.

76. Pristinus vester, &c.] *Loquitur de* Pristino *quodam, qui in martyriis defecerat; quod minus mirandum, quum nuncupet eum:* non Christianum, *id est, adhuc* Catechumenum; *idipsum satis indicans per id quod subiungit:* aliquandiu farsum (*seu* fartum, *quod reposui cum Latinio*) omnibus balneis quasi baptismate melioribus; *immò etiam* luxuriæ *eum accuset; quo fit, vt paulopriùs non displiceat lectio Gagnæi:* martyribus incœstis, *quamquam retinuerim:* incertis. *At prorsus castigamus ex eodem Angl. MS. cod.* atque ita de hoc iam extortus, *pro:* exortus. *De Apicio verò vide lib. de Pallio cap.5. num.110.*

CAP. XIII.

77. Præscribitis constituta esse solemnia, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd etiam præter Quadragesimam Episcopi ieiunia mandare adsolent, maximè tempore Conciliorum, quæ certis in locis ex vniuersis Ecclesiis aguntur.

78. præter Pascha ieiunantes, &c.] *Adludit ad ieiunia Ecclesiæ* pręter (*id est, extra*) Pascha, *seu Quadragesimam; & inter cetera ad quatuor tempora, quæ sub Calixto (quemadmodum in vita Auctoris latiùs) hoc penè tempore, quo liber hic conscriptus, instituta sunt:* Semiieiunia *appellãs* quartę & Sextę Sabbati, *vtpotè in quibus ad horam nonam ieiunia soluuntur. De* panis & aquæ vsu *suprà habes Asceticorum seu monachorũ primorum exemplum, num. 51. De Prouerbio autem:* Mouistis gradum, *vide nostra Prolegomena.*

79. Benè autem, quod & Episcopi, &c.] *Istud pertinet ad* Episcoporum in Ecclesia regendi facultatem, *quam vbique vrget B. Cyprian. qui eorum adserit Ecclesiæ gubernandæ diuinam potestatem. Atque ad calumniam illud pertinet:* non dico de industria stipiũ conferendarum, *sicut & illud, quod* hominis edictum *appellet. Et rursum de* Paracleto suo Montano *loquitur paulopòst.*

80. Aguntur præcepta per Græcias illas, &c.] *Siue legas:* præterea *ex MS. Angl. cod. & Gagnæo, siue cum Gelenio* præcepta; *non refert. Et verò pulcrè Concilia describit siue Generalia, siue Prouincialia, tum per* Græcias, *tum per* diuersas (*vti mox sequitur*) Africæ prouincias; *vtpotè quæ tradit* agi certis in locis, ex vniuersis Ecclesiis; per quæ & altiora quæque in commune tractantur, & ipsa repræsentatio totius nominis Christiani magna veneratione celebratur. *Atque adeò facit hic locus magnoperè pro* Conciliorum *auctoritate. Quam confirmare solemus imprimis scripturis iisdem quibus Ecclesiæ auctoritatẽ, Matth. 28. ac Luc.21. item illa Matth. 18. Vbi duo aut tres congregati fuerint in nomine meo, ibi sum in medio eorum. Deinde pro eodem facit, quod in Apostolorum Concilio Hierosolymitano Act. 15. disertis verbis Iacobus in hæc verba rescripserit: Visum est Spirituisancto & nobis. Quod ipsum tanti facit B. Iren. lib.3. cap. 12. vt ex illius Synodi verbis vnicum Deum probet aduersus Marcionem. Siquis verò primas post Christum Synodos nosse desideret ad tempora vsque Tertulliani; inueniet imprimis Apostolorũ Hierosolymis celebratas, Act.1. in electione Mathia, Act. 2. in Pentecoste, Act.6. in electione 7. Diaconorum, Act. 15.*

iam citatam, denique & illam de qua Gal. 2. quum Petrus in Apostolatum est ordinatus Circumcisionis, Paulus verò inter Gentes. Quibus adde Concilium, in quo Apostolorum Canones & Constitutiones Apostolicæ, posteà à B. Clemente Romano recensitæ, sunt editæ. Item illud in quo electus fuit in Episcopũ Hierosolymorum Iacobus frater Domini, iuxta quod scribit Clemens Alexãdrinus 6. Hypotyposeon, citatus ab Euseb. lib. 2. cap. 1. Deinde habes Act. 13. Antiochenam, vbi segregati sunt à se mutuò BB. Paulus & Barnabas; ac Ephesinam, ad quam Paulus vocauit omnes Presbyteros & Episcopos Ephesiorum ac quantum apparet, totius Asiæ, Act. 20. Videtur his adiicienda Corinthiaca, in qua (iuxta quod B. August. adserit Epist. ad Casulanum) iuxta promissum suum, quo dixerat 1. Cor. 11. Cetera quum venero disponam; de ritu Eucharistiæ multa statuit Paulus. Quum autem Can. 37. Apostol. statuatur, vti de religionis dogmatis & Ecclesiasticorum controuersiis singulis annis bis conuentus Episcoporum habeantur; non dubium quin in singulis prouinciis iam inde frequentes Synodi sint celebratæ: quarum statuta Romana, iam olim missa per Damasum Papam ad Aurelium Carthaginiensem Episcopum, ex Epistola eiusdem constat, quam suis Conciliorum Canonibus præfixit B. Isidorus Hispalensis, quæ dicit se nullum prædecessorum suorum à B. Petro prætermisisse, de quorũ statutis aliquid non miserit. An alludat ad Decretales Epistolas Romanorum Pontificum, quæ plerumque in Conciliis Romanis scriptæ sunt, etsi nobis ita videatur, Lectori tamen liberum relinquimus iudicium; eundè remittentes ad libros Francisci Turriani, quos pro earum auctoritate conscripsit. Præteriri tamen à me non possunt Concilia Romana sub Clemente (quod citat Anacl. Ep. 1.) Alexãdro 1. Sixto 1. & Telesphoro; quippè qui eorundem suis in Decretalibus meminerint. Certè sub Victore de Paschatis die penè infinita enumerat Euseb. hist. lib. 5. cap. 20. seu 22. pósque eum Nicephor. lib. 4. cap. 30. & nominatim Romanum præside Victore, ac Galliarum sub Irenæo, in Occidente; item Cæsareæ Palestinæ, Ponti per Osroënam, & Corinthium siue Achaicum; quibus addere licet Alexandrinum, cuius ipse Victor meminit Decret. 1. & Asiæ illud, in quo Nicephor. lib. 4. cap. vlt. scribit etiam Asianos (qui suis in Synodis contrarium definierant) Victori Papæ cessisse, & idem Decretum publicasse. Atque hæc mihi videntur Concilia, quæ hîc Auctor per Græcias acta *commemorat. Facit præterea Eusebius eiusdem libro cap. 23. mentionem, & post eum Nicephorus, (ex Apollinaris libro 1. aduers. Montanum) Asiæ plurimorum conuentuum, in quibus Montanus, cum suis asseclis communione depulsus fuit. Verùm de his, aliisque quæ ipsius ætate contigerunt, paulò latiùs in Vita Auctoris.*

81. Conuentus autem illi stationibus priùs & ieiunationibus operati, &c.] *Indicat optimam primitiuæ Ecclesiæ in Synodis consuetudinem, quæ ieiunia solebant præmittere; cuius rei exemplum habes imprimis Act. 13. in Concilio Apostolorum Antiocheno.*

CAP. XIIII.

82. Horum igitur tempora obseruantes, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Apostolum ad Galatas obseruationem temporum & dierum & mẽsium improbantem, loqui de Iudaicis ceremoniis. *Quod ipsum latiùs deduxit Auctor suprà Tom. 3. lib. 5. aduers. Marc. cap. 4. num. 49. & paucis antea lib. 4. c. 3. num. 24. quibus locis etiam nos hac de re aliquid adnotauimus. Non aliter etiam interpretatur B. August. Comment. in Epist. ad Galat. quamquam ipse non tam ad ieiunia quàm dies festos Iudæorum referat; neque etiam inuenietur aliquis veterum Catholicorum, qui ad Ieiunia Ecclesiastica id detorqueat; quare valeãt hæretici hodierni. Atqui eleganter dixit:* Galaticamur, *pro:* Galatas imitamur.

83. Quòd si noua conditio in Christo, sepulti, &c.] *Alludit ad duas scripturas, alteram 2. Cor. 5. Si qua ergo* noua conditio *(id est, creatura, more Tertullianico)* in Christo; *alteram quæ dicitur: consepulti sumus cum Christo, Rom. 6. At quòd hinc vult defendere noua sua Montanistarum ieiunia, sibiipsi contradicit, qui adhuc Orthodoxus nouitatem & doctrinarum & ceremoniarum vbique repudiat, & maximè Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hæret.*

84. cur Pascha celebramus annuo circulo in mense primo? &c.] *De* Paschę celebratione mense primo, *consentiunt omnes. Verùm quando incipiat* mensis primus, *dissentit à Iudæis Ecclesia: sicut & in eo quod die Dominico celebret, non quacumque die euenerit Luna 14. primi mensis. Hinc imprimis Apostolor. Can. 8. statuitur, ne ante vernum æquinoctium celebretur; ad quod alludere videtur Epiph. hær. 70. Audianorum; qui, mentione facta cõstitutionis Apostolorum, rationem reddit, cur post æquinoctium seruari debeat, quòd alioqui contingeret nobis duo eodem anno Paschata celebrare. Eodem pertinet illud S. Victoris Epist. Decret. 1. A quartadecima luna* primi mensis, *vsque ad vicesimam primam eiusdem mẽsis, Domini Pascha celebretur. quod ipsum etiam Eleuthero Papa adscribit Beda lib. de Temporibus. Clariùs adhuc Concilium Nicenum (sicuti citatur à Theophilo Alexandrino lib. de Pascha) definit initio primi mensis fieri, qualiscumque luna, ab octauo Idus Martij, vsque in diẽ Nonarum Aprilis, dierum 18. spatio, nata fuerit. Cuius constitutionis præterea meminerunt Epist. Synodalis ad Alexandrum, & Theodor. lib. 1. ca. 9. Rufin. lib. 1. c. 6. Constantini Imperatoris Epistola apud Euseb. lib. 3. cap. 1. Item Concil. Antioch. cap. 1. & B. Ambros. Epist. 83. Qui insuper, postquàm dixit: eundem illum mensem esse, quem nouorum Iudæi appellant, & Ægyptij primum; addit: Incipere* primum mensem, *non secundum vulgarem vsum, sed secundum consuetudinem peritorum ab Aequinoctio, qui dies est 12. Kal. Aprilis, & finiri 11. kal. Maij; inde intra hos 31. dies Pascha celebrari. Atqui omnes suprascripti, & insuper B. Ignatius Epist. ad Magnes. Pius Papa 1. Epist. 1. Decret. citans Hermem in libro Pastoris, & Concilia supracitata num. 80. Theophilus Cæsareæ Palestinæ Episcopus Epistola sua Synodica, Constantinus Imperator Epist. simili apud Eusebium, B. August. Epist. 119. ad Ianuarium, Beda lib. de Temporibus, & B. Isidorus lib. 1. de Offic. Eccles. cap. 31. & lib. 6. Etymol. cap. 17. non alia quàm Dominica die posse* Pascha *Domini celebrari, diuersis testantur verbis. Sicuti etiam, aduersus Blastum & alios Quartadecimanos seu Tessarescædecatitas ipse Auctor, aliique de hæresibus scriptores, supracitati à nobis Tom. 3. lib. de Præscript. aduers. hær. cap. 53. hær. 22. num. 329. de quibus etiam aliquid tractauimus in Vita Auctoris. Ad quod, Nicena Synodus dicit, inquirendam à 12. Kal. Aprilis vsque ad 18. Kal. Maias Lunam decimam quartam, & celebrandum Pascha Dominica sequenti.*

85. cur quinquaginta exinde diebus, &c.] *De hoc vide suprà Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. num. 38.*

86. cur stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus, &c.] Stationes (*Hrabano teste, lib. 2. cap. 18. de Instit. Cleric.*) *appellat* quartæ & sextæ feriæ *ieiu-*

nia, quòd statuta essent illis diebus ieiunia, non item die Parasceues, sicuti num. sequ. latiùs, quæ erant voluntaria. Atqui præterea, eius diei ieiuniorum meminerunt B. Ignatius Epist. ad Philipp. & Clemens Alexandrinus lib. 7. Stromatum, Socrates quoque histor. Eccles. lib. 7. cap. 21. de Theodosio iuniore. In quibus tamen ad nonam vsque dumtaxat ieiunatum fuisse, Auctor suprà cap. 10. his verbis indicat: Quasi respuamus nonam, cui & quarta Sabbati & sexta plurimùm fungimur. *Citat etiam Iuo lib. 2. Decretal. & post eum Gratianus ex Apollinario, siue Apollonio, causam vtriusque huius ieiunij; quia* quatta feria *Judas traditionem Domini excogitauit, &* sexta feria *saluator crucifixus est. Hinc etiam hodie seruatur, quòd dumtaxat post vesperas soluatur ieiunium in quadragesima, & in reliquis ieiuniis ad horam nonam. Eandem obseruationem adlegat etiam B. Hieron. in Epist. ad Gal. & B. August. Epist. iam dicta ad Casulanum, eósque citat Amalarius lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. Eodem pertinet quod B. Ambros. in Epist. ad Rom. dicit: Sunt quidam, qui* feria quarta *carnem non edendam statuerunt, sunt qui* Sabbatis; *vbi etiam* sextæ feriæ *meminit; item quod citatur de Consecr. dist. 3. cap. De esu, ex Leone 4. vbi dicitur: Vetustissimam esse traditionem, vt* quarta & sexta feria *ab esu carnium fiat ieiunatio. Videtur autem exoleuisse ea cõsuetudo ieiunandi* feria quarta, *& postmodum sola carnium abstinentia, sicuti hodie* feria sexta & Sabbato; *quando facta est, de qua mox latiùs, generalis Sabbatis ieiunandi constitutio.*

87. ieiuniis parasceuen, &c.] *Nouè hîc Auctor Sabbatum,* parasceuen *nuncupat, vtpotè quæ sit parasceue Dominica, sicuti olim feria sexta apud Iudæos fuit parasceue ante Sabbatum. Quam adeò appellationem feriæ sextæ adtribuit Auctor etiam suprà, lib. 4. aduers. Marc. cap. 12. & B. Ignatius, Clemens Alexandr. Euseb. Hieron. & August. locis nũ. præced. citatis. Atqui rectè* dicatam *dicit* ieiuniis *(talibus nempè, quæ pro voluntate cuiusque seruantur)* parasceuẽ *seu* Sabbatum, *sicuti subiungit. Quia de* Ieiunio Sabbati *variam fuisse obseruationem, constat ex B. Hieron. Epist. 28. ad Lucinium, & B. August. Epist. quadam ad B. Hieron. & Epist. 118. ad Casulanum. Ex quibus constat Romæ & in multis vicinis ac remotioribus Ecclesiis etiam Sabbato ieiunatum fuisse; in Ecclesiis verò Orientis non item, immò neque Mediolani, neque in Africa, saltem ex præcepto Ecclesiæ, nisi semel in anno pridie Paschæ. Id est enim quod addit Auctor*: quamquam vos etiam Sabbatum, si quando continuatis, numquam nisi in Pascha ieiunandum, *&c. Hinc illud B. Ambros. apud* B. *August. Quando hîc sum, non ieiuno Sabbato; quando Romæ sum, ieiuno; & non absimiliter B. Hieron. Vnaquæque prouincia abundet in suo sensu, & præcepta maiorum leges Apostolicas interpretetur. Atqui non multo post B. Innocent. Epist. ad Decentium cap. 4. præcipit ieiunij Sabbatum, dicens: Si feria sexta (videtur itaque tunc non amplius obseruata feria quarta) propter Passionem Domini ieiunamus; Sabbatum prætermitti non debere, eo quòd biduo illo Apostoli in mœrore fuerint, & occultati propter metum Iudæorum. Quare & Amalarius lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. dicit, ex ordine Romano diem Sabbati haberi in obseruatione; vt B. Isidorus lib. 2. de diuin. offic. cap. 42. ac Hrabanus noster lib. 2. de Institut. cler. cap. 23. inter legitima ieiunia computant (Innocentium citantes) ea quæ sunt feria sexta & Sabbati. Ex quo tempore in hunc vsque diem, saltem Occidentalis Ecclesia, carniũ abstinẽtiam etiã diebus Sabbati obseruat.*

88. nobis certè omnis dies etiam vulgata consecratione celebratur, &c.] *Videtur hîc adludere ad eorum consuetudinem (maximè Græcorum) qui diebus ieiuniorum sacra, saltem manè, non celebrabant; eo quòd dicerent*: stationem *(siue ieiunium)* solui accepto corpore Christi; *contra quos agit suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. vlt. Atque adeò eiusdem lib. nũ. 1. citauimus hunc locum, ad confirmationem* consecrationis *corporis Domini in Missæ sacrificio.*

CAP. XV.

89. Reprobat etiam illos, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De aliis Apostoli & Isaiæ locis, *& imprimis de verbis illius 1. Tim. 4. Quæ ipsis penè Auctoris verbis sic interpretatur B. Hieron. lib. 2. adu. Iouin.* Reprobat quidẽ Apostolus eos qui iubebant *(sic etiã hîc castigamus, pro:* iubeant*)* cibis abstinere, *&c.* sed Marcionem designat & Tatianum & ceteros hæreticos, qui abstinentiam indicunt perpetuam, ad destruenda & contemnenda *& abominanda* opera creatoris. *Nos autem & creaturam omnem laudamus Dei, & abstinentiam luxuriæ,* Ieiunia *præferimus saturitati. Nec aliter eum locum interpretantur Patres B. Chrysost. aliique Græci, & Ambros. in Comm. & B. August. lib. 3. aduers. Faustum, ac Epiphan. hær. 66. nempè de iisdem Marcionitis, Encratitis, itẽ Manichæis, qui eandem hæresin profitebantur. Porrò de* Marcionis *dicta hæresi, alicubi suprà tractauimus,* de Tatiano Encratitarum principe, *qui & nuptias & cibos damnauerũt tamquam mala. Vide Irenæum & alios Auctores suprà à nobis citatos, ad sæpedictum lib. de Præscript. aduers. hæret. cap. 52. hær. 20. num. 326. Quem autem intelligat*: Iouem hodiernum de Pythagora hæreticum, *consulat Auctores historicos diligens Lector.* Pythagoram *certè prohibuisse animalium esum, suprà patet lib. de Anima, non vno loco.*

90. duas in anno hebdomadas Xerophagiarũ, &c.] *Quum ad hunc locum hauddubiè adludat B. Hier. Epist. 54. ad Marcel. adu. Montanum, vbi tres Quadragesimas illi adscribit; ego maluissẽ legere:* tres, *pro:* duas, *nisi Epiphan. (quãtum memini) duarum dumtaxat* Quadragesimarum Montani *mentionem faceret; maximè quum B. Hieronymum sic scripsisse, testetur iam olim B. Amalarius lib. 4. de Eccles. offic. cap. 37. Et verò* hebdomadas *videtur accipere, non pro septem diebus, sed pro septem hebdomadibus; vtpotè quum paulò antè B. Telesphorus Papa statuisset, per clericos omnes (erat autem Presbyter Tertullianus) septem hebdomadas plenas ante Pascha à carne ieiunari. Vbi quum ille subiiciat: quia sicut discreta debet esse vita clericorum à laicorum conuersatione, ita & in ieiunio debet fieri discretio, satis indicat, non primùm se Quadragesimæ ieiuniũ (sicuti calumniãtur quidam) instituisse. Certè præter Constit. Apost. Clementis, de illa sic B. Ignatius Epist. ad Philip.* Quadragesimam *verò nolite pro nihilo habere, imitationem enim continet Dominicæ conuersationis. Vbi adludit ad 40. dies ieiunij Christi Domini, cuius etiam exempla antea in Moyse & Helia notiora sunt, quàm vt pluribus sit opus. Vnde verissimè dicto loco B. Hieron. Nos (inquit) vnam* Quadragesimam, secundum Traditionem Apostolorum *toto anno, tempore nobis congruo,* ieiunamus; *illi (Mõtanistæ nempè) tres in anno faciũt Quadragesimas, quasi tres passi sint saluatores. Item B. Epiphan. in Syntomo de fidei Apost. veritate, agens de ipsorum institutis: Tessaradecasten etiam (inquit) ante*

septem hebdomadas (sic enim haudd ubiè legendum, pro: dies) sancti Paschæ simili modo obseruare solet Ecclesia, in ieiuniis perseuerans; non omninò autem in Dominicis, ne in ipsa quidē Tessaradecaste. Valeant itaque, qui Quadragesimale ieiunium nituntur conuellere; quum etiam BB. Ambrosius, August. & Chrysost. alicubi, non modò ad Apostolorum, sed Christi institutionem referant. Atqui, quòd hebdomadas Xerophagiarū, *nūcupet Auctor, hinc est; quòd carnibus (immò & vino olim) abstineamus in Quadragesima.*

91. exceptis scilicet Sabbatis & Dominicis,&c.] *Loquitur de consuetudine adhuc in Africa vsitata, quæ* Sabbatis *etiam in Quadragesima non erat indictum seu statutum ieiunium, præterquam Romæ; verùm postea non modò per Innocentium Papam Epist. supracitata num.87. sed præceptum est ieiunium Sabbati etiam in Concilio Agathensi cap.12. sicuti citatur cap. Placuit, de Consecr. dist.3.*

92. Atquin ad Romanos scribens, &c.] *Hunc Apostoli locum Rom.14. iisdem penè verbis pauloclariùs interpretatur B. Hieron. lib.2. aduers. Iouin. Quòd si loquitur ad Romanos: Is qui manducat, non manducātem non spernat; & qui non manducat, manducantem nō iudicet; pro quo Auctor:* ne nullificet (*sic enim legimus stylo Tertullianico, ex Angl. cod. pro:* vilificet) *non inter ieiunia & saturitatem æqualia merita dispensat, sed cōtra eos loquitur, qui in Christum credentes adhuc Iudaizabant, &c. Ex quo etiam confirmatur nostra lectio ex eodem cod. MS.* olera vescitur, *pro:* olere. *Atqui prorsus inuerso ordine, citantur hîc verba Apostoli. Castigamus verò ex coniectura Dn. Harrisij, & nostra præcedenti:* vetet controuersiam, *pro:* vitet.

93. Et si claues macelli tibi tradidit, &c.] *Etiam istud sic expressit B. Hieron. Nec mirum si omne quod in macello vēditur, Apostolus emi iubeat & comedi; quum, idololatris adhuc in templis idolorum idolothyta vescentibus, pro summa abstinentia fuerit, cibis tantùm abstinere Gentilium. Pulchrè verò etiam respōdet Auctor ad alias scripturas, Rom.14. & 1.Cor.18. Atqui ex coniectura rursus Harrisij emendauimus:* abundabimus, *pro:* abundauimus, *quòd sic Græcè sit & Latinè.*

94. Dominum quoque quàm indignè, &c.] *Haud aliter B. Hierō. Illud autem quod proponere aduersarius ausus est:* Dominum voratorem & potatorem vini *à Pharisæis appellatum*, existimo quòd nobiscum faciat. Iste est Dominus, *vt arbitraris, vorator, qui quadraginta diebus Christianorum* ieiunium sanctificauit; Qui beatos appellat esurientes & sitientes, Qui escam habere se dicit, non quam discipuli suspicabantur, *sed quæ in perpetuum non periret, &c. Castigamus autem ex Angl. MS. cod.* ieiunarit, *pro:* ieiunauit, *quia sequitur:* pronuntiarit. *De* Attalicis *autem* diuitiis *quæ in prouerbium abierunt, vide nostra Prolegomena.*

95. Sic & Isaias non negauit, &c.] *Similiter B. Hieron. Porrò si* per Isaiam loquitur Deus, *quòd non* tale ieiunium elegerit, *dicens:* In diebus ieiuniorum vestrorū inueniuntur voluntates vestræ (*vnde & hîc sic lego, pro:* voluptates, *Græcè* θελήματα, *maximè quum sic etiā legat B. Cyprian. lib.3. Testim. cap.1.*) & subiectos percutitis (*pro quo hîc:* succurritis) *&c.* non tale ieiunium elegi, dicit Dominus, quale elegerit, docet: *Frange esurienti, &c.* Non igitur ieiunium reprobauit, sed quale vellet, ostendit.

Cap. XVI.

96. Nam etsi mauult opera iustitiæ,&c.] *Titulum huic capiti dedimus:* Quòd Deo gulæ incontinentia displiceat, atque adeò ieiunia placeant. *In quo etiam iisdem scripturis citatis, Auctorem imitatur B. Hieron. præter illas ad quas hîc adludit initio Psal.50.* de anima conflictata, *& Isai.28. vbi increpatur ebrietatis*, & populus & sacerdos & Propheta; *item illā 1.Reg.4. de* Heli & filiis; *& exemplum* diuitis ac pauperis, *Luc.16.*

97. Manent adhuc,&c.] *Quum B. Hieron. iisdem penè verbis dicat*, apud sepulcra cōcupiscentiæ crassus populus ortygometram scribitur ad choleram vsque eructasse, *videtur mihi debere legi apud Auctorem* eructando, *pro:* cruditando; *sed nolui quid immutare, quòd adhuc magis distaret lectio Gagnæi:* conditando.

98. Sed ab alio mox sene mentito Prophetiam, &c.] *Hanc historiam 3.Reg.13. sed paucioribus verbis adlegat B. Hieron. vbi tamen non additur nomen* hominis Dei, *quod hîc peculiariter habet Auctor:* Sameas, *sicuti neque in Bibliorum editione aliqua. Mallemus autē legere:* post altare diffissum, *cum Harrisio, quàm:* diffusum; *sed nihil mutauimus, eo quòd legatur apud LXX. non solùm scissum altare, sed etiam effusa pinguedo de altari.* Satisfactionem *verò accipit Auctor pro munere quod offerebat Rex. Atqui legit quidem MS. cod. Angl.* mentito Prophetam, *sed malumus:* Prophetiam. *Erat enim* Prophetes, *sed* mentitus est Prophetiam, *quum dixit Angelum sibi locutum; proinde etiam retinuimus paulo ante:* eius regis, *pro eo quod illi:* eiusdem.

99. & Episcopis etiam spiritalibus,&c.] *Videtur eò tunc excreuisse hæresis Montani, vt etiam* Episcopi *infecti fuerint; quos adeò* spiritales *vocans, opponit Psychicis, sed de hoc in vita Auctoris latiùs.*

100. Sancite ieiunium, & prædicate curationem,&c.] Sancite, *vocem Tertullianicam eiusdem significationis legimus ex MS. Angl. cod. pro:* Sanctificate, *maximè quum sequatur:* sancituros ieiunium. *Item:* & prædicate curationem, *pro:* orationem, *tum quòd illud legatur iuxta LXX. Ioel.1. & 2. & apud B. Cyprian. lib.2. Testim. cap.19. ac B. Hieron. tum quod hîc sequatur:* & prædicaturos officia curantia Deum. *Quod quidem sic expressit B. Hierō. vt monstraretur sanctificatum ieiunium curationi proficere peccatorum, nec aliter in comment. eius loci. Verùm aliam fuisse Auctoris mentem; nempè vt* curationem *accipiat hîc, non pro remediatione, sed pro cultu Dei, atque adeò* curantia Deum, *pro:* colentia; *patet ex eo quod sequitur:* Vnde & qui in idolis comendis, & in hac re ornandis, & ad singulas horas salutandis adulantur, curationem facere dicuntur. *Non quidem quod* curationis *vocem Latinis ea significatione vsitatam inuenire liceret, sed quod vox Græca illic à LXX. vsurpata:* θεραπείαν *Platoni in Euthyphrone, pro cultu Dei sumta sit, sicuti ante me adnotauit in hunc Prophetæ locum Leo de Castro, qui eandē adeò de cultu Dei Christi interpretatur, adnotans, pro hac interpretatione etiam facere vocem Hebræā* Hasereth, *quæ tam regnum Dei significat, atque sollemnitatem. Quo fit, vt retinuerimus hîc:* curantia Deum, *quod alioqui absurdum prima facie videbatur.*

101. quum stupet cœlum & aret annus, &c.] *Alicubi suprà similem phrasin reperire est, apud Auctorem, sicuti etiam de* nudipedalibus *& purpuris, &* fascibus *aliquid suprà adnotauimus*, precem *verò* indigitare

digitare *dixit eadem phraſi qua Macrobius, Virgines Veſtales Apollinem* indigitare: *Apollo medice, Apollo pæan, ac ſi dicas, digito oſtendere, vel indicitare, unde & Indigitamenta, libri Pontificales, qui Deorum nomina & feſta continebant. De aliis* aliarum coloniarum *ceremoniis, videat diligẽs Lector Auctores qui de Deis gẽtium ſcripſerunt.*

102. Niniuiticum credo iuſtitium, &c.] *MS. Anglic. codex:* Niniuiticam iuſtitiam; *ſed illud magis placet, eo quòd comparet* Niniuiticum iuſtitium; *id eſt, ceſſationem ab omni cibi & potus genere, cum ethnicis, qui, vti dixit:* annuo ritu ſaccis velantur, & cinere conſpargitantur.

103. Iudaicum certè ieiunium vbique celebratur, &c.] *Hinc confirmatur quod dixit ſuprà Tom. 1. Apolog. cap. 21. de Iudæis:* diſperſi, palabundi, & cœli ac ſoli ſui extorres; vagantur per orbem. *Adludit verò & B. Hieron. ad illud:* ſtellæ auctoritatem demorantis ſuſpirant, *quum dixit: Petrus Apoſtolus, non exſpectans ſtellam more Iudaico.*

104. Caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas, &c.] *Sic rectè primus hũc locum reſtituit Gelenius, pro:* Sacco Iſidis, *ſiue:* ſacro, *ſicuti rectiùs in quibuſdam codicibus legebatur, maximè quũ reſpondeat hic Auctor ad illud c. 2. ſuprà:* quales caſtimoniæ Apim, Iſidẽ, & magnã matrem certorum eduliorum exceptione purificant, *vtpotè quum* Cybelem matrem Deûm, *nuncupatam nemo ignoret. Verùm quid* Caſtum *ſignificet: varij varia coniecerunt. Dn. Ludouicus Carrio I.C. ex verbis Feſti de* Caſto Cereris *hanc lectionem confirmauit, & poſt eum Iacobus Reuardus Brugenſis* Caſtũ *interpretatur pro re caſta: nec aliter Guiliel. Canterus, vtrumque citans Nouar. Lect. lib. 2. cap. 11. Verùm ipſam vocis ſignificationẽ videtur nobis propiùs adtigiſſe Ioſephus Scaliger, Cõiect. in Varronẽ de ling. latina ad pag. 87. vbi probat* Caſtum *Veteres Ritum dixiſſe; tum ex Feſti verbis iam citatis, tum ex Nonio, qui Varronis illud adfert Rer. hum. libro 1. Noſtro ritu facitunda ciuiliùs, quàm Græco* caſtu; *& hiſtorico quodam in Collect. Suidæ, apud quem eſt eodem ſignificatu: χαστεία; ex Varrone rurſum citans illud: religiones &* caſtus *id poſſunt, vt ex periculo eripiant nos; non aliter atque Græcè ἁγνείαν, expiationem vocamus, & ἁγνίζειν, expiare, ſiue purè facere. Quare etiam apud B. Hier. (vel nondum viſis Nouis lectionibus Canteri) conſtabit ex hoc loco quem imitatur, legi debere; & in obiectione Iouiniani: De ciborum plurium abſtinentia,* quaſi nõ & ſuperſtitio gentilium Caſtum matris Deum obſeruet & Iſidis, *& in reſponſione ad illum: Quomodo autem Virginitati veræ, non præiudicat imitatio virginum diaboli, ita nec veris* Ieiuniis, Caſtorum Iſidis & Cybeles, *& quorumdam ciborum in æternum abſtinentia, maximèquum apud illos panis ſagina carnium compenſatur. Idque pro eo quod legebatur:* Coſſum, *&:* Coſſorum, *coruptiſſ. ſicuti iam olim adnotauerat Cælius Rhodiginus, ſed nec ipſe mentem horũ Auctorum ſatis adſecutus. Nos hîc aliud nõ adiicimus, quàm ex verbis illis 2. Cap. Auctoris iam citatis, cõfirmari hãc* caſtorum *ex Græco interpretationẽ, quod* caſtimonias *vocat, eáſque tales qua* purificẽt *(id eſt, expient) nõ quidem aqua, ſed certorum ieiuniorum exceptione. Atqui maluimus legere cũ Gagnæo:* & ructus prophetia vetus eſt, *quàm cum Gelenio:* & ructus prophetia. Vetus es.

Cap. XVII.

105. Vera ſi velimus dicere, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Contra illos qui ieiunia contemnunt. *Retinemus autem:* Vera ſi velimus dicere, *cum Gelenio, antea deerat:* Vera.

106. ſemper agnoſco ſapere Eſau venatorem, &c.] *Adludit ad id quod ſcribitur Gen. 25. de* primatibus vẽditis Iacob ab Eſau venatore, *vbi elegãter dixit Auctor,* lenticulam defruto infuſatã, *ac ſi dicat, pulmentum illud* defruto, *id eſt, vino cocto ad medietatem, eoque rubro* infuſatum, *id eſt, ruſum ſiue rubeum factum. De* agapẽ, *quam hîc in malam partem accipit, diximus ſuprà Apolog. ca. 39.* Pollucibilior *verò, id eſt, lautior; ea ſignificatione qua pollucibilis cera vocatur à Macrobio. Legimus autem mox:* diſciplinas noſtras, *pro:* veſtras, *ex cod. Angl. MS.*

107. Saginentur pugiles, &c.] *De hoc vide Adnotat. noſtras in B. Cypr. Epiſt. 2. nu. 23. Caſtigamus autem:* Ceterùm ſaginatior Chriſtianus, *pro:* ſaginator, *ex Angl. MS. cod.*

ARGVMENTVM LIBRI DE PVDICITIA, PER IACOBVM PAMELIVM.

PVDICITIÆ amore Tertullianus in hæreſin lapſus, libro hoc errorem Montani proſecutus de non recipiendis pœnitentibus, ſaltem mœchis & fornicatoribus, laude Pudicitiæ præmiſſa, idipſum huius libri argumentum paucis indicat, (faſſus, ſe retrò, nempè quum librum de Pœnitentia ſcriberet, alterius fuiſſe ſententiæ) maximè quũ culmen criminũ teneãt mœchia & fornicatio. I.

Atque imprimis, ſcripturis ſcripturas opponẽs, inde colligere nititur, delicta quædam eſſe remiſſibilia, alia irremiſſibilia. II.

Non tamen propterea negligendam prorſus delictorum quorumdam pœnitentiam. III.

Iam verò poſtquàm docuit, mœchiæ & fornicationis nomine ſe comprehendere omnia libidinum delicta. IIII.

Mœchiam idololatriæ & homicidio comparari, ex ſcripturis oſtendit. V.

VI. *Etsi verò in veteri Testamento exstent exempla veniæ pro mœchis, inueniri etiam iudicij, & aliam esse noui Testamenti rationem.*

VII. *Deinceps latè disputat de parabola ouis & dragmæ perditæ.*

VIII. IX. *Item de duorum filiorum parabola.*

X. *Pœnitentiam enim etiam ethnicis competere.*

XI. *Exinde & facta Domini peccatoribus edita describit.*

XII. *Certè ab Apostolis cum idololatria & homicidio fornicationem interdici.*

XIII XIIII *Porrò & veniam fornicatori Corinthio ab Apostolo concessam examinat.*

XV. XVI *Adferens tam secundæ quàm prioris ad Corinthios Epistolæ locos aduersus fornicatores.*

XVII. *Item & similes aliarum Apostoli Pauli Epistolarum sententias.*

XVIII. *Etiam tales, tum illius, tum veteris Testamenti, quæ communionem Ecclesiasticam mœchis adimunt.*

XIX. *Similes quoque locos, ex Joannis Apostoli & Apocalypsi, & Epistola.*

XX. *Ex Epistola deinde ad Hebræos olim (sententia ipsius) Barnabæ titulo, & Leuitico, quasdam scripturas adfert, quamquam frustrà pro suo instituto.*

XXI. *Atqui, non negans Apostolus competisse potestatem remittẽdi peccata, & proinde etiam Ecclesiæ; id suæ Ecclesiæ spirituali frustrà adrogat.*

XXII. *Denique agit contra veniam criminum & pacem, quam Martyres quidam mœchis donabant, negatoribus negabant.*

Ceterùm præterquàm quòd Librum hunc etiam contra Ecclesiam scriptum adserunt B. Hieronymus & Nicephorus locis suprà non semel citatis, certè eodem titulo eundem citat ille, & argumentum libri his verbis indicat Epist. 146. ad Damasum de duobus filiis: Vehementer (inquit) admiror TERTVLLIANVM *in eo libro, quem* DE PVDICITIA ADVERSVS POENITENTIAM *scripsit, & sententiam veterem noua opinione dissoluit, hoc voluisse sentire, &c. & paulopòst: Ille autem qui iuxta insanas & blasphemas fœminas suas id dogmatis defendebat, quo Christianos nollet recipere pœnitẽtes, frustrà argumentatus est. Eodẽ pertinet quod habet B. Pacianus Barcilonensis Episcopus Tract. aduers. Nouat. quum dicit:* TERTVLLIANVS *post hæresin vester est; nam multa inde sumpsistis. Ipsum Epistola sua, & ea ipsa quam Catholicus edidit, audies confitentem, posse Ecclesiam peccata dimittere. Atque hoc ipsum est, quod Auctor huius libri cap. 1. sub mediũ dicit:* Erit igitur & hic aduersus Psychicos titulus, aduersus meæ quoque sententiæ retro penes illos societatem. *Vbi quum librum suprà editũ Tom. 2.* DE POENITENTIA *haud dubiè tres hi respiciãt, constat germanũ esse vtrumque Tertulliani fœtum; sicuti etiã ex eo quòd vtrumque imitetur B. Cyprianus Epist. 52. ad Anton. ac lib. de Laps. De bono Pudicitiæ, & ad Nouatianum. Legerunt eundem iam olim MS. Trithemius & Politianus. Edidit in lucem primus Gagnæus, deinde ex Britannico codice emendauit Gelenius. Nos nunc denique recognitũ ad MS. Anglicum Dn. Ioannis Clemẽtis exemplar, & ex coniecturis quibusdã Dominorũ Latinij & Harrisij; nouis Argumento ac Adnotationibus; quibus inter cetera ex B. Paciano multas rationes, quæ contra pœnitentiam adfert, dissoluimus; adornauimus.*

Q. SEPT.

A # Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, [1] DE PVDICITIA LIBER.

VDICITIA [2] flos morum, honor corporum, decor sexuum, integri- CAP. I.
tas sanguinis, fides generis, fundamentum sanctitatis, præiudiciũ omnis bonæ mẽtis; quãquam rara, nec facilè perfecta, vixque perpetua; tamẽ aliquatenus in sæculo morabitur, si natura præstruxerit, si disciplina persuaserit, si censura compresserit. Siquidẽ omne animi bonũ, aut nascitur, aut eruditur, aut cogitur. Sed vt mala magis vincũt, quod vltimorum temporũ ratio est; bona iam nec nasci licet, ita corrupta sunt semina; nec erudiri, ita deserta sunt studia; nec cogi, ita exarmata sunt iura. Denique de qua incipimus, eousque iam exoleuit, vt non eius ratio, sed moderatio libidinum Pudicitia credatur, isque satis castus habeatur, qui non nimis castus fuerit. [3] Sed viderit sæculi pudicitia cum sæculo ipso, cum suo ingenio si nascebatur, cũ suo studio si erudiebatur, cum suo seruitio si cogebatur; nisi quòd infœlicior etiam si stetisset vt infructuosa,
B quæ non apud Deum egisset. [4] Malo nullum bonũ, quàm vanum. Quid prodest esse, quod esse non prodest? nostrorum bonorũ status iam mergitur, Christianæ pudicitiæ ratio cõcutitur, quæ omnia de cœlo trahit, & naturam per lauacrũ regenerationis, & disciplinam per instrumentum prædicationis, & censuram per iudicia ex vtroque Testamẽto, & coacta cõstantiùs ex metu & voto æterni ignis & regni. Aduersus hãc nónne dissimulare potuissem? Audio etiam edictum esse propositũ, & quidem peremptorium; [5] Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit: [6] Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitẽtia functis dimitto. O edictũ [7] cui adscribi nõ poterit bonũ factũ. Et vbi proponetur liberalitas ista? Ibidẽ opinor in ipsis libidinũ ianuis, sub ipsis libidinũ titulis. Illic eiusmodi pœnitẽtia promulgãda est, vbi delinquẽtia ipsa versabitur. Illic legẽda est venia, quò cũ spe eius intrabitur. Sed hoc in Ecclesia legitur, & in Ecclesia pronũtiatur, & virgo est. Absit absit à sponsa Christi tale præconiũ. Illa quæ vera est, quæ pudica, quæ sancta, carui, quia carebit etiã auriũ macula. Non habet quibus hoc repromittat. Et si habuerit,
nõ repromittit: quoniã & terrenũ Dei templũ citiùs spelũca latronum appellari potuit à Matth. 21
Domino, quàm mœchorum & fornicatorũ. [8] Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, [9] aduersus meæ quoque sentẽtiæ retrò penes illos societatẽ, quo magis hoc mihi in notam leuitatis obiectent. Nunquã societatis repudiũ delicti præiudiciũ est, quasi non facilius sit errare cum pluribus, quando veritas cum paucis amatur. At enim me nõ magis dedecorabit inutilis leuitas, quàm ornarit nocens. Non suffundor errore quo ca-
C ruisse delector, quia meliorem me & pudiciorem recognosco. Nemo proficiẽs erubescit. Habet & in Christo scientia ætates suas, per quas deuolutus est & Apostolus. [10] Quum
paruulus, inquit, essem, tãquam paruulus loquebar, tamquam paruulus sapiebam. At vbi 1.Cor.13.
vir sum factus, ea quæ paruuli fuerant euacuaui. Adeò deuertit à sentẽtiis pristinis, nec id-
circò deliquit, quòd æmulator factus est non paternarum traditionum, sed Christiana- Gal.1.
rum; optans etiam vt præciderentur, qui circumcisionem detinendam suadebant. Atque Gal.5.
vtinam & isti, qui meram & veram integritatem carnis obtruncant, amputantes nõ summam superficiem, sed intimam effigiem pudoris ipsius, quum mœchis & fornicatoribus veniam pollicentur aduersus principalem Christiani nominis disciplinam, quam ipsum quoque seculum vsque adeò testatur, vt si quando eam in fœminis nostris inquinamẽtis potius carnis quàm tormentis puniri contendat, id volens eripere quod vitæ anteponũt. Sed iam hæc gloria extinguitur, [11] & quidem per eos, quos tanto constantiùs oportuerat eiusmodi maculis nullam subscribere veniam, quando propterea quotiens volũt nubãt,
ne mœchiæ & fornicationi succidere cogãtur: quoniam melius est nubere quàm vri. Ni- 1.Cor.7.
mirùm propter continentiam incontinentia necessaria est, incendium ignibus extinguetur. Cur ergo & crimina postmodùm indulgẽt pœnitẽtiæ nomine, quorum remedia præstituunt multinubentiæ iure? Nam & remedia vacabunt cùm crimina indulgentur, & crimina manebunt si remedia vacabunt. Itaque vtrobique de solicitudine & negligẽtia ludunt, præcauẽdo vanissimè quibus parcũt: & parcẽdo ineptissimè quibus præcauẽt: cùm

aut præcauendum non ſit, vbi parcitur:aut parcendum nõ ſit,vbi præcauetur.Præcauent D
enim quaſi nolint admitti tale quid; [12] indulgent autem,quaſi velint admitti : quando ſi
admitti nolint,nõ debeant indulgere:ſi indulgere velint,non debeant præcauere. [13] Nec
enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis deputabuntur , vt vtrunque
competat, & ſolicitudo quæ præcauet,& ſecuritas quæ indulget. Sed cùm ea ſint quæ
culmen criminum teneant,nõ capiunt & indulgeri quaſi modica,& præcaueri quaſi maxima.Nobis autem maxima aut ſumma ſic quoque præcauentur,dum nec ſecundas quidem poſt fidem nuptias permittitur noſſe , [14] nuptialibus & dotalibus ſi fortè tabulis à
mœchiæ & fornicationis opere diuerſas.Sed ideò duriſſimè nos infamantes Paracletum
diſciplinæ enormitate digamos foris ſiſtimus ,eundem limitem liminis mœchis quoque
& fornicatoribus figimus , ieiunas pacis lacrymas profuſuris , nec amplius ab Eccleſia
11. quàm publicationem dedecoris relaturis. [[15] Ceterùm Deus , inquiunt, [a] bonus & o-
a *Matt.* 19. ptimus; & [b] miſericors & miſerator & miſericordiæ plurimus; [c] quã omni ſacrificio ante-
b *Joel*.2. ponit; [d] non tanti ducens peccatoris mortem,quàm pœnitentiam ; [e] ſalutificator omniũ
c *Oſee* 6. hominum & maximè fidelium.Itaque & filios [f] Dei miſericordes & pacificos eſſe opor-
d *Ezec.* 33. tebit; [16] donãtes [g] inuicem ſicut & Chriſtus donauit nobis;nõ [h] iudicantes,ne iudicemur.
e 1.*Tim.* 4. Domino [i] enim ſuo ſtat quis vel cadit,tu quis es, vt ſeruum iudices alienũ? Dimitte, [k] &
f *Luc*.6. dimittetur tibi.Talia & tanta ſparſilia eorum,quibus & Deo adulantur & ſibi lenocinan-
g *Eph*.4. tur,effœminantia magis quàm vigorantia diſciplinam,quantis & nos & contrariis poſſu- E
h *Matth.* 7. mus repercutere,quæ & Dei ſeueritatẽ intentent,& noſtram conſtantiã prouocẽt. Quia
i *Rom*.14. etſi bonus natura Deus; [l] tamẽ & iuſtus.Ex cauſa enim;ſicut [m] ſanare nouit,ita & cædere;
k *Matth*.7. faciens [n] pacem,ſed & condens mala ; [o] pœnitentiam malens ; [17] ſed [p] & Hieremiæ man-
l *Pſal*.7. dans,ne pro populo peccatore deprecaretur.Quoniam ſi ieiunauerint,inquit, non exau-
m *Deut*.32. diam obſecrationem eorum. Et rurſus:Et [q] tu ne adoraueris pro populo, & ne poſtulaue-
n *Iſa*.45. ris pro his in prece & oratione,quoniam nõ exaudiam in tempore quo inuocauerint me,
o *Oſee* 6. in tempore adflictionis ſuæ.Et adhuc ſuprà;idẽ [r] miſericordiæ prælator quàm ſacrificij:
p *Hier*.14. Et [ſ] tu ne adoraueris pro populo iſto,& ne poſtulaueris miſericordiã conſequi eos. Et ne
q *Ibid*.11. acceſſeris pro his ad me,quoniam non exaudiam vtique miſericordiam poſtulantes , vti-
r *Oſee* 6. que ex pœnitentia flentes & ieiunantes , & adflictationem ſuam offerentes Deo. Deus
ſ *Hier*.7. enim zelotes; [18] & qui naſo non deridetur,adulantium ſcilicet bonitati eius. Et qui licet
Exod.20. patiens,tamen per Eſaiam comminetur patientiæ finem: [19] Tacui,nunquid & ſemper ta-
Gal.6. cebo & ſuſtinebo? Quieui velut parturiens,exſurgam , & areſcere faciam. [20] Ignis enim
Iſai.42. procedet ante faciem ipſius,& exuret inimicos eius ; non ſolùm corpus , verùm & ani-
Pſal.96. mas occidens in gehennam. Ceterùm iudicantibus quomodo Dominus comminetur,
Matth. 10. ipſe demonſtrat. Quo enim iudicio iudicaueritis, [21] iudicabitur de vobis. Ita non prohi-
Matth. 7. buit iudicare,ſed docuit.vnde & Apoſtolus iudicat , & quidem in cauſa fornicationis,
1.*Cor*.5. dedendum eiuſmodi hominem ſatanæ in interitum carnis;increpans etiam quòd fratres
1.*Cor*.6. non apud ſanctos iudicarentur.Adiiciẽs enim,inquit: Vt quid mihi eos qui foris ſunt iu- F
1.*Cor*.5. dicare ? Dimittis autem vt dimittatur tibi à Deo, [22] delicta mundantur quæ quis in fra-
Matth.6. trem non Deum admiſerit.Debitoribus denique dimiſſuros nos in oratione profitemur,
1.*Reg*.2. ſed non decet vltrà de auctoritate ſcripturarum eiuſmodi funem contentioſum , alterno
Matth.6. ductu in diuerſa diſtẽdere,vt hęc reſtringere frenos diſciplinæ,illa laxare videatur , quaſi
incertę pœnitentię ſubſidium,illa proſternere per lenitatem , hęc negare per auſteritatem.Porrò & auctoritas ſcripturæ in ſuis terminis ſtabit ſine alterutra oppoſitione,& pœnitentiæ ſubſidium ſuis conditionibus determinatur ſine paſſiua conceſſione , & ipſæ
priùs cauſæ eius diſtinguuntur ſine confuſa propoſitione. Cauſas pœnitẽtiæ delicta cõdicimus.Hæc diuidimus in duos exitus.Alia erunt remiſſibilia,alia irremiſſibilia.Secundum quod nemini dubium eſt alia caſtigationem mereri, alia damnationem. Omne delictum aut venia expungit,aut pœna:venia,ex caſtigatione : pœna , ex damnatione. de
iſta differentia iam & quaſdam præmiſimus altercationes ſcripturarum , hinc retinentium,hinc dimittentium delicta.Sed & Ioannes docebit: [23] Si quis ſcit fratrem ſuum de-
1.*Joan*.5. linquere delictum non ad mortem,poſtulabit & dabitur vita ei:quia nõ ad mortem delinquit,hoc erit remiſſibile. Eſt delictum ad mortẽ:nõ pro illo dico vt quis poſtulet, hoc
erit irremiſſibile.Ita vbi eſt poſtulationis,illic etiã remiſſionis. Vbi nec poſtulationis , ibi
æquè nec remiſſionis.Secundũ hanc differentiam delictorũ pœnitentiæ quoque cõditio
diſcriminatur.Alia erit,quæ veniã cõſequi poſſit,in delicto ſcilicet remiſſibili. Alia, quæ
con-

A cõsequi nullo modo possit, in delicto scilicet irremissibili. Et superest specialiter de mœ-
chiæ & fornicationis statu examinare, in quam delictorum partẽ debeant redigi. [[24] Sed III.
priùs decidam intercedentem ex diuerso responsionem ad eam pœnitentiæ speciem,
quam cùm maximè definimus venia carere. Si enim, inquiunt, aliqua pœnitentia ca-
ret venia, iam nec in totum agenda tibi est. Nihil enim agendum est frustrà. Porrò frustrà
agetur pœnitentia, si caret venia. Omnis autem pœnitentia agenda est: Ergo omnis ve-
niam consequatur, ne frustrà agatur; quia non erit agenda si frustrà agatur. Porrò frustrà
agitur, si venia carebit. Meritò ita opponunt, quoniam huius quoque pœnitẽtiæ fructũ,
id est, veniam, in sua potestate vsurpauerunt. Quantum enim ad illos, à quibus pacem hu-
manam consequitur: quantum autem ad nos [25] qui solùm Dominum meminimus delicta *Mar.7.*
concedere, & vtique mortalia, non frustrà agetur. Ad Dominũ enim remissa, & illi exin-
de prostrata, hoc ipso magis operabitur veniam, [26] quòd eam à solo Deo exorat, quòd de-
licto suo humanam pacem sufficere non credit, quòd Ecclesiæ mauult erubescere quàm
communicare. Adsistit enim pro foribus eius, & de notæ suæ exemplo ceteros admonet:
& lacrymas fratrum sibi quoq; aduocat, & redit plúsque negotiata, compassionem scili-
cet quàm communicationem. Et si pacem hic nõ metit, apud Dominum seminat. Nec a-
mittit, sed præparat fructum: Non vacabit ab emolumento, si non vacauerit ab officio.
Ita nec pœnitẽtia huiusmodi vana, nec disciplina eiusmodi dura est. Deum ambæ hono-
B rant, illa nihil sibi blandiendo faciliùs impetrabit, ista nihil sibi adsumendo pleniùs adiu-
uabit. [[27] Possumus igitur demandata pœnitentiæ distinctione ad ipsorum iam delicto- IIII.
rum regredi censum, an ea sint quæ veniam ab omnibus consequi possint. In primis quòd
mœchiam & fornicationem nominamus, vsus expostulat. Habet & fides quorũdam no-
minum familiaritatẽ, ita in omni opusculo vsum custodimus. [28] Ceterùm & si adulteriũ
& si stuprum dixero, vnum erit contaminatæ carnis elogium. Nec enim interest nuptam
alienam, an viduam quis incurset, dum nõ suam fœminam. Sicut nec locis refert, in cubi-
culis, an in turribus pudicitia trucidetur: Omne homicidium extra syluam latrocinium
est. Ita & vbicunque, vel in quamcũque semetipsum adulterat & stuprat, qui aliter quàm
nuptiis vtitur. [29] Ideò penes nos occultæ quoque coniunctiones, id est, nõ priùs apud Ec-
clesiam professæ iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde con-
sertæ obtentu matrimonij crimen eludant. [30] Reliquas autem libidinum furias impias &
in corpora & in sexus vltra iura naturæ, nõ modò limine, verùm omni Ecclesiæ tecto sub-
mouemus, quia non sunt delicta, sed monstra. [[31] Ergo mœchia, quod etiam fornicatio- V.
nis est res, secundum opus criminis quãti æstimanda sit sceletis prima lex Dei præstò est.
Siquidem [32] post interdictam alienorum Deorum superstitionem, ipsorúmque idolorum *Exod.20.*
fabricationem: post cõmendatam sabbati veneratiõe, post imperatam in parentes secũ-
dã à Deo religionem: nullũ aliud in talibus titulis firmandis monendísq; substruxit præ-
C ceptum, quàm, Non mœchaberis. Post spiritalem enim castitatẽ sanctitatémque, corpo-
ralis sequebatur integritas. Et hanc itaque muniuit, hostem statim eius prohibendo mœ-
chiam. Quale delictũ iam intellege, cuius cohibitionem post idololatriã ordinauit. Nihil
secundũ longinquat à primo. Nihil tã proximum primo, quàm secundũ. Quod fit ex pri-
mo, aliud quodammodò primũ est. Itaque mœchia adfinis idololatriæ. [33] Nam & idolo- *Exod.34.*
latria mœchiæ nomine & fornicationis sæpè populo exprobrata, etiam sorte cõiungetur
illi, sicut & serie: etiam dãnatione cohærebit illi, sicut & dispositione. [34] Eo amplius, præ-
mittens: Non mœchaberis; adiungit: Non occides. Onerauit itaque mœchiam, quam ho- *Exod.20.*
micidio anteponit. In prima vbique fronte sanctissimæ legis, in primis titulis cœlestis edi-
cti, principalium vtique delictorum proscriptione signatam. De loco modum, de ordine
statum, de cõfinio meritum cuiusque dignoscas. Est & mali dignitas, quod in summo aut
in medio pessimorum collocatur. Pompam quãdam atque suggestum aspicio mœchiæ,
hinc ducatum idololatriæ antecedentis, hinc comitatum homicidij insequentis. Inter
duos apices facinorum eminentissimos sine dubio digna consedit, & per medium eorum,
quasi vacantem locum pari criminis auctoritate compleuit. Quis eam talibus lateribus
inclusam, talibus costis circunfultam, à cohærentium corpore diuellet, de vicinorum cri-
minum nexu, de propinquorum scelerum complexu, vt solam eam secernat ad pœniten-
tiæ fructum? Nónne hinc idololatria, inde homicidium, detinebunt? & si qua vox fuerit,
reclamabunt. Noster hic cuneus est, nostra compago. Ab idololatria metamur, illa distin-
guente coniungimur, illi de medio emicanti adulamur, cõcorporauit nos scriptura diui-

na litteræ ipsæ glutina nostra sunt, iam nec ipsa sine nobis potest. Ego quidem idololatria D
sæpissimè mœchiæ occasionem subministro. [35] Sciunt luci mei & mei montes, & viuæ
aquæ, ipsaque in vrbibus templa, quantum euertédæ pudicitiæ procuremus. Ego quoque
homicidium nonnumquam mœchia elaboro. [36] Vt tragœdias omittam, [37] sciunt hodie
venenarij, sciunt magi, quòd pellicatus vlciscar, quòd riualitates defendam, quòd custo-
des, quòd delatores, quòd conscios auferam. Sciunt etiam obstetrices, quòd adultericon-
ceptus trucidentur. Etiam apud Christianos non est mœchia sine nobis: ibidem sunt ido-
lolatriæ, vbi immundi spiritus res est. Ibidem est & homicidium, vbi homo quum inqui-
natur, occiditur. Igitur aut nec illis aut etiam nobis pœnitentiæ subsidia conuenient. Aut
detinemus eam, aut sequimur. Hæc ipsi rei loquuntur. Si res voce deficiũt, adsistit idolo-
latres, adsistit homicida, in medio eorum adsistit & mœchus. Pariter de pœnitentiæ offi-
cio sedent in sacco, & cinere inhorrescunt, eodem flatu gemiscunt, eisdem precibus am-
biunt, eisdem genibus exorant, eandem inuocant matrem. Quid agis mollissima & huma-
Matth.5. nissima disciplina? Aut omnibus eis hoc esse debebis: Beati enim pacifici. Aut si non om-
nibus, nostra esse. [38] Idololatrem quidem & homicidam semel damnas, mœchum verò
de medio excipis? idololatræ successorem, homicidæ antecessorem, vtriusque collegam.
VI. Personæ acceptatio est, miserabiliores pœnitẽtias reliquisti. [[39] Planè si ostendas de qui-
bus patrociniis exemplorum, præceptorúmque cœlestium, soli mœchiæ, & in ea fornica-
tioni quoque ianuam pœnitentiæ expandas. Ad hanc iam lineam dimicabit nostra con- E
gressio. Præscribam tamẽ tibi formam necesse est, ne ad vetera manum emittas, ne in ter-
Esa.43. ga respicias. Vetera enim transierunt secundum Esaiam, & nouata est iam nouatio secũ-
Hier.4. dum Hieremiam; & obliti posteriorum in priora porrigimus secundum Apostolum; &
Philipp.3. Lex & Propheta vsque ad Ioannem secundum Dominum. Nam & si cùm maximè à lege
Matth. 11. cœpimus demonstrando mœchiam, meritò ab eo statu legis, quem Christus non dissol-
uit, sed impleuit. Onera enim legis vsque ad Ioannem, non remedia: operum iuga reiecta
sunt, non disciplinarum, libertas in Christo non fecit innocẽtiæ iniuriam. Manet lex tota
pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, iustitiæ, misericordiæ, beneuolentiæ,
Psalm.1. pudicitiæ. In qua lege; beatus vir qui meditabitur die ac nocte. De qua idem Dauid rur-
Psal.18. sus: [40] Lex Domini inuituperabilis, conuertens animas, iura Domini directa, oblectantia
Rom.7. corda, præceptum Domini longè lucens, inluminans oculos. [41] Sic & Apostolus: Itaque
Exod.20. lex quidem sancta est, & præceptum sanctum & optimum; vtique: Non mœchaberis. Sed
Rom.7. & suprà: Legem ergo euacuamus per fidẽ? Absit, sed legem sistimus, scilicet in his quæ &
nunc nouo Testamento interdicta etiam cumulatiore præcepto prohibentur. Pro, Non
Matth.5. mœchaberis, Qui viderit ad concupiscentiam, iam mœchatus est in corde suo: & pro,
Non occides, [42] Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennæ. Quære an salua sit lex nõ
mœchandi, cui accessit, nec concupiscendi. Ceterùm si qua vobis exempla in sinum plau-
dent, non opponentur huic quam defendimus disciplinæ. Frustrà enim lex suprà structa
est, origines quoque delictorum, id est, concupiscentias & voluntates, non minus quàm F
facta condemnans, si ideò hodie concedetur mœchiæ venia, quia & aliqua concessa est.
Cui emolumento hodie pleniore disciplina coërcetur, nisi vt maiore forsitan lenocinio
Iudic.3.& tuo indulgeatur. Dabis ergo & idololatræ & omni apostatæ veniam, [43] quia & populum
sequ. ipsum totiens reum istorum, totiens inuenimus retrò restitutum. Communicabis & ho-
3.Reg.21. micidæ; quia & Nabothæ sanguinem Achab deprecatione deleuit; & Dauid Vriæ cædẽ
2.Reg.12. cum causa eius mœchia confessione purgauit. [44] Iam & incesta donabis; ꝑpter Loth, &
Gen.19. fornicationes cum incesto; propter Iudam, & turpes de prostitutione nuptias; propter
Gen.28. Oseæ, & non tantùm frequentatas, verùm & semel plures, propter patres nostros: Vtique
Osea 1. enim dignum est peræquari nunc quoque gratiam circa omnia retrò indulta, si de pristi-
Gen.16. no aliquo exemplovenia mœchiæ vindicatur. Habemus quidem & nos eiusdem vetusta-
29.30. *Gen.9.&* tis [45] exempla pro sententia nostra, non modò nõ indulti, verumetiam repræsentati iudi-
19. cij fornicationis. [46] Et vtique sufficit tantùm numerum xxiiij. milium populi fornicantis
Num.25. in filias Moab vna plaga ruisse, sed malo in gloriam Christi à Christo deducere discipli-
nam. [47] Habuerint pristina tempora omnis impudicitiæ, si volunt Psychici, etiam potesta-
tem. Luserit ante Christum caro, immò perierit antequàm à Domino suo requisita est:
Gen.3. nondum erat digna dono salutis, nondum apta officio sanctitatis. Adhuc in Adam depu-
tabatur cum suo vitio, facilè quod speciosum viderat concupiscens, & ad inferiora respi-
ciens, & de ficulneis foliis pruriginem retinẽs. Inhærebat vsquequaque libidinis virus, &

lactæ

A lactæ fortes non habentes idoneæ, quod nec ipsæ adhuc aquæ lauerant. [48] At vbi sermo Dei descendit in carnem ne nuptiis quidem resignatam; & sermo caro factus est, ne nuptiis quidem resignanda, quæ ad lignum non incontinentiæ, sed tolerantiæ accederet, quæ non dulce aliquid, sed amarum aliquid inde gustaret, quæ nõ ad inferos, sed ad cœlum pertineret, quæ non lasciuiæ frondibus, sed sanctimoniæ floribus præcingeretur, [49] quæ mundicias suas aquis traderet, exinde caro quæcunque in Christo reliquas sordes pristinas soluit, alia iam res est, noua emergit iam non ex seminis limo, non ex concupiscentiæ fumo, sed ex aqua pura & spiritu mundo. Quid itaque illam de pristino excusas? Non [a] corpus Christi; non [b] membra Christi; non [c] templum Dei vocabatur, cùm veniam mœchiæ consequebatur. Itaque si exinde quo statum vertit, & [d] in Christum tincta induit Christum; & magno [e] redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, tenes aliquod exemplum, siue præceptum, siue formam, siue sententiam indultæ siue indulgendæ fornicationis atque mœchiæ: habes etiam temporis à nobis definitionem, ex quo deputetur ætas quæstionis. [[50] A parabolis licebit incipias, vbi est ouis perdita à Domino requisita, & humeris eius reuecta. [51] Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, si vel in illis perlucebit interpretatio pecudis illius, vtrúmne Christiano, an ethnico peccatori de restitutione conliniet. Præscribimus enim, ex naturæ disciplina, ex lege auris & linguæ, ex mentis sanitate ea semper responderi, quæ prouocantur, id est, ad ea quæ

Ioan.1. *a 1.Cor.12.* *b 1.Cor.6.* *c 2.Cor. 6.* *d Gal.3.* *e 1.Cor. 6.* VII. *Luc.15.*

B prouocant. Prouocabit, vt opinor; quòd Pharisæi publicanos & peccatores ethnicos admittentem Dominum, & cum illis de victu communicantem indignati mussitabant. Ad hoc Dominus pecudis perditæ restitutionem cui alij configurasse credendum est, quàm ethnico perdito de quo agebatur, non de Christiano, qui adhuc nemo. aut quale est, vt Dominus quasi cauillator responsionis, omissa specie præsenti quam repercutere deberet, de futura laboret? [52] Sed ouis propriè Christianus, & grex Domini Ecclesię populus, & pastor bonus Christus, & ideò Christianus in oue intelligendus, qui ab Ecclesiæ grege errauerit. Ergo nihil ad Pharisæorum mussitationem respondisse vis Dominum, sed ad tuam præsumptionem. Et tamen ita eam vindicare debebis, vt neges in ethnicum competere, quæ in Christianum existimas conuenire. Dic mihi, nónne omne hominum genus vnus Dei grex est? Nónne vniuersarum gentium idem Deus & Dominus & pastor est? Quis magis perit à Deo quàm ethnicus quandiu errat? Quis magis requiritur à Deo quàm ethnicus, quando reuocatur à Christo? denique antecedit hic ordo in ethnicis. Siquidem non aliter Christiani ex ethnicis fiunt, nisi priùs perditi, & à Deo requisiti, & à Christo reportati. Ita etiam hunc ordinem seruari oportet, vt in eos tale aliquid interpretemur in quibus prius est. At tu opinor hoc velis, vt ouem non de grege perditam faceret, sed de arca vel de armario. Sic etsi ethnicorum reliquum numerum istum ait, non ideò Christianos esse ostendit cum Iudæis agens, & illos cùm maximè obtundens, quòd indignarentur spei ethnicorum: Sed vt exprimeret aduer-

Ibidem. *Ioan. 10.* *Luc.19.*

C sus liuorem Pharisæorum suam gratiam & beneuolentiam etiam circa vnum ethnicum, præposuit vnius peccatoris salutem ex pœnitentia, quàm illorum ex iustitia. Aut nunquid non iusti Iudæi, & quibus pœnitentia opus non esset, habentes gubernacula disciplinæ & timoris instrumenta Legem & Prophetas? Posuit igitur illos in parabola, & si non quales erant, sed quales esse debuerant, quò magis suffunderentur, aliis & non sibi pœnitentiam audientes necessariam. [53] Proinde drachmæ parabolam vt ex eadem materia prouocatam, æquè in ethnicum interpretamur, etsi in domo amissam quasi in Ecclesia, etsi ad lucernæ lumen repertam quasi ad Dei verbum. Atquin totus hic mundus vna omniũ domus est, in quo magis ethnico gratia Dei inlucet qui in tenebris inuenitur, quàm Christiano qui iam in Dei luce est. Denique & oui & drachmę vnus error adscribitur. Nam si iam in Christianum peccatorem defingerentur, post fidem perditam & iterata amissio eorum & restitutio notaretur. Decedam nunc paulisper de gradu isto, quò magis eum etiam decedendo cõmendem, cùm sic quoque obduxero diuersæ partis præsumptionem: [54] Condico Christianum iam peccatorem in parabola vtraque portendi, non tamen ideò eum adfirmandum qui de facinore mœchiæ & fornicationis restitui per pœnitentiam possit. Licet enim perisse dicatur, erit & de perditionis genere retractare, quia & ouis non moriendo, sed errando: & drachma non intereundo, sed latitando perierũt. Ita licet dici periisse quod saluũ est. Perit igitur & fidelis elapsus [55] in spectaculũ quadrignarij furoris, & gladiatorij cruoris, & scenicę fœditatis, xysticæ vanitatis, in lusus,

Ibidem.

in conuiuia secularis solennitatis,in officium ,in ministerium alienæ idololatriæ aliquas D
artes adhibuit curiositatis,in verbum ancipitis negotiationis impegit, ob tale quid extra gregem datus est, [16] vel & ipse fortè ira,tumore,æmulatione,quod denique sæpè fit dedignatione castigationis abrupit,debet requiri atque reuocari. Quod potest recuperari, non perit, nisi foris perseuerauerit. Benè interpretaberis parabolam , viuentem adhuc reuocans peccatorem. Mœchum verò & fornicatorem , quis non mortuum statim admisso pronuntiauit? Quo ore mortuum restitues in gregem ex parabolæ eius auctoritate, quæ non mortuum pecus reuocat? Denique si meministi Prophetarum, cùm pastores in-
Ezech.34. crepantur,puto Ezechielis est vox: [17] Pastores ecce lac deuoratis,& lanis vestimini;quod forte est,occidistis,quod infirmum est, non curastis , quod comminutum est , non ligastis,quod expulsum est,non conuertistis,quod periit,nō requisistis. Nunquid & de mortuo exprobrat , quod non & illud in gregem reficere curauerint? Planè ingerit,quòd perire oues fecerint, & à bestiis agri comedi. Neque possunt nec perire in mortem, nec co-
Luc.15. medi si relinquantur , non vt perditæ in mortem & comestæ resumantur. Iuxta drachmę quoque exemplum etiam intra domum Dei Ecclesiam licet esse aliqua delicta pro ipsius drachmæ modulo ac pondere mediocria,quæ ibidem delitescētia,mox ibidem & reperta,statim ibidem cum gaudio emendationis transigantur. [18] Mœchiæ verò & fornicationis non drachma,sed talentum,quibus exquirendis non lucernæ spiculo lumine ,sed totius solis lācea opus est. Simul apparuit,statim homo de Ecclesia expellitur,nec illic manet,nec gaudium confert repertrici Ecclesiæ,sed luctum. Nec congratulationem aduocant vicinarum,sed contristationem proximarum fraternitatum. Commissa itaque etiam E
hac nostra cum illorum interpretatione,eo magis in ethnicū spectabunt & ouis & drachmæ argumenta,quāto nec in eius delicti Christianum competere possunt,propter quod in Christianum de diuersa parte coguntur.
VIII. [19] Sed enim plerosque interpretes parabolarum idem exitus decipit,quē in vestibus purpura oculandis sæpissimè euenire est,quum putaueris rectè conciliasse temperamenta colorum ,& credideris comparationes eorum inter se amasse,erudito mox vtroque corpore, & luminibus expressis , errorem omnem
Luc.15. traducta diuersitas euomet. Eadem itaque caligine circa filiorum quoque duorum parabolam quibusdam ad præsens concolorantibus figuris , à vero lumine exorbitant eius comparationis , quam parabolæ materia prætexit. [20] Duos enim populos in duobus filiis collocant, Iudaicum maiorem,Christianū minorem. Nec enim possunt exinde Christianum peccatorem in filio minore disponere veniam consecuturum,nisi in maiore Iudaicum expresserint. Porrò si Iudaicum ostendero deficere à comparatione filij maioris, consequenter vtique nec Christianus admittetur ad configurationem filij minoris. [21] Li-
Rom.9. cet enim filius audiat & Iudæus,& maior quia prior in adoptione,licet & Christiano reconciliationem Dei patris inuideat,quod vel maximè diuersa pars carpit, [22] sed non erit
Luc.15. Iudæi dictum ad patrem: Ecce quot annis tibi seruio, & præceptum tuum nunquam præteriui. Quando enim non transgressor legis Iudæus; aure audiens , & non audiens?
Isai.6. [23] odio habens traducentem in portis, & aspernamento sermonem sanctum? Sic nec pa- F
Luc.15. tris ad Iudæum erit vox; Tu semper mecum es,& omnia mea tua sunt. Iudæi enim apo-
Isai.1. statæ filij pronuntiantur,generati quidem & in altum elati , sed qui non computauerint Dominum,& qui dereliquerint Dominum , & in iram prouocauerint sanctum Israëlis. Omnia planè Iudæo concessa dicemus,cui etiam conditio gratior quæque de gula ere-
Luc.15. pta est,nedū ipsa terra paternæ promissionis. Atque adeò non minus hodie Iudæus quàm minor filius prodacta substantia Dei in aliena regione mēdicat, seruiēs vsque adhuc principibus eius,id est,seculi huius. Quærant igitur alium Christiani suum fratrem , Iudæum enim parabola non recipit. [24] Multò aptiùs Christianum maiori & Iudæum minori filio
Gen.25. adæquassent secundum fidei comparationem , si ordo vtriusque populi ab vtero Rebeccæ designatus permitteret demutationem,nisi quòd & clausula refragaretur. Christianū
Luc.15. enim de restitutione Iudæi gaudere & non dolere conueniet: siquidem tota spes no-
Rom.11. stra cum reliqua Israëlis expectatione coniuncta est. Ita & si quædam facient , sed aliis contrà sapientibus interimitur exemplorum peræquatio. Quanquam etsi omnia ad speculum respondere possint , vnum sit præcipuum periculū interpretationum,ne aliorsum temperetur fœlicitas comparationum,quàm quo parabolæ cuiusque materia mandauit. Meminimus enim & histriones cùm allegoricos gestus adcommodant canticis alia longè à præsenti [25] & fabula & scena & persona , & tamen congruentissimè expri-

A exprimentes. Sed viderit ingenium extraordinarium. Nihil enim ad Andromacham. [66] Sic & hæretici easdem parabolas quò volunt tribuūt, nō quò debent aptissimè excludunt. Quare aptissimè? quoniam à primordio secundum occasiones parabolarum, ipsas materias confinxerunt doctrinarum. Vacuit scilicet illis solutis à regula veritatis ea conquirere atque cōponere, quorum parabolæ videntur. [[67] Nos autem quia non ex parabo- IX.
lis materias commētamur, sed ex materiis parabolas interpretamur, nec valde laboramus omnia in expositione torquere, dum contraria quæque caueamus: quare centum oues, & *Luc. 15.* quid vtique decem drachmæ, [68] & quę illæ scopę. necesse erat, qui vnius peccatoris salutem gratissimam Deo volebat exprimere, aliquam numeri quantitatem nominaret, de quo vnum quidem perisse describeret; necesse erat vt habitus requirentis drachmam in domo, tam scoparum quàm lucernæ adminiculo adcōmodaretur. Huiusmodi enim curiositates & suspecta faciunt quædam & coactarum expositionum subtilitate plerunque deducunt à veritate. Sunt autem quæ & simpliciter posita sunt ad struendam & disponēdam & texendam parabolam, vt illuc perducantur, cui exemplū procuratur. Et duo vtique filij illuc spectabunt, quò & drachma & ouis. [69] Quibus enim cohærent, eandem habent causam, eandem vtique mussitationem Pharisæorum erga commercium Domini ethnicorum. aut si quis dubitat ethnicos fuisse publicanos [70] apud Iudęam vsurpatam iā
B pridem Pompeij manu [71] atque Luculli, [72] legat Deuteronomium: Non erit vectigal pen- *Deuter. 23.* dens ex filiis Israël. Nec tam execrabile esset nomen publicanorum apud Dominum, nisi extraneum vendentium ipsius cœli & terræ & maris trāsitus. Peccatores autem cùm ad- *Luc. 15.* iungit publicanis, non statim Iudæos ostendit, etsi aliqui fuisse potuerunt. Sed vnum genus ethnicorum alios ex officio peccatores, id est, publicanos, alios ex natura, id est, non publicanos pariter ponēdo distinxit. [73] Ceterùm nec denotaretur cum Iudæis commu- *Ibidem.* nicans victum, sed cū ethnicis, quorum mensa Iudaica disciplina depellit. Nunc de filio *Ibidem.* prodigo id priùs considerandum est quod vtilius. Non enim admittetur exemplorum adæquatio, licet in agina congruentissima, si fuerit saluti nocētissima. Totum autem statum salutis in tenore disciplinæ cōstitutum subuerti videmus ea interpretatione, quæ ex diuerso affectatur. [74] Nam si Christianus est qui acceptam à Deo patre substātiam (vtiq; baptismatis, vtique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) longè euagatus à patre prodigit ethnicè viuens, si exutus bonis mētis etiam principi seculi, (cui alij quàm diabolo?) seruitium suum tradidit, & ab eo porcis alendis immūdis scilicet spiritibus curandis præpositus, resipuit ad patrem reuerti: iam nō mœchi & fornicarij, sed idololatrę, & blasphemi, & negatores, & omne apostatarum genus hac parabola patri satisfacient, & elisa est verissimè hoc magis modo tota substantia sacramenti. Quis enim timebit prodigere, quod habebit postea recuperare? Quis curabit perpetuò conseruare, quod non perpetuò poterit amittere? securitas delicti etiam libido est eius. Recuperabit igitur & apostata vestē priorem, indumentum spiritus sancti, & anulum denuò signaculū lauacri, & rursus illi macta-
C bitur Christus, & recumbet eo in thoro, [75] de quo indignè vestiti à tortoribus solent tolli *Matth. 22.* & abiici in tenebras, nedum spoliati. Plus est igitur, si nec expedit in Christianum conue- *Luc. 15.* nire ordinem filij prodigi. Quòd si nec in Iudæum integrè filij imago cōcurrit, ad propositum Domini simpliciter interpretatio gubernabitur. Venerat Dominus vtique, vt quod *Matth. 11.* perierat, saluum faceret; medicus languentibus magis quàm sanis necessarius. Hoc & in *Matth. 9.* parabolis figurabat, & in sententiis prędicabat. Quis perit hominum, quis labat de valetudine, nisi qui Deum nescit? Quis saluus ac sanus, nisi qui Deū nouit? Has duas species *Luc. 15.* de genere fraternas hęc quoque signabit parabola. [76] Vide an habeat ethnicus substantiam in Deo patre census & sapientię & naturalis agnitionis in Deum, per quam & Apostolus notat in sapientia Dei non cognouisse mundum per sapientiam Deum, quam vti- *1. Cor. 1.* que à Deo acceperat. Hanc itaque prodegit longè à Domino moribus factus inter erro- *Luc. 15.* res & illecebras & libidines seculi, vbi fame veritatis cōpulsus tradidit se principi huius æui. Ille eum præfecit porcis (vt familiare id dæmonum pecus pasceret) vbi nec illi compos esset vitalis esca, simúlque alios videret in opere diuino abundantes pane cœlesti. Recordatur patris Dei, satisfacto redit, vestem pristinam recipit, statum scilicet eum quem Adam transgressus amiserat. Anulum quoque accepit tūc primum, [77] quo fidei pactionē interrogatus obsignat, atque ita exinde [78] opimitate Dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet. Hic erit prodigus filius, qui nūquam retrò frugi, qui statim prodigus, quod non statim Christianus. Hunc & Pharisęi de seculo ad patris complexus reuertētem, in

publicanis & peccatoribus mœrebãt. Et ideò ad hoc solum maioris fratris accommodatus est liuor, non quia innocentes & Deo obsequentes Iudæi, sed quia inuidentes nationibus salutem, planè quos semper apud patrem esse oportuerat. Et vtique Iudæus ad primam statim vocationem Christiani gemit, nõ ad secũdam restitutionem. Illa enim etiam ethnicis relucet, hæc verò quæ in Ecclesiis agitur, ne Iudæis quidem nota est. Puto me & materiæ parabolarum, & congruentiæ rerum, & tutelæ disciplinarum accommodatiores
Ibidem. interpretationes reddidisse.[79] Ceterùm si in hoc gestit diuersa pars ouem & drachmam, & filij luxuriam Christiano peccatori configurare, vt mœchiam & fornicationem pœnitentia donent, aut & cetera delicta pariter capitalia concedi oportebit, aut paria quoque eorum mœchiam & fornicationem inconcessibilia seruari. Sed plus est quòd nihil aliud argumentari licet citra id de quo agebatur. Denique si aliorsum parabolas transducere liceret, ad martyrium potius dirigeremus spem illarum, quod solum omni substantia prodacta restituere filium poterit, & drachmam inter omnia licet in stercore repertam cum gaudio prædicabit, & ouem per aspera quæque & abrupta fugitiuam humeris ipsius Domini in gregẽ referet. Sed malumus in scripturis minus si fortè sapere quàm cõtrà. Proinde sensum Domini custodire debemus atque præceptum.[80] Non est leuior transgressio
X. in interpretatione, quàm in conuersatione. [[81] Excusso igitur iugo in ethnicum differendi parabolas istas, & semel dispecta vel recepta necessitate non aliter interpretandi, quàm materia propositi est, contendunt iam nec competere ethnicis pœnitentiæ denunciationem, quorum delicta obnoxia ei non sint, ignorãtiæ scilicet imputanda, quam sola natura ream Deo faciat. Porrò nec remedia sapere, quibus pericula ipsa non sapiant: illic autem pœnitentiæ constare rationem, vbi conscientia & volũtate delinquitur, vbi & culpa sapiat & gratia, illum lugere, illum volutari qui sciat, & quid amiserit, & quid sit recuperaturus, si pœnitentiam Deo immolarit, vtique eam magis filiis offerenti quàm extraneis.
Ionæ 3. [82] Non ergo & Ionas idcircò ethnicis Niniuitis non putabat pœnitentiam necessariam, cùm cauillaretur in prædicationis officio, an potius misericordiam Dei prouidens etiã in extraneos profusam, quasi destructuram præconium verebatur. Atque adeò propter ciui-
Ion. 2. tatem profanam nondum Dei compotem adhuc ignorantia delinquentem penè periit
Matth. 12. Prophetes; nisi quòd exemplum passus est dominicæ passionis ethnicos quoque pœnitẽ-
Luc. 3. tes redempturæ. Benè quòd & Ioannes Domini vias sternens, non minus militantibus &
Matth. 11. publicanis quàm filiis Abraham, pœnitentiæ erat præco. Ipse Dominus Sidoniis & Tyriis præsumpsit pœnitentiam, si virtutum documenta vidissent. Atquin ego illam naturalibus magis peccatoribus cõpetere contendam, quàm voluntariis. Magis enim merebitur fructum eius qui nõdum eo vsus est, quàm qui iam & abusus est, magísque sapiẽt remedia prima quàm exolera. Nimirùm Dominus ingratis benignus magis quàm ignaris, & citiùs reprobatis misericors, quàm nondum probatis, vt non magis irascatur contumeliis clementiæ suæ quàm blandiatur, & non libentiùs extraneis eam impertiat quàm in filiis perdidit, cùm gentes sic adoptauerit, dum Iudæi de patientia ludunt.[83] Sed hoc volunt Psy-
Psal. 7. chici vt Deus iustus iudex; eius peccatoris pœnitentiam malit quàm mortem, qui mor-
Ezech. 33. tem pœnitentia maluit. Quod si ita est, peccãdo promeremur. Age tu funambule pudicitiæ & castitatis & omnis circa sexum sanctitatis, qui tenuissimum filum disciplinæ eiusmodi veri auia pendente vestigio ingrederis, carnem spiritu librans, animam fide moderans, oculum metu temperans. Quid itaque in gradu totus es? perge sanè si potueris, si volueris, dum tam securus & quasi in solido es. Nam si qua te carnis vacillatio, animi auocatio, oculi euagatio de tenore decusserit, Deus bonus est. Suis non ethnicis sinum subiicit, secunda te pœnitẽtia excipiet, eris iterum de mœcho Christianus. Hæc tu mihi benignissime Dei interpres. Sed cederem tibi,[84] si scriptura pastoris, quæ sola mœchos amat, diuino instrumento meruisset incidi, si non ab omni concilio Ecclesiarum etiam vestrarum inter apocrypha & falsa iudicaretur, adultera & ipsa & inde patrona sociorum. A qua & aliâs initiaris, cui ille si fortè patrocinabitur pastor quẽ in calice depingis,[85] (prostitutorem & ipsum) Christiani sacramẽti, meritò & ebrietatis idolum & mœchiæ asylum post calicem subsecuturæ, de quo nihil libentiùs bibas, quàm ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius pastoris scripturam haurio qui non potest frangi. Hanc mihi statim Ioannes of-
Matth. 3. fert cum pœnitentiæ lauacro & officio dicentem:[86] Facite dignos pœnitentiæ fructus, & ne dixeritis, patrem habemus Abraham, ne scilicet rursum blandimenta delinquentiæ de patrum resumerent gratia. Potest enim Deus de lapidibus istis filios suscitare Abra-

A Abrahæ. Sic & nos sequitur, vt eos qui hactenus delinquant facientes dignum pœnitentiæ fructum. Quid enim ex pœnitentia maturescit, quàm emendationis effectus? Sed & si venia potius est pœnitentiæ fructus, hanc quoque consistere non licet sine cessatione delicti. Ita cessatio delicti radix est veniæ, vt venia sit pœnitentiæ fructus. [[87] Exinde quod XI.
ad Euangelium pertinet, parabolarum quidem discussa iam quæstio est. Si verò & factis aliquid tale pro peccatoribus edidit Dominus, vt cùm peccatrici fœminæ etiam corporis sui contactum permittit lauanti lacrymis pedes eius & crinibus detergenti, [88] & vnguento sepulturam ipsius inauguranti, vt cum [89] Samaritanæ sexto iam matrimonio, nõ mœchæ, sed prostitutæ, etiam quod nemini facile, quis esset ostendit, nihil ex hoc aduersariis confertur, etsi iam Christianis veniam delictorum præstitisset. [90] Nunc enim dicimus, soli Domino hoc licet, hodie potestas indulgentiæ eius operetur. At illa tamen tempora quibus in terris egit, hoc definimus nihil aduersum nos præiudicare, si peccatoribus etiam Iudæis venia conferebatur. [91] Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & vt præmisimus, à redemptione carnis, id est, Domini passione censetur. Nemo perfectus ante repertum ordinem fidei, nemo Christianus ante Christum cœlo resumptũ, nemo sanctus ante spiritum sanctum de cœlo repræsentatũ ipsius disciplinæ determinatorem. [[92] Itaque isti qui alium Paracletum in Apostolis & per Apostolos receperunt, XII.
B quem nec in Prophetis proprius agnitum, iam nec in Apostolis possident, age nũc [93] vel de Apostolico instrumento doceant maculas carnis post baptisma respersæ pœnitentia dilui posse. nos in Apostolis quoque veteris legis formam salutamus, circa mœchiæ quãta sit demõstrationem, ne forte lenior existimetur in nouitate disciplinarum, quàm in vetustate. Cùm primum intonuit Euangelium, & vetera concussit, vt de legis retinẽdæ nec statu disceptaretur, primam hanc regulam de auctoritate spiritus sancti Apostoli emittunt ad eos qui iam ex nationibus allegi cœperant. Visum est, inquiunt, spiritui sancto & nobis, nullum amplius vobis adiicere pondus, quàm eorum à quibus necesse est abstineri, [94] à sacrificiis, & à fornicationibus, & sanguine. A quibus obseruando rectè agitis, vectante vos spiritu sancto. Sufficit & hîc seruatum esse mœchiæ & fornicationi locum honoris sui inter idololatriam & homicidium. Interdictum enim sanguinis multò magis humani intelligemus. Porrò qualia videri volũt Apostoli crimina, quæ sola in obseruatione de lege pristina excerpunt, quæ sola necessariò abstinenda præscribunt. Non quòd alia permittant, sed quòd hæc sola præponant vtique non remissibilia, qui ethnicorum causa cetera legis onera remissibilia fecerunt. [95] Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, nisi vt illis compendia ista disciplinæ semper imponant? Cur tot vincula indulgent, nisi vt perpetuò ad necessariora constringant? Soluerunt à pluribus, vt nocentioribus obseruandis obligaremur. Compensatione res acta est, lucrati sumus multa, vt aliqua præstemus. Compensatio autem reuocabilis non est, iisdémque reuocabitur, iteratione mœchiæ vtique & sanguinis & idololatriæ. Tota enim iam lex sumetur, si veniæ
C conditio soluetur. [96] Sed non leuiter nobis compactus est spiritus sanctus, etiam vltrò pactus, quo magis honorandus. Sponsionem eius nemo dissoluet, nisi ingratus. Iam nec recipiet quæ dimisit: nec dimittet quæ retinuit. Nouissimi Testamenti semper indemutabilis status est, & vtique recitatio decreti, consiliúmque illud cum seculo desinet. Satis denegauit veniam eorum, quorum custodiam elegit, vindicauit quæ non proinde concessit. [97] Hinc est quòd neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur. De qua finitione sua Apostolos excidisse, puto, non licet credere: aut si credere quidam possunt, debebunt probare. [[98] Nouimus planè & hîc suspiciones eorum. Re- XIII.
uera enim suspicantur Apostolum Paulum in secunda ad Corinthios eidem fornicatori veniam dedisse, quem in prima dedendum satanæ in interitum carnis pronuntiarit, impium patris de matrimonio hæredem; quasi ve ipsum postea stylum verterit scribẽs: [99] Si quis autem contristauit, non me contristauit, sed ex parte, ne vos onerem omnes. Satis est talis increpatio quæ à multis fit. Vti è contrario magis vos donare & aduocare, ne forte abundantiore tristitia deuoretur eiusmodi. Propter quod oro vos, constituatis in eum dilectionem. In hoc enim & scripsi, vti cognoscam probationem vestram, quòd in omnibus obauditis mihi. Si cui autem donaueritis, & ego. Nam & ego si quid donaui, donaui in persona Christi, ne fraudemur à satana, quoniam non ignoramus iniectiones eius. Quid hîc de fornicatore, quid de paterni thori contaminatore? Quid de Christiano [100] ethnicorum impudẽtiam supergresso intelligitur? Cùm proinde vtique speciali ve-

Marginal references: Luc. 7. Matth. 26. Ioan. 4. Act. 15. 2. Cor. 2. 1. Cor. 5. 2. Cor. 2.

nia absoluisset, quem speciali ira dãnasset. Obscuriùs miseretur, quàm indignatur. Apertior est in austeritate, quàm in lenitate. Atquin faciliùs ira quàm indulgentia obliqua est. Magis tristiora cunctantur, quàm lætiora. De modica scilicet indulgentia agebatur, quæ si fortè nunc æstimaretur, quando maxima quęque non soleant etiam sine prædicatione donari, tanto abest sine significatione. Et tu quidem pœnitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in Ecclesiam inducens, conciliatum & concineratum cum dedecore & horrore compositum prosternens in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacrymas suadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem, ínque eum hominis exitum quantis potest misericordię inlecebris, bonus pastor [101] & benedictus Papa concionaris, & in parabola ouis capras tuas quæris, tua ouis ne rursus de grege exiliat, quasi non exinde iam liceat, quod nec semel licuit, ceteras etiam metu comples cùm maximè indulgens: Apostolus verò sceleratam libidinem fornicationis incesto onustam tam proiectè ignouisset, vt nec hunc saltem habitum legatum pœnitentiæ, quem ab ipso didicisse deberes, ab eo exegerit, nihil de postero sit comminatus, nihil de cetero allocutus? Quinimmò & vltrà obsecrat, constituerent in eum dilectionem, quasi satisfaciens, non quasi ignoscens. [102] Et tamen dilectionem audio, non communicationem. Quod & ad Thessalonicenses: [103] Si quis autem non obaudit sermoni nostro per epistolam, hunc notate, ne commisceamini illi vt reuereatur, nõ quasi inimicum deputantes, sed quasi fratrem obiurgantes. Adeò potuisset dicere & fornicatori dilectionem solummodò concessam, non & communicationem. Incesto verò nec dilectionem, [104] quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, multò magis vtique de animo. Sed verebatur ne fraudarętur à satana circa eius personæ amissionem, quem satanæ ipse proiecerat: aut ne abundantia mœroris deuoraretur, quem in interitũ carnis addixerat. Hic iam carnis interitum in officium pœnitentiæ interpretãtur, quòd videatur ieiuniis & sordibus & incuria omni & dedita opera malæ tractationis carnem exterminando satis Deo facere: vt ex hoc argumententur fornicatorem, immò incestum illum non in perditionem satanæ ab Apostolo traditum, sed in emendationem, quasi postea veniam ob interitum, id est, conflictationem, carnis, consecuturum. igitur & consequutum. Planè idem Apostolus Hymenæum & Alexandrum satanæ tradidit, [105] vt emendarentur non blasphemare, sicut Timotheo suo scribit: Sed & ipse datum sibi ait sudem, angelum satanæ à quo colaphizaretur ne se extolleret. Si & hoc tangunt vt traditos satanæ ab illo in emendationem, non in perditionem intelligamus, [106] quid simile, blasphemia & incestum & anima ab his integra, immò non aliundè quàm ex summa sanctitate, & ex omni innocentia elata, quæ in Apostolo colaphis si fortè cohibebatur, per dolorem, vt aiunt, auriculæ vel capitis. Incestum verò atque blasphemia totos homines in possessionem ipsi satanæ, non angelo eius tradidisse meruerunt. Et de hoc enim interest, immò & ad hoc plurimum refert; quòd illos traditos ab Apostolo legimus satanæ; Apostolo verò angelum datum satanæ. Postremò cùm deprecatur Dominum Paulus, quid audit? Satis habe gratiam meam, virtus enim in infirmitate perficitur. Hoc qui satanę deduntur, audire non possunt. Hymenæi autem & Alexandri crimen si & in isto & in futuro æuo irremissibile est, blasphemia scilicet, vtique Apostolus non aduersus terminum Domini sub spe veniæ dedisset satanæ, iam à fide in blasphemiam mersos. Vnde & naufragos eos iuxta fidem pronuntiauit, non habentes iam solatium nauis Ecclesiæ. Illis enim venia negatur, qui de fide in blasphemiam impegerunt. Ceterùm ethnici & hæretici quotidie ex blasphemia emergunt. Sed & si dixit: Tradidi eos satanæ vti disciplinam acciperent non blasphemandi; de [107] ceteris dixit, qui illis traditis satanæ, id est, extra Ecclesiam proiectis, erudiri haberent blasphemandum non esse. Sic igitur & incestum fornicatorem non in emendationem, sed in perditionem tradidit satanæ, ad quem iam super ethnicos delinquendo transierat, vt discerent fornicandum non esse. [108] Denique in interitum, inquit, carnis, non in cruciatum, ipsam substantiam damnans per quam exciderat, quæ exinde iam perierat baptismate amisso, vt spiritus, inquit, saluus sit in die Domini. Et de hoc enim quæratur si spiritus hominis ipsius saluus erit. Ergo saluus erit spiritus tanto scelere pollutus, propter hoc perdita carne vt saluus sit in pœna. Ergo pœnam sine carne censebit contraria interpretatio, si resurrectionem carnis amittimus. Superest igitur vt eum spiritum dixerit qui in Ecclesia censetur, saluum, id est, integrum præstandum in die Domini ab immun-

Margin notes (left): Luc. 15. — 2. Cor. 2. — 2. Thess. 3. — 2. Cor. 2 — 1. Cor. 5. — 2. Cor. 2. — 1. Cor. 5. — 1. Tim. 1. — 2. Cor. 12. — 1. Cor. 5. — 2. Cor. 12. — Ibidem. — 1. Cor. 5. — 1. Tim. 1. — Ibidem. — Ibidem. — 1. Cor. 5.

Section letters (right margin): D, E, F

A immunditiarum contagione, eiecto incesto fornicatore. Siquidem subiũgit: [109] Non scitis quòd modicum fermentum totam desipiat consperſionem? Et tamen fornicatio incesta non erat modicum, ſed grande fermentum. [[110] Et his itaque diſcuſſis quæ interceſſerant, regredior ad ſecundam Corinthiorum, vt probem illud quoque Apoſtoli dictum: XIIII.
[111] Sufficiat eiuſmodi homini increpatio iſta quæ à multis, non in fornicatoris perſonam 2.Cor.2.
conuenire. Si enim dedendum ſatanæ pronũtiauerat in interitum carnis, vtique damnauerat eum magis, quàm increpauerat. Alius ergo erat cui voluit ſufficere increpationem. 1.Cor.5. 2.Cor.2.
Siquidem fornicator non increpationem de ſententia eius retulerat, ſed damnationem. Nam & hoc ipſum diſpiciendum tibi offero, an fuerint in epiſtola prima & alij qui Apoſtolum contriſtauerint inconditè agentes, & contriſtati ſint ab illo increpationẽ referentes iuxta ſenſum epiſtolæ ſecũdæ, ex quibus in ea veniam aliquis potuerit adipiſci. [112] Animaduertamus autem totam epiſtolam primam, vt ita dixerim, non atramento, ſed felle conſcriptam, tumentem, indignantem, dedignantem, comminantem, inuidioſam, & per ſingulas cauſas in quoſdam quaſi mancipes earum figuratam. Sic enim exegerant ſchiſmata, & æmulationes, & diſſenſiones, & præſumptiones, & elationes, & contentiones, vt & inuidia onerarentur, & correptione retunderentur, & ſuperbia elimarentur, & auſteritate deterrerentur. Et qualis inuidia humilitatis aculeus? [113] Deo gratias ago, quòd neminem veſtrûm tinxerim, niſi Criſpum & Gaium; ne qui dicat quòd in nomine meo tinxerim. Nec enim iudicaui ſcire aliquid in vobis, quàm Ieſum Chriſtum, & hunc crucifi- 1.Cor.1. 1.Cor.2.
B xum. [114] Et puto, nos Deus Apoſtolos nouiſſimos elegit velut beſtiarios, quoniam ſpectaculum facti ſumus huic mundo, & angelis, & hominibus, & purgamenta huius mũdi facti ſumus omnium peripſema. Et: Non ſum liber, non ſum Apoſtolus, nõ Chriſtũ Ieſum Dominum noſtrum vidi. De quali contrà ſupercilio pronuntiare compulſus eſt: 1.Cor.4. 1.Cor.9.
[115] Mihi autem in modico eſt, vt à vobis interroger, aut ab humano die: neque enim conſcius mihi ſum. Et: Gloriam meam nemo inaniet. Non ſcitis quòd angelos ſumus iudicaturi? Ceterùm libertas quàm apertæ obiurgationis, quàm exerta acies machæræ ſpiritalis? [116] Iam ditati eſtis, iam ſaturati eſtis, iam regnatis. Et: Si quis ſe putat ſcire, nondum ſcit quemadmodum oporteat eum ſcire. Nónne & tunc in faciem alicuius impingens? Quis enim, inquit, te diſcernit? Quid autem habes quod non accepiſti? Quid gloriaris, quaſi non acceperis? Nónne & illos in os cędit? Quidam autem in conſcientia vſque nũc quaſi idolothytum edunt. Sic autem delinquentes percutiendo conſcientias fratrum infirmas in Chriſtum delinquent. Iam verò & nominatim: [117] Aut non habemus poteſtatem manducandi & bibendi, & mulieres circunducendi, ſicut & ceteri Apoſtoli, & fratres Domini & Cephas? Et: Si alij de poteſtate veſtra conſequuntur, non magis nos? Æquè & illos ſingulari ſtylo figit: Propterea qui ſe putat ſtare, videat ne cadat. Et: Si quis contentioſus videtur nos talem conſuetudinem non habemus, neque Eccleſia Domini. Tali clauſula maledicto detexta: Si quis non amat Dominum Ieſum, ſit anathema Maranatha: aliquem vtique percuſſit. Sed illic magis ſtabo, vbi Apoſtolus magis feruet, vbi 1.Cor.4. 1.Cor.9. 1.Cor.6. 1.Cor.4. 1.Cor.8. 1.Cor.4. 1.Cor.8. 1.Cor.9. Ibidem. 1.Cor.10. 1.Cor.11. 2.Cor.16.
C ipſe fornicator aliis quoque negotium fecit. [118] Quaſi nõ ſim venturus ad vos, inflati ſunt quidam. Veniam autem citiùs, ſi permiſerit Dominus, & cognoſcam non ſermonem eorum qui inflati ſunt, ſed virtutem. Non enim in ſermone eſt regnum Dei, ſed in virtute. Et quid vultis veniam ad vos, in virga, an in ſpiritu lenitatis? Quid enim ſub erat? Auditur in vobis in totum fornicatio, & talis fornicatio qualis nec in gentibus, vt vxorem patris ſui quis habeat. Et vos inflati eſtis, & non luxiſtis potius, vt auferatur de medio veſtrûm qui tale facinus admiſit? Pro quo lugerent? vtique pro mortuo. Ad quem lugerent? vtique ad Dominum. Quomodo auferatur de medio eorum? non vtique vt [119] extra Eccleſiam detur: hoc enim non à Deo poſtularetur quod erat in præſidentis officio: ſed vt per [120] mortẽ hanc quoque communem & propriam carnis ipſius quæ iam cadauer, quod captiuum eſſet immũditia irrecuperabili tabioſum, pleniùs de Eccleſia deberet auferri. Et ideò, quomodo interim potuit auferri, iudicauit dedendum eiuſmodi ſatanæ in interitum carnis. Maledici enim eam ſequebatur, quæ diabolo proiiciebatur, vt ſacramento benedictionis exautoraretur, nũquam in caſtra Eccleſiæ reuerſura. [121] Videmus itaque hoc in loco diuiſam Apoſtoli ſeueritatem in quẽdam inflatum & in quẽdam inceſtum: in alterum virga, in alterum ſententia armatum. Virga, qua minabatur: ſententia, quam exequebatur. Illam adhuc coruſcantem, hanc ſtatim fulminantem, quâ increpabat, quâque damnabat. Certúmque eſt exinde increpitum quidem ſub intenta- 1.Cor.4. 1.Cor.5. Ibidem. 1.Cor.4. & 5.

tione virgæ tremuisse, damnatum verò sub repræsentatione pœnæ perisse: statim ille ti- D
2.Cor.2. mens plagam abiit, ille luens pœnam. Cùm ad Corinthios eiusdem Apostoli litteræ ite-
1.Cor.5. rãt, venia fit planè, sed incertum cui, quia nec persona nec causa proscribitur. Res cũ sen-
1.Cor.4. sibus conferam. Si incestus opponitur; ibidem erit & inflatus. Sanè rei ratio satis habetur,
2.Cor.2. cùm inflatus increpitus est, incestus verò dãnatus est. Inflato ignoscitur, sed increpito in-
cesto non videtur ignotum vt damnato. Si ei ignoscebatur cui deuoratio ex mœrore ni-
mio timebatur, deuorari adhuc increpitus periclitabatur, deficiens ob comminationem,
& mœrens ob increpationem: damnatus verò & culpa & sententia, iam deuoratus de-
Ibidem. putabatur, qui non mœrere haberet, sed pati quod ante passionem mœrere potuisset. Si
1.Cor.5. idcircò ignoscebatur ne fraudaremur à satana, in eo vtique detrimentum præcauebatur
quod nondũ perisset: nihil de transacto præcauetur, sed de adhuc saluo. Damnatus autẽ
& quidem in possessionem satanæ, iam tunc perierat Ecclesiæ, cùm tale facinus admise-
rat, nedum cùm & ab ipsa eierabatur. Quomodo vereretur fraudem pati eius, quem iam
& ereptum amiserat, & damnatum habere non poterat? Postremò quid iudicem indul-
gere conueniet, quod pronuntiatione deciderit? an quod interlocutione suspenderit? &
vtique eum iudicem, qui non solet ea quæ destruxit, reædificare, ne transgressor habea-
1.Cor.4. tur. Age iam si non tot personas prima epistola contristasset, si neminem increpuisset,
& 5. neminem terruisset, si solum incestum cæcidisset, si nullum in causam eius in pauorem
misisset, inflatum consternasset, nónne meliùs suspicareris, & fideliùs argumentareris ali- E
2.Cor.2. quem potius longè alium apud Corinthios tunc in eadẽ causa fuisse; vt increpitus & ter-
ritus & mœrore iam saucius, propterea permittente modulo delicti veniam postea cepe-
rit, quàm vt eam incesto fornicatori interpretareris? Hoc enim legisse debueras, & si non
epistola, sed in ipsa Apostoli secta à pudore clariùs quàm stylo eius impressum: ne scilicet
1 Rom.1. [112] Paulum [1] Apostolum Christi, [2] doctorem nationum in fide & veritate, vas [3] electionis,
2 1.Tim.2. Ecclesiarum conditorem, censorem disciplinarum, tantæ leuitatis inficeres; vt aut dam-
3 Act.9. nauerit [4] temerè, quem mox esset absoluturus; aut temerè absoluerit, [5] quem non temerè
4 1.Cor.5. damnasset, ob solam licet fornicationem simplicis impudicitiæ; nedum ob incestas nu-
5 2.Cor.2. ptias, & impiam luxuriam & libidinem parricidalem, quam nec nationibus comparaue-
1.Cor.5. rat, ne consuetudini deputaretur, quam absens iudicarat, ne spatium reus lucraretur,
1.Cor.7. quam aduocata etiam Domini virtute damnauerat, ne humana sentẽtia videretur. [113] Lu-
sit igitur & de suo spiritu, & de Ecclesiæ angelo, & de virtute Domini, si quod de consilio
XV. eorum pronuntiauerat rescidit. [[114] Si etiam sequentia illius epistolæ ad intentationem
Apostoli extendas, nec ipsa comparabuntur ad obliterationem incesti, ne & hîc suffun-
datur Apostolus posteriorum incongruentia sensuũ. Quale est enim vt cùm maximè in-
cesto fornicatori postliminium largitus Ecclesiasticæ pacis statim ingesserit de aduersa-
tione immunditiarum, de amputatione macularum, de exhortatione sanctimoniarum,
quasi nihil contrarium paulò antè decreuerit? Compara denique, an eius sit dicere,
2.Cor.4. [115] Propterea habentes ministrationem istam, secundum quod misericordiam consecu-
ti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, qui non dedecoris tantùm, F
2.Cor.6. sed & sceleris manifestum dedamnauerit. An eiusdem sit excusare aliquam impudicitiã,
[116] qui inter titulos laborum suorum, post angustias atque pressuras, post ieiunia & vi-
gilias castimoniam quoque prædicarit? An eiusdem sit recipere in communicationem
Ibidem. reprobos quosque qui scribat: Quæ enim societas iustitiæ & iniquitati? quæ autem
communicatio luci & tenebris? quæ consonantia Christo & Belial? aut quæ pars fide-
li cum infideli? aut quis consensus templo Dei & idolis? Nónne constanter audire de-
bebit, & quomodo discernis quæ supra incesti restitutione iunxisti? Illo enim con-
corporato rursus Ecclesiæ, & iustitia cum iniquitate sociatur, & tenebræ cum luce
communicant, & Belial consonat Christo, & infidelis cum fideli sacramenta parti-
cipat? Et viderint idola, ipse templi Dei vitiator in templum Dei conuenit. Nam &
Ibidem. hic: Vos enim, inquit, estis templum Dei viui. dicit enim, quia inhabitabo in vo-
bis, & inambulabo, & ero Deus illorum, & illi erunt mihi populus. Propter quod
discedite de medio eorum, separamini, & immundum ne attigeritis. Hoc quoque e-
uoluis, ô Apostole, vt cùm maximè ipse tanto immunditiarum gurgiti manum tradis,
2.Cor.7. immò & adhuc super dicis: [117] Habentes igitur promissionẽ istam dilecti, emũdemus nos
ab omni inquinamẽto carnis & spiritus, perficientes castimoniam in Dei timore. Oro te,
qui talia infigit mentibus nostris, reuocauerat aliquem fornicatorem in Ecclesiam? an
ideò

A ideò scribit,ne tibi nunc reuocasse videatur?Hæc sicuti & præteritis pręscribere,ita & se-
quentibus præiudicare debebunt. [128] In finem enim epistolæ dicens:Ne rursus cùm vene- 2.Cor.12.
ro,humiliet me Deus,& lugeam multos eorum qui antè deliquerunt, & pœnitētiam nō
egerunt super immunditia quam admiserunt,fornicatione & vilitate : Non vtique reci-
piendos constituit,si pœnitentiam inissent,quos in Ecclesia inuēturus erat,sed lugendos,
& sine dubio eiiciendos,vt pœnitentiam perderent. Et ceterùm non competit eum de
communicatione aliquid hìc ostendisse;qui eam suprà luci & tenebris,iustitiæ & iniqui-
tati negarat.Sed ignorant Apostolum omnes isti,qui aliquid contra naturā atque pro- 2.Cor.6.
positum hominis ipsius;cōtra formam & regulam doctrinarum eius intelligūt, vt sancti-
tatis omnis etiam ex semetipso magistrum,impuritatis omnis exceratorem & expiatorē
& vbique talem,citiùs incesto quàm alicui humaniori reo Ecclesiā reddidisse præsumāt.
[[129] Necesse est igitur vsque illis Apostolum ostendi, quem ego & in secunda Corinthio- XVI.
rum talem defendam,qualem in omnibus litteris noui. [130] Qui & in prima primus omniū
templum Dei dedicauit: Non scitis vos templum Dei esse,& in vobis Dominum habita- 1.Cor.3.
re;qui & templo sanciendo,purificādóque editualem legem scripsit:Si quis templū Dei
vitiauerit,vitiabit illum Deus.templum enim Dei sanctum est,quod estis vos.Age iā quis Ibidem.
omninò vitiatum Deo redintegrauit,id est,traditū satanæ in interitum carnis,cùm idcir-
cò substruxerit:Nemo seducat semetipsum,id est,nemo præsumat vitiatū Deo redinte- Ibidem.
grari denuò posse.Sicut rursus inter cetera, [131] immò & ante cetera : Mœchos & fornica- 1.Cor.6.
B tores & molles & masculorum concubitores negans regnum Dei cōsecuturos,præmisit:
Nec erraueritis,scilicet si putaueritis eos consecuturos.Quibus autem regnum adimitur,
vtique nec vita permittitur quæ inest regno. Etiam ingerens:Sed hæc quidem fuistis, sed Ibidem,
abluti estis,sed sanctificati estis in nomine Domini Iesu Christi,& in spiritu Dei nostri:
quanto delicta ista ante lauacrū accepto facit,tanto post lauacrū irremissibilia cōstituit.
[132] Siquidem denuò ablui non licet.Agnosce & in sequētibus Paulum colūnam immo-
bilem disciplinarum: [133] Cibi ventri,& venter cibis,Deus & hunc & illos cōficit.Corpus Ibidem.
autem non fornicationi,sed Deo.Faciamus enim hominem,ait Deus,ad imaginem & si- Gen.1.
militudinem nostram.& fecit hominem Deus,ad imaginem & similitudinē Dei fecit il-
lum. Dominus corpori;& sermo enim caro factus est.Deus autem & Dominū suscitauit, 1.Cor.6.
& nos suscitabit per virtutem suam. Propter corporis scilicet nexū cum illo.Et ideò: Nō Ioan.1.
scitis corpora vestra membra Christi?Quia & Christus Dei tēplum; [134] Euertite templū 1.Cor.6. Ibidem.
hoc,& ego illud in triduo resuscitabo. [135] Auferens membra Christi,faciam membra for- Ioan.2.
nicariæ?Non scitis quòd qui agglutinatur fornicariæ, vnum corpus efficitur;erunt enim 1.Cor.6.
duo in vnam carnem.Qui autem agglutinatur Domino,vnus est spiritus.Fugite fornica-
tionem.Si reuocabilem venia,quomodo fugiam mœchus denuò futurus?nihil profecero
si eam fugero;vnum ero corpus,cui communicando agglutinabor. Omne delictū quod
admiserit homo,extra corpus est,qui autē fornicatur,in corpus suum peccat. Ac ne hoc
C dictum in licentiam fornicationis inuaderes,vt in rem tuam non Domini delicturus,au-
fert tibi,& Christo,sicut disposuerat, adiicit:Et non estis vestri.Statim opponens,empti
enim estis pretio,sanguine scilicet Domini, glorificate & tollite Dominum in corpore
vestro.Hoc qui præcipit, vide an ignouerit ei qui dedecorauerit Dominum,& qui deie-
cerit eum de corpore suo,& quidem per incestum.Si vis omnem notitiam Apostoli ebi-
bere,vt intelligas quanta securi censuræ omnem syluam libidinum cædat,& eradicet, &
excaudicet,ne quidquam de recidiuo fruticare permittat,aspice illum à iusta fruge natu-
ræ,à matrimonij,dico pomo animas ieiunare cupientem. [136] De quibus autem scribitis, 1.Cor.7.
Bonum est homini mulierem non contingere. Sed propter fornicationem vnusquisque
vxorem suam habeat, vir vxori,& vxor viro debitum reddat.Huius boni fibulam quis il-
lum nesciat inuitum relaxasse, vt fornicationi obuiam isset:quam si cui indulsit, vel in-
dulget,vtique consilium remedij sui infregit:& tenebitur iam frenandis continentiæ cō-
iugiis,si fornicatio ob quam permittuntur,non timebitur. Non enim timebitur quæ i-
gnoscetur.Et tamen ignouisse se profitetur matrimonij vsum, non imperasse. Vult enim Ibidem.
omnes sibi adhærere.Si autem licita ignoscuntur,illicita qui sperant?Innuptis quoque & Ibidem.
viduis bonum esse dicit exemplo eius perseuerare.Si verò deficerent nubere, quia præest
nubere quàm vri.quibus oro ignibus deterius est vri, concupiscentiæ, an pœnæ? At-
quin si fornicatio habet veniam, non erit concupiscentia eius:Apostoli autem magis est
pœnæ ignibus prouidere. Quòd si pœna est quæ vrit, ergo veniam non habet forni-

Ibidem. catio, quam manet pœna. Interea & diuortium prohibens, pro eo aut viduitatis perseue- D
rantiam, aut reconciliationem pacis dominico præcepto aduersus mœchiam procurat;
Matth.5. quia: Qui dimiserit vxorem præter causam mœchiæ, facit eam mœchari: & qui dimissam
à viro ducit, mœchatur. Quanta remedia spiritus sanctus instaurat, ne id scilicet denuò
admittatur, quod ignosci denuò nō vult. Iam si vsquequaque optimum dicit homini sic
1.Cor.7. esse: iunctus es vxori, ne quæsieris solutionem, vt mœchiæ locum non des. Solutus es ab
vxore, ne quæsieris vxorem, vt opportunitatem tibi serues. Quòd & si duxeris vxorem, &
si nupserit virgo, non peccat, pressuram tamen carnis habebunt huiusmodi. Et hîc par-
cendo permittit. Ceterùm tempus in collecto constituit, vt & qui habent vxores, sic sint
tanquam non habentes. Præterit enim habitus huius mundi, iam scilicet non desideran-
Gen.1. tis, Crescite & multiplicamini. Sic vult nos pater præter solicitudinē degere, quia innu-
1.Cor.7. pti de Domino curent, quomodo placeant Deo: nupti verò de mundo recogitent, quo-
modo placeant coniugio. Sic melius facere pronuntiat virginis conseruatorem, quàm e-
rogatorem. Sic & illam beatiorem discernit, quæ amisso viro fidem ingressa amauerit oc-
casionem viduitatis. Si hæc omnia continentiæ consilia vt diuina commendat, puto, in-
quit, & ego spiritum Dei habeo, quis iste est assertor audacissimus omnis impudicitiæ,
mœchorum & fornicatorum & incestorum planè fidelissimus aduocatus, quibus hono-
randis suscepit hanc causam aduersus spiritum sanctum, vt falsum testimonium recitet de
Apostolo eius. Nihil tale Paulus indulsit, qui totam carnis necessitatem de probis etiam E
titulis oblitterare conatur. Indulget sanè non adulteria, sed nuptias. Parcit sanè matri-
moniis, non stupris. Tentat ne naturę quidem ignoscere, ne culpæ blandiatur: studet cō-
pescere benedictionis concubitum, ne maledictionis excusetur. Hoc ei supererat, car-
nem vel à sordibus purgare, à maculis enim non potest. [137] Sed est hoc solenne peruer-
sis & idiotis & hæreticis, iam & Psychicis vniuersis, alicuius capituli ancipitis occasione
XVII. aduersus exercitum sententiarum instrumenti totius armari. [[138] Prouoca ad Apostoli-
cam aciem eum, aspice epistolas eius, omnes pro pudicitia, pro castitate, pro sanctitate
prætendunt, omnes in luxuriæ & lasciuiæ & libidinis negotia iaculantur. Quid denique
1.Thess.2. & Thessalonicensibus scribit? [139] Aduocatio enim nostra non ex seductione, nec ex im-
1.Thess.4. mundiria. Et: Hæc est voluntas Dei sanctimonia vestra, abstinere vos à fornicatione, scire
vnumquemque vas suum possidere in sanctimonia & honore, non in libidine concupi-
Gal.5. scentiæ, sicut nationes quæ Deum ignorant. Quid Galatæ legunt? Manifesta sunt opera
carnis, quænam ista? [140] Imprimis posuit fornicationem, immunditiam, lasciuiam, quæ
prædico vobis sicut prædixi, quòd qui talia agunt, regnum Dei non sunt consecuturi hæ-
reditate. Romani verò quid magis discūt quàm non derelinquere Dominum post fidem?
Rom.6. [141] Quid ergo dicemus? perseuerabimus in delinquētia, vt superet gratia? Absit. Qui mor-
tui sumus delinquentiæ, quomodo viuemus in ea adhuc? an ignoratis quòd qui tincti su-
mus in Christo Iesu, in mortē eius sumus tincti? Consepulti ergo illi sumus per baptismū
in mortē, vt sicut Christus resurrexit à mortuis, ita & nos in nouitate vitæ incedamus. Si
enim consati sumus simulacro mortis eius, sed & resurrectionis erimus, hoc sciētes quòd F
vetus homo noster confixus est illi. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quòd
& conuiuemus cum illo, scientes quòd Christus suscitatus à mortuis, iam non moriatur,
mors non iam dominetur eius. Quòd enim mortuus est delinquentiæ, mortuus est se-
mel. Quòd autem viuit, Deo viuit. Ita & reputate vosmetipsos mortuos quidem delin-
quentiæ, viuentes autem Deo per Christum Iesum. Igitur semel Christo mortuo, nemo
potest post Christum mortuus delinquentiæ, & maximè tantæ reuiuiscere. Aut si possit
fornicatio & mœchia denuò admitti, poterit & Christus denuò mori. Instat autem Apo-
Ibidem. stolus prohibens regnare delinquentiam in corpore nostro mortali, cuius infirmitatem
carnis nouerat. Sicut enim exhibuistis membra vestra famula immunditiæ & iniquita-
Rom.7. ti ad iniquitatem, ita & nunc exhibete ea famula iustitiæ in sanctimoniam. [142] Nam, etsi
habitare bonum in carne sua negauit, sed secundum legem litteræ in qua fuit: secun-
Rom.8. dum autem legem spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis. [143] Lex e-
nim, inquit, spiritus vitæ manumisit te à lege delinquentię & mortis. Licet enim ex
parte ex Iudaismo disputare videatur, sed in nos dirigit integritatem & plenitudinem
disciplinarum, propter quos laborantes in lege per carnem miserit Deus filium suum in
similitudinem carnis delinquentiæ, & propter delinquentiam damnauerit delinquen-
tiam in carne, vti ius legis, inquit, impleretur in nobis, qui non secundum carnem,
sed

A sed secundum spiritum incedimus. Qui enim secundum carnem incedunt, ea quæ carnis sunt sapiunt: & qui secundum spiritum, ea quæ sunt spiritus. Sensum autem carnis mortẽ affirmauit esse. *Ibidem.* Dehinc & inimicitiam & in Deum, & eos qui sunt in carne, id est, in sensu carnis, Deo placere non posse. Et: Si secundum carnem viuitis, inquit, futurum est vt moriamini. *Ibidem.* Quid autem intelligimus carnis sensum & carnis vitam, nisi quodcunque pudet pronũtiare? Cetera enim carnis & Apostolus nominasset. Proinde & Ephesiis pristina reputans, de futuro monet. *Ephes. 2.* [144] In quibus & nos conuersati sumus, facientes concupiscentias & voluptates carnis. [145] Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quòd se tradidissent in operationem immunditiæ omnis: Vos autem, inquit, non sic didicistis Christum. Et iterum sic dicit: qui furabatur, iam non furetur. Sed & qui mœchabatur hactenus, non mœchetur; & qui fornicabatur hactenus, non fornicetur: *Ibidem.* adiecisset enim & hæc, si talibus veniam porrigere consuesset, vel porrigi omninò voluisset, qui nec verbo pollui volens: Omnis, inquit, sermo turpis non procedat ex ore vestro. Item: *Ibidem.* [146] Fornicatio autem & immunditia omnis ne nominetur quidem inter vos, sicut decet *Ephes. 5.* sanctos (tanto abest vt excusetur) hoc scientes, quòd omnis fornicator aut immundus non habeat Dei regnum. Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hoc venit ira Dei super filios incredulitatis. Quis seducit inanibus verbis, nisi qui concionatur remissibilẽ esse mœchiam? non intuens etiam fundamenta eius ab Apostolo effossa; cùm ebrietates *Rom. 13.* & comessationes compescit, sicut & hîc: Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria. *Ephes. 5.*

B Demonstrat & Colossensibus, quæ membra mortificent super terram, fornicationem, im- *Coloss. 3.* munditiam, libidinem, concupiscentiam malam [147] & turpiloquium. Concede iam tot ac talibus sententiis vnum illud quod tenes, pauca multis, dubia certis, obscura manifestis adumbrantur. Etiam si pro certo Apostolus Corinthio illi fornicationem donasset, *2. Cor. 2* esset aliud quod semel contra institutum suum pro ratione temporis fecerat. Circũcidit *Act. 16.* Timotheum solum; & tamen abstulit circuncisionem. [[148] Sed hæc, inquit, ad inter- XVIII. dictionem pertinebunt omnis impudicitiæ, & addictionẽ omnis impudicitiæ, saluo ta- *Gal. 5.* men loco veniæ, quæ non statim denegatur, si delicta damnantur, quando veniæ tempus cum damnatione concurrat quam excludit. Sequebatur & hoc Psychicos sapere, & ideò reseruauimus huic loco, quæ apertè ad communicationem Ecclesiasticã causis eiusmodi negandam etiam antiquitùs cauta sunt. [149] Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, specialiter de mœcho nusquam expiabili. Mœchus autem, inquit, per indigen- *Prouer. 6.* tiam sensuum perditionẽ animæ suæ acquirit, dolores & dehonestationes sustinet. Ignominia autem eius non abolebitur in æuum. Plena enim zeli, indignatio viri non parcet in die iudicij. Hoc si de ethnico putaueris dictum, certè de fidelibus [150] iam audisti per cassum: Excedite de medio eorum & separamini, & immundum ne tetigeritis. Habes statim *2. Cor. 6.* in Psalmis, Beatum virum qui non abierit in consilio impiorum, nec in via peccatorum *Psalm. 1.* steterit, [151] & in cathedra pestilentiæ non sederit. Cuius & postea vox; Non sedi cum con- *Psal. 25.* sessu vanitatis, & cum iniquè agentibus non introibo (hoc de Ecclesia malè agentium)

C & cum impiis non sedebo. Et: Lauabo cum innocẽtibus manus meas, & altare tuum circundabo Domine, vt solus plures. *Ibidem.* quoniam quidem: Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris. *Psal. 17.* Et cum electo electus eris, & cum peruerso peruersus eris. Et alibi: Peccatori autem dicit Dominus: Vt quid tu exponis iustificationes meas, & assumis *Psal. 49.* testamentum meum per os tuum? Si videbas furem, currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas. Hinc igitur informatus & Apostolus: Scripsi, inquit, vobis in *1. Cor. 5.* Epistola, non commisceri fornicatoribus, non vtique fornicatoribus huius mundi, & reliqua. ceterùm oportebat vos exire de mundo. nunc autem scribo vobis, si quis frater nominatur in vobis fornicator, aut idololatres, (quid enim tam coniunctum?) aut fraudator (quid enim tam propinquum?) & cetera, cum talibus ne cibũ quidem sumere, [152] nedum Eucharistiam medicam. Scilicet & fermentum modicum totam desipit conspersionem. *Ibidem.* Item ad Timotheum: [153] Manus nemini citò imponas, neque communices delictis alie- *1. Timot. 5.* nis. [154] Item ad Ephes. Nolite ergo participes esse eorum. Fuistis enim aliquando tene- *Ephes. 5.* bræ. Et adhuc pressiùs: Nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, immò & *Ibidem.* reuincite ea. Quæ enim in occulto ab eis fiunt, turpe est edicere. Quid turpius impudicitiis? [155] Si autem & ab otiosè incedẽte fratre denuntiat subduci Thessalonicẽsibus, quãto *2. Thess. 3.* magis & à fornicatore? Hęc enim consultata sunt Christi Ecclesiam diligentis, qui se pro ea tradidit [156] vti eam sanctificet, emundãs lauacro aquæ in verbo, vt sistat sibi Ecclesiam

gloriosam nō habētem maculam aut rugam vtique post lauacrū,sed sit sancta & sine opprobrio, exinde scilicet sine ruga veritatis vt virgo, sine macula fornicationis vt sponsa, sine probro vilitatis vt emūdata.Quid si & hîc respondere concipias,adimi quidem peccatoribus,vel maximè carne pollutis communicationem, sed ad præsens, restituendam D
Ezec.33. scilicet ex pœnitentiæ ambitu secundum illam clementiam Dei; quę mauult peccatoris pœnitentiam quàm mortem.Hoc enim fundamentum opinionis vestræ vsquequaque pulsandum est. Dicimus itaque, clementiæ diuinæ si ita esse competisset demonstrationem sui etiam post fidem lapsis,ita Apostolus diceret, Nolite cōmunicare operibus tenebrarum,nisi pœnitentiam egerint:&,Cum talibus ne cibum quidem sumere,nisi posteaquàm caligas fratrum volutando detersferint. Et: Qui templum Dei vitiauerit,vitiabit illum Deus, nisi omnium focorum cineres in Ecclesia de capite suo excusserit. Debuerat enim quæ damnauerat proinde determinasse,quonam vsque & sub conditione damnasset,si temporali & conditionali,& non perpetua seueritate damnasset.Porrò cùm in omnibus Epistolis & post fidē talē prohibeat admitti,& admissum à cōmunicatione detrudat,sine spe conditionis vllius aut temporis,nostræ magis sententiæ adsistit, [157] eam pœnitentiam ostendens Dominum malle,quæ ante fidem,quæ ante baptisma morte peccatoris potior habeatur,semel diluendi per Christi gratiā,semel pro peccatis nostris morte functi. Nam hoc etiā in sua persona Apostolus statuit.Adfirmans enim Christum ad hoc venisse,vt peccatores saluos faceret, quorum primus ipse fuisset, [158] quid adiicit? Et misericordiam sum consecutus,quoniam ignorans feci in incredulitate. Ita clemētia illa Dei malentis pœnitentiam peccatoris quàm mortem, ad ignorantes adhuc & adhuc incredulos spectat, quorum causa liberandorum venerit Christus,non qui iam Deum norint,& sacramentum didicerint fidei.Quòd si clementia Dei ignorantibus adhuc & infidelibus competit,vtique & pœnitentia ad se clementiam inuitat,salua illa pœnitētiæ specie post fidem, [159] quæ aut leuioribus delictis veniam ab Episcopo consequi poterit, aut maioribus & irremissibilibus à Deo solo.

Ephes.5. 1.Cor.5. 1.Cor.3. Ezech.33. 1.Tim.1. E Ezech.33.

XIX. [[160] Sed quónam vsque de Paulo,quādo etiam Ioannes nescio quid diuersæ parti supplaudere videatur? quasi in Apocalypsi manifestè fornicationi posuerit pœnitentiæ auxilium, [161] vbi ad angelum Thyatirenorum spiritus mandat habere se aduersus eum,quòd teneret mulierem Iezabel quæ se Propheten dicit & docet,atque seducit seruos meos ad fornicandum & edendum de idolothytis. Et largitus sum illi temporis spatium, vt pœnitentiam iniret, nec vult eam inire nomine fornicationis. Ecce dabo eam in lectum,& mœchos eius cum ipsa in maximam pressuram, nisi pœnitentiam egerint operum eius.Benè autem quòd Apostolis & fidei & disciplinæ regulis conuenit.Siue enim ego,inquit,siue illi,sic prædicamus. Totius itaque sacramenti interest,nihil credere ab Ioanne concessum,quod à Paulo sit denegatum. Hanc æqualitatem spiritus sancti qui obseruauerit,ab ipso deducetur in sensus eius. Hæreticam enim fœminam,quæ quod didicerat à Nicolaitis,docere susceperat,in Ecclesiam latenter introducebat,& meritò ad pœnitentiam vrgebat. [162] Cui enim dubium est hæreticum institutione deceptum, cognito postmodùm casu,& pœnitentia expiato,& veniam consequi,& in Ecclesiam redigi? Vnde & apud nos vt ethnico par,immò & super ethnicū hæreticus etiam per baptisma veritatis vtroque homine purgatus admittitur. [163] Aut si certus est mulierem illam post fidem viuam in hæresi postea expirasse,vt non quasi hęreticæ, sed quasi fideli peccatrici,veniam ex pœnitentia vindicet,sanè agat pœnitentiam, sed in fidem mœchiæ,non tamen & restitutionē consecutura.Hæc enim erit pœnitentia,quam & nos deberi quidem agnoscimus multò magis,sed de venia Deo reseruamus. [164] Denique ea Apocalypsis in posterioribus propudiosos & fornicatores, sicut timidos & incredulos & homicidas & veneficos & idololatras,qui tale quid in fide fuerit,in stagnū ignis sine vlla conditionali damnatione decreuit.Non enim de ethnicis videbitur sapere,cùm de fidelibus pronuntiauit:Qui vicerint,hæreditate habebunt ista,& ero illis Deus,& illi mihi in filios:Et ita subiunxerit: Timidis autē & incredulis & propudiosis & fornicatoribus & homicidis & veneficis & idololatris particula in stagno ignis & sulphuris, quod est mors secunda.Sic & rursus: Beati qui ex præceptis agunt,vt in lignum vitæ habeant potestatem,& in portas ad introëundum in sanctam ciuitatem. Canis veneficus,fornicaror,homicida foras,vtique qui nō ex præceptis agant. Illorum est enim foras dari qui intus fuerunt.Ceterùm,quid mihi eos qui foris sunt,iudicare? præcesserat. [165] De Epistola quoque Ioannis carpunt statim.Dictum est:Sanguis filij eius emundat nos ab omni delicto.

Apoc.2. 1.Cor.15. F Apoc.21. Apoc.22. 1.Cor.5. 1.Ioan.1.

A cto. Semper ergo & omnifariam delinquemus, si semper & ab omni delicto emundat nos
ille: aut si non semper, non etiam post fidem, & si non ab omni delicto, non etiam à for-
nicatione. [166] Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, & tenebras non esse in *Ibidem.*
illo, & mentiri nos si dicamus, nos communionem habere cum eo, & in tenebris inceda-
mus. Si verò, inquit, in lumine incedamus, communionem cum eo habebimus, & san-
guis Iesu Christi Domini nostri emundat nos ab omni delicto. Ergo in lumine incedẽtes
delinquimus, & in lumine delinquentes emũdabimur? Nullo pacto. Qui enim delinquit,
non in lumine est, sed in tenebris. Vnde & ostendit quomodo emundabimur à delicto, in
lumine incedentes, in quo delictum agi non potest. adeò sic emundari nos ait, non quâ
delinquamus, sed quâ non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris verò non
communicantes emundati agemus, non deposito, sed non admisso delicto. Hæc est enim
vis Dominici sanguinis, vt quos iam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit,
[167] mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseuerauerint. Sed subiicit, inquis: Si *Ibidem.*
dicamus nos delictum non habere, seducimus nosmetipsos, & veritas non est in nobis.
Si confitemur delicta nostra, fidelis & iustus est vt dimittat ea nobis, & emundet nos ab
omni iniustitia. nunquid ab immunditia? Aut si ita est, ergo & ab idololatria. Sed aliud
in sensu est. Ecce enim & rursus: Si dicamus, ait, nos non deliquisse, mendacem facimus *Ibidem.*
illum, & sermo eius non est in nobis. [168] Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis ne delin- *1. Ioan. 2.*
quatis. & si deliqueritis, aduocatum habemus apud Deum patrem Iesum Christũ iustum,
& ipse placatio est pro delictis nostris. Secundum hæc, inquis, & delinquere nos & veniã
B habere constabit. Quid ergo fiet, quum procedens aliud inuenio? Negat enim nos omni-
nò delinquere, & in hoc plurimũ tractat, vt nihil tale cõcedat, proponẽs semel à Christo
delicta deleta, nõ habitura postea veniam, in quæ nos sensus ad admonitionẽ castimoniæ
demandat. [169] Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille *1. Ioan. 3.*
castus est. Omnis qui facit delictũ, & iniquitatem facit: & delictum est iniquitas. Et sci-
tis quòd ille manifestatus sit, vt auferat delicta, vtique hactenus admittenda. Siquidem
subiungit, Omnis qui manet in illo, non delinquit. Omnis qui delinquit, neque vidit,
neque cognouit eum. Filioli, nemo vos seducat. Omnis qui facit iustitiam, iustus est, sicut
& ille iustus est. Qui facit delictum, ex diabolo est, quoniam diabolus à primordio delin-
quit. In hoc enim manifestatus est filius Dei, vt soluat opera diaboli. Nam & soluit libe- *Coloss. 2.*
rans hominem per lauacrum; donato ei chirographo mortis. Et ideò omnis qui ex Deo *1. Ioan. 3.*
nascitur, non facit delictum, quia semen Dei manet in illo, & nõ potest delinquere, quia
ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. In quo? nisi illi non delin-
quendo, ex quo de Deo nati sunt: isti delinquendo, quia de diabolo sunt, proinde atque
si nunquam sint ex Deo nati. Quòd si dicit: Qui non est iustus, ex Deo non est, qui nõ pu- *Ibidem.*
dicus, quomodo rursus ex Deo fiet, qui iam esse desiit? Iuxtà est igitur vt excidisse sibi di-
camus Ioannem in primore quidem Epistola negantem nos sine delicto esse; nunc verò *1. Ioan. 1.*
C præscribentem non delinquere omninò. Et illic quidem aliquid de venia blandientem, *1. Ioan. 3.*
hîc verò districtè negantem filios Dei quicũque deliquerint. Sed absit. Nam nec ipsi ex-
cidimus à qua digressi sumus distinctione delictorum. Et hîc enim illam Ioannes cõmen-
dauit, [170] quòd sint quædam delicta quotidianæ incursionis, quibus omnes simus obie-
cti. Cui enim non accedet; aut [a] irasci iniquè; & vltra [b] solis occasum; aut & [c] manum im- *a Psal. 4.*
mittere; aut facilè [d] maledicere, aut temerè iurare, aut fidem pacti destruere, aut verecun- *b Ephes. 4.*
dia, aut necessitate mentiri. in negotiis, in officiis, in quæstu, in victu, in visu, in auditu *c Isa. 58.*
quanta tentamur, vt si nulla sit venia istorum, nemini salus competat. Horũ ergo erit ve- *d Matth. 5.*
nia per exoratorem patris Christum. [171] Sunt autem & contraria istis, vt grauiora & exi-
tiosa, quæ veniam non capiant, homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, vti-
que & mœchia & fornicatio; & si qua alia violatio templi Dei. Horum vltrà exorator nõ *1. Cor. 3.*
erit Christus; hæc non admittet omninò qui natus ex Deo fuerit non futurus Dei filius, *1. Ioan. 3.*
si admiserit. Ita Ioanni ratio constabit diuersitatis, distinctionem delictorum disponẽti,
cùm delinquere filios Dei nunc adnuit, nũc abnuit. Prospiciebat enim clausulam littera- *1. Ioan. 1.*
rum suarum, & illi præstruebat hos sensus, dicturus in fine manifestiùs: [172] Si quis scit fra- *& 3.*
trem suum delinquere delictum non ad mortem, postulabit, & dabit ei vitam Dominus, *1. Ioan. 5.*
qui non ad mortem delinquit. Est enim delictum ad mortem. Non de eo dico vt quis po- *Hier. 7. &*
stulet. [173] Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari pro populo morta- *14.*
lia delinquente. Omnis iniustitia delictum est, & est delictum ad mortem. Scimus autem *1. Ioan. 5.*

quòd omnis qui ex Deo natus sit, non delinquit, scilicet delictum quod ad mortem est. D
Ita nihil iam superest, quàm aut neges mœchiam & fornicationem mortalia esse delicta,
XX. aut inremissibilia fatearis, pro quibus nec exorare permittitur. [[174] Disciplina igitur Apostolorum propriè quidem instruit ac determinat principaliter sanctitatis omnis erga templum Dei antistitem, & vbique de Ecclesia eradicantem omne sacrilegiũ pudicitiæ sine vlla restitutionis mentione. Volo tamen ex redũdantia alicuius etiam comitis Apostolorum testimonium superducere, idoneum confirmandi de proximo iure disciplinam magistrorum. [175] Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos: adeò satis auctoritati viri, 1.Cor.9. vt quem Paulus iuxta se constituerit in abstinentiæ tenore: Aut ego solus & Barnabas nõ habemus hoc operãdi potestatem? Et vtique receptior apud Ecclesias Epistola Barnabæ Heb.6. [176] illo apocrypho pastore mœchorum. [177] Monens itaque discipulos; omissis omnibus initiis ad perfectionem magis tendere, nec rursus fundamenta pœnitentiæ iacere ab opeHebr.6. ribus mortuorum: Impossibile est enim, inquit, eos qui semel inluminati sunt, & donum cœleste gustauerunt & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce gustauerunt, occidente iam æuo cùm exciderint, rursus reuocari in pœnitẽtiam, refigentes cruci in semetipsos filium Dei, & dedecorantes. Terra enim quæ bibit sæpiùs deueniẽtem in se humorem, & peperit herbam aptam his propter quos & colitur, benedictionem Dei consequitur. Proferens autem spinas reproba & maledictioni proxima, cuius finis in exustionem. Hoc qui ab Apostolis didicit, & cum Apostolis docuit, [178] nunquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam promissam ab Apostolis norat. Optimè enim legem interpretabatur, & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat. Ad hãc denique speciem disci- E
Leuit.13. plinæ de leproso cautum fuit: [179] Si autem varietas effloruerit in cutem, & totam cutem texerit à capite vsque ad pedes per omnem conspectum, & sacerdos cùm viderit, emundabit eum, quoniã conuertit in album, mundus est. Qua verò die visus fuerit in eiusmodi color viuus inquinatus est. Cõuersum enim hominem de pristino carnis habitu in cãdorem fidei, quæ vitium & macula æstimatur in seculo, & totum nouatum mundum voluit intelligi, qui iam non sit varius, non sit de pristino & nouo aspersus. Si verò post abolitionem in vetustatem aliquid ex illa reuixerit, rursum in carne eius quod emortuum delicto habebatur, immũdum iudicari, nec expiari iam à sacerdote. Ita mœchia de pristino recidiua, & vnitatem noui coloris à quo fuerat exclusa commaculans, immundabile est
Leuit.14. vitium. [180] Item de domo: Si quæ maculæ & cauositates adnuntiatæ in parietibus sacerdoti fuissent, priusquàm introiret ad inspiciendam eam, iubet auferri de domo omnia, ita immunda nõ futura quæ domus essent. Dehinc introgressus sacerdos, si inuenisset cauositates viridicantes vel rubescentes, & aspectum earum humiliorem citra parietinam formam exiret ad ianuam, & secerneret domum illam septem diebus. Dehinc die septima regressus, si animaduertisset diffusum in parietibus tactum illũ, imperaret extrahi eos lapides, in quibus lepra fuisset, & abiici extra ciuitatem in locum immundum, & sumi alios lapides politos & solitos, & reponi loco pristinorum, & puluere alio inliniri domum. O- F
portet enim cùm peruenitur ad summum sacerdotem patris Christum, de domo hominis nostri in tempore hebdomadis auferri omnia impedimenta priùs, vt munda sit quæ remanet domus, caro & anima, & vbi introierit eam sermo Dei, & inuenerit maculas ru-
Apoc.6. boris & viroris, extrahi statim & abiici foras sensus mortiferos & cruentos: ([181] nam & Apocalypsis viridi equo mortem, russeo autem præliatorẽ imposuit) próque illis politos
Matth.3. & in compaginem aptos & firmos substrui lapides, quales in Abrahæ fiunt, vt ita homo
Leuit.14. habilis Deo sit. Quòd si post recuperationem & reformationem rursus sacerdos animaduerterit in eadem domo de pristinis causis aliquid & maculis, immundam eam pronuntiauit, & iussit deponi materias & lapides & omnem structuram eius, & abiici in locum immundum: hic erit homo caro atque anima, qui post baptisma & introitum sacerdotũ reformatus, denuò resumit scabra & maculas carnis, & abiicitur extra ciuitatem in locũ
1.Cor.5. immundum; deditus scilicet satanæ in carnis interitum, nec ampliùs reædificatur in Ec-
Leuit.19. clesia post ruinam. Sic & de famulæ concubitu, quæ homini esset reseruata, necdum redempta, necdum liberata. [182] Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, quia nondum est manumissa cui seruabatur. Nondum enim caro à Christo manumissa, cui seruabatur, impunè contaminabatur, ita iam manumissa nõ habet veniam. [[183] Hæc si Apostoli magis
XXI. norant, magis vtique curabant; sed & in hunc iam gradum decurram, excernens inter doctrinam Apostolorum & potestatem. Disciplina hominẽ gubernat, potestas adsignat,

seorsum

A seorsum quod potestas, spiritus autem Deus. Quid autem docebat non communicãdum *Ephes.5.*
operibus tenebrarum? Obserua quod iubet. Quis autẽ poterat donare delicta? hoc solius
ipsius est. [184] Quis enim dimittit delicta, ni solus Deus? & vtique mortalia quæ in ipsum *Marc.2.*
fuerint admissa, & in templum eius. Nam tibi quæ in te reatum habeant, etiam septuagies *Math. 18.*
septies iuberis indulgere in persona Petri. Itaque si & ipsos beatos Apostolos tale aliquid
indulsisse constaret, cuius venia à Deo non ab homine competeret, non ex disciplina, sed
ex potestate fecisse. Nam & mortuos suscitauerunt, quod Deus solus: & debiles redinte-
grauerunt, quod nemo nisi Christus: immò & plagas inflixerunt, quod noluit Christus.
Nõ enim decebat eum sæuire qui pati venerat. Percussus est Ananias & Elimas, Ananias *Act.5.&*
morte, Elimas cæcitate, vt hoc ipso probaretur Christum & hæc facere potuisse. Sic & *13.*
Prophetæ cædem, & cum ea mœchiam pœnitentibus ignouerant, quia & seueritatis do-
cumenta fecerunt. [185] Exhibe igitur & nunc mihi Apostolice prophetica exẽpla, & agno-
scam diuinitatẽ, & vendica tibi delictorum eiusmodi remittendorum potestatẽ. quòd si
disciplinæ solius officia sortitus es, nec imperio præsidere, sed ministerio, quis aut quan-
tus es indulgere? qui neque Prophetam, nec Apostolum exhibens, cares ea virtute cuius
est indulgere. Sed habet, inquis, potestatem Ecclesia delicta donandi? hoc ego magis &
agnosco & dispono, qui ipsum Paracletum in Prophetis nouis habeo dicentem: Potest
Ecclesia donare delictum, sed non faciam, ne & alia delinquant. Quid si pseudoprophe-
ticus spiritus pronuntiauit? Atqui magis euer soris fuisset, & semetipsum de clemẽtia cõ-
B mendare, & ceteros ad delinquentiam temperare. Aut si & hoc secundum spiritum veri-
tatis adfectare gestiuit: ergo spiritus veritatis potest quidem indulgere fornicatoribus ve-
niam, sed cum plurium malo non vult. De tua nunc sententia quæro vnde hoc ius Eccle-
siæ vsurpes. Si quia dixerit Petro Dominus: Super hanc petram ædificabo Ecclesiam *Matth.16.*
meam, tibi dedi claues regni cœlestis; [186] vel: Quæcunque alligaueris vel solueris in terra,
erunt alligata vel soluta in cœlis, idcircò præsumis & ad te deriuasse soluendi & alligandi
potestatem, id est, ad omnem Ecclesiam Petri propinquam: qualis es euertẽs atque com-
mutans manifestam Domini intentionem personaliter hoc Petro conferẽtem: Super te,
inquit, ædificabo Ecclesiam meam, [187] &: Dabo tibi claues, non Ecclesiæ: Et quæcun-
que solueris vel alligaueris, non quę soluerint vel alligauerint. Sic enim & exitus docet.
In ipso Ecclesia extructa est, id est, per ipsum, ipse clauem imbuit: vides quam: Viri Israë- *Act.2.*
litæ, auribus mandate quæ dico: Iesum Nazarenum virum à Deo vobis destinatum, &
reliqua. [188] Ipse denique primus in Christi baptismo reserauit aditum cœlestis regni, quo
soluuntur alligata retrò delicta, & alligantur quæ nõ fuerint soluta, secundum veram sa-
lutem, & Ananiam vinxit vinculo mortis, & debilem pedibus absoluit vitio valetudinis.
[189] Sed & in illa disceptatione custodiendæ nécne legis, primus omnium Petrus spiritu
instinctus, & de nationum vocatione præfatus, Et nunc, inquit, cur tentastis Dominum *Act.15.*
de imponendo iugo fratribus, quod neque nos, neque patres nostri sufferre valuerunt?
Sed enim per gratiam Iesu credimus nos salutem consecuturos sicut & illi. Hæc sentẽtia
& soluit quę omissa sunt legis, & alligauit quę reseruata sunt. Adeò nihil ad delicta fide-
C lium capitalia potestas soluendi & alligandi Petro emancipata. [190] Cui si pręceperat Do- *Math.16.*
minus etiam septuagies septies delinquẽti in eum fratri indulgere, vtique nihil postea al- *Math. 18.*
ligare, id est, retinere mandasset, nisi fortè ea quæ in Dominum, non in fratrem quis ad-
miserit. Præiudicatur enim non dimittenda in Deum delicta, quum in homine admissa
donantur. Quid nunc & ad Ecclesiam, & quidem tuam Psychice? Secundũ enim Petri
personam spiritalibus potestas ista cõueniet aut Apostolo aut Prophetę. Nam & ipse Ec-
clesia propriè & principaliter ipse est spiritus, [191] in quo est trinitas vnius diuinitatis, pater
& filius & spiritus sanctus. Illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit.
Atque ita exinde etiam numerus omnis qui in hanc fidem cõspirauerint, Ecclesię ab au-
ctore & consecratore censetur, & ideò Ecclesia quidem delicta donabit. Sed Ecclesia spi-
ritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum. Domini enim non
famuli est ius & arbitrium, Dei ipsius, non sacerdotis. [[192] At tu iam & in martyras tuos XXII.
effundis hanc potestatem, vt quisque ex cõsensione vincula induit adhuc mollia in nouo
custodiæ nomine, statim ambiunt mœchi, statim adeunt fornicatores, iam preces cir-
cumsonant, iam lacrymæ circumstagnãt maculati cuiusque, nec vlli magis aditum car-
ceris redimunt, quàm qui Ecclesiam perdiderunt. Violantur viri ac fœminæ in tenebris
planè ex vsu libidinum notis, & pacem ab his quærunt qui de sua periclitãtur. Alij ad me-

talla confugiunt, & inde communicatores reuertuntur, vbi iam aliud martyriũ necessa- D
rium est delictis post martyriũ nouis. Quis enim in terris & in carne sine culpa, quis martyr seculi incola, denariis supplex, medico obnoxius & fœneratori? Puta nunc sub gladio iam capite librato, puta in patibulo iam corpore expanso, puta in stipite iam leone concesso, puta in axe iam incendio adstricto, in ipsa dico securitate & possessione martyrij, quis permittit homini donare quæ Deo reseruanda sunt? à quo ea sine excusatione damnata sunt, quæ nec Apostoli, quod sciam martyres & ipsi donabilia iudicauerunt. Denique iam ad bestias depugnauerat Paulus Ephesi; cùm interitum decernit incesto.[193] Sufficiat martyri propria delicta purgasse. Ingrati vel superbi est in alios quoq; spargere, quod pro magno fuerit consecutus. Quis alienam mortem sua soluit, nisi solus Dei filius? Nam & in ipsa passione liberauit latronem. Ad hoc enim venerat, vt ipse à delicto purus & omnia sanctus pro peccatoribus obediret. Proinde qui illum æmularis donãdo delicta, si nil ipse deliquisti, planè patere pro me. Si verò peccator es, quomodo oleũ faculæ tuæ sufficere & tibi & mihi poterit? Habeo etiam nũc quo probem Christum. Si propterea Christus in martyre est, vt mœchos & fornicatores martyr absoluat; occulta cordis edicat, vt ita delicta concedat, & Christus est. Sic enim Dominus Iesus Christus potestatem suam ostendit: Quid cogitatis nequam in cordibus vestris? Quid enim facilius est dicere paralytico, Dimittũtur tibi peccata; aut: Surge & ambula? Igitur vt sciatis filium hominis ha- E
bere dimittendorum peccatorum in terris potestatem, tibi dico paralytice: Surge & ambula. Si Dominus tantum de potestatis suæ probatione curauit, vti traduceret cogitatus, & ita imperaret sanitatem, ne non crederetur posse delicta dimittere; non licet mihi eandem potestatem in aliquo sine eisdem probationibus credere. Quum tamen mœchis & fornicatoribus à martyre expostulas veniam, ipse confiteris eiusmodi crimina non nisi proprio martyrio diluenda, qui præsumis alieno.[194] Quod si est, iam & martyrium aliud erit baptisma. Habeo enim, inquit, & aliud baptisma. Vnde & ex vulnere lateris Dominici aqua & sanguis, vtriusque lauacri paratura manauit. Debeo ergo & primo lauacro alium liberare, si possum secundo; ingeramúsque in sinum necesse est. Quæcumque auctoritas, quæcumque ratio mœcho & fornicatori pacem Ecclesiasticam reddit; eadem debebit & homicidæ & idololatræ pœnitentibus subuenire;[195] certè negatori, & vtique illi, quem in prælio confessionis tormẽtis colluctatum sæuitia deiecit. Ceterùm indignũ Deo, & illius misericordia, qui pœnitentiam peccatoris morti præuertit; vt faciliùs in Ecclesiam redeant qui subando quàm qui dimicando ceciderunt. Vrget nos dicere indignitas contaminata potius corpora reuocabis, quàm cruentata. Quæ pœnitentia miserabilior, titillatam prosternens carnem, an verò laniatam? Quæ iustior venia in omnibus caussis; quam voluntarius, an quam inuitus peccator implorat? Nemo volẽs, negare cõpellitur; nemo nolens, fornicatur. Nulla ad libidinem vis est, nisi ipsa, nescit, quod libet cogi. Negationem porrò quanta compellũt ingenia carnificis & genera pœnarum? Quis magis negauit, qui Christum vexatus, an qui delectatus amisit? qui quum auerteret do- F
luit, an qui quum amitteret lusit? Et tamẽ illæ cicatrices Christiano prælio insculptæ; & vtique inuidiosæ apud Christum, quia vicisse cupierunt; & sic quoque gloriosæ, quia nõ vincendo cesserunt. In quas adhuc & diabolus ipse suspirat, cũ sua infœlicitate, sed casta; cum pœnitentia mœrente, sed non erubescente ad Dominum de venia. Denuò dimittetur eis qui piaculariter negauerunt, solis illis caro infirma est. Atquin nulla tam fortis caro, quàm quæ spiritum elidit.

Marginal references: 1. Cor. 15. 1. Cor. 5. Luc. 23. Psal. 104. Matth. 9. Luc. 12. Ioan. 19. Ezec. 33.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE PVDICITIA.

1. De Pvdicitia.] *Verum hunc esse huius Libri titulum patet, tum ex suprascriptis locis B. Hieronymi & Nicephori, tum etiam ex B. Cypriani libri titulo, in quo Auctorem hic imitatur:* De bono Pudicitiæ. *Quem cur indiderit, quum propriè* de Pvdicitia *non scribat, sed potius:* Aduersus Pœnitentiam, *non satis constat; fortaßis vt esset plausibilior; certè initium libri* Pudicitiam *sonat, & quidquid scribit toto libro aduersus mœchiam & fornicationem, pro Pudicitia facit.*

Cap. I.

2. Pudicitia flos morum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De libri huius argumento. *Imitatur autem hunc locum B. Cyprian. lib. de bono Pudicitiæ:* Pudicitia, *inquit,*

inquit, honor corporum, ornamentum motũ, sanctitas sexuum, vinculum pudoris, fons castitatis, pax domus, cõcordiæ caput. Atqui pro eo quod legitur paulopost: ĭsque satis castus habeatur, qui non minus castus fuerit, iuxta Dn. Harris. correximus: qui nõ nimis castus fuerit.

3. Sed viderit sæculi pudicitia, &c.] De hac latè habes tractatum tum Tom. 2. lib. 1. ad Vxor. tum suprà li. de Exhort. castit. & lib. de Monogamia.

4. Malo nullum bonum, quàm vanũ, &c.] Vanum hîc dicit, quod paulo antè: infructuosum. Facit verò hoc, quod pudicitiam sæculi bonum, vocet, contra eos qui omnia opera, infidelium peccata faciunt. Legimus verò mox iterum: nónne, cũ Gagnæo, pro: núncne, quòd illud Auctori magis sit vsitatum.

5. Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum, &c.] Benè habet & adnotatu dignũ, quòd etiam iam in hæresi constitutus & aduersus Ecclesiã scribens, Pontificem Romanum Episcopum Episcoporum nuncupat, & infrà cap. 13. bonum pastorem & benedictum Papam, & cap. 21. Apostolicum, sicuti etiã suprà adnotauimus, de auctoritate agentes Summi Pontificis, Tom. 3. ad lib. de Præscript. aduers. hær. c. 36. num. 213. de qua etiam ibidem n. 207. 208. & 212. Item lib. 4. adu. Marc. cap. 5. num. 38. lib. aduers. Praxean cap. 1. num. 7. Denique Tom. 4. lib. 3. Carm. adu. Marc. cap. 9. num. 26. 27. 29. Hic verò (quod alibi prætermissum miretur quis fortassis) vti nihil hac de re prætereatur, adiiciemus, non solùm Priuilegiis ornatam fuisse Romanam sedem à Fl. Constantino Imperatore, sed etiam sceptro & diademate Imperatorio, immò & Vrbe & ditionibus Italiæ amplissimis, vti ex Edicto Donationis Constantini à B. Isidoro edito, constat, quod hodie exstat in Tomis Conciliorum. Quod etiam authenticum esse (quamquam perperàm multi in dubium vocent, etiam qui Catholici haberi volunt) patet tum ex Concilio Romano sub Syluestro Papa, can. 1. ex Syn. 2. Nicena generali VII. vbi ad confirmationẽ Imaginum in Ecclesia primitiua vsitatarum, citantur ex Actis eiusdem Donationis Imagines SS. Petri & Pauli Constantino à Syluestro ostensæ, sicuti etiam suprà adnotauimus Tom. 1. Apolog. cap. 12. num. 184. Si enim pars Actorum citetur, etiam reliquorum iisdem contentorum fides probatur. Eodem pertinent quæ (ex iisdem Actis haudubiè deprompta) tradunt, B. Gregor. Turon. hist. lib. 2. Beda in Chronicis ad annum mundi 4288. Adria. Papa epist. ad Constantinum & Irenen, Nicephor. lib. 7. cap. 33. & B. Thomas Summæ suæ part. 3. quæst. 67. arg. 4. de curata Lepra Constantini. Quæque de Baptismo eiusdem per B. Syluestrum Papam, scribunt præter prædictos, dictæ duæ Synodi; Damasus in Pontificali Liberyacta, cap. 6. Nicephor. lib. 7. cap. 35. & lib. 8. cap. 3. & 54. Marianus Scotus in Chronico, & B. Thomas loco iam citato; vtpotè quæ iisdem Actis continentur. De quo præterea citantur in libro eius argumenti ab Illustriss. Cardin. Polo, Theophan. Niceæ Episcopus, Georgius Cedrenus, Io. Zonaras Tom. 3. & Theodorus Balsamon. Quid? quòd Ammianus Marcel. lib. 27. iam temporibus Damasi, splendorem Romanorum Pontificum, eundem quem illa Acta, describat; & Laonicus Chalcondylas (liceat & schismaticum pro nobis producere) lib. 1. de Gest. Turc. disertis verbis Donationem iam dictam agnoscens: Romani, inquit, quum nacti essent Imperium in orbe longè latiss. commiserunt Romano Pontifici Maximo; ipsi verò transierunt in Thraciam, Byzantium, quæ nunc Constantinopolis est, Thraciæ Metropolim constituentes. Insuper Iuo lib. 4. de Dign. & priuil. Roman. Eccles. & part. 5. maioris operis de Primatu Ecclesiæ Romanæ cap. 49. Gratianus Dist. 46. cap. Constantinus, & 12. qu. 1. cap. Futuram, in Decreta sua dictum Edictum retulerunt, & dictus Balsamon in Photij Nomocanonem Tit. 8. de Parochiis, idipsum Scholiis suis inseruit: sicut etiam Vincentius Belluacensis hist. sua, vocans Epistolam Constantini ad omnes Episcopos, lib. 13. cap. 54. 55. & 56. Citatur ab eodem Hugo Floriacensis in hæc verba: Vrbem Romam, inquit, cum palatio omni, quod Lateranense dicitur, concessit Apostolis Christi Petro & Paulo, & S. Papæ Syluestro; quod ipsum inuenitur Antiquit. eiusdem lib. 5. cap. 4. iuxta quod apud me MS. exstat. Et verò prorsus confirmatur dicta Donatio verbis Ludouici Pij, cap. Ego Ludouicus. Dist. 63. in Decretis Gratiani, vbi non ipse primus Pontifici Romano donat ciuitatem Romanam cum adpenditiis, sed: sicut, inquit, à Prædecessoribus vestris vsque nunc in vestra potestate & ditione tenuistis & disposuistis. Quidquid itaque alij tradunt historici, de munificentia erga Romanam sedem Iustiniani, Theodorici Regis, Longobardorum, Pipini, Caroli Magni, Othonis, Radulphi Habspurgij, aliorúmque Imperatorum; debet similiter intelligi, de restitutione vrbis Romæ, Rauennæ, aliarúmque Italiæ ciuitatum, per Apostatam Iulianum, Arrianos & Exarchos Rauennates, quantum apparet, occupatarum & ereptarum. Quare calumniantur, qui istud iactitant commentum esse Nicolai & Clementis Pontificum. Hæc eo prolixiùs, vti sint pro antidoto aduersus B. Rhenan. in Argumento lib. de Pallio; & partim in cap. 1. lib. aduers. Praxean, vbi dumtaxat Priuilegiorum à Constantino concessorum fit mentio. Ceterùm de quo Pontifice hîc loquatur, latiùs in Vita Auctoris.

6. Ego & mœchiæ & fornicationis delicta pœnitentia functis dimitto, &c.] Rectè sic restituit hunc locum Gelenius, pro eo quod erat dumtaxat: Ego mœchiæ & fornicationis funes dimitto; nam correspondet Angl. cod. MS. Et verò, quum tantoperè hoc edictum eleuet Auctor, mirum in modũ hallucinari patet, vel ex Apostolo Ioanne Apocal. 2. Vbi de Iesabel, quæ docebat fornicari, ad Angelum Thyatiræ dicitur: Et dedi illi tempus vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce ego mittam eam in lectum, & qui mœchantur cum ea, in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint. Quod ipse Auctor adhuc Catholicus expressit suprà Tom. 2. lib. de Pœnitent. cap. 8. & post eum B. Pacianus Epist. 1. ad Sympron. Nouat. Stuprum Thyatirenis imputat, &c. & tamen omnes ad pœnitentiam commonet sub comminationibus quidem; non comminaretur autem non pœnitenti, si non ignosceret pœnitenti. Eodem pertinet quod B. Cyprian. Epist. iam dicta ad Antonian. postquàm fassus est quosdam Episcopos (haudubiè ætate Tertulliani) antecessores suos in Prouincia Carthaginiensi dandam pacem mœchis, non putasse, statim addit: Miror autem quosdam sic obstinatos esse, vt dandam non putent Lapsis pœnitentiam, aut pœnitentibus existiment veniam denegandam; & deinceps scripturis contrarium probat, ac nominatim scriptura Apocal. 2. iam citata. De qua interim latiùs infrà cap. 19.

7. cui adscribi non poterit bonum factũ, &c.] Hanc phrasin sic explicat Turnebus Aduersar. lib. 3. cap. 12. quòd Veteres boni ominis caussa bonum fa-

ctum præfari solebant in Edictis, ex illo Plauti in Penulo.
Bonum factum est, edicta ut seruetis mea.

8. Erit igitur & hic ADVERSVS PSYCHICOS titulus, &c.] Quum hic indicet adhuc alterius Tituli librum ADVERSVS PSYCHICOS à se editum, patet posteriùs scriptum hunc præcedenti libro, ad quem hic hauddubiè alludit.

9. aduersus meæ quoque sententiæ retrò penes illos societatem, &c.] Alludit similiter hic ad librũ suprà Tom. 2. DE POENITENTIA, utpotè qui illic cum orthodoxis illam defenderit. Et verò rectè sentiret in eo quod prosequitur, non esse leuitatis, errorem retractare, si modò priùs errasset, (quales exstant lib. 2. Retract. B. August. & liber Retract. Ven. Bedæ Presbyteri in Acta Apostolorum) sed hoc notam leuitatis incurrit, quòd veritatem errore mutauerit.

10. Quum paruulus, inquit, essem, tamquã paruulus loquebar, tamquam paruulus sapiebã, &c.] Sic suppleuimus locum hunc ex MS. Angl. cod. quia sic legitur 1. Cor. 13. Ex iisdem etiam legimus: Adeò deuertit, voce Tertullianica, pro: diuertit, &: non paternarum traditionum, sed Christianarum, pro: Christianorum.

11. & quidem per eos, &c.] Hinc apparet tractare Auctorẽ hoc libro ex instituto de delictis mœchiæ & fornicationis propriè dictis, sicuti etiam infrà c. 4. non verò de secundis nuptiis, quasi illas à pœnitentia excludi voluerit (vti quidam Auctori impingunt) vtpotè quum hic agat de Orthodoxis, quos vult propterea oportere mœchis nullam subscribere veniam, quãdo propterea quoties volunt nubant, ne mœchiæ & fornicationi succidere (vox Tertullianica) cogantur, nisi fortè ex consequenti, quod lib. de Exhort. cast. & de Monogamia, secundas nuptias, adulteria, & stupra perperàm nuncupet, sicuti etiam in fine huius capitis. Supplemus verò ex Angl. MS. cod. Cur ergo & crimina.

12. indulgent autem, quasi velint admitti, &c.] Est istud vnum ex illis quæ ex Tertull. sumpserunt Nouatiani, sicuti patet ex B. Paciano Epist. 2. ad Sympron. Nouatian. sed pulcrè idem respondet: Deus nec peccare vult hominem semel, & tamen liberat à peccato, nec vtique quum liberat, peccatum docet, &c. Aliud est de periculo liberari, aliud ad periculum cogi, &c. ne prolixiores simus. Castigamus verò ex Angl. MS. cod. Præcauent enim, quasi nolint admitti tale quid, pro: admitti aliquid.

13. Nec enim mœchia & fornicatio de modicis & de mediis delictis, &c.] Modica & media delicta videtur intelligere, quæ cap. sequ. vocat: remissibilia, maxima, quæ hic etiam crimina, ibi: irremissibilia, quorum de numero esse mœchiam & fornicationem latiùs deducit infrà c. 5. Est autem iterum Tertullianicum: non capiunt & indulgeri.

14. nuptialibus & dotalibus si fortè tabulis, &c.] De nuptialibus tabellis loquitur suprà Tom. 2. lib. de Veland. virgin. cap. 12. num. 102. de dotalibus alibi; est vtraque phrasis Jureconsultorum: Tertulliani verò si fortè. Est autem, quantum apparet, periodus quæ sequitur, mutila, quæ sic suppleri posset: Sed ideò durissimè tractant, infamantes paracletum (Montanum nempè) disciplinæ enormitate: dum digamos foris sistimus, &c. sed nolui quid immutare citra subsidium MS. cod.

CAP. II.

15. Ceterùm Deus, inquiunt, bonus, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: De scripturarũ hinc inde testimoniis, quas conciliare nititur distinctione remissibilium & irremissibilium delictorum. Sed aberrat in illo, quòd quædam delicta faciat irremissibilia, quum Catholici Patres sentiãt, nullum irremissibile, nisi in quo quis ad finem vsque perseuerauerit, sicuti infrà patet num. 23.

16. donantes inuicẽ sicut & Christus donauit nobis, &c.] Legit nobis, sicuti hodie Græci codices ὑμῖν, Vulgatus Latinus Interpres videtur legisse ὑμῖν. Et verò: donantes, Græcè χαριζόμενοι, pro remittentes peccata, interpretantur etiam B. Ambros. & Theophyl. sicuti etiã ipse Apostolus 2. Cor. 2. eadem voce in dicto significatu, vtitur, vbi vertit: Siquid donaui, sicuti infrà cap. 13. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. Talia & tanta sparsilia eorum, pro: futilia. Est verò Tertullianicum: vigorantia disciplinam, &: repercutere.

17. Sed & Hieremiæ mandans, &c.] Primũ quod citat testimoniũ, inuenitur Hier. 14. in quo castigamus ex Angl. MS. cod. Quoniam si ieiunauerint, pro: Quod; Græcè enim est: ὅτι. Alterum Hier. 11. citatur etiã à B. Cypriano, li. de Lapsis & li. de Exhort. mart. c. 4. vbi adeò adnotãdum ad marg. Hier. 11. pro eo quod est 7. ex quo ac editionibus omnibus Bibliorũ, item & Angl. cod. MS. castigamus: inuocauerint, pro: inuocauerit, omissa quæ sequebatur particula: &, quam nemo eodem loco legit hactenus.

18. & qui naso non deridetur, &c.] Quod suprà T. 3. li. 5. adu. Marc. c. 4. vertit Auctor Gal. 6. Deus non irridetur, hic magis propriè vocem Græcam μυκτηρίζεται: naso deridetur. Emendamus autem ex Angl. MS. cod. adulantium scilicet bonitati eius, pro: bonitatem, quia præcedit pauloprius: Deo adulantur.

19. Tacui, numquid & semper tacebo, &c.] Eodẽ modo initium huius scripturæ Isai. 42. vtpotè de Iudicio Domini, interpretantur B. Cyprian. in fine lib. de Patiẽtia, B. August. tract. 33. in Ioan. cap. 8. & in Psal. 82. Quorum nemo legit, neque etiam B. Cyril. in Comment. quod hodie habent LXX. à sæculo; qui quum legant: ἐκστήσω, id est, interprete Cyrillo: expellam, admirari faciam, vel transferam; Auctor vertens: exsurgam, videtur legisse ἀναστήσω. Atqui prorsus cũ illis sic distinguimus: Quieui velut parturiens, exsurgam.

20. Ignis enim procedet, &c.] Etiam hoc peculiare Auctori, pro eo quod alij: præcedet, sed vicina sunt προπορεύομαι, quod præcedere, & προπορεύω, quod procedere significat.

21. iudicabitur de vobis, &c.] Sic etiam vertit Matth. 7. alicubi B. August. elegãtiùs quàm alij ad verbum: iudicabimini. Et verò facit cõtra Anabaptistas & alios quosdam, qui iudicium nõ admittunt, quod addit: Ita non prohibuit iudicare, sed docuit.

22. delicta mundantur, quæ quis in fratrem non Deum admiserit, &c.] Videtur alludere ad illud 1. Reg. 2. Si delinquendo peccet vir in virum, orabunt pro eo Dominum. Si autem in Deum peccauerit, quis orabit pro eo? Verùm B. Cypr. hinc colligit lib. de Exhort. Mart. c. 4. non quidem non mundari delicta in Deum, sed non facilè talibus ignosci. B. Pacianus verò Epist. ad Sympron. Nouatian. interpretatur peccare in Deum, de peccatis iis, in quibus perseueratur vsque in finem. Castigamus autem ex Angl. MS. cod. profitemur, vbi erat: profitetur. Atqui de Prouerbio: Funem contentiosum alterno ductu in diuersa distendere, vide nostra Prolegomena; item de illis: restringere frenos, & relaxare, sicuti

sicuti etiam de illo quod mox sequitur: in suis terminis stabit. Hîc restituimus: videatur, quod habebat Gagnæus, pro: videantur, quia hæc & illa referuntur ad auctoritatem scriptutarum variarum; alioqui legi deberet hæ, &: illæ. Porrò passiua concessio accipitur pro ea quæ omnibus conceditur, phrasi Tertullianica: ad quam etiam pertinet: venia expungit, vel sicuti MS. Angl. cod. legit: dispungit; eodem enim penè significatu Auctor his vocibus vtitur.

23. Siquis scit fratrem suum delinquere delictum non ad mortem, &c.] Clarior est trāslatio illius: & dabitur vita ei, quia non ad mortem delinquit. B. Pacianus verò magis iuxta Græcum hodie exemplar, Exhort. ad Pœnit. (qui potius est Tract. 3. aduersus Nouatianos) & dedit illi vitam Dominus, si quis deliquit peccatum non ad mortem. Atqui similiter B. Pacianus tum ibi, tum loco iam citato, istum locū dicit ad manentia peccata capitalia pertinere, non ad eos, qui aliquando peccauerint, & cœperint pœnitere, antequàm quisquam pro illis roget. Hinc B. August. quod libro De sermone Domini in monte, interpretatus erat de certis quibusdam (sicuti hîc Auctor) peccatis irremissibilibus, retractat lib. 2. Retract. limitando, si ad mortem vsque quis in peccato perseuerauerit; quomodo etiam interpretatur lib. de Corrept. & grat. cap. 12. Atqui ibi: Ita vbi est postulationis, subintelligitur: locus.

CAP. III.

24. Sed priùs decidam, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Quòd proinde nō sit negligēda quorumdam peccatorum pœnitentia. Hinc autem manifestum fit, quamquam Montanus omnem omninò veniæ spē excluserit, sicuti patet ex B. Paciano Epist. ad Sympron. Nouatian. & B. Hieron. in Epitaph. Fabiolæ, & Epist. 16. ad Pammach. aduersus error. Ioan. Hierosol. ad Marcell. de Montano, non illi per omnia consensisse Auctorem, sed solùm illos Episcopos (de quibus suprà num. 6.) qui putabant pacem mœchis non dandam. Verùm rectiùs, adhuc Catholicus, suprà Tom. 2. lib. de Pœnit. cap. 3. & 4. Omnibus delictis veniam Deum scribit per pœnitentiam spopondisse. Atqui paulopòst: Quātum autem ad illos, &c. subintelligitur: frustrà agetur.

25. qui solum Dominū meminimus delicta cōcedere, &c.] Adludit ad illud Marc. 7. Quis potest peccata dimissere nisi solus Deus, & quod additur: Vt sciatis quia etiam filius hominis habet potestatem dimittēdi peccata; verùm latiùs infrà, vbi ex proposito istud Auctor tractat cap. 11. de eius loci vero intellectu.

26. quòd eam à solo Deo exorat, &c.] Cōtra hoc, quòd soli Deo, non Ecclesiæ veniam peccatorū concedat, latiùs etiam infrà cap. 21. Hîc solùm dicemus, quòd videatur idem sensisse Auctor, quod de Nouatiano scribit B. Cypr. Epist. 52. ad Antonian. atque adeò posset ipsi responderi verbis eiusdem: O frustrandæ fraternitatis irrisio, ô miserorum lamentantium caduca deceptio, ô hæreticæ institutionis inefficax & vana traditio; hortari ad satisfactionis pœnitentiā, & subtrahere de satisfactione medicinam; dicere fratri: plange & lacrymas funde, & diebus ac noctibus ingemisce, & pro abluendo & purgando delicto frequenter & largiter operare; sed extra Ecclesiam post omnia ista morieris; quæcumque ad pacem pertinēt, facies, sed nullam pacem, quam quæris, accipies. Etenim præmittit hîc actus publicos pœnitentiæ eosdem, quos suprà lib. de Pœnit. cap. 9. & tamen vult à solo Deo exorari veniam, non verò Ecclesiæ communicare. Et verò valde incerta est venia, & proinde (quātumuis id neget) pœnitētia vana, siquis à solo Deo veniā exspectare debeat. Atqui confirmatur hinc nostra castigatio suprà T. 2. li. de Patient. c. 12. hæc exorat pœnitentiam. Verùm de Actibus pœnitentiæ publicæ, quos hîc habet, & rursum c. 5. sub finem, & c. 13. & 21. vide dict. lib. de Pœnit. c. 9.

CAP. IIII.

27. Possumus igitur, demandata pœnitētiæ distinctione, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd mœchiæ nomine & fornicationis intelligātur omnia libidinum genera. Eodē autem modo B. Pacianus Exhort. ad pœnit. citata nu. 23. fornicationis nomine comprehendit omnem prorsus libidinem, extra vxorium thorum & complexus licitos euagantem. Nec aliter accipitur à B. Cypriano Testim. lib. 3. c. 63. hoc titulo: Graue delictum esse fornicationis. Prorsus autē legimus ex Angl. MS. cod. an ea sint, pro: hæ, quia præcedit: delictorum.

28. Ceterùm etsi adulterium & si stuprum dixero, &c.] De adulterio idipsum docuit suprà libro de Monogam. cap. 9. De stupro, libro de Exhort. cast. cap. 9. Quod ipsum frequenter vsurpat, non modò pro mœchia, sed & pro fornicatione, sicuti alibi suprà adnotauimus. Malim autem legere: Omne homicidiū intra syluā, pro: extra, sed nolui in contextu quid immutare. Siue autem legas: vel in quacumque, cū Gagn. & Angl. MS. cod. siue cū exc. & Gelenio quamcumque, perinde est.

29. Ideò penes nos occultæ quoque cōiunctiones, &c.] Dum occultas coniūctiones interpretatur: non priùs apud Ecclesiam professas: mirū in modum confirmat Decretum Concilij Tridentini de irritis talibus cōiunctionibus, eo quòd de illis subiicit: iuxta mœchiam & fornicationem iudicari periclitantur. Nec inde cōsertæ, obtentu matrimonij crimē eludāt. Verùm de eo plura Tom. 2. lib. 2. ad Vxor. cap. vlt. num. 60. & 61.

30. Reliquas autem libidinum furias impias & in corpora, &c.] Sic suppleuimus ex Angl. MS. cod. Eleganter autem distinguit inter: limine Ecclesiæ submouere, &: toto tecto Ecclesiæ submouere, ac si velit: fornicatores & adulteros admissos ad limē Ecclesiæ, vti c. præced. inter pœnitentes (quamquam frustrà, si veniā Ecclesia dare non possit, vt perperàm adseruit) at monstrorum illorum reos neque ibi admissos, sed prorsus exclusos fuisse. Et verò etiam hinc confirmatur vetustas Excommunicationis Ecclesiasticæ, de qua suprà Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 502. & alibi non semel; ad quam iterum adluditur infrà cap. 7. illis verbis: ob tale quid extra gregem datus est, ac; de Ecclesia expellitur. Plura vide cap. 14. num. 119.

CAP. V.

31. Ergo mœchia, quod etiam fornicationis est res, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quòd mœchia cōparetur idololatriæ & homicidio. Idipsum autem etiam probat Exhort. ad Pœnit. B. Pacian. ex Decreto Apostolorū Act. 15. Abstinete ab idolothytis, sanguine & fornicatione; imitatus in hoc Auctorem infrà cap. 12. vbi de eo loco latiùs. Non absimile est, quòd B. Cyprian. crimina, id est, grauiora peccata enumerat li. de bono Patient. Adulterium, fraudem, & homicidiū; quod illum ex Tertulliano sumpsisse suprà adnotauimus Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 1. num. 3. quomodo etiā B. Hieron. Epist. 146. ad Damasum, de duobus filiis.

32. post interdictā alienorū Deorū superstitionem, ipsorūmque idolorū fabricationē, &c.] Adnotatu dignū, quòd ista duo coniungat, cōtra eos qui inde duo faciūt præcepta Decalogi; maximè hodiernos hæreticos, qui id faciūt, vt tāto magis odiosū faciās Imaginū vsum in

Ecclesia, eas perperàm idolis comparantes; sed de hoc fortassis se aliàs offeret scribendi occasio. Mirū interim quòd omittat secundum praeceptum: Non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum; sed de illo latè tractauit dicto lib. de Idololatria cap. 10. *num.* 71. *Legimus autem ex MS. Angl. sicuti alibi semper:* intellege, *more antiquorum; nam & B. Paciani MS. codex vbique sic legit.*

33. Nam & idololatria mœchiæ nomine & fornicationis sæpè populo exprobrata, &c.] *Locos eiusmodi plurimos reperire est in Concordantiis Bibliorum Georgij Bulloci Angli, in dictionibus Fornicator, Idololatria; Fornicari, idololatrari; Mœchari, idololatrari; &: Mœchatus, idololatra. Quorum primum omniū ad marginem adnotauimus Exod.* 34. *vbi dicitur: Fornicati faciūt in Deos suos.*

34. Eo amplius, præmittens: Non mœchaberis; adiungit: Nō occides, &c.] *Mirū est & istud, nisi dicamus Auctori fuisse diuersa exemplaria; eo quòd nō modò editiones Bibliorum & Patres omnes præmittunt:* Nō occides; *sed & ipse Auctor Tom.* 1. *lib. aduers. Iud. c.* 2. *Tom.* 2. *lib. de Spectac. cap.* 3. *& Tom.* 3. *lib.* 2. *adu. Marc. cap.* 17. *Legimus verò ex dicto Angl. MS. cod.* in prima vbique, *pro:* itaque, *incipientes nouam periodum ibi:* De loco, *&c. Sunt autem Tertullianica:* suggestum, *ac:* Ab idololatria metamur, *quod rectè Gelenius restituit, pro:* inuitamur.

35. Sciunt luci mei, &c.] *De libidinum variis generibus in Idololatriæ sacris, suprà alicubi latiùs Tom.* 1. *ad lib. Apolog. Hic sufficiat illud cap.* 15. in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerumque æditiuorum & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem vittis & apicibus & purpuris, thure flagrante, libidinem expungi.

36. vt tragœdias omittam, &c.] *De his sic ibidē:* Dispicite Lentulorum & Hostiliorum venustates, vtrùm Mimos an Deos vestros in iocis & strophis rideatis; Mœchum Anubin, & Masculum Lunam, *&c.* Sed & histrionum litteræ omnem fœditatem eorum designant, *&c.* Cybele pastorem suspirat fastidiosum, *&c.*

37. Sciunt hodie venenarij, &c.] *Prorsus sic legēdum, pro:* venerarij; *tum quòd etiam dicti Apolog. c.* 43. *coniungantur:* venenarij, magi; *tū quòd sequatur:* quòd pellicatus vlciscar, *&c. Siue autem paulopòst legas:* ingemiscunt *cum MS. Angl. cod. siue:* gemiscunt *cum excusis, perinde est.*

38. Idololatren quidem & homicidam semel damnas, &c.] *Hic calumniatur Auctor in Orthodoxos, tamquam si* idololatram & homicidam, *ad pœnitentiam non admitterent, quum suprà num.* 31. *adduxerim ipsius Auctoris testimonium contrarium.*

CAP. VI.

39. Planè si ostendas, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd si in veteri Testamento inueniatur venia mœchiæ cōcessa, etiam sint ibi exēpla iudicij; in nouo verò magis vitādam. *Supplemus verò ex MS. Angl. cod.* præceptorúmque cœlestium. *De Prouerbio autem:* ad hanc iam lineam dimicabit cōgressio nostra, *vide nostra Prolegomena.*

40. Lex Domini inuituperabilis, &c.] *De hac versione Psalmi* 18. *Auctoris, alicubi suprà diximus, vbi ex MS. cod. castigauimus:* conuertens animas, *quod proinde etiam hic scribitur; peculiare verò hic est, (ni fallor) illud:* longè lucens.

41. Sic & Apostolus, &c.] *Hic etiam differt in eo, quòd vertat:* præceptum sanctum & optimum, *pro eo quod lib.* 5. *aduers. Marc. cap.* 13. iustum & bonum.

42. Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit gehennę, &c.] *Neque hic ordinem Euangelistæ obseruat Auctor, neque etiam alicubi suprà, quum dixit:* nec Fatue quidē dicere sine iudicij periculo licet; *nā apud illum, iudicium dumtaxat comminatur Christus illi qui* Racha *dixerit, At* gehennā, *qui Fatue. De prouerbio verò:* in sinum plaudent, *vide nostra Prolegomena. Atqui prorsus supplemus:* si ideò hodie cōcedetur mœchiæ venia, *quia numquā legitur cōcessa aliqua* mœchia, *sed mœchiæ venia; sicut sequitur & de* idololatra *& homicida. Est autē omnino & illud mēdosum, alioqui falsū:* nisi vt maiore forsitan lenocinio tuo indulgeatur.

43. quia & populum ipsum toties reum, &c.] *Patet istud maximè libro Iudicum c.* 3. *& deinceps. Vtut autem eludere nitatur Auctor, certè his ipsis vtuntur B. Cypr. B. Pacianus, & B. Hieron. locis suprà citatis, vti Pœnitentiam omnium peccatorum quātumuis grauium confirment aduersum Nouatianos; & ipse Auctor quoque exemplis* Achab, 3. *Reg.* 21. *&* Dauid, 2. *Reg.* 2. *Tom.* 3. *lib.* 5. *adu. Marc. c.* 11.

44. Iam & incesta donabis propter Loth, &c.] *Hic rursum calumniatur Auctor, tamquam Orthodoxi velint* incesta *excusare exemplo Loth; quum contrà allegoricè exponere sint soliti, si quæ peccata sanctis imputantur; vti* incesta Loth *B. Augu. lib.* 22. *contra Faustum c.* 41. *& ibidem c.* 83. fornicationes cum incesto Iudæ, *& c.* 80. turpes Osee de prostitutione nuptias, *denique cap.* 30. semel plures Abrahæ & Patrum nostrorum nuptias.

45. exēpla, *&c.* repræsentati iudicij fornicationis, &c.] *Alludit haudubiè ad diluuiū, Gen.* 9. *& Sodomæ & Gomorrhæ conflagrationem, Gen.* 19. *Accipitur autem etiā hic* repræsentati, *pro: ad præsentiam adducti.*

46. Et vtique sufficit tantum numerum XXIIII. milium, &c.] *De hoc vide suprà Tom.* 3. *lib. adu. Gnosticos c.* 3. *num.* 27. *ex quo loco prorsus hic castigamus:* filias Moab, *pro:* Madian.

47. Habuerint pristina tempora, &c.] *Etiā hic Orthodoxos calumniatur; taquā* omnis impudicitiæ velint facere potestatem. *Prorsus verò obscurū, immò mendosum est illud:* & lactæ fortes non habētes idoneæ, *cui tamen mederi non licuit.*

48. At vbi sermo Dei, &c.] *Elegans est Tertullianicum illud:* carnem ne nuptiis quidem resignatam, *de B. Maria carne virgine, quamquam nupta, &:* ne nuptiis quidem resignanda, *de carne Christi virgine. Opponit autem Christi facta, factis Euæ.*

49. quæ mūditias suas aquis traderet, &c.] *Hoc idem est quod dixit suprà alicubi lib. de Bapt.* Christum baptismo suo aquas sanctificasse, *vbi etiā latè de materia baptismi* aqua pura. *Atqui etiam hoc ad calumniā pertinet quod sequitur:* Non corpus Christi, *&c. Distinguimus verò cū Harrisio:* & magno redempta est, sanguine scilicet Domini & agni, *de quo loco* 1. *Cor.* 6. *suprà non semel.*

CAP. VII.

50. A parabolis licebit incipias, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De ouis & dragmæ perditæ restitutione. *Quam historiam Luc.* 15. *quum suprà lib. de Pœnit. cap.* 8. *nu.* 50. *& de Patientia cap.* 12. *adduxisset ad Pœnitentiæ confirmationem, & similiter interpretatus esset lib.* 4. *aduers. Marc. cap.* 32. *tum adhuc Catholicus; hic nititur detorquere, à Christianis peccatoribus pœnitentibus ad ethni-*

ethnicos. Quod inter cetera desumpsisse hinc Nouatianos, patet ex B. Paciani Epist. 2. vbi quod Epist. 1. citauerat pro pœnitentia testimonium, plenius repetens, dicit eos docuisse, ad humilem, id est, ethnicum populum pertinere. Verùm post multam disputationem rectè respondet, contrarium conuinci ex eo quod sequitur: Sic erit gaudium in cœlo super vnum peccatorem pœnitentiam agentem, quàm super 90. iustis, quibus non opus fuit pœnitentia. Nam si omnia, inquit, ad commonendos nos scripta sunt; cui tandem populus ille peccator humilis comparabitur, nisi populo pœnitenti? Nec aliter interpretantur B. Cyprian. Epist. 47. ad Cornel. & 51. ad Antonian. B. Hieron. locis citatis, & B. Ambros. lib. 1. de pœnitentia cap. 4. & B. August. Quæst. Euang. libro 2. cap. 33. & ante hos omnes B. Dionys. Areop. Epist. 8. ad Demoph. monach.

51. Procedant ipsæ picturæ calicum vestrorum, &c.] Eodem pertinet quod infrà dicitur cap. 10. Cui ille si fortè patrocinabitur Pastor quẽ in calice depingis, &c. de quo nihil libentiùs bibas, quàm ouem pœnitentiæ secundæ. At ego eius Pastoris scripturam hautio, qui non potest frangi. Vnde colligitur, tum temporis calices (quorum haud-dubiè, vti suprà adnotauimus lib. de Orat. num. 1. vsus in sacrificiis) non solùm depingi solere figuris historiarum noui Testamenti (vnde & confirmatur vsus Imaginum in Ecclesia, de quo suprà Apologet. cap. 12. num. 184.) sed etiam vitreos fuisse. hoc est enim quod dicit, frãgi faciles. Atque hoc ipsum est quod citaui in nostris Liturgicis Latinorum de B. Zepherino eius ætatis Romano Pontifice, ex Damaso, Valafrido, & Radulpho Tungrensi, quòd ille statutum fecerit vt omnia vasa Ecclesiæ essent vitrea. Addit Martinus Polonus: aut stannea. Verumtamen, non multò pòst etiam argentea & aurea vasa in vsu fuisse, patet ibidem ex passione B. Laurentij, apud B. Ambros. Offic. lib. 2. cap. 18. qui passus est circiter vno mense ante B. Cyprianum; item ex Opt. Mileuit. lib. 1. contra Parmenian. & B. August. contra Crescent. Grammat. lib. 3. cap. 29. Rursum autem pecudis nomen vsurpat, pro: oue, idque non semel. Atqui castigamus ex MS. cod. Angl. cui alij configurasse credendum est; pro: quum figurasset, cui alij credendum est, maximè quum ad illum magis accedat Gagnæi lectio prior.

52. Sed ouis propriè Christianus, &c.] Istud sibi obiiciens ex persona Ecclesiæ, seipsum conuincit; nihil enim habet quod respondeat quàm: Ergo nihil ad mussitationem respondisse Dominum. Immò verò, quũ mussitatio esset non tam de publicanis quàm peccatoribus, aptissima fuit responsio ouis restitutæ parabola. Adluditur autem in hac obiectione ad illud Joan 10. Ego sum pastor bonus. Bonus pastor animam suam dat pro ouibus suis, & : fient vnus grex, Græcè ποίμνη, pro quo alij ouile transferunt; quæ omnia non nisi de Christianis possunt intelligi. Legimus verò: & ideò Christianus in oue intelligendus, pro: non intelligendus; & supplemus ex Angl. MS. cod. nónne omne hominum genus vnus Dei grex est? Cui responderi potest, at non Christi. Siue autem legas: & quibus pœnitentia opus non esset habentibus gubernacula cum MS. Angl. cod. siue cum exc. habentes, perinde est, quia præcedit: iusti Iudæi.

53. Proinde dragmæ parabolam, &c.] Etiam hoc adhuc orthodoxus citauit pro Pœnitentia Christiani peccatoris Auctor, locis suprà citatis num. 50. sicut & alij Patres, quorum ibi fit mentio. Supplemus verò ex Angl. MS. cod. Æquè in ethnicum interpretamur. Quare perperàm exponit: domum, totum mundum, quam ipse cum aliis Ecclesiam. Malim autem paulopòst legere: in Christianum peccatorem desigerentur, quàm: desingerentur. Atqui de Prouerbio: Decedam paulisper de gradu isto, vide nostra Prolegomena; & Tertullianicum est: obduxero diuersæ partis præsumptionem.

54. Condico, &c.] Etiam hac vox Tertullianica, ac si dicat; vnà vobiscum dico, Christianum iam peccatorem in vtraque parabola portendi, vtpote veritate victus. Verùm aliud denuò effugium quærit, quòd loquatur de peccatoribus viuentibus, non mortuis; quales adfirmat, sed non probat, esse mœchos & fornicatores. Supplemus autem ex Angl. MS. erit & de perditionis genere retractare, & cum Dn. Latinio legimus: intereundo, pro: interiendo.

55. in spectaculum, &c.] De quatuor his generibus spectaculorum vide Tractatum nostrum suprà Tom. 2. ad lib. de Spectac. nu. 1. de artibus curiositatis in ministerium alienæ idololatriæ, lib. de Idolol. cap. 4. 5. 6. 7. 8. & 9. de ancipiti negotiatione, ibidem cap. 9. & de verbo blasphemiæ, quãdo quis iurat per idola, cap. 20. ac 21. Mirum autem esset quòd Auctor vehementia animi blasphemiam inter remissibilia peccata poneret, quum infrà cap. 9. & rursum 13. inter irremissibilia collocet; quare hic necessariò illud: aut blasphemiæ, prætermisimus.

56. vel & ipse fortè ira, tumore, &c.] Familiare id est omnibus hæreticis; immò etiam ipse Tertullianus videtur abrupisse, aliqua simili animi adfectione, de quo interim in vita eius latiùs.

57. Pastores ecce lac deuoratis, &c.] In hac scriptura Ezech. 34. variat à LXX. Auctor, & ipse quoque B. Cyprian. non vno in loco, vertens: quod forte est, vbi alij: crassum; non curastis, pro: non cõfortastis, &: quod expulsum est, non conuertistis, pro: & errans non reduxistis; quod tamẽ magis instituto Auctoris quadraret. Fortassis legit priori loco πυκνὸν, pro: παχὺ; reliqua pro iisdem videtur habere.

58. Mœchiæ verò & fornicationis non dragma, sed talentum, &c.] Etiamsi talentum esset, non animaduertit Auctor aliam parabolam Regis, qui dimisit seruo suo decem milia talenta, Matth. 18. Elegans autem metaphora, lumen lucernæ, spiculum, solis, lanceã. Quæ sequuntur, pertinent, non ad pœnitentes, peccatores, sed eos qui non agunt pœnitentiam; nisi fortè de sua Montanistarum loquatur Ecclesia.

CAP. VIII.

59. Sed enim plerosque interpretes, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De parabola duorum filiorum. In qua certè ipse potiùs Auctor in caligine à vero lumine exorbitat; atque adeò etiam illi magis (sicuti omnibus etiam hæreticis) competit elegans illa Metaphora, quàm Orthodoxis; maximè quum ipse lib. suprà dicto de Pœnit. cap. 8. num. 51. & lib. de Patient. cap. 12. hanc Parabolam ad pœnitentiæ cõfirmationem adduxerit; sicuti etiam B. Pacianus vtroque loco suprà citato n. 50. B. Ambros. lib. 1. de Pœnit. c. 3. & his omnibus antiquior B. Dionys. Areop. Epist. 8. ad Demophil. monach. B. Hieron. quoque Epist. 46. ad Damasum eiusdem argumenti. Qui quidem, sicuti Auctor (quomodo etiam B. August. Qu. Euang. lib. 1. c. 33.) filium minorem ethnicos, maiorem Iudæos, interpretantur: sed deinde ostendit

(*contra quàm Auctor*) *quomodo de iusto generaliter & peccatore Christianis possit intelligi. Similiter interpretatur etiam, Auctor Homiliæ de Patre & duobus filiis, inter opera B. Chrysost. in Lucam; præmittens: de ethnico & Iudæo commodè non posse intelligi. Et verò B. Hieronym. pro hac sententia facere scribit illud Patris ad seniorem filium: Gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit, perierat & inuentus est; scribens illud correspondere cum eo quod de parabola præcedenti dixit: Hoc erit gaudium coram angelis Dei super vno peccatore pœnitentiam agente. Atqui in expositione verborum totius parabolæ, satis cum Auctore omnes illi consentiunt. Porrò sunt elegantissimæ phrases Tertullianicæ:* in vestibus purpura oculandis, inter se amasse, *ac:* erudito corpore. *De prouerbiali verò formula:* in caligine à lumine exorbitare, *vide nostra Prolegomena.*

60. Duos enim populos in duobus filiis collocant, &c.] *Nullum hactenus vidi Veterum, qui expressè* duos filios, Iudaicum maiorem, Christianum minorem, *interpretentur; quare non est quòd eam defendamus sententiam, sed potius illam quæ iustos & pec*catores *intelligit.*

61. Licet enim, &c.] *Est istud Tertullianicum:* Licet enim filius audiat & Iudæus, & maior, *&c. ac si dicat: Licet filij nomen, & maioris, sibi tributum audiat Iudæus; nempè ab Apostolo Rom. 9. vbi legitur: Qui sunt Israëlitæ, quorum adoptio est filiorum; & deinde:* maior *seruiet minori.*

62. sed non erit Iudæi dictum ad Patrem: Ecce quot annis, &c.] *Idipsum argumentum obiiciebat B. Hieronymo Damasus. At B. Hier. in priori parte suæ expositionis, negat id dictum de Iudæo populo, si de ethnicis & Iudæis velimus intelligere, sed de ea iustitia, quam in lege sequentes, Dei iustitiæ non subiiciebantur. Peculiare est autem Auctori:* quot annis, *pro eo quod alij omnes:* tot.

63. odio habens traducentem in portis, &c.] *Alludere videtur ad illud Isai. 29. Omnes autem arguẽtes in portis offensionem ponent (vbi est figura Græca tamquam dicat: aduersus omnes arguentes, &c.) & obliquauerunt: in iniquis iustum; pro quo hic multò aliter Auctor:* & aspernamento sermonem sanctum. *Sicuti & in eo quod sequitur Isai. 1.* qui non computauerint Dominum (*seu* Deum, *quod malo, sicuti legit MS. Angl.*) *pro eo quod alibi semper:* non cognouit; *ac si dicat: non æstimauerint pro Deo. Atqui castigamus ex coniectura Harrisij & nostra:* Quærant igitur, *pro:* Quærunt.

64. Multo aptiùs Christianũ maiori, &c.] *Neque hanc alicubi interpretationem apud aliquem Veterum reperi; atque adeò meritò, eam non conuenire, Auctor significat. Ibi autem:* siquidem tota spes nostra cum reliqua Israëlis exspectatione coniuncta est, *alludere videtur ad illud Rom. 11. Si delictum eorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium; quãto magis plenitudo eorum? De Prouerbio verò:* ad speculum respondere, *vide nostra Prolegomena.*

65. & fabula, & scena, & persona, &c.] *De his latè suprà Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 10. & 17. Rursum verò vide nostra Prolegomena de Prouerbio:* nihil ad Andromacham.

66. Sic & hæretici, &c.] *Pulcrum est istud de praua scripturarum expositione apud* hæreticos solutos à regula veritatis; *de quo latiùs suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hær. cap. 17. Est autem ibi Ironia:* aptissimè excludunt. Quare aptissimè? quoniam, *&c. Sic enim prorsus distinguendus locus ille. Et verò* excludunt (*metaphora sumpta à gallinis aut auibus, quæ pullos dicuntur* excludere) *accipitur, pro enucleant, exponunt, interpretantur; sicuti etiam alicubi suprà, ni fallor, Auctori vsitatum est; cui magis familiare:* Vacuit, *pro:* Vacauit. *Atqui videtur mihi agere contra Marcum & Colorbasum hæreticos, qui Deum suum ex numeris conficiebant, & inter cetera (Irenæo teste lib. 1. cap. 13.) ex dragma perdita & oue, quò pertinet etiam illud sequ.* quare centum oues, & quid vtique decem dragmæ.

Cap. IX.

67. Nos autem, &c.] *Quum eiusdem sit argumenti istud caput, nouo titulo non est opus. In eo à præcedenti differt, quòd ibi aliorum, hic suam sententiam proferat; de qua quid sentiam, habes suprà num. 59.*

68. & quæ illæ scopæ, &c.] *Confirmatur hinc, tamquam verior lectio Luc. 15. de dragma perdita:* & euerrit domum, *pro altera* euertit, *Græcæ etiam magis voci conformis:* σαροῖ, *quod significat: scopis purgare, maximè quum iterum repetat Auctor:* tam scoparum. *Est verò rursus Tertullianicum:* cui exemplum procuratur.

69. Quibus enim cohærent, eandem habent caussam, &c.] *Hoc ipsum habet etiam B. Hieron. sed aliter (vti num. 50. dictum est) ab eo explicantur ex vtraque parabola, tam* dragma & ouis, *quàm* duo filij.

70. apud Iudæam vsurpatam iam pridẽ Pompeij manu, &c.] *De* Iudæa vsurpata Pompeij manu, *vide Ioseph. lib. 14. Antiqu. cap. 8. & lib. 1. de bello Iudaico cap. 5. & Egesipp. de Excid. Hierosol. lib. 1. cap. 14. 15. 16. & 17. vbi* Pompeium Magnum *appellat; eundem nempè, qui in Numismatis & Fastis Consularibus appellatur,* Cn. Pompeius, Cn. F. sext. N. Magnus III. procos. *an. Vrb. cond.* DCXCII. *quo anno Roma triumphum egit per biduum, inter cetera de Syria, &* Iudæa.

71. atque Luculli, &c.] Luculli *etiam mentionem faciunt Ioseph. lib. 13. cap. vlt. & Egesipp. dict. lib. 1. cap. 13. narrantes de illo, quòd Tigranem Regem Armeniorum, facta in Armenios irruptione, ab obsidione Ptolemaidis recedere coëgerit, atque hinc est quòd inueniatur in Fastis* triumphus L. Licinii L. F. L. N. Luculli proc. cos. *ex Põto, Cappadocia, Armenia, de Regibus Mithridate & Tigrane. Qui quum eodem anno contigerit, quo Hierosolyma à Pompeio fuit occupata, nempè C. Antonio & M. Tullio Cicerone Coss. fortassis post victoriam iam dictam de Tigrane, vnà cum aliis Romanis legionibus interfuerit ipse expeditioni Syriæ &* Iudææ, *quamquam & Ioseph. & Egesipp. id Scauro potius tribuant.*

72. legat Deuteronomium: Non erit vectigal pendens ex filiis Israël, &c.] *Huic scripturæ, quam adlegat Auctor, vt probet* publicanos fuisse ethnicos, *opponit B. Hieron. dicta Epist. ad Damasum: Matthæum (Matth. 9.) eúmque qui in templo orabat, Luc. 18. & publicanos Baptizatos baptismo Ioannis, Luc. 7. Quos ex circumcisione fuisse probat, quòd credibile non sit ethnicum templum ingressum, aut Dominicum cum ethnicis habuisse conuiuium, quum id maximè caueret, ne legem soluere videretur. Quo loco ad marg. adnotatum est Deuter. 23. sed ibi non reperitur, nisi fortè tale quid etiam olim lectum fuerit, vbi prohibetur non fœnerari. Verùm de hoc vide nostra*

nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris.

73. Ceterùm nec denotaretur, &c.] *Etiã in hoc fallitur Auctor, quia denotatus fuit Dominus peccatricis tactũ admittens, Luc. 7. quum etiam Iudæa esset, non ethnica. Atqui phrasis est Tertullianica (de qua alicubi suprà)* licet in agina congruentiss. *de qua inter Prouerbia in Prolegomenis.*

74. Nam si Christianus est, &c.] *In hac periodo parenthesi inclusimus* (vtique baptismatis, vtique spiritus sancti, & exinde spei æternæ) *item:* (cui alij quàm diabolo?) *Castigauimus etiam ex Angl. MS. cod.* resipuit, *pro:* resipit, *&* fornicarij, *pro:* fornicatorij. *Illud verò:* tota substantia sacramenti, *de baptismo intelligitur.*

75. de quo indignè vestiti, à tortoribus solent tolli & abiici in tenebras, &c.] *Emẽdauimus sic ex dicto Angl. MS. cod. pro eo quod erat corruptiss.* auribus; *nam Matth. 22. legitur de eo qui non habebat vestem nuptialem: Tunc dixit Rex* tortoribus: tollite *eum* in tenebras *exteriores. Legit enim etiam ibi Auctor, quod est Matth. 18.* tortoribus, *quum Mat. 22. solummodò legatur: ministris. Paulopòst autem castigamus:* nisi qui Deum nescit? *&:* nisi qui Deum nouit? *pro eo quod erat vtrobique:* Dominum.

76. Vide an habeat ethnicus, &c.] *Præterquàm quòd ethnico adplicat, quod alij peccatori Christiano; pulcrè alioqui hanc parabolam explicat. Est verò Tertullianicum:* satisfacto redit.

77. quo fidei pactionem interrogatus obsignar, &c.] *De hac vide suprà Tom. 3. lib. de Bapt. inter Baptismi ceremonias, num. 1.*

78. opimitate Dominici corporis vescitur, Eucharistia scilicet, &c.] *Cum primis hoc loco probari* veritatẽ Dominici corporis in Eucharistia, *suprà adnotauimus Tomo 3. lib 4. adu. Marc. cap. 40. nu. 662.*

79. Ceterùm si in hoc gestit, &c.] *Veritate victus, confitetur etiam de* peccatoribus & iustis posse hanc parabolam intelligi; sed ita, *inquit,* omnia delicta capitalia concedi, *id est, pœnitẽtia remitti* possint; *quod ipsum fatentur & tradunt Orthodoxi. Verùm rursus ab ea declinat, quum* per solum martyrium *vult remissionem fieri.*

80. Non est leuior transgressio in interpretatione, &c.] *Competit hoc ipsum iterum in hæreticos, atque adeò ipsum Tertullianum, potiùs quàm in Catholicos.*

CAP. X.

81. Excusso igitur iugo, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd etiam ethnicis competat pœnitentiæ denunciatio; *cuius contrariam sententiam Orthodoxis impingit. Veruntamen non sequitur, præcedentem parabolam de* ethnicorum pœnitentia *debere intelligi, & totum id intelligendum de pœnitentia, prima salutis tabula, nempè Baptismo ipso: nam altera appellatur vel ab ipso Auctore suprà lib. de Pœnitent. cap. 7.* secunda tabula post naufragium, *quam hîc impugnat. Quare rectè etiã B. Pacianus ostendit, quòd non solum in baptismo (ad quem errorem inclinari videtur etiam Auctor) peccata dimittũtur. In quo eundem imitatus est B. Ambros. lib. 1. de Pœnitent. cap. 7. De Prouerbio autem:* excusso iugo, *vide nostra Prolegomena.*

82. Non ergo & Ionas, &c.] *Sic prorsus legimus, vt accipiatur pro:* Nonne, *more Tertulliani; qui illud semper vsurpat, rarò verò aut numquam:* Num. *Supplemus autem mox:* ethnicos quoque pœnitentes redemptura, *ex Angl. cod. MS.*

83. Sed hoc volunt Psychici, vt Deus iustus iudex, &c.] *Sic omninò legimus, pro:* iusti, *quia suprà cap. 2. dixit:* Quia etsi bonus naturâ Deus, tamen & iustus, *adludens vtrobique ad illud Psal. 7.* Dominus iudex iustus. *Sufficit verò contra Auctorem, qui hîc detorquet illud:* pœnitentiam peccatoris malo quàm mortem, *quod ipsemet suprà lib. de Pœniten. cap. 4. eam citauerit de pœnitentia, quemadmodum etiam B. Pacianus; qui disertis verbis probat, eam scripturam ad Christianos pertinere non ad ethnicos. Atqui de prouerbiali formula:* funambule pudicitiæ, *vide nostra Prolegomena, sicut de illa:* tenuiss. filũ pendente vestigio ingredi, *vtpotè quo artem funambuli describit, eam rectè appellans:* disciplinã veri auiam; *item de illis:* in gradu totus es, *&:* quasi in solido es.

84. si scriptura pastoris, &c.] *De hac quid sentiendum, vide suprà Adnotat. nostras Tom. 2. lib. de Orat. cap. 12. num. 48. & ad Symbolum Rufini inter opera B. Cypriani, num. 158. Hoc ad intellectum huius loci pertinet, quòd operis eius tribus libris distincti liber secundus* Pastor *prænotatur, in quo angelus pœnitentiæ nuncius proponitur; vtpotè quum (Origene teste lib. 10. in Epist. ad Roman. cap. 16.) Hermas illius operis Auctor post multa peccata ad pœnitentiam conuersus fuerit; quem Dorotheus in Synopsi scribit fuisse Philippopolis Episcopum. Certè, præterquàm quòd Auctor suprà irridere videatur, hîc disertis verbis adfirmat:* scripturam Pastoris ab omni Cõcilio Ecclesiarum inter apocrypha & falsa iudicari.

85. (prostitutorem & ipsum, &c.] *Istud de* Pastore Christo in calice depicto, *parenthesi inclusimus; vbi calumniatur, tamquam post calicem Dominicum ob speratam pœnitentiæ veniam, iterum Orthodoxi sacerdotes ad ebrietatem & mœchiam reuerterentur. Quanquam interim etiamsi de Laicis concesso vsu calicis velit illum loqui quispiã, nihil obstabit hodierno vsui sub altera specie, vtpotè quum suprà ostenderimus lib. de Orat. num. 1. semper etiam ætate Tertulliani, vsum sub altera dumtaxat specie obseruatum fuisse. Verùm de eo latiùs in nostro eius Argumenti libello.*

86. Facite dignos pœnitentiæ fructus, &c.] *Etiãsi istud & sequentia dixerit Ioannes Baptista, Matth. 3. ad nondum baptizatos: non sequitur inde nullam post baptismum esse pœnitentiam; vtpotè quam multis aliis scripturis B. Pacianus confirmet & ipse quoque Auctor suprà sæpedicto libro de Pœnitentia; quemadmodum etiam BB. Hieron. & Ambros. locis suprà citatis.*

CAP. XI.

87. Exinde quod ad Euangelium pertinet, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De factis Domini erga pœnitentes.

88. & vnguento sepulturam eius inauguranti, &c.] *Vel hinc probatur eorum sententia, qui non duas, sed vnicam Magdalenam faciunt; vtpotè quum eidem* peccatrici fœminæ lauanti lacrymis pedes Domini, & crinibus detergenti (*quam etiam in pœnitentiæ exemplum adfert Auctor suprà Tom. 3. lib 4. adu. Marc. cap. 18.*) *adtribuat;* & vnguento sepulturam ipsius inauguranti; *quod contigisse ante passionem Domini, patet Matth. 26. Marc. 14. & Ioan. 11. quum dixit Dominus: Mittens enim hoc vnguentum in corpus meum, ad sepeliendum me fecit, &c. Atqui etiam istud adducit contra Nouatian. B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron.*

89. Samaritanæ sexto iam matrimonio, &c.] *Antidotum huius habes suprà in loco simili lib. de Mono-*

gam. cap. 8. num. 64. quòd nempè sextus ille non maritus fuerit, sed mœchus, & tamen illi Christum indulsisse non diffitetur hic Auctor.

90. Nunc enim dicimus: soli Domino hoc licet, &c.] *Loquis rursum ex sententia Montani, suprà adnotauimus ad locum similem cap. 3. num. 26. Verùm, ad eandem ex parte Nouatianorum sibi factam obiectionem, respondet B. Pacianus Epist. 2. ad Sympron. Nouatian. Ceterùm quod ego facio, non meo iure facio, sed Domini. Dei sumus adiutores (inquit) Dei ædificatio estis; & iterum: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit; ergo neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Quare, siue baptizamus, siue ad pœnitentiam cogimus, seu veniam pœnitentibus relaxamus; Christo id Auctore tradimus. Tibi videndum, an Christus hoc possit, an Christus hoc fecerit. Hactenus ille. Quùm itaque Christum id fecisse ipse quoque Auctor confiteatur, perperàm subiungit* tempora illa quibus Christus in terris egit, nobis non præiudicare, *maximè quum similem etiam locum habeas apud B. Ambros. de Pœnit. li. 1. cap. 7.*

91. Christiana enim disciplina à nouatione Testamenti, & vt præmisimus, &c.] *Quò alludat hic Auctor nescio, quum hoc libro nihil tale* præmiserit, *nisi fortè ad scripta sua præcedentia. Nam Tom. 1. Apolog cap. 5. tradit* tempore Tiberij (*sub quo Christus passus est*) nomen Christianum in orbem introiisse, *& cap. 7.* Census istius disciplinæ à Tiberio est. *Vbi eadem significatione accipi*: censum, *pro origine, qua hic* censetur; *adnotauimus suprà lib. 1. adu. Marc. ca. 21. num. 149. Atqui perperàm argumentari Auctorem*: Christiana disciplina *à passione Domini originem habet, ergo exempla Christi ante suam passionem non sunt imitanda; notius est quàm vt refutatione indigeat.*

Cap. XII.

92. Itaque isti qui alium Paracletum, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De interdicto fornicationis in Concilio Apostolorum, Act. 15. *Atqui ad hæresin Montanistarum pertinet, quod hic subindicare videtur: Orthodoxos* Paracletum in Apostolis & per Apostolos receptum, iam non possidere; quod in Prophetis (*nempè Montano & insanis suis fœminis*) propriùs (*id est*, magis propriè; *nam id iterum ex Gagnæo legimus, pro*: propriis) non agnouerint; *quod quàm absurdum sit, ipse Auctor docuit suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 52. hær. 21. num. 327.*

93. vel de Apostolico instrumento doceant, &c.] *Non sequitur: Ex Actis Apostolorum (quod* Instrumentum Apostolorum *nuncupat) non docetur*: maculas carnis post baptisma respersas pœnitẽtia dilui; *ergo peccata post baptismum non delentur pœnitentia; quia aliis scripturis plus satis comprobatur. Immò etiam Act. 8. vbi ad Simonem Magum iam baptizatum, & post baptisma donum spiritussancti volentem pecunia possidere, loquitur Petrus*: Pœnitentiam *itaque age ab hac nequitia tua. Neque obstat quod subiungit: si fortè remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui; vnde argumentabantur Nouatiani Petrum non confirmasse vt agenti pœnitentiam peccatum remitteret. Respondet B. Ambros. lib. 2. de Pœnitent. cap. 1. Considera de quo loquitur, hoc est, de Simone, qui non ex fide crederet, sed dolum agitaret. Ego autem (inquit) nec Petrum dubitasse credo, &c. Non enim ignorantia in verbo (nempè:* si fortè) *exprimitur, sed in scripturis diuinis frequens huiusmodi consuetudo aduertitur, quòd simplex sit elocutio. Quod quum scripturis docuisset Hier. 26. & Ezech. 3. postea idipsum comprobans etiam Christi verbis, Matth. 21. & Joan. 8. interserit: Denique ipsi sapientes sæculi, quod Latinè* fortè *dicitur, Græcè* τάχα, *nõ vbique pro dubitatione posuerũt. Hac paulò prolixius, ob similem Auctoris phrasin frequentiss. qua*: si fortè, *pro*: fortè, *vbique accipit; sicuti exempli gratia cap. prox.* quæ si fortè nũc æstimaretur, *&*: quæ in Apostolo colaphis si fortè cohibebatur.

94. à sacrificiis, & à fornicatione, & sanguine, &c.] *Eodem modo hanc scripturam ad idem institutum (vt ostendat esse capitalia & mortalia crimina*: mœchiam, idololatriam, & homicidium) *adfert B. Pacianus Exhort. ad Pœnitent. præterquàm quòd legat: ab idolothytis, & sanguine, & fornicatione, sicut hodie legitur Græcè & Latinè. Verùm postquàm eadem supramodũ exaggerauit, subiungit: Ergo (inquiet aliquis) perituri sumus? & vbi misericors Deus, qui mortem non inuenit, nec lætatur in perditione viuorum? Respõdet autem: Accipite remedium, &c. Qui nimium confidit, indignus est. Vos ergo appello, qui criminibus admissis pœnitentiam recusatis: qui peccare non erubescitis, & erubescitis confiteri. Denique post aliquot paginas sic concludit. Per rogo vos Ecclesiæ fidem, fratres, ne pudeat in hoc opere (ipsis verbis Tertulliani suprà lib. de Pœnit. cap. 10. & 9.) nec pigeat opportuna quamprimum remedia inuadere, &c. ne prolixiores simus. Atqui quod hic omittitur ab vtroque (quia ad institutum non faciebat) & suffocatis; habes tractatum suprà Apolog. cap. 9. num. 138. Pulcrè autem subiicit Auctor, ad intellectum loci iam citati*: Interdictum enim sanguinis, multò magis humani intelligemus.

95. Cur ergo ceruicem nostram à tanto iugo excusant, &c.] *Quid si etiam hic legi debeat* excussant, *pro*: excusant, *sicuti suprà adnotauimus legendum Tom. 2. lib. de Virg. veland. cap. 7. num. 53. nolui tamen quid immutare. De Prouerbio verò*: ceruicem à iugo excutere, *vide nostra Prolegomena. Castigamus autẽ prorsus ex Anglic. MS. cod.* ad necessariora, *pro*: necessaria; *maximè quum illud etiam alibi Auctori sit vsitatum non semel, & sequatur*: nocentioribus.

96. Sed non leuiter nobis compactus est spiritussanctus, &c.] *Alludit ad illud Ioan. 20. Accipite* spiritum sanctum; *quorum remiseritis peccata, remittũtur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. hoc est enim quod* sponsionem *appellat, addens*: Iam nec recipiet (*id est, retinebit*) quæ dimisit, nec dimittet quæ retinuit.

97. Hinc est, quòd neque idololatriæ, neque sanguini pax ab Ecclesiis redditur, &c.] *Suprà vbi idipsum habet sub finem cap. 5. num. 38. diximus, hoc calumniam esse; cui adde quæ iam diximus num. 94.*

Cap. XIII.

98. Nouimus planè & hic, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus & sequenti*, De facto Corinthij fornicatoris, ex Epist. 1. & 2. ad Corinthios. *Quod ipsum tractatur à B. Paciano, tum Exhort. ad pœnit. tum Epist. 2. ad Sympron. & B. Ambros. lib. 1. de Pœnitentia cap. 12. 13. 14. 15. 16. & 17. Qui disertis verbis eundem adserunt fuisse* Corinthium fornicatorem, *quem 1. Cor. 5.* tradidit & Satanæ, *& cui, 2. Cor. 2.* donasse se scribit, *quemadmodum etiam B. Chrysost. aliique Græci in Epist. 2. ad Corinth. & Auctor Comment. in Epist. Pauli inter opera B. Ambrosij, item B. August. lib. 3. contra Epistol. Parmen cap. 1. Et verò (quod eodem redit)* interitum carnis *non modò BB. Pacianus & Ambros. adflictionem carnis in* officium pœnitentiæ *interpretantur, sed etiam* Orige-

Origenes hom. 24. in Leuit. & 12. in Ezechielem. Quare valeat solus Tertullianus cum suis Montanistis, vbique cõtrarium sentiens.

99. Si quis autem contristauit, &c.] In hac scriptura (præter illa quæ paulopòst adnotauimus) retinuit Græcam Eclipsim: Vti è contrario magis vos donate & aduocare (id est, consolari, voce Tertullianica) nempè debeatis. Legit dumtaxat: Nam & ego si quid donaui, donaui, quum alij plus legunt; legebatur etiam solummodò: in Christo, pro eo quod omnes supradicti & vulgatus Interpres Latinus: in persona Christi; verùm istud substituimus ex MS. Angl. cod. quia & Græcè & Syriacè legitur. Consentit etiam vulgata Latinæ versioni, quòd vertat: ne fraudemur, cui conformiter vbi suprà B. Ambros. legit & interpretatur: circumueniamur, nec dissentit versio Latina ex Syriaco: ne calumnia nos deferat, quamtumuis Græcè sit πλεονεκτηθῶμεν; pro quo B. Pacianus, B. August. ac Auctor Comm. Ambros. adscripti: possideamur. Denique vertit: iniectiones, quod Græcè est νοήματα; pro quo plerique cogitationes, B. August. mentes, & B. Ambros. versutias, quod magis cum Auctore conuenit. Nos verò in hoc commate, sicut Apostolus, castigamus ex eodem cod. MS. Angl. quoniam non ignoramus, pro: quod.

100. ethnicorum impudentiam supergressò, &c.] Sic ex variis lectionibus, eo quòd apud Apostolum plurali numero legatur, 1. Cor. 5. qualis nec in gentibus, vti ipse Auctor legit cap. sequ. idque ex coniectura Dn. Harrisij, & proinde etiam infrà sub finem cap. super ethnicos delinquendo. Legimus item ex MS. cod. Anglic. Magis tristiora cunctantur, pro: conctantur. Et ex coniectura Dn. Latinij: conciliciatum, pro: conciliatum, vt vox sit à cilicio deriuata, sicut à cinere, quæ sequitur, concineratum.

101. & benedictus Papa, &c.] Vides iam tum Papæ nomen in Ecclesia vsitatum etiam Romanis Põtificibus; ad eundem enim sermonem hauddubiè per Prosopopœiam conuertit, de quo suprà c. 1. Pontifex scilicet Maximus, Episcopus Episcoporum dicit. Atqui de nomine Papæ vide nostras Adnotat. in B. Cyprian. ad Epistol. 3. num. 3. Et verò eidem adtribuit adhuc nomen benedicti, quantumuis hæreticus, non secus atque fecit suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu hæret. cap. 30. num. 167.

102. Et tamen dilectionem audio, non communicationem, &c.] Etsi Apostolus, dicens: vt constituatis in eum dilectionẽ, cõmunicationis expressè non meminerit; satis tamen ex eo colligitur, quòd vox Græca κυρῶσαι ad iudices pertineat; quorum adeò exhibere caritatem non aliud est quàm donare, sicut mox sequitur: si cui autem donaueritis.

103. Si quis autem non obedit sermoni nostro, per Epistolam hunc notate, &c.] Prorsus sic distinguendus hic locus 2. Thess. 3. iuxta emendatiores Græcos & Latinos codices; maximè quum vertat Latinus ex Syriaco Interpres: Si quis non obedit istis sermonibus qui epistola cõtinentur, & B. August. loco citato. Qui magis propriè vertit: vt erubescat, & similiter noster interpres Latinus: confundatur, quàm Auctor: reuereatur, sed est vox eadem significatione Auctori passiuè vsurpata.

104. quem scilicet auferri iussisset de medio ipsorum, &c.] Nõ rectè hoc soli incesto adplicat, quum sub finem capitis 1. Cor. 5. id habeatur, postquàm in genere locutus est de pluribus fornicariis, auaris, idololatris, &c. deinde auferri de medio apud Apostolum, non aliud est, quàm tradi Satanæ, id est, sicut ipse Auctor non multò pòst interpretatur: extra Ecclesiam proiici.

105. vt emendarentur non blasphemare, &c.] Hoc ipsum mox transtulit: vti disciplinam acciperent non blasphemandi, pro eo quod Græcè est 1. Tim. 1. ἵνα παιδευθῶσι, pro quo Latinus Interpres: desinant non blasphemare; quò alludit altera eius translatio: vt erudiri haberent.

106. quid simile, blasphemia & incestum & anima ab his integra, &c.] Sic prorsus ex Angl. MS. cod. pro: blasphemiam, quia incestum semper neutro genere ab Auctore vsurpatur, & sequitur: ac anima; quorum, blasphemia refertur ad scripturam, 1. Tim. 1. incestum, 1. Cor. 5. anima ab his integra, nempè Apostoli, 2. Cor. 12. Quam, quum elatam dicit; certè etiam Apostolũ aut Orthodoxos id sentientes, calumniatur, vtpotè, quum ibi non legatur elatus Apostolus in superbiam, sed dumtaxat sudem angelum satanæ sibi datum, ne se extolleret, sicuti ipse præmittit. Sicuti etiam in hoc calumniatur, quòd, quum ipse suprà lib. de Fuga in persecut. cap. 2. & similiter alij Patres istud intellexerint de graui morbo aliquo, hic ridiculè dumtaxat interpretetur: dolorem auriculæ aut capitis. Sicuti etiam dum insinuat Orthodoxos hinc colligere, quòd etiam Apostolus Satanæ traditus fuerit, vtpotè quod nusquam reperi; quare & nõ malè subiungit: quum illi fuerint ab Apostolo traditi Satanæ, Apostolo angelum Satanæ datum.

107. de ceteris dixit, qui, &c. erudiri haberent blasphemandum non esse, &c.] Mirè detorquet hanc scripturam 1. Tim. 1. tamquam de aliis dictũ sit quàm Hymenæo & Alexandro; quod Patres de ipsis illis interpretantur, & nominatim Theodoretus in Comment.

108. Denique in interitum (inquit) carnis, non in cruciatum, &c.] Vt vt istud etiam detorqueat Auctor, certè vox Græca ὄλεθρον non modò stragem, siue interitum, sed etiam iacturam, & cladem significat, & vel Chrysost. Græcus de adflictione & punitione carnis interpretatur, non minus atque B. Pacianus & B. Ambros. quorum iste id comparat cum illis verbis Domini ad Satanam, Iob 2. Ecce trado tibi eum, tantummodò animam eius custodi. Qui proinde etiam illud: vt spiritus saluus sit, (sicuti & alij Patres omnes) de ipso Corinthij spiritu interpretantur, non de spiritu Ecclesiæ, vti detorquet Auctor.

109. Non scitis quòd modicum fermentum totam desipiat consparsionem, &c.] Sic prorsus legendum pro: decipiat, vt desipiat accipiatur more Tertullianico, pro desipere faciat, id est, saporem immutet. nam & infrà cap. 18. vertit Auctor: desipit. Et verò etiam hic fallitur Auctor, dum modicum fermentum ad fornicationem refert, quum potiùs de fornicatore intelligatur, qui modicum fermentum dicitur respectu totius Corinthiorum Ecclesiæ.

CAP. XIIII.

110. Et his itaque discussis, &c.] Quum eiusdem sit argumenti caput istud, nouo titulo non est opus.

111. Sufficiat eiusmodi homini increpatio ista, &c.] Quum suprà num. 108. ostenderimus interitum pro adflictione accipi, non subsistit argumentum Auctoris ex voce: increpationis, maximè quum vox Græca ἐπιτιμία propriè mulctam & pœnam significet; vnde & à B. August. loco citato cap. præced. correctio transfertur.

112. Animaduertamus autem totam Epistolam primam, &c.] Paucis totum argumentum Epistolæ prioris ad Corinth. explicat.

113. Deo gratias ago, &c.] In hac scriptura omittit

meo, *iuxta Græcos & emendatiores Latinos codices,1.Cor.* 1. *item ex Græco* ἐβάπτισα *vertit:* tinxetim. *Legimus autem ex MS. Angl.cod.more Tertullianico :* ne qui dicat: *pro:* ne quis. *In eo verò quod sequitur* 1.*Cor.*2. *omittit Pronomen* me, *sicuti etiam B. Hilarius lib.*10. *de Trinit. vtpotè quod Græcè non habeatur.*

114. Et puto, nos Deus Apostolos nouissimos elegit, velut bestiarios, &c.] Bestiarios, *id est : ad bestias destinatos, eadem significatione qua suprà Tom.*1. *Apolog.cap.*9. *dixit* bestiarij, inquitis. *Quomodo videtur vertere vocem Græcam* ἐπιθανατίους, 1. *Cor.* 4. (*pro quo rectiùs Vulgatus Interpres:* morti destinatos) *quòd ferè ad bestias condemnarentur Christiani, sicuti patet eiusdem Apol. cap. vlt. & alibi non semel ex populi clamore :* Ad bestias, ad leonem. *Legimus autem:* Quoniã *ex Angl. MS.cod.pro:* quòd.

115. Mihi autem in modico est, &c.] *Hic differt ab aliis* 1. *Cor.*4. *quòd legat:* in modico, *pro eo quod alij:* in minimo, *vbi seruans Ablatiuum, quantumuis hodie Græcè sit:* εἰς ἐλάχιστον, *&:* interroger, *pro:* diiudicer, *iuxta æquiuocam significationem vocis Græcæ* ἀνακριθῶ. *Sicuti etiam adfirmatiuè pronuntians illud* 1.*Cor.*9. Gloriam meam nemo inaniet, *pro eo quod alij omnes : Bonum est enim mihi magis mori quàm vt gloriam meam quis euacuet. De Prouerbiali verò formula :* exerta acies machæræ, *vide nostra Prolegomena.*

116. Iam ditati estis, &c.] *Transponit aliter verba quàm habentur* 1. *Cor.*4. *Benè autem habet, quòd cum Vulgato Interprete vertat* regnatis, *quantumuis hodie Græcè sit* ἐβασιλεύσατε, *& quod paulopòst vertit, sicut illet* Quis enim te discernit ? *Vbi interim mirum est omitti ab Auctore illud intermedium:* Si autem accepetis. *Sicuti etiam quòd in scriptura sequenti,* 1.*Cor.* 8. *non legat:* idoli, *& quòd legat :* in Christum delinquent, *pro eo quod etiam ex Syriaco vertitur:* delinquitis.

117. Aut non habemus potestatem, &c.] *Quod hic:* Aut non, *suprà lib.de Monog.cap.*8. *vertit :* Non enim, *vbi de hoc loco* 1. *Cor.*9. *latiùs. Nouè etiam dixit:* de potestate vestra consequuntur: *quod alij:* potestatis vestræ participes sunt. *Benè autem habet quòd cũ vulgato interprete Latino legat* 1.*Cor.*11. neque Ecclesia, *quantumuis hodiè Græcè sit :* Ecclesiæ. *Vbi mallemus etiam cum omnibus aliis legere* Dei, *sed cum MS. cod. Angl. retinuimus:* Domini; *ex quo, prorsus adiecimus ad scripturam* 1. *Cor.*16. Maranatha.

118. Quasi non sim venturus, &c.] *Etiam hìc consentit cum vulgato Interprete, quãtumuis hodie* 1. *Cor.* 4. *Græcè legatur* ἐρχομένου δέ μου, *& vertens mox:* in virga. *Differt in eo quòd vertat:* si permiserit Dominus, *pro eo quod alij:* si voluerit. *Vnica verò voce trãstulit :* luxistis, *quod Græcè est* ἐπενθήσατε, *& paraphrasticõs* ἔργον *in malam partem,* facinus. *Atqui prorsus legimus omisso* vt *superfluo:* Quomodo auferatur.

119. extra Ecclesiam detur, &c.] *Vsitatum est Auctori* extra Ecclesiam dari, *& mox :* de Ecclesia auferri, *&:* sacramẽto benedictionis (*nẽpè Eucharistiæ*) exautorari, *ac:* ab Ecclesia eierari; *item cap.*20. de Ecclesia eradicari, *& suprà num* 30. *rursum aliis verbis, denique cap.præced.* extra Ecclesiam proiici, *quod nos excommunicari dicimus. De quo vide Tom.*1. *Apolog. cap.* 39. *num.*502. *&* 503. *De variis Sacrificij Eucharistiæ aliis appellationibus, Tom.*2. *lib.de Orat num.* 1. *E contrario cap.sequenti, ab excommunicatione absoluere, effert Auctor:* postliminium largiri Ecclesiasticæ pacis, dedãnare, recipere in communicationem, reuocare in Ecclesiam, concorporare rursus Ecclesiæ.

120. per mortem hanc quoque communẽ, &c.] *Interitum carnis* 1. *Cor.*5. *hic interpretatur* mortem communem, *quale quid habet etiam B. August. loco supracitato; sed magis illi placere indicat omnium Patrum expositionem, de qua suprà num.*108.

121. Videmus itaque, &c.] *Hallucinatur hìc etiam Auctor, dum dicit* diuisam Apostoli seueritatem in quendam inflatum, & in quendam incestum, *quum si Apostolum diligenter inspiciamus, plurali numero :* inflatos *appellans &* 4. *&* 5. *cap. de ipsa Corinthiorum multitudine loquatur, non aliquo particulari. Sunt verò Tertullianica:* increpitum, *&:* repræsentatione pœnæ, *id est, præsenti effectu. Castigamus autem ex Angl. MS. cod.* venia fit planè, *pro:* sit, *&:* rei ratio *ex cõiectura nostra, pro:* reatio. *Item ex dicto MS.cod.* incesto (*pro,* incestus) non videtur ignotum (*id est, vt sic loquar, ignoscitum*) vt damnato (*pro,* vel) *nam præcedit :* Inflato ignoscitur. *Denique* qui non mœrere haberet, *phrasi Tertullianica, pro:* mœrore.

122. Paulum Apostolum Christi, &c.] *Pulcros adfert titulos B.* Pauli *ex scripturis desumptos, locis ad marginem adnotatis; vocans etiam vbique* censorem (*sine vti cap.*16. columnam) disciplinarum, *quem quoque ei adaptat, eo quòd* disciplinam *vrgeat.*

123. Lusit igitur & de suo spiritu, &c.] *Adludit ad illud* 1. *Cor.* 5. *Congregatis vobis, & meo spiritu, cum virtute Domini. Ad primum enim pertinere videtur quod hìc addit:* & de Ecclesiæ angelo, *tamquam angelus aliquis præsit congregationibus Ecclesiæ; nisi malit quis referre ad Episcopum Corinthiorum, eadem phrasi, qua ad septem Ecclesiarum angelos scribit B. Ioannes Apostolus Apoc.* 2. *&* 3.

Cap. xv.

124. Si etiam sequentia illius Epistolæ, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De aliis ex Epist. 2. ad Corinth. Apostoli locis aduersus fornicationem. *Nihil interim illi obstant quominus secundæ Epistolæ verba ad fornicatoris absolutionem referri possint; sed adnotandi contra quosdam hodiernos Atheos potius quàm hæreticos, qui* fornicationem, *quam simplicem vocamus, peccatum negant, contra quos adeò facit suprà cap.*1.4.5. *&* 6. *Vbi omnia libidinum genera inter capitalia crimina recẽsentur, & maximè cap.*4. *quum dicitur:* Nec enim interest nuptam alienam an viduam quis incurset, dum non suam fœminam. *Quo fit vt etiam B. Pacianus Exhort. ad pœnitent. inter crimina ponat disertis verbis definiens : omnem prorsus libidinem, extra vxorium thorum & complexus licitos euagantem reatu mortis adstringi. Quò pertinet etiã B. Cypr. lib.*3. *Testim.ca.*63. *Titulus capitis: Graue delictum esse fornicationis.*

125. Propterea habentes administrationes, &c.] *In hac scriptura* 2. *Cor.* 4. *consentit cum vulgato Interprete, quòd vertat:* secundum quod, *quantumuis Græcè sit* καθὼς, *&:* abdicamus, *pro eo quod hodie legitur,* ἀπειπάμεθα. *At ex Græco vertit:* non deficimus. *Supplemus verò ex MS. Angl.cod.* An eiusdem sit excusare, *&c.*

126. qui inter titulos laborum suorum, &c.] *In hac scriptura* 2. *Cor.* 6. *non variat, nisi quòd transponat:* ieiunia & vigilias. *Neque etiam in sequenti, quandoquidem supplemus ex MS.cod. Angl.* quis consensus templo Dei & idolis? *ex quo etiam castigamus:* & infidelis cum fideli, *pro:* infidelitas. *In tertia similiter, nisi quòd legat dumtaxat:* Dicit enim, *pro eo quod alij omnes : sicut di-*

cut dixit Deus,&c:quia inhabitabo in vobis,pro:in illis. *De Prouerbio autem*: manum tradis, *vide nostra Prolegomena.*

127. Habentes igitur promissionem istam dilecti,&c.] *Ex admonitione Harrisij sic legimus,pro eo quod erat corruptiss.*delicti; *nam ex Græco & Syriaco sic vertunt omnes,2.Cor.7.& similiter*:perficientes,*pro*: perficientis,*denique*:in Dei timore,*pro*: in fidei.

128. In finem enim Epistolæ,&c.]In finem *accipit,pro:sub finem;nam istud scribitur ab Apostolo in fine c.penult.12. nepè.In qua scriptura iuxta eiusdem coniecturam castigamus*:& vilitate, *pro*: vtilitate, *tum quòd Græcè sit* ἀσελγεία,*pro quo Interpres vulgatus:in impudicitia,tum quòd eodem modo transferat infrà cap.* 18. sine probro vilitatis vt emundata.

Cap. xvi.

129. Necesse est igitur,&c.] *Titulum similem huic capiti imposuimus*:De similibus locis Apostoli ex 1. Epistola ad Corinthios.

130. Qui & in prima primus omnium templũ Dei dedicauit,&c.] *Istud phrasi sua propterea Auctor, quòd non modò 1. Cor.3.vnde hunc locum citat, sed etiam 1. Cor. 6.& 2.Cor.6. doceat fideles* templum Dei esse. *Adludens ad* templorum dedicationem, sanctionem,*id est,sanctificationem &* purificationem; *metaphoricè etiam* æditualem Legem *vsurpans, tamquam ab æditius templi profectam. Sicuti autem etiam suprà, ex Harrisio castigamus*:vitiabit illum Deus,*pro*: vitiauit, *quia illud Græcè est, Syriacè, & in Latinis codicibus omnibus.*

131. immò & ante cetera, &c.] *Hoc est, antequàm iterum templi Dei, 1. Cor. 6. fiat mentio.In qua adeò scriptura nihil,nisi voces transmutat, & quæ ad institutum non faciebant,omittit.Legens deinde*: Sed hæc quidem fuistis,*cum vulgato Interprete, quantumuis hodie Græcè sit* τινὲς,*præterquàm quòd habet*:Sed,*pro eo quod alij omnes*:Et;*omittens quædam intermedia.Atqui est Tertullianicum*:accepto facit.

132. Siquidem denuò ablui non licet, &c.] *De* Baptismo,*quòd iterari non possit; vide suprà Tom. 3. lib. de Bapt.cap.*15.

133. Cibi ventri,&c.] *Græcè* βρώματα.

134. Euertite templum hoc,&c.] *Alicubi suprà vertit*:Dituite,*& Interpres ex Syriaco Latinus*: destruite,*pro eo quod noster Interpres & alij*:*Soluite. Quod vltimum magis competit voci Græcæ Ioan.2.* λύσατε. *Verùm illi magis respexisse videntur ad citationem eorumdem verborum Christi,Matth.26.& 27.vbi* καταλύσαι *legitur.*

135. Auferens membra Christi,&c.] *In his & sequentibus rursum 2.Cor.16.verbis nihil differt, & propriè ex Græco quædam transfert, sicuti alicubi suprà adnotauimus.Emendamus autem ex MS. Angl. cod.secundum vestigia etiã lectionis Græcæ*: nihil profecero,*pro*: fecero; *&*,qui fornicatur, *pro*: quæ, *quia illud legunt omnes. Siue autem legas*:dedecorauerit Deum *cum MS.Angl. siue*:Dominum *cum exc.non refert.*

136. De quibus autem scribitis, &c.] *Non semel suprà hæc omnia quæ hic adfert 1. Cor. 7. adducta sunt ab Auctore,& à nobis si quæ sit differentia, indicatum est. Atqui de Prouerbiis*: secuti omnem sylnam cædere, eradicare, & excaudicare,*ac* fibulã relaxare,& frenare, *vide nostra Prolegomena. Legimus autem sicut semper suprà*:fruticare,*pro*: fructificare. *Perinde est autem siue legas mox*:infregit *cum MS. Angl.cod.& Gagnæo, siue*:infringit *cum exc.Nouè interim hic transfert*: Vult enim omnes sibi adhærere,*siue,vti Gagnæus*:æquales esse,*pro eo quod Apostolus*:Volo omnes esse tamquã meipsum,*quod alicubi habet Auctor.Itẽ phrasi sua*:quia præest nubere quàm vri. *Qualis est etiam*: dominico præcepto,*&c.*procurat.*Malim autem legere*:Sic vult nos Paulus præter solicitudinem degere,*pro*: Sic vult nos pater, *quia Pauli verba sunt:nõ Dei,qui nomine Patris solus solet honorari; sed quia istud MS. cod. habet, nolui immutare.Atqui in eo quod addit*:fidem ingressa, *(sicut suprà patet libris de Exhort.cast. & de Monog.) non probans nuptias eius quæ vidua post fidei ingressum facta est, Montanizat; & calumniatur Pontificẽ Romanum & Orthodoxos in eo quod subdit*: quis iste est adsertor audacissimus,*&c.*

137. Sed est hoc sollemne peruersis & idiotis & hæreticis,&c.] *De hoc, quòd* sollemne *sit* hæreticis, alicuius capituli ancipitis occasione*(quod falsò* Psychicis *etiam tribuit)* aduersus exercitum sententiarũ instrumenti totius armari; *vide suprà latiùs Tomo 3.li. de Præscript.adu.hær.cap.*17.*num.*105.*&* 106.

Cap. xvii.

138. Prouoca ad Apostolicam aciem, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: De aliis Apostoli aduersus fornicationem locis.*Qui quidem faciunt ad cõfirmandam grauitatem criminis illius: sed nihil obstant, quantumuis id vrgeat Auctor,quo minus veniam Corinthio dare potuerit.*

139. Aduocatio enim nostra,&c.] *Hoc est consolatio:phrasi Tertullianica;quam transtulit 1.Thessal.2.pro eo quod alij omnes*:*Exhortatio;eo quòd vox* παράκλησις *vtrumque significet. Quam autem scripturam 1.Thessal.4. mutilam citarat suprà Tom.3. lib.5. aduers.Marc.cap.15. hic integram; nihil ab aliis varians.*

140. Imprimis posuit fornicationem, immunditiam,lasciuiam,&c.]*Tria dumtaxat eodem pertinentia etiam B.Hieronym.recenset Gal.5. tertio loco collocans impudicitiam.sic etiam in Syriaco cod. alioqui Græcè & Latinè hodie 4.recensentur, quorum primum* μοιχεία;*sed* mœchiam *&* fornicationem *confundunt veteres.Siue autem legas*:hæreditati *cum Angl.MS.cod.siue*: hæreditate,*perinde est.*

141. Quid ergo dicemus?perseuerabimus, &c.] *Prorsus sic legimus iuxta editiones omnes Rom. 6.Item ex lib.de Resurr. carn.cap.47.suprà Tom. 3. supplemus*: in Christo Iesu,*seu mauis*, Christum Iesum,*ac*: Consepulti ergo illi sumus;*& castigamus*: Si enim consati sumus,*pro eo quòd perperàm repetebatur*:consepulti,*ac omissa particula superflua* vos, *legimus*: Ita & reputate vosmetipsos; *denique supplemus paulopòst*: & iniquitati ad iniquitatem. *Reliqua huius scripturæ magis cum Græcis hodiernis exemplaribus quàm cum Latinis conueniunt.Nos verò Latinium secuti, intermedium illud Tertulliani(omissa vocula*: qui)*sic legimus*: nemo potest post Christum mortuus delinquentiæ, & maximè tantæ reuiuiscere; *quãuis interim etiam hoc ad errorem eius pertinet,de venia peccatorum non concedenda post baptismum.*

142. Nam,etsi habitare bonum,&c.] *Peculiare est hoc Auctori,quòd* Legem litteræ,*&*: Legem spiritus *appellet,quas Apostolus Rom 7.Legem membrorum & legem mentis,& ipse suprà Tom.3. lib. 5. adu. Marc.* Legem peccati & Legem sensus, *coniungens insuper finem cap.7.cum initio cap* 8.

143. Lex enim spiritus vitæ manumisit te, &c.]

Propria est & hæc Auctoris lectio, pro: me; quam habent alij codices Græci & Latini, quam tamen retinuimus, eo quòd Syrus Interpres illi consentiat. Sed transponimus verba: propter quos laborantes in lege per carnem misérit Deus filium suum in similitudinem carnis delinquentiæ. Adludit enim ad illud: Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus filium suum mittens in similitudinem; sic enim legit suprà Tom. 3. lib. 5. adu. Marc. cap. 14. id ibidem pulcrè explicans. Vertit deinceps Auctor δικαίωμα, ius, quod alij iustificationem seu iustitiam, & deinde φρόνημα, sensum, quod alij prudentiam, & Syrus interpres electionem, peculiariter legens intermedium illud: Qui enim secundum carnem incedunt, pro eo quod alij omnes: sunt; paulopòst vertens illud μέλλετε ἀποθνήσκειν, futurum est vt moriamini, quomodo etiam Syrus Interpres. Atqui ex MS. Anglic. cod. castigamus: dehinc & inimicitiam in Deum, pro: Dominum, quia Græcè est ἔχθρα εἰς θεόν.

144. In quibus & nos conuersati sumus, &c.] In hac scriptura Ephes. 2. omittit omnes, fortè quòd ad institutum non faceret, quod tamen habet supracitato libro 5. adu. Marc. cap. 17. sed hìc non adiecimus, eo quòd etiam Syrus Interpres non legat. Illud peculiare, quòd legat paraphrasticῶs: concupiscentias & voluptates carnis, pro eo quod Græcè dumtaxat τὰ θελήματα, pro eo quod quidam Latini codices: voluntates; alij, sicut & Syrus Interpres: voluntatem.

145. Notans denique illos qui se negassent, scilicet Christianos, eo quòd, &c.] Ex vestigiis Anglic. MS. cod. sic legimus, omittentes vocem: gratia, intermediam planè superfluam; quòd ea relicta sit ex varia lectione, qua ille legebat, quamquàm corruptè: scilicet gratianos, pro eo quod rectiùs Gagnæus: Christianos. Quamquam interim perperàm de iis qui se Christianos negassent, interpretetur illud Apostoli Ephes. 4. quòd se tradidissent in operationem omnis immunditiæ, quod ille de ethnicis dixit. Vertitur autem ab illo: omnis sermo turpis, Græcè σαπρὸς, propriè quidem, sed quem in Euangeliis etiam ipse malum vertit, dum de arbore mala fit mentio.

146. Fornicatio autem, &c.] Hìc citans scripturam Ephes. 5. mirum est quòd dumtaxat legat: non habeat Dei regnum, pro eo quod alij omnes: hæreditatem in regno Christi & Dei; deinde quòd legat: Propter hoc, pro eo quod ceteri: hæc. Vertit verò: super filios incredulitatis, sicut etiam suprà lib. 5. adu. Marc. cap. 17. tractans cap. 1. ad Ephes. vbi vide Adnotat. nostras num. 266.

147. & turpiloquium, &c.] Coniunxit præcedentibus hanc vocem translatam ex voce Græca αἰσχρολογίαν, quam multo pòst reperire est apud Apostolum Coloss. 3. eo quòd intermedia ad institutum non facerent. Legimus autẽ cum Dn. Harrisio: esset aliud, pro: esse. Vbi denuò perperã adfirmat: veniam Corinthio concessam, si admittamus, id pro ratione temporis factum, sicut circumcisionem Timothei; nihil enim habent inter se commune.

CAP. XVIII.

148. Sed hæc (inquit) ad interdictionem, &c.] Caput hoc inscripsimus: De locis scripturæ, quibus cauetur communicationem Ecclesiasticam mœchis negandam. Veruntamen ipsemet Auctor nomine Orthodoxorum respondet: Adimi quidem carne pollutis communicationem, sed ad præsens, restituendã ex pœnitentiæ ambitu. Nec valet argumentum Auctoris contrarium negatiuum: Apostolus non excepit pœnitentiam, ergo non debet excipi, vt rectè B. Pacianus verbis infrà citandis num. 153. Et verò paucissima, quas hìc adlegat, scripturæ ab Ecclesiastica communione separant. Atque facit rursus hoc caput pro Excommunicationis Ecclesiasticæ antiquitate, quam etiam hìc variè circumloquitur, nempè: communicationem Ecclesiasticam negari, cum talibus ne cibum quidem sumere, nedum Eucharistiam, nõ communicare cum illis, subducere se ab illis, damnate, & à communicatione detrudere, item cap. 20. de Ecclesia eradicare. Nouè autem dixit: quæ cauta sunt, pro: quibus cauetur, quod legimus ex Gagnæo & MS. Angl. cod. pro: sint.

149. Nam & in Prouerbiis Salomon, quæ παροιμίας dicimus, &c.] De significatione vocum Prouerbiorum & παροιμίας, videat Lector initium Comment. Reuerendiss. Dn. Jansenij Gandauensis Episcopi in Prouerbia Salomonis. Atqui ex castigatione Dn. Harrisij legimus prorsus: Ignominia autem eius non abolebitur in æuum (pro: in eum.) Plena enim zeli, indignatio viri non parcet (pro: paret) in die iudicij; tum quòd in postremo consentiat MS. Angl. cod. & exemplaria tam Hebraica & Chaldaica, quàm Græca & Latina, priùs verò illud Græcè sit additum à LXX. Atqui etiamsi ignominia non aboleatur in æuum, propterea nõ prohibetur pœnitentia.

150. iam audisti per cassum: Excedite, &c.] Adludit ad citationem horum verborum Apostoli 1. Cor 5. suprà factam cap. 15. ex quo castigamus conformiter Apostolo: & immundum ne tetigeritis, iuxta eundem MS. cod. pro: ne egeritis. Atqui illud: per cassum, omninò existimo accipi pro: incassum, id est: frustrà; ac si dicat: iam frustrà audisti, quia meæ opinioni non adsentiris. Quum autem per Prosopopœiam aliquem adloquatur, prorsus etiam legendum: Habes statim, pro: habet.

151. & in cathedra pestilentiæ non sederit, &c.] Quod hìc pestilentiam cum B. Cyprian. lib. de Vnit. Ecclesiæ, suprà Tom. 3. lib. 2. adu. Marc. cap. 19. vertit Auctor: pestilentium, & Tom. 2. lib. de Spectac. cap. 3. pestium, & cap. 27. cathedram pestilentiariam. Varietas orta videtur ex Græca voce λοιμῶν Psal. 1. plurali numero, qua & pestes significat, & pestilentes. Prorsus autem lego in eo quod sequitur ex Psal. 25. Non sedi cum consessu vanitatis, pro: consensu, quia Græcè est μετὰ συνεδρίου; & pro Synonymis habet Auctor concilium, & concessum, suprà dicto cap. 3. lib. de Spectac. Atqui obscurum est illud, & quantum apparet, mutilum: vt solus plures. Quoniam quidem: Cum sancto sanctus, &c. Vbi quod vertit: peruersus eris, vertit suprà lib. 5. adu. Marc. cap. 18. peruerteris, sicut alij. Porrò his 3. scripturis, & ea quæ sequitur ex Psal. 49. vetatur quidem communicatio cum peccatoribus iniquè agentibus, peruersis, furibus & mœchis; sed talis qua quis illis cooperatur, in eorum nempè concilio, consensu, peruersitate, & portionem ponendo cum illis. Quare idem est ad illa respondendum cum Paciano, quod ad illud Apostoli 1. Cor. 5. Si quis frater nominatur, seu nominetur, in vobis fornicator, &c. esse additum ibi quod omisit Auctor: & sit, quod non sine caussa positum ille adserit, vt indicet se de non pœnitentibus loqui.

152. nedum Eucharistiam medicam, &c.] Etiam hìc mendum erat, ortum, quantum apparet, ex eo quod sequitur 1. Cor. 5. Scilicet & fermentum modicum, &c. quod tamen neutiquam ad Eucharistiam detorqueri potest,

potest, sed ad Corinthium incestuosum, sicuti suprà interpretatus est Auctor huius lib. c. 13. Videtur itaque aliquid aliud legi debere, alioqui nihil habebit emphasis comparatio cibi ad Euchariſtiam, *si addatur* modicam. *Quare restituimus* medicam, *id est, salutiferam.*

153. Manus nemini citò imponas, &c.] *Ad istud 1. Timoth. 5. respondet B. Pacianus: Docet idem Apostolus vel tardè, vel post pœnitentiam non negandas.*

154. Item ad Ephesios, &c.] *Hic etiam sequitur magis Græca quàm Latina hodierna exemplaria, Ephes. 5. vsus voce sua*: reuincite, *pro*: *redarguite, &*: edicere, *nam illud Gagnæi malim, quàm*: dicere.

155. Si autem & ab otiosè incedente, &c.] *Sic vertit quod Græcè est* ἀτάκτως; *pro eo quod* inordinatè *magis propriè interpres Latinus, & ipso eodem loco 2. Thess. 3. paulopòst*: inquietè.

156. vti eam ſanctificet, &c.] *Peculiare est etiam hic Auctori quòd legat*: ſanctificet, *& mox*: ſiſtat, *pro eo quod alij omnes*: *sanctificaret & exhiberet siue sisteret, vti Syrus Interpres (qui etiam excepto Latino Inteprete, non legunt*: vitæ) *& quod*: ſine opprobrio, *Græcè est* ἀμώμως, *cui satis conformiter Syrus Interpres*: *sine næuo. Atqui ex Angl. MS. codice locum mutilum sic supplemus*: & ſub conditione damnaſſet, ſi temporali & conditionali, & non perpetua ſeueritate damnaſſet.

157. eam pœnitentiam oſtendens Dominum malle, quæ ante fidem, &c.] *Paradoxon hoc Auctoris, Montanistarum & Nouatianorum pulcrè & latè refellit B. Pacianus.*

158. quid adiicit? &c.] *Debuisset potius dicere*: *Quid præmisit, sui vt solet oblitus; nam 1. Tim. 1. Præcedit*: & miſericordiam ſum conſecutus, quoniam (*sic legimus ex Angl. MS. cod. pro*: quòd) ignorans feci in incredulitate, *& sequitur*: Chriſtus venit vt peccatores ſaluos faceret.

159. quæ aut leuioribus delictis veniam ab Epiſcopo conſequi poterit, &c.] *Saltem in hoc moderatius errabat Auctor quàm Montanus, quòd admitteret* leuioribus delictis poſſe veniam conſequi ab Epiſcopo; *atque adeò id contra eos facit, qui à solo Deo veniam petēdam existimant, quod ipse* irremiſſibilibus & maioribus *tribuit, non aliter atque Nouatianus; sed pulcrè id etiam refutat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonian. sub finem.*

Cap. XIX.

160. Sed quonam vſque de Paulo, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus*: De ſimilibus locis B. Ioannis ex Apocalypſi eius & Epiſtola. *Quos duos libros quum eidem tribuat Auctori, & apud omnes in confesso sit Epistolam 1. Ioan. quam hic citat (alibi etiam ex 2. eius Epist. aliquid adducens) esse Ioannis Euangelistæ; sensisse etiam hinc patet, eiusdem Apostoli esse Apocalypsin; contra eos qui alteri cuipiam adscribere non verentur. Atqui de Prouerbiali formula*: diuerſæ parti ſupplaudere, *vide nostra Prolegomena.*

161. vbi ad Angelum Thyatirenorum ſpiritus mandat, &c.] *In hac scriptura Apocal. 2. supplemus ex Angl. MS. cod.* quòd teneret mulierem Iezabel, *& castigamus*: temporis ſpatium, *pro*: tempori. *Atqui quum videret se hac scriptura vrgeri Auctor, quandoquidem ipse eandem suprà Tom. 2. lib. de* Pœnitent. *& similes multos Apocal. 2. & 3. adduxisset pro pœnitentia: Primùm prætendit* nihil credi debere ab Ioanne conceſſum, quod à Paulo ſit denegatũ; *sed iam præcedentibus constat, ex Paulo nihil tale conuinci; deinde ad id confugit, quòd hæretica fuerit, in eo etiam sibi ipsi contradicens, quòd Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hær. nō semel inter grauissima crimina hæresin posuerit, & ipse quoque Paulus Gal. 4. illā hic inter remissibilia ponat; fortassis conscientia propria adtestante se iam in hæresin lapsum, tamen adhuc veniam sperare; verùm de eo num. sequenti.*

162. Cui enim dubium eſt, hæreticum inſtitutione deceptum, &c.] *Etsi rectè* hæreticum inſtitutione deceptum, cognito poſtmodùm caſu, & pœnitentia expiato, veniam conſequi *adserat, tamen addit*: per baptiſma veritatis purgatum admitti, *atque adeò (sicuti etiam suprà Tom. 3. lib. de Baptismo, & Tom. 4. inter fragmenta lib. Græci de Baptis. adnotauimus) sequebatur eorum errorem, qui hæreticos ad Ecclesiam venientes baptizandos putabant; de quo inter Paradoxa ipsius in Prolegom. nostris latius.*

163. Aut ſi certus eſt, &c.] *Addit & tertiam explicationem qua se extricet; quòd possit admitti quidem* pœnitentia mœchiæ, ſed tamen ſine reſtitutione; *agnoscens cum Nouatiano*, deberi quidem pœnitentiam, ſed Deo reſeruari. *Verùm pulcrè eam hæresin impugnat B. Cyprian. sæpedict. Epistola 52. ad Antonianum.*

164. Denique ea Apocalypſis, &c.] *Adfert quidem scripturas Apocal. 21. & 22. quibus comminatur* propudioſis & fornicatoribus ſtagnum ignis (*sic enim castigamus ex MS. Angl. cod. secundum Gagnæi lectionem, pro*: *illis*) & fornicatores, foris ſanctam ciuitatem conſtituit. *Verùm de iis loqui manifestum, qui talibus peccatis immortui fuerint, sicuti vel ex eo patet quod adiicitur*: quod eſt mors ſecunda. *Atqui emendamus etiam ex eodem MS. cod.* Qui vicerint, hæreditate habebunt iſta, *Græcè* κληρονομήσει ταῦτα, *pro*: hæreditatem habebunt iſtam, *mallemus etiam legere singulari numero, sicut Apostolus Ioannes; sed plurali legit id MS. cod.* Propudioſis *etiam vertitur ab Auctore, quod Græcè est* ἐβδελυγμένοις, *pro quo vulgatus Interpres*: *execrandis; & cautè prætermisit*: peccatoribus, *&*: mendacibus, *eo quòd non multo pòst iterum quædam peccata remissibilia agnoscat, & inter ea* aut verecundia aut neceſſitate mentiri. *Sicuti rursum in eo quod citat ex c. 22. omittit* omnem qui amat & facit mēdacium, *quo loco MS. Angl. legit*: Canes, venefici, *& Gagnæus*: homicidæ, *sicuti Apostolus, sed quum retineatur ab illis singulari numero*: fornicator, *nihil immutauimus.*

165. De Epiſtola quoque Ioannis carpunt ſtatim, &c.] *Quum diuersimodè in Epistola sua priori Ioannes loquatur, initio* negans nos ſine delicto eſſe, *& postea cap. 3* præſcribens non delinquere omninò, *conciliare cogitur Auctor prius illud de* delictis quotidianæ incurſionis, *posterius de* grauioribus &

exitiosis; *sed in eo errat, quòd addit:* quæ veniam non capiunt. *Legitur enim 1. Ioan. 1. non solummodò:* Emundat nos ab omni delicto; *sed quum præmisisset:* Si confitemur delicta nostra, fidelis est & iustus, vt dimittat ea nobis, *quod de quotidianis intelligi videtur, addit:* & emundet ab omni iniustitia; *quod de grauioribus intelligi non dubium, atque adeò de* immunditia, *quamtumuis id neget Auctor.*

166. Vnde autem exorsus est? Lumen prædixerat Deum, &c.] *Penè medium citat caput 1. Epist. 1. Joannis, auspicatus ab illo:* Quoniam Deus lumen est, *nihil differens à vulgatis codicibus. Castigauimus autem paulopost:* non quâ delinquamus, sed quâ non delinquamus, *ex coniectura Latinij, pro:* quasi, *&:* quia, *ob phrasin Tertullianicam.*

167. mundos exinde præstet, &c.] *Perperam huic Auctori impingunt, quasi senserit:* semel in baptismo emundatos, exinde non posse delinquere, *idipsum contra quod agit B. Hieronym. lib. 2. aduers. Iouinian. qui eam hæresin adserebat. Nam non simpliciter id dicit, sed:* si in lumine incedere perseuerauerint.

168. Eo amplius: Filioli, hæc scripsi vobis, &c.] *In hoc differt Auctor ab Apostolo 1. Ioan. 2. quòd legat:* scripsi, *pro:* scribo; *item:* & si deliqueritis, *pro: & si quis peccauerit.*

169. Omnis, inquit, qui habet spem istam, castificat semetipsum, quia & ille castus est, &c.] *Sicuti alibi suprà, ita & hîc transtulit propriè voces Græcas, 1. Ioan. 2.* ἁγνίζει, *&* ἁγνός ἐστι, *pro eo quod alij paraphrasticωs vertunt:* sanctificat, *&* sanctus est. *Legimus autem iuxta Apostolum:* Omnis qui manet in eo, non delinquit, *pro:* delinquat, *quod habebat Gagnæus, &:* delinquet, *quod substituerat Gelenius, & mox:* quoniam Diabolus, *&c. ex MS. Anglico cod. pro:* quòd. *Plus verò habet Auctor:* Omnis qui facit iustitiam, *quum apud alios desideretur:* Omnis; *sicut etiam:* Et ideò, *quod cæteræ editiones non habent, sed dumtaxat:* Omnis qui ex Deo nascitur, *seu natus est. Transtulit etiam paucioribus:* Qui non est iustus, ex Deo non est, *cum vulgato Interprete, pro eo quod ex Græco quidam: Omnis non faciens iustitiam. Atqui:* in primore Epistola, *idem est ac si dicas: in priori Epistolæ parte; cui similem habes phrasin suprà lib. 5. aduers. Marc. cap. 10. Interim legimus ex Gagnæo:* negantem nos sine delicto esse, *pro eo quod Lugdun. editio malè:* negante.

170. Quòd sint quædam delicta quotidianæ incursionis, &c.] *Mirum est quòd inter* quotidiana delicta *enumeret:* irasci iniquè, *vbi alludit ad illud Psal. 4. Irascimini, & nolite peccare,* & vltra solis occasum, *iuxta illud Ephes. 4. Sol non occidat super iracundiam vestram; item:* manum immittere, *quod videtur accipi pro percutere, quod tamen prohibetur Isai. 58.* facilè etiam maledicere, *&:* temerè iurare, *quæ prohibetur Matth. 5. Multòque magis mirandum de illo:* fidem pacti destruere. *De postremo:* aut verecundia aut necessitate mentiri, *consentit cum reliquis Patribus.*

171. Sunt autem & contraria istis, &c.] *Inter* grauiora & exitiosa, *& (vti mox loquitur)* mortalia, *rectius collocantur ab illo:* homicidium, idololatria, fraus, negatio, blasphemia, mœchia, fornicatio, & si qua alia violatio templi Dei, *vbi rursus alludit ad Apost. 1. Cor. 3.*

172. Siquis scit fratrem suum, &c.] *De isto 1. Ioan. 5. suprà tractauimus, & ex Paciano respondimus num. 23. Legit verò singulari numero:* peccati non ad mortem, *cum Vulgato Interprete Latino, quum Græcè sit plurali.*

173. Meminerat & ipse Hieremiam prohibitum à Deo deprecari, &c.] *Ad istud Hier. 7. & 14. etiam, ni fallor, suprà citatum, vel saltem similem locum Ezech. 4. sic respondet idem Pacianus eadem Epist. 2. ad Sympron. Nouatianum. Etenim quis liberare possit inuitum? quis pro non pænitentibus impetrare?*

Cap. xx.

174. Disciplina igitur Apostolorum, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De locis Hebr. 6. & Leuit. 13. & 14.

175. Exstat enim & Barnabæ titulus ad Hebræos, &c.] *Ad hunc locum hauddubiè alludit B. Hieronym. Catal. Script. Eccles. in Paulo Apostolo:* Epistola, *inquit, quæ fertur* ad Hebræos, *non eius creditur propter styli sermonisque distantiam, sed vel* Barnabæ iuxta Tertullianum, *vel Lucæ Euangelistæ iuxta quosdam, vel Clementis Romanæ postea Ecclesiæ Episcopi, quem aiunt sententias Pauli proprio ordinasse & ornasse sermone. De* Barnaba *autem peculiare id est Auctori: De* Luca *non Auctore, sed translatore Clemens Alexandr. lib. Hypotyposeon; De Clemente Romano, qui ex Hebræo in Græcum sermonem transtulerit, Eusebius sententiam protulit magis verisimilem, Eccles. hist. lib. 4. cap. 38. Nam tamquam* Pauli Apostoli *meminisse* Epistolæ ad Hebræos *eundem Clementem Epist. ad Corinth. ibidem Euseb. tradidit. Paulo etiam adscribitur à Clemente Alexand. loco citato apud Euseb. lib. 6. c. 11. Origene in Psal. 7. ac Chrysost. & reliqui Græcorum Commentarij, vt omittam BB. Ambrosium, Hieronym. & August. Certè eandem Pauli agnoscit & Rufinus in Symbol. inter Opera B. Cypriani, & alij Patres, quando xiiij. meminerunt Epistolarum Pauli. Verùm etsi Auctor* Barnabæ *adscribat, tamen pro authentica scriptura habere se indicat, &* apud Ecclesias receptiorem *pronuntiat; hinc factum, vt suprà etiam citauerit Tom. 3. lib. 2. aduer. Marc. c. 6. 9. & 10. iuxta quod ibidem adnotauimus num. 47. & pro tali citatum fuisse à Patribus omnibus tam Græcis quàm Latinis colligere poterit Lector ex Operum vniuscuiusque Scripturarum Indicibus, & nominatim B. Cypriani nostri, præter eos quos mox recensebimus. Etiam pro tali agnouerunt Concilia Nicenum, Carthag. 3. aliáque suprà non semel citata, dum Canonem scripturarum recensent. Plura si quis desideret, recurrat ad Sixtum Senensem Biblioth. Sanctæ lib. 7. c. 8. Certè Philastrius inter hæreses Anonymas eas recenset, quæ aut Pauli Apostoli, aut Canonicam scripturam negant.*

176. illo Apocrypho Pastore mœchorum, &c.] *De hoc vide suprà Tom. 2. lib. de Orat. cap. 12. num. 48.*

177. Monens itaque discipulos, &c.] *In hac scriptura Heb. 6. multùm differt ab editionibus hodiernis tam Græcis quàm Latinis, legens:* omissis omnibus initiis

tiis, *pro eo quod illæ : intermittentes initij Christi sermonem*; fundamenta pœnitentiæ, *plurali numero*; ab operibus mortuorum, *pro : mortuis*, & : occidente iam æuo, *pro : virtutésque futuri sæculi. Nos verò ex Anglico MS. cod. intermedium quod desiderabatur, sit suppleuimus* : & donum cœleste gustauerunt, & participauerunt spiritum sanctum, & verbum Dei dulce (*Græcè* γαλὸν, *pro quo alij magis propriè : pulcrum*) gustauerunt.

178. numquam mœcho & fornicatori secundam pœnitentiam, &c.] *Quem Auctor perperàm de pœnitentia secunda interpretatur locum, iam citatum Hebr. 6. alij veteres de iteratione baptismi intelligunt, & nominatim B. Ambr. lib. 2. de Pœnit. c. 2. & in Comment. Philastrius hær. 89. Epiph. hær. 59. Quò etiam accedit Chrysost. cum aliis Græcis eius asseclis, dum eodem modo interpretatur illud Hebr. 10. Postquàm accepimus veritatis agnitionem, non relinquitur hostia pro peccatis; quemadmodum etiam vbi suprà Philastrius. Et certè pro hac sententia faciunt phrases Latinæ, eos qui semel illuminati sunt, & rursus renouari; & Græcæ quoque voces* φωτισθέντας ἀνακαινίζειν, *quas vsurpare solent veteres de baptizatis. Legimus autem omninò, vt constet oratio* : & figuras eius iam in ipsa veritate seruabat, *pro :* seruabant, *quia præcedit* : interpretabatur.

179. Si autem varietas efflorerit in cutem, &c.] *Multum etiam hìc differt à lectione* LXX. *Auctor Leuit. 13. vertens* : Si varietas efflorerit, *pro : Si florens effloruerit lepra; quod habet etiam Origenes, cuius interpres B. Hieron. elegantiùs & clariùs vertit, quod & Græcè & apud Auctorem obscurum est : Quum ergo omnem cutem corpus obtexerit, tunc mundum eum sacerdos à contagione pronuntiabit, eo quòd conuertit in album. Qui etiam Auctori in hoc consentit, quòd legat*: color viuus, *pro eo quod hodie* χρὼς ζῶν *legitur, quod alij corpus siue carnem, vertunt; vsqueadeò vt legisse videantur* χρῶσις, *quod colorem significat. Supplemus autem* : mundum voluit intelligi *ex MS. Angl. cod. Qui etiam legit* : Si verò post abolitiem, *pro* : abolitionem. *sed nihil immutauimus. Atqui calumniatur Auctor, dum interpretatur istud*: immundum iudicari, nec expiari à sacerdote; *nam id quidem verum est, quamdiu* color viuus *apparuerit, sed postea si iterum in album conuersus fuerit, addit : quòd mundabit eum sacerdos.*

180. Item de domo : Si quæ maculæ, &c.] *In hoc Leuit. 14. consentit cum* LXX. *& eius Latino Interprete, à quo etiam* tactus *vertitur* : ἡ ἀφὴ, *pro,* lepra; *quo modo secundo loco quum vertat Auctor ad maiorem intellectum, expunximus ibi repetitam vocem* tactus *superfluam. Legit autem MS. cod. Angl.* exterminati, *pro* : extrahi; *sed quia etiam ille mox legit* : extrahi, *hoc retinuimus etiam priori loco. Atqui quod mox Auctor, illud*: Si post reformationem domus iterum aliquid de maculis apparuerit, debere deponi structuram domus *interpretatur, tanquam si secunda non restaret venia; Isychius presbyter, non de peccatoribus, sed de hæreticis interpretatur; multò rectiùs.*

181. nam & Apocalypsis viridi equo mortem, &c.] Viridis *vertitur ab Auctore, quod Græcè est* χλωρὸς, *Apoc. 6. à vulgato verò Interprete : pallidus, sed vtrumque vox Græca significat; quo factum vt ille paulopòst verterit* : fœnum viride; russeus *verò more Tertullianico accipitur pro* : rubeus. *Ibi autem* quales in Abrahæ fiunt, *subintelligitur filios; adludit enim ad illud Matth. 3. Potens est Deus de* lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.

182. Prospicietur, inquit, illi, & non morietur, &c.] *Etiam hìc differt Auctor ab omnibus, Leuit. 19. qui legunt plurali numero: morietur, neque addunt quod habet Auctor* : cui seruabatur. *Atqui neque hìc rectè concludit Auctor* : post manumissionem non haberi veniam *adulterij, eo quòd illa famula reseruata, id est, desponsata erat alteri viro; quod non incurreretur, si manumissa tantùm esset, & sic nihil ad institutum Auctoris. Et verò intellectum mysticum vide apud Isychium.*

CAP. XXI.

183. Hæc si Apostoli magis norant, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Quòd habeat quidem Ecclesia potestatem remittendi mœchiæ & fornicationis, sed videatur non expedire, ne & alia delinquant. *Eam enim (quantumuis prima facie contrarium sentire videatur) esse suam sententiam, his ipsis verbis paulopòst indicat, & rursum istis* : Ergo spiritus veritatis (*quem fortassè adscribit suo Montano*) potest quidem indulgere fornicatoribus veniam, sed cum plurium malo non vult. *In hoc interim errat, quòd suæ Ecclesiæ Montanicæ soli eam potestatem vindicat, non verò Catholicæ, cui præerat Apostolicus Pontifex.* Et ideò, *inquit*, Ecclesia peccata donabit, sed Ecclesia spiritus per spiritalem hominem, non Ecclesia numerus Episcoporum, *& quod iterum* Deo, non sacerdoti, *sicut Nouatianus eam potestatem reseruat, contra quos, sicuti non semel diximus, pulcrè disputat B. Cyprianus Epist. 52. ad Antonian. Atqui de Prouerbio alibi non semel vsitato* : & in hunc iam gradum decurram, *vide nostra Prolegomena*; excernere *verò vsurpat pro* : discernere.

184. Quis enim dimittit delicta ni solus Deus? &c.] *Imprimis non Christi, sed Pharisæorum hæc fuit adfirmatio, Marc. 2. & Luc. 5. deinde sibi etiam tanquam homini communicatam eam potestatem Christus adserit, quum addit : Vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata; & verò ipse eandem potestatem Apostolis communicauit, Mat. 18. & maximè Joan. 20. Accipite, inquit, Spiritum sanctum; quorum remiseritis peccata, remittentur eis, & quorum retinueritis, retenta sunt. Qua veritate Auctor conuictus, etsi eam scripturam ex proposito omittat, quia sibi contrariam, tamen negare non potest* ipsos beatos Apostolos tale aliquid indulsisse (*sic enim lego ex Anglico cod. vt subintelligatur* : constet, *pro eo quod erat* : ipsis beatis Apostolis, *&c.* indulsisset) *sed depranat, dum adiicit* : non ex disciplina, sed ex potestate fecisse; *quum tamen, vti præmisimus, suæ Ecclesiæ Montanisticæ eam potestatem concessam fateatur. Legimus autem ex eodem MS. cod.* vt hoc ipsi probaretur, *pro*: hoc ipsum probaret.

185. Exhibe igitur & nūc mihi Apostolice, &c.] *Quum haud dubiè de Romano Pontifice loquatur, vel hinc Ecclesiæ Romanæ confirmat auctoritatem, quòd eius caput* Apostolicum *vocet, vtpotè Apostolorum successorem, sicuti ipse apertiùs suprà Tomo*

4. *lib.* 4. *Carminum adu. Marc. c.* 8. *Remansit autem ea appellatio in hodiernum diem.*

186. vel: Quæcumque alligaueris vel solueris in terra, &c.] *Sic prorsus legendum, pro eo quod erat:* alligaueritis vel solueritis, *patet ex eo quod sequitur:* &: Quæcumque solueris vel alligaueris, non: Quæ soluerint vel alligauerint. *Atqui maior fides habenda Auctori, quum adhuc Catholicus esset, quàm nunc hæretico, & contra* Ecclesiam *ex proposito maximè hoc capite* scribenti. *Proinde Antidoti loco sufficient loci Auctoris, quibus non semel*, super Petrum (*non modò:* In ipso, id est, per ipsum, *sicut hîc calumniatur*) exstructam Ecclesiam *fatetur, nempè Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. c.* 22. *n.* 134. *& lib.* 4. *adu. Marc. alicubi, &; vel quum in hæresin lapsus esset, hoc ipso Tomo lib. de Monog. c.* 8. *n.* 58. *Similes autem Patrum locos habes adnotatos à nobis ad Epist.* 55. *B. Cypr. ad Cornelium, n.* 35. *Et verò non* personaliter *B. Petro duntaxat id dictũ, sed deriuatum quoque in eius successores, atque adeò Ecclesiam Romanam, ibidem videre est ex Patribus, n.* 90. *Quibus adde B. Pacianum Epist.* 2. *ad Sympron.*

187. &: Dabo tibi claues, non Ecclesiæ, &c.] *Etiam hîc Antidoti loco sufficiet, quod nõdum hæreticus Auctor Scorpiaco aduersus Gnosticos c.* 10. Nam, *inquit*, si & adhuc clausum putas cœlum, memento claues eius hîc Dominum Petro, & per eum Ecclesiæ reliquisse.

188. Ipse denique primus in Christi baptismo reserauit aditum cœlestis regni, quo soluũtur, &c.] *Similem interpretationem peruersam Nouatianorum, qua etiam de* remissione delictorum in baptismo, *non verò per pœnitentiam, interpretabantur illud Matth.* 18. *Amẽ dico vobis, quæcumque alligaueritis super terram, &c. & quæcumque solueritis, &c. de Catechumenis, non de fidelibus, latè & pulcrè refutat loco sæpius citato B. Pacianus; deducens, istud ipsum Christi ad Petrum, non posse de solis gentibus intelligi. Neque enim* Ecclesiam *Christus non baptizatas gentes vocat. Deinde: Quid soluo, inquit, gentibus quod non est ligatum? nam si reputatum non est, nec ligatum. Quid adligo, quod nullo iure constringo? gentilis liber est legi. At in baptizatum vtrøque conuenire. Soluitur enim, inquit, venia, quia peccato tenebatur; ligatur anathemate, quia solutus fuerat fide, & per gratiam liberatus.*

189. Sed & in illa disceptatione, &c.] *Absurdissima est etiam ista interpretatio ex Act.* 15. *c. quasi ibi soluerit (iuxta promissum Christi) Petrus, quæ omissa sunt legis, & alligauerit quæ reseruata sunt. Nam loquitur disertis verbis Christus: de remissione peccatorum; & verò ante edictum illius Concilij Hierosolymitani, peccatum non fuit Legis quædam obseruare.*

190. Cui si præceperat Dominus, &c.] *Etiam ad hanc obiectionem Nouatianorum ex Tertulliano ibidẽ respondet B. Pacianus. Illud, inquit (nempè: Si in te peccauerit frater tuus, &c.) vni iussit; hoc (nempè: Quæcumque solueritis in terra) pluribus relaxauit; illud ipse soluit in quem admittitur, hoc verò Ecclesia; illud sine sacerdote, & fratribus: hoc ab omnibus impetratur. Quæcumque solueritis (inquiens) omninò nihil excipit. Quæcumque (inquit) vel magna vel modica.*

191. in quo est Trinitas vnius diuinitatis, &c.] *Ex eo quod sequitur:* Illam Ecclesiam congregat quam Dominus in tribus posuit, *& proinde* non Ecclesia numerus Episcoporum, *aliisque locis suprà non semel, vbi dicit:* Etiam in tribus esse Ecclesiam, *videor mihi colligere: etiam eò dementiæ venisse Auctorem, vt trium nomine, in quibus consistit Ecclesia, intellexerit Montanum, Priscam & Maximillam. Verùm de hoc latiùs in vita Auctoris.*

CAP. XXII.

192. At tu iam & in martyras tuos effundis hanc potestatem, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* De venia mœchiæ quam sibi martyres quidam vsurpabant. *In quo Auctorem partim imitatur B. Cypr. agens contra lapsos, qui ad Martyres passim recurrebant, & Confessores importuna deprecatione corrumpebant, vt sine discrimine vel examine præuio, singulorum pax daretur seu relaxatio à satisfactione per Episcopos vel Presbyteros imposita, sicut patet ex Epistolis in secessu eius scriptis ad Clerum, ad Martyras, & ad Plebem n.* 10. 11. *&* 12. *Qui interim non præcidit Martyribus eam potestatem, pacem lapsis dandi; sed monet vt petentium desideria ponderent, merita quoque singulorum & delictorum genera cogitent, sicut latiùs tractauimus Adnotat. nostris in dictam Epist.* 11. *num.* 3. 4. 6. *&* 10. *Et verò formulam etiam quandam Libellorum, quibus Martyres pacem dabant, habes in vita nostra B. Cypriani, ex Epist.* 17. *Luciani Martyris, Confessorum omnium nomine. Quid? quòd dicta Epist.* 11. *his verbis: considerantes quæ & qualia in præteritum Antecessores vestri Martyres concesserint, adludere videatur ad tempora Tertulliani. Nam ipse Tertullianus suprà Tom.* 2. *lib. ad Martyras c.* 1. Pax, *inquit*, vestra bellum est illi, *nempè diabolo.* Quam pacem quidem in Ecclesia non habentes, à Martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et ideò eam etiam propterea in vobis habere & fouere & custodire deberis, vt si fortè & aliis præstare possitis; *vbi vide & Adnot. nostras num.* 12. *Quæ adeò Antidoti loco esse possunt, aduersus ea quæ nunc in hæresi constitutus nimis impudenter in Martyras effundit. Atqui transponimus paulopòst:* quis permittit homini donare, quæ Deo reseruanda sunt? *Ad quod ipsum argumentum respondimus c. præcedenti, n.* 184.

193. Sufficiat Martyri propria delicta purgasse, &c.] *Aut loquitur de Martyribus qui suo Martyrio baptizabantur, aut intelligit de omnimoda purgatione delictorum, quam solis Martyribus tum ipse non semel suprà, tum B. Cyprianus Epist.* 52. *ad Antonian. adscribit, ita vt nihil restet post hanc vitam purgandum. Legimus autem ex MS. Angl. cod. phrasi Tertullianica:* & omnia sanctus, *pro:* omninò.

194. Quod si est, iam & Martyrium aliud erit baptisma, &c.] *Non vult hîc negare quod suprà Tom.* 3. *lib. de Baptis. adseruit:* esse baptismum quendam *sanguinis siue* Martyrij; *& hîc iisdem scripturis confirmat (de quo ibi latiùs Adnot. nostris, c.* 16. *num.* 110. 111. *&* 112.) *sed hoc indicat, quòd illud* soli prosit Martyri, *non verò aliis. Nam & hîc subiicit:* Debeo ergo & primo lauacro liberare, si possum secundo. *Atqui obscurum est illud:* ingeramúsque in sinum (*vel, sicuti legebat Gagnæus:* in finem) necesse est, *&, quantum apparet, corruptum.*

195. certè

195. certè negatori, &c.] *Vel hinc patet verißimũ esse quod suprà citauimus ex B. Cypr. Epist. 11. sollicitè & cautè prius ponderasse actum & opera, & merita singulorum negatorum Martyrum, apud suos Antecessores, priusquàm pacem lapsis concederent, vtpotè quum hic Auctor videatur indicare, quòd vix* Negatoribus *concesserint. In eo hallucinatus, quòd leuius faciat peccatum Negatoris, peccato mœchiæ & fornicationis.*

ARGVMENTVM LIBRI DE TRINITATE, PER IACOBVM PAMELIVM.

DE TRINITATE *disputaturus* NOVATIANVS *Presbyter Romanus sub sancto Fabiano Papa, quantum adparet, adhuc Catholicus: Imprimis ex regula fidei (quod Symbolum vocamus) proponit, vt primò credamus* IN DEVM PATREM ET DOMINVM OMNIPOTENTEM, RERVM OMNIVM PERFECTISSIMVM CONDITOREM. I.

Super quæ omnia ipse continens omnia, immensus, æternus, immortalis, mente hominis maior, vt ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior. II.

Deinde Deum esse conditorem omnium, dominum, & parentem, scripturis probat. III.

Bonum quoque, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum; cuius nec nomen proprium poßit edici, & incorruptibilem. IIII

Cuius si iracundias legitimas & indignationes quasdam, & odia descripta teneamus; non tamen hæc intelligi ad humanorum exempla vitiorum. V.

Et licèt scriptura ad humanam formam faciem diuinam sæpè conuertat; non tamen intra hæc nostri corporis lineamenta modum diuinæ maiestatis includi. VI.

Spiritus quoque quum Deus dicitur; caritas & lux; non satis Deum illis appellationibus explicari. VII.

Hunc ergo Deum nouisse & venerari Ecclesiam, cui testimonium reddit tam inuisibilium, quàm etiam visibilium, & semper, & tota natura, quem scripturæ celebrant. VIII.

Porrò eandem Regulã veritatis docere nos: credere post Patrẽ etiam IN FILIVM DEI IESVM CHRISTVM DOMINVM DEVM NOSTRVM; *eundem in veteri Testamento repromissum, & in nouo exhibitum.* IX.

Neque commentitium & fictum Christum hæreticorum Testamenti veteris auctoritatem respuentium, qui & nuptiarum coniunctionem oderunt (nempè Marcionitarum) neque in phantasmate, sed in veritate; neque illum qui æthereum carnem, vt alij volunt hæretici (nempe Apelletiani) adsumpserit; sed veram carnis soliditatem. X.

Et verò non hominem tantùm Christum, sed & Deum; sicuti hominis filium, ita & Dei filium. XI.

Deum enim, veteris Testamenti scripturarum auctoritate probari. XII.

Tum etiam noui Testamenti scripturis. XIII. XIIII.

Immò etiam illis, quibus Christus angelus appellatur. XV.

Eandem diuinam maiestatem in Christo alijs iterum scripturis confirmari. XVI. XVII.

Atqui, quum firmum sit genus probationis, quod etiã ab aduersarijs veritatis sumitur; vel ab ijs Christum Deum adfirmari (quos suprà c. 12. Sabellianos nuncupat) qui Christum Deum patrem faciebant. Sicuti & illos, qui ita Christi manifestã amplexati sunt diuinitatem, vt illum sine carne fuisse dixerint. XVIII.

Illos autem errorem suũ inde sumpsisse, quòd nihil arbitrarẽtur interesse inter filium XIX.

Dei, & filium hominis; ob scripturam malè intellectam.

XX. *Neque inde sequi, quia Christus mortuus, etiam Deum mortuum accipi; quia nō tantummodò Deum, sed & hominem Christum scriptura proponit.*

XXI. *Aduersus autem Sabellianos scripturis probat alium esse filium, alium Patrem.*

XXII. *Pulcrè respondens ad illud: Ego & Pater vnum sumus, quod illi pro se intendebant.*

XXIII *Rursum ex verbis Christi sequentibus Deum illum comprobans.*

XXIIII. *Item ex Moyse in principio sacrarum litterarum.*

XXV. XXVI. *Inde etiam, quòd Abrahæ visus legatur Deus; quod de Patre nequeat intelligi, quem nemo vidit vmquam, sed de filio in angeli imagine.*

XXVII. *Quòd etiam Iacob apparuerit Deus angelus, Dei filius nempè.*

XXVIII. *Pro Sabellianis etiam nihil facere illud: Qui videt me, videt & Patrem.*

XXIX. *Deinceps fidei auctoritatem admonere nos, post Patrem & filiū, credere etiam* IN SPIRITVM SANCTVM, *quod etiam scripturis confirmat.*

XXX. *Denique quantumuis dicti hæretici erroris sui originē inde rapuerint, quòd animaduerterent scriptum: vnus Deus; etsi Christum Deum & Patrem Deum dicamus, non magis tamen duos Deos scripturā proponere, quàm duos Dominos, aut duos magistros.*

XXXI. *Sed Dei filium Deum, ex Deo Patre ab æterno natum, qui semper in Patre fuerit, secundam personam esse à Patre, qui nihil agat sine Patris arbitrio; eundem & Dominum & angelum magni Dei consilij; in quem Patris diuinitas per substantiæ communionem sit tradita.*

Ceterùm, quum scripsisset Rufinus Apolog. pro Origene, hæreticos quosdam qui in Spiritum sanctum blasphemant, TERTVLLIANI LIBELLVM DE TRINITATE, *reprehensibiliter quantum ad veritatem fidei nostræ pertinet scriptum, in S.* CYPRIANI *Epistolarum corpus inseruisse; & quamplurimos codices de talibus conscribentes, per totam Constantinopolim distrahi pretio viliori fecisse, vt exiguitate pretij homines adlecti, ignotos & latentes dolos faciliùs compararent, quo per hoc cōmētum hæretici, perfidiæ suæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent: B. Hieronymus Apologia aduersus Rufinum, nec* TERTVLLIANI *librum esse adserit, nec* CYPRIANI; *sed* NOVATIANI, *cuius & inscribitur titulo, & Auctoris styli proprietas demonstrat. Quod confirmatur ab eodem his verbis* Catal. Script. Eccles. *Scripsit* NOVATIANVS DE TRINITATE GRANDE VOLVMEN, *quasi* ἐπιτομὴν OPERIS TERTVLLIANI, *quod plerique nescientes,* CYPRIANI *existimant. Eodem pertinet, etiā illud superiori loco B. Hieron.* CYPRIANI ψευδεπίγραφον *hæreseos librum. Hunc autem eundem esse illum, cuius Rufinus & B. Hierō. meminerunt, tum ex illo patet infrà cap. 7.* Omnis enim spiritus creatura est, & *quòd cap. 24. iuxta æditionem Gelenij ex MS. Britannico codice, cui & Anglicus codex Ioannis Clementis consentit, vocetur* Paracletus minor Christo, *tum quòd cap. 29. vbi de* Spiritusancto *agit, eundem neutiquam Deum aut nuncupet aut probet, sicuti Patrem & filium iam antea latè Deum comprobauerat; quòd denique cap. 30. vbi deducit vnum Deum esse Patrem & filium, nullam* Spiritussancti *faciat mentionem. Quo factū, vt & à B. Hieron. hæreseos liber appelletur, & à Rufino scribatur:* πνευματομάχους *Macedonianæ partis hæreticos, hunc B. Cypriano adscripsisse, vti perfidiæ suæ fidem tanti viri auctoritate conquirerent. Non propterea tamen in hoc opere illum prætermisimus, quòd hæretici sit, & quædam in illo hæresin sapiant; quia (præterquàm quòd scriptus sit ante schisma eius & hæresin, sicuti Adnotat. nostris numer. 1. latiùs) reliqua*

liqua magnoperè faciunt ad confirmandam personarũ Trinitatem in vna Deitate contra hodiernos Trinitarios. Et (vel ipso huius libri Auctore teste infrà cap. 18.) firmum est probationis genus, quod etiam ab aduersario sumitur; vt veritas etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. *Ut vt sit* TERTVLLIANI *non esse, patet; tum ex eo quòd cap. 6. Auctor neget in Deo corporea lineamenta, quem Tertullianus non semel corporeum agnoscere videtur; tum quòd cap.* 12. Sabellianorum *meminit, quum multò post Tertullianum exortus sit Sabellius. Atqui Librum hunc, quem Trithemius vidisse non videtur; & MS. habuit Politianus & primus in lucem edidit Ioan. Gagnaus, deinde castigauit ex Britannico MS. cod. Gelenius; nos denique multis in locis recognouimus ad Anglicum MS. exemplar Dn. Joan. Clementis, & quibusdam ex coniecturis Dn. Latinij, nouo quoque Argumento & Adnotationibus aliquot illustrauimus.*

NOVATIANI [1] ROMANAE VRBIS PRESBYTERI, [2] DE TRINITATE LIBER.

REGVLA [3] exigit veritatis, vt primò omniũ credamus in Deũ patrem & Dominum omnipotentem, id est, rerum omniũ perfectissimum cõditorẽ, [4] qui cœlum alta sublimitate suspẽderit, terram deiecta mole solidauerit, maria soluto liquore diffuderit, & hæc omnia propriis & condignis instrumentis & ornata & plena digesserit. Nam & in solidamento cœli luciferos solis ortus excitauit, lunę cãdentem globum ad solatium noctis [5] mensurnis incrementis orbis impleuit, astrorum etiam radios variis fulgorib⁹ micantis lucis accẽdit: & hæc omnia legitimis meatibus circumire totũ mũdi ambitũ voluit, humano generi dies, mẽses, annos, signa, tempora, vtilitatẽsque factura. In terris quoque altissimos mõtes in verticẽ sustulit, valles in ima deiecit, cãpos ęqualiter strauit, animaliũ greges ad varias hominũ seruitutes vtiliter instituit. Syluarũ quoque robora humanis vsib⁹ profutura solidauit, fruges in cibũ elicuit, fõtiũ ora reserauit, & lapsuris fluminibus infudit. Post quæ [6] ne non etiam ipsis quoq; deliciis procurasset oculorũ, variis florũ coloribus ad voluptatem spectantiũ cuncta vestiuit. In ipso quoque mari, quamuis esset & magnitudine & vtilitate mirabile, multimoda animalia, nunc mediocris, nunc vasti corporis finxit, ingenium artificis de institutionis varietate testantia. Quibus non contentus, ne fortè fremitus & cursus aquarum cum dispendio possessoris humani alienum occuparet elementum, fines litoribus inclusit: quò cùm fremens fluctus & ex alto sinu spumans vnda venisset, rursum in se rediret, nec terminos concessos excederet, seruans iura præscripta: vt diuinas leges tantò magis homo custodiret, quãtò illas etiã elemẽta seruassent. Post quæ hominem quoque mundo præposuit, & quidem ad imaginẽ Dei factũ: cui mentem & rationem indidit, & prudentiam, vt Deum posset imitari: cuius etsi corporis terrena primordia, cœlestis tamen & diuini halitus inspirata substantia: [7] Quæ cùm omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit. Et ne in periculum caderet rursum soluta libertas, mandatum posuit, quo tamen non inesse malum in fructu arboris diceretur, sed futurum, si fortè ex voluntate hominis de contemptu datæ legis præmoneretur. Nam & liber esse debuerat, ne incongruenter Dei imago seruiret: & lex addenda, ne vsque ad contemptum dantis libertas effrenatè prorumperet: vt & præmia cõdigna & merita pœnarum consequenter exciperet, suũ iam habens illud, quod motu mentis in alterutram partem agitare voluisset. [8] Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit, qui cùm illam de obedientia posset euadere, in eandem incurrit, dum ex consilio peruerso, Deus esse festinat. cuius tamen pœnam, nihilominus indulgenter temperauit, dum non tam

Marginal notes: CAP. I. — Gen. 1. — Gen. 2. — Gen. 3.

ipſe quàm labores eius maledicuntur ſuper terra. Nam & quod requiritur, non ex ignorantia venit, ſed ſpem hominis futuræ in Chriſto, & inuētionis & ſalutis oſtēdit: & quòd ne de ligno arboris vitæ contingat arcetur, nō de inuidiæ maligno liuore deſcendit, ſed ne viuens in æternum, niſi peccata Chriſtus antè donaſſet, circūferret ſecum in pœnam ſui ſemper immortale delictum.* Quāquam etiam ſuperioribus, id eſt, ſuper ipſum quoque ſolidamentum partibus, quæ non ſunt hodie noſtris contemplabiles oculis, angelos priùs inſtituerit, ſpiritales virtutes digeſſerit, thronos, poteſtatéſque præfecerit, & alia multa cœlorum immenſa ſpatia, & ſacramentorum infinita opera cōdiderit, vt immēſus hic licet mūdus penè nouiſſimum magis Dei corporaliū rerum appareat opus eſſe, quàm ſolum. Nāque quæ infra terram iacent, neque ipſa ſunt digeſtis & ordinatis poteſtatibus vacua.[10] Locus enim eſt, quò piorum animæ impiorúmque ducuntur, futuri iudicij præiudicia ſentientes: vt operum ipſius in omnibus partibus redundantes magnitudines nō intra mundi huius, capaciſſimos licet, vt diximus, ſinus concluſas videremus, ſed etiam intra ipſius mundi & profunda & altitudines cogitare poſſemus, & ſic cōſiderata operū

11. magnitudine, tantæ molis dignè mirari poſſemus artificem. [[11] Super quæ omnia ipſe continens cuncta, nihil extra ſe vacuum deſerens,[12] nulli Deo ſuperiori (vt quidam putant) locum reliquit: quandoquidem ipſe vniuerſa ſinu perfectæ magnitudinis & poteſtatis incluſerit, intentus ſemper operi ſuo, & vadens per omnia, & mouēs cūcta, & viuificans vniuerſa, & conſpiciens tota, & in concordiam elementorum omnium diſcordātes materias ſic connectens, vt ex diſparibus elementis ita ſit vnus mūdus iſta coagmentata cōſpiratione ſolidatus, vt nulla vi diſſolui poſſit, niſi quum illum ſolus ipſe qui fecit, ad maiora alia præſtanda nobis, ſolui iuſſerit. Hunc enim legimus omnia continere: & ideò nihil extra ipſum eſſe potuiſſe, quippè quum originem omninò non habeat, conſequenter nec exitum ſentiat: niſi fortè quod abſit, aliquando eſſe cœperit nec ſuper omnia ſit, ſed dum poſt aliquid eſſe cœperit, intra id ſit quod ante ipſum fuerit, minor inuentus poteſtate, dum poſterior denotatur etiā ipſo tempore. Ob hanc ergo cauſam ſēper immenſus, quia nihil illo maius eſt: ſemper æternus, quia nihil illo antiquius. Id enim quod ſine origine eſt, præcedi à nullo poteſt, dum nō habet tempus. Ideò immortalis nō deficiens in conſummationis exitu. Et quoniā ſine lege eſt quicquid ſine origine eſt, modum temporis excludit, dum ſe debitorem nemini ſentit.[13] De hoc ergo ac de eis quæ

1.Cor.5. ſunt ipſius, & in eo ſunt, nec mens hominis quæ ſint, quāta ſint, & qualia ſint, dignè cōcipere poteſt, nec eloquentia ſermonis humani æquabilem maieſtati eius virtutē ſermonis expromit. Ad cogitandam enim & ad eloquendam illius maieſtatem, & eloquentia omnis meritò muta eſt, & mens omnis exigua eſt: maior eſt enim mente ipſa, nec cogitari poſſit quantus ſit: ne ſi potuerit cogitari, mente humana minor ſit, qua concipi poſſit. Maior eſt quoque omni ſermone, nec edici poſſit: ne ſi potuerit edici, humano ſermone minor ſit, quo quum edicitur, & circumiri & colligi poſſit. Quidquid enim de illo cogitatum fuerit, minus ipſo erit: & quidquid enuntiatum fuerit, minus illo comparatum circum ipſum erit. Sentire enim illum taciti aliquatenus poſſumus, vt autem ipſe eſt, ſermone explicare non poſſumus. Siue enim illum dixeris lucem, creaturam ipſius magis quàm ipſum dixeris, ipſum non expreſſeris: ſiue illum dixeris virtutem, potentiam ipſius magis quàm ipſum dixeris, & deprompſeris: ſiue dixeris maieſtatem, honorem ipſius magis quàm illum ipſum deſcripſeris. Et quid per ſingula quæque percurrēs longum facio? ſemel totum explicabo. Quidquid omninò de illo retuleris, rem aliquam ipſius magis & virtutem quàm ipſum explicaueris. Quid enim de eo condignè aut dicas, aut ſentias, qui omnibus & ſermonib⁹ & ſenſibus maior eſt? Niſi quod vno modo, & hoc ipſum quomodo poſſumus, quomodo capimus, quomodo intelligere licet, quid ſit Deus, mente capiemus: ſi cogitauerimus id illum eſſe, quod, quale, & quantum ſit non poſſit intelligi, ne in ipſam quidem cogitationem poſſit venire. Nam ſi ad ſolis aſpectum oculorum noſtrorum acies hebeſcit, ne orbem ipſum obtutus inſpiciat obuiorū ſibi ſuperatus fulgore radiorum: hoc idem mentis acies patitur in cogitatione omni de Deo, & quantò ad cōſiderandum Deum plus intenditur, tantò magis ipſa cogitationis ſuæ luce cæcatur. Quid enim de eo (vt iterum repetam) condignè dicas, qui eſt ſublimitate omni ſublimior, & altitudine omni altior, & profundo omni profundior, & omni luce lucidior, & omni claritate clarior, omni ſplendore ſplendidior, omni robore robuſtior, omni virtute viritior, omni pulchritudine pulchrior, veritate omni verior, & fortitudine omni fortior, & maieſtate

A iestate omni maior, & omni potentia potentior, & omnibus diuitiis ditior, omni pruden-
tia prudentior, & omni benignitate benignior, omni bonitate melior, omni iustitia iu-
stior, omni clementia clementior. Minora enim sint necesse est omnium genera virtutum,
eo ipso qui virtutum omnium & Deus & parens est: vt verè dici possit, id Deus esse, quod
eiusmodi est cui comparari nihil potest. Super omne est enim quod dici potest. Mens est
enim quædam gignens & complens omnia, quæ sine vllo, aut initio, aut termino tempo-
ris causas rerum naturaliter nexas ad vtilitatem omnium summa & perfecta ratione mo-
deretur. [[14] Hunc igitur agnoscimus & scimus Deum conditorem rerum omnium: Do- III.
minum, propter potestatem: parentem, propter institutionem: hunc inquam [15] qui di-
xit, [a] & facta sunt omnia: præcepit, & processerũt vniuersa. De quo scriptum est, [b] Omnia a Psal. 140.
in sapientia fecisti. De quo Moyses: [c] Deus in cœlo sursum & in terra deorsum; [16] qui se- b Psal 103.
cundum Esaiam [d] mensus est cœlum palmo, terram pugillo; [e] qui aspicit terram, & facit c Deut. 4.
eam tremere; qui continet gyrum terræ, & eos qui habitant in ipso quasi locustæ; [f] qui ex- d Isa. 40.
pendit montes in pondere, & nemora in statera, id est, certo diuinæ dispositionis exami- e Psal. 103.
ne: ac ne facilè in ruinam procũberet magnitudo inæqualiter iacens, si non paribus fuisset f Isai. 40.
liberata ponderibus, onus hoc moderanter terrenæ molis æquauit. Qui dicit per Prophe-
tam: Ego Deus, & non est præter me. Qui per eundem Prophetam refert: Quoniam ma- Isai. 45.
iestatem meam non dabo alteri, vt omnes cum suis figmentis Ethnicos excludat & hære- Isai. 48.
ticos, probans Deum non esse qui manu artificis factus sit, [17] nec eum qui ingenio hære-
B tici fictus sit. Non est enim Deus, cui vt sit quærendus est artifex. Quique adhuc adiecit
per Prophetam, Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum: qua- Isai. 66.
lem mihi ædificabitis domum, aut quis locus requiei meæ? vt ostendat quoniam multò
magis illum templum non capit, quum mundus non capit: & hæc non ad sui iactantiam,
sed ad nostri scientiam refert. Neque enim ipse à nobis desiderat magnitudinis gloriam,
sed nobis vult religiosam, quâ pater, conferre sapientiam. Quique præterea ferinos no-
stros animos, & de agresti immanitate tumidos, & abruptos ad lenitatem trahere volens,
dicit: [18] Et super quem requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietum, & tre- Ibidem.
mentem verba mea? vt Deum aliquatenus quantus sit possit agnoscere, dum illum per spi-
ritum collatum discit timere. Qui similiter adhuc magis in notitiam nostri volens perue-
nire, ad culturam sui nostros excitans animos, aiebat: Ego sum Dominus qui feci lucem Isai. 45.
& creaui tenebras, vt vicissitudinum istarum, quibus noctes diésque moderantur, non
naturam nescio quam putemus artificem; sed Deum agnosceremus potiùs (quod erat ve-
rius) conditorem. Quem quoniam obtutu oculorum videre non possumus, de operum
magnitudine, & virtute, & maiestate condiscimus. Inuisibilia enim ipsius (inquit Apo- Rom. 1.
stolus Paulus) [19] à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempi-
terna quoque eius virtus & diuinitas, vt animus humanus ex manifestis occulta condi-
scens, de operum magnitudine quæ videret mentis oculis, artificis magnitudinem cogi-
C taret: de quo idem Apostolus: Regi autem seculorum immortali, inuisibili, soli Deo ho- 1. Tim. 1.
nor & gloria. Euasit enim oculorum contemplationem, qui cogitationis vicit magnitu-
dinem. Quoniam, inquit, ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia. Nam & imperio Rom. 11.
eius omnia, vt ex ipso sint, & verbo eius digesta, vt per ipsum sint: & in iudicium eius re-
cidunt vniuersa, vt dum in ipso expectant libertatem, corruptione deposita in ipsum vi-
deantur esse reuocata. [[20] Quem solum meritò bonum pronuntiat Dominus: cuius bo- IIII.
nitatis totus testis est mundus: quem non instituisset, nisi bonus fuisset. Nam si omnia bo- Gen. 1.
na valde, consequenter ac meritò & quæ instituta sunt bona, bonum institutorem proba-
uerunt: & quæ à bono institutore sunt, aliud quàm bona esse non possunt, ex quo omne
malum facessat à Deo: Nec enim potest fieri vt sit initiator, aut artifex vllius mali operis,
qui nomen sibi perfecti vindicat, & parentis & iudicis: maximè cùm omnis mali operis
vindex sit & iudex; quoniam & non aliunde occurrit homini malum, nisi à bono Deo re- Gen. 3.
cessisset. Hoc autem ipsum in homine denotatur: non quia necesse fuit, sed quia ipse sic
voluit. vnde manifestè & quid malum esset apparuit, & ne inuidia in Deo esse videretur, à
quo malum ortum esset, eluxit. Hic ergo semper sui est similis, nec se vnquam in aliquas
formas vertit aut mutat: ne per immutationem etiam mortalis esse videatur. Immutatio
enim conuersionis, portio cuiusdam comprehenditur mortis. Ideò nec adiectio in illo
vnquam vllius aut partis, aut honoris accedit: ne quid vnquam perfecto defuisse videatur:
nec detrimentum in eo aliquod agitur, ne gradus mortalitatis receptus esse videatur: sed

quod est, id semper est, & qui est, semper ipse est, & qualis est, semper talis est. Nam & incrementa originem mõstrant, & detrimenta mortem atque interitum probant: Et ideò ego (ait) sum Deus, & non sum mutatus: statum suum tenens semper, dum id quod natum non est, conuerti non potest. Hoc enim in ipso quidquid illud potest quod est, Deus semper sit necesse est, vt semper sit Deus, seruans sese virtutibus suis: Et ideò dicit, Ego sum qui sum. Quod enim est, ideò hoc habet nomen, quoniam eandem semper sui obtinet qualitatem. Immutatio enim tollit illud nomen quod est: quidquid enim aliquando vertitur, mortale ostenditur hoc ipso quod conuertitur. Desinit enim esse, quod fuerat, & incipit consequenter esse quod nõ erat: idcircò & meritò in Deo manet semper status suus, dum sine detrimento commutationis semper sui & similis & æqualis est. Quod enim natum non est, nec mutari potest: ea enim sola in conuersionem veniunt quæcunque fiunt vel quæcunque gignuntur, dum quæ aliquando non fuerant, discunt esse nascendo, atque ideò nascendo conuerti. At enim, illa quæ nec natiuitatem habent, nec artificem, excluserunt à se demutationem, dum in qua conuersionis causa est, non habent originem: ideò & vnus pronuntiatus est, dum parem non habet. Deus enim, quidquid esse potest quod Deus est, summum sit necesse est. Summum autem quidquid est, ita demum summum esse oportet, dum extra comparem est. Et ideò solũ & vnum sit necesse est, cui conferri nihil potest, dum parem non habet. Quoniam nec duo infinita esse possunt, vt rerum dictat ipsa natura. Infinitum est autem, quidquid nec originem habet omninò, nec finem. Excludit enim alterius initium, quidquid occupauerit totum. Quoniam si non omne id quod est, quidquid est continet, dum intra id inuenitur quo continetur, minus inuentum eo quo continetur, Deus esse desierit, in alterius potestatem redactus, cuius magnitudine quâ minor fuerit inclusus: & ideò quod continuit Deus potius esse iam cœperit. Ex quo effectum est, vt nec nomen Dei proprium possit edici, quoniam non possit nec concipi. Id enim nomine continetur, quidquid etiam ex naturæ suæ conditione comprehenditur. Nomen enim significantia est eius rei quæ comprehendi potuit ex nomine. At quando id de quo agitur, tale est, vt condignè nec ipsis intellectibus colligatur: quomodo appellationis dignè vocabulo pronuntiabitur? Quod dum extra intellectum est, etiam supra appellationis significantiam sit necesse est: vt meritò quando nomen suum Deus ex quibusdam rationibus & occasionibus adiicit & præfert, non tam legitimam proprietatem appellationis sciamus esse depromptam, quàm significantiam quandam constitutam, ad quam dum homines decurrunt, Dei misericordiam per ipsam impetrare posse videantur. Est ergo & immortalis & incorruptibilis, nec detrimenta sentiens omninò, nec finẽ. Nam & quia incorruptibilis, ideò & immortalis, & quia immortalis, vtique & incorruptibilis: vtroque inuicem sibi & in se connexione mutua perplexa, & ad statum æternitatis vicaria concatenatione producta: & immortalitate de incorruptione descendente, & incorruptione de immortalitate veniente.

V. [[21] Cuius etiam si [22] iracundias [a] legitimas [23] & [b] indignationes quasdam descriptas tenemus, [24] & [c] odia relata cognoscimus: non tamen hæc intelligimus ad humanorum relata esse exempla vitiorum. Hæc enim omnia etsi hominẽ possunt corrumpere, diuinam vim non possunt omninò vitiare. Passiones enim istæ in hominibus meritò esse dicentur, in Deo non meritò iudicabuntur. Corrumpi enim per hæc homo potest, quia corrumpi potest. Corrumpi per hæc Deus nõ potest, quia nec corrumpi potest. Habent igitur ista vim suam quam exerceant, sed vbi præcedit passibilis materia, non vbi præcedit impassibilis substantia. Nam & quod irascitur Deus, non ex vitio eius venit, sed ad remedium nostri illud facit. Indulgens est enim, etiam tunc cùm minatur: dum per hæc homines ad recta reuocantur. nam quibus ad honestam vitam deest ratio, metus est necessarius, vt qui rationem reliquerunt, vel terrore moueantur. Et ideò omnes istæ vel iracundiæ Dei vel odia, vel quæcunque sunt huiusmodi, dum ad medicinam nostram proferuntur (vt res docet) ex consilio, non ex vitio venerunt. Nec ex fragilitate descendunt, propter quod etiam ad corrumpendum Deum valere non possunt. Materiarum enim in nobis ex quibus sumus diuersitas, ad iracundiæ consueuit corrumpentem nos excitare discordiam, quæ in Deo vel ex natura, vel ex vitio non potest esse: dum non vtique ex coagmentis corporalibus intelligitur esse constructus. Est enim simplex & sine vlla corporea concretione, quidquid illud est totus, quod se solus scit esse, quandoquidem spiritus sit dictus. Et ideò hæc quæ in hominibus vitiosa sunt & corrumpentia, dum ex corporis ipsius & materiæ corruptibilitate nascuntur, in Deo corruptibilitatis

Marginal notes: Malach. 3. — Exod. 3. — a Gen. 18. — b Deut. 29. — c Eccles. 9. — D — E — F

A litatis vim exercere non possunt: quandoquidem, vt diximus, non ex vitio, sed ratione
venerunt. [[25] Et licet scriptura cœlestis ad humanam formam faciem diuinam sæpè cō- VI.
uertat, dum dicit, Oculi Domini super iustos: [26] Aut dum odoratus est Dominus Deus *Psal. 33.*
odorem bonæ fragrantiæ: Aut dum tradūtur Moysi tabulæ scriptæ digito Dei: Aut dum *Gen. 8.*
populus filiorum Israël de terra Ægypti manu valida & brachio excelso liberatur: Aut dū *Exod. 31.*
dicit, Os enim Domini locutum est hæc: Aut dum terra scabellum pedum Dei esse per- *Deut. 5.* *Isa. 1.*
hibetur: Aut dum dicit, Inclina aurem tuam & audi: sed nos qui dicimus, quia lex spiri- *Isa. 66.*
talis est, non intra hæc nostri corporis lineamenta modum, aut figuram diuinæ maiesta- *4. Reg. 19.*
tis includimus, sed suis illam interminatæ magnitudinis (vt ita dixerim) campis sine vllo *Rom. 7.*
fine diffundimus. Scriptum est enim: Si ascendero in cœlum, tu ibi es: si descendero ad *Psal. 138.*
inferos, ades: [27] & si assumpsero alas meas, & abiero trans mare, ibi manus tua apprehen-
det me, & dextera tua detinebit me. Rationem enim diuinæ scripturæ de temperamento
dispositionis cognoscimus. Parabolis enim adhuc secundum fidei tempus de Deo Pro-
phetes tunc loquebatur, non quomodo Deus erat, sed quomodo populus capere pote-
rat. Vt igitur hæc sic de Deo dicantur, non Deo, sed populo potius inputetur. Sic & ta- *Exod. 26.*
bernaculum erigere populo permittitur, nec tamen Deus intra tabernaculum clusus cō- *3. Reg. 6.*
tinetur; sic & templum extruitur, nec tamen Deus intra templi angustias omninò sepi-
tur. Non igitur mediocris est Deus, sed populi mediocris est sensus: nec angustus Deus,
sed rationis populi angustus est intellectus habitus. Denique in Euangelio: Veniet hora, *Ioan. 4.*
Dominus aiebat, quum neque in monte isto, neque in Hierusalem adorabitis patrem. Et
B causas reddidit, dicens: Spiritus est Deus, & eos ergo qui adorant, in spiritu & veritate
adorare oportet. Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monstrantur: non habitus Dei,
nec corporalia lineamenta ponuntur. Nam & cùm oculi describuntur, quòd omnia vi- *Psal. 33.*
deat, exprimitur. [28] Et quando auris, quòd omnia audiat, proponitur. Et cùm digitus, si- *4. Reg. 19.*
gnificantia quædam voluntatis aperitur. Et cùm nares, precum quasi odorum perceptio *Exod. 31.*
ostenditur. Et cùm manus, quòd creaturæ sit omnis auctor probatur. Et quando brachiū, *Gen. 8.*
quòd nulla natura contra robur ipsius repugnare possit, edicitur. Et quando pedes, quòd *Deut. 5.* *Ibidem.*
impleat omnia, nec sit quicquam vbi non sit Deus, explicatur. Neque enim sunt ei aut *Isa. 66.*
membra, aut membrorum officia necessaria, ad cuius solum etiam tacitum arbitrium &
seruiunt & adsunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux est? Aut cur quærat pedes,
qui vbique est? Aut cur ingredi velit, cùm non sit quò extra se progredi possit? Aut cur
manus expetat, cuius ad omnia instituenda artifex est, & silens voluntas? Nec auribus
eget, qui etiam tacitas nouit voluntates. [29] Aut propter quam causam linguam quærat, cui *Isa. 30.*
cogitare iussisse est? Necessaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo: quia in-
efficax hominis consilium fuisset, nisi cogitamen corpus implesset: Deo autem non ne-
cessaria, cuius voluntatem non tantùm sine aliqua molitione opera subsequuntur, sed ipsa
C statim opera cum voluntate procedunt. Ceterùm ipse totus oculus, quia totus videt: &
totus auris, quia totus audit: & totus manus, quia totus operatur: & totus pes, quia totus
vbique est. Idem enim quidquid illud est, totus æqualis est, & totus vbique est. Non enim
habet in se diuersitatem sui quidquid est simplex. Ea enim demum in diuersitatem mem-
brorum recidunt, quæ veniunt ex natiuitate in dissolutionem. Sed hæc quæ concreta nō
sunt, sentire non possunt. Quod enim immortale est quidquid est, illud ipsum vnum &
simplex & semper est. Et ideò quia vnum est, dissolui non potest, quoniam quidquid est il-
lud ipsum extra ius dissolutionis positum, legibus est mortis solutum. [[30] Sed illud quod VII.
dicit Dominus Spiritum Deum, puto ego sic locutum Christum de patre, vt adhuc ali- *Ioan. 4.*
quid plus intelligi velit quàm spiritum Deum. Hominibus enim licet in Euāgelio suo in-
telligendi incrementa facientibus disputet, sed tamen & ipse sic adhuc de Deo loquitur
hominibus, quomodo possunt adhuc audire vel capere: licet vt diximus in agnitionem
Dei religiosa iam facere incrementa nitatur. Inuenimus enim scriptum esse, quòd Deus *1. Ioan. 4.*
caritas dictus sit, [31] nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est: Et quòd lux di- *1. Ioan. 1.*
ctus est, nec tamen in hoc substantia Dei est, sed totum hoc de Deo dictum est quantum
dici potest, vt meritò & quando spiritus dictus est, non omne id quod est dictus sit, sed vt
dum mens hominum intelligendo vsque ad ipsum proficit spiritum, conuersa iam ipsa in
spiritu aliud quid amplius per spiritum coniicere Deum esse possit. Id enim quod est, se-
cundum id quod est, nec humano sermone edici, nec humanis auribus percipi, nec hu-
manis sensibus colligi potest. Nam si, quæ præparauit Deus his qui diligūt illum, nec ocu- *1. Cor. 2.*

lus vidit, nec auris audiuit, [32] nec cor hominis, aut mens ipſa percepit: qualis & quantus D
eſt ille ipſe qui hæc repromittit, ad quæ intelligenda & mens hominis & natura defecit.
Denique ſi acceperis ſpiritum ſubſtantiam Dei, creaturam feceris Deum. [33] Omnis enim
Deut.4. ſpiritus creatura eſt. Erit ergo iam factus Deus. Quomodo & ſi ſecundum Moyſen ignem
acceperis Deum, creaturam illum eſſe dicendo inſtitutum expreſſeris, non inſtitutorem
docueris. Sed hæc figurantur potius, quàm ita ſunt. Nam & in veteri Teſtamento ideò
Deus ignis dicitur, vt peccatori populo metus incutiatur, dum iudex oſtenditur: Et in
Ioan. 4. nouo Teſtamento ſpiritus eſſe profertur, vt refector & creator in delictis ſuis mortuorum
VIII. per hanc bonitatem conlatæ credentibus indulgentiæ comprobetur. [[34] Hunc ergo,
omiſſis hæreticorum fabulis atque figmentis, Deum nouit & veneratur Eccleſia, cui teſtimonium reddit tam inuiſibilium quàm etiam viſibilium, & ſemper, & tota natura. Quem
angeli adorant, aſtra mirantur, maria benedicunt, terræ verentur, inferna quæque ſuſpiciunt. Quẽ mens omnis humana ſentit, etiamſi non exprimit, cuius imperio omnia commouentur, fontes ſcaturiunt, amnes labuntur, fluctus adſurgunt, fœtus ſuos cuncta parturiunt, venti ſpirare coguntur, imbres veniunt, maria commouentur, fœcũditates ſuas
cuncta vbique diffundunt: qui peculiarem protoplaſtis æternæ vitæ mundum quendam
Gen. 3. paradiſum in Oriente conſtituit, arborem vitæ plantauit, ſcientiæ boni & mali ſimiliter
Gen. 9. alteram arborem conlocauit. Mandatum dedit, ſententiam contra delictum ſtatuit. Noe
Gen. 6. iuſtiſſimum de diluuij periculis pro merito innocentię fideíque ſeruauit. Enoch tranſtulit, E
Gen. 17. *Gen. 22.* in amicitiæ ſocietatem Abraham adlegit, [35] Iſaac protexit, Iacob auxit, Moyſen ducem
29. & 30. populo præfecit, ingemiſcentes filios Iſraël è iugo ſeruitutis eripuit, legem ſcripſit: patrum
Exod. 3. 11. ſobolem in terram repromiſſionis induxit. Prophetas ſpiritu inſtruxit, & per hos omnes
& 20. filium ſuum Chriſtum repromiſit, & quando daturum ſe ſpoponderat, miſit. Per quem
Ioſ. 3. & ſeq. *1. Pet. 1.* nobis in notitiam venire voluit: & in nos indulgentiæ ſuæ ſinus largos profudit, egenis &
abiectis locupletem ſpiritum conferendo. Et quia vltrò & largus & bonus eſt: ne totus hic
Marc. 16. orbis auerſus gratiæ eius fluminibus areſceret, Apoſtolos inſtitutores generis noſtri in totum orbem mitti per filium ſuum voluit: vt conditio generis humani agnoſceret inſtitu-
Matth. 6. torem: & ſi ſequi maluiſſet, haberet quem pro Deo in ſuis iam poſtulationibus, patrem diceret. Cuius prouidentia non tantummodò ſingillatim per homines cucurrit aut currit,
Iſa. 13. 15. 17. ſed etiam per ipſas vrbes & ciuitates; quarum exitus Prophetarum vocibus cecinit, immò
18. 19. 21. 22. *23. 24. 28.* etiam per ipſum totum orbem. Cuius propter incredulitatem exitus, plagas, deminutio-
29. & 30. nes pœnáſque deſcripſit: & ne quis non etiam ad minima quæque Dei putaret iſtam in-
Matth. 10. fatigabilem prouidentiam peruenire, Ex duobus, inquit Dominus, paſſeribus vnus non
Deut. 29. cadet ſine patris voluntate, ſed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt. Cuius etiam
cura & prouidentia Iſraëlitarum non ſiuit nec veſtes cõſumi, nec viliſſima in pedibus cal-
Dan. 3. ceamenta deteri, ſed nec ipſorum poſtremum adoleſcentium captiua ſarabara comburi,
nec immeritò: nam ſi hic omnia complexus eſt omnia continens, omnia autem & totum
ex ſingulis conſtant, pertinget conſequenter eius ad vſque ſingula quæque cura, cuius ad
Pſal. 98. totum quicquid eſt, peruenit prouidentia. [36] Hinc eſt quòd & deſuper Cherubim ſedet, F
Apoc. 4. id eſt, præeſt ſuper operum ſuorum varietatem; ſubiectis throno eius animalibus præ ceteris principatum tenentibus; cuncta deſuper cryſtallo contegente, id eſt, cœlo omnia o-
Gen. 1. periente. [37] Quod in firmamentum de aquarum fluente materia fuerat Deo iubente ſolidatum, vt glacies robuſta aquarum terram ptidem contegentium diuidens medietatem,
Ezech. 10. dorſo quodam pondera aquæ ſuperioris corroboratis de gelu viribus ſuſtineret. [38] Nam
& rotæ ſubiacent, tempora ſcilicet, quibus omnia ſemper mundi membra voluuntur, talibus pedibus adiectis, quibus non in perpetuum ſtant iſta, ſed tranſeunt. Sed & per omnes ortus ſtellata ſunt oculis. Dei enim opera peruigili obtutu contemplanda ſunt, in quo-
2. Pet. 3. rum ſinu carbonum medius eſt ignis, ſiue quoniam [39] ad igneum diem iudicij mundus iſte
feſtinat: ſiue quoniam omnia opera Dei ignea, nec ſunt tenebroſa, ſed vigent: ſiue etiam
ne, quia ex terrenis iſta fuerant orta principiis, naturaliter de originis ſuæ rigore torperent, addita eſt omnibus interioris ſpiritus calida natura, quæ frigidis concreta corporibus ad vſuram vitæ æqualia omnibus libramenta monſtraret. Hic eſt igitur currus ſe-
Pſal. 67. cundum Dauid Dei. [40] Currus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, id eſt, innumerus, infinitus, immenſus. Sub iugo enim naturalis legis omnibus datæ, alia quaſi frenis
reuocata retrahuntur, alia quaſi effuſis habenis excitata impelluntur. Mundum enim iſtũ,
currum Dei, cum omnibus & ipſi angeli ducunt & aſtra, quorum varios licet meatus, certis

A tis tamen legibus vinctos inspicimus ad metas definiti sibi temporis ducere: vt meritò nobis quoque cum Apostolo, & artificem & opera mirantibus exclamare iam libeat: O altitudo diuitiarum sapientiæ & sciẽtiæ Dei, quàm inscrutabilia iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius, & reliqua. *Rom. 11.* [[41] Eadem regula veritatis docet nos, credere post patrem etiam in filium Dei Christum Iesum Dominum Deum nostrum, sed Dei filiũ, huius Dei qui & vnus & solus est, conditor scilicet rerum omnium, vt iam & superiùs expressum est. Hunc enim Iesum Christum iterum dicã huius Dei filium, & in veteri Testamẽto legimus esse repromissum, & in nouo Testamento animaduertimus exhibitum, omnium sacramẽtorum vmbras & figuras de præsentia corporatæ veritatis implentem. [42] Hunc enim Abrahæ filium, [43] hunc Dauid, hunc non minus & vetera prædicta & Euãgelia testãtur. Hunc ipsa Genesis, quum dicit, Tibi dabo & semini tuo. Hunc, quãdo luctatum ostendit hominem cum Iacob. Hunc, quãdo dicit, Non deficiet princeps de Iuda, neque dux de femoribus eius, [44] donec veniat is, cui repromissum est, & ipse erit expectatio gentium. Hunc Moyses, quum dicit, [45] Prouide alium quem mittas. Hunc idem, quãdo testatur, Prophetem vobis, dicendo, suscitabit Deus ex fratribus vestris: eũ quasi me audite. Hunc, quãdo dicit, Videbitis vitam vestram pendentem nocte ac die, & non credetis ei. Hunc Esaias, Prodiet virga de radice Iesse, & flos de radice ascendet. Hunc eundẽ, quando dicit, Ecce virgo concipiet & pariet filium. Hunc, quando sanitates ab eo futuras collocat, dicẽs, Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum audient, tunc saliet claudus vt ceruus, & diserta erit lingua mutorum. Hunc, quando patientiæ virtutes exprimit, dicens, B Non audietur in plateis vox eius, arundinem quassatam non conteret, & linum fumigans non extinguet. Hunc, quando eius Euangelia descripsit, Et disponam vobis testamẽtum æternum sancta Dauid fidelia. Hunc, quando gẽtes in ipsum credituras prophetat, Ecce posui eum in principem & præcipientem gentibus. Gentes quæ te nõ nouerunt, inuocabunt te, & populi qui te nesciunt, ad te confugient. Hunc eundem, quando ad passionem eius exclamat dicens, Sicut ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se sine voce, [46] sic non aperuit os suum in humilitate. Hunc, quando flagrorum eius ictus plagásque descripsit, Liuore eius nos sanati sumus: aut humilitatem, Et vidimus eũ, & non erat ei species, neque honor, homo in plaga & sciens ferre infirmitatẽ. Aut quòd populus non erat crediturus, Tota die expandi manus meas ad populum non credentẽ. Aut quòd resurrecturus à mortuis, Et erit in illa die radix Iesse, & qui surget imperare gẽtibus; in eum gẽtes sperabunt, & erit requies eius honor. Aut cùm tẽpus resurrectionis, Quasi diluculo paratum inueniemus eum. Aut quòd sessurus ad dexteram patris, Dixit Dominus Domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Aut quum possessor omnium collocatur, Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut quòd iudex omnium ostenditur, Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuã filio regis. Nec hoc in loco plura persequar, quæ adnuntiata de Christo omnibus hæreticis, sed & ipsis veritatem tenentibus magis nota sunt.

IX.

Gen. 22. & Matth. 1. Isa. 9. & Luc. 1. Gen. 15. & 17. Gen. 32. Gen. 49. Exod. 4. Deut. 18. Deut. 28. Isa. 11. Isa. 7. Isa. 35. Isa. 42. Isa. 55. Ibidem. Isa. 53. Ibidem. Ibidem. Isa. 65. Isa. 11. Osee 6. Psal. 109. Psal. 2. Psal. 71.

C [[47] Sed illud admoneo, non alterum in Euangelio Christum expectandum fuisse, quàm hunc à creatore veteris Testamenti litteris antè promissum, maximè quum & quæ de ipso prædicta sunt, impleta sint, & quæ impleta sunt, antè prædicta sint. Vt meritò hæreticorum istorum Testamenti veteris auctoritatem respuentium nescio cui commentitio & ex fabulis anilibus ficto Christo atque fucato possim verè & constanter dicere: Quis es? vnde es? à quo missus es? quare nunc venire voluisti? quare talis? vel quà venire potuisti? vel quare non ad tuos abisti? nisi quòd probasti tuos non habere, dum ad alienos venis. Quid tibi cum mundo creatoris? quid tibi cum homine conditoris? quid tibi cum figmento corporis, cui eripis spem resurrectionis? quid ad alienum venis famulum? alienum sollicitare desideras filium? quid me à Domino eripere conaris? quid me in patrem blasphemare atque impium esse compellis? aut quid sum à te in resurrectione consecuturus, qui me ipsum non recipio, dum corpus amitto? Si saluare vis, fecisses hominem cui salutem dares. Si à delicto eripere cupis, antè mihi ne delinquerem contulisses. Quod autem tecum suffragium circũfers Legis? Quod habes testimonium Propheticæ vocis? aut quid mihi possum de te solidum repromittere, quum te videam in phantasmate, & non in soliditate venisse? Quid ergo tibi cum figura corporis, si corpus odisti? immò reuinceris corporis quod odisti, circumferre substantiam, cuius suscipere voluisti etiam figuram? Odisse enim debueras cor-

X.

poris imitationem,si oderas veritatem.Quoniam si alter es,aliter venire debueras, ne dicereris filius creatoris,si vel imaginem habuisses carnis & corporis. Certè si oderas natiuitatē, [48] quia creatoris oderas nuptiarum cōiunctionem,recusare debueras etiam imitationē hominis,qui per nuptias nascitur creatoris.Neque igitur eum hæreticorū agnoscimus Christum, [49] qui in imagine(vt dicitur)fuit,& non in veritate;nihil verum eorum quæ gessit,fecerit,si ipse phantasma & non veritas fuit; [50] neque eum qui nihil in se nostri corporis gessit,dum ex Maria nihil accepit,ne non nobis venerit,dum non in nostra substantia visus apparuit. [51] Neque illum qui æthercam siue sydeream,vt alij voluerūt hæretici,voluit carnem,ne nullam in illo nostro intelligamus salutem,si non etiam nostri corporis cognoscamus soliditatem; [52] nec vllum omninò alterum,qui quoduis aliud ex figmento hæreticorum gesserit corpus fabularū.Omnes enim istos & natiuitas Domini, & mors ipsa confutat.Nam & verbum(inquit Ioannes)caro factum est,& habitauit in nobis.Vt meritò corpus nostrum in illo fuerit,quoniam quidem nostram carnem sermo suscepit.Et sanguis idcircò de manibus ac pedibus,atque ipso latere demanauit, vt nostri consors corporis probaretur,dum occasus nostri legibus moritur.Qui dum in eadē substantia corporis in qua moritur,resuscitatus,ipsius corporis vulneribus cōprobatur, etiā resurrectionis nostræ leges in sua carne monstrauit,qui corpus quod ex nobis habuit, in sua resurrectione restituit. Lex enim resurrectionis ponitur,dum Christus ad exemplum ceterorum in substātia corporis suscitatur. [53] Quoniam cùm caro & sanguis nō obtinere regnum Dei scribitur,non carnis substantia dānata est,quæ diuinis manibus ne periret, extructa est,sed sola carnis culpa meritò reprehensa est,quæ voluntaria hominis temeritate cōtra legis diuinæ iura grassata est.Quia in baptismate & in mortis dissolutione sublata caro ad salutē reuertitur:dum ad statum innocentiæ deposita criminis mortalitate reuocatur.

Luc.2. Matth.27. Ioan.1. Psal.21. Ioan.19. Matth.28. Ioan.20. 1.Cor.15. Ibidem.

XI. [[54] Verùm ne ex hoc quòd Dominum nostrum Iesum Christum Dei creatoris filium in substātia veri corporis exhibitum adserimus, [55] aliis hæreticis hoc in loco hominem tantùm & solum defendētibus,atque ideò hominem illum nudum & solitarium probare cupientibus,aut manus dedisse,aut loquendi materiam commodasse videamur: non sic de substantia corporis ipsius exprimimus,vt solum tantùm hominē illum esse dicamus:sed vt [56] diuinitate sermonis in ipsa concretione permixta,etiam Deum illum secundum scripturas esse teneamus.Est enim periculū grande,saluatorem generis humani, totius Dominum & principem mundi;cui à suo patre omnia tradita sunt,& cuncta concessa;per quem instituta sunt vniuersa,creata sunt tota,digesta sunt cuncta,æuorū omniū & temporum regem,angelorum omnium principem,antè quē nihil præter patrem, hominem tantummodò dicere,& auctoritatem illi diuinam in his abnegare.Hæc enim cōtumelia hæreticorum ad ipsum quoque Deum patrē redundabit,si Deus pater filiū Deū generare nō potuit.Sed enim veritati cæcitas hæreticorū nulla præscribet.Nec quoniam in Christo aliquid tenent,aliquid non tenent,alterū vident,alterū non vident, eripietur nobis illud quod nō vidēt,per illud quod vident.Quasi hominis enim in illo fragilitates cōsiderant,quasi Dei virtutes nō cōputant,infirmitates carnis recolūt,potestates diuinitatis excludunt.Quando si probatio hæc ex infirmitatibus Christi illuc proficit,vt homo ex infirmitatibus cōprobetur,probatio diuinitatis in illo collecta ex virtutibus illuc proficiet,vt etiā Deus ex operibus adseratur.Si enim passiones ostendunt in illo humanā fragilitatem,cur opera nō adserant in illo diuinā potestatē?ne si hoc non profecerit,vt Deus ex virtutibus adferatur,nec passiones proficiant,vt etiam homo ex ipsis esse monstretur. Quæcūque enim lex in alterutro fuerit posita,in altero inuenietur esse suspecta. Periculū enim erit nec hominē illum ex passionibus ostēdi,si non potuerit etiā Deus ex virtutibus adprobari.non est ergo in vnam partem inclinandum,& ab alia parte fugiendū, [57] quoniā nec tenebit perfectā veritatem,quisquis aliquā veritatis excluserit portionē. Tam enim scriptura etiam Deū adnuntiat Christum,quàm etiam hominem ipsum adnūtiat Deum: tam hominem descripsit Iesum Christum,quàm etiam Deū quoque descripsit Christum Dominum.Quoniā nec Dei tantùm illum filium esse proponit,sed & hominis,nec hominis tantùm dicit,sed & Dei referre cōsueuit:vt dum ex vtroque est,vtrunque sit,ne si alterū tantùm sit,alterum esse non possit.Vt enim præscripsit ipsa natura hominē credendū esse qui ex homine sit,ita eadem natura præscribit & Deum credendū esse qui ex Deo sit: ne si non & Deus fuerit,cùm ex Deo sit,iam nec homo sit,licet ex homine fuerit,& in alterutro vtrumque periclitetur,dum alterum altero fidem perdidisse conuincitur.Qui legunt

Matth.11. Ioan.1.

A gunt ergo hominis filium hominem Christũ Iesum, legant hũc eundem & Deum & Dei *Matth.1.*
filium nuncupatum. Nam quomodo, est quâ homo ex Abraham, sic est etiam quâ Deus, *Ioan.8.*
ante ipsum Abrahã. Et quomodo, quâ homo, filius Dauid, ita Dominus Dauid quâ Deus *Matth.9.*
nuncupatus est. Et quomodo quâ homo, sub lege factus est, ita quâ Deus Sabbati Domi- *Matth.22.* *Gal.4.*
nus expressus est. Et quomodo quâ homo sententiã patitur, sic omne, quâ Deus, de viuis *Luc.6.*
& mortuis iudicium habere reperitur. Et quomodo post mũdum quâ homo nascitur, sic *Matth.27.*
ante mundum quâ Deus, fuisse perhibetur. Et quomodo ex semine Dauid quâ homo ge- *Ioan.5.*
nitus est, sic ita per ipsum quâ Deum mundus dicitur institutus. Et quomodo quâ homo *Luc.2.*
post multos, sic quâ Deus ante omnes. Et quomodo ceteris quâ homo inferior, sic omni- *Ioan.17.*
bus quâ Deus maior. Et quomodo in cœlum quâ homo ascẽdit, sic inde quâ Deus antè *Rom.1.* *Ioan.1.*
descendit. Et quomodo ad patrem quâ homo vadit, sic obediens patri quâ filius inde de- *Marc.16.*
scensurus est. Ita si mediocritates in illo adprobant humanam fragilitatem, maiestates in *Ioan.3.*
illo adfirmant diuinam potestatem. Periculum est enim, cùm vtrunque legis, non vtrun- *Ioan.14.*
que, sed alterum credidisse. Ex quo quoniam vtrũque in Christo legitur, vtrũque creda- *Act.1.*
tur: vt fides ita demũ vera sit, si & perfecta fuerit. Nam si ex duobus altero in fide cessan-
te, vnum & quidem id quod est minus, ad credẽdum fuerit assumptũ, perturbata regula
veritatis temeritas ista non salutem cõtulerit, sed in vicem salutis, de iactura fidei pericu-
lum mortis grande conflauerit. [[58] Cur ergo dubitemus dicere, quod scriptura non du- XII.
bitat exprimere? cur hæsitabit fidei veritas, in quo scripturæ nunquam hæsitauit auctori-
B tas? Ecce enim Osee Prophetes ait ex persona patris: [59] Iam non saluabo eos in arcu, ne- *Osee 1.*
que in equis, neque in equitibus, sed saluabo eos in Domino Deo ipsorũ. Si Deus saluare
se dicit in Deo, non autem saluat nisi in Christo Deus: cur ergo homo dubitet Christum
Deum dicere, quem Deum à patre animaduertit positum per scripturas esse? immò si nõ
saluat nisi in Deo pater Deus, saluari non poterit à Deo patre quisquam, nisi cõfessus fue-
rit Christum Deum, in quo se & per quem se repromittit pater salutem daturũ: vt meri-
tò quisquis illum agnoscit esse Deum, salutẽ inueniat in Deo Christo: quisquis nõ reco-
gnoscit esse Deum, salutem perdiderit, quam alibi nisi in Christo Deo inuenire non po-
terit. Quomodo enim Esaias, Ecce virgo cõcipiet, & pariet filiũ, & vocabitis nomẽ eius *Isa.7. &*
Emmanuel: quod interpretatũ est nobiscũ Deus: sic Christus ipse dicit: Ecce ego vobiscũ *Matth.1.*
sum vsque ad consummationem seculi: est ergo nobiscum Deus, immò multò magis etiã *Matth.28.*
in nobis est. Nobiscum est Christus, est ergo cuius nomẽ est, nobiscum Deus, quia & no-
biscum est. Aut nunquid nõ est nobiscum? quomodo ergo dicit se nobiscum esse? est ergo
nobiscum. Sed quoniam nobiscum est, Emmanuel, id est, nobiscum Deus dictus est. Deus
ergo quia nobiscum est, nobiscum Deus dictus est. Idẽ Prophetes: Conualescite manus *Isa.35.*
dissolutæ, [60] & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu conualescite, nolite timere,
Ecce Deus noster iudicium retribuet, ipse veniet & saluabit nos: tunc aperiẽtur oculi cæ-
corum, & aures surdorum audient: tunc saliet claudus sicut ceruus, & diserta erit lingua
mutorũ. Si in aduentu Dei dicit Prophetes hæc futura signa quæ facta sunt, aut Dei filiũ
C agnoscant Christum, in cuius aduẽtu & à quo hæc sanitatum signa facta sunt, aut diuini- *Matth.15.*
tatis Christi veritate superati, [61] in alteram hæresim ruẽtes, Christum dum filium Dei &
Deum confiteri nolunt, patrem illum esse confitebũtur. Vocibus enim Prophetarum in-
clusi, iam Christum Deũ negare non possunt. Quid ergo respondent, cùm in aduẽtu Dei
hæc signa futura dicuntur quæ in aduentu Christi gesta sunt, Christum qualiter accipiũt
Deum (Deum enim iam negare non possunt) quâ patrem? aut quâ filium? Si quâ filiũ, cur
Dei filium Deum negant? Si quâ patrem, cur eos non sequuntur qui eiusmodi blasphe-
mias tenere videntur? Nisi quoniam nobis in hoc aduersus illos de veritate certamine hoc
interim sufficit, vt quocunque genere conuicti Christum confiteantur & Deum, quem
etiam Deum negare voluerunt. Per Abacuc Prophetam ait: [62] Deus ab Africo veniet, & *Abacuc 3.*
sanctus de monte opaco & condenso. Quem volunt isti ab Africo venire? si venisse aiunt
omnipotentem Deum patrem, ergo de loco Deus pater venit, ex quo etiam loco cludi-
tur, & intra sedis alicuius angustias cõtinetur, & iã per istos, vt diximus, [63] Sabelliana hæ-
resis sacrilega corporatur. Siquidem Christus nõ filius, sed pater creditur, & nouo more
dũ ab istis destrictè homo nudus adseritur, per eos rursum Christus pater Deus omnipo-
tens comprobatur. At si in [64] Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianã respicit pla- *Luc.2.*
gã cœli, Christus nascitur, qui per scripturas & Deus dicitur: meritò Deus hic ab Africo
venire describitur, quia à Bethleem venturus esse præuidebatur. Eligant ergo ex duobus

quid velint, hunc qui ab Africo venit, filium esse an patrem: Deus enim dicitur ab Africo D
venturus. Si filium, quid dubitant Christum & Deum dicere, Deum enim scriptura dicit esse venturum. Si patrem, quid dubitant cum Sabellij temeritate misceri, qui Christum patrem dicit? nisi quoniam siue illum patrem, siue filium dixerint, ab hæresi sua inuiti licet desciscant necesse est, qui Christum hominem tantummodò solēt dicere, dum illum rebus ipsis coacti Deum incipiunt promere, siue dum illum patrem, siue dum illum filium voluerint nuncupare.

XIII. [[65] Ac si & Ioannes natiuitatem Christi describens, *Joan.1.* Verbum, inquit, caro factum est, & habitauit in nobis, & vidimus claritatem eius, claritatē tanquam vnigeniti à patre, plenus gratia & veritate. Nam & vocatur nomen eius verbū *Psal.44.* Dei, nec immeritò. Eructauit, inquit, cor meum verbum bonum, quod verbum regis nomine consequenter appellat inferendo, Dico ego opera mea regi. *Joan.1.* Per ipsum enim omnia *Coloss.1.* facta sunt opera, & sine ipso factum est nihil. [66] Siue enim, inquit Apostolus, throni, siue dominationes, siue virtutes, siue potestates, visibilia & inuisibilia, omnia per ipsum con- *Ioan.1.* stant. Verbum autem hoc illud est, quod in sua venit, & sui eum non receperunt. Mūdus *Ibidem.* enim per ipsum factus est, & mundus eum nō cognouit. Verbum autem hoc erat in principio apud Deum, & Deus erat verbum. Quis igitur dubitet, cùm in extrema parte dicitur, verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Christum cuius est natiuitas, & quia caro factus est, esse hominem, & quia verbum Dei, Deum incunctanter edicere esse: præsertim cùm animaduertat scripturam Euangelicam, vtranque istam substātiam in vnam E
Psal.18. natiuitatis Christi fœderasse concordiam? Hic est enim qui sicut spōsus egreditur de thalamo suo, exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cœlo egressio eius, [67] & vsque *Ioan.3.* ad summum regressio eius. Quoniam vsque ad summum, nec quisquam in cœlum ascendit, nisi qui de cœlo descendit, filius hominis qui est in cœlis. Repetens hoc ipsum dicit: *Ioan.17.* Pater clarifica me eo honore, quo fui apud te antequàm mundus esset. *Psal.18.* Ac si de cœlo descendit verbum hoc tanquam sponsus ad carnem, vt per carnis adsumptionem filius ho- *Ioan.3.* minis illuc posset ascendere, vnde Dei filius verbum descenderat: meritò dum per cōnexionem mutuam & caro verbum Dei gerit, & filius Dei fragilitatem carnis adsumit, cū sponsa carne conscendens, illuc vnde sine carne descēderat, recipit iam claritatem illam, *Ioan.1.* quam dum ante mundi institutionem habuisse ostēditur, Deus manifestissimè comprobatur. Et nihilominus dum mundus ipse post illum institutus refertur, per ipsum creatus esse reperitur, quo ipso diuinitatis in ipso per quem factus est mūdus, & claritas & auctoritas comprobetur. *Psal.7.* Quòd si, cùm nullius sit nisi Dei, cordis nosse secreta, Christus secreta *Matth.9.* cōspicit cordis: quòd si, cùm nullius sit nisi Dei, peccata dimittere, idem Christus pecca- *Marc.2.* ta dimittit: *Joan.3.* quòd si, cùm nullius sit hominis de cœlo venire, de cœlo veniendo descendit: *Ioan.10.* quòd si, cùm nullius hominis hæc vox esse possit, Ego & pater vnum sumus, hāc vocē de cōsciētia diuinitatis Christus solus edicit: quòd si postremò, omnibus diuinitatis Christi *Joan.20.* probationibus & rebus instructus Apostolus Thomas respōdēs Christo, Dominus meus *Rom.9.* & Deus meus dicit: quòd si & Apostolus Paulus, Quorum, inquit, patres & ex quibus Christus secūdū carnē, qui est super omnia Deus benedictus in secula, in suis litteris scri- F
Gal.1. bit: quòd si, idē se [68] Apostolū non ab hominibus, aut per hominē, sed per Iesum Christū, constitutum esse depromit: quòd si idem Euangelium non se ab hominibus didicisse, aut per hominē, sed per Iesum Christum accepisse cōtēdit, meritò Deus est Christus. *Ioan.1.* Itaque hoc in loco ex duobus alterum cōstare debebit. Cùm enim manifestū sit omnia esse facta per Christum: aut ante omnia est, quoniā omnia per ipsum, & meritò & Deus est: aut quia homo est, post omnia est, & meritò per ipsum nihil factū est. Sed nihil per ipsum factū esse non possumus dicere, cùm animaduertamus omnia per ipsum facta esse, scriptum: nō ergo post omnia est, id est non homo tantùm est, qui post omnia est, sed & Deus, [69] quoniā *Coloss.1.* Deus ante omnia est. Ante omnia est enim, quia per ipsum omnia, ne si homo tantùm, nihil per ipsum: aut si omnia per ipsum, nō homo tantùm: quoniā si homo tātùm, nō omnia per ipsum, immò nihil per ipsum. Quid ergo respondent, nihil per ipsum, vt homo sit tantùm? quomodo ergo omnia per ipsum? ergo nō homo tantūmodò est, sed & Deus. Siquidem omnia sunt per ipsum: vt meritò intelligere debeamus nec hominem esse Christum tantummodò, qui est post omnia, sed & Deum, cùm per ipsum facta sint omnia. Quomodo enim aut hominem tantummodò dicas, cùm illum etiam in carne cōspicias, nisi quoniā si vtrūque animaduertitur, vtrunque meritò credatur?

XIIII. [[70] Et tamen adhuc dubitat hæreticus Christum dicere esse Deum, quem Deū tot & rebus animaduertit & vocibus adpro-

A adprobatum.Si homo tantummodò Christus;quomodo veniens in hunc mũdum in sua *Ioan.1.*
venit,cùm homo nullum fecerit mundum? Si homo tantummodò Christus; quomodo
mundus per ipsum factus esse refertur,cùm non per hominem mũdus,sed post mundum *Ibidem.*
homo institutus referatur? Si homo tantummodò Christus;quomodo non ex semine tã- *Matth.1.*
tùm Dauid Christus;sed verbum caro factum est,& habitauit in nobis? Nam etsi proto- *Ioan.1.*
plastus non ex semine,sed tamen protoplastus non est ex verbi & carnis coniunctione
concretus.Non est enim verbum caro factum, & habitauit in nobis. Si homo tantum-
modò Christus;quomodo qui de cœlo venit,quæ vidit & audit testificatur,cùm constet *Ioan.3.*
hominem de cœlo,quia ibi nasci non possit,venire non posse?Si homo tãtũmodò Chri-
stus;quomodo visibilia & inuisibilia,throni,virtutes & dominationes per ipsum,& in ip- *Coloss.1.*
so creata esse referũtur cùm virtutes cœlestes per hominem fieri non potuerint,quæ ante
hominem ipsum esse debuerint?Si homo tantummodò Christus; [71] quomodo adest vbi- *Rom.10.*
que inuocatus,cùm hæc hominis natura nõ sit,sed Dei,vt adesse omni loco possit? Si ho-
mo tantummodò Christus;cur homo in orationibus mediator inuocatur, cùm inuoca- *1.Tim.2.*
tio hominis ad præstandam salutem inefficax iudicetur?Si homo tantummodò Christus;
cur spes in illum ponitur,cùm spes in homine maledicta referatur?Si homo tãtummodò *Isa.11.*
Christus;cur non licet Christum sine exitio animæ negari,cùm in hominem commissum *Matth.10.*
delictum referatur posse dimitti?Si homo tantummodò Christus;quomodo Ioãnes Ba- *Ioan.1.*
ptista testatur,& dicit, [72] qui post me venit,ante me factus est,quia prior me fuit? cùm si
B homo tantummodò Christus,post Ioannem natus,ante Ioannẽ esse nõ possit, nisi quo-
niam illum quâ Deus est,antè præcessit. Si homo tantummodò Christus;quomodo quæ *Ioan.5.*
pater facit,& filius facit similiter, quum homo cœlestibus operibus Dei similia opera fa-
cere non possit?Si homo tantummodò Christus; quomodo sicut pater in se vitam habet, *Ibidem.*
ita dedit filio vitam habere in semetipso, cùm exemplo patris Dei,homo in se vitam ha-
bere nõ possit,cùm non in æternitate sit gloriosus,sed in materia mortalitatis effectus? Si
homo tantũmodò Christus;quomodo refert, [73] Ego sum panis vitæ æternæ qui de cœlo *Ioan.6.*
descendi:cùm neque panis vitæ homo esse possit ipse mortalis,nec de cœlo descenderit
nulla in cœlo constituta materia fragilitatis?Si homo tantummodò Christus; quomodo
dicit,quia patrem Deum nemo vidit vnquam:nisi qui est à Deo,hic vidit Deum?Quoniã *Ibidem.*
si homo tantummodò Christus,Deum videre non potuit,quia Deum nemo hominũ vi-
dit:Si autem dum ex Deo est,Deum vidit,plus se quàm hominem,dũ Deum vidit, intel-
ligi voluit.Si homo tãtummodò Christus;cur dicit,Quid si videritis filiũ hominis ascen- *Ibidem.*
dẽtem illuc vbi antè erat:ascẽdit autem in cœlum?ibi ergo fuit,dum illuc redit vbi priùs
fuit. [[74] Ex quo manus ponere,figuram & formam futuram passionis ostendens. Nemo XV.
igitur Christum sicut angelum non dubitat dicere;ita etiam Deum hæsitet pronuntiare, *Gen.48.*
cùm hunc eundem & puerorum horum benedictionem per sacramentum passionis dige-
stum in figura manuum, & [75] Deum & angelum intelligat inuocatum fuisse. [76] Ac si ali-
quis hæreticus pertinaciter obluctans aduersus veritatem,voluerit in his omnibus exẽ-
C plis propriè angelum aut intelligere,aut intelligendum esse cõtẽderit,in hoc quoque vi-
ribus veritatis frãgatur necesse est. [77] Nã si omnibus cœlestibus,terrenis & infernis Chri- *Philip.2.*
sto subditis,etiam ipsi angeli cum omnibus ceteris quæcunque subiecta sunt Christo, di-
cuntur Dij,iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus subditus Christo Deus potest dici, *Psal.81.*
& hoc si dicitur,& sine blasphemia proferetur,multò magis vtique & hoc ipsi Dei filio
Christo cõpetere potest,vt Deus pronuntietur.Si enim qui subiectus Christo angelus,
Deus promitur,multò magis & cõstãtiùs Christus, [78] cui sũt omnes angeli subiecti, Deus *Hebr.2.*
esse dicetur.Nec enim naturæ cõgruit,vt quæ minoribus cõcessa sunt maioribus dene-
gentur.Ita si angelus Christo minor est,angelus autem Deus dicitur,magis consequẽter
Christus, Deus esse dicitur;qui non vno,sed omnibus angelis,& maior & melior inueni- *Hebr.1.*
tur. [79] Ac si stetit Deus in synagoga Deorum, in medio autem Deus Deos discernit, in *Psal.81.*
synagoga autem aliquotiens Christus stetit,Christus ergo in synagoga Deus stetit, diiu-
dicans scilicet Deos,quibus dicit: Vsquequò personas hominum accipitis; accusans sci- *Ibidem.*
licet consequenter homines synagogæ,non exercentes iusta iudicia. Porrò si illi qui re-
prehenduntur atque culpantur, propter aliquam tamen causam hoc nomen adipisci
sine blasphemia videntur vt Dij nuncupentur: multò magis vtique hic Deus habebitur,
qui non tantùm Deus Deorum stetisse dicitur, sed etiam Deos discernens & diiudicans
ex eadem lectionis auctoritate aperitur. Ac si illi; qui tanquam vnus de principibus ca- *Ibidem.*

dunt, Dij tamē nuncupātur, multò magis Deus esse dicetur, qui non tantùm tanquam D
vnus ex principibus non cadit, sed ipsum quoque malitiæ & auctorem & principem vin-
cit. Quæ autem malùm ratio est, vt cùm legant hoc etiam Moysi nomen datum, dum di-
Exod.7. citur: [80] Deum te posui Pharaoni: Christo negetur, qui non Pharaoni Deus, sed vniuersæ
creaturæ & Dominus & Deus constitutus esse reperitur. & in illo quidem hoc nomen
Ioan.3. temperatè datum, in hoc profusè: in illo ad mensurā, in hoc supra omnem omninò men-
suram. Non enim ad mensuram, inquit, dat filio pater: pater enim, inquit, diligit filium.
In illo ad tempus, in hoc sine tempore. diuini enim nominis potestatem & super omnia
& in omne tempus accepit. Quòd si qui vnius hominis accepit potestatem in hac exigui-
tate huius datæ potestatis, nomen tamen istud Dei incunctanter cōsequitur, quantò ma-
gis qui in ipsum quoque Moysen habet potestatem, nominis istius auctoritatem consecu-
XVI. tus esse credetur? [[81] Et poteram quidem omnium scripturarum cœlestium euentilare
tractatus, & ingētem circa istam speciem Christi diuinitatis, vt ita dixerim, syluam com-
mouere: nisi quoniam non tam mihi contra hanc hæresim propositum est dicere, quàm
breuiter circa personam Christi, regulam veritatis aperire. Quamuis tamen ad alia festi-
nem, illud non arbitror prætermittendum, quod in Euangelio Dominus ad significan-
Ioan.2. tiam suæ maiestatis expressit dicendo: Soluite templum hoc, & ego in triduo suscitabo il-
Ibidem.10. lud. Aut quando alio in loco & alia parte pronuntiat: Potestatem habeo animam meam
ponendi, & rursus recipere eam: hoc enim mandatum accepi à patre. Quis est enim qui
dicit, animam suam se posse ponere, aut animam suam posse se rursum recuperare, quia E
hoc mandatum acceperit à patre? Aut quis dicit, destructum corporis sui templum re-
suscitare rursum & reædificare se posse; nisi quoniā sermo ille, qui ex patre, qui apud pa-
Ioan.1. trem per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil; imitator paternorum ope-
Ioan.5. rum atque virtutum; imago inuisibilis Dei; qui descendit de cœlo, qui quæ vidit & audi-
Coloss.1. uit testificatus est; qui non venit vt faceret suam voluntatem, sed potius vt faciat patris
Ioan.3. voluntatem, à quo missus ad hoc ipsum fuerat, vt magni consilij angelus factus arcano-
Ioan.6. rum cœlestium nobis iura reseraret; quíque verbum caro factus habitauit in nobis, ex no-
Isa.9. bis hic Christus non homo tantùm, quia hominis filius: sed etiam Deus, quia Dei filius
Ioan.1. comprobatur. Quòd si & primogenitus omnis creaturæ ab Apostolo dictus sit Christus,
Coloss.1. quomodo omnis creaturæ primogenitus esse potuit, nisi quoniam secundum diuinita-
tem ante omnem creaturam ex patre Deo sermo processit? Quod nisi ita hæretici accepe-
rint, Christum hominem primogenitum omnis creaturæ monstrare cogentur, quod fa-
cere non poterunt. Aut igitur ante omnem est creaturam, vt primogenitus sit omni crea-
turæ, & non homo est tantùm, quia homo post omnem creaturam est. Aut homo tan-
Ioan.1. tùm est, & est post omnem creaturam: Et quomodo primogenitus est omnis creaturæ,
nisi quoniam dum verbum illud quod est ante omnem creaturam, & ideò primogenitus
omnis creaturæ, caro fit & habitat in nobis, hoc est, adsumit hunc hominem qui est post
omnem creaturam, & sic cum illo & in illo habitat in nobis, vt neque homo Christo
subtrahatur, neque diuinitas negetur? Nam si tantummodò ante omnem creaturam est, F
homo in illo subtractus est. Si autem tantummodò homo est, diuinitas quæ ante omnem
creaturam est, intercepta est: vtrunque ergo in Christo confœderatum est, & vtrunque
coniunctum est, & vtrunque connexum est. Et meritò dum est in illo aliquid quod supe-
1.Tim.2. rat creaturam, pignerata in illo diuinitatis & humilitatis videtur esse concordia. Propter
quam causam, qui mediator Dei & hominū effectus exprimitur, in se Deum & hominē
Coloss.2. sociasse reperitur. Ac si idem Apostolus de Christo refert, [82] vt exutus carnem potestates
dehonestauit, palàm triumphatis illis in semetipso: non vtique otiosè exutum carne pro-
posuit, nisi quoniam & resurrectionem rursum indutū voluit intelligi. Quis est ergo iste
exutus & rursus indutus? requirant hæretici. nos enim sermonē Dei scimus indutū carnis
substātiam, eundémque rursum exutum eadem corporis materia, quam rursus in resurre-
ctione suscepit, & quasi indumētū resumpsit. Sed enim neque exutus, neque indutus ho-
minē Christus fuisset, si homo tātùm fuisset. Nemo enim vnquā seipso aut spoliatur, aut
induitur. Sit enim necesse est aliud, quicquid aliūdè aut spoliatur aut induitur. Ex quo
meritò sermo Dei fuit, qui exutus est carnē, & in resurrectione rursus indutus. Exutus au-
tē, quoniā & in natiuitate fuerat indutus. itaq; in Christo Deus est qui induitur, atque e-
tiā exut⁹ sit oportet; propterea is qui induitur, pariter & exuatur necesse est. Induitur autē
& exuitur homo quasi quadā cōtexti corporis tunica. Ac ꝓpterea cōsequēter sermo fuit,
vt

A vt diximus, Dei, qui modò indutus modò exutus esse reperitur: hoc enim etiam in bene- *Gen. 49.*
dictionibus antè prædixit: Lauabit stolam suam in vino, [83] & in sanguine vuæ amictum *Gen. 49.*
suum. Si stola in Christo caro est, & amictũ ipsum corpus est, requiratur quisquis est ille
cuius corpus amictum est, & stola caro. Nobis enim manifestum est carnem stolã & cor-
pus amictum verbi fuisse, quíque sanguine, id est, vino, lauit substantiam corporis & ma-
teriam carnis abluẽs, ex parte suscepti hominis passione. Ex quo siquidem lauatur, homo
est: quia amictũ quod lauatur, caro est. Qui autẽ lauat, verbum Dei est, qui vt lauaret ami-
ctum, amicti susceptor effectus est. Meritò ex ea substantia, quæ recepta est; vt lauaretur,
homo exprimitur: sicut ex verbi auctoritate qui lauit, Deus esse monstretur. [84] Cur au- XVII.
tem licèt ad aliam partem disputandi festinare videamur, illum præteream apud Apo-
stolum locum: qui cùm in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo *Philip. 2.*
esse, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiẽs, in similitudine hominum factus,
& habitu inuẽtus vt homo, humiliauit se obediẽs factus vsque ad mortẽ, mortẽ autẽ cru-
cis: propterea & Deus illũ superexaltauit, & dedit illi nomẽ quod est super omne nomẽ,
vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestriũ & infernorũ, & omnis lin-
gua cõfiteatur, quoniam Dominus Iesus in gloria est Dei patris. Qui cùm in forma Dei *Ibidem.*
esset, inquit. Si homo tantummodò Christus in imagine Dei, non in forma Dei relatus
fuisset. hominem enim scimus ad imaginem, non ad formam Dei factum. Quis ergo est *Gen. 1.*
iste, qui in forma Dei, vt diximus, factus est? angelus? sed nec in angelis formam Dei legi-
B mus, nisi quoniam hic præcipuus atque generosus præ omnibus Dei filius verbum Dei; *Ioan. 5.*
imitator omnium paternorum operum, dum & ipse operatur sicut & pater eius, forma (vt
expressimus) est Dei patris. Et meritò in forma pronuntiatus est Dei; dũ & ipse super om- *Coloss. 1.*
nia, & omnis creaturæ diuinam obtinens potestatem, & Deus est exemplo patris: hoc i-
psum tamen à patre proprio consecutus, vt omnium & Deus esset, & Dominus esset, &
Deus ad formam Dei patris ex ipso genitus atque prolatus. Hic ergo quamuis esset in
forma Dei, non est rapinam arbitratus æqualem se Deo esse. Quãuis enim se ex Deo pa- *Philip. 2.*
tre Deum esse meminisset, nunquam se Deo patri aut comparauit aut cõtulit, memor se
esse ex suo patre, & hoc ipsum quod est, habere se quia pater dedisset. Inde denique & an-
te carnis assumptionem, sed & post assumptionem corporis, [85] post ipsam præterea resur- *Matth. 28.*
rectionem, omnem patri in omnibus rebus obedientiam præstitit pariter ac præstat. Ex *et Ioan. 20.*
quo probatur, nunquam arbitratum illum esse rapinam quandam diuinitatem, vt æqua-
ret se patri Deo: quinimmò cõtrà, omni ipsius imperio & voluntati obediens atque subie-
ctus etiam vt formam serui susciperet contentus fuit, hoc est, hominem illum fieri & sub-
stantiam carnis & corporis, quam ex paternorum & secũdum hominem delictorum ser-
uitute venientem nascendo suscepit. Quo tempore se etiam exinaniuit, dum humanam *Philip. 2.*
conditionis fragilitatem suscipere non recusauit. Quoniam si homo tantummodò natus
fuisset, per hoc exinanitus non esset: homo enim nascens augetur, non exinanitur. Nam
dum incipit esse quod cùm non esset, habere non potuit, vt diximus, non exinanitur, sed
C potius augetur atque ditatur. Ac si Christus exinanitur in eo quod nascitur, formã serui
accipiendo, quomodo homo tantummodò est? de quo verius dictum fuisset locupletatũ
illum esse tunc quum nasceretur, nõ exinanitum, nisi quoniam auctoritas diuini verbi ad
suscipiendum hominem interim conquiescens, nec se suis viribus exercens, deiicit se ad
tempus atque deponit, dum hominem fert quem suscepit. Exinaniuit se, dum ad iniurias
contumeliásque descendit, dũ audit infanda, experitur indigna: cuius tamen humilitatis
adest statim egregius fructus. Accepit enim nomen quod est super omne nomen, quod *Ibidem.*
vtique non aliud intelligimus esse quàm nomen Dei. Nam quum Dei sit solius esse super
omnia, consequens est, vt nomen illud sit super omnia, quod est eius qui super omnia est *Coloss. 1.*
Dei. Est ergo nomen illud quod super omne nomen est: quod nomen est eius vtique con-
sequenter, qui quum in forma Dei fuisset, non rapinam arbitratus est æqualem se Deo
esse. Neque enim si non & Deus esset Christus, omne se in nomine eius genu flecteret, *Philip. 2.*
cœlestium, & terrestrium, & infernorum; nec visibilia aut inuisibilia, aut rerum om- *Coloss. 1.*
nium omnis creatura homini esset subiecta siue substrata, quæ se ante hominem esse me-
minisset. Ex quo & dum in forma Dei esse Christus dicitur, & dum in natiuitatem se- *Philip. 2.*
cundum carnem se exinanisse monstratur, & dum id accepisse nomen à patre quod sit su-
per omne nomẽ exprimitur, & dum in nomine eius omne genu cœlestium, terrenorum,
& infernorum se flectere & curuare mõstratur: & hoc ipsum in gloriã Dei patris succur-

rere asseritur, consequenter non ex illo tantùm homo est, quia obediẽs patri factus est vs- D
que ad mortem, mortem autem crucis: sed ex his etiam rebus superioribus diuinitatem
Christi sonantibus, Dominus Christus Iesus & Deus, quod hæretici nolũt esse, monstra-
XVIII. tur.] [86] Hoc in loco licebit mihi argumenta etiam ex aliorum hæreticorum parte con-
quirere. Firmum est genus probationis, quod etiam ab aduersario sumitur, vt veritas
etiam ab ipsis inimicis veritatis probetur. Nam vsqueadeò hunc manifestum est in scri-
pturis esse Deum tradi, [87] vt plerique hæreticorũ diuinitatis ipsius magnitudine & veri-
tate cõmoti, vltra modum extendentes honores eius, ausi sint non filium, sed ipsum Deũ
patrem promere vel putare. Quod etsi contra scripturarum veritatem est, tamẽ diuinita-
tis Christi argumentum grande atque præcipuum est: qui vsqueadeò Deus, sed quâ filius
Dei natus ex Deo, vt plerique illum (vt diximus) hæretici ita Deum acceperint, vt non fi-
lium, sed patrem pronuntiandum putarent. Æstimẽt ergo an hic sit Deus, cuius auctori-
tas tantùm mouit quosdam, vt putarent illum (vt diximus superiùs) iam ipsum patrem
Deum: effrenatiùs & effusiùs in Christo diuinitatẽ cõfiteri, ad hoc illos manifesta Chri-
sti diuinitate cogente, vt quem filium legerent, quia Deum animaduerterent, patrẽ pu-
tarent. [88] Alij quoque hæretici vsqueadeò Christi manifestam amplexati sunt diuinita-
tem, vt dixerint illum fuisse sine carne, & totum illi susceptum detraxerint hominem, ne
decoquerent in illo diuini nominis potestatem, si humanam illi sociassent, vt arbitrabã- E
tur, natiuitatem: quod tamen nos non probamus, sed argumentum afferimus vsqueadeò
Christum esse Deum, vt quidam illum subtracto homine tantummodò putarint Deum,
quidam autem ipsum crediderint patrem Deum, quum ratio & tẽperamentũ scriptura-
rum cœlestium, Christum ostendant Deum, sed quâ filium Dei, & assumpto à Deo etiam
1. Tim. 2. filio hominis credendum & hominem. Quoniam si ad hominem veniebat; vt mediator
Ioan. 1. Dei & hominum esse deberet, oportuit illum cum eo esse, & verbum carnem fieri; [89] vt in
Ephes. 2. sem etipso concordiam confibularet terrenorum pariter atque cœlestium, dum vtrius-
que partis in se connectens pignora, & Deum homini, & hominẽ Deo copularet: vt me-
ritò filius Dei per assumptionẽ carnis filius hominis, & filius hominis per receptionem
Dei verbi filius Dei effici possit. Hoc altissimum atque reconditum sacramẽtum ad salu-
tem generis humani ante secula destinatum, in Domino Iesu Christo Deo & homine in-
uenitur impleri, quo conditio generis humani ad fructum æternæ salutis posset adduci.
XIX. [[90] Sed erroris istius hæreticorum inde, vt opinor, nata materia est, quia inter filium Dei
& filium hominis nihil arbitrantur interesse, ne facta distinctione, & homo & Deus Iesus
Christus facilè comprobetur. Eundem enim atque ipsum, id est, hominem filium homi-
nis, etiam filium Dei volunt videri, vt homo & caro & fragilis illa substãtia eadem atque
ipsa filius Dei esse dicatur. Ex quo dũ distinctio, filij hominis & filij Dei nulla secernitur,
sed ipse filius hominis Dei filius vindicatur, homo tantummodò Christus idem atque fi-
Ioan. 1. lius Dei asseratur. Per quod nituntur excludere, Verbum caro factum est, &: Habitauit in
Matth. 1. nobis, & vocabitis nomẽ eius Emmanuel, quod est interpretatum nobiscum Deus. Pro- F
ponunt enim atque illa prætendunt, quæ in Euãgelio Lucæ relata sunt, ex quibus assere-
Luc. 1. re conantur non quod est, sed tantùm illud quod volunt esse: Spiritus sanctus veniet in
te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea & quod ex te nascetur sanctum, vocabi-
tur filius Dei. Si ergo, inquiũt, angelus Dei dicit ad Mariã, quod ex te nascetur sanctum,
ex Maria est substantia carnis & corporis. Hanc autem substantiam, id est, sanctum,
hoc quod ex illa genitum est, filium Dei esse proposuit. Homo, inquiũt, ipse, & illa caro
corporis, illud quod sanctum est dictũ, ipsum est filius Dei. Vt & cùm dicit scriptura san-
ctum, Christum filium hominis hominem intelligamus, & cùm filiũ Dei proponit, non
hominẽ, sed Deum percipere debeamus. Sed enim scriptura diuina hæreticorum & frau-
des & furta facilè conuincit & detegit. Si enim sic esset tantummodò, Spiritus veniet in
te, & virtus altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur
filius Dei, fortasse alio esset nobis genere aduersus illos reluctandum, & alia nobis essent
argumenta quærenda, & arma sumenda, quibus illorum & insidias & præstigias vincere-
mus. Cùm autem ipsa scriptura cœlesti abundans plenitudine, sese hæreticorum istorum
calumniis exuat, facilè ipso quod scriptũ est nitimur, & errores istos sine vlla dubitatio-
ne superamus. Nõ enim dixit, vt iã expressimus, propterea quod ex te nascetur sanctum,
[91] sed adiecit Cõiunctionem. Ait enim: propterea & quod ex te nascetur sanctum; vt illud
ostenderet, non principaliter hoc sanctum quod ex illa nascitur, id est, istã carnis corpo-
rísque

A rísque substantiam, filium Dei esse, sed consequẽter, & in secundo loco; principaliter autem filiũ Dei esse verbum Dei incarnatum per illum spiritum de quo angelus refert: Spiritus veniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. Hic est enim legitimus Dei filius qui ex ipso Deo est, qui dum sanctum istud assumit, & sibi filium hominis annectit, & illũ ad se rapit atque transducit, cõnexione sua & permixtione sociata præstat, & filiũ illum Dei facit, quod ille naturaliter non fuit: vt principalitas nominis istius filius Dei in spiritu sit Domini qui descẽdit & venit, vt sequela nominis istius in filio Dei & hominis sit, & meritò consequenter hic filius Dei factus sit, dum non principaliter filius Dei est: atque ideò dispositionem istam angelus videns, & ordinem istum sacramenti expediens, non sic cuncta cõfundẽs, vt nullum vestigium distinctionis collocarit, distinctionem posuit dicẽdo, propterea & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei. Ne si distributionem istã cum libramentis suis non dispensasset, sed in confuso permixtam reliquisset, verè occasionem hæreticis contulisset, vt hominis filium quâ homo est, eundẽ & Dei & hominis filium pronuntiare deberent. Nunc autem particulatim exponens tam magni sacramẽti ordinem atque rationem, euidenter expressit, vt diceret, & quod ex te nascetur sanctum, vocabitur filius Dei: probans quoniam filius Dei descendit. Qui dum filium hominis in se suscepit, consequẽter illum filium Dei fecit, quoniã illum filius sibi Dei sociauit, & iũxit. Vt dum filius hominis adhæret in natiuitatem filio Dei, ipsa permixtione fœneratum B & mutuatum teneret, quod ex natura propria possidere non posset. Ac sic facta est angeli voce, quod nolunt hæretici, inter filium Dei hominísque cum sua tamẽ sociatione distinctio, vrgendo illos vti Christum hominis filium hominem intelligãt quoque Dei filium, & hominem Dei filium, id est, Dei verbum (sicut scriptum est) Deum accipiãt: atque ideò Christum Iesum Dominum ex vtroque connexum (vt ita dixerim) ex vtroque cõtextum atque concretum, & in eadem vtriusque substantiæ cõcordia mutui ad inuicem fœderis confibulatione sociatum, hominem & Deum, scripturæ hoc ipsum dicentis veritate cognoscant. [" Ergo, inquiunt, si Christus nõ homo est tantùm, sed & Deus, Christum autem refert scriptura mortuũ pro nobis & resuscitatum, iam docet nos scriptura credere Deum mortuum. Aut si Deus non moritur, Christus autem mortuus refertur, non erit Christus Deus, quoniam Deus non potest accipi mortuus. Si vnquam intelligerent aut intellexissent quod legunt, nunquam tam periculosè omninò loquerentur. " Sed erroris semper est abrupta dementia, & non est nouum si vsque ad periculosa descendunt, qui fidem legitimam reliquerũt. Si enim scriptura proponeret Christum tãtummodò Deum, & nulla in illo fragilitatis humanæ sociatio esset permixta, meritò illorum hîc aliquid valuisset sermo cõtortus. Si Christus Deus, Christus autẽ mortuus, ergo mortuus est Deus. Sed cùm non tantummodò illum, vt ostendimus iam frequẽter, Deum, sed & hominem C scriptura constituat, cõsequens est, quod immortale est, incorruptum mansisse teneatur. Quis enim nõ intelligat, quòd impassibilis sit diuinitas, passibilis verò sit humana fragilitas? Cùm ergo tã ex eo quòd Deus est, quàm etiam ex illo quòd homo est Christus, intelligatur esse permixtus & esse sociatus, Verbũ enim caro factum est, & habitauit in nobis, quis nõ sine vllo magistro atque interprete ex sese facilè cognoscat, nõ illud in Christo mortuum esse quod Deus est, sed illud in illo mortuũ esse quod homo est? Quid enim si diuinitas in Christo non moritur, sed carnis solius substantia extinguitur? quando & in ceteris hominibus, qui nõ sunt caro tãtummodò, sed caro & anima; caro quidem sola incursum interitus mortísque patitur, extra leges autem interitus & mortis anima incorrupta cernatur? hoc enim & ipse Dominus hortans nos ad martyrium & ad cõtemptũ omnis humanæ potestatis, aiebat: Ne timueritis eos qui corpus occidũt, animam autem occidere non possunt. Quòd si anima immortalis occidi aut interfici non potest in quouis alio, licet corpus & caro sola possit interfici, quantò magis vtique verbum Dei & Deus in Christo interfici omninò non potuit, cùm caro sola & corpus occisum sit? Si enim hanc habet generositatẽ immortalitatis anima in quouis homine, vt non possit interfici, multò magis hanc habet potestatem generositas verbi Dei, vt non possit occidi. Nam si potestas hominum ad interficiendam sacram Dei potestatem, & si crudelitas humana ad interficiendam animam deficit, multò magis ad Dei verbum interficiendum deficere debebit. Nã cùm ipsa anima, quæ per Dei verbũ facta est, ab hominibus nõ occiditur, multò magis vtique verbum Dei perimi non posse credetur. Et si plus non potest hominũ cruenta sæuitia aduersus homines, quàm vt tantummodò corpus occidat, quantò magis vtique in

[Margin notes: XX. Matth. 27. & 28. — Ioan. 1. — Matth. 10.]

Christo non valebit,quàm vt idem tantummodò corpus occidat: vt dū per hæc colligi- D
tur,non nisi hominem in Christo interfectum, appareat, ad mortalitatem sermonem in
Matth. 22. loco non esse deductum.Nam si Abraham & Isaac & Iacob,quos homines tātummodò
constat fuisse,manifestum est viuere(omnes enim,inquit,illi viuunt Deo,nec mors in il-
lis animam perimit,quæ corpora ipsa dissoluit;ius enim suum exercere potuit in corpora,
in animas exercere non valuit:aliud enim in illis mortale,& ideò mortuum,aliud in illis
immortale,& ideò intelligitur non extinctum:ob quam causam viuere Deo, pronūtiati,
& dicti sunt)multò magis vtique mors in Christo aduersum solam materiam corporis po
tuit valere,aduersus diuinitatem sermonis non potuit se exercere. Frangitur enim pote-
XXI. stas mortis,vbi intercedit auctoritas immortalitatis. [[94] Sed ex hac occasione,quia Chri-
stus non homo tantùm,sed & Deus,diuinarum litterarum sacris auctoritatibus approba-
tur,alij hæretici erumpentes statum in Christo religionis cōcutere machinātur, hoc ipso
patrem Deum volentes ostendere Christum esse,dum non homo tātùm asseritur, sed &
Deus promitur. Sic enim inquiunt,si vnus esse Deus promitur,Christus autem Deus,er-
go,inquiūt,si pater,& Christus est vnus Deus:Christus pater dicetur.In quo errare pro-
bantur Christum non noscentes,sed sonum nominis approbantes:nolunt enim illum se-
cundam esse personam post patrem,sed ipsum patrem.Quibus quia facilè respondetur,
pauca dicentur.Quis enim non secundam filij post patrem agnoscat esse personam, cùm
Gen. 1. legat dictum à patre consequenter ad filium,Faciamus hominem ad imaginem & simili- E
tudinem nostram,& post hæc relatum, Et fecit Deus hominē,ad imaginem Dei fecit il-
Gen. 19. lum? [95] Aut cùm inter manus teneat:Pluit Dominus super Sodomam & Gomorrā ignē,
Psal. 2. & sulphur à Domino de cœlo. Aut cùm ad Christum,Filius meus es tu,ego hodie genui
te:postula à me,& dabo tibi gentes hæreditatem tuam,& possessionem tuā terminos ter-
Psal. 109. ræ. Aut cùm etiam ille desideratus scriba ait:Dixit Dominus Domino meo,sede à dextris
meis,donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Aut cùm Esaiæ prophetias
Esa. 45. explicās,inuenit positum sic:Hæc dicit Dominus Christo meo Domino. Aut cùm legit,
Ioan. 6. Non descendi de cœlo vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.
Ibidem. 14. Ibidem. 20. Aut dum inuenit positum:Quoniam qui me misit,maior me est. Aut cùm cōsiderat scri-
Ibidem. 8. ptum, [96] Eo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Aut
quando habet cum ceteris conlocutum,Sed in lege vestra scriptum est,quia duorum te-
stimonium verū est,egò de me testificor,& testificatus est de me qui me misit pater. Aut
Ibidem. 12. quando vox de cœlo redditur,Et honorificaui,& honorificabo. Aut quando à Petro re-
Matth. 17. spondetur & dicitur,Tu es filius Dei viui. Aut quando ab ipso Domino sacramentū hu-
ius reuelationis approbatur,& dicitur,Beatus es Simon Bariona,quoniam hoc tibi non
Ibidem. reuelauit caro & sanguis,sed pater meus qui in cœlis est. Aut quando ab ipso Christo ex-
Ioan. 17. Ibidem. 11. primitur,Pater clarifica me eo honore quo fui apud te antequàm mūdus fieret. Aut cùm
Ibid. 17. ab eodem dicitur,Pater sciebam quia semper me audis,verùm propter circūstantes dixi,
vt credant quia tu me misisti. Aut cùm definitio regulæ ab ipso Christo collocatur,& di- F
citur,Hæc est autem vita æterna,vt sciāt te vnum & verum Deum,& quem misisti Iesum
Christum.ego te honorificaui super terram,opus perfeci quod dedisti mihi. Aut cùm
Luc. 10. item ab eodem asseritur,& dicitur,Omnia mihi tradita sunt à patre meo. Aut cùm sedere
Psal. 109. ad dexterā patris,& à Prophetis & ab Apostolis approbatur. Et satis longum facio,si eni-
& Matth. 16. et Heb. 1. sus fuero omnes omninò ad hanc partem voces congregare,quādoquidem non tam ve-
teris quàm etiam noui Testamenti scriptura diuina vbique ostēdat,illū ex patre natū,per
quē facta sunt omnia,& sine quo factū est nihil,qui obedierit sēper patri,& obediat, sē-
per habentē rerū omniū potestatē,sed quā traditā,sed quā cōcessam,sed quā à patre pro-
prio sibi indultam. Quid enim tam euidēs potest esse,hunc non patrē esse, sed filiū, quàm
quòd obediēs patri Deo proponitur,ne si pater esse credatur,alteri iam Deo patri Chri-
XXII. stus subiectus esse dicatur? [[97] Sed quia frequenter intendunt illum nobis locum quo di-
Ioan. 10. ctū sit,Ego & pater vnū sumus,& in hoc illos æquè facilè vincemus. Si enim erat,vt hære-
tici putāt,pater Christus,oportuit dicere,ego & pater,vnus sum. At cùm ego dicit, dein-
de patrē infert dicendo,ego & pater,proprietatē personæ suæ,id est,filij,à paterna aucto-
ritate discernit atque distinguit,non tantummodò de sono nominis,sed etiam de ordine
dispositæ potestatis. Qui potuisset dicere,ego pater,si patrem se esse meminisset. Et quia
dixit vnum,intelligant hæretici quia non dixit vnus. [98] Vnum enim neutraliter positum,
societatis concordiam,non vnitatem personæ sonat. Vnum enim non vnus esse dicitur,
quoniam

A quoniam nec ad numerũ refertur, sed ad societatẽ alterius expromitur. Denique adiicit dicens, sumus, non sum, vt ostẽderet per hoc quod dixit, sumus, & pater, duas esse personas. Vnum autem quod ait, ad concordiam, & eandem sentẽtiam, & ad ipsam charitatis societatem pertinet, vt meritò vnum sit pater & filius per concordiam, & per amorem, & per dilectionem. Et quoniam ex patre est, quicquid illud est, filius est, manẽte tamen distinctione, vt non sit pater ille qui filius, quia nec filius ille qui pater est. Nec enim, sumus, addidisset, si vnum se & solitarium patrem, filium factum esse meminisset. Denique nouit hanc concordiæ vnitatem & Apostolus Paulus, cum personarum tamẽ distinctione. Nã *1. Cor. 3.* cùm ad Corinthios scriberet, Ego, inquit, plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est quicquam, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, vnum sunt. Quis autem non intelligat alterum esse Apollo, alterum Paulum, non eundem atque ipsum Apollo pariter & Paulũ. Denique & diuersa vniuscuiusque sunt officia prolata: alter enim qui plãtat, & alter qui rigat. hos tamen duos, non quòd vnus sit, sed quòd vnum sint, proposuit Apostolus Paulus, vt alter quidem sit Apollo, alter verò Paulus, quantum ad personarum distinctionem pertinet, vnum ambo sint. Nam quando duorum vna sententia est, veritas vna est, fides vna est, vna atque eadem religio est, vnus etiam Dei timor est, vnum sunt etiãsi duo
B sint, ipsum sunt dum ipsum sapiunt. Etenim quos personæ ratio inuicem diuidit, eosdem rursus inuicem religionis ratio conducit. Et quamuis idem atque ipsi non sint, dum idem sentiunt, ipsum sunt, & quum duo sint, vnum sunt, habentes in fide societatem, etiã si gerant in personis diuersitatem. Denique, quum ad has voces Domini imperitia fuisset *Ioan. 10.* Iudaica commota, & temerè adusque saxa succẽsa, ita vt discurrerent, & dicerent, Nõ te lapidamus propter bonum opus, sed propter blasphemiam, & quia tu cùm homo sis, facis te Deum, distinctionem posuit Dominus in ratione reddenda, quomodo se Deum aut dixisset, aut intelligi vellet: Quem pater sanctificauit, inquit, & misit in hunc mundũ, vos dicitis quia blasphemat, quia dixi, filius Dei sum: etiam hic patrem habere se dixit. Filius est, ergo non pater: patrem enim cõfessus se fuisset, si patrem se esse meminisset: & sanctificatum se à suo patre esse proponit. [99] Dum ergo accipit sanctificationem à patre, minor patre est: minor autem patre consequẽter est, sed filius. pater enim si fuisset, sanctificationem dedisset, non accepisset. & nunc autem profitẽdo se accepisse sanctificationem à patre; hoc ipso, quo patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem probat; filium se esse, non patrem monstrauit. Missum præterea se esse dicit, vt per hanc obedientiam qua *Ibidem.* venit Dominus Christus missus, non pater; sed filius probetur, qui misisset vtique si pater fuisset. Missus autem non fuit pater, ne pater subditus alteri Deo dum mittitur, probaretur. Et tamen post hæc adiicit, quòd omnem omninò ambiguitatem dissolueret, & totã *Ibidem* cõtrouersiam erroris extingueret. ait enim in vltima parte sermonis: Vos dicitis quia bla-
C sphemat, quia dixi, filius Dei sum. Ergo si euidenter filium Dominus se non patrem esse testatur, magnæ temeritatis & ingẽtis est furoris exemplum, contra ipsius Christi Domini testimonium controuersiam diuinitatis & religionis agitare, & Christum Iesum patrẽ esse dicere, quum animaduertat illum non patrem se, sed filium comprobasse. [100] Quòd XXIII. si de cœlo missus à patre est, nõ vtique homo tantùm est: homo enim, vt diximus, de cœlo *Ibidem.* venire nõ potuit. Non igitur ibi antè homo fuit, sed illuc ascẽdit vbi nõ fuit. Descẽdit autẽ Dei verbũ quod ibi fuit. Verbũ inquã Dei, & Deus per quẽ facta sũt omnia, & sine quo *Ioan. 1.* factũ est nihil. Non igitur homo inde sic de cœlis venit, sed Dei sermo, id est, Deus, inde descẽdit. Si homo tãtùmodò Christus, quomodo ait: [101] Etsi ego de me testificor, verũ est *Ioan. 8.* testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò eã; vos ignoratis vnde venerim, aut quò eam; vos secũdum carnem iudicatis. Ecce & hìc illuc se dicit rediturum vnde se testificatur antè venisse, missum scilicet de cœlo. Descendit ergo vnde venit, quo modo illuc vadit vnde descendit. Ex quo si homo tantummodò Christus esset, nõ inde venisset: atque ideò nec illuc abiret, quoniam non inde venisset. Veniendo autẽ inde vnde homo venire non potest, Deum se ostendit venisse. Sed enim huius ipsius descensionis ignari, & imperiti Iudæi, hæredes sibi hæreticos istos reddiderunt, quibus dicitur: Vos ignoratis vnde veniam, & quò eam; vos secundum carnem iudicatis. Tam isti quàm Iudæi carnalem solam esse Christi natiuitatẽ tenẽtes, nihil aliud Christum esse quàm hominem crediderunt, non considerantes illud, quoniam cùm de cœlo homo non potuerit venire, vt meritò illuc posset redire, Deũ esse qui inde descenderit, vnde homo venire nõ potuerit.

ibidem. Si homo tantummodò Christus, quomodo dicit: Vos ex inferioribus estis, ego de sursum D sum: vos de hoc mundo estis, ego non sum de hoc mundo. Ideò autem si omnis homo ex hoc mundo est, & ideò in hoc mundo est Christus, an homo tantummodò est? Absit. Sed considera quod ait, Ego non sum de hoc mundo. Nunquid ergo mentitur, cùm ex hoc mundo sit, si homo tantummodò sit? Aut si non mentitur, non est ex hoc mũdo. Nõ ergo homo tantummodò est, quia ex hoc mundo nõ est. Sed ne lateret quis esset, expressit vnde esset: Ego, inquit, de sursum sum, hoc est, de cœlo, vnde homo venire non potest; non enim in cœlo factus est. Deus est ergo qui de sursum est, & idcircò de hoc mundo nõ est: quamquam etiam quodammodò ex hoc mundo est, vnde nõ Deus tantùm est Christus, sed & homo. Vt meritò quomodo non est ex hoc mundo, secundum verbi diuinitatem, ita ex hoc mundo sit secundum suscepti corporis fragilitatem: homo est enim cum Deo iunctus, & Deus cum homine copulatus. [102] Sed idcircò nunc hic Christus in vnam partem solius diuinitatis incubuit, quoniam cæcitas Iudaica solam in Christo partem carnis aspexit, & inde in præsenti loco silẽtio præterita corporis fragilitate quæ de mũdo est, de sua sola diuinitate locutus est, quæ de mundo non est: vt in quantum illi inclinauerãt, vt hominem illum tantummodò crederent, in tantum illos Christus posset ad diuinitatem suam considerandam trahere, vt se Deum crederent, volens illorum incredulitatem circa diuinitatem suam omissa interim commemoratione sortis humanæ solius diuinita-

Ioan.16. tis oppositione superare. Si homo tantummodò Christus, quomodo dicit, [103] Ego ex Deo E prodij, & veni, cùm constet hominem à Deo factum esse, non ex Deo processisse: ex Deo

Psal.44. autem homo quomodo non processit, sic Dei verbum processit, de quo dictum est: Eructauit cor meum verbum bonum. Quod quoniam ex Deo est, meritò & apud Deum est.

Ioan.1. Quódque quia non otiosè prolatum est, meritò omnia facit. Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Sed enim hoc verbum, per quod facta sunt omnia. Et Deus, inquit, erat verbum. Deus ergo processit ex Deo, dũ qui processit sermo Deus est,

Ioan.8. qui processit ex Deo. Si homo tãtummodò Christus, quomodo ait: Siquis verbum meũ seruauerit, mortem non videbit in æternum. Mortem in æternum non videre, quid aliud quàm immortalitas est? Immortalitas autem diuinitati socia est, quia & diuinitas immortalis est, & immortalitas diuinitatis fructus est. Sed enim omnis homo mortalis est, immortalitas autem ex mortali non potest esse. Ergo ex Christo homine mortali, immortalitas non potest nasci. Sed qui verbum custodierit, inquit, meum, mortem non videbit in æternum. Ergo verbum Christi præstat immortalitatem, & per immortalitatem præstat diuinitatem. Quòd si non potest exhibere vt immortalem alterum faciat ipse mortalis, hoc autem Christi verbum exhibet, pariter & præstat immortalitatem: non vtique homo tantùm est, qui præstat immortalitatem: quam, si tantummodò homo esset, præstare non posset: præstando autem diuinitatem per immortalitatem, Deum se probat diuinitatem porrigendo: quam nisi Deus esset, præstare non posset. Si homo tantummodò Christus,

Ibidem. quomodo inquit, [104] Ante Abraham ego sum. Nemo enim hominum ante eum potest F esse, ex quo ipse est, nec potest fieri vt quicquam priùs fuerit ante illum ex quo ipsam originem sumpsit. Sed enim Christus cùm ex Abraham sit, ante Abraham esse se dicit. Aut mentitur igitur, & fallit, si ante Abraham non fuit, qui ex Abraham fuit. Aut non fallit, si etiam Deus est, dum ante Abrahã fuit. Quod nisi fuisset, cõsequenter cùm ex Abraham

Ibidem.10. fuisset, ante Abrahã esse non posset. Si homo tantũmodò Christus, quomodo ait: Et ego agnoscam eas, & sequuntur me meæ, & ego vitam æternam do illis, & nunquam peribũt in perpetuum. Sed enim cùm omnis homo mortalitatis sit legibus alligatus, & idcircò in perpetuum se ipse seruare non posset, multò magis in perpetuum alterum seruare nõ poterit. At in perpetuum se Christus repromittit salutem daturum. Quam si non dat, mendax est: si dat, Deus est. Sed non fallit, dat enim quod repromittit. Deus est ergo, qui salutem perpetuam porrigit, quam homo qui seipsum seruare non potest, alteri præstare

Ibidem. non poterit. [105] Si homo tantummodò Christus, quid est quod ait: Ego & pater vnum sumus? Quomodo enim ego & pater vnum sumus, si non & Deus est, & filius, qui idcircò vnum potest dici, dum ex ipso est, & dum filius eius est, & dum ex ipso nascitur,

Ibidem. dum ex ipso processisse reperitur, per quod & Deus est? Quod cùm inuidiosum Iudæi putassent, & blasphemum credidissent, eo quòd se ostenderat his sermonibus Christum esse Deum, ac propterea ad lapides concurrissent, & saxorum ictus inijcere gestissent, exemplo & testimonio scripturarum aduersarios suos fortiter refutauit. Si illos,

inquit,

A Si illos,inquit,dixit Deos ad quos verba facta sunt,& nō potest solui scriptura, Quē pater sanctificauit,& misit in hunc mundū,vos dicitis quia blasphemas,quia dixi,filius Dei sum ego:quibus vocibus neque se negauit Deum, quinimmò Deum se esse firmauit. Nā quia sine dubitatione Dei esse dicuntur ad quos verba facta sunt,multò magis hic Deus qui melior illis omnibus inuenitur. Et nihilominus calūniosam blasphemiam dispositione legitima cōgruenter refutauit:Deū enim se sic intelligi vult,vt filium Dei,& nō ipsum patrē vellet intelligi. Missum enim se esse dixit,& multa opera se ex patre ostendisse monstrauit,ex quo non patrem se,sed filium esse intelligi voluit: & in vltima parte defensionis,filij non patris fecit mentionem dicēdo,Vos dicitis quia blasphemas,quia dixi, filius Dei sum. Ita quod ad crimen blasphemiæ pertinet,filium se non patrem dicit. quòd autem ad diuinitatem spectet ipsius,ego & pater vnum sumus dicēdo,filium se esse & Deū probauit. Deus est ergo: Deus autem sic, vt filius sit,non pater.[Si homo tantummodò Christus,quomodo ipse dicit:Et omnis qui videt & credit in me,non morietur in æternum? Sed enim qui in hominem solitarium credit & nudum, maledictus dicitur: Hic autem qui credit in Christum, non maledictus,sed in æternum non moriturus refertur. Ex quo si aut homo est tantùm,vt hæretici volunt,quomodo quisquis in eum credit,non morietur in æternum, quum maledictus esse teneatur qui confidit in homine? aut si non maledictus, sed potius ad æternæ vitæ consecutionem, vt legitur, destinatus, non homo tantummodò Christus,sed & Deus, in quem qui credit,& maledictionis periculum deponit, & ad fructum iustitiæ accedit. Si homo tantummodò Christus; quomodo Paracletum dicit de suo esse sumpturum quæ nuntiaturus sit? neque enim Paracletus ab homine quicquam accipit, sed homini scientiam Paracletus porrigit: nec futura ab homine Paracletus discit, sed de futuris hominem Paracletus instruit. Ergo aut non accepit Paracletus à Christo homine quod nunciet, quoniam Paracleto homo nihil poterit dare à quo ipse homo debet accipere,& fallit in præsenti loco Christus, & decipit: quum Paracletum à se homine accepturum quæ nunciet dicit, aut non nos fallit, sicut nec fallit, & accepit Paracletus à Christo quæ nunciet. [106] Sed si à Christo accepit quæ nunciet,maior ergo iam Paracleto Christus est: quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi minor Christo esset. minor autem Christo Paracletus, Christum etiam Deum esse hoc ipso probat, à quo accepit quæ nunciat,vt testimonium Christi diuinitatis grande sit,dum minor Christo Paracletus repertus, ab illo sumit quæ ceteris tradit. Quandoquidē si homo tantūmodò Christus,à Paracleto Christus acciperet quæ diceret,nō à Christo Paracletus acciperet quæ nunciaret. Si homo tantūmodò Christus, quare credendi nobis talem regulā posuit,quo diceret,Hæc est autē vita æterna, vt sciāt te vnum & verum Deum,& quem misisti Iesum Christum? Si noluisset se etiā Deum intelligi,cur addidit,& quem misisti,Iesum Christū,nisi quoniam & Deum accipi voluit? quoniam si se Deum nollet intelligi,addidisset,& quem misisti hominem Iesum Christū: nūc autem neque addidit,nec se hominem nobis tantūmodò Christus tradidit, sed Deo iunxit,vt & Deum per hanc coniunctionem,sicut est,intelligi vellet. Est ergo credēdū secūdum præscriptā regulam,in Dominum vnum verum Deū,& in eum quē misit, Iesum Christū consequēter,qui se nequaquam patri,vt diximus,iunxisset,nisi Deū quoque intelligi vellet; separasset enim ab eo,si Deū intelligi se noluisset:inter homines enim tantūmodò se cōlocasset,si hominem se esse tātummodò sciret,nec cum Deo iunxisset, si se nō & Deum nosset:nūc & de homine tacet,quoniam hominē illum nemo dubitat, & Deo se iungit merito, vt credituris diuinitatis suæ formulam poneret. Si homo tantummodò Christus,quomodo dicit: Et nūc honorifica me gloria quam habebā apud te priusquàm mundus esset? Si antequàm mūdus esset,gloriā habuit apud Deū,& claritatē tenuit apud patrem,ante mundum fuit:nec enim habuisset gloriam,nisi ipse priùs fuisset,qui gloriam posset tenere. Nemo enim habere aliquid poterit,nisi antè ipse fuerit qui aliquid tenet. Sed enim Christus habet gloriam ante mundi institutionem, ergo ante institutionem mundi fuit. Nisi enim ante institutionem mundi esset; ante mundi institutionem gloriam habere non posset,quum ipse non esset. Sed enim homo gloriam ante mundi institutionem habere non potuit,qui post mundum fuit: Christus autem habuit, ante mundum igitur fuit:non igitur homo tantummodò fuit,qui ante mundum fuit. Deus est igitur,quoniam ante mundum fuit,& gloriam ante mundum tenuit. [107] Nec prædestinatio ista dicatur,quoniam nec posita est. aut addant hoc qui hoc putāt:sed væ est adiicien-

Marginalia: Ibidem. (beside "monstrauit"); XXIIII. (beside "Si homo tantummodò"); Ioan. 6. (beside "æternum"); Ioan. 16. (beside "Paracletum"); B (beside "racletum dicit"); Lege tanti. (beside "Sed si à Christo accepit"); Ioan. 17. (beside "vt sciāt"); C (beside "iunxit"); Ibidem. 17 (beside "priusquàm")

tibus [c] quomodo & detrahentibus positum. non potest ergo dici quod non potest ad- D
iici. Sublata ergo prædestinatione quæ non est posita, in substantia fuit Christus ante
Ioan.1. mundi institutionem. Verbum est enim per quod facta sunt omnia, & sine quo fa-
ctum est nihil. Quoniam & si in prædestinatione dicitur gloriosus, & ante mundi insti-
tutionem fuisse prædestinationem, ordo seruetur, & ante hunc erit multus numerus
hominum in gloriam destinatus. Minor enim per istam destinationem Christus ce-
teris intelligetur, quibus posterior denotatur. nam si hæc gloria in prædestinatione
fuit, prædestinationem istam in gloriam nouissimus Christus accepit: antè enim præ-
destinatus Adam esse cernetur, & Abel, & Enoch, & Noë, & Abraham, & reliqui ce-
teri. Nam cùm apud Deum, & personarum & rerum omnium ordo digestus sit, ante
hanc prædestinationem Christi in gloria multi prædestinati fuisse dicentur. Et hoc
Hebr.1. pacto minor ceteris hominibus Christus esse deprehenditur; qui melior & maior, &
antiquior ipsis quoque angelis inuenitur. Aut hæc igitur omnia tollantur, vt Christo
diuinitas non auferatur: aut si hæc tolli non possunt, Christo ab hæreticis diuinitas
XXV. propria reddatur. [[108] Quid si Moyses hanc eandem regulam veritatis exsequitur, &
hoc in principio suarum nobis tradidit litterarum, quò discamus omnia creata & con-
dita esse per Dei filium, hoc est, per Dei verbum: id enim dicit quod Ioannes, quod
ceteri, immò & Ioannes & ceteri ab hoc intelliguntur accepisse quod dicant. Si enim
Ioan.1. Ioannes dicit, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, Prophetes au-
Psal.44. tem refert: Dico ego opera mea regi: Moyses autem introducit præcipientem Deum E
Gen.1. vt lux fiat, in primis cœlum firmetur, aquæ congregentur, arida ostendatur, fructus se-
cundum semina prouocetur, animalia producantur, luminaria in cœlo atque astra po-
nantur: non alium ostendit tunc adfuisse Deo, cui præciperentur hæc opera vt fie-
rent, nisi eum per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Ac si hic ver-
bum Dei est, nam eructauit cor meum verbum bonum, ostendit in principio verbum
fuisse, & verbum hoc apud patrem fuisse, Deum prætetea verbum fuisse. Omnia per
ipsum facta esse: sed enim hoc verbum caro factum est, & habitauit in nobis,
Christus scilicet filius Dei, quem dum & postmodùm secundum carnem hominem ac-
cipimus, & ante mundi institutionem Dei verbum & Deum videmus, meritò secun-
dum institutionem veteris & noui Testamenti, & Deum & hominem Christum Ie-
Gen.1. sum, & credimus & tenemus. Quid si idem Moyses introducit dicentem Deum: Facia-
Gen.1. mus hominem ad imaginem & similitudinem nostram? Et infrà: Et fecit Deus homi-
nem, ad imaginem Dei fecit illum, masculum & fœminam fecit eos? Si vt iam docui-
Ioan.1. mus, Dei filius est, per quem facta sunt omnia; vtique Dei filius est, per quem etiam
homo institutus est, propter quem facta sunt omnia. Sed enim Deo præcipiente vt ho-
mo fiat, Deus refertur esse qui hominem facit: facit autem hominem Dei filius, verbum
Ibidem. scilicet Dei per quem facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil. Hoc autem verbum F
caro factum est, & habitauit in nobis, ergo Christus est Deus. Per Christum igitur ho-
mo factus est, vt per Dei filium. Sed Deus hominem ad imaginem Dei fecit, Deus est
ergo qui fecit hominem ad imaginem Dei, Deus ergo Christus est: vt meritò nec vete-
ris Testamenti circa personam Christi vacillet auctoritas, dum noui Testamenti mani-
festatione fulcitur: nec noui Testamenti intercepta sit potestas, dum radicibus veteris
Testamenti eiusdem nititur veritas. Ex quo, qui Christum Dei filium & hominis tan-
tummodò præsumunt hominem, non & Deum, contra Testamentum & vetus & no-
uum faciunt, dum & veteris & noui Testamenti auctoritatem veritatémque corrum-
punt. [109] Quid si idem Moyses vbique introducit Deum patrem immensum atque sine
fine, non qui loco cludatur, sed qui omnem locum cludat: nec eum qui in loco sit, sed
potius in quo omnis locus sit: omnia continentem & cuncta complexum, vt meritò
nec descendat, nec ascendat, quoniam ipse omnia & continet & implet: & tamen ni-
hilominus introducit Deum descendentem ad turrem quam ædificabant filij homi-
num considerare quærentem, & dicentem: Venite, & mox, descendamus & confun-
damus illic ipsorum linguas, vt non audiat vnusquisque vocem proximi sui. Quem
volunt hîc Deum descendisse ad turrem illam, & homines tunc illos visitare quæren-
tem? Deum patrem? Ergo iam loco clauditur. Et quomodo omnia ipse complecti-
Gen.11. tur? Aut nunquid angelum cum angelis dicit descendentem, & dicentem: [110] Venite, &
mox, descendamus & confundamus illic ipsorum linguas? Sed enim in Deuterono-
mio

A mio animaduertimus retulisse Deum hæc, Deúmque dixisse vbi ponitur; Cùm disse- Deut.32.
minaret filios Adam, statuit fines gentium iuxta numerum angelorum Dei. Neque
ergo pater descendit vt res indicat, neque angelus ista præcepit vt res probat. Super-
est ergo, vt ille descenderit, de quo Apostolus Paulus: Qui descendit, ipse est qui a- Ephes.4.
scendit super omnes cœlos, vt impleret omnia, hoc est, Dei filius Dei verbum. Ver- Ioan.1.
bum autem Dei caro factum est, & habitauit in nobis, hic erit Christus: Deus ergo
pronuntiabitur Christus. [Ecce idem Moyses refert alio in loco; quòd Abrahæ visus XXVI.
sit Deus. Atquin idem Moyses audit à Deo, quòd nemo hominum Deū videat, & viuat. Gen.18.
Si videri non potest Deus, quomodo visus est Deus? Aut si visus est, quomodo videri Exod.33.
non potest? Nam & Ioannes: Deum nemo (inquit) vidit vnquam. Et Apostolus Pau- 1.Ioan.4.
lus: Quem vidit hominum nemo, nec videre potest. Sed non vtique scriptura menti- 1.Tim.6.
tur; Ergo verè visus est Deus. Ex quo intelligi potest, quòd non pater visus sit, qui
nunquam visus est, sed filius, qui & descendere solitus est, & videri quia descenderit.
Imago est enim inuisibilis Dei, vt mediocritas & fragilitas conditionis humanæ, Deum Coloss.1.
patrem videre aliquando iam tunc adsuesceret in imagine Dei, hoc est, in filio Dei.
Gradatim enim & per incrementa fragilitas humana nutriri debuit, per imaginem ad
istam gloriam, vt Deum patrem videre posset aliquando. Periculosa sunt enim quæ
magna sunt, si repentina sunt. Nam etiam lux Solis subita post tenebras, splendore ni-
mio insuetis oculis non ostendet diem, sed potius faciet cæcitatem. Quod ne in dam-
num humanorum contingat oculorum, paulatim disruptis & dissipatis tenebris, ortus
B luminaris istius mediocribus incrementis fallenter adsurgens oculos hominum sensim
adsuefacit ad totum orbem suum ferendum per incrementa radiorum. Sic ergo & Chri-
stus, id est, imago Dei, & filius Dei ab hominibus inspicitur, quà poterat videri. Et ideò
fragilitas & mediocritas sortis humanæ per ipsum alitur, producitur, educatur, vt a-
liquando Deum quoque ipsum patrem adsueta filium conspicere, possit vt est videre,
ne maiestatis ipsius repentino & intolerabili fulgore percussa intercipi possit, vt Deum
patrem, quem semper optauit, videre non possit. Ex quo filius est hic qui videtur, Dei
autem filius Dei verbum est: Dei autem verbum caro factum est, & habitauit in nobis, Ioan.1.
hic autem Christus est. Quæ malùm ratio est vt dubitetur Deus dici, qui tot modis
Deus intelligitur adprobari. Ac, si & Agat ancillam Sarræ de domo eiectam pariter Gen.16.
& fugatam angelus conuenit apud fontem aquæ in via Sut, fugæ causas interrogat atque
accipit, & post hæc humilitatis consilia porrigit, spem præterea illi materni nominis
facit, quódque ex vtero eius multum semen esset futurum spondet atque promittit, &
quòd Hismael ex illa nasci haberet, & cum ceteris aperit locum habitationis ipsius, a-
ctúmque describit. Hunc autem angelum, & Dominum scriptura proponit & Deum:
nam nec benedictionem seminis promisisset, nisi angelus & Deus fuisset. Quærant quid
in præsenti loco hæretici tractent, Pater fuit iste qui ab Agar visus est an non? quia Deus
positus est. sed absit Deum patrem angelum dicere: ne alteri subditus sit, cuius angelus
C fuerit. sed angelum dicent fuisse. Quomodo ergo Deus erit, si angelus fuit: quum non sit
hoc nomen angelis vnquam concessum: nisi quoniam ex vtroque latere nos veritas, in
istam concludit sententiam, quia intelligere debeamus Dei filium fuisse, qui quoniam
ex Deo est meritò Deus, quia Dei filius dictus sit: quoniam patri subditus & adnuntiator
paternæ voluntatis est; magni consilij angelus pronuntiatus est. Ergo si hic locus ne- Esa.9.
que personæ patris congruit, ne angelus dictus sit: neque personæ angeli, ne Deus
pronuntiatus sit: personæ autem Christi conuenit vt & Deus sit, quia Dei filius est, &
angelus sit, quoniam paternæ dispositionis adnuntiator est, intelligere debent contra
scripturas se agere hæretici, qui Christum quum dicant se & angelum credere, nolint
etiam illum Deum pronuntiare, quem in veteri Testamento ad visitationem generis
humani legunt sæpè venisse. Adhuc adiecit Moyses, Abrahæ visum Deum apud Gen.18.
quercum Mambræ, sedente ipso ad ostium tabernaculi sui meridie: Et nihilominus
cùm tres conspexisset viros, vnum ex illis Dominum nuncupasse: quorum cùm pedes
lauisset, cineritios panes cum butyro, & ipsius copia lactis offert, & vt hospites reten-
ti vescerentur, hortatur. Post quæ & quòd pater futurus esset, audit: & quòd Sarra
vxor eius paritura ex ipso filium esset, edíscit: & de exitu Sodomitarum, quæ mere-
bantur pati, recognoscit: & quòd propter clamorem Sodomorum Deus descendisset,

addiscit. Quo in loco si patrem volunt videri tunc fuisse cum angelis duobus hospi- D
tio receptum, patrem visibilem hæretici crediderunt. Si autem angelum, cùm ex
angelis tribus vnus Dominus nuncupatur, cur quod non solet, angelus Deus dicitur:
nisi quoniam vt Deo patri inuisibilitas propria reddatur,& angelo propria mediocritas
remittatur, non nisi Dei filius, qui & Deus est, Abrahæ visus & hospitio receptus esse
credetur. Quod enim erat futurus, meditabatur in sacramento Abrahæ factus hospes
apud Abrahæ filios futurus: cuius filiorum pedes ad probationem quòd ipse esset, abluit:
reddens in filiis ius hospitalitatis, quod aliquando illi fœnerauerat pater. Vnde & ne
qua esset dubitatio quin iste Abrahæ hospes fuisset, in Sodomitarum exitu ponitur:
Gen.19. [114] quoniam pluit Dominus super Sodomam,& Gomorram, ignem,& sulphur à Domi-
Amos.4. no de cœlo. Sic enim & Prophetes ex persona Dei: [115] Subuerti vos (inquit) sicut
subuertit Dominus Sodomam,& Gomorram. Dominus ergo Sodomam subuertit, id
Gen.19. est, Deus Sodomam subuertit; sed in subuersione Sodomorum Dominus pluit ignem à
Gen.18. Domino. Hic autem Dominus visus est Abrahæ Deus: Deus autem hic hospes est Abra-
hæ, visus vtique quia tactus: sed cùm pater quâ inuisibilis, nec tunc vtique visus sit, vi-
sus est,& hospitibus receptus, & acceptus est, qui solitus est tangi,& videri: hic au-
Gen.19. tem filius Dei, Dominus à Domino pluit super Sodomam & Gomorram sulphur atque
Joan.1. ignem. Hic autem Dei verbum est: verbum autem Dei caro factum est, & habitauit E
in nobis. Hic autem Christus est, non pater: igitur apud Abraham hospes, sed Chri-
stus fuit, nec tunc pater visus est, sed filius, visus autem est Christus. Meritò igitur
Ioan.8. Christus,& Dominus & Deus est, qui non aliter Abrahæ visus est; nisi quia ante ipsum
Gen.21. Abraham ex patre Deo, Deus sermo generatus est. [116] Adhuc, inquit, idem angelus
& Deus eandem Agar fugatam de domo Abrahæ cum puero consolatur, & visitat.
Nam cùm illa in solitudine exposuisset infantem, quia aqua defecisset ex vtre, cúmque
puer ille clamasset, fletum & planctum leuasset, & audiuit (inquit scriptura) Deus vo-
cem pueri de loco vbi erat. Cùm Deum esse qui vocem infantis audiuit retulisset, ad-
iecit: Et vocauit angelus Domini ipsam Agar de cœlo, angelum referens esse quem
Deum dixerat,& Dominum pronuncians esse quem angelum conlocarat, quíque an-
gelus & Deus adhuc ipsi Agar promittit maiora solatia, dicendo: Ne timueris, exau-
diui enim vocem pueri de loco vbi erat. Surge, sume puerum, & tene: in gentem enim
magnam faciam eum. Hic angelus, si angelus tantùm est, cur hoc sibi vendicat vt di-
cat: In gentem enim magnam faciam eum: cùm hoc vtique genus potentiæ Dei sit,
angeli esse non possit. Ex quo etiam Deus confirmatur Deus esse qui hoc potest
facere: quoniam vt hoc ipsum comprobetur, adiicitur per scripturam statim: Et aper-
ruit Deus oculos eius, & vidit puteum aquæ viuæ, & abiit,& impleuit vtrem de puteo, F
& dedit puero, & erat Deus cum puero. Si ergo hic Deus erat cum puero qui aperuit
oculos Agar, vt videret puteum aquæ viuæ, & hauriret aquam propter vrgentem sitis
necessitatem: hic autem Deus è cœlo illam vocat angelus dictus: cùm superiùs vocem
audiens clamantis pueri Deus esset potius, non alius intelligitur quàm angelus esse
pariter & Deus, quod cùm patri competens & conueniens esse non possit, qui tantum-
modò Deus est: competens autem esse possit Christo, qui non tantummodò Deus,
sed & angelus pronunciatus est, manifestè apparet, non patrem ibi tunc loquutũ fuisse
Esaiæ 9. ad Agar, sed Christum potius cùm Deus sit, cui etiam angeli competit nomen: quippè
Joan.1. cùm magni consilij angelus factus sit: angelus autem sit, [117] dum exponit sinum patris, si-
Ibidem. cut Ioannes edicit. Si enim ipse Ioannes hunc eundem, qui sinum exponit patris, ver-
bum dicit carnem factum esse, vt sinum patris posset exponere: meritò Christus non so-
lùm homo est, sed & angelus, nec angelus tantùm, sed & Deus per scripturas ostenditur,
Gen.21. & à nobis hoc esse creditur, ne si non Christum tunc locutũ ad Agar voluerimus accipe-
re, aut angelum Deum faciamus, aut Deum patrem omnipotentem inter angelos com-
XXVII. putemus. [[118] Quid si & alio in loco similiter legimus Deum angelum positum? [119] Nam
Gen.31. cùm apud vxores suas Liam atque Rachel Iacob de patris illarum iniquitate quere-
retur, & cùm referret quòd iam in terram propriam remeare & reuerti cuperet, som-
nij quoque sui interponebat auctoritatem, quo tempore refert sibi angelum Dei
per somnium dixisse: Iacob, Iacob. Et ego, inquit, dixi: Quid est? Aspice, inquir,
oculis tuis, & vide hircos & arietes ascendentes super oues & capras variatos albos,

&

A & varios & cineritios & aspersos. Vidi enim quæcunque tibi Laban fecit. Ego sum Deus qui visus sum tibi in loco Dei, vbi vnxisti mihi illic statẽ lapidẽ, & vouisti mihi illic votum: nunc ergo surge, & proficiscere de terra hac, & vade in terram natiuitatis tuæ, & ero tecum. Si angelus Dei loquitur hæc ad Iacob, atque ipse angelus infert, dicens: Ego sum *Ibidem.* Deus qui visus sum tibi in loco Dei: non tantummodò hunc angelum, sed & Deum positum sine vlla hæsitatione conspicimus, quíque sibi votum refert ab Iacob destinatum esse in loco Dei, & non dicit in loco meo. Est ergo locus Dei, est & hic Deus: sed enim ibi simpliciter est in loco Dei positum, neque enim dictum est in loco angeli & Dei, sed tantummodò Dei: hic autem qui ista promittit, Deus atque angelus esse perhibetur: vt meritò distinctio sit inter eum qui tantummodò Deus dicitur, & inter eum qui nõ Deus simpliciter, sed & angelus pronuntiatur. Ex quo si nullius alterius angeli potest hîc accipi tanta auctoritas, vt Deum quoque se esse fateatur, & votum sibi factum esse testetur, nisi tantummodò Christi, cui non quia angelo tantùm, sed quia Deo votum voueri potest, manifestum est non patrem accipi posse, sed filium Deum & angelum. Hic autem si Christus est, sicuti est, vehementer periclitatur, qui aut hominem Christum aut angelum tãtummodò dicit subtracta illi diuini nominis potestate, quam ex scripturarum cœlestium fide frequenter accepit, quæ illum & angelum frequenter & Deum dicunt. His

B omnibus etiam illud accedit, vt quomodo illum & angelum frequenter & Deũ posuit scriptura diuina, sic illum & hominem ponat & Deum, exprimens eadem scriptura diuina quod erat futurus, & depingens iam tum in imagine quod habebat esse in substantiæ veritate. [116] Remansit enim, inquit, Iacob solus, & luctabatur homo cum eo vsque in *Gen. 32.* mane: & vidit quoniam non potest aduersus eum, & tetigit latitudinem femoris Iacob, cùm in eum luctaretur & ipse cum eo, & dixit ei: Dimitte me, ascendit enim lucifer. Et ille dixit: Non te dimittam, nisi me benedixeris. Et dixit: Quod est nomẽ tuum. Et ille dixit, Iacob: dixitque ei: Non vocabitur iam nunc nomẽ tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum: quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Et adhuc adiicit: Et vocauit Iacob nomen loci illius, visio Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Ortúsque est ei sol, mox trãsiuit visionem Dei, ipse verò claudicabat femore suo. Homo, inquit, luctabatur cũ Iacob. Si homo solitarius, quis est iste? vnde est? quare cum Iacob contendit atque luctatur? quid intercesserat, quid factũ fuerat? quę ratio contentionis istius tantæ, tantique certaminis? quare præterea Iacob, qui ad tenendum hominem cum quo luctabatur, fortior inuenitur, & benedictionem ab eo quem detinebat postulat, quia iam lucifer oritur, ideò postulasse reperitur, nisi quoniam præfigurabatur contentio hæc inter Christum, & filios Iacob futura, quæ in Euangelio dici- *Matth. 26. & 27.* tur perfecta? Contra hunc enim hominem conluctatus est populus Iacob, in qua conlu-

C ctatione potentior populus est Iacob repertus, quippè cùm aduersus Christum iniquitatis suæ victoriam sit consecutus, quo in tempore propter facinus quod admisit incessu fidei propriæ & salutis claudicare grauissimè incertus & lubricus cœpit: qui quamuis superior damnando Christum repertus, eget tamen ipsius misericordia, eget tamen ipsius benedictione. Sed enim hic homo qui cum Iacob luctatus est, non, inquit, vo- *Gen. 32.* cabitur etiam nunc nomen tuum Iacob, sed Israël erit nomen tuum. [117] Ac si Israël est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus quòd non tantùm homo esset qui conluctabatur tunc cum Iacob, sed & Deus. Videbat vtique Deum Iacob cum quo conluctabatur, quamuis hominem ipsius in conluctatione retineret. Et vt nulla adhuc posset esse dubitatio, interpretationem ipse posuit dicendo: Quia inualuisti cum Deo, & cum hominibus potens es. Ob quam causam hic idem Iacob intelligens iam vim sacramenti, & peruidens auctoritatem eius cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius in quo conluctatus est, vocauit visionem Dei. Superstruxit prætereà causas ad interpretationem Dei porrigendam. Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Vidit autem Deum cum quo conluctatus est quasi cum homine, sed & hominem quidem quasi victor tenuit, benedictionem autem quasi à Deo vt inferior postulauit: ita cum Deo & cum homine conluctatus fuit, ac sic conluctatio hæc ibi quidem præfigurata est. In Euangelio autem inter Christum, & populum Iacob perfecta est: in qua quamuis populus superior inuentus sit, minor repertus est, dum nocens comprobatus est. Quis dubitabit Christum in quo

hæc conluctationis figura completa est, non hominem tantùm, sed & Deum agnoscere, D
quandoquidem hominem illum & Deum etiam figura ipsa cõluctationis videatur comprobasse? Et tamen etiam post hæc æquè non cessat eadem scriptura diuina, angelũ Deũ
Gen.48. dicere, Deum angelum pronuntiare. Nam cùm Manassen atque Ephrẽ filios Ioseph benedicturus esset, hic ipse Iacob, transuersis super capita puerorum manibus conlocatis, [122] Deus, inquit, qui pascit me à iuuentute mea vsque in hunc diem, angelus qui liberauit me ex omnibus malis, benedicat pueros hos. Vsqueadeò autem eundem angelum ponit quem Deum dixerat, vt singulariter in exitu sermonis sui posuerit personam de qua loquebatur dicendo, benedicat pueros hos. Si enim alterum angelum voluisset intelligi, plurali numero duas personas complexus fuisset: nunc vnius personæ singularem numerum in benedictione deposuit, ex quo eundem Deum atque angelũ intelligi voluit. Sed enim Deus pater accipi nõ potest: Deus autem, & angelus Christus accipi potest. Quem vt huius benedictionis auctorem etiam trãsuersas super pueros manus Iacob ponendo
XXVIII. significauit, quasi pater illorum esset Christus. [[123] Adhuc adiiciam illam quoque partem, in qua dum hæreticus quasi oculo quodam gaudet propriæ veritatis & luminis amisso, totam cæcitatem sui agnoscat erroris. Identidem enim & frequenter opponit,
Ioan.14. quia dictum sit: Tanto tempore vobiscum sum, & non agnoscitis me: [124] Philippe, qui vidit me, vidit & patrem. Sed quod nõ intelligit discat. Culpatur Philippus, & iure quidem meritóque, quia dixerit: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Quando enim E
ex Christo aut audierat istud, aut didicerat quasi esset pater Christus, cùm contrà magis quòd filius esset, nõ quia pater freqũeter audisset, & sæpè didicisset. Quod enim dixit Do-
Ibidem. minus: Si me cognouistis, & patrem meum cognouistis, & amodò nostis illũ, & vidistis illum, non sic dixerat vt se patrem vellet intelligi, sed quoniam qui penitus, & plenè, & cum tota fide, & tota religione accessit ad Dei filium, omnibus modis per ipsum filium, in
Ibidem. quem sic credit, ad patrem peruenturus sit, eundémque visurus. Nemo enim, inquit, potest venire ad patrem nisi per me. Et ideò ad patrem Deum non tantùm venturus est, & cogniturus ipsum patrem, sed etiam sic tenere debet, atque ita animo ac mente præsumere, quasi iam nouerit patrem pariter & viderit. Sæpè enim scriptura diuina quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat, quia sic futura sint: & quæ omnibus modis fieri habent, non quasi futura sint prædicat, sed quasi facta sint narrat. Denique cùm nondum
Esa.9. temporibus Esaiæ Prophetæ Christus natus fuisset; [125] quia puer, aiebat, natus est vobis,
Ibidem.8. & cùm nondum accessum esset ad Mariam; Et accessit ad Propheten dicebat, & cõcepit
Ibidem.9 & peperit filium. Et cùm nõdũ sinum patris Christus exposuisset, referebat: Et vocabitur
Ibidem.53. nomen eius magni consilij angelus. Et cùm nondum fuisset passus: Quasi ouis, pronũtia-
Ibidem.65. bat, ad iugulationem adductus est. Et cùm adhuc crux nusquam esset, aiebat: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem. Et cùm nõdum iniuriosè potatus fuis-
Psal.68. set: In siti, ait, mea potauerũt me aceto. Et cùm spoliatus adhuc nõ fuisset, dicebat: Super
Ibidem.21. vestem meã miserũt sortem, & dinumerauerũt ossa mea: effoderũt manus meas, & pedes. Prouidẽs enim scriptura diuina, pro factis dicit quæ futura scit, & pro perfectis dicit quæ futura habet, quæ sine dubitatione vẽtura sunt. Et ideò Dominus in præsenti loco dice- F
Ioan.14. bat: A modo nostis illũ, & vidistis. Dicebat enim visum iri ab eo patrẽ, quisquis filiũ secutus fuisset, nõ quasi filius ipse esset pater visus, sed quòd præmiũ cõsecuturus esset, quis-
Coloss.1. quis illũ sequi & discipulus eius esse voluisset, vt videre patrẽ posset; nam & imago est Dei
Ioan.5. patris: vt his etiã illud accedat: [126] Quoniam sicut pater operatur, ita operatur & filius, & imitator est filius omniũ operũ paternorũ, vt perinde habeat vnusquisque quasi iã viderit patrem, dum eum videt qui inuisibilem patrẽ, in omnibus operibus semper imitatur.
Ioan.14. Ceterùm si ipse pater est Christus, quomodo confestim adiicit & dicit, Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet: & maiora his faciet, quia ego ad patrem vado. Et ad-
Ibidem. huc subnectit: Si diligitis me, præcepta mea seruate: & ego rogabo patrem, & alium ad-
Ibidem. uocatum dabit vobis. Post quæ etiam illud subnectit: Si quis me diligit, sermonem meũ custodiet: & pater meus diligit illum, & ad eum veniemus, & mansionem apud illum
Ibidem. faciemus. Nec non etiam subdidit illud quoque, Aduocatus autem ille spiritus sanctus quem missurus est pater, ille vos docebit, & commemorabit omnia quæcunque dixero.
Ibidem. Præmittit adhuc istum locum, quo ostendat se esse filium, & meritò subdidit & dicit: Si me diligeretis, gauderetis quia eo ad patrem: quia pater maior me est. Quid autem cùm etiam

A etiã illa subnectit: [127] Ego sum vitis vera, & pater meus agricola, omne sarmentum in me *Ioan.15.*
non adferens fructum tollit illud, & omne fructiferum purgat, vt fructum ampliorem ferat. Instar adhuc & adiicit: Sicut dilexit me pater, & ego dilexi vos, manete in mea caritate. *Ibidem.* Si mandata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate; sicut ego patris mandata seruaui, & maneo in eius caritate. Adhuc ingerit, & dicit: Dixi autem vos amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota vobis feci. Adgregar etiam hoc: Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia ignorant eum qui me misit. Hæc ergo nunquam post illa euidenter illum non patrem, sed filium esse testantia Dominus subdidisset, si aut patrẽ se esse meminisset, aut patrem se vellet intelligi: nisi quoniam vt illud exprimeret, perinde vnumquemque iam habere debere, dum imaginem Dei patris per filium videt, atque si viderit patrem: quandoquidem vnusquisque credẽs in filium exerceatur in imaginis cõtemplatione, vt adsuefactus ad diuinitatem videndam in imagine, proficere possit & crescere vsque ad Dei patris omnipotentis perfectam cõtemplationem. Et quoniam qui hoc animo ac mente combiberit, & de omnibus sic futurum esse crediderit patrem quem visurus sit quasi iam quodammodò viderit, & hic iam sic habeat, quasi teneat quod habiturum se pro certo sciat. Ceterùm si ipse pater fuisset, quid quasi futurum præmium repromittebat quod iam præstiterat & dederat? Nam quoniam dicit: Beati mundo corde, quia *Matth.5.*
ipsi Deum videbunt, polliceri deprehenditur contemplationem & aspectum patris, ergo
B nõdum dederat: cur enim repromitteret, si iam dedisset? dederat enim si pater esset, videbatur enim, & contingebatur. Quando autem dum contingitur ipse Christus, & videtur, repromittit tamen, & dicit: quoniam qui mundo fuerit corde, Deum videbit: hoc ipso probat patrem se non esse, qui tunc præsens cùm videretur, repromittebat quòd patrem visurus esset quisquis mundo corde fuisset. Erat ergo repromittens hæc, non pater, sed filius: quia qui filius erat, quod videri habebat, repromittebat, cuius repromissio superuacua fuisset, nisi filius fuisset. cur enim repromittebat mundis corde vt viderẽt patrẽ, si iam tunc qui præsentes erant, patrem Christum videbant? sed quia filius erat, non pater, meritò & filius, quia imago Dei, tunc videbatur: & pater quia inuisibilis, mundis corde vt videretur repromittitur, & notatur. Hæc igitur satis sit etiam aduersus istum hæreticũ dictasse pauca de multis. Campus enim, & quidẽ latus ac fusus aperietur pleniùs, hæreticũ istum si agitare voluerimus, quandoquidem duobus istis locis quibusdam effossis luminibus orbatus totus sit in doctrinæ suæ cæcitate superatus. [[128] Sed enim ordo rationis, & XXIX.
fidei auctoritas, digestis vocibus & litteris Domini admonet nos post hæc credere etiam in spiritum sanctum olim Ecclesiæ repromissum, sed statutis tẽporum opportunitatibus *Ioel.2. & Act.2.*
redditum. Est enim per Ioëlem Prophetam repromissus, sed per Christũ redditus. In nouissimis, inquit, diebus effundã de spiritu meo super seruos, & ancillas meas. Dominus *Ioan.20.*
autem: Accipite spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, [129] erunt remissa: & quorum retinueritis, erunt retẽta. Hunc autem spiritum sanctum, Dominus Christus modò *Ioan.14.*
C Paracletum appellat, modò spiritum veritatis esse pronuntiat, qui non est in Euangelio nouus, sed nec nouè datus: nam hic ipse & in Prophetis populũ accusauit, & in Apostolis aduocationem gentibus præstitit. Nam illi vt accusarentur merebantur, quia contempserant legem: & qui ex gentibus credunt vt patrocinio spiritus adiuuẽtur merẽtur, quia ad Euangelicam peruenire gestiunt legem. Differentia sanè in illo genera officiorũ, quoniam in temporibus differens ratio causarum. nec ex hoc tamen ipse diuersus qui hæc sic gerit, nec alter est dum sic agit; sed vnus atque ipse est diuidens officia sua per tẽpora, & *1.Cor.12.*
rerum occasiones atque momenta. Denique Apostolus Paulus: Habentes, inquit, eun- *2.Cor.4.*
dem spiritum sicut scriptum est, credidi propter quod locutus sum, & nos credimus, ideò loquimur. Vnus ergo & idem spiritus qui in Prophetis & Apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hìc semper. Ceterùm ibi, non vt semper in illis inesset: hìc, vt in illis semper maneret: & ibi mediocriter distributus, hìc totus effusus: ibi parcè datus, hìc largè commodatus, nec tamen ante resurrectionẽ Domini exhibitus, sed per resurrectionẽ Christi contributus. Rogabo enim, aiebat, patrem: & alium aduocatũ dabit vobis, vt vobiscum *Ioan.14.*
sit in æternum, [130] spiritum veritatis. Et: Cùm venerit aduocatus ille quem ego missurus *Ibidem.*
sum vobis à patre meo, spiritum veritatis qui de patre meo procedit. Et: Si nõ abiero ego, *Ioan.16.*
aduocatus ille non veniet ad vos: si autem ego abiero, remittam illum ad vos. Et: Cùm ve- *Ibidem.*
nerit spiritus veritatis, ille vos diriget in omnem veritatem. Et quoniam Dominus in cœlos esset abiturus, Paracletum discipulis necessariò dabat, ne illos quodammodò pupillos

quod minimè decebat relinqueret,& sine aduocato & quodam tutore desereret. Hic est D
Act.2. enim qui ipsorum animos mentésque firmauit, qui Euangelica sacramenta distinxit, qui
in ipsis inluminator rerum diuinarum fuit,quo confirmati pro nomine Domini nec carceres
nec vincula timuerunt,quinimmò ipsas seculi potestates,& tormenta calcauerunt,
armati iam scilicet per ipsum atque firmati,habẽtes in se dona quæ hic idem spiritus Ec-
1.Cor.12. clesiæ Christi sponsæ quasi quædam ornamẽta distribuit,& dirigit.Hic est enim qui Pro-
phetas in Ecclesia constituit,magistros erudit, linguas dirigit,virtutes & sanitates facit,
opera mirabilia gerit,discretiones spirituum porrigit,gubernationes contribuit,consilia
suggerit,quæque alia sunt charismatum dona componit,& digerit, & ideò Ecclesiã Do-
mini vndique & in omnibus perfectam,& cõsummatam facit.Hic est qui in modum co-
Matth.3. lumbæ,posteaquàm Dominus baptizatus est,super eum venit & mansit; [111] habitans in
Coloss.2. solo Christo plenus & totus,nec in aliqua mensura aut portione mutilatus,sed cum tota
sua redundantia cumulatè distributus & missus,vt ex illo delibationem quandam gratia-
rum ceteri cõsequi possint totius sancti spiritus in Christo fonte remanente,vt ex illo do-
norum atque operum venæ ducerẽtur,spiritu sancto in Christo affluẽter habitãte.Hoc
Isa.11. etenim iam prophetans Esaias aiebat: [112] Et requiescit,inquit,super eum spiritus sapiẽtiæ
& intellectus,spiritus consilij & virtutis,spiritus scientiæ & pietatis,& impleuit eũ spiri-
Isa.61. tus timoris Dei.hoc idem atque ipsum & alio in loco ex persona ipsius Domini: Spiritus
Domini super me,propter quod vnxit me,euangelizare pauperibus misit me. Similiter E
Psal.44. Dauid:Propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ à consortibus tuis. De hoc Apo-
Rom.8. stolus Paulus:Qui enim spiritum Christi non habet,hic non est eius;&: Vbi spiritus Do-
2.Cor.3. mini,ibi libertas.Hic est qui operatur ex aquis secundam natiuitatem semen quoddam
Tit.3. diuini generis,& consecrator cœlestis natiuitatis; pignus promissæ hæreditatis, & quasi
2.Cor.1 chirographum quoddam æternæ salutis;qui nos Dei faciat templum,& nos eius efficiat
& 5. domum;qui interpellat diuinas aures pro nobis gemitibus ineloquacibus, aduocationis
1.Cor.3. implens officia,& defensionis exhibens munera,inhabitator corporibus nostris datus,&
& 6. sanctitatis effector:qui id agens in nobis ad æternitatem, & ad resurrectionẽ immortali-
Rom.8. tatis corpora nostra producat,dum illa in se adsuefacit cum cœlesti virtute misceri, & cũ
spiritus sancti diuina æternitate sociari. Erudiũtur enim in illo,& per ipsum corpora no-
stra ad immortalitatem proficere,dum ad decreta ipsius discunt se moderãter temperare.
Gal.5. [113] Hic est enim qui contra carnem desiderat, quia caro contra ipsum repugnat. Hic est
qui inexplebiles cupiditates coërcet,immoderatas libidines frangit, illicitos ardores ex-
tinguit,flagrantes impetus vincit,ebrietates reiicit,auaritias repellit,luxuriosas comessa-
tiones fugit,caritates nectit,affectiones constringit,sectas repellit, regulam veritatis ex-
pedit,hæreticos reuincit,improbos foras expuit,Euangelia custodit. De hoc item Apo-
1.Cor.2. stolus:Non enim spiritum mũdi accepimus,sed spiritum qui ex Deo est. De hoc exultat,
Ibidem. 7. & dicit: Puto autem quia & ego spiritum Dei habeo.de hoc dicit, Et spiritus Propheta-
Ibidem.14. rum Prophetis subiectus est. De hoc refert: Spiritus autẽ manifestè dicit,quia in nouis- F
1.Tim.4. simis temporibus recedent quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, doctri-
nis dæmoniorum,in hypocrisi mendacia loquentium,cauteriatam habentium conscien-
1.Cor.12. tiã suam.In hoc spiritu positus nemo vnquã dicit anathema Iesum, nemo negauit Chri-
stum Dei filium, aut repudiauit creatorem Deum:nemo cõtra scripturas vlla sua verba
depromit,nemo alia & sacrilega decreta constituit,nemo diuersa iura conscribit. [114] In
Matth.12. hunc quisquis blasphemauerit,remissionem non habet,nõ tantùm in isto seculo, verùm
et Marc.3. etiam nec in futuro.Hic in Apostolis Christo testimonium reddit, in martyribus cõstã-
tem fidem religionis ostendit,in virginibus admirabilem continentiam signatæ caritatis
includit,in ceteris incorrupta & incontaminata doctrinæ Dominicæ iura custodit,hære-
ticos destruit,peruersos corrigit,infideles arguit,simulatores ostendit,improbos quoque
corrigit,Ecclesiam incorruptam & inuiolatam perpetuæ virginitatis & veritatis sanctita-
XXX. te custodit. [[115] Et hæc quidem de patre & de filio & de spiritu sancto breuiter sint no-
bis dicta,& strictim posita,& nõ longa disputatione porrecta. Latiùs enim potuerũt por-
rigi,& propensiore disputatione produci, quandoquidem ad testimonium, quòd ita se
habeat fides vera,totum & vetus & nouum Testamentum possit adduci. Sed quia oblu-
ctantes aduersus veritatem semper hæretici sinceræ traditionis,& catholicæ fidei cõtro-
uersiam solent trahere,scandalizati in Christum,quòd etiam Deus & per scripturas asse-
ratur,& à nobis hoc esse credatur:meritò à nobis,vt omnis à fide nostra auferri possit hæ-
retica

A retica calumnia, de eo quòd & Deus sit Christus, sic est disputãdum, vt nõ impediat scri- *Deut.6.*
pturæ veritatem, sed nec nostram fidem, qua vnus Deus & per scripturas promittitur, &
à nobis tenetur & creditur. [136] Tam enim illi qui Iesum Christum ipsum Deum patrem
dicunt, quàm etiam illi qui hominem illum tantummodò esse voluerũt, erroris sui & per-
uersitatis origines & causas inde rapuerunt: quia cùm animaduerterẽt scriptũ esse; quòd
vnus sit Deus, non aliter putauerunt istam tenere se posse sententiam, nisi aut hominem *Malach.2.*
tantùm Christum, aut certè Deum patrem putarent esse credẽdum. Sic enim calumnias
suas colligere cõsueuerunt, vt errorem proprium approbare nitantur. Et quidem illi qui
Iesum Christum patrem dicunt, ista prætendunt: Si vnus Deus, Christus autem Deus, *Rom.3.*
pater est Christus, quia vnus Deus: si non pater sit Christus, dum & Deus filius Christus,
duo Dij contra scripturas introducti esse videantur. Qui autem hominem tantummodò
Christum esse contendunt, ex diuerso sic colligunt: Si alter pater, alter est filius: pater
autem Deus, & Christus Deus: non ergo vnus Deus, sed duo Dij introducuntur pariter,
pater & filius; ac si vnus Deus, cõsequẽter homo Christus, vt meritò pater sit Deus vnus. *1.Cor.5.& 8.*
Re vera quasi inter duos latrones crucifigitur Dominus, quomodo fixus aliquãdo est, &
ita excipit hæreticorũ istorum ex vtroque latere sacrilega conuitia. Sed neque scripturæ *Matth. 27.*
sanctæ, neque nos causas illis perditionis & cæcitatis afferimus, si qua in medio diuinarũ
literarũ euidenter posita, aut videre nolũt, aut videre non possunt. nos enim & scimus &
legimus & credimus & tenemus, vnum esse Deum, qui fecit cœlũ pariter ac terram, quo-
B niam nec alterum nouimus, aut nosse (cùm nullus sit) aliquando poterimus. [137] Ego sum, *Isa.45.*
inquit, Deus, & non est præter me iustus & saluans. Et alio in loco, Ego primus & nouissi- *Isa.44.*
mus, & præter me non est Deus. Quis sicut ego, & quis mensus est palmo cœlum, & ter- *Isa.41.*
ram pugillo? quis suspendit montes in põdere, & nemora in statera? Et Ezechias: Vt sciãt *4.Reg. 18.*
omnes quia tu es Deus solus. Ipse præterea Dominus: Quid me interrogas de bono? vnus *& Isa.16*
Deus bonus. Apostolus quoque Paulus, Qui solus, inquit, habet immortalitatẽ, & lucem *Matth. 19.*
habitat inaccessibilem: quem vidit hominũ nemo, nec videre potest. Et alio in loco: Me- *1.Tim.6.*
diator autem vnius non est, Deus autem vnus est. Sed quomodo hoc tenemus & legimus *Gal.3.*
& credimus, sic scripturarum cœlestium nullam partem præterire debemus: quippè cùm
etiam illa quæ in scripturis sunt posita Christi diuinitatis insignia, nullo modo debemus
recusare, nec scripturarum auctoritatem corrumpendo, integritatem fidei sanctæ corrũ-
pisse teneamur. Et hoc ergo credamus siquidem fidelissimum, Dei filium Iesum Christũ
Dominum & Deum nostrum: quoniam in principio erat verbum, & verbum erat Deus, *Ioan.1.*
& Deus erat verbum. Hoc erat in principio apud Deum: & verbũ caro factum est, & ha-
bitauit in nobis. &: Dominus meus & Deus meus. &: Quorũ patres, & ex quibus Christus *Ioan.20.*
secundũ carnẽ, qui est super omnia benedictus Deus in secula. Quid ergo dicemus? Nũ- *Rom.9.*
quid duos Deos scriptura proponit? Quomodo ergo dicit: Quia Deus vnus est? Aut nun- *Deut.6.*
quid non & Christus Deus est? Quomodo ergo: Dominus meus, & Deus meus, Christo *Ioan.20.*
dictum est? Totũ igitur hoc nisi cum propria veneratione, & legitima disputatione tenea-
C mus: meritò scandalum hæreticis præbuisse credemur: non vtique ex scripturarũ cœle-
stium vitio, quæ nunquam fallunt, [138] sed humani erroris præsumptione, qua hæretici esse
voluerunt. Et in primis illud retorquendum in istos, qui duorum nobis Deorum contro-
uersiam facere præsumunt. Scriptum est quod negare nõ possunt: Quoniã vnus est Do- *Ephes.4.*
minus. De Christo ergo quid sentiunt? Dominũ esse, aut illum omninò non esse? sed Do-
minum illum omninò non dubitãt. Ergo si vera est illorũ ratiocinatio, iam duo sunt Do-
mini. Quomodo igitur iam secũdũ scripturas, vnus est Dominus, & magister vnus Chri-
stus dictus? At enim legimus; quòd magister sit etiã Apostolus Paulus. Nõ ergo iam vnus *Matth.23.*
magister: duos enim magistros secũdum ista colligimus. Quomodo igitur secundum scri- *2.Tim. 1.*
pturas; vnus magister Christus, vnus in scripturis bonus dictus est Deus, sed idem in scri- *Matth.23.*
pturis bonus etiam Christus positus est. Non igitur si rectè colligũt, vnus bonus, sed etiã *Matth.19.*
duo boni. Quomodo igitur secundum scripturarum fidem, vnus bonus esse refertur? Ac *Ioan.10.*
si nõ putant aliqua ratione offici posse ei quòd vnus Dominus est, per illud quòd est Do-
minus & Christus: neque ei quòd vnus est magister, per illud quòd est magister & Pau-
lus: aut illi quòd vnus est bonus, per illud quòd bonus sit nuncupatus & Christus: eadem
ratione intelligant, offici non posse ab illo quòd vnus est Deus, ei quòd Deus pronũtia-
tus est & Christus. [[139] Est ergo Deus pater omnium institutor & creator, solus originem XXXI.
nesciẽs, inuisibilis, immẽsus, immortalis, æternus, vnus Deus, cuius neque magnitudini,

neque maiestati, neque virtuti quicquam nõ dixerim præferri, sed nec comparari potest. D
Ex quo quando ipse voluit, sermo filius natus est, qui non in sono percussi aëris, aut tono coactæ de visceribus vocis accipitur, sed in substantia prolatæ à Deo virtutis agnoscitur:
Isa.53. 140 cuius sacræ & diuinæ natiuitatis arcana nec Apostolus didicit, nec Prophetes comperit, nec angelus sciuit, nec creatura cognouit, filio soli nota sunt, qui patris secreta cognouit. Hic ergo cùm sit genitus à patre, semper est in patre. Semper autem sic dico, vt nõ innatum, sed natum probem. Sed qui ante omne tempus est, semper in patre fuisse dicendus est. Nec enim tempus illi assignari potest, qui ante tempus est. Semper enim in patre, ne pater nõ semper sit pater: 141 quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, quòd necesse est quodámodò prior sit quâ pater sit. Quoniam aliquo pacto antecedat necesse est cum qui habet originem, ille qui originem nescit. Simul vt hic minor sit, dum in illo esse se scit, habens originem quia nascitur, & per Patrem quodammodò, quamuis originem habet quâ nascitur, vicinus in natiuitate, dum ex eo patre qui originem solus nõ habet, nascitur. 142 Hic ergo quando pater voluit, processit ex patre: & qui in patre fuit, processit ex patre: & qui in patre fuit, quia ex patre fuit, cum patre postmodùm fuit, quia ex patre processit: substantia scilicet illa diuina, cuius nomẽ est verbum, per quod facta sunt
Ioan.1. omnia, & sine quo factum est nihil. Omnia enim post ipsum sunt, quia per ipsum sunt. &
Coloss.1. meritò ipse est ante omnia, quando per illũ facta sunt omnia, qui processit ex eo ex cuius voluntate facta sunt omnia. Deus vtique procedens ex Deo secundam personã efficiens, E
sed non eripiens illud patri quòd vnus est Deus. Si enim natus non fuisset innatus, cõparatus cum eo, qui esset innatus, æquatione in vtroque ostẽsa duos faceret innatos. & ideò duos faceret Deos, si non genitus esset, collatus cum eo qui genitus non esset, & æquales inuenti, duos Deos meritò reddidissent non geniti, atque ideò duos Christus reddidisset Deos, si sine origine esset, vt pater inuentus, & ipse principium omnium vt pater, duo faciens principia, duos ostendisset nobis consequenter & Deos. Aut si & ipse filius nõ esset, sed pater generans de se alterum filium, meritò collatus cum patre, & tantus denotatus duos patres effecisset, & ideò duos approbasset etiam Deos. Si inuisibilis fuisset cum inuisibili collatus par expressus, duos inuisibiles ostẽdisset; & ideò duos cõprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcũque sunt patris; meritò, dicimus, duorum Deorum, quam isti confingunt, controuersiam suscitasset. Nunc autem quidquid est, nõ ex se
Psal.103. est, quia nec innatus est; sed ex patre est, quia genitus est: 143 siue dum verbum est, siue dum
Rom.1. virtus est, siue dum sapientia est, siue dum lux est, siue dum filius est, & quicquid horũ est
Psal.103. dum non aliundè est, quàm sicut diximus iam superiùs, ex patre, patri suo originem suam
Isa.9. debens, discordiam diuinitatis de numero duorum Deorum facere nõ potuit, qui ex illo
Psal.2. qui est vnus Deus, originem nascẽdo cõtraxit. Quo genere dum & vnigenitus est, & pri-
Ioan.1. mogenitus ex illo est qui originem non habet; vnus est omnium rerum & principium &
Coloss.1. caput. Idcircò vnum Deum asseruit, quem nõ sub vllo principio aut initio, sed initiũ potius & principium rerum omnium comprobauit. Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, F
nec ex consilio suo facit, nec à se venit, sed imperiis paternis omnibus & præceptis obedit, vt quamuis probet illum natiuitas filium, tamen morigera obediẽtia asserat illum paternæ voluntatis ex quo est ministrum: ita dum se patri in omnibus obtemperãtem reddit, quamuis sit & Deus, vnum tamen Deum patrem de obedientia sua ostẽdit, ex quo & originem traxit. & ideò duos facere non potuit, quia nec duas origines fecit, qui ex eo qui originem non habet, principium natiuitatis ante omne tempus accepit. Nam cùm id sit principium ceteris quod innatum est, (quòd Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, meritò ex eo venit, qui originẽ non habet, principium probans illud esse ex quo ipse est, etiamsi Deus est qui natus est: vnum
Ioan.20. tamen Deum ostendit, quem hic qui natus est, esse sine origine comprobauit. Est ergo
Ibidem. Deus, sed in hoc ipsum genitus, vt esset Deus. Est & Dominus, sed in hoc ipsum natus ex
Isa.9. patre, vt esset Dominus. Est & angelus, sed ad annuntiandum magnum Dei consiliũ, ex patre suo angelus destinatus. Cuius sic diuinitas traditur, vt non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis duos Deos reddidisse videatur. 144 Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à patre, dum ipse cũ his, quâ illi subiecta sunt, patri suo subiicitur, patris quidem sui filius probatur, ceterorum autem & Dominus & Deus esse repetitur. Ex quo dũ huic qui est Deus, omnia substrata traduntur, & cuncta sibi subiecta filius accepta refert patri, totam diuinitatis auctoritatem rursus patri remittit; vnus Deus ostenditur verus & æternus

æternus pater, à quo solo hæc vis diuinitatis emissa, etiam in filium tradita & directa rursum per substãtiæ communionem ad patrem reuoluitur. Deus quidem ostenditur filius, cui diuinitas tradita & porrecta conspicitur, & tamẽ nihilominus vnus Deus pater probatur, dum gradatim reciproco meatu illa maiestas atque diuinitas ad patrẽ, qui dederat eam, rursum ab illo ipso filio missa reuertitur & retorquetur: vt meritò Deus pater omniũ Deus sit, & principium ipsius quoque filij sui quem Dominum genuit: filius autem ceterorum omnium Deus sit, quoniam omnibus illum Deus pater præposuit quem genuit: ita mediator Dei & hominum Christus Iesus omnis creaturæ subiectam sibi habens à patre proprio potestatem quâ Deus est, cum tota creatura subdita sibi concors patri suo Deo inuentus, vnum & solum & verum Deum patrem suum, manente in illo quod etiam auditus est, breuiter approbauit.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN LIBRVM DE TRINITATE.

1. NOVATIANI ROMANÆ VRBIS PRESBYTERI.] Quòd non Tertulliani, sed Nouatiani sit hic liber, ex B. Hieron & Rufino ad calcẽ Argumẽti comprobauimus. Hic verò addimus: Romanæ vrbis Presbyteri, ex B. Hieron. in Catal. Script. Eccles. quòd videatur ab illo conscriptus hic liber, priusquàm in schisma & hæresim incideret Etsi enim (vti ibi diximus, & infrà latiùs c. 29.) de Spiritusancto malè scripsisse constet (fortaßis Deo id permittente, quòd Sacramẽtum Chrismatis, cui Spiritussanctus peculiariter suam infundit benedictionẽ, non acceperit, vti mox latiùs) nemo tamen vnquam aut illi aut Nouatianis eius asseclis, inter hæreses eorumdem, errorem de Spiritusancto attribuit. Et verò, quòd etiam in Spiritussancti nomine baptizarint, constat; tum ex eo quòd infrà cap. 29. fidem in Spiritũsanctũ disertis verbis profiteatur; tum quòd alioqui in Niceno Concilio 1. æquè atque Paulianistæ iußi fuissent rebaptizari. Maximè si consideres caussarum differentiã, quam reddit B. Innocentius Papa 1. Epist. 25. cap. 5. Paulianistæ (inquit) in nomine Patris & Filij & Spiritussancti minimè baptizant; Nouatiani iisdẽ nominibus tremendis vtuntur; nec apud istos de Vnitate potestatis diuinæ, hoc est, Patris, Filij, & Spiritussancti, quæstio aliquando commota. Quod ipsum etiam fatetur B. Cyprian. Epist. 76. num. 25. Quare, quod antequàm quidquam certi definitum esset, non satis cautè ab eo scriptum fuit, πνευματόμαχοι pro se rapuerunt. Scripsisse præterea videtur ante hæresim sequẽtem librum DE CIBIS IVDAICIS, & qui ibidẽ citãtur DE SABBATO, ac DE CIRCVNCISIONE, fortaßis & eos quos B. Hieron. in Catal. recenset, DE PASCHA, & DE ORATIONE. Verùm post hæresim scripti videntur, quos idem illic recenset: DE SACERDOTE, DE INSTANTIA, & DE ATTALO. An autem eiusdem sit liber: de Spectaculis Tom. 3. operum B. Cypriani editus; lib. sequenti latiùs. Quamquam interim postea & in schisma & in hæresim lapsum fuisse non negemus, immò verò satis latè deduxerimus quidquid eò pertinet in Vita nostra B. Cypriani, & Adnot. nostris in eumdem. Nempè, quòd in lecto baptizatus fuerit, neque postea Sacramentum Chrismatis acceperit, quam caussam adlegat Eusebius, quòd in hæresim lapsus sit, ad Epist. 72. num. 4. Quod, quum primùm cum aliis Romanæ Ecclesiæ presbyteris subsignasset veniam Lapsis dandam, postea eandẽ pertinaciter negauerit; ad Epist. 52. ad Anton. num. 17. & 83. idque à Nouato B. Cypriani presbytero schismatico, postea & hæretico seductus. Quòd eiusdẽ factione adulterum & contrariũ caput contra S. Cornelium legitimum Pontificem Romanum sese constituerit, vt consecratus à tribus Episcopis; Epist. 42. num. 2. & 6. Quòd deinceps suam hæresim & Romæ & alibi disseminauerit, qua ad pœnitentiam quidẽ admittebat, sed à solo Deo, non verò ab Ecclesia tribui posse contendebat; Epist. 52. num. 83. Quòd proinde, etiamsi verum esset (quod quidã scribunt) occisum illum fuisse sub Valeriano, quum extra Ecclesiam fuerit, nihil prodesse potuisse Martyrium, Epist. 52. num. 50. Quòd Nouatiani sectatores ad exemplum eius Chrismate non vngerentur, atque adeò redeuntibus in Ecclesiam Chrismatis sacramentum adderetur; Epist. 72. num. 4. Quòd etiam secũdas damnarint nuptias Nouatiani; in Vita B. Cypriani. Quòd denique se καθαροὺς nuncuparint, quia immundis, id est, Lapsis, non communicabant, Epist. 76. num. 5. Porrò (vti ne quid hîc omittamus) scripserunt contra Nouatiani schisma, B. Cornelius Epistolam ad Fabium apud Eusebium, & Epistolas tertiã & quartam ad B. Cyprianum; ipse B. Cyprianus Epistolas 41. 42. 43. 44. 47. 49. 51. ac libros de Vnitate Ecclesiæ, & de Orat. Dominica; ac Dionys. Alexandr. Epistolas ad ipsum Nouatianum, ad Confessores ab illo seductos, & ad B. Cornelium; Aduersus eiusdem hæresim, idem B. Cyprianus Epist. 52. & lib. ad Nouatian. & idem Dionys. Epist. ad eundem. Celebrata quoque fuerunt Concilia aduersus eius & schisma & hæresim, Romanũ, Africana aliquot, Antiochenum, & per Italiam & alias prouincias, Eusebio teste locis in Vita B. Cypriani citatis. Quum verò perduraret adhuc ea hæresis, scripserunt aduersus Nouatianos idem B. Dionysius Epistolas ad Fabium Antiochenum, ad Laodicenses, ad Cononem, & ad Armenios, titulo de Pœnitentia; Rhatitius item Augustidunensis Episcopus, B. Eusebius Emisenus, B. Pacianus Barcilonensis Episcopus Epist. 2. ad Sympronianum, & Tractatum alium, qui priori loco inter eius opuscula commemoratur; B. Ambrosius libros 2. de Pœnitentia; denique B. Epiphanius, Philaster, B. Augustinus, Theodoretus, Damascenus, Euthymius, Honorius, B. Isidorus, Hrabanus, aliique recentiores in Catalogis hæreticorum.

2. DE TRINITATE.] Præter Nouatianũ DE TRINITATE scripserunt Tertullianus suprà Tom. 3. lib. adu. Praxean, & lib. quem iste imitatur, quem desiderari putamus; Dionys. Alexandr. adu. Sabellium,

B. Athanas. adu. eundem, Orat. de æterna substantia Filij & Spiritussancti in Deo patre 3. B. Hilarius Pictau. libros 12. B. Gregor. Nyssenus Orat. 4. B. Chrysost. hom. 5. de Visione Isaiæ; B. August. libros 15. Rufinus Tract. in Symbolum fidei, qui exstat 3. Tomo Operum B. Cypriani; B. Fulgentius denique librum vnum. Multa etiam eodem pertinent in Panoplia Orthodoxa fidei B. Euthymij. Ad quos compendij gratia Lectorem remittimus, nihil aliud penè toto hoc libro adnotaturi, quàm discrepantias, si quæ inueniantur in scripturarum sacrarum citatione, subinde remittentes ad Librum supradictum Tertulliani aduersus Praxean.

CAP. I.

3. Regula exigit veritatis, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* De verbis Symboli fidei, CREDO IN DEVM PATREM OMNIPOTENTEM, CONDITOREM COELI ET TERRÆ; *quippè quia elegantissimè id explicetur ex Genesi. Atqui de Symbolo Apostolorum, quod* Regulam fidei *seu* veritatis *nuncupat Auctor & hîc, & infrà cap. 9. ac cap. 29.* fidei auctoritatem; *vide suprà Adnotat. nostras Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæret. cap. 13.*

4. qui cœlum alta sublimitate suspẽderit, &c.] *Hæc desumpta sunt ex cap. 1. Gen.*

5. mensurnis incrementis, &c.] *Sic legimus ex MS. cod. Angl. pro:* menstruis, *quòd ea vox B. Cypriano etiam Afro vsitata sit Epist. 28. num. 11. & 34. num. 23. vbi vide Adnotat. nostras. Certè etiam sic legebat antea Gagnæus.*

6. ne non etiam ipsis quoque deliciis procurasset oculorum, &c.] *Est quidem hæc phrasis Tertullianica, quales suprà frequenter adnotauimus, & infrà aliæ quoque, vt exempli gratia:* denotatur, edici, *ac:* vitirior, *cap. 2.* quâ pater, *cap. 3.* quâ minor, *cap. 4. Item voces Tertullianicæ,* exerens, confibularet, *cap. 18. ac:* confibulatione, *cap. 19. Verùm inde non sequi hunc librum Tertulliani esse, vel ex eo patet, quòd Afri scriptores omnes etiam hoc posteriores, vtpote B. Cyprian. Minutius Felix, B. Pacianus, & Arnobius, similibus vti soleant. Quod semel adnotatum sufficiat.*

7. Quæ quum omnia in seruitutem illi dedisset, solum liberum esse voluit, &c.] *Hæc ex cap. Gen. 2. desumpta sunt. Est autem hîc etiam elegans locus tum de* Libertate arbitrij in alterutram partem *(de qua suprà latiùs Tom. 3. lib. 2. aduers. Marc. cap. 5. 6. 7. 8. 9. & 10.) tum de* præmiis condignis, *de quibus Tom. 2. lib. de Patientia, cap. 13. num. 82.*

8. Ex quo mortalitas, inuidia vtique in ipsum redit; qui quum illum, &c.] *Sic prorsus legimus partim ex Gagnæo. Et verò hæc ex 3. cap. Gen. descripta sunt. Siue autem legas:* super terram *cum Gagnæo, siue cum Gelenio:* terra, *non refert.*

9. Quamquam etiam, &c. angelos priùs instituerit, &c.] *Fuit non modò Nouatiani hæc sententia, sed etiam B. Hieron. in cap. 1. Epist. ad Titum, tum Græcorum omnium, quòd* angeli priùs *(id est, ante omnem creaturam)* instituti fuerint. *Quam etiam B. August. recenset lib. 11. de Ciuitate Dei, cap. 5. 6. & 7. magis amplectendam censet eam sententiam, quòd iuxta Ecclesiastici cap. 18. creauerit omnia simul Deus, quam etiam sequitur lib. 12. de Ciuit. Dei cap. 15. & lib. 1. de Gen. ad litteram cap. 1. Quam etiam sequitur Magister Sententiarum, & post eum Doctores Scholastici, quæ etiam postremùm definita est in Concil. Lateran. sub Innocentio 3. & in Decretales recepta, cap. Firmiter credimus. Tom. de summa Trinit. & fide cathol. Legimus autem paulopòst ex coniectura Latinij:* Namque quæ infra terram, &c.

10. Locus enim est, &c.] *De hoc & Nouatiani & Tertulliani, aliorúmque Patrum quorumdam paradoxo, vide nostra Prolegomena.*

CAP. II.

11. Super quæ omnia, &c.] *Titulũ huic capiti imposuimus:* Quòd Deus sit continens omnia, immensus, æternus, immortalis, mente hominis maior, & sicuti ipse est sermone inexplicabilis, sublimitate omni sublimior.

12. nulli Deo superiori (vt quidam putant) locum reliquit, &c.] *Alludit ad errorem Valentinianorum, qui supra* Demiurgum, *id est,* Opificem Deum, *constituebant* Deum superiorem Bython, cum tricenario Æonum numero, *sicuti videre est suprà Tom. 3. & in Prolegomenis nostris ad lib. adu. Valent. & eiusdem lib. cap. 18. 19. ac 20.*

13. De hoc ergo ac de eis quæ sunt ipsius, & in eo sunt, nec mens hominis, &c.] *Alludit ad illud 1. Cor. 3. ex Isaia 64. cap. nec in cor hominis ascẽdit, &c. Castigauimus autem ex cõiectura Latinij:* nec edici possit, *pro:* dici, *& ex Angl. MS. cod.* si potuerit cogitari, *pro:* poterit; *& non multo pòst cum Gagnæo & Latinio:* hebescit, *pro:* hebetescit. *Legit quidem deinceps Angl. cod. MS.* omni bonitate bonior, *pro:* melior; *sed alibi hactenus eam vocem non reperi apud Afros; Lectori interim relinquens liberum, quod vult eligat.*

CAP. III.

14. Hunc igitur agnoscimus, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Quòd Deus sit conditor omniũ, Dominus & pater, ex scripturis.

15. qui dixit, & facta sunt omnia, &c.] *Istud Psal. 148. paraphrasticõs citat.*

16. Qui secundum Isaiam, &c.] *Hîc intermiscet verbis Isai. 40. verba Psal. 103. etiam illa inuerso citans ordine; per omnia conformis editioni LXX.*

17. nec cũ qui ingenio hæretici fictus sit, &c.] *Alludit ad varias hæreses, quarum suprà facta est mentio, Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hæres. in Catalogo hæreticorum, qui* alium Deum sibi hæretico fingebant ingenio; *de quibus vide ibidem Adnot. nostras ac hæreses 25. post Euangelium, sicut etiam lib. adu. Hermogenem, de materia Deo, lib. adu. Valentin. de Deorum turbis, & lib. 1. adu. Marc. de duobus Diis.*

18. Et super quẽ requiescet spiritus meus, &c.] *Hîc variat Isai. 66. ab aliis editionibus omnibus, quæ habent: Super quem respiciam.*

19. à creatura mundi, &c.] *Tum hîc, tum in illo:* sempiterna quoque, *consentit per omnia vulgato Latino Interpreti; quod illius auctoritatem confirmat, & sic etiam in aliis hîc scripturis Noui Testamenti.*

CAP. IIII.

20. Quem solum meritò bonum, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Bonum esse Deum, semper sui similem, immutabilem, vnum & solum, infinitum; cuius nec nomen proprium possit edici, & incorruptibilem. *Legimus autem:* qui nomen sibi perfecti vindicat, *ex MS. Angl. cod. pro:* vendicat, *& aliquantò pòst iuxta Gagnæum reposuimus:* idcircò & meritò in Deo manet semper status suus, *pro:* maneat, *& ex coniectura Latinij:* dum parem non habet, *pro:* habeat.

CAP. V.

21. Cuius etiam si, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:*

posuimus: De iracundiis & indignationibus & odiis Dei, quòd non sint intelligendæ ad humanorum exempla vitiorum. *Et verò etiam hinc patet, Tertulliani hunc librum non esse; videtur enim potius diversum sentire lib. de Testim. Animæ, cap. 2. quemadmodum ibi diximus, & inter Paradoxa eius latiùs in nostris Prolegomenis.*

22. iracundias legitimas, &c.] Iracundiarum Dei, *sive ira Dei, Græcè* ὀργῆς, *iuxta editiones omnes, in Veteri Testamento fit frequentissima mentio, nominatim Gen 18. Exod. 4. Num. 11. item in Novo Testamento apud Matthaeum & Lucam, item in Epistolis ad Romanos, Coloss. Thess. 1. & Apocalypsi.*

23. & indignationes, &c.] Indignationes Dei *etiam iuxta* LXX. *referuntur Deuter. 29. aliisque locis, vbi Græcè est* παροξυσμὸς, *& multò pluribus iuxta editionem B. Hier. ex Hebræo, vbi Interpres Latinus* LXX. *Græcam vocem* θυμὸς, *furorem vertere maluit.*

24. & odia, &c.] Odia Dei relata cognoscuntur *Ecclesiastici 9. Sap 14. Ecclesiastici 12. Isai. 9. & Malach. 1. Eodē pertinent scripturæ, quibus* odisse Deus *dicitur. Sive autem in calce huius capitis legas*, quandoquidem *cum exc. sive:* quoniam quidem *cum MS. Angl. cod. perinde est.*

CAP. VI.

25. Et licet scriptura, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* De Dei oculis, naribus, digito, manu, ore, aure, pedibus, brachio, & lingua, ad humanam formam non intelligendis.

26. Aut dum odoratus est Dominus Deus odorem bonæ fragrantiæ, &c.] *Postremum hoc vertit, pro eo quod Græcè est:* ὀσμὴν εὐωδίας, *pro eo quod alij: suavitatis. De Proverbio verò quod paulopòst habet Auctor:* suis campis diffundere, *vide nostra Prolegomena.*

27. & si adsumpsero alas meas, & abiero trans mare, &c.] *Hîc dissentit Auctor ab omnibus Psalmorum editionibus, quæ legunt: si sumpsero pennas (pro quo ipse:* alas) *meas diluculo, & habitauero in extremis maris. Reposuimus autem mox quod habebat Gagnæus:* sed populo potius imputetur, *pro eo quod Gelenius:* imputentur.

28. Et quando auris, quòd omnia audiat, &c.] *Sic prorsus legimus, pro:* omnes, *eo quòd præcedat*, quòd omnia videat. *Sive autem legas cum Gagnæo:* robor, *sive cum exc.* robur, *non refert.*

29. Aut propter quam caussam linguam quærat, &c.] *Vnicum reperire licuit locum scripturæ, vbi* lingua Dei *commemoratur, nempè Isai. 30. Lingua eius quasi ignis devorans, vbi* LXX. *paraphrasticōs transtulerunt:* ὀργὴ τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ, *id est, ira furoris eius. Hîc verò paulo aliter* linguā Dei *interpretatur iussum Dei.*

CAP. VII.

30. Sed illud quod dicit, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd Deus nullis propriis appellationibus explicari possit. *Sive autem legas:* puto ego *cum exc. sive* putem, *ex Angl. MS. cod. perinde est.*

31. nec ex hoc tamen Dei substantia caritas expressa est, &c.] *Dissentit ab Auctore B. August. lib. 15. de Trinit. cap. 17. eundem locum 1. Ioan. 4. explicans, quū in illa summa simplicique natura substantiam ipsam scribat esse caritatem, & caritatem ipsam substantiam. Verùm primi illi Auctores non tam exactè scripserunt in materia Trinitatis.*

32. nec cor hominis, aut mēs ipsa percepit, &c.] *Istud Paraphrasticōs transtulit Auctor, pro eo quod est 1. Cor. 2. nec in cor hominis ascendit.*

33. Omnis enim spiritus creatura est, &c.] *Sicuti suprà ad calcem argumenti adnotauimus, quia istud facere videbatur pro illis,* πνευματόμαχοι *hunc librum B. Cypriani nomine in lucem ediderūt. Verùm non mirum est errasse in hoc Novatianum, qui (sicuti suprà adnotauimus nu. 1.) Spiritumsanctum cum plenitudine sacramēti Chrismatis seu Confirmationis non acceperat, & proinde faciliùs in hæresim lapsus sit; neque verò aliquid adhuc de Trinitate in Ecclesia definitum fuerat. Atqui sub calcem huius capitis castigamus ex coniectura Dn. Latinij:* refector & creator, *pro:* refertor.

CAP. VIII.

34. Hunc ergo, omissis hæreticorum fabulis, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd hunc Deum, de quo priùs egit, nouit & veneratur Ecclesia, quem scripturæ celebrant. *Atqui quum addit:* omissis hæreticorum fabulis atque figmentis, *alludit ad omnes illos hæreticos, qui* Deum alium faciebant *quàm Catholica nouit Ecclesia, quorum diversas hæreses habes suprà Tom. 3. in Catalogo hæreticorum sub finem libri de Præscript. adu. hær. Nominatim etiā similes hæreses refutatas habes suprà libris aduersus Hermogenem, Valentinianos, Marcionem, & Praxean.*

35. Isaac protexit, Iacob auxit, &c.] *Alludit tū ad* protectionem, *qua liberatus est ab immolatione per Angelum* Isaac, *Gen. 22. tum ad benedictionem, qua* Iacob auxit *tum multitudine liberorum, tum divitiis, Gen. 29. & 30. Reliqua satis sunt perspicua præter illud:* & quando daturū se spoponderat, misit: *ac si dicat: quo tempore daturum se spopōderat. Accipitur autem etiam ab hoc Auctore paulopòst* conditio, *pro: creatura, & non multopòst bis* exitus, *pro* exitio. *Atqui legimus in intermediis lineis cum MS. Angl. cod.* singillatim, *pro:* sigillatim, *more Veterum. Item:* Israëlitarum non fiuit nec vestes consumi, *pro:* finit. *Et supplemus:* omnia continens.

36. Hinc est quòd & desuper Cherubim sedet, &c.] *Sic omninò legendū, pro* Cherubin. *Alludit autem partim ad illud Psal. 98.* qui sedet super Cherubim, *cui similes sunt loci 4. Reg. 19. Psal. 79. Isai. 37. & Dan. 3. partim etiam ad illud Apoc. 4. vbi recensetur:* sub throno animalia quatuor præ cæteris principatum tenentia; cuncta desuper crystallo contegente, *vtpotè quum viderit ibi Apostolus mare vitreum simile crystallo.*

37. Quod in firmamentū, &c.] *Sic explicat illud Gen. 1. Et fecit Deus* firmamētum, *& divisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, & inter aquam quæ super firmamentum.*

38. Nam & rotę subiacent, tempora scilicet, &c.] *Hîc adludit ad* rotas *quarum fit mentio Ezech. 1. & deinceps vsque ad cap. 7. sed aliter* rotas *explicat, nempè:* tempora, *quàm vulgò solet.*

39. ad igneum diem iudicij mūdus iste festinat, &c.] Igneum diem iudicij *extremi, quo mundus igne conflagrabit, etiam iste Auctor instare existimabat, alludens ad illud 2. Petri 3. igni reservato in diem iudicij.*

40. Curtus enim, inquit, Dei decies millies multiplicatus, &c.] *Prætermisimus vocem tāto intermediam, vtpotè quæ non est Psal. 67. vbi alij vertunt: decem milibus multiplex.*

CAP. IX.

41. Eadem regula veritatis, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* De fide IN FILIVM DEI

CHRISTVM IESVM DOMINVM DEVM NOSTRVM in Veteri Testaméto repromissum, & in Nouo exhibitum, ex scripturis. *Addit autem:* huius Dei filium, *aduersus Marcionitas, qui Christum faciebant alterius Dei quàm creatoris filium, contra quos agit Tertullianus integro lib.3. adu. Marc. suprà Tom.3.*

42. Hunc enim Abrahæ filiũ, &c.] Vetera prædicta, *nominatim* filium Abrahæ *non* restãtur Christum, *sed eò accedunt, dum Gen.22. & alibi frequenter, Christus semen Abrahæ nuncupatur, nam & explicationis gratia subiungit illud Gen.15. & 17.* Tibi dabo & semini tuo. Euãgelia *verò quum addit, adludit ad librum Generationis Christi, vbi dicitur* filij Abrahæ.

43. hunc Dauid, &c.] *Adludit ad illud Isai. 9. Super solium Dauid sedebit; quod sic interpretatur angelus Luc. 1. Et dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris sui.*

44. donec veniat is cui repromissum est, &c.] *Hic variat etiam à* LXX. *qui legunt,* ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, *quod vertit Latinus Interpres: donec veniant reposita ei.*

45. Prouide alium quem mittas, &c.] *Hinc videtur olim non fuisse lectum apud* LXX. δυνάμενον, *id est, potentem; quod hodie his verbis interiicitur, neque etiam est in Hebræo. Variat etiam Auctor, dũ vertit Deut. 28.* Videbitis vitam vestram pendentem noctе ac die, & non credetis ei. *Omittens etiam quod Isai. 7. interseritur:* in vtero. *Siue autẽ legas in scriptura Isai. 35.* claudus *cum exc. siue* clodus, *vocem iam antiquatam, cum MS. Angl. cod. non refert.*

46. sic non aperuit os suum in humilitate, &c.] *Hic coniungitur versui præcedenti Isai. 53.* in humilitate, *nisi quis malit adiici debere:* &c. *Illud autem paulopòst:* Quasi diluculo paratum inueniemus eum, *reperitur Osee 6. iuxta* LXX. *Legimus verò:* Dixit Dominus Domino meo, *pro:* Dicit; *iuxta editiones Psalmorum omnes, Psal. 109.*

CAP. X.

47. Sed illud admoneo, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Non esse commentitium Christum iuxta hæreticorum fabulas. *Qui autem heretici* auctoritatem Veteris Testamenti respuerint, *vide supradictum Catalogum hæreticorum sub finem libri de Præscript. aduers. hæret.*

48. quia creatoris oderas nuptiarum coniunctionem, &c.] *Hic propriè agit aduersus Marcionem, quippè quum eius hanc hæresim oppugnet Tertullianus non semel, & maximè suprà sub finem lib. 1. aduers. Marcionem.*

49. qui in imagine fuit, nõ in veritate, &c.] *Istud pertinet ad hæresim Saturnini, Basilidis, & Gnosticorum, quæ (vti legitur suprà apud Tertullian. Tom.3. lib. de Carne Christi cap. 1.)* putatiuam carnem Christi introduxit.

50. neque eum qui nihil in se nostri corporis gessit, &c.] *Istud ad Marcionis, qui (vti ibidem legitur)* vt carnẽ Christi negaret, negauit etiam natiuitatem, *& econtrariò.*

51. Neque illum qui ætherẽa siue sydereã, &c.] *Istud ad* Apellis, *sicuti patet eiusdem lib. cap. 6.*

52. nec vllum omnino alterum, &c.] *Istud denique ad* Valentinianorum *figmenta, de quibus ibidem cap. 1. ac 16. ac sequentibus.*

53. Quoniam quum caro & sanguis, &c.] *Latissimè eandem hanc scripturam, sicut hic Auctor, explicat Tertull. suprà Tom.3. lib. de Resurr. carn. cap. 49. 50. & 51.*

CAP. XI.

54. Verùm ne ex hoc, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Quòd non tantùm homo, sed & Deus sit Christus, ex scripturis Noui Testamenti.

55. aliis hæreticis, &c.] Carpocratem *intelligit, de quo suprà Tom. 3. lib. de Præscript. adu. hære. c. 48. hær. 9. num. 311. ac* Cerinthum, *de quo ibi hær. 10. num. 312. &* Hebionem, *de quo ibidem hær. 11. num. 313. Atqui de Prouerbio* manus dedisse, *vide nostra Prolegomena.*

56. diuinitate sermonis in ipsa cõcretione permixta, &c.] *Rectè adnotauit Latinius debere istud intelligi de* permixtione vnionis, *quam B. Leo Papa, serm. 3. de Natiuit. pulcrè explicat. Nam infrà Auctori cap. 14. vocatur* coniunctio verbi & carnis, *cap. 16.* adsumptio hominis, *ac* Dei hominis cõfœderatio, connexio, & sociatio; *item cap. 9* Dei & filij hominis adnexio. *Quò pertinent ibidem similes phrases, dum dicit:* filium Dei filium hominis in se suscepisse ipsa permixtione fœderatum, *&:* Iesum Christũ ex vtroque connexum, contextum, concretum, concordia & cohabitatione sociatum. *Qui omnes loci similiter de vnitate personæ, non substantiæ, commodè debent intelligi. Eodem etiam modo intelligendi similes Tertulliani loci suprà Tom.3. lib. adu. Praxean, quemadmodum inter Paradoxa eius inter Prolegomena nostra latiùs. Sicuti etiam de illo quod subditur:* ante quem nihil præter patrem, *nam Catholica fides credit:* filium patri coæternũ. *Atqui post aliquot lineas legimus ex Angl. cod. MS.* ex ipsis, *pro:* ab, *eò quòd præcedat:* ex virtutibus.

57. Quoniam non tenebit perfectam veritatem, quisquis aliquam veritatis excluserit portionem, &c.] *Pulcra sententia, contra eos, qui dum aliquot Articulis fidei Catholicæ credere nolint, tamen Catholicæ adhuc se veritatis adsertores conantur dicere. Atqui scripturas complures, ad quas paulopòst adludit, recèns ad marginem, sicuti vbique alibi, adnotauimus.*

CAP. XII.

58. Cur ergo dubitemus dicere, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd Deus Christus, ex scripturis Veteris Testamenti, etiam id agnoscẽte Sabellianica hæresi.

59. Iam non saluabo, &c.] *Verba Osee 1. transponit ad institutum suum magis accommodè; omittens etiam intermedia illa iuxta editiones omnes: neque in gladio, neque in bello. Iterum autem legimus cum Gagnæo:* quisquis illum agnoscit esse Deum, *&:* recognoscit esse Deum, *pro eo quod erat vtrobique:* & Deum; *ac* quam alibi nisi in Christo Deo inueniri, *pro:* quoniam, *&c.* eam inuenire. *Rursum etiam Isai. 7. omittit:* in vtero.

60. & genua debilia consolamini, pusillanimes sensu cõualescite.] *Sic istud iuxta editiones omnes Isai. 36. distinximus. Et verò vel hinc patet librum hunc non esse Tertulliani, qui vertit suprà Tom. 3. lib. 4. aduersus Marcionem cap. 10.* Conualescite manus dimissæ & genua dissoluta; *quod semel de plerisque scripturis insinuasse sufficiat. Ille autem in hoc hic differt, quòd legat Tomo 1. libro aduersus Iudæos;* & mutorum

rorum lingua soluetur, *pro eo quod hîc Auctor, & suprà cap.* 9. & diserta erit lingua mutorum; *pro quo longè aliter hodie ex Graco apud* LXX. & expedita erit lingua mutorum aperta, *vbi alterum adiectiuum superfluum esse videtur, nec olim lectum etiã Gracè, vsqueadeò vt superflua sit vox* ἀνεῳγμένη, *& quod vertitur: aperta. Et verò rectiùs ab aliis transfertur, lingua blæsorum, nam Gracè est:* μογιλάλων. *Castigamus verò ex MS. Angl. cod.* Si in aduentu Dei, *pro:* Sin.

61. in alteram hæresim ruentes, *&c.* patrem illum esse confitebuntur, &c.] *Vocat mox hanc* Sabellianam hæresim, *de qua cap.* 18. *latiùs; eandem autem consutat Auctor infrà cap.* 21. *&* 22. *Castigamus autem necessariò, & supplemus ex MS. Angl. cod.* Christum qualiter accipiunt Deum, *pro:* Dominum (Deum enim iam negare non possunt) quâ patrem? aut quâ filium? Si quâ filium, cur Dei filium Deum negant? Si quâ patrem, cur, *&c?* Nisi, *&c? Consentit autem mecum Latinius legendo quater:* quâ, *pro:* quasi.

62. Deus ab Africo veniet, & sanctus de monte opaco & condenso, &c.] *Quum haud absimiliter vertat B. Hier. Comment. in Abacuc cap.* 3. (*addens à solo Theodotione versum: ab Austro*) *pro quo Auctor* ab Africo, *quòd ventus ille spiret ab Austro* (*quod Gracè legitur* ἀπὸ θεμάν) *videtur à* LXX. *positum:* ἐξ ὄρους κατασκίου καὶ δασέος, *id est: de monte vmbroso & condenso, pro eo quod alij etiam hodie non rectè* LXX. ἐξ ὄρους κατασκίου φάραν.

63. Sabelliana hæresis, &c.] *Vel hinc, & ex eo quòd mox iterum fit mentio* Sabellij (*vnde non potest verisimiliter dici, quòd ex margine in textum istud irrepserit*) *patet non esse hunc librum Tertulliani, vtpotè qui sub Antonino Caracalla* (*vti in Vita eius latiùs*) *extremum diem clauserit, sed Nouatiani potiùs, cuius temporibus sub Decio Imperatore* Sabellius *hæresim suam cæpisse traditur, vel Eusebio teste hist. Eccles. lib.* 7. *cap.* 5. *qui temporibus Dionysij Alexandrini* Sabellianos *in lucem prodiisse scribit Ptolemaidi Pentapolis, atque adeò in Africa, contra quem, idem Dionysius librum scripserit; in quo illi consentiunt Theodoretus hæret. fab. lib.* 2. *sub finem, & B. Hieronymus Catalogo Script. Eccles. Qui omnes* (*quomodo etiam Epiphan. August. Philastrius, Damascenus, Isidorus, Hrabanus & Honorius in Catalogis hæreticorum*) *hæresim illi impingũt eandem quam hîc Nouatianus, quòd eundem facerent* patrem & filium, *immò & Spiritumsanctum, quem omissum hîc miror; aduersus quam hæresim infrà latè disputatur* (*vti etiam pauloantè diximus num.* 61.) *cap.* 21. 22. *&* 28.

64. Bethleem, cuius metaturæ regio ad meridianam respicit plagam cœli, &c.] *Istud sic expressit Ven. Beda Tom.* 3. *lib. de Locis sanctis cap.* 16. Bethleem *sex milibus* in Austrum *ab Hierusalem.*

Cap. XIII.

65. Ac sic & Ioannes, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* Christum Deum esse, rursum ex Noui Testamenti scripturis.

66. Siue enim, inquit Apostolus, throni, &c.] *Neque ordinem verborum Apostoli, Coloss.* 1. *Auctor sequitur, &, quod mirum est, legit:* virtutes (*quarum Ephes.* 1. *solummodò fit mentio*) *pro eo quod editiones omnes & Tertullianus quoque suprà Tom.* 3. *lib. aduers. Marc. cap.* 19. principatus; *idque non hîc modò, sed etiam capite sequenti.*

67. & vsque ad summum regressio eius, &c.] *Paraphrasticῶs sic vertit, pro eo quod alij omnes Psal.* 18. *Et occursus eius vsque ad summum eius, nec tamen aliena est vox Græca* κατάντημα, *sicuti nec ab eo quod vertit alibi suprà Tertull.* decursio, *& B. Cyprian. lib.* 2. *Testimon adu. Iud. cap.* 19. decursio.

68. Apostolum non ab hominibus, aut per hominem, &c.] *Sic ex MS. Angl. cod. iterum supplemus, iuxta quod legebat Gagnæus, quia sic etiam Apostolus Gal.* 1. *In eo verò quod sequitur ex eodem cap. & hîc ab aliis differt, quòd vertat iterum:* ab hominibus, *vbi alij: secundum hominem.*

69. quoniam Deus ante omnia est, &c.] *Hic magis correspondet Græcis exemplaribus, quàm Vulgato Interpreti Latino* (*cum quo alibi ferè consentit*) *aut Tertull. loco iam citato, qui vertit:* ante omnes. *Illud etiam infrà legitur cap.* 17.

Cap. XIIII.

70. Et tamen adhuc dubitat hæreticus, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Ex aliis etiam Noui Testamenti scripturis Christum Deum probari. *Siue autem legas:* animaduertit *cum exc. cod siue:* animaduerterit *iuxta Gagnæum, perinde est.*

71. quomodo adest vbique inuocatus, &c.] *Videtur alludere ad illud Rom.* 10. *Diues in omnes qui inuocant illum.*

72. Qui post me venit, ante me factus est, &c.] *Vox Græca* ἐρχόμενος *anceps est, tum ad hanc versionem, tum ad illam vulgati Interpretis: qui post me venturus est.*

73. Ego sum panis vitæ æternæ, &c.] *Paraphrasticῶs sic vertit, pro eo quod editiones Græca, Latinæ, & Syriaca:* Ego sum panis viuus, *& B. Cypr. lib. de Orat. Dominica:* Ego sum panis vitæ, *dumtaxat. Sicut etiam illud:* quia patrem Deum nemo vidit vmquam, *pro quo alij dumtaxat:* Patrem.

Cap. XV.

74. Ex quo manus ponere, figuram & formam futuram passionis ostendens, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd Christus, quum angelus licet impropriè vocatur in scripturis, etiam Deus appelletur. *Est autem mutilum illud capitis initium, quod tamen ad sequentia referri, ex eo patet quod sequitur:* per sacramentum passionis digestum in figura manuum.

75. & Deum & angelum, &c.] *Alludit, sicuti verbis iam adductis ad illud Gen.* 48. *Extendens autem manum, & commutans manus; ita hîc ad illud ibidem:* Deus *cui placuerunt Patres mei, &c.* Angelus *qui liberauit me ab omnibus malis,* benedicat pueros istos.

76. Ac si aliquis hæreticus, &c.] *Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro:* At si; *quia & antea & postea illud hoc libro Auctori vsitatum est. Intelligit autem* hæreticos, *tum Simonem Magum & Menandrum, qui seipsos & summam virtutem* (*id est, archangelum*) *dicerẽt, & apud Iudæos quasi passos esse; vti suprà patet Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. cap.* 46. *hær.* 1. *num.* 301. *ac hær.* 2. *num.* 302. *tum maximè Apellem, de quo ibidem cap.* 51 *hær.* 19 *num.* 324.

77. Nam si, omnibus cœlestibus, *&c.* etiã ipsi

angeli, &c. dicũtur Dij: iure & Deus Christus. Et si quiuis angelus, &c.] *Sic prorsus legimus & supplemus, partim ex editione Gagnai priori. Quum autem alij non occurrant loci scripturæ, quibus* angeli dicuntur Dij; *adnotauimus ad marginem Psal. 81. quòd videatur illud paulopòst citatum de angelis interpretari.*

78. cui sunt omnes angeli subiecti, &c.] *Hic adludit ad illud Hebr. 2. In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei, sicut mox ad illud Hebr. 1. Tanto* melior *angelis effectus.*

79. Ac si stetit Deus in synagoga Deorũ, &c.] *In citatione verborum Psal. 81. differt in eo, quòd legat:* in medio autem Deus Deos discernit, *vbi alij non habent:* Deus; *& ordine transposito:* vsquequò personas (*Græcè* πρόσωπα) hominum accipitis, non exercentes iusta iudicia; *pro eo quod illi: Vsquequò iudicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?*

80. Deum te posui Pharaoni, &c.] *Sic rectiùs vertit vocem Græcam* Φαραῷ, *quàm Latinus hodie* LXX. *Interpres:* Pharaonis.

CAP. XVI.

81. Et poteram quidem, &c.] *Inscriptionem fecimus huic capiti:* Diuinam maiestatem in Christo aliis item scripturis probari. *De Prouerbio autem:* ingentẽ syluam commouere, *vide nostra Prolegomena. Siue autem paulopòst legatur:* quia Dei filius comprobatur, *cum exc. siue* comprobetur, *non refert. Africana voce* pignerata *etiam alicubi suprà vsus est Tertullianus.*

82. vt exutus carnem potestates dehonestauit, &c.] *Haud aliter B. Hilarius lib. 9. de Trinit. & B. August. lib. 16. aduers. Faustum cap. 29. & legunt hunc locum Coloss. 2. & explicant; quos adeò oportuit illud* ἀπεκδυσάμενος *accepisse reciprocè pro: exuens seipsum (vbi alij vertunt: exspolians) & adiecisse* carnem *paraphrasticῶs. Quod verò Auctor* ἐδειγμάτισεν *transtulit* dehonestauit, *eodem sensu Interpres Latinus: traduxit, ac B. Hilarius: ostentari esse fecit; B. August. exemplauit, ac si dicat Apostolus, spectandum proposuit; vtpote (sicut sequitur)* palàm triumphatis illis (*ad verbum ex Græco*) in semetipso.

83. & in sanguine vuæ, &c.] *Sic supplemus ex MS. Angl. cod. locum Gen. 49. Legẽtes mox cum eodem:* amictum ipsum corpus est, *pro:* amictus ipse; *& paulopòst:* amicti susceptor, *pro:* amictus, *quia etiam secundum exc. cod. legitur:* cuius corpus amictum est, *&:* amictum quod lauatur; *neutro genere; ac si dicas cum Varrone, amiectum, id est, circumiectum. Est autem locus ille obscurus, & quantum apparet mutilus, aut corruptus:* quique sanguine, id est, vino, *&c.*

CAP. XVII.

84. Cur autem licet ad aliam partem, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Idipsum comprobari ex loco Apostoli Philipp. 2. *Atqui in scriptura:* Qui quum in forma Dei esset, *&c. quam latè & pulcrè explicat, non differt à vulgato Interprete, nisi in eo quòd vertit:* superexaltauit, *ex Græco* ὑπερύψωσεν. *Quòd verò hic:* vt in nomine Iesu omne genu flectatur, *secundum lectionem Latinorum; infrà ex Græco sub finem cap. huius transtulit:* vt omne se in nomine eius genu flecteret. *Secũdum omnes autem editiones Apostoli supplemus ex Ang. MS. cod.* & dedit illi nomen. *Ex quo etiam paulopòst castigamus:* Si homo, *pro:* Sin.

85. post ipsam præterea resurrectionem, &c.] Obediẽtia Christi *erga Patrẽ* post resurrectionem, *innotescit tum ex verbis illis Matth. 28. Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra, tum ex illis Ioan. 20. Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum; ac: Sicut misit me pater, & ego mitto vos. Legimus autem paulopòst rursum phrasi Auctoris:* Ac si, *pro:* At si, *ex Angl. MS. cod.*

CAP. XVIII.

86. Hoc in loco licebit mihi, &c.] *Capiti huic titulum imposuimus:* Christum Deum etiam ab hæreticis agnosci. *Ad quod pulcram profert sententiam:* Firmum est genus probationis quod etiam ab aduersario sumitur, *&c. Quò pertinet imprimis, quòd B. Paulus ex ipsis eorum Poëtis Athenienses ad fidem conuertit, Act. 17. quem in hoc imitati sunt B. Iustinus Martyr, B. Anaxagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Clemens Alexandrinus, Tertullianus, Minutius Felix, B. Cyprianus, Arnobius, & Lactantius libris suis aduersum Gentes, denique etiam Origenes aduersus Celsum, Eusebius lib. de Præpar. Euang. & B. August. lib. de Ciuitate Dei. Et verò de hæreticorum quoque Testimoniis veritatẽ probari posse, his verbis indicat Dionysius Alexandrinus apud Euseb. hist. Eccl. lib. 7. cap. 6. iuxta versionem Rufini: Ego, inquit, & tractatus hæreticorum lego, & traditiones eorum perscrutor, etiamsi videar ad horam verbis eorũ pollui. Sed multum mihi cõfert hoc ipsum:* quòd ex ipsorum verbis arguere eos possum. *Denique quum aliquis ex fratribus & compresbyteris prohiberet me, ne hæretica lectione tãquam cœni alicuius fœtore pollurer, visio mihi quadam à Deo ostenditur, quæ me confirmaret Et sermo ad me factus est, hæc mihi euidẽter proloquens: Lege omnia quæcumque in manus tuas venerint, quia probare singula quæque & discernere potẽs, quandoquidem ab initio hæc tibi caussa credendi fuit. Amplexus sum visionem, quia & Apostolica sententia concordabat dicenti: Omnia legite, quæ bona sunt tenete. Quibus verbis habes; tum occasionem qua permitti possit alicui hæreticorum libros legere, & proinde etiam ad fidei confirmationem citare; tum, quòd solis illis id permittendum, qui norint singula quæque probare & discernere, iuxta illud Apostoli 1. Thess. 4. iam citatum. Quum autẽ nemo sapiat in propria caussa, rectè à Pio Papa IIII. statutũ est Catalogo librorum interdictorum iuxta Concilium Tridẽtinum; non cuiuis id permittendum, sed illis quibusuis Sedes Apostolica, ad quam pertinet de prudentia & discretione etiam Doctiss. virorum iudicium ferre, id speciali prærogatiua indulserit. Eodem verò pertinet illud B. Cyrilli Alexandr. Epist. 30. Illud dicendum est, non omnia quæ hæretici dicunt, figmenta esse & recusanda; nam multi ex illis ea confitentur, quæ & nos confitemur. Similes etiam sunt loci apud Origenem homil. 9. in Numeros (qui etiam hom. 16. in Lucam adlegat innumerabiles hæreticos pro auctoritate Euangelij Lucæ adu. Marcionem) & B. Hieron. Epist. 75. adu. Vigilant. & Epist. 152. ad Miner. & Alexandr. sub finem. Legimus autem iterum cum Gagnæo:* in scripturis esse Deum tradi; *& supplemus paulopòst:* Æstiment ergo an hic sit Deus, *ex Angl. cod. MS.*

87. vt plerique hæreticorum, &c.] *Ad Sabellianos adludit, contra quos infrà agit cap. 21. 22. & 28. quũ verò dicit:* vt diximus superiùs, *ad cap. 12. suprà.*

88. Alij quoq; hæretici, &c.] *Eos omnes intelligit:* qui Christi natiuitatem negabãt, ne diuini nominis potestati derogarent, *quales recensentur quatuor hæreses*

hæreses initio libri Tertull. de Carne Christi, suprà Tom.3. vbi de iis latiùs.

89. vt in semetipso concordiam consibularet, &c.] *Adludit ad illud Ephes.2. qui fecit vtraque vnum; Vt duos condat in semetipso in vno nouo homine faciens pacem. Et verò simili voce* consibulationis *vtitur etiam infrà cap. sequ. sub finem.*

CAP. XIX.

90. Sed erroris istius hæreticorum, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Quòd erroris sui materiam illi sumpserint, quia inter filiū Dei & filium hominis nihil interesse putabant, ob scripturam Luc. 1. malè intellectam. *Supplemus autem mox*: filium Dei esse proposuit, *ex Angl. cod. MS.*

91. sed adiecit Coniunctionem. Ait enim: Propterea & quod ex te nascetur sanctum, &c.] *Quandoquidem contra dictos hæreticos vrget Coniunctionem*: &, *quam habent omnia exemplaria Luc. 1. (quæ adeò addi debet vbique suprà, quando hæc scriptura à Tertull. citatur) vt respondeat ad illud quod vrgebant*: ex te, *patet(quantumuis omitti malit Erasmus) illud iam olim ab ea ætate semper lectum fuisse. Supplemus verò ex Angl. cod. MS.* non principaliter, *&c.* filium Dei esse, sed consequenter & in secundo loco; principaliter autem; *& non multopòst*: vt hominis filiū, quà homo est, eundem & Dei & hominis filium; *denique*: id est, Dei verbum.

CAP. XX.

92. Ergo, inquiunt, si Christus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Non tamen propterea Deū mortuum dici. *Quod ipsum tractauit etiam Tertull. suprà Tom. 3. lib. aduers. Praxean cap. 29.*

93. Sed erroris semper est abrupta dementia, &c.] *Pulcra sententia*: quòd qui fidem legitimam reliquerunt, vsque ad periculosa (*de minori nempè errore in alterum maiorem*) descendunt. *Supplemus autem paulopòst ex Angl. MS. cod.* quando & in ceteris hominibus, qui non sunt caro tantummodò, sed caro & anima; caro quidem sola, *&c.*

CAP. XXI.

94. Sed ex hac occasione, &c.] *Titulum capiti huic imposuimus*: Aduersus Sabellianos, quòd alius sit Pater, alius filius, ex scripturis. *Quod ipsum tractatur à Tertulliano, sæpecitato libro adu. Praxean (à quo virus suum hauserunt Sabelliani) potissimùm cap. 4. 11. 12. & 21. ac sequentibus, ex iisdem quæ hic citantur & aliis compluribus scripturis.*

95. Aut quum inter manus teneat: Pluit Dominus super Sodomam, &c.] *Sic prorsus legimus ex MS. Angl. cod. pro*: Deus, *cum LXX. Gen. 19. & Tertulliano. De Prouerbio verò* inter manus tenere, *vide nostra Prolegomena. Supplemus verò ex eodem MS. cod.* filius meus es tu, *quia sic Psal. 2. legitur ab omnibus. Item mox*: Aut quū etiam ille desideratus scriba ait: Dixit Dominus Domino meo; *vbi iterum legimus* Dixit, *pro*: Dicit, *quia Psal. 109. omnes, etiam Tertull. illud legunt. Iterum*: inuenit positum sic: Hæc dicit Dominus Christo meo Domino; *tum quòd sic legatur Isai. 45. etiam iuxta Tertull. tum quòd, nisi sic legatur, ad institutum nihil faceret. Denique*: Aut dum inuenit positum: Quoniam qui me misit, maior me est.

96. Eo ad Patrem meum & Patrem vestrū, &c.] *Hic ab aliis omnibus & Tertulliano differt, (ex quo etiā conuincitur illius hunc librum non esse) quòd legat*: Eo, *pro eo quod illi*: Ascendo; *sicut etiam in eo quod vertit*: Et honorificaui & honorificabo. *Denique quòd legat*: quoniam hoc tibi non reuelauit caro & sanguis.

CAP. XXII.

97. Sed quia frequenter, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Nihil pro illis facere: Ego & Pater vnum sumus. *Quod ipsum tractatur à Tertull. dicto lib. aduers. Prax. cap. 24. Siue autem legas cum exc.* At, *&*: discernit atque distinguit, *siue cum Gagnæo*: discernit atque distinxit, *non refert.*

98. Vnum enim neutraliter positum, &c.] *In hoc non satis circumspectè scribit, quòd nullam essentiæ Patris & filij communionem adserat; vel in hoc Tertullian. imitatus, præterquàm quòd adserat etiam exemplum ex Apostolo 1. Cor. 3. vnitati essentiæ veluti contrarium; in quo certè hallucinatum fuisse Auctorem non vereor dicere, quum postea Ecclesia in diuersis Conciliis diuersum definiuerit. Legimus autem cum Dn. Latinio*: Vnum autem quod ait, ad concordiam, *&c.* pertinet, *pro*: pertinere. *Castigamus etiā post aliquot lineas*: dum idem sentiunt, ipsum sunt, *pro*: ipsi, *ex MS. Angl. cod.*

99. Dum ergo accipit sanctificationem à Patre, minor Patre est, &c.] *Debet etiam commodè iste intelligi locus, vt illud*: minor Patre, *ad humanam referatur naturam. Supplemus verò mox*: Et nunc autem profitendo se accepisse sanctificationem à Patre; hoc ipso, quo Patre se minorem, accipiendo ab ipso sanctificationem, probat; filium se esse, *ex cod. Angl. MS.*

CAP. XXIII.

100. Quòd si de cœlo missus, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: Verbis aliis Christi, Deum ipsum probari. *Atqui etiam ibi*: vt diximus, *adludit ad cap. 14. suprà, vbi latiùs citauit locum Ioan. 3.*

101. Etsi ego de me testificor, &c.] *Sic castigamus ex cod. MS. Angli. pro*: Si, *quia illud legitur secundum editiones omnes Ioan. 8. In qua scriptura variat ab aliis, legens*: Vnde venerim & quò eam; *vbi supplemus*: vos ignoratis vnde venerim, aut quò eam vos secundum carnem iudicatis, *quum mox idipsum explicatur. Item in illo*: vos ex inferioribus estis, ego de sursum sum, *differt à vulgato Latino Interprete. Siue autem legas post aliquot lineas*: vnde non Deus tātùm est Christus, *cum exc. siue cum MS. Angl.* sit Christus; *perinde est.*

102. Sed idcircò nunc hic Christus in vnā partem, *&c.* incubuit, &c.] *De hoc prouerbio vide nostra Prolegomena.*

103. Ego ex Deo prodij & veni, &c.] *Truncatim citat, retinens quod pro instituto faciebat, illud Ioan. 16.* Ego à Deo exiui, *exiui* à patre, & veni *in mundum. Supplemus autem*: Quódque quia non otiosè prolatum est.

104. Ante Abraham ego sum, &c.] *Hic etiā non integrè citat ex cap. 8. Ioan. sicuti etiam illud Ioan. 10. nulla ouium mentione facta, de quibus loquitur Christus*: & ego agnoscam eas, *&c. Differt verò ab aliis in illo Ioan. 10.* ad quos verba facta sunt, *quum illi legant*: *ad quos sermo Dei factus est.*

CAP. XXIIII.

105. Si homo tantummodò Christus, &c.] *Titulum nouum non addidimus, quia eiusdem est argumenti caput istud. Atqui neque etiam ad verbum citat illud Christi Ioan.6.* Et omnis qui videt & credit in me, non morietur in æternum, *quia ibi legitur: Vt omnis qui videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & postea: Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum.*

106. Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, &c.] *Gagnæus substituerat, vti ab hæresi Pneumatomachôn Auctorem adsereret:* Sed si à Christo accepit quæ nuntiet, non est homo tantummodò Christus, à quo accepit Paracletus Deus non minor; quoniam nec Paracletus à Christo acciperet, nisi Deus esset Christus; Christus ergo se Deum esse hoc ipso probat, quòd ab eo accepit Paracletus quæ nuntiat; vt testimonium Christi diuinitatis grande sit, dum ab illo Paracletus sumit quæ ceteris tradit. *Verùm lectionem excusorum codicum, quam edidit Gelenius, habet etiam Anglicus codex; & nominatim propter hunc locum (vti in Argumento adnotauimus) hæreticus vocatur hic liber à B. Hieronymo.*

107. Nec prædestinatio ista dicatur, &c.] *Non negat* Christi prædestinationem, *quum legatur Roman.1.* Qui prædestinatus est filius Dei; *sed dumtaxat vult Ioan. 17. illud:* Et nunc honorifica me gloria quam habebam apud te antequàm mundus fieret, *ad prædestinationem Christi propriè non referri; & vt de illa intelligatur, tamen æquè ex eo loco probari Christum Deum esse, non hominem tantùm; quòd eius prædestinatio præcedat* prædestinationem Adam, Abel, Enoch, Noe, & Abraham, *qui tamen ante hominem Christum censentur. Proinde rectiùs Anglicus MS. cod.* minor enim per istam destinationem (*seu potiùs* prædestinationem) Christus ceteris intelligetur, *quàm exc.* intelligitur. *Ex eodem legimus:* aut si hæc tolli non possunt, *pro eo quod exc.* aut si hæc in prædestinatione tantùm dici non possunt.

CAP. XXV.

108. Quid si Moyses hanc eandem regulã, &c.] *Huic capiti inscriptionem fecimus:* Christum Deum probari, etiam ex initio Geneseos Moysi, & Euangelij Ioannis. *Castigamus autem ex Angl. MS. cod.* quò discamus, *pro:* dicamus.

109. Quid si idem Moyses vbique introducit, &c.] *Quum nullum peculiarem locum Pentateuchi citet, quærat Lector curiosus, vnde potissimùm omnia hæc desumpta sint.*

110. Venite, & mox descendamus, &c.] *Hic iterum variat ab edit.* LXX. *Gen. 11. apud quem non reperitur:* mox, *neque illic. Sicuti etiam in illo Deuter. 32.* Quum disseminaret.

CAP. XXVI.

111. Ecce idem Moyses, &c.] *Caput hoc inscripsimus:* Christum Deum etiam inde probari, quòd Abrahæ & Agar Deus visus legatur; *nempè Gen. 18. iuxta* LXX. *vbi legitur* apparuisse Deus Abrahæ *ad quercum Mambre; de quo hic sub medium cap. latiùs, & de Agar, Gen. 16. & 21. cuius vnam partem non multo pòst, & alteram sub finem cap tractat. Supplemus autem post aliquot lineas ex Angl. MS. cod.* qui tot modis Deus intelligitur adprobari.

112. Ac, si & Agar, &c.] *Quum legat Gen. 16.* in via Sur, *quod hodie non habetur in edit.* LXX. *patet illum plus olim legisse. De Prouerbiali verò formula:* ex vtroque latere nos veritas in istam concludit sententiam, *vide nostra Prolegomena. Supplemus mox:* quoniam Patri subditus & adnuntiator paternæ voluntatis est, *ac:* Ergo si hic locus.

113. Abrahæ visum Deum apud quercum Mãbræ, &c.] *In hac scriptura Gen. 18. prætermittit mentionem vituli quem fecit Abraham, & illis etiam vescendum apposuit.*

114. Quoniam pluit Dominus, &c.] *Sicuti suprà cap. 21. & hic castigamus:* Dominus; *& paulopòst:* Dominus à Domino, *pro:* Deus, *quod erat vtrobique, tum quòd illud ab omnibus legatur Gen. 19. tum quòd mox subiungat:* sed in subuersione Sodomorũ Dominus pluit ignem à Domino. Hic autem Dominus, visus est Abrahæ Deus, *nempè vti præmissum est Gen. 18.*

115. Subuerti vos, inquit, sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorram, &c.] *Posterior quidem huius scripturæ pars inuenitur Isai. 13. & Hieron. 50. apud quos legitur:* Deus; *sed integra hæc scriptura legitur Amos 4. Vbi quum iuxta* LXX. *legatur* κύριος, *id est,* Dominus, *id etiam hic legimus, pro:* Deus, *eo quòd addat Auctor:* Dominus ergo Sodomam subuertit, id est, Deus. *Interim Hebraicè vox est Tetragrammaton.*

116. Adhuc, inquit (*nempè Moyses*) idem angelus & Deus, &c.] *In hac scriptura variat etiam à* LXX. *quòd legat* ipsam Agar, *&*; exaudiui enim vocem pueri, *pro eo quod illi:* Exaudiuit enim Deus; *& quòd omittat: manum eius. Item in illo:* & impleuit vtrem de puteo, *&* dedit puero.

117. dum exponit sinum patris, sicut Ioannes edicit, &c.] *Hic bis variat ab Euãgelista Ioanne, vtpotè quum legatur Ioan. 1. qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Legimus autem prorsus, vt sensus constet:* Si enim ipse Ioannes, *&c. pro:* Sed, *& supplemus:* sed & angelus, *ex MS. Angl. cod.*

CAP. XXVII.

118. Quid si & alio in loco, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus:* Quòd etiam Iacob apparuerit Deus Dei filius.

119. Nam, quum apud vxores suas, &c.] *Huius scripturæ verba melius distinxit & vertit ex Græco:* Vide hircos & arietes ascendentes super oues & capras variatos albos, & vatios, & cinetitios & adspersos, *quàm hodie vertit Latinus* LXX. *Interpres:* super oues & capras subalbas & variatas & cineratas sparsas. *Castigamus verò:* vnxisti, *ex MS. Angl. cod. pro:* erexisti.

120. Remansit enim, inquit, Iacob solus, &c.] *In hac scriptura Gen. 32. omittitur hic illud: & emarcuit latitudo femoris eius; & vertitur* ἔτι: iam nunc, *pro eo quod Latinus* LXX. *Interpres:* vltra, *&* εἶδος θεοῦ, visio Dei, *pro quo secundum illum: facies Dei, minus aptè.*

121. Ac, si Israël est homo videns Deum, &c.] *De hac interpretatione nominis* Israël, *vide alicubi suprà Adnotationes nostras.*

122. Deus, inquit, qui pascit me, &c.] *Suprà, hanc scripturam, quomodo* idem Deus & angelus Christus, *tractauit latiùs Auctor cap. 15. Supplemus autem:*

autem: benedicat pueros hos; *quod non modò Gen. 48. sed etiam hìc paulopòst sic legitur.*

CAP. XXVIII.

123. Adhuc adiiciam illam quoque partem, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus*: Pro Sabellianis nihil facere illud: Philippe, qui videt me, videt & Patrē, *&c. Quod probat, partim ex eo quòd* scriptura diuina, quæ nondum facta sunt, pro factis adnuntiat; *partim ex verbis sequentibus Ioan. 14. vbi aperta est distinctio Patris & Filij. Quod postremum etiam vrget Tertullian. dicto lib. aduers. Praxean cap. 24. & 25.*

124. Philippe, qui vidit me, vidit & Patrem, &c.] *Etiam hinc colligitur Librum hunc non esse Tertull. vtpotè qui suprà dicto lib. aduers. Praxean cap. 20. 24. & 25. legerit*: videt, *vtrobique; illud interim etiā hodie habent Græci codices. vide ibidem Adnot. nostras n. 143. Vterque tamen consentit in illo*: Si me cognouistis, & Patrem meum cognouistis, *pro eo quod alij*: cognouissetis *vtrobique.*

125. Quia puer, aiebat, natus est vobis, &c.] *In hoc differt Isai. 9. ab omnibus aliis, quòd legat*; vobis, *pro: nobis; & quòd Isai. 9.* Et accessit, *vbi alij*: accessi; *omittens etiam: in vtero.*

126. Quoniam sicut patet operatur, ita operatur & filius, &c.] *Adludit, partim ad illud Ioan. 6. Pater meus vsque modò operatur, & ego operor, partim ad illud Ioan. 14. Pater autem manens in me, ipse facit opera; quò maximè respexisse, inde patet, quod paulopòst habetur*: confestim adiicit & dicit: Qui credit in me, opera, *&c. quod inuenitur Ioan. 14. sicuti etiam quæ deinceps citat, vbi legit solus*: diligit, *pro eo quod alij*: diliget. *Vertens bis*: Aduocatum, *Latinè, quod ex Græco alij transferunt*: *Paracletum; sicuti etiam non semel cap. sequ.*

127. Ego sum vitis vera, &c.] *In hac scriptura Ioan. 15. magis Græca sequitur quàm Latina exemplaria, legens*: tollit, purgat, *ac*: fructum ampliorem. *Consequenter, iuxta Euangelistam ibidem ex MS. Angl. cod. sic supplemus*: manete in mea caritate. Si mādata mea seruaueritis, manebitis in mea caritate, sicut ego, *&c. & rursum paulopòst*: proficere possit & crescere. *Atqui de Prouerbialibus formulis*: Campus latus & fusus aperietur, *ac*: effossis luminibus orbatus, *vide nostra Prolegomena.*

CAP. XXIX.

128. Sed enim ordo rationis, &c.] *Caput hoc inscripsimus*: De fide IN SPIRITVM SANCTVM; *quamquam interim non satis exactè, vtpotè nondum re per consilia satis definita, hanc materiam tractat, vti latiùs admonuimus in calce Argumenti.*

129 erunt remissa, & quorum retinuertiis, erunt retenta, &c.] *Haud aliter B. Cyprianus vbique vertit*: *remittentur, &*: *tenebuntur, de qua lectione vide Adnotationes nostras in Epist. eius 73. ad Iubaian. Legimus verò paulopòst ex MS. Angl. cod.* nec ex hoc tamen ipse diuersus, *pro*: diuiditur, *quia sequitur*: nec alter est, *&*: vnus atque ipse est diuidens officia, *vbi adludit ad illud 1. Cor. 12. vnus atque idem spiritus diuidens singulis prout vult. Item non multo pòst*: ibi parcè datus, hìc largè commodatus, *pro*: dat, *ac*: commodat, *quia præcedit*: effusus, *& sequitur*: exhibitus.

130. spiritum veritatis, &c.] *Sic prorsus castigauimus, pro*: spiritus, *ex Angl. MS. cod. illud enim legitur Ioan. 14. Legit autem per emphasim*: Quum venerit aduocatus ille, *tum hìc, tum in sequenti scriptura, Ioan. 14. & bis*: meo; *quod tam Græcè quàm Latinè desideratur. Ibi autem*: vos diriget in omnem veritatem, *Græca potius quàm Latina sequitur exemplaria, sicuti etiam quum iterum adludit ad Apostolum 1. Corinth. 12. legens*: virtutes & sanitates, *ac*: discretiones spirituum, *plurali numero.*

131. habitans in solo Christo plenus & totus, &c.] *Videtur sic interpretari (atque adeò tacitè insinuare diuinitatem Spiritussancti) illud Coloss. 2. Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Et estis in illo repleti. Legimus autem & supplemus ex Angl. MS. cod.* cnmulatè distributus & missus, *pro eo quod erat dumtaxat*: cumulatè admissus. *De Prouerbiali verò formula*: vt ex illo venæ ducerentur, *vide nostra Prolegomena.*

132. Et requiescit, inquit, super eum, *&c.* & impleuit eum, &c.] *Peculiaris est etiam hæc Auctori lectio, pro eo quod editiones omnes Isai. 11. & Tertull. ac B. Cyprian.* requiescet, *ac*: implebit, *nisi fortè mendum subsit. Placet autem distinctio Auctoris in scriptura Isai. 61.* Euangelizare pauperibus misit me, *pro eo quod perperàm hodie apud LXX. Græcè & Latinè* misit me, *sequentibus adnectitur, maximè quum illud Christus citauerit Luc. 4. Auctori etiam propria est versio Psal. 44.* à consortibus tuis, *pro eo quod alij omnes*: præ, *vertunt, sed ad vtrumque anceps est vocula* παρὰ.

133. Hic est enim qui contra carnem desiderat, &c.] *Mira est interpretatio illius*: *Spiritus concupiscit aduersus carnem, de Spiritusancto hominem inhabitante, quum alij malint referre ad spiritum hominis. Atqui consentit cum vulgato Latino Interprete, legens 1. Cor. 4.* Et spiritus Prophetarum Prophetis subiectus est, *quantumuis hodie Græcè plurali legitur numero. Et econtrariò Græcis exemplaribus correspondet magis, 1. Tim. 4. vertens* spiritibus seductoribus, *idque non hìc modò, sed etiam infrà Epist. de Cibis Iudaicis c. 5. Item & in eo quòd vertat 1. Cor. 12.* In hoc spiritu positus (*quod illi peculiare est, pro*: *loquens*) nemo vnquàm dicit anathema Iesum, *pro*: Iesu, *quamquam illud legant etiam quidam Latini codices.*

134. In hunc quisquis blasphemauerit, &c.] *Partim istud reperitur Marc. 3. nempè illud*: blasphemauerit, *partim Matth. 12. illud nempè*: non tantùm in isto sæculo, verùm etiam nec in futuro.

CAP. XXX.

135. Et hæc quidem de Patre & Filio & Spiritusancto, &c.] *Titulum huic capiti imposuimus*: Nihil prædictis obstare fidem vnius Dei. *Atqui quum non semel hìc vrgeat* duos Deos non dici, etiāsi Pater Deus, & filius Deus dicatur, *nulla repetita mentione Spiritussancti, etiam hac de caussa hunc librum pro se tamquam B. Cypriani citare solebant Pneumatomachi, verùm non tam cautè scribebant Veteres. Et verò quum idipsum argumentum tractetur suprà Tom. 3. à Tertulliano lib. aduersus Praxean, cap. 13. & 18. etiam de Spiritusancto, & hinc patet, non esse hunc librum Tertulliani. Legimus autem mox ex MS. cod. Angl.*

qua vnus Deus & per scripturas promittitur, *pro eo quod corruptè legebatur:* vnum Deus.

136. Tam enim illi, &c.] *De duobus his generibus* hæreticorum, *cap.* 18. *Paulopòst autem legimus:* Si vnus Deus, Christus autem Deus, *&c. omissa superflua voce:* Christus. *Supplemus etiam ex Angl. MS. cod.* Christum esse contendunt.

137. Ego sum, inquit, Deus, &c.] *Hic differt, quòd vertat:* & non est præter me iustus & saluans, *pro eo quod Latinus interpres* LXX. *Isai.* 45. *iustus & saluator. Deinde:* & nemora in statera, *quum legatur Græcè* τὰς νάπας, *quod vertit ille Isai.* 40. *rupes; sed vtrumque vox Græca significat, & magis propriè quod habet Auctor. Item:* vt sciant omnes, *pro: vt sciant omnia regna terræ, iuxta editiones omnes.* 4. *Reg.* 18. *ex Isai.* 77.

138. sed humani erroris præsumptione, qua hæretici esse voluerunt, &c.] *Sic ex MS. cod. Angl. pro:* quia. *Adludit autem Auctor ad significationem vocis:* hæresis, *quæ ab electione deriuatur, atque adeò non nisi voluntate suscipitur, sicuti suprà latius Tom.* 3. *lib. de Præscript. adu. hæret. cap* 6. *Supplemus verò ex MS. Angl. cod paulopòst:* vnus in scripturis bonus dictus est Deus, *& deinde legimus:* Ac, si non putant, *&c. pro:* At, si.

Cap. XXXI.

139. Est ergo Deus pater, &c.] *Inscriptionem huic capiti fecimus:* Epilogus libri: De Deo Patre & filio. *Vbi iterum nullam Spiritussancti mentionem facit, quod pro se rapiebant Pneumatomachi. Supplemus autem ex Gagnæo:* qui non in sono percussi aëris.

140. cuius sacræ & diuinæ natiuitatis, &c.] *Adludit ad illud Isai.* 3. *Generationem eius quis enarrabit? Quod de æterna* natiuitate *eodem prorsus modo, interpretantur B. Ambr. lib.* 1. *de Fide ad Gratian. cap.* 5. *B. Cyrillus in Isaiam, & B. August. Epist.* 150. *ad Elpidium.*

141. quia & pater illum etiam quadam ratione præcedit, &c.] *Sic legimus ex MS. Angl. cod. pro:* quin; *qui etiam omittit illa, quæ explicationis caussa, ne Arrianis videatur fauere, addidit Gagnæus, nempè:* quadam ratione, quodammodò, *&:* aliquo pacto; *verùm maluimus in contextu relinquere, vt nemo hinc errandi ansam sumat. Quamquam interim contra illos sufficiat illud quod præmittitur:* Semper enim in patre, ne pater non semper sit pater, *& quod haud procul à fine huius cap. habet:* principium natiuitatis ante omne tempus accepit. *Ex quo constat, quum dicit:* patrem præcedere, priorem esse, & antecedere, *id solum se intelligere, vti subiungit:* quâ pater sit. *Eodem modo itaque intelligendum quod iterum dicit:* cum patre postmodùm fuit, *& quæ habet MS. cod. Angl. eadem de caussa etiam à nobis prætermissa:* & meritò ipse est ante omnia, sed post patrem; *at:* secundam personam efficiens post patrem, quâ filius. *Atqui non potuimus non supplere ex MS. Angl. intermediam periodum antea desideratam post illud:* ille qui originem nescit, *nempè:* Simul vt hic minor sit (*quod etiam cautè legendum*) dum in illo esse se scit, habens originē, quia nascitur, & per Patrem quodammodò, quamuis originem habet quâ nascitur, vicinus (*vox corrupta*) in natiuitate, dum ex eo patre qui originem solus non habet, nascitur.

142. Hic ergo quando pater voluit, processit ex Patre, &c.] *Impropriè hic processionem filio Dei tribuit, quam Patres posteriores ad distinctionem personarum soli Spirituisancto. Legimus verò, & distinguimus paulopòst ex eodem MS. Angl. cod.* Si enim natus non fuisset, innatus comparatus cum eo qui esset innatus, æquatione in vtroque ostensa, *&c. pro:* ostensi, *quod corruptissimè legebatur. Supplentes paulopòst ex eodem codice duas periodos & dimidiam, quæ desiderabantur post illud:* & ideò duos adprobasset etiam Deos, *omittentes illud:* Christus autem non innatus est. *Idque in hæc verba:* Si inuisibilis fuisset, cum inuisibili collatus par expressus duos inuisibiles ostendisset; & ideò duos comprobasset & Deos. Si incomprehensibilis, si & cetera quæcumque sunt Patris; meritò, dicimus, duorum Deorum quam isti confingunt controuersiam suscitasset. Nunc autem quidquid est, non ex se est, quia nec innatus est; *cui addendum ex excusis,* sed ex patre est, quia genitus est.

143. Siue dum verbum est, &c.] *Scripturas antiquiores, quibus dicitur Christus:* verbum, virtus, sapientia, filius Dei, vnigenitus, *&* primogenitus, *ad marginem adnotauimus. Castigamus autem & distinguimus ex Angl. cod. MS.* Quo genere dū, *&c.* ex illo est qui (*pro:* quia) originem non habet; vnus est; *& cum Gagnæo supplemus:* Idcircò vnum Deum adseruit (*nempè scriptura*) *& ex MS. cod. Angl.* initium potius & principium. *Legentes iterum cum Gagnæo:* Filius autem nihil ex arbitrio suo gerit, *pro eo quod substituerat Gelenius:* Idem est denique quod nihil, *&c. Est autem etiam hoc cautè legendum, quòd* paternæ voluntatis ministrum *vocet, quod solummodò verum est de Christo secundum humanam, non verò diuinam naturam. Atqui ex MS. cod. Angl. iterum supplemus parenthesi interiecta:* Nam quum id sit principium ceteris quod innatum est, (quod Deus solus pater est qui extra originem est, ex quo hic est qui natus est) dum qui ex illo nascitur, *&c. Item paulopòst:* Cuius sic diuinitas traditur, vt non aut dissonantia aut inæqualitate diuinitatis.

144. Subiectis enim ei quasi filio omnibus rebus à Patre, &c.] *Adludit ad illud Apostoli Rom.* 8. *qui subiecit ei omnia. Et verò hic iterum supplemus post hæc verba ex MS. Angl. cod.* dum ipse cum his quâ illi subiecta sunt, Patri suo subiicitur. *Legentes mox:* dum, *&c.* rursus Patri (*pro:* illi) remittit; (*omittentes vocem:* vnde, *intermediam*) vnus Deus ostenditur, verus & æternus pater. *Supplentes paulopòst:* & principium ipsius quoque filij sui. *Ceterùm valde obscurum est, &, quantum apparet, corruptum aut mutilum:* manente in illo quod etiam auditus est, *sicut etiam quod antea legebat Gagnæus:* manentem in se quod audiuit ab illo. *Sed sicuti alia multa, ita & hoc aliis castigandum relinquimus.*

ARGV-

ARGVMENTVM EPISTOLÆ DE CIBIS IVDAICIS, PER IACOBVM PAMELIVM.

NOVATIANVS *Presbyter Romanus (seu quisquis alius huius Epistolæ Auctor) in secessu suo, tempore persecutionis Decianæ, variis fratrum literis prouocatus, aduersus Iudæos post superiores duas Epistolas* DE CIRCVMCISIONE ET SABBATO, *etiam hanc* DE CIBIS IVDAICIS *edidit.* II

Imprimis autem legem spiritalem esse tradit; & proinde quum cibus primus hominibus solus arborum fructus fuerit, et vsus carnis accesserit; legem postmodùm subsecutam, quæ cibos discernens, quædam quasi munda concessit animalia, quædam interdixit quasi non munda, spiritaliter esse intelligendum. Præsertim quum pronuntiata sint omnia valde bona, & etiam immunda animalia ad sobolem in Arca Noe reseruata sunt, quæ alioqui possent auferri, si propter inquinamentum suum debuissent aboleri. II.

Non culpanda itaque immunda animalia, ne in auctorem culpa reuocetur; sed quādo irrationale animal ob aliquid reiicitur, magis illud ipsum in eo qui rationalis est homine damnari; in animalibus proinde mores humanos & actus & voluntates depingi. III.

His accessisse & aliā caussam, cur multa à Iudæis ciborum genera tollerentur, ad coërcendam intemperantiam populi vni Deo seruituri. IIII.

Et verò fuerit tempus aliquod, quo istæ vmbræ vel figuræ exercendæ; postquàm finis Legis Christus superuenit, omnia iam dici ab Apostolo munda mundis; & cibum verum & sanctum esse, fidem rectam ac immaculatam conscientiam. V.

Sed non ex hoc, quia libertas ciborum concessa, luxuriam permissam esse, nec continentiam sublatam aut ieiunia. Hæc enim vel maximè decere fideles, oraturos scilicet Deum, & acturos ei gratias, non diebus tantùm, sed & noctibus. VI.

Cauendum etiam esse, ne quis licentiam istam in tantum probet profusam, vt ad immolata idolis possit accedere. VII.

Ceterùm huius Epistolæ quædā verba cap. III. *descripta sunt à Hrabano nostro (de quibus ibi latiùs) Comment. in Leuiticum; verùm neque MS. cod. Leodiensis, neque excusi ad marginem pro more illius adnotatum habent Auctoris, ex quo desumpsit, nomen.* TERTVLLIANI *autem hanc Epistolam (quantumuis ei adscribatur in* Catalogo *Bibliothecæ Corbeiensis) nō esse; tum ex stylo & scripturis aliter translatis, satis cōstat; tum etiam quòd secessus sui persecutionis tempore meminerit, qualem Tertullianus vbique impugnat, & maximè Libro de Fuga in persecutione.* B. CYPRIANO *adscribendam aliquando existimauimus ob similem inscriptionem & initium cum libro illius de Spectaculis; sed in reliquis stylo illius non conuenire animaduertimus.* NOVATIANO *itaque adscribere maluimus; tū quòd B. Hieron. Epist. 123. ad Damasum de 5. quæst. scribat, Latino sermone à Nouatiano editas quæstiunculas, De animalibus mūdis & immundis; tum quòd idem* Catal. Script. *Eccles. & eius* Interpres *Sophronius, & post eos Honorius Augustudunensis ac Trithemius, inter eius scripta vnum* DE CIBIS IVDAICIS *recenseant. Quod etiam titulo* EPISTOLÆ *insignitum fuisse colligitur ex Epist. eiusdem B. Hieron. 21. ad Paulum* Concordiensem, *vbi opuscula illius Epistolas nuncupat. Atqui hanc primus edidit Gagnæus* Theologus *in editione sua Parisiensi, castigauit deinde* Gelenius *ad Britannicum codicem MS. Nos denique ex coniecturis quibusdam Dn. Latinij & nostris iterum recognouimus, et Argumentum ac Adnotationes recens adiecimus.*

OOO v

NOVATIANI ROMANAE ECCLESIÆ PRESBYTERI, DE CIBIS IVDAICIS EPISTOLA. D

[1] NOVATIANVS PLEBI IN EVANGELIO PERSTANTI SALVTEM.

CAP. I.

ETSI [2] mihi, fratres sanctissimi, exoptatissimus dies ille, & inter præcipuos beatósque referendus est, quo litteras vestras & scripta suscipio (quid enim me aliud nunc faciat liberiorem?) tamen non minus egregium diem & inter eximios arbitror computandum, quo similes vobis adfectu debitæ caritatis remittens, & ego ad vos compari voto litteras scribo. Nihil enim me, fratres sanctissimi, tantis constrictum vinculis tenet, nihil tantis curarum ac solitudinum stimulis excitat & exagitat; quàm ne iacturam vobis quandam [3] per absentiam meam putetis illatam, cui remedium connitor dare, dum elaboro vobis me præsentem frequentibus litteris exhibere. Quamquam ergo, & officium debitum, & cura suscepta, & ipsa ministerij imposita persona hanc à me litterarum scribendarum exposcant necessitatem; tamen vos illam plus exaggeratis, dum me ad scribendum frequentioribus litteris prouocatis, &, pronum me licet, ad ista caritatis sollemnia magis impellitis, dum sine cessatione in Euangelio vos perstare monstratis; ex quo efficitur, vt & ego vos litteris meis non tam instruam iam eruditos, quàm incitem paratos. E
Nam qui sincerum Euangelium & excretum ab omni peruersæ labe doctrinæ non tantum tenetis; verumetiam animosè docetis, magistrum hominem non quæritis, qui rebus ipsis vos doctores esse monstratis. Currentes igitur vos exhortor, & vigilantes excito, & aduersus spiritalia nequitiæ dimicantes alloquor; & ad brabium cursu vocationis in Christo tēdentes impello: vt tam hæreticorum sacrilegis calumniis, quàm etiā Iudæorum otiosis fabulis calcatis & reiectis, traditionem solam Christi doctrinámque teneatis, vt condignè auctoritatem vobis eius nominis vindicare possitis. Quàm verò sint peruersi Iudæi, & ab intellectu suæ legis alieni, [4] duabus epistolis superioribus, vt arbitror, plenè ostendi: in quibus probatum est, prorsus ignorare illos, quæ sit vera circuncisio; & quid verum sabbatum, quorum adhuc magis ac magis cæcitas reuincitur in hac epistola, in qua aliquid de cibis ipsorum breuiter disseritur: hinc etenim se solos sanctos, & ceteros omnes æstimant inquinatos. [5] Itaque in primis illud collocandum est, legem spiritalem esse: quam si spiritalem negant, vtique blasphemant: si deuitantes blasphemiam, spiritalem confitentur, spiritaliter legant. Diuina enim diuinè sunt recipienda, & sancta sanctè vtique asserenda. Ceterùm culpa grauis inuritur, si terrestris & humana sacris & spiritalibus litteris doctrina præstatur, quod vt ne fiat cauēdum est. Caueri autem potest, si quæ à Deo præcepta sunt sic tractentur, ne auctoritatem eius imminuant assumpta, ne dum quædam impura & non munda dicuntur, institutio illorum infamem reddiderit institutorē. Videbitur enim reprobando quæ fecit opera propria damnasse, quæ quasi bona probauerat: & in vtroque inconstans, quod hæretici quidem volunt videri, denotabitur: dum aut quæ nō erant munda benedixit, aut quę benedixerat, quia & munda & bona, postea reprobauit quasi non bona: quippè quia nō munda: cuius consequenter enormitas perpetua manebit & controuersia, si perseuerat ista Iudaica doctrina, quæ omnibus viribus amputanda est, vt dum quid enormiter ab ipsis traditur, à nobis tollatur: & operum suorū competens dispositio & diuinæ legis congruens, & spiritalis illatio remittatur. Sed vt ab exordio rerum & vnde oportet incipiā, cibus primus hominibus solus arborū fuit fœtus & fructus. Nam à pomis vsum postea ad fruges contulit culpa, conditionem conscientiæ ipso situ corporis approbante. Nam & innocentia decerpturos alimenta ex arboribus, adhuc sibi benè conscios homines, ad superna subrexit: & commissum delictum ad conquirenda frumenta homines terræ solóque deiecit. Postea etiam vsus carnis accessit, diuina gratia humanis necessitatibus competentia ciborum genera prorsus opportunis temporibus porrigente. nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus, &

Marginal notes: Ephes. 6. — Philip. 3. — II. — Rom. 7. — F — Ge. 1. & 9. — Gen. 1. — Gen. 3. — Gen. 9.

A & non ſine labore confectus, ad emendationem ſcilicet, ne iterum liberet delinquere, ſi
innocentiam impoſitus labor non admoneret. Et quia iam non paradiſus cuſtodiendus,
ſed mundus totus fuerat excolendus, robuſtior cibus carnis offertur, vt ad emolumen-
ta culturæ plus aliquid humanorum corporum viribus adderetur. Hæc omnia gratia (vt
dixi) & diſpoſitione diuina, ne aut minus redderetur robuſtior cibus, quo referri ad opera
marceſcerent, aut amplius tenerior, quo pro modo virium oppreſſi ferre non poſſent. Lex
autem poſtmodum ſubſecuta cibos carnis cum diſcretione diſpoſuit: quædam enim ad *Leui.* 11. & *Deut.* 14.
vſum quaſi munda contribuit & conceſſit animalia, quædam interdixit quaſi non mun-
da, & ipſos edentes inquinatura. & mundorum quidem hanc formam dedit,[6] vt quæ ru-
minatione ruminent, & vngulas findant munda: immũda quæ neutrum horum vel alterũ
faciant: Sic in piſcibus quoque eadẽ munda eſſent, quæ cooperta ſquamis & armata remi- *Ibidem.*
giis, at quæ contrà, hæc eſſe non munda. Alitũ quoque diſcrimen induxit, quidque aut re-
probum iudicaretur, aut mundum. Ita lex ſolertiam maximam faciendæ animalium ſe-
parationis inſtituit, quæ in vnam benedictionis formam conſtitutio antiqua contraxit.
Quid igitur dicemus? immundáne ergo animalia? quid eſt enim aliud, non munda, quàm
quæ lex à ciborum vſibus ſeparauit? Quid enim & illud quod iam diximus, ergo inſtitu-
tor non mundorum Deus, & culpa factorum in artificem redundabit, qui non munda
produxit: quod vtique dicere extremæ ſummæque dementiæ eſt, Deum accuſare quaſi
inſtituerit immunda, & diuinæ maieſtati crimen inferre, quaſi fecerit reproba; præſertim
B cùm & pronuntiata ſint valde bona, & quæ bona vt creſcerent & multiplicarentur, be-
nedictionem ab ipſo Deo ſint conſecuta; inſuper etiam in arca Noe præcepto creatoris *Gen.* 1.
ipſorum ad ſobolem reſeruata, vt & neceſſaria probarentur dum cuſtodiuntur, & bona *Gen.* 7.
dum neceſſaria probarentur,[7] licet ibi quoque crimen ſit adiectum. Sed tamen vel tunc
inſtitutio iſtorum non mundorum funditùs potuiſſet auferri, ſi propter inquinamentum
ſuum debuiſſet aboleri. [* Quatenus ergo (vt Apoſtolo auctore monſtrauimus) ſpiritalis
lex iſta ſpiritaliter recipienda eſt, vt legis ratio diuina & certa præſtetur? Primò creden- III. *Rom.* 7.
dum eſt; quicquid eſt à Deo inſtitutum, mundum eſſe, & ipſa inſtitutionis auctoritate
purgatum: neque culpandum, ne in auctorem culpa reuocetur. Deinde legem ad hoc *Gen.* 1.
filiis Iſraël datam, vt per illam proficerent & redirent ad mores bonos, quos cùm à patri- *Exod.* 20.
bus accepiſſent in Ægypto, propter conſuetudinem barbaræ gentis corruperant. Deni-
que & decem ſermones illi in tabulis nihil nouum docent, ſed quod oblitteratum fuerat,
admonent: vt iuſtitia in illis ignium more, quaſi adflatu quodam legis ſopita recaleſceret:
proficere autem poterant intellecto plus in hominibus vitia fugienda, quæ lex damnaſ-
ſet etiam in pecoribus. Nam quando irrationale animal ob aliquid reiicitur, magis illud
ipſum in eo qui rationalis eſt homine damnatur. Et ſi in eo quod ex natura aliquid habet
quaſi inquinamentum notatur, plus culpabile, cùm illud contra naturam in hominem
conqueritur. Ergo vt homines mundarentur, pecora culpata ſunt, ſcilicet vt & homi-
C nes, qui eadem vitia haberent, æquales pecoribus æſtimarentur. Quo pacto factum eſt,
vt nec animalia damnarentur ab inſtitutore ſui culpa, & homines in pecoribus eruditi ad
immaculatam inſtitutionis ſuæ poſſent redire naturam. Conſiderandum enim quomodo
lex munda & non munda diſcernit: Munda, inquit, & ruminant & vngulam findunt, *Leui.* 11. &
immunda neutrum faciunt, aut ex duobus vnum aliquid. Omnia iſta vnus artifex fecit, & *Deut.* 14.
qui fecit ipſe benedixit. Inſtitutionem igitur mundam, vtriuſque conſpicio, quia & qui
inſtituit ſanctus eſt, & quæ inſtituta ſunt, culpam nõ habent, dũ hoc ſunt quod facta ſunt.
crimen enim nunquam natura; ſed voluntas peruerſa excipere conſueuit.[9] Quid ergo eſt?
in animalibus mores depinguntur humani & actus & voluntates. mundi ſi ruminent, id
eſt, in ore ſemper habeant quaſi cibum præcepta diuina, vngulam findunt, ſi firmo gradu
innocentiæ, iuſtitiæ, omniſque virtutis vitæ itinera conficiãt. Eorum enim quæ in duas
vngulas pedem diuidunt, robuſtus ſemper inceſſus: dum lubricum partis alterius vngulæ
firmamento fulcitur, & in veſtigij ſoliditate retinetur. Sic qui neutrum faciunt, immundi
ſunt: quorum nec in virtutibus firmus ingreſſus eſt, nec diuinorum præceptorum in ore
vllius ruminationis teritur cibus. nam & qui alterum faciunt, nec ipſi mundi, dum ſunt
ex altero debiles, nec in vtroque perfecti. Hi autem ſunt aut vtrumque facientes, vt fi-
deles qui mundi: aut alterum, vt Iudæi & hæretici qui ſunt inquinati: aut neutrum, vt
ethnici qui ſunt conſequenter immundi. ita in animalibus per legem, quaſi quoddã hu-
manæ vitæ ſpeculum conſtitutum eſt, in quo imagines ſanctionum conſiderent, vt plus

vitiosa quæque hominibus contra naturam commissa damnentur, dum etiam naturali- D
Ibidē vtro- ter in pecoribus constituta culpantur. Nam quod in piscibus squamis aspera pro mundis
bique. habentur: asperi, & hispidi, & hirti, & firmi, & graues mores hominum probantur. Quæ autem sine his sunt immunda: quia leues, & lubrici, & infidi, & effœminati mores improbantur. Quid enim vult sibi lex cùm dicit,[10] Camelum non manducabitis, nisi quoniam
Ibidem. de exemplo animalis vitam damnat eneruem & criminibus tortuosam. Aut cùm suem ci-
Ibidem. bo prohibet assumi, reprehendit vtique cœnosam & luteā & gaudentem vitiorum sordi-
Ibidem. bus vitam, bonum suum non in animi generositate, sed in sola carne ponentem: aut cùm
Leuit. 11. leporem, accusat reformatos in fœminam viros.[11] Quis autem mustelæ corpus cibum faciat? sed furta reprehendit. Quis lacertam? sed odit vitæ incertam varietatem. Quis
Ibidem & Deut. 14. stellionem? sed maculas execratur prædam de aliena morte quærentes.[12] Aut quis coruum? sed versutas execratur voluntates. Passerem quoque cùm interdicit, intemperantiam coarguit: quando noctuam, odit lucifugas veritatis: quando cygnum, ceruicis altæ superbos:[13] quando charadrium, garrulam nimis linguæ intemperantiam: quando vespertilionem, quærentes tenebras noctis simul & erroris. Hæc ergo & his paria lex in animalibus execratur, quæ in illis quidem non criminosa, quia in hoc nata sunt, in homine
IIII. culpata, quia contra naturam non ex institutione, sed ex errore quæsita sunt. [[14] His igi-
Ibidem. tur ita se habentibus accesserunt & aliæ causæ, quibus multa à Iudæis ciborum genera tollerentur: quod vt fieret, immunda multa sunt dicta: non vt illa damnarentur, sed vt isti coërcerentur seruituri vni Deo, quia ad hoc assumptos frugalitas decebat, & gulæ tempe- E
rantia, quæ semper religioni deprenditur esse vicina, immò (vt ita dixerim) consanguinea potiùs atque cognata: sanctitati enim inimica luxuria est. Quomodo enim per illam parcetur religioni, cùm non parcatur pudori? non recipit luxuria Dei timorem, dum præcipitantibus illam voluptatibus in solam fertur cupiditatum temeritatem: effusis enim habenis sine more admotis sumptibus quasi pabulis crescit excedens patrimonium cum pudore, aut vt torrens aliquis è montium iugis cadens non tantùm opposita transcendit, sed illa ipsa in aliorum ruinam secum rapit. Ad coërcendam ergo intemperantiam populi, remedia sunt ista quæsita, vt quantum luxuriæ demeretur, tantum bonis moribus
Exod. 16. adderetur. Nam quid aliud merebantur, quàm vt ne omnibus escarum voluptatibus vterentur, qui diuinis mannæ epulis vilissimos Ægyptiorum cibos præferre ausi sunt, carnes iurulentas inimicorum atque dominorum ante libertatem ponentes, digni sanè quos optata seruitus saginaret, quibus malè displicuerit & melior & liber cibus. [[15] Fuerit er-
V. go tempus aliquod antiquum, quo istæ vmbræ vel figuræ exercendæ, vt abstinendum esset à cibis, quos institutio quidem commendauerat, sed lex interdixerat. Verùm iam
Rom. 10. finis legis Christus superuenit, cuncta legis obscura referans, omnia quæ sacramentorū nebulis antiquitas texerat. Magister enim venit insignis, & doctor cœlestis, & institutor
Tit. 1. consummatæ veritatis, sub quo meritò iam dicitur: Omnia munda mundis; inquinatis autem & infidelibus nihil mundum: sed polluta sunt eorum & mens & conscientia. Item
1. Tim. 4. alio loco: Quia omnis creatura Dei bona, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum a- F
Ibidem. ctione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. Rursum alibi: Spiritus manifestè dicit, quòd in nouissimis diebus recedent quidam à fide,[16] attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi mendaciloquorum cauteriatā habētium conscientiam suam, prohibentium nubere & abstinere à cibis quos Deus creauit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & his qui cognouerunt Deum.
1. Cor. 10. Adhuc in altera parte:[17] Omne quod in macello vænit, manducate, nihil requirentes. Ex quibus constat, omnia ista suis esse benedictionibus reddita iam lege finita: nec ad solen-
Gal. 4. nitates ciborum esse redeundum, quas & certa imperauerat causa, & iam sustulit libertas
Rom. 14. Euangelica manumissione reuocata. Clamat Apostolus, Non est regnum Dei potus &
1. Cor. 16. cibus, sed iustitia & pax & gaudium. Item alio loco: Esca ventri & venter escis, Deus autem & hunc & hanc euacuabit: corpus autem non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. Deus ventre non colitur, nec cibis; quos Dominus dicit perire, & in se-
Matth. 15. cessu naturali lege purgari. Nam qui per escas Dominum colit, propè est vt Dominum habeat ventrem suum. Cibus inquam verus & sanctus & mundus est, fides recta, immaculata conscientia, & innocens anima: quisquis sic pascitur, Christo conuescitur, talis epulator conuiua est Dei, istæ sunt epulæ quæ angelos pascunt, istæ sunt mensæ quæ martyres
Deut. 8. faciunt. Hinc est vox illa legis,[18] Non in pane tantùm viuit homo, sed in omni verbo quod

A quod proficiscitur ex ore Dei. Hinc illa Christi, Mea esca est, vt faciam voluntatem eius *Ioan. 4.*
qui me misit, & vt consummem opus eius. Hinc: Quæritis me, non quia signa vidistis, *Ioan. 6.*
sed quia manducastis de panibus meis, & saturati estis. Operamini autem non eam escam
quæ perit, sed escam permanentem in vitam æternam, quam filius hominis vobis dabit.
hunc enim pater signauit Deus. Iustitia, inquam, & continentia & reliquis Deus virtutibus colitur. Nam & Zacharias refert, Si manducetis, inquit, aut bibatis, nónne vos *Zach. 7.*
manducatis aut bibitis: exprimens cibos aut potus, non ad Deum peruenire, sed ad hominem: nec enim carneus Deus est, vt carne placetur: nec in has voluptates attonitus, vt nostris gaudeat cibis. Deus sola gaudet fide nostra, sola innocentia, sola veritate, solis virtutibus nostris, quæ habitant non in ventre, sed in animo, quásque nobis acquirit diuinus timor & cœlestis metus, non terrenus cibus. [19] Ex quibus congruenter insectatus est Apostolus superstitionibus angelorum seruientes, inflatos à sensu carnis suæ, caput Christum non tenentes, ex quo omne corpus per nexum concatenatum & fibula *Coloss. 2.*
charitatis membris mutuis innexum atque concretum crescit in Deum. sed illa seruantes, ne tetigeritis, neque contrectaueritis, quæ imaginem quidem videantur habere religionis, dum corpori non parcitur: nullum tamen emolumentum omninò iustitiæ, dum ad elementa quibus per baptisma mortui sumus, voluntaria seruitute reuocamur. [[20] Sed VI.
non ex hoc statim, quia libertas ciborum concessa, luxuria permissa est: nec quia liberaliùs nobiscum Euangelium gessit, continentiam sustulit. Non inquam ex hoc ventri procuratum est, sed ciborum forma monstrata est: ostensum est quid iuris esset, non quo in gurgitem cupiditatis iretur, sed quo legis ratio redderetur. Ceterùm nihil ita temperantiam coërcuit quàm Euangelium: nec ita constrictas quisquam gulæ leges, quàm
B Christus; qui beatos legitur pronunciasse, sed egenos, & felices esurientes atque sitientes; miseros diuites, quibus ad imperium ventris & gulæ seruientibus, voluptatum nunquam posset mater deficere, ne desinere seruitus posset; argumentum felicitatis putantes, concupiscere quantùm possint, nisi quòd & sic minus possint quàm concupiscunt. *Matth. 5. Luc. 6.*
[21] Nam & Lazarus in ipsa fame ipsísque vlceribus & canibus diuitis perferens, carnifices *Luc. 16.*
salutis ventrem & gulam coërcebat exemplis. Apostolus quoque: Habentes, dicendo, *1. Tim. 6.*
victum & vestitum, his contenti sumus; frugalitatis & continentiæ legem dabat; parum existimans profuturum esse quod scripserat, etiam exemplum se scriptorum suorum dabat, subiiciens non immeritò: esse omnium malorum auaritiam radicem. Sequitur enim præcurrentem luxuriam: quidquid hæc per vitia consumpserit, illa per scelera restituit, orbe criminum recurso, vt rursum luxuria eximat, quidquid auaritia congesserat. Nec tamen desunt inter ista, qui quum sibi nominis Christiani vocem induerint, exēpla præbeant intemperantiæ & magisteria: quorum vsque eò vitia venerunt, vt & ieiunij matutino tempore bibant, non putantes Christianum esse potare post cibum, nisi in vacuas & inanes adhuc venas infusa statim per somnum vina descenderint; minus enim qui bibunt, sapere videntur, si inter vina cibi permisceantur. Videas ergo tales, nouo genere adhuc ieiunos, & iam ebrios, non ad popinam currentes, sed popinam secum circumferentes;
C quorum quisque salutat, non osculum dat, sed propinat. Quid isti post cibum faciant, quod ebrius inuenit cibus? aut quales istos sol in occasu relinquit, quos iam marcidos vino oriens aspicit? sed quæ detestanda sunt, non sunt nobis exempla ducenda. Sumenda sunt enim ea sola, quibus animus noster melior reddatur. Et licèt in Euangelio per omnia ciborum redditus nobis vsus sit, tamen intelligitur redditus, sed cum lege frugalitatis & continentiæ. Hæc enim vel maximè decent fideles, oraturos scilicet Deum, & acturos ei quidem gratias, [22] non diebus tantùm, sed & ipsis noctibus; quod fieri non poterit, si somnum grauem, & molem pectori impositam mens cibo vinóque sopita non valuerit excutere. [[23] Sed quod in vsum ciborum vel maximè custodiendum sit; cauendum est, ne quis licentiam istam putet in tantum profusam, vt & ad immolata simulacris possit accedere. Quantum enim ad creaturam Dei pertineat, omnis munda est, sed cùm dæmoniis immolata fuerit, inquinata est tamdiu, quādiu simulacris offeratur; quod mox atque factum est, non est iam Dei, sed idoli; quæ dum in cibum sumitur, sumentem dæmonio nutrit, non Deo, conuiuam illum simulacro reddendo, non Christo, vt meritò faciunt & Iudæi; quorum ciborum ratione perspecta, & consilio legis considerato, & Euangelicæ gratiæ beneficio cognito, & temperantiæ rigore seruato, & simulacris immolato- *Matth. 15.* VII. *1. Tim. 4.*

rum inquinamento repulſo, regulam veritatis per omnia cuſtodientes, Deo gratias agere debemus, per Ieſum Chriſtum filium eius Dominum noſtrum, cui laus & honor & claritas in ſecula ſeculorum. Amen.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN EPISTOLAM DE CIBIS IVDAICIS.

1. NOVATIANVS, &c.] *Quum Auctorem huius libri Tertullianum negemus, omninò oportuit illud ſubſtituere, pro eo quod erat:* Tertullianus, *maximè quum vltimæ ſyllabæ in idem recidant; vnde factum coniicio, vt cùm præ vetuſtate MS. codicis, priores dictionis litteræ legi non poſſent, ex coniectura hoc ſcriptum fuerit. Eſt autem, ſicuti iam diximus ſatis, ſimilis inſcriptio libri B. Cypriani de Spectaculis:* Cyprianus plebi in Euangelio ſtanti ſalutem; *ſed quum eadem ætate vterque ſcripſerit, non mirandum, maximè in perſecutione Deciana iam dicta, in qua quum multi lapſi inuenirentur, ſi hoc titulo ad Stantes vſi videntur ex propoſito; quos adeò hic Auctor cap. 1.* in Euangelio perſtare *congratulatur.*

CAP. I.

2. Et ſi mihi, fratres ſanctiſſimi, &c.] *Caput hoc inſcripſimus:* Epiſtolæ argumentum, *ſicuti latiùs ex ipſis eius verbis in Argumento noſtro videre eſt. Et verò quædam etiam ſimilia ſunt initio dicti libri de Spectac. ad ſenſum quod attinet, ſed ſtylo diuerſo.*

3. per abſentiã meã, &c.] *Hinc patet, ſicuti ibidem attigimus, in receſſu conſcriptam hanc Epiſtolam; fortaſſis ſiquid diuinare licet, quum (vti ſcribit Cornelius PP. Epiſt. ad Fab. Antioch. apud Euſebium lib. 5. hiſt. Eccleſ. c. 35.) in domo ſe concluſum occuleret metu perſecutionis. Quod quum in illo tandem reprehenderetur à Diaconis Romanis, & rogaretur, vt egreſſus, quantum presbytero liceret, quantúmque ſitum eſſet in eius poteſtate, fratres in periculo conſtitutos iuuaret; tantum abeſt vt illis obtemperaret, vt etiã non ſine ſtomacho diſcederet, ſe nolle amplius eſſe presbyterum adſerens. Quo factum, vt Moyſes beatus Martyr & illi & quinque aliis presbyteris, qui vnà cum illo ſeſe ab Eccleſia ſegregauiſſent, fidelium cõmunione interdixerit. Atque hoc ipſum eſt quod B. Pacianus de eo ſcribit Epiſt. 2. ad Sympron. Nam & ideò ab Eccleſia Chriſti receſſerat, ne illum labor confeſſionis vrgeret. Hanc itaque primam occaſionem illi fuiſſe ſchiſmatis, deinde & hæreſos, admonuiſſe ſufficiat, ſed quantum apparet, poſt ſcriptam hanc & ſimiles Epiſtolas.*

4. duabus Epiſtolis ſuperioribus, &c.] *De his latiùs poſt Adnotationes huius libri.*

CAP. II.

5. Itaque imprimis illud collocandum eſt, &c.] *Titulum huic capiti impoſuimus:* Legem ſpiritalem eſſe; & proinde ſpiritaliter eam intelligendam, quæ diſcernit inter munda & immunda animalia. *Pertinet autem ad phraſin Africanam libri præcedentis illud:* denorabitur. *Supplemus autem cum Latinio:* Nam à pomis vſum poſtea ad fruges. *Atqui mutila eſt illa periodus:* Nam & teneros & rudes homines alere debebat mollior cibus, *vt deſideretur aliquid tale, ac ſi dicat: At prouectiores* non ſine labore confectus. *Legentes iterum cum Gagnæo:* quo referti ad opera marceſſerent, *pro eo quod Lugd. editio* referre.

6. vt quæ ruminatione ruminent, &c.] *Sic tranſtulit tum hìc, tum cap. ſequ. quod Græcè eſt apud* LXX. *Leuit. 11. & Deut. 14.* καὶ ἀνάγων μηρυκισμόν, *quod vertit Latinus illorum Interpres: & reducens ruminationem. Quum autem addit:* immunda quæ neutrum horum vel alterum faciant; *intelligit de ruminantibus, ſed vngulas non findentibus. Etiam paraphraſticῶs tranſtulit ordine trãſpoſito illud:* quæ cooperta ſquamis & armata remigiis, *pro eo quod duntaxat eſt Græcè, Hebraicè & Latinè: quibus ſunt alæ (quas* remigia *vocat, eo quòd illis tanquam remis vtantur ad vola*[illegible] *&* ſquamæ; *quod poſtremum duntaxat legit ca*[illegible]. *Atqui ſupplemus cum Latinio:* Quid eſt enim aliud, non munda, quàm quæ Lex à ciborum vſibus ſeparauit?

7. licet ibi quoque ſit crimen adiectum, &c.] *Nouè accipit* crimen, *ac ſi dicat: licet etiam ibi quædam animalia criminata ſint, tamquam immunda, vtpotè quum Gen. 7. inter munda & immunda diſtinguat animalia.*

CAP. III.

8. Quatenus ergo, &c.] *Inſcriptionem huic capiti fecimus:* Quòd vt homines mundarentur, pecora culpata ſint, & in animalibus mores depingantur humani, & actus, & voluntates. *Multa autem huius capitis tranſſcripſit Hrabanus noſter in* XIII. *cap. Deuter. ex quo proinde patet, iam olim in manibus Doctorum verſatam fuiſſe hanc Epiſtolam. Imprimis verò illud:* Primò credendum eſt, quidquid eſt à Deo inſtitutum, mundum eſſe, & ipſa inſtitutionis auctoritate purgatum. *Legimus autem & ſupplemus cum Latinio, omiſſa voce:* quos, *ſecundo loco ſuperflua:* quos quum à Patribus accepiſſent in Ægypto, propter conſuetudinem, &c.

9. Quid ergo eſt? &c.] *Etiam iſtud cum illo quod præcedit:* Ergo vt homines mundarentur, *&c. tranſſcripſit Hrabanus, verbis tamen tranſpoſitis, ex quo tam ex excu. quàm MS. caſtigamus:* & voluntates, *pro:* voluptates, *omiſſa voce* quædam, *non ſatis apta. Vbi plus habet quàm Auctor de* vngulam diuidentibus, *quia duo Teſtamenta Legis & Euangeliorum credentes, ſe firmo greſſu innocentiæ iuſtitiæq́ ſtatuunt.*

10. Camelum non manducabitis, &c.] *Sic prorſus reſtituimus, pro:* manducabis, *quia illud legitur plurali numero Leuit. 11. & Deuter. 14. Atqui etiam longè diuerſam expoſitionem adfert vbi ſuprà, ordine verborum Moyſi probè ſeruato, Hrabanus:* cameli, ſuis, & leporis.

11. Quis autem muſtelæ, &c.] *De muſtela, lacer-*

ta,

ta, & talpa, quæ immunda declarantur ex reptilibus, Leuit. 11. nihil adnotauit Hrabanus, quod mirum.

12. Aut quis coruum, &c.] De coruo, noctua, cygno, charadrio, & vespertilione, vtrobique legitur, quòd immunda indicata sint inter auium genera; at passeris nulla ibi mentio, neque etiam apud Hrabanum. Verumtamen in eo hallucinatus videtur Auctor, quòd στρουθὸν passerem verterit, quem alij omnes: struthionem, eo quòd vtrumque vox Græca significet, sed auem mundam fuisse existimatum passerem, vel inde patet, quòd in sacrificiis offerri præcipiantur passeres duo in emundatione Leprosi, Leuit. 13.

13. quando charadtium, &c.] Pro charadrium, hodie Græcè est apud LXX. χαλάνδριον, non rectè; nam χαραδριὸς auicula est, de qua Prouerbium legitur: charadrium imitans, ex numero voracium. Maximè quum idem Hrabanus lib. 7. cap. 6. de Rerum & Verborum signif. de Vniuerso, etiam charadrium appellet, sic scribens: Ibis & porphyrion, & quem LXX. nominant pellicanus, & cygnus, & herodius, & charadrius, longo esse collo, trahereque cibum ex altitudine terræ atque aquarum, dicuntur.

Capvt IIII.

14. His igitur ita se habentibus, &c.] Caput hoc inscripsimus: Multa à Iudæis ciborum genera sublata, ad coërcendam populi intemperantiam. De Prouerbio autem: effusis habenis, vide nostra Prolegomena. Legimus verò prorsus cum Latinio: ante libertatē ponentes, pro: post, quia præcedit: præferre; & saginaret, pro: signaret.

Cap. V.

15. Fuerit ergo tempus aliquod, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: In noua Lege omnia esse mūda mundis iuxta Apostolum, & cibum sanctum esse fidem rectam ac immaculatam conscientiam. Castigamus autem mox cum Latinio: quæ sacramentorum nebulis antiquitas texerat, pro: nobilis.

16. adtendentes spiritibus seductoribus, doctrinis dæmoniorum, &c.] Vel hinc confirmatur eiusdem Auctoris esse Epistolam cum lib. de Trinitate præced. cap. 29. quia etiam ibi sic legitur iuxta Græca exemplaria 1. Timoth. 4. præterquàm quòd hic legit ad institutum plura quàm ibi, vertens, quod mirum est: & his qui cognouerunt Deum, vbi alij omnes habent: veritatem.

17. Omne quod in macello vænit, &c.] Differt à vulgato Latino Interprete, quòd transferat 1. Cor. 10. nihil requirentes, & B. Ambros. disquirentes, pro eo quod ille: interrogantes. Cum quo econtrariò legit 1. Cor. 6. Esca ventri & venter escis, Deus autem & hunc & hanc, &c. Atqui iterum legimus cum Gagneio: quisquis sic pascitur, pro: paciscitur.

18. Non in pane tantùm viuit homo, &c.] Quum Græcè sit Matth. 4. & Hebraicè Deut. 8. viuet, in illo iterum cum vulgato Interprete conuenit, differens ab omnibus, quòd legat Ioan. 6. sed quia manducastis de panibus meis.

19. Ex quibus congruenter insectatus est Apostolus superstitionibus angelorum seruiētes, &c.] Etiam hinc constat neque Tertulliani esse hanc Epistolam, qui longè aliter vertit hæc verba Apostoli, Coloss. 2. suprà Tom. 3. lib. de Resurrect. carn. cap. 23. & lib. 5. aduers. Marc. cap. 19. neque B. Cypriani, qui pro eo quod hic legitur: sed illa seruantes, legat: Vana sectamini, idque lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 11. Quamquam interim hic Auctor magis sensum exprimens quàm verba, neque cum vulgato Interprete Latino, neque cum Græcis exemplaribus aliisque consentiat.

Cap. VI.

20. Sed non ex hoc statim, &c.] Inscriptionem huic capiti fecimus: Ex eo quòd ciborum luxuria permissa est, non tolli eorum continentiam, aut ieiunia. Locus autem est insignis aduersus hodiernos hæreticos, qui ex scripturis cap. præced. citatis nituntur conuellere ieiunia, & in iis quorumdam ciborum abstinentiam.

21. Nam & Lazarus, &c.] Locus corruptus, cui sine ope MS. codicis mederi non licet, idque siue cum Gelenio legas: in ipsa fame, ipsisque vlceribus & canibus diuitis perferens; siue cum Gagnæo: & carnibus diuitis præferens. Legimus autem iterum cum Gagnæo: quidquid hæc (nempè luxuria) consumpserit, pro: contemserit, & cum Latinio: ieiunij matutino tempore, pro: ieiunij matutini; denique cum eodem: si inter vina cibi permisceantur, pro: si intestina cum cibis permisceantur.

22. Non diebus tantū, sed & ipsis noctibus, &c.] Pertinet hoc ad ritum Ecclesiæ antiquiss. de antelucanis cœtibus, de quibus suprà latiùs Tom. 1. Apolog. ca. 39.

Cap. VII.

23. Sed, quod in vsum ciborum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quòd cauendum ne quis licentiam ciborum etiam ad immolata idolis transferat. Adludit autem ad illud 1. Cor. 8. Quidam autem cum conscientia vsque nunc idoli, quasi idolothytum manducant, & conscientia ipsorum quum sit infirma, inquinatur; & illud 1. Cor. 10. Sed quæ immolant gentes, dæmoniis immolant; nolo vos seruos fieri dæmoniorum.

NOVATIANI ROMANAE ECCLESIÆ PRESBYTERI EPISTOLARVM DE VERA CIRCVMCISIONE ET VERO Sabbato Notulæ.

VAM verò sint (*inquit Nouatianus Epistola præcedenti*) peruersi Iudæi, & ab intellectu suæ Legis alieni; duabus EPISTOLIS superioribus, vt arbitror, plenè ostendi; in quibus probatum est, prorsus ignorare illos, quæ sit VERA CIRCVMCISIO, & quid VERVM SABBATVM.

ADNOTATIVNCVLA IACOBI PAMELII.

Inter scripta Nouatiani à B. Hieron. & Sophronio eius Interprete Græco, Honorio item & Trithemio in Catalogis scriptorum Ecclesiasticorum, recensentur DE CIRCVMCISIONE & DE SABBATO. *Meminit & idem Hieron. Epist. 1. ad Damasum, Quæstionum* NOVATIANI DE CIRCVMCISIONE. *At titulum harum Epistolarum fuisse*: DE VERA CIRCVMCISIONE & DE VERO SABBATO, *ex verbis ipsius Nouatiani iam præmissis plus satis constat. Et tamen librum illum, qui inter Opera exstat B. Hieronymi* DE VERA CIRCVMCISIONE, *neque Tertulliani esse neque Nouatiani, suprà ostendimus Tomo quarto ad Notulas Quæstionum Tertull. de Circumcisione.*

FINIS TOMI QVINCTI OPERVM Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI Presbyteri Carthaginiensis, eíque adscriptorum, atque adeò totius operis Tertullianici.

LOCI EX CONIECTVRA

LATINI LATINII VITERBIENSIS

VEL RESTITVTI, VEL ALITER LECTI IN TERTVLLIANO POST EDITIONEM Iacobi Pamelij Brugen. Ann. M.D.LXXXIII.

DE PRÆSIDENTIVM CONCESSIONE.

LATINVS LATINIVS VITERBIENSIS STVDIOSIS S.

ORVM exempla secutus, qui rei litterariæ industria sua & laboribus bene consultum esse voluerunt; cùm aliquot celebrium scriptorum monumenta, tum maxime Tertulliani eo consilio perlegenda suscepi, vt quàm tum diligentia studióq. possem, nonnullas maculas, quæ post Iacobi Pamelij, viri eruditissimi emendationes, explicationésq. reliquæ adhuc esse mihi videbantur, plurimósq. torquebant, abstergere conarer. Et quia scriptorum codicum præsidio carebam, id vnum mihi in primis cauendum esse statui, ne quid in re difficili, maximéq. lubrica, mihi temerè sumerem: sed coniecturas tantum meas eruditis viris (quorum sæculum nostrum fecundissimum merito prædicatur) considerandas, expendendásq. proponerem. Quod meum consilium (ni fallor) modò æquus iudex, nemo reprehendet; cùm ea, quæ mihi aliter commodiore vel sententia, vel numero legenda visa sunt, nisi prius doctorum virorum suffragio probata fuerint, recipi nullo modo postulem. Sunt tamen quædam ita felici coniectura restituta, vt planè sperem doctorum assensionem inuentura: quædam verò etiam tam necessaria ad Tertulliani sententiam absoluendam, vt ipsa, si suo iure admitti se postulent, facilè id impetratura confidam. Feci ergo bona fide, quod potui. Supersunt tamen adhuc multæ, difficilésq. salebræ, quæ eruditorum industriam, opémq. desiderant, atq. implorant: quibus aliquando sublatis, pristinus Tertulliano nitor instauretur. Ad quam rem peragendam, si hisce meis propositis coniecturis eruditis viris aliquod calcar additum sensero, consilij mei me, votiq. compotem vel cumulatè factum esse gaudebo; eóq. nomine me Deo maximas gratias agere debere palam profitebor. Inter meas autem coniecturas, si quæ hac nota P. C. signatæ erunt, scitote eas Petro Ciaconio Toletano, viro non vulgari eruditione, ac peracri iudicio prædito, acceptas esse referendas; ne quem merita sua laude fraudem; hominísq. mihi, dum vixit, coniunctissimi, post mortem etiam memoriam, vt gratus celebrare non desinam. Valete.

Romæ, Kal. Nouemb. M. D. LXXXIIII.

Capitis nota	c.	P.C.)	Petri Ciaconij.
Notationis	n.	P.C.ex V. c.)	Petri Ciaconij ex Vaticano cod.
Lineæ	l.	V.c.)	Vaticanus codex.
Post notationem linea	p.n.l.	Ful.c.)	Fuluij Vrsini codex.
Ante nota linea	a.n.l.	Put.c.)	Puteani codex.
Paginæ numerus	pag.235.	O.)	omnes qui vbiq. citati sunt codices.
Linea vltima cap.	l.vlt.c.	Frob.)	Codex Frobenij Basileæ ann. 1550.
Linea penultima	l.penult.		
Linea vltima pag.	l.vlt.pag.		

PPP

Ex libro de Pallio, pag.5.

Cap. 1.l.3. habitus denotare. Pacis hæc, & annonæ otia) *P.C.*
a.n.17. frangere minitat) *P.C.*) *non probabam.*
c.2.a.n.23. de tranquillo pronũ,) *vt Virg. Æen.* 5.
a.n.24. fluminum viæ obambulando.
n.27. & solum exaudiebat.) *Id enim fertilitatis encomium. Osee.* 2. *in fine.*
a.n.32.l.1. cælum adussit,) *P.C.*
n.33. Nam & primitijs maiorem ambitum) *Sic maiorem partem dixit Cicero.*
c.3 pag.7.l.1. audaciam egregiam nominis.
Inde l.4. stupens, nec promouet,) *P.C.*
p.n.53.l.1. delibrasse ouiculam.
p.n 55. Sed quod iam & arbusta
a.n.58. proinde se necat, exinanita iam stamine aluo.) *Locus obscurus & corruptus amplius expendendus.*
c.4.p.n.60.l.1. nec vestis tantum? Admodum Græci estis: an non ita est?
n.63. Græcatim depalari) *Vnica l. non geminata.*
a.n.64. natura Deo debet.) *ita postulante sententia.*
a.n.66.l.3. monstrum, & quidem geminum,
a.n.70. vnguentis offunderetur.) *P.C.*
a.n.82.l.1. velut mollius ventilante serico restinxit.
p.n 90 l.1. sellas, queis in publico quoque domestice, ac secrete vehebantur,
pag.94. 1. Quanto tu magis arguas illud, quod viges oculis.
c.5.n.97. (etiam si duplex quoq; Craretis more) nusquam vestiendo cõponitur;-vno circumiectu, licente quidem, nusquam inurbano,
p.n.104. mu:ænis mandendos) *P.C.*
Inde l.1. sæuitia delectatus teneræ bestiæ) *Tertulliani fortè error.*

Ex Apologetico, pag. 24.

c.1 a.n.17. deonerant semetipsos, mentis malæ.
c.2 a.n.22.l.3. Sed illud solum spectatur,
p.n.27.l.2. sic enim soletis dicere, homicida nega; laniari iube
p.n.31.l.1 soli quæstioni temperantur.) *tormenta scilicet.*
p.n.33.l.7. Quæ malunt credi esse,
c.3.p.n.38.l.1. Qui iuuenis quam lasciuus, quam amatius,) *v.c. Ful. Vrs.*
c.7.n.91. de pabulo crudæ,
p.n.99.l.1. prouocabunt; dum diuina seruatur.) *Animaduersio scilicet.*
c.8 p.n.108.l.1. Obseruandum itaque tibi,
c.9.n.146. cuius vbiq. satus facile) *Seritur enim libido quia semen est.*
c.11.pag.48.l.1. Quem ne enim integrũ-negaueritis?
c.13.n.190. vt quisque dominum sanctiorem expertus est, & domesticam
c.15.p.n.233.l.1. polluerent forsitan ea & ipsi,
c.17.n.257. sanitatem suam potitur,) *aliter.*
c.18 a.n.271. exerta monumenta reliquit.
c.21.l.2. profitentibus nobis quoque; fortasse an hoc nomine
p.n.305. ad declinandum deuiantes) *Ita postea repers in eod. mſ. Ful. Vrs.*
c.22.a.n.354.l.1. vt curasse credantur.
c.23.a.n.357. à templis deos æstimetis,
c.24.a.n.375.l.1. dicere & audire?
c.27.p.n.426.l.3. præter quam quod desperata
c.30.a.n.445. Si itaque
c.31.p.n.449.l.3. Ita quæ nolumus experiri, ea dum precamur
c.35.n.467. scholæ bestiatiorum.) *vel,* bestiarium.
c.38.n.495. cum de ipsis rebus, de quibus exiguntur, præsumimus,
c.40.n.534. & si qua illic arborum poma oriãtur,) *v. & c.o.*
a.n.542. lupanaribus operantibus,) *ita mmſſ. & Ful. & Puteani.*
c.41.p.n.543.l.3. An non illi iniquissimi, --Christianorum?
c.45.a.n.568.l.1. de diuina lege vt antiquiore formam mutuatus.
p.n.568.l.3. contemnere ex inuoluntate, vel necessitate
c.47.a.n.598.l.1. quæ de similitudine fidem) *sic Ful. c.*
c.48.p.n.607.l.6. quis in quam bestiã reformari videatur.) *& sic Ful. & Puteani codd.*
p.n.608.l.2. eo quod omnino de iudicio Dei pati debẽt,) *Semel hic tantum habent excusi codd. mmſſ. vero & ipsi semel, sed post not.* 609.l. 2.
p.n.610.l.6. tantum corpus hoc mundo) *Sequitur enim,* imposuit
a.n.611.l.3. fructus consumuntur, & redeunt.
c.50. initio. Ergo, inquitis, cur querimini --- quod pati vultis?
n.619. sarmentitios & semaxios) *vel,* semaxarios
n.622. rogo secundum matrimonium dedit,

Ex libro de Testimonio animæ, pag.146.

c.1.l.2. receptissimi cuiusq. philos.) *P.C.*
p.n.2.l.4. & originum, & traditionum, & sententiarum
p.n.3.l.1. non mentieris:) *P.C.*
c.2.pag.147.l.3. in maledictũ conuertis benedictionẽ) *nullum enim maledictum præcessit.*
c.3.n.10.l.1. esse? An ne quasi non & probemus, qui ea-- exigimus?
a.n.13.l.1. vel quæcũque capit dominum secta,) sapit) *P.C.*
c.4.n.18. tamen propter nomen solum vanitati
Inde l.4. non vti de bono vitæ
p.n.20.l.3. Nam in conuiuio, quum quasi præsentibus
Inde l.1. propter quos lætius viuis.) *P.C.* lautius. f.
Inde l.1. qui nihil sentit. Quid, quum vt sentienti maledicis;--facis terram grauem--tormentum? Æque
p.n.22.l.3. memoriæ frequentandæ ita studet,) *P.C.*
c.5.a.n.26.l.1. In quorum olea ex oleastro) *Ita supplendus locus.*

Ex libro ad Scapulam, pag. 152.

c.4.n. 24. qui Thysdri) *ex Sallustio, Oppio, & alijs.*

a.n.40.l.1. alio nomine quæritur?
n.42. hostes publici, verum nec tot maiestatis rei

Ex libro aduersus Iudæos, pag.159.

c.1.p.n.1.l.3. spectantibus, sibilorum nubilo) *vel, iurgioru) infr. ad. Marc. 1. c. 13. a.n.82.*
a.n.3.l.1. minor ætate temporum intelligitur) *cetera ex marg. irrepserunt.*
c.3.a.n.10.l. 4.quæ temporalis erat, tributa est
c.5.n.21. Denique cum per Moysen lex sacerdotalis) *cetera ex marg.*
c.7.n.47. vel quisquis
c.8.l.5. quæ inuestigabimus in Daniele,
c.9. a.n. 99. solum sonum nominis spectes, sed
p.n.106.l. 3.titulauit despoliatos) *sic infrà adu. Marc.3.*
n.111. peruolantia vtique Dei præcepta,) *vt infrà l.3.*
a.n.112.l. 4.in tantum Christus erat, qui venit, in quantum non fuit bellator,
c.11.p.n. 140.l.5.quasi viginti viri) *Ita restituendus locus ex msc. & excus. & lxx.*
n. 143. sicut Moyses ante nuntiabat, dicens:) *cetera ex marg.*
c.13.a.n.150.l.1.possit nasci? Christus secundum Iudæos
pa.173.l.9.a fin.Ab illis enim cœpit infamia,) *Vat. c. & adu. Marc. 3.*
l.5.a fin. vel in cucumerario) *ex eod. loco adu. Marc.3.*
c.14. Discedite nunc ex abundanti

Ex libro de Pœnitentia, pag.193.

c. 1. l.penult. contra pœnitentiæ malorum) *P.C.*
c.2.l.penult. delinquentium? cur malitiæ officium
c.3.a.n.13.l.5. humana facti solum
p.n.13.l.7. legi superstruere demonstrat,
l.penul. cap. Quaqua te conuerteris,
c.4.a.n.22.l.6.Inuitat præmio salutis,) *P. C.*
c.6.a.n. 34.l. 1.tantam nobis mercem,
c.9.l.vlt.pag. conscientia perferatur,)*P. C.*
c.10.a.n.60.l.6.quin ipse hominem
c.12.n.73. ignis intrinsecus fetu.
p.n. 78.l. 1. meæ curem?

Ex libro de Oratione, pag.211.

c.1.p.n.3.l.6. ratio qua promouit.) *Locus mancus & corruptus vsq.ad,*Docuerat
c.5.a.n.21.l.3. eam voto postulassemus,
c.9.l.penult. accedentium iuxta desideriorum,
c.14.p.n.55.l. 3.nisi quum oratione) *ne videatur præpositio.*

Ex libro ad Martyras, pag.223.

c.2.p.n. 19.l. 1.Iudex expectatur, sed vos)*P.C.*
c.3.n.38. testudinem designando.) *Liuius lib. 44. Dion.l.49. Xiphil. in Augusto. Polienus strat.4.c. 11.in Alex. Maced.*
a.n.39.l.1. De vmbra ad solem; de sole ad gelu,
p.n.41. ad exercitationem virtutum,
c.4.a.n.56. Itaque nec cessit carnifici

n.58. Tanti vitrum, quanti

Ex libro de Patientia, pag.233.

c.1.l.5. constantiam commendandi
c.3.p.n.14.l. 1.Tum de domino-----absolute veniam offensæ patientiæ) *vt erat antea.*
c.4.a.n.27.l.3.de bono eius late retractet?
c.5.l.penul.pag.hauserat, facit?
a.n.36.l. 1. temperauit. Quod crimen) *P.C.*
p.n.38.l. 3. erudiuit. Quid enim) *ita numero exigente.*
c.6.p.n.45.l.1.Prohibita ira; restincti animi,
c.7.a.n. 51.l. 1.Nam quid faciunt, quum
a.n.54. in amittendo; & qui ipsam animam,) *ita videtur postulare sententia.*
c.8.n.55. minorum delibatione lædemur?
p.n.57.l. 1. à Domino vapulabit.) *Vat.c.*
c.10.l.2. gloria vbique vana,-----hoc quidem loco quum maximè, quum alterius) *Vat.c.*
a.n.65. tamen iudicantis patientiam cauit,
c.11.l.3. operatio Mali. Multiplicia
a.n.69. nulla necessitas patientiæ.
a.n.70. medela patientia. Certemus
Inde l. 5. nos decet, dignatione
c.12. Quod ad pacis) *& infrà l. 2.* ne dicam septies, vel septuagies
n.77. nisi prius iam deleret,) *vel*, dolorem) *P.C.*
n.78. cum disiuncto matrimonio,) *ob causam fornicationis scilicet.*
a.n.80.l. 4. pœnitentiam iniuit.
p.n.80.l.4. nec sua requirit, sed offert sua,
l.5.p.n.80. Ceteroquin quid impatientiæ reliquisset.) *quid, pro aliquid assertiue.*
c.13.p.n.84.l.8.Domino, quum squalore
a.n.85. procurat continentia carnis) *P. C. vt sit septimus casus.*

Ex libro de Spectaculis, pag.250.

c.3.a.n.18. quo ad cetera congruunt.
c.7.l.vlti. sordide instructa, vel modice, locuples & splendida est
c.8.n.67. Et vt de locis) *P.C.*
a.n.70.l.1. Idololatrias recognoscis?
n.78. Murtia quoque id olim fecit.) *Plin. lib. 15.c.29.*
c.9.n.88. patriæ Iunoni
n.93. terræ matri, vel veri.
c.10.a.n. 98. à loci initio. Theatrum
c.12.a.n. 118. quia ferarum voluptati non satis fiebat,) *vt erat prius.*
c.15.a.n.137. qualitates contrarijs conferamus.
c.16.n.145. furit, alicubi competit
c.18.n.156. vt plasticam Dei supergressa; sed propter
c.20.n.164. defensionem suadiludij cuiusdam) *Cogitandum an hic, & de Corona mil. ita legendum.*
n.166. & Apulias) *Videtur Punicum vocabulum; quasi, apluuias, à pluuijs tuta loca; Vnde Apulia forte Italiæ prouincia, quod pluuijs fere careat.*
c.21.p.n.169.l.1.etiam oris spectaculo.

c.23.n.183. callos pugnorum, & rudium fungos) *vt instrumentis tribuatur laesio.*
c.27.p.n.196.l.4. quid te fiar in caelo
c.29.n.208. praesto sunt non pauca, sed multa

Ex libro de Idololatria, pag. 281.

c.1.l.4. opera recognosce) *sic c.2.l.1.*
c.4.n.15. omnem mundi censum,) P.C.
c.5.a.n.24.l.4. similitudinem fieri iussit. Si eumdem
c.6.l.2. si nulla vox spiritus
c.8.l.3.a fin. remedijs iam vsitatis
c.10. de ludimagistris, & de ceteris
a.n.63.l.1. Quinquatria tamen non frequētabit?
c.11.n.74. De grauioribus, (si cetera) *sic infra.l.14.*
a.n.81.l.3. Turarius?--- *&*, Turarius per templa transibit
c.13.p.n.96.l.2. contamines? si non) *& infra.* Sin vero & dissimulaueris
c.14.n.104. Ceterum de mundo exiretis---conuersationis immittit) P.C.
p.n.110.l.3. non dicam duos dies) suos.P.C.
c.15. At nunc lucent tabernae
p.n.112.l.4. personas quae apponuntur,
p.n.122. deprehenderat factum
c.16.n.128. Si nec in vocato, nec
c.18.a.n.141. induantur praetextae
l.vlti.pag. ex forma Dominica) *& infrà l.1.pag.289.)* domicilij incertus.) P.C.
a.n.146.l.3. paratae irrogantur
c.20.n.157. Porro quid erit deieratio per eos
c.21.l.7. te adstringit.
l.vlti.pag. Quid aliud fecisset
pag.290.l.3. & erit Idololatria, professio timoris tui.
c.23.n.166. *Videntur recitari Montani verba, ita vt alijs litteris scribenda essent.*
p.n.166.l.2. contendere potes, neque noluisse. --- vtique voluisti, & haeres tam in facto---- nec potes leuiore crimine maius excludere.
Inde l.4. sonus? At enim Zacharias
c.24.l.3. a fine. secundum arcae typum----- in arcae typo

Ex libro de habitu muliebri, pag. 303.

c.5.n.38. materiae cultus saecularis, id sint, necesse est,
p.n.42.l.3. Quid si de qualitate vsus gloria est auro & argento? At quin
p.n.44.l.3. sine ferri & aeris operatio vigere nō possint.
c.8.n.65. Ceterum si materiae ex Deo sunt, nō statim & huiusmodi fructus: latet in omnibus, quaeritur:
c.9.a.n.71.l.1. vt alia vitia ambitionis
p.n.71. Nam tanto----- quod concupiuit.) *asserit, non quaerit, aut dubitat.*

Ex libro de cultu foeminarum, pag. 311.

c.1.pag.312.l.2. studijs, formam nitoris sui eamdem circumferentes)
p.n.7.l.3. propter vanitatem gentilium) *Ibid.* deuitat affectum. Quota denique
n.8. vt neget appetitum?
c.2.p.n.11.l.6. Quid alteri concupiscentiam
Inde l.4. vt culpa vaces, ab iniuria non liberaberis.) *vt infra p.n.15.l.2. vel,* propter iniuriam
c.4.a.n.21.l.1. formam vero fidelis non spectat
c.5.p.n.24.l.5. effigie mentiri, quibus lingua non licet.) P.C.
c.6.p.n.28.l.1. & salutaribus vsibus) P.C.
l.vlt.cap. in finem appropinquate deforme est. Quid enim? tanta
c.8.p.n.40.l.1. obeundae grauitatis
c.9.a.n.53.l.1. satis dotum vestrarum fructu. An excidistis de notitia sal. disc. Nos sumus
c.10.n.55. ex illis iam ferruminati corporis cicatricib.) *sic Plin. 31.c.6. aquae marinae ferruminant fracturas ossaq. contusa.*
p.n.57.l.1. ex ea libido possidendae
c.vlt.p.n.82.l.1. Stemus expeditae

Ex libro I ad Vxorem, pag. 322.

c.5.p.n.32.l.5. vt non satis habeamus
c.6.a.n.36. quum pleraeq. gentilium) *& infra l.1.* Quod quia difficile videtur
p.n.43.l.1. Nam manentibus interim viris) *vel* annuentibus.
c.7.p.n.45.l.1. Quare facultatem continentiae quantum possimus diligamus: quum primum obu. imbibamus:
c.8.p.n.51.l.3. suscepit tueri pater omnium. Vide *Psal.145.*

Ex libro II. pag. 331.

c.1.p.n.5.l.1. Quoniam vero difficile est,
c.2.p.n.16.l.6. alter in ijs perseuerare iubeatur?) *Inde l.8.* sanctificare eam non possint, cum non sint deprehensi.
c.5.p.n.37.l.2. sustinent quidem,) P.C.
c.7.p.n.47. Hoc signi erit; quod solis peritorib.
p.n.53. per Apostolum eius denuntiatum. Quam huius amentiae causam definiam,
p.n.58.l.5. Nonnullae se libertis, & seruis suis conserunt,
c.9.a.n.63. alterutro docentes, alterutro hortantes.

Ex libro de Corona militis, pag. 340.

c.1.l.4. seruire posse praesumpserant.
p.n.6.l.1. Negauit ille, quod ceteris, sibi licere.
n.11. releuari auspicatus.) Vat.c.P.C.
a.n.13. Et nunc russatus sanguinis sui spe, calceatus de Euangelij paratura, succinctus de acutiore verbo Dei, ---- & de martyrij candida melius coronatus.
c.2.a.n.23. suo nomini vindicandam
c.7.p.n.62.l.3. Deum naturae proxime
a.n.66.l.1. certe enim caecos fuisse
c.11.a.n.145. familiarissima est aduocatio necessitatis

vt &

c.13.a.n.182.l.1. vt & corona consignes,
n.186. in sacramenti tinctione cieratæ.
c.14.n.193. manus inferat Idololatria,

Ex libro de Virginib.velandis,pag. 355.

c.5.p.n.39.l.5. Ita mulier natura nomen est vxoris; & vxor condicione
c.6 p.n.48.l.7. sed qua marita,) P.C.
a.n.49.l.1. vocabatur per vocabuli huius
c.7.n.50. si ita virgini cæsum capillum decori metitur, quemadmodum & puero promissum.
c.8.a.n.63.l.1. & omnem nominans mulierem, cum ea nominasset virginem.
c.11.p.n.94.l.4. & animam ex spectatione,) *vt supra.*
n.97. menses tributa dependunt,) P.C.
c.12.p.n.106.l.1. Quid singula persequar? Solæ enim manifestæ patatutæ) *vel*, Sola enim manifesta paratura) P.C.
c.14.p.n.115.l.3. dummodo lateat quod) *& inde l.5.* Conſciae mulieritatis,
c.15.n.121. tentationibus gradum obstruxerit.
c.17.l.penult. veritatem consuetudini præponentibus,

Ex libro de Præscriptionibus aduersus hæreticos,pag.389.

c.1.n.4. quot tantum hæreses valeant; non quantum sint:quum
c.3.a.n.11. & versatissimi in ecclesia,) *& infra l.2.* versatos æstimandos,
c.8.p.n.62.l.3. pulsabit, qui ostium nouit?
c.9.p.n.67. probationis præuerto,
c.10.a.n.69.l.5. ad hoc inuenis, vt credas.) *& p.n.71. l.1.* & velim sic nusquam,) *Phil.3. c.12.*
c.13.p.n.85. cum in nomine Dei vatie
c.15.a.n.99. ex litteris fidei?) *& p.n.99.* & huc præstruebamus allocutionis
a.n.100.l.3. sint ne illæ iuris eorum,an ne eas habere possint; dispici debet cui competat possessio
c.30.n.171. dum condicioni datæ sibi
c.31.p.n.186.l.3. traduces habent. Confingant
c.40.l.1. à quo intellectus interuertatur
c.46.p.n.305.l.4. cetera obscæna: communes enim
c.47.p.n.307.l.11. extendisse se totum, & fecisse sic cælum) *ex Epiph.*
c.48.a.n.312.l.1. ex quo colligeret retenta animatum sola
c.49.l.1. Has ergo circumducere breuiter expediam.) *& inde l.4.* processisse mentem.P.C.
p.n.315.l.9. nisi qui missus) *& inde a. n.316.l.3.* negat, sed non alterius.) *scilicet cælestis.*
c.52.p.n.326.l.1. post hunc diuersa sentire
c.53.n.330.l.1. posteaquam pro Christi nomine

Ex libro de Baptismo,pag.459.

c.9.p.n.64.l.1. vitio in vsum commodum
c.14.p.n.100.l.5. scripta sunt, quum schismata
c.16.a.n.112. sanguine glorificaretur: proinde vt nos faceret aqua vocatos, sanguine electos.Hos duos baptismos omisit quia qui
c.17.p.n.116.l.1. aut diaconi vocarentur discentes,) *id est discipuli, Apostoli.*
c.18.a.n.128. diuina credatur? Norint
c.20.n.141. quam Dei. Proinde Dominus

Ex libro aduersus Hermogenem, pag. 488.

c.1.p.n.9.l.1. non alium videtur, sed aliter cognoscere;
c.3.l.vlt.pag. & qui patrem Deum faceret.
l.vlt.cap. quamdiu fuit hæc.
c.6.n.26. Ille quidẽ, Deus; cõtestabitur Deus,) *Vt erat prius.*
c.8.p.n.31.l.3. sed eguisse se Deo præstitit,
c.11.a.n.41. quin & Deus hoc frustra
a.n.45. conuixerint bestijs,) *Inde l.3.* Eritque materia
c.15.l.1.pag.493. qua bonus,---qua non bonus,
c.16.l.vlt. quam quia non potuerit
c.19.p.n.66.l.2. Deus fecit vniuersorum esse proprie
c.22.n.78. quamquam possimus vnde vnde illas
c.25.a.n.84.l.4. alienum, & status sui extraneum.
c.29.l.4.a.fin.p. visibilem, & habitabilem.
c.31.p.n.106.l.3. quia inerant eis ---- intelligi poterant?
c.32.l.2. Sciuit esse
c.34.p.n.122.l.4. potest alij similitudinem de suo
c.37.a.n.132.l.5. de bono melius? Aeque) *& infra l.3.* comparas Deum
c.40.a.n.140.l.3. coram eam fabricatum.) *vt erat prius.*
c.44.a.n.152. vbique,& vndiq; apparere?) *& a.n.159. l.1.* quæ illi non erant necessaria,si apparẽdo---perfectus fuisset.
c.45.p.n.155.l.1. operatus est ea,quæ molitus est.
a.n.158. extendit cœlum.) *Inde a.n.159. l.4.* operatione Dei vniuersa consistunt.
p.n.159.l.1. mundi de factis eius

Ex libro aduersus Valentinianos,pag.524.

c.1.a.n.11. facili charitati,) *1.Cor.13.*
c.2.n.15. Porro facies Dei spectat,
c.4.n.28. cuiusdam veteris opinionis semen nactus,Colobarso viam deliniauit, eam p.Ptol.instrauit
c.7.a.n.51. pronuntiauit de lati situs nomine,) *vel*, e lati.
p.n.65.l.1. quiete monete eum
c.8.n.90. acclamant.Audis tu
c.9.n.97. incontinentia sui, siue coniugis Phileti satietate
c.11.p.n.123.l.1. turpissimum par duorum
c.12.p.n.135.l.1. vniuscuiusq; florebat,
c.14.p.n.168.l.1. relinquitur interim odor
c.15.p.n.195.l.1. recordans, eo de gaudio risus lumẽ
c.16.a.n.196. discussisset, quoties ridere voluisset,) *Inde n.208.* atque conformat
n.212. definxit) *Inde p.n.213.l.1.* indidit hilaritatem
c.17.p.n.216.l.4. subauit intra se ipsa in illos.
c.18.p.n.219.l.3. potuit effingere,
c.24.p.n.266.l.1. adhuc tantum quod aquis) *cogitabitur amplius.*

c.26.a.n.286. volunt illum proficias earum) P.C. *Vide Festum.*
c.32.p.n.351.l.5.recipientur.Fortim si ita est,
n.358. aliquem Onesimum Aeonem.) *id est, seruum, ministrum. allusum est ad Philemonis seruum.*
c.37.initio. Accipe alia ingentia Cercuriana) *Cercurus Asiana nauis pregrandis.*
c.39.in fine. atq. ita inolescentes) *de carne Christi c.4. Insolesco nusquam legi.*

Ex libro de Anima, pag.568.

c.2.a.n.21. omnia præscribit; proprietatibus etiam inter
c.5.n.62. Aristotelem. Fortasse an exstruentur) P.C.
p.n.76.l.3. amore coægrescit
c.6.a.n.82.l.3. Vnde hæc vis incorporali --- propellere?
c.8.n.103. Ceterum est inuisibilis.
c.9.a.n.109. l.1.vt illud trifariam distantiuum,) *vel,* distinctiuum.
c.11.a.n.145.l.4.traditorem tamen nondum,
c.12.l.vlti. non vt substantia alium,sed
c.19.p.n.253.l.1.alicui adhærere, cui innisa,& innexa
a.n.154. sine arundine, sine ceruo, si quid attigerit,vltro ambibit,& quidem
c.23.p.n.299.l.1.historias æque Milesias) *vel,* easque Milesias
c.24.p.n.310.l.5.nec vlla demutatione tempori subest, nec eadem in multitudine
a.n.321. ad euertendam memoriam
a.n.324. nec ij quidem omnes.
c.25.n.316. sed effuso iam partu
a.n.329.l.1. nouissime educi.Videbimus
n.330. At quanto ruboratior exitus
a.n.331.l.7. ille quidem de contusionibus
p.n.333.l.1. latrocinio ἐμβρυονέκτην appellant
c.26.a.vlti. mortuum adhuc corpus vtique? Nequaquam.
c.31.l.6. qua infans reuertatur? quale est autē
Inde l.7. carentes ij, per quæ eadem probarentur.
c.32.n.388. Videtint Thamni,licet bis elati,
pag.588.l.8. confiteris animam non eamdem:similem dicendo,non ipsam.
c.33.p.n.406.l.4.nihilominus iugulo, ventreque confossis
a.n.408.l.1. ornamenta, quam caudæ.) P.C.
p.n.408.l.1. iusto Deioci,
c.34.a.n.413. finxit summum patrem,
Inde l.4. ab ijs per inuidiam retentam,) *sic Ireneus.*
c.38.a.n.445.l.6.nec vt ipse loticandus,
c.43.a.n.474.l.9.numquam succidere quieti,
p.n.474.l.3. prolatorem valetudinum) *vel,* prorogatorem.
c.44.p.n.486.l.3.diuortium crederet:vt omnia magis) *& infra*, & quidem ex forma continuæ.
Inde l.3. seu moneri, seu terreri à Deo velut fulgore
c.47.p.n.543.l.4.Porro quoniam non est ex arbitrio
c.56.n.618. quacum peruixissent,
.n.622.l.1. & censeat iuuenta senecta pōderata,
c.vlti.l.vlt. satisfecimus.

Ex libro de carne Christi,pag.649.

c.3.p.n.27.l.4. dimitti desiderauerit,
c.4.a.n.32. in diem inolescentem,grauem,
c.5.a.n.49.l.2.quam homo: Deus Marcionis audi
c.6.n.54. angelus quidam illi Philumenes.) *Inde p.n.57.l.6.* dicentes licet carneam,
a.n.58.l.1. quoniam (quia id quod
c.8.n.81. pœnitentiam admiscuerit.
c.9.n.86. figulatim est,& iam
c.11.n.100. si in carnem conuersam,
c.13.a.n.108.l.6.solidata,& singularitas tota est,) *& n.* 108. Et anxia est,inquit,
c.14.p.n.118. Prophetis aliquo modo gloriosiorē,) *Inde,* angelus fuisse
c.17.n.138. & tamen mihi vacet incursus Adæ, vnde Christus Adam
c.20.n.153. prophetæ Dauid. Ille) *& post.n.* 154. *l.* 4. Auulsisti me,inquit, ex vtero.) P.C.
p.n.156. pandentibus exinde venis
c.21.l.3. vt caro, non ex semine carne processerit.
a.n.159. caro ipsius est. sola hæc
p.n.160.l.3. Hoc nomē non debet caro extraneæ.

Ex libro de Resurrectione carnis,pag.676.

c.1.n.9. pulsata saltē,licet non adita veritate.
c.2.a.n.22.l.1. quoquomodo velint,tamen) *Inde ante c.3.l.3.*incursione præstricta
c.3.a.n.32.l.1. suas instruant) *vt supra.*
c.8.a.n.84.l.3. Christum dominum par esse.) patiare.P.C.
c.14.p.n.112.l.1.concretione parari.
c.16.a.n.122. sed Thracis,vel Galli,) P. C.
c.21.p.n.162.l.1.tam apertæ prophetia iaculata,
c.31.l.4. cecidisset,vt manifestus est,
c.32.p.n.243.l.3.de aluo piscis euomitur.
c.37.a.n.271.l.3.magis conlucauit) *id est, patefecit.*
c.40.a.n.285.l.7.renouari die ac die.) *vt supra n.* 282. renouatur die ac die.
p.n.285.l.1. per supergressum in supergressum) *ita aduersus Gnost.*
c.46.a.n.327.l.1.nisi illuc penetret
c.48.a.n.348.l.1.non alias hic baptismate
c.60.l.3.*ante fin.*non posse.Licet

Ex lib.1.aduersus Marcionem,pag.740.

c.2.l.2. quem negare non potuit creatorem
c.5.p.n.40.l.1. Sgen,tum vsque
c.7.p.n.48. in medio autem deos diiudicabit.
c.11.a.n.65.l.3. tempore? an ne alio) *& l.penult. cap.* insigniora & superiora opera) P.C.
c.15.a.n.105. vacent subsiciua,
c.16.p.n.110.l.1.Deo creatori deputandam) *Inde l.3.* ex aridis, & succidis.P.C.
c.18.a.n.121.l.4.qui modo eum non vltro
c.19.p.n.131.l.4.statimque satis plana res est. Præiudicat
c.22.a.n.154. Quid ni – fuisset? Non posse quiduis Deo,non licet,
p.n.154.l.3. hinc censetur, si agat:sic nec voluisse videbitur,) P.C.

referri

c.23.p.n.159.l.1. referri, cui deficit prim a, non habenti proprium) *Inde l.3.* Exhibe ei principalem

c.24.p.n.171.l. 3. Quid enim tam perfectae caritatis.) *Inde l.vlt.pag.* febricitates, ô Marcionita

c.27.p.n.190.l.4. Quid fiet peccatori cuique die illo? respondebunt

c.28.l.vlti.pag. proinde cur tantam

c.29.p.n.204.l.6. compescere in totum,

Ex libro II. pag. 770.

c.2.p.n.6.l.4. de arbitrio sensus sui pensitant Deũ aliqui:

a.n.7.l.3. id est magnitudinem, qua Deus

n.7. Esaias iam tum Apostolus) *sic Vat. c.*

c.5.a.n.31. l. 1. ad formam Dei respondentis.

c.6.p.n.36.l.4. non fauente institutioni, non seruicte.) *Inde n.37.* si careret hoc iure

a.n.39.l. 5. quia aliter quam Deum) *Inde a.n.40.* ream ostendet, quod ipsa commisit.

c.7.l.vlti. pag. vt desinas quaerere) *Inde n. 44.* quod bene acceperat, vt ipse

c.9.a.n.54.l.3. imaginem Dei compariare.) *P. C.*

c.10.a.n.63. & dies ei: Haec dicit Dominus. Tu resignaculum

a.n.68.l.8. laesit hominem electum ad Dei obsequium) eiectum à Dei obsequio.) P.C.

c.12.n.73. Ita si societas --- separationem earum non potest capere, quo ore

c.13.n 78. Qualem oportet Deum, vel qualem malles expediret? sub quo delicta

c.19.a.n.121.l.1. ne vllo momento.) *Inde p.n.126. l. 4.* ad liberandas animas

c.20.n.129. & tandem vasis istis renuntiauerunt

c.22.a.n.147.l.1. Deus aeternus) *Esa. 40. q. 28. lxx. Ita Fulgent. lib.3. ad Trasimundum.*

n.148. vel ex edicto

c.24.p.n.158.l.5. & plurimae misericordiae.) *est enim* πολυέλεος.

c.25.n.166. pro reium variantium sese occursu, rei ostendimus.) *ita Frob.*) occursu fieri) P.C.

c.27.p.n.188. l. 1. & exinde omni) *Inde l. 1.* sicut apud Dauid scriptum est

a.n.192. Quid si enim eadem.) *Inde l. 3.* de secreto scilicet saeuum

c.28.a.n.197. omnem malum, quem) *Inde p.n.198. l. 3.* dissimulationis pristinae fecit

c.29.p.n.207.l.5. a Christo reformatus, & repercussus, & redditus, potius quàm exclusus, cum praesertim

a.n.208.l.3. Nam si ita est, quomodo eũ) P.C. *Inde n. 208.* qui res suas austeriores

Ex libro III. pag. 800.

c.3.a.n.10.l.1 & nominatim praefato) *& n.10.* fidẽ eliciet) *sic infra de Monog. a. n. 11. l. 4.*

c.4.l.2. & quum maxime

c.5.n.24. cum etiam Ethnicorum Apostolus

c.6.a.n.28.l.1. nec statim praeiudicium) *a. n. 35. l. 1.* & condente spiritum) *& inde,* secundum Prophetam,

c.7.p.n.52.l.3. propter eumdem Domini conspectum.) *sic aduersus Ind. c. vlt.*

c.8.l.vlt.pag. per mortem reuertentis

c.13.a.n.90.l. 1. iam signum nõ fuisset.) *supra ad. Iud.*

c.14.p.n.101. l. 5. Quis enim ea ense operabitur,

c.15.a.n.107. tunc Graeca) P.C.

c. 18.p.n.127.l.1. de qua quum maxime

c.22.n.170. separamini qui Dominica vasa portatis) *a.n.171.l.3.* Ecquid creator

c.23.a.n.183. Vespasianum nõ poenitentiae intellexissent) *Tempus scilicet quod praemiserat.*

c.24.a.n.197. strata via à Christo

Ex libro IIII. pag. 834.

c.1.n.4. vel quod magis in vsu est dicere) *Vat. c.*) *p.n.5. l. 1.* & quidem vt accepto) *Vat. c.*

c.3.a.n.28.l.1. etiam circa titulum: ceterũ Apostolorum est; iam ergo) *P.C.*

c.4.a.n.32.l.1. à nostra veritate defeciuit.) *Inde a. n. 33.* sed & proferunt

n.33. Si enim Euangelium, quod Lucae refertur penes nos (viderimus an & penes Marcionem)

a.n.37 l.1. & nostrum ancerius id emendans

c.5.p.n.38. ab initio, id ab initio) *p. n. 43. l. 1.* vt non etiam damnatum) *vel,* cum condamnatum

l.3.a fine pag. integra decucurrerunt

c.7.p.n.59. Ecquid ergo) *& l. vlt. pag.* Hoc age Marcion. Aufer

l.1.pag.839. & non est bonum auferre panem

c.9.p.n.101.l.4. & hoc semel functum

c.10.p.n.116.l.1. quod ne Valentinus quidẽ) *p.n. 118. l. 7.* non admittunt insaniam haereticam

c.11.p.n.126.l.4. tempori Ioannis eam praestans; vt tempori suo eam destinans, si non eius fuisset, iamq. erat. Teneo meũ) Vat. c.

c.12.pag.846.l.3. animae omni,) *est enim* πάσῃ.

c.13.p.n.160.l.3. habes actum euangelizantis) factum) P.C. *& l.1. post,* & auditum pacis

a.n.166. Hos spectabat Psalmus.) *P.C.*

n.168. videns ignotos, & extraneos: Et dices cordi tuo, quis

c.14.p.n.179.l.3. & ipsis egenis solatia.) P.C.

n.190. Sanctificate eum) Vat. c.) *n. 191.* nam & sanctificatur) Vat. c.

c.16.p.n.222.l.1. & quidem tam plenae atq. perfectae

a.n.223.l.1. ipse praestare.) *p. n. 223. l. 2.* dentem excussura

p.n.224.l.2. indigeat, datori imperatam habes

p.n.225.l.3. cura vltra ne) *a. n. 231. l. 3.* proinde nec alij

p.n.232.l.1. disciplina, qua cognita) *& l.3.* Itaque Deus Marcionis, & si quũ maxime

c.17.p.n.238. quia soluturo) P. C.) *post n. 244. l. 3.* beneficia praecesserunt?

a.n.249.l.1. regula excidere, quanti Christum

c.18.p.n.257.l.4. qui neque eundem speraret

c.19.p.276.l.1. in Iudaea

c.21.n.294. Numquid vel hic edidit cuius? Prohibet eos

a.n.302.l.3. centum hominum?

*a.n.*303.*l.*1. non poteſt nouum ſenſiſſe Chriſtum, niſi) *vel*, non poteſt non eum) *ſublato*, niſi
*n.*313. cruciatu delibratus ;) *quaſi in vtri trutina ſuſpenſus.*
*c.*22.*p.n.*317.*l.* 5. ſeparaturus. Sic enim alienos) *ironice.*) *p.n.* 339. *l.* 3. tua, & excidi mente.
*c.*23.*p.n.* 350.*l.* 1. debere; qui ſemper
*a.n.*354. Agnoſco iudicis ſeueritatem. Econtrario Chriſti eamdem animaduerſionem deteſtãtis diſcipulis,) *Locus corruptus, vel mancus.*
*c.*24.*a.n.*368.*l.* 1. abundatutam circumcidens,) *& l. vlt.pag.* & immaniſſimae cuiuſq; beſtiae) *P.C.*
*p.n.*387.*l.* 5. id eſt fidei: hanc erogationem, & ſubiectionem) *Marc. vlt.*
*c.*25.*a.n.*398.*l.* 3. vnum aliquod ex omnibus) *P.C.*) *p.n.* 407.*l.* 1. exigeret ſublimior ſpes,
*c.*26.*pag.*864.*l.* 1. hoc, quo ſignificarent
*c.*27.*p.n.*437.*l.* 1. Saepe iam fiximus
*c.*28 *p.n.*456.*l.* 3. Ita dico vobis,) *& l penul.cap.* paraſti, cui erunt?
*c.*29 *p.n.*468.*l.* 3. tantum quod reuelata, quum) *Inde l.* 2. ne de eis cogitarent?
*a.n.*475.*l.* 3. Deum ſuum metuens
*c.*30.*a.n.*495. recognoſco te exigere,) *Inde l.* 1. *a.n.* 496. ſubſequitur? De
*c.*31.*a.n.* 511. quorum ſpeciem Iudaei gerunt;) *p.n.* 513.*l.* 1. vocationem, caeleſte conuiuium) *P.C.*
*c.*33.*a.n.* 520. dominicos debitores, diminutis cautionibus) *& n.*532. vt vnde vnde magis probetur,
*c.*34 *l.*6.*a fin.pag.* & patrem iamen teſtans eum
*p.n.*543.*l.* 3. Sicut & prophetae auctoritate:
*p.n.*547.*l.* 4. adulteri fulgura iaculatus eſt) *P. C. l. vlt. pag.* quam Marcion Chriſto ſuo) *P.C.*
n. 555. & candida --- proſpiciatur ?) *p. n.* 556.*l.* 4. Nec enim cepiſſet Petrum dicere:) *P.C.*
*c.*35. *p.n.*559 *l.* 3. comminetur ille: nec enim alius
*a.n.*569.*l.* 3. cum alter, vti dominus, ſiue per ſemetipſum
*p.n.*573.*l.*1. qui confiderent
*c.*36.*n.*589. qui quoquo modo) *p.n.* 591 *l.* 7. Atqui ne---- ne vllam) *P.C.*
*c.*39.*p.n.*640.*l.* 3. qua foenetarentur.) *p.n.* 643. *l.* 5. ſignum eius eſt rei,
*a.n.*644.*l.*4. cui conflictationes deputantur,
*c.*40.*p.n.*657.*l.* 1 leuauit in me plantam.
l vlt. pag. pretium appretiati; & dederunt
*c.*42.*n* 690. diuiſum partim, partim ſorte
*a.n.*693.*l.*1. Habes falſi tui
a.n 699.*l.*4. Denique ſi caro non fuit, ſed phantaſma
*c.*43.*a.n.*709.*l.*3. eſſet, qui exiſtimabatur.

Ex libro V, pag. 938.

*c.*2.*a.n.*19 *l.* 4. hinc, video dices, ſubtexuit:
*c.*3.*a.n.*24.*l.*1. deſiderabat, quos ſi quando vult Iudaiſmi magis affines intelligi. Cũ vero
*p.n.*25. praedicandi munus abiret.
*p.n.*39.*l.*3. & deputatus eſt) *vt infra l.* 7.
*c.*4.*a.n.*45.*l.* 3. impleri, aut iam implendum) *a.n.*52. & ſi ex parte conuertit.
*a.n.*53. Alterum ſuper omnem
*c.*5.*a.n.*67.*l.* 1. & qua ignotus, -- & qua neſcit iraſci.) *Inde l.* 5. pertinent ſtultitiae deputatae;
n. 74. etiam vera,) *Inde l.*4. gabatarum purgatio) *P.C. vt ad vaſa pertineat. Matth.*23.
*c.*6.*a.n* 87.*l.* 1. Apoſtolus vtitur?
*c.*7.*a.n.*107.*l.* 3. in quae admittenda fornicatio) *P. C.*
*a.n.*116.*l.* 4. De° pater, ex quo omnia. ex quo omnia nobis, niſi
*a.n.*121.*l.*1. Praetereo ſi quando paria eorũ, quae retractata ſunt, quaedam &
*c.*9.*l.*2. qui timet etiam, cuiuſnam Chriſtus
*a.n.*139.*l.* 9. Hoc cadit, quod) *P.C.*) *Inde l.*4. quomodo in Adam
*a.n.*144. *l.* 1. niſi filio vero. Nam) *P.C.*
*a.n.*145. carni deputãs ex vtero ſpiritus, quod ex ipſo. Hic accedit) *vel*, Huc
*p.n.*147.*l.* 4. Sed & hic Pſalmus
*c.*10.*n.*157. ideo de corporis) *P.C.*
*c.*11.*a.n.*184.*l.*3. nec vltra. Poſſum--- prae manu erit, ſcilicet huius,
*c.*12.*p.n.*193.*l.* 5. mortis demutati conſequantur,) *p.n.* 194.*l.*1. Ideóque oſtendit) *P.C.*
*a.n.*198.*l.* 1. vindicari iniquus enim
*a.n.*202.*l.*1. angelũ nouimus. DE PARADISO ſuus ſtilus eſt
*c.*13.*l.* 3. adhuc congredi. Quotiens probaueram conceſſionem eius ------ apud creatorem? quamuis & ipſa epiſtola
*p.n.*212.*l.*1. quia & hi legem ignorantes, natura) *P.C.*
*p n.*213. *l.* 3. vindicabuntur à Deo illo iudicio
*a.n.*213.*l.*1. per quae haec
*n.*221. peccatum in morte
n. 223. inquit, legi per corpus Chriſti,) *P.C.*
*n.*225. liquuit delictum latens) *P.C.*
*c.*14.*pa.*955.*l.*7. Quum vero vtrumque ſubſtruxerit,) *l.* 10. de ſtatu ſimilis, & vera de cenſu, non vera de ſimili.
*a.n.*229. *l.* 1. Phantaſma, quia oſtentum eſt,) *p.n.* 235.*l.* 1. Vnde enim eruptio?
a.n 236.*l.*1. patebant de Eſaiae, vt ſequentia
*a.n.*238. *l.* 1. retributionem iniuriae, ſed inceptionem) *Inde l.* 5. Chriſti autem non & creatoris,
*c.*15.*n.*243. lex vxoria eſt turpitudini) *p.n.* 246. vetat nihili haberi?) *ſic infra ſemper.*
*c.*16.*p.n.*252.*l.*2. Euangelio, poenam, quos ait luituros exitialem
n. 254. Quiſquis eſt autem ex duobus,) *Inde l.* 3. propter hoc dabit eis inſtinctũ
*a.n.*256.*l.*1. Chriſtum creatoris ſubmittat ?) *P.C.*
*c.*17 *pag.*258.*l.* 1. ſecundum boni aeſtimationem) εὐδοκίαν.
*a.n.*267.*l.*3. Apoſtolus ſciuit? Quis iſte?) *Inde l.* 6. conuerſatus fuerat Apoſtolus. Non quia
*n.*272. Marru cine) *Vide Catull. Epigr. xij.*
l. vlt.c. praecidentis non miror ſyllabas ſubtrahi

trahi,c um paginas--- subducat.
c.18.l.10. qui omnia condidit, pronuntiasset:
c.19.a.n.296.l.1. exiuit sonus) *Inde a.n. 299.* esse nesciuit?
a.n.300.l.2. offenderent vniuersa? Aduersus
p.n.302.l.1. & inani seductione,) P.C.
c.20.l.3. quidam vero & per boni aestimationem,) δι ἀδοξίαν,
p.n.312.l.1. Quin nec hic Apostolus
a.n.315.l.3. Non enim exaggeratet
p.n.319.l.3. & ipsa lege mortis)P.C.
Inde l.2. in carne demutari habebunt,

Ex libro aduersus Gnosticos, pag.989.

c.1.l.1. tot venena, quot & genera;) P.C. *ex Isidor.*
p.n.8.l.1. & vrgendi bestiae calcem.) *Vt infra n.10.*
p.n.13.l.1. Nec amara enim potio.
c.2.p.n. 14. nisi de debito primum;) P.C.& *Ind. l.1.* de necessitate dicendum.
a.n.18.l.1. Non facietis vobis deos argéteos, & deos aureos non facietis vobis. Secundum)
c.4.p.n.33.l.3. aut quoquomodo venerer
p.n.34.l.1. par sum illis,nisi illis
c.5.l.1. plagae, nec alium ictum) *Inde l. 3.* malum enim Deum qui praesumpserit,
a.n.37.l.6. communi aliqua malitia certat) *Inde l. 3.* in quantum morti
l.vlti.pag. macerando restinguit,) *Ibid.* potionibus corrigit,
c.6.a.n.40.l.1. Amauit quos vocauerat
p.n.41.l.4. nulla sunt proelia, nulla sunt vulnera,) *id est, non aestimantur, licet sint.*
a.n.42.l.5. stipendia, ciuitatem,) *Vt infr.l. 8. Inde l.3.* plus victoriarum est, quam iniuriarum.
p.n.45.l.5. atrocitatem indicabis?----Deus concupiscit?) *Ind.l. 1.* si & homo certam
c.7.p.n.51.l.3. & Latiari in hodiernum) P.C.
c.8.p.n.54.l.3. auspicata est.Denique
c.10.p.n.66.l.1. de receptu) *sic infra.*
n.68. Nostrates enim (inquiunt) nec ipsi, sed Demiurgus cóstanter probabit
n.72. aedificat in caelos, & promissionem suam
p.n.74.l.6. vel negandum est;nam vbi alterum,) *vel,pro etiam.*
c.11.a.n.85.l.1. At nunc,quum ipsa)P.C.
c.13.a.n.106.l.3. per supergressum, in supergressum, aeternum

Ex libro aduersus Praxean,pag.1013.

c.1.l.vlti. adultae fruges.)P.C.
c.3.n.34. Millies millia) *Inde l.4.* patris, quod non patitur
c.5.n.43. Aiunt quidam)P.C.
c.8.n.54. Hic si qui putauerit) *Inde l. 3.* non ideo non vtitur
p.n.58.l.1. & ad quae mandatus.
c.10.p.n.65.l.6. vt pater sim,filium habeam,--- vt filius sim, patrem habeam, --- Quae enim me faciunt, si habuero ? Tunc
c.12.a.n.75.l.1. dum iuberet enim, fieret per eum. ---aut sibi iussurus
c.13.p.n.75.l.5. à Deo affirmat : affirmat & hic
p.n.76.l.4. Christum & Spiritum sanctum. Plus
c.15.p.n.93.l.1. sine rationis,& amentia.) *id est, sine periculo rationis, & sine amentia.*
c.16.n.102. *Notandus in marg.locus Esa.* 40.g. 28. *Sic Phoebadius, Chrysostomus, Fulgentius.*
c.17.p.n.105.l.8. Qui est;quoniam multi dij dicuntur, P.C.
c.19 p.n.114.l.3. praeter sophiam non fuit)Vat. c.
c.21.n.126. quid Iesu contingeret,)P.C.
a.n.129.l.3. & qui audierint,
n.129. quia filius
c.23.a.n. 137.l. 1.exaudias, sed propter) *Inde l. 5.* ex abundanti respondet
p.n.138.l.1. ex Deo exisse,
a.n.139.l.3. Deus,inquit,glorificabit
c.25.p.n.147.l.1. Euangelij perseuerat
c.26.a.n. 156.l.4.hactenus Deus, qua
c.27.p.n.163.l.3.sermo in carne.Denique de hoc
a.n.170.l.4. quia quod de carne
c.29 a.n.180.l.7. fontis vtique patiatur) *Vel,* aeque

Ex libro de Exhortatione castitatis,pag.1123.

c.1.l.3. Quamquam de huiusmodi
c.2.l.Vlti.pag. sed materiam voluntati subministrauit.
c.3.p.n.15.l.1. Quae enim in manifesto,
a.n.17.l.9. Ex parte non delinquis;non
a.n.17.l.5. à potiore rescindi.Haec praestr.
a.n.20.l.4. non habere,quia nec bonum.
c.5.a.n.28. & prima Dei voluntate sanxerunt.
p.n.28.l.1. Alioquin iam non vna caro ; nam duo in vna carne tunc erunt,
p.n.29.l.4. matrimonij legem, tam secundum
c.6.p.n.34.l.2. vt tempore suo caedat illam.) *Inde a. n.36.* postea pristinis praeualere.
c.7.a.n.38. plenius,atque strictius praescribitur, vnius matrimonij oportere adlegi in ordinem
p.n.40.l.3. Igitur si habes ius sacerdotis in temetipso, vbi necesse est; habeas oportet etiam disciplinam sacerdotis, vbi necesse est habere ius sacerdotis.
p.n.40.l.6. qui eo facto excommunicatur actione sacerdotis.
c.10.a.n.52.l.3. quam alium se homo sentiet,) P.C. & *ibid.* in prope est caelo.
c.11 p.n.56.l.1. quot illa oratione commemoras,
c.12.l.penult.pag. Vt ergo quid) *pro,* Vt quid ergo
pag.1128.l.1. --minum * in persecutionibus,) *Hic, Vt constat,desunt multa.*
Ibid.l. 2. vsuris, si forte relinquendis,filijs.
p.n.61.l. 1. Quid ergo facies, si nolens vxorem de tua)P.C.
n.62. Puto nobis iam licere nascentem necare,quàm & natum.
c.13.n.64. & si auspicis initium est.
p.n.65.l.1. Nam quod ipsi Pontifici maximo iterare matrimonia non licet, monogamiae gloria est.

Inuenit

p.n.71.l.3. Inuenit diabolus post luxuriam, castitatem perditricem,
a.n.72.l.1. id bonum inferi, quam viuenti separari
n.72. Quantae igitur, & quae in ecclesijs ordinari solent,

Ex libro de Monogamia, pag.1137.

c.2.a.n.11.l.4. fidem eliciente pro eis) *Sic supra adu. Marc.iij.a.n.10.l.1.*
c.3.p.n.15.l.10. Si tamen discedas à comparatione, non erit melius,
c.5.l.2.ante fin. sine monogamiae professione referre;
c.8.a.n.62. tum de ceteris argumentis. Cum
c.10.a.n.78.l.1. quanto iam indignius, quia non meruit.

Ex libro de Fuga in persecutione, pag.1158.

c.1.p.n.8.l.3. Sed non statim hac sententia de ceteris
a.n.17. nisi cum in tempore persecutionis ecclesia in attonito est? Tunc & fides
c.2. Si, quoniam iniquitas
c.3.p.n.31.l.3. quid est bellum quam persecutio?) *& inde l.* 1. aut vitam afferunt, aut mortem,
c.4.p.n.36.l.4. Sicut duplex ratio defendit,) *& P.C.*
c.5.a.n.40. sicut fugientes reducere in medium) *& Vat.c.*
c.6.p.n.44.l.5. qua per totum orbem) *Vt infra l.1.*
a.n.45.l.4. Vt ergo perficeretur praedicatio,) *Inde l.* 1. non propter eludendum periculum pro nomine
p.n.46.l.1. Neque enim quasi tacitis
a.n.47. replerent doctrina sua.
a.n.49. nec fugerunt de ciuitate) *P.C.*
c.10.p.n.74.l.3. Pulchrior est miles in proelio amissus,
c.11.n.82. detinebuntur illi messionis suae mercedes, vel in compensatioñe;) *cap.4. & 6.Ioan.*
p.n.83.l.3. verum quod dispersum gregẽ faciãt,
c.12.p.n.86.l.5. indignum Deo, & dispositione eius;
a.n.91.l.1. Quis tamen ab negatore rẽ spernat?
a.n.92. Cum das, vtique ne tradaris, voluisti: non traditus autem, nec traduci habebas.) *Asserit, non quaerit.*
p.n.92.l.3. dũ nolo traduci quod sum, sum confessus id esse, quod nolo traduci:
a.n.95.l.4. voluntas Dei sic est. Aspice --- dispositum statum;) *P.C. ex Vat.c.*
p.n.96.l.1. Sanguine empti, sanguine munerati,) *Ioan 6.*
c.13.p.n.100.l.1. Porro qui cõcutit, nõ petit.) *& P.C. Inde l.* 5. aspiciens dicit: De reatu. Vlciscat & inimicum.
p.n.100.l.11. Omnium iam nunc Dominicarum sententiarum sunt & causae, & regulae termini. nõ infiniti enim, nec
Ibidem. At qui adeo omni petenti
Inde l.6. deberet de mammonae nominibus,
Inde l.3. si nobis de dominica ratione
a.n.101.l.2. quasi & fugere scriptura permittat,

Ex libro aduersus Psychicos, pag.1174.

c.7.p.n.40.l.3. proelium admouebant,
c.8. Reddidimus vetera, ad noua nũc documenta
c.9.l.1.pag.1179. Danieli in lacu leonum
a.n.58.l.1. Deo suasit, quum ex necessitate
c.10.p.n.64.l.3. in nonam obseruandi requiro,) *& l. vlt.pag.* sed tamen puto
c.11.p.n.70.l.1. legem in posterum sancit
p.n.71.l.4. illa potuerunt retractare; aut & illa recusare debuerunt, aut exerta ista suscipere
p.n.72.l.3. cum & Antichristi aduersum nostrũ
c.12.pag.1181.l.2.] è custodia obesus nihil habens carnis,) *Vide Nonium.*
& l.5. & ipsa, quae tam saepe) *P.C.*
a.n.77.l.4. atque ita, hoc iam ex tortus,
c.13.a.n.79.l.3. facere Domino, sicut indicere illius est:
c.15.p.n.89.l.1. Spiritus sancti, praedamnans) *P.C.*
c.16.a.n.98.l.1. haec signa ad satisfactionẽ inuitatus
a.n.102.l.1. balnea, & tabernae) *P.C.*
c.17.a.n.107.l.4. non vtique in substantia carnis,
l.3.à fine mundipotentes, aduersus

Ex libro de Pudicitia, pag.1195.

c.1.a.n.3.l.1. vt non eiuratio, sed moderatio) *P.C.*
a.n.5.l.3. Testamento coacta
a.n.10.l.3. dedecorabit vtilis leuitas,) *P.C.*
a.n.14.l.1. dum ne secundas quidem
c.2.a.n.22. Dimitti autem, vt dimittantur tibi à Deo delicta mandantur,) *P.C.*
p.n.23.l.1. vita ei, qui non) *& pag.* 1197.*l.*1. irremissibili. Superest
c.3.l.6. consequetur ne frustra agatur;
a.n.25. consequitur, frustra agitur; quantum autem) *P.C.*
p.n.26.l.4. aduocat; precibusque negotiata cõpassionem elicit, quam) *Locus amplius considerandus.*
c.4.l.2. quae veniam ab hominibus
p.n.28.l.2. nuptam an viduam quis incurset, dũ nõ suam; sicut) *P.C. Inde l.* 1. in curtibus pudicitia
p.n.29.l.1. periclitabitur, ne inde consertae
c.5.p.n.32.l.3. firmandis, muniendísque
p.n.34.l.1. Honorauit itaque
l.3.à fin.pag. & si qua vis fuerit,) *P.C.*
l.vlt.pag. illi de medio emicanti adunamur; concorporauit
n.35. Sciunt luci mei, & montes,
p.n.35.l.1. procurem. Ego quoque homicidium non numquam moechiae laboro.) *P.C.*
p.n.37.l.1. quot pellicatus --- quot riualitates --- quot custodes --- quot delatores --- quot conscios --- quot adulteri
p.n.38.l.3. Personae acceptatio est. [*cap.6.* Miserabiliores poenitẽtias reliquisti. Plane; si ostendas
p.n.39.l.3. ianuam poenitentiae pandas.
p.n.43.l.1. quotiens reum istorum, totiens inuenimus
p.n.48.l.4. sed amarum inde gustaret,

ancipitis

c.7.a.n.56.l.1. ancipitis negationis
p.n.58.l.1. non lucernæ spiculo, sed totius
c.8.p.n.66. quo volunt, trahunt,
c.9.p.n.73.l.1. quotum mensam Iudaica
a.n.77.l.4. vbi nec ille compos esset vitalis escae,) P.C.
c.10.a.n.83.l.4. Dominus gnaris benignus magis, quàm ignatis,) *vt in oppositu ludat.*
p.n.83.l.1. vt Deus iusti iudex;
a.n.86.l.1. hautio; quae non porest frangi.
c.13.p.n.101.l.1. capras tuas quaeris; ne rursus de grege exiliant,
c.14.a.n.115.l.1. vidi. Vide quasi
a.n.119.l.1. ad Dominum. vt quoquo modo auferatur de medio eorum. non vtique
p.n.120.l.1. quod corruptiuum esset, & immunditia.
c.15.a.n.126.l.1. manifestum praedamnauerit.
a.n.127.l.1. gurgiti malum tradis,) *id est, fornicatorem satanae.*
c.16.p.n.133. Deus & hunc, & illos conficiet.) *&* *l.1* fornicationi, sed Domino.) *& infra l. 2.* & Dominus corpori; &: Sermo
a.n.136.l.8. aufert te tibi, ----- addicit.) P.C. *Inde l.1* glorificate, & tollite Deum in corpore
& l.4.a.fin.pag. quia praestat) *& l.penult.* non vret concupiscentia
pag.1208.l.11. Sic vult nos praeter sollicitudinem) *Inde l.3.* placeant coniugi.
c.17.a.n.142.l.5. potest; qui per Christum mortuus
c.18.l.2. & ad indictionem omnis pudicitiae,) *& not.150.* iam audisti per Esaiam) & *l.1.* ne attigeritis.
p.n.151.l.1. Odiui ecclesiam malig.--- & cum) *Inde l. 2.* vt solus plures. * quoniam quidem
p.n.156.l.3. sine fuga vanitatis, vt virgo,) *Inde l.1.* Quod si & hic
a.n.157.l.9. diuinæ, si ita competisset dari restitutionem suis etiam post fidem lapsis,) *Locus mirè corruptus.*
* a.n.157.l.4. quo nam vsque; aut sub condicione
c.19.a.n.163. vtroq. nomine purgatus
a.n.167.l.1. quos à delicto) *Inde a. n.169. l.1.* in quo nos sensus
c.20.l.3. omne sacrilegium impudicitiæ
a.n.175.l.3. ex redundanti alicuius
p.n.177.l.5. rursus renouari in pœnitentiam,
p.n.181.l.5. de pristinis cauis aliquid
c.21.l.vlt.pag. assignat: sed rursum quid potestas? Spiritus. Spiritus autem Deus est. Quid autem docebat?
a.n.184.l.1. hoc solius spiritus est.
p.n.191.l.3. conspirauerint; Ecclesia ab auctore
c.22.p.n.192.l.1. ex confessione vincula
l.penult.pag. quam qui Ecclesiæ perdiderunt.) P.C.
pag.1214.l.3. donariis supplex,
l.4. capiti libraro, --- iam leoni concesso,
p.n.194.l.4. ingeram vsque in sinum
l.vlti. Atqui nulla

Ex libro de Trinitate, pag.1233.

c.1.p.n.7.l.3. arboris doceretur, sed futurum si forte, ex voluntate hominis
c.3.p.n.17.l.5. templum non capit, quem mundus non capit.
c.4.p.n.20.l.7. nisi à bono Deo recessisse.) *Græca forma.*
c.8.p.n.39.l.1. tenebrosa si lucent.
c.10.p.n.50.l.1. dum ex Maria nihil accepit, neque nobis
c.13.p.n.66.l.6. natiuitas, & qua caro factus est, esse hominem; & qua verbum Dei,
p.n.68.l.5. per ipsum, & merito Deus est:
c.16.p.n.82.l.3. nisi quoniam ex resurrectione
c.17.p.n.85.l.14. suis viribus exerens,
l.vlt.pag.1245. in gloriam Dei patris sui currere
c.20.a.n.94.l.9. sermonem in illo non esse deductum.) *& a.n.94 l.1.* non potuit se exerere. Frangitur
c.22.pag.1249.l.16.] distinctionem pertinet: quantum verò ad concordiam in vna fide, & sententia pertinet, vnū ambo sunt.) *Sic videtur locus implendus, alioqui mācus.*
c.24.l.2. Et omnis qui viuit, & credit
c.26.p.n.116.l.12. Ex quo etiam Deus confirmatur esse, qui
c.29.a.n.130.l.3. sed post resurrectionem
c.30.p.n.137.l.12. credamus scilicet fidelissimum,
c.31.pag.1260.E. Si enim innatus fuisset, comparatus ---- duos facerent innatos, & ideo duos facerent deos: si non genitus esset,
l.4.a fin. ceterorum omnium dominus sit,) *Phil. 2.b.10.*

Ex Epistola de cibis Iudaicis, pag. 1272.

c.1.l.3. faciat hilariorem?) *aliter*, liberiorem?
c.2.l.8.a.fin.pag. & spiritalis illario retineatur.
c.3.p.n.9.l.3. in ore habeant quasi cibum quendam præcepta diuina: vngulam findant,) P.C.
a.n.11. accusat deformatos in feminam
c.6.p.n.20.l.4. Ceterum nihil tam intemperantiam coërcuit,
p.n.21.l.9. vt & ieiuni matutino tempore, bibāt) * *Ita iam pridem emendatam.*

AD Q. SEPTIMII TERTVLLIANI LIBRVM DE PALLIO,

Io. Mercerii I. C. Commentarius.

RINCIPES semper Africæ] *Sic Apuleius & ipse Afer, ad eosdē Carthaginienses orationem habēs vbi de Æmilio Strabone, Floridorum tertio:* Is laudator mihi apud principes Africæ viros exstitit. *Et quidem verè Africæ principes, qui tercentum vrbes in Africa haberent, & in ipsa metropoli Carthagine hominum millia septingenta: vt à Strabone relatum libro decimoseptimo. Romanorum amplius elogium:* Principes orbis terrarum. *Sic illos compellat Marcus Tullius Philippica quarta. Quid quòd paribus & votis & viribus Carthaginienses imperium orbis agitauerunt? Videndus ea de re Florus, libri secundi capite quarto.*

vetustate nobiles] *Nam & ante Romam conditam Carthago. Eius natales ab anno trigesimooctauo, Dionysius Hallicarnassaus, libro primo: à sexagesimoquinto, Velleius Paterculus: à septuagesimo secundo ante Romam conditam, Justinus computat. Longè antiquiorem facit Appianus, vt qui à Xoro & Carchedone, anni quinquaginta ante Ilij captiuitatem ædificatam scribat.*

nouitate fœlices.] *An ex quo Romanis principibus subditi sunt? an facta potestate vrbis restaurandæ cùm vetus illa euersa per Scipionem fuisset? an potius quod iuris Italici facta esset eorum ciuitas beneficio Seueri, cuius tempore hunc librum Tertullianus scripsit? In hanc postremam sententiam procliuior sum; quam nobis suggerit Paulus Jureconsultus lege fin. ff. de censibus.*

Habitus denotare pacis.] *Probo Ciaconij interpunctionem,* habitus denotare. Pacis hæc, &c. *Vt Carthaginiensium socordia insimuletur, qui per otium reprehēdendis vestibus sese oblectarent, cùm antiquum habitum non retinerent.*

ab imperio & à cœlo.] *Et Jmperatorum prouidentia & Dei beneficentia.*

Bene est.] *Vulgata formula congratulandi, quæ apud veteres epistolas ferè omnibus initium fecit, vt hæc edictis,* Bonum factum. *Vtramque ijs verbis Græci expreßére,* καλῶς ἔχει.

Et quidem in fama.] *Retineo istud* (in fama) *quod est in ore vulgi. Cur enim non id admittamus vt illud Suetonij in Augusto, capite septuagesimo;* in fabulis? *Sed tota hæc periodus variè interpolata. Propiùs accedit ad libros Turnebi lectio, si sic expungas.* Et quidem in fama de subteminis studio, & luminis consilio, & mensuræ temperamento (quod neque trans crura prodigè, nec intra genua inuerecundè, nec brachiis parcè, nec manibus artè, sed nec cingulo sinus diuidente) expedita atque quadrata instita. *Sepone quæ parenthesi conscripta sunt, hic sensus constabit. Celebres olim fuisse institas quadratas quibus mulieres vtebantur; cum subteminis studio, quod ad materiam; tum luminis consilio, quod ad colorem; tum denique mensuræ temperamento, quod ad formam pertinet. Redi ad parenthesim: Celebres mensuræ temperamento; quod neque infra genua demitterentur, ambulantibus impedimento futuræ; nec intra genua versarentur, pudorem pulsaturæ; nec brachia aut manus constringerent, manicatæ; nec sinus diuiderent, succinctæ. Sic ferè Carthaginiensis Virginis habitum mentita Venus describitur Virgilio, libro primo Æneidos.*

„ Nuda genu, nodóque sinus collecta fluentes.

De subteminis studio.] *Materia vestium siue panni ex quo vestes fiunt, stamen & subtemen: sic enim expresſère Pandectæ Iuris ciuilis, quæ Florentiæ ex archetypo excusæ dicuntur, in l. vestimentum. 22. ff. de auro & argento leg.*

& luminis consilio.] *Coloris ratione: nam & infrà hoc ipso libro nominis consilium pro etymologia siue ratione nominis vsurpatum; & lumen pro splendore qui in colore micat Arnobio similiter dictum Apologetico quinto:* Idcirco illis (*de pomis Punicis loquitur*) color est purpurei luminis suffectione subluteus.

Quadrata instita.] *Institam* κατὰ συνεκδοχὴν *vestem muliebrem accipio, parte pro toto vsurpata, vt apud Ouidium illo versu.*

„ Quæque tegit medios instita longa pedes.

Jnstitæ fasciolæ sunt, siue segmenta pretiosioris panni, quæ oris vestium assuuntur ornatus causa: τὰς ὄρνας *Cedrinus,* τὰ τμήματα *Jmperator Leo vocauit constitutione octuagesima, lymbos vt plurimùm Poëtæ: & ex ijs vestes ipsæ institæ.*

nec manibus artè.] *Sic veriùs quàm* arctè. *Artare veteres dixerunt quod nunc arctare. Plautus Captiueis.*

Fortuna humana fingítque artátq; vt lubet.

Imò & recentiores: Vlpianus Iureconsultus in l. 21. §. si quis. ff. si quis caut. sist. causa factis obtemp. si debitor se artauerit. *Ambrosius libro secundo Officiorum:* si debitor artetur ad solutionem.

in fibulæ morsu.] *Ergóne pallium designare voluit his versibus Calpurnius?*

--- Sed mihi sordes,
„ Pulláque paupertas, & adunco fibula morsu
„ Obstiterint?

Aesculapio iam vestro sacerdotium est.] τὸ sacerdotium, *pro:* sacerdotum; *vt sit sensus: Pallia quibus olim viri Carthaginienses vsi sunt, similia fuisse ijs quibus etiam tunc Aesculapij sacerdotes vtebantur. Sic ferè veteres omnes loquutos, iudicium, pro iudicum; radicium, pro radicum; vigilium, pro vigilum, Sosipater Charisius notauit. Quid obstat igitur quominus ad planiorem intellectum legamus* Aesculapij iam vestri? *Obseruemus potius Africanam eloquentiam, qualis & hoc loco apud Arnobium Apologetico primo.* Nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo summi regis ac principis veneratores. *Aut si magis placet, sacerdotium singulari numero pro collegio sacerdotum accipiamus, quo sensu non rarò vsurpari solet ab Authoribus.*

Et in proximo.] *Non ita pridem; vel (quod magis placet) propè, proximè. Sic Seneca loquutus est libro septimo de Beneficiis, vbi de natura:* Quicquid nos meliores beatósq; facturum est, aut in aperto aut in proximo posuit. *Sic Hieronymus in vita Hilarionis:* Quò antagonistas haberet in proximo. *Non ita longè à Carthagine semota Vtica, vt ex Africæ descriptione constat quæ est apud Plinium libri quinti capite quarto. Sexaginta tantùm stadijs ab ea distare Appianus scribit in Lybico, id est, sesquiseptem milliaribus. Et verò Vtica est quam sororem Carthaginis Tertullianus appellat, quòd vtraque ciuitas à Phœnicibus condita esset. Sic in sacris Biblijs Ezechielis decimosexto capite, Sodoma & Samaria sorores dicuntur vrbis Ierusalem.*

& sicubi alibi in Africa Tyros.] *Irrepsisse in contextum Tyri mentionem putant. At si hoc verbum deleas, quis sensus præcedentis orationis futurus? Falsus igitur (aiunt) Tertullianus qui in Africa Tyrum referat, quam constet in Phœnicia insulam olim, post Alexandri opera continentem factam circa Syriam, quæ ipsa pars Asiæ. Vnicam syllabam si adieceris, falsi crimine vindicaueris. Sic repone:* & sicubi alibi quàm in Africa Tyros. *Sensus apertus est, Pallio quondam & insita quadrata vsos Carthaginienses, & ijs proximos Vticenses, tum si qui alibi quàm in Africa Tyrios. Nempe à Tyrijs profecti & Carthaginienses, & Vticenses. Notissimus Virgilij versus de Carthagine,*

„ Vrbs antiqua fuit, Tyrij coluere coloni.

& ille alter Prudentij in corona Cypriani martyris;

Antra latent Tyriæ Carthaginis.

At cùm sæcularium fortium domina fortuna.] *Id est postquàm Romanorum res in melius prouecta sunt, Deo ita volente, & fortuna annuente. Obscurius scriptum putant, & inde varia illa emendationes.* Cùm sæcularium fortium dominia fortunare Romanis Deus maluit: Cùm sæcularium fortium variauit vrna & Romanis Deus maluit. *Retineo veterem lectionem,* Cùm sæcularium fortium domina fortuna, &c. *Quàndoquidem vt putant qui ei plurimùm tribuunt (ait Augustinus) in omni re dominatur fortuna. Eleganter & illud,* Romanis Deus maluit, *pro eo quod est:* melius voluit, *vt infrà hoc ipso libro,* sed vos omnem lanificij dispensationem Mineruæ maluistis. *Certè si quid mutandum, vnica litera mutanda, & pro:* Romanis *legendum,* Romanus, *aperta satis & manifesta sententia, quando ita veteres existimauerunt, omnes vrbes in alicuius Dei esse tutela, & eius in cuius tutela Roma esset, ignotum nomen fuisse. Sic à Macrobio traditum est libri tertij Saturnalium capite nono. Sed magis placet quod libri omnes habent,* Romanis Deus maluit, *magis placet, & Christianum scriptorem decet magis.*

Romanis Deus maluit.] *Aliquanto enim tempore nutauit, inter vtrumque populum Romanum & Carthaginiensem, fuitq; cum varijs casibus immixtis, in ancipiti spe ac metu vterque versaretur: ait Liuij compendiastes.*

Soror quidē ciuitas suopte arbitrio mutare properauit.] *Habemus ex quo hunc locum interpretari liceat Appianum: Vtica in Lybia maior post Carthaginem ciuitas, Carthaginis æmula, odio ad tēpus patefacto, cùm bene inter Romanos & Carthaginienses cōueniret, Romā legatos misit qui vltro vrbē offerret: & hac volūtaria deditio expugnāda vel diruēda potius Carthaginis causam præstitit, postq; eam euersam (quod Strabo scribit libro 17.) vltra caput regionis fuit, & receptaculū Romanorū ad res in Africa gerendas.*

adpulsum Scipionem.] *Cui consuli creato, ætatísque venia per populum facta, extra sortem Africa data fuerat; ex quo & Africanus dictus est, euersa Carthagine. Euersa est septingentesimo anno ex quo condita, vt Titi Liuij compendiastes & Orosius; septingentesimo trigesimo vt Solinus; septingentesimo quadragesimo octauo vt Eusebius tradidit. Apud Eutropium libro quarto, pro:* septingentesimo, *septuagesimo, vitiose adscriptum ea editione quam curauit Henricus Stephanus.*

iam antè de habitu salutaret.] *Quippe integro biennio, eóque amplius, ante creatum consulem Scipionem, Vticenses se suáque omnia Romanis dediderant, & iam iisdem legibus & vestibus vtebantur cùm ad eos Scipio appulit.*

Romana præcoqua.] *Quæ cum secūdo bello Punico ab altero Scipione, istius auo qui Carthaginem euertit, frustra tentata expugnari non potuisset, vltrò se Romanorum ditioni subiecit, stantibus adhuc Africa rebus.*

Vobis verò.] *Hic sensus est. Vticenses toga (quod Romanorum indumentū) vsi sunt ante euersam Carthaginem; Carthaginienses non nisi post factam ijs vrbis (quæ destructa fuerat) restauranda potestatem.*

Post iniuriæ beneficium.] *Iniuria enim facta erat in delenda Carthagine, cùm nulla causa esset propter quā euerti posset (ait Orosius) vt quæ se per legatos dedidisset: beneficium iniuriæ in concedenda vrbis restauratione. Sic apud Iustinum libro quadragesimo tertio; Rhea Numitoris filia, ab Amulio perpetua virginitati addicta, speties honoris iniuriæ adiecta dicitur, vt nō damnata, sed sacerdos electa videretur.*

vt senium non fastidium.] Fastigium, *habet prima editio Beati Rhenani, quam curauit anno millesimo quingētesimo vigesimo primo, nec satis scio cur altera mutauerit, cùm & Vaticanos codices ita expressisse alij referant. Eleganter & ad ea quæ præcedunt congruè. Pro iniuria quæ facta erat Carthaginiensibus in vrbe delenda, beneficium collatum fuerat in restaurãda: quasi senio confecta ciuitas renouanda esset, non ablata summa illa potestate qua cæteras Libyæ vrbes superabat.*

Post Gracchi obscena omina.] *Vigesimosecundo anno à deleta Carthagine colonis Italis data area deletæ vrbis quam incolerent. Coloniam deduxit Caius Gracchus, sed cùm futuræ vrbis designatorum murorum fundamenta lupi noctu deiecissent, Senatui visum est ab ædificatione cessandum, quod Appianus tradit. Alia etiam ædificantibus à Genio loci opposita Plutarchus in vita Gracchorum refert. Signum vi ventorum cùm signifer validè resisteret fractum, sacra altaribus imposita dissipata & extra terminos vrbis abiecta. Hæc sunt quæ Tertulliano dicuntur obscena omina, hoc est, infausta, vt in hoc Virgilij versu Æneidos duodecimo.* „---ne me terrete timentem

„ Obscenæ volucres.

Et apud Arnobium primo apologetico; Cur duelles cùm

cùm pereunt læuum auguriũ non sum, nec aduersus spes bonas mali ominis obscœnitate traducor? *Similiter apud Suetonium in Galba capite quarto.* Nihil æquè postea Galbam tentantem res nouas confirmauit, quàm mulæ partus; ceterisq; vt obscœnum ostentũ abhorrẽtibus, solus pro lætissimo accepit.

& Lepidi violenta ludibria] *Quàm paucis quantam historiam complectitur. Marcus Lepidus mortuo Sylla cui viuo infestus fuerat, de restituendis ijs qui ab eo proscripti fuerant cogitans, bellum parauit, citius oppressum quàm inceptum, vt ait Lucius Florus, quippe qui à Quinto Lucullo Consule ac eodem collega, partium contrariarum duce, prohibitus, in Sardiniam fugere coactus, ibiq. mortuus est. Sed vereor ne aliud quiddam speciale & ad Carthaginienses propiùs spectans hîc significetur. Nam apud Dionem libro quinquagesimo quarto, ideò coloniam denuò Carthaginem deducendam fuisse traditur, quod parte illius habitatoribus orbata per Lepidum, vis coloniæ amisisse videretur.*

Post trinas Pompeij aras.] *Placet quod Carrioni, tres triumphos intelligi quos Pompeius de tribus terræ partibus egit, vt de toto orbe triumphasse dicatur: quod & scripsit Plutarchus, & Manilius notauit ijs versibus libro quarto.*

„Post victas Mithridatis opes, pelagúsq; receptũ,
„Et tres emenso meritos ex orbe triumphos.

Solebant per triumphũ cædi maiores hostiæ ad aram Iouis Capitolini, atq; inde ara pro triumphis vsurpata, vt hoc Tertulliani loco, sic illo Valerij Maximi libri secundi capite octauo: Lucius Cinna & Caius Marius hauserãt quidem auidi ciuilem sanguinem, sed non protinus ad templa deorum & aras tetenderunt. *Quamquam, nõ tres, sed vnicum triumphum de omnibus bellis à se confectis, duxisse Pompeium Dio tradidit libro trigesimoseptimo.*

& longas Cæsaris moras.] *Qui bellis ciuilibus solutus, ad conciliandos militum animos, Carthaginem & Corinthum colonias duxit, quod & à Plutarcho in eius vita, & à Dione libro quadragesimotertio relatũ. Imò, non duxit, sed cùm ducere destinasset, morte præuentus est. Eius voluntatem cùm in scriptis reperisset Augustus, duci curauit. Sic ab Appiano proditum sub finem belli Libyci, vbi & hoc amplius, restitutam Carthaginem fuisse annis duobus & cẽtum postquam à fundamentis diruta est. Bellè conuenit hæc annorũ supputatio cum eo quod apud Solinum exstat, Marco Antonio & Dolabella Cõsulibus (& hic annus quo mortuus Iulius Cæsar) enituisse Carthaginem in claritatẽ priorem. Scilicet, à consulatu Scipionis, ad consulatum Antonij & Dolabellæ vsq., duo supra centum intercedũt anni. Quod apud Orosium legitur, vigesimo secundo anno ex quo euersa fuerat restitutam Carthaginem, ad id referendum quod suprà diximus, areã eius dirutæ colonis Italis cõcessam fuisse.*

vbi mœnia Statilius Taurus imposuit.] *An is Taurus de quo Tacitus libro duodecimo, qui Procõsul Africæ Claudij temporibus? An alius eiusdem nominis, qui Augusto principe, Cocceio & Gellio Consulibus, de Africa triumphauit? & hoc verius est.*

Solennia Sentius Saturninus enarrauit.] *Moris id fuit, vt operibus publicis, sacris, sanctisq., pontifices adessent, qui voto solenni Deo alicui ea cõmendarent, in quo & verba certa & ceremoniæ. Constat id ex ea quam de Puluillo pontifice historiam retulit Seneca libro de consolatione ad Martiam,* Cui postem tenenti (*ait*) & Capitolium dedicanti, mors filij nunciata est; qua ille exaudisse dissimulans, solennia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu nõ interrumpente precationem.

Pro concordia Iubæ.] *Rectè emendatum ex libris, iuuat, pro:* Iubæ: *id enim est, postquam conuenit inter Romanos & Carthaginienses. Nam post euersam Carthaginem, Libyam Romani per Prætores rexerunt.*

toga oblata est] *Ius togæ datum est; quo ipso ciuitas data intelligitur, vt Authores Iuris docent in l. sed si accepto. 22. ff. de iure fisci. & Seneca indicat ludo de morte Claudij, vbi quos Claudium ciuitate donare voluisse dixerat, subijcit togatos videre voluisse.*

Prò quantùm commeauit orbis.] *Quàm magnum iter confecit toga, vt ab Arcadibus, ad Lydos; à Lydis, ad Romanos; à Romanis ad Carthaginienses transiret, rem sine historiam habes apud Artemidorum libro secundo de somniorum interpretatione,* ἡ ῥωμαϊκὴ ἐσθὴς ἣν νῦν τήβεννον καλοῦσιν, ἀπὸ Τημένου τοῦ Ἀρκάδος, ὃς πρῶτος ἑαυτοῦ χλαμύδα τοῦτον περιεβάλετο τὸν τρόπον, εἰσπλεύσας κατὰ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταύτῃ κατοικούντων, ἀφ᾽ οὗ καὶ μαθόντες, καὶ οἱ ἐγχώριοι τὸν αὐτὸν ἐσθηθάσαντο τρόπον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα τημένιον, ἐπώνυμον Τημένου τοῦ φόρεσαντος, ὕστερον δὲ τῷ χρόνῳ, παραφθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη.

exinde.] *Ex quo toga vsi estis.*

tunicam longiorem.] *Tunica Carthaginiensium propria, quod omnes annotarunt. Eas discinctas ferebant, vnde Virgilio discincti Afri. Hoc & Plautinus Milphio indicat Captiuis, vbi ad Hannonem Carthaginiensem.*

---tu qui zonam non habes

„Quid in hanc venisti vrbem, aut quid quæritas?

Sed postquam togæ vsus inualuit, necesse habuerunt zonæ eas suspendere, altius aut depressius cincta: quod hic est, cinctu arbitrante.

& pallij iam teretis.] *Nam quo vtebantur olim, id quadratum erat, quod initio dictum est.*

tabulata congregatione.] *Quid verò tabulæ aut ad vestes aut in vestibus? fuit cùm putarem legendum* tubulata, *quòd qua parte vestimentum in angustum contrahitur, plicæ tubulos imitentur. Nunc probo verbum id,* tabulata, *vt significentur plicæ laxioris panni, aliæ alijs in modum tabulati superpositæ. Sic apud Apuleium libro vndecimo, contabulatio dicitur in palla, muliebri veste.* deiecta (*inquit*) parte laciniæ multiplici contabulatione dependula. *Ibi enim,* contabulatio, *est quod hîc,* tabulata congregatio.

& si quid præterea conditio, vel dignitas, vel temporalitas vestit.] *Retineo veterem lectionem in verbo:* vestit, *pro quo al.:* vettit, *substituerunt. Hic enim sensus est. Ex quo toga vsi estis, & tunicis succinctis, & pallijs rotundis, & alijs vestibus locum fecistis, quæ pro conditione ac dignitatẽ personarum, próq. temporis ratione, aliæ atque aliæ vsurpari solent.*

conditio.] *Id est, status personarum. Nam aliæ vestes liberorum, aliæ seruorum; aliæ paganorum, aliæ militum. Liberorum; toga, tunica, lacernæ: seruorum; penulæ, cucculliones; militum: saga, abollæ.*

vel dignitas.] *Erant enim quædam propria magistratuum ornamenta cæteris non communia; prætexta, latus clauus, trabea.*

vel temporalitas.] *Hyberno tempore induere licebat quæ per æstatem non decebat; lanas, gausapinas. Erant & vestes domesticæ, quibus foris vti probrosum; erant cœnatoriæ; erant quibus in balneis, in palæstra vtebantur.*

Pallium tamen generaliter vestrûm immemores.] *Magis placet,* vestrûm, *plurali numero; maiorum scilicet, qui Pallio vsi sunt: vel,* vestrûm, *pro:* vestri, *qui Pallio vsi olim estis.*

Haud miror præ documento superiore.] *Cùm &*

antè in alijs rebus æquè inconstantes fueritis.

nam & arietem] *Quæ hîc de ariete ex Laberio ab alijs excusa diligenter, & expressus etiam Vegetij de machina cui arietis nomen locus, à quo non valde dissidet alter Ammiani Marcellini libro vigesimotertio.*

Sed trabes machina est] *Sola interpunctione planius facio:* sed trabes (machina est quæ muros frangere militat) nemini, &c. *Vt quæ parenthesi inclusa sunt ad trabium, quibus arietum nomen inditum, interpretationem faciant. Quid si* minitat, *pro:* militat, *legamus? Vsus est ea voce Plautus Captiuis.*

Breue est spatium perferundi quæ minitas mihi. nemini vnquam libratum] *Dependet enim trabes illa ex alia velut è trutina quod infrà est in oscillum pendere. Sic apud Silium Italicum libro decimoquinto, dicitur,*

„ Per nubes aquila intexto librata volatu.

de bile] *Iam pridem docui Breuium criticorum libro priore, vno verbo hîc legendum* debile; *vt sit sensus: Commenta est Carthago vim tormenti, vindicantis debile, id est, debiles & infirmos muros, capite arietis.*

& aries iam Romanus in muros quondam suos auderet] *Quid si* arderet *legamus? Nam est ardere cum impetu irruere. quod fit per arietes, quibus crebrò impulsis velut reciproci fulminis impetu muri scinduntur in ruinas, ait Ammianus.*

Sic deniq; nec pallium agnoscitur] *Hæc respondent illis quæ suprà*, pallium tamen vestrûm immemores denotatis.

ne Pænicum] *Sic ferè apud Valerium Maximum libri secundi capite sexto, Panicea tunica pro Carthaginensibus.*

fungitur & ipse mundus] fungitur *ait Pamelius, id est,* interit: *imò fungitur munus quod solenne esse totius naturæ dictum est, vt habitum vertat. Seneca epistola quinquagesimanona:* mundus quoque æterna res & inuicta, mutatur; nec idem manet.

viderit Anaximander si plures putat] *Putauit certè, namque hoc illius dogma, principium omnis naturæ esse infinitatem ex qua infinitos mundos, qui & in id ex quo venirent recasuri essent; ab Aristotele primo Physicorum, Cicerone secundo de Natura deorum, Plutarcho libello de Placitis Philosophorum vexata sententia.*

viderit & si quis vspiam aliùs ad Meropas] *Refert hanc ex Theopompo historiam Aelianus libro tertio. Silenum quendam Midæ Phrygiæ regi persuasisse, extra hunc mundum existere continentem immensam, & in ea homines qui Meropes appellarentur. Cæterà tu ex eo pete. Sed hoc non prætermittam quod ab Epiphanio scriptum est, posteros Noëmi qui in ædificanda turri operam præstiterunt, à confusione linguarum cælitus immissa, Meropes dictos fuisse.*

Sed & ipsi] *Lego:* Sed & ipse. *Mundus scilicet intelligibilis, ad cuius ideam hunc quem incolimus factum Plato existimauit, mutabilis est.*

Quem Plato æstimat] *Platonem in eius sententia assertione defendit diuus Augustinus libro primo Retractationum, sic enim accipiens, vt mundum intelligibilem esse dixerit ipsam rationem sempiternam atque incommutabilem qua fecit Deus mundum: quo sensu non conuenient quæ apud hunc Authorem sequuntur.*

Quippe si mundus] *Constat enim contrarijs elementis, quæ quatenus contraria sunt, alia in aliorum perniciem & interitum conspirant, vnde mutationes.*

dies & nox inuicem vertunt solstitionibus annuis] *Retineo verbum,* solstitionibus, *quod alij in duo diuidunt* sol stitionibus. *Solstitiones pro solstitijs Tertullianus dixit, vt Arnobius duobus locis Apologetici sexti:* Interstitiones, *pro:* Interstitiis. *Et verò manifestus est sensus, diem & noctem vertere solstitiorum annuorum tempore, vt cùm vno dies fuerint longissimi, altero sint breuissimi: denique quot horarum fuerit dies solstitio æstiuo, tot horarum sit nox solstitio hyberno, & contrà. Solstitia sunt ea tempora quibus sol conuertitur, quæ occurrunt mense Iunio & Decembri; hoc hybernum, illud æstiuum: & ita dies ac noctes inuicem vertunt. Habemus ex quo hæc interpretatio probetur authorem Manilium, cuius verba ferè eadem cum Tertulliano, sed apertior sententia. Sic ille libro tertio.*

„ Hac vice discedunt noctes à tempore brumæ,
„ Tolluntúrq; dies, anníq; inuertitur ordo
„ Solstitium tardi cùm fit sub sydere Cancri:
„ Túncq; diē brumæ nox æquat, tēpora noctis
„ Lōga dies, similíq; redit quàm creuerat actu.

Paucioribus verbis, idem ipsum, Author idem paulopòst:

„ Vna dies toto Cancri longissima signo,
„ Cui nox æqualis Capricorni sydere fertur:
„ Cætera nūc vrgent vicibus, nūc tēpore cedūt.

Luna modulationibus menstruis variat] *Nunc pleno lumine radians, nunc dimidio, nunc in cornua flexa, nunc toto lumine deficiens,* similibus dispensationibus, hebdomadum luminis sui vices, sempiterna lege variando, *ait Macrobius in Somnium Scipionis.* Dispēsationes *hîc dixit, quod Tertullianus* modulationes, *quoniam eodem semper tenore, lumen lunæ aut augetur, aut minuitur.*

Sydeium distincta confusio] *Stellæ infinitæ numero quibus cælum conspergitur, ad certum numerum redactæ per Astrologos, varijs figuris excogitatis ad quas reducerentur, quibusq́ distinguerentur. Et hæ figuræ sydertum nomen habent. Manilius libro primo quod ad hunc locum facit maximè.*

„ Quid tā cōfusum specie, quid tā vice certū est?

Nam in tanto numero tantus ordo, vt vicissim alia alijs succedant; nunc orientia, nunc occidentia.

Interdum deiicit quid interdum resuscitat] *Vetus est sententia Philosophorum, sydera ortu & occasu suo agere in hæc inferiora: quod Tertullianus dicit* deiicere, & resuscitare. Ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima perinde formantur, *ait Seneca in consolatione ad Martiam Ea sunt quæ vulgò ἀποτελέσματα dicuntur, de quibus passim apud Authores. Sed ijs non eandem fidem habemus Christiani. Refellit Augustinus libro quinto de ciuitate Dei quinque primis capitibus.*

cæli ambitus nunc sub diuo splendidus] *Veterem lectionem,* nunc sudo splendidus, *restituimus Breuium criticorum libro priore. Probatur ijs quæ sequuntur,* aut imbres ruunt, & si qua missilia cum imbribus, dehinc substillum, & denuò sudum. *Scilicet hæc sese consequuntur; imbres, substillum, sudum. Imbres larga & iusta pluuia, substillum dubius aër inter serenum & pluuiū, sudum planè serenum.*

dehinc substillum] *Dubium aërem inter serenum & pluuium interpretati sumus, quando pluuia stillatim cadit: vnde & substillum apud Catonem libris de Re rustica, morbus, cùm lotium guttatim, & stillatim effluit.*

& si qua missilia] *fulgura interpretantur. Non video quàm benè. Missilia dixerunt quæ à magistratibus & principibus sparguntur in vulgus: sic enim apud Iuris Authores l. quâ ratione. 9. § penult. ff. de acq. rer. do. & §. fin. Inst. de re. diuis. & apud alios. Suetonius in Caligula:* Sparsit & missilia

& missilia variatum rerum. *Idem in Nerone:* Sparsa & missilia omnium rerum. *Vtroq; loco spargendi mētio rectè. Nā & missilia Seneca sparsiones. Quid verò simile habent fulgura cum sparsionibus? Ego niuem & grandinem interpretor, quæ missilium modo ex aere decidua, sparguntur; & sæpe cum imbribus.*

de tranquillo probum.] *At quæ mutatio maris vt ex tranquillo fiat probum? Denique quis vnquam audijt probum mare? Et hoc certè mendum est. Latinius expurgari posse putauit, si* pronum *substitueremus. Atqui nec vlla mutatio si ex tranquillo fiat pronum mare, cùm id maximè pronum quod tranquillum. Probat id Seneca libro quarto Naturalium quæstionum.* Pontus in inferum mare semper fluit (*ait*) rapidus, non vt cætera maria, alternatis vltrò citrò æstibus, in vnam partem semper pronus. *Puto ego sic in manuscriptis expressum* protum, *quod est,* procellosum; *quo epitheto notatur mare ventis agitatum, quod tranquillo valde contrarium.*

de decumanis inquietat.] *Rursus hîc mendum, pro:* inquietat, *lego:* inquietum. *Et hoc etiam mari tributum ab Authoribus epithetum. Solinus capite quadragesimo vbi de Cyrenensi regione:* Nunc in breuia rescinditur dorsuosa, nunc æstibus inundatur inquietis. *Seneca in consolatione ad Martiam:* Videbis his inquietis, & vento fluctuantibus aquis in mari. *Vt mare, seu leuioribus ventis tranquillum; grauioribus fit procellosum: sic fluctibus quos venti commouent, aut leuioribus (& hæc flustra) temperatum; aut grauioribus (& hi decumani) inquietum.*

prope sis.] *parum absit, quin neges eandem.*

memor viridem.] *Hic temporarius terræ vestitus; vt vere viridis, herbis adhuc nascentibus: æstate flaua; iam maturis segetibus: hyeme cana; grandine ac niue eam tegentibus.*

& montium scopulæ.] scopulæ, *pro:* scopuli, *quæ iuga montium. Id autem significatur, montes quosdam ita explanatos vt per illos flumina decurrerent; fluminum alueos ita desiccatos, vt in eis arbores nascerentur; fontium venas ita commotas, vt repente erumperent, quibus locis aqua nulla constabat.*

fontium venæ ebullando.] *Prior editio Rhenani habuit,* cauillando. *A cauo fit cauea, & cauillè ait Varro de lingua Latina. Inde id esse potest,* cauillare, *pro:* excauare. *Sed:* ebullare, *pro:* ebullire, *Cato dixit libris de Re rustica, dixit & Persius satyra secunda: & hoc est cum impetu effundi. Hieronymus in vita Hilarionis,* Sitiēs & arenosa regio, postquam pluuiis irrorata est, tantam serpentum & venenatorum animalium ebuliuit multitudinem. *Seneca in ludo de morte Claudij:* & ille quidem animam ebuliit.

fluminum viæ obumbrando.] *Ita libri omnes veteres; longè meliùs quàm noui,* obambulando. *Id enim est quod diximus; ita fluminum alueos exsiccatos, vt in ijs arbores nascerentur, quæ obumbrarent.*

cupientes Platoni probare.] *Cuius in Timæo sententia est, diluuiorum tempore in montibus multa conseruari, vt per incendia in vallibus, cùm ex eo quòd buccinæ in montibus reperiantur, coniicere potuerit diluuium vniuersale fuisse. Orosius libro primo capite tertio:* Fuisse tamen illi contestati sunt, qui præterita quidem tempora, ipsúmque temporum authorem nescientes, tamen ex indicio & coniectura lapidum, quos in remotis montibus conchis & ostreis scabros, sæpe etiam cauatos aquis visere solemus, coniiciendo didicerunt. *Apuleius Apologetico primo:* non negabunt in Getuliæ mediterraneis montibus fuisse, vbi pisces per Deucalionis diluuia reperiantur.

rursus infirma.] *Rectè Latinius:* infima, *vt opponantur arduis, de quibus antè.*

cùm inter insulas nulla iam Delos.] *Valdè mihi suspectus hic locus. Falsum est Tertulliani æuo Delon cæterásque insulas non fuisse, quod hæc verba* (nulla iam Delos) *significant. Earum passim facta mentio apud contemporaneos scriptores. Magis videtur ab historia futurum si sic legamus:* cùm inter insulas nulla olim Delos, &c. *Siquidem eas insulas repentè exortas cùm antè non exstarent, proditum est.*

Arenæ.] Rene *substituit Turnebus, quem alij sequuntur Authore nullo. Emendo* Alone, *siquidem Plinius libri secundi capite octuagesimoseptimo, quo de Delo, Alonem refert inter insulas quæ memoria hominum enatæ sunt. Memoratur & Straboni Arene, sed vrbs ea non insula, & hîc de insulis sermo.*

& Sibilla non mendax.] *Optimè Pamelius, cui ea in re præluxerat Turnebus,* etsi ille non mendax; *vt Plato significetur de quo proximè actum fuerat. Emendationem probat Plinij locus libri secundi capite nonagesimo, vbi de mari:* In totum abstulit terras, primùm omnium vbi Athlanticum mare est, si Platoni credimus. Tò, si Platoni credimus, *illud est nostri,* si ille non mendax.

Æon in Athlantico.] *Quid Æonis mentio ad insulā? Nomen ei insulæ apud Platonem Athlantis, apud Thucydidem & Diodorum Atalanta. Lego igitur,* vna in Athlantico. *Et hæc exempla sunt mutati orbis in insulis; quarum aliæ cùm non exstarent subitò exortæ sunt, vt hæ de quibus suprà, Delos, Alone, Samos; aliæ cùm exstarent absumptæ sunt, vt Athlantis, ex qua Athlantico mari nomen.*

Libyam aut Asiam adæquans.] *Pro disiunctione coniunctionem repono:* Libyam & Asiam. *Platonis ipsius verba sunt de illa insula* ἅμα Λιβύης καὶ Ἀσίας μείζων.

quæritur nunc.] *desideratur, siue consumpta est. Sic Seneca in epistolis:* Lugdunum quod ostendebatur in Gallia, quæritur.

Italiæ quondam latus.] *Verba sunt Pomponij Melæ, ex quibus huic loco lux.* Sicilia aliquādo continēs & agro Brutio annexa, pòst freto maris Siculi abscisa est. Id angustum & anceps, modò in Thuscum, modò in Ionium pelagus perfluit; atrox, sæuum, & Scyllæ Charybdísque sæuis nominibus inclitum. *Aduerte lector, Thuscum & Ionium Pomponius dixit quod Tyrrhenum & Adriam Tertullianus; superum & inferum mare nunc dicimus, & dixit iam olim Marcus Tullius epistolis ad Atticum. Sed habe etiam huius rei Virgilianam descriptionem.*

„--- Cùm protinus vtraque tellus
„ Vna foret, venit vi magna pontus, & vndis
„ Hesperium Siculo latus abscidit, aruáque & vrbes
„ Littore deductas angusto interluit æstu.

reliquias Siciliam fecit.] *Malim,* reliqui Siciliam fecit: *vt apud Sallustium in coniuratione Catilinæ;* Postquam victoriam sunt adepti, nihil reliqui victis fecere.

tota illa plaga dissidij.] *Id Pomponij angustum & anceps, quod inter Siciliam & Italiam mediū interiacet, in quo vtriusque maris conflictus.*

nomen vitij mari induit.] *Retineo istud*, induit, *pro quo alij quidam* imbuit, *reposuere. Sic apud Petronium Arbitrum*, pueris artes induunt adhuc nascentibus, *qui ad vota properant parentes. Ceterùm nomen id vitij quod mari induit dissidij plaga, Rhegium non est, quod vulgò creditur: neque enim Rhegium maris nomen, sed eius terræ quæ auulsa est, ἀπὸ τοῦ ῥαγῆναι, id est, à frangendo, vt Strabo tradit libro sexto. Magis est vt Charybdim significari credamus, quod nomen esse mari inter Siciliam & Italiā medio, Thucydides libro quarto scribit: fortè à vicinia Charybdis, quod vitiū Tertullianus vocat, quoniam sine periculo prænauigare non liceat, vt non immeritò implacata Charybdis Virgilio dicatur.*

non expuentis naufragia sed deuotantis.] *Vel hoc ipsum facit vt stem in sententia de Charybdis nomine indito mari inter Siciliam & Italiam medio. Siquidem hæc nota vitij huius quòd nauigia deuoret & absorbeat. Seneca in consolatione ad Martiam*: Videbis auidissimum maris verticem, restringere fretum: illam fabulosam Charybdim dico, quandiu ab Austro vacat quietam, at si quid intus spirauerit, hiatu magno profundóque nauigia sorbentem. *Quid plura? notissimum id Ciceronis*: Quæ Charybdis tam vorax? *Sed quod ait Tertullianus non expui à Charybdi naufragia, refellitur ab eodem Seneca epistola octuagesima, qua quod ab ea se arreptum, per multa millia trahi conditum, ac post circa Tauromenitanum litus emergere, scribit.*

Aspice ad Palestinam.] *Palestina eadem est quæ & Iudæa dicitur, nunc Terra sancta. Nomen id habet à Philistiim Mesremi filio, authore Zonara.*

qua Iordanis amnis finium arbiter.] *Si vera hæc lectio, sensus iste est. Aspice Palestinam parte illa qua Iordane amne terminatur. At hic fluuius non terminat Palestinam, sed per eam ferè mediam fluit: denique qua parte fluit, non modò non vastitas ingens, & orba regio, & frustra ager, quod hîc dicitur, sed fructuum omnium abundantia. Vide quod de eo flumine Solinus capite quadragesimooctauo.* Paneade fonte demissus, regiones præterfluit amœnissimas. *Vide quod Iosephus libro tertio de bello Iudaico, de terra Genesareth paludi contermina, quam mediam Iordanis secat*: natura & pulchritudine admirabilis nullum pro vbertate sua negat arbustum. *Quid quod palus ipsa piscibus abundat miræ suauitatis? quid quod circa eam vrbes plurimæ, & celeberrimæ? Induxerunt me ista olim vt mendum inesse ijs Tertulliani putarē, atque ita legerē*: quà Iordanis amnis finiebat iter. *Scilicet fluuius is desinit in lacum qui nunc Asphaltites, circa quē vastitas de qua hoc loco. Coiecturā meā iuuabat Plinius l. quinti capite decimoquinto*: Iordanis amnis oritur (*ait*) è fonte Paneade, qui cognomē dedit Cæsareæ. Amnis amœnus, & quatenus situs locorum patitur, ambitiosus, accolísque se præbens velut inuitus. Asphaltitem lacum, dirum naturâ petit, à quo postremò ebibitur, aquásque laudatas perdit pestilentibus mixtas. *Iuuabat eandem Tacitus libro quinto*: Iordanes pelago non accipitur, sed vnum & alterum lacum integer perfluit, tertio retinetur. Is lacus (*quo retinetur scilicet & is est Asphaltites*) immenso ambitu specie maris sapore corruptior, grauitate odoris accolis pestifer, neque ventos impellit, neque pisces, neque suetas aquis volucres patitur. *Iam nunc muto sententiam, & verba hæc retineo*, quà Iordanis amnis finium arbiter; *quæ sensum elegantem præ se ferunt. Arbitri finium sunt qui ortas de finibus controuersias dirimunt. Terentius in Heautontimorumeno.*

„ Vicini nostri hîc ambigunt de finibus
„ Me ceperunt arbitrum.

Fluminum verò viuorum hæc potestas est, vt fines statuant ac mutent. Pomponius Iureconsultus in l. ergo. 30. §. alluuio. ff. de acq. re. do. Flumina censitorum vice funguntur, vt ex priuato in publicum addicant, & ex publico in priuatum. *Denique inter signa quibus fines distingui solebant, hoc fuit certissimum, fluminis interuenientis cursus; quod Aggenus Vrbicus tradit. Retineo igitur veterem lectionem, & de regione Sodomorum interpretor; circa quam vastitas de qua Tertullianus. Eam in confinio Arabiæ & Palestinæ fuisse Orosius refert libri primi capite quinto, qua parte Iordanes fluuius desinit.*

& frustrà ager.] *sine vllo vsu, inanis, infœcundus. Sic Arnobius libro quinto*: Neq; enim credēdū est sine suis originibus hæc esse frustra, atque inania fieri.

& solus audiebat.] *Quis solus audiebat? Deus bone quantum vulnus. Similis phrasis (ait vnus) qualis quæ post sequitur*, & sibi soli erat; *quæ deserta regio notatur. Alij hanc medicinam fecere (nam & vulnus agnouere planè omnes)* & sol sua videbat: *eadem quo priores sensu, quem à mente Authoris alienum esse, quæ præcedunt liquidò probant*, vrbes retrò, & populi frequentes. *Tu subijce*; & solum arridebat: *Sanatū est vulnus. Sensum collige. In Palestina olim vrbes erant, & frequentes populi, & vber solum; deinde ira Dei hominum malitiam vindicaturi, qui eam partem incolebant quæ Iordanis fines eius regionis ab Arabia disterminat, vrbes conflagrarunt, populi deleti sunt, terra ipsa & terræ vicinū mare infœcūdū factū est. Hæc sonant quæ sequūtur.* Dehinc vt Deus cēsor esset, impietas imbres igniū meruit. Hactenus Gomorrha & nulla Sodoma, & cinis omnia, & propinquitas maris iuxta cum solo mortem bibit. *Correctionem hanc sanè scriptura probat, Geneseos decimooctauo capite.* Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur, & ignem, & subuertit ciuitates has, & omnem circa regionem, vniuersos habitatores vrbium, & cuncta terræ virentia. *Confer lector eum locum quem tangimus, & singula eius mēbra singulis istis quæ sacra historia ministrat compone.* Vrbes erant retrò. *Subuertit Deus Sodomam & Gomorrham*: Populi frequentes retrò; *Subuertit Deus omnes habitatores vrbium*: Solum retrò arridebat; *Subuertit Deus omnia virentia terræ. Terra cum viret ridere dicitur. Martialis libro decimo.*

Ridet ager, vestitur humus, vestitur & arbos.

Si quis malit cum Latinio sic emendare, & solum audiebat, *non repugnabo. Nam & hæc loquendi formula in sacris vsurpata Ozee secundo* ἡ γῆ ἐπακούσεται τὸν σῖτον καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ἔλαιον; *& contrario sensu surda tellus Plinio dicta libro decimooctauo, capite tertio, quæ sata non reddit, nec respondet votis agricolæ.*

Hactenus Sodoma.] Hactenus, *id est, olim fuit, nunc non exstat Sodoma, Metropolis tredecim vrbium quæ simul eodem incendio cremata sunt. Hanc sexaginta stadiorum ambitu fuisse à Strabone traditum est libro sexto, vbi & incendij causæ naturales vtcumque redditæ; scilicet à Gentili scriptore.*

& propinquitas maris.] *Atqui nullum ibi mare, sed quod ex Tacito suprà notauimus, lacus maris specie, cui & ex eo postea maris mortui nomen. Sic Pausanias libro quinto de Iordane fluuio*: διολισθάνοντα ἐς τὴν λίμνην καλουμένην θάλασσαν νεκράν.

iuxta

iuxta cum solo mortem bibit.] *similis ferè phrasis illa quæ apud Tacitum, vbi de lacu Asphaltite:* cælo soloque iuxta graui.

& Tuscia Vulsinios pristinos deusta.] *Opulentissimi quondam Hetruscorum populi* Vulsinij; *vel vt Plinius, Florus, Valerius loquuti sunt,* Volsinij: *quorum ciuitas* Vulsinos, *siue* Vuolsinos, *tota fulmine cremata est. Author Plinius libri secundi capite quinquagesimosecundo.*

quo magis de montibus suis.] *Quos & ignem eructare proditum. Sed num hæc Tertulliani* ἀνισορησία *est? nam Pompeios terræ motu non igne subductam Seneca & Cornelius Tacitus testantur, & Campaniam varijs motibus obnoxiam esse locus hic Plinij Secundi comprobat epistolarum libro sexto.* Præcesserat per multos dies tremor terræ, minus formidolosus, quò Campaniæ non solùm castella, sed & oppida vexare solitus. *Quid si,* motibus, *non:* montibus, *Tertullianus scripsit? Non ita esse alter quo eandem historiam tangit, locus in Apologetico planum facit. De Vesuuio & vicinis montibus loquutus est, ex quibus in vicinas vrbes profusus ignis Titi Imperatoris tempore. Rem totam apertius & fusius tractauimus in Breuibus criticis.*

Campania speret.] *Phrasis Græca,* speret, *pro:* metuat. *Sic apud Virgilium primo Æneidos:*

„ Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
„ At sperate Deos.

& apud Lampridium in Alexandro, At ille metu perterritus & sperans non posse euadere. *Denique apud Ammianum Marcellinum libro decimoquarto,* Antiochensi plebi suppliciter obsecranti vt inediç dispelleret metum quæ per multas difficilésque causas affore sperabatur.

Vtinam & Asia secura iam sit de soli ingluuie.] *Expers sit hiatus terræ.* Συνεκδοχὴ *est, species pro genere. Asia omnium terræ partium motibus & sæpissime & atrocissimè vexata, quod Plinius tradit libri secundi capite octuagesimosexto: & terræ motuum nullus formidolosior eo qui fit per hiatum. Sic vocant vulgò quod hîc Tertullianus* ingluuiem. *Casma iuris Authores appellant l. cùm res. 47. §. fin. ff. de leg. primo. l. forma. 4. §. 1. ff. de censibus; quando terra ingentibus cauernis considet, vt Liuius interpretatur; cùm grandiori motu patefactis subito voratrinis terrarum partes absorbentur, vt Ammianus Marcellinus definit libro decimoseptimo; vbi motuum differentiæ quatuor expressæ, Casmatiæ, Climatiæ, Brasmatiæ, Mycematiæ, quibus omnibus Asia diuersis temporibus & locis affecta.*

vtinam & Africa semel voraginem pauerit.] Vorago, *hîc idem quod suprà* ingluuies. *Nam & ea voce illo significatu Hieronymus vsus est in Prophetia Abacbuch. An hæc etiam* συνεκδοχὴ *est? Non dissimulabo, historiam nescio quæ à Tertulliano tangitur. Quod ceteris placet significari terræ motum qui pugnantibus ad Thrasimenum Carthaginiensibus & Romanis intercessit, mihi non placet vsquam, Vel ipsa historia interpretationem refellit vti à Liuio scripta est libro vigesimosecũdo. In Italia est Thrasimenus lacus, in Italia motus ille factus quem soli exercitus non senserunt, cum eo vrbes plurima consumptæ essent. Denique Romanorum circa Thrasimenum clades non Carthaginiensium contra quàm hæc verba sonant,* Africa vnicis castris defraudatis expiata. *Vbi tamen vereor ne legendum sit,* Punicis castris. *Nam in veteri libro siue priore editione, est* Tunicis *disertim scriptum, quod sensu caret; & quod præcedit de Africa, hoc ipsum suadet,* Punicis; *quod est, Carthaginiensibus.*

multa & alia detrimenta.] *Qualia pluribus persequitur Seneca in consolatione ad Martiam.*

bellis quoque plurimùm licuit.] *ad mutandum orbem.*

fermè apud vos vltra stylus non solet.] *Quæ antè Ninum gesta sunt persequi. Nam & ab eo historiam suã auspicati Ctesias, Trogus, Orosius, Eusebius, Cassiodorus. Quamquam Ægypti ac Syriæ reges antiquiores ferantur, sed ideò non celebrati quòd nulla bella gesserint. Primus Ninus gessit digna quæ scriptis mãdarentur, quod ait Diodorus libro secundo suæ historiæ.*

ab Assyrijs si fortè æui historiæ patescunt.] *Qui ante Ninum fuêre, initium fecere qui ab antiquiore tempore historias repetierunt. Retineo,* æui historiæ, *pro quo,* cui historiæ, *alij substituunt: nam & æuum pro tempore cuius acta describuntur Catullus dixit eleganter vbi de annalibus Cornelij Nepotis.*

„ --- ausus est vnus Italorum,
„ Omne æuum tribus explicare chartis.

Qui verò diuinas lectitamus.] *Ab ipsius mundi cunabulis & creatione, sacræ historiæ Authores regnorum mutationes describunt.*

Denique si quid mare diluit.] *Breuis est* ἀνακεφαλαίωσις *præcedentium mutationum ex diluuio, incendio, terræmotu, bellis. Hæc enim illis ordine respondent;* si quid mare diluit; *vt Athlantidem Insulam:* si quid cœlum taxit; *vt Sodomam, Gomorrham, Vulsinios, Pompeios:* si quid terra subduxit; *vt Asiæ vrbes:* si quid bellum detotondit, *vt quod regnorum vices comprobant.*

cœlum texit.] taxit, *legendum esse pridem docuerunt breuia nostra critica.*

alias vel surâ compensato redit.] *Quid si legamus* reddit, *versuram facere & versura soluere est accepta ab alio mutua pecunia, alij reddere quod ei debebatur. Et hoc certè annuit Tertullianus, si quid ablatum sit per eas mutationes, alterius iactura reddi. Sic Plinius libri secundi capite decimosexto quod ad hunc locum facit maximè.* Nascuntur & alio modo terræ, & repente in aliquo mari emergunt; velut paria secum faciente naturâ, quæque hauserit hiatus, alio loco reddente.

Iam & primitijs.] *Melius istud quàm quod ex libris emendatum est,* primitus. *Aduerbialiter enim dictum* primitijs *vt* ingratijs, *refert Nonius in* primiter, *laudato Lucilij versu.*

„ Vt cum primitijs ficos propala recentes.

Itaque cogitans omnia sibi domum.] *Simile est huic quod apud Boëtium;* Omne solũ forti patria est: *& quod apud Senecam;* Patriam nobis professi sumus mundum, vt liceret latiorem virtuti campum dare.

transuolauere redundantium gẽtium examina.] *Quàm bene examina Metaphora ab apibus ducta quarum examina propriè nouas sedes quærentium post nouam sobolem. Sed & examina pro multitudine apud Hieronymum in epistolis, examina pauperum, sacerdotum, monachorum.*

Scythæ exuberant Persas.] *De Scythis Ammianus Marcellinus libro vigesimotertio. Inter Persicos fines positi, Asianis Sarmatis contermini, Alanarum latus tangunt extremum. Eos in oram Ponticæ Cappadociæ impressum fecisse Orosius libro primo scribit.*

Phœnices

Phœnices in Africam eructant.] Tyriorum enim illa duæ colonia (quod suprà diximus) Vtica, & Carthago: amba in Africa.

Romanos Phryges pariunt.] A Troianis Ænea duce in Italiam profectis ortum suum Romani celebrant, quod in historia tam vulgare vt nihil suprà.

Caldæum semen in Ægyptum educatur.] Author Caldaeorum Arphaxad, è cuius genere Abrahamus, & ex eo Iacobus, qui cum omni cognatione in Ægyptum profectus. Deductionis illius summam sacra Biblia referunt Geneseos penultimo, & vltimo capite. Caterùm quod hìc, educitur, pro: educatur, substituunt, non probo: educatur, genuinum est Authoris vocabulum, qui ea qua sunt alterius coniugationis, non rarò in primam transformat. Sic antè, ebullando, pro: ebulliendo, ab ebullare dixit; sic postea, deglubasse, dicet, pro: deglubisse.

Dehinc cùm inde transducitur Iudæa gens est] Significatur exitus filiorum Israël de Ægypto ducentis & quindecim annis ex quo deducti fuerant, vt à Zonara traditum est. Exstat in sacris historia, Exodi primo & secundo capite.

Sed & Herculea posteritas.] Tisameno regnante Herculis posteri Timenus, Ctesiphontes, & Aristomachi filij Peloponeßum repetierunt, cùm quererentur Hypocoonte ab Hercule interfecto, regnum Tyndari filijs relictum esse. Author Pausanias libro tertio.

Temeno pariter.] Id est, cum Temeno; siue vt alij legunt, Timeno; qui vnus fuit ex Herculis posteris, à quo & Temenida, siue Timenida dicti.

Sic & Iones Nilei comites.] Nelei nō Nelei legendum, quod ex historia constat, qua ipsa apud eundem Pausaniam libro septimo. Cùm Medon & Neleus Codri filij de regno Atheniensium disceptarent, rei cognitione Delphico oraculo permissa, & Medonti regno adiudicato, Neleus cum cæteris Codri filijs, magna Atheniensium, maiore Ionum (qui ab Atheniensibus in ciuitatem antè recepti fuerant) manu comparata, coloniam deduxit in Asiam minorem, eamq́; occupauit, qua & ipsa ab Ionibus qui plures numero Ionia dicta est. Vrbium qua ab Ionibus Neleo duce capta sunt nomina vide apud Ælianum libro octauo; id factum annis centum & quadraginta post res Iliacas. Tatianus oratione aduersus Gracos Author est.

Sic & Corinthij cum Archia muniunt Syracusas.] A Corinthiis ortum duxisse Syracusanos Plutarchus in Timoleonte & Diodorus Siculus refert libro duodecimo. Neuter Authorem vel nominat vel celebrat. Strabo libro octauo idipsum indicat quod Tertullianus: Archiam quendam ex Teneo vico Corinthia plaga, coloniam deduxisse Syracusas, qua præcipua fœlicitate super alias floruerit. Idem libro sexto, Myscellum, Archiæ Syracusarum conditoris, auxilio, Crotonem exædificasse narrat.

præsentis imperij triplex virtus.] Rectè à Pamelio reprehensus Rhenanus in huius loci explicatione, qui per triplicem imperij virtutem Seuerum, Pescenninum & Albinum intelligi tradiderat, quando constet inter eos diuersis locis nominatos Imperatores, numquam conuenisse: sed nec ipsius Pamelij recipienda interpretatio est, qui Seuerum, Antoninum, & Albinum intelligi vult; cùm non antè Antoninus Imperator sit factus, quàm Albinus deiectus & occisus. Ego Seuerum interpretor & duos eius filios Antoninum ac Getam. Vtrumque filium consortem Imperij factum Herodianus author est. Sic enim de patre Seuero τὺς υἱὲς κοινωνὺς τῆς βασιλείας καὶ αὐτοκράτορας ἀποδείξας. Spartianus alterum tantùm Imperatorem à patre factum, alterum Cæsarem; sed vtrumque successorem Imperij designatum scribit. Hoc amplius Seuerum æquiore animo mortem tulisse, quòd duos filios pari imperio Reipublicæ relinqueret. Idipsum Eutropius, id Aurelius Victor tradiderunt, mortuum Seuerum relictis duobus filijs successoribus imperij. Illa igitur triplex virtus, Seuerus & duo filij. Coniecturam hanc nostram confirmat Xiphilinus Dionis compendiastes, vbi Plautiano propter victus rationem quam instituerat semper pallenti, quondam à populo in circo obiectū esse refert, τί τρέμεις, τί δὲ ὠχριᾷς; πλεῖον τῶν τριῶν κέκτησαι. quod est, Quid contremiscis? quid palles? plus quàm tres possides. Statim quos tres populus intelligeret exponens, subijcit: τρεῖς δὲ ἐστέφανον, τόνδε Σέβηρον, καὶ τὺς υἱέας αὐτῦ Ἀντωνῖνον καὶ Γέταν. Iuuat eandem nostram coniecturam & Spartianus, qui die Circensium tres victorias locatas in circo scribit; vnam Seuero, alteram Antonino, tertiam Getæ eius filijs. Vnum est quod posse obijci videam, Getæ in fastis nullam fieri mentionem, nec in iis quidem constitutionibus quæ à Seuero edita exstant in libris Iuris. At est etiam quod responderi poßit: Getam patre mortuo hostem publicum esse iudicatum, quod quibus euenit eorum nomina de numero Imperatorum & fastis delentur, Dio libro sexagesimo historiæ testatur.

deo tot Augustos in vnum fauente.] Tot Imperatoribus bene consentiētibus, & Dei fauore ac beneuolentia tot victorias obtinentibus. Ecquid rogo id ad Pescenninum aut Albinum?

quot census transcripti] Census transcriptos intelligo vel remissos vel mutatos & in alium translatos. Eo significatu, transcribendi vocabulo vsus Seneca in epistolis: maius exspecta cùm puerilem animum deposueris, & te in virum Philosophia transcripserit: Vsi Authores Iuris l. aliquando. 13. ff. ad Senatusconsultū Vell. l. si vir vxori. 12. ff. de præscr. verbis. Censuum verò à Seuero transcriptorum exempla cùm ex ipso iure nostro, tum ex historia Romana. Ad hanc partem spectat quod Vlpianus l. 1. ff. de censibus: tradit, coloniam Tyriorū, Laodicensium, Heliopolitanorum; & quod Paulus l. fin. ff. eod. Carthaginem, Vticam, Leptim iure Italico donatas esse: spectat & quod Herodianus refert Byzantium destructum & in formam vici redactum, fuisse Perinthijs adiudicatum; Laodicienis Antiochiam attributam.

quot populi propaginati] Propaginatio hæc per coloniarum deductionem. Duas à Seuero deductas, vnam in Sebastenam ciuitatem, alteram in vicum Patauissensium idem Vlpianus scribit d. l. 1. ff. de cens.

quot ordines illustrati.] An eò referendum quod à Spartiano traditum est, Senatusconsultum authore Seuero factum ne liceret Imperatori inconsulto Senatu Senatorem occidere? an quod ab eodem relatum, ius buleutarum, id est, publici consilij Alexandrinis eum dedisse, cùm antè ita vt sub regibus olim, viuerent vno iudice contenti?

quot barbari exclusi] Qua causa & hos victoriarum titulos Seuerus adeptus est, qui & in historia & in veteribus monumentis Arabicus, Adiabenicus, Parthicus, Britannicus. Nam hæ præcipuè gentes ab eo subactæ & perdomitæ; Arabes, Adiabeni, Parthi, Britanni.

cacto & rubo subdolæ familiaritatis.] De Albini morte accipio, ad quem tamquam ad amicum literas à Seuero scriptas, & ijs qui perferebant mandatum vt abductum in secretum occiderēt, Herodianus author est. Quinetiam earum literarum exemplar à Spartiano editum in Albini vita, quarū & epigraphe, & epilogismus subdolam

subdolam familiaritatem arguunt. Epigraphe sic habet. Imp. Seuerus A. Claudio Albino Cæsari fratri amantiss. & desideratiss. *Epilogismus verò huiusmodi.* Tu velim exercitus reipub. ac mihi retentes mi vnamine, mi charis. mi amantissime. *Quid his potest familiarius?*

Pro veste.] *Loco vestis.*

& quidem de cataclitis.] *Probo hanc lectionem; & ex ea emendo Apuleium libro vndecimo de Asino, loco illo:* Veste niuea & cataclista prænitens sequebatur chorus. *Legendum vtique* cataclita, *quod est ex omni parte clausa.*

omni conchylio depressior.] *Conchylium hic non colorem vt aliàs, sed concham ipsam significat, cuius natura est vt comprimat & constringat se, quomodo plumæ quæ circa collum paui aliæ aliis constrictæ adiacent.*

omni patagio inauratior.] *Dissentio ab aliis in patagij interpretatione. Clauum aureum esse putant qui mulierum vestimentis assuatur, vt latus clauus virorum. Ego id esse puto quod crespinum vulgò Gallis dicitur. Moueor eo quod Paulus tradidit ad summam tunicam assui consueuisse: Moueor & hoc Apuleij loco libri secundi de asino,* Vberes crines leuiter demissos, & ceruice dependulos, ac deinde per colla dispositos, sensimque sinuato patagio residentes: *Moueor denique verbi originatione:* τὸ πατάγιον *Græci strepitum, & fragorem dicunt qualem edunt contrectati crispini, qui & ipsi aurei & sinuati non ita pridem apud nos gestabantur à matronis, sed vt alia pleraque in vsu esse desiere.*

omni syrmate solutior.] *Syrma tragœdorum vestis laxa & soluta, vnde syrmata mulierum vestes quæ parte humi procumbiit. Apuleius,* Num ex eo argumentaberre etiam vti me consuesse tragœdi syrmate histrionis. *Vopiscus in Carino;* Si auiæ pallio aurato, atque purpurato, pro syrmate vteretur. *Martialis libro duodecimo,*

Transtulit ad tragicos se nostra Thalia cothurnos,
Aptasti longum tu quoque syrma tibi.

multicolor & discolor & versicolor.] *Quatenus positione lucis, prout rectam vel obliquam receperit, coloratur; vt de columbis, retulis, & nominatim de ipso pauo Seneca retulit libro primo quæstionum naturalium.*

exuuiis ibi relictis.] Exuuiis, *hoc est, leberide, id enim nomen habet pellis vetus quam exuunt serpentes. Sed hoc Græcum nomen est* λεβηρὶς*: Latini Authores vernationem & senectam dixerunt, Lucretius etiam vestem libro tertio.*

„ --- vestémque relinquere & anguis
„ Gauderet. *Et iterum libro quarto,*
„ -- Cùm lubrica serpens
„ Exuit in spinis vestem.

cum squammis.] *Id est, cum cute. Nam & serpentibus quibusdam squammas Plinius tribuit libri octaui capite vigesimotertio.*

taceo ceruum.] *Tatianus oratione cōtra gentes:* Sed tu potius te ipsum medicaris vt canis gramine, vipera ceruis, sus cancris fluuialibus, leo denique simiarum cibo sibi medetur.

videbis illico audaciam & Græci iam nominis.] *Retineo veterem istam lectionem, pro qua alij:* & gratiam nominis; *alij:* audaciam egregiam nominis. *Hic enim sensus est: Qui Chamæleontem sub pampino viderit, non rei modò tenuitatem ridebit, sed nominis Græci audaciam, quo ad leonem proximè accedens bestia significatur.* Χαμαιλέων, humilis leo. *Hæc scilicet audacia, tantillo animali tantum nomen tribuere. Simile est quod Iuuenalis carpit satyra octaua.*

„ --- præclato nomine tantum
„ Insignis: nanum cuiusdam Athlanta vocamus,
„ Æthiopem Cygnum, paruam extortámque puellam
„ Europem, canibus pigris scabiéque vetusta
„ Læuibus & siccæ lambentibus ora lacernæ
„ Nomen erit Pardus, Tygris, Leo, si quid adhuc est
„ Quod fremat in terris violentius.

Qui minutioribus multò elicet.] *Antiquum verbū lubens hic restituo,* multò cluet, *cuius nota significatio.*

cum circumspectu emissitij oculi.] *Imitatio hæc Plautina. Sic enim Euclio apud Plautum in Aulularia actu primo,*

„ Exeundum hercle tibi hinc est foras
„ Circunspectatrix, cum oculis emissitiis.

molitur necessum semper & promouet.] *Probo valdè quod Ciaconius restituit,* nec promouet. *Est enim moliri tentare tantùm aliquid, & comparare se ad aliquid faciendum.*

ieiunus scilicet semper & indefessus.] Indefectus *ex libris emendat Pamelius, quod & priori editione Rhenani probatum, eo autem idem significari quod* indefessus, *volunt. Disiunctis vocibus* inde fessus *legendum certissimo argumento demonstraui libro priore Breuium criticorū, vt sit sensus: Chamæleontem semper ieiuniū, atq; ex ea causa fessum, vt gradum promouere non possit, quamtumuis moliatur. Elegans locus Plauti quo inediæ lassitudinem coniungit, Casina:*

„ --- Nusquam ædepol gentium
„ Ieiunus æquè est, atque ego ruri redibo te,
„ Post id cùm lassus fueris.

& Chamæleon mutare totus] Mutare, *pro:* mutat, *quæ phrasis Tertulliano familiaris. Cæterùm hanc mutationem ex ira aut cupidine accensa, humore diffuso esse existimat Seneca libro primo quæstionum naturalium.*

de corio suo ludere.] *Vsurpatum à Martiale prouerbium epigrammate in Cerdonem, libro tertio.*

„ Ebrius es, nec enim faceres id sobrius vnquā,
„ Vt velles corio ludere Cerdo tuo.

multa dicendum fuit.] *Sic infrà,* Physconem & Sardanapalum tacendū est. *Hæc scilicet Africana eloquentia, quam Spartianus suggillat.*

præstructim peteueniretur.] præstructim, *vel:* perstructim, *id est, ordine:* per structionem & ordinem, *dixit Arnobius libro quinto.*

hunc quoque primordio accipitis.] *Neque enim Gentiles cum Christianis conueniunt in primi hominis generatione, & ad Gentiles hæc oratio: quorum diuersas opiniones de ea, persequutus est eleganti oratione, cui cineritiæ nomen fecit, Campanus Episcopus Interemnensis.*

post demum sapientiam hauddum licitam.] *Iam id & quod sequitur ex sacra historia est, quæ exstat Geneseos tertio capite: vt Adamus & Eua de prohibita arbore scientiæ boni & mali comederint, mox peccati conscij verecundas corporis partes ficulneis foliis operuerint, postremò paratis è pellibus indumentis tecti paradiso eiecti sint. Sapientiam Tertullianus vocat, quam scientiam boni & mali sacræ literæ; atq; hæc illius opinio est, futurum fuisse aliquando vt eam bene volente Deo consequerentur primi parentes,*

id enim sonant illa verba, haud-dum licitam.

originis loco.] *Atqui extra paradisum creatus Adamus in eum translatus est. Ergo locum originis dicit in quo statim post creationem constitit. In paradiso creata Eua; quæ non modò particeps, sed incentiuum peccati fuit.*

pellitus orbi vt metallo datur.] *Sic accipiunt vulgò, vt pellibus vestitus Adamus fuerit ad instar eorum qui opus metallicum faciunt. Maior emphasis orationis huius* (orbi vt metallo datur) *& quidem ex Iure ciuili nostro. Fuit hæc sententia qua damnatus Adamus post peccatum.* In laboribus comedes ex terra omnibus diebus vitæ tuæ; in sudore vultus tui comedes panem donec reuertatis in terram. *Quæ exstat Geneseωs tertio. Et hæc damnatorum in metallum pœna vt perpetuò ei operi seruiant, neque enim temporalis illa fuit. l. capitalium. 17. §. Diuus. ff. de pœnis. Dare metallo, & dare in metallum, apud Authores Iuris, est pœna metalli afficere, vt in eo toto vitæ tempore opus fiat: sic & hic dare orbi, in pœnam peccati & præuaricationis, ad opus perpetuum in orbe faciendum damnare.*

Sed arcana ista nec omnium nosse.] *Verè arcana: nam & super ea generatione hominis, prohibitione esus ex arbore, damnatione denique propter esum, multa quæri solent quæ nec capere omnes possunt nec soluere. Pleraque à Diuo Augustino discussa libro decimoquarto de ciuitate Dei; plura à Diuo Ambrosio libro singulari de paradiso; plurima à Mose Barthepha Syro episcopo in Bethrain libro etiam singulari de paradiso.*

cedo iam de vestro.] *De Authoribus vestris, ex quo tradiderint vestrum vsum cepisse, si non placet quod sacræ literæ testantur, statim à creatione Adami, & post peccatum nuditatem pudori fuisse.*

Mineruæ maluistis.] *Lanificij inuentio Mineruæ tributa, ex quo & Minerua pro stamine quod Arnobius libro quinto scribit vsurpata, vt & apud Virgilium hoc versu, qui exstat octauo Aeneidos.*

„ Qui tolerare colo vitam tenuíque Minerua.

deglubasse ouiculam.] Deglubere, *vulgò dicimus, non:* deglubare. *Ideò alij:* delibasse, *alij:* delibrasse, *legunt, neutra voce huic loco satis respondente. Malim,* deglabrasse. *Verbum est à Paulo Iureconsulto vsurpatum in l. cædere. 5. ff. arb. furt. cæs. pro eo quod est glabrum reddere, & glabræ oues quibus euulsa est lana. Plautus Trinummo.*

„ Oues scabræ sunt, tam glabræ hem! quàm hæc est manus.

Antiquus mos iste vt vellerentur oues non tonderentur, quem adhuc suo tempore durasse multis locis, Plinius author est libri octaui capite quadragesimooctauo. Et hoc ipsum est deglabrare. Quamquam deglubasse, *pro:* deglubisse, *à Tertulliano scribi potuit, vt* ebullare, *pro:* ebullire, educare, *pro:* educere, *suprà.*

aut quis Tarentum.] *Retineo:* quis, *pro:* quibus. *Sic enim & scripsisse & extulisse veteres Augustinus tradit in sua Grammatica.*

sed quoniam & arbusta vestiunt. *Eò spectat Virgilij versus libro secundo Georgicωn.*

„ Quid nemora Aethiopum molli canentia lana.

De xylo siue gossipio intelligendus vterque locus, quam in superiore Ægypti parte nasci fruticem, ex cuius fructu lanugo, refert Plinius libri deciminoni capite primo. Aduerte lector, fruticem dixit Plinius quod arbustum Tertullianus. Falluntur qui Græcos id genus lanigeræ arboris ignorasse putant, quando sit verosimile de eo sensisse Theophrastum libri quarti capite nono: quod pridem ab eruditiss. viro Iacobo Dalechampio notatum est. Iam in Cypro, & Creta, & Sicilia insulis tam frequens arbor & fructus, vt nihil vilius; bombacem vulgus appellat. Refert & Strabo libro tertio, apud nouam Carthaginem arborem nasci, quæ è spina corticem emittat, vnde pulcherrima tela efficiantur.

& lini herbida.] *Alia sunt eiusdem generis cum lino quæ per aliquot dies aqua macerata apta fiunt telis texendis. Omnia lini nomine venire apud Plinium & Authores cæteros putantur.*

tunicam pangere & serere.] *Gossipia panguntur, id est, plantantur; linum, canabis, cætera id genus seruntur, & ex ijs omnibus tunica.*

nam & de mari vellera.] *Isthic hæreo. Nam quod Plinius libri noni capite trigesimoquinto, scribit non satis fuisse hominibus de periculis maris vesci, nisi & vestirentur: ad margaritas pertinet, non ad vlla vellera. Athenæus quidem, ex Theophrasti libro septimo de plantis, memorat bulborum genus quoddam lanigerum in oris marinis nasci, lana sub primis tunicis conserta, ex qua vestes conficiantur: sed id nihil æquè ad Tertullianum, qui concharum id opus esse de quo scribit, & ex quo vestes fiant, annuit. Mitulos & pinnas ex concharum genere depinxit Gesnerus, quæ byssum ferant: ac pretiosissima olim byssina vestimenta. An de ijs Author hic senserit, nihil statuo.*

Prorsus haud latet bombycem.] *De bombyce verme pluribus Plinius, quæ ab aliis notata sunt. Ex eo stamina bombycina quæ à sericis distare pleriq; arbitrantur. Certè illa distinxit Vlpianus l. vestis. 23. ff. de auro & arg. leg. nec desunt Authores quibus hæc differentia probetur, vt bombyx sit vermium opus, sericum vellus quòd circa folia arborum nascatur, & aquarum frequenti aspergine vtile fiat textura. Planè est vt adducar in eam sententiam, non differre bombycinum à serico. Moueor Pollucis authoritate, qui à vermibus texturas suas colligere Seras populos libro septimo scribit, quod ipsum & Pisidas in carmine de mundi opificio notauit his versibus:*

„ ποῖος δὲ καὶ σκώληκα Σηρικῶν νόμος
„ πείθει τὰ λαμπρόκλωσα νήματα πλέκειν.

Moueor multò magis eo quod Pausanias de Seribus vermibus tradit, non dissimile ab eo quod Tertullianus hoc loco de bombyce. Sic ille vt reddidit Romulus Amazæus. Fila quæ ad texturam vsurpant Seres, nulla ex stirpe sunt, nascuntur in eorum terra vermes quos Seras Græci, ipsi longè alio appellant nomine (*eo fortè quo noster hic Author bombyces*) magnitudine, id est, insectum magni scarabæi, cætera aranæo simillimum. Hoc Seres accuratè nutriunt, cellas illi cùm æstiuas tum hybernas fabricantes; pedibus (habet autem octo quot & aranea) sub arboribus textile opus facit. Annos ferè quatuor panico alitur, quinto demum (neque enim longior ei contingit vita) viridem apponunt arundinem, quo pabulo bestiola illa maximè delectatur; eo satur sagina rumpitur, & educunt inde è visceribus plura staminum volumina. *Postrema hæc sic habent in Græco,* καὶ ἀποθανόντος οὕτω τὸ πολὺ τῆς ἀρπεδόνης εὑρίσκουσιν ἔνδον: *quæ ad verbum translata id Latinè sonant,* & mortua ea, multum conuoluti staminis intus reperiunt. *Vide lector & confer cum iis Tertulliani vt à Turnebo emendata sunt.* Perinde si necaueris, animata iam

stamina

ſtamina euolues. *Obijcietur Virgilij verſus qui hunc ſequitur quem de Goſſipio ſuprà interpretati ſumus:*

„ Velleraque in foliis depectunt tenuia Seres.

Item & alter Claudiani non multùm diſſimilis:

„ Stamine quod molli tondent de ſtipite Seres.

Obijcietur denique quod Ammianus Marcellinus libro vigeſimotertio de vellere, ex quo ſericum conficitur; arborum fætum eſſe, qui aquarum crebris aſperginibus molliatur. Reſpondebo ego, idem de bombyce conſcriptum à Plinio libro vndecimo capite vigeſimotertio, naſci ex arborum flore imbribus decuſſo, & terræ halitu animato, pedum aſperitate radere foliorum lanuginem in vellera, mox cogere & ſubigere vnguium carminatione, tum trahere inter ramos, tenuare ceu pectine: poſtremò eorum capta lanificia humore lenteſcere, mox in fila tenuari iunceo fuſo. In ſumma non video cur ea quæ ex frondibus percipi dicuntur vellera, vermibus tribui non poſſint, vt idem cum bombycino ſericum intelligatur.

Quarum pars gentilitus.] *Apud quaſdam gentes, apud quoſdam populos.*

Pars verò paſſiuitus.] *Paſſim & apud omnes, quod eſt promiſcuè. Sic Apuleius paſſiuam congeriem dixit libro ſexto; ſic Iulius Firmicus paſſiuam Venerem, publicam & promiſcuam. Hieronymus in caput decimumſextum Ezechielis paſſiuam libidinem, & in caput decimum Matthæi paſſiuam interpretationem, quæ communis & vulgaris eſſet. Quamquam Africanorum ſcriptorum peculiare id eo ſenſu vocabulum videri poſeſt, ita eo frequenter vtuntur. Cæterùm & hic Plautina imitatio in fingendis aduerbiis.*

etſi Græcum magis.] *Apud Græcos magis frequentatum.*

ipſe qui Græcos pellendos.] *Duos hic Catones nobis ingerunt, Maiorem & Vticenſem: quorum ille Græcos oderit, hic iiſdem fauerit. De vno ſenſiſſe Authorem verba ipſa comprobant: de Maiore ſcilicet, quem Cicero in eo libro quem de eius nomine inſcripſit, ſenem literas Græcas didiciſſe tradit, quod ipſum in eius vita Plutarchus. Id vel iuridicinæ facta mentio arguit, quæ iuriſdictionem ſignificat, & iuriſdictio magiſtratum. Nobilis quippe Cato ille Maior cum conſulatu, tum maximè cenſura, ex quo & Cenſorij nomen meruit. Hieronymus in epiſtolis (qui locus hunc illuſtrat maximè, de eo ipſo;* Qui extrema ætate Græcas literas nec erubuit cenſor, nec deſperauit ſenex diſcere.

Quid nunc ſi eſt Romanitas omnis alia] *Valdè corruptus hic locus, & ab aliis quidem pro parte reſtitutus: ſed verba ſuo loco mota, ita reſtituenda.* Quid nunc, ſi eſt Romanitas omnis alia, nec veſtis tamen? At non ira eſtis, admodum Græci eſtis. *Hoc ſenſu. Quid reprehenſione dignum eſt in nobis, ſi præter veſtem omnia ex inſtituto Romanorum geramus? Contra facitis vos, qui in omnibus præterquàm in veſte Græcos imitamini.*

vnde gentium.] *A Græcis eſſe illa vitia, quibus maximè dediti ſunt Carthaginienſes, probat exemplo athleticæ, quam à Græcis profluxiſſe Horatius indicat his verſibus:*

„ Vt primùm poſitis nugari Græcia bellis

„ Cœpit, & in vitium fortuna labier æqua,

„ Nunc athletarum ſtudiis, nunc arſit equorum.

malè ſeneſcentia.] *Non ſeneſcentia, quibus non abſtinetur licèt inutilia futura ſint. Sic apud eundem Horatium id accipitur:*

Qui malè parentem in rupes detruſit aſellum.

& id apud Virgilium:

Heu malè tum mites defendet pampinus vuas.

Lutea vnctio.] *Ceroma intelligit, quo palæſtritæ & athletæ vtebantur. Seneca in epiſtolis:* Aequè luctatores & totam oleo & luto conſtantem ſcientiam expello, ex iſtis ſtudiis liberalibus. *Ceroma ex oleo & terra vt lutum imitetur, ex quo & lutei qui eo vncti ſunt. Martialis libro vndecimo:*

„ Cur Lacedæmonio luteum ceromate corpus.

Idem libro Apophoretorum altero:

„ Ne lutet immundum nitidos ceroma capillos,

„ Hac poteris madidas condere pelle comas.

& puluerea volutatio.] *Hoc etiam Athletarum proprium, vt poſt ceromatis vnctionem, in puluere volutarentur, & eo aſpergerentur. Vtrumque morem Statius notauit.*

„ Poſtquã oleo gauiſa cutis, petit æquor vterq;

„ Procurſu medium, atque hauſta veſtitur arena:

„ Tum madidos artus alterno puluere ſiccant.

Seneca in epiſtolis: Totum athletarum fatum illo die mihi perpetiendum fuit, à ceromate nos aphe excepit, *quod poſtea apertius explicans, ſiquidem obſcurius ſcriptum erat:* Duo (*inquit*) incommoda inter ſe contraria ſimul pertulimus; quia eadem die, eadem via, & luto & puluere laborauimus.

Et arida ſaginatio.] χηροφαγία *vno verbo Græcis dicitur, quod vt Latinum Caſſianus vſurpauit non vno loco, ſed & ipſe Tertullianus in quo verſamur, pro eſu ciborum aridorum. Galeni libro de ſalutari diæta præceptum eſt, cauendum athletis ne poſt exercitationem bibant. Quinetiam eorum antiquum cibum & victum fuiſſe caricas, id eſt, aridas ficus, Plinius docet libri vigeſimitertij capite ſeptimo.*

vnde apud aliquos Numidas.] *Numidarum regio Carthagini vicina, equitatu plurimum valuit, quod & Appianus & Plutarchus tradunt. Mauros vocat Strabo, & de iis hoc ipſum cùm magna parte incertis vagarentur ſedibus, prominentes capillos cincinnis exornaſſe; iidem pòſt molles facti, Græcorum more eoſdem raſiſſe, totondiſſe, ac euulſiſſe dicuntur.*

tam rapax ab ala reſina.] *Excutiendorum pilorum ratio per* ψίλωθρα *(ſic enim vocant medici quibus ad eam rem vtuntur pharmaca) & inter* ψίλωθρα *reſinæ non poſtremus locus. Plinius,* Pudet fateri maximum honorem eius (*de reſina loquitur*) in euellendis corpori virorum pilis. *Martialis libro tertio de pilis Gargiliani.*

„--- nam certè non potes illos

„ Reſina, veneto nec reſecare luto.

Mirum quod & alarum pilos euellerent, quæ maximè parte conſpicui non ſunt. Notat hic Tertullianus, notat Iuuenalis Satyra vndecima.

--- vellendas præbuit alas.

Et iterum Satyra decimaquarta.

--- grandes miretur Lælius alas.

Qui id præſtabant Alipili dicti Senecæ in epiſtolis. Alipilum (*inquit*) cogita, tenuem & ſtridulam vocem exprimentem, nec vnquam tacentem niſi cùm vellit alas.

tam furax à mento volſella.] *Vbi pſilotris vti commodè non licuit, volſellis factus eſt locus: in mento maximè ad canos euellendos. Martialis.*

--- Purgentq; ſæuæ cana menta volſellæ.

Id molles & delicati faciebant, de quibus apud Varronem prouerbium, volſellis pugnant non gladiis. Eæ ſunt quæ Græci, τριχολάβια *&* μαδιστήρια *vocant, Galli,* pincettes, *pridem enim & in Galliam vſque proceſſerunt*

Græcorum delitiæ. Mulieribus vsui sunt ad superciliorum coërcendam luxuriem. Atque inde apud Plautum iusiurandum lenonis per ea instrumēta quibus meretrices ad ornatum vtebantur, Curculionis actus postremi scena postrema:

„ At ita me volsellæ, pecten, speculum, calamistrum meum

„ Bene me amassint, &c.

illius est hæc tota res Asiæ.] Plinius libro trigesimotertio: Asia deuicta primum luxum misit in Italiam; eadem domata grauius afflixit mores. Iustinus libro trigesimosexto, Asia facta Romanorum cum opibus suis vitia quoque Romam transmisit: Valerius Maximus libri secundi capite sexto vbi de Lycurgi legibus, quibus prohibebantur Spartani in Asiam progredi. Audierat enim lautitiam inde, & immodicos sumptus, & omnia non necessariæ voluptatis genera fluxisse.

Quid tibi Libya & Europa.] Libyæ nomine Carthaginem, Europæ Romam significat, quas præcipuè vrbes hoc libro insectatur.

Quale est Græcatim depalari.] Vel ea quæ præcedunt errorem scripturæ arguunt in verbo depalari, vt frustra se in huius interpretatione torqueant qui hunc librum recensuere. Legendum vtique depilari; quod libro priore Breuium critticorum docuimus.

habitum transferre.] Probro dabatur vsus pallij, quòd id proprium Græcorum indumentum esset. Generalis autem hæc est aduersus obiectionem præscriptio, tum demum probro esse debere mutationem indumenti cùm natura mutatur non sola consuetudo. Quid hoc cum natura mutatur? Paucis explicatum habe apud Senecam. Non videntur tibi contra naturam viuere qui commutant cum fœminis vestem? Interpretationem illam dilucidè probāt quæ mox subiecta sunt exempla.

consuetudo fidem tempori.] Debet supple. Nam & diuturna cōsuetudo, etiam in iis quæ errore introducta sunt, vim legis habet: quod Iureconsultus ait, l. diuturna. 33. ff. de legibus.

naturam itaque concussit.] Primum exemplum naturæ cum habitu mutatæ in Achille, cuius vulgatior fabula est quàm vt scriptis vllis, vel interpretatione egeat.

nominis consilium.] Iam antè dixi nominis consilium hîc esse rationem nominis, quam Græci ἐτυμολογίαν vocant.

patiens iam vstriculas.] Scio quid de vstriculis alij scripserint (nam hæc vera lectio patiens iam vstriculas.) Scio, nec improbo dici potuisse psilotia, quæ adurendi vim habent. Sed hoc loco aliter interpretor: vt sint vstriculæ, igniculi, & scintillæ libidinis, vstriginem Apuleius vocauit libro primo de asino: atque hoc, patiens vstriculas, nihil aliud sit quàm pubes factus, quòd ea maximè ætate libidinis igniculi prorumpāt. Hieronymus in epistolis: Flāmam libidinis, & incentiuū feruentis ætatis cupit exstinguere. Idem in vita Hilarionis: Titillabat itaque sensus eius, & pubescenti corpori solita incendia suggerebat. Denique in epitaphio Marcellæ: naturalem carnis ardorem qui in adolescentia plerumque feruescit. Sic Authores Iuris incalescentem sexum pro pubertate dixerunt. l. repetundarii. 15. §. Hermaphroditus. ff. de testibus.

iam virum alicuius clanculò functus.] Iam expertus opus nuptiarum. Viri appellatio & sexum significat, & corruptum: vt de muliere nomine traditur in l. quærebatur, 14. ff. de Aedil. edicto. Cæterum hoc ipsum quod Tertullianus, notauit & Ouidius primo de Arte, hoc disticho:

„ Fortè erat in thalamo virgo regalis eodem;

„ Hæc illum stupro comperit esse virum.

adhuc sustinet.] Vult, patitur. Sic apud Suetonium in Augusto, Pōtificatum maximum quem nunquam auferre viuo Lepido sustinuerat. Et in Caligula; crudelissimam cædem defleuit edicto; & eos qui spectare sustinuissent execratus est.

stolam fundere.] Rectè vsus appellatione stolæ hoc loco, quia id muliebre indumentum quo sine probro vti viri non possunt. l. vestis. 23. §. muliebria. ff. de auro & arg. leg. Sic Seneca libro de vita beata, Epicuri dogma specie tantum non reapse voluptatem induere quæ reprehendi deberet significaturus, Hoc tale est (inquit) quale vir fortis stola indutus.

cæterùm si post incentiuum.] Incentiuum nunc ait, quod antè vstriculas: & quod sequitur id significat, si temperasset ab opere nuptiarum.

Potuisset & nubere.] vt fœmina. Nam fœminæ nubunt, viri vxores ducunt. Quamquam non adeò constans huius vocis vsurpatio eam in partem apud Authores.

de viro fœmina.] Cùm inter filias Lycomedis regis habitu muliebri occultatur.

de fœmina vir.] Cùm Vlyssis dolo agnitus (nota est fabula de fusis & fuca in medium protecta) educitur ad bellum Troianum.

alter aduersus naturam.] De viro in fœminam.

alter aduersus salutem.] De fœmina in virum, quæ causa mortis ei fuit.

Turpius adhuc.] Alterum exemplum est mutatæ cum habitu naturæ in Hercule, cùm apud Omphalem Lydiæ reginam egit, muliebri habitu indutus. Hæc mutatio turpior fuisse dicitur illā quam in Achille antè notauit. Matris formido fecit vt Achilles habitum mutaret, vt Hercules mutaret, propria libido.

Lydiæ clanculariæ.] Cum qua clàm consuescebat. Sic Martialis libro nono, clancularius Poëta, qui ignotus dicitur.

vt Hercules in Omphale] Vt vicissim habitu mutato naturam quoque inuerterent Hercules, & Omphale.

coronam forsitan fuerent.] Sagittæ scilicet, hydræ & centaurorum sanguine madentes. Rectè verò coronam fuerent, quippe refert Plinius libri vigesimi primi capite tertio, mulierum luxuriem exitum habuisse in sutilibus coronis quæ ex nardi folio, & versicolore serico. Meminit earum coronarum Martialis libro quinto;

„ Frontem sutilibus ruber coronis.

Et iterum libro nono,

„ Ornentur que rosis tempora sutilibus.

ne sobriæ mulieris quidem.] Casta & fortis mulier pellem leonis induere non posset, quantò minus Omphale mollis, & delicatula?

balsamo aut telino spero factum.] Sic emendauit Rhenanus posteriore editione, cùm priore legeretur balsamo aut pelino. Quid si delino legamus? Facilis fuit in operis, mutatio d, in p. Delinum vnguentum laudatissimum antiquitus fuisse quod ex Delo insula exportaretur, Plinius tradit libri decimitertij capite primo. Sed & Telinum celeberrimum Mæandri comici Poëtæ ætate ait idem Plinius, non tam ad voluptatem quàm ad sanitatem: quippe vsui maximo in medicina; grauiusculi odoris propter fœnum Græcum quo maiori parte constat. Eius componendi rationem expressit Dioscorides libri primi capite quadragesimosexto. Iam tui sit arbitrij (lector) Delinum an Telinum legas, idem sensus fuerit. Sed ego Delinum (si quæras quod malim) probo magis.

stiria

stiria leonina.] *Quid si* stira, *legamus, pro* : stiria? στέρα (*inquit Pollux*) τῶν τριχῶν πλέγματος εἶδος, *species ornatus capitis qui ex contortis capillis. Vide iam an huic loco conueniat. Ne contorti leonis pili ceruicem Omphales in quam à capite propēdebant inurerent, verius est & iubas pectine distinctas.*

hiatus.] *Oris leonis.*

crinibus.] *Omphales.*

inter antias.] *Anteriores capillos Omphales. Hac voce illo significatu vsus Apuleius in Floridis. Eosdem libro secundo & quinto de Asino, antependulos, & anteuentulos dixit; quos alij caproneas. Caterùm elegās ista descriptio pellis leonis ore tenus insertæ capiti Omphales, cùm reliqua pars pro tunica esset.*

Nemæa certè.] *In qua sylua occisus ab Hercule is leo, cuius exuuia Omphalem vestiebant.*

qualis Hercules in serico.] *Nō video cur pro:* serico, *velint reponi,* theristro, *nisi fortè ita habeant libri; cùm postea vbi de Alexandro, sericum pro serica veste idem dixerit: quomodo & Prudentius hymno de diuo Laurentio.*

„ Hunc qui super serico,
„ Quem currus inflatum vehit.

Omphale in Herculis scorto.] *Quid si* spolio, *legamus, vt significetur pellis leonis? Constabit magis ille sensus qui ceteris placuit, tam decuisse Herculem sericum Omphales, quàm decuit Omphalem pellis leonis. Quamquam &* scottum *pellem significare probatum est: at non hac pellis Herculis qua induta Omphale, sed leonis; nisi ideò Herculis, quòd ea vestiretur.*

Sed qui arte Tyrinthium accesserat.] *Exemplum id tertium mutata cum habitu natura, in Cleomacho pugile, Hercule antiquiore, quod sonat hac oratio,* sed qui ante Tyrinthium accesserat, *vt ex libris emendatus hic locus: qui forsitan ita melius quadrabit sensui proposito,* qui ante Tyrinthium cesserat, *diuiso verbo,* antecesserat, *interiectu vocis,* Tyrinthium; *vel sublata particula,* ante, *ita etiam melius;* qui Tyrinthium antecesserat. *De eo Cleomacho sic Strabo libro decimoquarto.* καὶ Κλεόμαχος ὁ πύκτης ὡς εἰς ἔρωτα ἐμπεσὼν κιναίδου, καὶ παιδισκης ὑπὸ κιναίδῳ τεθραμμένης, ἀπομιμήσαιτο τὴν ἀγωγὴν τῶν περὶ τοῖς κιναίδοις διαλέκτων, καὶ τοῦ ἠθοποιίας. Et Cleomachus pugil, cùm in cinædi amorem incidisset, & ancillę quę illum enutriuerat, cinędorum voces & mores imitatus est.

cum incredibili mutatu de masculo fluxisset] *Certè supra fidem mutatio illa;* & pugile cinædus, τὸ, de masculo fluxisset, *id ipsum est, cinædus factus esset. Cinædi proprio epitheto fluxi. Martialis libro quinto:*

„ Spadone cùm sis euiratior fluxo.

Fluxi autem qui molles & effæminati. Seneca Rhetor in prologo declamationum. Ite nunc & in istis fluxis atque expolitis, & nusquam nisi in libidine viris quærite oratores. *Vbi tamen quadam exemplaria,* in istis vulsis, *vtraque lectio defendi potest.*

Intercutem cæsus & vltrà.] Intercutim *malo, aduerbialiter. Latet sub yt verbis obscanitas res nefaria; hoc est, idipsum quo cinædi fiunt.* Cede, concide, verba ad omne genus nequitiæ commodata, *inquit Marcus Tullius Verrina tertia. Cedere idem quod Plauto diuidere; denique* intercutim cæsus, *id est, muliebria passus. Persius,*

„ Cædimus, inque vicē præbemus crura sagittis.

Incertus Poëta lido in Priapum, sub persona Priapi:

„ Qui quondam ruber & valens, solebam
„ Fures cædere quamlibet valentes.

Vetus glossarium Percisus; pædicatus, πεπυγισμένος.

Sicut vestigia cæstuum viria occupauit.] *Vera hac lectio, quam alij variè interpolarunt. Pertinet ad mutationem qua in Cleomacho facta est, cùm ex pugile in cinædum abijt. Pugiles cæstibus certare solebant, qualis pugna inter Darem & Entellum Virgilio descripta libro quinto Æneidos. Cæstus fascia ex corijs bubulis, quæ brachij extrema parte quæ manui adiacet connexa, per singulos digitos & palmas extenduntur. Crudos eos dixit Arnobius libro primo, & iterum libro septimo; quòd ex crudis corijs constarent. Viria autem siue viriola, armillæ quæ brachiis aptantur siue ex auro, siue ex gemmis: nam de vtroque genere apud Iuris Authores mentio, l. quid tamen. 44. ff. de contrah. empt. l. fin. ff. de auro & argento leg. Glossario veteri, viria περιχεῖρα, ψέλλια; & viriola eadem cum viriis. Falsum vtique quod à quibusdam traditum, virias armillas esse quibus viri, viriolas quibus mulieres vterentur; vtriusque vocis vsus apud Authores promiscuus. Vide apud Ambrosiū virias mulieribus tributas libro primo de Abraham capite nono.* Puer Abrahæ accepit inaures aureas singularum dragmarum, & duas virias dedit in manus eius. *De Rebecca ibi sermo, de qua & id quod sequitur:* Ideò accepit inaures & virias quas misit Abraham. *Et quod postea, ex quo hic locus quem tangimus illustratur:* Has inaures habebat quæ non grauarent aurem, has virias quæ manum non materiali auro onerarent, sed spiritali actu leuarent. *Id ergo Tertullianus; in Cleomacho ex pugile cinædo facto vestigia cæstuum viriam occupasse, vt qua parte cæstus aptare solebat ad pugnam, armillas composuisse dicatur ad ornatum & libidinem. Armillis (quæ ipsa viria) vsos cinædos arguit versus Martialis,*

„ Quā quæ Delphidico lapsa est armilla cinædo.

ita & endromidis solocem aliqua multitia synthesi extrusit.] *Prior editio pro:* extrusit, *habebat,* extruxit, *vitiosè, ac sine vllo sensu. Certè vel,* extrusit, *legendum; vel (quod verius puto)* exclusit. *Nam quod hìc dicitur, ita est accipiendum vt istud in epistola Valeriani Imperatoris apud Vopiscum:* Vestis noua veterem vestem excludat. *Quippe id Tertullianus Cleomachum, ex pugile cinædum, non modò cæstus commutasse viriis, sed & endromidem multitia veste.*

endromidis solocem.] *Endromis genus amiculi vel straguli potius, quo pugiles & athletæ post certamen vtebantur, vt & frigus arcerent & sudorem exciperent. Vestis erat crassa, hirsuta, villis longioris, & ex ceromate quo pugiles vngebantur, atque ex sudore quo diffluebant, pinguis & sordida. Huic nomen, non quòd cursui apta esset (condonabunt mihi hanc censuram Beati Rhenani manes) nam quid currenti magis incommodum? sed quòd ἐν δρόμῳ, in palæstra vsui, non modò post cursum, sed post quodlibet certamen. Lana qua constabat solocis nomen (quod & hìc vsurpatum à Tertulliano) quoniam pinguis & crassa esset. Solox veteri glossario,* τὸ παχύ, *crassum, pingue, sordidum: & solox lana apud Titinnium, puræ opposita. Postulas huius interpretationis assertorem? perlege quod sequitur Martialis epigramma è libro epigrammatum quarto.*

„ Hanc tibi Secanicæ pinguem textricis alumnam
Quæ Lacedæmonium barbara nomen habet,
Sordida, sed gelido non aspernenda Decembri

Dona, peregrinam mittimus Endromidem.
Seu lentum ceroma teris, trepidúmve trigona,
Seu harpasta manu puluerentula legis,
Plumea seu laxi partiris pondera follis,
Siue leuem cursu vincere quæris Atam:
Ne madidos intret penetrabile frigus in artus,
Néve grauis subita te premat Iris aqua.
Ridebis ventos hoc munere tectus, & imbres;
Nec sic in Tyria syndone tutus eris.

aliqua multitia synthesi.] *Multitia dicũtur vestimẽta tenuia, qualia serica sunt, quòd multis filis constent præ tenuitate: polymita Martialis vocauit. Vsus hac voce Iuuenalis satyra secunda;*

,,——cùm tu multitia sumas.

Et iterum satyra vndecima;

,, Humida suspectis referens vestigia rugis.

Inde cũ apposito multitia tunica apud Vopiscum in Aureliano, tunicas viriles multitias decem. *Et hoc loco,* multitia synthesis, *pro quauis veste tenui. Quid si synthesim pro veste non accipiamus, sed pro capsa, pro armario in quo solent vestes composita haberi? Galli* Garderobes, *non alienus erit à proposito significatus, vt dicatur Cleomachus extrusisse solocem endromidis aliqua multitia, & extrusisse synthesi, non synthesi veste, sed synthesi vestium. Hoc magis conueniet si pro:* extrusit, *legamus:* exclusit, *vt ex Vopisco suprà vel notauimus vel emendauimus. Synthesis autem vt capsam seu vestiarium significet, constat ex lege Titia. §8. §. Sempronia. ff. de auro & arg. leg. quod & nos aliàs docuimus.*

Physconem & Sardanapalum.] *Quartum exemplum mutatæ cum habitu naturæ de Physcone, Sardanapalo, Nerone, Vitellio, quorum historias alij diligenter tractauerunt.*

& quidem sub Nerone] *Duos his verbis perstringi arbitror; Neronem scilicet, & Neronẽ posteriore aliquem.* (*Nam hoc* sub Nerone, *quid aliud quàm* post Neronẽ?) *Vitelliũ certè, cui iam ab adolescentia ob impuritatẽ & mollitiem Spintriæ cognomen inditum Suetonius tradit.*

mutandis indubiis.] *mutandis vestibus.* Indubiis, *pro:* induuijs, *dictum frequenti apud veteres mutatione v consonantis in b. Vt exuuiæ ab exuendo, sic induuiæ ab induendo. Plautus in Menæchmis vbi de palla muliebri veste:* Induuiæ tuæ atque vxoris exuuiæ rosa. *Id autem Tertullianus annuit, mutandis vestibus causam præstare, non modò libidinem & animi mollitiem, vt in Achille, Hercule, Cleomacho, Physcone, Sardanapalo, Vitellio: sed & vanam gloriam, vt in Alexandro Macedone, Aristippo, Empedocle, de quibus postea.*

etiã viro saluo.] *Prior editio habuit,* viro saluo, *quam lectionem magis probandam monui iam breuium criticorũ libro altero. Id enim significatur, esse qui quamuis naturam non mutent, & viri permaneant, muliebribus tamen indumentis vtantur. Vir à virtute, & viri propriè, qui fortes ac constantes, & si dicere liceat virtuosi. Sic exaudiendum istud Horatij Epodon ode decimaquinta;*

,, Si quid in Flacco viri est.

& istud Iustini libro primo vbi de Sardanapalo; Se & diuitias in incendium mittit, hoc solo imitatus virum: *tum hoc Ciceronis Philippica secunda;* Quod non fecisti ignosco, virum res ista postulabat. *Denique Ouidij aliud libro de Arte amandi,*

,, Cætera lasciuæ faciant concede puellæ,
,, Et si quis malè vir quærit habere virum.

magnum Regem.] *Alexandrum, de quo id ipsum quod Tertullianus & Athenæus refert libro duodecimo:* Ἀλέξανδρος ὡς τῆς Ἀσίας ἐκυρίευσεν περσικαῖς ἐχρῆτο στολαῖς. *quod est,* Alexander Asia deuicta Persica vsus est stola. *Iustinus expressit apertius libro duodecimo.* Post hæc (ait) Alexander habitum regum Persarum & diadema insolitum antea regibus Macedonicis, velut in leges eorum quos vicerat, assumit.

triumphalem cataphractem.] *Cataphracte seu cataphracta, omnis armatura, qua & milites & militares equi operiuntur. Propriè tamen pectoris tegumentum, id est, thorax. Vegetius libri primi capite decimo.* Ab Imperatore postulãt primò cataphractas, deinde cassides deponere. *Atque hic quidem dicitur Alexander cùm thoracem quo indutus de Medis ac Persis triumphum egerat, commutasse illa veste, qua induti erant de quibus captis triumpharat.*

in captiua Sarabara.] *Sic captiuam vestem Virgilius dixit.*

,, crateresque auro solidi, captiuáque vestis.

Sic captiuum cruorem Cornelius Tacitus, vbi de Druidis Annalium libro decimoquarto. Nam cruore captiuo adolere aras, & fibris hominum consulere deos fas habebant. *Est autem* Sarabara *vestis fluxa, qua Persarum primores induebantur. Quamquam* saraballam, *non* sarabaram *dici, Diuus Hieronymus commentario in Danielem author est. Atqui eundem Danielis locum exprimens idem Tertullianus libro de anima, denuò sarabaram vocauit; & libro de Resurrectione sarabara, neutro genere plurali, Chaldaicam esse dictionem volunt, quam tamen Græci Bibliorum interpretes retinuere. Sic illi Danielis locum de quo diximus, capite tertio:* καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἠλλοιώθη. *Sed & in ea voce variant exemplaria, quædam enim (quod Hieronymo placuisse notauimus) habent* τὰ σαράβαλλα. *Vestem fuisse non bracchas (vt vulgò credunt) hæc Iustini indicant vbi de Alexandro,* Post illa quæ retulimus: quæ ne inuidiosius in se vno conspicerentur, amicos quoque longam vestem auream purpureámque sumere iubet, vt luxum quoque sicuti cultum imitaretur Persarum. *Luxus, in auro & purpura; habitus, siue cultus, in sarabara; quæ longa vestis. Sed hæc alia Valerij Maximi apertiùs, vbi de ipso Alexandro, libri noni capite sexto:* Tædio motum & cultus Macedonici, vestem & instituta Persica assumpsit.

pectus scammarum signaculis disculptum.] *Antequam thoraces ex ære funderentur, aut ex ferro cuderentur, fuit moris ferreas laminas linteis aut pellibus assuere, quæ positione sua plumas & scammas referrent: quod cùm ex Salustio notum est, tum ex hac cataphracti equi descriptione apud Virgilium;*

,,—— quem pellis habenis
,, In plumam scammis, auroque inserta tegebat.

& illa altera cataphracti militis apud eundem; qui

,,—— rutilum thoraca indutus, habenis
,, Horrebat scammis.

Inde scammosus thorax apud Prudentium in Hamartigenia; & scammatus apud Dionem. Atque hoc est quod Tertullianus fingit, scammas pectori Alexandri insculptas siue inscriptas, ex Thoracis quotidiano vsu ac pondere. Placet enim proprio significatu pectus hic accipi, non tranlatitiè pro thorace; quod contra vulgarem opinionem sequentibus probabimus.

textu pellucido tegendo nudauit.] *Sic interpretor,*

tegendo

tegēdo pectus nudauit. *Nēpè cùm texisset textu pellucido, id est, serica veste, cuius textura ita tenuis, vt per eā corporis vitia pateret æquè, ac si nudū corpus fuisset. Huius interpretationis habe assertorem Senecam libro de Beneficijs septimo*: Video sericas vestes, si vestes dicendæ sunt, in quibus nihil est quo defendi corpus aut denique pudor possit, quibus sumptis parum liquidò mulier nudam se non esse iurabit. *Habe & alterum Senecam libro secundo controuersiarum*: Infœlices ancillarum greges laborant vt adultera tenui veste perspicua sit. *Habe Iustinum libro trigesimooctauo, vbi de Physcone Ptolemæo eodem ipso quem Tertullianus paulò antè perstrinxit*: Quam fœditatem (*obesi ventris scilicet*) nimia subtilitas, & perlucida vestis augebat, prorsus quasi astu inspicienda præberentur, quæ omni studio occultanda erant. *Habe denique Hieronymum libro aduersus Heluidium*; Ingrediuntur expolitæ libidinum victimæ & tenuitate vestium nudæ, impudicis oculis ingeruntur. *Et in epistolis, hoc loco*; Talia vestimenta parentur, quibus pellatur frigus, non quibus vestita corpora nudentur. *Item illo alio vbi de Marcella*; Talibus vsa est vestibus quibus arceret frigus, non membra nudaret.

vt mollius ventilante serico.] *serica veste seu medica: nam olim & sericam vestem, medicam dictam esse scribit Procopius libro primo de bello Persico. Atqui longè alia causa mortis Alexandri: quas tu vide apud Plutarchum, Iustinum, Arrianum, apud quos eius rei diuersa sententia.*

audio enim & in purpura philosophatum.] *Haud dubiè tacito nomine perstringitur Aristippus, de cuius luxu tum in vestibus tum in comessationibus, plura ex Cicerone & Diogene Laërtio colligas. Faceta Cynici Diogenis ob eam rem obiurgatio, & ad obiurgationem respōsio apud Horatium*:

„ Si pranderet olus patienter regibus vti
„ Nollet Aristippus: si sciret regibus vti
„ Non pranderet olus qui me notat.

Quid verò mirum luxui deditum eum, qui voluptatem finem vitæ ac summum bonum statueret?

Si philosophatus ● purpura.] *Sic lege, ac plenum sensum consequeris.* Si philosophatus in purpura, cur non & in baxea tyria calcearet? baxea, *pro*: baxa, *pridem substituit Turnebus. Opportunè, est enim calceus philosophicus, & vt ex Apuleio libro secundo de asino constat, plurimùm ligneus. Atque inde est quod hîc significatur, Philosophum purpurea veste indutum, & purpureis calceis vti debuisse. Tyria baxea purpurea est, quoniam optima quæ in Tyro purpura.*

atqui alius & sericatus & crepidam æratus] *Empedocles ille est, Agrigētinus Philosophus: quem serica veste, & calceis æratis vsum, Ælianus scribit libro duodecimo variæ historiæ capite trigesimosecundo.*

Quod si iam tunc de dolio latraret] Dolio, *pro*: domo, *vsus Diogenes vt Laërtius in eius vita scribit. & notat Horatius his verbis.*

„—dolia nuda
„ Non ardent Cynici: si fregeris altera fiet
„ Cras domus.

Idem quòd in vitia liberè inueheretur canis ab ipso Platone dictus. Eò id spectat nostri, si de dolio latraret.

non cænulentis pedibus.] *Sensus est: Si Diogenes eo tempore vixisset, ibique locorum egisset vbi agebat Empedocles, cùm æratus, id est, æratis crepidis calceatus incederet, nō ciues modò thorum cænulentis pedibus insultando commaculasset, vt Platonis olim commaculauerat, sed totum Empedoclem in cloacam detrusisset. Constabit sensus ille perspicuè si sic legas*: non cænulentis pedibus thorum (vt Platonis ferunt) sed totum Empedoclem, *&c. De Empedocle vt thoros Platonis conculcauerit, Laërtius. Sed & Diuus Hieronymus libro secundo aduersus Iouinianum*: Et ipse Plato cùm esset diues, & thoros eius lutatis pedibus Diogenes cōculcaret.

in adyta Cloacinarum.] Adyta *secretiora loca templorum, &* Cloacinæ *sacerdotes quæ Cloacinæ Deæ seruiunt. Hanc Deam ridiculi causa sæpe Gentilibus obijciunt Christiani, fertur ei consecrata ædes à Tito Tatio, inuento in magna cloaca simulachro Deæ, cuius nomen ignorabatur. Author Lactantius libro de falsa religione primo, capite duodecimo.*

Qui se cælitem deliratat.] *Nota quæ de Empedocle historia, qui, vt ab Horatio relatum est.*

„---Deus immortalis haberi
„ Dum cupit, ardentem feruidus Æthnam,
Insiluit.

Notauit Tatianus oratione aduersus Græcos: Empedocles arrogantiam Æthnæ crateres in Sicilia coarguunt, quod cùm homo esset, Deum se ab hominibus credi falsò moliretur.

Qui de natura & modestia transferunt.] *Qui vestibus vtūtur à sexu suo, vel à dignitate & professione alienis. A sexu (& hæc natura) vt Achilles, Hercules, Cleomachus, Physcon, Sardanapalus, Nero, Vitellius. A dignitate (& hæc modestia) vt Alexander, Aristippus, Empedocles.*

& acie figere, & digito destinare, & nutu tradere.] *Digni qui derideantur: hæc enim prouerbialiter vsurpata ad rem eandem significandam*; acie figere, *quod est, intentis oculis spectare; digito destinare siue demonstrare; &* nutu tradere, *aut fortè* nutu traducere.

si quis mænadrico fluxu.] *Fæliciter coniecit Pamelius pro*: mænadrico, *legendum*, mæandrico. *Sed & ego pro*: fluxu, *reponi velim*, flexu; *vt significetur vestis Mæandri fluminis flexuosa modo. Vix apud Authores mæandri facta mentio, quin & flexus fuerit. Mæander Solino vndis flexuosus, Plinio flexibus sinuosus. Denique quasi synonyma hæc coniunguntur, mæandri & flexiones. Cicero in Pisonem*: Quos tu mæandros, quæ diuerticula flexionésque. *Prudencius.*

„ Qui mille per mæandros:
Fraudésque flexuosas.

Quid plura? mæandrum genus picturæ apud Festum, dictum à similitudine flexus amnis, qui appellatur mæandrus.

censoriæ intentionis episcinio disperso.] *Remissa censorum seueritate.* Επισκύνιον *supercilium, & supercilium pro seueritate vsurpatum. In summa quod hîc censoriæ intentionis supercilium, paucioribus verbis censorium supercilium Seneca, & Valerius Maximus; censorium stylum, Cicero; censoriam virgulam, Fabius Quintilianus dixit.*

Quantum denotatui passiuitas offert.] *Vt suprà passiuitas idem est quod passim & promiscuè, sic passiuitas hoc loco idem quod promiscuus vsus. Id autem significatur, remissa censorum seueritate, aut, si mauis, imminuta censorum authoritate, communem vsum vestium factum esse, vt multa in ijs reprehendi possent. Vnde tamē ne contrà voluerit Author, indulgētia censorum communibus factis quæ propria esse debebant, reprehensioni locum* sublatum

sublatum esse. Hunc sensum consequeris si pro: offert, legas, aufert.

libertinos in equestribus.] Hoc & quæ proximè sequuntur ex historia iuris Romani. Libertini olim ab honoribus & magistratibus submoti: & submoti quidem primùm lege Censoria; tum lege Visellia, cuius hæc summa, Actione criminali teneri eos libertinos, qui quæ ingenuorum essent circa honores & dignitates attentare auderent. Cuius legis mentio facta cum lege vnica C. ad leg. Viselliam, tum l. I. C. quando ciuilis actio criminali præiudicet. Lata est imperante Claudio, Cethego & Varrone Visellio consulibus, anno ab vrbe condita septingentesimo septuagesimo sexto; vt verosimile sit ad eam spectare quod Suetonius in vita Claudij scribit, libertinos qui se pro equitibus Romanis agerent, eam publicasse. Sed legi adiectum temperamentum, nisi aut natalibus restituti, aut ius aureorum anulorũ consequuti essent. Vtrumque beneficium à principibus collatum, nec passim tamen, nec temere. Probatur ex eo quod idem Suetonius de Vitellio scribit: Primo Imperij die aureis donauit anulis (Asiaticum scilicet libertum) super cœnam, cùm manè rogantibus pro eo cunctis, detestatus esset seuerissimè talem equestris ordinis maculam. Atque hinc illa populi indignatio aduersus Menam Pompeij libertum inter equites sedentem, quæ ab Horatio expressa est Ode quarta libri Epodωn.

„ Sectus flagellis hic triumuiralibus,
„ Præconis ad fastidium:
„ Arat Falerni mille fundi iugera,
„ Et Appiam mannis terit,
„ Sedilibúsque, magnus imprimis eques,
Othone contempto sedet.

Ex hoc postremo, Othone contempto, coniecturam duco tale aliquid lege Roscia quod lege Visellia constitutum, ne libertini ad equestrem ordinem aliúmve honorem promoueri possent. Sed hoc suo tempore vulgare fuisse Tertullianus notat, vt promouerentur; ac ditioribus suo etiam concessum Arnobius testatur. Quamquam post Tertulliani ætatem, nec ita multò pòst, reducta lex Visellia, vel potius antiqua illa Censoria. Sic enim de Alexandro Seuero Lampridius: Libertinos numquam in equestrem locum redegit, asserens seminarium senatorum equestrem locum esse. Nouissimè, & quidem sub Iustiniano Imperatore, passiuitas illa de qua Tertullianus queritur aucta est, cùm nullo beneficio principis indigere libertinos voluerit, quo magis ad honores euherentur. Exstat eius quæ ad hanc rem facit constitutio inter Nouellas, ordine octuagesima octaua.

subuerbustos in liberalibus.] Subuerbustus veribus vstus Festo, id est, ςιγματιάς; stigmaticus, vt Cicero; stigmosus, vt Plinius loquutus est. Res sic habet. Fuit in more positum apud veteres vt fugitiuos seruos inustis cicatricibus notarent, ex quibus cognosci possent, quod significatur l. 1. ff. de fugitiuis. & ea maximè parte corporis notarent, quæ conspicua esset omnibus; nempe in fronte. Martialis libro octauo:

„ Proscriptum famulus seruauit fronte notatus.

Ac de ijs seruis ita constitutum lege Ælia Sentia; si quando manumissi essent, iustam libertatem non consequi, sed dedititiorum numero ac iure censeri. Patet id ex Vlpiano libro primo regularum: Dedititij sunt (ait) qui causa pœnæ vincti sunt à domino, quibúsve stigmata scripta sunt. Sed apertiùs ex Theophilo Instit. de libertinis, vbi de iis qui iustam libertatem ex manumissione non consequuntur: οἷον ἐὰν διά τι πταίσμα λάβῃ ςίγματα κατὰ τοῦ μετώπου; vt si quis ob delictum notis compunctus fuerit. Hoc ius mutatum Tertullianus notat, cùm subuerbustos in liberalibus haberi scribit. Et quidem à Constantino prohibitum, ne quis fronte notaretur, ne ad cælestis imaginis formam figurata hominis facies macularetur. l. si quis. C. de pœnis. Aliis partibus corporis notas inuri, etiam citra delictum probatum fabricensibus in brachiis, l. 3. C. de fabricensibus. li. 11. aquæductuũ custodibus in manibus, l. decernimus. 10. C. de aquæductibus. lib. 11. tyronibus qui ad militiam deligebantur, æquè in manibus, quod de iis Vegetius scribit libro secundo. Sed ij ad hunc locum in quo versamur non pertinent, quem de seruis fugitiuis, aut alia ex causa ferro inustis accipiendum diximus.

dedititios in ingenuis.] Tres hominum differentiæ iure ciuili Romanorum proditæ sunt; vt vel ingenui, vel serui, vel inter vtrosque medij libertini dicantur, qui cùm serui essent, manumissi sunt. l. & seruorum. 5. ff. de statu hominum. Libertinorum rursus duæ species, vt sint qui iustam libertatem consequantur, & qui manumissi vinculo quodam seruitutis attineantur, vti Cornelius Tacitus loquutus est libro decimotertio. Horum denique alij qui iure colonorũ Latinorum censentur, ex lege Iunia Norbana, & ij Latini: alij qui hostibus qui se dedidissẽt æquarentur, ex lege Ælia Sentia; & ij Dedititij appellati. Ex hoc numero subuerbusti, de quibus proximè dictum est; item qui à domino pœnæ causa vincti, qui propter noxam torti & nocentes inuenti sunt, qui in custodiam coniecti, qui traditi vt ferro, vel cum bestiis pugnarent, deinde quodammodo manumissi sunt. Omnes illos non dignos iusta libertate ex qua ciuitatem consequerentur, veteres existimauerunt, vt nec testamenti quidem factionem illis concederent. Hoc ita mutatum Tertullianus annuit, vt non modò iustam libertatem consequantur, ciuésque fiant; sed ingenuorum etiam priuilegiis omnibus gaudeãt. Certè iam olim dedititiorum nomen obsoleuisse Iustinianus tradidit Instit. de ingenuis, & ne in posterum vlla huiusmodi libertatis mentio fieret cauit. l. vnica C. de dedititia liber. tol.

rupices in vrbanis.] Rupices [illegible]is rusticos, quòd ex iis qui ruri agunt omnium sint rusticissimi qui in rupibus habitant; montanum vulgus Iuuenali Sat. 2.

„ ---populus modò victor, & illud
„ Montanum positis audiret vulgus aratris.

Romana ciuitas diuisa olim in tribus vrbanas & rusticas ac rusticæ laudatissima, eorum qui rura haberent & colerent; vrbanæ minus probatæ, in quas transferri ignominia esset desidiæ probro. Id iam fieri vt rustici vrbanorum delitias consectarentur notat Tertullianus, quod & antè Horatius.

„ Indoctus quid enim saperet, liberque laborũ
„ Rusticus vrbano confusus.

Et Iuuenalis Satyra tertia;

„ Rusticus ille tuus sumit ricidinna Quirine,
„ Et ceromatico fert niceteria collo.

scurras in forensibus.] Scurrilitatem (quæ dicax est in reprehendendo libertas) ab Oratore alienam esse Fabius libro sexto Institutionũ, & M. Tullius libro secundo de Oratore scribunt. Hoc amplius Horatius, etiam ab amico: id enim annuit his versibus,

„---metues, libertime Lolli,
„Scurrantis speciem præbere, professus amicum.

Ita familiarem factã esse Tertullianus notat, vt nec in foro quidem, ab iis qui serias causas agerent prætermitteretur.

pagani

pagani in militaribus.] *Et hæc apud Romanos ciuiū differentia; ut alij pagani, alij milites essent, quorum longè diuersa iura. Pagani in genere dicti qui milites non essent. Eam differentiam non iureconsulti tantùm seruauerunt, quod constat ex l. tractabatur. 14. ff. de milit. test. & aliis plerisque locis, sed & Authores cæteri. Sic accipiendum quod Iuuenalis scribit Satyra postrema, quod ad eam pertinet:*

,, --- Falsum citius producere testem.
,, Contra paganum possis, quàm vera loquentem
,, Contra fortunam armati.

Sic quod Vegetius libri secundi capite vigesimotertio. Si doctrina cesset armorum, nihil paganus distat à milite. *Iam ita confusas esse species illas ciuium notat Author hic noster, ut non distent milites à paganis. An eo perstringitur Antoninus philosophus quem Capitolinus scribit milites togatos esse iussisse, ita ut sub eo nunquam sagati fuerint?*

vespillo, leno, lanista.] *Seuerior etiam in reprehendendo Iuuenalis Satyra tertia; qua nō tantùm vestium vsum promiscuum, sed omnium ordinum perturbationem in magistratibus obeundis notat. Sic enim de quatuordecim ordinibus qui solis equitibus lege Roscia in theatro vacabant.*

,, --- Sedeant hîc
,, Lenonum pueri quocumque in fornice nati,
,, Hic plaudat nitidi præconis filius, inter
,, Primipili cultos iuuenes, iuuenésque lanistæ.

Habes spectare.] *Etiam honestæ mulieres à propudiosis olim habitu distinctæ, vt iniuria leuior aut nulla potius facta diceretur si qua meretricia veste induta appellata esset, vt ab Vlpiano edictū Prætoris de iniuriis explicante, traditum est in l. item apud. 15. §. si quis virgines. ff. de iniuriis. Matronarum vestis stola, meretricum toga. Atque eò pertinet quod hîc dicitur à Cecinna Seuero impressum Senatui:* Matrona in publico sine stola. *Quod ex Lentuli auguris oratione in Senatu habita sic explicatur, vt pro stupro pœna esset, hoc esset eodem dedecore illa notaretur mulier quæ sine stola in publicum processisset, ac si stuprum admisisset. Cecinnæ Seueri meminit Cornelius Tacitus libro tertio, quo loco id ipsum notat, multa eum contra luxum mulierum retulisse ad Senatum; cùm id suaderet, ferendum non esse vt maritos in exercitum, aut in prouinciam comitarentur.*

sine stola.] *Stola inquam propria matronarum: quod Ouidius de Arte sua scribens annuit libro tertio de Ponto,*

,, Scripsimus hæc illis, quarum nec vitta ligatos
,, Adstringit crines, nec stola longa pedes.

Inde stolæ cōtemptor Martiali, qui mulieres pudicas spernit, & stolatus pudor, matronalis.

Lentuli Auguris consultis.] *Cneus Lentulus augur, cum Publio Lentulo primùm, iterum cum Marco Crasso consul fuit Augusti tempore. Eum initiò pauperem, tum Augusti liberalitate diuitem factum Seneca: mox metu ad fastidium vita adactum per Tiberium, Suetonius scribit. Eius consulti quod de matronarum habitu sub eo factum est, neuter meminit.*

Quæ ita se exauctorasset.] *Sui oblita esset, vt sine stola in publicum procederet.*

pro stupro erat pœna.] *An ea quæ lege Iulia de adulteriis constituta? an vetus illa vt togam induere cogeretur? Priscum morem notauit Iuuenalis Satyra secunda.*

,, Damnetur si vis etiam Calphurnia, talem
,, Non sumet damnata togam.

Martialis liquidò expressit:

,, Coccina famosæ donas, & ianthina mœchæ;
,, Vis dare quæ meruit munera, mitte togam.

Et alio loco etiam apertiùs,

,, Thelim viderat in toga spadonem,
,, Damnatam Numa dixit esse mœcham.

Sic apud Horatium matronis togatæ mulieres opponuntur, id est, meretrices.

,, --- Quid inter
,, Est in matrona ancilla peccésue togata.

indices custodésque dignitatis habitus.] *Vulgatus est versus Homeri de vestibus:*

,, Ἐκ γάρ τι τούτων φάτις ἀνθρώποις ἀναβαίνει
,, Ἐσθλή. *quod Latinè dicas,*
,, Quippe homini ex his surgit bona fama decúsque.

vt lenocinij factitandi impedimenta.] *Eò spectat istud Horatij de habitu meretricum.*

,, --- Pone videre est
,, Vt nudam, ne crure malo, ne sit pede turpi.

Quo planius adeantur.] *Matronæ olim in publico nunquam sine comitatu, in lecticis etiam & sellis domesticè habitæ, quod hîc ait Tertullianus, ne à quoquam facilè appellari possent: quod totum iis versibus idem Horatius exprimit, qui hîc valdè faciunt.*

,, Matronæ præter faciunt nil cernere possis,
,, Cætera (ni Catia est) demissa veste tegentis.
,, Si interdicta petes, vallo circundata (nam te
,, Hoc facit insanum) multæ tibi officient res,
,, Custodes, lectica, ciniflones, parasitæ,
,, Ad talos stola demissa, & circundata palla.

Iam quod factitando lenocinio illa obessent, in dessuetudinem abiisse notatur, & à matronis eierata esse quo faciliùs conueniri possent.

sed alius exstinguit sua lumina.] *Hoc est alius iis indumentis abstinet quæ illum decent, vt matrona de quibus proximè; aliis vsus sunt quæ ab instituto abhorrent; vt meretricibus de quibus postea.*

aspice lupas.] *meretrices publicas, à quibus & lupanaria dicta, videbis matronas, hoc est, habitu matronarum insignitas. Lecticis enim vsas Diocletiani constitutio indicat quæ est apud Suetonium, quæ vsu lecticarum iis interdicitur.*

ipsas quoque frictrices.] *Quæ propudiosam venerem exercent, quam peculis perstrinxit Martialis,*

,, Hic vbi vir non sit vt sit adulterium.

& cum latrinarum antistes.] *Quæ Cloacinæ Deæ sacris præest. Cloacæ etiam latrinæ dictæ. Vtriusque nominis eadem ratio. Cloaca à colluendo, latrina quasi lauatrina à lauando.*

impuro cruri.] *Nam calcei crure tenus alti apud veteres; quod cùm ex Festo alij probauerint, tum ex hoc Horatij facilè colligas.*

,, --- Insanus medium impediit crus
,, Pellibus.

Et illo Iuuenalis,

,, --- crurisque sinistri
,, Dimidium tegmen.

purum aut mulleolum inducit calceum.] *De mulleis calceis omnes ex Festo: neque tamen quod ad eorum interpretationem sufficiat vt mihi videtur. De puris ne verbum quidem quisquam. Purúsne calceus dicitur vt pura vestis & pura tunica? Puram vestem pro candida dixisse veteres certissimum est. Nam Plutarchus quas ἐσθῆτας καθαρὰς in Catone dixit, easdem λευκὰς in Pompeio vocauit. Et Seruius Virgilij interpres hoc eius emistichion quod exstat Ae-*

neidos duodecimo.

„ puráque in veste sacerdos.

de alba veste accipit. An igitur puros calceos pro candidis Tertullianus dixit? Credo equidem. Albos calceis vsos veteres Martialis indicat;

„ Sordidior cœno cùm sit toga, calceus autem

„ Candidior prima sit tibi Cinna niue.

Indicat & Apuleius libro septimo Metamorphoseωs; Calceus fœminis, albis illis & tenuibus, indutus. *Denique albos à mulleis colore tãtùm differre probat id Vopisci in Aureliano:* Calceos mulleos, & albos, & cereos, & ederacinos viris omnibus abstulit. *Manifestè conuincit Plinius libri noni capite decimoseptimo vbi de* mullis piscibus nomen iis (*inquit*) à colore mulleorum calceamentorum datum Fenestella scribit. *Quis ille color fuerit dubitari solet, & cùm pisciculus eiusdem nominis tribuant temperatum pallore ruborem, quid non & nos calceis eundem fuisse credemus? Consulendus ea de re præter Plinium, Seneca, Naturalium quæstionum libri tertij capite decimooctauo.*

cur istas non spectas.] *Latrinarum antistites.*

vel illos etiam.] *Cæteros Deorum sacrificulos, qui diuersitate vestium & colorum nouam speciem cultus & religionis inducunt.*

cùm ob cultum omnia candidatum.] *Refertur ad eos de quibus proximè, qui Cereri initiantur, neque enim vllis nisi initiatis adesse Cereris sacris licuit; quod Liuius testatur libro trigesimoprimo. Et in iis, tùm vestes sacerdotum, tum vitta candida. Ouidius libro sexto Metamorphoseωs.*

„--- Cererísque sacerdos

„ Alphitus, albenti velatus tempora vitta.

Imò candidas vestes habebant quicumque sacris aderant; idque est quod ait Tertullianus, cultum omnia candidatum. *Docet idem Ouidius libro Fastorum quarto:*

„ Alba decent Cererem, vestes cerealibus albas

„ Sumite, nunc pulli velleris vsus abest.

ob notam vittæ.] *Cereris vitta in prouerbium abiêre. Iuuenalis satyra sexta,*

„ Paucæ adeò Cereris vittas contingere dignæ.] *Neque tamen solius Cereris propria; communes ferè sacrificulorum omnium: sed & matronarum quasi pudicitiæ indicium & argumentum præstarent. Ouidius.*

„ Este procul vittæ tenues, insigne pudoris.

Tibullus;

„ Sit modò casta caue, quamuis non vitta ligatos

Impediat crines, nec stola longa pedes.

& priuilegio galeri.] *Atqui soli flamini Diali galerum album gestare concessum asserunt, & hîc de iis qui sacris Cereris initiantur. Vide ergo ne galericuli legendum sit, quæ species muliebris capillitij à calendro non multùm dissimilis.*

Cereri initiantur.] *De sacris nocturnis mulierum à Cicerone libris de Legibus conficta lex: Vt tollerentur omnia, exceptis iis quibus Cereri initiantur Græco sacro. Multa in iis sacris arcana, quæ à Diuo Augustino percurruntur libris de ciuitate Dei, & ab Eusebio libro primo de præparatione euangelica. Inter cætera hoc vulgatum, ne à mœrentibus sacra peragerentur; quare in publico luctu ciuitatis sæpe omissa, quod Liuius docet libro trigesimosecundo.*

cùm ob diuersam affectionem.] *Non nisi à lætis sacra Cereri fiebant, ideò candidæ vestes in iis vsurpatæ: contrà in sacris Bellonæ pullæ (tenebricas & tetricas Tertullianus appellat) quòd non nisi à mœrentibus fierent (quæ hîc diuersa affectio dicitur ab ea scilicet quæ erat sacerdotum Cereris) & secretiore etiam ritu. Sed huius tamen partem aliquam Lactantius pertractat libro primo de falsa religione, vbi Belonæ sacerdotes suo sanguine sacrificare, & sectis humeris, vtraque manu exertis gladiis currere, insanire, efferari scribit. Veteri glossario, Bellonarij θεοφορούμενοι, quasi dicas fanatici. Entheam turbam Martialis dixit, & illum quem ex Lactantio notauimus insaniendi morem, expressit libro vndecimo iis versibus,*

„ Alba nimis sæuis lacerantur brachia cultris,

„ Cùm furit ad Phrygios Enthea turba modos.

De iisdem accipiendum istud Seneca libro de vita beata: Cùm aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia & humeros suspensa manu cruentat.

cùm latioris purpuræ ambitio.] *Saturnus & à Romanis, & à Carthaginiensibus cultus; quódque Lactantius refert humanis hostiis placatus. At de colore vestium sacrificulorum eius nihil nisi ex hoc loco constat.*

cùm ipsum hoc pallium.] *Iam id notatum est suprà, habitum sacerdotum qui Aesculapio sacra faciebant Carthagini (quippe id eius vrbis proprium & peculiare numen fuit) pallium fuisse. Et hoc ampliùs adijcitur,* crepidas Græcatas (*id enim magis placet, quàm quod alij substituerunt,* creratas) *id est,* Græcas, *quò magis totus amictus Græcus esset, in Græco sacro. Græcorum hic vestitus, pallium & crepidæ. Vel vnus Cornelij Taciti locus comprobat libro secundo Annalium, vbi quod de Germanico scribitur, pari cum Græcis amictu Scipionis more incessisse; sic accipi solet, crepidatum & palliatum incessisse; quando id de Scipione à Liuio & Valerio traditum sit.*

Græcatim.] *id est, more Græco, quæ vox etiam antè vsurpata est. Sic Græcari Horatio est Græcorum more intemperantiùs bibere.*

inaffectatæ superstitionis.] *Vt Gẽtilium superstitioni opponatur, qui habitu religionem mentiebantur. Arnobius libro tertio aduersus gentes,* Maximè cùm vos ipsi, & non omnes omnia posse deos præstare & dissimilibus ritibus singulorum animos referatis, offensionésque placari. Etenim si hic atram, ille albam desideret pellem, &c.

Enimuerò cùm hanc.] *Obscurus hoc loco Tertullianus, id vult certò: Non commoueri Gentiles suorum sacrificulorum diuerso habitu, cùm forma tum colore distincto, quo religionem mentiebantur, & arcana sua significabant: statim atque Christiani pallio induti sunt, quo nihil ad religionem suam pertinens notabant, sed simplici tantùm cultu superstitionibus renunciabant, oculos omnium in eos conuersos.*

tunc certissimè.] *Ex quo Christiani pallio induti sunt; honos huic habitui accessit, supra omnes habitus, & vestes Gentilium.*

& peplos.] *Peplus propriè Cereris, quod ex hoc Virgilij constat Æneidos primo,*

„ Crinibus Iliades passis peplúmque ferebant.

receptum tamen, vt vestem significet qua sacerdotes vterentur.

superq; omnes apices.] *Apex insigne sacerdotum vt Festus tradit. Pileus fuit subtilis quo flamines caput operibant, ab apiendo, id est, ligando dictus* Glossario *veteri,* τὸ ἐπὶ τῷ πιλίῳ ῥαβδίσκιον, *Insigne super pileum. Solis flaminibus eius vsus concessus. Augustinus libro secundo de ciuitate Dei capite decimoquinto:* Quod sacerdotij

cerdotij genus adeò in Romanis sacris testante apice excelluit, vt tres tantùm flamines haberent. Lucanus libro primo.

„ Et tollens apicem generoso vertice flamen.

Quid plura? Lex fuit flaminica quam refert Gellius libri decimi capite decimoquarto: Flamini sine apice sub diuo esse nefas esto.

& titulos.] Proximi verbi vicinia vitium in hoc factum arguit, tutulos, non, titulos, legendum, pridem notauimus in Breuibus criticis. Vt apices, ita tutuli quibus sacerdotes caput operibant, qui & inde tutulati apud Varronem. Laneos pileos flaminum, Fulgentius; capitis & capillorum ornatum flaminicarum, Festus interpretatur.

sacer suggestus.] Vt super omnes exuuias & peplas augusta vestis; ita super omnes apices & tutulos, sacer suggestus, pallium dicitur. Et suggestus quidem, quod in corpore operiendo summum est, id est, capitis operimentum. Sic suggestum coma Statius dixit. At quid commune pallio cum apicibus & tutulis? Aperto capite fuerunt veteres, nisi cùm aut valetudo aut aër molestus esset imbribus aut sole; ac tum caput quidem toga vel pallio opperibant. Seneca in epistolis vbi de Mecœnate: In publico sic appatuit, vt pallio velaretur caput, exclusis vtrinq; auribus.

ita à toga ad pallium.] Prouerbialiter dictum, & prouerbij ratio ceteris exposita; ego supersedeo.

an aliter mutauit Anacharsis.] Quàm à diademate ac sceptro ad pallium? Is regnum, aut certè regni Scythiæ administrationem reliquit, vt liberiùs philosopharetur. Vixit Solonis temporibus, apud quem & in admiratione fuit, quod Ælianus tradit libro quinto variæ historiæ. Vtriusque congressum, & elegantem de legum ciuilium potestate concertationem, vide apud Plutarchum in Solone.

multa in melius transgressus.] In melius transgressi, habet antiquus codex: & hoc est, nullàne sunt indicia siue argumenta transgressi in melius, vsurpato pallio, & relicta toga?

prius enim ad simplicem.] Primum argumentum factæ mutationis in melius, tela simplex pallij. Telæ appellatione textura significatur, non materia; id est, quod contextum vulgò vocant, vt est in l. vestimentum. 22. ff. de auro & arg. leg.

adeò nec artifice opus est.] Ad huius loci explicationem facit maximè, quod Macrobius libro tertio Saturnalium capite decimotertio de Hortensij oratoris luxu in vestimentis tradit, in hæc verba: Togam corpori sic applicabat, vt rugas non fortè, sed industria locatas artifex nodus astringeret, & sinus ex composito defluens, modum lateris ambiret. Quod apud Macrobium nodus, id apud hunc nostrum est vmbo. Scilicet, vmbone, id est, nodo ad summum humerum constringi togæ solebant, & quia pars ea curiosiùs tractabatur, inualuit vt vmbo pro tota veste siue toga vsurparetur. Persius:

„ --- totaque impune suburra
„ Permisit sparsisse oculos iam candidus vmbo.

Prudentius in corona Hippolyti martyris:

„ Confundit plebeia phalanx vmbonibus æquis
„ Discrimen procerum.

Sed & hunc locum quem tangimus, ex iis Apuleij libro vndecimo, quibus pallam describit (ea fuit muliebris vestis) illustratum vide: Circumcirca remeans, & sub dextrum latus ad humerum læuum recurrens, vmbonis vicem, deiecta parte laciniæ, multiplici contabulatione dependula. Quem locum & nos suprà expressimus, vbi de contabulata congregatione.

& inde deducat in tilias.] Author Plinius libro decimosexto capite quartodecimo, inter corticem & lignum tiliæ arboris, tenues tunicas reperiri, ex quibus fiant vincula, quæ & ipsa tiliæ vocentur: vt quod hîc dicitur, vestem deduci in tilios, sit ab vmbone quasi in lora & fascias abire.

custodibus forcipibus assignet.] Quintilianus libri vndecimi capite tertio vbi de habitu oratorum; Ipsam togam rotundam esse & aptè cæsam velim: aliter enim multis modis fiet enormis: hic scilicet vsus forcipum.

exclusa dextera in læuam.] Habitus ille togæ, & ex iis quæ ex Apuleio suprà notauimus constat, & ex Quintiliano eodem quod suprà etiã expressimus capite: Sinus qui sub humero dextro in sinistrum obliquè ducitur velut balteus, nec strangulet nec fluat.

quid statim à limine properes.] Exuere scilicet. Nam toga tunicæ vel tunicis potius superducebatur; nec domi induebatur, sed cùm foras prodeundum esset in publicum.

proprium togæ tormentum.] Quia tibiatim, vt Titinnius apud Festum loquitur, induebantur; id est, ad crus vsque medium producebantur.

immundissimam pedum turelam.] Corium enim ex quo calcei constabant pedibus hærebat, cùm necdum caligarum vsus inualuisset.

Quàm in calceo vngui pedem.] An ex vncto corio vt emollesceret, an ex vnctis pedibus? Nam & pedes vngi solitos Athenæus libro duodecimo comprobat, idque ad mollitiem transfert.

magnum incessui munimentum.] Sic apud Iuuenalem Satyra nona.

--- pingues aliquando lacernas
„ Munimenta togæ.

Sed hîc dictum εἰρωνικῶς, cùm impedimento sint potius. At vnde id epithetum effœminati perones? Rusticorum illa calceamenta ex crudo corio sine arte vlla, quibus ad niuem & pluuiam probibendam vtebantur. Eò tandem processit mollities, vt in vrbe vsui esse cœperint exculti, affabrè consuti, ornati etiam gemmis, auróque prætexti & suppacti.

duplex quod Cratetis more.] Rectè Latinius duplex quoque Cratetis more. Quis cuiusque sectæ Crates ille fuerit, Apuleius docet Apologetico primo.

nulli cippo.] Id est, negligitur, incuriosè habetur. Cippus, veteri glossario, λίθινος, κόρμος, ποδοκάκη: quod est, lapidum aceruus, truncus, compedes. Sic lapidum, siue ex ligno pondus quo vestes comprimuntur. Seneca libro de Tranquillitate: Non ex arcula prolata vestis, non ponderibus, non mille tormentis splendere cogentibus expressa, sed domestica & vilis, nec seruanda nec sumenda solicitè.

si quid interulæ superest.] Obserua Christianorum simplicem habitum: Præter pallium, vnica tunica, eáque interula & distincta. Interula, quæ intus haberetur qua caro tangeretur, ἐχέσαρκον χιτώνιον Athenæo. Facit huc quod de Nepotiano Christiano facto in epistolis Hieronymus refert. Excepta vili tunica & operimento pari, quo tecto tantùm corpore frigus excluderet, nil sibi amplius reseruauit.

aut pedes nudi magis.] *Nempè calceatus Christianorum qui & Græcorum, crepida aut solea, quibus ima tantum calces cen plantæ tegerentur. Sic interpretor quod de Germanico scribit Tacitus, incessisse illum pedibus intectis: sic quod Dio de Caligula,* ἀνυποδήτοις βουλομένοις, *id est, discalceatis volentibus, permisisse ludos spectare. Sic inquam interpretor, non vt nudis pedibus essent, sed vt soleati tantùm & crepidati.*

iam verò de negotio prouocat.] *Alterum argumentum facta mutationis in melius, quòd qui pallio induuntur liberi sint à negotiorum ciuilium administratione.*

ego nihil foro debeo.] *Forum præter locum in quo res venales exhibêtur, cuiusmodi boarium, suarium, piscarium, olitorium, cupedinarium, Romæ fuisse ex eius typographia constat; & eum significat in quo iudicia exercentur, qualia tria fuisse cùm ex historia manifestum, tum ex hoc Martialis disticho libro vndecimo.*

,, Causas inquis agam Cicerone disertius ipso,
,, Atque erit in triplici par mihi nemo foro.

nihil campo.] *Campus Martius Romæ celebris, & comitiorum quæ in eo habebantur frequentia, & ludorum exhibitione, & athletarum ac palæstritarum exercitatione.*

nihil curiæ.] *Curia Senatum significat: & Senatus vel maior, vt qui Romæ, & Constantinopoli fuit, (sic enim vocatur in l. fin. C. de decurionibus. lib. 10.) vel minor, vt qui in aliis ciuitatibus quæ ius consilij habebant; vnde curiales & decuriones dicti.*

nihil officio aduigilo] *Magis placet,* nulli officio; *vt postea,* nulla prætoria obseruo, nulla rostra præoccupo: *quæ omnia eò spectant, vt sæcularium negotiorū cura & administratione abstinuisse palliatos probetur. Ideò rectè,* nulli officio, *quòd diuersa essent genera officiorum. Præstabantur magistratibus in comitatu, amicis in patrocinio, cæteris in consilio, salutatione, & aliis id genus.*

nulla rostra præoccupo.] *Ad conciliandum populi fauorem, quia pro rostris conciones haberi solita.*

nulla prætoria obseruo.] *Hæc ferè synonyma sunt, prætoria obseruare, cancellos adorare, subsellia contundere, iura conturbare, causas elatrare. Omniaq; eorum sunt quos forum occupat in causis agendis. Sic ferè M. Tullius libro secundo de Oratore, quod antè dixerat à iudiciis causisque discedere, dixit à subselliis se in otium conferre.*

causas non elatro.] *De patronis qui in foro causas agunt propter violentiam & contentionem qua nituntur, dicitur latrare: atque adeò illorum eloquentia canina. Sallustius;* Neque ego caninam facundiam, neque ingenium ad malefaciendum exercui. *Vtrumque coniunxit Prudentius:*

Inde caninā foro latrat facundia toto.

imitatus hunc Ouidij versum in Ibin;

Latrat & in toto verba canina foro.

non iudico.] *Et id ad fori concursum pertinet; quippè priuati etiam iudicabant, à magistratibus scilicet in hoc dati vt iudicarent. Iurisdictionis enim ea pars siue potestas est, iudicem dare, l. imperium. 3. §. fin. ff. de iurisdictione.*

non milito.] *Extra forum concursus in castris, & militia, & ab iis abstinere quoque palliatos dicitur.*

non regno.] *Regnare maiores magistratus existimantur, qui in locum regum suffecti sunt, vt consules, & qui prouincias regunt.*

vnicum mihi negotium est.] *Simile quod Epicurei dicebant, sic viuendum sapienti vt viuere ipsum cæteri nesciant.*

vita meliore.] *M. Tullius oratione pro Murana:* Fortunatos eos iudicatem, qui remoti à studiis ambitionis, otium ac tranquillitatem vitæ sequuti sunt. *Huius vitæ encomium longè pulcherrimum vide apud Horatium ode secunda Epodi, & Chionem in Apologetica epistola ad Clearchum, quam Græcè & Latinè nunc nuper edidit vir eruditissimus Federicus Morellus Græcæ eloquentiæ professor Regius.*

sed ignaua infamique.] *Obiectio est, ad quam statim respondetur. Est autem ferè illa quæ apud Platonem vulgaris, partem nostri patriam, partem parentes, partem etiam amicos sibi vindicare.*

erat olim ista sententia.] *Horum verborum manifestus est sensus, fuisse olim eam sententiam quæ præcessit, scilicet, neminem sibi esse natum, fuisse olim, iam à Socratis & Platonis ætate, vti diximus. Sed malim ita legere;* errat olim ista sententia, *quæ phrasis Senecæ familiaris, vt non bene sensisse veteres arguat, quod & statim probat.*

nemo alij nascitur moriturus sibi.] *Non id ex ethnici alicuius Philosophi, sed Christiani potius sententia est accipiēdum, prolatum scilicet à Christiano ethnicos reprehendente quatenus quisque post mortem anteactæ vitæ rationem sit redditurus. Vsurpatum tamen à veteri nescio quo Poëta, cuius octastichi poëmatibus Virgilij assuti postremus versus est,*

,, Vni viue tibi, nam moriere tibi.

Certè cùm ad Epicuros & Zenonas.] *Epicuri & Zenonis quorū quilibet propriæ sectæ Author fuit, opinio hæc apud Ciceronē pluribus exagitata libro primo de Finibus, vitam beatam esse quæ ab omni ambitione remota careret affectionibus & perturbationibus, atque ad otium duceret. Mirum vt in ea re consenserint quorum in cæteris ferè omnibus nota dissentio. Soluit dubium, & rem totam exprimit Seneca libro de vita beata:* Duæ maximæ in hac re dissident sectæ Epicureorum & Stoicorum: sed vtraque ad otium diuersa via mittit. Epicurus ait, non accedet rempublicā sapiens, nisi si quid interuenerit: Zenon ait, Accedet ad Rempublicam sapiens nisi si quid impedierit. Alter otium ex proposito petit, alter ex causa.

tamen promemodum mihi.] *Etiam priuato, & in secessu agenti.*

soleo de qualibet imagine & ara.] *Quod de ara est subiectum, fecit vt pro:* margine, *quidam legerent* imagine. *Verùm quò spectabit sensus ille medicinas dicere de qualibet imagine? Vitium esse arbitror in verbo* ara, *& pro eo legi velim* area, *hoc sensu. Soleo medicinam dicere de quolibet loco, & publico & priuato. Area patens locus, margo extremitas loci. Sic accipitur area apud Horatium ode nona libri primi Carminum.*

,, ---- Nunc & campus & areæ,
,, Leuésque sub noctem susurri.

Quid si vtramque illam vocem retineamus margine & ara, *atque aram interpretemur excelsum & eminentem locum? marginem demissum? Significatum hunc aræ expediunt nobis Authores. Hic semper constabit sensus quē proposuimus, Soleo medicinā dicere de omni loco.*

plus togæ læserūt rempublicā.] *Plus mali à togatis collatum, quàm ab armatis. Nasica fuit in Senatu quo de delenda Carthagine agebatur, sententia, ideò relinquendam esse, ne bellorum sublata occasione, otio dedita ciuitas in vitium laberetur, & partiū ambitione consumeretur*

meretur. Facit huc quod Iuuenalis perstringit Satyra sexta.

„Nunc patimur longæ pacis mala, sæuior armis
„Luxuria incubuit, victúmque vlciscitur orbem.

nullis vitiis adulor.] Legendum puto grarulor, cùm pòst sequatur, nulli impetigini adulor, nec verosimile sit idem verbum toties repetitum.

adigo cauterem.] Perstat in ea metaphora quam præsumpsit de meditina moribus dicenda.

qua M. Tullius.] Ex Plinij libri decimitertij capite decimoquinto petenda historia, de M. Tullij & Asinij Galli ambitione in vsu mensarum pretiosiorum, quales erant citrea, quæ ex intima Mauritania Romam aduehebantur incredibili sumptu. Et quidem orbes dicebantur mensa rotunda. Martialis libro nono.

„Vt Mauri Libycis centum stent dentibus orbes.

Mauri orbes pro citreis dicti, quippe Author idem libro duodecimo dixit.

--- Maurusiaci pondera rara citri.

Sed & mensarum orbes coniunctim Seneca in consolatione ad Albinam, magni leuarique mensarum orbes terrena sunt pondera. Quod verò ad historiam pertinet quæ hîc tangitur, longè magna est differentia inter ea quæ à Plinio, & quæ à Tertulliano scribuntur de pretio quo M. Tullius, & Asinius Gallus citreas mensas comparasse dicuntur. Eodem pretio ab vtroque emptas, nempè sestertiis vndecim Plinius refert: Tertullianus à Cicerone quingentis millibus nummûm (sic enim coniecit Rhenanus, nummûm, legi oportere, pro eo quod antè legebatur, non vnû, quam emendationē probare est ex Valerio Maximo) ab Asinio bis tantū. Ego pro: bis, scriptum existimo his, errore librarij, pro: H-S, quæ nota sestertij; quem errorem sæpè apud Authores occurrere pridem docuit magnus ille Budæus libris de asse; vt ita scripserit Tertullianus, H-S. id est, sestertiorum tantum Asinium Gallum mensam citream comparasse, quot nummis suam emerat M. Tullius. Sestertios eosdem esse cum nummis probatum, vt sit, eodem pretio ab vtroque emptas mensas, atque ita conueniet ea parte inter Plinium & Tertullianum. Sola superest pretij differentia, quæ non nisi ex notis nata, quibus passim veteres vtebantur. Eas si haberemus ante oculos, liberum esset aliquid coniectare. Turnebus hoc loco quem tangimus pro quingentis millibus, substituit quindecim, cuius numeri nota XV. quæ ab XI. transuerso tantùm apice dissidet, vt si hîc expressum sic fuerit, XI. millibus nummûm, bellè cum Plinio conueniat, qui vndecim sestertiis constitisse mensas illas tradidit, siquidem singula sestertia mille sestertios nummos valent. Vereor tamen ne minus à Plinio scriptum fuerit. Dubitandi causam præstant hæc Seneca, quæ de mensis illis accipienda videntur, libro septimo de beneficiis. Video isthic mensas, & æstimatum lignum Senatoris censu, eò pretiosius, quò illud in plures nodos arboris infælicitas torsit.

qua lances centenarij ponderis.] Lances vasa escaria. Earum differentiæ, maximæ, media, minima. l. cui lancem. ff. de auro & arg. leg. Item quadratæ ac rotundæ. l. si in rem. ff. de rei vind. In maximis luxus ille vt ad centenas vsque argenti libras earum pondus procederet. Istius ponderis fuisse Romæ plus quàm quingentas ante bellum ciuile Syllanum, propter quas & multi proscripti sint dolo concupiscentium, Plinius author est, quem eius locum alij notauere.

& quidem seruus Claudij.] Libertum fuisse Plinius ait, at qui liberti nisi antè serui?

Quinquagenarium promulsidem.] Promulsidem dixit pro vase promulsidario, vt Authores nostri loquuti sunt in l. etsi. §. argento facto. ff. de auro & arg. leg.

supradictis fortasse mensis.] Veterem lectionem, fortasse an, pro: forsitan, comprobat Cuiacius libro nono Obseruationum capite decimo.

debuit & friclinium.] Ædificari, conueniens tantæ molis promulsidarij.

immergo æquè scapellum.] Et hoc instrumentum chirurgicum, quod ad medicinam pertinet. Accipitur pro phlebotomo, & pro nouacula. Pro phlebotomo vide apud Senecam in epistolis: Ad extenuandum corpus vena percutitur, nō opus est vasto vulnere diuidere præcordia, scapello aperitur ad illam magnam libertatem via, & puncto securitas constat.

Quà Vedius Pollio.] Sic Plinius eum appellat libri noni capite vigesimotertio. Sed Dio & Dionis compendiastes Xiphilinus, apud quos integra constat historia, Ouidium pro Vedio nuncupant. Seneca libro tertio de Ira, vbi & eadem historia refertur, vocat Atedium.

delectatio terrenæ bestiæ.] Teneræ legendum esse putat Latinius, quam eius coniecturam volentes sequimur, & veram esse probauimus Breuium criticorum libro priore, atque adeò probant quæ sequuntur, edentulæ, exunguis, excornis. Quamquam Aristoteles & qui de natura animalium scripsère cæteri planè omnes, murænæ dentes tribuunt: de hoc Physici viderint.

feras cogere.] Quales sunt quæ dentibus; vt apri, canes: vnguibus; vt leones, aquilæ: cornibus; vt cerui, & vri ac boues sæuiunt.

Qua Hortensius orator.] Id Varro libro tertio de Agricultura, & post eum Plinius libri decimi capite vigesimo, Macrobius denique (sed is ex Varrone) libris Saturnalium.

qua Aufidius Lurco.] Et hoc etiam Plinius, Aufidium Lurconem ex sagina pauonum reditum sexaginta millia comparasse.

& coactis alimentis.] Vide ne legendum sit coctis. Educandorum pauonum hanc rationem Columella libro octauo capite vndecimo edidit, vt ex quouis frumento cocta pulticula ijs exhibeatur in alimētum. Si vetus hæc lectio magis placet, coactis alimētis, ea intellige quæ subacta sunt, quibus plerumque saginari pauones & gallinæ solent, vel intellige potius ea ad quæ edenda coguntur. Postremæ huic interpretationi fauet Seneca in epistolis; Alia gratiora (inquit) si recentia perferantur ad mensam, alia si diu pasta & coacta pinguescere fluunt. Et in consolatione ad Albinam: Iumentorum corpora differta & coacta pinguescere. Fauet & Iuuenalis Satyra decimatertia.

„Contentus vexare oculos humore coacto.

qua Asinius Celer.] Ex Sammonico historiam recenset Macrobius libri tertij Saturnalium capite decimoseptimo, vbi & consularem virum vocat; recenset & Plinius libri noni capite decimoseptimo, sed vterque à Tertulliano dissidet in ponendo pretio, quo mulum Celer comparasse dicitur.

Quæ Aesopus histrio.] Vulgata parœmia est, Æsopi patina, quem titulum fecit Plinius capiti quinquagesimoprimo libri decimi naturalis historiæ. Ex eo loco, pro: centum, sexcentum milliū, hîc restituit Iunius, quem alij sequuti sunt. Quid si Plinij codex vitiosus? ita est sanè, & ab eodem ipso Plinio emendandus, quo alio loco ei cum Ter-

tulliano conuenit. Errorem deteximus, & expurgauimus in Breuibus criticis.

qua filius eius.] *Totam hanc historiam pauculis expressit Horatius libri secundi Satyra tertia.*

„ Filius Æsopi detractam ex aure Metellæ,
„ Scilicet vt decies solidum exsorberet, aceto
„ Diluit ingentem baccam.

Sed & eidem filio illud ipsum quod de patre antè relatum est tribuit Valerius Maximus libri noni capite primo, tam perditæ ac furiosæ luxuriæ fuisse, vt cantu commendabiles auiculas ingentibus emptas pretiis, in cœna pro ficedulis poneret, & aceto liquatos uniones magnæ summæ potionibus aspergeret. Id postremum & Cleopatram fecisse, Plinius libri noni capite trigesimoquinto; & Caligulam, Suetonius capite trigesimoseptimo vitæ ipsius Authores sunt.

margarita vel ipso nomine pretiosa.] Ipso nomine, *hoc est*, ipsa fama. *Nam in nomine, siue appellatione, nihil est quod ad pretium spectet.*

taceo Nerones & Apicios.] *Plures certè Apicij, quorum ad omnem luxum mirum ingenium. Vnus à Posidonio celebratus, qui veteri republica vixit; alter qui Augusti & Tiberij temporibus, de quo Seneca pluribus locis; tertius ætate Traiani, de quo Suidas. An etiam plures Nerones & Ruffi? Vel vnius exemplo malo, qui eandem vitæ turpitudinem sequuntur, cognomen sortiri solent.*

dabo catharcticum.] *Quàm eleganter perstat in Metaphora quæ de dicenda medicina præmissa est. Post cauterem, post scalpellum, catharcticum medicamentum, quod pungendi vim habeat. Insulsè pro eo tam eleganter dicto Crinitus substituit,* dabo authorem tacitum. *Sed non est hic reprehendendi locus.*

impuritati Scauri.] *De Scauro Pamelius è Seneca, cui addendum quod Cornelius Tacitus libro sexto Annalium scribit, nobilitate insignem, vita probrosum fuisse. De Antonio M. Tullius plenis paginis. Sed vnus hic locus ad hunc Authorem facit maximè, quo scribit numquam sobrium eum fuisse. Is exstat Philippica secunda, & huic respondet quod Seneca in epistolis de eodem:* Magnum virum, & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit & in externos mores & vitia non Romana traiecit, quàm ebrietas? *De Curio Crinitus.*

sermone inquit me suasisti.] *Placet quod Pamelio, pro: inquit, legendum;* inquis. *At hoc amplius placet, pro:* suasisti, *legendum,* sanauisti. *Euincit emendationem illam metaphora in qua tantùm sibi constitit Author, & quod statim sequitur,* medicamine sapientissimo. *Sic Seneca in epistolis sanantes literas dixit.*

ipse habitus sonat.] *Ambrosius in primam epistolam ad Timotheum capite secundo:* Humilis habitus bonæ professioni conuenit, vt possit non aliud æstimari, quàm cernitur. *Hieronymus libello de vitando suspecto contubernio:* Vestis ipsa vilis & pulla, animi tacentis indicium est. *Idem in epistolis:* Sordidæ vestes candidæ mentis indicia sunt, vilis tunica contemptum sæculi probat. *Athenæi ex Alexide & Philetæro elegans in eam rem sententia, exstat libro primo; ex quo tu lector petas licet.*

viderit omnis philosophia.] *Quia proprium & quasi peculiare indumentum Philosophorum pallium.*

de meo vestiuntur.] *Commune iam factum esse pallium omnibus bonarum artium professoribus, ex eorum enumeratione colligit, facto à primis ad vltimas progressu. Et verò aduersus reprehensionem habitus præscriptio ista singularis, quoniam, vt eleganter Cassianus de habitu monachi disserens,* nisi insolens sit diuersitas, non offendit æqualitas.

primus informator literarũ.] *Abecedarius, siue, vt loquitur Arnobius, elementarius.*

primus edomator vocis.] *Qui syllabarius Hieronymo.*

primus numerorum arenarius.] *Calculator, qui Græcis,* ψηφιστὴς, *de quo in l. spadonem. 15. ff. de exe. tut. Artem calculatoriam inter liberales non recensuere veteres, quod probat l. oratione. 4. ff. de professoribus. Ideòne calculator numerorum arenarius, quòd calculi quibus numeros docet ab arena petantur, longè diuersus ab Arithmetico? An numerorũ arenarius ipsum Arithmeticum significat qui plerumque in arena & puluere numeros describebat? Quod prius est magis placet; siquidem Arithmetica inter liberales disciplinas computatur, de quibus needum cœpit Author agere.*

& Grammaticus.] *Liberalium artium illa primaria quæ cæteris seruiunt & præeunt; Grammatica, Rhetorica, Dialectica; per Grammaticam ascensus ad Rhetoricam, per Rhetoricam ad Dialecticam.*

& sophista.] *Dialecticum intellige, cuius imitator sophista, cæterorum nomina & artes notæ sunt: Medici, Poëta, Musici, Astrologi, Geometræ.*

quatuor meis angulis.] *Quadratum fuisse pallium de quo hic agitur, suprà dictum est.*

planè post Romanos equites.] *Valdè corrupta hæc oratio, quæ constabit sibi explanata voce* verùm, *hoc sensu; pallio philosophos & honestissimarum quarumcumque scientiarum professores vti, cùm toga non solùm Senatores & equites vtantur, sed & plebeij, atque ex plebeijs quosque vel turpissimos & abiectissimos.*

at ego illi.] *Hoc postremo Christianũ se profitetur, vt qui honorem accessisse pallio hunc dicat vt Christianum vestiret, cuius religio melior Philosophia sit. Sic Minutius Fælix se factum Christianum de profundo tenebrarũ in lucem sapientiæ, & veritatis emersisse, in Octauio gloriatur. Scilicet ethnicorũ philosophia falsa sapientia, sola hæc vera quam Christus docuit, qui cum Deo Patre & Spiritu Paracleto viuit in secula.*

FINIS.

